PANDECTÆ

JUSTINIANEÆ.

TOM. IV.

A LIBRO XLII. AD L.

Cet Ouvrage se trouve aussi :

A Turin, chez { BOCCA, Libraire.
{ PIC, Libraire.

A Leyde, chez les frères MURRAY, Libraires.

A Florence, chez G. PIATTI, Libraire.

A Milan, chez P. GIEGLER, Libraire.

A Naples, chez SANTORELLI, Libraire.

A Rennes, chez DUCHESNE, Libraire.

A Lyon, chez MAIRE, Libraire.

A Toulouse, chez VIEUSSEUX, Libraire.

A Grenoble, chez FALCON, Libraire.

PANDECTÆ
JUSTINIANEÆ,
IN NOVUM ORDINEM DIGESTÆ,
CUM LEGIBUS CODICIS, ET NOVELLIS,

QUÆ JUS PANDECTARUM CONFIRMANT, EXPLICANT AUT ABROGANT.

Præfixus est INDEX Titulorum et Divisionum omnium, quo totius Operis specimen quoddam et quasi materiarum Appendix exhibetur :

Subjecta quoque TABULA, qua nominatim Leges omnes cum suis Paragraphis et Versiculis ordini DIGESTORUM restituuntur.

AUCTORE R. J. POTHIER.

TOMUS QUARTUS.

PARISIIS,

APUD FR. IGN. FOURNIER, BIBLIOPOLAM,

VIA DICTA MACON, N.° 10.

M. DCCC. XIX.

INDEX
LIBRORUM ET TITULORUM
QUI IN HOC TOMO CONTINENTUR,

Cum serie et ordine singularum cujusque Tituli divisionum :

Totius Operis specimen quoddam, et materiarum quasi Appendicem exhibens.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM
PARTIS SEXTÆ SERIES.

LIBER QUADRAGESIMUS-SECUNDUS.

TITULUS I.

TITULUS II.

TITULUS III.

TITULUS IV.

TITULUS V.

LIBER QUADRAGESIMUS-TERTIUS.

TITULUS XXV.

TITULUS XXVI.

TITULUS XXVII.

TITULUS XXVIII.

TITULUS XXIX.

TITULUS XXX.

TITULUS XXXI.

TITULUS XXXII.

TITULUS XXXIII.

LIBER QUADRAGESIMUS-QUARTUS.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

SEPTIMA PARS ET ULTIMA.

LIBER QUADRAGESIMUS-QUINTUS.

TITULUS I.

TERTIA PARS.

QUARTA PARS.

TITULUS II.

TITULUS III.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEXTUS.

TITULUS I.

TITULUS II.

TITULUS III.

Prima Pars.

Secunda Pars.

TERTIA PARS.

QUARTA PARS.

TITULUS IV.

TITULUS V.

TITULUS VI.

TITULUS VII.

TITULUS VIII.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEPTIMUS.

TITULUS I.

TITULUS II.

TITULUS III.

TITULUS IV.

LIBER QUADRAGESIMUS-OCTAVUS.

TITULUS VI.

Ad Legem Juliam de vi publica,

ET

TITULUS VII.

TITULUS VIII.

TITULUS IX.

TITULUS X.

TITULUS XI.

TITULUS XII.

TITULUS XIII.

TITULUS XIV.

TITULUS XV.

TITULUS XVI.

TITULUS XVII.

TITULUS XVIII.

TITULUS XIX.

TITULUS XX.

TITULUS XXI.

TITULUS XXII.

TITULUS XXIII.

TITULUS XXIV.

LIBER QUADRAGESIMUS-NONUS.

TITULUS XVI.

TITULUS XVII.

TITULUS XVIII.

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TITULUS I.

TITULUS II.

TITULUS III.

TITULUS IV.

TITULUS V.

TITULUS VI.

TITULUS VII.

TITULUS VIII.

FINIS INDICIS DIVISIONUM TOMI QUARTI.

PANDECTÆ
JUSTINIANEÆ,
IN NOVUM ORDINEM DIGESTÆ,
CUM LEGIBUS CODICIS, ET NOVELLIS,

QUÆ JUS PANDECTARUM CONFIRMANT, EXPLICANT AUT ABROGANT.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM.
PARTIS SEXTÆ SERIES.

LIBER QUADRAGESIMUS-SECUNDUS.
TITULUS I.
DE RE JUDICATA; ET DE EFFECTU SENTENTIARUM, ET DE INTERLOCUTIONIBUS.

Tractationi *de acquirenda possessione, subjiciendam censuerunt Pandectarum ordinatores tractationem de illa possessione in quam Prætor mittit. Quamvis enim non sit vera et proprie dicta possessio, habet tamen cum vera affinitatem. Fit autem hæc missio tribus potissimum ex causis; ex causa* Damni infecti, *ex causa* Legatorum, *et ex causa* Rei servandæ. *De duabus prioribus jam alibi data occasione egerunt: tractandum superest de tertia. Cum autem in causa rei servandæ, appellatione* Rei *tam Judicatum quam Creditum continetur; tractationi de missione in possessionem rei servandæ causa, præmittitur hic Titulus* De Re Judicata.

Quæ autem ad Creditum pertinent, supra lib. 12. fuise expensa sunt.

I. Res Judicata dicitur, quæ finem controversiarum pronuntiatione judicis accipit: quod vel condemnatione vel absolutione contingit. *l. 1.* Modest. lib. 7. Pand.

Sententia igitur et Res Judicata differunt, tanquam causa et effectus. Nam Sententia facit Rem Judicatam: et quidem non omnis Sententia, sed ea demum quæ justa est, et definitiva, nec provocatione suspensa.

Quapropter 1.° Præmittendum est de Sententiis, et videndum quæ et quorum judicum sententiæ rem judicatam faciant. 2.° Agendum de natura Rei Judicatæ; 3.° De obligatione et actione Judicati *quam Res Judicata parit; 4.° De executione Sententiarum, et pignoribus judicialibus; 5.° De duplici beneficio quod Judicatis datur; scilicet* Induciarum *quod generale est, et ut quidam ex illis non ultra quod facere possunt ad solutionem compellantur; 6.° Denique quomodo solvatur obligatio Judicati.*

SECTIO I.
De Sententiis; et quid requiratur ut justæ sint, et ut Rem Judicatam faciant.

Sententia *dicitur, judicis pronuntiatio. Et du-*

plex est; Interlocutoria, *ad litis ordinationem spectans;* Definitiva, *quæ ipsam litis decisionem continet.*

In omnibus Sententiis quædam requiruntur circa formam ipsarum, tum intrinsecam, tum extrinsecam; alia in persona judicis qui pronuntiat, alia in persona litigatorum adversus quos fertur. Quæ si omissa sint, aut quid eorum; Sententia dicitur Injusta. *His expositis, præcipuam inter definitivas Sententias et Interlocutiones differentiam expendemus.*

ARTICULUS I.

De forma Sententiarum intrinseca.

§ 1. *Oportere ut Sententia sit certæ quantitatis aut rei.*

II. *Hinc V. G.* Hæc Sententia, Omnem debiti quantitatem cum usuris competentibus solve; Judicati actionem præstare non potest: cum apud judices ità demum sine certa quantitate facta condemnatio auctoritate rei judicatæ censeatur, si parte aliqua actorum certa sit quantitas (1) comprehensa. *l. 3. Cod. de Sent. quæ sine certa quantit.* Gordianus.

Similiter Hæc Sententia, quæ bona accepisti, solve, cum incertum esset quid accepisset, quantumque ab eo peteretur; præsertim cum ipse qui extra ordinem judicabat, interlocutus sit datem datam quæ repeteretur non liquidam esse; Judicati auctoritate non nititur. *l. 4. Cod. d. tit.* Idem.

Obiter nota: Cum igitur is qui postea judicabat, contra te certam Sententiam protulerit; neque a statutis provocaveris; ipsa tuo facto confirmasti Judicatum. *d. l. 4. ¶ cum igitur.*

Pari ratione: Qui sortis quidem condemnationem faciunt, de usuris autem ita pronuntiant: Usuræ si quæ competunt vel quæ competent, ut præstentur; non recte pronuntiant. Debent enim de usuris quoque cognoscere, et certam facere condemnationem. *l. 59. § 2.* Ulp. lib. 4. de Omnib. tribunal.

III. *Observandum Sententiam non esse incertam, nec proinde injustam, licet certam quantitatem aut certam rem non contineat; si relationem habeat ad aliquid per quod determinetur id quod Sententia continetur.*

Hinc Severus et Antoninus. Cum judicem, quoad pecunia condemnationis soluta fuisset; de pendendis usuris legem dixisse profitearis: non contra Juris formam Sententiam datam, palam (2) est. *l. 1. Cod. de Sent. quæ sine certa, etc.*

Non dissimili ratione nititur quod rescribit Alexander. Quanquam pecuniæ quantitas Sententia Curatoris Reipublicæ non continetur, Sententia tamen ejus rata est; quoniam Indemnitatem Reipublicæ præstari (3) jussit. *l. 2. Cod. d. tit.*

Amplius est rescriptum: Etsi in Sententia non sit summa adjecta; si tamen is qui petit, summam expresserit; et judex ait: Solve quod petitum est, vel Quantum petitum est: valere Sententiam. *l. 59. § 1.* Ulp. lib. 4. de Omnib. tribunal.

Hinc etiam; Si judex aliquem sic condemnet, ut quod Habet ex testamento, vel codicillis Mævii, restituerit Titio; sic accipiendum est, quasi quantitatem nominavit quæ testamento vel codicillis relicta est.

Sed et si Fideicommissum, sine scriptura pronuntiatum est (4); idem erit probandum. *l. 5. § 1.* Ulp. lib. 59. ad Ed.

§ 2. *Oportere ut hoc quod Sententia continetur, non sit impossibile.*

IV. Paulus respondit, impossibile præceptum Judicis, nullius esse momenti. *l. 3. ff. Quæ Sent. sine appell.* Paul. lib. 16. respons.

Idem respondit, Ab ea Sententia cui pareri rerum natura non potuit, sine causa appellari (5). *d. l. 3. § 1.*

§ 3. *Oportere ut Sententia non impugnet expresse Leges.*

V. Si expressim Sententia contra Juris rigorem data fuerit, valere non debet: et ideo, et sine appellatione, causa denuo induci potest.

Non jure profertur Sententia, si specialiter contra Leges vel Senatusconsultum vel constitutionem fuerit prolata. Unde si quis ex hac Sententia appellaverit, et præscriptione (6) summotus sit; minime confirmatur ex hac præscriptione Sententia. Unde potest causa ab initio agitari. *l. 19. ff. de Appellat.* Modestin. lib. sing. de Enucleatis casibus.

Suffragatur Macer. Item quum contra sacras Constitutiones judicatur, appellationis necessitas remittitur.

(1) Ad quam referatur condemnatio. Vide N. seq.

(2) Nam, quamvis Sententia modum usurarum non exprimat; tamen relationem habet ad Jus publicum quo usurarum quæ ex Re Judicata debentur, modus determinatur. De quibus usuris vide infra sect. 3.

(3) Quod relationem habet ad id quod arbitri æstimabunt.

(4) Supple *restituendum*, ut recte notat Cujacius. Sensus est: *Si fideicommissum* judex, non adjecta quantitatis mentione, simpliciter restituendum pronuntiavit; etsi relictum fuerit *sine scriptura* ex qua cognosci possit quantitas, tamen æque probandum est valere Sententiam. Nec ideo videtur incerta Sententia; si nempe controversia non sit circa quantitatem ipsam, quæ vel ex actis causæ vel aliunde constat.

(5) Nam citra appellationis remedium, ipsa per se nullius est momenti.

(6) Puta quod tempus appellationibus interponendis statutum, elapsum sit.

Contra Coostitntiones antem judicator, quum de jura Constitutionis, non de jure litigatoris pronnntiatur. Nam si jodex, volenti se ex enra muneris vel tutela, beneficio liberorum vel ætatis aot privilagii excusare, dixerit; NEQUE FILIOS neque ætatem, aut nullum privilegium ad muneris vel tutelæ excusationem prodesse: de jure constituto (1) pronuotiasse intelligitor. Quod si de jure suo probantem admiserit; sed idcirco contra eum Sententiam dixerit, quod negaverit EUM DE ÆTATE sua aut de numero liberorum probasse; de jure litigatoris pronuntiasse intelligitur: quo casu appellatio necessaria est. *l.* 1. § 2. *ff. Quæ Sentent. sine appell.* MACER LIB. 2. DE APPELL.

Consonat quod rescribit Alexander. Si, quum inter te et aviam defuncti, quæstio de successione esset; judex datus a Præside provinciæ pronnntiavit, POTUISSE DEFUNCTUM ETIAM MINOREM QUATUORDECIM ANNIS TESTAMENTUM FACERE, ac per hoc aviam potiorem esse: Sententiam ejus, contra tam manifesti Juris formam datam, nullas habere vires palam est: et ideo in hac specie nec provocationis auxilium necessarium fuit. Quod si, quum de ætate quæreretur, implesse defunctum quartum-decimum annum, et per hoc jure factum testamentum pronnntiavit; nec provocasti, aut post appellationis impletam causam destitisti: Rem Judicatam retractare oon debes. *L.* 2. *Cod. Quand. provoc. non est necesse.*

VI. *Denique ita demum Sententia injusta est, si expresse pronuntiet judex Legem non esse observandam; non si judicet duntaxat, in causa de qua judicat, Legem locum non habere.*

Hinc Callistratus. Quom prolatis Constitutionibus contra eas pronuntiat judex; eo quod noo existimat causam de qua jodicat, per eas juvari; non videtur contra Constitutiones Sententiam dedisse. Ideoque ab ejusmodi Sententia appellandum est: alioquin Rei Judicatæ stabitur. *l.* 32. CALLISTR. LIB. 3. COGNITIONUM.

Hinc Modestinus. Præses provinciæ io usuras usurarum coodemnavit, contra Leges et sacras Constitutiones: ideoque Lucius-Titius contra prolatam Sententiam injustam Præsidis appellavit. Quæro, cum non secundum Legem (2) hic Titius provocasset, an exigi possit pecunia secundum condemnationem? Modestinus respondit, Si Sententiæ certa quantitas (3) cootinetur, nihil proponi cur JUDICATI agi noo possit. *l.* 27. MODEST. LIB. 1. RESPONS.

In specie sequenti dubitatum fuit an expresse contra Leges Judicatum videretur.

Hanc ita refert Macer. Si apud eumdem judicem invicem petamus, si (4) et mea et tua petitio sine usuris fuit; et judex me priorem tibi condemnavit, quo magis tu prior condemnatum habeas: non est mihi (5) necesse pro hac causa appellare; quando secundum sacras Constitutiones (6) Judicatum a me petere oon possis, priusquam de mea quoque petitione judicetur. Sed magis est, ut appellatio interponatur (7). *l.* 1. § 4. *ff. Quæ Sentent. sine appell.* MACER LIB. 2. DE APPELLAT.

§ 4. *Oportere ut Sententia, si definitiva sit, condemnationem vel absolutionem contineat.*

VII. Præses provinciæ non ignorat definitivam Seotentiam quæ condemoationem vel absolotiooem non continet, pro justa non haberi. *l.* 3. *Cod. de Sentent. et interlocut.* ALEXANDER.

Hinc V. G. Cum judex in definitiva Sententia jusjurandum solummodo præstari præcipiat, non tamen addat quid ex recusatione vel præstatione sacramenti fieri oportet; hujusmodi Sententiam nullam vim obtinere palam est. *l.* 11. *Cod. d. tit.* DIOCL. ET MAXIM.

Hinc quoque irrita est pronuntiatio judicis, pronuntiantis partes pacisci debere. Ita rescribunt Diocletianus et Maximianus. Ex stipulatione parta actione; pacisci proximis personis suadendo, Præses provinciæ verborum obligatiooem quam certo Jure tolli tantum licet, extinguere noo potest. Nec vox omnis judicis, Judicati continet auctoritatem; cum potestatem Sententiæ certis finibus cooclndi, sæpe constitutum sit. Quapropter, si nihil causa cognita secuodum Juris rationem pronuotiatum est; vox pacisci suadentis Præsidis, actiooem perimere si quam habuisti minime potuit. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

VIII. *Cæterum nil refert qua verborum conceptione judex in condemnando absolvendove utatur. Hinc Ulpianus:* In Sententiis sufficiet, si expresserit judex summam in Sententia; SOLVIQUE jusserit, vel PRÆSTARI, vel quo alio verbo hoc significaverit. *l.* 59. ULP. LIB. 4. DE OMNIB. TRIBUNAL.

(1) Id est, de jure quod ipsa Lex constituit, pronuntiat. Hoc Jus, adeoque ipsam Legem, per Sententiam suam impugnet.

(2) Puta post diem provocationibus interponendis præstitutum.

(3) Quæ cum usuris, etiam usuras usurarum continent: noo tamen expressit judex se condemnare in usuras, et usurarum usuras.

(4) Maxime *Si.* Idem enim quod mox definitur, dicendum foret; etsi vel utraque, vel alterutra petitio *cum usuris* fuerit.

(5) Id est, prima facie videtur non esse necesse.

(6) Quæ præcipiunt ut admittatur compensatio ejus quod mutuo hinc inde debetur: et contra quas prima facie videtur judicasse judex, qui me tibi condemnavit antequam cognosceret de mutua mea petitione.

(7) Licet enim hæc Sententia supra dictis Constitutionibus non sit consona, tamen non expresse eas impugnat; adeoque valet.

ARTICULUS II.

De forma Sententiarum extrinseca; seu de modo, die, et loco ferendæ Sententiæ.

§ 1. *Quis sit modus ferendæ Sententiæ, ut justa sit.*

IX. *Ut Sententia justa sit, oportet judicem præmisisse et observasse omnia quæ de more et juxta judiciorum ordinem observanda sunt. Secus* Prolatam a Præside Sententiam contra solitum judiciorum ordinem, auctoritatem Rei Judicatæ non obtinere certum est. *l.* 4. *Cod. de Sentent. et interloc.* ALEXANDER.

Hinc V. G. irrita erit Sententia, si absque cognitione causæ lata est.

Unde Gordianus. Judex qui disceptationi locum dederat, partium allegationes audire et examinare debuit. Nam subscriptionem ad libellum datam, talem quæ diversam partem in possessionem fundi mitteret, vicem Rei Judicatæ non obtinere non ambigitur. *l.* 5. *Cod. Comminat. epistolas, etc.*

Hoc etiam significare vult Constantinus, quum ait: Quod magno conflictu Sententia decerni solet, id paucis litteris temere descriptis definiri fas non est. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

Item quum ex Edicto peremptorio (1), quod neque propositum est neque in notitiam pervenit, absentis condemnatio fit; nullius momenti esse Sententiam, Constitutiones demonstrant. *l.* 1. § 3. *ff. Quæ Sentent. sine appell.* MACER LIB. 2. DE APPELLAT.

X. *Erit etiam injusta Sententia, si judex eam de scripto non recitaverit.*

Hinc Valerianus et Gallienus. Arbitri (2) nulla Sententia est, quam scriptam edidit litigatoribus; si non ipse recitavit. Si igitur nihil fallis; omissa provocationis mora, ex integro judicari impetrabis a Rectore provinciæ. *l.* 1. *Cod. de Sentent. ex peric. recit.*

Id scilicet introductum quo major foret judicii fides. Igitur discusso utrinque negotio, judices deliberaturi secedebant post VELUM, *in eum locum qui* Secretarium *judicis dicebatur: ubi formatam emendatamque Sententiam Actuario dictabant; mox statim in Auditorio partibus præsentibus recitabant ex libello. Cujus moris necessitatem ita confirmant Valens, Valentinianus et Gratianus.* Hac lege perpetuo credimus ordinandum, ut judices quos cognoscendi et pronuntiandi necessitas tenet, non subitas sed deliberatione habita post negotium Sententias ponderatas sibi ante forment; et emendatas statim in libellum (3) secuta fidelitate conferant, scriptasque ex libello partibus legant. Sed nec sit eis posthac copia corrigendi vel mutandi; exceptis tam viris Eminentissimis Præfectis Prætorio, quam aliis Illustrem administrationem gerentibus, cæterisque Illustribus judicibus: quibus licentia conceditur, etiam per Officium suum (4), et eos qui ministerium suum eis accommodant, Sententias definitivas recitare. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Jure Novellarum; in litibus parvi momenti, maxime inter viles personas, judex potest absque scripto pronuntiare : Novell. XVII. *Cap.* 3. *Hoc quoque remittitur Episcopis, quum ipsi cognoscunt:* Novell. LXXXIII. *in pr.*

XI. *Ad modum quo Sententia ferri debet, illud quoque pertinet; quod* Decreta a Prætoribus Latine interponi debent. *l.* 48. TRYPHONINUS LIB. 2. DISPUT.

Ex quo autem in Græciam Imperium translatum est; Judices tam Latina quam Græca Lingua Sententias proferre possunt. *l.* 12. *Cod. de Sentent. et interloc.* ARCAD. ET HONORIUS.

§ 2. *Quæ requirantur circa diem et locum ferendæ Sententiæ.*

XII. *Circa diem quo Sententia fertur, illud requiritur ut feriatus non sit; nisi partibus consentientibus Sententia feratur.*

Hinc Philippus. Si (ut proponis) pars diversa, die feriato, absente vel ignorante te, a judice dato ferri Sententiam pro partibus suis, quasi contumaciter deesses, impetravit: non immerito Præses, denuo negotium alterius judicis notioni terminandum commisit. *l.* 4. *Cod. Quomodo et quando judex.*

Item si judex sic datus est ut certa die judicaret; Sententia alia die lata injusta erit.

Hinc Carus, Carinus, et Numerianus. Cum non eo die quo Præses provinciæ præcepit, judex ab eodem datus pronuntiaverit; sed ductis (5) diebus alieniore tempore Sententiam dedisse proponatur: ne ambages frustra interpositæ provocationis ulterius negotium protrahant; Præses provinciæ superstitiosa appellatione submota, ex integro inter vos cognoscet. *l.* 6. *Cod. Quando provocare, etc.*

XIII. *Ratione loci injusta potest esse Sententia, si non publice et* IN LOCO MAJORUM *feratur.*

Hinc Carus, Carinus, et Numerianus rescribunt: Cum Sententiam Præsidis irritam esse dicis, quod non publice sed in secreto loco, Officio ejus non præsente, Sententiam suam dixit; nullum tibi ex

(1) De quo vide supra lib. 5. Tit. *de Judiciis*, Sect. VII.

(2) Judex in judiciis bonæ fidei dicitur *Arbiter*: ut vid. d. tit. *de Judiciis*.

(3) Hic libellus alibi BREVICULUM dicitur. Unde quidem in Rubrica Codicis *de Sententiis ex* PERICULO *recitandis*, legendum putant *ex* BREVICULO.

(4) Id est, Officiales suos.

(5) Id est, productis (*ayant prolongé le temps qui lui avait été fixé*).

his quæ ab eo decreta sunt, præjudicium generandum esse constat. *l.* 6. *Cod. de Sentent. et interloc.*

Item si certus locus ferendæ Sententiæ designatus sit, alibi prolata nulla est. Ita enim Philippus rescribit. Si (ut proponis) Præses provinciæ, cum certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus, Sententiam adversus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum Juris spectare minime oportet. *l.* 5. *Cod. Quom. et quand. judex, etc.*

ARTICULUS III.

Quid requiratur circa personam Judicis, ut Sententia sit justa.

XIV. *Generaliter statuendum quod is* Qui neque jurisdictioni præest, neque a Principe potestate aliqua præditus est, neque ab *eo* qui jus dandorum judicum habet, datus est, nec ex compromisso sumptus, vel ex aliqua Lege confirmatus est, judex esse non potuit. *l.* 81. *ff. de Judiciis.* Ulp. lib. 5. opinion.

Sed nec cujusvis Magistratus qui alicui jurisdictioni præsit, aut judicis ab eo dati, Sententia justa erit; sed ejus demum qui inter litigatores, et de causa de qua litigatum est, fuerit competens.

Hine Gratianus, Valentinianus, et Theodosius. Et in privatorum causis hujusmodi forma servetur; Ne quemquam litigatorum, Sententia non a suo judice dicta constringat. *l.* 4. *Cod. Si a non compet. judice, etc.*

Sic V. G. cum Magistratus militares, puta Magistri peditum aut equitum, nullam in privatæ conditionis homines jurisdictionem habeant (l. 1. et l. 2. Cod. de Offic. milit. jud.), *ita nec in privatorum causis judices dare possunt. Hinc Gordianus :* Si militaris judex super ea causa de qua civilibus actionibus (1) disceptandum fuit, non datus a quo dari poterat, cognovit : etiam remota appellatione, id quod ab eo statutum est, firmitatem Judicati non habet. *l.* 2. *Cod. d. tit.* Gordianus.

Etsimiliter : Cum Procurator Cæsaris, qui partibus Præsidis non fungebatur (2), in lite privatorum jus dandi judicis non habuisset; frustra provocatum ab ea Sententia constitit, quæ non tenebat. *l.* 23. § 1. *ff. de Appellat.* Papin. lib. 19. respons.

Porro qui judices sint competentes, vide supra lib. 5. *Tit.* de Judiciis, *Sect.* 3.

Judici incompetenti similis est, qui in judicando fines suæ jurisdictionis excessit; puta, mulctam sua jurisdictione majorem dixit.

Demum enim (ut rescribunt Carus, Carinus, et Numerianus) Certa ratione et fine mulctare Præsides possunt. Quod si aliter et contra Legis statutum modum, Provinciæ Præses mulctam vobis irrogaverit; dubium non est, id quod contra Jus gestum videtur, firmitatem non tenere, et sine appellatione posse rescindi. *l.* 5. *Cod. quando provoc. non est necesse.*

XV. *Quum a judice dato Sententia lata est; non solum hoc requiritur, ut Magistratus qui eum dedit, fuerit competens : sed item requiritur ut is judex datus fuerit, qui judex esse possit. Qui autem illi sint, vide supra d. Tit.* de Judiciis.

Item ut delegationis suæ fines non excesserit. Nam Factum a judice quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est. *l.* 170. [a] *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 4. ad Plautium.

Hinc Judex ad certam rem datus, si de aliis pronuntiavit quam quod ad eam rem pertinet, nihil egit. *l.* 1. *Cod. Si a non compet. jud.* Alex.

Cæterum quamvis formula qua delegatur judex condemnationis duntaxat mentionem facere soleat; tamen et absolvendi, si ita videbitur, facultas ei delegata intelligitur.

Hinc Paulus : Qui damnare potest, is absolvendi quoque potestatem habet. *l.* 3. Paul. lib. 17. ad Ed.

Unde hæc regula. Nemo qui condemnare potest, absolvere non potest. *l.* 37. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 51. ad Sabin.

XVI. *Quum plures judices dati sunt; si quidam absentibus aliis judicent, fines delegationis suæ excessisse videntur.*

Hinc Valerianus et Gallienus. Cum Magistratus (3) datos judices, et unum ex his pronuntiasse proponas; non videtur appellandi necessitas fuisse, cum Sententia Jure non teneat. *l.* 4. *Cod. Quando provocare, etc.*

Similiter Celsus. Duo ex tribus judicibus, uno absente judicare non possunt : quippe omnes judicare jussi sunt. Sed si adsit, et contra sentiat; statur duorum Sententiæ. Quid enim minus verum est, omnes judicasse? *l.* 39. Celsus lib. 3. digest.

Tunc autem universi judices intelliguntur judicare, quum omnes adsunt. *l.* 37. Marcell. lib. 3. digest.

Item Pomponius libro trigesimo-septimo Ad Edictum scribit : si uni ex pluribus judicibus de liberali causa cognoscenti, de re non liqueat; cæteri autem consentiant : si is juraverit sibi non liquere, eo quiescente cæteros qui consentiant Sententiam proferre : quia, etsi dissentiret, plurium Sententia obtineret. *l.* 36. Paul. lib. 17. ad Ed.

XVII. *Diximus, modo omnes judices adfuerint,*

(1) *Civiles actiones* opponit militaribus; sicut *Civiles judices* passim dicuntur, opposite ad *judices Militares*, id est eos qui a Magistratibus militaribus dati sunt.

(2) Interdum ei qui negotia Cæsaris in aliqua provincia procurabat, etiam regenda provincia committebatur : idemque erat et Procurator Cæsaris, et provinciæ Præses; qualis fuit in Judæa Pontius-Pilatus. Quod si *partibus Præsidis* non fungeretur; in causis fisci tantum Jus dicere poterat, non in causis privatorum.

[a] *Alias* 130.

(3) Legendum videtur, *a Magistratu.*

causæ intentati criminis, apud eumdem vel successorem ejus more judiciorum tractabitur. *l. 4. Cod. de Accusat. et inscript.*

XXII. *Non valet quidem Sententia contra absentem non contumacem lata; at pro absente lata valet.*

Et quidem in specie sequenti, etiam absente accusatore condemnationem valere rescribunt Diocletianus et Maximianus. Quamvis indubitati Juris sit, quoties adulterii crimen intenditur, præsentiam accusatoris præcedere oportere: tamen quoniam ex litteris tuis cognovimus Materiam Propositi Viatoris uxorem, habitis quæstionibus, cum Juliano quodam adulterium commisisse detectam, sub ipsa prolatione Sententiæ Viatoris ipsius præsentiam postulasse; non putavimus confecto pene judicio, facinore etiam agitata quæstione convicto, Propositum ab excubiis limitis revocandum. *l. 19. Cod. Ad Leg. Jul. de Adulter.*

Sed et quum contra absentem Sententia lata est: Ab eo Judicato recedi non potest, quod vobis absentibus et ignorantibus atque indefensis ilicitis esse prolatum; si ubi primum cognovistis, non illico de statutis querelam detulistis. Ita enim firmitatem Sententia quæ ita prolata est, non habebit; si ei non sit commodatus assensus. *l. 3. Cod. Quom. quand. jud., etc.* GORDIANUS.

Observandum superest, absenti similem esse qui non intelligit quod agitur.

Hinc Furioso Sententia a judice vel ab arbitro dici non potest. *l. 9.* POMPON. LIB. 5. EX PLAUTIO.

ARTICULUS V.

De præcipua inter Sententias definitivas et Interlocutiones differentia.

XXIII. *Hæc præcipua inter Sententiam definitivam et interlocutionem observanda est differentia. Nimirum* INTERLOCUTIO *est pronuntiatio judicis, quæ ad litis progressum spectat: cum igitur judex qui eam pronuntiavit, pergat esse judex; eam melius consultus mutare potest. Contra* SENTENTIA DEFINITIVA *est, ea qua per condemnationem aut absolutionem causa finitur: unde cum ea judicis officium finiatur, retractari ab eo non potest.*

Hinc de Interlocutionibus Celsus: Quod jussit vetuitve (1) Prætor, contrario imperio tollere, et repetere [a] licet. De Sententiis contra. *l. 14.* CELSUS LIB. 25. DIGESTOR.

Similiter Paulus: Acta apud se habita, si partes consentiant et judex hoc permiserit, potest jubere ea die circumduci (2); nisi vel negotium vel lis terminata est. *l. 45.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Enimvero Judex posteaquam semel Sententiam dixit, postea judex esse desinit. Et hoc Jure utimur, ut judex qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere Sententiam suam non possit. Semel enim, male seu bene, officio functus est. *l. 55.* ULP. LIB. 51. AD SABIN.

Et quidem Alfenus. Quum quærebatur, judex si perperam (3) judicasset, an posset eodem die iterum judicare? respondit, non posse. *l. 62* ALFENUS-VARUS LIB. 6. DIGEST. A PAULO EPITOMAT.

His consonat quod rescribit Gordianus. Neque suam neque decessoris sui Sententiam quemquam posse retractare, in dubium non venit. Nec necesse esse ab hujusmodi Decreto interponere provocationem, explorati Juris est. *l. 1. Cod. Sentent. rescindi, etc.*

Pariter Diocletianus et Maximianus. Post Sententiam quæ finibus certis concluditur (4); ab eo qui pronuntiaverat, vel ejus successore, de quæstione quæ jam decisa est, statuta, Rei Judicatæ non obtinent auctoritatem. Nam (5) nec de possessione pronuntiata, proprietati ullum præjudicium afferunt; nec causam ullam Interlocutiones plerumque perimunt. *l. 9. Cod. de Sentent. et interloc.*

XXIV. *Hæc ita, quum Sententia nullo formæ vitio laborat; alioquin retractari potest.*

Sed et quum justa est Sententia, Paulus respondit, Rescindere quidem Sententiam suam præcedentem Prætorem non posse: reliqua autem quæ ad consequentiam quidem jam statutorum pertinent, priori tamen Sententiæ desunt, circa condemnandum reum vel absolvendum debere supplere; scilicet eodem die. *l. 42.* PAUL. LIB. 3. RESP.

Item Actorum verba emendare, tenore Sententiæ perseverante, non est prohibitum. *l. 46.* HERMOGEN. LIB. 2. JURIS EPITOMARUM.

ARTICULUS VI.

Quæ et quorum judicum Sententiæ, Rem Judicatam faciant.

XXV. Res Judicatæ videntur ab his qui imperium potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur. Itemque a Magistratibus municipalibus, usque ad summam de qua Jus dicere possunt: itemque his qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. PAUL. SENT. *lib. 5. tit. 5.* § 1.

Hinc quum de Re Judicata edicens, ait Prætor: CUJUS DE EA RE JURISDICTIO EST; melius scripsisset, CUJUS DE EA RE NOTIO EST. Etenim notionis nomen etiam ad eos pertineret qui jurisdictionem non habent, sed habent de quavis alia causa (6) notionem. *l. 5.* ULP. LIB. 59. AD ED.

(1) Interloquendo.

[a] *Alias* remittere.

(2) *Acta circumducere*, mettre à néant tout ce qui s'est ait.

(3) Id est, inique; tamen quoad formam, legitime.

(4) Nam Sententia incerta non valet: supra N. 7.

(5) *Nam* pro *sed*.

(6) Quales sunt Judices pedanei, qui dantur a Magistratibus ut causam disceptent et Sententiam ferant: de quibus supra lib. 5. Tit. *de Judicus*.

Ex compromisso autem judex sumptus Rem Judicatam non (1) facit; sed si pœna inter eos promissa sit, pœna rei in judicium deductæ ex stipulatu peti potest. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *sup. d.* § 1. ¶ *ex compromisso.*

Quidquid illi quos enumeravimus, definitive pronuntiaverunt seu statuerunt, si nec ullo formæ vitio laboret, nec provocatione suspendatur, Rem Judicatam facit. Quocirca nota : Pronuntiatum et statutum idem potest. Promiscue enim et pronuntiasse et statuisse solemus dicere, eos qui jus habent cognoscendi. *l.* 46. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 59. AD ED.

XXVI. *Id autem demum quod definitiva Sententia statutum est, Rem Judicatam facere potest. Cæterum* Programma (2) si quod a Præside provinciæ præpositum est, vim Rei Judicatæ nequaquam obtinere potest.

Nec comminationem, vim Rei Judicatæ obtinere manifestum est. *l.* 6. *Cod. Comminat. epist., etc.* PHILIPP.

Hinc Interlocutio Præsidis apud acta signata; ut nisi solutioni debiti is qui convenitur obsequium præstitisset, duplum seu quadruplum inferat; voluntas potius comminantis, quam Sententia judicantis est : cum placitum hujusmodi ne Rei Judicatæ auctoritatem obtineat, Juris ratio declaret. *l.* 4. *Cod. d. tit.* GORDIANUS.

Sed Nec vim stipulationis obtinere potest comminatio judicis; qui certas usuras præstituros eos dixit qui intra certum diem, debitum non exsolvissent. *l.* 1. *Cod. d. tit.* ANTONIN.

Scholium.

Quæ in tota hac Sectione diximus, non solum civilibus causis, sed et pleraque in criminalibus obtinent : ut facile notari potuit in decursu, et latius videb. infra. lib. 48.

SECTIO II.

De natura Rei Judicatæ.

XXVII. *Rei Judicatæ natura est, ut sit immutabilis; etiamsi male judicatum esset. Hinc Mæcianus :* Quum Prætor, cognita causa, per errorem vel etiam ambitiose juberet hereditatem ut ex fideicommisso restitui; etiam publice interest restitui, propter Rerum Judicatarum auctoritatem. *l.* 65. § 2. *ff. Ad SC. Trebell.* MÆCIAN. LIB. 5. FIDEIC.

Hinc Juris regula : RES Judicata pro veritate accipitur. *l.* 207. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 1. AD LEG. JUL. ET PAP.

Hinc quidquid a quocumque Magistratu contra Rem Judicatam statuitur, ipso Jure nullum est. Unde Alexander : Latam Sententiam dicitis; quam ideo vires non habere contenditis, quod contra Res prius Judicatas a quibus provocatum non est, lata sit. Cujus rei probationem si promptam habetis; etiam citra provocationis adminiculum, quod ita pronuntiatum est Sententiæ auctoritatem, non obtinebit. *l.* 1. *Cod. Quando provoc., etc.*

Si tamen in id ipsum quæstio vertatur, an Res Judicata sit necne; Sententia super hoc lata priorem rescindet. Hinc Macer. Illud meminerimus, Si quæratur Judicatum sit necne; et hujus quæstionis judex NON ESSE JUDICATUM pronuntiaverit, licet fuerit judicatum; rescinditur (3), si provocatum non fuerit. *l.* 1. *ff. Quæ Sent. sine appellat.* MACER LIB. 2. DE APPELL.

Extra hunc casum, non solum Sententiæ posterius datæ non rescindunt Judicatum : quinetiam, ut rescribit Constantinus, Impetrata Rescripta non placet admitti; si decisæ semel causæ fuerint Judiciali Sententia, quam provocatio nulla suspendit : sed eos qui talia Rescripta meruerunt, etiam limine judiciorum expelli. *l.* 3. *Cod. Sentent. rescind.*

Idem alibi. Qui licitam provocationem omiserit, perpetuo sistere debebit; nec a Nobis impudens petere per supplicationem auxilium. Quod si fecerit, desiderio suo carebit, et ignominiæ pœna notabitur. *l.* 3. *Cod. Ut lite pendente vel post, etc.*

Et quidem Licet postquam supplicasti, prinsquam Rescriptum impetrares, Præses provinciæ vir Clarissimus pronuntiaverit : cum tamen a Sententia non provocaveris; Rescriptum quod postea secutum esse suggeris, ad retractanda ea quæ Decreto terminata sunt, non patrocinatur. *l.* 1. *Cod. d. tit.* ALEXANDER.

Maxime vero notandum quod edicit Constantinus. Supplicare causa pendente non licet, nisi vel actorum communium vel pronuntiationis (4) editio denegetur. Qui autem terminatam Rescripto vel Consultatione (5) quæstionem, exquisito suffragio refricare conabitur; in omnem litis æstimationem adversario suo protinus condemnetur : omni venia deneganda, si quis contra hæc supplicare tentaverit. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

XXVIII. *Hæc obtinent; quamvis is contra quem lata Sententia est, omiserit allegare quod ad tuitionem causæ profuisset; nisi Minor fuerit.*

Hinc Alexander. Si quum tibi pretium prædiorum a curatoribus comparatorum reputaretur, et instrumenta emptionis traderentur, quæstionem

(1) Vide supra lib. 4. Tit. *de Receptis.* N. 54.

(2) *Programma* est Edictum quod in celeberrimis civitatis locis proponitur, puta contra latitantem vel contumacem : quo si quid comminetur judex, non habet auctoritatem rei Judicatæ.

(3) Prior Sententia. Et similiter nota de Transactionibus, quod super rem quidem Judicatam non potest transigi : at si ignoretur an Judicata sit, transigi potest : supra lib. 2. Tit. *de Transact.* N. 4.

(4) *Pronuntiationem* hic intellige, quæcumque judex in causæ decursu ad ejus ordinationem pronuntiavit (*les différens réglemens intervenus dans la cause*).

(5) *Consultatio* appellatur, quum ad Imperatorem de jure dubitans Magistratus refert.

omissæ evictionis (1) non movisti : intelligis semel finitam litem instaurari non posse. *l. 4. Cod. de Judiciis.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Peremptorias exceptiones omissas in initio, antequam Sententia feratur opponi posse, Perpetuum Edictum manifeste declarat. Quod si aliter actum fuerit, in integrum restitutio permittitur (2). Nam Judicatum contra majores annis viginti-quinque, non oppositæ præscriptionis velamento, citra remedium appellationis rescindi non (3) potest. *l. 2. Cod Sentent. resc.*

Sed nec sub prætextu erroris Advocati, Rescriptum ad rescindendam Sententiam, maxime adversus præsentem latam, impetrari potest.

Hinc iidem rescribunt : Sententiis finita negotia, Rescriptis revocari non oportet. Nec enim quæ constituta sunt, id est ut Advocatorum error litigatoribus non noceat, tibi etiam opitulari possunt: cum te præsente (4) neque causæ palam ex continenti (id est, triduo proximo) contradixisse, neque post Sententiam appellationis remedio (si tibi hæc displicebant) usum esse proponas. *l. 3. Cod. de Errore Advocatorum.*

XXIX. *Nec sub prætextu erroneæ computationis, rescinditur Res Judicata. Nam* Res Judicatæ, si sub prætextu computationis instaurentur, nullus erit litium finis. *l. 2. Cod. h. tit.* ANTONINUS.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Errorem calculi sive ex uno contractu, sive ex pluribus emerserit, veritati non afferre præjudicium sæpe constitutum est. Unde rationes etiam sæpe computatas denuo tractari posse, si Res Judicatæ non sunt, vel transactio non intervenit, exploratı Juris est. *l. un. Cod. de Errore calculi.*

Rei Judicatæ et Transactioni similem facit Paulus, circa errorem calculi, exceptionem ex lapsu temporis petitam. Ita ille : Ratio calculi sæpius se patitur supputari. Atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore evanescat. SENT. *lib. 5. tit. 5. § 11.*

Nota. Non potest quidem sub prætextu erroris calculi, Res Judicata retractari; sicut nec sub hoc prætextu Sententia quæ nondum transisset in Rem Judicatam, citra provocationem corrigi. Si tamen computationis error in ipsa Sententia comprehenderetur, citra provocationem corrigi poterit, proindeque nec Res Judicata obstabit quominus corrigatur.

Hinc Macer. Item si calculi error in Sententia esse dicatur, appellare necesse non est : veluti si judex ita pronuntiaverit : « Cum constet Titium » Seio ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie viginti-quinque debere; idcirco Lucium-Titium » Seio CENTUM condemno ». Nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, et citra provocationem corrigitur. Sed et si hujus quæstionis judex, Sententiam CENTUM confirmaverit: si quidem ideo quod quinquaginta et viginti-quinque fieri centum putaverit; adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est : si vero ideo quoniam et alias species viginti-quinque fuisse dixerit, appellationi locus est. *l. 1. § 1. ff. Quæ Sent. sine appell.* MACER LIB. 2. DE APPELL.

XXX. *Sed et* Sub specie novorum instrumentorum postea repertorum, Res Judicatas restaurari, exemplo grave est. *l. 4. Cod. h. tit.* GORDIANUS.

Hoc ita, nisi Sententia lata esset ex jurejurando quod Suppletorium *vocant, id est in defectum instrumentorum aliarumve probationum delato a judice : ut vid. supra lib. 12. Tit.* de Jurejur. *N. 51.*

Item nisi dolo adversarii instrumenta subtracta fuissent : argumento legis 19. Cod. de Transaction. *supra lib. 2. Tit.* de Transact. *N. 19.*

Item Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, Quamquam sub obtentu novorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat; tamen in negotio publico, ex causa permittere se hujusmodi instrumentis uti (5). *l. 35.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. CONSTITUT.

XXXI. *Hactenus de casu quo instrumenta ad causæ decisionem pertinentia non fuissent edita.*

Longe diversus casus est, si ex falsis instrumentis Judicatum fuisset. Nam Judicati executio solet suspendi, et soluti dari repetitio; si falsis instrumentis circumventam esse religionem judicantis, crimine postea Falsi illato, manifestis probationibus fuerit ostensum. *l. 4. Cod. Si ex falsis instr.* GORDIANUS.

Et quidem is quoque qui instrumenta illa quasi vera errans agnovisset, potest ex hac causa litem renovare.

Hoc docet Modestinus. Ita ille : Qui agnitis instrumentis, quasi vera essent, solvit post Sententiam judicis : quæro si postea cognita rei veritate, et repertis falsis instrumentis accusare velit, et probare falsa esse instrumenta ex quibus conveniebatur; quum (6) instrumentis subscripserat, ex præcepto sive Interlocutione judicis; an præscriptio ei opponi possit? cum et Principalibus Constitutionibus manifeste cavetur, etsi Res Judicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniantur, nec Rei Judicatæ præscriptionem opponi. Modestinus respondit, Ob hoc quod per errorem solutio facta est, vel cautio de solvendo interposita proponitur; ex his instrumentis quæ nunc falsa dicuntur, præscriptioni locum non esse. *l. 11. ff. de Exceptionib.* MODESTIN. LIB. 13. RESPONS.

(1) Id est, omisisti petere a curatoribus quanti tua interest, quod ipsorum negligentia non fuerit interposita cautio de evictione prædiorum quæ tibi comparaverunt.

(2) Quasi solum remedium; proindeque solis Minoribus. Nam contra Majores, etc.

(3) Proindeque elapso tempore appellandi, Sententia nihilominus transit in Rem Judicatam.

(4) Haloander legit ractius, *præsentem.*

(5) Ad litem instaurandam. Hic igitur nota unum ex casis in quibus locus est privilegio fisci; ut Sententiæ contra ipsum latæ, retractari possint : l. un. Cod. *de Sent. advers. fisc. retract.*

(6) Id est, *an opponi possit præscriptio* etiam eo casu quo subscripsisset.

Observandum tamen, ad retractandam Sententiam satis non esse quod falsa instrumenta edita fuerint; nisi doceatur ex his Judicatum fuisse.

Hinc Alexander. Falsam quidem testationem qua diversa pars in judicio adversus te usa est, ut proponis, soluto more arguere non prohiberis : sed causa Judicati in irritum non devocatur; nisi probare poteris, eum qui judicaverat, secutum ejus instrumenti fidem quod falsum esse constiterit, adversus te pronuntiasse. *l.* 3. *Cod. Si ex falsis instrum.*

Quod de falsis instrumentis hactenus dictum est, et de falsis testimoniis dictum puta; cum eadem sit ratio. Et quidem Divus Hadrianus aditus per libellum a Julio-Tarentino; et indicante [a] eo, falsis testimoniis, conspiratione adversariorum testibus pecunia corruptis, religionem judicis circumventam esse; in integrum causam restituendam, in hæc verba rescripsit : « Exemplum libelli dati mihi a » Julio-Tarentino mitti tibi jussi. Tu, si tibi proba» verit conspiratione adversariorum et testibus pe» cunia corruptis oppressum se; et rem severe vin» dica, et si qua a judice tam malo exemplo circum» scripto Judicata sint, in integrum (1) restitue ». *l.* 33. Callistrat. lib. 5. cognition.

XXXII. *Hactenus de casu quo ex falsis instrumentis aut testimoniis Judicatum est. Sed et quotiescumque dolus adversarii intervenerit, retractari Sententia poterit : puta si ab eo judex corruptus dicatur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Venales Sententias quæ in mercedem a corruptis judicibus proferuntur; etiam citra interpositæ provocationis auxilium, jam pridem a Divis Principibus infirmas esse decretum est. *l.* 7. *Cod. Quand. provoc., etc.*

Vide alium casum quo retractatur quandoque Sententia, nimirum in favorem fisci : infra lib. 49. *Tit.* de Jure fisci, *Sect.* 2. § 8.

SECTIO III.

De actione Judicati, *quam parit Res Judicata.*

Quum Res Judicata aliquem absolvit, parit ei exceptionem Rei Judicatæ; *de qua proprius infra Titulus lib.* 44.

Quum autem aliquem condemnat, parit adversus eum actionem Judicati : *circa quam videndum, cui et adversus quem detur, quid contineat, et quandiu duret.*

§ 1. *Cui et adversus quem detur hæc actio.*

XXXIII. *Hæc actio datur ei cui condemnatio facta est, adversus eum qui condemnatus est.*

Condemnatum accipere debemus, eum qui rite condemnatus est, ut Sententia valeat. Cæterum si aliqua ratione Sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnationis verbum non teneie. *l.* 4. § 6. Ulp. lib. 58. ad Ed.

XXXIV. Quotiens autem plures in unam summam condemnantur, utrum una Sententia est; et quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur; an vero scindituf in personas Sententia, quæritur? Et Papinianus respondit, Scindi Sententiam in personas : atque ideo eos qui condemnati sunt, viriles partes debere. *l.* 10. § 3. *ff. de Appell.* Ulp. lib. 8. disput.

Similiter Paulus respondit, Eos qui una Sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa Judicati conveniri. Et, si ex Sententia adversus tres dicta, Titius portionem sibi competentem exsolvit ex persona cæterorum, ex eadem Sententia conveniri eum non posse. *l.* 43. Paul. lib. 16. respons.

Hoc obtinet, etiamsi ex ea causa condemnati essent ex qua in solidum singuli tenebantur; si judex non expresse in solidum singulos condemnavit.

Hinc Gordianus. Quoties a tutoribus singulis, procuratoribus datis, sequitur in omnium persona condemnatio; periculum Sententiæ videtur esse divisum (2). Ideoque quod ab uno servari non poterit, a cæteris exigi non posse explorati Juris est. *l.* 2. *Cod. Si plures una Sentent.*

Similiter Alexander cuidam Magistratui municipali rescribit. Si non singuli in solidum, sed generaliter tu et collega tuus una et certa quantitate condemnati estis; nec additum (3) est, ut, quod ab altero servari non posset, id alter suppleret : effectus Sententiæ pro virilibus portionibus discretus est. Ideoque parens pro tua portione Sententiæ, ob cessationem alterius ex causa Judicati conveniri non potes. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

XXXV. *Interdum non ei cui condemnatio facta est, actio Judicati datur, sed alteri. Nam quum procuratori condemnatio facta est; non ei, nisi in rem suam fuerit procurator, sed domino litis hæc actio datur.*

Cæterum Actoris procurator non in rem suam datos; propter impensas quas in litem fecit, potest desiderare ut sibi ex judicatione satisfiat; si dominus

[a] *Male vulgo* judicante.

(1) Hæc verba non sunt in proprio sensu accipienda; ut recte hic observant Doctores Constat enim ex supra dictis legibus, Sententiam falsis *Instrumentis* latam, esse ipso Jure nullam : eadem autem omnino hoc in re est ratio *Testium* et *Instrumentorum;* cum et ipsi testes *Instrumentorum* nomine veniant, et causam instruant. Sensus itaque est : *Ex integro de causa cognosce*, seu, quasi res integra esset, et insuper habita Sententia quæ nulla est.

(2) Quia, licet omnes condemnati sint, non tamen In solidum : quod tamen judex pronuntiare debuisset; si quidem *in omnium persona* facta condemnatio, satis denotat administrationem inter ipsos divisam non fuisse; proindeque in solidum eos teneri : ut vid. supra lib. 27. Tit. *de Tut. et rat. distrah.* N. 6.

(3) Quod tamen debuerat judex addere : ut videb. infra lib. 50. Tit. *de Admin. rer. ad civit. pertinent.*

litis solvendo non sit. *l.* 30. *ff. de Procurator.* PAUL. LIB. I. SENTENT.

Interdum etiam, non in ipsum qui condemnatus est, hæc actio Judicati datur. Enimvero Si se non obtulit (1) procurator; Judicati actio in eum denegabitur, et in dominum dabitur: si se obtulit; in ipsum dabitur. Obtulisse autem se liti videtur, non is qui in rem suam (2) procurator datus sit: nam hic alia ratione recusare Judicati actionem non potest; quia hic, non in alienam, sed in suam rem procurator factus est. *l.* 4. ULP. LIB. 58. AD ED.

Recte igitur Plautius ait: Procuratorem damnatum non debere conveniri, nisi aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se quum sciret cautum non esse; omnibus placuit.

Idem erit observandum (3), et si defensoris loco (4) cum satisdatione (5) se liti obtulerit. *l.* 61. *ff. de Procurat.* PAUL. LIB. 1. AD PLAUT.

Quanquam et quum in rem suam esset procurator, Si actor malit dominum potius convenire, quam eum qui in rem suam procurator est; dicendum est, ei licere. *l.* 29. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 9. AD ED.

Tutor quoque vel curator in ea conditione sunt, ut non videantur [a] videri se liti obtulisse. Idcircoque debet denegari in eos Judicati actio. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 58. AD ED.

Pariter Actor municipum potest rem Judicatam recusare: in municipes enim Judicati actio dabitur. *d. l.* 4. § 2.

XXXVI. *Quod diximus, non in procuratorem sed in dominum actionem dandam, obtinet; etiamsi is qui alieno nomine experiebatur, quid dolose egerit.*

Hinc Alexander. Si procurator ad unam speciem constitutus, officium mandati egressus est; id quod gessit, nullum domino præjudicium facere potuit. Quod si plenam potestatem agendi habuit, Rem Judicatam rescindi non oportet; cum, si quid fraude vel dolo egerit, convenire eum more judiciorum non prohibearis. *l.* 10. *Cod. de Procurat.*

Hoc ita, nisi is qui condemnatus est, doli particeps fuerit.

Hinc Paulus. Si procurator rei, pecunia accepta damnari se passus sit, et cum domino JUDICATI agatur; tuebitur se (6) Doli mali exceptione. *l.* 9. *ff. de Doli et met. except.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

Obiter nota. Nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest. Nam turpiter accepta pecunia, justius penes eum est qui deceptus sit (7) quam qui decepit. *d. l.* 9. § *nec hoc.*

XXXVII. *Uno casu procurator in rem alienam, quamvis se liti non obtulerit, actione Judicati tenetur.*

Nam Si quis quum procuratorio nomine condemnatus esset, heres extiterit domino litis; Judicati actionem (8) non recte recusabit. Hoc, si ex asse. Sin autem ex parte heres extiterit, et totum solverit: si quidem ei mandatum est hoc quoque ut solvat, Mandati actionem adversus coheredes habebit; si non sit mandatum, Negotiorum gestorum actio datur. Quod est (9), et si heres procurator non extiterit; et solverit. *l.* 31. *ff. de Procuratorib.* ULP. LIB. 9. AD ED.

XXXVIII. *Est alter casus quo alius quam qui condemnatus est, Judicati actione tenetur: nimirum quum heres condemnatus est, et postea abstinuit; datur actio in substitutum.*

Hinc Scævola. Ex contractu paterno actum est cum pupilla, tutore auctore; et condemnata est. Postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis: et ita bona defuncti ad substitutum vel ad coheredes pervenerunt. Quæritur an hi ex causa Judicati teneantur? Rescripsit, Dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum condemnata est. *l.* 44. SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

XXXIX. *Vidimus quibus et adversus quos hæc actio Judicati detur.*

Cæterum rescribit Gordianus. Res inter alios Judicatæ, neque emolumentum afferre his qui judicio non interfuerunt, neque præjudicium solent irrogare. Ideoque nepti tuæ præjudicare non potest, quod adversus coheredes Judicatum est; si nihil adversus ipsam statutum est. *l.* 2. *Cod. Quib. res judic. non nocet.*

Hinc nec Sententia contra adulterum lata, mulieri nocebit.

Ita enim rescribit Alexander. Etsi crimine adulterii damnatus, restitutus non esset (ut proponis): si tamen soror tua cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata; nec pœnæ nec infamiæ subjici potuit, et multo magis cum et accusatorem vita esse functum, proponas. *l.* 12. *Cod. Ad. L. Jul. de Adulter.*

XL. *Et generaliter:* Sæpe constitutum est, RES INTER ALIOS JUDICATAS ALIIS NON PRÆJUDICARE.

(1) Sed ab ipso domino litis constitutus est procurator.

(2) Ut si debitor principalis, pro fidejussore suo convento procurator accedat.

(3) Ut in ipsum detur actio.

(4) Puta, pro absente.

(5) *Judicatum solvi.*

[a] *Alias* debeant.

(6) Dominus.

(7) Id est, penes procuratorem qui hac pecunia seductus est, quam penes actorem qui seduxit.

(8) *Directam*, qua proprio nomine convenitur.

(9) *Quod* nempe diximus de casu quo procurator ex parte heres totum solvit, actionem MANDATI aut NEGOTIORUM GESTORUM ipsi competere ad consequendum id quod plus sua parte solvit; idem *est si non extiterit heres*, et tamen totum *solverit*: ut scilicet eædem actiones illi competant hoc posteriori casu, ad totum repetendum; si quidem eo casu (cum nihil ipse deberet) totum solvit, non proprio, sed heredum nomine.

Quod tamen quamdam distinctionem habet. Nam Sententia inter alios dicta, aliis quibusdam etiam scientibus obest (1); quibusdam vero, etiamsi contra ipsos Judicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil præjudicat; veluti si ex duobus heredibus debitoris, alter condemnatur: nam alteri integra defensio est, etiamsi cum herede [a] suo agi scicrit. Item si ex duobus petitoribus alter victus acquieverit, alterius portioni non præjudicatur. Idque ita rescriptum est.

Scientibus Sententia quæ inter alios data est, obest; quum quis de ea re cujus actio vel defensio primum sibi competit, sequenti [b] agere patiatur: veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris, aut maritus socerum vel uxorem de proprietate rei in dote acceptæ, aut possessor venditorem de proprietate rei emptæ. Et hæc ita ex multis Constitutionibus intelligenda sunt.

Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus vero non nocet, illa ratio est; quod, qui scit coheredem suum agere, prohibere eum quominus (uti velit) propria actione vel defensione utatur, non potest: is vero qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei quamvis inter alios Judicatæ, summovetur; quia ex voluntate ejus, de jure quod ex persona agentis habuit, judicatum est. Nam et si libertus meus, me interveniente, servus vel libertus alterius judicetur; mihi præjudicatur. Diversa causa est, si fundum a te Titius petierit; quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico. Nam quamvis contra Titium me sciente Judicatum sit; nullum tamen præjudicium patior: quia neque ex eo jure quo Titius victus est, vindico; neque potui Titio intercedere, quominus jure suo utatur: sicuti et de coherede supra diximus. *l.* 63. Macer lib. 2. de Appellat.

XLI. *Observandum etiam; quamvis regulariter Sententia inter alios lata alteri non prosit, tamen in quibusdam causis Sententiam pro uno herede latam coheredibus proficere; scilicet in his quæ indivisa sunt.*

Hinc Paulus. Res hereditarias omnium heredum fuisse communes: et ideo eum qui Expilatæ hereditatis crimen objecit, et obtinuit; etiam coheredi profuisse videri. *l.* 4. *ff. Expil. hered.* Paul. lib. 3. respons.

§ 2. *Quid contineat actio* Judicati, *et qualis sit.*

XLII. Ait Prætor: Condemnatus ut pecuniam solvat; a Judicato ergo hoc exigitur ut pecuniam solvat.

Quid ergo, si Solvere quidem paratus non sit, Satisfacere autem paratus sit; quid dicimus? Et ait Labeo debuisse hoc quoque adjici, Neque eo nomine satisfaciat. Fieri enim posse, ut idoneum expromissorem habeat. Sed (2) ratio pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit Prætor obligationes ex obligationibus fieri (3): idcirco ait ut pecunia solvatur.

Ex magna tamen et idonea causa, accedendum erit ad Labeonis sententiam. *l.* 4. § 3. Ulp. lib. 58. ad Ed.

XLIII. *Veniunt etiam usuræ in hac actione Judicati. Nam eas a Judicatis exigi, ita rescribit Antoninus.* Is qui bona secundum dictam Sententiam prosequitur: eas quoque rationes habiturus est, ut qui post legitimum tempus (4) placitis non obtemperaverit, usuram centesimam temporis quod postea fluxerit solvat. *l.* 2. *Cod. de Usur. rei judic.*

Hoc confirmat Justinianus. Eos qui condemnati solutionem pecuniarum quas dependere jussi sunt, ultra quatuor menses a die condemnationis (vel, si provocatio fuerit porrecta, a die confirmationis Sententiæ) connumerandos distulerint; centesimas usuras exigi præcipimus. Nec priscis Legibus (5) quæ duas centesimas eis inferebant, nec Nostra sanctione (6) quæ dimidiam centesimæ statuit, locum in eorum personam habentibus. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Sortis autem duntaxat, non etiam usurarum in condemnationem deductarum usura præstatur; ut definit idem Justinianus. l. 3. Cod. d. tit.

XLIV. *Hactenus de usuris temporis quod post inducias condemnatis datas currit. Interdum et alterius temporis usuræ debentur: ut in specie de qua ita Scævola.* Negotiorum gestorum condemnatus appellavit, et diu negotium tractum est. Quæsitum est, appellatione ejus injusta pronuntiata, an, quo tardius Judicatum sit, usuræ pecuniæ in condemnatum deductæ medii temporis debeantur? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, dandam utilem actionem. *l.* 64. Scævola lib. 25. digest.

Vide supra lib. 22. *Tit.* de Usuris. *N.* 56.

XLV. *Observandum superest; quod* Judicati actio

(1) Hic negationem addidit Haloander, quod Cujacius probat Observ. XII. 25. Nempe ita legunt: *etiam scientibus non obest; quibusdam vero, etsi contra ipsos Judicatum sit, nihil nocet.* Porro Scire in hac lege (inquit idem Cujacius) est *Videre et pati*, vel *litis interesse* aliquo modo, vel *Intervenire*.

[a] *Alias* coherede.

[b] *Alias* sequentem.

(2) Hic incipit confutare Labeonis sententiam.

(3) Nullus esset finis, si obligatio Judicati converteretur in aliam obligationem expromissoris qui a condemnato daretur. Ideo voluit Prætor ut præcise teneretur ad solvendum is qui condemnatus est.

(4) De quo tempore infra Sect. 5. Art. 1.

(5) Intelligit Constitutionem Theodosii (l. 1. Cod. Theodos. *de Usur. rei judic.*) qua præterea medietatem summæ in quam erant condemnati, ultra illam inferre tenebantur. Hæ pœnæ exoleverunt.

(6) Qua usurarum modus regulariter ad semissem redactus est, exceptis certæ qualitatis personis; nimirum lege 26. Cod. *de Usuris*, quam retulimus supra lib. 22. Tit. *de Usur.* N. 29.

perpetua (1) est, et rei persecutionem continet. Item heredi et in heredem competit. *l.* 6. § 3. Ulp. lib. 66. ad Ed.

SECTIO IV.

De executione Rei Judicatæ, et pignoribus judicialibus.

XLVI. *Is cui actio Judicati competit, agit hac actione apud Magistratum ad quem pertinet Sententiam exequi. In qua actione id tantum quæritur an Judicatum sit; et postquam Judicatum esse Magistratui compertum est, Sententiam executioni mandat.*

Quatuor autem sunt exequendarum Sententiarum rationes; Manus militaris; Missio in possessionem *bonorum;* Nexus, *cui successit* Incarceratio; *denique* Pignorum capio.

Manus militaris *tunc locum habet, quum quis in actionibus* Arbitrariis *puta in* Rei vindicationis *judicio, rem quam penes se habet restituere jussus est. Nisi enim Interlocutioni Judicis rem restitui præcipientis pareat; Magistratus per manum militarem, id est per lictores, rem ei invito auferunt : ut vid. supra lib.* 6. *Tit* de Rei vindicat. *N.* 49. *et alibi.*

Missio in possessionem *bonorum debitoris latitantis, commune remedium est omnibus creditoribus : adeoque et his qui ex causa Judicati creditores sunt, competit. De eo infra Titulis IV et V.*

Superest ut de duabus posterioribus exequendarum Sententiarum rationibus hic dicamus.

Supradictarum omnium antiquissima fuit Nexus; *scilicet ut Judicati, ni satisfacerent, in nervum ducerentur. Inde* Nexi *dicebantur : item* addicti, *quia creditoribus suis addicebantur, ipsisque (salvo tamen ingenuitatis jure) servire cogebantur.*

Cum jam sub Regibus nobiles in ingenua debitorum corpora hoc modo sævirent, Servius-Tullius prohibuit ne creditores possent debitores suos in nervum ducere, et ullum in ipsorum corpora jus sibi vindicare; eosque debitorum suorum facultatibus contentos esse voluit : Dionys. Halic. *lib.* 4. *Sed non diu duravit hæc prohibitio, cum omnes Tullii Leges Tarquinius-Superbus aboleverit. Rursus igitur cœperunt in nervum duci debitores : huncque morem expresse confirmat Lex XII. Tabularum, nisi pro condemnato locuples* Vindex *(id est, sponsor) existat.*

Porro Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei quam actor restituendam esse petit. *l.* 234. § 1. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 2. ad Leg. XII. Tabulas.

De hac Lege XII. Tab. vide quæ diximus in Commentario nostro ad Tab. III. Cap. 4. *ubi etiam exponimus quomodo huic postea Lege Pœtilia-Papyria derogatum sit, ut deinceps non possent obærati in Nervo detineri; et quomodo postea sub Dictatore Sylla, C. Popilio rogante, debitorum* Nexus *prorsus fuerit abrogatus.*

Adhuc tamen post hanc Legem potuerunt debitores in carcere saltem publico detineri, donec solverent : ut aperte liquet ex lege 1. *Cod.* Qui bonis ced. poss. *quam referemus infra Tit.* 3. *N.* 5.

Ad hos qui ita in carcere detinebantur, pertinet quod ait Licinius-Rufinus. Si victum vel stratum inferri quis Judicato non patiatur, utilis in eum pœnalis actio danda est : vel (ut quidam putant) Injuriarum cum eo agi poterit. *l.* 34. Licinius-Rufinus lib. 13. regul.

Verbo Victus continentur quæ esui potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque, victus habere vicem Labeo ait. *l.* 43. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 58. ad Ed.

Et cætera quibus tuendi curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. *l.* 44. *ff. d. tit.* Gaius lib. 22. ad Ed. provinc.

Verbum Vivere quidam putant ad cibum pertinere. Sed Ofilius ad Atticum ait, His verbis et vestimenta et stramenta contineri : *sine his enim,* vivere neminem posse. *l.* 234. § 2. *ff. d. tit.* Idem lib. 2. ad Leg. XII. Tab.

In Stratum omne vestimentum contineri quod injiciatur, Labeo ait. Neque enim dubium est quin stragula vestis sit, omne pallium; ΠΕΡΙΣΤΡΩΜΑ.

In Victum ergo vestem accipiemus, non stragula; in Stratum, omnem stragulam vestem. *l.* 45. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 58. ad Ed.

Hanc rationem exequendæ Sententiæ per incarcerationem abrogavit Constantinus; prohibens ne quis debitor per Carcerem plumbatarumque verbera aut pondera, *aliudve quodvis supplicium ad solutionem urgeri posset; sed tantum sub custodia militari eum custodiri permisit. Gratianus et Valentinianus hæc supplicia permiserunt adversus fisci debitores. Sed posterior hæc lex videtur displicuisse Justiniano qui eam Codici suo non inseruit. l.* 2. *Cod.* de Exact. tribut.

XLVII. *Fuit et alia ratio exequendæ Sententiæ, captis scilicet et distractis pignoribus. Hanc ita exponit Callistratus.*

Debitoribus non tantum petentibus dies ad solvendum dandi sunt, sed et prorogandi si res exigat. Si qui tamen per contumaciam magis quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem; pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum, ex forma quam Cassio Proconsuli Divus Pius in hæc verba rescripsit : « His qui fatebuntur debere, aut ex Re Judicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur;

(1) Nec obstat Paulus lib. 5. Sent. tit. 5. § 8. *Res olim Judicata, post longum silentium in judicium deduci nec eo nomine in duplam revocari potest.* Recte enim observat D.-Schultingius ibi legendum *in dubium* pro *in duplam* : ut sensus sit, Rem Judicatam firmam esse; nec post quantumvis longum tempus retractari posse. Similis emendatio in eodem Pauli Titulo. § 5. et in lege 1. Codice Gregoriano *Quib. res judic. non noceat.*

» quod sufficere pro facultate cujusque videbitur. » Eorum qui intra diem, vel ab initio datum vel » ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, » pignora capi : eaque, si intra duos menses non » solverint, vendantur. Si quid ex pretiis supersit, » reddatur ei cujus pignora vendita erant ». *l.* 31. Callistrat. lib. 2. cognition.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Eos quos debitores tuos esse contendis, apud Rectorem conveni provinciæ : qui (sive debitum confessi, sive negantes et convicti fuerint condemnati, nec intra statutum spatium solutioni satisfecerint) cum latæ Sententiæ pignoribus etiam captis ac distractis, secundum ea quæ sæpe constituta sunt, meruerint executionem, Juris formam tibi custodiet. *l.* 9. *Cod. de Execut. rei judic.*

Postquam sic generaliter et summatim exposuimus quomodo Sententia executioni mandetur; jam sigillatim videndum 1.° *Cujus auctoritate fiat hæc Sententiæ executio* ; 2.° *Quando pignora ex hac causa capi possint* ; 3.° *Quæ res ex hac causa capi possint;* 4.° *Quis ordo in rebus quæ pignori capiuntur, servandus sit* ; 5.° *De distrahendis et addicendis pignoribus* ; 6.° *Quando finiatur executoris officium, et ad quæ non porrigatur.*

§ 1. *Cujus auctoritate Sententia executioni mandetur.*

XLVIII. *Non potest quis privata sua auctoritate Sententiam pro se dictam exequi.*

Hinc Qui Judicati bona auctoritate sua distraxit, Furti actione et Vi bonorum raptorum ei tenentur. *l.* 6. § 2. Ulp. lib. 66. ad Ed.

Cujus igitur auctoritate utetur? Nimirum A Divo Pio rescriptum est, Magistratus Populi Romani, ut judicum a se datorum vel arbitrorum (1) Sententiam exequantur : hi qui eos dederunt. *l.* 15. Ulp. lib. 3. de Officio Consulis.

Enimvero judices ab his dati Sententiam suam exequi ipsi non possunt; cum nudam notionem habeant, et sint privati homines. Judices autem a Principe dati, possunt (2). *l. penult. Cod.* de Fructib. et expens.

XLIX. *Interdum tamen alius Magistratus, judicum ab alio datorum Sententiam exequi potest: quum quis scilicet in provincia condemnatus est, ex ea causa ex qua potuisset æque Romæ conveniri; hoc casu Sententia in provincia lata, executioni mandabitur Romæ.*

Hinc V. G. Nomine puellæ tutoribus in provincia condemnatis, curatores puellæ Judicatum Romæ facere coguntur; ubi mutuam pecuniam mater acceptt (3), cui filia heres extitit. *l.* 45. § 1. *ff. de Judiciis.* Papin. lib. 3. respons.

Denique quivis Magistratus, jussu ejus qui judices dedit, Sententiam exequi potest.

Enimvero Sententiam Romæ dictam, etiam in provincia posse Præsides, si hoc jussi (4) fuerint, ad finem perseqni; Imperator noster cum patre rescripsit. *sup. d. l.* 15. § 1.

Solet autem Magistratus cujus auctoritate Sententia executioni mandatur, dare Sententiæ executorem aliquem ex Officialibus suis; qui pignora capiat, distrahat, addicat : ut sequentib. §§ videbimus.

§ 2. *Quando pignora ad executionem Sententiæ capi possint.*

L. *Ad executionem Sententiæ, antequam lata sit, pignora capi non possunt.*

Hinc Severus et Antoninus. Nimis propere judex pignora Marcellæ capi ac distrahi jussit, ante Rem Judicatam. Prius est ergo ut servato ordine actionem adversus eam dirigas, et causa cognita Sententiam accipias. *l.* 1. *Cod. de Execut. rei judic.*

Hinc Ulpianus. Si, quum nulla Sententia præcessisset, capta sunt et distracta pignora; possunt revocari. *l.* 58. Ulp. lib. 7. disput.

Sed nec debent capi pignora, nisi post elapsas inducias quæ Judicatis dantur, ut supra vidimus. N. 47. *de quibus induciis agemus Sect. seq.*

§ 3. *Quæ et cujus res pignori capi possint.*

LI. *Res quælibet pignori capi possunt. Et quidem* Etiam nomen debitoris in causa Judicati capi posse, ignotum non est. *l.* 5. *Cod. de Execut. rei judic.* Gordianus.

Sed utrum confessum nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere, videamus? Et magis est, ut id duntaxat capiatur quod confitetur. Cæterum si negetur, æquissimum erit discedi a nomine : nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum, ultra processerit; dixeritque ipsos debere judices (5) de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate. Sed contra rescriptum est. *d. l.* 15. § 9.

Item quid dicemus? Utrum ipsi judices convenient nomen, exigentque id quod debetur, et in causam judicati convertent; an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? Et necesse est,

(1) *Arbitri* sunt judices dati in actionibus bonæ fidei.

(2) Nec obstat Novella VIII. Cap. 4. quæ non de ipso judice quem Princeps dedit, sed de hujus judicis subdelegato accipienda est : ut recte observant Gentilis et Wissenbachius.

(3) Poterat enim puella conveniri Romæ, cum sit competens judex loci in quo contractum est : ut vid. supra lib. 5. Tit. *de Judiciis* N. 35.

(4) *S'ils en ont reçu la Commission.* Verbum *Jubere*, non semper imperantis est; imo potius fidei committentis. Potest autem quid alicui committi, etiam rogatorie (*Commission rogatoire*).

(5) Qui Sententiæ exequendæ dati sunt.

ut quod eis facilius videatur ad rem exsequendam, hoc faciant. *d. l.* 15. § 10.

LII. Sed et si pecunia penes argentarios sit, æque capi solet. Hoc amplius; etsi penes alium quem, destinata tamen ei qui condemnatus est, solet pignoris jure capi, et converti in causam Judicati. *d. l.* 15. § 11.

Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati; vel in arcam reclusam, solent capere ut Judicato satisfiat. Hoc amplius; etsi pupillaris pecunia in arcam reposita sit, ad prædiorum comparationem; et citra permissum Prætoris ab eo qui exsequitur, Judicatum solet capi, et in causam Judicati converti. *d. l.* 15. § 12.

LIII. *Quinimo (si nempe aliæ res non suppetant)* Commodis præmiorum (1) quæ propter coronas sacras præstantur, condemnato placuit interdici (2); et eam pecuniam jure pignoris in causam Judicati capi. *l.* 40. Papin. lib. 10. respons.

LIV. *Etiam res quæ alteri pignorata est, pignori capi potest; salva prioris pignoris causa.*

Igitur Si res sit pignorata quæ pignori capta est; videndum est an sic distrahi possit, ut dimisso creditore, superfluum in causam Judicati convertatur? Et quanquam non cogatur creditor, rem quam pignori accepit distrahere, tamen in Judicati executionem servatur; ut si emptorem invenerit res quæ capta est, qui dimisso priore creditore, superfluum solvere sit paratus, admittenda sit hujus quoque rei distractio. Nec videtur deterior conditio creditoris fieri, suum consecuturi; nec prius jus pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisdatum [a]. *l.* 15. § 5. Ulp. lib. 3. de Offic. Consul.

LV. *Vidimus quæ pignori capi possunt. Quædam autem capi non possunt: scilicet ex prohibitione Constantini*, Executores a quocumque judice dati ad exigenda debita, ea quæ civiliter poscuntur, servos aratores, aut boves aratorios, aut instrumentum aratorium, pignoris causa de possessionibus non abstrahant; ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor, aut creditor, vel præfectus pagi vel vici, vel decurio, in hac re fuerit detectus: æstimando a judice supplicio subjungetur. *l.* 7. *Cod. Quæ res pignori, etc.*

Pariter Honorius et Theodosius. Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet, auferri non convenit. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

LVI. *Ejus demum autem res pignori capi possunt, quem tenet condemnatio.*

Hinc 1.° Propter æs alienum pupilli, res tutoris qui nihil ex bonis ejus tenet, pignori capi non oportet. *l.* 1. *Cod. Quand. fisc. vel priv.* Severus et Anton.

Hinc 2.° Si rerum quæ pignoris jure capta sunt, controversia fiat; constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos qui Rem Judicatam exsequuntur (3), cognoscere debere de proprietate. Et, si cognoverint ejus fuisse qui condemnatus est, Rem Judicatam exsequentur.

Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere, nec Sententiam eorum posse debitori præjudicare; si forte hi dimittendam eam rem putaverint, quasi ejus sit qui controversiam movit, non ejus cujus nomine capta est. Nec eum cui restituta est, statim habere (4) per Sententiam debere; si forte jure ordinario cœperit ab eo res peti. Sic evenit ut omnibus integris (5), tantum captioni Res Judicata (6) proficiat. *l.* 14. § 4. Ulp. lib. 3. de Offic. Consul.

§ 4. *Quis ordo in rebus pignori capiendis servetur.*

LVII. In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo quidem res mobiles animales pignori capi jubent, mox distrahi: quarum pretium si sufficerit, bene est; si non sufficerit, etiam soli pignora capi jubent et distrahi. Quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt: sic denique Interloqui solent, Si moventia non sint, ut soli quoque capiantur. Nam a pignoribus soli initium faciendum non est. Quod si nec quæ soli sunt, sufficiant; vel nulla sint soli pignora; tunc pervenietur etiam ad jura. Exsequuntur itaque Rem Judicatam Præsides isto modo. *d. l.* 15. § 2.

Ad nomina igitur posteriori loco devenire oportet. Unde idem Ulpianus: Sic quoque judices exsequentur Judicatum, ut nomina jure pignoris capiant, si nihil aliud sit quod capi possit. Posse enim nomen pignori capi, Imperator noster cum patre (7) rescripsit. *d. l.* 15. § 8.

LVIII. Sed illud debet dici, ubi controversia est de pignore, id dimitti debere; et capi aliud, si quod est sine controversia. *d. l.* 15. § 4. ¶ *sed illud.*

Et quidem nomen potius capi deberet, quam res corporalis de qua esset controversia.

Hinc Antoninus. Si in causa Judicati Valentis, quem tibi condemnatum esse proponis, nihil est quod sine quæstione pignoris loci capi et distrahi

(1) Hæc *Commoda* consistebant in annuis aut menstruis annonis, quæ ex publico præstabantur his qui in sacris certaminibus victores et coronati fuerant.

(2) Id est, placuit ut posset *interdici* quominus hæ annonæ, quæ coronato qui condemnatus fuit solvi solebant, ei solverentur; sed ut in causam Judicati converterentur.

[a] *Alias* satisfactum.

(3) *Les Commissaires nommés pour l'exécution de la Sentence.*

(4) Habere, verbum dominii est.

(5) Id est, omnium juribus; tam creditoris, quam debitoris, et ejus qui controversiam facit de proprietate rei quæ pignori capitur.

(6) *Res* scilicet ab iis executoribus *Judicata* super hoc pignore. (*La Sentence des Commissaires ne servira que pour la saisie provisionnelle, sans préjudice du droit des Parties au fond.*)

(7) Antoninus-Caracalla cum patre Severo, cujus Constitutio non extat; et postea Gordianus, supra N. 51.

possit: debitores ejus conventi, ad solutionem auctoritate Præsidis provinciæ compelluntur. *l.* 2. *Cod. Quand. fiscus vel priv.*

LIX. *Nonnisi ultimo loco ad stipendia militum deveniendum est.*

Hinc Severus et Antoninus. Stipendia retineri propterea quod condemnatus es; non patietur Præses provinciæ; cum Rem Judicatam possit aliis rationibus exequi. *l.* 4. *Cod. de Execut. rei Judic.*

§ 5. *De distrahendis vel addicendis pignoribus.*

LX. ***Pignora quæ capta sunt, si intra duos menses condemnatus non solverit, executor distrahit: ut initio hujus Sectionis vidimus.***

Hinc Antoninus. Res ob causam Judicati datas ejus jussu cui jus jubendi fuit, pignoris jure teneri ac distrahi posse sæpe rescriptum est. Nam in vicem justæ obligationis succedit ex causa contractus, auctoritas jubentis. *l.* 1. *Cod. si in causa jud. pign.*

Item Alexander. Quum in causa Judicati aliqua res pignori captur; per officium (1) ejus qui ita decrevit, venumdari solet: non per eum qui Judicatum fieri postulavit. Et si alio emptore non existente (vel existente quidem, sed non dignum pretium offerente) is cui Judicatus satis non fecit, ad licitationem secundum constituta fuerit admissus; cujuslibet alterius vice, ex officio emere debet. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Et quidem, In causa Judicati, pignora ex auctoritate Præsidis capta, potius distrahi quam jure dominii possideri consueverunt. Si tamen per calliditatem condemnati, emptor inveniri non potest; tunc auctoritate Principis (2), dominium creditori addici solet. *l.* 3. *Cod. d. tit.* GORDIANUS.

Enimvero Si pignora quæ capta sunt, emptorem non inveniant; rescriptum est ab Imperatore nostro et Divo patre ejus, ut ADDICANTUR ipsi cui quis condemnatus est. *l.* 15. § 3. ULP. LIB. 3. DE OFFIC. CONSUL.

Severus nimirum et Antoninus ita rescribunt. Ordo rei gestæ et mora solutionis quæ intercessit, constantius desiderat remedium. Si itaque Præsidem provinciæ, qui Rem Judicatam exequi debet, adieris; et allegaveris res soli quæ pignori datæ (3) sunt, diu subhastatas, ex compacto (4) sive ambitione diversæ partis, emptorem non invenire potuisse: in possessionem earum te mittet (5); ut vel hoc remedio, res tandem protracta ad effectum perducatur. *l.* 3. *Cod. de Execut. rei judic.*

Addicantur autem, utique ea quantitate quæ debetur (6). Nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus, rescriptum est non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere. Quia velut pacto transegisse de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere; nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, et superfluum petere. *sup. d. l.* 15. *d.* § 3. ¶ *addicantur.*

§ 6. *Quibus finibus concludatur executoris officium.*

LXI. Executorem eum solum esse manifestum est, qui post Sententiam inter partes audita omni et discussa lite prolatam, Rei Judicatæ vigorem ad effectum videtur adducere. *l.* 8. *Cod. de Execut. rei judic.* DIOCLET. ET MAXIMIAN.

Ad eum autem non pertinet, Judicatum retractare aut interpretari.

Hinc Philippus. Si (ut proponis) Rerum Judicatarum executor datus, partes sibi judicis vindicavit; et contra ea quæ pridem pro partibus tuis fuerunt statuta, aliquid pronuntiandum putavit: Sententia ab eo dicta, vim Rei Judicatæ obtinere nequaquam potest. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

Et generaliter non potest statuere de ulla controversia.

Tamen Nonnunquam solent Magistratus Populi Romani, Viatorem (7) nominatim vice arbitri (8) dare. Quod raro, et nonnisi re urgente, faciendum est. *l.* 82. *ff. de Judiciis.* ULP. LIB. I. DE OFFIC. CONSUL.

LXII. ***Regulariter autem executoris officium in distrahendis addicendisve pignoribus consistit, et emptore in possessionem inducto, finitur.***

Hoc discimus ex Ulpiano. Ita ille: Si post addictum pignus aliqua controversia emptori moveatur; an sit cognitio ejusdem judicis qui Sententiam executus fuerit, videndum est? Et cum semel emptio perfecta sit, ejusque qui comparavit periculum, vertatur; non puto locum esse cognitioni.

(1) Id est, Officiales, ministros, apparitores.

(2) Scilicet ex Constitutionibus Principum generalibus, quæ hoc permiserunt. Cæterum non a Principe; sed ab ipso Magistratu hæc addictio impetratur; ut mox dicetur: et ea in re, judiciale pignus differt a conventionali.

(3) Legendum *captæ*.

(4) *Compactum* Græci vertunt *calliditatem*, condemnati scilicet qui prohibuit quominus emptor inveniretur. *Ambitionem* intelligunt, amicorum copiam quos habet condemnatus.

(5) Hoc non intellige de simplici missione in possessionem. Alioquin Imperatores finem sibi in h. l. propositum non assequerentur, nec tribuerent victori *constantius remedium.* Sed hæc verba *In possessionem mittet*, hic interpretanda sunt pro ADDICET (quemadmodum ea interpretatur Ulpianus in l. præced.) id est, in solutum tibi tradet.

(6) Id est, non omnia Judicati bona, sed tantum intra modum debitæ quantitatis. Hac autem addictione volenti creditori facta, omnino liberatur Judicatus: *Nam si creditor, etc.* Hinc Glossa recte notat; creditori tutius esse emere ut quemlibet extraneum, quam sic in solutum accipere: quia primo casu, si pretium minus sit quantitate quæ ipsi debetur, remanebit superflui creditor.

(7) *Le Sergent exécuteur de la Sentence.*

(8) In his quæ ad executionem Sententiæ pertinent.

Certe posteaquam inductus est emptor in possessionem, DONEC cessabunt partes eorumdem judicum? Idemque et si ipsi cui quis Judicatus est, res fuerit addicta. *l.* 15. § 6. ULP. LIB. 3. DE OFFIC. CONSUL.

Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente judice, pretium non solvat: utrum adversus emptorem porrigere manus debeant iidem judices qui Sententiam exsequuntur, videndum est? Et non puto eos ultra procedere: cæterum (1) longe res abibit. Quid enim dicemus? Condemnabunt emptorem, et sic exsequentur adversus eum Sententiam? an statim pro Judicato habebunt? Et quid si neget se emisse, aut exsolvisse contendat? Melius igitur erit, si non se interponant: maxime cum nec habeat actionem adversus eum, is cui Judicatum fieri desideratur, nec injuria afficietur. Oportet enim res captas pignori et distractas, præsenti pecunia distrahi, non sic ut post tempus pecunia solvatur.

Certe si se interponant; hactenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant et distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam. *d. l.* 15. § 7.

LXIII. *Circa executorum officium et obligationem, observandum superest quod,* Si pignora veneant per apparitores Prætoris extra ordinem Sententias exsequentes [a] nemo unquam dixit, dandam in eos actionem re evicta. Sed si dolo rem viliori pretio projecerunt, tunc de Dolo actio datur adversus eos domino rei. *l.* 50. *ff. de Evictionib.* ULP. LIB. 25. AD ED.

SECTIO V.

De duplici beneficio quo Judicati gaudent.

Judicatis omnibus indulgetur beneficium induciarum ad solutionem.

Quibusdam etiam pro qualitate personæ et causa tribuitur, ut non ultra quod facere possunt ad solutionem urgeantur.

ARTICULUS I.

De beneficio induciarum.

LXIV. *Hoc maxime locum habet, quum quis judicio* IN PERSONAM *condemnatus est. Quum enim quis ad* REI *restitutionem damnatus est, potest illa ipsi statim auferri, et quidem etiam militari manu.*

Quanquam tamen et in judiciis IN REM *conceditur quandoque induciarum tempus, si condemnatus rem præsto non habeat, et sine frustratione dilationem ad restitutionem petat: ut vid. in* Instit. *Tit.* de Offic. jud.

Contra quoque; etiam in actionibus IN PERSONAM, *quum certæ speciei est condemnatio quam condemnatus præsto apud se habeat, V. G. in actione* Depositi; *his induciis non est locus, cum ad hoc concessæ sint ut reus quærere possit unde solvat.*

Induciæ illæ erant, Lege XII. Tabularum, triginta dierum: post, auctæ sunt ad duos menses. Justinianus quadrimestres inducias dedit: l. 3. *Cod.* de Usur. rei judic.

Observandum autem quod Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus Judicati servat; sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat, pro causæ qualitate et quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia.

Sed perraro intra statutum tempus, Sententiæ exsequentur (2): veluti si alimenta constituantur, vel minori viginti-quinque annis (3) subvenitur. *l.* 2. ULP. LIB. 6. AD ED.

LXV. *Currit illud tempus ex die Sententiæ; aut confirmationis ejus, si provocatio fuit interposita: ut obiter vidimus supra N.* 43.

Quod Si quis condemnatus sit UT INTRA CERTOS DIES SOLVAT; unde ei tempus Judicati actionis computamus? Utrum ex quo Sententia prolata est, an vero ex eo ex quo dies statutus præteriit? Sed si quidem minorem diem statuerit judex tempore legitimo (4); repleatur ex lege (5) quod Sententiæ judicis deest. Sin autem ampliorem numerum dierum sua definitione judex amplexus est; computabitur reo, et legitimum tempus, et quod supra id judex præstitit. *l.* 4. § 5. ULP. LIB. 58. AD ED.

LXVI. *Hoc* Tempus quod datur Judicato [b] etiam heredibus ejus, cæterisque qui in locum ejus succedunt, tribuitur; videlicet quod ex tempore deest: quia causæ magis quam personæ beneficium præstitnitur. *l.* 29. MODESTIN. LIB. 7. PANDECT.

Cæterum Jure Pandectarum, fidejussoribus eorum non dabatur. Quod emendavit Justinianus; l. fin. Cod. de Usur. rei jud.

LXVII. *Circa hoc beneficium observandum superest; quod* Intra dies constitutos quamvis JUDICATI agi non possit, multis tamen modis Judicatum liberari posse hodie non dubitatur: quia

(1) Id est, alioquin (*Autrement*).

[a] *Florent.* sequentes.

(2) Passive.

(3) His enim casibus, *Periculum in mora.*

(4) Tempus *legitimum* appellat, tempus quod Lex XII. Tabularum dabat condemnatis aut confessis ad quærendam pecuniam, et quod postea auctum est.

(5) Judex ergo pedaneus, hoc tempus (licet in gratiam Rei prorogare possit) arctare tamen Sententia sua non potest. Magistratus autem potest, mox supra: *l.* 2. *h. tit.*

[b] *Florent.* Judicati.

constitutorum dierum spatium pro Judicato, non contra Judicatum per Legem (1) constitutum est. *l.* 7. Gaius lib. ad Ed. Prætoris Urbani. TIT. de Re judic.

ARTICULUS II.

De beneficio Competentiæ; *seu Ut ne quis, ultra quod facere potest, ad solutionem urgeatur.*

§ 1. *Quibus hoc beneficium indulgeatur, et quando exceptio ex eo competens opponi possit.*

LXVIII. *Quum de Re Judicata executioni mandanda agitur;* Sunt qui in id quod facere possunt, conveniuntur; id est, non deducto ære alieno (2). Et quidem sunt hi fere; Qui Pro socio conveniuntur. Socium autem (3) omnium bonorum accipiendum est.

Item parens. *l.* 16. Ulp. lib. 63. ad Ed.

Item miles qui sub armata militia stipendia meruit; condemnatus, eatenus quatenus facere potest, cogitur solvere. *l.* 18. Idem lib. 66. ad Edict.

[*Et rursus.* Miles qui sub armata militia stipendia meruit; condemnatus, eatenus qua facere potest, cogitur solvere. *l.* 6. Idem.]

LXIX. *Inter eos qui hoc beneficio gaudent, numerandi etiam* Patronus, patrona, liberique eorum et parentes.

Item maritus de dote, in id quod facere potest, convenitur. *l.* 17. Ulp. lib. 10. ad Ed.

Quinetiam Non tantum dotis nomine, maritus in quantum facere possit condemnatur; sed ex aliis quoque contractibus ab uxore judicio conventus, in quantum facere potest condemnandus est; ex Divi Pii Constitutione (4).

Quod et in persona mulieris æqua lance servari (5) æquitatis suggerit ratio. *l.* 20. Modest. lib. 2. differ.

Tamen Si Rerum amotarum cum viro agatur; quanquam videatur ea quoque actio, præcedentis societatis vitæ causam habuisse; in solidum condemnari debet: quoniam ex male contractu (6) et delicto oritur. *l.* 52. Tryphon. lib. 12. disput.

Sicut autem cum marito agitur, ita et cum socero; ut non ultra facultates damnetur. *l.* 21. Paul. lib. 6. ad Plaut.

In socero tamen aliqua distinctio adhibenda. Unde statim sequitur: An si cum socero ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest damnandus sit? quod et id æquum esse videtur. Sed alio Jure utimur: ut et Neratius scribit. *d. l.* 21. § *an si.*

Sed hoc ita accipiendum est, si a socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio. Verum si manente matrimonio dos ab eo petatur: succurrendum utique est; ut ne majoris summæ condemnetur, quam quantum facere potest. *l.* 22. Pompon. lib. 21. ad Q. Mucium.

LXX. *Filiusfamilias tenetur quidem ex contractibus quos, dum in potestate esset, fecit. Sed dicendum est* Et exheredatum, vel eum qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi in id quod facere potest (7) condemnandum. *l.* 49. Paul. lib. 2. manualium.

Uno tamen casu hoc beneficium ei denegatur. Nimirum Qui cum se pro patrefamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit; et exheres a patre, vel emancipatus sit; quamvis facere non possit; debet condemnari. *l.* 10. Marcell. lib. 2. digest.

LXXI. *Hoc quoque beneficio gaudet donator. Nam* Divus Pius rescripsit, Eos qui ex liberalitate conveniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos. *l.* 28. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 36. ad Sabin.

Hinc Pomponius. Quum ex causa donationis promissa pecunia est, si dubium sit an ea res eo usque donatoris facultates exhaurire possit, ut vix quicquam ei in bonis relictum sit; actio in id quod facere possit, danda est: ita ut et ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. Quod maxime inter liberos et parentes observandum est. *l.* 30. Pompon. lib. 1. variarum lectionum.

Hoc autem beneficio gaudet donator, adversus eum duntaxat, cui donavit.

Hinc in specie seq. « Nesennius Appollinaris: » Si te donaturum mihi, delegavero creditori » meo; an in solidum conveniendus sis? Et, si » in solidum conveniendus; an diversum putes, si » non creditori meo, sed ei cui donare volebam, » te delegavero? Et quid de eo qui pro muliere » cui donare volebat, marito ejus dotem promi- » serit »? Respondi: Nulla creditor exceptione summoveretur; licet is qui ei delegatus est, poterit uti adversus eum cujus nomine promisit: cui similis

(1) *Legem* XII. Tabularum. Hodie *Constitutum* per Legem Justiniani.

(2) Quod cæteris si qui sint creditoribus debetur. Excipiendus tamen donator. Vide infra § 2.

(3) Id est, maxime autem hoc obtinet inter socios *Omnium bonorum.* Hic refert exempla indubitati Juris. Cæterum alibi (*l.* 63. ff. *Pro Socio*) probat Sententiam Sabini qui etiam inter alios quosvis socios hoc obtinere debere putavit. Vide tamen Notam nostram ad d. l. 63. ff. *Pro Socio.* supra lib. 17. *d. tit.* N. 46.

(4) Ratio petenda est ea reverentia quam uxor marito debet.

(5) Hæc postrema verba abesse ex Basilicis observat Cujacius *Observ.* XXIV. 38. eaque a Triboniano addita suspicatur. Nec putat mulierem Jure veteri adversus maritum hanc exceptionem habuisse, nisi quum ex promissione dotis conveniretur; quia hæc causa descendit a societate vitæ quam cum viro contraxit.

(6) *Male contractu*, id est maleficio.

(7) Vid. supra lib. 14. Tit. *Quod cum eo qui in alien. potest.*

est maritus, maxime si constante matrimonio (1) petat. Et sicut heres donatoris in solidum condemnatur, et ipse fidejussor quem in donando adhibuit; ita et ei cui non donavit, in solidum condemnatur. *l.* 41. PAUL. LIB. 14. QUÆST.

Sed et erga eum cui donavit, ita hoc beneficio gaudet, si actione IN PERSONAM *conventus fuerit; non sine actione* IN REM.

Hinc Paulus. Fundum quis donavit. Si non restituat, ut quivis possessor (2) damnandus est. Si autem fundum restituit; fructuum nomine, si non eos consumpsit, in solidum condemnandus est. Potuit enim non (3) periclitari, si statim restituisset. Si dolo desiit possidere, in litem jurabitur; et tanti sequetur condemnatio. *d. l.* 41. § 1.

LXXII. *Observandum est eos qui hoc beneficio gaudent, posse hanc exceptionem etiam post Sententiam opponere.*

Hinc V. G. etsi fuerit In solidum condemnatus donator: actione Judicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur; beneficio Constitutionis. *d. l.* 41. § 2.

LXXIII. *Vidimus quibus concessum sit hoc beneficium. At* Sciendum est heredes earum personarum, non in id quod facere possunt, sed in integrum teneri. *l.* 25. PAUL LIB. 60. AD ED.

Igitur Si maritus solvendo non fuerit; licet ipsi marito prosit quod facere non possit (id enim personæ mariti præstatur), heredi ejus hoc non prodest. *l.* 24. § 1. POMPON. LIB. 4. EX PLAUTIO.

Et si fidejussor acceptus sit rei, vel actionis; non proderit ei, si persona pro qua fidejussit, in quantum facere potest condemnanda est. *d. l.* 24. *pr.*

Quod si cum procuratore harum personarum, puta Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: siquidem vivo marito condemnatio fiet; in quantum facere potest, fiet damnatio. Nam et defensor mariti in id quod ille facere potest, damnatur. Mortuo vero marito, in solidum. *l.* 23. PAUL. LIB. 6. AD PLAUT.

§ 2. *In quo hoc beneficium consistat.*

LXXIV. In condemnatione personarum quæ in id quod facere possunt damnantur, non totum quod habent, extorquendum est; sed et ipsarum ratio habenda est, ne egeant. *l.* 173. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 6. AD PLAUT.

Cæterum non eis relinquitur unde satisfacere possint aliis creditoribus; maxime si sint ejusdem conditionis, id est ex simili causa creditores, et quibus debitor æque non teneatur nisi in quod facere potest. Hinc Paulus. Inter eos quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior conditio est; nec deducitur, quod ejusdem conditionis hominibus debetur. Sicut fit in DE PECULIO actione: nam et hic occupantis melior est causa. Sed et si cum patre patronove agetur; non est deducendum æs alienum, maxime quod ejusdem conditionis personis debebitur; ut liberis, libertis. *l.* 19. PAUL. LIB. 6. AD PLAUT.

Hinc etiam generaliter Julianus ait: In Judicati actione [non] prius (4) ratio haberi debet ejus, cui prior reus condemnatus fuerit. *l.* 61. JULIAN. LIB. 45. DIGEST.

Observandum tamen, hac in re interesse inter eos qui ex liberalitate sua conveniuntur, et cæteros qui hoc beneficio gaudent.

Enimvero ei qui ex liberalitate sua convenitur, debet relinqui non solum unde se alat, sed et unde cæteris creditoribus suis satisfaciat: modo tamen non hi sint, qui ex simili liberalitatis causa creditores essent. Ita enim Paulus: Is quoque qui ex causa donationis convenitur, in quantum facere potest, condemnatur: et quidem is solus deducto ære alieno. Et [b] inter eos quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. Imo nec totum quod habet, extorquendum ei puto; sed et ipsius ratio habenda est, ne egeat. *sup. d. l.* 19. § 1.

Contra, quum cæteri qui hoc beneficio gaudent conveniuntur; indistincte obtinet quod modo supra dictum est: Non deducendum æs alienum. *Nec refert cujus conditionis sint illi creditores, quibus satisfaciendum superest a debitore: etiamsi illi sint, adversus quos simili hujus beneficii exceptione tueri se non possit; et quibus proinde in solidum condemnandus debitor, etiam ea quæ sibi ne egeret, relicta sunt in executionem Judicati cedere tenebitur.*

Hinc V. G. de filio exheredato qui condemnatus est ex contractibus quos, dum in patris potestate esset, fecit; Paulus ita definit: Quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est: Utrum deducto omni ære alieno, ut is qui ex donatione convenitur? an ut maritus, et patronus, nullo

(1) Nam si post divortium petat; cum non petat nisi ut restituat mulieri, videri posset non plus eum exigere posse quam posset mulier.

(2) Scilicet non quatenus facere potest donator; sed (*ut quivis possessor*) ut extraneus quilibet, in solidum *damnandus est* ut *restituat*, id est tradat possessionem hujus fundi quem donavit.

(3) Id est (ut interpretatur Cujacius ad h. l.) potuit non facere damnum horum fructuum, *si statim restituisset*. Cum autem moram fecerit, ideo horum fructuum extant omnium damnum facit. De consumptis autem post litem contestatam non tenetur: quod idem Cujacius observat singulare esse in donatore, a quo non est avare exigendum.

[a] *Alias* 133.

(4) Ita lego detracta negatione, nixus auctoritate Basilicon. Scilicet prior ille creditor, quod suum est exsequitur in bonis debitoris; nulla ratione habita cæterorum creditorum.

[b] *Forte* At.

deducto ære alieno? Et indubitati Juris est, ad similitudinem viri et patroni, ei detrahendum. Pinguius enim donatori succurrere debemus, quam ei qui verum debitum persolvere compellitur (*l.* 49. ¶ *quemadmod.* PAUL. LIB. 2. MANUALIUM.): Ne liberalitate sua inops fieri periclitetur. *l.* 50. TRYPHON. LIB. 12. DISPUTAT.

LXXV. *Observandum superest; in eo quod quis facere potest computari id quod dolo desiit facere posse.*

Hinc Si quis dolo fecerit ut bona ejus vænirent; in solidum tenetur. *l.* 51. PAUL. LIB. 2. MANUAL.

De his plura supra lib. 17. *Tit.* Pro socio *Sect.* 3. *Art.* 3.

SECTIO VI.

Quomodo solvatur obligatio Judicati.

LXXVI. *Solvitur obligatio Judicati solutione ejus quod in condemnationem deductum est.*

Et quidem SOLVISSE accipere debemus, non tantum eum qui solvit; verum omnem omnino qui ea obligatione liberatus est quæ ex causa Judicati descendit. *l.* 4. § 7. ULP. LIB. 58. AD ED.

Hinc Si ex conventione litigantium cautum sit, post Rem Judicatam ei cui quis condemnatus est; eveniet ut hic et retendatur (1): si modo novatio intercessit. Cæterum si non novandi causa id factum est, manebit ordo executionis.

Sed et si pignora accepta sint, vel fidejussores in Rem Judicatam; consequens erit dicere non cessare executionem: quippe cum accesserit aliquid Rei Judicatæ, non sit a Re Judicata recessum. Idem observandum est, in eo cujus procurator condemnatus est. *d. l.* 4. § 4.

Consonat quod rescribunt Severus et Antoninus. Si causam Judicati non novasti; Rem Judicatam Præses provinciæ, etiam pignoribus captis ac distractis, ad emolumentum perduci jubebit. Quod si novata causa est, Ex stipulatu tibi actio competit: et judice accepto, secundum Juris formam experire. *l.* 2. *Cod. de Execut. rei judic.*

(1) Haloander legit, *recedatur;* id est, recedatur ab obligatione Judicati.

TITULUS II.

DE CONFESSIS.

I. TRACTATIONEM *de Judicatis, merito excipit tractatio* DE CONFESSIS.

Enimvero CONFESSUS pro judicato est, qui quodammodo sua Sententia damnatur. *l.* 1. PAUL. LIB. 56. AD ED.

Similiter Antoninus. Confessos in Jure, pro judicatis haberi placet. Quare sine causa desideras recedi a Confessione tua, cum et solvere cogeris. *l. un. Cod. h. tit.*

Ea de re videbimus 1.° *Cujus Confessio hanc obligationem pariat;* 2.° *Quæ requirantur ut Confessio in jure obliget.* 3.° *Agemus de hujus Confessionis effectu.*

§ 1. *Cujus Confessio pariat rei confessæ obligationem quasi judicatæ.*

II. *Ejus qui proprio nomine conventus est, Confessio hanc obligationem parit.* Sed an et ipsos procuratores vel tutores fateri sufficiat, videamus? Et non puto sufficere. *l.* 6. § 4. ULP. LIB. 5. DE OMNIB. TRIBUNALIB.

Observandum etiam quod In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. Minorem a Confessione (1) sua restituemus. *d. l.* 6. § 5.

§ 2. *Quomodo fiat Confessio in Jure, et quæ circa eam requirantur ut obliget.*

III. Confiteri quis in judicio non tantum sua voce, sed et litteris et quocumque modo potest. Convinci autem nonnisi scriptura aut testibus potest. PAUL. SENT. *lib.* 5. *tit.* 5. § 3.

Et circa hanc Confessionem ut obliget, tria potissimum requiruntur.

IV. 1.° *Debet esse de re certa. Demum enim* Certum Confessus, pro judicato erit; incertum, non erit. *l.* 6. ULP. LIB. 5. DE OMNIB. TRIBUNAL.

Igitur Si quis incertum confiteatur, vel (2) corpus indeterminate...

(1) Si per errorem confessus fuerit se debere quod non debebat.

(2) Quidam legunt *veluti.* Sensus est: veluti si confessus sit se debere *corpus* indeterminate: vel, quum ab eo puta Stichus peteretur, Confessus fuerit se debere aut STICHUM qui petitur, AUT aliud puta PAMPHILUM: hæc Confessio incerta est; adeoque non valet: sed urgendus est reus, ut certum aliquid confiteatur.

pus sit confessus, STICHUM VEL FUNDUM dare se oportere: urgeri debet ut certum Confiteatur. Item cum qui rem (1) Confessus est, ut certam quantitatem fateatur. *d. l.* 6. § 1.

V. 2.° *Confessio non debet esse ab errore profecta. Quod tamen accipiendum de solo errore facti alieni; juxta regulam:* Non fatetur qui errat, nisi Jus ignoravit. *l.* 2. ULPIAN. LIB. 58. AD ED.

Sed nec errorem circa factum proprium posset quis adversus suam Confessionem allegare. Hinc indistincte accipiendum quod ait Paulus, in casu Legis Aquiliæ: Si is cum quo Lege Aquilia agitur, Confessus est servum occidisse; licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex Confesso tenetur. *l.* 4. PAUL. LIB. 15. AD PLAUT.

Confessionis quæ ab errore facti alieni profecta est, exemplum in eo qui fatetur se debere certam speciem quam citra suum factum interiisse nescit. De quo ait idem Paulus: Non omnimodo, Confessus condemnari debet; rei nomine, quæ an in rerum natura esset, incertum sit. *l.* 8. IDEM LIB. 4. AD SABIN.

Secus si sciebat rem interiisse; sed in Jure errans, et nesciens se rei interitu liberatum, Confessus est debere. Et de hoc casu accipe quod Julianus ait, Confessum certum se debere legatum, omnimodo damnandum; etiamsi in rerum natura non fuisset, et si jam a natura recessit; ita tamen ut in æstimationem ejus damnetur: quia Confessus, pro judicato habetur. *l.* 3. PAUL. LIB. 9. AD PLAUT.

De eodem casu accipe quod ait Ulpianus: Qui Stichum debere se Confessus est; sive mortuus jam Stichus erat, sive post litis contestationem decesserit, condemnandus est. *l.* 5. ULP. LIB. 27. AD ED.

VI. 3.° *Confessio debet esse facta præsente adversario aut procuratore ejus. Hinc Ulpianus:* Si quis absente adversario Confessus sit; videndum numquid non debeat pro judicato haberi? quia nec qui jurat de operis, obligatur (2); nec soleat quis absenti condemnari. Certe procuratorem, tutorem, curatoremve, præsentem esse sufficit. *l.* 6. § 3. ULP. LIB. 5. DE OMNIB. TRIBUNALIB.

§ 3. *De effectu Confessionis in Jure.*

VII. Si qui debitum quocumque modo Confessus dicetur; ex ea re creditori (3) actio non datur, sed ad solutionem compellitur. PAUL. SENT. *lib.* 2. *tit.* 1. § 5.

Et quidem Post rem judicatam vel jurejurando decisam, vel Confessionem in jure factam, nihil quæritur; post Orationem Divi Marci: quia in Jure Confessi pro judicatis habentur. *l.* 56. *ff. de Re judic.* ULP. LIB. 27. AD ED.

Hinc V. G. Sed et si fundum vindicem meum esse, tuque Confessus sis: perinde habearis, atque si dominii mei fundum esse pronuntiatum esset. Et si alia quacumque actione civili vel Honoraria, vel Interdicto exhibitorio vel restitutorio vel prohibitorio, dum quis convenitur, Confiteatur; dici potest in his omnibus, subsequi Prætorem voluntatem Orationis Divi Marci debere: et omne omnino quod quis Confessus est, pro judicato haberi. *l.* 6. § 2. ULP. LIB. 5. DE OMNIB. TRIBUNAL.

VIII. *Corollarium.* Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, Confesso tempus ad restitutionem; et, si non restituatur, lis æstimabitur. *d.* § 2.

Ex his autem actionibus in quibus tempus non datur, puta in his in quibus corpus quod præsens est actione In rem *petitur, non dabitur Confesso tempus; sed nisi restituat, res ipsi manu militari aufertur, quemadmodum condemnato aufertur.*

Unde generaliter hæc regula tenenda est: Confessi utique post Confessionem, tempora quasi ex causa judicati habebunt. *d. l.* 6. § 6.

IX. *Quando autem semel hoc tempus fuerit elapsum;* Eorum qui debita Confessi sunt, pignora capi et distrahi possunt. PAUL. SENT. *lib.* 5. *tit.* 5. § 4.

Et ad executionem rei in Jure Confessæ, non secus ac ad executionem rei judicatæ, Magistratus dat executorem; qui, si quid executionis ipsi demandatæ fines egrediatur, debet ad Magistratum referre.

Ea de re hanc speciem refert Africanus. Quum fideicommissum peteretur, heres Confessus est debere: arbiter ad restituendum datus, comperit nihil deberi. Quæsitum est, an possit absolvere? Respondi, Posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. Nam si ob id quod nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absolvere: si vero quia testator forte solvendo non erat, aut quod heres omne solutum esse apud Prætorem dixerat; et cum controversia et computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit; salvo officio eum absoluturum. Has enim partes ejus esse, ut si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere. Sed et ex superiore casu ad Prætorem remittere debeat, ut absolvatur (4). *l.* 7. AFRICAN. LIB. 5. QUÆSTION.

(1) Incertæ quantitatis.

(2) Libertus qui jurat se exhibiturum operas patrono; ita ex hoc jurejurando obligatur, si juret præsenti patrono. Ergo a pari, etc.

(3) Est propria actio *Judicati*, est propria actio *Jurisjurandi. Æris Confessi* non est propria actio, sed (ut observat Cujacius ad hunc locum) datur ipsa actio ex qua Confessus est se debere, non jam rei judicandæ, sed duntaxat æstimandæ.

(4) Scilicet cum per errorem alieni facti Confessus sit.

TITULUS III.

DE CESSIONE BONORUM.

SUPERIORIBUS *Titulis vidimus, judicatorum et confessorum, nisi solverint, bona proscribi. Ut hanc proscriptionis ignominiam vitarent, beneficium Cessionis Bonorum Lex Julia eis concessit. Quod primitus in favorem civium introductum, postea et ad provincias porrectum est* (1).

ARTICULUS I.

Propter quid, et a quibus, et quomodo fiat Bonorum Cessio.

§ 1. *Cessionem fieri propter eam rem demum; eamve pecuniam, quam quis se debere agnovit, aut in quam condemnatus est.*

I. *Igitur* Qui Cedit Bonis, antequam debitum agnoscat, condemnetur, vel in Jus confiteatur; audiri non debet *l.* 8. ULP. LIB. 26. AD ED.

Item Propter honorem municipalem, vel munus, Bonis cedentium invidiosam admitti Cessionem minime convenit: sed his obnoxios, pro modo substantiæ fungi. *l.* 5. *Cod. Qui bonis cedere possunt.* DIOCL. ET MAXIM.

§ 2. *Qui ad Cessionem admittantur necne.*

II. *Non videmus an Jure Pandectarum aliqui debitores fuerint exclusi a beneficio Cessionis Bonorum, quod Lex Julia indulserat.*

Ex Constitutione Gratiani et Valentiniani prohibetur Ne quis omnino, vel fisci debitor, vel alienæ rei (2) in auro atque in argento diversisque mobilibus retentator ac debitor, *ad Cessionis beneficium admittatur; nisi doceat se aliquo fatali casu ad inopiam redactum. Alioquin ad solutionem compellitur acerbitate suppliciorum. L.* 1. *Cod. Theod.* Qui bon. cedere poss.

Hæc Lex videtur displicuisse Justiniano, qui eam Codici suo non inseruit.

Circa eos qui ad hoc beneficium admittuntur, constituit Justinianus; ut etiam filii familias ad illud admitterentur, cum habere possint peculia quæ parentibus suis non quæruntur: quanquam, etsi nihil habeant, jubet eos admitti. l. 7. Cod. d. tit.

§ 3. *Quomodo fiat Cessio.*

III. Bonis cedi non tantum in Jure, sed etiam extra (3) Jus potest. Et sufficit et per nuntium vel per epistolam id declarari. *l.* 9. MARCIAN. LIB. 15. INSTIT.

Ex Constitutione Theodosii; In omni Cessione Bonorum [ex qualibet causa (4), scrupulositate priorum legum explosa] professio sola quærenda est. *l.* 6. *Cod. Qui bon. ced. poss.*

Idem dixit: In omni Cessione sufficit voluntatis sola professio. *d. l.* 6. *Cod.* § 1.

ARTICULUS II.

De hujus Cessionis effectu.

§ 1. *Quale jus tribuat creditoribus, Bonorum Cessio.*

IV. *Creditores quibus debitor bonis suis Cessit, non dominium eorum consequuntur, sed duntaxat jus ea distrahendi; ut ex pretio ipsis satisfiat. Et in hoc differt Bonorum Cessio a datione in solutum.*

Hoc discimus ex Diocletiano et Maximiano qui ita rescribunt. Legis Juliæ DE BONIS CEDENDIS beneficium Constitutionibus Divorum Nostrorum parentum ad provincias porrectum esse, ut Cessio Bonorum admittatur, notum est. Non tamen creditoribus sua auctoritate dividere hæc bona, et jure dominii detinere; sed venditionis (5) remedio,

(1) Hoc discimus ex l. 4. Cod. *Qui bon. ced. poss.* infra N. 4.

(2) Etiam privatorum debitores hic significari quidam putant. Verum Jac. Gothofredus late probat significari duntaxat eos qui quocumque genere Sacris Privatisque Largitionibus quid aliud quam tributa debent; puta Præfectus thesaurorum, Procuratores monetarum, etc.

(3) Probabile est hæc verba esse interpolata a Triboniano; et Jure Pandectarum, hanc Cessionem nonnisi *In Jure* fieri potuisse.

(4) Inclusa desunt in Codice Theodosiano, ubi eadem lex refertur: l. 2. d. tit.

(5) Hæc autem venditio pudorem debitoris qui bonis cesserat, non onerabat. Cum enim his Cessisset, non ejus nomine proscribebantur.

quatenus substantia patitur, indemnitati suæ consulere permissum est. Cum itaque contra Juris rationem res jure dominii teneas ejus qui Bonis Cessit, te creditorem dicens; longi temporis præscriptione petitorem submoveri non posse, manifestum est. Quod si non Bonis eum Cessisse, sed res suas in solutum tibi dedisse monstretur; Præses provinciæ poterit de proprietate tibi accommodare notionem. *l.* 4. *Cod. Qui bon. ced. poss.*

Hinc sequitur quod Is qui Bonis Cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret. Quare si paratus fuerit se defendere, bona ejus non væneunt. *l.* 3. ULP. LIB. 58. AD ED.

Similiter Quem pœnitet Bonis Cessisse, potest defendendo se, consequi ne bona ejus væneant. *l.* 5. PAUL. LIB 56. AD ED.

Pariter Philippi rescribunt. Si quantitatem, quam (licet Reipublicæ) condemnatus debebas, inferre paratus es: frustra veteris, ne verbum Bonorum Cessionis temere a te prolatum, privare te eorum distractis facultatibus, Juris rationibus possit. *l.* 2. *Cod. Qui bon. ced. poss.*

§ 2. *Quid proficiat debitori Bonorum Cessio.*

V. Qui bonis Cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati. In eo enim tantummodo (1) hoc beneficium eis prodest, ne judicati detrahantur in carcerem. *l.* 1. *Cod. Qui bon. ced. poss.* ALEXANDER.

VI. *Hoc tamen adhuc commodum consequuntur; quod* Is qui Bonis Cessit, si quid postea acquisierit; in quantum facere potest, convenitur. *l.* 4. ULP. LIB. 59. AD ED.

(1) Hoc dicit ut excludat liberationem. Cæterum in hoc quoque beneficium prodest, ut vitent infamiam proscriptionis Bonorum.

Igitur Qui Bonis suis Cessit, si modicum (2) aliquid post bona sua vendita acquisivit; iterum bona ejus non væneunt.

Unde ergo modum hunc æstimabimus? utrum ex quantitate ejus quod acquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem ex quantitate id æstimandum esse, ejus quod quæsiit: dummodo illud sciamus, SI QUID MISERICORDIÆ CAUSA EI FUERIT RELICTUM, puta menstruum vel annum alimentorum nomine; non oportere propter hoc bona ejus iterato venumdari. NEC ENIM FRAUDANDUS EST ALIMENTIS QUOTIDIANIS. Idem, et si ususfructus ei sit concessus vel legatus; ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est. *l.* 6. ULP. LIB. 54. AD ED.

Consonat quod ait Modestinus. Si debitoris bona vænierint; postulantibus creditoribus permittitur rursum ejusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales tamen facultates acquisitæ sunt debitori, quibus Prætor moveri possit. *l.* 7. MODEST. LIB. 2. PANDECT.

Hinc Gordianus. Ex contractu qui Cessionem rerum antecessit, debitorem contra Juris rationem conveniens; cum eum æquitas auxilio exceptionis muniat; at tunc demum iterato possit desiderare conventionem, quum tantum postea quæsivit, quod Præsidem ad ejus rei licentiam debeat promovere. *l.* 3. *Cod. de bon. auct. jud. poss.*

VII. *Hanc autem exceptionem ut ultra quod facere potest non conveniatur qui Bonis Cessit, non solum adversus eos creditores habet erga quos Bonis Cessit: quinetiam* Sabinus et Cassius putabant Eum qui Bonis Cessit, ne quidem ab aliis quibus debet, posse inquietari. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 59. AD ED.

(2) Duntaxat *modicum.*

APPENDIX

Ad hunc Titulum.

I. De beneficio Quinquennalium induciarum; et electione data creditoribus, aut Cessionis admittendæ, aut indulgendi harum induciarum temporis.

VIII. *Debitores lapsi facultatibus, quandoque impetrant a Principe beneficium* QUINQUENNALIUM (lettres de répit pour cinq ans). *De quibus ita constituit Justinianus: Quod si Princeps servaverit creditoribus electionem, vel Cessionem bonorum admittendi, vel hoc quinquennale spatium indulgendi; hoc casu sententia eorum creditorum præfertur, qui potiores sint in cumulo debiti. Si pares sint in cumulo debiti, præfertur eorum sententia qui sunt potiores numero; sin, præfertur sententia humanior. Nec ullum, quantum ad hanc electionem, admittitur discrimen inter hypothecarios et chirographarios. l. fin. Cod.* Qui bonis cedere poss.

II. De remedio Novellæ CXXXV.

Hac Novella Justinianus constituit; ut debitor qui fatali aliquo casu ad egestatem redactus esset, necesse non haberet Bonis Cedere: quia hæc Cessio aliquid habet ignominiæ: sed sufficeret si juraret se solvendo non esse. Et hoc casu tribuit tantum facultatem creditoribus, bona ejus si qua fuerint occupandi, et hujus debitoris debitores conveniendi.

TITULUS IV.

QUIBUS EX CAUSIS IN POSSESSIONEM EATUR.

TRACTATIONI *de Missione in Possessionem, superioribus Titulis proluserunt Pandectarum ordinatores. Eam jam in hoc Titulo ordiuntur; primumque summatim recensent* QUIBUS EX CAUSIS IN POSSESSIONEM EATUR.

I. Tres fere Causæ sunt ex quibus In Possessionem mitti solet; REI SERVANDÆ CAUSA, item LEGATORUM SERVANDORUM GRATIA, et VENTRIS NOMINE. Damni enim infecti nomine si non cavcatur; non [in] universorum nomine fit missio, sed rei tantum de qua damnum timetur [a]. *l.* 1. ULP. LIB. 12. AD ED.

De bonis possidendis LEGATORUM CAUSA, *et* VENTRIS NOMINE, *jam alibi supra propriis Titulis e re nata occasione actum est; scilicet lib.* 30. *tit.* 4. *et lib.* 37. *tit.* 9. *Quare hic potissimum agitur de bonis Possidendis* REI SERVANDÆ *gratia.*

REI *autem nomine hic intelligendum est, id quod alicui debetur. Sub qua appellatione contineri opinatur Cujacius*, Creditum, *et* Dotem *etiam, et* Judicatum.

Videndum autem 1.° *Quos Prætor mittat in Possessionem bonorum*, Rei servandæ causa; 2.° *Quando creditores mittat ex hac causa in bona debitoris;* 3.° *Quando etiam ea distrahere ipsis permittat;* 4.° *Quid obtineat, tam in actionibus* In rem *quam in* Interdictis, *quum reus latitat aut non defenditur. Quintum articulum subjungemus, de casu quo jacet hereditas debitoris, aut suspectus est heres qui eam adiit.*

ARTICULUS I.

Quos Prætor, Rei servandæ causa, *mittat in Possessionem bonorum.*

II. *Prætor creditores in bona debitoris latitantis aut indefensi mittit, rei servandæ causa.*

CREDITORES eos accipere debemus qui aliquam actionem, vel Civilem habent (sic tamen ne exceptione summoveantur), vel Honorariam actionem, vel In factum. *l.* 42. § 1. *ff. de Oblig. et act.* ULP. LIB. 21. AD ED.

Et alibi. CREDITORES accipiendos esse constat eos quibus debetur, ex quacumque actione vel persecutione; vel Jure Civili (sine ulla exceptionis perpetuæ remotione), vel Honorario, vel Extraordinario (1); sive pure, sive in diem vel sub conditione. Quod si natura (2) debeatur, non sunt loco creditorum. *l.* 10. *ff. de Verb. signif.* IDEM LIB. 6. AD ED.

Igitur quamvis CREDITUM *proprie dici videatur ex Mutuo; creditoris non ita stricta appellatio est.* Sed etsi non sit mutua pecunia, sed contractus (3), CREDITORES accipiuntur. *d. l.* 10. *§ sed si.*

Enimvero CREDITORUM appellatione, non hi tantum accipiuntur qui pecuniam crediderunt; sed omnes quibus ex qualibet causa debetur (*l.* 11. *ff. d. tit.* GAIUS LIB. 1. AD EDICTUM PROVINCIALE.): Ut si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio ullo [b] debetur. Sed et si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa; ante litis contestationem, recte dicetur creditoris loco non esse; postea, esse. *l.* 12. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 6. AD ED.

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest.

Qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori. *l.* 55. *ff. de Verb, signif.* PAUL. LIB. 16. BREVIS EDICTI.

III. Conditionales creditores dicuntur, hi quibus nondum competit actio, est autem competitura; vel qui spem habent ut competat. *l.* 54. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 62. AD ED.

Et hi quoque ad hoc Edictum pertinent. Hinc Paulus: In Possessionem mitti solet creditor, etsi sub conditione (4) ei pecunia promissa sit. *l.* 6. PAUL. LIB. 57. AD ED.

[a] *Florent.* tuetur.

(1) Quales sunt omnes persecutiones, ut salarii, fideicommissi, etc.

(2) *Natura* tantum, non etiam civiliter; ita ut actio non competat.

(3) Quilibet alius, animo ex quacumque causa obligatio descendat.

[b] *Alias* vel ex legato. *Vulg. et Haloand.*

(4) Sed hujus missio est inefficax: ut videb. Tit. seq. N. 4. Et ita Cujacius hanc legem concilist cum l. 14. § 2. *ff. de Reb. auct. jud. possid.* quæ negat eum mitti posse. Aliter Donellus; qui putat creditorem conditionalem mitti non posse si solus sit, cum cæteris creditoribus mitti posse. Cui sententiæ omnimodo contradicit P. Faber; qui censet conditionalem creditorem tunc demum mitti posse quum solus est; non vero si alii sint creditores: et recte; quia eo casu frustra hoc prospectum sibi habent; cum missio cæterorum et ipsi proficere debeat. Præferendo itaque videtur Cujacii conciliatio, alias longe simplicior et planior.

Is autem cui sub conditione legatum relictum est, non mittitur Rei servandæ causa *in Possessionem bonorum heredis; sed tantum mittitur* Legati servandi causa *in Possessionem bonorum hereditariorum, ut vid. supra lib.* 36.

Ratio est quod Is cui sub conditione legatum est, pendente conditione; non est creditor; sed tunc quum extiterit conditio. Quamvis eum qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem (1) esse. *l.* 42. *ff. de Oblig. et act.* ULP. LIB. 21. AD EDICT.

ARTICULUS II.

Quando Prætor mittat creditores in bona debitoris, Rei servandæ causa.

IV. Prætor ait : « IN BONA ejus qui judicio sistendi causa fidejussorem dedit, si neque potestatem sui faciet, neque defenderetur, iri jubebo ». *l.* 2. ULP. LIB. 5. AD ED.

Potestatem autem sui non facit, qui id agit ne adversarius ejus copiam sui habeat. Ergo LATITANTIS bona jubet possideri. *d. l.* 2. § 1.

Quid si non latitet, sed absens non defendatur : nonne videtur potestatem sui non facere? *d. l.* 2. § 2.

Ideo Prætor addit : NEQUE DEFENDERETUR.

Non defendere videtur, non tantum qui latitat; sed et is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. *l.* 52. *ff. de Reg. Jur.* IDEM LIB. 44. AD ED.

DEFENDI autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam adversarii faciat. *sup. d. l.* 2. § 3.

Hæc verba, Defenderetur, ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΩΣ [id est, *fusius et cum extensione*] scripta sunt : ut neque sufficiat unquam defendisse, si non duret defensio; neque obsit, si nunc offeratur. *d. l.* 2. § 4.

Liquet igitur, ex hoc Edicto bona cujusque debitoris qui non defenditur possideri. Duas tantum species exempli gratia referemus, scilicet debitoris captivi, et debitoris pupilli.

Prima species, de debitore captivo.

V. *Et* Si ab hostibus quis captus sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt : ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur. *l.* 6. § 2. PAUL. LIB. 57. AD ED.

Secunda species, de pupillo.

VI. *Si creditores pupillum ex ipsius contractu aut quasi-contractu convenire velint, nec defendatur; ex hoc Edicto*, Rei servandæ causa *in bona ipsius mittuntur.*

Contractum cum pupillo potest dici, et si cum servo ejus contractum sit : competit enim adversus eum De peculio actio. Unde probandum est; ex omnibus causis ex quibus adversus pupillum actio datur, hoc idem servandum. Et facilius erit hoc probandum in servo qui in rem domini vertit, aut jussu ejus (2), aut si Institoria cum eo agi possit. *l.* 3. § 1. ULP. LIB. 59. AD ED.

Ego puto : Et si cum tutore ejus contractum est, ex qua causa (3) actio in pupillum detur; magis est ut Edicto locus sit, quasi cum eo contractum. sit. *d. l.* 3. § 2.

Si pupillus heres extiterit alicui, exque ea causa legata debeat : videndum est, an huic Edicto locus sit? Magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona Possideri (4); esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant (5). Etenim videatur impubes contrahere, quum adiit hereditatem. *d. l.* 3. § 3.

Sed et is qui miscuit se (6), contrahere videtur. *l.* 4. PAUL. LIB. 38. AD ED.

VII. Hæc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur a quocumque, sive a tutore vel a curatore; sive habeat tutorem pupillus, sive non habeat. Cæterum si existat aliquis, qui defendere sit paratus : cessabit rei servandæ causa Possessio. *l.* 5. ULP. LIB. 59. AD ED.

(1) Quæ ratio diversitatis? Stipulator, quum stipulatur sub conditione, sibi heredique suo consulere volt. Ideo stipulatio, quamvis conditionalis, ea die contractus vires accipit; et jus hujus stipulationis transmittetur ad heredem stipulatoris; sub ea scilicet conditione quæ stipulationi continetur. Hinc stipulator pendente conditione, jam quidem est quodammodo creditor (licet non simpliciter, sed sub conditione) cum sit aliquid quod transmittat ad heredem suum. Contra cum testator legando, soli personæ legatarii, non hujus heredi quem ignorat, consultum velit; legatum non nisi existente conditione vires accipit; nullumque est interim jus legati, quod ad heredem legatarii possit transmitti : unde interim legatarius non potest haberi pro creditore. Non possunt igitur legatarii conditionales mitti in Possessionem ex hoc Capite Edicti *Rei servandæ causa*, quod ad id solum pertinet quod DEBETUR. Cæterum si ipsis non caveatur, mittuntur in Possessionem *Legatorum servandorum causa*; de qua supra lib. 36. Tit. 4.

(2) *Ejus* pupilli tutore auctore jubentis, aut *jussu ejus* ipsius tutoris : alias ex suo jussu pupillus non obligatur. Cæterum ex contractu servi, poterit *De peculio* obligari; quamvis aut inutilis jussus, aut nullus jussus intervenerit.

(3) De qua ee vid. supra lib. 26. Tit. *Quando ex fact. tut.*

(4) Nam (ut in fine legis subjicit) quum tutore auctore adit hereditatem, fit ex quasi-contractu debitor. Vid. *Instit.* Tit. *de Oblig. quæ ex quasi-contr.*

(5) Nam (si malint) possunt impetrata separatione bonorum, mitti in possessionem bonorum hereditariorum.

(6) *Suus heres* scilicet, qui tutore auctore miscuit se hereditati.

Frustra autem ille pupillus adesset; cum ipse non possit se defendere.

Hinc Si pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat; pro absente habendus est. *l.* 10. Ulp. lib. 81. ad Ed.

VIII. Non defendi pupillum constare debet, liquereque Prætori; ut sic permittat bonorum Possessionem. Hoc autem constare debet sic : Evocandi sunt ad Prætorem tutores pupilli, ut defendant : si autem non habet tutores, requirendi cognati vel affines; et si qui alii forte sunt quos verisimile est defensionem pupilli, pupillæ, non omissuros, vel propter necessitudinem, vel propter caritatem, vel qua alia ratione : liberti etiam si qui sunt idonei, evocandi; exquirendaque defensio. Si autem negent se defendere; aut non negent, sed taceant : tunc Prætor Possessionem dabit, tamdiu scilicet quoad non defendatur. Si defendi cœperit pupillus vel pupilla, desinet Possideri. Idem est et in furioso. *l.* 5. § 1. Ulp. lib. 59. ad Ed.

IX. *Maxime autem bona desinent Possideri, si pupillus pubes factus ipse se defendat, aut ab alio defendatur.*

Enimvero Ait Prætor : « Si is pupillus in suam » tutelam venerit, eave pupilla viri potens fuerit, » et recte defendetur : eos qui bona possident, de » Possessione decedere jubebo ». *d. l.* 5. § 2.

Recte defendi quid sit, videamus : utrum tantum copiam sui facere, et ad suscipiendum judicium paratum esse; an vero et satisdare omnimodo? Et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc Edictum scriptum est; sed Io rem, Et recte defendetur, hoc est, vel a se vel ab alio quocumque. Sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio : si ipse, non puto necessariam satisdationem. Ergo oblata defensione dejici poterit (1), Interdicto reddito. *d. l.* 5. § 3.

ARTICULUS III.

Quando permittatur creditoribus, non Possidere solum, sed etiam distrahere bona debitoris.

X. Prætor ait : « Qui fraudationis causa latitavit, » si boni viri arbitratu non defendetur, ejus bona » possideri vendique jubebo ». *l.* 7. § 1. Ulp. lib. 59. ad Ed.

§ 1. *Debitoris fraudationis causa demum latitantis, et indefensi, bona vendi posse, regulariter.*

XI. Cum hoc Edictum locum habeat (2); non sufficit latitare, sed et necesse est, Fraudationis causa id fieri. Neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad Possessionem et venditionem; sed oportet fraudationis causa Latitare. Et est frequentissima hæc causa Possessionis : nam in usu, latitantium bona Possidentur. *d. l.* 7. § 2.

Hinc Si quis possederit bona alicujus quasi latitantis, qui non latitabat; et vendiderit : consequens erit dicere, venditionem bonorum secutam, nullius momenti esse. *d. l.* 7. § 3.

XII. Quid sit autem latitare videamus? Latitare est, non (ut Cicero definit) turpis occultatio sui : potest enim quis latitare non turpi de causa; veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones. *d. l.* 7. § 4.

Latitare autem, est cum tractu aliquo latere. Quemadmodum Factitare, frequenter facere. *d. l.* 7. § 8.

Et quidem Illud sciendum est; posse quem in eadem civitate esse, et latitare, et in alia civitate, et non latitare. Etenim qui in alia civitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat; an latitet videamus? Et hodie hoc Jure utimur : ut, sive quis eodem loci agat, sive alio, sive peregre agat, si tamen occursum creditoris evitet, latitare videatur. Denique eum quoque qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes (3) se occultet; videri latitare Veteres responderunt. Et posse quem adversus alterum latitare, adversus alterum non. Constat autem ut ipse ejus possit bona vendere, adversus quem latitat. *d. l.* 7. § 13.

Et alibi. Eum qui circa columnas se occultet, ut creditorem evitet, latitare placet. Nam et eum qui recedit, hoc est subterfugit, ut ne secum aliqua actio moveatur, latitare placet; tam et (4) qui Urbe profugit, utique fraudandi causa. Nec enim interest, quod attinet ad latitandum, utrom quis profugerit, an vero Romæ agens copiam sui non facit. *l.* 36. *ff. de Reb. auctor. jud. possid.* [a] Ulp. lib. 45. ad Sabin.

XIII. *Jam videndum quid sit in hoc Edicto*, Fraudationis causa *latitare. Et patet utique id intelligi, fraudandorum creditorum causa.*

Sed is qui fraudationis causa latitet, non tamen propter creditores; etsi hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa ne hinc Possidere bona ejus possint : quia non hoc animo latitet, ut fraudentur creditores. Animus enim latitantis quæritur, quo animo latitet : ut fraudet creditores, an alia ex causa? *l.* 7. § 5. Ulpian. lib. 59. ad Ed.

Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? Et puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est et fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi. *d. l.* 7. § 6.

(1) Is scilicet qui in Possessionem bonorum ejus missus esset.

(2) Id est, talibus quæ modo scripta sunt verbis concipiatur.

(3) Cujacius legit *Statuas*. Si servetur lectio, *Stationes* accipe de tabernis quas mercatores in Foro habebant.

(4) Id est, non secus ac eum *qui*, etc.

[a] *Alias l.* 21. de Privileg. credit.

Quid si adversus quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est? quid dicimus? Et rectissime Pomponius scribit, Non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum quem quis decipere et fraudare latitatione destinat. Utrum ergo omnes bona ejus vendere possunt, quia latitat? hoc est, etiam hi adversus quos non latitat, quia verum est eum latitare: an vero is solus adversus quem latitat? Et quidem verum est eum latitare, et fraudationis causa latitare, etsi non adversus me latitet. Sed illud tractandum Pomponius putat, an adversus me? Eumque solum posse hinc venditionem impetrare, adversus quem latitetur. *d. l.* 7. § 7.

Igitur fraudationis causa latitat, qui eo consilio latitat ut fraudet creditorem; dum scilicet frustratur, et remoratur actionem qua creditor acturus est. At certe Non videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui præsens suscipere judicium non compellitur. *l.* 3. *ff. de judiciis.* ULP. LIB. 4. AD ED.

XIV. Adeo autem latitatio animum et affectum latitantis [a] desiderat, ut recte dictum sit; furiosum hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus non est. *d. l.* 7. § 9.

Plane si non defendatur furiosus, curatorem dandum: aut bona ejus ut Possideantur, nominatim permittendum est. Labeo autem scribit, Si non inveniatur curator vel defensor furiosi; sed et si curator datus eum non defendat, tunc removendum eum et oportere Prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus; ut non amplius quam necesse est ex bonis furiosi væneat. Eaque servanda Labeo ait, quæ solent servari quum venter in Possessionem mittitur. *d. l.* 7. § 10.

Plane interdum bona ejus causa cognita vendenda erunt; si urgeat æs alienum, et dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, ut quod supersit, furioso detur: quia hominis ejus status et habitus a pupilli conditione non multum abhorret. Quod quidem non est sine ratione. *d. l.* 7. § 11.

Idem et in prodigo dicendum est, cæterisque qui curatorum ope juvantur. Nec enim quisquam proprie latitare eos (1) dixerit. *d. l.* 7. § 12.

XV. *Quamvis Edictum de iis qui fraudationis causa latitant, loquatur: tamen interdum et eorum qui duntaxat non defenduntur, Prætor bona vendi permittet; si diuturniorem moram paterentur creditores.*

Et quidem modo vidimus, etiam bonorum furiosi venditionem ex causa interdum permitti. Item Si minor viginti-quinque annis qui habet curatores, a curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inveniat; bonorum venditionem patitur, etsi non latitet: licet non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non est idoneus defensor. *l.* 5. *ff. de Reb. auctor. jud. possid.* ULP. LIB. 60. AD ED.

XVI. *Ejus autem qui defenditur, bona nunquam sunt trahenda. Et hoc sensu accipiendam docet Cujacius hanc Juris regulam:* Nemo dubitat, solvendo videri eum qui defenditur. *l.* 95. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 6. FIDEIC.

§ 2. *Quorum debitorum bona vendi Edicto non permittatur.*

XVII. *De quibusdam personis specialiter excipitur, ne bona eorum væneant; de pupillis scilicet, absentibus Reipublicæ causa, et captivis.*

In Edicto autem Quum dicitur: « ET EJUS » cujus bona possessa suo a creditoribus væneant, » præterquam pupilli, et ejus qui Reipublicæ causa » sine dolo malo abfuit »; intelligimus, ejus qui dolo malo abfuerit, posse vænire. *l.* 6. § 1. PAUL. LIB. 57. AD ED.

Quum autem sine dolo malo abest quis Reipublicæ causa; non solum venditio bonorum ejus differenda est, sed omnimodo non potest in his pignus Prætorium contrahi.

Hinc Ulpianus. Eum qui in Possessionem missus sit ejus qui Reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo Reipublicæ causa abesse, jure in Possessione esse placet, donec solidum solvatur. Eum autem qui rerum ejus qui sine dolo malo Reipublicæ causa abfuit, in Possessionem missus sit, pignus non contrahere; et ideo discedere oportere de Possessione. *l.* 35. *de Reb. aut. jud. poss.* [b] MARCIAN. LIB. SING. AD FORMUL. HYPOTHEC.

Item Ejus qui ab hostibus captus est, bona vænire non possunt quandiu revertatur. *l.* 39. § 1. *ff. d. tit.* [c] PAUL. LIB. 5. SENTENT.

XVIII. *Eodem jure cæteri absentes non gaudent, quamvis ex justa et necessaria causa abfuerint.*

Hinc Papinianus. Ad cognitionem Imperatorum a Præside provinciæ remissus, etsi in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur (2); tamen in provincia defendendus est (3). Nam et exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona væneunt. *l.* 13. PAPIN. LIB. 14. RESPONS.

Pariter Eum qui appellavit, oportere in provincia defendi in aliis suis causis, etiamsi appellationis causa peregrinetur, Divi Fratres Decimo-Philoni rescripserunt. *l.* 1. *ff. Eum qui appell.* ULP. LIB. 4. DE APPELLATIONIB.

Hoc enim illis præstatur ne necesse habeant se defendere, qui Reipublicæ causa absunt. *l.* 2. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 2. DE APPELLATIONIB.

XIX. *Quod autem de pupillo excepit Prætor,*

[a] *Alias* occultantis se.

(1) Cum non sint sui idonei defensores.

[b] *Alias l.* 20. de Privileg. credit.

[c] *Alias l.* 24. de Privileg. credit.

(2) Habet quippe jus revocandi domum: ut vid. supra lib. 5. Tit. *de Judiciis.* N. 30.

(3) Quamvis provincia absit ex justa causa, scilicet prosequendæ appellationis causa Romæ.

sic limita; quum ex proprio suo contractu, non quum ex alieno convenitur : ut docet Ulpianus. Ita ille : Apud Julianum quæritur, si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, et Communi dividundo judicio pupillus non defendatur; nihilque erit cujus nomine, propter personam patris, condemnatio fieri debeat : utrum vænire bona patris oporteat, an vero rei servandæ causa possideantur? Et ait Julianus : Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem, bona ejus vænire possunt. Si vero nihil sit propter quod patris bona væneant (1), pupilli possideri (2). Marcellus autem notat, Perquam iniquum esse, eum qui nihil cum pupillo contraxit, expectare ejus pubertatem. Quæ sententia habet rationem. Ideoque, cum contractus ex persona patris descendat; dicendum erit, non esse expectandam pupilli pubertatem. *l.* 3. ULP. LIB. 59. AD ED.

XX. *Præter personas supra dictas, generaliter idem dicendum est; eorum bona vænire non debere, qui necdum possunt conveniri.*

Hinc Si in diem vel sub conditione debitor, latitet; antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona ejus vænire. Quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conveniri possit? Nam et si non sit debitor, idem diceinus.

Idem dicendum erit, et si quis habeat quidem actionem, sed talem quæ per exceptionem repellitur. *l.* 7. § 14. ULP. LIB. 59. AD ED.

Hinc etiam in specie sequenti. Eo tempore quo in peculio nihil est, pater latitat. In bonorum Possessionem ejus, rei servandæ causa mitti non possum, qui De peculio cum eo acturus sum : quia non fraudationis causa latitat, qui, si judicium acciperet, absolvi deberet. Nec (3) ad rem pertinet, quod fieri potest ut damnatio sequatur. Nam et si in diem vel sub conditione debeatur; fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest judicis injuria condemnari. Sed fidejussorem (4) datum eo tempore quo nihil in peculio est, teneri putat Julianus; quoniam fidejussor futuræ quoque actionis accipi possit : si tamen *sic* acceptus est. *l.* 50. *ff. de Peculio.* PAPIN. LIB. 9. QUÆST.

Si tamen evenerit ut rei judicatæ tempore aliquid sit in peculio; confirmabitur ex eventu hæc missio, poteritque eam venditio sequi.

Sic accipe quod ait Ulpianus. Si quis actione De peculio, filii vel servi nomine conveniri possit; si latitet, eo Jure utimur ut possint bona ejus Possideri et vænire, tametsi nihil fuerit in peculio : quia esse potest, et rei judicatæ tempus spectamus utrum sit an non sit; et quod teneat actio, etiamsi nihil in peculio fuerit. *sup. d. l.* 7. § 15.

ARTICULUS IV.

Quid Juris obtineat tam in actionibus In rem *quam in* Interdictis, *quum reus latitat aut simpliciter non defenditur.*

XXI. *Hucusque de actionibus personalibus.* Item videamus si quis adversus IN REM actionem latitet; an bona ejus Possideri, venumque dari possint? Extat Neratii sententia, existimantis bona esse vendenda : et hoc Rescripto Hadriani continetur. Quo Jure utimur. *l.* 7. § 16. ULP. LIB. 59. AD ED.

Celsus autem Sexto respondit : Si fundum quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur; commodius se existimare, in fundum Possessione [a] mittendum, quam bona ejus Possideri. Hoc annotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente. *d. l.* 7. § 17.

Idem Celsus existimat, Si is a quo hereditatem petere velim latitat, commodissime fieri posse ut in Possessionem mittar rerum quas pro herede vel Pro possessore possidet : sed si dolo fecit quominus possideret, bona ejus Possidenda et Vendenda sunt. *d. l.* 7. § 18.

XXII. *Quemadmodum autem rei corporalis de qua lis est, possessio; ita etiam, quum de jure lis est, hujus juris quasi possessio reo non defendente in petitorem transfertur; onusque petitoris, in reum qui non defendit, rejicitur.*

Hoc docet Africanus in specie qua vicinus se ad ædificandum pararet. Etenim Si prinsquam ædificatum esset, ageretur JUS VICINO NON ESSE ædes altius tollere, nec res ab eo defenderetur; partes judicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum cum quo ageretur, cavere juberet non prius se ædificaturum, quam ultro egisset JUS SIBI ESSE altius tollere. Idemque e contrario, si quum quis agere vellet JUS SIBI ESSE invito adversario altius tollere : eo non defendente, similiter (inquit) officio judicis continebitur, ut cavere adversarium juberet, nec opus novum se nuntiaturum, nec ædificanti vim facturum.

Eaque ratione hactenus is qui rem non defenderet, punietur; ut [de] jure suo probare necesse haberet. Id enim esse, petitoris partes sustinere. *l.* 15. *ff. de Oper. novi nuntiat.* AFRICAN. LIB. 9. QUÆST.

Idem docet Scævola. Ædificatum habes : ago TIBI JUS NON ESSE habere; non defendis : ad me Possessio transferenda est; non quidem ut protinus destruatur opus (iniquum enim est, demolitionem protinus fieri); sed ut id fiat, nisi intra certum tempus egeris JUS TIBI ESSE ædificatum habere. *l.* 45. *ff. de Damn. infect.* SCÆVOLA LIB. 12. QUÆST.

(1) Quia pater nullum lucrum ex re communi percepit, nec in ea damnum dedit; sed forte ipse pupillus aliquid percepit.

(2) *Possideri* duntaxat, donec defendatur pupillus; non etiam vendi.

(3) Objectio prima.

(4) Altera objectio : Pro patre mei debitoris, etiam eo tempore quo nihil est in peculio, recte fidejussorem accipio. Ergo (inquies) etiam eo tempore pater est meus debitor, adeoque bona ejus Possidere possum. Respondet male concludi, esse jam tunc meum debitorem; *Quoniam fidejussor futuræ quoque actionis* recte accipitur.

[a] *Haloand.* in fundi possessionem.

XXIII. *Vidimus possessore non defendente, Possessionem rei de qua lis est in petitorem transferri. Transfertur autem ea lege ut, si quandoque postea in lite succubuerit, rem cum fructibus restituat.*

Longius tamen progressus est Divus Pius, qui uno casu, ad puniendam scilicet possessoris si nimia sit, contumaciam, etiam fructus rerum quarum possessio in petitorem transferebatur, omnino hujus petitoris lucro cedere voluit. Hoc ita refert Ulpianus : Divus quoque Pius, in persona ejus qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit; in Possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum. In quo Rescripto et fructum percipere jussit, eum qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis (ut lucro ejus cedat), in Possessionem inductus est rerum hereditariarum. *d. l.* 7. § 19.

ARTICULUS V.

De casu quo jacet hereditas debitoris, aut suspectus est heres qui eam adiit.

§ 1. *De casu quo jacet hereditas.*

XXIV. *Quum omnes qui ad alicujus hereditatem vocabantur, eam repudiaverunt; nec est qui vel libertatum conservandarum gratia sibi addici bona postulet : mittuntur hereditarii creditores in eorum Possessionem*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si bona debitoris tui vacare constet, et hæc a fisco non agnoscantur; in Possessionem eorum mitti te, a competente judice recte postulabis. *l.* 5. *Cod. de Bon. auct. jud. possid.*

Quod Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditurum; videndum est quid creditoribus agendum sit? Et placet interim eos in Possessionem mittendos, custodiæ causa; donec appareat, is qui deliberat utrum agnoscat partem suam, an non agnoscat. *l.* 9. § 1. PAUL. LIB. 57. AD ED.

XXV. Si quis sub conditione heres institutus est, cogendus est conditioni parere, si potest; aut si responderit se non aditurum (1) etiamsi conditio extiterit, vendenda erunt bona defuncti. *l.* 1. *ff. de Curat. bon. dando.* PAUL. LIB. 57. AD ED.

Quod si nihil facere (2) potest; curator bonis constituendus erit, aut (3) bona vendenda. *d. l.* 1. § 1.

Puta Si servus sub conditione heres institutus sit, aut (4) dubium sit an is heres liberque futurus sit: non est iniquum postulantibus creditoribus ita decerni; ut, si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde omnia observentur ac si is heres ita institutus non esset. Quod plerumque accidere; si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies appositus sit. *l.* 4. *ff. de Reb. auctor. jud. possid.* PAUL. LIB. 57. AD ED.

Obiter nota. Sed hoc, quantum ad bona, ita observandum. Cæterum libertas ei quandoque (5) competet, et a Prætore conservanda est; etiamsi certum sit, neque heredem neque bonorum possessorem futurum. *d. l.* 4. *§ sed hoc.*

Si quis tamen heredem se spondendo, vel actiones patiendo, defunctum defendat; bona defuncti venire non poterunt. *d. l.* 4. § 1.

Paulo suffragatur Ulpianus. Si diu incertum sit, heres extaturus necne sit; causa cognita permitti oportebit bona rei servandæ causa Possideri: et, si ita res urgeat, vel conditio (6); bonum etiam hoc erit concedendum, ut curator constituator (*l.* 8. ULP. LIB. 60. AD ED.) : Unus ex creditoribus. *l.* 9. PAUL. LIB. 57. AD ED.

XXVI. *His quæ hactenus diximus consonat quod ait Pomponius de herede sub conditione scripto* : Sed si honorum Possessionem non admittat, sed conditionem trahat qui facile parere possit; veluti SI SERVUM (quem in potestate habet) MANUMISERIT, nec manumittat : hic Prætoris erunt partes, ut mittetur Edictum suum illud quo præfinit tempus intra quod adeatur hereditas. *l.* 23. § 1. *ff. de Heredib. instit.* POMPON. LIB. 1. AD SABIN.

Item si conditioni heres parere non poterit, quam in sua potestate non habebit; veluti institutione collata in alterius factum, aut quemdam casum (SI TITIUS, puta, CONSUL FACTUS FUERIT); tunc postulantibus creditoribus, constituet Prætor, nisi intra certum tempus hereditas obtigerit, aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus Possidere jussurum; et interim, quæ urgebunt, per procuratores distrahi jussurum. *d. l.* 23. § 2.

Sed si sub conditione quis heres institutus sit; et grave æs alienum sit, quod ex pœna crescit; et maxime si publicum debitum imminet : per procuratorem solvendum æs alienum; sicuti quum venter in Possessione sit, aut pupillus heres tutorem non (7) habeat. *d. l.* 23. § 3.

Et ideo ait, Causæ conditionem adjectam, propter eos qui sine dilatione peregre essent; vel ægri-

(1) Non est quidem hæc responsio, vera repudiatio hereditatis; quæ priusquam delata sit, adeoque priusquam conditio extiterit, repudiari non potest : sed hunc habet effectum ut possit curator vendere bona, perinde ac si repudiasset; propter ejus contumaciam.

(2) Id est, si nec possit conditioni parere, quia casualis est et non in ejus potestate posita; nec respondere se non aditurum etiamsi conditio extiterit, quia forte is est qui conditione existente erit necessarius heres.

(3) *Aut etiam bona vendenda;* si intra tempus quod præfiniet Prætor, conditio non extiterit : ut mox dicetur.

(4) Cujacius Observ. XXIV. 17. censet legendum, *ita ut dubium.*

(5) Id est, Quandocumque autem postea conditionem dandæ pecuniæ (libertati ejus et hereditati ascriptam) impleverit : non proficit quidem impleta conditio ut hereditatem consequatur, cum jam bona fuerint distracta; sed prodest saltem ut libertatem adipiscatur.

(6) Glossa sic interpretatur, *conditio rei;* puta si pœna promissa a defuncto fuerit, nisi intra certum diem solveretur.

(7) Idem dicitur infra Tit. *de Curat. bon. dand.* N. 4.

Ad ea autem demum bona porrigitur missio, quæ subsunt jurisdictioni Magistratus ejus qui in Possessionem misit.

Hinc Paulus : Is qui possidere jubetur, eo loco jussus videtur cujus cura ad jubentem pertinet (1). *l.* 12. § 1. PAUL. LIB. 59. AD ED.

ARTICULUS II.

Quod jus tribuat creditoribus Decretum quo in Possessionem mittuntur; et de actione quæ ipsis competit si in Possessionem non sinantur ingredi.

III. *Decreto creditoribus id duntaxat tribuitur, ut quum in earum rerum Possessionem venerint, jus pignoris in his rebus adipiscantur.*

Et quidem Non est mirum, si ex quacumque causa Magistratus in Possessionem aliquem miserit, pignus constitui; cum testamento quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum patre sæpissime rescripsit. *l.* 26. *ff. de Pignorat. act.* ULP. LIB. 3. DISPUTAT.

Sed Sciendum est, ubi jussu Magistratus pignus constituitur, non alias constitui nisi ventum fuerit in Possessionem. *d. l.* 26. § 1.

Non possunt igitur creditores per Hypothecariam *actionem Vindicare Possessionem eorum bonorum, antequam eam ingressi fuerint : sed vi Decreti quod impetraverunt, eam ingrediuntur.*

IV. *Quod* Si quis creditorem prohibuerit bona debitoris ingredi, datur in eum actio Quanti ea res sit. *l.* 14. *Quibus ex caus. in poss.* PAUL. LIB. 2. QUÆST.

Hic autem insignem notam in concedenda hac actione differentiam, inter creditorum missionem Rei servandæ causa, *et missionem quæ legatariis conceditur* LEGATORUM CAUSA.

Nimirum : Sed et si quis legatorum servandorum causa missus in Possessionem, admissus non est; si legati conditio pendeat, licet possit deficere; æstimetur tamen id quod legatum est : quia interest ejus, cautionem habere. *d. l.* 14. § 1.

Creditor autem conditionalis in Possessionem non mittitur (2); quia is mittitur, qui potest bona ex Edicto vendere. *d. l.* 14. § 2.

Item circa hanc actionem quæ datur creditori qui Possessionem ingredi prohibitus est, nota; hoc quod ex eo creditor fuerit consecutus, imputari in debitum. Ita Paulus : Si quis creditorem missum in Possessionem rei servandæ causa, non admiserit : si venditor (3) præstiterit creditori quanti ejus interfuerit, quæsitum est an debitor [a] liberetur? Et puto improbum esse eum qui velit iterum consequi quod accepit. *l.* 51. § 1. *ff. de Re judic.* PAUL. LIB. 2. MANUALIUM.

ARTICULUS III.

Quale jus tribuat creditoribus ipsa Possessio bonorum, quum eam ingressi sunt.

V. *Hæc Possessio nec dominium, nec fructum, nec etiam usum creditoribus tribuit; sed regulariter meram custodiam : per quam id consequuntur, non tam ut fruantur ipsi, quam ut debitorem suum frui prohibeant.*

Hinc durante Possessione, quemadmodum nec debitor ex his rebus quidquam percipere potest; ita etiam recte Fulcinius existimat, Creditores rei servandæ causa missos in Possessionem, ex his rebus ali non debere. *l.* 7. *ff. Quib. ex caus. in possess.* ULP. LIB 59. AD ED.

VI. *Quamvis autem per hanc Possessionem debitor frui prohibeatur; tamen in pupilli debitoris persona singulare est quod,* Si pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona ejus creditores Possidere cœperint; diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi pupilli causa. *l.* 33. [b] ULP. LIB. 3. REGULAR.

Pariter Paulus : Pupillus (4) si non defendatur; in Possessione creditoribus constitutis [minoribus], ex his usque ad pubertatem alimenta præstanda sunt. *l.* 39. [c] PAUL. LIB. 5. SENTENT.

His generaliter præmissis; jam specialius videndum est, quid tribuat hæc Possessio tam circa res corporales, quam circa instrumenta, et circa actiones debitoris.

§ 1. *Quid juris tribuat hæc Possessio circa res corporales.*

VII. Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit; hunc creditor qui in Possessionem prædii

(1) Si igitur sint bona in alia provincia, adeundus erit Præses hujus provinciæ; qui jubebit executioni mandari Decretum quo in bona debitoris creditores mittuntur.

(2) Efficaciter, et ita ut habeat hanc actionem si non admittatur : cæterum jure mitti potest, ut vid. tit. præced. N. 3. Quæ autem ratio differentiæ inter creditorem et legatarium? Hanc affert Cujacius in *Quæst. Paul.* ad h. l. scilicet quod legatarii mittuntur in Possessionem, non tam ut pignus ipsis constituatur, quam ut tædio hujus Possessionis invitetur heres ad cavendum : ergo efficaciter mittuntur, etsi legati conditio pendeat quia interest eorum, cautionem habere. Et hæc in re legata comparantur judiciis bonæ fidei, in quibus id quoque venit ut ante conditionem cautio præstetur. Quum autem creditores mittuntur in Possessionem, ideo tantum mittuntur ut ipsis pignus constituatur quod distrahere possint, ut ex pretio ipsis satisfiat : cum igitur ante conditionem non possint distrahere bona debitoris, ante conditionem in bona ejus inefficaciter mittuntur.

(3) Cujacius Observ. XII. 23. legendum monet *debitor :* et addit secus fore, si alius quam ipse debitor prohibuisset; nec ex eo quod ab isto creditor accepisset, utpote pœnæ nomine; liberatum iri debitorem.

[a] *Cujac.* debito.

[b] *Alias l.* 18. de Privileg. credit.

(4) Cujacius Obs. XXIV. 17. censet legendum *pupillo*, et infra hanc vocem (*minoribus*) expungendam.

[c] *Alias l.* 24. de Privileg. credit.

missus est, vendere, vel locare (1) debet. Sed hoc ita demum, si ante neque vænierit, neque locatus erit. Nam si jam a debitore vel locatus erat, vel vænierat; servabit Prætor venditionem et locationem a debitore factam, etsi minoris distractum est, vel locatum : nisi si in fraudem creditorum hoc fiat; tunc enim Prætor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant. *l.* 8. § 1. ULP. LIB. 61. AD ED.

De cæterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum; ut, si qui locari possint, locentur: puta mercedes servorum, vel jumentorum, cæterorumque quæ possunt locari. *d. l.* 8. § 2.

De tempore locationis nihil Prætor locutus est. Et ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent. Quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent; scilicet sine dolo malo: ex culpa autem rei non fiunt. *d. l.* 8. § 3.

VIII. Si unus sit qui Possideat bona, expeditum erit de locatione. Quod si non unus, sed plures sint; quis eorum debeat locare vel vendere quæritur? Et siquidem convenit inter eos, expeditissimum est; nam et omnes possunt locare, et uni hoc negotium dare : si vero non convenit; tunc dicendum est, Prætorem causa cognita eligere debere qui locet vel vendat. *d. l.* 8. § 4.

Et alibi. Quum plures creditores in Possessionem rerum debitoris mittantur; ne [*a*] corrumpantur rationes, uni hoc negotium a creditoribus esse dandum, quem major pars creditorum elegerit. *l.* 15. ULP. LIB. 62. AD ED.

§ 2. *Quid juris tribuat circa instrumenta.*

IX. *Creditoribus in Possessionem bonorum missis, jus est instrumenta debitoris cognoscere et dispungere.*

COGNOSCERE instrumenta, est relegere et recognoscere; DISPUNGERE, est conferre accepta et data. *l.* 56. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 62. AD ED.

Utrum semel, an etiam sæpius recognitio, dispunctio, concedenda sit creditoribus, videamus? Et ait Labeo, Amplius quam semel non esse concedendam. Si quis tamen (inquit) juraverit non calumniæ causa se postulare, neque habere quæ dispunxerit; iterum ei faciendam potestatem ait, nec amplius quam bis. *l.* 15. § 1. ULP. LIB. 62. AD ED.

X. *At præter recognitionem et dispunctionem;* Ego puto creditoribus instrumentorum etiam ΑΝΑΓΡΑΦΗΝ [id est, *descriptionem*] facere : non ut describant ipsa corpora instrumentorum; sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi, et quasi inventarium faciant. Quod etiam universorum facere eis erit permittendum.

Præterea, nonnunquam Prætor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere; si qua idonea causa interveniat. *d. l.* 15. § *ego.*

§ 3. *Quid juris tribuat circa actiones debitoris.*

XI. Creditore in Possessionem rerum debitoris misso; curator constitui debet, si quædam actiones perituræ sunt. *l.* 14. PAUL. LIB. 59. AD ED.

Scilicet ut eas contestetur.

De his autem quæ hos bonorum curatores spectant, proprius est Titulus VII infra; ad quem remitto.

ARTICULUS IV.

Quibus proficiat missio in bonorum debitoris Possessionem.

XII. Quum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti; quæritur utrum solus is qui petit, Possidere potest; an quum unus petit, et Prætor permisit, omnibus creditoribus aditus sit? Et commodius dicitur, quum Prætor permiserit, non tam personæ solius petentis, quam creditoribus et IN REM permissum videri. Quod et Labeo putat. Nec videbitur libera persona acquirere alii : quia nec sibi quicquam acquirit, cui Prætor permittit; sed aliquid ex ordine facit (2), et ideo cæteris quoquo prodest.

Plane si is postulaverit qui creditor non est; minime dicendum est, vel eum qui creditor est Possidere posse : quia nihil egit talis postulatio.

Aliter atque si creditor cui permissum est Possidere, postea recepit debitum suum. Cæteri enim poterunt peragere bonorum venditionem. *l.* 12. PAUL. LIB. 59. AD ED.

Quod tamen diximus, missionem in bona debitoris ab uno ex creditoribus utiliter impetratam, cæteris creditoribus proficere; non fuit apud Veteres absque controversia : ut ex Justiniano discimus, qui hanc litem ita diremit; ut id obtineret, modo cæteri creditores (si præsentes erant, intra biennium; si vero absentes, saltem intra quadriennium) creditorem illum qui missus est debiti sui certiorem faciant; et pro rata sui crediti partem expensarum quas fecit creditor qui Decretum obtinuit, ei refundant. l. 10. *Cod.* de Bon. possidend.

ARTICULUS V.

Quandiu duret Possessio in quam creditores missi sunt.

XIII. *Hæc Possessio durare potest, quandiu aut bona distracta fuerint, aut debitor defendi cœperit.*

Enimvero Defendere debitorem, sicut antequam

(1) Scilicet in arbitrio est creditorum, an ipsi percipiant fructus eosque vendant, an loceot prædium.

[*a*] *Florent.* nec.

(2) Id est, exsequatur solemnem Juris ordinem, quo res servetur creditoribus.

bona ejus Possiderentur, licet; ita post bonorum Possessionem quoque ejus, sive ipse sui, sive alius defensionem ejus suscipiat, satisdare (1): ut satisdatione interposita judicium accipiatur, et a Possessione discedatur. *l.* 33. [*a*] § 1. ULP. LIB. 3. REGUL.

Novella LIII. Cap. 4. debitor in cujus bonorum Possessionem dum latitaret, creditores missi sunt; non debet ea recipere, nisi refundat prius omnes impensas, et satis det Judicio *sisti: etiamsi is sit qui duntaxat jurare tenebatur.*

ARTICULUS VI.

De actionibus quæ ex gestu eorum qui in Possessionem bonorum missi sunt, ultro citroque nascuntur.

XIV. Prætor ait: « SI QUIS quum in Possessione » bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, » ei ad quem ea res pertinet non restituat; sive quod » impensæ sine dolo malo fecerit, ei non præstabi- » tur; sive dolo malo ejus deterior causa Posses- » sionis facta esse dicetur; de ea re judicium In » factum dabo ». *l.* 9. ULP. LIB. 62. AD ED.

Apparet ex hoc Edicto actionem ultro citroque dari, tam ei ad quem res pertinet, quam creditori.

§ 1. *De prima actione quæ datur ei ad quem res pertinet, adversus creditorem qui in Possessione fuit.*

XV. His verbis AD QUEM EA RES PERTINET, etiam curator bonis distrahendis datus continebitur; et ipse debitor, si contigerit ne bona ejus væneant. *d. l.* 9. § 3.

In hac autem actione hæc potissimum veniunt.

XVI. 1.° *Ut restituat creditor quidquid, quum in Possessione esset, ex re debitoris ad ipsum pervenit. Etenim Prætor* Quod de FRUCTIBUS (2) ait, etiam de cæteris quæcumque ex re debitoris pervenerunt, intelligendum est.

Et sane debuit hoc ita esse. Quid enim si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus (3) est? nam eam pœnam quam consecutus est, præstare debet. *d. l.* 9. § 1.

Item Paulus. Datur in creditorem actio qui in Possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum pervenit. Si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. Datur autem IN FACTUM actio adversus eum; et omne quod in actionem Negotiorum gestorum veniret si posset (4) agi, restituendum a creditore. *l.* 14. § 1. PAUL. LIB. 59. AD ED.

XVII. 2.° Est præterea quæsitum; Si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel jura eorum amissa, vel ædificia diruta vel exusta; item familiæ pecorumque acta cura non sit, aut Possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur? Et apparet eum non teneri; quia dolo malo caret. Eritque melior ejus conditio quam in pignore creditoris; qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet.

Eadem causa est curatoris bonorum: nam et is tenetur, ut creditores. *sup. d. l.* 9. § 5.

XVIII. *De dolo autem creditores tenentur, sive in admittendo, sive etiam in omittendo, dolum commiserunt.*

Unde In eum quoque qui neque locavit fructum prædii, neque vendidit, in factum actionem dat Prætor. Et in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est quia neque vendidit neque locavit.

Cæterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur si locatus vel distractus fructus esset; nihil ei imputabitur.

Præstat autem per id tantum temporis quo in Possessionem fuit, vel ipse, vel jussu ejus alius, quoad inde de Possessione discessum est. Nam neque hoc imputatur creditori cur in Possessionem non venerit, neque illud cur de Possessione decesserit; cum voluntarium et suum potius negotium creditor gerat.

Æstimatio autem fit, quantum interest ejus qui experitur. *d. l.* 9. § 6.

§ 2. *De altera actione quæ datur creditori qui in Possessione fuit, adversus curatorem aut adversus debitorem si bona distracta non fuerint.*

XIX. *Est Juris regula*: Cujus effectus omnibus prodest, ejus et partes (5) ad omnes pertinent. *l.* 1 38. [*b*] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 16. BREV. ED.

Et ipsi itaque creditori adversus hos dabitur actio quas enumeravimus (6); sive quid in fructibus percipiendis erogavit, sive in familia alenda curandave, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo; vel servo Noxali judicio defenso, si modo non magis eum expedit dedere quam

(1) Et quidem quum ipse se defendit, satisdat duntaxat *Judicio sisti;* si alius eum defendat, satisdat *Judicatum solvi.*

[*a*] *Alias l.* 18. de Privileg. credit.

(2) His Edicti verbis, *Quod eo nomine fructus ceperit.*

(3) Finge V. G. creditorem vendendo fructus fundi Possessi, convenisse cum emptore ut, nisi pretium intra certum tempus solveret, certam pecuniam pœnæ nomine daret, et hanc pœnam creditorem fuisse consecutum.

(4) Hoc casu non competit actio *Negotiorum gestorum;* quia creditor Possidendo bona debitoris, suum negotium non negotium debitoris gerit. Verum actio quæ ex hoc Edicto datur, est ad instar actionis *Negotiorum;* cum ea duntaxat differentia, quod creditor dolum tantummodo præstat.

(5) Id est, quicquid est hujus rei pars ac sequela. Missionis autem in bona, quasi pars est; quod missus ex has causa impendit.

[*b*] *Alias* 190.

(6) Id est, cæteros omnes quibus missio profuit.

retinere : quod si dedere expedit, consequens erit repetere eum non debere. *l.* 9. § 3. § *et ipsi.* ULP. LIB. 62. AD ED.

Generaliter etiam dicendum est, Quidquid impendit in rem, si modo SINE DOLO MALO impendit, repetere eum posse. Nam (1) Negotiorum gestorum agere non magis potest, quam si socius communne ædificium fulsit; quia hic quoque creditor, commune non alicuum negotium gessisse videtur. *d. l.* 9. § 4.

Quod ait Prætor; SIVE QUOD IMPENSÆ NOMINE SINE DOLO FECIT EI NON PRÆSTABITUR; hoc eo spectat, ut si quid ipse erogavit creditor, si modo sine dolo malo erogavit, hoc ei præstetur. Sufficit igitur sine dolo erogasse, etiamsi nihil profuit erogatio ejus rei debitori. *d. l.* 9. § 2.

§ 3. *Qualis sit utraque actio, et quandiu duret.*

XX. Hæ actiones neque temporariæ sunt, et tam heredibus quam in heredes dabuntur, cæterosque successores. *l.* 9. § 7. ULP. LIB. 62. AD ED.

Hoc ita; quum aut creditor reposcit expensas quas fecit, aut adversus eum reposcitur quod ex bonis ad ipsum pervenit.

Quod Si Possessionis causa deterior facta esse dicetur, dolo ejus qui in Possessionem missus sit; actio in eum ex dolo datur: quæ neque post annum, neque in heredes cæterosque successores dabitor; cum ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur. *d. l.* 9. § *fin.*

Nisi quatenus ad eum pervenit. *l.* 10. PAUL. LIB. 59. AD ED.

Heredi autem dabitur, quia et rei continet persecutionem. *l.* 11. ULP. LIB. 62. AD ED.

SECTIO II.

De Bonorum Venditione, et pretii ex iis redacti distributione inter creditores facienda.

ARTICULUS I.

De Vendendis bonis in quorum Possessionem creditores missi sunt.

XXI. Pro debito creditores addici sibi bona sui debitoris non jure postulant. *l.* 6. *Cod. h. t.* DIOCLET. ET MAXIM.

Verum si : postquam in Possessionem missi sunt, debitor latitare pergat; impetrant ut ea distrahant.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Cum proponas eum contra quem supplicas, ex administratione negotiorum tibi obligatum; hunc secundum Juris rationem adito Rectore provinciæ potes convenire. Nam si ad circumscriptionem tui juris latitat, nec defenditur, et eum tuum esse debitorem constat : ad exemplum Edicti, bonorum ejus Possessionem poteris impetrare. Tempore autem transacto (2), etiam Venditionem eorum a competenti judice postulare non prohiberis. *l.* 9. *Cod. h. t.*

Circa hanc autem bonorum distractionem, plura expendenda veniunt sequentibus §§.

§ 1. *Quæ possint distrahi, necne.*

XXII. *Palam est quod* In Venditionem bonorum, etiam ususfructus (3) veniat; quia appellatione domini, fructuarius quoque continetur. *l.* 8. ULP. LIB. 61. AD ED.

XXIII. *Cæterum* Bonis Venditis excipiuntur concubina et liberi naturales. *l.* 38. [a] PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Item Fufidius refert, Statuas in publico positas, bonis distractis ejus cujus in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum ejus : sed aut publicas, si ornandi municipii causa positæ sint; aut ejus cujus in honorem positæ sint; et nullo modo eas distrahi posse. *l.* 29. [b] PAUL. LIB. 5. AD LEG. JUL. ET PAP.

§ 2. *Ubi vœnire bona debeant.*

XXIV. Vænire bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet : id est (*l.* 1. GAIUS LIB. 23. AD ED. PROVINC.), ubi domicilium habet (*l.* 2. PAUL. LIB. 54. AD ED.); aut ubi quisque contraxerit.

Contractum autem non utique eo loco intelligitur quo negotium gestum sit, sed quo solvenda est pecunia. *l.* 3. GAIUS LIB. 23. AD ED. PROVINC.

Scholium.

Quid si reus in una provincia domicilium habet, in alia autem bona ejus sita sunt? Ait Gothofredus, Ab eo quidem judice ubi reus domicilium habet, impetrari ut bona distrahantur : cæterum ibi distrahentur ubi sita sunt. Nimirum judex loci ubi bona sita sunt, auctoritatem suam accommodabit; ut executioni mandetur Decretum judicis qui ea distrahi jussit.

§ 3. *Quis in addictione bonorum anteponi debeat.*

XXV. Quum bona væneunt debitoris; in com-

(1) Supple : Et quidem actione *In factum*, non actione NEGOTIORUM GESTORUM. *Nam, etc.*

(2) Quale illud fuerit, nullibi invenio definitum. Credibile est fuisse relictum arbitrio Magistratus.

(3) Ad debitorem pertinens. Cum enim fructuarius sit *dominus*, non rei fructuariæ, sed juris quod in ea re habet; hoc jus ususfructus Vendi potest; non quidem ut ipsum jus ususfructus in emptorem transeat; quod impossibile est; cum personam cui constitutus est non egrediatur; sed ut emptor, vice fructuarii, fructus omnes percipiat.

[a] *Alias l.* 23. de Privileg. credit.

[b] *Alias l.* 14. de Privileg. credit.

parationem extranei et ejus qui creditor, cognatusve sit, potior habetur creditor cognatusve: magis tamen creditor, quam cognatus; et inter creditores, potior is cui major pecunia debebitur. *l.* 16. [*a*] GAIUS LIB. 24. AD ED. PROVINC.

Consonat quod Imperator Antoninus Avidio-Cassio rescripsit: si creditores parati sint partem ex bonis licet ab extraneo consequi; rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneæ sint. *l.* 60. *ff. de Pactis.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 8. CONSTITUTION.

§ 4. *De attestatione distractionis Bonorum conficienda.*

XXVI. *Ex Constitutione Justiniani; creditor attestationem distractionis conficere, eamque apud Defensorem civitatis deponere debet: jurejurando interposito, quod non dolo rem minori pretio Vendiderit.* l. fin. § 1. Cod. h. tit.

§ 5. *De hujus Venditionis effectu.*

XXVII. *Hujus Venditionis effectus est, ut omni jure quod in bonis suis habebat debitor spolietur; dominiaque rerum ad emptores quibus adjudicantur, transeant.*

Hinc Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, Bonis per curatorem ex Senatusconsulto (1) distractis, nullam actionem ex ante gesto (2) fraudatori competere. *l.* 4. *ff. de Curat. bon. dand.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 1. DE CONSTITUTIONIB.

Ita tamen hunc effectum quem diximus habet Venditio, si jure celebrata sit.

Hinc itidem Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, Eos qui bona sua negant jure vænisse, præjudicio (3) experiri debere; et frustra a Principe [*b*] desiderare rescindi (4) venditionem. *l.* 30. [*c*] PAPYRIUS. IBID.

ARTICULUS II.

De Privilegiis creditorum. [*d*]

Venditis bonis debitoris, sequitur ut pretium inter creditores distribuatur. Qua in distributione videndum, quinam creditores Privilegium habeant ut cæteris præferantur.

XXVIII. *Et* 1.° *Si res alicui sit obligata jure pignoris aut hypothecæ; patet in ea potiorem esse cæteris creditoribus, eum cui obligata est. Sin obligata non est; pretium quod ex hujus venditione redigitur, inter omnes creditores pro rata debiti distribuitur.* Unde, si quidem debitoris tui cæteri creditores pignori res acceperunt, potiores eos quam te chirographarium creditorem haberi non ambigitur. Quod si specialiter vel generaliter nemini probentur obligatæ; ac sine successore communis debitor vel ejus heres decessit: non dominii rerum Vindicatione, sed Possessione bonorum, itemque venditione, æquali portione, pro rata debiti quantitate, omnibus creditoribus consuli potest. *l.* 6. *Cod. h. tit.* ¶ *unde.* DIOCL. ET MAXIM.

2.° *Sed et inter chirographarios creditores quidam Privilegium habent, ut in pretio bonorum distractorum cæteris creditoribus anteponantur.*

Ex his Privilegiis alia personæ tribuuntur, alia personæ simul et causæ, alia causæ tantum.

§ 1. *De Privilegiis quæ* Personæ, *et de his quæ* Personæ simul et causæ *tribuuntur.*

XXIX. *Privilegia* PERSONÆ *sunt, illud V. G. quod datur fisco: de quo infra lib.* 49. *Tit.* de Jur. fisci.

Item illud quod civitatibus. Ex quacumque enim causa Respublica creditrix, omnibus chirographariis creditoribus præfertur. *l.* 38. § 1. [*e*] PAUL. LIB. 1. SENTENT.

XXX. *Inter Privilegia* Causæ simul ac personæ, *notissimum est Privilegium quod pupillo datur ob actionem tutelæ adversus suum tutorem: de quo supra lib.* 27. *Tit.* de Tutel. et rat. distrah.

Sed et Si quis, quum tutor non esset, pro tutore negotia gessit; Privilegio locum esse manifestum est. Nec interest, ipse debeat qui gessit, sive heres ejus cæterique successores. *l.* 19. [*f*] § 1. ULP. LIB. 63. AD ED.

Quinetiam, Si negotium impuberis aliquis officio amicitiæ gesserit; debet bonis ejus venditis Privilegium pupillo conservari. Et ita accepi. *l.* 23. [*g*] PAUL. LIB. 60. AD ED.

Hoc autem Privilegium quod pupillo in his actionibus datur, non causæ duntaxat, sed et personæ tribui, satis indicat quod Ulpianus ait; Ipse autem pupillus habet Privilegium, sed ejus

[*a*] *Alias l.* 1. de Privileg. credit.

(1) Vide infra Tit. *de Curat. bon. dand.*

(2) Id est, decoctor cujus bona vænierunt, nullam adversus debitores quondam suos actionem habet. Omnia enim jura quæ habebat, ad emptorem bonorum ejus transeunt. Hæc inter plures quas Glossa affert, magis arridet interpretatio.

(3) *Præjudicium* hic Glossa censet intelligi, *Rei Vindicationem* adversus emptores: quæ ideo *Præjudicium* dicitur, quod præjudicium faciat distributioni pretii inter creditores; cum sit ante judicanda, quam distributioni pretii locus esse possit.

[*b*] *Florent.* frustra Principem.

(4) Cum jure communi non valeat.

[*c*] *Alias l.* 15. de Privileg. credit.

[*d*] *In Vulgata distinguitur sub hac Rubrica specialis Titulus VI constans* 24 *posterioribus legibus Tituli Florentini* de Reb. auct. judic. *a lege* 16 *ad finem.*

[*e*] *Alias l.* 23. de Privileg. credit.

[*f*] *Alias l.* 4. de Privileg. credit.

[*g*] *Alias l.* 8. d. tit.

successores non habent. *sup. d. l.* 19. *d.* § 1. ¶ *ipse.*

De pupillo hactenus. Sed æquissimum erit, cæteros quoque quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur (*d.* § 1. ¶ *fin*), vel surdo; muto (*l.* 20. [*a*] PAUL. LIB. 90. AD ED.), vel fatuo (*l.* 21. [*b*] GAIUS LIB. 24. AD ED. PROVINC), idem privilegium competere. *l.* 22. [*c*] ULP. LIB. 63. AD ED.

Sed si bonis curator datus sit vel absentis vel ab hostibus capti, vel dum deliberant scripti heredes de adeunda hereditate: non oportebit Privilegium dari. Non enim in eadem causa est. *d. l.* 22. § 1.

Item Si ventri datus sit, nec partus editus; Privilegium cessabit. *l.* 24. [*d*] ULP. LIB. 63. AD EDICT.

XXXI. *Inter Privilegia quæ causæ simul ac personæ tribuuntur, illud etiam referri debet; quod mulieri pro restitutione dotis, in bonis viri ac soceri conceditur. Nec solum ei quæ nupta fuit, conceditur: sed et* Si sponsa dedit dotem, et nuptiis renuntiatum est; tametsi ipsa dotem condicit, tamen æquum est hanc ad privilegium admitti; licet nullum matrimonium contractum est.

Idem puto dicendum etiam, si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit; licet nondum uxor sit. *l.* 17. § 1. [*e*] ULP. LIB. 63. AD EDICT.

Interest enim Reipublicæ et hanc solidum consequi, ut ætate permittente nubere possit. *l.* 18. [*f*] PAUL. LIB. 70. AD ED.

Hoc autem Privilegium (ut diximus) non causæ duntaxat, id est actioni De dote, *sed simul personæ mulieris tribuitur. Nam ut rescribunt Severus et Antoninus:* Scire debes, Privilegium dotis quo mulieres utuntur in actione DE DOTE, ad heredem non transire. *l. un. Cod. de Privileg. dot.*

Unde apposite dictum ab Ulpiano: Dabimus ex his causis IPSI mulieri Privilegium. *l.* 19. [*g*] ULP. LIB. 63. AD ED.

§ 2. *De Privilegiis quæ* Causæ *duntaxat tribuuntur.*

XXXII. *Tale est Privilegium quod tribuitur creditori sumptuum funeris: de quo ita Marcianus.* Impensa funeris semper ex hereditate deducitur, quæ etiam omne creditum solet præcedere, quum bona solvendo non sint. *l.* 45. *ff. de Relig. et sumpt. fun.* MARCIAN. LIB. 8. FIDEICOMM.

Quocirca Quæsitum est; Utrum ita demum Privilegium habet Funeraria, si is cujus bona væneunt funeratus sit; an etiam, si proponas alium esse funeratum? Et hoc Jure utimur; ut, quicumque sit funeratus (id est, sive is cujus de bonis agitur; sive quid is debuit, quod reddere eum, si viveret, Funeraria actione cogi oporteret), Privilegio locus sit. Parvique referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur; Funeraria, an Familiæ erciscundæ, an qua alia: dummodo sumptus funeris causa factus sit.

Quacumque igitur actione ob funeris sumptum utatur, etiam Funerariam ei competere. Quare si in stipulatum funeris impensa deducta est, dicendum est locum esse Privilegio; si modo quis non abjiciendi Privilegii causa stipulatus est. *l.* 17. [*h*] ULP. LIB. 63. AD ED.

Sed et Ei cui vestimenta legantur, si in funus erogata (1) sint; Utilem (2) actionem in heredem dandam placuit, et Privilegium funerarium. *l.* 46. § 2. *ff. de Relig. et sumpt. fun.* SCÆVOLA LIB. 2. QUÆST.

XXXIII. *Inter Privilegia quæ causæ duntaxat tribuuntur, hæc quoque quæ sequuntur referenda sunt.*

Nimirum 1.° *Præter jus tacitæ hypothecæ quod (supra lib. 20. Tit. 2. N. 2.) vidimus competere* Creditori qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, Privilegium exigendi datur. *l.* 1. *ff. de Cess. bon.* ULP. LIB. 17. AD ED.

Enimvero Divus Marcus ita edixit: Creditor qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, in pecunia quæ credita erit, Privilegium exigendi habebit.

Quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori, domino mandante, pecuniam subministravit. *l.* 24. [*i*] § 1. ULP. LIB. 63. AD ED.

2.° *Pariter* Qui in navem extruendam vel instruendam credidit, vel etiam emendam, Privilegium (3) habet. *l.* 26. [*k*] PAUL. LIB. 16. BREVIS EDICTI.

Item Marcianus. Quod quis navis fabricandæ, vel emendæ vel armandæ, vel instruendæ causa vel quoquo modo crediderit, vel ob navem venditam petat; habet Privilegium post fiscum. *l.* 34. [*l*] MARCIAN. LIB. 5. REGULAR.

3.° In bonis mensularii vendendis; post Privi-

[*a*] *Alias l.* 5.
[*b*] *Alias l.* 6.
[*c*] *Alias l.* 7. d. tit.
[*d*] *Alias l.* 9. d. tit.
[*e*] *Alias l.* 2. d. tit.
[*f*] *Alias l.* 3. d. tit.
[*g*] *Alias l.* 4. de Privileg. credit.
[*h*] *Alias l.* 2. de Privileg. credit.

(1) Puta heres qui ignorabat ea legata esse, ea in funus insumpsit: ut in specie legis 63. ff. *de Legatis* 2.°

(2) Id est, actionem *In factum*: ut in d. l. 63. ff. *de Legatis* 2.°

[*i*] *Alias l.* 9. de Privileg. credit.

(3) Quod favore navigationis receptum est.

[*k*] *Alias l.* 11. d. tit.

[*l*] *Alias l.* 19. d. tit.

legia (1), potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti, deposuerunt. Sedenim qui depositis nummis usuras a mensulariis acceperunt, a cæteris creditoribus non separantur (2). Et merito : aliud est enim credere, aliud deponere.

Si tamen nummi extent, vindicari eos posse puto a depositariis (3); et futurum eum qui vindicat, ante Privilegia. *l.* 24. § 2. Ulp. lib. 63. ad Edict.

4.° *Denique* Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad creditores Privilegiarios (4) pervenit.

Pervenisse autem quemadmodum accipimus? Utrum si statim profecta est, ab inferioribus ad Privilegiarios? An vero si per debitoris personam? hoc est, si ante ei numerata sit; et sic debitoris facta, creditori Privilegiario numerata est. Quod quidem potest benigne dici : si modo non post aliquod intervallum id factum sit. *d. l.* 24. § 3.

Item modo inferiores crediderint, ut ad priores Privilegiarios perveniret pecunia quam credebant.

Unde Ulpianus. In personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verum Ut pecunia eorum ad priores creditores perveniat, in locum eorum succedunt. *l.* 2. *ff. de cess. bon.* Ulp. lib. 21. ad Sabin.

§ 3. *Discrimen inter Privilegia* Causæ, *et Privilegia* Personæ.

XXXIV. Privilegia quædam Causæ sunt, quædam Personæ. Et ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt : quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt. *l.* 196. *ff. de Reg. Jur.* Modestin. lib. 8. regul.

Enimvero In omnibus causis id observatur; ut ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat : ubi vero genus actionis id desiderat; ibi ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii. *l.* 68. *d. tit.* Paul. lib. singul. de Dotis repetitione.

§ 4. *Regula generalis circa Privilegia.*

XXXV. Privilegia non tempore æstimantur, sed ex causa. Et, si ejusdem tituli fuerunt, concurrunt; licet diversitates temporis in his fuerint. *l.* 32. [a] Paul. lib. singul. regul.

§ 5. *De casu quo, dimissis ex pretio creditoribus, aliquid superest.*

XXXVI. *Si omnibus creditoribus qui bona vendiderunt, ex pretio satisfactum sit; et adhuc ex eo aliquid supersit : jubet Justinianus illud residuum præsentibus tabulariis signari, et in Cimeliarchio* (le Trésor) *Ecclesiæ civitatis ubi venditio facta est deponi; ut si quis postea creditor apparuerit, possit per judicem ipsi inde satisfieri.* l. fin. § 1. Cod. h. tit.

(1) Scilicet quum non extat pecunia deposita. Nam si extaret, etiam Privilegiis præferretur; ut mox dicitur. De qua re vide et supra lib. 16. Tit. *Depositi* N. 53. cum Notis.

(2) Id est, non potiores sunt.

(3) Non vero ab iis qui usuras acceperunt. Hi enim cum abierint in creditum, non possunt *Vindicare.*

(4) Hoc intellige de personalibus creditoribus, qui personalem Privilegiatam actionem habent. Secus de hypothecis; in quarum jus quis non succedit, nisi ex speciali pacto ut in pignus dimissi creditoris succederet : *supra* lib. 20. Tit. *Qui potiores in pign.* N. 6. aut nisi id ipsum fuerit a competenti judice transcriptum, ut in lege fin. Cod. *de Privileg. fisc.*

[a] *Al. as l.* 17. de Privileg. credit.

TITULUS VI. [a]

DE SEPARATIONIBUS.

Est *superioris Tituli sequela hic Titulus; in quo agitur* de Separatione bonorum *quam impetrant creditores defuncti, cujus hereditatem adivit is cujus bona proscribuntur.*

Hæc Separatio contra stricti Juris rationem datur. Enimvero, cum heres adeundo hereditatem, bona hereditaria efficiat sua; creditores heredis, ex stricta ratione, æquale in his bonis jus habent cum creditoribus defuncti : hi si quidem ipsi, per aditionem hereditatis facti sunt heredis creditores; omni penitus jure defuncti in personam heredis transmisso.

Ab hoc tamen stricto Jure recedit. Prætor; indulgendo ut bona quæ defuncti fuerunt, separentur a bonis heredis propriis.

Circa hanc Separationem videbimus, qua forma,

[a] *Vulg* VII.

et ex quibus causis indulgeatur necne, et quibus personis; tum deinde, quandiu possit peti; denique, de ejus effectu.

ARTICULUS I.

Ex quibus causis indulgeatur necne Separatio bonorum, qua forma, et quibus personis.

I. Sciendum est Separationem solere impetrari Decreto Prætoris. *l.* 1. Ulp. lib. 64. ad Ed.

Hoc autem Decretum redditur causa cognita, an iis sint quibus concedi debeat, et antempestive petatur. De his autem omnibus an admittenda Separatio sit necne, Prætoris erit vel Præsidis notio, nullius alterius (1); hoc est, ejus qui Separationem indulturus est. *d. l.* 1. § 14.

II. Solet autem Separatio permitti creditoribus ex his causis: Ut puta Debitorem quis Seium habuit, hic decessit; heres ei extitit Titius, hic non est solvendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi; creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem: fieri enim potest, ut Seius quidem solvendo fuerit, potueritque satis creditoribus suis, vel ita semel (2), et, si non in assem, in aliquid tamen satisfacere; admissis autem commixtisque creditoribus Titii; minus sint consecuturi quia ille non est solvendo, aut minus consequantur quia (3) plures sunt. Hic est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes Separationem audiri; impetrareque a Prætore, ut separatim quantum cujusque creditoribus præstetur. *d. l.* 1. § 1.

Ex contrario autem, creditores Titii non impetrabunt Separationem. Nam licet alicui, adjiciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriorem conditionem. At qui [igitur (4)] adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem conditionem adeundo; quia licet mihi Separationem impetrare: suos vero creditores oneravit, dum adiit hereditatem quæ solvendo non est; nec potuerunt creditores ejus Separationem impetrare. *d. l.* 1. § 2.

III. Item videamus si quis heres parenti extiterit, quum esset impubes, deinde intra pubertatem decesserit, at substituti bona væneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores possunt Separationem impetrare? Et puto posse. Hoc amplius puto; etiam impuberis creditores, posse Separationem adversus creditores heredis ejus impetrare. *d. l.* 1. § 7.

Secundum hæc, videamus: Si primus secundum heredem scripserit, secundus tertium, et tertii bona væneant; qui creditores possint Separationem impetrare? Et putem, si quidem primi creditores petant, utique audiendos; et adversus secundi et adversus tertii creditores. Si vero secundi creditores petant; adversus tertii utique eos impetrare posse, adversus primi autem non posse. In summa: primi quidem creditores, adversus omnes impetrare possunt Separationem; secundi creditores, adversus primi non possunt, adversus tertii possunt. *d. l.* 1. § 8.

IV. *Quanquam autem regulariter solis creditoribus defuncti concedatur Separatio bonorum ejus, adversus creditores heredis; non vice versa: sunt tamen pauci casus, in quibus heredi et creditoribus heredis Separatio bonorum heredis conceditur, adversus creditores defuncti.*

Primus casus notissimus est, quum servus domino necessarius heres existit. Nam Ita sciendum est necessarium heredem servum cum libertate institutum, impetrare posse Separationem; scilicet ut, si non attigerit bona patroni, in ea causa sit ut ei quidquid postea acquisierit, Separetur; sed et si quid ei a testatore debetur. *d. l.* 1. § 18.

Alter casus. Sed si quis suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire et restituere hereditatem; deinde non sit cui restituat, ex quibus casibus solet hoc evenire: et ipsi quidem desideranti succurri sibi adversus creditores hereditarios, subveniemus. Hoc et Divus Pius rescripsit, Ut perinde testatoris bona vænirent, atque si adita hereditas non fuisset. Creditoribus quoque hujusmodi heredis desiderantibus, hoc idem præstandum puto; licet ipse non desideravit, ut quasi Separatio quædam præstetur. *d. l.* 1. § 6.

An etiam in casu sequenti concedetur? Nimirum Quæsitum est an, interdum etiam heredis creditores possunt Separationem impetrare; si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum. Sibi enim imputent, qui cum tali contraxerunt. Nisi si extra ordinem putamus Prætorem adversus calliditatem ejus subvenire, qui talem fraudem commentus est. Quod non facile admissum est. *d. l.* 1. § 5.

V. *Est et alia Separationis species de qua ita Ulpianus.* Si filiifamilias bona væneant, qui castrense peculium habet; an Separatio fiat inter castrenses creditores cæterosque, videamus? Simul ergo admittentur: dummodo, si qui cum eo contraxerunt antequam militaret, fortasse debeant Separari. Quod puto probandum. Ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris versum est; forte poterit et creditori contradici, ne castrense peculium inquietet; cum possit potius cum patre experiri. *d. l.* 1. § 9.

VI. *Est adhuc alia Separationis bonorum species, quæ patrono conceditur. Nempe* Si liberta heres instituta, bonorum possessionem secundum

(1) Id est, Prætor ipse cognoscit, nec delegat hanc cognitionem.

(2) Id est, vel in solidum.

(3) *Quia* est quidem in aliquo solvendo, sed *plures* sunt creditores quam ut omnibus satisfieri possit.

(4) Hæc vox abundat.

tabulas petiisset ejus qui solvendo non erat : quæsitum est an bona ejus Separari ab hereditariis debent? Respondit : Non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur ære alieno; quod liberta, retinendo [a] bonorum possessionem secundum tabulas, contraxerit. *l.* 6. § 1. JULIAN. LIB. 46. DIGEST.

ARTICULUS II.

Quibus defuncti creditoribus indulgeatur Separatio bonorum defuncti, et adversus quos creditores heredis.

VII. *Separatio bonorum defuncti indulgetur creditoribus defuncti, adversus quoslibet heredis creditores.* Sed enim etiam adversus fiscum et municipes, impetraretur Separatio. *l.* 1. § 4. ULP. LIB. 64. AD ED.

VIII. *Hic porro inter defuncti creditores intelliguntur, etiam illi qui nunquam potuissent convenire defunctum. Nam* Hereditarium æs alienum intelligitur, etiam id de quo cum defuncto agi non poterit; veluti, quod is QUUM MORERETUR daturum se promisisset; item quod is qui pro defuncto fidejussit, post mortem ejus solvit. *l.* 7. *ff. de Reb. auct. jud. possid.* GAIUS LIB. 23. AD ED. PROV.

IX. *Sed et si creditor defuncti, ipse extiterit defuncto ex parte heres; non ideo minus ei adversus coheredum suorum creditores, Separatio bonorum defuncti indulgebitur.*

Ita enim rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si uxor tua pro triente patruo suo heres extitit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est; debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur: cum ultra eam portionem qua successit, actio non confundatur. Sin autem coheredes solvendo non sint, Separatione postulata, nullum ei damnum fieri patiatur. *l.* 7. *Cod. de Bonis auctor. jud.*

X. *Etiam ei qui defuncti tanquam fidejussoris, heredis autem ejus tanquam rei principalis creditor erat. Separatio conceditur adversus cæteros creditores hujusce heredis: quamvis per aditionem hereditatis, confusa et extincta videri posset defuncti fidejussoris obligatio.*

Hoc docet Papinianus. Ita ille : Debitor fidejussori heres extitit, ejusque bona vænierunt. Quamvis obligatio fidejussionis extincta sit (1), nihilominus Separatio impetrabitur, petente eo (2) cui fidejussor fuerat obligatus: sive solus sit hereditarius creditor; sive (3) plures. Neque enim ratio Juris (4), quæ causam (propter principalem obligationem, quæ major fuit) exclusit, damno debet afficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. *l.* 3. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

XI. *Neque solum creditoribus defuncti quibus præsens pecunia debetur; sed et* Creditoribus quibus ex die vel sub conditione debetur, et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æque Separatio dabitur: quoniam et ipsis cautione communi (5) consuletur. *l.* 4. PAPIN. LIB. 12. RESPONS.

Quid de legatariis? Legatarios autem in ea tantum parte quæ de boni servari potuit, habere pignoris (6) causam convenit. *d. l.* 4. § 1.

Nimirum Quotiens heredis bona solvendo non sunt; non solum creditores testatoris, sed etiam eos quibus legatum fuerit, impetrare bonorum Separationem æquum est: ita ut, quum creditoribus solidum acquisitum fuerit, legatariis (7) vel solidum vel portio quæratur. *l.* 6. JULIAN. LIB. 46. DIGEST.

De hac igitur Separationis causa intelligendum quod ait Paulus : Hereditariarum actionum loco habentur et legata; quamvis ab herede cœperint. *l.* 40. *ff. de Oblig. et act.* PAUL. LIB. 11. AD ED.

Hinc si extent legatarii, alii a defuncto, alii ab herede; id servatur quod rescribit Antoninus. In bonis mortui potiorem esse causam legatariorum qui eum (utpote heredem) convenire potuerunt, quam eorum quibus ipse heres legavit, manifestum est: cum prius legatum quasi æs alienum exigatur; legatum autem a mortuo relictum, post debiti detractionem inducatur. *l.* 1. *Cod. de Bon. auct. jud. poss.*

ARTICULUS III.

Quandiu peti possit Separatio bonorum defuncti.

Tandiu demum Separationem bonorum defuncti petere possunt ejus creditores aut legatarii, quandiu fidem heredis secuti non sunt, et res adhuc integra est, nec multum temporis ab adita hereditate jam effluxit.

[a] *Alias* patendo.

(1) Nimirum confusione : infra lib. 46. Tit. *de Solutionib.*

(2) Creditore *cui, etc.*

(3) Nec enim ex persona cæterorum defuncti creditorum, sed etiam ex sua persona hanc Separationem impetrare potest; adeoque, etiamsi ipse solus sit defuncti creditor. Ratio dubitandi erat, quod videatur non esse defuncti creditor; cum obligatio defuncti ex causa fidejussionis confusa et extincta fuerit, quum defuncto factus est heres debitor pro quo fidejusserat. Ad quam ita respondet : *Neque enim, etc.*

(4) Mera subtilitas Juris.

(5) Hoc accipiendum de missione in possessionem; et sensus est : Creditores conditionales mittuntur in possessionem bonorum debitoris; rei servandæ causa, æque ac illi quibus præsens pecunia debetur. Ergo e pari his æque ac illis debet indulgeri Separatio bonorum. Si Prætor curam habet eorum, in causa missionis in possessionem; quidni habeat et in hac causa?

(6) Hoc accipe de pignore Prætorio, quod habent legatarii missi in possessionem *Legatorum servandorum causa.*

(7) Sensus est : Ita ut, quum ex bonis separatis solidum exsolutum fuerit creditoribus defuncti; si quid ex his superest, proficiat ejusdem defuncti legatariis : scilicet ut et ipsi solidum suum legatum, si tantum ex bonis supersit; sin, saltem portionem consequantur; præferanturque creditoribus heredis.

§ 1. *Oportere ut creditores non sint secuti fidem heredis.*

XII. Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare Separationem, qui non novandi animo ab herede stipulati sunt. Cæterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt Separationis commodum: quippe cum secuti sunt nomen heredis; nec possunt jam se ab eo Separare, qui quodammodo eum elegerunt.

Sed et si usuras ab eo ea mente quasi eum eligendo exegerunt, idem erit probandum. *l.* 1. § 10. Ulpian. lib. 64. ad Ed.

Item quæritur, si satis acceperunt ab eo; an impetrent Separationem? Et non puto: hi enim secuti sunt eum.

Forte quem movebit: Quid ergo, si non satis idoneum acceperunt? Et sibi imputent, cur minus idoneos fidejussores accipiebant. *d. l.* 1. § 11.

Item Si quis pignus ab herede acceperit, non est ei concedenda Separatio; quasi eum secutus sit. Neque enim ferendus est qui qualiter qualiter, eligentis tamen mente, heredis personam secutus est. *d. l.* 1. § 15.

At Qui judicium dictaverunt heredi, Separationem quasi hereditarii possunt impetrare; quia ex necessitate hoc fecerunt. *l.* 7. Marcian. lib. 2. regular.

XIII. Quæsitum est; si forte sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti; et hi qui heredem secuti non sunt, impetraverint Separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt? Et putem nihil eis prodesse: hos enim cum creditoribus heredis numerandos. *l.* 1. § 16. Ulp. lib. 64. ad Ed.

§ 2. *Oportere ut res sit integra.*

XIV. *Non peti Separatio nisi re adhuc integra potest; id est, quandiu bona quorum Separatio petitur, adhuc extant apud heredem.*

Cæterum Ab herede, vendita hereditate, Separatio frustra desiderabitur: utique si nulla fraudis incurrat suspicio. Nam quæ bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent. *l.* 2. Papin. lib. 25. quæst.

Præterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari Separationem. Confusis enim bonis et unitis, Separatio impetrari non poterit.

Quid ergo; si prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod Separari potest? Hic utique poterit impetrari Separatio. Nec ferendus est qui causatur bona contributa(1): cum prædia contribui non possint; nisi ita conjunctæ possessiones sint et permixtæ propriis, ut impossibilem Separationem effecerint. Quod quidem perraro contingere potest. *d. l.* 1. § 12.

§ 3. *Oportere ut non post multum temporis petatur.*

XV. Quod dicitur, Post multum temporis Separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum; ut ultra quinquennium post aditionem numerandum Separatio non postuletur. *d. l.* 1. § 13.

ARTICULUS IV.

De effectu Separationis bonorum defuncti, adversus creditores heredis impetratæ.

XVI. *Separationis bonorum is effectus est; ut qui eam impetraverunt, præferantur in his bonis, quibuslibet heredis creditoribus.*

Sciendum est autem, etiamsi obligata res esse proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecæ; attamen si hereditaria fuit, jure Separationis hypothecario creditori potiorem eum esse qui separationem impetravit. Et ita Severus et Antoninus rescripserunt. *l.* 1. § 3. Ulp. lib. 64. ad Ed.

XVII. *Separatio autem his qui eam impetraverunt, in ea re nocet; quod,* Si creditores hereditarii Separationem bonorum impetraverunt, et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem; sed eo quod semel postulaverunt, stare debent.

Sed si post impetratam Separationem, aliquid heres acquisierit; si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id quod acquisitum est illis(2), qui Separationem impetraverunt. Sed si illis satisfactum fuerit, quod superest tribuetur propriis heredis creditoribus.

At si ex alia causa heres acquisierit, non admittentur hereditarii creditores.

Quod si proprii ad solidum pervenerunt; id quod superarit, tribuendum hereditariis quidam putant: mihi autem id non videtur. Quum enim Separationem petierunt, recesserunt a persona heredis, et bona secuti sunt; et quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere (3).

Idemque existimo dicendum; etiamsi circa Separationem bonorum decepti, minus consecuti sunt quam proprii heredis creditores. Proprii autem heredis creditores habent propria ejus bona, et personam quæ potest donec vivit acquirere. *l.* 5. Paul. lib. 13. quæst.

Paulo suffragatur Ulpianus. Item sciendum est, vulgo placere, Creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris, posse habere in suum

(1) Simul commixta, et quasi in unum confusa.

(2) Forte legendum *illi*: quod verbum, vel ad heredem refertur; vel etiam ad creditores, ita interpungendo: *Admitti debebunt ad id quod acquisitum est, illi qui, etc.*

(3) Hoc intellige de *augmentis*, extrinsecus, non ex ipsa hereditate provenientibus.

debitum; creditores vero testatoris, ex bonis heredis nihil. Cujus rei ratio illa est quod, qui impetravit Separationem, sibi debet imputare suam facilitatem; si, quum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi Separari : heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. At si creditores defuncti desiderent ut etiam in bonis heredis substituantur, non sunt audiendi; Separatio enim quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separavit.

Si tamen temere Separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt; justissima scilicet ignorantiæ causa allegata. *l.* 1. § 17. Ulp. lib. 64. ad Ed.

XVIII. *Quod diximus, creditores defuncti Separatione impetrata ad bona defuncti regressum non habere; non obtinet, si creditor defuncti qui Separationem impetravit, sit quoque proprius heredis creditor : ut in specie in qua, quum debitor fidejussori heres extitisset, creditor bonorum Separationem impetravit : supra N.* 10.

In hac enim specie ita Papinianus : Quid ergo si bonis fidejussoris Separatis, solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? Utrum portio cum cæteris heredis creditoribus ei quærenda erit? an contentus esse debebit bonis quæ Separari maluit? Sed cum stipulator iste non adita fidejussoris a reo hereditate, bonis fidejussoris venditis, in residuum promisceri debitoris creditoribus potuerit (1); ratio non patitur, eum in proposito summoveri. *l.* 3. § 1. Papin. lib. 27. quæst.

Nota. Sed in quolibet alio creditore qui Separationem impetravit, probari commodius est; ut, si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi. Quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis, dimissis (2) hereditariis. *d. l.* 3. § 2.

(1) Utpote cum et ipse sit creditor debitoris principalis.

(2) Ex eo autem quod dicit, hoc ultimo casu rem esse *sine dubio;* colligendum relinquit, in casu converso non fuisse indubitatum quod mox dixit; Posse etiam dimissis heredis creditoribus admitti ad id quod ex bonis ejus superest, hereditarios creditores qui non solidum servaverant ex bonis hereditatis quorum Separationem petierunt. Et vero eos omnino summoveri debere contra censent Ulpianus et Paulus, supra N. præced.

TITULUS VII. [a]

DE CURATORE BONIS DANDO.

I. Jure *veteri, ordo solemnis erat bonorum debitoris proscribendorum, et sub hasta addicendorum : cui negotio unus ex creditoribus præponi solebat, qui* Magister *dicebatur.*

Generaliter etenim, ut ait Paulus ; Cui præcipua cura rerum incumbit; et qui magis quam cæteri diligentiam et sollicitudinem rebus quibus præsunt, debent; hi Magistri appellantur. Quinetiam ipsi Magistratus per derivationem a Magistris cognominentur. Unde etiam cujuslibet disciplinæ præceptores, Magistros appellari; a monendo vel monstrando. *l.* 57. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 59. ad Ed. (1).

Et hunc quidem in modum olim hæc fiebant.

Si contigerat ut quisquam grande æs alienum contraxisset, ac multa nomina confecisset; et postea latitasset, nec defensorem habuisset : creditores in unum congregati, Prætorem adibant, querelam ei suam exponentes. Permittebatque illis Prætor, ut bona debitoris possiderent. Et possidebant ea in certum dierum spatium : quibus elapsis, rursus adibant Prætorem, petentes ut sibi liceret unum ex numero suo constituere, qui debitoris patrimonium divendere deberet. Nam cum molestum esset quotidie omnes in unum coire; unum ex numero creabant, qui dicebatur Magister.

Et de cætero illo cum iis qui emere vellent, contrahebat. Fiebatque in celeberrimis quibusque totius urbis locis proscriptio hæc continens (2) : « Ille » debitor noster, in ea causa est ut bona ejus di» vendi debeant. Nos creditores patrimonium ejus » distrahimus : quicumque emere volet, adesto ». Ac deinde paucis diebus elapsis, jam tertium adibant Prætorem : qua ex re consequebantur, ut sibi liceret legem bonorum vendendorum facere. Atque ex eo tempore, præfatæ proscriptioni talia quædam

[a] *Vulg.* VIII.

(1) Ex simili inscriptione legum 10, 12 et 14. *ff. de Reb. auct. judic. possid.* constat Paulum in hoc libro egisse de Proscriptione bonorum debitoris. Unde colligere est, quod hic dicitur de Magistris, dictum fuisse circa Magistrum bonis proscribendis præpositum.

(2) Hoc est quod apud Tullium *de Orat.* lib. 2. n. 57. Triste carmen magistri appellatur. (Apud nos, *Affiches de biens à vendre*)

addebant (1) : « Ea quicumque emerit, creditoribus » (verbi causa) in dimidiam partem eorum quæ ipsis » debentur, respondere debet; sic ut, cui centum » aurei debentur, accipiat quinquaginta; et cui » ducenti, accipiat centum ». Atque quum posthac statutum tempus præteriisset, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur; et vocabatur is qui emerat, Bonorum emptor (2) : actionesque omnes, quæcumque ei vel contra eum qui passus erat bonorum venditionem, competebant; hæ in bonorum emptorem transferebantur; et utiliter vel experiebatur vel conveniebatur, sicut et bonorum possessor: uterque enim successor Prætorius est. Theophil. *Instit. lib. III. Tit.* 12.

Interdum quum deerat emptor bonorum, indicebatur auctio rerum singularum : de qua supra lib. præced. Tit. de Acquir. rer. domin. *Part. prima in* Append. *Est et jocosa auctionis hujusmodi formula apud Plautum in* Menecem. *Scen. ult.*

Auctio fiet Menechmi mane sane septimi (*Samedi matin*
Væmibunt servi, suppellex, fundi, ædes, omnia [*sans*
Væmibunt : quiqui licebunt præsenti pecunia. [*faute.*)
Væmibit uxor quoque etiam, si quis emptor venerit.
Vix credo tota Auctione capiet quinquagesies.

II. *Is ordo distrahendorum bonorum debitoris ignominiosus erat et macula infamiæ aspergebat debitorem. Nam «* Cujus *bona ex Edicto possidentur, » ejus fama simul cum bonis possidetur. Cui* Magistri *» fiunt, et domini constituuntur; qui qua lege et qua » conditione pereat pronuntiet ». Cicer.* Pro Quinct.

Quapropter interdum ut debitoris famæ parceretur, extra hunc solemnem Juris ordinem honestius Bona distrahebantur; per Curatorem scilicet, qui his distrahendis præponebatur.

Et quidem talis Curator ex Senatusconsulto constituitur; quum Clara persona, veluti Senatoris vel uxoris ejus, in ea causa sit ut ejus bona vænire debeant. Nam ut honestius ex bonis ejus quantum potest creditoribus solveretur, Curator constituitur distrahendorum bonorum gratia; vel a Prætore; vel in provinciis, a Præside. *l.* 5. *ff. de Curat. furios.* Gaius lib. 9. ad Ed. provinc.

Quod ad cæteras debitorum personas attinet; in arbitrio creditorum erat, an solemni ordine per se bona distraherent, an per Curatorem extra ordinem.

Cæterum Cujus bonis distrahendis Curatores facere Senatus permisit, ejus bona creditoribus vendere non permisit; quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallent. Sicut enim integra re potestas ipsorum est, utrum velint eligendi; ita, quum alterum elegerint, altero abstinere debent. *l.* 9. *ff. d. tit.* Neratius lib. 1. membran.

Antiquus ordo addicendorum bonorum debitoris exolevit, ex quo omnia judicia extraordinaria esse cœperunt. Et Jure novo, extra ordinem bona debitorum distrahuntur.

III. *Jam circa* Magistros *proscribendis Bonis præpositos, et circa* Curatores *qui his successerunt, quædam notanda.*

De Curatore (3) constituendo, hoc Jure utimur ut Prætor adeatur; isque Curatorem Curatoresque constituat ex consensu majoris partis creditorum; vel Præses provinciæ, si bona distrahenda in provincia sunt. *d. l.* 2. Ulp. lib. 65. ad Ed.

Nec omnimodo creditorem esse oportet eum qui Curator constituitur; sed possunt et non creditores. *d. l.* 2. § 4.

Quæritur an invitus Curator fieri potest? Et Cassius scribit, Neminem invitum cogendum fieri Bonorum Curatorem. Quod verius est. Voluntarius itaque quærendus est; nisi et magna necessitate, et Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut et invitus crearetur. *d. l.* 2. § 3.

IV. Quæque per eum eosve qui ita creatus creative essent, acta, facta gestaque sunt; rata habebuntur. *d. l.* 2. § 1.

Cum Prætor dixerit Facta gestaque; *quæsitum est, an quid* Facta *inter et* Gesta *intersit?*

Et Licet inter gesta et facta videtur quædam esse subtilis differentia; attamen ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΣ, [*id est abusive*] nihil inter Factum et Gestum interest. *l.* 58. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 24. ad Ed. provinc.

Facere autem debent quidquid ad conservanda bona conducit.

V. G. Sed si grave æs alienum sit quod ex pœna crescat, per Curatorem solvendum æs alienum : sicuti quum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet. *l.* 1. § 2. Paul. lib. 57. ad Ed.

V. *De his etiam Curatoribus Ulpianus ait*, Eisque actiones, et in eos, Utiles competunt (4). Et, si quem Curatores mitterent ad agendum vel defendendum; uti jus esset : nec habeo satis, neque De rato, neque Judicatum solvi, nomine ejus cujus bona væneant, exigetur; sed nomine ipsius Curatoris qui eum misit. *l.* 2. § 1. Ulp. lib. 65. ad Ed.

Hoc accipe de quibusvis persecutionibus; et quidem etiam de stipulationibus cautionalibus, quæ instar actionum sunt.

Hinc Paulus Persequi videtur, qui Satis (5) accepit. *l.* 57. § 1. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 59. ad Ed.

(1) Vulgo, *Les charges de l'adjudication.*

(2) Dicebatur etiam Sector : de cujus vocis etymologia ait Pedianus In Verrin. III. *Sectorem dici*, æstimatorem redemptoremque bonorum damnati; qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem æstimationis suæ, bona omnia auctione vendit, et semel infert pecuniam.

(3) Cujacius ad l. 57. ff. *de Verb. signif.* censet Ulpianum hic scripsisse *De Magistro constituendo.* Sed cum Magistri in usu esse desierint, exoleto antiquo ordine; Tribonianus ubique substituit *Curator*, pro *Magister.*

(4) Quæ *Directæ* competebant debitori et in debitorem, cujus bona possessa sunt.

(5) Puta, *Damni infecti*, vel *Legatorum*, etc. Stipulationes istæ, Persecutionis appellatione continentur; et qui ex his causis Satis accepit, potest dici Persequi. Ita Cujacius hunc textum interpretatur.

VI. Si plures autem constituantur Curatores; Celsus ait, in solidum eos et agere et conveniri, non pro portionibus. *l.* 2. § 2. Ulp. lib. 65. ad Ed.

Hæc sunt verba Celsi : Si plures ejusdem Bonorum Curatores facti sunt; in quem eorum vult actor, in solidum datur actio, tanquam quivis eorum in solidum aget. *l.* 3. Celsus lib. 24. digest.

Nota : Quod si per regiones fuerunt constituti Curatores, unus forte rei Italicæ, alius in provincia; puto regiones eos suas conservare debere. *sup. d. l.* 2. *d.* § 2. ¶ *quod si.*

VII. *Ex gestu Magistri olim, hodie Curatoris, nascitur ultro citroque* Mandati *obligatio, inter ipsum et eos creditores qui ipsum præfecerunt.*

Quid ergo si alius creditor adveniat? Ea de re ita Julianus. Si debitor foro cesserit (1), et creditores privato consilio coierint, et elegerint unum per quem bona distrahantur; et portio ipsius, quæ ex redacto fieret, solveretur; mox extiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem adversus Curatorem (2) habebit; sed bona deditoris una cum Curatore vendere poterit; ita ut quæ a Curatore et a creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur. *l. fin.* Julian. lib. 47. digest.

VIII. *Observandum, quum plures magistri aut Curatores præpositi sunt, singulos obligari. Quid tamen* Si tres Curatores fuerint, et unus ex his nihil attigerit; an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? Et Cassius existimat, modum actori non debere constitui (3); posseque eum cum quo vult experiri. Puto Cassii sententiam veriorem. Spectandum enim quid redactum est, non quid ad Curatorem unum pervenerit. Et ita utimur. Nisi invitus factus est: nam si ita est; dicendum, non eum conveniendum (4). *l.* 2. § 5. Ulp. lib. 65. ad Ed.

(1) Qui clausa mensa argentaria foro abiit, et solum vertit: (vernacula, *a fait banqueroute.*)

(2) Tribonianus substituit *Curatorem* pro *Magistrum*; ut supra monuimus.

(3) Quominus quem volet conveniat.

(4) Nisi in subsidium. Gloss.

TITULUS VIII. [a]

QUÆ IN FRAUDEM CREDITORUM FACTA SUNT, UT RESTITUANTUR.

Pertinet *etiam hic Titulus ad tractationem de missione in possessionem; cum in eo exponatur actio quam Prætor Creditoribus qui in bonorum debitoris sui possessionem missi sunt tribuit, intra annum utilem ex die factæ bonorum venditionis, ad revocanda ea quæ* In Fraudem *ipsorum debitor gessit.*

I. Ait Prætor: « Quæ Fraudationis causa gesta » erunt; cum eo qui Fraudem non ignoraverit; de » his, curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem » dare oportebit, intra annum quo experiundi po- » testas, fuerit, actionem dabo. Idque etiam ad- » versus ipsum qui Fraudem fecit, servabo ». *l.* 1. Ulp. lib. 66. ad Ed.

Necessario Prætor hoc Edictum proposuit: quo Edicto consuluit Creditoribus, revocando ea quæcumque In Fraudem eorum alienata sunt. *d. l.* 1. § 1.

Præter hanc actionem quæ Pauliana *dicitur, a quodam Paulo Prætore introducta; Interdictum etiam ea de re Prætor dedit. Enimvero* Ait Prætor: « Quæ Lucius-Titius (1) Fraudandi causa, sciente » te (2), in bonis quibus de ea re agitur fecit; ea » illi (3), si eo nomine quo de agitur actio ei ex » Edicto meo competere esseve oportet; ei, si non » plusquam annus est quum de ea re qua de agitur » experiundi potestas est, restituas. Interdum causa » cognita, etsi scientia non sit (4), In factum ac- » tionem permittam ». *l.* 10. Ulp. lib. 73. ad Ed.

Quod si debitor nihil quidem alienavit, sed se in Fraudem Creditorum obligavit; locus est Edicto sequenti. Ait Prætor: « Quod postea contractum » erit quam is, cujus bona vænierint, consilium » receperit Fraudare; sciente eo qui contraxerit: » ne actio eo nomine detur ». *l.* 25. *ff. de Reb. auct. judic. possid.* [b] Ulp. lib. 64. ad Ed.

Circa hæc Edicta quinque potissimum quærenda sunt : 1.° *Quæ* Gestorum *appellatione contineantur*; 2.° *Quæ concurrere oporteat, ut* Gestum *ex his Edictis revocetur*; 3.° *Quibus et adversus quos ex his Edictis actio aut Interdictum competat*; 4.° *Quid*

[a] *Vulg.* IX.

(1) Debitor.

(2) Qui ab eo aliquid acquisivisti.

(3) Creditori.

(4) In eo qui a debitore comparavit.

[b] *Alias l.* 10. ff. de Privileg. credit.

veniat in hac actione aut Interdicto præstandum; 5.° *Denique intra quod tempus dentur.*

ARTICULUS I.

Quæ Gestorum *appellatione in his Edictis contineantur.*

II. Ait ergo Prætor: Quæ Fraudationis causa gesta erunt. Hæc verba generalia sunt; et continent in se omnem omnino In Fraudem factam, vel alienationem, vel quemcumque contractum. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 66. ad Ed.

Et quidem etiam contractum dotis, quantumvis hæc causa sit favorabilis.

Hinc Alexander cuidam Symphorianæ ita rescribit. Si successione patris abstenta fuisti; ob ea quæ in dotem data sunt convenire te creditores nequeunt, quibus pignora (1) in dotem data non docentur. Nisi bonis defuncti non sufficientibus, In Fraudem Creditorum dotem constitutam probabitur. *l.* 2. *Cod. de Revocand. his quæ in fraud.*

Item Si, cum mulier Fraudandorum Creditorum consilium iniisset; marito suo eidemque debitori, In Fraudem Creditorum, acceptum debitum fecerit; dotis constituendæ causa: locum habet hæc actio, et per hanc omnis pecunia quam maritus debuerat, exigitur. Nec mulier De dote habet actionem: neque enim dos In Fraudem Creditorum constituenda est. Ex hoc certo certius est, et sæpissime constitutum. Exitus autem actionis erit; ut stipulatio quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur. *l.* 10. § 14. Ulp. lib. 73. ad Ed.

III. *Non solum contractus, sed et discessio a contractu,* Gesti *appellatione in Edicto continetur.*

Hinc Si quis, cum consilium iniisset Fraudandorum Creditorum redhibuerit; non redhibiturus alias, nisi vellet eos Fraudare: tenetur Creditoribus, propter mancipium, venditor. *l.* 43. § 7. *ff. de Ædil. Edict.* Paul. lib. 1. ad Ed. ædil. curul.

IV. Quodcumque igitur Fraudis causa factum est, videtur his verbis revocari qualecumque fuerit. Nam late ista verba patent.

Sive ergo rem alienavit, sive acceptilatione vel pacto aliquem liberavit (*l.* 1. § 2. Ulp. lib. 66. ad Ed.); idem erit probandum.

Et si pignora liberet, vel quem alium In Fraudem Creditorum præponat (2) (*l.* 2. Idem lib. 73. ad Ed.): vel ei præbuit exceptionem; sive se obligavit Fraudandorum Creditorum causa, sive numeravit pecuniam, vel quodcumque aliud fecit In Fraudem Creditorum; palam est Edictum locum habere. *l.* 3. Ulp. lib. 66. ad Ed.

V. *Quinetiam* Gesta Fraudationis causa accipere debemus, non solum ea quæ contrahens gesserit aliquis; verum etiam si forte data opera ad judicium non adfuit, vel item mori patiatur, vel a debitore non petit ut tempore liberetur, aut usumfructum vel servitutem amittit. *d: l.* 3. § 1.

Consonat quod ait Paulus: In Fraudem facere videri, etiam eum qui non facit quod debet facere, intelligendum est; id est, si non utatur servitutibus. *l.* 4. Paul. lib. 68. ad Ed.

Sed et si rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat. *l.* 5. Gaius lib. 26. ad Ed. provinc.

Enimvero Alienationis verbum, etiam usucapionem continet; vix est enim ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. *l.* 28. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 21. ad Ed.

ARTICULUS II.

Quæ concurrere oporteat ut gestum revocetur ex Edicto, quasi In Fraudem *factum.*

Ut gestum revocetur ex hoc Edicto, hæc oportet concurrere; 1.° *Ut illud sit quo patrimonium suum debitor diminuerit;* 2.° *Ut is qui ab eo debitore acceperit, non suum receperit;* 3.° *Ut consilium Fraudis adfuerit;* 4.° *Ut Fraus eventum habuerit.*

§ 1. *Oportere ut debitor patrimonium suum diminuerit.*

VI. Non Fraudantur Creditores, quum quid non acquiritur a debitore; sed quum quid de bonis diminuitur. *l.* 134. [a] *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 21. ad Ed.

Igitur Et qui aliquid fecit ut desinat habere quod habet, ad hoc Edictum pertinet. *d. l.* 3. § 2.

Quod autem, quum possit aliquid quærere, non id agit ut acquirat; ad hoc Edictum non pertinet. Pertinet enim Edictum ad diminuentes patrimonium suum, non ad eos qui id agunt ne locupletentur. *l.* 6. Ulp. lib. 66. ad Ed.

Et certe Edictum est de his quæ In Fraudem *Creditorum alienata erunt. Porro* Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. *l.* 28. (¶ *qui.*) *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 21. ad Ed.

Unde si quis ideo conditioni non paret, ne committatur stipulatio; in ea conditione est, ne faciat huic Edicto locum. *sup. d. l.* 6. § 1.

Proinde et qui repudiavit hereditatem, vel legitimam vel testamentariam; non est in ea causa ut huic Edicto locum faciat. Noluit enim acquirere, non suum proprium patrimonium diminuit. *d. l.* 6. § 2.

Sed et illud probandum; si legatum repudiavit,

(1) Pignorata.

(2) Repræsentando quod ei in diem debet; ut videb. infra N. 10.

[a] *Alias* 176.

cessare Edictum. Quod Julianus quoque scribit. *d. l.* 6. § 4.

Simili modo dicendum est, et si filium suum emancipavit ut suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc Edictum. *d. l.* 6. § 3.

Item Si servum suum heredem institutum alienavit, ut jussu emptoris adeat; si quidem in venditione nulla Fraus est, sed in hereditate sit, cessat Edictum: quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. At si in ipsa servi alienatione Fraus est, revocabitur; quemadmodum si eum In Fraudem manumisisset. *d. l.* 6. § 5.

VII. *Inde quoque est quod* Etiam eo tempore quo Creditorum Fraudandorum consilium inieris, citra periculum Interdicti Fraudatorii hereditatem suspectam adibis, et restitues mihi: quia et remoto fideicommisso, liberum tibi fuerat nolenti adire hereditatem, Creditores tali commodo (1) Fraudare; et ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem: quam, remota postulatione mea, Creditores compellere te ut adires non potuerunt. *l.* 67. § 1. *ff. ad SC. Trebell.* VALENS LIB. 2. FIDEIC.

In extraneo herede hæc absque dubio sunt. Sed et si filius suus heres patri, rogatus sit a patre hereditatem mihi restituere; quum suorum Creditorum Fraudandorum consilium iniisset, tanquam suspectam ex Decreto Prætoris restituerit mihi: vix Fraudatorio Interdicto locus (2) erit; quia bonis patris ejus venditis (3), nihil proprium Creditores ejus ex ea hereditate ferre potuerint. Nisi forte proprii Creditores filii audiri debeant; si postulent, ut, dimissis patris, ejus bona vendere sibi permittatur (4). *d. l.* 67. § 2.

§ 2. *Oportere ut qui a debitore accepit, non suum receperit.*

VIII. Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit. *l.* 129. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 21. AD ED.

Pariter Apud Labeonem scriptum est, Eum qui suum recipiat, nullam videri Fraudem facere: hoc est eum, qui quod sibi debetur, receperat. Eum enim quem Præses invitum solvere cogat, impune non solvere iniquum esse. Totum enim hoc Edictum ad contractus pertinere, in quibus se Prætor non interponit; ut puta pignora, venditionesque. *l.* 6. § 6. ULP. LIB. 66. AD ED.

Idem erit, etsi sponte debitor solverit. Hoc docet Scævola. Ita ille: Pupillus patri heres extitit; et uni creditorum solvit; mox abstinuit hereditate paterna: bona patris veneunt. An id quod accepit creditor, revocandum sit, ne melioris conditionis sit quam cæteri creditores? An distinguimus (5), per gratificationem acceperit, an non? Ut, si per gratificationem tutorum, revocetur ad eamdem portionem quam cæteri creditores fuerint laturi. Sin vero juste exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem; interea res deterior facta sit, vel mortalitate, vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id quod acceperit creditor, revocari nullo pacto potest; quoniam alii creditores suæ negligentiæ expensum ferre debeant.

Quid ergo si, quum in eo essent ut bona debitoris mei venirent (6), solverit mihi pecuniam; an actione revocari ea possit a me? An distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim invito? et, si extorserim (7) invito, revocetur; si non extorserim invito, non revocetur? Sed vigilavi, meliorem meam conditionem feci; JUS CIVILE VIGILANTIBUS SCRIPTUM EST; ideo quoque non revocatur id quod percepi. *l.* 24. SCÆVOLA LIB. SING. QUÆSTIONUM PUBLIC. TRACTAT.

IX. *Vidimus non revocari hoc quod quis, quum deberet, solverit. Id obtinet, etiamsi non stricto Jure deberet; sed plenam fidem secutus, quum cogi non posset, solverit.*

Hinc V. G. Debitorem qui ex Senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri In Fraudem Creditorum alienasse portionem quam retinere potuisset; sed magis fideliter facere. *l.* 20. CALLISTR. LIB. 2. QUÆST.

Similiter Papinianus: Patrem qui non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiæ, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis; respondi, Non Creditores Fraudasse. *l.* 19. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

X. *Extra hunc casum;* Si quum in diem mihi deberetur, fraudator præsens solverit; dicendum erit [quod] in eo quod sensi commodum in repræsentatione, IN FACTUM actioni locum fore. Nam Prætor Fraudem intelligit etiam in tempore fieri. *l.* 10. § 12. ULPIAN. LIB. 73. AD ED.

Hinc Si vir uxori, cum creditores suos Fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit;

(1) Quartæ scilicet, quam retinere potest heres quum sponte adit.

(2) Majus tamen dubium videri poterat in filio *Suo* herede. Nam bona patris, sua quodammodo bona sunt: ergo quum hereditatem ut suspectam restituendo, Quartam quam retinere potuisset amittit; videtur ex suis bonis diminuere. Huic objectioni ita respondet Jurisconsultus: Imo non sunt Sua bona, nihil ex suis bonis minuit. Et probat bona paterna non esse filii bona, hoc argumento; quod Creditores patris possunt impetrare separationem bonorum patris a bonis filii.

(3) Supple, et impetrata separatione a Creditoribus patris.

(4) Dimissis enim Creditoribus defuncti, qui separationem impetraverunt; si quid ex bonis defuncti supererit, Creditoribus heredis cedit. Supra Tit. *de Separat.* N. 18.

(5) An hæc distinctio admittenda sit, non aperte definit Scævola. Verum jam alibi didicimus esse admittendam, et revocari quod per gratificationem solutum est: supra Tit. *de Acquir. hered.* N. 88.

(6) Id est, solvendo non essent; nondum tamen creditores in ea bona essent missi.

(7) Vide Notam seq.

hac actione mulier tantum præstabit, quanti Creditorum intererat dotem suo tempore reddi. Nam Prætor Fraudem etiam in tempore fieri intelligit. *l.* 17. § 2. JULIAN. LIB. 49. DIGEST.

XI. *Sed quod hactenus diximus, non revocari quod quis cum sibi debitum esset, recepit; quasdam patitur exceptiones.*

Prima est in speciali casu legis fin. Cod. de Jure deliber. *quo permittitur prioribus creditoribus repetere Condictione ex Lege a posterioribus, quod ipsis solvit heres qui confecto inventario adivit hereditatem. De qua re dictum supra lib.* 29. *Tit.* de Jur. deliber. *N. fin.*

Secunda est, quum per gratificationem et dolo malo uni ex creditoribus solutum est, quum alii æque instarent : arg. legis 24 *supra N.* 8. *Item arg. legis* 6. § 2. *ff.* de Reb. auct. jud. poss. *supra lib.* 29. *Tit.* de Acq. hered. *N.* 88.

Præcipua autem exceptio est; si debitor, quum jam bona ipsius possessa essent; solvit. Hinc Ulpianus. Si debitorem meum et complurium creditorum consecutus essem fugientem, secum ferentem pecuniam, et abstulissem (1) ei id quod mihi debeatur : placet Juliani sententia dicentis multum interesse, antequam in possessionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum sit, an postea. Si ante, cessare IN FACTUM actionem; si postea, huic locum fore. *l.* 10. § 16. ULP. LIB. 73. AD ED.

Etenim Sciendum, Julianum scribere, eoque Jure nos uti; ut qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur; quamvis sciens prudensque solvendo non esse, recipiat; non timere hoc Edictum : sibi enim vigilavit. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquandumque cæteris creditoribus. Neque enim debuit præripere cæteris post bona possessa; cum jam par conditio omnium creditorum facta esset. *l.* 6. § 7. IDEM LIB. 66. AD ED.

Nec interest an ci debitor ipse solverit, an solvi mandaverit. Nam Qui mandat solvi, ipse videtur solvere (2). *l.* 56. *ff. de Solutionib.* PAUL. LIB. 62. AD ED.

XII. *Bona possessa accipe, etsi unus duntaxat creditor in possessionem missus esset; et ex distractione pignoris Prætorii, quod sibi debebatur, recepisset. Hac enim actione teneretur, cæteris creditoribus communicare quod accepit. Et hac in re differt pignus Prætorium a conventionali : nam* Illud constat; eum qui pignus tenet, hac actione non teneri. Suo enim jure, et ut pignus, non rei servandæ causa, possidet. *l.* 13. PAUL. LIB. 68. AD ED.

Quod tamen sic verum est, nisi In Fraudem Creditorum ipsi constitutum fuisset pignus. De quo casu accipiendum illud Ulpiani : Si cui solutum quidem non fuerit; sed in vetus creditum, pignus acceperit : hac actione tenebitur, ut est sæpissime constitutum. *l.* 10. § 13. ULP. LIB. 73. AD ED.

Latius et apertius Scævola. Quum in vetus creditum unus creditor pignora accepisset, quæro, an In Fraudem cæterorum Creditorum factum nullius momenti esset? Respondit, Creditorem non idcirco prohibendum a persecutione pignorum; quod in vetus creditum, ut obligaretur, pactus esset; nisi id In Fraudem cæterorum Creditorum factum sit; et ea via Juris occurratur, qua Creditorum Fraudes rescindi solent. *l.* 22. SCÆV. LIB. 5. RESPONS.

§ 3. *De consilio Fraudis.*

XIII. Generaliter, quum de Fraude disputatur; non quid (3) habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est. *l.* 78. *ff. de Reg. Jur.* PAPIN. LIB. 31. QUÆST.

Enimvero Fraudis interpretatio semper in Jure civili non ex eventu duntaxat, sed et consilio quoque desideratur. *l.* 79. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 32. QUÆST.

Igitur ut Creditor alienationem tanquam In Fraudem Ipsorum factam revocent, non sufficit per eam ipsos esse credito suo defraudatos, nisi consilio fraudulento facta sit. Talis porro non videbitur ea cui Creditores consenserunt.

Hinc Ulpianus. Præterea illud sciendum est; Eum qui consentientibus Creditoribus aliquid a Fraudatore emit vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri In Fraudem Creditorum fecisse. NEMO enim videtur Fraudare eos qui sciunt et consentiunt. *l.* 6. § 9. *hic, et l.* 145. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 66. AD ED.

XIV. *Sed etsi non consenserint Creditores, alienatio non revocabitur nisi facta fuerit consilio fraudulento.*

Hoc autem consilium fraudulentum debitor habuisse ex eo solo intelligi potest, quod sciret se alienando desiturum esse solvendo. Hinc Julianus. Lucius-Titius quum haberet creditores, libertis suis iisdemque filiis naturalibus universas res suas tradidit. Respondit : Quamvis non proponatur consilium fraudandi habuisse (4); tamen qui cre-

(1) Non per vim; sed quia nisi solvisset, eum in Jus rapuissem; maluit is solvere.

(2) Hanc legem ad casum quo post bona debitoris possessa, In Fraudem cæterorum Creditorum uni ex his solvitur, pertinere; recte colligas ex ejus inscriptione PAUL. LIB. 62. AD ED. De eo enim quod post bona debitoris possessa, In Fraudem Creditorum gestum est, egisse Paulum in hoc libro; constat ex l. 9. ff. h. tit. (infra N. 25.) quæ eamdem habet inscriptionem.

(3) Græci vertunt, *non quid non habeat.* Idem sensus est servata lectione *non quid habeat :* scilicet non considerandum est *quid habeat* salvum necne actor, quid ei absit necne; sed quid per Fraudem, per consilium fraudulentum adversarii, habere non potuerit.

(4) Et possit dici fecisse magis ut filiis suis benefaceret, quam eo animo ut Creditores Fraudaret.

ditores habere se scit, et universa bona sua alienavit, intelligendus est Fraudandorum Creditorum consilium habuisse. Ideoque etsi filii ejus ignoraverunt hanc mentem patris fuisse, hac actione (1) tenentur. *l.* 17. § 1. JULIAN. LIB. 49. DIGEST.

XV. *Quod dicimus requiri consilium fraudis in persona debitoris; sic accipe, vel tutoris ejus: si forte tutor quid In Fraudem Creditorum pupilli sui gessit.*

Nec refert quis tutor is fuerit. Nam Patronus quoque tutor liberti sui, fidem exhibere debet: et si qua In Fraudem debitorum (2), quamvis pupilli liberti, gesta sunt; revocari Jus publicum permittit. *l.* 8. *ff. de Tutelis.* ULP. LIB. 1. OPINION.

XVI. *Neque solum in debitore consilium Fraudis; sed et in eo qui convenitur, si titulo oneroso quid a debitore comparavit, Fraudis hujus conscientia requiritur. Hoc constat ex his Edicti supra relati verbis:* CUM EO QUI FRAUDEM NON IGNORAVERIT.

Hinc Ulpianus: Hoc Edictum eum coercet, qui sciens eum In Fraudem Creditorum hoc facere suscepit, quod In Fraudem Creditorum fiebat. Quare si quid In Fraudem Creditorum factum sit; si tamen is qui cepit, ignoravit, cessare videntur verba Edicti. *l.* 6. § 8. ULP. LIB. 66. AD ED.

Similiter in Edicto in quo Interdictum proponitur, Ait Prætor SCIENTE, id est eo qui convenietur hac actione.

Quid ergo si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignoravit; videamus an actioni locus sit, ut scientia tutoris noceat? idem in curatore furiosi et adolescentis. Et putem hactenus istis nocere conscientiam tutorum sive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit. *l.* 10. § 5. IDEM LIB. 73. AD ED.

XVII. Quod ait Prætor SCIENTE: sic accipimus, te conscio et Fraudem participante. Non enim, si simpliciter scio illum Creditores habere, hoc sufficit ad contendendum teneri eum IN FACTUM actione; sed si particeps Fraudis est. *d. l.* 10. § 2.

Illud certe sufficit, etsi unum scit Creditorem Fraudari, cæteros ignoravit, fore locum actioni. *d. l.* 10. § 7.

Quid ergo si ei quem quis scit, satisfactum est; numquid deficiat actio: quia qui supersunt, non sunt fraudati? Et hoc puto probandum.

Non tamen, si dicat aliquis OFFERO QUOD DEBETUR EI QUEM SCIO CREDITOREM, audiendus erit ut actionem eludat. *d. l.* 10. § 8.

XVIII. *Quid* Si quis particeps quidem Fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore, testato conventus est a Creditoribus ne emeret; an In factum actione teneatur, si comparaverit? Et magis est, ut teneri debeat. Non enim caret fraude, qui conventus testato perseverat. *d. l.* 10. § 3.

Alias autem qui scit aliquem Creditores habere; si cum eo contrahat simpliciter sine Fraudis conscientia; non videtur hac actione teneri. *d. l.* 10. § 4.

XIX. *Hactenus de his qui titulo oneroso acquirunt. In his vero qui acquirunt ex causa lucrativa, non requiritur conscientia Fraudis ut hoc Edicto teneantur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Ignoti Juris non est, adversus eum qui Sententia condemnatus intra statutum tempus satis non fecit, nec defenditur, bonis possessis itemque distractis; per actionem IN FACTUM contra emptorem qui sciens Fraudem comparavit; et eum qui ex lucrativo titulo possidet, scientiæ mentione detracta; Creditoribus suis esse consultum. *l.* 5. *Cod. de Revocand. his quæ in fraud.*

Hinc Item, si necessarius heres legata præstiterit, deinde ejus bona vænierint; Proculus ait, Etiamsi ignoraverint legatarii, tamen Utilem actionem dandam. Quod nequaquam dubium est. *l.* 6. § 13. ULP. LIB. 66. AD ED.

Simili modo dicimus, Et si cui donatum est, non esse quærendum, an sciente eo cui donatum, gestum sit; sed hoc tantum, an Fraudentur (3) Creditores. Nec videtur injuria affici is qui ignoravit; cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur.

In hos tamen qui ignorantes ab eo qui solvendo non sit, liberalitatem acceperunt; hactenus actio erit danda quatenus locupletiores facti sunt, ultra non. *d. l.* 6. § 11.

Nil refert autem qualis persona fuerit quæ a fraudatore quid ex causa lucrativa comparaverit. Nam et Si quid cum pupillo gestum sit In Fraudem Creditorum; Labeo ait, omnimodo (4) revocandum si Fraudati sint Creditores: quia pupilli ignorantia quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa Creditoribus, et ipsi lucrosa (5). Eoque Jure utimur. *d. l.* 6. § 10.

XX. *Cum dos quæ pro muliere In Fraudem Creditorum constituitur, sit respectu viri causa onerosa, respectu autem mulieris causa lucrativa: hinc sequitur quod, ut adversus virum agi possit, requiritur in eo conscientia Fraudis. Non requiritur autem in muliere ut adversus eam agatur.*

Hoc docet Venuleius. Ita ille: Si a socero Fraudatore sciens gener accepit dotem; tenebitur hac actione: et, si restituerit eam, desinit dotem habere. Nec quicquam emancipatæ divortio facto restituturum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. Ideoque absolvi solet reus, si restituerit. Sed si priusquam Creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ

(1) Quia titulo lucrativo bona sua debitor in ipsos contulit; quo casu sufficit in sola debitoris persona consilium Fraudis. Alias, secus: ut mox videbimus.

(2) Id est, eorum quæ debentur.

(3) Adde legem 3. Cod. *de Revocand. his quæ in fraud.*

(4) Id est, indistincte; sive sciverit Fraudem necne.

(5) Hinc apparet, hic agi de casu quo ex causa lucrosa pupillus comparavit. Et ita intellexit Azo.

dotem, judicio dotis nomine conventus; nihilominus eum hac actione teneri (1) Labeo ait, nec ullum regressum habiturum (2) ad mulierem. Sin vero sine judicio, videndum an ulla repetitio competat ei (3). Quod si is ignoraverit, filia autem sciverit, tenebitur filia; si vero uterque scierit, uterque tenebitur. At si neuter scierit; quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem; quia intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam pervenisse: aut certe cavere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem qui ignoraverit, non dandam actionem: non magis quam in creditorem, qui a Fraudatore quod ei deberetur acceperit; cum is indotatam uxorem ducturus non fuerit. *l.* 25. § 1. Venuleius lib. 6. interdict.

§ 4. *De Fraudis eventu.*

XXI. Ita demum revocatur quod Fraudandorum Creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit: scilicet si hi Creditores quorum Fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. *l.* 10. § 1. Ulp. lib. 73. ad Ed.

Præterea sciendum est posse quæri, quod dicitur In Fraudem Creditorum alienatum revocari posse (4); si iidem sint Creditores: et si unus Creditor sit ex illis qui Fraudati sunt (sive solus tunc fuit; sive, quum cæteris satisfactum est, hic solus remansit) probandum esse, adhuc actioni fore locum. *d. l.* 10. § 6.

Cæterum si illos dimisit quorum Fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est; si quidem simpliciter dimissis prioribus quos Fraudare voluit, alios postea sortitus est; cessat revocatio. Si autem horum pecunia quos Fraudare noluit, priores dimisit quos Fraudare voluit: Marcellus dicit, revocationi locum fore. Secundum hanc distinctionem, et ab Imperatore Severo et Antonino rescriptum est: eoque Jure utimur. *d. l.* 10. *sup. d.* § 1. *v. cæterum.*

XXII. *Fraus igitur eventum habuisse videtur, quum Fraudatoris bona vænierunt, nec sufficit pretium Creditoribus.*

Quod Si Fraudator heredem habuit, et heredis bona vænierint; non est in bonis, quibus de agitur; factum: et ideo cessat hæc actio. *d. l.* 10. § 9.

Quod Si quid In Fraudem Creditorum fecerit filius qui se poterat abstinere; et in integrum sit restitutus quod se miscuerat: vel si quis fecit heres, voluntarius etiam; [et] vel per ætatem, vel quam aliam causam justam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit, Utilem actionem (5) competere. Idem et in servo (6) necessario. Sane cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit; ut, si quidem protinus (7) bona vendiderunt Creditores, vel absentibus (8) vel paciscentibus Creditoribus se necessarius miscuit; utriusque Fraus revocetur, id est, testatoris, et ipsius. Si vero passi sunt necessarium Creditores, et quasi in creditum habuerunt; nomen ejus vel (9) dulcitudine usurarum, vel qua alia ratione secuti sunt; dicendum est nihil revocari ex his quæ testator alienavit. *l.* 10. § 10. Ulp. lib. 73. ad Ed.

Quod Si impubes patri heres extiterit, ejusque (10) mortui bona væneunt: separatione (11) impetrata; utriusque Fraus (12) erit revocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris. *d. l.* 10. § 11.

Si ex Constitutione Divi Marci bona sint addicta alicui, libertatum conservandarum causa; dicendum erit, actionem cessare. Ita enim succeduut, ut rata sint quæ paterfamilias gesserat. *d. l.* 10. § 17.

ARTICULUS III.

Cui et adversus quem actio Pauliana, *ex hoc Edicto, Interdictumve competat.*

XXIII. *Pauliana actio competit Creditoribus qui Fraudati sunt.*

(1) Propter suam Fraudis participationem.

(2) Licet enim revocata a Creditoribus dote, perinde sit ac si vir nullam dotem accepisset; adeoque videatur indebitum mulieri solvisse, quum eam mulieri reddidit: tamen non poterit repetere; cum indebiti per judicem soluta nulla sit repetitio: supra lib. 12. Tit. *de Cond. indeb.* N. 28.

(3) Ad hanc quæstionem non respondet. Putat Irnerius, nec hoc casu repetitionem esse. Quia sciebat in ea causa dotem esse ut per Paulianam revocaretur; ei autem qui sciens solvit, non competit Condictio indebiti.

(4) Supple; an locum habeat tantum *si iidem sint Creditores?* Et certe patet eo casu locum habere: imo *etsi unus*, etc.

(5) Non *directam*. Subtili enim Jure, nec ea quæ defunctus In Fraudem fecit, revocari possunt; cum Fraus eventum non habuerit, et defunctus reliquerit heredem: nec possunt revocari quæ heres In Fraudem gessit; cum heres qui per restitutionem in integrum obtinuit ut repudiaret vel se abstineret, non sit horum Creditorum debitor. Verum *Utilis* competit, et ad revocanda quæ defunctus In Fraudem gessit; quia effectu defunctus non habuit heredem eum, qui ut repudiaret vel abstineret restitutus est; adeoque Fraus eventum habuit. Ad revocanda quoque ea quæ heres In Fraudem gessit, competit: cum enim dum heres esset, gesserit; videntur a debitore In Fraudem gesta.

(6) *In servo necessario*, qui per restitutionem obtinuit separationem bonorum, *idem* dicendum: scilicet ut revocentur ea quæ ante in bonis hereditariis In Fraudem gessit, perinde ac ea quæ ipse defunctus gessit.

(7) Paulo post mortem defuncti, ita ut non possint videri secuti esse fidem heredis.

(8) Quum absentes erant Creditores, non possunt intelligi fidem heredis secuti. Hoc ergo casu, necnon et illo altero casu quo (ex pacto quod cum herede habuerunt) aperte liquet eos fidem ejus non secutos esse; poterunt revocare ea quæ In Fraudem gesta sunt, sive a defuncto sive ab herede.

(9) Hæc vox loco suo mota; et legendum videtur, *vel nomen ejus dulcitudine usurarum, vel*, etc.

(10) Patris.

(11) Bonorum patris, a bonis impuberis.

(12) Fraus circa bona patris, ab utroque admissa; scilicet tam a patre defuncto, quam ab impubere ejus herede, impuberisve tutore aut curatore.

Item hi qui in jus eorum Creditorum successerunt : ut in specie sequenti. Debitor In Fraudem Creditoris, cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. Quæsitum an is cui a Creditore emit, de finibus agere possit? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante Creditore pactus esset. *l.* 21. SCÆVOLA LIB. 1. RESPONS.

At vero Filios debitoris ei succedentes, veluti in Creditorum Fraudem alienatorum, facultatem revocandi non habere, notissimi Juris est. *l.* 4. *Cod. de Revocand. his quæ in fraud.* DIOCLET. ET MAXIM.

XXIV. *Competit hæc actio adversus eum qui fraudis conscius cum Fraudatore contraxit, quamvis desierit rem habere : ut jam obiter vidimus ex l. 25. § 1. h. tit. supra. N. 20.*

Quinetiam, tenetur is qui Fraudis conscius contraxit; quamvis res nunquam ad illum pervenerit, sed ad alium.

V. G. Si procurator (1), ignorante domino (2), quum sciret debitorem, ejus (3) Fraudandi cepisse consilium, jussit servo ab eo accipere; hac actione ipse tenebitur, non dominus. *d. l.* 25. § 3. VENULEIUS LIB. 6. INTERDICT.

XXV. *Præter eum qui Fraudis conscius cum Fraudatore contraxit; tenetur etiam hac actione is ad quem res pervenit, si et ipse Fraudis conscius fuit.*

V. G. Item si extraneus filiæfamiliæ nomine, Fraudandi causa dotem dederit; tenebitur maritus si scierit : æque mulier, nec minus et pater (4), si non ignoraverit; ita ut caveat (5), si ad se dos pervenerit; restitui eam. *d. l.* 25. § 2.

Sed et si Fraudis non fuerit conscius is ad quem res pervenit, tenebitur hac actione; si modo ex causa lucrativa res ad eum pervenerit.

Hoc docet idem Venuleius, triplicem hac in re casum distinguendo.

Si Fraudator fidejussori suo scienti acceptum tulerit; si et reus non ignoraverit, uterque tenebitur; si minus, is qui scierit. Si tamen ille (6) cui acceptum factum est, solvendo non sit; videndum est, an in reum, etiamsi ignoraverit, actio danda sit? quia ex donatione capit (7).

Contra si reo sciente acceptum latum sit (8); fidejussor quoque si et ipse scierit, tenebitur. Si vero ignoraverit, numquid non æque actio in eum dari debeat; quoniam (9) magis detrimentum non patitur, quam lucrum faciat?

In duobus autem reis, par utriusque (10) causa est. *d. l.* 25. *pr.*

Maxime autem cum ad quem res ex causa onerosa pervenit, hac actione non teneri quum Fraudis conscius non fuit, ita docet Paulus. Is qui a debitore cujus bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit. Quæsitum est an secundus emptor conveniri potest? Sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri : quia dolus ei duntaxat nocere debeat, qui eum admisit. Quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. Is autem qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit; in solidum pretium rei quod accepit, tenebitur. *l.* 9. PAUL. LIB. 62. AD ED.

XXVI. Simili modo quæritur; Si servus ab eo qui solvendo non sit, ignorante domino, ipso sciens rem acceperit; an dominus teneretur? Et ait Labeo, Hactenus eum teneri ut restituat quod ad se pervenit, aut duntaxat De Peculio damnetur vel si quid in rem ejus versum est. Eadem in filiofamilias probanda sunt. Sed si dominus scit, suo nomine convenietur. *l.* 6. § 12. ULP. LIB. 66. AD ED.

XXVII. Hæc actio etiam in ipsum Fraudatorem datur : licet Mela non putabat in Fraudatorem eam dandam : quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur; et iniquum esset, actionem dari in eum cui bona ablata

(1) Finge : Ignorante te cujus negotia gerebam, emi pro te rem ab eo quem sciebam In Fraudem Creditoris sui vendere. Quamvis hæc res, utpote servo tuo tradita, nunquam ad me pervenerit; tamen ego tenebor.

(2) Negotii.

(3) *Ejus* creditoris scilicet, In cujus Fraudem procurator tuus sciebat eum vendere.

(4) *Et pater* mulieris, ad quem dos divortio interveniente reddituта est. De patre enim mulieris id intelligendum, cum idcirco mulier in hac lege dicatur *filiafamilias*. Et quidem in persona mulieris patrisve ejus, non distinguitur an fuerint Fraudis conscii necne; sicut in marito distinguitur : quia quod mulierem et patrem ejus causa lucrativa est, ut jam observatum est supra N. 20. ex d. l. 25. § 2. Quod igitur hic ait lex *si pater non ignoraverit;* intellige ut hoc casu debeat *Cavere*. Etiamsi autem non ignoraverit dotem filiæ datam; nihilominus restituere tenebitur, si dos ad ipsum soluto matrimonio pervenerit; quia ex causa lucrativa : ut mox dicitur de quolibet ad quem res ex tali causa pervenit.

(5) Mulier, paterve ejus.

(6) Fidejussor.

(7) Ex hac ratione, quod *ex donatione* quæ causa lucrativa est, reus liberationem *capiat;* cum eam consequatur ex acceptilatione quæ fidejussori facta est; concludendum relinquit, Pauliana actione, in subsidium hujus fidejussoris qui solvendo non est; reum teneri ut se in obligatione reponat.

(8) Ipsi *Reo* Fraudem scienti. Et hic est secundus casus.

(9) Fidejussor, ad quem ex acceptilatione reo facta liberatio pervenit, non tam aliquid lucratur *quam detrimentum non patitur;* cum hoc quod solvere debuisset, si non esset liberatus, non suo, sed alieno nomine deberet. Et hæc est ratio cur in eum hoc casu actio non detur.]

(10) Tertius casus. Quum vero uni ex duobus correis acceptolatum est; is ad quem ex acceptilatione alteri facta liberatio pervenit, æque principaliter debebat atque is cui acceptilatio facta est. Unde concludendum relinquitur, hanc liberationem quam consecutus est, ex causa vere lucrativa proficisci; adeoque indistincte cum *Pauliana* teneri.

essent. Si vero quædam disperdidisset, si nulla restitutione [a] recuperari possent; nihilominus (1) actio in eum dabitur: et Prætor non tantum emolumentum actionis intueri videtur in eo qui exutus est bonis, quam pœnam. *l.* 25. § 7. VENULEIUS LIB. 6. INTERDICT.

Sed et si res alia ratione recuperari potest, tenetur adhuc Fraudator: verum eo casu, in id duntaxat quatenus facere potest.

Sic enim rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si actu solemni (2) præcedentem obligationem peremisti; perspicis adversus Fraudatorem intra annum (3), in quantum facere potest (4), vel dolo malo fecit quominus possit, Edicto Perpetuo tantum actionem permitti. *l.* 6. *Cod. de Revoc. his quæ in fraud. cred.*

XXVIII. *An autem tenebitur is in cujus potestate est Fraudator? Ad hanc quæstionem ita Marcellus:* Si pater filiofamilias liberam peculii administrationem dederit; non videtur ei et hoc concessisse, ut In Fraudem Creditorum alienaret. Talem enim alienationem non habet (5). At si hoc quoque concessit filio pater, ut vel In Fraudem Creditorum facere possit; videbitur ipse fecisse: et sufficient competentes adversus eum (6) actiones. Etenim (7) filii creditores, etiam patris sunt creditores; quum ejus generis videlicet habebunt actionem, ut his de peculio præstari necesse sit. *l.* 12. MARCELL. LIB. 18. DIGEST.

XXIX. *Observandum superest quod* Hæc actio heredi cæterisque successoribus competit; sed et in heredes, similesque personas datur. *l.* 10. § *fin.* ULP. LIB. 73. AD ED.

Nam Prætor Cassius actionem introduxit in id quod ad heredem pervenit. *l.* 11. VENULEIUS LIB. 6. INTERDICT.

NOTA. *Interdictum de quo etiam in hoc Articulo agitur, eisdem competit quibus et actio Pauliana; et adversus eum datur, qui rem In Fraudem alienatam, Fraudis conscius possidet; aut etiam sine conscientia Fraudis, si ex causa lucrativa.*

ARTICULUS IV.

Quid veniat in actione Pauliana, *et Interdicto.*

§ 1. *Quid veniat adversus eum qui rem In Fraudem alienatam possidet.*

XXX. Per hanc actionem res restitui debet, cum sua scilicet causa. *l.* 10. § 19. ULP. LIB. 73. AD ED.

Igitur: Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet; sed et fructus qui alienationis tempore terræ cohærent, quia in bonis Fraudatoris fuerunt. Item eos qui post inchoatum judicium recepti sint.

Medio autem tempore perceptos, in restitutionem non venire. *l.* 25. § 4. VENULEIUS LIB. 6. INTERDICT.

Dicimus eos fructus restituendos, qui alienationis tempore fundo cohærebant. Fructus autem fondo COHÆSISSE, non satis intelligere se Labeo ait; utrum duntaxat qui maturi, an etiam qui immaturi fuerint, Prætor significet. Cæterum etiam de his senserit qui maturi fuerint, nihilomagis (8) possessionem restitui oportere (9). Nam quum fundus alienaretur; quod ad eum fructusque ejus attinet, unam quamdam rem fuisse, id est fundum; cujus, omnis generis, alienationem (10) fructus sequi. Nec eum qui hiberno [tempore] habuerit fundum, centum; si sub tempus messis, vindemiæve, fructus ejus vendere possit decem; idcirco duas res, id

[a] *Alibi rectius* ratione.

(1) Quamvis bonis exutus sit, nihilominus actio in eum dabitur. Sed *Cui bono*, cum nil habeat? In pœnam Fraudis ita obtinet, quam Prætor magis intuetur *quam emolumentum actionis.*

(2) Id est, si per acceptilationem, debitorem In Fraudem liberasti.

(3) Hæc actio in Fraudatorem datur intra annum utilem, ex die venditionis bonorum ejus computandum.

(4) Datur duntaxat *In quantum facere potest*, quia res alia ratione recuperari potest; scilicet per actionem adversus debitorem Fraudatoris, qui per acceptilationem liberatus est.

(5) Etsi *liberam* habeat administrationem peculii.

(6) Patrem scilicet. Quæ autem actiones, vide Notam seq.

(7) Hoc quidem casu, Creditoribus peculiaribus filii sufficere possunt competentes sibi adversus patrem actiones *De peculio.* Porrigitur enim actio *De peculio*, ad ea quæ pater dolo fecit quominus in peculio essent; proindeque ad ea quæ fraudulenter consensit ut alienarentur. Quanquam autem sufficere his possent actiones *De peculio*; possunt etiam patrem suo nomine convenire hac actione *In factum*, quæ datur adversus eum qui In fraudem Creditorum suorum alienavit. Pater enim consentiendo dolose ut filius In Fraudem Creditorum suorum alienaret, videtur ipse alienasse In propriorum suorum Creditorum Fraudem: *Etenim filii creditores, etiam ipsius patris sunt creditores;* quatenus ipsis pater *De peculio* tenebatur.

(8) *Nihilomagis* hic dictum pro *Nihilominus* censet Glossa.

(9) Glossa supplet, cum fructibus qui tunc fuerunt, sive maturi erant, sive non.

(10) *Cujus fundi alienationem* constat *sequi fructus omnis generis*, tam immaturos quam maturos. Hæc autem totius hujus § sententiæ est: Posset aliquis contendere eos duntaxat fructus qui maturi erant, per hanc actionem peti posse; et hoc fortassen uteretur argumento, quod de his duntaxat videri possit debitor voluisse eos in Fraudem Creditorum vendere: cum hi qui nondum maturi erant, nondum in ea causa essent ut vendi possent. Hoc autem argumentum confutat: Quum fundus venit, non magis videri possunt In Fraudem venditi fructus qui maturi erant, quam hi qui non maturi. Una enim res est quæ venditur, nempe Fundus; non duæ, fundus, et fructus maturi. Hæc igitur ratio qua maturi fructus ab immaturis secernuntur, non valet; et utraque species debet hac communi ratione in restitutionem venire; quod, quicquid cohæret fundo, fundi alienationem sequatur; adeoque in revocatione alienationis præstandum veniat.

est fundum centum, et fructus decem, eum habere intelligendum; sed unam, id est fundum centum (1): sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit. *l.* 25. § 6. VENULEIUS LIB. 6. INTERDICT.

XXXI. Et fructus non tantum qui percepti sunt, verum etiam hi qui percipi potuerunt a Fraudatore, veniunt. Sed cum aliquo modo, scilicet ut sumptus facti deducantur. Nam arbitrio judicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur. Idemque erit probandum, et si quis alius sumptus ex voluntate fidejussorum creditorumque fecerit. *l.* 10. § 20. ULP. LIB. 73. AD ED.

XXXII. Partum quoque in hanc actionem venire, puto verius esse. *d. l.* 10. § 21.

Eadem autem distinctio circa partum adhibenda est; quæ mox supra, circa fructus.

Nimirum Proculus ait, Si mulier post alienationem conceperit, et antequam ageretur, pepererit; nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat. Si vero quum alienaretur, prægnans fuerit; posse dici partum quoque restitui oportere. *sup. d. l.* 25. § 5.

Cæterum Item partum ancillæ per Fraudem alienatæ, medio tempore editum, in restitutionem non venire; quia in bonis non fuerit. *d. l.* 25. § 4. § *item.*

XXXIII. Si debitor In Fraudem Creditorum, minore pretio fundum scienti emptori vendiderit; deinde hi quibus de revocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an pretium restituere debent? Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiamsi pretium non solvatur. Et rescriptum est, secundum Proculi sententiam. *l.* 7. PAUL. LIB. 62. AD ED.

Ex his colligi potest, ne quidem portionem (2) emptori reddendam ex pretio. Posse tamen dici, eam rem apud arbitrum ex causa animadvertendam; ut, si nummi soluti in bonis, extent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo Fraudetur. *l.* 8. VENULEIUS-SATURNIN. LIB. 6. INTERDICT.

§ 2. *Quid veniat adversus eum qui rem non possidet.*

XXXIV. Hac IN FACTUM actione non solum dominia revocantur, verum etiam actiones restaurantur. Eapropter competit hæc actio; et adversus eos qui res non possident (3), ut restituant (4); et adversus eos quibus actio competit (5), ut actione cedant.

Proinde si interposuerit quis personam Titii, ut ei Fraudator res tradat; actione MANDATI cedere debet.

Ergo et si Fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti Fraudari Creditores; filia tenetur, ut cedat actione de DOTE adversus maritum. *l.* 14. ULP. LIB. 6. DISPUT.

Quod si alicui In Fraudem jus aliquod, puta ususfructus, remissum est, aut stipulatio acceptolata: Per hanc actionem, et ususfructus, et hujusmodi stipulatio (6) IN ANNOS SINGULOS DARE SPONDES, exigi potest. *d. l.* 10. § 15.

Et generaliter Omnes debitores qui In Fraudem Creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem. *l.* 17. JUL. LIB. 49. DIGEST.

XXXV. *Et quidem* Si conditionalis fuit obligatio, cum sua conditione; si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cujus dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod tempus supererat obligationi; non utique intra (7) annum. *l.* 10. § 23. ULP. LIB. 73. AD ED.

Præterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum; sive res fuerunt, sive obligationes; ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset. Propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum (8) usuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ fuerunt, aut si (9) talis

(1) Supple: Nec ideo minus fundus cum fructibus pendentibus una res videri debet, quod exceptis fructibus vendi possit; *sicut is quoque, etc.*

(2) *Ne quidem portionem* quam emptor ex pretio solvit.

(3) Penes quos nulla res est quam possideant; puta liberationem obligationis alicujus consecuti sunt.

(4) Restituent autem renovando obligationem qua In Fraudem sunt liberati.

(5) Qui non possident quidem res In Fraudem alienatas; sed *quibus* ad eas consequendas *actio competit.*

(6) Si per Fraudem acceptolata supponatur.

(7) Finge: Mensis supererat ex temporali actione, qua quis In Fraudem Creditorum liberatus est. Poterit is conveniri actione *Pauliana*, intra mensem duntaxat ex die venditionis bonorum Fraudatoris, non intra annum. Annus enim Pauliana actioni ita demum conceditur, nisi brevius tempus superesset ex actione quæ per Paulianam actionem resuscitatur.

(8) Quod autem dicimus *Medii temporis commodum*; id est usuras, de quibus solis hic agitur, præstandas esse; sic accipe, ut non aliter præstentur quam *si in stipulatum, etc.* Et hic nota discrimen inter *Fructus* et *Usuras*. Fructus medii temporis non præstantur, supra N. 30. Usuræ autem medii temporis præstantur. Ratio disparitatis est; quod fructus medii temporis nullatenus existebant quum fundus alienatus est; adeoque ipsi non possunt videri in Fraudem alienari. Verum, quum *Nomen* alienatum est, existebat jus quo non solum sors, sed et usuræ in diem solutionis debebantur; et tam sortis quam usurarum obligatio alienata est. Simile discrimen inter Fructus et Usuras, in l. 44. § 1. ff. *Ad SC. Trebell.* quam vide supra lib. 36. *d. tit.* N. 12.

(9) *Aut nisi talis, etc.* Cujac.

contractus fuit in quo usuræ deberi potuerunt etiam non deductæ. *d. l.* 10. § 22.

Nota. *Hactenus de actione Pauliana. In Interdicto autem patet illud venire, ut restituatur possessio rei In Fraudem Creditorum alienatæ.*

ARTICULUS V.

Quandiu hæc actio hocve Interdictum competat.

XXXVI. Hujus actionis annum computamus utilem, quo experiundi potestas fuit ex die factæ venditionis. *l.* 6. § 14. Ulp. lib. 66. ad Ed.

Et alibi. Annus hujus In factum actionis computabitur, ex die venditionis bonorum. *l.* 10. § 18. Idem lib. 73. ad Ed.

Quamvis autem anno finiatur; tamen Hæc actio post annum de eo quod ad eum pervenit adversus quem actio movetur, competit. Iniquum enim Prætor putavit, in lucro morari eum qui lucrum sensit ex fraude. Idcirco lucrum ei extorquendum putavit. Sive igitur ipse Fraudator sit ad quem pervenit, sive alius quivis; competit actio in id quod ad eum pervenit, dolove malo ejus factum est quominus perveniret. *d. l.* 10. § 24.

LIBER QUADRAGESIMUS-TERTIUS.

TITULUS I.

DE INTERDICTIS, SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBUS, QUÆ PRO HIS COMPETUNT.

Multa *superioribus libris, de possessione pretulerunt Pandectarum ordinatores; ut devenirent ad tractationem quam hic ordiuntur,* de Interdictis *quæ de possessione redduntur, et quorum species singulæ expenduntur singulis fere totius hujusce libri Titulis.*

ARTICULUS I.

Quid sint Interdicta, et de variis eorum divisionibus.

I. Interdicta *olim erant* Formæ atque conceptiones verborum (*inquit Justinianus Instit. h. tit.*): *hodie vero simpliciter definiri possunt, Actiones in quibus Prætor jubet aut vetat aliquid fieri : quæ dantur illi ad quem res pertinet, adversus eum cum quo ille de possessione vel quasi-possessione, vel de jure aliquo suo, aut publico contendit.*

Ita ea appellari recte censet Hotomannus, quasi maxime imperiosa Prætoris dicta; scilicet a Particula Inter, *quæ vim adauctivam habet (ut in verbis* Internecio (1) Interturbat, *et similibus) ex eo nempe quod in his Prætor pro imperio decernit. Quod ideo forte primitus introductum; quia, cum Interdicta omnia versentur circa res divini publiciive juris; aut circa possessionem in qua unumquemque tueri, ad civitatis quietem maxime intersit; res digna Prætori visa est, ut ipse per se cognosceret.*

Prima Interdictorum divisio.

II. *Petitur illa a diversis rebus, de quibus competunt. Hanc ita exponit Ulpianus :* Videamus de quibus rebus Interdicta competunt. Et sciendum est, Interdicta aut de divinis rebus aut de humanis competere : divinis, ut De locis sacris, vel De locis religiosis; de rebus hominum Interdicta redduntur, aut de his quæ sunt alicujus, aut de his quæ nullius sunt. Quæ sunt nullius, hæc sunt : liberæ personæ; de quibus Exhibendis, Ducendis, Interdicta competunt. Quæ sunt alicujus, hæc sunt; aut publica, aut singulorum : Publica, De locis publicis, De viis, Deque fluminibus publicis : quæ autem singulorum sunt, aut ad universitatem pertinent, ut Interdictum Quorum bonorum; aut ad singulas res, ut est Interdictum Uti possidetis, De itinere actuque. *l.* 1. Ulp. lib. 67. ad Ed.

Similiter Paulus. Interdicta autem competunt, vel hominum causa; vel divini juris aut de religione, sicut est Ne quid in loco sacro fiat vel quod factum est restituatur, et De mortuo inferendo, vel sepulcro ædificando [a]. *l.* 2. § 1. Paul. lib. 63. ad Ed.

Secunda divisio.

III. *Hæc ad ea sola Interdicta pertinet quæ de rebus humanis competunt; petiturque ex variis causis ex quibus illa competunt. Quatuor autem recensentur.*

Nimirum Hominum causa competunt; vel ad publicam utilitatem pertinentia, vel sui juris tuendi causa, vel officii tuendi causa, vel rei familiaris. Publicæ utilitatis causa competit Interdictum, Ut via publica uti liceat et flumine publico, et Ne quid fiat in via publica. Juris sui tuendi causa, De liberis exhibendis, item De liberto exhibendo. Officii causa, De homine libero exhibendo. Reliqua Interdicta rei familiaris causa dantur. *d. l.* 2. *d.* § 1.

Tertia divisio :

Ex diverso fine ad quem dantur.

IV. Hæc autem Interdicta quæ ad rem familiarem spectant, aut adipiscendæ sunt possessionis, aut reciperandæ, aut retinendæ.

(1) Vide Donatum ad illud Terentii Andr. Act. IV. Secn. 2. in Verb. Interturbat, quod interpretatur *Valde turbat.*

Certa quas alii *Interdictorum* etymologias afferunt (etiam Justinianus ipse Instit. h. tit. § 1.) longe minus probandæ videntur, quam illa Hotomanni.

Et 1.° non possunt ita vocari, ab eo quod Interdicere *sit denuntiare et prohibere :* Cum *Interdicere* se dicat Prætor, etiam quando nihil prohibet, sed magis jubet; V. G. quum ait : Ut *per lacum, fossamve, navigare liceat,* Interdicam. l. 1. ff. *Ut in flumin.*

2.° Nec verius ita ea appellari placuit, *Quia Inter duos dicuntur.* Nec enim Interdictis proprium, sed omnibus actionibus commune est, ut inter duos pluresve dicantur.

3.° Alii denique putant quasi *Interim dicta;* eo quod post causam Interdicti redditi, restet adhuc quæstio proprietatis. Sed perperam : si quidem in Interdictis quibusdam, proprietatis etiam aut quasi-proprietatis causa vertitur; in quibus finitur omnis quæstio : l. 2. § 2. ff. *de Interdict.* l. 1. § fin. ff. *de Aqua cottid.*

[a] *Male in Florent.* deposito.

Adipiscendæ possessionis sunt, Interdicta quæ competunt his qui ante non sunt nancti possessionem. Sunt autem Interdicta adipiscendæ possessionis, QUORUM BONORUM; Salvianum quoque Interdictum, quod est de pignoribus: ex hoc genere est et QUO ITINERE venditor usus est, quominus emptor utatur, vim fieri veto.

Recuperandæ possessionis causa proponuntur sub Rubrica UNDE VI: aliqua (1) enim sub hoc Titulo Interdicta sunt.

Retinendæ possessionis sunt, Interdicta UTI POSSIDETIS. *d. l.* 2. § 3.

Hic nota quod vulgo in fine hujus § legitur: Sunt Interdicta ut diximus duplicia, tam recuperandæ quam adipiscendæ possessionis. *d.* § 3. ¶ *fin.*

Quæ verba omnino expungenda esse censet Cujacius tanquam sensu carentia: et hic vitio librariorum interpola: Cum repugnet, inquit, ut hæc duo Adipisci *et* Recuperare, *de eadem re concurrant. Sed contra, qui vetat Interdictum quod primum datur ad adipiscendam possessionem, postea ea adepta idem etiam dari ad eam recuperandam? Tale fortasse fuit Interdictum,* NE VIS FIAT EI, etc.

Quarta divisio:

Ad omnia generaliter Interdicta pertinens, et ex eo petita quod in his Prætor jubet aut vetat.

V. Interdictorum autem tres species sunt: EXHIBITORIA, PROHIBITORIA, RESTITUTORIA. Sunt tamen quædam Interdicta et MIXTA, quæ et prohibitoria sunt et exhibitoria. *l.* 1. § 1. ULP. LIB. 67. AD ED.

EXHIBITORIA *sunt quibus Prætor jubet aliquid exhiberi, ut Tabulas testamenti, etc.* PROHIBITORIA, *quibus Prætor vetat aliquid fieri, non etiam jubet quod jam factum est, restitui.* RESTITUTORIA *sunt quibus Prætor jubet quod factum est restitui seu tolli.*

Et quidem in his Interdictis Cum Prætor dicat ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet. Nam verbo RESTITUTIONIS, omnis utilitas actoris continetur. *l.* 81. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 10. AD PLAUT.

Quinta divisio.

VI. Interdictorum quædam in præsens, quædam in præteritum referuntur. In præsens, ut UTI POSSIDETIS; in præteritum, ut DE itinere actuque, DE aqua æstiva. *d. l.* 1. § 2.

Sexta divisio.

VII. Interdictorum quædam DUPLICIA sunt, quædam SIMPLICIA.

DUPLICIA dicuntur, ut UTI POSSIDETIS. Simplicia sunt ea; veluti exhibitoria, et restitutoria, item prohibitoria DE arboribus cædendis, et DE itinere actuque. *l.* 2. PAUL. LIB. 63. AD ED.

Simplex Interdictum nempe dicitur, in quo alter ex litigatoribus actor est, alter reus: Duplex, in quo uterque rei simul et actoris partes sustinet.

Septima divisio.

VIII. Interdictorum quædam ANNALIA sunt, quædam PERPETUA. *d. l.* 1. § 4.

Observandum autem quod Ex quibus causis annua Interdicta sunt; ex his de eo quod ad eum cum quo agitur pervenit, post annum judicium dandum, Sabinus respondit. *l.* 4. PAUL. LIB. 67. AD ED.

Ultima divisio.

IX. *Addi potest et hæc ultima divisio Interdictorum; quod quædam* DIRECTO *adversus eum dantur contra quem competunt, alia autem* NOXALIA *dicuntur.*

Interdicta Noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorum quos in potestate habemus, dantur: veluti quum vi dejecerunt, aut vi aut clam opus fecerunt. Sed officio judicis continetur, ut dominum sua impensa opus restituentem absolvat; patientiam tollendo operi præstantem, noxæ dedere jubeat, et absolvat: si non dedat; quantum impensæ in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet: si neque patientiam præstet, neque ipse tollat quum possit; in tantum condemnet in quantum judex æstimaverit, atque si ipse fecisset. *l.* 5. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

ARTICULUS II.

Quæ communia sint omnibus Interdictis.

X. 1.° Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia (2) sunt. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 13. AD ED.

Sunt igitur Interdicta, species actionum In personam; *quamvis* In rem concepta, *id est sine designatione alicujus personæ scripta sint: quemadmodum actiones* Personales IN REM SCRIPTÆ, *V. G. actio* Quod metus causa, *nihilominus sunt actiones* In personam. *Enimvero in Interdictis actor non principaliter intendit aliquid suum esse; sed adversarium restituere, exhibere, pati aliquid oportere: quæ intentio, est actionum* In personam. *Hoc amplius: Ex causa Interdictorum (puta* DE VI*) actiones* In factum *dari, et in heredes competere di-*

(1) Id est, non unicum, sed plura.

(2) Descendunt enim ex obligatione personæ quæ Interdicto tenetur. Et hac in re potissimum distinguuntur personalia judicia a judiciis *In rem*, quæ non ex ulla persona obligatione descendunt, sed quibus persequitur quis aut rem quæ sua est, aut jus quod in ea habet.

euntur : quod nonnisi actionibus In personam *convenit* (1).

XI. 2.° *Item omnia Interdicta causam possessionis aut quasi-possessionis continent. Tamen* Quædam Interdicta rei persecutionem continent, veluti De itinere actuque privato : nam proprietatis causam continet hoc Interdictum. Sed et illa Interdicta quæ De locis sacris et religiosis proponuntur, veluti proprietatis causam continent; item illa De liberis exhibendis, quæ juris tuendi causa diximus competere. Ut non sit mirum, si quæ Interdicta ad rem familiarem pertinentia, proprietatis non possessionis (2) causam habeant. *l.* 2. § 2. Paul. lib. 63. ad Ed.

XII. 3.° Neque Unde Vi, neque aliud Interdictum famosum est. *l.* 13. *ff. de vi et vi arm.* Ulp. lib. 8. ad Sabin.

Hinc Si Præses vel judex ita interlocutus sit, Vim fecisti : si quidem ex Interdicto, non erit notatus, nec pœna Legis Juliæ sequetur; si vero ex crimine, aliud est. *l.* 32. *ff. de Pœnis.* Ulp. lib. 6. ad Ed.

XIII. 4.° *Hoc quoque omnibus Interdictis commune est; quod* In Interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt; non retro. *l.* 3. Ulp. lib. 69. ad Ed.

ARTICULUS III.

De Extraordinariis Cognitionibus quæ in locum Interdictorum successerunt.

XIV. *Interdicta olim etiam, dum adhuc formulæ usurparentur, quamdam actionum speciem constituebant. Nam hæc quoque* Actionis verbo continentur. *l.* 37. *ff.* de Oblig. et act.

Et vero, ad instar cæterarum omnium actionum, solemni formula in Albo Prætoris erant propositæ. l. 1. *Cod.* de Interdict.

Eos *quoque Interdictum dicitur, in l.* 2. § 4. *ff.* Quod legator. *Quemadmodum moris erat in cæteris actionibus, ut is qui adversus aliquem judicio vellet contendere, illi ederet qua actione esset experturus : de quo supra lib.* 2. *Tit.* de Edendo.

Item facta Editione, a Prætore impetrari necesse erat Interdictum; quemadmodum et aliam quamlibet actionem.

Denique in Interdictis, sicut et in aliis actionibus, litis contestatæ *mentio fit : Instit.* § 6. *h. tit.*

XV. *In eo vero potissimum differebant Interdictorum formulæ ab actionum formulis, quod per has Prætor judici, per illas litigatori imperaret. Erant quippe* Actiones *proprie dictæ, formulæ quibus Prætor judicem constituebat, eique de lite coram se contestata judicandi formam præscribebat. Per* Interdictorum *autem formulas, Prætor solus, et absque judicio solemniter constituto, de re ad se delata pro imperio decernebat. Cui si paritum non esset, aut per manum militarem, aut Civili actione data, Decretum suum exequebatur.*

Non tamen confundenda sunt Interdicta, qualia tunc temporis in usu erant, cum Extraordinariis *cognitionibus in quibus etiam Prætor ipse cognoscebat. Harum enim cognitionum nulla erat formula, nullus solemnis ritus : sed causa cognita, prout res postulabat, statim a Prætore extra ordinem decernebatur. At in Interdictis certæ erant formulæ, a quibus Prætor ipse recedere non poterat : certusque eorum ordo et ritus, quem litigantes sequi deberent. Quinam autem esset ille, et in quo ab ordinario actionum ritu differret, supervacuum duxit Justinianus enarrare : Instit. d. tit.* de Interdict. § 8, (3) : *eo quod jam diu ipsius ævo hæc omnia exolevissent. Nec aliunde quidquam de eo Interdictorum ritu ad nos pervenit.*

XVI. Hodie *etenim, inquit ibidem Justinianus, cum in omnibus judiciis* Extra ordinem *Jus dicatur;* Non est necesse reddi Interdictum : sed perinde judicatur sine Interdictis, ac si utilis actio ex causa Interdicti reddita fuisset. *d.* § 8.

Scilicet hodie sublatus est antiquus judiciorum ordo, sublatæ sunt et formulæ in omnibus actionibus. Primum enim Diocletianus et Maximianus præceperunt, ut Præsides de quibus causis ante ipsi cognoscere non poterant judicesque dabant, jam ipsi hoc ordine insuper habito per se cognoscerent; præterquam si per nimias occupationes impedirentur : l. 2. *Cod.* de Pedan. judicib. *Theodosius autem junior amplius progressus, impetrandæ actionis necessitatem remisit, sive in majore* (4) *sive in minore judicio : l.* 2. *Cod.* de Formul. *Idemque omnes actionum, sicut et cæterorum legitimorum actuum formulas penitus sustulit : l.* 1. *Cod.* h. tit. (*in cujus legis inscriptione Tribonianum male Constantino hanc formularum abrogationem tribuisse, late probat Jac. Gothofredus ad l. un. Cod. Theod.* de Omiss. act. impetr.)

Nullæ igitur jam amplius supersunt actiones ordinariæ, nulla proprie Interdicta. Sed omnia prorsus judicia talia hodie facta sunt, quales erant

(1) Ita optime Wissenbachius : a quo tamen dissentiunt nonnulli, quorum alii Interdicta actionibus *In rem* annumerant, alii *Mixtas* actiones esse volunt; sed, meo quidem judicio, minus recte. Nec obstat quod quædam Interdicta causam proprietatis continere dicuntur. Nam et in his principaliter de possessione quæritur; at per consequentias duntaxat, quæstionem proprietatis adjunctam habent. Unde inferri non potest, ea esse *In rem* : imo judicio *Petitorio* opponuntur.

(2) Id est, *non possessionis* duntaxat.

(3) Quod ibi ait Justinianus de *vetere exitu Interdictorum* recte monet Hotomannus legendum *vetere ritu*.

(4) Jac. Gothofredus ad l. un. Cod. Theod. *de Omiss. act. impetr.* recte interpretatur Majus *judicium*, judicium Præfectorum, Proconsulum; Minus autem, judicium Præsidum aliorumque Clarissimorum.

olim Cognitiones *quæ dicebantur* Extraordinariæ; *ideo quod omisso solemni judiciorum ritu ac ordine peragerentur. Hinc in Rubrica hujus Tituli* DE INTERDICTIS, *Tribonianus addidit* SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBUS QUÆ PRO HIS COMPETUNT; *nimirum de quibuslibet rebus de quibus olim Interdicta proprie dicta reddebantur. Ad eas proinde actiones extraordinarias (quæ et ipsæ in toto Jure, quamvis abusive,* INTERDICTA *appellantur) tractanda sunt quæcumque toto hoc libro, sive de Interdictis in genere, sive de unaquaque Interdicti specie traduntur: cum in his idem Jus omnino servatum sit, præter judiciorum ordinis solennitatem.*

Et hoc est quod rescribunt Diocletianus et Maximianus, quorum tempore jam cœperat jus extra ordinem dici, ut mox supra vidimus: Interdicta licet in extraordinariis judiciis proprie locum non habent; tamen ad exemplum eorum res agitur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

In his porro cognitionibus necesse non erat actionem denuntiare, et tempora observare intra quæ allegationes proponi solebant; sed hæ statim inter ipsa cognitionis auspicia proponendæ erant. l. 4. *Cod.* h. tit. *et l.* 6. *Cod. Theod.* de Denunt. vel edit. Rescr.

TITULUS II.

QUORUM BONORUM.

I. HOC *Interdicto, is qui Bonorum possessionem a Prætore impetravit; Bona illa restitui sibi petit; adversus illos qui ea pro herede aut Pro possessore possident, aut possidere intelliguntur.*

Ait Prætor: « QUORUM BONORUM ex Edicto meo » illi possessio data est, quod de his bonis Pro he» rede aut Pro possessore possides; possideresve, » si nihil usucaptum esset, quod (1) quidem dolo » malo fecisti uti desineres possidere; id illi resti» tuas ». *l.* 1. ULP. LIB. 67. AD ED.

II. Hoc Interdictum restitutorium est; et ad universitatem Bonorum, non ad singulas res pertinet; et appellatur QUORUM BONORUM, et est apiscendæ possessionis universorum Bonorum. *d. l.* 1. § 1.

De vi hujus Interdicti ita Diocletianus et Maximianus rescribunt: Sive ex Edicto sororis patruelis intestatæ sine liberis defunctæ, recte petita Bonorum possessione quæsisti successionem, ac negotium integrum est: quæ (quum moreretur) ejus fuerunt, secundum Interdicti QUORUM BONORUM tenorem, ab his qui Pro herede vel Pro Possessore possident, dolove malo fecerint quo magis desierint possidere, tibi Rector provinciæ restitui efficiet. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Ita etiam Arcadius et Honorius. Constat virum a bonis intestatæ uxoris, superstitibus consanguineis, esse extraneum: cum Prudentium omnia responsa, et lex ipsa naturæ successores eos faciunt. Ergo jubemus, ut omnibus frustrationibus amputatis, per Interdictum QUORUM BONORUM in petitorem corpora transferantur; secunda actione proprietatis (2) non exclusa. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

III. Interdicto QUORUM BONORUM debitores hereditarii non tenentur (3); sed tantum corporum possessores. *l.* 2. PAUL. LIB. 20. AD ED.

IV. *Qui hoc Interdicto experitur, probare debet se in ea causa esse ut ad Bonorum possessionem admitti debuerit.*

Unde Severus et Antoninus. Hereditatem ejus quem patrem tuum fuisse dicis, petiturus; judicibus qui super ea re cognituri erunt, de fide intentionis allega. Quamvis enim Bonorum possessionem ut præteritus agnovisti; tamen Interdicto QUORUM BONORUM, non aliter possessor constitui poteris; quam si te defuncti filium esse, et ad hereditatem vel Bonorum possessionem admissum probaveris. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

(1) Id est, *possideresve* nisi dolo malo desiisses possidere.

(2) Petitionem hereditatis intellige.

(3) Atqui tenentur *Petitione hereditatis.* Disparitas est quod in Interdicto vertitur causa possessionis; debitores autem hereditarii nihil hereditarium possident cum JURA non possideantur.

TITULUS III.

QUOD LEGATORUM.

I. Hoc Interdictum vulgo Quod Legatorum appellatur. *l.* 1. Ulp. lib. 67. ad Ed.

Est autem et ipsum adipiscendæ possessionis. *d. l.* 1. § 1.

Et continet hanc causam; ut, quod quis Legatorum nomine, non ex voluntate heredis occupavit, id restituat heredi.

Etenim æquissimum Prætori visum est; unumquemque non sibi ipsum Jus dicere occupatis Legatis, sed ab herede petere. *d. l.* 1. § 2.

Mero siquidem Jure, Legatarius Vindicationis *poterat rem legatam occupare : ut vid. Tit.* de Legatis. *Part.* 3. *Sect.* 3. *in pr. Sed adversus hunc rigorem Prætor heredi succurrit hoc Interdicto.*

De eo quoque ita rescribunt Diocletianus et Maximianus. Heredi scripto satis idonee Lege Falcidia, si exhausta legatis successio probetur, per Quartæ retentionem prospectum est. Unde si legatarius vel fideicommissarius, non consentiente patre tuo quem asseveras testatori successisse, ut Bonorum possessionem accepisse, relicta sibi Legata vel fideicommissa detinuit; secundum sententiam Interdicti quod adversus legatarios scriptis heredibus propositum est; oblata satisdatione (1) quam præstari oportet, in possessionem te constitui, ut ita retentione competenti utaris, experiri potes. *l. un. Cod. h. tit.*

Videbimus 1.° *Quæ requirantur ut quis hoc Interdicto teneatur;* 2.° *Quibus et sub qua lege competat;* 3.° *De ejus effectu.*

ARTICULUS I.

Quæ requirantur ut quis huic Interdicto sit obnoxius.

Ut quis hoc Interdicto conveniri possit, hæc concurrere oportet. 1.° *Ut possideat, dolove desierit possidere;* 2.° *Ut titulo Legati;* 3.° *Ut citra voluntatem heredis.*

§ 1. *Oportere ut quis possideat.*

II. *Hoc Interdicto non convenitur nisi qui possidet.* Unde est quæsitum, si ususfructus vel usus fuerit alicui relictus, cumque occupaverit; an hoc Interdicto restituere sit compellendus? Movet, quod neque ususfructus neque usus possidetur, sed magis tenetur (2). Potest tamen defendi, competere Interdictum. Idem dicendum est et in servitute (3) relicta. *l.* 1. § 8. Ulp. lib. 67. ad Ed.

Item Quæsitum est, si quis Legatorum servandorum causa missus sit in possessionem, an hoc Interdicto teneatur ad restitutionem? Movet illud primum, quod non possidet is qui missus est in possessionem Legatorum causa, sed potius custodit : deinde quod Prætorem habet hujus rei auctorem. Tutius tamen erit dicendum, hoc Interdictum competere; maxime si satisdatum sit jam Legatorum nomine, nec recedat : tunc enim etiam possidere (4) videtur. *l.* 1. § 9. Ulp. lib. 67. ad Ed.

III. *Jam vero* Quod ait Prætor, Aut dolo desiit possidere; sic accipere debemus, desiit facultatem habere (5) restituendi. *d. l.* 1. § 7.

§ 2. *Oportere ut titulo Legati possideat.*

IV. *Non tenetur hoc Interdicto, nisi qui titulo Legati aut fideicommissi possidet.*

Quod Si quis ex mortis causa donatione possideat, utique cessabit Interdictum (6) : quia (7) portio Legis Falcidiæ apud heredem ipso Jure remanet, etsi corporaliter res in solidum translatæ sunt. *d. l.* 1. § 5.

(1) De qua supra lib. 36. Tit. *Ut Legat. seu fideicomm. causa cav.*

(2) *Tenetur* corpus scilicet in quo quis usumfructum sibi vindicat. Sensus est : Quum legatarius ususfructus puta fundi, citra voluntatem heredis ingressus est fundum et eo fruitur; magis dici debet, fundum ab eo *teneri*, quam jus ususfructus ab eo *possideri :* cum jura proprie non possideantur. Unde videri possit non dandum adversus eum hoc Interdictum, quod nonnisi in possessorem datur. Hæc ratio dubitandi. Verum ratio decidendi est, eum saltem quasi possidere hunc usumfructum : quod sufficit; cum Interdicta etiam de quasi-possessione competant.

(3) Prædiali. Scilicet si testator legaverit mihi vicinum prædium habenti, jus aquæ ducendæ per fundum suum; et ego cœperim ducere aquam citra voluntatem heredis.

(4) Jam non potest videri esse in possessione nomine heredis, ex causa Decreti quo missus est in possessionem; cum hæc missio satisdatione data extincta sit, supra lib. 36. Tit. *Ut in Possess. leg.* N. 15. Ergo nunc suo nomine possidet.

(5) Id est, non solum eum qui proprie loquendo *desiit possidere*, quod de his dici non posset quæ possessionem non recipiunt; sed generaliter quisquis dolo *desiit habere facultatem restituendi* quod citra voluntatem heredis occupavit.

(6) Quia donatarius non occupavit possessionem rerum mortis causa donatarum, sed ipsi a defuncto traditæ sunt. Est autem Interdictum de eo quod quis occupavit.

(7) Præoccupat hanc objectionem : Quomodo ergo heres Falcidiam servabit, quam ex rebus mortis causa donatis æque ac ex Legatis detrahere potest? respondet autem heredem citra hoc Interdictum, Falcidiam servaturum; vindicando scilicet portionem quæ ex Lege Falcidia ipsi competit; *quia* (inquit) *portio, etc.* Igitur non est necessarium hoc Interdictum adversus donatarios mortis causa; quemadmodum erat necessarium adversus legatarios, a quibus ante Justinianum Falcidia nonnisi per retentionem servari poterat.

V. *Multo minus tenetur, qui Pro herede aut Pro possessore possidet.*

Quia autem nonnunquam incertum est utrum quis Pro Legato, an Pro herede vel Pro possessore possideat; bellissime Arrianus scribit, Hereditatis petitionem instituendam, et hoc Interdictum reddendum: ut sive quis Pro herede vel Pro possessore, sive Pro Legato possideat, hoc Interdicto teneatur (1). Quemadmodum solemus facere, quoties incertum est quæ potius actio teneat: nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit. *d. l.* 1. § 4.

VI. *Modo autem quis ex causa Legati possideat, nil refert quæ Legati species fuerit.* Qui vero ex causa præceptionis, utique tenetur hoc Interdicto; sed pro ea scilicet parte quam jure Legati habet, non etiam pro ea quam quasi heres habet. Idemque erit dicendum, et si alio genere Legati uni ex heredibus legatum (2) sit: nam et hic dicendum est, pro ea parte qua heres est, cessare Interdictum. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. 67. ad Ed.

VII. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicemus cui legatum est, verum heredem quoque ejus cæterosque successores. *d. l.* 1. § 10.

Igitur Illud tenendum; Sive a te, sive ab eo in cujus locum successisti, possideri aliquid cœptum est; Interdicto huic [a] locum fore.

In locum successisse accipimus, sive per universitatem, sive in rem (3) bis sit successum. *d. l.* 1. § 13.

§ 3. *Oportere ut citra voluntatem heredis possideat.*

VIII. Quod ait Prætor, Voluntate ejus ad quem ea res pertinet, ita erit interpretandum; ut, si post aditam hereditatem, vel Bonorum possessionem agnitam, voluntas accommodata est legatario ut possideret, Interdictum cesset. Quod si ante aditam hereditatem Bonorumve possessionem agnitam hoc factum est, rectius dicetur eam voluntatem non nocere debere. *d. l.* 1. § 11.

Prodest autem possedisse; quotiens voluntate ejus ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. Sed etsi postea voluntas accessit ejus ad quem ea res pertinebat, tamen prodesse possessori debere.

Unde si quis cœpit quidem ex voluntate ejus ad quem ea res pertinet, possidere; postea vero voluntas non perseverat, nihil noceat: quia semel possideri cœpit ex voluntate. *d. l.* 1. § 14.

IX. *Quid autem Juris in specie sequenti?* Si alter ex heredibus, iisve ad quos ea res pertinet, voluerit rem a legatario possideri; alter non: ei qui noluit, Interdictum competet; ei qui voluit, non competere palam est. *d. l.* 1. § 15.

Similiter Si duæ res Legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate; eveniet ut altera revocari possit, altera non.

Idemque erit probandum et in una re, cujus pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est. Nam pars sola per Interdictum auferetur. *d. l.* 1. § 12.

ARTICULUS II.

Quibus, et sub qua lege hoc Interdictum competat.

X. *Hoc Interdictum heredi et bonorum possessori competit. Sed et* Hoc Interdictum, et heredem heredis bonorumque possessoris habere, propter utilitatem hujus, dicendum est; necnon cæteros quoque successores. *d. l.* 1. § 3.

XI. *Sub ea autem lege hoc Interdictum heredi competit, ut legatario satisdederit Legati nomine.*

Satisdatum sic arbitror; si sic datum sit, ut legatario vel ipso Jure acquisita sit idonea cautio, vel per Mandati actionem acquiri (4) possit: et tunc Interdicto locum fore. *d. l.* 1. § 27.

Quinetiam Si legatarius repromissione retentus (5) fuit; dandum est Interdictum. Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit (6) sibi caveri. *l.* 2. § 3. Paul. lib. 63. ad Ed.

Sed etsi omnino cautum non sit; si per bonorum possessorem non fiet, datur Interdictum.

Et Quod ait Prætor, Si per bonorum possessorem non stat ut satisdetur, sic accipimus; si paratus sit satisdare. Non ego offerre debet satisdationem; sed petenti satis, moram non facere. *d. l.* 2. § 1.

XII. *Tempore autem quo editur Interdictum, inspicitur an satisdatum sit et an per heredem non stet. Nam* Quod ait Prætor Nisi satisdatum sit, accipere debemus si perseveret satisdatum; scilicet ut si non perseveret cautum, mittatur in possessionem Legatorum servandorum causa. *L.* 1. § 16. Ulp. lib. 67. ad Ed.

Pariter Si per legatarium factum sit quominus satisdetur, licet cautum non sit, tenetur Interdicto. Sed si forte factum sit per legatarium quominus satisdetur; eo autem tempore quo editur Interdictum, satis accipere paratus sit: non competit Interdictum, nisi satisdatum sit. Item si per bonorum possessorem stetit quominus satisdaret, sed modo paratus est cavere; tenet Interdictum. Illud enim tempus inspicitur, quo Interdictum editur. *d. l.* 2. § 4.

XIII. *Observandum superest quod;* Si quarum-

(1) Aliquid deesse videtur, nimirum hæc verba *alterutra actione*; scilicet Petitione hereditatis, vel actione ex hoc Interdicto.

(2) Hinc liquet errare eos qui putant, heredi non aliter nisi per præceptionem legari posse.

[a] *Florent.* hoc.

(3) Titulo singulari.

(4) Puta; cautum sit ejus procuratori.

(5) Id est, contentus.

(6) Concinnius legitur *voluit.* Wissenbach.

dam rerum nomine satisdatum sit, quarumdam non sit satisdatum, earum rerum nomine sine impedimento agi poterit de quibus satisdatum est, cæterarum non poterit. *d. l.* 1. § 18.

Diversum est, si postea pars Legato accreverit. Nam hoc nomine tenentur fidejussores, in totum(1). *l.* 2. PAUL. LIB. 63. AD ED.

ARTICULUS III.

De hujus Interdicti effectu.

XIV. *Jubet Prætor* HEREDI RESTITUI, *ut ab herede petatur.* Redigit igitur ad heredem [a], per hoc Interdictum, ea quæ Legatorum nomine possidentur; ut perinde legatarii possint eum convenire (2). *l.* 1. § 2.] *redigit.* ULP. LIB. 67. AD ED.

XV. *At vero* Ex hoc Interdicto qui non restituit, in id quod interest debet condemnari. *l.* 2. § 2. PAUL. LIB. 63. AD ED.

(1) Si rei Legatæ (V. G. Legato fundo) pars accrevit, puta per alluvionem; etsi nominatim de hac parte quæ post satisdationem accrevit, non est cautum; tamen intelligitur cautum. REI enim appellatione, omne futurum incrementum continetur.

[a] *Florent.* heredes.

(2) Ita, si duntaxat res Legatas occupaverunt, quum a nemine possiderentur; jacente adhuc hereditate, aut saltem possessione earum ab herede nondum apprehensa. Aliud est, si per vim. Ad eos enim qui per vim rapiunt, proprie pertinet lex 13. ff. *Quod met. caus.* et similes; in quibus statuitur, jure suo excidere eos qui rem vel suam vel sibi debitam, temere et sine judice occupant. Quod si non per vim, sed dolo subripuerunt; adhuc dicendum videtur, excidere eos a jure rei Legatæ: ut vid. supra ad Titulos *de Legatis*, N. 453.

TITULUS IV.

NE VIS FIAT EI QUI IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT.

I. AIT Prætor: « SI QUIS dolo malo fecerit quominus quis permissu meo, ejusve cujus ea jurisdictio fuit in Possessionem bonorum sit; in eum IN FACTUM judicium, quanti ea res fuit ob quam In Possessionem Missus Erit, dabo ». *l.* 1. ULP. LIB. 72. AD ED.

Hoc Interdictum summa providentia Prætor proposuit. Frustra enim In Possessionem mitteret rei servandæ causa, nisi Missos tueretur, et prohibentes venire In Possessionem coerceret. *d. l.* 1. § 1.

Circa hoc Interdictum, videndum quando huic sit locus, quibus competat et adversus quos, quid in eo veniat, quando cesset; denique quibus aliis rationibus subveniatur ei, qui quum Missus est In Possessionem, possidere prohibitus est.

ARTICULUS I.

Quando huic Interdicto locus sit, quibus competat et adversus quos, et quid in eo veniat præstandum.

§ 1. *Quando locum habeat.*

II. *Huic Interdicto locus est, quum quis in Possessionem Missos possidere prohibuit; et quidem dolo malo.*

Unde Si quis ideo Possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel si nexam, vel certe non esse debitoris; consequens est, ut hoc Edicto non teneatur. *l.* 1. § 4. ULP. LIB. 72. AD ED.

Hinc hoc Edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat, quia affectu carent. Sed pupillum eum accipere debemus, qui doli capax non est: cæterum si jam capax sit, contra erit dicendum. *d. l.* 1. § 6.

III. *Nec refert an quis prohibuerit ingredi, an jam ingressum expulerit. Nam* Hæc actio non tantum eum tenet qui prohibuit quem venire In Possessionem, sed etiam eum (1) qui Possessione pulsus est, quum venisset In Possessionem. Nec exigitur ut Vi fecerit, qui prohibuit. *d. l.* 1. § 3.

IV. *Neque solum quum quis Missos In Possessionem possidere prohibet, hoc Interdictum dat Prætor:* Sed et ex alia causa hoc judicium proposuit; si eo tempore quo in Possessionem Mitti desiderabat, Prætoris adeundi potestas non fuerit. Scilicet ut, si quum potestas Prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet judicium qui damnum passus est. *l.* 4. § 3. ULP. LIB. 69. AD ED.

(1) Legendum videtur, *eum a quo quis.*

§ 2. *Quibus competat hoc Interdictum, et adversus quos.*

V. Est autem generale hoc Edictum. Pertinet enim ad omnes qui In Possessionem a Prætore Missi sunt. Convenit enim Prætori, omnes quos ipse In Possessionem misit, tueri. *d. l.* 1. § 2.

Unde et Per Interdictum etiam ei subvenit Prætor, qui Damni infecti ab eo In Possessionem Missus est; Ne ei Vis fiat. ULP. LIB. 69. AD ED.

VI. *Item* Suo quis an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. Hæc enim (1) verba QUANTI EA RES EST, referenda sunt ad personam domini. *l.* 2. PAUL. LIB. 59. AD ED.

VII. Item tam is tenetur qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit. *d. l.* 2. § 1.

Sed et is cujus nomine alter prohibuit, tenetur. Ergo et si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem; si modo solvendo sit tutor. Sed et ipsum tutorem posse conveniri Julianus scribit. *l.* 1. § 6. ULP. LIB. 72. AD ED.

Hinc etiam, Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit a Possessione; in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint. *d. l.* 1. § 7.

§ 3. *Quid veniat in hoc Interdicto.*

VIII. *Venit in hoc Interdicto, Quanti ea res erit.* Hæc verba QUANTI EA RES ERIT OB QUAM IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT, continent utilitatem creditoris; ut quantum ejus interest Possessionem habere, ei tantum qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob falsum creditum vel ob falsam petitionem Missus In Possessionem, vel si exceptione summoveri potuit; nihil ei debet prodesse hoc Edictum, quia propter nullam causam In Possessionem Missus est. *d. l.* 1. § 5.

Consonat quod ait Paulus: Prætor in eum qui neque cavit, neque possidere passus est eum qui Missus est, judicium pollicetur; in tantum quantum præstare eum oporteret si de ea re cautum fuerat. *l.* 4. § 2. ULP. LIB. 69. AD ED.

ARTICULUS II.

Quando cesset hoc Interdictum.

IX. *Hoc Interdictum cessat, quum cessare debet Missio In Possessionem; ut si quis Missus sit eo quod ipsi non satisdaretur, et ei satisdatio offeratur.*

Unde Paulus. Pœna autem ejus qui non promittit vel satis non dat, hæc est; ut In Possessionem Mittatur adversarius. Sive ergo promittat, sive per eum non fiat quominus promittat, non tenebit Interdictum; repulso per exceptionem eo qui experitur. *d. l.* 4. § 1.

X. *Denique* Hanc actionem, excepta Legatorum missione, intra annum competere, et non postea, sciendum est; cum sit pœnalis: in heredes similesque personas dabitur; nisi in id quod ad eas pervenit. Sed heredi similibusque personis dabitur.

Nam (2) quum prohibitus quis est, legatorum vel fideicommissorum causa Possessionem adipisci; tunc actio et perpetua est, et in heredem dabitur: quia est in potestate successorum evitare Interdictum (3), satisdatione oblata. *l.* 1. § 8. ULP. LIB. 72. AD ED.

ARTICULUS III.

Quibus aliis rationibus subvenitur Misso In Possessionem, quum prohibetur possidere.

XI. *Non solum per hoc Interdictum, sed et per actionem IN FACTUM subvenitur Misso In Possessionem, quum possidere prohibetur.*

Unde Ulpianus. Prætor ventrem In Possessionem Mittit et hoc Interdictum prohibitorium et restitutorium est. Sed si mulier velit IN FACTUM actione uti, ad exemplum creditorum, magis quam Interdicto; posse eam experiri, sciendum est. *l.* 3. § 2. ULP. LIB. 68. AD ED.

Hoc autem non speciale est ventri. Sed sive rei servandæ causa, sive legatorum, aut ventris nomine In Possessionem Missi fuerint; habent ex hoc Edicto IN FACTUM actionem, sive dolo [a] sive (4) aliter prohibuerint. *l.* 1. § 2. ¶ *sed sive.* ULP. LIB. 72. AD ED.

Generaliter Item subjectum: Si ex alia causa In Possessionem Missus prohibitus esse dicetur, habere IN FACTUM actionem. *l.* 4. § 4. ULP. LIB. 69. AD ED.

XII. *Sed et per manum militarem subvenitur Misso In Possessionem.*

(1) Præoccupat objectionem: Quomodo (inquies) ei qui, quum alieno nomine in Possessionem veniret, prohibitus est, hoc Interdictum competet? Nihil enim ejus interest. Porro in hoc Interdicto id venit, QUANTI RES EST; quanti interest. Respondet autem, Non ideo minus ei competere Interdictum. Sufficit enim quod interest ejus cujus negotium gerebat. Hæc enim verba *Quanti res est*, referuntur ad id quod interest domini negotii. Et quidem dici potest, etiam procuratoris qui agit, eatenus interesse quatenus domini negotii interest; cum suas actiones ipsi *Mandati* judicio præstare teneatur.

(2) Pro *sed.*

(3) Quum ex causa crediti Missio facta est, Interdictum gravius est; cum in hoc competat ut solvatur; et ideo anno concluditur. Ex causa autem quæ hic proponitur, levius est; cum *oblata satisdatione* possit vitari Interdictum: ideo perpetuum est. Glossa.

[a] *Alias* dolo.

(4) Atqui huic Edicto locus non est, nisi quum dolo quis prohibuit, supra art. 1 in princ. Quare probo lectionem eorum qui legunt *sive dominus sive aliter*, etc.

Unde Ulpianus. Si quis Missus fuerit In Possessionem fideicommissi servandi causa, et non admittatur; potestate ejus inducendus est in Possessionem, qui eum misit. Aut si quis volet uti Interdicto, consequens erit dicere Interdictum locum habere. Sed melius erit dicere, extra ordinem ipsos jure suæ potestatis (1) exequi oportere Decretum suum; nonnunquam etiam per manum militarem. *l.* 3. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Hoc obtinet non solum quum in bona hereditaria, sed et quum in bona heredis quis Missus est. Idem enim Ulpianus ait : Constitutum est ab Antonino (2) ut etiam in bona heredis quis admittatur, certis modis. Si quis igitur in bonis non admittatur, dicendum est actionem hanc utilem competere : cæterum poterit uti et extraordinaria executione. *d. l.* 3. § 1.

(1) Puta, mulctæ dictione.

(2) Cujus rescriptum in l. 6. § 16. ff *Ut in Possess. leg.* quam vide supra lib. 36. *d. tit.* N. 20.

TITULUS V.

DE TABULIS EXHIBENDIS.

I. Prætor ait : « Quas Tabulas Lucius-Titius ad » causam testamenti sui pertinentes reliquisse dice» tur; si hæ penes te sunt, aut dolo malo tuo fac» tum est ut desinerent esse, ita eas illi Exhibeas.

« Item si libellus, aliudve quid relictum esse » dicetur, Decreto comprehendam ». *l.* 1. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Hoc Interdictum, Exhibitorium est. *l.* 3. § 7. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Videndum 1.° Ad quas Tabulas pertineat; 2.° Quibus et adversus quos competat, et quandiu; 3.° Quid in eo veniat, et quibus casibus cesset.

ARTICULUS I.

Ad quas Tabulas hoc Interdictum pertineat.

II. Hoc Interdictum pertinet, non tantum ad testamenti Tabulas, verum ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent : ut puta et ad codicillos pertinet. *sup. d. l.* 1. § 2.

Sive autem valet testamentum, sive non; vel quod ab initio inutiliter factum est, sive ruptum sit, vel in quo alio vitio; sed etiamsi falsum esse dicatur (1), vel ab eo factum qui testamenti factionem non habuerit; dicendum est, Interdictum valere. *d. l.* 1. § 3.

Sed etsi de statu disceptetur, si testator filiusfamilias vel servus hoc fecisse dicatur; et hoc Exhibebitur. *d. l.* 1. § 7.

Illud absque dubio est; quod, Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur (2); habet locum Interdictum. *d. l.* 1. § 8.

Idem est et si is qui testamentum fecit, apud hostes decessit (3). *d. l.* 1. § 9.

Item Sive supremæ Tabulæ sint, sive non sint, sed priores; dicendum, Interdictum hoc locum habere (4). *d. l.* 1. § 4.

Proinde et si plures Tabulæ sint testamenti, quia sæpius fecerat, dicendum est, Interdicto locum fore. Est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum Exhiberi debeat. *d. l.* 1. § 6.

Sed etsi deletum sine dolo sit testamentum (*d. l.* 1. § *fin.*); vel totum, vel pars ejus (*l.* 2. Paul. lib. 64. ad Ed.); locum habet hoc Interdictum. *l.* 3. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Item Si Tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint, omnes Interdicto isto continentur; quia unum testamentum est. *d. l.* 3. § 1.

Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti sive perfectam, sive imperfectam, Interdictum hoc pertinere. *d. l.* 1. § 5.

III. Hoc Interdictum ad vivi Tabulas non pertinet; quia verba Prætoris, Reliquerit fecerunt mentionem. *d. l.* 1. § 10.

(1) Nondum tamen actio mota sit. Nam si jam mota esset, non deberet testamentum Exhiberi, sed deponi : infra N. fin.

(2) Nam de his bonis etiam filiifamilias testari possunt : ut vid. supra lib. 28. Tit. *Qui testam. fac.* N. 1.

(3) Nam fictione Legis Corneliæ, decessisse intelligitur ultimo momento quo liber fuit; adeoque testamentum ejus valet : d. tit. *Qui testam. fac.* N. 3.

(4) Fortasse enim probabo posteriores esse injustas, adeoque priores valere. Ergo interim debent priores mihi Exhiberi.

Hinc Si ipse testator dum vivit, Tabulas suas esse dicat, et Exhiberi desideret; Interdictum hoc locum non habebit. Sed Ad exhibendum (1) erit agendum, ut exhibitas vindicet. Quod in omnibus qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est. *l.* 3. § 5. Ulp. lib. 68. ad Ed.

ARTICULUS II.

Quibus et adversus quos hoc Interdictum detur, et quandiu duret.

§ 1. *Quibus detur, et quandiu.*

IV. Solent autem Exhiberi Tabulas desiderare, omnes omnino qui quid in testamento ascriptum habent. *d. l.* 3. § 10.

V. Interdictum hoc, et post annum competere (2) constat. *d. l.* 3. § 16.

Sed et heredi cæterisque successoribus competit. *d. l.* 3. § 17.

Nec refert an ex primis, an ex secundis Tabulis vocentur.

Hinc Valerianus et Gallienus. Si in potestate patris fuerunt impuberes filii; et vos eis estis substituti, atque ita ad vos intra pubertatem illis decedentibus cœpit hereditas pertinere: de Exhibendis testamenti Tabulis, Interdicto uti potestis. *l. un. Cod. h. tit.*

§ 2. *Adversus quos competat.*

VI. *Datur hoc Interdictum adversus eum qui Tabulas detinet, suo vel alieno nomine; et adversus eum cujus nomine detinentur.*

Igitur Si Tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt a Titio; hoc Interdicto agendum est, et cum eo qui detinet, et cum eo qui deposuit. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Proinde et si custodiam Tabularum æditiuus (3) vel tabularius suscepit, dicendum est teneri eum Interdicto. *d. l.* 3. § 3.

Quod Si penes servum Tabulæ fuerint, dominus Interdicto tenebitur. *d. l.* 3. § 4.

VII. Si quis dolo malo fecerit quominus penes eum Tabulæ essent, nihilominus hoc Interdicto tenebitur. *d. l.* 3. § 6.

Obiter nota. Nec præjudicatur aliquid Legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit. Nemo enim idem impune retinet Tabulas, quod majus facinus admisit: cum Exhibitis Tabulis admissum ejus magis manifestetur. Et posse aliquem dolo malo facere, ut in eam Legem non incidat: ut puta si neque amoverit, neque celaverit Tabulas; sed idcirco alii tradiderit, non eas interdicenti Exhiberet; hoc est, si non supprimendi animo vel consilio fecit, sed ne huic Exhiberet. *d.* § 6. ¶ *nec præjudic.*

Diximus adversus eum qui dolo desierit possidere, hoc Interdictum dari. Circa quod observa: Si sint Tabulæ apud pupillum, et dolo tutoris desierint esse; in ipsum tutorem competit Interdictum. Æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum. *l.* 4. Paul. lib. 69. ad Ed.

ARTICULUS III.

Quid veniat in hoc Interdicto, et quando cesset.

§ 1. *De Exhibitione facienda; et quæ condemnatio sequatur, si non exhibeatur.*

VIII. Si quis forte confiteatur penes se esse testamentum, jubendus est Exhibere; et tempus ei dandum est ut Exhibeat, si non potest in præsentiarum Exhibere. Sed si neget se Exhibere posse, vel oportere; Interdictum hoc competit. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 68. ad Ed.

IX. Quid sit Exhibere, videamus. Exhibere hoc est, materiæ ipsius apprehendendæ copiam facere. *l.* 3. § 8. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Exhibere autem apud Prætorem oportet, ut ex auctoritate ejus signatores admoniti, venirent ad recognoscenda signa. Et, si forte non obtemperent testes, Labeo scribit coerceri eos a Prætore debere. *d. l.* 3. § 9.

X. Condemnatio autem hujus judicii, Quanti interfuit æstimari debet. *d. l.* 3. § 11.

Quare si heres scriptus hoc Interdicto experiatur, ad hereditatem referenda est æstimatio. *d. l.* 3. § 12.

Et si legatum sit; tantum venit in æstimationem, quantum sit in legato. *d. l.* 3. § 13.

Et si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente sic æstimandum est. Nec compelli debebit ad cavendum, ut se restituturum caveat quidquid consecutus est, si conditio defecerit: quia pœna contumaciæ præstatur ab eo qui non Exhibet. *d. l.* 3. § 14.

Inde quæritur: Si hinc consecutus æstimationem legatarius, postea legatum petat; an sit audiendus? Et putem, si heres idem præstitit, exceptione Doli repellendum; si alius, repelli non oportere. Et ideo

(1) Actione ad *Exhibendum*, de qua supra lib. 10. tit. 4.

(2) Cujacius legit *non competere.* Et certe ita Paulus *Sent. IV.* tit. 7. § 6. *Edicto Perpetuo cavetur, ut si Tabulæ testamenti non appareant, de eorum Exhibitione Interdicto reddito,* Intra annum *agi possit; quo ad Exhibendum compellitur qui supprimit.* Vide ad hunc locum Notas Cujacii, item Observ. XVI. 28. Alii lectionem vulgatam tuentur; et ad textum Pauli respondent, hasce sententias ab Aniano collectas et interpolatas non habere Juris auctoritatem. Bachov. ad Treutl. V. 2. *Disp.* 25. Th. f.

(3) Solebant enim in æde sacra deponi. Julius-Cæsar, et Augustus, apud Vestales testamenta sua deposuerunt: ut refert Suetonius in Julio n. 83. in Octavio n. 101.

et si heres sit, qui, Interdicto usus, est æstimationem consecutus; eadem (1) est distinctio. *d. l.* 3. § 15.

§ 2. *Quibus casibus cesset hoc Interdictum.*

XI. *Duobus casibus cessat. Nimirum* De Tabulis proferendis Interdictum competere non oportet; si hereditatis controversia (2) ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem pertinet (3). Itaque in æde sacra interim deponendæ (4) sunt, aut apud virum idoneum. *l.* 5. Javolen. lib. 13. ex Cassio.

(1) Scilicet ut si ipse possessor hereditatis præstiterit, repellatur heres a Petitione hereditatis; si extraneus præstiterit, non repellatur.

(2) Jam mota.

(3) Scilicet (ut Glossa interpretatur) si falsum testamentum dicatur.

(4) Quia periculum esset ne corrumperentur, si earum apprehendendarum daretur copia.

TITULUS VI.

NE QUID IN LOCO SACRO FIAT.

I. Ait Prætor: « In Loco Sacro Facere, inve eum » immittere quid veto ». *l.* 1. Ulpian. lib. 68. ad Ed.

Hoc Interdictum prohibitorium est simul et restitutorium. Enimvero, quamvis id quod in loco publico ædificatum quis habet, etsi non jure, tollere tamen non cogatur: ut videb. Tit. VIII infra; Locorum Sacrorum diversa causa est. In Loco enim Sacro non solum Facere vetamur, sed et factum restituere jubemur. Hoc, propter religionem. *l.* 2. § 19. *ff. Ne quid in loc. publ.* Ulp. lib. 68. ad Ed.

Hoc Interdictum de Sacro Loco, non de Sacrario (1) competit. *d. l.* 1. § 1.

Cæterum de omnibus locis quæ divini juris sunt, competit, puta de Locis sanctis. Enimvero In muris, itemque portis, et aliis sanctis Locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur. *l.* 2. Hermogenian. lib. 3. Juris epitom.

Et Neque muri neque portæ habitari sine permissu Principis, propter fortuita incendia (2), possunt. *l.* 3. Paul. lib. 5. sentent.

II. *Cæterum* Quod ait Prætor Ne quid in Loco Sacro Fiat, non ad hoc pertinet quod ornamenti causa fit; sed quod deformitatis vel incommodi. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 63. ad Ed.

III. *Hoc Interdictum videtur esse Populare. Maxime autem competit his qui horum locorum curam habent.* Sed *enim* cura ædium Locorumque Sacrorum, mandata est his qui ædes sacras curant. *d. l.* 1. § 3.

(1) *Sacrarium a Sacro* in quo differat, vide supra lib. 1. Tit. *de Divis. rer.* N. 3.

(2) Ideoque circa portas et muros familia publica excubabat. l. 1. ff. *de Offic. Præf. vigil.*

TITULUS VII.

DE LOCIS ET ITINERIBUS PUBLICIS.

In *hoc Titulo et quatuor sequentibus exponuntur quæ spectant Loca Publica, et præsertim vias publicas. Harum maxima fuit Antiquis cura. Hinc et peculiaria numina eis præesse finxerunt, quæ apud Plautum* Lares viales *appellantur; et earum curam peculiaribus Magistratibus demandaverant, qui fuisse videntur hi quos Varro* de Ling. Lat. IV *circa princ.* Vio-Curos *appellat. Hinc quoque tot inventa de viis publicis Interdicta.*

I. *Primum ex his, quod hoc Titulo proponitur, viis et omnibus Locis Publicis commune est.*

Hoc Interdicto Cuilibet in Publicum petere permittendum est, id quod ad usum omnium pertineat,

veluti vias publicas, Itinera publica. Et ideo quolibet postulante de his interdicitur. *l.* 1. Pompon. lib. 30. ad Sabin.

Daturque hoc Interdictum adversus eos qui Loca quasi privato jure sua essent, usurpare tentarent; aut quid in his ædificarent, puta monumentum. Nam Nemini licet in via publica monumentum extruere. *l.* 2. Ulp. lib. 48. digest.

II. *Maxime autem ad vias hoc Interdictum pertinet; et non solum ad militares, sed ad vicinales.*

Enimvero Viæ vicinales quæ ex agris privatorum collatis factæ sunt (1) quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. *l.* 3. Ulp. lib. 33. ad Sabin.

Nota. Sed inter eas, et cæteras vias Militares, hoc interest; quod viæ militares exitum ad mare, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est. Nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine nullo exitu intermoriuntur. *d. l.* 3. § 1.

III. *Via autem Publica hoc Interdicto vindicatur, quantovis tempore populus ea usus non fuerit.*

Nam Viam publicam populus non utendo amittere non potest. *l.* 2. *ff. de Via publ. et itin.* Javol. lib. 10. ex Cassio.

(1) De quibus latius Tit. seq. Art. 2. § 1.

TITULUS VIII.

NE QUID IN LOCO PUBLICO VEL ITINERE FIAT.

Quatuor *Interdicta hoc Titulo proponuntur; de quibus, singulis Articulis agendum.*

ARTICULUS I.

De Interdicto quo Prætor in Loco Publico illud ædificari vetat, ex quo damni quidpiam aliquis sentire posset.

I. In Loco Publico Prætor prohibet ædificare; et Interdictum proponit. *l.* 1. Paul. lib. 64. ad Ed.

Prætor ait: « Ne quid in Loco Publico facias, » inve eum locum immittas, qua ex re quid illi » damni detur; præterquam quod Lege, Senatus- » consulto, Edicto, Decretove Principum tibi » concessum est. De eo quod factum erit, Inter- » dictum non (1) dabo ». *l.* 2. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Et tam Publicis utilitatibus quam privatorum, per hoc prospicitur. Loca enim Publica, utique privatorum usibus deserviunt, jure scilicet civitatis, non quasi propria cujusque: et tantum juris habemus ad obtinendum (2), quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Propter quod, si quod forte opus in Publico fiet, quod ad privati damnum redundet; prohibitorio Interdicto potest conveniri; propter quam rem, hoc Interdictum propositum est. *d. l.* 2. § 2.

Circa hoc Interdictum hæc quærenda sunt. 1.° *Ad quæ Loca pertineat, et quibus personis competat;* 2.° *Quod opus fieri hoc Interdicto Prætor vetet;* 3.° *Quale sit illud Interdictum, et quid in eo veniat; ubi notabimus specialem casum quo, propter damnum ex opere in Publico facto, etiam ex Lege XII Tabularum agebatur.*

§ 1. *Ad quæ Loca hoc Interdictum pertineat, et quibus competat.*

II. *Ad Loca Publica pertinet. Et* Publici Loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit; ut et ad areas, et ad insulas, et ad agros, et ad vias Publicas, Itineraque Publica pertineat. *l.* 2. § 3. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Generaliter Ad ea igitur Loca hoc Interdictum pertinet quæ Publico usui destinata sunt: ut si quid

(1) Negatio videtur expungenda, et fide Manuscriptorum a quibus eam Gothofredus abesse testatur; et sensus est, *de eo quod factum erit*, id est, de eo quod quis facere incoeperit. Quod si negatio servetur, sensus est, si tamen nemine prohibente ædificium factum erit, et ad finem perductum: Interdictum non dabo. Ea de re enim (ut infra videre § 3) Interdictum duntaxat prohibitorium datur, non etiam restitutorium. Potest quoque retenta negatione ita textus interpungi, ut referatur ille ad id quod Lege, Senatusconsulto, Decretove Principis, facere permissum esset.

(2) Id est, tantum juris habemus *ad obtinendum* ut his Locis utamur sine alterius damno; et ut quod in eo nemine prohibente ædificavimus, servemus in usus nostros; quantum juris quisque habet *ad prohibendum* ne ædificemus, si cum damno ejus ædificare incipiamus.

illic Fiat quod privato noceret, Prætor intercederet Interdicto suo. *d. l.* 2. § 5.

III. *Mare non est Locus Publicus, sed communis. Tamen* Adversus eum qui molem in mare projecit, Interdictum Utile (1) competit; ei cui forte hæc res nocitura sit.

Si autem nemo damnum sentit; tuendus est is qui in littore ædificat, vel molem in mare jacit. *d. l.* 2. § 8.

Consonat quod ait Celsus : Maris communem usum omnibus hominibus, ut aeris; jactasque in id pilas, ejus esse qui jecerit. Sed id concedendum non esse, si deterior littoris marisve usus eo modo futurus sit. *l.* 3. § 1. Celsus lib. 39. digest.

Item ita demum Scævola lib. 5 Responsorum respondit, In littore Jure Gentium ædificare licere; nisi usus Publicus impediret. *l.* 4. Scævola lib. 5. responsor.

IV. Hoc Interdictum ad ea Loca quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere. In bis enim neque facere quidquam neque prohibere privatus potest : res enim fiscales, quasi propriæ et privatæ Principis sunt. Igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc Interdictum locum habebit : sed si forte de his sit controversia, Præfecti eorum judices sunt. *l.* 2. § 4. Ulpian. lib. 68. ad Ed.

V. *Quamvis autem hoc Interdictum sit de Publico Loco, non tamen est Populare ; cum privatæ duntaxat utilitatis persecutionem contineat.*

Hinc Ei qui hoc Interdicto experitur Ne Quid in Loco Publico Fiat, quo damnum Privato detur; quamvis de Loco Publico interdicat, nihilominus procuratoris dandi facultas (2) est. *l.* 6. Julian. lib. 43. digest.

§ 2. *Quod opus fieri hoc Interdicto Prætor vetet.*

VI. *Quodlibet opus hoc Interdicto fieri vetatur, ex quo quis quidpiam damni sentiret.*

Nec refert, novum ædificium extruatur, an vetus restauretur. Igitur Si quis quod in Publico Loco positum habuit, reficere voluit; hoc [a] Interdicto locum esse Aristo ait, ad prohibendum eum reficere. *d. l.* 2. § 7.

VII. *Nec refert, venia impetrata an citra veniam opus fiat. Igitur* Merito ait Prætor, Qua ex re quid illi Damni detur. Nam quotiensque aliquid in Publico fieri permittitur, ita oportet permitti ut sine injuria cujusquam fiat; et ita solet Princeps, quoties aliud novi operis instituendum petitur, permittere. *d. l.* 2. § 10.

Igitur, etiam Si quis a Principe simpliciter impetraverit ut In Publico Loco ædificet; non est credendus sic ædificare, ut incommodo alicujus id fiat; neque sic conceditur : nisi forte quis hoc (3) impetraverit. *d. l.* 2. § 16.

VIII. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit quod ex Publico consequebatur, quale quale sit. *d. l.* 2. § 11.

Proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior; Interdicto opus est. *d. l.* 2. § 12.

Igitur: Plane si ædificium hoc effecerit, ut minus luminis insula tua habeat; Interdictum hoc competit. *d. l.* 2. § 14.

Hinc Quum quidam velum in mæniano immissum haberet, qui vicini luminibus officiebat; Utile (4) Interdictum competit, Ne quid in Publico immittas qua ex re luminibus Gaii-Seii officias. *d. l.* 2. § 6.

IX. *Non videor autem tibi damnum dare ; si commodum quod tibi intercipio, magis ex meo quam ex Publico Loco capiebas.*

Hinc Si quid in Loco Publico ædificavero, ut ea quæ ex meo ad te nullo jure defluebant, desinant fluere; Interdicto me non teneri Labeo putat. *d. l.* 2. § 13.

X. *Quod hactenus diximus; prohiberi per hoc Interdictum, opus quod fit in Publico ex quo quis damnum sentiret; limitationem patitur, quam ita refert Labeo.*

Nimirum Idem ait, Si in Publico ædificium, deinde hoc ædificium ei obstet quod tu in Publico ædificaveras; cessare hoc Interdictum : cum tu quoque illicite ædificaveris : nisi forte tu jure tibi concesso ædificaveras. *d. l.* 2. § 15.

§ 3. *Quale sit hoc Interdictum, et quid in eo veniat.*

XI. Hoc Interdictum prohibitorium est. *d. l.* 2. § 1.

Illud enim duntaxat in eo venit; ut opus quod alicui nociturum esset, quis ædificare prohibeatur. Cæterum Si quis nemine prohibente In Publico ædificaverit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis urbs deformetur : et quia prohibitorium est Interdictum, non restitutorium (5).

Si tamen obstet id ædificium Publico usui; utique is qui operibus Publicis procurat, debebit id deponere : aut si non obstet, solarium ei imponere. Vectigal enim hoc, sic appellatur Solarium; ex eo quod pro solo pendatur. *d. l.* 2. § 17.

(1) Non datur *Directum*, quia mare est potius res communis quam Locus Publicus; Prætor autem interdixit de Loco Publico : sed datur *Utile*, quia eadem æquitas occurrit.

(2) Quam facultatem non habet, qui Populari actione agit : supra lib. 3. Tit. *de Procurat.* N. 13.

[a] *Alias* huic.

(3) *Hoc* ipsum expresse a Principe. Fornerius noster sic accipit, *impetraverit a vicino :* neque enim alias (inquit) indulgere alicui solet Princeps, quod alterum læderat.

(4) Ideo *Utile* duntaxat, quia in privato factum erat; licet in Publicum extenderetur.

(5) Diversa causa est Loci sacri, ob favorem religionis : supra Tit. VI. N. 1.

Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio judicis continetur uti caveatur non fieri. Et ea omnia etiam in personam heredum, cæterorumque successorum erunt cavenda. *d. l.* 2. § 18.

XII. *Observandum etiam quod;* Sicut is qui nullo prohibente in Loco Publico ædificaverat, cogendus non est demolire, ne ruinis urbs deformetur: ita qui adversus Edictum (1) Prætoris ædificaverit, tollere ædificium debet; alioquin inane et lusorium Prætoris imperium erit. *l.* 7. JULIAN. LIB. 48. DIGEST.

§ 4. *De speciali casu quo, propter damnum ex opere in Loco Publico facto, actio ex Lege XII. Tabularum competebat.*

XIII. Si per Publicum Locum rivus aquæ ductus (2) privato nocebit (3); erit actio privato, ex Lege XII. Tabularum, uti noxa (4) domino caveatur. *l.* 5. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

ARTICULUS II.

De Interdicto quo vetatur quid fieri in via Publica, quo deterior fieret.

XIV. Ait Prætor: « In via Publica Itinereve » Publico facere, immittere quid, quo ea via, idve » iter deterius sit, fiat, veto ». *l.* 2. § 20. ULP. LIB. 68. AD ED.

Hoc Interdictum perpetuum et populare est; condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit. *d. l.* 2. § 34.

Ad quas autem vias et ad quæ opera pertineat, videndum est.

§ 1. *Ad quas vias hoc Interdictum pertineat.*

XV. *Ad vias Publicas hoc Interdictum pertinet. Quocirca observandum quod;* Viarum quædam PUBLICÆ sunt, quædam PRIVATÆ, quædam VICINALES.

PUBLICAS vias dicimus; quas Græci ΒΑΣΙΛΙΚΑΣ [id est, *regias*], Nostri Prætorias, alii Consulares vias appellant.

PRIVATÆ sunt, quas Agrarias quidam dicunt.

VICINALES sunt viæ quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. Has quoque Publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione (5) privatorum hoc iter constitutum est; aliter atque si ex collatione privatorum reficiatur (6). Nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est. Refectio [a] enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet. *d. l.* 2. § 22.

Item sciendum quod Privatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ quæ sunt in agris quibus imposita est servitus, ut ad agrum alterius ducant: vel hæ quæ in agros ducunt, per quas omnibus permeare liceat, in quas exitur de via Consulari; et sic post illam excipit via, vel iter, vel actus, ad villam ducens. Has ergo quæ post Consularem excipiunt, in villas vel in alias colonias ducentes, putem etiam ipsas Publicas (7) esse. *d. l.* 2. § 23.

Quum autem ait Prætor in via Publica, non requirit ut sit Consularis via. Sed Viam PUBLICAM eam dicimus, cujus etiam solum Publicum est. Non enim sicuti in privata via, ita et in Publica accipimus. Viæ privatæ solum alienum est; jus tantum eundi et agendi nobis competit. Viæ autem Publicæ solum Publicum est; relictum ad directum (8) certis finibus latitudinis, ab eo qui jus publicandi (9) habuit; ut ea publice iretur, commearetur. *d. l.* 2. § 21.

XVI. Hoc Interdictum tantum ad vias rusticas pertinet, ad urbicas vero non: harum enim cura pertinet ad Magistratus (10). *d. l.* 2. § 24.

Unde in Urbicis, Si viæ Publicæ exemptus commeatus sit, vel via coarctata; interveniunt Magistratus. *d. l.* 2. § 25.

§ 2. *Quod opus hoc Interdicto fieri vetetur.*

XVII. *Hoc Interdicto vetatur quidlibet in via fieri aut immitti, quo via deterior fieret.*

Nam Deinde ait Prætor: « Quo ea via idque iter » deterius sit, fiat ».

Hoc, sive statim deterior via sit, sive postea. Ad hoc enim pertinent hæc verba, SIT, FIAT. Etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant; quædam talia ut in præsentiarum quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant. *d. l.* 2. § 31.

Deteriorem autem viam fieri, sic accipiendum est; si usus ejus ad commeandum corrumpatur: hoc est, ad eundum vel agendum; ut, quum plana

(1) Id est, Interdicto conventus, et a Prætore prohibitus.

(2) V. G. permissu Principis: supra N. 7. Alias, rivum ducere per Publicum non licet.

(3) Id est, nocere possit. Utrum autem de hoc casu expresse ita sancitum fuerit in Lege XII. Tab. vide Commentarium nostrum in Tab. VIII. cap. 7.

(4) *Noxa*, id est damnum quod patietur: NOXA enim a *nocendo*.

(5) Quum enim *ex collatione privatorum*: iter constitutum est; id est, quum solum non est Publicum, sed privati illud contulerunt; via non Publica, sed privata est. Cæterum si hujus collationis memoria non extat, Publica esse censetur: Tit. præced. N. 2.

(6) Non ideo minus est Publica.

[a] *Florent.* refectio.

(7) Scilicet quoad usum. Quoad solum autem; ita, si memoria non estat ex collatione privatorum agrorum constitutas esse.

(8) Quia viæ omnes directæ sunt, prout locus ipse patitur; earum tantum latitudine definita.

(9) Principe aut Senatu.

(10) Ædiles scilicet (infra Tit. X) non ad Prætorem cui Juris dicundi cura unice incumbit.

fuerit, clivosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca. *d. l.* 2. § 32.

Circa hanc rem Scio tractatum; An permittendum sit specus et pontem per viam Publicam facere? Et plerique probant, Interdicto eum teneri: non enim oportere eum deteriorem viam facere. *d. l.* 2. § 33.

Cum immitti id vetetur quo via deterior fieret; hinc Si quis cloacam in viam Publicam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fiat; teneri eum Labeo scribit: immisisse enim eum videri. *d. l.* 2. § 26.

Proinde et si fossam quis in fundo suo fecerit, ut ibi aqua collecta in viam decurrat; hoc Interdicto tenebitur: immissum enim habere, etiam hunc videri. *d. l.* 2. § 27.

Idem Labeo scribit, Si quis in suo ita ædificaverit, ut aqua in via collecta restagnet, non teneri eum Interdicto: quia non immittat aquam, sed non recipit. Nerva autem melius scribit, Utrumque teneri. *d. l.* 2. § 28.

XVIII. Plane si fundus viam Publicam contingat; et ex eo aqua derivata deteriorem viam faciat; quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere; Interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit; non teneri vicinum tuum, te tamen teneri: eum enim videri factum habere (1), qui usum ejus aquæ habeat.

Idem Nerva scribit, Si tecum Interdicto agatur, nihil ultra te facere cogendum quam ut arbitratu ejus qui tecum experitur, cum vicino experiaris. Cæterum aliter observantibus, futurum ut tenearis; etiamsi jam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet quominus arbitrato actoris cum vicino experiaris. *d.* § 28. ¶ *plane.*

XIX. Idem ait, Si odore solo Locus pestilentiosus fiat (2); non esse ab re, de ea Interdicto uti. *d. l.* 2. § 29.

Hoc Interdictum etiam ad ea quæ pascuntur (3) in via Publica Itinereve Publico, et deteriorem faciant viam, locum habet. *d. l.* 2. § 30.

ARTICULUS III.

De Interdicto quo Prætor jubet tolli opus quo via deterior sit aut fiat.

XX. Prætor ait: « Quod in via Publica, Itinereve » Publico factum, immissum habes, quo ea via » idve iter deterius sit, fiat, restituas ». *d. l.* 2. § 35.

Hoc Interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua et superius. Et tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est. *d. l.* 2. § 36.

Interdictum hoc non esse temporarium sciendum est: pertinet enim ad Publicam (4) utilitatem. *d. l.* 2. § 44.

XXI. Hoc Interdicto non is tenetur qui in via aliquid fecit, sed is qui factum habet. Proinde si alius fecit, alius factum habet; is tenetur qui factum habet. Et est hoc utilius; quia is potest restituere, qui factum, immissum, habet. *d. l.* 2. § 37.

Habere eum dicimus, qui utitur, et jure possessionis fruitur; sive ipse opus fecit, sive ex causa emptionis vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo acquisiit. *d. l.* 2. § 38.

XII. *Non autem hoc Interdicto tenetur quis, nec* Habere *opus intelligitur; ex eo solo quod opus quod alter et alterius fundi causa fecit, ipsius quoque fundo utile sit.*

Recte enim supra dictus Idem Labeo scribit, Si vicinus meus viam opere corruperit; quamvis opus quod fecit, tam mihi quam ipsi utile sit: tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non posse hoc Interdicto conveniri. Si autem communiter hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri. *d. l.* 2. § 41.

XXIII. Hoc Interdictum locum habet, etiam adversus eum qui dolo malo fecit quominus possideret, vel haberet. Etenim parem esse conditionem oportet ejus qui quid possideat vel habeat, atque ejus cujus dolo malo factum sit quominus possideret vel haberet. Et mihi videtur vera Labeonis sententia. *d. l.* 2. § 42.

XXIV. *Is demum hoc Interdicto tenetur, qui habet aut dolo desiit habere rem per quam via deterior facta est.* Unde Ofilius putat, Eum qui pro derelicto reliquit id opus quod fecit (si viam Publicam corrupit, et reliquit), non teneri hoc Interdicto. Non enim habet quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, videbimus? Et puto Utile Interdictum competere: ut quod in via Publica ædificavit, restituat. *d. l.* 2 § 39.

Hinc etiam, Si ex fundo tuo arbor in via Publica sic ceciderit, ut Itineri sit impedimento; eamque pro derelicto habeas: non teneri te Labeo (5) scribit. Si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, recte tecum acturum Interdicto De via Publica reficienda (6). Sed

(1) Vide mox infra N. 21.

(2) Ut si quis circa viam Publicam instituat sulphurariam officinam, ex qua cœlum corrumpatur.

(3) Puta; si quis in via pastum ducat porcos, qui solum fodiant.

(4) Hæc sola ratio non sufficit: nam *Populares* actiones ad Publicam utilitatem pertinent, et tamen eas omnes annuas esse infra videb. lib. 47. Tit. *de Popul. act.* Sed ideo hoc Interdictum est perpetuum; quia causa Publicæ utilitatis ad quam pertinet, ea est quæ perpetuo durat donec opus tollatur.

(5) Juris enim regula est; ut de damno quod ex re mea datum est citra meam culpam, non tenear ultra rei meæ pretium.

(6) De quo infra Tit. XI. Et quidem aget; si prohiberes eum hanc arborem tollere, et viam reficere.

si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc Interdicto. *d. l.* 2. § 40.

XXV. *Superest ut videamus quid veniat in hoc Interdicto : nimirum, ut res restituatur.*

Restituas, inquit. Restituere videtur, qui in pristinum statum reducit; quod fit, sive quis tollit id quod factum est, vel reponat quod sublatum est; et interdum suo sumptu. Nam si ipse cum quo quis interdixit, fecerit, vel jussu ejus alius, aut ratum habitum sit quod fecit; ipse suis sumptibus debet restituere. Si vero nihil horum intervenit, sed habet factum; tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere. *d. l.* 2. § 43.

Quid porro, nisi restituatur? Condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit tolli quod factum est. *d. l.* 2. § 44. ¶ *condemnatio.*

ARTICULUS IV.

De Interdicto quo Prætor vetat ne quisquam per viam ire agere prohibeatur.

XXVI. Prætor ait : « Quominus illi via Publica » Itinereve Publico, ire agere liceat, vim fieri » veto ». *d. l.* 2. § 45.

Hoc Interdictum ad vias duntaxat pertinet, non ad cæteras res quæ Publicæ sunt aut communes. Hinc Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit Interdictum. Quemadmodum nec is qui in campo Publico ludere, vel in Publico balineo lavare, aut in theatro spectare arceatur. Sed in omnibus his casibus, Injuriarum actione utendum est. *d. l.* 2. § 9.

TITULUS IX.

DE LOCO PUBLICO FRUENDO.

I. Prætor ait : « Quominus Loco Publico, quem » is cui locandi jus fuerit, Fruendum alicui locavit, » ei qui conduxit sociove ejus, e lege locationis » Frui liceat, vim fieri veto ». *l.* 1. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palam est. Tuetur enim vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei qui id Fruendum conduxit. *d. l.* 1. § 1.

Tunc autem locum habet, quum conductores prohibentur Frui eo modo quo ex lege locationis Frui deberent.

Nam Ait Prætor : Quominus e lege locationis Frui liceat. Merito ait, e lege locationis : ultra legem enim, vel contra legem non debet audiri, qui Frui desiderat. *d. l.* 1. § 3.

II. *Observandum tamen quod* Concedi solet, ut imagines et statuæ, quæ ornamento Reipublicæ sunt futuræ, in Publicum ponantur. *l.* 2. Paul. lib. 5. sentent.

Nec eas poni prohibere conductor potest, quasi Frui prohiberetur. Cujac. in. Paratit. *ad h. tit.*

III. *Hoc Interdictum conductoribus et sociis eorum datur.* Sed si simul veniant ad Interdictum movendum, ipse qui conduxerit, et socius ejus; magis est, ut ipse conductor præferatur. *sup. d. l.* 1. § 2.

TITULUS X.

DE VIA PUBLICA; ET SI QUID IN EA FACTUM ESSE DICATUR.

Hic *Titulus est de Viis urbicis. Si quid in his fiat quo deteriores fierent, nullum Interdictum proponitur; sed huic rei jure suæ potestatis occurrunt Ædiles Curules.*

Quod sit autem officium Ædilium circa curam Viarum, hic exponitur.

I. ΟΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ, *etc.* [*id est*] Ædiles studeant ut quæ secundum civitates sunt Viæ, adæquentur (1); et effluxiones (2) non noceant domibus; et pontes fiant, ubicumque oportet. *l.* 1. Ex lib. sing. Papin. de Offic. Ædilium.

Studeant etiam ne eorum aut aliorum parietes,

(1) Adæquare, *Applanir.*

(2) *Ravines d'eau.*

etiam domorum, qui ad Viam ducunt, sint caduci. Sed, ut oportet, emundent domini domorum, et construant. Si autem non emundaverint, neque construxerint; mulctent eos, quousque firmos effecerint. *d. l.* 1. § 1.

Curent autem ut nullus effodiat Vias, neque subruat; neque construat in Viis aliquid. Si autem servus quidem fuerit, ab obviante fustigatur: si liber, demonstretur Ædilibus; Ædiles autem mulctent secundum Legem, et quod factum est, dissolvant. *d. l.* 1. § 2.

Construat autem Vias Publicas unusquisque secundum propriam domum; et aquæductus purget qui sub dio sunt, id est cœlo libero; et construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. Quicumque autem mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes computent dispendium in mercedem. *d. l.* 1. § 3.

Studeant autem ut ante officinas nihil projectum sit, vel propositum; præterquam si fullo vestimenta siccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem et hi, ut non prohibeant vehiculum ire. *d. l.* 1. § 4.

Non permittant autem rixari in Viis, neque stercora projicere; neque morticina (1) neque pelles jacere. *d. l.* 1. § 5.

(1) *Ni charognes, ni peaux de bêtes mortes.*

TITULUS XI.

DE VIA PUBLICA ET ITINERE PUBLICO REFICIENDO.

I. Prætor ait: « Quominus illi Viam Publicam » Iterve Publicum aperire, Reficere liceat; dum » ne ea Via, idve Iter deterius fiat, vim fieri veto ». *l.* 1. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Ei qui Viam Reficit, nimirum eam aperit aut purgat, hoc Interdictum datur.

Viam Aperire est, ad veterem altitudinem latitudinemque restituere. Sed et purgare, Refectionis portio est. Purgare autem proprie dicitur, ad libramentum proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. Reficit enim et qui aperit, et qui purgat, et omnes omnino qui in pristinum statum reducunt. *d. l.* 1. § 1.

Quod Si quis in specie Refectionis [a] deteriorem Viam facit, impune vim patietur.

Propter quod, neque latiorem neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem Viam, sub nomine Refectionis, is qui Interdicit (1) potest facere; vel in Viam terrenam, glaream injicere; aut sternere Viam lapide, quæ terrena sit; vel contra, lapide stratam, terrenam facere. *d. l.* 1. § 2.

Interdictum hoc perpetuo dabitur, et omnibus (2); et in omnes: et habet condemnationem in id quod actoris intererit. *d. l.* 1. § 3.

II. *Circa Refectionem Viarum Publicarum, hic duo obiter observa.*

Et 1.° Qui Viam Publicam exaraverit, ad munitionem ejus solus compellitur. *l.* 3. § 1. Paul. lib. 1. sentent.

2.° Si in agrum vicini, Viam Publicam quis rejecerit; tantum in eum Viæ rejectæ [b] actio (3) dabitur, quanti ejus interest cujus fundo injuria irrogata est. *d. l.* 3. *pr.*

[a] *Ita fere semper in Florent. pro* Refectio.

(1) Id est, is cui Interdictum hoc competit; nimirum is qui Reficit Viam.

(2) Civibus scilicet. l. 3. § 4. ff. *de Oper. nov. nuntiat.*

[b] *Florent. receptæ.*

(3) Actio *In factum.*

TITULUS XII.

DE FLUMINIBUS: NE QUID IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS FIAT QUO PEJUS NAVIGETUR.

De Fluminibus *est hic Titulus cum tribus sequentibus. Specialiter nempe circa Flumina Prætor, quemadmodum et supra circa loca publica viasque, plura Interdicta proposuit, ad publicam utilitatem, liberumque et tutum commeatum pertinentia.*

Et primo in hoc Titulo duo Interdicta proponun-

tur: alterum quo vetatur fieri, alterum quo jubetur restitui.

ARTICULUS I.

De Interdicto quo prohibetur fieri in Flumine aut Ripa, aliquid unde Pejus Navigetur.

I. Ait Prætor : « Ne quid in Flumine Publico, » Ripave ejus facias; ne quid in Flumine Publico, » neve in Ripa ejus immittas; quo statio iterve » Navigio deterior sit, fiat ». *l.* 1. Ulp. lib. 68. ad Ed.

§ 1. *Ad quæ Flumina hoc Interdictum pertineat.*

II. *Prius præmittendum quid sit Flumen, et quotuplex Fluminum species.*

Flumen a rivo magnitudine discernendum est, aut existimatione circum colentium. *d. l.* 1. § 1.

Item Fluminum quædam sunt Perennia, quædam Torrentia. Perenne est, quod semper fluat, ΑΕΝΝΑΟΣ, Torrens Ο ΧΕΙΜΑΡΡΟΥΣ, id est hyeme fluens. Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin perenne fluebat; non ideo minus perenne est. *d. l.* 1. § 2.

Item Fluminum quædam Publica sunt, quædam non. Publicum Flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. Hæc sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur esse probabilis. *d. l.* 1. § 3.

III. *His præmissis;* Hoc Interdictum ad Flumina Publica pertinet. Si autem Flumen privatum sit, cessabit Interdictum : nihil enim differt a cæteris locis privatis, Flumen privatum. *d. l.* 1. § 4.

Ergo hoc Interdictum ad ea tantum Flumina Publica pertinet, quæ sunt Navigabilia; ad cætera non pertinet.

Sed Labeo scribit, non esse iniquum, etiam si quid in eo Flumine quod Navigabile non sit, fiat ut exarescat, vel aquæ cursus impediatur; Utile Interdictum competere, Ne vis ei fiat quominus id opus quod in alveo Fluminis Ripave ita factum sit, ut iter, cursus Fluminibus deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere, viri boni arbitratu possit. *d. l.* 1. § 12. § *ergo.*

IV. *Non potest etiam hoc Interdictum pertinere ad mare, cum* Fluminis *appellatione nusquam continetur. Cæterum ad exemplum hujus Interdicti;* Si in mari aliquid fiat, Labeo ait competere tale Interdictum, Ne quid in mari inve littore, quo portus, statio, iterve Navigio deterius fiat. *d. l.* 1. § 17.

Sed et si in Flumine Publico, non tamen Navigabili fiat; idem putat. *d. l.* 1. § 18.

§ 2. *Quando in Flumine Ripave factum videatur.*

V. In Flumine Publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat. Nam si quid extra factum sit, non est in Flumine factum. Et quod in Ripa fiat, non videtur in Flumine factum. *d. l.* 1. § 11.

Si fossa manu facta sit, per quam fluit Publicum Flumen; nihilominus Publica sit. Et ideo, si quid ibi fiat, in Flumine Publico factum videtur. *d. l.* 1. § 8.

Aliter atque si Flumen aliquam terram inundaverit, non alveum sibi fecerit : tunc enim non fit Publicum, quod aqua opertum est. *d. l.* 1. § 9.

VI. *Vidimus quando in Flumine factum videatur. Addit, Prætor :* Ripave ejus.

Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum Flumen continet. *l.* 3. § 1. Paul. lib. 16. ad Sabin.

Ripa autem ita recte definietur; Id quod Flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens.

Cæterum si quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excrevit, Ripas non mutat. Nemo denique dixit Nilum qui incremento suo Ægyptum operit, Ripas suas mutare vel ampliare. Nam quum ad perpetuam (1) sui mensuram redierit, ripæ alvei ejus (2) muniendæ sunt.

Si tamen naturaliter creverit, ut perpetuum incrementum nanctus sit, vel alio Flumine admixto, vel qua alia ratione; dubio procul dicendum est, Ripas quoque cum mutasse : quemadmodum si alveo mutato, alio cœpit currere. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 68. ad Ed.

VII. Si insula in Publico Flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat; non videtur in Publico fieri (3); illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerunt (4); aut ejus cujus ripam contingit; aut si in medio alveo nata est, eorum est qui prope utrasque ripas possident. *d. l.* 1. § 6.

Simili modo et si Flumen alveum suum reliquit, et alia (5) fluere cœperit; quidquid in veteri alveo factum est, ad hoc Interdictum non pertinet. Non enim in Flumine Publico factum erit, quod est utriusque vicini; aut, si limitatus est ager, occupantis alveus fiet : certe desinit esse Publicus. Ille etiam alveus quem sibi Flumen fecit, etsi privatus ante fuit, incipit tamen esse Publicus; quia impossibile est ut alveus Fluminis Publici, non sit Publicus. *d. l.* 1. § 7.

Item si amnis aliquid circumeat, sciendum est ejus manere (6) cujus fuit. Si quid igitur illic factum

(1) Id est, naturalem.

(2) Hujus nempe duntaxat alvei quem jam occupat. Igitur hæ demum *Ripæ* proprie dicuntur.

(3) Supple, nisi in oris hujus insulæ id fiat. Nam oræ hujus insulæ, sunt fluminis ripæ, et quoad usum, publicæ : ut diserte dicitur in l. 65. § 1. ff. *de Acquir. rer. dom.* Adeoque si quid in his fiat, ad hoc Interdictum pertinet.

(4) Vide supra lib. 41. d. Tit. *de Acquir. rer. dom.* N. 13.

(5) Supple, *parte;* aut legendum, ut in pluribus Codicibus, *alio.*

(6) Id scilicet, seu eam agri partem quam flumen circumivit.

est, non est factum in Publico Flumine. Nec pertinet ad hoc Interdictum, si quid in privato factum sit; ne quidem si in privato Flumine. Nam quod fit in privato flumine, perinde est atque si in alio privato loco fiat (1). *d. l.* 1. § 10.

§ 3. *Quod opus hoc Interdicto fieri vetetur.*

VIII. Non autem omne quod in Flumine Publico Ripave fit, coercet Prætor; sed si quid fiat, quo deterior statio et Navigatio fiat. *d. l.* 1. § 12.

STATIONEM dicimus a statuendo. Is igitur locus demonstratur, ubicumque naves tuto stare possunt. *d. l.* 1. § 13.

Statio idem est ac portus. Et PORTUS appellatus est, conclusus locus quo importantur merces, et inde exportantur; eaque nihilominus statio est (2), conclusa atque munita. Inde ANGIPORTUM (3) dictum est. *l.* 59. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 68. AD ED.

Ait Prætor, ITERQUE NAVIGII DETERIUS FIAT. Hoc pro Navigatione positum est. Imo NAVIGIUM solemus dicere, etiam ipsam navem. ITER ergo NAVIGIO potest et sic accipi, ITER NAVI deterius fiat. Navigii appellatione etiam rates (4) continentur: quia plerumque et ratium usus necessarius est.

Si pedestre (5) iter impediatur, non ideo minus iter Navigio deterius fit. *l.* 1. § 14. ULP. LIB. 68. AD ED.

Deterior statio, itemque iter Navigio fieri videtur; si usus ejus corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde, sive derivetur aqua, ut exiguior facta minus sit Navigabilis; vel si dilatetur, aut diffusa brevem aquam faciat; vel contra sic coangustetur, et rapidius Flumen faciat; vel si quid aliud fiat, quod Navigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: Interdicto locus erit. *d. l.* 1. § 15.

Quæsitum est an is qui, in utraque Ripa Fluminis Publici, domus habeat; pontem privati juris facere potest? Respondit, Non posse. *l.* 4. SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

IX. Quominus ex Flumine Publico ducatur aqua, nihil impedit; nisi Imperator aut Senatus vetet: si modo ea aqua in usu Publico non erit. Sed si aut Navigabile est, aut ex eo aliud Navigabile fit; non permittitur id facere. *l.* 2. POMPON. LIB. 34. AD ED.

Similiter Si Flumen Navigabile sit; non oportere Prætorem concedere ductionem ex eo fieri Labeo ait, quæ Flumen minus Navigabile efficiat. Idemque est, et si per hoc aliud Flumen fiat Navigabile. *l.* 10. § 2. *ff. de Aq. et aq. pluv. arc.* ULP. LIB. 53. AD ED.

Sed etsi Navigabile non sit Flumen; eatenus ex eo ducere cuivis licere debet, ut cæteris non noceat. Enimvero Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, Aquam de Flumine Publico, pro modo possessionum, ad irrigandos agros dividi oportere: nisi proprio quis jure plus sibi datum ostenderit. Iidem rescripserunt, Aquam ita demum permitti duci, si sine injuria alterius id fiat. *l.* 17. *ff. de Servit. præd. rust.* PAPIRIUS-JUSTUS LIB. 1. DE CONSTITUTIONIBUS.

Consonat quod alibi dicitur. Ex Flumine aquam ducere plures possunt: ita tamen ut vicinis non noceant, vel si angustus amnis sit, etiam ei qui in alia ripa sit. *l.* 3. § 1. *ff. de Aq. quot. et æst.* POMPON. LIB. 34. AD SABIN.

X. *Circa hoc Interdictum, observandum superest quod* Labeo scribit, Non esse dandam exceptionem ei qui Interdicto convenitur, AUT NISI RIPÆ TUENDÆ causa (6) factum sit: sed ita accipiendum ait, EXTRA QUAM SI QUID ita factum sit, uti de Lege fieri licuit. *l.* 1. § 16. ULP. LIB. 68. AD ED.

ARTICULUS II.

De Interdicto quo jubet Prætor restitui, si quid factum est unde Pejus Navigetur.

XI. Deinde ait Prætor: « QUOD in Flumine Publico, Ripave ejus fiat; sive quid in Flumen, Ripamve ejus [factum] immissum habes, quo statio iterve Navigio deterior sit, fiat, restituas ». *l.* 1. § 17. ULP. LIB. 68. AD ED.

Superius Interdictum prohibitorium est; hoc restitutorium, ad eamdem causam pertinens. *d. l.* 1. § 20.

Jubetur autem is qui factum vel immissum habet, restituere quod habet; si modo id quod habet, stationem vel Navigium deterius faciat. *d. l.* 1. § 21.

XII. *Superest ut videamus adversus quos hoc Interdictum detur. Et quidem* Hæc verba FACTUM HABES, vel IMMISSUM HABES, ostendunt non eum teneri qui fecit vel immisit; sed qui factum, immissum, habet. Denique Labeo scribit, Si auctor tuus aquam derivaverit, [teneri te] et hoc Interdicto, si ea tu utaris. *d. l.* 1. § *fin.*

(1) Cujus nomine competunt et sufficiunt Interdicta ordinaria et generalia, *Quod vi aut clam*, vel *Uti possidetis.*

(2) Id est, et quamvis locus modo descriptus, dicatur PORTUS; nihilominus etiam ea STATIO *est*, etc., seu *Statio* quoque dicatur.

(3) *Inde*, id est a Portu, ANGIPORTUM dictum, seu aditus ad portum.

(4) *Rates* distant a *Navibus*, quod sint inconditum navigii genus; ut sunt trabes connexæ et sine fabrica compactæ. Vide Baif *de re Navali.*

(5) *Pedestre iter* hic intellige, quo eundum est iis qui naves trahunt e ripa: ut passim videre est ad Ligerim nostram, longis funibus naves flumen ascendentes trahi (*Le chemin nécessaire pour les Haleurs*).

(6) Nec enim permittitur, quidquid Ripæ tuendæ causa fit. Tit. seq. N. 4.

TITULUS XIII.

NE QUID IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS FIAT, QUO ALITER AQUA FLUAT QUAM PRIORE ÆSTATE FLUXIT.

Duo *Interdicta quæ hoc Titulo proponuntur (hic enim quoque, sicut in præced. Titulo, Prætor sic vetat fieri ut et factum jubeat restitui), differunt ab illis quæ Tit. præced. retulimus; in eo quod illa commodum navigationis respiciebant, hæc vero accolarum commodum.*

ARTICULUS I.

De Interdicto prohibitorio, Ne quid in Flumine Publico Ripave ejus, etc.

I. Ait Prætor: « In Flumine Publico, inve Ripa « ejus facere, aut in id Flumen Ripamve ejus im« mittere, Quo Aliter Aqua Fluat Quam Priore « Æstate Fluxit, veto ». *l.* 1. Ulp. lib. 68. ad Edict.

Hoc Interdicto prospexit Prætor, ne derivationibus minus (1) concessis Flumina exarescant [*a*], vel mutatus alveus vicinis injuriam aliquam afferat. *d. l.* 1. § 1.

Pertinet autem ad Flumina Publica, sive Navigabilia sunt, sive non sunt. *d. l.* 1. § 2.

II. *Quod autem opus hoc Interdicto fieri vetatur?* Ait Prætor, Quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit. Non omnis ergo qui immisit, vel qui fecit, tenetur; sed qui faciendo vel immittendo efficit, Aliter Quam Priore Æstate Fluxit, Aquam fluere. Quod autem ait Aliter fluat, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum et ad rigorem cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est ita demum Interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc quod factum est; dum vel depressior vel artior fiat aqua, ac per hoc rapidior fit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitii, accolæ, ex facto ejus qui convenitur, sentient; Interdicto locus erit. *d. l.* 1. § 3.

V. G. Si quis ex rivo tecto per apertum ducere velit; vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto velit; Interdicto teneri placuit: si modo hoc factum ejus, incommodum circa colentibus afferat. *d. l.* 1. § 4.

Simili modo et si incile (2) ducat, aut alio loco fiat (3); aut si alveum Fluminis mutet; hoc Interdicto tenebitur. *d. l.* 1. § 5.

III. Is autem hoc Interdicto tenetur, qui Aliter fecit Fluere quam Priore Æstate fluxit. Et idcirco aiunt Prætorem, Priorem æstatem comprehendisse; quia semper certior est naturalis cursus Fluminum, æstate potius quam hyeme. Nec ad instantem æstatem, sed ad Priorem Interdictum hoc refertur; quia illius æstatis Fluxus indubitatior est. Æstas ad æquinoctium autumnale refertur. Et si forte æstate Interdicetur; proxima superior æstas erit intuenda. Si vero hyeme, tunc non proxima hyeme [*b*] æstas, sed superior (4) erit inspicienda. *d. l.* 1. § 8.

IV. Sunt qui putent excipiendum hoc Interdicto, Quod ejus Ripæ muniendæ causa non fiet: scilicet ut si quid fiat Quo Aliter Aqua Fluat, si tamen muniendæ Ripæ causa fiat, Interdicto locus non sit. Sed nec hoc quibusdam placet: neque enim Ripæ, cum incommodo accolentium muniendæ sunt. Hoc tamen Jure utimur; ut Prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem dare debeat. Plerumque enim utilitas suadet, exceptionem istam dari. *d. l.* 1. § 6.

Sed et si alia utilitas vertatur ejus qui quid in Flumine Publico fecit: pone enim grande damnum Flumen ei dare solitum, prædia ejus depopulari; si forte aggeres vel quam aliam munitionem adhibuit, ut agrum suum tueretur, eaque res cursum Fluminis aliquid immutavit: cur ei non consulatur? Plerosque scio prorsus Flumina avertisse, alveosque mutasse, dum prædiis suis consulunt.

(1) Id est, non *concessis*, seu illicitis.

[*a*] *Florent.* excrescant.

(2) *Incile*, fossa incisa ad deducendam aquam. Vide infra Tit. 21. *de Rivis.*

(3) Id est, *aut alio loco fiat* incile quam quo antea fuerat.

[*b*] *Alias* hyems.

(4) V. G. Quum Interdico mense Julio anni 1750; refertur Interdictum ad æstatem anni 1749, quæ relative ad æstatem præsentem potest dici *Superior*, seu Prior. Sed si Interdico mense Januario ejusdem anni 1750; tunc Interdictum referetur ad æstatem anni 1748, non ad æstatem proxime præcedentem anni 1749: hæc enim ultima non potest dici Prior, cum nondum ulla posterior advenerit; et Prior posteriorem supponat. Similis argumentatio in simili specie Legis 1. §§ 33 et 34. ff. *de Aqua quotid.* infra d. tit. Art. 2.

Oportet enim in hujusmodi rebus utilitatem et tutelam facientis spectari, sine injuria utique accolarum. *d. l.* 1. § 7.

V. Hoc Interdictum cuivis ex populo competit; sed non adversus omnes, verum adversus eum qui id [a] egit ut Aliter Aqua Flueret, quum jus non haberet. *d. l.* 1. § 9.

Hoc Interdictum et in heredes competit. *d. l.* 1. § 10.

ARTICULUS II.

De Interdicto restitutorio : Ut si quid ita factum sit, restituatur.

Deinde ait Prætor : « Quod in Flumine Publico, » Ripave ejus factum, sive quid in flumen ripamve » ejus immissum habes; si ob id Aliter aqua fluit » atque uti priore æstate fluxit, restituas ». *l.* 1. § 11. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Hoc Interdictum restitutorium proponitur. Superius enim prohibitorium est, et pertinet ad ea quæ nondum facta sunt. Si quid igitur jam factum est, per hoc Interdictum restituetur. Si quid ne fiat prospicitur, superiore Interdicto erit utendum; et si quid post Interdictum redditum fuerit, factum, coercebitur. *d. l.* 1. § 12.

In hoc Interdicto restitutorio, non est iniquum (ut Labeo ait) venire etiam quod dolo factum est quominus haberes. *d. l.* 1. § 13.

[a] *Florent.* qui deneget.

TITULUS XIV.

UT IN FLUMINE PUBLICO NAVIGARE LICEAT.

I. Prætor ait : « Quominus illi in Flumine Pu» blico Navem, ratem agere; quove minus per » ripam onerare, exonerare, liceat; vim fieri veto.

» Item ut per lacum, fossam, stagnum Publi» cum Navigare liceat, interdicam ». *l. un.* Ulpian. lib. 68. ad Ed.

Hoc Interdicto prospicitur, ne quis in Flumine Publico Navigare prohibeatur. Sicuti enim ei qui via Publica (1) uti prohibeatur, Interdictum supra propositum est; ita hoc quoque proponendum Prætor putavit. *d. l. un.* § 1.

Sed et si quis aliis Fluminis usibus prohibeatur, Utile Interdictum ei dabitur. Mela enim Ait, Tale Interdictum competere; « Ne cui vis fiat, quominus » pecus ad Flumen Publicum Ripamve Fluminis » Publici appellatur ». *d. l. un.* § 8. ℣ *idem ait.*

II. *Vim coercet hoc Interdictum; non ad opera quæ in Flumine fierent, pertinet. Hinc* Si quis velit Interdictum tale movere, Ut locus deprimatur pecoris appellandi gratia; non debet audiri. Et ita Mela scribit. *d.* § 8. *pr.*

III. *Hoc Interdictum (ut ex verbis Edicti liquet) ad lacus quoque, et stagna, et fossas pertinet.* Lacus est, quod perpetuam habet aquam. *d. l. un.* § 3.

Stagnum est quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hyeme cogitur. *d. l. un.* § 4.

Fossa est receptaculum aquæ, manu facta. *d. l. un.* § 5.

Possunt autem etiam hæc esse Publica. *d. l. un.* § 6.

Quod Si privata sunt supra scripta, Interdictum cessat. *d. l. un.* § 2.

IV. *Tamen quamvis res patrimoniales fisci aut civitatum Publicæ non sint;* Publicano plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, Utile Interdictum competere Sabinus consentit : et ita Labeo. Ergo et si a municipibus conductum habeat; æquissimum erit, ob vectigalis favorem, Interdicto eum tueri. *d. l. un.* § 7.

(1) Supra Tit. X.

TITULUS XV.

DE RIPA MUNIENDA.

I. Prætor ait : « Quominus illi in flumine publico
» Ripave ejus opus facere, Ripæ, agrive qui circa
» Ripam est, tuendi causa, liceat; dum ne ob id
» navigatio deterior fiat; si tibi Damni infecti in
» annos decem, viri boni arbitratu, vel cautum
» vel satisdatum est; aut per illum stat quomi-
» nus viri boni arbitratu caveatur, vel satisdetur;
» vim fieri veto ». *l. un.* Ulp. lib. 68. ad Ed.

Ripas fluminum publicorum reficere, Munire, utilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda Interdictum propositum (1) est, ita etiam de Ripa fluminis Munienda proponendum fuit. *d. l. un.* § 1.

Non omnem autem refectionem Prætor hoc Interdicto tuetur. Et Merito adjicit : Dum ne ob id navigatio deterior fiat. Illa enim sola refectio toleranda est, quæ navigationi non est impedimento. *d. l. un.* § 2.

II. *Ripam Munienti concedit Prætor hoc Interdictum, sub lege cautionis.* Is autem qui ripam vult Munire, de damno futuro dabet vel cavere, vel satisdare, secundum qualitatem personæ (2). Et hoc Interdicto expressum est, ut Damni Infecti In annos decem viri boni arbitratu vel caveatur vel satisdetur. *d. l. un.* § 3.

Dabitur autem Satis vicini, sed et his qui trans flumen possidebunt. *d. l. un.* § 4.

Etenim curandum fuit, ut eis ante opus factum caveretur. Nam post opus factum, persequendi hoc Interdicto nulla facultas superest; etiamsi quid damni postea datum fuerit. Sed Lege (3) Aquilia experiendum est. *d. l. un.* § 5.

III. *Interdictum loquitur de Muniendis fluminis publici Ripis. Unde* Illud notandum est quod Ripæ lacus, fossæ, stagni, Muniendi [a] nihil Prætor hic cavit. Sed idem erit observandum, quod in Ripa fluminis Municnda. *d. l. un.* § 6.

(1) Supra Tit. XI.

(2) Scilicet si persona ea sit quæ suo nomine sibi caveri petat, ei satisdandum erit; sin alieno nomine petat, repromittere ei sufficiet : ut vid. supra lib. 39. Tit. *de Op. Nov. nunt.* N. 33.

(3) Actione *In factum* ad instar actionis Legis Aquiliæ.

[a] *Melius forte* muniendæ.

TITULUS XVI.

DE VI, ET DE VI ARMATA.

Duo *sunt Interdicta* De vi : *alterum de* Vi *simpliciter seu* De Vi cottidiana, *quum sine Armis quis de possessione rei soli dejectus est; alterum* De Vi Armata, *quum res soli Armis occupata est.*

I. *Verba Edicti circa Vim Armatam referre omisit Tribonianus. Edictum autem circa Vim quotidianam, tale est.*

Prætor ait : « Unde tu illum Vi dejecisti, aut fa-
» milia tua dejecit; de eo, quæque ille tunc ibi
» habuit, tantummodo intra annum (1) post an-
» num, de eo quod ad eum qui Vi dejecit, per-
» venerit, judicium dabo ». *l.* 1. Ulp. lib. 69. ad Edict.

Hoc Interdictum proponitur ei qui Vi dejectus est. Etenim fuit æquissimum, Vi dejecto subvenire : propter quod, ad recuperandam possessionem Interdictum hoc proponitur. *d. l.* 1. § 1.

Circa hæc Interdicta videbimus, 1.° *Quando his locus sit;* 2.° *Circa quas res dentur;* 3.° *Quibus et*

(1) Imo in l. 7. § 5. ff. *Comm. divid.* (supra lib. 10. *d. tit.* N. 8.) simpliciter et indistincte dicitur, hoc Interdictum Post annum reddi. Solve : supplendum est, *in id quod pervenit;* ut mox statim. Et vero in specie legis oppositæ, is qui Vi dejecerat, rem possidebat; et ea de re ad judicium *Communi dividundo* provocabat.

adversus quos; 4.° Denique, quid in his veniat præstandum, quandiu durent, et cum quibus aliis judiciis concurrant. Subjungemus Appendicem, de Interdicto Momentariæ Possessionis.

ARTICULUS I.

Quando Interdictis De Vi *locus sit.*

§ 1. *Quando generaliter locum habeant Interdicta* Unde Vi, *et proinde etiam de Vi quotidiana.*

II. Hoc Interdictum non ad omnem Vim pertinet, verum ad eos qui de possessione dejiciuntur.

Ad solam autem atrocem Vim pertinet hoc Interdictum; et ad eos tantum qui de Solo dejiciuntur, ut puta de fundo sive ædificio : ad alium autem non pertinet. Et si quis de area dejectus sit, sine dubio Interdicto locus est. *l.* 1. § 3. Ulp. lib. 69. ad Edict.

Metu coactus igitur Si rerum tibi possessionem tradidero; dicit Pomponius, Unde vi Interdictum cessare : quoniam non est Vi dejectus, qui compulsus est in possessionem inducere. *l.* 5. Idem lib. 11. ad Ed.

Item Eum qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem et incipere possidere prohibeatur; non videri dejectum, verius est. Dejicitur enim qui amittit possessionem, non qui non accipitur. *sup. d. l.* 1. § 26.

Hinc nota quod idem Ulpianus ait : Unde Vi Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur uti-frui usufructu fundi. *l.* 3. § 13. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Quod nempe sic accipi debet, quemadmodum statim ipse Ulpianus explicat : Uti-frui autem prohibuisse is videtur, qui Vi dejecit utentem et fruentem; aut non admisit, quum ex fundo exiisset non ususfructus deserendi causa. Cæterum si quis ab initio volentem incipere uti-frui, prohibuit; hoc Interdictum locum non habet. Quid ergo est? Debet fructuarius usumfructum vindicare. *d. l.* 3. § 14.

III. *Corollarium ex dictis.* Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei qui tunc quum dejiceretur, possidebat : nec alius dejici visus est, quam qui possidet. *sup. d. l.* 1. § 23.

Cæterum Quod servus vel procurator, vel colonus tenent, dominus videtur possidere. Et ideo his dejectis, ipse dejici de possessione videtur; etiamsi ignoret eos dejectos per quos possidebat. Et si quis igitur alius per quem possidebam, dejectus fuerit; mihi competere Interdictum, nemini dubium est. *d. l.* 1. § 22.

Similiter Labeo. Si colonus tuus Vi dejectus est, ages Unde Vi Interdicto. Idem si inquilinus tuus Vi dejectus fuerit. Paulus : Idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino. *l.* 20. Labeo lib. 3. Pithanon a Paulo epitomat.

IV. *Quid si quis nec suo nec alieno corpore possideret, sed duntaxat animo? Ait Ulpianus :* Sive autem corpore sive animo possidens quis dejectus est, palam est eum Vi dejectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset, nemine suorum relicto; mox revertens prohibitus sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit, et ipse possederit; Vi dejectus videatur. Ademisti enim ei possessionem quam animo retinebat, etsi non corpore. *l.* 1. § 24. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Enimvero Quod vulgo dicitur, æstivorum hibernorumque saltuum nos possessiones animo retinere; id exempli causa didici Proculum dicere : nam ex omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus ut omisisse possessionem vellemus, idem est. *d. l.* 1. § 25.

V. Non alii autem quam ei qui possidet (1), Interdictum Unde Vi competere; argumentum præbet, quod apud Vivianum relatum est : Si quis me Vi dejecerit, meos non dejecerit, non posse me hoc Interdicto experiri; quia per eos retineo possessionem, qui dejecti non sunt. *d. l.* 1. § 45.

Interdum tamen quis dejectus videtur, etiam quum ipse aut hi per quos possidebat, in fundo maneant. Puta in specie quam Idem Vivianus refert : Servos quosdam Vi depulit, alios retinuit, et vinxit, aut etiam eis imperavit (2) : Vi te dejectum intelligi; desiisse enim possidere, cum servi ab alio possideantur. Et quod in parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait; si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent qui ingressus in possessionem esset. *d. l.* 1. § 46.

Quid dicturi essemus, tractat; Si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem; et non dejiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam : quatenus res (inquit) esset? Ego verius puto, eum quoque dejectum videri qui illic vinctus est. *d. l.* 1. § 47.

Observandum etiam, dejectum videri non solum eum qui propellitur, sed et eum qui fugatus est. Quocirca [Idem] Labeo ait, Eum qui metu turbæ perterritus fugerit, videri dejectum. Sed Pomponius ait, Vim sine corporali Vi locum non habere. Ego, Etiam eum qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi Vi occupaverunt possessionem videri Vi dejectum. *d. l.* 1. § 29.

VI. *Vidimus quis possessione sua dejectus intelligatur. Nil refert autem, ut huic Interdicto locus sit, quo jure possideret is qui dejectus est.*

Hinc recte Fulcinius dicebat, Vi possideri, quoties vel non dominus (quum tamen possideret) Vi dejectus est. *l.* 8. Paul. lib. 54. ad Ed.

(1) Recte Grotius; *qui possedit.* Nam hoc Interdictum est de amissa possessione recuperanda.

(2) Id est, Quidam sis servis imperavit, et hi jussa ejus exsequuntur &c pro eorum domino gessit eosque possidere cœpit.

Enimvero Dejicitur is qui possidet; sive civiliter, sive naturaliter possideat. Nam et naturalis possessio ad hoc Interdictum pertinet. *l.* 1. § 9. ULP. LIB. 69. AD ED.

Qui ususfructus nomine qualiter qualiter fuit quasi in possessione, utetur hoc Interdicto. Sed si quis posteaquam prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus; recte dicitur, heredibus et successoribus competere hoc Interdictum; non ut in futurum constituatur ususfructus, sed ut præterita causa et damnum præteritum sarciatur. *l.* 3. § 17. IDEM LIB. 69. AD ED.

Item si non ususfructus, sed usus sit relictus; competit hoc Interdictum. Ex quacumque enim causa constitutus est ususfructus vel usus, hoc Interdictum locum habebit. *d. l.* 3. § 16.

Deinde et si maritus uxori donavit, eaque dejecta sit; poterit Interdicto uti non tamen si colonus (1). *sup. d. l.* 1. § 10.

VII. *Quinetiam* Qui a me Vi possidebat, si ab alio dejiciatur, habet Interdictum. *d. l.* 1. § 30.

Hinc in specie sequenti: Colonus eum cui locator fundum vendiderat, quum is in possessionem missus esset, non admisit. Deinde colonus Vi ab alio dejectus est. Quærebatur, quis haberet Interdictum UNDE VI? Dixi, Nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset; an emptorem cui jussisset dominus tradi possessionem, non admisit. Igitur Interdictum UNDE VI, colono (2) competiturum; ipsomque simili Interdicto locatori obstrictum fore: quem dejecisse tunc videretur, quum emptori possessionem non tradidit; nisi forte propter justam et probabilem causam (3) id fecisset. *l.* 12. MARCELL. LIB. 19. DIGEST.

Consonat quod ait Papinianus. Quum fundum qui locaverat, vendidisset; jussit emptorem in vacuam possessionem ire: quem colonus intrare prohibuit. Postea emptor Vi colonum expulit. [De] Interdictis UNDE VI quæsitum est? Placebat, colonum Interdicto venditori teneri; quia nihil interesset, ipsum, an alium ex voluntate ejus missum, intrare prohibuerit. Neque (4) enim ante omissam possessionem videri, quam si tradita esset emptori; quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. Emptorem quoque, qui postea Vim adhibuit, et ipsum Interdicto colono teneri. Non enim ab (5) ipso, sed a venditore per Vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. *l.* 18. PAPIN. LIB. 26. QUÆST.

Obiter nota. In eadem specie Quæsitum est an emptori succurri debeat, si ex voluntate venditoris colonum postea (6) Vi expulisset? Dixi, Non esse juvandum, qui mandatum illicitum susceperit. *d. l.* 18. § *quæsitum*.

VIII. *Observandum quod quum quis a possessione quam per Vim occupaverat, dejicitur; ita demum huic Interdicto locus est, si ab alio quam quem ipse dejecerat, dejiciatur. Ita expresse Tullius* Pro Cæcina n. 32. « IN ILLA *Vi quotidiana non satis est dicere, se, quum possideret, esse dejectum; nisi doceat ita se possedisse, ut nec Vi nec clam nec precario possideret* » *: nimirum ab eo a quo Vi dejectus est. Secus si ab alio vitiose possideret: ut liquet ex N. præced.*

Cæterum non videtur Vi possidere, qui eum a quo dejiciebatur, illico in ipso congressu dejecit. Unde, etsi postea ab illo dejiciatur, hoc Interdicto uti poterit.

Hoc docet Julianus. Qui possessionem Vi ereptam, Vi in ipso congressu reciperat; in pristinam causam reverti potius, quam Vi possidere intelligendus est. Ideoque si te Vi dejecero, illico tu me deinde ego te: UNDE VI Interdictum tibi (7) utile erit. *l.* 17. JULIAN. LIB. 48. DIGEST.

Consonat Ulpianus. Vi possidere eum definiendum est, qui expulso vetere possessore, acquisitam per Vim possessionem obtinet; aut qui in hoc ipsum aptatus et præparatus venit, ut (contra bonos mores auxilio ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit). Sed qui per Vim possessionem suam retinuerit; Labeo ait, non Vi possidere. *l.* 1. § 28. ULP. LIB. 69. AD ED.

IX. *Vidimus quæ Vis species huic Interdicto locum det. Maxime autem ad hoc Interdictum non pertinet Vis imaginaria et legitima, quæ etiam a Gellio XX.* 10. Civilis et FESTUCARIA (8) *dicitur;*

(1) *Colonus* dejectus non habet Interdictum *de Vi*; quia ille non possidet, sed est duntaxat in possessione: mulier autem cui maritus donavit, licet ex titulo injusto, revera tamen possidet.

(2) Nec obstat quod mox supra dictum est, colono non competere. Etenim in præsenti specie colonus revera possessor factus est, prohibendo dominum aut emptorem ingredi. Violentus quidem est possessor, sed tamen possessor.

(3) Puta, quod ignoraret emptionem.

(4) Præoccupat objectionem. Forte enim quis ita objiceret: Non potest dejici, nisi qui possidet. Atqui videtur locator desiisse possidere, quum fundum suum vendidit eumque emptori tradi jussit. Ad hanc objectionem respondet, Locatorem ex eo solo non desiisse possidere. Nec enim animus ei fuit ante amittendæ possessionis, quam eo momento quo eam adipisceretur emptor. Ergo possidebat adhuc locator, quum colonus emptorem prohibuit ingredi possessionem: et colonus eum prohibendo adversus voluntatem locatoris, videtur dejecisse locatorem possessione.

(5) Vide N. seq.

(6) Interposito intervallo.

(7) Nec enim videris Vi a me possidere; qui vim adhibuisti, non tam ut me dejiceres, quam ut possessionem tuam retineres.

(8) Undenam sic dicta? Heineccius (*Antiq. Rom.* IV. Tit. 6. ad n. 24) censet, quemadmodum litigantes in Rei vindicatione glebam unam agri ad vindicandum in Jure apportabant, ita etiam *Festucam* si de domo ageretur. Contra V. C. B. Branchu (ab Heineccio ibid. laudatus) dicit vim istam *Festucariam* nomen obtinuisse a Prætoria Vindicta, quæ etiam *Festuca* dicitur: Nec temere conjici, usum ejus festucæ quam in manumissionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus adhibitum; imprimis (inquit) cum a *Vindicando* dicta sit VINDICTA.

qualis Jure veteri fiebat, tum manus conserendo, tum verbis Vindicando : de quo supra lib. 6. *Tit.* de Rei vindic. *N.* 19.

Et generaliter : Non videtur Vim facere, qui jure suo utitur, et ordinaria actione experitur. *l.* 155. [a] § 1. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 65. ad Edict.

§ 2. *Quando locus sit speciali Interdicto* de Vi Armata.

X. *Ut huic Interdicto locus sit, non sufficit aliquem fuisse simpliciter Vi dejectum : oportet Armis fuisse dejectum.*

Armis dejectum quomodo accipimus? Arma sunt, omnia tela; hoc est, et fustes, et lapides: non solum gladii, hastæ, frameæ, id est (1) romphææ. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Et alibi : Armorum appellatio non utique scuta et gladios et galeas significat; sed et fustes et lapides. *l.* 41. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 21. ad Ed. prov.

XI. *Nec requiritur ut omnes qui dejecerunt, fuerint Armati. Nam* Plane, etsi unus vel alter fustem vel gladium tenuit, Armis dejectus possessor videtur. *sup. d. l.* 3. § 3.

Plus dicitur : Etsi inermes venerant, si in ipsa concertatione, qui inermes venerant, eo processerunt ut fustes aut lapides sumerent; Vis erit Armata. *d. l.* 3. § 4.

Observandum etiam quod Qui Armati venerunt, etsi armis non sunt usi ad dejiciendum, sed dejecerunt; Armata Vis facta esse videtur. Sufficit enim terror Armorum, ut videantur Armis dejecisse. *d. l.* 3. § 5.

XII. *Non tamen sufficit ut terrueris, nisi etiam invaseris.*

Hinc Ulpianus. Si quis autem visis Armatis qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit; non videtur dejectus : quia non hoc animo fuerunt qui Armati erant, sed alio tendebant. *d. l.* 3. § 6.

Proinde et si, cum Armatos audisset venire, metu decesserit possessione; sive verum, sive falsum audisset; dicendum est, non esse eum Armis dejectum, nisi possessio ab his fuerit occupata. *d. l.* 3. § 7.

XIII. Si autem quum dominus veniret in possessionem, Armati eum prohibuerunt, qui invaserant possessionem; videri eum Armis dejectum. *d. l.* 3. § 8.

Et quidem, etsi nondum possidere cœpisset, huic Interdicto locus erit. Et in hoc differt ab Interdicto De Vi quotidiana. *Quod discrimen notat Tullius in sup. d. Oratione* Pro Cæcina, *n.* 31. « In *hoc Interdicto quotidiano Unde me dejecisti, additur* » Quum possiderem; *in hoc Interdicto de hominibus Armatis, non additur* ».

XIV. *Sicut in Interdicto* De Vi Armata *non requiritur ut is cui Vis facta est, ullatenus possideret; ita nec requiritur, ut nec Vi nec clam nec precario possederit ab eo a quo Armis dejectus est. Sic accipe quod ait Pomponius* : Sed si Vi Armata dejectus es; sicut ipsum fundum recipis, etiamsi Vi aut clam aut precario eum possideres, ita res quoque mobiles omnimodo recipies. *l.* 14. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

Quod dicimus, huic Interdicto locum esse adversus eum etiam qui Armis aliquem dejecit a quo ipse dejectus est; sic accipe, si ex intervallo dejiciat : secus, si in continenti.

Nam Vim Vi repellere licere Cassius scribit : idque Jus natura comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo, Arma Armis repellere licere. *l.* 1. § 27. Ulpian. lib. 69. ad Ed.

Eum igitur qui cum Armis venit, possumus Armis repellere. Sed hoc confestim, non ex intervallo : dummodo sciamus, non solum resistere permissum ne dejiciatur; sed etsi dejectus quis fuerit, eumdem dejicere; non ex intervallo, sed ex continenti. *sup. d. l.* 3. § 9.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Recte possidenti, ad defendendam possessionem quam sine vitio tenebat, inculpatæ tutelæ moderatione, illatam Vim propulsare licet. *l.* 1. *Cod. Unde Vi.*

ARTICULUS II.

Circa quas res Interdicta De Vi *tam quotidiana quam Armata dentur.*

XV. Pertinet autem hoc Interdictum, ad eum qui fundo uti frui prohibitus est. Pertinebit etiam ad eum qui ædificiis uti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus ad res mobiles hoc Interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus est re mobili : nisi si rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt; dicendum est, etiam ad eas referri hoc Interdictum debere. *l.* 3. § 15. Ulp. lib. 69. ad Ed.

XVI. *Igitur* 1.° Et generaliter ad omnes hoc pertinet Interdictum, qui de re solo cohærenti dejiciuntur. Qualis qualis enim fuerit locus unde quis Vi dejectus est, Interdicto locus erit. *l.* 1. § 4. Ibid.

Proinde et si superficiaria insula fuerit, qua quis dejectus est; apparet Interdicto fore locum. *d. l.* 1. § 5.

Plane si quis de ligneis ædibus dejectus fuerit, nemo ambigit Interdicto locum fore; quia quale quale sit quod solo cohæreat, inde qui Vi dejectus est, habet Interdictum. *d. l.* 1. § 8.

Nec solum si de ædibus aut fundo, sed et si de

[a] *Alias* 197.

(1) Proprie *Romphæa genus teli est Thracæ nationis.* Gell. X. 25. De Frameis autem, ita Tacitus *de Morib. German.* « Hi, inquit, *Rari gladiis et majoribus lanceis » utuntur; hastas (vel. ipsorum vocabulo,* Frameas) *» gerunt angusto et brevi ferro* ».

loco aliquo fundi quis dejectus sit; competit Interdictum.

Quocirca nota. Locus est, non fundus, sed portio aliqua fundi. Fundus autem integrum aliquid est: et plerumque sine villa Locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra et constitutio locum a fundo separat: ut et modicus locus possit Fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio; et quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus. Necnon et fundus, Locus constitui potest: nam si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur. *l.* 60. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 69. ad Ed. (1).

Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere Labeo scribit. *d. l.* 60. § 1.

Sed fundus quidem suos habet fines; locus vero latere potest, quatenus determinetur et definiatur. *d. l.* 60. § 2.

XVII. 2.° Illud utique in dubium non venit, Interdictum hoc ad res mobiles non pertinere. Nam ex causa furti, vel Vi bonorum raptorum, actio competit: potest et Ad exhibendum agi. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Ergo Si quis de nave Vi dejectus est, hoc Interdicto locus non est: argumento ejus qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit Interdicto hoc uti posse. *d. l.* 1. § 7.

Plane si quæ res sunt in fundo, vel in ædibus unde quis dejectus est; etiam earum nomine Interdictum competere non est ambigendum. *d. l.* 1. *sup. d.* § 6. ¶ *plane.*

ARTICULUS III.

Quibus et adversus quos hæc Interdicta dentur.

§ 1. *Quibus et adversus quos detur Interdictum* de Vi cottidiana.

XVIII. *Præter eum qui Vi dejectus est:* Hoc Interdictum et heredi (2) et cæteris successoribus competit. *l.* 1.° § 44. Ulp. lib. 69. ad Ed.

XIX. *Adversus eum competit qui Vi dejecit.*

Dejecisse autem etiam is videtur, qui mandavit vel jussit ut aliquis dejiceretur. Parvi enim referre visum est, suis manibus quis dejiciat, an vero per alium. Quare et si familia mea ex voluntate mea dejecerit, ego videor dejecisse. *d. l.* 1. § 12.

Nam Dejicit, et qui mandat. *l.* 152. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 69. ad Ed.

Sed et si, quod alius dejecit, ratum habuero; sunt qui putent (secundum Sabinum et Cassium qui ratihabitionem mandato comparant) me videri dejecisse, Interdictoque isto teneri. Et hoc verum est. Rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato comparari. *sup. d. l.* 1. § 14.

Hinc illa Regula: In maleficio, ratihabitio mandato comparatur. *sup. d. l.* 152. § 2. *ff. de Reg. Jur.*

His consequens est quod ex Sabino refert Ulpianus. Nimirum Quoties verus procurator dejecerit; cum utrolibet eorum, id est, sive domino, sive procuratore, agi posse Sabinus ait; et alterius nomine alteri [a] eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. Non enim excusatus est, qui jussu alicujus dejecit; non magis quam si jussu alicujus occidit. Quum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore (3) interdici debere. Sabini sententia vera est. *sup. d. l.* 1. § 13.

XX. *Datur etiam hoc Interdictum adversus eum cujus familia dejecit. Enimvero* Ait Prætor: Dejecisti, aut familia dejecit. Merito familiæ mentio habita. Nam cum Dejecisti verbum, refertur ad personam ejus qui dejecit, nec pertineat ad eum cujus familia dejecit (nec enim ego videor dejecisse, si familia mea dejecerit): consequens fuit addere, Aut familia tua dejecit. *l.* 1. § 11. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Quod igitur additur Aut familia tua dejecit, merito scriptum est in eum casum in quem familia mea Vi dejecit (4). Cæterum si jussit (5), ipse dejecit. Nec gravari debet dominus qui non jussit, si servorum suorum factum præstaret, etsi non jussu ejus dejecerunt. Nam non gravabitur hoc nomine. Quippe cum aut pervenit ad eum aliquid, et restitueret; aut non pervenit, et ipsos servos malefícii causa noxæ dedendo indemnis erit. Quod enim noxæ dedere compellitur, in damno [b] debet reputare; cum servus hoc (6) possit domini deteriorem conditionem facere. *d. l.* 1. § 15.

Et rursus idem Ulpianus. Si quis tamen neget se servum vel familiam defendere; cogendus est pati hoc Interdictum, ad hoc scilicet ut quod ad eum pervenit, restituat. *d. l.* 1. § 19.

XXI. *Hoc Interdicto ob Vim a servis factam, noxaliter tenetur dominus; etsi ne quidem scierit; imo etsi nondum hos servos quum Vis facta est possideret, sed ipse tunc ut servus possideretur.*

Hinc Ulpianus. Si adversus eum qui in libertatem ex servitute, vel contra, petitur, post inchoatum liberale judicium utar Interdicto, et liber judicatus fuerit; et apparuerit, ignorante eo a servis ejus Vi me dejectum, in possessionem restituar. *d. l.* 1. § 21.

(1) Ad tractationem de hoc Interdicto pertinere hanc legem cum suis §§ apparet ex similitudine inscriptionum.

(2) Non proprio nomine, sed defuncti qui *Vi* dejectus est. Et sic non pugnat cum d. L. 1. § 23. supra N. 3.

[a] *Alias melius* alterum.

(3) Non cum domino. Si tamen quid ad eum pervenisset; saltem in id *Utili* Interdicto teneretur: ut infra N. 23.

(4) Citra jussum meum.

(5) Dominus.

[b] Non.

(6) Id est, in hoc; vel eo modo.

XXII. *Jam vero observa.* Familiæ autem appellatio servos continet. *d. l.* 1. § 16.

Sed quæritur quem numerum servorum contineat, utrum plurium, an vero et duum vel trium? Sed verius est, in hoc Interdicto, etiamsi unus servus Vi dejecerit, Familiam videri dejecisse. *d. l.* 1. § 17.

Sed et Si filiusfamilias vel mercenarius Vi dejecerit, Utile Interdictum (1) competit. *d. l.* 1. § 20.

Hinc Ulpianus. Familiæ appellatione, et eos quos loco servorum habemus contineri oportere dicendum (2) est. *d. l.* 1. § 18.

Quatenus autem ex facto filii pater tenebitur? Nimirum In Interdicto Unde Vi, dicendum est ut ejus causa quod ad patrem pervenit ipse teneatur. *l.* 16. Ulpian. lib. 29. ad Ed.

XXIII. *Et generaliter, quatenus ad nos pervenit, tenemur; non solum in casibus supradictis, sed et ex cujuslibet facto qui nostro nomine dejecit. Hine V. G.* Si Vi me dejecerit quis nomine municipum; in municipes mihi Interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid ad eos pervenit. *l.* 4. Ulp. lib. 10. ad Ed.

XXIV. *Vidimus qui hoc Interdicto teneantur. Ex eo solo autem quis non tenetur, quod rem quæ ab alio Vi ablata est ipse possideat.*

Hinc Paulus. Cum a te Vi dejectus sim; si Titius eamdem rem possidere cœperit, non possum cum alio quam tecum Interdicto experiri. *l.* 7. Paul. lib. 24. ad Ed.

Inde est etiam quod ait Gaius. Si de fundo proprietarium, et fructuarium, prædo expulerit; atque ob id fructuarius constituto tempore non usus, perdiderit jus suum: nemo dubitat quin dominus, sive experiatur cum fructuario adversus prædonem, sive non experiatur, retinere debeat reversum ad se usumfructum: et quod fructuarius perdiderit (3), id ad damnum ejus pertineat, cujus facto periit. *l.* 10. Gaius lib. 2. ad Ed. Prætoris Urbani. TIT. de Liberali causa.

XXV. *Hoc Interdictum non datur in heredem. Sed* Ex causa hujus Interdicti, in heredem, et bonorum possessorem cæterosque successores (4) In factum actio competit; in id quod ad eos pervenit (*l.* 1. § *fin.* Ulpian. lib. 69. ad Eo.): Dolove malo eorum factum est, quominus perveniret. *l.* 2. Paul. lib. 65. ad Ed.

Et alibi. Heres quoque simili modo debebit In factum actionem suscipere; in id quod ad se pervenit. *l.* 3. § 18. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Si plures heredes sunt; unusquisque non in amplius quam ad eum pervenerit, tenetur. Qua de causa; interdum in solidum tenebitur is ad quem totum pervenerit, quamvis ex parte heres sit. *l.* 9. Paul. lib. 65. ad Ed.

§ 2. *Quibus et adversus quos detur Interdictum* de Vi Armata.

XXVI. *Quod in Interdicto* De Vi *diximus, circa personas quibus et adversus quos competit; idem in Interdicto* De Vi Armata *dictum puta. Nimirum competit ei qui Vi Armata dejectus est, ejus quæ heredibus et successoribus; et competit adversus eum qui Vi Armata dejecit.*

Et quidem Quum procurator Armatus venit, et ipse dominus Armis dejecisse videtur; sive mandavit, sive (ut Julianus ait) ratum habuit. *l.* 3. § 10. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Hoc et in familia dicendum (5) est. Nam quum familia sine me Armata venit, ego non videor venisse, sed familia; nisi jussi, vel ratum habui. *d. l.* 3. § 11.

Hoc Interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit quo quis Armis dejiceretur. *d. l.* 3. § 12.

Item quemadmodum Interdictum de Vi privata non datur in heredem, sed vice hujus datur actio In factum *in id quod ad eum pervenerit: illud* Idem [a] est, et si quis Armis dejectus est; quia ex facinoribus defunctorum, de eo quod ad heredem pervenit, actio datur. Sufficit enim non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire. *d. l.* 3. *pr.*

Obiter nota. Hæc actio quæ adversus heredem cæterosque successores pertinet, perpetuo competit; quia in ea rei persecutio continetur. *d. l.* 3. § 1.

XXVII. *Igitur circa personas quibus et adversus quas hoc Interdictum datur, convenit cum Interdicto* de Vi cottidiana. *In eo autem differt, quod detur etiam adversus parentem et patronum: secus in Interdicto* de Vi quotidiana.

Ita enim Ulpianus. Interdictum hoc (6), quia atrocitatem facinoris in se habeat, quæsitum est an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competit? Et verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse. Meliusque erit, In factum actionem his competere. Aliter atque si Vi Armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens. Nam hic Interdictum (7) competit. *l.* 1. § 43. Ulp. lib. 69. ad Ed.

(1) In id duntaxat quod pervenit.

(2) Ut in id quod ad nos ex facto eorum pervenit, hoc Interdicto teneamur.

(3) Dominus autem non tenebitur hoc Interdicto: quamvis penes ipsum sit ususfructus quem fructuarius per vim ab alio illatam amisit.

(4) Universales.

(5) Scilicet ut non meo, sed familiæ nomine tenear, quum familia mea Armis aliquem dejecit. Et quidem non meo nomine: *Nam, etc.*

[a] *Florent.* Quod est.

(6) *De Vi simpliciter, seu de Vi cottidiana.*

(7) *De Vi armata.*

ARTICULUS IV.

Per quem institui possint hæc Interdicta, et intra quod tempus; quid in his præstandum veniat; et quæ alia judicia cum his concurrant.

§ 1. *Per quemlibet, etiam servum, institui posse hæc Interdicta.*

XXVIII. *Speciale est his Interdictis, ut etiam per servum possint institui; qui, quum rem absentis domini nomine detineret, ea dejectus est. l. 1. Cod.* Si per vim, etc.

§ 2. *Quid veniat in his Interdictis.*

XXIX. *In Interdicto* Unde Vi, *seu Vis illa* Cottidiana *sit, seu* Armata, *venit ut restituatur fundus quo quis dejectus est; vel potius ut Vis fieri prohibeatur ei qui dejectus est, quominus regrediatur.*

Enimvero Species inducendi in possessionem alicujus rei est, prohibere ingredienti Vim fieri. Statim enim cedere adversarium, et vacuam relinquere possessionem jubet: quod multo plus est quam restituere. *l.* 52. § 2. *ff. de Acq. vel omitt. possess.* Venuleius lib. 1. Interd.

XXX. *Ut autem in hoc Interdicto veniat restitutio fundi Vi possessi; nil refert an is qui Vi dejecit et adversus quem agitur, eum possideat necne. Nam* Ex Interdicto Unde Vi, etiam is qui non possidet, restituere cogetur. *l.* 1. § 42. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Similiter Paulus. Si Vi me dejeceris, vel Vi aut clam feceris; quamvis sine dolo et culpâ amiseris possessionem, tamen damnandus es quanti mea interest: quia in eo ipso culpa tua præcessit, quod omnino Vi dejecisti, aut Vi aut clam fecisti. *l.* 15. Paul. lib. 13. ad Sabin.

Et Julianus Idcirco constare ait, Eum qui Vi dejecit, quique Vi sine dolo malo desierit possidere, Interdicto teneri. *sup. d. l.* 1. § 56.

Hinc consequens esse ait, ut villæ quoque et ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur. Ubi enim quis (inquit) dejecit, per eum stetisse videtur quominus restitueret. *d. l.* 1. § 35.

* *Multo magis quum fructuarius Vi dejectus est.* Dejectum ab usufructu in eamdem causam Prætor restitui jubet; id est, in qua futurus esset si dejectus non esset. Itaque si tempore ususfructus finitus fuerit, postquam dejectus est a domino; nihilominus cogendus erit restituere, id est, usumfructum iterum constituere. *l.* 9. § 1. Paul. lib. 65. ad Ed.

XXXI. *Venit etiam in Interdicto* Unde Vi, *restitutio rerum mobilium quas is qui fundo Vi dejectus est* Ibi *habuit.*

Ibi autem ait Prætor, ut ne quis et quæ illic non habuit complectatur. *l.* 1. § 37. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Sane quod ait Prætor, Ibi; quomodo accipimus? utrum in eo loco unde quis Vi dejectus est, an vero in omni possessione? Et melius dicetur, non ad angulum referendum, vel locum in quo fuerit; verum etiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit cum dejicitur. *d. l.* 1. §. 38.

Quod autem ait Prætor, Quæque habuit, sic accipimus ut omnes res contineantur; non solum quæ propriæ ipsius fuerunt; verum etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pignoratæ, quarumque usum vel usumfructum vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ [a] sunt. Cum enim dicat Prætor, Habuit; omnia hæc, Habendi verbo continentur. *d. l.* 1. § 33.

XXXII. Rectissime autem Prætor addidit, Tunc ibi habuit. TUNC sic accipimus, quum dejiceretur. Et ideo et si quid postea desiit illic esse, dicendum erit in Interdictum venire. Sic fit ut, etiamsi homines vel pecora demortua sint post dejectionem, Interdicto locus sit. Denique scribit Julianus, Eum qui Vi dejecit ex eo prædio in quo homines fuerant, propius esse ut, etiam sine culpa ejus mortuis hominibus, æstimationem eorum per Interdictum restituere debeat; sicuti fur hominis, etiam mortuo eo tenetur. *d. l.* 1. § 34.

Item Merito Julianus respondit, Si me de fundo Vi dejeceris; in quo res moventes fuerunt: cum mihi Interdicto Unde Vi restituere debeas, non solum possessionem soli, sed et ea quæ ibi fuerunt; quanquam ego moram fecero, quominus Interdicto te convenirem; subtractis tamen mortalitate servis, aut pecoribus, aliisve rebus casu intercidentibus; tuum tamen onus nihilominus in eis restituendis esse: quia (1) ex ipso tempore delicti, plus quam frustrator debitor constitutus est. *l.* 19. Tryphonin. lib. 15. disputat.

XXXIII. *Observandum superest quod* Si fundus a quo Vi expulsus sim, mihi restitutus esset, cæteræ vero res quæ Vi ablatæ sunt, non restituantur: hic dicendum est Interdictum nihilominus tenere; quia verum est, Vi esse dejectum.

Plane si quis velit, de possessione quidem rei soli per hoc Interdictum experiri, de rebus vero mobilibus Ad exhibendum actione; potest hoc suo arbitrio habere. Et ita Julianus scribit. Idem scribit, et si quis Vi bonorum raptorum de hujusmodi rebus velit experiri. *l.* 1. § 32. Ulp. lib. 69. ad Ed.

XXXIV. *Venit etiam in Interdicto* Unde Vi, *ut Vi dejecto fructuum ratio habeatur. Et quidem* Ex die quo quis dejectus est, fructuum ratio habetur; quamvis in cæteris Interdictis, ex quo edita sunt, non retro computantur.

Idem est et in rebus mobilibus, quæ ibi erant.

[a] *Alias* locatæ.

(1) Id est, quia is qui Vim fecit, jam ex ipso tempore delicti, intelligitur esse *plus quam frustrator*, id est esse in improbiori mora; adeoque magis in mora quam quivis debitor qui moram fecit. Atqui debitor quivis, interitu rei post moram superveniente non liberatur: ergo nec is qui Vim fecit, debet interitu rerum liberari.

Nam earum fructus computandi sunt, ex quo quis Vi dejectus est. *d. l.* 1. § 40.

Non solum autem fructuum ratio in hoc Interdicto habetur, verum cæterarum etiam utilitatum habenda est. Nam et Vivianus refert, In hoc Interdicto, omnia quæcumque habiturus vel assecuturus erat is qui dejectus est, si Vi dejectus non esset, restitui, aut eorum litem a judice æstimari debere; eumque tantum consecuturum, quanti sua interesset se Vi dejectum non esse. *d. l.* 1. § 41.

Igitur Qui Vi dejectus est, quidquid damni senserit ob hoc quod dejectus est, recuperare debet. Pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset dejectus. *d. l.* 1. § 31.

Hinc generaliter de fructibus et omni causa rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si de possessione Vi dejectus es; cum et Lege Julia Vis privatæ reum postulare, et ad instar Interdicti Unde Vi convenire potes; quo Reum causam omnem præstare oportet : in qua fructus etiam quos vetus possessor percipere potuit, non tantum quos prædo percepit, venire non ambigitur. *l.* 4. *Cod.* Unde Vi.

De his fructibus et omni causa rei agitur, etiam postquam ipsa res peti non posset. Hinc de fructuario ait Ulpianus : Sed si quis posteaquam prohibitus est; capite minutus sit, vel mortuus; recte dicitur, heredibus et successoribus competere hoc Interdictum; non ut in futurum constituatur ususfructus, sed ut præterita causa et damnum præteritum sarciatur. *l.* 3. § 17. ¶ *sed si.* Ulp. lib. 69. ad Ed.

XXXV. *Observandum superest quod* In Interdicto Unde Vi tanti condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. Et hoc Jure nos uti, Pomponius scribit; id est tanti rem videri, quanti actoris intersit. Quod alias minus esse, alias plus. Nam sæpe actoris pluris interesse hominem retinere, quam quanti is est : veluti quum quæstionis habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis adeundæ, intersit ejus, eum possideri. *l.* 6. Paul. lib. 17. ad Ed.

Ex Constitutione Zenonis; si is qui Vim sustinuerit, non potuerit singula quæ perdidit, comprobare; condemnatio fieri debet; quanti actor in litem juraverit : judice quantitatem, intra quam jurare debeat, pro personarum qualitate taxante. l. 9. *Cod.* Unde Vi.

§ 3. *Intra quod tempus dentur hæc Interdicta.*

XXXVI. *Interdictum* De Vi Cottidiana, *intra annum datur. Et* Annus in hoc Interdicto utilis est. *l.* 1. § 39. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Unde Diocletianus et Maximianus. Vi pulsos restituendos esse, Interdicti exemplo, si necdum utilis annus excessit, certissimi Juris est; et heredes teneri (1) in tantum, quantum ad eos pervenit. *l.* 2. *Cod.* Unde Vi.

Ex Constitutione Constantii; iis qui dum abessent dejecti sunt, annus, dum absunt, non currit. l. 1. *Cod.* Si per vim vel alio mod.

XXXVII. *Interdictum autem* De Vi Armata *perpetuum fuisse apparet ex hoc Ciceronis textu*, Epist. XV. 16. *ad Cassium, ubi metaphorice ad hoc Interdictum ita alludit :* « Postulabimus, *ex qua* » *hæresi* (2) *Vi hominibus Armatis dejectus sis, in* » *eam restituere.* In hoc Interdicto non solet addi, » IN HOC ANNO. *Quare si jam biennium aut trien-* » *nium est, quum virtuti nuntium remisisti delinitus* » *illecebris voluptatis; in integro res nobis erit* ».

Hinc de hoc Interdicto ait Ulpianus : Et post annum reddetur. *At vero, cum Justiniano placuerit hæc duo Interdicta confundere; Tribonianus textum Ulpiani ita Interpolavit :* Et post annum reddetur, in id (3) quod pervenit ad eum qui prohibuit. *l.* 3. § 12. ¶ *et post.* Ulpian. lib. 69. ad Ed.

§ 4. *Cum quibus aliis judiciis hæc Interdicta concurrant.*

XXXVIII. *Interdicta* De Vi, *concurrunt cum publicis judiciis Legis Juliæ : ut supra obiter vidimus ex Rescripto Diocletiani et Maximiani.* N. 34.

Similiter Ulpianus. Ne quid autem per Vim admittatur, etiam Legibus Juliis prospicitur publicorum et privatorum (4); necnon et Constitutionibus Principum. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 69. ad Ed.

De his Legibus, infra lib. 48. *ubi videbimus et de pœnis quas adversus violentos possessores novissimi Imperatores constituerunt.*

Possunt etiam hæc Interdicta concurrere cum Rei *vindicatione. Et quidem* Eum qui fundum vindicavit ab eo cum quo Interdicto Unde Vi potuit experiri, pendente judicio nihilominus Interdicto recte agere placuit. *l.* 18. § 1. Papin. lib. 26. quæst.

(1) *In factum* actione ex hoc Interdicto, supra N. 25.

(2) Id est, doctrina et virtute Stoica, ex qua Cassius ad partes Epicuri defecerat.

(3) Triboniani manum in hac additione arguit textus Ciceronis modo laudatus. Licet enim ex eo quod Interdictum *de Vi armata* perpetuum fuerit ætate Ciceronis, inde certo non evincatur tale etiam illud fuisse ætate Ulpiani; satis probabilis tamen conjectura est. Nec illi adversatur lex 1. pr. et § 1. ff. h. tit. quam Wissenbachius objicit. Nam ibi agitur de alio Interdicto, nimirum *de Vi quotidiana* : nec placuit Justiniano Interdictum *de Vi armata* libris suis inserere.

(4) Supple, judiciorum. Ita Glossa. Male : neque enim ullum privatum judicium *De Vi* Legibus Juliis invectum novimus; sed duo publica judicia, unum de *Vi publica*, alterum de *Vi privata*. Forte legendum *Legibus Juliis publ. et priv.* id est, *publicæ et privatæ vis*, seu de *Vi publica et privata*.

APPENDIX

De Interdicto momentariæ possessionis.

XXXIX. *Interdictum* Momentariæ possessionis *est generale Interdictum quod complectitur omnes causas quibus redintegrari possessio debet; sive per Vim, sive citra Vim occupata fuerit.*

Hinc potest quis eo uti, etiamsi nulla Vis intervenerit; nullusque locus sit inscriptioni in crimina de Vi publica *aut* de Vi privata. *Hoc est quod rescribunt Arcadius et Honorius:* Momentariæ possessionis Interdictum, quod non semper ad Vim publicam pertinet vel privatam, mox audiri interdum etiam sine inscriptione meretur. *l.* 8. *Cod.* Unde Vi.

Plures sunt species in quibus citra Vim aliena possessio invadi videtur. Puta quum quis Rescripto Principis Sententiave judicis rem ipsi restitui jubentis fretus, hanc rem invadit; non insinuato Rescripto aut Sententia possessori, aut si abfuerit, ejus actori vel procuratori. Cum in hac specie Vim facere non videatur, qui Principis aut judicis auctoritate nititur; Interdictum Unde Vi *cessat: cum tamen injuria faciat, qui Juris ordinem prætermittit, non insinuando Rescriptum aut Sententiam; huic Interdicto* Momentariæ possessionis *adversus eum locutus est, quo spoliatus consequitur ut res ipsi restituatur, et ut invasor jure quod habebat excidat. Quod si tutor curatorve hoc fecerit; hoc Interdictum quidem adversus Minorem ut res restituatur, competit: cæterum Minor jus crediti ex facto tutoris non amittet. Tutor autem qui ut pupillo suo negotium faceret, per collusionem hoc fecerit; pœna publicationis bonorum plectetur. l.* 6. *Cod.* d. tit.

Ex Constitutione Justiniani; qui vacuam absentis possessionem occupavit, intra triginta annos hoc recuperandæ possessionis Interdicto conveniri potest. l. fin. Cod. d. tit.

XL. *In hoc judicio id speciale est quod,* Momentariæ possessionis actio exerceri potest per quamcumque personam; *etiam eam quæ legitimam standi in judicio personam non haberet. Puta per Minorem quoque potest moveri; at non vice versa, adversus eum inferri potest. l.* 3. *Cod.* Qui legit. person. standi in judic.

TITULUS XVII.

UTI POSSIDETIS.

I. Generaliter *quoque ad* Res soli *pertinet hoc Interdictum, sicut et superius* Unde vi.

Ait Prætor: « Uti eas ædes quibus de agitur, nec » vi, nec clam, nec precario alter ab altero Possi» detis; quominus ita Possideatis, vim fieri veto.

» De cloacis hoc Interdictum non dabo, neque » pluris quam quanti res erit, intra annum quo » primum experiundi potestas fuerit, agere per» mittam ». *l.* 1. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Hujus autem Interdicti proponendi causa hæc fuit; quod separata esse debet Possessio a proprietate. Fieri enim potest ut alter possessor sit, dominus non sit; alter dominus quidem sit, possessor vero non sit: fieri potest ut et possessor idem et dominus sit. *d. l.* 1. § 2.

Circa hoc Interdictum quæremus, Quale sit, et in quo a superiori differat; quando huic locus sit, de qua re detur, cui et adversus quem competat; et quid in eo veniat præstandum.

§ 1. *Quale sit hoc Interdictum, et in quo ab Interdicto* Unde vi *differat.*

II. *Hujus Interdicti naturam ita breviter exponit Ulpianus:* Et est prohibitorium, ad retinendam Possessionem. *d. l.* 1. § 1.

Est igitur hoc Interdictum quod vulgo Uti Possidetis appellatur, retinendæ Possessionis: nam hujus rei causa redditur ne vis fiat ei qui possidet. Et consequenter proponitur post Interdictum Unde vi. Illud enim restituit vi amissam Possessionem; hoc Interdictum, tuetur ne amittatur Possessio: denique Prætor Possidenti vim fieri vetat. Et illud

quidem Interdictum (1) oppugnat possessorem, hoc (2) tuetur. Et (ut Pedius ait) omnis de Possessione controversia, aut eo pertinet ut quod non Possidemus nobis restituatur; aut ad hoc, ut retinere nobis liceat quod Possidemus. Restitutæ Possessionis ordo, aut Interdicto expeditur, aut per actionem (3). Retinendæ itaque Possessionis duplex via est, aut exceptio, aut Interdictum. Exceptio datur ex multis causis, ei qui Possidet. *d. l.* 1. § 4.

Interdictum autem Possessorem prædii tuetur, quod est Uti Possidetis. Actio enim nunquam ultro Possessori datur: quippe sufficit ei quod Possideat. *d. l.* 1. § 6.

III. *Circa naturam hujus Interdicti, illud adhuc observandum quod* Hoc Interdictum duplex est; et hi quibus competit, et actores et rei sunt. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Et ita quidem, quum inter duos redditur; quorum uterque se Possessorem affirmat. Secus, quum hoc Interdicto agitur adversus eum qui, etsi non sibi Possessionem asserat, tamen me libere possidere et re mea uti prohibet. Etenim hoc etiam casu locum esse huic Interdicto, patebit ex infra dicendis § seq.

§ 2. *Quando huic Interdicto locus sit.*

IV. *Patet huic Interdicto locum esse, quoties inter duos controvertitur uter Possideat.*

Inter litigatores ergo quotiens est proprietatis controversia; aut convenit inter litigatores uter Possessor sit, uter petitor; aut non convenit. Si convenit, absolutum est: ille Possessionis commodo, quem convenit Possidere; ille petitoris onere fungetur. Sed si inter ipsos contendatur uter Possideat, quia alteruter se magis Possidere affirmat; tunc si res soli sit in cujus Possessione contenditur, ad hoc Interdictum remittentur. *l.* 1. § 3. Ulp. lib. 69. ad Ed.

V. *Controversia etiam alicui super Possessione fieri videtur, et huic Interdicto locus est; quum re sua ad libitum uti prohibetur.*

Hinc Ulpianus. Hoc Interdictum sufficit ei qui ædificare in suo prohibetur. Etenim videris mihi Possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea Possessione. *l.* 3. § 2. Idem lib. 69. ad Ed.

Item Venuleius. Eum qui ædificare prohibeatur, Possidere quoque prohiberi manifestum est. *l.* 52. *ff. de Acquir. possess.* Venuleius lib. 1. Interd.

Igitur Quum inquilinus dominum ædes reficere volentem prohiberet; æque competere Interdictum Uti Possidetis (4) placuit; testarique dominum, non prohibere inquilinum ne habitaret, sed ne Possideret. *l.* 3. § 3. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Item Si vicinus meus in parte mea tectoria habeat, et in parte sua; Uti Possidetis mihi efficax est, ut ea tollere compellatur. *d. l.* 3. § 9.

Item videamus, si actor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid Juris sit? Et ait Pomponius, Posse te ei denuntiare, et vites præcidere. Idque et Labeo scribit: aut uti (5) eum debere Interdicto Uti Possidetis, de eo loco quo radices contineantur vitium. Nam si tibi vim fecerit, quominus eas vites vel præcidas, vel transducas; vim tibi facere videtur, quominus Possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius. *d. l.* 3. § 4.

Et generaliter vim facit, qui non sinit Possidentem eo quod Possidebat uti arbitrio suo; sive in serendo, sive fodiendo, sive arando, sive quid ædificando, sive quid omnino faciendo per quod liberam Possessionem adversarii non relinquit. *l.* 11. *ff. de Vi et vi arm.* Pompon. lib. 6. ex Plautio.

§ 3. *De qua re detur.*

VI. Hoc Interdictum de soli Possessore scriptum est; quem potiorem Prætor in soli Possessione habebat. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Hoc Interdictum in omnibus etiam Possessionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habebit; dummodo Possideri (6) possit. *d. l.* 1. § 8.

Hoc Interdictum locum habet, sive quis totum fundum Possidere se dicat, sive pro certa parte, sive pro indiviso Possideat. *d. l.* 1. § 7.

§ 4. *Cui detur.*

VII. *Hoc Interdictum datur ei qui Possidet; nec solum his qui civiliter, sed et his qui naturaliter duntaxat Possident.*

Igitur In summa puto dicendum, et inter fructuarios hoc Interdictum reddendum; et, si alter usumfructum, alter Possessionem sibi defendat. Idem erit probandum, etsi ususfructus quis sibi defendat Possessionem. Et ita Pomponius scribit. Proinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur; et his Interdictum erit dandum. *l.* 4. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Quod autem dicimus Possessori hoc Interdictum dari, hanc limitationem accepit: Perpetuo autem hoc Interdicto in sunt hæc Quod nec vi, nec clam, nec precario ab illo, Possides. *sup. d. l.* 1. § 5.

Enimvero qui ab adversario vel Vi vel clam vel precario Possidet; quodammodo dici potest ejus respectu non Possidere. Cum enim de ea Possessione

(1) *Unde Vi.*

(2) *Uti Possidetis.*

(3) Cujacius intelligit *Condictionem incerti*: Obs. V. 17. Alii aliter.

(4) Videtur enim inquilinus occupare Possessionem domini, quum dominum prohibet reficere ædes suas.

(5) Credo legendum, *uti* Adversus *eum*.

(6) Solum scilicet. Frustra Haloander emendat, *possint*. Quo autem casu solum possideri non potest, puta si sit a flumine occupatum, vel divini juris factum; palam est Interdicto locum esse non posse.

ipsi restituenda teneatur; Non videtur Possessionem adeptus, is qui ita nactus est ut eam retinere non possit. *l.* 22. *ff. de Acquir. possess.* Javolen. lib. 13. ex Cassio.

Et quantum ad ipsum qui vi dejecit; Si quis vi de Possessione dejectus sit, perinde haberi debet ac si Possideret; eum Interdicto de vi recuperandæ Possessionis facultatem habeat. *l.* 17. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 76. ad Ed.

VIII. *In hoc vitium non succedit, is qui (etiam sciens) ab eo qui vi, clam, aut precario Possidebat, rem comparaverit.*

Hinc Ulpianus. Non videor vi Possidere, qui ab eo quem scirem vi in Possessionem esse, fundum accipiam. *l.* 3. § 10. Ulp. lib. 69. ad Ed.

IX. *Vidimus hoc Interdictum denegari ei qui vi, clam, aut precario, ab eo cum quo contendit, Possidet. Secus si ita Possideat a quovis alio. Enimvero* Quod ait Prætor in Interdicto: Nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero Possidetis, hoc eo pertinet; ut si quis Possidet vi aut clam aut precario, si quidem ab alio, prosit ei Possessio: si vero ab adversario suo; non debeat eum, propter hoc quod ab eo Possidet, vincere. Has enim Possessiones non debere proficere palam est. *l.* 1. § *fin.* Ulp. lib. 69. ad Ed.

Justa enim an injusta adversus cæteros Possessio sit, in hoc Interdicto nil refert. Qualiscumque enim Possessor hoc ipso quod Possessor est, plus juris habet quam ille qui non Possidet. *l.* 2. Paul. lib. 65. ad Ed.

Hoc est quod Venuleius ait: Adversus extraneos vitiosa Possessio prodesse solet. *l.* 53. *ff. de Acquir. possess.* Venul. lib. 5. Interdictor.

Ergo Qui precario fundum Possidet; is Interdicto Uti Possidetis, adversus omnes præter eum quem rogavit, uti potest. *l.* 17. *ff. de Precar.* Pompon. lib. 23. ad Sabin.

X. Si duo Possideant in solidum (1), videamus quid sit dicendum? Quod qualiter procedat, tractemus: si quis proponeret Possessionem justam et injustam; ego Possideo ex justa causa, tu vi aut clam. Si a me Possides, superior sum Interdicto (2): si vero non a me, neuter nostrum vincetur; nam et tu Possides, et ego. *l.* 3. Ulp. lib. 69. ad Ed.

XI. Item videamus, si projectio supra vicini solum non jure haberi dicatur; an Interdictum Uti Possidetis sit utile alteri adversus alterum? Et est apud Cassium relatum, utrique esse inutile (3); quia alter solum (4) Possidet, alter cum ædibus superficiem (5). *d. l.* 3. § 5.

Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas projectum habeo; Interdicis mecum, Si eum locum Possideamus, qui projecto (6) tegetur: An, quo facilius possim retinere Possessionem ejus projectionis, Interdico tecum: Sicuti (7) nunc Possidetis eas ædes ex quibus projectus est? *d. l.* 3. § 6.

Sed si supra ædes quas Possideo, cœnaculum sit in quo alius quasi dominus moretur; Interdicto Uti Possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cœnaculo moraretur: semper enim Superficiem solo cedere. Plane si cœnaculum ex publico aditum habeat; ait Labeo, videri non ab eo ædes Possideri qui ΚΡΥΠΤΑΣ (8) Possideret, sed ab eo cujus ædes supra ΚΡΥΠΤΑΣ essent. Verum est hoc, in eo qui aditum ex publico habuit.

Cæterum superficiarii, proprio Interdicto (9) et actionibus a Prætore utentur: dominus autem soli, tam adversus alium quam adversus superficiarium, potior erit Interdicto Uti Possidetis. Sed Prætor superficiarum tuebitur secundum legem locationis. Et ita Pomponius quoque probat. *d. l.* 3. § 7.

XII. *Cum Interdictum* Uti Possidetis *nonnisi ei qui Possidet competat; hinc respondetur* Creditores missos in Possessionem rei servandæ causa, Interdicto Uti Possidetis uti non posse. Et merito quia non Possident. Idemque et in cæteris omnibus qui custodiæ causa missi sunt in possessionem; dicendum est. *d. l.* 3. § 8.

XIII. *Observandum, non ideo minus quem Possidere videri rem, quod hanc vindicare cœperit. Adeoque non ideo minus et hoc Interdictum competet.*

Hoc docet Ulpianus, hac optima ratione: Nihil commune habet proprietas cum Possessione. Et ideo non denegatur ei Interdictum Uti Possidetis, qui cœpit rem vindicare: non enim videtur Possessioni renuntiasse, qui rem vindicavit. *l.* 12. § 1. *ff. de Acquir. possess.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

(1) Quod ex Trebatii sententia supponitur. Quæ tamen vera non est, ut supra vid. lib. 41. Tit. *de Acquir. possess.* N. 3.

(2) Hinc quidam colligunt eum qui Vi dejectus est, præter Interdictum Unde vi, posse etiam uti (si malit) hoc Interdicto. Sed male. Id enim tantum sibi vult Jurisconsultus; ut si is cui *Vi* me dejecit, agat hoc Interdicto adversus me qui eum turbo in possessione; *superior Interdicto* esse debeam, id est absolvi.

(3) Cujacius Observ. V. 22 et XVII. 2. censet legendum *Utile.* Quod ratio contextus probat.

(4) Adeoque potest agere Interdicto; quasi videatur prohiberi libera Possessione soli sui, ab eo qui aliquid projecit in illud solum.

(5) Id est, projectum ex ædibus: adeoque potest uti Interdicto, si prohibeatur possidere ædes cum hoc projecto.

(6) Formula Interdicti, quo dominus soli interdicit retinendæ possessionis Soli sui liberi a projecto.

(7) Formula Interdicti, quo ego possessor ædium quæ in tuas projectum habent, interdicam retinendæ possessionis Projecti quod in tuas ædes habeo. Hic autem non respondet Labeo ad quæstionem. Quo satis innuit, hoc Interdictum competere.

(8) Loca abdita et concamerata sub terra (V. G. des *Caves*).

(9) Interdicto Uti Possidetis *de Superficie,* de quo in Tit. seq. quod redditur ad instar Interdicti *de Rebus soli* de quo in h. tit.

§ 5. *Quid veniat in hoc Interdicto.*

XIV. Exitus controversiæ Possessionis hic est tantum, ut prius pronuntiet judex uter Possideat. Ita enim fiet, ut is qui victus est de Possessione, petitoris partibus fungatur; et tunc de dominio [a] quæratur. *l.* 35. *ff. de Acq. vel am. poss.* ULP. LIB. 5. DE OMNIB. TRIBUNALIB.

[a] *Florent.* domino.

Venit adhuc in hoc Interdicto; ut, qui turbavit Possessorem, quanti ea res est condemnetur.

Et quidem In hoc Interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. QUANTI RES EST sic accipimus, quanti uniuscujusque interest Possessionem retinere. Servii autem sententia est existimantis tanti Possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. Sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud Possessionis. *l.* 3. § 11. ULP. LIB. 69. AD ED.

TITULUS XVIII.

DE SUPERFICIEBUS.

I. AFFINE *est et quasi sequela præcedentis, hoc Interdictum; ut statim patebit ex dicendis.*

SUPERFICIARIAS ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sint; quarum proprietas et Civili et naturali Jure ejus est, cujus et solum. *l.* 2. GAIUS LIB. 25. AD ED. PROVINC.

Conductor autem et qui ejus jure utuntur, habent in his jus quod dicitur JUS SUPERFICIEI: *ad quod retinendum, hoc Interdictum ipsis proponitur.*

Nimirum Ait Prætor: « UTI EX LEGE locationis » sive conductionis, Superficie qua de agitur, nec » vi, nec clam, nec precario alter ab altero frue» mini; quominus fruamini vim fieri veto ». *l.* 1. ULP. LIB. 70. AD ED.

Proponitur autem Interdictum duplex; exemplo Interdicti UTI POSSIDETIS.

Tuetur itaque Prætor eum qui Superficiem petiit, veluti UTI POSSIDETIS Interdicto; neque exigit ab eo quam causam possidendi habeat. Unum tantum requirit; num forte vi, clam, precario, ab adversario possideat. Omnia quoque quæ in UTI POSSIDETIS Interdicto servantur, hic quoque servabuntur. *d. l.* 1. § 2.

II. *Datur etiam Superficiario, quum possessione excidit, Utilis* IN REM *actio.*

Hinc addit Prætor: « SI QUA ALIA ACTIO DE SU» PERFICIE POSTULABITUR, CAUSA COGNITA DABO ». *d. l.* 1. *pr.* ¶ *si qua.*

Dices, Sed quid his opus habet Superficiarius? Nam Qui Superficiem in alieno solo habet, Civili actione subnixus est. Nam si conduxit Superficiem, Ex conducto; si emit, Ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse cum prohibeat; quod interest agendo consequetur: sin autem ab alio prohibeatur, præstare ei actiones suas debet dominus et cedere. Sed longe utile visum est (quia et incertum erat an LOCATI existeret (1), et quia melius est possidere potius quam in personam experiri), hoc Interdictum proponere, et quasi IN REM actionem polliceri. *d. l.* 1. § 1.

III. Quod ait Prætor, SI ACTIO DE SUPERFICIE POSTULABITUR, CAUSA COGNITA DABO, sic intelligendum est; ut, si ad tempus (2) quis Superficiem conduxerit, negetur ei In rem actio. Et sane, causa cognita, ei qui non ad modicum tempus conduxit Superficiem, In rem actio competet. *d. l.* 1. § 3.

IV. Quia autem etiam IN REM actio de Superficie dabitur; petitori (3) quoque IN SUPERFICIEM dari; et quasi usumfructum, sive usum quemdam ejus esse, et constitui posse per Utiles actiones, credendum est. *d. l.* 1. § 6.

Servitutes quoque Prætorio Jure constituentur. Et ipsæ, ad exemplum earum quæ ipso Jure constitutæ sunt, Utilibus actionibus petentur. Sed et Interdictum de his Utile competet. *d. l.* 1. § 9.

V. *Superficiem non vendi tantum et locari;* Sed et tradi posse intelligendum est, ut et legari et donari possit. *d. l.* 1. § 7.

(1) Id est, an titulo Locationis-conductionis, an Emptionis-venditionis, concessum fuerit jus Superficiei; adeoque an *Ex conducto*, an *Ex empto* agendum sit. Vel etiam dubitari potest, an contractus de Superficie locanda sit vera locatio ex qua possit competere actio *Conducti*; cum in eo contractu id agatur ut jus in re ad Superficiarium transeat: quod a regulis communibus Locationis exorbitat.

(2) Modicum.

(3) Id est, quemadmodum Superficiarius, Utili actione *In rem* persequi potest Superficiem; ita etiam Utilibus actionibus persequi poterunt jus quoddam usufructus aut usus in hac Superficie, hi quibus hoc jus Superficiarius constituerit.

Et, si duobus sit communis, etiam Utile Communi dividundo judicium dabimus. *d. l.* 1. § 8.

VI. *Hactenus de jure quod circa Superficiem habet Superficiarius.*

Is autem in cujus solo Superficies est, utique non indiget Utili actione; sed habet In rem, qualem habet de solo. Plane si adversus Superficiarium velit vindicare, dicendum est exceptione utendum In factum data. Nam (1) Cui damus Actionem, eidem et exceptionem competere, multo magis quis dixerit. *d. l.* 1. § 4. *hic*, *et l.* 156. § 1. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

Si soli possessori (2) Superficies evincatur; æquissimum erit subveoire ei, vel ex stipulatu De evictione, vel certe Ex empto actione. *d. l.* 1. § 5.

(1) Superficiarius jus suum per actionem persequi potest: multo magis potest illud per exceptionem tueri.

(2) Ei qui solum cum Superficie emerat.

TITULUS XIX.

DE ITINERE ACTUQUE PRIVATO.

Expositis *supra his Interdictis quæ aut ad res publicas pertinent, aut generaliter De possessione rei cujuslibet competunt; hic jam, occasione Superficiei de qua in Tit. præced. alia quædam privata jura quæ de servitutibus sunt, et quorum nomine specialia Interdicta Prætor proposuit, expenduntur.*

Et primum De Itinere actuque privato, *circa quod duo sunt Interdicta; primum*, Ut ire agere liceat; *alterum*, Ut iter reficere.

ARTICULUS I.

De Interdicto, Ut Ire agere liceat.

I. Prætor ait: « Quo Itinere Actuque Privato » quo de agitur vel via, hoc anno, nec vi nec clam » nec precario ab illo usus es; quominus ita utaris, » vim fieri veto ». *l.* 1. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Hoc Interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo servitutes. *d. l.* 1. § 1.

Hoc Interdictum Itineris, actus, viæ; *mentionem facit. Sed et ei qui jus Semitæ duntaxat sibi asserit, competit. Nam* Item Via est, sive semita (1), sive Iter est. *l.* 157. *ff. de Verb. signif.* Ælius-Gallus lib. 1. de Verb. quæ ad jus pertinent signific.

II. Hoc Interdicto Prætor non inquirit, utrum habuit jure servitutem impositam, an non; sed hoc tantum, an Itinere Actuque hoc anno usus sit, non vi non clam non precario. Et tuetur eum; licet eo tempore quo Interdictum redditur, usus non sit. Sive igitur habuit jus viæ, sive non habuit; in ea conditione est ut ad tuitionem Prætoris pertineat: si modo anno usus est, vel modico tempore, id est non minus quam triginta diebus. Neque ad præsens tempus refertur usus; quia plerumque Itineribus vel via non semper utimur, nisi quum exegerit. Ita aonui temporis spatio conclusit usum. *d. l.* 1. § 2.

III. *Ut hoc Interdictum competat; nil refert etiam, an quis quasi dominus, an quasi fructuarius fundi cui Iter deberi dicitur, iverit; nec a quo sit prohibitus.*

Hinc Julianus scribit: Si meus ususfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit, et uterque nostrum per vicini fundum ierit; Utile Interdictum De Itinere nos habere. Et sive forte ab extraneo fructuarius prohibetur, sive etiam a domino, sed et si dominus a fructuario; competet. Nam et quilibet prohibeat Ire, Interdictum adversus eum competit. *l.* 3. § 5. Ulp. lib. 70. ad Ed.

IV. *Ex supra dictis liquet quod*, Si quis hoc Interdicto utatur; sufficit alterutrum (2) probare, vel Iter vel Actum in usu habuisse. *l.* 1. § 4. Ulp. lib. 70. ad Ed.

His generaliter et summatim præmissis, operosius dispiciendum est, quis usus fuisse videatur ut huic Interdictum competat; quando et quomodo oporteat eum usum fuisse; an etiam successor hoc Interdictum habeat; denique quid in eo veniat.

§ 1. *Quis usus fuisse videatur in hoc Interdicto.*

V. *Usus videtur, non solum qui per se, sed et qui per alium usus est. Hinc* Si quis ex mandatu meo

(1) Id est, sive *Semis via* constituta sit; sive *Iter*, id est via integræ latitudinis.

(2) *Alterutrum*; id est, *vel Iter* duntaxat, *vel Actum. etc.*

fundum emerit; æquissimum est mihi hoc Interdictum dari, Ut ille usus est qui mandatu meo emit. *l.* 3. § 7. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Item Uti videmur servitutibus etiam per servos, vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites; et fere per eos omnes qui nobis retinent (1) servitutes. *d. l.* 3. § 4.

Igitur Is cujus colonus aut hospes, aut quis alius, Iter ad fundum fecit; usus videtur Itinere, vel Actu, vel via: et idcirco Interdictum habebit. Et hæc ita Pedius scribit.

Et adjicit, Etiamsi ignoravit cujus fundus esset per quem Iret, retinere eum servitutem. *l.* 1. § 7. Ibid.

VI. *Quod diximus, per eos qui nobis retinent servitutes, nos uti videri; ita verum est, si nostro nomine usi sint. Secus, si suo. V. G.* Si quis autem cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine Iter fecerit, amicus meus utique; sibi, non mihi Interdictum acquisiisse intelligitur. *d. l.* 1. § 8.

Inde est etiam quod scribit idem Ulpianus. Sedenim per fructuarium quidem servitus retinetur: per fructuarium autem Interdictum hoc domino non competere Julianus ait. *sup. d. l.* 3. § 4.

VII. *Ita demum etiam usus fuisse quis videtur; si ipse, aut qui nomine ejus iverunt, tanquam jure Eundi utentes, iverunt.*

Contra Si per fundum tuum, nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis; non tamen tanquam id suo jure faceret; sed si prohiberetur, non facturus: inutile est ei Interdictum De Itinere Actuque. Nam ut hoc Interdictum competat, jus fundi (2) possedisse oportet. *l.* 7. Celsus lib. 25. Digest.

Hinc Vivianus recte ait, Eum qui propter incommoditatem rivi, aut propterea quia via publica interrupta erat per proximi vicini agrum Iter fecerit; quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum. Itaque inutile esse Interdictum; non quasi precario usum, sed quasi nec usum. Ergo secundum hoc, nec utro (3) usus videtur. Multo enim minus illo usus est per quem non iit, propter incommoditatem rivi, aut propterea quia via prærupta erat. Idem erit dicendum, et si non erat vis publica; sed Iter privatum: nam et hic eadem quæstio est. *d. l.* 1. § 6.

§ 2. *Quando eum qui hoc Interdicto agit, usum fuisse oporteat.*

VIII. *Oportet ut hoc anno usus fuerit.*

Annum ex die Interdicti retrorsum computare debemus. *l.* 1. § 3. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Quod Si quis propter inundationem usus non sit Itinere Actuque hoc anno, quum superiore usus sit; potest repetita die hoc Interdicto uti, per in integrum restitutionem; ex illa parte (4) Si qua mihi justa causa esse videbitur.

Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. Præterea et aliis casibus Interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare soleat. *d. l.* 1. § 9.

Præterea sciendum est; si dilatione data adversario, futurum est ut causa Interdicti mei deterior fiat, æquissimum esse repetita die reddi Interdictum. *d. l.* 1. § 10.

§ 3. *Quomodo eum qui hoc Interdicto agit, usum fuisse oporteat.*

IX. *Requiritur ut nec vi, nec clam, nec precario, ab eo cum quo experitur, usus fuerit is qui hoc Interdicto agit.*

Sed etiam Si quis ab auctore meo, vi, aut clam, aut precario usus est; recte a me via uti prohibetur. Et Interdictum ei inutile est; quia a me videtur vi, vel clam, vel precario possidere; qui ab auctore meo vitiose possidet. Nam et Pedius scribit, Si vi, aut clam, aut precario ab eo sit usus, in cujus locum hereditate vel emptione, aliove quo jure successi; idem esse dicendum. Cum enim successerit quis in locum eorum; æquum non est nos [a] noceri hoc, quod adversus eum non nocuit, in cujus locum successimus. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Est enim Juris regula: Quum quis in alicujus locum successerit; non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum [non (5)] nocuit, in cujus locum successit. *l.* 156. § 2. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

Et plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. *d. l.* 156. § 3.

X. Si quis supra dicto tempore anni, non vi, non clam, non precario, Itinere usus sit; verum postea non sit usus, sed clam precariove; videndum est, an ei noceat? Et magis est ut nihil ei noceat, quod attinet ad Interdictum. *l.* 1. § 12. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Nec enim corrumpi aut mutari quod recte transactum est, superveniente delicto, potest. *l.* 2. Paul. lib. 66. ad Ed.

Inde etiam illud Labeo scribit: Si, quum a me recte via utebaris, fundum vendidero per quem utebaris; deinde emptor te prohibuit; licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur,

(1) Vide supra lib. 8. Tit. *Quib. mod. serv. amitt.* N. 11. Hic autem recte ait *fere:* nam exceptio in fructuario, mox infra N. seq.

(2) Id est servitutem fundi; seu jus prædiale *Itineris*.

(3) Haloander legit *neutro*; id est nec via publica usus est, nec Itinere per tuum fundum.

(4) Edicti *De Restitutionibus:* supra lib. 4.

[a] *Alias* nobis.

(5) Male hæc negatio deest in Florent., ut liquet ex lege mox supra relata.

clam (1) utitur); tamen Interdictum tibi competere intra annum: quia hoc anno non vi, non clam, non precario usus es. *l.* 3. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Quinetiam Sicut non nocet ei qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est; ita emptori heredique non nocebit quod ipsi vitiose usi sunt, si testator venditorve recte usi sunt. *l.* 6. Paul. lib. 65. ad Ed.

XI. Item sciendum est, Non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur; verum eum quoque per quem quis id jus retinebat: si, eo prohibito per quem retinebat, utatur.

Plane si ignoravi prohibitum, et persevero uti; nihil mihi nocere dicendum est. *sup. d. l.* 3. § 1.

An autem precario usus fuerit is qui hoc Interdicto agit, in sola ipsius persona inspici debet. Hinc Ulpianus: Si tibi fundum precario concessero qui via debebatur; deinde tu a domino fundi precario rogaveris ut ea via ad eum fundum utaris; an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis Interdicere a quo precario viam rogasti? Et magis est ut noceat (2). Idque colligi potest ex eo quod Julianus scribit in specie hujusmodi. Quærit enim: Si ego tibi fundum precario dedero cui via debebatur, et tu rogaveris precario ut ea via utaris; nihilominus utile Interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor. Quotiens enim colonus meus: aut is cui precario fundum dedi, via utitur; ego Ire intelligor. Propter quod et recte dico, me Itinere usum. Quæ ratio (inquit) efficit ut; etsi ego viam precario rogavero, et tibi fundum precario dedero; quamvis hac mente ieris quasi fundo meo deberetur, inutile esse Interdictum, et precario eo Itinere usus esse videar. Non immerito. Non enim opinio tua, sed mea quærenda est. Tu tamen (credo) poteris Interdicto uti, etsi de hoc nihil scribit Julianus. *sup. d. l.* 1. § 11.

§ 4. *An etiam successori hoc Interdictum detur.*

XII. *Hoc Interdictum non solum ipsi qui usus est, verum etiam ejus successori datur.*

Hinc Hoc Interdictum et ei competit, qui donationis causa fundi vacuam possessionem adeptus est. *l.* 3. § 6. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Sed et si quis usumfructum emit, vel usum; vel cui legatus est et traditus; uti hoc Interdicto poterit. *d. l.* 3. § 8.

Hoc amplius et is cui dotis causa fundus traditus est; experiri hoc Interdicto poterit. *d. l.* 3. § 9.

Et generaliter; Ex omnibus causis quæ instar habent venditionis, vel ex alterius contractus; dicendum est hoc Interdicto locum fore. *d. l.* 3. § 10.

His consonat quod Pomponius dicit, Fructuarium Interdicto De Itinere uti posse, si hoc anno usus est. Alibi enim de jure (id est, in Confessoria actione); alibi de facto (ut in hoc Interdicto) quæritur. Quod et Julianus libro quadragesimo-octavo Digestorum scribit. Pro sententia Juliani facit quod Labeo scribit; Etiamsi testator usus sit, qui legavit usumfructum, debere utile Interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi, vel emptori competunt hæc Interdicta. *l.* 2. § *fin. ff. Si serv. vind.* Ulp. lib. 17. ad Ed.

Sed et si partem fundi quis emerit, idem dicendum est. *l.* 3. *ff. d. tit.* Idem lib. 70. ad Ed.

§ 5. *Quid veniat in hoc Interdicto.*

XIII. *Venit in hoc Interdicto ut quis non prohibeatur, Ire, Agere; quatenus hoc anno ivit, egit.*

Hinc Julianus ait, Quousque ingressus est (3), eousque ei Interdictum competere. Quod verum est. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Præterea In hoc Interdicto exsminatur, quanti ejus interesset via non prohiberi sive Itinere. *l.* 3. § 3. Ibid.

ARTICULUS II.

De Interdicto, Ut Iter reficere liceat.

XIV. Ait Prætor: « Quo Itinere Actuque hoc « anno, non vi, non clam, non precario, ab alio » usus es; quominus Iter Actumque ut tibi jus « esset, reficias, vim fieri veto ».

» Qui hoc Interdicto uti volet; is adversario » Damni infecti, quod per ejus vitium datum sit, » caveat ». *l.* 3. § 11. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Utilitas suasit, hoc quoque Interdictum proponere. Namque consequens erat, eum [a] qui Itinere utitur, Interdictum proponere ut refici Iter possit. Quemadmodum enim alias uti potest Itinere vel Actu commode, quam si refecerit? Corrupto enim Itinere, minus commode frui aut Agi potest. *d. l.* 3. § 12.

XV. Hoc autem a superiore distat; quod illo quidem Interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem Interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est et jus sibi esse reficiendi oporteat [b]. Jus autem esse videtur, ei cui servitus debetur. Itaque qui hoc Interdicto utitur, duas res

(1) Imo Vi: l. 1. § 5. ff. *Quod vi aut clam.* Solve: si prohibitus faciet palam prohibitionem contemnens, *vi* facit: si prohibitus facit, sed ita ut celare velle videatur eum qui prohibuit, *clam* facit.

(2) *Tibi* scilicet qui rogasti, non vero Mihi qui non rogavi; quamvis per te uti videar, et per te jus servitutis retineam. *Idque colligi potest, etc.*

(3) Id est, usque ad quem locum fundi, Itinere usus est, eousque ut Ire sibi liceat, hoc Interdicto consequitur. Sufficit quidem ad totum iter retinendum, parte usum fuisse: Verum in hoc Interdicto in quo non quæritur de proprietate, sed de usu; eo *usque* usus ejus tuendus est duntaxat, quousque ivit.

[a] *Melius forte* ei.

[b] *Alias rectius* doceat.

debet docere; et hoc anno se usum, et ei servitutem competere. Cæterum si desiit alterutrum, deficit Interdictum.

Nec immerito (1). Qui enim vult Ire Agere tantisper quoad de servitute constet, non de jure suo docere [a]: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere qui hoc anno fecit? Enimvero qui vult reficere, aliquid novi facit; neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere habet servitutem. *d. l.* 3. § 13.

Tamen Si quis servitutem jure impositam non habeat: habeat autem velut longæ possessionis prærogativam, ex eo quod diu usus est servitute; Interdicto hoc uti potest. *l.* 5. § 3. Lib. 20. ad Ed.

XVI.° *Observa*: Fieri autem potest ut qui jus eundi habeat et Agendi, reficiendi jus non habeat: quia in servitute constituenda cautum sit, Ne ei reficiendi jus sit: aut sic, ut si velit reficere, usque ad certum modum reficiendi jus sit. Merito ergo ad refectionem se Prætor retulit, Ut tibi (inquit) jus est, reficias. UTI JUS EST; hoc est, sicuti per servitutem impositam licet. *l.* 3. § 14. Ulp. lib. 70. ad Ed.

XVII. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam Iter et Actum reducere; hoc est, ne quis dilatet aut producat, aut deprimat (2) aut exaggeret. Et aliud est enim Reficere, longe aliud (3), Facere. *d. l.* 3. § 15.

Apud Labeonem quæritur; Si pontem quis novum velit facere viæ muniendæ causa, an ei permittatur? Et ait permittendum; quasi pars sit refectionis, hujusmodi munitio. Et ego puto veram Labeonis sententiam; si modo sine hoc commeari non possit. *d. l.* 3. § 16.

XVIII. Veteres nominatim adjiciebant, Ut ea quoque quæ ad refectionem utilia essent apportanti, vis non fieret. Quod supervacuum est: quoniam qui apportari non patitur ea sine quibus refici Iter non possit, vim facere videtur quominus reficiatur. *l.* 4. Ulp. lib. 1. Interdict.

Apparet ergo eum qui non patitur hæc congeri, vim facere quominus quis perficiat. *l.* 5. Idem lib. 20. ad Ed.

Si quis autem, quum posset compendiaria (4) apportare quæ refectioni necessaria sunt, longinqui itinere velit apportare; ut deteriorem causam eundi faciat; impune ei vis fiet: quia ipse sibi impedimento sit quominus reficiat. *sup. d. l.* 4. § 1.

Et generaliter: Plane si quis, quum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam apportare, id egit ut alia parte apportet; impune ei vim fieri, recte placuit. *sup. d. l.* 5. § 1.

XIX. Hoc Interdictum non solum ipsi, verum successoribus quoque esse dandum non est ambigendum. Emptori quoque dabitur et in emptorem. *d. l.* 5. § 2.

Qui hoc Interdicto usurus est, de vitio operis cavere adversario debet. *d. l.* 5. § 4.

(1) *Nec immerito* hæc differentia inter utrumque Interdictum recepta est, scilicet ut *Qui vult* tantum *Ire*, *Agere* (quod est in Interdicto præced.) *non teneatur de jure suo docere*. At qui *vult reficere*, *etc.*

[a] *Supple* tenetur.

(2) Nisi quatenus necesse est ut aqua ducatur. Et ita concilia hanc legem cum l. 11. ff. *Commun. prædior.* supra lib. 8. Tit. *de Servitutib.* N. 39.

(3) Prætor permittit *Reficere*, non *Facere*; quæ duo longe diversa sunt. Qui autem dilatat, producit, magis videtur *Facere* quam *Reficere*.

(4) Supple, via.

TITULUS XX.

DE AQUA COTTIDIANA [a], ET ÆSTIVA.

I. Varia *sunt jura servitutum* De Aqua. *Est enim jus* Aquæ ductus, *jus* Aquæ haustus, *jus* Pecoris ad Aquam appulsus: *de quibus egimus supra lib.* 8. *Tit.* de Serv. rustic. pr.

Sed et Si quis hoc cesserit ne liceat sibi Aquam (1) quærere, ea cessio valet. *l.* 1. § 28. Ulp. lib. 70. ad Ed.

De solo Aquæ ductus jure in hoc Titulo agitur, et quidem non de hujus juris proprietate, sed de hujus quasi-possessione: circa quam tria Interdicta proponuntur.

ARTICULUS I.

De Aqua Quotidiana.

II. Ait Prætor: « Uti hoc anno Aquam qua de » agitur, non vi, non clam, non precario, ab illo

[a] *Ita Verbum hoc semper scribitur in* Florent.

(1) In suo; ne imminuatur Aqua vicini. De quo servitutis jure obiter dictum est, d. Tit. *de Servitutib.* N. 5.

a duxisti; quominus ita ducas, vim fieri veto a. *l.* 1. Ulp. lib. 70. ad Ed.

§ 1. *Quale sit hoc Interdictum; et ad quam Aquam pertineat.*

III. Hoc Interdictum prohibitorium, et interdum restitutorium est; et pertinet ad Aquam Quotidianam. *d. l.* 1. § 1.

Quotidiana autem Aqua non illa est, quæ Cottidie ducitur; sed ea qua quis Cottidie possit uti, si vellet. Quanquam Cottidianam interdum hieme ducere non expediat, etsi possit duci. *d. l.* 1. § 2.

Loquitur autem Prætor in hoc Interdicto, de ea Aqua sola quæ perennis est. Nulla enim alia Aqua duci potest, nisi quæ perennis (1) est. *d. l.* 1. § 5.

Quanquam autem ad perennes Aquas diximus hoc Interdictum pertinere, ad eas tamen perennes pertinet quæ duci possunt. Cæterum sunt quædam quæ etsi perennes sunt, duci tamen non possunt; ut puta, puteales, et quæ ita sunt summersæ ut defluere extra terram et usui esse non possint. Sed hujusmodi Aquis quæ duci non possunt, Haustus servitus imponi potest. *d. l.* 1. § 6.

IV. *Denique* Hæc Interdicta De Aqua, item De fonte, ad eam Aquam pertinere videntur quæ a Capite ducitur, non aliunde. Harum enim Aquarum (2) etiam servitus Jure Civili constitui potest. *d. l.* 1. § 7.

Caput Aquæ illud est, unde Aqua nascitur: si ex fonte nascatur, ipse fons: si ex flumine vel lacu, prima incilia (3) vel principia fossarum, quibus Aquæ ex flumine vel ex lacu in primum rivum communem pelli solent. Plane si Aqua sudoribus manando in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: ejus hoc Caput dicemus, ubi primum emergit. *d. l.* 1. § 8.

V. Labeo scribit, Etiamsi Prætor hoc Interdicto de Aquis frigidis sentiat, tamen de calidis Aquis Interdicta non esse deneganda. Namque harum quoque Aquarum usum esse necessarium. Nonnunquam enim refrigeratæ usum irrigandis agris præstant. His accedit, quod in quibusdam locis, et quom calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariæ sunt; ut Hierapoli (4): constat enim, apud Hierapolitanos in Asia, agrum Aqua calida rigari. Et quamvis ea sit Aqua quæ ad rigandos non sit necessaria, tamen nemo ambiget his Interdictis, locum fore. *d. l.* 1. § 13.

VI. Sive autem intra urbem sit Aqua, sive extra urbem, hoc [*a*] Interdicto locus erit. *d. l.* 1. § 14.

Item quod mox obiter vidimus, rursus Illud quæritur; Utrum ea tantum Aqua his Interdictis contineatur quæ ad agrum irrigandum pertinet, an vero omnis etiam ea quæ ad usum quoque et commodum nostrum? Et hoc Jure utimur, ut hæc quoque contineatur.

Propter quod; etiam si in urbana prædia quis Aquam ducere velit, hoc Interdictum locum habere potest. *d. l.* 1. § 11.

Observandum superest, eam Aquam his Interdictis contineri, non solum quæ per rivum ducitur, sed et eam quæ in ipso rivo nascitur. Nam Aqua quæ in rivo nascitur, tacite lucrifit ab eo qui ducit. *l.* 3. § 3. Pompon. lib. 34. ad Sabin.

§ 2. *Cui hoc Interdictum detur.*

VII. *Ex verbis Edicti didicimus, ei hoc Interdictum dari qui hoc anno Aquam duxit nec vi nec clam nec precario.*

Nil refert autem an jure servitutis prædialis an personalis, Aqua usus sit. Nam Præterea Labeo scribit, Etsi quidam ductus Aquarum non sit fundi, quia (5) quocumque duci possunt, tamen ad hoc Interdictum pertinere. *l.* 1. § 12. Ulpian. lib. 70. ad Ed.

Et qualiter [qualiter] sit constitutum jus Aquæ, dicendum est, hoc Interdictum locum habere. *d. l.* 1. § 9.

Sed etsi jure Aqua non debetur alicui, si tamen jure ducere se putavit; cum non in Jure, sed in facto erravit, dicendum est (eoque Jure utimur) ut Interdicto hoc uti possit. Sufficit enim, si jure se ducere putavit, nec vi nec clam nec precario duxit. *d. l.* 1. § 10.

Recte autem Aristo putat eum demum Interdictum hoc habere, qui se putat suo jure uti; non eum qui scit se nullum jus habere, et utitur. *d. l.* 1. § 19.

Cæterum Idem ait, eum qui hoc anno Aquam duxerit nec vi nec clam nec precario (6) et eodem anno vitiose usus est; recte tamen hoc Interdicto usurum. Quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit. Esse enim verum, hoc anno, non vi, non clam, non precario usum. *d. l.* 1. § 20.

In specie sequenti, quæsitum est an quis Hoc anno *usus videatur. Nimirum* Quæsitum est, si quis ante annum Aquam duxit; deinde sequenti tempore, hoc est intra annum, Aqua influxerit ipsa sibi, me non ducente; an hoc Interdicto locus sit? Et refert Severus-Valerius competere hoc ei Interdictum,

(1) Servitutum enim causa naturalis et perpetua esse debet: d. Tit. *de Servit.* N. 16.

(2) Duntaxat quæ *a capite*, etc.

(3) Quid sint *Incilia* statim explicat; *principia* nempe *fossarum*, etc. Etymologia et definitio nominis, infra Tit. seq. N. 2.

(4) *Hierapoli* enim (inquit Vitruvius lib. 8. cap. 3.) *effervet Aquæ calidæ multitudo, ex qua circum hortos et vineas fossis ductis immittitur.*

[*a*] *Ita sæpe in Florent. pro huic.*

(5) Ita legit Cujacius; hoc est, ductus aquarum qui non sit servitus fundi; sed *quocumque duci possit*, quod est proprium servitutis personalis *Aquæ*. Florent. *qui a quocumque*: eodem, sed minus aperto sensu.

(6) Et existimans se jure suo uti.

quasi duxisse videatur; licet penitus prospicientibus non videtur iste duxisse. *d. l.* 1. § 21.

VIII. *Observa.* Quod autem scriptum est in Interdicto, UTI AQUAM DUXISTI; hoc est, non Cottidie; sed hoc anno, vel una die vel nocte. *d. l.* 1. § 1.

Item quæsitum est; Si quis dum putat tertio quoque die habere se jus Aquæ ducendæ, duxerit una die: an recte, et sine captione possessoris recte duxisse videatur, ut hoc Interdictum habeat? Ait enim Prætor UTI HOC ANNO Aquam duxisti, id est alternis diebus. Illud autem nihil interest, utrum quinto die Aqua debeatur (1), an alternis diebus, an Quotidie, ei qui hoc Interdicto uti velit. Nam cum sufficiat vel uno die hoc anno Aquam duxisse; nihil refert, qualem Aquæ ductum habens (2) duxerit: dum si quis, quum quinto quoque die uteretur, quasi alternis diebus ducens interdixerit, nihil ei prodesse (3) videtur. *d. l.* 1. § 22.

§ 3. *Adversus quem detur hoc Interdictum.*

IX. Competit hoc Interdictum adversus eum qui probibet me Aquam ducere. Et nihil interest utrum quis dominium fundi habeat, an non: idcircoque is (4) tenetur Interdicto. Nam et si servitus cœpit; adversus quemvis posse vindicari. *d. l.* 1. § 25.

Ergo Si inter rivales (id est, qui per eumdem rivum Aquam ducunt) sit contentio de Aquæ usu, utroque suum usum esse contendente; duplex Interdictum utrique competit. *d. l.* 1. § 26.

X. *Prohibere autem intelligitur; et hoc Interdicto tenetur, qui facit quominus aut Aqua ducatur, aut sine vitio ducatur.*

Hinc recte Labeo putat per hoc Interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat (5), putet, ædificet: qua ex re ea Aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriorve fiat. Et similiter de Æstiva Aqua debere interdici ait. *d. l.* 1. § 27.

§ 4. *Quid veniat in hoc Interdicto.*

XI. *Consequitur actor hoc Interdicto, ne prohibeatur Aquam ducere.* Illud tamen hic intelligendum est; eodem modo Prætorem duci Aquam jussisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi, neque alia permisisse potest videri. Quare si alia Aqua sit quam quis velit ducere, quam hoc anno duxit; vel eadem, per aliam tamen regionem velit ducere: impune ei vis fiet. *d. l.* 1. § 15.

Modo autem per eamdem regionem eam in fundum suum introducat; potest eam ducere ad quas voluerit fundi sui partes.

Enimvero Illud Labeo dicit; Omnes partes illius fundi, in quem loci Aqua ducitur, ejusdem numero esse. Ergo et si forte actor confinem agrum emerit; et ex agro in quem hoc anno Aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit Aquam ducere: ita demum eum recte hoc Interdicto (ut DE ITINERE (6) ACTUQUE) uti putant, ut semel in suum ingressus, inde egredi qua velit, possit (7); nisi ei nocitum sit ex quo Aquam ducit. *d. l.* 1. § 16.

XII. *Diximus non posse quem hoc Interdicto consequi ut aliam Aquam ducat quam illam quam hoc anno duxit.* Item quæritur; Si quis Aquæ quam hoc anno ducebat, aliam Aquam admiscuerit (8); an impune prohibeatur? Et extat Ofilii sententia existimantis, recte eum prohiberi. Sed (9) eo loci in quo primum Aquam aliam in rivum admittit? Et Ofilius in tota Aqua recte Eum prohiberi ait. Ego Ofilio assentio, non posse dividi; quia non potest ita in parte vis fieri, ut non in tota Aqua fiat. *d. l.* 1. § 17.

Similiter censet Trebatius quum amplior numerus pecoris ad Aquam appelletur, quam debet appelli; posse universum pecus impune prohiberi: quia junctum pecus ei pecori cui appulsus debeatur, totum corrumpat pecoris appulsum. Marcellus autem ait, Si quis jus habens pecoris ad Aquam appellendi, plura pecora appulerit [a]; non in omnibus pecoribus eum prohibendum. Quod est verum, quia pecora separari possunt. *d. l.* 1. § 18.

XIII. *Quod actor hoc Interdicto consequitur, ne ei vis fiat quominus ita ut usus est utatur, consequitur per cautionem quæ ipsi eo nomine exhiberi debet si vicerit. Contra autem tenetur ipse contrariam exhibere cautionem, si victus fuerit et petitorio judicio agere velit.*

De his cautionibus ita Paulus. Si de via, itinere, actu, Aquæ ductu agatur (10); hujusmodi cautio

(1) Existimeturve deberi.

(2) Existimansve se habere, duxerit. Unde concludendum relinquit, et si vel una die duxerit, habere Interdictum ut eo modo utatur quo sibi uti licere credidit.

(3) Ut possit *alternis diebus* ducere: sed potest duntaxat interdicere, ut sibi uti liceat *quinto quoque die.*

(4) Qui non habet dominium.

(5) Inter *Succidere* et *Putare*, hoc interest quod *Succidere* generalius sit. *Succidit* enim, et qui totam arborem cædit et dejicit; *Putat*, qui ramos tantum succidit (vulgo, *émonder*)

(6) Supra Tit. præced.

(7) Scilicet hunc modum Aquæ quem ducere jus habet, potest ex agro suo in alium confinem quem emit, vel in quemvis alium emittere. Quid enim refert ejus qui servitutem debet, quo emittat ille Aquam? modo non majorem Aquæ modum ducat. Cæterum non posset majorem modum ducere, ut alios agros quam suum cui servitus debetur irrigaret. Ita conciliatur hæc lex cum l. 24. ff. *de Serv. præd. rust.* quæ vulgo opponi solet.

(8) Ita ut in fundum servientem uberior Aqua decurrat; et sic gravior fieret servitus.

(9) *Sed* an duntaxat *eo loci, etc.*

[a] *Florent.* appulserit.

(10) Seu Interdictis *de Itinere actuque privato*, de quibus Tit. præced. seu his de quibus hic agitur Interdictis *de Aqua*; et qui his Interdictis agebat, vicerit.

præstanda est (quandiu(1) quis de jure suo doceat) non se impediturum agentem, et Aquam ducentem, et iter facientem. Quod si neget (2) jus esse adversario agendi, Aquæ ducendæ; cavere sine præjudicio amittendæ (3) servitutis debebit, donec quæstio finietur, non se usurum. *l.* 7. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

XIV. *Non solum consequitur actor hoc Interdicto, ne ipsi vis fiat quominus Aqua ducatur; sed et* Præterea sciendum est, si quum Aquam duxisses, adversarius te prohibuerit; deinde tu interim jus Aquæ ducendæ amiseris; in restitutionem hoc venire, ut tibi præstetur per hoc Interdictum quod amisisti. Et hoc verum puto. *l.* 1. § 23. ULPIAN. LIB. 70. AD ED.

Denique venit quanti interest actoris non fuisse prohibitum. Et hac de causa; etiam Si fundum, ad quem Aquam ducebas, vendideris et tradideris; nihilominus Interdictum tibi utile est. *d. l.* 1. § 24.

ARTICULUS II.

De Aqua Æstiva.

XV. Deinde ait Prætor : « UTI priore æstate
» Aquam qua de agitur, nec vi, nec clam, nec
» precario, ab illo duxisti; quominus ita ducas,
» vim fieri veto.
» Inter heredes, emptores, et bonorum posses-
» sores interdicam ». *l.* 1. § 29. ULP. LIB. 70. AD ED.

Hoc Interdictum de Aqua Æstiva proponitur. *d. l.* 1. § 30.

Circa quod videndum 1.° *Quid sit Aqua Æstiva, et in quo differat a Quotidiana;* 2.° *In quo hoc Interdictum differat a præcedenti* de Aqua Cottidiana, *et in quo conveniat.*

Pauca subjungemus, de Utilibus Interdictis quæ ad hujus instar dantur.

§ 1. *Quid sit Aqua Æstiva, et in quo differat a Cottidiana.*

XVI. Duo autem sunt genera Aquarum : est COTTIDIANA, est et ÆSTIVA. Cottidiana ab Æstiva usu differt, non jure.

COTTIDIANA est, quæ duci solet vel Æstivo tempore vel hyberno; etiamsi aliquando ducta non est. Ea quoque dicitur Cottidiana, cujus servitus intermissione temporis divisa est.

ÆSTIVA autem ea est, qua æstate sola uti expedit: sicuti dicimus vestimenta Æstiva, saltus Æstivos, castra Æstiva; quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æstate utamur.

Ego puto probandum; ex proposito utentis, et ex natura locorum, Aquam Æstivam a Cottidiana discerni. Nam si sit ea Aqua quæ perpetuo duci possit, ego tamen æstate sola ea utar; dicendum est, hanc Aquam esse Æstivam. Rursum si ea sit Aqua quæ nonnisi æstate duci possit, Æstiva dicetur : et si ea sint loca, quæ natura non admittant Aquam nisi æstate; dicendum erit, recte ÆSTIVAM dici. *d. l.* 1. § 3.

Ergo Quotidiana quidem Aqua [alia] est, quæ Cottidie duci possit, vel hyeme vel æstate, etsi aliquo (4) momento temporis ducta sit. Æstiva ea, quæ Cottidie quidem duci possit; vel sola æstate; ducetur autem æstate tantum, non et hyeme : non quia non possit et hyeme, sed quia non solet. *d. l.* 1. § 4. ¶ *ergo.*

Similiter Neratius. De Interdicto de Aqua Æstiva item Quotidiana quærentes; primum constituendum existimabamus, quæ esset Aqua Æstiva, de qua proprium Interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet : hoc est, Æstiva Aqua utrum ne ex jure, Æstivo duntaxat tempore utendi, diceretur; an ex mente propositoque ducentis, quod æstate eam ducendi consilium haberet; an ex natura ipsius Aquæ, quod æstate tantum duci potest; an ex utilitate locorum, in quæ duceretur? Placebat igitur Aquam ob has duas res, naturam suam utilitatemque locorum in quæ deducitur, proprie appellari : ita ut, sive ejus natura erit ut nisi æstate duci non possit, etiamsi hyeme quoque desideraretur; sive omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si utilitas locorum (5) in quam ducitur æstate duntaxat usum ejus exigeret, ÆSTIVA recte diceretur. *l.* 6. NERATIUS LIB. 3. MEMBRANARUM.

§ 2. *In quo Interdictum hoc differat ab Interdicto* de Aqua Cottidiana, *et in quo conveniat.*

XVII. Quia autem diximus Æstivam Aquam aliquo distare ab Aqua Quotidiana; sciendum est, etiam Interdictis distare : quod, qui de Aqua Quotidiana interdicit, ita interdicit UTI HOC ANNO AQUAM DUXISTI. At qui de Æstiva; sic UTI PRIORE ÆSTATE. Nec immerito. Nam quia hyemo non utitur, referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit. *l.* 1. § 31. ULP. LIB. 70. AD ED.

Æstatem incipere sic peritiores tradiderunt; ab æquinoctio verno, et finiri æquinoctio autumnali; et ita senis mensibus æstas atque hyems dividitur. *d. l.* 1. § 32.

PRIOREM æstatem, ex comparatione duarum æstatium accipi. *d. l.* 1. § 33.

Propter hoc; si æstate interdicatur, nonnunquam annum et sex menses continere. Quod ita

(1) Quamvis his Interdictis vicerit; nihilominus, si de jure servitutis postea agatur *Confessoria* aut *Negatoria*, de jure suo docere debet. Verum interim dum lis super petitorio pendebit; is qui vicit, Interdicto debet uti.

(2) *Quod si* dominus fundi *negat, etc.* et is qui Interdicto agit, victus fuerit.

(3) Qui sibi debitam servitutem contendit, et agens Interdicto victus est; non poterit quidem uti pendente lite super petitorio : verum si in petitorio docuerit sibi servitutem constitutam, non videbitur eam amisisse non utendo; cum non potuerit uti.

(4) *Aliquo* tantum.

(5) Alias male legitur *personis*.

contingit, si initio verni æquinoctii ducta sit Aqua, et sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. Et proinde, si hyeme interdicatur, etiam in biennium hæc res extendetur. *d. l.* 1. § 34.

XVIII. *Præter illa autem in quibus distare hæc duo Interdicta modo diximus, conveniunt in cæteris. Hic repetenda igitur, quæ superiori Articulo de altero Interdicto diximus.*

Utrumque Interdictum ad successores porrigitur. Nam quod Ait Prætor : » INTER heredes, et emp- » tores, et bonorum possessores, interdicam »; hæc verba non solum ad Æstivam Aquam, verum etiam ad Quotidianam quoque referenda esse sciendum est. Nam sicuti de itinere actuque, et successoribus dantur Interdicta et emptori; ita hæc quoque danda Prætor putavit. *d. l.* 1. § 37.

§ 3. *De Utilibus Interdictis quæ ad instar hujus dantur.*

XIX. Qui hac æstate duxit, non superiore; Utile Interdictum (1) babet. *d. l.* 1. § 36.

Item Si quis hyeme tantum Aquam solitus fuit ducere, æstate non fuit solitus; Utile Interdictum (2) ei competit. *d. l.* 1. § 35.

ARTICULUS III.

De Aqua quæ ex castello ducitur.

XX. Ait Prætor : » QUO ex Castello illi Aquam » ducere, ab eo cui ejus rei jus fuit, permissum » est; quominus ita uti permissum est, ducat, vim » fieri veto ».

» QUANDOQUE (3) de opere faciendo Interdic- » tum erit, Damni infecti caveri jubebo ». *d. l.* 1. § 38.

Hoc Interdictum necessario propositum est. Nam quia superiora Interdicta ad eos pertinent qui a Capite ducunt, vel imposita servitute, vel quia putant impositam; æquissimum visum est, ei quoque qui ex castello ducit, Interdictum dari; id est, ex eo receptacolo quod Aquam publicam suscipit, CASTELLUM accipe. *d. l.* 1. § 39.

Si ex castello permissum est, dandum erit Interdictum. (Sed et si alio ex loco (4) permissum est, dandum erit Interdictum.) *d. l.* 1. § 40.

Permittitur autem Aquam ex castello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco publico ducere. *d. l.* 1. § 41.

Idque a Principe conceditur. Alii nulli competit jus Aquæ dandæ. *d. l.* 1. § 42.

Et datur interdum prædiis, interdum personis. Quod prædiis datur, extincta persona non extinguitur. Quod datur personis, cum personis amittitur; ideoque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcumque successorem transit. *d. l.* 1. § 43.

Plane ei ad quem dominium transit, impetrabile est (5). Nam si docuerit prædiis suis Aquam debitam (6), etsi nomine ejus (7) fluxisse a quo dominium ad se transiit; indubitate impetrat jus Aquæ ducendæ. NEC EST HOC BENEFICIUM; SED INJURIA, SI QUIS FORTE NON IMPETRAVIT. *d. l.* 1. § 44.

XXI. Meminisse autem debemus, in hoc Interdicto totam quæstionem finiri assignationis (8). Non enim præparat hoc Interdictum causam, ut superiora Interdicta; nec ad possessionem temporariam pertinet. Sed aut habet jus assignatum sibi, aut non habet; et Interdictum (9) totum finitur. *d. l.* 1. § 45.

(1) Non *directum* : deficiunt enim verba, *Uti* PRIORE *æstate*. Utile autem competit ex mente Prætoris; qui cum tueri voluerit eum qui priore æstate duxit, multomagis intelligendus est velle tueri eum qui hac ipsa æstate duxit.

(2) Scilicet ut ei ducere liceat, sicut superiore hyeme duxit.

(3) Hæc clausula de damno, generaliter pertinet ad omnes reficere volentes, nec propria est huic soli Interdicto DE AQUA.

(4) Inclusa desunt *In Florent.*

(5) Id est, facile impetrabit.

(6) Scilicet ob necessitatem prædiorum concessam.

(7) Personaliter ei concessa servitute.

(8) *Assignationem* intellige, diploma Principis quo jus aquam ducendi ex castello publico alicui assignat. Wissenbach.

(9) Cujacius sic emendat : *Idque Interdicto totum finitur.*

TITULUS XXI.

DE RIVIS.

Est etiam hoc Interdictum de servitute privata; sed potest et ad publicam causam pertinere.

I. Prætor ait : « Rivos, specus, septa reficere, » purgare aquæ ducendæ causa, quominus liceat » illi; dum ne aliter aquam ducat, quam priore » æstate non vi, non clam, non precario a te duxit; » vim fieri veto ». *l.* 1. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Hoc Interdictum utilissimum est. Nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione usui incommodabitur. *d. l.* 1. § 1.

Circa hoc Interdictum, primo enumerandæ sunt res de quarum refectione et purgatione proponitur. Deinde videndum quid sit reficere et purgare, qualem refectionem tueatur Prætor necne, et sub qua lege : denique quibus hoc Interdictum detur; et de hujus effectu.

§ 1. *De quarum rerum refectione et purgatione hoc Interdictum proponatur.*

II. Ait ergo Prætor, Rivum, specus.

Rivus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat; cui nomen est ΑΠΟ ΤΟΥ ΡΕΙΝ [*id est*, a fluendo]. *d. l.* 1. § 2.

Specus autem est locus ex quo despicitur. Inde Spectacula sunt dicta. *d. l.* 1. § 3.

Incile autem est locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus quod incidatur. Inciditur enim vel lapis vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. *d. l.* 1. § 5.

Septa sunt quæ ad incile opponuntur, aquæ derivandæ compellendæve ex flumine causa; sive ea lignea sunt, sive lapidea, sive qualibet alia materia sint ad continendam transmittendamque aquam excogitata. *d. l.* 1. § 4.

Sed et fossæ et putei, hoc Interdicto continentur. *d. l.* 1. § 5.

Item Si aqua in unum lacum conducatur, et inde per plures ductus ducatur; hoc Interdictum utile erit volenti reficere ipsum lacum. *l.* 3. § 3. Ulp. lib. 70. ad Ed.

III. Hoc Interdictum ad omnes Rivos pertinet, sive in publico, sive in privato sint constituti. *d. l.* 3. § 4.

Sed et si calidæ aquæ Rivus sit, de hoc reficiendo competit Interdictum. *d. l.* 3. § 5.

Aristo et de cuniculo (1) restituendo (per quem vapor trahitur) in balneariis vaporibus, putat utilem actionem competere. Et erit dicendum, Utile (2) Interdictum ex hac causa competere. *d. l.* 3. § 6.

§ 2. *Quid sit* Reficere *et* Purgare; *quam refectionem tueatur Prætor necne, et sub qua lege.*

IV. Deinde ait Prætor : Reficere, purgare.

Reficere est, quod corruptum est in pristinum statum restaurare. Verbo Reficiendi, tegere, substruere, sarcire, ædificare, item advehere apportareque ea quæ ad eamdem rem opus essent, continentur. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Hinc Si quis eum exportare, vehere, quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat; hoc Interdictum ei competere Ofilius putat. Quod est verum. *sup. d. l.* 3. § 10.

Purgandi verbum plerique quidem putant, ad eum Rivum pertinere qui integer est. Et palam est, et ad eum pertinere qui refectione indiget. Plerumque enim, ut refectione, et purgatione indigent. *sup. d. l.* 1. § 7.

V. *Quam autem refectionem tuetur hoc Interdicto Prætor?* Aquæ, inquit, ducendæ causa. Merito hoc additur, ut ei demum permittatur et reficere et purgare Rivum, qui aquæ ducendæ causa, id fecit. *d. l.* 1. § 8.

Item eam demum refectionem tuetur, quæ conditionem servitutis non immutaret.

Proinde et si per alium locum velit ducere, impune prohibetur. Sed et si eumdem Rivum deprimat, vel attollat, aut dilatet (3) vel extendat; vel operiat apertum, vel contra.

Ego cæteros quidem impune prohiberi puto. At enim eum qui operiat apertum, vel contra, eum non puto prohibendum; nisi si quam majorem utilitatem suam adversarius ostendat. *d. l.* 1. § 11.

Hac de re tamen lis fuerat inter Prudentes. Nam Labeo non posse ait, ex aperto Rivo terreum fieri : quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. Quod sibi

(1) *Tuyau d'Étuve* (*comme ceux de nos Poêles d'antichambre.*).

(2) Non *Directum*, cum Cuniculus non contineatur verbis Edicti.

(3) Hoc quidem potest qui habet jus servitutis : de quo plene constat supra lib. 8 Tit. *de Servitutib.* N. 39. Is enim actione servitutis *Confessoria* consequitur ut hoc sibi liceat. Tantumdem non præstat hoc Interdictum.

non placere Pomponius ait : quia id domino magis ex occasione, quam ex jure contingere; nisi si ab initio in imponenda servitute id actum esset. *l.* 2. PAUL. LIB. 66. AD ED.

Servius autem scribit, Aliter duci aquam quæ ante per specus ducta est, si nunc per apertum ducatur (1). Nam (2) si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conservet vel contineat; non impune probiberi. Ego et in specu contra (3), si non major utilitas versetur adversarii. *l.* 3. ULP. LIB. 70. AD ED.

VI. *Quod* Si quis terrenum Rivum, signinum (4) id est lapideum facere velit; videri eum non recte hoc Interdicto uti (5). Non enim reficit, qui hoc facit. Et ita Ofilio videtur. *sup. d. l.* 1. § 10.

At contra Servius, et Labeo scribunt, Si Rivum qui ab initio terrenus fuit, qui aquam non continebat, cæmentitium velit facere; audiendum esse. Sed et si eum Rivum qui structilis fuit, postea terrenum faciat, aut partem Rivi; æque non esse prohibendum. Mihi videtur urgens et necessaria refectio esse admittenda. *l.* 3. § 1. ULP. LIB. 70. AD ED.

Si quis novum canalem vel fistulas in Rivo velit collocare, quum id nunquam habuerit; utile ei hoc Interdictum futurum Labeo ait. Nos et hic opinamur, utilitatem ejus qui ducit, sine incommoditate ejus cujus ager est, spectandam. *d. l.* 3. § 2.

Ulpiano suffragatur Scævola. Cui per fundum iter aquæ debetur, quacumque vult in eo Rivum faciat, licet; dum ne aquæductum interverteret. *l. fin. ff. de Aq. quot.* SCÆVOLA LIB. SING. OPΩN.

Item Pomponius. Is qui aquæ quotidianæ jus habet, vel fistulam in Rivo ponere, vel aliud quodlibet facere potest; dummodo ne fundum domino, aut aquagium rivalibus deterius faciat. *l.* 3. § 5. *ff. de Aq. cottid.* POMPON. LIB. 34. AD SABIN.

VII. *Superest ut videamus sub qua lege Prætor tueatur reficere volentem. Et* De damno quoque infecto cavere eum debere (6), minime dubitari oportet. *l.* 3. § 9. ULP. LIB. 70. AD ED.

§ 3. *Quibus hoc Interdictum detur.*

VIII. Iisdem autem personis et in easdem Interdictum hoc datur, quibus et in quas et DE AQUA Interdicta redduntur; quæ supra sunt enumerata. *d. l.* 3. § 7.

Igitur Hoc Interdictum competit, etiam ei qui jus aquæ ducendæ non habet; si modo aut priore æstate aut anno aquam duxerit : cum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse. *l.* 1. § 9. ULP. LIB. 70. AD ED.

Similiter Venuleius. De Rivis reficiendis ita interdicetur, ut non quæratur an aquam ducere actori liceret. Non (7) enim tam necessariam refectionem itinerum, quam Rivorum esse, quando non refectis Rivis, omnis usus aquæ auferretur, et homines siti necarentur. Et sane aquo pervenire, nisi refecto Rivo, non potest. At non refecto itinere, difficultas tantum eundi agendique fieret; quæ temporibus æstivis levior esset. *l.* 4. VENULEIUS LIB. 1. INTERDICTOR.

§ 4. *De effectu hujus Interdicti.*

IX. *Hujus Interdicti effectus est, ut Prætor actori vim fieri vetet quominus reficiat.*

Hinc Si quis Rivum reficienti opus novum nuntiat; belle dictum est, posse contemni operis novi nuntiationem. Cum enim Prætor ei vim fieri vetet, absurdum est per operis novi nuntiationem eum impediri. Plane per IN REM actionem [dicendum est] posse adversus eum vindicari JUS EI NON ESSE, dubium non est. *l.* 3. § 8. ULP. LIB. 70. AD ED.

(1) Unde concludendum relinquit, posse impune prohiberi.

(2) *Nam* pro *sed.* Id est, Sed *si* non immutata aquæductus forma, *operis, etc.*

(3) Id est, contra Servium puto non posse pariter prohiberi eum qui *per apertum* ducit aquam, quæ ante *per specus* ducebatur; *si non, etc.*

(4) *Signinum* opus conficitur fractis testis, contusis addita calce : Plin. *Hist. nat.* XXXV. 12. Nomen accepit a *Signo* oppido Campaniæ, ubi primum ejus generis structura cœpit : Cujac. Observ. XXVII. 22.

(5) Nisi justa necessitatis causa hoc suadeat : ut mox dicitur in l. seq.

(6) Ita enim edicit Prætor, Tit. præced. N. 20.

(7) Præoccupat hanc objectionem : Atqui in Interdicto *de Itinere reficiendo*, tenetur actor docere de jure Itineris. Respondet afferendo rationem disparitatis : *Non enim, etc.*

TITULUS XXII.

DE FONTE.

Et *hic quoque Titulus ad servitutem* Aquæ *pertinet. In hoc duo Interdicta proponuntur, unum ut Fonte* Uti *liceat, alterum ut* Reficere.

ARTICULUS I.

De Interdicto, Ut Fonte uti liceat.

I. Prætor ait: « Uti de eo Fonte quo de agitur, » hoc anno aqua nec vi, nec clam, nec precario » ab illo usus es; quominus ita utaris, vim fieri » veto.

» De lacu, puteo, piscina, item interdicam ». *l. un.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

Hoc Interdictum proponitur ei qui Fontana aqua uti prohibetur: servitutes enim non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiam hauriendæ. Et sicut discretæ sunt servitutes ductus aquæ, et haustus aquæ; ita Interdicta separatim redduntur. *d. l. un.* § 1.

Hoc autem Interdictum locum habet, si quis uti prohibeatur aqua; hoc est, sive haurire prohibeatur, sive etiam pecus ad aquam appellere. *d. l. un.* § 2.

Plane si quis ire ad haustum prohibeatur; æque Interdictum sufficiet. *d. l. un.* § 5.

Et eadem sunt hic dicenda, quæ ad personam attinent, quæcumque in superioribus Interdictis diximus. *d. l. un.* § 3.

II. Hoc Interdictum de cisterna non competit: nam cisterna non habet perpetuam causam (1) nec vivam aquam: (ex quo apparet in his omnibus exigendum, ut viva aqua sit): cisternæ autem imbribus concipiuntur. Denique constat Interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus, vivam aquam non habeat. *d. l. un.* § 4.

ARTICULUS II.

De Interdicto, Ut Fontem reficere liceat.

III. Deinde ait Prætor: « Quominus Fontem quo » de agitur, purges, reficias, ut aquam coercere » utique ea possis; dum ne aliter utaris, atque uti » hoc anno non vi, non clam, non precario, ab » illo usus es; vim fieri veto ». *d. l. un.* § 6.

Hoc Interdictum eamdem habet utilitatem, quam habet Interdictum De rivis reficiendis. Nisi enim purgare et reficere Fontem licuerit, nullus usus ejus erit. *d. l. un.* § 7.

Purgandus autem et reficiendus est ad aquam coercendam, ut uti quis aqua possit; dummodo non aliter utatur, quam sicuti hoc anno usus est. *d. l. un.* § 8.

Coercere aquam est, continere sic ne diffluat, ne dilabatur: dummodo non permittatur cui, novas quærere, vel aperire. Hic enim innovat aliquid, præter id quam præcedenti anno usus est. *d. l. un.* § 9.

IV. Sed et de lacu, puteo, piscina, reficiendis, purgandis, Interdictum competit. *d. l. un.* § 10.

V. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur Interdictum De aqua æstiva. *d. l. un.* § 11.

(1) Vide supra lib. 8. Tit. *de Servitutib.* N. 16.

TITULUS XXIII.

DE CLOACIS.

Ad Aquas *quoque seu ad earum purgationem pertinet hic Titulus, et continet tam publicam quam privatam causam.*

I. Cloacæ *a* Conluendo *dictæ. Hoc nomine appellabantur Romæ, concamerationes subterraneæ per quas collecta colluvies Urbe educta in Tyberim exonerabatur. Publicas Cloacas primus duxit Tarquinius-Priscus. De stupendo Cloacarum publicarum opere in Urbe Roma, vide Cassiodorum* Variar. *III.* 30. *et VIII.* 29. *et seq.*

Erant et Cloacæ privatæ : per quas ex ædibus privatorum educta colluvies, vel in Cloacam publicam, vel alio quolibet (prout jus erat) immittebatur.

De utraque Cloacarum specie hic agitur. Unde generaliter Ulpianus : CLOACA autem est locus cavus, per qoem colluvies quædam fluat. *l.* 1. § 4. ULP. LIB. 71. AD ED.

Itaque Sub hoc Titulo duo Interdicta Prætor subjecit; unum prohibitorium, alterum restitutorium.

Et primum prohibitorium. *d. l.* 1. § 1.

Scilicet de Cloacis privatis; restitutorium autem, de publicis.

Porro in utroque, Cloacæ appellatione, et tubus et fistula continentur. *d. l.* 1. § 6.

Curavit autem Prætor per hæc Interdicta, ut Cloacæ et purgentur, et reficiantur. Quorum utrumque, et ad salubritatem civitatum, et ad tutelam pertinet. Nam et cœlum pestilens et ruinas minantur immunditiæ Cloacarum; item si non reficiantur. *d. l.* 1. § 2.

ARTICULUS I.

De Cloacis privatis.

II. Prætor ait : « QUOMINUS illi Cloacam quæ ex » ædibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur, pur- » gare, reficere liceat, vim fieri veto.

» DAMNI infecti; quod operis vitio factum sit, » caveri jubebo ». *l.* 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

Hoc Interdictum quod primum proponitur, prohibitorium est; quo prohibetur vicinus vim facere, quominus Cloaca purgetur et reficiatur. *d. l.* 1. § 5.

§ 1. *De qua re detur hoc Interdictum.*

III. Hoc autem Interdictum propositum est de Cloacis privatis. Publicæ enim Cloacæ, publicam curam merentur (1). *d. l.* 1. § 3.

Deinde ait Prætor : QUÆ EX ÆDIBUS EJUS IN TUAS PERTINET. ÆDES hic accipere debes pro omni ædificio; hoc est, ex ædificio ejus in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat; hoc Interdicto locum esse, et si area ab otralibet parte ædium sit : et si forte (inquit) Cloaca ducta sit ex urbano ædificio in proximum agrum. *d. l.* 1. § 8.

Qood ait Prætor, PERTINET; hoc significat, quod ex ædibus ejus in tuas pertinet, hoc est dirigitur, extenditur, pervenit. *d. l.* 1. § 10.

IV. Et tam ad proximum vicinum, hoc Interdictum pertinet, quam adversus ulteriores, per quorum ædes Cloaca currit. *d. l.* 1. § 11.

Idem Labeo; Etiam eum qui privatam Cloacam in publicam immittere velit, tuendum ne ei vis fiat. Sed et si quis velit talem Cloacam facere, ut exitum habeat in publicam Cloacam, non esse eum impediendum Pomponius scribit. *d. l.* 1. § 9.

V. Quanquam de reficienda Cloaca, non etiam de nova facienda, hoc Interdicto comprehendatur; tamen æque interdiceodum Labeo ait, ne facienti Cloacam vis fiat : quia eadem utilitas sit. Prætorem enim sic interdixisse, NE vis fieret quominus Cloacam in publico facere liceret. Idque Ofilio, et Trebatio placuisse. Ipse dicendum ait, ut [ne (2)] factam Cloacam purgare et restituere permittendum sit per Interdictum : novam vero facere is demum concedere debeat; cui (3) viarum publicarum cura sit. *l.* 2. VENULEIUS LIB. 1. INTERDICT.

VI. *Igitur tam de nova facienda quam de reficienda ea quæ facta est, Interdictum datur. Sed hoc interest; quod de nova facienda ita datur, si licentiam habueris : ut autem de ea quæ facta est reficienda interdicas, nihil refert jure necne Cloacam habeas; etiamsi vi, clam, aut precario.*

Rationem tradit Ulpianus : Quia autem Cloacarum refectio [a] et purgatio ad poblicam utilitatem spectare videtur; idcirco placuit, non esse in Interdicto addendum, QUOD NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO USUS, ut, etiamsi quis talem usum habuerit, tamen non prohibeatur volens Cloacam reficere vel purgare. *sup. d. l.* 1. § 7.

§ 2. *Quid veniat in hoc Interdicto, et sub qua lege detur.*

VII. *Venit in hoc Interdicto ut potestas fiat actori reficiendæ Cloacæ.* Unde Favius-Mela scribit, Competere hoc Interdictom, ut in vicini ædes veniat, et rescindat pavimenta, purgandæ Cloacæ gratia. Verendum tamen esse Pomponius scribit, ne eo casu Damni infecti stipulatio committatur : sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiendæ Cloacæ causa resciderat. *d. l.* 1. § 12.

Cum porro hoc Interdicto fiat hujus reficiendæ potestas; Si quis purganti mihi Cloacam vel reficienti, opus novum nuntiaverit; rectissime dicetur; contempta nuntiatione me posse reficere id quod institueram. *d. l.* 1. § 13.

VIII. Sed et DAMNI INFECTI cautionem pollicetur, si quid operis vitio factum est. Nam sicuti reficere Cloacas et purgare permittendum fuit; ita edicendum, ne damnum ædibus alienis detur. *d. l.* 1. § 14.

ARTICULUS II.

De Cloacis publicis.

IX. Deinde ait Prætor : « QUOD in Cloaca pu- » blica factum, sive ea immissum habes, quo usus » ejus deterior sit, fiat, restituas. Item ne quid » fiat, immittaturve, interdicam ». *d. l.* 1. § 15. Hoc Interdictum ad publicas Cloacas pertinet, ne

(1) Vid. Art. seq.

(2) *Ne* expungendum.

(3) Magistratus, Ædilis scilicet.

[a] *Ita sæpius in Florent. pro* refectio.

quid ad Cloacam immittas, neve facias, quo usus deterior sit, neve fiat. *d. l.* 1. § 16.

A Prætore propositum est majoris utilitatis gratia. His enim Cloacis quæ ad publicam curam pertinent, præfecti erant Magistratus singulares; qui Curatores Cloacarum Urbis *vocantur apud Gruterum, Inscript. CXCVII* 5. *CXCVIII* 2. 3. 4. 5. *et CCLII* 1.

TITULUS XXIV.

QUOD VI AUT CLAM.

Occasione *servitutum de quibus in præcedentibus Titulis actum est; hic subjicitur generalis Titulus de eo quod factum esset, quasi ad asserendum sibi in alieno jus servitutis aut aliud quodlibet, ab eo qui jus faciendi non haberet; ideoque aut* Clam *faceret aut etiam* Vi.

I. Prætor ait : « Quod Vi aut Clam factum est, » qua de re agitur; id quum experiendi potestas » est, restituas ». *l.* 1. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Hoc Interdictum restitutorium est; et per hoc occursum est calliditati eorum qui Vi aut Clam quædam moliuntur. Jubentur enim ea restituere. *d. l.* 1. § 1.

Quocirca quæritur, ad quod opus pertineat hoc Interdictum, cui et adversus quem competat, quid in eo veniat præstandum, quandiu duret, et quibus exceptionibus excludatur.

SECTIO I.

Ad quod opus hoc Interdictum pertineat.

Circa opus, ut ad hoc Interdictum pertineat, hæc concurrere oportet; 1.° *Ut* Vi *vel* Clam *factum sit;* 2.° *Ut in re soli factum sit, eique cohæreat;* 3.° *Ut eam reddat deteriorem.*

De cætero nil refert quæ species operis fuerit, quo in loco, et an jure necne sit factum.

ARTICULUS I.

Oportere ut opus Vi *aut* Clam *factum sit.*

II. Vi factum id videtur esse, qua de re quis quum prohibetur, fecit : Clam, quod quisque, quum controversiam haberet habiturumve se putaret, fecit. *l.* 73. § 2. *ff. de Reg. Jur.* Q. M. Scævola. lib. sing. Opon.

Jam porro latius, Quid sit Vi factum vel Clam factum videamus. *sup. d. l.* 1. § 5.

§ 1. *Quid sit* Vi *factum.*

III. Vi factum videri Quintus-Mucius scripsit, si quis contra quam prohiberetur, fecerit. Et mihi videtur plena esse Quinti-Mucii definitio. *d.* § 5. § *Vi factum.*

Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu; id est, vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve jactantis prohibendi gratia. *l.* 20. § 1. Paul. lib. 13. ad Sabin.

Igitur : Sed et si quis jactu vel minimi lapilli prohibitus facere, perseveravit facere; hunc quoque Vi fecisse videri, Pedius et Pomponius scribunt. Eoque Jure utimur. *sup. d. l.* 1. § 6.

Sed et si contra testationem denuntiationemque fecerit; idem esse, Cascellius et Trebatius putant. Quod verum est. *d. l.* 1. § 7.

IV. Prohibere autem non utique per semetipsum necesse est. Sed et si quis per servum suum vel procuratorem prohibuerit, recte videtur prohibuisse. Idem etiam, si mercenarius meus prohibuerit. Nec quem moveat, quod per liberam personam actio acquiri non solet : nam prohibitio hæc demonstrat Vi te facere. Quid mirum? cum et, si Clam tu me feceris, habeam actionem. Ergo facto magis tuo delinquentis, quam alieno, acquiritur mihi actio. *l.* 3. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Sic accipe quod ait Paulus : Interdictum Quod Vi aut Clam per quemvis dominoo acquiritur, licet per inquilinum (1). *l.* 17. Paul. lib. 69. ad Ed.

V. *Non semper autem* Vi *facit, qui prohibitus facit. Si enim quis perperam fuerit prohibitus;* Non videtur vim facere qui jure suo utitur. *l.* 155. § 1. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 65. ad Ed.

Hinc Ait Julianus : Qui ante remissionem nuntiationis, contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit; duobus Interdictis tenebitur : uno quod ex operis novi nuntiatione competit, altero Quod Vi aut Clam. Remissione autem facta, intelligendus non erit Vi Aut Clam facere; quamvis prohibeatur. Licere enim debet ædificare, ei qui satisdederit; cum possessor hoc ipso constituatur.

(1) Id est, de opere facto adversus denuntiationem inquilini, tanquam de opere per *Vim* factum, Interdictum domino competit.

Clamque facere, nec ante remissionem, nec postea existimandus est; cum is qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus, et præoccupatus antequam controversiam faceret. *l.* 6. § 2. ULP. LIB. 71. AD ED.

VI. *Contra interdum Vi facit, et qui non prohibetur.* Sed et Aristo ait, Eum quoque Vi facere, qui quum sciret se prohibendum [a] per Vim molitus est ne prohiberi possit. *l.* 1. § 8. ULP. LIB. 71. AD ED.

Similiter Paulus. Vi facit tam is qui prohibitus fecit, quam is qui quominus prohibeatur, consecutus est: periculo (1) puta adversario denuntiante; aut janua (puta) præclusa. *l.* 20. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

Si quis tamen imbecillitate impeditur; vel etiam ne offenderet, vel te vel eum qui te magni faciebat, ideo non venerit ad prohibendum; non videbitur adversarius Vi fecisse. Et ita Labeo scribit. *sup. d. l.* 1. § 10.

Idem ait, Si te volentem ad prohibendum venire, deterruerit aliquis, armis forte; sine ullo dolo malo meo; ac propter hoc non veneris: non videri me Vim fecisse (*d. l.* 1. § *fin.*); ne in aliena potestate [sit], conditionem meam nihil delinquentis deteriorem faceret. *l.* 2. VENULEIUS LIB. 2. INTERDICTOR.

Nam Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. *l.* 74. *ff. de Reg. Jur.* PAPINIAN. LIB. 1. QUÆST.

VII. *Jam vero ut quid Vi factum videatur;* Illud sciendum est, non omnibus momentis Vim esse faciendam: sed semel inter initia facta perseverat. *l.* 3. § 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

Quinetiam, Item Labeo dicit, Si quem facientem prohibuero, isque destiterit in præsentiarum, rursusque postea facere cœperit; Vi eum videri fecisse: nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia justa causa accedente. *sup. d. l.* 1. § 9.

VIII. Tandiu autem Vi facit prohibitus, quandiu res in eodem statu permanebit. Nam si postea convenerit cum adversario, desinit Vi facere. *l.* 20. § 2. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

Hoc sic accipe; ut, quod postea faciet, non sit futurum Vi *factum. Quod autem fecit ante, si summum Jus spectes,* Vi *factum esse pergit. Unde Ulpianus:* Sed si permiserit; adversus eum qui utatur Interdicto, exceptio erit necessaria. *l.* 3. § 2. ULP. LIB. 71. AD ED.

Pergamus ad alios casus in quibus res in eodem statu esse desinit. V. G. Si quis paratus sit se judicio defendere, adversus eos qui interdicendum putant ne opus fiat: an videatur desinere Vi facere? Et magis est ut desinat; si modo satis offerat, et defendere paratus est, si quis agat. Et ita Sabinus scribit. *d. l.* 3. § 5.

Sed et si quis Damni infecti paratus sit cavere; quum propter hoc tantum esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel Damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum Vi facere. *d. l.* 3. § 6.

Item si prohibiti heres, vel is qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit; dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in Interdictum. *l.* 20. § 3. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

§ 2. *Quid* Clam *factum videatur, et ex quibus argumentis.*

IX. *Mucii definitionem jam supra relatam probant et cæteri Jurisconsulti.*

Nimirum CLAM facere videri Cassius scribit, eum qui celavit adversarium, neque ei denuntiavit; si modo timuit ejus controversiam, aut debuit timere. *sup. d. l.* 3. § 7.

Idem Aristo putat, Eum quoque Clam facere, qui celandi animum [b] habet eum quem prohibiturum se intellegerit [c]; et id existimat aut existimare debet, se prohibitum iri. *d. l.* 3. § 8.

Servius, Etiam eum Clam facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram: quia non opinionem cujus, et resupinam existimationem esse oportet; ne melioris conditionis sint stulti, quam periti. *l.* 4. VENULEIUS LIB. 2. INTERDICT.

Ut autem Clam factum videatur, nil refert an quis celandi animum habuerit ejus ad quem res revera pertinebat, an alterius ad quem eam pertinere falso existimabat.

Hinc recte dicitur; Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus; celandi tui, non mei causa fecerit; mihi Interdictum competere. *l.* 5. § 5. ULP. LIB. 70. AD ED.

Multo magis obtinere debet, quod supra dictus Servius Idem dicit; Et si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi Interdictum competere. *d. l.* 5. § 6.

X. *Ex his autem potissimum argumentis ista celandi voluntas colligitur: puta ex eo quod quis egerit ne sibi nuntietur novum opus.*

Hinc Non absurde responsum est: Si Magistratum rogasses, ut adversarium tuum adesse ad judicium juberet; ne opus novum tibi nuntiaret; Clam videris opus fecisse quod interim feceris. *l.* 18. § 1. CELSUS LIB. 23. DIGEST.

Maxime autem hæc voluntas colligitur ex dolosa denuntiatione ejus qui opus fecit.

Hinc CLAM *facere videtur*, Aut qui aliter fecit quam denuntiavit; vel qui decepto facit eo ad quem pertinuit non facere; vel consulto tum denuntiat adversario, quum scit non posse prohibere; vel tam sero pronuntiat, ut abire [d] prohibiturus, priusquam fiat, non possit. Et hæc ita

[a] *Florent.* prohiberi.

(1) Legendum credo *periculum*; id est, adversario per dolum denuntiante aliquid triste, quominus accederet ad prohibendum.

[b] *Florent.* animo.

[c] *Ita non semel in Florent. pro* intellexerit.

[d] *Alias* denuntiat ut obviare.

Labeonem probare, Aristo ait. *l.* 5. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Hinc Si quis se denuntiaverit opus facturum; non semper non videtur Clam fecisse, si post denuntiationem fecerit. Debebit enim (et ita Labeo) et diem et horam denuntiatione complecti; et ubi, et quod opus futurum sit; neque perfusorie, aut obscure dicere, aut denuntiare, neque tam arctare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit. *d. l.* 5. § 1.

Attenditur etiam intervallum temporis, quod fuit inter denuntiationem et opus. Etenim Si is qui denuntiaverit se opus facturum, confestim opus fecerit; Clam fecisse non intelligitur. Nam si post tempus, videbitur Clam fecisse. *l.* 22. § 5. Venuleius lib. 2. Interdict.

XI. *Vidimus ex quibus argumentis celandi animus, in eo qui opus fecit, colligatur.*

Contra vero ad hujus voluntatis suspicionem declinandam, maxime valet denuntiatio bona fide facta ei ad quem res spectabat.

Et si forte non sit cui denuntietur, neque dolo malo factum sit ne sit; amicis deique aut procuratori, aut ad domum denuntiandum est. *sup. d. l.* 5. § 2.

Sed et Servius recte ait, Sufficere feminæ viro (1) notum facere opus se facturum, vel denique sciente eo facere. Quanquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere. *d. l.* 5. § 3.

Item ait, Si quis in publico municipii velit facere, sufficere ei si curatori Reipublicæ denuntiet. *d. l.* 5. § 4.

Nota. Aristo autem scribit, Non possessori esse denuntiandum. Nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, et necdum tradiderit; et vicinus, quum opus facere vellet, et sciret me emisse et in fundo morari, mihi denuntiaverit; esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem Clam facti operis pertineret. Quod sane verum est. *l.* 11. § 11. Ulp. lib. 71. ad Ed.

XII. *Observandum superest quod, ut* Clam *factum videatur, celandi voluntas in eo qui opus fieri jubet, non in eo qui jussu alterius fecerit, inspicitur.*

Hinc Pomponius. Si jussero servum meum opus facere, quum (quantum ad me pertinet) in clandestini suspicionem non veniret; servus autem meus putaverit, si rescisset adversarius, prohibiturum eum: an tenear? Et non puto: cum mea persona sit intuenda. *l.* 21. § 1. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

§ 3. *Quid Juris si dubitetur an* Vi *an* Clam *factum sit; aut si*, Vi *simul et* Clam.

XIII. *Vidimus* Vi *factum videri, quod quis fecit quum ipsi denuntiatum esset ne faceret;* Clam *factum sæpe præsumi, quum ipse non denuntiavit se facturum. Hinc quæritur, an* Vi *an* Clam *factum videri debeat in specie sequenti?*

Si quis, quum non denuntiasset opus se facturum, eique denuntiatum esset ne faceret, fecerit; utilius puto probandum, Vi (2) eum fecisse. *l.* 5. § 7. Ulp. lib. 70. ad Ed.

XIV. Interdictum comprehenditur id quodcumque aut Vi aut Clam factum est. Sed interdum evenit ut quid et Vi et Clam fiat partim, et partim in eodem opere: ut puta, quum prohiberem, fundamenta posuisti; postea, quum convenissem ne reliquum opus fieret, absente et ignorante me, reliquum opus perfecisti: vel contra, fundamenta Clam jecisti, deinde cætera prohibente me ædificasti. Hoc Jure utimur; ut, etsi Vi et Clam factum sit, Interdictum hoc sufficiat. *l.* 11. § 5. Idem lib. 71. ad Ed.

ARTICULUS II.

Oportere ut in re soli opus sit factum, et quod solo noceat.

XV. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcumque in solo Vi aut Clam fiunt. *l.* 1. § 4. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Igitur Quod in nave fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen; non continetur hoc Interdicto. *l.* 20. § 4. Paul. lib. 4. ad Sabin.

§ 1. *Quando factum videatur in re soli, necne.*

XVI. *In re soli fieri videtur, et quod fit circa aquam quæ in solo est.*

Hinc Is qui in puteum vicini aliquid effuderit, ut hoc facto aquam corrumperet; ait Labeo, Interdicto Quod Vi aut Clam eum teneri. Portio enim agri videtur aqua viva; quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. *l.* 11. Ulp. lib. 71. ad Ed.

XVII. *In re soli etiam fieri videtur, quod fit circa superficiem quæ solo perpetua destinatione cohæret.*

Hinc Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum depresseris [a] eaque in fundo tuo coaluerit; utile est Interdictum Quod Vi aut Clam, intra annum. *l.* 22. Venuleius lib. 2. Interdictor.

Obiter nota: Sed si annus præterierit, nullam remanere actionem. Radices quæ in fundo meo sint, tuas fieri; quia his (3) accessiones sint. *d. l.* 22. ¶ *sed si.*

Ad superficiem soli pertinere videntur pedamenta

(1) Id est, si in fundo *feminæ* quis faciat, *sufficere viro* ejus *notum facere.*

(2) Quia facilius probatur factum *Vi*, cum sufficiat adversus denuntiationem fuisse factum. In eo autem quod quis *Clam* factum intendit, necesse habet probare adversarium habuisse animum celandi.

[a] *Florent.* deprehenderis.

(3) *His* vitibus quæ in fundo tuo coaluerunt; et coalescendo pars tui fundi esse cœperunt, *accessiones sunt* radices quæ in fundo meo erant; ita Glossa. Dices: An ergo radix cedit viti? Cedit hic; quia pro maxima sui parte vitis in tuo fundo coaluit, et radices ibi egit.

quæ ponuntur in vineis. Hinc Si quis in vineas meas venerit, et inde ridicas (1) abstulerit; hoc Interdicto tenebitur. *sup. d. l.* 11. § 3.

Quinetiam Si quis ædificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad solum; quin Interdicto teneatur, dubitari desiit. *l.* 7. § 9. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Proinde et si tegulas de ædificio sustulerit, magis est ut Interdicto teneatur. *d. l.* 7. § *fin.*

Nam origo hujus rei a solo proficiscitur. Cæterum per se tegulæ non possidentur, sed cum universitate ædificii. Nec ad rem pertinet, affixæ sunt, an tantum positæ. *l.* 8. Venuleius lib. 2. Interdictor.

Nam et si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc Interdictum hoc admittimus.

Hæc ita, si de ædificio tegulas sustulerit. Cæterum si non de ædificio, sed scorsum positas; cessat hoc Interdictum. *l.* 9. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Et generaliter : Sed si quis aliquid ædibus affixum evellerit, statuam forte, vel quid aliud; Quod Vi aut Clam Interdicto tenebitur. *d. l.* 9. § 2.

XVIII. *In re soli etiam factum videtur, et ad hoc Interdictum pertinet illud opus; quo cœlum quod supra solum est, aufertur.*

Hinc Si quis projectum aut stillicidium, in sepulcrum immiserit; etiamsi ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi Quod in sepulcro Vi aut Clam factum sit: quia sepulcri sit, non solum is locus qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id cœlum. Eoque nomine etiam Sepulcri violati agi posse. *l.* 22. § 4. Venuleius lib. 2. Interdictor.

Unde Pomponius. In opere novo, tam soli quam cœli mensura facienda est. *l.* 21. § 2. Pomp. lib. 22. ad Sabin.

XIX. *Non videtur autem in re soli factum, nec ad hoc Interdictum pertinet; quodcumque fit circa rem quæ solo non cohæret, quamvis ad fundum parata.*

Exemplum mox supra in tegulis seorsum ab ædificio positis, quamvis ad illud destinatis.

Idem dic de alia re qualibet quæ ad fundum vel domum pertinet, nec tamen ei cohæreat.

Hinc Ulpianus : Si tamen sera, vel clavis, vel cancellus, vel specularium (2) sit ablatum; Quod Vi aut Clam agi non poterit. *d. l.* 9. § 1.

Et si acervum (3) succederit, vel disperserit sic ut non ad usum agri convertat (4); Interdicto locus non erit. *d, l.* 6. § 3. ¶ *fin.*

Quia acervus solo non cohæret, sed terra sustinetur : ædificia autem solo cohærent. *l.* 10. Venul. lib. 2. Interdictor.

Contra vero Si quis acervum stercoris circa agrum pinguem disjecerit; cum eo, Quod Vi aut Clam factum est, agi potest. Et hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit. *l.* 7. § 6. Ulp. lib. 71. ad Ed.

XX. *Item non videtur in re soli factum, nec huic Interdicto locum dat; quod factum sit circa fructus pendentes.*

Hinc Ulpianus. Notavimus supra; quod, quamvis verba Interdicti late pateant, tamen ad ea sola opera pertinere Interdictum placere, quæcumque fiant in solo. Eum enim qui fructum tangit, non teneri Interdicto Quod Vi aut Clam. Nullum enim opus in solo (5) facit. At qui arbores succidit, utique tenebitur, et qui harundinem et quisalictum : terræ enim, et quodammodo solo ipsi, corrumpendo manus infert. Idem et in vineis succisis.

Cæterum qui fructum aufert, Furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, Interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, et si quid circa arbores fiat, non si quid circa fructum arborum. *d. l.* 7. § 5.

§ 2. *Oportere ut illud sit opus quod solo nocuerit.*

XXI. *Contra Trebatii sententiam obtinuit, ut non daretur hoc Interdictum nisi de eo opere quod nocuerit. Nam* Si stercus per fundum meum tuleris, quum id te facere vetuissem : quanquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei speciem mutaveris, tamen teneri te Quod Vi aut Clam Trebatius ait. Labeo contra : ne etiam is qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut avem egerit, venatusve fuerit sine ullo opere, hoc Interdicto teneatur. *l.* 22. § 3. Venuleius lib. 2. Interdictor.

Unde ex recepta illa Labeonis sententia generaliter ait Ulpianus : Plane si quid agri colendi causa factum sit, Interdictum Quod Vi aut Clam locum non habet, si melior causa facta sit agri : quamvis prohibitus quis, Vi vel Clam fecerit. *l.* 7. § 7. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Consonat Celsus. Si immaturam sylvam cæduam cecidit quis, Interdicto Quod Vi aut Clam tenetur : si maturam, similiter cæduam, neque damno dominus affectus est; nihil præstabit. *l.* 18. Celsus lib. 25. digest.

XXII. *Cum ergo, nisi de eo opere quod nocuerit, hoc Interdictum non detur; hinc quæsitum est, an de eo opere detur quod factum sit in re nullius? Puta* Si quis de monumento statuam sustulerit; ao ei ad quem jus sepulcri pertineret, agere permittitur? Et placet, et in his Interdicto locum esse. Et sane dicendum est, si qua sepulcri ornandi causa apposita sint, sepulcri esse videri. Idem est, et si ostium avellat vel effringat. *l.* 11. § 2. Ulp. lib. 71. ad Ed.

(1) Pedamenta vineæ robusta, e quercu aut junipero : Varro *de Re rustic.* l. 8. (*des Echalas.*)

(2) Quid sit, vide supra lib. 33. Tit. *de Instruct. vel instrum. leg.* N. 36 Not. (4)

(3) Puta, stercoris.

(4) Quia nempe dejicit extra fundum.

(5) Nec obstat quod solo cohæreant. Ad tempus enim duntaxat cohærent, et sic ut quum maturuerint, debeant separari. Nec eorum separatio causam soli deteriorem facit, cum necessaria sit ut renasci possint.

Simili de causa Quæsitum est; Si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit, vel Vi, vel Clam; an hoc Interdicto teneatur? Et extat Cassii sententia; eum cujus statua in loco publico in municipio posita sit, QUOD VI AUT CLAM agere posse: quia interfuerit ejus eam non tolli. Municipes autem etiam Furti acturos: quia res eorum sit, quasi publicata. (Si tamen deciderit (1), ipsi eam detrahunt.) Et hæc sententia vera est. *d. l.* 11. § 1

Item Quæsitum est; Si quum prædium interim nullius esset, aliquid Vi aut CLAM factum sit; an postea domino ad aliquem devoluto, Interdicto locus sit? Ut puta hereditas jacebat, postea adiit hereditatem Titius: an ei Interdictum competat? Et est apud Vivianum sæpissime relatum; heredi competere hoc Interdictum, ejus quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec referre Labeo ait, quod non scierit qui heredes futuri essent. Hoc enim posse quem causari; etiam post aditam hereditatem. Ne illud quidem obstare Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit. Nam et sepulcri nemo dominus fuit: et tamen si quid in eo fiat, experiri possum QUOD VI AUT CLAM. Accedit his, quod hereditas dominæ locum obtinet. Et recte dicitur, heredi quoque competere, et cæteris successoribus; sive antequam successerit, sive postea aliquid sit Vi aut Clam admissum. *l.* 13. § 5. IDEM LIB. 71. AD ED.

ARTICULUS III.

Nil referre, quale opus et in quo loco factum sit, et an jure an injuria.

XXIII. *Vidimus quæ requirantur circa opus de quo hoc Interdictum datur.*

Modo hæc concurrant; de cætero nihil refert 1.ª *Quæ species operis fuerit, formatum an informe.*

Hinc Venuleius. Si quis Vi aut Clam araverit (2); puto eum teneri hoc Interdicto, perinde atque si fossam fecisset. Non enim ex qualitate operis huic Interdicto locus est, sed ex opere facto quod cohæret solo. *l.* 22. § 1. VENUL. LIB. 2. INTERDICT.

Similiter Ulpianus. Si quis CLAM aut VI agrum inaraverit, vel fossam fecerit, hoc Interdicto tenebitur. *l.* 9. § 3. ULP. LIB. 71. AD ED.

XXIV. 2.ª *Nihil etiam refert in quo loco opus factum sit, sive in suo sive in alieno.*

Denique si arbores in fundo cujus ususfructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel a proprietario succisæ fuerint; Titius et Lege Aquilia (3), et Interdicto QUOD VI AUT CLAM, cum utroque eorum recte experietur. *l.* 13. ULP. LIB. 71. AD ED.

Item Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit; socius cum eo, hoc Interdicto experiri potest: cum ei competat cujus interest. *d. l.* 13. § 3.

Item Sive in privato, sive in publico opus fiat; sive in loco sacro, sive in religioso; Interdictum competit. *l.* 20. § *fin.* PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

V. G. Si sepulcrum quis diruit, cessat Aquilia: QUOD VI tamen AUT CLAM agendum erit. Et ita de statua de monumento evulsa Celsus scribit. *l.* 2. *ff. de Sepulcr. viol.* ULP. LIB. 18. AD ED. PRÆTORIS.

Obiter nota. Idem quærit; Si neque applumbata fuit, neque affixa; an pars monumenti effecta sit, an vero maneat in bonis nostris? Et Celsus scribit, Sic esse monumenti, ut ossuariam (4): et ideo QUOD VI AUT CLAM Interdicto locum fore. *d. l.* 2. ¶ *idem.*

Præterea si fossam feceris in sylva publica, et bos meus in eam inciderit; agere possum hoc Interdicto: quia in publico factum est. *l.* 7. § 8. ULP. LIB. 71. AD ED.

XXV. 3.° *Denique* Et parvi refert, utrum jus habuerit faciendi an non. Sive enim jus habuit, sive non, tamen tenetur Interdicto, propter quod VI AUT CLAM fecit. Tueri enim jus suum debuit, non injuriam comminisci. *l.* 1. § 2. ULP. LIB. 71. AD ED.

SECTIO II.

Cui detur hoc Interdictum, et adversus quem.

ARTICULUS I.

Hoc Interdictum dari ei omni cujus interest opus non esse factum.

XXVI. Julianus scribit, Interdictum hoc non solum domino prædii, sed etiam his quorum interest opus factum non esse, competere. *l.* 11. § *fin.* ULP. LIB. 71. AD ED.

Puta colono et fructuario. Quanquam autem colonus et fructuarius, fructuum nomine (5), in hoc Interdictum admittantur; tamen et domino id competet, si quid præterea ejus intersit. *l.* 12. VENUL. LIB. 2. INTERDICT.

Non solum autem fructuum, sed etiam amœnitatis ratione, hoc Interdictum fructuario competit.

Hinc Proculus. Si quis Vi Aut Clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos; domino duntaxat competit Interdictum. Sed si amœnitas quædam ex hujusmodi arboribus præstetur; potest dici

(1) Quum quis statuam *Vi* aut *clam* sustulit; competit quidem Interdictum *Quod vi aut clam* ei cujus est statua: quia, cum ad honorem ejus pertineat, videtur ejus interesse ut non auferatur. *Si tamen deciderit* statua, aut ruinosa sit; non is cujus est imago, sed *ipsi municipes eam detrahunt* utpote publicam factam quum in publico posita est.

(2) Quod mea intererat non arari. Puta, PRATUM erat quod aravit.

(3) *Utili* actione. Nam *Directa* fructuario non competit, sed soli domino: ut vid. supra lib. 9. Tit. *ad L. Aquil.* N. 35.

(4) *Ossuariam* urnam, in qua ossa reconduntur.

(5) Scilicet si quid in solo factum sit, quo sterilior fundus reddatur.

et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem, et esse huic Interdicto locum. *l.* 16. § 1. PAUL. LIB. 67. AD ED.

XXVII. Competit hoc Interdictum, etiam his qui non possident; si modo eorum interest. *d. l.* 16. *pr.*

Unde apud Servium amplius relatum est; Si mihi concesseris ut ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius Vi Aut Clam ceciderit; mihi hoc Interdictum competere, quia ego sim cujus interest. Quod facilius erit admittendum, si a te emi, vel ex aliquo contractu hoc Consecutus sim ut mihi cædere liceat. *l.* 13. § 4. ULP. LIB. 71. AD ED.

XXVIII. *De opere quod in fundo vendito, Vi Aut Clam factum est; an venditori, an emptori hoc Interdictum competat, quæritur?*

Ea de re ita Ulpianus. Si posteaquam Vi Aut Clam factum est, vænierit fundus; an venditor nihilominus hoc Interdicto experiri possit, videamus? Et extat sententia existimantium, nihilominus competere ei Interdictum, nec finiri venditione. *l.* 11. § 8. ULP. LIB. 71. AD ED.

Obiter nota: Sed nec EX EMPTO actione quicquam ei præstandum emptori, ex eo opere quod ante venditionem factum est. Satis enim esse quod utique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. Certe etsi non viliori vendidit, idem erit probandum. *d.* § 8. ¶ *sed nec.*

Plane si post venditionem fundi, opus factum est; etsi ipse experiatur venditor, quia nondum traditio facta est; tamen Ex empto actione emptori tenebitur. Omne enim et commodum et incommodum, ad emptorem pertinere (1) debet. *d. l.* 11. § 9.

XXIX. Si fundus in diem addictus sit (2); cui competat Interdictum? Et ait Julianus, Interdictum QUOD VI AUT CLAM ei competere cujus interfuit opus non fieri. Fundo enim in diem addicto et commodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequam venditio transferatur. Et ideo si quid tum Vi Aut Clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile Interdictum habebit. Sed eam actionem, sicut fructus medio tempore perceptos, VENDITI judicio præstare cogendum ait. *d. l.* 11. § 10.

Subjicit deinde Ulpianus sententiam Aristonis; qui emptori, etiamsi nondum ei fundus traditus sit, in fundo tamen moranti, denuntiari posse censet; ut opus non videatur Clam factum. Unde colligi potest, ex Aristonis sententia, etiam ante traditionem, ad emptorem Interdictum pertinere. Mox autem statim ipse ita suam sententiam exponit Ulpianus. Ego, si post in diem addictionem factam fundus precario traditus sit (3), puto emptorem Interdictum QUOD VI AUT CLAM habere. Si vero aut nondum traditio facta est, aut etiam facta est precarii rogatio (4): non puto dubitandum quin venditor Interdictum habeat. Et enim competere debet, etsi res ipsius periculo non sit. Nec multum facit quod res emptoris periculo est. Nam et statim post venditionem contractam, periculum ad emptorem spectat; et tamen, antequam ulla traditio fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. Si tamen precario sit in possessionem; videamus ne, quia interest ipsius qualiter qualiter possidet, jam Interdicto uti possit? Ergo et si conduxit, multo magis. Nam et colonum posse Interdicto experiri, in dubium non venit. Plane si posteaquam conditio allata est, aliquid operis Vi Aut Clam factum sit; nec Julianus dubitaret, Interdictum venditori competere. Nam inter Cassium et Julianum de illo quod medio tempore accidit, quæstio est; non de eo opere quod postea contigit. *d. l.* 11. § 12.

Quod Si ita prædium vænierit, ut, si displicuisset inemptum esset; facilius admittimus, Interdictum emptorem habere: si modo est in possessione. Et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. Idemque et si ita vænisset, ut si aliquid evenisset, inemptum esset prædium. Et si forte Commissoria (5) vænierit, idem dicendum est. *d. l.* 11. § 13.

XXX. *Observandum superest, filiofamilias, quamvis regulariter nulla ipsi competere actio possit, tamen de eo opere quod* VI *factum est in re peculiari, hoc Interdictum tam ipsi quam ipsius patri competere. Enimvero* Labeo scribit, Si filio prohibente opus factum sit, et te habere Interdictum; et si te prohibente opus factum est, filium tuum nihilominus. *l.* 13. § 1. ULPIAN. LIB. 71. AD ED.

Similiter Interdictum QUOD VI AUT CLAM competere filiofamilias colono, arboribus succensis, Sabinus ait. *l.* 19. IDEM LIB. 57. AD ED.

Hoc in odium violentiæ. Contra obtinebit, si non VI, *sed* CLAM *factum sit. Nam supra dictus Labeo* Idem ait: Adversus filiumfamilias in re peculiari, neminem Clam videri fecisse. Namque, ei scit eum filiumfamilias esse; non videtur ejus celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem (6) habere. *d. l.* 13. § 2.

(1) Vide supra lib. 19. Tit. *de Act. empti.* N. 65.

(2) Ita nempe, ut si intra certum diem melior conditio oblata fuerit, prior venditio resolvatur.

(3) Cujacius Observ. XI. 25 et XVI. 29 censet legendum, *non precario traditus sit*; alioquin in fine hujusce § inepte Ulpianus quæreret an emptor qui precario rogavit, habeat hoc Interdictum; si hoc ipsum initio ejusdem § pro certo affirmasset.

(4) Non tamen traditio, inquit Accursius. Melius autem Woechdernus in *Actis Erudit. Lipsiens.* monet legendum, *aut etiam* NONDUM *facta est precarii rogatio.*

(5) Id est, sub lege commissoria; ut, si pretium intra diem solutum non sit, res sit inempta: de qua supra lib. 18. Tit. *de Leg. commiss.*

(6) In solius enim Castrensis peculii causa filiusfamilias habet actionem proprio nomine et *Directam*; cæteras omnes patri acquirit: quamvis tamen ex quibusdam causis *Utiliter* ipse agere possit. Supra lib. 5. Tit. *de Judiciis.* Sect. 2. Art. 1. § 2.

ARTICULUS II.

Adversus quem hoc Interdictum detur.

XXXI. *Hoc Interdictum datur adversus eum qui* Vi *aut* Clam *fecit.*

Fecisse autem intelligitur, non solum qui ipse per se fecit. Nam Hæc verba, QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST, sit Mucius ita esse; Quod tu, aut tuorum quis, aut tuo jussu factum est. *l.* 5. § 8. ULP. LIB. 70. AD ED.

Et hoc Jure utimur; ut sive ego fecissem, sive fieri jussi, Interdicto QUOD VI AUT CLAM tenear. *d. l.* 5. § 14.

Jubenti similis est, qui ratum habet quod nomine ejus factum est.

Hinc Si colonus meus opus fecerit; si quidem me volente vel ratum habeo te, perinde est atque si procurator meus fecisset: in quo placet, sive ex voluntate mea fecerit, teneri me; sive ratum habuero quod procurator fecit. *l.* 13. § 6. ID. LIB. 71. AD ED.

XXXII. Si ego tibi mandavero opus novum facere, tu alii; non potest videri meo jussu factum: teneberis ergo tu et ille. An et ego tenear, videamus? Et magis est, et me qui initium ei præstiterim, teneri. Sed uno ex his satisfaciente, cæteri liberantur. *l.* 6. PAUL. LIB. 67. AD ED.

Tenentur ergo et is cujus nomine jussum est, et is quis alieno nomine jussit; sed hic, Utili tantum Interdicto. De Directo autem accipe quod ait Ulpianus: Similiter quod jussu cujus factum erit; ob id non cum eo, sed cujus nomine jusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator; duumvir municipii (quod (1) ejus nomine ageret, cujus negotium procuraret) fieri jusserit: ob id agendum erit cum eo cujus nomine factum quid erit; non cum eo qui ita jusserit. Et si tibi mandavero ut opus fieri juberes, et in ea re mihi parueris; mecum (inquit), non tecum erit (2) actio. *l.* 5. § 12. ULP. LIB. 70. AD ED.

De Utili autem Interdicto intelligendus est Labeo, quum Idem ait, Et adversus procuratorem, tutorem, curatorem, municipumve syndicum, alieno nomine interdici posse. *d. l.* 5. § 10.

Imo et ipse Ulpianus aperte ait, adversus eum qui alieno nomine facere mandavit, Utile Interdictum accommodari. A fortiori ergo adversus eum qui ipse alieno nomine fecit.

Ita ille: Si tutoris jussu aut curatoris factum sit; cum placeat quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: eveniet ut in ipsum tutorem curatoremque aut Utilis actio competat, aut etiam Utile Interdictum. Certe ad patientiam tollendi operis utique tenebuntur pupillus et furiosus, et ad (3) noxam. *l.* 11. § 6. ULP. LIB. 71. AD ED.

XXXIII. *Quando itaque servus Vi fecit citra jussum domini; hoc Interdictum noxaliter in dominum ejus redditur.*

Enimvero Neratius quoque scribit, Eum, cujus servus Vi Aut Clam fecit, aut sua impensa, ex Interdicto opus restituere debere; aut patientiam restituendi præstare, et servum noxæ dedere. Plane si mortuo alienatove servo interdiceretur, patientiam duntaxat præstare debere ait, ita ut et emptor (4) eo Interdicto possit conveniri ut impensam præstet, aut noxam det: dominoque operis sua impensa restituente, aut damnato quia non restitueret, emptorem (5) liberari. Eadem; et si contra dominus servi, vel opus restituisset, vel litis æstimatione damnatus esset. Quod si tantum noxæ dedisset, adversus dominum operis utiliter interdici. *l.* 7. § 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

Consonat Julianus. Nam et si servus meus ignorante me opus fecerit, eumque vendidero vel manumisero; mecum in hoc solum agi poterit ut patiar opus tolli: cum emptore autem servi, ut aut noxæ dedat, aut impensam quæ in restitutione facta fuerit, præstet; sed et cum ipso manumisso, recte agi poterit. *l.* 14. JULIAN. LIB. 68. DIGEST.

XXXIV. *Servus quidem post manumissionem tenetur, si inscio domino fecit; quemadmodum et ex quovis suo delicto.*

Quid autem si jussu domini, aut ejus qui erat vice domini fecit? An ignoscitur servo, qui obtemperavit tutori aut curatori? Nam ad quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis; si vel dominis vel his qui vice dominorum sunt, obtemperaverint. Quod et in hoc casu admittendum est. *l.* 11. § 7. ULP. LIB. 71. AD ED.

Sed et si jussu cujuslibet cui obtemperare necesse habuit (scilicet cui operas debebat) servus, Vi aut Clam fecit; non videbitur deliquisse: adeoque hoc casu Noxalis actio adversus ipsius dominum cessabit.

Sic accipe quod ait Ulpianus. Si quid servus meus fecit, non ob id mecum actio est; sed si id meo nomine, aut suo fecit. Nam si tuum servum mercenarium habuero: quidquid ab eo factum fuerit meo nomine; ob id non tecum, sed mecum cujus jussu aut nomine id opus a servo tuo factum fuerit, agendum erit hoc Interdicto. *l.* 5. § 11. IDEM LIB. 70. AD ED.

XXXV. Hoc Interdictum in heredem cæterosque

(1) Id est, eo *quod*, seu in quantum.

(2) *Actio directa* scilicet. Cum utroque autem est actio, eo sensu quod etiam *tecum* est actio saltem UTILIS. Et sic recte mihi videtur Glossa hanc legem conciliare cum l. 6. mox supra. Minus placet altera conciliatio quam Cujacius sequitur; ut is qui alieno nomine jussit, teneatur Interdicto quum ipse jussus erat facere, non quum jussus erat jubere.

(3) Sensus est: pupillus et furiosus quorum nomine opus vi aut clam a quocumque factum est, nunquam possunt in aliud ex hoc Interdicto teneri, quam ad patientiam tollendi operis; et præterea, si servus eorum fecit, *ad noxam*, id est, ad eum noxæ dedendum infra N. seq.

(4) Servi.

(5) Servi.

successores datur, in id quod ad eos pervenit. *l.* 15. § 3. ULP. LIB. 71. AD ED.

Enimvero ait Prætor: QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST.

Labeo autem ait, plures personas contineri his verbis. Nam ecce primum heredes eorum quos enumerat Mucius (1), contineri putat. *sup. d. l.* 5. § 9.

Item Cum Interdictum sic sit scriptum, QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST; non ita, QUOD VI AUT CLAM FECISTI; latius porrigi quam ad has personas quas supra numeravimus, Labeo putat. *d. l.* 5. § 13.

Nimirum Semper adversus possessorem operis hoc Interdictum competit. Idcircoque si quilibet inscio vel etiam invito me, opus in meo fundo fecerit; Interdicto locus erit (2). *sup. d. l.* 15. *pr.*

ARTICULUS III.

Quatenus quisque teneatur hoc Interdicto, quum plures fecerunt.

XXXVI. *Hac in re interest, an omnes communi consilio, an singuli proprio fecerint: ut liquebit ex specie sequenti.*

Si in sepulcro alieno terra congesta fuerit jussu meo; agendum esse QUOD VI AUT CLAM mecum, Labeo scribit. Et, si communi consilio plurium id factum sit, licere, vel cum uno, vel cum singulis experiri: opus enim quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare. Si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit; cum omnibus esse agendum, scilicet in solidum. Itaque alter conventus alterum non liberabit; quinimo perceptio ab altero (3). Superiore etenim casu (4), alterius conventio alterum liberat. Præterea Sepulcri quoque violati agi potest. *l.* 15. § 2. ULP. LIB. 18. AD ED.

SECTIO III.

Quid veniat in hoc Interdicto, quandiu duret, et quibus exceptionibus excludatur.

ARTICULUS I.

Quid veniat in hoc Interdicto præstandum.

Interest an cum eo qui VI *Aut* CLAM *fecit, experiamur; an cum possessore operis, citra cujus consensum aliquid Vi Aut Clam factum est.*

XXXVII. *Quum adversus eum qui Vi Aut Clam fecit, experimur;* Hoc Interdicto tanti lis æstimatur, quanti actoris interest id opus factum esse. Officio autem judicis ita oportere fieri restitutionem judicandum est; ut in unum causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset si id opus de quo actum est, neque Vi neque Clam factum esset. *l.* 15. § 7. ULP. LIB. 71. AD ED.

Hoc ergo complectitur, ut et tollatur opus præsens, si quod extat; et damna præterita ex eo opere data sarciantur.

Hinc Ulpianus: Quod ait Prætor, QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST, ad quod tempus referatur, videamus: utrum ad præteritum, an ad præsens? Quæ species apud Julianum exposita est. Ait enim, In hoc Interdicto, præsentis temporis significationem accipi debere. Si tamen (inquit) ex opere damnum datum fuerit; aut dominus, aut is cujus fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit; utilius probari quod Julianus tentat, ut damnum sarciatur, et impendia restituantur. *l.* 11. § 4. IDEM LIB. 71. AD ED.

Ergo nonnunquam etiam dominii ratio habenda est. Ut puta si propter hoc opus quod factum est, servitutes amittantur, aut ususfructus intereat. Quod non tantum tunc eveniet, quum quis opus ædificaverit; verum etiam si diruisse opus proponatur; et deteriorem conditionem fecisse, vel servitutum, vel ususfructus, vel ipsius proprietatis. *sup. d. l.* 15. § 8.

Consonat quod ait Pomponius. Si quis propter opus factum, jus aliquod prædii amisit; id restitui ex hoc Interdicto debet. *l.* 21. § *fin.* POMPON. LIB. 29. AD SABIN.

XXXVIII. Sed quod interfuit, aut per jusjurandum quod in litem actor juraverit, aut si jurare non possit, judicis officio æstimandum est. *l.* 15. § 9. ULP. LIB. 71. AD ED.

Nota: Eum autem qui dolo malo fecerit quominus possit restituere, perinde habendum ac si posset. *d. l.* 15. § 10.

Culpam quoque in hoc Interdicto venire, erit probandum; quæ tamen judicis arbitrio æstimanda erit. *d. l.* 15. § 11.

Quia autem hoc Interdictum, id quod interest continet; si quis alia actione fuerit consecutus id quod interfuit opus non esse factum, consequens erit dicere, ex Interdicto nihil eum consequi oportere. *d. l.* 15. § 12.

XXXIX. *Hactenus de casu quo adversus eum qui Vi Aut Clam fecit, experimur.*

Quid autem veniat si cum possessore operis experiamur, citra cujus consensum factum est; ita

(1) Supra N. 31. nimirum. *Tu, aut tuorum quis, aut tuo jussu alius.*

(2) Adversus me; non tamen eodem modo quo tenerer si jussissem: ut videb. Sect. seq.

(3) Sensus est, non sola conventio, imo sola *Perceptio* liberabit cæteros: et hæc interpretatio Glossæ germana est. Male quidam interpretantur, Imo *Perceptio ab altero* non liberabit cæteros: hoc enim repugnare mihi videtur Juris principiis quæ infra referemus lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* Sect. 6o.

(4) Scilicet eo casu, quo communi consilio fecerunt. Minus ergo obligantur illi, quam isti qui proprio consilio fecerunt, facturi etiamsi cæteri non facerent.

docet Ulpianus : Si alius fecerit me invito (1), tenebor ad hoc ut patientiam præstem. *l.* 7. ULP. LIB. 71. AD ED.

Teneri etiam potero ad id, ut, si quas actiones habeam adversus eum qui fecit, eas præstem. Hinc idem Ulpianus : Is cui fundum pastinandum locaveras, lapides sustulit, et in vicini projecit prædium. Ait Labeo, te VI AUT CLAM non teneri; nisi jussu tuo id factum sit. Ego puto conductorem teneri. Locatorem autem non alias, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquam actionem habeat quam præstet : cæterum teneri non oportere. *l.* 15. § 1. IBID.

In somma : Qui Vi Aut Clam fecit, si possidet, patientiam et impensam tollendi operis; qui fecit, nec possidet, impensam; qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet. *l.* 16. § 2. PAUL. LIB. 67. AD ED.

Hinc in specie sequenti recte distinguendo Julianus ait : Si colonus arborem de qua controversia erat, succiderit, vel quod aliud opus fecerit : si quidem jussu domini id factum sit, ambo tenebuntur; non ut patientiam præstent, sed ut impensam quoque ad restituendum præbeant. Si autem dominus non jusserit, colonus quidem tenebitur ut patientiam et impensam præstet; dominus vero nihil amplius quam patientiam præstare cogendus erit. *l.* 13. § *fin.* ULP. LIB. 71. AD ED.

XL. *Cum igitur is demum qui fecit, restituere cogatur; possessor autem citra cujus consensum factum est, patientiam tantum præstet; inde sequens quæstio quam ita solvit Pomponius.* Si opus quod quis jussus est, a judice qui ex hoc Interdicto sumptus esset restituere (2), alios quis Vi Aut Clam sustulisset (3); nihilominus idem ille (4) omnimodo jubetur opus restituere. *l.* 21. POMPON. LIB. 29. AD SABIN.

ARTICULUS II.

Quandiu duret hoc Interdictum.

XLI. *Hoc Interdictum non perpetuum est :* Et post annum non competit. *l.* 15. § 3. ¶ *et post.* ULP. LIB. 71. AD ED.

Annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est; aut fieri desiit, licet perfectum non sit. Alioqoin si a principio operis cœpti annum quis numeret : necesse est, cum his qui opus tardissime facerent, sæpius agi. *d. l.* 15. § 4.

Absentibus Reipublicæ causa, æque ac Minoribus, hic annus non currit. Hinc Ulpianus. Si quis Reipublicæ causa abfuisset, deinde reversus Interdicto QUOD VI AUT CLAM uti vellet : verius est, non excludi anno eum; sed reversum, annum habere. Nam et si minor viginti quinque annis Reipublicæ causa abesse cœpisset, deinde Major effectus sit dum abest Reipublicæ causa; futurum ut ex quo rediit, annus ei computetur, non ex quo implevit vicesimum-quintum annum. Et ita Divus Pius, et deinceps omnes Principes rescripserunt. *d. l.* 15. § 6.

XLII. *Uno casu, post annum hoc Interdictum datur. Nimirum :* Sed si is sit locus in quo opus factum est, qui facile non adiretur : (ut puta in sepulcro Vi Aut Clam factum est, vel in abdito alio loco, sed et si sub terra fieret opus, vel sub aqua vel cloaca aliquid factum sit); etiam post annum causa cognita competit Interdictum de eo quod factum est. Nam causa cognita annuam exceptionem remittendam; hoc est, magna et justa causa ignorantiæ interveniente. *d. l.* 15. § 5.

ARTICULUS III.

Quibus exceptionibus excludatur hoc Interdictum.

XLIII. *Harum exceptionum potissima est, quæ ducitur ex eo quod is ad quem pertinebat, et qui prohibuerat ne fieret opus, postea permiserit illud fieri.*

Non tantum autem si ego permisero; sed et si procurator meus, vel tutor qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi, sive adolescentis; dicendum erit, exceptioni locum fore. *l.* 3. § 3. ULP. LIB. 71. AD ED.

Planæ si Præses vel Curator Reipublicæ permiserit in publico facere; Nerva scribit, exceptionem locum non habere : quia, etsi ei locorum (inquit) publicorum procuratio data est, concessio tamen data non est.

Hoc ita verum est, si non Lex municipalis Curatori Reipublicæ amplius concedat.

Sed etsi a Principe, vel ab eo cui Princeps hoc jus concedendi dederit; idem erit (5) probandum. *d. l.* 3. § 4.

XLIV. *Veniamus ad aliam exceptionem per quam hoc Interdictum excluditur.*

Bellissime apud Julianum quæritur; an hæc exceptio noceat in hoc Interdicto, quod NON TU VI AUT CLAM feceris? Ut puta, utor adversus te Interdicto Quod Vi Aut Clam : an possis objicere mihi eamdem exceptionem, quod non tu Vi Aut Clam fecisti? Et ait Julianus, æquissimum esse hanc exceptionem dari. Nam si tu (inquit) ædificaveris Vi Aut Clam, ego idem demolitus fuero Vi Aut Clam, et utaris adversus me Interdicto; hanc exceptionem profuturam. Quod non aliter procedere debet, nisi ex magna et satis necessaria causa : alioquin hæc omnia officio judicis celebrari oportet. *l.* 7. § 3. ULPIAN. LIB. 71. AD ED.

(1) Si enim me consentiente, multo magis si opem tuli, tenebor et ego restituere quasi fecissem.

(2) Id est, destruere Opus quod fecit.

(3) Exstitisset, perfecisset.

(4) Qui a judice jussus est : quia scilicet ipse fecit, licet alius (et forte citra ejus consensum) perfecerit.

(5) Scilicet ut excludatur exceptione Interdictum.

Ejusdem exceptionis exemplum affert Venuleius. Si ad januam meam tabulas fixeris (1), et ego eas priusquam tibi denuntiarem, refixero (2); deinde invicem Interdicto Quod Vi Aut Clam egerimus; nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te quasi rem non restituas (3), quanti mea intersit; aut exceptionem mihi profuturam Si non Vi nec Clam nec precario feceris. *l.* 22. § 2. Venuleius lib. 2. Interdict.

XLV. Est alia exceptio, de qua Celsus dubitat an sit objicienda. Ut puta si incendii arcendi causa vicini ædes intercidi, et Quod Vi Aut Clam mecum agatur, aut Damni injuria. Gallus enim dubitat an excipi oporteret, Quod incendii defendendi causa factum non sit? Servius autem ait, Si id Magistratus fecisset, dandam esse; privato non esse idem concedendum. Si tamen quod Vi Aut Clam factum sit, neque ignis usque eo pervenisset; simpli litem æstimandam: si pervenisset (4), absolvi eum oportere. Idem ait esse, si Damni injuria actum foret; quoniam nullam injuriam aut damnum dare videtur, æque perituris ædibus.

Quod si nullo incendio id feceris, deinde incendium ortum fuerit; non erit idem dicendum: quia non ex post facto, sed ex præsenti statu, damnum factum sit necne, æstimari oportere Labeo ait. *l.* 7. § 4. Ulp. lib. 71. ad Ed.

XLVI. Denique est quæsitum, an hoc Interdicto utenti exceptionem possit objicere, Quod non jure meo receperim? Et magis est ne posit: nam adversus Vim, vel quod Clam factum est, nulla justa exceptione se tueri potest (5). *l.* 1. § 3. Ulp. lib. 71. ad Ed.

(1) Et hoc *Vi aut Clam feceris.* Mos erat apud Romanos ut ad januam ædium et prædiorum, tabulæ affigerentur nomen domini ædium aut prædii præferentes; puta, *Ædes Sempronii* vel *Ædes Sempronianæ* (ut Lutetiæ insculptum portis videmus, Hôtel de Noailles, Hôtel de Sully). De hoc more ita Petr. Chrysologus Serm. 164. *Dominos prædiorum* Affixi tituli *prologuuntur.* Et apud Augustinum *Enarrat.* in Psalm. 21. « *Videte Fratres: quando aliquis » potens invenit titulos suos, nonne jure rem sibi vindicat; » et dicit*, Ubi nomen meum invenio *meum est* »? Species igitur hujus legis intelligenda est de eo qui januæ ædium mearum, de quibus controversiam mihi facturus esset, Tabulam nomen ipsius præferentem clam affixisset, in argumentum dominii quod sibi asserebat.

(2) *Clam* etiam feci; eas, quamvis non jure affixas, refigendo sine prævia denuntiatione.

(3) Id est, quasi eas non possis jure restituere, qui clam eas fixisti. Ita Ravard. lib. *Pro tribunal.* cap. 8.

(4) Supple, ubi probabiliter perventurus fuisset, licet extinctus non pervenerit: l. 49. § 1. ff. *ad l. Aquil.* d. tit. N. 28. Et ita has leges concilia. Male Wissenbachius distinguit inter actionem Legis Aquiliæ, et hoc Interdictum. Nam qui *Aquilia* non tenetur, quæ vel levissimam culpam admittit, certe hoc Interdicto teneri non potest.

(5) Vide supra N. 25.

TITULUS XXV.

DE REMISSIONIBUS.

Legem *unicam hujus Tituli transfudimus supra lib.* 39. *in Titulum* de Operis novi nuntiat. *quo proprie pertinet. Triboniano autem visum fuerat hic* de Remissionibus *agere, velut Appendicis vice ad tractationem de Interdicto* Quod Vi Aut Clam; *cum ad hoc potissimum prosint remissiones novi operis, ut quis pergendo opus non teneatur hoc Interdicto.*

TITULUS XXVI.

DE PRECARIO.

Cum *in plerisque Interdictis ita Interdicatur*, de eo quod nec Vi nec Clam nec Precario; *hinc postquam de Vi et Clandestinitate actum est, statim subjicitur Titulus* de Precario.

I. Ait Prætor: « Quod Precario ab illo habes, » aut dolo malo fecisti ut desineres habere; qua de » re agitur, id illi restituas ». *l.* 2. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Quædam præmittenda sunt de conventione Precarii ex qua hoc Interdictum descendit; deinde de ipso Precarii Interdicto agemus.

ARTICULUS I.

De conventione Precarii.

Circa contractum Precarii quærendum est, quæ sit ejus natura et origo, in quibus rebus constituatur Precarium; quis Precario habere rem et a quo res Precario haberi videatur, quomodo constituatur Precarium, quem effectum pariat, et quando cesset.

§ 1. *De natura et origine Precarii.*

II. Precarium est quod precibus petenti utendum conceditur, tamdiu quamdiu is qui concessit, patitur. *l.* 1. Ulp. lib. 1. institut.

Quod genus liberalitatis, ex Jure Gentium descendit. *d. l.* 1. § 1.

Et distat a Donatione; eo quod qui donat, sic dat ne recipiat: at qui Precario concedit, sic dat quasi tunc recepturus, quum sibi libuerit Precarium solvere. *d. l.* 1. § 2.

Et est simile Commodato (1): nam et qui commodat, sic commodat ut non faciat rem accipientis, sed ut ei uti re commodata permittat. *d. l.* 1. § 3.

Cæterum ea in re Precarium a Commodato differt, quod (ut supra vid. lib. 13. Tit. Commod.*) res commodata nonnisi finito usu ad quem tradita est, reddi debet: contra res Precario concessa, ei qui hanc concessit quandocumque reposcenti debet reddi.*

Hinc in contractu Precarii, diem restitutioni inutiliter adjici docet Celsus. Ita ille: Quum Precario aliquid datur, si convenit ut in Kalendas Julias Precario possideat, numquid exceptione adjuvandus est, ne ante ei possessio auferatur? Sed nulla vis est hujus conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat. *l.* 12. Celsus lib. 25. digest.

In aliis etiam nonnullis hic contractus a Commodato differt, quæ in decursu notabimus.

§ 2. *In quibus rebus Precarium constitui possit necne.*

III. *Non solum in rebus soli, verum* In rebus etiam mobilibus, Precarii rogatio constitit. *l.* 4. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Quinetiam Precario habere etiam ea quæ in jure consistunt, possumus; ut immissa, vel protecta. *l.* 15. § 2. Pompon. lib. 20. ad Sabin.

Item Veluti si me Precario rogaveris, ut per fundum meum ire vel agere tibi liceat; vel ut in tectum vel in aream ædium mearum stillicidium, vel tignum in parietem, immissum habeas. *l.* 3. Gaius lib. 25. ad Ed. provinc.

§ 3. *Quis Precario habere rem, et a quo res Precario haberi videatur.*

IV. Habere Precario videtur, qui possessionem vel corporis vel juris adeptus est ex hac solummodo causa quod preces adhibuit; et impetravit ut sibi possidere aut uti liceat. *l.* 2. § 3. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Igitur ut Precario quis rem habere dicatur, duo requiruntur: 1.° Ut preces adhibuerit. Adhibuisse autem videtur, non solum si ipse rogavit; sed et Si procurator meus me mandante vel ratum habente Precario rogaverit; ego Precario habere proprie dicor. *l.* 6. § 1. Ulp. lib. 71. ad Ed.

2.° *Oportet ut ex nulla alia causa rem habeat. Hinc* Hospites, et qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur Precario (2) habitare. *l.* 15. § 1. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

V. *Is quidem demum Precario possidet, qui ex nulla alia quam precum causa possidet. Cæterum etsi antequam rogaret, jam vel ex alia causa vel sine causa rem alienam possidebat; ex quo rogavit aliquem ut eam possideret, incipit videri hanc Precario possidere: et ex aliis causis possidere desinit.*

Hinc Julianus ait, Eum qui vi alterum dejecit, et ab eodem Precario rogavit, desinere vi possidere, et incipere Precario. Neque existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare; cum voluntate ejus quem dejecit, cœperit Precario possidere. Nam si ab eodem emisset, incipere etiam Pro emptore posse dominium capere. *l.* 6. § 3. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Generaliter enim Unusquisque potest rem suam, quamvis non possideat, Precario dare ei qui possideat. *l.* 18. Julian. lib. 13. digest.

Hinc Javolenus. Interdum ejus possessionem cujus ipsi non habemus, alii tradere possumus: veluti quum is qui Pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret (3), Precario ab herede eam rogavit. *l.* 21. *ff. de Acquir. poss.* Javolen. lib. 7. ex Cassio.

VI. *Dictis consonat Venuleius.* Si is qui Pro possessore possideret, Precario dominum rogaverit ut sibi retinere rem liceret; vel is qui alienam rem emisset, dominum rogaverit: apparet eos Precario possidere; nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus a domino concedatur Precario possidere. Nam et si id quod possideas, alium Precario rogaveris; videri te desinere ex prima causa possidere, et incipere ex Precario habere. Et contra, si possessorem Precario rogaverit qui rem

(1) Hac in re scilicet, quod *qui commodat, etc.*

(2) Sed potius ex causa commodati, cum eis habitatio concessa sit ad certum tempus.

(3) Infra N. 7. in fine.

avocare ei posset, teneri eum Precario; quoniam aliquid ad eum per hanc Precarii rogationem pervenit, id est possessio quæ aliena sit. *l.* 22. VENULEIUS LIB. 3. INTERDICT.

Consequens est quod idem alibi ait. Sed et si eam rem cujus possessionem per Interdictum UTI POSSIDETIS, retinere possim, quamvis futurum esset ut tenear de proprietate, Precario tibi concesserim; teneberis hoc (1) Interdicto. *l.* 7. VENULEIUS LIB. 3. INTERDICT.

VII. *Dominum rem suam cujus possessio aliena est, posse Precario possidere, docet etiam Ulpianus. Ita ille :* Quæsitum est; Si quis rem suam mihi pignori dederit, et Precario rogaverit; an hoc Interdictum (2) locum habeat? Quæstio in eo est, ut Precarium consistere rei suæ possit. Mihi videtur verius, Precarium consistere in pignore; cum possessionis rogetur, non proprietatis. Et est hæc sententia etiam utilissima. Quotidie enim Precario rogantur creditores, ab his qui pignori dederunt; et debet consistere Precarium. *l.* 6. § 4. ULP. LIB. 71. AD ED.

At vero secus est, si dominus rem suam ipse possideret. Hoc enim casu idem Ulpianus ait : Item si rem meam Precario rogavero; rogavi quidem Precario, sed non habeo Precario : idcirco quia receptum est rei suæ (3) Precarium non esse. *l.* 4. § 3. IDEM LIB. 71. AD ED.

VIII. *Hactenus de eo qui Precario rem habere videri debeat.*

Ab eo autem res Precario haberi videtur, qui rogatus est. Sed et Qui servum meum Precario rogat, videtur a me Precario habere, si hoc ratum habuero : Et ideo, Precario Interdicto mihi tenebitur. *l.* 19. § 1. JULIAN. LIB. 49. DIGEST.

Sed nec necessaria est domini ratihabitio, quum servus peculiare negotium agens Precario concedit. Quinetiam is Qui a servo hereditario mutuam pecuniam accepit, et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, et Precario rogavit; Precario possidet. Nam servus hereditarius, sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hereditati acquirit; ita Precario dando efficit ne res (4) usucapi possit. Nam et si commodaverit vel deposuerit rem peculiarem, Commodati et Depositi actionem hereditati acquiret.

Hæc ita, si peculiare negotium contractum est : nam ex hac causa (5) etiam possessio acquisita intelligi debet. *l.* 16. *ff. de Oblig. et act.* JULIAN. LIB. 13. DIGEST.

§ 4. *Quomodo Precarium constituatur.*

IX. Precaria possessio constitui potest, vel inter præsentes; vel inter absentes, veluti per epistolam, vel per nuntium. *l.* 9. GAIUS LIB. 26. AD ED. PROVINC.

X. *Interdum et tacite Precarium constituitur. Hinc Paulus :* Precario possidere videtur, non tantum qui per epistolam vel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulavit; sed et is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino possedit. PAUL. SENTENT. LIB. 5. *tit.* 6. § 16.

Exemplum habes in specie sequenti : Item qui Precario ad tempus rogavit, finito tempore, etiam si ad hoc temporis non rogavit, tamen Precario possidere videtur. Intelligitur enim dominus, quum patitur eum qui Precario rogaverit, possidere, rursus Precario concedere. *l.* 4. § 4. ULP. LIB. 71. AD ED.

Certe si interim dominus furere cœperit, vel decesserit; fieri non posse Marcellus ait, ut Precarium redintegretur. Et hoc verum est. *l.* 6. IDEM LIB. 71. AD ED.

Aliud exemplum affert Ulpianus in quo tacite Precarium constituitur. Ita ille : Illud tamen videamus quale sit, si a me Precario rogaveris, et ego eam rem alienavero; an Precarium duret, re ad alium translata? Et magis est [ut], si ille non revocet, posse Interdicere quasi ab illo Precario habeas; non quasi a me. Et si passus est aliquo tempore a se Precario habere, recte Interdicet quasi a se Precario habeas. *l.* 8. § 2. ULP. LIB. 71. AD ED.

Vice versa, novum tacite constitui Precarium videtur, quum is qui Precario concessit, successorem ejus qui rogavit permittit rem habere.

Igitur Si adoptavero (6) eum qui Precario rogaverit, ego quoque Precario possidebo. *l.* 16. POMPON. LIB. 32. AD SABIN.

§ 5. *Quis sit effectus Precarii.*

XI. *Ex causa Precarii, possessio tribuitur. Enimvero* Eum qui Precario rogaverit ut sibi possidere liceat, nancisci possessionem non est dubium. *l.* 15. § 4. POMPON. LIB. 29. AD SABIN.

(1) *De Precario.*

(2) Nempe, *De Precario.*

(3) Scilicet cujus et dominium simul habemus, et possessio nostra est.

(4) Debitor qui rem suam pignori dedit; quantum ad usucapionis causam possidere intelligitur, et usucapere pergit, quamvis nullatenus possideat : multo magis debet pergere usucapere, si Precario a creditore possideat; supra lib. 39. Tit. *de Usucap.* N. 55. Quo modo ergo hic dicitur interpellari usucapionem, per rogationem Precarii quæ fit a servo hereditario? Recte monet Cujacius rem quæ servo hereditario pignori data est, rem fuisse hereditariam quam is debitor bona fide possideat. Servus ergo cui pignori data est, etsi pignus non constiterit, ejus rei possessionem acquisivit hereditati; et eam possessionem concedendo debitori; efficit ne debitor eam usucapere possit. Neque enim usucapere non potest, qui eam Precario ab ipso domino tenet.

(5) Ex cæteris autem causis, cum possessio per servum acquiri non possit nisi scienti; non potuisset eam jacenti hereditati acquirere.

(6) Adrogator, est successor universalis adrogati.

At vero An is quoque possideat qui rogatus sit, dubitatum est. Placet autem, penes utrumque esse eum hominem qui Precario datus esset: penes eum qui rogasset, quia possederat corpore; penes dominum, quia non discesserit animo possessione. *d.* § 4. ¶ *an is quoque.*

Nota. Hoc ex sententia Sabinianorum, quæ merito a Labeone reprehenditur: ut vid. supra lib. 41. *Tit.* de Acquir. possess. *N.* 13.

XII. Meminisse autem nos oportet, eum qui Precario habet, etiam possidere. *l.* 4. § 1. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Hoc intellige, de eo nempe qui Precario rogavit ut possideret. Is autem qui usum duntaxat rei rogavit; puta Is qui rogavit ut Precario in fundo moretur, non possidet; sed possessio apud eum qui concessit, remanet. Nam et fructuarius (inquit) et colonus, et inquilinus, sunt in prædio: et tamen non possident. *l.* 6. § 2. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Observandum quod Quum Precario quis rogat ut ipsi in eo fundo morari liceat, supervacuum est adjici Ipsi suisque. Nam per ipsum, suis quoque permissum uti videtur. *l.* 21. Venuleius lib. 4. actionum.

§ 6. *Quando cesset Precarium.*

XIII. 1.° *Si Precarium ad certum tempus constitutum est, hujus lapsu cessat.* Sed si manente adhuc Precario, to in ulterius tempus rogasti; prorogatur Precarium. Nam nec mutatur causa possessionis; et non constituitur eo modo Precarium, sed in longios tempus profertur.

Si vero præterita die rogas; propius est ut soluta jam causa Precarii, non redintegretur, sed nova constituatur. *l.* 5. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

XIV. 2.° *Pariter quum ad certam conditionem constitutum est Precarium, conditione adveniente, solvitur. Hinc Ulpianus respondit,* Ea quæ distracta sunt, ut Precario penes emptorem essent quoad pretium universum persolveretur; si per emptorem stetit (1) quominus persolveretur, venditorem posse consequi. *l.* 20. Ulpian. lib. 2. respons.

Interdum autem tacite subauditur conditio, ad quam durare debeat Precarium.

Puta Si debitor rem pigneratam Precario rogaverit; soluta pecunia, Precarium solvitur. Quippe id actum est, ut usque eo Precarium teneret. *l.* 11. Celsus lib. 7. digest.

XV. 3.° *Solvitur etiam Precarium, si is qui Precario possidebat, ex alia causa rem possidere aut in ejus possessione esse cœperit; puta, eam conduxerit.*

Hinc Ulpianus. Si quis ante conduxit, postea Precario rogavit; videbitur discessisse a conductione. Quod si ante rogavit, postea conduxit; conduxisse videbitur. Potius enim hoc procedere videtur, quod novissime factum est. Et hoc Pomponius ait. *l.* 10. *ff. de Acquir. possess.* Ulp. lib. 69. ad Ed.

Ea autem demum conductione quæ efficax est, Precarium solvitur.

Hinc Si quis et conduxerit, et rogaverit Precario uti possideret; si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est quin ei Precarium solum teneat; quia conductio nulla est, quæ est in uno nummo: sin, vero pretio; tunc distinguendum quid prius factum est. *d. l.* 10. § 2.

Quod diximus, Precarium conductione solvi; accipe de Precario possessionis, non de altera Precarii specie.

Etenim Idem Pomponius bellissime tentat dicere: Numquid qui conduxerit quidem prædium, Precario autem rogavit non ut possideret, sed ut in possessione esset (2)? Est autem longe diversum (3). Aliud enim est possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident; sed sunt in possessione custodiæ causa. Quod si factum est, utrumque (4) procedit. *d. l.* 10. § 1.

XVI. 4.° *Solvitur etiam Precarium morte ejus qui rogavit, non vero morte ejus qui concessit.*

Hinc Celsus. Precarii rogatio, et ad heredem ejus qui concessit, transit (5). Ad heredem autem ejus qui Precario rogavit, non transit (6). Quippe ipsi duntaxat, non etiam heredi concessa possessio est. *l.* 2. § 1. Celsus lib. 25. digest.

Hinc etiam Paulus: Heres ejus qui Precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clam videri possidere: nullæ enim preces ejus videntur adhibitæ. Et ideo persecutio ejus rei semper manebit (7), nec Interdicto (8) locus est. Paul. sentent. lib. 5. *tit.* 6. § 17.

Contra morte ejus qui concessit, regulariter non

(1) Nam si solvit, aut paratus fuit solvere; conditione ad quam Precarium constitutum est impleta, Precarium cessat.

(2) Supple, *Causam conductionis solvat?*

(3) Id est, *Est autem longe diversa* hæc species, ab illa qua conductor Precario rogasset. *Aliud enim est, etc.*

(4) Nihil enim repugnat, aliquem et ex causa conductionis et ex causa Precarii esse in possessione: scilicet quum locatio sub hac lege facta est, ut tamdiu duraret quamdiu placeret locatori.

(5) At non ad successorem singularem. Sed si successor singularis ejus a quo Precario rogavi, patiatur me possidere; novum tacite inter nos Precarium constituitur: ut supra N. 10.

(6) Quod si is cui precario concessit patiatur hunc heredem possidere: novum quoque hic (sicut et in Nota præced.) tacite constituetur Precarium.

(7) Per Interdictum *Quod vi aut clam*, aut per *Rei vindicationem.*

(8) Interdicto *De Precario* heres proprio nomine non tenetur, cum ad eum precarium non transeat. Cæterum hoc Interdicto tenetur ex persona defuncti, hereditario nomine: ut videb. infra N. 25.

solvi Precarium, ita docet Ulpianus: Quod a Titio Precario quis rogavit, id etiam ab herede ejus Precario habere videtur. Et ita et Sabinus et Celsus scribunt: eoque Jure utimur. Ergo et a cæteris successoribus (1) habere quis Precario videtur. Idem et Labeo probat: et adjicit, Etiamsi ignoret quis heredem, tamen videri eum ab herede Precario habere. *l.* 8. § 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

Si tamen sit Locatio, Precariive rogatio ita facta, QUOAD IS qui eam locasset dedissetve, VELLET; morte ejus qui locavit (2), tollitur. *l.* 4. *ff. Locati.* POMPON. LIB. 16. AD SABIN.

ARTICULUS II.

De Interdicto Precarii.

Circa illud Interdictum cujus verba initio Tituli retulimus, videndum est quale sit, et quanta ejus æquitas; quando huic locus sit, cui et adversus quem detur; quid in eo veniat præstandum; denique quandiu duret.

§ 1. *Quale sit hoc Interdictum, quanta hujus æquitas, et quando huic locus sit.*

XVII. Hoc Interdictum restitutorium est. *l.* 2. § 1. ULP. LIB. 73. AD ED.

Et naturalem habet in se æquitatem. Namque Precarium revocare volenti competit. Est enim natura æquum tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim; et ut possim revocare, quum mutavero voluntatem. *d. l.* 2. § 2.

Similiter Pomponius. Et habet summam æquitatem; ut eatenus quisque nostro utatur, quatenus ei tribuere velimus. *l.* 15. POMPON. LIB. 20. AD SABIN.

Igitur Interdictum de Precariis merito introductum est, quia nulla eo nomine Juris Civilis actio (3) esset. Magis enim ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii contracti, spectat Precarii conditio. *l.* 14. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

XVIII. *Tunc igitur locum habet, quum de re quæ Precario concessa est restituenda nulla actio Civilis competit.*

Imo et quum Quis de re sibi restituenda cautum habet, Precarium Interdictum ei non competit. *l.* 15. § 3. POMPON. LIB. 10. AD SABIN.

Hoc ita, si per Directam actionem quis sibi cautum habet. Verum cum Utili actione concurrit.

Itaque quum quid Precario rogatum est, non solum hoc Interdicto uti possumus; sed etiam PRÆSCRIPTIS VERBIS actione quæ ex bona fide oritur. *l.* 2. § 2. *§ itaque.* ULP. LIB. 73. AD ED.

Simile est quod ait Julianus. Quum quid Precario rogatum est; non solum Interdicto uti possumus, sed et INCERTI Condictione, id est Præscriptis verbis. *l.* 19. § 2. JULIAN. LIB. 49. DIGEST.

De hac Utili actione etiam accipe quod ait Paulus. Redditur Interdicti actio, quæ proponitur ex eo ut quis quod Precario habet, restituat. Nam et civilis (4) actio hujus rei, sicut Commodati, competit; eo vel maxime quod ex beneficio suo injuriam quisque pati non debet. PAUL. SENT. LIB. 5. *tit.* 6. § 25.

XIX. *Observandum quod huic Interdicto locus non est, si res in qua quis alicui quid facere aut habere Precario concessit, sit penes ipsum qui concessit; sed ita demum, si sit penes eum cui concessa est.*

Hinc Papinianus. Si Precario (5) vicinus in tuo maceriam duxerit; Interdicto QUOD PRECARIO HABET agi non (6) poterit. Nec maceria posita, donatio (7) servitutis perfecta intelligitur; nec utiliter intendetur JUS SIBI ESSE, invito te, ædificatum habere: cum (8) ædificium soli conditionem secutum, inutilem faciat intentionem. Cæterum si in suo maceriam Precario, qui servitutem tibi debuit, duxerit; neque libertas usucapietur (9), et Interdicto QUOD PRECARIO HABET utiliter cum eo (10) agetur. Quod si donationis (11) causa permiseris: et Interdicto agere non poteris, et servitus dona-

(1) Universalibus.

(2) Aut qui dedit precario. Et quidem tollitur, propter adjectam hanc clausulam, *Quoad vellet.* Nec obstat quod in omni precario eadem clausula tacite inest. Expressa enim majorem effectum habet, et desiderat tractum voluntatis perpetuo durantis; quæ cum morte abrumpatur, tale precarium solvi necesse est.

(3) *Directa* scilicet: cæterum cum hoc Interdicto concurrit actio *Præscriptis verbis*, mox infra. Verum quia forte nondum introducta erat hæc actio *Præscriptis verbis*, necesse fuit a Prætore dari hoc Interdictum: quod etiam perrexit dari, postquam actio *Præscriptis verbis* introducta est.

(4) Ita appellat actionem *Utilem seu Præscriptis verbis*, quæ datur ad instar (aliquatenus) actionis COMMODATI: licet non oriatur ex ipso Jure Civili, sed ex æquo et bono, *eo quod ex beneficio, etc.* Quamvis autem *ad instar* detur, in hoc tamen differt quod lata tantum culpa præstetur in Precario: in Commodato, etiam levissima.

(5) Species legis est. Vicino qui tibi debebat iter, Precario concessisti ut in tuo agro maceriam duceret; qua interim dum durarat precarium, clauderetur iter tibi debitum.

(6) Ratio est, quia cum hæc maceria sit penes te qui precario concessisti, inutile tibi est Interdictum: potes enim ipse destruere hanc maceriam quæ est in tuo solo.

(7) Id est, ut interpretatur Cujacius, non est perfecta *condonatio*, non est perfecta remissio servitutis ITINERIS tibi debitæ. Concessisti enim ut tantisper, et quandiu tibi libuerit, clauderetur iter per hanc maceriam.

(8) Nam cum *ædificium* seu maceria, soli conditionem secuta, facta sit mea jure accessionis; non potes hoc intendere.

(9) Possessio enim libertatis quæ ex maceria qua iter clauditur, posset induci, non potest prodesse ad usucapionem; cum sit Precaria.

(10) Necessarium est tibi Interdictum: nec enim potes privata auctoritate destruere maceriam quæ est in ejus fundo.

(11) Non Precario, sed ex causa absolutæ donationis.

tione tollitur. *l.* 17. *ff.* *Communia prædior.* Papin. lib. 7. Quæst.

XX. *De cætero* Quo quis loco (1) Precario aut possideat aut cœperit possidere, nihil refert; quod ad hoc Interdictum pertinet. *l.* 15. § 5. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

§ 2. *Cui et adversus quem hoc Interdictum competat.*

XXI. *Hoc Interdictum competit ei a quo quis rogavit ut Precario haberet, non ei cujus res est; adversus eum autem qui Precario habet, non utique adversus eum qui rogavit.*

Hinc Quæsitum est : Si Titius rogaverit ut re Sempronii utatur; deinde ego Sempronium rogavero ut concederet; et ille, dum mihi vult præstitum, concesserit : Titius a me habet Precario; et ego cum eo agam Interdicto De Precario, Sempronius autem non aget cum eo : quia hæc verba Ab illo Precario habes, ostendunt ei demum competere Interdictum, a quo quis Precario rogavit, non cujus res est. An tamen Sempronius mecum, quasi a me rogatus, Interdictum habeat? Et magis est, ne habeat : quia non habeo Precario; cum non mihi, sed alii impetravi. Mandati tamen actionem potest adversus me habere; quia me mandante dedit tibi : aut si quis dixerit non mandatu meo, sed magis mihi credentem, hoc fecisse; dicendum est, In factum dandam actionem ei adversus me. *l.* 8. Ulp. lib. 71. ad Ed.

XXII. *Igitur* Tenetur hoc Interdicto, non utique ille qui Precario rogavit, sed qui Precario habet. Etenim fieri potest, ut quis non rogaverit; sed habeat Precario : ut puta servus meus rogavit, mihi acquisiit Precarium; vel quis alius qui juri meo subjectus est. *l.* 4. § 2. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Scilicet Si servus tuus tuo mandato Precario rogaverit, vel ratum habueris quod ille rogavit tuo nomine; teneberis quasi Precario habeas.

Sed, si te ignorante, suo nomine vel servus vel filius rogaverit; non videris tu Precario habere : sed illi erit actio De peculio, vel De in rem verso. *l.* 13. Pompon. lib. 33. ad Q. Mucium.

Similiter Ulpianus. Sed et si Precario res filiofamilias vel servo data sit, duntaxat De peculio pater dominusve obligantur. *l.* 5. § 1. *ff.* *de Pecul.* Ulp. lib. 29. ad Ed.

XXIII. Si pupillus sine tutoris auctoritate Precario rogaverit, Labeo ait habere eum Precariam possessionem, et hoc Interdicto teneri. Nam quo magis (2) naturaliter possideretur, nullum locum esse tutoris auctoritati. Recteque dici, Quod Precario habes; quia quod possideat, ex ea causa possideat ex qua rogaverit (3). Nihilque novi per Prætorem constituendum : quoniam sive habeat rem, officio judicis teneretur; sive non habeat, non teneatur. *l.* 22. § 1. Venuleius lib. 3. Interdict.

XXIV. *Hactenus de eo qui Precario habet.*

Eum quoque Precario teneri voluit Prætor, qui dolo fecit ut habere desineret. *l.* 8. § 4. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Adde ; aut Lata culpa, *quæ dolo comparatur.*

XXV. Hoc Interdicto heres ejus qui Precario rogavit, tenetur quemadmodum ipse : ut sive habet, sive dolo fecit quominus haberet vel ad se perveniret, teneatur; ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum pervenit. *d. l.* 8. § 8.

Rescribunt etiam Diocletianus et Maximianus : Habitantes Precario heredes, ad restituendum habitaculum teneri, contra eos Interdicto proposito, manifeste declaratur. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

§ 3. *Quid veniat in hoc Interdicto præstandum.*

XXVI. *Res* Ex hoc Interdicto restitui debet in pristinam causam. Quod si non fuerit factum; condemnatio in tantum fiet quanti interfuit actoris, ei rem restitui ex eo tempore ex quo Interdictum editum est.

Ergo et fructus ex die Interdicti editi præstabuntur. *l.* 8. § 4. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Præcedentis autem temporis fructus non præstabuntur. At Causa *præstabitur, puta partus ancillæ.*

Hinc Pomponius : Quamvis ancillam (4) quis Precario rogaverit; id actum videtur, ut etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur. *l.* 10. Pompon. lib. 5. ex Plautio.

XXVII. *Ita demum autem condemnabitur quis hoc Interdicto, si per contumaciam non restituerit, dolove malo aut lata culpa fecerit quominus possit.*

Etenim Illud annotatur; quod culpam non præstat is qui Precario rogavit, sed solum dolum præstat : quanquam is qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam præstet. Nec immerito dolum solum præstat, is qui Precario rogavit : cum totum hoc ex liberalitate descendat

(1) Sive Italici soli, sive provinciali. Quæ differentia attenderetur in judicio *Petitorio*; cum alias Directa actio competeret, alias Utilis duntaxat.

(2) Idem est, ac si diceret : Nil obstat aut facit tutoris auctoritas, quo magis aut quo minus pupillus naturaliter possideat.

(3) Sensus est : cum ergo pupillus possideat naturaliter, et possideat ex ea causa ex qua rogavit; quæ sola requiruntur ad Precarium constituendum : *recte* potest ei *dici*, quemadmodum et alteri cuilibet, Quod Precario habes; quæ est formula Interdicti. Igitur hoc Interdictum adversus pupillum, quemadmodum et adversus alium quemlibet, potest competere. Et in eo adversus pupillum reddendo, Prætor *nihil novi constituendum* habet, nihil diversum ac si adversus quemlibet alium pro more redderetur : scilicet, Si pupillus *rem habet, teneretur restituere, etc.*

(4) Solam, id est nulla partus facta mentione.

ejus qui Precario concessit (1), et satis sit si dolus tantum præstetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit. *l.* 8. § 3. ULP. LIB. 71. AD ED.

Hinc Si servitute usus non fuit is qui Precario rogavit, ac per hoc amissa sit; videamus an Interdicto teneatur? Ego arbitror, non alias quam si dolo fecerit. *d. l.* 8. § 5.

Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum et culpam latam duntaxat; cætera non venire.

Plane post Interdictum editum, oportebit et dolum et culpam et omnem causam venire. Nam ubi moram quis fecit Precario, omnem causam debebit (2) constituere. *d. l.* 8. § 6.

§ 4. *Quandiu duret hoc Interdictum.*

XXVIII. Interdictum hoc et post annum competere Labeo scribit; eoque Jure utimur. Cum enim nonnunquam in longum tempus Precarium concedatur; absurdum est dicere, Interdictum locum non habere post annum. *d. l.* 8. § 7.

(1) Sensus est: Non hic, ut in contractu *Commodati*. Ibi enim is qui commodat, hoc agit ut commodatarium obliget ad rem custodiendam, eamque finito usu reddendam. Sed qui Precario rem concedit, nihil aliud agit quam ut *Liberalitatem* exerceat. Cum ergo non hoc actum sit ut obligaretur ad aliquam custodiam is qui Precario rogavit; sufficit ut præstet dolum, et latam culpam quæ dolo comparatur.

(2) Is effectus est obligationis quam parit litis contestatio.

TITULUS XXVII.

DE ARBORIBUS CÆDENDIS.

In *hoc Titulo et sequenti, continuatur inchoata supra Tit.* 19. *tractatio de iis Interdictorum speciebus quibus inter vicinos locus esse potest.*

Hic porro duo proponuntur hujusmodi Interdicta, prout nempe Arbor vel ædibus vel agris vicinis impendet.

ARTICULUS I.

De Cædendis Arboribus quæ ædibus impendent.

I. Ait Prætor: « QUÆ Arbor ex ædibus tuis in ædes » illius impendet, per te stat quominus eam adi» mas, tunc quominus illi eam Arborem adimere » sibique habere liceat, vim fieri veto ». *l.* 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

Hoc Interdictum prohibitorium est. *d. l.* 1. § 1.

Huic locus est, quum alicujus Arbor ædibus alienis impendet. ARBORIS appellatione, etiam vites continentur. *d. l.* 1. § 3.

Competit domino ædium quibus Arbor impendet. Præterea probandum est, si Arbor communibus ædibus impendeat, singulos dominos habere hoc Interdictum: et quidem in solidum; quia et servitutum vindicationem singuli habeant. *d. l.* 1. § 5.

Non solum autem domino ædium, sed etiam ei qui usumfructum habet, competit hoc Interdictum; quia et ipsius interest, Arborem istam non impendere. *d. l.* 1. § 4.

II. *Venit in hoc Interdicto, ut Arbor Cædatur.* *Hic autem*, Si Arbor ædibus alienis impendeat, utrum totam Arborem jubeat Prætor adimi, an vero id solum quod superexcurrit, quæritur? Et Rutilius ait, a stirpe exscindendam: idque plerisque videtur verius. Et nisi adimet dominus Arborem; Labeo ait permitti ei cui Arbor officeret, ut, si vellet, succideret eam lignaque tolleret. *d. l.* 1. § 2.

Observandum quod Ait Prætor: SI PER TE STAT QUOMINUS EAM ADIMAS; QUOMINUS ILLAM ARBOREM ADIMERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Prius itaque tibi datur adimendi facultas: si tu non facias, tunc vicino probibet vim fieri adimere volenti. *d. l.* 1. § 6.

ARTICULUS II.

De Cædendis Arboribus quæ agris impendent.

III. Deinde ait Prætor: « QUÆ Arbor ex agro » tuo in agrum illius impendet; si per te stat quo» minus pedes quindecim a terra eam altius coer» ceas, tunc quominus illi ita coercere, lignaque » sibi habere liceat, vim fieri veto ». *d. l.* 1. § 7.

Differentia duorum Capitum Interdicti hæc est: si quidem Arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur; si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri. *d. l.* 1. § 9.

Quod sit Prætor, et Lex duodecim Tabularum efficere voluit; ut quindecim pedes altius rami Arboris circumcidantur. Et hoc idcirco effectum est, ne umbra Arboris vicino prædio noceret. *d. l.* 1. § 8.

Ergo Si Arbor ex vicini fundo, vento inclinata in tuum fundum sit; ex Lege duodecim Tabularum (1) de adimenda ea recte agere potes, Jus ei non Esse ita Arborem habere. *l.* 2. Pompon. lib. 34. ad Sabin.

(1) Id est, ex ejus Legis mente et sententia: ut diximus in Commentar. ad *XII. Tabulas*, Tab. VIII. Cap. 6.

TITULUS XXVIII.

DE GLANDE LEGENDA.

I. Ait Prætor: « Glandem quæ ex illius agro in » tuum cadat, quominus illi tertio quoque die Le- » gere, auferre liceat, vim fieri veto ». *l. un.* Ulp. lib. 71. ad Ed.

Glandis nomine omnes fructus continentur. *d. l. un.* § 1.

Et alibi. Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait; exemplo Græci sermonis apud quos omnes fructuum (1) species ΑΚΡΟΔΡΥΑ [id est extremitates quercus [a]] appellantur. *l.* 236. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 4. ad Leg. XII. Tab.

II. Tertio (*inquit*) die. *Plerumque enim post tertium quemque diem fructus decidui ita corrumpuntur, ut frustra sit eos colligi.*

Plura vide in Commentario nostro ad XII. Tabulas, Tab. VIII. Cap. 7.

(1) Ita omnino legendum. Male vulgo *Arborum.*

[a] *Male vulgo* Arborum.

TITULUS XXIX.

DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

Interdicta *sic dividi posse vidimus* (*l.* 1. *ff.* de Interd. *supra, d. tit. N.* 2.) *ut de divinis rebus aut de humanis competerent: rursus, quæ de rebus hominum Interdicta redduntur, aut de his quæ sunt alicujus, aut de his quæ sunt nullius esse proposita. Igitur cum in superioribus Titulis fere absoluta sint ea quæ* de Rebus alicujus *competunt sive publicæ illæ sint sive singulorum; jam in hoc Titulo et sequenti novi generis Interdicta exponuntur, de rebus quæ sunt* Nullius; *quales sunt* Liberæ personæ.

I. Ait Prætor: « Quem Liberum dolo malo re- » tines, Exhibeas ». *l.* 1. Ulp. lib 71. ad Ed.

Hoc Interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet ne Homines Liberi retineantur a quoquam. *d. l.* 1. § 1.

Nihil enim multum a specie servientium differunt, quibus facultas non datur recedendi. *l.* 2. Venul. lib. 4. Interdict.

Quod et Lex Favia (1) prospexit. Neque hoc Interdictum aufert Legis Faviæ executionem: nam et hoc Interdicto agi poterit; et nihilominus accusatio Legis Faviæ institui: et versa vice qui egit Favia, poterit nihilominus etiam hoc Interdictum habere; præsertim cum alius Interdictum, alius Faviæ actionem habere possit. *l.* 3. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Circa hoc Interdictum hæc quærenda sunt; quando huic locus sit, cui et adversus quem competat, quid in eo veniat, quandiu et quoties detur.

§ 1. *Quando huic Interdicto locus sit.*

II. *Ex verbis Edicti liquet huic Interdicto locum esse, quum Liber Homo ab aliquo retinetur dolo malo.*

Secus ergo, si jure retineretur. Hinc Ulpianus: Is tamen qui in potestate habet, hoc Interdicto non

(1) Seu Fabia *De plagiariis*: de qua infra lib. 48.

tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo jure utitur. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Similiter. Si quis eum quem ab hostibus redemit, retineat; in ea causa est, ut Interdicto non teneatur: non enim dolo malo facit.

Plane si offertur pretium, Interdictum locum habet. Sed et si eum remisit pretio non accepto, dicendum est Interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere. *d. l.* 3. § 3.

III. *Non solum qui Liberum Hominem jure retinet; sed et* Si eum quis retineat filium, quem non habet in potestate; plerumque sine dolo malo facere videbitur. Pietas enim genuina efficit sine dolo malo retineri: nisi si evidens dolus malus intercedat.

Proinde et si libertum suum, vel alumnum, vel noxæ deditum adhuc impuberem (1); idem erit dicendum.

Et generaliter; Qui justam causam habet Hominis Liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere. *d. l.* 3. § 4.

Maxime vero Si quis volentem retineat, non videtur dolo malo retinere.

Sed quid, si volentem quidem retineat; non tamen sine calliditate circumventum vel seductum vel sollicitatum; neque bona vel probabili ratione hoc facit? Recte dicetur, dolo malo retinere. *d. l.* 3. § 5.

IV. *Ut quis dolo retinere videatur, et huic Interdicto locus sit, oportet etiam ut sciatur Liber.*

Enimvero Is qui nescit apud se esse Hominem Liberum, dolo malo caret. Sed ubi certioratus retinet, dolo malo non caret. *d. l.* 3. § 6.

Plane si dubitat utrum Liber an servus sit, vel facit status controversiam; recedendum erit ab hoc Interdicto, et agenda causa liberalis. Etenim recte placuit, tunc demum hoc Interdictum locum habere, quoties quis pro certo Liber est. Cæterum si quæratur de statu, non oportet præjudicium fieri alienæ cognitioni (2). *d. l.* 3. § 7.

Trebatius quoque ait, Non teneri eum qui Liberum Hominem pro servo bona fide emerit, et retineat. *l.* 4. § 1. Venul. lib. 4. Interdict.

V. *Nil refert autem an is qui retinetur, sciat suum statum necne.*

Unde Si quis Liberum Hominem ignorantem suum statum retineat, tamen si dolo malo retinet; cogitur Exhibere. *d. l.* 4. *pr.*

Nil refert etiam, ut huic Interdicto locus sit, cujus sexus, ætatis, aut conditionis fuerit Liber Homo. Etenim Hæc verba, Quem Liberum, ad omnem liberum pertinent; sive pubes sit, sive impubes, sive masculus, sive femina, sive unus, sive plures; sive sui juris sit, sive alieni. Hoc enim tantum spectamus, an Liber sit. *sup. d. l.* 3. § 1.

VI. *Cum hoc Interdictum utilitatem Hominis qui retinetur respiciat, non vero aliorum; observandum quod non pertineat ad casum quo debitor in fraudem creditorum latitat.*

Igitur Creditori non competit Interdictum, ut debitor Exhiberetur. Nec enim debitorem latitantem Exhibere quisquam cogitur, sed in bona ejus ex Edicto Prætoris itur. *sup. d. l.* 4. § 3.

§ 2. *Cui et adversus quem detur.*

VII. Hoc Interdictum omnibus competit. Nemo enim prohibendus est libertati favere. *l.* 3. § 9. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Sed et si mulier, vel pupillus hoc Interdictum desideret, pro cognato, vel parente, vel affine suo solliciti; dandum esse eis Interdictum dicendum est. Nam et publico judicio reos facere possunt, dum suas suorumque injurias exsequuntur. *d. l.* 3. § 11.

Plane ex causa suspectæ personæ removendæ sunt; si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere vel calumniari. *d. l.* 3. § 10.

VIII. Si tamen plures sunt qui experiri volunt, eligendus est a Prætore ad quem maxime res pertinet; vel is qui idoneior est. Et est optimum, ex conjunctione, ex fide, ex dignitate, actorem hoc Interdicto eligendum. *d. l.* 3. § 12.

IX. *Jam vero competit hoc Interdictum adversus eum qui dolo Hominem retinet.*

Hoc Interdictum et in absentem esse rogandum Labeo scribit. Sed si non defendatur, in bona ejus eundum ait. *d. l.* 3. § 14.

§ 3. *Quid veniat in hoc Interdicto, quamdiu duret, et quoties detur.*

X. *Venit in hoc Interdicto, ut Homo Exhibeatur. Quod porro* Ait Prætor, Exhibeas; Exhibere est, in publicum producere, et videndi tangendique hominis facultatem præbere. Proprie autem Exhibere est, extra secretum habere. *d. l.* 3. § 8.

Intra quod tempus autem hæc Exhibitio facienda est? Sane Nullo tempore dolo malo retineri Homo Liber debet. Adeo ut quidam putaverint, nec modicum tempus ad eum Exhibendum dandum; quoniam præteriti facti pœna præstanda est. *l.* 4. § 2. Venuleius lib. 4. Interdict.

XI. Hoc Interdictum perpetuum est. *sup. d. l.* 3. § 15.

Si tamen posteaquam hoc Interdicto actum est, alius hoc Interdicto agere desideret; palam erit, postea alii non facile dandum: nisi si de perfidia prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita, amplius quam semel Interdictum hoc erit movendum. Nam nec in publicis judiciis permittitur amplius agi; quum semel actum est, quam si præva-

(1) Id est, Liberum Hominem impuberem, qui quasi servus esset noxæ deditus est mihi, et quem bona fide retineo.

(2) Id est, *præjudicium* per Interdictum *fieri, cognitioni* causæ liberalis. Debet ergo hæc cognitio ante judicari, cessante Interdicto.

ricationis fuerit damnatus prior accusator (1). Si tamen reus condemnatus, malit litis æstimationem sufferre (2) quam Hominem Exhibere : non est iniquum, sæpius in eum Interdicto experiri (3), vel eidem sine exceptione (4) vel alii. *d. l.* 3. § 13.

(1) Vide infra lib. seq. Tit. *de Except. rei jud.* N. 21.

(2) Quæ erit ista æstimatio, cum Homo Liber nullam recipiat æstimationem? Forte pecuniariter interest hunc hominem Exhiberi, puta si procurator, si actor sit ejus qui Exhiberi desiderat.

(3) Supplendum videtur, permitti.

(4) *Exceptione* scilicet jam motæ semel actionis.

TITULUS XXX.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DUCENDIS.

§ 1. *De Interdicto*, DE Liberis Exhibendis.

I. Ait Prætor : « Qui quæve in potestate Lucii-» Titii est; si is eave apud te est, dolove malo tuo » factum est quominus apud te esset, ita eum » eamve Exhibeas ». *l.* 1. Ulp. lib. 71. ad Ed.

De hoc Interdicto loquitur Antoninus, qui ita rescribit. Si extiterit qui te filium, et in sua potestate esse contendit; Interdicto in eam rem proposito, de fide intentionis ejus quæretur. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Item Diocletianus et Maximianus. Adi Præsidem provinciæ, ac postula filios tuos Exhiberi. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

II. Hoc Interdictum proponitur adversus eum quem quis Exhibere desiderat (1) eum quem in sua potestate esse dicit. Et ex verbis apparet, ei cujus in potestate est, hoc Interdictum competere. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Ait Prætor, Si is eave apud te est; *non dixit* Penes te, *ut Interdicto* De Tabulis exhibendis.

Scilicet Penes te amplius est quam Apud te. Nam Apud te est, quod qualiter qualiter a te teneatur (2) : penes te est, quod quodammodo possidetur. *l.* 63. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 71. ad Ed.

Item In hoc Interdicto Prætor non admittit causam, cur apud eum sit is qui Exhiberi debet, quemadmodum in superiore Interdicto (3). Sed omnimodo restituendum putavit, si in potestate est. *sup. d. l.* 1. § 2.

Cæterum ita demum quis hoc Interdicto tenetur, si invitus apud ipsum sit filius meus.

Quod Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit : quia filius magis apud se, quam apud eum est in quem interdicetur; cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet : nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controversia esset; et alter ab altero Exhiberi eum desideraret. *l.* 5. Venuleius lib. 4. Interdictor.

III. *Superest ut observemus, pluribus exceptionibus posse excludi hoc Interdictum* De filio exhibendo.

Et 1.° *si is qui filiamfamilias retinet, hujus sit maritus. Ita enim Ulpianus :* Si quis filiam suam quæ mihi nupta sit, velit abducere, vel Exhiberi sibi desideret; an adversus Interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, forte et liberis subnixum, velit dissolvere? Et certo Jure utimur, ne bene concordantia matrimonia, jure patriæ potestatis turbentur (4) : quod (5) tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur ne acerbe patriam potestatem exerceat. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 71. ad Ed.

(1) Id est, adversus eum a quo quis Exhiberi sibi desiderat *eum quem in sua potestate, etc.*

(2) Quod nullo jure possessionis tenes, dicitur esse Apud te; ut liber homo, qui possideri non potest. At quum quid possides, aut saltem in ejus possessione es; id dicitur esse Penes te.

(3) *De Hom. Lib. Exhib.* quod non datur nisi adversus eum qui dolo retinet liberum hominem. In hoc vero Prætor non spectat an dolo, an sine dolo apud te sit filius meus : sufficit enim eum filium esse, ut mihi eum quem apud te est Exhibere debeas.

(4) Vide supra lib. 24. Tit. *de Divortiis.*

(5) Supple, extra hunc casum datur Interdictum : *Quod tamen, etc.* Glossa aliter accipit : sic semper, ut etiam filia nupta, patri per hoc Interdictum Exhibenda sit; modo tantisper et ad modicum duntaxat tempus eam Exhiberi sibi desideret, non vero ad turbandam in perpetuum matrimonii concordiam : alias marito adversus patrem competet Interdictum *de Uxore ducenda*; mox infra N. 8. Imo patri, dum filia ei traditur, persuadendum est ne acerbe utatur patria potestate; si forte ad eam male tractandam (puta ob aliquod facinus admissum) exhiberi eam sibi desideret.

2.° Pari modo : si judicatum fuerit non esse eum in potestate, etsi per injuriam judicatum sit; agenti hoc Interdicto, objicienda erit exceptio Rei judicatæ: ne de hoc quæratur an sit in potestate, sed an sit judicatum. *d. l.* 1. § 4.

3.° Si vero mater sit quæ retinet; apud quam interdum magis quam apud patrem, morari filium debere, ex justissima scilicet causa, et Divus Pius decrevit, et a Marco et a Severo rescriptum est: æque subveniendum ei erit per exceptionem (1). *d. l.* 1. § 3.

Item Ulpianus alibi ait. Etiamsi maxime autem probet filium pater in sua potestate esse; tamen causa cognita, mater in retinendo eo potior erit idque Decretis Divi Pii quibusdam continetur. Obtinuit enim mater, ob nequitiam patris, ut sine diminutione patriæ potestatis apud eam filius moretur. *l.* 3. § 5. ULP. LIB. 17. AD ED.

§ 2. *De Interdicto*, DE Liberis Ducendis.

IV. Deinde ait Prætor : « Si Lucius-Titius in » potestate Lucii-Titii est, quominus eum Lucio-» Titio Ducere liceat, vim fieri veto ». *l.* 3. ULP. LIB. 71. AD ED.

Superiora Interdicta exhibitoria sunt; hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, cæterorumque de quibus supra diximus. Hoc autem Interdictum pertinet ad Ductionem, ut DUCERE quis possit eos in quos habet jus Ductionis.

Itaque prius Interdictum, quod est DE LIBERIS EXHIBENDIS, præparatorium est hujus Interdicti. Quo magis enim Duci possit, exhibendus fuit. *d. l.* 3. § 1.

Ex iisdem causis hoc Interdictum tribuendum est, ex quibus causis DE Exhibendis Liberis competere diximus. Itaque quæcumque ibi diximus, eamdem huc quoque dicta accipienda sunt. *d. l.* 3. § 2.

V. Hoc autem Interdictum competit, non adversus ipsum filium quem quis Ducere vult; sed utique esse debet is qui eum Interdicto defendat (2). Cæterum cessat Interdictum; et succedere poterit notio Prætoris, ut apud eum disceptetur utrum quis in potestate sit, an non sit. *d. l.* 3. § 3.

Non agitur quidem adversus filium solum hoc Interdicto, principaliter : sed incidenter agitur, si quæstio status incidat alteri quæstioni, puta hereditatis.

Unde Africanus : Si eum qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, et jussu meo adisse hereditatem dicam; tam de hereditate agi oportere, quam ad Interdictum DE filio Ducendo iri (3) debere ait. *l.* 4. AFRICAN. LIB. 4. QUÆST.

VI. In hoc Interdicto, donec res judicetur, feminam, prætextatum (4), eumque qui proxime prætextati ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi Prætor jubet. Proxime ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. Quum audis MATREMFAMILIAS, accipe notæ auctoritatis feminam. *sup. d. l.* 3. § 6.

VII. *Observandum superest quod* Julianus ait : Quoties id Interdictum movetur de filio Ducendo, vel cognitio; et is de quo agitur, impubes est : alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repræsentari. Idque ex persona eorum inter quos controversia erit, et ex genere causæ constituendum est. Nam si is qui se patrem dicit, auctoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esset, usque in diem litis impuberem apud se habebit : is vero (5) qui controversiam facit, humilis calumniator, notæ nequitiæ; repræsentanda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento vel a Prætore datus, pupillum quem in diem litis apud se habuit, tuetur; is vero qui patrem se dicit, suspectus est quasi calumniator : differri litem non oportebit.

Si vero utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis : non erit alienum (inquit) disponi apud quem interim puer educeretur; et controversiam in tempus pubertatis differri : ne per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamilias loco constituatur. *d. l.* 3. § 4.

§ 3. *De Interdicto*, DE conjuge Exhibenda ac Ducenda.

VIII. *Non solum marito adversus patrem exceptio contra Interdictum de filia Exhibenda competit, ut supra diximus N.* 3. Imo magis de uxore Exhibenda ac Ducenda pater etiam qui filiam in potestate habet, a marito recte convenitur. *l.* 2. HERMOGENIAN. LIB. 6. JURIS EPITOM.

Hinc Evodiæ (6) *ita rescribunt Diocletianus et Maximinnus.* Si ad instar Interdicti de Exhibenda filia Philippi, eum conveniendum putaveris; Rector provinciæ aditus suam vobis accommodabit notionem. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

(1) *Exceptionem* scilicet, ex eorum Imperatorum Rescriptis petitam.

(2) Id est, debet esse aliquis, qui filium meum detineat, et eum adversus me Interdicto agentem defendat. Alioquin si nemo filium meum detineat, non locus est Interdicto; sed loco hujus Interdicti, erit cognitio extraordinaria.

(3) Scilicet, quia hoc Interdictum incidit *Petitioni hereditatis.* Ita Glossa et Cujacius hanc legem conciliant cum præcedenti.

(4) Puer ingenuus appellatur *Prætextatus*, a toga Prætexta quæ insigne erat ingenuorum puerorum; sicut et bulla aurea collo appensa.

(5) Id est, contra *vero, si is qui controversiam facit, esset humilis, etc.*

(6) Recte quidam emendant *Evodio.* Apparet enim Imperatores rescribere viro supplicanti de reducenda uxore, quæ penes patrem suum esset.

TITULUS XXXI.

DE UTRUBI.

In *omnibus supra Interdictis circa res quæ sunt alicujus actum est tantum* de Rebus soli. *Id unum restabat, ad totam de variis Interdictorum generibus tractationem absolvendam, ut in eadem modo dicta Interdictorum specie ea quoque exponerentur quæ circa* Res mobiles *redduntur. Quod tribus postremis hujusce libri Titulis perficiunt Pandectarum ordinatores.*

I. Prætor ait : « Utrubi hic homo quo de agitur, » majore parte hujusce anni fuit; quominus is » eum ducat, vim fieri veto ». *l. un.* Ulp. lib. 62. ad Ed.

Hoc Interdictum de possessione rerum mobilium locum habet.

Sed obtinuit vim (1) ejus exæquatam fuisse Uti possidetis Interdicto, quod de rerum soli competit : ut is et in hoc Interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet. *d. l. un.* § 1.

II. *Erat tamen aliquod discrimen circa vim utriusque Interdicti, quod ita observat Paulus in libris Sententiarum :* Retinendæ possessionis gratia, comparata sunt, Interdicta per quæ eam possessionem quam jam habemus, retinere volumus : quale est Uti Possidetis de rebus soli, et Utrubi de re mobili. Et in priore quidem is potior est, qui redditi Interdicti tempore nec vi nec clam nec precario ab adversario possedit : in altero vero potior est, qui majore parte anni retrorsum numerati, nec vi nec clam nec precario possedit. Paul. sent. *lib.* 5. *tit.* 6. § 1.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiamsi duobus (2) mensibus possederit; si modo adversarius ejus, aut paucioribus diebus aut nullis possederit. *l.* 156. *ff. de Verb. signif.* Licinius-Rufinus lib. 10. regul.

Jure Justinianeo, vis utriusque Interdicti exæquata. Sufficit enim in utroque, ut quis sine vitio possideat litis contestatæ tempore : Instit. Tit. de Interdict. § 4.

(1) Hic textus videtur a Triboniano interpolatus, ut eum Juri Justinianeo accommodaret : ut liquebit ex sequentibus.

(2) Duntaxat.

TITULUS XXXII.

DE MIGRANDO.

§ 1. *Cui hoc Interdictum competat necne, et de quibus rebus.*

I. Hoc Interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione, vult Migrare. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 73. ad Edict.

Et ideo proponitur, ut ei sua auferre liceat. Nam Prætor ait : « Si is homo quo de agitur, non est ex » his rebus de quibus inter te et actorem convenit; » ut quæ in eam habitationem qua de agitur, « introducta, importata, ibi nata factave essent, « ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis » essent (1) : sive ex his rebus esset ea merces tibi » soluta, eove nomine satisfactum est, aut per te » stat quominus solvatur : ita, quominus ei qui « eum pignoris nomine induxit, inde adducere » liceat, vim fieri veto ». *d. l.* 1. *pr.*

Cui rei etiam extra ordinem subveniri potest. Ergo infrequens est hoc Interdictum. *d. l.* 1. § 2.

(1) Et quidem hæc invecta et illata in prædium urbanum, tacite cedunt pignori pro pensionibus, etiam citra conventionem. Sed forte tempore quo Prætor de hoc Interdicto edixit, jus illud taciti pignoris nondum in assiduam jurisdictionem devenerat; ita ut expressa conventione esset opus.

II. *Et quidem Directum hoc Interdictum proponitur ei qui habitationem conduxit.* Si tamen gratuitam quis habitationem habeat, hoc Interdictum Utile ei competet. *d. l.* 1. § 3.

Et recte : neque enim ulla potest esse ratio retinendi quæ illata sunt, cum nulla pensio pro habitatione solvenda sit.

At in solo habitatore ædium, Interdictum locum habet : Nam colono (1) non competit. *sup. d.* § 1. ¶ *nam.*

III. Illud notandum est, Prætorem hic non exegisse ut in bonis fuerit conductoris, nec ut esset pignori (2), res illata; sed, SI PIGNORIS NOMINE INDUCTA SIT (3). Proinde etsi aliena sint, et sint talia quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint; Interdicto hoc locus erit. Quod si nec pignoris nomine inducta sint; nec (4) retineri potuerunt a locatore. *d. l.* 1. § 5.

Observat pariter Gaius quod Hoc Interdictum inquilino, etiam de his rebus quæ non ipsius sunt, sed forte commodatæ ei vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt, Utile esse non dubitatur. *l.* 2. GAIUS LIB. 27. AD ED. PROVINC.

§ 2. *Quando Interdicto locus esse incipiat, et quandiu duret.*

IV. *Tunc demum Interdictum competit, quum omnes pensiones solutæ sunt. Et quidem,* et Si pensio nondum debeatur, ait Labeo Interdictum hoc cessare; nisi paratus sit eam pensionem solvere.

Proinde si semenstrem solvit, sexmenstris debetur (5); inutiliter interdicet, nisi solverit et sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conventio specialis facta est in conductione domus, ut non liceat ante finitum annum vel certum tempus Migrare. Idem est, et si quis in plures annos conduxerit, et nondum præterierit tempus. Nam cum in universam conductionem pignora sunt obligata; consequens erit dicere, Interdicto locum non fore, nisi liberata fuerint. *sup. d. l.* 1. § 4.

Hoc Interdictum perpetuum est; et in successores, et successoribus datur. *d. l.* 1. § 6.

(1) In hoc nempe Interdicto id unum Prætori propositum fuit, ut ædium urbanarum inquilinis prospiceret. Hoc facit verbum illud Interdicti, *In eam* HABITATIONEM.

(2) Id est, nec ut in ea pignus constiterit.

(3) Id est, ait tantum Prætor, SI INDUCTA SIT. Ergo quæ *inducta sunt* ut pignori essent; sive in his pignus constiterit, sive non (puta, quia aliena erant quæ non poterant obligari); si conductor soluta pensione prohibeatur ea auferre, Interdicto locus est.

(4) Multo magis non potuerunt retineri.

(5) Cujacius Observ. XXIII. 34. censet legendum *nondum debeatur.* Sed ratio contextus hanc emendationem, etsi satis probabilem, non tamen omnino desiderat.

TITULUS XXXIII.

DE SALVIANO INTERDICTO.

I. SUPRA *vidimus lib.* 20. *Tit.* de Pignor. et hyp. *Sect.* 3. *locatoribus prædiorum constitutam esse actionem* SERVIANAM, *quæ* In rem est, *de ipso jure pignoris in invectis et illatis; ad ejus exemplum autem,* QUASI-SERVIANAM *cuilibet creditori in quolibet pignore.*

De possessione vero pignoris competit Interdictum de quo in hoc Titulo agitur; quod similiter duplex dici potest, SALVIANUM, et QUASI-SALVIANUM. *Distant porro hæc duo,* Salvianum, *et actio* Serviana ; *ut nos vulgo dicimus,* le fond et la provision.

SALVIANUM *Interdictum datur locatori, ad adipiscendam possessionem rerum quæ pignoris nomine in ipsius fundum inductæ sunt a conductore.*

Et ad instar Salviani, datur similiter Interdictum de possessione cujusvis pignoris adversus quemlibet debitorem : quod QUASI-SALVIANUM *dicitur.*

Utrumque hoc Interdictum, Directum adversus solum conductorem debitoremve datur.

Hinc Gordianus. Si te non remittente pignus, debitor tuus ea quæ tibi obnoxia sunt, venumdedit; integrum tibi jus est ea persequi : non Interdicto Salviano (id enim tantummodo adversus conductorem debitoremve competit), sed Serviana actione (1) : vel quæ ad exemplum ejus instituitur, Utilis adversus emptorem exercenda est. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

II. *Adversus extraneos tamen, jam longe ante Gordianum, Utile saltem hoc Interdictum accommodatum fuisse apparet ; ex his quæ scribit Julianus in speciebus sequentibus.*

(1) Id est, judicio petitorio. Et *Serviana* quidem, si locator; *Utili* autem seu *Quasi-Serviana*, si quolibet alio titulo creditor es.

Si colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, et eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum est, ejus apprehendendi gratia Utile Interdictum reddi oportet. *l.* 1. JULIAN. LIB. 49. DIGEST.

Item in specie sequenti; quæ aliunde valde observanda est. Si colonus res in fundum duorum, pignoris nomine intulerit, ita ut utrique in solidum obligatæ essent; singuli adversus extraneum Salviano Interdicto (1) recte experientur. Inter ipsos vero si reddatur hoc Interdictum, possidentis conditio melior erit (2). At si id actum fuerit ut pro partibus res obligaretur: Utilis actio et adversus extraneos, et inter ipsos dari debebit, per quam, dimidias partes possessionis singuli apprehendent. *d. l.* 1. § 1.

Obiter nota et tertiam speciem, in qua similiter Utile Interdictum datur.

Nimirum Idem servari conveniet et si colonus rem quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit; scilicet ut pro parte dimidia, pignoris persecutio (3) detur. *d. l.* 1. § 2.

In specie autem præcedenti; nisi dominus fundi communis, qui adversus socium rerum in fundum invectarum possessorem hoc Interdicto agit, possit in brevi docere, res pro singulorum portionibus obligatas esse; præsumptio erit pro possessore.

Hinc Ulpianus. In Salviano Interdicto; si in fundum communem duorum, pignora sint ab aliquo invecta; possessor vincet: et erit descendendum ad Servianum (4) judicium. *l.* 2. ULP. LIB. 70. AD ED.

(1) *Utili*, ad vindicandam possessionem.

(2) Utpote in pari causa. Utrique enim in solidum res æque obligata est; et proinde alter adversus alterum perperam vindicat possessionem.

(3) Adversus eum cujus res cum colono communis est.

(4) De ipso jure pignoris (*c. à d. Au fond*). In quo judicio penitus quæretur, an pro portionibus, an in solidum utrique domino res obligata sit. Et, si actor docuerit pro portionibus rem fuisse obligatam, pignus pro portione sua consequetur; sin, possessoris melior erit conditio: supra lib. 20. Tit. *Qui potiores in pign.* N. 31.

LIBER QUADRAGESIMUS-QUARTUS.

TITULUS I.

DE EXCEPTIONIBUS, PRÆSCRIPTIONIBUS ET PRÆJUDICIIS.

I. Tot *propositis hactenus actionum tam civilium quam Prætoriarum speciebus; quid restabat quam ut subjiceretur tractatio* de Exceptionibus? *Hæ etenim ipsæ* actionis *verbo continentur : ut in Edicto DE DOLO.*

Enimvero Agere is videtur, qui Exceptione utitur : nam reus in Exceptione actor est. *l.* 1. Ulp. lib. 4. ad Ed.

Porro Præscriptio *generale nomen est, omnes cujusvis generis Exceptiones complectens, et replicationes, et deinceps; de quibus in hoc Titulo tractatur generaliter. Et hic erit hujus Tituli Articulus primus.*

Altero specialiter agemus De Præjudiciis, *quæ sunt singulares quædam et propriæ Exceptionum species.*

ARTICULUS I.

De Exceptionibus et Præscriptionibus in genere

Circa illas inquiremus 1.° *Quid sit Præscriptio seu Exceptio, et quæ sint Exceptionum divisiones;* 2.° *Quot quis Exceptionibus uti possit; quando illæ opponi, et quando probari debeant;* 3.° *De earum effectu.*

§ 1. *Quid sint Exceptio, Replicatio, etc.; et quæ Exceptionum divisiones.*

II. Exceptio dicta est quasi quædam exclusio, quæ interopponi (1) actioni cujusque rei solet; ad concludendum (2) id quod in intentionem condemnationemve (3) deductum est. *l.* 2. Ulp. lib. 74. ad Ed.

III. Replicationes nihil aliud sunt, quam Exceptiones; et a parte actoris veniunt. Quæ quidem ideo necessariæ sunt, ut Exceptiones excludant : semper enim replicatio idcirco objicitur, ut Exceptionem oppugnet. *d. l.* 2. § 1.

Brevius : Replicatio est contraria Exceptio, quasi Exceptionis Exceptio. *l.* 22. § 1. Paul. lib. singul. de variis lectionibus.

Hæ autem actorum defensiones, quamvis late possint dici Exceptiones; tamen stricte, non Exceptiones, sed Replicationes *dicuntur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Non Exceptionibus actores (quibus, reis auxilium tribuitur certis ex causis); sed replicationibus suam intentionem, si quam habeant, muniant. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

IV. Sed et contra replicationem solet dari Triplicatio, et contra triplicationem rursus : et deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus aut actor objicit. *sup. d. l.* 2. § 3.

Hæc autem omnia, generali Præscriptionis *verbo recte significantur.*

Prima Præscriptionum seu Exceptionum divisio.

V. Exceptiones aut perpetuæ et Peremptoriæ sunt, aut temporales et Dilatoriæ.

Perpetuæ atque peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent, nec evitari possunt; qualis est, Doli mali, et Rei judicatæ; et, Si quid contra Leges Senatusve Consultum factum esse dicetur; Item Pacti conventi perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur.

Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt : qualis est, Pacti conventi temporalis id est ne forte intra quinquennium ageretur (4). Procuratoriæ quoque Exceptiones, dilatoriæ sunt; quæ evitari possunt (5). *l.* 3. Gaius lib. 1. ad Ed. provinc.

Similiter Ulpianus. Sane solemus dicere quasdam Exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias.

(1) Supra vidimus lib. præced. Tit. 1. in definitione *Interdictorum*, Particulam Inter esse adauctivam : quæ scilicet vim et efficaciam demonstret. Igitur *Interopponi*, significat efficaciter opponi.

(2) Ita in Florentina non semel. Vulgata et Haloand. legunt, *excludendum.*

(3) Quædam enim exceptiones etiam post *Condemnationem* opponuntur : qualis est Exceptio quæ dicitur Competentiæ : quæ iis competit qui non debent conveniri ultra id quod facere possunt; de qua supra lib. 42. Tit. *de Re judic.* N. 68. et seqq.

(4) Evitabitur enim hæc Exceptio, si transacto demum quinquennio actor egerit.

(5) Scilicet si procuratorio nomine agens, cui hæc Exceptio objicitur, exhibeat mandatum : aut si, quum sit (puta) ex conjunctis personis quæ sine mandato admittuntur, offerat cautionem De rato.

Ut puta dilatoria est Exceptio, quæ differt actionem; veluti Procuratoria Exceptio, dilatoria est : nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem inficiatur, sed personam evitat. *l.* 2. § 4. ULP. LIB. 70. AD ED.

Exceptiones peremptoriæ ita subdividi possunt; ut aliæ penitus, aliæ pro parte actionem condemnationemve perimant.

Hinc Paulus. Exceptio est conditio (1) quæ modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. *l.* 22. PAUL. LIB. SING. DE VARIIS LECTIONIB.

Secunda divisio.

VI. *Exceptionum quædam* PERSONÆ *cohærent, quædam vero* IN REM *sunt.*

Exceptiones quæ personæ cujusque cohærent, non transeunt ad alios : veluti ea quam socius habet Exceptionem QUOD FACERE POSSIT, vel parens patronusve, non competit fidejussori. Sic mariti fidejussor post solutum matrimonium datus (2), in solidum dotis nomine condemnatur. *l.* 7. PAUL. LIB. 7. AD PLAUT.

Talis est etiam Exceptio quæ datur debitori adversus creditorem, pendente capitali judicio quod creditor adversus ipsum instituit. Cum personalis sit, non datur rei fidejussoribus.

Hinc Capitis postulati (3) fidejussores, ex contractu, citra nullam Præscriptionem, a creditore qui reum postulabit, recte conveniuntur. *l.* 53. *ff. de Fidejuss. et mandat.* PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

VII. Rei autem cohærentes Exceptiones, etiam fidejussoribus competunt; ut Rei judicatæ, Doli mali, Jurisjurandi, quod metus causa factum est.

Igitur et si reus pactus sit IN REM (4), omnimodo competit Exceptio fidejussori.

Intercessionis quoque Exceptio (5), item Quod libertatis onerandæ causa (6) petitur, etiam fidejussori competit.

Item dicitur, et si pro filiofamilias contra Senatusconsultum quis fidejusserit, aut pro minore viginti-quinque annis circumscripto. Quod si deceptus sit in re (7), tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit; nec fidejussori danda est (8) Exceptio. *l.* 7. § 1. PAUL. LIB. 7. AD PLAUT.

De Exceptionibus quæ rei cohærent, accipe quod ait Marcianus : Omnes Exceptiones quæ reo competunt, fidejussori quoque etiam invito reo competunt. *l.* 19. MARCIAN. LIB. 13. INSTITUT.

Item quod ait Ulpianus : Ex persona rei, et quidem invito reo, Exceptio et cætera rei commoda fidejussori cæterisque accessionibus [a] competere potest. *l.* 32. *ff. de Fidejuss. et mandat.* ULP. LIB. 76. AD ED.

De his Exceptionibus etiam accipe quod rescribunt Diocletianus et Maximianus : Defensiones sive Exceptiones, ad intercessores extendi, quibus reus principalis integro manente statu munitus est, constat. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

De his etiam accipienda est Juris regula : QUOD ipsis qui contraxerunt obstat, et successoribus (9) eorum obstabit. *l.* 143. [b] *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 62. AD ED.

Tertia divisio.

VIII. Exceptiones opponuntur, aut quia factum sit quod fieri oportet, aut quia factum sit quod fieri non oportuit, aut quia factum non sit quod fieri debuerat.

Quia factum est quod fieri oportuit, datur Exceptio Rei venditæ et traditæ, et Rei judicatæ. Quia factum est quod fieri non oportuit, datur Exceptio Doli mali. Quia non factum est quod fieri debuit, ut Bonorum possessionis non (10) datæ. *l.* 20. PAUL. LIB. SINGUL. DE CONCEPTIONE FORMULARUM.

§ 2. *Quot Exceptionibus quis uti possit, quando opponi debeant, et quando probari.*

IX. Nemo prohibetur pluribus Exceptionibus uti, quamvis diversæ sunt. *l.* 8. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

Puta Is qui dicit se jurasse, potest et aliis Exceptionibus uti cum Exceptione jurisjurandi, vel aliis solis. Pluribus enim defensionibus uti permittitur. *l.* 5. PAUL. LIB. 18. AD ED.

(1) Exceptionum enim formulæ, conditionaliter per Particulas SI, NISI, EXTRA QUAM SI, etc. concipi solebant. Puta, SI *patet Titium Seio promisisse decem, judex condemna;* EXTRA QUAM SI, *quid dolo metuve gestum.*

(2) Constante enim matrimonio duci prohibetur. l. 1 et 2. Cod. *Ne fidejussor, dotium, etc.*

(3) Si eum qui ex aliquo contractu mihi debitor est, capitis postulavero : et pendente capitis quæstione egero adversus eum, summovet me Exceptione. Cujus Exceptionis hæc ratio est; quod cum eum capitis postulando hoc agam ut capite minuatur, capitis autem minutio reum obligatione liberat; videor quasi mihi contradicere, quum simul ex illa obligatione adversus eum ago. Hæc autem exceptio fidejussoribus ejus qui capitis postulatus est, non prodest; nam ipsi non liberarentur, reo capite minuto.

(4) Paciscor IN REM, quum paciscor *ne petatur.* Secus, si paciscar ne *a me petatur,* id est, a mea persona duntaxat.

(5) Id est, Senatusconsulti Velleiani. Vide hæc de re, supra lib. 16. Tit. *ad SC. Velleian.* N. 37.

(6) De qua infra Tit. *Quar. rer. act. non detur.*

(7) Citra dolum ejus cum quo contrahebat, sed per propriam imperitiam.

(8) Etiam postquam Minor restitutus fuerit. Vide supra lib. 4. Tit. *de Minorib.* N. 67.

[a] *Alias* accessoribus.

(9) Universalibus an et singularibus? Adhibe distinctiones quæ referuntur infra Tit. IV. *de Dol. et met. except.* Art. 2. § 3.

[b] *Alias* 185.

(10) Quam debitor hereditarius opponit ei qui, ad Bonorum possessionem defuncti ex Edicto vocatus, eam nondum a Prætore solemniter impetraverat; quæ solemnitas Jure Pandectarum requirebatur, et a Justiniano abrogata est.

Pariter Nemo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti: nisi (1) Lex impedit. *l.* 43. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 28. ad Ed.

X. *Quod attinet ad tempus opponendæ Exceptionis; hæc in re discrimen est, inter dilatorias et peremptorias Exceptiones.*

Dilatoriæ, usque ad litis contestationem duntaxat possunt opponi. Unde Imperator Julianus: Si quis Advocatus inter exordia litis prætermissam dilatoriam Præscriptionem postea voluerit exercere, et ab hujusmodi opitulatione submotus nihilominus perseveret, atque præposteræ defensioni institerit; unius libræ auri condemnatione mulctetur. *l.* 12. *Cod. h. tit.*

Maxime autem Præscriptiones Fori (2), ut principio litis a litigatoribus opponendas esse, Legum decrevit auctoritas. *l.* 13. *Cod. h. tit.* Theodosius.

Neque opponi solum debent, sed et probari ante contestationem litis, pleræque Exceptiones dilatoriæ: nec judicio semel constituto amplius his locus esse potest, cum ad illud differendum sint paratæ.

At vero Præscriptionem peremptoriam, quam ante contestari (3) sufficit, omissam, priusquam Sententia feratur, objicere quandoque licet. *l.* 8. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

De peremptoriis igitur accipe quod rescribit Alexander: Cum nondum finitam Sententia causam, sed dilatam allegetis; non est dubium omnes integras defensiones vobis esse. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Quædam Exceptiones etiam post Sententiam objiciuntur: ut Exceptiones SCtorum Macedoniani, et Velleiani, *de quibus supra lib.* 14. *et lib.* 16. *suis Titulis; item illa quam vocant* Competentiæ, *ut vid. supra lib.* 42. *Tit.* de Re judic. *N.* 72.

XI. *Peremptoriæ Exceptiones, probari demum debent posteaquam actor intentionem suam probaverit. Idem dic de dilatoriis, quum non judicii constitutionem, sed ipsam causam contingunt; puta, si pactum sit ne ante certum tempus petatur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus: Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vero postquam actor monstraverit quod asseverat, oportet. *l.* 19. *Cod. de Probat.*

Et iidem rursus. Si quidem intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defensio necessaria est. Si vero de hac confitendo, Exceptione te munitum asseveras; de hac tantum agi convenit. Nam si etiam de intentione dubitas: habita Exceptionis contestatione; tunc demum quum intentionem suam secundum asseverationem suam petitor probaverit, huic esse locum monstrari convenit. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

Enimvero ex eo quod reus Exceptionem opponit, non ideo minus actor tenetur intentionem probare. Nam Non utique existimatur confiteri de intentione adversarius quocum agitur, quia Exceptione utitur. *l.* 9. Marcell. lib. 3. digest.

§ 3. *De Exceptionum effectu.*

XII. Illud tenendum est; omnem Exceptionem vel replicationem exclusoriam (4) esse. Exceptio actorem excludit, replicatio reum. *l.* 2. § 2. Ulp. lib. 74. ad Ed.

ARTICULUS II.

De Præjudiciis, et de ordine cognitionum.

XIII. *Quædam sunt causarum species natura sua tales ut prius judicandæ sint, quam aliæ quibuscum forte concurrunt. Hinc* Exceptiones Præjudiciales, *quibus quis ab actione tantisper summovetur, hac ratione quod per eam* Præjudicium *fieri non oporteat alteri majori cognitioni; id est, quod non sit* Præ *seu ante* judicanda *nisi altera finita sit; maxime cum ex majoris hujus cognitionis decisione plerumque pendeat, quid existimandum sit de ea quæ minor est.*

Hoc est quod ait Paulus: Per minorem causam, majori cognitioni Præjudicium fieri non oportet: major enim quæstio minorem causam ad se trahit. *l.* 54. *ff. de Judiciis.* Paul. lib. 1. sentent.

Tunc autem his Exceptionibus locus est, et Rei majoris pecuniæ (5) Præjudicium fieri videtur; quum ea quæstio in judicium deducitur, quæ vel tota vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re majori. *l.* 21. Neratius lib. 14. membranarum.

XIV. *Ex pluribus autem causis, utra major videri debet ac prius judicanda; utra minor, et interim per Exceptionem Præjudicialem differenda?*

Patet causam in qua de tota re agitur, majorem esse ea in qua agitur duntaxat de aliqua ejus rei parte: item eam in qua de re principali, majorem illa in qua de aliquo ejus rei accessorio quæritur.

(1) Cujacius suspicatur hæc ultima verba esse glossema, et intelligi debere de Novella XVIII. Cap. 8. quo cavetur, ut is qui rem petitoris esse negavit, falsi convictus, non audiatur si quid postea alleget quominus rem restituat. P. Faber contra censet; et referendum ad præscriptiones *Fori*, quæ (ut mox infra dicetur) post litem contestatam amplius opponi non possunt. Wissenbachius etiam in specie a Cujacio relata quasi ex Jure Novellarum, alia adhuc exempla affert, et quidem ex Pandectarum Jure, in quibus Lex eum qui perperam inficiatus est, probibet aliis defensionibus uti. Puta in *Rei vindicatione*, reus qui falso negavit se possidere, non auditur si alleget postea actorem non probare rem suam esse: l. fin. ff. *de Rei vind.* supra lib. 7. *d. tit.* N. 21. item in judiciis *Noxalibus*, qui perperam inficiatus est in potestate se habere, amplius non potest se tueri offerendo *Noxæ dedere*.

(2) Id est, ad declinandum Forum.

(3) Id est, *quam certe ante contestari sufficit*, nec probare necesse est; imo omnino *omissam*, etc.

(4) Scilicet excludunt, aut in solidum aut pro parte, aut in perpetuum aut ad tempus.

(5) *Pecuniam* hic accipe, pro causa qualibet.

Hinc Africanus. Fundi quem tu propriom tuum esse dicis, partem a te peto, et volo simul, judicio quoque Communi dividundo agere sub eodem judice: item si ejus fundi quem tu possideas, et ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim. Quæsitum est an Exceptio QUOD PRÆJUDICIUM (1) FUNDO PARTIVE EJUS NON FIAT, obstet; an deneganda sit? Et utrobique putat, intervenire Prætorem debere, nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, hujusmodi judiciis experiri. *l.* 18. AFRICANUS LIB. 9. QUÆST.

Similiter in specie sequenti. Fundum Titianum possides, de cujus proprietate inter me et te controversia est. Et dico præterea, viam ad eum, per fundum Sempronianum quem tuum esse constat, deberi. Si viam petam; Exceptionem QUOD PRÆJUDICIUM PRÆDIO (2) NON FIAT, utilem tibi fore putavit: videlicet quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse. *l.* 16. IDEM LIB. 9. QUÆST.

Item major est, et prius judicanda, causa de Petitione hereditatis, quam causa de singularibus hujusce hereditatis rebus: ut vidimus supra lib. 5. *Tit* de Heredit. petit. *Sect.* 2.

XV. *Major etiam est causa violentiæ et possessionis, quam causa proprietatis.*

Hinc Callistratus. Si de vi et possessione quæratur; prius cognoscendum de vi, quam de proprietate rei, Divus Hadrianus ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ [*id est, Communi seu Reipublicæ Thessalorum*] Græce rescripsit. *l.* 37. *ff. de Judic.* CALLISTRAT. LIB. 5. COGNITION.

Pariter Marcianus. Si de vi, et possessione vel dominio quæratur; ante cognoscendum de vi quam de proprietate rei, Divus Pius ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ [*id est, Universitati Thessalorum*] Græce rescripsit. Sed et decrevit ut prius de vi quæratur, quam de jure dominii sive possessionis. *l.* 5. § 1. *ff. Ad L. Jul. de vi publica.* MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

XVI. *Major etiam intelligitur causa famæ et existimationis, causis pecuniariis.*

Hinc Ulpianus. Si in duabus actionibus, alibi summa major, alibi infamia est; præponenda est causa existimationis. Ubi autem æquiparant famosa judicia, etsi summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt. *l.* 104. *ff. de Reg. Juris.* ULP. LIB. 2. AD ED.

Hinc etiam est quod causa criminalis major intelligitur, et prius judicanda quam civilis. Quapropter ita rescribit Constantinus: Quoniam civili disceptatione intermissa sæpe fit ut prius de crimine judicetur, quod utpote majus merito minori præfertur; ex quo criminalis quæstio quocumque modo cessaverit, oportet civilem causam velut ex integro in judicium deductam distingui: ut finis criminalis negotii ex eo die quo inter partes fuerit lata Sententia, initium civili quæstioni tribuat. *l.* 4. *Cod. de Ordine judicior.*

XVII. *Denique causæ circa personæ statum, cæteras in ordine judiciorum antecedere debent.*

Hinc de quæstione generis ita rescribit Antoninus: Si quæstio tibi generis ab his quos fratres patrueles esse dicis, non fiat; adito Præside provinciæ, et accepto Familiæ erciscundæ judicio experire. Quod si de ea re quæstio erit; prius de nativitatis veritate secundum Juris formam quæri, idem Vir Clarissimus curæ habebit. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

De causa autem liberali, ita Diocletianus et Maximianus. Cum status quæstionem tibi moveri, et te debita velle petere commemores, ordinarium est, prius solemnibus interpositis (si hoc Juris admiserit ratio) causam liberalem apud Præsidem provinciæ decidi; ut, si liber fueris, vel servus non esse, pronuntiatus; tunc tibi jure debita restitui, debeat: cum hoc incerto, utrumne tibi libero constituto, an domino tuo (si servum te Sententia declaraverit) debeatur, ad solutionem debitorem tuum urgeri non oporteat. *l.* 5. *Cod. de Ordine cognition.*

Idem rescribunt. Si res tuas raptas vel amotas esse dicis, ab his quos servos tuos esse contendis; hique in libertatem proclamaverint; causa liberalis prius adversus eos, et tunc damni dati rerumque amotarum lis apud Præsidem provinciæ contestanda est: ut, si quidem liberi vel servi non esse pronuntientur, tunc demum damni dati et amotarum rerum procedere possit, adhibita probatione, condemnatio; si vero secus, quæstio rerum amotarum evanescat. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

Uno tamen casu, causam liberalem præcedit causa hereditatis; scilicet si libertas petatur ex testamento de cujus viribus quæstio est. Cum enim ex viribus testamenti pendeat libertas; hoc casu sustinetur liberalis causa, donec de quæstione testamenti judicatum sit. De qua re supra vidimus lib. 5. *Tit.* de Hered. petit. *Sect.* 2.

XVIII. *Extra hunc casum, liberale judicium cætera antecedere debet; nec solum antecedit civilia, sed et criminalia.*

Hinc si accusator patiatur controversiam status, prius illa judicanda erit quam instituatur accusatio. Ita enim Alexander. Cum et ipse confessus es, status te controversiam pati; qua ratione postulas, priusquam de conditione constaret tua, accusandi tibi tribui potestatem contra eum qui

(1) *Præjudicium* hic dicitur a PRÆ et JUDICIUM. Igitur *Præjudicium fundo non fieri partive ejus*, nihil aliud est quam non peragi judicium *Communi dividundo* partis fundi, aut *Condictionis fructuum* totius fundi, priusquam de ipsa proprietate vel totius fundi vel partis judicatum est.

(2) Id est, quæstioni de proprietate prædii cui viam deberi contendis; cum prius constare debeat, hoc prædium tuum esse.

te servum esse contendit? Cum igitur (sicut allegas) statu tui generis fretus es; juxta Jus ordinarium, Præsidem pete: qui cognita prius liberali causa, ex eventu judicii, quid de crimine statuere debeat, non dubitabit. *l.* 1. *Cod. de Ordine cognit.*

Quod si is qui accusatur, similem status quæstionem patiatur; pariter differenda erit accusatio. Ita enim rescribit idem Alexander. Si crimen aliquod inferatur ei quem ingenuum esse dicis; ante liberalis causa suo ordine agi debet, cognitionem suam Præside præbente: quoniam necesse est ante sciri, si delictum probatum fuerit, utrum ut in liberam et ingenuam, an ut in ancillam constitui oporteat judicium. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

XIX. *Vidimus utra ex pluribus causis major videri debeat, utra quasi minor per Exceptionem Præjudicialem sustinenda sit.*

Tandiu demum autem sustinebitur, quandiu major non est decisa. Hinc V. G. Si post litem de hereditate contestatam (1), res singulæ petantur; placet non obstare Exceptionem, Quod Præjudicium hereditati non fiat. Futuri enim judicii non facti (2) nomine, hujusmodi Exceptiones comparatæ sunt. *l.* 13. Julian. lib. 50. digest.

XX. *Observandum superest, sustineri quidem quæstionem bonorum, donec de crimine judicatum fuerit; quum utraque quæstio principaliter movetur. Verum* Quum civili disceptationi principaliter motæ, quæstio criminis incidit; vel criminis prius instituto civilis causa adjungitur: potest judex eodem tempore utramque disceptationem sua sententia dirimere. *l.* 3. *Cod. de Ordine judic.* Valerian. et Gallien.

Idem dic de quæstione status, quæ alteri causæ incideret. Et quidem de ea incidenti quæstione is etiam judex cognoscet, qui competens non esset si principaliter moveretur.

Hinc Severus et Antoninus. Adite Præsidem (3) provinciæ; et ruptum esse testamentum Fabii, præsentis agnatione filii docete. Neque enim impedit notionem ejus, quod status quæstio in cognitione vertitur; etsi super status causa cognoscere non possit. Pertinet enim ad officium judicis qui de hereditate cognoscit, universam incidentem quæstionem quæ in judicium devocatur, examinare; quoniam non de ea, sed de hereditate pronunciat. *l.* 1. *Cod d. tit.*

Hinc etiam, quum servus a domino heres institutus hereditatem petit, rescribit Alexander: Si de hereditate et libertate controversia est, prius agi causa libertatis debet. Sed si de hereditate agetur; ordinanda prius quidem est causa libertatis: sed sufficit ei qui libertate nititur, ad victoriam de hereditate, secundum eum esse pronuntiatum. *l.* 2. *Cod. de Ordine cognit.*

(1) *Et Sententia finitam:* ut recte Accursius et Cujacius intelligunt. Imo probabile est hanc vocem *contestatam*, Glossema esse quod in textum irrepsit et expungendum est.

(2) Id est, *finiti*, ut multis probat Cujacius Observ. IX. 20.

(3) Legendum est, *Præsidis provinciæ delegatum;* ut constat ex verbis quæ sequuntur; *Etsi super status causa cognoscere non possit.* Nec enim dubium est ipsum Præsidem de causa liberali cognoscere: regulariter autem delegatus non potest.

TITULUS II.

DE EXCEPTIONE REI JUDICATÆ.

Postquam *actum est de Exceptionibus in genere; hic et in Titulis sequentibus proponuntur nonnullæ singulares Exceptionum species.*

I. *Primo loco occurrit* Exceptio Rei Judicatæ: *de qua ita Paulus.* Singulis controversiis singulas actiones, unumque Judicati finem sufficere, probabili ratione placuit (1); ne aliter modus litium multiplicatus, summam atque inexplicabilem faciat difficultatem; maxime si diversa pronuntiarentur. Parere ergo Exceptionem Rei Judicatæ frequens est. *l.* 6. Paul. lib. 70. ad Ed.

Ut Exceptionem, ita et replicationem parit Res Judicata. Hinc V. G. Si quis rem a non domino emerit, mox petente domino absolutus sit; deinde possessionem amiserit, et a domino petierit (2): adversus Exceptionem Si non ejus (3) sit res, replicatione hac adjuvabitur At si Res Judicata non sit. *l.* 24. Julian. lib. 9. digest.

(1) Id est, Quælibet controversia actione unica peragitur; et cuilibet actioni unus finis, nempe *Judicatum.* Quo peracto, nullus amplius alteri de eadem re actioni locus est.

(2) Actione *Publiciana.*

(3) Quæ exceptio opponitur adversus Publicianam: supra lib. 6. Tit. *de Public. act.* N. 19.

II. Quum quæritur, hæc Exceptio noceat necne; inspiciendum est, an idem corpus sit (*l.* 12. PAUL. LIB. 70. AD ED.); quantitas eadem, idem jus (*l.* 13. ULPIAN. LIB. 75. AD ED.); et an eadem causa petendi, et eadem conditio personarum. Quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. *l.* 14. PAUL. LIB. 70. AD ED.

Consonat quod ait Neratius. Quum de hoc, an eadem res est, quæritur; hæc spectanda sunt: personæ, id ipsum de quo agitur, causa proxima actionis. Nec jam interest qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset (1): perinde ac si quis, posteaquam contra eum Judicatum esset, nova instrumenta causæ suæ reperisset. *l.* 27. NERATIUS LIB. 7. MEMBRAN.

De his tribus quæ requiruntur ut huic Exceptioni locus sit; scilicet ut idem petatur, ut eadem sit causa petendi, et ut inter easdem personas lis renovetur; sigillatim agemus. Videbimus deinde, an requiratur quoque eodem actionis genere aliquem experiri, et in priori actione allegasse eum omnia quæ ad tuitionem causæ necessaria erant. Quærendum supererit, an ea Exceptione uti possit non solum victor, sed etiam victus.

§ 1. *Oportere ut idem sit quod petitur.*

III. *Huic igitur Exceptioni locus non est, si quid diversum ab eo quod jam petitum est petatur; quamvis eadem actione.*

Hinc Antoninus: Licet, judice accepto, cum tutore tuo egisti; ipso tamen Jure, actio Tutelæ sublata non est. Ideo si rursus eum judicem petieris; contra utilem Exceptionem Rei Judicatæ, si de specie de qua agis in judicio priore tractatum non esse allegas, non inutiliter replicatione Doli mali uteris. *l.* 2. *Cod. de Judiciis.*

IV. *Quando autem idem corpus, eadem quantitas, idem jus videtur peti?* IDEM CORPUS in hac Exceptione, non utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adjectione diminutioneve facta; sed pinguius, pro communi utilitate accipitur. *l.* 14. ¶ *idem corpus.* PAUL. LIB. 70. AD ED.

Hinc si petiero gregem; et vel aucto vel minuto numero gregis, iterum eumdem gregem petam: obstabit mihi Exceptio. *l.* 21. § 1. POMPON. LIB. 31. AD SABIN.

V. *Videtur etiam idem peti, etsi pars duntaxat ejus quod petitum fuerat petatur.*

V. G. Sed et si speciale corpus ex grege petam; si adfuit in eo grege, puto obstaturam Exceptionem. *d. l.* 21. § 1. ¶ *sed et.*

Enimvero Si quis, quum totum petisset, partem petat; Exceptio Rei Judicatæ nocet: nam PARS IN TOTO EST. Eadem enim res accipitur, et si pars petatur ejus quod totum petitum est. Nec interest, utrum in corpore (2) hoc quæratur, an in quantitate (3), vel in jure (4). Proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat, vel pro diviso, vel pro indiviso; dicendum erit Exceptionem obstare. Proinde etsi proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo quem petii, obstabit exceptio. *l.* 7. ULP. LIB. 75. AD ED.

Item si quis fundum petierit, mox arbores excisas ex eo fundo petat; aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat. Item si navem petiero, postea singulas tabulas vindicem. *d. l.* 7. ¶ *item si.*

Simili ratione: Item si fundo petito, postea insula quæ e regione ejus in flumine nata erit, petatur Exceptio obstatura (5) est. *l.* 26. § 1. AFRICAN. LIB. 9. QUÆST.

Huc pertinet Juris Regula: IN TOTO et pars continetur. *l.* 113. *ff. de Reg. Jur.* GAIUS LIB. 3. AD ED. PROVINC.

Quod tamen hic dicitur de tignis domus, tabulis navis, capitibus gregis, ita limitandum est, si tanquam partes ejus rei quæ petita fuit petantur. Alioquin recte peti possunt. Unde Ulpianus: Sed in cæmentis et tignis diversum est. Nam is qui insulam (6) petit, si cæmenta vel tigna vel quid aliud suum petat, in ea conditione est ut videatur aliud petere. Etenim cujus insula est, non utique et cæmenta sunt. Denique ea quæ juncta sunt ædibus alienis, separata dominus vindicare potest. *sup. d. l.* 7. § 2.

VI. *Ususfructus etiam, non quatenus servitus est in re aliena, sed quatenus proprietati cohæret, videtur pars rei. Unde* Si fundum meum esse petiero (7); deinde usumfructum ejusdem fundi pe-

(1) Id est, si hæc tria quæ diximus concurrant, nimirum eædem personæ, res de qua agitur, et causa actionis; de cætero nihil *jam interest qua ratione quis eam causam actionis sibi competere* existimaverit; id est, qua ratione res sua esset, adeoque causa actionis *Rei vindicationis* sibi competeret. V. G. in priori judicio rem suam esse existimavit ex causa emptionis; et cum non probaret se eam emisse, succubuit. Quum tamen sua esset; non quidem ex causa emptionis, sed puta ex causa dotis; hoc jam intendit et probare paratus est: non ideo minus summovebitur Exceptione. *Perinde ac si quis, etc.*

(2) Ut quum quis in petitione fundi victus, postea ejusdem fundi aliqua jugera petit.

(3) Si V. G. is qui petit decem ex stipulatione et victus est, ex eadem stipulatione petat quinque.

(4) Puta is qui petiit jus pascendi gregis mille ovium in saltu alieno, postea petit jus sibi esse pascendi centum oves.

(5) Insula enim cum ei fundo accedat (ut vid. Instit. Tit. *de Rer. divis.*) est pars hujus fundi

(6) Domum.

(7) Et victus sim.

tam, qui ex illa causa ex qua fundus meus erat (1) meus sit : Exceptio mihi obstabit; quia qui fundum habet, usumfructum suum (2) vindicare non potest.

Sed si usumfructum (3) cum meus esset, vindicavi; deinde proprietatem nanctus, iterum de usufructu (4) experiar; potest dici alia res esse : quoniam, postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior ususfructus, et jure proprietatis quasi ex nova causa rursus meus esse cœpit. *l.* 21. § 3. POMPON. LIB. 31. AD SABIN.

VII. *Dicimus idem videri peti; quum is qui totam rem petierat, partem hujus rei petit.* Idem erit probandum et si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur : nam nocebit Exceptio. *l.* 7. § *idem erit.* ULP. LIB. 75. AD ED.

Hinc Si Stichum et Pamphilum tuos esse petieris, et absoluto adversario Stichum tuum esse petas ab eodem; Exceptionem obstare tibi constat. *l.* 21. § 2. POMPON. LIB. 31. AD SABIN.

VIII. Si ancillam prægnantem (5) petiero; et post litem contestatam conceperit et pepererit, mox partum ejus petam; utrum idem petere videor, an aliud, magnæ quæstionis est? Et quidem ita definiri potest, Toties eamdem rem agi, quoties apud judicem posteriorem id quæritur quod apud priorem quæsitum est. In his igitur fere omnibus, Exceptio nocet. *l.* 7. § 1. ULP. LIB. 75. AD ED.

De fructibus eadem quæstio est, et de partu : hæc enim nondum erant in rebus humanis; sed ex ea re sunt quæ petita est. Magisque est, ut ista Exceptio non (6) noceat.

Plane si in restitutionem vel fructus vel etiam partus venerunt, æstimatique sunt; consequens erit dicere, Exceptionem (7) objiciendam. *d. l.* 7. § 3.

IX. *Non videtur idem petere, qui postquam jus servitutis in aliqua re petiit, ipsam rem postea petit. V. G.* Sed si ante viam, deinde fundum Titianum petat; quia et diversa corpora sunt, et causæ restitutionum dispares, non nocebit (8) Exceptio. *l.* 17. *ff. de Except. et præscript.* PAUL. LIB. 70. AD ED.

Non videtur etiam idem petere, qui postquam servitutem petiit, alteram speciem servitutis petit : quamvis altera alteram eminenter contineat.

Hinc Si quis iter petierit, deinde actum petat; puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum, aliud nunc : atque ideo Exceptionem Rei Judicatæ cessare. *l.* 11. § 6. ULP. LIB. 75. AD ED.

Contra erit; si eadem servitutis species petatur, quamvis gravior. Hinc Africanus. Egi tecum, JUS MIHI ESSE ædes meas usque ad decem pedes altius tollere; post ago, JUS MIHI ESSE usque ad viginti pedes altius tollere : Exceptio Rei Judicatæ procul dubio obstabit.

Sed et si rursus ita agam, JUS MIHI ESSE altius ad alios decem pedes tollere; obstabit Exceptio : cum aliter superior pars jure haberi non possit, quam si inferior quoque jure habeatur. *l.* 26. AFRICAN. LIB. 9. QUÆST.

X. *Illud patet quod* Si quis Interdicto egerit de possessione, postea in rem agens non repellitur per Exceptionem; quoniam in Interdicto possessio, in actione proprietas vertitur. *l.* 14. § 3. PAUL. LIB. 70. AD ED.

Item si in judicio actum sit, usuræque solæ petitæ sint; non est verendum, ne noceat Rei Judicatæ Exceptio circa sortis petitionem. QUIA ENIM NON COMPETIT, NEC OPPOSITA NOCET. Eadem erunt, et si quis ex bonæ fidei judicio velit usuras tantum persequi (9) : nam nihilominus futuri temporis cedunt usuræ (10). Quandiu enim manet contractus bonæ fidei, current usuræ. *l.* 23. ULP. LIB. 3. DISPUTAT.

Multo magis Si ex testamento actum sit cum

(1) Vulgo distinguuntur duæ species ususfructus : *Formalis*, qui a proprietate separatus est; et is quem *Causalem* vocant interpretes, qui domino seu proprietati cohæreat. De hoc usufructu, qui nempe nihil aliud est quam jus quod habet dominus fruendi re sua, jure sui dominii, non jure servitutis, agi in hac prima parte legis, recte Glossa et Bartholus observant. Si igitur hunc *Usumfructum* Causalem *petam*, actione scilicet Negatoria; dum intendo rei meæ usumfructum meum esse, servitutemque ususfructus non deberi in meo fundo; et hoc intendam ex eadem causa, et adversus eumdem ipsum adversus quem hunc eumdem fundum *ex illa causa* vindicando victus fueram : *Exceptio mihi obstabit.*

(2) Alium quam causalem, qui proprietati cohæret, et ab ipso fundo non distinguitur. Adeoque si quis, posteaquam fundum petiit, talem usumfructum petit; videtur eamdem rem petere.

(3) Formalem.

(4) Causali.

(5) Id est, quam dicebam prægnantem, quum tamen nondum esset.

(6) Ita fere apud omnes. Gothofredus tamen probat sententiam eorum qui putant hanc negationem redundare. Ratio dubitandi ut idem peti videretur, hæc erat; quod *hæc nondum erant in rebus humanis* : ratio decidendi, quod *Ex ea re sunt quæ petita est;* ita ut nocere debeat Exceptio. Et quidem ita certe obtinet, juxta sententiam Gothofredi, si partus ex eadem causa petatur ex qua petita est mater.

(7) Jam convertit casum. Qui petebam rem, obtinui : iterum peto partum aut fructus. Is qui fructuum et partus nomine condemnatus est, Exceptionem hanc objiciet ne iterum condemnetur. Hic nota casum, quo victus hanc exceptionem opponit.

(8) *Rei judicatæ* scilicet. Et ita Cujacius ad h. l. itemque Observ. V. 37. ubi observat hanc legem de *Rei judicatæ* Exceptione agere, et male a Triboniano subjunctam fuisse legi 16. ejusd. Tit. quæ est de Exceptione *Præjudiciali*.

(9) Et ideo repellatur. Usuræ enim in bonæ fidei judiciis non petuntur per se, seu per actionem; sed officio judicis veniunt, dum super re principali cognoscit.

(10) Hinc Bartholus statuit, rem super usuris judicatam ex eo quod inepte fuissent petitæ, non nocere si postea apte petantur.

obtinuerit. *l.* 47. *ff. de Hered. petit.* Modestin. lib. 8. respons.

Similiter rescribunt Severus et *Antoninus* : Hereditas materteræ petita, non infringit alterius hereditatis petitionem, quæ venit ex alia successione (1).

Sed etsi (2) quæstionis titulus prior, inofficiosi testamenti causam habuisset; Judicatæ Rei Præscriptio non obstaret eamdem hereditatem ex alia causa vindicanti. *l.* 3. *Cod. de Petit. hered.*

XIV. *Sed et quum in priore judicio quis non expressit causam ex qua rem peteret; ita demum in posteriori judicio hac Exceptione summovebitur, nisi de novo emerserit causa ex qua petat. Nec enim in prius judicium deducta fuisse videri potest ea causa quæ nondum existebat.*

Hinc is Qui, quum partem ususfructus haberet, totum petit, si postea partem accrescentem petat, non summovetur Exceptione: quia (3) ususfructus, non portioni, sed homini accrescit. *l.* 14. § 1. Paul. lib. 70. ad Ed.

Similiter Si is qui heres non erat, hereditatem petierit; et postea heres factus eamdem hereditatem petet: Exceptione Rei Judicatæ non summovebitur. *l.* 25. Julian. lib. 51. digest.

Hinc Ulpianus : Eamdem causam facit origo petitionis. Cæterum si forte petiero fundum vel hominem; mox alia causa nova post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat; non me repellet ista Exceptio : nisi forte intermissum dominium in medio tempore, redit quodam postliminio. Quid enim si homo quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus; hic Exceptione summovebor, quia eadem res esse (4) intelligitur. At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit Exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore acquisito (5) dominio petam; mox existente conditione legati, rursus petam : potem Exceptionem non obstare. Alia enim causa fuit prioris dominii, hæc nova nunc accessit. *l.* 11. § 4. Ulp. lib. 75. ad Ed.

Itaque acquisitum quidem postea dominium, aliam causam facit; mutata autem opinio petitoris non facit. Ut puta, opinabatur ex causa hereditaria se dominium habere; mutavit opinionem, et cœpit putare ex causa donationis : hæc res non parit petitionem novam. Nam qualecumque et undecumque dominium acquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit. *d. l.* 11. § 5.

XV. *Hæc porro regula, Exceptionem cessare quum ex causa quæ de novo emersit agitur, generalis est; nec ad solas actiones* In rem *pertinet.*

Hinc et circa actionem Ad Exhibendum, *ita Paulus.* Sæpius Ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam Exceptionem Julianus ait. Novam autem causam intervenire; si is qui vindicandi gratia egisset, post acceptum judicium eam ab aliquo accepit : et ideo Exceptionem ei non officere. Item si ei, qui Furti acturus Ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. Denique si quis optandi gratia Ad exhibendum egisset; et post litem contestatam, alterius testamento optio data sit : Ad exhibendum agere potest. *l.* 12. § 2. *ff. Ad exhibend.* Paul. lib. 26. ad Ed.

XVI. *Quemadmodum non obstat Res Judicata quum nova causa emersit in persona actoris, ex qua iterum ageret; ita nec obstat quum ex persona rei qui absolutus est, nova causa emersit propter quam possit conveniri.*

Exemplum affert Ulpianus. Si a te hereditatem petam, quum nihil possideres; deinde ubi cœperis aliquid possidere, hereditatem petam : an noceat Exceptio ista? Et putem, sive fuit judicatum hereditatem meam esse; sive adversarius, quia nihil possidebat, absolutus est; non nocere exceptionem. *l.* 9. Ulp. lib. 75. ad Ed.

Similiter Gaius. Si rem meam a te petiero; tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris sine dolo malo te desiisse possidere; deinde postea cœperis possidere, et ego a te petam : non nocebit mihi Exceptio Rei Judicatæ. *l.* 17. Gaius lib. 30. ad Ed. provinc.

Similiter Si quis Ad Exhibendum egerit; deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat; et dominus iterum agat, nacto eo possessionem : Rei Judicatæ Exceptio locum non habebit, quia alia res est. *l.* 18. Ulp. lib. 80. ad Ed.

Hinc etiam est quod Is qui semel De peculio egit, rursus aucto peculio, de residuo debiti agere potest. *l.* 30. § 4. *ff. de Pecul.* Ulp. lib. 29. ad Ed.

(1) Finge : petii ex mea persona hereditatem materteræ meæ; et cum non ad me nec ad possessorem pertineret, sed ad Titium, succubui. Postea eamdem hereditatem peto ab eodem, sed non jam ex persona mea, sed ex persona Titii cui heres extiti : Non obstabit res judicata; quia hæc petitio venit *ex alia successione.* Jam enim non peto quasi ipsa successerim materteræ meæ; sed quasi successerim Titio qui ei successerit.

(2) *Sed etsi* non ex alia successione petam; etsi adhuc ex mea persona petam : si in prima petitione expressi causam ex qua peterem, puta quod *inofficiosum testamentum* dicerem ex quo scriptus heres esset possessor; et succubui, quia hæc querela cognatis non competit : adhuc possum ex alia causa petere, puta quod non jure factum sit testamentum

(3) Ideo non summovetur exceptione; quia hanc partem adeptus est ex nova causa quæ post prius judicium emersit, scilicet ex jure accrescendi. Hæc autem pars ipsi accrevit, quamvis jam nullam ususfructus portionem haberet, utpote qui priore judicio ea parte excidisset : *quia* (inquit) *ususfructus non portioni, sed personæ* collegatarii *accrescit*; etiamsi collegatarius superstes suam portionem amiserit. In qua re ususfructus, circa jus accrescendi, a proprietate differt : ut vid. supra lib. 7. Tit. *de Usufr. accresc.* N. 60.

(4) Magis enim captivitas jus dominii mei intermisit, quam novum dominium mihi acquisitum videtur.

(5) Puta quia interim ex ea causa emptionis mihi a domino tradita est; et postea, cum possessione excidissem, eam petii, et succubui,

XVII. *Quod si non tam nova causa agendi emersit, quam cessavit causa propter quam quis ab actione repulsus est; restituetur ei per in integrum restitutionem actio.*

Hoc videre est in specie sequenti. Qui (1) cum herede ejus egit qui filium præterierat, et Exceptione summotus est AC SI NON IN EA CAUSA SINT TABULÆ TESTAMENTI, UT CONTRA EAS BONORUM POSSESSIO DARI POSSIT; omittente emancipato filio bonorum possessionem, non inique restituetur ut agat cum herede (2). Et ita Julianus libro quarto Digestorum scripsit. *l.* 2. ULP. LIB. 13. AD ED.

En ipsa Juliani verba. Qui cum herede egit, Exceptione summotus est AC SI NON IN EA CAUSA TABULÆ TESTAMENTI SINT, UT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORUM POSSESSIO DARI POSSIT. Emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor restitui sibi actionem adversus scriptum heredem. Nam quandiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est. *l.* 15. *ff. de Oblig. et act.* JULIAN. LIB. 4. DIGEST.

XVIII. *Denique generaliter statuendum est, aliam actionis causam esse, neque hanc Exceptionem competere; quum in posteriore judicio alia quæstio vertitur, quam de quo in priori judicatum fuit.*

Hoc liquebit ex specie sequenti. Habebat quis servum merci oleariæ præpositum Arelatæ, eumdem et mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuam pecuniam. Putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita (3) actione: probare non potuit mercis gratia eum accepisse. Licet consumpta (4) est actio, nec amplius agere poterit quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset præpositus; tamen Julianus utilem (5) ei actionem competere ait. *l.* 13. *ff. de Instit. act.* ULP. LIB. 28. AD ED.

Item in specie sequenti, Quæsitum est apud Labeonem: Si, quum filius viveret, tu credens eum mortuum annali actione (6) egeris; et, quia annus præterierat, Exceptione sis repulsus: an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum est? Et ait permitti debere, duntaxat De peculio, non etiam De In rem verso. Nam priore judicio, De in rem verso recte actum (7) est; quia annua exceptio, ad peculium, non ad In rem versum pertinet. *l.* 1. § 10. *ff. Quando de pecul. act.* ULP. LIB. 29. AD ED.

Quod statuimus, liquebit etiam ex specie sequenti. Si inter me et te controversia de hereditate sit, et quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego; nihil vetat et me a te, et invicem te a me hereditatem petere. Quod si post Rem Judicatam a me petere cœperis; interest, utrum meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contra. Si meam esse, nocebit tibi Rei Judicatæ Exceptio: quia eo ipso quo meam esse pronuntiatum est, ex diverso pronuntiatum videtur tuam non esse. Si vero meam non esse, nihil de tuo jure judicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse, nec tua. *l.* 15. GAIUS LIB. 30. AD ED. PROVINC.

Evidenter enim iniquissimum est, proficere Rei Judicatæ Exceptionem ei contra quem judicatum est. *l.* 16. JULIAN. LIB. 51. DIGEST.

Simili ratione nititur quod definitur in specie sequenti, quam Paulus refert ita sibi propositam. « Latinus-Largus: Quum de hereditate inter Mævium ad quem pertinebat, et Titium qui controversiam moverat, transigeretur; traditio » rerum hereditariarum Mævio heredi, a Titio » facta est. In qua traditione etiam fundum ei » suum proprium, quem ante multos annos avo » ejusdem Mævii heredis obligaverat, quemquo » alii postea in obligationem deduxerat, ex causa » pacti tradidit. His gestis posterior Titii creditor » jus suum persecutus (8) est, et obtinuit (9): post» hoc judicium Mævius heres reperit in rebus avitis » chirographum ejusdem Titii, ante multos annos » conscriptum; per quod apparuit eum fundum » qui in causam transactionis venerat, etiam avo » suo ab eodem Titio fuisse obligatum. Cum ergo » constet, prius avo Mævii heredis in obligationem » eumdem fundum datum, de quo Mævius superatus est; quæro an jus avi sui, quod tunc quum » de eodem fundo ageretur ignorabat, nulla Exceptione opposita, exsequi possit? » Respondi, Si de proprietate fundi litigatur, et secundum actorem pronuntiatum fuisse diceremus; petenti ei qui in priore judicio victus est, obstaturam Rei Judicatæ Exceptionem: quoniam de ejus quoquo

(1) Creditor hereditarius.

(2) Nam ex hac causa summotus est, quod testamentum in ea causa esset ut contra illud Bonorum possessio peti possit. Hæc autem causa postea cessavit, filio omittente hanc possessionem.

(3) *Proposita* ad hoc, nempe ad negotium mercium, *actione Institoria*.

(4) Id est, licet prima facie videatur *consumpta actio* per Exceptionem Rei Judicatæ; quia absolutus fuit dominus *Institoria* actione, ex illo contractu mutui ex quo iterum agitur.

(5) *Utilis* actio *Institoria* datur ex contractu ejus qui mutuis pecuniis accipiendis præpositus est. Nec eliditur per Exceptionem: quia in priori judicio alia quæstio versa est, scilicet an in merces olearias accepisset; hic autem tantum quæritur, an in mutuum.

(6) *De peculio*: de qua supra lib. 15. Tit. *Quando actio De Pecul. annal.*

(7) Circa id quod *In rem versum* dicitur, quæstio prioris judicii non hæc fuit an annus præterierit necne; siquidem De in rem verso, in perpetuum actio licet post mortem filii competit. Igitur hæc quæstio duntaxat esse potuit, an fuerit versum necne: non potest igitur hæc quæstio renovari in posteriore judicio quo creditor agit.

(8) Adversus Mævium ejus fundi possessorem.

(9) Nec enim excepit Mævius de priore pignore quod ignorabat.

jure quæsitum videtur, quum actor petitionem (1) implet. Quod si possessor absolutus, amissa possessione eamdem ab eodem qui prius non obtinuit, peteret; non obesset ei Exceptio: nihil enim in suo judicio de jure ejus statutum (2) videretur. Cum autem (3) Pignoratitia actum est adversus priorem creditorem; potest fieri, ut de jure possessoris non sit quæsitum: quia non, ut in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probavit sibi teneri. Et probabilius dicitur, non obstare Exceptionem: quoniam de jure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. (In proposita autem quæstione magis me (4) illud movet, numquid pignoris jus extinctum sit dominio acquisito (5)? neque enim potest pignus perseverare, domino constituto creditore. Actio tamen pignoratitia competit: verum est enim, et pignori datum, et satisfactum (6) non esse.) Quare puto non obstare (7) Rei Judicatæ Exceptionem. *l.* 30. § 1. PAUL. LIB. 14. QUÆST.

Secus esset; si in priori judicio excepisset Mævius, rem avo suo prius obligatam esse.

Ita docet Marcellus. Quidam Duobus, diversis temporibus, eamdem rem pignori dedit: egit posterior cum priore, Pignoratitia, et obtinuit; mox ille agere simili actione instituit. Quæsitum est an Exceptio Rei Judicatæ obstaret? Si opposuerat exceptionem rei sibi ante pignoratæ, et nihil aliud novum et validum adjecerit; sine dubio obstabit. Eamdem enim quæstionem revocat in judicium. *l.* 19. MARCELL. LIB. 19. DIGEST.

§ 3. *Oportet ut inter easdem personas lis renovetur.*

XIX. *Exceptionem Rei Judicatæ ita competere si inter easdem personas lis renovetur, patet ex sequenti Rescripto Antonini.* Pro portione tua quam domum ad te pertinere dicis, si judicatum non est, actionem dirigere potes. Nam Exceptio Rei Judicatæ, ei demum obstat, vel successoribus ejus, inter quos cognitum super ea re et pronuntiatum est. *l.* 2. *Cod. de Exceptionib.*

Hinc Ulpianus. Cum Res inter alios Judicatæ nullum aliis præjudicium faciant; ex eo testamento ubi libertas data est vel legatum (8), agi potest; licet ruptum, vel irritum, aut non justum dicatur testamentum. Nec si separatus (9) fuerit legatarius, præjudicium libertati fit. *l.* 1. ULP. LIB. 2. AD ED.

Item Papinianus: Plures ejusdem pecuniæ credendendæ mandatores, si unus judicio eligatur, absolutione quoque secuta non liberantur; sed omnes liberantur pecunia soluta. *l.* 52. § 3. *ff. de Fidejuss. et mand.* PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Hinc etiam: Si cum uno herede DEPOSITI actum sit, tamen et cum cæteris heredibus recte agetur; nec Exceptio Rei Judicatæ eis proderit. Nam etsi eadem quæstio in omnibus judiciis vertitur; tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. *l.* 22. PAUL. LIB. 31. AD ED.

Etsi autem regulariter Res cum uno ex heredibus Judicata coheredi objici non possit; aliquid tamen singulare circa libertatem observat Ulpianus. Ita ille: Judicatæ quidem Rei præscriptio (10) coheredi qui non litigavit, obstare non potest (11); nec in (12) servitutem videtur peti post rem pro libertate judicatam, nondum ex causa fideicommissi manumissus. Sed Prætoris oportet (13) in ea re Sententiam servari, quam pro parte victi præstare non potest. Nam (14) et quum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus

(1) In REI VINDICATIONIS *judicio, quum* ACTOR *petitionem suam implet*, et pronuntiatur rem actoris esse; videtur etiam pronuntiatum de jure REI qui victus est; scilicet rem illius non esse. Si enim res actoris est, necessario sequitur non esse rei; cum non possit esse duorum in solidum.

(2) In eodem judicio REI VINDICATIONIS, quum reus absolvitur, de jure ejus nihil judicatur: non enim judicatur rem ejus esse; sed hoc tantum, rem petitoris non esse. Igitur si amissa postea possessione, *In rem* egerit; remque suam dicat; non potest ei obesse aut prodesse res prius judicata.

(3) Jam transit ad decisionem quæstionis propositæ.

(4) Hanc ipse sibi novam quæstionem super specie proposita objicit Jurisconsultus, de qua nihil in consultatione, et de qua tamen majus (inquit) dubium moveri potest.

(5) Per confusionem. Nam res sua nemini pignori esse potest. Hæc ratio dubitandi, ut videatur in hac specie actio non competere.

(6) Hæc ratio decidendi. Ad rationem autem dubitandi, respondendum per hanc regulam Juris: *Non est novum ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent; licet ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt.* l. 85. § 1. ff. *de Reg. jur.*

(7) In specie superius exposita.

(8) Ita Haloander. Florentin. *legato.*

(9) Id est, etsi quis legatum petens, ideo victus sit quod judicatum fuerit, testamentum aut injustum aut ruptum esse; non tamen alter libertatem aut aliud legatum ex illo testamento sibi vindicans, Exceptione *Rei Judicatæ* repellitur. Nec enim opponi potest, nisi quum inter easdem personas lis renovatur.

(10) In specie hujus legis testator reliquit duos heredes, a quibus servus libertatem sibi per fideicommissum relictam dicit. Adversus unum egit servus, et obtinuit: nondum tamen ex causa fideicommissi manumissus est. Quæritur an alter heres possit hunc servum sibi jure hereditario vindicare, et an noceat ipsi Res cum ipsius coherede Judicata? Papinianus primum allegat rationes dubitandi.

(11) Hæc prima ratio dubitandi.

(12) Hæc altera ratio dubitandi.

(13) Neglectis rationibus dubitandi quas præmisit, decidit in contrarium quæstionem; hac ratione quod Prætoris Sententia, qua adversus unum ex heredibus præstandam esse libertatem Judicatum est, debet servari et executioni mandari. Non potest autem pro sola parte ejus qui victus est, hæc Sententia servari; cum libertas pro parte præstari non possit. Debet igitur ab utroque herede præstari libertas.

(14) Decisionem suam exemplo confirmat.

separatim agentibus alter obtinuit (1); libertates competere placuit. Ita tamen, ut officio judicis, indemnitati victoris futurique manumissoris consulatur (2). *l.* 29. PAPINIAN. LIB. 11. RESPONS.

XX. *Jam videndum quando inter easdem personas lis renovari videatur.*

Hac in re observandum est, dominum litis, et eum qui ipsius nomine rem in judicium deducere potest, pro eadem persona haberi.

Hinc Ulpianus. Rei Judicatæ Exceptio, tacite continere videtur omnes personas quæ rem in judicium deducere solent. *l.* 4. ULP. LIB. 72. AD ED.

Idem ait. Hoc Jure utimur; ut, ex parte actoris, in Exceptione Rei Judicatæ, hæ personæ continerentur quæ rem in judicium deducunt: inter hos erunt procurator cui mandatum est, tutor, curator furiosi vel pupilli, actor municipum. Ex persona autem rei, etiam defensor numerabitur: quia adversus defensorem, qui agit (3) litem in judicium deducit. *l.* 11. § 7. IDEM LIB. 75. AD ED.

Contra, si is qui rem in judicium non deduxit eo quod mandatum non haberet, idem postea cum mandato agat; diversæ personæ videbuntur, aut saltem diversa res.

Ita enim Julianus. Si te negotiis meis obtuleris, et fundum nomine meo petieris; deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi ut ex integro eumdem fundum peteres: Exceptio Rei Judicatæ non obstabit. Alia enim res facta est, interveniente mandatu (4). Idem est; si non in rem, sed in personam actum fuerit. *l.* 25. § 2. JULIAN. LIB. 51. DIGEST.

XXI. *Hactenus de procuratoribus, qui una cum dominis litis eademque persona esse censentur. Similiter dicendum est in Popularibus actionibus, scilicet ubi quis Populi nomine agit. Ibi enim, quamvis diversi agant, recte notat Ulpianus:* Sed si ex eadem causa sæpius agatur; cum idem factum sit, Exceptio vulgaris Rei Judicatæ opponitur. *l.* 3. *ff. de Popular. action.* ULP. LIB. 1. AD ED.

Non dissimili ratione litem publici judicii cum alio accusatore judicatam, alius accusator adversus eumdem de eodem crimine non poterit renovare; nisi priorem accusatorem prævaricationis prius accusaverit.

Hinc in specie in qua quis homicidii simul et latrocinii accusari potuit; et de homicidio tantum, a priore qui non probavit, accusatus est; ita de secundo accusatore rescribunt Diocletianus et Maximianus: Si quis homicidii crimen existimat persequendum; secundum Juris publici formam debebit eum qui in primordio homicidii postulaverit reum, neque probaverit, ideoque reus absolutus est, prævaricationis arguere. Id enim salubriter, statutis Principum parentum nostrorum; Juris que forma præscriptum est. Vel si id non putaverit agendum; ad sequens crimen, id est pastorum (5) latronumve descendere eum coges, atque id exequi judicio tuo: cum, si quidem id ab incusato appareat esse commissum, ob ultionem publicam obnoxius Legibus fiat. *l.* 11. *Cod. de Accusation.*

Quamvis autem regulariter non possit quis litem cum alio accusatore judicatam renovare; hoc tamen ex magna causa permittitur ei qui privatum dolorem exsequitur.

Hoc docet Ulpianus. Ita ille: Hisdem criminibus quibus quis liberatus est, non debet Præses pati eumdem accusari: et ita Divus Pius Salvio-Valenti rescripsit. Sed hoc, utrum ab eodem, an nec ab alio accusari possit, videndum est? Et putem, quoniam Res inter alios Judicatæ alii non præjudicant; si is qui nunc accusator extitit, suum dolorem persequatur, doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam; magna ex causa admitti eum ad accusationem debere. *l.* 7 § 2. *ff. de Accusat.* ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONSUL.

Plura vide infra lib. 48. *Tit.* de Publicis judic. *Art. penult.*

XXII. *Quasi inter easdem personas lis quoque renovata videtur, quum is experitur cujus jus pendet a jure ejus qui priore judicio expertus est.*

Hinc cum obligatio accessoria pendeat ab obligatione principali; Si pro servo meo fidejusseris, et mecum De peculio actum (6) sit; si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de Re Judicata. *l.* 21. § 4. POMP. LIB. 31. AD SABIN.

Simili ratione: Si quis hominem a filiofamilias petierit, deinde eumdem a patre petat; locum habet hæc Exceptio. *l.* 11. § 8. ULP. LIB. 75. AD EDICT.

Similiter cum jus legatariorum et cæterorum quibus aliquid testamento relictum est, pendeat a jure heredis scripti; si contra heredem scriptum, præsentem et non colludentem judicatum sit testamentum non valere, aut inofficiosum esse; Exceptio Rei Judicatæ *nocebit legatariis, et cæteris qui jus ex testamento habent: ut vid. supra ad Titulos* de Inoff. test. *N.* 36. et de Legatis *N.* 351.

XXIII. *Denique cuilibet successori Res cum auctore Judicata proderit vel nocebit.*

Hinc Item Julianus scribit: Quum ego et tu heredes Titio extitissemus; si tu partem fundi quem

(1) Alter victus est: et sic causa testamenti pro parte subsistit.

(2) Ita autem his omnibus casibus consuletur, ut pretium servi pro parte ex qua heres est recipiat. Vide supra lib. 5. Tit. *de inoff. testam.* N. 37.

(3) Actor eo casu *litem in judicium deducit*, hoc sensu; ut, si defensor fuerit absolutus, videatur ipse qui defendebatur absolutus; possitque ipsi res cum defensore judicata. Cæterum qui sine mandato defendit, si fuerit condemnatus; ipse teneatur ex causa *Judicati*, non is quem defendebat: nec hoc casu *litem in judicium deduxisse* videtur.

(4) Nam interveniente mandato, lis mea est quam nunc in judicium deducit; et quam, cum mandatum meum non haberet, in prius judicium deducere meo nomine non potuit.

(5) *Crimen* PASTORUM *latronumve* hic dicitur, eo quod Pastores latrociniis dediti esse consueverant.

(6) Et judicatum sit nihil a servo meo deberi.

totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, et victus fueris; mox eamdem partem a Sempronio emero : agenti tibi mecum Familiæ erciscundæ, Exceptio obstabit Quia Res Judicata sit inter te et venditorem meum. Nam (1) et si a te eamdem partem petiissem, et agerem Familiæ erciscundæ; obstaret Exceptio Quod Res Judicata sit inter me et te. *l.* 11. § 3. Ulp. lib. 75. ad Ed.

Similiter Exceptio Rei Judicatæ nocebit ei qui in dominium successit ejus qui judicio expertus est. *l.* 28. Papin. lib. 28. quæst.

Unde Si egero cum vicino Aquæ pluviæ arcendæ, deinde alteruter nostrum prædium vendiderit, et emptor agat, vel cum eo agatur; hæc Exceptio nocet. *sup. d. l.* 11. § 9.

Obiter nota. Sed de eo opere, quod jam erat factum quum judicium acciperetur. *d.* § 9. *ℑ. sed etc.*

XXIV. *Quod diximus Exceptionem Rei Judicatæ quæ auctori noceret, obesse ejus successori; ita obtinet, si successit postquam contra auctorem judicatum est : secus, si jam ante successerat.*

Hinc Ulpianus. Item si rem quam a te petierat Titius, pignori Seio dederit; deinde Seius Pignoratitia adversus te utatur : distinguendum erit, quando pignori dederit Titius. Et si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere. Exceptionem : nam et ille petere debuit, et ego salvam habere debeo Pignoratitiam actionem. Sed si posteaquam petiit, pignori dedit; magis est ut noceat Exceptio Rei Judicatæ. *d. l.* 11. § 10.

Similiter Papinianus. Si debitor de dominio rei quam pignori dedit, non admonito creditore, causam egerit; et contrariam Sententiam acceperit : creditor in locum victi successisse non videbitur, cum pignoris conventio Sententiam præcesserit. *l.* 29. § 1. Papinian. lib. 11. responsor.

Hinc etiam idem ait, Si superatus sit debitor qui rem suam vindicabat, quod suam non probaret; æque servanda erit creditori actio Serviana, probanti rem [a] in bonis, eo tempore quo pignus contrahebatur, illius fuisse. Sed et si victus sit debitor vindicans hereditatem; judex actionis Servianæ, neglecta de hereditate dicta Sententia, pignoris causam inspicere debebit. Atquin aliud in legatis et libertatibus dictum est; quam secundum eum qui legitimam hereditatem vindicabat, Sententia dicta est. Sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur; cum legata quidem aliter valere non possunt, quam si testamentum ratum esse constaret : enimvero (2) fieri potest, ut et pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. *l.* 3. *ff. de Pign. et hypoth.* Papin. lib. 20. quæst.

Hoc a fortiori locum habebit, si debitorem dolo aut culpa sua superatum appareret. Hinc Antoninus : Præses provinciæ Vir Clarissimus, jus pignoris tui exsequentem te audiet : nec tibi oberit Sententia adversus debitorem tuum dicta, si eum collusisse cum adversario tuo, aut (ut dicis) non causa cognita, sed præscriptione superatum esse constiterit. *l.* 5. *Cod. de Pign. et hypoth.*

Secus foret, si pignus constituisset debitor postquam contra ipsum judicatum est : ut docet supradictus idem Papinianus. Per injuriam victus apud judicium, rem quam petierat, postea pignori obligavit. Non plus habere creditor potest, quam (3) habet qui pignus dedit. Ergo summovebitur Rei Judicatæ Exceptione; tametsi maxime nullam propriam, qui vicit, actionem exercere possit. Non enim quid ille non habuit; sed quid in ea re quæ pignori data est, debitor habuerit; considerandum est. *sup. d. l.* 3. § 1. *ff. de Pign. et hypoth.*

XXV. *Successori quidem prodest et nocet, Res cum auctore Judicata.*

Contra vice versa obtinet. Enimvero Julianus scribit, Exceptionem Rei Judicatæ a persona auctoris ad emptorem transire solere : retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. Quare si hereditariam rem vendideris; ego eamdem ab emptore petiero, et vicero : petenti tibi non opponam Exceptionem, At si ea Res Judicata non sit inter me et eum cui vendidisti. *l.* 9. § 2. Ulp. lib. 75. ad Ed.

Item si victus fuero, tu adversus me exceptionem non habebis. *l.* 10. Julian. lib. 51. digest.

XXVI. *Lis etiam quasi inter easdem personas renovari videtur; si cum uno ex pluribus, quibus aliquod jus individuum (puta servitus) debebatur, aut qui eam debebant, Res sit Judicata; et cæteri litem instaurare vellent. Sed succurritur ipsis per actionem* De dolo, *si collusum est.*

Hinc Marcianus : Si de communi servitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua; non est æquum, hoc cæteris damno esse : sed si per collusionem cessit litem adversario, cæteris dandam esse actionem De Dolo (4) Celsus scripsit; idque ait Sabino placuisse...

(1) Mutat personas. *Nam et si* ego a te ipso eamdem partem vindicans, fuissem superatus; et postea agerem *Familiæ erciscundæ* : certe obstaret Exceptio. Porro, cum a venditore tuo superatus sim, perinde est ac si a te ipso superatus fuissem.

[a] *Florent.* res.

(2) Id est, contra *vero*. Sensus est : Legatorum jus pendet ex jure testamenti; unde, si Sententia contra testamentum dicta testamentum corruat, necesse est legata corruere. Verum pignus quod semel recte constitutum est, non pendet postea ex jure domini qui pignus constituit : etsi enim dominium amiserit, puta rem alienando, jus pignoris durat. Ergo Sententia quæ adversus dominum lata est, non debet nocere creditori cui semel rite quæsitum est jus pignoris.

(3) Nemo plus juris transferre potest quam ipse habet. Porro, quum ille victus fuit, dominium quod habebat, cœpit esse inefficax, et tale ut per *Rei Judicatæ* Exceptionem excludi possit : non potuit igitur rem postea pignori dando, tribuere creditori jus quod foret efficacius; et quod per eamdem Exceptionem excludi non posset.

(4) Id est (juxta illam ex variis Glossæ interpretationibus quæ magis placet), actionem pristinam; in qua adversus Exceptionem *Rei Judicatæ*, replicabitur *De dolo*.

cuisse. *l.* 19. *ff. Si servit vindic.* MARCIAN. LIB. 5. REGULAR.

XXVII. *Vidimus litem interdum quasi inter easdem personas renovatam videri; quamvis non ipse qui priori judicio litigaverit, litiget.*

Contra vice versa, interdum videbitur inter alias personas renovari, quamvis ille ipse sit; scilicet si diverso nomine experiatur. Ita enim Modestinus respondit: Res inter alios Judicata aliis non obest. Nec si is contra quem judicatum est, heres extiterit ei contra quem nihil pronuntiatum est; hereditariam ei litem inferenti præscribi ex ea Sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam heres extiterit, excepit. *l.* 10. *ff. de Except. et præscript.* MODEST. LIB. 12. RESPONS.

Quod si illi ipsi qui agit Res Judicata non nocet, alio postea nomine agenti; multo magis non nocet ei qui ipse non egit, sed agenti Advocationem præstitit.

Hinc Ulpianus. Inter officium Advocationis, et rei suæ defensionem, multum interest: nec propterea quis, (si postea cognoverit rem ad se pertinere) quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse assistebat, dominium suum amisit. *l* 54. *ff. de Rei vindic.* ULPIAN. LIB. 6. OPINIONUM.

§ 4. *An præter supra dicta requiratur, eodem actionis genere agi, et in priori actione omnia ad tuitionem causæ necessaria allegata fuisse, ut Exceptio* Rei Judicatæ *competere possit.*

XXVIII. *Ut præscriptioni Rei Judicatæ locus sit, modo cætera quæ requiri diximus concurrant, de cætero non requiritur eodem actionis genere aliquem experiri quo actum antea fuerat.*

Unde Ulpianus. De eadem re agere videtur, et qui non eadem actione agat qua ab initio agebat; sed etiamsi alia experiatur, de eadem tamen re. Ut puta *si* quis Mandati acturus, quum ei adversarius Judicio sistendi causa promisisset, propter eamdem rem agat negotiorum gestorum, vel condicat (1); de eadem re agit. Recteque *ita* definietur, Eum demum de re *non* agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. Cæterum quum quis actionem mutat et experitur; dummodo de eadem re experiatur, etsi diverso genere actionis quam instituit, videtur de ea re agere. *l.* 5. ULP. LIB. 74. AD ED.

Aliud hujusce rei exemplum affert Julianus. Est in potestate emptoris, intra sex menses Redhibitoria agere mallet; an ea quæ datur, QUANTI MINORIS homo quum veniret fuerit (2). Nam posterior actio etiam redhibitionem continet; si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit. Quare vere dicetur, eum qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, Rei Judicatæ Exceptione summoveri. *l.* 25. § *1.* JULIAN. LIB. 51. DIGEST.

Idem Julianus libro tertio Digestorum respondit, Exceptionem Rei Judicatæ obstare, quoties eadem quæstio inter easdem personas revocatur. Et ideo, et si singulis rebus petitis hereditatem petat, vel contra (3); Exceptione summovebitur. *l.* 3. ULP. LIB. 15. AD ED.

Et generaliter (ut Julianus definit) Exceptio Rei Judicatæ obstat, quoties inter easdem personas eadem quæstio revocatur, vel (4) alio genere judicii. Et ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat; Exceptione summovebitur. *l.* 7. § 4. ULP. LIB. 75. AD ED.

Idem erit probandum, et si quis debitum petierit a debitore (5) hereditario, deinde hereditatem petat; vel contra, *si* ante hereditatem petierit, et postea debitum petat. Nam et hic obstabit Exceptio. Nam quum hereditatem peto; et corpora, et actiones omnes quæ in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci *d. l.* 7. § 5.

Item parte fundi petita, Familiæ erciscundæ, vel Communi dividundo agit: æque Exceptione summovebitur. *l.* 8. JULIAN. LIB. 51. DIGEST.

XXIX. *Denique ut hæc Exceptio utiliter opponi possit: non requiritur etiam, in priori actione omnia allegata et producta fuisse, quæ ad tuitionem causæ necessaria erant: ut vid. supra lib.* 42. *Tit.* de Re judic. N. 28. *quo remitto.*

§ 5. *An non solum victor, sed etiam victus, hac Exceptione uti possit.*

XXX. *Interdum uti Exceptione Rei Judicatæ potest, is quoque qui victus est; scilicet ne iterum de eadem re condemnetur, jam obiter vidimus supra N. 8. Not* (7)

Hoc tamen ita, nisi prior condemnatio inefficax esset. Alioquin, actor cujus interest reum sibi efficaciter condemnari; adversus Exceptionem Rei Judicatæ, *replicabit de Re secundum se Judicata: ut in specie sequenti.* Si quis fundum quem putabat se possidere, defenderit (6), mox emerit; Re

(1) *Negotiorum gestorum* actio, et *Condictio certi*, sæpe concurrunt cum actione *Mandati*. Puta si quis mihi decem debeat actione *Mandati*, possum hæc decem etiam *Condictione certi* ab eo petere; et, si is postea negotia mea gesserit, possum eadem decem ab ipso petere actione *Negotiorum gestorum*, eo quod ea a se utpote debitore exigere debuerit. Si cui igitur triplex hæc actio simul competat, et ana ex his acturo reus promiserit *Judicio sisti*; nihilominus tenetur judicium pati, si actor in Jure altera experiatur: quia semper eadem res est.

(2) Vide supra lib. 21. Tit. *de Ædilit. Edicto.*

(3) Quamvis diversæ judiciorum species sint, *Petitio hereditatis*, et *Rei vindicatio.*

(4) *Vel* pro *quamvis.*

(5) Et succubuerit, quia judicatum est eum non esse heredem.

(6) Et condemnatus fuerit restituere; sed inefficaciter, quia non possidebat nec dolo desierat possidere.

secundum petitorem Judicata, an restituere cogatur (1)? Et ait Neratius, Si actori iterum petenti objiciatur Exceptio Rei Judicatæ, replicare eum oportere de Re secundum se Judicata. *l.* 9. § 1. ULP. LIB. 75. AD ED.

(1) Iterum conventus, cum ex causa emptionis eum possidere cœpisset.

TITULUS III.

DE DIVERSIS TEMPORALIBUS PRÆSCRIPTIONIBUS, ET DE ACCESSIONIBUS POSSESSIONUM.

VARIÆ *sunt in Jure Præscriptiones; quibus, ex lapsu certi temporis Lege definiti, actiones excluduntur aut jura extinguuntur: inde temporales dictæ.*

Inter alias præcipua ea est, quæ dicitur LONGI TEMPORIS *: de qua supra lib.* 41. *Tit.* de Usucapion. *Verum infinitæ passim in Jure occurrunt: quarum quædam* Sex mensium *, ut in Redhibitoria; quædam* Anni utilis, *ut in plerisque pœnalibus actionibus, veluti vi bonorum raptorum* (1)*; aliæ* Quinquennio *definiuntur, ut in querela Inofficiosi; aliæ* Biennio, *aut* Triennio *, aut denique vel majori vel minori spatio temporis, imo etiam paucorum dierum : quas omnes in decursu (prout se occasio obtulit) expositas, hic recensere nimis longum foret. Vide, si lubet, Tractatum Cujacii de* Præscript. et Termin. *in quo varias illas Præscriptiones omnes, a* MOMENTO *ad usque* TEMPUS INFINITUM, *accurate complexus est.*

Hic nobis circa Præscriptiones illas, unica superest quæstio; scilicet, quomodo Tempus in illis computetur. Agemus deinde, de singulari Temporalis Præscriptionis specie quæ Non numeratæ pecuniæ *dicitur.*

Nam quod attinet ad alteram Rubricæ partem, DE ACCESSIONIBUS POSSESSIONUM*; de his egimus supra dict. Tit.* de Usucap.

ARTICULUS I.

Quomodo tempus computetur in omnibus Temporalibus Præscriptionibus in genere.

Istæ Præscriptiones omnes, quæcumque illæ sint, generaliter, aut temporis continui sunt, aut certi numeri dierum utilium.

I. *Quum Præscriptio est* CONTINUI TEMPORIS*; ex quo cœpit agi posse, tempus Præscriptionis continuo currit, nec ex eo deducuntur dies quibus agere quis non potuit : cæterum non ante currit, quam agi posse cœperit.*

Hinc Venuleius. Si servus hereditarius stipulatus fuerit, et fidejussores acceperit, posteaque adita fuerit hereditas; dubitatur utrum ex die interpositæ stipulationis tempus (2) cedat, an ex adita hereditate : item si servus ejus qui apud hostes sit, fidejussores acceperit? Et Cassius existimat, Tempus ex eo computandum ex quo agi cum eis potuerit, id est ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus (3) revertatur. *l.* 25. *ff. de Stipul. servor.* VENULEIUS LIB. 12. STIPULAT.

Ita quidem obtinet, quum Lex tempus actioni præfinivit intra quod actor posset experiri. Quum vero ipsa conventione tempus præfinitum est, ultra quod fidejussor conveniri amplius non posset; Præscriptio hujus temporis statim currit ex quo promissor paratus fuit actionem excipere, quamvis nondum agi posset, imo quamvis nondum esset persona quæ posset agere.

De hoc casu accipe quod scribit Javolenus. Si servus hereditarius, aut ejus qui in hostium potestate sit, satis acceperit; continuo dies satisdationis (4) cedere incipiet. Intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit adversus eum qui obligatus est; non, an is agere potuerit qui rem in obligationem deduxerit. Alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum, obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quominus cum his agi possit. *l.* 4. JAVOLEN. LIB. 7. EPISTOLAR.

Et certe patitur quidem aliquam captionem actor, contra quem currit Præscriptio dum nondum potest agere; verum longe majorem pateretur reus, qui diutius quam debuit, obligaretur.

(1) Actio *Injuriarum* utrum etiam *Anno utili* finiatur, an vero annus ille sit continuus, lis est inter interpretes.

(2) Tempus actionis scilicet. Fingendum est, alicui obligationi temporali hos fidejussores accessisse.

(3) Antea enim, non erat persona quæ ex hac stipulatione agere posset. Tempus autem quod Lex actori ad agendum concedit, non debet currere nisi ex quo agere potest.

(4) Id est, *Dies* satisdatione comprehensa, et intra quam duntaxat voluerunt obligari fidejussores. Ita Cujacius Observ. XVI. 38. hanc legem accipiendam et cum superiori conciliandam censet.

Porro Quoties nihil sine captione investigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis. *l.* 200. *ff. de Reg. Jur.* Javolen. lib. 7. epistol.

II. *Jam vero quum Præscriptio est* Dierum utilium; *hi soli dies computantur, quibus actori experiundi potestas fuit.*

Et Quia tractatus de utilibus diebus frequens est; videamus quid sit, Experiundi potestatem habere. Et quidem inprimis exigendum est, ut sit facultas agendi; neque sufficit reo, experiundi secum facere potestatem, vel habere eum qui se idonee defendat; nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. Proinde sive apud hostes sit, sive Reipublicæ causa absit, sive in vinculis sit, aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, ut neque experiri neque mandare possit; experiundi potestatem non habet.

Plane is qui valetudine impeditur, ut mandare possit; in ea causa est ut experiundi habeat potestatem.

Illud utique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum qui Prætoris copiam non habuit. Proinde hi dies cedunt, quibus Jus Prætor reddit. *l.* 1. Ulp. lib. 74. ad Ed.

III. *Circa rationem computandi Temporis, venit et quæstio de intercalari die.*

Puta In tempore constituto judicatis, an intercalaris dies proficere judicato necne debeat, quæritur? Item de Tempore quo lis perit? Sic sive dubio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur. Veluti si de usucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet; aut de actionibus quæ certo Tempore finiuntur, ut Ædilitiæ pleræque actiones; et si quis fundum ea lege vendiderit, ut nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus: dies intercalaris proficiet tempori [a]. Mihi contra (1) videtur. *l.* 2. Marcell. lib. 6. digest.

ARTICULUS II.

De singulari specie Exceptionis Temporalis, quæ dicitur Non numeratæ pecuniæ.

IV. Qui pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro; in potestate habet ne, accipiendo, se ei obstringat. *l.* 30. *ff. de Reb. credit.* Paul. lib. 5. ad Plaut.

Ex hac igitur sponsione licet pure concepta nondum obligatur quis nisi pecuniam acceperit. Sed et Si quasi accepturi mutuam pecuniam adversario cavistis, quæ numerata non est; per Condictionem, obligationem repetere (etsi actor non petat), vel Exceptione Non numeratæ pecuniæ adversus agentem uti potestis. *l.* 7. *Cod. de Non numer. pecun.* Alexander.

Hæc Exceptio Non numeratæ pecuniæ, *introducta fuit odio improborum feneratorum, qui ab egentibus mutuam sibi pecuniam dari petentibus cautionem exigebant, et postea aut dare nolebant, aut non quantam promiserant. Et est in ea aliquid proprium et singulare, de quo latius tractandum.*

§ 1. *Quando huic Exceptioni locus sit.*

V. *De hoc ita Alexander rescribit :* Adversus petitiones adversarii, si quid juris habes, uti eo potes. Ignorare autem non debes, Non numeratæ pecuniæ Exceptionem ibi locum habere, ubi quasi credita pecunia petitur.

Quum autem ex præcedente causa debiti, in chirographum quantitas redigitur; non requiritur, an tunc quum cavebatur numerata sit, sed an justa causa debiti præcesserit. *l.* 5. *Cod. de Non numer. pecun.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si transactionis causa dare Palladio pecuniam stipulanti spopondisti, Exceptione Non numeratæ pecuniæ defendi non potes. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

Hinc et Antoninus. Frustra opinaris exceptione Non numeratæ pecuniæ te esse munitum; quando (ut lateris) in ejus vicem qui erat obligatus, substitueris te debitorem. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

VI. *Sed et quum quasi credita pecunia petitur: non ideo quis Exceptionem* Non numeratæ pecuniæ *opponere potest, quod sibi numerata non sit pecunia; si ei numerata est, pro quo ipse intercessit.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Propter mutuam uni datam pecuniam, aliis reis promittendi factis; ob Non numeratam sibi pecuniam obligationem remitti, desiderio postulantium Jura refragantur. *l.* 4. *Cod. de Duob. reis stipul. et promitt.*

Quod Si non singuli in solidum accepta mutua quantitate, vel stipulanti creditori sponte vos obligastis (licet uni numerata sit pecunia); vel (2) intercessionis nomine hanc pro reo suscepistis obligationem : frustra veremini ne ejus pecuniæ nomine vos convenire possit, quam alii mutuo dedit; si intra præstitutum tempus, rei gestæ quæstionem detulistis. Ac multo magis inanem timorem geritis; si pecunia numerata, oleum susceptum instrumento sit collatum : cum, si reddendi stipulatio nulla subjecta est, et hujus rei est habita solemnis contestatio; in suo statu remanente eo quod vere factum intercessit, ex olei accepti scriptura nihil deberi manifestum est. *l.* 5. *Cod. Si cert. petatur.* Dioclet. et Maxim.

[a] *Alias* emptori.

(1) Scilicet ut in hoc solo novissimo casu legis Commissoriæ, non proficiat Intercalaris dies. Differt enim Præscriptio legis Commissoriæ a superioribus, in eo quod sit conventionalis et certi dierum numeri : conventionales autem Præscriptiones, strictiorem interpretationem recipiunt, quam legales. Vide Cujac. in Not. ad h. l. et Tract. *de Præscript.* cap. 3.

(2) Hic supplenda negatio ex principio legis, *vel non.*

VII. *Non solum de tota pecunia, sed et de ejus parte non numerata, hæc Exceptio opponi potest.*

Hinc Antoninus. Minorem pecuniam te accepisse, et majorem cautionem interposuisse, si apud eum qui super ea re cogniturus est, cootiterit; nihil ultra quam accepisti, cum usuris in stipulatum deductis restituere te jubebit. *l.* 2. *Cod. de Non numer. pecun.*

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Cum ultra hoc quod accepit, re obligari neminem posse constet; et, si stipulatione interposita placita creditor non dederit, In factum esse dandam exceptionem couvenit : si necdum tempus intra quod hujus rei querela deferri debet, transiit; vel si intra hoc, in testaudo, Juri paritum sit; nihil ultra hoc quod accepisti, sortis a te nomine aditus Rector vel Præses proviuciæ exigi patietur. *l.* 9. *Cod. d. tit.*

VIII. *Hactenus de creditæ pecuniæ cautione.*

Solet etiam hæc Exceptio opponi adversus cautionem dotis. Hinc Severus et Antoninus. Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit. Et ideo non ignoras ita demum te ad petitiooem dotis admitti posse, si dotem a te reipsa datam probatura es. *l.* 1. *Cod. de Dot. caut. non numer.*

Hoc confirmavit Justinianus : voluitque hanc Exceptionem, tam marito et heredibus ejus, quam socero et cuilibet qui simul cum marito dotem a se susceptam scripsisset, competere contra uxorem heredesve ejus. l. 14. Cod. d. tit.

Si tamen donandi animo hoc scripsisset maritus, et in ea voluntate decessisset; Exceptio non posset opponi. Hinc Alexander. Quod de suo maritus constante matrimouio, donandi animo in dotem ascripsit; si eamdem donationem legitime confectam non revocavit, qui incrementum doti dedit, et durante matrimonio mortem obiit (1) : ab heredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. *l.* 2. *Cod. de Dot. caut. non numer.*

Item si, præter instrumenta dotis, sit etiam apocha qua vir dotem sibi numeratam confiteatur; Exceptionem Non *numeratæ pecuniæ excludi decrevit Justinianus. l.* 14. *Cod.* de Non numer. pecun.

IX. *Adversus instrumenta depositionis pecuniæ aliarumve rerum, et adversus securitates publicarum functionum* (2), *hanc Exceptionem non admitti decrevit idem Justinianus* : d. l. 14. § 1. Cod. d. tit.

Non potest etiam opponi hæc Exceptio Argentariis. Sed duntaxat potest ipsis deferri jusjurandum, intra tempus huic Exceptioni statutum : Novell. CXXXVI. Cap. penult. et ult.

§ 2. *Quibus hæc Exceptio competat, et an eam probare teneantur.*

X. Tam mandatori quam fidejussori Non numeratæ pecuniæ Exceptio, exemplo rei principalis, competit. *l.* 12. *Cod. d. tit.* DiocLet. et Maxim.

Quinetiam ex Constitutione Justiniani; creditores ejus qui cautionem pecuniæ creditæ exhibuit, bona ejus detinentes, et ab eo cui cautio exhibita est conventi, possunt Non numeratæ pecuniæ *Exceptionem opponere : et res super ea re judicata, ipsi debitori non nocebit.* l. 15. Cod. d. tit.

XI. *In ea Exceptione hoc singulare est; ut onus probandi, eum qui excepit non sequatur, sed actorem adversus quem excipitur.*

Hinc Antoninus. Si ex cautione tua (licet hypotheca data) conveniri cœperis; Exceptione opposita seu Doli, seu Non numeratæ pecuniæ, compellitur petitor probare pecuniam tibi esse numeratam : quo non impleto, absolutio (3) sequetur. *l.* 3. *Cod. de Non numer. pecun.*

§ 3. *Quando hæc Exceptio cesset.*

XII. *Exceptio* Non numeratæ pecuniæ *cessat, quum quis jam cœpit solvere quod in cautione continetur.*

Hinc Antoninus. Cum fidem cautionis agnoscens, etiam solutionem portionis debiti vel usurarum feceris; intelligis te de Non numerata pecunia nimiom tarde querelam deferre. *l.* 4. *Cod de Non numer. pecun.*

XIII. *Item cessat lapsu temporis Lege statuti ad hanc querelam proponendam.*

Et quidem Si intra Legibus definitum tempus, qui cautionem exposuit, nulla querimonia usus, defunctus est; residuum tempus ejus heres habebit, tam adversus creditorem, quam adversus ejus heredem.

Sin autem questus est; Exceptio Non numeratæ pecuniæ, heredi et adversus heredem ejus perpetuo competit.

Sin vero legitimum tempus excessit, in querimonia creditore minime deducto omnimodo heres ejus, etiamsi pupillus sit, debitum solvere compellitur. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

Hoc tempus antiquo Jure, fuit anni : deinde quinquennii, ex Constitutione (ut probabile est) Diocletiani aut Maximiani. Ita enim rescribit ex Syrmio Imperator quidam Aurelius (4) : Exceptionem Non numeratæ pecuniæ, non anni, sed

(1) Donatio constante matrimonio inter conjuges facta, morte donatoris in eadem voluntate perseverantis confirmatur : ut vid. supra lib. 24. Tit. de *Donat. inter vir. et ux.*

(2) *Les Quittances des Tributs et autres impositions publiques.* Publicani qui eas dederunt, amplius non possunt excipere de Non numerata sibi pecunia quæ in Apochis continetur. Vide et l. fin. Cod. *de Apoch. public.*

(3) Ratio est; quia in hac Exceptione, is qui ea nititur, nihil affirmat, sed duntaxat negat. Porro negantis nulla est probatio; sed ei qui affirmat, incumbit probandi onus : supra lib. 22. Tit. *de Probationib.* N. 1 et 2.

(4) Schultingius censet hunc *Aurelium* cujus nomine hæc lex inscribitur, fuisse aut Diocletianum qui C. Aurelius-*Valerius-Diocletianus* vocatur; aut Maximianum, qui etiam M. Aurelius-*Valerius-Maximianus* vocatur. Juvat subscriptio legis, Syrmii; unde plures horum Imperatorum leges subscriptæ sunt.

quinquennii spatio deficere nuper censuimus. *l.* 1. *de Caut. et non numer. pecun.* Con. Hermog.

Justinianus intra biennium eam conclusit. *l.* 14. *Cod.* de Non num. pecun.

Ex Constitutione ejusdem Justiniani; hæc Exceptio adversus cautionem dotis, intra annum continuum a soluto matrimonio competit. *l.* 3. *Cod.* de Dot. caut. non numer.

Ex Novella centesima, si ultra biennium constiterit matrimonium, intra tres menses duntaxat competit. Si decennium transierit, nec vir querelam de dote non numerata in judicio intra hoc decennium contestatus sit; hæc Exceptio omnino cessat.

Quod si minor annis fuerit maritus; adversus omissam intra decennium Non numeratæ pecuniæ *querelam, restitui poterit: sed non ultra duodecim annos a die nuptiarum. At si Majori aut Minori ante decennii lapsum mortuo, Minor successerit; non ultra quinquennium a die mortis patris, quantumvis in minori ætate constitutus sit, auditur.* *d. Novell. C. Cap.* 2. § 1.

Adversus cæteras cautiones, hæc Exceptio intra triginta dies duntaxat competere potest. *l.* 14. § 2. *Cod.* de Non numer. pecun.

XIV. *Observandum superest, non posse quidem objici Exceptionem* Non numeratæ pecuniæ *post tempus Lege statutum: sed potest quis quandocumque allegare solvisse; et, si solutum probaverit, absolvetur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Asseveratio debitum solutum contendentis, temporis diuturnitate non excluditur. Nec huic obloquitur, quod Exceptio Non numeratæ pecuniæ certa die, non delata querela prius, evanescat; cum inter eum qui factum asseverans, onus subiit probationis; et negantem numerationem (cujus naturali ratione probatio nolla est), et ob hoc ad petitorem ejus rei necessitatem transferentem, magna sit differentia. *l.* 10. *Cod. d. tit.*

§ 4. *Quæ sit pœna ejus qui perperam hanc Exceptionem opposuit.*

XV. *Ex Novella XVIII qui adversus syngrapham* (son billet) *perperam inficiatus est numeratam sibi pecuniam esse; actori, postquam hoc probaverit, damnari debet in duplum: aut si reus se solvisse probaret, debet cadere soluto. Huic autem pœnæ locus est, quum actor probavit; non quum reo ipsi jusjurandum deferente, juravit se numerasse pecuniam. Si tutor pupilli nomine inficiatus sit; ipse, non pupillus, pœnæ erit obnoxius.* Cap. 8. et 9.

TITULUS IV.

DE DOLI MALI, ET METUS EXCEPTIONE.

Inter *Exceptiones quæ jure competunt, hæc quoque præcipuum locum obtinent; imo cæteris omnibus frequentiores.*

ARTICULUS I.

De Exceptione Doli mali, *et Replicatione.*

I. Quo lucidius intelligi possit hæc Exceptio; prius de causa videamus quare proposita sit, deinde quemadmodum Dolo fiat; per quæ intelligemus quando obstet Exceptio: deinde adversus quas personas locum habeat. Novissime inspiciemos, intra quæ tempora competit Exceptio. *l.* 1. Paul. lib. 71. ad Ed.

II. Ideo autem hanc Exceptionem Prætor proposuit; ne cui Dolus suus, per occasionem Juris (1) Civilis, contra naturalem æquitatem prosit. *d. l.* 1. § 1.

Palam est autem hanc Exceptionem ex eadem causa propositam, ex qua causa proposita est De Dolo malo actio. *l.* 2. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Sequitur ut videamus in quibus causis locum habeat Exceptio, et quibus personis objiciatur. *d. l.* 2. § 1.

§ 1. *Quando* Doli *Exceptio obstet, et quemadmodum* Dolo *fiat.*

III. Circa primam speciem, quibus ex causis Exceptio hæc locum habeat; hæc sunt quæ tractari possunt. *d. l.* 2. § 3.

Et quidem generaliter dicendum est, Doli Exceptionem opponi posse, quotiescumque actor Dolo aliquid fecit aut facit erga reum.

(1) Scilicet dum quis ex stricta *Juris Civilis* ratione actionem habet ad aliquid consequendum, quod cum consequi æquitatis ratio non patiatur.

Quinetiam Labeo. Etsi Ex stipulatu actio competat propter Doli clausulam, tamen nocere Doli Exceptionem (1) ait, si adversus ea (inquit) factum erit. Posse enim petitorem, antequam stipulatio committatur, nihil Dolo malo fecisse; et tunc facere, quum petat (2): propter quod, Exceptionem esse necessariam (3). *l.* 4. § 15. Ulp. lib. 76. ad Ed.

IV. Et quidem Dolo fit tam in contractibus, quam in testamentis, quam in Legibus. *l.* 1. § 3. Paul. lib. 71. ad Ed.

Sed an Dolo quid factum sit, ex facto intelligitur. *d. l.* 1. § 2.

In testamentis puta si quid testamento sibi relictum quis petat, contra voluntatem testatoris : ut vid. supra lib. 34. *Tit.* de Adim. legat. *et Tit.* de His quæ ut indign. *In Legibus, ut quum quis tacitam fidem accommodavit restituendi, ei qui per Leges capere non potest.*

Quinetiam absque ullo facto, ex sola dissimulatione Dolus committi potest : ut in specie sequenti. Apud Celsum quæritur; Si quum Titio mandassent creditores hereditarii ut adiret hereditatem (4), unus non mandasset decipiendi ejus causa (mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus); deinde agat (5): an Exceptione repellatur? Et ait Celsus, doli eum Exceptione repellendum. *sup. d. l.* 4. *pr.*

V. *Dolo etiam quis petendo aut excipiendo committere videtur.*

Hoc ex variis exemplis innotescet.

Prima species.

Dolo *petit qui agendo certat ut bis idem consequatur, et cum damno alterius locupletetur.*

Enimvero Bona fides non patitur ut bis idem exigatur. *l.* 57. *ff. de Reg. Jur.* Gaius lib. 18. ad Ed. provinc.

Hinc V. G. si commodatarius, rei culpa ipsius surreptæ æstimationem tibi præstare condemnatus sit; et quum postea tu rem a fure recepisses, ex causa judicati adversus commodatarium agas : tibi quidem actio Judicati *summo Jure competit; sed Dolo facis si agas, et adversus bonam fidem quæ non patitur te cum rem habeas adhuc pretium consequi. Quapropter ita rescribit Antoninus.* Rebus quidem judicatis standum est; sed si probare poteris eum cui condemnatus es, id quod furto amisisse videbatur, recepisse; adversus Judicati agentem, Doli Exceptione opposita tueri te poteris. *l.* 1. *Cod. de Re judic.*

VI. *Hinc quoque* Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id quod debuit, exque ea solutione locupletior factus sit pupillus, rectissime dicitur, Exceptionem (6) petentibus nocere. Nam et si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit; dandam esse Exceptionem (7). *l.* 4. § 4. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Quo autem tempore inspiciatur an sit locupletior, ita docet Paulus. In pupillo cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur an Doli Exceptione summoveri debeat; illud tempus inspicitur, an pecuniam vel ex ea aliquid habeat, quo petit. *l.* 4. *ff. de Exception. et præscript.* Paul. lib. 20. ad Ed.

Porro quod hic de pupillo Idem de cæteris est dicendum quibus non recte solvitur : nam si facti sint locupletiores, Exceptio locum habebit. *d. l.* 4. § *idemque.*

Unde Si debitor a furioso delegatus, creditori ejus solvat (8) quem compotem mentis esse existimabat; et ita cum eo agatur : Exceptione Doli in id quod in rem furiosi processit, defenditur. *l.* 16. Hermogen. lib. 6. Juris Epitomar.

Idem est et si creditori ejus numeratam pecuniam, ratam creditore non (9) habeat. *l.* 6. § *idem.* Gaius lib. 30. ad Ed. provinc.

Simili ratione nititur quod rescribit Antoninus. Debitores quidem hereditarii, unicuique heredum pro portione hereditaria, antiqua Lege (10) obligati sunt. Sed si eis heredibus omnem pecuniam exolvisti, quibus nomen patris tui testator in divisione ascripserat; Doli mali Exceptione adversus alios agentes tueri te potes. *l.* 1. *Cod. de Exceptionib.*

VII. *Hinc etiam* Contra Senatusconsulti quoque

(1) Ratio dubitandi esse poterat; quod non datur actio *De dolo*, nisi quum omnis alia actio deficit : ut vid. supra lib. 4. Tit. *de Dolo mal.* Verum non idem observatur circa Exceptionem *Doli* : facilius quippe competunt Exceptiones, quam actiones. Igitur licet V. G. quum transigerem, stipulatus sim ab eo cum quo transigebam, *Dolum malum abesse abfuturumque*; tamen possum adversus eum agentem, si quid Dolo fecerit, uti Exceptione.

(2) Puta, si quid contra fidem aut mentem transactionis petat.

(3) Magis enim expedit hunc statim excludere per hanc Exceptionem, quam recurrere ad actionem *Ex stipulatu* ex Doli clausula.

(4) Hoc mandatum prodest heredi, ne ultra vires hereditarias teneatur. Si quid enim ultra vires præstaret; a creditoribus qui mandaverunt, ex causa Mandati indemnis fieri deberet.

(5) Scilicet in hoc, ut heres ultra vires hereditatis teneatur ipsi solvere quod ipsi debetur.

(6) Summo Jure non est liberatus debitor, qui pupillo sine tutoris auctoritate solvit; adeoque petitio debiti pupillo competit. Sed *Dolo facit* petendo, cum ex hac solutione locupletior factus sit.

(7) Id est, replicationem adversus Exceptionem quam pupillus conventus exciperet de non interposita tutoris auctoritate.

(8) *Ejus* furiosi *quem, etc.*

(9) Stricto Jure non liberatus sum a creditore meo; si ipsius creditori pro eo solvi quod ipsi debebam, et ille ratam non habeat hanc solutionem : ideo stricto Jure a me petere potest. Sed quia hoc petendo, cum damno meo locupletaretur, et bis idem consequeretur; *Dolo* facit, adeoque Doli Exceptione eum repello.

(10) Lege XII. Tabularum.

Macedoniani Exceptionem, De Dolo dandam replicationem (1) ambigendum non esse; eamque nocere debere, etiam Constitutionibus, et sententiis Auctorum cavetur. *l.* 4. § 14. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Similiter Si Minor mihi infantem donaverit, deinde cum vindicet (2); Exceptione Doli mali repellendus est : nisi alimenta reddat, et si quis alius sumptus probabilis in eum factus (3) sit. *d. l.* 4. § 9.

Pariter Quum vir aut uxor in area sibi donata aliquid ædificasset; plerisque placet, Doli mali Exceptione posita rem servari posse. *l.* 10. Marcian. lib. 3. regul.

Simili ratione nititur quod Paulus definit in specie sequenti. Si donavi alicui rem, nec tradidero; et ille cui donavi, non tradita possessione, in eo loco ædificaverit me sciente; et, quum ædificaverit, nanctus sim ego possessionem; et petat a me rem donatam, et ego excipiam quod supra legitimum modum (4) facta est : an De Dolo replicandum est? Dolo enim feci, qui passus sum eum ædificare; et non reddo impensas. *l.* 5. § 2. Paul. lib. 71. ad Ed.

Eadem etiam occurrit ratio, ad adstruendam Exceptionem Doli in specie sequenti.

Item quæritur : Si statuliberum mercatus quis fuerit, jussum decem dare (quum hoc ignoraret), et Duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit? Evicto eo in libertatem, agere ex Duplæ stipulatione potest : sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa acceperit, dedoxerit; Exceptione summovendus erit. Et hæc ita Julianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber; potest dici Exceptionem non nocere, quia Dolo non faceret. *l.* 2. § *fin.* Ulpian. lib. 76. ad Ed.

Item si ob id (5) quod (antequam dominium ad me transferatur) venditori dederit decem, [et] agam Ex empto ut decem recipiam : ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex Duplæ stipulatione eum liberare (6). *l.* 3. Paul. lib. 71. ad Ed.

Secunda species.

VIII. Dolo *facit qui petit, nec offert quod ipse vicissim præstare debet.*

Hac ratione nititur Exceptio Doli quam docet Ulpianus competere in specie sequenti. Item quæritur : Si uniones tibi pignori dedero, et convenerit ut soluta pecunia redderentur, et hi uniones culpa tua perierint, et pecuniam petas: extat Nervæ et Atilicini sententia dicentium ita esse excipiendum, Si inter me et te non convenit ut soluta pecunia uniones mihi reddantur. Sed est verius, Exceptionem Doli mali nocere debere. *l.* 4. § 8. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Simili ratione : Si cui legata sit via; et is Lege Falcidia locum habente totam eam vindicet, non oblata æstimatione quartæ partis; summoveri eum Doli Exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit (7). *l.* 5. § 1. Paul. lib. 71. ad Ed.

Tertia species.

IX. Dolo facit, qui petit quod redditurus est. *l.* 8. *hic et l.* 173. § 3. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 6. ad Plaut.

Sic, si heres damnatus sit non petere a debitore; potest uti Exceptione Doli mali debitor, et agere (8) Ex testamento. *d. l.* 8. § 1.

Ita demum autem Dolo facit qui petit quod redditurus est, si ad hoc reddendum sit pure obligatus.

Hinc in illa specie : Pure mihi debes decem. Ea tibi sub conditione legavi. Interim heres si petat, Doli Exceptione non est summovendus; cum possit etiam deficere conditio.

Itaque Legatorum stipulationem interponere debebit (9). Sed si non caveat heres, Doli Exceptione summovebitur. Expedit enim legatario retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. *l.* 5. Paul. lib. 71. ad Ed.

Quarta species.

X. *Hæc superiori affinis est.*

(1) Scilicet quum pecunia filiofamilias mutuo data, in rem patris versa est.

(2) Restitutus in integrum adversus hanc donationem.

(3) Alioquin locupletaretur cum mea jactura : quod non patitur æquitas.

(4) Vestigium Juris antiqui. Lege Cincia quæ adhuc temporibus Pauli vigebat, certus modus donationibus erat constitutus; nec ultra donare licebat. Vide supra lib. 39. Tit. *de Donationib.* Art. 4. § 2.

(5) Species hæc legis est : Heres servum quem statuliberum nesciebam, mihi vendidit. Antequam ex causa venditionis mihi traderetur, servus ille dedit venditori decem quæ dare jussus erat ut ad libertatem perveniret. Ego decem mihi dari recte peto, tanquam causam hujus servi mihi venditi : sed Exceptio *Doli* competit, si velim hæc decem habere, nec liberare venditorem ex stipulatione Duplæ.

(6) Hinc collige actionem ex hac stipulatione competere, licet res tradita non sit.

(7) Heres accipiendo *de Dolo* in hac specie, *suo commodo consulit*; id est, prospicit sibi ut accipiat quod justum est ipsum accipere : nec immerito Dolum objicit legatario, qui petendo viam non offert quod ipse vicissim præstare debet.

(8) Id est, nec solum potest uti hac Exceptione : sed et antequam heres agat, potest adversus heredem *Ex testamento* agere, ut heres ipsi acceptum faciat debitum.

(9) De qua supra lib. 39. Tit. *Ut legat. seu fideicom. cav.*

Dolo *petit, qui petit ab aliquo sibi præstari id quod ipse illi præstare tenebatur.*

Habes exemplum in specie sequenti. Fnodum meum obligavi; deinde alienavi tibi, ut eo nomine non obligareris (1). Si eum postea abs te emam, et satis pro evictione mihi des; [non (2) est] excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, Doli mali Exceptione possim (3) summoveri. *l.* 20. *ff. de Evictionib.* Pompon. lib. 10. ad Sabin.

Quinta species.

XI. Dolo *petit, qui ex illa stipulatione petit quæ nullam causam habet, aut cujus causa finita est aut secuta non est.*

Igitur Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur; Exceptio utique Doli mali ei nocebit. Licet enim eo tempore quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit: tamen dicendum est, eum quum litem contestatur, Dolo facere; qui persoveret ex ea stipulatione petere. Etsi quum interponeretur, justam causam habuit; tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. Proinde et si crediturus pecuniam stipulatus est, nec credidit, etsi certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non est secuta, aut finita est; dicendum erit nocere Exceptionem. *l.* 2. § 3. ¶ *si quis.* Ulp. lib. 76. ad Ed.

Hac ratione quod causa finita sit, nititur quod Julianus scripsit: Si quis cum æger esset, centum aureos uxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire; deinde convaluerit; an Exceptione uti possit, si conveniator? Et refert Labeoni placuisse, Doli mali uti (4) eum posse. *l.* 4. § 1. Isidem.

De casu autem quo nec veram causam habet stipulatio, Idem Julianus ait, Si ei quem creditorem tuum putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero; petentem Doli mali Exceptione summoveri debere: et amplius, agendo cum stipulatore, consequar ut mihi acceptam faciat stipulationem. Et habet hæc sententia Juliani humanitatem; ut etiam adversus hunc utar Exceptione, et Condictione, cui sum obligatus. *l.* 7. § 1. Ulpian. lib. 76. ad Ed.

Simili ratione nititur quod definit Scævola in specie sequenti.

Pater pro filia dotem promiserat; et pactus erat ut ipse aleret filiam suam, ejusque omnes. Idem homo rusticanus, genero scripsit quasi (5) usuras præteritas ex Dotis promissione. Quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, et maritus nullam inpensam fecerit; an ex stipulatu agenti genero Exceptio obstare debeat? Respondit, Si (ut proponatur) pater quom exhiberet, per errorem promisisset, locum fore Doli mali Exceptioni. *l.* 17. Scævola lib. 27. digest.

Sexta species.

XII. Dolo *petit, qui contra fidem pacti aliquid petit.*

Hoc docet Ulpianus. Item quæritur: Si quis pura stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit; sed post stipulationem interpositam, pactus sit ne interim pecunia usque od certum diem petatur: an noceat Exceptio Doli: Et quidem et de pacto convento excipi posse, nequaquam ambigendum est. Sed et si hac quis Exceptione uti velit, nihilominus poterit: Dolo enim facere eum qui contra pactum petat, negari non potest. *l.* 2. § 4. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Hinc Non male dictum est: Si creditor usoras in futurum acceperit; deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat cujus temporis usuras accepit; an Doli Exceptione repellatur? Et potest dici Dolo eum facere. Accipiendo enim usuras, distulisse videtur petitionem in id tempus quod est post diem usurarum præstitarum; et tacite convenisse, interim se non petiturum. *d. l.* 2. § 6.

Simili ratione nititur quod definit Ulpianus in specie sequenti. Quæsitum est, Si, quum fundi usumfructum haberem, eum fundum volente me vendideris; an vindicanti mihi usumfructum Exceptio sit objicienda? Et hoc Jure utimur, ut Exceptio Doli (6) noceat. *l.* 4. § 12. Ulp. lib. 76. ad Ed.

XIII. *Ei qui contra fidem pacti aliquid petit, similis est qui quid petit contra mentem quam contrahentes habuerunt.*

Hinc Si in arbitrum compromiserimus; deinde, cum non stetissem ob adversam valetudinem, pœna commissa est: an uti possim Doli Exceptione? Et ait Pomponius, prodesse mihi Doli Exceptionem (7), *d. l.* 4. § 2.

Similiter cum in stipulationibus pœnalibus hæc

(1) Id est, ea lege ut ax hac fundi mei obligatione non gravareris; sed te indemnem adversus creditorem præstarem.

(2) Hæc verba *non est*, in textu restituenda esse recte observat Hotomannus: quod evidenter exposcit contextus ratio. Sensus est: quum hunc fundum mihi retro vendis, at mihi de evictione promittis; non est necesse expresse excipere causam evictionis, ex illa obligatione qua ego ipse fundum obligavi antequam hunc tibi venderem. Nam etsi expresse non excipiatur, tamen ex hac evictionis causa non teneberis.

(3) Dolo enim facerem, petendo ut ex hac causa evictionem præstaret mihi; cum ipse ex priore contractu hanc ipsam evictionem præstare tibi debeam.

(4) Cum enim convalescentia donatio *Mortis causa* revocetur; petit ex stipulatione cujus causa finita est, adeoque Dolo petit.

(5) *Quasi* deberet. Has per errorem promittebat: nullas enim debebat, cum suis impensis filiam suam aleret.

(6) Consentiendo enim ut fundus venderetur, videtur tacite pactus ne usumfructum peteret.

(7) Hæc enim mens contrahentium non fuit, ut hoc casu committeretur.

sit mens, ut quod pœnæ nomine solutum erit, cedat vice ejus quod in obligationem deductum est; Dolo facere videbitur, qui utrumque simul habere volet.

Hinc recte Labeo ait, Si de homine petito, secundum actorem fuerit judicatum; et jussu judicis satisdatum sit hominem intra certum diem tradi, et si traditus non fuisset pœnam [que] stipulatus sit: petitorem qui et hominem vindicat et pœnam petit, Exceptione esse repellendum. Iniquum enim esse, et hominem possidere, et pœnam exigere. *d. l.* 4. § 7.

XIV. *Quemadmodum autem Dolo petit, qui petit contra voluntatem contrahentium; ita pariter dicendum de voluntate defuncti.*

Igitur Præterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petet, Exceptione eum Doli mali repelli solvere. Et ideo heres qui non habet voluntatem, per Exceptionem Doli (1) repellitur. *d. l.* 4. § 10.

Contra voluntatem defuncti petit, qui legatum sibi sub hac conditione SI IPSE HERES NON ESSET *relictum petit, postquam pretium omittendæ hereditatis causa accepit. Noluit enim defunctus, eum ex utraque causa lucrum sentire. Secus, si gratis omisit hereditatem.*

Hinc Ulpianus. Si quis ex uncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit: deinde propter hoc, legatum in quo centum erant, prætulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an, si legatum petat, Exceptione Doli mali summoveatur? Et ait Julianus, non esse eum summovendum. Quod si a substituto pretium accepit, vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem; petens legatum, Dolo (inquit) facere intelligetur: ac per hoc, Doli Exceptione (2) repelletur. *d. l.* 4. § 11.

Simili ratione nititur quod definit Scævola in specie sequenti. Marito et filio communi, ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: « MÆVIA filia » mea ex sex unciis heres mihi esto; si cum cohe- » redibus tuis parem rationem feceris pro mea » portione, in diem mortis meæ, ejus actus qui » pendet ex tutela tua; quam Titius pater meus, » avus tuus, administravit ». Quæsitum est, an (quia sub conditione instituta esset) si omitteret hereditatem uti salvam Tutelæ actionem haberet, legata sibi a matre data consequi possit? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere: et ideo Exceptionem Doli obstaturam. *l.* 17. § 3. SCÆVOLA LIB. 27. DIGEST.

Quod diximus, eum Dolo facere qui contra voluntatem defuncti petat, ita demum obtinet; si hoc ex testamento petat. Secus, si alio jure.

Hinc Liberis exheredatis, qui nihil ex patris judicio meruerunt, rupto testamento jus suum conservandum est; nec opponitur Doli mali Exceptio (3). Quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum, obtinendum est. *l.* 13. PAUL. LIB. 14. QUÆSTION.

Septima Doli species.

XV. *Hanc ita refert Gaius.* Si opera creditoris acciderit, ut debitor pecuniam quam soluturus erat, perderet; Exceptione Doli mali creditor removebitor. *l.* 6. GAIUS LIB. 30. AD ED. PROV.

Ultima et generalis Doli species.

XVI. Et generaliter sciendum est, ex omnibus IN FACTUM Exceptionibus, Doli oriri Exceptionem: quia Dolo facit quicumque id quod quaqua Exceptione elidi potest, petit. Nam etsi inter initia nihil Dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolose: nisi si talis sit ignorantia in eo, ut Dolo careat. *l.* 2. § 5. ULP. LIB. 76. AD ED.

Hanc porro limitationem æquitas ipsa postulat. Nam NEMO videtur Dolo exsequi, qui ignorat causam cur non debeat petere. *l.* 177. [a] § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

Supra dictam autem generalem definitionem, ita breviter complectitur Papinianus. Qui æquitate defensionis infringere actionem potest, Doli Exceptione tutus est. *l.* 12. PAPIN. LIB. 3. QUÆST.

§ 2. *Adversus quas personas hæc Exceptio objici possit, et an* In rem *sit.*

XVII. *Non adversus Majores tantum, sed et adversus Minores, imo et pupillos quandoque et furiosos, recte objicitur.*

Unde Ulpianus: De Dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis, Exceptio utique locum habebit. Nam et de pupilli Dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est; ex ea ætate quæ Dolo non careat. Denique Julianus quoque sæpissime scripsit, Doli pupillos, qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim si debitor, ex delegatu pupilli, pecuniam creditori ejus solvit? Fingendus (4) est (inquit) pubes esse; ne propter malitiæ ignorantiam, bis eamdem pecuniam consequatur.

(1) Puta si quid petat a debitoribus hereditariis.

(2) An a toto legato ut putat Accursius? an duntaxat pro parte ex qua heres scriptus fuerat, ut censet Cujacius Observ. XIV. 29. Quod magis probo.

(3) Quod contra defuncti patris voluntatem, hereditatem ejus vindicent. Hæc enim Exceptio his demum opponitur, qui ex causa testamenti petunt; non his qui Lege vocantur.

[a] *Alias* 137.

(4) Haloander legit, *fingentis se (inquit) pubescere, ne propter, etc.* Magis placet lectio Florentina: at sensus est: Per Exceptionem *Doli* æque liberatur, ac si pubes fuisset qui delegavit. Et quidem hoc obtinet, etiamsi pupillus nondum sit proximus pubertati, etiamsi nondum sit ejus ætatis quæ Doli capax est; *nec propter malitiæ, etc.*

Idem servandum in furioso ait; si quum existimaretur compos mentis esse, jusserit debitorem creditori solvere; vel si quod exigit, domi habeat. *l.* 4. § 26. ULP. LIB. 76. AD ED.

XVIII. Adversus parentes patronosque, neque Doli Exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentisve opinionem apud bonos mores (1) suggillet, competere potest, IN FACTUM tamen erit excipiendum: ut, si forte pecunia non numerata dicatur, objiciatur Exceptio PECUNIÆ NON NUMERATÆ.

Nihil autem interest, utrum patronos ex suo contractu, an vero ex alieno conveniatur. Semper enim reverentia ei exhibenda est, tam vivo quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat; puto excipere debere de Dolo patroni, heredem liberti. Libertum autem, de Dolo patroni, etsi ab herede ejus conveniatur, minime Exceptionem objecturum. Namque convenit, tam vivo quam mortuo patrono, a liberto honorem exhiberi.

In stipulatione plane, Doli clausula (2) non erit detrahenda; quia ex Doli clausula, non de Dolo actio intenditur, sed Ex stipulatu. *d. l.* 4. § 16.

XIX. *Vidimus de quarum personarum Dolo excipi possit necne. Illud autem maxime observandum, hanc Exceptionem ex parte ejus cui opponitur,* In personam *esse, non* In rem*: actori enim regulariter objici non potest, nisi de ipsius, non de alterius Dolo.*

Hinc Neratius. In universom autem hæc in ea re regula sequenda est, ut Dolus omnimodo puniatur; et (3) si non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit. *l.* 11. § 1. NERATIUS LIB. 4. MEMBRAN.

Quod tamen dicimus, non posse excipi nisi de Dolo ejus adversus quem excipitur, suas habet limitationes.

De quarumdam enim personarum Dolo quæritur, an nobis objici possit; puta earum quas in potestate habemus, item procuratoris, tutoris, auctoris, similiumque personarum.

XX. *Et quidem circa eos quos in potestate habemus, hæc distinctio adhibenda est quam proponit Ulpianus. Ita ille:* In hac Exceptione; et de Dolo servi, vel alterius personæ juri nostro subjectæ, Excipere possumus; et de eorum Dolo quibus acquiritur. Sed de Servorum et filiorum Dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur, in infinitum Exceptio objicienda est. Si autem non ex peculiari causa; tum de eo duntaxat Excipi oportet, qui admissus sit in ipso negotio quod geritur; non etiam, si postea aliquis Dolos intervenisset. Neque enim esse æquum, servi Dolum amplius domino nocere quam in quo opera ejus esset usus. *l.* 4. § 17. ULPIAN. LIB. 76. AD ED.

XXI. Quæsitum est an de procuratoris Dolo, qui ad agendum tantum datus est, Excipi possit? Et puto recte defendi; si quidem in rem suam procurator datus sit, etiam de præterito ejus Dolo (hoc est, si ante acceptum judicium Dolo quid fecerit) esse Excipiendum: si vero non in rem suam, Dolum præsentem in Exceptione conferendum.

Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est; tunc de omni Dolo ejus Excipi posse, Neratius scribit. *d. l.* 4. § 18.

De procuratore autem ad agendum eadem quæ mox dicta sunt, docet idem Neratius. Procurator agit, de Dolo ejus excipi non debet: quia aliena lis est; isque, rei extraneus; neque alienus Dolus nocere alteri debet. Si post litem contestatam Dolo quid fecerit; an Exceptio eo nomine in judicium objicienda sit, dubitari potest? quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo jam quodammodo nomine exsequitur. Et placet, de procuratoris Dolo (4) Excipiendum esse.

Idem de tutore qui pupilli nomine aget, dicendum (5) est. *l.* 11. NERAT. LIB. 4. MEMBRAN.

Idem quoque de actore. Nam Actoris qui exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior Dolus (6) domino nocet. *l.* 5. § 3. PAUL. LIB. 71. AD ED.

XXII. *Generaliter autem circa dolum tutoris, etiam extra judicii causam admissi, ita Ulpianus.* Illa etiam quæstio ventilata est apud plerosque; an

(1) Gothofredus legit *Moratosque*. Bynkershoeck ita potius legendum putat, *Opinionem* AUT *bonos mores*: imo lectionem vulgarem posse defendi; et Latinis *Bonos mores* dici bonos viros, ut *Malos mores* viros improbos; quod probat ex verbis ipsis SCti Macedoniani (l. 1. pr. ff. *d. SC. Maced.*) et ex Consultatione Jurisconsulti illius quam Cujacius addit.

(2) In stipulationibus solebat adjici hæc clausula, *Dolum abfuturum*.

(3) Id est, ita tamen ut damnum vel pœna non redundet in alterum quam qui admisit.

(4) Post litem contestatam admisso.

(5) Scilicet in eo judicio quo agit, excipi adversus pupillum posse de eo dolo quem tutor admisit post litem contestatam. De eo autem dolo qui præcesserit, hactenus tantum quatenus locupletior factus est pupillus: infra N. seq. Dices: Atqui indistincte de omni dolo procuratoris cui omnium rerum administratio concessa est excipitur: ut modo supra dictum est. Ratio disparitatis est, quod sibi imputare debet qui hunc procuratorem elegit; nihil autem pupillo imputari potest, qui tutorem non elegit, sed in eum incidit: vide supra lib. 14. Tit. *de Tribut. act.* N. 16.

(6) *Etiam* hic sumitur pro *pariter*. Nimirum quemadmodum in procuratore ad agendum, ita pariter, *Etiam* in actore pecuniis exigendis præposito, *posterior Dolus* qui nempe post litem ab eo actore cum debitoribus contestatam, ab ipso admittitur, *domino nocet*; non is dolus quem ante erga debitores illos admisisset. Ita Cujacius ad h. l. in qua, vitandæ ambiguitatis gratia, verbum *etiam* reponendum putat initio legis; scilicet, *etiam actoris qui, etc.* Recte autem notat idem Cujacius, actorem de quo hic quæritur, in hoc tantum præpositum ut agat cum debitoribus, non ut omnia negotia procuret. *Cui enim omnium rerum administratio concessa est, de omni Dolo ejus excipi posse mox vidimus.*

de Dolo tutoris, Exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, etsi per eas personas pupillis favetur; tamen dicendum esse, sive quis emerit a tutore rem pupilli, sive contractum sit cum eo in rem pupilli, sive Dolo quid tutor fecerit, et ex eo pupillos locupletior factus est; pupillo nocere debere. Nec illud esse distinguendum; cautum sit ei an non; solvendo sit, an non: dummodo rem administret. Unde enim divinat is qui cum tutore contrahit? Plane si mihi proponas collusisse aliquem cum tutore, factum suum ei nocebit. *l.* 4. § 23. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Quod Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat; an Dolus ipsius noceat pupillo, videamus? Et putem non nocere. Nam si is qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, et usucapta (1) sit; Exceptionem (2) non nocere pupillo (3) rem suam persequenti, etiamsi ei cautum sit (4): quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit. Secundum hæc, magis opinor de Dolo tutoris Exceptionem pupillo esse objiciendam. *d. l.* 4. § 24.

Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt; sed et in prodigi vel minoris viginti quinque annis. *d. l.* 4. § 25.

XXIII. *Vidimus Dolum tutoris et procuratoris domino objici. Vice versa Dolus domini objicitur procuratori, et substituto ejus.*

Hinc Ulpianus. Mandavi Titio ut a te stipularetur: deinde Titius Seio (5); et stipulatus a te Seius est, et judicium edidit. Ait Labeo, Excipiendum esse, tam de meo quam et Seii Dolo. *d. l.* 4. § 19.

XXIV. De auctoris Dolo Exceptio emptori non objicitur.

Si autem accessione auctoris utitur; æquissimum visum est, eum qui ex persona auctoris utitur accessione, pati Dolum auctoris. Et peræque traditur; rei quidem cohærentem Exceptionem (6), etiam emptori nocere, eam autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. *d. l.* 4. § 27.

Igitur de casu quo quis uteretur accessione auctoris, vel quo exciperetur de vitio aliquo quod rei cohæreret, accipienda est regula: Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus a quo jus in me transit. *l.* 175. [a] § 1. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 11. ad Plaut.

Et illa: Qui in jus dominiumve alterius succedit, jure ejus uti debet. *l.* 177. [b] *ff. d. tit.* Idem lib. 14. ad Plaut.

Extra hos casus autem, de Dolo auctoris Exceptio emptori opponi non potest. Hinc Si quum legitima hereditas Gaii-Seii ad te perveniret [c], et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per Dolum malum ne adeam hereditatem; et posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio tesseris pretio accepto; isque a me petat hereditatem: Exceptionem Doli mali ejus qui ei cessit, non potest pati. *l.* 4. § 28. Ulp. lib. 76. ad Ed.

XXV. Auctoris autem Dolus (sicut diximus) emptori non objicitur. Sed hoc in emptore solo servabimus; item in eo qui permutaverit, vel in solutum acceperit; item in similibus qui vicem emptorum continent [d]. *d. l.* 4. § 31.

Si quis autem ex causa legati vindicet, an de Dolo Exceptionem patiatur ex causa ejus in cujus locum successerit? Et magis putat Pomponius, summovendum (7), et ego puto Exceptione eos esse repellendos; cum lucrativam causam sint nancti. Aliud (autem) est enim emere, aliud ex his causis succedere. *d. l.* 4. § 29.

Similiter Paulus. Si rem legatam petat legatarius; et de Dolo testatoris excipitur. Nam sicut heres, qui in universum jus succedit, summovetur Exceptione: ita et legatarius debet summoveri, quasi unius rei successor. *l.* 6. *ff. de Exceptionib.* Paul. lib. 71. ad Ed.

Cæterum si noxæ deditus quis sit; Pomponius putat passurum Exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit.

Proinde ex quacumque alia causa, quæ prope lucrativam habet acquisitionem, quæsierit quis videatur; patietur Exceptionem Doli ex persona ejus in cujus locum successit. Sufficit enim si is qui pretium dedit vel vice pretii, cum sit bona fide emptor, [ut] non patiatur Doli Exceptionem ex

(1) Legendum *non usucapta sit*. Et ita ex Basilicis lectionem restituit Cujacius. In specie enim rei quæ usucapta esset; aliena prorsus hæc quæstio (de qua tamen unice agitur in h. l.) an emptor Exceptionem habeat quasi re sibi a tutore tradita.

(2) *Rei venditæ et traditæ.*

(3) Adulto facto.

(4) Per actionem *Protutelæ.*

(5) Supple, mandavit ut a te stipularetur.

(6) *Rei cohærens Exceptio* hic accipitur strictiori sensu; scilicet pro ea quæ rem de qua agitur, afficit, seu quæ nascitur ex certa causa quæ rei impressa est. Latius in l. 7. § 1. ff. *de Exceptionib.* sumitur, pro omni Exceptione quæ non intra solam contrahentis personam concluditur.

[a] *Alias* 135.

[b] *Alias* 137.

[c] *Alias* pertineret.

[d] Obtinent *Haloand.*

(7) Objici solet lex 5. ff. *de Divers. temp. præscr.* supra relata lib. 41. Tit. *de Usucap.* N. 48. ubi dicitur, vitium donatoris ejusve qui mihi legavit, nec nocere mihi nec prodesse. Glossa distinguit inter simplicem malam fidem, et Dolum. Alii ita distinguunt; ut non noceat possidenti et excipienti, sed noceat agenti. His rejectis distinctionibus, respondeo casus esse plane diversos. In specie hujusce legis; quum is qui dolo dominium alicujus rei consecutus est, hanc mihi legavit; et ego ex causa legati eam meam factam, vindico adversus eum quem decepit, et penes quem forte res invenitur; ego tanquam successor testatoris in hujus rei dominium, utor ejus jure quod in me transmisit, adeoque Exceptio *Doli* quæ ei objici potuisset, et mihi potest objici. Verum in specie legis 5 oppositæ, agitur de usucapione; ad quam sufficiunt mihi justus titulus et bona fides. Nec objici mihi possunt Dolus ac vitium auctoris: in usucapiendo enim, non jure mei auctoris utor; meo proprio jure usucapio; dominium enim quod usucapio parit, non ex auctore, sed usu meo ipse consequor.

persona auctoris. Utique si ipse Dolo caret : cæterum si ipse Dolo non careat, pervenietur ad Doli Exceptionem; et patietur de Dolo suo Exceptionem. *sup. d. l.* 4. § 31. § *cæterum.*

XXVI. *Maxime autem objicietur successori auctoris Dolus; si res quam successor petit, ad auctorem sit reditura.*

Hoc Idem tractat Pomponius, et in eum qui pignori accepit; si Serviana vel hypothecaria actione experiatur. Et hunc putat Pomponius summovendum; quia res ad eum qui Dolo fecit, reversura est. *d. l.* 4. § 30.

Vidimus quando de Dolo auctoris adversus successorem excipi possit, necne.

Quæritur etiam an delegatus, de Dolo delegantis excipere possit ei cui delegatus est? Verum ea de re remitto ad Tit. de Novat. et delegat. *infra lib.* 46.

XXVII. *Ex his quæ hactenus diximus de personis adversus quas hæc Exceptio locum habeat, sequitur;* Et quidem illud annotandum est, quod specialiter exprimendum est de cujus Dolo quis queratur; non in rem, Si in ea re Dolo malo factum est; sed sic, Si in ea re nihil Dolo malo actoris factum est. Docere igitur debet is qui objicit Exceptionem, Dolo malo actoris factum; nec sufficiet ei ostendere in re esse dolum. Aut si alterius dicat Dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare; dummodo hæ sint, quarum Dolus noceat. *l.* 2. § 1. Ulp. lib. 76. ad Ed.

XXVIII. *Exceptio Doli non est quidem* In rem, *ex persona ejus cui objicitur. Contra* Plane ex persona ejus qui Exceptionem objicit, In rem opponitur Exceptio. Neque enim quæritur adversus quem commissus sit Dolus, sed an in ea re Dolo malo factum sit a parte actoris. *d. l.* 2. § 2.

§ 3. *Quandiu duret hæc Exceptio.*

XXIX. Non sicut De Dolo actio certo tempore finitur, ita etiam Exceptio eodem tempore danda est. Nam hæc perpetuo competit: cum actor quidem in sua potestate habeat quando utatur suo jure; is autem cum quo agitur, non habeat potestatem quando conveniatur. *l.* 5. § 6. Paul. lib. 71. ad Ed.

§ 4. *De replicatione Doli.*

XXX. *Quemadmodum reus actionem actoris Dolum ipsi objiciendo per Exceptionem excludit; ita (ut jam obiter quoque vidimus) actor Exceptionem qua reus utitur, per replicationem Doli excludere potest. Hinc Antoninus rescribit.* Adversus fratrem tuum quondam tutorem legitimum, Tutelæ judicio si expertus non es, proposita actione consiste; nec timueris exceptionem pacti (1), si in ea fraudem Dolumque admissum probare potes: nam replicatio Doli apposita, bonæ fidei judicium (2) facit, et commentum fraudis repellit. *l.* 3. *Cod. de Exceptionib.*

XXXI. *Observandum autem quod* Marcellus ait, Adversus Doli Exceptionem, non dari replicationem Doli. Labeo quoque in eadem opinione est. Ait enim iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse; ei vero cum quo ageretur, pœnæ esse: cum longe æquum sit, ex eo quod perfide gestum est, actorem nihil consequi. *l.* 4. § 13. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Hinc Ulpianus. Quum par delictum est duorum, semper oneratur petitor, et melior habetur possessoris causa. Sicut fit, quum de Dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori Aut si (3) rei quoque in ea re Dolo actum sit. *l.* 154. [*a*] *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

XXXII. *Observandum superest, sicut Exceptionem, ita etiam replicationem Doli esse perpetuam.*

Hinc Diocletianus et Maximianus: Si pactum intercessit; in Exceptione, sine temporis præfinitione, de Dolo replicare potes. *l.* 6. *Cod. de Exceptionib.*

ARTICULUS II.

De Exceptione Metus, *seu* Quod Metus causa.

XXXIII. Metus causa Exceptionem Cassius (4) non proposuerat; contentus Doli Exceptione, quæ est generalis (5). Sed utilius visum est, etiam de Metu opponere Exceptionem. Etenim distat

(1) Scilicet quod de negotio tutelæ transactum sit.

(2) Ex hoc textu, necnon ex l. 42. ff. *de Mort. caus. donat.* Cujacius Observ III. 17. Dorotheum Græcum interpretem secutus, generaliter statuit, Exceptione aut replicatione *Doli* opposita, judicium quodvis in quo illa opponitur, constitui bonæ fidei. Verum cum actio tutelæ de qua hic agitur, sit ex natura sua actio bonæ fidei; quorsum dicitur replicationem Doli eam facere bonæ fidei? Respondet Cujacius esse quidem bonæ fidei, et ei inesse Exceptiones et replicationes Doli, etiam si non opponantur; verum quum opponuntur, oppositas maxime constituere judicium bonæ fidei. Cujacii sententiam secuti sunt Wulteius, Pacius, aliique magni nominis Jurisconsulti. Wissenbachio autem hæc actionum *stricti Juris* aut *Arbitrariarum*, in actiones bonæ fidei (si dicere fas sit) metamorphosis, merum deliramentum videtur: et hujusce textus verbis quibus Cujacius innititur, hunc sensum affingit, *Ut replicatio Doli opposita bonæ fidei judicium* (Tutelæ scilicet, quod bonæ fidei est) quod per Exceptionem *Pacti* seu Transactionis erat exclusum et extinctum, *faciat*, id est, resuscitet. Ad legem autem 42. ff. *de M. C. donat.* respondet, hæc verba *judicio bonæ fidei constituto*, non intelligi de judicio *Rei vindicationis* quod opposita Doli Exceptio converterit in judicium Bonæ fidei; sed de judicio *Petitionis hereditatis*: hoc sensu; si nempe non egerint *Rei vindicatione* sed bonæ fidei judicium (nimirum *Petitionem hereditatis*) constituerint, instituerint. Nos rejectis his Wissenbachii interpretationibus, quæ textibus apertis vim frustra afferunt, Cujacii sententiæ libenter adhæremus, nihil in ea absurdi suspicantes.

(3) Formula replicationis.

[*a*] *Alias* 156.

(4) *Cassius* Prætor de quo vide Notas ad Tit. *Quod. met. caus.* N. 1. supra lib. 4.

(5) Dolus enim est, quidquid adversus bonam fidem est; continetque id quod per vim et Metum extorquetur.

aliquid a Doli Exceptione; quod exceptio Doli personam complectitur ejus qui Dolo fecit (1): enimvero Metus causa Exceptio in rem scripta est, Si in ea re nihil Metus causa factum est: ut non inspiciamus, an is qui agit, Metus causa fecit aliquid; sed an omnino Metus causa factum est in hac re, a quocumque, non tantum ab eo qui agit. Et quamvis de Dolo auctoris Exceptio non objiciatur (2): verumtamen hoc Jure utimur; ut de Metu, non tantum ab auctore, verum a quocumque, adhibito, Exceptio objici possit. *l.* 4. § 33. Ulp. lib. 76. ad Eo.

XXXIV. Illud sciendum est, hanc Exceptionem De Metu eum objicere debere, qui Metum non a parente passus est in cujus fuit potestate. Cæterum parenti licere deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere. Sed si se abstinuerit hereditate paterna, succurrendum ei erit; ut alioquin succurritor (3). *d. l.* 4. § 34.

Numquid ergo nec de solo mulieris excipiendum sit, adversus maritum qui dotem petit? non ducturus uxorem, nisi dotem accepisset? nisi jam divertit. Itaque Condictione tenetur debitor qui delegavit; vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel (si solvit) ut pecunia ei reddatur. *l.* 5. § 5. ¶ *numquid.* Paul. lib. 17. ad Eo.

XXXV. *Observandum superest quod rescribunt Diocletianus et Maximianus.* Licet Unde vi Interdictum intra annum locum habeat; tamen Exceptione perpetua succurri (4) ei qui per vim expulsus post retinuit possessionem, auctoritate Juris manifestatur. *l.* 5. *Cod. de Exceptionib.*

(1) Id est, regulariter non opponitur nisi ipsi qui dolo fecit: ut late vidimus Art. præced. § 2.

(2) Ut vidimus supra N. 22.

(3) Scilicet Constitutione Claudii; quæ filiofamilias peculii separationem indulget, quum bona patris publicantur. Hæc Constitutio refertur in l. 3. § 4. ff. *de Minorib.* quæ desumpta est ex præcedentibus libris ejusdem Ulpiani Ad Edictum.

(4) Exceptione scilicet *Quod metus causa.*

TITULUS V.

QUARUM RERUM ACTIO NON DATUR.

I. Ad *Exceptiones quoque pertinet hic Titulus; in quo tres aliæ causæ referuntur, ex quibus qui agit Exceptione, repellitur.*

Primo enim; si ex ea causa agat quis ex qua juratum est ei non deberi: repellitur exceptione Jurisjurandi. *Quæ autem ad hanc rem pertinent, remittimus ad Titulum* de Jurejur. *supra lib.* 12.

Secundam causam refert Paulus. Nimirum Si in alea rem vendam ut ludam, et evicta re conveniar; exceptione summovebitur emptor. *l.* 2. § 1. Paul. lib. 71. ad Eo.

Scilicet puniri debet, is qui emit ab eo quem sciebat pretium in aleam perditurum. Cæterum de hac causa nihil est amplius quod dicamus.

Superest tertia, de qua ita Ulpianus: Quæ onerandæ libertatis causa stipulatus sum, a liberto exigere non possum. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 76. ad Eo.

Circa hanc autem Exceptionem quærendum 1.° *Quando onerandæ libertatis causa factum videatur necne;* 2.° *Quo tempore et cui personæ promissum fuisse oporteat, ut locus sit Exceptioni ex hac causa;* 3.° *Cui et adversus quem hæc Exceptio detur;* 4.° *Denique, quando illa non sit necessaria.*

§ 1. *Quando onerandæ libertatis causa factum videatur necne.*

II. Onerandæ autem libertatis causa facta, bellissime ita definiuntur; Quæ ita imponuntur, ut, si patronum libertus offenderit, petantur ab eo: semperque sit metu exactionis ei subjectus; propter quem metum, quodvis sustineat patrono præcipiente. *d. l.* 1. *sup. d.* § 5. ¶ *onerandæ.*

III. *Cæterum non quidquid a liberto stipulatur patronus, videtur onerandæ libertatis causa impositum; sed ita demum, si hoc animo id stipuletur.*

Quod Si servus promittat domino pecuniam ut manumittatur, cum alias non esset manumissurus dominus eamque liber factus spondeat (1); dicitur non obstare Exceptionem patrono, si eam petat. Non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est: alioquin iniquum est, dominum et servo carere et pretio ejus.

(1) Alioquin non teneretur. Servus enim cum non sit obligationis capax; ex eo quod in servitute gessit, non obligatur; nec post manumissionem conveniri potest.

Totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit; et propterea velit libertum pecuniam promittere; ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat et obtemperet ei. *l.* 2. § 2. Paul. lib. 71. ad Ed.

Item Si manumisero eum servum qui negotia mea gesserat in servitute; deinde stipulatus ab eo fuero (quod negotia mea gesserit) Quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari (1); deinde ex stipulato agam: non summoveri me Exceptione. Neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat. *l.* 1. § 4. Ulp. lib. 76. ad Ed.

§ 2. *Quo tempore, et cui promissum fuisse oportet; ut huic Exceptioni locus esse possit.*

IV. In summa: si incontinenti impositum quid sit liberto, quod ΕΠΕΙΡΩΡΟΤΜΕΝΟΝ [*id est, imminens*] oneret ejus libertatem; dicendum est, Exceptioni locum facere.

Sed si post intervallum; habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum. Et hic tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo vel nimia patroni reverentia ita se subjecisse, ut vel pœnali quadam stipulatione se subjiceret. *d. l.* 1. § 6.

Sive autem ipsi patrono sit promissum, sive alii voluntate patroni; onerandæ libertatis causa videtur factum; et ideo hæc Exceptio locum habebit. *d. l.* 1. § 9.

§ 3. *Cui et adversus quem hæc Exceptio detur.*

V. Hæc Exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est. Et versa vice heredem patroni summovendum, si hæc persequatur, sciendum est. *d. l.* 1. § 12.

Item Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut et cæteras, fidejussori non esse denegandas sciendum est; nec ei quidem qui rogato liberti reus factus est; sed et ipsi liberto, sive procurator ad defendendum a reo datus fuerit (2), sive heres ei extiterit. Cum enim propositum sit Prætori, in hujusmodi obligationibus reo succurrere: non servaturum propositum suum; nisi fidejussorem quoque, et eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, adversus patronum defenderit. Etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fidejussoris vel rei personam. *d. l.* 1. § 8.

VI. Quod si patronus libertum suum delegaverit creditori; an adversus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, Exceptione ista uti possit, videamus? Et Cassius existimasse Urseium refert, Creditorem quidem minime esse summovendum Exceptione, quia suum recepit; verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controversiæ gratia id fecit. *d. l.* 1. § 10.

Item si libertus debitorem suum patrono delegaverit; nulla Exceptione summovendus est patronus: sed libertus a patrono per Condictionem hoc repetet. *d. l.* 1. § 11.

§ 4. *Quando hæc Exceptio liberto non sit necessaria.*

VII. *In contractibus bonæ fidei, hæc Exceptio non est necessaria.*

Hinc Ulpianus. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, et patronus cum liberto Pro socio agat: an hæc Exceptio sit necessaria? Et puto, ipso Jure tutum esse libertum (3) adversus exactionem patroni. *d. l.* 1. § 7.

(1) Vide Notam præced.

(2) Pone libertum obligatum fuisse patrono per interpositam personam; quæ ream se patrono fecit pro liberto, et quæ libertum ipsum procuratorem in rem suam dedit *ad defendendum* contra patronum.

(3) Ratio est quod (ut supra vidimus lib. 2. Tit. *de Pact.* N. 10. cum Notis) contractus bonæ fidei quibus dolus et vis causam dedit, sunt ipso Jure nulli. Porro huic contractui causam dedit dolus et improbitas patroni, qui libertum onerandæ libertatis ejus gratia compulit ut societatem contraheret; quod quidem, utpote ad quæstum pertinens, patronus facere non potest: supra lib. 38. Tit. *de Oper. libert.* N. 4.

TITULUS VI.

DE LITIGIOSIS.

Proponitur hoc Titulo alia Exceptionis species; quo repellitur quis ab hujus rei persecutione, quam sciens Litigiosam comparavit ab uno ex litigatoribus.

Circa quod videbimus 1.º Quæ res dicantur Litigiosæ; 2.º Quæ alienationes rei Litigiosæ prohibeantur, et quando huic exceptioni sit locus. 3.º Specialiter agemus de interdicta rei Litigiosæ consecratione. 4.º Jus Codicis exponemus.

§ 1. *Quæ res dicantur necne Litigiosæ.*

I. Litigiosa res est, de cujus dominio causa movetur inter possessorem et petitorem, judiciaria conventione. *Authent. ad l.* 1. *Cod. h. tit.*

Verum Creditor qui hypothecæ seu pignori rem sibi nexam vendidit, Litigiosam rem non videtur vendere; quia (1) precario debitor possidet. *l.* 2. *Cod. de distract. pign.* Alexander.

Imo quum creditor pignus vendit, non potest videri Litigiosæ rei emptio contrahi; etsi debitor interdicat ne venditio perficiatur. *l.* 1. *Cod. h. tit.* Sever. et Anton.

Et generaliter; Litigiosam rem non facit denuntiatio, quæ impediendæ venditionis causa fit. *l.* 1. Ulp. lib. 76. ad Ed.

§ 2. *Quæ alienationes rei Litigiosæ prohibeantur, et quando huic exceptioni locus sit.*

II. *Lex quasvis alienationes rei Litigiosæ prohibet, sive venditiones sive donationes. Nam* Donationis verbum (2) simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendisse videtur: sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit. *l.* 67. § 1. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 76. ad Ed.

Et quidem etiam ea venditio prohibitione Legis continetur, quam nondum traditio secuta est. Quapropter emptor qui eam persequetur, hac exceptione Rei Litigiosæ *summovebitur. Nam etsi* Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet; venditum tamen recte dicetur. *d. l.* 67. *pr.*

III. *Exceptioni locus est, quum quis rem ab uno ex litigatoribus emit.*

Quid Si inter primum et secundum sit lis contestata, et ego a tertio emero qui nullam controversiam patiebatur, videamus an exceptioni locus sit? Et putem subveniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem habuit; et quod fieri potest ut duo in necem ejus litem inter se jungant, qui cum ipso litigare non poterant.

Si tamen eum procuratore, tutore curatoreve alicujus, judicium acceptum sit; consequens erit dicere, quasi eum ipso Litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 76. ad Edict.

IV. *Oportet etiam, ut exceptioni locus sit, eum qui rem comparavit, scivisse eam esse Litigiosam.*

Inde hæc quæstio. Si servus quum emerit, sci.; ignoravit autem dominus; vel contra: videndum est, cujus potius spectanda sit scientia? Et magis est, ut scientia inspicienda sit ejus qui comparavit, non ejus cui acquiretur; et ideo pœna Litigiosi competit. Sic tamen, si non mandatu domini emit. Nam si mandatu; etiamsi scit servus, dominus autem ignoravit; scientia non nocet (3). Et ita Julianus in re Litigiosa scribit. *l.* 2. Ulp. lib. 6. fideicommissor.

§ 3. *De interdicta rerum Litigiosarum consecratione.*

V. *Hic non jam nuda exceptio, sed actio* In factum *ad duplum consequendum adversario competit.*

Enimvero Lege ipsa XII Tabularum, Rem de qua controversia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioquin dupli pœnam patimur. Nec immerito: ne liceat eo modo duriorem adversarii conditionem facere.

Sed duplum utrum fisco, an adversario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis adversario; ut id veluti solatium habeat, pro eo quod potentiori adversario traditus est. *l.* 3. Gaii a lib. 6. ad Leg. XII. Tab.

De qua re vide Commentarium nostrum ad XII. Tabulas, Tab. 12. *Cap.* 2.

§ 4. *Jus Codicis circa res Litigiosas.*

VI. *Jus quod circa res Litigiosas obtinebat, neoterici Imperatores confirmaverunt et auxerunt.*

De his rebus ita edicit Constantinus. Lite pendente actiones quæ in judicium deductæ sunt, vel res pro quibus actor a reo detentis intendit; in conjunctam personam vel extraneam, donationibus, vel emptionibus, vel quibuslibet aliis contractibus, minime transferri ab eodem actore liceat: tanquam si nihil factum sit, lite nihilominus peragenda. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Justinianus etiam res Litigiosas quibuslibet titulis alienari vetuit; exceptis tamen, Dotis, Donationis Propter nuptias, *Transactionis, Divisionis, Legati et fideicommissi. Hanc autem pœnam constituit; ut, si quidem sciens rem Litigiosam quis comparaverit, redhibere eam teneatur, et insuper pretio careat quod fisco cedat: sin autem ignorans comparaverit; irrita alienatione facta, pretium cum alia tertia parte a litigatore a quo eam comparavit, recipiat. Eamque pœnam etiam ad donationes ita porrigi voluit, ut vera æstimatione facta donator mulctetur.* l. fin. Cod. h. tit.

Provisum est etiam; ne titulo legati aut fideicommissi, res Litigiosæ in necem adversarii ad fiscum aut potentiores personas transferantur. Constituerunt enim Gratianus, Valentinianus, et Theodosius; ut hoc casu non ipsa res legata, sed æstimatio litis, legatariis præstaretur heredesque suo periculo litem persequerentur. l. 3. Cod. h. tit.

(1) Sensus est: res non ideo Litigiosa est, quia debitor rem possidebat; nec enim faciebat debitor controversiam pignoris.

(2) Hanc legem pertinere ad hanc materiam censet Cujacius; hoc scilicet argumento quod Ulpianus in hoc libro egerit de interdicta rerum litigiosarum alienatione: ut constat ex sup. d. l. 1. ff. *h. tit.* quæ ex eodem libro desumpta est.

(3) Contra, quum res morbosa vænit; scientia servi qui sciens emit, domino nocet: supra lib. 21. Tit. *de Ædilit. Ed.* N. 38.

Ratio disparitatis est quod in specie opposita agitur de liberatione venditoris, ad quam proniores esse debemus: in hac vero specie agitur de puniendo emptore, ad cujus pœnam scientia servi non debet sufficere. Ita Treutlerus, ad quem vide Bachovium.

Ex Novella autem CXII Cap. 1. hoc immutatum est: constitutumque ut hoc casu legatarii litis eventum expectarent; ita ut, si victor heres extitisset, rem eis præstare teneretur; nihil autem, si causa caderet. Quapropter permittitur his adesse causæ; ne colludatur.

VII. *Neque solum de rebus vere ac proprie Litigiosis, id est jam in judicium deductis, providerunt Imperatores: verum Anastasius pro redemptoribus litium habuit; eos qui actiones aliquas, etiam antequam motæ sint, datis pecuniis sibi cedi procurant; hoc statuto, ut non possint eas exercere nisi intra quantitatem pecuniæ quam pro earum pretio dederunt. Ab hac lege excipit accessiones actionum hereditariarum, quæ fiunt inter coheredes; cessiones quæ fiunt creditori ad exsolvendum aliquod debitum, vel pignoris causa; item illas quæ fiunt possessori, rei alienæ æstimationem inferenti; denique eas quæ fiunt ex causa donationis aut legati.* l. PER DIVERSAS. 22. *Cod.* Mandati.

Justinianus addidit; ut Constitutio Anastasii locum haberet etiam in his cessionibus quæ, pro parte venditionis titulo, pro reliqua parte titulò donationis, confectæ essent. l. AB ANASTASIO. 23. *Cod.* d. tit.

TITULUS VII.

DE OBLIGATIONIBUS, ET ACTIONIBUS.

T*OT variis Actionum, et quasi Actionum, speciebus sigillatim expositis; Pandectarum ordinatores plurima hic in fine sextæ Digestorum Partis congerere necessarium duxerunt, quæ spectant ad Actiones in genere, necnon ad Obligationes ex quibus actiones nascuntur. Qui tractatus ad omnes fere præcedentes Partes librosque pertinet: ideo forte ad calcem rejectus, quo planior fieret ex his quæ hactenus dicta sunt, eorum quæ de generali Obligationum et Actionum omnium substantia et materia dicenda sunt, tractatio.*

Prima pars hujus Tituli erit DE OBLIGATIONIBUS, *altera* DE ACTIONIBUS.

PRIMA PARS.

De Obligationibus.

Partem hanc in quatuor Articulos distribuemus. In primo videbimus in quo consistat Obligationis substantia, et quæ sint divisiones Obligationum. Secundus exponet causas ex quibus nascuntur: ubi quæremus quid in singulis pro varia negotiorum natura præstare debitor teneatur. Tertius erit de personis inter quas contrahi potest Obligatio. Quartus de accidentalibus Obligationum.

Quæri etiam posset de rebus quæ in Obligationem deduci possunt, et de modis quibus Obligationes extinguuntur. Verum de prima quæstione, infra lib. seq. ad Titulum de Verbor. oblig. *quid enim ibi dicitur de rebus quæ in Stipulationem deduci possunt, et ad cæteras Obligationum species trahi potest. Quod autem attinet ad modos quibus extinguuntur Obligationes, remittimus ad Tit.* de Solutionib. et liberat. *infra lib.* 46.

ARTICULUS I.

De substantia et divisione Obligationum.

§ 1. *Quid sit Obligatio, et in quo consistat ejus substantia.*

I. Obligatio est Juris vinculum, quo necessitate astringimur alicujus rei solvendæ (1), secundum nostræ civitatis jura. *Instit. Tit. de Oblig.* pr.

Igitur Obligationum substantia non in eo consistit; ut aliquod corpus, nostrum; aut servitutem, nostram faciat: sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. *l.* 3. PAUL. LIB. 2. INSTITUT.

II. *Cum autem Obligationum substantia in eo*

(1) SOLVERE verbum generale, quod *dare* et *facere* complectitur.

consistat, ut quis ASTRINGATUR *ad aliquid ; sequitur neminem posse videri Obligatum ad id quod in merum ejus arbitrium collatum est.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. In vendentis vel ementis voluntatem collata conditione comparandi; quia non astringit necessitate contrahentes, Obligatio nulla est. Idcirco dominus invitus, ex hujusmodi conventione, rem propriam, vel quilibet alius, distrahere non compellitur. *l.* 13. *Cod. de Contrah. empt.*

Potest autem contractus in contrahentis arbitrium rite conferri non merum sed tanquam boni viri : et inde nascetur Obligatio.

Hinc Ulpianus. Hæc venditio servi, SI RATIONES DOMINI COMPUTASSET ARBITRIO, conditionalis est. Conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, quum impleta fuerit conditio. Sed utrum hæc est venditionis conditio, si ipse dominus putasset (1) suo arbitrio : an vero, si arbitrio boni viri? Nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est : quemadmodum si quis ita vendiderit, SI VOLUERIT; vel stipulanti sic spondeat, SI VOLUERO, decem dabo. Neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque Veteribus, magis in viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini. Si igitur rationes potuit accipere, nec accepit; fingit autem se non accepisse : impleta conditio emptionis est, et Ex empto venditor conveniri potest. *l.* 7. *ff. de Contrah. empt.* ULP. LIB. 28. AD SABIN.

Et Generaliter probandum est, Ubicumque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini, vel procuratoris ejus, conditio; pro boni viri arbitrio hoc habendum esse. *l.* 22. § 1. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 28. AD SABIN.

Plura de hac re infra lib. seq. Tit. de Verb. oblig. *Part.* 3.

§ 2. *De Obligationum divisione.*

III. *Obligationes dividuntur, in* CIVILES *et* NATURALES.

CIVILES *sunt, ex quibus actio descendit.*

NATURALES autem Obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua earum nomine competit (2); verum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit. *l.* 10. PAUL. LIB. 47. AD SABIN.

Nimirum Is natura debet, quem Jure Gentium dare oportet; cujus fidem secuti sumus. *l.* 84. § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 3. QUÆST.

Sunt et alii plures in Jure naturalis Obligationis effectus ; nimirum ut det locum Compensationi, Novationi, Pignori, Constituto, Fidejussoris accessioni ; de quibus passim.

IV. *Altera divisio Obligationum.* Sed aut proprio nomine quisque Obligatur, aut alieno.

Qui autem alieno nomine obligatur, FIDEJUSSOR vocatur. Et plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus qui eadem Obligatione teneantur; dum curamus, ut quod in Obligationem deduximus tutius nobis debeatur. *l.* 1. § 8. GAIUS LIB. 2. AUREORUM.

ARTICULUS II.

Ex quotuplici causa nascantur Obligationes, et quænam illæ sint pro varia negotiorum natura.

V. Obligamur, aut re, aut verbis, aut simul utroque, aut consensu, aut Lege, aut Jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato. *l.* 52. MODESTIN. LIB. 2. REGUL.

RE Obligamur, quum res ipsa intercedit. *d. l.* 52. § 1.

VERBIS, quum præcedit interrogatio et sequitur congruens responsio. *d. l.* 52. § 2.

RE ET VERBIS pariter obligamur, quum et res interrogationi intercedit. *d. l.* 52. § 3.

Consentientes in aliquam rem, EX CONSENSU obligari necessario ex voluntate nostra videmur. *d. l.* 52. § 4.

LEGE obligamur; quum obtemperantes Legibus aliquid secundum (3) præceptum Legis, aut contra, facimus. *d. l.* 52. § 5.

JURE HONORARIO obligamur; ex his quæ Edicto Perpetuo vel Magistratu (4) fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur. *d. l.* 52. § 6.

NECESSITATE obligantur, quibus non licet aliud facere quam quod præceptum est; quod evenit in necessario herede. *d. l.* 52. § 7.

EX PECCATO obligamur, quum in facto quæstionis summa (5) constitit. *d. l.* 52. § 8.

VI. *Brevius Gaius et generalius :* Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure, ex variis causarum figuris. *l.* 1. *pr.* GAIUS LIB. 2. AUREOR.

(1) Id est, *computasset* (supple) rationes.

(2) Sensus est, naturales Obligationes esse, non solum quæ pariunt actionem; sed et illas quæ actionem quidem non pariunt, sed ex quibus recte solvitur ita ut solutum repeti non possit.

(3) Cujacius exemplum ponit in specie in qua plures heredes, præter infantem qui coheres ipsis ascriptus erat, rogati sunt manumittere servum. Illi secundum præceptum Legis (id est, SCti Vitrasiani) servum manumittentes, obligantur ex illo SCto ad partem pretii coheredi suo infanti præstandam. De hoc casu vide supra lib. 40. Tit. *de Fideic. libert.* N. 53.

(4) Puta si quis contra Edictum, patronum sine venia in Jus vocaverit : item si ædificaverit contra prohibitionem Prætoris.

(5) Alias *consistit.* Sensus est, quum tota summa quæstionis de illa Obligatione, est de aliquo facto illicito quod admiserimus, et ex quo hæc Obligatio descendat.

§ 1. *De Obligationibus quæ ex contractu nascuntur.*

VII. Obligationes ex contractu; aut re (1) contrahuntur, aut verbis (2), aut consensu (3). *d. l.* 1. § 1.

VIII. Re contrahitur Obligatio, mutui datione (4). Mutui autem datio consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensurave constant; veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut fiant accipientis; postea alias recepturi, ejusdem generis et qualitatis. *d. l.* 1. § 2.

Is quoque cui rem aliquam commodamus, Re nobis obligatur. Sed is de ea ipsa (5) re quam acceperit, restituenda tenetur. *d. l.* 1. § 3.

Is quoque apud quem rem aliquam deponimus, Re nobis tenetur; qui et ipse de ea re quam acceperit restituenda tenetur: sed is (6), etiamsi negligenter rem custoditam amiserit, securus est. Quia enim non sua gratia accipit, sed ejus a quo accipit; in eo solo tenetur, si quid dolo perierit: negligentiæ vero nomine ideo non tenetur; quia qui negligenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. MAGNAM tamen NEGLIGENTIAM, PLACUIT IN DOLI CRIMINE CADERE. *d. l.* 1. § 5.

Creditor quoque qui pignus accepit, Re tenetur; qui et ipse de ea re quam accepit restituenda tenetur. *d. l.* 1. § 6.

Ad contractus qui RE *contrahuntur, etiam referendæ sunt quatuor classes contractuum innominatorum,* DO UT DES, DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS: *de quibus egimus Tit.* de præscr. verb. *supra lib.* 19. *In his enim si quid dederim aut fecerim, ea conventione inter nos habita ut tu vicissim quid dares aut faceres; ex* RE, *id est ex eo quod dederim aut fecerim, tu vicissim Obligaris.*

Ita tamen, si honesta fuerit contrahendi causa. Hinc in specie sequenti. Seia eum salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: « Lucio-Titio » salutem. Si in eodem animo et eadem affectione » circa me es qua [a] semper fuisti; ex continenti » acceptis litteris meis, distracta re tua, veni. Hoc » tibi quandiu vivam præstabo, annuos decem; » scio enim quia valde me bene ames ». Quæro; cum et rem suam distraxerit Lucius-Titius, et ad eam profectus sit, et ex eo (7) cum ea sit; an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur? Respondit, Ex personis causisque (8) eum cujus notio sit, æstimaturum an actio danda sit. *l.* 61. § 1. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

IX. *Hactenus de Obligationibus quæ* RE *contrahuntur.*

Jam vero VERBIS Obligatio contrahitur, ex interrogatione et responsu: cum quid dari fierive nobis stipulemur. *sup. d. l.* 1. § 7.

De his Obligationibus est proprius infra Titulus lib. seq. de Verb. oblig.

X. CONSENSU fiunt Obligationes, in emptionibus-venditionibus, locationibus-conductionibus, societatibus, mandatis. *l.* 2. GAIUS LIB. 3. INSTITUT.

Ideo autem istis modis consensu dicimus Obligationem contrahi; quia neque verborum neque scripturæ ulla proprietas (9) desideratur; sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. *d. l.* 2. § 1.

Unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur; veluti per Epistolam vel per nuntium. *d. l.* 2. § 2.

Nimirum in hac contractuum specie, Etiam nudus consensus sufficit Obligationi; quamvis verbis hoc exprimi possit. *l.* 52. § 9. MODESTIN. LIB. 2. REGUL.

Sed et nutu solo pleraque consistunt. *d. l.* 52. § 10.

Observa. Item in his contractibus alter alteri obligatur, de eo quod alterum alteri ex bono et æquo præstare oportet. *sup. d. l.* 2. § 3.

XI. *Præter supra dictas species contractuum, quorum alii* RE *perficiuntur, alii* Verbis *alii solo* Consensu; *est et quarta species quam omisit Gaius, nimirum eorum qui* LITTERIS *contrahuntur.*

Hunc Litterarum contractum ita describit Theophilus: LITTERARUM OBLIGATIO est, veteris nominis in novum creditum per solemnes litteras transformatio. Nam si quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione, aut locatione, aut mutuo, aut stipulatione (multis enim modis aliquid nobis deberi potest), voluissem hunc mihi Obligatum esse litterarum Obligatione; necesse erat verba hæc dicere, et scribere ad eum quem litterarum Obligatione obligatum habere volebam. Sunt autem hæc verba quæ dicebantur et scribebantur: CENTUM AUREOS QUOS MIHI EX CAUSA LOCATIONIS DEBES,

(1) Id est, interveniente aliqua re, ex cujus donatione aut traditione Obligatio nascatur.

(2) Solemnibus verbis adhibitis.

(3) Solo.

(4) Nec enim contrahitur Mutuum, nisi res intervenerit; scilicet pecunia detur. Vide plura de hoc contractu. Tit. *de Reb. cred.* supra lib. 12.

(5) In quo differt ab eo qui mutuum accepit. Is enim non eam *ipsam rem* specie eamdem reddere tenetur, sed eamdem quantitatem.

(6) Nota discrimen inter *Depositum* et *Commodatum*.

[a] *Florent.* qui.

(7) Supple, tempore.

(8) Si enim eum accersivisse videtur mulier, ut cum eo impudice viveret; actio non dabitur. Secus, si ut negotia mulieris procuraret, ut mulier ejus consiliis regeretur: competit actio *In factum* ex contractu FACIO UT DES.

(9) In contractibus qui *Verbis* perficiuntur, certa ac solemnia ac PROPRIA huic contractui verba desiderantur. In contractibus qui *Consensu* perficiuntur, nulla *Verborum* PROPRIETAS; id est, nulla solemnia ac *propria* verba desiderantur: quibuscumque verbis, imo et sine verbis perficiuntur.

EXPENSOS TIBI TULI; deinde ascribebantur, ut (1) ab eo qui jam ex locatione obligatus esset, hæc verba EXPENSOS MIHI TULISTI : et prior Obligatio extinguebatur; novaque LITTERARUM nascebatur, quæ ex eo nomen habet quod in litteris consistat. THEOPHIL. INSTIT. *lib.* 3. *tit.* 21.

Hujus contractus hæc præcipua utilitas erat; quum plures summæ et ex variis causis debitæ, in novam et unicam litterarum Obligationem transfundebantur: quemadmodum et in stipulatione Aquiliana, plures Obligationes in unam novabantur. Quod igitur Aquiliana inter præsentes demum fiebat, idem præstabat Obligatio litterarum etiam inter absentes.

In hunc Litterarum contractum, non solum proprium sed et alienum debitum deduci poterat. Sic enim Caius : LITTERIS Obligatio fit, aut a re in personam, aut a persona in personam. A re in personam; velut si id quod ex emptione aut conductione aut societate debes, alii (2) reddas. A persona in personam; veluti si id quod mihi alter debet, alteri personæ delegem ut reddere debeat (3). CAII INSTIT. *lib.* 2. *tit.* 9. § 13.

Quamvis litteræ seu scriptura, substantiam hujus contractus potissimum constituant : in eo tamen Non figura litterarum, sed oratione quam exprimunt litteræ, obligamur : quatenus (4) placuit non minus valere quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur. *l.* 38. PAUL. LIB. 3. AD EO.

Is Litterarum *contractus, tempore Justiniani jam dudum exoleverat.*

At hodie alio sensu quis LITTERIS *Obligatus dicitur, ex suo chirographo seu cautione creditur pecuniæ quæ ipsi numerata non est. Hoc enim ipso quod numerata non est; non numeratione, sed solis litteris Obligatur.*

De hac cautione, et exceptione adversus illam competente, vide Tit. præced. Art. 2.

XII. *Quod hactenus diximus, contractus alios* Re, *alios* Verbis *perfici; ita accipe, ut in his præter consensum requiratur rem aut verba intervenire. Cæterum in omnibus cujuscunque generalis contractibus, consensum requiri palam est.*

Hinc Paulus. Non satis autem est dantis esse nummos et fieri accipientis, ut Obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari et accipi, ut Obligatio constituatur. Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi : quanquam et donantis fuerit; et mea fiat; tamen non obligabor ei, quia non hoc inter nos actum est. *l.* 3. § 1. PAUL. LIB. 2. INSTITUT.

Verborum quoque Obligatio constat, si inter contrahentes id agatur : nec enim, si per jocum, puta vel demonstrandi intellectus causa (5), ego tibi dixero, SPONDES? et tu responderis, SPONDEO; nascetur Obligatio *d. l.* 3. § 2.

Hinc quoque Contractus imaginarii, etiam in emptionibus (6), Juris vinculum non obtinent, quum fides facti simulatur, non intercedente veritate. *l.* 54. MODEST. LIB. 5. REGULAR.

Circa consensum, plura vide supra lib. 2. *Tit.* de Pactis.

§ 2. *De Obligationibus quæ ex delicto aut maleficio nascuntur.*

XIII. Ex maleficio nascuntur Obligationes; veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria : quæ omnia unius generis sunt. Nam hæ RE tantum consistunt, id est ipso maleficio : dum alioquin ex contractu Obligationes, non tantum re consistunt, sed etiam verbis, et consensu. *l.* 4. GAIUS LIB. 3. RERUM COTTIDIAN. SIVE AUREORUM.

Porro quæ ex maleficio nascitur Obligatio, in hoc consistit; ut qui maleficium admisit, damnum sarcire teneatur.

§ 3. *De Obligationibus quæ ex variis causarum figuris nascuntur, puta* Quasi ex contractu, *et* Quasi ex maleficio.

Ad Varias causarum figuras *ex quibus Obligationes descendunt, referenda sunt ea omnia in quibus citra contractum aut maleficium obligatur quis, vel ex Lege, vel ex sola æquitate. Præcipue vero his verbis designavit Gaius eas Obligationes quæ nasci dicuntur* Quasi ex contractu, *et* quasi ex maleficio.

(1) Id est, quasi *ab eo*, vel ejus nomine *qui jam*, etc. Neque enim necesse fuisse videtur ut ipse contrahens scriberet : sed pro eo volente et consentiente Argentarius forte scribebat.

(2) Sebultingius censet legendum *aliter reddas :* eo sensu ut, quod ex emptione aliave causa debes, jam scriptura illa interveniente *aliter reddas*; id est, ex alia et nova causa, ex novo hoc litterarum contractu, obligeris ad reddendum. Et dicitur hæc Obligatio fieri *a re in personam :* quia non jam ex *re*, non jam ex contractu emptionis, debere incipis; sed ex tua tantum *persona*, ex tuis litteris.

(3) Ita ut hæc nova persona, volente et consentiente me, hoc modo debitori meo quod debet expensum ferat; ille autem erga eum se obliget, scribendo EXPENSUM TULISTI (*Vous êtes en avance avec moi de tant*).

(4) *Quatenus* (id est, quia) *placuit* talem scripturam, eamdem vim habere quam habet stipulatio *novationis*. Et sicut in novatione quis ex solemnibus verbis, seu potius ex oratione quam solemnium verborum pronuntiatio exprimit, obligatur; ita in hoc contractu, per litteras, aut potius per orationem quam solemnes litteræ exprimunt, obligatur.

(5) Id est, si velim tibi demonstrare quomodo fiat stipulatio.

(6) Quarum solemnitas desiderabatur in alienationibus omnibus quæ per *Mancipationem* fiebant. Hæ (inquam) emptiones simulatæ, sicut et cæteri contractus simulati, omni Juris vinculo carent; cum deficiat consensus. Hinc V. G. quamvis talis emptio simularetur in donatione per mancipationis solemnitatem facta; non *inde* tamen, quasi *Ex empto*, competebat actio donatario.

Harum innumera genera sunt : ex quibus quædam tantum exempli causa hic subjecit.

XIV. *Et ad* QUASI-CONTRACTUS *quidem quod attinet; prima eorum species, Negotia gesta sine mandatu.*

Enimvero Si quis absentis negotia gesserit : si quidem ex mandatu; palam est ex contractu nasci inter eos actiones MANDATI, quibus invicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona fide præstare oportet. Si vero sine mandatu; placuit quidem sane eos invicem obligari : eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus NEGOTIORUM GESTORUM; quibus æque invicem experiri possunt, de eo quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet. Sed neque ex contractu, neque ex maleficio, [hæ] actiones nascuntur. Neque enim is qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse : neque ullum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem. Longe magis (1) is cujus negotia gesta sunt, ignorans aut contraxisse aut deliquisse intelligi potest. Sed utilitatis causa receptum est, invicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum est : quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri; nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant; deinde novis causis intervenientibus, ex necessitate diutius absunt : quorum negotia disperire iniquum erat. Quæ sane disperirent; si vel is qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset; vel is cujus gesta essent, adversus eum qui invasisset negotia ejus, nullo Jure agere posset. *l.* 5. GAIUS LIB. 3. AUREORUM.

Secunda Quasi-contractus species, Tutela. Nam Tutelæ quoque judicio qui tenentur, non proprie ex contractu Obligati intelliguntur : nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur. Sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem casu mutuæ sunt actiones : non tantum enim pupillus cum tutore, sed et contra tutor cum pupillo habet actionem; si vel impenderit aliquid in rem pupilli; vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori ejus obligaverit. *d. l.* 5. § 1.

Tertia Quasi-contractus species, aditio hereditatis; per quam heres obligatur legatariis et fideicommissariis.

Etenim Heres quoque qui legatum debet, neque ex contractu neque ex maleficio Obligatus esse intelligitur. Nam neque cum defuncto neque cum herede contraxisse quidquam legatarius intelligitur : maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est. *d. l.* 5. § 2.

Quarta Quasi-contractus species, Indebitum. Et certe Is quoque qui non debitum accipit per errorem solventis, Obligatur quidem quasi ex mutui datione; et eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. Sed non potest intelligi is qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse : qui enim solvit per errorem; magis distrahendæ Obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur. *d. l.* 5. § 3.

Quasi-contractibus item annumerat Justinianus Institut. *lib.* 3. *Tit.* 28. *eas Obligationes quæ nascuntur inter eos quibus res citra societatem communis fit; ut hereditas, legatum, etc.*

XV. *Ad varias causarum figuras referuntur etiam, ut supra dictum est,* Quasi-delicta *vel Quasi-maleficia. Tres duntaxat quatuorve horum species hic designantur.*

Videlicet 1.° Si judex litem suam fecerit (2); non proprie ex maleficio obligatus videtur (3). Sed quia neque ex contractu obligatus est, et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam; ideo videtur quasi ex maleficio teneri. *d. l.* 5. § 4.

2.° Is quoque ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius vel conducto vel in quo gratis habitabat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret; quasi ex maleficio teneri videtur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur (4) aut servi aut liberi. *d. l.* 5. § 5.

3.° Cui similis est is qui ea parte qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest si ceciderit alicui nocere.

Ideo (5) si filiusfamilias seorsum a patre habitaverit; et quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve sit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est; Juliano placuit, in patrem neque De peculio (6), neque Noxalem dandam (7) esse actionem, sed cum ipso filio agendum. *d.* § 5. ¶ *cui similis.*

(1) Legendum videtur *longe minus;* aut saltem, mox infra, negative legendum *intelligi* Non *potest.*

(2) *Litem suam facere* est, litis Obligationem quæ in judicium deducta est, in se transferre. Judex enim, vice Rei quem male absolvit, tenetur Actori in æstimationem litis; et contra, quem reum inique condemnavit, reo tenetur ut condemnationis Obligationem in se transferat. Porro hoc accipe de judicibus Pedaneis, et de minoribus Magistratibus puta municipalibus; non autem de majoribus Magistratibus quibus judices dandi jus est : hi enim non tenentur, si per inscitiam Juris male judicaverunt. Qua autem actione minores judices teneantur, vide infra lib. 50. Tit. *de Extraord. cognit.* Part 2.

(3) Maleficium enim non intelligitur sine dolo. Nec obstat quod actio *Legis Aquiliæ* refertur inter eas actiones quæ ex delicto nascuntur; cum tamen ex simplici culpa competat, id est ex damno citra dolum dato. Dicendum est enim inter illas actiones eam recenseri; non quod semper, sed quod sæpius ex delicto nascitur, scilicet quum dolo damnum datum est.

(4) Vide Tit. *de His qui effud.* supra lib. 9.

(5) *Ideo* nempe quia in duabus speciebus præcedentibus quasi delictum est. Vide Not. seq.

(6) Quia actiones *de Peculio* ex contractibus aut quasi-contractibus eorum qui nostro juri subjecti sunt, dantur; non ex eorum delictis : ut vid. supra lib. 15. Tit. *de Pecul.* N. 30. Atqui filius hic ex contractu aut quasi-contractu non obligatur, sed ex quasi-delicto.

(7) *Noxales* enim actiones dantur ex delictis servorum, non ex delictis filiorum : ut vid. Tit. *de Noxal. act.* supra lib. 9.

4.° Item exercitor navis aut caupunæ aut stabuli, de damno aut furto quod in nave aut caupona aut stabulo factum sit (1), quasi ex maleficio teneri videtur: si modo ipsius nullum est maleficium; sed alicujus eorum quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. Cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta hæc actio, et aliquatenus culpæ reus est quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. *d. l.* 5. § 6.

§ 4. *Quid in Contractibus aut Quasi-contractibus præstetur; dolus, an culpa, an casus?*

XVI.° *De dolo et culpa (quorum alterum modo vidimus Maleficia a Quasi-maleficiis distinguere) quæritur pariter in Contractibus et Quasi-contractibus, an et quando præstari debeant: quæri potest et de casu fortuito.*

Circa quod generalis hæc regula tenenda est, dolum semper præstari; casum fortuitum, regulariter nunquam: culpa autem, an et quæ præstanda sit, pendet id ex varia negotiorum natura; vel in se duntaxat spectata; vel prout in illa aut solius dantis, aut accipientis solius, aut utriusque versatur utilitas, ut jam supra obiter vid. N. 8. *vel etiam pendet id ex conventione.*

Hæc autem omnia ita complectitur Ulpianus: Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt, quidam et dolum et culpam. Dolum tantum (2) Depositum, et Precarium; dolum et culpam (3), Mandatum, Commodatum, Venditum, Pignori acceptum, Locatum, item Dotis datio, Tutelæ, Negotia gesta (in his quidem (4) diligentiam). Societas et rerum communio, et dolum et culpam recipit.

Sed hæc ita; nisi si quid nominatim convenit, vel plus vel minus, in singulis contractibus. Nam hoc servabitur quod initio convenit; legem enim contractus dedit. Excepto eo quod Celsus putat, non valere si convenerit ne dolus præstetur: hoc enim bonæ fidei judicio contrarium est, et ita utimur.

Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accidunt, fugæ servorum qui custodiri non solent (5), rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines; impetus prædonum, a nullo (6) præstantur. *l.* 23. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 29. ad Sabin.

ARTICULUS III.

De personis inter quas contrahuntur Obligationes.

Ad Obligationem contrahendam, duas personas intervenire oportet; nimirum eum qui Obligationem contrahat, et eum erga quem contrahatur. Et quidem eas esse personas oportet, quarum altera obligari, altera obligare possit; et inter quas Obligatio possit consistere.

§ 1. *Quæ personæ Obligari possint.*

XVII. Obligari potest paterfamilias (7) suæ potestatis, pubes, compos mentis.

Pupillus sine tutoris auctoritate non Obligatur Jure Civili. *l.* 43. Paul. lib. 72. ad Ed.

Imo Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem Jure naturali (8) obligatur. *l.* 59. Licinius-Rufin. lib. 8. regular.

Multominus obligari potest furiosus, ne quidem ex curatoris assensu.

Quædam tamen causæ excipiendæ sunt. Nimirum Furiosus et pupillus, ubi ex re (9) actio venit, obligantur; etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate. Veluti si communem fundum habeo cum his; et aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus (10) dederit: nam judicio Communi dividundo obligabuntur. *l.* 46. Paul. lib. 7. ad. Plaut.

Vide et legem 33. *ff.* Pro socio: *supra lib.* 17. *d. tit. N.* 30.

Scholium.

Quod modo dictum est, Pupillum sine tutoris

(1) Ab his quorum opera ibi otitur. De quo vide Tit. *Furti advers. nautas.* infra lib. 47.

(2) *Dolus* hic late accipitur, ut et latam culpam quæ dolo proxima est, contineat. Hæc duo duntaxat præstantur in Deposito, et in Precario; non autem culpa levis. In *Deposito* si quidem nulla versatur utilitas depositarii: in *Precario* id est proprium, ut a domino quum voluerit revocetur; adeoque satis est Dolum in eo præstari.

(3) Intellige de culpa levi: et ratio est quia in iis qui sequuntur contractibus; utriusque contrahentis versatur utilitas; exceptio tamen Commodato, in quo (cum accipientis solius versetur utilitas) etiam levissima culpa præstanda est. Excipienda quoque est causa Mandati; in quo, etsi plerumque solius mandantis versetur utilitas, tamen culpa levis et levissima interdum et præstanda est: quia is qui negotium suscipit, diligentiam huic gerendo parem in se suscipere videtur.

(4) Id est, in *Negotiis gestis;* cum ultro quis se offerat ad aliena negotia, diligentiam seu culpam levissimam præstare tenetur.

(5) Puberes scilicet, et integræ opinionis.

(6) Excipe; nisi culpa aut mora præcesserit, aut pactum intervenerit.

(7) Non hoc dicit ad excludendum filiumfamilias; quem etiam obligari posse constat excepta mutui causa: ut mox infra videb.

(8) Hoc sensu, ut ne quidem Obligationis naturalis affectum habeat. Excipe, nisi pupillus locupletior factus sit: nam eatenus obligatur naturaliter, imo et actio in ipsum (post Rescriptum Divi Pii) competit. Vide *Scholium* mox infra.

(9) Ex quasi-contractu; in quo nempe, citra consensum ejus qui obligatur, Obligatio nascitur. Vide Art. præced. § 3.

(10) Ejus ætatis quæ doli capax est.

auctoritate ne naturaliter quidem obligari, idem prorsus dicitur in l. 41. *ff.* de Condict. indeb. (*supra lib.* 12. d. tit. *N.* 4.) *ubi etiam repetitio ejus quod ex hac causa solverit, ipsi conceditur*: QUIA NEC NATURA DEBET.

Quocirca celebris quæstio est; an de his tantummodo pupillis qui non sint pubertati proximi, an de quibuslibet indistincte qui locupletiores facti non sint, id intelligendum sit? Rursus, quonam sensu intelligendum; an absolute, an duntaxat ratione effectuum quos Obligatio naturalis adversus pupillum ipsum parere potest?

I. Nonnulli rem ita conciliari posse censent, quadam subtilitate simul et æquitate; ut in pupillis quibuslibet, sive pubertati proximis sive non, in quantum locupletiores facti sunt Obligatio naturalis contrahatur; quæ omnes naturalis Obligationis effectus, etiam contra pupillum pariat. In eo vero qui locupletior non est factus; si quidem pubertati proximus sit, naturalis item Obligatio subsit cum suis qui huic inesse possunt effectibus, sed qui nulli sint contra pupillum ipsum: quod si non sit proximus pubertati, nec probe intelligat quid acti sit; nulla eo casu nec naturalis subesse Obligatio intelligatur.

Non ex eo igitur solo quod pupillus locupletior factus sit vel non, volunt illi eum ex contractibus suis naturaliter obligari. Nituntur l. 21. *ff.* Ad L. Falcid. *et aliis similibus; in quibus simpliciter et indistincte mentio sit de* NATURALI OBLIGATIONE *pupilli, sine tutoris auctoritate contracta.*

Addunt illi, fidejussores pro pupillo sine tutore contrahente obligari; l. 127. *ff.* de Verb. oblig. *quod fieri non posset, nisi subsit aliqua hujus pupilli Obligatio naturalis cui fidejussor accedat: item quod in l.* 1. § 1. *ff.* de Novationib. *aperte dicitur, quamlibet Obligationem novari posse; Dummodo* sequens Obligatio teneat *vel* NATURALITER; ut puta, si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit: *quibus legibus id nequaquam additur*, Si locupletior sit factus. *Denique lex* 95. § 2. *ff.* de Solution. *in specie qua quis heres pupillo factus est cui pecuniam mutuam Crediderat sine tutoris auctoritate, ait aditionem hereditatis eo casu* Pro solutione cedere: CREDITUM *autem et* SOLUTUM *absque* DEBITO *non intelligitur; et tamen ibi*, Non quanto locupletior pupillus factus est, *sed* IN SOLIDUM *creditor ex hereditate pupilli creditum suum retinet.*

Textus igitur supra oppositos, in quibus Nec naturaliter Obligari *dicitur, vel de his duntaxat pupillis accipiendos esse qui non sint proximi pubertati; vel etiam (ut vult Vinnius) eo sensu quod hæc Obligatio naturalis nullos in Jure contra pupillum effectus habeat. Cum ergo (inquiunt) Obligatio hujusmodi, pupillis nullatenus nocere possit; quantum ad ipsos nulla est; aut saltem non attenditur, quasi nulla sit, atque hinc, nec aufertur ipsis repetitio ejus quod ex hac causa solverint, nec adversus eos ex hac causa compensatio tribuitur; idem dic de cæteris effectibus Obligationis naturalis. Cæterum subest nihilominus in pupillorum persona hæc naturalis Obligatio, quæ Juris eff. ctum adversus alios quoslibet habere possit: ut V. G. huic Obligationi fidejussores possint accedere; ut pupillo expromittente, veteris debitoris Obligatio consumatur adversus creditorem (is nempe sibi imputet, quod eum pupillo absque tutore novaverit): ut denique vel Pignori vel Constituto locum det; aliisque si qui sint, modo non contra pupillum ipsum, Obligationis naturalis effectibus.*

II. Contra Cujacius, in pupillo sine tutoris auctoritate contrahente (cujuscumque ætatis sit) si locupletior non sit factus, nullam agnoscit Obligationem naturalem; cui aut fidejussores accedere possint, aut quæ possit priorem Obligationem per novationem consumere. Fingendum igitur (inquit) in sup. d. l. 1. *ff.* de Novation. *pupillum promisisse ex delegatione creditoris sui, ut ab ipso liberaretur; adeoque ex hac expromissione locupletiorem esse factum. Quod pariter subaudiendum in omnibus passim similibus textibus. Nec obstat quod in iis qui modo supra oppositi sunt, in quibus aliquis Obligationi pupilli tribuitur effectus, ipsa tamen exhibetur tanquam solo Jure naturali subnixa; et ex qua* NULLA PETITIO EST, *ut expresse dicitur in sup. d. l.* 127. *ff.* de Verb. oblig. *Etsi enim hoc minime dici posse videatur in pupillis qui locupletiores facti sunt; cum eo casu, Utilis saltem actio in ipsos detur post Constitutionem Divi Pii: sciendum tamen est (inquit Cujacius) Jurisconsultos interdum id suis libris relative ad priscum summumque Jus disputasse. Porro in specie proposita, ante Divum Pium id Juris obtinebat; ut etiam in pupillo locupletiori facto, sola naturalis Obligatio, et intra fines mere naturalis debiti consistens, attenderetur. In eo autem qui locupletior factus non est, nulla intelligi potuit, neque ante neque post Rescriptum Divi Pii, vel naturalis Obligatio.*

Longe fortius sibi objicit ipse Cujacius verba supra dicta legis 95. § 2. *ff.* de Solution. *Verum hæc alio omnino sensu accipienda esse fusius ostendemus suo loco infra* d. tit. *Part.* 4. *Similiterque dicendum de lege* 25. § 1. *ff.* Quando dies legat. *Nam licet in hoc ipsum videatur expressa, quod* Si pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset, NEC LOCUPLETIOR FACTUS ESSET, *tamen* Naturalem Obligationem *contraxisse intelligitur: in ea tamen lege (ut idem Cujacius observat, et nos post ipsum notavimus ad h. l. in Tit.* de Cond. et dem. *N.* 45.) *prorsus abest ab Archetypo Florentino particula* NEC; *potiusque legendum*, Et locupletior, etc. *Vide Cujacium ad d. l. et ad l.* 127. *ff.* de Verb. obl.

III. Et certe, quum quæritur de Obligatione pupilli; non in hoc quæstio est, quid illa In foro *(ut aiunt)* conscientiæ *parere possit; sed quos civiles et in Jure effectus habere debeat: ita ut omnino dicendum sit, nullam esse in pupillo nec naturalem Obligationem; si eos quos civiliter parit Obligatio naturalis effectus, Jura in pupillo non agnoscant. Atqui talis est Obligatio sine tutoris auctoritate contracta, ex qua pupillus nec locupletior factus est. Etenim in specie hujusmodi (uno verbo) solutum repetere potest quasi indebitum, etsi Major factus per errorem solverit: quod sane quasi pro monstro est, si vel minima subsit in persona pupilli, et quam vel naturalem dicere fas sit, Obligatio. Sed*

et monstri simile id videtur; quod in Obligatione illa quam vocant naturali astruere conantur, contraria Cujacio sentientes; illam nempe suos omnes contra quemlibet alium quam pupillum sortiri effectus; dum pupillus ipse, in cujus persona inhæret hujus Obligationis veluti fundamentum et substantia, his omnibus effectibus impune subtrahitur. Id, inquam, videtur vix posse concipi. Atque hinc est quod, etsi nostrum non sit tantam inter Doctores utrimque consultissimos litem componere; in nostro tamen Opere ubique sententiam Cujacii, utpote longe magis probabilem secuti sumus. De cætero, Lectoris esto judicium.

XVIII. *Inter furiosos de quibus supra, cæterosque qui mentis compotes non sunt, annumerantur etiam prodigi quibus bonis interdictum est.*

Hinc Pomponius: Furiosi, vel ejus cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est. *l.* 40. *ff. de Reg. Jur.* POMPON. LIB. 34. AD SABIN.

XIX. *Morbi autem et vitia corporis, non impediunt quominus quis pacisci et Obligari possit.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Sanum mente, licet ægrum corpore, recte transigere manifestum est. Nec postulare debueras improbo desiderio, placita rescindi; valetudinis corporis adversæ velamento. *l.* 27. *Cod. de Transact.*

Hinc etiam In quibuscumque negotiis sermone opus non est, sufficiente consensu; iis etiam surdus intervenire potest, quia potest intelligere et consentire: veluti in locationibus-conductionibus, emptionibus, et cæteris. *l.* 48. PAUL. LIB. 16. AD PLAUT.

XX. *Hactenus de patribusfamilias. Similiter autem, excepta ex SCto Macedoniano causa mutui*, Filiusfamilias ex omnibus causis tanquam paterfamilias Obligatur; et ob id agi cum eo, tanquam cum patrefamilias potest. *l.* 39. GAIUS LIB. 3. AD ED. PROVINC.

Hinc V. G. Si filiusfamilias rem vendiderit mihi, et tradiderit; sicut paterfamilias tenebitur. *l.* 6. § 7. *ff. de Act. empt.* POMPON. LIB. 9. AD SABIN.

XXI. Servus autem ex contractibus non Obligatur. *l.* 43. § *fin.* PAUL. LIB. 70. AD ED.

Enimvero IN personam servilem nulla cadit Obligatio (1). *l.* 22. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 28. AD SABIN.

Hinc Antoninus. Creditoribus tuis qui tibi in servitute mutuam pecuniam crediderunt, nulla adversus te actio competit; maxime (2) cum peculium tibi non esse legatum proponas. *l.* 2. *Cod. An servus pro suo facto, etc.*

Hinc Scævola. Mulier Herede instituto marito, per fideicommissum libertatem servis dedit; in quibus et Sticho actori mariti. Quæsitum est; cum absente domino isti Præsidem provinciæ adierint, ut libertas sibi præstaretur (3) quasi ex justa causa heres abesset, et Præses provinciæ pronuntiaverit libertatem deberi: an agi cum Sticho possit, ut rationem actus a se administrati reddere compellatur? Respondit, Non posse. *l.* 19. *ff. de Fideic. libert.* SCÆVOLA LIB. 24. DIGEST.

Simile est quod rescribit Gordianus. Si (ut allegas) antequam a domino manumitteretis, fundos ejus coluisti; posteaque, adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua, si qua pridem contracta sunt, res bonorum quas postea propriis laboribus quæsisti, inquietari minime possunt. *l.* 5. *Cod. An servus pro suo facto, etc.*

Consonat quod ante rescripserant Severus et Antoninus. Quamvis cum statulibero contraxeris; tamen ex ante gesto te non habere cum eo, post impletam conditionem libertatis, actionem scire debes. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

Uno tamen casu datur actio IN FACTUM *adversus manumissum, ex eo quod in servitute contraxit. Ita enim rescribit Alexander*: Promissæ tibi pecuniæ a servo tuo ut eum manumitteres, si posteaquam manumisisti, stipulatus ab eo non es; adversus eum petitionem, per IN FACTUM (4) actionem, habes. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

XXII. *Quod hactenus diximus servos non Obligari, accipe de Obligatione civili, non de naturali: et quod diximus non posse eos post manumissionem conveniri; accipe de casu quo ex contractu Obligati sunt, non si ex delicto.*

Hinc Ulpianus. Servi ex delictis quidem Obligantur; et, si manumittantur, obligati remanent (5): ex contractibus autem civiliter quidem non Obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant. Denique si servo qui mihi mutuam pecuniam dederat; manumisso solvam; liberor (6). *l.* 14. ULP. LIB. 7. DISPUT.

Hinc Si tuo servo credidero, eumque redemero, et is manumissus mihi solverit; non repetet (7). *l.* 83. *ff. de Solutionib.* POMPON. LIB. 14. EX VARIIS LECTION.

(1) Civilis scilicet: nam Jure civili pro nullis habentur. At obligantur naturaliter.

(2) Sed et eo casu quo legatum esset manumisso peculium; non adversus eum; sed adversus heredem ex sententia Proculeianorum annalis actio *de Peculio* competeret. Vide supra lib. 15. Tit. *de Pecul.* N. 41. cum Notis.

(3) Ex SCto Junciano: de quo supra lib. 40. Tit. *de Fideic. libert.* N. 54.

(4) Etsi stricto Jure nulla hoc casu actio competat; tamen, quia iniquum esset dominum decipi, hæc actio *In factum* datur.

(5) Ratio est, quia NOXA *caput sequitur.* Vide supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.*

(6) *Liberor* ab illo: unde sequitur me illi fuisse obligatum naturaliter. *Liberor* etiam ab ipsius domino, cui civiliter eram obligatus: potui enim ei manumisso solvere, si aut peculium servo concessum est, aut ignoravi ademptum; ut videb. infra lib. 46. *de Solution.* Part. 2. art. 3. § 4.

(7) Indicium est obligationis naturalis, quod solutum ex ea causa non repetatur.

Circa id autem quod dicimus, servum ex suis delictis obligari; observandum, non videri servum delinquere in his quæ jussu domini facit. Quod tamen de minoribus duntaxat delictis accipe.

Hinc Alfenus. Servus non in omnibus rebus, sine pœna domino audiens esse solet; sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere servum jussisset. Quare, quamvis domini jussu servus piraticam fecisset, judicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi fecisset, quæ vis a maleficio non abesset, ita (1) oportet pœnas eum pendere. Sed si aliqua rixa ex litibus et contentione nata esset, aut aliqua vis juris retinendi causa facta esset, et ab his rebus facinus abesset; tum non convenit Prætorem, quod servus jussu domini fecisset, de ea re in liberum judicium dare. *l.* 20. ALFENUS LIB. 2. DIGEST.

§ 2. *Erga quas personas Obligatio contrahi possit.*

XXIII. *Non solum erga rationis compotes, sed et erga rationis expertes contrahi potest Obligatio. Nam* Si a furioso, quum eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi (2) mutuam acceperim; eaque in rem meam (3) versa fuerit: Condictio (4) furioso acquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones acquiruntur, ex iisdem etiam furiosi nomine incidit agi posse. Veluti quum servus ejus stipulatur; quum furtum ei fit, aut damnum ei dando, in Legem Aquiliam committitur, aut si forte, quum creditor fuerat, fraudandi ejus causa debitor alicui rem tradiderit (5). Idemque erit, si legetur ei, vel fideicommissum ei relinquatur. *l.* 24. POMPON. LIB. SINGUL. REGULAR.

Et rursus. Si a furioso, quum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis; eaque in rem tuam versa fuerit; Condictionem furioso acquiri Julianus ait. Nam ex quibus causis ignorantibus, ex iisdem etiam furioso acquiri. *l.* 12. *ff. de Reb. cred.* POMPON. LIB. 6. EX PLAUTIO.

Item si is qui servo alieno crediderat, furere cœperit; deinde servus in rem domini id quod mutuum acceperat, verterit: furioso Condictio (6) acquiritur. *sup. d. l.* 24. § *1.*

Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit; postea consumpta ea (7), furioso Condictio acquiritur. *d. l.* 24. § 2.

Et qui negotia furiosi gesserit, Negotiorum gestorum ei obligatur. *d. l.* 24. § 3.

XXIV. *Erga eos qui alieni juris sunt, si castrensis peculii causam excipias, Obligatio non contrahitur; cum nihil proprium habere possint: sed per illos contrahitur, erga eos quorum juri subditi sunt.*

Quinetiam, si subtilitatem Juris sequamur; ex eo quod quis dum alieni juris esset, contraxit, etiamsi in id tempus quo jam sui juris factus est, Obligatio incideret, acquiri ei Obligatio non potest. Hinc regula Juris: Quod quis dum servus est egit, proficere libero facto non potest. *l.* 146. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 62. AD ED.

Benigne tamen obtinuit, ut hoc casu Utilis actio accommodaretur.

Exemplum in promptu est. Si filiofamilias mandavero ut pro me solveret, et emancipatus solvat; verum est, IN FACTUM (8) actionem filio dandam: patrem autem post emancipationem solventem, Negotiorum gestorum (9) actionem habere. *l.* 12. § 6. *ff. Mandati.* ULP. LIB. 31. AD ED.

Aliud exemplum affert Africanus Utilis *actionis ex contractu filiifamilias ipsi jam patrifamilias facto competentis. Ita ille:* Quidam quum filiumfamilias heredem instituere vellet, ne ad patrem ejus ex ea hereditate quidquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio. Filius, cum patris offensam vereretur, petiit a testatore, ne sub conditione SI A PATRE EMANCIPATUS ESSET, heredem eum institueret; et impetravit ab eo, ut amicum suum institueret; atque ita testamento, amicus filii ignotus testatori, heres institutus est; nec quicquam ab eo petitum est. Quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem; an fideicommissum ab eo peti possit, aut aliqua actio adversus eum esset; et utrum patri, an filio competeret? Respondit: Etiamsi manifestum sit, scriptum heredem fidem suam interposuisse; non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si et ipsum testatorem fidem ejus secutum esse probaretur. Si tamen, quum a filiofamilias rogaretur amicus, et aditurum se hereditatem recepisset, et restituturum patrifamilias facto; non absurde dici possit, MANDATI actionem futuram: et eam actionem patri inutilem fore; quia non sit ex bona fide, id ei restitui quod testator ad eum pervenire noluerit. Sed nec filio vulgarem (10) com-

(1) Bynkershoeck notat, *Ita* hic accipi pro *Tunc*: quod multis exemplis probat, tam ex legibus, quam ex Latinis scriptoribus.

(2) Dicit *quasi*: neque enim Mutuum, ullusve alius contractus cum furioso intervenire potest; cum non possit consentire.

(3) Nam si eam non consumpsissem, sed adhuc extaret; nulla Obligatio nasceretur; sed pecunia vindicari a furioso posset.

(4) *Condictio certi*, perinde ac si revera mutuum intervenisset.

(5) Quo casu nascitur ignoranti actio Pauliana: de qua supra lib. 42. Tit. *Quæ in fraud. credit.*

(6) Actio *De in rem verso.*

(7) Antequam consumpta fuisset, non consistebat mutuum. Vide supra lib. 12. Tit. *de Reb. cred.*

[a] *Alias* 188.

(8) Non *Directam*, sed *In factum*; quia alieni juris erat quum contraxit.

(9) Non *Mandati*: nec enim ei per filium acquiri potuit actio *Mandati*; antequam ex causa mandati impenderetur; cum hæc actio *Contraria Mandati* tunc demum nascatur quum impenditur: nec acquiri potuit quum impensum est; quia jam sui juris erat filius.

(10) Id est, *Directam.*

petitionem, verum Utilem; sicuti dare placeret ei, qui quum filiusfamilias esset, pro aliquo fidejussisset, ac paterfilias factus solvisset. *l.* 46. *ff. de Heredib. instit.* AFRICANUS LIB. 2. QUÆST.

Adhuc aliud exemplum habes actionis filiofamilias concessæ jam patrifamilias facto, ex re quæ dum filiusfamilias esset, accidit.

Enimvero Si filiofamilias furtum factum (1) esset; recte is, paterfamilias eo nomine aget. Sed et si res ei locata subrepta fuit, paterfamilias factus itidem agere poterit. *l.* 58. [*a*] *ff. de Furtis.* JULIAN. LIB. 4. AD URSEIUM-FEROCEM.

§ 3. *De personis inter quas ad invicem Obligatio contrahi non potest.*

XXV. *Inter personas quarum altera alterius juri subjecta est, si causam castrensis peculii excipias, Obligatio contrahi non potest.*

Hinc pater Si stipulanti filio spondeat; si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio: cæterum ex qualibet alia causa non tenebit. *l.* 15. § 1. *ff. de Cast. pecul.* PAPIN. LIB. 35. QUÆSTION.

Vice versa Si pater a filio stipulatur, eadem distinctio servabitur. *d. l.* 15. § 2.

Hinc pariter Inter patrem et filium contrahi emptio non potest; sed de rebus castrensibus potest. *l.* 2. *ff. de Contrah. empt.* ULP. LIB. 1. AD SABIN.

Sed si filius meus qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit; an possim actione Utili adversus eum agere, videndum est? cum habeat unde satisfaciat. Et potest defendi, agendum. *l.* 52. [*b*] § 5. *ff. de Furtis.* ULP. LIB. 37. AD ED.

An autem pater filio teneatur, si rem ejus castrensis peculii subtraxerit, videamus? Et putem teneri. Non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam Furti tenebitur. *d. l.* 52. § 6.

XXVI. *Multo magis inter dominum et servum nulla contrahi Obligatio potest. Hinc Diocletianus Maximianus:* Quoniam eum cum quo te transegisse commemoras, ex ancilla tua natum servum tuum esse asseveras: si vera sunt quæ precibus complexus es, alia ratio pactum reformat. Nec enim dubii Juris est, dominos cum servis suis paciscentes, ex placitis teneri atque Obligari non posse. *l.* 13. *Cod. de Transact.* ¶ *sed quoniam.*

Hinc etiam Ulpianus. Sed et nomine earum rerum quas dominicas servus manumissus supprimebat, competunt adversus eum actiones Ad exhibendum, et Furti, et Condictio: videlicet quoniam et manumissus eas contrectabat. Cæterum ex delicto in servitute facto, domino adversus eum post libertatem actio non competit. Et hoc rescripto Divi Severi continetur. *l.* 11. ¶ *sed et. ff. de Minorib.* ULP. LIB. 11. AD ED.

XXVII. *Hactenus de personis quarum altera alterius juri subdita est.*

Quid autem, si alter alteri bona fide serviat?

Liber homo qui bona fide servit mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est ut omnimodo sit utile; quamvis ex re mea promittat. Nam quid aliud dici potest, quominus liber homo teneatur? Nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor. Quemadmodum etenim habebit ejus actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quæreret (2) mihi? Hoc itaque latere (3), fructuario servo, vel alieno qui bona fide servit, comparabitur: servus autem fructuario si promittat ex re ipsius, vel alienus qui bona fide servit emptori; nulla De peculio dabitur in dominum actio (4). Nam in his causis, esse (5) intelliguntur. *l.* 118. *ff. de Verb. obligat.* PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

Pariter Modestinus. Idem promittendo nobis liber homo qui bona fide nobis servit, ut emendo vel vendendo vel locando vel conducendo, Obligari ipso Jure poterit. *l.* 54. § 1. *ff. de Acquir. rer. dominio.* MODEST. LIB. 31. AD Q. MUCIUM.

Sed damnum dando, Damni injuriæ tenebitur; ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviorem, nec tam [*c*] levem quam ab extraneo. *d. l.* 54. § 2.

At si jusso nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant;

(1) Rei quæ sit ejus periculo; puta rei ipsi locatæ, ut mox subjicit. Hæc actio patri non acquiritur, cum periculum patrem non spectet, et actio detur ei cujus periculo erat res quæ surrepta est: filio autem familias, cujus res periculo erat, datur. Hanc tamen dum filiusfamilias est, nonnisi absente patre, aut si præsens est nonnisi ex ejus voluntate, movere potest: paterfamilias factus potest. Ita Cujac.

[*a*] *Alias* 60.

[*b*] *Alias* 53.

(2) Sicut enim quod ab alio ex re mea stipulatur, mihi acquirit; eadem ratione, et quod a me stipularetur, mihi acquireret: non possum autem erga me ipsum teneri.

(3) Id est, in hac parte, in ea re.

(4) Adversari videtur lex 57 § fin ff. *de Pecul.* in qua dicitur, fructuario qui mutuam pecuniam dedit servo in quo usumfructum habebat, dari actionem *de Peculio* in dominum; deducto eo quod est in peculio fructuarii. Cujacius ait legem oppositam sic debere accipi, ut intelligatur servus hanc pecuniam nomine domini mutuam accepisse. Hanc solutionem sequuntur Pacius et alii: mihi vero divinatoria prorsus videtur. Malim sic intelligere illi, quod hic dicitur nullam in dominum actionem dari, ita obtineat quamdiu suppetit peculium quod ad fructuarium pertinet.

(5) Fructuarius et bonæ fidei possessor. Ratio disparitatis igitur inter liberum hominem, et servos fructuarios aut alienos, bona fide possessos, hæc est; quod liber homo personam habet, in quam civilis Obligatio cadere potest: nihil igitur obstat quominus ex sua promissione obligetur. Illi autem servi personam non habent, nec ipsi possunt Obligari: nascitur duntaxat ex illorum contractu actio *De peculio* adversus illorum dominos, eosve qui illorum domini intelliguntur. Porro in his causis, non tam proprietatis domini, quam fructuarius possessorve bonæ fidei *Intelligantur domini esse.*

[*c*] *Florent.* tamen.

danda erit in eos actio (1), non solum si eos emerimus: sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis nomine aut ex legati pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate; idem præstabunt. Nec solum si nostros putaverimus, sed et si communes aut fructuarios: ut tamen, quod acquisituri non essent si revera communes aut usuarii essent, id hodieque non acquirant. *d. l.* 54. § 3.

§ 4. *An per alium possimus nobis aliquem Obligare.*

XXVIII. *Non solum per nosmetipsos, sed et per eos quos in potestate nostra habemus; item ex certis causis per eos quorum usumfructum habemus, aut eos quos bona fide possidemus, possumus nobis aliquem obligare. Ut enim dominium, ita etiam jus obligationis nobis per illos acquiritur: de qua re videb. infra lib.* 45. *Tit.* de Stipul. serv.

Per extraneas autem personas, nullo modo possumus jus Obligationis acquirere. Hinc Ulpianus. Etsi possessio per procuratorem ignoranti quæritur, usucapio vero scienti competit; tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur (2): sed per actionem Mandati, ea cedere cogitur. *l.* 49. § 2. *ff. de Acquir. possess.* Papin. lib. 2. definit.

XXIX. *Non potest quidem ulla Obligatio actioque per extraneam procuratoris personam acquiri absenti. Verum* Si procuratori præsentis fuerit cautum; Ex stipulatu actionem Utilem domino competere, nemo ambigit. *l.* 79. *ff. de Verb. oblig.* Ulp. lib. 70. ad Ed.

Uno casu, etiam absenti per procuratorem actio quæritur; scilicet in contractu mutui. De qua re vide supra lib. 12. *Tit.* de Reb. cred. *N.* 22.

§ 5. *An per alium Obligari possimus.*

XXX. *Jure Civili nullo casu per alium Obligamur, nisi per eum cui heredes existimus. Jure autem Prætorio, nonnullis ex causis per alium obligamur; quæ referuntur supra lib.* 14. *et* 15. *Tit.* de Pecul. *Tit.* de Exercit. act. *Tit.* de Instit. act., *etc.*

ARTICULUS IV.

De accidentalibus Obligationum, scilicet de die, conditione, modo, et accessione.

XXXI. Obligationum fere quatuor causæ (3) sunt: aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus; aut accessio. *l.* 44. Paul. lib. 74. ad Ed. Prætoris.

§ 1. *De Obligationibus* Ex die, *et* Ad diem; *et quando dies* Cedere *aut* Venire *dicatur in Obligationibus.*

XXXII. Circa diem duplex inspectio est. Nam vel ex die incipit Obligatio, aut confertur in diem.

Ex die; veluti, Kalendis Martiis dare spondes? Cujus natura hæc est, ut ante diem non exigatur. *d. l.* 44. § 1.

Ex die incipit Obligatio; non solum quum certa dies adjecta est, ut in specie præcedenti; sed et quum certum temporis spatium solutioni præfinitur. Neque enim prius incipit exigi posse, quam ex eo die quo elapsum fuerit hoc temporis spatium. Hinc V. G. Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur; ei potestas est quolibet ejus anni die dandi. *l.* 50. Pompon. lib. 7. ex Plautio.

Quod autem dicimus certo die adjecto, incipere ex die Obligationem; sic accipe, ut ex eo demum die efficax illa esse incipiat: ita ut ante hanc diem exigi non possit. Cæterum is dies adjectus non impedit quominus mero Jure, statim atque contractum est, nascatur Obligatio; statimque debeatur, quamvis nondum exigi possit.

XXXIII. *Quid porro de altera adjectione, scilicet ut* In diem *aut usque* Ad diem *debeatur? De hac ita pergit Jurisconsultus:* Ad diem autem; (*V. G.*) Usque ad Kalendas dare spondes (4)?

Placet autem ad tempus Obligationem constitui non posse, non magis quam legatum: nam quod alicui deberi cœpit, certis modis (5) desinit deberi.

(1) *Negotiorum gestorum.* Vid supra lib. 3. Tit. de *Negot. gest.* N. 8.

(2) Ex contractu enim procuratoris, actio ipsi procuratori quæritur, non autem domino negotii.

(3) *Causa* hic accipitur longe diverso sensu ac supra Art. 2. Nimirum Causæ hic sunt qualitates accidentales Obligationum.

(4) In præcedenti specie, quum dies Obligationi adjectus est ex quo deberetur, puta *Ex calendis dare spondes;* non ante exigi potest quam calendæ venerint. In hac vero specie ubi dies adjicitur in quem debeatur, *Usque ad calendas dare spondes;* hoc inter contrahentes agitur; ut statim quidem a promissore exigi possit id quod in Obligationem deductum est; sed si ante calendas exactum non fuerit, amplius non possit exigi. Quæ conventio potest frequenter intervenire in fidejussoribus: sæpe enim pro aliis fidem nostram ita astringimus, ut non in perpetuum Obligati esse velimus. Jam vero; sicut in præcedenti specie, is qui *Ex certo die* dare promisit, statim quidem debitor est, quamvis nondum ab eo exigi possit; ita in hac specie, qui *Ad diem* dare promisit, post hunc diem manet subtili Jure debitor, quamvis desierit ab eo exigi posse.

(5) Qui natura aut Jure comparati sunt ad dissolvendas Obligationes. Etenim Obligatio est civile vinculum, quo persona debitoris astringitur; non secus ac corpora vinculis corporalibus astringuntur. Quemadmodum ergo servus puta ad decem dies a domino ligatus, solo hujus temporis lapsu non resolvitur, nisi adimantur ei vincula: ita debitor Obligatus, quamvis ea lege ut usque ad certum tempus duntaxat Obligaretur, tamen subtilitate Juris manet Obligatus, nisi vinculum illud civile revera dissolvatur. Certi autem sunt dissolvendarum Obligationum modi; aut naturales, nimirum solutio seu ejus quod in Obligationem deductum est præstatio; aut civiles quos Jus Civile invenit, ut acceptilatio aut novatio. Nec natura autem, nec Jure Civili proditum est, ut solus lapsus temporis de quo convenit ut ad illud tempus deberetur, dissolveret Obligationem semel contractam.

Plane, post tempus, stipulator vel Pacti conventi vel Doli mali exceptione (1) summoveri poterit. Sic et in tradendo, si quis dixerit se solum sine superficie tradere; nihil proficit quominus et superficies transeat (2), quæ natura solo cohæret. *l.* 44. § 1.

Consonat quod ait Julianus. Qui ita stipulatur, Decem quoad vivam dare spondes? confestim decem recte dari petit: sed heres ejus exceptione Pacti conventi summovendus est; nam stipulatorem id egisse ne heres ejus peteret, palam est. Quemadmodum is qui Usque in Kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post Kalendas petere; sed exceptione Pacti summovetur. Nam et heres ejus cui servitus prædii ita concessa est, ut, quoad viveret, jus eundi haberet; Pacti conventi exceptione summovebitur. *l.* 56. § 4. *ff. de Verb. oblig.* Julian. lib. 52. digest.

XXXIV. *Maxime autem dies adjecta, ad quam convenit ut deberetur, adveniens non extinguet Obligationem; si ante hanc diem, in mora constitutus fuerit debitor.*

Hinc in specie sequenti. « Ille illi salutem. Mando » tibi ut Blæsio-Severo affini meo octoginta cre» das, sub pignore illo et illo: in quam pecuniam, » et quidquid usurarum nomine accesserit, indem» nem rationem tuam me esse ex causa mandati, » in eum diem quoad vixerit Blæsius-Severus, » præstaturum ». Postea sæpe conventus mandator non respondit. Quæro an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit, Mandati Obligationem perpetuam esse; licet in mandato adjectum videatur. « Indemnem rationem tuam esse ex causa » mandati, In eum diem quoad vixerit Blæsius» Severus, præstaturum ». *l.* 59. § 3. *ff. Mandati.* Paul. lib. 4. responsor.

XXXV. *Vidimus quem effectum habeat dies ita adjecta, ut ad eam diem deberetur.*

Non videtur autem ita adjecta, quum convenit intra certam diem solvi. Hinc Paulus respondit: Die adjecto in mandato, intra quem præstaturum se Lucius-Titius scripsit; non esse impedimento, quominus etiam post eum diem conveniri Mandati judicio possit. *d. l.* 59. § 2. *ff. d. tit.*

XXXVI. *Dictis circa diem, affinis est hæc quæstio; quid sit* Diem cedere, Diem venire.

Nimirum in Obligationibus Cedere diem significat, incipere deberi; Venire diem significat, eum diem, venisse quo pecunia peti possit. Ubi pure qui stipulatus fuerit et cessit et venit dies (3). Ubi in diem cessit dies, sed nondum venit. Ubi sub conditione, neque cessit neque venit dies pendente adhuc conditione. *l.* 213. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 1. regul.

§ 2. *De conditione.*

XXXVII. *Interdum in contrahenda Obligatione conditio ponitur; cujus effectus est ut donec extiterit Obligationem suspendat.*

Hinc Ulpianus. Conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, quum impleta fuerit conditio. *l.* 7. ¶ *conditionales. ff. de Contrah. empt.* Ulpian. lib. 28. ad Sabin.

Idem de cæteris contractibus dictum puta.

Pro impleta autem habetur conditio; quum per eum qui sub conditione Obligatus est, stat quominus impleatur.

Hinc Paulus: Quicumque sub conditione Obligatus curaverit ne conditio existeret, nihilominus obligetur. *l.* 85. § 7. *ff. de Verb. oblig.* Paul. lib. 75. ad Ed.

Hinc quoque ita notat Ulpianus circa id quod Labeo scribit, Si mihi bibliothecam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vendidissent in quo eam ponerem; et per me stet quominus id a Campanis impetrem; non esse dubitandum, quin Præscriptis verbis (4) agi possit. Ego, etiam Ex vendito agi posse puto; quasi impleta conditione, cum per emptorem stet quominus impleatur. *l.* 50. *ff. de Contrah. empt.* Ulp. lib. 11. ad Ed.

Huc pertinere potest hæc regula: Qui potest facere ut possit conditioni parere, jam posse videtur. *l.* 174. *ff.* [a] *de Reg. Jur.* Paul. lib. 8. ad Plaut.

XXXVIII. *Et hæc quidem de effectu conditionis Obligationi adjectæ.* Conditio vero efficax est, quæ in constituenda Obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur: veluti, Centum dare spondes Nisi navis ex Asia venerit? Sed hoc casu, existente conditione, locus erit exceptioni Pacti conventi vel Doli mali. *l.* 44. § 2. Paul. lib. 74. ad Ed. Prætoris.

XXXIX. *Cavendum etiam in contractibus, ne conditionem confundamus cum lege dandi aliquid aut faciendi.* Lex Dandi *faciendive est, quum id agitur ut alter ex contrahentibus ad dandum faciendumve obligetur; eaque lex non suspendit contractum.* Conditio *autem est, quum id non agitur ut alter ex contrahentibus Obligetur ad dandum faciendumve quod in conditione positum est; sed id agitur ut suspendatur Obligatio, donec hoc datum factumve fuerit.*

Hoc liquebit ex specie sequenti. Quum ab eo

(1) Vide supra Tit. *de Dol. et met. except.* N. 12.

(2) Ita quidem ipso Jure. Cæterum vindicanti totam domum obstabit exceptio *Pacti* in traditione appositi: aut etiam, si possideat, tenebitur actionibus de quibus supra lib. 43. Tit. *de Superficieb.*

(3) Simul et statim.

(4) *Utili* seu Præscriptis verbis actioni locus est, quoties dubitatur an competere possit Directa actio quæ ex contractu descendit. Hic autem dubitatur an competeret actio *Ex vendito*; quia videbatur nondum perfectus esse contractus, nondum impleta conditione.

[a] *Alias* 134.

qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset ut esset is sibi emptus SI EUM LIBERASSET; dummodo ante Kalendas Julias liberaret: quæsitum est an utiliter agere possit Ex empto, in hoc ut venditor eum liberaret? Respondit: Videamus, quid inter ementem et vendentem actum sit. Nam si id actum est, ut omnimodo intra Kalendas Julias venditor fundum liberaret; EX EMPTO erit actio ut liberet, nec sub conditione emptio facta intelligitur: velutisi hoc modo emptor interrogaverit, ERIT mihi fundus emptus, ita ut eum intra Kalendas Julias liberes, vel, ita ut eum intra Kalendas a Titio redimas. Si vero sub conditione facta emptio est; non poterit agi ut conditio impleatur. *l.* 41. *ff. de Contrah. empt.* JULIAN. LIB. 3. AD URSEIUM-FEROCEM.

De conditionibus plura vide supra lib. 35. *Tit.* de Condit. et dem. *et infra lib. seq. Tit.* de Verborum obligat.

§ 3. *De modo Obligationi adjecto.*

XL. Modus Obligationis est, quum stipulamur decem AUT hominem. Nam alterius solutio totam Obligationem interimit; nec alter peti (1) potest, utique quandiu utrumque (2) est. *l.* 44. § 3. PAUL. LIB. 74. AD EDICT. PRÆTOR.

Utique etiam, si electio sit debitoris. Semper autem electio est debitoris, nisi aliud convenerit.

Hinc Si ita distrahatur, ILLA AUT ILLA RES: utram eliget venditor, hæc erit empta. *l.* 25. *ff. de Contrah. empt.* ULP. LIB. 34. AD SABIN.

Hinc etiam ita Marcellus. Comprehensum erat lege venditionis, dolia sexaginta emptori accessura; quum essent centum. In venditoris fore potestate responsum est, quæ vellet dare. *l.* 60. *ff. d. tit.* MARCELL. LIB. 6. DIGEST.

Observa quod, quum quotannis præstandum est, debitor quotannis hac electione gaudere debet.

Hinc Paulus. Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem donec viveret, AUT in singulos annos decem. Emptor primo anno maluit decem præstare; secundo anno habitationem præstare. Trebatius ait, Mutandæ voluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum præstare posse; et quandiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse. *l.* 21. § 6. *ff. de Act. empti.* PAUL. LIB. 33. AD ED.

§ 4. *De accessione.*

XLI. Accessio vero in Obligatione aut personæ aut rei fit. Personæ, quum mihi aut Titio hominem stipulor (3): rei, quum mihi decem aut Titio hominem stipulor; ubi (4) quæritur an ipso Jure fiat liberatio, homine soluto Titio. *l.* 44. § 4. PAUL. LIB. 74. AD ED. PRÆTORIS.

De hac quæstione vide infra lib. 46. *Tit.* de Solutionib. *Hic exempli tantum causa id notasse sufficiat.*

Stipulationem quæ accessionem rei contineat, videre est etiam in specie sequenti. Si ita stipulatus sim; Si fundum non dederis, centum dare spondes? Sola centum in stipulatione sunt, in exsolutione fundus. *d. l.* 44. § 5.

(1) Determinate. Sed peti oportet, *illum* AUT *illum.*

(2) Nam uno extincto, alterum solum in Obligatione remanet et peti potest.

(3) Talis accessio *Personæ* fit: non ut huic personæ Obligatio quæratur; sed ut ei solvi possit, solutioque ei facta perinde habeatur ac si ipsi creditori facta esset. Quapropter talis persona dicitur *Adjectus solutionis gratia.* De his adjectis, vide Tit. *de Solut.* infra lib. 46.

(4) Nimirum *ubi* REI *fit accessio.*

SECUNDA PARS.

De Actionibus.

XLII. *Ex Obligationibus nasci oportet Actiones.* *Enimvero,* Negantes debitores non oportet armata vi terreri: sed petitore quidem non implente suam intentionem, vel exceptione submoto, absolvi; convictos autem condemnari, ac Juris remediis ad solutionem urgeri conveuit. *l.* 9. *Cod. h. tit.* DIOCL. ET MAXIM.

Videndum in prima Sectione, quid sit Actio, et quæ sint Actionum divisiones; in secunda, quando moveri possit, necnon de formularum quibus Actiones concipiuntur interpretatione. In tertia, agemus de Actionum concursu.

SECTIO I.

Quid sit Actio, et quotuplex.

§ 1. *Definitio* Actionis, *et quam multa hoc verbo contineantur.*

XLIII. Nihil aliud est Actio, quam jus quod sibi debeatur judicio persequendi. *l.* 51. CELSUS LIB. 3. DIGEST.

ACTIONIS verbum, et speciale est et generale. Nam

omnis Actio dicitur, sive in personam, sive In rem sit petitio. Sed plerumque Actiones, Personales solemus dicere; Petitionis autem verbo, In rem Actiones significari videntur. Persecutionis verbo, extraordinarias persecutiones puto contineri; ut puta fideicommissorum, et si quæ aliæ sunt quæ non habent Juris ordinarii executionem. *l.* 178. § 2. *ff. de Verb. signif.* Ulpian. lib. 49. ad Sabin.

Consonat quod ait Papinianus. Actio (1) in Personam infertur, Petitio in rem; Persecutio in rem vel in personam [rei persequendæ (2) gratia]. *l.* 28. Papin. lib. 1. de fin.

Generali autem significatione; Actionis verbo continentur, In personam, Directa, Utilis, Præjudicium: sicut ait Pomponius. Stipulationes etiam quæ Prætoriæ sunt; quia Actionum instar obtinent: ut Damni infecti, Legatorum, et si quæ similes sunt. Interdicta quoque, Actionis verbo continentur. *l.* 37. Ulpian. lib. 4. ad Ed. Prætoris.

Item generaliter Actionis verbo, etiam Persecutio continetur. *l.* 34. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 24. ad Edict.

§ 2. *De variis Actionum divisionibus.*

Prima divisio : ex ipsa Actionum natura.

XLIV. Actionum genera sunt duo; In rem, quæ dicitur Vindicatio; et In personam, quæ Condictio appellatur. *l.* 25. Ulp. lib. 5. regul.

In rem Actio est, per quam rem nostram quæ ab alio possidetur, petimus. Et semper adversus eum est qui rem possidet.

In personam Actio est, qua cum eo agimus qui Obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum. Et semper adversus eumdem locum habet. *l.* 25. Ulpian. lib. sing. regul.

Sunt etiam Actiones Mixtæ, *scilicet tam In rem quam In personam. Vel etiam* Mixtæ sunt Actiones, in quibus uterque actor est : ut puta Finium regundorum, Familiæ erciscundæ, Communi dividundo (3); Interdictum Uti possidetis, Utrubi. *l.* 37. § 1. Ulpian. lib. 4. ad Ed. Prætoris.

Subdivisio Actionum In personam.

XLV. Actionum autem quædam Ex contractu, quædam Ex facto, quædam In factum sunt Ex contractu actio est, quoties quis sui lucri (4) causa cum aliquo contrahit; veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, et cæteris similibus. Ex facto Actio est, quoties ex eo teneri quis incipit quod ipse admisit; veluti furtum vel injuriam commisit, vel damnum dedit. In factum Actio dicitur; qualis est (exempli gratia) Actio quæ datur patrono (5) adversus libertum, a quo contra Edictum Prætoris in Jus vocatus est. *l.* 25. § 1. Ulp. lib. sing. regul.

Secunda, tertia, quarta et quinta divisio.

XLVI. *Actionum aliæ sunt* Rei persecutoriæ *aliæ* Pœnales, *aliæ* Mixtæ *quæ rem simul persequuntur et pœnam.*

Item aliæ Solidum *persequuntur, aliæ minus solido.*

Item aliæ in Simplum *dantur, aliæ in* Duplum *aut* Triplum, *aut* Quadruplum.

Denique quædam Actiones sunt Stricti Juris, *quædam* Bonæ fidei, *quædam* Arbitrariæ.

De his divisionibus vide Justinianum in Instit. *h. tit.*

Sexta divisio : ex Jure quo introductæ sunt.

XLVII. Omnes autem Actiones, aut Civiles dicuntur, aut Honorariæ. *d. l.* 25. § 2.

Civiles *sunt, quæ ex Jure Civili, id est ex Legibus aut moribus et interpretatione Prudentium descendunt.* Honorariæ, *quæ de Jure Civili proditæ non sunt, sed duntaxat ex Edictis Magistratuum; sic dictæ ab honore quem gerunt Magistratus.*

Septima divisio : ex earum duratione.

XLVIII. *Actiones dividuntur in* Perpetuas *et* Temporales.

Perpetuæ sunt omnes civiles Actiones; Honorariæ autem quædam perpetuæ, quædam annuæ.

Enimvero In Honorariis Actionibus sic esse definiendum Cassius ait; ut quæ rei persecutionem habeant, hæ etiam post annum dentur; cæteræ intra annum. *l.* 35. Ulp. lib. 1. ad Ed. Prætoris.

Illæ autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis obest : ut quum agimus cum bonorum possessore (6) debitoris

(1) Quasi diceret : Proprie *Actio* dicitur illa quæ in personam infertur; ea ergo quæ in rem infertur, proprie appellatur *Petitio* : *Persecutio* autem commune nomen est tam Actionis In rem quam Actionis In personam.

(2) Inclusa putat Cujacius glossema esse quod ad rem non pertineat.

(3) In tribus quidem istis Actionibus *uterque Actor est*; sed vulgo Mixtæ illæ dicuntur alio sensu, scilicet quod et Vindicationem quamdam contineant, et simul multas præstationes personales : ut vid. in *Instit.* Tit. *de Actionib.* Interdicta autem *Uti possidetis*, et *Utrubi*, idea tantum hic dicuntur Actiones *mixtæ*, eo quod in his uterque actor est : et frequentius eo sensu dicuntur Duplicia.

(4) Quisquis enim contrahit, suo commodo studet; nec potest quis utiliter pacisci et contrahere, nisi sibi : ut vid. supra lib. 2. Tit. *de Pactis.*

(5) Ex hoc exemplo patet hic vocari *actiones* In factum, eas quæ descendunt ab aliquo delicto ex quo ordinaria actio non nascitur : et in eo distinguuntur ab his quas vocat *Actiones* Ex facto. Recte igitur monet Cujacius, non confundendas eas *In factum* Actiones, cum illis quæ non ex delicto, sed ex aliqua re gesta descendunt; de quibus supra actum est lib. 19. Tit. *de Præscr. verb.*

(6) Bonorum possessor cum non Jure Civili succedat defuncto, non Civilibus sed Prætoriis duntaxat Actionibus propter æs alienum defuncti tenetur.

nostri. Item Publiciana (1), quæ ad exemplum Vindicationis datur.

Sed quum rescissa usucapione redditur (2), anno finitur; quia contra Jus Civile datur. *d. l.* 35. § *illæ autem.*

Circa temporales Actiones illud notat Paulus. In omnibus temporalibus Actionibus, nisi novissimus totus dies compleatur, non finit Obligationem. *l.* 6. PAUL. LIB. 4. AD SABIN.

Octava divisio : ex personis adversus quas competunt.

XLIX. *Actionum quædam* IN HEREDEM *et cæteros successores dantur; quædam* HEREDI *quidem, sed non in heredem; quædam* NEC HEREDI, NEC IN HEREDEM *dantur.*

Actiones IN REM *proprie non dantur in heredem : nec enim in heredem quatenus heres est, sed quatenus ipse possidet, dantur.*

L. *Quod attinet ad Actiones* In personam; *distinguendum est an ex contractu veniant, an ex maleficio.*

1.° Ex contractibus venientes Actiones, in heredes dantur, licet delictum quoque versetur; veluti quum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depositum est : quo casu, etiam quum filiusfamilias aut servus quid tale commisit, De peculio Actio datur; NON Noxalis. *l.* 49. PAUL. LIB. 18. AD PLAUT.

Igitur Ex Depositi et Commodati, et Mandati, et Tutelæ, et Negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur. *l.* 12. POMPON. LIB. 29. AD SABIN.

Pariter Ex facto rei promittendi, Doli stipulatio heredem ejus tenet; sicut ex cæteris aliis contractibus, veluti Mandati, Depositi. *l.* 121. § 3. *ff. de Verb. oblig.* PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Consonat regula Juris : IN Contractibus (3) successores ex dolo eorum quibus successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur; hoc est, unusquisque pro ea parte qua heres est. *l.* 157. § 2. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 71. AD EDICTUM.

Et rursus. In contractibus quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur. *l.* 152. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 69. AD ED.

LI. *Observandum est, Actiones ex contractibus in heredem dari, etiam eo casu quo adversus ipsum qui contraxit competere non potuissent.*

Hinc V. G. Qui a pupillo (4) substitutum ei servum emerit, agere cum substituto Ex empto potest, et Ex stipulatu de evictione; quum neutram earum Actionum adversus pupillum habere poterit. *l.* 7. *ff. de Evictionib.* JULIAN. LIB. 13. DIGEST.

Hinc etiam Ulpianus in specie sequenti. Si Titius Stichum, post mortem suam liberum esse jussum, vendiderit; mortuo deinde reo, Stichus ad libertatem pervenerit : an stipulatio de evictione interposita teneat? Et ait Julianus, committi stipulationem. Quamvis enim Titio [a] hoc casu denuntiari pro evictione non potuisset, heredi tamen ejus denuntiari potuisset. *l.* 51. § 1. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 80. AD EDICTUM.

Non mirum autem est ut evicto homine, de evictione teneatur heres, quamvis defunctus non similiter fuerit obstrictus : cum et aliis quibusdam casibus plenior adversus heredem vel heredi competat Obligatio, quam competierat defuncto; ut quum servus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem (5). Nam Actione Ex EMPTO præstare debet (6) hereditatem; quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis Ex EMPTO Actio, ut servus traderetur. *d. l.* 51. § 3.

LII. 2.° *Quod si Actio ex maleficio descendat; heredi quidem plerumque datur. At* In heredem non solent Actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio : veluti Furti, Damni injuriæ, Vi bonorum raptorum, Injuriarum. *l.* 111. § 1. *ff. de Reg. Jur.* GAIUS LIB. 2. AD. ED. PROVINC.

Imo hæc Injuriarum *Actio, non solum in heredem non datur, sed nec heredi competit.*

(1) De qua supra lib. 5. Tit. *de Public. in rem act.* quæ datur bonæ fidei possessori quasi dominus esset.

(2) Intelligit Actionem quæ vulgo dicitur *Rescissoria* aut *contraria Publiciana* quam Prætor dat ei cujus res usucapta est, dum propter absentiam suam aut adversarii sui agere non posset. De qua late egimus supra lib. 4. Tit. *Ex quibus caus. maj.*

(3) Et Quasi-contractibus. Heres non succedit quidem in dolum et delicta defuncti : unde, quum nulla alia causa est ex qua nascatur actio quam dolus aut delictum defuncti, non debet Actio in heredem transire. At quum defunctus qui dolum admisit, ex aliquo contractu aut quasi-contractu Obligatus est præstare in eo negotio dolum abesse; dolus quidem solus actioni materiam præbet, sed causa formalis actionis est contractus aut quasi-contractus. Jura autem omnia quæ ex contractibus et ex quasi-contractibus nascuntur, in heredes transeunt, adeoque Actio quæ propter dolum defuncti ex hoc contractu aut quasi-contractu nascitur, debet in heredem transire.

(4) Stichus servus, erat pupillo substitutus pupillariter. Hunc Stichum emi a pupillo. Mortuus est pupillus intra pubertatem; et sic factum est ut Stichus fieret liber, et heres tam testatori quam pupillo. In hac specie, recte agam adversus hunc Stichum tanquam heredem pupilli venditoris, Actione *Ex empto* aut *Ex stipulatu*; evictionis nomine ipsiusmet Stichi, qui perveniendo ad libertatem mihi evincitur. Non potuissem autem unquam agere his Actionibus adversus ipsum pupillum; quia nonnisi mortuo pupillo Stichus ad libertatem pervenire potuit, adeoque nonnisi mortuo pupillo committi potuerunt hæ Actiones evictionis nomine.

[a] *Florent.* Titius.

(5) Supple : at postea evictus est huic emptoris heredi; qui necesse habuit domino restituere ipsum servum, cum hereditate quam adierat.

(6) Id est, venditor præstare debet emptoris heredi æstimationem hereditatis, quæ ipsi cum servo evicta est.

Maxime vero : Honorariæ autem quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt; ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in Actione Doli mali, et Interdicto Unde vi, et similibus. *l.* 35. ¶ *honorariæ.* Paul. lib. 1. ad Ed. Prætoris.

Nam Sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat; ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset. *l.* 38. *ff. de Reg. Jur.* Pompon. lib. 29. ad Sabin.

Igitur hæ Actiones quæ natura sua in heredem non dantur, tamen eatenus saltem in eum competunt quatenus ad eum pervenit. Et quidem Quum Prætor in heredem dat Actionem, quatenus ad eum pervenit; sufficit, si vel momento ad eum pervenit (1) ex dolo defuncti. *l.* 127. [*a*] *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 20. ad Ed.

LIII. *Interdum quoque ex his Actionibus quæ ex delicto veniunt, heres in solidum tenebitur.*

Et primo quidem, si dolus ipsius versetur. Nam Totiens in heredem damus de eo quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur; non quotiens ex suo. *l.* 44. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 29. ad Ed.

Est etiam alter casus. Nam præterea Sciendum est, ex omnibus causis lites contestatas, et in heredem similesque personas transire. *l.* 58. Callistrat. lib. 1. Edicti monitor.

Pariter Gaius. Omnes Actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio salvæ permanent. *l.* 139. [*b*] *ff. de Reg. Jur.* Gaius lib. 1. ad Ed. Prætoris Urbani.

Item Ulpianus. Omnes pœnales Actiones, post litem inchoatam et ad heredes transeunt. *l.* 26. Ulp. lib. 5. de Censibus.

Item Paulus : Constitutionibus quibus ostenditur heredes pœna non teneri, placuit, si vivus conventus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam videri; quasi lite contestata cum mortuo. *l.* 33. Paul. lib. 3. Decretor.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Post litis Contestationem, eo qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto; successores ejus in solidum : alioquin (2) in quantum ad eos pervenit conveniri, Juris absolutissimi est; ne (3) alieno scelere ditentur. *l. un. Cod. Ex delictis defunctor.*

Litis contestationi hac in re æquipollet; si quis, quum litem contestari non posset, preces super ea Actione Principi obtulerit, Princepsque his precibus responderit. Ita enim fit ut Actiones annales, fiant perpetuæ et ad heredem transeant. Vide Tit. Cod. Quando libell. Princip. dat.

LIV. *Quod hactenus diximus, personales Actiones (juxta distinctiones supra allatas) transire ad heredes defuncti, porrigendum est ad quosvis successores juris universales; puta, Bonorum possessores, eum cui ex Trebelliano restituta est hereditas, etc. Hi enim heredum vice sunt, ut suis locis vidimus.*

Verum Creditores hereditarios, adversus legatarios non habere personalem Actionem convenit : quippe cum evidentissime Lex duodecim Tabularum (4) heredes huic rei faciat obnoxios. *l. fin. Cod. de Heredit. act.* Dioclet. et Maxim.

Sed nec adversus debitores debitoris sui. Hinc ita rescribunt dicti Imperatores : Heredem mariti quondam tui, de dote tibi reddenda convenit. Personalem enim actionem contra debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Et id quidem non solum ita obtinet in creditoribus hereditariis adversus debitores hereditarios; sed et generaliter dicendum est, personalem Actionem creditori nusquam competere in debitoris sui debitores.

Hoc est quod iidem rescribunt : Ob causam proprii debiti locatoris, conveniri colonos pensionibus ex placito satisfacientes, perquam injuriosum (5) est. *l.* 3. *Cod. de Oblig. et act.*

Nona divisio.

LV. *In Actionibus plerisque æqualis est condemnatio, sive adversus confitentem sive adversus inficientem. At contra* Quædam Actiones si a reo inficientur, duplantur; velut Judicati, Depensi (6), Legati per damnationem (7) relicti, Damni injuria, Legis Aquiliæ; item de modo agri, quum a venditore emptor deceptus est. Paul. sentent. lib. 1. *tit.* 27. § 1.

Quocirca duo notanda sunt. Et primo, quod idem

(1) Ut non solum is heres ipse, sed ejus heredis heres teneatur : nec jam in heredis herede quæritur, an aliquid ad eum pervenerit. Enimvero solæ Actiones quæ ex dolo et delicto defuncti nascuntur, in heredem non transeunt : quæ ex aliis causis, puta ex contractibus aut ex aliqua æquitate naturali oriuntur, in eum transeunt. Porro causa actionis quæ in heredem datur in id quod ex defuncti dolo ad eum pervenit, non est delictum; cum nullum ille delictum admiserit : sed causa hujus Actionis est æquitas naturalis. Debet igitur hæc Actio in ejus heredis heredem transire. Vide supra lib. 4. Tit. *Quod metus caus.* N. 20 et 21.

[*a*] *Alias* 169.

[*b*] *Alias* 181.

(2) Id est, si lis contestata non fuerit.

(3) Hoc refer tantum ad postrema verba, *in quantum ad eos pervenit.*

(4) His verbis, *Nomina inter heredes ercta-cita sunto :* de quibus vide Commentarium nostrum ad Tab. V. cap. 4.

(5) Id est, omnino contra Jus. Novella tamen Justiniani 135 creditoribus uno casu concessum convenire debitoris sui debitores : de qua supra lib. 42. Tit. *de Cessione bon.* N. 8.

(6) Cujacius legendum suspicatur, *Depositi.*

(7) Jure Justinianeo id locum habet circa ea duntaxat legata quæ pietatis causa relicta sunt; et in his non distinguitur an *Per damnationem*, an alio modo fuerint relicta.

Paulus ait : Ex his causis quæ inficiatione duplantur, pacto decidi (1) non potest. *d. tit.* § 1.

Secundo vero; ut quod his Actionibus petitur, licet indebite solutum, non repetatur : supra lib. 12. *tit.* de Condict. indeb.

Hic porro emergit quæstio; an pro inficiante habeatur is qui tacet? Respondet Paulus : Qui tacet, non utique fatetur. Sed tamen verum est, eum non negare. *l.* 142. [a] *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 56. ad Ed.

Decima et ultima divisio.

LVI. *Actiones nobis et adversum nos competunt, vel proprio nomine, id est ex contractu factove nostro; vel indirecte et propter res nostras, quales sunt quæ servorum nostrorum nomine nobis competunt.*

Et de his nota quod Quæcumque Actiones servi mei nomine mihi cœperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel Injuriarum, vel Furti; eædem durant, etiamsi servus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. *l.* 56. Pompon. lib. 20. ad Q. Mucium.

Sed et Condictio ex furtiva causa competit, nisi si (2) nactus possessionem servi, aut alienavero, aut manumisero eum. *l.* 56. ¶ *sed et.* Pomp. lib. 20. ad Q. Mucium.

SECTIO II.

Quando Actio moveri possit; et de formularum quibus Actiones concipiuntur, interpretatione.

LVII. In omnibus Obligationibus in quibus dies non ponitur, præsenti die debetur. *l.* 14. *ff. de Reg. Jur.* Pompon. lib. 5. ad Sabin.

Adeoque ipsa die qua Obligatio contracta est, Actio moveri potest.

Hoc ita, nisi vi ipsa dies insit. Nam Nihil peti potest ante id tempus quo per rerum naturam persolvi possit.

Et quum solvendi tempus Obligationi additur; nisi eo præterito peti non (3) potest. *l.* 186. [b] *ff. de Reg. Jur.* Celsus lib. 12. digest.

Plura de hac quæstione, lib. seq. Tit. de Verb. oblig. *Part.* 4.

LVIII. *Quæ spectant formularum quibus Actiones concipiuntur interpretationem, passim exposuimus in variis Titulis in quibus de singulis Actionum speciebus egimus. Duo tamen hic supersunt generaliter observanda.*

Scilicet 1.° *circa formulam Actionum In personam, quæ sic concipitur* Dare facere oportere; *observandum est quod* Dandi *verbum angustam habet significationem, et accipitur pro sola dominii translatione.*

Hinc Paulus. Non videntur data, quæ eo tempore quo dantur accipientis non fiunt. *l.* 167. [c] *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 49. ad Ed.

Contra; Verbum Facere, omnem omnino faciendi causam complectitur; dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi. *l.* 218. *ff. de Verb. signif.* Papin. lib. 27. quæstion.

Igitur Faciendi verbo, reddendi (4) etiam causa continetur. *l.* 175. *ff. de Verb. signif.* Pompon. lib. 22. ad Sabin.

Quinetiam Facere oportere et hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto quod contra conventionem fieret; et curaret ne fiat. *l.* 189. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 34. ad Ed.

LIX. 2.° *In multarum Actionum formulis judex condemnare jubetur* Quanti ea res erit, *vel* Quanti eam rem esse paret.

Inter hæc verba Quanti ea res erit, vel Quanti eam rem esse paret, nihil interest : in utraque enim clausula, placet veram rei æstimationem fieri. *l.* 179. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 51. ad Sabin.

(1) Id est, *transigi* : pactum enim quod *Donationis gratia* interveniret, non prohiberi, non ambigitur. Sed cur transigi non potest? Hanc rationem affert Cujacius quod ex his causis quis vel fatetur, et hoc casu pro judicato est : vel postquam inficiatus est, transigere vult; et ex eo quod transigere vult, pro inficiatore convicto habetur; adeoque adhuc pro judicato habendus est; porro judicatis transigere non licet de re judicata : supra Tit. *de Transact.* N. 4. Cujacii ratio non placet Schultingio : nec enim ullo Juris auctoritate probatur, eum qui post inficiationem transigere vult, pro convicto haberi; ita ut jam quasi post rem judicatam, transactio non valeat. Equidem fateor pactos de delictis, quodammodo pro convictis haberi ad hoc ut infamiam non vitent : supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 11. non vero ad hoc ut transactio quasi post rem judicatam facta esset, non valeat. Nulla igitur hujus Pauli sententiæ ratio reddi potest. Suspicatur Schultingius, hunc textum mutilum esse; et quod hic generaliter tradi videtur de omnibus causis quæ per inficiationem crescunt, Paulum de quibusdam duntaxat tradidisse, ut de causa judicati, non vero de hisce omnibus causis. Et vero apud Tullium in Oratione *pro Roscio Comœdo* N. 11. Transactio de damno Legis Aquiliæ, ob interfectum servum post litem contestatam facta, tanquam licita refertur.

[a] *Alias* 184.

(2) His enim tribus casibus cessat Condictio furtiva : 1.° Si res ad me redierit. Tit. *de Condict. furt.* N. 12. Insuper (2.° et 3.°) si servus qui mihi surreptus est, a me alienatus aut manumissus fuit, puta si eum legaverim aut testamento manumiserim; quia cum hujus dominium fastomen a me abierit, Condictio quæ nonnisi domino competit, non potest amplius competere : d. Tit. *de Condict. furt.* N. 2. Vide Cujacium ad h. l.

(3) Alioquin in pœnam *Plus petitionis* actor incidit : de qua supra lib. 5. Tit. *de Judiciis.*

[b] *Alias* 146.

[c] *Alias* 127.

(4) Scilicet verbo *Facere oportere*, recte continetur ut nobis reddatur res quam commodavimus, deposuimus, etc. quum his Actionibus agimus.

Maxime vero : Honorariæ autem quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt; ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in Actione Doli mali, et Interdicto Unde vi, et similibus. *l.* 35. ¶ *honorariæ.* PAUL. LIB. 1. AD ED. PRÆTORIS.

Nam Sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat; ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset. *l.* 38. *ff. de Reg. Jur.* POMPON. LIB. 29. AD SABIN.

Igitur hæ Actiones quæ natura sua in heredem non dantur, tamen catenus saltem in eum competunt quatenus ad eum pervenit. Et quidem Quum Prætor in heredem dat Actionem, quatenus ad eum pervenit; sufficit, si vel momento ad eum pervenit (1) ex dolo defuncti. *l.* 127. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 20. AD ED.

LIII. *Interdum quoque ex his Actionibus quæ ex delicto veniunt, heres in solidum tenebitur.*

Et primo quidem, si dolus ipsius versetur. Nam TOTIENS in heredem damus de eo quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur; non quotiens ex suo. *l.* 44. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 29. AD ED.

Est etiam alter casus. Nam præterea Sciendum est, ex omnibus causis lites contestatas, et in heredem similesque personas transire. *l.* 58. CALLISTRAT. LIB. 1. EDICTI MONITORII.

Pariter Gaius. Omnes Actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio salvæ permanent. *l.* 139. [b] *ff. de Reg. Jur.* GAIUS LIB. 1. AD ED. PRÆTORIS URBANI.

Item Ulpianus. Omnes pœnales Actiones, post litem inchoatam et ad heredes transeunt. *l.* 26. ULP. LIB. 5. DE CENSIBUS.

Item Paulus : Constitutionibus quibus ostenditur heredes pœna non teneri, placuit, si vivus conventus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam videri; quasi lite contestata cum mortuo. *l.* 33. PAUL. LIB. 3. DECRETOR.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Post litis Contestationem, eo qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto; successores ejus *in solidum* : alioquin (2) *in* quantum ad eos pervenit conveniri, Juris absolutissimi est; ne (3) alieno scelere ditentur. *l. un. Cod. Ex delictis defunctor.*

Litis contestationi hac in re æquipollet; si quis, quum litem contestari non posset, preces super ea Actione Principi obtulerit, Princepsque his precibus responderit. Ita enim fit ut Actiones annales, fiant perpetuæ et ad heredem transeunt. Vide Tit. Cod. Quando libell. Princip. dat.

LIV. *Quod hactenus diximus, personales Actiones (juxta distinctiones supra allatas) transire ad heredes defuncti, porrigendum est ad quosvis successores juris universales; puta, Bonorum possessores, eum cui ex Trebelliano restituta est hereditas, etc. Hi enim heredum vice sunt, ut suis locis vidimus.*

Verum Creditores hereditarios, adversus legatarios non habere personalem Actionem convenit: quippe cum evidentissime Lex duodecim Tabularum (4) heredes huic rei faciat obnoxios. *l. fin. Cod. de Heredit. act.* DIOCLET. ET MAXIM.

Sed nec adversus debitores debitoris sui. Hinc ita rescribunt dicti Imperatores : Heredem mariti quondam tui, de dote tibi reddenda convenit. Personalem enim actionem contra debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Et id quidem non solum ita obtinet in creditoribus hereditariis adversus debitores hereditarios; sed et generaliter dicendum est, personalem Actionem creditori nusquam competere in debitoris sui debitores.

Hoc est quod iidem rescribunt : Ob causam proprii debiti locatoris, conveniri colonos pensionibus ex placito satisfacientes, perquam injuriosum (5) est. *l.* 3. *Cod. de Oblig. et act.*

Nona divisio.

LV. *In Actionibus plerisque æqualis est condemnatio, sive adversus confitentem sive adversus inficiantem. At contra* Quædam Actiones si a reo inficientur, duplantur; velut Judicati, Depensi (6), Legati per damnationem (7) relicti, Damni injuria, Legis Aquiliæ; item de modo agri, quum a venditore emptor deceptus est. PAUL. SENTENT. LIB. 1. *tit.* 27. § 1.

Quocirca duo notanda sunt. Et primo, quod idem

(1) Ut non solum is heres ipse, sed ejus heredis heres teneatur : nec jam in heredis herede quæritur, an aliquid ad eum pervenerit. Enimvero solæ Actiones quæ ex dolo et delicto defuncti nascuntur, in heredem non transeunt : quæ ex aliis causis, puta ex contractibus aut ex aliqua æquitate naturali nascuntur, in eum transeunt. Porro causa actionis quæ in heredem datur in id quod ex defuncti dolo ad eum pervenit, non est delictum; cum nullum ille delictum admiserit : sed causa hujus Actionis est æquitas naturalis. Debet igitur hæc Actio in ejus heredis heredem transire. Vide supra lib. 4. Tit. *Quod metus caus.* N. 20 et 21.

[a] *Alias* 169.

[b] *Alias* 181.

(2) Id est, si lis contestata non fuerit.

(3) Hoc refer tantum ad postrema verba, *in quantum ad eos pervenit.*

(4) His verbis, *Nomina inter heredes ercta-cita sunto* : de quibus vide Commentarium nostrum ad Tab. V. cap. 4.

(5) Id est, omnino contra Jus. Novella tamen Justiniani 135 creditoribus uno casu concessum convenire debitoris sui debitores : de qua supra lib. 42. Tit. *de Cessione bon.* N. 8.

(6) Cujacius legendum suspicatur, *Depositi.*

(7) Jure Justinianeo id locum habet circa ea duntaxat legata quæ pietatis causa relicta sunt; et in his non distinguitur an *Per damnationem*, an alio modo fuerint relicta.

Paulus ait : Ex his causis quæ inficiatione duplantur, pacto decidi (1) non potest. *d. tit.* § 1.

Secundo vero; ut quod his Actionibus petitur, licet indebite solutum, non repetatur : supra lib. 12. *tit.* de Condict. indeb.

Hic porro emergit quæstio; an pro inficiante habeatur is qui tacet? Respondet Paulus : Qui tacet, non utique fatetur. Sed tamen verum est, eum non negare. *l.* 142. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 56. AD EO.

Decima et ultima divisio.

LVI. *Actiones nobis et adversum nos competunt, vel proprio nomine, id est ex contractu factove nostro; vel indirecte et propter res nostras, quales sunt quæ servorum nostrorum nomine nobis competunt.*

Et de his nota quod Quæcumque Actiones servi mei nomine mihi cœperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel Injuriarum, vel Furti; eædem durant, etiamsi servus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. *l.* 56. POMPON. LIB. 20. AD Q. MUCIUM.

Sed et Condictio ex furtiva causa competit, nisi si (2) nactus possessionem servi, aut alienavero, aut manumisero eum. *l.* 56. ¶ *sed et*. POMP. LIB. 20. AD Q. MUCIUM.

SECTIO II.

Quando Actio moveri possit; et de formularum quibus Actiones concipiuntur, interpretatione.

LVII. IN omnibus Obligationibus in quibus dies non ponitur, præsenti die debetur. *l.* 14. *ff. de Reg. Jur.* POMPON. LIB. 5. AD SABIN.

Adeoque ipsa die qua Obligatio contracta est, Actio moveri potest.

Hoc ita, nisi vi ipsa dies insit. Nam NIHIL peti potest ante id tempus quo per rerum naturam persolvi possit.

Et quum solvendi tempus Obligationi additur; nisi eo præterito peti non (3) potest. *l.* 186. [b] *ff. de Reg. Jur.* CELSUS LIB. 12. DIGEST.

Plura de hac quæstione, lib. seq. Tit. de Verb. oblig. *Part.* 4.

LVIII. *Quæ spectant formularum quibus Actiones concipiuntur interpretationem, passim exposuimus in variis Titulis in quibus de singulis Actionum speciebus egimus. Duo tamen hic supersunt generaliter observanda.*

Scilicet 1.° *circa formulam Actionum In personam, quæ sic concipitur* DARE FACERE OPORTERE; *observandum est quod* DANDI *verbum angustam habet significationem, et accipitur pro sola dominii translatione.*

Hinc Paulus. Non videntur data, quæ eo tempore quo dantur accipientis non fiunt. *l.* 167. [c] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 49. AD ED.

Contra; Verbum FACERE, omnem omnino faciendi causam complectitur; dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi. *l.* 218. *ff. de Verb. signif.* PAPIN. LIB. 27. QUÆSTION.

Igitur FACIENDI verbo, reddendi (4) etiam causa continetur. *l.* 175. *ff. de Verb. signif.* POMPON. LIB. 22. AD SABIN.

Quinetiam FACERE OPORTERE et hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto quod contra conventionem fieret; et curaret ne fiat. *l.* 189. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 34. AD ED.

LIX. 2.° *In multarum Actionum formulis judex condemnare jubetur* QUANTI EA RES ERIT, *vel* QUANTI EAM REM ESSE PARET.

Inter hæc verba QUANTI EA RES ERIT, vel QUANTI EAM REM ESSE PARET, nihil interest : in utraque enim clausula, placet veram rei æstimationem fieri. *l.* 179. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 51. AD SABIN.

(1) Id est, *transigi* : pactum enim quod *Donationis gratia* interveniret, non prohiberi, non ambigitur. Sed cur transigi non potest? Hanc rationem affert Cujacius quod ex his causis quis vel fatetur, et hoc casu pro judicato est : vel postquam inficiatus est, transigere vult; et ex eo quod transigere vult, pro inficiatore convictu habetur; adeoque adhuc pro judicato habendus est; porro judicatis transigere non licet de re judicata : supra Tit. *de Transact.* N. 4. Cujacii ratio non placet Schultingio : nec enim ulla Juris auctoritate probatur, eum qui post inficiationem transigere vult, pro convicto haberi; ita ut jam quasi post rem judicatam, transactio non valeat. Equidem fateor pactos de delictis, quodammodo pro convictis haberi ad hoc ut infamiam non vitent : supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 11. non vero ad hoc ut transactio quasi post rem judicatam facta esset, non valeat. Nulla igitur hujus Pauli sententiæ ratio reddi potest. Suspicatur Schultingius, hunc textum mutilum esse; et quod hic generaliter tradi videtur de omnibus causis quæ per inficiationem crescunt, Paulum de quibusdam duntaxat tradidisse, ut de causa judicati, non vero de hisce omnibus causis. Et vero apud Tullium in Oratione *pro Roscio Comœdo* N. 11. Transactio de damno Legis Aquiliæ, ob interfectum servum post litem contestatam facta, tanquam licita refertur.

[a] *Alias* 185.

(2) His enim tribus casibus cessat Condictio furtiva : 1.° Si res ad me redierit. Tit. *de Condict. furt.* N. 12. Insuper (2.° et 3.°) si servus qui mihi surreptus est, a me alienatus aut manumissus fuit, puta si eum legaverim aut testamento manumiserim; quia cum hujus dominium facto meo a me abierit, Condictio quæ nonnisi domino competit, non potest amplius competere : d. Tit. *de Condict. furt.* N. 2. Vide Cujacium ad h. l.

(3) Alioquin in pœnam *Plus petitionis* actor incidit : de qua supra lib. 5. Tit. *de Judiciis.*

[b] *Alias* 146.

[c] *Alias* 127.

(4) Scilicet verbo *Facere oportere*, recte continetur ut nobis reddatur res quam commodavimus, deposuimus, etc. quum his Actionibus agimus.

Et rursus. Hæc verba Quanti eam rem paret esse, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur. *l.* 193. *ff. de Verb. signif.* Ulp. lib. 38. ad Ed.

SECTIO III.

De Actionum concursu.

ARTICULUS I.

De concursu duarum aut plurium Actionum civilium.

LX. *Plures de eadem re, et ex eadem causa Actiones interdum competent.*

Enimvero ait Paulus : Quoties Lex (1) Obligationem introducit; nisi si nominatim caverit ut sola ea Actione utamur, etiam veteres eo nomine Actiones competere. *l.* 41. Paul. lib. 11. ad Ed.

An autem ita competunt, ut una electa ad cæteras non supersit regressus?

Circa hanc quæstionem, plures casus distinguendi sunt. Aut enim utraque Actio quæ de eadem re concurrit, est rei persecutoria; aut altera est rei persecutoria, altera autem mere pœnalis; aut altera rei persecutoria, altera mixta; aut utraque pœnalis, aut mixta.

§ 1. *De casu quo plures Actiones rei persecutoriæ de eadem re concurrunt.*

LXI. *Hoc casu hæc regula statuenda est;* Quotiens concurrunt plures Actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet. *l.* 43. § 1. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 28. ad Ed.

Enimvero Bona fides non patitur ut bis idem exigatur. *l.* 57. *ff. d. tit.* Gaius lib. 18. ad Ed. provinc.

Hinc Qui bis idem promittit, is eo jure amplius quam semel non tenetur. *l.* 18. *ff. de Verb. oblig.* Pompon. lib. 10. ad Sabin.

Consonat quod de re subrepta ait Pomponius : Sed si eam a fure vindicassem, Condictio mihi manebit. Sed potest dici, officio judicis qui de proprietate cognoscit, contineri ut non aliter jubeat restitui, quam si Condictionem petitor remitteret. Quod si ex Condictione ante damnatus reus, litis æstimationem sustulerit : ut (2), aut omnimodo absolvet reum; aut (quod magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restituetur ei homo; quanti in litem jurasset, damnaretur ei possessor. *l.* 9. § 1. *ff. de Furtis.* Pompon. lib. 6. ad Sabin.

Pariter Si is cui rem commodavero, eam subripuerit; tenebitur quidem et Commodati actione et Condictione. Sed altera Actio alteram peremit; aut ipso Jure; aut per exceptionem, quod est tutius (3). *l.* 34. § 1. Paul. lib. sing. de concurrentibus actionibus.

Suffragatur Javolenus, Si is cui res commodata erat, furtum ipsius admisit; agi cum eo et Furti et Commodati potest. Et, si Furti (4) actum est, Commodati Actio extinguitur : si Commodati; Actioni Furti, exceptio objicitur. *l.* 71. [a] *ff. de Furtis.* Javolen. lib. 15. ex Cassio.

LXII. *Hoc quod dicimus, obtinet* 1.° *Etsi ex pluribus delictis descendant singulæ Actiones quæ de eadem re concurrunt.*

Hinc Modestinus. Plura delicta in una re plures admittunt Actiones. Sed non posse omnibus uti probatum est : nam si ex una Obligatione plures Actiones nascuntur, una tantummodo, non omnibus utendum est. *l.* 53. Modestin. lib. 3. regular.

2.° *Item obtinet, etiamsi adversus diversas personas singulæ Actiones de eadem re competant. Si unus enim solverit, aut solvere paratus sit; alter poterit agentem exceptione summovere. Hoc videre est in specie sequenti.*

Quæritur nempe : Quod si is cui pecunia debeatur, cum debitore decidit; et nomen ejus vendidit Seio, cui debitor mandaverat ut nomen emeret; deque ea re emptor stipulatus (5) est; deinde creditor pecuniam retinet, quam per judicem abstulit (6): an emptor Ex stipulatu possit experiri (7)? Et Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere quantum ab emptore acceperit (8), non nocituram exceptionem (9) Doli mali. Et puto sententiam Ofilii veram. *l.* 4. § 6. *ff. de Doli et met. except.* Ulp. lib. 76. ad Ed.

§ 2. *De casu quo de eadem re concurrunt Actiones, quarum altera rei persecutoria est, altera mere pœnalis.*

LXIII. *Hoc casu, altera Actio alteram non consumit. Habes exemplum :* Furti actio pœnam petit legitimam, Condictio rem ipsam. Ea res facit, ut

(1) Exemplum habes in Lege Aquilia. Quum introduxit Obligationem et Actionem de quavis re corrupta; non antiquavit veteres Actiones, puta Actionem ex Lege XII. Tab. *de Arboribus succisis.*

(2) Supple ex præcedentibus, *Officio judicis contineatur ut*, etc.

(3) *Tutius* dicere.

(4) Id est, *Condictione furtiva.*

[a] *Alias* 73.

(5) A debitore mandatore stipulatus est sibi reddi, quantum ex causa hujus mandati solveret venditori.

(6) Debitori cujus nomen vendidit.

(7) Adversus debitorem; a quo stipulatus est sibi reddi pretium nominis ipsius, quod venditori solvisset.

(8) Ad quod tenetur erga emptorem, Actione *Ex empto*; eo nomine quod acceperit pretium nominis quod ipsi vendiderat.

(9) Ergo contra nocebit, si venditor paratus fuit reddere id emptori. Cum enim id a venditore consequatur, non potest illud a debitore consequi.

neque Furti Actio per Condictionem, neque Condictio per Furti Actionem consumatur. Is itaque cui furtum factum est, habet Actionem Furti et Condictionem; et Vindicationem habet, et Ad exhibendum Actionem. *l.* 7. § 1. *ff. de Condict. furt.* Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum Condictione, et Furti quinetiam Ex locato. Et pœna quidem furti non confunditur; illæ (1) autem inter se miscentur. *l.* 34. § 2. Paul. lib. singul. de concurrentib. actionibus.

Hæc regula semper vera est, quum adversus eamdem personam utraque Actio concurrit. Verum quum adversus duas personas mihi diversæ Actiones competunt; scilicet adversus eum cujus periculo res men fuit, Actio rei persecutoria ex contractu; et adversus eum qui furtum hujus rei fecit, aut in ea damnum dedit, Actio pœnalis: altera electa desinit altera mihi competere. Sic electa Actione De recepto *adversus exercitorem navis, desinit Actio* Furti *mihi competere adversus furem : nam cum mihi prospexerim; satius est ut exercitori cujus periculo res fuit, hæc Actio competat; ut vid. supra lib.* 4. *Tit.* Nautæ caupoo. *N. fin. Vide et Cujacium Observ. VIII.* 24.

§ 3. *De casu quo altera Actio est rei persecutoria, altera mixta.*

LXIV. *Hoc casu, mixta consumit rei persecutoriam. Vice versa autem, rei persecutoria consumit mixtam; scilicet quatenus mixta rei persecutionem continet; pro eo autem quod ultra rem habet, eam non consumit.*

Et hoc in Legis Aquiliæ Actione dicitur : si tibi commodavero vestimenta, et tu ea ruperis. Utræque enim Actiones rei persecutionem continent. Et quidem post Legis Aquiliæ Actionem, utique Commodati finietur. Post Commodati, an Aquiliæ remaneat, in eo quod in repetitione triginta dierum amplius (2) est, dubitatur? Sed verius est remanere; quia simplo accedit, et simplo subducto locum [non (3)] habet. *l.* 34. § 2. ¶ *et hoc.* Paul. lib. sing. de concurr. actionib.

Ita accipe quod alibi ait idem Paulus : Sed et si is qui pignori servum accepit, occidit eum vel vulneravit; Lege Aquilia, et Pignoratitia conveniri potest. Sed alterutra contentus esse debebit (4) actor. *l.* 18. *ff. Ad Leg. Aquil.* Paul. lib. 10. ad Sabin.

Item Gaius. Sive autem pignus, sive commodata res, sive deposita, deterior ab eo qui acceperit facta sit; non solum istæ sunt Actiones de quibus loquimur, verum etiam Legis Aquiliæ. Sed, si qua earum actom fuerit, aliæ (5) tolluntur. *l.* 18. § 1. *ff. Commodati.* Gaius lib. 9. ad Ed. provinc.

LXV. *Si Actio rei persecutoria mixtam, pro eo quod ultra rei persecutionem habet, non consumit; quum utraque Actio ex eodem facto nascitur, ut in speciebus præcedentibus : hoc multo magis debet obtinere, quum ex diversis factis descendunt.*

Hinc quum quis hominem subripuit et occidit; Quæsitum est, si condictus fuerit ex causa furtiva, an nihilominus Lege Aquilia agi possit? Et scripsit Pomponius agi posse; quia alterius æstimationis est Legis Aquiliæ actio, alterius Condictio ex causa furtiva. Namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit (6); Condictio autem ex causa furtiva, non egreditur retrorsum judicii accipiendi tempus. *l.* 2. § 3. *ff. de Privat. delict.* Ulp. lib. 43. ad Ed. Sabin.

Obiter nota. Sed si servus sit qui hæc admisit; quacumque Actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio. *d.* § 3.

Quod dicimus, Actionem rei persecutoriam non consumere mixtam pro eo quod hæc plus habet; accipe de Actionibus mixtis, quæ ab initio aliquid ultra rei persecutionem continent : non de Arbitrariis quæ demum post interlocutionem judicis, ultra id quod in persecutione rei est, crescunt : ut recte observat Cujacius Observ. VIII. 24.

§ 4. *De casu quo utraque Actio pœnalis est aut mixta.*

LXVI. Quum ex uno delicto plures nascuntur Actiones, sicut evenit quum arbores furtim cæsæ dicuntur; omnibus experiri permitti, post magnas varietates obtinuit. *l.* 32. Hermogen. lib. 2. juris epitomar.

Sic tamen ut, quantum ex una actor consecutus fuerit, tantum ex altera detrahatur. Ita enim Paulus. Si ex eodem facto duæ competant Actiones; postea (7) judicis potius partes esse, ut quo plus sit in reliqua Actione, id actor ferat; si tantumdem aut minus, id (8) consequatur. *l.* 41. § 1. Paul. lib. 22. ad Ed.

Hinc idem Paulus. Si quis egerit Vi bonorum raptorum, etiam Furti agere non potest. Quod si

(1) Scilicet *Condictio furtiva*, et Actio *Locati*.

(2) Qua in re Actio *Legis Aquiliæ* continet pœnam rei persecutioni admixtam.

(3) Detrahendam negationem recte observat Cujacius Observ. III. 25. Sensus est : *Quia* hoc quod amplius est, pœna est; quæ *accedit simplo*, id est rei persecutioni : et deducto simplo quod jam actor *Commodati* Actione consecutus est, locum habet actio Legis Aquiliæ pro eo quod plus est.

(4) Scilicet; ita tamen ut si quid plus sit in Actione Legis Aquiliæ, possit saltem in hoc quod plus est agere.

(5) Intellige ut in Nota præced.

(6) Scilicet in id quod plus habet.

(7) *Posteaquam* scilicet jam una actum est; in *sequenti* judicio *judicis*, etc.

(8) Patet legendum *nihil consequatur*, ut recte emendat Cujacius.

Furti elegerit in duplum agere; potest et Vi bonorum raptorum agere, sic ut non excederet (1) quadruplum. *l.* 88. [*a*] *ff. de Furt.* IDEM LIB. SINGUL. DE CONCURR. ACTIONIS.

Idem ait. Qui rem rapuit, et Furti nec manifesti tenetur in duplum, et Vi bonorum raptorum in quadruplum. Sed si ante actum sit Vi bonorum raptorum, deneganda est Furti: si ante Furti actum est, non est illa deneganda; ut tamen id (2) quod amplius in ea est, consequatur. *l.* 1. *ff. Vi bonor. rapt.* PAUL. LIB. 22. AD ED.

Item Si vulnerato servo, Lege Aquilia actum sit; postea mortuo ex eo vulnere, agi Lege Aquilia nihilominus potest. *l.* 46. *ff. Ad Leg. Aquiliam.* ULP. LIB. 51. AD SABIN.

Sed si priore judicio æstimatione facta, postea mortuo servo, de occiso agere dominus instituerit: exceptione Doli mali opposita compelletur, ut ex utroque judicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet si initio de occiso homine egisset. *l.* 47. *ff. d. tit.* JULIAN. LIB. 86. DIGEST.

LXVII. *Dictis consonat et quod ait Paulus.* Qui servum alienum injuriose verberat, ex uno facto incidit et Aquiliam et Actionem Injuriarum. Injuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. Et ideo possunt utræ competere. Sed quidam altera electa, alteram consumi (3). Alii, per Legis Aquiliæ Actionem, Injuriarum consumi; quoniam desiit bonum et æquum esse, condemnari eum qui æstimationem præstitit (4): sed si ante Injuriarum actum esset, teneri eum ex Lege Aquilia (5). Sed et hæc sententia per Prætorem inhibenda (6) est: nisi in id quod amplius ex Lege Aquilia competit, agatur. Rationabilius itaque est, eam admitti sententiam; ut liceat ei quam voluerit Actionem prius exercere; quod autem amplius in altera est, etiam hoc exsequi [*b*]. *l.* 34. PAUL. LIB. SING. DE CONCURR. ACTIONIS.

Cum hac limitatione accipiendum quod ex Labeone refert Ulpianus: Si quis servo verberato, Injuriarum egerit, deinde postea Damni injuriæ agat; Labeo scribit, eamdem rem non esse (7): quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam. *l.* 15. § 46. *ff. de Injur.* ULP. LIB. 77. AD ED.

Similiter accipe quod alibi ait. Servus meus opera vel querela tua, flagellis cæsus est a Magistratu nostro. Mela putat dandam mihi Injuriarum adversus te, in quantum ob eam rem æquum judici videbitur. Et, si servus decesserit, dominum ejus agere posse Labeo ait (8): quia de damno quod per injuriam factum est, agatur. Et ita Trebatio placuit. *l.* 17. § 2. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 57. AD ED.

LXVIII. *Quod hactenus diximus; ex duabus Actionibus pœnalibus aut mixtis de eadem re concurrentibus, quantum quis ex una consecutus fuerit, tantum ex altera detrahi; obtinet, quum ex eodem facto descendunt.*

Quod si duæ aut plures Actiones de eadem quidem re concurrant, sed ex diversis factis; hæc regula tenenda est: NUNQUAM Actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes, alia aliam consumit. *l.* 60. ULP. LIB. 17. AD ED.

Et ita fert Regula Juris: NUNQUAM Actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit. *l.* 130. [*c*] *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 18. AD ED.

Enimvero Nunquam plura delicta concurrentia, faciunt ut ullius impunitas detur. Neque enim delictum, ob aliud delictum, minuit pœnam. *l.* 2. *ff. de Privat. delict.* ULP. LIB. 43. AD SABIN.

Qui igitur hominem subripuit et occidit; quia subripuit, Furti, quia occidit Aquilia tenetur: neque altera harum Actionum alteram consumit. *d. l.* 2. § 1.

Idem dicendum, si rapuit, et occidit: nam et Vi bonorum raptorum, et Aquilia tenebitur. *d. l.* 2. § 2.

Item si quis subreptum flagello ceciderit; duabus actionibus tenetur, Furti, Injuriarum. Et si forte hunc eumdem occiderit, tribus Actionibus tenebitur. *d. l.* 2. § 4.

Item si quis ancillam alienam subripuit, et flagitaverit (9); utraque Actione tenebitur: nam et Servi corrupti agi poterit, et Furti. *d. l.* 2. § 5.

Item si quis servum vulneravit, quem subripuerat; æque duæ Actiones locum habebunt, Aquiliæ, et Furti. *d. l.* 2. § 6.

Consequenter: Si servus servum alienum subripuerit, et occiderit; et Julianus et Celsus scribunt, et Furti et Damni injuriæ competere (10) Actionem. *l.* 27. *ff. Ad Leg. Aquil.* ULP. LIB. 18. AD ED.

(1) Id est, ut ex utraque Actione non plus consequatur quadruplo. Igitur in quadruplo quod præstandum est Actione *Vi bonorum raptorum*, imputabitur quod jam ex priore Actione consecutus est.

[*a*] *Alias* 90.

(2) *Id* duntaxat.

(3) Supple, aiunt. *Alii* distinguunt ab utra quis agere cœperit: si Lege Aquilia, Actionem *Injuriarum* consumi, etc.

(4) Porro actio *Injuriarum* in id demum dirigitur, quod BONUM ET ÆQUUM judici videbitur.

(5) Nec consumi actionem *Legis Aquiliæ* per Actionem *Injuriarum*, ut consumitur Actio *Injuriarum* per Actionem *Legis Aquiliæ*. Ratio differentiæ esse videbatur; quod actio *Legis Aquiliæ* non in quod ÆQUUM ET BONUM est simpliciter concipitur, sed in id QUANTI RES PLURIMI fuit hoc anno.

(6) Improbanda.

[*b*] *Alias* consequi.

(7) Et proinde utraque agi posse. Supple: ita tamen ut ex Actione *Legis Aquiliæ* deducatur, quantum jam ex Actione *Injuriarum* consecutus est: ut dictum est in l. præced.

(8) Supple, nec obstare quod jam *Injuriarum* egerit: *Quia, etc.* Hic autem supple limitationem ut mox supra in Not. præced.

[*c*] *Alias* 172.

(9) Bodæus interpretatur, *de stupro instantius appellaverit.*

(10) In dominum Noxaliter.

LXIX. *Regulæ nostræ adhuc tria exempla occurrunt.*

Primum est in tabulis, cautionibus, chirographis, apochis, et similibus. Et quidem, qui ea surripuit, Furti tenetur.

Sed si quis non amovit hujusmodi instrumenta, sed interlevit; non tantum Furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliæ: nam rupisse videtur, qui (1) corrupit. *l.* 27. § *fin. ff. de Furtis.* ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Sed (2) si subripuit prinsquam deleat, tanto tenetur quanti domini interfuit non subripi. Delendo enim, nihil ad pœnam adjicit. *l.* 28. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Utroque autem casu, sive quis deleverit tantum, animo furandi et lucri faciendi causa, sive subripuerit priusquam deleat; Hoc amplius, et Ad exhibendum agi potest. Et interdicto quorum bonorum agi poterit. *l.* 29. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Si hereditariæ tabulæ deletæ sint. *l.* 30. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 9. AD SABIN.

Sed et si imaginem quis vel librum deleverit (3); et hic tenetur Damno injuriæ, quasi corruperit. *l.* 31. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 41. AD SABIN.

Secundum supra dictæ Regulæ exemplum.

Si idem eumdem servum vulneraverit, postea deinde etiam occiderit: tenebitur et de vulnerato, et de occiso: duo enim sunt delicta. Aliter atque si quis, uno impetu, pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso. *l.* 32. § 1. *ff. Ad Leg. Aquil.* GAIUS LIB. 7. AD EO. PROV.

Tertium exemplum. Si servus ante oditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit; et liber factus in eo re damnum det: utraque Actione (4) tenebitur, quia alterius et alterius facti hæ res sunt. *l.* 48. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 39. AD EO.

ARTICULUS II.

De concursu civilis Actionis cum judicio criminali.

Interest an judicium criminale cum quo civilis Actio concurrit, sit publicum judicium; an cognitio criminalis extraordinaria, quæ non publice, sed ei duntaxat in quem admissum est delictum, competat. Quare separatim de utroque casu agemus.

§ 1. *De concursu civilis Actionis cum judicio publico.*

LXX. *Quando civilis Actio cum publico judicio concurrit; interest an hæc civilis Actio solam delicti ultionem persequatur; an de damno pecuniario sarciendo detur.*

Primo casu, cum et in Actione, et in judicio publico idem prorsus veniat, scilicet ultio delicti; judicium per Actionem, aut Actio per judicium consumitur.

Electio autem est ejus qui ultionem persequitur, utro velit agere: puta, si quis talem injuriam passus ex qua judicium quoque publicum dictari possit (5), *maluerit civili Actione experiri.* Nec enim prohibendus est privato agere judicio, quod publico judicio præjudicatur (6); quia ad privatam causam pertinet (7). Plane si actum sit publico judicio, denegandum est privatum (8): similiter ex diverso. *l.* 6. § *nec enim. ff. de Injur.* PAUL. LIB. 55. AD EO.

Altero autem casu, quo scilicet de damno pecuniario competit Actio civilis; judicium publicum quod ex eodem facto competere potest ad delicti ultionem, non consumitur: cum in eo veniat quid prorsus diversum ab Actione.

LXXI. *Utraque distinctionis nostræ pars probatur ex Ulpiano. Ita ille:* Si dicatur homo injuria occisus; numquid non debeat permittere Prætor, privato judicio, Legi Corneliæ præjudicari? Idemque, et si ita quis agere velit quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa? Rectius (9) igitur fecerit; si hujusmodi Actionem non dederit. Atquin (10) solemus dicere, ex quibus causis publica sunt judicia, ex his causis non esse nos

(1) Cujacius emendat, *qui interlevit.*

(2) Legendum videtur, *Sed Nisi.* Et hujus syllabæ adjectio apertum sensum hujus legis simul et præcedentis facit, et utriusque connexionem. Illarum enim is sensus esse videtur: *Si* quis lucri faciendi causa (puta debitor) instrumenta *non amovit* quidem, sed *interlevit*; eodem facto duo delicta admittit, et *Furtum* (l. 31. § 1. ff. *de Furt.*) et *damnum* Legis Aquiliæ: adeoque ex hoc facto *Non tantum Furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliæ.* SED NISI SUBRIPUIT *priusquam deleat, tanto duntaxat tenetur* (scilicet in duplum) *quanti domini interfuit non subripi*; non alia ulla pœna. Etsi enim Delendo, duo delicta admiserit, et duplex actio nascatur: tamen cum ex eodem facto utraque proficiscatur, adeoque actio *Furti* actionem Legis Aquiliæ consumat; inde est quod *Delendo nihil ad pœnam* Furti *adjicit.* Ita scilicet, Nisi subripuerit priusquam deleat: hoc enim casu, cum duo facta sint; altera actio, alteram non consumeret.

(3) Postquam subripuit: ut patet ex verbis reduplicativis *Sed et si.*

(4) Scilicet et Actione ex Edicto *Si quis testamento liber esse jussus, etc.* de qua infra lib. 17. et Actione Legis Aquiliæ ob damnum quod liber factus dedit.

(5) V. G. adversus quem libellus famosus scriptus est. De quo vid. Tit. *de Injur et fam. lib.* infra lib. 47.

(6) *Publico judicio* PRÆJUDICARI, hic est publicum judicium impediri. Alias diversam habet significationem.

(7) Hæc est ratio cur non debeat quis impediri agere privato judicio (quamvis hoc facto publicum consumatur); QUIA nempe *privata* tantum *causa* vertitur, scilicet ultio delicti in privatum admissi quod ad publicam causam nihil pertineat.

(8) Utrumque enim pariter ad solam delicti ultionem pertinet. Porro *Non bis in idem.*

(9) Rectius quidem faciet si privatam Actionem denegaverit, ut non excludatur publicum judicium. Potest tamen, si velit, eam Actionem concedere (ut mox vidimus): hoc prudentiæ ipsius committitur.

(10) Proponitur Objectio quæ talis est: Non debet (inquies) Actionem civilem denegare. Nam ideo dicitur deneganda, ne excludatur de ea re publicum judicium: atqui hæc ratio non valet; neque enim per civilem Actionem publica judicia excluduntur.

prohibendos quominus et privato agamus. Est hoc verum (1): sed ubi non principaliter de ea re agitur, quæ habet publicam executionem.

Quid ergo de Lege Aquilia dicimus? nam ea Actio principaliter hoc (2) continet; hominem occisum, non principaliter: nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est. At in Actione Injuriarum; de ipsa cæde, vel veneno, ut vindicetur; non ut damnum sarciatur.

Quid ergo si quis idcirco velit Injuriarum agere, quod gladio caput ejus percussum est? Labeo ait, non esse prohibendum: neque enim utique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animadversionem. Quod verum non est: cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia (3) conveniri? *l.* 7. § 1. *ff. de Injur.* Ulp. lib. 57. ad Ed.

Quod Si dolo servus occisus sit; et Lege Cornelia agere dominum posse constat: et, si Lege Aquilia egerit, præjudicium fieri Corneliæ non debet. *l.* 23. § 9. *ff. Ad Leg. Aquil.* Ulp. lib. 18. ad Ed.

Item Ulpianus alibi ait. In eum cujus dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur; non debet cogi actor, omissa actione civili, crimen (4) intendere. *l.* 15. *ff. de accusationib.* Ulp. lib. 56. ad Ed.

Hinc Paulus. Interdum evenit, ut præjudicium (5) judicio publico fiat; sicut in Actione Legis Aquiliæ, et Furti, et Vi bonorum raptorum, et Interdicto Unde vi, et De tabulis testamenti exhibendis. Nam in his de re familiari agitur. *l.* 4. *ff. de Publ. judic.* Paul. lib. 37. ad Ed.

Hinc est quod Antoninus rescribit. Pater tuus adversus eum a quo sollicitatam ancillam, plagio quoque facto exportatam queritur, apud suum judicem civiliter In rem Actione instituta consistat. Si vero in causa tenuerit (6) etiam Legis Fabiæ crimen persequi poterit. Quod si per violentiam mancipium abreptum est, accusationem ejus non prohibetur intendere. *l.* 1. *Cod. Ad L. Fab. de Plag.*

Pariter Gordianus. Ex morte ancillæ quam cæsam conquestus es, tam Legis Aquiliæ damni sarciendi gratia Actionem, quam criminalem accusationem adversus obnoxiom, competere tibi posse non ambigitur. *l.* 3. *Cod. de Leg. Aquil.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. De fide testamenti querenti, duplex via litiganti tributa est. Quamvis itaque per procuratorem, accusationem persequi non potes; disceptatione tamen privata de ejusdem fide queri non prohiberis: cum reus ita conventus, non tantum ab alio juste; sed etiam ab eo qui civiliter egit, solemniter accusari possit. *l.* 16. *Cod. Ad L. Cornel. de Falsis.*

Item Valens, Gratianus, et Valentinianus. A plerisque Prudentium generaliter definitum est, Quoties de re familiari et civili et criminalis competit Actio, utraque licere experiri; sive prius criminalis, sive civilis Actio moveatur: nec si civiliter fuerit actum, criminalem posse consumi; et similiter e contrario. Sic denique et per vim de possessione dejectus, si de ea recuperanda Interdicto Unde vi fuerit usus, non prohibetur tamen etiam Lege Julia De vi publico judicio instituere accusationem. Et suppresso testamento; quum ex Interdicto De tabulis exhibendis fuerit actum, nihilominus ex Lege Cornelia testamentaria poterit crimen inferri. Et quum libertus se dicit ingenuum; tam de operis civiliter, quam etiam Lege Viscellia (7) criminaliter poterit perurgeri. Quo in genere habetur Furti actio, et Legis Fabiæ constitutio. Et plurima alia sunt quæ numerari non possunt: ut, quum altera prius Actio intentata sit; per alteram quæ supererit, judicatum liceat retractari. Qua Juris definitione non ambigitur, etiam Falsi crimen de quo civiliter jam actum est, etiam criminaliter esse repetendum. *l. un. Cod. Quando civil. act. crimin. præjud.*

LXXII. *Observandum superest quod quamvis civilis Actio criminalem publicam non consumat; tamen* Qui civiliter agere cœpit, nonnisi finita per Sententiam Actione civili ad accusationem prosilire potest. *l.* 23. *Cod. de L. Corn. de Fals.*

§ 2. *De concursu civilis Actionis cum criminali, quæ non publice sed ei soli in quem delictum commissum est, competat.*

LXXIII. *Eo casu, altera Actio alteram consumet.*

Hinc Julianus. Qui furem deducit ad Præfectum Vigilibus, vel ad Præsidem; existimandus est elegisse viam qua rem persequeretur. Et, si negotium ibi terminatum, et damnato fure recepta est pecunia sublata in simplum; videtur furti quæstio

(1) Respondet ad Objectionem, adhibita distinctione quam proposuimus.

(2) Id est, principaliter continet *hoc* damnum cujus sarciendi nomine competit, non autem continet vindictam cædis. Nec enim in hac privata Actione, de cæde queritur principaliter et propter ipsam; sed indirecte, propter damnum quod ex cæde servi actor patitur.

(3) De *Sicariis*, vel De *Injuriis*. Cum igitur hoc casu locus sit judicio publico Legis Corneliæ; male definivit Labeo non esse denegandam Actionem *Injuriarum*. Imo denegande est; ne, si non denegaretur, hæc actio præjudicaret (id est, obstaret) judicio publico. Cum enim utrumque judicium eamdem vindictæ persecutionem habeat, non potest utrumque concurrere.

(4) Aliud enim versatur in publico judicio *De vi publica*, scilicet publica vindicta violentiæ; aliud in privato judicio *Legis Aquiliæ*, scilicet restitutio damni.

(5) *Præjudicium fieri* hic, est viam sterni ad judicium publicum; in quo argumentum sumitur, ex his quæ in disceptatione civilis negotii habita sunt. Cujac.

(6) Id est, obtinuerit.

(7) De qua vide infra lib. 48. Tit. *de L. Cornel. de Fals.*

sublata (1): maxime si non solum rem furtivam fur restituere jussus fuerit, sed amplius aliquid in eum judex constituerit. Sed etsi nihil amplius quam furtivam rem restituere jussus fuerit, nec amplius aliquid in eum judex constituerit; ipso quod in periculum majoris pœnæ deductus est fur, intelligendum est quæstionem furti sublatam esse. *l.* 56. [a] § 1. *ff. de Furtis.* JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

Sic accipe quod Divus Severus et Antoninus rescripserunt, Electionem esse, utrum quis velit crimen Expilatæ hereditatis extra ordinem apud Præfectum Urbi, vel apud Præsides agere; an (2) hereditatem a possessoribus jure ordinario vindicare. *l.* 3. *ff. Expil. heredit.* MARCIAN. LIB. 2. PUBLICOR. JUDICIOR.

(1) Etsi pecuniam duntaxat receperit, et nihil ultra pœnæ nomine. Ratio est quia in criminali actione *Furti*, et in cæteris extraordinariis criminalibus Actionibus quæ privatim duntaxat non publice competunt; pœna quam accusator persequitur, magis refertur ad id quod sua interest quam ad publicam coercitionem et vindictam. Idem igitur versatur in criminali Actione, quod et in civili: porro *Non bis in idem.*

ARTICULUS III.

De concursu duorum judiciorum publicorum.

LXXIV. *Ejusdem criminis ratione competere poterant plura simul judicia; puta ob vim illatam, judicium* de Vi publica, et judicium de Vi privata, *utrumque ex Legibus publicorum judiciorum : item in aliis criminibus. Verum is concursus talis erat, ut uno judicio electo alterum consumeretur. Nam* Senatus censuit (3) ne quis ob idem crimen, pluribus Legibus reus fieret. *l.* 14. *ff. de Accusat.* PAUL. LIB. 2. DE OFFIC. PROCONS.

[a] *Alias* 58.

(2) Ita scilicet, ut altera Actione electa, altera consumatur.

(3) Quando? Forte sub Titio: refert enim Suetonius vetuisse eum inter cætera, *de eadem re pluribus Legibus agi.* in TITO n. 8.

FINIS SEXTÆ PARTIS DIGESTORUM.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

SEPTIMA PARS ET ULTIMA.

LIBER QUADRAGESIMUS-QUINTUS.

TITULUS I.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

COMMUNIS *est hic Titulus omnium causarum et Obligationum de quibus supra: et merito rejectus est in ultimum locum; quia omnium negotiorum novissima parte, etiam subjici solet* VERBORUM OBLIGATIO. *Cujac. in Parat. ad h. tit.*

I. *Tres contractus sunt Jure Pandectarum, qui ex Verborum solemnitate substantiam capiunt; Dotis dictio, jurata Operarum promissio patrono a liberto facta, denique Stipulatio. De duabus prioribus speciebus, alibi actum: hic duntaxat de stipulatione.*

STIPULATIO autem est, Verborum conceptio; quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se quod interrogatus est responderit. *l.* 5. § 1. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Stipulatio vocatur alio nomine SPONSIO. *Et quidem* Sponsio appellatur, non solum quæ per sponsus (1) interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque. *l.* 7. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 2. AD ED.

De STIPULATIONIS *utilitate simul et verbi etymologia ita Paulus:*

Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductæ sunt, quæ quadam Verborum solemnitate concipiuntur; et appellatæ, quod per eas firmitas Obligationum constringitur. STIPULUM enim Veteres (2) firmum appellaverunt. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *tit.* 1. § 1.

Legum hujus Tituli series longior, in Florentina et aliis passim Editionibus distribuitur in tres partes A, B, Γ, *non alia quam numeri divisionisque ratione. Nos, quæ de Stipulationibus hoc Titulo congesta sunt, in quatuor partes distribuemus hoc ordine: Prima erit de his quæ ad substantiam stipulationis pertinent. In secunda varias stipulationum species exponemus, et quid quæque proprium habeat. Agemus in tertia de interpretatione stipulationum; In quarta de actionibus quas pariunt stipulationes.*

Quæ vero pertinent ad modos quibus stipulationes extinguuntur, ad Tit. de solutionib. et liberationib. *infra lib. seq.*

(1) Id est, per interrogationem ejus qui vicissim roget et rogetur: hæ enim mutuæ stipulationes, quales erant *Sponsalium*, proprie dicuntur SPONSIONES; eo quod his verbis conciperentur, *Spondes?* SPONDEO. Obtinuit tamen ut quævis stipulatio, etiam *Sponsio* diceretur; etiamsi aliis verbis concipiatur, puta his: *Promittis?* PROMITTO. *Dabis?* DABO.

(2) Hæc etymologia quæ Justiniano quoque probatur. Instit. Tit. *de Verb. Obl.* magis placet quam illa Festi qui in Verb. *STIPEM* ait, *Stipulari* dictum a stipe; quod is qui interrogatus est, spondeat stipem, id est, æs. Isidorus stipulationem putat dictam a *Stipula*: quia inquit, Veteres quando aliquid sibi promittebant, stipulam tenentes frangebant; quam iterum jungentes, sponsiones suas agnoscebant. Sed nullum Isidorus sententiæ suæ laudat auctorem.

PRIMA PARS.

De his quæ ad Stipulationis substantiam pertinent.

Ad substantiam stipulationis pertinent sequentes quæstiones: 1.° De forma hujus contractus; 2.° De personis quæ stipulari aut promittere possunt; item quibus quis stipulari possit, aut de quibus

promittere ; 3.° De rebus aut factis quæ in stipulationem deduci possunt ; 4.° An licita stipulandi causa fuerit.

SECTIO I.

De forma Stipulationis.

Stipulationem duo constituunt : 1.° Consensus utriusque contrahentis ; 2.° Interrogatio stipulantis cum responsione congrua promittentis, quibus consensus ille declaretur.

ARTICULUS I.

De consensu Stipulantis et promittentis.

§ 1. *Qualis consensus requiratur.*

II. *Hoc stipulationi cum cæteris contractibus omnibusque conventionibus commune est, ut consensus contrahentium intervenire debeat circa id quod in Obligationem deducitur.*

Hinc Venuleius. Si hominem stipulatus sim; et ego de alio sensero, tu de alio; nihil acti erit. Nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur. *l.* 137. § 1. Venuleius lib. 1. stipulationum.

Pariter Paulus Si Stichum stipulatus, de alio sentiam, tu de alio; nihil actum erit. *l.* 83. § 1. Paul. lib. 72. ad Ed.

Obiter nota. Quod et in judiciis Aristo existimavit. Sed hic (1) magis est, ut petitus videatur de quo actor sensit. Nam stipulatio ex utriusque consensu valet : judicium autem etiam in invitum redditur; et ideo actori potius credendum est. Alioquin semper negabit reus se consensisse. *d.* § 1. ¶ *quod et.*

§ 2. *Qualis error non noceat.*

III. *Is autem error qui non circa ipsam rem est, sed circa rei materiam duntaxat, non nocet.*

Hinc V. G. Si id quod aurum putabam, quum æs esset, stipulatus de te fuero; teneberis mihi hujus æris nomine (2), quoniam in corpore consenserimus. *l.* 22. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Obiter nota. Sed ex Doli mali clausula (3) tecum agam, si sciens me fefelleris. *d. l.* 22. ¶ *sed ex.*

Multo minus nocebit error, in rei quæ promittitur appellatione. Hinc Si in nomine servi quem stipularemur dari, erratum fuisset; cum de corpore constitisset, placet stipulationem valere. *l.* 32. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

Pariter non nocebit error in ejus demonstratione. Hinc V. G. Si divortio facto ea quæ nihil in dote habeat, dotis nomine (4) centum dari stipuletur; vel quæ centum duntaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur : Proculus ait, Si ducenta stipuletur quæ centum habeat, sine dubio centum (5) quidem in Obligationem venire, alia autem centum actione De dote deberi. Dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulatione; sicuti quum filiæ vel matri, vel sorori, vel alii cuilibet, dotis nomine legaretur; utile legatum esset. *l.* 21. Pompon. lib. 15. ad Sabin.

ARTICULUS II.

De interrogatione et responsione.

IV. *Stipulationi proprium est, ut alter ex contrahentibus alterum interrogare, alter ei respondere debent.*

Hoc in cæteris contractibus non requiritur. Nam Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad interrogationem quis non responderit; si tamen consentitur in id quod responsum est (6), valet quod actum est : quia hi contractus, non tam Verbis quam consensu, confirmantur. *l.* 35. § 2. Paul. lib. 12. ad Sabin.

§ 1. *Qualis esse debeat interrogatio et responsio.*

V. *Circa interrogationem et responsionem requiritur 1.° Ut non paciscendi duntaxat, sed animo interponendæ stipulationis interveniat. Hic autem animus præsumitur, nisi contrarium probetur.*

Hinc Ulpianus. Quod fere novissima parte pactorum ita solet inseri, Rogavit Titius, spopondit Mævius : hæc verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. Ideoque Ex stipulatu nascitur actio : nisi contrarium specialiter approbetur, quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium. *l.* 7. § 12. *ff. de Pactis.* Ulpian. lib. 4. ad Ed.

VI. 2.° *Requiritur ut, utroque loquente et se*

(1) In Judiciis scilicet. Aristonis sententiam improbat, adducta ratione discriminis inter contractus et judicia. Nimirum cum invito non contrahimus; unde sequitur eum consentire debere de re de qua contrahitur : at etiam cum invitis judicio experimur; unde consensus adversarii non est necessarius circa rem quam in judicium deducimus.

(2) Atqui vidimus errorem circa materiam rei, vitiare emptionem : supra lib. 18. Tit. *de Contract. empt.* N. 34. Ratio disparitatis est quod, quum quis æs pro auro mihi vendidit, mea interest talem venditionem non valere. At quum æs pro auro promissum est mihi, mea interest saltem æs mihi deberi. Ita Cujac.

(3) Quæ stipulationibus addi solet, *Dolum malum abfuturum.* Cæterum hæc clausula debet esse expressa; nec enim suppletur in contractibus stricti Juris : quare si fuerit omissa, recurrere opus erit ad actionem *De dolo.*

(4) Sub falso prætextu, ea se in dotem attulisse.

(5) Ea centum quæ in dote non erant, in hanc stipulationis Obligationem venient. Cæterum supponendum est, promissorem non per errorem ea promisisse, alioquin se tueretur exceptione.

(6) Zoannetus legit, *quod non responsum est*; alii, *quod præpositum est*, Bynkershoeck censet trajectionem esse verborum, et legendum : *si tamen consentitur in id quod actum est, quod responsum est valet* : hoc sensu ut, quamvis non sit responsum ad interrogationem, scilicet aut quia non congruat interrogationi, aut quia non sit illico responsum; valeat tamen responsum, si in id consensum est.

invicem exaudiente, interrogatio et responsio interveniant. Nam Stipulatio non potest confici, nisi utroque loquente. Et ideo neque mutus, neque surdus, neque infans, stipulationem contrahere possunt: nec absens quidem, quoniam exaudire invicem debent. *l.* 1. ULPIAN. LIB. 48. AD ED.

Obiter nota. Si quis igitur ex his vult stipulari; per servum præsentem stipuletur, et acquiret ei Ex stipulatu actionem (1). Item si quis obligari vult; jubeat, et erit QUOD (2) JUSSU obligatus. *d. l.* 1. ¶ *si quis.*

Ex eo quod utroque loquente interrogatio et responsio interponi debeant; inde colligit Ulpianus quod Si quis ita interroget, DABIS? responderit, QUIDNI? et is utique in ea causa est ut Obligetur: contra, si sine Verbis annuisset. Non tantum autem civiliter, sed nec naturaliter (3) obligatur qui ita annuit: et ideo recte dictum est, non obligari pro eo nec fidejussorem quidem. *d. l.* 1. § 2.

Hinc etiam colligit idem Ulpianus: Qui præsens interrogavit; si antequam sibi responderetur, discessit; inutilem efficit stipulationem. Sin vero præsens interrogaverit, mox discessit, et reverso responsum est, Obligat: intervallum enim medium (4) non vitiavit obligationem. *d. l.* 1. § 1.

VII. 3.° Continuus actus stipulantis et promittentis esse debet, ut tamen aliquod momentum (5) naturæ intervenire possit; et quominus responderi stipulanti oportet. Cæterum si post interrogationem aliud agere cœperit (6), nihil proderit; quamvis eadem die spopondisset. *l.* 137. VENULEIUS LIB. 1. STIPULATION.

VIII. *Illud 4.° circa interrogationem et responsionem requiritur, ut invicem congruant; puta circa qualitatem obligationis.*

Hinc Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu unum daturum te spoponderis; constat non teneri te, nec ad interrogatum (7) esse responsum. *l.* 83. § 2. PAUL. LIB. 72. AD ED.

Diversa causa est summarum; veluti, DECEM AUT VIGINTI dari spondes? Hic enim etsi decem spoponderis, recte responsum est; quia semper in summis id quod minus est, spondere videtur (8). *d. l.* 83. § 3.

Cum responsio interrogationi congruere debeat circa qualitatem obligationis: Hinc Si quis simpliciter interrogatus responderit, SI ILLUD FACTUM ERIT DABO; non Obligari eum constat: aut si ita interrogatus: INTRA KALENDAS QUINTAS? responderit DABO IDIBUS, æque non Obligatur. Non enim sic respondit ut interrogatus est. Et vice versa si interrogatus fuerit sub conditione, responderit pure; dicendum, eum non Obligari. Cum enim adjicit aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse Obligationem.

Nisi (9) stipulatori diversitas responsionis illico placuerit. Tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 48. AD ED.

Item responsio debet esse interrogationi congrua, circa rem in stipulationem deductam.

Hinc Si stipulanti mihi DECEM, tu VIGINTI respondeas; non esse contractam Obligationem nisi in decem constat. Ex contrario quoque si me VIGINTI interrogante, tu DECEM respondeas; Obligatio nisi in decem non erit contracta. Licet enim (10) oportet congruere summam; attamen ma-

(1) De qua in *Institut.* lib. 3. tit. 29.

(2) Supra lib. 15. Tit. *Quod jussu.*

(3) Igitur inutilis stipulatio, ne quidem vim pacti habet; quia non fuit animus paciscendi, sed stipulandi. Tamen acceptilatio inutilis, vim pacti habere dicitur. Sed ab acceptilatione ad stipulationem non valet argumentum; quia propensiores sumus ad liberandum, quam ad obligandum.

(4) Scilicet modo per hoc intervallum ad alium actum contrahentes non diverterint: ut mox videb.

(5) Naturæ indultum, puta si quis discesserit ad exonerandum ventrem.

(6) Ita rectius in Vulg. et in Haloandr. Editione; quam in Florent. *acceperit*, nullo sensu Bynkershoeck post Donellum legit, *Occeperit.*

(7) Cum interrogatus sis ut alternative deberes, tu responderis ut obligareris pure.

(8) Igitur verbis tenus alternativa erat interrogatio, re autem non. Nam qui *Viginti aut decem* debet, revera nihil aliud debet quam decem; cum nulla ipsi possit esse ratio eligendi viginti potius quam decem.

(9) Cujacius putat hanc postremam hujus § partem, non debere aptari his quæ præcedunt; sed § 4. ejusdem legis mox sequenti, ad quem vide Notam seq.

(10) Objici posset, ne quidem in decem debere valere stipulationem. Respondet autem, valere; et intra decem interrogationi responsionem congruere: quia qui stipulatus est viginti, etiam decem quæ continentur in viginti videtur stipulatus. An autem hoc semper obtinet, ut saltem in decem valeat stipulatio; an demum eo casu quo diversitas responsionis illico placuerit? Lis inter Doctores. Cujacius putat hoc demum casu id ita obtinere, argumento § 6. Instit. *de Inutil. stipul.* ubi dicitur, Stipulationem qua quis decem stipulanti, quinque promittit, esse inutilem: item ex Caii Instit. § 10 et 11. Tit. *de Obligat.* ubi ait: « *Si pure* » *interroget creditor, et debitor sub conditione promittat: vel* » *si creditor decem solidos debitorem interroget, et debitor* » *quoque promittat: hoc ordine integrum debitum vacillare* » *cognoscitur* ». Verum responderi potest ad id quod ait Justinianus, stipulationem esse inutilem; sic esse hoc intelligendum, ut sit inutilis pro ea quantitate quæ excedit QUINQUE quæ in promissione continentur. Sic et rursus in Instit. Tit. *Mandati* § 9. dicitur mandatarium qui majori quam jussus erat pretio emit, non habere actionem MANDATI; quam tamen intra eam duntaxat quantitatem quam fines mandati excedit, ei denegandam ex Proculeianorum sententia definit ibidem Justinianus. Atque hinc etiam facilis responsio ad textum ex fragmentis Caii mox oppositum. Quæ etenim dissensio inter utramque Scholam fuit, teste Justiniano, circa mandatarium qui majori quam jussus erat pretio emit; eadem quoque esse potuit circa stipulationem, qua stipulator de majore quam quæ promissa est summa interrogavit. Porro Caius *d. loc.* censet talem stipulationem inutilem prorsus esse; ex Sabinianorum sententia; et pinguius accepta regula Juris quæ statuit in stipulationibus promissionem interrogationi congruam esse debere. Ulpiano autem hic (in ea quam exponimus l. 1. § 4. *h. tit.*) placuit diversa Proculeianorum sententia; qui rem accuratius expendentes, et minorem summam in majori contineri animadvertentes; promissionem QUINQUE cum interrogatione quoad hanc summam congruere, et ideo intra hanc summam stipulationem esse utilem, recte definiunt. Quæ posterior sententia Justiniano quoque magis probata est, qui eam Pandectis inseruit.

nifestissimum est, viginti et decem inesse. *d. l.* 1. § 4.

Nam In eo quod plus sit, semper inest et minus. *l.* 110. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 6. ad Ed.

Pariter si mihi stipulanti omnes servos tuos, promittas Stichum; Stichus debebitur. Nam Semper specialia generalibus insunt. *l.* 147. [a] *ff. d. tit.* Gaius lib. 24. ad Ed. provinc.

IX. *Vidimus in quibus responsio interrogationi congruere debeat. Necesse autem non est ut congruat circa ea quæ ad substantiam obligationis non pertinent.*

Hinc 1.° Sed et si in rei quæ promittitur, aut personæ appellatione varietur; non obesse placet. Nam stipulanti denarios, ejusdem quantitatis aureos spondendo Obligaberis (1). Et servo stipulanti Lucio domino suo, si Titio qui idem sit daturum te sponderas; Obligaberis. *l.* 65. § 1. Florent. lib. 8. instit.

Consonat quod ait Paulus. Si sub una significatione diversis nominibus ea res quæ in stipulatum deducitur, appellatur; non infirmat Obligationem, si alter altero verbo utatur. *l.* 136. Paul. lib. 5. sentent.

Hine dicendum 2.° Si ita fuero stipulatus, Mihi aut Titio, et tu Mihi daturum te spondeas; secundum omnium opinionem, ad interrogatum te respondere. Quia constat mihi soli acquiri Obligationem: Titio autem recte duntaxat (2) solvitur. *l.* 141. § 3. Gaius lib. 2. de verb. obligat.

Hinc 3.° Eadem an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogaverit, respondeatur ei Græce, dummodo congruenter respondeatur, Obligatio constituta est. Idem per contrarium. Sed utrum hoc usque ad Græcum sermonem tantum protrahimus; an vero et ad alium, Pœnum forte vel Assyrium, vel cujus alterius linguæ, dubitari potest (3)? Et scriptura Sabini (4): Sed et verum patitur, ut omnis sermo contineat Verborum Obligationem; ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se sive per verum interpretem. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. 48. ad Ed.

X. 5.° *Denique requirebatur olim ut certis ac solemnibus Verbis interrogatio et responsio conciperentur. Et quidem* In hac re olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo. Promittis? promitto. Fidepromittis? fidepromitto. Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam. *Instit. h. tit.* § 1.

Leo vero sic constituit, non Jus novum introducendo, sed illud quod jam dudum invaluerat, confirmando: Omnes stipulationes etiamsi non solemnibus vel directis, sed quibuscumque Verbis, consensu contrahentium compositæ sunt, vel Legibus cognitæ; suam habeant firmitatem. *l.* 10. *Cod. de Contrah. stipul.*

XI. *Circa interrogationem et responsionem in quibus stipulationum forma consistit, observandum superest; quod* Quæ extrinsecus et nihil ad præsentem actum pertinentia adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt Obligationem. Veluti si dicas, Arma virumque cano, SPONDEO; nihilominus valet. *l.* 65. Florent. lib. 8. inst.

ARTICULUS III.

An et quando una interrogatio cum responsione una, plures stipulationes continere videatur.

XII. *Scire debemus in stipulationibus*, tot esse stipulationes quot summæ sunt (5); totque esse stipulationes quot species sunt. *l.* 29. Ulpian. lib. 46. ad Sabin.

Corollarium. Secundum quod evenit, ut mixta una summa vel specie quæ non fuit in præcedenti stipulatione, non fiat novatio; sed efficit (6) duas esse stipulationes. *d. l.* 29. ¶ *secundum.*

Item si ego plures res stipuler, Stichum puta et Pamphilum; licet unum spoponderis, teneris (7). Videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse. *l.* 83. § 4. Paul. lib. 72. ad Ed.

Vice versa. Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum et Stichum spoponderis; Stichi

[a] *Alias* 189.

(1) Enimvero idem prorsus videris spopondisse, quod ille a te stipulatus est; cum tam in aureis quam in denariis, non corpora spectantur sed sola quantitas.

(2) Adjectio autem personæ cui solvi poterit, non pertinet ad substantiam Obligationis. De his adjectis solutionis gratia, vide infra lib. 46. Tit. *de Solutionib.*

(3) Ratio dubitandi quia, cum stipulatio non sit contractus Juris Gentium, sed Juris Civilis; videbatur nonnisi civilibus ac Latinis verbis peragi posse. Verum propter frequentissimum stipulationum usum, receptum est ut quocumque sermone fieri possint.

(4) Id est, et hæc sunt verba Sabini.

(5) Dices: Quid interest hoc scire? Maxime: nam si plures sunt stipulationes, pluries agi poterit; scilicet ex singulis stipulationibus, ut observat Cujacius. Et aliunde stipulatio, quamvis inutilis circa speciem unam, non vitiabitur quoad alteram: ut mox sequitur.

(6) Sensus hujus legis subobscurus. Finge: Stipulatus est quis *Stichum*; postea stipulatur *Stichum et Pamphilum*. Ait Jurisconsultus, posteriore Stichi stipulatione non fieri novationem prioris: nihil enim novi additur in posteriore Stichi stipulatione. Nec dicas addi Pamphilum: nam Pamphilus ad Stichi stipulationem non pertinet; *Sed efficit* diversam et propriam stipulationem; cum tot sint stipulationes quot sunt diversæ res seu species aut quantitates de quibus interrogatur.

(7) Ad præstandum eum quem dare spopondisti. Et illud prorsus absque dubio est; neque hic distinguaret Cujacius (ut supra N. 8.) an diversitas responsionis illicu placuerit: tot enim stipulationes hic esse videntur, quot res; et stipulatio utilis ejus servi ad quem responsum est, non vitiatur per inutilem stipulationem alterius servi ad quem responsum non est.

adjectionem pro supervacuo habendam puto. Nam si tot sunt stipulationes quot corpora; duæ sunt quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis; neque vitiatur utilis per hanc inutilem. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 8. ad Ed.

Et quidem nil refert, an ipsa stipulationis formula species omnes aut summæ expressæ sint; an in præfatione quadam, quibusdamve conventionibus quas subsecuta sit stipulatio.

Hinc Paulus Respondit, Quotiens pluribus specialiter pactis, stipulatio una omnibus subjicitur: quamvis una interrogatio, et responsum unum subjiciatur, tamen proinde haberi, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent. *l.* 134. § 3. Paul. lib. 15. resp.

Idem alibi. Pluribus rebus præpositis, ita stipulatio facta est: Ea omnia quæ supra scripta sunt, dari? Proprius est, ut tot stipulationes quot res sunt. *l.* 140. Paul. lib. 3. ad Nerat.

Idem respondit: Plerumque ea quæ præfationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur. *sup. d. l.* 134. § 1.

Hoc sic limita: Sic tamen (1) ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. *d.* § 1.

XIII. Quod dicitur tot stipulationes esse quot res, ibi locum habet ubi res exprimuntur (2) stipulationi [a]. Cæterum si non fuerint expressæ (3), una est stipulatio. *l.* 86. Ulp. lib. 79. ad Ed.

Hinc V. G. Quamvis autem placuerit tot esse stipulationes quot res: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu est, stipulatus sit, vel acervum pecuniæ; non tot sunt stipulationes quot nummorum corpora, sed una stipulatio. Nam per singulos denarios, singulas esse stipulationes absurdum est.

Stipulationem quoque Legatorum (4), constat unam esse; quamvis plura corpora sunt, vel plura legata.

Sed et Familiæ, vel Omnium servorum, stipulatio una est: itemque Quadrigæ aut Lecticariorum stipulatio una est.

At si quis Illud et illud stipulatus sit, tot stipulationes sunt quot corpora. *l.* 29. ¶ *quamvis autem.* Ulp. lib. 46. ad Sabin.

XIV. De hac stipulatione, Annua bima trima die, id argentum (quaque die) dari? apud Veteres variatum fuit (5). Paulus: Sed verius, et hic tres esse trium summarum stipulationes. *l.* 140. § 1. Paul. lib. 3. ad Neratium.

Stipulatio hujusmodi In annos singulos, una est et incerta (6) et perpetua; non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur. *l.* 16. § 1. Pompon. lib. 6. ad Sabin.

§ 3. *De præsumptione observatæ Verborum solemnitatis in stipulationibus.*

XV. *Verborum solemnitas quam ex substantia stipulationis esse diximus, præsumitur fuisse observata; nisi contrarium appareat.*

Hinc Ulpianus. Sciendum est generaliter: Quod si quis se scripserit fidejussisse (7), videri omnia solemniter acta. *l.* 30. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

Item Paulus Respondit; Cum Septicius litteris suis præstaturum se caverit pecuniam, et usuras ejus semisses, quæ apud Sempronium depositæ sint; si inter præsentes actum est, intelligendum etiam a parte Lucii Titii præcessisse Verba stipulationis. *l.* 134. § 2. Paul. lib. 15. responsor.

Consonat quod rescribunt Severus et Antoninus. Licet epistolæ quam libello inseruisti, additum non sit Stipulatum esse eum cui cavebatur: tamen si res inter præsentes gesta est, credendum est præcedentem stipulationem vocem spondentis subsecutam esse. *l.* 1. *Cod. de Contrah. et committ. stipul.*

Hoc quoque constituit Justinianus; ut quum scriptura continetur stipulationem inter præsentes intervenisse, non habeat stipulator necesse probare revera præsentes fuisse contrahentes; sed fides adhibeatur scripturæ: nisi adversarius liquidissime probaverit alterum ex contrahentibus, ea die, a civitate in qua contractum est, abfuisse. *l.* 14. Cod. d. tit.

Observandum etiam quod ait Scævola. Si librarius in transcribendis stipulationis Verbis errasset; nihil nocere, quominus et reus et fidejussor teneatur. *l.* 92. *ff. de Reg. Jur.* Scævola lib. 5. regul.

SECTIO II.

De personis quæ Stipulari aut promittere possunt; item de iis quibus quis stipulari possit, aut de quibus promittere.

ARTICULUS I.

Quis stipulari et quis promittere possit.

XVI. *Sunt qui nec stipulari nec promittere*

(1) Puta; si pactus sim dare decem Titio, deinde stipuler decem simpliciter; non intelligetur repetita persona Titii: quia efficeret stipulationem inutilem; cum stipulatio alteri facta non valeat.

(2) Non quidem in ipsa stipulationis formula, sed saltem in præfatione aut conventione præcedenti: ut mox supra.

[a] *Alias* stipulatione.

(3) Sed sub uno genere in stipulationem deducta contentæ.

(4) De qua vide supra lib. 36. Tit. *Ut legat. seu fideic. caveat.*

(5) Et quidem maxima ratio dubitandi, an multiplex esset stipulatio: si quidem una summa est, *Id argentum;* licet in plures pensiones divisa, *Annua bima trima die.*

(6) In superiori specie obtinuit tres videri summas, in tria certa tempora distinctas; quæ efficiunt tres stipulationes. Verum in hac specie in infinitos annos promittitur: unde aut dicendum est infinitum esse stipulationum numerum, quod absurdum foret, aut dicendum, unam esse incertam ac perpetuam stipulationem.

(7) Quæ fidejussio fiebat per stipulationem.

possunt; ut furiosus. Enimvero Furiosum sive stipuletur sive promittat, nihil agere, natura manifestum (1) est. *l.* 1. § 12. *ff. de Oblig. et act.* GAIUS LIB. 2. AUREORUM.

Huic proximus est, qui ejus ætatis est ut nondum intelligat quid agatur. Sed quod ad hunc, benignius acceptum est; nam qui loqui potest, creditur et stipulari et promittere recte posse. *d. l.* 1. § 13.

Secus si infans sit. Hinc Ulpianus. Mulier quæ dotem dederat populari meo Glabrioni-Isidoro, fecerat eum promittere dotem (si in matrimonio decessisset) infanti; et decesserat constante matrimonio. Placebat actionem non esse: quoniam qui fari non poterat, stipulari non poterat. *l.* 70. ULP. LIB. 51. AD ED.

Item Mutum nil pertinere ad Obligationem Verborum, natura manifestum est. *sup. d. l.* 1. § 14. *ff. de Oblig. et act.*

Sed et de surdo idem dicitur: quia (etiamsi loqui possit) sive promittit, Verba stipulantis exaudire debet; sive stipuletur, debet exaudire Verba promittentis. Unde apparet non de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit. *d. l.* 1. § 15.

XVII. *Sunt qui stipulari possunt, inutiliter autem promittunt. Puta* Is cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit; tradere vero non potest; vel promittendo, Obligeri. Et ideo nec fidejussor pro eo intervenire poterit (2), sicut nec pro furioso. *l.* 6. ULP. LIB. 1. AD SABIN.

Item Pupillus (3) licet ex quo fari cœperit, recte stipulari potest; tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre Obligatur. *l.* 141. § 2. GAIUS LIB. 2. VERB. OBLIG.

Obiter nota. Pubes vero qui in potestate est, proinde ac si paterfamilias, Obligari solet.

Quod autem in pupillo dicimus, idem et in filiafamilias impubere dicendum est. *d.* § 2. ¶ *pubes.*

Pupillus autem paterfamilias, nonnisi tutore auctore promittendo obligatur. Hinc Antoninus: Ex stipulatione in qua impubes sine tutore auctore spopondisti, non es Obligatus. *l.* 1. *Cod. de Inutilib. stipulat.*

Quum stipulatur autem, modo infante major sit, tutore opus non habet. Hinc Diocletianus et Maximianus: Neque tutoris neque curatoris absentia quicquam stipulationi nocet; cum et feminam minorem viginti-quinque annis, absente curatore stipulari posse non ambigatur. *l.* 7. *Cod. de Contrah. et committ. stipul.*

XVIII. Puberes sine curatoribus suis (4) possunt ex stipulatu Obligari. *l.* 101. MODESTIN. LIB. 4. DE PRÆSCRIPTIONIB.

XIX. *Quod attinet ad servos; et utiliter stipulantur; et promittendo dominos Obligare solent, vel* De peculio, *aut* In rem verso, *vel* Quod jussu: *ut vid. supra lib.* 15. *d. titulis.*

Hæc ita; si, quum stipulatur servus, dominum habet aut retro fingi possit tunc habuisse: alioquin inutiliter stipulatur.

Hinc Si servus hereditarius stipulatus sit; nullam vim habitura sit stipulatio, nisi adita hereditas sit: quasi conditionem habeat (5). Idem est et in servo ejus qui apud hostes est (6). *l.* 73. § 1. PAUL. LIB. 24. AD ED.

Plura infra Tit. de Stipul. servor. *Art. fin.*

ARTICULUS II.

Cui quis Stipulari, et de qua persona quis promittere potest.

§ 1. *Cui quis utiliter Stipulari possit.*

XX. *Regula Juris est:* Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando, quisquam alteri cavere potest. *l.* 73. § *fin. ff. de Reg. Jur.* Q. MUCIUS SCÆVOLA LIB. SING. ΟΡΩΝ.

Non videtur autem alteri cavere, qui heredi suo cavet. Igitur stipulando, Suæ personæ adjungere quis heredis personam potest. *l.* 38. § 14. ULP. LIB. 49. AD SABIN.

An autem unum duntaxat ex suis heredibus? Ita distinguit Venuleius. Præterea sciendum est, quod dari stipulemur non posse [per] nos uni ex heredibus acquiri; sed necesse esse omnibus acquiri.

(1) Stipulatio enim, sicut cæteri contractus, requirit consensum contrahentium; qui in furioso nullus est. Vide lib. præced. Tit. *de Oblig. et act.* N. 17.

(2) Subesse enim debet obligatio saltem naturalis, cui fidejussor accedat. In prodigo autem, quum aliquid promittit, ne naturalem quidem obligationem agnoscunt Jura.

(3) Id est, impubes.

(4) Ergo (inquit Cujacius) agitur in h. l. de puberibus qui curatores habent; si quidem dixit *Suis.* Possunt autem sine curatoribus suis obligari, quamvis non possint sine curatore alienare: quia, ut observat idem Cujacius, adulti curator non personæ sed rebus datur. Igitur de rebus suis adultus sine curatore disponere non potest; se autem potest obligare. Alii (ut Schultingius) censent adultos qui curatores habent, similes esse eis quibus interdictum est bonis; adeoque non posse sine curatorum consensu se obligare. Hanc autem legem hoc sensu accipiunt, quod ad se Obligandum non habent opus præsentia curatoris; modo ex intervallo approbet eorum Obligationem: vel etiam dicunt forte legendum *Obligare* pro *obligari.*

(5) Stipulatio. Huic nempe hæc conditio vi ipsa tacite inest, *Si adita sit hereditas.* Si enim non fuerit adita, et distracta fuerint bona, nulla erit persona cui potuerit servus stipulando acquirere. Quod si fuerit adita; cum tempus aditæ hereditatis retrotrahatur ad tempus mortis; servus quum stipulatus est, videbitur habuisse dominum; heredem scilicet.

(6) Et ibi decessit. Nisi enim ejus hereditas ex Lege Cornelia adeatur, inutilis erit servi stipulatio.

At quum quid fieri stipulemur, etiam unius personam (1) recte comprehendi. *l.* 137. § 8. VENULEIUS LIB. I. STIPULATION.

Sed adoptivi patris persona (2) conjungi poterit. *sup. d. l.* 38. § 15.

XXI. *Potest etiam qui in aliena potestate est, non solum ei in cujus potestate est utiliter stipulari; ut late videb. infra Tit.* de Stipul. serv. *sed et ei qui est in ejusdem potestate.*

Igitur Si filius meus servo meo stipulotur, acquiritur mihi. *l.* 40. POMPON. LIB. 27. AD SABIN.

Vice versa pater aut dominus servo aut filio stipulari possunt. Et illud absque dubio est quod Dominus servo (3) stipulando, sibi acquirit; sed et pater filio, secundum quod (4) Leges permittunt. *l.* 39. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Hinc Severus et Antoninus. Si filiæ tuæ quam in potestate habebas, pecuniam dari stipulatus es; paratam Obligationem exercere non prohiberis. *l.* 2. *Cod. de Contrah. stipul.*

XXII. Quod dicitur patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur; hoc in his verum est quæ juris sunt, quæque acquiri patri possunt. Alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio; veluti ut tenere (5) ei, vel ire agere liceat. Contra autem filius, etiam ut ire patri liceat, stipulando acquiret ei: imo et quod in suam personam conferro non potest, hoc patri acquirat. *l.* 130. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

Item stricto Jure inutilis est stipulatio, qua pater filio stipularetur in eum casum quo filius e potestate ipsius exiisset. Benigne tamen admittitur ut utilis sit talis stipulatio, et Utilem filio actionem pariat.

Hinc Ulpianus. Si ita quis stipulatus sit; POST mortem meam filiæ (6) meæ dari; vel ita, POST mortem filiæ meæ mihi dari (7); utiliter erit stipulatus. Sed primo casu, filiæ Utilis actio competit; licet heres ei non (8) existat. *l.* 45. § 2. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Suffragatur Pomponius. Si ita conveniat ut, si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero; si mortuo, filio ejus; si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse. *l.* 9. *ff. de Pact. dotalib.* POMPON. LIB. 16. AD SABIN.

Suffragatur et Africanus. Pater quum filiæ suæ nomine dotem daret; pactus est ut mortua filia uno pluribusve liberis superstitibus, deducta parte tertia reliqua dos, sibi, aut post mortem suam illi aut illi filiis quos in potestate habebat, redderetur: deinde hæc ita fieri stipulatus est. Post mortem ejus, mulier in matrimonio decesserat relictis filiis. Quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? Respondi, posse. Etenim vim ejus stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset (9), dos patri redderetur: et proinde habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset; Si navis ex Asia venerit, mihi aut post mortem meam Lucio-Titio (10) dari spondes? Nam etsi post mortem stipulatoris navis venisset, heredi deberi. *l.* 23. *ff. d. tit.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

XXIII. *Quod ad extraneos attinet, inutiliter stipulor alicui dari fierive. Si tamen mea intersit ei dari fierive, utiliter stipulabor; non ut ipsi, sed ut mihi acquiram eo nomine obligationem.*

Hinc Ulpianus. Si stipuler alii, quum mea interesset; videamus an stipulatio committatur? Et ait Marcellus stipulationem valere: in specie hujusmodi. Is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo; et stipulatus est REM pupilli salvam fore. Ait Marcellus, Posse defendi stipulationem valere. Interest enim stipulatoris, fieri quod stipulatus est; cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit. *l.* 38. § 20. ULP. LIB. 49. AD SABIN.

Si quis insulam faciendam promiserit aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis quum promisisset Titio fundum Mævium daturum, aut (si is non dedisset) pœnam se daturum; stipulatus a Mævio fuerit, fundum Titio datum iri: item si quis id

(1) Differentiæ ratio est quod, cum jus stipulationis dividuæ (qualis est stipulatio *In dando*) inter omnes heredes divisum sit ipsa Lege XII Tab. *Nomina inter heredes erta sunto*, non possit stipulator facere ut solidum uni acquiratur. At cum non dividatur jus stipulationis quæ factum continet, utpote cum facta ex sua natura individua sint; nil vetat solidum uni ex heredibus stipulari.

(2) Id est, potest quis ita stipulari, MIHI *et ei in cujus adoptionem me dedero.* Nam adrogator est successor universalis et instar heredis; cui non secus ac heredi nostro stipulari possumus.

(3) Cum enim per eum acquirat, perinde est ac si sibi stipuletur.

(4) Cujacius putat hæc verba esse Triboniani; et referri ad Constitutiones ex quibus jam, nonnisi ex causa peculii profectitii, pater per filium acquirit.

(5) *Tenere* dicitur; de corporali detentione rei alicujus; scilicet naturaliter possidere; at quatenus in possessione factum solum non jus consideratur.

(6) Stipulatur in casum quo filia erit potestate ejus soluta: morte enim patris solvitur potestas. Tamen benigne admittitur actionem ex hac stipulatione, filiæ dari; non quidem *Directam* (nam jure stricto non valet hæc stipulatio), sed *Utilem;* quasi ipsa filia voce patris cum quo tunc una erat persona, esset stipulata.

(7) Non potuisset stipulari SIBI DARI *post mortem suam*, ut videb. infra N. 101. At nil vetat idem stipulari *Post mortem filiæ suæ.*

(8) Ex sua enim persona habet filia actionem hereditario nomine: cum pater ex stipulatione post mortem suam concepta, nullum jus sibi acquirere, adeoque nec ad heredem transmittere potuerit.

(9) Cujacius recte censet mancum esse hunc textum, et legendum: *Ut si in matrimonio, vivo patre, mortua esset; dos patri redderetur: si post mortem patris, filiis.*

(10) Filio scilicet aut heredi.

locaverit faciendum quod ipse conduxerit; constat habere eum utilem (1) Ex locato actionem. *d. l.* 38. § 21.

Si quis ergo stipulatus fuerit, quum sua interesset ei (2) dari; in ea erit causa ut valeat stipulatio. *d. l.* 38. § 22.

Unde et si procuratori meo dari stipulatus sum, stipulatio vires habebit; et si creditori meo: quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distrahantur quæ pignori data erant. *d. l.* 38. § 23.

XXIV. *Quod autem sua non interest*, Alteri stipulari nemo potest; præterquam si servus domino, filius patri stipuletur. Inventæ sunt enim hujusmodi Obligationes, ad hoc ut unusquisque sibi acquirat quod sua interest: cæterum ut alii detur, nihil interest mea. *d. l.* 38. § 17.

Nota: Plane si velim hoc facere, pœnam stipulari conveniet; ut si ita factum non sit ut comprehensum est, committatur stipulatio etiam ei cujus nihil interest. Pœnam enim quum stipulatur quis, non illud inspicitur quid intersit; sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipulationis. *d.* § 17. § *plane.*

His quæ diximus consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Ut inter absentes Verborum Obligatio contrahi non potest; ita alteri cujus juri subjectus non est, aliquid dari vel restitui (nisi sua intersit) nemo stipulari potest. Cum igitur defuncta in matrimonio filia tua superstitis filii nomine partem dimidiam dotis a marito detineri; alteram vero partem nepoti tuo, vel si is in rebus humanis non esset, Juliano restitui per pactum convenisse proponas: præventoque morte nepote, etiam stipulationem ad Julianum factam ob absentiam ejus non valuisse significes; ac propterea ex persona ac stipulatione tua, qua restitui cuncta juxta pactorum tenorem provideras, reddi tibi desideres: super stipulatu tuo adi Præsidem provinciæ; ut examinatis partium allegationibus, quanti constiterit interesse tua (juxta placiti fidem) dotis portionem Juliano fuisse restitutam, ob incertæ actionis effectum concludat condemnationem taxatæ quantitatis. *l.* 3. *Cod. de Inutilib. stipulat.*

Inutilem esse stipulationem qua quis alteri stipulatur quod sua non intersit, docet pariter Paulus in specie sequenti. « Chrysogonus Flavii-Candidi » servus actor, scripsit coram subscribente et assi» gnante domino meo, accepisse eum a Julio-Zosa » rem agente Julii-Quintiliani absentis, mutua » denaria mille: quæ dari Quintiliano heredive ejus » ad quem ea res pertinebit, Kalendis Novem» bribus quæ proximæ sunt futuræ, stipulatus est » Zosas libertus, et rem agens Quintiliani; spo» pondit Candidus dominus meus sub die supra » scripta. Si satis eo nomine factum non erit; tunc » quo post solvetur, usurarum nomine denarios » octo præstari stipulatus est Julius Zosas; spo» pondit Flavius-Candidus dominus meus. Sub» scripsit et dominus ». Respondit: Per liberam personam quæ neque juri nostro subjecta est, neque bona fide nobis servit, obligationem nullam acquirere possumus. Plane (3) si liber homo nostro nomine pecuniam daret vel suam vel nostram, ut nobis solveretur; Obligatio nobis pecuniæ creditæ acquireretur (4). Sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est; ut nec ad solutionem (5) proficiat adjectio absentis, cui principaliter Obligatio quærebatur (6).

Superest quæramus an ex numeratione, ipse qui contraxit, pecuniam creditam petere possit? Nam quotiens (7) pecuniam mutuam dantes, eamdem stipulamur; non duæ Obligationes nascuntur, sed una Verborum. Plane (8) si præcedat numeratio, sequatur stipulatio; non est dicendum, recessum a naturali obligatione. Sequens stipulatio in qua sine adjectione nominis usuras stipulatus est, non eodem vitio (9) laborat. Neque enim maligne (10) accipiendum est; eidem stipulatum usuras, cui et sortem, videri. Ideoque in liberti persona valet stipulatio usurarum, et cogitur eam patrono cedere. Plerumque (11) enim in stipulationibus Verba ex quibus Obligatio oritur, inspicienda sunt. Raro inesse tempus vel conditionem, ex eo quod agi apparebit, intelligendum est; numquam personam, nisi expressa sit. *l.* 126. § 2. Paul. lib. 3. Quæst.

XXV. *Sicut stipulatio qua quis alteri stipulatur*

(1) Id est, efficacem.

(2) Extraneo.

(3) Unam quidem exceptionem hæc regula patitur: nam *Si liber homo, etc.*

(4) Hoc singulari Jure obtinet in contractu *Mutui*, propter frequentem usum hujus contractus. Verum secus obtinet in stipulatione, et cæteris contractibus. Igitur *Quod libertus, etc.*

(5) Id est, persona patroni in stipulatione comprehensa est, sed ut ei quæreretur Obligatio: quod fieri non potuit.

(6) Id est: hoc agebatur, ut ei quæreretur: sed inutiliter hoc agebatur.

(7) Hic proponitur ratio dubitandi, quæ talis est: Non potest superesse liberto qui mutuum dedit, actio *Ex mutuo*. Nam quum post mutuum sequitur stipulatio, non duæ obligationes nascuntur; sed obligatio ex mutuo transfunditur in Obligationem ex stipulatione quæ sola superest, et vocatur Obligatio Verborum.

(8) Respondit, in hac specie non esse recessum per stipulationem, ab obligatione ex mutuo, quam *Naturalem* vocat, quia mutuum est contractus Juris naturalis. Ideo autem non est recessum ab ea, quia non potuit novari nisi per utilem stipulationem, non vero per inutilem.

(9) Stipulatus est usuras dari simpliciter, non vero Patrono dari. Unde *non laborat eodem vitio* quo laborat stipulatio sortis, quam stipulaturus erat patrono dari.

(10) Non admittenda est interpretatio secundum quam intelligeretur stipulatus esse usuras patrono, quia illi sortem stipulatus est. Nam interpretatio *maligna*, id est quæ non sinerat valere stipulationem, est rejicienda.

(11) Hic aliam rationem affert cur hæc interpretatio sit rejicienda.

quod sua ipsius non intersit, in totum inutilis est; ita illa qua quis SIBI ET ALTERI *stipulatur, pro parte inutilis est.*

Hinc Pomponius. Si mihi et Titio in cujus potestate non sim, stipuler decem; non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. Pars enim aliena deducitur: ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam (1) partem. *l.* 110. POMPON. LIB. 4. AD Q. MUCIUM.

Ratio est quia Eum qui ita stipulatur, MIHI ET TITIO DECEM dare spondes? verosimilius est, semper una decem communiter sibi et Titio stipulari (2); sicuti qui legat Titio et Sempronio, non aliud intelligitur quam una decem communiter duobus legare. *l.* 56. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Sed et Eum qui dicat, MIHI DECEM, ET TITIO DECEM; eadem decem, non alia decem dicere credendum est. *l.* 38. § 19. ULP. LIB. 49. AD SABIN.

Ex hactenus dictis abunde liquet, non posse personam extranei in stipulatione sic comprehendi, ut ei Obligatio quæratur. Verum sic potest comprehendi, ut ei solvi possit: diciturque is Adjectus solutionis gratia; *de qua re vide infra lib. 46. Tit.* de Solutionib.

§ 2. *De qua persona quis promittere possit.*

XXVI. *De se duntaxat heredibusque suis quis promittere potest, non de altero. Hinc Paulus:* Inter stipulantem et promittentem negotium contrahitur. Itaque alius pro alio promittens daturum facturumve eum, non Obligatur. Nam de se quemque promittere oportere. *l.* 83. PAUL. LIB. 72. AD ED.

Nec obstant receptæ illæ in stipulationibus clausulæ, per quas de facto etiam alieno quis promittere videtur. In his enim factum promittentis proprium, et heredis ejus, intelligendum est. Nam V. G. Et qui spondet DOLUM MALUM abesse abfuturumque esse, non simplex abnutivum spondet (3); sed curaturum se ut dolus malus absit. Idem in illis stipulationibus, HABERE LICERE; item, NEQUE per te neque per heredem tuum fieri quominus fiat. *d. l.* 83. § *et qui.*

XXVII. *Hinc Ulpianus de iisdem stipulationibus disputans, pariter docet non posse quem stipulari nisi de se heredibusque suis.*

Et 1.° Stipulatio ista, HABERE LICERE SPONDES? hoc continet ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri quominus nobis habere liceat. Quæ res facit ut videatur reus promisisse, per omnes futurum ut tibi habere liceat. Videtur igitur alienum factum promisisse: nemo autem alienum factum promittendo obligatur; et ita utimur. Sed se Obligat, ne ipse faciat quominus habere liceat: Obligatur etiam, ne heres suus faciat; vel quis cæterorum successorum (4) efficiat ne habere liceat. *l.* 38. ULPIAN. LIB. 49. AD SABIN.

Et brevius. Sed quatenus HABERE LICERE videbitur? Si nemo controversiam faciat; hoc est, neque ipse reus, neque heredes ejus, heredumve successores. *d. l.* 38. § 2. ¶ *sed quatenus.*

Sed si quis promittat per alium non fieri, præter heredem suum; dicendum est, inutiliter eum promittere factum alienum. *d. l.* 38. § 1.

Circa hanc ipsam tamen stipulationem HABERE LICERE, *nota quod statim subjicit idem Ulpianus:* At si quis velit factum alienum promittere; pœnam (5), vel QUANTI EA RES SIT, potest promittere. *d. l.* 38. § 2.

Ex dictis circa hanc stipulationem patet solutio sequentis quæstionis. Nimirum Quæsitum est utrum propriam demum rem, an et alienam promittere possit HABERE LICERE? Et magis est ut et aliena promitti possit; quæ res ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit. Quare si perseveraverit aliena; dicendum erit stipulationem non committi, nisi pœna adjecta sit: cum neque per eum, neque per successorem ejus quicquam factum sit. *d. l.* 38. § 4.

2.° *Quæcumque de stipulatione* Habere licere *dicta sunt, eadem pariter et circa stipulationem* DOLUM ABFUTURUM *dicenda sunt; et ita breviter complectitur Ulpianus.* Si quis DOLUM MALUM promissoris heredisque ejus abesse velit; sufficere, ABESSE ABFUTURUMQUE ESSE stipulari. Si vero de plurium dolo cavere velit; necessarium esse adjici, Cui rei dolus malus non abest, non abfuerit, QUANTI EA RES ERIT tantam pecuniam dari spondes. *d. l.* 38. § 13.

XXVIII. Quoties quis alium sisti promittit, nec adjicit pœnam (puta vel servum suum, vel hominem liberum); quæritur an committatur stipulatio? Et Celsus ait: Etsi non est huic stipulationi additum,

(1) Secus in contractibus synallagmaticis, ut in emptione. Vide supra lib. 2. Tit. *de Pactis*. N. 23.

(2) Adeoque hoc agit ut sibi quinque duntaxat quærerentur: non potest autem acquirere plus quam quod voluit.

(3) Id est, non simplicem negationem facti alieni promittit: quo casu promitteret de altero, adeoque non valeret stipulatio. Sed proprium factum promittit, scilicet *Curaturum se ut, etc.* Quod verbum CURARE recte notat Cujacius hic accipi, non pro *Satagere*, sed pro *Agere, perficere* ne fiat: ita ut indistincte teneatur promissor si factum non fuerit; quasi his verbis in se receperit ut id fieret, et ad id quod interesit fieri se obligaverit. Hæc sententia Cujacii Praxi nostræ forensi consentanea est.

Dissentiunt tamen nonnulli; et censent eum qui promisit curaturum se ut ab altero quid fiat; non teneri quamvis factum non fuerit, si omnem in se diligentiam adhibuerit: maxime si hoc factum in stipulationem deductum fuerit, quod ipse vice alterius facere non posset. Vide Bachovium in Notis ad *Treutler*. Tom. 2. Disput. 27. Th. 2.

(4) Scilicet heredis heredum, etc.

(5) Non potest quidem quis hoc simpliciter mihi promittere, alium non facturum quominus mihi rem habere liceat; quia de alio promitteret. At utiliter mihi promittit pœnam si hoc contingat: puta utiliter mihi promittet, *Quanti mea interest* habere licere; hoc enim casu, de se promittit.

NISI STETERIT POENAM DARI; [in] id quanti interest sisti, contineri. Et verum est quod Celsus ait. Nam qui alium sisti promittit; hoc promittit, id se acturum ut stet. *l.* 81. ULP. LIB. 77. AD ED.

Igitur Si quis ita stipulatus fuerit, ILLUM SISTAS? nulla causa est, cur non Obligatio constat. *d. l.* 38. § 24.

XXIX. *Item de se promittit, qui promittit se alieno nomine soluturum.*

Igitur Possum utiliter a te ita stipulari, Titii nomine te soluturum: neque enim hoc simile est illi, Titium daturum. *l.* 97. § 1. CELSUS LIB. 26. DIGEST.

Obiter nota. Sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere possum (1). Et ideo, si locuples sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim. Quid enim mea interest id a te fieri; quod si non feceris, æque salvam pecuniam habiturus sum? *d. l.* 97. § 1. ¶ *sed ex ea.*

Denique, modo id inter contrahentes agatur ut de se quis promittat; non necesse est hoc exprimi. Hinc a fidejussore tutoris aut curatoris, Illa stipulatio DECEM millia salva fore (2) promittis? valet. *l.* 67. ULP. LIB. 2. AD ED.

XXX. *Vidimus nonnisi de se heredibusque suis posse quem promittere. Et quidem heredum personæ stipulatione comprehensæ intelliguntur; etsi hoc non expressum sit.*

Quid autem si quis promiserit nominatim de uno ex illis? Ea de re ita Julianus: TE ET TITIUM heredem tuum, decem daturum spondes? Titii persona supervacue [a] comprehensa (3) est. Sive enim solus heres extiterit, in solidum tenebitur: sive pro parte, eodem modo quo cæteri coheredes ejus, Obligabitur. Et quamvis convenisse videatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur; tamen inutile pactum conventum coheredibus ejus erit. *l.* 56. § 1. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Hinc idem Julianus scripsit, Si, NEQUE per te neque per heredem tuum Titium fieret [b] quominus mihi ire liceat, stipuler; non solum Titium teneri si prohibeat, sed etiam coheredes ejus. *l.* 131. SCÆVOLA LIB. 13. QUÆST.

SECTIO III.

De rebus aut factis quæ in Stipulationem deduci possunt, vel non possunt.

ARTICULUS I.

Quæ res in Stipulatum deduci possint necne.

§ 1. *De rebus incertis; item de iis quæ non existunt.*

XXXI. *In stipulationem deduci non potest, res omnino incerta.*

Exemplum affert Marcellus. Triticum dare oportere stipulatus est aliquis. Facti quæstio est, non Juris. Igitur si de aliquo tritico cogitaverit, id est, certi generis, certæ quantitatis; id habebitur pro expresso. Alioquin si, quum destinare genus et modum vellet, non fecit; nihil stipulatus videtur, igitur ne unum quidem modium. *l.* 94. MARCELL. LIB. 3. DIGEST.

XXXII. *Item* Si id quod dari stipulemur, tale sit ut dari non possit; palam est naturali ratione inutilem esse stipulationem. Veluti si de homine libero, vel jam mortuo, vel ædibus deustis facta sit stipulatio; inter eos qui ignoraverint eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. Idem Juris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. *l.* 1. § 9. *ff. de Oblig. et Act.* GAIUS LIB. 2. AUREORUM.

Quod tamen dicimus, rem quæ extincta est (puta hominem mortuum) non posse in stipulationem deduci, distinctionem recipit. Nam Stichum qui decessit, si stipuler; si quidem condici etiam mortuus potuit ut furi (4), utiliter me stipulatum Sabinus ait: si vero ex aliis causis (5), inutiliter; quia, etsi deberetur, morte promissor liberetur. Idem ergo diceret (6), et si mora facta defunctum stipularer. *l.* 83. § 7. PAUL. LIB. 72. AD ED.

XXXIII. *Non potest quidem res quæ extincta est, in stipulationem deduci. Verum res quæ exis-*

(1) Et in hoc a fidejussione differt. Ratio disparitatis est; quod, qui promittit se Titii nomine soluturum, non promittit dare aliquid; sed factum promittit. Promissor autem facti, non tenetur nisi in id quod interest. Porro hactenus mea interest eum pro Titio solvere, quatenus ipse Titius solvere non posset.

(2) Quamvis verbum illud FORE, generale videatur; non solum tutoris aut curatoris personale factum *Ut salva faciat*, comprehendere.

[a] *Florent.* supervacua.

(3) Ratio est quod, quem promitto me et Titium heredem daturum: pro parte ex qua heres meus erit, *supervacue* eum in stipulatione comprehendo; cum etiam extra hanc adjectionem, pro parte ex qua meus heres est, in Obligationem meam succedat: pro reliquis autem partibus *inutiliter* de eo promitto; quia, cum in illis reliquis partibus non sit meus heres, non videor quantum ad illas partes de herede meo promittere quod de illo promitto. Aliud in personali pacto *Ne a me petatur*; in quo utiliter adjicio personam unius ex heredibus meis: prodest enim ei pro parte ex qua heres est, ne ab illo petatur; qui alioquin teneretur.

[b] *Alias* fieri.

(4) Vide supra lib. 13. Tit. *de Condict. Furt*, N. 13.

(5) Deberetur.

(6) Scilicet ut valeret stipulatio, sicut quum a fure stipulatus sum.

tit, potest in stipulationem deduci etiam in eum casum quo extincta erit.

Sic accipit Cujacius quod rescribunt Diocletianus et Maximianus : Non moriturum præstari servum, impossibilis promissio (1) est; Post mortem autem ejus stipulatus, recte solutionem (2) postulat. *l.* 8. *Cod. de Contrah. et committ. stipul.*

Hinc Hujusmodi stipulationes non sunt inutiles; Quod tibi Titius debet, quum debitor esse desierit, dare spondes? Nam valet stipulatio, quasi sub quavis alia conditione concepta. *l.* 20. Ulpian. lib. 34. ad Sabin.

§ 2. *De rebus extra commercium positis.*

XXXIV. *In stipulationem deduci non potest, res exempta commercio. Hinc* Liber homo in stipulatum deduci non potest : quia nec dari oportere intendi, nec æstimatio ejus præstari potest. Non magis quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem, aut fundum hostium. *l.* 103. Modestin. lib. 5. Pandect.

Nam Quod nullius esse potest; id ut alicujus fieret, nulla Obligatio valet efficere. *l.* 182. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 3. ad Vitellium.

Item Sacram vel religiosam rem : vel usibus publicis in perpetuum relictam, ut Forum, aut Basilicam, aut hominem liberum, inutiliter stipulor : quamvis sacra, profana fieri; et usibus publicis relicta, in privatos usus reverti; et ex libero servus fieri potest. Nam et quum quis rem profanam aut Stichum dari promisit; liberatur, si sine facto ejus res sacra esse cœperit, aut Stichus ad libertatem venerit : nec revocantur in Obligationem, si rursus Lege aliqua et res sacra (3) profana esse cœperit, et Stichus ex libero servus effectus sit. *l.* 83. § 5. Paul. lib. 72. ad Ed.

Contra tamen sibi objicit ipse Paulus, Quoniam (4) una atque eadem causa et liberandi et obligandi esset; quod aut dari non possit, aut dari possit. Nam et si navem quam spopondit, dominus dissolvit, et iisdem tabulis compegerit; quia eadem navis esset, inciperet Obligari. Pro quo et illud dici posse Pedius scribit; Si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, expectare debeo donec nascatur; et, si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum expectare debeam donec iterum nascatur et dari possit; et per has vices, aut cessaturam aut valituram stipulationem.

Sed hæc dissimilia sunt (5). Adeo enim, quum liber homo promissus est, servitutis tempus expectandum non esse; ut ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit, Illum Quum servus esse cœperit, dare spondes? item, eum locum Quum ex sacro religiosove profanus esse cœperit dari? Quia nec præsentis temporis obligationem recipere potest; et ea duntaxat quæ natura sui possibilia sunt, deducuntur in Obligationem. Vini autem non species, sed genus stipulari videmur : et tacite in ea tempus continetur. Homo liber certa specie continetur; et casum adversamque fortunam spectari hominis liberi, neque civile ne-

(1) Adeoque inutilis; nec enim ullus existit in rerum natura, qui non sit moriturus.

(2) Id est, ut Cujacius interpretatur; Si quis autem servum aliquem vivum, stipulatus sibi post mortem hujusce servi dari; valebit stipulatio, et recte ex ea postulabit stipulator, conditione existente, Stichi æstimationem sibi dari. Longe autem differt hæc stipulatio, ab illa qua quis Stichum jam mortuum stipularetur : quia in hac postrema stipulatione nihil est quod possit esse subjectum Obligationis; nec Stichus, qui jam non esse supponitur; nec ejus æstimatio; cum ejus quod non est (seu nihili) nulla esse possit æstimatio : adeoque talis stipulatio non valet. Nisi forte, cum jam ex alia causa foret debitus, demum post moram debitoris mortuus fuisset : tunc enim per moram debitoris perpetuata Obligatione; etiam post mortem Stichi deberetur ejus æstimatio, et hæc debita Stichi æstimatio potest esse subjectum stipulationis. Quamvis autem extra hunc casum, Stichus jam tempore stipulationis mortuus, non possit in stipulationem deduci; at contra potest quis Stichum qui vivit, post ejusdem Stichi mortem sibi dari stipulari. Stichi enim qui vivit, aliqua æstimatio est : quæ subjectum esse potest hujus stipulationis : et quoad hanc æstimationem utilis esse putest stipulatio Stichi, licet in eum casum collata quo Stichus esse desierit.

(3) Id est, quum Lege aliqua lata a Principe (qui erat Pontifex maximus) sacer locus, sacris inde evocatis solemnique ritu peracto, religione solutus fuerit et profanus factus.

(4) Quasi diceret : Imo videtur stipulationem liberi hominis tunc valere debere, quum servus effectus fuerit : nam *una eademque causa* est cur ex stipulatione quis Obligari aut liberari debeat; ut scilicet, prout res quæ in stipulationem deducitur, aut dari potest aut non potest, quis obligari debeat aut non Obligari. Ergo cum liber homo, quando in servitutem revocatus est, incipiat posse dari; sequitur quod eo casu stipulatio quæ de hoc homine libero dando interposita est, debeat convalescere. Hanc autem Objectionem confirmat exemplis, quorum unum petitur a stipulatione vini quod nascetur : quod quidem vinum tempore stipulationis non potest dari, cum nondum existat; attamen quum natum fuerit, vires habebit stipulatio, quia jam dari potest. Alterum exemplum petit a stipulatione navis, quam, postquam dissoluta est, dominus ex iisdem tabulis compegit.

(5) Hic respondet Jurisconsultus ad Objectionem propositam.

Et 1.° ad argumentum petitum a stipulatione vini quod nascetur; duas disparitatis rationes affert. Prima est quod, qui stipulatur dari vinum quod nascetur, stipulatur quid possibile. Nam tempore stipulationis possibile est illud nasci, fasque est expectare illud nasci. At hominem liberum dari impossibile est, nec fas est expectare casum quo in servitutem revocatus dari posset. Altera disparitatis ratio : Stipulatio vini, est stipulatio generis; contra stipulatio de qua agitur, est stipulatio certæ speciei : unde sequitur nullam inter utramque stipulationem esse similitudinem.

2.° Argumentum petitum ex stipulatione navis, ita diluit; distinguendo duos casus : quorum priore, stipulatio navis æque inutilis est ut stipulatio liberi hominis; nec magis convalescit si rursus tabulæ in navem compactæ fuerint, quia videtur alia navis esse; non ea quæ promissa fuit : posteriore autem casu, valet quidem stipulatio navis; sed ideo quia hoc casu navis semper extitit, semper dari potuit.

quoe naturale est. Nam de his rebus negotium recte geremus, quæ subjici usibus domiuioque nostro statim possunt. Et navis si hac mente resoluta est ut io alium usum tabulæ destinarentur, licet mutato coosilio perficiatur; tamen et perempta prior navis, et hæc alia diceoda est. Sed si reficieodæ uavis causa omues tabulæ refixæ siut, nondum intercidisse navis vid tor; et compositis rursus eadem esse iocipit; sicuti de ædibus deposita tigna ea meote ut reponantur, ædium suut: sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia erit. Hic tractatus etiam ad Prætorias stipulationes pertinet, quibus de re restituenda cavetur; et an eadem res sit, quæritur. *d.* § 5. ¶ *quoniam.*

XXXV. *Sed nec deduci in stipulationem potest ea res, quæ publico quidem commercio non est exempta, sed cujus commercium stipulator non habet. Nil autem refert, promissor habeat necne.*

Hinc Ulpianus. Multum interest utrum ego stipuler rem cujus commercium noo habeo, ioutilem esse stipulationem placet: si quis promittat cujus non commercium habet; ipsi nocere, non mihi. *l.* 34. Ulp. lib. 48. ad Sabin.

§ 3. ***An quis rem suam aut sibi a promissore debitam possit stipulari.***

XXXVI. Nec mious inutilis est stipulatio, si quis rem suam ignorans suam esse (1) stipulatus fuerit. *l.* 1. § 10. *ff.* de Oblig. et act. Gaius lib. 2. Aureorum.

Nam Nemo rem suam utiliter stipulatur.

Sed pretium rei suæ non inutiliter. Saue rem meam mihi restitui recte stipulari videor. *l.* 82. Ulp. lib. 78. ad Ed.

Et quod dicitur, non posse quem rem suam stipulari, accipe de stipulatione quæ pure facta est. Enimvero Si rem meam sub conditioue stipuler; utilis est stipulatio, si conditionis existentis tempore mea non sit. *l.* 31. Pompon. lib. 24. ad Sabin.

Idem docet Marcellus. Existimo posse id quod meum est, sub conditiooe stipulari; item viam stipulari ad fundum posse, quanquam interim fundus noo sit meus. Aut (2) si hoc verum non est; et alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucrativa causa meus esse cœperit; confestim perimeretur stipulatio: et si fundi dominus sub conditione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato evanescit. Et maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea quæ recte constiterunt (3) resolvi putant, quum in eum casum reciderunt a quo non potuisseot consistere. *l.* 98. Marcell. lib. 20. Digestor.

XXXVII. *Rem meam expresse quidem stipulari pure non possum; implicite possum, stipulando scilicet a fure quod ex causa Condictionis furtivæ debet.*

Hinc Ulpianus. Si a fure hominem (4) sim stipulatus, quæsitum est an stipulatio valeat? Movet quæstionem; quod stipulatus hominem, plerumque (5) Meum videor: non valet autem hujusmodi stipulatio, ubi quis rem suam stipulatus est. Et constat; siquidem ita stipulatus sim, Quod ex causa Condictionis dare facere oportet, stipulationem valere: si vero Hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem. *l.* 29. § 1. Ulp. lib. 46. ad Sabin.

Obiter nota. Quod si postea sine mora decessisse proponatur servus; non teneri furem Condictione, Marcellus ait. Quandiu enim vivit, condici poterit; at si decessisse proponatur; in ea conditione est ut evanescat Condictio, propter stipulationem (6). *d.* § 1. ¶ *quod si.*

Illud planum est, posse quem stipulari aliquod jus quod in re sua alienum est.

Hinc Qui proprietatem sine usufructu habet, recte usumfructum dari sibi stipulatur. Id enim in Obligationem deducit quod non habet, sed habere potest. *l.* 56. § 6. Julian. lib. 52. Digest.

XXXVIII. *Hactenus de stipulatione rei suæ. Sed et rem quæ jam sibi a promissore debetur, quis inutiliter stipulatur; nempe* Qui bis idem promittit, ideo (7) jure amplius quam semel non tenetur. *l.* 18. Pompon. lib. 10. ad Sabin.

Hinc sequitur quod, qui partem jam stipulatus est, potest quidem utiliter postea stipulari totum; sed qui totum jam stipulatus est, inutiliter postea stipuletur partem.

Hic porro Qui usumfructum fondi stipulatur, deinde fundum; similis est ei qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si ususfructus detrahatur. Et e contrario qui fundum stipulatus est, deinde usumfructum; similis est ei qui totum stipulatur, deinde

(1) Idem et si sciens.

(2) *Si verum non est* quod dicimus; et contra quis statuat, rei meæ sub conditione factam stipulationem non valere: sequitur cujusvis rei sub conditione stipulationem factam perimi, statim atque mea esse cœperit; si quidem recidet in eum casum a quo dicis eam incipere non potuisse. Atqui hoc nemo dixerit. Ergo, etc.

(3) Id est, qui putant in præsenti specie locum esse huic Juris regulæ: *Ea quæ recte constiterunt, resolvuntur, etc.* Contra quod alii magis putarent, locum esse potius huic alteri regulæ: *Non est novum ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent; licet ille casus extiterit a quo initium capere non potuerunt*: l. 85. § 1. ff. de Reg. Jur.

(4) *Hominem* talem, puta Stichum; qui subreptus est.

(5) Ideo dicit *Plerumque*; quia regulariter Condictio furtiva non competit; nisi ei qui dominus est: excepto tamen casu quo dominus quis esse desiit sine suo facto, supra lib. 13. Tit. *de Condict. furt.* N. 2.

(6) Quia stipulatio purgavit moram; in qua fur esse intelligitur donec rem restituat, aut eo nomine satis faciat: satis fecit enim promittendo.

(7) Ita legit Cujacius. Id est, *non ideo amplius quam semel tenetur.* Florent. id *eo jure*, alii *ipso Jure*, alius *is eo jure.*

partem. Sed qui actum stipulatur, deinde iret; posteriore stipulatione nihil agit: sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. Item si quis fructum, deinde usum stipulatus fuerit; nihil agit. Nisi in omnibus, novandi animo hoc facere specialiter expresserit: tunc enim priore Obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio; et tam iter, quam usus, necnon quinque, exigi possunt. *l.* 58. JULIAN. LIB. 54. DIGESTOR.

Obiter nota; hinc concludi non oportere, eum qui stipulatus est fundum detracto usufructu, et altera stipulatione ejus usumfructum, similem esse ei qui una stipulatione fundum stipulatus est. Etenim inter illos duos non nihil interesse, ita docet Paulus: Titius a Mævio fundum detracto usufructu stipulatus est; et ab eodem, ejusdem fundi usumfructum. Duæ sunt stipulationes; et minus est in eo usufructu quem per se quis promisit, quam in eo qui proprietatem comitatur. Denique si illi usumfructum cederit, eumque stipulator non utendo amiserit; tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non idem contingit ei qui fundum pleno jure promisit, et usumfructum dedit; deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit. Ille (1) liberatus est dando usumfructum: hic (2) nulla parte Obligationis exoneratur, nisi pleno jure fundum effecerit stipulatoris. *l.* 126. § 1. PAUL. LIB. 3. QUÆST.

Quod diximus, eum qui rem stipulatus est, inutiliter eamdem ab eodem postea stipulari, sic accipe, si prior stipulatio efficax esset. Quod Si dari stipuler id quod mihi jam ex stipulatu debeatur, cujus stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor; Obligabitur ex posteriore stipulatione: quia superior quasi nulla sit exceptione obstante. *l.* 25. POMPON. LIB. 20. AD SABIN.

ARTICULUS II.

Quæ facta in Stipulationem deduci possint necne.

§ 1. *De factis quæ impossibilia sunt, aut contra Leges.*

XXXIX. Si stipulor ut id fiat quod natura fieri non concedit; non magis Obligatio consistit, quam quum stipulor ut detur quod dari non potest. Nisi per quem stetit quominus facere id possit. *l.* 35. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Id autem demum impossibile existimatur, quod omnibus per rerum naturam impossibile est. Igitur Si ab eo stipulatus sim qui efficere non possit, cum alio possibile sit; jure factum Obligationem Sabinus scribit. *l.* 137. § 5. VENULEIUS LIB. 1. STIPULAT.

In sequenti specie, quæritur an factum pro impossibili haberi debeat? Si inter eos qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio; HODIE CARTHAGINE DARE SPONDES? Quidam putant, non semper videri impossibilem causam stipulatione contineri: quia possit contingere ut tam stipulator quam promissor, ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem; ac demandassat, promissor quidem suo dispensatori ut daret, stipulator autem suo ut acciperet. Quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio. *l.* 141. § 4. GAIUS LIB. 2. DE VERB. OBLIGAT.

Si quis spoponderit insulam QUUM MORIETUR *ædificare; Veteribus videbatur stipulatio esse rei impossibilis. Justinianus autem definivit eam valere: nec enim hoc actum videtur ut eo tempore consummetur ædificium; sed ut eo tempore promissor Obligetur ad factum, quod per ejus heredes executioni mandabitur. l. fin. Cod.* de Contrah. et committ. stipul.

XL. *Hactenus de stipulatione rei impossibilis.* Item quod Leges fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat Obligatio; veluti si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur. Quanquam, etiamsi non sit perpetua causa, ut recidit in sorore adoptiva (3), idem dicendum sit; quia statim contra mores sit. *l.* 35. § 1. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Stipulationis contra Leges interpositæ exemplum suppeditat Alexander, qui sic rescribit. Ex conventione quidem qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, quum fundum in dotem daret, ut ipsa tributa agnosceret; actio tibi adversus eam competere non potest, etiamsi pactum in stipulationem deductum probetur (4). Sed et si fundus æstimatus, ita ut pars instrumenti significat, in dotem datus est; Ex vendito actio ut placitis stetur, non (5) competit. *l.* 1. *Cod. Sine censu vel reliquis fundum compar.*

Non solum quod directe, sed et quod vel indirecte Legibus adversatur, in stipulationem deduci non potest.

Hinc Si minor viginti annis a debitore suo stipuletur servum manumissurum, non est executio stipulationis danda (6). Sed si ipsorum viginti annorum erit, non impedietur manumissio; quia de Minore Lex loquitur. *l.* 66. PAUL. LIB. 3. AD L. ÆLIAM-SENTIAM.

§ 2. *De factis quæ vel omnino incerta sunt, vel stipulantis non intersunt, vel aliena sunt promittenti.*

XLI. *In stipulationem deduci non potest factum omnino incertum.*

(1) Qui primo, fundum detracto usufructu, deinde usumfructum promisit.

(2) Qui fundum simpliciter promisit.

(3) Quam soluta adoptione possum ducere.

(4) Has conventiones Leges reprobant, ne turbetur publica ratio Census.

(5) Quamvis æstimatio pro venditione sit; tamen actio *Ex vendito* non competit ut tali pacto (circa Tributa) stetur, quod contra Leges est.

(6) Adversatur enim indirecte Legi Æliæ-Sentiæ de qua supra lib. 40. Tit. *Qui et a quib. manum.*

Hinc Si quis insulam fieri stipuletur, et locum non adjiciat : non valet stipulatio. *l.* 2. § 5. *ff. de Eo quod certo loco.* Ulp. lib. 27. ad Ed.

Similiter Qui insulam fieri stipulatur, ita demum acquirit obligationem si apparet quo in loco fieri insulam voluerit; Si et ibi insulam fieri interest (1) ejus. *l.* 95. Marcell. lib. 5. digest.

Illud adhuc exemplum affert Papinianus. Ita stipulatus sum, te sisti in certo loco : *si non steteris*, quinquaginta aureos dari spondes? Si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, quum id ageretur ut certo die sisteres, imperfecta erit stipulatio. Nec secus ac si quod pondere, numero, mensura continetur; sine adjectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem; vel insulam ædificari, non demonstrato loco; vel fundum dari, non adjectu nomine.

Quod si ab initio id agebatur ut quocumque die sisteres; et, si non stetisses, pecuniam dares : quasi quælibet stipulatio sub conditione concepta, vires habebit. Nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi sisti non posse. *l.* 115. Papin. lib. 2. quæst.

XLII. *In stipulationem deduci non potest, factum quod stipulatoris non interest.*

Hinc circa stipulationem Habere licere, *ait Ulpianus* : Sicut autem ex parte rei, successores ejus cum ipso tenentur; ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio, ipsi stipulatori, cæterisque quicumque ei succedunt : scilicet si rem ipsi habere non licuerit. Cæterum si alii habere non licuit, certo certius est non committi stipulationem (2). Et nihil intererit utrum ita stipuler Habere licere; an, Mihi habere licere. *l.* 38. § 5. Ulp. lib. 49. ad Sabin.

Quædam tamen sunt quæ, etsi fieri non nostra intersit pecuniariter, tamen recte stipulamur fieri. Sic V. G. Ædem sacram vel locum religiosum ædificari, stipulari possumus. Alioquin nec Ex locato agere (3) possumus. *d. l.* 38. § *fin.*

XLIII. *Denique in stipulationem deduci non potest factum alienum. ut satis liquet ex dictis Sect. præced. N.* 27.

SECTIO IV.

Illud potissimum ad substantiam Stipulationis requiri, ut honesta sit causa ex qua interponitur.

XLIV. *Subesse debet causa propter quam stipulatio interponatur : alioquin stipulatio ipsa erit inefficax. Hanc autem causam, imprimis honestam esse oportet : secus, stipulatio erit ipso Jure nulla.*

Hinc Diocletianus et Maximianus : Si quidem Zenoni stipulanti, mortis vel cruciatus corporis territus timore spopondisti; adversus experientem, exceptione proposita (4) delendi potes. Sin vero nihil tale probetur; accusationis institutæ vel futuræ prætextu (non ob turpem, sed probabilem causam habita stipulatione) promissio non infirmatur.

Sin autem, ob non instituendam accusationem criminis, pecunia promissa sit; cum de hujusmodi causis pacisci non liceat, petitio denegatur. *l.* 9. *Cod. de Contrah. et committ. stipul.*

Quod si inhonesta est stipulandi causa; quum hoc agitur ut quis pœnæ qua eum plecti publice interest, subtrahatur : multo magis ea quæ ad delictum invitat, vel illud remuneratur.

Hinc Si flagitii faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet. *l.* 123. Papin. lib. 1. definition.

XLV. *Inhonesta etiam est stipulandi causa, quæ est captatoria hereditatis alienæ.*

Hinc Stipulatio hoc modo concepta, Si heredem me non feceris, tantum dare spondes? inutilis est; quia contra bonos mores est hæc stipulatio. *l.* 61. Julian. lib. 2. ad Urseium-Ferocem.

Inhonesta est etiam illa quæ votum alienæ mortis continere videtur.

Hinc Diocletianus et Maximianus : Ex eo instrumento nullam vos habere actionem in quo contra bonos mores de successione futura interposita fuit stipulatio, manifestum est : cum omnia, quæ contra bonos mores vel in pactum vel in stipulationem deducuntur, nullius momenti sunt. *l.* 4. *Cod. de Inutilib. stipulationib.*

XLVI. *Illicita est stipulandi causa, quæ adversatur utilitati publicæ; puta libertati matrimoniorum, ut in hac specie.* Titia quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio-Seio habenti filiam; et tempore matrimonii consenserunt ut filia Gaii-Seii filio Titiæ desponderetur. Et interpositum est instrumentum; et adjecta pœna, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset. Postea Gaius-Seius constante matrimonio diem suum obiit, et filia ejus noluit nubere. Quæro an Gaii-Seii heredes teneantur ex stipulatione? Respondit, Ex stipulatione quæ proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti, exceptionem Doli mali obstaturam : quia inhonestum visum est vinculo pœnæ matrimonia obstringi, sive futura sive jam contracta. *l.* 134. Paul. lib. 15. respons.

Pariter inhonestum est; si quis quæstus causa ad matrimonium contrahendum invitetur. Hinc interdum inhonesta videtur illa stipulatio de qua ita Celsus : Si tibi nupsero, decem dari spondes?

(1) Vide N. seq.

(2) Nisi stipulatoris interesset huic habere licere, puta quia ei de evictione cavisset.

(3) Suppl. : atqui tamen certum est valere locationem ædificandæ ædis sacræ, et ex hac causa agere quem Ex Locato posse. Ergo etiam hoc possumus stipulari.

(4) *Quod metus causa.* Hic si quidem nulla alia stipulandi causa fuit, quam *Metus.*

Causa cognita denegandam actionem puto (1). Nec raro probabilis causa ejusmodi stipulationis est. Item si vir a muliere eo modo non in dotem stipulatus est. *l.* 97. § 2. CELSUS LIB. 26. DIGEST.

Pariter inhonestum est, si quis quæstus causa in matrimonio retineatur.

Hinc Si stipulatio facta fuerit, Si culpa tua divortium factum fuerit; dari? nulla stipulatio est: quia contenti esse debemus pœnis Legum comprehensis (2). Nisi si et stipulatio tantumdem habeat pœnæ, quanta Lege sit comprehensa. *l.* 19. POMPON. LIB. 15. AD SABIN.

Hinc etiam Alexander. Libera matrimonia esse antiquitus placuit. Ideoque pacta ne liceret divertere, non valere; et stipulationes quibus pœnæ irrogarentur ei qui quæve divortium fecisset, ratas non haberi, constat. *l.* 2. *Cod. de Inutilib. stipulationib.*

XLVII. *Item* Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti (*l.* 26. ULP. LIB. 42. AD SABIN.): veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. Sed et officio quoque Prætoris continetur, ex hujusmodi obligationibus actionem denegari. *l.* 27. POMPON. LIB. 22. AD SABIN.

Utrum turpem talem stipulationem putes; an non, quæro? Pater naturalis filium quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit; SI PATRIA POTESTATE LIBERATUS ESSET. Pater eum adoptivum non alias emancipari voluit, quam si etiam dedisset (3) a quo stipularetur certam summam, SI EUM MANUMISISSET. Post emancipationem adiit heres filius; petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. Respondit: Non puto turpem esse causam stipulationis, utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit. Nec potest videri injusta causa stipulationis; si aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod a filio post emancipationem magis curaretur (4). *l.* 107. JAVOLEN. LIB. 8. EPISTOLAR.

Illud patet honestam causam stipulandi esse, quæ libertatem delinquendi coercet: ut in hac specie. Mulier ab eo in cujus matrimonium conveniebat, stipulata fuerat ducenta; Si concubinæ tempore matrimonii consuetudinem repetisset. Nihil causæ esse respondi, cur ex stipulatione [a] quæ ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta conditione pecuniam assequi non possit. *l.* 121. § 1. PAPIN. LIB. 11. RESP.

(1) Scilicet denegabitur; si nulla alia causa fuit promittendi hæc decem, quam ut hujus quæstus causa mulier adduceretur ut nuberet promissori. Quod si alia causa fuit ea promittendi, valabit stipulatio.

(2) De quibus vide supra lib. 24. Tit. *de Divort.* N. 9. et seq.

(3) Supple, *reum promittendi.*

(4) Dum timeret exigi pecuniam si offenderet, speraret condonari si bene mereretur.

[a] *Florent.* stipulatu.

SECUNDA PARS.

De multiplici divisione Stipulationum; et quid proprium singulæ habeant.

SECTIO I.

Exponuntur tres primæ Stipulationum divisiones.

ARTICULUS I.

Prima divisio: in Judiciales, Prætorias, Conventionales, *et* Communes.

XLVIII. Stipulationum aliæ judiciales sunt; aliæ Prætoriæ; aliæ conventionales; aliæ communes, Prætoriæ et judiciales.

JUDICIALES sunt duntaxat, quæ a mero judicis (1) officio proficiscuntur; veluti DE DOLO cautio (2).

PRÆTORIÆ, quæ a mero Prætoris officio proficiscuntur; veluti DAMNI (3) INFECTI. Prætorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam Ædilitiæ (4): nam et hæ ab jurisdictione (5) veniunt.

CONVENTIONALES sunt quæ ex conventione reorum (6) fiunt: quarum totidem genera sunt, quot

(1) *Judiciales* hic opponit *Prætoriis.* Alio sensu JUDICIALES dicuntur quædam ex Prætoriis, infra lib. 46 Tit. *de Stipul. Præt.* Hic porro *judicem* pedaneum intellige, cui demandata est disceptatio causæ.

(2) Vide de ea supra lib. 6. Tit. *de Rei vindic.* N. 32 et lib. 21. Tit. *de Ædil. Ed.* N. 69.

(3) Vide Tit. *de Damn. infect.* supra lib. 39.

(4) Supra d. Tit. *de Ædil. Edict.* passim.

(5) Id est, ab Edicto Ædilium formam suam accipiunt, ut Prætoriæ ab Edicto Prætoris.

(6) Hæc appellatio, tam stipulatori quam promissori communis est. *Rei* enim dicuntur, quicumque quorum res quælibet agitur.

(pene dixerim) rerum contrahendarum. Nam et ob ipsam Verborum Obligationem fiunt (1), et pendent ex negotio contracto (2).

Communes sunt stipulationes, veluti Rem salvam fore pupilli. Nam et Prætor jubet rem salvam fore popillo caveri; et interdum (3) judex, si aliter expediri hæc res non potest. Item Duplæ stipulatio venit ob judice (4), aut ab Ædilis Edicto. *l.* 5. Pompon. lib. 26. ad Sabin.

XLIX. *Hoc potissimum discrimen est inter conventionales stipulationes, et cæteras; quod* In conventionalibus stipulationibus, contractui formam (5) contraheutes dant. Enimvero (6) Prætoriæ stipulationes, legem accipiont de mente Prætoris qui eas proposuit. Denique Prætoriis stipulatiooibus nihil immutare licet (7), neque addere, neque detrahere. *l.* 52. Ulp. lib. 7. disput.

ARTICULUS II.

Secunda stipulationis divisio : in Nudam, *et eam quæ dicitur* Satis acceptio *ex satisdatione.*

L. *Stipulatio* Nuda *est, quum promissor id de quo interrogatur solus promittit.*

Satis acceptio, est stipulatio quæ ita obligat promissorem, ut adpromissores quoque ab eo occipiaotur; id est, qui idem promittunt. *l.* 5. § 2. Pompon. lib. 26. ad Sabin.

Satis autem accipere dictum est, eodem modo quo satisfacere. Nam, quia id quo quis contentus erat ei præstabatur, satisfieri dictum est : et similiter, quia tales quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur ut Verbis Obligarentur, Satis accipi dictum est. *d. l.* 5. § 3.

Et quemadmodum stipulator dicitur Satis accipere; ita promissor qui adpromissores dat, dicitur Satisdare.

Satisdatio eodem modo appellata est quo satisfactio. Nam ut satisfacere dicimur ei cujus desiderium implemus : ita satis dare dicimur adversario nostro qui pro eo quod nobis petiit ito cavit, ut eum hoc nomine securum faciamus datis fidejussoribus. *l.* 1. *ff. Qui satisdare cogant.* Gaius lib. 5. ad Edict. provinc.

LI. *Satisdari autem et satis accipi ita demum videtur, si illi dentur fidejussores qui possunt Obligari.*

Hinc Ulpianus : Qui satisdare promisit; ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis loco (8) qui Obligari potest et conveniri. Cæterum si dederit servum aut filiumfamilias ex quibus causis De peculio actio oon datur, vel mulierem quæ auxilio Senatusconsulti utitur; dicendum est, non esse impletam satisdationem.

Plane si non idoneum (9) fidejussorem dederit, magis est ut satisfactum sit : quia qui admisit eum fidejubentem, idoneum esse comprobavit. *l.* 3. *ff. de Fidejuss.* Ulpian. lib. 43. ad Sabin.

ARTICULUS III.

Tertia Stipulationum divisio : in Pœnales, *et ens ex quibus petitur id ipsum quod in stipulationem deductum est.*

Stipulationum quædam interponuntur, propter hoc ipsum quod in eas deducitur; quædam propter aliud, quæ et Pœnales *dicuntur.*

Cum autem stipulationes pœnales late pateant, hic quærendum 1.° Quibus Verbis concipiantur; 2.° Quando committantur; 3.° An et quando stipulatio pœnalis pro parte committi possit; 4.° Quis sit earum effectus circa Obligationem principalem cui accedunt.

§ 1. *Quibus Verbis concipi soleant Stipulationes pœnales.*

LII. Quum, quid ot fiat, stipulemor pœnam; sic recte concipiemus, Si ita factum non erit : quum, quid ne fiat; sic, Si adversus id factum sit. *l.* 71. Ulp. lib. 13. ad Eo.

Item plenius. Si ut aliquid fiat stipulemur, et usitatius et elegantius esse Labeo ait sic subjici pœnam, Si ita factum non erit : at quum quid ne fiat stipulemur; tunc hoc modo, Si adversus ea factum erit : et quum alia fieri, alia non fieri conjuncte stipulemur; sic comprehendendum, Si non feceris, SI QUID ADVERSUS EA FECERIS. *l.* 137. § 7. Venulejus lib. 1. stipulat.

LIII. *Quum stipulatio pœnalis interponitur ut duo*

(1) Fiunt stipulationes *Ob ipsam Verborum Obligationem* : id est ad hoc interponuntur, ut negotio cui adjiciuntur tribuant Obligationem civilem; quæ ex verbis in quibus stipulatio constat, descendit.

(2) Tanquam a necessario subjecto : ideoque tot sunt genera illarum stipulationum, quot sunt *rerum contrahendarum* seu negotiorum quibus adjiciuntur.

(3) Hoc Theophilus ita explicat. Si tutor antequam satis dederit, pupilli debitorem conveniat; et is debitor excipiat, de non præstita a tutore satisdatione : judex eum satisdare jubebit.

(4) Vide exemplum supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.* N. 28.

(5) *Forma* hic accipitur pro eo quod io cootractum deducitur; quasi ex eo formetur contractus.

(6) Id est, e contrario : ut io l. 3. § 1. ff. *h. tit.* et in l. 27. § 4. ff. *de Pactis.*

(7) Scilicet citra Prætoris auctoritatem; ad cujus jurisdictionem pertinet æstimare, quid addi vel detrahi oportest : l. 1. § fin. ff. *de Prætor. stipul.*

(8) Qui Obligatiooi ipsius accedat.

(9) Eum qui possit quidem obligari, sed ooo sit solvendo.

plurave dentur vel fiant; non solum sic potest concipi, SI QUID HORUM datum factum non fuerit, *vel* SI ILLUD ET ILLUD non dederis non feceris; *sed etiam sic*, SI ILLUD AUT ILLUD non dederis, non feceris. *In his enim omnibus speciebus, non alterutrum, sed utrumque dandum faciendumve est; ne stipulatio committatur.*

Hæc docet Ulpianus. Quum ita stipulationem concipimus; Si hominem aut fundum non dederis, centum dari spondes? utrumque est faciendum ne stipulatio committatur: id est, sive alterum sive neutrum factum sit, tenebit stipulatio.

Idemque est evidenter, quum propositis specialiter pluribus rebus quas fieri volumus, ita stipulamur; Si quid eorum factum non erit: veluti, Stichum et Damam et Herotem sisti; si quis eorum non steterit, decem dari? Necesse est enim omnes esse sistendos, ut stipulationi satisfiat.

Vel ut propius accedamus, fingamus ita stipulationem factam: Si Stichum et Damam et Herotem non stiteris; decem dari. Neque enim dubitabimus, quin æque omnes sisti oporteat. *l.* 13. § 2. *ff. de reb. dub.* JULIAN. LIB. SING. DE AMBIGUITATIB.

LIV. *Hæc de casu quo stipulatio pœnalis interponitur ut duo plurave dentur vel fiant. Quod si interponatur ne dentur fiantve; ita concipitur*, SI QUID HORUM FACTUM ERIT.

Hinc Julianus. Utrum ita concipias stipulationem, Si illud aut illud factum non erit; aut hoc modo, Si quid eorum factum non erit (1) quæ ut fierent comprehensa sunt; hoc interest, quod quamvis altero facto verum sit hoc aut illud vere factum esse; non ideo tamen verum erit, hoc aut illud factum non esse. Nam simul ea possunt esse vera, quamvis inter se contraria sunt: quia, quum significatio non ex universo sed ex aliquo sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem. Sicut e contrario duæ orationes pugnantia continentes, simul falsæ sunt: veluti si qui liberorum, partim puberes, partim impuberes decesserint; nam et hoc falsum erit, omnes impuberes; et illud, omnes puberes decessisse. Id accidit, quia significatio sumitur ex universo: in quo si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. Animadvertendum igitur est, quid sit de quo quæritur. Nam quum ita concipio, Si illud aut illud non fuerit; quæri debet, an aliquid factum non sit. Illius effectus hic est, ut neutrum fiat; hujus autem, ut utrumque fiat. Nec in illo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit; neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. *d. l.* 13. § 3.

Proinde si quis ita interroget, EORUM quid quæ objiciuntur tibi fecisti? ille neget: hoc exprimat, eorum quid quæ objiciuntur non feci; id est, nihil horum feci. *d. l.* 13. § 4.

LV. *Diximus de casibus quibus stipulatio interponitur, ut utrumque fiat, aut ut neutrum fiat.* Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fieri velit; ita comprehendere debet: ILLUD aut illud fieri spondes; si nihil eorum factum erit, tantum dabis? *d. l.* 13. § 5.

§ 2. *Quando committantur Stipulationes pœnales.*

LVI. *Stipulatio pœnalis aut interposita est ne aliquid fieret, aut ut aliquid fieret.*

Primo casu patet eam committi, statim atque factum erit id propter quod ne fieret interposita est. Committitur autem, etiamsi quod factum est effectum non habuerit; scilicet quum hoc animo fuerunt contrahentes in stipulando, ut ne quidem factum illud tentaretur.

Hinc Scævola. Duo fratres hereditatem inter se diviserunt; et caverunt sibi, nihil se contra eam divisionem facturos: et, si contra quis fecisset, pœnam alter alteri promisit. Post mortem alterius; qui supervixit, petit ab heredibus ejus hereditatem, quasi ex causa fideicommissi sibi a patre relicti debitam; et adversus eum pronuntiatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset. Quæsitum est, an pœna commissa esset? Respondit, Pœnam: secundum ea quæ proponuntur, commissam (2). *l.* 122. § 6. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

Altero casu quo stipulatio interposita est ut aliquid fieret, vel ut aliquid daretur; subdistinguendum est. Nam aut dies apposita est intra quam fieret aut daretur, aut non est apposita.

LVII. *Quum dies apposita est intra quam quid daretur; committitur stipulatio pœnalis statim atque dies elapsa est, si promissor non dedit: nisi per ipsum non stetit quominus daret.*

Hinc Africanus. Trajecticiæ pecuniæ nomine (3) si ad diem soluta non esset, pœna (uti assolet) ob operas ejus qui pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta. Is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat; deinde interposito tempore, interpellare instituerat. Consultus respondit, Ejus quoque temporis quo interpellatus non esset, pœnam peti posse: amplius, etiamsi omnino interpellatus non esset. Nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset quominus solveret: alioquin dicendum est, si is qui interpellare cœpisset, valetudine impeditus interpellare desiisset; pœnam non committi (4).

De illo sane potest dubitari; si interpellatus (5)

(1) Ita restituendum textum recte monet Cujacius Observ. V. 3. *etc. Si quid eorum factum erit, quæ ut non fierent.*

(2) Hoc ita; quia is qui petiit hereditatem, fecit contra pactum divisionis. Nec obstat quod non obtinuerit: etenim id actum erat, ut ne quidem tentaretur aliquid contra illud pactum. Alias stipulatio pœnalis per factum inefficax non committitur: ut vid. supra lib. 18 Tit. *de Serv. export.* N. 6.

(3) De ea pecunia vide Tit. *de Naut. fen.* supra lib. 22.

(4) Quod tamen evidens est, dici non posse.

(5) Necesse non erat eum interpellari, ut supra definivit. Sed ex abundanti, ne ambigeretur eum moram fecisse, interpellatus est.

ipso moram fecerit, an quamvis pecuniam postea offerat, nihilominus pœna committatur (1)? Et hoc rectius dicitur. Nam etsi arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare jusserit; neque per eum qui dare jussus sit steterit; non committi pœnam respondit (2). Adeo ut et illud Servius rectissime existimaverit; Si quando dies qua pecunia daretur, Sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. Hoc idem dicendum, et quum quid ea lege venierit, ut nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat. *l.* 23. *ff. de Oblig. et act.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

LVIII. *Pariter si dies apposita est intra quam quid fieret; stipulatio committitur statim atque certum esse incipit fore ut intra hanc diem non fiat. Et quidem, postquam commissa est ex prorogatione termini postea facta non irritatur.*

Hoc docet Proculus. Ita enim ille : « Cum stipulatus sim mihi, Procule, Si opus arbitratu » meo ante Kalendas Junias effectum non sit, » pœnam; et protuli diem : putasne vere me » posse dicere, arbitratu meo opus effectum non » esse ante Kalendas Junias; cum ipse arbitrio » meo aliam operi laxiorem dederim »? Proculus respondit : Non sine causa distinguendum est, interesse; utrum per promissorem mora non fuisset, quominus opus ante Kalendas Junias ita uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur; an, quum jam opus effici non possit ante Kalendas Junias, stipulator diem in Kalendis Augustis protulisset. Nam si tum diem stipulator protulit, quum jam opus ante Kalendas Junias effici non poterat; puto pœnam esse commissam : nec ad rem pertinere quod aliquod tempus ante Kalendas Junias fuit, quo stipulator non desideravit id ante Kalendas Junias effici; id est, quod non est arbitratus ut fieret quod fieri non poterat. Aut si hoc falsum est; etiamsi stipulatus pridie Kalendas Junias mortuus esset, pœna commissa non esset : quoniam mortuus arbitrari non potuisset; ut aliquod tempus post mortem ejus operi perficiendo superfuisset. Et proinde modum etiamsi ante Kalendas Junias futurum esse cœpit (3), opus ante eam diem effici non posse; pœna commissa est. *l.* 113. PROCUL. LIB. 2. EPISTOL.

LIX. *Observandum est, stipulationem committi ex eo solo quod intra diem datum factumve non fuerit; quamvis nulla esset persona quæ in mora fuisse intelligi possit.*

Hinc Paulus. Ad diem sub pœna (4) pecunia promissa; et ante diem mortuo promissore; committetur pœna, licet non sit hereditas ejus adita. *l.* 77. PAUL. LIB. 58. AD ED.

Hoc Jus, ut solus diei lapsus committat stipulationem pœnalem, confirmat Justinianus in l. 12. *Cod.* de Contrah. et comm. stipul.

LX. *Jam ad alterum casum veniamus; quo dies intra quam fieret aut daretur, non est apposita.*

Hoc casu pœnalis stipulatio non committitur ante litem contestatam : ut patet ex specie quam ita proponit Scævola.

Flavius-Hermes hominem Stichum manumissionis causa donavit, et ita de eo stipulatus est « Si » homo [a] Stichus de quo agitur, quem hac die » tibi donationis causa manumissionisque dedi, a » te heredeque tuo manumissus Vindictaque liberatus non erit, quod dolo malo meo non fiat, » pœnæ nomine quinquaginta dari? stipulatus est » Flavius-Hermes, spopondit Claudius ». Quæro an Flavius-Hermes Claudium de libertate Stichi convenire potest? Respondit, Nihil proponi cur non potest (5). Item quæro an, si Flavii-Hermetis heres a Claudii herede pœnam supra scriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho præstare possit, ut pœna liberetur? Respondit (6), posse. *l.* 122. § 2. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

Obiter nota. Item quæro : Si Flavii-Hermetis heres cum Claudii herede ex causa supra scripta nolit agere; an nihilominus Sticho libertas, ex conventione quæ fuit inter Hermetem et Claudium (ut stipulatione supra scripta ostenditur) ab herede Claudii præstari debeat? Respondit, debere. *d.* § 2. ¶ *fin.*

De casu quo dies stipulationi non est apposita, accipe quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Nuda pollicitatione, secundum ea quæ sæpe constituta sunt ad præstanda ea quæ promiserat, urgeri quemquam non semper Jura permittunt. Verum quoniam præterea SI CONTRA PACTUM FECERIT, QUANTI EA RES EST dari tibi stipulanti, adversarium tuum promisisse proponas : hujusmodi etiam Obligationis, post motam litem, extitisse conditionem : et ejus summæ quæ in hac quoque stipulatione continetur, petitioni locum factum esse convenit. *l.* 5. *Cod. de Contrah. stipul.*

LXI. *Vidimus quando committatur stipulatio pœnalis, quum promissor non fecit.*

Observandum autem 1.º *quod, si per stipulato-*

(1) Id est, an nihilominus perseveret posse peti pœna. Nam cœpit posse peti, quum primum moram contraxit.

(2) Hoc solo casu quo non stetit per eum qui dare jussus est, non committitur pœna. Ergo quovis alio casu, diei lapsu pœna ipso Jure committitur.

(3) Supple *certum*.

(4) Id est, pœna promissa si intra certam diem pecunia soluta non fuisset.

[a] *Florent.* hominem Stichum.

(5) Nec enim ex eo quod pœna adjecta est, consumpta est actio de ipsa libertate præstanda : de quo latius infra § 4. Hic porro nota quod, quum Scævola hæc scriberet, nondum prævaluerat ut Constitutio Divi Marci (de qua supra lib. 40. Tit. *Qui sine manum.* Art. 3.) ad donationes porrigeretur. Hodie enim libertas ex Constitutionis sententia ipso Jure competeret.

(6) Igitur tam promissori quam ejus heredi, ante litem contestatam exsolvendo; liberum est defugere pœnæ obligationem.

rem stetit quominus fieret, pro facto habebitur; nec committetur stipulatio.

Hinc Scævola. Coheredes quum prædia hereditaria diviserant, unum prædium commune reliquerunt; sub hoc pacto, ut si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo, vel ejus successori venderet centum viginti-quinque: quod si quis aliter fecisset, pœnam centum invicem stipulati sunt. Quæro; cum coheredes mulier, coheredis liberorum tutores sæpius testato convenerit, et desideraverit ut secundum conventionem aut emerent aut venderent; hique nihil tale fecerint; an, si mulier extero vendiderit, pœna ab ea CENTUM exigi possit? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, obstaturam Doli mali exceptionem. *l.* 122. § 3. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

Sed nec committetur, si per rerum naturam fieri non potuit. Unde Ulpianus: Si homo mortuus sisti non potest, nec pœna rei impossibilis committetur. Quemadmodum si qui Stichum mortuum dare stipulatus, SI DATUS NON ESSET pœnam stipuletur. *l.* 69. ULP. LIB. 7. AD ED.

Observandum 2.° *stipulationem pœnalem* SI ADVERSUS EA FACTUM ERIT, *interdum committi ex eo quod promissor aliquid omiserit; et vice versa eam quæ sic concipitur* SI ITA FACTUM NON ERIT, *committi ex eo quod promissor aliquid fecerit.*

Nam Qui non facit (1) quod facere debet; videtur facere ADVERSUS EA, quia non facit: et qui facit quod facere non debet, non videtur facere id quod facere jussus est. *l.* 121. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 13. AD EDICT.

Observandum 3.° *de eo casu quo mutua inter convenientes stipulatio pœnalis interposita est; quod si uterque pariter adversus pacta conventa fecerit, neutri utiliter committitur stipulatio.*

Nam demum Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit. *l.* 154. § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 65. AD ED.

§ 3. *An et quando pro parte duntaxat committantur Stipulationes pœnales.*

Circa hanc quæstionem distinguendæ sunt duæ species.

LXII. *Prima species est, quum pœna promissa est ut aliquid daretur. In hac specie, etsi pro parte datum fuerit, pro parte non fuerit datum; non tamen pro parte duntaxat, sed in solidum committetur stipulatio pœnalis.*

Hinc V. G. Si sortem promiseris; et, si ea soluta non esset, pœnam: etiamsi unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit; nihilominus pœnam committet, donec portio coheredis solvatur. Idemque est de pœna ex compromisso; si unus paruerit, alter non paruerit Sententiæ judicis. Sed a coherede ei satisfieri debet; nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris (2) constitui potest. *l.* 5. § 4. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Item si ita stipulatio facta sit, SI FUNDUS Titianus datus non erit, centum dari? nisi totus detur, pœna committitur CENTUM. Nec prodest partes fundi tradere, cessante uno. Quemadmodum non prodest ad pignus liberandum, partem creditori solvere. *l.* 85. § 6. PAUL. LIB. 75. AD ED.

LXIII. *Secunda species est, quum pœna promissa est ut aliquid fieret vel non fieret.*

Et in hac specie subdistinguendum est; ut Cato libro quinto-decimo scribit: Pœna certæ pecuniæ promissa, SI QUID ALITER FACTUM SIT; mortuo promissore, si ex pluribus heredibus unus, contra quam cautum sit, fecerit; aut ab omnibus heredibus pœnam committi pro portione hereditaria, aut ab uno pro portione sua.

Ab omnibus; si id factum de quo cautum est, individuum sit; veluti ITER (3) FIERI: quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur.

At si de eo cautum sit quod divisionem recipiat, veluti AMPLIUS NON AGI; tunc eum heredem qui adversus ea fecit, pro portione (4) sua solum pœnam committere.

(1) Pone exemplum in compromissis. Quum duo convenerunt se subjicere Sententiæ arbitri, et pœnam stipulati sunt ad invicem sic, *Si adversus ea factum erit*, vel sic, *Si ita factum non erit*: committitur stipulatio SI ADVERSUS EA FACTUM ERIT, vel ex eo quod promissor aliquid omittat, puta solvere quod condemnatus est solvere; vel etiam committitur stipulatio SI ITA FACTUM NON ERIT, ex eo quod quid faciat promissor, puta quod petat rem quam petere vetitus est.

(2) Cujus interest non accipere per partes.

(3) Patefieri, exhiberi.

(4) Cur non in solidum? sicut obtinet quum pœna promissa est ut aliquid daretur: mox supra N. præced. Hanc disparitatis rationem affert Cujacius; quod dari potest in solidum, et interest stipulatoris ita dari: verum hoc factum *Amplius non agi*, et similia, non possunt nisi per partes exhiberi; unusquisque enim ex heredibus ejus qui promisit *Amplius non agi* seu *Non peti*, non potest per rerum naturam nisi pro parte sua agere aut non agere.

Hæc tamen distinctio (quæ est Joannis Glossatoris) inter pœnam promissam ut aliquid *Daretur*, et eam quæ promissa est ut aliquid *Fieret* vel non fieret, non placet Wissenbachio: qui distinguendum potius putat inter stipulationes *Conventionales*, et *Prætorias*. Et conventionales quidem stricto accipiendas esse; ut in his non proficiat pro parte *Dedisse* aut *Fecisse*, quominus pœna integra committatur: de quibus (inquit) intelligi debet sup. d. l. 5 § 4. N. præced. Prætorias vero benignius et ex mente Prætoris esse interpretandas: ut, nisi factum individuum contineant, pro parte duntaxat committantur adversus eum qui non fecit aut non dedit, si alter ex heredibus pro parte sua fecit aut dedit: et de his Prætoriis stipulationibus accipiendum quod hic in l. 4. § 1. disputat Cato. Ita Wissenbach. Verum, etsi stipulatio *Amplius non agi* quam Cato in exemplum adducit, sit ex numero Prætoriarum; tamen videtur in genere disputare de omnibus stipulationibus, non duntaxat de Prætoriis.

Longe minus probabilis est Baronis conciliatio; qui ait in sup. d. l. 5 § 4 promissam esse pœnam, nulla heredum facta mentione; in hac autem l. 4. § 1. supponendum, in stipulatione mentionem heredum factam fuisse. Hoc et divinatorium est, et nulla ratione nititur.

Differentiæ hanc esserationem: quod in priore casu omnes commisisse videntur (quod nisi in solidum peccari non poterit) illam stipulationem, PER TE NON FIERI quominus mihi ire agere liceat? Sed videamus (1) ne non idem hic sit; sed magis idem quod in illa stipulatione, TITIUM heredemque ejus ratum habiturum? Nam hac stipulatione, et solus tenebitur qui non habuerit ratum, et solus aget a quo fuerit petitum. Idque et Marcello videtur: quamvis (2) ipse dominus pro parte ratum habere non potest. *l.* 4. § 1. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Priorem subdistinctionis partem probat alibi idem Paulus: Quod si stipulatus fuero PER TE heredemve tuum non fieri quominus eam, agam; si adversus et factum sit tantum dari? et unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium, unius facto omnes teneri; quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor. Sed cæteri Familiæ erciscundæ judicio sarcient damnum. *l.* 85. § 3. IDEM LIB. 75. AD ED.

§ 4. *De effectu Stipulationis pœnalis, circa principalem Obligationem cui adjicitur.*

LXIV. *Stipulatio pœnalis ad corroborandam priorem obligationem adhibetur, non ad eam novandam: ut jam obiter vid. supra N.* 60. *ex l.* 122. § 2. *h. tit. Vide et l.* 71. *ff.* Pro socio, *infra lib. seq. Tit.* de Novation. N. 21.

Igitur, cum ex stipulatione pœnali nulla contingat veteris Obligationis novatio, ex utraque causa agi potest. Cæterum quod ex una quis consecutus fuerit, in alteram imputare debebit.

Hinc Julianus. Prædia mihi vendidisti: et convenit, ut aliquid facerem; quod si non fecissem, pœnam promisi. Respondit: Venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, Ex vendito agere potest. Si consecutus fuerit quantum pœnæ nomine stipulatus esset; agentem ex stipulatu, Doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu pœnam consecutus fueris, ipso Jure Ex vendito agere non poteris; nisi in id quod pluris ejus interfuerit id fieri. *l.* 28. *ff. de Act. empt.* JULIAN. LIB. 3. AD URSEUM-FEROCEM.

Item quæritur: Si cum eo a quo tibi sexaginta deberentur, compromiseris; deinde per imprudentiam pœnam centum stipulatus fueris? Labeo putat convenire officio arbitri, jubere tantum tibi dari quantum revera debeatur. Et, si non fiat, non vetare ne quid amplius petatur; sed etiam si id omissum fuerit, peti posse quod debetur Labeo dicit: et, si forte pœna petatur, Doli mali exceptionem profuturam. *l.* 4. § 3. *ff. de Dol. mal. et met. except.* ULP. LIB. 76. AD ED.

Idem ait. Si quis a socio pœnam stipulatus sit; PRO SOCIO non aget, si tantumdem in pœnam sit quantum ejus interfuit. *l.* 41. *ff. Pro socio.* ULP. LIB. 20. AD ED.

Quod si ex stipulatu eam consecutus sit: postea PRO SOCIO agendo, hoc minus accipiet; pœna ei in sortem imputata. *l.* 42. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 45. AD SABIN.

LXV. *Ita tamen altera actio alteram consumit, si priori actione id ipsum petas propter quod pœna promissa est. Quod si diversum petas, poterit utraque concurrere: ut in specie sequenti.* Lucius-Titius accepta pecunia ad materias vendendas sub pœna certa; ita ut, si non integras repræstaverit intra statuta tempora, pœna conveniatur; partim datis materiis, decessit. Cum igitur testator in pœnam commiserit, neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit; an et in pœnam, et in usuras conveniri possit? præsertim cum emptor mutuatus pecuniam, usuras gravissimas expendit; Paulus respondit, Ex contractu de quo quæritur, etiam heredem venditoris in pœnam conveniri posse. In actione quoque Ex empto, officio judicis post moram intercedentem, usurarum pretii rationem haberi oportere (3). *l.* 46. *ff. de Act. empt.* PAUL. LIB. 6. RESPONS.

LXVI. *Quemadmodum stipulatio pœnalis adjecta contractui, non adimit veterem actionem; ita et quum pacto* DE *non petendo subjecta est, non adimit exceptionem.*

Ita enim Ulpianus. Si pacto subjecta sit pœnæ stipulatio: quæritur utrum Pacti exceptio locum habeat, an Ex stipulatu actio? Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse; prout elegerit qui stipulatus est.

Si tamen ex causa pacti, exceptione utatur; æquum erit, accepto eum stipulationem ferre. *l.* 10. § 1. *ff. de Pactis.* ULP. LIB. 4. AD ED.

Hinc Si mulier pacta sit ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur, et pœnam stipulata sit. Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere,

(1) *Videamus* hic est affirmantis. Sensus est: in hac stipulatione AMPLIUS NON AGI, *non idem est ac in superiori* ITER FIERI quæ factum individuum continet; *sed magis idem quod in illa* TITIUM, *etc.* in qua scilicet factum dividuum continetur.

(2) Sensus est. *Quamvis* enim *ipse dominus pro parte ratum habere non possit*: contra tamen ejus heredes nonnisi pro sua parte hereditaria ratum habere possunt, adeoque non debet committi stipulatio, nisi pro parte eorum qui non ratum habebunt. Observa etiam; quod hic dicitur, *Dominum pro parte non posse ratum habere*, accipiendum de casu quo ipse dominus promisit se ratum habiturum quod ipsius procurator ageret; et ex propria sua promissione tenetur. At si procurator promisit dominum *Ratum habiturum*; recte potest dominus pro parte ratum habere, et pro eo duntaxat quod ratum non habuit, committetur stipulatio: ut videb. infra lib. 46. Tit. *Rem. rat. hab.*

(3) Nec quod emptor ex pœna consecutus est, imputabit in eas usuras. Nam propter materias promissa est pœna: unde non posset simul et materias et pœnam petere. Verum usuræ non propter materias, sed propter pretium quod venditori prærogavit emptor, ab eo petantur: nihil igitur obstat, quominus et pœnam, et eas usuras diversis actionibus consequi possit, cum propter diversa petantur. Ita Cujac. ad h. l.

vel exceptione Pacti, et acceptam facere pœnæ Obligationem; vel, si Ex stipulatu agat, deneganda ei exceptionem. *l.* 2. *ff. de Pact. dotalib.* PAUL. LIB. 35. AD ED.

LXVII. *Illud etiam observandum quod, cum obligatio principalis a pœnali stipulatione quæ ei adjicitur non pendeat, per adjectam inutilem pœnalem stipulationem non vitiatur.*

Hinc Paulus. Si ita stipulatus fuero, TE SISTI; et nisi steteris, aliquid dari quod promittenti impossibile est; detracta secunda stipulatione, prior manet utilis. Et perinde erit, ac si TE SISTI stipulatus essem. *l.* 126. § 3. PAUL. LIB. 3. QUÆST.

Ita etiam Celsus. Si ita stipulatus fuero, TE SISTI; nisi steteris, hippocentaurum dari? proinde erit atque TE SISTI solummodo stipulatus essem. *l.* 97. CELS. LIB. 26. DIGEST.

Enimvero Ea quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur. *l.* 135. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 23. AD ED.

SECTIO II.

De quarta, quinta, sexta, et septima divisione Stipulationum.

ARTICULUS I.

De Stipulationibus Dandi, *et* Faciendi; *et quænam dividuæ sint, quænam individuæ.*

LXVIII. *Percelebris et notissima est Quarta illa divisio; scilicet quod* Stipulationum quædam IN DANDO, quædam IN FACIENDO consistunt. *l.* 2. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Et harum omnium, quædam partium præstationem recipiunt; veluti quum decem dari stipulamur; quædam non recipiunt, ut in his quæ natura divisionem non admittunt; veluti quum viam, iter, actum stipulamur. Quædam partis quidem dationem natura recipiunt; sed nisi tota dantur, stipulationi non satisfit; veluti quum hominem generaliter stipulor, aut lancem, aut quodlibet vas (1). Nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla parte stipulationis liberatio nata est; sed aut statim repeti potest, aut in pendenti est (2) donec alius detur. Ejusdem conditionis est hæc stipulatio, STICHUM AUT PAMPHILUM dari. *d. l.* 2. § 1.

LXIX. *Hinc nascitur et Quinta divisio, in stipulationes Dividuas et Individuas: et quidem earum subdivisio multiplex.*

DIVIDUÆ *stipulationes sunt, earum rerum quæ divisionem recipiunt:* INDIVIDUÆ, *contra.*

Exempla stipulationum quæ individuæ sunt, affert Ulpianus. Stipulationes non dividuntur, earum rerum quæ divisionem non recipiunt: veluti viæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarumque servitutum. Idem puto, et si quis faciendum aliquid stipulatus sit; ut puta fundum tradi, vel fossam fodiri, vel insulam fabricari, vel operas, vel quid his simile. Horum enim divisio corrumpit stipulationem.

Celsus tamen libro trigesimo-octavo Digestorum refert Tuberonem existimasse: Ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere: ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem. Secundum quem Celsus ait, Posse dici, justa æstimatione facti (3), dandam esse petitionem. *l.* 72. ULP. LIB. 20. AD ED.

Quadrifariam autem spectari potest hæc stipulationum divisio, scilicet quod aliæ sint dividuæ tam quoad Obligationem, quam quoad solutionem; aliæ individuæ quoad utrumque; aliæ dividuæ quoad Obligationem, et individuæ quoad solutionem; aliæ denique individuæ quoad Obligationem, et dividuæ quoad solutionem. Et hoc est quod ait Paulus. In executione Obligationis, sciendum est quatuor causas esse. Nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus divisum consequi possumus; aliud quod totum peti necesse est, nec divisum præstari potest; aliud quod pro parte petitur, sed solvi nisi totum non potest; aliud quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat sectionem. *l.* 85. PAUL. LIB. 75. AD ED.

Jam singulas species sigillatim prosequamur.

§ 1. *De prima Stipulationum specie; earum scilicet quæ dividuæ sunt, tam quoad Obligationem quam quoad solutionem.*

LXX. Prima species pertinat ad promissorem pecuniæ certæ. Nam et petitio et solutio ad portiones hereditarias spectat. *l.* 85. § 1. PAUL. LIB. 75. AD ED.

Circa has stipulationes dividuas observat Julianus, aliter divisionem fieri quum species, aliter quum genera in stipulationem deducta sunt.

Ita ille: In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. Quum SPECIES stipulamur; necesse est inter dominos (4) et inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum cuique debeantur [a]. Quoties autem GENERA stipulamur, numero fit inter eos divisio. Veluti quum Stichum et Pamphilum (5) quis stipulatus, duos heredes

(1) Addi potest et quarta species, ex eodem Paulo mox infra; scilicet quod in quibusdam solidum petendum est, licet solutio sectionem admittat. Hæ sunt quæ dicuntur *Individuæ in Obligatione, dividuæ in solutione.*

(2) Valebit solutio, si reliqua pars Stichi detur, non valebit si alius detur.

(3) Id est, in id quod juste æstimabitur mea interesse, ut fiat quod in stipulationem deductum est.

(4) Intellige plures dominos servi communis qui stipulatus est: inter quos pro dominicis portionibus dividitur stipulatio; quemadmodum dividitur pro hereditariis portionibus inter plures heredes liberi hominis qui stipulatus est.

[a] *Alias* debeantur.

(5) Hi *Species* sunt, cum sint certa et determinata corpora.

æquis partibus reliquit; necesse est utrique partem dimidiam Stichi et Pamphili deberi. Si idem duos homines (1) stipulatus fuisset, singuli homines heredibus ejus deberentur. *l.* 54. JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

Idem ait Ulpianus. Quum Stichus et Pamphilus communi servo promissi sunt; non alteri Stichus, alteri Pamphilus solvi [non (2)] potest; sed dimidiæ singulorum partes debentur. Idemque est (3) si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos dari promisit; aut communi duorum servo homines decem (4) dare promisit. Nam ambigua vox est DECEM HOMINES, quemadmodum DECEM DENARII: atque utriusque rei dimidium duobus modis intelligi potest (5). Sed in nummis, et oleo, ac frumento, et similibus quæ communi specie continentur; apparet hoc actum ut numero dividatur Obligatio, quatenus et commodius promissori stipulatoribusque est. *l.* 29. *ff. de Solutionib.* ULP. LIB. 38. AD ED.

Idem docet Papinianus. Si centum homines, quos ego heresve meus elegisset, stipulatus; antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero dividitur stipulatio. Diversum erit, si jam electis hominibus (6) successerint. *l.* 117. PAPIN. LIB. 12. QUÆST.

LXXI. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus, in quibus genera comprehenduntur: et ideo divisio ejus stipulationis, non in partes operarum, sed in numerum cedit. Quod si unam operam servus communis stipulatus fuerit; necesse est utrique dominorum, partem operæ tantam quantam in servo habuerit, petere. Solutio autem ejus Obligationis expeditissima est; si æstimationem operæ malit libertus offerre, aut si consentiant patroni ut his communiter operæ edantur. *l.* 54. § 1. JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

§ 2. *De secunda Stipulationum specie, quæ individuæ sunt quoad Obligationem et solutionem.*

LXXII. *Pertinet hæc species* Secunda ad opus quod testator fieri jusserit. Nam singuli heredes in solidum (7) tenentur; quia operis effectus in partes scindi non potest. *l.* 85. § 2. PAUL. LIB. 75. AD ED.

In hac igitur secunda specie, obtinet generalis illa Juris Regula: EA quæ in partes dividi non possunt, singula a singulis heredibus debentur. *l.* 192. *ff. de Reg. Jur.* MARCELL. LIB. 29. DIGEST.

Et ideo si divisionem res promissa non recipit, veluti via; heredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu unus ex heredibus solidum præstiterit; repetitionem habebit a coherede (8), Familiæ erciscundæ judicio.

Ex quo quidem accidere Pomponius ait, ut et stipulatoris viæ vel itineris heredes, singuli in solidum habeant actionem. Sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant, quia (9) per singulos acquiri servitus non potest. Sed non facit inutilem stipulationem (10) difficultas præstationis. *l.* 2. § 2. ¶ *et ideo.* PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

(1) Hi sunt *Genus*, cum in genere et indeterminate comprehendantur in stipulatione.

(2) Vel hæc negatio vel præcedens expungenda est: ut Guthofredus recte observat.

(3) Cujacius ad h. l. legit *idemque non est*, translata hac quæ supra expuncta est negatione. Hujus autem § hunc sensum esse; ut licet, quum plures species in stipulationem deductæ sunt, stipulatio pro partibus cujusque speciei indivisis dividatur, non autem numero; tamen aliter observetur, si cum expressa numeri adjectione, in stipulatum deductæ fuerunt: ut si quis plures ejusdem nominis servos habens, *duos* Stichos promiserit. Hoc enim casu stipulationem numero dividi censet, quemadmodum quum indeterminate decem homines promittuntur. Ita Cujacius, quem sequitur et Wissenbach.

(4) Si Sententia Cujacii quam in Nota præced. retulimus admittatur, planum est *decem homines* in genere hic accipi debere. Sin; cum Accursio decem homines certi, puta Eros, Dama, Stichus, etc. intelligendi erunt.

(5) Scilicet; vel 1.° ut dimidium intelligatur, dimidia pars indivisa in unoquoque homine, aut in unoquoque denariorum corpore; vel 2.° ut dimidium esse intelligantur, quinque homines aut quinque denarii; per numeros, non per singulas species, facta divisione.

(6) Quia electio fecit ut non jam genus, sed species determinatæ (scilicet illi homines qui electi sunt) deberentur: quo casu stipulatio dividitur, non numero; sed ita ut partes corporum cuique debeantur: ut supra dictum est.

(7) Scilicet adversus singulos agi potest *in solidum*, ut opus fiat; et sic individua est stipulatio quoad Obligationem. Item non potest unus ex his liberari, nisi opus in solidum factum fuerit; pro parte illud faciendo non liberatur: et sic stipulatio est individua quoad solutionem. Observa tamen quod, etsi adversus singulos agatur in solidum ut opus fiat, tamen si non fiat, resolvitur Obligatio in id quod interest: quod dividuum est.

(8) Finge; Titius promisit Caio viam per fundum Seii. Unus ex heredibus Titii a Caio in solidum ad præstandam viam conventus, jus viæ redemit; et Seius accepto ab eo herede, solido viæ pretio; jus viæ constituit Caio. Is heres hoc repetet judicio *Familiæ erciscundæ* a coheredibus suis. Ea enim quæ heres in solidum præstare necesse habuit, et quæ pro parte sua solvere non potuit, veniunt in hoc judicium: supra lib. 10. Tit. *Fam. erc.* N. 85. 86. 87.

(9) Servitus acquiri non potest, nisi ab eo qui prædii in solidum dominus est: ut vid. supra lib. 8. Tit. *de Servitut.* N. 28. Unde videbatur, singulos heredes ejus qui servitutem prædio suo constitui stipulatus est (cum non sint nisi pro parte hujus prædii domini) non posse hanc servitutem petere, quam singuli acquirere non possunt; adeoque corrumpi et *extingui* hanc *stipulationem*. Hæc ratio dubitandi.

(10) Respondet fatendo, in hac specie occurrere difficultatem in præstatione servitutis promissæ; verum non ideo fieri inutilem stipulationem: quia difficultas quidem, at non impossibilitas occurrit. Potest enim is ex heredibus qui *Ex stipulatu* agit ut servitus constituatur, adhibere coheredes suos, ut una omnibus constituatur.

§ 3. *De tertia Stipulationum specie; quæ dividuæ sunt quoad Obligationem, individuæ quoad solutionem.*

LXXIII. Pro parte autem peti, solvi autem nisi totum non potest, veluti quum stipulatus sum hominem incertum (1). Nam petitio ejus scinditur; solvi vero nisi solidus non potest. Alioquin in diversis hominibus recte partes solventur (2): quod non potuit defunctus facere; ne quod stipulatus sum [non] consequar. Idem Juris est; et si quis decem millia aut hominem promiserat. *l.* 85. § 4. PAUL. LIB. 65. AD ED.

Ex his igitur stipulationibus, ne heredes quidem pro parte solvendo liberari possunt; quandiu non eamdem rem omnes dederint. Non enim ex persona heredum conditio obligationis immutatur (3). *l.* 2. § 2. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

LXXIV. *Ita tamen solutio partis erit inefficax; nisi jam ex reliquis partibus liberatio saltem per exceptionem contigisset. Unde statim additur :* Si tamen hominem stipulatus, cum uno ex heredibus promissoris egero (4); pars duntaxat cæterorum Obligationi supererit, ut et solvi potest (5).

Idemque est, si uni ex heredibus accepto latum sit. *d. l.* 2. § 3.

Idemque est in ipso promissore et fidejussoribus ejus, quod diximus in heredibus. *d. l.* 2. § 4.

§ 4. *De quarta Stipulationum specie; nimirum quæ individuæ sunt quoad Obligationem, et dividuæ quoad solutionem.*

LXXV. *Exemplum affert Paulus.* In solidum vero agi oportet, et partis solutio affert liberationem; quum ex causa evictionis intendimus. Nam auctoris heredes in solidum denuntiandi sunt, omnesque debent subsistere, et quolibet defugiente omnes tenebuntur; sed unicuique pro parte hereditaria præstatio injungitur. *l.* 85. § 5. PAUL. LIB. 75. AD ED.

Idem docet Venuleius. Quum ex causa DUPLÆ stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conveniendi sunt; omnesque debent subsistere: et quolibet eorum defugiente, cæteris subsistere nihil prodest; quia in solidum defendenda est venditio, cujus indivisa natura est. Sed cum uno defugiente omnes defugisse videantur, ideoque omnes teneantur; unicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit. *l.* 139. VENUL. LIB. 6. STIPULATIONUM.

Nota in hac quarta specie; quamvis singuli heredes promissoris in solidum conveniri debeant, tamen singulos heredes stipulatoris pro parte sua agere.

Hoc docet Paulus. Si is qui Duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis; unusquisque ob evictionem suæ partis, pro portione sua habebit actionem. Idemque est in stipulatione quoque Fructuaria, et Damni infecti (6), et ex Operis novi nuntiatione (restitui tamen opus ex operis novi nuntiatione (7) pro parte non potest). Hæc utilitatis causa (8) ex parte stipulatorum recepta sunt. Ipsi autem promissori, pro parte neque restitutio (9) neque defensio (10) contingere potest. *l.* 4. § 2. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

(1) Id est, indeterminata, in genere.

(2) Sensus est; si dicas Obligationem pro parte retinentam; ergo stipulator poterit duntaxat petere partem hominis incerti: nec enim Stichi cujus partem jam accepit, reliquam partem petere potest; cum non Stichus, sed homo incertus, in Obligatione contineatur. Sed si verum esset posse eum petere partem duntaxat hominis incerti, ergo cujusvis alterius hominis quam Stichi pars ei solvi posset. Porro, nec defunctus potuisset ita solvere diversorum hominum partes, nec stipulator exinde consequeretur quod stipulatus est; cum stipulatus sit unum hominem, non duas diversorum hominum partes. Ergo injuria afficeretur.

(3) Ut enim defunctus solvere non potuisset, diversorum hominum partes; ita nec hoc possunt ejus heredes. Obligatio enim quæ ex persona heredum immutari non debet, est Obligatio unius hominis. Diversorum autem hominum partes, non efficiunt unum hominem.

(4) Et victus fuero per injuriam aut imperitiam judicis.

(5) Alias, *ut exsolvi possit.* Pars, inquam, hominis hoc casu recte solvetur; quia pars tantum in obligatione remanet: cum pro reliqua parte ejus quod in Obligationem deductum erat, nihil prorsus consequi possit stipulator utpote summotus per exceptionem *Rei judicatæ.* Et quidem hoc casu metuendum non est ne diversorum hominum partes solvantur. Pone enim V. G. duos esse heredes: ab uno dimidium petii, et victus sum; restat ergo una tantum dimidia, quæ non potest esse nisi unius ejusdemque hominis, ut per se patet. Quod si tres sint heredes; et tertiam petendo adversus unum ex heredibus similiter victus sim: restat Bes mihi solvendus a duobus cæteris heredibus; Bes autem ille pariter non potest solvi nisi unius ejusdemque hominis, ob rationes supra allatas Not. (2). Adeoque, si unus solvat trientem unius hominis; solutio non erit efficax, donec alter trientem alterum ejusdem hominis mihi solverit: quo facto, hujus hominis ego pro indiviso dominus fio ex besse; et liberantur heredes, cum jam bes tantum mihi deberetur.

(6) Scilicet ut unusquisque heredum stipulatoris non possit nisi pro parte sua agere, de restituendo re fructuaria, aut de resarciendo damno de quo vicinus cavit. Cæterum in hac quidem re conveniunt hæ stipulationes (*Fructuaria et Damni*) cum stipulatione *Duplæ.* At cave hinc concludas, in cæteris convenire. Nam (ut observat Cujacius) hæ duæ stipulationes, etiam ex parte promissoris dividuæ sunt; stipulatio *Duplæ* individua.

(7) Quasi diceret: Quod autem attinet ad hanc stipulationem *Ex operis novi nuntiatione;* qua quis opus quod ipsi nuntiatum est, *restituturum* id est, demoliturum se (si ita fieri oportere judicatum fuerit) promittit; hæc inquam stipulatio, etsi ex parte stipulatoris heredum dividua sit, nec possit unusquisque heredum agere nisi quatenus pro parte sua interest opus non restitui; tamen ex parte heredum promissoris individua est: restitui enim opus pro parte non potest; adeoque potest unusquisque heredum in solidum de restituendo opere conveniri. Cæterum si restitutum non fuerit, sufficiet ut pro parte sua solvat quod interest.

(8) Id est, ut quisque pro sua parte consequatur quod interest. Id enim quod interest, sæpissime *Utilitas* dicitur.

(9) *Restitutio* operis in stipulatione ex Operis novi nuntiatione.

(10) In stipulatione *de Re defendenda ab evictione.*

ARTICULUS II.

Sexta Stipulationum divisio; in Certas, et Incertas.

LXXVI. Stipulationum quædam Certæ sunt, quædam Incertæ. *l.* 74. Gaius lib. 8. ad Ed. provinc.

§ 1. *Quæ Stipulationes* Certæ *dicantur.*

LXXVII. *Stipulatio certa, est ea qua res certa promittitur*

Certum est quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantumque sit. Ut ecce: Aurei decem, Fundus Tusculanus; homo Stichus; tritici Africi optimi, modii centum; vini Campani optimi, amphoræ centum. *d. l.* 74. § 1.

Igitur V. G. Hæc stipulatio, Fundum Tusculanum dari, ostendit se certi esse; continetque, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo. *l.* 75. § 10. Ulp. lib. 22. ad Ed.

Neque solum quod ex ipsa pronuntiatione certum apparet, sed et quod in se certum est per relationem ad aliquid certi, certam quoque efficit stipulationem.

V. G. Sed qui vinum aut oleum vel triticum Quod in horreo est, ita stipulatur; certum stipulari intelligitur. *d. l.* 75. § 5.

Qui vero a Titio ita stipulatur, Quod mihi Seius debet dare spondes? et qui ita stipulatur, Quod ex testamento mihi debes dare spondes? incertum in Obligationem deducit; licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeatur. Quamvis (1) istæ species vix separari possint, ab ea quam proposuimus de vino vel oleo vel tritico quod in horreo repositum est et adhuc occurrit, quod fidejussores certum videntur promittere; si modo et is pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogentur, In fide tua esse jubes? *d. l.* 75. § 6.

§ 2. *Quæ Stipulationes* Incertæ *sint.*

LXXVIII. Ubi autem non apparet, quid, quale, quantumque est in stipulatione; incertam esse stipulationem dicendum est. *d. l.* 75. *pr.*

Tales sunt 1.° *Omnes stipulationes quæ in faciendo consistunt.*

Hinc Ulpianus. Qui id quod in faciendo aut non faciendo [consistit] stipulatur, incertum stipulari videtur. In faciendo; veluti fossam fodiri, domum ædificari, vacuam possessionem tradi. In non faciendo: veluti, Per te non fieri quominus mihi per fundum tuum ire agere liceat; Per te non fieri quominus mihi hominem Erotem habere liceat. *d. l.* 75. § 7.

Hinc Paulus. Si pœnam (2) stipulatus fuero, Si mihi pecuniam non credidisses; certa est et utilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero, Pecuniam te mihi crediturum spondes? incerta est stipulatio; quia id venit in stipulationem, quod mea interest. *l.* 68. Paul. lib. 2. ad Ed.

LXXIX. 2.° *Incertæ quoque sunt stipulationes; quibus alternative promittuntur plures res quamvis certæ; quum electio est debitoris: secus, quum est creditoris.*

Hinc Ulpianus. Qui illud aut illud stipulatur, veluti decem, vel hominem Stichum; utrum certum deducat in Obligationem, non immerito quæritur? nam et res certæ designantur; et utra earum potius præstanda sit, in incerto est. Sed utcumque (3); is qui sibi electionem constituit adjectis his verbis Utrum ego velim, potest videri certum stipulatus; cum ei liceat vel hominem tantum, vel decem tantum, intendere sibi dari oportere: qui vero sibi electionem non constituit, incertum stipulatur. *sup. d. l.* 75. § 8.

3.° *Incertæ etiam sunt tales stipulationes. Videlicet* Qui ex pluribus fundis quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipulatur: incertum stipulatur; id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. Tamdiu autem voluntas promissoris in pendenti est, quandiu id quod promissum est, solvatur. *l.* 106. Javol. lib. 6. epistol.

Ergo si qui fundum sine propria appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum frumentumve sine qualitate dari stipulatur; incertum deducit in Obligationem. *sup. d. l.* 75. § 1.

Usque adeo ut si quis ita stipulatus sit, Tritici Africi Boni modios centum; Vini Campani Boni amphoras centum? incertum videatur stipulari; quia bono melius inveniri potest: quo fit ut Boni appellatio non sit certæ rei significativa; cum id quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. At quum Optimum quisque stipulatur; id stipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet. Quæ res efficit, ut ea appellatio certi significativa sit. *d. l.* 75. § 2.

LXXX. 4.° *Incerta etiam est stipulatio rei futuræ.*

Hinc Ulpianus. Illud dubitationem recipit: Si quis id quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus qui in fondo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit; an certum stipulatus videatur? Sed ipsa natura manifestissimum est, Incerti hanc esse (4) stipulationem. *d. l.* 75. § 4.

(1) Cujacius post Joannem recte observat, per hanc particulam *Quamvis*, corrigi et improbari quæ præcedunt.

(2) Scilicet certam summam pœnæ nomine.

(3) Id est, quidquid sit de ratione dubitandi.

(4) Quid enim magis incertum, quam quod forte nunquam existet? Nec enim in Jure nostro *Certum* aut *Incertum* metimur ex ipsa rerum natura, illa nempe in qua omnia quæ futura sunt, ab æterno certa sunt; sed ex natura nostra, scilicet ex nostra inscientia: ut docet Paulus. l. 28. § fin. ff. *de Judiciis.*

5.° *Incerta est stipulatio usurarum. Hinc* Qui sortem stipulatur et usuras quascumque, certum et incertum (1) stipulatus videtur; et tot stipulationes sunt, quot res sunt. *d. l.* 75. § 9.

6.° *Incerta est stipulatio cujuslibet rei quæ in jure consistat. Puta* Fondi certi si quis usumfructum (2) stipulatus fuerit, incertum intelligitur in Obligationem deduxisse. Hoc enim magis Jure utimor. *d. l.* 75. § 3.

LXXXI. *Denique stipulatio rei certæ, ex circumstantiis interdum est incerta; V. G. ex persona cui solvi oportet.*

Hinc Papinianus. Decem mihi aut Titio, utri [a] ego velim, dare spondes? Ex eo quod mihi dandum est, certi stipulatio est; ex eo quod illi solvendum, incerti. Finge mea interesse, Titio potius quam mihi solvi; quoniam pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisset. *l.* 118. § 2. Papin. lib. 27. quæst.

Item ex die aut loco quo solvi oportet. Dicendum igitur, Si fundum certo die præstari stipuler, et per promissorem steterit quominus ea die præstetur; consecuturum me quanti mea intersit moram factam [b] non esse. *l.* 114. Ulp. lib. 17. ad Sabin.

Vide etiam ea de re supra lib. 12. *Tit.* de Reb. cred. *Sect.* 1. *de Condictione* Certi.

ARTICULUS III.

Septima Stipulationum divisio; in Simplices, et Alternatas.

LXXXII. Simplices *stipulationes hic appello, in quas aliquid ita deducitur ut simpliciter ac determinate debeatur.*

Alternatæ *stipulationes sunt; in quas duæ res pluresve ita deducuntur, ut nulla ex his determinate debeatur; sed ea, aut quam promissor dari elegerit, aut quæ sola superfuerit.*

Interdum tamen non promissoris sed stipulatoris electio est, utra debeatur; scilicet si convenerit ut stipulatoris electio esset. Convenit autem, non solum adjectis his verbis puta hominem Quem voluero, *aut his* Quem volam: *sed et* Si sic stipulatus fuero, Per te non fieri quominus hominem ex his quos habes sumam? electio mea erit. *l.* 93. Paul. lib. 3. ad Vitellium.

Hic porro observa aliquid interesse, utrum stipulator sibi electionem servaverit his verbis, Quem voluero; *an his verbis,* Quem volam.

Hinc Pomponius. Si quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, utrum ipse vellet; quem elegerit, petet, et is erit solus in Obligatione. An autem mutare voluntatem possit, et ad alterius petitionem transire, quærentibus; respiciendus erit sermo stipulationis: utrumne talis sit, Quem voluero, an Quem volam? Nam si talis fuerit, Quem voluero, quum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit: si vero tractum habeat sermo illius, et ait talis Quem volam; donec judicium dictet, mutandi potestatem habebit. *l.* 112. Pompon. lib. 15. ad Q. Mucium.

Item nota. Quum pure stipulatus sum, Illud aut illud dari; licebit tibi, quoties voles, mutare voluntatem in eo quod præstaturus sis: quia diversa (3) causa est voluntatis expressæ, et ejus quæ inest. *l.* 138. § 1. Venuleius lib. 4. stipulation.

LXXXIII. *Vidimus quæ stipulationes essent alternatæ. Non est autem stipulatio alternata; in qua quis duas quantitates, licet per particulam alternativam, stipulatus est. Quæ enim minor est, sola promissa videtur. Sic et in diversis diebus quæ longior est, videtur adjecta.*

Hinc Pomponius. Si ita stipulatus fuero, Decem aut quinque dari spondes? quinque debentur. Et si ita, Kalendis Januariis vel Februariis dari spondes? perinde est, quasi Kalendis Februariis stipulatus sim. *l.* 12. Pompon. lib. 5. ad Sabin.

Idem alibi. Si ita stipulatus fuero, Decem aut quindecim dabis? decem debentur. Item si ita, Post annum aut biennium dabis? post biennium debentur. Quia in stipulationibus id servatur; ut quod minus esset, quodque longius, esse videretur in Obligationem deductum. *l.* 109. Idem lib. 3. ad Q. Mucium.

SECTIO III.

Exponitur octava et ultima Stipulationum divisio: Ut quædam nec diem nec conditionem habeant, quædam diem tantum habeant aut conditionem, quædam utrumque.

Quæcumque hic de stipulationibus quæ aut diem aut conditionem habent, aut utrumque adjectum, di-

(1) Usuræ sunt quid incertum, cum incertum sit quamdiu current.

(2) Ususfructus est res incerta. Licet enim res in quo constituitur certa sit, tamen incertus est fructuum reditus in cujus perceptione consistit, incertum est quamdiu jus illos percipiendi duraturum sit. Et abunde placuit rebus incertis annumerari res omnes quæ in jure consistunt; utpote quæ cogitatione, non sensibus percipiantur, ut ex ipsa pronuntiatione apparere nequeat *Quid, quale, quantumque sit.* Secus de stipulatione aut legato *Quasi ususfructus.* Cum enim is cui certæ quantitatis Quasi-usus-fructus legatus aut promissus est, ipsam rem quæ certa est, ipsum rei dominium consequi debeat; non jus in re ab ipsa re diversum: talis stipulatio et tale legatum videntur esse velut alicujus certi; ut dicitur in l. 8. ff. *de Usufr. ear. rer. quæ usu consum.*

[a] *Florent.* utrum.

[b] *Florent.* facti.

(3) Si ita stipulatus essem, Stichum aut Pamphilum *utrum malueris* dabis; statim atque elegisses dare Pamphilum, non esset pœnitentiæ locus. Hic autem est locus; scilicet *quia diversa causa, etc.*

cenda occurrunt; eadem trahi possunt et ad cæteros contractus.

ARTICULUS I.

De Stipulationibus quæ diem habent.

§ 1. *Quando dies aut tempus adjectum videatur in Stipulationibus, et quomodo tempus illud æstimetur.*

LXXXIV. *Dies adjecta videtur, non solum si quis expresse stipuletur talibus Kalendis dari: sed V. G.* Et qui sic stipulatur, Quoo te mihi illis Kalendis dare oportet, id dare spondes? videtur non hodie stipulari, sed sua die; hoc est, Kalendis. *l.* 47. Ulp. lib. 50. ad Sabin.

Et hæ quidem aut similes stipulationes, diem extrinsecus adjectam habent.

LXXXV. *At vero* Interdum stipulatio, ex re ipsa dilationem capit: veluti si id quod in utero sit, aut fructus futuros, aut domum ædificari stipulatus sit. Tunc enim incipit actio, quum ea per rerum naturam præstari potest. Sic qui Carthagini dari stipulatur, quum Romæ sit; tacite tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem potest. Item si operas a liberto quis stipulatus sit; non ante dies earum cedit quam indictæ fuerint, nec sint præstitæ. *l.* 73. Paul. lib. 24. ad Ed.

Ex loco etiam in quo solvendam esse pecuniam convenit, dies inducitur.

Hinc Ulpianus. Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur, præsenti die pecunia debetur: nisi si locus adjectus spatium temporis inducat quo illo possit perveniri. *l.* 41. § 1. Ulp. lib. 40. ad Sabin.

Dicendum igitur de eo Qui ita stipulatur Ephesi decem dari; si ante diem quam Ephesum pervenire possit, agat; perperam ante diem agi: quia et Julianus putat, diem tacite huic stipulationi inesse. Quare verum puto quod Julianus ait, Eum qui Romæ stipulatur Hodie Carthagine dari, inutiliter (1) stipulari. *l.* 2. § 6. *ff. de Eo quod cert. loc.* Ulp. lib. 27. ad Ed.

LXXXVI. *Quod diximus diem tacite inesse stipulationi, quum id quod promissum est ante certum tempus præstari non potest; accipi debet de impedimento naturali, non de facultate personali.*

Hinc Venuleius: Illud inspiciendum est, an qui centum dari promisit, confestim teneatur; an vero cesset obligatio donec pecuniam conferre possit. Quid ergo si neque domi habet, neque inveniat creditorem? Sed hæc recedunt ab impedimento naturali, et respiciunt ad facultatem (2) dandi. Est autem facultas, personæ commodum incommodumque, non rerum quæ promittuntur. Et alioquin (3) si quis Stichum dari spoponderit, quærenius ubi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se; an quod Ephesi sit, quum ipse Romæ sit, dare spondeat. Nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia et in Sticho illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest. Et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: incipiat dici eum quoque dare non posse, qui alienum servum quem dominus non vendat dare promiserit. *l.* 137. § 4. Venuleius lib. 1. stipulation.

LXXXVII. *Quomodo autem æstimetur illud tempus, quod in plerisque speciebus supra relatis inesse diximus, docet ibidem Venuleius.* Quum ita stipulatus sum Ephesi dari? inest tempus. Quod autem accipi debeat, quæritur? Et magis est ut totam eam rem ad judicem, id est ad virum bonum remittamus; qui æstimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit, quod facturum se promiserit. Ut qui Ephesi daturum se spoponderit; neque duplomate (4), diebus ac noctibus, et omni tempestate contempta iter continuari cogatur; neque tam delicate progredi debeat, ut reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis; cum id agat ut mature perveniat, id est eodem tempore quo plerique ejusdem conditionis homines solent pervenire. Eoque transacto, quamvis Romæ remanserit nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilominus ei recte condicetur; vel quia per ipsum steterit quominus Ephesi daret, vel quoniam per alium Ephesi possit dari, vel quia ubique potest solvere. Nam et quod in diem debetur, ante solvi potest; licet peti non potest. Quod si duplomate usus aut felici navigatione, maturius quam quisque pervenerit Ephesum; confes-

(1) Vide supra N. 39.

(2) Confundere non oportet possibilitatem impossibilitatemve præstandi, sive impedimentum naturale, cum facultate aut difficultate præstandi. Possibilitas aut impossibilitas præstationis est in ipsa re, quæ ex sua natura aut præstari aut non præstari potest; et talis impossibilitas vitiat stipulationem. Difficultas autem præstationis, non ex ipsa re proficiscitur, sed extrinsecus; scilicet ex persona promissoris, qui non potest præstare quod ab alio præstari posset; et hæc difficultas non vitiat stipulationem; debuit enim promissor, quum promitteret, explorare vires suas.

(3) Sensus est: Si impedimentum quod a persona non a natura venit, spectaretur; absurdum sequeretur: scilicet in quavis stipulatione pure concepta (puta Stichi), inquirendum esse *Ubi fuerit Stichus* quum stipulatio interposita est; ut, prout præsens absensve fuerit, stipulatio pura esset aut diem haberet: quod tamen dici non posse, statim probat Jurisconsultus his verbis ad formam Replicationis compositis Aut si non; id est, *Quasi vero non multum referre videatur, etc.* Nimirum si hoc dicatur, sequeretur nullum fore discrimen inter stipulationem qua quis Romæ degens rem quæ Ephesi est, dare Ephesi promitteret; et illam stipulationem qua eamdem rem simpliciter promitteret: quod certe dici non potest.

(4) Duplomate ire, *Courir la poste.* Nimirum *Duplomata* erant codicilli qui dabantur cursu publico utentibus. Cujac. ad h. l.

tim obligatus est : quia in eo quod tempore atque facto finitum est, nullus est conjecturæ locus. *d. l.* 137. § 2.

Item qui insulam fieri spopondit, non utique conquisitis undique fabris, et plurimis operis (1) adhibitis; festinare debet; nec rursus utroque aut altero contentus esse : sed modus adhibendus est; secundum rationem diligentis ædificatoris, et temporum, locorumque. Item si non inchoetur opus; id tantum æstimetur, quod in illo intervallo (2) effici potuit : transactoque tempore quo insulam consummare oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus, sicut liberatur qui se daturum spopondit, si quandoque tradit. *d. l.* 137. § 3.

LXXXVIII. *Prorogatur autem ex intervallo illud tempus, ob repentinum si qui forte supervenerit casum.* Et ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit; an integrum tempus computandum sit rursus ad ædificandam insulam; an vero reliquum duntaxat expectandum quod deerat? Et verius est, ut integrum ei detur. *l.* 15. Pompon. lib. 27. ad Sabin.

§ 2. *Quem effectum habeat dies adjectus in Stipulatione.*

LXXXIX. Centesimis Kalendis (3) dari, utiliter stipulamur; quia præsens Obligatio est, in diem autem dilata solutio. *l.* 46. Paul. lib. 2. ad Sabin.

Igitur quamvis subtilitate Juris statim debeatur, quia Præsens *et perfecta est obligatio : cum tamen id quod in diem debetur, ante diem exigi non possit; patet inefficaciter deberi. Unde absolute Ulpianus :* Verum dies adjectus efficit, ut non præsenti die pecunia debeatur.

Ex quo apparet diei adjectionem pro reo esse, non pro stipulatore. *l.* 41. § 1. ¶ *verum.* Ulpian. lib. 50. ad Sabin.

XC. *Hinc ante tempus elapsum solvere quidem potest reus, conveniri autem non potest. Et quidem ita obtinet; licet jam certum esse cœperit, hoc quod in obligationem deductum est, intra tempus quod adjectum est præstari amplius non posse.*

Ita Papinianus in hac specie : Insulam intra biennium illo loco ædificari spondes? Ante finem biennii stipulatio non committitur; quamvis reus promittendi non ædificaverit, et tantum residui temporis sit quo ædificium extrui non possit. Neque enim stipulationis status, cujus dies certus in exordio fuit, ex post facto mutatur. Idque et in stipulatione Judicio sistendi causa facta placuit : scilicet ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse cœperit (4) parere stipulationi residuo tempore non posse. *l.* 124. Papin. lib. 2. definit.

Consonat quod ex Celso docet Pomponius. Si ita stipulatus essem, Abs te domum ædificari; vel heredem meum damnavero insulam ædificare : Celso placet non ante agi posse ex ea causa, quam tempus præterisset (5) quo insula ædificari posset; nec fidejussores dati ante diem tenebuntur. *l.* 14. Pompon. lib. 5. ad Sabin.

Idem docet Marcellus. Ex hac stipulatione, Insulam fulciri spondes? quando nascatur actio, quæritur? Et utique non est expectandum ut ruat : nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potius esse quam non esse. Nec tamen recte ogetur; si nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor. *l.* 98. § 1. Marcell. lib. 20. digest.

Ab his dissentit Ulpianus : Sabinianorum hac in re contra Proculeianos sententiam secutus. Ita ille : Plane si Insulam fulciri quis stipulatus sit; non est expectandum ut insula ruat, sic deinde agi possit : nec (6) Insulam fieri, ut tantum temporis prætereat, quando insula fabricari possit. Sed ubi jam cœpit mora faciendæ insulæ fieri; tunc (7) agetur, diesque Obligationi cedit. *l.* 72. § 2. Ulp. lib. 20. ad Ed.

XCI. *Quædam sunt stipulationes, in quibus summa per plures pensiones diversis diebus solvendas di-*

(1) Haloander legit. *Operariis.*

(2) Cujacius improbat interpretationem Joannis, qui hunc textum sic interpretatur; ut sensus sit, statim a non cœpto opere agi posse in id quanti interest inchoari. Cujacius vero hanc hujus textus sententiam esse ait; ut, si non inchoetur opus, judex æstimet quanto intervallo fieri potuerit : ut transacto demum eo tempore sit actio; ita tamen ut si ante litem contestatam opus factum fuerit, reus liberetur.

(3) Id est, centesimo mense, vel post centum menses. Qui sub usuris fenerabantur, solebant stipulari sortem sibi reddi post centum menses : quia, cum centesima usura vulgaris et legitima esset, et ea usurarum ratio sortem æquaret mense centesimo; jam desinebat sors esse usuraria, aut saltem dubitari poterat an esse desineret. Necdum enim forte Sabini temporibus pro certo habebatur usuras per tempora minutim solutas, ad hanc æqualem sortis computationem non proficere : ut postea definitum Constitutione Antonini, l. 10. Cod *de Usuris* (contra quod Justinianus postmodum statuit l. 29. Cod. *d. tit*). Unde sedulo cavebant feneratores ne in longius tempus fenerarentur, in quod usuræ amplius excurrere non possent.

(4) Id est, non committatur ex eo quod jam *certum esse cœperit, etc.* Ergo non committitur, donec transactum sit totum tempus quo pareri potuit.

(5) Et quidem totum; licet jam tantum temporis effluxerit, ut residuum insulæ ædificandæ aperte non sufficiat.

(6) Id est, *nec* in illa stipulatione Insulam fieri, expectandum *ut tantum temporis, etc.*

(7) Joannes Ulpianum cum Marcello et Celso sic conciliare tentat; ut ex Marcelli et Celsi sententia, ante tempus quo ædificium perfici potuit, denegauda quidem sit actio in id quod interesit ædificium non esse consummatum : at saltem dari debeat ex sententia Ulpiani, in id quod interesit non esse inchoatum. Quæ conciliatio a Cujacio improbatur ad sup. d. l. 14. Hic potius occurrit vera antinomia, ex dissentientibus Jurisconsultorum sententiis; inter quos, licet Papinianus stet cum Marcello et Celso, præferenda tamen aliquatenus videtur sententia Ulpiani.

visa promittitur. Ab hoc autem beneficio dividendæ solutionis excidit promissor, qui summam integram licet die et loco incongruis obtulit. Ita Cujacius accipiendum censet quod docet Scævola in specie sequenti.

Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat, sulvendam in looginqua provincia per menses tres (1); eamque ibi dari stipulaoti spopondisset; post paucos dies Romæ testato creditori dixit paratum se esse Romæ eam numerare, detracta ea summa quam creditori suo usurarum nomine dederat (2). Quæsitum est; cum in integrum summam qua stipulatione Obligatus est, obtulerit; an eo loco in quo solvenda promissa est, sua die (3) integra peti posset? Respondit, Posse stipulatorem sua die ibi, ubi solvendum stipulatus est, petere. *l.* 122. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

ARTICULUS II.

De Stipulationibus quæ conditionem habent.

§ 1. *Quando Stipulatio sub conditione contracta videatur.*

XCII. *Sub conditione contracta stipulatio videtur, quum in aliquem futurum eventum confertur.* Enimvero Quum ad præsens tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur: et si conditio vera sit, stipulatio tenet; quamvis tenere contrahentes conditionem ignoreut: veluti, Si Rex Parthorum vivit, centum millia dare spondes? Eadem sunt, et quum in præteritum conditin confertur. *l.* 37. *ff. de Reb. cred.* PAPIN. LIB. 1. DEFINIT.

Respiciendum enim esse (4) an, quantum in natura hominum sit, possit scire eam (5) debitu iri. *l.* 38. *ff. d. tit.* SCÆVOLA LIB. 1. QUÆST.

Itaque tunc potestatem conditionis obtinet, quum in futurum confertur. *l.* 39. *ff. d. tit.* PAPIN. LIB. 1. DEFINITION.

Pariter Modestinus. Conditio in præteritum, non tantum in præsens tempus relata, statim aut perimit obligationem aut omnino non differt. *l.* 100. MODESTIN. LIB. 8. REGULAR.

Igitur Si ita stipulatus fuero, HANC summam centum aureorum (6) dari spondes? etsi maxime (7) ita exaudiatur ille sermo, si modo centum aureorum est, non facit conditionem hæc adjectio: quoniam si centum non sint, stipulatio nulla (8) est. Nec placuit instar habere conditionis, sermonem qui non ad futurum, sed ad præsens tempus refertur; etsi contrahentes rei veritatem ignoraut. *l.* 120. PAPIN. LIB. 37. QUÆST.

XCIII. *Hactenus de conditionibus in præsens aut præteritum collatis.*

Ea autem quæ in futurum collata est, ita efficit conditionalem stipulationem; si ex illa conditione promittatur, non si usque ad illam conditionem.

Hinc Quia ita stipulatur, DECEM quoad vivam dari spondes? confestim decem recte dari petit. Sed heres ejus, exceptione Pacti conventi summovendus est: nam stipulatorem id egisse ne heres ejus peteret, palam est. Quemadmodum is qui usque in Kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post Kalendas (9) petere; sed exceptione Pacti summovetur. Nam et heres ejus cui servitus prædii ita concessa est, ut, Quoad viveret, jus eundi haberet; Pacti conventi exceptione summovebitur. *l.* 56. § 4. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

XCIV. *Cave etiam pro conditione accipias, hanc clausulam quæ stipulationibus quandoque inseritur,* QUUM PETIERO, QUUM PETIERIS, *etc.*

Nam V. G. Si decem, QUUM PETIERO, dari fuero stipulatus; admonitionem magis quamdam quo celerius reddantur et quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio. Et ideo, licet decessero priusquam petiero, non videtur defecisse conditio. *l.* 48. ULPIAN. LIB. 26. AD ED.

Hinc Scævola. Si ita quis promiserit, Decem tibi dabo QUA DIE PETIERIS, et eorum usuras in dies triginta; quæro, usuræ utrum ex die stipolationis, an ex die qua petita sors fuerit, debeantur? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi (10): nisi aliud actum manifeste probaretur. *l.* 135. SCÆVOLA LIB. 5. RESP.

Item quæsitum est, quando pecuniam reddere debebo (11) QUUM PRIMUM PETIERIT? Respondit, Verba quæ proponerentur, ex die quo stipulatio facta esset initium capere. *d. l.* 135. § 1.

(1) Id est, tribus pensionibus par singulos menses. Ita Græci. Rectior ergo hæc lectio Florentina, quam Vulgata et Haloandrina quæ habent *post tres menses.*

(2) Interdum qui pecuniam mutuabantur sub usuris, certa die solvendam; usuras quæ ad hanc diem currere debebant, prorogabant creditori (*ils avançoient le paiement des intérêts*).

( ) Primo mense.

(4) Non, an contrahentes sciverint; sed *an, quantum, etc.*

(5) Pecuniam.

(6) *Hanc summam* quæ in conspectu est.

(7) Id est, *etsi maxime* adsint circumstantiæ quæ suadeant ut exaudiatur sic ille sermo, *Si modo centum aureorum sit summa.* Cæterum regulariter non ita intelligitur ille sermo: vide l. 108. § 10. ff. *de Legatis* 1.° supra lib. 33. Tit. *de Cond. et dem.* N. 231.

(8) Non suspenditur Obligatio: sed aut statim valet; si revera summa quæ in conspectu erat, centum continebat; aut statim nulla est, si non erant centum.

(9) Nam tempus non est modus solvendæ obligationis: ut vid. supra lib. præced. Tit. *de Oblig. et act.* N. 33.

(10) Ut enim sortis, ita et usurarum stipulatio pura est; et hæc verba *Qua die petiero*, magis admonitionem quam conditionem continent.

(11) In ea specie qua quis ita stipulatus est: *Quum primum petierit, dari.*

XCV. *De quibusdam clausulis dubitatur an conditionem faciant, an contineant duntaxat demonstrationem unde solvatur quod promittitur.*

In specie sequenti magis existimatur conditio esse.

Hanc ita refert Julianus. Verisimile est eum qui fructum olivæ pendentis vendidisset, et stipulatus est (1) Decem pondo olei quod natum esset; pretium constituisse ex eo quod natum esset, usque ad decem pondo olei. Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest quam quinque pondo olei quæ collecta essent : a plerisque responsum est. *l.* 39. § 1. *ff. de Contrah. empt.* JULIAN. LIB. 15. DIGEST.

XCVI. *Observandum superest, quasdam esse stipulationes quibus tacite adjecta conditio intelligitur.*

Hujus rei argumentum, etiam stipulatio dotis causa facta, est. Nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset (2), et nuptiis non secutis, ipso Jure evanescit stipulatio. Idem Juliano placet. *l.* 4. § 2. *ff. de Pactis.* PAUL. LIB. 3. AD ED.

Ex facto etiam consultus; Quum convenisset ut donec usuræ solverentur, sors non peteretur : et stipulatio pure concepta fuisset : Conditionem (3) inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset. *d. l.* 4. § 3.

§ 2. *Quæ conditio adjici possit necne.*

XCVII. *Quædam conditiones adjici non possunt, et adjectæ stipulationem vitiant.*

Et 1.° *Illa conditio vitiat stipulationem, quæ confertur in id tempus quo res in Obligationem deduci non possit. Hinc V. G.* Nemo rem suam futuram, in eum casum quo sua sit [a] utiliter (4) stipulatur. *l.* 87. PAUL. LIB. 75. AD ED.

XCVIII. 2.° Item sub impossibili conditione factam stipulationem, constat inutilem esse. *l.* 1. § 11. *ff. de Oblig. et act.* GAIUS LIB. 2. AUREOR.

Et Non solum stipulationes impossibili conditioni applicatæ, nullius momenti sunt; sed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impossibili conditione interposita, æque nullius momenti sunt : quia in ea re quæ ex duorum pluriumve consensu agitur, omnium voluntas spectetur; quorum proeul dubio in hujusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment apposita ea conditione quam sciant esse impossibilem (5). *l.* 31. *ff. d. tit.* MÆCIANUS LIB. 2. FIDEICOMM.

Scilicet Impossibilis conditio, quum in faciendam concipitur, stipulationibus obstat.

Aliter atque si talis conditio inseratur stipulationi, SI IN COELUM NON ASCENDERIT : nam utilis et præsens est, et pecuniam creditam continet. *l.* 7. ULP. LIB. 6. AD SABIN.

Conditio autem impossibilis intelligitur, non solum si natura, sed et si Jure sit impossibilis. Igitur Quum quis sub hac conditione stipulatus sit; Si rem sacram aut religiosam Titius vendiderit, vel forum aut basilicam, et hujusmodi res quæ publicis usibus in perpetuum relictæ sint; ubi omnino conditio jure impleri non potest, vel id facere ei non liceat; nullius momenti fore stipulationem; proinde ac si ea conditio quæ natura impossibilis est, inserta esset. Nec ad rem pertinet, quod jus mutari potest : et id quod impossibile est, postea possibile (6) fieri. Non enim secundum futuri temporis jus, sed secundum præsentis æstimari debet stipulatio. *l.* 137. § 6. VENULEIUS LIB. 1. STIPULATIONUM.

XCIX. 3.° *Illa conditio vitiat stipulationem, quæ confertur in merum promissoris arbitrium. Ita Ulpianus :* Stipulatio non valet, in rei promittendi arbitrium (7) collata conditione. *l.* 17. ULP. LIB. 76. AD SABIN.

Item Javolenus. Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit. *l.* 108. § 1. JAVOLEN. LIB. 78. EPISTOL.

Hinc Pomponius. Sub hac conditione SI VOLAM, nulla fit obligatio : pro non dicto enim est, quod dare nisi velis, cogi non possis. Nam nec heres promissoris ejus qui nunquam dare voluerit, tenetur : quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam extitit. *l.* 8. *ff. de Obligat. et act.* POMPON. LIB. 16. AD SABIN.

Pariter Paulus. Illam autem stipulationem SI VOLUERIS dari, inutilem esse constat. *l.* 46. § 3. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Quod Si ita stipulatus fuero, QUUM VOLUERIS; quidam inutilem esse stipulationem aiunt : alii ita

(1) Passive accipe, id est stipulanti promisit : ut observat Cujacius ad h. l. in *Comm.* ad Julian. *Stipulari enim promittere est, ex Verbis Jurisconsultorum* : Isidor. Origin. X. Litt. *S.*

(2) Id est, quasi in stipulatione *De dote danda* hæc conditio expressa fuisset, SI NUPTIÆ *sequantur*. Causa enim stipulationis facit ut tacite hæc conditio adjecta videatur.

(3) In stipulatione *de Reddenda sorte*, videtur adjecta conditio SI USURÆ SOLVI DESIERINT.

[a] *Florent.* qua sua fit.

(4) Nemo enim rem suam stipulatur utiliter : supra N. 36.

(5) Aliter observatur in ultimis voluntatibus : supra lib. 35. Tit. *de Condit. et dem.* N. 22. et seq. propter favorem ultimarum voluntatum.

(6) Puta; si locus ex sacro aut religioso fiat profanus.

(7) *Merum* scilicet. Duo enim sunt contraria, ut obliger ad aliquid, et ut illud mero meo arbitrio permittatur. Obligatio enim est vinculum quo necessitate astringimur. Hæc ratio cessat, si non in merum arbitrium promissoris conferatur, sed tanquam in arbitrium boni viri : non enim pendet hoc casu an debeat; cum arbitrari debeat quod vir bonus arbitraretur : adeoque valet stipulatio in tale arbitrium collata; quemadmodum et circa legata dictum est, sup. d. Tit. *de Cond. et dem.* N. 53.

inutilem, si antequam constituas, moriêris. Quod verum (1) est. *d. l.* 46. § 2.

C. *At contra in arbitrium tertiæ personæ, dubium non est conferri stipulationem posse.*

Igitur Si quis arbitrato (puta) Lucii-Titii restitui sibi stipulatus est; deinde ipse stipulator moram fecerit, non tenetur. Quid ergo si ipse qui arbitrari debuit, moram fecerit? Magis probandum est, a persona non esse recedendum ejus cujus arbitrium insertum est. *l.* 43. ULP. LIB. 76. AD SABIN.

Et ideo si omnino non arbitretur, nihil valet stipulatio (2); adeo ut et, si pœna adjecta sit, ne ipsa quidem committatur. *l.* 44. PAUL. LIB. 12. AD SAB.

CI. *Jure Pandectarum, sub hac conditione* POST MORTEM SUAM dari sibi nemo stipulari poterat: non magis quam post ejus mortem a quo stipulabatur. *Institut. de Inut. stipul.* § 13.

Scilicet impedimento erat vetus Juris regula; AB HEREDIBUS INCIPERE ACTIONES VEL CONTRA HEREDES non posse, quæ a defuncto vel contra defunctum competere non cœpissent (3). *Quam Justinianus abrogavit: l. un. Cod.* Ut action. et ab hered.

Hodie igitur ex Constitutione Justiniani valent stipulationes in quibus quis POST MORTEM SUAM, *aut* PRIDIE QUAM MORIATUR, *dari aut fieri stipulatur aut promittit. l.* 11. *Cod.* de Contrah. stipulat.

CII. *At semper valuit stipulatio qua quis,* QUUM MORERETUR, *stipularetur aut promitteret; quia mortis tempus extremo vitæ momento ascribitur.*

Et Non solum ita stipulari possumus, QUUM MORIERIS; sed etiam, SI MORIERIS. Nam sicuti inter hæc nihil interest QUUM VENERIS, aut SI VENERIS: ita nec ibi interest, Si morieris, et QUUM morieris. *l.* 45. § 3. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Et Sicuti QUUM MORIETUR quis stipulari potest; ita etiam hi qui subjecti sunt alienæ potestati, QUUM MORIENTUR (4) stipulari possunt. *d. l.* 45. § 1.

Non tamen quidvis sub tali conditione in stipulatum deduci poterat.

V. G. Id autem quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest; veluti (5) QUUM MORIERIS Alexandriam venire spondes? *l.* 46. § 1. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

CIII. *Jure Pandectarum hæc conditio stipulationem vitiat, quæ eam præposteram faceret: ut si quis sic stipuletur,* SI NAVIS CRAS VENERIT, HODIE DARE SPONDES?

Ita demum autem præpostera est stipulatio, si promittitur dari eo tempore quod ante conditionem præteriit; non si hujus temporis ante conditionem elapsi, pensiones post tempus conditionis præstandæ promittantur. Hinc Africanus. Hujusmodi stipulatio interposita est: SI TITIUS CONSUL FACTUS FUERIT, tum EX HAC DIE in annos singulos dena dari spondes? Post triennium conditio extitit: an hujus temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur? Respondit, eam stipulationem utilem esse; ita ut in ea, eorum quoque annorum qui ante impletam conditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur: ut sententia ejus sit talis; TUNC QUUM Titius Consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur. *l.* 64. AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

Item Paulus. Si ita stipulatus fuero; Si Titius Consul factus fuerit, tunc ex hac die in annos singulos dena dare spondes? post triennium conditione existente, triginta peti potuerunt. *l.* 126. PAUL. LIB. 3. QUÆST.

Jure autem Justinianeo, etiam præposteræ stipulationes valent: ut vid. Inst. Tit. de Inut. stip. § 14.

§ 3. *Quando conditio extitisse intelligatur.*

CIV. *Conditio quæ in aliquo facto aut eventu posita est, extitisse intelligitur quum id evenit quod in conditione positum erat.*

Et quidem regulariter, sive ante sive post mortem contrahentium id evenerit. Hinc Julianus, Si quis, Si Titius Consul factus erit, decem dari spopoderit; quamvis pendente conditione promissor moriatur (6), relinquet heredem obligatum. *l.* 57. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

At si tempus intra quod conditio existere debeat, præfinitum est, sive expresse sive tacite; nonnisi intra illud tempus conditio utiliter existere potest.

Tale tempus subaudiendum in hac specie. Agerius filiusfamilias servo Publii-Mævii stipulanti spopondit, se daturum quidquid patrem suum Publio-

(1) Scilicet hæc species differt a præcedenti; quia in præcedenti confertur expresse in arbitrium promissoris an debeat: quod naturæ Obligationis adversatur. In hac autem specie non confertur expresse in arbitrium promissoris an debeat, sed quando; quod diversum est. Fit quidem et in hac specie ut indirecte pendeat a promissore an debeat, scilicet si nunquam voluerit; sed frequens est in Jure, ut quæ expressa nocerent, non expressa et indirecta non noceant. Favore ultimarum voluntatum aliter hæc conditio accipitur in legatis: legato enim sub tali conditione relicto; conditio pro impleta habetur, si decesserit antequam voluerit.

(2) Secus in ultimis voluntatibus. In his enim tale arbitrium, conditionem non facit, et accipitur pro arbitrio boni viri cujusque: d. Tit. *de Condit. et dem.* N. 73.

(3) Ratio erat, quod heres nihil aliud sit quam successor in universum jus defuncti; non possit autem succedere in jus quod defunctus non habuit. In specie quidem cæterarum conditionum, stipulatio heredi aut adversus heredem committitur; quamvis conditio post mortem stipulatoris promissorisve extiterit; verum ita obtinet, quia conditio retrotrahitur ad tempus contractus: et sic videtur obligatio ex tempore contractus, adeoque vivo stipulatore aut promissore ab ipsis cœpisse. At conditio POST MORTEM, hujus naturæ est ut non possit retrotrahi, et conjungi cum tempore contractus: nemo enim per rerum naturam intelligi potest contraxisse post mortem suam.

(4) Hi quorum in potestate sunt.

(5) Solet hæc lex limitari ad eadem facta quæ per ipsam promissoris personam implenda sunt; quale est profectio promissoris, in exemplo hic allato. Secus obtinet circa ea facta quæ promissor per alium implere potest. Pacius VII. 30.

(6) Nec obstat Juris regula: *Obligatio quæ non cœpit a defuncto, etc.* Vide supra N. 101. Not. (3).

Mævio debere constitisset. Quæsitum est, patre defuncto antequam constituisset quid quantumque deberet : an, si adversus heredem ejus actum fuisset aliumve successorem, et de debito constituisset, Agerius teneatur? Respondit, Si conditio non extitisset (1) stipulationem non commissam. *l.* 122. § 4. SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

Interdum tamen ex mente contrahentium colligitur, ut paulo post elapsum tempus præfinitum adhuc utiliter conditio existere possit : ut in hac specie. Seïa cavit Lucio-Titio, quod mandante eo hortos emisset; quum pretium omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam. Deinde in continenti inter utrumque convenit; ut intra Kalendas Apriles primas, universam summam mandator numeraret, et hortos acciperet. Quæritur, cum ante Kalendas Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio-Titio Seïæ solutum sit; interposito tamen modico tempore, reliquum pretium cum usuris Seïæ Titius solvere paratus fuerit; neque Seïa accipere voluit; et usque in hodiernum per Titium non stet, quominus reliquum solveret : an, si nihilominus Lucius-Titius Seïæ universam pecuniam solvere paratus sit, Ex stipulatu agere possit? Respondit, Posse; si non multo post obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset : quod omne ad judicis cognitionem remittendum est. *l.* 135. § 2. SCÆVOL. LIB. 5. RESPONS.

CV. *Quod si conditio* IN NON FACIENDO, *posita sit; vel tempus adjectum habet, vel non. Si tempus adjectum habet; tunc demum existit, quum certum esse cœperit non fore intra illud tempus id quod in conditione positum est.*

Hinc Pomponius. Hoc Jure utimur ut ex hac stipulatione, Si Lucius-Titius ante Kalendas Maias in Italiam non venerit, decem dare spondes? non ante peti quicquam possit, quam exploratum sit, ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse; sive vivo sive (2) mortuo id acciderit. *l.* 10. POMPON. LIB. 3. AD SABIN.

Idem ait. Si stipulatus hoc modo fuero; SI INTRA BIENNIUM CAPITOLIUM NON ASCENDERIS, dari? nonnisi præterito biennio (3) recte petam. *l.* 27. § 1. IDEM LIB. 22. AD SABIN.

Pariter Celsus. Si stipulatus hoc modo fuero; Si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari? nonnisi præterito biennio recte petam. Nam etsi ambigua (4) verba sunt, sic tamen exaudiuntur; si immutabiliter verum fuerit, te Capitolium non ascendisse. *l.* 99. § 1. CELSUS LIB. 36. DIGEST.

CVI. *Quod si conditio* In non faciendo *tempus adjectum non habeat; hoc casu lis fuit inter diversæ Scholæ auctores, quando extitisse censeri deberet : quam ita diremit Papinianus.* Item si quis ita stipuletur : Si Pamphilum non dederis, centum dare spondes? Pegasus respondit, Non ante committi stipulationem, quam desiisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum; et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit quominus hominem daret. Idque defendebat exemplo penus legatæ (5) : Mucius etenim heredem, si dare potuisset penum nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit; idque utilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem, et ipsius rei naturam. Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a conditione cœpit; veluti SI PAMPHILUM NON DEDERIS, TANTUM DARE SPONDES? sed ita concepta sit stipulatio; PAMPHILUM DARE SPONDES? SI NON DEDERIS, TANTUM DARI SPONDES? Quod sine dubio verum erit; quum id actum probatur ut, si homo datus non fuerit, et homo et pecunia debeatur. Sed et si ita cautum sit, ut sola pecunia non soluto homine debeatur; idem defendendum erit : quoniam fuisse voluntas probatur, ut homo solvatur, aut pecunia petatur. *l.* 115. § 2. PAP. LIB. 2. QUÆST.

In specie autem sequenti in qua stipulatio a conditione cœpit, sententiam Proculeianorum sequitur Papinianus. Ita ille : Sed et si ita stipulatus fuero; Si in Capitolium non ascenderis (6), vel Alexandriam non ieris, centum dari spondes? non statim committetur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere, vel Alexandriam pervenire potueris (7) : sed quum certum esse cœperit te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse. *d. l.* 115. § 1.

Item Pomponius in hac specie : Si Titius et Seïus separatim ita stipulati essent; FUNDUM illum si illi non dederis, mihi dare spondes? finem dandi alteri fore, quoad judicium acciperetur (8); et ideo ne-

(1) Sensus est : si hoc actum esset, ut vivo patre hoc liquere deberet.

(2) *Sive vivo*; quia aut Kalendæ præterierunt; aut non satis superest temporis ut ante Kalendas possit venire : *sive mortuo*; quia, cum mortuus sit, jam certum est eum non venturum. Aliter Wissembachius Cujacium secutus interpretatur. Censet enim in hac specie, non posse peti ante Calendas; licet ante Calendas exploratum esse cœperit Titium non venturum, puta si mortuus fuerit. Duo enim copulate requiri; scilicet, et ut exploratum sit Titium venire non posse, et ut revera non venerit intra Calendas : adeoque Calendas omnino expectandas : et quidem expectandas, *sive vivo sive mortuo eo acciderit* ut exploratum esset venire non posse.

(3) Nam adhuc ultima die Biennii fieri poterat ut ascendat.

(4) In quo *ambigua?* Quia forte quis ita ea accipere potuisset, *Si caveris te non ascensurum.* Quamvis interpretationem et quamvis aliam reprobat, præter illam *Si immutabiliter, etc.*

(5) Puta, Si *penum heres non dederit, centum dare damnas esto.*

(6) Frequens apud Romanos in conditionibus mentio Capitolii, in quod scilicet ascendebant sacrificaturi aut votum exsoluturi.

(7) Et id non feceris. Accurs.

(8) Hoc non dissonat a sententia Proculeianorum. Quum enim Titius litem contestatus est, desinit Seio dari posse; adeoque existit conditio stipulationis a Titio interpositæ *Si Seio non dederit.* Dices : Titius egit ante conditionem existentem, adeoque perperam egit. Respondeo : imo fecit agendo, ut conditio existeret.

competitis (1) fore actionem. *l.* 9. Pompon. lib. 2. ad Sabin.

CVII. *Observandum superest, conditionem quamlibet pro impleta haberi, quum factum est per promissorem ne impleretur.*

Hinc Paulus. Quicumque sub conditione obligatus curaverit ne conditio existeret, nihilominus obligetur. *l.* 85. § 7. Paul. lib. 75. ad Ed.

Vide plura, supra lib. 35. *Tit.* de Cond. et demonstr.

§ 4. *Quid proprium sit Stipulationibus quæ conditionem habent; et in quo conditio a die certa differat, aut cum ea conveniat.*

CVIII. *Stipulationibus quæ conditionem habent, hoc proprium est; ut, donec conditio extiterit, in suspenso sint, nondumque ex his quicquam debeatur. Et in hoc conditio differt a die certo, qui moratur duntaxat exactionem, non vero suspendit Obligationem.*

Hinc Julianus. Inter incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet; quod certa die promissum, vel statim dari (2) potest: totum enim medium tempus ad solvendum, liberum promissori relinquitur. Et [a] qui promisit, Si aliquid factum sit, vel Quum aliquid factum sit, nisi, quum id factum fuerit, dederit; non videbitur fecisse quod promisit (3). *l.* 38. § 16. Ulp. lib. 49. ad Sabin.

CIX. *Hoc autem dies incerta seu conditio, et dies certa, commune habent; quod* Quotiens in diem vel sub conditione oleum (*V. G.*) quis stipulatur, ejus æstimationem eo tempore spectari oportet quo dies Obligationis venit: tunc enim ab eo peti potest. Alioquin, alias (4) rei captio erit. *l.* 59. Julian. lib. 88. digest.

Idem erit, et si Capuæ certum olei pondo dari quis stipulatus sit. Nam ejus temporis fit æstimatio, quum peti potest. Peti autem potest, quo primum in locum perveniri potuit. *l.* 60. Ulp. lib. 20. ad Ed.

§ 5. *Quum plures conditiones adjectæ sunt, an omnes extitisse oporteat.*

CX. *Interest an disjunctim an conjunctim conditiones ascriptæ sint.*

Si disjunctim, unam existere satis est. Hinc V. G. Si quis ita stipuletur; Sive navis ex Asia venerit, sive Titius Consul factus fuerit: utra prius conditio extitisset, stipulatio committetur; et amplius committi non potest. Sedenim, cum ex duabus disjunctivis conditionibus altera defecerit; necesse est ut ea quæ extiterit, stipulationem committat. *l.* 63. African. lib. 6. Quæst.

Contra obtinet, quum plures conditiones conjunctim adjectæ sunt.

Hinc Si quis ita stipulatus fuerit; Decem aureos das, si navis venit, et Titius Consul factus est? non alias dabitur, quam si utrumque factum sit. Item in contrarium: Dare spondes, si nec navis venit, nec Titius Consul factus sit? exigendum erit ut neutrum factum sit. Huic similis scriptura est, Si neque navis venit, neque Titius Consul factus est? At si sic; Dabis si navis venit, aut Titius Consul factus sit? sufficit unum factum. Et contra, Dabis si navis non venit, aut Titius Consul factus non est? sufficit unum non factum. *l.* 129. Scævola lib. 12. Quæst.

ARTICULUS III.

De Stipulationibus quæ et diem et conditionem habent.

CXI. *Stipulationes diem et conditionem habent, quum dies non conditioni duntaxat, sed ipsi stipulationi addita est: quod maxime demonstrat particula TUM. Eo autem casu ut peti possit, non sufficit conditionem extitisse, nisi etiam dies elapsa sit.*

Hinc Si quis stipulatus sit; Si ante Kalendas Martias primas opus perfectum non erit, TUM (5) quanti id opus erit, tantam pecuniam dari? Diem promissionis cedere, non ex quo locatum est opus (6),

(1) Ex duabus illis separatis stipulationibus, unica duntaxat obligatio, unica duntaxat actio ad hunc fundum consequendum nasci potest; quæ illi ex stipulatoribus competit, qui prius agendo eam occupat, adeoque alterum excludit. Male opponi solet quod in actionibus *Noxalibus* et *de Peculio*, is potior sit, non qui prior egit, sed qui prior ad Sententiam pervenit. Nulla etenim paritas. Ibi namque non quæritur quis potior esse debeat in actione, cum singulis sua actio competat; sed quis potior esse debeat in actionis executione. In hac vero nostra specie, quæritur cui potius actio competat: et certo competere debet ei qui eam, dum prior agit, occupavit.

(2) Cum enim exactionem duntaxat differat dies certus, non vero suspendat Obligationem; sequitur ante eum diem deberi, adeoque recte solvi.

[a] *Pro* At.

(3) Tunc demum *non videbitur, etc.* Antea vero id quæreretur inutiliter, nec enim potest solvi, quod (nondum existente conditione) nondum debetur.

(4) *Alias*, id est, interdum Reus caperetur seu deciperetur, et dies (quæ in ejus gratiam adjecta est) ipsi foret captiosa; puta si forte res minoris esset tempore quo dies venit, quam quo contraxit.

(5) Ex hoc articulo Tum, dies stipulationi apposita videtur. Si non insertus esset hic articulus; dies conditioni duntaxat, non stipulationi adjecta videretur: ut supra vidimus.

(6) Nec ex quo certum esse cœperit, non fore perfectum ante Kalendas Martias.

sed post Kalendas Martias: qoia nec conveniri ante Kalendas Martias reus promittendi poterat. *l.* 72. § 1. Ulpian. lib. 20. ad Ed.

Hoc adhuc apertius docet Paulus. Io illa stipulatione, si Kalendis Stichum noo dederis, decem dare spondes? mortuo homine quæritor, an statim aote Kalendas agi (1) possit? Sabinus, Proculus, expectaodum diem actori potant: quod est verius. Tota enim Obligatio sub conditiooe, et in diem collata est: et licet ad cooditionem (2) committi videatur, dies tamen superest (3). *l.* 8. Paul. lib. 2. ad Sabin.

CXII. *Dies autem conditioni inutili addita, nec stipulationi addita videtur.*

Hinc statim subjungit Paulus: Sed cum eo qui ita promisit, Si intra Kalendas digito coelum non tetigerit, agi protinus potest. Hæc et Marcellus probat. *d. l.* 8. ¶ *sed cum eo.*

(1) Ratio dobitandi est, quia certo jam conditio extitit; morte enim Stichi *certum* esse cœpit aum oon datum iri.

(2) Cojacius Observ. I. 22. pro *ad conditionem*, legem censet *ante diem sonditio*, meodumque accidisse ex similitudine siglorum *A. D. C.*

(3) Nam in hac stipulatione Si *Kalendis Stichum non dederis;* cum certa die conditio impleri debeat, dies cum conditione ipsi stipulationi adjecta videtur. In illis vero conditionibus Si *ante Kalendas non dederis;* cum totum præcedens tempus cooditioni implendæ relinquatur, oec ulla certa dies qua impleri debeat assignetur; non videtor stipulatio diem habere. Ita Pacius VIII. 26. h. l. conciliat cum l. 10. supra N. 105.

Aliter Corasius et Wissenbachius. Supra dictam enim l. 10. alio prorsus sensu quam uotavimus (secuti Duarenum, Donellum, aliosque) volunt intelligi: in ea nempe, sicut et io h. l. 8. non sufficere jam exploratum esse Titium ante Kalendas venire oon posse; sed, ut peti possit, oportere insuper elapsum esse tempus. Id colligunt ex hac geminatione quæ in d. l. 10. reperitur, *Exploratum sit venire non posse, neque venisse.*

TERTIA PARS.

De interpretatione Stipulationum.

Ad stipulationum interpretationem pertinent Regulæ illæ generales de conventionum interpretatione; quas, utpote non stipulationibus proprias, sed omnibus conventionibus communes, collocavimus supra lib. 2. *Tit.* de Pactis, *in quo de conventionibus in genere agitur.*

Hic igitur eæ duntaxat regulæ exponendæ supersunt, quæ pertinent ad specialem quarumdam singularium stipulationum interpretationem; aut quarumdam clausularum quæ his inseri solent.

ARTICULUS I.

De interpretatione quarumdam singularium Stipulationum.

§ 1. *De Stipulationibus*, Habere licere, Uti, Ire, licere.

Circa has stipulationes id potissimum quæritur, quando committantur.

CXIII. *Et quidem quod ad stipulationem* Habere licere; *non solum si de proprietate, sed et* Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda controversiam fecerit, vel de usufructu, vel de usu, vel de quo alio jure ejus quod distractum est; palam est committi stipulationem. Habere enim oon licet, ei cui aliquid minuitur ex jure quod habuit. *l.* 38. § 3. Ulp. lib. 49. ad Ed.

CXIV. *Item* Si stipulatus fuero, Per te non fieri quominus mihi domo uti liceat; an etiam si me non prohibeas, uxorem autem meam prohibeas (1); vel contra, uxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio? Et satius est hæc verba sic accipi. Nam et si stipulatus fuero, Per te nnn fieri quominus mihi via itioere actuque uti liceat: etsi noo me, sed alium nomine meo iogredieotem prohiheas; sciendum erit committi stipulatiooem. *l.* 111. Pompon. lib. 5. ad Q. Mucium.

§ 2. *De Stipulatione*, In annos singulos.

CXV. Stipulatio hujusmodi In annos singulos, uoa est, et incerta, et perpetua; oon quemadmodum simile legatum, morte legatarii fioiretur (2). *l.* 16. § 1. Pomp. lib. 6. ad Sabin.

(1) Conjux usuarius cum conjoge, domo osuaria uti potest: at vid. supra lib. 7. Tit. *de Usu et habit.* N. 7.

(2) Ratio discriminis est; quod is qui legat, solam legatarii persooam cui bene facere vult intuetur: contra, qui stipulatur, sibi heredique suo stipulari intelligitor.

§ 3. *De Stipulatione*, Dandi; *item de illa*, Dari curabis?

CXVI. *Stipulatione* Dandi *continetur, ut dominium transferatur.*

Hinc Ulpianus. Hæc stipnlatio Fundum Tusculanum dari, ostendit se certi esse; cootinerique ut domioium omnimodo efficiatnr stipulatoris quoquomodo. *l.* 75. § *fin.* Ulp. lib. 22. ad Ed.

Igitur Non videntur data, qoæ eo tempore quo daotor, accipientis non fiunt. *l.* 167. *ff. de Reg. jur.* Paul. lib. 49. ad Ed.

Continetur etiam hac stipulatione, ut promissor cavere teneatur de evictione rei quam solvit.

Hoc locum habet, etiamsi adjecto solutionis gratia solutum fuerit. Ita enim Scævola : Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamvis fuodus Titio traditus sit, nihilominus petere fuodum potest ut sibi de evictione promittatur. Nam interest ejus, quia Mandati actione fuodum receptorus sit a Titio. *l.* 131. § 1. Scævola lib. 13. quæst.

Excipe : Sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditiooe protinus reom liberari (1). *d. l.* 131. *d.* § 1.

CXVII. *Omnino differt a præcedenti, hæc stipulatio* Dari curabis. *Nam* Eum qui decem Dari sibi curari stipulatus sit, non posse decem petere; quoniam possit promissor reum locupletem daodo liberari, Labeo ait. Idque et Celsus libre sexto Digestorum refert. *l.* 67. § 1. Ulp. lib. 2. ad Eo.

Et alibi rursus. Labeo ait, Quum Decem [oari] curari stipnlatos sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, qoia etiam reom locupletiorem danılo promissor liberari possit. Quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere judicium, si reum locupletem offerat. *l.* 42. § 1. *ff. de Reb. cred.* Calsus lib. 6. oigest.

§ 4. *De Stipulationibus*, Rem tradi, *et* Vacuam possessionem tradi.

CXVIII. Si Rem tradi stipolamor; non intelligimor proprietatem ejus dari stipulatori, sed tantum tradi. *l.* 28. Paul. lib. 10. ao Sabin.

Plus continet stipulatio Vacuam possessionem traoi, *de qua vide supra lib.* 24. *Tit.* de Evict. *Part.* 4.

§ 5. *De Stipulatione*, Per te non fieri quominus, etc.

CXIX. In illa stipulatione Per te non fieri, non hoc sigoificatur (2) nihil te factorum quominus facere possis, sed curaturum ut facere possis. *l.* 50. Ulp. lib. 50. ad Ed.

§ 6. *De Stipulatione*, Rem ad aliqoem non perventuram.

CXX. *Hæc stipulatio continet non perventuram rem quocumque titulo, etiam titulo hereditatis.*

Hinc Scævola. Ea lege donatum sibi esse a Seïa servum et traditum, ut ne ad fratrem ejus aut filium aut uxorem aut socrum perveoiret, scripsit, et hæc ita stipnlante Seïa, spopondit Titius : qui post bienoium heredes reliquit Seïam, et fratrem cui ne serviret expressum erat. Quæritur, an Seïa cum fratre coherede Ex stipulatu agere possit? Respondit, Posse in id quod ejus ioterest. *l.* 135. § 3. Scæv. lib. 4. respons.

§ 7. *De Stipulatione*, Quanto minus a debitoro consequar.

CXXI. Si ita a te stipnlatus fuero; Quanto minus a Titio consecutus fuero, tantom dare spondes? non solet dubitari quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit. *l.* 150. *ff. de Reg. Jur.* Gaius lib. 9. ao leg. Jul. et Pap. (3).

Item Papinianus. Decem stipulatns a Titio; postea, Quanto minus ab eo consequi posses, si a Mævio stipularis; sioe dubio Mævius universum periculum potest subire. Sed etsi decem petieris a Titio; Mævius non erit solutus, nisi judicatum Titius fecerit. Paulus notat : Non enim sunt duo rei Mævins et Titius ejusdem Obligationis; sed Mævius sub conditione debet, si a Titio exigi ooo poterit. Igitnr nec Titio convento Mævius liberatur; qui an debitorus sit, incertum est : et solvente Titio non liberatur Mævius, qoi nec tenebatur qoom conditio stipnlationis deficit; nec Mævius pendente stipulationis conditione recte potest conveniri : a Mævio eoim, aote Titium excussum, non recto (4) petetur. *l.* 116. Papin. lib. 4. quæst.

Similiter Paulus. Si decem stipulatns a Titio, deiode stipuleris a Seïo Quanto mious a Seïo consecutus sis; etsi decem petieris a Titio, non tamen absolvitur Seïus. Quid enim si condemnatos Titius nihil facere potest? Sed etsi cum Seïo prius egeris, Titius in nullam partem liberator; incertum quippe est, an omnino Seïus debiturus sit. Denique si totum Titius solverit; nec debitor fuisse videbitur Seïns, quia cooditio ejus deficit. *l.* 21. *ff. de Solutionibus.* Paul. lib 10. ad Sabin.

Consonat quod ait Celsus. Si ego decem stipnlatus a Titio, deinceps stipuler a Scio Quanto

(1) Hoc enim casu nullatenus interest stipulatoris, fundum Titio evinci.

(2) *Non hoc* tantum.

(3) Quid hoc ad Legem Juliam-Papiam? Heineccius censet patronas liberorum jure destitutas, solitas fuisse stipulari a libertis certam partem ex ipsorum bonis : et cum io hac stipulatiooe, utpote de hereditate viventis interposita, denegari potuisset actio, adhibitos fuisse a quibus stipularentur Quanto minus ex hac causa a liberto essent consecuturæ.

(4) Hinc liquet, talem promissorem toto cœlo a *Fidejussore* differre.

minus a Titio consequi possim : si decem petiero a Titio, non liberatur Seius; alioqnin nequicquam mihi cavetur. At si judicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed si cum Seio egero; quantumcumque est quo minus a Titio exigere potuero, eo tempore quo judicium inter me et Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere possum. *l.* 42. *ff. de Reb. cred.* CELSUS LIB. 6. DIGEST.

§ 8. *De interpretatione Stipulationis qua quis a conductore operis, ejusve fidejussoribus, stipulatur* Quanti illud alii locaverit.

CXXII. *Hæc stipulatio* QUANTI OPUS ALII LOCAVERIT, *intelligenda est de locatione quæ effectum habuerit.*

Hinc Javolenus. Stipulatus es opus arbitratu tuo ante certam diem fieri. Quod si effectum non esset; QUANTI ut efficiatur opus locasses, tanti fidejussores cepisti. Et quia opus effectum non erat, alii locasti; et cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. Quæro an fidejussor teneatur? Respondit : Secundum ea Verba stipulationis quæ a te proposita sunt, fidejussores non tenentur. Non enim id fecisti, quod in stipulatione convenerat; id est opus alii non locasti, tametsi postea locasti : ea enim locatio quam secutus es (1), perinde est ac si interposita non esset, et si statim tu opus facere cœpisses. *l.* 44. *ff. de Fidejuss. et mandat.* JAVOL. LIB. 11. EPISTOL.

§ 9. *De Stipulatione*, Quidquid te dare facere oportet; *quid si adjiciatur*, Oportebitve?

CXXIII. Quum stipulamur, QUIDQUID TE DARE FACERE OPORTET; nihil aliud in stipulationem deducitur, quam quod præsenti die debetur. Hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat. *l.* 125. PAUL. LIB. 2. QUÆST.

Igitur Si a colono cui fundum in quinquennium locaveram, post tres annos ita stipulatus fuero; QUIDQUID TE DARE FACERE OPORTET? non amplius in stipulationem deducitur, quam quod jam dari oportet. In stipulationem enim deducitur, quod jam dari oportet.

Si autem adjiciatur OPORTEBITVE; etiam futura obligatio deducitur. *l.* 89. PAUL. LIB. 9. AD PLAUT.

Idem Paulus alibi. Quum stipulamur QUIDQUID te dare facere oportet; id quod præsenti die duntaxat debetur, in stipulationem deducitur : non ut in judiciis, etiam futurum. Et ideo in stipulatione adjicitur verbum OPORTEBIT; vel ita, PRÆSENS IN DIEMVE. Hoc ideo fit; quia, qui stipulatur QUIDQUID te dare oportet, demonstrat eam pecuniam quæ jam debetur : quod si totam demonstrare vult, dicit OPORTEBITVE; [vel] ita, PRÆSENS, IN DIEMVE. *l.* 76. § 1. IDEM LIB. 18. AD ED.

CXXIV. *Contra in formulis seu actionibus*, Verbum OPORTET (2) tam præsens quam futurum tempus significat. *l.* 8. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 3. AD ED.

§ 10. *De Stipulatione* : Quantùm ad te pervenerit, redditum iri.

CXXV. *In hac stipulatione*; PERVENISSE ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit : ut in hereditate (3) a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo acquisita responsum est. *l.* 171. *ff. de Verb. signif.* POMPON. LIB. 16. AD SABIN.

§ 11. *De Stipulatione*, Dolum abfuturum.

CXXVI. *Ad interpretationem hujus stipulationis pertinet ut quæramus, quum pluribus rebus adjicitur, ad quas referri intelligatur.*

Ita ea de re Papinianus : Doli clausula quæ stipulationibus subjicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis de quibus nominatim (4) cavetur. *l.* 119. PAPIN. LIB. 36. QUÆST.

Hinc Julianus. Stipulationes commodissimum est ita componere; ut, quæcumque specialiter comprehendi possint, contineantur : Doli autem clausula, ad ea pertineat quæ in præsentia occurrere non possint, et ad incertos casus pertinent. *l.* 53. JULIAN. LIB. 16. DIGEST.

Omnes autem casus de quibus specialiter cautum non est, ad rem de qua actum est pertinentes, complectitur doli clausula. Unde hanc regulam statuit Ulpianus; ut Hæc verba, cui rei dolus malus ABERIT, ABFUERIT, generaliter comprehendant omnem dolum; quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita. *l.* 69. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 78. AD ED.

CXXVII. *Cæterum non pertinet hæc doli clau-*

(1) Vulgat. *quam non secutus es* : apertiori sensu (*qui n'a pas eu de suite*).

(2) Ita lectionem restituit Cujacius pro *Oportebit*, quod ab imperito interprete substitutum recte censet. Pertinet enim hæc lex ad formulas, quum sit deprompta ex lib. 40. PAULI AD EDICT. in quo de editione formularum egit, ut liquet ex Indice Labitti.

(3) Finge maritum manumisisse servum dotalem. Stipulari solet mulier a viro : QUANTUM *ad ipsum ex hujus liberti bonis pervenerit, sibi reddi*; postea maritus se dedit in adrogationem; et dum in adoptiva familia esset, heres extitit huic liberto, hujusque hereditatem patri suo adoptivo jure potestatis quæsivit. Quamvis enim non sibi sed patri suo quæsiverit maritus, tamen tenetur ex hac stipulatione uxori; videturque ad ipsum pervenisse. Idemque dicendum in similibus casibus.

(4) Puta si emptor mancipii stipulatus sit *Sanum esse*, *Furem non esse*, DOLUM MALUM *a venditore abesse abfuturumque esse* : licet dolo fecerit venditor, qui sciens furem eum vendiderit; non tamen ex hac novissima stipulationis parte, sed ex illa qua promisit *Furem non esse*, tenebitur.

sula, ad quid omnino diversum ab his rebus de quibus actum est.

Hinc Scævola. Filia quæ de inofficioso agere instituit, et transegit postea cum heredibus stipulatione interposita, et subjecta DOLI clausula; apud Præfectum de falso testamento egit, oec probavit. Quæro an ex DOLI clausula possit conveniri? Respoodit, Nihil ad eam atipulationem, id quod postea actum propooeretur (1), pertioere. *l.* 135. § 4. SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

CXXVIII. *Observandum quod* Ex ea parte cautionis : « DOLUMQUE MALUM huic rei promissio- » nique abesse abfuturumque esse, stipulatus est » ille, spopoodit ille : » INCERTI agetur, stipulatioois utiliter interpooendæ gratia (2). *l.* 121. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

§ 12. *De ea Stipulationis specie, quæ pro libertate servo præstanda pactionem continet.*

CXXIX. *Quæritur quis sit sensus stipulationis*, SI MANUMITTETUR, TOT DABIS? *Respondet Javolenus :* Quum servus pecuniam pro libertate pactus est, et ob eam rem reum dedit; quamvis servus ab alio (3) manumissus est, reus tamen recte obligabitur : quia non quæritur a quo manumittatur, sed ut manumittatur. *l.* 104. JAVOLEN. LIB. 11. EX CASSIO.

§ 13. *Alia Stipulationis species exponitur, qua quis filium alienum* Ut proprium *observaturum se promittit.*

CXXX. Quidam quum filiom alienum susciperet (4), tradenti promiserat certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter quam ut filium observasset. Quæro, si postmodum domo eum propulerit, vel moriens nihil ei testamento reliquerit; an stipulatio committatur : et quid intersit, utrum filius, an alumous, vel cognatus agentis fuerit? Præterea quæro, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit; et, ita ut supra scriptum est, stipulatio intercesserit; eumque pater adoptivus exheredaverit, vel emaocipaverit : an stipulatio committatur?

Respoodi : Stipolatio utilis est in utroque casu (5). Igitur si contra conventionem factum sit (6), committetur stipulatio. Sed videamus primum in eo qui legitime adoptavit; an possit committi, si euoi exheredaverit, vel emancipaverit? hæc (7) enim pater circa filium solet facere; igitur non aliter eum, quam ut filium observabit. Ergo exheredatus (8) de ioofficioso agat. Quid ergo dicemus, si et meruit exheredari (9); Emancipatus plane et hoc remedio carebit. Quare (10) sic debuit interponi stipulatio; ot, si eum emancipasset vel exheredasset, certum quid promitteret. Quo tamen casu; commissa stipulatione potest quæri, ao exheredato permittendum esset dicere de inofficioso : maxime si patri oatutali heres extitisset (11)? An victo (12) deneganda est Ex stipulatu actio? Sed si ei qui stipulatus est, non debuit denegari victo filio; nec ipsi deneganda erit debitæ pecuniæ exsecotio. In eo autem qui non adoptavit (13); quem intellectum habeat hæc exceptio, SI EUM ALITER QUAM UT FILIUM OBSERVASSET, non prospicio. An et hic exigimus exheredationem vel emancipationem; res in extraneo ineptas (14)? Sed si is qui legitime adoptavit, nihil facit contra verba stipulationis quum utitur patrio jure; io eo qui hæc noo fecit, dicit supervacuo (15).

(1) Ex doli clausula teneretur filia; si contra fidem transactionis, circa quam DOLUM *malum a se abesse abfuturumque* promisit, querelam inofficiosi de qua transegit renovarat. Verum accusatio falsi testamenti, est alia res; et quid prorsus diversum, quod ad hanc stipulationem pertinere videri non putat.

(2) Id est, ut, si in aliqua ea præcedentibus clausulis caverat inutiliter, teneatur ex hac postrema clausula se per utilem stipulationem obligare.

(3) Puta ab alio cui stipulator eum donavit aut vendidit hac lege ut manumitteretur. Sufficit enim ex beneficio stipulatoris qui hanc legem apposuit, servum ad libertatem pervenisse.

(4) *Filium alienum suscipere* non est adoptare eum, sed in clientelam suam recipere.

(5) *Stipulatio* qua promisit se habiturum pro filio eum quem suscipiebat, *utilis est in utroque;* id est, tam eo casu quo legitime adoptasset, quam eo quo duntaxat in suam clientelam suscepisset.

(6) Puta si flagellis eum cæcidit; si viles operas ab eo exegit, etc.

(7) Suppla : non committitur stipulatio; nec videtur adoptator facere contra conventionem, et eum aliter quam filium tractare. *Hæc enim pater, etc.* id est, frequens est ut patres emancipent aut exheredent filios suos.

(8) *Ergo*, cum non committatur stipulatio per exheredationem, superest ut exheredato solum relinquatur remedium querelæ *Inofficiosi testamenti.*

(9) Supple : hoc casu; cum exheredato remedium querelæ non suppetat, an ideo magis dicemus committi stipulationem? Minime : nam si non exheredatum sed emancipatum eum supponamus; *plane emancipatus et hoc remedio querelæ carebit;* et tamen non ideo magis committetur stipulatio.

(10) *Quare* Si pater naturalis, tradendo filium in adoptionem, cavere voluit ne emanciparetur aut exheredaretur; non satis fuit, ita concipi stipulationem *Si eum aliter quam ut filium observasset;* sed nominatim debuit, etc.

(11) Ratio dubitandi erat, quia querela est ultimum subsidium : unde videtur deneganda filio exheredato, cui aliter succurri potest per actionem ex illa stipulatione. Ratio decidendi in contrarium est; quod actionem ex stipulatione habet non ex sua persona, sed ex persona patris naturalis cui heres extitit.

(12) Alteram quæstionem proponit; an, quum filius succubuit in querela, et pronuntiatum est eum juste exheredatum, tamen possit agere ex hac stipulatione? Et definit posse : hoc argumento quod *Ei qui stipulatus est, etc.*

(13) Sed duntaxat suscepit.

(14) Extraneus enim qui in clientelam duntaxat susceptus est, inutiliter emancipatur, cum non sit in potestate; inutiliter exheredatur, cum non sit suus heres.

(15) Id est, in susceptore frustra quis de ea quæstione *dicit :* si quidem evidens est susceptorem non posse incidere in pœnam, emancipando aut exheredando; cum nec possit emancipare et exheredare, nisi inutiliter.

Dici tamen (1) poterit, commissam esse stipulationem. *l.* 132. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

ARTICULUS II.

De interpretatione quarumdam clausularum in Stipulationibus, diem conditionemve continentium.

§ 1. *De hac clausula*, Kalendis; *item de illa*, Ante Kalendas; *aut similibus.*

CXXXI. Eum qui KALENDIS Januariis stipulatur; si adjiciat PRIMIS, vel PROXIMIS, nullam habere dubitationem palam est; sed et si dicat SECUNDIS vel TERTIIS, vel quibus aliis, æque dirimit quæstionem. Si autem non addat quibus Januariis; facti quæstionem inducere quid forte senserit, hoc est quid inter eos acti sit. Utique enim hoc sequimur quod actum est, easque (2) assumemus. Si autem non appareat; dicendum est quod Sabinus, PRIMAS Kalendas Januarias spectandas. Plane si ipsa die Kalendarum quis stipulationem interponat; quid sequemur? Et puto actom videri de sequentibus Kalendis. *l.* 41. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Idem in Idibus etiam et Nonis probandum est, et generaliter in omnibus diebus. *d. l.* 41. § 2.

Jam vero Qui ANTE KALENDAS proximas stipuletur, similis est ei qui Kalendis stipulatur. *l.* 13. ULP. LIB. 19. AD SABIN.

Pariter Julianus : Qui ita stipulatur ANTE KALENDAS proximas dari spondes? nihil differt ab eo qui KALENDIS dari stipulatur. *l.* 56. § 5. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

§ 2. *De clausula*, Hoc anno, Hoc mense, His nundinis.

CXXXII. Eum qui certarum nundinarum diebus dari stipulatur, primo die petere posse Sabinus ait. Proculus autem, et cæteri diversæ Scholæ auctores; quandiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti [non (3)] posse existimant. Sed ego cum Proculo sentio. *l.* 138. VENULEIUS LIB. 4. STIPULATIONUM.

Idem docet Pomponius. Qui HOC ANNO, aut HOC MENSE dari stipulatus sit, nisi omnibus partibus præteritis anni, vel mensis, non recte (4) petet. *l.* 42. POMPON. LIB. 27. AD SABIN.

Idem ait. Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur; ei potestas est quolibet ejus anni die dandi. *l.* 50. *ff. de Oblig. et act.* IDEM LIB. 7. EX PLAUT.

Obiter nota. Quid autem in hac specie, Decem HODIE dari spondes? Dixi, Posse vel eo die pecuniam peti : nec videri præmaturius agi, non finito stipulationis die, quod in aliis temporibus Juris est, nam peti non debet quod intra tempus comprehensum solvi potest. In proposito enim, diem non differendæ actionis insertum videri, sed quo præsens ostendatur; esse responsum. *l.* 118. § 1. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

§ 3. *De clausula*, Quum morieris.

CXXXIII. *Hæc clausula, de morte naturali accipitur. Igitur* In Insulam deportato reo promittendi; stipulatio ita concepta, QUUM MORIERIS dari? nonnisi moriente eo (5) committitur. *l.* 121. § 2. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

§ 4. *De hac clausula*, Quæ sunt pluris decem *aut* viginti, etc.

CXXXIV. *Finge eum qui aliquas res sibi dari stipulabatur, earum æstimandarum gratia ita adjecisse*, QUÆ SUNT PLURIS *aureorum viginti aut triginta.* Hæc enunciatio, QUÆ SUNT PLURIS AUREORUM TRIGINTA, simul et quantitatis et æstimationis significativa est (6). *l.* 232. *ff. de Verb. signif.* GAIUS LIB. 1. DE VERB. OBLIG.

Scholium.

Quæcumque in hoc Articulo, de interpretatione clausularum stipulationibus adjectarum diximus; trahi potest, et ad cæteros contractus quibus adjicerentur. Idem fere est de his quoque quæ Articulo præcedenti dicta sunt; quatenus quid eorum insertum fuerit conventioni, citra stipulationem.

(1) Jam respondet Jurisconsultus ad quæstionem initio legis propositam, scilicet an committatur stipulatio, si stipulator hunc (adoptatum, aut duntaxat in clientelam susceptum) domo propulerit vel moriens ei nihil reliquerit. Et respondet, committi. Non committeretur quidem, si eum emancipasset aut exheredasset; nam et hæc patres circa filios facere solent: sed non eos domo propellunt; et, quum eos exheredant, solent saltem eis titulo legati aut fideicommissi aliquid relinquere. Ergo stipulator hunc non observavit *Ut filium*; si eum domo propulit, vel moriens nihil ei reliquit.

(2) Kalendas de quibus inter partes actum est.

(3) Hæc negatio abest a Florentina. Sed eam ratio contextus evidenter exposcit, et supplendam esse patet ex legibus sequentibus.

(4) Nec obstat quod, quum legatur *In singulos annos*, debeatur initio cujusque anni : tempus enim tunc multiplicandæ potius, quam differendæ Obligationis causa adjectum videtur. Nec obstat etiam quod libertas ita relicta, DUODECIMO ANNO *postquam moriar Stichus liber esto*, initio duodecimi anni competat : nam cum omnibus anni diebus liber esse jubeatur, testator voluit vel primo anni die liberum esse. At quum quis promisit aut damnatus est quid dare certo anno; cum omnibus anni hujus diebus possit dare, etiam novissimo demum anni die dare ei licet; adeoque ante conveniri non potest.

(5) An pariter expectanda est mors naturalis, si promissor maximam capitis diminutionem passus sit? Non putat Cujacius *Comment. ad Papin.* ad h. l.

(6) Id est, hæc Verba, tam ipsarum rerum æstimationem, quam quod stipulatoris interest, continent.

QUARTA PARS.

De actionibus quas Stipulationes pariunt.

CXXXV. *Ex Verborum Obligatione seu stipulatione*, Duæ proficiscuntur actiones; tam CONDICTIO CERTI (1), si certa (2) sit stipulatio; quam EX STIPULATU, si incerta sit. *Instit. Tit.* de Verb. oblig. *in pr.*

Igitur Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non (3) habet; sed illa Condictitia actione id persequi debet, per quam certum petitur. *l.* 24. *ff. de Reb. credit.* ULP. LIB. SING. PANDECT.

Circa has actiones quas stipulationes pariunt, quærendum quibus et adversus quos dentur, quando committantur, et quid in his præstandum veniat.

§ 1. *Quibus et adversus quos dentur, tam* Condictio certi *ex Verborum Obligatione, quam actio* Ex stipulatu?

CXXXVI. *Hæ actiones, quemadmodum et cæteræ quæ ex contractibus descendunt, heredi et in heredem dantur. Et quidem licet alias ex dolo defuncti heres non teneatur; tamen* Ex facto rei promittendi, DOLI stipulatio heredem ejus tenet; sicut ex aliis contractibus, veluti Mandati, Depositi. *l.* 121. *§ fin.* PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Dubitabatur de stipulationibus quæ In faciendo *sunt an in heredem transirent. Definivit Justinianus, transire; etsi in his heredum non fuerit facta mentio. l.* 13. *Cod.* de Contrah. stipulat.

Singulis autem heredibus, et adversus singulos heredes datur actio Ex stipulatu; *vel in solidum, vel pro partibus hereditariis; prout stipulatio ex qua descendit, dividua aut individua est. De qua re supra vid. Part. 2. Sect. 2. art. 1.*

CXXXVII. *Quod attinet ad stipulationes in* Non faciendo, *distinguendum est, an factum dividuum sit, an individuum.*

Si dividuum sit, et id factum fuerit; sicut ei duntaxat ex heredibus stipulatoris adversus quem erit factum, ita adversus illum duntaxat ex heredibus promissoris qui fecerit, actio Ex stipulatu *datur.*

Hinc in stipulatione RATUM HABITURUM, *quæ in illam* NON AGI *resolvitur (ut supra vid. N. 63.) ait Paulus*: Si quis stipulatus fuerit Titium HEREDEMQUE ejus ratum habiturum, et Titius pluribus heredibus relictis decesserit; eum solum teneri, qui non habuit ratum: et solum ex heredibus stipulatoris acturum, a quo fuerit petitum. *l.* 44. § 6. *ff. Famil. ercisc.* PAUL. LIB. 6. AD SABIN.

Quod si factum esset individuum; uno ex heredibus promissoris adversus stipulationem faciente, cæteri tenentur: is tamen solus ex heredibus stipulatoris adversus quem erit factum, potest agere.

Hoc idem docet Paulus. Item si in facto sit stipulatio; veluti si ita stipulatus fuero, « PER TE non » fieri neque per heredem tuum quominus mihi ire » agere liceat »? et unus ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem et coheredes ejus; sed familiæ erciscundæ judicio, ab eo repetent quod præstiterint. Hoc et Julianus et Pomponius probant. *l.* 2. § 5. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat SIBI heredique suo agere licere; et unus ex heredibus ejus prohibeatur: interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte ejus qui prohibitus est. Nam si pœna stipulationi adjecta sit, in solidum committatur; sed qui non sunt prohibiti, Doli mali exceptione summovebuntur: sive pœna nulla posita sit; tunc pro parte ejus tantum qui prohibitus est, committetur stipulatio. *d. l.* 2. § 6.

Idem Juris est et in illa stipulatione, MIHI heredique meo habere licere. *l.* 3. ULP. LIB. 49. AD SABINUM.

Sed hæc differentia illam habet rationem; quod ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres Ex stipulatu agere, cujus nihil interest; nisi pœna subjecta sit. (Nam pœna subjecta efficit ut omnibus committatur; quia hic non quærimus cujus intersit.) Enimvero (4) ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes. Interest enim prohibiti, a nemine prohiberi. *d. l.* 3. § 1.

Eadem dicemus, et si DOLUM abesse A TE HEREDEQUE tuo stipulatus sim, et aut promissor aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. *l.* 4. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

CXXXVIII. *Quod diximus, actiones ex stipulationibus descendentes heredi dari; ita verum est, nisi id promissum sit quod natura sua ad heredem non transit.*

Igitur Si quis ita stipulatus fuerit, UTI-FRUI sibi

(1) De qua dictum est supra libro 12. Tit. *de Reb. cred.*

(2) De stipulationibus *certis*, et *incertis*, supra Part. 2. Sect. 2. Art. 2.

(3) Qui certum stipulatus est, agit *Condictione certi* ex illa stipulatione. Quæ *Condictio*, una species est illius generalis *Condictionis* CERTI quæ ex omnibus causis ex quibus certum debetur competit. Is autem demum qui incertum stipulatus est (cum ei *Condictio certi* non competat) agit actione *Ex stipulatu* simpliciter dicta.

(4) Id est, contra vero.

licere; ad heredem ista stipulatio non pertinet. *l.* 38. § 10. ULP. LIB. 49. AD SABIN.

Sed etsi non addiderit SIBI, non puto stipulationem de usufructu ad heredem transire. Eoque Jure utimur. *d. l.* 38. § 11.

Sed si quis UTI-FRUI licere sibi heredique suo, stipulatus sit; videamus an heres ex stipulatu agere possit? Et putem posse, licet diversi sint fructus. Nam et si IRE agere stipuletur sibi heredique suo licere, idem probaverimus. *d. l.* 38. § 12.

Item alibi. Si ita stipuler, PER TE non fieri quominus mihi heredique meo vindemiam tollere liceat? etiam heredi datur actio. *l.* 92. PAUL. LIB. 18. AD PLAUT.

§ 2. *Quando committantur hæ actiones quæ ex Stipulationibus dantur.*

CXXXIX. *Si stipulatio interposita est, ut quid detur aut fiat: si quidem neque diem neque conditionem habeat; actio quæ ex ea stipulatione descendit, committitur statim: sin, quum dies conditiove stipulationi adjecta venerit.*

Quum autem stipulatio interposita est, NON FIERI *quominus quid liceat stipulatori; committitur actio statim atque fit per promissorem ejusve heredem, quominus liceat stipulatori id quod in stipulationem deductum est. Et quidem* In hac stipulatione, NEQUE per te neque per heredem tuum fieri? per heredem videtur fieri, quamvis absit, et (1) ignoret; et ideo non facit (2) quod fieri ex stipulatu oportet.

Non videtur autem per pupillum stetisse ex hujusmodi stipulatione; si pupillus (3) heres erit. *l.* 49. § 2. PAUL. LIB. 37. AD ED.

CXL. *Observandum etiam, ex stipulatione* PER TE *heredemque tuum non fieri, tunc actionem committi quum per te heredemque tuum factum fuerit; non si per alium factum fuerit.*

Hinc Si stipulatus sim PER TE non fieri quominus mihi ire agere liceat et fidejussorem accepero: si per fidejussorem steterit, neuter (4) tenetur; si per promissorem, uterque. *d. l.* 49. § 1.

CXLI. *Quærendum superest, an ex hujuscemodi stipulationibus semel duntaxat committatur actio, an quoties prohibitus fuerit stipulator?*

Ea de re ait Scævola: Si sic stipulatus sum, NEQUE per te neque per heredem tuum vim fieri spondes? et egi quod mihi vim feceris: recte remanere factum heredis in stipulatione. Nam et ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio: non enim ad unam vim pertinet. Nam sicut et ipsius et heredis caput (5), ita ipsius vis vel sæpius facta complectitur (6); ut condemnetur quanti interest. Aut si sic volumus factam esse stipulationem, NEQUE per te neque per heredem tuum fieri? ut ad unam vim primam teneat: si vim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit; ergo (7) si actum sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit: quod non est verum. *l.* 133. SCÆVOLA LIB. 13. RESPONS.

§ 3. *Quid veniat in his actionibus præstandum.*

CXLII. *Quum stipulatio est* In Dando; *patet id venire, ut detur res vel quantitas, in stipulationem deducta.*

Quum vero interposita est stipulatio Ut quid fiat; *potest quidem stipulator, vel in id agere ut fiat, vel in id quanti sua intersit factum non esse. Cæterum si reus nolit facere; in id condemnabitur, quanti intersit actoris factum non esse.*

Hinc Proculus. Quum venderet aliquis; promisit emptori fidejussores præstari, et rem venditam liberari: quæ ut liberetur, nunc desiderat emptor, in mora est is qui ea stipulatione id futurum promisit. Quæro, quid Juris sit? Proculus respondit: Tanti litem æstimari oportet, quanti actoris intersit. *l.* 113. § 1. PROCUL. LIB. 2. EPISTOLAR.

Item Si quis ita stipulatus fuerit, PER CENTUM AUREIS satisdabis? et reum dederit in istam summam (8): Proculus ait, semper in satisdationis stipulatione venire quod interesset stipulantis; ut alias tota sors inesset, veluti si idoneus promissor non sit; alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor; alias nihil, si tam locuples esset ut nostra non intersit satis ab eo accipere; nisi quod plerumque idonei, non tam patrimonio quam fide quoque æstimarentur. *l.* 112. § 1. POMPON. LIB. 15. AD Q. MUCIUM.

Consonat quod ait Celsus. Si quis ab alio DECEM, ab alio SATISDARI stipulatus est; æstimandum erit quantum stipulatoris intersit satisdari. Idque aut tantumdem erit aut minus, aut interdum etiam nihil: NEQUE ENIM VANI TIMORIS ULLA ÆSTIMATIO

(1) Exemplum est quo mora contrahitur RE, citra ullum factum debitoris.

(2) Finge: Titius mihi promisit, PER *se heredemque suum non fieri quominus mihi liceret in agro ipsius arenam fodere.* Decessit; et dum heres ejus abest et ignorat, mihi arenam fodere volenti ad agrum ipsius non præstatur aditus.

(3) Singulari enim Jure receptum est, ut pupillus absque tutore non obligetur ex sua mora.

(4) Non reus; quia promisit duntaxat PER SE *heredemque suum non fieri*, non vero *Per alium* non fieri. Nec etiam fidejussor tenebitur; quia fidejussor ex causa fidejussionis obligari non potest, nisi reus principalis sit obligatus; cum ea natura sit fidejussionis, ut cedat obligationi principali.

(5) Id est, sicut et ipsius promissoris vim; ita et heredis quoque vim complectitur.

(6) Passivo sensu, pro *continetur.*

(7) Sensus est: si statuimus hanc stipulationem ad primam vim referri; ergo dicendum erit, si actum sit ex vi defuncti, totam stipulationem esse consumptam, nec amplius heredem teneri vim non adhibere. Quod certe dici non potest.

(8) Hujus § species ita apud Cujacium: Stipulatus quis est a Caio, PRO *centum aureis satisdabis mihi pro debitore meo;* deinde exhibuit aliquem qui sibi centum debebat, ut pro eo in hanc summam satisdaret Caius.

EST. Verum sorte soluta nullum jam pretium æstimationis est; aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantumdem ex æstimatione decedet. *l.* 13. *ff. de Re judic.* CELSUS LIB. 6. DIGEST.

CXLIII. *Quum promissum est ut intra certum tempus fieret; ex ea stipulatione debetur, non solum quanti interest factum non fuisse, sed quanti interest non factum fuisse eo tempore.*

Hinc Si KALENDIS fieri aliquid stipulatus sum; nempe quandocumque post Kalendas accepto judicio, tanti tamen æstimanda lis est, quanti interfuit mea Kalendis id fieri. Ex eo enim tempore quicquid (1) æstimatur, quod novissime solvi poterit. *l.* 11. *ff. de Re judic.* CELSUS LIB. 5. DIGEST.

Quod si nullum tempus intra quod fieret, stipulatione expressum est promissor usque ad litem contestatam potest faciendo quod in stipulationem deductum est, omnino liberari.

Hinc Paulus. Si insulam fieri stipulatus sim, et transierit tempus quo potueris facere: quandiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet. Quod si jam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse (2) si ædifices. *l.* 84. PAUL. LIB. 7. AD ED.

CXLIV. *Quod attinet ad stipulationes in* Non faciendo; *palam est in actione ex his stipulationibus venire, quanti intersit actoris factum esse quod non fieri reus promiserat. Hinc Celsus:* Si quis promiserit prohibere se ut aliquod (3) damnum stipulator patiatur; et faciat [neque ex ea re damnum stipulator patietur et faciat. ITA HABEATUR]: facit quod promisit (4). Si minus; quia non facit quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur; sicut evenit in omnibus faciendi obligationibus. *l.* 13. *ff. de Re judic.* CELSUS LIB. 6. DIGEST.

☞ *Leges hujus Tituli quæ pertinent tum ad adjectos solutionis gratia, tum ad modos quibus stipulationes extinguuntur, collocatæ sunt sub Titulo* de Solutionibus *lib. seq.*

(1) Alias *Quidque*. Is videtur esse sensus: *Ex eo enim* Kalendarum *tempore æstimatur, quidquid* ob moram solvi *potuit*, id est, debuit.

(2) Fingendum est, hoc casu stipulatorem non egisse duntaxat Ut fieret; sed egisse in id quod interest sua factum non esse. Item fingendum est, etsi post litem contestatam factum non fuerit, tamen adhuc interesse stipulatoris quod non citius et ante moram factum sit. Hoc casu non prodest promissori fecisse; quominus condemnetur, saltem in id quod interest citius factum non esse.

(3) Cujacius *Observ.* XXI. 1. censet legendum, *Ne quod ex ea re damnum, etc.* verba autem quæ sequuntur inclusa, esse Notam alicujus Doctoris sic monentis: *ita habeatur,* id est ita legi oportet, *neque ex ea re damnum stipulator patiatur; et faciat* (pro eo quod mendose in codice scriptum erat, *ut aliquod damnum stipulator patiatur, et faciat*).

(4) Puta si in stipulatione *Damni infecti* promiserit quis, ex opere quod ædificabat, nullum damnum passurum stipulatorem: *si faciat*, id est, si ita ædificavit ut nullum damnum stipulator senserit, *facit quod promisit.* Ita Cujacius ibid.

TITULUS II.

DE DUOBUS REIS CONSTITUENDIS.

ABSOLUTA *generali de stipulationibus tractatione; Tribonianus transit ad illum singularem stipulationum speciem, in qua aut* Duo REI stipulandi, *aut* Duo REI promittendi *adhibentur.*

I. Qui stipulatur, REUS stipulandi dicitur; qui promittit, REUS promittendi habetur. *l.* 1. MODESTIN. LIB. 2. REGUL.

Quod si duo pluresve idem stipulentur, CORREI stipulandi *dicuntur; si duo pluresve idem promittant, dicuntur* CORREI promittendi.

Circa Correos videbimus 1.° *Quarum obligationum duo pluresve Correi esse possint;* 2.° *Quæ sit Correorum natura;* 3.° *Quomodo Constituantur.*

§ 1. *Quarum obligationum Duo* Rei *esse possint.*

II. *Non solum obligationum quæ in* Dando *consistunt, sed et earum quæ in* Faciendo, *Duo* REI *tam stipulandi quam promittendi constitui possunt.*

Nam Nemo est qui nesciat alienas operas promitti posse (1), et fidejussorem adhiberi in ea obligatione: et ideo nihil prohibet Duos Reos stipulandi constitui vel promittendi. Sicuti si ab eodem fabro, Duo Rei stipulandi easdem operas stipulentur; et ex contrario duo fabri ejusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, et Duo Rei promittendi fieri. *l.* 5. JUL. LIB. 22. DIGEST.

(1) Nec obstat quod, factum alienum promitti non posse, dicitur. Nam non potest quidem sic promitti, ut quis non de se, sed de alio promittat; sed sic potest promitti ut quis de se promittat, scilicet se curaturum ut alius faciat; aut quanti interest daturum, si is non fecerit.

III. *Item, non solum stipulationum conventionalium; sed* Et stipulationum Prætoriarum, Duo Rei fieri possunt. *l.* 14. Paul. lib. 2. Manualium.

IV. *Neque solum in stipulationibus, sed et in cæteris contractibus, Duo Rei fieri possunt.*

Unde Papinianus. Eamdem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus; vel eamdem rem duobus similiter commodavi: fiunt Duo Rei promittendi. Quia non tantum verbis stipulationis (1), sed et cæteris contractibus; veluti emptione-venditione, locatione-conductione, deposito, commodato, testamento, ut puta si pluribus heredibus institutis testator dixit, Titius et (2) Mævius Sempronio decem dato. *l.* 9. Papin. lib. 27. Quæst.

Similiter Ulpianus. Duo Rei locationis in solidum esse possunt. *l.* 13. § 9. *ff. Locati.* Ulp. lib. 32. ad Ed.

§ 2. *Quæ sit Correorum natura.*

V. *Correorum sive stipulandi sive promittendi ea natura est; quod,* Quum duo eamdem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt; ipso Jure et singulis (3) in solidum debetur, et singuli debent. Ideoque, petitione (4), acceptilatione unius, tota solvitur obligatio. *l.* 2. Javol. lib. 3. ex Plaut.

Tandiu tamen liberum est debitori alterutri ex Correis credendi solvere, quandiu neuter agere occupavit. Verum Ex Duobus Reis stipulandi, si semel unus egerit; alteri promissor offerendo pecuniam, nihil agit. *l.* 16. Gaius lib. 3. de Verb. oblig.

VI. *Quemadmodum solutio facta re integra uni ex Correis credendi, debitorem ab omnibus liberat; ita vice versa solutio ab uno ex pluribus Correis debendi facta, omnes liberat.*

Hoc ita, si solutio efficax fuerit. Hinc Julianus: Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit: et ideo non liberatur (5). Quare si ex Duobus Reis promittendi alter pepigerit Ne ab eo peteretur, quamvis solverit, nihilominus alter obligatus (6) manebit. *l.* 34. § *fin. ff. de Solut. et liber.* Julian. lib. 54. digest.

VII. *Solutio quidem ab uno facta omnes liberat, quia solutio ipsam obligationem extinguit. Quibus autem modis, magis persona ab obligatione eximitur, quam ipsa obligatio solvitur; uno ex Reis liberato, cæteri non liberantur.*

Hinc Quum duo eamdem pecuniam debent, unus capitis diminutione exemptus est obligatione (7); alter non liberatur. Multum enim interest, utrum res ipsa solvatur, an persona liberetur. Quum persona liberatur manente obligatione, alter durat obligatus: et ideo si aqua et igni interdictum est alicujus, fidejussor postea ab eo (8) datus tenetur. *l.* 19. Pompon. lib. 37. ad Q. Mucium.

VIII. *Cum Duo Rei promittendi solidum singuli debeant: hinc etiam sequitur quod,* Ubi Duo Rei facti sunt, potest vel ab uno eorum solidum peti: hoc est enim Duorum Reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro peti. Et partes autem a singulis peti posse, nequaquam dubium est; quemadmodum et a Reo et fidejussore petere possumus. Utique enim, cum una sit obligatio (9), una et summa est: ut, sive unus solvat, omnes liberentur; sive solvatur ab altero, liberatio contingat. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Exprimere debueras tuis precibus, utrumne in partem, an in solidum singuli vos obligaveritis; ac Duo Rei promittendi extiteritis: cum, si quidem ab initio unusquisque pro parte sit obligatus, egredi contractus fidem non possit; si vero in solidum, electio Rescripto adimi non debeat. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Idem rescribunt. Creditor prohiberi non potest exigere debitum, cum sint Duo Rei promittendi ejusdem pecuniæ, a quo velit. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Obiter nota quod sequitur: Et ideo si probaveris te conventum, in solidum exsolvisse; Rector provinciæ juvare te adversus eum cum quo communiter mutuam pecuniam (10) accepisti, non cunctabitur. *d. l.* 2. *Cod.* ¶ *et ideo.*

IX. *An autem hi Correi saltem beneficium divisionis habent? Ea de re ita Marcellus:* Quum apparebit emptorem (11) conductoremve pluribus vendentem vel locantem, singulorum in solidum

(1) Supple, fieri possunt *Correi.*

(2) Cujacius censet legendum, Aut. Hæc enim particula, heredes qui damnantur, Correos debendi facit: supra Tit. *de Legatis* N. 259. Secus de particula Et.

(3) Ita in lectione Vulgata et Haloandri, rectius quam in Florentina *singuli in solidum debentur.*

(4) *Petitio* hic accipitur pro *exactione*, seu ea petitione quam solutio secuta est: ut notat Cujacius, et ubiter jam vidimus supra lib. 16. Tit. *Depositi.* N. 40.

(5) Alter correus.

(6) Scilicet quia solutio non valeat; cum is qui solvit, possit repetere tanquam indebitum: supra lib. 12. Tit. *de Condict. indeb.* N. 16.

(7) De qua re vid. supra lib. 4. Tit. *de Cap. minut.*

(8) *Ab* eo scilicet qui Correo suo deportato remanet obligatus. Et sic intellectus hic textus, non pugnabit cum lege 47. ff. *de Fidejuss.*

(9) *Una* scilicet, respectu ejus quod debetur; quamvis respectu personarum quæ obligatæ sunt, plures dici possint obligationes.

(10) Ergo (ut observat Vinnius lib. 1. *Quæst.* cap. 6.) in specie hujus legis, Correi erant socii. Alioquin, nisi fuissent socii, non putat ei qui solidum solvisset, competere potuisse actionem adversus alterum ad dimidium recipiendam; non magis quam fidejussori adversus confidejussorem competit.

(11) *Emptorem* et *conductorem* dicit, pro *Venditorem* et *locatorem.* Hæ appellationes sæpe confunduntur, ut vid. supra lib. 19. Tit. *de Act. empt. et vend.*

intuitum personam; ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes solvendo. Quanquam fortasse justius sit, etiamsi solvendo omnes erunt, electionem conveniendi quem velit non auferendam actori; si actiones suas adversus cæteros præstare non recuset. *l.* 47. *ff. Locati.* MARCELL. LIB. 6. DIGEST.

Ex Novella CXIX. Correi alterna fidejussione obligati, id est qui invicem alter pro altero fidejusserunt, et solvendo sunt; habent inter se beneficium divisionis, nisi specialiter convenerit ut non habeant.

X. *Circa Correorum naturam observandum superest quod definivit Justinianus : scilicet ut, si unus ex Correis stipulandi unum ex Correis debendi interpellet, vel unus ex Correis debendi erga unum ex Correis stipulandi debitum agnoscat; hoc et omnibus Correis stipulandi, et adversus omnes Correos debendi prosit (puta ad interpellandam præscriptionem triginta annorum).* l. fin. Cod. h. tit.

§ 3. *Quomodo Duo Rei tam stipulandi quam promittendi Constituantur.*

XI. *Ut Duo Rei stipulandi Constituantur, oportet* 1.° *Ut uterque stipulatus fuerit, et quidem utiliter.*

Hinc cum stipulatio nisi in ejus persona cui responsum est, non valeat; si plures stipulentur, omnibus debet esse responsum. Sed si a Duobus Reis stipulandi interrogatus respondisset mihi se spondere, ei soli tenetur. *l.* 6. § 2. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Similiter Si id quod ego et Titius stipulamur, in singulis personis proprium intelligatur; non poterimus Duo Rei stipulandi Constitui : veluti quum usumfructum (1), aut dotis nomine, dari stipulemur. Idque et Julianus scribit. Idem ait, Et si Titius et Seius, decem, aut Stichum qui Titii sit, stipulati fuerint; non videri eos Duos Reos stipulandi : cum Titio decem tantum (2), Seio Stichus aut decem debeantur (3). Quæ sententia eo pertinet; ut, quamvis vel huic vel illi decem solverit, vel Seio Stichum, nihilominus alteri obligatus manet (4). Sed dicendum est (5) ut, si decem alteri solverit, ab altero liberetur. *l.* 15. GAIUS LIB. 2. DE VERB. OBLIG.

XII. *Ut Duo Rei stipulandi Constituantur, oportet* 2.° *Ut singuli eamdem rem* IN SOLIDUM *stipulentur. Secus, si quisque pro parte sua.*

In dubio autem, quisque pro parte sua stipulatus præsumetur. Unde Papinianus. Quum tabulis esset comprehensum, Illum et illum centum aureos stipulatos; neque adjectum, ita ut Duo Rei stipulandi essent : virilem partem singuli stipulati videbantur. *l.* 11. § 1. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Nil refert autem, an duo singuli solidum sibi, an servo communi dari stipulentur. Nam Si ipsi domini singuli eadem decem servo communi dari fuerint stipulati, et semel responsum secutum fuerit; Duo Rei stipulandi erunt : cum placeat dominum SERVO DARI stipulari posse. *l.* 28. § 2. *ff. de Stipulat. serv.* GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

XIII. *Hactenus de Reis stipulandi. Jam vero ut Duo Rei promittendi Constituantur; oportet ut singuli utiliter promittant, et singuli idem in solidum.*

Et 1.° *ut utiliter promittant. Hinc cum inutiliter promittat qui non confestim respondet, supra Tit. præced. N.* 7. *id sequitur,* Si ex Duobus qui promissuri sint, HODIE alter, alter POSTERA DIE responderit, promitto [a]; non esse Duos Reos : ac ne obligatum quidem intelligi eum qui POSTERA DIE responderat; cum actor ad alia negotia discesserit vel promissor, licet peractis illis rebus responderit. *l.* 12. VENUL. LIB. 2. STIPULAT.

Hinc etiam Julianus. Duo Rei sine dubio ita Constitui possunt, ut et temporis ratio habeatur intra quod uterque respondeat. Modicum tamen intervallum temporis, item modicus actus qui modo contrarius obligationi non (6) sit, nihil impedit quominus Duo Rei sunt [b]. Fidejussor quoque interrogatus inter Duorum Reorum Responsa, si responderit, potest videri non impedire obligationem Reorum : quia nec longum spatium interponitur, nec is actus qui contrarius sit obligationi. *l.* 6. § 3. JUL. LIB. 52. DIGEST.

XIV. *Hic quæstio emergit : an is qui utiliter promisit, altero aut non promittente, aut inutiliter promittente, in solidum obligetur?*

Et primo dicendum est, altero inutiliter promittente, alterum in solidum obligari. Ait enim Ulpianus : His verbis, EA QUÆ PRÆSTARI STIPULANTI TIBI

(1) Scilicet si ego dominus proprietatis, et Titius, stipulemur a fructuario fundi mei, remitti hunc usumfructum; vel ego Caiam ducturus, et Titius, stipulemur dotis Caiæ nomine centum dari : non erimus Duo Rei stipulandi, sed ego solus creditor ero; quia quod in stipulationem deductum est personæ meæ proprium est, nec nisi a me acquiri potest. Nec enim alii quam domino fundi, remitti ususfructus hujus fundi potest; nec nisi ei qui Caiam ducturus est, dotis Caiæ nomine quid deberi potest.

(2) Nec enim Titio res sua (Stichus) deberi potest.

(3) Atqui hi demum Correi stipulandi sunt, quibus idem debetur; non potest autem dici idem his deberi, cum uni decem determinate, alteri decem alternative cum Sticho debeantur.

(4) Ita definiendum, si strictam Juris rationem sequamur. Cum enim non sint Correi; solutio uni facta, ab alio non liberat.

(5) Sequendo, non strictum Jus, sed mentem contrahentium et æquitatem.

[a] *Florent.* prolutus : *Haloand.* probatur; *alii* Proculus (*supple* scribit) : *alii aliter.*

(6) Puta *Modicus actus* quo alieni naturæ necessitati indulgetur : supra Tit. *de Verb. Oblig.* N. 7.

[b] *Alias* sint

SPOPONDIMUS; interesse quid inter contrahentes actum sit. Nam si Duo Rei facti sint; eum qui absens fuit non teneri, præsentem autem in solidum esse obligatum. Aut si minus, in partem fore obstrictum. *l.* 8. ULP. LIB. 1. RESPONS.

Idem erit, et si alteruter omnino non promisit. Ait enim Julianus: Duos Reos promittendi facturus, si utrumque interrogavero, sed alter duntaxat responderit; verius puto, eum qui responderit (1) obligari. Neque enim sub conditione interrogatio in utriusque persona fit; ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit. *l.* 6. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Similiter Venuleius. Si a Titio et pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel a servo: quasi Duos Reos promittendi Constitui, obligatumque Titium solum Julianus scribit. Quanquam si servus spoponderit; in actione De peculio eadem observari debent, ac si liber (2) fuisset. *l.* 12. § 1. VENULEIUS LIB. 2. STIPULAT.

XV. *Alterum quoque requiritur ut Duo Rei promittendi fiant; nimirum utrumque eamdem rem promisisse.*

Hinc V. G. Sed si quis in deponendo penes duos, paciscatur ut ab altero culpa quoque præstaretur; verius est non esse Duos Reos, a quibus impar suscepta est obligatio.

Non idem probandum est, quum duo quoque culpam promisissent; si alteri postea, pacto culpa remissa sit quia posterior conventio quæ in alterius persona intercessit, statum et naturam obligationis quæ Duos initio Reos fecit, mutare non potest. Quare si socii sint, et communis culpa intercessit; etiam alteri pactum cum altero factum proderit. *l.* 9. § 1. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

Maxime autem non videbuntur idem promisisse, adeoque Rei promittendi non erunt; qui rem non in solidum, sed pro sua quisque parte promiserint.

In dubio autem, præsumentur pro sua quisque parte promisisse.

Hinc, quemadmodum supra in Correis stipulandi, ita etiam in Correis promittendi respondit Papinianus: Et e contrario, quum ita cautum inveniretur: « TOT aureos recte dari stipulatus est » Julius-Carpus; spopondimus ego Antoninus-» Achilleus, et Cornelius-Dius »: Partes viriles deberi; quia non fuerat adjectum singulos in solidum spopondisse, ita ut Duo Rei promittendi fierent. *l.* 11. § 2. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Hodie vero ex supradicta Novella XCIX non intelliguntur Duo Rei promittendi esse, nisi expressum sit.

XVI. *Vidimus quæ requirantur ut Duo Rei promittendi Constituantur. Nil interest autem, an per singularem, an per pluralem numerum interrogati fuerint aut responderint.*

Nam Duo Rei promittendi, sive ita interrogati, SPONDETIS? respondeant SPONDEO, aut SPONDEMUS; sive ita interrogati, SPONDES? respondissent, SPONDEMUS: recte obligantur. *l.* 4. POMPON. LIB. 24. AD SABIN.

Nil refert etiam, an simul an ex intervallo se obligent.

Hinc In Duobus Reis promittendi, frustra timetur novatio. Nam licet ante prior responderit, posterior etsi ex intervallo accipiatur; consequens est dicere pristinam obligationem durare, et sequentem accedere. Et parvi refert, simul spondeant, an separatim promittant; cum hoc actum inter eos sit, ut Duo Rei Constituantur: neque ulla novatio fiet. *l.* 3. ULPIAN. LIB. 47. AD SABIN.

XVII. *Nil etiam interest, an eodem an dispari modo obligentur. Nam* Ex Duobus Reis promittendi, alius in diem vel sub conditione obligari potest. Nec enim impedimento erit dies aut conditio, quominus ab eo qui pure obligatus est, petatur. *l.* 7. FLORENTIN. LIB. 8. INSTITUT.

Pariter, diversa dies tacite singulorum obligationi inesse potest.

Hinc Papinianus. Quum Duos Reos promittendi facerem ex diversis locis; CAPUÆ pecuniam dari stipulatus sum. Ex persona cujusque, ratio proprii temporis habebitur. Nam etsi maxime parem causam suscipiunt, nihilominus in cujusque persona propria singulorum consistit (3) obligatio. *l.* 9. § 2. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

Julianus denique: Duobus autem Reis Constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab utroque, vel ab altero duntaxat fidejussorem accipere, non dubito. *l.* 6. § 1. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Obiter observa quod Reos promittendi, vice mutua fidejussores non inutiliter accipi (4) convenit. Reus itaque stipulandi actionem suam dividere si velit (neque enim dividere cogendus est), poterit eumdem ut principalem Reum, item qui fidejussor pro altero extitit, in partes convenire: non secus ac si Duos promittendi Reos divisis (5) actionibus conveniret. *l.* 11. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

(1) Nihilominus, quamvis alter non responderit.

(2) Scilicet dominus ejus, non pro parte, sed in solidum (peculio tamen tenus) convenietur; perinde ac is servus, si liber solidum promisisset, conveniretur in solidum.

(3) Ergo tot obligationes sunt, quot personæ Reorum. Atqui tamen Una dicitur esse obligatio: l. 3. § 1. supra N. 7. Solve *Una* est respectu rei debitæ: unam enim, non diversam rem Correi debent; respectu autem personarum obligatarum plures sunt obligationes.

(4) Quia, etsi socii non sint; is qui solverit, habebit actionem *Mandati* adversus alterum: item poterit unus compensare quod alteri debetur. Cujac.

(5) Correi debendi, singuli et pro parte sua et in solidum obligantur; adeoque electio creditoris est, aut unumquemque in solidum aut pro parte sua *divisis actionibus* convenire.

TITULUS III.

DE STIPULATIONE SERVORUM.

Pergunt *Pandectarum ordinatores incœptam de Stipulationibus tractationem; aguntque in hoc Titulo*, de Stipulationibus Servorum. *Servis autem hac in re similes sunt filiifamilias.*

Itaque videndum 1.° *in genere, de Stipulationibus Servorum et filiorumfamilias.* 2.° *Agemus de Stipulationibus Servorum qui plures dominos habent;* 3.° *De Stipulatione Servorum quorum ususfructus aut usus alienus est, necnon Servorum aut etiam liberorum hominum qui a non domino possidentur;* 4.° *Denique, de Stipulatione servi qui sit hereditatis jacentis, aut cujus dominus captivus est.*

ARTICULUS I.

De Stipulationibus Servorum et filiorumfamilias.

Hic quærenmus 1.° *Quorum Servorum Stipulationes utiles sint;* 2.° *Ex qua Stipulatione Servorum aut filiorumfamilias, promissor patri aut domino obligetur;* 3.° *Quæ ex Stipulatione Servi aut filiifamilias, patri aut domino possint acquiri;* 4.° *Quo tempore inspiciatur an quis in mea potestate fuerit, ut ex hujus Stipulatione jus mihi acquiratur.*

§ 1. *Quorum Servorum Stipulationes utiles sint.*

I. *Cum Servi in Jure pro nullis habeantur; non ex se, sed ex persona dominorum suorum habent ut stipulari possint.*

Hinc ejus demum Servi Stipulatio utilis esse potest, qui dominum habet aut intelligatur habere. Igitur Quod Servus Stipulatus est quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti; quia, qui pro derelicto rem habet, omnimodo a se rejecit; nec potest ejus operibus (1) uti, quem eo Jure ad se pertinere noluit. Quod si ab alio apprehensus est; Stipulatione (2) ei acquirere poterit. Nam (3) et hæc genere quondam donatio est.

Inter (4) hereditarium enim servum, et eum qui pro derelicto habetur, plurimum interest; quoniam alter hereditatis jure retinetur, nec potest relictus videri qui universo hereditatis jure continetur (5): alter voluntate domini derelictus, non potest videri ad usum ejus pertinere a quo relictus est. *l.* 36. Javolen. lib. 14. epist.

II. *Quamvis Servus mutuetur a persona domini ut Stipulari possit; tamen* Si servus Reipublicæ vel municipii vel coloniæ stipuletur, puto valere (6) Stipulationem. *l.* 3. Ulp. lib. 5. ad Sabin.

Idem de servo infantis et muti dictum puta, ut passim videre est.

III. *Inutilis quidem est Stipulatio ejus Servi qui dominum non habet, ex cujus persona stipulari possit. Cæterum si dominum habet, etsi ab eo non possideatur, utiliter stipulatur et contrahit: dominoque suo ex his contractibus acquirit; præterquam ex his causis ex quibus ei a quo bona fide possidetur acquirit, ut videb. infra Art.* 3.

Multo magis; fugitivus domino suo, cum hic adhuc eum possidere videatur, ex contractibus suis actionem acquiret; ut in specie sequenti. Fugitivus meus quum apud furem esset, pecuniam acquisiit, et ex ea servos paravit: eosque Titius per traditionem a venditore accepit. Mela ait, Mandati actione me consecuturum ut restituat mihi Titius (7); quia servus meos mandasse Titio videbatur ut per traditionem acciperet; si modo rogatu

(1) Servus stipulando nihil aliud agere videtur, quam in hac re operam suam vocemque domino suo subministrare. Non potest autem quis hac in re uti opera servi qui amplius non est ipsius servus, cum eum abjecerit.

(2) Quam interponet, postquam et apprehensus est.

(3) Ejus enim factus est servus, qui eum pro derelicto habitum occupavit. Nam qui eum dereliquit, quamdam hujus servi donationem contulisse videtur in incertam personam: in eum scilicet qui primus illum occuparet. Videtur obstare lex 2. ff. *Qui sine manum. ad libert. perv.* in qua dicitur servum derelictum, ex Edicto D. Claudii ad libertatem pervenire. Dic: ita demum Jure singulari obtinere in eo servo, qui cum gravi valetudine laboraret, derelictus est.

(4) Præoccupat Objectionem. Dixit Jurisconsultus, servi qui derelictus est Stipulationem non valere; quia dominum non habet ex cujus persona valere possit: potest objici servum hereditarium non habere dominum; et tamen (ut infra videb. Art. 6o.) valet ejus Stipulatio.

(5) Respondet ad Objectionem, afferendo rationem disparitatis. Servus derelictus non solum nullum dominum habet, sed nec fingi potest habere. Verum servus hereditarius, etsi nullum realem dominum habeat, saltem fingitur habere pro domino hereditatem jacentem; quæ in Jure sustinet vicem personæ; et ex qua jus stipulandi hic servus mutuatur.

(6) Atqui tales domini stipulari ipsi non potuissent, cum non possint loqui. Et hæc ratio dubitandi. Verum contra obtinuit.

(7) Hos servos. Quæ actio *Mandati* mihi quæsita est per hunc servum meum fugitivum; *quia, etc.*

servi hoc fecerit. Quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me Ex empto agere (1) ut mihi eos venditor traderet, venditurumque per Condictionem a Titio repetiturum, si servos tradiderit Titio quos non debuerit, quum debere se existimaret. *l.* 22. § 9. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

§ 2. *Ex qua Servorum aut filiorumfamilias Stipulatione, patri dominove actio quæratur.*

IV. Quodcumque stipulatur is qui in alterius potestate est, pro eo habetur ac si ipse (2) esset stipulatus. *l.* 45. *ff. de Verb. oblig.* ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Nec interest, pater dominusve scierit necne. Imo Servus vetante domino si pecuniam ab alio Stipulatus sit, nihilominus obligat domino promissorem. *l.* 62. *ff. d. tit.* JULIAN. LIB. 2. EX MINICIO.

V. *Item*, Cum servus stipuletur, nihil interest sibi an domino, an vero sine alterutra eorum adjectione, dari stipuletur. *l.* 1. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

At Servus alienus, alii (3) nominatim Stipulando, non acquirit (4) domino. *l.* 30. PAUL. LIB. 1. AD PLAUT.

Cæterum Quod servus meus meo servo dari Stipulatur, id perinde haberi debet ac si mihi stipuletur; item quod servo tuo stipulatur (5), perinde ac si tibi stipulatus esset: ut altera Stipulatio obligationem pariat, altera (6) nullius momenti sit. *l.* 1. § 3. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

Quid si Servus meus, servo qui mihi et alteri communis est Stipuletur? Dicendum quod Communis servus, duorum servorum personam sustinet. Idcirco, si proprius meus Servus communi meo et tuo servo Stipulatus fuerit; idem Juris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset si separatim duæ Stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi (7). Neque existimare debemus partem dimidiam tantum mihi acquiri, partem nullius esse momenti: quia persona servi communis ejus conditionis est, ut in eo quod alter ex dominis potest acquirere, alter non potest, perinde habeatur ac si ejus solius esset qui acquirendi facultatem habeat. *d. l.* 1. § 4.

VI. *Dictis consonat Florentinus.* Sive mihi, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter dari Servus meus Stipuletur: mihi acquiret. *l.* 15. FLORENTIN. LIB. 8. INSTITUT.

Eadem de filio dicenda sunt. Nam Filius patri dari stipulari videtur, etsi hoc non adjiciat. *l.* 45. § 4. *ff. de Verb. oblig.* ULP. LIB. 50. AD SABIN.

VII. *Quod hactenus diximus, nil referre sibi an domino Servus Stipuletur, exceptionem recipit circa quasdam res; quæ personæ domini ipsius cohærent, nec alteri quam ipsi præstari possunt.*

Hinc V. G. Si Servus meus a liberto meo operas (8) sibi dari Stipuletur, inutilem Stipulationem esse Celsus scribit. Aliter atque si non adjecto hoc verbo (9) SIBI, Stipulatus fuerit. *l.* 38. POMPON. LIB. 5. AD Q. MUCIUM.

§ 3. *Quæ patri aut domino possint acquiri, ex Stipulatione filiifamilias aut Servi.*

VIII. *Patri dominove quæritur jus ad res quaslibet quæ in Stipulationem Servi aut filii deductæ fuerint.*

Ea vero quæ factum servi aut filiifamilias continent, in Stipulatione inserta, personæ ipsius cohærent; nec ad patrem dominumve transeunt. Exemplum affert Gaius. Si Servus aut filiusfamilias ita Stipulatus sit; ILLAM REM AUT ILLAM, UTRAM VELIM? non pater dominusve, sed filius servusve destinare de alterutra debet (10). *l.* 141. *ff. de Verb. oblig.* GAIUS LIB. 2. DE VERB. OBLIG.

Nec mirum. Nam Extranei quoque persona si comprehensa fuerit; veluti hoc modo, UTRAM EARUM TITIUS ELEGERIT: non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quam si Titius elegerit. *d. l.* 141. § 1.

Suffragatur Paulus. Si Stipulatus fuerim illud aut illud QUOD EGO VOLUERO; hæc electio personalis est. Et ideo servo vel filio talis electio cohæret. In heredes tamen transit obligatio (11), et ante electionem mortuo stipulatore. *l.* 76. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 18. AD ED.

IX. *Aliud exemplum habes, quum Servus Stipulatur* POSSIDERE *aut* TENERE *sibi licere. De quo ita Ulpianus:* Hæc quoque Stipulatio; POSSIDERE MIHI LICERE spondes? utilis est. Quam Stipulationem Servus an possit utiliter in suam personam

(1) Quæ actio etiam mihi quæsita est per servum meum.

(2) In cujus potestate est.

(3) Puta ei quem falso putat suum dominum.

(4) *Non acquirit domino*, quia *nominatim alii* stipulatus est; sed nec ei cui stipulatur, quia non is est cui possit acquirere.

(5) Meus servus.

(6) Qua Servus meus stipulatus est tuo *Servo* dari. Nam nec *Tibi* dari, posset stipulari.

(7) Scilicet ut tui respectu sit inutilis Stipulatio, quia meus servus tibi tuove servo non potest stipulari; sit autem utilis respectu mei.

(8) Operæ obsequiales, personæ patroni cohærent; nec nisi ipsi patrono possunt præstari. Hinc servus inutiliter stipulatur eas *Sibi* dari.

(9) Sed impersonaliter.

(10) Electio enim, est factum.

(11) Vide Cujacium ad h. l. in *Comment.* ad libros Pauli AD EDICT. ubi confutat sententiam quorumdam qui putabant obligationem quidem transire in heredem, electionem autem non transire. Contra quos adstruit Cujacius; in casu quo stipulator sui juris, electionem in suam personam contulisset; electionem per consequentias obligationis cum qua in persona Stipulatoris conjuncta est, transire in heredem stipulatoris.

concipere, videamus? Sed quamvis civili Jure servus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est. Et ideo dubitari non oportet, quin et Servus recte ita Stipuletur. *l.* 38. § 7. *ff. de Verb. oblig.* ULP. LIB. 49. AD SABIN.

Plane si TENERE SIBI LICERE Stipulatus sit Servus, utilem esse Stipulationem convenit. Licet enim possidere civiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat. *d. l.* 38. § 8.

X. HABERE, dupliciter accipitur. Nam et eum Habere dicimus, qui rei dominus est, et eum qui dominus quidem non est, sed tenet. Denique Habere rem apud nos depositam, solemus dicere. *d. l.* 38. § 9.

Alterutro autem sensu pro subjectis circumstantiis accipitur. Unde Hi qui sunt in aliena potestate, his in quorum sunt potestate HABERE LICERE stipulari possunt; ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari. Sed si Servus fuerit Stipulatus, SIBI HABERE; quæsitum est, an recte stipulatus videatur? Et ait Julianus libro quinquagesimo-secundo Digestorum: Si servus stipuletur SIBI HABERE LICERE, aut PER SE NON FIERI QUOMINUS HABERE STIPULATORI LICEAT, promittat; Stipulatio, inquit (1), non committitur: quamvis auferri res ei, et ipse auferre eamdem possit. Non enim factum (2), sed jus in hac Stipulatione vertitur. Quum vero stipulatur, PER PROMISSOREM NON FIERI quominus sibi ire agere liceat, non jus Stipulationis (inquit) sed factum versatur. Sed (3) videtur mihi, licet juris verba contineat hæc Stipulatio HABERE LICERE, tamen sic esse accipiendam; ut in servo et in filiofamilias, videatur actum esse de possessione (4) retinenda, aut non auferenda; et vires habeat Stipulatio. *d. l.* 38. § 6.

§ 4. *Quo tempore inspicitur an quis in potestate fuerit, ut ex hujus Stipulatione jus mihi acquiratur.*

XI. In Stipulationibus, id tempus spectator quo contrahimus. *l.* 144. § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 62. AD ED.

Igitur Si filiusfamilias sub conditione Stipulatus, emancipatus fuerit; deinde extiterit conditio: patri actio competit, quia in Stipulationibus, id tempus spectatur quo contrahimus (5). *l.* 78. *ff. de Verb. oblig.* IDEM LIB. 62. AD ED.

Quinetiam, generaliter; Quicquid contraxit servus dum nobis servit, etiamsi Stipulationem contulit in alienationem vel manumissionem suam, tamen nobis id acquisitum erit; quia potestas ejus, tunc quum id contraheretur, nostra fuit (6). Idque est, si filiusfamilias contrahat. Namque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur; si tamen dolo malo (7) id fecerit. *l.* 40. POMPON. LIB. 33. AD Q. MUC.

ARTICULUS II.

De Stipulatione Servorum qui plures dominos habent.

§ 1. *Servum communem Stipulantem, regulariter omnibus dominis acquirere; aliquando uni duntaxat, interdum nulli, pro varia Stipulationis conceptione.*

XII. REGULA *generalis.* Servus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisis; ut intellectu magis partes habeant quam corpore. Et ideo, si quid Stipulatur, vel quaqua alia ratione acquirit; omnibus acquirit, pro parte qua dominium in eo habeant. *l.* 5. ULP. LIB. 48 AD SABIN.

Quinetiam Si servus communis, ex re unius Stipulatus erit; magis placuit utrique acquiri: sed cum cujus ex re facta est Stipulatio, cum socio COMMUNI DIVIDUNDO aut SOCIETATIS judicio de patto recuperanda recte acturum. Idemque esse dicendum, et si ex operis suis alteri ex dominis servus acquirit. *l.* 28. § 1. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Similiter Paulus. Servus communis, sive emat, sive Stipuletur; quamvis pecunia ex peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur; utrique tamen acquirit. *l.* 27. PAUL. LIB. 2. MANUALIUM.

Obiter nota. Diversa causa est fructuarii servi (8). *d. l.* 27. ¶ *fin.*

(1) Julianus scilicet, cujus sententia modo improbabitur.

(2) Hæc enim verba, *Habere licere*, non ad factum naturalis possessionis quod in persona Servi consistere potest, sed ad jus dominii et possessionis civilis referri putabat Julianus; quod cum in persona Servi consistere non possit, inutiliter ita Stipulatum Servum putabat.

(3) Hucusque retulit sententiam Juliani. Nunc eam improbat.

(4) *De possessione* naturali, quæ est facti. Et sic hæc verba, pro varia personarum quæ stipulantur conditione, varie accipiuntur.

(5) Retrotrahitur enim conditio ad tempus contractus; et ex eo tempore extitisse, et actio ex Stipulatione patri dominove quæsita intelligitur.

(6) Majus tamen dubium erat in hac specie, quam in superiori. Nam in superiori specie, puta DABIS *si navis ex Asia* venerit; quamvis, antequam ex Asia veneris, filius emancipatus sit; hæc conditio retrotrahitur, et fingitur extitisse jam ipso tempore contractus; adeoque antequam filius emanciparetur. At quum conditio talis est, *Postquam manumissus fuerim dabis?* repugnat ut possit hæc conditio intelligi extitisse, antequam manumissus fuerim; cum ipsa mea manumissio sit in conditione posita. Tamen, ne in potestate esset servorum, adjiciendo tales conditiones, defraudare dominos jure quod per ipsorum Stipulationes dominis acquiri debet; obtinuit ut ex his Stipulationibus, conditione existente, actio non ipsis, sed domino quæreretur. Et idem circa filiosfamilias dicendum est.

(7) Id est, animo defraudandi patrem: at rarum est ut in tali conditione adjicienda alium animum habuisse videri possit. Interdum tamen citra dolum adjicitur: ut in specie legis 46. ff. *de Hered. instit.*

(8) Vide Art. seq.

Quod autem dicimus, Servum communem omnibus dominis acquirere, obtinet : si aut omnibus dominis, aut impersonaliter, aut sibi stipuletur.

XIII. Licet autem ei et nominatim alicui ex dominis Stipulari, vel traditam rem accipere; ut ei soli (1) acquirat. *l.* 5. ¶ *licet.* ULP. LIB. 48. AD SAB.

Et Sicuti uni nominatim Stipulando, ei soli acquirit; ita placet et si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli servum acquirere. Item si credat pecuniam ut uni ex dominis solveretur, vel quodlibet aliud negotium gerat; posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur, aut solvatur. *l.* 28. § 3. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Hic porro elegans species occurrit quam ita refert Julianus. Quum Servus communis Titii et Mævii, Stipulatur in hunc modum : « DECEM, Kalendis » Titio dare spondes? si decem Kalendis Titio non » dederis, tunc Mævio viginti dare spondes »? duæ Stipulationes esse videntur. Sed si Kalendis, decem data non fuerint : uterque dominus ex Stipulatu agere poterit (2). Sed in secunda obligatione Mævio promissa (3), Titius exceptione Doli (4) summovetur. *l.* 1. § 6. JUL. LIB. 52. DIGEST.

XIV. *Pariter :* Sed si non nominatim domino Stipuletur, sed jussu unius dominorum; hoc Jure utimur, ut soli ei acquirat cujus jussu Stipulatus est. *l.* 5. ¶ *sed si.* ULP. LIB. 48. AD SABIN.

Igitur Ofilius recte dicebat, Et per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandoque, posse soli ei acquiri qui jussit. Quæ sententia et Cassii et Sabini dicitur. *l.* 6. POMPON. LIB. 26. AD SAB.

XV. *Quod dicimus, Servum qui nominatim uni ex dominis aut jussu unius ex dominis Stipulatur, ei soli acquirere; obtinet, etsi ex re alterius domini stipuletur.*

Cæterum eo casu nota quod Julianus ait. Si servus communis meus et tuus, ex peculio quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit (5); obligationem tibi acquirit. Et si eamdem mihi nominatim Stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit; sed uterque nostrum habebit actionem; ego Ex Stipulatu; tu, quod pecunia tua numerata sit. Debitor tamen me Doli mali exceptione summovere poterit. *l.* 1. § 2. JUL. LIB. 52. DIGEST.

XVI. *Communis servus qui aut nominatim uni ex dominis Stipulatur, aut ejus jussu, ei soli actionem acquirit; ut, mox vidimus.* Proinde et si quatuor forte dominos habuerit, et duorum jussu Stipulatus sit; his solis acquiret, qui jusserunt. Magisque est ut non æqualiter, sed pro portione dominica (6) totum eis acquiratur.

Idem puto, et si nominatim (7) eis Stipulatus esse proponatur.

Nam et si omnium jussu Stipulatus sit, vel omnibus nominatim (8); non dubitaremus omnibus pro dominicis eum portionibus, non pro virilibus, acquirere. *l.* 7. ULPIAN. LIB. 48. AD SABIN.

In eo tamen quod dicitur, Servum quibusdam ex dominis nominatim Stipulantem pro portione domini acquirere, et in hoc Nominationem æquiparari jussioni; subtilius distinguendum docet Pomponius; ut quemadmodum is qui jussu dominorum Stipulatur, ipsis semper prout domini sunt et tanquam jussum eorum exequens stipulatur; ita pariter ex Stipulatione nominatim facta tunc demum pro rata dominii acquiri debeat, si Stipulatus ipsis fuerit quatenus domini sunt : si vero sub propriorum duntaxat nominum appellatione ipsis Stipulatus esset; pro virilibus et æqualiter ipsis acquiratur, non pro dominicis portionibus.

Ita ille : Si communis Servus ita Stipularetur, LUCIO-TITIO ET GAIO-SEIO dari spondes? qui sunt domini illius; pro virilibus eis ex Stipulatione debetur. Si vero ita DOMINIS MEIS dare spondes? pro parte qua domini essent. Si vero ita : LUCIO-TITIO ET GAIO-SEIO DOMINIS MEIS dare spondes? dubitaretur, utrumne viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur? Et interesset quid cujus demonstrandi gratia esset adjectum (9), et quæ pars ejus Stipulationis principalem causam haberet. Sed

(1) Alteri domino ex hac Stipulatione acquirere non potest : quia ita demum Servus domino acquirit, si aut ipsi aut sibi aut impersonaliter stipuletur; ut mox dictum est. Restat ergo *ut ei soli acquirat* cui nominatim stipulatus est.

(2) Non uterque ex posteriore Stipulationis parte; ut male putavit Accursius, in hoc a Cujacio reprehensus; sed Titius ex priore, Mævius ex posteriore.

(3) Rectius vulgo legitur *commissa.*

(4) Mens enim contrahentium fuit, ut prior Stipulatio in sequentem Stipulationem existente conditione transferretur, et ex illa sola deberetur.

(5) Nomine tuo; *obligationem* quidem *tibi* ex mutuo *acquirit.* At si deinde *eamdem* pecuniam *mihi nominatim reddi stipulatus sit;* tunc, quamvis *debitor a te non liberetur* (quia obligationem ex mutuo semel tibi quæsitam novare non potuit ille servus); proindeque actio *Mutui* tua maneat, *quod pecunia tua numerata sit :* tamen, cum mihi nominatim stipulatus sit, licet ex re tua; *ego quoque habebo actionem Ex stipulatu.* Et sic *uterque nostrum habebit actionem : sed* ego subtilitate Juris duntaxat; nam *Doli mali exceptione* summovebor.

(6) Quemadmodum et alias regulariter obtinet ut communis servus quidquid acquirit, singulis dominis pro portione dominii acquirat : supra N. 12. Nam idem Jus in parte ac in toto : et quemadmodum *Si omnium jussu, etc.* (mox infra); ita pariter, etc.

(7) Nominatio enim similis est jussioni. *Nominatim* autem, id est, si duobus ex dominis specialiter Stipulatus sit; non autem communiter omnibus, non SIBI, aut impersonaliter. Vide legem 37. mox sequentem.

(8) Id est, sub commemoratione omnium; scilicet si sic stipulatus est, *Omnibus dominis meis.*

(9) *Quid* nempe principaliter intendere voluerit servus, et *quid adjectum sit demonstrandi* tantum *gratia.*

eum ad nomina prius decursum (1) est, rationabilius esse videtur pro virili parte Stipulationem eis acquiri : quod dominorum vocabula pro demonstratione (2) habeantur. *l.* 37. Pomp. lib. 3. ad Q. Mucium.

XVII. *Interdum tamen Servus communis Stipulando, non partem unicuique, sed solidum Stipulatus singulis dominis videtur; eosque facit Stipulandi Correos.*

Enimvero Si communis Servus sic Stipulatus sit, Decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes? dicemus duos reos esse Stipulandi. *l.* 29. Paul. lib. 72. ad Ed.

XVIII. *Vidimus quid Juris obtineat, quum Servus communis vel omnibus dominis vel impersonaliter vel sibi Stipulatur; et quid, quum nominatim uni ex his stipulatur.*

Quod Si Servus communis sibi et uni ex dominis Stipuletur; perinde est ac si omnibus dominis, et uni ex his, Stipuletur : veluti Titio et Mævio, et Titio. Et probabile est, ut Titio dodrans, Mævio quadrans debeatur. *l.* 5. Ulp. lib. 21. ad Sabin.

XIX. *Recte quidem Stipulatur Servus communis; sive impersonaliter, sive sibi, sive omnibus dominis, sive uni ex illis stipuletur. At* Si quum duos dominos Servos habeset, Stipulatus fuerit Illi aut illi dominis suis; quæsitum est an consistat Stipulatio? Cassius inutilem esse Stipulationem scripsit. Et Julianus Cassii sententiam probat : coque Jure utimur. *l.* 9. § 1. Ulp. lib. 48. ad Sab.

Rationem affert Julianus in alia simili specie. Nimirum Sed si ita stipuletur : « Titio decem aut » Mævio fundum dare spondes »; quia incertum est utri eorum acquisierit actionem : idcirco inutilis Stipulatio existimanda est. *l.* 10. Jul. lib. 52. dig.

Sed et in hac specie : Si Servus communis ita Stipuletur, « Calendis Januariis decem Titio aut » Mævio dominis, uter eorum tunc vivet, dare » spondes »? inutilem esse stipulationem Julianus scribit : quia non possit in pendenti esse Stipulatio, nec apparere utri eorum sit acquisitum. *l.* 21. Venuleius lib. 1. stipul.

Sed si sibi Aut primo, Aut secundo, dominis suis Stipulatus sit; et hic tantumdem erit probandum quod Julianus, inutilem esse Stipulationem. Sed utrum adjectio inutilis est, aut tota Stipulatio utilis non est? Puto adjectionem (3) solam esse inutilem. Eo enim quod ait Mihi, omnibus (4) acquisiit ex Stipulatu actionem. An ergo in cæterorum persona solutio locum habeat; exemplo extraneæ personæ? Et puto vel solvi eis posse : quemadmodum quum ego Mihi aut Titio stipuler.

Quum ergo cum Primo aut secundo dominis Stipulatio (5) non constitit; nec [aut] solutio est (6). Illa ratio est, quia non invenimus in cujus persona Stipulatio constitit, in cujus (7) solutio. *l.* 11. Ulp. lib. 48. ad Sabin.

Nam cum uterque obligationis capax sit, non invenimus quis adjectus sit; quia non est qui petere possit. *l.* 12. Paul. lib. 10. quæst.

Quum enim Stipulatur domino aut extraneo Servus, utrumque consistat, et in domini persona Stipulatio; et in extranei solutio. At hic, ΤΟ ΙΣΑΖΟΝ [*id est, æquivalens* (8)] corrumpit Stipulationem et solutionem. *l.* 13. Ulp. lib. 48. ad Sabin.

XX. *Eorum quæ hactenus diximus, summa hæc est; quod si servus duorum aut plurium ita stipuletur :* Illi aut illi, *stipulatur inutiliter : quod si ita* Illi et illi; *item si* Sibi; *item si impersonaliter stipuletur ; his omnibus casibus omnibus dominis acquirit si nominatim alteri ex illis, aut jussu alterius ex illis, stipuletur; ei soli acquirit.*

Servus tamen Interdum, etiamsi neque jussu neque nominatim alteri ex dominis Stipularetur, ei tamen soli acquirere eum Juliano placuit. Ut puta si quid forte Stipuletur, quod utrique acquiri non potest : veluti servitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est; qui fundus, Sempronii erat alterius ex dominis; ei soli acquirit. *l.* 7. § 1. *interdum.* Ulp. lib. 48. ad Sabin.

Item si alter ex dominis uxorem ducturus sit, et huic servo dos promittatur. *l.* 8. Gaius lib. sing. de casibus.

Similiter Si communis Servus meus et tuus viam vel iter vel actum Stipuletur, sine adjectione nominis nostri; quum ego solus fundum vicinum habeam : soli mihi eam acquirit.

(1) Ita, *Titio et Seio dominis meis* : per quod significatur, servi intentionem respexisse potius ad personas Titii et Seii, quam ad eorum quatenus sui domini sunt qualitatem; quamvis ea ipsa qualitas posterius expressa sit. Secus ergo, si ita stipulatus esset, *Dominis meis Titio et Seio* : quia tunc ad qualitatem domini prius respexisset quam ad personas.

(2) Id *est*, eo sensu *Vocabula* Titii et Seii *dominorum* hujus servi habentur duntaxat *pro demonstratione* personarum, quibus ille stipulari voluit quasi Titio et Seio simpliciter, non quasi dominis suis.

(3) Scilicet personas dominorum quas adjecit per particulam Aut.

(4) Florentina habet *omni*. Vulgata magis placet.

(5) Huc refer, non ad modo dictam speciem in qua servus *sibi* Aut *dominis* stipulatus est; sed ad illam qua simpliciter *Primo* Aut *secundo* (puta, supra l. 10. *Titio* Aut *Mævio*) dominis suis foret stipulatus.

(6) Id est, eo casu, nec solvi potest uni quasi adjecto: cum incertum sit cui domino acquisierit Servus Stipulationem; quia proinde adjectus tantum videatur solutionis gratia.

(7) At superiori specie, quum servus *sibi* Aut *primo* Aut *secundo* stipulatus est, in persona cujusque domini pro sua parte dominii consistit obligatio : in ea vero parte quæ socio ipsius acquiritur, erit adjectus solutionis gratia.

(8) Seu potius, æqualis in utriusque domini persona alternatio.

Quod et si fundum tu habeas; mihi (1) quoque in solidum servitus acquiritur. *l.* 17. Pompon. lib. 9. ad Sabin.

Item si Servus duorum, Titii et Mævii, hominem qui Titii erat, Stipulatus fuerit; ei soli acquirit, cujus non fuit. Sed si Stipulatus sit (2) Stichum sibi Mævio et Titio, Dare spondes? totum eum Mævio acquirit. Quod enim alteri ex dominis acquirere non potest; id ad eum qui ad obligationem admittitur, pertinet. *l.* 9. Ulpian. lib. 48. ad Sabin.

§ 2. An et quas res communis Servus ab uno e dominis possit Stipulari.

XXI. *Servus communis etiam ab uno ex dominis Stipulari potest.*

Interest autem quomodo stipuletur. Nam Si Servus communis ab uno ex sociis Stipulatus sit: si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur: sin autem sine nulla adjectione pure Stipulatus sit (3); reliquas partes is servus cæteris sociis, præter eam partem ex qua promissor dominus esset, acquiret. Sed si jussu onius socii Stipulatus est; idem Juris est, quod esset si eidem illi socio nominatim dari Stipulatus esset. *l.* 7. § 1. Ulp. lib. 48. ad Sabin.

XXII. *Sed et semetipsum Servus ab uno ex dominis utiliter Stipulatur; modo tamen non* Sibi *stipuletur. Nam* Servus communis ipse [se] sibi Stipulari (4) non potest: quamvis constaret eum se Stipulari domino (5) posse; non enim se domino acquirit, sed de (6) se obligationem. *l.* 2. Ulp. lib. 4. ad Sabin.

Similiter Papinianus. Si Servus Titii et Mævii, partem quæ Mævii (7) est Sibi dari stipuletur; nulla Stipulatio est: cum, si Titio dari Stipulatus fuisset, Titio acquireretur. Quod si simpliciter concepta est Stipulatio, veluti Partem eam quæ Mævii est dare spondes? non adjecto Mihi; prope est ut, quia sine vitio concepta est Stipulatio, sequatur ejus personam cujus potest. *l.* 18. § 1. Papin. lib. 27. quæst.

ARTICULUS III.

De Stipulatione Servorum aut liberorum hominum qui a non domino possidentur, aut eorum Servorum quorum ususfructus vel usus alienus est.

§ 1. De Servis qui bona fide possidentur in solidum ab alio quam domino, aut quorum ususfructus ud alterum pertinet item in solidum.

XXIII. *Hi Servi Stipulantes aut contrahentes, ex duabus causis, non domino, sed bonæ fidei possessori fructuariove acquirunt obligationem; scilicet quum ex re possessoris fructuariive, aut ex operis suis contrahunt: ut in* Institutionib. *vidimus.*

Ex re possessoris fructuariive quodammodo videtur Stipulari Servus, quum ab eo stipulatur qui his donatum voluit. Hinc Si quis donaturus usufructuario, spoponderit servo in quem usumfructum habet; Stipulanti ipsi (8) usufructuario obligabitur; quia ut ei Servus talis Stipulari possit, usitatum est. *l.* 24. *ff. de Usufr. et quemadm.* Paul. lib. 10. ad Sabin.

XXIV. *Cum servus ex his causis fructuario et bonæ fidei possessori acquirat; unde sequitur quod* [Idem] Julianus [eodem libro] scripsit: Si servo fructuarius operas ejus locaverat, nihil agit (9). Nam et si ex re mea (inquit) a me Stipulatus sit, nihil agit: non magis quam servus alienus bona fide mihi serviens, idem agendo, domino quicquam acquirit.

Simili modo (ait), ne quidem si rem meam a me fructuario conducat, me non obligavit. Et regulariter definit: Quod quis ab alio Stipulando, mihi acquirit; id a me Stipulando nihil agit. Nisi forte (inquit) nominatim domino suo Stipuletur a me, vel conducat. *l.* 25. § 5. *ff. de Usufr. et quemadm.* Ulp. lib. 18. ad Sabin.

XXV. *Quod statuimus, Servum qui ex re fructuarii possessorisve aut ex operis suis Stipulatur, acquirere eis obligationem; ita demum obtinet, si obligatio incidat in id tempus quo adhuc durat ususfructus, aut servus adhuc bona fide possidetur.*

(1) Alias *tibi.* Idem sensus utriusque lectionis; nimirum servitutem singulis in solidum acquiri, quum uterque vicinum fundum habet: cum ea sit natura servitutum, ut non possit acquiri nisi in solidum. Itaque si non ego solus vicinum fundum habeam, sed *et tu* pariter *habeas*; nihilominus *mihi quoque*, aut *tibi*, etc.

(2) Eadem species ac præcedens: nisi quod in præcedenti specie *Hominem* Stichum qui Titii erat, impersonaliter stipulatus est, hic eum *Sibi*, *Mævio* et *Titio*, stipulatur. In utraque autem, soli Mævio acquirit: nec per hoc quod Titio inutiliter stipulatus est, vitiatur quod utiliter stipulatus est Mævio.

(3) Aut etiam Sibi.

(4) Lectionem hanc *ipse* Se *sibi*, ratio contextus omnino exposcit. Sed forte ita scriptum erat in Archetypo *ipsa*; et errore librariorum neglecta est vis reduplicativa litterarum Majuscularum.

(5) Qui pro parte tantum dominus esset. *Non enim* repugnat ut servus qui pro parte meus est, pro altera parte mihi debeatur; et hanc obligationem per ipsum acquiram. Repugnat autem seipsum Sibi dari.

(6) Id est, obligationem sui ipsius, pro parte quæ hujus domini non est. Igitur, eo casu quo *Seipsum* stipulatur huic domino; Se quidem *stipulatur*, sed non Se *acquirit*: neque hic unum et idem sunt, et causa acquisitionis, et ipsa res acquisita; quod esset absurdum.

(7) In ipso servo qui stipulatur.

(8) Id est, æque ac si fructuarius ipse stipularetur.

(9) *Nihil agit* servus, ut ex hoc contractu possit ulla actio adversus fructuarium nasci. Sed nec ulla actio fructuario nascetur ex hoc contractu, adversus dominum proprietatis; nisi subsidiaria, quo casu non suppeteret illud ejus servi peculium quod ad fructuarium pertinet: supra lib. 15. Tit. *de Pecul.* N. 66.

Hinc Si operas suas locaverit servus fructuarius; et imperfecto tempore locationis, ususfructus interierit: quod superest, ad proprietarium pertinebit. Sed et si ab initio certam summam propter operas certas Stipulatus fuerit: capite diminuto eo, idem dicendum est. *l.* 26. *ff. de Usufr. et quemadm.* PAUL. LIB. 3. AD SABIN.

Pariter Ulpianus. Si operas suas iste Servus locaverit, et in annos singulos certum aliquid stipuletur: eorum quidem annorum Stipulatio, quibus ususfructus mansit, acquiretur fructuario; sequentium vero Stipulatio ad proprietarium transit, semel acquisita fructuario: quamvis non soleat Stipulatio semel cui quæsita, ad alium transire; nisi ad heredem, vel adrogatorem. Proinde si forte ususfructus in annos singulos fuerit legatos, et iste servus operas suas locavit, et Stipulatus est ut supra scriptum est; prout capitis minutione amissus fuerit ususfructus, mox restitutus, ambulabit Stipulatio; profectaque ad heredem, redibit ad fructuarium. *l.* 25. § 2. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 18. AD SABIN.

XXVI. *Vidimus Servum fructuario aut bonæ fidei possessori acquirere, quum ex operis suis aut ex re ipsorum Stipulatur.*

Quod si partim ex re possessoris fructuariive, partim ex re alterius Stipuletur; fructuario et domino pro rata acquiret.

Hoc videre est in specie sequenti. Apud Labeonem ita scriptum est: « Filium et filiam in sua » potestate pater intestatus reliquit; filia eo animo » fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex here» ditate patris pertinere; deinde frater ejus filiam » procreavit, et eam infantem reliquit. Tutores » servo avito ejus imperaverunt, ut ab eo qui res » avi hereditatis vendiderunt, Stipularetur QUANTA » PECUNIA AD EUM PERVENISSET. Ex ea Stipulatione » quid pupillæ acquisitum sit, peto rescribas ». Paulus: Est quidem verum; bona fide possessum Servum, ex re ejus cui servit Stipulantem, possessori acquirere. Sed si res quæ ex hereditate avi communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt; non videtur ex re pupillæ totum pretium Stipulari. Ideoque utrisque acquiri. *l.* 20. § 1. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

Quid si in pendenti sit ex cujus re Servus Stipulatus sit? In pendenti quoque erit cui jus ex Stipulatione quæratur.

Hoc videre est in specie sequenti. Quum Servus fructuarius operas suas locasset, et eo nomine pecuniam in annos singulos dari Stipulatus esset; finito fructu, domino residui temporis acquiri Stipulationem Julianus scriptum reliquit. Quæ sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa. Nam si in annos forte quinque locatio facta sit; quoniam incertum est fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cujusque anni pecunia fructuario quæreretur. Secundum quæ, non transit ad alterum Stipulatio; sed unicuique tantum acquiritur, quantum ratio Juris permittit. Nam et quum idem Servus ita Stipuletur « QUANTAM pecu» niam tibi intra illum diem dedero, tantam dari » spondes »? in pendenti est, quis ex Stipulatu sit habiturus actionem. Si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dederit [*a*] fructuario; si vero aliunde, domino Stipulatio quæretur. *l.* 18. § 3. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

XXVII. *Hactenus de causis ex quibus servus fructuarius, aut servus alienus bona fide possessus, fructuario bonave fidei possessori acquirit.*

Ex cæteris autem causis, acquirit domino. Quinetiam ex illis causis ex quibus acquiri fructuario bonæve fidei possessori solet; acquirit domino, si fructuario bonave fidei possessori acquiri non possit.

Hinc Servus fructuarius si usumfructum in se (1) dari Stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim proprietario; ipsi proprietario acquiri (2): exemplo servi communis; qui Stipulando rem alteri ex dominis cujus res est, nihil agit (quoniam rem suam Stipulando quis, nihil agit); alteri (3) Stipulando; acquirat solidum. *l.* 25. § 4. *ff. de Usufr. et quemadm.* ULP. LIB. 18. AD SABIN.

Regula nostra probatur etiam ex eo quod post Julianum docet Ulpianus. Ita ille: Quæstionis est, an id quod acquiri fructuario non potest, proprietario acquiratur? Et Julianus quidem libro trigesimo-quinto Digestorum scripsit, Quod fructuario acquiri non potest, proprietario quæri. Denique scribit, Eum qui ex re fructuarii Stipuletur nominatim proprietario, vel jussu ejus, ipsi (4) acquirere. Contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii nec ex operis suis fructuario (5) Stipuletur. *d. l.* 25. § 3.

Pariter Pomponius. Quum Servus in quo usumfructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis ejus nominatim Stipuletur; acquiritur domino (6) proprietatis. *l.* 39. POMPON. LIB. 22. AD Q. MUCIUM.

Hinc obiter nota. Sed qua actione fructuarius reciperare possit a domino proprietatis, requirendum est? Item si servus bona fide nobis serviat; et

[*a*] *Ita Haloand. In Florent.* dedero.

(1) Id est, usumfructum sui ipsius.

(2) Fructuario enim hoc acquirere non potest, cum nemini res sua deberi possit.

(3) *Alteri* cujus res non est, nominatim *stipulando.* Idem est, sive impersonaliter Stipuletur.

(4) Domino scilicet. Non enim potest fructuario acquirere, quod nominatim alteri Stipulatus est.

(5) Nominatim ipsi *fructuario.* Et quidem *nihil agit*: nec enim fructuario acquirit, quia ex hac causa Stipuletur ex qua fructuario acquiri non potest; nec domino acquirit, quia nominatim alteri Stipulatus est, scilicet fructuario.

(6) Non fructuario; quia fructuario non potest acquiri, quod nominatim Servus alteri Stipulatus est. Ideo autem domino acquiritur; quia etiam ex his causis ex quibus fructuario acquiri solet, acquiritur domino, quotiescumque fructuario hoc acquiri non potest.

id quod nobis acquirere poterit, nominatim domino suo Stipulatus fuerit; ei acquiret : sed qua actione id reciperare possimus, quæremus? Et non sine ratione est quod Gaius noster dixit, Condici (1) id in utroque casu posse domino. *d. l.* 39. ¶ *sed qua.*

XXVIII. *Acquirit quidem dominus, etiam ex his causis ex quibus fructuario acquiri solet; quum servus jussu ipsius domini Stipulatus est. Contra vice versa* Si jussu fructuarii aut bonæ fidei possessoris, servus Stipuletur ex quibus causis non solet iis acquiri; domino acquirit. *l.* 31. Paul. lib. 8. ad Plaut.

Hinc Si liber homo vel alienus qui bona fide servit, ex re alterius, jussu possessoris Stipuletur; Julianus ait, liberum quidem sibi acquirere, servum vero domino : quia jussum domino cohæreat. *l.* 33. Paul. lib. 14. ad Plaut.

Non idem dicetur, si nomen ipsorum (2) in Stipulatione positum sit. *sup. d. l.* 31. ¶ *non idem.*

Hoc enim casu, neque domino, sed nec ipsis acquirit; verum nihil aget. Unde Julianus. Si servus tuus qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit quod ad te pertineat; et ego ex eo pecuniam Titio credidero; nummi tui manebunt. Stipulando autem mihi Servus eamdem pecuniam, nihil aget. Vindicando ergo eam pecuniam tu consequi poteris. *l.* 1. § 1. Julian. lib. 52. digest.

XXIX. *Videmus* Servum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario Stipulari, domino ex re fructuarii utiliter Stipulari. *l.* 22. Neratius lib. 2. respons.

Hinc sequitur quod Si Servus fructuarius, ex re fructuarii, domino proprietatis Aut fructuario Stipuletur; inutilis est Stipulatio (3). At ex re proprietarii si ipsi domino Aut fructuario Stipuletur, recte stipulatur : tantum enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis (4) quoque. *l.* 98. § 7. *ff. de Solutionib.* Paul. lib. 15. quæst.

Similiter Julianus. Si fructuarius Servus Stipulatus esset fructuario (5) Aut proprietario : si quidem ex re fructuarii Stipulatus esset, inutilis est Stipulatio; quia utrique ex re fructuarii actionem acquirere potuisset. Sed si aliud Stipulatus esset, proprietarium petere posse; et, si promissor fructuario solvisset, liberatur (6). *l.* 1. § 5. Julian. lib. 52. ad Ed.

Consonat et Gaius. Si ex re domini, domino Aut fructuario Servus Stipulatus fuerit; domino quidem acquiri obligationem Julianus scripsit : solvi autem fructuario posse, quasi quolibet adjecto. *l.* 28. Gaius lib. 3. de Verb. obligat.

§ 2. *De Stipulatione Servi cujus ususfructus aut bonæ fidei possessio penes plures est.*

XXX. *Hactenus exposuimus jus quod habere possum ex Stipulatione Servi in quo ususfructus totus meus est, aut quem in solidum bona fide possideo.*

Quid Si duos fructuarios proponas, et ex alterius re Servus sit Stipulatus : quæritur utrum totum, an pro parte qua habet usumfructum, ei quæratur? Nam et in duobus bonæ fidei possessoribus huc idem est apud Scævolam agitatum libro secundo Quæstionum? Et ait, Vulgo creditum, rationemque hoc facere; ut, si ex re alterius Stipuletur, partem ei (7) duntaxat quæri, partem domino : quod si nominatim (8) sit Stipulatus, nec dubitari debere quin adjecto nomine solidum ei (9) quæratur. Idemque ait, et si jussu ejus (10) Stipuletur : quoniam jussum pro nomine accipimus. Idem et in fructuariis erit dicendum : ut, quo casu non totum acquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæsitum; quoniam ex re fructuarii quæri ei posse ostendimus. *l.* 25. § 6. *ff. de Usufr. et quemadm.* Ulp. lib. 18. ad Sab.

At vero sententiam postea mutavit idem Scævola libro tertio-decimo Quæstionum.

Ibi enim ita scribit : Si alienus servus duobus bonæ fidei serviens, ex unius eorum re acquirat; ratio facit ut ei ex cujus re acquisiit, id totum ei acquirat : sive ei soli, sive quasi duobus serviat. Nam et in veris dominis quotiens utrique acquiritur, totiens partes acquiri : cæterum si alii non acquiratur, alium solidum habiturum. Igitur eadem ratio erit et in proposito; ut hic servus alienus qui mihi et tibi bona fide servit, mihi solidum ex re mea acquirat : quia tibi non potest acquiri, quia non sit ex re tua. *l.* 19. Scævola lib. 13. quæst.

Idem dic de eo cujus usumfructum plures habent. Et hanc posteriorem Scævolæ sententiam prævaluisse ex Ulpiano didicimus supra lib. 41. *Tit.* de Acq. rer. dom. *N.* 86.

XXXI. *Et ita quidem in casu quo ex re unius Stipulatus est servus, cujus ususfructus aut possessio penes plures est.*

Quod si ex re amborum : si quidem ea res esset quæ ad singulos in solidum pertineret; ei cui nominatim stipulabitur, solidum pariter acquiret.

Hinc Si duo rei stipulandi usumfructum in servo

(1) *Condictione sine causa.*

(2) Fructuarii scilicet aut possessoris.

(3) Quia incertum est utri quæratur obligatio, cum uterque esset capax acquirendi ex hac causa.

(4) Adeoque non est incertum, ut in superiori specie, cui quæratur obligatio; cum non potuerit quæri nisi domino.

(5) Legendum *proprietario* Aut *fructuario;* ut recte observavit Cujacius, et ratio contextus demonstrat.

(6) Fructuarius enim hoc casu adjectus est solutionis gratia.

(7) Fructuario, ex cujus re Stipulatus est.

(8) Domino.

(9) Domino scilicet, cui *nominatim* Stipulatus est.

(10) Domini.

habeant, vel quibus bona fide serviebat; et jussu unius a debitore (1) Stipuletur; ei soli acquirit. *l.* 33. § 1. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

Si vero ea res esset quæ pro parte cujusque foret; servus nominatim uni ex ea re stipulanda, pro ea duntaxat parte quam in re habet is cui stipulatur, potest ei acquirere: saltem ex Proculeianorum sententia, juxta quam definitum videtur quod Neratius ait; Et si duorum ususfructus sit; quod ex operis suis alteri eorum Stipulatus sit, pro ea duntaxat parte ex qua ususfructus ejus sit (2), acquiri. *l.* 24. NERATIUS LIB. 2. RESPONS.

Paulus vero ex Sabino diversæ Scholæ auctore, etiam hoc casu solidum ei cui servus nominatim stipulatus est, acquiri supponit. Quærit autem qua ratione alter fructuarius partem ab eo recipere possit? Ita ille: Si quum duorum ususfructus esset in servo, et is Servus uni nominatim Stipulatus sit ex ea re quæ ad utrosque pertinet: Sabinus ait, Quoniam soli obligatus esset, videndum esse quemadmodum alter usuarius (3) partem suam recipere possit? quoniam inter eos nulla communio juris esset (4). Sed verius est, Utile Communi dividundo judicio inter eos agi posse. *l.* 32. PAUL. LIB. 9. AD PLAUT.

§ 3. *De Stipulatione Servi cujus usus, non etiam fructus, alienus est.*

XXXII. *Servus cujus usus alienus est, ex operis suis, cum ad usuarium non pertineant, acquirit domino: ut vid. in* Institut.

Ex re autem usuarii, usuario acquirit: et de cætero, quæcumque circa fructuarium diximus, Eadem de eo dicenda sunt cui usus legatus est. *l.* 23. PAUL. LIB. 9. AD PLAUT.

§ 4. *De Stipulatione liberi hominis qui bona fide possidetur ut servus.*

XXXIII. *Idem Jus hic obtinet, ac in servo qui ab alio bona fide possidetur, nimirum ut liber homo ex operis suis et ex re possessoris ei acquirat. At ex reliquis causis, sibi acquirit: ut vid. in* Instit.

Et quidem, ex quibus causis possessori acquirit, etiam illam rem quam sibi utiliter Stipulari non posset, possessori utiliter Stipulatur.

Hoc docet Paulus. Liber homo bona fide mihi servit (5): stipulatur ex re mea vel ex operis suis, Stichum qui ipsius est. Magis est ut mihi acquirat: quia etsi servus esset meus, acquireret mihi (6). Nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio ejus esset.

Sed si ex re mea Stichum qui meus est, stipulatur, sibi (7) acquiret. *l.* 20. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

XXXIV. *Instar hominis bona fide possessi, habetur Stipulator ille de quo Africanus in specie sequenti.*

Ejus qui in provincia Stichum servum Kalendario præposuerat, Romæ testamentum recitatum erat; quo idem Stichus liber, et ex parte heres erat scriptus: qui status sui ignarus, pecunias defuncti autexegit aut credidit; ut interdum stipularetur (8) et pignora acciperet. Consulebatur quid de his Juris esset?

Placebat, debitores quidem ei qui solvissent liberatos esse; si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse. Earum autem summarum nomine quæ ad Stichum pervenissent, Familiæ erciscundæ quidem actionem non competere (9) cohæredibus, sed Negotiorum gestorum dari debere.

(1) Adeoque ex ea re quæ in solidum ad ipsum pertinebat; cum hujus debitoris creditor in solidum fuisse fingatur.

(2) Pro reliqua parte, inutiliter Stipulatur. Is videtur obvius Neratii sensus Sed Accursius et Cujacius ut Neratium cum Sabino (modo infra in l. 32.) concilient; hanc legem 24 aliter intelligunt; ita scilicet ut ex hac stipulatione actionem quidem in solidum adversus promissorem, is cui servus stipulatus est, acquirat; quod autem ait Neratius *Pro parte duntaxat ei acquiri*, accipiendum esse inspecto exitu seu effectu, eo quod consfructuario, jus quod ex hac stipulatione consecutus est, conferre teneatur. Hanc interpretationem non respuimus.

(3) Id est, usufructuarius: ut et in l. 47 ff. *de Acq. rer. dom.* Unde Cujacius notat verbum *Usus* aliquando ambiguum: Observ. X. 13.

(4) Proprie in solas res corporales communio cadit: supra lib. 10. Tit. *Fam. ercisc.* N. 32. igitur jus ususfructus, in se spectatum et quatenus jus est, proprie inter duos fructuarios commune non est: nec enim ambo unum aliquid commune, sed unusquisque proprium suum ac personæ suæ inhærens jus ususfructus habet. Verum, ratione objecti ejusdem ad quod terminatur jus ususfructus quod quisque habet; possunt videri habere aliquid commune, adeoque experiri judicio *Communi dividundo* saltem *Utili*.

(5) Ego ingenuus bona fide tibi servio. Titius debitor est mihi ex causa peculii ad te pertinentis. Conveni cum Titio ut Stichum quem possidebat, et quem meum esse ignorabam, mihi daret; et ea de causa stipulor ab ipso Stichum. Hunc mihi inutiliter stipularer, cum nemo rem suam utiliter stipuletur: sed nihilominus utiliter eam stipulor ex ea causa, ex qua jus stipulationis non mihi sed tibi acquisitur.

(6) Cum ex his causis, non sibi, sed mihi tanquam si meus esset servus acquirat; non quærendum est an sibi hanc rem posset acquirere, sed an mihi eam acquireret si servus meus esset. Mihi autem potest Stichus ille acquiri; nam meus non est ullo modo: *nec enim dici* potest hunc esse in peculio hujus liberi hominis, quod ad me pertineat quasi servi.

(7) Quod enim ex re mea mihi acquirere non potest, acquirit sibi: sicut vidimus supra § 2. servum alienum quod ex re possessoris ei acquirere non posset, acquirere domino.

(8) Id est, Et credendo, *interdum* (ut sibi tutius cautum foret) aut adjiciebat Stipulationem, aut pignora accipiebat.

(9) Vide rationem supra lib. 10. Tit. *Famil. ercisc.* N. 85.

Quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex majore parte quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam et si tibi in hoc dederim nummos ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis; accipientis non facies. Neque enim, sicut illud receptum est ut debitores solventes ei liberentur; ita hoc quoque receptum ut credendo nummos alienaret. Quare, si nulla Stipulatio intervenisset; neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri.

Quod si Stipulatus quoque esset; referret, quemadmodum Stipulatus esset. Nam si nominatim (forte Titio) domino suo, mortuo jam, dari Stipulatus sit: procul dubio inutiliter esset Stipulatus. Quod si tibi dari Stipulatus esset, dicendum hereditati eum acquisiisse (1). Sicut enim nobismet ipsis, ex re nostra, per eos qui liberi vel alieni servi bona fide serviunt, acquiratur; ita hereditati quoque ex re hereditaria acquiri.

Post aditam vero a coheredibus hereditatem, non æque (2) idem dici potest: utique si scierint, eum sibi coheredem datum (3); quoniam tunc non possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur coheredes ejus id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint; potest adhuc idem (4) responderi. Quo quidem casu illud eventurum, ut, si suæ conditionis coheredes iste servus habeat, invicem bona fide servire videntur. *l.* 41. *ff. de Reb. creditis.* AFRIC. LIB. 8. QUÆST.

§ 5. *De Stipulatione ejus Servi aut liberi hominis qui mala fide possidetur.*

XXXV. *Malæ fidei possessori servi, ex nulla causa per servum acquiri potest.*

Hinc Servus meus, quum apud furem esset, furi dari Stipulatus (5) est. Negat furi deberi Sabinus; quia eo tempore quo Stipulatus est, ei non serviret. Sed nec ego ex ea Stipulatione agere potero (6). Sed si detracta furis persona Stipulatus est (7), mihi quidem acquiritur actio. *l.* 14. JUL. LIB. 3. AD URSEIUM-FEROCEM.

Nota. Sed furi, nec Mandati, nec alia actio adversus me dari debet. *d. l.* 14. ¶ *sed.*

XXXVI. *Idem dic de libero homine qui mala fide possidetur, nimirum ut ex nulla causa possessori acquirat.*

Hoc docet Javolenus. Si servus testamento manumissus, quum se liberum esse ignoraret, et in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi Stipulatus est; nihil debebitur heredibus, si modo scierint eum testamento manumissum: quia non potest videri justam servitutem servisse iis qui illum liberum esse non ignorabant. Distat ista causa, ejus qui liber emptus bona fide servit; quia in eo, et ipsius et emptoris existimatio consentit. Cæterum is qui scit hominem liberum esse, quamvis ille conditionem suam ignoret, ne possidere quidem eum potest videri. *l.* 34. JAVOLEN. LIB 2. AD PLAUT.

ARTICULUS IV.

De Stipulatione Servorum hereditariorum, et Servorum captivi.

§ 1. *De Stipulatione Servorum hereditariorum.*

XXXVII. Servus hereditarius, et heredi futuro, et hereditati recte Stipulatur. *l.* 35. MODESTIN. LIB. 7. REGUL.

Hoc tamen non fuit absque controversia. Nam Illud quæsitum est, an heredi futuro Servus hereditarius Stipulari possit? Proculus negavit: quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit, posse; quia, qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse. Quæ ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta (8) facta intelligitur; licet post aliquod tempus heres extiterit. Manifestum igitur est, Servi Stipulationem ei acquiri. *l.* 28. § 4. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Cæterum heredi futuro, recte quidem sub hac appellatione HEREDIS FUTURI, *Stipulatur Servus hereditarius; non vero Stipulatur utiliter alicui sub proprii ejus nominis appellatione, quamvis ille postea heres extiterit.*

Sic accipe quod ait Paulus. Servus hereditarius futuro heredi nominatim dari Stipulatus, nihil agit; quia Stipulationis tempore heres dominus ejus non (9) fuit. *l.* 16. PAUL. LIB. 4. REGUL.

(1) Dum enim ignoratur an liber sit, est in hereditate; instar eorum qui tanquam Servi bona fide possidentur: adeoque ex re hereditatis stipulando, acquirit hereditati.

(2) Scilicet *æque dici non potest* ut acquirat coheredibus suis; quemadmodum in specie præced. acquirit hereditati jacenti, et per eam coheredibus suis.

(3) Vide infra N. 36.

(4) *Idem* nempe quod in prima specie, in qua jacens erat hereditas: ut quemadmodum in illa specie acquirit hereditati et per eam coheredibus suis, ita et in hac specie coheredibus suis, tanquam ab ipsis bona fide possessus, pro parte ipsorum hereditaria acquirat.

(5) Et quidem (si vis) ex re furis.

(6) Ratio supra N. 7. quia nominatim alteri quam mihi stipulatus est. Vulgata autem supplet aliam rationem, ita legendo: *sed nec ego ex ea Stipulatione agere potero; quia eo tempore quo stipulatus est, mihi non serviret.* Ineptum Glossema: neque enim minus servus meus est, quod apud furem sit.

(7) Puta, impersonaliter *stipulatus est.*

(8) Quandiu mortuus non est humatus, non solum familia defuncti, sed et familia heredis erant funestæ; et post humationem, debebant certo ritu purgari. De quibus vide Commentarium nostrum ad *XII Tabulas* Tab. X. Cap. II. n. 3. et Cap. III. n. v.

(9) Ita Pacius has leges conciliat *Centur.* VII. 37.

Item, etsi Sibi *aut impersonaliter stipuletur ille Servus; ita demum utilis Stipulatio est, si postea adeatur hereditas. Est autem prorsus inutilis, si nominatim* Domino *jam mortuo Stipuletur: ut obiter supra N.* 34. *Vide et infra* § *seq.*

XXXVIII. *Quædam etiam res sunt quas si jacente adhuc hereditate, etsi postmodum adeantur, Servus hereditarius Stipulatus fuerit, non valebit Stipulatio. Talis est ususfructus.*

Enimvero Ususfructus sine persona (1) esse non potest: et ideo servus hereditarius inutiliter usumfructum Stipulatur. Legari autem ei posse usumfructum dicitur, quia dies non cedit statim; Stipulatio autem pura suspendi non potest (2). Quid ergo, si sub conditione stipuletur? Nec hoc casu valeat Stipulatio; quia ex præsenti vires accepit Stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit. *l.* 26. Paul. lib. 1. Manual.

XXXIX. *Quæ de servo hereditario diximus, noli trahere ad servum castrensis peculii jacentis. Non enim, sicut patrisfamilias hereditas intelligitur, etiam antequam adeatur, ita et filiifamilias.*

Unde Papinianus. Si Servus communis Mævii et castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam adeat institutus hereditatem, Stipuletur; socio qui solus interim dominus invenitur, tota Stipulatio quæretur: quoniam partem non facit hereditas ejus, quæ nondum est. Non enim si quis heredem existere filiifamilias dixerit, statim et hereditatem ejus jam esse consequens erit: cum beneficium Principalium Constitutionum in eo locum habet, ut filiusfamilias de peculio testari possit; quod privilegium cessat, priusquam testamentum aditione fuerit (3) confirmatum. *l.* 18. Papin. lib. 27. quæst.

Quod mox dixit Papinianus, solidum ex Stipulatione Mævio acquiri, obtinebit si heres a filiofamilias scriptus postea omiserit hereditatem. Hoc enim casu servus, nec hereditati filiifamilias quæ non fuit, nec patri cujus nondum erat servus, potuit acquirere.

Quod si heres a filiofamilias scriptus, postea adierit hereditatem: cum aditio ad tempus mortis retrotrahatur, servus hujus heredis fuisse intelligetur pro ea parte pro qua in peculio erat, adeoque pro ea parte, ex sua Stipulatione heredi acquirit. Et hoc discimus ex eodem Papiniano. Ita ille: Proxima species videtur, ut scriptis heredibus deliberantibus, quod Servus interim Stipulatus est, vel ab alio sibi traditum accepit; quod quidem ad patris personam attinet, si forte peculium apud eum resederit, nullius momenti videatur; eum in illo tempore non fuerit servus patris: quod autem ad scriptos heredes, in suspenso fuisse traditio itemque Stipulatio intelligatur. Ut enim hereditarius fuisse credatur, post aditam fit hereditatem. *l.* 14. § 1. *ff. de Castr. pecul.* Papin. lib. 27. quæst.

Ita quidem ex stricto Jure censebat Papinianus obtinere debere. Verum, vel idem ipse statim emendando se, vel saltem is qui Notas ad eum scripsit, aliud ex æquitate censet obtinendum. Sic enim subjicit: Sed paterna verecundia (4) nos movet; quatenus et in illa specie ubi Jure pristino apud patrem peculium remanet, etiam acquisitio Stipulationis vel rei traditæ per servum fiat. *d.* § 1. ¶ *sed paterna.*

Censuit etiam ipse Papinianus, aliter obtinere debuisse circa legatum quod hoc medio tempore servo castrensis peculii relictum est. Sic enim ait: Legatum quod ei servo relictum est, quamvis tunc propter incertum nulli sit acquisitum; omisso testamento, patri tunc primum per servum acquiretur cum, si fuisset (exemplo hereditatis) peculio acquisitum, jus patris hodie non consideraretur (5). *d. l.* 14. § 2.

§ 2. *De Stipulatione Servi cujus dominus ab hostibus captus est.*

XL. *Quemadmodum si servus hereditarius; ita pariter si servus ejus qui ab hostibus captus est, stipuletur sibi aut impersonaliter; non est dubium utilem esse Stipulationem: sive revertatur dominus; sive ibi decesserit, et adita fuerit ex Lege Cornelia ejus hereditas; ut obiter supra vid. N.* 37.

At si nominatim domino Stipulatio facta sit; si quidem revertatur, utilis est. Quod si non fuerit reversus, licet ex post facto hereditas ejus adita sit, inutilem prorsus esse hujusmodi Stipulationem docet Papinianus. Ita ille: Servus capto domino ab hostibus, Domino (6) dari Stipulatus est. Quamvis

(1) Quæ frui possit. Frui autem non potest ficta persona, qualis est hereditas: *Frui enim*, est quid facti.

(2) Hæc regula non est adæquate vera: nam actus inter vivos, interdum in suspenso est; ut quum unus ex pluribus dominis cessit servitutem in Jure, donec cæteri eam cedant. Sed tunc maxime obtinet, si nulla initio subsit persona capax: ut hic. Et ita Pacius VII. 35.

(3) Hereditas patrisfamilias est et antequam adeatur: Jure enim communi habet paterfamilias, ut hereditatem habeat. Filii autem familias hereditatem non habent: hoc tantum ex privilegio habent, ut de castrensi peculio testari possint; et ut quem in his bonis heredem scripserint, possit ea tanquam hereditatem habere. Sed cum hoc ex privilegio obtineat; non intelligitur esse hereditas filiifamilias, donec privilegio locus fuerit, et is scriptus a filiofamilias heres hereditatem agnoverit. Interim igitur servus hujus peculii, non acquiret hereditati quæ nondum est; sed quæ nec intelligitur fuisse, si scriptus heres omiserit.

(4) Id est, observantia quam judices debent habere erga patres circa bona filiorum.

(5) Et in hoc re *Peculium* differt ab *hereditate*. Nam si fuisset filiifamilias hereditas; legatum huic servo relictum statim acquisitum fuisset hereditati, et per hereditatem heredi patri: adeoque *jus patris*, ex eo quoque tempore, *non demum hodie consideraretur*.

(6) Nominatim.

quæ simpliciter (1) Stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad heredem captivi (2) pertinent: (aliudque sit Juris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate quum stipularetur, nec postea deprehenditur ut servus (3) in hereditate;) tamen in proposito potest quæri, num ex hac Stipulatione nihil acquisitum heredi videtur? quomodo si servus hereditarius, defuncto (4) aut etiam heredi futuro Stipulatus fuisset. Sed in hac specie (5) servus filio exæquabitur. Nam et si filius captivi patri suo Stipulatus fuerit dari, res in pendenti erit: et, si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse Stipulatio (6); quoniam alii, non sibi Stipulatus est. *l.* 18. § 2. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

(1) Id est, impersonaliter. Idem est, si *sibi* stipuletur.

(2) Qui *captivus* fictione Legis Corneliæ creditur mortuus esse quo primum tempore captus est; adeoque jus ex Stipulatione, hujus hereditati quæsitum videtur.

(3) Adeoque quod simpliciter filius stipulatur; non hereditati captivi, sed sibi ipsi ea stipulatione acquirit.

(4) *Defuncto* nominatim, *aut heredi futuro* sub appellationis nomine propria, non tanquam heredi.

(5) In qua nominatim captivo Stipulatur servus. Itaque in superiori specie, nimirum quum impersonalis est Stipulatio, differt servus a filio; in eo quod ex Stipulatione Servi, acquiritur heredi captivi; ex Stipulatione filii, ipsi filio. *Sed in hac specie*, qua nempe Stipulatio nominatim facta est captivo, *Servus filio exæquabitur*.

(6) Cum jam mortuo stipulatus sit.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEXTUS.

TITULUS I.

DE FIDEJUSSORIBUS ET MANDATORIBUS.

Cum per stipulationem Fidejussio fieret, doctrinæ de stipulatione subjecta est tractatio DE FIDEJUSSORIBUS; *et cum Fidejussorum obligationi similis sit Mandatorum obligatio*, DE MANDATORIBUS *etiam hoc Titulo agitur.*

I. FIDEJUSSOR *est, qui alieno creditori id quod ei debetur promittit; stipulatione interveniente, et eo animo ut debitoris obligationi accedat.*

MANDATOR *est, qui auctor fuit seu mandavit ut alicui crederetur.*

Circa Fidejussores et Mandatores videbimus 1.° *Cui obligationi accedere possint;* 2.° *Quinam possint Fidejussorio Mandatoriove nomine obligari; pro qua persona, et cui;* 3.° *Quando Mandatorum et Fidejussorum obligatio contrahi possit; quomodo contrahatur; cujus rei et qualis esse debeat.*

4.° *De interpretatione stipulationum Fidejussoriarum agemus.*

5.° *Videbimus circa actiones quæ adversus Fidejussores Mandatoresve competunt, quando ipsi conveniri possint, et an etiam ante reum principalem; ubi agemus de variis beneficiis quæ successu temporum Fidejussoribus et Mandatoribus indulta sunt*, Discussionis *scilicet*, Cedendarum actionum, *et* Divisionis: *item videbimus de propria actione quam habent Fidejussores et Mandatores qui solverunt, adversus reum principalem; quærenusque an aliquam etiam habeant adversus confidejussores;* 6.° *Quando extinguatur obligatio Fidejussoria et Mandatoria.*

SECTIO I.

Cui obligationi Fidejussores aut Mandatores accedere possint.

ARTICULUS I.

Subesse debere obligationem aliquam, cui Mandator aut Fidejussor accedat.

II. *Ut Fidejussores vel Mandatores interveniant; patet obligationem aliquam subesse oportere, quæ Jure vel saltem natura consistat.*

Enimvero Cum principalis causa non consistat; plerumque ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent. *l.* 178. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 15. AD PLAUT.

Hinc V. G. 1.° Si sub impossibili conditione stipulatus sim, Fidejussor adhiberi non potest. *l.* 29. PAUL. LIB. 18. AD ED[illegible]

Talis enim stipula[illegible] est ipso Jure nulla: ut supra vid. lib. præced. Tit. de Verb. obligat. *N.* 98.

III. *Hinc* 2.° Creditorem filiifamilias, mortuo eo, Fidejussorem accipere non posse Julianus scribit; quia nulla obligatio aut civilis aut naturalis supersit (1), cui Fidejussor accedat. *l.* 18. *ff. Ad SC. Macedon.* VENULEIUS LIB. 2. STIPULATION.

Obiter nota: Plane a patre, ejus actionis nomine quæ DE peculio adversus eum competat (2), Fidejussorem recte accipi. *d. l.* 18. ¶ *plane.*

At vero Qui contra Senatusconsultum filiofamilias crediderit, mortuo eo, Fidejussorem a patre accipere non potest: quia neque civilem neque Honorariam adversus patrem actionem habet (3);

[a] *Alias* 138.

(1) Mortuo patrefamilias debitore superest obligatio; nam ejus hereditas debet. At filiifamilias nulla est hereditas.

(2) Intra annum: de qua vide supra lib. 15. Tit. *de Pecul.*

(3) Non *Civilem*, ut patet; cum pater ipse mutuum non acceperit: nec *Honorariam* DE PECULIO, quæ ex cæteris filiifamilias contractibus, mortuo eo, intra annum adversus patrem datur; hæc enim prohibente Senatusconsulto Macedoniano non datur.

nec est ulla hereditas, cujus nomine Fidejussores obligari possint. *l.* 11. JULIAN. LIB. 12. DIGEST.

3.° *Hinc etiam*, Cum Lex (1) venditionibus occurrere voluerit, Fidejussor quoque liberatur : eo magis quod per ejusmodi actionem, ad reum (2) pervenitur. *l.* 46. JAVOLEN. LIB. 10. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

IV. 4.° *Inde etiam est quod* Si quis pro eo qui libertus non esset et operas præstaturum se jurasset, Fidejussor erit; non (3) tenebitur. *l.* 56. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

5.° *Hinc quoque* Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine stipulatione, nec Fidejussorem teneri (4) Pomponius ait. *d. l.* 56. § 2.

Nota. Quid ergo si consumptis nummis nascatur Condictio (5)? Puto fidejussorem obligatum fore : in omnem enim causam acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest. *d.* § 2. ¶ *quid ergo.*

6.° *Hinc etiam*; Si quis, postquam tempore transacto liberatus est, Fidejussorem dederit; Fidejussor non tenetur : quoniam erroris Fidejussio nulla est. *l.* 37. PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

7.° *Similiter* Si debitori deportatio irrogata est; non posse pro eo Fidejussorem accipi scribit Julianus, quasi tota obligatio contra eum extincta (6) sit. *l.* 47. PAPIN. LIB. 9. QUÆST.

ARTICULUS II.

Cuilibet obligationi Mandatorem accedere posse, aut Fidejussorem.

V. *Cuilibet obligationi Mandatores accedunt : quidquid enim et quomodocumque credideris ex tuo Mandato, mihi Mandatorio nomine obligaris.*

Nec refert, gratuito, an sub usuris credideris. Nam Placet Mandatorem teneri, etiamsi feneraturo creditori Mandet pecuniam credere. *l.* 71. § 2. PAUL. LIB. 4. QUÆSTION.

VI. *Pariter* Omni obligationi Fidejussor accedere potest. *l.* 1. ULP. LIB. 39. AD SABIN.

Et generaliter; omnium obligationum Fidejussorem accipi, nemini dubium est. *l.* 8. § 6. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Nec refert quo Jure teneat obligatio cui Fidejussor accedat, nec ex qua causa descendat, nec quid in obligationem deductum sit; nec an sit principalis, an ipsa alterius accessoria.

§ 1. *Nil referre quo Jure teneat obligatio cui Fidejussor accedit.*

VII. *Et* 1.° Pro eo etiam qui Jure Honorario (7) obligatus est, posse Fidejussorem accipi sciendum est. *d. l.* 8. § 2.

V. G. pro patre, ex contractu filiifamilias; ut mox supra obiter vidimus N. 3. *Idem dicendum de domino, ex contractu servi. Nam de utroque pariter ait Julianus* : Plane ejus actionis nomine quæ DE peculio adversus eum competit, Fidejussor recte accipitur. *l.* 12. JULIAN. LIB. 43. DIGEST.

VIII. 2.° Adhiberi autem Fidejussor tam futuræ quam præcedenti obligationi potest; dummodo sit aliqua, vel naturalis futura obligatio. *l.* 6. § *fin.* ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Quod enim solutum repeti non potest (8), conveniens est hujus naturalis obligationis Fidejussorem accipi posse. *l.* 7. IDEM LIB. 53. DIGEST.

Consonat quod Julianus ait. Fidejussor accipi potest, quoties est aliqua obligatio civilis vel naturalis cui applicetur. *l.* 16. § 3. JULIAN. LIB. 53. DIGEST.

Et Naturales obligationes, non eo solo æstimantur (9) si actio aliqua eorum nomine competit, verum etiam quum soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie DEBERE dicantur naturales (10), per abusionem intelligi possunt debitores; et qui ab his pecuniam recipiunt, DEBITUM sibi recepisse. *d. l.* 16. § 4.

IX. *Quum dicimus nil referre quo Jure teneat obligatio cui Fidejussor accedat; notandum tamen, ei obligationi quæ mera Juris subtilitate teneret, et*

(1) Tuta illa quæ prohibet alienari prædia rustica Minorum.

(2) Sensus est : Lex voluit tales venditiones prorsus nullas esse, adeoque nec principalem *Rei* seu venditoris consistere obligationem; et proinde nec accessoriam. Eo magis quod si in Fidejussorem ex venditione hujusmodi daretur actio; indirecte teneretur ipse venditor, in quem nempe Fidejussor haberet regressum per actionem *Mandati.* Quod contra prohibitionem Legis fieri non potest.

(3) Obligatio operarum officialium non potest cadere nisi in libertum ejus cui promissæ sunt. Vide supra lib. 38. Tit. *de Operis libert.*

(4) Nulla enim consistit obligatio mutui; cum nummos quos mutuos dedisti, non feceris accipientis. Vide supra lib. 12. Tit. *de Reb. cred.* N. 10.

(5) Vide d. Tit. *de Reb. cred.* N. 15.

(6) Obligationes extinguuntur capitis diminutione debitoris, quasi sublata per capitis diminutionem ejus persona.

Vide supra lib. 4. Tit. *de Cap. minut.* Nec obstat lex 19. ff. *de Duob. reis*; ubi circa deportato, *Fidejussor* POSTEA *datus* nihilominus *tenetur.* Hoc enim verbum *Postea*, vel intelligendum est ut ante capitis diminutionem datus, *postea* teneatur; vel etiam alio modo quem notavimus lib. præced. *d. tit.* N. 7.

(7) Solo, non etiam Civili.

(8) Jurisconsultus hac nota, et ex hoc effectu, demonstrat obligationem naturalem.

(9) Id est, obligatio naturalis est, non solum illa quæ actionem parit, quæ dat jus exigendi; sed etiam illa quæ duntaxat inhibet repetitionem ejus quod ex hac causa solvitur.

(10) Mere naturales debitores proprie *Non debent*, proprie non obligantur; cum non possint cogi. Obligatio enim definitur, *Vinculum quo necessitate astringitur ad dandum aut faciendum.*

perpetua Item *exceptione excluderetur, inutiliter Fidejussorem accedere : si quidem Fidejussor acceptus posset ea exceptione uti, etiam invito eo pro quo fidejussisset.*

Hinc Julianus. Si stipulatus esses a me sine causa (1), et Fidejussorem dedissem; et nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum Mandati judicio ageret; Fidejussori, etiam invito me, exceptio dari debet. Interest enim ejus, pecuniam retinere; potius quam solutam stipulatori, a reo petere. *l.* 15. JULIAN. LIB. 51. DIGEST.

§ 2. *Nil referre ex qua causa descendat obligatio cui Fidejussor accedit.*

X. Præterea sciendum est, Fidejussorem adhiberi omni obligationi posse; sive re, sive consensu. *l.* 8. § 1. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

V. G. Et Commodati, et Depositi, Fidejussor accipi potest; et tenetur, etiamsi apud servum vel pupillum depositum commodatumve fuerit. Sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt (2), pro quibus Fidejussum est. *l.* 2. POMPON. LIB. 22. AD SABIN.

Ex quovis igitur contractu imo et quasi-contractu obligatio descendat, Fidejussor recte accipitur. Puta Potest accipi Fidejussor ejus actionis quam habiturus sum adversus eum pro quo Fidejussi, vel Mandati vel Negotiorum gestorum (3). *l.* 4. ULP. LIB. 45. AD SABIN.

Item obligationis quæ ex litis contestatione contrahitur, Fidejussor accipi potest.

Hinc Et post litem contestatam Fidejussor accipi potest; quia et civilis et naturalis subest obligatio. Et hoc et Julianus admittit; eoque Jure utimur. An ergo condemnato reo exceptione uti possit (4), quæritur? Nam ipso Jure non liberatur. Et si quidem JUDICATI actionis acceptus non est, sed tantum litis exercitationis; rectissime dicetur, uti eum exceptione posse (5) : si vero acceptus fuerit etiam totius causæ, cessabit exceptio. *sup. d. l.* 8. § 3.

XI. *Neque solum ex quovis contractu aut quasi-contractu;* Sed et si ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri Fidejussorem. *l.* 8. § 5. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Enimvero Id quod vulgo dictum est, MALEFICIORUM Fidejussorem accipere non posse; non sic intelligi debet, ut in pœnam furti is cui furtum factum est, Fidejussorem accipere non possit (nam POENAS OB MALEFICIA SOLVI, MAGNA RATIO SUADET) : sed ita potius, ut quis cum alio cum quo furtum admisit, in partem quam ex furto sibi restitui desiderat, Fidejussorem obligare non possit; et qui alieno hortatu ad furtum faciendum provectus est, ne in furti pœna ab eo qui hortatus est Fidejussorem accipere possit. In quibus casibus illa ratio impedit Fidejussorem obligari, quia scilicet in nullam rationem adhibetur Fidejussor; cum flagitiosæ rei societas coita nullam vim habet. *l.* 70. § 5. GAIUS LIB. 1. DE VERB. OBLIG.

Igitur et Pro Furti actione Fidejussor accipi potest, item pro eo qui in Legem Aquiliam commisit. *l.* 56. § 3. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

Nota. Diversa causa est Popularium actionum. *d.* § 3. ¶ *fin.*

In Popularibus enim actionibus, scilicet lite nondum contestata, quis Fidejussorem acciperet, cum nullus sit ex hac causa creditor; et per litis demum contestationem hæ actiones, quasi quodam occupationis jure incipiant esse in bonis alicujus? Cæterum si lis semel contestata sit, in Popularibus sicut in cæteris actionibus Fidejussorem posse accipi, vix dubitari potest.

XII. *Quod tamen diximus, ex quavis causa obligatio descendat, Fidejussores recte accipi; unam exceptionem patitur, de qua sic rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius :* sive ex Jure sive ex consuetudine Lex proficiscitur, ut vir uxori Fidejussorem servandæ dotis exhibeat, tamen eam jubemus aboleri (6). *l.* 1. *Cod. Ne fidejuss. vel mand. dot.*

Hoc Jus confirmavit Justinianus. Generali definitione Constitutionem pristinam ampliantes; sancimus nullum esse satisdationem vel Mandatum pro dote exigendum, vel a marito, vel a patre ejus, vel ab omnibus qui dotem suscipiunt. Si enim credendam mulier sese suamque dotem patri mariti existimavit; quare Fidejussor vel alius intercessor exigitur, ut causa perfidiæ in connubio eorum generetur? *l.* 2. *Cod. d. tit.*

At non vicissim maritus prohibetur accipere Fidejussores dotis ipsi promissæ, et maxime si ab extraneo accipiat.

(1) Puta, quasi mutuo daturus pecuniam quam non dedisti.

(2) Scilicet depositarius *dolo*, commodatarius etiam *culpa.*

(3) Si pro aliquo Fidejusseram sine Mandato, et ex hac causa solvi : obligatur mihi ex quasi-contractu, actione *Negotiorum gestorum.* Porro possum ab eo in hanc Fidejussorem accipere.

(4) Fidejussor.

(5) Finge : Is pro quo Fidejussi *Judicio sisti*, defuit; deinde re adhuc integra se stetit, et acta causa condemnatus est. Ego Fidejussor exceptione tutus ero; quia, etsi stipulatio commissa sit quum reus defuit, tamen cum postea se steterit, nihil actoris jam interest. Ex eo autem quod reus condemnatus fuerit, ego Fidejussor non teneor; quia *litis exercitationis* causa duntaxat adhibitus sum, non in causam *judicati.*

(6) Cujacius ad h. l. tit. nixus auctoritate Harmenopoli lib. 4. *Epist.* tit. 8. putat inhiberi duntaxat, ne constante matrimonio Fidejussores dentur; posse autem accipi, si ante nuptias ita convenerit. Dissentit Jac. Gothofredus. Idem Cujacius *Tract. ad Afric.* IV ad l. 17. ff. *ad SC. Vellei.* hanc legem cum sequenti sic accipit; ut Fidejussor etiamsi ultro a marito pro dote mulieri detur, prorsus non obligetur : eo quod minus honeste hunc mulier acciperet, quæ ei magis quam marito suo crederet; ut innuitur in l. seq. Et hanc sententiam secuti sumus. Sunt tamen qui his legibus hoc tantum prohiberi putant, ne mulier ab invito viro Fidejussorem eo nomine exigere possit.

Hinc Paulus. Quum dotis causa aliquid expromittitur (1), Fidejussor eo nomine datus tenetur. *l.* 55. *ff. de Jur. dot.* PAUL. LIB. I. AD PLAUT.

§ 3. *Nil referre quod factum in obligationem deductum sit; nec utrum obligatio cui Fidejussor accedit, sit principalis, an ipsa alterius accessoria.*

XIII. *Etiamsi illud in obligationem deductum sit, quod personæ principalis debitoris cohæreat; tamen potest fidejussor accedere.*

Hinc V. G. Pro liberto jurante, Fidejubere quemvis posse placet. *l.* 8. § 1. *ff. de Oper. libert.* POMPON. LIB. 8. AD SABIN.

XIV. *Item* Pro Fidejussore Fidejussorem accipi, nequaquam dubium est. *l.* 8. § 12. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

SECTIO II.

Quis cui possit Mandatorio aut Fidejussorio nomine obligari, et pro qua persona.

ARTICULUS I.

Quis et pro quo Mandator aut Fidejussor intercedere possit.

XV. *Fidejubere non possunt mulieres, nisi in rem suam: ut vid. supra lib.* 16. *Tit.* Ad SC. Velleian.

Item servi, nisi in rem peculiarem: supra lib. 15. *Tit.* de Pecul. *Sect.* 2. *Art.* 2.

Mandator autem aut Fidejussor intervenire potest, etiam pro servo. Puta, Servo vendente hominem; Fidejussor venditionis omnia præstare debet, in quæ obligaretur si pro libero fidejussisset. Nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur quæ libero vendente consequi debuisset. Sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur. *l.* 24. § 2. *ff. de Act. empti.* JULIAN. LIB. 15. DIGEST.

Adeo a servo potest Fidejussor accipi; ut ipse quoque dominus, in id quod sibi debetur, Fidejussorem ab eo recte accipiat. Quem Fidejussorem, etiam ab eo ipso servo interrogari (2) nihil impedit. *l.* 70. § 3. GAIUS LIB. I. DE VERB. OBLIG.

XVI. Marcellus scribit: Si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato (3), prodigove vel furioso, Fidejusserit; magis esse ut ei non subveniatur, quoniam (4) his Mandati actio non competit. *l.* 25. ULP. LIB. 11. AD ED.

Distinguendum tamen ex qua causa pro his Fidejussor sit acceptus. Nam Si a furioso stipulatus fueris non posse te Fidejussorem accipere certum est; quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem ullum gestum intelligitur. Quod si pro furioso, Jure obligato (5) Fidejussorem acceperis; tenetur Fidejussor. *l.* 70. § 4. GAIUS LIB. I. DE VERB. OBLIG.

XVII. *Etiam pro jacente debitoris hereditate, Fidejussor utiliter accipitur.*

Hinc Florentinus. Mortuo reo promittendi, et ante aditam hereditatem Fidejussor accipi potest: quia hereditas personæ vice fungitur, sicuti Municipium, et Decuria, et Societas (6). *l.* 22. FLORENTIN. LIB. 8. INSTITUT.

XVIII. *Pro semetipso quis Mandator aut Fidejussor esse non potest. Hinc Africanus.* Servo tuo pecuniam credidi: eum tu manumisisti; deinde eumdem Fidejussorem accepi. Si quidem in eam obligationem Fidejubeat, quæ adversus te intra annum fit (7); obligari eum ait. Sin vero in naturalem suam, potius [a] ut nihil agatur: non enim intel-

(1) Scilicet quum id quod dotis causa debebat mulier, extraneus novandi animo promittit.

(2) Ita; *Centum quæ domino meo debeo, fide tua esse jubes?*

(3) Efficaciter tamen obligato, puta cujus negotia utiliter gesta sunt.

(4) Cujacius ad l. 19. ff. *de Usucap.* censet hanc conjunctionem *Quoniam* hic accipi in sensu disjunctivo: ut in multis aliis Pandectarum locis. Sensumque hunc legis esse; ut ei qui pro pupillo furiosove Fidejusserit, *non ideo subveniatur quoniam, etc.* id est, non remittatur obligatio Fidejussoria; *quamvis his* personæ non potuerint illi mandare ut pro ipsis fidejuberet, adeoque *his* (furioso scilicet et pupillo) aut potius adversus illos *actio Mandati* non competat. Nam saltem competet actio *Negotiorum gestorum*, si pro illis personis jure obligatis fidejusserit quis, et ea hac causa solverit. Et ita vulgo intelligitur: quam interpretationem libenter sequimur.

At vero D. Noodt ad Tit. *de Minorib.* alio sensu eam intelligit; scilicet has personas pro quibus Fidejussor intervenerit, non opus habere restitutione in integrum; quia ipso Jure tuti sunt, nec ulla actione Fidejussori tenentur. Textum autem ita emendat: *ut His* (furioso scilicet et pupillo) *non subveniatur; quoniam Ei* (Fidejussori) *Mandati actio non competit.*

Retenta vulgari legis lectione D. Bynkershoeck ita interpretatur: *magis esse ut ei non subveniatur,* id est, ut Fidejussori obligato non detur actio *Mandati* adversus pupillum et furiosum; *quoniam his* (pupillo nimirum et furioso) *Mandati actio non competit,* id est, quoniam ipsi nec mandare possunt. Vide alias quam plurimas ejusdem legis interpretationes, quas refert et confutat idem Bynkershoeck Observ. V. 20.

Cæterum in fingenda tantum hujus legis specie differunt modo dictæ Doctorum illorum sententiæ. Cujacius furiosum, pupillumve, revera obligatum supponit; puta quia in rem illorum versum est: ideoque Fidejussorem datum teneri. Noodt contra et Bynkershoeck casum reponunt in ea specie in qua nec ipse pupillus furiosusve obligaretur; adeoque nec Fidejussor.

(5) Puta, cujus negotia utiliter gessi.

(6) Id est, Sodalitium, Collegium, Universitas.

(7) Vide supra lib. 15. Tit. *de Pecul.*

[a] *Supple:* est.

ligi posse, ut quis pro se fidejubendo obligetur. *l.* 21. § 2. AFRICANUS LIB. 7. QUÆST.

At potest quis Fidejussor esse pro eo cujus juri subjectus est. Igitur Filiusfamilias qui pro patre (1) quamvis in venditione fundi Fidejussit, tenetur. *l.* 8. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

Item Ulpianus. Filiusfamilias pro patre poterit Fidejubere, nec erit sine effectu hæc Fidejussio: primo quidem quod sui juris effectus poterit teneri in id quod facere (2) potest; dein quod, et dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa, QUOD JUSSU teneatur, videamus? Et puto ad omnes contractus, QUOD JUSSU etiam referri (3). Sed si ignorante patre pro eo Fidejusserit, cessat ista actio (4): tamen quasi IN REM PATRIS VERSUM (5) sit, potest agi cum patre. Plane si is emancipatus solverit, Utilis (6) ei actio debebit competere: in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi (7) pro patre solverit. *l.* 10. § 2. ULP. LIB. 7. DISPUT.

XIX. *Pro eo pro quo jam pure Fidejussi, patet inutiliter in eamdem causam me Fidejubere. Pro correo autem ejus, utiliter Fidejubebo. Unde Africanus:* Quum et tu et Titius ejusdem pecuniæ rei essetis; eum qui pro te Fidejussit, posse et pro Titio Fidejubere respondit: quamvis eamdem pecuniam eidem debiturus sit. Nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram; veluti si ei pro quo ante Fidejussisset, heres existat; tunc enim confusa prima obligatione (8), posteriorem duraturam (9). *l.* 21. § 4. AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

ARTICULUS II.

Cui Fidejussor aut Mandator obligari possit necne.

XX. Fidejussor obligari non potest ei apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare si servus communis Titii et Sempronii, nominatim (10) Titio dari stipulatus fuerit: et Fidejussorem ita interrogaverit, TITIO AUT SEMPRONIO IN ORBE SPONDES? Titius quidem petere a Fidejussore poterit; Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur (11), ut solvi ei ante litem contestatam, et ignorante vel invito Titio possit. *l.* 16. JUL. LIB. 53. DIGEST.

Cum non possit, ei cui reus obligatus non est, Fidejussor obligari; hinc Si mihi AUT Titio decem stipulatus fuerim, Titius Fidejussorem accipere non potest; quia solutionis tantum causa adjectus (12) est. *l.* 23. MARC. LIB. 4. REGULAR.

Inde est etiam quod Si filius in causa peculiari ita Fidejussorem acceperit; « QUANTAM pecuniam credidero, fide tua esse jubes »? et emancipatus credat: patri quidem, si non est reus (13) obligatus, non tenebitur (14). *l.* 47. § 1. PAPIN. LIB. 9. QUÆST.

Obiter nota. Filio vero, humanitatis intuitu (15), obnoxius esse debet. *d.* § 1.

Pariter Paulus. Filiusfamilias ita stipulatus est: « QUANTAM pecuniam Titio credidero, fide tua esse jubes »? et emancipatus credidit; patri non debebit Fidejussor, quia nec reus ei tenetur. *l.* 132. § 1. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 15. QUÆST.

XXI. Item si filius a patre, vel servus a domino stipuletur; nec Fidejussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem et eidem (16) esse obligatus.

Ex diverso ergo, patre a filio, vel domino a servo stipulato, Fidejussor acceptus (17) tenetur. *l.* 56. § 1. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

(1) *Pro patre quamvis*, id est, *Quamvis pro patre;* verbo QUAMVIS postposito. Ita certe legendum omnino et interpungendum est. Nam ratio dubitandi cadere non poterat in hoc quod *pro venditione fundi* fidejussisset; cum hæc causa nullatenus differat a quavis altera, sed in hoc, quod pro patre fidejussisset; cum quo videtur esse quodammodo una persona.

(2) Vide supra lib. 14. Tit. *Quod cum eo qui in alien. potest.*

(3) Ergo et ad causam Fidejussionis pro ipso, a filio interpositæ, potest actio *Quod jussu* porrigi. Igitur si jubente patre filius pro patre fidejussit, tenebitur ex hac causa pater *Quod jussu.*

(4) *Quod jussu.*

(5) Nam fidejubendo pro patre, gerit negotium patris, et eum sibi naturaliter debitorem facit: quæ res parit actionem *De in rem verso*, supra lib. 15. Tit. *de In rem vers.* N. 2.

(6) Non *Directa:* nam ab initio nulla consistit obligatio *Mandati* aut *Negotiorum gestorum*, ex qua actio nasci posset: cum inter patrem et filium qui in potestate est, nulla possit contrahi civilis obligatio.

(7) Nam quoad peculium castrense filiusfamilias pro patrefamilias habetur; adeoque ex hac causa patrem suum sibi obligare potest.

(8) Vide infra Tit. *de Solution.* Part. fin.

(9) Is ergo effectus erit, ut creditor habeat electionem eum conveniendi; aut hereditario nomine, aut etiam proprio ex causa posterioris Fidejussionis quæ durat: quam electionem alioquin non haberet, cum prioris Fidejussionis causa extincta sit.

(10) Quo casu soli Titio acquiritur obligatio. Vide lib. præced. Tit. *de Stipul. serv.* N. 13.

(11) Non enim potuit Sempronio Fidejussor obligari, cum ei reus non esset obligatus.

(12) De his adjectis vide infra Tit. *de Solution.* Part. 2. Art. 4.

(13) Porro *reus non est obligatus patri;* si filius, demum postquam emancipatus est, credidit. Mutui enim obligatio cum Re contrahatur, non potuit incipere nisi quum pecunia numerata est; quo tempore jam filius, soluta patria potestate, non acquirebat patri.

(14) Non potest enim Fidejussor teneri patri, cui reus non est obligatus.

(15) Non stricto Jure; quo nempe, ex stipulatione dum alieni juris esset interposita, sibi non potest acquirere.

(16) Ex stipulatione filii, obligatio acquiritur patri. Si ergo filio stipulanti fide mea esse jubeam quod ejus pater ipsi debet; ero pro eodem eidem obligatus, quod repugnat. Nam obligamur alicui tanquam creditori, obligamur pro aliquo tanquam pro debitore: quæ duæ qualitates non possunt in eadem persona concurrere.

(17) Ut jam supra vid. Sect. 2. Art. 1.

SECTIO III.

Quando et quomodo Mandatoris aut Fidejussoris obligatio contrahi possit; cujus rei, et qualis ipsa esse debeat; item de qua persona possint promittere.

ARTICULUS I.

Quando contrahi possint, et quomodo contrahantur obligationes Fidejussoriæ, item Mandatoriæ.

§ 1. *An sicut præcedere, ita etiam sequi principalem obligationem possit, obligatio Fidejussoris aut Mandatoris.*

XXII. *In hoc Mandatum credendæ pecuniæ et Fidejussio conveniunt, quod obligationem principalem præcedere possunt; ut supra vid. N. 8. ita tamen ut (ipsa rei natura id postulante) non prius obligetur ex hac causa Mandator aut Fidejussor, quam contracta fuerit obligatio principalis.*

At vero in hoc differunt Mandatum credendæ pecuniæ et Fidejussio; quod Mandatum credendæ pecuniæ, obligationem cui accedit sequi non possit; contra Fidejussio potest obligationem principalem sequi, et quidem ex intervallo. Hinc Ulpianus. Stipulatus sum a reo, nec accepi Fidejussorem, postea volo adjicere Fidejussorem: si adjecero, fidejussor obligatur. *l.* 6. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

§ 2. *In quo conveniat obligatio Mandatoria aut in quo differat a Fidejussoria, circa modum et formam utriusque contrahendæ.*

XXIII. *Differunt item Mandatum et Fidejussio, circa modum contrahendæ obligationis: in eo quod Mandatum credendæ pecuniæ, sicut quodvis aliud mandatum, sola voluntate contrahitur: Fidejussio autem, per stipulationem. Neque enim posse quem Fidejussoris nomine citra stipulationem obligari, expresse docent Diocletianus et Maximianus. Ita illi:* Mutuæ pecuniæ quam aliis dedit creditor, citra solemnitatem verborum, subscribentem instrumento te non habet obligatum. *l.* 14. *Cod. Si cert. pet.*

Stipulationum autem Fidejussoriarum idem jus est ac cæterarum.

XXIV. *Igitur* 1.° *sicut alias stipulationes, etiam Græce fieri posse receptum est; pariter* Græce Fidejussor et ita accipitur: ΤΗ ΕΜΗ ΠΙΣΤΕΙ ΚΕΛΕΥΩ, ΛΕΓΩ, ΘΕΛΩ [*id est, mea fide jubeo, dico, volo*] sive ΒΟΥΛΟΜΑΙ [*id est, cum destinatione quadam animi volo*]. Sed et si ΦΗΜΙ [*id est, affirmo*] dixerit, pro eo erit atque si dixerit ΛΕΓΩ [*dico*]. *l.* 8. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

Consonat quod rescribit Alexander. Blanditus tibi est qui non teneri te persuasit, quod, quum pro alio intervenires, ΟΤΙ ΟΥΝ ΘΕΛΕΙΣ ΠΟΙΗΣΩ dixisti [*id est, quia* (vel, *Quod*) *igitur vis faciam*]: Cum et his verbis obligationem verborum posse contrahi, pridem receptum est. *l.* 12. *Cod. h. tit.*

XXV. 2.° *Sicut aliæ stipulationes diem aut conditionem recipiunt: ita* Et parvi refert utrum pure Fidejussorem obligem, an ex die, an sub conditione. *l.* 6. § 1. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

In hoc porro convenit Mandatum cum Fidejussione. Nam conditionem pariter recipere potest Mandatum credendæ pecuniæ; nec aliter obligatur Mandator, quam si creditor conditioni paruerit.

Hinc Antoninus. Si creditor conditioni Mandato ascriptæ, quum pecuniam mutuam daret, in accipiendis hypothecis, non paruit; frustra te judicio Mandati convenit: quando non aliter te obligasso intelligaris, quam si pignoribus contraheretur obligatio. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

XXVI. *Observandum superest ad Formam Fidejussoriæ obligationis, consensum ejus pro quo Fidejubetur non requiri. Nam* Fidejubere pro alio potest quisque, etiamsi promissor ignoret. *l.* 30. Gaius lib. 5. ad Ed. provinc.

Idem dicendum de voluntate ejus cui credenda pecunia Mandatur.

ARTICULUS II.

Cujus rei et qualis esse debeat obligatio Fidejussoris aut Mandatoris, et de qua persona promittere debeant.

§ 1. *Obligationem Mandatoris aut Fidejussoris debere esse ejusdem rei, cujus est et obligatio principalis.*

XXVII. *Hujus Juris ratio evidens: nec enim potest Mandator aut Fidejussor in aliud se obligare, quam in id in quod obligatur reus principalis.*

Hinc V. G. Si ita Fidejussorem accepero; « Quem ego decem credidi, de ea pecunia mille » modios tritici fide tua esse jubes »; non obligatur Fidejussor; quia in aliam rem quam quæ credita est, Fidejussor obligari non potest: quia non, ut æstimatio rerum quæ mercis numero habeatur in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce æstimanda est. *l.* 42. Javolen. lib. 10. epistol.

Inde emergit quæstio. Videlicet Si reo in fundum obligato, Fidejussor in usumfructum accipiatur; quæsitum est utrum obligetur Fidejussor, quasi in minus; an non obligetur, quasi in aliud? Nobis in eo videtur dubitatio esse, ususfructus pars rei sit, an proprium quiddam. Sed cum ususfructus fundi jus est; incivile est, Fidejussorem ex sua promissione non teneri. *l.* 70. § 2. Gaius lib. 1. de Verb. oblig.

XXVIII. *Cum Mandator et Fidejussor non possint obligari in aliud quam in quod obligatur reus principalis; ergo nec in majorem quantitatem.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si ultra hoc quod accepit ea pro qua te Mandatorio nomine intercessisse commemoras, daturum te scripsisti; Præses provinciæ ex hoc (1), quod ultra (2) Mandatum tuum numeratum est, a te nihil exigi patietur. *l.* 22. *Cod. h. tit.*

Hinc etiam; dicendum quidem quod, Quum Fidejubeat aliquis pro servo, in solidum tenetur; etiamsi nihil in peculio (3) sit. Plane si pro domino Fidejubeat, cum quo De peculio est; duntaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit quum res judicatur (4). *l.* 35. PAUL. LIB. 2. AD PLAUT.

Cum autem ex pluribus reis promittendi singuli in solidum teneantur; sequitur quod Quum duo rei constituti sunt; sive ab utroque sive ab alterutro Fidejussor datus fuerit, in solidum recte accipiatur. *l.* 50. MODEST. LIB. 3. REGULAR.

XXIX. *Non possunt quidem Mandatores aut Fidejussores, in plus obligari quam reus principalis, in minus autem possunt.*

Hinc Pomponius. Fidejussores et in partem pecuniæ, et in partem rei, recte accipi possunt. *l.* 9. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Ergo et in minorem summam : ut videb. infra.

§ 2. *Duriorem esse non posse Fidejussorum aut Mandatorum obligationem, quam rei principalis.*

XXX. *Fidejussorum aut Mandatorum obligatio, potest quidem esse strictiori vinculo colligata quam obligatio principalis; ut accidit quum quis pro eo qui natura tantum obligatus est, Fidejubet. Verum durior esse non potest.*

Hinc Ulpianus. Illud commune est in universis qui pro aliis obligantur; quod, si fuerint in duriorem causam adhibiti, placuit eos omnino non obligari. In leviorem plane causam accipi possunt : propter quod, in minorem summam recte Fidejussor accipietur (5). Item accepto reo pure, ipse (6) ex die vel sub conditione accipi potest. Enimvero si reus sub conditione sit acceptus, Fidejussor pure non obligabitur. *l.* 8. § 7. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Item Si a reo sub conditionem fuero stipulatus, potero Fidejussorem et in hanc et in aliam conditionem obligare; si modo eas conjungam. Nisi enim utraque extiterit, non tenebitur (7); cum reus ex una conditione teneatur. Quod si eas disjungam, durior fit conditio Fidejussoris; nec ob id obligatur : quippe sive communis utriusque conditio extiterit sive alterutra, videatur apprehendi (8); cum reus non aliter teneatur, quam si communis extiterit (9). Aut igitur nullo modo tenebitur Fidejussor; aut, quod magis est, tenebitur si prius extiterit communis (10). *l.* 70. GAIUS LIB. 1. DE VERB. OBLIG.

Sub diversis quoque conditionibus si fuerint interrogati, interest utra eorum prior extiterit. Si reo injuncta; tenebitur etiam Fidejussor, quum conditio ejus extiterit; tanquam si statim ab initio reus pure, Fidejussor sub conditione acceptus esset. Ex diverso autem, si Fidejussoris conditio prior extiterit, non tenetur; perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato. *d. l.* 70. § 1.

Consonat quod Julianus ait. Stipulatione in diem concepta, Fidejussor si sub conditione acceptus fuerit, jus ejus in pendenti erit : ut si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur; si concurreret dies et conditio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur. *l.* 16. § 5. JULIAN. LIB. 53. DIGEST.

XXXI. Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur quam si pure interrogatus fuisset. Nullo enim loco alio, quam in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogavero, et Fidejussorem cum adjectione loci accepero; non obligabitur Fidejussor. *d. l.* 16. § 1.

Sed et si reus Romæ constitutus, Capuæ dari promiserit; Fidejussor, Ephesi : perinde non obligabitur Fidejussor, ac si reus sub conditione promisisset, Fidejussor autem in diem certam vel pure promisisset (11). *d. l.* 16. § 2.

(1) *Ex hoc*, scripto scilicet seu promisso tuo.

(2) Mendosa hic lectio; legenduinque, *ultra quod mandato tuo numeratum est.* Et tunc aperta est legis sententia. Finge speciem. Mandasti Titio ut crederet Seiæ quindecim, quæ te ei daturum scripsisti. Titius Mandatum tuum pro parte duntaxat executus, numeravit duntaxat decem *Præses provinciæ* Ex hoc scripto tuo *a te exigi* per Titium *nihil patietur* ultra decem, scilicet *ultra* id *quod* revere Seiæ *numeratum est ex Mandato tuo* pro parte duntaxat impleto.

(3) Quia servus pro quo fidejubetur, naturaliter obligatur in solidum.

(4) Nam dominus pro quo fidejussit, in id tantum tenetur.

(5) An autem in majorem acceptus, saltem intra concurrentem quantitatem teneri debeat; disputant Doctores. Negat Wissenbachius, ex communi Doctorum sententia. Hunc vide ad h. tit. *n.* 10. item Fachinum VIII 51. et alios.

(6) Fidejussor.

(7) Fidejussor. Et sic levius erit obligatus quam reus : cum reus sit debiturus si non conditio existat.

(8) Fidejussor scilicet.

(9) Et sic durius obligaretur. Nam ita demum debiturus est, si illa communis conditio extiterit; Fidejussor autem posset debere, et in hunc casum quo conditio communis existeret, et præterea adhuc in illum casum quo altera conditio existeret. Quod non debet admitti.

(10) Secus si altera, prior existeret. Nam existentia hujus conditionis puram efficit Fidejussoris stipulationem : non potest autem pure obligari Fidejussor, quamdiu adhuc pendet conditio obligationis principalis.

(11) Nam et in hac specie; durius videtur obligari Fidejussor quam reus. Homini enim Romæ constituto facilius est solvere Capuæ, quam Ephesi quæ est trans mare.

XXXII. *His quæ diximus, consonat et quod dicitur in speciebus sequentibus.*

Hi qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. Ideo si a reo Mihi stipulatus sim, a Fidejussore Mihi aut Titio; meliorem causam esse Fidejussoris Julianus putat: quia potest vel Titio solvere. Quod si a reo Mihi aut Titio stipulatus, a Fidejussore Mihi tantum interrogem; in deteriorem causam acceptum Fidejussorem Julianus ait.

Quid ergo si a reo Stichum aut Pamphilum, a Fidejussore Stichum interrogem? Utrum in deteriorem causam acceptus est sublata electione (1), an in meliorem? Quod et verum est: quia mortuo eo liberari (2) potest. *l.* 34. Paul. lib. 74. ad Ed.

Contra vice versa. Si quis Stichum stipulatus [fuerit] Fidejussorem ita acceperit, Stichum aut decem fide tua jubes? non obligari Fidejussorem Julianus ait: quia durior fit conditio, utpote cum futurum sit ut mortuo Sticho teneatur (3).

Marcellus autem notat, Non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem acceptus est, sed quia et in aliam (4) potius obligationem acceptus est. Denique pro eo qui decem promiserit, non poterit Fidejussor ita accipi ut Decem aut Stichum promittat; quamvis eo casu non fit ejus durior conditio (5). *l.* 8. § 8. Gaius lib. 47. ad Sabin.

Idem Julianus ait: Si is qui Hominem aut decem dari stipulatus fuerat, Fidejussorem ita acceperit; hominem aut decem, Utrum ego (6) velim? non obligabit eum; quia durior ejus conditio facta (7). est. *d. l.* 8. § 9.

Contra autem, si [is] qui hominem aut decem, Utrum ipse stipulator volet stipulatus est, recte Fidejussorem ita accipiet, decem aut hominem, Utrum tu voles. Fit enim (inquit) hoc modo Fidejussoris conditio melior. *d. l.* 8. § 10.

Quod Si Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, utrum Promissor voluisset; non possum Fidejussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, utrum Fidejussor vellet, quia futurum esset in ejus potestate, alium vello quam reus voluisset (8). *l.* 38. Marcell. lib. 20. digest.

Sed et si reum sic interrogavero, Stichum Et Pamphilum? Fidejussorem, Stichum AUT Pamphilum recte interrogem: quia levior Fidejussoris conditio est. *sup. d. l.* 8. § 11.

§ 3. *De sua tantum persona Fidejussorem aut Mandatorem promittere debere.*

XXXIII. Sicut reus principalis non alias quam si de sua persona promittat, obligatur: ita Fidejussores non alias teneantur quam si Se quid daturos vel facturos promittant. Nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt; quia factum alienum inutiliter promittitur. *l.* 65. Hermogenian. lib. 6. juris epitomarum.

Idem dic de Mandatoribus. Puta qui mandat mihi ut pecuniam credam Titio, debet promittere Se hanc restituturum; non vero Titium restituturum esse.

SECTIO IV.

De interpretatione stipulationum Fidejussoriarum.

XXXIV. *Fidejussor facile intelligitur se obligasse eodem modo, quo se obligavit reus principalis.*

Hinc V. G. Si (ut proponitur) quum pecunia mutua daretur, ita convenit ut in Italia solveretur; intelligendum, mandatorem quoque simili modo contraxisse. *l.* 61. Paul. lib. 15. respons.

XXXV. *Qui generaliter Fidejubet pro eo qui ex aliquo contractu obligatus est, intelligitur Fidejubere in omnem obligationem quæ ex illo contractu descendit.*

Hinc Paulus. Si a colono stipulatus, fidejussorem accepi; una stipulatio est, plurium pensionum. Et ideo in universis pensionibus Fidejussor tenetur. *l.* 58. Paul. lib. 22. quæst.

Hinc etiam Fidejussores a colonis datos, etiam ob pecuniam dotis (9) prædiorum teneri convenit; cum ea quoque species, locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim an interjecto tempore fidem suam astrinxerunt. *l.* 52. § 2. Papin. lib. 11. respons.

Ad ea autem obligatio Fidejussoria non porrigitur, quæ non ex ipso contractu rei principalis

(1) Hæc ratio dubitandi.

(2) Reus autem qui Stichum Aut Pamphilum promisit, nonnisi utriusque interitu liberari potest.

(3) In decem.

(4) Nam si (quod potest) elegerit Fidejussor ut deberet decem; duo diversa reus et Fidejussor debebunt: alia erit rei, alia Fidejussoris obligatio. Quod fieri non posse vidimus § præced.

(5) Hic enim casus differt a superiori. Reus qui Stichum simpliciter debet, potest Stichi interitu liberari: at is qui decem debet, nullius rei interitu liberatur; cum quantitas non pereat.

(6) *Ego* stipulator.

(7) Nam, cæteris paribus, Fidejussor caret electione quam reus habet.

(8) Et sic in diversam rem obligari: quod fieri non potest, ut modo supra notavimus.

(9) Id est, ob æstimationem instrumenti prædiorum, quod colonus a locatore æstimatum accepit. Vulgatum est in Jurisconsultorum libris, ut *Instrumentum* dicatur *Dos fundi.* Wissenbachius autem censet hæc verba *Ob pecuniam,* quasi Glossema expungi debere; legendumque, *etiam dotis prædiorum teneri:* id est, eo nomine teneri, si culpa coloni deterius factum fuerit fundi instrumentum.

pro quo quis Fidejussit, sed ex alia causa descendunt.

Hinc Paulus. Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor, qui Fidejussorem pro mutuo acceperit; agit Contraria (1) Pignoratitia actione, in quam actionem veniet quod interest creditoris. Sed ea actio Fidejussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget. *l.* 54. PAUL. LIB. 3. QUÆSTION.

Sed nec ad ea porrigitur obligatio Fidejussoria, in qua reus principalis condemnatur magis officio judicis (puta, propter suam contumaciam) quam quod ea contractui inessent.

Hinc in specie sequenti : Quum procurator In rem agebat, cautionem dederat RATAM REM DOMINUM HABITURUM. Postea victo eo dominus reversus, iterum de eadem re agitabat : et quum reus haberet possessionem [et] noluit eam restituere; at ideo magno (2) condemnatus est. In amplius (3) Fidejussores non tenentur : hoc enim non debet imputari Fidejussoribus, quod ille propter suam pœnam præstitit. *l.* 73. PAUL. LIB. 76. AD ED.

Pari ratione Imperator Severus Fidejussores Magistratuum (4), in pœnam vel mulctam quam non spopondissent, non debere conveniri decrevit. *l.* 68. PAUL. LIB. 3. DECRETOR.

XXXVI. *Maxime autem, qui specialiter Fidejussit in sortem, non intelligitur Fidejussisse in usuras in quas reus officio judicis condemnatus erit.*

Hinc supradictus idem Imperator, in specie sequenti : Pro Aurelio-Romulo conductore vectigalis, centum Petronius-Tullius, et alii Fidejusserant : bona Romuli fiscus ut obligata sibi occupaverat, et conveniebat Fidejussores tam in sortem quam in usuras. Qui deprecabantur, lecta subscriptione Fidejussionis; quoniam in sola centum annua se obligaverunt, non in omnem conductionem. Decrevit, Fidejussores in usuras non teneri : sed quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in usuras cedere, reliquum in sortem; et ita in id quod defuisset, Fidejussores conveniendos; exemplo pignorum a creditore distractorum. *d. l.* 68. § 1.

Cæterum Fidejussor seu Mandator, si in usuras quoque obligatus est, justam causam recusandi eas solvere non habet. *l.* 10. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

Et quidem in usuras se obligasse videtur, quum IN OMNEM CAUSAM *fidejussit. Hinc V. G.* Qui fidejusserint pro conductore vectigalis in universam conductionem, in usuras quoque [in] jure conveniuntur (5); nisi proprie quid in persona eorum, verbis obligationis expressum est. *l.* 2. § 12. *ff. de Admin. rer. ad civit. pertin.* ULPIAN. LIB. 3. OPINIONUM.

Videtur etiam Fidejussor in universam conductionem acceptus, adeoque etiam in usuras, in specie sequenti. Conductore perficiendi operis punito (6); Fidejussor qui pro eo intervenerat, idem opus extruendum alii locaverat. Nec a secundo redemptore opere perfecto (7); usurarum præstationem, heres Fidejussoris recusare non debet : cum et prior causa, in bonæ fidei contractu, in universum Fidejussorem obligaverit (8); et posterior locatio, quia suum periculum agnovit, solidæ præstationi Reipublicæ eum substituerit. *d. l.* 2. § 11.

XXXVII. *Qui mihi Fidejubet, in id quanti opus locaverim faciendum; non intelligitur Fidejussisse in id quanti impendero, si ipse opus fecerim : ex l.* 44. *h. tit. supra, Tit.* de Verb. oblig. *N.* 122.

XXXVIII. *Ad interpretationem quoque stipulationem Fidejussoriarum pertinet, quod ait Paulus de sensu hujus vocabuli* QUANDOQUE *in talibus stipulationibus adhibito.*

Si ita stipulatus a Seïo fuero; « Quantam pecuniam Titio QUANDOQUE credidero, dare spondes » ? et Fidejussores accepero, deinde Titio sæpius credidero : nempe Seïus in omnes summas obligatus est, et per hoc Fidejussores quoque. Et id quod ex bonis ejus servari potest, omnibus (9) æquo jure proficere debet. *l.* 55. PAUL. LIB. 11. QUÆST.

XXXIX. *Interdum Fidejussores accipiuntur in id* QUANTO MINUS *a reo servari poterit; vel in id* QUANTO MINUS *ex distractione pignoris servari poterit.*

Hujus autem stipulationis interpretatio hæc est; ut, si nihil servari possit, etiam totum Fidejussor promisisse videatur. Ita docet Scævola. Inter cre-

(1) Vide supra lib. 13. Tit. *de Pignerat. act.* N. 27. et seq.

(2) Quenti actor in litem jurasset, quod potest excedere id quanti res est.

(3) Quam quanti res est.

(4) Qui pro Magistratibus municipalibus spoponderunt *Rem Reipublicæ salvam fore.*

(5) Adde legem 54. *Locati* quam vide in *Append.* ad d. tit. supra lib. 19.

(6) Condemnato in certam summam, eo quod opus non fecisset.

(7) Id est, si *nec* fecerit opus secundus redemptor, cui Fidejussor primi illud extruendum locaverat; Fidejussor heresve ejus recusare non debet præstationem, non solum sortis in quam is pro quo fidejussit condemnatus est, sed etiam usurarum.

(8) Sensus est : *Cum et prior* locationis *causa* (in qua usuræ veniunt, utpote *in bonæ fidei contractu*) *Fidejussorem, in universum* quod ex hac causa debetur, adeoque et in usuras, *obligaverit : et posterior locatio*, qua fidejussor alteri redemptori opus faciendum locavit, *eum Reipublicæ substituerit* (seu obnoxium fecerit) *solidæ præstationi* ejus quod ex prioris locationis causa debetur; *quia* relocando, ipse *agnovit* ad *suum periculum* pertinere si opus non fieret; et se, in universum quanti eo nomine interfuit, teneri ei cui fidejussit.

(9) An omnibus *Fidejussoribus*, ut plerique tam Latini quam Græci interpretantur? an omnibus *summis*, ut vult Cujacius? Hunc vide Observ, XI. 33.

ditricem et debitorem, pactum intercesserat; ut, si centum quæ mutua dederit, ubi primum petita fuissent, non solverentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere: et, si quo minoris vænissent, quodque sortis vel usurarum deberetur, id creditrici redderetur: et Fidejussor acceptus est. Quæsitum est, an Fidejussor in universam summam obligari potuerit? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, teneri Fidejussorem in id quod minus ex pignoribus venditis redactum (1) esset. *l.* 63. Scævola lib. 6. respons.

Consonat quod ait Papinianus. Amissi ruina pignoris damnum, tam Fidejussoris quam rei promittendi periculum spectat. Nec ad rem pertinebit, Fidejussor ita sit acceptus Quanto minus ex pretio pignoris distracti servari potuerit; istis enim verbis, etiam totum contineri convenit. *l.* 52. Papin. lib. 11. respons.

Observandum has Fidejussoris stipulationes, Quanto minus *a reo servari poterit, hanc habere conditionem; si, antequam in exigendo creditor cessaverit, desierit reus esse solvendo.*

Hinc Modestinus lib. 13. Responsorum respondit:

Si Fidejussores in id accepti sunt quod a curatore servari non possit; et post impletam legitimam ætatem, tam ab ipso curatore, quam ab heredibus ejus solidum servari potuit; et cessante eo qui pupillus fuit, solvendo esse desierit (2): non temere (3) utilem (4) in Fidejussores actionem competere. *l.* 41.

XL. *Fidejussoriis stipulationibus illa quoque conditio non infrequenter adjicitur, quum ita refert et interpretatur Julianus*: Quum Fidejussor hoc modo acceptus esset; « Si reus quadraginta quæ » ei credidit, non solverit, fide tua esse jubes »? Verisimile est id actum, ut, quum appellatus reus non solvisset, Fidejussor teneretur. Sed et si reus, antequam appellaretur, decessisset; Fidejussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esset, reum non solvisse. *l.* 16. § 6. Julian. lib. 53. digest.

SECTIO V.

De actionibus quæ adversus Fidejussores et Mandatores competunt, et quibus se illi tueri possint beneficiis; item, an et quas actiones ipsi habeant.

ARTICULUS I.

Quando Mandatores et Fidejussores conveniri possint; ubi de Beneficio Ordinis *seu* Discussionis.

XLI. *Jure antiquissimo; Mandatores et Fidejussores cæterique qui alienæ obligationi accesserant, tunc demum conveniri potuere postquam discussæ fuissent facultates debitoris principalis. Ita docet Justinianus Novella IV.*

Hoc Jure semper uti perrexit fiscus, ut non aliter debitorum suorum Fidejussores conveniat quam post reum principalem: infra lib. 49. *Tit.* de Jure fisci, *Sect.* 3. *Item civitates; quæ Magistratuum suorum Fidejussores, nonnisi discussis prius Magistratus ipsius facultatibus, conveniunt: ut videb. lib* 50. *Tit.* de Admin. rer. ad civit. pertin.

Privati vero hoc jure uti desierant, jam longe ante Justinianum: cujus mutationis ipse Papinianus maximus *auctor fuerat*, (*d. Novell.*) *nimirum ob longiores moras discussionis bonorum debitoris principalis.*

Hinc rescribit Antoninus. Jure nostro est potestas creditori, relicto reo, eligendi Fidejussores; nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Similiter rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si alienam, pro principaliter constituto, obligationem suscepisti; vel Fidejussorio, sive Mandatorio, vel quocumque alio nomine, pro debitora intercessisti: non posse creditorem urgeri, cum qui mutuam accepit pecuniam magis quam te convenire, scire debueras; cum, si hoc in initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem. *l.* 19. *Cod. h. tit.*

XLII. *Et sicut non cogitur creditor reum prius convenire; pariter* Creditor pignus distrahere non cogitur, si Fidejussorem simpliciter acceptum omisso pignore velit convenire. *l.* 51. § 3. Papin. lib. 3. respons.

Omissis quoque pignoribus Fidejussorem a creditoribus utiliter conveniri, nisi in id tantum quod ex his refici non poterit acceptus sit, explorati Juris est. *l.* 17. *Cod. h. tit.* Gordian.

Hinc Scævola. Si Fidejussor creditori denuntiaverit ut debitorem ad solvendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret; isque cessaverit: an possit eum Fidejussor Doli mali exceptione summovere? Respondit, Non posse. *l.* 62. Scævola lib. 5. respons.

Quod si a distractione pignorum inceperit creditor; non ideo minus poterit ad Fidejussores et Mandatores reverti, quandiu creditor manebit. Inde species sequens. Creditor pignus vendidit. Quæro an, si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad Mandatorem habere possit; et an intersit creditoris, jure vendiderit, an communi jure promiserit? Paulus respondit, Si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus [a] non sit, Mandatorem liberum non videri.

(1) Adeoque si nihil redactum sit, etiam in universam summam: ut apertius dicitur in l. seq.

(2) Curator.

(3) Id est, nonnisi causa cognita. In qua cognitione; ea circumstantia æstimabitur, an creditori imputari possit quod non convenerit debitorem antequam esse solvendo desineret.

(4) Id est, efficacem.

[a] *Florent.* consecuturus.

Ex hoc responso (1) apparet; si evictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. *l.* 59. § 5. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 4. RESPONS.

His quæ diximus consonat quod ait Papinianus. Qui mutuam pecuniam dari Mandavit, omisso reo promittendi, et pignoribus non distractis, eligi potest. *l.* 56. *d. tit.* PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

Observa. Quod uti liceat (2) si litteris exprimatur; distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit. Etenim QUÆ DUBITATIONIS TOLLENDÆ CAUSA CONTRACTIBUS INSERUNTUR, JUS COMMUNE NON LÆDUNT. *d. l.* 56. § *quod uti.*

XLIII. *Potest quidem Fidejussor conveniri, antequam conventus fuerit reus : verum Fidejussor, antequam reus debeat, conveniri non potest. l.* 57. SCÆVOLA LIB. 18. QUÆST.

ANTEQUAM REUS DEBEAT, *sic intellige, id est antequam ipse conveniri potuerit. Ergo et dies quæ stipulationi Rei, et illa que propriæ* Fidejussoris *obligationi tacite inest, expectanda erit.*

Hoc ita docet Papinianus. Quæsitum est an Fidejussor qui Capuæ pecuniam se daturum, Romæ promisit; si reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri possit (3)? Dixi : Non magis Fidejussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spopondisset (4) quum reus adhuc Capuam pervenire non potuisset. Nec ad rem pertinere, quod hoc latere (5) nemo dubitet nondum Fidejussorem teneri; quia nec ipse reus promittendi teneretur. Nam e contrario quoque si quis responderit, Quoniam debitor Capuæ sit, Fidejussorem confestim teneri non habita ratione taciti proprii temporis; eventurum ut eo casu Fidejussor conveniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conveniretur. Itaque nobis placet Fidejussoriam obligationem, conditionem taciti temporis ex utriusque persona recuperare, tam rei promittendi, quam ipsius Fidejussoris : quoniam aliud respondentibus, contra Juris formam, in duriorem conditionem acceptus intelligitur. *l.* 49. § 2. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

XLIV. *Supradicta autem Novella IV. Cap.* 1. *Justinianus dat exceptionem omnibus qui alienæ obligationi accesserunt; qua se adversus creditorem tueri possint, donec rei principalis facultates excusserit : modo reus principalis præsens fuerit; aut quum abesset, cum intra tempus quod judex statuet Fidejussor exhibuerit : ne alias difficilior fiat discussio.*

Videtur ab hoc beneficio excludere Argentarios, qui alienæ obligationi accesserint. Ait enim in fine dictæ Novellæ Constitutionis, Cap. 3. § 1. Argentariorum sponsionibus; propter utilitatem contrahentium, in ordine moderno durantibus. *Hanc autem esse hujus clausulæ sententiam manifeste liquet ex alia Novella; in cujus Proemio inducit Argentarios conquerentes, quod* Ipsi quidem Constitutionis auxilio uti nequeant; sed protinus exigantur : quum vero constitutæ pecuniæ obligationes ab aliis percipiant, non item ipsis satisfaciant qui pecuniam constituerint, Mandatoresve in eam rem aut Fidejussores extiterint : *Novell. CXXXVI. in pr.*

Eadem Novella CXXXVI. Cap. 1. *statuit valere pactum quo Argentarii quum Fidejussores accipiunt, cavent ne ab ipsis opponi sibi possit exceptio Constitutionis de discutiendis rei principalis facultatibus : Quæ pacta, inquit, propter ingens studium quod Argentarii circa publicos contractus adhibent, admittimus;* Cum non videantur contra Legem esse, propterea quod UNICUIQUE LICEAT HIS QUÆ IPSI A LEGE DATA ET CONCESSA SUNT RENUNTIARE. *Cum autem hæc postrema ratio erga cæteros creditores æque militet, crediderim ad eos quoque hanc renuntiandi facultatem esse porrigendam : et ita in praxi Fori observatur.*

ARTICULUS II.

De Beneficio Cedendarum actionum, *quod habent Mandatores et Fidejussores.*

XLV. *Cum Jure Digestorum (ut modo diximus) beneficium* DISCUSSIONIS *non competat iis qui alienæ obligationi accesserunt, alio remedio moribus introducto* Fidejussoribus succurri solet; ut stipulator compellatur ei qui solidum solvere paratus est, vendere cæterorum nomina. *l.* 17. JULIAN. LIB. 89. DIGEST.

Hinc Julianus. Si Mandatu meo, Titio decem credideris; et mecum Mandati egeris; non liberabitur Titius : sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones quas adversus Titium habes, mihi præstiteris. *l.* 13. JULIAN. LIB. 14. DIGEST.

Neque solum actionem quam habet adversus reum principalem, sed et omnia hujus actionis accessoria, cedere creditor tenetur; puta actiones adversus cæteros adpromissores, et pignora.

(1) Nota est studiosi cujusdam quem ignoramus; et quam una cum textu Pauli, Tribonianus hic inseruit.

(2) Si creditor specialiter cavit ut liceret sibi, non distractis pignoribus et omisso reo principali, Fidejussores convenire, non videtur id eo animo cavisse, ut postquam pignora distraxisset, non posset pariter convenire Fidejussores et Mandatores : sed videtur hoc cavisse *Dubitationis tollendæ causa*; quia forte quis, quamvis perperam, potuisset dubitare an posset Mandator ante reum principalem et pignora conveniri. Quod autem dubitationis tollendæ causa ita cautum est, non derogat Juri communi; secundum quod Fidejussor et Mandator, tam ante, quam post distracta pignora, conveniri potest.

(3) Ratio dubitandi, quia reus potest statim conveniri. Ratio decidendi in contrarium, quia propriæ Fidejussoris stipulationi inest dies; intra quam Fidejussor qui Romæ est, Capuam pervenire possit : quæ dies expectanda est.

(4) Sicut enim expectanda est dies quæ principali stipulationi inesset, quamvis Fidejussoris stipulatio nullam diem contineret; ita et expectanda dies quæ propriæ Fidejussoris stipulationi inest.

(5) Id est, in hac parte, in hac specie.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Sicut eligendi Fidejussores creditor habet potestatem; ita intercessorem postulantem cedi sibi hypothecæ sive pignoris obligata jure, non prius ad solutionem (1) nisi mandata super hac re fuerit persecutio, convenit urgeri. *l.* 21. *Cod. h. tit.*

Similiter Severus et Antoninus. Creditori qui pro eodem debito et pignora et Fidejussorem accepit, licet (si malit) Fidejussorem convenire in eam pecuniam in qua se obligaverit. Quod quum facit, debet jus pignorum in eum transferre. Sed quum in alia quoque causa eadem pignora vel hypothecas habet obligatas; non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exsolvatur. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Ab hac regula nec fiscus excipitur. Quamvis enim beneficium Discussionis *ipsi opponi semper potuerit; et ipse tamen eodem modo quo creditores cæteri, tenetur cedere actiones. Hinc Paulus:* Qui pro alio a fisco conventus, debitum exsolvit; non inique postulat persecutionem bonorum ejus pro quo solvit; in quo etiam adjuvari per Officiom (2) solet. *l.* 45. § 9. *ff. de Jur. fisci.*

Item rescribunt Valerianus et Gallienus. Si in te jus fisci, cum reliqua solveres debitoris pro quo satisfaciebas, tibi competens judex ascripsit et transtulit, ab eis creditoribus quibus fiscus potior habetur, res quas eo nomine tenes, non possunt inquietari. *l. fin. Cod. de Privileg. fisci.*

XLVI. *Diximus creditorem cui Fidejussor solvit, teneri ei cedere suas actiones.*

Hic emergit quæstio, quomodo hoc fieri possit? Nam Quum is qui et reum et Fidejussores habens, ab uno ex Fidejussoribus accepta pecunia, præstat actiones; poterit quidem dici nullas jam esse, cum suum perceperit, et perceptione omnes liberati sunt. Sed non ita est: non enim in solutum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit; et ideo habet actiones, quia tenetur (3) ad id ipsum ut præstet actiones. *l.* 36. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

Observandum tamen quod idem Paulus respondit, Fidejussorem in quem pignora a confidejussoribus data translata sunt, non emptoris (4) loco substitutum videri, sed ejus qui pignora accepit: et ideo rationem fructuum et usurarum haberi oportere. *l.* 59. LIB. 4. RESPONS.

XLVII. *Per hanc exceptionem repellitur creditor, non solum si nolit cedere suas actiones adversus reum et confidejussores; sed et si culpa sua contigerit ut eas non possit cedere.*

Hinc Papinianus. Si creditor a debitore culpa sua (5) causa ceciderit, prope est ut actione Mandati nihil a Mandatore consequi debeat; cum ipsius vitio acciderit, ne Mandatori possit actionibus cedere. *l.* 95. § 11. *ff. de Solutionibus.* PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Diversum statuit Julianus, in eo casu quo creditor alterum ex debitoribus pacto liberasset. Ita ille: Si ex duobus qui apud te Fidejusserant in viginti, alter NE AB EO PETERES quinque tibi dederit vel promiserit; nec alter liberabitur: et si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione (6) summoveris; reliqua autem quinque si a priore Fidejussore petere institueris, Doli mali exceptione summoveris. *l.* 15. § 1. JULIAN. LIB. 47. DIGESTOR.

XLVIII. *Hoc singulare habet exceptio* Cedendarum actionum, *ut etiam post Sententiam opponi possit. Enimvero judicatum non impugnat aut infringit hæc exceptio, sed tantum temperat.*

Hinc Modestinus Respondit, Si in solidum condemnatus est unus ex Mandatoribus, quum Judicati conveniri cœperit, posse eum desiderare ut adversus eos qui idem Mandaverunt, actiones sibi mandentur. *l.* 41. § 1. MODEST. LIB. 13. RESPONS.

XLIX. *Cæterum hæc actionum cessio non habet locum ipso Jure; sed ita demum si Fidejussor, dum solveret, eas sibi cedi curaverit. Alioquin non cessis creditoris actionibus, sed propria duntaxat* MANDATI *aut* NEGOTIORUM GESTORUM *actione adversus reum principalem aget.*

Hinc Gordianus. Mandati actio personalis est: quæ si nomine Fidejussoris, vel adversus debitorem seu heredes ejus competit; Præses provinciæ, quæ deberi compererit, reddi jubebit. Pignora etiam quæ reo stipulandi nexa fuerunt, ita demum ad vos transeunt, si facta nominis redemptione solutio celebrata est; vobisque mandatæ sunt actiones. Quod si factum est; ea quoque vobis persequentibus, adversus pignorum possessores extraordinariam jurisdictionem idem Vir Clarissimus impertietur. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

Observandum superest, hanc cessionem actionum debere fieri quum solvitur, non vero ex intervallo et post factam absque pacto solutionem.

(1) Id est, *non aliter nisi prius mandata* seu cessa et translata *fuerit* actio seu *persecutio*.

(2) Cujacius intelligit Commentariensem (*le Greffier*) qui Fidejussori tradere debet cautiones, chirographa, cæteraque instrumenta ad nomen rei principalis pertinentia; et quæ Fidejussori qui pro reo solvit necessaria sunt, ut adversus eum actionibus fisci experiatur.

(3) Sensus est: *Et ideo* perperam dicitur eum nullas habere actiones quas cedere possit; imo *habet actiones: quia, cum ad id ipsum teneatur ut præstet actiones* fidejussori ea lege solventi ut sibi cedantur; pecuniam *non* tanquam *in solutum*, sed tanquam in pretium actionum quas ei cedere tenetur, accipere debet.

(4) Id est, non est instar extranei *emptoris* cui creditor hæc pignora lege pignoris distraxisset; et a quo debitor ea non posset revocare; sed erit loco ipsius creditoris *qui pignora accepit.* Et ideo poterit debitor oblato debito pignora ab eo recipere; fructus autem quos perceperit, usuris compensare tenebitur.

(5) Puta, plus petendo *re* vel *tempore*.

(6) Non ergo poterit excipere quod facto suo creditor non possit ipsi cedere actiones suas in quinque, adversus confidejussorem quem pacto liberavit. Non enim (inquit Cujacius ad h. l.) culpa sua, sed liberalitate quæ culpanda non est, has actiones amisit.

Hinc Modestinus respondit, Si post solutum sine ullo pacto omne quod ex causa tutelæ debeatur, actiones post aliquod intervallum cessæ sint : nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit (1). Quod si ante solutionem hoc factum est; vel, quum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, mandatum subsecutum est; salvas esse mandatas actiones : cum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum; quam actio quæ fuit, perempta videatur. *l.* 76. *ff. de Solutionib.* Modest. lib. 6. respons.

L. *Quæcumque diximus de beneficio* Cedendarum actionum *quod Fidejussores et Mandatores habent, trahi potest et ad correos debendi.*

Idem beneficium autem non habet, qui solvit pro alio quod ipse mutuatus debet. Hinc Gordianus. Nulla tibi adversus creditorem alienum actio superest; eo quod ei debitam quantitatem offerens, jus obligationis in te transferri desideras; cum ab eo te nomen comparasse non suggeras : licet solutione ab alio facta nomine debitoris, evanescere soleat obligatio. *l.* 5. *Cod. de Solution.*

Item observandum est, hoc beneficium cadere non posse in filium qui quid pro patre in cujus potestate est, solveret.

Nam Actiones adversus patrem filio præstari non possunt, dum in potestate ejus est (2) filius. *l.* 7. *ff. de Obl. et act.* Pompon. lib. 15. ad Sabin.

Scholium.

Jure Justinianeo cumulatur beneficium Cedendarum actionum *de quo mox locuti sumus, cum beneficio* Discussionis *de quo Art. præced.*

ARTICULUS III.

De Beneficio Divisionis *quod habent plures Fidejussores.*

LI. *Præter beneficium* Cedendarum actionum *quod Fidejussoribus competebat, Hadrianus hoc alterum ipsis beneficium concessit; ut unus ex his conventus, posset opposita exceptione, jure desiderare obligationem cum suis confidejussoribus qui solvendo sunt dividi.*

Hoc confirmaverunt Severus et Antoninus; qui sic rescribunt, distinguendo inter casum quo unus est Fidejussor, et casum quo plures accepti sunt. Non recte Procuratores Nostri, si allegationi tuæ fides adesset, audire te noluerunt; ex bonis Fidejussoris, quæ ad fiscum pervenerunt, pecuniam repetentem; sed reum principalem conveniri jusserunt; cum electionis potestas permittatur creditori. Sed cum duos Fidejussores accepisse te proponas : si alter idoneus est; intelligis te divisa quantitate partem competentem a Procuratore Nostro petere debere, et adversus alium Fidejussorem ejus experiri. Nam licet significes adjectum esse in obligatione, ut singuli in solidum tenerentur : tamen nihil hæc res mutat conditionem Juris et constitutionem. Nam et quum hoc non adjiciatur, singuli tamen in solidum teneantur : sed ubi sunt omnes idonei, in portionem obligatio dividitur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Hinc Paulus. Si contendat Fidejussor cæteros solvendo esse; etiam exceptionem ei dandam (3) Si non et illi solvendo sint. *l.* 28. Paul. lib. 25. ad Ed.

Observandum itaque, hanc obligationis divisionem inter confidejussores, non fieri ipso Jure, sed demum opposita exceptione. Unde, si antea unus solidum solvit, non indebitum solvit : qua in re plures Fidejussores differunt a pluribus debitoris heredibus, inter quos ipso Jure ex Lege XII. Tabularum divisa est obligatio.

Hoc discrimen notat Papinianus. Ita ille : Ex duobus Fidejussoris heredibus, si per errorem alter solidum exsolvat; quidam putant (4) habere eum Condictionem (5), et ideo manere obligatum coheredem : cessante quoque Condictione (6), durare obligationem coheredis probant, propterea (7) quod creditor qui dum se putat obligatum, partem ei qui totum dedit, exsolverit, nullam habebit Condictionem. Quod si duo Fidejussores accepti fuerint, verbi gratia in viginti, et alter ex duobus heredibus alterius Fidejussoris totum creditori exsolverit : habebit quidem decem, quæ ipso Jure non debuit (8), Condictionem. An autem et alia quinque

(1) Solutio enim pure facta, obligationem et actiones quæ ex ea competebant extinxit. Ergo amplius non possunt cedi. Non obstat huic quod dicimus, cessionem ex intervallo et post solutionem fieri non posse, lex 57. ff. de *Legatis* 1.° § fin. ubi fideicommissarius fundi pignerati potest a creditoribus quibus fundus ille obligatus est desiderare ut actiones sibi cedantur adversus debitorem : *Quod quanquam suo tempore non fecerit*, inquit lex, id est statim quum conveniretur ab his creditoribus; *tamen per jurisdictionem Præsidis provinciæ id ei præstabitur.* Ibi enim, non de solutione agitur quæ debitum extinxerit, sed tantum de traditione fundi a fideicommissario facta creditoribus jus hypothecæ persequentibus.

(2) Ratio est, quia nulla actio inter patrem et filium esse potest : Tit. *de Judiciis* N. 23. supra lib. 5.

(3) Formula exceptionis.

(4) Et recte putant.

(5) *Indebiti*; quasi plus solverit qui totum solvit, cum partem duntaxat deberet.

(6) Id est, quinetiam eo casu quo locus non esset *Condictioni indebiti*, quia forte per errorem Juris solidum solvit.

(7) Solutionem totius ab uno ex heredibus factam, etiam eo casu quo non competeret *Condictio indebiti*, non esse perfectam solutionem, nec liberasse coheredem, probat hoc argumento; quod ex hac solutione pecunia non est perfecte facta creditoris; cum saltem naturaliter teneatur ad restitutionem ejus quod plus debita portione solutum est. Creditorem autem ad hanc restitutionem naturaliter teneri, probat hoc argumento; quod, si restituerit, non habebit ejus quod restituerit repetitionem : quæ est nota obligationis naturalis.

(8) Utpote non ab ipso, sed a coherede ejus debita; cum ipso Jure inter coheredes æs alienum dividatur.

millia repetere possit, si Fidejussor alter solvendo est, videndum est? ab initio enim (1) heres Fidejussoris sive heredes, ut ipsa Fidejussor, audiendi sunt: ut scilicet pro parte singuli Fidejussores qui sunt, conveniantur. Sed verior [a] et utilior est in utroque casu illa sententia; solutionem non indebitæ (2) quantitatis, non debere revocari. Quod etiam Epistola Divi Pii significatur, in persona Fidejussoris qui totum exsolverat. *l.* 49. § 1. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

Circa exceptionem Divisionis *quæ confidejussoribus competit, hæc quæruntur: 1.° Inter quos obligatio dividatur; 2.° Quæ requirantur in persona ejus qui hac exceptione utitur, et in persona confidejussorum cum quibus obligationem dividi oportet; 3.° Quando hæc exceptioni proponi debeat; 4.° Quomodo divisio fiat.*

§ 1. *Inter quos dividatur obligatio.*

LII. *Confidejussores inter quos dividitur obligatio, sunt illi qui ejusdem pecuniæ et pro eadem persona in solidum tenentur.*

In solidum autem tenentur, qui sic Fidejusserunt: IN SOLIDUM ET PARTES VIRILES. *Igitur* Inter eos Fidejussores actio dividenda est, qui solidum et partes viriles fide sua esse jusserunt.

Diversum erit verbis ita concepti›, SOLIDUM AUT PARTEM VIRILEM fide tua esse jubes? Tunc enim ab initio nonnisi viriles partes (3) singulos debere conveniet. *l.* 51. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

Diximus confidejussores esse, qui in solidum et quidem pro eadem persona obligati sunt. Quod Si a Titio stipulatus, Fidejussorem te acceperim; deinde eamdem pecuniam ab alio stipulatus, alium Fidejussorem accipiam: confidejussores non erunt; quia diversarum stipulationum Fidejussores sunt. *l.* 43. POMPON. LIB. 7. EX VARIIS LECTIONIBUS.

Similiter Papinianus. Duo rei promittendi, separatim Fidejussores dederunt. Invitus creditor inter omnes Fidejussores actiones dividere non cogitur, sed inter eos duntaxat qui pro singulis intervenerunt. *l.* 51. § 2. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

Obiter nota. Plane si velit actionem suam inter omnes dividere, non erit prohibendus; non magis quam si duos reos pro partibus conveniret. *d. l.* 2. § *plane.*

Pariter Si Fidejussor fuerit principalis, et Fidejussor Fidejussoris; non poterit desiderare Fidejussor, ut inter se et eum Fidejussorem pro quo fidejussit, dividatur obligatio. Ille (4) enim loco rei est: nec potest reus desiderare, ut inter se et Fidejussorem dividatur obligatio.

Proinde si ex duobus Fidejussoribus alter Fidejussorem dederit; adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit; adversus confidejussorem (5), magis est ut dividatur. *l.* 27. § 4. ULP. LIB. 22. AD ED.

LIII. Sicut ipsi Fidejussori, ita heredibus quoque eorum succurrendum (6) Pomponius scribit. *d. l.* 27. § 3.

Hoc autem porrigendum et ad quosvis successores. Hinc Bonis damnati Fidejussoris fisco vindicatis, inter Fidejussores actio postea si dividi cœperit; ut heredis, ita fisci rationem haberi oportet. *sup. d. l.* 51. § 5.

Præterea si Fidejussor extiterit Fidejussori, sive plures; æque hic quoque pertinebit ad eamdem causam: in quorum persona æque locum habebunt ea quæ sunt a Divo Hadriano constituta (7). *sup. d. l.* 27. § 1.

§ 2. *Quæ specialiter requirantur in persona ejus Fidejussoris qui petit obligationem dividi, et quæ in persona eorum cum quibus obligationem dividi petit.*

LIV. *In persona ejus Fidejussoris qui obligationem dividi petit, hoc requiritur ut se Fidejussisse confessus fuerit.*

Enimvero Ita demum inter Fidejussores dividitur actio, si non inficientur. Nam inficiantibus, auxilium divisionis non est (8) indulgendum. *l.* 10. § 1. ULP. LIB. 7. DISPUTAT.

LV. *In persona autem confidejussorum cum quibus obligationem dividi petitur, hoc requiritur ut sint solvendo.*

Hoc docet Gaius. Inter Fidejussores, non ipso Jure dividitur obligatio ex Epistola Divi Hadriani.

(1) Ratio dubitandi hic proponitur; nimirum quod ab initio, antequam solveretur et antequam lis esset contestata, certe potuissent heredes defuncti Fidejussoris (quemadmodum potuisset ipse defunctus) desiderare ut obligatio cum altero Fidejussore divideretur. Cum ergo potuisset Fidejussor per hanc divisionis exceptionem se defendere quominus hæc quoque solveret, videtur hæc indebite solvisse.

[a] *Florent.* Servarior.

(2) Hæc ratio decidendi: Quamvis per exceptionem impetrari hæc divisio potuisset, tamen revera solidum debebat unusquisque Fidejussor; unde sequitur non indebite solutum esse.

(3) Sicut si quis stipularetur DECEM AUT QUINQUE, stipulatio non valeret nisi in quinque: ut supra vid. lib. præced. Tit. *de Verb. oblig.* N. 83.

(4) Principalis scilicet Fidejussor, qui pro se Fidejussorem dedit.

(5) *Confidejussorem* ejus pro quo ipse intervenit. Eadem enim divisionis exceptione uti potest, qua posset uti is pro quo intervenit.

(6) Scilicet ut hanc exceptionem habeant adversus defuncti confidejussores, eorumve confidejussorum heredes.

(7) Nimirum hic Fidejussor vel illi Fidejussores Fidejussoris, poterunt impetrare ut actio dividatur inter se, et confidejussores ejus pro quo intervenerunt: ut supra modo dictum est.

(8) Nec enim ferendus est, qui se Fidejussorem negat, implorare beneficium quod Lex Fidejussoribus concedit.

Et ideo, si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam pervenerit, pars ejus ad cæterorum onus respicit. *l.* 26. Gaius lib. 8. ad Ed. provinc.

Interdum evenit ut ambigatur an confidejussores cum quibus obligatio dividi postulatur, solvendo sint necne.

De hoc casu ita Ulpianus. Si dubitet creditor, an Fidejussores solvendo sint; et unus ab eo electus paratus sit offerre cautionem, ut suo periculo confidejussores conveniantur in parte: dico audiendum eum esse; ita tamen, si et [a] satisdationes offerat, et omnes confidejussores qui idonei esse dicuntur; præsto sint. Nec (1) enim semper facilis est nominis emptio, cum numeratio totius debiti non sit in expedito. *l.* 10. Ulp. lib. 7. disputat.

Observandum Præterea; Si quæratur an solvendo sit principalis Fidejussor, etiam vires sequentis (2) Fidejussoris ei aggregandæ sunt. *l.* 27. § 2. Ulp. lib. 22. ad Ed.

LVI. *Ejus quidem Fidejussoris qui ante divisam obligationem solvendo non erat, pars ad cæterorum onus respicit. Secus si solvendo esse desiit postquam obligatio divisa est; sive ope hujus exceptionis, sive voluntate creditoris qui divisim eos convenit, fuerit divisa.*

Hinc Papinianus. Quum inter Fidejussores actione divisa, quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt; ea res ad onus ejus qui solvendo est, non pertinet. Nec auxilio defendetur actor: non enim deceptus videtur, Jure communi usus. *l.* 51. § 4. Papin. lib. 4. respons.

Pariter Gordianus. Liberum fuit antequam lis adversus omnes Fidejussores contestaretur, unum eorum eligere creditori; si modo cæteros minus idoneos existimaret. At nunc post litis contestationem; petitionem divisam redintegrari, Juris ratio non patitur. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

Rursus Papinianus. Inter Fidejussores actione divisa, condemnatus si desierit esse solvendo; fraus vel segnitia tutoribus qui judicatum persequi potuerunt, damnum dabit (3). Quod si divisam actionem inter eos qui non erant solvendo constabit, pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur. *l.* 52. § 1. Papinian. lib. 11. respons.

LVII. *Vidimus Fidejussoris obligationem dividi non posse; si confidejussor cum quo dividenda petitur, solvendo non sit.*

Multominus dividi poterit, si nequidem sit obligatus; maxime si is qui cum eo fidejussit, non ignoravit ejus conditionem. Hinc Si Titius et Seia pro Mævio fidejusserint; subducta muliere, dabimus in solidum adversus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra (4) intercedere. *l.* 48. Papin. lib. 10. quæst.

Huic similis et illa quæstio videri potest: Ob ætatem si restituatur in integrum unus Fidejussor, an alter onus obligationis integrum excipere debeat? Sed ita demum alteri totum irrogandum est, si postea (5) Minor intercessit; propter (6) incertum ætatis ac restitutionis. Quod si (7) dolo creditoris inductus sit Minor ut fidejubeat: non magis creditori succurrendum erit adversus confidejussorem; quam si facta novatione circumvento Minore, desideraret in veterem debitorem, Utilem actionem sibi dari (8). *d. l.* 48. § 1.

LVIII. *Quemadmodum autem non recte petitur obligationem dividi cum his confidejussoribus qui non sunt obligati; an pariter obtinebit ut non dividatur cum his qui sub conditione sunt obligati, aut a quibus nondum exigi potest?*

Hac de re Ulpianus. Si plures sint Fidejussores, unus pure, alius in diem vel sub conditionem acceptus; succurri oportet ei qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet ut interim in virilem conveniatur. Sed si quum conditio extitit, non est solvendo qui sub conditione acceptus est; restituendam actionem in puro acceptum, Pomponius scribit. *l.* 27. Ulp. lib. 22. ad Ed.

§ 3. *Quando exceptio* Divisionis *proponi possit.*

LIX. Ut autem is qui cum altero fidejussit, non solus conveniatur, sed dividatur actio inter eos qui

[a] *Florent.* et si.

(1) Hoc refertur ad id quod dixit, Fidejussorem audiendum esse ut teneatur creditor periculo Fidejussoris confidejussorem pro parte convenire. Potuisset enim quis objicere: Quidni potius Fidejussor ille confidejussorem suum convenit, cessis sibi a creditore actionibus? Ad quam objectionem respondet, *Non semper facilem fore* hanc cessionem, seu *Nominis emptionem*: quia non semper præsto habet Fidejussor pecuniam, ut pro parte confidejussoris sui solvat.

(2) Id est, ejus qui pro illo Fidejussore fidejussit.

(3) Tenebuntur scilicet eo nomine, *Tutelæ* judicio: cæterum pupillus non poterit restitui adversus divisionem actionis; si quum divisa est, erant omnes solvendo.

(4) Prohibente Senatusconsulto Velleiano.

(5) Si prius fidejussit Major solus, et *postea* Minor fidejussit et restitutus est; Major in solidum tenebitur: nam quum se obligavit solus, nullam obligationis divisionem sperabat. Contra debet obtinere, si una cum Minore fidejussit: nam sic se obligavit, ut speraret divisam fore obligationem; qua spe non debet defraudari.

(6) Et quidem hic casus differt a superiori, quo quis una cum muliere fidejussit. Nam hic nullam debuit sperare divisionem obligationis; cum scire debuerit mulierem ex hac causa non obligari. At potuit hanc divisionem sperare qui fidejussit cum Minore, scilicet *Propter incertum ætatis ac restitutionis*; id est, quia potuit ignorare ejus ætatem, et an restitutionis beneficio uteretur.

(7) Quod dixit, Minore restituto, creditori succurri ut possit convenire in solidum Fidejussorem qui prius solus fidejusserat, ita limitat; nisi hic Minor dolo creditoris inductus fuerit ad fidejubendum.

(8) Quod obtinere non potest: ut videb. infra Tit. de *Novation.*

solvendo sunt, ante condemnationem (1) ex ordine (2) postulari solet. *l.* 10. § 1. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

§ 4. *Quomodo fiat hæc Divisio.*

LX. *Divisio obligationis sic fit, ut singuli Fidejussores qui solvendo sunt, in virilem pecuniæ debitæ conveniantur.*

An autem ejus pecuniæ quam ab initio debuerunt, an ejus quæ solvenda superest? Ad hanc quæstionem ita Papinianus: Fidejussor qui partem pecuniæ suo nomine vel rei promittendi solvit; quominus residui divisione facta portioois judicium accipiat, recusare non debet. Eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt, dividi convenit; quam litis tempore singuli debent.

Sed (3) humanius est, si et alter solvendo sit litis contestationis tempore; per exceptionem ei qui solvit, succurri. *l.* 51. § 1. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

ARTICULUS IV.

De actionibus quæ Mandatoribus et Fidejussoribus competunt.

§ 1. *De propria actione adversus reum principalem.*

LXI. *Fidejussor aut Mandator qui alienæ obligationi accessit non donandi animo, etiamsi actiones creditoris (dum solveret) sibi cedi non curaverit, nec ullos confidejussores habeat cum quibus dividi possit actio adversus ipsum proposita; non tamen omni auxilio destitutus est. Habet enim ipse adversus reum principalem, propriam actionem; scilicet aut* MANDATI, *si ejus Mandato ipsius obligationi accessit; sin,* NEGOTIORUM GESTORUM; *ut quod ipse solverit, reus ipsi refundat.*

Et quidem Fidejussores et Mandatores, etsi sine judicio solverint, habent actionem MANDATI. *l.* 10. § 11. *ff. Mandati.* ULP. LIB. 31. AD ED.

Sed etsi non Fidejussorio nomine solverit quis; habet hanc actionem : ut docet Tryphoninus in specie sequenti. Tutor datos ejus filio eni ex fidejussoria causa obligatus erat, a semetipso exigere debet. Et quamvis tempore liberatus (4) erit, tamen Tutelæ judicio eo nomine tenebitur (5); item heres ejus : quia cum eo, ob tutelam, non ex fidejussione agitur. Et quamvis non quasi Fidejussor, sed quasi tutor solverit (6); etiamsi tempore liberatus est, Mandati actionem eum habere adversus reum promittendi dixit : hæret enim in utraque causa (7) adhuc illius debiti persecutio. Nam ejus solutione liberabit reum promittendi, obligatione in quam pro eo fidejusserat; et noo titulos (8) actioois, sed debiti causa respicienda est. Licet (9) eoim is tutor, qui Fidejussor apud pupillum pro [a] reo est obligatus, solvit (se auctore) pupillo (quia (10) reo promittendi liberato, et ipse tutor idemque Fidejussor liberabitur; quod sua auctoritate efficere non potest) : tamen [et] si non pro se solvendi animo, sed pro Titio fecit ut maxime eum liberet, habebit cum eo Mandati actionem. *l.* 69. TRYPHONIN. LIB. 9. DISPUT.

LXII. *Quod diximus Fidejussores qui solverunt habere actionem* MANDATI, *intelligendum est de vera et utili solutione.*

Hinc Pomponius. Si is qui pro te hominem dare fidejussit, alienum hominem stipolatori dederit; nec ipse liberatur, nec te liberat; et ideo Mandati actionem tecum non habet. Sed si stipulator eum hominem usuceperit; dicendum esse Julianus ait,

(1) Ergo etiam post litis contestationem. Dissentiant Cynus et alii nonnulli Doctores, argumento ducto ex textu *Institutionum* h. tit. ubi dicitur, divisionem fieri inter omnes Fidejussores *Qui solvendo sunt litis contestatæ tempore.* Sed inde non sequitur, etiam post litis contestationem desiderari non posse ut actio dividatur inter Fidejussores qui jam tempore litis contestatæ solvendo erant.

Non magis obstat quod dicunt, Eum qui litem contestatus est, inficiari : inficiantibus autem hanc exceptionem non competere, ut vid. supra N. 54. Nec enim ex quavis inficiatione denegatur, sed si quis inficiatur se fidejussisse.

Vide plura apud Vinnium *Quæstion.* lib. 2. § 4.

(2) Plures enim habere potest defensiones, quas servato ordine proponit.

(3) Hactenus Papinianus. Jurisconsultus autem qui Notas ad eum scripsit, his verbis sententiam ejus improbat.

(4) Puta, quia fidejusserat ad certum tempus; quo elapso, liberatur per exceptionem.

(5) Quod a se non exegerit. Vide supra lib. 27. Tit. *de Tut. et rat. distr.* N. 34.

(6) Unde dubitari potuisset, an *Mandati* actionem haberet.

(7) Sive enim ex causa fidejussionis, sive ex causa tutelæ, convenitur pro illo debito pro quo fidejussit.

(8) Nil refert quo titulo, quo genere actionis solvere cogatur. Una *inspicienda est causa debiti* quod solvere cogitur : porro illud est propter quod pro te fidejusserat, et a quo te liberat quum illud solvit.

(9) Hic objici posset nullam ex tali solutione competere tutori actionem *Mandati* adversus reum principalem; cum solutio ipsa inutilis videatur, utpote pupillo facta a tutore *se auctore* : quia in his actibus in quibus res sua vertitur, in quibus id agitur ut liberetur, auctor esse non potest : l. fin. ff. *de Auct. tutor.* Respondet autem : *Licet is tutor, etc.*

[a] *Ita vulgat. Florent.* pro eo.

(10) Supple : adeoque prima facie videatur non valere hæc solutio; *quia*, si valeret reumque liberaret, *reo liberato et ipse tutor Fidejussor liberaretur; quod sua auctoritate efficere non potest*, nimirum ut se ipsum liberet; *tamen si revera non pro se solvendi animo id fecit, sed pro Titio maxime ut eum liberaret*; id est, si solvendo animum habuit principaliter negotium Titii pro quo fidejusserat gerendi; solutio valebit, licet ex hac tutor quoque liberetur. Nam indirecte duntaxat, et ex ipsa rei principalis liberatione tutor eo casu liberatur. Porro sibi ipse negotium gerere *se auctore* quamvis principaliter non possit, indirecte tamen non vetatur. Ergo, cum solutio valeat, habebit quoque *Mandati actionem.*

liberationem contingere (1). Eo ergo casu Mandati actio post usucapionem demum tecum erit. *l.* 47. § 1. *ff. Mandati.* POMPON. LIB. 3. PLAUT.

Interdum tamen etiam inutilis solutio, cis hanc actionem parit. Enimvero Si quum debitor solvisset, ignarus Fidejussor solverit (2); puto eum Mandati habere actionem (3). Ignoscendum enim est ei si non divinavit debitorem solvisse. Debitor enim debuit notum facere Fidejussori, jam se solvisse: ne forte creditor obrepat, et ignorantiam ejus circumveniat, et excutiat ei summam in quam fidejussit. *l.* 29. § 2. *ff. Mandati.* ULP. LIB. 7. DISPUT.

Vice versa; Interdum, licet vera fuerit solutio, Fidejussor ab hac MANDATI *actione summovetur. Nam* Hoc idem tractari et in Fidejussore potest; Si, quum solvisset, non certioravit reum; sic deinde reus solvit, quod solvere eum non oportebat. Et credo, si quum posset eum certiorare, non fecit; oportere MANDATI agentem Fidejussorem repelli. Dolo enim proximum est, si post solutionem non nuntiaverit debitori. Cedere autem reus INDEBITI actione Fidejussori debet, ne duplum creditor consequatur. *d. l.* 29. § 3.

LXIII. *Regulariter autem Fidejussor qui creditori solvit, habet (ut diximus)* MANDATI *actionem adversus reum.*

Idem est, et si quid æquipollens fecit. Hinc Fidejussor qui minori viginti-quinque annis pecuniam obtulit, et in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit; confestim experiri Mandati potest. *l.* 64. HERMOGEN. LIB. 2. JURIS EPITOMAR.

Similiter Papinianus. Fidejussor qui pecuniam in Jure obtulit, et propter æ:atem ejus qui petebat, obsignavit ac publice deposuit; confestim agere Mandati potest. *l.* 56. § 1. *ff. Mandati.* PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

Item Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intelligitur quanta ei debetur. Et ideo si Fidejussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum qui solvendo non erat (4); confestim Mandati agere potest. *l.* 18. JULIAN. LIB. 90. DIGEST.

Sed Quum Fidejussor reo stipulandi heres extiterit; quæritur an, quasi ipse a se exegerit, habeat adversus reum MANDATI actionem? Respondit, Cum reus obligatus maneat (5), non posse intelligi ipsum a se Fidejussorem pecuniam exegisse. Itaque Ex stipulatu potius quam Mandati agere debebit. *l.* 21. § 5. AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

LXIV. *Quamvis Fidejussor statim atque solvit, possit adversus reum principalem agere; in quibusdam tamen speciebus hoc limitatur.*

Puta Quod Dicimus in [eo] herede; [qui] Fidejussori (6) testatoris id quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere; cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendum est. Nec enim cum sacco adire debet. *l.* 105. *ff. de Solutionib.* PAUL. LIB. SINGUL. AD LEG. FALCID.

Item tractatum est; Si quum in diem deberem, Mandatu meo in diem fidejusseris, et ante diem solveris; an statim habeas Mandati actionem? Et quidam putant, præsentem quidem esse Mandati actionem; sed tanti minorem, quanti mea intersit supervenicnte die solutum fuisse. Sed melius est dici, interim nec hujus summæ MANDATI agi posse; quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut nec hoc ante diem solvam. *l.* 22. § 1. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

Pariter Ulpianus. Si Fidejussor, vel quis alius pro reo ante diem creditori solverit; expectare debebit diem quo eum solvere oportuit. *l.* 31. ULP. LIB. 23. AD ED.

Item Javolenus. Fidejussor, quamvis per errorem ante diem pecuniam solverit, petere tamen ab eo non potest; ac ne Mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit. *l.* 51. *ff. Mandati.* JAVOLEN. LIB. 9. EX CASSIO.

LXV. *Contra vice versa interdum potest agere Fidejussor, et antequam solverit; scilicet quum condemnatus est.*

Hinc Gordianus. Si Fidejussor pro reo patiente (7) fidem suam astrinxerit; MANDATI cum eo post exsolutam pecuniam, vel factam condemnationem, potest actionem exercere. *l.* 6. *Cod. Mandati.*

Item Scævola. Fidejussor pro venditore fundorum duorum, altero evicto conventus ab emptore, condemnatus est incertam quantitatem. Quæsitum est, an cum herede venditoris, ante diem quo judicatum facere compelleretur, agere possit? Respondit, Agere quidem posse: sed ex justa causa (8) habere eum actionem nomine proprio, scilicet actionem *Mandati*; quam haberet, si pro reo solvisset: sed aget, ut heres creditoris, actione *Ex stipulatu*.

(1) Infra Tit. *de Solution.*

(2) Quæ solutio inutilis est, cum amplius non subsit debitum; utpote prioris debitoris solutione extinctum.

(3) Sic tamen ut teneatur cedere *Conductionem indebiti* quam habet.

(4) Nam creditor qui hunc sibi delegari consensit, hujus bonum nomen effecit.

(5) Etenim per confusionem quæ ex aditione hereditatis contingit, eximitur duntaxat ab obligatione persona Fidejussoris; obligatio vero non solvitur: ut videb. infra Tit. *de Solution.* Part. 3. Cum igitur duret obligatio, et reus maneat obligatus; non potest dici Fidejussorem, adeundo hereditatem creditoris, ipsum sibi solvisse: unde sequitur non habere eum actionem nomine proprio, scilicet actionem *Mandati*; quam haberet, si pro reo solvisset: sed aget, ut heres creditoris, actione *Ex stipulatu*.

(6) Hæ voces eo et *qui*, videntur abundare.

(7) *Patiente* pro se fidejuberi. Qui enim *patitur* aliquem pro se fidejubere, tacite *Mandare* videtur.

(8) Ita demum tamen judex condemnavit reum principalem, ut Fidejussorem condemnatum *Judicati* actione conventum defendat aut liberet; si justa judicii causa videbitur. Justa autem causa non esset, si Fidejussor culpa sua esset condemnatus, ut mox dicetur.

ad officium judicis pertinere, quo Fidejussor aut deleudatur, aut liberetur. *l.* 45. SCÆVOLA LIB. 6. DIGEST.

Cum Fidejussori condemnato committatur adversus reum principalem actio MANDATI; *hinc* Si ei cui damnatus ex causa Fidejussoria fueram, heres postea extitero; habebo Mandati actionem (1). *l.* 11. *ff. Mandati.* POMPON. LIB. 3. EX PLAUT.

Quod tamen dicimus, committi Fidejussori actionem MANDATI *quum condemnatus est, sic accipe nisi culpa sua condemnatus sit.*

Hinc Paulus. Exceptione quæ tibi prodesse debebat, usus, injuria judicis damnatus es. Nihil præstabitur jure Maodati; quia injuriam quæ tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri æquius est : scilicet si culpa tua injustæ damnationis causam præbuisti. *l.* 67. PAUL. LIB. 3. AD NERATIUM.

Alias causas referunt Diocletianus et Maximianus, ex quibus Fidejussor ante solutionem MANDATI *agere potest.*

Ita illi rescribunt. Si pro ea contra quam supplicas, Fidejussor seu Maudator intercessisti; et neque condemnatus es, ueque bona sua eam dilapidare postea cœpisse comprobare possis, ut tibi justam metoendi causam præbeat; neque ab initio ita obligationem suscepisse, ut eam possis et ante solutionem convenire : nulla Juris ratione, antequam satis creditori pro ea feceris, eam ad solutionem urgeri certum est. Fidejussorem vero seu Mandatorem exceptione munitum, et injuria judicis damnatum, et appellatione contra bonam fidem minime usum, non posse MANDATI agere manifestum est. *l.* 10. *Cod. Mandati.*

LXVI. *Observandum superest, hanc actionem dari; etiam adversus reum quem creditor per pactum personale liberaverat.*

Puta Si ponamus unum ex reis promittendi, pactum esse (2) NE A SE PETERETUR (3); deinde Mandatorem solvisse : Mandati judicio convenire potuit etiam cum cum quo pactum est. Non enim pactum creditoris tollit alienam (4) actionem. *l.* 71. § 1. PAUL. LIB. 4. QUÆST.

Cætera quæ spectant ad propriam hanc actionem quam Fidejussor adversus reum principalem habet, vide supra lib. 17. *Tit.* Mandati.

§ 2. *An Fidejussor aliquam etiam actionem habeat adversus confidejussores.*

LXVII. Ut Fidejussor adversus confidejussorem suum agat, danda actio non est. Ideoque si ex duobus Fidejussoribus ejusdem quantitatis, [cum] alter electus a creditore totum exsolvet, nec ei cessæ sint actiones; alter nec a creditore, nec a confidejussore convenietur. *l.* 39. MODESTIN. LIB. 2. REGULAR.

Consonat quod rescribit Alexander. Quum alter ex Fidejussoribus in solidum debito satisfaciat; actio ei adversus eum qui non fidejussit, non competit. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

Et idcirco locus est beneficiis de quibus supra Art. 2. *et* 3. *nimirum* DIVISIONIS, *præsertim vero* CEDENDARUM ACTIONUM : *unde statim addit idem Imperator :* Potuisti sane, quum fisco solveres, desiderare ut jus pignoris quod fiscus habuit in te transferretur. Et si hoc ita factum est, cessis actionibus uti poteris. Quod et in privatis delictis observandum est. *d. l.* 11. § *potuisti.*

SECTIO VI.

Quando extinguatur obligatio Fidejussorum aut Mandatorum.

LXVIII. *Cum sit hæc obligationis Fidejussoriæ substantia, ut alicui obligationi principali saltem naturali accedat (ut supra Sect. prima vidimus); hinc est quod Scævola,* Ubicumque reus ita liberatur a creditore ut natura (5) debitum maneat, teneri Fidejussorem respondit. Quum vero genere novationis transeat obligatio; Fidejussorem, aut jure, aut exceptione (6) liberandum. *l.* 60. SCÆVOLA LIB. 1. RESPONSOR.

Similiter Antoninus. Novatione legitime perfecta debiti in alium translati, prioris contractus Fidejussores vel Mandatores liberatos esse non ambigitur : si modo in sequenti se non obligaverunt. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Simili ratione Non possunt conveniri Fidejussores, liberato reo transactione (7). *l.* 68. § 2. PAUL. LIB. 3. DECRETOR.

LXIX. *Quum reus principalis liberatur, non ipso Jure, sed per exceptionem; interest an exceptio sit* In rem, *an* Personalis. *Priori casu liberantur Fidejussores, altero non liberantur. De harum exceptionum divisione et natura, vide supra lib.* 44. *Tit.* de Exceptionib.

Pariter quum per restitutionem in integrum liberatur reus principalis; interest an propter personalem debitoris favorem concedatur illa restitutio, ut

(1) Quæ ex ea condemnatione commissa est. Secus, si ante heres ei extitissem : supra N. 63. ex l. 21. § 5. Potero autem eligere, an proprio nomine actione *Mandati*, an hereditario nomine actione quæ defuncto competebat, agere velim.

(2) Cum creditore.

(3) Pactum personale erat. Secus, si fuisset *In rem :* nam Fidejussor perperam solvisset, cum de pacto *In rem* potuisset excipere.

(4) Pactum creditoris potest excludere actionem quam habet ipse creditor, non actionem quam alius habet, nimirum Fidejussor.

(5) Puta, si liberatus sit capitis diminutione.

(6) Hinc apparet non constitisse inter Jurisconsultos, an novatio obligationis principalis tolleret Fidejussoriam ipso Jure, an duntaxat per exceptionem.

(7) Maxime si Aquiliana stipulatio intervenerit. Quod si non intervenerit; liberantur non ipso Jure, sed per exceptionem *Pacti.*

ea quæ Minoribus tribuitur: quo casu non liberantur Fidejussores. Quod si ex aliquo obligationis principalis vitio, puta quod sit vi aut dolo extorta; hoc casu liberantur Fidejussores.

Hinc V. G. Si quis per vim Stiti promittendo, postea Fidejussorem adhibeat; is quoque liberatur. *l.* 14. § 8. *ff. Quod metus caus.* Ulp. lib. 11. ad Ed.

LXX. *Cum vero publicatio bonorum rei principalis, solam personam ejus ab obligatione eximat; eique fiscum substituat, magis quam obligationem tollat; sequitur hinc non liberari ejus Fidejussores et Mandatores.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Sententia bonorum omnium ademptionem continente; rei damnati principalis intercessores eligendi, creditori potestas non adimitur. *l.* 20. *Cod. h. tit.*

Hinc Severus et Antoninus. Si Lysias adempta parte bonorum exulare jussus est; nounisi pro parte quam retinuit, creditoribus obligatus est. Verum qui pro eo fidem suam astrinxerunt, Jure pristino conveniri possunt. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Tandiu igitur hujus Fidejussoris obligatio manebit, quandiu fiscus solverit. Non est autem dubium; Fidejussorem rei promittendi, bonis ad fiscum devolutis; si idem fiscus ob debitum restituendum fuerit conventus, et solverit; liberari. *l.* 15. *Cod. h. tit.* ❡ *non est autem.*

Et ita quidem in casu quo privatus erat creditor ejus cujus bona publicata sunt.

Quod si ipse fiscus ejus creditor esset; hoc etiam casu et absque dubio, Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, Fidejussores liberantur: nisi forte minus idonei (1) sint, et in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint (2). *l.* 45. § 11. *ff. de Jure fisci.* Paul. lib. 5. sent.

LXXI. *Ex eo autem non liberantur Fidejussores, quod reus principalis lapsu temporis ab obligatione exemptus sit.*

Hinc quæritur: Si quis pro eo reverso fidejusserit (3), qui, cum Reipublicæ causa abesset, actione qua liberatus sit; deinde annus præterierit; an Fidejussor liberetur (4)? Quod Juliano non placebat (5); et quidem, si cum Fidejussore experiundi potestas non fuit: sed hoc casu, in ipsum Fidejussorem ex Edicto actionem restitui debere; quemadmodum (6) in eum Fidejussorem qui hominem promissum occidit. *l.* 38. § 4. African. lib. 7. quæst.

LXXII. *Fuit et alius modus Jure Pandectarum quo liberabantur Fidejussores, non autem Mandatores. Nimirum* Electo reo principali, Fidejussor vel heres ejus liberatur. Paul. sentent. *lib.* 2. *tit.* 17. *§ fin.*

Idem ex Cicerone discimus lib. 16. Ad Attic. *Epist.* 15, *ubi scribit, litis contestatione cum procuratore rei principalis,* Sponsores liberari. *Cujus Juris hæc ratio est, quod litis contestatio quamdam Novationem inducere videretur; qua obligatio ejus pecuniæ quam fide sua esse jusserunt, in aliam obligationem scilicet* Judicati *transfundatur: adeoque extinguitur obligatio Fidejussorum: utpote pendens ab illa principali quæ per litis contestationem quasi extincta aut saltem immutata videtur* (7).

Ipsum autem reum esse oportet qui eligatur, et ipsam personalem ejus obligationem in judicium deductam fuisse; ut hac electione liberentur Fidejussores.

Hoc adeo verum est; ut, etsi cum domino servi debitoris actum sit De peculio, *liberatio non contingat hujus servi Fidejussoribus* (*l.* 84. *ff.* de Solution. *infra*, d. tit. *N.* 14): *quia nempe eo casu, obligatio Prætoria domini in judicium deducta est, non obligatio naturalis servi pro quo fidejusserunt.*

Imo et cum ipso reo Etiamsi de jure obligationis pignorum actum fuerit (8), Fidejussoribus liberatio non contingit. *l.* 9. *Cod. h. tit.* Alexand.

Quinimo Pignoribus datis a reo principali distractis, nec post longi temporis intervallum, residuum a Fidejussore creditor petere prohibetur. *l.* 25. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

LXXIII. *Hactenus de Fidejussoribus. Mandatores autem nec ipso reo principali convento liberantur; ut statim addit Paulus:* Non idem in

(1) Rei principales scilicet. Mutat numerum singularem in pluralem.

(2) Fidejussores. Et ex h. l. concludit Cujacius, interesse quomodo quis fidejusserit pro fisci debitore cujus bona postea ad fiscum devoluta sunt. Si simpliciter fidejussit in id quod reus debiturus esset; cum reus bonis ipsius fisco devolutis desinat debere, liberatur Fidejussor; nec quæritur an ex bonis rei fiscus redegerit debitum. Quod si in omnem causam fidejussit, vel etiam in id quod ex bonis rei servari non posset; non liberatur Fidejussor, nisi fiscus ex bonis rei principalis redegerit debitum. Vide, si lubet, d. Cujacium ad h. l.

(3) Scilicet nomine actionis *Restitutoriæ*, qua reversus intra annum tenebatur ex Edicto Quib. ex causis majores, *etc.*

(4) Ratio dubitandi, quia reus liberatus est lapsu anni utilis, intra quem hæc *Restitutoria* actio competebat.

(5) Hac ratione scilicet; quod multum intersit, reo solvatur, an personæ duntaxat tempore liberetur. Solutione extinguitur obligatio Fidejussorum; at ex eo solo quod reus adversus quem experiundi potestas fuit, anni lapsu exemptus sit ab obligatione; Fidejussor adversus quem non fuit experiundi potestas, non ideo liberatur.

(6) Alter casus refertur quo liberato reo, non liberatur Fidejussor. Hic enim reus liberatur rei debitæ interitu: adversus Fidejussorem autem, propter ipsius factum, perpetuatur obligatio.

(7) Hinc recte colligit Meryllius: etsi electo reo liberaretur Fidejussor, non tamen vice versa electo Fidejussore liberatum reum fuisse (ut mox infra videb.) quia obligatio rei non pendet ab obligatione Fidejussoris.

(8) Jus enim pignorum, non vero personalis obligatio rei quam fide sua esse jusserunt, in judicium deducitur: ipsa proinde in suo statu manet.

Mandatoribus (1) observatur. SENT. *d. tit.* 17. § *fin.* ¶ *fin.*

Idem adhuc docet Gaius. Ita ille : Si Mandatu meo Titio credideris, et mecum MANDATI egeris; non aliter condemnari debeo quam si actiones tuas quas adversus Titium habes, mihi præstiteris. Sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor; sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris. *l.* 27. § *fin. ff. Mandati.* GAIUS LIB. 9. AD EDICT. PROVINC.

Pariter et iisdem verbis Julianus : Item si cum Titio egeris, ego non liberabor; sed in id duntaxat tibi obligatus ero quod a Titio servare non potueris. *l.* 13. § *fin.* JULIAN. LIB. 14. DIGEST.

Pariter rescribunt Diocletianus et Maximianus : Reos principales vel Mandatores simpliciter acceptos eligere, vel pro parte convenire; vel satis non faciente cuntra quem egeras primo, post illum ad alium reverti (cum nullus de his electione liberetur) licet. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

LXXIV. *Maxime autem non liberatur reus principalis electo Mandatore vel Fidejussore. Hinc Scævola :* Creditor Mandatorem convenit : is condemnatus provocavit. Quærendum est an manente appellatione, debitor a creditore conveniri potest? Respondit, posse. *l.* 60. *ff. Mandati.* SCÆVOLA LIB. 1. RESPONS.

Justinianus discrimen inter Fidejussores ac Mandatores sustulit ; constituitque ut rei electione non magis liberarentur Fidejussores quam Mandatores. l. 28. Cod. h. tit.

LXXV. *Illud patet obligationem Fidejussorum et Mandatorum morte ipsorum non finiri. Nam* Fidejussor et ipse obligatur, et heredem obligatum relinquit; cum rei locum obtineat. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 45. AD SABIN.

(1) Ratio differentiæ est; quod ex natura Mandati est ut mandator teneatur præstare Mandatario quidquid ei ex causa Mandati abest; porro creditori qui Mandato alicujus pecuniam credidit, abest ex causa Mandati pecunia quam credidit; licet conveneriṫ reum; donec ipsi soluta fuerit aut per eum steterit quominus solveretur : ergo debet durare actio quam adversus Mandatorem habet.

TITULUS II.

DE NOVATIONIBUS ET DELEGATIONIBUS.

HUCUSQUE *passim in præcedentibus libris, Pandectarum ordinatores egerunt de modis omnibus contrahendarum obligationum, quæ ex contractu aut quasi contractu nascuntur; imo et ex quasi delicto. Contractuum autem ultimus et frequentior est* STIPULATIO; *cujus occasione mola tractatum est* de Fidejussoribus, *qui et ipsi per stipulationem constituuntur.*

Stipulationes autem, aliæ sunt Conventionales, *de quibus supra generaliter actum est; aliæ* Prætoriæ, *de quibus infra a Tit. V. ad finem hujus libri. Porro, cum post expensos quicumque esse possunt* contrahendi *modos, ordo postulet ut jam expendantur varii quoque dissolvendarum obligationum modi; et in his fere omnibus stipulatio conventionalis aut requiratur omnino, ut in* Novatione, Delegatione, Acceptilatione, *aut saltem intervenire possit : inde est quod hic statim inseritur tractatus de stipulationibus illis quæ ad dissolvendas obligationes inventæ sunt; antequam transitum faciat Tribonianus ad stipulationes Prætorias.*

Primus itaque dissolvendæ obligationis cujuslibet, sive ex contractu aut Quasi, sive etiam ex delicto nascentis, modus est NOVATIO; *quæ per stipulationem fit. Huic affinis est et* DELEGATIO, *cum et ipsa sit quædam Novationis species. Hinc de utraque simul agitur in hoc Titulo.*

SECTIO I.

De Novationibus.

I. Novatio est prioris debiti in aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio : hoc est, quum ex præcedenti causa ita nova constituatur, ut prior perimatur.

Novatio enim a Novo nomen accepit, et a nova obligatione. *l.* 1. ULP. LIB. 46. AD SABIN.

Hinc liquet Novationem esse non posse absque duabus obligationibus, quarum altera in alteram transfundatur. Igitur Quum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, et ex continenti fecit stipulationem; unus contractus (1) est. Idem erit dicendum, et si ante stipulatio facta est, mox

(1) Una obligatio contrahitur, non duæ; adeoque *Novatio* hic intelligi non potest.

pecunia numerata sit. *l.* 6. § 1. Ulpian. lib. 46. ad Sabin.

Quum enim pecunia mutua data stipulamur, non puto obligationem numeratione nasci, et deinde eam stipulatione novari: quia id agitur ut sola stipulatio teneat; et magis implendæ stipulationis gratia numeratio intelligenda est fieri. *l.* 7. Pompon. lib. 24. ad Sabin.

Jam ordine videndum est; quæ obligatio Novari possit, et quæ obligatio veterem possit Novare; deinde quis Novare possit; quæ sit Novationis forma, quis hujus effectus.

De voluntaria autem Novatione hic unice agitur; non de illa singulari Novationis specie quæ per litis contestationem fit, ut passim vidimus.

ARTICULUS I.

De duplici obligatione, quarum una per alteram Novatur.

§ 1. *Quæ obligatio Novari possit.*

II. *Quælibet obligatio Novari potest. Unde Ulpianus.* Illud non interest, qualis præcessit obligatio; utrum naturalis, an civilis, an Honoraria; et utrum Verbis, an Re, an Consensu. Qualiscumque igitur obligatio sit quæ præcessit, Novari verbis (1) potest. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 46. ad Sabin.

Idem ait. Omnes res transire in Novationem possunt. Quodcumque enim sive Verbis contractum est, sive non verbis, Novari potest, et transire in verborum obligationem ex quacumque obligatione. Dummodo sciamus Novationem ita demum fieri, si hoc agatur ut Novetur obligatio: cæterum si non hoc agatur, duæ erunt (2) obligationes. *l.* 2. Idem. lib. 48.

III. *Nec solum quæ pura est; sed et* In diem obligatio Novari potest, et priusquam dies advenerit. *l.* 3. Ulp. lib. 34. ad Sabin.

Sed si, quod sub conditione debetur, pure quis Novandi causa stipuletur; nec nunc quidem statim Novat, licet pura stipulatio aliquid (3) egisse videatur: sed tunc Novabit, quum extiterit conditio. Etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secundam transfert. Et ideo, si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata (4) Marcellus scribit, ne quidem existente conditione ullam contingere Novationem: quoniam nunc, quum extitit conditio, non est persona quæ (5) obligetur. *l.* 14. § 1. Ulp. lib. 7. disput.

Similiter alibi. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, et hoc actum ut Novetur; fiet Novatio: si quidem pure, vel in diem fuerint relicta, statim; si vero sub conditione, non statim, sed ubi conditio extiterit. *l.* 8. § 1. Idem lib. 46. ad Sabin.

IV. *Quinetiam ea obligatio Novari potest, quæ tempore non præcedat eam per quam Novatur: sufficit enim quod ratione prior sit.*

Hinc quærit idem Ulpianus: Si quis ita stipulatus a Seio sit, « Quod a Titio stipulatus fuero « dare spondes »? an, si postea a Titio stipulatus sim, fiat Novatio; solusque teneatur Seius? Et ait Celsus, Novationem fieri: si modo id actum sit ut Novetur, id est ut Seius debeat quod Titius promisit. Nam eodem tempore et impleri prioris stipulationis conditionem, et Novari ait. Eoque Jure utimur. *d. l.* 8. § 2.

§ 2. *De obligatione per quam prior obligatio Novatur.*

V. *Obligatio quælibet quæ per stipulationem animo Novandæ prioris obligationis factam contrahitur, priorem obligationem Novat.*

Et ad hoc, illud unum sufficit; scilicet Dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter; ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit (6). *l.* 1. § 1. ¶ *fin.* Ulp. lib. 46. ad Ed.

VI. *Nil refert etiam an hæc obligatio quæ priorem Novat, pure contrahatur an in diem.* Et generaliter constat, et stipulatione in diem facta Novationem contingere; sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam dies venerit. *l.* 5. ¶ *et generaliter.* Ulp. lib. 34. ad Sabin.

Nam et alias qui in diem stipulatur, statim Novat; si hoc actum est: cum certum sit diem quandoque venturum.

At qui sub conditione stipulatur, non statim Novat (7) nisi conditio extiterit. *l.* 8. § 1. ¶ *nam et alias.* Idem lib. 46. ad Sabin.

(1) Id est, per hanc verborum conceptionem in qua Novationis forma consistit: et de qua infra Art. 4.

(2) Quarum altera priori accedit, ut in *Constituta pecunia.*

(3) Quid porro? Hoc ipsum quod subjicit; scilicet ut, si postea extiterit conditio, Novasse videatur.

(4) Deportatione sicut et capitis diminutione, persona eximitur ab obligatione: ut vid. supra lib. 4. Tit. *de Cap. min.*

(5) Adeoque non est obligatio quæ possit Novari: nec enim ulla intelligi potest obligatio sine subjecto, id est sine persona quæ obligetur.

(6) Ita eo casu quo locupletior factus est, quo casu, nate Constitutionem Divi Pii naturalis duntaxat obligatio consistebat. Quod si locupletior factus non est; nec naturalem quidem obligationem nasci censet Cujacius: unde sequitur Novationem non posse hoc casu contingere. Vide *Scholium* supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act* N. 17.

(7) Nam ex substantia Novationis est, ut sint duæ obligationes; prior quæ Novetur et extinguatur, posterior quæ priorem Novet. Igitur si defecerit conditio; nulla existente posteriore obligatione durabit prior; nec ulla proinde Novatio intelligi poterit.

Quod de conditione dicimus, accipe de conditione proprie dicta, cujus eventus incertus sit. Nam Qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo exstatura est; pure videtur stipulari. *l.* 9. § 1. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

Idem alibi. Quoties quod pure debetur, Novandi causa sub conditione promittitur; non statim fit Novatio, sed tunc demum quum conditio extiterit.

Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione, et pendente conditione decesserit; nec Novatio continget: quia non subest res eo tempore quo conditio impletur. Unde Marcellus, etsi post moram Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram (1); nec in sequentem deduci obligationem (2), putat. *l.* 14. Ulp. lib. 7. disput.

VII. *Igitur per Novationem etiam conditionalem purgatur mora. Sed hoc ita obtinet, si promissor tunc haberet copiam rei offerendæ. Quod si nec moram purgavit debitor, quum rem Novandi causa promisit; forte quia res procul erat posita (ut vid. supra lib.* 22. *Tit.* de Usur. *N.* 64 *et* 65.) *hoc etiam casu, licet res pendente conditione interierit, tamen existente postea conditione Novatio utilis erit.*

De hoc casu intelligendum quod ait Venuleius. Si rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eamdem sub conditione Novandi animo, ab eodem stipuler; manere oportet rem in rebus humanis, ut Novationi locus sit: nisi si per promissorem steterit quominus daret. Ideoque si hominem mihi dare te oporteat, et in mora fueris quominus dares; etiam defuncto eo teneris. Et, si priusquam decederet, quum jam mora facta sit, eumdem a te sub conditione stipulatus fuero, et servus postea decesserit, deinde conditio extiterit, quum jam ex stipulatu obligatus es mihi (3); Novatio quoque fiet. *l.* 31. Venuleius lib. 3. stipulationum.

Et ita quidem in casu quo post moram ex priori obligatione contractam, stipulatio Novandi causa intercessit.

Quod si ante moram intervenit stipulatio; deinde mora ex priori obligatione facta, dum penderet conditio sub qua Novatio facta est, res interierit: Novatio quidem deficiet, sed debitor ex priori obligatione propter moram tenebitur. Sic accipe quod ait Julianus. Si hominem quem a Titio pure stipulatus fueram, Seïus mihi sub conditione promiserit; et is pendente conditione post moram (4) Titii decesserit: confestim cum Titio agere potero, nec Seïus existente conditione obligetur (5). At si Titio acceptum fecissem, Seïus existente conditione obligari potest. Idcirco hæc tam varie, quod homine mortuo desinit esse res in quam Seïus obligaretur; acceptilatione interposita, superest homo quem Seïus promiserat. *l.* 56. *§ fin. ff. de Verb. oblig.* Julian. lib. 52. digest.

VIII. *Ex his quæ hactenus diximus, satis liquet quod* Novatio non potest contingere, ea stipulatione quæ non committitur. Nec huic contrarium est quod, si stipulatus a Titio fuero Novandi animo, sub conditione, quod mihi Sempronius debet, et pendente conditione Titius decesserit; quamvis ante aditam hereditatem conditio extiterit, Novatio fieret. Hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem cujus personam interim (6) hereditas sustinet. *l.* 24. Pompon. lib. 5. ex Plautio.

ARTICULUS II.

Quis Novare possit.

§ 1. *Regula generalis; Eum cui recte solvitur, etiam Novare posse.*

IX. *Hinc de correis stipulandis, ita Venuleius.* Si duo rei stipulandi sint, an alter jus Novandi

(1) Debitor in mora constitutus, purgat moram quum Novandi animo stipulatur, licet conditionaliter: quia satisfacit creditori.

(2) Etsi Stichus postmodum extinctus sit. Etenim purgata mora, purgantur quoque omnes hujus effectus: quorum hic præcipuus est, ut etiam post rem extinctam debeatur rei æstimatio. Itaque hæc mora cum purgata sit cum suis effectibus, non potest *in sequentem deduci obligationem.* Unde, si postmodum res extincta fuerit; nec ex præcedenti obligatione quæ interitu Stichi extincta est, nec ex sequenti stipulatione quæ mortuo pendente conditione Sticho effectum non habuit, tenebitur promissor ad pretium rei post moram purgatam extinctæ.

(3) Id est, eo tempore quo *jam* propter moram præcedentem, etsi defuncto homine, tamen *ex stipulatu obligatus es mihi*; tunc Novationi locus esse potest. Mora enim effecit ut, post interitum rei in priorem obligationem deductæ, aliquid deberetur; adeoque ut esset prioris obligationis subjectum aliquod, quo hæc prior obligatio interetur et Novari posset.

(4) Hinc Cujacius contra Accursium colligit; rem quæ pure ex priori stipulatione aliove contractu promissa est, etiam postquam Novandi animo eidem creditori sub conditione promissa est; donec pendet conditio, adhuc ex priori obligatione deberi, et in ea re moram posse contrahi; scilicet quia certum est fore, ut ex alterutra obligatione ei debeatur. Diversum obtinere fatetur, quum non eidem creditori, sed alteri, Delegante priore creditore, res quæ pure priori debebatur, sub conditione promissa est: hoc enim casu, pendente conditione, priori creditori sub contraria conditione debitam agnoscit Cujacius; nec moram contrahi posse.

(5) Id est, obligabitur: quia re extincta, existente postea conditione non superest subjectum obligationis a Seio contractæ quæ Novata est. Principalis enim obligatio *Hominis* Novata est, non ea obligatio quæ postea ex mora contracta est.

(6) Eo nempe sensu quod, quidquid *interim* tam active quam passive acquirit, heredi futuro acquirere videatur. Et ita hereditas dicitur *Personam heredis sustinere*, quum spectatur relative ad id tempus quo adita erit. Alias, in se spectata et relative ad tempus præsens; *Hereditas personam sustinet, non heredis futuri* qui nondum ullus est et fortasse nullus unquam erit, *sed defuncti.*

habeat, quæritur; et quid juris unusquisque sibi acquisierit? *Fere* autem (1) convenit, et uni recte solvi; et unum judicium petentem, totam rem in litem deducere; item unius acceptilatione perimi utrinsque obligationem. Ex quibus colligitur unumquemque perinde sibi acquisiisse, ac si solus stipulatus esset : excepto (2) eo quod, etiam facto ejus cum quo commune jus stipulantis est, amittere debitorem potest. Secundum quæ; si unus ab aliquo stipuletur, Novatione quoque liberare eum ab altero poterit [quum id (3) specialiter agit]: eo magis, cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus. Alioquin quid dicemus, si unus Delegaverit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? Aut mulier fundum jusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi doti eum promiserit? Nam debitor ab utroque liberabitur. *l.* 31. § 1. VENULEIUS LIB. 3. STIPULAT.

Quamvis autem ex his argumentis fortiter astruatur, unum ex correis posse Novare; hoc tamen non fuit absque controversia : et contra in l. 27. *ff.* de Pactis, *Paulus post Labeonem expresse negat, correum posse Novare. Sed perperam. Vide Notas ad h. l. supra lib.* 2. *d. tit.* de Pactis. *N.* 45.

X. *Cum is Novare possit cui solvi potest, hinc* Pupillus sine tutoris auctoritate non potest Novare (4). Tutor potest, si hoc pupillo (5) expediat. *l.* 20. § 1. PAUL. LIB. 72. AD ED.

De stipulatione autem a pupillo solo facta Novandi animo, ita Ulpianus : Si pupillus sine tutoris auctoritate REM SALVAM FORE stipulatus (6), pubes factus ratam stipulationem habuerit Novandi causa (7); tollitur Tutelæ actio (8). Si non habuerit ratum (9), licet TUTELÆ egisset, habet tamen adhuc Ex stipulatu actionem (10); sed judex Tutelæ non aliter condemnare debet, quam si ex stipulatione liberatio (11) fieret. *l.* 9. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Porro, quemadmodum tutorem, similiter et Agnatum furiosi aut prodigi curatorem, Novandi jus habere minime dubitandum est; si hoc furioso vel prodigo expediat. *l.* 34. § 1. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Is vero ipse Cui bonis interdictum est, Novare obligationem suam non potest; nisi meliorem suam conditionem fecerit. *l.* 3. POMPON. LIB. 1. AD SABIN.

XI. *Novare potest* Item procurator omnium bonorum. *sup. d. l.* 20. § 1. *§ fin.*

Secus de eo cui exactio duntaxat mandata est. Hinc Gordianus. Non abstulit tibi procurator tuus actionem; si, quum ei mandasses exactionem pecuniæ quam hi tibi debebant, contra quos supplicas, parte accepta, de reliquo eos liberavit : cum neque contra voluntatem tuam Novationem facere, neque in eo quod non solvebatur eos liberare potuerit. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

§ 2. *Quas exceptiones patiatur Regula supradicta.*

XII. *Regula quam statuimus eum cui solvi potest Novare posse, exceptionem patitur in eo qui tantum adjectus est solutionis gratia.*

Ita enim Paulus : Cui recte solvitur, is etiam Novare potest; excepto eo, si MIHI AUT TITIO stipulatus sim. Nam Titius Novare non potest, licet recte ei (12) solvitur. *l.* 10. PAUL. LIB. 11. AD SABIN.

XIII. *Item in aliis quoque personis obtinet exceptio. Unde Celsus :* Non ideo Novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur. Nam et his qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recto interdum solvitur : cum nemo eorum per se Novare priorem obligationem jure (13) possit. *l.* 25. CELSUS LIB. 1. DIGEST.

Similiter Florentinus. Servus nec peculiarem quidem obligationem, citra voluntatem domini, Novare potest; sed adjicit potius obligationem, quam pristinam Novat. *l.* 16. FLORENT. LIB. 8. INSTITUT.

Pariter Filius : patris actionem ignorante eo

(1) Particula *Fere* non restringendi causa hic ponitur, sed quasi diceret *Vulgo apud omnes* (Gallice, *On convient assez*).

(2) Legendum *recepto*. Sensus est : Cum receptum sit ut unus ex correis stipulandi, alterius facto debitum amittat; inde sequitur unum quoque ex correis Novare posse; et stipulando a debitore animo Novandi, totam obligationem sibi acquirere perinde ac si solus esset creditor.

(3) Hæc et similia passim in h. t. videntur adjecta a Triboniano : propter Constitutionem Justiniani, qua Novatio non intelligitur nisi id expressum sit, infra N. 23.

(4) Quia Novatio est alienatio prioris obligationis; et sine tutoris auctoritate alienare non potest.

(5) Id est, expedire existimaverit.

(6) A tutore, sine tutoris auctoritate.

(7) Quod credo sic intelligendum, si pubes factus denuo hanc stipulationem interposuerit ad Novandam *Tutelæ* obligationem. Alioquin, stipulatio quam dum pupillus erat sine tutoris auctoritate interposuit, cum sit ipso jure nulla, non potest ratihabitione confirmari; adeoque non potest novare hanc obligationem *Tutelæ*.

(8) Et remanet sola actio *Ex stipulatu*, in quam actio seu obligatio *Tutelæ* per Novationem transfusa est.

(9) Eo casu, cum nulla Novatio facta sit, potest nihilominus *Tutelæ* agere; et *licet, etc.*

(10) Quia nempe, quum pupillus sine tutoris auctoritate stipulatus est animo Novandæ actionis, quamvis hujusmodi stipulatio hunc effectum habere nequeat ut novetur *Tutelæ* obligatio, tamen ex hac stipulatione obligat sibi promissorem; et obligatio ex hac stipulatione, obligationi Tutelæ accedit.

(11) Nec enim idem bis exigi debet.

(12) Ratio est quod ad adjectum solutionis gratia, jus obligationis non pertineat. Alienare autem jus per Novationem non potest, nisi is ad quem id pertinet.

(13) Eadem ratio quæ in Nota præced.

Novare non potest. *l.* 23. POMPON. LIB. 3. AD PLAUT.

Hæc ita, nisi liberam peculii administrationem habuerint. Nam Dubitari non debet quin filius servusve, cui administratio peculii permissa est, Novandi quoque peculiaria debita jus habeat: utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. Nam si alium jubeant stipulari; interest utrum donandi animo alium jubeant stipulari, an ut ipsi filio servove negotium gerat (1). Quo nomine, etiam Mandati actio peculio acquiritur. *l.* 34. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Hoc autem posteriori casu, Novare poterunt. Hinc Paulus: Cui peculii administratio data est, Delegare (2) debitorem suum potest. *l.* 48. § 1. *ff. de Peculio.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

ARTICULUS III.

Quæ sit Novationis forma.

§ 1. *De Verborum solemnitate: et an plures obligationes unica stipulatione Novari possint.*

XIV. *Novatio fit per stipulationem. Et stipulationem intelligimus utilem; non eam ex qua ne naturalis quidem nasceretur obligatio, qualis esset illa qua quis* ALTERI *stipularetur.*

Hinc Antoninus. Si quum pecuniam tuam crederes, accommodato nomine Juliani, stipulatio in personam ejus absentis directa est: cum nihil sit actum ea verborum conceptione, intelligis superfuisse tibi rei contractæ obligationem. Ac propterea, si pecuniam a debitore tuo Julianus exegerit, eamque solutionem ratam habuisti (3); habes adversus eum Negotiorum gestorum actionem. *l.* 3. *Cod. de Contrah. stipul.*

XV. In summa: admonendi sumus nihil vetare, una stipulatione plures obligationes Novari. Veluti si ita stipulemur, « QUOD Titium et Seium mihi » dare oportet, id dari spondes »? Licet enim ex diversis causis singuli fuerant obligati, utrique tamen Novationis jure liberantur; cum utriusque obligatio in unius personam, a quo nunc stipulemur, confluat. *l.* 34. § 2. GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Quid ergo, si non per conjunctivam ET, *sed per Particulam* AUT *stipulatio concepta sit? Ita Neratius:* TE hominem, et SEIUM decem mihi dare oportet: stipulor ab altero, Novandi causa, ita; QUOD TE AUT SEIUM DARE OPORTET: utrumque novatur. Paulus: Merito; quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem. *l.* 32. PAUL. LIB. 1. AD NERATIUM.

Hoc ita, quum ex aliqua circumstantia apparet animus novandæ utriusque obligationis.

Alioquin, Si decem quæ mihi Titius debet Aut decem quæ Seïus debet, a tertio stipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari; sed Tertium eligere posse, pro quo decem solvere velit. *l.* 8. § 4. ULP. LIB. 46. AD SABIN.

» *Suffragatur Celsus.* Si is cui decem Titius, quindecim Seïus debebat, ab Attio stipulatus est QUOD ILLE AUT QUOD ILLE DEBEAT dari sibi; Novatum utrumque non (4) est: sed in potestate Attii est pro quo velit solvere, et eum liberare. Fingamus autem ita actum (5) ut alterutrum daret: nam alioquin utrumque stipulatus videtur; et utrumque Novatum, si Novandi animo hoc fiat. *l.* 26. CELSUS LIB. 3. DIGEST.

§ 2. *Novationem fieri posse interventu novæ personæ, vel cui debeatur, vel quæ debeat: vel etiam sine interventu novæ personæ; dummodo hoc ipsum quod in priori obligatione continebatur, deducatur in posteriorem.*

XVI. *Et 1.° Novatio fieri potest interventu novæ personæ cui debeatur.*

Hinc Paulus. Novare possumus aut ipsi, si sui [a] juris sumus, aut per alios qui voluntate nostra stipulantur. *l.* 20. PAUL. LIB. 72. AD ED.

Hæc autem Novationis species locum habere non potest, in obligationibus earum rerum quæ personæ prioris creditoris cohærent. Igitur dicendum quod V. G. Si usufructus debitorem meum Delegavero tibi, non Novetur obligatio mea (6). *l.* 4. ULP. LIB. 5. AD SABIN.

Cæterum id stricto Jure. Unde statim sequitur: Quamvis exceptione Doli, vel In factum, tutus esse debet adversus me, is qui Delegatus fuerit. Et non solum donec manet ejus ususfructus cui Delegavi, sed etiam post interitum ejus videbimus.

(1) Is nempe quem jubeat stipulari.

(2) *Delegatio* autem Novationem continet, infra Sect. seq.

(3) Quod si ratum non habuisti, non a Juliano petes pecuniam, sed a debitore tuo qui perperam Juliano solvit; cum per stipulationem inutilem, nec ei fuerit obligatus, nec a te liberatus.

(4) Id est, neutrum novatum est. Cui consonat sententia Marcelli, mox supra in l. 8. § 4. *Neutrum liberari.*

(5) Et quidem semper fingere debemus ita *actum*, quandiu contrarium non apparet.

[a] *Alias* nostri.

(6) Ratio est quod, aut eumdem usumfructum qui personæ meæ debetur, promisit, aut diversum. Si eumdem, inutiliter promisit: promisit enim rem cujus habendæ novus ille stipulator capax non est, cum ususfructus ille personæ meæ cohæreat; porro inutilis stipulatio non parit obligationem. Quod si dixeris promisisse diversum usumfructum; ergo res quæ mihi debebatur, non est in posteriorem obligationem deducta: adeoque nulla est Novatio.

Quia (1) hoc incommodum sentit, si post mortem meam manet ei ususfructus.

Et hæc eadem dicenda sunt, in qualibet obligatione personæ cohærenti. *d. l.* 4. § *quamvis.*

XVII. 2.° *Novatio fieri etiam potest interventu novæ personæ quæ debeat.*

Hinc Ulpianus. Si ab alio promissam sibi dotem, maritus ab uxore (dotis nomine) stipulatus sit; non duplari dotem, sed fieri Novationem placet, si hoc actum est. Quid enim interest, ipsa, an alios quilibet promittat? Quod enim ego debeo, si alius promittat; liberare me potest, si Novationis causa hoc fiat. Si autem non Novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur; sed altero solvente, alter liberatur. Non tamen si quis stipuletur quod mihi debetur, aufert mihi actionem; nisi ex voluntate mea stipuletur.

Liberat autem me, is qui quod debeo promittit; etiamsi nolim. *l.* 8. § 5. Ulp. lib. 46. ad Sabin.

Hinc cum Labeo scripsisset : Si debitor tuus non vult a te liberari, et præsens est; non potest invitus a te solvi; Paulus : Imo debitorem tuum etiam præsentem, etiam invitum liberare ita poteris; supponendo a quo debitum Novandi causa stipuleris. Quod etiamsi acceptum non feceris; tamen statim, quod at te attinet, res peribit (2). Nam et petentem te, Doli mali præscriptio excludet. *l.* 91. *ff. de Solut.* Labeo lib. 6. pithanon a Paulo epitomatorum.

XVIII. 3.° *Denique Novatio fieri potest absque interventu novæ personæ : sed hoc casu stipulatio debet aliquid novi continere; id est aliquid addere aut detrahere aut mutare, vel circa locum, vel circa qualitatem obligationis.*

Quod si nihil novi contineat; nihil agi magis dicendum est, quam obligationem Novari. Unde Ulpianus. Qui actum stipulatur, deinde iter, nihil agit. Item usumfructum stipulatus, si usum stipuletur, nihil agit. Sed qui iter stipulatus, actum postea stipuletur; aliud magis stipulatur : aliud est enim iter, aliud actus. *l.* 9. § 2. Ulp. lib. 47. ad Sabin.

XIX. *Enimvero ad Novationis formam, id generaliter et maxime requiritur; ut hoc ipsum quod priori obligatione continebatur, deducatur in posteriorem.*

Hinc Si a te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eumdem fundum detracto usufructu ab alio stipulor; prior stipulatio non Novabitur : quia nec solvendo fundum detracto usufructu liberaberis, sed adhuc a te recte fundi usumfructum (3) peterem.

Quid ergo est? Quum mihi fundum dederis; is quoque liberabitur, a quo detracto usufructu fundum stipulatus fueram (4). *l.* 56. § 7. *ff. de verb. oblig.* Julian. lib. 52. digest.

§ 3. *De animo Novandi.*

XX. *Ad formam etiam Novationis, maxime oportet ut animo Novandi interponatur. Alioquin non fit Novatio, sed posterior obligatio priori accedit.*

Hinc Papinianus. Fundum Cornelianum stipulatus, Quanti fundus est postea stipulor. Si non Novandi animo secunda stipulatio facta est, cessat Novatio; secunda vero stipulatio tenet; ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum solvat, secunda stipulatio jure non tollitur; nec si litem actor ex prima contestetur. Denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo, præsens æstimatio fundo petito recte consideretur : in altera vero ea æstimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit. *l.* 28. Papin. lib. 2. definition.

Pariter in specie sequenti nulla fit Novatio; quia magis ad confirmandam servorum obligationem : ex qua actio de In rem verso *nascebatur, quam ad eam Novandam stipulatio videtur intercessisse.*

Hanc ita refert Scævola. Servus absentis Reipublicæ causa, pupilli servis pecuniam credidit subscribente tutore. Stipulatione in personam tutoris translata (5); quæsitum est, an adversus pupillum competat actio (6)? Respondit : Si, quum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est; et quo magis actus servorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilominus dici, de In rem verso cum pupillo actionem (7) fore. *l.* 20. § 1. *ff. de In rem verso.* Scævola lib. 1. respons.

XXI. *Cum absque animo Novandi, Novatio non fiat, inde est quod stipulationes pœnales Novationem non inducant. Enimvero in his non id agitur ut debitor ex priori causa liberetur, sed potius ut ad solutionem pœnæ metu urgeatur : de qua re supra vid. lib. præced. Tit.* de Verb. oblig. N. 64.

(1) Sensus est : fieri potuisset ut ego prior morerer : quo casu, ex Delegatione hoc incommodum sentiret promissor; quod, cum ususfructus quem mihi constituisset morte mea finiendus esset, contra ille quem constituit ei cui illum Delegavi non finiatur. Hoc autem incommodum quod me præmortuo sentiret, debet hoc commodo pensari; ut, si ille cui eum Delegavi prior moriatur, tamen ego ab usufructus petitione repellendus sim.

(2) Neque enim a veteri debitore quidquam consequi poteris, cum per hanc Novationem sit liberatus; neque a novo promissore, quamvis ei nondum feceris acceptam stipulationem; quia repellet te exceptione *Doli*, si quidem hoc actum est inter vos ut ei acceptum faceres.

(3) Non proprietatem, cum jam eam sim consecutus.

(4) Nec enim duæ causæ lucrativæ, de eadem re, in eadem persona concurrere possunt.

(5) Id est, si tutor spoponderit se daturum hoc quod jam spoponderat dare servus pupilli.

(6) *De in rem verso.*

(7) Ex contractu servorum pupilli, qui in rem ejus mutuam pecuniam acceperunt. Nec enim stipulatio a tutore interposita, eorum obligationem Novavit.

Non omnes autem stipulationes quibus aliquid stipulamur in easum quo id quod nobis debeatur præstitum non fuerit, pœnales videri debent. Interdum enim non animo pœnæ adjiciendæ, sed animo Novandæ prioris obligationis id fit : ut in specie sequenti, quam ita refert Paulus. Sed si navem fieri stipulatus sum; et, si non feceris, centum : videudum utrum duæ stipulationes sint, pura, et conditionalis; et existens sequeotis conditio oon tollat priorem; an vero transferat io se, et quasi novatio prioris fiat? Quod magis verum est. *l.* 44. *§ fin. ff. de Oblig. et act.* PAUL. LIB. 74. AD ED. PRÆTORIS.

Animus igitur contrahentium explorari debet, an Novare, an pœnam duntaxat adjicere voluerint.

Hinc idem Paulus. Duo societatem coierunt ut Grammaticam docereot, et quod ex eo artificio quæstus fecissent commune eorum esset : de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto convento societatis proscripserunt; deiode inter se his verbis stipulati sunt : «Hæc quæ supra scripta sunt, ea ita dari » fieri, neque adversus ea fieri : si ea ita data » facta ooo erunt, tum vigiuti millia dari ». Quæsitum est, an si quid contra factum esset, Societatis actione agi posset : Respoodit, Si quidem pacto convento inter eos de societate facto ita stipulati essent, HÆC ITA DARI, FIERI SPONDES? futurum fuisse ut, si Novationis causa id fecissent, PRO SOCIO agi non possit; sed tota res in stipulationem translata videretor. Sed quoniam non ita esseot stipulati, EA ITA DARI FIERI spoodes; sed, SI EA ITA FACTA NON ESSENT, DECEM DARI? non videri sibi rem in stipulationem pervenisse, sed duntaxat pœnam. Noo enim utriusque rei (1) promissorem obligari, ut ea daret faceret; et, si non fecisset, pœnam sufferret. Et ideo Societatis judicio agi posse. *l.* 71. *ff. Pro socio.* PAUL. LIB. 3. EPITOMAR. ALFENI DIGEST.

XXII. *Cum absque animo Novandi, Novatio non fiat;* Si ita fuero stipulatus; QUANTO MINUS a Titio debitore exegissem, tantum fidejubes? oou fit Novatio, quia non hoc agitur ut Novetur. *l.* 6. ULP. LIB. 46. AD SABIN.

Item Celsus ait : JUDICATUM SOLVI stipulatione, actionem Judicati oon Novari. Merito : quia hoc solum agitur ea stipulatioоe, ut fidejussoribus cautum sit; non ut ab obligatioоe Judicati discedatur. *l.* 8. § 3. ULP. LIB. 46. AD SABIN.

XXIII. *Ex Constitutione Justiniani; sive absque interventu novæ personæ, sive cum tali interventu Novatio contrahatur; non intelligitur adfuisse animus Novandi, nisi expresserint contrahentes se Novandi causa stipulari.* l. fin. Cod. h. tit.

XXIV. *Circa formam Novationis observandum superest, quod, modo Novandæ obligationis animum contrahentes habuerint, nihil nocet error circa causam obligationis quæ Novaretur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si ex pretio debitæ quantitatis, facta Novatione per stipulationem, usuras licitas ab eo contra qoem supplicas stipulatus es; falsa mutuo datæ quantitatis demonstratio præmissa, cum obligatioois substaotia ooo defecerit, quominus usque ad modum placitom usuræ possint exigi, nihil nocet. *l.* 6. *Cod. Si cert. pet.*

Obiter nota. Si vero citra vinculom stipolationis, tantum mutuam pecuniam datam conscriptum est, et ejus præstari fenos convenit; simulatis pro infectis habitis, hujusmodi placitum nihil de præcedenti mutavit obligatiooe. *d. l.* 6. *Cod.* ¶ *si vero.*

ARTICULUS IV.

De effectu Novationis conventionalis : et in quo differat ab ea quæ fit per litis contestationem.

XXV. *Effectus Novationis est, quod prior obligatio extinguitur; nullaque eo nomine superest actio.*

Hinc Gordianus. Ex contractu pecuniæ creditæ, actio inefficax dirigitur; si Delegatione personæ rite facta, jure Novationis vetustior cootractus evanuit. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Cum porro per Novationem extinguatur prior obligatio. Hinc 1.° Novatione legitime facta, liberantur hypothecæ et pignus; usuræ noo currunt. *l.* 18. PAUL. LIB. 57. AD ED.

Unde Paulus respondit, Si creditor a Sempronio Novandi animo stipulatus esset, ita ut a prima obligatione in universom discederetur; rursum easdem res a posteriore debitore, sine consensu prioris (2) obligari oon posse. *l.* 30. PAUL. LIB. 5. RESPONS.

Item Papinianus. Emptor quum Delegante venditore pecuniam ita promittit, QUIDQUID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET; Novatione secuta, usuras neutri (3) post insecuti temporis debet. *l.* 27. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

2.° *Simili ratione :* Si creditor pœnam stipulatus fuerat, Si ad diem pecouia soluta noo esset; Novatione facta, non committitur (4) stipulatio. *l.* 15. JULIAN. LIB. 13. DIGEST.

(1) Probat Paulus, in hac specie Novatam non esse obligationem Societatis, hoc argumento : Is contrahentibus animus non fuit, ut ex hac stipulatione promissor ad utrumque obligaretur; scilicet, et ad id quod in contractum deductum est, et ad pœnam. Ergo sola pœna in hanc stipulationem deducta est, non vero id quod in contractum societatis deductum fuerat. Ergo nulla Novatio facta est : proindeque non nova actio *Ex stipulatu*, sed pristina *Pro socio* competit.

(2) *Prioris* debitoris, qui eas pro priori obligatione pignori dederat.

(3) Nec venditori, quia ei debere desiit; nec stipulatori, quia ex stipulationis causa non debentur, nisi expresse fuissent in stipulationem deductæ.

(4) Extincta enim per Novationem principali obligatione, extinguitur pœnalis stipulatio quæ ei accedebat.

XXVI. *Hæc autem omnia de Novatione voluntaria, de qua sola hoc Titulo agimus, accipienda sunt.*

Enimvero Aliam causam esse novationis voluntariæ, aliam judicii accepti, multa exempla ostendunt. Perit privilegium dotis et tutelæ; si post divortium dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem Tutelæ actio novetur; si id specialiter actum est (1). Quod nemo dixit lite contestata: neque enim deteriorem causam nostram facimus, actionem exercentes, sed meliorem; ut solet dici in his actionibus quæ tempore vel morte finiri possunt. *l.* 29. PAUL. LIB. 24. QUÆST.

Hinc idem Paulus. Non solet deterior conditio fieri eorum qui litem contestati sunt, quam si non; sed plerumque melior. *l.* 86. *ff. de Reg. Jur.* IDEM LIB. 7. QUÆST.

Nemo enim in persequendo, deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur, et heres tenetur ex omnibus causis. *l.* 87. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 13. QUÆST.

SECTIO II.

De Delegationibus.

XXVII. DELEGATIO *est species Novationis, quæ fit interventu novæ personæ quæ debitum suscipint.*

Hinc Ulpianus. Delegare, est vice sua alium reum dare creditori, vel cui jusserit. *l.* 11. ULP. LIB. 27. AD ED.

Fit autem Delegatio, vel per stipulationem, vel per litis contestationem. *d. l.* 11. § 1.

ARTICULUS I.

De Delegatione quæ fit per stipulationem.

De ea potissimum in hoc Titulo agitur; de ejus forma scilicet, et de ejus effectu.

§ 1. *De forma Delegationis.*

XXVIII. *Ad formam Delegationis, ex parte Delegantis nihil præter ejus consensum requiritur.*

Hinc Delegare scriptura vel nutu, ubi fari non potest, Debitorem suum quis potest. *l.* 17. ULP. LIB. 8. AD ED.

Nil refert etiam consensus Delegantis præcedat aut sequatur. Hine Si quis absente me, a debitore meo stipulatus est Novandi animo; ego postea ratum habuero; Novo obligationem (2). *l.* 22. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

Ex eo autem solo quod jussero debitorem meum creditori meo solvere, non intelligor eum Delegasse.

Hinc Pomponius. Si debitorem meum jussero tibi solvere, non statim tu etiam stipulando id Novare (3) possis; quamvis debitor solvendo tibi liberaretur. *l.* 21. POMPON. LIB. 1. EX PLAUT.

Hoc ita subtili Jure. Verum cum pro me expromittendo, utiliter negotium meum gesserit et me liberaverit; is debitor meus me in hanc summam vicissim habet obligatum: adeoque, etsi ipso Jure a me non liberetur, tamen opposita compensationis exceptione tutus erit. Sed hoc demum obtinere cœpit ex Constitutione D. Marci (*Instit. Tit.* de Actionib. § 3.) *quæ forte, quum hæc Pomponius scriberet, nondum intervenerat. Jure Justinianeo, etiam ipso Jure compensatio inducitur: supra lib.* 16. *Tit.* de Compensat. *N.* 2.

XXIX. *Hactenus de Delegante. Ex parte autem Delegati, et ejus cui fit Delegatio, requiritur interponi stipulationem, et hac in re differt Delegatio debitoris, a cessione nominis; in qua ne quidem consensus debitoris requiritur.*

Hoc discrimen eleganter ita notat Alexander. Delegatio debiti, nisi consentiente et stipulanti [a] promittente debitore, Jure perfici non potest. Nominis autem venditio, et ignorante vel invito eo adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Similiter Diocletianus et Maximianus: Nec creditoris creditori quisquam invitus Delegari potest. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

Oportet igitur ut Delegatus ei cui Delegatur stipulanti promittat; et quidem ut ex causa Delegationis promittat.

Hinc Proculus. Quum uxor virum suum, quam pecuniam sibi deberet, in dotem filiæ communis dare jusserit; et id fecisse dicatur: puto animadvertendum esse, utrum eam dotem suo an uxoris nomine (4) dedit. Si suo, nihilominus uxori eam debere pecuniam; si uxoris nomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse. *l.* 82. *ff. de Jure dotium.* PROCULUS LIB. 5. EPISTOL.

§ 2. *De effectu Delegationis.*

XXX. *Tres sunt Delegationis effectus.*

Primus est; ut qui Delegavit, ipse a creditore suo liberetur.

Secundus; præterea is qui Delegatus est, si Delegantis debitor erat, a Delegante liberatur. Et

(1) Ut Novatio fieret; ad quam nempe præcipue requiritur animus Novandi, supra N. 20. et seqq.

(2) Et quidem mea obligatio qua creditori meo tenebar, Novatur; et illa qua debitor meus mihi tenebatur, ea meo consensu extinguitur et Novatur in obligationem quam erga meum creditorem contraxit.

(3) Stipulando a debitore meo quod tibi debeo, Novas quidem obligationem meam, et me a te liberas licet invitum: supra N. 17. Sed non Novas obligationem debitoris mei qua mihi tenetur: nec enim potest a me liberari, citra meum consensum; ex eo autem quod consensi ut tibi solvent, non intelligor eum Delegasse, nec intelligor consensisse ut pro me tibi expromitteret.

[a] *Male vulgo* stipulante.

(4) Negotium uxoris agens.

hac in re differt adhuc Delegatio a simplici cessione actionum.

Hæc ex Gordiano discimus, qui ita rescribit. Si Delegatio non est interposita debitoris tui, ac propterea actiones apud te remauserunt: quamvis creditori tuo adversus eum solutionis causa mandaveris actiones; tamen antequam lis cootestetur (1), vel aliquid ex debito accipiat, vel debitori tuo denuntiaverit, exigere a debitore too debitam quantitatem non vetaris; et eo modo tui creditoris exactionem cootra eum inhibere. Quod si delegatioue facta, jure Novatiouis tu liberatus es; frustra vereris ne, eo quod quasi a cliente suo non faciat exactionem, ad te periculum redundet: cum per verborum obligatiooem voluntate Novatiouis interposita [a] a debito liberatus sis. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Nota. Quod si Delegatio sub conditione facta est; pendente ea, nondum a priori creditore liberatus est debitor; sed ab ipso interim exigere non potest, et perinde est ac si illi sub contraria conditione deberet.

Hoc docet Javolenus consultus in specie sequenti: Pecuniam quam mihi sine conditione debebas, jussu meo promisisti Attio sub conditiooe. Cum pendente conditione in eo statu sit obligatio tua adversus me, tanquam sub contraria conditione eam mihi spopondisti; si pendente conditione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito quin mea pecunia quam ipse sine cooditione stipulatus sum, etiamsi conditio in persooa Attii (qui ex mea voluntate eamdem pecuniam sub conditione stipulatus est) oon extiterit, credita esse permaoeat. Perinde est enim, ac si uulla stipulatio intervenisset. Pendente autem causa conditionis, idem petere non possum; quoniam, cum incertum sit an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor. *l.* 36. *ff. de Reb. cred.* JAVOLEN. LIB. I. EPISTOLAR.

XXXI. *Tertius denique effectus est; quod is qui Delegatus est, ei cui ipse promisit, obligatur; quamvis Delegatus Delegantis debitor non sit: salvo ejus regressu adversus Delegantem, si per errorem se Delegari passus est.*

Hinc Ulpianus. Si non debitorem, quasi debitorem, Delegavero creditori meo; exceptio locum non habebit: sed Coodictio adversus eum qui Delegavit, competit. *l.* 13. ULP. LIB. 38. AD ED.

Item quæritur; Si debitor meus te circomveniebat, teque mihi reum dederit, egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam; an Doli mali exceptio obstet? Et magis est, ut non tibi permittatur De dolo debitoris mei adversus me excipere; cum non ego te circumvenerim. Adversus ipsum autem debitorem meum poteris experiri. *l.* 4. § 20. *ff. de Dol. mal. et met. except.* ULP. LIB. 76. AD ED.

Pariter Paulus. Si quis Delegaverit debitorem qui Doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur ei qui donat: quoniam remittere esceptionem videtur.

Sed si per ignorantiam promiserit creditori; nulla qoidem exceptione adversus creditorem uti poterit, qoia ille suum recepit: sed is qui Delegavit, tenetur Condictione; vel INCERTI (2) si non pecunia soluta esset, vel CERTI (3) si soluta esset. Et ideo, cum ipse præstiterit pecuoiam, aget Mandati judicio (4). *l.* 12. PAUL. LIB. 31. AD ED.

XXXII. *Pariter.* Sed et si mulier post admissum dolum, debitorem suum marito in dotem Delegaverit; idem probandum erit, De dolo mulieris non esse permittendum excipere: ne iodotata (5) fiat. *sup. d. l.* 4. § 21. *ff. de Dol. et met. except.*

Obiter nota quod, si jam divortium intercessisset, marito recte objiceretur dolus mulieris; cui jam dos restituenda esset.

De hoc casu accipe quod ait Ulpianus. Apud Julianum quæsitum est: Si heres soceri a quo dos peteretur, exciperet De dolo mariti et mulieris cui pecunia quæreretur; an obstatura esset exceptio ex persooa mulieris? Et ait Juliaous, Si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, et heres excipiat De dolo filiæ cui ea pecunia acquireretur; exceptiooem obstare (6). Dos enim quam maritus ab herede soceri petit, intelligitur (inquit) filiæ acquiri; cum per hoc dotem sit habitura. Illud non explicat Julianus, an et De dolo mariti excipi possit. Puto autem eum hoc sentire, ut etiam De dolo mariti noceat exceptio; licet (7) videatur nulla dos filiæ (ut ait) quæri. *d. l.* 4. § 22.

His consonat quod Paulus ait. Si quis indebitam pecuniam, per errorem, jussu mulieris, sponso ejus promisisset; et nuptiæ secutæ fuissent (8); exceptione doli mali uti oon potest. Maritus enim suum negotium gerit, et nihil dolo facit: nec decipiendus est; quod fit, si cogatur indotatam

(1) Passive, id est, contestata sit. Et est primus casus quo Nomen solvi adhuc potest ei qui cessit. Per litis autem contestationem fit Delegatio; qua interposita, jam solvi debet cessionario.

[a] *Melius forte* interpositam.

(2) In hoc ut teneatur facere ut ab isto creditore liberetur.

(3) In hoc, ut teneatur ei dare eam pecuniam quam solvit. Pecunia restituenda venit in *Condictione* CERTI; factam liberationis non potest peti nisi per *Condictionem* INCERTI. Vide supra Tit. *de Verb. oblig.* N. 78.

(4) Delegatio enim mandatum continet inter delegantem et delegatam; et actio *Mandati* ex eo descendens, concurrit cum Coodictionibus supra relatis, ita ut una electa, altera tollatur.

(5) Et sic decipiatur maritus, qui onera matrimonii sustinet.

(6) Scilicet quum jam soluto matrimonio, et eo tempore quo uxori eam restituere debet, eam petit.

(7) Hæc ratio dubitandi, *licet* per hoc contingat ut mulier sit indotata: quam rationem negligit.

(8) Stipulationes quæ dotis causa fiunt, habent tacitam nuptiarum conditionem.

uxorem habere. Itaque adversus mulierem Condictio ei competit; ut, aut repetat ab ea quod marito dedit, aut ut liberetur si nondum solverit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret; in eo duntaxat exceptionem obstare debere, quod mulier receptura (1) esset. *l.* 9. § 1. *ff. de Condict. caus. dat.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

Consonat et Tryphoninus. Si marito dotis nomine stipulanti promisit per errorem, is qui exceptione tutus erat ne solvat; cogetur ei solvere: et habebit Condictionem adversus mulierem aut patrem, uter eorum Delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit. *l.* 78. § 5. *ff. de Jure dot.* TRYPHONIN. LIB. 11. DISPUTAT.

Idem quoque Julianus ait. Pater etiamsi falso existimans se filiæ suæ debitorem esse, dotem promisisset; obligabitur. *l.* 46. § 2. *ff. d. tit.* JULIAN. LIB. 16. DIGEST.

XXXIII. *Huc pertinet et quod alibi ait supradictus Paulus.* Doli exceptio quæ poterat Deleganti opponi, cessat in persona creditoris cui quis Delegatus est. Idemque est et in cæteris similibus exceptionibus; imo et in ea quæ ex Senatusconsulto (2) filiofamilias datur. Nam adversus creditorem cui Delegatus est ab eo qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non utetur exceptione; quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fit [ideoque quod solverit [*a*] repetere non potest]: tanto magis quod hic (3) non solutum repetere potest.

Diversum est in muliere quæ contra Senatusconsultum promisit: nam et in secunda promissione intercessio (4) est. Idemque est in Minore qui circumscriptus Delegatur; quia, si etiam nunc Minor est, rursum circumvenitur: diversum si jam excessit ætatem viginti-quinque annorum; quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem.

Ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem; quia in privatis contractibus et pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum qui Delegatus est et debitorem actum est; aut, etiamsi sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur. Et ideo merito denegandum est adversus eum exceptionem ex [*b*] persona debitoris. *l.* 19. PAUL. LIB. 69. AD ED.

XXXIV. *Observandum etiam quod*, Si Titius donare mihi volens Delegatus a me creditori meo stipulanti spopondit; non habebit adversus eum illam exceptionem, ut quatenus facere potest, condemnetur. Nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam: creditor autem debitum persequitur. *l.* 33. TRYPHONIN. LIB. 7. DISPUTAT.

Pariter non habet exceptionem illicitæ vel immodicæ donationis. Hinc Celsus: Ut mihi donares, creditori meo Delegante me promisisti; Pactum valet (5). Ille enim suum recepit. *l.* 21. *ff. de Donationibus.* CELSUS LIB. 28. DIGEST.

Pariter Paulus. Si eum qui volebat mihi donare supra legitimum modum (6), Delegavero creditori meo: non poterit adversus petentem uti exceptione (7); quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus (8): nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. *l.* 5. § 5. *ff. de Dol. mal. et met. except.* PAUL. LIB. 71. AD ED.

XXXV. *Quæcumque hactenus diximus, obtinent quum quis spopondit creditori Delegantis; diversum est, si spopondit ei cui Delegans donare volebat.*

Enimvero Julianus ait: Si pecuniam quam me tibi debere existimabam, jussu tuo spopondissem cui donare volebas; exceptione Doli mali potero me tueri; et præterea Condictio mihi adversus stipulatorem competit ut me liberet. *l.* 7. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 76. AD ED.

Item si (9) ei quem creditorem tuum putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero; petentem Doli mali exceptione summovebo: et amplius, INCERTI agendo cum stipulatore, consequar ut mihi acceptam faciat stipulationem. *l.* 2. § 4. *ff. de Donation.* JULIAN. LIB. 60. DIGEST.

ARTICULUS II.

De Delegatione quæ fit per litis contestationem.

XXXVI. *Fit Delegatio per litis contestationem; quum is cui actiones meas mandavi, litem cum debitore contestatus est. Nam, ut jam obiter vidimus (ex l. 3. Cod. h. tit. supra N. 30.), jam non mihi, sed procuratori solvere debet.*

(1) Non in eo quod apud virum ex dote remanere deberet.

(2) Macedoniano. Vide supra lib. 14. Tit. *de SC. Maced.* N. 15.

[*a*] *Inclusa desunt in Florent.*

(3) Vide supra lib. 12. Tit. *de Condict. indeb.* N. 33.

(4) Non enim in rem suam se obligat.

[*b*] *Alias* deneganda exceptio.

(5) Scilicet quoad creditorem. Cæterum poteris a me Condicere ex Lege Cincia, quod ex causa hujus expromissionis supra modum licitum factæ solveris.

(6) Hic vestigium Juris antiqui. Lex Cincia non permittebat donare nisi intra certum modum.

(7) Hac scilicet, quod supra legitimum modum donasset.

(8) Cui mulier Delegavit expromissorem aliquem; eum nempe qui ipsi mulieri supra modum donare volebat. Eo casu maritus *qui suo nomine agit*, id est, qui suum recipit, non poterit ab expromissore *submoveri ea exceptione* quod expromissor iste supra licitum modum donaverit mulieri.

(9) Non vero creditori suo, sed ei *quem*, etc.

TITULUS III.

DE SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS.

In hoc Titulo continuatur tractatus de distrahendis obligationibus, quem superiori Titulo inchoaverunt Pandectarum ordinatores: exponiturque præsertim modus ille præcipuus, et quidem solus proprie loquendo naturalis, obligationum dissolvendarum; qui dicitur SOLUTIO, *scilicet stricte et proprie sumpta.*

I. *Enimvero* SOLUTIO, *vario sensu accipitur.*

Stricto sensu est realis præstatio ejus quod debetur.

Largo autem sensu SOLUTIONIS verbum pertinet ad omnem Liberationem quoquo modo factam. Magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum Solutionem. *l.* 54. PAUL. LIB. 56. AD ED.

Hinc LIBERATIONIS verbum, eamdem vim habet quam Solutionis. *l.* 47. *ff. de Verb. signif.* IBID.

II. SATISFACTIONIS *verbum adhuc generalius est. Satisfieri enim dicitur, quomodocumque creditoris desiderium adimpleatur, quamvis ipso Jure liberatio obligationis non contingat.*

Hinc V. G. Quod si acceptum latum sit quod (1) stipulationis nomine hypotheca erat obligata, vel sine stipulatione accepta sit; Solutionis quidem verbum non proficiet (2), sed satisdationis (3) sufficit. *l.* 49. ¶ *fin.* MARCIAN. LIB. SING. AD HYPOTHECARIAM FORMUL.

Igitur SATISFACTIO *non semper est solutio: sed* Satisfactio pro Solutione est. *l.* 52. ULP. LIB. 14. AD ED.

Et largissime accepto SOLUTIONIS verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. Solvere dicimus eum qui fecit quod facere promisit. *l.* 176. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 45. AD SABIN.

De satisfactione hæc sufficiant.

Quæ autem ad Solutionem spectant, latius exponenda sunt. Et 1.° videndum de Liberatione in genere; 2.° De Solutione stricte et proprie sumpta; 3.° De Liberatione quæ contingit ex rei debitæ interitu, aut ex eo quod illa in eum casum devenit quo non posset in obligationem deduci. 4.° Agemus de confusione.

(1) Puto mendum hic irrepsisse; et legendum, *id propter quod non stipulationis nomine, etc.* debitum scilicet non *Verbis* contractum, cui accesserat hypotheca.

(2) Acceptilatio non solvit obligationem ipso Jure; quum aut obligatio talis erat quæ non poterat dissolvi per acceptilationem, puta quia *Re*, non *Verbis* et per stipulationem erat contracta: vel quum acceptilatio ipsa citra stipulationem facta est, quæ est solemnis forma acceptilationis.

(3) Alias *satisfactionis*: utrumque eodem sensu. Scilicet, etsi mero Jure soluta non sit obligatio, tamen satisfactum est creditori; ita ut si peteret, exceptione summoveretur: utpote qui peteret contra fidem pacti quod acceptilatio (quamvis inefficax) continet. Et hoc sufficit ad tollendam hypothecam; quæ durat donec solutum fuerit creditori, aut eo nomine *satisfactum*.

PRIMA PARS.

De Solutione large sumpta, seu de Liberatione *in genere.*

§ 1. *De variis Liberationum modis et speciebus.*

III. LIBERATIO *est obligationis resolutio, quocumque modo fiat; obligationis, inquam, personalis: de hac enim sola obligationum specie in toto hoc Titulo agitur.*

Variis modis potest illa contingere. Et 1.° Solutione reali et proprie dicta: de qua specialiter in Parte seq.

2.° *Item obsignatione, quum oblatio debiti loco congruo facta præcesserit. Hinc Diocletianus et Maximianus.* Obsignatione totius debitæ pecuniæ solemniter facta, Liberationem contingere manifestum est. Sed ita demum oblatio debiti Liberationem parit; si, eo loco quo debetur Solutio, fuerit celebrata. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

3.° *Liberatio contingit rei interitu, aut quum res in eum casum devenit quo non posset in obligationem deduci: de qua specie infra Parte* 3.

4.° *Novatione, de qua mox Tit. præced.*
5.° *Acceptilatione, de qua infra Tit. seq.*
6.° *Interdum quoque nuda conventione: ut mox infra N. 6.*

IV. CONFUSIO *autem de qua in ultima hujus Tituli parte agemus, magis personam ab obligatione liberat, quam ipsam obligationem tollit: quanquam indirecte ipsam interdum obligationem tollat, quæ scilicet consistere non potest si nulla subsit persona obligata.*

Pari ratione, sublata per capitis diminutionem debitoris persona, tollitur obligatio. Et quidem Servus effectus, non ideirco quod postea indulgentia Principali libertatem consecutus est, redisse dicitur in obligationem creditorum (1). *l.* 30. *ff. de Oblig. et act.* SCÆVOLA LIB. 1. RESPONSOR.

Plura vide de hac re, supra lib. 4. *Tit.* de Cap. minut.

V. *Ex Liberationibus, aliæ sunt naturales, aliæ civiles.*

Sic V. G. Verborum obligatio; aut naturaliter resolvitur, aut civiliter. NATURALITER, veluti Solutione; aut quum res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis esse desiit. CIVILITER, veluti acceptilatione, vel quum in eamdem personam jus stipulantis promittentisque (2) devenit. *l.* 107. POMPON. LIB. 3. ENCHIRIDII.

§ 2. *An quævis obligationes, quibuslibet modis supradictis tolli possint.*

VI. *Non omnes autem obligationes, omnibus quos retulimus modis, solvuntur. Sed* Prout quidque contractum est, ita et solvi debet. Ut quum RE contraximus, RE solvi debet; veluti quum mutuum dedimus, ut retro pecuniæ tantumdem solvi debeat. Et quum VERBIS aliquid contraximus; vel RE, vel VERBIS, obligatio solvi debeat: VERBIS, veluti quum acceptum promissori fit; RE, veluti quum solvit quod promisit. Æque quum emptio vel venditio, vel locatio contracta est; quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolvi potest. *l.* 80. POMPON. LIB. 4. AD Q. MUCIUM.

Igitur Si inter emptorem et venditorem convenerit, priusquam aliquid ex alterutra parte solveretur, ut ab emptione discedatur; fidejussor eo nomine acceptus, soluto contractu Liberabitur (3). *l.* 95. *§ fin.* PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Consonat quod ait Ulpianus. Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere quo colligatum est. Ideo verborum obligatio, verbis tollitur; nudi consensus obligatio, contrario consensu dissolvitur. *l.* 35. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 48. AD SABIN.

Consonat et Gaius. OMNIA quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt. *l.* 100. *ff. d. tit.* GAIUS LIB. 1. REGULAR.

VII. *Quod tamen dicimus, nuda conventione Liberationem non contingere nisi ab his obligationibus quæ nudo consensu contrahuntur, ex subtilitate Juris est. At si non Jus, sed effectum spectemus, quævis obligatio per Pactum* DE NON PETENDO *eliditur, scilicet per exceptionem perpetuam quam hoc pactum parit. De hoc pacto egimus supra lib.* 2. *Tit.* de Pactis.

Quocirca illud patet quod rescribunt Diocletianus et Maximianus: Sicut initio libera potestas unicuique est habendi vel non habendi contractus: ita renuntiare semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente, nemo potest. Quapropter intelligere debetis, voluntariæ obligationi semel vos nexos; ab hac, non consentiente altera parte cujus precibus fecistis mentionem, minime posse discedere. *l.* 5. *Cod. de Oblig. et act.*

VIII. *Hactenus de obligationibus civilibus.*

At Naturalis obligatio, ut pecuniæ numeratione, ita justo pacto (4) vel jurejorando (5), ipso Jure tollitur; quod vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conventionis æquitate dissolvitur. Ideoque fidejussor quem pupillus (6) dedit, ex istis causis Liberari dicitur. *l.* 95. § 4. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

§ 3. *De* Apochis.

Enumeravimus causas ex quibus obligationum tam civilium quam naturalium Liberatio contingat.

IX. APOCHA *autem magis continet Solutionis probationem, quam per se Liberationem parit.*

Et quidem Solutionis probationem apocha contineri, ita rescribunt Diocletianus et Maximianus. Pecuniæ Solutæ professio collata instrumento, majorem rei gestæ probationem continet, quam si chirographum acceptæ pecuniæ mutuæ fuisset redditum. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

Quum autem ex pluribus causis debetur; ejus tantum debiti Solutio per apocham probatur, quod apocha exprimitur: ad alias autem apocha non porrigitur.

(1) Ratio est, quia (ut alibi dicitur) novus videtur homo esse; novam personam consequi videtur, non eamdem quam amisit, et quæ fuit obligata.

(2) Id est, confusione.

(3) Obligatio enim quæ nudo venditoris emptorisque consensu erat colligata, contrario ipsorum consensu solvitur, eaque soluta, necesse est liberari fidejussores.

(4) Id est, pacto quod non est interpositum contra Leges aut bonos mores.

(5) *Jusjurandum* enim est vice pacti et transactionis.

(6) Naturalis obligationis exemplum est; pupillus qui se ex aliqua causa ex qua locupletior factus est, obligavit sine tutoris auctoritate. Talis obligatio sola æquitate naturali nititur, et ante Constitutionem Divi Pii non pariebat actionem. Nudo igitur pacto tolletur ipso Jure hujus pupilli obligatio; qua sublata, necesse est liberari ejus fidejussores.

Hinc Scævola. Ex pluribus causis et chirographis creditor, ita cavit : « Titius-Mævius dico » me accepisse, et habere, et accepto tulisse a » Gaio-Titio reliquum omne; ratione posita ejus » pecuniæ quam mihi Stichum Gaii-Titii servus » caverat ». Quæsitum est an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cavit sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis? Respondit, Eam solam obligationem dissolutam, ex qua Solutum proponeretur. *l.* 89. Scævola lib. 29. digest.

X. *Cum apocha per se Liberationem non pariat, sed probet intervenisse; sequitur quod, si hæc probatio contraria probatione elidatur, nulla ex apocha Liberatio obtendi potest.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si litterarum Auxenonis contemplatione, quas ad Aristonem de numeranda tibi pecunia dederat, recepisse te scripsisti debitum ab Aristone; mandato non impleto, cum petitio debiti maneat integra, nihil legitimam exactionem impedire potest. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

Hoc ita quum apocha receptæ quantitatis per errorem scripta est. Secus, si animo non exigendi; puta transigendi, aut donandi.

Hinc Gordianus. Si inter patrem tuum eosque quos debitores esse dicebas, non de dubia lite transactio facta est; sed parte tantummodo recuperata, universum se recepisse cavit; nec de superfluo eos quos verbis obligavit, per acceptilationem liberavit; nec donationis causa id factum est : exuberantis debiti integra ei repetitio competit. *l* 6. *Cod. h. tit.*

Item Diocletianus et Maximianus. Interest multum, utrumne spe futuræ numerationis suscepisse te quod instrumento continetur, scripsisti; an accepta minore quantitate, tantum quantum lectio probat, in scriptura conferri placuit. Nam superiore quidem casu, residui petitio debiti mane integra; posteriore vero, consensu transactionis finitis stare convenit. *l.* 21. *Cod. h. tit.*

§ 4. *De Liberationis effectu.*

XI. *Effectus Liberationis est, quod* In omnibus speciebus Liberationum, etiam accessiones liberantur; puta, appromissores, hypothecæ, pignora: præter quam quod inter creditorem et appromissores confusione facta, reus non liberatur (1). *l.* 43. Ulp. lib. 2. regul.

(1) Ratio est, quia confusio per se personam duntaxat ab obligatione eximit, non vero obligationem tollit; nisi indirecte, eo scilicet casu quo non superesset persona quæ obligaretur. Cum igitur in præsenti casu supersit persona; confusio quæ appromissoris personam ab obligatione eximit, nullo modo tollit obligationem, nec reum liberat.

SECUNDA PARS.

De Solutione *stricte et proprie sumpta.*

Videndum 1.° Quæ requirantur ut Solutio sit efficax; 2.° De effectu Solutionis; 3.° In quam causam Solutio imputetur, quum quis ex pluribus causis debitor est.

SECTIO I.

De his quæ requiruntur necne, ut Solutio sit efficax.

XII. *Ante omnia oportet, ut subsit debitum aliquod. Cæterum natura deberi sufficit.*

Hinc Si tuo servo credidero, eumque redemero, et is manumissus (1) mihi Solverit; non repetet. *l.* 8. Pompon. lib. 14. ex variis lectionibus.

Ad efficaciam quoque Solutionis hæc pertinent; 1.° Ut is solvat qui solvere possit; 2.° Ut debitoris nomine fiat Solutio; 3.° Ut ei cui oportet solvatur. De his agemus tribus prioribus Articulis.

Cum autem etiam adjectis Solutionis gratia solvi possit, de his erit Articulus 4. Interdum quoque Solutio ei cui non oportuerat facta convalescit; quod quando contingat videbimus Art. 5.

6.° *Denique circa rem quæ solvitur, quæremus; quid solvendum sit, et quando, et ubi, ut Solutio sit efficax; item qualis præstari debeat illa res, et quomodo.*

XIII. *Ad efficaciam autem Solutionis, ut perfecta sit, non necesse est redditum aut cancellatum inductumve esse chirographum.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Inductum (id est, cancellatum) necne sit chirographum vestrum, Solutionem semel debiti causa factam ei qui exigendi potestatem habuit, probantium; nihil interest. *l.* 22. *Cod. h. tit.*

Pariter Gordianus. Nec enim ex eo quod creditor concessit in fatum priusquam instrumenta

(1) Manumissus ex contractibus quos in servitute fecit, non obligatur nisi naturaliter : ut vid. supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* N. 21.

redderet, evacuatæ obligationis vires reparari queunt. *l.* 4. *Cod.* ¶ *nec enim h. tit.*

ARTICULUS I.

Quis Solvere possit.

XIV. *Solvere non potest, nisi is qui jus alienandi habet.*

Igitur Pupillum sine tutoris auctoritate nec solvere posse palam est: sed si dederit nummos, non fient accipientis, vindicarique poterunt. *l.* 14. § *fin.* ULP. LIB. 30. AD SABIN.

Obiter nota. Plane si fuerint consumpti (1) Liberabitur. *d.* § *fin.* ¶ *plane.*

Quid de reo criminis postulato? Is cum non simpliciter sed in fraudem fisci duntaxat alienare prohibeatur; recte solvere potest: nec enim in fraudem alienat, qui solvit quod debet. Unde Paulus: Sed nec illud prohibitum videtur, ne a reo creditori solvatur. *l.* 42. PAUL. LIB. 3. DE ADULTER.

Servus qui peculii administrationem habet, Solvere non prohibetur; quandoquidem alienare potest.

Hinc illa Proculi distinctio, in specie qua fidejussores obligationi servi accesserunt. Egisti DE peculio, servi nomine cum domino: non esse Liberatos fidejussores ejus respondit (2). At si idem servus ex peculio suo permissa administratione peculii nummos solvisset, Liberatos esse fidejussores (3) ejus recte legisti. *l.* 84. PROCUL. LIB. 7. EPISTOLAR.

Extra hunc casum, irrita quidem est Solutio quum servus solvit; sed convalescit si dominus eam ratam habuerit, et quidem vel tacite.

Hinc Paulus. Si servus alienus pro Titio fidejussit, et solvit; Liberatur Titius si dominus MANDATI contra eum agere instituit. Nam qui MANDATI agit, ratam habere Solutionem videtur. *l.* 66. *ff. de Fidejussorib.* PAUL. LIB. 1. AD NERATIUM.

XV. *De cætero nihil refert, ipse debitor solvat, an ejus procurator. Nam* Qui mandat solvi, ipse videtur Solvere. *l.* 56. PAUL. LIB. 62. AD ED.

Quinetiam, neque ad hoc necessarium est mandatum debitoris.

Hinc Celsus. Quodlibet debitum, Solutum a procuratore meo non repeto: quoniam quum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur ut creditoribus suis pecuniam solvat; neque postea expectandum est ut ratum habeat. *l.* 87. CELSUS LIB. 20. DIGEST.

Quinimo Solvere pro ignorante et invito, cuique licet: cum sit Jure Civili constitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere. *l.* 53. GAIUS LIB. 5. AD ED. PROVINC.

Et alibi. Solutione, vel judicium pro nobis accipiendo, et inviti et ignorantes Liberari possumus. *l.* 23. POMPON. LIB. 24. AD SABIN.

Hinc Si pro me quis Solverit creditori meo, licet ignorante me acquiritur mihi actio Pignoratitia (4): Item si quis solverit legata, debent discedere legatarii de possessione: alioquin nascitur heredi Interdictum, ut eos dejicere possit. *l.* 40. MARCIAN. LIB. 3. INSTITUT.

XVI. *Non tamen poterit alius quam debitor principalis invito creditori solvere, si factum personale in obligationem deductum est. Nam V. G.* Inter artifices longa differentia est, et ingenii, et naturæ, et doctrinæ, et institutionis. Ideo si navem a se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam fossamve faciendam; et hoc specialiter actum est; ut suis operis id perficiat: fidejussor ipse ædificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non Liberabit reum. Quare etiam si illis stipulationibus fidejussor accesserit, PER TE non fieri quominus mihi ire agere liceat; prohibens ire fidejussor, stipulationem non committit; et si patientiam præstet, non efficiet quominus committatur stipulatio. *l.* 31. ULPIAN. LIB. 7. DISPUTATION.

XVII. *Etiam ipse creditor sibimet ipsi efficaciter solvere intelligitur. Hujus rei exemplum habes in hac specie.* Titia, quum propter dotem bona mariti (5) possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit, et moventia distraxit. Quæro an ea quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, Reputationem ejus quod proponeretur, non iniquam videri. Pro Soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit. *l.* 48. MARCELL. LIB. SING. RESPONS.

Aliud exemplum videre est in creditore qui pretium pignoris quod distraxit, percipit: de quo supra lib. 20. *Tit.* de Distr. pign. *N.* 29.

(1) Is cui soluti sunt, eos bonæ fidei consumptione acquirit; et sic convalescit Solutio.

(2) Ratio dubitandi, quod Jure Pandectarum electo reo principali liberantur fidejussores: ut vid. supra Tit. *de Fidejuss.* Sect. fin. Ratio decidendi; quod dominus qui convenitur, non est reus principalis, sed accedit duntaxat obligationi servi sui; et quidem non in solidum, sed peculio tenus.

(3) Hac Solutione scilicet: valet igitur Solutio. Cujacius aliter hanc legem interpretatur. Censet enim quod hic dicitur *egisti*, sic accipiendum ut etiam *exegeris*: hujusque legis hanc sententiam esse; ut Solutio quæ dominus solvit suo nomine id quod condemnatus est, non tollat ipso jure obligationem servi fidejussorumque ejus; quia duæ sunt obligationes, licet ejusdem pecuniæ: contra vero servus ipse solvendo, etiam fidejussorum obligationem tollat quæ sine principali non potest consistere. Hanc itaque legem pugnare cum l. 38. § 2. ff. h. tit. infra Sect. 2. in fine; in qua Julianus diversæ scholæ auctor ab Africano laudatus, vel Africanus ipse Juliani discipulus contrarium statuit.

(4) Quæ actio soluto debito competit debitori, ut ipsi restituatur pignus.

(5) Puta qui divortio facto latitabat, propter quam causam mulier dotis creditrix in possessionem bonorum ejus missa est.

Huic affine est quod ait Marcianus. Si creditor Hypothecaria osus, a possessore litis æstimationem consecotus fuerit, et a debitore petat debitum; puto Doli mali exceptionem ei (1) obstaturam. *l.* 8. § *fin. ff. Quib. mod. pign. solv.* MARCIAN. LIB. SING. AD FORMULAM HYPOTHECARIAM.

ARTICULUS II.

Debitoris nomine Solutionem fieri oportere.

XVIII. *Vidimus Art. præced. Solutionem non solum a debitore, sed a quovis alio factam valere. Verum oportet ut nomine debitoris fiat.*

Hinc Cassius ait, Si cui pecuoiam dedi ut eam creditori meo solveret, si suo nomine (2) dederit, neutrum Liberari: me, quia non meo nomine data sit; illum, quia alienam dederit. Cæterum MANDATI eum teneri. *l.* 17. POMPON. LIB. 19. AD SABIN.

Obiter nota. Sed si creditor eos nommos sine dolo malo consumpsit; is qui suo nomine eos solvisset, Liberaretur: ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur (3). *d. l.* 17.

Quum quis suo nomine solvit, me non liberat; etiamsi solvat quod ipse non debet, ego vero debeo.

Hinc Paulus respondit, Non ideo eos qui virilem portionem ex causa fideicommissi ioferre deboeiant, Liberatos videri; quoniam quidam ex collegis per errorem plus debito intulerunt (4). *l.* 101. PAUL. LIB. 15. RESPONS.

Et quidem stricto Jure non convalescit Solutio, quamvis is qui suo nomine solvit quod non debebat, postea in obligationem successerit. Verum ex æquitate, per exceptionem DOLI, *repetitio Soluti hoc casu inhibetur.*

Hoc docet Pomponius. Ex parte heres iostitutos, si decem quæ defunctus promiserat, tota solvit; pro parte quidem, qua heres est, Liberabitur; pro parte autem reliqua, ea Condicet. Sed si antequam Condicat, ei accrevit reliqua pars hereditatis; etiam pro ea parte erit obligatus: et ideo Condicenti indebitum, Doli mali exceptionem obstare existimo. *l.* 25. POMPON. LIB. 31. AD SABIN.

ARTICULUS III.

Cui Solvi possit.

XIX. Solutam pecuniam intelligimos, utique naturaliter; si numerata sit creditori.

Sed et si jussu ejus alii Solvitur, vel creditori ejus, vel futuro debitori, vel etiam ei cui donaturus erat, absolvi debet. *l.* 49. MARCIAN. LIB. SING. AD HYPOTHEC. FORMUL.

Tutori quoque si Soluta sit pecunia, vel curatori, vel procuratori vel cuilibet successori, vel servo actori; proficiet ei Solutio. *d. l.* 49. ¶ *tutori.*

Sed etsi omnino extraneo facta sit; Ratam quoque Solutionem si creditor habuerit, idem erit. *d. l.* 49. ¶ *ratam.*

Ut hæc methodice tractentur; agemus 1.° *de Solutione facta ipsi creditori, successoribusve ejus;* 2.° *De Solutione facta tutori curatorive creditoris;* 3.° *De Solutione facta ei cui creditor, isve qui pro eo accipere potest, puta tutor ejus aut curator, solvi voluit;* 4.° *De Solutione facta servo aut filio creditoris, ex causa negotii peculiaris, vel ex causa negotii dominici aut paterni quod volente domino aut patre gessit; vel etiam extra has causas, ab eo qui probabiliter existimabat eum esse sui juris.*

Videbimus denique, de his quibus utiliter non Solvitur.

§ 1. *De Solutione facta ipsi creditori, ejusque successoribus.*

XX. *Ipsi creditori recte Solvitur; modo tamen is sit qui alienare possit.*

Hinc Pupillo solvi sioe tutoris auctoritate non potest. Sed nec delegare potest: quia nec alienare ullam rem potest.

Si tamen solverit ei debitor, et nummi salvi sint: petentem pupillum, Doli mali exceptione (5) debitor summovebit. *l.* 15. PAUL. LIB. 6. AD SABIN.

Idem est, si nummi non extent quidem, sed ex his factus sit locupletior. Hinc Ulpianus. Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id quod debuit, exque ea Solutione locupletior factus sit pupillus; rectissime dicitur, exceptionem petentibus nocere. Nam et, si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit, dandam esse exceptionem (6). Idemque et in cæteris erit dicendum, quibus non recte solvitur: nam si facti sint locopletiores, exceptio locum habebit. *l.* 4. § 4. *ff. de Doli et met. except.* ULP. LIB. 76. AD ED.

Quo autem tempore inspici debeat an pecunia salva sit, aut ex ea pupillus factus sit locupletior; ita docet Paulus. In pupillo cui Soluta est debita pecunia sioe tutoris auctoritate, si quæratur an

(1) Nam in suum debitum imputare debet, quod a possessore pignoris accepit; et quasi ipse sibi ex hac pecunia solvisse videtur.

(2) Quum ipse eidem creditori pecuniam deberet.

(3) Nam consumptione bonæ fidei, hanc pecuniam quamvis alienam velut acquisivit creditor. Nec jam potest dominus pecuniæ eam ab ipso vindicare; cum nec eam possideat, nec dolo desierit possidere. Debet igitur convalescere Solutio hujus pecuniæ, et liberari a creditore is qui eam suo nomine solvit: alioquin *creditor* qui eam accepit, *in lucro versaretur* cum detrimento ejus qui solvit; quod iniquum est.

(4) Quod enim plus intulerunt, cum proprio nomine solverint, cæteros non potuit liberare.

(5) Dolo enim faceret pupillus, qui vellet cum detrimento alterius locupletari.

(6) Credo legendum *actionem*, scilicet ex Constitutione Divi Pii; de qua Ulpianus l. 5. ff. *de Auctor. tut.*

Doli exceptione summoveri debeat; illud tempus inspicitur, an pecuniam vel ex ea aliquid habeat, quo petit. *l.* 4. *ff. de Exception.* PAUL. LIB. 20. AD ED.

Similiter Marcianus. In pupillo cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæratur quo tempore sit locupletior; tempus quo agitur, inspicitur: et ut exceptio Doli mali posita ei noceat, tempus quo agitur, spectatur. *l.* 4. MARCIAN. LIB. 4. REGUL.

Plane (ut Scævola aiebat) etiamsi perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intelligitur; id est si necessariam sibi rem emit, quam necessario de suo erat empturus: nam hoc ipso quo non est pauperior factus, locupletior (1) est. Sic et in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit, et eam perdiderit (2). *l.* 47. § 1.

XXI. *Non potest quidem Solvi ei qui alienandi est incapax. Ei vero qui non simpliciter, sed duntaxat in fraudem alienare prohibetur; recte solvitur.*

Hinc Reo criminis postulato, interim nihil prohibet recte pecuniam a debitoribus solvi (3). Alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt. *l.* 41. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTERIIS.

Et alibi. In reatu constitutus bona sua administrare potest, eique debitor recte bona fide Solvit. *l.* 46. § 6. *ff. de Jure fisci.* HERMOGEN. LIB. 6. JURIS EPITOMAT.

XXII. *Quod diximus de creditore, idem de herede aliove successore ejus dictum puta.*

Quocirca observandum, heredi factam Solutionem valere, quamvis postea se abstineat. Hinc Scævola: Filius qui administrabat ut heres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, et eamdem particulatim recepit; deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate. Quæsitum est; Curator bonorum patris constitutus, an adversus Sempronium utilem actionem habet? Respondit, Nihil proponi cur non, is qui solvisset id quod mutuum ita acceperat, Liberatus esset (4). *l.* 90. SCÆVOLA LIB. 26. DIGEST.

§ 2. *De Solutione facta tutori aut curatori creditoris.*

XXIII. *Tutori creditoris*, Curatori quoque furiosi recte solvitur. Item curatori sibi non sufficientis vel per ætatem vel per aliam justam causam, sed et pupilli curatori recte solvi constat. *l.* 14. § 7. ULP. LIB. 30. AD SABIN.

Hinc Pomponius. Si filia furiosi a viro diverterit; dictum est, vel agnato curatori voluntate filiæ, vel filiæ consentiente agnato (5) solvi dotem. *l.* 65. POMPON. LIB. 1. EX PLAUTIO.

Sive autem legitimi sunt, sive testamentarii (6) sive ex inquisitione dati; recte vel uni (7) solvitur. *sup. d. l.* 14. § 5.

Ei qui notitiæ gratia datus est, an recte solvatur videndum est? quia ad instruendos contutores datur (8). Sed cum tutor sit; nisi prohibitum fuerit ei solvi, puto Liberationem contingere. *d. l.* 14. § 6.

Enimvero Sunt quidam tutores qui HONORARII appellantur; sunt qui rei notitiæ gratia dantur: sunt qui ad hoc dantur ut gerant: et hoc vel pater adjicit, ut unus (puta) gerat, vel voluntate tutorum uni committitur gestus, vel Prætor ita decernit. Dico igitur; Cuicumque ex tutoribus fuerat Solutum, etsi Honorariis (nam et ad hos periculum pertinet), recte solvi. *d. l.* 14. § 1.

XXIV. *Ita tamen*, Nisi interdicta eis fuerit a Prætore administratio. Nam si interdicta est, non recte Solvitur.

Idem dico, et si quis sciens suspectis postulatis solvat: nam iis interim videtur interdicta administratio. *d. l.* 14. *d.* § 1. ¶ *fin.*

Item ex eo quod Prætor tutores rebus certæ provinciæ dederit, videtur eis interdicta administratio rerum alterius regionis.

Unde Quæro; An curatoribus vel tutoribus in provincia datis, Romæ pecunia solvi possit: quæ in provincia ita ab his fenerata esset UT ROMÆ SOLVERETUR: cum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent; an, si Solverit debitor, Liberetur? Paulus respondit, His tutoribus vel curatoribus recte, pupillo pecuniam debitam, solvi; qui negotia ejus administrant. Eos autem qui Provincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere (9); nisi specialiter tutores provincialium rerum, ut sibi Romæ redderetur, promitti curaverunt. *l.* 100. PAUL. LIB. 10. RESPONS.

A fortiori dicendum est, Quod si remoto Solvit

(1) Id est, in tantum locupletior videtur, in quantum non erogavit ex patrimonio suo quod alioquin necesse habuisset erogare.

(2) Eo sensu quod consumpserit quidem in has necessarias causas in quas de suo erogare necesse habuisset, nisi banc Impendisset; sed postea fatali aliquo casu rem ea pecunia quæsitam *perdiderit.*

(3) Huic enim non prohibetur alienare simpliciter, sed duntaxat alienare in fraudem fisci. Non potest autem præsumi facere in fraudem fisci, qui exigit quod sibi debetur.

(4) Idem dicendum, et si solvisset quod defuncto debuisset: eadem enim est ratio. Ideo valet solutio quia facta est heredi; semel autem utiliter facta non debet infirmari, ex eo quod postea heres se abstineat.

(5) Dos profectitia solvi debet et filiæ et patri: quum pater furiosus est, solvitur agnato patris qui legitimus ejus curator est.

(6) Tutores creditoris scilicet.

(7) Ratio dubitandi fortasse erat; quod *Auctoritas* nonnisi ab omnibus poterat interponi, quum plures tutores erant legitimi: ut vid. supra lib. 26. Tit. *de Auctor. tut.* Art. 2.

(8) Potius quam ut ipse administret.

(9) Unde tacite concludendum relinquit, his tutoribus hanc pecuniam non esse solvendam; quia exactio pecuniæ pertinet ad negotia loci ubi solvenda est, adeoque ad negotia Italica. Ita tamen exactio pecuniæ quæ Romæ solvenda est, ad negotia Italica pertinet; *nisi*, etc.

ei solvit qui tutor esse desierat, et ideo noo Liberabitur. *sup. d. l.* 14. § 2.

. *At si nec remotus est tutor, necdum suspecti postulatus, licet sit in ea causa ut removeri debeat; adhuc ei solvi potest.*

Hinc statim subjicitur: Quid ergo si ei solvit, in cujus locum curator erat constituendus; ot puta, relegato in perpetuum vel ad tempus? Dico, Si auto Solvit quam substitueretur curator, oportere Liberari. *d. l.* 14. § 3.

Sed et si absfuturo Reipublicæ causa solvit, recte Solvit: quinimo et si absenti, si non est alius in locum ejus substitutus. *d. l.* 14. § 4.

Ulpianus Idem Frootoni respondit: Perseveranti tutori in tutelæ administratione, licet capitis reo, potuisse id quod pupillo booa fide debetur exsolvi. *l.* 43. § 1. Ulpian. lib. 1. respons.

§ 3. *De Solutione facta ei cui creditor, ive qui pro eo accipere potest, jussit Solvi.*

XXV. Quod jussu alterius Solvitur, pro eo est quasi ipsi Solutuoi esset. *l.* 180. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 17. ad Plaut.

Et quidem, etiamsi creditor ei jusserit solvi cui illicite donabat. Puta Si eum qui mihi vendiderit, jusserim eam rem uxori meæ donationis causa dare, et is possessionem jussu meo tradiderit; Liberatus (1) erit: quia, licet illa Jure Civili possidere (2) oon intelligatur, certe tamen venditor nihil habet qood tradat. *l.* 26. *ff. de Donat. inter vir. et uxor.* Paul. lib. 7. ad Sabin.

XXVI. *Cum Solutio recte fiat ei cui creditor jussit voluitve solvi: hinc* Vero procuratori recte Solvitur.

Verum autem accipere debemus, eum cui mandatum est specialiter; vel cui omnium negotiorum administratio mandata est. *l.* 12. Ulp. lib. 30. ad Sabin.

At vero Hoc Jure utimur, ut litis procuratori non recte solvatur. Nam et absurdum est, cui Judicati actio oon datur, ei ante rem judicatam solvi posse.

Si tamen ad hoc datus sit ut et solvi possit, solvendo eo Liberabitur. *l.* 85. Paul. lib. 8. ad Ed.

Cæterum nil refert cujus conditionis fuerit is cui creditor solvi voluit; liber, an servus.

Hinc Gordianus. Nihil interest, utrum creditori mutuam pecuniam Solveris, ao ex ejus voluntate servo numeraveris. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Hinc servo dispensatori recte solvitur. Unde Diocletianus et Maximianus. Si actori servo tam mutuis dandis pecuniis, quam debitis accipiendis præposito, in hoc quod susceperas, ejus dominæ per ipsum satisfecisti; instrumentum inane Solutione celebrata (3) nihil tibi oocere potest. *l.* 19. *Cod. h. tit.*

XXVII. *Ut per Solutionem ei factam cui solvi creditor voluit, debitor saltem per exceptionem liberetur; nil refert quo animo acceperit is cui solvitur. Hinc Julianus.* Si debitorem meum jussero pecuniam Titio dare, donaturus ei; quamvis Titius ea mente acceperit ut meos oummos faceret, nihilominus debitor Liberabitur (4). Sed si postea Titius eamdem pecuniam mihi dedisset, numoni mei fient. *l.* 34. § 7. Julian. lib. 54. digest.

XXVIII. *Non solum valet Solutio facta ei cui ipse creditor solvi voluit; sed et illa quæ facta est ei cui solvi voluit is qui pro creditore poterat accipere, puta tutor aut curator.*

Hinc si Pupilli debitor, tutore delegante pecuniam creditori tutoris solvit; Liberatio cootigit. *l.* 96. Papin. lib. 11. respons.

Nota. Ita tamen Si non malo coosilio cum tutore habito factum esse probetur; sed et Interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si cum coosilium participasse constabit. *d. l.* 96. ¶ *si non.*

Contra autem non valebit Solutio facta ei cui ipse creditor voluit solvi, si is creditor fuit cui non potuisset solvi.

Hinc Si popilli debitor, jubente eo sine tutoris auctoritate, pecuoiam creditori ejus numeravit; pupillum quidem a creditore Liberat, sed ipse manet obligatus. *l.* 66. Pompon. lib. 6. ex Plaut.

Hoc autem casu, cum in rem pupilli versum sit, obiter nota: Sed exceptione se tueri potest. *d. l.* 66. ¶ *sed exceptione.*

Obiter etiam nota. Si autem debitor pupilli non fuerat: nec pupillo Condicere potest, qui sine tutoris auctoritate noo obligatur (5); nec creditori

(1) Non quidem ipso Jure, sed per exceptionem; modo paratus sit cedere mihi actioorm *Rei vindicationis* quam habet adversus mulierem, ad quam rei dominium ex causa donationis *inter virum et uxorem* transferri non potuit: ut apertius dicitur io l. 38. § 1. *infra* N. 32.

(2) Sed oaturalem dantaxat possessionem habeat.

(3) Vide supra N. 13.

(4) Dices: Ut debitor liberetur, debet dominium pecuniæ solutæ abire ab eo. Qui autem hic abibit? neo enim dominium potest transferri in Titium, cum noo habeat animum sibi acquirendi; nec pariter in creditorem, cum eo animo sit ut Titius acquirat, non ut ipse sibi. Cujacius ad h. l. ait dominium quodammodo transferri Interim in Titium. Sed nequaquam id probare possum: Dominium enim non acquiritur nisi corpore et animo, supra lib. 41. Tit *de Acq. rer. dom.* N. 55. adeoque non potest acquiri Titio, qui non habet voluntatem acquirendi. Malim igitur dicere debitorem Liberari nondum quidem ipso Jure, sed per exceptionem; cum pecuniæ dominium non fuerit translatum: transferri vero dominium, quum Titius eamdem pecuniam mihi dederit; cum, etsi a Titio non domino, tamen voluntate domini debitoris mei traditio fiat. Per hanc autem dominii translationem perficitur Solutio, et incipiet ipso Jure Liberatus esse debitor.

(5) *Mandati* erga eum.

rum quo alterius jussu contraxit : sed pupillus in quantum locupletior factus est, utpote debito Liberatus, Utili actione (1) tenebitur. *d. l.* 66. § *si autem.*

XXIX. *Observandum etiam, Solutionem ei cui creditor solvi jussit factam, intra eam demum quantitatem valere quam ei solvi jussit.*

Hinc Scævola. Lucius-Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei a Seio debebantur, altero centum, altero trecentum, scripsit Seio ut unius chirographi, centum, per Mævium et Septicium sibi mitterentur. Quæro an Seius, si Mævio et Septicio ex trecentum quoque solvisse se dicat, Liberatus sit? Respondit, Si nec mandavit ut ex trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit, non esse Liberatum. *l.* 89. § 1. CELSUS LIB. 29. DIGEST.

XXX. *Denique tandiu procuratori, eive cui solvi creditor jussit, Solvi potest : quandiu finitum non est creditoris mandatum.*

Finitur autem creditoris morte. Hinc Paulus. Ei qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte solvitur; quia talis est lex obligationis (2): ideoque etiam invito me recte ei Solvitur. Ei autem cui jussi debitorem meum post mortem meam solvere (3), non recte Solvitur : quia mandatum morte dissolvitur. *l.* 108. PAUL. LIB. 2. MANUAL.

Nota. Stricto quidem Jure mortuo creditore desinit posse Solvi ei cui solvi jusserat. Verum ex æquitate, debitor Liberatur; si is qui solvere jussus est, creditorem mortuum ignoret : l. 32. *h. tit. infra N.* 35.

Finitur item mandatum solvendi, creditore in adrogationem dato. Unde Si creditor cujus ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit; sive ratum habuit pater, rata Solutio est; sive non habuit, repetere debitor (4) potest. *l.* 58. § 1. ULP. LIB. 80. AD ED.

XXXI. *Cum revocatione finiatur mandatum; ea secuta non potest amplius solvi ei cui creditor Solvi jusserat.*

Hinc Proculus. Si quum Cornelius fundum suum nomine Seiæ, viro ejus doti dedisset; nec de eo reddendo quicquam cavisset (5); fecit ut inter se vir et Seia paciscerentur (6), ut divortio facto is fundus Cornelio redderetur : non puto, divortio facto, virum vetante Seia eum fundum Cornelio toto redditurum esse. Sicuti si, quum pactum conventum nullum intercessit, divortio facto mulier jussit eum fundum Cornelio reddi; deinde antequam redderetur, vetuisset; non tutu redderetur. Sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset; nec causam habuisset existimandi id invita Seia facturum esse : nec melius nec æquius esse existimarem, eum fundum Seiæ reddi (7). *l.* 82. PROCUL. LIB. 5. EPISTOLAR.

Ita tamen non potest Solvi procuratori post revocationem mandati, si revocatio innotuerat ei qui solvit.

Hoc passim docent Jurisconsulti. Si Titium omnibus negotiis meis præposuero; deinde vetuero eum, ignorantibus debitoribus, administrare negotia mea : debitores, ei Solvendo, Liberabuntur. Nam is qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intelligitur etiam debitoribus mandare ut procuratori solvant. *l.* 34. § 3. JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

Sed et si quis mandaverit ut Titio solvam, deinde vetuerit eum accipere; si ignorans prohibitum eum accipere, Solvam : Liberabor. Sed si sciero, non Liberabor. *l.* 12. § 2. ULP. LIB. 30. AD SABIN.

Simili ratione; servo vel liberto Dispensatori qui ignorante debitore remotus est ab actu, recte Solvitur. Ex voluntate enim domini ei solvitur; quam si nescit mutatam qui Solvit, Liberatur. *l.* 51. PAUL. LIB. 9. AD ED.

XXXII. *Quod diximus, procuratori revocato Solutionem ab ignorante debitore factam valere, distinctionem quamdam recipit. Hanc notat Africanus. Nimirum* Si debitorem meum jusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere, et debitor ignorans solverit; ita eum Liberari existimavit, si non (8) ea mente Titius nummos acceperit ut eos lucretur. Alioquin, quoniam furtum

(1) UTILI actione *Mandati*, ex Constitutione Divi Pii. Supple : aut si is cui jussu pupilli solutum est, creditor pupilli non erat; in tantum pupillus locupletior est, in quantum adversus hunc acquisivit *Condictionem indebiti*; consequenter *Utili* actione *Mandati* tenetur eam *Condictionem indebiti* cedere, ei qui pecuniam ipsius jussu solvit.

(2) Est enim ipse creditor, non duntaxat procurator; cum ipse sit stipulatus.

(3) Mendosa lectio, quam Cujacius Observ. l. 38. ita restituit : *Ei cui jussi debitorem meum solvere, post mortem meam non recte solvitur.*

(4) Debitor hac Solutione non erit Liberatus a patre qui in jus creditoris quem adrogavit, successit; adeoque repetet ab eo quondam procuratore, quod ei inutiliter solvit.

(5) Quo casu dos soluto matrimonio restituenda est mulieri, non vero extraneo qui eam dedit : ut vid. supra lib. 24. Tit. *Solut. matrim.* N. 20.

(6) Cum nemo alteri pacisci possit (ut vid. supra lib. 2. Tit. *de Pactis.* N. 18.) nullum jus ex hac pactione Cornelio acquiritur; continetque illa duntaxat mandatum solvendi Cornelio, quod potest revocari.

(7) Solutio enim quæ facta est Cornelio, liberavit virum a Seia; cum ex mandato Seiæ quod revocatum non erat, solverit.

(8) Si Titius bona fide accipiat, ignorans se vetitum accipere, cum meo nomine accipiat, et ea mente ut eos mihi acquirat, per eum acquiro pecuniæ Solutæ possessionem, et per possessionem hujus dominium : qui igitur eam solvit, ipso Jure liberatur. At si Titius sciat se vetitum accipere, et tamen accipiat ut nummos ipse lucretur; nec mihi eos acquirit, cum alia mente eos accipiat; nec sibi, cum is qui solvit non ea mente eos det. Manent igitur debitoris qui solvit : adeoque, si Juris subtilitatem spectemus, non valet Solutio; cum non possit valere nisi alienetur quod solvitur, ut videb. infra. Sed per exceptionem debitor liberaretur; quia non debet decipi per mandatum quod dedi Titio, cujus revocationem ignoraverit.

eorum sit facturus, mansuros eos debitoris; et ideo, Liberationem quidem ipso Jure non posse contingere debitori; exceptione tamen ei succurri æquum esse; si paratus sit Condictionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi præstare; sicuti servatur, quum maritus uxori donaturus, debitorem suum jubeat solvere (1). Nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non Liberari: sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse; si Condictionem quam adversus mulierem habet, præstet. Furti tamen actionem in proposito (2), mihi post divortium competituram; quando mea interest ioterceptos nummos non esse. *l.* 38. § 1. African. lib. 7. quæst.

XXXIII. *Hactenus de procuratore cujus revocatio ignorabatur. Quod* Si nullo mandato intercedente, debitor falso existimaverit voluntate mea pecuniam se numerare; non Liberabitur. Et ideo procuratori qui se ultro alienis negotiis offert, solvendo nemo Liberabitor (3). *l.* 34. § 4. Jul. lib. 54. digest.

Negotiorum gestori qui mandatum non habet, non recte quidem solvitur quod debetur domino negotii. Id vero quod ex proprio gestoris contractu debetur, recte ei Solvitur; quamvis ex re domini, et quidem pupilli, debeatur: cum proprie id debeatur ipsi gestori.

Hinc Scævola. Filiæ intestato patri heredis negotia mater gessit, et res vendendas per argentarios dedit: idque ipsum codice conscriptum est. Argentarii universum redactum venditionis solverunt. Et post Solutionem, novem fere annis, quidquid agendum erat, nomine pupillæ mater egit; eamque marito nuptum collocavit, et res ei tradidit. Quæsitum est an puella cum argentariis aliquam actionem habet; quando non ipsa stipulata sit pretium rerum quæ in venditione datæ sunt, sed mater? Respondit: Si de eo quæreretur an jure ea Solutione argentarii Liberati essent; responderi, Jure Liberatos. Claudius (4): Subest enim illa ex jurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum quæ sciebant esse pupillæ, bona fide solvisse videantur matri quæ jus administrationis non habebat. Ideoque si hoc sciebant, non Liberantur: scilicet si mater solvendo non (5) sit. *l.* 88. Scævola lib. 5. digest.

§ 4. *De Solutione facta servo aut filiofamilias, ex causa negotii peculiaris, aut etiam ex causa negotii dominici vel paterni quod volente domino patreve gessit; item, extra has causas, si pro patrefamilias habebatur.*

XXXIV. *Filiofamilias aut servo, id quod ex peculiari causa credidit, solvi potest.*

Et quandiu id possit, docet Gordianus sic rescribens: Si quum servus liberam peculii administrationem haberet, mutuam ab eo accepisti pecuniam; eique ante ademptum peculium, vel priusquam ademptum cognosceres, eam exsolvisti: ea Solutione Liberatus es. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Ex eo autem quod servo recte solvitur, quandiu ipsi aut peculium ademptum non est, aut ignoro ademptum; inde ita Alfenus: Quod servus ex peculio suo credidisset aut deposuisset: id ei, sive venisset, sive manumissus esset, recte Solvi potest: Nisi aliqua causa interciderit, ex qua intelligi possit invito eo cujus tum is servus fuisset, ei solvi. *l.* 35. Alfenus-Varus lib. 2. digestor. a Paulo epitomatorum.

XXXV. *Neque solum in peculii causa;* Sed et si quis dominicam pecuniam ab eo (6) feneratus esset; si permissu domini servus negotium dominicum gessisset, idem Juris est. Videtur enim voluntate domini, qui (7) cum servo negotium contraheret, et ab eo accipere et ei Solvere. *d. l.* 35. § *sed et si.*

Quoad Solutionem tamen manumisso factam; aliquid interest inter causam peculii, et cæteras quæ domini voluntate fiunt aut fieri censentur. Nam Si qui servo pecuniis exigendis præposito Solvisset post manumissionem; si quidem ex contractu domini, sufficiet quod ignoraverit manumissum: quod si ex causa peculiari; quamvis scierit manumissum, si tamen ignoraverit ademptum ei peculium, Liberatus erit. *l.* 18. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Obiter nota. Utroque autem casu, manumissus si intervertendi causa id fecerit, furtum domino facit. Nam et si debitori meo mandavero ut Titio pecuniam solveret, deinde Titium vetuero accipere; idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem solverit; et debitor Liberabitur (8),

(1) Supple: deinde divortio facto revocavi donationem, et tamen is debitor meus hoc ignorans solvit uxori.

(2) Scilicet quum mulier post divortium, sciens revocatam donationem esse, accipit nummos a debitore meo: intercipit mihi, animo furandi, nummos quos mihi solvere debitor proponebat; adeoque habeo, non quidem *Condictionem furtivam* cum nondum fuerim horum dominus, sed actionem *Furti*, quia mea interest non fuisse mihi interceptos.

(3) Disparitas est quod debitor qui falso procuratori solvit, in culpa sit; qui inquirere debuit de mandato. At quum mandatum extitit; nulla culpa est debitoris qui mandatum revocatum esse divinare non potuit, sed creditoris qui debitorem non certioravit.

(4) Hæc est Nota *Claudii*-Tryphonini ad Scævolam, non arguentis, sed confirmantis tacitam illam Responsi distinctionem *Si de eo quæreretur, etc.*

(5) Hoc enim solo casu quo gestor solvendo non esset, solventes ei non liberantur; quia hoc casu decipiendi pupilli consilium participant.

(6) Servo.

(7) Is *qui.*

(8) Non ipso Jure, sed per exceptionem: ut vid. supra N. 31.

et Titius Furti actione tenebitur. *d. l.* 18. § *utroque.*

XXXVI. Si servus peculiari nomine crediderit; eique debitor, quum ignoraret dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem solverit; Liberabitur. Idem Juris erit et si manumisso servo debitor pecuniam solverit, quum ignoraret ei peculium concessum non esse. Neque interest, vivo an mortuo domino pecunia numerata sit. Nam hoc quoque casu debitor Liberatur. Sicut is qui jussus est a creditore pecuniam Titio solvere, quamvis creditor mortuus fuerit, nihilominus recte Titio solvit; si modo ignoraverit creditorem mortuum esse. *l.* 32. Julian. lib. 13. digest.

Circa has porro Solutiones servo post mortem domini factas, emergit quæstio; an heres possit hoc quod solutum est retinere, ex peculio quod huic servo cum libertate relictum est?

Hac de re ita disputat Paulus. Dispensatorem meum testamento liberum esse jussi, et peculium ei legavi: is post mortem meam a debitoribus (1) pecunias exegit. An heres meus retinere ex peculio ejus quod exegit, possit; quæritur? Et si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet quin de peculio eo nomine retineri nihil (2) debeat; quia liber factus incipit debere, si (3) Liberantur Solutione debitores. Quum vero ante aditam hereditatem, pecuniam accepit dispensator; si quidem Liberantur debitores ipsa Solutione, non est dubium quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere (4) hic heredi, quasi (5) Negotiorum gestorum, vel Mandati actione: si vero non Liberantur (6); illa quæstio est, quum negotium meum gerens a debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, et mox agere velim Negotiorum gestorum actione; an utiliter agam, si caveam te indemnem futurum? Quod quidem ego non puto; nam sublata est Negotiorum gestorum actio, eo quod ratum non habui, et per hoc debitor mihi (7) constituitur. *l.* 62. Paul. lib. 8. ad Plaut.

XXXVII. *Etiam ex causa negotii non peculiaris, quod citra patris dominive voluntatem cum servo filiove familias contraxi, recte ei solvo; si justa ratione ductus eum patremfamilias credebam.*

Hinc in hac specie: Fugitivus meus, quum pro libero se gereret (8), nummos mihi subreptos credidit tibi. Obligari te mihi (9) Labeo ait; et, si eum liberum existimans solveris ei, Liberari te a me.

Sed si alii solvisses jussu ejus, vel is ratum habuisset, non Liberari (10): quia priore casu (11) mei nummi facti essent, et quasi mihi Solutum intelligeretur. Et ideo servus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo Liberabit (12) debitorem: delegando autem (13) vel novando, non idem consequeretur. *l.* 19. Pompon. lib. 21. ad Sabin.

Et quum fugitivus qui pro libero se gerebat, rem vendidisset; responsum est emptores fugitivo solventes, a domino Liberatos non (14) esse. *l.* 34. § 5. Julian lib. 54. digest.

Quod dicimus, cum qui cum servo filiove familias quem patremfamilias credebat, contraxit, eique solvit, Liberari; hoc ita obtinet, si justa ratione ductus hoc credidit; puta quia publice pro patrefamilias habebatur.

Aliud in herede qui legatum quod ipsi relictum est, solvit. Is enim Liberatur, quomodocumque bona fide existimaverit eum patremfamilias.

Enimvero Qui cum alio contrahit, vel est vel debet esse non ignarus conditionis (15) ejus. Heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit. *l.* 19. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 25. ad Sabin.

(1) Qui rationi dominicæ debebant.

(2) Id est, *nihil retineri* opus sit; *quia* cum jam *liber factus* exegerit, civiliter obligatur *Negotiorum gestorum*: adeoque potest heres meus, etsi retentionem ex peculio omiserit, consequi a manumisso per actionem *Negotiorum gestorum* quod manumissus exegit.

(3) Hoc ita, *si debitores* qui solverint, liberati sunt; scilicet quia ignorabant dominum mortuum esse. Nam si eum mortuum esse scientes solverunt, non liberantur ab heredibus: adeoque manumissus qui a debitoribus exegit, obligatur ipsis *Condictione indebiti*, non vero heredi obligatur.

(4) Saltem naturaliter obligatur servus heredi ex hac causa: quod sufficit ut heres jus retentionis habeat.

(5) Dicit *quasi*: nam ex actu in servitute gesto, servus non tenetur proprie his actionibus; verum naturaliter obligatur in id quod istis actionibus continetur.

(6) Quia scientes mortem solverunt, et heres ratam non habuit Solutionem.

(7) Id est, debitor manet qui ante erat.

(8) Et talis publice habeatur.

(9) Nam ex contractu servi, jus domino quæritur. Sed supponendum est, te pecuniam acceptam bona fide consumpsisse: nec enim obligatio aliter nasci potest, cum dominium nummorum in te transferre non potuerit: supra lib. 12. Tit. *de Reb. credit.* N. 10.

(10) Nam ex substantia Solutionis est; ut pecunia quæ solvitur, fiat creditoris. Porro pecunia quam non ipsi servo meo, sed alii jussu ejus solvis; non mea fit, sed ejus cui solvis. Priore autem casu quo ipsi servo meo solvis, fit mea.

(11) Scilicet quo ipsi servo meo solvisti.

(12) Dominus enim qui commisit huic servo habere peculium, velle intelligitur ut in hac causa possit credere et ei solvi posset.

(13) Vide supra Tit. *de Novationib.* N. 13.

(14) Non liberantur quominus possit dominus fugitivi rem suam vindicare, quæ apud ipsos extat, et quam fugitivus alienare non potuit. Ex contractu enim venditionis quem dominus fugitivi ratum non habuit, ne quidem obligatio pretii acquisita est domino, utpote qui dominium rei suæ retinet; adeoque nec liberatio potest emptoribus, hujus pretii Solutione, contingere. Ita Cujacius h. l. conciliat cum initio præcedentis.

(15) Alioquin sibi debet imputare, quod voluerit contrahere cum eo quem non satis noverat.

§ 5. *Quibus facta Solutio non valeat.*

XXXVIII. *Præter personas quibus solvi posse præced. §§ diximus, et adjectos Solutionis gratia de quibus Art. seq. cuivis alii Solutio facta non valet.*

Hinc Gaius. Solvendo quisque pro alio, licet invito et ignorante, Liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non potest jure exigere. Naturalis enim simul et civilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis et inviti nos facere posse, deteriorem non posse. *l.* 39. *ff. de Negot. gest.* Gaius lib. 3. de Verb. oblig.

Nec ideo magis valebit Solutio, quod is cui solvitur sit in potestate creditoris; præterquam his casibus quibus Solutiones ejusmodi personis factas valere diximus.

Igitur et Filiusfamilias patre invito debitorem ejus liberare non potest. Acquirere enim obligationem potest, diminuere non potest. *l.* 22. Ulp. lib. 45. ad Sabin.

Idem dic de servis. Nam Melior conditio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest. *l.* 133. *ff. de Reg. Jur.* Gaius lib. 8. ad Ed. provinc.

XXXIX. *Multominus potest solvi marito quod mulieri debetur, aut vice versa.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Cum maritum tuum a debitoribus tuis minoris viginti-quinque annis constitutæ, velut ex causa tibi debiti aliquas accepisse quantitates, nec tamen te consensum accommodasse significes: nullum tibi præjudicium potuit fieri, nisi factam solutionem post majorem ætatem ratam fecetis. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

Et quidem licet dotis nomine solverit marito debitor mulieris; non ideo magis valebit Solutio, si non voluntate mulieris facta sit. Hinc Scævola: Pater naturalis filiæ suæ, ex testamento mariti ejus, fideicommissi debitor; quum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito ejus dedit (1), et sibi reddi eam stipulatus est, Si sine liberis filia moreretur. Mulier filiam suscepit: quæsitum est an fideicommissum a patre exigere possit? Respondit, Si nec ratam habuisset (2) dotem datam, superesse fideicommissi (3) persecutionem. Idem quæsiit; An, si pater accepto facere stipulationem (4) velit, mulieri persecutio fideicommissorum deneganda sit? Respondit, Supra responsum (5); eumque patrem de quo quæreretur, si ita dedisset ut mulier ratum haberet, posse condicere (6). *l.* 41. § 11. *ff. de Legatis* 3.° Scævola lib. 22. digest.

ARTICULUS IV.

De adjectis Solutionis gratia.

XL. *Adjectus Solutionis gratia; is est qui in contractu adjicitur ad hoc duntaxat ut ei solvi possit.*

Hinc ita Ulpianus: Interdum tamen et non procuratori recte solvitur; ut puta cujus stipulationi nomen insertum est, si quis stipuletur sibi Aut Titio. *l.* 12. § 1. Ulp. lib. 30. ad Sabin.

Circa hos adjectos quæremus 1.° *Quis adjectus Solutionis gratia esse videatur, et quæ personæ ita adjici possint;* 2.° *Quam varie quis Solutionis gratia adjici possit;* 3.° *An facultas solvendi adjecto, personam ejus egrediatur; an vice versa intra personam promissoris concludatur;* 4.° *Quandiu hinc adjecto solvi possit;* 5.° *Denique, an adjectio Solutionis gratia, ad alia porrigatur.*

§ 1. *Quis adjectus Solutionis gratia esse videatur, et quæ personæ ita adjici possint.*

XLI. *Adjectus Solutionis gratia videtur, is cujus nomen stipulationi per. Particulam disjunctivam inseruit stipulator: nisi tamen is sit cui stipulator poterat stipulando acquirere.*

Hinc Papinianus. Quæsitum est an ita stipulari quis possit, Mihi aut filio meo decem dari, vel ita, Mihi aut patri? Sed non incommode potest adhiberi distinctio; ut filio quidem stipulante, patris tunc (7) adjiciatur persona, quum stipulatio ei acquiri non possit: e contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante, filii personam adjici (8); cum toties quod pater filio stipulatur; sibi stipulatus intelligitur, quum ipse sibi stipulatus non est. Et in proposito manifestum est, non

(1) Animo exsolvendi fideicommissi quod filiæ debebat.

(2) Mulier. Ergo eo duntaxat casu quo ratam illa habuerit dotem marito datam, convalescit Solutio fideicommissi mulieri debiti; quia citra voluntatem ejus facta est marito.

(3) Quo pater non est Liberatus, solvendo marito pecuniam debitam, citra mulieris voluntatem; quamvis dotis nomine eam dederit; quamvis ad eum reverti non debeat, defectu conditionis sub qua eam sibi reddi stipulatus erat.

(4) Hoc enim pater debet esse paratus facere, ut Solutio convalescat. Nec enim convalescere poterit, quandiu pater ex causa stipulationis repetere potest id quod solvit: infra Art. 7.

(5) Scilicet patrem non esse Liberatum a fideicommisso.

(6) A viro, per Condictionem *Ob rem dati re non secuta;* si mulier noluerit ratum habere.

(7) Id est, *Tunc* demum videri possit adjecta Solutionis gratia patris persona, quum stipulatio ex ea causa interponitur ex qua patri per stipulationem filii acquiri non potest; videlicet quum ex causa peculii castrensis filius stipulatur. Cum enim hoc casu filius non potuerit stipulari patri, consequens est nomen patris in stipulatione adjectum Solutionis duntaxat gratia fuisse.

(8) Solutionis gratia.

obligationis (1), sed Solutionis gratia, filii personam adjectam. *l.* 95. § 5. Papin. lib. 28. quæst.

Pariter Julianus. Qui sibi aut filio suo dari stipulatur; manifeste personam filii in hoc complectitur ut ei recte solvatur. Neque interest sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur: quare, vel manente in potestate vel emancipato filio recte solvitur. Neque ad rem pertinet quod qui filio suo dari stipulatur, sibi acquirit: quia conjuncta sua persona stipulator efficit, ut non acquirendæ obligationis gratia, sed Solutionis causa personam filii apprehendisse intelligatur. *l.* 56. § 2. *ff. de Verb. oblig.* Julian. lib. 52. digest.

Quod si soli filio suo qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit; non recte filio solvetur: quia filii persona, obligationi (2) magis quam Solutioni applicatur. *d. l.* 56. § 3.

XLII. *Non potest autem Solutionis gratia adjectus videri, is qui obligationis ei acquirendæ animo in stipulatione comprehensus est, quamvis inutiliter.*

Hinc Paulus. Si duo rei stipulandi ita extitissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur; ei qui non habet promissorem obligatum, non recte solvitur: quia non alterius nomine ei solvitur, sed suæ obligationis quæ nulla est. Eadem ratione (3) qui Stichum aut Pamphilum stipulatur; si in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat; etiamsi desierit ejus esse, non recte solvitur: quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad Solutionem. *l.* 128. *ff. de Verb. oblig.* Paul. lib. 10. quæst.

XLIII. *De cætero, quælibet personæ adjici Solutionis gratia possunt; etiam pupillus.*

Igitur Si stipulatus fuero mihi Aut pupillo dare; promissor sine tutoris auctoritate solvendo pupillo, Liberabitur a me. *l.* 11. Pompon. lib. 8. ad Sabin.

An etiam capite minutus adjici possit, videb. infra § 3.

§ 2. *Quam variè quis adjici Solutionis gratia possit.*

XLIV. *Adjici Solutionis gratia quis potest, non solum ut ipsi solvi possit illud idem quod in obligationem deductum est; sed etiam ea lege ut diversa quantitas, imo ut plane diversa res ei solvi possit.*

Hinc V. G. Stipulatus sum decem mihi, aut hominem Titio dari. Si homo Titio datus fuisset, promissor a me Liberatur. Antequam homo daretur, ego decem petere possum. *l.* 34. § 2. Julian. lib. 54. digest.

Hoc tamen benigne admittitur. Nam stricto Jure, Quum mihi aut Titio stipulor; dicitur, aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse: veluti, mihi decem, aut Titio hominem.

Si vero Titio ea res Soluta sit, quæ in ejus persona designata fuerit; licet ipso Jure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit. *l.* 141. § 5. *ff. de Verb. oblig.* Gaius lib. 2. de Verb. oblig.

Hic autem, quum diversæ quantitates solvendæ designatæ sunt, major in persona stipulatoris, minor in persona adjecti; emergit quæstio, an hujus minoris quantitatis Solutione facta adjecto, debitor intra eam demum quantitatem, an penitus Liberetur?

Hoc pendente ex mente contrahentium, ita docet Paulus. Qui stipulatur sibi aut Titio; si hoc dicit, Si Titio non solveris dari sibi, videtur conditionaliter stipulari: et ideo etiam sic facta stipulatione, Mihi decem aut quinque Titio dari? quinque Titio Solutis, Liberabitur reus a stipulatore. Quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur; ut quasi pœna adjecta sit in persona stipulantis, si Titio Solutum non esset. At ubi simpliciter Sibi aut Titio stipulatur; Solutionis tantum causa adhibetur Titius: et ideo quinque ei Solutis, remanebunt reliqua quinque in obligatione.

Contra si mihi quinque, illi decem stipulatus sim; quinque Titio Solutis, non facit conceptio stipulationis (4) ut a me Liberetur. Porro si decem solverit, non quinque repetet; sed mihi per Mandati actionem, decem (5) debebuntur. *l.* 98. § 5. Paul. lib. 15. quæst.

XLV. *Quemadmodum diversæ res aut quantitates in personis creditoris et adjecti designari possunt; ita diversa etiam Solutionis loca designari posse, docet Paulus.*

Puta Mihi Romæ, aut Ephesi Titio dari stipulor. An solvendo Titio Ephesi, a me Liberetur, videamus? Nam si diversa facta sunt, ut Julianus putat (6); diversa res est (7). Sed cum prævalet causa dandi (8), Liberatur. Liberaretur enim, et si mihi

(1) Id est, personam filii non ea mente stipulatione comprehensam, ut promissor filio obligaretur; cum pater non possit stipulando acquirere filio. Igitur ea duntaxat mente adjectam personam filii, ut ei solvi possit.

(2) Scilicet ut per filium obligationem sibi acquirat.

(3) Vide infra Art. seq.

(4) Id est: nulla ratio ex modo quo concepta est stipulatio, potest hoc casu excogitari; ut qui quinque Titio solvit, videatur liberatus.

(5) Ab adjecto scilicet, cui ex mandato meo soluta sunt. In specie hujus ¶ perinde est ac si dixisset, *Decem mihi promittis, quorum quinque aut mihi aut Titio, reliqua quinque nonnisi Titio solves.*

(6) Et recte. Nam diversum factum est, dare Romæ: diversum, dare Ephesi.

(7) Porro (ut vid. supra) si subtilitatem Juris spectemus, diversæ rei Solutio adjecto facta, quamvis ex lege stipulationis, tamen non valet.

(8) Id est, verum neglecta hac subtilitate (cui debet prævalere lex dicta in stipulatione, ut Solutio sic fieri posset); dicendum est eum qui ita solvit, Liberari; scilicet per exceptionem *Pacti* aut *Doli*.

Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem; et Titio Pamphilum solvisset (1).

At ubi merum factum stipulor; puta insulam in meo fundo ædificari, aut in Titii loco; numquid, si in Titii loco ædificet; non contingat Liberatio? Nemo (2) enim dixit, facto pro facto Soluto Liberationem contingere. Sed verius est, Liberationem contingere; quia non factum pro facto Solvere videtur, sed (3) electio promissoris completur. *d. l.* 98. § 6.

XLVI. Tempora vero diversa designari posse; veluti mihi Kalendis Januariis, aut Titio Kalendis Februariis? Imo etiam citeriorem diem in Titii personam conferri posse; veluti, mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Januariis? Quo casu talem esse stipulationem intelligemus; si Titio Kalendis Januariis non dederis, mihi Kalendis Februariis dare spondes? *l.* 141. § 6. *ff. de Verb. oblig.* Gaius lib. 2. de Verb. oblig.

Denique mihi dare decem pure, aut Titio Kalendis vel sub conditione; aut mihi Kalendis Januariis, Titio Februariis, utiliter stipulor. Quod si mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Januariis; potest dubitari. Sed rectius dicitur, utiliter stipulatum. Nam cum in diem sit ea quoque obligatio, etiam mihi solvi potest ante Februarias; igitur et illi solvi poterit. *sup. d. l.* 98. § 4.

XLVII. Sed rursus; mihi quidem pure, Aut Titio sub conditione stipulari possum.

Contra vero, si mihi sub conditione Aut Titio pure; inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit: scilicet quia, nisi quod ad me vim acceperit obligatio, adjectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, si evidenter apparet pure Titii persona adjecta. Alioquin, quum ita stipulor: Si navis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes? Titii quoque persona sub eadem conditione adjici videtur. *sup. d. l.* 141. § 7. *ff. de Verb. oblig.*

Ex hoc apparet; si diversa conditio in meam personam, diversa in Titii posita sit; nec in meam personam, extiterit conditio; totam stipulationem nullius momenti futuram. Extante vero mea conditione, si quidem Titii quoque conditio extiterit, poterit vel Titio solvi; si vero in illius persona defecerit, quasi non adjectus habebitur. *d. l.* 141. § 8.

Obiter nota. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem. *d. l.* 141. § 9.

§ 3. *An facultas Solvendi adjecto, personam ejus egrediatur; an vice versa, intra promissoris personam concludatur.*

XLVIII. *Facultas Solvendi adjecto, personam ejus non egreditur.*

Hinc 1.° Si stipulatus sim mihi Aut Titio dari; si Titius decesserit, heredi ejus solvere non poteris. *l.* 81. Pompon. lib. 6. ad Q. Mucium.

Et alibi: Quum quis sibi Aut Titio dari stipulatus est; soli Titio, non etiam successoribus ejus recte solvitur. *l.* 55. *ff. de Verb. oblig.* Julian. lib. 36. digest.

Hinc 2.° *quum* Stipulatus sum mihi Aut Sticho servo Sempronii solvi; Sempronio solvi non potest, quamvis dominus servi sit. *l.* 9. Ulp. lib. 24. ad Sabin.

XLIX. 3.° *Cum facultas Solvendi adjecto, ejus personam non egrediatur; hinc etiam quæritur, an ejus tutori aut curatori solvi possit?*

Ad hanc quæstionem, simul et ad solutionis speciem de qua mox diximus servo aut domino factæ, ita Papinianus. Nam si furiosi vel pupilli persona adjecta sit; ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si (4) conditionis quoque implendæ causa recte pecunia tutori vel curatori datur. Quod quidem Labeo et Pegasus putaverunt, utilitatis causa recipiendum. Idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli vel furiosi versa est. Quomodo si domino jussus dare, servo dedisset ut domino daret.

Cæterum qui servo dare jussus est, domino dando non aliter implevisse conditionem intelligendus est quam si ex voluntate servi dedit. Idem respondendum est in Solutione; si stipulante Sempronio sibi Aut Sticho Mævii servo decem dari, debitor Mævio domino pecuniam solverit. *l.* 95. § 7. Papin. lib. 28. quæst.

L. *Ex regula quam statuimus, facultatem solvendi adjecto personam ejus non egredi; sequitur* 4.° *Hanc facultatem cessare si capite minuatur: desiit enim esse eadem persona.*

Hinc aperte Africanus, Quum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit, magis esse ait, ut ita demum recte Titio solvi dicendum sit, si in eodem statu maneat quo fuit quum stipulatio interponeretur. Cæterum sive in adoptionem sive in exilium ierit, vel aqua et igni ei interdictum, vel servus factus sit; non recte ei solvi dicendum. Tacite enim inesse

(1) Ut modo supra vidimus.

(2) Ratio dubitandi.

(3) Hic ratio decidendi; et sensus est: Quum promissor in loco Titii ædificat; adimplet pactum in stipulatione appositum, quo promissori electa est hæc electio. Porro æquum est pacta servari, et hæc æquitas debet subtilitati Juris præponderare.

(4) Sensus est. Hæc quæstio, an tutori curatorive (quum pupillus aut furiosus adjecti sunt Solutionis gratia) recte Solvatur, pendet ex eo quod respondetur in altera. Nimirum in specie in qua conditio Dandi posita est in persona pupilli; puta. Titius heres scriptus est *Si Caio* (qui pupillus est) *decem dederit*: receptum est ut recte possit dari tutori, et per hoc conditio impleretur. Ergo a pari in specie præsenti, in qua pupillus adjectus est Solutionis gratia, admitti quoque debet ut tutori pupilli recte solvatur.

hæc conventio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat. *l.* 38. AFRICANUS LIB. 7. QUÆSTION.

De eo igitur qui jam tempore stipulationis capite minutus esset, recte monet Cujacius accipiendum esse quod Papinianus ait : Usumfructum mihi aut Titio dari stipulatus sum. Titio capite diminuto (1), facultas solvendi Titio non intercidit : quia et sic stipulari possumus, mihi aut Titio QUUM CAPITE MINUTUS ERIT DARI. *sup. d. l.* 95. § 6.

LI. *Facultas autem Solvendi adjecto, non concluditur persona promissoris; sed ad omnes qui solvere possunt, porrigitur.*

Hinc ait Paulus, Et si a filiofamilias mihi AUT Titio stipulatus sim, patrem posse Titio solvere quod in peculio est; scilicet (2) si suo, non filii nomine solvere velit. Dum enim adjecto solvitur, mihi solvi videtur. Et ideo si indebitum (3) adjecto solutum sit, stipulatori posse condici Julianus putat. Ut nihil intersit, jubeam te Titio solvere, an ab initio stipulatio ita concepta sit. *l.* 59. ¶ *et si a filio.* PAUL. LIB. 2. AD PLAUT.

§ 4. *Quandiu adjecto solvi possit.*

LII. Si ita stipulatus sim, MIHI AUT TITIO dare spondes? et debitor constituerit se mihi Soluturum : quamvis mihi competat DE Constitota actio, potest adhuc (4) adjecto solvere. *d. l.* 59. *pr.*

Imo huic adjecto solvi potest, etiam quum pars jam creditori soluta est.

Hinc Celsus. Quum decem mihi AUT Titio dari stipulatus, quinque accipiam; reliquum promissor recte Titio dabit. *l.* 71. CELSUS LIB. 27. DIGEST.

LIII. *Igitur* Aliud est, jure stipulationis Titio Solvi posse, aliud postea permissu meo id contingere. Nam cui jure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest. Cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur; si priusquam solveretur, denuntiaverim promissori ne ei solveretur. *l.* 106. GAIUS LIB. 2. DE VERB. OBLIGAT.

Hoc discrimen notat etiam Ulpianus. Alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi AUT Titio. Hic enim etsi prohibeat me Titio solvere, solvendo tamen liberabor : quia certam conditionem habuit stipulatio, quam immutare non potuit stipulator. *l.* 12. § 3. ULP. LIB. 30. AD SABIN.

LIV. *Desinit autem adjecto solvi posse, lite contestata. Unde idem Ulpianus :* Item si mihi AUT Titio stipulatus fuero dari, deinde petam; amplius Titio solvi non potest; quamvis ante litem contestatam posset. *l.* 57. § 1. IDEM LIB. 77. AD ED.

§ 5. *An adjectio Solutionis gratia, ad alia præter facultatem Solutionis porrigatur.*

LV. *Adjectio Solutionis gratia, ad alia non porrigitur. Unde* Quod stipulatus ita sum MIHI AUT TITIO, Titius nec petere nec novare nec acceptum facere potest; tantumque ei Solvi potest. *l.* 10. PAUL. LIB. 4. AD SABIN.

Adjectum Solutionis gratia nil posse præterquam Solutum accipere, liquebit etiam ex specie sequenti. Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit a Sticho servo Seii in provincia Syria, civitate Beryto (5), usque Brentesium (6) : idque creditum esse in omnes navigii dies (7) ducentos; sub pignoribus et hypothecis; mercibus a Beryto comparatis, et Brentesium perferendis, et quas Brentesio empturus esset; et per navem Beryto invecturus. Convenitque inter eos, uti quum Callimachus Brentesium pervenisset, inde intra Idus Septembres (8) quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis, et in navem missis, ipse in Syriam per navigium proficiscatur; aut si intra diem supra scriptam non reparasset merces, nec enavigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam quasi perfecto navigio; et præstaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, ut in Urbem Romam eam deportarent. Eaque sic recte dari fieri fide, roganti Sticho servo Lucii-Titii promisit Callimachus. Et quum ante (9) Idus supra scriptas, secundum conventionem (10) mercibus in navem impositis cum Herote conservo Stichi, quasi in provinciam Syriam perventurus enavigavit : quæsitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces Beryto perferendas in

(1) Tempore stipulationis. Nec placet quod Donellus scribit, in specie hujus legis, capitis diminutionem Titii post stipulationem quidem accidisse; sed singulare esse in usufructu, ut capitis diminutione adjecti, non perimatur facultas ei solvendi.

(2) Nam si filii nomine solveret, non posset solvere nisi totum quod debetur.

(3) Puta; promisi tibi aut Titio solvere decem, quæ mutua a te accipere sperabam nec accepi.

(4) Contrarium statuitur in l. 8. ff. *de Constit. pecun.* supra lib. 13. *d. tit.* N. 24. An dicemus posse quidem solvi ex causa prioris obligationis; ita tamen ut maneat obligatio *Constitutæ pecuniæ?* An cum Pacio dicemus, fingendum in hac specie, fuisse constitutum in continenti; et ideo Solutionis gratia adjectum intelligi etiam inesse constituto, eique posse solvi : secus, quum ex intervallo. Ita quoque Struvius.

(5) Urbe Phœniciæ littorali; postea sub Imperatoribus Constantinopolitanis, præsertimque Justiniano ipso, Academia Juris Florentissima.

(6) Oppido, in territorio Bononiensi.

(7) Usuræ nauticæ constituebantur, non ut cæteræ in singulos menses, sed in singulos navigationis dies.

(8) Hoc ita convenit, ut creditor evitaret periculum quod post Idus Septembres a mari summum imminet.

(9) Alciatus recte censet legendum *non ante.* Hoc aperte colligitur ex eo quod infra dicit Scævola, Callimachum misisse merces in navem *eo tempore quo jam reddere pecuniam debebat* : atqui non debebat reddere nisi *Idibus Septembribus.*

(10) Quam cum servo Herote, adjecto Solutionis gratia, habuit; qua Heros propria auctoritate prorogavit Callimacho tempus proficiscendi.

navem misisset, eo tempore quo jam pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet; an nihil prosit Herotis consensus qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia supra scripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret; et nihilominus actione Ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, teneri (1).

Item quæro; Si Callimacho post diem supra scriptam navigante, Heros supra scriptus servus consenserit; an actionem domino suo semel acquisitam adimere potuerit? Respondit, Non potuisse. Sed fore exceptioni locum, si servo (2) arbitrium datum esset eam pecuniam quocumque tempore in quemvis locum reddi. *l.* 122. § 1. *ff. de Verb. oblig.* SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

ARTICULUS V.

An et quando Solutio, ei cui non oportuerat facta, convalescat.

Solutio ei cui non oportuerat facta, convalescit certis casibus.

§ 1. *De ratihabitione creditoris.*

LVI. Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret; proprietas quidem per procuratorem non acquiritur: potest tamen creditor etiam invito me ratum habendo, pecuniam suam facere; quia procurator in accipiendo, creditoris duntaxat negotium gessit. Et ideo creditoris ratihabitione Liberor. *l.* 4. *ff. de Negot. gest.* PAUL. LIB. 24. AD ED.

Pariter: Sed et si non vero procuratori Solvam, ratum autem habeat dominus quod Solutum est; Liberatio contingit. Rati enim habitio mandato comparatur. *l.* 12. § 4. ULP. LIB. 30. AD SABIN.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Invito vel ignorante creditore; qui solvit alii, se non Liberat obligatione. Quod si hoc vel mandante, vel ratum habente eo fecerit; non minus Liberationem consequitur, quam si eidem creditori Solvisset. *l.* 12. *Cod. h. tit.*

LVII. *Nota, Solutionem ratihabitione ita convalescere, ut ab initio efficax fuisse retro intelligatur.*

Hinc 1.° Si fidejussor procuratori creditoris Solvit, et creditor post tempus quo liberari fidejussor (3) poterit, ratum habuit: tamen quia fidejussor, quum adhuc ex causa fidejussoris teneretur, solvit; nec repetere potest; nec minus agere adversus reum MANDATI potest, quam si tum præsenti (4) dedisset. *l.* 71. § 1. CELSUS LIB. 27. DIGEST.

Hinc 2.° Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum, antequam is ratum haberet, interim alteri solutum est; in pendenti (5) est posterior Solutio, ac prior: quippe incertum est, debitum, an indebitum exegerit. *l.* 58. § 2. ULP. LIB. 80. AD ED.

Hinc 3.° Item si ignorans creditor procuratori suo Solutum, servo debitoris filiove acceptum fecerit; postea autem resciverit, et ratum habuerit: confirmetur (6) Solutio; et quod acceptum latum sit, nullius momenti est. Et contra, si ratum non habuerit; quod acceptum fecerit, confirmatur. *d. l.* 71. § 2.

Hinc 4.° Sed si ignorans Solutum, litem contestatus est: si pendente judicio ratum habuit, absolvi oportet illum cum quo actum est; si ratum non habuit, condemnari. *d. l.* 71. § 3.

LVIII. *Hic emergit quæstio quam sibi proponit Julianus. Postquam enim quæsivit*, Si quis offerenti se negotiis alienis bona fide solverit, quando liberetur? et ait Julianus, quum dominus ratum habuerit, tunc Liberari: idem ait, Antequam dominus haberet ratum, an Condici ex ea causa possit? Et ait Julianus, Interesse qua mente Solutio facta esset; utrum ut statim debitor Liberetur, an vero quum dominus ratum habuisset. Priore casu, confestim posse Condici procuratori; et tunc demum extingui Condictionem, quum dominus ratum habuisset: posteriore, tunc demum nasci Condictionem quum dominus ratum non habuisset (7). *l.* 58. ULP. LIB. 80. AD ED.

Item Ulpianus ipse. Quod si forte quis ita solvit, ut nisi ratum habeatur, Condicat; si dominus Solutionem ratam non habuerit, Condictio ei qui solvit competit. *l.* 14. ULP. LIB. 30. AD SABIN.

Ratum autem habere dominus debet, quum primum certior factus est. Sed hoc EN ΠΛΑΤΕΙ [*id est, cum laxamento et amplitudine*] et cum quodam spatio temporis accipi debet: sicut in legato, quum de repellendo (8) quæreretur, spatium quoddam temporis assumitur, nec minimum,

(1) Ratio est; quia facultas data ut Heroti solvi posset, ad alia non porrigitur. Unde non potuit prorogare Callimacho tempus proficiscendi.

(2) Id est, ita demum si servo permisit dominus arbitrium prorogandi terminum.

(3) Puta, quia fidejusserat ea lege ut intra certum tempus duntaxat teneretur.

(4) Ergo Solutio valet ex die quo facta est. Nec enim posset valere ex die ratihabitionis: indebitum enim solvisset, utpote jam tempore liberatus; et ideo non potuisset agere *Mandati* adversus reum, cum hæc actio non possit ei competere nisi Solutio valuerit et reum liberaverit.

(5) Nam si creditor priorem Solutionem ratam habeat, non valebit posterior: videbitur enim in posteriori Solutione id voluisse quod jam deberi desierat. Contra, valebit posterior; si priorem ratam non habuerit creditor.

(6) Ex die quo facta est. Nam ex die ratihabitionis non posset valere, cum per acceptilationem desiisset deberi.

(7) Scilicet quum constitutus est in mora.

(8) Puta; quum heres damnatus est dare penum; et, si penum non dederit, decem: si quæratur quando debeat dare penum, ut a se *repellat* legatum decem, seu ut non committatur legatum decem; ita intelligendum est ut non ipso instanti, sed intra modicum tempus dare debeat.

nec maximum; et quod magis intellecta percipi, quam ex locutione exprimi posset. *l.* 13. JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

§ 2. *De aliis quibusdam casibus, quibus Solutio convalescit.*

LIX. *Per ratihabitionem de qua modo locuti sumus, Solutio ipso Jure convalescit. Sunt autem alii casus in quibus saltem per exceptionem convalescit; puta, quum Solutum in rem creditoris versum est.*

Igitur Debitores solvendo ei qui pro tutore negotia gerit, liberantur (1) si pecunia in rem pupilli pervenit. *l.* 28. PAUL. LIB. 38. AD ED.

Item Si prædo id quod a debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem restituerit; debitores Liberabuntur. *l.* 34. § 9. JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

LX. *Convalescit quoque Solutio; quum is cui facta est, postea in jus creditoris succedit.*

Hinc Papinianus. Quum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem Soluta est. Ad eum hereditate postea devoluta, causa Condictionis evanescit: quæ ratio facit, ut obligatio debiti solvatur. *l.* 96. § 4. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

ARTICULUS VI.

Quid Solvi debeat, ubi, et quando.

§ 1. *Hoc quod ipsum debetur, Solvendum esse. An etiam pars, aut aliud pro alio, Solvi possit.*

LXI. *Hoc ipsum quod debetur solvi debere, ita intelligendum est ut solidum solvatur.*

Regulariter enim cogi non potest creditor partem accipere. Unde Quidam existimaverunt, Neque eum qui decem peteret (2), cogendum quinque accipere, et reliqua persequi: neque eum qui fundum suum diceret (3), partem duntaxat judicio persequi (4). Sed in utraque causa humanius facturus videtur Prætor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur; cum ad officium ejus pertineat, lites diminuere. *l.* 21. *ff. de Reb. cred.* JULIAN. LIB. 48. DIGEST.

Cum porro regulariter creditor non cogatur accipere, si debitor minus eo quod debetur solvere velit; hinc quæritur, quando minus solvere videatur.

Et Callistratus: Solidum non solvitur, non minus quantitate quam die. *l.* 85. CALLISTRAT. LIB. 1. EDICTI MONITORII.

Videtur itaque minus solvere, etiam sortem integram offerens; si usuras quæ ex mora exigi possunt, non offerat. Hoc est quod significat Ulpianus, quum ait: MINUS solvit, qui tardius solvit: nam et tempore minus solvitur. *l.* 12. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 7. AD ED.

At si quis offerat totum quod ab ipso exigi potest; licet præterea quid naturaliter debeat, puta usuras nudo pacto in contractu stricti Juris promissas; creditor tenetur accipere. Enimvero Non potest videri minus solvisse, is in quem amplioris summæ actio non competit. *l.* 117. *ff. de Verb. signif.* JAVOLEN. LIB. 9. EPISTOL.

Sed et totum quod ex una causa debetur et offertur, accipere tenetur creditor; nec necesse est ei offerri quod ex aliis causis ei deberetur.

Hinc Scævola. Primi creditoris qui pignori prædia acceperat, et posterioris cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eamdem personam hereditas devenerat. Debitor offerebat quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat. Respondit, Cogendum accipere; salvo jure pignoris prioris contractus. *l.* 15. *ff. Quib. mod. pign. solv.* SCÆVOLA LIB. 6. DIGEST.

LXII. *Quod si Solutio partis invito creditore non admittitur, multo magis aliud pro alio invito creditore solvi non potest.*

Hinc Paulus libro quarto Responsorum respondit:

Creditorem (5) non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit. *l.* 99. PAUL. LIB. 4. RESPONS.

Hinc Diocletianus et Maximianus: Eum a quo mutuam sumpsisti pecuniam, in Solutum nolentem suscipere nomen debitoris tui, compelli Juris ratio non permittit. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

(1) Per exceptionem *Doli.* Dolo enim faceret pupillus, qui vellet cum eorum detrimento locupletari.

(2) Quum reus contra contenderet, se quinque duntaxat debere.

(3) Quum reus contra contenderet, fundum pro parte duntaxat esse actoris.

(4) Et alteram partem accipere.

(5) Ita Vulgata et Haloand. quam lectionem, utpote etiam auctoritate Basilicon subnixam, ultro prætuli Florentinæ *Debitorem.* Hanc ultimam tamen tuetur Bynkershoeck Observ. l. 6. *Debitorem* hic accipiendo pro eo qui debiturus est, qui nempe nummos mutuos rogavit. Sensumque legis hunc esse; ut, si ei offerantur nummi alterius formæ quam cujus eos rogavit, impune recusare eos possit; scilicet si quid ipsius intersit eos ejusdem formæ accipere: cum contra, si vel ejus non interesset, vel ejusdem formæ offerrentur, non cogeretur quidem accipere; sed saltem teneretur in id quod feneratoris interesset nummos corrogasse, nec erogasse. Planior per omnia nobis videtur Vulgatæ lectionis sensus; nec naturæ *Mutui* adversari, ut CREDITOR aliam nummorum formam accipere non teneatur. Etsi enim in Mutuo id Juris sit, ut res *Genere* duntaxat non *Specie* eadem reddatur; ejusdem tamen *Qualitatis* rem reddere tenetur debitor. Porro non jam eadem rei *Qualitas*, si alia sit nummorum forma ex qua creditor DAMNUM ALIQUOD PASSURUS SIT. Quod ultimum sane, apposite omnino dictum. Non enim simpliciter negatur pecuniam altera forma, Argentum puta pro Auro, posse solvi: sed si forma talis deprehendatur, ut ex ea damnum sentiat creditor; ut si ea moneta solvatur quæ eo loci quo eam asportaturus est, non sit in commercio.

Hinc quoque Si, quum aurum tibi promisissem, ignoranti (quasi aurum) æs Solverim; non Liberabor. Sed nec repetam hoc quasi indebitum (1) Solutum, quod sciens feci. Petentem tamen te aurum, exceptione summovebo; si non reddas æs quod accepisti (2). *l.* 50. Paul. lib. 10. ad Sabin.

LXIII. *Observa, Genere debito, videri solvi hoc ipsum quod debetur, quum quævis species hujus generis solvitur : modo tamen ea sit species quæ creditori auferri nequeat, et de qua libere disponere possit.*

Hinc V. G. Promissor servi; cum debet hominem Solvere, quem (si velit) stipulator possit ad libertatem perducere. *l.* 72. *§ fin.* Marcell. lib. 20. digest.

Cæterum, quantumlibet vilis species solvi potest. Hinc Marcellus, postquam negavit statuliberum aut noxium servum posse solvi; ita quærit : Num ergo et si vispellionem (3) aut alias turpem dederit hominem, idem sit? Et sane datum negare non possumus. Sed differt hæc species a prioribus: habet enim servum qui ei auferri non possit. *d. l.* 72. § 5.

LXIV. *Cum non consistat Solutio nisi in ea re quæ in obligationem deducta est; ergo non consistet in ea re quæ ne deduci quidem potuit.*

Hinc in specie sequenti : Stichum aut Pamphilum stipulatus sum quum esset meus Pamphilus : nec si meus esse desierit, Liberabitur promissor Pamphilum dando. Neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec Solutio. *d. l.* 72. § 4.

Nota. Sed ei qui Hominem dari stipulatus est; unum (4) etiam ex his qui tunc stipulatori servierant dando, promissor Liberatur. Vt quidem ipsa, et hic ex his dari stipulatus est qui ejus non erat [a] : fingamus ita stipulatum « Hominem » ex his quos Sempronius reliquit, dare spondes » ? quum tres Sempronius reliquisset; eorumque aliquem stipulatoris fuisse. Num mortuis duobus qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus? Et magis est deficere stipulationem; nisi ante mortem (5) duorum, desierit esse reliquus servus stipulatoris. *d.* § 4. ¶ *sed ei qui.*

LXV. *Diximus non posse aliud quam quod debebatur, solvi. Si tamen illud creditor volens in Solutum accepit, debitor per exceptionem* Doli *Liberabitur.*

Enimvero Manifesti Juris est, tam alio pro debitore solvente, quam rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli paratam obligationem. *l.* 17. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

Idem docet Scævola : cum hac tamen limitatione, ut si hac in re Minor creditor captus sit : ei sit subveniendum. Ita ille : Tutor decedens aliis heredibus scriptis, pupillo suo cujus tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit; Si heredibus suis tutelæ causa controversiam non fecerit, sed eo nomine omnes Liberaverit. Pupillus legatum prætulit (6); et postea nihilominus petit quidquid ex distractione, aliave causa, ad tutorem suum ex tutela pervenerit; quæro an verbis testamenti, ab his exactionibus excludatur? Respondit : Si priusquam conditioni pareret, fideicommissum percepisset, et pergeret petere id in quo contra conditionem faceret; Doli mali exceptionem obstaturam : nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere. Quod ei ætatis beneficio indulgendum est. *l.* 26. *ff. de Liberat. leg.* Scævola lib. 4. respons.

Sed et Majori subvenitur, qui aliam rem volens accipit; si dolus solventis intervenerit. V. G. Sed et si quis per dolum pluris æstimatum fundum, in Solutum dederit; non Liberatur : nisi id quod deest, repleatur. *l.* 46. § 2. Marcian. lib. 3. regular.

LXVI. *Interdum autem et invito creditori aliud pro alio potest solvi; scilicet si ita lex in contrahendo dicta fuerit : modo tamen ante litem contestatam id solvatur.*

Hinc Ulpianus. Si quis stipulatus fuerit decem (7) in melle, Solvi quidem mel potest antequam ex stipulatu agatur : sed si semel actum sit, et petita decem fuerint; amplius mel solvi non potest. *l.* 57. Ulp. lib. 77. ad Ed.

Neque solum in contrahendo, sed et postea interpositum pactum valet; ut aliud præstetur quam quod debebatur.

Hinc Papinianus. Soror cui legatum ab herede

(1) Revera tamen istud æs *indebitum* solvi, si quidem æs non debebam; et ejus Solutio non valet, nullamque mihi liberationem parit. Sed ideo non repeto, quia dolo illud solvi : meus autem dolus actionem mihi parere non potest.

(2) Nam si dolo feci quum æs solvi : tu pariter dolo facis quum vis aurum habere, nec illud æs reddere. In pari autem causa doli, potior est is qui excipit.

(3) *Porteur de corps morts.* Vide supra lib. 36. Tit. *ad SC. Trebell.* N. 97. Not. (7).

(4) Contrarium affirmat Papinianus in l. 66. § 3. ff. *de Legatis* 2.° supra, Tit. *de Legatis* N. 134. Unde veram hic antinomiam agnoscunt Ant. Faber, et Bachovius *ad Treutler.* Cujacius autem Observ. XIV. 20. ut eam tollat, censet mendum hic irrepsisse, et legendum *nam etiam* per interrogationem; idemque definiri in hac specie, ac in superiori; eamdem proinde Marcelli esse sententiam, quæ fuit Papiniani in l. opposita. Multi hanc sententiam non probant : Vide Zoesium in *Parat. ad h. tit.* ubi hanc impugnat. Et certe contrariam omnino Marcelli sententiam fuisse, apparet ex fine hujus §.

[a] *Melius forte* erant.

(5) Si enim mortuis duobus, is qui supererat adhuc erat servus stipulatoris; stipulatio eo devenit, ut nulla superesset res quæ deberi posset : adeoque extincta est obligatio.

(6) *A commencé par prendre.*

(7) *Decem* puta sestertios, quos *in melle* solvere debitor ad arbitrium poterit.

fratre debebatur, post motam legati quæstionem transeg't; ut nomine debitoris contenta, legatum non peteret. Placuit, quamvis nulla delegatio facta (1) neque Liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere. Itaque si legatum contra placitum peteret, exceptionem Pacti non inutiliter (2) opponi. *l.* 96. § 2. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Porro circa illud pactum, ut vice ejus quod debetur aliud solvi possit, observa; tale pactum pro debitore interpositum videri: qui proinde ipse nihilominus quod debet, potest solvere.

Hinc Ulpianus libro primo Responsorum Callippo respondit:

Quamvis stipulanti uxori vir spoponderit, dirempto matrimonio prædia quæ doti erant obligata in Solutum dare; tamen satis esse offerri dotis quantitatem. *l.* 45. ULP. LIB. 1. RESPONS.

Postquam autem debitor, vice pecuniæ debitæ, rem in Solutum dedit; eam amplius non potest, oblata pecunia quam debebat, repetere.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Successores ejus qui major viginti-quinque annis in Solutum pro debito jure mancipia dedit, hæc revocare non posse constat. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Consonat quod iidem rescribunt. Cum pro pecunia quam mutuo acceperas, secundum placitum Evandro te fundum dedisse profitearis: ejus industriam vel eventum meliorem, tibi, non ipsi prodesse (contrarium postulaturus si minoris distraxisset), non juste petis. *l.* 25. *Cod. h. tit.*

LXVII. *Jure novo Justinianus, uno casu aliud pro alio Solvere permittit. Si enim is qui pecuniam debet, nec pecuniam nec ullam substantiam mobilem præ manu habeat; permittitur ei prædia justo pretio æstimanda, creditori in Solutum dare: nisi paratus sit creditor ei subministrare emptorem.* Novell. IV. Cap. 3.

§ 2. *Ubi Solutio fieri debeat.*

LXVIII. Is qui certo loco dare promittit; nullo alio loco quam in quo promisit, Solvere invito stipulatore potest. *l.* 9. *ff. de Eo quod cert. loc.* ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Hinc Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat, solvendam in longinqua provincia per menses (3) tres; eamque ibi dari stipulanti spopondisset; post paucos dies Romæ testato creditori dixit, paratum se esse Romæ eam numerare, detracta ea summa quam creditori suo usurarum nomine (4) dederat. Quæsitum est; Cum in integrum summam quæ stipulatione obligatus est, obtulerit; an eo loco in quo solvenda promissa est, sua die integra peti posset? Respondit, Posse stipulatorem sua die, ibi ubi solvendam stipulatus est, petere (5). *l.* 122. *ff. de Verb. oblig.* SCÆVOLA LIB. 28. DIGEST.

Plura vide Tit. de Eo quod certo loc. *supra lib.* 13.

LXIX. *Quod si nullus locus ubi solveretur, expressus est; tunc sequendæ sunt Regulæ quas tradidimus supra ad Titulos* de Legatis, *N.* 321. *et seq.*

§ 3. *Quando Solvi possit.*

LXX. *Si dies Solutionis venit, patet tunc solvi posse. Sed et* Quod certa die promissum est, vel statim dari potest: totum enim medium tempus, ad solvendum promissori liberum relinqui intelligitur. *l.* 70. CELSUS LIB. 26. DIGEST.

An autem pendente conditione sub qua debetur facta Solutio erit efficax? Respondit Pomponius: Sub conditione debitori, si acceptum feratur; postea conditione existante intelligitur jam olim Liberatus. Et hoc, etiamsi Solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. Scripsit enim: Si quis, qui sub conditione pecuniam promisit, dedit eam ea conditione ut, si conditio extitisset, in Solutum cederet; existente conditione Liberari eum; nec obstare quod ante ejus pecunia facta (6) est. *l.* 16. POMPON. LIB. 15. AD SABIN.

(1) Id est, quamvis nulla esset interposita stipulatio, per quam obligatio legati in obligationem hujus nominis fuisset novata.

(2) Nam ex lege *Pacti* potest solvi nomen, et quidem quale invenietur.

(3) Id est, trinis menstruis pensionibus: et ita in Florent. In aliis Editionibus legitur, *post menses tres.*

(4) In antecessum *dederat*, prorogeverat. Fit alibi mentio usurarum ita prorogatarum: ut in l. fin. Cod *de Usur.*

(5) Sensus hujus legis est, posse stipulatorem petere summam integram sine ulla detractione usurarum solutarum, quamvis promissor eam obtulerit. Nec enim talem oblationem potuisse sistere usuras, et creditorem in mora accipiendi constituere; quæ facta est alio loco quam quo solvi debuit. Cujacius tamen qui hoc sensu hanc legem vulgo ita accipi fatetur, alio sensu eam ipse accipiendam censet; hancque esse ejus sententiam, ut stipulator qui non potuisset ex lege stipulationis nisi primam pensionem petere, possit tamen (cum promissor integram summam obtulerit) propter hanc oblationem petere integram summam; quasi promissor per hanc oblationem commodo temporis renuntiaverit. Verum hæc Cujacii sententia, quam supra exhibuimus lib. præced. Tit. *de Verb. oblig.* N. 91. minus probabilis videtur. Debitor enim qui integram summam Romæ obtulit, non aliter voluit commodo temporis renuntiare, quam si ei remitteretur onus solvendi in longinqua provincia.

(6) Talis est Objectio: Non potest existente conditione Solutio contingere; quia non potest contingere, nisi pecunia soluta fiat ejus cui soluta est. Atqui quo tempore existit conditio, non potest pecunia fieri ejus cui soluta est: nam jam ante hoc tempus, ejus fuerat facta. quod autem semel factum est alicujus, non potest ejus amplius fieri. Ad eam Objectionem Jurisconsultus negligit respondere; quia in promptu est responsio: nimirum quod, sicut conditio retrotrahit obligationem ad tempus contractus, ita potest retrotrahere Solutionem ad tempus quo facta est, ut ex tunc videatur debitor Liberatus.

ARTICULUS VII.

Qualis et quomodo præstari debeat res quæ Solvitur.

§ 1. *Rem præstari debere, qualis est.*

LXXI. *Quum species debetur, talis solvi debet qualis est; modo culpa factove debitoris non sit corrupta. Quum autem genus debetur, non distinguitur a quo res corrupta sit.*

Hoc docet Ulpianus. Qui Stichum aut Pamphilum dari promisit; si Stichum vulneraverat; non magis eum dando Liberatur, quam si solum Stichum promisisset, et a se vulneratum daret. Item qui hominem dari promisit, et vulneratum a se offert; non Liberatur. Judicio quoque accepto, si hominem is cum quo agetur vulneratum a se offert, condemnari debebit. Sed et ab alio vulneratum si det, condemnandus (1) erit; cum possit alium dare. *l.* 33. § 1. JULIAN. LIB. 52. DIGEST.

§ 2. *Rem præstari debere ita ut fiat accipientis.*

LXXII. *Ut Solutio Liberationem pariat ei qui dare aliquid obligatus est, oportet rem ita præstari ut fiat accipientis.*

Enimvero Non videntur data, quæ eo tempore quo dantur, accipientis non fiunt. *l.* 167. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 49. AD ED.

Hinc sequitur non valere Solutionem rei alienæ, nisi volente domino fiat. Sin autem communes nummos credam, aut solvam; confestim pro parte mea (2) nascetur et actio et Liberatio: sive in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intelligat; sive in pecunia, non corpora cogitat, sed quantitatem. *l.* 94. § 1. PAPIN. LIB. 8. QUÆST.

Rem autem castrensis peculii solventem patrem, perinde accipere debemus ac si alienam dedisset; quamvis possit residere apud eum cui Soluta est, prius mortuo intestato filio (3): sed tunc acquisita creditur, quum filius decesserit. Ut utique cujus fuerit, eventus declaret: sitque et hoc ex his quæ post factis, in præteritum quid fuerit, declarent. *l.* 98. § 3. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

LXXIII. *Solutio quidem rei alienæ non valet. Cæterum convalescit; si creditor dominium rei quod Solutio ei non tribuerat, per usucapionem fuerit consecutus.*

Hinc V. G. Is qui alienum hominem in Solutum dedit, usucapto (4) homine Liberatur. *l.* 60. PAUL. LIB. 4. AD PLAUT.

Convalescit etiam Solutio pecuniæ, quum bona fide consumpta est.

Hinc Si alieni nummi inscio vel invito domino Soluti sunt, manent ejus cujus fuerunt. Si mixti essent (5) ita ut discerni non possent, ejus (6) fieri qui accepit; in libris Gaii scriptum est: ita ut actio domino, cum eo qui dedisset, Furti competeret. *l.* 78. JAVOLEN. LIB. 11. EX CASSIO.

Et generaliter convalescit Solutio quum id quod Solutum est, desinit posse auferri ei cui Solutum est. Hinc Papinianus: Sed et si fidejussor alienos nummos in causam fidejussionis dedit, consumptis his MANDATI agere potest. Et ideo si eam pecuniam solvat quam subripuerat; MANDATI aget, postquam (7) Furti vel ex causa Condictionis præstiterit. *l.* 94. § 2. PAPIN. LIB. 8. QUÆST.

LXXIV. *Ex regula quam statuimus, Solutionem sic fieri debere ut res fiat accipientis; sequitur etiam non posse alicui solvi rem suam. Id siquidem quod meum est, amplius meum fieri non potest.*

Igitur Si mandaverim servo tuo, ut quod tibi debeam solveret meo nomine; Neratius scribit: Quamvis mutuatos servus pecuniam, rationibus tuis quasi a me receptam intulerit; tamen si nummos a creditore non ita acceperit ut meo nomine daret (8), nec Liberari me, nec te MANDATI mecum acturum.

Quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret; utrumque contra esse (9): nec referre, alius quis an idem ipse servus nomine tuo, quod pro me solvebatur, acceperit. Et hoc verius est: quoniam, quoties suos nummos accipit creditor, non contingit Liberatio debitori. *l.* 22. § 8. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

(1) Is scilicet qui *Hominem* in genere debet; et ea in re differt ab eo qui certi hominis debitor est.

(2) Pro altera non nascitur

(3) Nam mortuo intestato filio, res castrensis peculii retro intelliguntur fuisse patris.

(4) Usucapio enim dominium rei solutæ tribuendo, perficit quod deerat Solutioni.

(5) *Manent* quidem.... Sed *Si mixti, etc.* Pecunia sic consumpta intelligitur.

(6) Cum enim ab eo vindicari non possint, utpote qui eos amplius non possideat, nec dolo desierit possidere; effectu perinde est ac si pecunia ejus facta fuisset: adeoque convalescit eorum Solutio.

(7) Nam postquam dominus pecuniæ actione Furti, id est *Condictione furtiva*, litis æstimationem a fure consecutus est; non potest amplius eam vindicare ab eo cui soluta est: nam bis idem exigeret, quod bona fides non patitur. Convalescit igitur Solutio, cum desinat posse auferri pecunia: perinde ac convalescit, quum bona fide consumpta est a creditore.

(8) Nam si simpliciter eos accepit, dominium eorum per illum domino statim quæsitum est. Igitur quum postea eos dedit domino, solvit domino rem suam; adeoque solutio non valet.

(9) Scilicet, et liberabor, et tu *Mandati* mecum ages. Ratio disparitatis est quod, quum sub hac conditione mutuatur, conditio impedit ne dominium hujus pecuniæ ad te transeat priusquam meo nomine tibi solvatur. Cum igitur ex ipsa Solutione dominium pecuniæ consequaris, valet Solutio.

§ 3. Rem quæ Solvitur, ita fieri debere accipientis ut nullo casu ei avocanda sit.

LXXV. *Non videtur res perfecte fieri accipientis, nec recte solvi; si fiat quidem ejus, sed ita ut in aliquem casum ei avocanda sit. Nam* Quod evincitur, in bonis non est. *l.* 190. *ff. de Reg. Jur.* CELSUS LIB. 24. DIGEST.

Igitur Si rem meam quæ pignoris nomine alii esset obligata, debitam tibi Solvero; non Liberabor: quia avocari tibi res possit, ab eo qui pignori accepisset. *l.* 20. POMPON. LIB. 22. AD SABIN.

Pariter Si hominem in quo ususfructus alienus est, vel qui erat pignori Titio obligatus, noxæ dedisti; poterit is cui condemnatus es, tecum agere Judicati: nec expectabimus ut creditor evincat.

Sed si ususfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio; existimo processuram Liberationem. *l.* 69. CELSUS LIB. 24. DIGEST.

Hoc multo magis; quum res quæ soluta est, ipsa non erat in obligationem deducta, sed in pecuniæ debitæ Solutionem data est. Hinc Paulus: Qui res suas obligavit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligavit, et solvit. Si ea res a creditore evicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse; ac si statuliberum remve sub conditione legatam, dotis nomine pro filia pater solvisset. Harum enim rerum Solutio non potest nisi ex eventu Liberare; scilicet quo casu certum erit remanere eas. *l.* 98. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

LXXVI. *Quod dicimus, rem quæ solvitur, ita fieri debere accipientis ut ei non possit avocari; obtinet, sive ipsi creditori sive adjecto Solutionis gratia solvatur.*

Hinc Julianus. Qui sibi aut Titio fundum dari stipulatus est, quamvis fundus datus fuerit, tamen si postea evictus est, habet actionem. Quemadmodum si hominem stipulatus esset; et promissor statuliberum Titio dedisset, isque ad libertatem pervenisset. *l.* 33. JULIAN. LIB. 52. DIGESTOR.

LXXVII. *Sed et quum creditor ipse sibi solvit; non valet Solutio, si res pecuniave quæ in Solutum cessit, possit ipsi avocari.*

Hinc V. G. Sed si servus pigneratus a creditore venierit; quandiu redhiberi possit, non Liberabitur debitor: sicut in quolibet pignore vendito, quandiu res inempta fieri possit. *l.* 26. § *sed si.* POMPON. LIB. 35. AD SABIN.

Item Si creditor, debitoris hereditatem ad se non pertinentem possedit; et tantum ad eum pervenit, quantum, si quilibet alius bonorum possessor ei solveret, liberaret heredem: non potest dici fidejussores liberari. Neque enim ipsum sibi solvisse pecuniam credendum est, a quo hereditas evincitur. *l.* 95. § 8. PAPIN. LIB. 28. QUÆSTION.

LXXVIII. *Non valet quidem Solutio; si res quum Solvitur, in ea causa sit ut avocari debeat. At si in ea causa non erat, sed ex novo et post Solutionem superveniente causa fuerit evicta; Solutio quæ perfecta fuit, non infirmatur.*

Hinc postquam Paulus dixit, rem quæ evicta est non fuisse efficaciter Solutam, statim subjungit: Diversum respondetur, in ea pecunia sive re quam patronus post mortem liberti per Favianam aufert. Hæc enim actio, cum sit nova (1), partam Liberationem non potest revocare. *l.* 98. § 1. PAUL. LIB. 15. QUÆST.

Huic applicatur minor viginti-quinque annis; qui a creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti Solutam restituitur (2). *d. l.* 98. § 2.

LXXIX. *Uno casu, etsi res quæ mihi solvitur in ea causa esset tempore Solutionis ut mihi esset avocanda, nihilominus recte solvitur; scilicet si ex ipsa rei natura, nullo pretio lui res posset quominus avocaretur.*

Hinc Ulpianus. Illud tractatum est, an Liberatio contingat ei qui noxæ dederit statuliberum? Et Octavenus putabat liberari. Et idem dicebat; et si ex stipulatu Stichum deberet, eumque statuliberum solvisset: nam etsi ante Solutionem ad libertatem pervenisset, extingueretur obligatio tota. Ea enim in obligatione consistere, quæ pecunia lui præstarique possunt: libertas autem pecunia lui non potest, nec reparari (3) potest. Quæ sententia mihi videtur vera. *l.* 9. § 2. *ff. de Statulib.* ULP. LIB. 28. AD SABIN.

Hinc Pomponius. Sed et si quis servum quem dari promisit, heres a domino scriptus statuliberum dederit; liberatur. *l.* 92. § 1. POMPON. LIB. 9. EPISTOLAR.

Hoc obtinet, quum res determinate debetur. Secus, quum genus debetur.

Hinc Marcellus. Qui hominem debebat, Stichum cui libertas ex causa fideicommissi præstanda est; solvit. Non videtur Liberatus [a]. Nam vel

(1) Actio *Faviana*, qua patronus revocat id quod libertus pro eo cui in fraudem patroni donare volebat, solvit ejus creditori fraudis conscio, hic dicitur *nova actio*; quia demum post mortem liberti nascitur. Valet igitur Solutio; quia quod solutum est, tempore Solutionis non erat in ea causa ut avocari posset; sed ex causa quæ post Solutionem emersit, id avocatum est. Ita stricto Jure: ex æquitate tamen, restituetur actio hoc casu creditori in debitorem.

(2) Minor dedit in solutum, rem pretiosiorem ea pecunia quam debebat. Postea restituitur in integrum adversus hanc Solutionem, et rem solutam avocat creditori. Nihilominus Solutio valet; quia ex nova causa, scilicet restitutionis in integrum quæ demum post Solutionem contigit, res avocatur. Non convalescet igitur pristina actio, quæ Solutione efficaci fuit extincta: verum *Utilis* dabitur ex restitutione in integrum.

(3) Id est, emi.

[a] *Vulgata hic addit:* Similique modo si solverit servum qui noxa Solutus non est, non Liberabitur. Item qui hominem noxæ deditum solvit, non liberatur. *Glossema.*

minus hic servum dedit, quam ille qui servum nondum uoxa Solutom. *l.* 72. § 5. MARCELL. LIB. 20. DIGEST.

Item Africanus. Qui homioem promisit, si statuliberum solvat; magis puto uon esse expectandam conditiooem: sed et creditorcm agere posse, et illi Coodictionem competere. *l.* 38. § 3. AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

Obiter nota convalescere Solutionem, si postea res incipiat non posse avocari.

Hinc statim subjungitur: Quod si interim conditio defeerit, Liberatur; perinde atque si quis pendente conditioue solvit per errorem, et antequam Condiceret, conditio extiterit.

Illud nullo modo diei conveniet; si mortoo Sticho eonditio deficiat, liberari debitorem: quamvis, si viveute eo defecerit, Liberaretur: quando isto easu, nullo tempore perfecte hominem meum feeeris. Alioquin prope erit, ut etiamsi rum servum in quo usus fructus alienus est, mibi solveris; isque nsufructu mauente decesserit, ea Solutione Liberatus videaris: quod nullo modo probandum est. Sicuti si communem solvisses, isque decessisset. *d.* § 3. ¶ *quod si.*

§ 4. *Ad perfectionem Solutionis requiri, ut si qua cautio circa rem quæ solvitur præstari debeat, ea præstetur.*

LXXX. *Hoc quando eveniat, docet Ulpianus; simulque nondum solvisse videri eum qui solvit, donec caverit.*

Etiam circa stipulationem et Ex testamento actionem, si res tradita fuerit quæ debebatur, quandiu aliquid juri rei deest (1), adhue tamen ipsa res petenda est. Ut puta possum fundum petere, licet mihi traditus sit; si jus quoddam cautionis supererit. *l.* 27. ULP. LIB. 28. AD ED.

Nec mutat eo casu, quod res soluta sit adjecto Solutionis gratia.

Hinc Scævola. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulator, quamvis fundus Titio traditus sit, nihilominus petere fundum potest, ut sibi de evictione promittatur. Nam ioterest ejus; qoia MANDATI actione fundum recepturus sit a Titio.

Sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditione protinus reum (2) liberari. *l.* 131. § 1. *ff. de Verb. oblig.* SCÆVOLA LIB. 13. QUÆST.

§ 5. *Regulæ ex dictis consectariæ circa Liberationem ex Solutione contingentem, prout vel rite soluta res est, vel minus legitimo modo.*

LXXXI. *Ex omnibus quæ diximus circa quæstionem quomodo rem debitam solvi oporteat, hæc eruitur regula.*

IN PERPETUUM; quotiens id quod tibi debebam ad te pervenit, et tibi nihil absit, nec quod Solutum est repeti possit; competit Liberatio. *l.* 61. PAUL. LIB. 4. AD PLAUT.

Altera regula. Etsi inutiliter res soluta sit; tamen creditor debitum petens exceptione repelletur, si eam retineat.

Puta Si is cui nummos debitor solvit alienos, nummis integris pergat petere quod sibi debeatur, nec offerat quod accepit; exceptione Doli summovebitur. *l.* 94. PAPIN. LIB. 8. QUÆST.

SECTIO II.

De effectu Solutionis.

LXXXII. *Solutionis effectus est, ut Liberationem obligationis pariat; et quidem totius, si totum quod debetur solvitur; vel pro parte, si pars volenti creditori solvatur.*

Igitur Qui decem debet; partem solveodo, in parte obligationis liberatur; et reliqua quioque sola iu obligatione remanent. Item qui Stichum debet, parte Stichi data in reliquam partem tenetur. *l.* 9. § 1. ULP. LIB. 24. AD SABIN.

§ 1. *An et quando Solutio partis totam obligationem tollat, aut contra nec pro parte Liberationem pariat.*

LXXXIII. *Interdum partis Solutio obligationem in solidum tollit, scilicet si multiplicata fuerit. V. G.* Si quis duos homines promiserit, et Stichum solverit; poterit ejusdem Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. In nummis, minor vel prope nulla dubitatio est. Nam et apud Alfeuom Servius; Eum qui minus a debitore soo accipere, et liberare eum vellet, respondit, Posse, sæpius aliquos nummos accipiendo ab eo eique retro dando, ac rursus accipiendo, id efficere. Veluti si centum debitorem, decem acceptis liberare creditor velit: ut quum decem acceperit, eadem ei retro reddat; mox ab eo accipiat ac novissime retineat. Etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur; quod non possit videri is qui ita accepit, ut ei a quo accepit, retro.

(1) Id est, quandiu deest creditori jus aliquod circa rem, puta jus Cautionis. Finge ex causa emptionis-venditionis intervenisse stipulationem, vel heredem damnatum aliquid vendere; res ex his causis tradita Stipulatori aut legatario, non videbitur ei perfecte soluta nisi cautio de ejus rei evictione ipsi præstita fuerit.

(2) Nulla enim cautio *De evictione* exhiberi potest: si quidem inutiliter stipularetur quod alterius duntaxat interest, non sua; ut vid. supra lib. 2. Tit. *de Pactis.* N. 25.

reddat, solvisse potius quam decessisse (1). *l.* 67. Marcell. lib. 13. digest.

LXXXIV. *Contra, partis Solutione interdum nec pro parte obligatio tollitur.*

Hoc ita se habet 1.° *in obligatione generis.*

V. G. Qui autem hominem debet, partem Stichi dando, nihilominus hominem debere non desinit. Denique homo adhuc ab eo peti potest. *l.* 9. § 1. ¶ *qui autem.* Ulp. lib. 24. ad Sabin.

Nota. Sed si debitor reliquam partem Stichi solverit; vel per actorem steterit quominus accipiat; Liberatur. *d.* § 1. ¶ *sed si.*

2.° *Idem obtinet in obligatione alternativa, idque, etiam quum ex hujusmodi obligatione aut plures debent aut pluribus debetur.*

Igitur Si decem aut hominem dari stipulatus fuero, et duos fidejussores accepero, Titium et Mævium; et Titius quinque solverit; non (2) liberabitur, priusquam Mævius quoque quinque solvat. Quod si Mævius partem hominis solverit, uterque obligatus (3) remanebit. *l.* 34. § 10. Julian. lib. 54. digest.

Similiter Si duo rei stipulandi, hominem dari stipulati fuerint: et promissor utrique partes diversorum hominum dederit; dubium non est quin non Liberetur. Sed si ejusdem hominis partes utrique dederit, Liberatio contingit: quia obligatio communis efficit, ut quod duobus solutum est, uni solutum esse videatur. Nam ex contrario, quum duo fidejussores hominem dari spoponderint, diversorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at si ejusdem hominis partes dederint, liberantur. *d. l.* 34. § 1.

Pariter Ulpianus. Nam Idem ait: Et si duo heredes sint stipulatoris; non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solvi; idem et si duo sint promissoris heredes. Secundum quæ; Liberatio non contingit, nisi aut utrique quina, aut utrique partes Stichi fuerunt solutæ. *l.* 26. § 14. *ff. de Condict. indeb.* Ulpian. lib. 26. ad Edict.

LXXXV. *Hactenus de obligatione generis et alternativa.*

3.° *Similiter quum convenit, ut aliud quidpiam pro eo quod deberetur solveretur; Solutio in nulla parte contingit, nisi hoc totum perfecte factum fuerit accipientis.*

Hoc docet Marcianus. Ita ille: Si quis aliam rem pro alia volenti solverit; et evicta fuerit res; manet pristina obligatio. Et, si pro parte fuerit evicta, tamen pro solido obligatio durat. Nam non accepisset re integra creditor, nisi pro solido ejus fieret. *l.* 46. Marc. lib. 3. regul.

Sed et si duos fundos (Verbi gratia) pro debito dederit; evicto altero fundo, remanet integra obligatio. Tunc ergo res pro re soluta Liberationem præstat, quum pro solido facta est suscipientis. *d. l.* 46. § 1.

§ 2. *An et quando una numeratione duæ obligationes tollantur; aut contra, una sublata, altera nascatur.*

LXXXVI. In numerationibus aliquando evenit, ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento. Veluti si quis pignus pro debito vendiderit creditori: evenit enim ut Ex venditio tollatur obligatio, et Debiti.

Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum a creditore fuerit sub ea conditione Si eam pecuniam numeraverit. In duas causas videri eum numerasse; et in debitum suum (4) ut in Falcidiam heredi imputetur (5), et conditionis gratia ut legatum consequatur. *l.* 44. Marc. lib. 2. regular.

Item Quum jussu meo id quod mihi debes, solvis creditori meo; et tu a me, et ego a creditoro meo liberor. *l.* 64. Paul. lib. 14. ad Plaut.

Alia exempla affert Africanus. De peculio cum domino actum est: is damnatus solvit: Et fidejussores pro servo acceptos, Liberari respondit (6). Eamdem enim pecuniam in plures causas solvi posse. Argumentum esse quod, quum Judicatum

(1) Rectior hæc Florentina lectio, quam Vulgata *dedisse*. Sensus est (ut optime explicat Voorda): Quamvis quidam male existiment in hac specie, Solutionem pecuniæ quæ retro redditur debitori qui eam solvit, non esse veram solutionem; adeoque creditorem qui ita accepit, non posse videri Solvisse, id est ipso Jure extinxisse obligationem *potius quam* ab ea duntaxat Decessisse seu recessisse, id est eam remisisse: *Male*, inquit Jurisconsultus, hoc existimant. Non valet quidem Solutio, si debitor sub ea lege dederit ut statim recipiat: ut aperte dicitur in l. 55. ff. h. tit. quam vide supra lib. 41. Tit. *de Acquir. rer. domin.* N. 59. Nec enim videri potest vere transferri dominium rei, in eam qui rem retinere momento non potest. Verum in hac specie, Solutio non fit sub ea conditione: manet in arbitrio creditoris ut rem solutam retineat, quamvis ejus sit propositi ut eam statim reddat. Igitur hoc propositum non impedit translationem dominii; imo per hoc exercet suum dominium, quod maxime consistit in jure disponendi de re, eamque alienandi prout libuerit.

(2) Nullatenus liberabitur.

(3) In solidum, donec alteruter reliqua quinque aut reliquam hominis partem solverit.

(4) Fingendum pecuniam esse versam in rem pupilli: quo casu, pupillus eam debebat.

(5) Utpote qui hanc pecuniam accipiat tanquam debitam hæreditati, et jure hereditario.

(6) Et ita, una numeratio duas obligationes sustulit, et obligationem *Judicati* qua dominus tenebatur, et obligationem servi fidejussorumque ejus. Nam cum id quod dominus debet, id ipsum sit quod servus debet; nec possit creditor bis idem exigere; consequens est ut ex una causa solutum, ex cæteris Liberationem pariat. Hanc porro l. 38. § 2. Cujacius (ut jam notavimus) pugnare censet cum l. 84. supra relata N. 14. quam vide cum Nota (3).

SOLVI satisdatum est, et damnatus reus solvat; non solum actione Judicati, sed etiam Ex stipulatu, et ipse et fidejussores liberentur. Et magis simile esse (1) quod, quum possessor hereditatis existimans se heredem esse solverit, heres non liberetur: tunc enim propterea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem ejus (2) haberet. *l.* 38. § 2. AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

LXXXVII. *Interdum tamen Solutio quam quis suo nomine facit, non liberat eos qui idem ex alia causa debent: scilicet quum creditor actiones suas adversus illos, ei qui solvit, præstare tenetur; ut in speciebus sequentibus.*

Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses; ejusmodi contractus similis est tutori, et debitori pupilli. Et ideo mandatore convento et damnato, quanquam pecunia soluta sit; non liberari debitorem (3) ratio suadet. Sed et præstare debet creditor actiones mandatori adversus debitorem, ut ei satisfiat. Et hoc pertinet tutoris et pupilli debitoris nos fecisse comparationem. Nam quum tutor pupillo tenetur, ob id quod debitorem ejus non convenit; neque judicio cum altero accepto, Liberatur alter; nec si damnatus tutor solverit, ea res proderit debitori. Quinetiam dici solet, Tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus adversus debitores actionibus cedat. *l.* 95. § 10. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Hanc Papiniani sententiam brevius refert Ulpianus. Ita ille: Papinianus libro tertio Quæstionum ait, Mandatorem debitoris solventem, ipso Jure reum non Liberare. Propter mandatum enim suum solvit, et suo nomine; ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere. *l.* 28. *ff. Mandati.* ULP. LIB. 14. AD ED.

LXXXVIII. *Vidimus unam numerationem plures interdum obligationes tollere.*

Evenit etiam, ut una numeratio et obligationem tollat, et aliam obligationem pariat. Puta: Item si ususfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit; evenit ut una numeratione, et Liberetur heres ex testamento, et obliget sibi legatarium (4). *l.* 44. ¶ *item si.* MARC. LIB. 2. REGUL.

Tantumdem est, si damnatus fuerit alicui vendere vel locare: nam vendendo vel locando, et liberatur ex testamento heres et obligat sibi legatarium. *d. l.* 44. ¶ *tantumdem.*

SECTIO III.

In quam causam Solutio imputetur, quum plures sunt causæ debendi.

Huic quæstioni locus est pariter, sive quum solvit is qui ex pluribus causis debitor est, sive quum ipse sibi creditor ex pretio distracti pignoris solvit.

ARTICULUS I.

De imputatione ejus quod debitor aliusve pro eo creditori Solvit.

§ 1. *Regulæ circa imputationem Solutionis in diversa debita principalia.*

Prima Regula.

LXXXIX. In potestate ejus est qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore Solutionis exprimere in quam causam reddat. Quod si debitor id non fecit, convertitur electio ad eum qui accepit. *l.* 1. *Cod. h. tit.* ANTONINUS.

Prima pars Regulæ.

XC. QUOTIENS quis debitor ex pluribus causis, unum debitum solvit; est in arbitrio solventis, dicere quod potius debitum voluerit solutum; et quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei quod solvimus. *l.* 1. ULP. LIB. 43. AD SABIN.

Hinc Si duos quis dederit fidejussores (5), potest ita solvere ut unum liberet. *l.* 5. § 1. IDEM.

Consonat quod ait Scævola. Quum de sorte debita constaret, de usura litigatum esset; novissime ex appellatione pronuntiatum est, Solutas quidem usuras non repeti, in futurum vero non deberi. Quæro, pecunia data utrum usuris cedere deberet, quod petitor defenderet; an vero sorti proficeret? Respondi, Si qui dabat, in sortem se dare dixisset; usuris non debere proficere. *l.* 102. § 1. SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

Altera pars Regulæ.

XCI. QUOTIES VERO non dicimus in quod Solutum sit, in arbitrio est accipientis cui potius debito acceptum ferat. *sup. d. l.* 1. ¶ *quoties.*

(1) Recte Cujacius monet legendum, *hoc dissimile esse.*

(2) Ratio igitur disparitatis est, quod in præcedentibus speciebus vera fuit Solutio: in hac vero opposita specie, Solutio non valet; cum is qui solvit, possit Solutum repetere (supra lib. 12. Tit. *de Cond. indeb.* N. 20.); nec valeat Solutio ejus quod repeti potest supra N. 76.

(3) Atqui tamen debitor idem debet quod mandator: non potest autem creditor bis idem exigere: verum ideo non liberatur debitor, quia tenetur creditor cedere suas actiones mandatori adversus illum.

(4) Ad reddendam finito usufructu pecuniam.

(5) Ex diversis causis scilicet.

Huic posteriori parti Regulæ statim subjicit Ulpianus duas limitationes.

Prima est : Dummodo in id constituat Solutum, in quod ipse (si deberet) esset Soluturus, quoque debito se exoneraturus esset, si deberet; id est, in id debitum quod non est in controversia (1), aut in illud quod pro alio quis fidejusserat, aut cujus dies nondum venerat. Æquissimum enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris ut suam ageret. Permittitur ergo creditor, constituere in quod velit Solutum; dummodo sic constituamus [a], ut in re sua constitueret. *d. l.* 1. ¶ *dummodo.*

Altera limitatio : Sed constituere in re præsenti, hoc est statim atque solutum est (*d. l.* 1. ¶ *fin.*). Dum in re agenda hoc fiat; ut vel creditori hoc liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit. *l.* 2. Florentin. lib. 8. institut.

Cæterum postea non permittitur. *l.* 3. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Ita ergo permittitur creditor imputare, dum imputet in quod ipse si deberet esset Soluturus. Hæc res efficiet ut in duriorem causam semper videatur sibi debere accepto ferre : ita enim et in suo constitueret nomine. *d. l.* 3. ¶ *hæc res.*

Inde est quod, etiamsi creditor dixerit se accipere ex universo credito, non licebit imputare in id quod natura tantum debebatur.

Hinc in specie sequenti : Favius-Januarius Papiniano salutem. Quum Titius Gaio-Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, et tantumdem eidem ex alia causa quæ peti quidem non poterat, ex Solutione autem petitionem non præstat (2) : Titii servus actor, absente domino, solvit eam summam quæ efficeret ad quantitatem unius debiti; cautumque est, ei Solutum ex universo credito. Quæro; Id quod Solutum est, in quam causam acceptum videtur? Respondi, Si quidem Titio Seius ita cavisset, ut sibi Solutum ex universo credito significaret; Crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur; non eam quæ petitionem quidem non habet; Solutione autem facta repeti pecunia non potest. Cum vero servus Titii actor, absente domino pecuniam solverit : ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis quæ habuit auxilium exceptionis translatum foret, si ex ea causa Solutio facta proponeretur : quia non est vero simile, dominum ad eam speciem solvendis pecuniis servum præposuisse, quæ solvi non debuerunt; non magis quam ut nummos peculiares ex causa fidejussionis, quam servus non ex utilitate peculii suscepit, solveret. *l.* 94. § *fin.* Papin. lib. 8. quæst.

Secunda Regula.

XCII. Quod si forte a neutro dictum sit; in his quidem nominibus quæ diem vel conditionem habuerunt, id videtur Solutum cujus dies venit. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Nam Quum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit; Julianus elegantissime putat ex ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc quum solvebat, compelli poterit ad Solutionem. *l.* 103. Marcian. lib. 2. fideicomm.

Tertia Regula.

XCIII. In his vero quæ præsenti die debentur : constat, quoties indistincte quid solvitur, in graviorem causam videri solutum.

Si autem nulla causa prægravet, id est si omnia nomina similia fuerint; in antiquiorem. *l.* 5. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Duplicem hanc Regulæ partem, ita declarat Papinianus. Quum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante (3) : potior habebitur causa ejus pecuniæ quæ sub infamia debetur; mox ejus quæ pœnam continet; tertio quæ sub hypotheca vel pignore contracta est; post hunc ordinem, potior habebitur propria quam aliena causa, veluti fidejussoris. Quod Veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur diligentem debitorem admonitu ita negotium suum gesturum fuisse.

Si nihil eorum interveniat, vetustior contractus ante solvetur. Si major pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit; nihilominus primo contractu Soluto qui potior erit, superfluum ordini secundo vel in totum vel pro parte minuendo videbitur datum. *l.* 97. Papin. 2. definit.

Prima pars Regulæ, de causa graviore.

XCIV. *Igitur causa* Gravior videtur, quæ et sub satisdatione debetur [b], quam ea quæ pura est. *sup. d. l.* 5. ¶ *fin.*

Item Si quid ex famosa causa et non famosa debeatur, id Solutum videatur quod ex famosa causa debetur. Proinde si quid ex causa judicati, et non judicati debetur; id putem solutum, quod ex causa judicati (4) debetur. Et ita Pomponius probat. Ergo si ex causa quæ inficiatione crescit, vel pœnali, debetur; dicendum est id Solutum videri, quod pœnæ habet Liberationem. *l.* 7. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Enimvero ita Pomponius : Et magis quod meo nomine, quam quod pro alio fidejussorio nomine

(1) Forte legendum transposita negatione, *Non in id debitum quod est in controversia.* Et ita Græci. Vel si negationem suo loco retineas; in eo quod statim sequitur, pro *aut* legendum erit *haut* vel *haud.*

[a] *Alias* constituat.

(2) Hæc est descriptio obligationis mere naturalis.

(3) Est enim in eo cæteris gravior, quod pariat usuras centesimas : supra lib. 42. Tit. *de Re jud.* N. 43. et habeat *Executionem* (ut Pragmatici vocant) *paratam.*

[b] *Florent.* videtur.

(4) Id est, nec debitor nec creditor demonstravit in quam causam fieret Solutio.

debeo; et potius quod cum pœna, quam quod sine pœna debetur; et potius quod satisdato, quam quod sine satisdatione debeo. *l.* 4. POMPON. LIB. 13. AD Q. MUCIUM.

Exponitur altera pars Regulæ, de causa antiquiore.

XCV. *Hinc* Ubi fidejussor pro duobus dena fidejussit, obligatus est in viginti; et sive viginti (1) sive dena (2) solverit, utrumque reum liberabit. Sed si quinque solverit, videamus quem ex reis relevet in quinque? Erit ille relevatus, de quo actum est; aut si non appareat, antiquius debitum erit inspiciendum. Idem, et si quindecim sint Soluta: si quidem appareat quid actum sit, in decem, et aliunde quinque erunt relevata. Si vero non apparet; ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt relevata. *l.* 24. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Antiquius autem debitum intelligitur, quod priore loco contractum est. Puta in Liberto antiquior contractus (3) operarum esse non potest, sine quo libertas ei data non esset. *l.* 77. MODESTIN. LIB. 7. PANDECT.

Ex pluribus autem eadem die contractis, illud antiquius intelligitur cujus dies prius venit.

Hinc Scævola. Lucius-Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris majoribus, altera viginti sub usuris levioribus, Seium eadem die obligavit; ita ut viginti prius solverentur, id est, Idibus Septembribus. Debitor post diem utriusque stipulationis cedentem, solvit viginti-sex; neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solveretur. Quæro an quod Solutum est, eam stipulationem exoneraverit cujus dies ante cessit, id est ut viginti sortis Soluta videantur, et in usuras earum sex data? Respondit, Magis id accipi (4) ex usu esse. *l.* 89. § 2. SCÆVOLA LIB. 29. DIGEST.

Item Valerius Lucii-Titii servus scripsit: « ACCEPI a Mario-Marino, ex summa majore tot aureos ». Quæro an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator? Respondi, Videri in primam quamque summam, Liberationem proficere. *l.* 102. § 2. SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

Quarta Regula.

XCVI. ILLUD non ineleganter scriptum esse Pomponius ait, Si par et dierum et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri Solutum. *l.* 8. PAUL. LIB. 10. AD SABIN.

§ 2. *Regula circa imputationem Solutionis in sortem aut in usuras, quæ ex eadem causa debentur.*

Quinta Regula.

XCVII. SI NEUTER voluntatem suam expressit; prius in usuras id quod solvitur, deinde in sortem accepto (5) feretur. *l.* 1. *Cod. h. tit.* ¶ *si neuter.*

Et quidem si voluntas expressa non fuerit, non inducitur contraria voluntas in specie sequenti. Apud Marcellum libro vicesimo Digestorum quæritur: Si quis ita caverit debitori, IN SORTEM ET USURAS se accipere: utrum pro rata et sorti et usuris decedat; an vero prius in usuras; et si quid superest, in sortem [a]? Sed ego non dubito quin hæc cautio IN SORTEM ET IN USURAS, prius usuras admittat; tunc deinde si quid superfuerit, in sortem cedat (*l.* 5. § *fin.* ULP. LIB. 43. AD SABIN.). Nec enim ordo scripturæ spectatur; sed potius ex Jure sumitur id quod agi (6) videtur. *l.* 6. PAUL. LIB. 4. AD PLAUT.

Hæc autem Regula ita demum obtinet, si usuræ civiliter debeantur; non, si naturaliter tantum.

Hinc Ulpianus. Sed si forte usuræ non sint debitæ (7), et quis simpliciter solverit quas omnino non erat stipulatus (8); Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit, ut in sortem cedant. Eidem autem Rescripto ita subjicitur: « QUOD generaliter constitutum est, PRIUS IN USURAS NUMMUM SOLUTUM ACCEPTO FERENDUM, ad eas usuras videtur pertinere quas debitor exsolvere cogitur. Et sicut ex pacti conventione datæ repeti non possunt; ita proprio titulo non numeratæ, pro Solutis (ex arbitrio percipientis) non habebuntur ». *l.* 5. § 2. ¶ *sed si.* ULP. LIB. 43. AD SABIN.

Sed etsi naturaliter tantum deberentur usuræ, si pignus pro his datum fuerit; locum habebit Regula. Sic enim rescribit Philippus: Si usuras præstari pignore dato convenerat; et in continenti numeratione facta, postea vel ante propter quod debitum Solutionem feceras, non designasti: habuit creditor, in usuras tibi accepto ferendæ Solutæ quantitatis facultatem. *l.* 21. *Cod. de Usuris.*

(1) Viginti semel.

(2) Dena bis.

(3) *Antiquior* quam *operarum.* Hic si quidem contractus, statim in primo instanti libertatis, quo demum momento incipit manumissa persona obligari posse, inter patronum et libertum interponitur.

(4) Sed nonne est gravior altera causa, quæ sub majoribus usuris debetur? Forte modicum erat discrimen inter utriusque debiti usuras, ut attendi non debuerit.

(5) Non enim potuisset cogi creditor accipere sortem ante usuras.

[a] *Florent* sorte.

(6) Bynkershoeck pro *videtur*, censet legendum *jubetur*; ut Juris-consultum respicere ad Constitutionem Antonini qua jubetur prius in usuras quam in sortem imputari: mox infra l. 5. § 2. ff. *h. tit.* N. seq.

(7) Civiliter scilicet.

(8) Id est, non promiserat per stipulationem. Verbum *Stipulari*, non solum ad Stipulatorem, sed interdum et ad promissorem refertur: ut in l. 26. § 13. ff. *de Condict. indeb.*

§ 3. *Aliæ Regulæ circa eamdem Solutionis imputationem.*

Sexta Regula.

XCVIII. Licet *in unam causam expresse debitor solverit; si ex hac causa minus debebat quam quod solvit, in reliquas causas imputabitur: simılique ratione, si plus usurarum nomine solvit quam eo nomine deberet, hoc plus in sortem imputabitur.*

Hinc Scævola. Titius mutuam pecuniam accepit, et quincunces usuras spopondit, easque paucis annis solvit; postea nullo pacto interveniente, per errorem et ignorantiam semisses usuras solvit. Quæro an patefacto errore, id quod amplius usurarum nomine Solutum esset, quam in stipulatum deductum, sortem minueret? Respondit, si errore plus in usuris solvisset quam deberet; habendam rationem in sortem, ejus quod amplius Solutum est. *l.* 102. § *fin.* Scævola lib. 5. respons.

Septima Regula.

XCIX. Quotiens unus ex fidejussoribus suam partem solvisset, tanquam negotium reo gessisset; perinde habendum est, ac si reus ipse unius fidejussoris partem solvisset. Sed tamen ut non ex sorte decedat (1): sed is fidejussor solus Liberatur, cujus nomine Solutio facta fuerat. *l.* 37. Julian. lib. 2. ad Urseium-Ferocem.

ARTICULUS II.

De imputatione ejus quod creditor ex pretio distracti pignoris ipse sibi Solvit.

Prima Regula.

C. Quum *is qui ex pluribus causis creditor est, in unam causam pignus accepit; in eam causam pretium redacti pignoris imputat quamvis sit levior, imo quamvis naturale debitum duntaxat contineret.*

Hinc Paulus respondit, Aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus distrahentis. Nam quum debitor solvit pecuniam, in potestate ejus esse commemorare in quam causam solveret. Quum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre, etiam in eam quantitatem quæ natura tantum debebatur: et ideo, deducto eo debitum peti posse. *l.* 101. § 1. Paul. lib. 15. respons.

Consonat quod ait Marcellus. Ob triginta nummos pecuniæ creditæ, fidejussorem in viginti dedi, et pignus in decem. Ex venditione autem pignoris, creditor decem consecutus est. Utrum ex universitate id decedit (ut quidam putant), si in solvendis decem nihil debitor dixisset; an (sicut ego puto) in totis decem fidejussori contingit Liberatio? Quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor: ut, ubi non dixit, id potius Solutum [a] existimetur, quod satisdato (2) debeatur. Magis tamen existimo licuisse creditori, in id quod solus debebat reus, accepto referre. *l.* 73. Marcell. lib. 31. digest.

Secunda Regula.

CI. Quum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur; pretium eorum, pro modo pecuniæ cujusque contractus, creditor accepto facere debet. Nec in arbitrio ejus electio erit, cum debitor pretium pignoris consortioni subjecerit. *l.* 96. § 3. Papin. lib. 11. respons.

Tertia Regula.

CII. Quod si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum jure solvetur, secundum superfluo compensabitur. *d.* § 3. ¶ *quod si.*

Si tamen posteriori loco hac lege pignus contractum esset, ut in hanc æque ac in priorem causam esset obligatum; pretium in utramque causam imputari deberet, et quidem æqualiter, non pro rata. Nil refert autem his omnibus casibus, quod altera ex his causis naturale duntaxat debitum contineat.

Sic accipe quod Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit; Quum distractis pignoribus creditor pecuniam redigit; si sint usuræ debitæ et aliæ indebitæ (3); quod solvitur in usuras, ad utramque causam usurarum, tam debitarum quam indebitarum, pertinere. Puta quædam earum ex stipulatione, quædam ex pacto naturaliter debebantur. Si vero summa usurarum debitarum et non debitarum, non eadem sit; æqualiter ad utramque causam proficit quod Solutum est, non pro rata: ut verba Rescripti ostendunt. *l.* 5. § 2. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Quarta Regula.

CIII. Quum *ex eadem causa propter quam pignus datum aut captum est, sors et usuræ deberentur; quod creditor ex pignore percepit, prius in usuras debet imputari quam in sortem.*

(1) Id est, non ex universa sorte, sed ex ea sortis parte in quam fidejussor ille erat obligatus. Finge duos esse fidejussores, qui per exceptionem *Divisionis* singuli pro dimidia sortis a reo debitæ obligati sunt: unus solvit suam dimidiam, non suo sed rei nomine. Cum rei nomine solvarit, perinde est ac si reus ipse solvisset: sed sic tamen ut reus non ex universa sorte solvisse videatur, sed in eam partem imputasse quam fidejussor ille debebat; ita ut is solus fidejussor liberetur. Aliter Cujacius hanc legem interpretatur.

[a] *Florent.* soluturum.

(2) Quæ causa gravior est, supra N. 94.

(3) *Indebitæ* civiliter; debitæ tamen naturaliter, scilicet ex nudo pacto promissæ.

Hinc Marcellus. Titia quum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domioa egit, et moventia distraxit. Quæro an ea quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, Reputationem ejus quod proponeretur, non iniquam videri. Pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit. Sed si forte usurarum quoque rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit: ita est computandum; ut, prout quidque ad mulierem pervenit, non ex universa summa decedat; sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomioe mulierem consequi oportebat. Quod non est iniquum. *l.* 48. MARCELL. LIB. SINGUL. RESPONSOR.

TERTIA PARS.

De Liberatione quæ contingit ex rei debitæ interitu, aut ex eo quod in eum casum devenerit quo non posset in obligationem deduci.

ARTICULUS I.

Liberationis hujusmodi afferuntur varia exempla et exceptiones.

CIV. *Obligatio extinguitur; si res in obligationem deducta, in eam causam reciderit ut in obligationem deduci non possit.*

Hinc V. G. Omnes debitores qui speciem ex causa lucrativa debent, Liberantur quum ea species ex causa lucrativa (1) ad creditores pervenisset. *l.* 17. *ff. de Oblig. et act.* JULIAN. LIB. 33. DIGEST.

Et alibi. Si rem quam ex causa lucrativa stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucrativa; evanescit stipulatio. Sed (2) si heres extitero domino, extinguitur stipulatio. *l.* 83. § 6. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 72. AD ED.

Hoc tamen locum non habet, nisi quum res perfecte et irrevocabiliter mea facta fuerit. Hinc statim subjicitur: Si vero a me herede defunctus eam legavit, poteet agi Ex stipulatu. Idemque esse, et si sub conditione legata sit: quia et si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset, non Liberaretur. Sed si conditione deficiente remanserit, petitio infirmabitur. *d.* § 6. § *si vero.*

Observandum quod Ex promissione dotis, non videtur lucrativa causa esse; sed quodammodo creditor (3) aut emptor intelligitur, qui dotem petit. Porro quum creditor vel emptor ex lucrativa causa rem habere cœperit, nihilominus integras actiones (4) retinent. Sicut ex contrario; qui non ex causa lucrativa rem habere cœpit, eamdem non prohibetur ex lucrativa causa petere. *l.* 19. *ff. de Oblig. et act.* JULIAN. LIB. 73. DIGEST.

CV. *Cum stipulatio extinguatur, re deveniente in eam causam in qua promitti non potuit; hinc* Si qui viam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemve ejus ante coostitutam servitutem alienaverit; evanescit (5) stipulatio. *l.* 136. § 1. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Quocirca nota. Etsi placeat extingui obligationem, si io eum casum inciderit a quo incipere non potest; non tamen hoc in omnibus verum est. Ecce stipulari viam, iter, actum ad fundum communem socius non potest: et tamen si is qui stipulatos fuerat, duos heredes reliquerit; non extinguitur stipulatio. Et per partem dominorum servitus acquiri non potest; acquisita tamen conservatur et per partem (6) domini: hoc evenit, si pars prædii servientis, vel cui servitur, alterius domini esse cœperit. *l.* 140. § 2. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 3. AD NERAT.

CVI. *Maxime autem extinguitur obligatio, rei debitæ interitu; nisi tamen facto, culpave debitoris, aut post moram ejus, interierit.*

Igitur Si certos (7) nummos, puta qui in arca

(1) Secus, si ex causa onerosa. Nam res cujus pretium mihi abest, non intelligitur esse perfecte mea: unde non est inutilis hujus stipulatio.

(2) *Sed* hic accipe, pro pariter; *Sed et si.*

(3) *Creditorem* hic appellet, qui dedit aut promisit ut quid vicissim acciperet.

(4) Ut ejus rei æstimationem consequantur. Unde colligendum relinquit, maritum cui certus fundus ex causa dotis promissus est, licet hunc fundum postea ab alio ex causa donationis acceperit; tamen posse adhuc a promissore dotis ejus pretium petere: quia causa dotis ex qua ipsi debetur, est onerosa; propter onera matrimonii quibus se vir subjicit.

(5) *Via* enim deberi non potest, nisi ei qui totius fundi dominus est; cum non possit pro parte acquiri servitus.

(6) Vide supra lib. 8. Tit. *de Servitut.* N. 19.

(7) Secus, si *incertos.* Nullius enim speciei interitu, generis obligatio extinguitur; cum non possit dici eam quæ interierit, fuisse hoc ipsum quod debebatur. Vide infra Art. fin.

sint, stipulatus sim, et hi sine culpa promissoris perierint; nihil nobis debetur. *l.* 37. *ff. de Verb. oblig.* Paul. lib. 10. ad Sabin.

Item Si Stichus certo die dari promiseris, ante diem moriatur; non tenetur promissor. *l.* 33. *ff. d. tit.* Pompon. lib. 25. ad Sabin.

Item Si ex legati causa aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem ejus teneris mihi, quam si per te steterit (1) quominus vivo eo eum mihi dares. Quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum. *l.* 23. *ff. d. tit.* Idem lib. 9. ad Sabin.

Morti non dissimilis est is casus, quo res commercio eximitur. Igitur Is qui alienum servum promisit, perducto eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur. Sufficit enim si dolo culpave careat. *l.* 51. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 51. ad Ed.

Similiter Pomponius. Si mihi alienum servum dari promiseris, aut testamento dare jussus fueris, isque servus, antequam per te staret quominus dares; a domino manumissus sit; hæc manumissio morti similis sit. Si autem decessisset, non tenearis. *l.* 92. Pompon. lib. 9. epistolar.

CVII. *An autem resuscitabitur obligatio; si is qui manumissus est, rursus servus fiat, aut res quæ interierat reviviscere videatur.*

Hac de re ita Celsus. Area legata, si inædificata medio tempore fuerat, ac rursus area sit; quanquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur. *l.* 79. § 2. *ff. de Legatis* 3.° Celsus lib. 9. digest.

Servus quoque legatus, si interim manumittatur, et postea servus factus sit; postea peti potest. *d. l.* 79. § 3.

Merito autem Celsum in utroque Paulus arguit; et in eo quod putavit obligationem servi qui manumissus est, aut rei quæ interierit, posse reviviscere; et in eo quod credidit, aream ideo interire nec peti posse quod inædificetur.

Ita Paulus. Aream promisi alienam: in ea dominus insulam ædificavit: an stipulatio extincta sit, quæsitum est? Respondi: Si alienum hominem promisi, et is a domino manumissus est; liberor. Nec admissum est quod Celsus ait, Si idem rursus Lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse. In perpetuum enim sublata obligatio, restitui non potest; et, si servus effectus sit, alius videtur esse. Nec simili argumento usus est, ut si navem quam tu promisisti, dominus dissolverit; deinde iisdem tabulis compegerit; teneri te. Hic enim eadem navis est quam te daturum spopondisti: ut videatur magis obligatio cessare (2), quam extincta esse. Homini autem manumisso simile fiet, si ea mente dissolutam esse navem posueris, ut in alios usus converterentur tabulæ; deinde mutato consilio, eadem composita sit. Alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. Non est his similis area in qua ædificium positum est. Non enim desiit in rerum natura esse; imo et peti potest area, et æstimatio ejus solvi debebit: pars enim insulæ area est, et quidem maxima, cui etiam superficies cedit. Diversum dicimus; si servus promissus, ab hostibus captus sit: hic interim peti non potest, quasi ante diem; sed si redierit postliminio, recte tunc petetur. Cessavit enim hic obligatio (3): area autem extat, sicut cætera ex quibus ædificium constitit. Denique Lex Duodecim Tabularum tignum ædibus junctum vindicari posse scit (4); sed interim id solvi prohibuit, pretiumque ejus dari voluit. *l.* 98. § 8. Paul. lib. 15. quæst.

ARTICULUS II.

Fusius exponuntur ea quæ pertinent ad factum, culpam, moramve debitoris, quominus obligatio extinguatur per rei interitum.

Vidimus extingui obligationem quum res interiit, aut commercio exempta est; nisi tamen facto culpave debitoris, aut post moram ejus hoc contigerit.

CVIII. *Et* 1.° *non extinguitur, quum facto debitoris hæc contingunt.*

Igitur V. G. Si servum stipulatus fuero, et nulla mora intercedente servus decesserit; si quidem occidat eum promissor, expeditum (5) est. *l.* 91. *ff. de Verb. oblig.* Paul. lib. 17. ad Plaut.

De illo quæritur; an et is qui nesciens se debere occiderit, teneatur? Quod Julianus putat; in eo qui, quum nesciret a se petitum codicillis ut restitueret, manumisit. *d. l.* 91. § 2.

Sed Qui servum mihi ex stipulatu debebit, si in facinore eum deprehenderit, impune eum occidit: nec utilis actio erit in eum constituenda. *l.* 96. *ff. d. tit.* Marcell. lib. 12. digest.

Quemadmodum qui facto promissoris interiit, perinde debetur ac si viveret; ita qui facto promissoris exemptus est commercio, perinde debetur ac si exemptus non esset.

Cæterum Is qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit; et is, priusquam super eo promissor conveniretur, decesserit: non tenetur (6). Non enim per eum stetisse videtur,

(1) Vide Art. seq.

(2) Consopita esse donec reficiatur, non prorsus extincta. Hoc efficit animus eam reficiendi.

(3) Hæc est ratio cur *Diversum* dici debeat. Scilicet *hic* (in servo) *cessavit interim* dum captus esset, et quasi consopita est *obligatio: Area autem* semper in eadem obligatione manet quandiu ipsa extat, licet inædificata.

(4) Vulgata *sciscit.* Melior Florentina lectio *scit;* id est, Lex XII Tabularum seu potius hujus Legis auctores sciebant; tignum ædibus junctum non videri interiisse, et solutum posse vindicari, et de eo exhibendo agi; sed propter singularem utilitatis rationem, prohibuerant illud solvi ab ædibus. Et hac ratione, vindicari non potest; sed loco ejus, pretium detur.

(5) Scilicet manere obligatum promissorem.

(6) Nam debebatur quidem, perinde ac si manumissus non esset, cum esset facto possessoris exemptus commercio: sed, etiamsi manumissus non esset, desiisset deberi quum mortuus est. Ergo pariter debet desinere deberi.

quominus eum præstaret. *l.* 45. *ff. de Oblig. et act.* PAUL. LIB. 5. AD PLAUT.

CIX. 2.° *Pariter, imo longe magis, non extin-* [illegible] *aut exempta commercio est.*

An autem hic, etiam in non faciendo culpam æstimabimus? Ita hac de re Paulus : Sin autem negligat infirmum, an teneri debeat promissor? Considerantibus utrum quemadmodum in vindicatione hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpæ hujus nomine tenetur possessor; ita et quum dari promisit, an culpa (quod ad stipulationem attinet) in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? Quod magis probandum est : quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum (1) tenetur. *l.* 91. *ff. de Verb. oblig.* ¶ *sin autem.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

Quando autem res commercio eximi culpa promissoris videatur, ita docet idem Paulus. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit; ut fundus religiosus (puta) vel sacer factus, vel servus manumissus, vel etiam ab hostibus si capiatur; culpa in hunc modum dijudicatur : ut, si quidem ipsius promissoris res, vel tempore stipulationis, vel postea fuerit; et quid eorum acciderit; nihilominus teneatur. Idemque fiat; et si per alium, posteaquam ab hoc alienatus (2) sit, id contigerit. Sin autem alienus fuit, et ab alio tale quid accidit; non tenetur : quia nihil fecit; nisi si, posteaquam moratus est Solutionem, aliquid hujusmodi acciderit. Quam distinctionem et Julianus sequitur. Item si homo qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuliber fuit; perinde habendus sit, ac si alienum promisisset : quia sine facto ipsius desiit ejus esse. *d. l.* 91. § 1.

CX. 3.° *Denique non extinguitur obligatio, si post moram debitoris res promissa interierit aut commercio exempta est. Igitur* Si post moram promissoris homo decesserit; tenetur nihilominus, perinde ac si homo viveret.

Et hic moram videtur fecisse, qui litigare maluit quam restituere. *l.* 82. § 1. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 78. AD ED.

Maxime autem debebitur res quæ post moram interiit, quum ejus erat naturæ ut lapsu temporis interiret.

Hinc Africanus. Quæsitum est : Si quum in annos decem proximos usumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quominus dares; et quinquennium transierit; quid Juris sit? Item, si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim; et similiter quinquennium præteriit? Respondit, ejus temporis usumfructum et operas recte peti, quod per te transactum est quominus darentur. *l.* 37. *ff. de Usufr. et quemadm.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

CXI. *Quod h*[illegible] *iam interiit, adhuc deberi ; sic accipe, nisi mora purgata fuisset.*

Hinc Paulus. Sequitur videre de eo quod Veteres constituerunt, QUOTIENS CULPA INTERVENIT DEBITORIS PERPETUARI OBLIGATIONEM, quemadmodum intelligendum sit? Et quidem si effecerit promissor quominus solvere possit, expeditum intellectum habet constitutio. Si vero moratus sit tantum; hæsitatur an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora? Et Celsus adolescens scribit, Eum qui moram fecit in solvendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo : esse enim hanc quæstionem DE BONO ET ÆQUO; in quo genere, PLERUMQUE SUB AUCTORITATE JURIS SCIENTIÆ PERNICIOSE (inquit) ERRATUR. Et sane probabilis hæc sententia est : quam quidem et Julianus sequitur. Nam dum quæritur de damno, et par utrinsque causa sit; quare non potentior sit qui teneat, quam qui persequitur? *l.* 91. § 3. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

Idem alibi brevius. Stichi promissor, post moram offerendo purgat moram. Certe enim Doli mali exceptio nocebit, ei qui pecuniam oblatam accipere noluit. *l.* 73. § 2. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 24. AD ED.

Denique ita demum res culpa aut post moram debitoris extincta, deberi pergit; si potuisset non æque apud creditorem perire; puta quod forte eam esset distracturus : ut alibi passim jam obiter vidimus, l. 47. § *fin. ff.* de Legatis 1.° *l.* 24. § 1. *ff.* Depositi, *l.* 12. § 5. *ff.* ad exhibend. *l.* 15. § *fin. ff.* de Rei vind. *l.* 40. *ff.* de Petit. hered.

Excipiuntur tamen ab hac limitatione, fures et prædones; quia hi non solum in culpa et mora, sed et in delicto versantur : l. fin. ff. de Condict. furt. *l.* 19. *ff.* de Vi et vi arm.

CXII. *Vidimus ex facto, culpa, aut mora debitoris, perpetuari obligationem post rei debitæ interitum.* Nunc videamus in quibus personis hæc constitutio (3) locum habeat. Quæ inspectio duplex est; ut primo quæramus; quæ personæ efficiant perpetuam obligationem; deinde, quibus eam prodicant. Utique autem principalis debitor perpetuat obligationem. Accessiones (4) an perpetuent, dubium est? Pomponio perpetuari placet. Quare enim facto suo fidejussor suam obligationem tollat? Cujus sententia vera est. Itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum quam successorum eorum; accessionibus quoque suis, id est fidejussoribus, perpetuant obligationem : quia in totam causam spoponderunt. *l.* 91. § 4. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

(1) Unicuique licet in re sua esse negligentem. Quum rem suam promisit; hoc duntaxat promisit, se eam daturum, non ut aliquam diligentiam circa eam rem præstaret.

(2) Ipse enim in culpa est, hoc ipso quod alienaverit rem quam promiserat dare. Eam alienando causam ipse præbuit facto quod postea contigit.

(3) Id est, regula Juris. Cujac.

(4) Puta hi qui jusserunt, Mandatores, Fidejussores, etc.

Interest tamen, inter reum principalem et accessores ejus. Nam Quum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fidejussoris durat obligatio: veluti si moram fecit in Sticho solvendo, et is decessit. *l.* 58. § 1. *ff. de Fidejuss. et mandat.* PAUL. LIB. 21. QUÆST.

At contra vicè versa obtinet. Puta Item si fidejussor solus moram fecerit, reus non tenetur, sicuti si Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc (1) dabitur. *l.* 32. § 5. *ff. de Usuris.* MARCIAN. LIB. 4. REGUL.

CXIII. *Igitur* Quum reus moram facit, et fidejussor tenetur. *l.* 24. § 1. *ff. de Usuris.* PAUL. LIB. 37. AD ED.

Hinc Paulus. An filiusfamilias qui jussu patris promisit, occidendo servum producat patris obligationem, videndum est? Pomponius producere putat; scilicet quasi accessionem (2) intelligens, eum qui jubeat. *sup. d. l.* 91. § 5. *ff. de Verb. oblig.*

Idem alibi. Quum filiusfamilias Stichum dari spoponderit; et quum per eum staret quominus daret, decessit Stichus: datur in patrem De peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. *l.* 49. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 37. AD ED.

Uno tamen casu notat idem Paulus, moram rei fidejussori non nocere. Ita ille: Mora rei, fidejussori quoque nocet: sed si fidejussor servum obtulit, et reus moram fecit; mortuo Sticho, fidejussori succurrendum est. *l.* 88. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 6. AD PLAUT.

Non autem, quemadmodum reus suam obligationem perpetuando, regulariter etiam accessorum obligationes perpetuat; ita vice versa obtinet in iis qui ipsius obligationi accesserunt.

Hinc in specie modo relata, statim addit Paulus: Sed si fidejussor hominem occiderit, reus Liberatur; fidejussor autem ex stipulatione conveniri potest. *d. l.* 88. ¶ *fin.*

Pariter in specie supradicta, qua mora filiifamilias patrem obligat; contra ait idem Paulus: At si pater (3) in mora fuit, non tenebitur filius. Sed Utilis actio in patrem danda est. Quæ omnia et iu fidejussoria persona dicuntur. *l.* 49. *ff. de Verb. oblig.* ¶ *at si.* PAUL. LIB. 37. AD ED.

CXIV. *Hæc de accessoribus. Quid autem in correis seu pluribus debitoribus æque principaliter obligatis?* Ex duobus reis ejusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet. *l.* 18. *ff. de Duob. reis constit.* POMPON. LIB. 5. EX PLAUTIO.

Scilicet in hoc nocet, ut perpetuetur obligatio re extincta. An vero noceat etiam ad augendam obligationem pariendasque usuras? De hac altera quæstione accipe quod ait Marcianus: Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet (4). *l.* 32. § 4. *ff de Usur.* MARCIAN. LIB. 4. REGUL.

Et alibi. Unicuique sua mora nocet. Quod et in duobus reis promittendi observatur. *l.* 173. § 2. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 6. AD PLAUT.

Mora aut factum alterius ex correis, perpetuat quidem obligationem adversus cæteros correos. Verum cum correis cave confundas coheredes; qui rem legatam singuli, pro parte quam quisque in ea habet, debent.

Hinc Si unus ex heredibus servum legatum occidisset; omnino mihi non placet coheredem teneri, cujus culpa factum non sit ne res in rerum natura sit. *l.* 48. § 1. *ff. de Legatis* 1.° POMPON. LIB. 6. AD SABIN.

CXV. *Jam videndum quibus perpetuetur obligatio, seu quibus mora prosit? Et prodest, non solum ipsi creditori cui facta est, sed et heredibus ejus.*

Unde Africanus. Cum patrifamilias mora facta sit, jam in herede ejus non quæritur mora. Nam tunc heredi proximo, hereditario jure ea (5) competet: ideoque ad cæteros quoque deinceps transmittitur. *l.* 27. *ff. de Usuris.* AFRIC. LIB. 8. QUÆST.

CXVI. *Superest ut de effectu obligationis ita perpetuatæ videamus.* Effectus hujus constitutionis ille est, ut adhuc homo peti possit. Sed et acceptum ei posse fieri creditur, et fidejussorem accipi ejus obligationis nomine.

Novari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem qui non est, neque pecuniam quæ non debetur, stipulari possumus? Ego puto novationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit. Quod et Juliano placet. *l.* 91. § 6. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

ARTICULUS III.

In quibus obligationibus obtineat id quod duobus superioribus Articulis dictum est.

CXVII. *Quæcumque hactenus diximus de Liberatione quæ contingit ex eo quod res debita interierit, aut in eum casum devenerit ut deberi non possit; tunc obtinent, quum species determinate debita esset.*

Obligatio autem generis non extinguitur, si quid simile in quavis specie contingat. Hinc Diocletianus et Maximianus. Incendium ære alieno non exuit debitorem. *l.* 11. *Cod Si certum petat.*

Similiter quum duæ pluresve res alternative debentur, obligatio non extinguitur quandiu una ex

(1) Fidejussorem scilicet.

(2) Pater enim accedit obligationi filii; filius est debitor principalis.

(3) Qui ex contractu filii tenetur.

(4) Ita Cujacius has leges conciliat.

(5) Per moram perpetuata actio.

his superest. Igitur V. G. Si Stichum aut Pamphiluni mihi debeas; et alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa; reliquum debetur mihi a te. *l.* 16. *ff. de Verb. oblig.* POMPON. LIB. 6. AD SABIN.

Si tamen creditor fuisset in mora accipiendi speciem alternative debitam, aut sub genere debito contentam, quæ ipsi fuisset oblata; hujus speciei oblatæ interitu contingeret Liberatio : ut vid. supra lib. 22. *Tit.* de Usuris *N.* 66. *Et ratio est quia per oblationem determinata est obligatio ad speciem oblatam: perinde igitur debet extingui, ac quum species determinate debetur.*

CXVIII. *Cum obligationes plurium rerum alternative promissarum, una interempta in reliquis durent; non necesse est, quamvis facto aut culpa promissoris aut post ejus moram una species interempta sit, perpetuari hujus speciei interemptæ obligationem; nisi post electionem hujus speciei factam a creditore cujus erat electio, mora intercesserit.*

Hoc docet Scævola. Stichum aut Pamphilum, utrum ego velim, dare spondes? Altero mortuo, qui vivit solus petetur : nisi si mora facta sit in eo mortuo quem petitor elegit. Tunc enim perinde solus ille qui decessit, præbetur (1), ac si solus in obligationem deductus fuisset. *l.* 95. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Quod si promissoris fuerit; defuncto altero, qui superest æque peti (2) poterit. Enimvero si facto debitoris alter sit mortuus, quum debitoris esset electio; quamvis interim non alius peti possit, quam qui solvi etiam potest; neque defuncti offerri æstimatio potest, si forte longe fuit vilior (3) : quoniam (4) id pro petitore in pœnam promissoris constitutum est.

Tamen, etsi alter servus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo Ex stipulatu agi poterit (5); cum illo in tempore quo moriebatur, non commiserit stipulationem. Sane, quoniam impunita non debent esse admissa, Doli actio non immerito desiderabitur (6). Aliter quam in persona fidejussoris qui promissum hominem interfecit; quia tenetur EX STIPULATU actione fidejussor (7), quemadmodum tenebatur si debitor sine herede (8) decessisset. *d. l.* 95. § 1.

(1) Id est, æstimatio ejus præbetur.

(2) Et hoc obtinet; sive citra moram et culpam, sive post moram et culpam promissoris, prior decesserit.

(3) Quum prior culpa promissoris mortuus est, posterior solus determinate debetur : nec posset promissor offerre mortui pretium, quamvis hoc ipsi utilius esset; pota, quia esset *vilioris* pretii quam superstes.

(4) Supple : nec hoc casu obtineret sententia eorum qui existimant posse solvi mortui pretium; quam retolimus supra lib. 33. Tit. *de Optione leg.* N. 32. Hæc enim sententia si posset obtinere, eo duntaxat casu obtineret quo prior citra culpam promissoris mortuus esset : non autem in præsenti casu; in quo nempe hoc ipsum ut solus qui superest debeatur, in pœnam promissoris constitutum est.

(5) Nec enim posterioris nomine agetur, cum sine culpa promissoris mortuus sit : nec etiam nomine prioris; quia, quamvis culpa promissoris periit, cum eo tempore perierit quo liberum ipsi erat non hunc dare sed illum qui tunc supererat; ejus interitus non commisit stipulationem, non eam perpetuavit.

(6) Tenebitur promissor hoc casu, non quidem *Ex stipulatu*, sed actione *de Dolo*, ut pretium præstet.

(7) Non solum *de Dolo*; quamvis dubitari potuisset, an extincta rei interitu debitoris principalis obligatione, posset fidejussoria consistere.

(8) Quamvis pariter hic dubitari posset, an consistere queat fidejussoris obligatio; cum nulla esset persona cujus esset fidejussor.

QUARTA PARS.

De Confusione.

CXIX. CONFUSIO *in genere sumpta pro modo tollendæ actionis cujuslibet, est concursus duorum jurium oppositorum in eadem persona; quo aut invicem destruuntur, aut saltem alterum ab altero destruitur.*

Quatenus vero consideratur hic prout, per ipsam contingit Liberatio obligationis personalis, non aliter fit quam per aditionem hereditatis.

Quocirca ita Papinianus : Aditio hereditatis, nonnunquam jure confundit obligationem; veluti si creditor debitoris, vel contra debitor creditoris, adierit hereditatem.

Aliquando pro Solutione cedit; si forte creditor, qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit. Non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur (1);

(1) Per actionem; nec proinde consequi potest per *Confusionem*. Vide Notam seq.

sed in solidum (1), creditum suum ex hereditate retinet.

Aliquando evenit, ut inanie obligatio (2) aditione hereditatis confirmetur. Nam si heres (3) qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres extiterit; vel mulirr (4) quæ pro Titio intercesserat, eidem heres extiterit; incipit obligatio civilis, propter hereditatem ejus qui jure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. Etenim inconditnm est, subvenire sexni mulieris quæ suo nomine periclitetor. *l.* 95. § 2. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Duos illos posteriores effectus aditæ hereditatis, scilicet quod aliquando pro Solutione cedat, aliquando inanem obligationem confirmet, obiter hic notasse sufficiat. Cæterum hic agimus duntaxat de Confusione: circa quam hæc tria quærenda sunt, Quibus casibus fiat, et Quatenus; tum deinde, Quis sit Confusionis effectus; ubi notabimus, quid Jure Justinianeo immutatum hac in re fuerit.

§ 1. *Quibus casibus actionum personalium Confusio contingat necne per aditionem hereditatis.*

CXX. *Confusio de qua hic agitur, duplici duntaxat casu potest contingere.*

Et 1.º *quum debitor creditori, vel creditor debitori heres existit: ut modo vidimus.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Ut debitum tibi ante aditam hereditatem solvatur; ac tunc, si ad te pertineret hereditas, quæri jubeamus; præpostera petitio est. Etenim quom tibi soceri successionem quæsitam patuerit; debiti petitionem extingui per Confusionem non ambigitur. *l.* 5. *Cod. de Heredit. act.*

Pariter Antoninus. Debitori tuo si heres extitisti; actio quam contra eum habuisti, adita hereditate Confusa est. *l.* 7. *Cod. de Pactis.*

Nota. Sed si eam hereditatem, posteaquam in judicio obtinuisti, ei tradidisti quem Sententia superaveras, ea conditione pactoque ut tam cæteris creditoribus quam tibi in eo quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret: pacti conventionisque fides servanda est. Quæ si non servatur; Ex stipulatu, ei modo pacto subjecta est, dabitur actio; vel Præscriptis verbis, si stipulatio non intervenit. *d. l.* 7. *Cod.* ¶ *sed si.*

CXXI. 2.º *Alter casus est; quum reus principalis fidejussori heres extitit, aut vice versa, aut idem utrique.*

Igitur Quum reus promittendi, fidejussori suo heres extitit; obligatio fidejussoria perimitur.

Quid ergo est? tanquam a reo debitum petatur: et, si exceptione fidejussori competente (5) usus fuerit, IN FACTUM (6) replicatio dari debebit, aot Doli mali proderit. *l.* 14. *ff. de Fidejussorib.* JULIAN. LIB. 47. DIGEST.

(1) Hic omnino legendum esse *in solutum* monet Cujacius, non vero *in solidum.* Quocirca sciendum est, inquit, pupillum cui sine tutoris auctoritate pecunia credita est, ne quidem naturaliter obligari si locupletior non sit factus; quod si locupletior ex ea factus sit, tunc naturaliter quidem obligari, at non civiliter ante Constitutionem Divi Pii qui etiam eo nomine actionem in ipsum dedit, ut alibi vidimus. Porro non infrequens est ut Jurisconsulti in suis scriptis, præsertimque Papinianus, ad strictum Jus et antiquum respiciant potius quam ad illud quod de novo et ex singulari æquitatis ratione introductum fuerat. His positis sensus est, talem creditorem pupillo heredem factum, *Creditum suum* (quanto scilicet pupillus factus est locupletior) ex ipsius hereditate *retinere* in SOLUTUM seu vice Solutionis, non autem per Confusionem proprie dictam. *Non enim consequeretur* (inquit Papinianus), id est, non posset consequi jure petitionis et actionis etiam id *quanto locupletior pupillus factus est;* cum stricto Jure nulla sit eo casu obligatio civilis et actio, nulla proinde Confusio per aditionem hereditatis facta: *Confusio* ei quidem modus civilis est tollendæ obligationis, nec in alias quam civiles obligationes cadere potest. At hic subest naturalis saltem obligatio, quatenus nempe locupletior factus est pupillus; cujus proinde et vera Solutio esse potest. Heres igitur potest recte videri id sibi solvisse ex hereditate pupilli; adeoque in computatione hereditatis, et (puta) in ratione Falcidiæ ponenda, deducere quasi vere *solutum.* Et ita recte dicitur, Aditionem hereditatis eo casu non *Confundere obligationem,* sed *Pro Solutione cedere.*

Alii lectionem vulgatam tuentur, IN SOLIDUM; putantque in specie præsenti creditorem non id solum quatenus locupletior pupillus factus est, sed totum omnino *solidumque suum creditum* ex hereditate pupilli retinere. Sed minus probabiliter. Quomodo enim hæc *solidi retentio, pro Solutione cedere* dici potest in ea debiti specie cujus nec vera *Solutio* esse potest? Constat enim ex aliis expressis textibus, id quod pupillus sine tutoris auctoritate accepit, et ex quo locupletior non est factus, non recte solvi, et quasi perperam solutum condici. Vide supra lib. 12. Tit. *de Condict. indeb.* N. 4. Vide et supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* Scholium nostrum N. 16.

(2) Jurisconsultus postquam ostendit quem effectum haberet aditio hereditatis, circa obligationes quæ civiles et efficaces sunt; deinde quem effectum habeat circa obligationes mere naturales; hic agit de obligationibus civilibus, quæ inefficaces sunt propter exceptionem qua excluduntur: docetque aditionem hereditatis huno interdum effectum habere ut eas reddat efficaces, removendo exceptionem; et duo exempla affert.

(3) Primum exemplum ponit in herede qui restituit hereditatem ex Trebelliano. Manet quidem heres, et obligetur creditoribus hereditariis: verum obligatio ejus est inefficax, propter exceptionem restitutæ hereditatis qua se tueri potest. Sed cum ipse fideicommissario, qui his actionibus utiliter tenebatur, heres extiterit: obligatio quæ erat inefficax, fit efficax; remota ea qua jam uti non potest exceptione restitutæ fideicommissario hereditatis.

(4) Alterum exemplum.

(5) Puta, quod pactus esset fidejussor ut non peteretur. Quod pactum soli ei prodest, non reo: ut vid. supra lib. 2. Tit. *de Pactis* N. 52.

(6) Scilicet replicabitur Si non tanquam fidejussor, sed tanquam reus convenitur: adeoque, quod perperam opponat exceptionem.

Consonat Scævola: Sed et si reus heredem fidejussorem scripserit, Confunditur (1) obligatio. Et quasi generale quid retinendum est; ut ubi ei obligationi quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit, Confusa sit obligatio (2): quoties duæ sint principales (3), altera alteri potius adjicitur ad actionem, quam Confusionem parere. *l.* 93. § 2. SCÆVOLA LIB. SINGUL. QUÆSTIONUM PUBLICE TRACTATARUM.

Quid ergo, si fidejussor reum heredem scripserit? Confundetur obligatio, secundum Sabini sententiam; licet Proculus (4) dissentiat. *d. l.* 93. § *fin.*

Idem Juris est, quum et reo et fidejussori idem aliquis heres existit.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Fidejussoris quidem heres, exemplo rei principalis, tenetur. Sed si idem utrisque succedat; intercessionis obligatione finita, velut principalis tantum debitoris heres conveniri potest. *l.* 24. *Cod. de Fidejussorib.*

CXXII. *Ita autem obligatio principalis Confundit fidejussoriam, si plenior sit, et revera* PRINCIPALIS *dici possit.*

Hinc eo casu quo quis pro servo fidejussit, ita Africanus: Quod si hic servus manumissus (5), fidejussori suo heres existat, durare causam fidejussionis putavit; et tamen nihilominus naturalem obligationem mansuram; ut si obligatio civilis pereat, Solutum repetere non possit (6). Nec his contrarium esse, quod quum reus fidejussori heres existat, fidejussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio civilis eum eodem esse non potest (7). Retro quoque si fidejussor servo manumisso heres extiterit, eadem adversus eum obligatio manet, quamvis et naturaliter teneatur, nec pro se quis fidejubere possit. *l.* 21. § 2. ¶ *quod si. ff. de Fidejussorib.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

Ergo ea quidem obligatio quæ natura duntaxat consistit, cum minus plena videatur, non Confundit fidejussoriam. Secus vero de ea quæ Jure Civili consistit; quamvis reus possit contra eam, beneficio restitutionis quod ætati conceditur, defendi.

Hoc docet Papinianus. Ita ille: Quod vulgo (8) jactatur, fidejussorem qui debitori heres extitit, ex causa fidejussionis liberari; totiens verum est, quotiens rei plenior promittendi obligatio invenitur. Nam si reus duntaxat (9) fuit obligatus, fidejussor Liberabitur.

E contrario non potest dici non tolli (10) fidejussoris obligationem, si debitor propriam et personalem habuit defensionem. Nam si minori vigintiquinque annis, bonæ fidei (11) pecuniam credidit; isque nummos acceptos perdidit, et intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fidejussore; difficile est dicere, causam (12) Juris Honorarii quæ potuit auxilio Minori esse, retinere fidejussoris obligationem, quæ principalis fuit, et cui fidejussor is accessit sine contemplatione Juris Prætorii. Auxilium igitur restitutionis, fidejussori qui adolescenti heres extitit; intra constitutum tempus, salvum (13) erit. *l.* 95. § 3. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

(1) Male in Florent. *non confunditur:* quæ negatio deest in Vulgata, et perperam hic transposita est ex § 1. ejusdem legis, ubi omittitur in Florent. infra N. 123.

(2) Accessoria.

(3) Ut quum correus correo heres existit.

(4) Male dissentiebat. Utroque enim casu æque repugnat, principalem et fidejussoriam obligationem in eadem persona intelligi; cum repugnet aliquem pro semetipso esse intercessorem.

(5) Qui naturaliter duntaxat tenetur ex contractu in servitute habito.

(6) Non fit igitur hoc casu Confusio.

(7) Quæ ratio cessat in hac specie: cum servus manumissus, ex contractu in servitute inito non sit civiliter obligatus.

(8) Legem hanc difficillimam, Basilica ita verterunt: QUOD dicitur, fidejussorem qui debitori heres extitit, liberari obligatione fidejussoria; tunc verum est, quum plenior ea est obligatio principalis. Nam si reus natura duntaxat fuit obligatus [NON], tollitur fidejussoris obligatio. Si vero debitor personale beneficium exceptionis habuit, tollitur: nam si Minor pecuniam quam accepit, perdiderit, et fidejussor heres ei extiterit; ipse quoque intra constitutum tempus, auxilium restitutionis implorabit. Vide Notam seq.

(9) Ex supradictis Basilicis ita restituit Cujacius Observ. XI, 34. *Si reus natura duntaxat fuit obligatus, fidejussor* NON *liberabitur.* Florentinam tamen lectionem, post Wissenbachium tuetur et Vir Cl. Abraham Wieling in Ultrajectensi Academia Juris Professor; et hæc verba *Si reus duntaxat fuit obligatus,* ita interpretatur, *si modo reus fuit obligatus*, tunc duntaxat fidejussorem liberari. Eum autem qui statim infra sequitur ¶ *E contrario*, ita superiori connectit: *Ex contrario* autem fidejussoris obligatio nonnunquam confunditur, licet principalis quoad effectum non valeat.

(10) Perperam hic Rogerius negationem detrahit.

(11) Bonæ fidei, pro *Bona fide*. Ideo autem dicit credidisse eum *Bona fide*; quia qui sciens luxurioso et perdituro adolescenti credit, nullum jus crediti acquirit.

(12) Varie hunc locum emendaverunt Cujacius ad h. l. Faber *Conjectur.* VIII. 4. et alii. Probabilior et simplicior videtur emendatio Jacobi Voorda, qui legit PER *Causam juris honorarii*; et mox infra ante hæc verba *quæ principalis fuit*, subaudit EAM. Ut sensus sit: *difficile est dicere*, PER *causam* (seu sub obtentu causæ) *juris honorarii quæ potuit auxilio Minori esse*, EAM *obligationem quæ principalis fuit et cui fidejussor is accessit*, *retinere* (hoc est, non tollere, illibatam relinquere, non confundere) *fidejussoris obligationem.*

(13) Scilicet hereditario nomine. Non tenebitur autem proprio; cum obligatio fidejussoria, confusa fuerit per concursum principalis. Quamvis enim principalis ea esset, adversus quam restitutio in integrum posset competere; tamen cum hæc restitutio, extrinsecus et propter ætatem debitoris qui eam contraxit, Jure Prætorio concedatur; non ideo minus videri debet plena fuisse: nec ideo minus confudit ac sustulit fidejussoriam obligationem.

CXXIII. *Jam quæri potest de tertio casu. Nempe* Si duo rei sint stipulandi, et alter alterum heredem scripsit; videndum an Confundatur obligatio? Placet non Confundi. Quo bonum est hoc dicere (1)? quod si intendat dari sibi oportere; vel ideo dari oportet ipsi quod heres extitit, vel ideo quod proprio nomine ei deberetur. Atquin (2) magna est hujus rei differentia. Nam si alter ex reis Pacti conventi temporali exceptione summoveri poterit; interierit, is qui heres extitit, utrumne suo nomine, an hereditario experiatur: ut ita possis animadvertere, exceptioni locus sit, necne. *l.* 93. Scævola lib. 1. singul. quæst. publice tractatarum.

Et quemadmodum dicitur in correis stipulandi; pariter Item si duo rei sint promittendi, et alter alterum heredem scripsit; [non (3)] confunditur obligatio. *d. l.* 93. § 1.

Consonat quod ait Venuleius. Si reus promittendi altero [a] reo heres extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. Nam ubi quidem altera differentia obligationum esse possit, ut in fidejussore et reo principali; constitit alteram ab altera perimi. Quum vero ejusdem duæ potestatis sint; non reperiri qua altera potius quam alteram consummari: ideoque etsi reus stipulandi heres extiterit; duas species obligationis eum sustinere. *l.* 13. *ff. de Duob. reis const.* Venuleius lib. 3. stipulation.

CXXIV. *Supradictum utrumque casum complectitur Julianus, scilicet eum quo reus fidejussori aut vice versa heres extitit, et eum quo reus correo; simulque utriusque differentiam aperte docet, consequenter his quæ modo dicta sunt.*

Nam Generaliter Julianus ait, Eum qui heres extitit ei pro quo intervenerat, Liberari ex causa accessionis; et solummodo quasi heredem rei teneri. Denique scripsit, Si fidejussor heres extiterit ei pro quo fidejussit, quasi reum esse obligatum (4), ex causa fidejussionis Liberari.

Reum vero reo succedentem, ex duabus causis esse obligatum: nec enim potest reperiri quæ obligatio quam perimat. At in fidejussore et reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi. Quum vero duæ ejusdem sint potestatis, non potest reperiri cur altera potius quam altera consumeretur. *l.* 5. *ff. de Fidejussorib.* Ulp. lib. 46. ad Sabin.

Refert autem hæc ad speciem in qua vult ostendere, non esse novum ut duæ obligationes in unius persona concurrant. Est autem species talis: si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet. Item si reus stipulandi extiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. Plane si ex altera earum egerit, utramque consumet: videlicet quia natura obligationum duarum quas haberet, ea esset, ut, quum altera earum in judicium deduceretur, altera consumeretur. *d. l.* 5. § 1.

CXXV. *Sicut obligatio principalis alteram æque principalem, ita accessoria accessoriam, non Confundit.*

Hinc Africanus. Non est novum ut fidejussor duabus obligationibus ejusdem pecuniæ nomine teneatur. Nam si in diem acceptus, mox pure accipiatur, ex utraque obligatur. Et si fidejussor confidejussori heres extiterit, idem erit. *l.* 21. § 1. *ff. de Fidejussorib.* African. lib. 7. quæst.

CXXVI. *Maxime autem nulla erit Confusio, poteruntque duæ obligationes de eadem re in una persona concurrere; quum prorsus separatas causas habent.*

Hinc Ulpianus. Non est novum ut duæ obligationes in ejusdem persona, de eadem re concurrant. Quum enim is (5) qui venditorem obligatum habebat, ei qui eumdem venditorem habebat, heres extiterit; constat duas esse actiones in ejusdem persona concurrentes, propriam, et hereditariam; et debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium venditorem convenire, deinde adita hereditate hereditarium. Quod si prius adierit hereditatem; unam (6) quidem actionem movere potest, sed ita ut per eam utriusque contractus (7)

(1) Hic incipit Objectio, hoc sensu: Quonam pertinet quærere, utrum confundatur necne alterutra obligatio, an neutra confundatur? Quid, inquam, hoc refert, cum, etsi alterutro duntaxat jure, sive *proprio* sive *ideo quod heres extitit*, correus intendat *sibi dari oportere*; idem omnino consequatur, et *dari ipsi oportet*, ac si utroque jure peteret? Alterutro enim jure recte petit ille quod in obligationem deductum est; et debitur non plusquam semel totum debere potest, quamvis utroque jure petatur.

(2) Respondet ad Objectionem: Imo magna est hæc in re differentia observanda. Nam si unus ex correis pactus sit se intra certum tempus non petiturum; et alter qui non pactus est, heres ei exstat: valde interest, utrumne suo nomine an hereditario experiatur. Quod si hereditario; summovetur exceptione *Pacti* quod debitor cum defuncto habuit: si proprio, non summovebitur; cum ipse nihil tale pactus sit. Ea ergo *Quo bonum est scire an ipsius obligatio per aditionem hereditatis correi Confusa sit necne*: nam si Confusa esset, non posset ille proprio nomine agere.

(3) Ita Vulgata: et hæc negatio male abest a Florentin.

[a] *Ita quandoque in Veteribus, pro* alteri.

(4) Id est, hereditario duntaxat nomine, et *quasi ipsum reum* principalem cui nempe heres extitit: *Ex causa* autem *fidejussionis*, utpote per aditionem hereditatis rei principalis confusa, *liberari*; eum eo sensu obligatio principalis qua tenetur quasi heres *Rei* trahat ad se et confundat obligationem fidejussoriam qua tenetur proprio nomine. Fieri enim non potest ut idem *ipse* sit et reus principalis, et sui ipsius fidejussor.

(5) In specie hujusce legis, aliquis rem vendidit uni, deinde eamdem alteri; neutri eam tradidit: alter ex emptoribus alteri heres extitit.

(6) Non enim potest amplius duas separatim movere. Illæ enim actiones non sunt amplius separatæ, cum in eadem persona concurrant.

(7) Id est, consequetur una actione, in quam duæ quasi conflatæ sunt, quod ex utroque contractu debetur.

sentiat commodum. Ex contrario quoque; si venditor venditori heres extiterit; palam est, duas evictiones eum præstare debere. *l.* 10. *ff. de Actionib. empti.* ULP. LIB. 46. AD SABIN.

Consonat adhuc et Julianus. Si is qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres extiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur; si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem; et contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento salvam habebit: quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes, ut altera in judicium deducta, altera nihilominus integra remaneret (1). *l.* 18. *ff. de Oblig. et act.* JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

§ 2. *Quatenus aditio hereditatis Confusionem pariat, obligationemque extinguat.*

CXXVII. *Quum creditor debitori heres fit; pro ea parte duntaxat ex qua heres est, extinguitur obligatio.*

Hoc docet Papinianus. Ita ille: Debitori creditor pro parte heres extitit, accepto coherede fidejussore. Quod ad ipsius quidem portionem attinet; obligatio ratione Confusionis intercidit, aut (quod est verius) solutionis potestate (2). Sed pro parte coheredis obligatio salva est, non fidejussoria (3), sed hereditaria; quoniam major tollit minorem. *l.* 50. *ff. de Fidejussorib.* PAPIN. LIB. 37. QUÆST.

Consonat quod rescribit Gordianus. Pecuniam quam tibi a matre debitam fuisse dicis; ab heredibus ejus, coheredibus tuis, pro parte tibi competente petere debes. Sed et res, si quæ tibi ob idem debitum obligatæ sunt, persequi non prohiberis. *l.* 1. *Cod. de Heredit. act.*

Item Diocletianus et Maximianus. Si adultam cujus curam geris, pro triente, patruo suo quem etiam tutelam ejus administrasse proponis, heres extitit; nec ab eo quicquam exigere prohibita est: debitum a coheredibus ejus pro besse petere non prohibetur; cum ultra eam portionem qua successit, petitio non Confundatur. Nam adversus (4) adultam tuam rescindi postulas testamentum; si quidem coheredes ejus adeuntes hereditatem, se etiam obligant; et si non solvendo constituti probentur, postulata separatione (5) nullum ei damnum Præses provinciæ fieri patietur. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

CXXVIII. *Ita tamen creditor qui debitori heres ex parte existit, salvas adversus coheredes suos actiones habet; nisi debitor animo exsolvendi debiti eum heredem ex parte instituerit. Verum hæc voluntas defuncti probari debet, nec præsumitur.*

Hæc ex Marcello discimus. Ita ille: Lucius-Titius quum duos filios heredes relinqueret, testamento ita cavit: « QUISQUIS mihi liberorum meo» rum heres erit, ejus fidei committo, ut si quis ex » his sine liberis decedat, hereditatis meæ bessem, » quum morietur, fratribus suis restituat ». Frater decedens, fratrem suum ex dodrante fecit heredem. Quæro, an fideicommisso satisfecerit? Marcellus respondit, Id quod ex testamento Lucii-Titii fratri testator debuisset, pro ea parte qua alius heres extitisset, peti posse: nisi diversum sensisse eum probaretur. Nam parvum inter hanc speciem interest, et quum alias creditor debitori suo existit heres. Sed plane audiendus erit coheres; si probare possit ea mente testatorem, heredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione, fideicommisso abstinere deberet. *l.* 123. *ff. de Legatis* 1.° MARCELL. LIB. SINGUL. RESPONS.

Huic voluntatis quæstioni locus esse non potest, quum creditor erat patronus filiusve patroni; qui ex parte debita scriptus est heres.

Hinc Scævola. Mulier quædam Filium et filiam heredes instituit, et libertis legata dedit; eorumque fidei commisit in hæc verba: « A vobis peto, » ut quidquid vobis legavi, contenti sitis viventes, » ut post vos filiis meis restituatis ». Defuncta testatricis filia Mævia, libertus decessit; herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo. Quæsitum est an adita hereditate, patronæ filius a coherede suo partem eorum quæ ex testamento matris ad Mævium libertum pervenerant, petere potest? Respondi, Ejus quod ei deberetur, si hereditatem non adisset, partem a coherede petere posse. *l.* 89. § 6. *ff. de Legatis* 2.° SCÆVOLA LIB. 4. RESPONS.

§ 3. *De effectu Confusionis.*

CXXIX. *Effectus Confusionis est ut persona in qua fit Confusio, ab obligatione eximatur; qua sublata, omnes qui accesserunt obligationi hujus personæ liberantur: ita ut, si non sint alii hujus obligationis rei, necesse sit corruere obligationem.*

Hinc Marcellus. A Titio qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fidejussorem accepi; et ei heres extiti. Deinde conditio legati extitit. Quæro an fidejussor mihi teneatur. Respondit, si ei a quo tibi erat sub conditione legatum, quum ab eo fidejussorem accepisses, heres extiteris; non poteris habere fidejussorem obligatum: quia nec reus est pro quo debeat, sed nec res ulla quæ possit deberi. *l.* 38. § 1. *ff. de Fidejussorib.* MARCELL. LIB. 20. DIGEST.

(1) Hæ enim obligationes diversas causas habent. In quo hæc species differt a specie legis 5. ff *de Fidejuss.* supra N. 124. ubi agitur de duobus reis ejusdem obligationis.

(2) Nam creditor qui debitoris sui hereditatem adit, compensat creditum suum cum hereditate quam adit: quæ compensatio est vice Solutionis.

(3) Id est, pro parte ex qua fidejussor coheres est, potest eum convenire, sed non tanquam fidejussorem, sed tanquam defuncti debitoris heredem. Obligatio enim hereditaria, utpote major et principalis, tollit fidejussoriam: supra N. 121.

(4) Id est, adversus utilitatem tuæ adultæ.

(5) De qua vide Tit. *de Separat.* supra lib. 42.

Pariter Ulpianus. Quidam filiumfamilias a quo fidejussorem acceperat, heredem instituerat. Quæsitum est, si jussu patris adisset hereditatem, an pater cum fidejussore agere posset? Dixi : Quotiens reus satisdandi, reo satis accipiendi heres existeret ; fidejussores ideo liberari, quia pro eodem apud eumdem debere non possent. *l.* 34. § 8. JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

Hinc Modestinus Confusionem acceptilationi comparans, ait : Sicut acceptilatio in eum diem præcedentes peremit actiones, ita et Confusio. Nam si debitor heres creditori extiterit, Confusio hereditatis peremit petitionis [a] actionem. *l.* 75. MODESTIN. LIB. 8. REGUL.

CXXX. *Nota tamen, hanc Confusionis cum acceptilatione comparationem, non esse adæquatam. Non enim sicut acceptilatio cæteræque Liberationes, ipsam obligationem tollunt; ita et Confusio : nisi forte per accidens; quum scilicet nulla alia remanet persona obligata. Alias Confusio personam tantum ab obligatione eximit.*

Hoc docet Paulus. Ita ille : Granius-Antoninus pro Julio-Pollione et Julio-Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei ejusdem debiti fuerint, apud Aurelium-Palmam mandator extitit. Julii bona ad fiscum venerunt, similiter et creditori fiscus successerat. Mandator allegabat se Liberatum jure Confusionis; quia fiscus tam creditori quam debitori successerat. Et quidem, si unus debitor fuisset; non dubitabam, sicut fidejussorem, ita et mandatorem Liberatum esse. Quamvis enim judicio convento principali debitore, mandator (1) non liberetur; tamen ubi successit creditor debitori, veluti Solutionis jure sublata obligatione, etiam mandator Liberatur; vel quia non potest pro eodem apud eumdem quis mandator esse. Sed quum duo rei promittendi sint, et alteri heres extitit creditor; justa dubitatio est, utrum alter quoque Liberatus est ac si Soluta fuisset pecunia, an persona tantum exempta Confusa obligatione? Et puto aditione hereditatis, Confusione obligationis eximi personam, sed et accessiones ex ejus persona liberari; propter illam rationem, quia non possunt pro eodem apud eumdem obligati esse : ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. Igitur alterum reum ejusdem pecuniæ non Liberari : et per hoc nec fidejussorem, vel mandatorem ejus. Plane, quia is (2) Mandati judicio eligere potest vel creditorem (3); competituram ei exceptionem Doli mali, si cœperit conveniri : cum altero autem reo, vel in solidum si non fuerit societas, vel in partem si socii fuerunt, posse creditorem agere.

Quod si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor creditori; puto convenire, Confusione obligationis non Liberari reum. *l.* 71. *ff. de Fidejussorib.* PAUL. LIB. 4. QUÆST.

His quæ diximus consonat Africanus. Quod si stipulator reum heredem instituerit; omnimodo fidejussoris obligationem peremit, sive civilis, sive tantum naturalis in reum fuisset : quoniam quidem nemo potest apud eumdem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fidejussorem heredem scripserit; procul dubio solam fidejussoris obligationem periment. Argumentum (4) rei; quod, si possessio rerum debitoris data sit creditori, æque dicendum est fidejussorem manere obligatum. *l.* 21. § 3. *ff. de Fidejussorib.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

CXXXI. *Circa Confusionis effectum, observandum est, Confusione in personam unius ex heredibus contingente, non prægravari coheredes; eosque non magis teneri, nisi ex parte ex qua heredes sunt.*

Hoc adhuc docet Marcellus in specie sequenti. Lucius-Titius, quum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistulam ita emisit : « Si petierit a te frater meus, peto des ei nummos » fide et periculo meo ». Post quam epistolam, Septicius Seio pecuniam numeravit : deinde Titius, inter reliquos, et Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quæro, an quia adversus Seium debitorem Septicii Confusa sit actio, pro tertia parte qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus ejus agere in solidum possit? Marcellus respondit, Cum coherede Seii, non pro majore quam hereditaria parte, qua Mandati agi posse. *l.* 24. *ff. de Fidejuss.* MARCELL. LIB. SING. RESPONS.

CXXXII. *Quærendum superest, an Confusio obligationis personalis perimat pignora quæ ipsi accedunt? Et docet Africanus, non perimere. Ita ille :* Qui pro te apud Titium fidejusserat, pignus in suam obligationem dedit : post idem heredem te instituit. Quamvis ex fidejussoria causa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit.

At si idem (5) alium fidejussorem dederit, atque ita heredem te instituerit; rectius existimari ait, sublata obligatione ejus pro quo fidejussum sit (6),

[a] *Alias* petitoris.

(1) Qua in re, a fidejussore differebat Jure Pandectarum : ut vid. supra Tit. *de Fidejuss.* N. 72 et 73.

(2) Mandator scilicet.

(3) Id est, fiscum; qui, et creditori, et uni ex debitoribus qui huic mandatori actione *Mandati* tenebatur, successerat.

(4) Quasi diceret : Non mirum est fidejussore liberato reum manere obligatum. Nam (quod magis est) interdum evenit ut, quum reus per exceptionem liberatur, fidejussor maneat obligatus, scilicet quando creditor in ejus bona missus est, et ea ex Edicto distraxit : vel quum reus bonis cessit, ipse per exceptionem quidem liberatus est; fidejussor tamen manet obligatus in id quanto minus creditor ex bonis potuit consequi. Verum quomodo dicitur fidejussorem manere obligatum? cum constet Jure Pandectarum, electo reo fidejussores fuisse liberatos : ut vid. supra Tit. *de Fidejuss.* N. 72. Forte creditor non elegerat agere adversus reum; sed reus sponte, ne conveniretur, ipsi bonis cessit in Jure.

(5) *Idem* fidejussor *dederit alium fidejussorem* qui pro se fidejuberet.

(6) Scilicet prioris fidejussoris.

eum quoque qui fidejusserit (1) liberari. *l.* 38. *§ fin.* AFRICAN. LIB. 7. QUÆST.

Docet pariter Paulus, Confusionem obligationis personalis non perimere pignus in specie sequenti. Debitor sub pignore, creditorem heredem instituit; eumque rogavit restituere hereditatem filiæ suæ, id est testatoris. Quum nollet adire ut suspectam, coactus jussu Prætoris adiit, et restituit. Cum emptorem pignoris non inveniret, desiderabat permitti sibi jure dominii id possidere. Respondi: Aditione quidem hereditatis Confusa obligatio est; videamus autem, ne et pignus liberatum sit sublata naturali obligatione? Atquin sive possidet creditor [actor (2)] idemque heres rem, sive non possidet, videamus de effectu rei. Et, si possidet, nulla actione a fideicommissario conveniri potest; neque Pigneratitia, quoniam hereditaria (3) est actio; neque fideicommissum (4), quasi minus restituerit, recte petetur: quod eveniret, si nullum pignus intercessisset. Possidet enim eam rem quasi creditor. Sed etsi fideicommissarius rem teneat, et hic Serviana actio tenebit: verum est enim non esse Solutam pecuniam; quemadmodum dicimus, quum amissa est actio propter exceptionem (5). Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit; et Solutum non repetetur. Remanet ergo propter pignus, naturalis obligatio (6).

In re (7) autem integra, non putarem compellendum adire, nisi prius de indemnitate esset ei cautum vel Soluta pecunia esset. Nam et quum de lucro heres scriptus agit [a], quod forte legatum acceperit, SI HERES NON EXTITISSET; responsum est non esse cogendum adire; nisi legato præstito: ubi quidem potuit dici nec cogendum esse heredem adire, quodammodo contra voluntatem defuncti; qui legando heredi, SI NON adiisset, in ipsius voluntate posuit aditionem. Sed cum testator alterutrum dederit, nos utrumque (8) ei præstamus. *l.* 59. *ff. Ad SC. Trebell.* PAUL. LIB. 4. QUÆST.

Jus novum.

CXXXIII. *Jure Justinianeo, heres qui inventario juxta ipsius Justiniani Constitutionem confecto, hereditatem adivit; actiones quas adversus defunctum habebat, non Confundit. l. fin. § 9. Cod.* de Jure deliber.

(1) Nimirum fidejussoris fidejussorem.

(2) Hanc vocem perperam irrepsisse, et expungendam recte censet Cujacius.

(3) Cujacius legit *hereditaria non est.* Sensus est, Pigneratitiam actionem quæ soluta demum pecunia competit, non videri esse actionem hereditariam quæ in fideicommissarium transierit; quandoquidem defuncto nunquam competierit: eæ autem demum actiones in fideicommissarium transeunt, quæ defuncto competierunt.

(4) Non potest etiam hæc filia persequi fideicommissum, quasi adhuc aliquid ex hereditate retineat. Quamvis enim retineat rem hereditariam, quam ipse defunctus pignori dedit; cum eam non retineat, ut hereditariam, sed sibi pignori nexam, nil videtur ex hereditate retinere.

(5) Quum amissa est obligatio personalis per aliquam exceptionem ei appositam, puta compensationis; durat nihilominus pignus, quandiu soluta non est pecunia. Ita et in hoc casu, quamvis per Confusionem extincta sit obligatio personalis, tamen pignus durat.

(6) Personalis obligatio per Confusionem tollitur; at non tollitur pignus. Propter pignus autem quod remanet, remanere intelligitur obligatio naturalis cui pignus accedat. Cujac. Verum Ant. Faber cui absurdum videtur ut *propter pignus* quod est accessorium, remaneat obligatio personalis quæ principalis est, totum hunc ¶ putat esse Glossema. Et hanc ejus Conjecturam probat quoque Wissenbachius. Enimvero non opus est ad *Pignoris* causam recurrere, ut in hac specie non videatur tolli *Obligatio naturalis* per illam coactam et imaginariam aditionem heredis qui hereditatem restituit. Talis siquidem aditio, cum ex mera Juris subtilitate sit, ex mera pariter Juris subtilitate confusionem parit; adeoque non potest obligationem nisi *civilem* tollere, non vero *naturalem.*

(7) Hactenus de casu quo creditor, idemque heres, adivit et restituit. *Re autem integra*, id est, si nondum adivit, nondum restituit.

[a] *Florent.* ait.

(8) Ut nempe et heres sit, sed nomine tenus; et ut legatum accipiat, non a coherede, sed a fideicommissario qui eum debet præstare indemnem.

TITULUS IV.

DE ACCEPTILATIONE.

CUM *Acceptilatio sit solutionis ac liberationis species quæ per Verborum solemnitatem fit, merito tractatibus præcedentibus hic subjungitur tractatio* DE ACCEPTILATIONE.

Circa Acceptilationem quærendum 1.° *Quid sit*, *et quotuplex hujus species;* 2.° *Quæ obligatio Acceptilatione extingui possit;* 3.° *Quid accepto ferri possit;* 4.° *Quis Accepto ferre aut rogare possit;* 5.° *Quæ sit forma Acceptilationis;* 6.° *Denique quis sit hujus effectus.*

§ 1. *Quid sit Acceptilatio, et quotuplex species Acceptilationis.*

I. ACCEPTILATIO *est obligationis liberatio per interrogationem et responsionem; quum creditor a debitore interrogatus, an quod ipsi debetur, pro accepto (id est, pro soluto) habeat, respondet se habere.*

Acceptilationis duplex species: alia SIMPLEX, *qualem modo descripsimus; qua id solum quod ex verborum obligatione debetur, accepto fertur: alia* AQUILIANA, *quæ fit prævia novatione; quum creditor quod sibi ex alia causa; quam ex verborum obligatione debetur, in verborum obligationem novat; dein mox interrogatus accepto fert.*

AQUILIANAM *hanc acceptilationem ita definit Modestinus.* Acceptilatio est liberatio per mutuam (1) interrogationem, qua utriusque contingit ab eodem nexu absolutio. *l.* 1. MODESTIN. LIB. 2. REGUL.

§ 2. *Quæ obligatio Acceptilatione possit extingui.*

II. Acceptam fieri non potest, nisi quod verbis colligatum est. Acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia et ipsa verbis fit: neque enim potest verbis tolli; quod non verbis contractum est. *l.* 3. § 3. ULP. LIB. 48. AD SABIN.

Cum autem obligatio operarum quæ nascitur ex jurejurando liberti, sit ex classe earum quæ verbis contrahuntur (ut vid. supra Tit. de Oper. libert. *N.* 2. *et Tit.* de Verb. oblig. *N.* 1.), *Hinc* Et per jusjurandum liberti interpositam operarum obligationem, per Acceptilationem tolli verius est. *l.* 13. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Idem dictum puta, de obligatione quæ ex solemni dictione dotis nascebatur.

III. *Quod ad cæteras obligationes attinet, quæ verbis non contrahuntur; per se quidem Acceptilatione extingui non possunt. Illud autem quæritur;* Si fidejussori (2) Accepto fuerit latum, quum reus RE (3) *non* VERBIS fuisset obligatus; an reus quoque liberetur? Et hoc jure utimur, ut licet reus non sit verbis obligatus, tamen Acceptilatione per fidejussorem liberetur (4). *l.* 13. § 7. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Quod si fidejussor cui Acceptolatum est, nondum debebat, pendente adhuc conditione sub qua fidejussit, non liberatur reus.

Hinc Si fidejussori sub conditione obligato SI NAVIS EX ASIA VENERIT, quem sub hoc modo accepi ut usque ad tempos vitæ suæ duntaxat obligaretur, pendente conditione Acceptum latum fuerit; et is fidejussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit: confestim a reo petere possum; quia existens conditio, neque obligationem in personam jam mortui efficere, neque Acceptilationem (5) confirmare possit. *l.* 72. *ff. de Fidejuss. et Mandat.* GAIUS LIB. 3. DE VERB. OBLIG.

Illud quoque patet; inutiliter Accepto ferri sive reo sive fidejussori, antequam obligatio principalis sit contracta.

Hinc Si legatorum sub conditione relictorum fidejussori dato, Acceptolatum sit; legata debebuntur (6), postea conditione eorum existente. *sup. d. l.* 13. § 8.

Item Qui ita stipulatur a fidejussore: « QUOD « Titio credidero, fide tua esse jubes »? deinde antequam crederet, acceptum fecit fidejossori: reus non liberabitur (7); sed quandoque ei creditum fuerit, tenetur. Nam etsi fidejussorem non ante liberatum esse credimus, quam quum fuerit creditum reo, non tamen reus antiquiore Acceptilatione quam obligatio ejus est, liberari potuit. *d. l.* 13. § 9.

IV. *Quod hactenus diximus, eam demum obligationem quæ verbis contracta est, Acceptilatione extingui; de Acceptilatione simplici accipiendum.*

At vero Aquiliana stipulatio omnimodo omnes (8) præcedentes obligationes novat, et perimit; ipsaque perimitur per Acceptilationem: et hoc Jure utimur. Ideoque etiam legata sub conditione relicta, in stipulationem Aquilianam deducuntur. *l.* 4. *ff. de Transact.* ULP. LIB. 46. AD SABIN.

Hinc et JUDICATI *obligatio, per hanc Aquilianam Acceptilationem solvitur. Nimirum* Si in stipulatum, Judicatum novationis causa deductum sit; et stipulatio donationis causa Acceptolata: dicendum est, locum liberationem habere. *l.* 17. *ff. de Donationib.* ULP. LIB. 58. AD ED.

V. *Hoc autem utrique Acceptilationi commune est, quod etiam id* Quod in diem vel sub conditione

(1) Cujacius Observ. V. 38. censet hic definiri illam Aquilianam Acceptilationem, per quam Synallagma (id est contractus ultro citroque obligatorius) resolvitur mutua novatione quam subsequatur mutua Acceptilatio.

(2) Fidejussor est verbis obligatus, scilicet per stipulationem, adeoque ei Accepto ferri potest.

(3) Puta, ex causa mutui.

(4) Ratio evidens: Acceptilatio est vice solutionis; non potest autem reus, postquam fidejussor solvit, manere obligatus.

(5) Quod si eo vivo conditio extitisset; existentia conditionis, obligationem ejus commisisset, simulque Acceptilationem confirmasset.

(6) Legata conditionalia, demum deberi incipiunt ex quo existit conditio; legatarius antea nondum erat creditor. Hinc sequitur fidejussorem antea non fuisse obligatum, adeoque non potuisse Accepto ferri quod nondum debebat.

(7) Fidejussor enim non erat obligatus, antequam crederetur pecunia; cum non possit fidejussoris obligatio præcedere principalem.

(8) Id est, omnis generis, et quocumque modo contractæ sint. An autem *omnes* simul, una Acceptilatione novari possint; alia quæstio est, de qua infra § 4.

debetur, Acceptilatione tolli potest. Sed ita id factom apparebit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit. *l.* 12. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Consonat quod, Si sub conditione legatum mihi datum novandi causa stipulatus sum, et ante existentem conditionem Acceptum lecero; Nerva filius ait : Etiamsi conditio extiterit, neque ex testamento competituram actionem; quia novatio facta sit, neque ex stipulatu quæ acceptilatione soluta sit. *l.* 21. VENULEIUS LIB. 11. STIPULAT.

§ 3. *Quid Accepto ferri possit.*

VI. *Accepto ferri potest hoc ipsum quod debetur, vel ejus rei pars.*

Porro PARS stipulationis Accepto fieri potest, non tantum si sic dicat : « Ex nummis decem quos » tibi promisi, quioque habesne Acceptos » ? Sed et si sic : « Quod ego tibi promisi, id pro parte » dimidia habesne Acceptum » ? *l.* 9. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Sed et si non numerata pecunia, sed certum corpus veluti homo in stipulationem deductus est; potest ex parte Acceptilatio fieri. Quo modo et uni ex heredibus Acceptum fieri potest. *l.* 10. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Quinetiam, quamvis rei quæ cum altera alternative debetur, Solutio pro parte facta nullam liberationem pariat; tamen Acceptilatio hujus rei pro parte facta utilis est, et pro ea parte liberationem parit.

Unde Julianus. Qui hominem aut decem stipulatus est; si quinque Accepto fecerit, partem stipulationis peremit (1); et petere quinque aut partem hominis potest. *l.* 17. JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

VII. *At* Si id quod in stipulationem deductum est, divisionem non recipiat; Acceptilatio in partem, nullius erit momenti : ut puta, si servitus fuit prædii rustici vel urbani.

Plane si ususfructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani; poterit pro parte Acceptilatio fieri, et erit residuæ partis fundi ususfructus (2).

Si tamen viam (3) quis stipulatus, Accepto ITER vel ACTUM fecerit; Acceptilatio nullius erit momenti. Hoc idem est probandum, si ACTUS Accepto fuerit latus. Si autem ITER ET ACTUS (4) Accepto fuerit latus, consequens erit dicere liberatum eum qui viam promisit. *l.* 13. § 1. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

VIII. *Vidimus Accepto ferri posse hoc ipsum quod debetur, vel totum, vel hujus partem.*

Inutiliter autem Accepto fertur aliud quam quod debetur. Unde Paulus. Nisi consentiat Acceptilatio cum obligatione, et nisi verum est quod in Acceptilatione demonstratur, imperfecta est liberatio : quia verbis verba ea demum resolvi possunt, quæ inter se congruunt. *l.* 14. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Hinc Eum qui fundum stipulatus est, non posse DE DOLO MALO clausulam Acceptum ferre constat. Non enim in partem debiti id constitit : et aliud est quod debetur, aliud quod Accepto fertur. *l.* 13. § 5. ULP. LIB. 50. AD SABIN.

Similiter Illud certum est; cum qui fundum stipulatus, usumfructum vel viam Accepto facit, in ea esse causa ut Acceptilatio non valeat. Qui enim Accepto facit, vel totum, vel partem ejus quod stipulatus est, debet accepto facere. Hæ autem partes non sunt : non magis quam si quis domum stipulatus, Accepto ferat cæmenta vel fenestras vel parietem vel diætam. *d. l.* 13. § 2.

Quod Si quis usumfructum stipulatus, usum Accepto tulerit : si quidem sic tulerit Acceptum quasi usu debito, liberatio non contingет; si vero quasi ex usufructu (5), cum possit usus sine fructu constitui, dicendum est Acceptilationem valere. *d. l.* 13. § 3.

IX. *Non videtur aliud quam quod debetur Accepto ferri; si genere debito, species hujus generis cujus solutio liberationem pareret, Accepto feratur.*

Hinc Si is qui hominem stipulatus est, Stichum Accepto tulerit, Julianus libro quinquagesimoquarto Digestorum scripsit, Acceptilationem aliquid egisse, tollisseque (6) totam obligationem. Quod enim invito stipulatori promissor solvere potest, id et Acceptum latum liberationem pariet. *d. l.* 13. § 4.

Contra vice versa, quum res determinate debetur; aliud quam quod debetur Accepto ferri videtur, si ea res non determinate (sed puta alternative) Accepto feratur.

Hinc Si Stichum AUT decem sub conditione stipulatus, Stichum aut decem Acceptum feceris; et pendente conditione Stichus decesserit (7) : decem

(1) Cur secus obtinet in solutione? Nimirum ne solutio fiat in diversis : quod in Acceptilatione timeri non potest. Vide supra Tit. *de Solution.* N. 84.

(2) Is enim dividuus est.

(3) Via individua est.

(4) *Iter et actus* Viam continent.

(5) Quasi partem ususfructus debiti faciat. Nam ususfructus in se complectitur, et usum qui personali utentis indigentia terminatur, et fructum qui reliquum rei emolumentum continet. Et quidem potuissent hæc duo ex quibus ususfructus constat, separatim constitui; puta, primum usus, deinde fructus : quidni ergo possint separatim per Acceptilationem remitti?

(6) Haloand. et Vulgat. *tulisse*. Florentina lectio retineri potest; ut *tollisse* dictum sit antiquitus pro *sustulisse* Certe Theod. Marcilius ad caput 12. Legis XII Tab. varia exempla refert in quibus *tollit* dictum est pro *sustulit*. Atque ita videtur accipi apud Persium *Satyr.* IV ubi de Socrate loquens ait..... *Sorbitio* TOLLIT *quem dira cicutæ*.

(7) Morte Stichi stipulatio determinata est ad decem. Non potest autem obligatio rei determinate debitæ, per Acceptilationem *Hujus rei* AUT *alterius* alternative factam solvi.

in obligationem manebunt, perinde ac si Acceptilatio interposita non fuisset. *d. l.* 13. § 6.

Quod si in Acceptilatione rei quæ determinate debetur, altera res non alternative sed cumulative conjungatur; Acceptilatio utilis erit, nec per inutilem alterius rei adjectionem vitiabitur.

Hinc Si is qui Stichum promisit, ita interroget: « Quod Stichum promisi, Stichum et Pamphilum « habesne Acceptos » ? puto recte Accepto latum, et pro supervacuo Pamphili mentionem factam. Quemadmodum si is qui decem promisit, ita interroget : « Quod tibi decem promisi, viginti ha- « besne Accepta » ? etiam decem nomine erit liberatus. *l.* 15. Pompon. lib. 27. ad Sabin.

§ 4. *Quis Accepto ferre, et quis Accepto rogare possit.*

X. *Creditor is demum qui alienare potest, Accepto ferre potest.*

Igitur si creditor sit pupillus, auctore demum tutore Accepto ferre poterit. Hinc ita rescribit Antoninus. Jam tibi scripsi, posse apud judicem quæri an solemnibus verbis, tutoris auctoritate interveniente, soror tua Acceptilatione debitorem suum liberavit. Quare si in repetenda pecunia quam exsolvit, diversa pars perseveraverit; uteris defensionibus competentibus. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Contra quivis debitor, modo intelligat quid agat, Accepto rogare potest.

Hinc Pupillum per Acceptilationem, etiam sine tutoris auctoritate, liberari posse placet (1). *l.* 2. Ulp. lib. 24. ad Sabin.

XI. Idem erit et in servo dicendum.

Nam et servus Accepto liberari potest; et tolluntur etiam Honorariæ obligationes, si quæ sunt adversus dominum : quia hoc Jure utimur, ut Juris gentium (2) sit Acceptilatio. *l.* 8. § 4. Ulp. lib. 48. ad Sabin.

Contra vero Servus nec jussu domini Acceptum facere potest (3). *l.* 22. Gaius lib. 3. de Verb. oblig.

XII. *Neque solum in servo id receptum est, sed et in cæteris personis quæ stipulando nobis ipso Jure acquirere possunt, ut possint etiam pro nobis Accepto rogare ; cum melior eo modo per illos conditio nostra fiat.*

Hinc Paulus. Species acquirendi est, liberare dominum obligatione. Et ideo fructuarius quoque servus liberare, Acceptum rogando, fructuarium potest; quia ex re ejus videtur ei acquirere.

Sed et si usum tantum habemus; idem fiet. Idemque dicemus et in eo qui bona fide nobis servit; et in cæteris qui nostro jure subjecti sunt. *l.* 11. Paul. lib. 12. ad Sabin.

Idem alibi ait. Si debitor sit, servi fructuarius; potest is servus per Acceptilationem liberare eum; videbitur enim ex re ejus acquirere. Idem in pacto dicemus. *l.* 63. *ff. de Solutionib.* Paul. lib. 9. ad Plaut.

Pariter de servo Ulpianus. Sed sicuti stipulando fructuario acquirit : ita etiam, paciscendo eum acquirere exceptionem fructuario, Julianus libro trigesimo Digestorum scribit. Idemque; Et si Acceptum rogaverit; liberationem ei parere. *l.* 23. *ff. de Usufr. et quemadm.* Ulp. lib. 17. ad Sabin.

Servus communis sicut uni ex dominis stipulari potest, ita etiam Acceptum rogare uni ex dominis potest; eumque in solidum liberat. Et ita Octavenus putat. *l.* 8. § 1. Idem lib. 48. ad Sabin.

Accepto liberare servus communis alterum ex dominis, etiam ab altero domino potest. Id enim et Labeoni placuit. Denique libro Pithanon scripsit, si a Primo domino, Secundo socio domino suo stipulatus fuerit; posse (4) Secundum Accepto rogare; et per acceptilationem Primum liberare quem ipse obligaverat : sic fieri ut per unum atque eumdem servum, et constituatur et tollatur obligatio. *d. l.* 8. § 2.

Item cum per servum hereditarium acquiratur hereditati; Si servus hereditarius, ante aditam hereditatem, Acceptum roget quod defunctus promisit; verius puto contingere liberationem, ut per hoc hereditas ipsa liberetur. *l.* 11. § 2. Paul. lib. 12. ad Sabin.

Sed et si dominus apud hostes sit; dicendum est, jure postliminii confirmari Acceptilationem (5). Nam et stipulari ei qui apud hostes est, servus potest. *d. l.* 11. § 3.

XIII. *Filius quidem aut servus, ut ex modo dictis liquet, Accepto rogare possunt quod patri dominove debetur. At non vice versa quod filius debet, accepto rogare potest pater.*

Hoc docet Ulpianus. Ita ille : Filiusfamilias, promittendo, patrem civiliter non obligat : sed non obligat : ergo pariter Acceptilatione quæ contraria stipulatio est, dominum non potest privare jure obligationis quod habebat. Opera enim servorum nobis Jus Civile permittit, ut per eos acquiramus et meliorem conditionem nostram faciamus; non ut illam faciamus deteriorem.

(1) Nam in his in quibus meliorem conditionem suam facit, non eget auctoritate : ut vid. in Instit. Tit. *de Auctor. tutor.*

(2) Scilicet quoad materiam. Enimvero quamvis olim non aliæ quam civiles obligationes solemnibus verbis contractæ per Acceptilationem solvi possent; postea tamen inventa formula Aquiliana placuit ut omnia etiam *Juris gentium* obligationes ita solvi possent. Cæterum Acceptilationem quoad suam formam et quoad originem, esse non *Juris gentium* sed civilis, omnino certum est; cum Jure Civili inventa sit, et per civilem verborum conceptionem fiat.

(3) Servus, etsi jussu domini promittat, cum Jure Civili

(4) Idem servus, qui stipulando a Primo obligavit *Primum secundo*; poterit rogando Secundum ut accepto ferat, liberare *Primum a secundo.*

(5) Quid si captivus moriatur apud hostes ? Valebit Acceptilatio tanquam ab hereditario servo facta; modo non nominatim captivi personæ accepto rogaverit. Vide lib. præced. Tit. *de Stip. serv.* N. fin.

se obligat : propter quod Accepto rogare filiusfamilias potest ut se liberet, quia ipse obligatus est. Pater autem Acceptom rogando nihil agit, cum non sit ipse obligatus, sed filius. *sup. d. l.* 8. § 4.

XIV. *Cæterum cum Acceptilatio per solemnitatem verborum fiat, proindeque sit actus legitimus; ipse debitor (per se, aut per eos quos in potestate habet) Accepto rogare, ipse creditor Accepto ferre debet.*

Hinc Ulpianus. Tutor, corator furiosi, Acceptum ferre non potuit; nec procurator quidem potest facere Acceptum. Sed hi omoes debent novare (1) : possunt enim et sic (2) Accepto facere.

Ne his qoidem Accepto fieri potest; sed novatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam et in absentium persona hnc remedio uti solemus : stipulamur ab aliquo id novandi causa quod nobis absens debet, et ita Accepto liberamus a quo stipulati sumus. Ita fiet ut absens novatione, præsens Acceptilatione liberetur. *l.* 13. § 10. Ulp. lib. 50. ad Sabin.

Sic etiam accipe quod ait Paulus. Per procuratorem, nec liberari, nec liberare quisquam Acceptilatione [sine (3) mandato] potest. *l.* 3. Paul. lib. 4. ad Sabin.

XV. *Dicimus creditorem et debitorem per se ipsos Accepto ferre et Accepto rogare debere.*

Quum autem plures sunt unius obligationis creditores, pluresve debitores; vel unus Accepto rogare et Accepto ferre potest. Et quidem Ex pluribus reis stipulandi si nnus Acceptnm fecerit, liberatio contingit in solidum (4). *sup. d. l.* 11. § 12.

Vice versa, Si ex pluribus obligatis (5) uni Accepto feratur; non ipse solus liberatnr, sed et hi qui secum obligantur. Nam quum ex duobus pluribusque ejusdem obligationis participibus uni Accepto fertur, cæteri quoque liberantur; non quoniam ipsis Accepto latum est, sed quoniam velut solvisse videtur is qui Acceptilatione solotus est. *l.* 16. Ulp. lib. 7. disputat.

XVI. *Illud nullam recipit dubitationem, quod* Heres qooque et liberare, et liberari Accepto potest; et Honorarii successores. *l.* 13. § 11. Ulp. lib. 50. ad Sabin.

§ 5. *Quæ sit forma Acceptilationis.*

XVII. *Acceptilationis sicut et stipulationis forma, est interrogatio et responsio.* Sane et sic Acceptilatio fieri potest, Accepta facis decem? Ille respondit, Facio. *l.* 7. Ulp. lib. 50. ad Sabin.

XVIII. Acceptilatio sub conditione fieri non potest. *l.* 4. Pompon. lib. 9. ad Sabin.

Item In diem acceptilatio facta nullius est momenti : nam solutionis exemplo, Acceptilatio solet liberare. *l.* 5. Ulp. lib. 34. ad Sabin.

Non potest quidem Acceptilatio fieri sub conditione aut die expressa : verum nil officit, tacite inesse Acceptilationi conditionem.

Hinc Papinianus. Actus legitimi qui recipiunt (6) diem vel conditionem, veloti mancipatio, Acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tntoris, in totom vitiatur per temporis vel conditionis adjectionem : nonnunquam tamen actns supra scripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium afferunt. Nam si Acceptum feratur ei qui sub conditione promisit : ita demum egisse aliquid Acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit; quæ si verbis nominatim Acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum. *l.* 77. *ff. de Reg. Jur.* Papin. lib. 28. quæst.

Huc pertinet regula Juris : Expressa nocent, non expressa non noceot. *l.* 195. *d. tit.* Modestin. lib 7. differentiarum.

XIX. *Ad formam Acceptilationis jam non requiritur ut Latina Lingua fiat : ex quo nempe receptum est ut per formulam Aquilianam quælibet* Juris Gentium *obligationes solverentur, ut supra diximus N.* 11. *in Notis : idque propter adeo frequentem Acceptilationis usum* (7). Et ideo puto et Græce posse Acceptum fieri, dummodo sic fiat ut Latinis verbis (8) solet : ΕΧΕΙΣ ΛΑΒΩΝ ΔΗΝΑΡΙΑ ΤΟΣΑ; — ΕΧΩ ΛΑΒΩΝ. [*id est, Habes Acceptum denaria tot? Habeo acceptum.*] *l.* 8. § 4. § *et ideo.* Ulp. lib. 48. ad Sabin.

XX. *Circa formam Acceptilationis observandum*

(1) Stipulando suo nomine, quod domino negotii debebatur.

(2) Cum sic ipsi effecti sint stipulatores.

(3) Hæc verba *sine mandato*, Glossema esse crediderim, et omnino expungenda. Nam etsi interveniat mandatum, cum Acceptilatio sit actus legitimus, non potest per procuratores expediri nisi prævia novatione, de qua nos Ulpianus in l. præced. Ad hanc autem novationem fateor opus esse mandato creditoris : at non opus est mandato debitoris; potest enim procurator ejus, citra ejus mandatum, transferre in se ejus obligationem : ut vid. supra Tit. *de Novation.* et postea eam acceptam rogare suo nomine. Hotomannus et P. Faber pro *sine mandato*, reponunt *sine novatione.*

(4) Nam hoc contingeret, si uni solutum esset. Secus obtinet in pactis : et disparitas est quod Acceptilatio sit solutio et tollat obligationem, pactum vero non tollat obligationem.

(5) Scilicet correis, qui singuli in solidum obligati sunt. Secus, si uni ex debitoris heredibus; quorum obligatio ipso Jure divisa est ex Lege XII Tabularum.

(6) Forte legendum *qui* Non *recipiunt.* Vel etiam potest servari lectio; hoc sensu, *qui recipiunt*, id est, quibus de facto adjecta est dies aut conditio, quamvis de Jure non debeat adjici.

(7) Quod etiam circa stipulationem receptum fuisse vid. lib. præced. Tit. *de Verb. oblig.* N. 9. item *Instit.* d. tit. § 1.

(8) Scilicet per interrogationem et congruam responsionem.

superest; quod, ad Accepto ferendas plures obligationes, non necesse est tot intervenire Acceptilationes quot sunt obligationes; sed omnes unica Acceptilatione possunt accepto ferri.*

Igitur Et uno et pluribus contractibus, vel certis, vel incertis; vel, quibusdam exceptis, cæteris; et omnibus ex causis, una Acceptilatio et liberatio fieri potest. *l.* 18. FLORENT. LIB. 8. INSTITUT.

An autem omnes obligationes accepto latæ videri debeant, an una; pendet ex eo quod actum est.

Unde Ulpianus. Pluribus stipulationibus factis, si promissor ita Accepto rogasset; QUOD ego tibi promisi, habesne Acceptum? Siquidem apparet quid actum est, id solum per Acceptilationem sublatum est: si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt. Dummodo illud sciamus, si ego aliud Accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere Acceptilationem. *l.* 6. ULP. LIB. 47. AD SABIN.

Maxime autem in Aquiliana Acceptilatione plures simul obligationes contineri possunt. Imo hujusmodi Acceptilationis generalem formulam, quæ omnes omnino cujuslibet generis præcedentes obligationes complectatur et innovando tollat, nobis Florentinus ex Gallo servavit. Ita ille: Ejus rei stipulatio quam Acceptilatio [a] sequatur, a Gallo-Aquilio talis exposita est: « QUIDQUID te mihi ex » quacumque causa dare, facere, oportet, oportebit, præsens, in diemve; quarumque rerum » mihi tecum actio, quæque adversus te petitio, » vel adversus te persecutio est, eritve; quodve » tu meum habes; tenes, possides (1), quanti » quæque earum rerum res erit, tantam pecu- » niam dari stipulatus est Aulus-Agerius, spo- » pondit Numerius-Nigidius. Quod Numerius-Ni- » gidius Aulo-Agerio promisit, spopondit, id » haberetne a se Acceptum, Numerius-Nigidius » Aulum-Agerium rogavit? Aulus-Agerius Nume- » rio-Nigidio Acceptum fecit ». *l.* 18. § 1. FLORENT. LIB. 8. INSTITUT.

§ 6. *De effectu Acceptilationis.*

XXI. *Effectus Acceptilationis est ut extinguatur obligatio quæ Accepto lata est; quamvis nulla realis solutio intervenerit. Hinc* Inter Acceptilationem et apocham hoc interest; quod acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit; apocha non alias, quam si pecunia soluta sit. *l.* 19. § 1. ULP. LIB. 2. REGUL.

Cum porro Acceptilatio liberationem ab obligatione quæ Acceptolata est tribuat; hinc Diocletianus et Maximianus. Si donationis gratia, novatione facta, per acceptilationem præstitisti liberationem; omnis agendi via perempta est. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Iidem rescribunt. Per Aquilianam stipulationem (2) pacto subditam, obligatione præcedente sublata; et Acceptilatione, quæ fuit inducta, perempta: ei qui ex nulla causa restitui potest, omnis agendi via præcluditur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

XXII. *Nec solum ipsa obligatio quæ Accepto fertur, extinguitur; sed et cæteræ quæ illius solutione extinguerentur.*

V. G. Sed et si servo, quod ipse mihi promisit, Acceptum fecero; inutiles mihi erunt adversus dominum Honorariæ actiones, quæ De peculio vel In rem verso dantur. *l.* 11. § 1. PAUL. LIB. 12. AD SABIN.

Item Si Accepto fuerit lata OB REM JUDICATAM clausula; Marcellus ait, Cæteras partes stipulationis evanuisse: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res judicari possit. *l.* 20. ULP. LIB. 77. AD ED.

Pariter quoque. Si Judicati fidejussor sit datus, acceptus, eique Accepto latum sit; liberabitur et judicatus. *l.* 16. § 1. ULP. LIB. 7. DISPUTAT.

XXIII. *Circa vim Acceptilationis in contractibus synallagmaticis, Labeo ait:* Si ego tibi Acceptum feci, nihilomagis ego a te liberatus sum. *(Sic autem arguit)* Paulus: Imo quum locatio-conductio, emptio-venditio, conventione facta est, et nondum res intercessit; utrinque per Acceptilationem, tametsi ab alterutra parte duntaxat intercessit, liberantur (3) obligatione. *l.* 23. LABEO LIB. 5. PITHANON A PAULO EPITOMATOR.

[a] *Florent.* Acceptio.

(1) TENERE proprium est naturalis possessionis; POSSIDERE, civilis; HABERE autem, utrumque comprehendit, et ad dominium refertur.

(2) Quum creditorem inter et debitorem convenit ut ab obligatione Re contracta, puta *Mutui*, recedatur; tale pactum non extinguit obligationem: sed pacto subdenda est Aquiliana stipulatio, per quam obligatio *Mutui* in *Verborum* obligationem navetur, et postea Accepto feratur.

(3) Scilicet strictæ Juris rationi quam sequebatur Labeo, Paulus præfert paciscentium voluntatem; quæ ea is esse præsumitur, quod alter hac mente alteri Acceptum tulerit ut invicem a contractu discederent.

TITULUS V.

DE STIPULATIONIBUS PRÆTORIIS.

POSTQUAM *Pandectarum ordinatores egerunt de Stipulationibus, sive in genere, sive conventionalibus, quarum occasione tractatum est, et de modis dissolvendarum obligationum; jam transeunt ad illam speciem Stipulationum quæ* PRÆTORIÆ *dicuntur.*

I. PRÆTORIÆ STIPULATIONES, *si stricte accipias, sunt illæ quæ ex Prætoris jurisdictione descendunt.*

Hic autem late accipiuntur pro qualibet Stipulatione quæ non ex conventione, sed vel ex Prætoris jurisdictione vel ex judicis officio descendit.

Quæ de hac materia in hoc Titulo traduntur, in tres Articulos sic distribuam. Primus exponet varias Prætoriarum Stipulationum divisiones, communemque earum omnium naturam. In secundo videbimus quomodo exhibeantur; et de earum iteratione, si vitiose exhibitæ sint. Tertius aget de utilitate adjiciendi pœnam in his Stipulationibus.

ARTICULUS I.

Quæ sint divisiones Prætoriarum Stipulationum, communisque earum omnium natura.

§ 1. *Exponitur duplex divisio Stipulationum Prætoriarum.*

Prima divisio.

II. Prætoriarum Stipulationum tres videntur esse species; judiciales, cautionales, et communes. *l.* 1. ULP. LIB. 70. AD ED.

JUDICIALES eas dicimus quæ propter judicium (1) interponuntur, ut ratum fiat: ut, JUDICATUM SOLVI, et ex Operis novi nuntiatione (2). *d. l.* 1. § 1.

CAUTIONALES sunt autem, quæ instar actionis (3) habent, et ut sit nova (4) actio intercedunt; ut DE legatis stipulationes, et DE tutela (et RATAM (5) REM HABERI), et DAMNI INFECTI. *d. l.* 1. § 2.

Alio sensu CAUTIONALES *dici possent omnes stipulationes.* Et sciendum est, omnes Stipulationes natura sua Cautionales esse. Hoc enim agitur in Stipulationibus, ut quis cautior sit, et securior, interposita Stipulatione. *d. l.* 1. § 4.

COMMUNES sunt Stipulationes, quæ fiunt JUDICIO SISTENDI causa. *d. l.* 1. § 3.

Et ideo sic dictæ sunt; quia et Cautionalibus affines, in eo quod a Prætore instar actionum petuntur; et Judicialibus, *in eo quod propter litem exhibeantur.*

Secunda divisio.

III. Prætoriæ Stipulationes, aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. *l.* 2. PAUL. LIB. 73. AD ED.

Prioris generis Stipulationes, individuæ sunt; posterioris, dividuæ, ut modo videbimus.

Rei restitutionem continent; Sicuti Stipulatio ex operis novi nuntiatione, qua cavetur ut opus restituatur. Ideoque sive actor sive reus decesserit, pluribus heredibus relictis; uno vincente, vel victo, totum opus restitui debebit. Quandiu enim aliquid superest, tandiu non potest videri opus restitutum. *d. l.* 2. § 1.

Incertam quantitatem continet Stipulatio, JUDICATUM SOLVI, et REM RATAM DOMINUM HABITURUM,

(1) Id est, *propter* litem.

(2) Hæc enim similis est Stipulationi *Judicatum solvi;* nam promissor se obligat, in casum quo judicatum fuerit recte nuntiatum esse: habentque easdem clausulas, DE *Re judicata*, DE *Re non defensa*, DE *dolo*.

(3) Id est, ex Edicto dantur, et ad instar actionum in Jure postulari debent a Prætore; quum contra judiciales, quatenus hic accipiuntur prout species sunt Prætoriarum, ex mero Prætoris officio exhibeantur aut judicis.

(4) Ita recte in Florent. Male Vulgat. *ut sit novatio.* Scilicet per eas Stipulationes *nova actio* acquiritur, vetus non perimitur: Prætoris enim propositum est, ut obligationes propter quas interponuntur confirmet, non ut eas extinguat. Adducit etiam Cujacius in hujus sententiæ probationem, textum ex lib. 5. SENTENT. PAUL. Tit. *de Stipul.* ubi Paulus ait: « *Quoties* JUDICATUM SOLVI *satisdatur;* » *omissa ejus actio, Rei judicatæ persecutionem non ex-* » *cludit* ». Zoesius tamen novationem fieri contendit: sed per leges quas allegat, id minime evincitur; in speciebus enim illarum legum, hoc specialiter actum erat ut novatio fieret.

(5) Hæc verba hic irrepsisse quidam suspicantur, cum hæc magis sit judicialis.

et DAMNI INFECTI, et his similes. In quibus respondetur, sciudi eas in personas heredem: quamvis (1) possit dici, ex persona heredum promissoris, non posse descendentem a defuncto Stipulationem, diversam conditionem cujusque (2) facere. At in contrarium (3) summa ratione fit, ut uno ex heredibus Stipulatoris vincente, in partem ejus committatur Stipulatio: hoc enim facere verba Stipulationis, QUANTI EA RES EST. Sed si unus ex heredibus promissoris (4) totam rem possideat, in solidum eum damnandum Julianus scribit. In quantum autem ipse ea Stipulatione (5) vel fidejussores, an omnino teneantur, dubitari potest? Et videndum ait; ne non committatur (6). Sed si lite contestata possessor decesserit; unum ex heredibus non majore ex parte damnandum (7), licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est. *d. l.* 2. § 2.

§ 2. *De communi Prætoriarum Stipulationum natura.*

IV. *Prætoriarum Stipulationum natura hæc est; quod non ex conventione, sed ex Prætoris jurisdictione aut judicis officio descendunt.*

Hinc Ulpianus. Quod si sit aliqua controversia, ut puta si dicatur per calumniam desiderari ut Stipulatio interponatur; ipse Prætor debet super ea re summatim cognoscere, et cautum jubere aut denegare. *l.* 1. § 9. ULP. LIB. 70. AD ED.

Sed et si quid vel addi vel detrahi vel immutari in Stipulatione oporteat, Prætoriæ erit jurisdictionis. *d. l.* 1. § 10.

Hinc etiam est quod In Prætoriis Stipulationibus, si ambiguus sermo acciderit, Prætoris erit interpretatio. Ejus enim mens æstimanda est. *l.* 9. VENUL. LIB. 1. STIPUL.

Hinc quoque dicendum est quod istæ Stipulationes interpositæ, utiles non sint nisi quatenus et in quantum eas interponi oportebat; scilicet quum hoc duntaxat actum est ut Prætoria et qualis in se est Stipulatio interponeretur.

Unde Ulpianus. Item quæritur: Si quis, quum JUDICIO SISTENDI causa satisdare non deberet (8) satisdato promiserit; an sine jussoribus ejus exceptio detur? Puto interesse utrum per errorem satisdato promissum est, an ex conventione; si per errorem (9), dandam fidejussoribus exceptionem; si ex conventione, minime (10) dandam. Nam et Julianus scribit, SI JUDICIO SISTENDI causa pluris quam statutum est, per ignorantiam promissum fuerit; exceptionem dari debere: si autem ex conventione tantæ summæ promissio facta sit; exceptionem, PACTI CONVENTI replicatione infirmandam Julianus ait. *l.* 4. § *fin. ff. Si quis caution. in judic. sist.* ULP. LIB. 74. AD ED.

V. Generaliter in omnibus Prætoriis Stipulationibus, et procuratoribus (11) satisdatur. *l.* 3. ULP. LIB. 79. AD ED.

Et In omnibus Prætoriis Stipulationibus hoc servandum est; ut, si Procurator meus Stipuletur, mihi causa cognita ex ea Stipulatione actio competat (12). *l.* 5. PAUL. LIB. 48. AD ED.

Hoc tamen interdum et in conventionalibus admittitur. Nam Idem est et quum institor in ea causa esse cœpit, ut interposita persona ejus, dominus mercis rem amissurus sit: veluti bonis ejus venditis. Succurrere enim domino (13) Prætor debet. *d. l.* 5. ¶ *idem.*

(1) Rationem dubitandi duntaxat proponit; non vero recedit a regula quam statuit, *Scindi eas Stipulationes in personas heredum.*

(2) Sensus est. Videbatur Stipulatio quæ a defuncto interposita est, non debere ex persona heredum promissoris *diversam facere conditionem* Stipulatoris, qui non potuisset cogi a defuncto accipere per partes. Hæc autem est ratio duntaxat dubitandi.

(3) At in contrario casu, quum Stipulator moritur pluribus heredibus relictis, nulla esse dubitatio potest.

(4) Finge possessorem rei alienæ *Rei vindicatione* conventum, cavisse JUDICATUM SOLVI; et ante litem contestatam, decessisse. Unus ex heredibus ejus qui totam rem possidet, ipse non pro parte ex qua heres est, sed in solidum damnabitur; scilicet quatenus est possessor, non quatenus heres, proprio, non hereditario nomine.

(5) A defuncto interposita.

(6) Modeste affirmat, non committi omnino hanc Stipulationem a defuncto interpositam. Ratio est quia non hereditario nomine, sed proprio condemnatus est. Tenetur quidem actione *Judicati*, sed non tenetur Stipulatione.

(7) Quia, cum lis fuerit cum defuncto contestata, lis transit in heredes quatenus sunt heredes. Is igitur pro parte hereditaria duntaxat damnandus est; cum hereditario, non proprio nomine damnetur.

(8) Scilicet quia erat immobilium possessor: infra N. 8.

(9) Cum per errorem satisdatum sit; quia nimirum is qui satisdedit, putabat se teneri ad hoc præcise ut satisdaret (id est, ad dandos fidejussores); hoc duntaxat inter partes agebatur, ut Prætoria Stipulatio interponeretur. Ergo quæ interposita est, utilis esse non potest nisi quatenus Prætoris jurisdictio exigebat eam interponi. Cum igitur non exigeret adhiberi fidejussores, non debent ex hac stipulatione fidejussores utiliter obligari.

(10) Nam non hoc duntaxat actum est ut Prætoria Stipulatio interponetur; sed specialis intercessit conventio ut, quamvis Prætoris jurisdictio fidejussores non exigeret, tamen adhiberentur. Satisdatio hoc casu vim habet, non a Prætoris jurisdictione, sed a conventione.

(11) Id est, non solum ipsis dominis, sed *et procuratoribus* eorum. Quod utilitate suadente receptum est contra summum Jus, secundum quod *Nemo alteri Stipulatur.*

(12) Id est, procurator Stipulatus, *Utilem* ex hac Stipulatione actionem domino negotii acquirit.

(13) Ut det ei *Utilem* actionem ex Stipulatione institoris, adversus eos qui cum institore contraxerunt; cum domino adversus institorem qui solvendo non est, inanis sit actio *Mandati.*

ARTICULUS II.

Quomodo exhibeantur Prætoriæ Stipulationes, et an semel exhibitæ iterari possint aut debeant.

Ea de re videbimus 1.° *Quæ Prætoriæ Stipulationes per nudam repromissionem, quænam per satisdationem exhibeantur;* 2.° *Quibus personis remittatur satisdatio;* 3.° *Quum satisdandum est, quales debeant præstari fidejussores: et quid Juris obtineat, si de eorum idoneitate sit controversia;* 4.° *Ubi satisdandum sit;* 5.° *An et quando necessaria sit iteratio Stipulationis quæ semel exhibita est.*

§ 1. *Quæ Prætoriæ Stipulationes exhibeantur per* Satisdationem, *quæ per* Repromissionem.

VI. Stipulationum istarum Prætoriarum quædam sunt quæ Satisdationem exigunt, quædam nudam Repromissionem. Sed perpaucæ sunt quæ nudam repromissionem habeant: quibus enumeratis, apparebit cæteras non esse repromissiones, sed satisdationes. *l.* 1. § 5. Ulp. lib. 70. ad Ed.

Stipulatio itaque ex Operis novi nuntiatione, alias satisdationem, alias repromissionem habet. Ex qua [igitur] operis novi nuntiatione satisdare oporteat? [et] quemadmodum satisdetur? Namque de eo opere quod in privato factum erit, satisdatio est; de eo quod in publico, repromitti oportet: sed hi qui suo nomine cavent, repromittunt; qui alieno (1) satisdant. *d. l.* 1. § 6.

Item ex causa Damni infecti interdum repromittitur, interdum satisdatur. Nam si quid in flumine publico fiat, satisdatur (2): de ædibus autem repromittitur. *d. l.* 1. § 7.

VII. *At vero* Stipulatio Duplæ, repromissio est; nisi si convenerit ut satisdetur. *d. l.* 1. § 8.

Cæteræ item Prætoriæ satisdationes, personas desiderant pro se intervenientium; et neque pignoribus quis, neque pecuniæ vel argenti depositione, in vicem satisdationis fungitur. *l.* 7. Ulp. lib. 14. ad Ed.

Tamen Satisdationis appellatione, interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is cui satisdatio debebatur. *l.* 61. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 66. ad Ed.

§ 2. *Quibus personis remittatur satisdatio.*

VIII. *Etiam in illis Stipulationibus quæ natura sua satisdationem desiderant, hæc satisdatio certis personis remittitur.*

Enimvero Sciendum est, possessores immobilium rerum satisdare non compelli. *l.* 15. *ff. Qui satisd. cogant.* Marcell. lib. 1. de Appellationib.

Possessor autem is accipiendus est, qui in agro vel in civitate rem soli possidet, aut ex asse aut pro parte.

Sed et qui vectigalem, id est emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur.

Item qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. *d. l.* 15. § 1.

Si fundum quem possidebam, a me petieris; deinde, cum secundum te esset judicatum, appellaverim: an possessor ejusdem fundi sim? Et recte dicitur, possessorem me esse; quia nihilominus possideo. Nec ad rem pertinet, quod evinci mihi ea possessio possit. *d. l.* 15. § 6.

Si fundus in dotem datus sit; tam uxor quam maritus propter possessionem ejus fundi, possessores intelliguntur. *d. l.* 15. § 3.

IX. Diversa causa est ejus qui fundi petitionem (3) personalem habeat. *d. l.* 15. § 4.

Hinc illa regula: Minus est actionem habere, quam rem. *l.* 204. *ff. de Reg. Jur.* Pompon. lib. 26. ad Q. Mucium.

Eum vero qui tantum usumfructum habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit. *sup. d. l.* 15. *d.* § 1. *§ fin.*

Creditor qui pignus accepit, possessor non est (4); tametsi possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. *d. l.* 15. § 2.

In cautione Judicio sisti *speciale est; quod* Tutores, sive pupilli eorum sive ipsi possideant, possessorum loco habentur (5). Sed et si unus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. *d. l.* 15. § 5.

X. Possessor autem quis necne fuerit, tempus cautionis spectandum est. Nam sicut ei qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest; ita nec prodest ei qui post cautionem possidere cœpit. *d. l.* 15. *§ fin.*

XI. *Ex Constitutione Honorii et Theodosii, remittitur etiam hæc satisdatio viris* Illustribus; *et jusjurandum duntaxat ab his exigitur. l.* 17. *Cod.* de Dignitatib.

§ 3. *Quales fidejussores in satisdatione præstandi sint, et de eorum probatione.*

XII. *Fidejussores præstandi sunt idonei, id est locupletes; excepto casu quo satisdatio exigitur a necessariis personis: supra lib.* 2. *tit.* Qui satisd. cogant. § 1.

(1) Supra lib. 39. Tit. *de Op. nov. nunt.* N. 33.

(2) Vide supra lib. 39. Tit. *de Damn. inf.* N. 29 et 30.

(3) Puta emptor cui nondum traditus est.

(4) Id est, non habetur pro possessore quoad hanc causam: revera tamen possidet.

(5) Ratio est quia, quum tutor cavet *Judicio sisti*, se et pupillum obligat: unde sufficit, alterutrum esse possessorem.

Quod si ambigatur an sint idonei, arbiter ad hos probandos datur. Et Arbitro ad fidejussores probandos constituto; si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo atque ab judicibus appellare licet. *l.* 9. *ff. Qui satisd. cogant.* GAIUS LIB. 5. AD ED. PROVINC.

XIII. *Fidejussores non solum debent esse locupletes: tales etiam eos esse oportet, qui efficaciter conveniri possint et facile.*

Hinc Ulpianus. Fidejussor in JUDICIO SISTENDI causa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate. *l.* 2. *ff. Qui satisdat. cogant.* ULP. LIB. 5. AD EDICT.

Igitur Si fidejussor non negetur idoneus, sed dicatur habere Fori præscriptionem; et metuat petitor, ne jure Fori utatur: videndum quid Juris sit? Et Divus Pius (ut et Pomponius libro Epistolarum refert, et Marcellus libro tertio Digestorum, et Papinianus libro tertio Quæstionum) Cornelio-Proculo rescripsit; Merito petitorem recusare talem fidejussorem: sed si alias caveri non possit; prædicendum ei, non usurum eum privilegio si conveniatur. *l.* 7. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 14. AD ED.

Idem ait. Si quis in Jus vocatus fidejussorem dederit in JUDICIO SISTENDI causa, non suppositum jurisdictioni illius ad quem vocatur; pro non dato fidejussor habetur, nisi suo privilegio specialiter renuntiaverit. *l.* 1. *ff. Si quis in jus vocatus, etc.* ULP. LIB. 1. AD ED.

XIV. *Multo magis* Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere. Sed nec miles, nec minor viginti-quinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fidejubeant, ut pro suo procuratore. Quidam etiam (1); Si a marito fundus dotalis petatur, in rem suam fidejussuram mulierem. *l.* 8. § 1. *ff. Qui satisd. cogant.* PAUL. LIB. 4. AD ED.

Verum Et filius fidejussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit. *l.* 2. § 3. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 5. AD ED.

§ 4. *Ubi satisdandum sit.*

XV. *Regulariter ibi quis satisdare debet, ubi ea de causa convenitur.*

Tamen Si necessaria satisdatio fuerit, et non facile possit reus ibi eam præstare ubi convenitur; potest audiri, si in alia ejusdem provinciæ civitate satisdationem præstare paratus sit. Si autem satisdatio voluntaria est (2), non in alium locum remittitur; neque enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. *l.* 7. § 1. *ff. Qui satisd. cogant.* ULP. LIB. 24. AD ED.

(1) Supple, *aiunt* vel *putant*.

(2) Puta, quum quis ultro se offert ad alienam defensionem.

In necessariis autem satisdationibus, hoc (ut diximus) ex causa impetratur.

Hinc Tutor et curator, ut REM SALVAM FORE pupillo caveant, mittendi sunt in municipium; quia necessaria est satisdatio.

Item DE RE RESTITUENDA domino proprietatis, cujus ususfructus datus est.

Item legatarius; ut caveat EVICTA hereditate legata reddi, et QUOD amplius per Legem Falcidiam ceperit.

Heres quoque ut LEGATORUM satisdet, audiendus est ut in municipium mittatur. Plane si misso jam legatario in possessionem, cum per heredem staret quominus caveret; heres postulet uti de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cavere: impetrare non debebit. Diversum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. *l.* 8. § 4. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 14. AD ED.

XVI. *Non temere autem, etiam in necessariis satisdationibus, conceditur ut quis ad cavendum in municipium remittatur. Sed* Hoc tunc impetrabitur, quum justa causa esse videbitur. Quid enim, si quum erat in municipio, noluit cavere? Hoc casu non debet impetrare; cum per eum steterit quominus ibi, ubi ire desiderat, satisdaret. *d. l.* 8. § *fin.*

Præterea qui remitti desiderat, Jubetur jurare de calumnia; ne quis vexandi magis adversarii causa, forsitan quum Romæ possit satisdare, in municipium evocet. Sed quibusdam hoc jusjurandum de calumnia remittitur, veluti parentibus et patronis.

Sic autem jurare debet qui in municipium remittitur; ROMÆ se satisdare non posse, et ibi posse quo postulat remitti; idque se non calumniæ causa facere. Nam sic non est compellendus jurare; alibi se quam eo loco satisdare non posse: quasi Romæ non potest, pluribus autem locis possit, cogitur pejerare. *d. l.* 8. § 5.

§ 5. *An et quando iterari possit aut debeat Stipulatio quæ semel exhibita est.*

XVII. *Palam est Prætorias illas Stipulationes, quum semel exhibitæ sunt, sed vitiose, debere iterari.* Nam QUOTIENS vitiose cautum vel satisdatum est, non videtur cautum. *l.* 6. *ff. Qui satisdare cogant.* PAUL. LIB. 12. AD ED.

Hinc V. G. Si servus (3) inveniatur, qui antequam judicium acciperetur, fidejussit JUDICATUM SOLVI: succurrendum est actori, ut ex integro caveatur.

Minori quoque vigenti-quinque annis succurrendum est: fortasse et mulieri propter imperitiam. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 14. AD ED.

(3) Servus non potest esse fidejussor, ut vid. supra lib. 15. Tit. *de Pecul.* N. 24. adeoque vitiose cautum est.

Cæterum quamvis vitiose cautum sit, quum dati sunt fidejussores egeni; tamen si probati fuerunt, vix est ut sub hoc prætextu audiatur quis iterum caveri sibi desiderans. Enimvero Si ab arbitro probati sont fidejussores, pro locupletibus habendi sunt; eum potuerit querela ad competentem judicem deferri. *l.* 10. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 75. AD EDICT.

Quocirca nota : Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos (1) probat; multoque magis si sua voluntate accepit fidejussores; contentus his esse debet. *d. l.* 10. § 1.

XVIII. *Et hæc quidem de casu quo ab initio vitiose cautum esset.*

Sed et quum ab initio idonee cautum est, iterationi locus esse potest. Hinc, etiam in eo casu quo fidejussores locupletes dati essent, addit Paulus : Quod si medio tempore calamitas fidejussoribus insignis, vel magna inopia accidit; causa cognita ex integro satisdandum erit. *d. l.* 10. *d.* § 1. ¶ *fin.*

Item Si fidejussor JUDICATUM SOLVI, Stipulatori heres extiterit, aut Stipulator fidejussori (2); ex integro cavendum erit. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 14. AD ED.

Et generaliter : Prætoriæ Stipulationes sæpius interponuntur, quum sine culpa Stipulatoris cautum esse desiit. *l.* 4. PAUL. LIB. 75. AD ED.

(1) Sensus est : sicut potest quis *ex causa* reprobare fidejussores quos arbiter probavit; ita contra *alias* potest probare eos quos arbiter immerito reprobavit. Quum autem ipse probaverit; *multoque magis si.... his contentus esse debet.*

(2) His casibus extinguitur obligatio fidejussoris per confusionem : ut vid. supra Tit. *de Solution.* Part. fin. adeoque desinit esse cautum.

XIX. *Iterantur etiam ex causa Prætoriæ Stipulationes; quum desiit esse cautum lapsu temporis in quo cautum fuerat. Quocirca* Ulpianus libro primo Responsorum Valeriano respondit :

Si Præses qui ante in triennium caveri jusserat, postea (3) in longum tempus caveri præcepit; quia a prima Stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primæ Stipulationi (4) obligatis peperisse videtur. *l.* 10. ULPIAN. LIB. 1. RESPONS.

ARTICULUS III.

De utilitate adjiciendi pœnam Stipulationibus Prætoriis.

XX. In ejusmodi Stipulationibus quæ QUANTI RES EST promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere; quoniam plerumque difficilis probatio est quanti cujusque intersit, et ad exiguam summam deducitur. *l.* 11. VENULEIUS LIB. 8. ACTIONUM.

Aliunde In omnibus Prætoriis Stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde si factum non sit pœnam inferimus (5); pœnæ nomine Stipulatio (6) committitur. *l.* 6. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

(3) Pone exemplum in cautione *Damni infecti.*

(4) Id est, contra primam stipulationem, ut interpretatur Glossa. Alias *primæ stipulationis*, id est, ex causa *primæ stipulationis obligatis.*

(5) Loco ejus quod nostra interest fieri.

(6) *Stipulatio committitur* ad eam summam quæ *pœnæ nomine* Stipulatione comprehensa est; quamvis in Edicto Prætoris hoc non dicatur. Ita Paulus de Castro.

TITULUS VI.

REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

P*ræmissâ generali de Prætoriis Stipulationibus tractatione, jam aliquæ singulares earum species exponuntur.*

Agmen ducit cautio REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, *quam Prætor a tutoribus et curatoribus jubet interponi : circa quam hæc quærenda sunt; nimirum, a quibus et cui exhiberi debeat, quomodo exhibeatur, et quando committatur seu ex ea agi possit.*

Circa ipsam autem actionem ex ea cautione descendentem, videndum adversus quos detur, et quatenus quisque teneatur, denique quæ veniant in ea actione præstanda.

ARTICULUS I.

De ipsa cautione Rem pupilli, etc. *a quibus et cui exhiberi debeat, qualis sit, quando committatur.*

§ I. *Quinam huic cautioni sint obnoxii, et cui exhibenda sit.*

I. *Qui tutores huic cautioni obnoxii sint, vid. supra lib.* 26. *Tit.* de Administr. et per. tut. *Art.* 1.

Exigere autem cautionem Magistratus sic oportet; ut Pupilli servus, aut ipse Pupillus si fari

potest et in præsentariom est, stipuletur a tutoribus, item fidejussoribus eorum REM SALVAM FORE. Aut si nemo est qui stipuletur; servus publicus stipulari debet, REM SALVAM FORE PUPILLO, aut certe ipse Magistratus. *l.* 1. § 15. *ff. de Magistratib. conveniend.* ULP. LIB. 36. AD ED.

Igitur ipsi Pupillo hæc cautio exhibenda est. At Si Pupillus absens sit, vel fari non possit, servus ejus stipulabitur. Si servum non habeat, emendus ei servus est.

Sed si non sit unde ematur, aut non sit expedita emptio; profecto dicemus servum publicum apud Prætorem stipulari debere. *l.* 2. ULP. LIB. 79. AD ED.

Aut dare aliquem Prætor debet cui caveatur (*l.* 3. IDEM LIB. 35. AD ED.): Non quasi ipso jure Pupillo acquirat (neque enim (1) acquirit), sed Utilis actio ex stipulatu Pupillo detur. *l.* 4. IDEM LIB. 79. AD ED.

Similiter nota. Plane ubi servus publicus, vel ipse Magistratus stipulatur; dicendum est Utilem actionem Pupillo dandam. *sup. d. l.* 1. § 4. *ff. de Magistr. conven.*

Porro ut ipsi Pupillo hæc cautio exhibeatur, sufficit illum fari posse. Ita enim Servum Pupilli stipulari necesse est; si Pupillus abest, aut fari non potest. Nam si præsens sit et fari potest, etiamsi ejus ætatis erit ut non intelligat quid agat; tamen propter utilitatem receptum est, recte eum stipulari [agere [a]]. *l.* 6. GAIUS LIB. 27. AD ED. PROVINC.

II. *Hactenus de Pupillis.*

Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes curatores, sive puberibus sive impuberibus datos propter ætatis infirmitatem; sive prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis (ut fieri assolet), dati sint. *l.* 4. § 8. ULP. LIB. 79. AD ED.

Sed Etsi ad species (2) curator datus sit, Rem Salvam Fore stipulatio interponetur. *l.* 8. ULP. LIB. 2. AD ED.

Nam Appellatione (3) REI, pars etiam continetur. *l.* 72. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 76. AD ED.

Exhibetur autem similiter hæc cautio a curatore, ipsi Adolescenti, vel prodigo, servove ejus. Pariterque, quum furioso exhibenda est, cavetur his quos in potestate habet; puta, servo aut filio.

Hinc Paulus: Si filius qui in potestate furiosi erit; Rem Salvam Fore stipuletur, acquirit patri obligationes. *l.* 5. PAUL. LIB. 76. AD ED.

§ 2. *Qualis sit hæc cautio, seu quomodo exhibeatur.*

III. Cavetur autem Pupillo hac stipulatione, per satisdationem. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 79. AD ED.

Idem dic de Adolescente, furiosove; et cæteris quibus debet exhiberi.

Imo, etsi tales sint tutores a quibus hæc cautio non exigitur, quales sunt testamentarii tutores; si tamen ab aliis offeratur satisdatio, et ipsi tenentur satisdare: ut supra vid. Tit. de Admin. tut. *N.* 5. *aut etiam, si ultro satisdederint, utilis est satisdatio.*

Hinc A tutore qui testamento datus est, si fuerit fidejussor datus, tenetur. *l.* 8. § 4. *ff. de Fidejussor et mand.* ULP. LIB. 47. AD SABIN.

§ 3. *Quando committatur hæc cautio.*

IV. Quum Pupillo REM Salvam Fore satisdatum sit, agi ex ea tunc potest quum et TUTELÆ potest. *l.* 1. PAUL. LIB. 24. AD ED.

Enimvero Hanc stipulationem placet finita demum tutela committi, et fidejussoribus diem exinde incipere cedere.

In curatore aliud est. Sed et in eo qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. Itaque istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur; si vero pro tutore negotia gessit, conveniens est dicere statim atque quæque res salva non esse cœpisset, committi stipulationem. *l.* 4. § 4. ULP. LIB. 79. AD ED.

Discrimen quod notavimus tutorem inter et curatorem, alibi rursus ita notat adhuc Ulpianus. Si cum adhuc tutore ex stipulatu agatur, vel cum his qui pro eo intervenerunt; erit dubitatio, an quia TUTELÆ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit? Et plerique putant; etiam hanc actionem, propter eamdem utilitatem, differendam. *l.* 16. *ff. de Tut. et rat. distr.* ULP. LIB. 74. AD ED.

Verum Cum curatore Pupilli sive Adolescentis agi poterit, etsi usque adhuc cura perseveret. *d. l.* 16. § 1.

V. *Cum autem adversus tutorem hæc actio, nonnisi finita tutela committatur, hinc emergit quæstio. Nimirum* Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio videamus? movet, quia finita tutela est; licet recuperari speretur. Et puto posse agi. *l.* 4. § 5. ULP. LIB. 79. AD ED.

ARTICULUS II.

De actione quæ ex hac stipulatione descendit.

§ 1. *Adversus quos competat, et quatenus quisque teneatur.*

VI. *Actio ex hac stipulatione datur contra tutorem curatoremve qui hanc exhibuit, et utriusque fidejussores.*

(1) Ipso Jure enim non potest quis acquirere, nisi per se aut eos quos suo juri subjectos habet: unde et eo casu, Utilis tantum actio competit. Quod si ipsi Pupillo vel servo ejus exhibita fuisset cautio, eo casu actio Directa competeret.

[a] *Vox superflua.*

(2) Ad certas species, non ad universa bona.

(3) Ad Stipulationem *Rem Pupilli Salvam Fore*, hanc definitionem pertinere colligitur ex inscriptione. Paulum enim in libro 76. AD EDICT. unde hæc desumpta est, de hac Stipulatione egisse constat ex simili inscriptione legis 5. h. tit. mox infra.

Nec refert, verus an falsus tutor fuerit. Nam Illud sciendum est; hac stipulatione teneri, tam eum qui tutor est, quam eum qui pro tutore negotia gessit vel gerat; et fidejussores eorum. *l.* 4. § 2. Ulp. lib. 19. ad Ed.

Et quidem hi fidejussores, una cum tutore curatoreve pro quo fidejusserunt singuli in solidum tenentur.

Cæterum, ut rescribit Alexander : Eligere debes, utrum cum ipsis tutoribus vel curatoribus seu heredibus eorum, an cum his qui pro ipsis se obligaverunt, agere debeas; vel, si ita malis; dividere actionem (1). Nam in solidum et eum fidejussoribus agi, jure non potest. *l.* 1. *Cod. de Fidejuss. tutorum.*

VII. *Illud singulare est in his fidejussoribus; quod beneficium divisionis quo cæteri fidejussores gaudent, his non concedatur.*

Hoc docet Papinianus. Si plures fidejussores a tutore, Pupillo dati sunt; non esse eum distringendum, sed in unum dandam actionem : ita ut ei qui conveniretur, actiones præstarentur. Nec quisquam putaverit ab Jure discessum (2), postquam pro ea parte placuit tutores condemnari quam administraverunt; et ita demum in solidum, si res a cæteris non servetur, et idonea culpa detegatur quod suspectum facere supersederit. Nam æquitas arbitri, atque officium viri boni, videtur eam formam Juris desiderasse. Cæterum fidejussores civiliter in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut dividatur actio impetrare possunt : Pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, et ignorat omnia; beneficium dividendæ actionis, injuriam habere visum est : ne ex una tutelæ causa, plures ac variæ quæstiones apud diversos judices constituerentur. *l.* 12. Papin. lib. 12. quæst.

Uno tamen casu, hujus stipulationis fidejussores beneficium divisionis habebunt. Nimirum Si fidejussores qui Rem Salvam Fore Pupillo caverant, tutorem adolescens ut ante conveniret petierant (3); atque ideo, stipulanti promiserunt (4) se reddituros quod ab eo servari non potuisset : placuit inter eos qui solvendo essent, actionem residui dividi; quod (5) onus fidejussorum susceptum videretur. Nam et si mandato plurium pecunia credatur, æque dividitur actio. Si enim quod datum [est], pro alio solvitur; cur species actionis (6) æquitatem divisionis excludit? *l.* 7. *ff. de Fidejuss. et nominat. tut.* Idem lib. 3. respons.

VIII. *Non possunt quidem impetrare plures unius tutoris fidejussores, ut actio inter ipsos dividatur.*

Verum obtinere possunt, ut ea cum tutoris pro quo fidejusserunt contutoribus eorumque contutorum fidejussoribus dividatur. Hoc docet item Papinianus. Ita ille : Pupillus contra tutores, eorumque fidejussores, judicem accepit. Judice defuncto, priusquam ad eum iretur; contra solos fidejussores alter judex datus est. Officio cognoscentis convenict, si tutores solvendo sint, et administratio non dispar sed communis fuit; portionum virilium admittere rationem, ex persona tutorum. *l.* 6. *ff. d. tit.* Idem lib. 2. respons.

§ 2. *Quid contineat actio ex hac stipulatione.*

IX. Quum Pupillus a tutore stipulatur Rem Salvam Fore, non solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus (7), ea stipulatione videntur contineri. Quod enim in Tutelæ judicium venit, hoc et ea stipulatione continetur. *l.* 9. Pompon. lib. 15. ad Sabin.

Et generaliter : Quum Rem Salvam Fore Pupillo cavetur; committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur. Nam, etsi Salva ei Res sit; ob id non est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non solvitur. *l.* 11. Neratius lib. 4. membranar.

Ergo et exhibitio inventariorum et instrumentorum hac actione continetur.

Hinc in specie sequenti. Sine herede tutor decessit : quæro an curator Pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fidejussore tutoris exhibeantur, possit eumdem fidejussorem

(1) Sensus est : potes in solidum persequi tutores, aut fidejussores eorum; vel *actionem dividere* inter tutores, aut inter eorum fidejussores. *Si ita malis*, inquam : ad hanc enim actionis divisionem nulla ratione cogeris; nec quoad tutores, cum in solidum ipso Jure teneantur; nec quoad fidejussores; cum his beneficium divisionis non competat, mox infra. *In solidum* autem et tutores simul et fidejussores persequi non potes : quia Jure Pandectarum, electo reo fidejussores liberantur; ut vid. supra Tit. *de Fidejuss.* N. 72.

(2) Id est, neque hoc contrarium est huic Juri quo *placuit pro ea parte*, etc.

(3) Scilicet finita tutela, quam Adolescens ipsos convenire vellet, petierunt ab eo ut prius excuteret tutorem.

(4) Nova interposita stipulatione.

(5) Sensus est : quia videtur Adolescens, hoc quod fidejussorum onus fuisset, excutere tutorem si ipsi solvissent, in se quasi ex causa mandati recepisse; adeoque non jam eos ex veteri fidejussione, sed ex causa mandati obligatos sibi habere. Unde concludit, inter illos debere esse locum beneficio divisionis; quod inter plures credendæ pecuniæ mandatores obtinet.

(6) Beneficium divisionis quod Hadrianus fidejussoribus dedit, probat Papinianus ad mandatores porrigi debere, hoc argumento. *Si enim* plures mandatores creditori id quod dedit solvunt, aut ipsi pro alio æque ac fidejussores solvere coguntur; eadem occurrit ratio, cur hoc beneficio æque gaudere debeant. Nec hanc æquitatem excludere potest diversa *Species actionis* : id est, licet alia actio sit qua mandatores teneantur, alia qua fidejussores : tamen in his, licet specie diversis actionibus, eadem æquitatis ratio occurrit : ut inter plures qui his actionibus tenentur, actio dividatur.

(7) Nam et *Nomina* appellatione Rei continentur : l. 44. ff. *de Verb. signif.*

convenire ex stipulatione, QUANTI Pupilli interest. Modestinus respondit, In id quod tutor conveniri potuit, fidejussorem quoque conveniri posse. *l.* 32. *ff. de Admin. et peric. tutor.* MODESTIN. LIB. 6. RESPONSOR.

Item Si posteaquam Pupillus ad pubertatem venerit, tutor in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit; certum est, et fructuum nomine, et usurarum medii temporis, tam fidejussores ejus quam ipsum teneri. *l.* 10. AFRICAN. LIB. 3. QUÆST.

Similiter Ulpianus. Etiam fidejussorem, et heredes fidejussoris, ad rationem eamdem usurarum revocandos esse constat, ad quam et tutor revocatur. *l.* 3. *ff. de Fidejuss. et nominat. tutor.* ULP. LIB. 35. AD ED.

X. *Vidimus in actione ex hac stipulatione contineri, quidquid* TUTELÆ *actione peti potest. Et vice versa* Generaliter sciendum est; ex quibus causis diximus TUTELÆ agi non posse, ex iisdem causis nec ex stipulatu REM SALVAM FORE agi posse dicendum est. *l.* 4. § 6. ULPIAN. LIB. 79. AD EDICT.

Corollarium. Sedenim qui non gessit, omnino non tenebitur: nam nec actio Tutelæ, eum qui non gessit, tenet. Sed Utili actione conveniendus est, quia suo periculo cessavit; et tamen Ex stipulatu actione, neque ipse neque fidejussores ejus tenebuntur. Compellendus igitur erit ad administrationem, propterea ut stipulatione quoque ista possit teneri. *d. l.* 4. § 3.

Hinc etiam Paulus respondit, propter ea quæ post pubertatem, nulla necessitate cogente, sed ex voluntate sua tutor administravit, fidejussorem qui SALVAM REM FORE cavit, non teneri (1). *l.* 46. § 4. *ff. de Admin. et peric. tut.* PAUL. LIB. 9. RESPONS.

Ex regula quam statuimus, sequitur etiam quod docet Venuleius. Ita ille: Si duo pluresve tutores tutelam administrent; in fidejussorem quidem in solidum, per quemlibet eorum committitur stipulatio. At si inter eos divisa sit tutela regionibus, quod plerumque fit; et alius urbica negotia, alius peregrina administraret; tunc ex substantia cujusque rei, aut committi contra fidejussorem stipulationem, aut non committi dicemus. Nam licet omnes tutores sint, et tutelam gerant: tamen quum quis de ea re quæ extra suam regionem erit, experiri vel ad judicium vocari cœperit; perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset. Quantum enim facit in totum denegata, tantumdem valet si in ea re de qua agitur, denegata sit. *l.* 51. *ff. d. tit.* VENULEIUS LIB. 1. STIPULATIONUM.

Superioribus etiam consentaneum est quod Si cum fidejussoribus tutoris ex stipulatione REM SALVAM FORE agetur, easdem reputationes habebunt (2) quas tutor. *l.* 5. *ff. de Fidejuss. et nominat. tutor.* PAUL. LIB. 38. AD ED.

XI. *Quæ de actione ex stipulatione* REM PUPILLI *Salvam Fore, diximus; eadem dicenda et de actione ex stipulatione* REM ADOLESCENTIS *Salvam Fore.*

Hinc Si quis curator datus non gesserit curam; consequens erit dicere, stipulationem non committi. Sed eadem hic erunt dicenda quæ in tutore diximus: illo secus quo [a] hæc stipulatio, statim atque quid Salvum esse desinit, committitur; et fidejussoribus dies cedit. Sed iu se revolvitur (3). *l.* 4. § 7. ULP. LIB. 79. AD ED.

(1) Nam hæc in actione *Tutelæ* non venirent.

(2) Id est repetitiones.

[a] *Alias* illud secus, quod.

(3) Nimirum, sæpius committitur stipulatio. Quoticscumque enim aliquid culpa perit; *in se revolvitur* et recurrit, hoc est denuo committitur stipulatio.

TITULUS VII.

JUDICATUM SOLVI.

STIPULATIO JUDICATUM SOLVI *est etiam ex numero Prætoriarum. Quæ ut plenius innotescat, videndum est a quo et cui exhibeatur, quando et quoties et quatenus committatur; cui et adversus quem detur actio ex illa stipulatione, et quid illa contineat; denique, quando ipsa stipulatio extinguatur.*

ARTICULUS I.

A quo, et cui, hæc cautio exhibeatur.

§ 1. Quis eam cautionem exhibeat, et quando.

I. *Hanc Prætor jubet exhiberi a reo vel procuratore ejus. Et quidem Jure Pandectarum in*

actionibus In Rem, *possessor qui suo nomine conveniebatur, hanc cautionem tenebatur exhibere. Ni faceret, possessio in petitorem, si ipse satisdare paratus esset, transferebatur. Ita docet Paulus:* Quoties hereditas petitur (1), satisdatio jure desideratur; et, si satisdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur. Paul. sent. lib. 1. *tit.* 19. § 1.

Si petitor satisdare noluerit, penes possessorem remanet possessio; in pari enim causa potior est possessor. *d. tit.* § 2.

De eadem re intelligendum est etiam, ex sententia Cujacii, quod rescribunt Diocletianus et Maximianus (2). Uti possidetis fundum de quo agitur, cum ab altero nec vi nec clam nec precario possidetis, Rector provinciæ vim fieri prohibebit: ac satisdationis (3) vel transferendæ possessionis Edicti Perpetui forma servata, de proprietate cognoscet. *l. un. Cod. Uti possidetis.*

Interdum tamen, etsi petitor non satis offerat, res non relinquitur penes possessorem qui non satisdat. Nam Si satisdatum (4) pro re mobili non sit, et persona suspecta sit ex qua Satis desideratur, apud officium deponi debebit, si hoc judici sederit; donec vel satisdatio detur, vel lis finem accipiat. *l.* 7. § *fin. Qui satisd. cog.* Ulpian. lib. 14. ad Ed.

Et hæc quidem de Actionibus In rem. *Quod attinet ad actiones* In personam; *in his si reus suo nomine judicium acciperet, satisdare non cogebatur* Judicatum Solvi, *sed tantum si alieno.*

Hodie vero, Jure Justinianeo; is qui suo nomine convenitur sive In rem *sive* In personam, *non satisdat* Judicatum Solvi, *sed duntaxat* Judicio sisti; *nisi uno casu de quo notavimus supra lib.* 36. *tit.* Ut in possess. legat. *N.* 15. *quem vide cum Notis.*

II. *Tam autem Jure antiquo quam novo, et tam in actionibus* In rem *quam in personalibus;* Si ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare jubetur Judicatum Solvi stipulatione; quæ non ab ipso procuratore, sed a domino litis (5) interponitur.

Quod si procurator aliquem defendat (6), ipse cogitur satisdare Judicatum Solvi stipulatione. *l.* 10. Modest. lib. 4. Pandect.

Et generaliter: Qui alium defendit, satisdare cogitur. Nemo enim alienæ litis idoneus defensor, sine satisdatione intelligitur. *l.* 46. § 2. *ff. de Procurat.* Gaius lib. 3. ad Ed. provinc.

Et rursus: Is qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus est (*l.* 51. § *fin. ff. d. tit.* Ulp. lib. 60. ad Ed.); etsi Consularis sit (*l.* 52. *ff. d. tit.* Paul. lib. 37. ad Ed.); non videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus. *l.* 53. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 60. ad Ed.

III. *Quando autem illa cautio præstari debeat, ita breviter docent Diocletianus et Maximianus.* Rei autem procurator vel defensor, etiam sub gestorum testificatione factus (7), in ipso litis limine Judicatum Solvi satisdationem in omnibus causis præstare cogitur. *l. un. Cod. de Satisd.* § *fin.* Dioclet. et Maxim.

IV. Filiusfamilias defendit absentem patrem: quæro an Judicatum Solvi satisdare debeat? Paulus respondit, Eum qui absentem defendit, etiamsi filius vel pater sit, satisdare petituro ex forma Edicti debere. *l.* 14. *ff. Qui satisd. cog.* Paul. lib. 2. respons.

Vice versa Si filii nomine cum patre Injuriarum agere velim, et is procuratorem det; non intelligitur filius defendi, nisi Judicatum solvi satisdetur. Et ideo actio adversus filium, tanquam a patre non defendatur, danda erit. *l.* 36. *ff. de Injuriis.* Julian. lib. 45. digest.

V. Qui alienum servum suum esse fatetur (8); quamvis Noxali actione obligetur; nihilominus causa cognita satisdare debet. Qui autem pro servo convenitur, satisdatione onerandus non est; non enim offert se defensioni alieni servi. *l.* 39. § 1. *ff. de Noxalib. actionib.* Jul. lib. 9. digest.

Quid Si cum uno ex dominis noxalis agetur; an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus ait, Non debere, quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui id solidum defendendi necessitas esset; nec auditur, si pro parte paratus sit defendere. *l.* 4. *ff. Si ex nox. causa agat.* Gaius lib. 6. ad Ed.

§ 2. *Cui hæc cautio exhibeatur.*

VI. *Non solum ipsi litis domino hæc cautio exhiberi potest; sed* Stipulationem Judicatum Solvi, et procurator, et tutor et curator stipulari (9) possunt. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 77. ad Ed.

Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est; sive hujus rei tantum mandatum susceperit, sive etiam universorum bonorum.

(1) Quod de Petitione hereditatis hic dicitur, de cæteris actionibus In rem dictum puta.

(2) Alium huic legi sensum affingit Duarenus; quem vide *Disput. anniv.* l. 21.

(3) *Judicatum Solvi.* Quam ni præstet possessor, possessio in petitorem transfertur.

(4) Ulpianus loquebatur tam de satisdatione *Judicatum Solvi*, quam de *Judicio sisti*. Hodie his textus locum habet duntaxat in satisdatione *Judicio sisti*.

(5) Qui hunc procuratorem dedit.

(6) Ultro absentem defendat.

(7) *Par Acte au Greffe.* Et in hoc differt a procuratore Actoris; qui si *apud Acta* factus sit procurator, non tenetur satisdare De rato: infra Tit. seq. N. 6.

(8) In Jure interrogatus.

(9) Hoc stipulationibus omnibus Prætoriis commune est; ut vid. supra Tit. *de Stipul. Prætor.* art. 2.

Sed et si ratum fuerit habitum, procurator videtur. *d. l.* 3. § 2.

Hinc Julianus ait, Si antequam mandarem tibi ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum, et postea mandatu meo agere institueris; fidejussores teneri. *l.* 11. *Qui satisd. cogant.* ULP. LIB. 75. AD ED.

Secus, si nec mandatum sit, nec ratum sit habitum. Sed et si forte ex liberis vel parentibus aliquis interveniat, vel vir uxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur; an committatur stipulatio, quæritur? Magisque erit, ne committi debeat; nisi fuerit ei mandatum vel ratum habitum. Quod enim eis agere permittitur Edicto Prætoris, non facit eos procuratores. Itaque si talis persona interveniat, ex integro erit cavendum (1). *sup. d. l.* 3. § 3.

VII. Sed et quod de tutore diximus, ita accipiendum est; ut [*a*], si is fuerit qui tutelam administrabat quum tutor non esset, TUTORIS appellatione eum non contineri. *d. l.* 3. § 4.

Sed etsi quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel alia ex causa; dicendum erit, non committi stipulationem. Nam Edicto Prætoris, illi tutori agendi facultas datur, cui a parente majoreve parte tutorum, eorumve cujus ea jurisdictio fuit, tutela permissa erit. *d. l.* 3. § 5.

Item Si tutor esse proponatur regionis alicujus vel provinciæ, vel rerum Italicarum; consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint quæ ad administrationem eorum pertinebat. *d. l.* 3. § 7.

VIII. Sed et curatorem accipimus, furiosi, furiosæ, item pupilli, pupillæ; cæterorum quoque curatores, puta adolescentis; vel si alterius cujus curator sit, committi puto stipulationem. *d. l.* 3. § 6.

IX. *Quamvis a procuratore cæterisque supradictis personis utiliter hæc cautio exhibeatur; tamen* Si procurator agat, et præsens sit absentis servus; Atilicinus ait, Servo (2) cavendum, non procuratori. *l.* 43. § 5. *ff. de Procurat.* PAUL. LIB. 9. AD ED.

ARTICULUS II.

Quando hæc stipulatio committatur.

X. JUDICATUM SOLVI stipulatio tres clausulas in unum collatas habet, DE re judicata, DE re defendenda, DE dolo malo. *l.* 6. ULPIAN. LIB. 78. AD ED.

Unde videndum primo et generaliter, quænam requirantur ut committatur stipulatio Judicatum Solvi: *deinde sigillatim de tribus ejus clausulis quærendum pariter, quando unaquæque committatur.*

§ 1. *Quæ generaliter requirantur, ut committatur stipulatio* Judicatum Solvi.

XI. *Id requiritur in primis, ut sit idem judicium propter quod cautum est. Quod* Si quis alio judicio acturus, JUDICATUM SOLVI satis acceperit; deinde et in alio judicio agat: non committetur stipulatio; quia de alia re videtur cautum. *l.* 64. § 1. *ff. de Judiciis.* ULP. LIB. 1. DISPUT.

Porro ut idem judicium videatur, et cautio actori committatur; tria concurrere oportet; videlicet ut super eadem actione, ut cum eadem persona, et apud eumdem judicem actor judicium acceperit.

XII. 1.° *Oportet acceptum esse judicium super eadem actione propter quam cautio exhibita est.*

Quod Si fuero a fidejussore procuratoris stipulatus JUDICATUM SOLVI, quasi in rem acturus, et postea in personam egero; vel alia actione acturus, aliam autem dictavero actionem: non committitur stipulatio; quia de alia actum videtur, de alia stipulatio interposita. *l.* 13. § 1. ULP. LIB. 7. DISPUT.

XIII. 2.° *Oportet ut cum eadem persona de qua stipulatio interposita est, acceperit actor judicium.*

Non videbitur autem cum eadem persona acceptum judicium, si personæ causa mutata sit: modo tamen hanc causæ mutationem actor cognoverit.

Hinc Gaius. Si ante acceptum judicium prohibitus fuerit procurator a domino (3), et actor ignorans prohibitum eum esse egerit; an stipulatio committatur? Et nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse egerit, Julianus non putat stipulationem committi. Nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse judicium quæ stipulationi comprehensa est; sed oportet etiam causam personæ eamdem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit.

Et ideo si is qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit judicium; sive etiam prohibitus acceperit; non committitur stipulatio. Nam et alias responsum esse, si quis absentem defendens satisdederit, deinde vel procurator ab eo datus, vel postquam heres ei extitit,

(1) Domino qui ipse postea aget.

[*a*] *Supple*, dicendum sit. *Et ita alias sæpissime.*

(2) Scilicet ut domino litis *Directa* actio quæratur; cum *Utilis* duntaxat quæreretur, si procuratori caveretur.

(3) Finge: Reus litis dominus constituit procuratorem ad defendendum, et pro eo satis dedit *Judicatum Solvi*. Postea vetuit eum defendere; et sic causa ejus procuratoris mutata est. Actor qui ignorabat hunc procuratorem vetitum fuisse judicium accipere, judicium cum eo accepit, et condemnatus est: stipulatio committetur; quia actor ignorabat eum esse prohibitum.

judicium acceperit; fidejussores non teneri. *l.* 7. GAIUS LIB. 27. AD ED. PROVINC.

Cæterum Si ex parte actoris, litis translatio fiat, dicimus committi JUDICATUM SOLVI stipulationem a reo factam. Idque et Neratius probat, et Julianus. Et hoc Jure utimur; scilicet si dominus satis accepit.

Sed et si procurator satis accepit, et transferatur judicium in dominum; verius est committi, et Ex stipulatu actionem a procuratore in dominum transferri.

Sed et si a domino vel a procuratore in judicium transferatur; non dubit t Marcellus, quin committatur stipulatio. Et hæc vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda Utilis Ex stipulatu actio: Directa (1) penitus tollenda. *l.* 27. § 1. *ff. de Procurat.* ULP. LIB. 19. AD ED.

XIV. 3.° *Oportet ut apud eumdem judicem acceptum sit judicium, apud quem cautio exhibita est.*

Ergo Si quis apud aliquem judicem iturus, stipulatus est JUDICATUM SOLVI, et agit apud alterum; non committitur stipulatio; quia non hujus judicis Sententiæ, fidejussores se subdiderunt. *l.* 3. ULP. LIB. 77. AD ED.

Hinc Scævola. Quum apud Sempronium judicem datum reus defenderetur; stipulatione cautum est ut quod Sempronius judex judicasset, præstaretur. A cujus Sententia appellavit. Et quum apud competentem appellationi judicem res ageretur; defensore condemnato, quæsitum est an stipulatio commissa esset? Respondit, Secundum ea quæ proponerentur, non esse jure commissam. Claudius: Ideo (2) stipulationi [a] adjicitur, QUIVE IN EJUS LOCUM substitutus erit. *l.* 20. SCÆVOLA LIB. 20. DIGEST.

§ 2. *Quando committatur prima stipulationis clausula*, De re Judicata.

XV. In stipulatione JUDICATUM SOLVI; post rem Judicatam, statim dies cedit; sed exactio in tempus (3) reo principali indultum differtur. *l.* 1. PAUL. LIB. 24. AD ED.

§ 3. *Quando committatur clausula* De re non defensa.

XVI. *Ut ex hac clausula committatur stipulatio, hæc concurrere oportet; ut nemo recte defendat, et ut vir bonus arbitraturus esse defendi oportere.*

Prima conditio:

Ut nemo sit qui defendere paratus sit.

Enimvero Ob rem non defensam stipulatio non committitur, quandiu potest existere qui defendat. *l.* 3. § 9. ULP. LIB. 77. AD ED.

XVII. Nunc videamus qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, et quarum personarum. *l.* 5. § 3. IBID.

RECTE DEFENDI, hoc est; judicium accipere vel per se vel per alium, sed cum satisdatione. Nec ille videtur defendi, qui quod Judicatum est (4) non Solvit. *l.* 63. *ff. de Judiciis.* ULP. LIB. 49. AD ED.

Et quidem Unus ex fidejussoribus, vel heredibus pluribus, alio cessante, suscipere defensionem potest. *l.* 5. § 1. ULP. LIB. 77. AD ED.

Si tamen plures fidejussores defendere fuerint parati; videamus utrum unum defensorem debent dare, an vero sufficiat ut unusquisque eorum pro parte sua defendat vel defensorem substituat? Et magis est ut, nisi unum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio Ob rem non defensam. Nam et plures heredes rei, necesse habebunt unum dare procuratorem; ne defensio per plures scissa, incommodo aliquo afficiat actorem. *d. l.* 5. § 7.

Nota. Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur ut per unum litigent. *d.* § 7. ¶ *aliud.*

XVIII. Et, si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat; palam est recte rem defendi, nec committi stipulationem. Si vero, extrinsecus persona defensoris interveniat; æque stipulatio non committetur; si modo ille paratus sit rem boni viri arbitratu defendere, hoc est satisdare: sic enim videtur defendere, si satisdet. Cæterum si simpliciter paratus sit intervenire, nec admittatur (5); committetur ista stipulatio Ob rem non defensam. Quod si quis eum vel cum satisdatione, vel sine satisdatione admiserit; consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi: quia sibi imputari debet, quia talem defensorem admisit. *d. l.* 5. § 3. ¶ *et si quidem.*

Quod de extraneo defensore dicimus, obtinet etiam et quum unus ex fidejussoribus defensioni se offert. Unde sic pergit Ulpianus: Si ex fidejussoribus qui Judicatum solvi caverant existat defensor, placuit ob rem Judicatam stipulationem non committi; cæteraque eadem esse, atque si extraneus defensor existat. *d. l.* 5. § 4.

(1) *Directa actio*, quæ procuratori qui stipulatus est ex subtilitate competeret, ei deneganda est.

(2) Ut possit committi.

[a] *Florent.* stipulatione.

(3) Intellige inducias quæ condemnatis dantur: de quibus supra lib. 42. Tit. *de Re Judic.* N. 66.

(4) Id est, qui *Judicatum Solvi* non satisdat.

(5) Quia non satisdat.

XIX. *Etiam* illud sciendum est; ibi rem esse defendendam, ut recte defendatur, ubi debet agi. *d. l.* 5. § 8.

Secunda conditio:

Ut vir bonus arbitraturus fuerit defendere oportere.

XX. *Hinc propter eam rem non defensam de qua Prætor judicium accipere non cogat, hæc stipulatio non committitur.*

Enimvero Vir bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua Prætor judicium accipere non cogat. *l.* 18. VENULEIUS LIB. 7. DISPUT.

His quæ dicimus, consonat quod Ulpianus ait: Si eum hominem quem a Titio petieram, pro quo satis de lite acceperam (1), Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem revera ipsius fuit (2), dicendum est judicium in eum transferri; et, si non patiatur id fieri, committi stipulationem. Si autem meus petitoris fuit, neque jussu meo hereditatem adierit (3); fidejussores tenebuntur Ob rem non defensam: si autem adierit me jubente, stipulatio evanescit (4). Plane si meus fuerit; et idcirco differam aditionem, ut, quum vicero, tunc eum jubeam adire, et interim Ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio; quia vir bonus non arbitraretur. *l.* 33. *ff. de Fidejuss. et mandat.* ULPIAN. LIB. 77. AD EDICT.

XXI. *Vidimus quæ concurrere oportet ut stipulatio ex hac secunda clausula committatur.*

Cæterum Etsi reus post JUDICATUM SOLVI ab eo datum, in magistratu sit, nec invitus in Jus vocari possit, tamen, nisi res boni viri arbitratu defendatur, fidejussores tenentur. *l.* 12. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

Item Si reus postquam JUDICATUM SOLVI promisit, demens factus sit; an stipulatio committatur Ob rem non defensam, quæritur? Magisque est ut committatur, si nemo eum defendat. *l.* 3. § 8. ULP. LIB. 77. AD ED.

Item non ideo minus stipulatio committitur, quod reus quem quis defendere promiserit, desierit esse solvendo.

Hoc docet Julianus. Ita ille: Titius quum absentem defenderet, satisdedit; et, priusquam judicium acciperet, desiit reus solvendo esse. Quam ob causam, defensor recusabat judicium in se reddi oportere. Quæro an id ei concedi oporteat? Julianus respondit, Defensor, quum satisdedit, domini loco habendus est; nec multum ei præstaturus est Prætor, si eum non coegerit judicium accipere; cum ad fidejussores ejus iri possit; et hi quidquid præstiterint, a defensore consecuturi sint. *l.* 76. *ff. de Procuratorib.* JUL. LIB. 5. AD MINITIUM.

XXII. In hac stipulatione hoc tractatur; an hi qui fidejusserint, si defensionem omiserint, Mandati judicio teneantur? Et est verius, non teneri. Hi enim in quantitatem intervenerunt, et hoc illis fuit mandatum; non in defensionem. *l.* 5. § 3. ULP. LIB. 77. AD ED.

Quid tamen si et hoc sibi assumpserint, ut defendant? an Mandati possint agere? Et si quidem victi sunt; utique quod ob rem Judicatam præstiterunt, consequentur (5): sumptus tamen litis minime petent (6). Si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi, quasi juxta mandatum (7), etsi non mandatum fecerint. *d. l.* 5. § 6.

§ 4. *Quando committatur clausula* De Dolo.

XXIII. Novissima clausula Judicatum Solvi stipulationis, DOLUM MALUM ABESSE ABFUTURUMQUE ESSE, et in futurum tempus permanens factum demonstrat. Itaque etsi forte decesserit is qui dolo fecerit, tenebitur heres ejus. Verbum enim ABFUTURUMQUE ESSE, plenissimum est, et ad omne tempus refertur; ut, si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit non abfuisse, committatur hæc clausula. *l.* 19. VENULEIUS LIB. 9. STIPUL.

Quinetiam nota. Si autem adjectum sit; si HUJUS (8) REI dolus malus non aberit, quanti ea res est dare spondes? et ob extranei dolum promissor pœna tenebitur. *d. l.* 19. § 1.

Cæterum clausula ad dolum qui stipulationem præcessisset, non pertinet. Hinc pergit Venuleius: Doli autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes in quibus tempus nominatim adjectum non est, ad principium stipulationis refertur. *d. l.* 19. § 2.

ARTICULUS III.

Quoties et quatenus committatur hæc stipulatio.

XXIV. In hac stipulatione, quia plures causæ sunt una quantitate conclusæ; si committeretur

(1) Nota hic vestigium Juris antiqui; quo etiam is qui suo nomine defendebat in actione IN REM, satisdabat *Judicatum Solvi*: supra N. 1.

(2) De qua re tamen adhuc sub judice lis est.

(3) Sed se immiscuerit, quasi esset liber et necessarius Titii heres.

(4) Nam cum per eum heres extiterim reo, jam nulla lis superesse potest.

(5) Nam in mandato fidejubendi, continetur et mandatum Solvendi.

(6) Nec enim eis mandatum est ut litigarent.

(7) Litigando non fecerunt aliquid quod ipsis proprie mandatum fuerit. Sed cum hoc faciendo liberaverint reum, saltem videntur fecisse *Juxta mandatum*; id est, videntur fecisse aliquid quod accedat negotio fidejubendi pro reo, quod ipsis mandatum fuit. Adeoque ex hac causa, actionem *Mandati contraria* UTILI ad repetendos sumptus agent.

(8) Hic dolus REI, id est, qui a quocumque circa rem admissus erit, non dolus talis *Personæ* in stipulationem deductus est.

statim stipulatio ex uno casu, amplius ex alio committi non potest. *l.* 5. § 2. ULP. LIB. 77. AD EDICT.

Hinc Ulpianus. Quum quærebatur, si interposita JUDICATUM SOLVI stipulatione, quum quis rem non defenderet, postea ex heremodicio (1) Sententiam esset passus; an ob rem Judicatam clausula committatur; dicebam Unam clausulam in stipulatione, JUDICATUM SOLVI (2), et OB rem non defensam et OB rem Judicatam in se habere. Cum igitur JUDICATUM SOLVI stipulatio, una claudatur [a] clausula, sive res judicetur sive res non defendatur; merito quæritur, si altera causa committatur, an ex altera rursum committi possit? Ecce enim si quis stipuletur, Si navis ex Asia venerit, aut SI Titius consul fuerit; constat, sive navis prior venerit, sive Titius Consul ante factus sit, committi stipulationem. Sed ubi commissa est ex priore causa; ex altera, licet existat conditio, amplius non committitur: altera causa enim, non utraque inhæret stipulationi. Proinde videndum, stipulatio Ob rem non defensam, utrum commissa est re non defensa, an non prius creditur commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata? Quod magis est (3). Et ideo nec fidejussoribus videtur statim dies cedere, ubi res cœperat non defendi. Proinde si forte lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo; consequenter placuit, evanescere OB REM NON DEFENSAM, clausulam. *l.* 13. ULP. LIB. 7. DISPUT.

Contra diversas tamen personas, potest stipulatio ex his diversis clausulis committi.

Hinc SI unus ex fidejussoribus OB rem non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur; alter fidejussorum, Ob rem Judicatam conveniri potest.

Et, si reus promittendi duobus heredibus relictis, decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is qui non defendat Ob rem non defensam conveniri potest; ille qui defendat, Ob rem Judicatam. Quoniam in unius ejusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur; et nos dicimus, semper prævalere REI JUDICATÆ clausulam, eamque solam committi. *l.* 21. SCÆVOLA LIB. SING. QUÆST. PUBLICE TRACTATARUM.

XXV. *Jam vero, ex unaquaque suarum clausularum, stipulatio* JUDICATUM SOLVI *committitur in solidum. Nimirum triplici* Ex clausula, RE Judicata, DOLO malo, OB rem non defensam, in solidum committitur stipulatio (4). Non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non in solidum defensa sit. *l.* 17. VENULEIUS LIB. 6. STIPULATIONUM.

Quamvis autem in solidum hæc stipulatio committatur, singuli tamen fidejussores beneficium divisionis habent.

Hinc Neratius. Ex JUDICATUM SOLVI stipulatione, OB rem non defensam, cum uno ex fidejussoribus agere volo: is quod pro parte ejus sit, solvere mihi paratus est. Non debet mihi in eum dari judicium. Neque enim æquum est, aut judicio distringi, aut ad inficiationem compelli, eum qui sine judice dare paratus est; quo non amplius adversarius ejus per judicem ab eo consecuturus est. *l.* 16. NERATIUS. LIB. 3. MEMBRANARUM.

ARTICULUS IV.

Cui et adversus quem actio detur ex hac stipulatione, et quid in illa veniat.

XXVI. *Quamvis regulariter ipsi stipulatori actio, quæ ex quavis stipulatione descendit, detur: tamen* Si procurator meus JUDICATUM SOLVI satis acceperit; mihi Ex stipulatu actio utilis est, sicuti JUDICATI actio mihi indulgetur. Sed et si egit procurator meus ex ea stipulatione me invito, nihilominus tamen mihi Ex stipulatu actio tribuitur. Quæ res facit ut procurator meus Ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicuti quum agit JUDICATI, non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus.

Per contrarium autem; si procurator meus JUDICATUM SOLVI satisdederit, in me Ex stipulatu actio non datur. Sed et si defensor meus satisdederit, in me Ex stipulatu actio non datur, quia nec JUDICATI mecum agi potest (5). *l.* 28. *ff. de Procuratorib.* ULP. LIB. 1. DISPUTATION.

XXVII. *Jam vero* JUDICATUM SOLVI stipulatio expeditam (6) habet quantitatem. In tantum enim

(1) Vide supra lib. 5. Tit. *de Judiciis*, N. 75.

(2) Clausulam hanc scilicet *Judicatum Solvi*, duas alias in se habere.

[a] *Florent.* cludatur, *et sic frequenter.*

(3) Definit stipulationem *Judicatum Solvi*, ex clausula OB REM NON DEFENSAM, non intelligi commissam adversus promissorem qui defensioni deest; donec cum eo ex hac ipsa stipulatione *Ob rem non defensam* actum sit; liasque sit cum illo, eo nomine contestata. Unde sequitur responsio ad propositam in lege quæstionem. Nam si promissor fuerit ex heremodicio priore judicio condemnatus, postquam jam cum ipso ex clausula *Ob rem non defensam* novo judicio actum esset, lisque cum eo contestata; non committetur stipulatio ex causa judicati, cum jam commissa fuerit ex clausula *rei non defensæ*. Contra vice versa; si nondum cum eo ex clausula *Rei non defensæ* actum erat, committetur stipulatio ex clausula *Judicatum Solvi*, et evanescet clausula *De re defendenda*; cum jam non intersit actoris, *Rem defendi*, postquam lis per Sententiam finita est.

(4) Supple: Atque hinc sequitur quod, etsi forte quis V. G. pro parte defendere paratus esset; non ideo minus stipulatio committatur, quasi res omnino non defenderetur. *Non enim*, etc.

(5) Accipe hunc § de procuratore absentis. Nam constat in eo qui præsens constituit procuratorem, ex Sententia adversus ipsius procuratorem data ipsum teneri actione *Judicati*, non ejus procuratorem: ut vid. supra lib. 42. Tit. *de Re Judic.* N. 35.

(6) Nec obstat quod in l. 2. § 1. ff. *de Stipul. Prætor.* dicatur *incertam* quantitatem continere. Nam incerta quidem est, quum interponitur, et antequam Judicatum sit: at postquam Judicatum est, sit explicita.

committitur, in quantum judex pronuntiaverit. *l.* 9. Ulp. lib. 14. ad Ed.

Quod si Ob rem non defensam agatur, illud venit quanti judex condemnaret.

Cæterum hoc casu; Quoties ex stipulatione Judicatum Solvi, Ob rem non defensam agitur cum fidejussoribus; non est iniquum caveri, dominum priore judicio absolvi: quia omissa cautione (1), fidejussores Mandati judicio non consequentur, aut certe cogantur dominum priore judicio defendere. *l.* 14. § 1. Julian. lib. 55. digest.

ARTICULUS V.

Quando extinguatur hæc stipulatio.

XXVIII. *Huic quæstioni locus est in hac stipulatione, propter clausulam* de re defendenda. *Et breviter docet Africanus, quando illa extinguatur.*

Ita ille: Hæc stipulatio, Quandiu res non defendatur, simul atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resolvitur. *l.* 15. African. lib. 6. quæstion.

XXIX. 1.° *Itaque resolvitur quum res defendi cœperit.*

Et quidem Si plures fuerint fidejussores; posteaquam cum uno lis contestata est ex clausula Ob rem non defensam, ipse reus potest suscipere defensionem. *l.* 3. § *fin.* Ulp. lib. 77. ad Ed.

Is autem cum quo actum fuit, absolvi (2) debet. *l.* 4. Julian. lib. 55. digest.

Liberatur quidem fidejussor, cum quo lis Ob *rem non defensam contestata est; si reus defendere incipiat.* Jam tamen fidejussore qui judicium acceperat damnato, frustra defensionem reus suscipit.

Cæterum (3) et si solutum fuerit posteaquam Judicatum est, repetitionem constituerimus ejus quod solutum (4) est. *l.* 5. Ulp. lib. 77. ad Edict.

Si post fidejussoris condemnationem, frustra defensio suscipitur; multo magis Qui Ob rem non defensam solvit, quamvis postea defendere paratus est, non repetet quod solverit. *l.* 35. *ff. de Condict. indeb.* Julian. lib. 45. digest.

Idem Julianus ait. Si ex duobus fidejussoribus qui Judicatum Solvi spoponderant, alter Ob rem non defensam partem suam solverit; nihilominus res defendi poterit, nec tamen is qui solverit, repetet. Stipulatio enim pro parte ejus perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset. *l.* 14. Julian. lib. 55. digest.

XXX. 2.° *Resolvitur stipulatio Ob rem non defensam, si defendi debere desierit; puta, finita lite: ut supra obiter vidimus N.* 24. *ex l.* 13. *h. tit.*

Similiter Paulus. Cum lite mortua nulla res sit; ideo constat fidejussores ex stipulatu Judicatum Solvi non teneri. *l.* 2. Paul. lib. 71. ad Edict.

Item Si petitor post satisdationem (5), ante judicium acceptum (6), heres possessori extiterit; extinguitur stipulatio. *l.* 8. Paul. lib. 74. ad Edict.

Quod Si servus qui In rem actione petebatur, lite contestata decesserit; deinde possessor litem deseruerit: quidam, fidejussores ejus pro lite datos, non teneri putant; quia mortuo homine nulla jam res sit. Quod falsum est: quoniam expedit, De evictione actionis conservandæ causa, item fructuum nomine, rem Judicari. *l.* 11. Paul. lib. 74. ad Ed.

(1) Si neglexerint exhiberi hanc cautionem, non poterunt consequi Judicio *Mandati* ab eo pro quo fidejusserunt, ut ipsis refundat quod pro eo solverunt; quia ipse culpa eorum adhuc periclitetur, cum possit condemnari. Aut si dicamus nihilominus posse fidejussores consequi, ut sibi refundatur quod pro eo solverunt; certe non aliter hoc poterunt consequi, quam sub ea lege ut ipsum defendant si ex hac causa iterum conveniatur.

(2) Nec obstat lex 84. Tit. *de Verb. oblig.* in qua dicitur, eum qui insulam fabricare promisit, lite cum ipso contestata non posse jam purgare moram; etsi insulam fabricare paratus sit. Disparitas est quod in lege opposita, ipse cum quo lis contestata est, offert facere quod in obligationem deductum est; non potest autem ipse, qui Judicium accipiendo obligationem rei faciendæ in obligationem ejus quod interest novavit, postea offerendo id quod in priorem obligationem deductum est, evitare condemnationem ejus quod interest. Verum in hac l. 4. non ipse fidejussor cum quo lis contestata est, sed reus cum quo lis contestata non est, offert defendere. Quidni autem admittatur? Si quidem cum ipso lis contestata non est. Quum autem reus ad defendendum admittitur; jam nihil potest interesse actoris *Rem non defendi*, adeoque jam nihil est in quod possit condemnari fidejussor cum quo lis contestata est: et sic fit ut liberetur fidejussor; et ex persona rei principalis consequatur, quod ex sua habere non posset. Ita fere Duarenus et Cujacius.

(3) Id est, alioquin.

(4) Quod certe dici non potest.

(5) Hic nota vestigium Juris antiqui, quo in actionibus In rem possessor satisdabat petitori *Judicatum Solvi*. In hac specie; petitor cui satisdatum est *Judicatum Solvi*, heres extitit possessori qui satisdedit; liberantur fidejussores: nec enim possunt eidem pro eodem obligati esse.

(6) Idem et si post judicium acceptum, cum sit eadem ratio.

TITULUS VIII.

RATAM REM HABERI, ET DE RATIHABITIONE.

D**uæ** *sunt Tituli partes.*

ARTICULUS I.

De stipulatione Ratam Rem Haberi, *seu* De Rato.

I. *Stipulatio* Ratam Rem Haberi *est etiam ex numero Prætoriarum; hanc enim Prætor exigit a procuratore actoris, de cujus mandato non constat, aut qui est ex illis personis quæ sine mandato admittuntur.*

Est autem hæc stipulatio De Rato, *etiam conventionalis. Enimvero* Interdum ex conventione stipulatio Rem Ratam interponi solet; ut puta, si quid procurator aut vendat, aut locet, aut si ei solvatur (*l.* 10. Ulp. lib. 80. ad Ed.); vel paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit. *l.* 11. Hermogen. lib. 80. epitomar.

Quo enim tutiore loco sit qui contrahit, De Rato solet stipulari. *l.* 12. Ulp. lib. 80. ad Ed.

In hoc autem Titulo præsertim agitur de stipulatione Prætoria. Circa quam videbimus, a quo exigatur, et in quibus causis; de quarum personarum Ratihabitione cavendum sit, et qua in parte litis cautio illa possit exigi; quando committatur; et quid veniat in actione quæ ex hac stipulatione descendit.

§ 1. *A quo hæc cautio exigatur.*

II. Qui alieno nomine agit, quacumque actionem; id Ratum Habiturum eum ad quem ea res pertinebit, cavere debet. *l.* 39. § 1. *ff. de Procur. et defens.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

A procuratore autem rei, hæc cautio non exigitur: imo nec a procuratore actoris, si talis sit actio ut procurator qui agit, magis defendere videatur quam aliquid petere. V. G. Si procuratori opus novum nuntiatum sit, isque interdicto utatur Ne ei vis fiat ædificanti; defensoris partes eum sustinere (1), non compelli cavere Ratam rem dominum habiturum, Julianus ait. Et, si satisdederit; non animadverto, inquit Julianus, quo casu stipulatio committatur. *l.* 45. § 2. *ff. d. tit.* Paul. lib. 9. ad Ed.

III. *In quibusdam tamen causis, etiam a procuratore rei hæc cautio exigitur. Has ita refert Ulpianus:* Est et casus quo quis ejusdem actionis nomine, et De Rato caveat, et Judicatum Solvi. Ut puta postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur: alterius (2) procurator existit. Debet cavere hic procurator; et Ratam Rem dominum Habiturum, ne forte dominus reversus velit quid petere: item Judicatum Solvi; ut, si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur. Et hæc ita Pomponius libro vicesimo-quinto ad Edictum scribit. *l.* 39. § 6. *ff. de Procurator.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

Item ait, Si suspectus tutor postuletur, defensorem ejus oportere De Rato cavere; ne reversus ille velit retractare quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur; quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatum nominatim; aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, Prætor erat cogniturus. *d. l.* 39. § 7.

Similiter Hermogenianus. Tutore suspecto postulato; defensor, si velit respondere; cautionem Ratam Rem dominum Habiturum cavere compellendus est. *l.* 6. Hermogenian. lib. 1. juris epitomar.

IV. Sed et is qui quasi defensor In Rem actione convenitur, præter solitam satisdationem Judicatum solvi, etiam De Rato cavere debere. Quid enim si in hoc judicio, rem meam esse pronuntietur: reversus ille cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare? Nonne Ratum non videbitur habere quod judicatum est? Denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, et victus esset: si a me vindicaret, exceptione Rei Judicatæ summoveretur. Et ita Julianus libro quinquagesimo Digestorum scribit. Nam quum judicatur rem meam esse, simul judicatur rem illius non esse. *l.* 40. § 2. *ff. de Procuratorib.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

Multo magis tenebitur procurator rei cavere De Rato, *auctori quem laudavit; cum erga ipsum sit vice auctoris.*

Hoc docet Julianus. Qui absentem emptorem

(1) Vide supra lib. 39. Tit. *de Oper. nov. nunt.* N. 7. et ibi Not. (6).

(2) Emptoris scilicet, adversus quem petitur restitutio in integrum.

eumdemque possessorem fundi defendebat, et judicium nomine ejus accipiebat, postulabat a venditore fundi ut ab eo defenderetur : venditor desiderabat caveri sibi Ratam Rem emptorem habiturum. Puto eum (1) venditori De Rato satisdare debere; quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum (2) rem petere, et cogi venditorem rursus defendere. *l.* 75. *ff. de Procurator.* Julian. lib. 3. digest.

Item Si status controversiam cui faciat procurator; sive ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget, sive ipse ex libertate in servitutem petat; debet cavere Ratam Rem dominum Habiturum : et ita Edicto scriptum est; ut ex utroque latere quasi actor habeatur. *l.* 39. § 5. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

V. *Maxime autem in judiciis duplicibus, tam a rei quam ab actoris procuratore utraque cautio exigitur; cum uterque litigator hanc duplicem personam sustinere videatur.*

Hinc Ulpianus. Qui ad Communi dividundo judicium datus est ad agendum, item et ad defendendum videbitur datus; duplici cautela interponenda. *l.* 15. § 1. *ff. de Procuratorib.* Ulp. lib. 8. ad Ed.

VI. *Vidimus cautionem* De Rato, *a procuratore actoris regulariter exigi; a procuratore autem rei, in certis causis duntaxat.*

Ab eo autem demum procuratore exigitur, qui aut agere sine mandato potest, aut de cujus mandato dubitatur.

Hinc Divus Antoninus Pius : Cautio Ratihabitionis tunc exigitur a procuratore, quoties incertum est an ei negotium mandatum sit. *l.* 1. *Cod. de Procurat.*

At vero Non est incerti Juris; eum qui apud Acta factus est agentis procurator, non compelli Ratam Rem dominum habiturum satisdare. Hoc enim casu, veluti præsentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque, etsi postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit; tamen judicium quo quasi procurator expertus est, judex ratum habere debebit. Sin autem ei ab adversario suo opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis (3) allegatio; etiam ipse quasi absentis in hac parte procurator, satisdationem super excipienda lite (4) præstare cogitur : qua non præcedente, lis quæ ei data est, ulterius procedere a judice non (5); conceditur. *l. un. Cod. de satisdando.* Dioclet. et Maximian.

Pariter Si procuratorem absentem dominus satisdatione relevare velit, litteras suas ad adversarium dirigere debebit; quibus significet, quem adversus eum procuratorem, et in qua causa fecerit; Ratumque se Habiturum quod cum eo actum sit. Hoc enim casu, litteris ejus approbatis, velut præsentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque, etsi postea mutata voluntate, procuratorem esse noluerit; tamen judicium quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet. *l.* 65. *ff. de Procuratorib.* Modestin. lib. sing. de Eurematic.

Simili ratione ait Ulpianus : Ne satisdatio Ratam Rem dominum Habiturum exigatur; in his quæ nomine ejus ageret, qui eum se fecisse procuratorem libello princ pi (6) dato professus est, prodest. *l.* 21. Ulp. lib. 1. opinionum.

Obiter nota. Quod si Judicatum solvi satis ab eo procuratore postuletur, necesse est ut Juri manifesto (7) pareatur. *d. l.* 21. ¶ *quod si.*

VII. *Ita demum autem* De Rato *cautio non exigitur a procuratore de cujus mandato constat, quum ipse dominus actionis mandavit. Cæterum* Actor a tutore datos, omnimodo cavet. Actor civitatis nec ipse cavet, nec magister universitatis (8); nec curator bonis consensu creditorum datus. *l.* 9. Ulp. lib. 9. ad Ed.

VIII. *Maxime autem cautio* De Rato *non exigitur, ab eo, qui suo nomine agit.*

Sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamen De Rato debebit cavere; ut Pomponius libro vicesimo-quarto scribit. Ut puta, jusjurandum procuratori retulit : juravit absenti dari oportere. Agit hoc judicio, suo nomine, propter suum jusjurandum : neque enim hæc actio domino competere potuit, sed debebit de (9) Rato cavere.

Sed etsi procuratori constitutum est, et ex ca causa agat; dubitandum non est, quin locus sit De Rato cautioni; idque Pomponius scribit. *l.* 39. § 1. ¶ *sed interdum. ff. de Procuratorib.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

Item Si de dote agat pater, cavere debet Ratam Rem filiam Habituram. Sed et defendere eam debet; ut et Marcellus scribit. *d. l.* 39. § 3.

(1) Procuratorem emptoris.

(2) Emptorem scilicet, cui non poterit opponi Res judicata; cum Ratum non Habuerit.

(3) Id est, adversarius ei objecerit, allegaverit ipsum non debere admitti nisi satisdet; non quidem *de Rato*, cum de ejus mandato constet; sed *de Defendendo* absente in reconventionibus.

(4) Reconventione.

(5) Supra lib. 3. Tit. *de Procurat.* n. 30 et 34.

(6) Noodt recte emendat *Prætoris*.

(7) Vide Tit. præced Art. 1.

(8) Id est, Syndicus. Quo sensu et *Magistri societatum* dicuntur in l. 14. *ff. de Pactis,* et passim apud Ciceronem. Supervacua igitur observatio Cujacii in Paratit. ad Tit. *de Administr. rer. ad civit. pert.* ubi Triboniani interpolationem hic arguit; Ulpianumque non de Magistro *Universitatis* hæc scripsisse, sed de Magistro simpliciter, qui scilicet bonis proscribendis olim creabatur, leviori sane conjectura.

(9) Scilicet absentem amplius ex veteri actione non petiturum, quod reus ex causa actionis *Jurisjurandi* dederit.

si pater filii nomine (1) Injuriarum agat; cum duæ sint actiones, una patris, altera filii, cessat De Rato cautio. *d. l.* 39. § 4.

§ 2. *In quibus causis hæc stipulatio exigatur.*

IX. Non solum in actionibus quas procurator inteodit, verum in stipulationibus quoque quas interponi desiderat, si vicem [a] repræsentant actionum, cavere eum de Rato oportet. Quare si duplæ stipulationem procurator interponat; De Rato cavere debet. Sed et si Damni infecti stipulatio a procuratore interponatur, De Rato debet procurator cavere. *l.* 20. Ulp. lib. 1. disput.

Similiter Ulpianus. Si stipuletur procurator Damni infecti, vel Legatorum, debebit De Rato cavere. *l.* 40. § 1. *ff. de Procuratorib.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

X. *Item* Is qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter audietur nisi adulto consentiente. Quod si absenti Ratam Rem eum Habiturum necesse habet dare. *l.* 43. § 3. *ff. d. tit.* Paul. lib. 9. ad Edict.

Item Si sine judice procuratori legatum solvatur, cavere debere Pomponius ait. *l.* 13. § 1. Paul. lib. 76. ad Ed.

§ 3. *De quarum personarum Ratihabitione cavendum sit, et qua in parte litis hæc cautio possit exigi.*

XI. *Non solum de Ratihabitione domini litis cavendum est; sed et de earum personarum ad quas lis redire possit.*

Hinc Qui patris nomine Injuriarum agit, ob eam rem quod filius ejus verberatus pulsatusve sit; in stipulatione cogendus est, filii quoque personam comprehendere: præsertim cum fieri possit ut pater ante decedat, quam sciret procuratorem suum egisse; et ita Injuriarum actio redeat ad filium. *l.* 22. § 9. Julian. lib. 56. digest.

Sed et si nepoti injuria facta fuerit, et procurator avi propter hanc causam Injuriarum aget, non solum filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione. Quid enim prohibet, et patrem et filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est fidejussores uno teneri, nepote Injuriarum agente. *d. l.* 22. § 10.

XII. *Illud* Quæritur apud Julianum; Utrum dominum solum Ratam Rem habere, debet satisdare; an etiam cæteros creditores? Et ait, Duntaxat de domino cavendum, nec illis verbis Ad quem ea res pertinet (2), creditores contineri. Nam nec ipsi domino hæc incumbebat cautio. *l.* 39. § 2. *ff. de Procuratorib.* Ulpian. lib. 9. ad Ed.

XIII. Ratihabitionis autem satisdatio, ante litis contestationem a procuratore exigitur. Cæterum semel lite contestata, non compellitur ad cautionem. *l.* 40. § 3. *ff. de Procuratorib.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

§ 4. *Quando committatur stipulatio* de Rato.

XIV. *Committitur stipulatio* De Rato, *quum retractatur quod a procuratore actum est.*

Retractari autem hoc videtur, etiamsi aliud judicium dictetur quam quod procurator dictaverat; dummodo illud sit quo dominus experiri non posset, si Ratum habuisset.

Hinc Si procurator judicium de hereditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hereditate petierit; stipulatio Ratam Rem Haberi committetur: quia si verus procurator fuisset, exceptio Rei judicatæ dominum summoveret. Plerumque autem stipulatio Ratam Rem Haberi his casibus committetur; quibus, si verus procurator egisset, domino aut ipso Jure aut propter exceptionem actio inutilis esset. *l.* 22. § 8. Julian. lib. 56. digest.

Contra vice versa fieri potest, ut dominus non videatur Ratum *non Habere; quamvis idem judicium dictet, quod procurator dictaverat: scilicet quum ex diversa causa illud dictat; ex qua non repelleretur, etiamsi id quod a procuratore actum est, Ratum habuisset.*

Hoc videre est in specie sequenti. Procurator Ad exhibendum egit, et adversarius absolutus est quia non possidebat: at quum possessionem ejusdem rei nanctus esset, agit cum eo dominus Ad exhibendum. Sabinus ait, Fidejussores non teneri;

(1) Id est, *si agat nomine* injuriæ filio factæ. Cessat eo casu cautio de Rato: et in hoc differt hæc species a præcedenti; ubi pater qui agit *de Dote*, debet cavere filiam *Ratum habituram*. Scilicet una est actio *de Dote*, communis patri et filiæ. Verum in specie injuriæ filio factæ, duæ sunt actiones, *una patris* qui ipse in filii persona patitur injuriam. *altera filii*: adeoque pater opus non habet consensu filii, nec debet cavere de Rato, ut propriam quæ ipsi competit actionem exerceat. Quid porro de illa quæ filio competit? Videtur nec propter illam pater cavere debere de Rato; cum jure potestatis ipsi acquiratur, nec possit filius agere nisi quo casu pater non egisset: ut videb. infra lib. 47. Tit. *de Injur.*

[a] *Florent.* vice repræsentat.

(2) Forte Prætor Edicto ita caverat, *Ratam Rem Haberi ab eo* Ad quem Res pertinet. Porro his verbis, is cujus nomine agitur seu cui actio competit, et hi ad quos actio redire potest (ut in speciebus præcedentibus) solummodo continentur: non continentur autem ejus creditores. Nec enim actiones quas habet debitor, creditoribus ipsius competunt; quamvis si in fraudem ipsorum actionibus illis excidisset, possent ipsi per Paulianam actionem eas revocare.

quoniam hæc alia res sit. Nam etsi dominus egisset; mox absolute adversario quia non possideret, ea integra ageret; non obstaturam Rei judicatæ exceptionem. *l.* 8. VENULEIUS LIB. 15. STIPULAT.

XV. *Non solum autem quum adversus ipsum stipulatorem iterum agitur; sed etiam* Quum quis DE RATO stipularetur; quamvis non idem, sed alius a domino conveniretur qui conveniri non posset si ratum habuisset (1); committi stipulationem placuit. Veluti [si] quum fidejussor, aut alter ex reis promittendi qui socius est, convenitur. *l.* 1. PAPIN. LIB. 28. QUÆST.

Igitur Si quis uni ex reis promiserit REM RATAM dominum Habiturum, aut AMPLIUS eam non peti; dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur qui ejusdem obligationis socius est. *l.* 14. PAUL. LIB. 3. AD PLAUT.

XVI. *Non solum etiam, quum is ipse experitur qui tunc litis dominus erat, committitur stipulatio; sed et quum successor ejus licet singularis agit, qui repelleretur, si is Ratum Habuisset.*

Igitur Si procurator fundum petiisset, et cavisset (uti assolet) RATAM Rem dominum Habiturum; deinde dominus postea eumdem fundum vendidisset, cumque emptor peteret: stipulationem RATAM Rem Haberi, committi Julianus scribit. *l.* 16. § 1. POMPON. LIB. 3. EX PLAUTIO.

Hoc ita, quum aut IN REM *(ut solet) concepta est stipulatio de* Rato; *aut quum omnes ad quos res pertinere poterit, stipulatione comprehensi sunt.* Quod Si in stipulationem RATAM Rem Haberi, hactenus comprehensum fuerit (2) LUCIUM-TITIUM Habiturum; cum id aperte ageretur, ut heredis cæterorumque personæ ad quos ea res pertineret, omitterentur: difficile est existimari, Doli clausulam (3) committi. *l.* 22. § 7. JULIAN. LIB. 56. DIGESTOR.

Obiter nota. Sane, quum per imprudentiam hæ personæ omittantur, actio ex Doli clausula competit. *d.* § 7. § *fin.*

Illud patet, non videri amplius peti si falsus sit procurator qui petat. Hoc ita docet Julianus: Procurator quum peteret pecuniam, satisdedit AMPLIUS NON PETI. Post judicium acceptum, extitit qui et ipse procuratorio nomine eamdem pecuniam peteret. Quæsitum est; quum is qui postea peteret, procurator non esset; et propter hoc exceptionibus Procuratoriis excludi posset; num fidejussores prioris procuratoris tenerentur? Julianus respondit: Verius est non obligari fidejussores. Nam in stipulatione cavetur, non petiturum eum cujus de ea re actio, petitio, persecutio sit; et RATUM Habituros omnes ad quos ea res pertinebit. Hic autem qui procurator non est, nec actionem nec petitionem habere intelligendus est. *l.* 23. JULIAN. LIB. 5. EX MINICIO.

XVII. *Sed et si sine judicio, quomodocumque hoc retractetur quod cum procuratore actum est; pariter committetur stipulatio.*

Igitur Sive quis petat, sive compensatione utatur; committitur statim REM Ratam dominum Habiturum stipulatio. Nam qualiter quis eumdem actum retractet qui a procuratore actus est, committi stipulationem oportet. *l.* 12. § 3. ULP. LIB. 80. AD ED.

Non tamen hoc efficiet nuda in Jus vocatio. Hinc Paulus: AMPLIUS NON PETI verbum Labeo ita accipiebat, si judicio petitum esset. Si autem in Jus eum vocaverit, et satis Judicio sistendi causa acceperit, judicium tamen cœptum non fuerit; ego puto non committi stipulationem AMPLIUS NON PETI. Hic enim non petit, sed petere vult.

Si vero soluta esset pecunia, licet sine judicio; committitur stipulatio. Nam et si quis adversus petentem compensatione deductioneve usus sit; recte dictum est petisse eum videri, et stipulationem committi AMPLIUS NON PETI. Nam et heres qui damnatus [est] non petere (4), si horum quicquam fecisset, ex testamento tenetur. *l.* 15. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

XVIII. *Maxime autem non videtur retractatum quod a procuratore actum est, quum dominus appellat a Sententia adversus hunc procuratorem. Imo potius hoc facto procuratorem probare videtur.*

Hinc Papinianus. Falsus procurator DE RATO HABENDO cavit; atque ita dominus a Sententia judicis procuratore victo provocavit. Stipulationis defecisse conditionem apparuit; cum ad auxilium commune, superatus confugisset. Quod si dominus qui Ratum non habuit, pecuniam exegerit: stipulatio DE RATO committitur in eam pecuniam quam dominus accepit; quamvis nihil procurator acceperit. *l.* 3. § 1. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

XIX. *Vidimus committi stipulationem* DE RATO; *quum quomodocumque retractatur quod a procuratore actum est.*

Quinetiam committitur, vel ex eo solo quod præterierit certum tempus intra quod dominus Ratum non habuit. Quale autem illud sit; Julianus ait interesse, quando dominus Ratam habere debere solutionem in procuratorem factam: an tunc demum, quum primum certior factus esset? Hoc autem ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ (*id est, cum laxamento et amplitudine*) accipiendum, et cum quodam spatio temporis nec minimo nec maximo; et quod magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi possit.

(1) Et quem non conveniri intersit stipulatoris.

(2) Id est, eatenus tantum in sola persona (puta, Lucii-Titii) comprehenderetur.

(3) Nec enim ullus dolus intelligi potest, in eo quod ex mutuo ac libero consensu profectum est. Secus esset si *per imprudentiam*, aut si per dolum promissoris omissa essent: ut mox dicitur.

(4) Testamento scilicet *Damnatus*.

Quid ergo; si quod Primo Ratum non habuit, postea habebit Ratum? Nihilomagis proficere ad impediendam actionem suam; et ob id quod primo non habuit Ratum, actionem salvam habere ait. Ideoque, si quod fuerat procuratori solutum exegerit (1); agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac Si Ratum habere se postea non dixisset. Sed ego puto exceptionem Doli mali locum habituram. *l.* 12. § 2. ULP. LIB. 80. AD ED.

XX. *Quod si tunc demum dominus Ratum habeat, quum debitor qui stipulatus est dominum* REM RATAM HABITURUM, *jam tempore liberatus est; stipulatio efficaciter committetur.*

Ita Africanus : Procurator, quum ab eo æs alienum exegerat qui tempore liberaretur, RATAM Rem dominum Habiturum cavit. Deinde post tempus liberato jam debitore, dominus Ratam Rem habet. Posse debitorem agere cum procuratore existimavit, cum jam debitor liberatus sit. Argumentum rei; quod, si nulla stipulatio interposita sit, Condictio locum adversus procuratorem habitura sit; in locum autem Condictionis, interponi stipulationem. *l.* 25. § 1. AFRICAN. LIB. 6. QUÆST.

XXI. *Quæcumque hactenus diximus, regulariter obtinent. Illud autem singulare est in controversiis status : ut stipulator cui iterum sit status controversia, non possit statim ex hac stipulatione agere, sed expectandus sit Sententiæ eventus.*

Hoc docet Venuleius. Si quis a procuratore status controversiam patiatur; satis accipere debet a procuratore, ne impune sæpius pro suo statu conveniretur; et si dominus venientesque ab eo personæ Ratum non Habuerunt quod procurator eum in servitutem petierit, vel adversus procuratorem ex servitute in libertatem petitus fuerit; quanti ea res est, ei præstetur (scilicet quum de libertate ejus constiterit) : id est, quanti interfuerit ejus de statu suo rursus non periclitari, et propter impendia quæ in litem fecerit. Sed Labeo certam summam comprehendendam existimabat : quia æstimatio libertatis ad infinitum extenderetur. Ex quo autem dominus Ratum non Habuerit, committi videtur stipulatio; sed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate judicatum fuerit; quia, si servus sit judicatus, inutilis sit stipulatio : cum et, si qua sit actio, eam domino acquisisse intelligitur. *l.* 8. § 2. VENULEIUS LIB. 15. STIPULAT.

§ 5. *Quatenus et quoties committi possit hæc stipulatio.*

XXII. *Hæc stipulatio non solum in solidum, sed et pro parte et sæpius committi potest.*

Hoc docet Pomponius. Ita ille : Si procurator RATAM Rem dominum heredemve ejus Habiturum caverit, et unus ex heredibus domini Ratum Habeat, alter non habeat; sine dubio committetur stipulatio pro ea parte pro qua Ratum non habebitur : quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. Nam et si ipse dominus pro parte Ratum Habuerit, pro parte non habuerit; non ultra quam in partem committitur stipulatio : quia in id committitur, quod intersit agentis.

Et ideo sæpius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis, quod litigat, quod consumit, quod advocat, quod damnatus solvit. Sicut in stipulatione Damni infecti accidere potest; ut is qui stipulatus sit, subinde agat. Cavet enim, si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, ædificabitur. Finge ergo subinde damnum dari; non erit dubium quin agere possit. Nam si toto damno computato, tunc agendum est; propemodum non ante aget, quam dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi [a] cautum erit. Quod verum non est. *l.* 18. POMPON. LIB. 26. AD SABIN.

§ 6. *Quid veniat in actione quæ ex hac stipulatione descendit.*

XXIII. In stipulatione qua procurator cavet RATAM Rem dominum Habiturum, id continetur quod intersit stipulatoris. Idemque Juris est in clausulis omnibus (2) DE dolo malo. *l.* 19. PAUL. LIB. 13. AD SABIN.

Igitur Si commissa est stipulatio RATAM Rem dominum Habiturum, in tantum competit in quantum mea interfuit; id est, quantum mihi abest, quantumque lucrari potuit. *l.* 13. IDEM. LIB. 76. AD ED.

Hinc sequitur quod, si nihil intersit stipulatoris Rem Ratam Haberi, committi non potest stipulatio.

Hoc videre est in specie de qua ita respondit Africanus. Pater dotem a se datam absente filia petit, et RATAM Rem Habituram eam cavit. Ea, priusquam Ratum haberet, mortua est. Negavit committi stipulationem : quia, etsi verum sit Ratam eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia, salva esse dos debeat. *l.* 23. AFRICAN. LIB. 6. QUÆST.

XXIV. *Observa in eo quod interest, contineri utilitatem quæ circa rem est, non vero compendium quod extra rem ex Ratihabitione consequi potuisset stipulator.*

Hoc est quod ait Papinianus. In stipulatione DE RATO HABENDO, non est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium; sed quid interfuerit ejus qui stipulatus est, Ratum Haberi quod gestum est. *l.* 2. PAPIN. LIB. 11. RESPONS.

Cæterum tam lucrum quod stipulator omittit, quam damnum quod patitur, continentur; modo circa ipsam rem versentur. Hinc in ea specie qua

(1) Id est, petierit.

[a] *Alias* stipulatori.

(2) Id est, In quibuscumque stipulationibus inserta sit Clausula *de Dolo malo* (ut in omnibus solebat interponi), *idem Juris est;* in id eam committi QUANTI INTEREST ACTORIS.

ex centum quæ debentur, falsus Procurator quinquaginta petit (1) si dominus centum petat; tenebuntur fidejussores qui de Ratihabitione caverunt, in quinquaginta, et quanti interfuit differri (2) quinquaginta actionem. *l.* 4. SCÆVOLA LIB. 13. QUÆST.

XXV. *Specialis hic quæstio est; quid ex hac stipulatione præstandum veniat; quum quis* DE RATO *stipulatus, solverit procuratori a quo stipulatus est? Distinguendum, an sine judice an per judicem, an indebitum an debitum solverit.*

De casu quo sine judice indebitum procuratori solutum est, ita Pomponius. Si indebitum procuratori solutum sit; agi statim ex hac stipulatione adversus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus: ut possit dignosci, utrumne domino Condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is Ratum Habeat; an vero procuratori Condicendum sit, si dominus Ratum non habeat. *l.* 16. POMPON. LIB. 3. EX PLAUTIO.

Et quidem hoc a procuratore condicet, non per CONDICTIONEM INDEBITI, *sed per actionem ex hac stipulatione descendentem. Ita Julianus.* Si sine judice non debitam pecuniam exigerit procurator, et dominus Ratam solutionem non habuerit, sed eamdem pecuniam petere instituerit; fidejussores tenentur; et Condictio qua procurator teneretur si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. Quoties enim procuratori pecunia solvitur, et dominus eam solutionem Ratam non habet; existimo id agi, ut Condictio perimatur; et sola actio, ei qui indebitum solvit, adversus procuratorem, EX STIPULATU competat. Hoc amplius, præstant fidejussores impensas quæ in judicium factæ fuissent. Quod si dominus Ratam habuisset, fidejussores quidem liberantur: sed ab ipso domino eadem pecunia per Condictionem peti potest. *l.* 22. JULIAN. LIB. 56. DIGEST.

XXVI. *Hactenus de casu quo quis indebitum solvit.* Quod si procurator debitam domino pecuniam sine judice exegisset, idem Juris est (3): hoc secus quod, si dominus Ratam Rem habuisset, nulla ejus pecuniæ repetitio futura est. *d. l.* 22. § 1.

Similiter Julianus: Si procuratori ejus qui mortuus erat, sine judice soluta fuerint legata; stipulatio committetur, nisi heres Ratum habuerit: utique si debita fuerint; tunc enim non dubie interest stipulatoris Ratam solutionem ab herede haberi, ne bis eadem præstet. *d. l.* 22. § 6.

Et quidem dici potest, Si procurator a debitore pecuniam exegerit, et satisdederit dominum Ratam Rem Habere; mox dominus de eadem pecunia egit, et litem amiserit (4); committi stipulationem (5). *l.* 8. § 1. VENULEIUS LIB. 15. STIPULATION.

Obiter nota. Et si procurator eamdem pecuniam domino sine judice solverit, Condicturum (6).

Sed quum debitor ex stipulatu agere cœperit; potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat (7), non inutiliter Doli mali exceptione adversus debitorem uti: quia (8) naturale debitum manet. *d. l.* § 1. ¶ *et si.*

XXVII. *Vidimus ei qui falso procuratori sive debitum sive indebitum sine judice solvit, committi stipulationem in eam summam quam solvit, quum dominus Ratum non habet.*

An idem obtinet, et quum per judicem solvit? Ad hanc quæstionem ita Julianus. Quod si procurator per judicem non debitam domino pecuniam exegisset; dici potest, sive Ratam dominus habuisset, sive non habuisset, fidejussores non teneri: vel quia nulla res esset (9) quam dominus Ratam habere possit, vel quia nihil stipulatoris (10) interest Ratum Haberi. Afficietur ergo injuria is qui procuratori solvit. Magis (11) tamen est, ut si dominus Ratum non habuerit, fidejussores teneantur. *l.* 22. § 2. JULIAN. LIB. 56. DIGEST.

Quod si debitam pecuniam procurator per judicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit; magis est ut in solidum fidejussores teneantur, si dominus Ratum non habuerit. *d. l.* 22. § 3.

XXVIII. *Hactenus de falso procuratore. Quum autem vero procuratori debitor solvit; stipulatio* DE RATO *non potest committi nisi in litis impensas, non in summam quam solvit: etiamsi per injuriam judicis, creditor vicerit; quia quod hanc bis solvit,*

(1) Adde: quæ ipsi solvuntur, cum hoc pacto ut reliqua quinquaginta debita non petantur intra certum tempus.

(2) Qua in re lucrum omittit, quod sensisset si dominus tamen habuisset.

(3) Scilicet ut tantum ipsi præstandum ex hac stipulatione veniat, quantum solvit. Tanti enim ipsius interest dominum Ratum Habere; quia, nisi Ratum habeat, tantum ab eo iterum exiget: quod non exigerat, si Ratum Habuisset.

(4) Per injuriam judicis.

(5) Scilicet in eam summam quam procuratori solvit. Nec obstat quod ab eo creditor nihil possit exigere; propter exceptionem Rei judicatæ. Hoc enim extrinsecus contingit. Revera autem ipsi debitor manet naturaliter obligatus, in eam summam quam solvit; in quam non esset obligatus, si solutionem creditor Ratam habuisset: ergo in tantum ejus interest.

(6) *Condictione sine causa.* Videtur enim solvisse procuratori, sub ea tacita conditione ut solutionem ipsi factam Ratam Haberet dominus.

(7) *S'il prend son fait et cause.*

(8) Dolo enim facit; qui domino, procuratoris sui defensionem suscipienti, compensare non vult quod domino naturaliter debet.

(9) Cum nulla sit solutio quæ egeat Ratihabitione, utpote quæ per se firma sit; maxime quæ per judicem facta est.

(10) Nam quum quis solvit procuratori; ideo ejus interesse potest solutionem a domino Ratam Haberi, vel ne dominus iterum exigat si debitum erat, vel ut possit a domino Condicere si erat indebitum. In hac autem specie neutra ex causa ejus interesse potest. Nec enim timere potest ne iterum exigatur, cum supponatur indebitum, nec ex Ratihabitione domini posset consequi ut a domino condiceret indebitum, quia hæc Condictio non datur ejus quod per judicem solutum est: ut vid. supra lib. 12. Tit. *de Condict. indeb.* N. 28.

(11) Quod hactenus dixit, est secundum strictum Jus. Verum ex æquitate, magis est ut committi debeat stipulatio.

magis hoc ab injuria judicis patitur debitor, quam ex eo quod creditor Ratum non habuerit.

Hoc docet idem Julianus. Quum autem procurator recte petit, dominus perperam; non debet procurator præstare, ne injuria judicis dominus aliquid consequatur. Nunquam enim propter injuriam judicis, fidejussores obligantur. Verum tamen est hoc casu fidejussores nonnisi in impensas litis teneri. *d. l.* 22. § 2.

A fortiori in eadem specie veri procuratoris, observat Marcellus: Si dominus Ratam rem non Habuerit, sed lite mota reos amiserit, nihil præter impendia in stipulatione RATAM REM deducitur. *d. l.* 22. § 5.

ARTICULUS II.

De Ratihabitione.

Cum is qui DE RATO *promisit, Ratihabitione domini ab obligatione sua liberetur; videndum quid sit Ratihabitio et quomodo fiat, deinde de ejus effectu.*

§ 1. *Quid sit Ratihabitio, et quomodo fiat.*

XXIX. REM HABERI RATAM, hoc est, comprobare agnoscereque quod actum est a falso procuratore. *l.* 12. § 1. ULP. LIB. 80. AD ED.

XXX. Scævola libro quinto Responsorum respondit:

Non tantum verbis Ratum Haberi posse, sed etiam actu. Denique si eam litem quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur; non esse commissam stipulationem. *l.* 5.

§ 2. *De Ratihabitionis effectu.*

XXXI. *Ratihabitionis is effectus est, quod consumat obligationem ex qua solutum est procuratori. Quod si pro parte duntaxat Ratum habeatur, pro ea saltem parte obligatio consumitur.*

Hinc Marcellus. Cum debitore decem, creditoris nomine Titius egit: partem petitionis Ratam habuit dominus. Dicendum est, obligationis partem consumptam: quemadmodum si decem stipulatus esset (1) aut exegisset, creditorque non totum, sed partem gestæ rei comprobasset. Idcirco si (ex stipulatu DECEM AUT STICHUM, utrum ego voluero) absente me Titius (2) domino quinque petisset; insecuta Ratihabitione, recte actum videri. *l.* 17. MARCELL. LIB. 21. DIGEST.

XXXII. *Ratihabitio consumit etiam obligationem quæ ex stipulatione* De Rato *nascitur; adeo ut si dominus, postquam Ratum habuit, restitutione in integrum impetrata, retractet quod a procuratore actum est, non committatur stipulatio.*

Hoc docet Papinianus. Ita ille: Quum minor viginti-quinque annis creditor, pecuniam recuperare vellet; interpositus procurator, debitori DE RATO HABENDO cavit. Restitutione in integrum data; neque indebiti Condictionem, neque stipulationem committi constabat. Idemque eveniret, si falsi procuratoris actum minor annis Ratum Habuerit. Et ideo ita cavendum erit, præcedente mandato: « Si » ILLE in integrum restitutus fuerit, heresve ejus, » aut is ad quem ea res qua de agitur, pertinebit (3), » Quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ». Mandato vero non interveniente, vulgaribus verbis de Rato Habendo, hæc quoque prudentius inter consentientes astruuntur. Alioquin (4), si non conveniat, nec creditor Minor consentiat; actionem dari oportebit. *l.* 3. PAPIN. LIB. 12. RESPONS.

(1) Animo novandi.

(2) Quasi meus procurator.

(3) Scilicet bonorum possessor aut fideicommissarius Trebellianus Minoris.

(4) Sensus est: *Alioquin*, si ita specialiter non conveniat; ita demum debitori qui solvit actionem in procuratorem dari oportebit, si creditor Minor non consentiat solutioni: et si semel consensit solutioni, quamvis postea adversus solutionem restituatur, debitor non repetet a procuratore.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEPTIMUS.

TITULUS I.

DE PRIVATIS DELICTIS.

ABSOLUTA *tractatione de Contractibus et Quasi-contractibus; in quibus data occasione inserta est et tractatio de quasi-Delictis; jam ad* DELICTA *transeunt Pandectarum ordinatores.*

I. DELICTUM *generaliter definiri potest, factum jure prohibitum quod pœnam meretur.*

Porro Delicta vulgo dividuntur in PRIVATA *quibus quis privatim læditur dolo alterius, et* PUBLICA *quæ publicam offensam vel læsionem continent.*

Plenior divisio est in DELICTA PRIVATA, *seu proprie dicta, et* CRIMINA. *Rursusque crimina, alia* EXTRAORDINARIA *dicuntur, alia* PUBLICA *seu Publicorum judiciorum.*

De Privatis Delictis, et extraordinariis criminibus, in hoc libro agitur; de publicis in libro seq.

PRIVATA DELICTA *dicuntur, ex quibus actio ordinaria competit ei ad quem ea res pertinet.*

Plura sunt hujusmodi Delicta, de quibus agetur separatim in decem prioribus hujusce libri Titulis; et ad quatuor species referri possunt, scilicet Furtum, Rapina, damnum injuria datum, et Injuria seu contumelia.

In hoc autem Titulo quædam regulæ generales traduntur, circa Privata Delicta actionesque ex his descendentes.

Prima Regula.

II. Civilis constitutio (1) est, pœnalibus actionibus heredes non teneri, nec cæteros quidem successores.

Idcirco nec Furti conveniri possunt. *l.* 1. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Obiter nota. Sed quamvis Furti actione non teneantur; attamen AD exhibendum actione teneri eos oportet si possideant, aut dolo fecerint quominus possideant: sed enim et Vindicatione teneluntur, re exhibita. Item (2) Condictio adversus eos competit. *d. l.* 1. ¶ *sed quamvis.*

Item quod dicimus, personalibus judiciis heredes non teneri, sic accipe; nisi lis cum defuncto fuerit contestata.

Enimvero Pœnalia judicia semel accepta, in heredes transmitti possunt. *l.* 164. *ff. de Regulis.* PAUL. LIB. 51. AD ED.

Plura vide supra lib. 44. *Tit.* de Obligat. et act. *Part.* 2.

III. Heredem autem, Furti agere posse æque constat. *sup. d. l.* 1. § 1.

Secunda Regula.

EXECUTIO enim quorumdam Delictorum heredibus data est.

Ita et Legis Aquiliæ actionem heres habet. Sed Injuriarum actio heredi non competit. *d.* § 1. ¶ *executio.*

Tertia Regula.

IV. NON TANTUM in Furti, verum in cæteris quoque actionibus quæ ex Delictis oriuntur, sive civiles sunt, sive Honorariæ; id placet, ut NOXA (3) CAPUT SEQUATUR. *d. l.* 1. § 2.

Quarta Regula.

V. IN ACTIONIBUS *ordinariis quæ ex Privatis Delictis descendunt, actor non subscribit in crimen.*

Ita docet Ulpianus. Si quis actionem quæ ex maleficiis oritur, velit exequi; si quidem pecuniariter agere velit, ad jus ordinarium remittendus erit, nec cogendus erit in crimen subscribere. Enimvero, si extra ordinem ejus rei pœnam exerceri velit, tunc, subscribere eum in crimen oportebit. *l.* 3. ULP. LIB. 2. DE OFFIC. PROCONSULIS.

(1) Id est, Regula Juris civilis.

(2) Etenim *Condictio furtiva*, item *Ad exhibendum* actio, et *Vindicatio*, non pœnam, sed rem persequuntur.

(3) Vide supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.*

TITULUS II.

DE FURTIS.

In *recensendis sigillatim privatis delictis, a* Furto *exordium sumitur : circa quod videndum* 1.° *Quid sit et quotuplex, et quæ requirantur ut Furtum commitli videatur;* 2.° *Quarum rerum Furtum fiat;* 3.° *Quæ personæ Furtum admittere possint;* 4.° *De actionibus quæ ex Furto nascuntur.*

SECTIO I.

Quid sit Furtum et quotuplex, et quæ requirantur ut Furtum admitti videatur.

ARTICULUS I.

Furti Etymologia, definitio, divisio.

I. Furtum a furvo, id est nigro, dictum Labeo ait; quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte (1). Vel a Fraude, ut Sabinus ait; vel a ferendo, et auferendo; vel a Græco sermone, qui ΦΩΡΑΣ appellant Fures. Imo Græci, ΑΠΟ ΤΟΥ ΦΕΡΕΙΝ (*id est, a ferendo*) ΦΩΡΑΣ dixerunt. *l.* 1. Paul. lib. 39. ad Ed.

Furtum est contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve; quod Lege naturali prohibitum est admittere. *d. l.* 1. § 3.

II. Furtorum genera duo sunt, Manifestum, et Nec (2) manifestum. *l.* 2. Gaius lib. 13. ad Ed.

Fur est manifestus quem Græci ΕΠ' ΑΥΤΟΦΩΡΩ appellant, hoc est eum qui deprehenditur cum Furto. l. 3. Ulp. lib 41. ad Sabin.

Et parvi refert a quo deprehendatur, utrum ab eo cujus res fuit, an ab alio. *d. l.* 3. § 1.

Deprehendi autem eum oportet, nec sufficit quod visus fuerit.

Enimvero Pomponius eleganter scripsit, Deprehensione manifestum Furem. Cæterum si quum tibi Furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam; etiamsi vidisti Furtum fieri, attamen non est manifestum. *l.* 7. § 1. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Cæterum non præcise necesse est, ut apprehensus Fur fuerit. Modo enim non simplex et otiosa visio, sed clamor aut accursus intervenerit; deprehensus Fur intelligetur.

Unde statim subjicitur. Sed Celsus deprehensioni etiam hoc adjicit; Si quum vidisses eum surripientem, et ad comprehendendum eum accurrisses (3), abjecto Furto effugit; Furem manifestum esse. *d. l.* 7. § 2.

Parvique referre putat, dominus an vicinus, an quilibet transiens apprehendat. *d. l.* 7. § 3.

III. *Quando autem et ubi deprehendi Furem oporteat ut sit manifestus, ita docet Ulpianus.* Sed utrum ita demum Fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur; an vero, et si alicubi fuerit deprehensus? Et magis est (ut et Julianus scripsit) etsi non ibi deprehendatur ubi Furtum fecit, attamen esse Furem manifestum, si cum re furtiva fuerit apprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit quo destinaverat. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Quo destinaverit quis auferre, sic accipiendum est : Quo destinaverit eo die manere cum eo Furto. *l.* 4. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Sive igitur in publico, sive in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret; in ea causa est ut Fur manifestus sit, si cum re furtiva deprehendatur. Et ita Cassius scripsit. *l.* 5. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Sed si pertulit quo destinavit; tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus Fur. *d. l.* 5. § 1.

Quamvis enim sæpe furtum contrectando (4) fiat; tamen initio, id est faciendi Furti tempore,

(1) Ita etiam Varro, ut Gellius refert *Noct. Attic.* l. 18.

(2) Veteres Nec dicebant pro Non. Hæc appellatio Furti non manifesti desumpta est ex Lege XII. Tabularum.

(3) Idem præstat clamor. Hinc furem manifestum ita describit Virgilius :

Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et quum clamarem, *Quo nunc se proripit ille?*
.... *Tu post carecta latebas.* Eclog. II.

(4) Id est; Non semel, sed sæpius contrectetur. Vide infra N. 10.

constituere visum est, manifestus necne Fur esset. *l.* 6. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Hinc Si quis in servitute Furtum fecerit, et manumissus deprehendatur, an Fur manifestus sit, videamus? et ait Pomponius libro nono-decimo ex Sabino, Non posse eum Manifesti conveniri; quia origo Furti in servitute facti, non fuit manifesti. *l.* 7. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

IV. Nec Manifestum Furtum quid sit, apparet. Nam quod manifestum non est, hoc scilicet Nec manifestum est. *l.* 8. Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

Jam vero in utraque Furti specie, ut Furtum committi videatur, hæc tria concurrere oportet: 1.° Contrectationem; 2.° Furandi animum; 3.° Ut invito domino seu possessore fiat.

ARTICULUS II.

De contrectatione.

§ 1. *Ad Furtum requiri contrectationem, et quæ inde sequantur Corollaria.*

V. Neque verbo neque scriptura quis Furtum facit. Hoc enim Jure utimur, ut Furtum sine contrectatione non fiat. Quare et opem ferre vel consilium dare tunc nocet, quum secuta est contrectatio. *l.* 52 [*a*]. § 19. Ulpian. lib. 37. ad Edict.

VI. *Corollarium primum.* Inde sola cogitatio Furti faciendi, non facit Furem. *l.* 1. § 1. Paul. lib. 39. ad Ed.

Igitur Qui Furti faciendi causa conclave intravit; nondum Fur est, quamvis furandi causa intravit. Quid ergo? qua actione tenebitur? Utique Injuriarum; aut De vi accusabitur, si per vim introivit. *l.* 21. § 7. Ulp. lib. 40. ad Sabin.

Corollarium secundum. Si is qui simulabat se procuratorem esse, effecisset ut vel sibi, vel cui me delegavit, promitterem; Furti cum eo agere non possum: quoniam nullum corpus intervenisset, quod furandi animo contrectaretur. *l.* 75 [*b*]. Pompon. lib. 21. ad Q. Mucium.

Corollarium tertium. Qui vendit rem alienam sciens, ita demum Furtum committit si eam contrectaverit.

Hoc docet Alexander qui sic rescribit. Alienum servum sine voluntate domini, qui sciens vendiderit seu donaverit, vel alio modo alienaverit; nihil domino deminuere potest. Et si contrectet vel apud se detinuerit, etiam Furtum facit. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

VII. *Corollarium quartum.* Inficiando depositum, nemo facit Furtum. Nec enim Furtum est ipsa inficiatio, licet prope Furtum est.

Sed si possessionem ejus adipiscatur intervertendi causa, facit Furtum.

Nec refert in digito habeat annulum, an dactyliotheca; quem quum deposito teneret, habere pro suo destinaverit. *l.* 67 [*c*]. Celsus lib. 12. digest.

Celso suffragatur Paulus. Ita ille: Sic is qui depositum abnegat, non statim etiam Furti tenetur; sed ita, si intercipiendi causa occultaverit. *l.* 1. § 2. Paul. lib. 39. ad Ed.

Sic etiam accipe quod de creditore probat Ulpianus. Eum creditorem qui post solutam pecuniam pignus non reddat, teneri Furti Mela ait; si celandi animo retinerat (1). Quod verum esse arbitror. *l.* 52 [*d*]. § 7. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Hinc quoque est quod Procurator, qui non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddit; judicio Mandati, non Furti (2) tenetur. *l.* 55. *ff. Mandati.* Papin. lib. 1. respons.

§ 2. *Quandonam contrectatio fieri intelligatur.*

VIII. *Vidimus Furtum absque contrectatione non fieri. Cæterum sufficit rem aliqua sui parte esse contrectatam, ut totius Furtum factum videatur.*

Hinc, Qui lancem rasit, totius Fur est; et Furti tenetur, ad id quod domini interest. *l.* 22. § 2. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Hoc quidem obtinet circa res individuas, qualis est lanx (un plat, ou autre pièce de vaisselle). *Secus vero obtinere circa res dividuas, docet Ulpianus.*

Ita ille: Vulgaris est quæstio; an is qui ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei Furtum faciat, an vero ejus tantum quod abstulit? Ofilius totius acervi furem esse (3) putat: nam et qui aurem alicujus tetigit, inquit Trebatius, totum eum (4) videri tetigisse. Proinde et qui dolium aperuit, et inde parum [*e*] vini abstulit, non tantum ejus quod abstulit, verum totius videtur Fur esse. Sed verum est, in tantum eos Furti actione teneri, quantum

[*a*] *Alias* 53.

[*b*] *Alias* 77.

[*c*] *Alias* 69.

(1) Supple; et occultandi causa contrectet, seu rem de loco moveat.

[*d*] *Alias* 53.

(2) Nisi eas contrectaverit; sicut in depositario et creditore dictum est.

(3) Huic Jurisconsultorum sententiæ succinere Horatius videtur, saltem ironice; ex doctrina stoicorum apud quos omnia peccata erant æqualia:

Nam de mille fabæ modiis quum surripis unum;
Damnum est, non facinus, mihi pacto lenius isto.
Epist. lib. I. Ep. XVI.

(4) Hominem.

[*e*] *Florent.* parrum.

abstulerant. Nam (1) et si quis armarium quod tollere non poterat, aperuerit; et omnes res quæ in eo erant contrectaverit, atque ita discesserit; deinde reversus unam ex his abstulerit, et antequam se reciperet quo destinaverat deprehensus fuerit: ejusdem (2) rei et manifestus et nec manifestus Fur erit. Sed et qui segetem luco secat, et contrectat (3); ejus quod secat, manifestus et nec manifestus Fur est. *l.* 21. Ulp. lib. 40. ad Sabin.

Eamdem agit quæstionem idem Ulpianus. Sed si de navi onerata, Furto quis sextarium frumenti tulerit; utrum totius oneris, an vero sextarii tantum Furtum fecerit? Facilius hoc quæritur in horreo pleno. Et durum est dicere, totius Furtum fieri. Et quid si cisterna (4) vini sit? Quid dices [a]? Aut aquæ cisterna? Quid deinde, si [de] navo vinaria; ut sunt multæ, in quas vinum effunditur? Quid dicemus de eo qui vinum hausit? An totius oneris Fur sit? Et magis est, ut hic non totius dicamus. *d. l.* 21. § 5.

Certe si proponas, in apotheca amphoras esse vini, easque subtractas; singularum Furtum fit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus moventibus in horreo reclusis unam tulerit. *d. l.* 21. § 6.

IX. *Item contrectasse intelligitur, sive quis per se, sive per alium (præsens tamen, rem contrectaverit: secus, si absens.*

Hinc Si is qui indebitum accipiebat (5), delegaverit solvendum; non erit Furti actio, si cum eo absente solutum sit. Cæterum si præsente, alia causa est; et Furtum fecit. *l.* 43 [*b*]. § 2. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Si is qui ipse omnino non contrectat, sed per alium contrectat, Furtum facit; multo magis Si duo pluresve unum tignum Furati sunt, quod singuli tollere non potuerint, dicendum est omnes eos Furti in solidum teneri: quamvis id contrectare nec tollere solus posset. Et ita utimur. Neque enim potest dicere, pro parte Furtum fecisse singulos; sed totius rei universos: sic fiet, singulos Furti teneri. *l.* 21. § 9. Ulp. lib. 40, ad Sabin.

X. *Furti actio quæ re semel contrectata nascitur, non multiplicatur quamvis assidua ejusdem rei contrectatione Furtum perseveret.*

Hinc Pomponius. Ei qui Furti actionem habet, assidua contrectatione Furis non magis Furti actio nasci potest; ne in id quidem in quod (6) crevisset postea res surrepta. *l.* 9. Pompon. lib. 6. ad Sabin.

In eo tamen quod dicimus ex prima duntaxat rei contrectatione Furtum fieri, duo casus excipiendi sunt.

Nam Interdum Fur, etiam manente pœnæ obligatione, in quibusdam casibus rursus obligatur; ut cum eo sæpius ejusdem rei nomine Furti agi possit.

Primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem redüsset (7); eamdemque idem surriperet, vel eidem domino, vel ei cui is commodasset, aut vendidisset. *l.* 56 [*c*]. Julian. lib. 22. digestor.

Igitur Si Furtiva res ad dominum rediit, et iterum contrectata est; competit alia Furti actio. *l.* 46 [*d*]. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Secundus casus: Sed et si persona domini mutata esset, altera pœna obligatur. *sup. d. l.* 56. § *sed et si.*

De hoc altero casu pariter Paulus. Si is cui surrepta sit, dum apud Furem sit, legaverit eam mihi; an si postea Fur eam contrectet, Furti actionem habeam? Et secundum Octaveni sententiam, mihi soli competit Furti actio (8); cum heres suo nomine non habeat (9): quia, quacumque ratione dominium mutatum sit, domino competere Furti actionem constat. *l.* 68 [*e*]. § 1. Paul. lib. 7. ad Plaut.

Idem alibi. Si dominium rei surreptæ quacumque ratione mutatum sit, domino Furti actio competit; veluti heredi, et bonorum possessori, et patri adoptivo, et legatario. *l.* 47 [*f*]. Paul. lib. 9. ad Sabin.

ARTICULUS III.

De Furandi affectu.

XI. *Cum ad Furtum requiratur Furandi voluntas; hinc de eo qui servum alienum invito domino*

(1) Nec repugnat, in eadem re intelligi Furtum et factum esse et non factum. Hoc enim contingit sub diverso respectu, scilicet diversarum partium ex quibus res illa constat. Neque hoc magis repugnat, quam aliquem simul videri ejusdem rei furem manifestum, et non manifestum: quod tamen absque dubio est. *Nam et si quis, etc.*

(2) Scilicet ejus rei quam abstulit; et cum qua deprehensus est, simul et Fur manifestus est ex secunda contrectatione, et non manifestus ex prima qua eam clam cum cæteris contrectavit.

(3) Secat clam; et postea reversus cum ea re quam contrectat et aufert, deprehenditur.

(4) De his cisternis vide supra lib 9. Tit. *ad L. Aquil.* N. 15. et ibi Notas.

[*a*] *Florent.* licet.

(5) Puta simulando se esse personam creditoris.

[*b*] *Alias* 44.

(6) Non dabitur nova actio de eo quod crevit, sed hoc augmentum veniet in actione quæ ex prima contrectatione datur.

(7) Tunc enim, cum purgetur vitium Furti; seu desinat res esse furtiva ex prima contrectatione, ex qua Fur rem retinere non potuit; nova ejus rei contrectatio non potest videri primi Furti continuatio, sed novum Furtum est. Adeo ut multiplicetur actio quasi ex singulis Furtis; et ex utraque contrectatione Fur singulis actionibus tenetur. Ubi nota, licet purgato rei vitio, actionem tamen *Furti* non extingui seu Furem non liberari.

[*c*] *Alias* 58.

[*d*] *Alias* 47.

(8) Scilicet ex hac nova contrectatione.

(9) Hereditario autem nomine habet actionem ex prima contrectatione.

[*e*] *Alias* 66.

[*f*] *Alias* 48.

suscepit, ait Ulpianus: Quod si dominus vetuit, et ille suscepit; si quidem non celandi animo, non est Fur; si celavit, tunc Fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celavit, etsi invito domino, Fur non est. *l.* 48 [*a*]. § 3. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Hinc etiam Quum creditor rem sibi pignoratam aufert, non videtur contrectare, sed pignori suo incumbere. *l.* 55. ULP. LIB. 3. DISPUT.

Ad furandi autem affectum duo requiruntur, fraus et affectus lucri.

§ 1. *Oportere ut contrectatio sit fraudulenta.*

XII. *Hinc contrectatio quæ dolo caret, Furtum non est.*

Quapropter Recte dictum est, qui putavit se domini voluntate rem attingere, non esse Furem. Quid enim dolo facit qui putat dominum consensurum fuisse; sive falso id sive vere putet? Is ergo solus Fur est, qui adtrectavit quod invito domino se facere scivit. *l.* 46. [*b*]. § 7. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Inde Si quis asinum meum coegisset, et in equas suas ΤΗΣ ΓΟΝΗΣ duntaxat ΧΑΡΙΝ (*id est, genituræ, suscipiendique fœtus gratia*) admisisset, Furti non tenetur, nisi Furandi quoque animum (1) habuit. Quod et Herennio-Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi, circa equos quibus ejusdem rei gratia subjecisse quis equas suas proponebatur; Furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset; si minus, In factum (2) agendum. *l.* 52 [*c*]. § 20. ULP. LIB. 37. AD EDICT.

Hinc quoque Qui re sibi commodata; vel apud se deposita usus est aliter atque accepit; si existimavit se non invito domino id facere, Furti non tenetur. *l.* 76. [*d*]. POMPON. LIB. 38. AD Q. MUCIUM.

Obiter nota. Sed nec Depositi ullo (3) modo tenebitur Commodati an teneatur, in culpa æstimatio erit (4); id est, an non debuerit existimare id dominum permissurum. *d. l.* 76. § *sed nec.*

XIII. *Cum Furtum sine voluntate furandi non fiat: hinc etiam in eo quid jacens tulit, ita Ulpianus:* Sed si non fuit derelictum, putavit tamen derelictum, Furti non tenetur. *l.* 43 [*e*]. § 6. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Sed si neque fuit, neque putavit; jacens tamen tulit non ut lucretur, sed redditurus ei cujus fuit, non tenetur Furti. *d. l.* 43. § 7.

Proinde videamus; si nescit cujus esset, sic tamen tulit quasi redditurus ei qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam; an Furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem invenisse, et redditurum ei qui desideraverit. Hi ergo ostendunt, non furandi animo se fecisse. *d. l.* 43. § 8.

Quid ergo si ΕΥΡΕΤΡΑ quæ dicunt (5), petat? Nec hic videtur Furtum facere, etsi non probe petat (6) aliquid. *d. l.* 43. § 9.

Consonat quod alibi ait. Si jactum ex nave factum alius tulerit, an Furti teneatur? Quæstio in eo est, an pro derelicto habitum sit. Et, si quidem derelinquentis animo jactavit (quod plerumque credendum est) (7), cum sciat periturum, qui invenit, suum fecit; nec Furti tenetur. Si vero non hoc animo; sed hoc, ut, si salvum fuerit, haberet: ei qui invenit, auferendum est; et, si scit hoc qui invenit, et animo furandi tenet, Furti tenetur. Enimvero si hoc animo ut salvum faceret domino, Furti non tenetur. Quod si putans simpliciter jactatum, Furti similiter non tenetur. *d. l.* 43. § 11.

XIV. *Multo minus Fur est, qui quod suum esse putat, contrectat. Hinc Neratius respondit;* Si quis ex bonis ejus quem putabat mortuum, qui vivus erat, Pro hered. res apprehenderit; eum Furtum non facere. *l.* 83 [*f*]. NERATIUS LIB. 1. RESPONS.

[*a*] *Alias* 49.

[*b*] *Alias* 47.

(1) Quem habere dicendus est, si existimabat me (si scirem) non consensurum: hoc enim casu Furtum facit usus mei asini. Quod si existimavit me consensurum, etsi consensurus non fuissem; Furtum non facit: non enim habet furandi affectum.

(2) Scilicet si quid inde damni contigit; puta si equus asinusve coitu viribus defectus est aut mortuus.

[*c*] *Alias* 53.

[*d*] *Alias* 78.

(3) Depositarius enim non tenetur nisi de dolo. Dolus autem non est in eo qui fecit, quod credebat se facere volente domino.

(4) Sensus est: *æstimatio* seu decisio hujus *quæstionis an Commodati tenetur*, pendet ex altera quæstione an culpa ipsius aliqua versetur; *id est, an etc.*

[*e*] *Alias* 44.

(5) Id est, inventionis præmia. Budæus legit ΜΗΝΥΤΡΑ, eodem sensu; vel ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ, quasi præmium ob bonum nuntium (*Récompense pour avoir trouvé la chose et l'avoir rapportée*).

(6) Ita scilicet ut non aliter quam accipiendo quæ petit, rem inventam velit domino reddere.

(7) Videtur ea in re Ulpianus dissentire a Javoleno, Juliano, Gaio, et Paulo; qui omnes statuunt eum qui tempestatis levandæ causa merces in mare projicit, non videri eas pro derelictis abjicere: quorum sententiam sequitur Justinianus Instit. Tit. *de Rer. divis.* Quapropter Hotomannus et Ferrerus Ulpianum ea in re erroris insimulare non dubitant. Excusat Ulpianum Connanus: et ut eum cæteris Jurisconsultis reconciliet, ait; cæteros Jurisconsultos intelligendos esse de casu quo non ita procul a littore merces in mare projiciuntur, quo casu spes est ut mare eas ad littus ejiciat; propter quam spem dominus qui eas projecit, animum dominii retinere præsumitur: Ulpianum vero intelligendum de casu quo in medio mari id contigisset. Hoc casu, cum nulla eas recuperandi spes concipi possit; dominus qui eas abjecit, omnem dominii retinendi animum deposuisse videtur. Unde si præter spem ex mari extractæ sint; qui eas extraxerit, suas facit utpote pro derelictis habitas.

[*f*] *Alias* 85.

§ 2. *Oportere ut contrectatio fiat lucri faciendi causa.*

XV. *Hactenus de contrectatione non fraudulenta. Sed nec in quavis fraudulenta contrectatione, Furandi voluntas est; sed ita demum, quum quis contrectat ut ipse vel alter lucrum querat; non si, duntaxat ut noceat.*

Hinc Si quis de manu alicujus nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit; ita Furti tenetur, si ideo fecit ut alios tolleret, isque sustulerit. *l.* 52 [a]. § 13. ULPIAN. LIB. 37. AD ED.

Hinc Interdum evenire Pomponius eleganter ait, ut qui tabulas delendo, Furti non teneatur, sed tantum Damni injuriæ: ut puta si non animo Furti faciendi, sed tantum damni dandi delevit. Nam Furti non tenebitur: cum facto enim, etiam animum furis Furtum exigit. *l.* 41. § 1. *ff. Ad Leg. Aquil.* ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Hoc igitur sensu accipe, quod Si quis tabulas instrumentorum Reipublicæ municipii alicujus, aut surripuerit, aut interleverit; Labeo ait Furti eum teneri. Idemque scribit, et de cæteris rebus publicis, deque societatibus. *l.* 31. § 1. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Ex eodem etiam lucri faciendi animo est quod Si quis servo meo persuaserit, ut nomen suum ex instrumento (puta) emptionis tolleret; et Mela scripsit, et ego puto, Furti agendum. *sup. d. l.* 52. § 23.

Nullus autem lucri faciendi animus est in specie sequenti; in qua proinde actio FURTI *non competit. V. G.* Sed si servo persuasum sit ut tabulas meas describeret; puto, siquidem servo persuasum sit, SERVI CORRUPTI agendum; si ipse fecit, DE DOLO actionem dandam. *d. l.* 52. § 24.

XVI. *Similiter Furtum non est, contrectatio quæ solo explendæ libidinis proposito fieret.*

Hinc Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, Furtum non (1) esse: nec enim lucrum quæritur, sed causa faciendi; causa autem faciendi, libido fuit, non Furtum. Et ideo etiam eum qui fores meretricis effregit, libidinis causa; et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi, meretricis res egesserunt; Furti non teneri. *l.* 39 [b]. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Obiter nota. An tamen vel Fabia teneatur, qui suppressit (2) scortum libidinis causa? Et non puto teneri. Et ita etiam, ex facto quum iuridisset, dixi. Hic enim turpius facit, quam qui surripuit; secum facti ignominiam compensat (3): certe Fur non est. *d. l.* 39. * *an tamen.*

Hæc ita, si meretrix erat. Verum Qui ancillam non (4) meretricem, libidinis causa surripuit, Furti actione tenebitur: et, si suppressit, pœna Legis Faviæ coercetur. *l.* 82 [c]. § 2. PAUL. LIB. 2. SENTENT.

Furtum quidem non fit, nisi lucri faciendi causa res contrectetur. Cæterum nihil refert, an Fur lucrum suum an alterius quærat.

Hinc Eum qui quid utendum accepit, ipse alii commodaverit, Furti obligari responsum est. Ex quo satis apparet Furtum fieri, et si quis usum alienæ rei in suum lucrum convertat. Nec movere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat. SPECIES ENIM LUCRI EST, EX ALIENO LARGIRI; ET BENEFICII DEBITOREM SIBI ACQUIRERE. Unde et is Furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet. *l.* 54 [d]. §. 1. GAIUS LIB. 13. AD ED. PROVINC.

XVII. *Quod si plures simul ab aliquo contrectatæ res fuerint, in singulis inspicitur an earum furandarum voluntatem habuerit.*

Hinc Si is qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum in quo scit triginta esse, errante eo qui dabat, acceperit; putavit autem illic sua viginti esse; teneri Furti, decem nomine (5) placet. *l.* 21. §. 1. ULP. LIB. 40. AD SABIN.

Similiter: Sed et si quis surripuerit Furto duos sacculos, unum decem, alterum viginti; quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum; profecto dicemus, tantum unius quem putavit alienum, Furtum eum facere. Quemadmodum si duo

[a] *Alias* 53.

(1) Contra Paulus *Sentent.* lib. 2. Tit. 32. § 12. *Qui meretricem libidinis causa rapuit et celavit, eum quoque Furti actione teneri.* Verum omnino supplenda negatio, *Qui Non meretricem, etc.* Ut eadem species sit, non de qua hic Ulpianus; sed quæ mox infra l. 82. § 2. ex eodem Pauli libro.

[b] *Alias* 40.

(2) *Supprimere* est occultare et celare, quolibet modo et quocumque animo id fiat; *surripere* vero est auferre animo furandi. In Lege autem Fabia de PLAGIARIIS, is demum supprimere censetur qui supprimit *animo Furandi;* ita ut idem sit ac si surripuisset: alioquin pœna Legis non tenetur.

(3) *Compensat secum;* id est, in sua persona luit pœnam hujus ignominiosi facti, per summam ignominiam quæ in ipsum redundat. Cum enim turpior sit *libido* quam Furtum ipsum; *turpius facit* qui *supprimit* libidinis causa, *quam qui surripuit.*

(4) Thaumasius legit: *Qui ancillam meretricem non libidinis, etc.* Ut diversitas hujus speciei a præcedenti, non ex eo petatur quod ancilla sit meretrix vel non; sed ex causa propter quam hæc ancilla rapitur. Verum perperam omnino, ut mihi videtur. Posita enim hac lectione, et eo legis sensu; id definiret Jurisconsultus, de quo nulla potuit esse quæstio; nimirum ancillam subreptam *non libidinis causa*, sed furandi, dare locum actioni *Furti*. Retinenda itaque lectio vulgaris, *non meretricem*: ut ratio disparitatis sit quod, quum meretrix est, magis præsumi potest quis eam libidinis, non Furti causa rapuisse: quum non est meretrix, audiri non debet is qui allegat se libidinis causa fecisse; ita ut, etsi revera libidinis causa fecerit, tamen furandi animo fecisse credatur. Hæc est vera solutio, quam video etiam Wielingio placuisse. *Leg. Jur. Civ.* l. 1.

[c] *Alias* 84.

[d] *Alias* 56.

(5) Nam circa alia viginti, non habuit voluntatem furandi, sed suum recipiendi.

pocula abstulerit quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: nam et hic unius fit Furtum. *d. l.* 21. § 3.

Obiter nota. Sed si ansam in poculo suam putavit, vel vere fuit; totius poculi eum Furtum facere (1) Pomponius scripsit. *d. l.* 21. § 4.

Quod dicimus, pluribus rebus contrectatis, in singulis inspici an voluntas Furandi adfuerit; hoc adhuc exemplo confirmat Paulus: Si eo consilio arca refracta sit, ut uniones (puta) tollerentur, hique Furti faciendi causa contrectati sint; eorum tantummodo Furtum factum videri. Quod est verum. Nam cæteræ res quæ seponuntur ut ad uniones perveniatur, non Furti faciendi causa contrectantur. *l.* 22. § 1. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Et generaliter Si quid Fur fregerit aut ruperit, quod non etiam Furandi causa contrectaverit; ejus nomine cum eo Furti agere non potest. *d. l.* 22. *pr.*

Maxime autem intelligitur Fur, qui ex pluribus rebus quas contrectavit quasdam abstulit, cæterarum auferendarum voluntatem non habuisse; si omnes tolli non poterant. Quod si poterant, facilius præsumetur voluntatem omnium auferendarum habuisse; Furtumque omnium fecisse, quamvis omnes non abstulerit.

Hoc docet Ulpianus. Item si majoris ponderis quid aperuit aut refregit, quod tollere non possit; non est omnium rerum cum eo Furti actio, sed rerum tantum quas tulit, quia totum tollere non potuit. Proinde si involucrum quod tollere non potuit, solvit ut contrectet; deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res quæ in eo fuerunt, tollere potuerit; si tamen totum involucrum tollere non potuerit; singularum rerum quas tulerit, Fur est; cæterarum non est. Quod si totum vas tollere potuit, dicimus eum totius esse Furem; licet solverit (2) ut singulas vel quasdam tolleret. Et ita Sabinus ait. *l.* 21. § 8. Ulp. lib. 40. ad Sabin.

§ 3. *Quæ non requirantur circa affectum furandi.*

XVIII. *In rebus ipsis quæ contrectatæ sunt, et quidem in singulis (ut mox vidimus), requiritur ut Fur eas furari voluerit. Necesse autem non est ut eas propter semetipsas furandi habuerit affectum.*

Hinc V. G. Qui saccum habenti pecuniam surripit; Furti, etiam sacci nomine tenetur; quamvis non sit ei animus sacci surripiendi. *l.* 77 [*a*]. Pompon. lib. 13. ex variis lectionibus.

Hinc qui epistolam aut libellum aufert, quamvis non tam epistolam aut libellum per se spectet quam utilitatem extrinsecam quam inde est laturus: Furtum epistolæ aut libelli facere intelligitur.

Ita enim in specie sequenti respondit Modestinus. Sempronia libellos composuit, quasi datura Centurioni ut ad Officium (3) transmitterentur; sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitavit, quasi Officio traditos. Quæro (non sunt inventi in Officio, neque Centurioni traditi) quo crimine subjiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos, pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit; si clam subtraxit, Furtum commissum. *l.* 72 [*b*]. Pompon. lib. 7. respons.

XIX. *Circa voluntatem furandi, necesse etiam non est ut contineat scientiam quantitatis et qualitatis rei quæ surripitur.*

Hinc Si quis æs surripit, dum aurum surripere putat, vel contra (ex libro octavo Pomponii (4) ad Sabinum); aut minus esse, quum plus esset: ejus quod surripuit Furtum committit. Idem Ulpianus. *l.* 21. § 2. Ulp. lib. 40. ad Sabin.

Necesse pariter non est, ut sciat Fur cui personæ Furtum faciat.

Hinc Qui alienum quid jacens, lucri faciendi causa sustulit, Furti obstringitur; sive scit cujus sit, sive ignoravit (5). Nihil enim ad Furtum minuendum facit, quod cujus sit, ignoret. *l.* 43 [*c*]. § 4. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

ARTICULUS IV.

Oportere ut contrectatio fiat domino possessoreve invito.

XX. *Ut Furtum fieri intelligatur requiritur ut invito domino fiat. Et certe in eo consistit Furti malitia, quod is cui Furtum fit, inde lædatur: porro nemo volens læditur, juxta adagium; Volenti non fit injuria.*

Hinc V. G. Qui ex voluntate domini servum recepit; quin neque Fur neque plagiarius sit, plusquam manifestum est. Quis enim voluntatem domini habens, Fur dici potest? *l.* 48 [*d*]. § 2. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Per contrarium: Si ego me invito domino facere putarem, quod dominus vellet; an Furti actio sit? Et ait Pomponius, Furtum me facere (6). Verum

(1) Hoc ita, quia poculum est quid individuum: supra N. 8.

(2) Præsumitur initio quam vas contrectavit, habuisse animum surripiendi totum; licet postea pœnitentia ductus vel aliquo casu impeditus, vas aperuerit (resoluto involucro) ut duntaxat quasdam tolleret.

[*a*] *Alias* 79.

(3) Id est, ad milites Actuarios qui legionis rationes describunt; et quibuscum mulier rem habuerat.

[*b*] *Alias* 74.

(4) Hæc verba videntur transposita, et reponenda infra post illa verba *quum plus esset.*

(5) Modo non existimet rem esse derelictam, quæ nullius sit. Supra N. 9.

[*c*] *Alias* 44.

[*d*] *Alias* 49.

(6) Imo Furtum non fit. *Instit.* lib IV. Tit. 1. § 8. Scilicet hic refertur duntaxat sententia Pomponii, quam mox Ulpianus ita improbat: *verum tamen est, etc.*

Hinc Si jussu debitoris ab alio falsus procurator creditoris accepit, debitori iste (1) tenetur Furti; et nummi debitoris erunt. *l.* 44 [*a*]. POMPON. LIB. 19. AD SABIN.

Hinc Julianus respondit; Eum qui pecuniis exigendis præpositus est, si manumissus exigat, Furti teneri. Quod ei consequens est dicere, et in tutore cui post pubertatem solutum est. *l.* 66 [*b*]. PAUL. LIB. 7. AD PLAUT.

His quæ diximus consonat hæc distinctio ab Ulpiano relata. Falsus procurator Furtum quidem facere videtur. Sed Neratius videndum esse ait, an hæc sententia cum distinctione vera sit: ut, si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat; vera sit. Nam et manent nummi debitoris, quum procurator eos non ejus nomine accepit, cujus eos debitor fieri vult, et invito domino eos contrectando, sine dubio Furtum facit. Quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant; nullomodo eum Furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo. *l.* 43 [*c*]. § 1. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Igitur de casu quo quis pecuniam accipiat, non suo nomine, sed ejus ad quem eam perferre jubebatur; accipe quod Julianus libro vigesimo-secundo Digestorum scripsit; Si pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo solvat; deinde, quum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine solverit; Furtum eum facere. *l.* 52 [*d*]. § 16. ULP. LIB. 37. AD ED.

Pariter accipe quod rescribit Alexander. Si is cui te pecuniam ad matrem tuam perferendam dedisse proponis, parva quantitate numerata reliquam in usus suos convertit; Furtum fecit. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

Sic etiam accipe quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Falsus procurator depositum recipiendo, vel æs alienum exigendo citra domini voluntatem, Furtum facit; ac præter rei restitutionem, actione dupli NEC MANIFESTI FURTI convenitur. *l.* 19. *Cod. h. tit.*

Simili ratione: Sed et si servo creditoris mei solverim nummos, ut is eos domino suo det; æque locus erit Furti actioni, si is nummos acceptos interceperit. *l.* 38. § 3. *ff. de Noxalib. actionib.* ULP. LIB. 37. AD ED.

XXV. *Invitus etiam videtur dominus, quum rem suam tradit quam credit accipientis; nec enim suam vult dare.*

Igitur Si rem meam quasi tuam tibi tradidero, scienti meam esse: magis est Furtum te facere, si lucrandi animo id feceris. *l.* 44. [*e*]. § 1. POMPON. LIB. 19. AD SABIN.

Invitus videtur dominus in specie sequenti: Majora quis pondera tibi commodavit, quum emeres ad pondus. Furti eum venditori teneri, Mela scribit: te quoque, si scisti. Non ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondero. *l.* 52. [*f*]. § 22. ULP. LIB. 37. AD ED.

XXVI. *Observandum adhuc; Furtum facere eum qui rem accipit, volente quidem eo qui rem detinebat, sed invito eo ad quem res pertinet.*

Hinc Ulpianus. Si fugitivum meum quis quasi suum, a Duumviro, vel ab aliis qui potestatem habent, de carcere vel custodia dimitteret; an is Furti teneatur? Et placet, si fidejussores dedit, in eos domino actionem dandam; ut hi actiones suas mihi mandent. Quod si non acceperint fidejussorem, sed tanquam suum accipienti ei tradiderint; dominum Furti actionem adversus plagiarium habiturum. *d. l.* 52. § 12.

XXVII. *Ex Constitutione Justiniani, uno singulari casu* FURTI *actio datur, quamvis res volente domino ablatæ sint: scilicet in ea specie qua quis servum sollicitasset, ut rem aliquam domino surriperet et ad se deferret. Nam etsi servus monuerit dominum, et volente domino res illas detulerit; is servi corruptor, et* FURTI *et* SERVI CORRUPTI *actione tenebitur; quamvis nec proprie Furtum factum fuerit, nec servus sit corruptus.* l. 20. Cod. h. tit.

SECTIO II.

Quarum rerum Furtum fiat, et a quo fieri possit.

Furtum fieri potest, tam rerum ipsarum, quam earum usus aut possessionis.

ARTICULUS I.

Quas in res cadat vitium Furti.

Earum demum rerum Furtum quis facere potest, quæ sunt mobiles, et ab aliquo possidentur, nec sunt furis propriæ.

§ 1. *Oportere rem esse mobilem.*

XXVIII. *Sabino placuerat fundi et ædium Furtum fieri, ut refert Gellius XI.* 18. *Juxta quod Sabinus ipse scripserat in libro* DE FURTIS, *condemnatum Furti colonum qui fundo quem conduxerat vendito dominum possessione ejus intervertisset. Contra Proculeiani qui vocum etymologias curiosius investigabant, cum* FURTUM *a ferendo seu auferendo dictum*

(1) Quum enim quis pecuniam jussu debitoris huic falso procuratori tradit; fictione *Brevis manus* perinde est, ac si debitor acceptam ab eo qui jussu ipsius dedit hanc pecuniam ipse dedisset: adeoque falsus procurator, qui eam suo nomine accipit, contra voluntatem debitoris qui eam nonnisi suo creditori vult solvere; Furtum si hujus pecuniæ facit.

[*a*] *Alias* 45.

[*b*] *Alias* 68.

[*c*] *Alias* 44.

[*d*] *Alias* 53.

[*e*] *Alias* 45.

[*f*] *Alias* 53.

videatur; Furtum nonnisi rerum quæ auferri possunt, id est mobilium fieri posse putaverunt. Hæc sententia prævaluit. Unde Ulpianus : Verum est quod plerique probant, fundi Furti agi non posse. *l.* 25. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

At vero Eorum quæ de fundo tolluntur, ut puta arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum quos quis fraudandi [*a*] animo decerpsit; Furti agi posse nulla dubitatio est. *d. l.* 25. § 2.

Similiter Si cretæ fodiendæ causa specum quis fecisset, et cretam abstulisset; Fur est, non quia fodisset, sed quia abstulisset. *l.* 57. [*b*]. ALFENUS LIB. 4. DIGEST. A PAULO EPITOMATOR.

§ 2. *Oportere rem esse quæ ab aliquo possideretur.*

XXIX. *Furtum fieri non potest, nisi ejus rei quam aliquis possidet.*

Hinc Si apes feræ in arbore fundi tui apes fecerint; si quis eas vel favum abstulerit, eum non teneri tibi Furti : quia non fuerint tuæ; easque constat captarum terra, mari, cœlo, numero esse. *l.* 26. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Hinc et in specie qua quis aliquid jacens tulit : Quod si dominus id dereliquit, Furtum non fit ejus; etiamsi ego furandi animum habuero. Nec enim Furtum fit, nisi sit cui fiat. In proposito autem nulli fit; quippe cum placeat Sabini et Cassii sententia, existimantium statim nostram esse desinere rem quam derelinquimus (1). *l.* 43 [*c*]. § 5. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

XXX. *Cum rei quæ a nemine possidetur, Furtum non fiat; hinc* Rei hereditariæ antequam ab herede possideatur, Furtum fieri non potest. PAUL. SENT. LIB. 2. *tit.* 31. § 11.

Enimvero Scævola ait, Possessionis Furtum fieri: denique si nullus sit possessor, Furtum negat fieri: Idcirco autem hereditati Furtum non fieri; quia possessionem hereditas non habet, quæ facti est et animi : sed nec heredis est possessio, antequam possideat; quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis : non autem fuit possessio hereditatis. *l.* 1. § 15. *ff. Si is qui testam. liber. etc.* ULP. LIB. 48. AD ED.

XXXI. *Quod dicimus, non posse fieri Furtum ejus rei quam nemo possidet, obtinet; etsi is qui eam aufert, crederet eam ab aliquo possideri.*

Hinc Si quis sponte rem jecit vel jactavit, [non (2)] quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris; an Furti tenearis, Celsus libro duodecimo Digestorum quærit? Et ait : Si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris. Quod si non putasti, hic dubitari posse ait : et tamen magis defendit non teneri; quia (inquit) res non intervertitur ei qui eam sponte rejecit. *l.* 43. [*d*]. § 10. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Hinc Neratium ita arguit Paulus. Neratius enim, Si rem hereditariam, ignorans in ea causa esse surripuisti, Furtum te facere respondit. Paulus : Rei hereditariæ Furtum non fit, sicut nec ejus quæ sine domino [e] est : et nihil mutat existimatio surripientis. *l.* 6. *ff. Expilatæ heredit.* PAUL. LIB. 1. AD NERATIUM.

XXXII. *Cæterum sufficit si vel naturaliter quis rem possideret.*

Hinc recte, in specie modo relata, Hereditariæ rei Furtum fieri, Julianus negabat : Nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodaverat. *l.* 68 [*f*]. (MARCELL. LIB. 8. DIGEST.); aut in qua ususfructus alienus est. *l.* 69 [*g*]. SCÆVOLA LIB. 4. QUÆSTION.

His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri Furtum, et usucapionem impediri : idcircoque, heredi quoque actionem Furti competere posse. *l.* 70 [*h*]. MARCELL. LIB. 8. DIGEST.

Si homo cujus ususfructus legatus erat, ab herede nunquam possessus, surreptus fuisset; quæsitum est, quia heres Furti actionem non haberet, an usucapi possit? Sabinus respondit; Nullam ejus rei usucapionem esse, cujus nomine Furti agi posset : agere autem Furti, eum qui frui deberet, posse. Quod sic accipiendum est, ut fructuarius poterit uti-frui; aliter enim homo in causa (3) non perduceretur : sed si utenti jam et fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres, Furti

[*a*] *Alias* furandi.

[*b*] *Alias* 59.

(1) Vide supra lib. 41. Tit. *de Acquir. rer. dom.* N. 116.

[*c*] *Alias* 44.

(2) Hæc negatio expungenda, ut ex contextu liquet.

[*d*] *Alias* 44.

[*e*] *Florent.* domina.

[*f*] *Alias* 70.

[*g*] *Alias* 71.

[*h*] *Alias* 72.

(3) Id est, *in causa* rei furtivæ. Scilicet quamvis *homo* ille seu servus hereditarius surreptus fuerit antequam heres possessionem ejus apprehenderit, adeoque non possit intelligi ipsi heredi surreptus fuisse; tamen, quia potest videri fructuario surreptus esse, intelligi potest vitium furti contraxisse, adeoque non poterit usucapi. *Quod sic accipiendum*, si tunc surreptus est quum jam posset fructuarius eo uti-frui; nimirum post diem legati ususfructus cedentem, præstitam a fructuario cautionem, factamque ipsi fructuario copiam utendi servo : tunc enim fructuarius quodammodo eum possidere videtur. *Aliter*, id est si antequam fructuarius frui eo servo potuerit, servus surreptus esset; cum hoc casu, nec fructuario surreptus intelligi possit, nec heredi qui hujus possessionem nondum apprehendisse supponitur; *in causa* rei furtivæ *non perduceretur*, seu vitium rei furtivæ non contraheret; cum proprie furtum non fiat rei quæ a nemine possidetur : Tit. *de Furtis* N. 20, 21. et seqq.

Igitur modo jam fructuario facta fuerit copia utendi eo servo, quamvis nondum eo uti cœperit, intelligi potest fructuario homo surreptus : *Sed si utenti jam et fruenti abductus homo fuerit;* non solum fructuario surreptus videtur, sed et ipsi heredi qui per fructuarium ipsius nomine possidentem ipse possidere videtur. Ita Cujacius ad h. l.

agere poter't. *l.* 35. *ff. de Usurp. et usuc.* JULIAN. LIB. 3. AO URSEIUM-FEROCEM.

Sic et rei ad captivum pertinentis, quam quis nomine ejus naturaliter possidet, Furtum fit. Et de hoc casu accipe quod ait Ulpianus: Si quum quis in hostium potestate esset, Furtum ei factum sit, et postliminio redierit; poterit quis dicere eum Furti habere actionem. *l.* 41 [*a*]. ULP. LIB. 41. AO SABIN.

XXXIII. *Sufficit etiam, animo solo rem possideri.*

Hinc Si res commodata est, et is cui commodata est, decesserit; quamvis hereditati Furtum fieri non possit, et ideo nec heres ejus cui commodata est, possit agere: tamen commodator poterit Furti agere(*1*).

Idemqoe et in re pignorata, vel in re locata. Licet enim hereditati Furti actio noo acquiratur, tameo alii cujus interest, acquiritur. *l.* 14. § 14. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

XXXIV. *Filiusfamilias proprie quidem non possidetur sicut cæteræ res: tamen* Si filiusfamilias surreptus sit, patrem habere Furti actioneol palam est. *d. l.* 14. § 13.

Nam ob patriam potestatem videtur a patre quasi-possideri. Unde contra, cum mater talem potestatem non habeat; Mater filii surrepti, Furti actionem oon habet. *l.* 38. [*b*]. PAUL. LIB. 9. AO SABIN.

§ 3. *Oportere rem quam quis surripit, esse alienam.*

XXXV. *Rei suæ Furtum non fit. Hinc recte Paulus ait:* Si rem quam tibi commodavi, postea surripui; Furti actio competere tibi oon poterit. Rei enim nostræ Furtum facere noo possumus. PAUL. SENT. LIB. 2. *tit.* 32. § 20.

Hinc Si tibi centum dedero (2) ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris; et Mandati, et Furti, teoeri te Proculus ait. Aut si ita dederim ut quæ velles dares (3), Mandati tantummodo. *l.* 22. § 7. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

Furtum quidem rei suæ quis facere non potest. At pecuniæ, quamvis ex re ejus redacta sit, Furtum facere potest: non enim ipsius est hæc pecunia.

Hinc V. G. Si servus meus rem toam subtraxerit, et vendiderit; tuque nummos quos ex pretio habebat, ei excusseris; locus erit Furti actioni ultro citroque: nam et tu adversus me Furti ages Noxali, servi nomioe; et ego adversus te, nummorum nomine (4). *l.* 38. § 2. *ff. de Noxalib. actionib.* ULP. LIB. 37. AD ED.

XXXVI. *Quod dicimus rei suæ non fieri Furtum, intellige de eo qui in solidum dominus est.*

Qui autem pro parte dominus est, partis quæ aliena est Furtum facere potest. Hinc Ulpianus. Si socius communis rei Furtum fecerit (potest enim communis rei furtum facere); iodubitate diceodom est; Furti actiooem competere. *l.* 45. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Plura de hac re vide tit. Pro socio, *supra lib.* 17.

Item regula nostra ita intelligenda est; ut, qui rei dominus est in solidum, non possit quidem ipsius rei Furtum facere; usus vero aut possessionis si aliena sunt, Furtum facere potest: ut mox videbimus Art. seq.

ARTICULUS II.

Declaratur quomodo et quando Usus rei *aut* Possessionis ejus *Furtum fiat.*

§ 1. *De Furto* Usus.

XXXVII. *Etiam in usu rei Furtum admittitur; videlicet quum quis sciens contra domini voluntatem utitur. Puta* Si pignore creditor utator, Furti tenetur. *l.* 54 [c]. GAIUS LIB. 13. AO ED. PROVINC.

Similiter Fullo et sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum Furtum fecisse videtur; quia non io eam causam ab eo videotur accepta. *l.* 82 [*d*]. PAUL. LIB. 2. SENTENT.

Quinimo et qui alias re commodata utitur, non solom Commodati, verum Furti quoque teoetur: ot Julianus libro undecimo Digestorum scripsit. *l.* 5. § 8. *ff. Commod.* ULP. LIB. 28. AD ED.

Idem ex Labeone, Bruto, et Q. Scævola refert Gellius, Noct. Attic. *VII.* 5.

Hinc Qui jumenta sibi commodata longius duxerit, alienave re invito domino usus sit; Furtum facit. *l.* 40 [e]. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Hoc Furtum usus, etiam dominus proprietatis facere potest. Puta Dominoos qui rem surripuit in qua ususfructus alienus est, Furti usufructuario tenetur. *l.* 15. § 1. PAUL. LIB. 5. AD SABIN.

§ 2. *De Furto* Possessionis.

XXXVIII. *Ut in usu, ita etiam in possessione sola Furtum admitti potest.*

Et quidem etiam ego in rei meæ possessione Furtum admittere possum, quum hæc possessio aliena est. V. G. Si boon fide rem meam emeris, eamque

[*a*] *Alias* 42.

(1) Commodator enim eam rem animo possidet, quamvis a nemine teneatur.

[*b*] *Alias* 39.

(2) Tradidero.

(3) Ita enim daodo, ut non eos in specie quos tibi dedit, sed *Quos velles* nummos dares; dominium eorum ad te transtuli. Furtum autem in re tua non potuisti admittere.

(4) Nam erant per servum meum mihi quæsiti, quamvis ex rei tuæ pretio redacti.

[c] *Alias* 56.

[*d*] *Alias* 84.

[e] *Alias* 41.

ego surripuero; vel etiam tuus ususfructus sit, et eam contrectavero; tenebor tibi Furti actione, etsi dominus rei (1) sum. *l.* 20. § 1. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Obiter nota. Sed his casibus usucapio quasi Furtivæ rei non impeditur (2): quoniam etsi alius surripiat, et in mea potestate reversa res fuerit, usucapiebatur. *d.* § 1. ¶ *sed his.*

Quod tamen dicimus, dominum rem suam bonæ fidei possessori surripientem, Furti teneri; cum hac limitatione accipe, si ejus possessoris interesset eam retinere.

Unde Si ex donatione alterius rem meam teneas, et eam surripiam; ita demum Furti te agere mecum posse Julianus ait, si intersit tua retinere possessionem: veluti si hominem donatum, Noxali judicio defendisti, vel ægrum curaveris; ut adversus vindicantem, justam retentionem habiturus sis. *l.* 53 [a]. § 4. PAUL. LIB. 39. AD ED.

XXXIX. *Aliud exemplum Furti quod in possessione rei suæ dominus admittit, habes in re pignorata. Enimvero* Qui rem pignori dat, eamque surripit; Furti actione tenetur. *l.* 19. § 5. ULP. LIB. 40. AD SABIN.

Quocirca nota quod ait Paulus. Quum æs pignori datur, etiamsi aurum esse dicitur: turpiter fit, Furtum non fit (3). Sed si datum est aurum; deinde, quum dixisset se ponderare aut obsignare velle, æs subjecit; Furtum fecit. Rem enim pignori datam intervertit. *l.* 20. PAUL. LIB. 6. AD SABIN.

Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, quum possidenti sive tenenti creditori aufert, verum et si eo tempore abstulerit quo non possidebat, ut puta si rem pignoratam vendidit. Nam et hic Furtum eum facere constat. Et ita et Julianus scripsit. *sup. d. l.* 19. § 6.

Similiter Paulus. Si is qui rem pignori dedit, vendiderit eam; quamvis dominus sit, Furtum facit: sive eam tradiderat creditori, sive speciali Pactione tantum obligaverat. Idque et Julianus potat. *l.* 66 [b]. PAUL. LIB. 7. AD PLAUT.

Dominum, possessori cui nuda conventione pignori rem subjecit, possessionis Furtum facere docet etiam Africanus in hac specie: Locavi tibi fundum, et (ut assolet) convenit uti fructus ob mercedem pignori mihi essent. Si eos clam deportaveris, Furti tecum agere posse aiebat. *l.* 61 [c]. § 8. AFRICAN. LIB. 8. QUÆST.

Obiter nota. Sed et si tu alii fructus pendentes vendideris, et emptor eos deportaverit; consequens erit ut in Furtivam causam eos incidere dicamus. Etenim fructus, quandiu solo (4) cohæreant, fundi esse: et ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. Quod certe in proposito non æque dicitor; qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo nomine (5) cogat? *d.* § 8. ¶ *sed et si.*

XL. *Hactenus de creditore. An etiam et commodatario Furtum possessionis facere dominus intelligi poterit? Ad hanc quæstionem ita Paulus:* Sed eum qui tibi commodaverit, si eam rem surripiat, non teneri Furti placuisse Pomponius scripsit: quoniam nihil tua interesset; utpote cum nec COMMODATI tenearis (6). Ergo si ob aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem ejus habueris; etiam cum ipso domino, si eam surripiat, habebis Furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit. *l.* 15. § 2. PAUL. LIB. 5. AD SABIN.

Suffragatur Julianus. Si is qui rem commodasset, eam rem clam abstulisset, Furti cum eo agi non potest: quia suum recepisset, et ille COMMODATI liberatus esset. Hoc tamen ita accipiendum est; si nullas retinendi [d] causas, is cui commodata res erat, habuit. Nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat; interfuit ejus, potius per retentionem eas servare, quam ultro Commodati agere. Ideoque Furti actionem habebit (7). *l.* 59 [e]. JULIAN. LIB. 3. EX MINICIO.

ARTICULUS III.

Quis Furtum admittere possit.

XLI. *In quemlibet qui sit doli capax, cadit crimen Furti. Unde et* Impuberem Furtum facere posse, si jam doli capax sit, Julianus libro vicesimo-secundo Digestorum scripsit. Item posse cum

(1) Nam bonæ fidei emptori Furtum feci possessionis, quæ ipsius erat non mea; fructuario Furtum feci usus, qui ipsius erat, non meus.

(2) Hoc non intellige de ea usucapione quam tu bonæ fidei possessor inchoaveras: nec enim potest illa procedere, vitio Furti interpellata. Sed intellige de quolibet alio bonæ fidei possessore ad quem res postea pervenerit. Enimvero, licet in rei possessione Furtum antea admissum esset; tamen propter hoc ipsum quod ad dominum reversa fuerit, etsi alius contrectasset, vitium Furti purgaretur.

[a] *Alias* 55.

(3) Non enim intervertitur creditori possessio auri, quam non adeptus est.

[b] *Alias* 68.

[c] *Alias* 63.

(4) Cujacius (*in African.*) ad h. l. ait, in archetypo Florent. et in Basilicis legi *suo loco*. Utriusque lectionis idem sensus.

(5) Igitur non fiunt coloni; cum non percipiantur nomine coloni. Sed nec fiunt emptoris; nec enim ille eos percepit voluntate domini fundi: imo, cum eos invito domino contrectet, Furtum eorum facit.

(6) Commodatarius tenetur actione *Commodati*, quum res ipsi surrepta est ab extraneo; non quum ab ipso domino, qui rem ipsi commodaverat.

[d] *Florent.* retinendo.

(7) Adversus dominum; quasi Furtum fecerit ipsi possessionis, quæ apud ipsum remanere debebat donec suas impensas recepisset.

[e] *Alias* 61.

impubere Damni injuria agi; quia id (1) Furtum ab impubere fit. Sed modum (2) adhibendum esse ait : nam in infantes id non cadere. Nos putamus, cum impubere culpæ capace, Aquilia agi posse; item verum est quod Labeo ait; Nec ope impuberis (3) Furto facto, teneri eum. *l.* 23 Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Nec minus etiam condici (4) ei posse Julianus scripsit. *l.* 24. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Pariter Gaius ait : Pupillum qui proximus pubertati sit, capacem esse et furandi et injuriæ faciendæ. *l.* 111. *ff. de Reg. Jur.* Gaius lib. 2. ad Ed. provinc.

XLII. *Ad cæteras personas quod attinet : si dominus ipse quandoque Furtum in re sua admittere potest, scilicet usus ejus aut possessionis, ut supra vid. N.* 36. 37. *et* 38; *a fortiori, etiam is qui rem juste, sed tanquam alienam naturaliter possidet, potest hujus Furtum facere. Puta* Si is qui pignori rem accepit, quum de vendendo pignore nihil convenisset, vendidit; aut antequam dies venditionis veniret, pecunia non soluta id fecit; Furti se obligat. *l.* 73. [*a*]. Javolen. lib. 15. ex Cassio.

At Quum creditor rem sibi pigneratam aufert, non videtur contrectare, sed pignori suo incumbere. *l.* 55 [*b*]. Ulp. lib. 3. disput.

XLIII. *Multo magis is qui potius in possessione rei est quam eam possidet, Furtum hujus facere potest; qualis est commodatarius.*

Hinc Javolenus. Si is cui commodata res erat, Furtum ipsius admisit, agi cum eo et Furti et Commodati potest. *l.* 71 [*c*]. Javol. lib. 15. ex Cassio.

Obiter nota. Et si Furti actum est, Commodati actio extinguitur; si Commodati, actioni Furti (5) exceptio objicitur. *d. l.* 71. ¶ *et si.*

Hinc etiam; Si servum vestrum nutriendum qui susceperat, Venumdedit; Furtum commisit. *l.* 16. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

Idem dic de fructuario. Nam Proprietarius quoque agere adversus fructuarium potest judicio Furti; si quid celandæ proprietatis vel supprimendæ causa fecit. *l.* 46 [*d*]. § 6. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Idem dic de tutore. Unde Ulpianus : Tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. Et ideo si quid furandi animo amoverit, Furtum facit; nec usucapi res potest. Sed et Furti actione tenetur, quamvis et Tutelæ agi cum eo possit.

Quod in tutore scriptum est, idem erit et in curatore adolescentis, cæterisque curatoribus. *l.* 33. Ulpian. lib. 41. ad Sabin.

SECTIO III.

De actionibus Furti.

ARTICULUS I.

Quotuplex actio ex Furto nascatur.

XLIV. *Olim ex Furto nascebantur actiones* Furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti; *de quibus Justinianus Instit. lib. IV. tit* 1. § 4.

Concepti actione is tenetur, apud quem Furtum quæsitum (6) et inventum est.

Oblati actione is tenetur, qui rem Furtivam alii obtulit ne apud se inveniretur. Paul. sent. lib. 2. *tit.* 31. § 2. ¶ *concepti.*

Concepti is agere potest (7) qui rem concepit et invenit. *d. tit.* § 4.

Oblati is agere potest (8), penes quem res concepta inventa est. *d. tit.* § 5.

Et his actionibus tenentur, etiam qui fures non sunt. An vero saltem necesse sit ut sciverint rem esse Furtivam, lis est inter Interpretes. Negat Cujacius, affirmant Joannes a Costa et Schultingius. Probabiliter videtur id saltem requiri; ut, quum res

(1) Legendum videtur, *quia et Furtum.* Argumentum a pari : *Aquilia* cum eo agi potest, sicut et *Furti;* utrumque scilicet, quum dolo impubes facit : nam culpæ ignoscitur huic ætati, nisi sit dolo proxima.

(2) Id est, distinctionem aliquam et temperamentum; ut non in impuberibus quibuslibet id admittatur.

(3) Scilicet, si infans sit. At tenetur, si pubertati proximus erat.

(4) Id est, *nihilominus etiam,* quamvis obligari sine tutore non possit pupillus, tamen ex Furto suo *Condictione Furtiva* tenetur.

[*a*] *Alias* 75.

[*b*] *Alias* 57.

[*c*] *Alias* 73.

(5) Hoc accipe de *Condictione Furtiva.* Nam certum est, pœnalem actionem *Furti* non consumi per actionem *Commodati.*

[*d*] *Alias* 47.

(6) De vetere Furti inquirendi ritu *per lancem et licium* vide Commentarium nostrum ad XII. Tab. *Cap.* 4. *Tab. II.* Eo postea abrogato, ex Prætoris auctoritate per præcones et servos publicos res Furtivæ quærebantur. Et ita obtinebat Plauti temporibus; ut patet ex *Mercator.* Act. III. Scen. 4. in fine :

Certum est præconum jubere jam, quantum est, conducier
Qui illam investigent, qui inveniant; post ad Prætorem illico
Ibo, orabo ut conquisitores det mihi in vicis omnibus.

Suffragatur locus Petronii in Satyr. *Intrat stabulum præco cum servo publico aliaque sane modica frequentia. Facemque fumosam magis quam lucidam quassans, hæc proclamavit :* Puer in balneo paulo ante aberravit (servus nempe furtim ab alio subtractus). Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiat nummos mille. *Nec longe a præcone* (dominus pueri, nomine) *Ascyltos stabat, amictus discolorea veste, atque in lance argentea indicium et fidem præferebat* (id est, promissum indicii præmium). Quem locum probat Heineccius *Antiq. Roman.* lib. IV. Tit. 1. n. 21. ad res Furtivas pertinere.

(7) Adversus eum apud quem res inventa est.

(8) Adversus eum qui ipsi obtulit dolo ut apud ipsum conciperetur.

ab eo qui eam quærere vellet, designata esset, dolo inficiatus fuerit, is qui tenebat, eam apud se esse.

Furti oblati actio adversus eum qui obtulit, tripli est pœna, et ipsius rei repetitio. *sup. d. tit.* SENT. PAUL. § 14.

Eadem tripli pœna est in Furto concepto : Gellius XI. 18.

Quænam fuerint actiones FURTI PROHIBITI, *et* NON EXHIBITI, *vide Justinianum sup. d. loc. ubi has omnes in desuetudinem abiisse docet. Quapropter de his non plura.*

XLV. *Quod ad eas attinet quæ Jure Justinianeo obtinent; sciendum est, plures Furti nomine actiones simul competere posse, quia diversa persequuntur : ut supra lib.* 44. *tit.* de Oblig. et act. *Part. secunda.*

Is itaque cui Furtum factum est, habet actionem Furti et Condictionem, et Vindicationem. Habet et Ad exhibendum actionem. *l.* 7. § 1. ¶ *fin. ff. de Condict. furt.* ULP. LIB. 42. AD SABIN.

De Condictione Furtiva *jam supra actum est lib.* 13.

De actione autem Ad exhibendum, *lib.* 10.

XLVI. *Superest igitur ut in hac Sectione agamus de actione* FURTI *pœnali; quæ datur adversus eum qui Furtum fecit, aut ope consilii affuit.*

Est autem hæc actio duplex, pro duplici Furti specie; scilicet aut FURTI MANIFESTI, *in quadruplum; aut* FURTI NON MANIFESTI, *in duplum.*

Interdum autem idem Furtum utramque actionem parit; ut quum quis furi manifesto opem tulit. Nam Is qui opem Furtum facienti fert, nunquam manifestus est. Itaque accidit, ut is quidem qui opem tulit, Furti NEC MANIFESTI; is autem qui deprehensus est, ob eamdem rem MANIFESTI teneatur. *l.* 34. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Sed et ex duobus qui principaliter admiserunt, alter potest Furti manifesti, alter non manifesti teneri. Puta Si quis perferendum acceperit, et scierit Furtivum esse; constat, si deprehendatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse : si nescierit, neutrum; hunc (1), quia fur non sit; furem, quia deprehensus non sit. *l.* 35. POMPON. LIB. 19. AD SABIN.

Quinetiam eadem persona utraque actione, et FURTI MANIFESTI et NON MANIFESTI, *teneri potest; scilicet ratione diversorum servorum suorum qui Furtum admiserunt. Puta* Si unus servus tuus hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset; prioris nomine, NEC MANIFESTI; alterius, MANIFESTI teneberis. *d. l.* 35. § 1.

ARTICULUS II.

Quibus competant necne actiones FURTI.

§ 1. *Cuilibet cujus interest, actionem* FURTI *competere.*

XLVII. Cujus interfuit non surripi, is actionem Furti habet. *l.* 10. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Hinc quæritur; Si epistola quam ego tibi misi, intercepta sit; quis Furti actionem habet? Et primum quærendum est, cujus sit epistola; utrum ejus qui misit, an ejus ad quem missa est? Et si quidem dedi servo ejus, statim ipsi quæsita est cui misi; si vero procuratori, æque (quia per liberam personam possessio quæri potest) ipsius facta est; maxime si ejus interfuit eam habere. Quod si ita misi epistolam ut mihi remittatur, dominium meum manet; quia ejus nolui amittere vel transferre dominium. Quis ergo Furti aget? Is cujus interfuit eam non surripi; id est, ad cujus utilitatem pertinebant ea quæ scripta sunt. Et ideo quæri potest; an etiam is cui data est perferenda, Furti agere possit? Et, si custodia ejus ad eum pertineat, potest (2) : sed et si interfuit ejus epistolam reddi, Furti habebit actionem. Finge eam epistolam fuisse quæ continebat ut ei quid redderetur, fieretve; potest habere Furti actionem : vel si custodiam ejus rei recepit, vel mercedem perferendæ accepit. Et erit in hunc casum similis causa ejus, et cauponis, aut magistri navis : nam his damus Furti actionem, si sint solvendo; quoniam periculum rerum ad eos pertinet. *l.* 14. § 17. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

XLVIII. *Observandum, domini videri interesse rem suam non surripi, quamvis eam alteri deberet. Hinc Papinianus.* Si vendidero, neque tradidero servum, et is sine culpa mea surripiatur; magis est ut mihi Furti competat actio. Et mea videtur interesse; quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas actiones teneor. *l.* 80 [a]. PAPIN. LIB. 12. QUÆST.

Maxime autem in specie sequenti, domini interesse videtur; adeoque ei actio Furti datur. Hanc ita refert idem Papinianus. Si Ad exhibendum egissem, optaturus servum mihi legatum : et unus ex familia servus [fuerit] surreptus; heres Furti habebit actionem. Ejus interest : nihil (3) enim refert, cur præstari custodia debeat. *d. l.* 80. § 2.

(1) Qui perferendum accepit, et furtivum id esse nesciebat.

(2) Ejus enim interest; eo nomine quod ob rem ipsi eam attente non custodiendi surreptam, teneatur *Mandati.*

[a] *Alias* 82.

(3) Supple : nec solum jure dominii interest heredis; sed etiam ob hanc causam quod legatario *Optionis*, custodiam servorum optandorum præstare teneatur. Adeoque vel ex hac sola causa, *Furti actionem habere debet*; quemadmodum habet fullo, commodatarius, etc. *Nihil enim refert, etc.*

Ex dictis sequitur, etiam domino non competere hanc actionem, si nihil ejus intersit ut patet ex l. 14. § 1. infra. N. 54.

XLIX. *Si autem alii quam domino res surripiatur, potest variis ex causis videri ejus interfuisse cui subrepta est, cum non surripi; adeoque actio Furti ei competere.*

V. G. si pignus surripiatur creditori; interest ejus, quod securitatem crediti sui amittat: et hac ratione ei Furti actio competit. Hinc Diocletianus et Maximianus. Si tibi notarium (1) pignoris titulo debitor tuus obligavit; eum a quo mancipium abreptum proponis, apud Rectorem provinciæ conveni (2). *l. 26. Cod. de Pign. et hypoth.*

Qua de re ita disserit Ulpianus. Sed et si res pignori data sit, creditori quoque damni Furti actionem; quamvis in bonis ejus res non sit. Quinimo non solum adversus extraneum dabimus, verum et contra ipsum quoque dominum, Furti actionem. Et ita Julianus scripsit. Necnon et ipsi domino dari placet: et sic fit, ut non (3) teneatur Furti, et agat. Ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. Sed utrum semper creditoris interest, an ita demum si debitor solvendo non est? Et Putat Pomponius, semper ejus interesse pignus habere: quod et Papinianus libro duodecimo Quæstionum probat. Et verius est, ubique videri creditoris interesse: et ita et Julianus sæpissime scripsit. *l.* 12. § 2. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Ratio est quod PLUS cautionis in re est quam in persona. *l. 25. ff. de Reg. Jur.* POMPON. LIB. 11. AD SABIN.

Non ideo minus etiam creditoris videtur interesse, quod alia pignora habeat; nec ex hac causa minuitur jus actionis quod habet pro eo quod surreptum est.

Enimvero Papinianus tractat: Si duos servos ob decem aureos pignori acceperim, et alter surripiatur; cum alter quoque qui sit retentus, non minoris decem valeret; utrum usque ad quinque tantum habeam Furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque; an vero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiamsi magni pretii sit is qui retinetur? Et ita putat. Non enim respicere debemus pignus quod surreptum non est, sed id quod subtractum est. *l.* 14. § 5. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Rursus Papinianus et Pomponius. Idem dicunt, et si duo servi surrepti sint simul; competere utriusque nomine Furti actionem creditori: sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diviso eo quod ei debetur; ejus interest.

Separatim autem duobus surreptis, si unius nomine solidum consecutus sit, alterius nihil consequetur. *d. l.* 14. § 7.

Similiter Papinianus Idem scribit: Si, quum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit; si actione Furti consecutus fuero decem, num competere mihi Furti actionem, si iterum surripiatur: quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus.

Hoc ita, si sine culpa mea surripiatur. Nam si culpa mea, quia interest eo quod teneor Pigneratitia actione, agere potero. Quod si culpa abest; sine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. Quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat. *d. l.* 14. § 6.

De casu igitur quo res culpa creditoris ipsi surrepta est, accipe quod ait Paulus: Creditoris cujus pignus surreptum est, non credito tenus interest; sed omnimodo in solidum, Furti agere potest. Sed et pigneratitia actione id quod debitum excedit, debitori præstabit. *l.* 15. PAUL. LIB. 5. AD SABIN.

Idem alibi ait. Creditori actio Furti in summam pignoris, non debiti competit.

Sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur; ut in summam pecuniæ debitæ, et usurarum ejus, Furti (4) conveniretur. *l.* 87 [a]. PAUL. LIB. 1. DECRETOR.

L. *Hactenus de creditore.*

Pariter si fructuario vel usurario res surripiatur, patet ejus interesse; cum ex Furto amittat, ille rei fruitionem quæ ad ipsum pertinebat, hic utendi commodum.

Igitur Si servus fructuarius surreptus est; uterque, et qui fruebatur, et dominus, Furti actionem habet. *l.* 46 [b]. § 1. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Pariter Hæc actio, etsi sit qui in eo servo habeat usum tantum, poterit ei competere. *d. l.* 46. § 3.

LI. Præterea habent Furti actionem coloni, quamvis domini non sint; quia interest eorum. *l.* 14 § 2. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Hinc Paulus. Item constat colonum qui nummis colat, cum eo qui fructus stantes surripuerit, acturum Furti: quia, ut primum decerptus esset,

(1) Servum qui notis scribit.

(2) Scilicet actione *Furti*.

(3) Creditor, quum extraneus rem pignoratam ipsi surripuit, tenetur ob illud Furtum *Contraria* actione *Pigneratitia*; eo quod rem, ut debebat non custodierit. Quum ipse dominus surripuit, certe non tenetur; et nihilominus *Furti* agere potest: alia enim de causa ejus interest rem ipsi non esse surreptam, scilicet ob securitatem debiti. Hic sensus germanus est, servata negatione: quam detrahi necesse non puto, quamvis Cujacius Observ. XI. 11. eam detrahendam censeat, absitque illa a Basilicis.

(4) Hoc enim casu non tenetur ob illud Furtum *Contraria Pigneratitia* actione; cum debitor illud admisisse proponatur. Ergo ex ea sola causa ejus interesse videri potest, quod amiserit securitatem debiti. Igitur non ultra debitum, ejus interest.

[a] *Alias* 89.

[b] *Alias* 47.

ejus esse cœpisset (1). *l.* 26. § 1. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

Ergo dicendum quod Frugibus ex fundo surreptis, tam colonus quam dominus (2) Furti agere possit; quia utriusque interest rem persequi. *l.* 82 [a]. § 1. PAUL. LIB. 2. SENTENT.

Quod Si sulphurariæ [b] sunt in agro, et inde aliquis terram egessisset abstulissetque; dominus Furti aget: deinde colonus Conducti actione consequitur, ut id ipsum sibi præstaretur. *l.* 52. [c]. § 8. ULP. LIB. 37. AD ED.

LII. *Potest etiam videri alicujus interesse, rem ipsi non fuisse surreptam; vel eo solo quod obligetur culpæ nomine, quod rem quæ ipsi surrepta est, non custodierit.*

V. G. Quod si conduxerit quis; habebit Furti actionem, si modo culpa ejus surrepta sit res. *l.* 14. § 12. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Itaque fullo qui curanda, polienda vestimenta accepit, semper agit: præstare enim custodiam debet. *l.* 12. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Hinc etiam quum Rem inspiciendam quis dedit; si periculum spectet eum qui accepit, ipse Furti agere potest. *l.* 78. [d]. PAPIN. LIB. 8. QUÆST.

Simili ratione; commodatario, si ipsi surrepta sit res commodata, actio Furti dabitur. Non solum autem in re commodata competit, ei cui commodata est, Furti actio; sed etiam in ea quæ ex ea agnata est: quia et hujus custodia ad eum pertinet. Nam et si servum tibi commodavero; et vestis ejus nomine, Furti ages: quamvis vestem quam vestitus est, tibi non commodaverim. Item si jumenta tibi commodavero, quorum sequela erat equuleus [e]; puto competere tibi Furti actionem, etiam ejus nomine: quamvis ipse non sit commodatus. *l.* 14. § 15. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Et cum commodatario detur actio Furti; hinc Si servus commodatoris, rem surripuerit; et solvendo (3) sit is cui surreptum est: Sabinus ait posse et Commodati agi cum eo, et contra dominum Furti, servi nomine. Sed si pecuniam quam dominus exegit (4), red lat (5); evanescere Furti actionem (6). Idem et si remittat Commodati actionem. *l.* 55. [f]. § 1. PAUL. LIB. 39. AD ED.

Imo adeo datur commodatario actio Furti, *quum res commodata surrepta est; ut hac in re potior sit ejus causa quam domini.*

Inde est Quod si servus tuus rem tibi commodatam surripuerit; Furti tecum actio non (7) est, quia tuo (8) periculo res sit; sed tantum Commodati (9). *d. l.* 53. § 2.

Justinianus aliquid novi constituit, circa rei commodatæ Furtum commodatario factum; scilicet ut electio esset domini hoc casu, an ipse FURTI *ageret, an* COMMODATI. *Quod si Commodati egisset, sciens rem Furto esse surreptam; ad actionem* Furti *regredi eum non posse; eamque actionem commodatario manere. Sin adversus furem agere instituisset; liberari commodatarium actione* COMMODATI, *sed actionem* FURTI *non habere. l. fin. Cod.* h. tit.

LIII. *Circa eos quibus hanc ob causam actio* Furti *datur, quod res eis surrepta ad ipsorum periculum pertineret; observandum est, ita demum eam illis dari si sint solvendo.*

Hinc de fullone Ulpianus: Si autem solvendo non est, ad dominum actio redit. Nam QUI NON HABET quod perdat, ejus periculo nihil est. *l.* 12. § *si autem.* ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Hinc etiam, Si servus tuus vel filius polienda vestimenta susceperit; an Furti actionem habeas; quæritur? Et, si quidem peculium servi solvendo sit, potes habere Furti actionem; si non fuerit solvendo, dicendum est non competere Furti actionem. *l.* 52. [g]. § 9. ULP. LIB. 37. AD ED.

Observandum quod SOLVENDO esse (10) nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere. *l.* 114. *ff. de Verb. signif.* JAVOLEN. LIB. 15. EX CASSIO.

LIV. *Varias retulimus causas ex quibus videri potest interesse alicujus, rem ei non esse surreptam.*

Generaliter autem tenendum est, alicujus ita interesse videri; si damnum ex Furto patiatur, non

(1) Coloni interest: quia si non fuisset surreptus; ut primum a colono decerptus esset, ejus esse cœpisset.

(2) Dominus fundi habet dominium fructuum quos Fur surripuit: non fiunt enim coloni, nisi eos nomine perceperit. Interest igitur domini, ratione dominii quod habet: interest et coloni, ratione dominii quod habiturus fuisset. Vide Notam præced. Hinc et decisio legis 52 § 8. mox infra.

(a) *Alias* 84.

[b] *Florent.* sulpuariæ.

[c] *Alias* 53.

[d] *Alias* 80.

[e] *Florent.* eculeus.

(3) Nam, ut infra videb. commodatarius ita demum *Furti* actionem habet, si solvendo sit.

(4) *Exegit* a commodatario, actione COMMODATI, scilicet æstimationem rei surreptæ.

(5) Dominus scilicet.

(6) Nam desinit interesse commodatarii.

[f] *Alias* 55.

(7) Id est, dominus Noxaliter tecum *Furti* agere non potest, quia ex hoc Furto magis tibi actio competere deberet, quam domino: et propterea duntaxat tibi non competit, quia inter te et servum tuum nulla actio esse potest.

(8) Secus igitur, si res non esset commodatarii periculo; vel ex speciali pacto, vel quod solvendo non esset.

(9) Quod si ipse Furtum fecisses, absque dubio utraque actione tenereris: ut vid. supra N. 43.

[g] *Alias* 53.

(10) Hanc legem ad tractationem de Furtis pertinere, probat ejus inscriptio LIB. 15. EX CASSIO; in quo libro Javolenum egisse de Furtis, recte animadverterunt Accursius et Cujacius ex legibus 71. et 75. ff. *h. tit.* quæ habent eamdem inscriptionem.

si duntaxat caret lucro. Hinc Javolenus. Ejus rei quæ Pro herede possidetur, Furti actio ad possessorem non pertinet; quamvis (1) usucapere quis possit: quia Furti agere potest is cujus interest non surripi, interesse autem ejus videtur qui damnum passurus est, non ejus qui lucrum facturus (2) esset. *l.* 71 [*a*]. § 1. JAVOL. LIB. 15. EX CASSIO.

A possessore Pro herede *valde differt bonæ fidei emptor. Hic etenim ex rei Furto damnum patitur; scilicet pretii quod actione* DE EVICTIONE *recepisset, si non Furto, sed jure judicioque res ei esset ablata.*

Igitur: Sed et si rem Furtivam imprudens quis emerit, et ei subrepta sit; habebit FURTI actionem. *l.* 52 [*b*]. § 10. LIB. 37. AD ED.

LV. *Observandum superest, tempore rei judicatæ æstimari an actoris intersit.*

Hoc docet Javolenus. Ita ille: Fullo actione locati, de [*c*] domino liberatus est. Negat eum Furti recte acturum Labeo. Item si Furti egisset, priusquam Ex locato cum eo ageretur; et antequam de Furto judicaretur, Locati actione liberatus esset; et fur ab eo absolvi debet. Quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. Hæc idcirco; quoniam Furti eatenus habet actionem, quatenus ejus interest. *l.* 90 [*d*]. JAVOLEN. LIB. 9. EX POSTERIORIBUS LABEONIS.

LVI. *Vidimus, his quorum interest, dari actionem Furti. Quum autem plurium interest; unicuique, quatenus ejus interest, datur.*

Hinc Si servus fructuarius surreptus est; uterque, et qui fruebatur, et dominus, actionem Furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum et fructuarium: fructuarius aget de fructibus; vel quanti interfuit ejus Furtum factum non esse, ejus DUPLI; proprietarius vero aget, quod interfuit ejus proprietatem non esse sabtractam. *l.* 46 [*e*]. § 1. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Obiter nota. Quod dicimus DUPLI, sic accipere debemus; etiam Quadrupli competere actionem, si manifestum sit. *d. l.* 46. § 2.

Et si quis proposuerit hunc servum, etiam pigneratum esse; eveniet ut etiam is qui pignori accepit habeat Furti actionem. Hoc amplius: etiam debitor, si modo plus valeat quam pro pignore debetur, habet Furti actionem. *d. l.* 46. § 4.

Usque adeo autem diversæ sunt actiones, quæ eis competunt; ut si quis eorum pro fure damnum deciderit, dici oporteat solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, cæteris vero superesse. Nam et si proponas communem servum surreptum, et alium ex dominis pro fure damnum decidisse; is qui non decidit, habebit Furti actionem. *d. l.* 46. § 5.

§ 2. *Quibus non detur actio Furti.*

LVII. *Non datur actio Furti ei cujus nihil interest rem fuisse surreptam.*

Hinc V. G. Is qui precario servum [*f*] rogaverat, surrepto eo potest quæri an habeat Furti actionem? Et cum non est civilis actio (3), quia simile donato precarium est; ideoque et Interdictum necessarium visum (4) est: non habebit Furti actionem.

Plane post Interdictum redditum, puto eum etiam culpam præstare; et ideo Furti agere posse. *l.* 14. § 11. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Simili ratione: Is autem apud quem res deposita est, videamus an habeat Furti actionem? Et cum dolum duntaxat præstet, merito placet non habere eum Furti actionem. Quid enim ejus interest, si dolo careat? Quod si dolo fecit, jam quidem periculum ipsius est, sed non debet ex dolo suo, Furti quærere actionem. *d. l.* 14. § 3.

LVIII. *Ergo non datur actio Furti, ei cujus interest quidem, sed non ex honesta causa. Nam* Tum is cujus interest Furti habet actionem, si honesta causa interest. *l.* 11. PAUL. LIB. 9. AD SABIN.

V. G. Sed Furti actio malæ fidei possessori non datur; quamvis interest ejus rem non surripi, quippe cum res periculo ejus sit. Sed NEMO DE IMPROBITATE SUA CONSEQUITUR ACTIONEM. Et ideo soli bonæ fidei possessori, non etiam malæ fidei, Furti actio datur. *l.* 12. § 1. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Igitur Si quis alteri Furtum fecerit; et id quod surripuit, alius ab eo surripuit; cum posteriore fure dominus ejus rei Furti agere potest, fur prior non potest: ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id quod surreptum est, salvum esset. Hæc Quintus-Mucius refert, et vera sunt. Nam licet interfuit furis (5), rem salvam esse quia Condictione tenetur; tamen cum (6) eo is cujus interest Furti habet actionem, si honesta ex causa interest. Nec utimur Servii sententia; qui putabat, si rei surreptæ dominus nemo extaret nec extaturus esset,

(1) Id est, quamvis ejus interesse videatur; utpote qui rem forte usucepisset, si non fuisset ipsi Furto ablata.

(2) Cæterum qui damnum rei suæ passus est, adeoque habet *Furti* actionem, computabit etiam lucrum quod ex re sua (ei ipsi surrepta non esset) profecturum esset; puta si servus meus surreptus, fuerat heres institutus.

[*a*] *Alias* 73.

[*b*] *Alias* 53.

[*c*] *Pro* a domino.

[*d*] *Alias* 92.

[*e*] *Alias* 47.

[*f*] *Florent.* servo.

(3) Ad restitutionem rei precario concessæ. Vide supra lib. 43 Tit. *de Precar.*

(4) Ex eo quod nullus contractus in precario intervenisset, et sola æquitate Prætoria teneatur ad restitutionem is qui precario accepit; collegerunt satis esse si in ea re dolum præstet. Unde sequitur rem non esse ejus periculo, adeoque actionem *Furti* ei non competere.

(5) Prioris.

(6) Cum posteriore Fure.

furem habere Furti actionem. Non magis enim tunc ejus esse intelligitur, qui lucrum facturus (1) sit. Dominus igitur habebit cum utroque Furti actionem; ita ut si cum altero Furti actionem inchoat, adversus alterum nihilominus duret: sed et Condictionem (2); quia ex diversis factis tenentur. *l.* 76 [*a*]. § 1. POMPON. LIB. 38. AD Q. MUCIUM.

Julianus quoque libro vicesimo-secundo Digestorum scribit: Quia in omnium furum persona constitutum est, ne ejus rei nomine Furti agere possint, cujus ipsi fures sunt; non habebit Furti actionem is apud quem res deposita (3) est: quamvis periculo ejus esse res cœperit, qui eam contrectavit. *l.* 14. § 4. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit, Si is cui commodavi, dolo fecerit (4) circa rem commodatam, agere eum Furti non posse. *d. l.* 14. § 8.

Idem Pomponius probat, et in eo qui rem mandato alicujus accepit perferendam. *d. l.* 14. § 9.

LIX. *Quod si quis non sit ipsius rei fur, sed tantum furtum admiserit circa usum rei quæ ipsi puta commodata aut conducta erat; habebit actionem Furti. Cum enim ex honesta causa rem teneret: ejus honeste interest non fuisse surreptam.*

Hoc docet Ulpianus. Si ego tibi poliendum vestimentum locavero, tu vero inscio aut invito me commodaveris Titio, et Titio Furtum factum sit: et tibi competit Furti actio, quia custodia rei ad te pertinet; et mihi adversus te, quia non debueras rem commodare, et id faciendo Furtum admiseris. Ita erit casus, quo fur Furti agere possit. *l.* 48 [*b*]. § 4. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Fur quidem actionem Furti non habet, si furtiva res ei surripiatur. Secus est si sua res ei surripiatur: quamvis a Furtivo servo. Enimvero Quod furi ipsi Furtum fecerit Furtivus servus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet; ne facinora talium servorum, non solum ipsis impunitatem præstent, sed dominis quoque eorum quæstui erunt. Plerumque enim ejus generis servorum Furtis, peculia eorumdem augentur. *l.* 67 [*c*]. § 4 CELSUS LIB. 12. DIGEST.

LX. *Vidimus actionem Furti non dari, ei cujus aut nihil aut turpiter interest.*

Sed nec cuivis cujus honeste interesset, datur. Nam ita demum Is cujus interest non surripi, Furti actionem habet, si et rem tenuit domini voluntate, id est veluti is cui res locata est. *l.* 85. [*d*]. PAUL. LIB. 2. MANUALIUM.

Is autem qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor, vel curator; ob rem sua culpa surreptam, non habet Furti actionem. *d. l.* 85. § 1.

Et alibi. Qui alienis negotiis gerendis se obtulit, actionem Furti non habet, licet culpa ejus res perierit, sed actione Negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat.

Eadem sunt in eo qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam præstare debeat; veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione solus administrationem suscepit. *l.* 53 [*e*]. § 3. PAUL. LIB. 39. AD. ED.

LXI. *Maxime autem ei non datur actio Furti, qui nec dominium nec possessionem ullam ac rei detentionem habebat; quamvis ipsius interesset.*

Hinc Papinianus. Qui rem Titii agebat, ejus nomine falso procuratori creditoris solvit, et Titius ratum habuit. Non nascitur ei (5) Furti actio; quæ, statim quum pecunia soluta est, ei qui dedit nata est; cum Titii nummorum dominium non fuerit, neque possessio (6).

Sed Condictionem INDEBITI quidem Titius habebit; FURTIVAM autem, qui pecuniam dedit: quæ, si Negotiorum gestorum actione (7) Titius conveniri cœperit, arbitrio judicis ei præstabitur. *l.* 80 [*f*]. § 7. PAPIN. LIB. 12. QUÆST.

Prope simile est quod Apud Labeonem relatum est: Si siliginario quis (8) dixerit, ut quisquis nomine ejus siliginem petisset, ei daret; et quidam ex transeuntibus, quum audisset, petiit ejus nomine, et accepit (9) Furti actionem adversus eum qui suppetiit [*g*], siliginario competere; non mihi (10). Non (11) enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit. *l.* 52 [*h*]. § 11. ULP. LIB. 37. AD ED.

(1) Si nullus dominus extaret, nova ratio Furem excluderet; scilicet quia, cum hoc casu nullus esset cui teneretur; certaret de lucro. Hæc actio autem, ut supra vidimus, datur eis qui certant de damno.

(2) Adversus utrumque habebit. Sed cum hæc sit rei persecutoria; si ab uno consecutus fuerit, adversus alterum Furem cessabit.

[*a*] *Alias* 78.

(3) Quique eam furandi animo celavit.

(4) Celando eam furandi animo.

[*b*] *Alias* 49.
[*c*] *Alias* 69.
[*d*] *Alias* 87.
[*e*] *Alias* 55.

(5) Titio.

(6) Quamvis ejus intersit; cum ex sua ratihabitione ei qui dedit, actione NEGOTIORUM GESTORUM *Contraria* teneatur.

(7) *Contraria.*

[*f*] *Alias* 82.

(8) Qui siliginem a siliginario emerat. Siligo est selectum frumenti genus quod Plinius XVIII. 8. appellat *Tritici delicias.*

(9) A siliginario; qui deceptus dedit ei siliginem perferendam emptori, quam is sibi retinuit et sic Furtum siliginis fecit.

[*g*] *Haloand.* sic petiit.

(10) Siligo enim mansit siliginarii. Ego ad quem perlata non est, nec dominium nec ullam possessionem hujus siliginis habebam.

(11) Supple: nec siliginarius hanc actionem *Furti* mihi cedere tenetur. Is quidem qui alienum negotium gerendo, actiones aliquas comparavit; tenetur eas cedere domino negotii. Verum siliginarius tradendo huic siliginem ut ad me perferretur, non tam meum videtur negotium gessisse, quam suum: hoc enim fecit, animo exsolvendæ suæ obligationis.

[*h*] *Alias* 53.

Suffragatur etiam Gaius. Interdum accidit ut non habeat Furti actionem, is cujus interest rem salvam esse. Ut ecce creditor ob rem debitoris surreptam, Furti agere non potest; etsi aliunde creditum servare non possit. Loquimur autem, scilicet de ea re quæ pignoris jure obligata non sit. Item rei dotalis nomine, quæ periculo mulieris est, non mulier Furti actionem habet, sed maritus. *l.* 49 [*a*]. Gaius lib. 11. ad Ed. provinc.

LXII. *Inde est etiam quod* Si ex duobus sociis omnium bonorum, unus rem pignori acceperit, eaque surrepta sit; Mela scripsit, eum solum Furti habere actionem, qui pignori accepit; socium, non habere (1). *l.* 52 [*b*]. § 18. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Simili ratione nititur quod definitur in specie sequenti. Nimirum An pater cujus filio commodata res est, Furti actionem habeat quæritur? Et Julianus ait, Patrem hoc nomine agere non posse, quia (2) custodiam præstare non debeat. Sicut (inquit) is qui pro eo cui commodata res est, fidejussit; non habet Furti actionem. Neque enim (inquit) is cujuscumque intererit rem non perire, habet Furti actionem; sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa ejus perierit. Quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo Digestorum probat. *l.* 14. § 10. Idem lib. 29. ad Sabin.

LXIII. *Hinc etiam est quod* Is cui ex stipulatu vel ex testamento servus debetur, quamvis intersit ejus, non habet Furti actionem. Sed nec is qui fidejussit pro colono. *l.* 85 [*c*]. ¶ *fin.* Paul. lib. 2. Manualium.

Idem Paulus alibi ait. Si stipulatus de te sim, per te non fieri quominus homo Eros intra Kalendas illas mihi detur: quamvis mea interesset eum non surripi, cum surrepto eo Ex stipulatu non teneris; si tamen per te factum non sit quominus mihi daretur, non tamen Furti actionem me habere. *l.* 66 [*d*]. § 5. Idem lib. 7. ad Plaut.

Multo majori ratione; Is qui ex stipulatu res debeatur, Furti actionem non habet; si ea surrepta sit, quum per debitorem stetisset quominus eam daret. *l.* 13. Paul. lib. 5. ad Sabin.

LXIV. *Quod de stipulatore et legatario diximus, dic et de eo cui res ex quacumque alia causa debita foret. Hinc* Eum qui emit, si non tradita est ei res; Furti actionem non habere; sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare eum plane oportebit emptori, Furti actionem, et Condictionem, et Vindicationem: et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit. Quæ sententia vera est: et ita et Julianus. Et sane periculum rei ad emptorem pertinet; dummodo custodiam venditor ante traditionem præstet. *l.* 14. Ulpian. lib. 29. ad Sabin.

Adeo autem ante traditionem, Furti non habet actionem, ut sit quæsitum, an ipse surripiendo rem emptor Furti teneatur? Et Julianus libro vicesimo-tertio Digestorum scribit: Si emptor rem cujus custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio surripuerit; Furti actione non tenetur (3). Plane si, antequam pecuniam solveret, rem subtraxerit; Furti actione teneri, perinde ac si pignus subtraxisset. *d. l.* 14. § 1.

LXV. *Emptori quidem et similibus, Directa actio* Furti *non competit; at eis Utilis dari potest. Quo sensu Paulus ait:* Si res vendita ante traditionem subrepta sit, emptor et venditor Furti agere possunt. Utriusque enim interest (4) rem tradi vel tradere. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 32. § 34.

§ 3. *An actio Furti successoribus detur.*

LXVI. *Actio Furti heredi cæterisque universalibus successoribus datur.*

Hinc V. G. Arrogatorem posse Furti agere; scilicet ejus Furti nomine quod factum est ei quem arrogavit, antequam eum arrogaret certum (5) est. Cæterum si postea, nulla erit dubitatio. *l.* 41 [*e*]. § 1. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

ARTICULUS III.

Adversus quos actiones Furti dentur, et adversus quas personas denegentur.

§ 1. *Adversus quos dentur.*

LXVII. Non tantum qui Furtum fecerit, sed etiam is cujus ope aut consilio Furtum factum fuerit, Furti actione tenetur. Paul. sent. *lib.* 2. *tit.* 32. § 10.

Item dubitatum illa verba, Ope consilio quemadmodum accipienda sunt; sententiæ (6) conjungentium aut separantium? Sed verius est, quod et

[*a*] *Alias* 50.

(1) Quamvis tamen et ejus intersit, propter societatem.

[*b*] *Alias* 53.

(2) Id est, pater, quamvis ejus intersit rem filio commodatam, non fuisse surreptam, utpote qui eo nomine commodatori actione *de Peculio* obligetur; tamen actionem *Furti* non habet, quia ipse rem non tenebat, ipse ejus custodiam præstare non debebat.

[*c*] *Alias* 87.

[*d*] *Alias* 68.

(3) Nihil enim interest venditoris; cum, etsi non fuisset surrepta, tradere eam emptori necesse habuisset.

(4) Venditoris interest; cum eo nomine obligetur emptori, saltem in id ut hanc actionem cedat. Non est novum autem ut, cui actio cedi debet, si cessa non fuerit, Utilis ei detur.

(5) Omnia enim jura quæ arrogatus habebat, ad arrogatorem transeunt.

[*e*] *Alias* 42.

(6) Græce accipe, id est, *ex sententia;* Genitivum scilicet pro ablativo.

Labeo ait, separatim accipienda (1): quia aliud factum est ejus qui Ope, aliud ejus qui Consilio Furtum facit. Sic enim alii condici (2) potest, alii non potest. Et sane post veterum auctoritatem eo perventum est; ut nemo Ope videatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit; nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit. *l.* 53. § 1. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 59. ad Ed.

LXVIII. *Jam videndum quis proprie* Consilium *dare, quis* Opem *proprie ferre videatur.*

Consilium autem dare videtur, qui persuadet et impellit, atque instruit consilio (3) ad Furtum faciendum. Opem fert qui ministerium atque adjutorium ad surripiendas res præbet. *l.* 50 [*a*]. § 3. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Exemplum in eo quod Eum qui mulionem dolo malo (4) in Jus vocasset; si interea mulæ perissent (5), Furti teneri veteres responderunt. *l.* 66 [*b*]. § 2. Paul. lib. 7. ad Plautium.

Aliud exemplum. Cum eo qui pannum rubrum ostendit, fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, Furti actio est. *sup. d. l.* 50. § 4.

Obiter Nota. Sed, etsi non Furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus. Idcirco Labeo scribit, in factum dandam actionem. *d.* § 4.

Nam et si præcipitata sint pecora; Utilis (6) actio Damni injuriæ, quasi ex Lege Aquilia dabitur. *l.* 51 [*c*]. Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

Aliud exemplum est, quum quis sciens res furatas suscipit. Hinc Diocletianus et Maximianus: Eos qui a servo furtim ablata scientes susceperint, non tantum de susceptis convenire, sed etiam pœnali Furti actione potes. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

Scivisse autem facile præsumuntur, qui non possunt dicere a quo susceperint. Unde Alexander: Civile est quod a te adversarius tuus exigit, ut rei quam apud te fuisse fateris exhibeas venditorem. Nam a transeunte et ignoto te emisse, dicere non convenit; volenti evitare alienam bono viro suspicionem. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Opem etiam ferre videtur, qui furem celat: secus si tantum non indicat.

Hinc Ulpianus. Qui furem novit, sive indicet eum, sive non indicet, Fur non est; cum multum intersit, furem quis celet, an non indicet: qui novit, Furti non tenetur; qui celat, hoc ipso tenetur. *l.* 48 [*d*]. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

LXIX. *Jam observandum quod ut quis eo nomine quod opem consiliumve dederit, Furti teneatur; hæc duo concurrere oportet: 1.° Ut dolo hoc fecerit; 2.° Ut Furtum revera secutum sit.*

1.° *Oportet ut dolo hoc fecerit. Nam* Recte Pedius ait: Sicut nemo Furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse. *l.* 50 [*e*]. § 2. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Item verum est quod Labeo ait, Nec ope impuberis (7) Furto facto teneri eum. *l.* 23. ¶ *fin.* Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Enimvero. Nemo opem aut consilium alii præstare potest, qui ipse Furti faciendi consilium capere non potest. *l.* 90 [*f*]. § 1. Javolen. lib. 9. ex posterioribus Labeonis.

LXX. *Dolo factum autem accipimus, non quidquid maligne fit, sed duntaxat quod fit eo proposito ut Furtum sequatur. Hinc V. G.* Qui injuriæ causa januam effregit (8), quamvis inde per alios res amotæ sunt, non tenetur Furti. Nam Maleficia voluntas et propositum delinquentis distinguit. *l.* 53 [*g*]. Paul. lib. 39. ad Ed.

Cæterum modo quis hoc propositum habuerit ut Furtum sequeretur; nihil refert, an furi prodesse, an duntaxat ei cui Furtum fieret, nocere voluerit.

Unde Ope consilio Furtum factum Celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum ut socii furarentur; sed et si non ut socii furarentur, inimicitiarum tamen causa fecerit. *sup. d. l.* 50 [*h*]. § 1.

Quinetiam non necesse est ut principaliter voluerit Furtum sequi. Sufficit ut hoc secundario voluerit, puta si principale ejus propositum fuerit, obsequi et obtemperare ei quem furari velle sciebat.

Hinc Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum; licet nullum ejus consilium principaliter ad Furtum faciendum intervenerit, tamen Furti actione tenetur. *l.* 54 [*i*]. § 4. Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

LXXI. *Ut qui opem consiliumve dedit, actione Furti teneatur; non sufficit quod hoc habuerit pro-*

(1) Igitur non solum is qui aliquo facto, sed et is qui consilio Furtum adjuvat, hac actione tenetur.

(2) Ei nimirum qui per aliquod factum externum, opem tulit Furi. Vide supra lib. 13. Tit. *de Cond. Furt.* N. 7. Not. (9).

(3) Secus de eo qui aliquem jam furari paratum hortaretur simpliciter ad furandum, laudaretque ejus propositum. De eo intelligendus § 12. Instit. Tit. *de Oblig. quæ ex delict.*

[*a*] *Alias* 51.

(4) Hoc animo ut interim alter mulas surriperet.

(5) Surreptæ scilicet fuerint.

[*b*] *Alias* 68.

(6) Non *Directa*, quia non suo corpore damnum dedit. Vide supra lib. 9. Tit. *ad L. Aquil.* N. 13 et seq.

[*c*] *Alias* 52.

[*d*] *Alias* 49.

[*e*] *Alias* 51.

(7) Scilicet ejus qui nondum sit doli capax, nondum sit pubertati proximus. Supra N. 41.

[*f*] *Alias* 92.

(8) Non eo animo ut auxiliaretur Furibus.

[*g*] *Alias* 55.

[*h*] *Alias* 51.

[*i*] *Alias* 56.

positum ut Furtum sequeretur : oportet 2.° Furtum revera secutum esse.

Hinc Si tu Titium mihi commendaveris quasi idoneum cui crederem, et ego in Titium inquisii, deinde tu alium adducas quasi Titium; Furtum facies (1) quia Titium esse hunc credo (2) : scilicet si et ille qui adducitur, scit. Quod si nesciat, non facies Furtum (3); nec hic qui adduxit, opem tulisse potest videri, cum Furtum factum non sit : sed dabitur actio in factum, in eum qui adduxit. *l.* 66 [*a*]. § 4. PAUL. LIB. 7. AD PLAUT.

Multo magis, si nulla omnino contrectatio sequatur, cessabit actio Furti. Unde Si pavonem meum mansuetum quum de domo mea effugisset, persecutus sis quoad is perit (4); agere tecum Furti ita potero, si aliquis eum habere cœperit. *l.* 37. POMPON. LIB. 19. AD SABIN.

Consonat quod Ulpianus ait. Qui servo persuasit ut fugeret, fur non est : nec enim qui alicui malum consilium dedit, Furtum facit; non magis quam si ei persuasit, ut se præcipitet, aut manus sibi inferret. Hæc enim (5), Furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio surripiatur; Furti tenebitur is qui persuasit (6), quasi ope consilio ejus Furtum factum sit. Plus Pomponius scripsit, Eum qui persuasit (7), quamvis interim Furti non teneretur; tunc tamen incipere teneri quum quis fugitivi fur esse cœperit : quasi videatur ope consilio ejus Furtum factum. *l.* 36. ULPIAN. LIB. 41. AD SABIN.

Idem Pomponius ait; Si cum rebus aufugerit fugitivus, posse Furti actione sollicitatorem (8) conveniri rerum nomine : quia opem, consilium, contrectatori (9) tulit. Quod et Sabinus significat. *d. l.* 36. § 2.

Si duo servi invicem sibi persuaserunt, et ambo simul aufugerunt; alter alterius fur non est. Quid ergo, si invicem se celaverunt? Fieri enim potest, ut invicem fures sint; et potest dici alterum alterius furem esse : quemadmodum si alii singulos surripuissent, tenerentur quasi alter alterius nomine opem tulissent. Quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos Furti Sabinus scripsit. *d. l.* 36. § 3.

Supradictis quoque consonat Marcianus : Furtum non committit, qui fugitivo iter monstravit. *l.* 62 [*b*]. MARCIAN. LIB. 4. REGUL.

§ 2. *Adversus quas personas actiones* Furti *denegentur.*

LXXII. *In re vili* Si libertus patrono, vel cliens, vel mercenarius ei qui eum conduxit, Furtum fecerit : Furti actio non nascitur. *l.* 89 [*c*]. PAUL. LIB. SING. DE POENIS PAGANOR.

Contra pariter; cujuscumque rei nomine, adversus eas personas quibus reverentia quædam debetur, actiones Furti denegantur : quales sunt parentes et patroni, supra lib. 38. *Tit.* de Obseq. parent.

Conjux quoque quæ Furtum fecit actione Furti non tenetur, sed actione RERUM AMOTARUM, *ut vid. supra lib.* 25. *Tit.* de Act. Rer. amotar. *quo remitto.*

Ipsa quoque si opem furi tulit, Furti non tenebitur, sed Rerum amotarum. *l.* 52 [*d*]. § 2. ULPIAN. LIB. 37. AD ED.

Hæc ita, si proprio nomine conveniatur. Servi vero sui nomine, Furti eam teneri nequaquam ambigendum est. *d. l.* 52. § 3.

Idem dicendum est et in filiofamilias milite. Nam ipse patri Furti non tenebitur (3); servi autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus Furtum fecerit. *d. l.* 52. § 4.

LXXIII. *Observandum, eas personas quas diximus actione Furti non teneri, ipsas quidem conveniri non posse : secus de sociis earum. Nam* Item placuit eum qui filio vel servo vel uxori opem fert Furtum facientibus, Furti teneri, quamvis ipsi Furti actione non conveniantur. *l.* 36. § 1. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Et alibi. Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit, Furti tenebitur. *sup. d. l.* 52. *pr.*

(1) Id est, videberis opem tulisse Furto quod mihi faciet hic pseudo-Titius.

(2) Adeoque pecuniam quam huic pseudo-Titio numero, non ipsi, sed vero Titio numerare volo. Cum igitur eam invito me accipiat, hujus Furtum mihi facit.

(3) Non fit enim Furtum sine affectu furandi; quem si non habuerit hic pseudo-Titius; non potest videri Furtum ab eo commissum; adeoque nec opem Furto allatam, cum nullum Furtum factum fuerit.

[*a*] *Alias* 68.

(4) Et quidem etiamsi hoc animo ut aliquis eum surriperet.

(5) Sola fuga servi non magis admittit *Furti* actionem quam si se præcipitet. Etsi enim fugitivus, quodammodo Furtum animet ipsius facere videatur (quoad causam usucapionis scilicet; et quidem solam); nimirum ut, donec reversus fuerit, non possit usucapi : tamen sola servi fuga proprie non est Furtum, cum in Furto fur distingui debeat ab eo quod surripitur. Qui ergo persuasit fugam, Fur non est, nec Furti particeps; cum hæc fuga sola nullum contineat Furtum : sed tenetur actione *de Servo corrupto.*

(6) Sed tunc demum quum Furtum servi secutum fuerit, et ab alio surreptus fuerit is servus fugitivus; ut modo infra latius explicat Pomponius.

(7) Licet non habuerit animum favendi ei qui postea hujus servi Furtum fecit. Modo tamen habuerit saltem generalem voluntatem ut servus ille mihi subtraheretur.

(8) Servi. Etsi enim servus qui res domini furatur, ipse *Furti* non teneatur (ut infra videbimus); tamen Furtum fecit, adeoque *Furti* tenetur, qui ei opem fert.

(9) Servo.

[*b*] *Alias* 64.

[*c*] *Alias* 91.

[*d*] *Alias* 53.

(3) Nulla enim actio inter duos quorum alter in alterius potestate est : ut vid. supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.*

Sed et si Furtum eum ea fecit, tenebitur Furti; quum ipsa nun teneatur. *d. l.* 52. § 1.

ARTICULUS IV.

Quid in his actionibus instituendis observari debeat.

LXXIV. In actione Furti sufficit rem demonstrari ut possit intelligi. *l.* 19. ULPIAN. LIB. 40. AD SABIN.

De pondere autem vasorum non est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed inscribenda etiam materia est, utrum argentea, an aurea, an alia quæ sit. *d. l.* 19. § 1.

Quod si quis argentum infectum petat; et massam argenteam dicere, et pondus debebit ponere. *d. l.* 19. § 2.

Signati argenti numerum debebit complecti; velut aureos tot, pluresve, Furto ei abesse. *d. l.* 19. § 3.

Si linea margaritarum surrepta sit, dicendus est numerus. Sed et si de vino Furti agatur, necesse est dici quot amphoræ surreptæ sint. Si vasa surrepta sint, numerus erit dicendus. *l.* 52 [*a*]. § 25. ULP. LIB. 37. AD ED.

De veste quæritur, an color ejus dicendus sit? Et verum est, colorem ejus dici oportere; ut quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita et in veste color dicatur. Plane si quis juret, pro certo se colorem dicere non posse; remitti ei hujus rei necessitas debet. *sup. d. l.* 19. § 4.

ARTICULUS V.

Quales sint hæ actiones, et quid in his veniat.

LXXV. *Actio* Furti manifesti *est in quadruplum : ex quo pœna quadrupli successit capitali pœnæ Legis XII Tabularum, de qua infra Tit.* de Extraord. crimin.

Actio Furti nec manifesti *est in duplum* (1) : *et hæc pœna ex ipsa Lege XII Tabul. descendit; ut vidimus Tab. II. Cap.* 4.

Utraque actio mere pœnalis est. In his igitur ipsa res non continetur.

Hinc Ulpianus. Qui vas argenteum perdiderat, eosque nomine Furti egerit; de pondere vasis controversia quum esset, et actor majus fuisse diceret, fur vas protulit. Id, is cujus erat, abstulit ei qui surripuerat : dupli nihilominus condemnatus est. Rectissime judicatum est. Nam in actionem pœnalem non venit ipsa res quæ surrepta est, sive manifesti Furti sive nec manifesti agatur. *l.* 48 [*b*]. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

LXXVI. *Quid autem duplatur aut quadruplatur? Nimirum non præcise res ipsa quæ surrepta est, sed quod actoris interest Furtum non fuisse factum.*

Et si quidem dominus actione Furti *agat, nec alia ratione ejus intersit quam quod dominus est; hoc interesse refertur ad verum rei quæ surrepta est pretium. Quum autem is qui dominus non est, agit; patet non posse hoc quod interest, referri ad rei pretium : sed referri debere ad utilitates quæ ei per Furtum interceptæ sunt.*

Hoc est quod ait Papinianus. Quum autem jure dominii deficitur Furti actio; quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat; tamen ad æstimationem corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est. Idque et in statuliberis, et in legato sub conditione relicto probatur. Alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas æstimationem facit, quum cessante dominio Furti actio nascitur; in istis causis ad æstimationem corporis, Furti actio referri non potest. *l.* 80 [*c*]. § 1. LIB. 12. QUÆST.

Hinc Javolenus. Furtivam ancillam, bona fide duorum aureorum emptam, quum possiderem, surripuit mihi Attius; cum quo et ego et dominus Furti agimus. Quæro quanta æstimatio pro utroque fieri debet? Respondit : Emptori, duplo quanti ejus interest, æstimari debet; domino autem, duplo quanti ea mulier fuerit. Nec nos movere debet, quod duobus pœna Furti præstabitur : quippe (eum ejusdem rei nomine præstetur) emptori, ejus possessionis, domino, ipsius proprietatis causa præstanda est. *l.* 74 [*d*]. JAVOLEN. LIB. 4. EPISTOL.

Igitur quum dominus ait : Io Furti actione, non quod interest quadruplabitur vel duplabitur, sed rei verum pretium. *l.* 50 [*e*]. ULP. LIB. 37. AD ED.

LXXVII. *Cujus autem temporis ratione hoc pretium æstimabitur? V. G.* Sed et si res in rebus humanis esse desierit quum judicatur, nihilominus condemnatio facienda est; idemque etsi nunc deterior sit : æstimatione relata in id tempus quo Furtum factum est.

Quod si pretiosior facta sit; ejus duplum, quanti tunc quum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur : quia et tunc (2) Furtum ejus factum esse verius est. *d. l.* 50. ¶ *sed et si.*

Hinc Celsus. Infans apud furem adolevit. Tam adolescentis Furtum fecit ille, quam infantis : et unum tamen Furtum est. Ideoque dupli tenetur, quanti unquam apud eum plurimi fuit. Nam quod

[*a*] *Alias* 53.

(1) Pœna Furti manifesti major; quia qui deprehendendo furem, se rerum suarum vigilantiorem custodem exhibuit, plus debet consequi : *Vigilantibus* enim magis *jura subveniunt* quam negligentibus. Præterea in Fure qui ocultari ita parum curat ut in Furto deprehendatur, major audacia est; adeoque et major pœna esse debet.

[*b*] *Alias* 49.

[*c*] *Alias* 82.

[*d*] *Alias* 76.

[*e*] *Alias* 51.

(2) Jugiter enim fit et continuatur Furtum quando pergit fur eam rem contrectare et detinere.

semel duntaxat Furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? Quippe si surreptus furi foret, ac rursus a fure altero eum recuperasset; etiamsi duo Furta fecisset, non amplius quam semel cum eo Furti agi posse. Nec dubitaverim, quio adolescentis potius quam infantis æstimationem fieri oporteret. Et quid tam ridiculum est, quam meliorem furis conditionem esse, propter continuationem Furti existimare. *l.* 67 [*a*]. § 2. Celsus lib. 12. digest.

Simili ratione: Si quis massam meam argenteam surripuerit, et pocula (1) fecerit; possum vel poculorum vel massæ Furti agere, vel Condictione.

Idem est et in uvis, et in musto, et in vinaceis. Nam et uvarum et musti et vinaceorum nomine, Furti agere potest: sed et Condici. *l.* 52 [*b*]. § 14. Ulpian. lib. 37. ad Ed.

LXXVIII. *Vidimus quid dupletur, aut quadrupletur, quum ex solo jure dominii actio Furti datur. Quod si quid ultra alia ratione intererat domini qui actione Furti agit; hoc quoque duplabitur quadruplabiturve.*

Hinc V. G. Si tibi surreptum est, quod nisi die certa dedisses, pœnam promisisti; ideo qui sufferre eam necesse fuit: Forti actione hoc quoque coæstimabitur. *sup. d. l.* 67. § 1.

Hinc Si servus surreptus heres institutus fuerit; Furti judicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modo servus, antequam jussu domini adeat, mortuus (2) fuerit. Condicendo quoque mortuum, idem consequetur. *sup. d. l.* 52. § 28.

Simili ratione; Qui tabulas vel cautiones amovet, Furti tenetur, non tantum pretii ipsarum tabularum, verum ejus quod interfuit: at quod æstimationem refertur ejus summæ quæ in his tabulis contineatur; scilicet si tanti interfuit. Ut puta si chirographa aureorum decem, tabulæ fuerint; dicimus hoc duplicari. Quod si jam erant inanes quia solutum proponebatur, nomquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse æstimatio facienda? Quid enim interfuit hujus? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant (quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi indebito soluto ab his) interesse creditoris, tabulas habere; ne forte controversiam super ea re patiatur. Et generaliter dicendum est, id quod interest duplari. *l.* 27. Ulp. lib. 41. ad Sabin.

Consonat quod ait Paulus: Qui tabulas cautionesve surripuit; in ascriptam summam, Furti actione tenebitur. Nec refert cancellatæ necne sint; quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest. *l.* 82 [*c*]. § 3. Paul. lib. 2. sentent.

Inde potest quæri; Si quis quum alias probationes, mensæque (3) scripturam haberet, chirographi Furtum passus sit? An æstimari duplo, chirographi quantitas debeat? Et numquid non, quasi nihil intersit? Quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? Quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit. Nam nihil videtur deperdere, si futurum est ut alio chirographo salvo securior sit creditor. *sup. d. l.* 27. § 1.

Apocha quoque si fuerit surrepta; æque dicendum est Furti actionem in id quod interest locum habere: sed nihil mihi videtur interesse, si sint et aliæ probationes solutæ pecuniæ. *d. l.* 27. § 2.

LXXIX. *Hinc generaliter* Quidam tabularum duntaxat æstimationem faciendam in Furti actione existimant: quia si judici apud quem Furti agatur, possit probari quantum debitum fuerit; possit etiam apud eum judicem eadem probare apud quem pecuniam petat: si vero in Furti judicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi quanti ejus intersit. Sed (4) potest, post Furtum factum tabulas nanctus esse actor; ut ex eo probet, quanti sua interfuerit si tabulas nanctus non (5) esset. *l.* 32. Paul. lib. 9. ad Sabin.

De Lege Aquilia (6) major quæstio est, quemadmodum possit probari quanti ejus intersit? Nam si potest alias probare, non patitur damnum. Quid ergo si forte pecuniam sub conditione credidit; et interim testimonia quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente conditione? Aut puta me petiisse creditum; et quia testes et signatores qui rem communissent præsentes non haberem, victum rem amisisse: nunc vero quum Furti agam, eorum memoria et præsentia ad fidem creditæ pecuniæ uti possum. *d. l.* 32. § 1.

ARTICULUS VI.

Quando extinguatur necne actio Furti, Manifesti, *aut* Non manifesti.

LXXX. *Perimitur actio* Furti, *si de Furto transactum sit; et quidem ipso Jure; ut vid. supra lib. 2. Tit.* de Pactis. N. 29.

Nec solum si ipse hujus actionis dominus, sed et Si tutor qui negotia gerit, aut curator transegerit cum fure; evanescit Furti actio. *l.* 54 [*d*]. § 5. Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

Nam Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest. Et, si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit Furtiva esse; quia tutor domini loco habetur.

[*a*] *Alias* 69.

(1) Nam et poculorum quæ ex mea materia facta mea sunt, Furtum fecit quum ea contrectavit.

[*b*] *Alias* 53.

(2) Et sic non possit eam amplius acquirere domino.

[*c*] *Alias* 84.

(3) *La Banque.*

(4) Jam hanc sententiam improbat.

(5) Quo casu etiam quantitatis in tabulis contentæ æstimatio fiet, quia et hujus quantitatis nomine interfuit actoris tabulas non esse surreptas, quamvis postea his recuperatis interesse desierit.

(6) Qua tenetur quoque qui tabulas delevit.

[*d*] *Alias* 56.

Sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: quia adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. *l.* 56 [a]. § 4. JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

Nota. Condicere autem rem Furtivam, tutor, et curator furiosi, eorum nomine possunt. *d.* § 4.

Item Si servus meus qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo (non donationis (1) causa) qui rem ejus peculiarem surripuerat; recte transactum videtur. Quamvis enim domino quæratur Furti actio, attamen in peculio servi est. Sed et si tota pœna Furti (dupli) servo soluta sit, non dubie fur liberabitur. Cui consequens est, ut si forte a fure acceperit servus quod ei rei satis esse videatur, similiter recte transactum videatur. *l.* 52 [b]. § 26. ULP. LIB. 37. AD ED.

LXXXI. *Cum jusjurandum vicem transactionis obtineat;* Si quis juraverit se Furtum non fecisse, deinde rem furtivam contrectet; Furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio (2) domino servatur. *d. l.* 52. § 27.

LXXXII. *Extinguitur etiam Furti actio, morte furis.*

Hinc Diocletianus et Maximianus: Furti actione minime teneri successores, ignorare non debueras (3). De instrumentis autem ablatis; IN REM actione, tenentes convenire potes. *l.* 15. *Cod. h. tit.*

Cæterum Quandiu vivit is qui Furtum fecit, non perit Furti actio. Aut enim sui juris est qui Furtum fecit, et cum ipso actio est: aut alieni juris esse cœpit, et actio Furti cum eo est cujus potestati subjectus est. Et hoc est quod dicitur NOXA caput sequitur. *l.* 41 [c]. § 2. ULP. LIB. 41. AD SABIN.

Quod Si quis post Noxam admissam, hostium servus fuerit factus, Videndum est an extinguatur actio? Et Pomponius scripsit, extingui actionem: et, si fuerit reversus postliminio, vel quo alio jure, renasci eam actionem debere. Et ita utimur. *d. l.* 41. § 3.

LXXXIII. *Singulare est in actione Furti; quod pluribus rebus simul surreptis, si vel unius nomine actum sit, excludatur actio cæterarum rerum nomine.*

Hoc ita, nisi adversus diversas personas agatur; aut adversus eamdem quidem, sed diversarum personarum nomine. Hinc respondetur; Et cum quo suo nomine Furti actum est, si servi nomine de alia re adversus eum agatur; non daodam exceptionem Furti uoa facti. *l.* 82 [d]. § 1. NERATIUS LIB. 1. RESPONS.

Similiter Si duo servi tui vestem et argentum surripuerint, et alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agetur; nulla exceptio dari debebit, ob eam rem quod jam de veste actum fuerit. *l.* 56 [e]. § 5. JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

LXXXIV. *Consumitur quoque actio Furti in specie sequenti. Nimirum* Si pecunia tua mandantibus servis tuis (4) quidam prædia comparaverint; eligere debes, utrum Furti actionem (5) et Condictionem, an Mandati potius inferre debeas (6). Neque enim æquitas patitur, ut et criminis causam persequaris; et bonæ fidei contractum impleri postules. *l.* 1. *Cod. h. tit.* SEVER. ET ANTONIN.

§ 1. *An extinguatur actio* Furti, *recepta re aut extincta.*

LXXXV. Cum Furti actio ad pœnæ persecutionem pertineat, Condictio vero et Vindicatio ad rei recuperationem; apparet, recepta re, nihilominus salvam esse Furti actionem; Vindicationem vero et Condictionem tolli. Sicut ex diverso post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salva est Vindicatio et Condictio. *l.* 54 [f]. § 3. GAIUS LIB. 13. AD ED. PROVINC.

Nam Qui ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrifaceret; tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, Fur est. Nemo enim tali peccato pœnitentia sua nocens esse desiit. *l.* 65 [g]. ULP. LIB. 1. AD ED. ÆDIL. CURULIUM.

A fortiori, si pars tantum recepta sit, omnes actiones salvæ domino remanent; nec pro transactione, habebitur hæc partis receptio. Unde Diocletianus et Maximianus: equidem Post decisionem, FURTI LEGES agi prohibent. Quod si non transegisti, sed de sublatis partem tantum accepisti; residuum Vindicare, vel Condicere, et actione Furti apud Præsidem provinciæ agere potes. *l.* 13. *Cod. h. tit.*

LXXXVI. Inter omnes constat; etiamsi extincta sit res furtiva, attamen Furti remanere actionem adversus furem. Proinde mortuo quoque homine quem quis Furto abstulit, viget Furti actio. Sed nec manumissio, Furti actionem extinguit: nec enim dissimilis est morti manumissio (7), quod ad sub-

[a] Alias 58.

(1) Etenim in libera peculii administratione non continetur facultas donandi: supra lib. 39. Tit. *de Donat.* N. 27.

[b] Alias 53.

(2) *Vindicatio;* quia in ea actione non quæritur an eam rem surripueris, sed an mea sit.

(3) At *Condictione Furtiva* tenentur, quia Condictio rem duntaxat persequitur: ut vid. supra lib. 13. Tit *de Condict. Furt.*

[c] Alias 42.

[d] Alias 85.

[e] Alias 58.

(4) Te invito.

(5) Pecuniæ tuæ nomine.

(6) Quo casu consumetur actio *Furti.*

[f] Alias 56.

[g] Alias 67.

(7) Servi surrepti, facta a domino in cujus potestatem forte rediit.

trahendom domino servum. Apparet (1) itaque, qualiter qualiter domiuo sit servus subtractus, attamen superesse adversus furem Furti actionem. Eoque Jure utimur. Competit enim actio, non ideo quia nunc abest, sed quia unquam beueficio (2) furis abfuerit. Hoc idem io Coodictiooe (3) quoque placet: nam condici furi potest, etiamsi res sit aliqua ratione extincta. Hoc idem dicendum, si res in potestatem hostium pervenerit. Nam coostat posse de ea Furti agi. Sed et si pro derelicto sit postea a domino habita, Furti nihilomiuus agi poterit. *l.* 46 [*a*]. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

(1) Ita dispungendum esse docent Græci ad hunc locum. Vulgo.... *quod ad subtrahendum domino servum apparet. Itaque, qualiter, etc.*

(2) Maleficio.

(3) Quod dicit idem obtinere in *Condictione Furtiva;* sic accipe Idem, non quoad omnia, sed quoad quædam. Scilicet re casu extincta, æque durat *Condictio Furtiva* et actio *Furti* pœnalis: quod si in potestatem domini reversa sit, aut facto domini cui surrepta est extincta sit; non durat *Condictio Furtiva*, quamvis duret actio *Furti* pœnalis. Vide sup. d. tit. *de Condict. Furt.* N. 12 et 13.

[*a*] *Alias* 47.

TITULUS III.

DE TIGNO JUNCTO.

I. Nova *hic prodit actionis species, ex furto quoque descendens, nimirum actio* de Tigno Juncto; *quum quis Tignum alienum, sive a se sive ab alio surreptum, ædibus vineisve suis junxit.*

Enimvero Lex Duodecim Tabularom neque solvere permittit Tignum furtivum ædibus vel vineis Junctom, neque vindicare. Quod providenter Lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum coltura torbetur. Sed in eum qui convictus est Junxisse (1), io duplum dat actionem. *l.* 1. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Hac porro actione Lex consulit, tam domino ædium, quam Tigni: domino ædium; qui queri non debet se in duplum condemnari, cum non cogatur Tignum ædibus suis eximere et restituere; quod sæpe non posset facere nisi ingenti sumptu et demoliendo suum ædificium: item consulit domino Tigni, qui queri non debet se cogi invitum re sua carere, cum duplum consequatur.

Et quidem quod dicitur Legem XII Tabularum non permittere Solvi *Tignum, indistincte obtinet. Quod autem additur, non permittere illud* Vindicare, *hanc limitationem accipit; scilicet præterquam adversus eum qui mala fide illud Junxisset.*

De hoc casu accipe quod ait Ulpianus. Sed si proponas, Tigni furtivi nomine ædibus Juncti actom; deliberari poterit, an extriosecus sit rei Vindicatio? Et esse (2) noo dubito. *l.* 2. Idem lib. 42. ad Sabin.

II. Sed et Ao exhibendum danda est actio. Nec enim parci oportet ei qui scieos alienam rem ædificio inclusit, vinxitve. Non enim sic eum convenieмus quasi possideotem, sed ita quasi dolo malo fecerit qoominus possideat. *sup. d. l.* 1. § 2.

Tigni aotem appellatione continetur omnis materia ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. Unde quidam aiunt, tegulam quoque, et lapidem, et testam, cæteraque si qua ædificiis sunt utilia. Tigna enim a tegendo dicta sunt. Hoc amplius; et calcem, et arenam, Tignorum appellatione contineri. Sed et in vineis, Tigni appellatiooe omoia vineis oecessaria contioeotur, ut puta perticæ, pedamenta. *d. l.* 1. § 1.

Et generaliter Tigni appellatione in Lege Duodecim Tabularum, omne geous materiæ ex qua ædificia coostaot, significatur. *l.* 62. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 26. ad Ed. provinc.

Plura vide supra lib. 6. *tit.* de Rei viod. *N.* 6.

(1) Et quidem sive bona sive mala fide junxerit, ut late probavimus io Commeotario nostro ad *XII. Tabul.* Tab. VI. Cap. 7. *n.* 4.

(2) Scilicet adversus eum qui mala fide junxit. Similis est enim ei qui mala fide desiit possidere; adversus quem, *Utilem* rei vindicationem dari vidimus. Tit. præced. N. 16.

Wissenbachius aliter hanc legem intelligit; et pro *an extrinsecus sit*, legit *an extincta sit:* juxta quam lectionem, lex de bonæ fidei possessore erit intelligenda.

Aliter adhuc intelligit Wissenbachius; qui putat, ab eo qui duplam præstitit, posse adhuc sive bonæ sive malæ fidei fuerit, Tignum quandoque solutam erit vindicari. Quod non probo. Quod tamen si admittatur; saltem dici debet, restituendum ei hoc casu duplum quod præstitit.

TITULUS IV.

SI IS QUI TESTAMENTO LIBER ESSE JUSSUS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SURRIPUISSE AUT CORRUPISSE QUID DICETUR.

I. Proponitur *in hoc Titulo alia species actionis, quæ ad instar* Furti *datur. Enimvero* « Si dolo » malo ejus qui liber esse jussus erit, post mortem » domini, ante aditam hereditatem, in bonis quæ » ejus fuerunt qui eum liberum esse jusserit, fac- » tum esse dicetur quominus ex his bonis ad here- » dem aliquid perveniret »; in eum intra annum utilem, dupli (1) judicium datur. *l.* 1. Ulp. lib. 38. ad Ed.

Hæc autem actio (ut Labeo scripsit) naturalem potius in se, quam civilem habet æquitatem; si quidem civilis deficit actio (2): sed natura æquum est, non esse impunitum eum qui hac spe audacior factus est; quia neque ut servum se coerceri posse intelligit, spe imminentis libertatis; neque ut liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est, dominæ. Dominus autem dominave non possunt habere Furti actionem (3) cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit, vel alienatus sit; nisi si postea quoque contrectaverit. E re itaque esse Prætor putavit, calliditatem et protervitatem horum qui hereditates depopulantur, dupli actione coercere. *d. l.* 1. § 1.

Ut autem ad instar actionis Furti quum quid surreptum est, hæc actio datur; ita et ad instar actionis Legis Aquiliæ datur, quum quid damni datum est.

Hinc Ulpianus. Non tantum autem ad sola furta, ista actio pertinet; sed etiam ad omnia damna quæcumque hereditati servus dedit. *d. l.* 1. § 14.

Circa has actiones videbimus quando his locus sit, deinde quæ sit earum natura.

ARTICULUS I.

Quando his actionibus, ex Surrepto *aut* Damno *locus sit.*

Ut his actionibus locus sit, hæc concurrere oportet: 1.° *Ut circa res hereditatis, furtum damnumve admissum sit;* 2.° *Ut ab eo servo qui statim post aditam hereditatem, ad libertatem aut in dominium alterius quam heredis perventurus est;* 3.° *Ut dolo ejus aut lata culpa admissum sit;* 4.° *Ut eo tempore quo jacebat hereditas;* 5.° *Ut heres alio remedio careat.*

§ 1. *Oportere ut circa res hereditatis admissum sit furtum aut damnum.*

II. *Pinguius hic res hereditatis accipimus. Nam* Hæc actio locum habet, non tantum in rebus quæ in bonis fuerunt testatoris; sed et si heredis interfuit dolum malum admissum non esse, quominus ad se perveniret. Et ideo Scævola plenius tractat, Et si eam rem Surripuisset servus quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem Honorariam locum habere. Plenius enim causam bonorum hic accipimus pro utilitate. Nam si in locum deficientia Furti actionis propter servitutem (4) hanc actionem substituit Prætor; verisimile est in omnibus causis eum, in quibus Furti agi potuit (5), substituisse.

Et in summa probatur, hanc actionem, et in rebus pigneratis, et in rebus alienis bona fide possessis, locum habere.

Idem et de re commodata testatori. *l.* 1. § 10. Ulp. lib. 38. ad Ed.

Item, si fructus post mortem testatoris perceptos, hic servus qui libertatem prospicit, contrectaverit; locus erit huic actioni. Sed et si partus vel fœtus post mortem agnatos, tantumdem erit dicendum. *d. l.* 1. § 11.

Præterea si impubes (6) post mortem patris quæsierit rei dominium; eaque, antequam impuberis hereditas adeatur, Surripiatur (7); locum habere istam actionem dicendum est. *d. l.* 1. § 12.

Sed et in omnibus quæ interfuit heredis non esse aversa, locum habet hæc actio. *d. l.* 1. § 13.

(1) Ad instar actionis *Furti*.

(2) *Furti* scilicet.

(3) Supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.* N. 4.

(4) Supra N. 1. ex d. l. 1. § 1. *Propter servitutem*, id est, propter conditionem servi hereditarii a quo ipsi hereditati quid surreptum est.

(5) Atqui *Furti* agi potest; non solum quum mea res, sed et quum ea quæ mihi pignori data est, Surripitur: ut vid. supra Tit. *de Furt.* N. 49.

(6) A cujus substituto relicta fuerit servo libertas.

(7) A servo qui secundis tabulis libertatem accepit, jacente hereditate impuberis. Vide infra N. 8.

§ 2. *Oportere ut ab eo servo factum sit, qui continuo, statim atque adita erit hereditas, aut ad libertatem aut in dominium ulterius quam heredis perventurus sit.*

III. *Hoc consequitur ex ratione Edicti quam attulimus.* Quid tamen si sub conditione accepit libertatem? Ecce nondum liber erit, sed ut servus potest coerceri: idcirco (1) dicendum est, cessare hanc actionem. *d. l.* 1. § 3.

Sed ubi libertas competit continuo (2), dicendum est posse et debere hanc actionem dari, adversus eum qui pervenit ad libertatem. *d. l.* 1. § 4.

CONTINUO *autem, non stricte accipimus. Hinc recte* Labeo putavit; sub conditione manumissum, res amoventem, si cito conditio extitit, hac actione conveniendum. *L.* 3. ULP. LIB. 13. AD ED.

Hinc etiam convenietur is cui per fideicommissum libertas relicta est: quamvis non statim adita hereditate liber fiat, sed demum quum manumissus est, aut ejus libertati mora facta est.

Hoc docet Ulpianus. Sed et si fideicommissaria libertas servo data sit, qui [a] quid in hereditate maleficii admisit; numquid non prius cogatur heres manumittere? quam si satisfecerit? Est autem sæpissime et a Divo Marco et ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, Non impediri fideicommissariam libertatem quæ pure data est. Divus sane Marcus rescripsit, Arbitrum ex continenti daudum, apud quem ratio ponatur. Sed hoc Rescriptum, ad rationem ponendam pertinet actus quem servus administravit. Arbitror igitur et hic posse hanc actionem competere. *l.* 1. § 7. ULP. LIB. 38. AD ED.

IV. *Quod de eo servo qui adita hereditate ad libertatem perventurus est, diximus, pariter de eo servo qui in alterius quam heredis dominium perventurus est, dictum puta.*

Igitur Si servus pure legatus, ante aditam hereditatem quid admiserit in hereditate; dicendum est, quia dominium in eo mutatur, huic actioni locum esse. *d. l.* 1. § 5.

Et generaliter dicimus; Quo casu in servo dominium vel mutatur vel amittitur vel libertas competit post intervallum modicum aditæ hereditatis; eo casu hanc actionem indulgendam. *d. l.* 1. § 6.

§ 3. *Oportere dolo culpave factum esse.*

V. Non alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiaque servi post libertatem, excusata est. Sed culpa dolo proxima, dolum repræsentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio; quamvis alias Aquilia tenetur (3) ob hoc quod damnum qualiter qualiter dederit. *d. l.* 1. § 2.

§ 4. *Oportere ut jacente adhuc hereditate admissum sit.*

VI. Habet itaque certum finem ista actio; ut et dolo fecerit iste, et post mortem domini, et ante aditam hereditatem. Cæterum si sine dolo; aut dolo quidem, verum vivo domino; non tenebitur hac actione.

Quinimo et si post mortem, post aditam tamen hereditatem; cessabit actio. Nam ubi adita hereditas est, jam quasi liber conveniri potest. *d.* § 2. *habet.*

ANTE ADITAM HEREDITATEM sic accipere debemus, antequam vel ab uno adeatur hereditas: nam ubi vel unus adit, competit libertas. *d. l.* 1. § 8.

Quod Si servus ante aditam hereditatem, damnum in re hereditaria dederit; et liber factus, in ea re damnum det; utraque actione tenebitur; quia alterius et alterius facti hæ res sunt. *l.* 48. *ff. Ad Leg. Aquil.* PAUL. LIB. 39. AD ED.

VII. *Quod autem post aditam hereditatem admissum est, ad hoc Edictum non pertinet. Nec solum si testamento manumissus qui hoc admisit; jam ad libertatem pervenerat; sed et* Si paulo ante quam statua libertas obtigerit, amoverit aliquid servus aut Corruperit; ignorantia domini non introducit hanc actionem. Ideoque, licet maxime ignoraverit heres a statulibero, aut quilibet alius dominus a servo suo amotum aliquid Corruptumve esse; non impetrat post libertatem ejus, ullam actionem; quamvis in pluribus aliis causis, justa ignorantia excusationem mereatur. *l.* 2. GAIUS LIB. 13. AD ED. PROVINC.

VIII. *Quod haetenus diximus, oportere admissum esse jacente hereditate; accipe de hereditate testatoris, quum servus qui admisit, primis tabulis libertatem accepit; de hereditate autem impuberis, quum secundis tabulis servus eam accepit.*

Hinc Ulpianus ait. Si pupillus heres institutus sit, et a substituto ejus libertas data, medioque tempore quædam admittantur: si quidem vivo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huic actioni; sin vero post mortem antequam quis pupillo succederet actionem istam locum habere. *l.* 1. § 9. ULP. LIB. 38. AD ED.

§ 5. *Oportere ut alio remedio heres careat.*

IX. Illud verum est; Si potest alias heres ad suum pervenire, non esse Honorariam hanc actionem tribuendam: cum in eo quod interest, condemnatio fiat. *d. l.* 1. § 16.

(1) Ratio Edicti est ne impunitum esset factum. Cessat ergo, si puniri potuit ut servus, domestica pœna.

(2) Ita dispungendum recte monet Cujacius Observ. VI. 1.

[a] *Florent.* quidquid.

(3) Quilibet.

ARTICULUS II.

De earum actionum natura.

X. *Natura harum actionum similis est illis ad quarum instar dantur.*

Hinc V. G. quum quid servus Surripuit; hæc actio, ad instar actionis Furti, mere pœnalis est: et Præter hanc actionem, esse et Vindicationem rei constat; cum hæc actio ad similitudinem Furti competat. *d. l.* 1. § 17.

Hinc etiam, Si plures servi libertatem acceperunt, et dolo malo quid admiserint; singuli conveniuntur in solidum, hoc est in duplum. Et cum ex delicto conveniantur, exemplo Furti; nullus eorum liberetur; etsi unus conventus præstiterit. *d. l.* 1. § 19.

Denique : Item heredi cæterisque successoribus competere istam actionem, dicendum est. *d. l.* 1. § 18.

TITULUS V.

FURTI ADVERSUS NAUTAS, CAUPONES, STABULARIOS.

I. En *alia adhuc actionis species ex Furto aut ex damno descendentis, hoc Titulo proponitur.*

Enimvero In eos qui Naves, Cauponas, Stabula exercebunt, si quod a quoquo eorum quosve ibi habebunt, Furtum factum esse dicetur, judicium datur; sive Furtum ope consilio exercitoris factum sit, sive eorum cujus (1) qui in ea navi navigandi causa (2) esset. *l. un.* Ulp. lib. 38. ad Edict.

Et est in duplum actio. *d. l. un.* § 2.

Quum enim in Caupona vel in Navi res perit; ex Edicto Prætoris obligatur exercitor Navis, vel Caupo: ita ut in potestate sit ejus cui res surrepta sit, utrum mallet cum exercitore Honorario (3) Jure, an cum fure Jure civili experiri. *d. l. un.* § 3.

Obiter nota. Quod si receperit Salvum fore Caupo, vel Nauta; Furti actionem non dominus rei surreptæ, sed ipse habet qui recipiendo periculum custodiæ subiit. *d. l. un.* § 4.

Circa actionem autem quæ ex hoc Edicto descendit, hæc quærenus : 1.° *Quæ spectentur ut sit locus huic actioni ;* 2.° *Ad quid et in quem detur, et quandiu duret ;* 3.° *An eam actionem quam adversus ipsum furem eumve qui damnum dedit habemus, excludat.*

ARTICULUS I.

Quæ spectentur ut huic actioni locus sit.

Spectandum ubi Furtum factum, damnumve datum sit, cui et a quo ; denique, num convenerit ne exercitor teneretur.

(1) *Quelqu'un de ceux qui, etc.*

(2) Id est, ad navigationis ministerium : infra N. 4.

(3) Ex hoc Edicto.

§ 1. *Ubi factum esse oporteat Furtum aut damnum; et de conventione, Ne præstetur.*

II. Debet exercitor omnium Nautarum (4) suorum, sive liberi sive servi, factum præstare. Nec immerito factum eorum præstat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias præstat, quam si in ipsa nave damnum datum sit : cæterum si extra navem, licet a Nautis; non præstabit.

Item si prædixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se præstaturum, et consenserint vectores prædictioni; non convenitur. *l. 7. ff. Nautæ, Caupon.* Ulp. lib. 18. ad Ed.

Idem dicendum de exercitore Cauponæ aut Stabuli ; et pariter ille non præstabit Furta et damna, nisi quæ facta fuerint in Caupona aut Stabulo.

§ 2. *Cui et a quo Furtum factum damnumve datum esse oporteat.*

III. *Ut huic actioni locus sit ; requiritur viatorem vectoremve esse, cui Furtum factum damnumve datum sit.*

Igitur : Sed si quid Nautæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. *d. l.* 7. § 2. *ff. d. tit.*

Excipe. Sed si quis sit Nauta et mercator, debebit illi dari. Quod si quis, quos vulgo ΝΑΥΤΕΠΙΒΑΤΑΣ dicunt, [*id est, remum pro naulo (seu pretio vecturæ) solventes*] et huic tenebitur. *d. l.* 7. § 2.

(4) *Nauta* in Rubrica Tituli accipitur pro ipso exercitore navis (*le Maître*); hic vero et mox infra passim, pro iis quorum opera et ministerio ille utitur (*les Mariniers*).

Vice versa; Sed hujus factum præstat, cum sit et Nauta. *d. l.* 7. § 2. ¶ *fin.*

Enimvero hac actione, eorum omnium factum præstat navis exercitor; qui, ut diximus, in navi Navigandi causa *essent.* Navigandi autem causa accipere debemus, eos qui adhibentur ut navis naviget; hoc est, Nautas. *l.* 1. § *un.* Ulp. lib. 13. ad Ed.

Similiter Caupo præstat factum eorum qui in ea Caupona, ejus Cauponæ exercendæ causa ibi sunt. Item eorum, qui habitandi causa ibi sunt. Viatorum autem factum non præstat, namque viatorem sibi eligere Caupo vel Stabularius non videtur; nec repellere potest iter agentes (1): inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit, qui non rejecit; quorum factum oportet eum præstare. In navi quoque, vectorum factum non præstatur. *d. l. un.* § *fin.*

IV. *Etiamsi is cujus opera exercitor utebatur, fuerit servus ipsius vectoris viatorisve cui Furtum fecit; hujus factum præstabit.*

Hinc Paulus. Si servo meo in Nave vel in Caupona utaris, et damnum mihi det vel Furtum faciat: quanquam (2) et Furti actio et Damni injuria mecum sit; hæc tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit.

Idem dicetur et si communis sit. Tu tamen quod mihi præstiteris ejus nomine, vel Communi dividundo vel Pro socio actione; aut si partem ejus vel totum conduxisti, Ex conducto habebis me obligatum. *d. l.* 6. § 1. *ff. Naut. caup.* Paul. lib. 22. ad Ed.

Contra vero: Sed si damnum in eo (3) datum sit ab alio qui in eadem nave vel Caupona est; cujus factum Prætor æstimare solet (4): non putat Pomponius ejus nomine hanc actionem utilem futuram. *d. l.* 6. § 2.

V. *Vidimus exercitorem, quorumlibet hominum factum præstare; eorum scilicet quorum opera utitur.*

Excipiendi sunt servi ipsius proprii. Ita enim Ulpianus: Servi vero sui nomine, exercitor noxæ dedendo se liberat. Cur ergo non exercitor condemnetur, qui servum tam malum in nave admisit? Et cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum, servi vero non tenetur? Nisi forte idcirco, quod liberum quidem hominem adhibens statuere debuit de eo qualis esset: in servo vero suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit. Si autem alienum adhibuit servum, quasi in libero tenebitur. *l. un.* § 5. Ulp. lib. 13. ad Ed.

Idem ait. Servorum autem suorum nomine, Noxali duntaxat tenetur. Nam quum alienos adhibet, explorare eum oportet cujus fidei cujus innocentiæ sint; in suis venia dignus est, si quales quales ad instruendam navem adhibuerit. *sup. d. l.* 7. § 4. ¶ *servorum. ff. Nautæ, caupon.*

Inde hæc quæstio. Nimirum si non ipse servus exercitoris, non ipse Nauta cujus opera utitur exercitor; sed Si servus Nautæ, damnum dederit: licet servus Nauta non sit; æquissimum erit, in exercitorem actionem Utilem (5) dare. *d. l.* 7. § 3.

VI. *Hactenus de his qui in Nave aut in Caupona aut Stabulo sunt; hujus ministrandæ causa, aut qui serviunt ipsi ministrantibus.*

Certe illud patet quod si a vectoribus aut viatoribus damnum datum sit, hæc actio non dabitur.

Unde Ulpianus. In factum actione Caupo tenetur, pro his qui habitandi causa (6) in Caupona sunt: hoc autem non pertinet ad eum qui hospitio repentino recipitur; veluti viator. *sup. d. l.* 6. § 3. *ff. Nautæ, caupon.*

ARTICULUS II.

Ad quid, et in quem detur actio, et quandiu duret; et an per eam excludatur illa quæ competit adversus furem ipsum, eumve qui damnum dedit.

VII. Hæc actio In factum, in duplum est. *l.* 7. § 1. *ff. Naut. caupon.* Ulpian. lib. 18. ad Edict.

(1) Nec obstat lex 1. § 1. ff. *Nautæ, Caupon.* ubi dicitur *esse in ipsorum* (nautarum) *arbitrio ne quem recipiant.* Hoc sensu enim id dicitur, ut in arbitrio ipsorum sit ne publice navem exerceant; adeoque ne quem recipiant. Verum, postquam semel aliquis se Nautam, Cauponem, Stabularium, professus est; jam *non potest repellere iter agentes.*

(2) Sensus est; Quamvis servus meus sit; quamvis is sit ex cujus Furto aut injuria, si quid alteri surripuisset aut damnum dedisset, mecum esset Furti actio et Damni noxalis; et quanquam regula sit, *Hujus hominis gratia pro quo noxalem Furti actionem suscipere quis compellitur, adversus alium Furti actionem non habet* (supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.* N. 6.): tamen possum tecum actionem ex hoc Edicto agere. Hæc enim Juris regula prohibet quidem quominus possim unquam noxaliter agere hujus servi nomine, verum hanc actionem qua tu proprio nomine teneris, non excludit.

(3) Servo meo, cujus opera utitur exercitor.

(4) Scilicet *ab alio* nauta, aut cauponæ ministro. Horum enim *factum Prætor æstimare solet*, quum damnum dant alicui vectori aut viatori; non autem quum alteri nautæ, qualis est in hoc casu servus meus.

(5) Non *Directam;* cum *servus* hujus Nautæ, *non sit* ipse *Nauta*, nec ejus opera exercitor utatur. Verba itaque Edicti deficiunt. Sed tamen cum servus ille cum domino suo Nauta in nave sit, eadem hujus ratio est ac ipsius Nautæ. Quemadmodum enim exercitor non debuit admittere Nautas noxios, ita non debuit uti eorum Nautarum opera qui secum noxios servos adducerent. Unde ex eorum servorum facto tenetur ipse actione *Utili.*

(6) Id est, habitationis exercendæ causa.

VIII. Hac autem actione suo nomine exercitor teoetur, culpæ scilicet suæ qui tales adhibuit. Et ideo, si decesserint, non relevabitur. *d. l.* 7. § 4.

Si plures Navem exerceant; unusquisque pro parte qua navem exerceat, convenitur. *d. l.* 7. § 5.

Si servus navem exerceat, non voluntate domini; de eo quod ibi perit, vulgaris formula in dominum danda est: ut quod alter admisit, duotaxat De peculio; quod ipse exercitor, adjiciatur Ut noxæ dederet. Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit adversus dominum intra annum; Noxalis ipsum sequetur. *l.* 42 [*a*]. *ff. de Furtis.* Paul. lib. 9. ad Sabin.

IX. Hæc judicia, quamvis Honoraria sunt, tamen perpetua sunt. In heredem autem non dabuntor. Proinde et si servus navem exercoit, et mortuus est, De peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed quum voluntate patris vel domini, servus vel filius exercent Navem vel Cauponam vel Stabulum; puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere, quasi omnia quæ ibi contingunt, in solidum receperint. *sup. d. l.* 7. § 6. *ff. Nautæ, caupon.*

X. *In exercitorem datur actio ex hoc Edicto descendens.* Possumus autem Furti vel Damni injuriæ actione uti cum Nautis, ut certi hominis factum arguamus. Sed una contenti esse debebimus: et, si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones nostras; quamvis Ex conducto actio, adversus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum Nauta; exceptio dabitur: ne sæpius de ejusdem hominis admisso quæratur. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde In factum actione agatur; exceptio dabitur. *l.* 6. § 4. *ff. Naut. caup.* Paul. lib. 22. ad Ed.

[*a*] *Alias* 43.

TITULUS VI.

SI FAMILIA FURTUM FECISSE DICETUR.

Ad *materiam quoque Furti pertinet hic Titulus; et Damni injuria dati.*

I. Utilissimum id Edictum Prætor proposuit, quo dominis prospiceret adversus maleficia servorum: videlicet ne, quum plures Furtum admittunt, evertant domini patrimonium; si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. Datur igitur arbitrium hoc Edicto; ut, si quidem velit dicere noxios servos, possit omnes dedere qui participaverunt Furtum; enimvero si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat quantum si unus liber Furtum fecisset; et retineat familiam suam. *l.* 1. Ulp. lib. 38. ad Ed.

Videndum est in quorum et in quibus delictis hoc Edictum obtineat, cui beneficium hujus Edicti tribuatur et adversus quem, et de hujus beneficii effectu.

§ 1. *Hoc Edictum obtinere non in Furto solum, sed et in Damno injuria dato a Familia servorum.*

II. *Hoc Edictum obtinet, quum Familia delictum admisit.* Familiæ *autem appellatione hic intelligimus, plures servos qui ad eumdem dominum pertinent.*

Recte autem Julianus putat; Sed et Furti faciendi tempus spectandum esse, an ejusdem Familiæ sint servi. Nam si hi qui plurium dominorum erunt, unius esse postea cœperint; locus Edicto non erit. *l.* 31. ¶ *fin. ff. de Noxalib. actionib.* Paul. lib. 7. ad Plaut.

III. Illud quæsitum est; an quod Proconsul in Furto observat quod a Familia [Furtum] factum sit (id est, ut non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret id præstari quod præstandum foret si id Furtum unus liber fecisset), debeat et in actione Damni injuriæ observari? Sed magis visum est, idem esse observandum. Et merito. Cum enim circa Furti actionem hæc ratio sit, ne ex uno delicto tota Familia dominus careat; eaque ratio similiter et in actionem Damni injuriæ interveniat: sequitur, ut idem debeat æstimari; præsertim cum interdum levior sit hæc causa delicti: veluti si culpa et non dolo damnum daretur. *l.* 32. *ff. Ad Leg. Aquil.* Gaius lib. 7. ad Edict. provinc.

Pariter Ulpianus. Si plures servi damnum culpa dederint, æquissimum est eamdem facultatem domino dari. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 38. ad Ed.

In his autem delictis quæ ex multitudine personarum augentur, locus non est huic Edicto: ut quum plures servi contumeliam alicui faciunt. Vide supra lib. 2. *tit.* de Jurisdict. *N. fin. et ibi Notas et infra tit.* de Injur.

§ 2. *Cui hujus Edicti beneficium detur.*

IV. Hujus Edicti levamentum, non tantum ei qui servos possidens condemnatus præstitit tantom quantum si unus liber fecisset, datur; verum ei quoque qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat quominus possideret. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 38. ad Ed.

V. Hæc autem facultas domino tribuitur toties, quoties ignorante eo Furtum factum est. Cæterum si sciente, facultas ei non erit data: nam et suo nomine, et (1) singulorum nomine conveniri potest Noxali judicio; nec una æstimatione quam homo liber sufferret, defungi poterit.

Is autem accipitur Scire, qui scit et potuit prohibere. Scientiam enim spectare debemus, quæ habet et voluntatem: cæterum si scit, prohibuit tamen; dicendum est, usurum Edicti beneficio. *d. l.* 1. § 1.

VI. *Diximus ei demum domino qui ignoravit aut sciens prohibuit, beneficium hujus Edicti tribui.*

Hinc quum Familia communis sciente altero Furtum fecit; omninm nomine, cum eo qui scit, Forti agi poterit; cum altero, ad eum modum qui Edicto comprehensus est.

Quod ille (2) præstiterit, non totins Familiæ nomine, ab hoc socio (3) partem consequetur.

Et si servus communis alterius jussu damnum dederit; etiam qood præstiterit alter (4), si modo (5) com eo quoque ex Lege Aquilia, vel ex Duodecim Tabulis agi potest, repetat a socio (6): sicut (7) quum communi rei nocitum est.

Si ergo duntaxat duos habuerim (8) servos communes cum eo quo non ignorante factum est; agetur utriusque servi nomine; sed non amplius consequetur a socio, quam si unius nomine præstitisset. Quod si eum eo quo ignorante factum est agere volet (9), duplum tantum consequetur.

Videamus autem an jam in socium (10) alterius servi nomine non sit dandum judicium (11)? quemadmodum si omnium nomine socius (12) decidisset (13). Nisi (14) forte hoc casu severius a prætore constituendum est: nec servorum conscio parcendum est. *l.* 5. Marcell. lib. 8. digest.

§ 3. *Adversus quos hoc beneficium competat.*

VII. *Beneficium hujus Edicti competit, non solum adversus eum cui Furtum factum aut damnum datum est, sed et adversus plures ejus heredes.*

Hoc docet Scævola, Labeonem emendans. Enimvero Labeo putat; Si coheres meus, qood Furtum Familia cujus fecisset, duplum abstulisset; me non impediri quominus dupli agam, eoqoo modo fraudem Edicto fieri: esseque iniquum, plus heredes nostros ferre; quam ferremus ipsi. Item si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri. Scævola respondit; Verius puto, partes ejus heredes persecuturos: sed et cum eo quod defunctus abstulit, uterque heres non plus duplo ferat. *l.* 6. Scævola lib. 4. quæst.

Consonat Julianus. Etiam heredibus ejus cui plures ejusdem Familiæ Furtum fecerint, eadem actio competere debet quæ testatori competebat; id est, ut omnes non amplius consequantur, quam consequentur si id Furtum liber fecisset. *l.* 4. Julian. lib. 22. digest.

§ 4. *De hujus beneficii effectu.*

VIII. Quod ait Prætor « Quum Familia Furtum » faciat, ad eum modum se actionem daturum, » ut tantum actor consequatur, quantum si liber » fecisset, consequeretur » : quæritur utrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem? Ut puta, si ex pretiis noxæ debitorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur? Sabinus et Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. Quod Pomponius probat; et est verum. Nam et si servus indefensus ductus sit, æstimatio ejus imputanda est. Certe non tantum duplationis, sed et Condictionis rationem habendam Julianus putat. *l.* 31. *ff. de Noxalib. actionib.* Paul. lib. 7. ad Plaut.

Hinc sequitur quod, Quum plures servi ejusdem rei Furtum faciunt, et unius nomine cum domino lis contestata sit; tandiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quandiu priore judicio potest actor consequi quantum consequeretur si liber id furtum fecisset. *l.* 5. § *fin.* Ulp. lib. 38. ad Edict.

(1) Si mavult actor.

(2) Qui ignoravit.

(3) Quo sciente, non tamen jubente, delictum admissum est.

(4) Qui non scit.

(5) Posset enim fieri ut is qui non jussit, non teneretur: ut puta si servus fecit invitus, ut obtemperaret alteri domino jubenti, aliquin periturus; et factum qood admisit, non sit ex atrocioribus. Hoc enim casu, nullum est servi delictum; adeoque ille ex dominis qui non jussit, nullatenus teneretur *Noxaliter*; et is qui jussit, solus suo nomine teneretur.

(6) Et quidem totum. Et in hoc differt socius qui jussit, ab eo qui duntaxat scivit.

(7) Debet enim is qui imperando delictum, fecit ut servus hanc noxam contraheret, indemnem socium præstare ab hoc noxæ vitio; sicut eum indemnem reddere debet, si quavis alia ratione culpa sua servo communi nocuisset, eumque deteriorem effecisset.

(8) Legendum *habuerimus*.

(9) Is cui Furtum factum est.

(10) Qui scivit.

(11) Ei cui Furtum factum est.

(12) Qui ignoravit.

(13) Hæc erat ratio dubitandi. Enimvero et ille qui ignoravit, unius dupli præstatione potest omnium servorum Furtum expiare.

(14) Ratio decidendi in contrarium.

Id est; et pœnæ nomine duplum, et Condictionis simplum. *l.* 2. Julian. lib. 33. digest.

IX.° *Observandum quod*, Quoties tantum præstat dominus quantum præstaretur si unus liber fecisset, cessat cæterorum nomine actio, non tantum adversus ipsum, verum etiam adversus emptorem duntaxat, si sorte quis eorum qui simul fecerant, vænierint. Idemque, et si fuerit manumissus.

Quod si prius fuerit ablatum a manumisso, tunc dabitur adversus dominum Familiæ nomine. Nec enim potest dici, quod a manumisso præstitum est, quasi a Familia esse præstitum.

Plane si emptor præstiterit, puto denegandam in venditorem actionem. Quodammodo enim hoc a venditore præstitum est: ad quem nonnunquam regressus est ex hac causa; maxime si Furti noxaque solutum esse promisit. *l.* 3. Ulp. lib. 38. ad Edict.

Sed an, si legati servi nomine, vel ejus qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo cui donatus est; agi possit etiam cum domino cæterorum, quæritur? Quod admittendum puto. *d. l.* 3. § 1.

TITULUS VII.

ARBORUM FURTIM CÆSARUM.

Proponitur *in hoc Titulo alia actio, ex delicto quoque descendens; et quidem ipsa Lege XII. Tabularum proposita.*

Videndum quando sit locus actioni Arborum Furtim Cæsarum, *cui et adversus quem; deinde quid in ea præstandum veniat, quandiu duret, et cum quibus aliis actionibus concurrat.*

ARTICULUS I.

Quando hæc actio competat, cui et adversus quem.

§ 1. *Quodnam delictum hac actione coerceatur*

Huic actioni locus est adversus eos qui Arbores Furtim cæciderint, cinxerint, subsecuerint

I. *Quocirca quæritur* 1.° *Quid* Arborum *appellatione in hac actione contineatur.*

Etiam Vitem, Arboris appellatione contineri plerique Veterum existimaverunt. *l.* 3. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Hederæ quoque et arundines, Arbores non male dicentur. *d. l.* 3. § 1.

Idem de salicteto dicendum est. *d. l.* 3. § 2.

Sed si quis saligueas virgas instituendi salicti causa defixerit; hæque, antequam radices coegerint, succidantur, aut evellantur: recte Pomponius scripsit, non posse agi de Arboribus succisis; cum nulla Arbor proprie dicatur, quæ radicem non conceperit. *d. l.* 3. § 3.

Quod si ex seminario, id est stirpitus Arborem transtulerit; eam, quamvis nondum comprehenderit terram, Arborem tamen videri Pomponius libro decimo-nono Ad Sabinum probat. *d. l.* 3. § 4.

Ideo (1) ea quoque Arbor esse videtur, cujus radices desinent vivere; quamvis adhuc terra contineatur. Quam sententiam Labeo quoque probat. *d. l.* 3. § 5.

Labeo etiam eam Arborem recte dici putat, quæ subversa a radicibus, etiam nunc reponi potest; aut quæ ita translata est ut poni possit. *d. l.* 3. § 7.

Stirpes oleæ, Arbores esse magis est; sive jam egerunt radices, sive nondum. *d. l.* 3. § 7.

Omnium igitur Arborum harum quas enumeravimus, nomine agi poterit. *d. l.* 3. § 8.

Certe non dubitatur; si adhuc adeo tenerum sit ut herbæ loco sit, non debere Arboris numero haberi. *l.* 4. Gaius lib. 1. ad Leg. XII. Tabul.

II. *Quæritur* 2.° *quid sit* Cædere, Cingere, *et* Subsecare.

Cædere est, non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa. *l.* 5. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Unde Etiamsi non tota Arbor cæsa sit, recte tamen agetur quasi Cæsa. *d. l.* 7. § 3. Ulp. lib. 38. ad Ed.

Cingere est deglabrare (2).

Subsecare est subsecuisse (3): non enim poterat cecidisse intelligi, qui serra secuisset. *sup. d. l.* 5. *pr.*

(1) Cum nempe *Arbor* in hoc Edicto dicatur, etiam illa quæ stirpitus translata nondum terræ coaluit radicibus; *ideo* et illa quoque cujus (*licet truncus adhuc terra contineatur*) radices mortuæ sunt, nihilominus recte Arbor videtur et ad hoc Edictum pertinet.

(2) Decorticare. Budæus legit *deglubere*; eodem sensu.

(3) Quolibet modo. Itaque verbum illud quod generaliorem habet significationem, ideo additum est quia Cædere proprie dicitur is duntaxat qui securi ferit.

Quod Si quis radicitus Arborem evellerit, vel extirpaverit; hac actione non tenetur: neque enim vel cædit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. *sup. d. l.* 7. § 2.

III. *Quæritur* 3.° *quando* Furtim *factum videatur?*

Furtim Arborem cædit, qui clam cædit. *l.* 8. § 1. Paul. lib. 39. ad Ed.

Et Furtim Cæsæ arbores videntur: quæ ignorante domino celandique ejus causa cæduntur. *sup. d. l.* 7. *pr.*

Nec esse hanc Furti actionem scribit Pedius; cum et sine furto (1) fieri possit, ut quis Arbores Furtim Cædat. *d. l.* 7. § 1.

At Qui per vim sciente domino cædit, non incidit in haec actionem. *d. l.* 8. § 3.

Non ideo minus autem Furtim *Cæsa Arbor videbitur; quod, qui radices hujus cæcidit, eas in suo solo cæcidit.*

Enimvero Si Arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit, agere autem licebit. Non esse ei jus, sicuti tignum aut protectum immissum habere. Si radicibus vicini, Arbor aletur; tamen ejus est, in cujus fundo origo ejus (2) fuerit. *l.* 6. § 2. Pompon. lib. 20. Sabin.

§ 2. *Cui et adversus quem hæc actio competat, et quandiu duret.*

IV. Ejus actionis eadem causa est, quæ est Legis Aquiliæ. *l.* 5. § 1. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Nobis igitur sicut actio Legis Aquiliæ competit ex damno in re nostra dato; ita quoque domino soli Arborum datur.

Ergo Is cujus ususfructus est in fundo, hanc actionem non habet. *d. l.* 5. § 2.

Qui autem fundum vectigalem habet, hanc actionem habet: sicut Aquæ pluviæ arcendæ actionem, et Finium regundorum. *d. l.* 5. § 3.

Qui agrum vendidit (3), nihilominus Furtim Arborum Cæsarum agere potest. *l.* 12. Javolen. lib. 15. ex Cassio.

At si eadem Arbor plurium fuerit; universis duntaxat una et semel pœna præstabitur. *l.* 6. § 1. Pomp. lib. 20. ad Sabin.

V. *Competit hæc actio adversus eum qui Arbores Furtim cæcidit.*

Sive autem quis suis manibus, sive dum imperat servo Arbores cingi, subsecari, cædi; hac actione tenetur. Idem et si libero imperet. *l.* 7. § 4. Ulp. lib. 38. ad Edict.

Quod si servo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit; Sabinus ait competere Noxale; ut in cæteris maleficiis. Quæ sententia vera est. *d. l.* 7. § 5.

Si plures eamdem Arborem Furtim Cæciderint, cum singulis in solidum agetur. *sup. d. l.* 6. *pr.*

Hæc actio etiamsi pœnalis sit, perpetua est. Sed adversus heredem non datur. Heredi cæterisque successoribus dabitur. *sup. d. l.* 7. § 7.

ARTICULUS II.

Quid in hac actione veniat, et cum quibus aliis actionibus concurrat.

VI. *Ex Lege Duodecim Tabularum (ut vid. in Commentario ad Tab. II. Cap. 5.) qui hac actione conveniebatur, viginti-quinque æris in singulas Arbores quas cæcidisset pendere damnabatur.*

Hinc, quum duæ Arbores invicem junctæ fuissent, scire intererat an una an gemina Arbor videretur. De qua re ita Julianus: Si gemina Arbor esset, et supra terram junctura ejus emineret, una Arbor videtur esse. Sed si id qua jungeretur non extaret; totidem Arbores sunt, quot species earum supra terram essent. *l.* 10. Julian. lib. 3. ex Minicio.

Hæc pœna viginti-quinque æris exolevit: in cujus locum, ex Edicto Prætoris successit actio de qua in h. tit.

Condemnatio autem ejus, duplum continet. *l.* 7. § 7. Ulp. lib. 38. ad Ed.

In facienda æstimatione; quanti domini intersit non lædi, ipsarumque Arborum pretium deduci oportet; et ejus quod superest, fieri æstimationem. *l.* 8. Paul. lib. 39. ad Ed.

VII. Si Furti Arbores Cæsæ sint; et ex Lege Aquilia, et ex duodecim Tabularum dandam actionem Labeo ait. Sed Trebatius; ita utramque dandam, ut judex in posteriore deducat id quod ex prima consecutus sit, et reliquo (4) condemnet. *l.* 1. Paul. lib. 9. ad Sabin.

Item cum Interdicto Quod vi aut clam *concurrit.* Sed si de Arboribus Cæsis ex Lege Aquilia actum sit; Interdicto Quod vi aut clam reddito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum; manente nihilominus actione ex Lege Duodecim (5) Tabularum. *l.* 11. Paul. lib. 22. ad Ed.

(1) Ut quum quis accendi duntaxat causa, non lucri faciendi gratia Arbores clam cædit.

(2) Nec obstat quod in *Institut.* lib. 2. Tit. 1. § 31. dicitur, ejus Arborem videri in cujus fundo radices egit. Hoc enim intelligendum quum integras radices egit, ita ut omnino ex hoc solo Arbor alatur. Quod si mea Arbor extremas duntaxat radices egerit in solo vicini: quamvis hac inde aliquatenus alatur; tamen mea manet; cum in meo solo; et radicum maxima pars, et ergo Arboris sit.

(3) Et nondum tradidit.

(4) Vide supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* N. 66. et seq.

(5) In id scilicet quod plus continet actione *Legis Aquiliæ.*

Interdum et aliis actionibus tenetur, qui Arbores Furtim cæciderit. Igitur si Cæciderit, et lucri faciendi causa contrectaverit; etiam Furti tenebitur lignorum causa, et Condictione (1), et Ad exhibendum. *l.* 8. § 2. Paul. lib. 39. ad Ed.

Item Si colonus sit qui Cæciderit Arbores, etiam Ex locato cum eo agi potest. Plane una actione contentus esse debet (2) actor. *l.* 9. Gaius lib. 13. ad Edict. provinc.

VIII. Sciendum est autem eos qui Arbores et maxime vites Cæciderint, etiam tanquam latrones puniri. *l.* 2. Gaius lib. 1. ad Leg. XII. Tabul.

Qui noctu fructiferas Arbores manu facta cæciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur; aut honestiores damnum sarcire coguntur (3), vel curia submoventur vel relegantur. Paul. sentent. *lib.* 5. *Tit.* 17. *§ fin.*

(1) Furtiva.

(2) Scilicet, nisi quid plus esset in altera, quam id quod consecutus est in prima.

(3) Scilicet per actionem civilem; *vel*, si criminaliter agatur, *Curia, etc.* Nimirum electio actoris est, utro judicio agere velit, an civili, an criminali: et una electa altera tollitur; cum judicium criminale de quo hic quæstio est, publica non competat. Vide sup. d. Tit. *de Oblig. et act.* Art. fin.

TITULUS VIII.

VI BONORUM RAPTORUM, ET DE TURBA.

Novum *hic delicti genus coercetur, nimirum* Rapina *seu furtum rei mobilis per vim ablatæ. Occasione autem hujus delicti; loquitur Prætor et de damno quod alicui in* Turba *seu tumultu coactorum hominum datum est, sive in admittendo, sive in amittendo.*

Cætera porro quæ ad Vim *pertinent, alibi expensa sunt; nimirum de fundo unde quis per Vim dejectus est, supra lib.* 43. *Tit.* de Vi et vi armata; *de eo autem opere quod* Vi *factum est, ibid. Tit.* Quod vi aut clam.

Quandoque in his omnibus Vis ipsa locum dat judiciis publicis de Vi*: sed de his infra lib.* 48. *Tit.* de Vi publ. *et* de vi privat.

ARTICULUS I.

De actione Vi Bonorum Raptorum.

I. Prætor ait: « SI cui dolo malo hominibus » coactis damni quid factum esse dicetur, sive » cujus Bona Rapta esse dicentur; in eum qui id » fecisse dicetur, judicium dabo ».

Item si servus fecisse dicetur, in dominum judicium Noxale dabo. *l.* 2. Ulpian. lib. 56. ad Ed.

Hoc Edicto contra ea quæ Vi committuntur, consuluit prætor. Nam si quis se Vim passum docere possit, publico judicio De Vi (1) potest experiri: neque debere [a] publico judicio (2) privata actione præjudicari quidam putant. Sed utilius visum est, quamvis præjudicium Legi Juliæ De Vi privata fiat (3), nihilominus tamen non esse denegandam actionem eligentibus privatam persecutionem. *d. l.* 2. § 1.

Hæc actio vulgo Vi Bonorum Raptorum dicitur. *d. l.* 2. § 17.

Circa hanc actionem quærendum 1.° *Quæ delicti species huic locum det, et in quibus rebus delictum illud admittatur;* 2.° *Quibus personis detur hæc actio, et adversus quas;* 3.° *Quid in ea veniat præstandum;* 4.° *Cum quibus actionibus concurrat.*

§ 1. *Quæ delicti species huic actioni locum det; et in quibus rebus possit illud admitti.*

Actionem Vi Bonorum Raptorum *pariunt furta et damna, quæ dolo malo per Vim coactis hominibus admittuntur.*

II. *Igitur* 1.° *requiritur dolus, nec sufficeret violentia absque dolo. Nam* Hac actione is demum tenetur, qui dolum malum adhibuit. *d. l.* 2. § 18.

Hinc Si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid a me factum; quamvis erraverit, agi tamen cum eo Vi Bonorum

(1) *Legis Juliæ* De Vi; *de qua infra lib. seq.*

[a] *Florent.* debet.

(2) Id est, criminale judicium non debere tolli aut inane reddi per actionem privatam et civilem.

(3) Interim dum agitur privata actione. Ea vero peracta non prohibetur actor judicio publico experiri: ut vid. supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* N. 70 et 72. Ita hunc textum interpretantur Joannes et post eum Bartolus.

Raptorum non posse Labeo ait (sane dolo (1) caret): si tamen ideo inclusit ne pascatur, et ut fame periret; etiam utili (2) Lege Aquilia. *d. l.* 2. § 20.

Sed Si per Vim abductum pecus incluserit quis, utique Vi Bonorum Raptorum conveniri poterit. *d. l.* 2. § 21.

Cæterum cum dolo factum esse oporteat ut huic actioni locus sit; hinc Vi Bonorum Raptorum actio in impuberem qui doli mali capax non est, non dabitur: nisi servus ipsius, vel familia ejus admisisse proponantur; et servi et familiæ nomine, Noxali Vi Bonorum Raptorum actione tenetur. *d. l.* 2. § 19.

III. 2.° *Præter dolum, requiritur pariter ut per Vim factum sit, aut coactis hominibus; nec sufficere dolus solus.*

Enimvero Doli mentio hic, et Vim in se habet. Nam qui vim facit, dolo malo facit; non tamen qui dolo malo facit, utique et Vi facit. Ita dolus habet in se et vim et sine Vi si quid callide admissum est, æque continebitur (3). *d. l.* 2. § 8.

Hinc interpretans Edictum Ulpianus ait: Damni, Prætor inquit. Omnia ergo damna continet, et clandestina? Sed non puto clandestina, sed ea quæ violentia permixta sunt.

Etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis non Vi, non contineri hoc Edicto; et si quid hominibus coactis, etiam si sine Vi (4), dummodo sit dolo admissum, ad hoc Edictum spectare. *d. l.* 2. § 9.

IV. *Alterutrum autem cum dolo concurrere sufficit, aut Vim aut coactos homines.*

Hinc Ulpianus. Dolo autem malo facere potest, quod Edictum ait, non tantum is qui Rapit; sed et qui præcedente consilio, ad hoc ipsum homines colligit armatos, ut damnum det, Bonave Rapiat. *d. l.* 2. § 2.

Vice versa: Item si proponas Solum (5) damnum dedisse; non puto deficere verba. Hæc enim (quod ait Hominibus coactis) ut sive solus Vim fecerit, sive etiam hominibus coactis (6) sic accipere debemus [etiam hominibus coactis], vel armatis vel inermibus, hoc Edicto tenetur. *d. l.* 2. § 7.

Quid sit Vi *facere, jam vidimus supra lib.* 43. *Tit.* Quod vi aut clam. *Videndum superest quis* Hominibus coactis *facere videatur.* Homines coactos accipere debemus, ad hoc coactos ut damnum daretur. *d. l.* 2. § 4.

Neque additur, quales homines: qualescumque, sive liberos, sive servos. *d. l.* 2. § 5.

Sed etsi unus homo coactus sit, adhuc dicemus homines coactos. *d. l.* 2. § 6.

Pariter nil refert a quo homines fuerint coacti. Sive igitur ipse quis cogat homines, sive ab alio coactis utitur ad Rapiendum; dolo malo facere videtur. *d. l.* 2. § 3.

Proinde Si quis non homines ipse coegerit, sed inter coactos ipse fuerit, et quid aut Rapuerit, aut damni dederit; hac actione tenetur.

Sed utrum hoc solum contineat Edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit, vel Raptum: an vero quod dolo malo rei Raptum vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quæritur; Et melius esse dicitur, etiam hoc contineri; ut omnia hæc contineantur, et quod ex coactis ab alio damnum datum sit: ut, et is qui coegit, et si qui coactus est, contineri videatur. *d. l.* 2. § 12.

V. *His verbis Edicti,* Vel cujus bona Rapta esse dicuntur; quod ait Prætor Bona Rapta, sic accipiemus, etiamsi una res ex bonis Rapta sit. *d. l.* 2. § 11.

VI. *Porro de his demum rebus quarum furtum fieri potest, hæc actio datur.*

Hinc 1.° *de mobilibus duntaxat. Unde Gordianus.* Vi Bonorum Raptorum actionem quæ cum pœna sua retrahit ablata, potius ad mobilia moventiaque, quam ad fundos per injuriam occupatos, spectare; explorati Juris (7) est. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

2.° Si quis igitur suam rem rapuit, Vi quidem Bonorum Raptorum non tenebitur (8), sed aliter mulctabitur (9).

Sed et si quis fugitivum suum, quem Bona fide aliquis possidebat, Rapuit; æque hac actione non tenebitur, quia rem suam aufert.

Quid ergo si sibi obligatam? Debebit teneri. *l.* 2. § 18. ¶ *si quis igitur.* Ulp. lib. 56. ad Ed.

(1) Nec enim habet animam faciendi injuriam.

(2) Cur *Util.*? vide supra lib. 9. Tit. *Ad Leg. Aquil.* Sect. 1. Art. 3. § 2.

(3) *Continebitur* scilicet sub appellatione Doli. Cæterum ad hoc Edictum non pertinebit.

(4) Puta, quia nemo erat qui prohiberet. Vis enim proprie in prohibentem admittitur: ut vid. supra lib. 43. Tit. *Quod vi aut clam.*

(5) *Solum* quidem hominem, sed tamen per vim.

(6) Mendosa lectio, et manifeste superflua verborum quorumdam repetitio. Sic videtur legendum et transponendum: *Hæc enim sic accipere debemus* (*quod ait,* Hominibus Coactis); *ut sive solus vim fecerit, sive etiam hominibus coactis vel armatis vel inermibus, etc.*

(7) Ratio est quod Rapina est species furti. Furtum autem non cadit nisi in res mobiles: supra Tit. *de Furtis* N. 28.

(8) Nam furtum suæ rei esse non potest: d. Tit. *de Furtis* N. 35. ergo nec rapina, quæ est species furti. Hoc sensu ait Justinianus *Instit.* h. tit. eum absolvi debere, scilicet ab hac actione; non autem; quod si omnino impune esse debeat.

(9) Etiam in re suavis adhibita punitur; cum unusquisque res suas jure judicioque reposcere, non vero per vim auferre debeat. Pœna autem est, ex Constitutione Valentiniani et Theodosii, ut rei suæ dominio excidat: infra lib. 48. Tit. *Ad L. Jul.* De Vi *privata.*

§ 2. *Quibus competat actio* Vi Bonorum Raptorum *et adversus quos.*

VII. *Hæc actio non solum domino datur, sed et cuicumque cujus intererat rem sibi non auferri.*

Igitur In hac actione, non utique spectamus rem in bonis actoris esse. Sive in bonis sit, sive non sit; si tamen ex (1) bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare sive commodata res sit, sive locata, sive etiam pignorata proponatur; sive deposita apud me, sic ut intersit mea eam non auferri (2); sive bona fide a me possideatur, sive usumfructum in ea habeam, vel quod aliud jus, ut intersit mea non Rapi dicendum est competere mihi hanc actionem. Ut non dominium accipiamus; sed illud solum, Ex bonis meis, hoc est ex substantia mea, res ablata esse proponatur. *d. l.* 2. § 22.

Et generaliter dicendum est, Ex quibus causis Furti mihi actio competit in re clam facta, ex iisdem causis habere me actionem.

Dicet aliquis: Atquin ob rem depositam, Furti actionem non habemus (3)? Sed ideo addidi, Si interesit nostra non esse Raptam. Nam et Furti actionem habeo. *d. l.* 2. § 23.

V. G. Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem (4) accepi. *d. l.* 2. § 24.

Et generaliter: Utilius dicendum est, etsi cesset actio Furti (5) ob rem depositam, esse tamen Vi Bonorum Raptorum actionem. Quia non minima differentia est inter eum qui clam facit, et eum qui Rapit; cum ille celet suum delictum; hic publicet, et crimen etiam publicum admittit. Si quis igitur interesse sua vel modice docebit, debet habere Vi Bonorum Raptorum actionem. *d.* § 24. § *utilius.*

VIII. *Observandum etiam, ut alicui hæc actio competat, nil referre an ipsi an ei per quem possidebat res Rapta sit.*

Igitur Si fugitivus meus quasdam res instruendi sui causa emerit, eæque Raptæ sint; quia in bonis meis hæ sunt res, possum de his Vi Bonorum Raptorum actione agere. *d. l.* 2. § 25.

IX. Hæc actio heredi cæterisque successoribus dabitur.

Adversus heredes autem vel cæteros successores non dabitur: quia pœnalis actio in eos non datur.

An tamen in id quod locupletiores facti sunt dari debeat, videamus? Et ego puto ideo Prætorem non esse pollicitum in heredes, In id quod ad eos pervenit; quia putavit sufficere (6) Condictionem. *d. l.* 2. § 27.

X. *Si plures alicujus servi Vi quid Rapuerunt damnumve dederunt*, Hæc actio etiam familiæ nomine competit; non imposita necessitate ostendendi qui sunt ex familia homines qui Rapuerunt, vel etiam damnum dederunt (7).

Familiæ autem appellatio servos continet; hoc est eos qui in ministerio sunt, etiamsi liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis servientes. *d. l.* 2. § 14.

Hac actione non puto posse actorem, singulorum servorum nomine agere adversus dominum eorum; quia sufficit dominum semel (8) quadruplum offerre. *d. l.* 2. § 15.

Ex hac actione; noxæ deditio non totius familiæ, sed eorum tantum vel ejus qui dolo fecisse comperictur, fieri debet. *d. l.* 2. § 16.

§ 3. *Quid veniat in hac actione, et intra quod tempus detur.*

XI. In hac actione, intra annum utilem verum pretium rei quadruplatur (9); non etiam quod interest. *d. l.* 2. § 13.

Et Non prodest ei qui Vi Rapuit, ad evitandam pœnam, si ante judicium restituat rem quam Rapuit. *l.* 5. Gaius lib. 21. ad Ed. provinc.

XII. *Circa annum utilem intra quem hæc actio datur, observa quod:* Si servus Rapuerit, et cum libero agatur; etiamsi cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum agetur: quia, cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. Et, si cum domino intra

(1) Rerum quæ *Ex bonis* non *In bonis* sunt, nos subjicit exempla.

(2) Quia V. G. speciali pacto exactam custodiam in me recipi; mox infra *d. l.* 15. § 24.

(3) Ergo supra non recte dictum est, locum habere *Vi Bonorum Raptorum* actionem, si res apud nos deposita nobis rapiatur? Ad hanc Objectionem sic respondet: non indistincte dixi, in re deposita locum esse *Vi Bonorum Raptorum* actioni: *sed addidi*, Si interesit, *etc.*

(4) Alioquin non esset depositum, sed locatio.

(5) Supradictis modo duobus casibus, depositario competit et actio *Furti:* unde et eos uno contextu cum præcedenti legis § legendos monet Cujacius. Sed *etsi* cessaret in aliis quibuscumque; modo aliquatenus nostra interait rem apud nos depositam, non fuisse raptam, *Utilius dicendum est, etc.*

(6) Scilicet actiones pœnales et mixtæ non aliter dantur in heredes, in id quod ad ipsos pervenit; quam quum alia actio non suppetit; cum ergo in hac specie suppetat *Condictio furtiva*, non debet dari actio *Vi Bonorum Raptorum.* Nec obstat lex un. Cod. *Ex del. defunct.* ubi dicitur successores ejus qui vim fecit, in id quod pervenit teneri. Hoc enim non de *Vi Bonorum Raptorum;* sed de Vi coactiva intelligendum est.

(7) Quum *Familia*, id est plures servi coëunt ad aliquid Rapiendum aut ob damnum dandum, non est necesse demonstrare quis præcise ex illis rem abstulerit, aut damnum dederit. Hoc enim ipso quod coierint, omnes Rapuisse aut damnum dedisse videntur.

(8) Ex Edicto de quo supra Tit. *Si familia furt. fec. dic.*

(9) In quo quadruplo inest ipsa res: *Instit.* h. tit. *pr.* Et in eo minor est pœna hujus actionis, quam pœna furti manifesti. Non tamen ideo minus punitur Raptor, cum præterea obnoxius sit judicio publico *de Vi.*

annom actum sit, deiude cum manumisso agator; Rei judicatæ exceptionem (1) nocere Labeo ait. *l.* 3. PAUL. LIB. 54. AD EO.

§ 4. *Cum quibus actionibus concurrat hæc actio.*

XIII. Cæterum neque Furti actio, neque Legis Aquiliæ contributæ sunt io hoc Edicto; licet iuterdum communes sint cum Edicto. Nam Julianus scribit, Eum qui Vi Rapit, furem esse improbiorem. Et, si quid damoi coactis homioibus dederit, utique etiam Aquilia poterit teoeri. *l.* 2. § 10. ULP. LIB. 56. AD EO.

Rerum Raptarum nomioe, etiam Furti, vel Damni injuriæ, vel Condictiooe agi potest: vel certe singulæ res vindicari possunt. *d. l.* 2. § 26.

Et quidem plerumque rerum Raptarum nomine, FURTI MANIFESTI *actione agi potest.*

Unde Papinianus. Quum Raptor omnimodo fortum facit, manifestus fur existimandus est. *l.* 80 [a]. § 3. *ff. de Furt.* PAPIN. LIB. 12. QUÆST.

Hoc tamen non semper verum est, ut Raptor sit fur manifestus et FURTI MANIFESTI *teneatur. V. G.* Si quis ex domo in qua nemo erat, Rapuerit (2); actione DE BONIS RAPTIS in quadruplum coovenietur, Furti oon manifesti, videlicet si nemo eum deprehenderit tolleotem. *l.* 52. § *fin* [b]. *ff. de Furt.* ULP. LIB. 37. AD ED.

A fortiori quum Edicto locus est adversus eum qui ipse non Rapuit. V. G. Is autem cujus dolo fuerit Raptum Furti quidem non teuebitur, sed Vi Booorum Raptorum *sup. d. l.* 80. § 4. *ff. de Furt.*

ARTICULUS II.

De Turba.

XIV. Prætor ait: « CUJUS dolo malo lo Turba » damoum quod factum esse dicetur; io eum, iu » anoo quo primum de ea re experiundi potestas » fuerit, in duplum; post annum, in simplum, » judicium dabo ». *l.* 4. ULP. LIB. 56. AD ED.

§ 1. *Quando actioni ex hoc Edicto locus sit.*

XV. Loquitur autem hoc Edictum de damno dato, et de amisso: de Rapto non; sed superiori Edicto, Vi bonorum Raptorum agi poterit. *d. l.* 4. § 9.

AMISSA autem dicuntur ea quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa forte vel fracta. *d. l.* 4. § 10.

At vero ut huic actioni locus sit, non sufficit datum esse damnum: oportet ut in Turba datum sit. Nam Hoc EDICTUM ... damno proponitur, quod qois in Turba dedit. *d. l.* 4. § 1.

Docereque actor, in Turba damnum esse datum, debet. Cæterum si alibi datum sit quam in Turba, cessabit hæc actio. *d. l.* 4. § 12.

TURBAM autem appellatam Labco ait ex genere tumultus: idque verbom ex Græco tractom ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΟΡΥΒΕΙΝ [*id est*, a tumultuando]. *d. l.* 4. § 2.

Turbam autem ex quo oumero admittimus? Si duo rixam commiserint, utique non accipiemus in Turba id factum: quia duo, TURBA non proprie dicentor. Enimvero si plures fuerunt, decem aut quindecim homines; TURBA dicetur. Quid ergo si tres aut quatuor? Turba utique oon erit. Et rectissime Labeo inter TURBAM et RIXAM multum ioteresse ait. Namque TURBAM, multitudinis hominum esse Turbationem et cœtum; RIXAM, etiam duorum. *d. l.* 4. § 3.

§ 2. *Quis hac actione teneatur.*

XVI. Hoc autem Edicto teoetur, non solum qui damnum in Turba dedit, sed et is qui dolo malo fecerit ut in Turba damni quid daretor, sive illo veoerit; sive non fuerit præsens (3), dolus enim absentis esse potest. *l.* 4. § 4. ULP. LIB. 56. AD ED.

Item Hoc Edicto dicendum est etiam eum teneri, qui veoit et in Turba fuit auctor damni dandi: si tamen et ipse inter Turbam fuit quum damnum daretur, et dolo malo fuit. Nam et hujus dolo malo, in Turba damni quid factum esse negari non potest. *d. l.* 4. § 5.

XVII. Si quis adventu suo Turbam concitavit vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel dum misericordiam provocat; si dolo malo ejus damnum datum sit, etiamsi non habuit consilium Turbæ cogendæ, tenetur: verum est enim dolo malo ejus in turba damni quid datum. Neque enim exigit Prætor, ut ab ipso sit Turba convocata, sed hoc, ut dolo alicujus in Turba damnum datum sit. Eritque hæc differentia ioter hoc Edictum et superius; quod ibi de eo damno Prætor loquitur quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel Raptum etiam non coactis hominibus: at hic de eo damno quod dolo malo in Turba datum est, etiamsi ipse Turbam non coegit; sed ad clamorem ejus, vel dicta, vel misericordiam, Turba contracta est; vel si alius contraxit, vel ipse ex Turba fuit. *d. l.* 4. § 6.

Hinc Si quum servum meum Titius pulsaret, Turba fuerit collecta; isque servus in ea Turba aliquid perdiderit: cum eo qui pulsabat, agere possum; quippe cum iu Turba dolo malo damnum

(1) Mannmissus enim, quoad actionem noxalem succedit suo domino adversus quem competebat. Unde actio quæ adversus dominum mota est, quum adversus eum manumissum rursus movetur, videtur de eadem re et inter easdem personas moveri. Vide supra lib. 42. Tit. *de Except. rei judic.* N. 22.

[a] *Alias* 82.

(2) Coactis hominibus.

[b] *Alias lex* 54. IDEM LIBRO 38.

(3) In ipso loco ubi damnum datum est; tameo fuit in Turba: ut liquet ex § seq. Locus iu quo fit Turba, potest habere majorem latitudinem quam locus in quo damnum datur. Ita Glossa conciliat hunc § cum § seq. § *si tamen.*

datum sit. Si ... damnum daret, ideo cœperat cædere: cæterum si alia causa verberaudi fuit, cessat actio. *d. l.* 4. § 13.

XVIII. *Vice versa is qui Turbam dolo convocavit, tenetur de damno quod in Turba datum fuit; quamvis non habuerit consilium damni dandi.*

Puta Sed et si quis ipse Turbam couvocasset, ut Turba coram servum verberaret injuriæ (1) facieudæ causa, oou damni daudi consilio; locum habet Edictum (2). Verum est enim eum qui per iujuriam verberat, dolo facere; eum qui causam præbuit damui dandi, damnum dedisse. *d. l.* 4. § 14.

XIX. In servum autem (3) et in familiam Prætor dat actionem. *d. l.* 4. § 15.

Et Quæ de heredibus cæterisque successoribus, in Vi Booornm Raptorum actione diximus; et hic eruot repetita. *d. l.* 4. § 16.

§ 3. *Quæ pœna in hoc judicio præstanda venit.*

XX. Hæc autem actio Io factum est, et datur in duplom quanti ea res erit: quod ad pretium verum rei refertor, et præscotis temporis fit æstimatio. Et semper iu duplum iotra annum est. *d. l.* 4. § 11.

Igitur pœna ejus Edicti minor est, quam superioris quo vindicatur factum atrocius. Idcirco illud quidem Edictum propter atrocitatem facti, quadrupli pœnam commiuatur; at hoc, dupli. *d. l.* 4. § 7.

Sed et hoc et illod iotra annum tribuit expeiiundi facultatem, post annum iu simplum competit. *d. l.* 4. § 8.

(1) Contumeliæ.

(2) Si damnum datum sit; quamvis is qui Turbam coocitavit; contumeliæ faciendæ duntaxat concilium habuerit.

(3) Cujacius censet legendum, *item.* Porro sensus est: vel uoius servi, *item* familiæ nomine, hanc actionem dari; scilicet *Noxalem* in dominum; vel etiam ipsum servam aut familiam posse oo oomine accusari, et extra ordinem puniri.

TITULUS IX.

DE INCENDIO, RUINA, NAUFRAGIO, RATE, NAVE EXPUGNATA.

De *alia quoque specie furti et damni dati, hic proponitur speciale Prætoris Edictum; cum nonnullis Constitutionibus ad eamdem materiam, Naufragia scilicet et Incendia, damnumque quod eorum occasione datum est, pertinentibus.*

ARTICULUS I.

De Edicto Prætoris circa furta et damna quæ Incendio, Ruina, Naufragio, Rate aut Nave Expugnata, fiunt.

I. Prætor ait: « In eum qui ex Iocendio, Ruiua, » Nsufragio, Rate, Nave Expugnata, qoid rapnisse, » recepisse dolo malo, damuive quid in his rebus » dedisse dicetur; in qoadroplum in anuo, quo » primum de ea re experiundi potestas fuerit; post » annum, in simplum judicium dabo.

» Item iu servom et io familiam judicium dabo.» *l.* 1. Ulp. lib. 56. ad Ed.

II. Hujos Edicti utilitas evidens, et justissima severitas est: si qnidem publice iuterest, nihil rapi ex hujusmodi casibus. Et quanqoam sint de his facinoribus, etiam criminum executiones, attamen recte Prætor fecit, qui forenses (1) quoque actiones criminibus istis præposuit (2). *d. l.* 1. § 1.

Et Hæ actiones heredibus dantur. In heredes catenus dandæ suut, quatenus ad eos perveoit. *l.* 4. § 2. Paul. lib. 5. ad Ed.

§ 1. *De quibus delictis hoc Edictum sit propositum.*

III. Non solum autem qui rapoit, sed et qui abstulit vel amovit vel dandum dedit, vel recepit, hac actione teuetur. *l* 3. § 4. Ulpian. lib. 56. ad Ed.

Aliud autem esse, Rapi, aliud Amoveri palam est; si quidem amoveri aliquid etiam sine vi possit, rapi autem sine vi non potest. *d. l.* 3. § 5.

Non tantum qui rapuit, verum is quoque qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quis receptores non minous delinquunt, quam aggressores. *d. l.* 3. § 3.

IV. Sed enim additum est, Dolo malo: quia non omnis qui recipit, statim etiam delinquit; sed qui

(1) Id est, civiles.

(2) Scilicet quibus ad criminalia judicia publica, nimirum de Vi *publica* aut *privata*, via sterneretur.

dolo malo recipit. Quid enim si ignarus recipit? Aut quid si ad hoc recipit ut custodiret, salvaque faceret ei qui amiserat? Utique non debet teneri. *d.* § 3.

Similiter. Quod ait Prætor de damno dato, ita demum locum habet si dolo malo damnum datum sit. Nam si dolus malus absit, cessat Edictum. Quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit; Si defendendi mei causa vicini ædificium orto Incendio dissipaverim; et meo nomine, et familiæ, judicium in me dandum? Cum enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, utique dolo careo. Puto igitur non esse verum quod Labeo scribit. An autem Lege Aquilia agi cum hoc possit? Et non puto agendum. Nec enim injuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum alias non posset. Et ita Celsus scribit *d. l.* 3. § 7.

§ 2. *Quibus casibus delicta supra enumerata hoc Edicto vindicentur.*

V. *Quatuor casibus delicta supra enumerata vindicantur hoc Edicto.*

Primus Casus est, Incendii. Quod porro ait Prætor Ex Incendio, quemadmodum accipimus? utrum ex ipso igne, an vero eo loco ubi Incendium fit? Et melius sic accipietur, propter Incendium; hoc est, propter tumultum Incendii; vel trepidationem Incendii rapi. Quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. Proinde si ex adjacentibus prædiis ubi Incendium fiebat, raptum quid sit; dicendum sit, Edicto locum esse; quia verum est ex Incendio rapi. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Secundus Casus est, Ruinæ. Et Item Ruinæ appellatio refertur ad id tempus quo Ruina fit; non tantum si ex his quæ ruerunt tulerit quis, sed etiam si ex adjacentibus. *d. l.* 1. § 3.

VI. *Tertius Casus est, Naufragii; juxta quod* Item ait Prætor Si quid ex Naufragio. Hic illud quæritur; utrum si quis eo tempore, hoc est, post Naufragiumque? Nam res ex Naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in littore post Naufragium jacent. Et magis est, ut de eo tempore. *d. l.* 1. § 5.

Et loco, *l.* 2. Gaius lib. 21. ad. Ed. provinc.

Quo Naufragium fit vel factum est, si quis rapuerit; incidisse in hoc Edictum videatur.

Qui autem rem in littore jacentem, posteaquam Naufragium factum est, abstulit; in ea conditione est, ut magis fur sit quam hoc Edicto teneatur: quemadmodum is qui, quod de vehiculo excidit, tulit. Nec rapere videtur, qui in littore jacentem tollit. *l.* 3. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Consonat quod ait Pedius, Posse etiam dici ex Naufragio rapere, qui, dum Naufragium fiat, in illa trepidatione rapiat. *l.* 4. Paul. lib. 54. ad Ed.

Observandum quod, Naufragium *appellamus et quum Navis ejecta est. Igitur* Qui ejecta Nave quid rapuit, hoc Edicto tenetur. Ejecta, hoc est quod Græci aiunt ΕΞΕΒΡΑΣΘΗ. *sup. d. l.* 3. § 6.

VII. *Quartus Casus est, Ratis aut Navis Expugnatæ.*

Deinde ait Prætor, Rate Nave Expugnata. Expugnare videtur, qui in ipso quasi prælio et pugna adversus Navem et Ratem, aliquid rapit; sive expugnet; sive prædonibus expugnantibus rapiat. *d. l.* 3. § 1.

Expugnatur Navis, quum spoliatur, aut mergitur, aut dissolvitur, aut pertunditur, aut funes ejus præciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancoræ involantur (1) de mare. *l.* 6. Callistrat. lib. 1. Edicti monitorii.

Casus Expugnatæ Navis, per interpretationem ad casum Expugnatæ domus aut villæ productus est. Enimvero Labeo scribit; Æquum fuisse ut, sive de domo sive in villa Expugnatis aliquid rapiatur, huic Edicto locus sit. Nec enim minus in mari quam in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. *l.* 3. § 2. Ulpian. lib. 56. ad Ed.

VIII. *Apparet his omnibus casibus illud esse commune, ut in ipso casu delictum factum esse oporteat.*

Hinc Si quis ex Naufragio vel ex Incendio Ruinave servatam rem, et alio loco positam subtraxerit aut rapuerit; Furti scilicet, aut alias Vi bonorum raptorum judicio tenetur; maxime si non intelligebat, ex Naufragio, vel Incendio, Ruinave eam esse. Jacentem quoque rem ex Naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit; plerique idem putant. Quod ita verum est, si aliquod tempus post Naufragium intercesserit: alioquin si in ipso Naufragii tempore id acciderit; nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex Naufragiis, an ex littore.

De eo quoque quod ex Rate, Nave Expugnata raptum sit, eamdem interpretationem adhibere debemus. *l.* 5. Gaius lib. 21. ad Ed. provinc.

IX. *Circa hos omnes casus observandum superest; solam eorum suspicionem, huic Edicto locum non facere.*

Hinc Ulpianus. Si suspicio fuit Incendii vel Ruinæ, Incendium vel Ruina non fuit; videamus an hoc Edictum locum habeat? Et magis est, ne habeat: quia neque ex Incendio neque ex Ruina quid raptum est. *l.* 1. § 4. Ulp. lib. 56. ad Ed.

ARTICULUS II.

De variis Constitutionibus circa Naufragia et Incendia.

X. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est; ut Si quis ex Naufragio clavos, vel unum ex his abstulerit, omnium rerum nomine teneatur (2).

(1) Id est, furantur, passive. Alias *involvuntur.*

(2) Merito hoc singulariter constitutum est, quia ex furto clavi (*le Gouvernail*) totius navis periculum sequitur.

Item alio Senatusconsulto cavetur; Eos quorum fraude aut consilio naufragi (1) suppressi per vim fuissent, ne Navi vel iis periclitantibus opitulentur, Legis Corneliæ quæ De sicariis lata est pœnis afficiendos. Eos autem qui quid ex miserrima Naufragiorum fortuna rapuissent, lucrative fuissent dolo malo; in quantum Edicto Prætoris actio daretur, tantum et fisco dare debere. *l.* 3. § 8. Ulp. lib. 56. ad Ed.

XI. Ne quid ex Naufragiis diripiatur, vel quis extraneus interveniat colligendis eis, multifarias prospectum est. Nam et Divus Hadrianus Edicto præcepit; ut hi qui juxta littora maris possident; scirent, si quando Navis vel inficta [a] vel fracta inter fines agri cujusque fuerit, ne Naufragia deripiant; in ipsos judicia Præsides his qui res suas direptas querantur, reddituros; ut quidquid probaverint ademptum sibi Naufragio, id a possessoribus recipiant. De his autem quos deripuisse probatum sit, præsidem ut de latronibus gravem Sententiam dicere.

Ut facilior sit probatio hujusmodi admissi; permisit his, et quidquid passos se hujusmodi querantur, adire Præfectum [b]; et ad eum testari, reosque petere: ut pro modo culpæ, vel vincti (2) vel sub fidejussoribus, ad Præsidem remittantur. A domino quoque possessionis in qua id admissum dicatur, satis accipi (Ne cognitioni desit) præcipitur.

Sed nec intervenire Naufragiis colligendis, aut militem aut privatum, aut libertum servumve Principis; placere sibi, ait Senatus. *l.* 7. Callistrat. lib. 2. quæst.

Divus Antoninus de his qui prædam ex Naufragio diripuissent, ita rescripsit: « Quod de Naufragiis » Navis et Ratis scripsisti mihi; eo pertinet, ut ex- » plores qua pœna afficiendos eos putem, qui diri- » puisse aliqua ex illo probantur. Et facile (ut opi- » nor) constitui potest. Nam plurimum interest, » peritura collegerint; an quæ servari possint, » flagitiose invaserint. Ideoque si gravior præda vi » appetita videbitur; liberos quidem fustibus cæsos, » in triennium relegabis; aut si sordidiores erunt, » in opus publicum ejusdem temporis dabis; servos » flagellis cæsos, in metallum damnabis. Si non » magnæ pecuniæ res fuerint; liberos fustibus; » servos flagellis cæsos dimittere poteris. Et om- » nino, ut in cæteris, ita hujusmodi causis, ex per- » sonarum conditione et rerum qualitate, et dili- » genter sunt æstimandæ; ne quid aut durius aut » remissius constituatur, quam causa postulabit ». *l.* 4. § 1. Paul. lib. 5. ad. Ed.

XII. *Provisum est quoque ne quis prohiberetur Naufragium suum colligere.*

Hinc Ulpianus. Licere unicuique Naufragium suum impune colligere, constat. Idque Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit. *l.* 12. Ulp. lib. 8. de Officio Proconsulis.

Rescripti hæc verba sunt; perperam in Codice Justinianeo, Constantini nomine inscripta (3). Si quando Naufragio Navis expulsa fuerit ad littus; vel si quando aliquam terram attigerit; ad dominum pertineat; fiscus (4) meus sese non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate? ut de re tam luctuosa compendium sectetur. *l.* 1. *Cod, de Naufrag.*

XIII. *De piscatoribus autem qui navigantes fallunt, ita Ulpianus.* Ne piscatores nocte lumine ostenso fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum Naves et qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam prædam parent; Præsidis provinciæ religiosa constantia efficiat. *l.* 10. Ulp. lib. 1. opinion.

XIV. *Hactenus de Naufragiis.*

De Incendiis etiam Leges proditæ sunt. Ait enim Gaius. Qui data opera in civitate Incendium fecerit; si humiliore loco sint, bestiis objici solent; si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur. *sup. d. l.* 12. § 1.

Quod Si fortuito Incendium factum sit, venia indiget; nisi tam lata fuit culpa, ut luxuriæ aut dolo sit proxima. *l.* 11. Marcian. lib. 14. institut.

Item Gaius ait. Qui ædes acervumve frumenti juxta domum positum combusserit; vinctus, verberatus, igni necari jubetur, si modo sciens prudensque id commiserit: si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire jubetur; aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

Appellatione autem Ædium, omnes species ædificii continentur. *l.* 9. Gaius lib. 4. ad Leg. XII. Tabul.

De quo vide Commentarium nostrum ad Tab. VII. Cap. 6.

(1) Id est, opem contra Naufragium afferentes

[a] *Alias* infixa.

[b] *Florent.* Præfectos.

(2) Vide infra lib. 48. Tit. *de Custod. et exhib. reor.*

(3) Ita censet Cujacius, hanc legem esse Antonini; cujus nomine inscriptam illam in veteri Manuscripto testatur et Contius.

(4) Seldenus *de Mari clauso* lib. 1. Capp. 24 et 25. censet, ante hanc Constitutionem, fiscum sibi res Naufragas in littus ejectas, etiam exclusis dominis qui eas amiserant, sibi vindicasse. Hoc jus ex Rhodiorum Legibus descendere suspicatur: et eo jure nixos fuisse Publicanos, quos Eudæmon res suas Naufragio amissas diripuisse queritur; de qua re Antoninum Pium simpliciter rescripsisse, ut res ex Rhodiorum Legibus judicaretur: l. 9. ff *de Lege Rhod.* Sed hoc tantum mihi ex his quæ ille collexit testimoniis probari videtur; res Naufragas, si dominus non appareat qui de dominio suo probaverit, fisco vindicari; quemadmodum fisco vindicatur thesaurus in loco publico inventus.

TITULUS X.

DE INJURIIS, ET FAMOSIS LIBELLIS.

Absolvitur *hoc Titulo tractatio de privatis delictis, ex quibus ordinariæ actiones competunt; quorum ultimo loco recensetur* Injuria.

Quæ ad hujus delicti materiam pertinent, in quinque Sectiones distribuemus. Prima aget de Injuriis in genere, Secunda, De nonnullis Injuriarum speciebus, de quibus sigillatim variis Edicti partibus Prætor cavit; Tertia, De Lege Cornelia, quæ tres singulares Injuriarum species vindicat; Quarta, De Senatusconsulto adversus Famosos Libellos. In Quinta, paucas alias constitutiones circa Injurias referemus.

SECTIO I.

De Injuriis in genere.

Vidimus 1.° *quid sit Injuria;* 2.° *Quotuplex Injuriarum species;* 3.° *De actione Injuriarum.*

Quæ autem spectant criminalem et extraordinariam cognitionem, cui interdum locus est quum Injuria est atrox, remittimus ad Tit. seq. de Extraord. crim. § 2.

ARTICULUS I.

Quid sit Injuria, et quando facta videntur.

I. Injuria ex eo dicta est, quod non jure fiat: omne enim quod non jure fit, Injuria fieri dicitur. Hoc generaliter.

Specialiter autem Injuria dicitur, contumelia.

Interdum Injuriæ appellatione, damnum culpa datum significatur; ut in Lege Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem, Injuriam dicemus: nam quum quis inique vel injuste Sententiam dixit, Injuriam ex eo dictam quod jure et justitia caret, quasi Non Juriam.

Contumeliam autem, a contemnendo. *l.* 1. Ulp. lib. 56. ad Ed.

In hoc titulo, de Injuria speciali sensu accepta, quæ et Contumelia *dicitur, agimus.*

Ut autem Injuria eo sensu facta videatur, tria concurrere oportet, 1.° *Voluntatem Injuriæ faciendæ;* 2.° *Ut quod fit, ad despectum personæ fiat;* 3.° *Ut non jure fiat.*

§ 1. *De voluntate Injuriæ faciendæ.*

II. *Injuria absque voluntate Injuriæ faciendæ intelligi non potest.*

Itaque pati quis Injuriam, etiam si non sentiet, potest: facere nemo, nisi qui scit se Injuriam facere; etiamsi nesciat cui faciat. *l.* 3. § 2. Ulpian. lib. 56. ad Ed.

Unde quum Ulpianus dixisset; Illud relatum peræque est, eos qui Injuriam pati possunt, et facere posse. *d. l.* 3. *pr.*

Ita statim emendat ipse quod dixerat: Sane sunt quidam qui facere non possunt ut puta furiosus et impubes qui doli capax non est. Namque hi pati Injuriam solent; non facere. Cum enim Injuria ex affectu facientis consistat; consequens erit dicere, hos, sive pulsent sive convicium dicent, Injuriam fecisse non videri. *d. l.* 3. § 1.

III. *Cum Injuria absque voluntate ejus faciendæ non fiat, sequitur et illud Corollarium:* Quare si quis per jocum percutiat, aut dum certat, Injuriarum non tenetur. *d. l.* 3. § 3.

Simili ratione; Si quis astrologus, vel qui aliquam illicitam divinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat; Injuriarum cum eo agi non potest. Sed Constitutiones (1) eos tenent. *l.* 15. § 13. Ulp. lib. 77. ad Ed.

Hinc etiam Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat servum suum; in ea causa est, ne Injuriarum teneatur. *sup. d. l.* 3. § 4.

Ergo Si, quum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percusserim; Injuriarum non teneor. *l.* 4. Paul. lib. 50. ad Ed.

IV. *Cæterum, ut jam diximus, sufficit generalis voluntas Injuriæ faciendæ.*

Hinc Si Injuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium-Titium esse, quum sim Gaius-Seius; prævalet quod principale est, Injuriam eum Mihi facere velle (2). Nam certus Ego sum; licet ille putet me alium esse quam sum: et ideo injuriarum habeo. *l.* 18. § 3. Paul. lib. 55. ad Ed.

At quum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat; non potest videri Injuriam patri facere; non magis quam viro, si mulierem viduam esse

(1) Adversus mathematicos et astrologos, de quibus in Tit. Cod. *de Mathemat.*

(2) Merum est enim V. G. me ab ipso percussum, et quidem ab ipso Injuriam facere volente; adeoque Me ab ipso Injuria effectum, licet nesciret quis essem, aut me alium putaret.

credat : quia (1) neque in personam eorum confertur Injuria, nec transferri per personæ putationem ex persona filiorum ad eos potest ; cum affectus Injuriam facientis, in hunc tanquam in patremfamilias (2) consistat. *d. l.* 18. § 4.

Quod si scisset filiumfamilias esse ; tamen si nescisset cujus filius esset ; dicerem, inquit, patrem suo nomine Injuriarum agere posse : nec minus virum, si nuptam esse sciret. Nam qui hæc non ignorat, cuicumque patri, cuicumque marito, per filium, per uxorem, vult facere Injuriam. *d. l.* 18. § 5.

§ 3. *Oportere ut factum ad despectum personæ pertineat.*

V. *Injuria, quo sensu hic accipitur, illud demum est quod ad despectum personæ fit.*

Hinc V. G. Si quis de honoribus decernendis alicujus passus non sit decerni, ut puta imaginem aliqui, vel quid aliud tale ; an Injuriarum teneatur? Et ait Labeo non teneri, quamvis hoc contumeliæ causa faciet. Etenim multum interest (inquit) contumeliæ causa quid fiat, an vero fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur. *l.* 13. § 4. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Idem Labeo scribit ; Si, quum alium contingeret Legatio, alii hoc onus Duumvir indixerit ; non posse agi Injuriarum ob laborem injunctum. Aliud enim esse laborem injungere, aliud Injuriam facere. Idem ergo erit probandum et in cæteris muneribus atque honoribus, quæ per Injuriam injunguntur.

Ergo si quis per Injuriam Sententiam dixerit, idem erit (3) probandum. *l.* 13. § 5. Ulp. lib. 57. ad Ed.

§ III. *Requiri ut factum sit non jure.*

VI. *Injuria non est, nisi quod factum est non jure.*

Enimvero Is qui Jure publico utitur, non videtur Injuriæ faciendæ causa hoc facere. Juris enim executio non habet Injuriam. *d. l.* 13. § 1.

Igitur Si quis, quod Decreto Prætoris non obtemperaverit, ductus sit ; non est in ea causa ut agat Injuriarum ; propter Prætoris præceptum. *d. l.* 13. § 2.

Tamen Si quis per Injuriam ad tribunal alicujus me interpellaverit, vexandi mei causa ; potero Injuriarum experiri. *d. l.* 13. § 3.

VII. *Maxime autem ea* Quæ jure potestatis a Magistratu fiunt, ad Injuriarum actionem non pertinent. *d. l.* 13. § 6.

Unde Paulus. Quod Reipublicæ venerandæ (4) causa secundum bonos mores fit, etiamsi ad contumeliam alicujus pertinet ; quia tamen non ea mente Magistratus facit ut Injuriam faciat, sed ad vindictam majestatis publicæ respiciat ; actione Injuriarum non tenetur. *l.* 33. Paul. lib. 10. ad Sabin.

VIII. *Cum Injuria non sit, nisi quod non jure fit ; hinc etiam colligit Paulus*, Eum qui nocentem infamavit (5), non esse bonum æquum ob eam rem condemnari : Peccata enim nocentium nota esse, et oportere et expedire. *l.* 18. Paul. lib. 55. ad Ed.

ARTICULUS II.

Quotuplex sit Injuriæ species.

§ 1. *Prima divisio generalis, ex triplici modo quo fieri potest Injuria.*

IX. Injuriam autem fieri Labeo ait, aut Re, aut Verbis : Re, quoties manus inferuntur ; Verbis autem, quoties non manus inferuntur, Convicium fit. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Addenda est tertia species, nimirum ejus Injuriæ quæ Scriptura *fit : de qua infra.*

§ 2. *Secunda divisio Injuriæ, ex quintuplici objecto ad quod potest illa pertinere.*

X. *Idem Labeo ait ;* Omnemque Injuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem, aut infamiam pertinere. *d. l.* 1. § 2.

Adde, aut ad res seu bona ; aut ad facultatem seu potius libertatem naturalem, sive rei sive personæ alicujus.

Jam de his quinque speciebus sigillatim agendum.

I. Prima Injuriæ species : Quæ In corpus *fit.*

XI. *Injuria* In corpus fit, quum quis pulsatur. *l.* 1. § 2. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Sed et Si quis pulsatus quidem non est, verum manus adversus eum levatæ, et sæpe territus quasi vapulaturus, non tamen percussit ; Utili Injuriarum actione tenetur. *l.* 15. § 1. Idem lib. 77. ad Ed.

(1) Sensus est : quia neque in se, id est in persona sua, in corpore suo Injuriam patiuntur; neque ex persona filii aut uxoris cui facta est Injuria, potest videri ad eos Injuria translata. Ut enim posset videri quis Injuriam pati tanquam pater aut maritus hujus personæ quæ Injuria affecta est ; saltem oporteret ut is qui Injuriam fecit, voluisset alicui patri vel marito Injuriam facere : quod dici non potest, cum personam illam quam Injuria afficiebat, putaret esse patremfilias aut viduam.

(2) Hoc ipso enim quod existimo eum patremfamilias, necessario sequitur, meam voluntatem Injuriæ faciendæ consistere in ejus persona ; nec porrigi ad aliquem patrem, cum eum sine patre esse existimem.

(3) Scilicet non posse *Injuriarum* agi : quia in has actione, *Injuria* stricto sensu accipitur ; quamvis lato sensu, *Injuriæ* nomine et Sententia injusta contineatur.

(4) Budæus legit *vindicandæ*, id est afferendæ ab improbis.

(5) Quolibet modo publice notum fecit.

Cum mens ab organis corporis pendeat, videtur quoque in corpus Injuria fieri in specie sequenti. Nimirum Item apud Labeonem quæritur, si quis mentem alicujus medicamento alio-ve quo alienaverit; an Injuriarum actio locum haberet? Et ait, Injuriarum adversus eum agi posse. *d. l.* 15. *pr.*

II. Secunda Injuriæ species : Quæ pertinet Ad dignitatem.

XII. *Injuria pertinet* Ad dignitatem, quum comes matronæ (1) abducitur. *l.* 1. §. 2. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Comitem accipere debemus, eum qui comitetur et sequatur; et (ut ait Labeo) sive liberum, sive servum; sive masculum, sive fœminam. Et ita comitem Labeo definit; qui frequentandi cujusque causa ut sequeretur destinatus, in publico privatove abductus fuerit. Inter comites, utique et pædagogi erunt. *sup. d. l.* 15. § 16.

Abduxisse videtur (ut Labeo ait), non qui abducere comitem cœpit, sed qui perfecit ut comes cum eo non esset. *d. l.* 15. § 17.

Abduxisse autem non tantum is videtur qui per vim abduxit, verum is quoque qui persuasit comiti ut eam desereret. *d. l.* 15. § 18.

Tenetur hoc Edicto, non tantum qui comitem abduxit; verum etiam si quis eorum quem appellavisset (2) assectatus-ve est. *d. l.* 15. § 19.

III. Tertia species : Quæ Ad infamiam *pertinet.*

XIII. *Primum Exemplum habes Injuriæ quæ pertinet* Ad infamiam, quum pudicitia attentatur. *l.* 1. § 2. Ulpian. lib. 56. ad Ed.

Enimvero Si quis tam fœminam quam masculum, sive ingenuos sive libertinos, impudicos facere attentavit, Injuriarum tenebitur. Sed et si servi pudicitia attentata sit, Injuriarum locum habet. *l.* 9. § 4. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Attentari pudicitia dicitur, quum id agitur ut ex pudico impudicus fiat. *l.* 10. Paul. lib. 55. ad Ed.

Puta si quis mulierem appellaverit : ita tamen si huic mulieris matronalis habitus fuerit. Unde Ulpianus. Si quis virgines appullasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur; multo minus, si meretricia veste fœminæ (3) non matrum familiarum vestitæ fuissent. Si igitur non matronali habitu fœmina fuerit, et quis eam appellavit, vel comitem abduxit; Injuriarum [non (4)] tenetur. *l.* 15. § 15 Gaius lib. 77. ad Ed.

Appellare est, blanda ratione alterius pudicitiam adtentare. Hoc enim non est Convicium facere, sed adversus bonos mores adtentare. *d. l.* 15. § 20.

At qui turpibus verbis utitur, non tentat pudicitiam, sed Injuriarum tenetur. *d. l.* 15. § 21.

Secundum Exemplum. Ad infamiam etiam Injuria pertinet, quum quis honestam mulierem assectatur.

Sciendum est autem quod Aliud est appellar, aliud assectari. Appellat enim qui sermone pudicitiam adtentat; assectatus qui tacitus frequenter sequitur. Assidua enim frequentia, quasi præbet nonnullam infamiam. *d. l.* 15. § 22.

XIV. Meminisse autem oportebit, non omnem qui assectatus est, nec omnem qui appellavit, hoc edicto conveniri posse. Neque enim si quis colludendi (5), si quis officii honeste faciendi gratia id facit, statim in Edictum incidit; sed qui contra bonos mores hoc facit. *d. l.* 15. § 23.

XV. *Tertium Exemplum. Ad infamiam pertinet etiam ea Injuriæ species, quæ* Probrum *et* Flagitium *dicitur, de qua lex XII Tabularum, Tab. VII cap. 7 quod vide ; id est, si per calumniam aliquid turpe de aliquo conviciatus quis fuerit.*

Circa quod notat Ulpianus : Probrum et opprobrium, idem (*a*) est. Probra quædam natura turpia sunt; quædam civiliter, et quasi more civitatis. Ut

(1) Ad dignitatem Matronarum Romanarum pertinebat, ut in publicum non prodirent absque comite. Pignorius *de Servis* in Notitia familiæ Urbanæ recenset ancillas Anteambulatrices, et Pedissequas. Athenæus *Deipnosoph.* VI. refert fuisse Romanos qui decem aut viginti millia servorum alebant, præcipue ut ingens esset comitum in prodeundo numerus.

(2) Quid sit *Appellare* et *Assectari* videb. modo infra. Hæc injuria facta comiti, in matronam videtur redundare.

(3) *Matronalis* seu Matrumfamilias *habitus* (ut jam supra lib. 34. Tit. *de Auro leg.* N. 29. ad Not. observavimus) erat Stola, cui subsuta erat *Instita* quæ medius pedes tegeret. Porro Matronas sine hoc habitu versari in publico, indecorum fuit; ita ut sibi imputare deberent, si quis eas absque hoc habitu incedentes *appellasset.* Hinc Tertullianus *de Pallio*, conqueritur mulieres audere Sine Stola, *lectica sellave in publico versari; quasi in semetipsas lenocinantes.* Nimirum Stola hac solis honestis mulieribus uti licebat. Testis Acron, vetus ille Horatii interpretes; qui refert mulieres adulterii damnatas *Stolam* deposisse, et pro Stola Togam induisse : ad hunc nempe Horatii versum.....

Quid interest in Matrona, ancilla peccesve Togata?
Cui succinit et Juvenalis :

Non sumet damnata Togam....... Satyr. II.

Erat autem *Toga*, species Pallii viris proprii : ut etiam notavimus sup. d. N. 29. ad not.

Quum igitur Matronæ talari veste, contra *Meretrices succinctiori veste utebantur*, inquit Nævius XIV 27 Refertque Isidorus meretricum *Amiculum*, pallium lineum fuisse : Origin. XIX 25.

(4) Hanc negationem quæ deest in *Florent.* ratio contextus omnino desiderat; et eam recte suppleverunt Haloander et Vulgata. Nisi forte, ut vult Bynkershoeck, lectio Florentina cum interrogatione legatur; quæ vice negationis sit.

(5) Si per jocum hoc blando sermone usus fuerit, si secutus fuerit officii causa.

[*a*] *Florent*, id.

puta furtum, adulterium natura turpe (1) est. Enimvero Tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis (2): nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum (3) incidere. *l.* 42. *ff. de Verb. signif.* ULPIAN. LIB. 57. AD. ED.

De hac porro Injuriæ specie, qua quis probrum de aliquo prædicavit; ita Gordianus. Si non es nunciator (4); vereri non debes ne, eapropter quod Injuriæ faciendæ gratia quidam te veluti delatorem esse dixerunt, opinio tua maculata sit. Quinimo adversus eos qui minuendæ opinionis tuæ causa aliquid confecisse comperientur, more solito Injuriarum judicio experiri potes. *l.* 3 *Cod. de Inj.*

XVI. *Quartum Exemplum. Ad infamiam quoque ea Injuria pertinet, si quid fiat aut dicatur quo liber habeatur pro servo.*

Hinc Si quis de libertate aliquem in servitutem petat, quem sciat liberum esse; neque id propter evictionem (5), ut eam sibi conservet, faciat; Injuriarum actione tenetur. *l.* 12. GAIUS LIB. 22. AD ED. PROVINC.

Similiter Ulpianus. Ei qui servus dicitur, seque adserit in libertatem; Injuriarum actionem adversus dicentem se dominum, competere nulla dubitatio est.

Et hoc verum est, sive ex libertate in servitutem petatur, sive ex servitute in libertatem proclamet. Nam hoc Jure indistincte utimur. *l.* 11. *§ fin.* ULP. LIB. 57. AD ED.

Item Si liber pro fugitivo adprehensus erit, Injuriarum cum eo (6) agit. *l.* 22 ID. LIB. AD ED. PRÆT.

Et generaliter: Qui liberos infamandi gratia dixerunt servos, Injuriarum actione conveniri posse non ambigitur. *l.* 9. *Cod. de Injur.* DIOCLET. ET MAXIM.

Interest autem; an quis extra judicium liber dictus fuerit servus, an in servitutem petitus sit. Priori casu, statim potest Injuriarum agi; posteriori, lite demum finita.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si quidem aviam tuam, ancillam (infamandi causa) Reipublicæ civitatis Comanensium dixit Zenodorus, ac recessit: Injuriarum actione statim conveniri potest. Nam si perseverat in ea causa, facultatem habens agendi: super hac re deferri querelam; ac tunc demum, si non esse serva fuerit pronuntiata, postulari convenit. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

XVII. *Quintum Exemplum. Ad infamiam pertinet etiam ea Injuriæ species, qua id agitur ut invidia alicui concilietur: ut si quis in alicujus invidiam, ad statuam principis confugiat.*

De hac Injuriæ specie ita Callistratus. Ad statuas confugere vel imagines Principum in injuriam alterius, prohibitum. Cum enim Leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant; merito visum est, in Injuriam potius alterius quam sui defensionis gratia ad statuas vel imagines Principum confugere. Nisi si quis ex vinculis vel custodia detentus a potentioribus, ad hujusmodi præsidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas vel imagines quis confugiat, Senatus censuit; cumque qui imaginem Cæsaris in invidiam alterius prætulisset, in vincula publica coerceri Divus Pius rescripsit. *l.* 28. § 7. *ff. de Pœnis.* CALL. LIB. 6. DE COGNITIONIBUS.

XVIII. *Sextum Exemplum. Ad infamiam etiam pertinet hæc singularis Injuriæ species a Papiniano proposita. Nam* Idem ait; Eum qui eventum Sententiæ, velut daturus (7) pecuniam, vendidit, fustibus a Præside ob hoc castigatum, Injuriarum damnatum videri. Utique autem apparet, hunc Injuriam ei (8) fecisse cujus Sententiam venditavit. *l.* 15. § 30. ULP. LIB. 77. AD ED.

Non dissimilis est species de qua ita Gordianus. Qui explicandi negotii spem (cujus finis in judicis potestate ac motu situs est) pollicetur; non minus ob illicitam sponsionem crimen (9) contrahit, quam qui ad hujusmodi promissionis commercium contra disciplinam publicam adspirat. *l.* 10. *Cod. de acc.*

Inter Injurias quæ ad Infamiam pertinent, hæ quoque referendæ sunt.

XIX. *Septimum Exemplum.* Si Injuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris signasset (10), sine auctoritate ejus qui concedendi jus potestatemve habuit; Injuriarum actionem intendi posse respondit. *l.* 28. MODESTIN. LIB. 12. RESPONS.

Octavum Exemplum. Qui pro rei qualitate evidentissime locupletem, vel (si dubitetur) adprobatum fidejussorem, judicio sistendi causa non acceperit; Injuriarum actio adversus eum esse potest: quia sane non quælibet (11) Injuria est, duci in Jus eum qui satis idoneum fidejussorem det. Sed et ipse fidejussor qui sit acceptus, tanquam de Injuria sibi facta queri poterit. *l.* 5. § 1. *ff. Qui satisd. cogantur.* GAIUS LIB. 1. AD ED. PROVINC.

(1) Adeoque semper *Probrum.* Semper igitur Injuria est, si falso hæc alicui objiciantur.

(2) Et cum hoc Jus sæpe varium sit pro circumstantiis; hæc condemnatio non est semper *Probrum.* Neque enim turpe est si quis *Tutelæ* quidem damnetur, sed culpæ duntaxat nomine.

(3) Honestum.

(4) Delator; de quo hominum genere, vide infra lib. 49. Tit. *de Jure fisc.* N. 1.

(5) Quia ipsi venditus est.

(6) *Cum eo* scilicet qui eum adprehenderit quasi fugitivum.

(7) Qui accipit a litigatore pecuniam quam mentitur se daturum judici ut litigator in lite obtineat. Recte igitur Florentina lectio habet *daturus*, scilicet judici: male Haloand. et Vulg. *laturus, pecunia.*

(8) Judici.

(9) *Injuriam* scilicet. Nam et criminaliter extra ordinem, Injuriarum nomine agitur: ut videb. infra Sect. 3.

(10) *A mis le scellé.*

(11) Id est, non levis.

Nonum Exemplum. Si creditor meus, cui paratus sum solvere, in Injuriam meam fidejussores meos interpellaverit; Injuriarum tenetur. *l.* 19. GAIUS LIB. 22. AD ED. PROVINC.

Decimum Exemplum. Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit, Injuriæ facieodæ causa; Injuriarum tenetur. *l.* 15. § 33. ULP. LIB. 77. AD. ED.

Undecimum Exemplum. Item si qois pignus proscripserit, venditurus taaquam a me acceperit (1); iufamandi mei causa; Servios ait, Injuriarom agi posse. *d. l.* 15. § 32.

XX. *Duodecimum et ultimum Exemplum.* Si quis Libello dato vel Principi vel alicui, famam alienam insectatos fuerit, Injuriarom erit agendum: Papinianus ait. *l.* 15. § 29. ULP. LIB. 77. AD ED.

IV. *Quarta Injuriæ species : quæ* Ad rem *pertinet.*

XXI. *Hujus exemplum in promptu est.* Qui in domum alienam invito domino iotroiret, quamvis in Jus vocati (2); actionem Injuriarum in eum competere Ofilius ait. *l.* 23. PAUL. LIB. 4. AD ED.

Sed et si quis in meum fundum me invito extra jus servitutis ingrediatur, aut ibi aliquid faciet; Injuria est: ut vid. Instit. de rer. divis.

Hinc Divus Pius aucupibus ita rescripsit: ΟΥΚ, etc. [*id est*] Non est consentaneum ut per aliena prædia invitis dominis aucupium faciatis. *l.* 16. *ff. de Serv. præd. rust.* CALLISTR. LIB. 3. DE COGNIT.

Et generaliter : Si quis bona alicujus vel rem nuam per Injuriam occupaverit; Injuriarum actione tenetur. *sup. d. l.* 15. § 31.

Huc etiam pertinet ea species quam refert Javolenus. Si inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumom faceret; aut si superior vicinus, in inferiores ædes quid aut projecerit aut infuderit: negat Labeo, Injuriarum agi posse. Quod falsum puto : si tamen Injuriæ faciendæ causa (3) immittitur. *l.* 44. JAVOLEN. LIB. 9. EX POSTERIORIBUS LABEONIS.

V. *Quinta species : quæ pertinet* Ad libertatem *facultatemve naturalem qua unusquisque gaudere debet.*

XXII. *Injuriarum quæ ad hanc speciem pertineant, exempla habes.* 1.° Si quis propriom servum distrahere prohibetur a quolibet, Injuriarum experiri potest. *l.* 24. ULP. LIB. 15. AD ED. PRÆTORIS.

2.° *Item* Si quis me prohibeat in mari piscari, vel averriculum (4) qood Græce ΣΑΓΗΝΗ dicitur, ducere; an Injuriarum judicio possim eum convenire? Sunt qui potent Iojuriarum me posse agere. Et ita Pomponius. Et plerique esse huic similem eum qui in publicom lavare, vel in cavea publica (5) sedere; vel in quo alio loco agere, sedere, conversari, non patiatur; aut si quis re mea uti me non permittat. Nam et hic Injuriarum conveniri potest. Conductori (2) autem Veteres Interdictu (3) dederunt, si forte publico hoc conduxit. Nam vis ei prohibenda est, quominus conductione sua fruatur.

Si quem tamen ante ædes meas, vel ante prætorium meum piscari prohibeam; quid dicendum est? Me Injuriarum judicio teoetur, an non? Et quidem mare commone omnium est, et littora, sicuti aer. Et est sæpissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi; sed nec aucupari nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen et hoc est (8), tametsi nullo jure, ut quis prohiberi possit ante ædes meas vel prætorium meum piscari. Quare si quis prohibeatur, adhuc Iojuriarum agi potest.

In lacu tamen qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum. *l.* 13. § 7. ULPIAN. LIB. 57. AD ED.

Sane si maris proprium jus ad aliquem pertineat (9); UTI POSSIDETIS Interdictum ei competit, si prohibeatur jus suum exercere: quoniam ad privatam jam causam pertinet, non ad publicam hæc res; utpote cum de jure fruendo agatur quod ex privata causa contingat, non ex publica. Ad privatas enim causas accommodata interdicta (10), sunt non ad publicas. *l.* 14. PAUL. LIB. 13. AD PLAUT.

§ 3. *Tertia Injuriarum divisio : in eas quæ* Per Nosmetipsos, *et eas quæ* Per alium *patimur.*

XXIII. Item aut per semetipsum alicui fit Injuria, aut per alias personas. Per semet, quum directo ipsi cui patrifamilias vel matrifamilias fit Injuria: per alias, quum per consequentias fit, quum fit liberis meis vel servis meis vel uxori nuruive; spectat enim ad nos Injuria, quæ in his fit qui vel potestati nostræ vel affectui subjecti sint. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 56. AD ED.

Limitationem tamen aliquam addit Paulus. Ita enim ille : Si liberis qui io potestate sunt aut uxori fiat Injuria, nostra interest vindicare; ideoque per nos actio inferri potest, si modo is qui fecit, in In-

(1) Tanquam hanc rem a me acceperit pignori, quam non accepit quum ei non *pignori* obligaverim.

(2) Vid. supra lib. 2. Tit. *de in Jus.* voc. N. 6.

(3) Per contemptum domini fundi in quem immittitur.

(4) Budæus ait *Everticulum*, retis speciem esse; ita dictum quod aquam verrat (*une Seine ou Epervier.*)

(5) *L'Amphithéâtre.*

(6) Loci publici.

(7) *De loco publico fruendo* : de quo supra lib. 43. *d. tit.*

(8) Vitiosa scilicet consuetudine

(9) Quia hunc maris locum suis ædificiis occupavit, et sic proprii juris fecit.

(10) UTI POSSIDETIS scilicet, et alia similia; de quibus solis hic agitur. Neque enim hic quæstio esse potest de illis quæ ad publicam causam pertinere nemo nescit, ut *de Via Publica, etc.*

cadaveri fit Injuria; si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factam; semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgari: quotiens autem ante aditam hereditatem; magis hereditati, et sic heredi per hereditatem, acquiri. Denique Julianus scribit; Si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum (1) est, acquiri hereditati actiones dubium non esse. Idemque putat, et si ante aditam hereditatem servo hereditario Injuria facta fuerit; nam per hereditatem heredi acquiretur. *d. l.* 1. § 6.

§ 4. *Quarta Injuriarum divisio: in* Atrocem, *aut* Levem.

XXIX. Atrocem Injuriam, quasi contumeliosiorem et majorem accipimus. *l.* 7. § 7. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Atrocem autem Injuriam, aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri Labeo ait. *d. l.* 7. § 8.

XXX. Persona atrocior Injuria fit; ut quam Magistratui, quam parenti, patrono fiat. *d.* § 8. ¶ *persona.*

Item Atrocem sine dubio Injuriam esse factam manifestum est, si tibi illata est quum esses in sacerdotio, et dignitatis habitum et ornamenta præferres: et ideo vindictam potes eo nomine persequi. *l.* 4. *Cod. de Injur.* Valerian. et Gallien.

Nec solum ex persona cui infertur, sed et ex persona inferentis, atrox Injuria æstimatur.

Nam Quædam Injuriæ a liberis hominibus factæ, levis nonnullis [a] momenti videntur: enimvero a servis, graves sunt. Crescit enim contumelia, ex persona ejus qui contumeliam fecit. *l.* 17. § 3. Ulp. lib. 57. ad Ed.

XXXI. *Injuria æstimatur atrox* Tempore; si ludis, et in conspectu (2). Nam Prætoris (3) in conspectu, an in solitudine Injuria facta sit, multum interesse ait; quia atrocior est quæ in conspectu fiat. *sup. d. l.* 7. § 8.

Sed et si in theatro vel in foro cædit et vulnerat, quanquam non atrociter, atrocem Injuriam facit. *l.* 9. § 1. Ulp. lib. 57. ad Ed.

XXXII. Re atrocem Injuriam haberi Labeo ait; ut puta si vulnus illatum, vel os alicui percussum. *sup. d. l.* 7. *d.* § 8. ¶ *fin.*

Vulneris magnitudo atrocitatem facit; et nonnunquam locus vulneris, veluti oculo percusso. *l.* 8. Paul. lib. 55. ad Ed.

Sed est quæstionis, quod dicimus Re Injuriam atrocem fieri; utrum si corpori inferatur, atrox sit; an et si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abducto, vel convicio dicto? Et ait Pomponius; Etiam sine pulsatione posse dici atrocem Injuriam, persona (4) atrocitatem faciente. *l.* 9. Ulp. lib. 57. ad Ed.

XXXIII. Parvi autem refert utrum patrifamilias, an filiofamilias Injuria facta sit: nam et hæc atrox æstimabitur. *d. l.* 9. § 2.

ARTICULUS III.

De actione Injuriarum.

XXXIV. Injuriarum actio, aut Lege, aut more, aut mixto Jure introducta est.

Lege Duodecim Tabularum, de Famosis carminibus (5), membris ruptis, et ossibus fractis.

Moribus (6); quotiens factum pro qualitate sui arbitrio judicis æstimatur, congruentis pœnæ supplicio vindicatur.

Mixto jure (7) Injuriarum actio ex Lege Cornelia (8) constituitur; quotiens quis pulsatur, vel cujus domus introitur ab his qui vulgo Directarii appellantur (9); in quos extra ordinem (10) animadvertitur: ita ut prius ingruentis consilium, pro modo commentæ fraudis, pœna vindicetur exilii, aut metalli, aut operis publici. Paul. sent. lib. 5. *tit.* 4. § 6.

Pœnæ Legis XII Tabularum sive pecuniariæ, sive capitales exoleverunt. De Lege autem Cornelia specialiter agemus infra Sect. 3. *Hic igitur tantum quæstio est de illa actione* Injuriarum *quam Paulus* Moribus *introductam dicit, et quæ ex Edictis Prætorum descendit*...

Hæc actio privata est. Hinc Diocletianus et Maximianus: Injuriarum causa, non publici judicii, sed privati continet querelam. *l.* 7. *Cod. de Injur.*

(1) *Detentum*, scilicet ne ad sepulturam duceretur. De qua re datur Interdictum *de Mortuo inferendo*: supra lib. XI. *d. tit.* ubi vide severissimam ea de re Justini Constitutionem, N. 4.

[a] *Vulg. et Haloand.* leves et nullius.

(2) Populi.

(3) Cujacius legendum censet *Populi*. Observ. IX 16.

(4) Non solum enim ex *Re*, sed et ex *Persona* fit atrox Injuria.

(5) Intellige Satyricos Libellos, sive Poemata, sive etiam alia quælibet scripta. Vide quæ diximus ad Leges XII. Tabularum, Tab. VII. Cap. 7. ubi etiam de *Membris ruptis* et *Ossibus fractis*.

(6) Hæc actio quæ hic *Moribus* attribuitur, Edicto Prætoris tribuitur in *Instit.* § 7. h. tit. Nimirum Edicta quæ ex consuetudine idem Jus edicendi quotannis, tralaticiam auctoritatem habebant, recte assignantur *Moribus*.

(7) *Mixtum jus* appellat, Jus *Lege* constitutum et *Moribus* receptum. Cujac. ad. h. locum Pauli.

(8) Lata a Dictatore Cornelio Sylla, ad refrænandam licentiam quæ per bella civilia invaluerat.

(9) Qui se per tegulas vel alio modo in alienas ædes dirigunt: et inde nomen. Alias *Derectarii*. Cujac.

(10) Tempore enim Pauli, jam extraordinariæ pœnæ legitimis publicorum judiciorum, quæ minus frequentabantur, pœnis successerant.

Circa illam quærendum, de qua Injuria detur, et cui; adversus quem competat; quid in ea præstandum veniat; quid obtineat, quum Noxaliter *agitur de Injuria quam servus fecit; denique quando* Injuriarum *actio extinguatur.*

§ 1. *De qua Injuria detur actio* Iojuriarum, *et cui.*

XXXV. Posse hodie de omni Injuria, sed et de atroci (1), civiliter agi; Imperator (2) noster rescripsit. *l.* 7. § 6. Ulp. lib. 57. ad Ed.

XXXVI. *Hæc actio competit ei cui Injuria facta est; sive in persona sua, sive in personis eorum in quibus Injuriam pati intelligitur.*

Et quidem quum facta est filiofamilias Injuria; hanc actionem, sicut et omnia jura quæ ex quacumque causa ipsi competunt, acquirit patri. Interdum tamen ipsi filiofamilias hæc actio datur.

Enimvero Ait Prætor: « Si ei qui in alterius » potestate erit, Injuria facta esse dicetur; neque » is cujus in potestate est, præsens erit; neque » procurator quisquam existat qui eo nomine agat; » causa cognita, ipsi qui Injuriam accepisse di» cetur, judicium dabo ». *l.* 17. § 10. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Ait prætor, Neque præsens erit: *pro præsente non habemus eum qui, etsi præsens sit, non potest agere.*

Hinc Ulpianus. Filiofamilias Iojuriam passo; si præsens sit pater, agere tamen non possit propter furorem, vel quem alium casum dementiæ; puto competere Injuriarum actionem. Nam et hic pater ejus, absentis loco est. *d. l.* 17. § 11.

Plane si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat Injuriam; magis est ut filio actio non detur. Nam et quom abest; idcirco datur filio actio, quia verisimile est patrem, si præsens fuisset, acturum fuisse. *d. l.* 17. § 12.

Interdum tamen putamos, etsi pater remittat, Injuriarum actionem filio dandam. Ut puta si patris persona vilis adjectaque sit, filii honesta. Neque enim debet pater vilissimus, filii sui contumeliam ad suam vilitatem metiri: ponamus esse eum patrem, cui jure meritoque (3) curator a Prætore constitueretur. *d. l.* 17. § 13.

Quinetiam Si pater lite contestata cœperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis; dicendum est, causa cognita translationem filio competere. Idem, et si emancipatus filius esse proponatur. *d. l.* 17. § 14.

XXXVII. *Ut filio agere permittatur, non sufficit patrem non esse præsentem: addit Prætor,* Si neque Procurator ejus agat.

Procuratorem patris prætulit Prætor, ipsis personis quæ Injuriam passæ sunt.

Si tamen procurator aut oegligat, aut colludat, aut non sufficiat (4) adversus personas quæ Injuriam fecerunt; ipsi potius qui passus est Injuriam, actio Injoriarum competit. *d. l.* 17. § 15.

Procuratorem autem accipere debemus, non utique eum cui specialiter mandata est procuratio actionis Injuriarum: verum sufficit eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est. *d. l.* 17. § 16.

XXXVIII. Quod autem ait Prætor; Causa cognita ipsi qui Injuriam accepisse dicetur judicium permitti; ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc versetur, quam longe pater absit, et quando superventurus: et nunquid is qui (5) Iojuriarum vult actionem movere, segnitior vel inutilis admodum; qui non sufficiat ad rei cujus administrationem; ac per hoc, nec ad actionem. *d. l.* 17. § 17.

Quod deinde ait, Qui Injuriam acceperit, interdum ita accipiendum est, ut patri ejus competat actio (6). Ut puta nepoti (7) facta Injuria est, pater præsens est, avus abest; scribit Julianus; patri potius dandam Injuriarum actionem, quam ipsi nepoti: ad cujus (inquit) officium pertinet, etiam vivente avo, filium suum in omnibus tueri. *d. l.* 17. § 18.

XXXIX. *Observandum est, quum filiofamilias agere permittitur; eum non patris, sed proprio nomine agere: translata scilicet actione ex persona patris cui per filium quæsita fuerat, in personam filii.*

Hinc Idem Julianus scribit; Filium non tantum ipsum agere debere, verum procuratorem dare posse. Alioquin (inquit) nisi ei permiserimus Procuratorem dare; futurum est, ut si valetudine impediatur, neque sit qui Iojuriarum actionem exequatur, impediatur actio. *d. l.* 17. § 19.

Idem ait; Et si nepoti facta sit Injoria, et nemo sit qui avi nomine agat, permittendum esse patri experiri: et is procuratorem dabit. Omnibus enim qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. Intelligi autem filium (inquit) familias suo nomine agere, quum patre cessante Prætor ei agere permittat. *d. l.* 17. § 21.

Cum actio in personam filii transferatur; hinc etiam sequitur quod, Si filius familias Injoriarum egerit, patri actio (8) non competit. *d.* l. 17. § 21.

(1) Quamvis propter atrocem Injuriam possis etiam criminaliter agere, si malueris: ut videb. infra.

(2) Ante hoc Rescriptum, nonnisi criminaliter agi potuisse censet Schultingius ad *Sent. Paul.* h. tit.

(3) Decoctor, prodigus, hic designatur.

(4) Minus idoneus. N. seq.

(5) Filius scilicet.

(6) Potius quam ipsi qui Injuriam accepit.

(7) Qui est cum patre suo in potestate avi.

(8) Quod intellige de ea quam ex persona filii habebat, et quæ ipsi jure patriæ potestatis per filium erat quæsita. Hæc actio translata est in filium; adeoque amplius ei non competit: verum habet actionem quam ex persona sua habet, tanquam ipse in persona filii Injuriam passus.

Inde est quod hujus actionis executio filio datur, ut ex eodem Juliano discimus. Nam Idem ait; Filiofamilias Injuriarum nomine actionem dari, quotiens nemo est qui patris nomine experiatur; et hoc casu quasi patremfamiliæ constitui. Quare sive emancipatus sit (1) sive ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, sive paterna hereditate abstinuerit; executionem litis ei dandam. Esse enim perabsurdum, quem Prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probaverit, ei patrifamilias ultionem Injuriarum suarum eripi; et transferri ad patrem, qui eum (quantum in ipso est) omiserit; aut, quod est indignius, ad heredes patris: ad quos non pertinere injuriam filiofamilias factam, procul dubio est. *d. l.* § 22.

§ 2. *Adversus quem actio* Injuriarum *detur.*

XL. Non solum is Injuriarum tenetur, qui fecit Injuriam, hoc est qui percussit; verum ille quoque continetur, qui dolo fecit, vel qui curavit ut cui mala pugno percuteretur. *l.* 11. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Unde Si mandatu meo facta sit alicui Injuria; plerique aiunt, tam me qui mandavi, quam eum qui suscepit, Injuriarum teneri. *d. l.* 11. § 3.

Item Proculus recte ait; Si in hoc te conduxerim ut Injuriam facias; cum utroque nostrum Injuriarum agi posse, quia mea opera facta sit Injuria. *d. l.* 11. § 4.

Idemque ait, ut si filio mandavero ut tibi Injuriam faciat. *d. l.* 11. § 5.

Atilicinus autem ait; Et si persuaserim alicui alias (2) nolenti, ut mihi ad Injuriam faciendam obediret; posse Injuriarum mecum agi. *d. l.* 11. § 6.

XLI. *Quamvis autem mandator actione Injuriarum teneatur;* Non ideo minus crimine, sive atrocium Injuriarum judicio, tenetur is qui in justam accusationem incidit; quia dicit alium se hujusmodi facti (3) mandatorem habuisse. Namque hoc casu præter principalem reum, mandatorem quoque ex sua persona conveniri posse ignotum non est. *l.* 5. *Cod. de Accusation.* Gordian.

XLII. *Tenetur actione* Injuriarum, *qui Injuriam fecit; etiamsi in Magistratu constitutus fuerit. Enimvero* Nec Magistratibus licet aliquid injuriose facere. Si quid igitur per Injuriam fecerit Magistratus, vel quasi privatus, vel fiducia magistratus; Injuriarum potest conveniri. Sed utrum posito magistratu, an vero et quandiu est in magistratu? Sed verius est, si is Magistratus est qui sine fraude (4) in Jus vocari non potest, expectandum esse quoad magistratu abeat. Quod (et) si ex minoribus Magistratibus erit, id est qui sine imperio aut potestate sunt Magistratus; et in ipso magistratu posse eos conveniri. *l.* 32. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

XLIII. *Quædam autem sunt personæ quæ* Injuriarum *actione conveniri non possunt; nisi Injuria quam fecerunt, fuerit atrox.*

Talis est pater. Unde Ulpianus: Sed et si quis ex liberis qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri; non temere Injuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaserit.

Certe his qui sunt in potestate, prorsus nec competit; etiamsi atrox (5) fuerit. *l.* 7. § 3. Ulp. lib. 57. ad Edict.

Talis est et patronus. Quocirca idem ait: Præterea illo spectat, dici Certum (6) de Injuria quam passus quis sit; ut ex qualitate Injuriæ sciamus, an in patronum liberto reddendum sit Injuriarum judicium. Etenim meminisse oportebit, liberto adversus patronum non quidem semper, verum interdum Injuriarum dari judicium; si atrox sit Injuria quam passus sit, si sua (7) puta si servilis (8). Cæterum levem coercitionem utique patrono adversus libertum dabimus. Nec patietur eum Prætor querentem, quasi Injuriam passus sit; nisi atrocitas eum moverit. Nec enim ferre Prætor debet, heri servum, hodie liberum, conquerentem quod dominus ei convicium dixerit, vel quod leviter pulsaverit, vel emendaverit: sed si flagris, si verberibus; si vulneravit non mediocria [a]; æquissimum erit, Prætorem ei subvenire. *d. l.* 7. § 2.

Multo magis in patroni heredes dabitur actio, si atrox Injuria sit. Unde Diocletianus et Maximianus: Cum nec patronos Injuriam facere libertis, Juris æquitas permittat; proponasque patronæ heredes, eum qui libertatem à defuncta acceperat, Injuriis afficere: curabit Præses provinciæ contumeliam heredum compescere. *l.* 6. *Cod. de Injur.*

Quid de marito? Quanquam adversus patronum liberto Injuriarum actio non detur; verum marito; libertæ nomine, cum patrono actio competit. Maritus enim, uxore sua Injuriam passa, suo nomine Injuriarum agere videtur: quod et Marcellus admittit. Ego autem apud eum notavi; Non de omni Injuria hoc esse dicendum, me putare. Levis enim coercitio etiam in nuptam, vel convicii non impudici dictio, cum patrono denegetur? Si autem colliberto nupta esset; diceremus, omnino Injuriarum

(1) Post Injuriam admissam, actionemque patri quæsitam.

(2) Non ergo tenebor *Injuriarum*, si duntaxat laudavi propositum ejus qui jam ad Injuriam faciendam paratus erat.

(3) De quo accusatur.

(4) Id est, impune: l. 2. ff. *de in Jus voc.*

(5) Nulla enim inter filium qui in potestate est, et patrem actio esse potest: supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.*

(6) Vide infra N. 45.

(7) Ita potest intelligi, si eam in sua persona passus est. Cæterum hæc verba *si sua*, potius videntur abundare, et desunt in Vulgata.

(8) Id est, si patronus eum tractavit ut servum, excipiendo eum verberibus. Glossa vero interpretatur: si adeo atrox sit, ut, etiamsi in persona servi facta esset, vindicaretur.

[a] *Vulgat.* non mediocriter.

marito adversus patronum cessare actionem (1): et ita multi sentiont. Ex quibus apparet; libertos nostros, ooo tantom eas Injurias adversus nos Injuriarum actione exequi non posse, quæcomqoe fiuot ipsis; sed ne eas quidem qoæ eis fiunt, quos eorum interest Iujuriam non pati. *l.* 11. § Ulp. lib. 56. ad Ed.

Plane si forte filius liberti vel uxor velint Injoriarum experiri: quia patri maritove non datur, denegandom non erit; quia suo nomine experiuntur. *d. l.* 11. § 8.

§ 3. *Quomodo instituatur actio* Injoriarum, *et quid in illa veniat.*

XLIV. Agere quis Injuriarum, et per se, et per alium potest; ut puta procuratorem, tutorem, cæterosque qui pro aliis soleot (2) intervenire. *d. l.* 11. § 2.

XLV. *In instituenda autem hac actione; quædam observari debent.*

Enimvero Prætor edixit: « Qui agit injuriarum, certum oicat quid Injuriæ factum sit »; quia qui famosam acticoem inteodit, non debet vagari çum discrimine alienæ existimationis; sed designare, et certom specialiter dicere, quam se Injuriam passum contendit. *l.* 7. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Quod autem Prætor ait, Quid Injuriæ factum sit certum dicat, quemadmodum accipiendum sit? Certum eum dicere Labeo ait, qui dicat nomen Injoriæ; neque sub alternatione, puta illud aut illud, sed illam Injuriam se passum. *d. l.* 7. § 4.

Si mihi plures Injurias feceris; puta turba et cœtu facto domum alicujus introeas; et hoc facto efficiatur, ut simol et coovicium patiar et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis Injoriis, quæritur? Et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat; cogendum, Injurias quas simul passus est, conjungere. *d. l.* 7. § 5.

XLVI. *Venit in actione Injuriarum, æstimatio Injuriæ; quæ fieri debet ex æquo et bono. Nam* Injoriarom actio, et bono et æquo est. *l.* 11. § 1. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Et quidem hanc pecuniariam Injuriæ æstimationem, ipsis Injuriam passis permittit Prætor; eamque ipse, si sibi æqua videatur, sequitur: Instit. Tit. de Injur. § 7.

Hæc Injuriarum æstimatio, non ad id tempus quo judicatur sed ad id quo facta est; referri debet, *l.* 21. Javolen. lib. 9. epistol.

§ 4. *De judicio* Noxali Injuriarum, *quod datur quum servus Injuriam faciat.*

XLVII. Si atrocem Iojuriam servus fecerit; si quidem domious præsens sit, potest agi de eo (3); quod si abfuerit, Præsidi offerendus est, qui eum flagris rumpat. *l.* 9. § 3. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Enimvero Quum servus Injoriam facit, maleficium eum admittere palam est. Merito igitur sicuti ex cæteris delictis, ita ex hoc Injuriarum, Noxalis actio datur. Sed in arbitrio domioi est, an velit eum verberaodum exhibere, ot ita satisfiat ei qoi Injuriam passus est. Neque erit necesse domino utique eum verberandum præstare, sed dabitur ei facultas præstare ei servum verberandum. Aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedendum, vel litis æstimationem sufferendam. *l.* 17. § 4. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Ait Prætor, Arbitratu Judicis; utique qoasi viri boni, ut ille modum verberum imponat. *d. l.* 17. § 5.

Si ante judicem dominus verberandom servum exhibuerit, ut satis verberibus ei fieret, et erit factum arbitratu alicujus: postea actor agere Injuriarum perseverat; non est audiendos. Qui enim accepit satisfactiooem, Injuriam suam remisit. Nam et si nuda volontate Injuriam remisit; indubitate dicendum est, extingui Injuriarum actionem, non minus quam si tempore abolita fuerit Injuria. *d. l.* 17. § 6.

XLVIII. *Et ita quidem de Injuria quam servus fecit domino non conscio.*

Quod Si jussu domini servus Injuriam fecerit; utique dominus conveniri poterit, etiam suo nomine (4). Sed si proponatur servus manumissus; placet Labeoni, dandam (5) in eum actionem: quia et Noxa caput sequitur, nec in omnia servus domino parere debet; cœterum (6), etsi occiderit jussu domini, Cornelia eum (7) eximemus. *d. l.* 17. § 7.

Plane si defendendi domini gratia aliqoid fecerit; ratiooem ei constare apparet: inque eam rem, adversus agentem exceptio abjicienda erit. *d. l.* 17. § 8.

XLIX. *Hactenus de Injuria quam servus fecit.*

Quod Si plures servi simul aliquem ceciderint; aut convicium alicui fecerint; singulorum proprium est maleficium, et tanto major Injuria a pluribus admissa (8) est. Imo etiamtot Injuriæ sont, qoot et personæ Injuriam facientium. *l.* 34. Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

§ 5. *Quando extinguatur* Injuriarum *actio.*

L. *Injuriarum actio extinguitur* 1.° *Morte, sive*

(1) Scilicet nisi esset atrox.

(2) Secus de criminali judicio.

(3) Scilicet Noxali actione *Injuriarum.*

(4) Vide supra lib. 9. Tit. *de Noxal. act.* Sect. fin.

(5) Nihilominus, si maluerit.

(6) Id est, alioquin.

(7) Quod certe dici non potest.

(8) Non sufficiet igitur tantum præstare quantum si unus homo liber fecisset: ut in Edicto de quo supra Tit. 6.

ejus cui competebat, sine ejus adversus quem competebat.

Enimvero Injuriarum actio neque heredi neque in heredem datur. Idem est, et si in servum meum Injuria facta sit: nam nec hic heredi meo Injuriarum actio (1) datur.

Semel autem lite contestata, hanc actionem etiam ad successores pertinere. *l.* 13. Ulp. lib. 57. ad Ed.

Cum Injuriarum actio, nisi contestata fuerit, ad heredem non transeat; hinc Ulpianus: Injuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur. *l.* 28 Ulpia. lib. 34 ad Sabin.

LI. *Injuriarum actio extinguitur anni lapsu.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si non convicii consilio te aliquid injuriosum dixisse probare potes, fides veri a calumnia te defendit. Si autem in rixam inconsulto calore prolapsus, homicidii convicium objecisti; et ex eo die annus (2) excessit: cum Injuriarum actio annuo tempore præscripta sit, ob Injuriæ admissum conveniri non potest. *l.* 5. *Cod. de Injur.*

LII. *Denique Injuriarum actio* Et dissimulatione aboletur. Si quis enim Injuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit; postea ex pœnitentia remissam Injuriam non poterit recolere. Secundum hæc ergo (3); æquitas actionis omnem metum ejus abolere videtur, ubicumque contra æquum quis venit. Proinde et si pactum de Injuria intercessit, et si transactum, et si jusjurandum exactum erit; actio Injuriarum non tenebit. *l.* 11. § 1. ¶ *et dissimulatione.* Ulpian. lib. 57. ad. Ed.

SECTIO II.

De nonnullis singularibus Injuriarum speciebus, de quibus specialiter Edicto Prætoris cavetur.

ARTICULUS I.

De Injuriis quæ in personas servorum fiunt.

LIII. Nec servis quidem alienis licet facere Injuriam. *l.* 1. *Cod. de Injur.* Alexander.

Enimvero Prætor ait: » Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse; deve eo, injussu domini, quæstionem habuisse dicetur; in » eum judicium dabo. Item si quid aliud factum » esse dicetur, causa cognita judicium dabo ». *l.* 15 § 34. Ulp. lib. 77. ad Ed.

§. 1. *Quando actioni ex hac Edicti parte locus sit.*

LIV. *Ex ipsis Edicti verbis; huic locus est* 1.° *Quum servum meum quis verberavit.* Verberasse dicitur abusive (4), et qui pugnis ceciderit. *d. l.* 15. § 40.

Adjicitur adversus bonos mores: ut non omnibus omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, teneatur. Cæterum si quis corrigendi animo, aut si quis emendandi; non tenetur. *d. l.* 15. § 38.

Unde quærit Labeo; Si Magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit? Et ait, Judicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit. Nam si honorem ornamentaque petulanter attentantem ceciderit, absolvendum eum. *d. l,* 15. § 39.

Maxime autem non videtur Adversus bonos mores *servum verberasse, qui usus est jure quod in eum habebat.*

Hinc Si communem quis servum verberaverit, utique hac actione non teuebitur; cum jure domini id fecerit. *d.* l. 15. § 36.

Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit; vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet. *d. l.* 15. § 37.

LV. 2.° *Huic Edicto locus est; quum de servo meo aliquis quæstionem habuit.*

Quæstionem intelligere debemus, tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel levis territio, non pertinet ad hoc Edictum.

Quæstionis verbo, etiam ea quam Malam mansionem (5) dicunt, continebitur. Quum igitur per vim et tormenta habita quæstio est, tunc Quæstio intelligitur. *d. l.* 15. § 41.

LVI. 3.° Prætor ait: » Si quid aliud factum esse » dicetur, causa cognita judicium dabo ».

Proinde si quidem verberatus sit servus, vel tormentis de eo quæstio habita est; sine causæ cognitione judicium in eum competit. Si vero aliam Injuriam passus sit, non aliter competit quam si causa cognita. *d. l.* 15. § 43.

Itaque Prætor non ex omni causa, Injuriarum

(1) De qua actione vide Sect. seq. Art. 1.°

(2) Continuus, ut recte monet Wissenbachius; quamvis plures dissentiunt. Recte etiam addit, hac præscriptione non solum Prætoriam, sed et civilem quæ ex Lege Cornelia descendit (de qua infra) actionem excludi; criminale autem judicium, quum huic locus est, nonnisi vicennio.

(3) Ex eo quod hæc actio nullam certam pœnam continet, sed in eo id duntaxat veniat in quod reum condemnari oportere æquum judici videbitur; recte concludit, remissione Injuriæ hanc actionem prorsus extingui. Jam enim nihil est in quod condemnari oportere æquum videri possit, cum æquitas obstet ut condemnetur ei qui injuriam remisit.

(4) Proprie enim *verberat*, qui verberibus seu flagellis percutit.

(5) Mala mansio, supplicii genus de quo ita Prudentius: *Ligno plantas inferit, divaricatis cruribus.* Græci vertunt, ΤΟ ΕΜΒΑΛΛΕΙΝ ΤΟΥΣ ΠΟΔΑΣ ΞΥΛΩ. Basil. lib. 60. Eglog. XXI. Cap. 32.

judicium servi nomine promittet. Nam si leviter percussus sit, vel male dictum ei leviter; non dabit actionem. At si infamatus sit, vel facto aliquo, vel carmine scripto; puto causæ cognitionem Prætoris porrigendam et ad servi qualitatem. Etenim multum interest qualis servus sit, bonæ frugi, ordinarius dispensator; an vero vulgaris, vel mediastinus (1), an qualis qualis: et quid, si compeditus, vel male (2) notus, vel notæ extremæ? Habebit igitur Prætor rationem tam Injuriæ quæ admissa dicitur, quam personæ servi in quem admissa dicitur. Et sic, aut permittet, aut denegabit actionem. *d. l.* 15 § 44.

In causæ cognitione illud etiam verti debet, an Injuria in dominum redundet.

Enimvero. Interdum Injuria servo facta ad dominum redundat, interdum non. Nam si pro libero se gerentem, aut quum eum alterius potius quam meum existimat quis (3) (cæcidit); non cæsurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi mihi Injuriam fecerit, sic conveniri; Mela scribit. *d. l.* 15. § 45.

Non semper tamen factum erit impunitum, quamvis Injuria in dominum non redundet.

Unde Ulpianus. Si quis sic fecit Injuriam servo, ut domino faceret; video dominum Injuriarum agere posse suo nomine. Si vero non ad suggillationem domini id fecit; ipsi servo facta injuria, inulta a Prætore relinqui non debuit; maxime si verberibus vel quæstione fieret (4). Hanc enim et servum sentire palam est. *d. l.* 15. § 35.

LVII. *Illud patet, ex eo quod in personam servi, jussu domini aut ejus qui vice domini est; factum est, actionem Injuriarum non nasci.*

Unde Si jussu tutoris, aut procuratoris, vel curatoris, quæstio habita sit; consequens erit dicere, cessare Injuriarum actionem. *l.* 17. § 1. ULP. LIB. 57. AD ED.

Tamen: Sed etsi jussu domini quis quæstionem habeat, modum tamen excesserit (5), teneri eum debere Labeo ait. *sup. d. l.* 15 § 42.

§ 2. *Cui competat hæc actio, et adversus quem.*

LVIII. *Servi domino competit hæc actio.*

Quod Si servum complurium cæciderit; competere Injuriarum actionem omnibus, plus quam manifestum est. *l.* 15. § *fin.* ULP. LIB. 77. AD ED.

Sed non esse æquum, pro majore parte quam pro qua dominus (6) est, damnationem fieri Pedius ait. Et ideo officio judicis portiones æstimandæ erunt. *l.* 16. PAUL. LIB. 45. AD ED.

Cum autem in eo quod domini jussu aut permissu factum est, cesset Injuriarum actio mox supra N. 57. quid si servus verberatus, aut de quo quæstio habita est, plurium erat? Sed si unius permissu id fecero; si quidem solius ejus esse putavi, nulli competit Injuriarum actio. Plane si scivi plurium; ei quidem qui permiserit, non competit, Injuriarum actio; cæteris competit. *l.* 17. ULP. LIB. 57. AD ED.

LIX. Si usumfructum in servo habeam, tu proprietatem; isque verberatus sit, vel quæstio de eo habita: Injuriarum actio magis proprietario quam mihi competit.

Idemque probatur, et si servum meum (*i. e.* quem bona fide possidebam) cæcideris. Domino enim magis competit Injuriarum actio. *sup. d. l.* 15. § 47.

Interdum tamen ipsi bonæ fidei possessori vel fructuario dabitur. Unde Ulpianus: Item si liberum hominem qui mihi bona fide serviebat, quis cæciderit; distinguendum est: ut, si in contumeliam meam pulsatus sit, competat mihi Injuriarum actio. Idem ergo, et si in servo alieno bona fide mihi servienti; ut toties admittamus Injuriarum actionem, quoties in meam contumeliam Injuria ei facta sit. Nam ipsius quidem servi nomine, domino dabimus Injuriarum actionem. (Si autem me tangat et pulset, Injuriarum mihi qunque est). Ergo et in fructuario idem distingui potest. *d. l.* 15. § 48.

LX. *Observandum quod,* et Si servum cujus nomine Injuriarum actio tibi competit, manumiseris

(1) Quasi medius inter summos (quales erant Dispensatores, Atrienses, etc.) et imos seu extremæ notæ servos, quales erant compediti: Turneb. *Advers.* XXVIII 31. Alii *Mediastinos* interpretantur, qui nulli certo ministerio deputati sunt; sed in mediis ædibus ad quidvis jussum præsto esse debeat.

(2) Malæ famæ.

(3) Quum falso credit, hunc servum esse certæ personæ cui soli Injuriam facere vult. Secus, si duntaxat ignoraret cujus esset servus: hoc enim casu haberet saltem generalem voluntatem faciendi Injuriam ei qui ejus esset dominus, quisquis ille esset; ideoque mihi competeret actio Injuriarum argumento ejus quod dictum est supra N. 4.

(4) Heloand. *quæstionibus adfecerit:* Vulgat. *adstigeret.*

(5) In eo enim quod præscriptum modum et fines mandati excedit, jam non videtur jussu domini fecisse; ideoque huic actioni obnoxius est.

(6) Imo Justinianus Instit. *de Injur.* § 4. ait *Non pro ea parte qua dominus quisque est, æstimationem Injuriæ fieri; sed EX DOMINORUM PERSONA, quia ipsis fit injuria.* Noodt hos textus, rejectis variis Doctorum conciliationibus, aliter conciliari posse negat, quam si Justinianus accipiatur de ea Injuriæ specie quæ animo contumeliæ ipsi domino inferendæ, Paulus autem de Injuria quæ simpliciter fit servo. Sed quid vetat, quominus utrumque textum de Injuria quæ simpliciter fit servo intelligamus, et eos ita conciliemus; ut, cum actio *Injuriarum*, quatenus domini sunt, ipsis competat, non pro majore parte quam quisque dominus est, damnatio fieri debeat; non tamen in æstimatione Injuriæ faciendæ, habendam duntaxat rationem partis quam quisque in domino habet; sed etiam ex persona et dignitate cujusque domini, varie æstimandas portiones in quas reus ipsis condemnandus sit: quia cum Injuria servis facta, dominis ipsis fieri videatur; consequens est, in æstimatione Injuriæ, personæ ac dignitatis dominorum rationem habendam esse.

aut alienaveris; super est tibi Injuriarum actio. *l.* 29. PAUL. LIB. AD SABIN.

Servo autem manumisso non competere actionem, ob Injuriam quam in servitute passus est, quis dubitet? *l.* 30. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Consonat quod Labeo scribit; Si quis servum hereditarium testamento manumissum, ante aditam hereditatem verberaverit, Injuriarum heredem agere pose. At si post aditam hereditatem verberatus sit; sive scit se liberum, sive ignorat, ipsum agere posse. *l.* 1. § 7. ULP. LIB. 56. AD ED.

LXI. *Vidimus cui hæc actio detur. Datur autem adversus eum qui Injuriam fecit aut fieri curavit: de qua re vide Sect. præced.*

Quod Si servus servo (1) fecerit Injuriam, perinde agendum quasi domino (2) fecisset. *l.* 18. § 1. PAUL. LIB. 55. AD ED.

§ 3. *Cum quibus actionibus concurrat hæc actio.*

LXII. *Hæc actio potest cum aliis concurrere V. G.* Si stuprum serva passa sit, Injuriarum actio dabitur. Aut, si celavit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit, etiam furti: vel si virginem immatoram stupraverit, etiam Legis Aquiliæ actionem competere quidam putant (3). *l.* 25. ULP. LIB. 18. AD ED.

ARTICULUS II.

De singulari Injuriæ specie, quæ alicujus infamandi causa fit.

Ait prætor: « NE QUID infamandi causa fiat. Si » quis adversus ea fecerit, prout quæque res erit » animadvertam ». *l.* 15. § 25. ULP. LIB. 77. AD ED.

Hoc Edictum (4) supervacuum esse Labeo ait; quippe cum ex generali, INJURIARUM, agere possumus. Sed videtur et ipsi Labeoni, et ita se habet; prætorem eamdem causam secutum, voluisse etiam specialiter de ea re loqui. Ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. *d. l.* 15. § 26.

LXIV. Generaliter vetuit Prætor quid ad infamiam alicujus fieri. Proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet; erit actio Injuriarum.

Hæc autem fere sunt quæ ad infamiam alicujus fiunt: ut puta, ad invidiam alicujus, veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat, vel capillos submittat (5); aut si carmen conscribat, vel proponat, vel cantet aliquod, quod pudorem alicujus lædat. *d. l.* 15. § 27.

Similiter Venuleius. Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumve summittere nulli licet: nisi (6) ita conjunctus est affinitate, ut invitus in reum testimonium dicere cogi non (7) possit *l.* 39. VENULEIUS LIB. 2. PUBLICORUM JUDICIORUM.

Multas alias Injuriarum species quæ ad infamiam pertinent, enumeravimus Sect. præced. Art. 2.°

LXV. Quod ait Prætor: SI QUIS ADVERSUS EA FECERIT, PROUT QUÆQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM; sic intelligendum est, ut plenior esset Prætoris animadversio: id est, et quodcumque cum moverit, vel in persona ejus adversus quem agitur, vel etiam in re ipsa, in qualitate Injuriæ; audiat eum qui agit. *sup. d. l.* 15. § 28.

ARTICULUS III.

De Conviciis, de quibus specialiter Edicto Prætoris cavetur.

LXVI. Ait Prætor: « Qui adversus bonos mores » Convicium cui fecisse, cujusve opera factum esse » dicetur quo adversus bonos mores Convicium » fieret; in eum judicium dabo ». *l.* 15. § 2. ULP. LIB. 77. AD ED.

CONVICIUM, Injuriam esse Labeo ait. *d. l.* 15. § 3.

Convicium autem dicitur; vel a concitatione; vel a conventu, hoc est, a collatione vocum. Quum enim in unum complures voces conferuntur, CONVICIUM appellatur; quasi CONVOCIUM. *d. l.* 15. § 4.

Ex his apparet; non omne maledictum, convicium esse; sed id solum quod cum vociferatione dictum est. *l.* 15. §. 11.

Cæterum Sive unus sive plures dixerint quod in cœtu dictum est, CONVICIUM est. Quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur, convicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum. *d. l.* 15. §. 12.

(1) Servo alterius domini.

(2) Domino servi qui fecit Injuriam. Scilicet agendum *Noxali* judicio, de quo Sect. præced. § 4.

(3) Et recte. An autem et quatenus altera alteram consumat, vide supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act. Part.* 2. art. fin.

(4) Id est, hæc Edicti pars.

(5) Id est, capillos non tondet. Hæc erant apud Romanos indicia luctus et mœroris. Si quis igitur cum hoc luctus habitu affectaret aliquem sequi, indicans se ab eo vexari et opprimi, non levem ei injuriam facere videbatur. Sed et si quis induat hunc habitum ob aliquem qui ex ipsius cognatis aut necessariis non foret, alicujus criminis accusatum, videtur hoc fieri ad concitandam invidiam tam in accusatorem quam in judices qui eum condemnarent; adeoque ad ipsorum Injuriam pertinere. Hinc quum omnes Senatores mutassent habitum pro Cicerone, quum a Clodio accusatus et in exilium actus fuisset; Consules intelligentes hoc ad invidiam ipsorum factum, talem luctum Edicto inhibuerunt: ut ipse Cicero testatur in Orat. *Pro reditu.*

( ) Qui accusabatur, vestem sordidam induebat, barbam promittebat: idem faciebant necessariæ personæ. Verum quod in necessariis personis erat officium, videbatur Injuria in extraneis; quasi hoc ipso jam convictum eum existimarent.

(7) Quinam tales sint, vide supra lib. 22. Tit. *de Testib.* N. 21.

Ut autem convicium intelligatur, nil refert utrum praesenti fiat necne. Nam Convicium non tantum praesenti, verum absenti quoque fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, Convicium factum esse dicitur. Idem, et si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere. *d. l.* 15. § 7.

LXVII. Sed quod adjicitur à Praetore, Adversus bonos mores, ostendit non omnem in unum collatam vociferationem, Praetorem notare; sed eam quae bonis moribus improbatur, quaeque ad infamiam vel invidiam alicujus spectaret. *d. l.* 15. § 5.

Idem ait; Adversus bonos mores. Sic accipiendum, non ejus qui fecit; sed generaliter accipiendum, adversus bonos mores hujus civitatis. *d. l.* 15. § 6.

Maxime autem adversus bonos mores videtur, illud convicium quod fit judici ab appellatoribus. Hinc Paulus: Judici ab appellatoribus convicium fieri non oportet, alioquin infamia notautur. *l.* 42. Paul. lib. 5. sentent.

Item illud demum convicium Edicto continetur, quod certae personae factum est. Unde in Edicto, CUI non sine causa adjectum est: nam si in certae personae convicium fiat, nulla executio est. *d. l.* 15. § 5.

LXVIII. *Addit Praetor* Cujusve opera factum esse dicitur.

Igitur Fecisse convicium non tantum is videtur qui vociferatus est, verum is quoque qui concitavit ad vociferationem alios, vel qui summisit ut vociferentur. *d. l.* 15. § 8.

Caeterum Si curaverit quis convicium alicui fieri, non tamen factum sit; non tenebitur. *d. l.* 15. §. 10.

LXIX. *Haec Injuriae species hoc cum caeteris habet commune; quod actio* Injuriarum quae ex convicio nascitur, in heredes non est reddenda, sed nec heredi. *d. l.* 15. § 14.

SECTIO III.

De Lege Cornelia de Injuriis.

LXX. *Sunt quaedam Injuriarum species quas Lex Cornelia a Cornelio Sylla Dictatore lata vindicat; proposita actione criminali.*

Hanc criminalem actionem fuisse publicum judicium, multi (inter quos Cujacius) existimant; eo quod in. l. 12. *ff* de Accusationib. *in qua plura publica judicia recensentur, mentio etiam fiat Legis Corneliae* Injuriarum. *Alii, inter quos Vinnius, negant hanc actionem fuisse publicum judicium; argumento legis* 42. § 1. *ff.* de Procur. *quae* Privatam *dicit* Injuriarum *actionem ex Lege Cornelia, et si pro utilitate publica exerceatur. Hanc litem dirimere nostri non est instituti.*

Caeterum non solum criminaliter, verum Etiam ex Lege Cornelia Injuriarum actio civiliter moveri potest; condemnatione, aestimatione judicis, facienda. *l.* 37. § 1. Marcian. lib. 14. institut.

LXXI. Lex Cornelia de Injuriis competit ei qui Injuriarum agere volet, ob eam rem quod se pulsatum, verberatumve, domumve suam vi introitam esse dicat. *l.* 5. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem, quod quis Pulsatus, Verberatusve, Domusve ejus vi introita sit. Apparet igitur omnem Injuriam quae manu fiat, Lege Cornelia contineri. *d. l.* 5. *pr.* ¶ *lex itaque.*

Inter Pulsationem et Verberationem hoc inter est, ut Ofilius scribit: Verberare est, cum dolore caedere; Pulsare, sine dolore. *l.* 5. § 1. Ulp. lib. 56. ad Ed.

Quod autem Lex ait Domumve vi introitam: domum accipere debimus, non proprietatem domus sed domicilium. Quare sive in propria domu quis habitaverit, sive in conducto, vel gratis sive hospitio receptus; haec Lex locum habebit. *d. l.* 5. § 2.

Quid si quis in villa habitet, vel in hortis? Idem erit probandum. *d. l.* 5. § 3.

Et si dominus fundum locaverit inque eum impetus factus sit; colonus aget, non dominus. *d. l.* 5. § 4.

Dicimus Domum *in hac Lege accipi pro domicilio. Domicilium autem accipe, non stricte, sed pro omni in qua quis non momenti causa habitat.*

Hoc contra Labeonis sententiam docet Ulpianus. Ita ille. Si tamen in fundum alienum qui domino colebatur, introitum sit; Labeo negat esse actionem domino fundi ex Lege Cornelia: quia non possit ubique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc Legem; licet ibi quis domicilium non habeat. Ponamus enim studiorum causa Romae agere: Romae utique domicilium non habet; et tamen dicendum est, si vi domus ejus introita fuerit, Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula (1) non pertinebit.

Caeterum ad hos pertinebit qui inhabitant non momenti causa, licet ibi domicilium non habeant. *d. l.* 5. § 5.

LXXII. Illud quaeritur, an pater, filio familias Injuriam passo, ex Lege Cornelia Injuriarum agere possit? Et placuit non posse (2); de que ea

(1) *Les Auberges.*

(2) Scilicet ex persona sua, et ob Injuriam quam per filium patitur, Ratio est, quia Lex Cornelia ei dat actionem *Qui pulsatus verberatusve est*; ipse autem non est pulsatus. Caeterum agere poterit ea Legis Corneliae actione quae filio competit, et patri per filium jure patriae potestatis quaeritur.

re inter omnes constat. Sed patri quidem (1) Prætoria Injuriarum actio competit, filio vero Legis (2) Corneliæ. *d. l.* § 6.

Et quidem In Lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa, nec cavere debet Ratam rem patrem habiturum. Nam nec alias agentem filium Injuriarum, ad cautionem De Rato compellendum Julianus scribit (3). *d. l.* 5. § 7.

LXXIII. Hac Lege permittitur actori jusjurandum deferre, ut reus juret Injuriam se non fecisse. Sed Sabinus in Adsessorio (4); Etiam Prætores exemplum Legis secuturos (5) ait: et ita res se habet. *d. l.* 5. § 8.

Unum etiam nota singulare in judicio Legis Corneliæ. Qua Lege cavetur ut non judicet, qui ei qui agit gener, socer, vitricus, privignus, sobrinusve est, propriusve eorum quemquam ea cognatione affinitateve attinget; quive eorum ejus, parentisve cujus eorum, patronus erit. *d. l.* 5. *pr.* ¶ *qua Lege.*

SECTIO IV.

De Senatusconsulto adversus Famosos Libellos.

LXXIV. *Hæc specialis Injuriæ species proposita ea de re publico judicio vindicatur; de quo judicio et hujus pœna, ita Ulpianus.* Si quis Librum ad Infamiam alicujus pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit; etiamsi alterius nomine ediderit, vel sine nomine: uti de ea re agere liceret; et, si condemnatus sit qui id fecit, Intestabilis ex Lege esse jubetur. *l.* 5. § 9. Ulp. lib. 56. ad Edict.

Eadem pœna ex Senatusconsulto tenetur, etiam qui ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ [*id est, inscriptiones*] aliudve quid sine scriptura (6) in notam aliquorum produxerit; item qui emendum vendendumve curaverit. *d. l.* 5. § 10.

Et ei qui indicasset (7), sive liber, sive servus sit; pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione judicis, pretium constituitur: servo forsitan et libertate præstanda. Quid enim si publica utilitas ex hoc emergit? *d. l.* 5. § 11.

Quod Senatusconsultum necessarium est, quum nomen adjectum non est ejus in quem factum est. Tunc enim [*a*], quia difficilis probatio (8) est, voluit Senatus publica quæstione rem vindicare.

Cæterum si nomen adjectum sit; et jure communi Injuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est privato agere judicio, quo publico judicio præjudicatur: quia ad privatam causam (9) pertinet. Plane si actum sit publico judicio, denegandum est privatum. Similiter ex diverso. *l.* 6. Paul. lib. 55. ad Ed.

LXXV. *Publicæ quæstioni hoc Senatusconsulto introductæ, successit extraordinaria. Unde Paulus:*

In eos auctores qui Famosos Libellos in contumeliam alterius proposuerint; extra ordinem, usque ad relegationem insulæ (10) vindicatur. Paul. Sent. *lib.* 5. *Tit.* 4. § 15.

Idem ait:

Psalterium quod vulgo dicitur Canticum (11) in alterius infamiam compositum et publice cantatum, tam in eos qui hoc cantaverint, quam in eos qui composuerint, extra ordinem vindicatur; eo acrius, si personæ dignitas hac Injuria defendenda sit. *d. tit.* § 14.

Circa Famosos Libellos constituunt Valentinianus et Valens; ut si quis Famosum (12) Libellum invenerit nec suppresserit, sed eum manifestaverit;

(1) Ex propria persona.

(2) Quam tamen ipsam pater exercebit, si præsens est. Ita Accursius, qui simul notat Doctores quosdam dissentire; et peculiare esse huic actioni *Legis Corneliæ* ex Injuriis, ut solus filius ea agere possit; argumento ejusdem legis § 7. mox seq. Quod ultimum sane, minus recte consequi videtur ex *d.* § 7. mox seq. Quod ultimum sane, minus recte consequi videtur ex *d.* § 7. in quo supponi rectius potest, filium propter absentiam patris agere.

(3) Sensus est: si filiusfamilias, quando patre absente *Injuriarum* agit Prætoria actione, non cavet De rato; quia scilicet suo nomine intelligitur agere, actione ex persona patris in ipsius personam translata; ut vid. supra N. 39. pariter non debet cavere De rato, quum ex Lege Cornelia agit; ex qua Directa actio ipsi filio competit

(4) In libro Assessoriorum.

(5) Id est; ad exemplum hujus Legis, pariter jusjurandum deferre permittetur in actione Prætoria.

(6) Haloand. Vulgat. et Gothofredus legunt, *sive scripturam.* Vel forte legendum *simile scripturæ.* Alii retinent lectionem *sine scriptura*, expuncto quod mox sequitur verbo *aliquorum*: ut sensus sit, *non litteris sed notis produxerit.* Potest omnino retineri lectio integra, hoc sensu, puta si in contumeliam alicujus, imago facta sit (*une Estampe injurieuse.*)

(7) Adde, et conticuisset: l. 197. ff. *de Verb. signif.*

[*a*] *Florent.* ei.

(8) Quum quis in infamiam alicujus, Libellum aut imaginem proponit; ita ut ejus quem infamare vult nomen reticeat; eumque designet quidem, sed non ita indubitatis indiciis ut convinci possit auctor de ea persona sensisse: non potest quidem competere privata actio *Injuriarum* ei quem infamare voluerit, quia probare non potest se fuisse pretium. Maxime igitur necessaria est eo casu publica quæstio; in qua sufficit doceri, auctorem habuisse voluntatem infamandi alicujus, nec necesse sit doceri de quo senserit.

(9) Secus de his publicis judiciis quæ publice intersunt, et publicam causam continent. His enim non præjudicatur, per privatum quo quis ejusdem facti nomine egerit judicium; supra Tit. *de Oblig. et act.* N. 70 et 71.

(10) Hanc pœnam hoc casu usitatam refert etiam Tacitus *Annal.* XIV 50.

(11) Schultingius intelligit illud quod proludii loco scorræ urbicarii canebant, cum *Psalterio*; quod erat species instrumenti musici.

(12) Interpretes recte hanc Constitutionem intelligunt, non de quovis Famoso Libello, sed eo quo atrox facinus et capitali pœna dignum alicui objiceretur.

puniatur capitali pœna tanquam si hujus auctor esset: hortanturque eos qui salutis publicæ solliciti sunt, ut ea quæ PER FAMOSUM LIBELLUM PERSEQUENDA *putaverint, adeuntes Principem* OBE PROPRIO *edicant; proposito ipsis præmio, si ea probaverint. l. un. Cod.* de Famos. lib.

SECTIO V.

De aliis Legibus circa Injurias.

LXXVI. Constitutionibus Principalibus cavetur, ea quæ infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt, tolli de medio. *l.* 37. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Senatusconsulto cavetur, ne quis imaginem Imperatoris in invidiam alterius portaret (1). Et qui contra fecerit, in vincula publica mittetur. *l.* 48. SCÆVOLA LIB. 4. REGUL.

Ex Constitutione Arcadii et Honorii, capitalis pœna decernitur; contra eos qui Ecclesiam irruentes, aliquid Injuriæ ibi sacerdotibus aut ministris fecerint. l. 10. *Cod.* de Episc. et Cleric.

(1) Innuens se hoc facere adversus ejus sævitiam, quasi sub umbra Principis quærat perfugium. Ravardus aliter intelligit; scilicet de eo qui in individiam regnantis Imperatoris, imaginem defuncti alicujus Imperatoris cujus memoria damnata esset; portaret. Et quidem Suetonius refert (in NERON. n. fin.) non defuisse qui per longam tempus tumulum Neronis floribus ornarent, ejusque imaginem præferrent: sed hoc alio prorsus sensu.

TITULUS XI.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBUS.

AD *aliam delictorum speciem transeunt Pandectarum ordinatores, quæ* CRIMINA *dicuntur; quæ nempe non civili actione, sed Criminali per accusationem et subscriptionem in Crimen vindicantur.*

I. *Horum autem Criminum (ut jam alibi diximus) quædam* PUBLICA *sunt, ex quibus scilicet proditæ sunt* Leges Publicorum judiciorum *de quibus in lib. seq.*

Quædam EXTRAORDINARIA *vocari placuit; eo quod ex his nec ulla ordinaria actio, ut ex delictis privatis, nascatur, nec ullum publicum judicium proditum sit; verum de his Criminales et Extraordinariæ cognitiones habeantur, quorum nulla formula solemnis, nulla certa pœna. In his itaque, et pœna judicis arbitrio relinquitur; et peragitur accusatio citra solemnem judiciorum ordinem, hoc tantum observato ut accusator in crimen subscribere debeat: l. fin. ff.* de Privat. delict. *supra*, d. tit. *N. fin.*

Præterea cum in publicis judiciis quilibet e populo ad accusandum admitteretur; contra probabile est, in Extraordinariis cognitionibus plerisque, non fuisse admissos nisi eos quorum intererat: certe hoc constat de quibusdam, ut de Crimine EXPILATÆ HEREDITATIS; *infra Tit.* XIX. *Fatendum tamen, in quibusdam ex illis cognitionibus quæ ad statum Reipublicæ pertinerent, qualis est illa (de quia mox in h. tit.) quæ* de Nili aggeribus ruptis *competit, quoslibet ad accusandum admissos fuisse.*

In hoc Titulo et sequentibus, variæ Extraordinariorum Criminum species recensentur, de quibus Extraordinariæ illæ cognitiones habentur; necnon et varii casus in quibus locus est his Extraordinariis cognitionibus, etiam propter illa delicta ex quibus ordinariæ actiones nascuntur.

§ 1. *Recensentur aliquot Extraordinariorum Criminum species.*

II. Sollicitatores alienarum nuptiarum (1), itemque matrimoniorum interpellatores (2); et si effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis Extra ordinem puniuntur. *l.* 1. PAUL. LIB. 5. SENT.

Qui puero stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite (3), persuaserit; aut mulierem puellamve interpellaverit, quidve impudicitiæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiumve quo is persuadeat, dederit; perfecto flagitio, puniuntur capite (4);

(1) Qui pudicitiam mulieris alteri nuptæ attentant.

(2) Qui mulierem alteri nuptam, cujus nuptias appetunt, ad divortium cum viro faciendum sollicitant.

(3) Moris fuit apud Romanos, ut pueris dum Prætexta uterentur (id est, ad annum 15. aut, ut aliis placet, 16), custos seu pædagogus qui de latere eorum non discederet, apponeretur; ad tuendam eorum pudicitiam. De qua re vide Casaubonum ad Pers. Satyr. V, 30. Pædagogi illi solebant esse servi, aut liberti, probatæ fidei.

(4) Hujus itaque criminis pœna durior in judicio Extraordinario; mitior illa quæ ex ordinario Legis Juliæ DE ADULTERIIS descendit. Ita Gothofredus hunc § conciliat cum § 4. Instit. *de Public. judic.*

imperfectò, in insulam deportantur : corrupti comites summo supplicio adficiuntur. *d. l.* 1. § 2.

III. *Inter Extraordinaria Crimina recensebimus etiam*, *crimina* STELLIONATUS *et* EXPILATÆ HEREDITATIS *de quibus infra*, *specialibus Titulis.*

Nam Stellionatus vel Expilatæ hereditatis judicia, accusationem quidem habent, sed non sunt publica. *l.* 3. ULP. LIB. 3. DE ADULTERIIS.

IV. *Ad Extraordinaria Crimina*, *etiam illud pertinet de quo ita Modestinus.* Si quis aliquid fecerit quo leves hominum animi, superstitione Numinis terrerentur; Divus Marcus hujusmodi homines in insulam relegari (1) rescripsit. *l.* 30. *ff. de Pœnis.* MODESTIN. LIB. 1. DE POENIS.

Huc referri potest quod ait Paulus :
Qui novas (2) et usu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 18. § 2.

V. *Extra ordinem etiam puniuntur*, *qui annonem vexant.* Annonam attentare et vexare (3) vel maxime Dardanarii (4) solent; quorum avaritiæ obviam itum est, tam Mandatis quam Constitutionibus. Mandatis denique ita cavetor : « PRÆTEREA debebis custodire, ne Dardanarii ullius mercis sint; ne ab » his qui coemptas merces supprimunt, aut a locupletioribus qui fructus suos æquis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus expectant, [ne] annona oneretur ». Pœna autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt negotiatione eis tantum interdicitur; interdum et relegari solent, humiliores ad opus publicum dari. *l.* 6. ULP. LIB. 8. DE OFFICIO PROCONSULIS.

Onerant annonam, etiam stateræ adulterinæ; de quibus Divus Trajanus Edictum proposuit. Quo Edicto pœnam Legis Corneliæ (5) in eos statuit; periode ac si Lege testamentaria (quod testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset) damnatus esset. *d. l.* 6. § 1.

Sed et Divus Hadrianus, eum qui falsas mensuras habuit, in insulam relegavit. *d. l.* 6. § 2.

De his et Paulus ait. In Dardanarios, propter falsam mensurarum modum, ob utilitatem popularis annonæ, pro modo admissi, Extra ordinem vindicari placuit. *l.* 37. *ff. de Pœnis.* PAUL. LIB. 1. SENT.

VI. *Mulier quæ data opera abortum fecit, publico Legis Corneliæ judicio non subjacet, ut videb. infra lib.* 48. *Tit.* ad Leg. Cornel. de Sicar. *verum Extra ordinem punitur.*

Et quidem Divus Severus et Antoninus rescripserunt; Eam quæ data opera abegit, a Præside in temporale exilium dandam. Indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse. *l.* 4. MARCIAN. LIB. 1. REGUL.

VII. *Extraordinaria etiam cognitio est*, *de qua ait Paulus :* In circulatores qui serpentes (6) circumferunt et proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio datur. *l.* 11. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Et generaliter : Sunt præterea Crimina quæ ad executionem Præsidis pertinent (7), ut puta, si quis instrumenta sua prodita (8) esse dicat. Nam hujus rei executio, Præfecto Urbis a Divis Fratribus data est. *l.* 8. ULP. LIB. 9. DE OFFICIO PROCONSULIS.

Adde et crimen mendicantium validorum : l. un. Cod. de Mendic. valid.

VIII. *Crimina quæ hactenus retulimus*, *sunt quorumlibet locorum. Quædam autem sunt certis provinciis peculiaria : horum species quasdam ita refert Ulpianus.*

Sunt quædam quæ more provinciarum coercitionem solent admittere : ut puta in provincia Arabia ΣΚΟΠΕΛΙΣΜΟΝ [*id est*, *lapidum positionem*], Crimen appellant; cujus rei admissum tale est. Plerique inimicorum solent prædium inimici ΣΚΟΠΕΛΙΖΕΙΝ; id est, lapides ponere indicio futuros quod si quis eum agrum coluisset, malo letho

(1) Suspicatur Bynkershoeck hoc Rescriptum intelligendum esse de his qui contra publicam quietem Imperiumque Romanum, ita terrerent. Et ad id referendum esse quod Ulpianus refert de Marco Imperatore, apud Collat. Leg. Mosaic. Tit. 16. « *Denique et eum qui motu Cassiano vaticinatus erat, et multa quasi ex instinctu deorum dixerat, in insulam relegavit* ». Forte etiam propter eas vaticinationes quibus Avidii-Cassii asseclæ populum decipiebant, FURORES CASSIANUM appellari in l. 7. Cod. *ad L. Jul. Majest.*

Potest etiam hoc Rescriptum referri ad eos impostores qui iram deorum, futurosque terræ motus, pestilentias, et alia id genus comminantes, remediaque, ne quid horum accideret, promittentes, pecuniam credulis hominibus emungebant. Quales plurimos fuisse Marci temporibus, ex Luciano discimus in ALEXANDRO.

(2) Antiquissima et ab ipsis civitatis exordiis Lex Romæ fuit, ne peregrina sacra, ullive externi Religionis ritus a Romanis admitterentur : de qua Dionys. Halic. II 3. Livius XXXIX 16. Hinc illa contra Apostolos criminatio : *Hi homines conturbant civitatem nostram*, *et annunciant morem quem non licet nobis suscipere cum simus Romani* Act. XVI 20. 21.

(3) *Annonam attentare*, *Vexare*, *Onerare*, *Flagellare* dicitur, qui supprimit, qui non vendit justo pretio.

(4) Id est, Pentapolæ (*les Arrheurs*); ut interpretatur Cujacius ex veteribus Glossis Observ. X. 17. Turnebus *Adversar.* IX 17. eos ita dictos censet, a *Dardano* quodam celebri mago, quod plebs crederet eorum magicis artibus annonam in ipsorum horrea averti; item in metiendo mensuram imminui.

(5) DE FALSIS.

(6) Qui circulos hominum congregant, offutiasque agunt ut videantur devorare serpentes (*Charlatans*).

(7) Ita designantur Extraordinariæ cognitiones quas ipse Præses citra judiciorum ordinem exequitur; ut opponantur publicis judiciis.

(8) *Si quelqu'un ayant la garde de mes titres*, *les a fait voir à quelqu'un*, *pour me causer du dommage.*

periturus esset insidiis eorum qui scopulos posuissent. Quæ res tantum timorem habet ut nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum qui Scopelismon fecerunt. Hanc rem Præsides exequi solent graviter, usque ad pœnam capitis: quia et ipsa res mortem commutatur. *l.* 9. Ulp. lib 9. de Officio Proconsulis.

In Ægypto qui Chomata rumpit, vel dissolvit (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere); æque plectitur Extra ordinem, et pro conditione sua, et pro admissi mensura. Quidam opere publico aut metallo plectuntur; et metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem Sycaminonem (1) exciderit: nam et hæc res vindicatur Extra ordinem non levi pœna; idcirco quod hæ arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur et coercentur, et diminutiones æque coercentur. Chomata etiam, et diacopi (2) qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos qui id admiserint. *l.* 10. Ulp. lib. 9. de Off. Procons.

Pœnam exacerbavit Theodosius; jussitque comburi eos, qui antequam Nilus ad duodecimum cubitum creverit, Ulla (3) *fluenta usurpaverit. l. un. de* Nili agger. non rump.

§ 2. *De Extraordinariis cognitionibus propter delicta ordinaria.*

IX. *Non solum propter Crimina, sed interdum et propter ordinaria delicta cognitiones illæ Extraordinariæ habentur.*

Et 1.° Meminisse oportebit, nunc Furti plerumque (4) criminaliter agi; et eum qui agit, in Crimen subscribere: non quasi publicum sit judicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiam Extraordinaria (5) animadversione coercendam. Non ideo tamen minus, si quis velit, poterit (6) Civiliter agere. *l. fin. ff. de Furt.* Ulp. lib. 38. ad Ed.

Vide et infra Tit. de Furib. balnear. *cum sequenti.*

2.° Sed et ex Constitutionibus Principum; Extra ordinem, qui de naufragiis aliquid diripuerint (7), puniuntur. Nam et Divus Pius rescripsit, nullam vim nautis fieri debere; et si quis fecerit, ut severissime puniatur. *l.* 1. § 2. *ff. Ad Leg. Jul. de vi priv.* Marcian. lib. 14. institut.

3.° *Item in specie sequenti, in qua ordinaria actio* Servi corrupti *competit, tamen Extra ordinem quoque*, In eum cujus instinctu ad infamandum dominum servus ad statuam confugisse compertus erit (præter Corrupti servi actionem quæ ex Edicto Perpetuo competit) severe animadvertitur. *l.* 5. Ulp. lib. 5. de Off. Proconsulis.

4.° *Item quamvis Injuria sit ordinarium delictum; tamen* De Injuria, nunc, Extra ordinem ex causa et persona statui solet. Et servi quidem flagellis cæsi, dominis restituuntur. Liberi vero, humiliaris quidem loci, fustibus subjiciuntur (8); cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei (9) coercentur. *l.* 45. *ff. de Injur.* Herm. lib. 5. epitomar.

Ex causæ qualitate hæc criminalis cognitio habetur, in exemplis quæ ita refert Paulus. Fit injuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinverit [a]; aquas spurcaverit, fistulas, lacus, quidve aliud ad injuriam publicam (10) contaminaverit: in quos graviter animadverti solet. *l.* 1. § 1. Paul. lib. 5. sentent.

Ex personæ autem quæ injuriam fecit qualitate, criminalis hæc cognitio habetur: veluti Si quis injuriam atrocem fecerit, qui contemnere Injuriarum judicium possit infamiam suam et egestatem; Prætor acriter exequi hanc rem debet; et eos qui injuriam fecerunt, coercere. *l.* 35. *ff. de Injur.* Ulpian lib. 3. de omnibus tribunalibus.

X. *Habentur etiam interdum illæ Extraordinariæ cognitiones, etiam de illis Criminibus de quibus aliquod publicum judicium competeret: ut videb. Tit. seq. et passim in libro seq.*

(1) Arbor moro similis, ficus producens: de qua Plin. *Hist. nat.* XIII 7.

(2) Meatus intercisi, per quos effluebat Nili aqua in arva remotiora.

(3) Ita legendum monet Cujacius; non vero *ultra fluenta*. Sensus est; si quis apertis aggeribus qui aquam intra duodecimum cubitum continent, fluenta in suos agros derivaverit.

(4) Non igitur semper, sed quum futtum est atrocius.

(5) Jamdiu quippe exoleverat pœna legitima furti, de qua sanxerant Leges XII. Tab. *Tab. II. Cap.* 4. Et id forte, Lege Porcia lata quæ civem Romanum verberari et vinciri, et Poetilia-Papiria quæ eumdem addici vetuerunt: Gellius XI 18.

(6) Scilicet si malit agere *civiliter*; nam una actione electa altera consumitur: ut vid. supra lib. 44. *de Oblig. et act* Part. 2. art. fin.

(7) Vide supra Tit. *de Incend. ruin. naufr.*

(8) Nec obstat modo dicta Lex Porcia, civem Romanum verberari vetans. Hæc enim Lex in pœnis extraordinariis non observabatur; imo in desuetudinem oblivionemque prorsus abierat, imminuta quæ omnibus fere communicata fuerat civium Romanorum dignitate.

(9) Puta, Advocationis.

(a) *Florent.* oblinuerit.

(10) Exstat ea de re vetus lex apud Frontinum, De Aquæductibus Urbis Romæ: *Ne quis aquam* Oletato *dolo malo, etc.* id est corrumpito, perdito, (a verbo Græco ΟΛΛΥΜΙ, *Tuer, perdre, ou nuire*).

TITULUS XII.

DE SEPULCRO VIOLATO.

PERGUNT *Pandectarum ordinatores varias delictorum species exponere, propter quas extra ordinem criminaliter agi solet: inter quas est* SEPULCRI VIOLATI *crimen.*

I. *De hoc autem, non solum extraordinaria cognitio est, sed etiam publicum judicium.*

Enimvero Sepulcri Violati crimen potest dici ad Legem Juliam DE VI PUBLICA pertinere; ex illa parte qua de eo cavetur qui fecerit quid, quominus aliquis funeretur, sepeliaturve: quia et qui Sepulcrum Violat, facit quo quis minus Sepultus sit. *l.* 8. MACER. LIB. 1. PUBLICOR.

De Sepulcro Violato, actio quoque pecuniaria datur. *l.* 9. IDEM LIB. 2. PUBLICORUM JUDICIORUM.

Circa hanc materiam videbimus 1.° *Quid sit* SEPULCRUM *ad hoc crimen pertinens, et quis videatur necne illud Violare.*

2.° *Agemus de actionibus pecuniariis, quæ ex Edicto Prætoris ea de re dantur.*

Tertius Articulus versabitur circa extraordinariam cognitionem, pœnasque quæ in Sepulcrorum Violatores statui sunt.

ARTICULUS I.

Quid sit Sepulcrum ad hoc crimen pertinens, et quis videatur necne illud Violare.

II. *Sepulcrum cujuslibet hominis hic intelligimus, non tamen hostis. Nam* Sepulcra hostium religiosa nobis non sunt. Ideoque lapides inde sublatos, in quemlibet usum convertere possumus: non Sepulcri Violati actio competit. *l.* 4. PAUL. LIB. 27. AD ED. PRÆTORIS.

SEPULCRI autem appellatione, omnem sepulturæ locum contineri existimandum est. *l.* 3. § 2. ULP. LIB. 25. AD ED. PRÆTORIS.

III. *Violat Sepulcrum* 1.° *Is qui eo infert mortuum quem jus inferendi non habeat.*

Et quidem et Si quis in hæreditarium Sepulcrum inferat, quamvis heres; tamen potest SEPULCRI VIOLATI teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit. Licet enim cavere testatori, ne quis eo inferatur: ut Rescripto Imperatoris Antonini cavetur. Servari enim voluntatem ejus oportere. Ergo et si cavit ut unus tantum heredum inferret; servabitur, ut solus inferat. *d. l.* 3. § 3.

2.° *Maxime autem Sepulcrum Violatur ex eo quod Paulus ait:*

In eo sarcophago vel solio (1) ubi corpus jam depositum est, aliud corpus inferri non potest (2). Et qui intulerit, reus Sepulcri Violati postulari [a] potest. PAUL. SENT. LIB. 1. *tit.* 29. § 8.

3.° Qui monumento inscriptos titulos eraserit, vel statuam everterit, vel quid ex eodem traxerit, lapidem columnam vesustulerit; Sepulcrum Violasse videtur. *Ibid. in* EDIT. *Schulting.*

Item, ut rescribit Gordianus: Res religioni destinatas, quinimo jam religionis effectas, scientes qui contingerint, et emere et distrahere non dubitaverint: tametsi jure venditio non subsistat, læsæ tamen religionis inciderunt in crimen. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Enimvero Senatusconsulto cavetur, ne usus Sepulcrorum permutationibus polluatur: id est, ne Sepulcrum aliæ conversationis usum accipiat. *l.* 12. *ff. de Relig. et sumpt. fun.* ULP. LIB. 25. AD ED.

4.° *Item pluribus aliis modis potest Sepulcrum Violari.*

IV. *Non violat autem Sepulcrum, qui illud reficit aut ornat, non contactis corporibus.*

Hinc Marcianus. Sepulcri deteriorem conditionem fieri prohibitum est; sed corruptum et lapsum monumentum, corporibus non contactis, licet reficere. *l.* 7. MARCIAN. LIB. 3. INSTITUT.

Item, modo corpus non contingatur; Statuas Sepulcro imponere, vel monumento quod a te extructum profiteris, ornamenta quæ putas superaddere non prohiberis: cum jure suorum quæ minus prohibita sunt, unicuique facultas libera non denegatur. *l.* 7. *Cod. de Relig. sumpt. fun.* GORDIAN.

Item (ut alibi obiter vidimus ex l. 4. *ff.* de Aq. et aq. pluv.) *qui jussu judicis restituit opus quod vicino nocebat, non videtur Violare Sepulcrum. Nam* Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere; qui parere necesse habet. *l.* 167. [b] § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 49. AD ED.

(1) Schultingius recte censet legendum, *solio.* Est autem SOLIUM, area mobilis qua corpus conditur. Sueton. in NERONE. cap. 50.

(2) Etsi jus Sepulcri habeat. Potes enim in eodem monumento, et eodem Sepulcro, mortuum inferre; at non in eodem sarcophago (*le même cercueil*).

[a] *Male vulgo* non.

[b] *Alias* 125.

ARTICULUS II.

De actionibus pecuniariis quæ ex Edicto Prætoris competunt in Sepulcrorum Violatores.

§ 1. *De prima parte Edicti, in quoslibet dolo malo Violatores; quæ et qualis sit actio.*

V. Prætor ait : « Cujus dolo malo Sepulcrum » Violatum esse dicetur, in eum In factum » judicium dabo : ut ei ad quem pertineat, quanti » ob eam rem æquum videbitur; condemnetur ».

» Si nemo erit a quem pertineat, sive agere » nolet; quicumque agere volet, ei centum au- » reorum actionem dabo : si plures agere volent, » cujus justissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam ». *l.* 3. Ulp. lib. 25. ad Ed. Prætoris.

Hæc prima pars Edicti spectat generaliter omnes Sepulcrorum Violatores, scilicet eos qui dolo violant. Nam hæc Edicti prima verba ostendunt, eum demum ex hoc plecti qui dolo malo violavit. Si igitur dolus absit, cessabit. Ejusdem (1) personæ igitur doli non capaces (ut admodum impuberes, item omnes qui non animo violandi accedunt), excusati sunt. *d. l.* 3. § 1.

Hac prima parte Edicti, duæ actiones proponuntur; quarum una ei ad quem pertinet, datur, altera popularis est.

VI. *Circa eam quæ ei ad quem pertinet, datur;* Quæsitum est an ad heredem necessarium, quum se bonis non miscuisset, actio Sepulcri Violati pertineret? Dixi, Recte eum ea actione experiri, quæ in bonum et æquum concepta est. Nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit : cum, etsi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate; neque id capiatur quod in rei persecutione, sed in sola vindicta sit constitutum *l.* 10. Papin. lib. 8. Quæst.

Illud quoque quæritur; Si ad plures jus Sepulcri pertineat, utrum omnibus damus actionem, an ei qui occupavit? Labeo omnibus dandam dicit. Recte; quia in id quod uniuscujusque interest, agitur. *l.* 3. § 9. Ulp. lib. 25. ad Ed. Prætoris.

Hæc actio in id quod æquum videbitur, competit: ut ex verbis Edicti liquet. Igitur Qui de Sepulcri Violati actione judicant, æstimabunt quatenus interest; scilicet ex injuria quæ facta est, item ex lucro ejus qui Violavit, vel ex damno quod contigit, vel ex temeritate ejus qui fecit. Nunquam tam minoris debent condemnare, quam solent extraneo agente. *d. l.* 3. § 8.

VII. *Jam de ea actione* Sepulcri Violati *quæ popularis est, videndum.*

Hæc in centum aureos cuivis ex populo datur; si is ad quem pertinet, aut nolit agere, aut absit : et ita in Edicto.

Observandum tamen quod; Si is cujus interest, Sepulcri Violati agere nollet; post pœnitentia acta, antequam lis ab alio contestetur, dicere se velle agere : et audietur. *d. l.* 3. § 10.

Post contestatam autem actionem popularem, amplius non auditur; etiamsi Reipublicæ causa abfuerit. Ita enim Julianus. Sepulcri actio imprimis datur ei ad quem res pertinet. Quo cessante si alius egerit, quamvis Reipublicæ causa abfuerit dominus, non debebit ex integro adversus eum qui litis æstimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri conditio ejus qui Reipublicæ causa abfuit; cum hæc actio non ad rem familiarem ejusdem, sed magis ad ultionem pertineat. *l.* 6. Julian. lib. 10. digest.

VIII. *Observandum superest,* quod Sepulcri Violati actio infamiam irrogat. *l.* 1. Ulp. lib. 2. ad Ed. Præt.

§ 2. *De postrema Edicti parte, in eos qui habitando Sepulcrum violant.*

IX. *Prætor ait :* « Si quis in Sepulcro, dolo » malo habitaverit; ædificiumve aliud quamque [a] » Sepulcri causa factum sit, habuerit : in eum si » quis eo nomine agere volet, ducentorum aureo- » rum judicium dabo ». *l.* 3 *pr.* ¶ *si quis.* Ulp. lib. 25. ad Ed. Prætoris.

Ex hac Edicti parte : Si quis in Sepulcro habitasset, ædificiumque habuisset; ei qui velit, agendi potestas fit. *d. l.* 3. § 6.

Enimvero Hæc actio popularis est. *d. l.* 3. § 12.

Quum servus habitavit, an hæc actio Noxalis in dominum danda sit, an duntaxat criminaliter adversus servum agi debeat, pro modo admissi statuetur.

Sic accipe quod ait Ulpianus. Si servus in Sepulcro habitat, vel ædificavit; Noxalis actio cessat, et in eum Prætor hanc actionem (2) pollicetur. Si tamen non habitet, sed domunculam (3) ibi habeat servus; Noxale judicium erit dandum : si modo habere posse videtur. *d. l.* 13. § 11.

(1) Ita legendum puto : *cessavit*, Edictum scilicet. *Ejusdem igitur* (Edicti) *personæ doli non capaces..... excusati sunt;* id est, non tenentur hoc Edicto. Cujacius Observ. VI 22. ita interpungit : *cessabit ejusdem*, scilicet Edicti pœna. *Personæ igitur, etc.* Wislingius vero facilioris sensus conjectura, sic interpungendum putat. *Si igitur dolus absit ejusdem personæ, cessabit* Edictum. *Igitur doli, etc.*

[a] *Alias* quod.

(2) Criminalem scilicet.

(3) Minus enim delinquit qui non habitat, sed duntaxat *Domunculam* seu secessum in amplo Sepulcro sibi facit; quo interdum et ad breve tempus se abscondat. Unde ex hac causa, non criminaliter contra servum, sed *Noxaliter* adversus dominum agitur.

ARTICULUS III.

De extraordinaria cognitione adversus Sepulcri Violatores.

X. Adversus eos qui cadavera spoliant, Præsides severius intervenire solent; maxime si manu armata aggrediantur: ut, si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur; ut Divus Severus rescripsit. Si sine armis, usque ad pœnam metalli procedunt. *d. l.* 3. § 7.

Rei Sepulcrorum Violatorum, si corpora ipsa extraxerint vel ossa eruerint; humilioris quidem fortunæ, summo supplicio afficiuntur; honestiores in insulam deportantur; alias autem relegantur, aut in metallum damnantur. *l.* 11. PAUL. LIB. 5. SENT.

Et alibi:

Qui corpus perpetuæ sepulturæ traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum, nudaverit, et Solis radiis ostenderit; piaculum committit. Atque ideo si honestior sit, in insulam; si humilior, in metallum datur. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 29. § 4.

XI. *Ex Lege Constantii;* Si servus in demoliendis Sepulcris fuerit deprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallo addicatur. Sin vero domini auctoritate vel jussione urgetur, relegatione plectatur (1). Et si forte detractum aliquid de Sepulcro, ad domum ejus villamque provectum reperitur: villa, sive domus aut ædificium quodcumque erit, fisci juribus vindicetur. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Idem Constantius pœnam decem pondo auri statuit, adversus Spoliatores Sepulcrorum. l. 4 Cod. h. tit.

Julianus omnes Sepulcrorum Violatores pœna SACRILEGII *plecti voluit.* l. 5. Cod. h. tit.

Non soli Sepulcrorum Violatores plectuntur; sed ex Lege Constantii, locorum judices si hoc vindicare neglexerint, mulctantur pœna viginti librarum auri. l. 3. Cod. h. tit.

(1) Dominus: de servo enim hoc accipi non potest, cum pœna relegationis non cadat in servos: l. 22. § fin. ff. *de Accusationib.*

TITULUS XIII.

DE CONCUSSIONE.

CONCUSSIO *in genere, sic recte a Cujacio definitur: Terror injectus, pecuniæ alteriusve rei extorquendæ gratia. Et duplex est.*

I. *Et primo, specialiter sumitur pro crimine quo Officialis, id est, in ministerio aliquo constitutus, pecuniam aliudve quid a subditis per metum extorquet, ultra salarium debitum.*

Hæc locum facit cognitioni extraordinariæ. Nimirum Si simulato Præsidis jussu Concussio intervenit; ablatum ejusmodi terrore restitui Præses provinciæ jubet, et delictum coercet. *l.* 1. ULP. LIB. 5. OPINIONUM.

Igitur hoc Concussionis judicium, publicum non est. *l.* 2. MACER. LIB. 1. PUBLICORUM JUDICIORUM.

II. *Altera Concussionis species generalior, qua quilibet debitum officium recusat, aut injustum quid minatur, nisi pecunia accepta.*

Ex hac autem Concussionis specie potest esse locus et judicio publico. Unde statim additur: Sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit; potest judicium publicum esse ex Senatusconsultis (1) quibus pœna Legis Corneliæ teneri jubentur, qui in accusationem innocentium coierint; quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum (2) vel non denuntiandum testimonium, pecuniam acceperint. *d. l.* 2. § *sed si.*

De gravioribus aliis Concussionis speciebus, quæ publico REPETUNDARUM *judicio vindicantur, vide infra lib. seq. Tit. XI.*

(1) De quibus infra lib. 48. Tit. *de L. Cornel.* DE FALSIS.

(2) *Denuntiare alicui testimonium*, est eum evocare ad judicium testimonii ferendi causa. Enimvero duo sunt genera testium, aut voluntariorum, aut eorum quibus judex in publicis judicia *Lege denuntiare* solet: quorum altero utrique pars utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est. Species autem calumniæ et *Concussionis* est, pecuniam ab aliquo extorquere, *ad testimonium non denuntiandum*; id est, ne quis domo sua in longinquum tribunal evocaretur; aut pecuniam accipere *ad testimonium denuntiandum*, ab his qui testimonium sibi denuntiari propter largi viatici publici lucrum exoptarent. Ita Budæus.

TITULUS XIV.

DE ABIGEIS.

Extra ordinem quoque criminaliter interdum agitur adversus Abigeos; de quibus videndum 1.° Quinam illi sint: 2.° Quomodo hoc crimen vindicetur.

§ 1. *Qui* Abigei *dicantur, ut ad hanc criminalem persecutionem pertineant.*

I. Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt et quodammodo deprædantur; et Abigendi studium quasi artem exercent, equos de gregibus, vel boves de armentis abducentes. Cæterum si quis bovem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. *l.* 1. § 1. Ulpian. lib. 8. de Officio Proconsulis.

II. *Ex numero etiam animalium, interdum quis aut* Abigeus *aut* Fur *simpliciter dicitur. Hinc Callistratus*: Oves pro numero abactorum, aut furem aut Abigeum faciunt. Quidam decem oves gregem esse putaverunt: porcos, etiam quinque vel quatuor abactos; equum, bovem (1), vel unum, Abigeatus crimen facere. *l.* 3. Callistrat. lib. 6. de cognitionibus.

Ratio discriminis est, quod pretium rei surreptæ augeat delictum. Sed et qui porcum, vel capram, vel vervecem abduxit, non tam graviter (2) quam qui majora animalia abigunt, plecti debet. *sup. d. l.* 1. § 2.

Quod diximus quædam esse animalia quæ nisi plura abigantur, Abigeum non faciant; sic accipe, ut non necesse sit ea simul fuisse abacta. Nam Qui sæpius abegerunt, licet semper unum vel alterum pecus surripuerint, tamen abigei sunt. *sup. d. l.* 3. § 2.

III. *Ut autem abigeus quis dici possit, maxime requiritur furandi voluntas; adeoque ut non existimaverit animal esse suum.*

Igitur Qui pecora de quorum proprietate faciebat controversiam, Abegit; ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem remittendus est. Sed hoc ita demum probandum est, si non color Abigeatus quæsitus est; sed vere putavit sua, justis rationibus ductus. *l.* 1. § 4. Ulp. lib. 8. de Officio Proconsulis.

§ 2. *De ipsa criminali persecutione qua vindicatur* Abigeatus *crimen; et an semper criminaliter de eo agatur.*

IV. Abacti animalis accusatio, non solum cum inscriptionibus (3), sed etiam sine ea observatione (4) proponitur. *l. Cod. un. h. tit.* Honor. et Arcad.

V. Abigeatus crimen, publici judicii non est; quia furtum magis est. Sed quia plerumque Abigei et ferro utuntur, si deprehendentur; ideo graviter et puniri eorum admissum solet. *l.* 2. Macer lib. 1. publ. Judicior.

De Abigeis puniendis ita Divus Hadrianus Consilio (5) Beticæ rescripsit: « Abigei, quum durissime puniuntur, ad gladium (6) damnari solent. « Puniuntur autem durissime, non ubique, sed « ubi frequentius est id genus maleficii. Alioquin et « in opus, et nonnunquam temporarium dantur ». *sup. d. l. pr.*

Quanquam autem Hadrianus Metalli pœnam item Operis, vel etiam Gladii præstituerit; attamen qui honestiore loco nati sunt; non debent ad hanc pœnam pertinere: sed aut relegandi erunt, aut movendi Ordine. Sane (7) qui cum gladio abigunt, non inique bestiis objiciuntur. *d. l.* 1. § 3.

Nota Et eum quoque plenius (8) coercendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, non a sylva nec grege. *l.* 3. § 1. Callistrat. lib. 6. de cognitionis.

(1) Contra Paulus putat, oportere duos boves abactos esse ut quis abactor esse videatur: *Sentent.* lib. 5. Tit. 18. § 1. Variæ scilicet fuerunt ea de re Sententiæ.

(2) Nam duntaxat civili actione, ut fur, punitur.

(3) Id est, criminali et extraordinaria cognitione. In his enim cognitionibus subscribitur in crimen: ut vid. supra Tit. *de Extraord. crim.*

(4) Proinde quæ civili ac ordinaria *Furti* actione; si is cujus abacta sunt pecora, hoc maluerit; aut si minor numerus abactus sit, quam ut *Abigeum* facere possint.

(5) Synedrio Beticæ. *Betica* pars Hispaniæ, de qua Plinius *Histor. nat.* III. et seq.

(1) Ad ludum gladiatorum: et ita interpretatur Collator *Legum Mosaic.* Tit. VI 7. At vero Justinianus intelligi voluit de pœna mortis; cum dudum à Constantino pœna ludi gladiatorii fuisset abrogata: infra Tit. *de Pœnis.*

(6) Humiliores.

(7) Græci legunt *Lenius*, ut observat Cujacius Observ. VI 8. Quo enim major peccandi facultas et occasio, eo graviori pœna quisque in officio continendus: Abactio autem facilior a *sylva* quam a *stabulo*.

VI. *Non solum Abigei, sed et receptores eorum puniuntur.*

Et quidem Receptores Abigeorum qua pœna plecti debeant, Epistola Divi Trajani ita cavetur, ut extra terram Italiam decem annis relegarentur. *d. l.* 3. § 3.

TITULUS XV.

DE PRÆVARICATIONE.

I. PRÆVARICATORES eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, et ex parte actoris in partem rei concedunt. A varicando enim (1), Prævaricatores dicti sunt. *l.* 212 *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. I. DE ADULT.

Solet autem adversus Prævaricatores criminaliter extra ordinem agi; quod quando obtineat videndum primo, deinde agemus de pœnis Prævaricatorum.

§ 1. *Quando et adversus quos Prævaricatores criminaliter extra ordinem agatur.*

II. *Ex modo allata definitione;* PRÆVARICATOR est quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua.

Quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui Prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo ex altera. *l.* 1. ULP. LIB. 6. AD ED. PRÆTORIS.

Is autem Prævaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusaverit.

Cæterum Advocatus, non proprie Prævaricator (2) dicitur. Quid ergo de eo fiet; sive privato judicio, sive publico prævaricatus sit; hoc est, prodiderit causam? Hic extra ordinem solet puniri. *d. l.* 1. § 1.

III. *Hinc* Prævaricationis judicium aliud publicum, aliud moribus inductum (3) est. MACER LIB. I. PUBLICOR. JUDICIORUM.

Nam si reus accusatori, publico judicio ideo præscribat (4) quod dicat se eodem crimine ab alio accusatum et absolutum; cavetur Lege Julia Publicorum, ut non prius accusetur, quam de prioris accusatoris Prævaricatione constiterit, et pronuntiatum fuerit. Hujus ergo Prævaricationis pronuntiatio, publici judicii intelligitur. *d. l.* 3. § 1.

Quod si Advocato Prævaricationis crimen intendatur, publicum judicium non est. Nec interest, publico an privato judicio Prævaricatus dicatur. *d. l.* 3. § 2.

Item Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen judicii publici destituisse; judicium publicum non est: quia neque Lege aliqua de hac re cautum est; neque per Senatusconsultum (5) quo pœna quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est. *d. l.* 3. § 3.

§ 2. *Quæ sit pœna Prævaricatorum.*

IV. *Pœna eorum qui publico judicio Prævaricationis damnabantur, erat* TALIO, *sicut et calumniatorum. Refert enim Tacitus* Annal. *XIV* 41. *Senatusconsultum in Prævaricatores ita latum, ut* « QUI » *talem operam emptitasset vendidissetve, perinde* » *pœna teneretur ac si publico judicio* CALUMNIÆ » *condemnatus* ». *Atqui constat calumniatorum pœnam fuisse Talionem, ut videb. infra lib. seq. Tit.* ad SC. Turpill.

Hæc pœna, ex publicis judiciis porrecta est etiam ad eos qui in extraordinariis criminibus, Prævaricationis damnarentur.

Hinc Paulus. Ab Imperatore nostro et patre ejus rescriptum est; ut in criminibus quæ extra ordinem objiciuntur, Prævaricatores eadem pœna adficiantur, qua tenerentur si ipsi in Legem commisissent qua reus per Prævaricationem absolutus est. *l.* 6. PAUL. LIB. SINGUL. DE JUDICIIS PUBLICIS.

Postea, sicut justicia ordinaria cœperunt esse extraordinaria, ita etiam pœna. Hinc Ulpianus: Sciendum est quod hodie iis qui Prævaricati sunt, pœna injungitur extraordinaria. *l.* 2. ULP. LIB. 9. DE OFFICIO PROCONSUL.

V. *Illud autem singulare est in Prævaricationis pœna; quod, licet certis personis indulgeatur, si temere calumniosam accusationem instituerint (ut videb. d. Tit.* ad SC. Turp. *infra); his tamen non indulgeatur si Prævaricati fuerint. Nam et* Si is de cujus calumnia agi prohibetur, Prævaricator in causa judicii publici pronuntiatus sit; infamis erit. *l.* 4. MACER LIB. 2. PUBLICORUM JUDICIORUM.

Item Accusator in Prævaricatione convictus, postea ex Lege non accusat. *l.* 5. VENULEIUS-SATURN. LIB. 2. PUBLICORUM JUDICIORUM.

(1) *Vari* dicuntur, obtortis plantis aut cruribus.

(2) *Prævaricator* proprie non est nisi is qui accusat; Advocatus qui causam clientis prodit, est *proditor* potius quam *Prævaricator.*

(3) Illud scilicet quod extra ordinem peragitur.

(4) Id est, excipiat adversus accusatorem.

(5) Turpillianum de quo infra lib. seq. Tit. *ad SC. Turpill.*

TITULUS XVI.

DE RECEPTATORIBUS.

I. Agitur *etiam criminaliter extra ordinem, adversus* Receptatores latronum.

Enimvero Pessimum genus est Receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest. Et præcipitur, ut perinde puniantur atque latrones.

In pari causa habendi sunt, qui, quum apprehendere latrones possent, pecunia accepta vel subreptorum parte, demiserunt. *l.* 1. Marcian. lib. 2. publicorum judiciorum.

II. Eos tamen apud quos affinis vel cognatus latro conservatus est, neque absolvendos neque severe admodum puniendos. Non enim par est eorum delictum, et eorum qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt, *l.* 2. Paul. lib. sing. de poenis paganorum.

TITULUS XVII.

DE FURIBUS BALNEARIIS.

ET

TITULUS XVIII.

DE EFFRACTORIBUS ET EXPILATORIBUS.

Est *etiam criminalis et extraordinaria cognitio adversus Fures quosdam; qui atrociores æstimantur vel ex circumstantia temporis locive quo Furtum factum est, aut ex aliis quibuslibet circumstantiis.*

I. *Et* 1.° *Si noctu Furtum factum sit, aut si Balneis publicis vestimenta lavantium fuerint subrepta. Enimvero* Fures nocturni extra ordinem audiendi sunt, et causa cognita puniendi: dummodo sciamus, in pœna eorum, operis publici temporarii (1) modum non egrediendum.

Idem et in Balneariis Furibus. *l.* 1. *ff. de Fur. Baln.* Ulp. lib. 8. de Officio Proconsulis.

Et hæc quidem operis publici pœna, in humiliores. At vero Miles qui in Furto Balneario deprehensus est, ignominia (2) mitti debet. *l.* 3. *ff. d. tit.* Paul. lib. sing. de poenis militum.

Gravius autem quandoque puniuntur sive nocturni sive Balnearii fures, si et illa circumstantia concurrat, quod vel se telo defendant, vel aliquid effregerint. Unde statim addit Ulpianus: Sed si telo se fures defendunt, vel Effractores (3) vel cæteri his similes, nec quemquam percusserunt (4): metalli pœna, vel honestiores relegationis afficiendi erunt. *d. l.* 1. § *sed si.*

II. *Cæteri autem Fures, regulariter, civili tantum et ordinariæ* Furti *actioni subjiciuntur. Puta;* Sed si interdio Furtum fecerunt, ad Jus ordinarium remittendi sunt. *l.* 2. *ff. de tit.* Marcian. lib. 2. judiciorum publicor.

(1) In quo hæc pœna differat a pœna *Metalli* de qua mox infra, vide lib. seq. Tit. *de Pœnis.*

(2) Satis pœnæ est militi, ignominiosa missio seu exauctoratio; irrogandæ tamen quandoque et relegationis pœna, sicut in honestiores, si ex circumstantiis gravius delictum exurgat.

(3) Intellige eos qui noctu vel in balneo aliquid effregerint, aut quid simile fecerint. Nam diurni effractores non in metallum damnantur: infra N. 4.

(4) Quod si percusserint, atrocius in eos statuitur; scilicet Lege Cornelia De sicariis, infra lib. seq.

III. *Aliæ tamen circumstantiæ atrocioris furti etiam in diurnis Furibus, et pœnæ inde gravioris hic recensentur.*

Nimirum 2.° Expilatores qui sunt atrociores (1) Fures (hoc enim est EXPILATORES), in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent; honestiores autem ordine ad tempus moveri, vel fines patriæ juberi excedere quibus nulla specialis pœna Rescriptis Principalibus imposita est; idcirco causa cognita liberum erit arbitrium statuendi, ei qui cognoscit. *l.* 1. § 1. *ff. de Effractorib.* ULP. LIB. 8. DE OFFICIO PROCONSULIS.

3.° Simili modo et saccularii et directarii erunt puniendi, item Effractores. *d. l.* 1. § 2.

Scilicet Saccularii qui vetitas in sacculo artes exercentes partem subducunt, partem subtrahunt (2), item qui DIRECTARII appellantur, hoc est hi qui in aliena cœnacula se dirigunt (3) furandi animo; plus quam fures puniendi sunt. Idcircoque ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigantur et dimittuntur, aut ad tempus relegantur. *l.* 7. *ff. de Extraord. crimin.* LIB. 9. DE OFFICIO PROCONSULIS.

Idem dicendum de effractoribus diurnis. Sedenim Divus Marcus Effractorem equitem Romanum qui Effracto perforatoque pariete pecuniam obstulerat, quinquennio abstinere jussit provincia Africa unde erat, et Urbe, et Italia. *l.* 1. § 2. *ff. de Effractor.* ULP. LIB. 8. DE OFFICIO PROCONSULIS.

Oportebit autem æque et in Effractores, et in cæteros supra scriptos, causa cognita statui, prout admissum suggerit: dummodo ne quis in plebeio, operis publici pœnam; vel in honestiore, relegationis, excedat. *d. l.* 1. § 2.

IV. *Supra dictum inter effractores nocturnos aut diurnos discrimen ita rursus confirmat Ulpianus:* Inter Effractores varie animadvertitur. Atrociores enim sunt nocturni Effractores: et ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent. Diurni vero Effractores post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt. *l.* 2. *ff. d. tit.* ULP. LIB. SING. DE OFFI. PRÆFECTI VIGILUM.

(1) Asconius in *Verrin.* II. scribit EXPILATORES dici, quod ne pilum quidem relinquant in corpore spoliatorum. Alciatus, Haloander, Cujacius, *Expilatores* interpretantur eos qui noctu viatoribus palia et vestes diripiunt: (vernacule, *Détrousseurs*, *Pillards*.

(2) Cujacius Observ. X 27. ita interpretatur, qui ex sacculo alieno malis artibus pecuniam subducentes, quasi carminibus vetitis seu magica arte eam inde subducere credebantur, revera autem eam subtrahebant manu. Ita etiam Turnebus *Adversar.* IX 17.

(3) Per tecta scilicet in alienas ædes: (*qui escaladent les maisons*).

TITULUS XIX.

EXPILATÆ HEREDITATIS.

I. Si quis alienam Hereditatem Expilaverit, extra ordinem solet coerceri per accusationem Expilatæ Hereditatis; sicut et Oratione Divi Marci cavetur. *l.* 1. MARCIAN. LIB. 3. INSTITUT.

Si Expilatæ Hereditatis crimen intendatur, Præses provinciæ cognitionem suam accomodare debet. Cum enim Furti agi non (1) potest, solum superest auxilium Præsidis. *l.* 2. ULP. LIB. 9. DE OFFICIO PROCONSULIS.

Apparet autem Expilatæ Hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu Furti agi non potest: scilicet ante aditam Hereditatem; vel post aditam, antequam res ab herede possessæ sunt. Nam in hunc casum, Furti actionem non competere palam est: quamvis Ad exhibendum agi posse, si quid vindicaturus exhiberi desideret, palam sit. *d. l.* 2. § 1.

Consonat quod rescribunt Philippi. Expilatæ Hereditatis crimen, loco deficientis actionis intendi consuevisse; non est Juris ambigui. *l.* 6. *Cod. de Crimine expil. hered.*

II. *Quædam autem personæ sunt adversus quas crimine Expilatæ hereditatis agi non potest. Talis est coheres.*

Hinc Antoninus. Adversus coheredes tuos, dividendæ Hereditatis judicio secundum Juris formam experire. Judex datus, si quid a coherede, etiam tuæ portionis, ex hereditate sublatum fuerit probatum; factis adjudicationibus secundum Juris formam eum tibi condemnabit. Expilatæ enim Hereditatis crimen frustra coheredi intenditur, cum (2) judicio Familiæ erciscundæ indemnitati ejus prospiciatur. *l.* 3. *Cod. Fam. ercisc.*

(1) Furtum enim Hereditati non fit: supra Tit. *de Furtis* N. 27.

(2) Hæc ratio sola non sufficeret: nam adversus extraneum etiam, heredi prospici potest per *Petitionem Hereditatis.* Vera igitur ratio petenda est a communione; ut non videatur EXPILASSE quis, res quæ pro parte ipsius erant.

Item Severus et Antoninus. Expilatæ quidem Hereditatis crimen intentare non potes, quando communis arcæ rebus inspectis claves traditas coheredi profitearis. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Obiter nota. Sed cum de his exhibendis apud judicem quæreretur, rationem compensationis induci non oportuit (1). Exhibitis enim quæ desiderantur, suis judicibus directa quæstio relinquenda est. *d. l.* 1. *Cod.* ¶ *sed cum.*

III. *Item* Uxor Expilatæ Hæreditatis crimine idcirco non accusatur, quia nec Furti cum ea agitur. *l.* 5. Hermogen. lib. 2. juris epitomar.

Hinc Papinianus. Heres viri defuncti, uxorem quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, Compilatæ Hereditatis postulare non debet. Prudentius itaque faciet, si Ad exhibendum (et Negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit) cum ea fuerit expertus. *l.* 33. *ff. de Neg. gest.* Papin lib. 12. respons.

Similiter Gordianus. Adversus uxorem (quæ socia rei humanæ, atque divinæ domus (3) suscipitur) mariti diem suum functi successores, Expilatæ Hereditatis crimen intendere non possunt.

Et ideo res quas per eamdem abesse quereris, competenti In rem actione, vel (si dolo malo fecerit quominus res mobiles possideret) Ad exhibendum persequere. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Similiter Diocletianus et Maximianus. Quamvis etiam Expilatæ Hereditatis criminis promiscuus usus, exemplo actionis Furti, ream uxorem fieri non patiatur; tamen heredes, itemque filii, super his quæ de patris bonis possidet, adversus eam In rem actione experiri non prohibentur. *l.* 17. *Cod de Furtis.*

Fructus autem rerum quas mala fide tenuit, licet Expilatæ Hereditatatis non teneatur crimine, suos non facit: sed extantes quidem vindicari, consumptos vero condici posse procul dubio est. *sup. d. l.* 4. *Cod. h. tit.* ¶ *fructus.*

IV. *Adversus cæteras personas hoc crimine agi potest.*

Hinc V. G. Expilatæ Hereditatis crimen adversus vitricum adito Præside provinciæ non prohiberis persequi. *l.* 2. *Cod. h. tit.* Antonin.

Idem Antoninus rescribit. Si avi hereditatem adiisti, Expilatæ Hereditatis crimen adversus novercam quondam tuam experiri non prohiberis. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

V. *Observandum superest quod Paulus notat;* Res Hereditarias, omnium heredum fuisse communes: et ideo eum qui Expilatæ Hereditatis crimen objecit, et obtinuit, etiam coheredi profuisse videri. *l.* 4. Paul. lib. 3. respons.

(1) Unus ex coheredibus qui ex communi arca res quasdam abstulit, debet eas res exhibere; nec auditur compensationem allegans, quod nempe coheres vicissim habeat alias res ex arca communi penes se. *His* autem quas tenet ipse *exhibitis*; de ipsa rei communis divisione et personalibus præstationibus *Directa quæstio*, ad judices qui super ea re cognoscere debeant (scilicet *Familiæ erciscundæ* judicio) remittenda est.

(3) Probabilis emendatio eorum qui ita legunt, *socia rei humanæ atque divinæ in domum suscipitur*: et hoc videtur imprimis pertinere ad uxores Per confarreationem acceptas. Sed etsi hæc ratio cesset in uxoribus quæ in manum non convenerunt; tamen nec illæ possunt aut *Furti* aut *Expilatæ Hereditatis* conveniri, scilicet propter honorem matrimonii: ut vid. supra lib. 25. Tit. *de Act. rer. amot.*

TITULUS XX.

STELLIONATUS.

I. Stellionatus *dicitur, omnis atrox dolus qui proprio nomine caret, et ideo extra ordinem criminaliter coercetur.*

A stellione sic dictus est. Porro Stellio *dicitur lacerta Stellata, quo* Nullum animal fraudulentius *invidere homini tradunt; inde* Stellionum *nomen in maledictum translatum. Plin.* Hist. nat. *XXX.* 10.

Stellionatum autem objici posse his qui dolo quid fecerunt, sciendum est; scilicet si aliud crimen non sit quod objiciatur. Quod enim in privatis judiciis, est De dolo actio; hoc in criminibus, Stellionatus persecutio. Ubicumque igitur titulus criminis deficit, illic Stellionatus objiciemus.

Maxime autem in his locum habet: Si quis forte rem alii obligatam, dissimulata obligatione, per calliditatem alii distraxerit, vel permutaverit, vel in solutum dederit. Nam hæ omnes species, Stellionatum continent.

Sed et si quis merces supposuerit, vel obligatas averterit, vel si corruperit; æque Stellionatus reus erit.

Item si quis imposturam fecerit vel collusionem in necem alterius, Stellionatus poterit postulari. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 8. de Officio Proconsulis.

Item Qui merces suppressit (1), specialiter hoc crimine postulari potest. *d. l.* 3. § 3.

Et (ut generaliter dixerim) deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet. Nec est opus species enumerare. *d. l.* 3. § 1. ¶ *fin.*

II. *De re pluribus obligata rescribit etiam Philippus.* Ignorantia creditoris, cui res pridem apud alios obligatæ pignoris sive hypothecæ jure obligantur, non sine periculo capi (2) consuevit. Etenim hujusmodi fraudes ad extraordinariam criminis executionem spectare, ac Stellionatus commissum severissime esse vindicandum, sæpe rescriptum est. Proinde sive ignorantiam tuam debitor circumvenire tentaverit, sive obligatione rite perfecta, participato fraudis consilio, per subjectam quasi anteriorem personam, dispendium tuum ad occultum compendium suum trahere pertentat: adire suum judicem potes, congruentem Juri ac debitæ religioni Sententiam relaturus. *l.* 4. *Cod. de Criminib. Stellion.*

Item Alexander. Improbum quidem et criminosum fateris, easdem res pluribus pignorasse; dissimulando in posteriore obligatione, quod cædem aliis pignori tenerentur. Verum securitati tuæ consules; si oblata omnibus debita, criminis instituendi causam peremeris. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

III. *Aliud Stellionatus exemplum affert Gordianus.* Si pater tuus in te donationem contulerit; et, quum emancipatus esses, traditionibus dominium corporum in te transtulit; posteaque creditores sortitus, quasdam earum rerum sine voluntate tua velut proprias suas obstrinxit: jus tuum non læsit. Nec tamen injuria, Stellionatus crimine petetur; cum sciens alienam rem, te non consentiente, velut propriam suo nexuerit creditori. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

A fortiori, si rem illam alienam obligando quis juravit suam esse. Igitur De perjurio (3) si sua pignora esse quis in instrumento juravit, crimen Stellionatus fit: et ideo ad tempus exulat. *l.* 4. Modestin. lib. 5. de pœnis.

IV. Actio Stellionatus, neque publicis judiciis neque privatis actionibus continetur. *l.* 1. Papinian. lib. 1. respons.

Pariter Gordianus: Stellionatus accusatio inter crimina publica non habetur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Igitur Stellionatus accusatio ad Præsidis cognitionem spectat. *l.* 3. Ulp. lib. 8. de Offic. Proc.

V. Stellionatus judicium famosum quidem non est (4), sed coercitionem extraordinariam habet. *l.* 2. Ulpian. lib. ad Sabin.

Pœna autem Stellionatus nulla legitima est, cum nec legitimum crimen sit. Solent autem ex hoc extra ordinem plecti: dummodo non debeat opus metalli hæc poena in plebeis egredi; in his autem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio remittenda (5) est. *l.* 3. § 2. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

(1) *Un Monopoleur, un Arrheur.*

(2) Id est, decipi.

(3) Si simplex perjurium esset, solum Deum ultorem haberet, supra lib. 11. Tit. *de Jurejur.* N. 52. Sed propter circumventionem quam continet, quia nempe creditorem decepit jurando *suas* res *esse* quas pignori dabat, crimine *Stellionatus* agitur.

(4) Nisi detur ex eo delicto ex quo civilis actio famosa competit. Vide supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 12. ad Not.

(5) *La peine doit être modérée à celle de la relégation, etc.*

TITULUS XXI.

DE TERMINO MOTO.

I. Magna apud Romanos fuit Terminorum religio. *Quum Numa Pompilius jussisset unumquemque suum agrum circumscribere, et lapides in finibus ponere; lapides illos (qui* Termini *vocantur) voluit Jovi Terminali sacros esse, jussitque ut omnes die stato quotannis convenientes, illis Terminis quos et ipsos* Deos (1) *esse credebant, sacrificarent libis cerealibus et frugum primitiis. Si quis vero Terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse; adeoque impune occidendos. Dionys. Halicarn. II.* 9. *Festus in verb.* Terminus.

Lege Agraria, quam Caius Cæsar tulit, adversus eos qui Terminos statutos extra suum gradum (2) finesve moverint dolo malo, pecuniaria pœna cons-

(1) Ut testatur idem Dionysius paulo infra. Adde Ovidium Fastor. II.

Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis; tu quoque Numen habes.

(2) Id est, ordinem: *hors de son rang, dérangé de sa place.*

titnta est. Nam in Terminos singulos quos ejecerint locove moverint, quinquaginta aureos in publico (1) dari jubet: et ejus actionem (petitionem) ei qui volet, esse jubet. *l.* 3. CALLISTRAT. LIB. 5. de COGNITIONIBUS.

Alia quoque lege Agraria quam Divus Nerva tulit, cavetur: [ut] si servus sei vave, insciente domino, dolo malo fecerit, ei capital esse: uisi dominus dominave mulctam sufferre maluerit. *d. l.* 3 § 1.

At vero Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: « QUIN pessimum factum sit eorum qui Terminos » finium causa positos propulerunt, dubitari non » potest. De pœna tamen modus, ex conditione » personæ, et mente facientis, magis statui potest. » Nam si splendidiores personæ sunt quæ con» vincuntur, non dubie occupandorum alienorum » finium causa id admiserunt; et possunt in tempus, » ut cujusque patiatur ætas, relegari; id est, si ju» venior, in longius; si senior, recisius. Si vero alii » negotium gesserunt, et ministerio functi sunt, » castigari, et ad opus biennio dari. Quod si per » ignorantiam aut fortuito lapides furati sunt, suf» ficiet eos verberibus decidere ». *l.* 2. CALLIST. LIB. 3. DE COGNITIONIB.

Alexander autem ita rescribit. Eos qui Terminos effoderunt, extraordinaria animadversione coerceri debere Præses provinciæ non ignorabit. *Cod. l.* 1. *de Accusat.*

Hinc liquet, DE TERMINO MOTO *et civiliter populari actione, et criminaliter agi potuisse.*

Ita accipe quod ait Modestinus: Terminorum avulsorum non (2) mulcta pecuniaria est; sed (3) pro conditione admittentium, coercitione transigendum. *l.* 1. MODEST. LIB. 8. REGUL.

II. *Hactenus de his qui Terminos transtulerunt.* Hi quoque qui finalium quæstionum obscurandarum causa faciem locorum convertunt; ut ex arbore arbustum, aut ex sylva novale, aut aliquid ejusmodi facinnt; pœna plectendi sunt, pro persona et conditione, et factorum violentia. *l.* 3. § 2. CALLISTR. LIB 5. DE COGNITIONIB.

(1) Id est, fisco inferri.

(2) Scilicet *non tantum.*

(3) *Sed*, si criminaliter actum fuerit; *pro conditione, etc.*

TITULUS XXII.

DE COLLEGIIS ET CORPORIBUS.

FUERE *olim apud Romanos varia Collegia; puta tibicinum, aurificum, architectorum, etc. Verum hæc omnia SCto quod sub Sylla et Mario Coss. factum est, sublata sunt; paucis quibusdam servatis. Postea restituta sunt a Clodio; iterum sublata Lentulo et Metello Coss. Ascon. Ped in Pison. Cicero lib.* 2. Epist. ad Q. Fratrem.

I. *Porro cum nullum nisi publica auctoritate Corpus debeat constitui aut coire, est quoque extraordinaria cognitio adversus eos qui illicita Collegia coeunt.*

In summa autem; nisi ex Senatusconsulti auctoritate vel Cæsaris, Collegium vel quodcumque tale Corpus coierit, contra Senatusconsultum et Mandata et constitutiones, Collegium celebrat. *l.* 3. § 1. MARCIAN. LIB. 2. JUDICIORUM PUBLICORUM.

Enimvero Mandatis Principalibus præcipitur Præsidibus provinciarum, ne patiantur esse Collegia, sodalitia, neve milites Collegia in castris habeant.

II. Sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre; dum tamen semel in mense coeant, ne sub prætextu hujusmodi illicitum Collegium coeat. Quod non tantum in urbe, sed et in Italia, et in provinciis locum habere Divus quoque Severus rescripsit. *l.* 1. IDEM LIB. 3. INSTITUT.

Et quidem Servos quoque licet in Collegium tenuiorum recipi, volentibus dominis: ut Curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domino in Collegium tenuiorum reciperent; et in futurum pœna teneantur, in singulos homines aureorum centum. *suq. d. l.* 3. § 2.

Sed religionis causa (1) coire non prohibentur, dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum quo illicita Collegia arcentur, *sup. d. l.* 1. § 1.

Scilicet ea demum Collegia religionis causa permittuntur, quæ specialiter probata sunt.

Cæterum sub prætextu religionis vel sub specie solvendi voti, cœtus illicitos nec a veteranis tentare

(1) Quod intelligendum, tam de patria Romanorum religione, seu paganica; quam de exteris etiam quibusdam religionibus: nam et Judæis religionis causa coire concessum erat. Religionis autem coitus appellantur, concursus qui certis ac solemnibus diebus ad templa fiunt.

oportet. *l.* 2. *ff. de Extraordin. crimin.* ULP. LIB. 14. OPINION.

III. Collegia si qua fuerint illicita, Mandatis et Constitutionibus et Senatusconsultis dissolvuntur. Sed permittitur eis, quum dissolvuntur, pecunias communes (si quas habent) dividere, pecuniamque inter se partiri. *l.* 3. MARCIAN. LIB. 2. JUDICIORUM PUBLICORUM.

IV. Quisquis illicitum Collegium usurpaverit; ea pœna tenetur, qua tenentur qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt. *l.* 2. ULP. LIB. 6. DE OFFIC. PROCONS.

V. Non licet autem amplius quam unum Collegium licitum habere, ut est constitutum et a Divis Fratribus: et si quis in duobus fuerit, rescriptum est eligere eum oportere in quo magis esse velit: accepturum ex eo Collegio a quo recedit, id quod ei competit ex ratione quæ communis fuit. *sup. d. l.* 1. § 2.

Alia ad naturam et jura Corporum seu universitatum spectantia; vide supra lib. 3. *Tit.* Quod cujusc. univers.

TITULUS XXIII.

DE POPULARIBUS ACTIONIBUS.

JAM *de civilibus et ordinariis actionibus omnibus quæ cuilibet negotiorum generi sunt propriæ, imo etiam de illis quæ ex quibusdam delictis descendunt, necnon de criminalibus et extraordinariis judiciis quæ ex aliis delictis competunt, absolutus est tractatus. Restant judicia publica, de quibus in lib. seq.*

I. *Antequam autem ad ea transitum faciat Trebonianus, pauca hic inserit de alia generali actionum civilium et forensium specie, quæ* POPULARES *ideo dicuntur quod competunt cuilibet e Populo, quemadmodum in criminibus judicia publica.*

Harum actionum species plurimas passim recensuimus: puta, mox supra de Sepulcro violato, de Termino moto, *et alibi,* de Albo corrupto *lib.* 2. *Tit.* 1. *item* de Dejectis et effusis *lib.* 9. *Tit.* 3 *et* de Tabulis testamenti *apertis ante quæstionem de familia ejus qui occisus dicetur habitam lib.* 29. *Tit.* 5. *Talia denique pleraque Interdicta, de quibus in lib.* 43.

Hic porro earum actionum, nulla singulari specie proposita, natura tantum expenditur generaliter: et quæ omnibus hujusmodi actionibus communis sit.

Eam Popularem actionem dicimus, quæ suum jus Populi (1) tuetur. *l.* 1. PAUL. LIB. 8. AD ED.

II. Popularis actio integræ personæ permittitur, hoc est, cui per Edictum postulare licet. *l.* 4. IDEM. LIB. 3. AD EDICT.

Mulieri et pupillo Populares actiones non dantur, nisi quum ad eos res pertineat. *l.* 6. ULP. 25. AD ED.

Quum plures agere volunt; In Popularibus actionibus, is cujus interest (2) præfertur. *l.* 3. § 1. ULP. LIB. 1. AD ED.

Sed et inter eos quorum privatim non interest, Si plures simul agant Populari actione; Prætor eligat idoneiorem. *l.* 2. PAUL. LIB. 1. AD ED.

III. *Cum actiones Populares non tam id quod privatim interest quam jus Populi tueantur; hinc qui agit Populari actione, non potest dare Procuratorem: supra Tit.* de Procur. *N.* 13.

Hinc etiam, Populares actiones non transeunt ad eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto. *l.* 7. PAUL. LIB. 41. AD ED.

Hinc Item qui habet has actiones, non intelligitur esse (3) locupletior. *d. l.* 7. § 1.

Scilicet ante litem contestatam. Eodem sensu ait Ulpianus de eo cui aliquid debetur: Quod si ex Populari causa; ante litis contestationem, recte dicetur creditoris loco (4) non esse, postea esse. *l.* 12. *¶ quod si. ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 7. AD ED.

IV. Omnes Populares actiones neque in heredes dantur, neque supra annum extenduntur. *l. fin.* ULP. LIB. 1. AD ED.

(1) Haloand. *populo.*

(2) Privatim.

(3) Nisi id quod sua privatim interest, persequatur.

(4) Etsi enim cuivis ex Populo actio Popularis competat; tamen quod ex hac causa debetur, non debetur nisi ei qui per litis contestationem occupaverit hanc actionem omnibus promiscuam, et privati sui juris fecerit. Nemo igitur ex hac causa ante litis contestationem est creditor; scilicet nisi ipsius privatim intersit.

LIBER QUADRAGESIMUS-OCTAVUS.

TITULUS I.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

I. Superiore *libro vidimus de privatis delictis quæ pariunt civiles et ordinarias actiones; item de criminibus quibusdam, seu delictis illis quorum persecutio fit criminaliter per extraordinarias actiones. Jam de illis criminibus ex quibus Publica Judicia descendunt.*

Enimvero Non omnia Judicia in quibus crimen vertitur, et Publica sunt; sed ea tantum quæ ex Legibus Judiciorom Publicorum veniunt: ut Julia Majestatis, Julia de Adulteriis, Cornelia de Sicariis et veneficiis, Pompeia Parricidii, Julia Peculatus, Cornelia de Testamentis, Julia De vi privata, Julia De vi Publica, Julia Ambitus, Julia Repetundarum, Julia De annona. *l.* 1. Macer. lib. 1. de Publ. judic.

§ 1. *Quæ sit Publicorum Judiciorum Communis natura, et quotuplex divisio.*

II. Publica judicia *recte definit Cujacius, criminalia Judicia quæ ex Populo quilibet in crimen subscribens, jure ordinario intendere potest in pœnam certam et legitimam.*

Igitur hæc communis Publicorum Judiciorum natura est, ut cuilibet e Populo competant, ut certa sit eorum exequendorum forma, de qua Tit. seq. et ut pœnam certam ac Lege definitam contineant.

Hoc etiam commune est omnibus Publicis Judiciis, ut sint famosa. Unde Macer. Infamem non ex omni crimine Sententia facit, sed ex eo quod Judicii Publici causam habuit. Itaque ex eo crimine quod Judicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur; nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in privato Judicio infamiam condemnato importat: veluti Furti, Vi bonorum raptorum, Injuriarum. *l.* Macer. lib. 2. Jud. publ.

III. *Jam vero* Publicorum Judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia.

Capitalia sunt ex quibus pœna mors aut exilium est, hoc est aquæ et ignis interdictio (1). Per has enim pœnas eximitur caput de civitate. Nam cætera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur: tunc enim civitas retinetur.

Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria aut in corpus aliqua coercitio pœna est. *l.* 2. Paul. lib. 15. ad Ed. Prætor.

Consonat quod ait Modestinus. Licet capitalis, Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio Capitalis, mortis vel amissionis civitatis intelligenda est. *l.* 103. *ff. de Verb. signif.* Modestin. lib. 8. regul.

§ 2. *Quando extinguantur Judicia Publica.*

IV. Publica accusatio reo vel rea ante defunctis permittitur (2). *l.* 3. Ulp. lib. 35. ad Sabin.

Hinc puta etiam Parricidii postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem (3) fiscum habere debebit. Si minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecit: si intestatus decessit, eos heredes habebit qui Lege vocantur. *l.* 8. *ff. Ad Leg. Pomp. de parricid.* Idem. lib. 8. disput.

Item Paulus: Si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio (4) Jure, ne ad heredes transeat. Cujus rei illa ratio videtur, quod pœna constituitur in emendationem hominum; quæ mortuo eo in quem constitui videtur, desinit. *l.* 20. *ff. de Pœn.* Paul. lib. 18. ad Plaut.

Hanc tamen regulam ita limitat Modestinus. Ex Judiciorum Publicorum admissis, non alias transeunt adversus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata et (5) condemnatio

(1) Adde, et Deportatio.

(2) Haloand. *non permittitur.* Sed opus non est supplere hanc negationem; nam *permittitur* sumi interdum pro *remittitur seu* extinguitur (ut in l. 37. ff. *de Pactis*, et l. 6. § fin. *de Jur. patr.*) probat Cujacius Observ. XXI 29.

(3) Vide infra Tit. *de His qui mort. sibi consciv.*

(4) *Commentitio*; id est (inquit Gothofredus), non novo, sed antiquissimo. Contra Budæus interpretatur Jus novum et recens excogitatum: alii Jus vulgatissimum, cujus semper reminiscimur. Bynkershoek interpretatur eo Jure quod Jurisconsulti disputationibus suis finxerunt et commenti sunt, contra Juris Civilis regulas; secundum quas heres, utpote universi juris successor, etiam in obligationem pœnæ succedere videretur.

(5) Utrumque igitur requiri, recte observat Wissenbachius. Imo et si secuta sit condemnatio; si per appellationem suspensa fuit, ea pœna ademptionis bonorum ad heredem non transit, quæ duntaxat sequela esset capitalis Sententiæ: secus de ea quæ specialiter irrogata esset: infra lib. 49. Tit. *de Appell.*

fuerit secuta: excepto Repetundarum et Majestatis judicio (1), quæ etiam mortuis reis cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut Divus Severus et Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare aut manumittere cum posse. Ex cæteris vero delictis (2) pœna incipere ab herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta. *l.* 20. *ff. de Accus. et inscript.* MEDESTIN. LIB. 2. DE POEN.

Pariter docet Paulus per litis contestationem, pœnam criminum pecuniariam ad heredes transire. Ita ille: Constitutionibus quibus ostenditur heredes pœna non teneri; placuit; si vivus conventus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam videri; quasi lite contestata cum mortuo. *l.* 33. *ff. de Oblig. et act.* PAUL. LIB. 3. DECRETOR.

VI. *Vidimus crimina Publica non dari in heredem. Verum in ipsum dabitur actio civilis, in id quod ad ipsum pervenit.*

Hinc Marcianus. Defuncto eo qui reus fuit criminis, et pœna extincta; in quacumque causa criminis extincti debet is cognoscere, cujus de pecuniaria re cognitio est. *l.* 6. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Similiter Papinianus. Quum falsi reus, ante crimen illatum, aut Sententiam dictam, vita decedit; cessante Cornelia, quod scelere quæsitum est heredi non relinquitur. *l.* 12. *ff. de Leg. Corn. de fals.* PAPIN. LIB. 13. RESPONS.

Hinc V. G. Si quis quum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit; id heredi quoque extorquendum est. *l.* 4. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 8. DISPUTAT.

VII. *Extinguitur etiam Publicum Judicium et omnis criminalis cognitio, lapsu temporis quoad ad illud peragendum judex præfinivit. Dilationem quidem judex ex causa concedit; sed ita ut non excedat legitimum tempus, a die litis contestatæ, intra quod omnes criminales cognitiones peragi oportet. Hoc tempus olim erat annus: ut colligere est ex l.* 7. *ff.* de Mun. et hon. *et l.* 1. *Cod. Theod.* Ut intra ann. crimin. quæst. *Justinianus illud produxit ad bienaium: l. fin. Cod.* Ut intra certum temp.

Longe brevius tempus datur, quum reus in carcere aut in vinculis est: de qua re vide l. fin. Cod. de Custod. reor.

VIII. *Denique extinguitur Publicum Judicium, Abolitione; de qua infra Tit.* AD SC. Turpill. et de abolit. *quo remitto.*

(1) Adde et crimina *Peculatus*, et *de Residuis*: l. fin. ff. *ad L. Jul. Pecul.* Item Jure Codicis, crimen hæreseos; cum sit ad instar Majestatis: l. 4. Cod. *de Hæret. et Man.* Apostasiæ quoque crimen post mortem objicitur: l. 2. Cod. *de Apostat.*

(2) Scilicet non Publicis.

APPENDIX

DE LEGENDIS JUDICIBUS.

In Publicis et criminalibus Judiciis, non secus ac in civilibus causis, Prætor judicibus qui privati homines erant disceptandas causas ac judicandas committebat. De Conditione, Censu, Ætate, ac Numero horum judicum varium Jus fuit; quod hic, antequam ulterius ad judiciorum publicorum ordinem progrediamur, operæ pretium est breviter exponere.

I. *Antiquissimo Jure, Judices nonnisi ex Senatorio Ordine legebantur: quod ex ipso Romuli instituto dimanaverat. Hic enim (teste Dionysio l.* 12.*) patricios Reipublicæ administrandæ, Judiciis exercendis, urbanisque muniis obeundis; plebeios agris colendis, quæstuosisque artibus exercendis deputaverat.*

Hoc Jus duravit usque ad tempora C. Gracchi: qui Senatoribus ob fraternam cædem infensus, quum iterum Tribunus plebis creatus esset; flagrantque invidia judicia, eo quod plures REPETUNDARUM *rei captis aperte pecuniis recens absoluti essent; Legem tulit qua Judicia a Senatorio Ordine ad Equestrem translata sunt. Appian.* de Bell. civ. lib. 1. *Velleius-Pat.* lib. 2. *Asc. Pedian.* in Divin.

Postea Lege Servilia, a Q. Servilio-Cæpione Consule lata, cautum est ut ex utroque Ordine Senatorio et Equestri Judices legerentur: Cassiodor. in Chronic. *Altera vero Lege Servilia, a C. Servilio-Glaucia lata, Judicia ad solos Equites redierunt. Cum vero plures innocentissimi viri, inter quos Rutilius Jurisconsultus quem Velleius virum non solum sæculi sui sed* OMNIS ÆVI OPTIMUM *appellat, ab his Judicibus injuste damnati essent; M. Drusus-Livius Tribunus plebis novam Legem tulit; qua rursus Judicia inter utrumque Ordinem communicata sunt; (Appian. Velleius-Pat. Epit. Liv.) Verum hæc Lex non obtinuit, Livio in ipso magistratu interfecto; ejusque Legibus sublatis, tanquam adversus auspicia latis: Cic.* de Legib. *lib.* 3.

Post biennium autem, Strabone et Catone Consulibus, Lex a M. Plautio-Silvano Trib. plebis lata est; ut quotannis ex singulis Tribubus, ipsarum Tribuum suffragio quindeni judices deligerentur

qui eo anno judicarent. Et ita factum est ut Senatores quoque cum Equitibus in eo numero essent, et quidam etiam de plebe: *Ascon. Ped.* in Orat. pro Cornel. *Post Septennium, Dictator Sylla Equitibus et plebi infensus, Legem tulit ut soli Senatores judicarent*: *Cic.* Divin. in Verr. *Cum autem per decem annos turpiter judicassent; L. Aurelio-Cotta rogante; communicata sunt Judicia Senatui, Equitibus, et Tribunis Ærarii qui ex plebe erant*: *Asc. Ped. in* Diviu. et *in* Pison.

Postea Cæsar Dictator (*teste Suetonio in* Julio n. 41.) Judicia ad duo genera judicum redegit, Equestris Ordinis et Senatorii; Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. *Idem refert Dio-Cassius. At interfecto Cæsare, Antonius Legem tulit; ut ad duas Centurias Senatorum et Equitum, tertia adjungeretur centurionum et manipularium militum legionis Alaudæ, quam Legem exagitat Cicero* Philip. 1.

Hæc de Ordinibus ex quibus legebantur Judices.

II. *Spectatus etiam fuit Census circa Judices.* « Pompeius *enim in Consulatu secundo Legem promulgavit; ut amplissimo ex Censu, ex Centuriis* (*aliter quam antea*) *lecti judices, æque tamen ex illis tribus Ordinibus, judicarent* »: *Asc. Ped. in* Pison.

III. *Quod ad ætatem judicum attinet; in his, supra dicta Lege Servilia-Glaucia, ætas non minor triginta annorum, nec major sexaginta, requisita fuit. Videtur postea requisita aliis Legibus ætas triginta-quinque annorum; ex eo quod apud Suetonium legimus in* Augusto *n.* 32. « Judices Augustus a tricesimo ætatis anno allegit, id est quinquennio maturius quam solebat ». *Postea plenæ pubertatis annos saltem in civilibus causis suffecisse apparet ex l.* 57. *ff.* de Repub.

IV. *Varie etiam variis Legibus horum judicum numerus definitus fuit; quos ex Ordinibus penes quos Judicia essent, Prætores jurati in selectos Judices referre debebant.*

Ex quodam fragmento Legis Serviliæ Repetundarum *quod nobis exhibet Sigonius; apparet quotannis Prætorem elegisse Quadringentos-quinquaginta viros qui de hoc crimine judicarent: ex quorum numero accusator centum reo edebat: qui ex his centum, ipse eligebat quinquaginta.*

TITULUS II.

DE ACCUSATIONIBUS ET INSCRIPTIONIBUS.

Publica *judicia omnia, per Accusationem et Inscriptionem in crimen instituuntur. Hinc præcedenti Titulo statim hic subjicitur, ad generalem æque pertinens judiciorum publicorum materiam.*

Quæ in eo congesta sunt, in Sectiones duas distribuam. Prima exponet quæcumque pertinent sive ad jus sive ad solemnem ordinem Accusationis et Inscriptionis.

Altera versabitur circa ea quæ citra solemnem ordinem in judiciis criminalibus confici possunt.

SECTIO I.

De jure et solemni forma Accusationis et Inscriptionis.

Sex Articulis tractatus hic concludetur.

Primus, aget de his qui Accusare possunt necne; Secundus, de his qui accusari; in tertio, videbimus apud quos Magistratus Accusatio instituatur; in quarto, an per procuratores Accusare quis aut defendi possit; in quinto, exponemus ordinem instituendæ et peragendæ Accusationis, ac Sententiæ ferendæ; in sexto, quæremus, an Accusatio de eodem crimine bis moveri possit.

ARTICULUS I.

Qui Accusare possint, necne.

§ 1. *Regulæ generales.*

I. Qui Accusare possont intelligemus, si sciverimus qui non possont.

Itaque prohibentur Accusare, alii propter sexum, vel ætatem; ut mulier, ut pupillus (1).

(1) Quid de adultis minoribus 25 annis? Excluduntur quidem Lege Julia accusatione adulterii, infra Tit. *ad L. Jul. de Adult.* Minime autem hoc porrigendum ad cætera crimina, recte docet Wissembachius: modo sint majores 17 annis, et adsit eis curator. Etenim, etiam in criminalibus causis agere aut defendere sine curatoribus Minores non possunt: l. 14. Cod. *de Auct. præst.* et si minor 17 annis sit, omnino postulare prohibetur: supra lib. 3. Tit. *de Postul.* N. 3.

Certe, eo quem cum Wissembachio definimus sensu, minorem accusare posse, aperte colligitur ex l. 14. § 1 *et* 2. ff. *de Bon. libert.* ubi supponitur accusatio a Minore instituta. Exemplo est etiam M. *Cotta*; qui eo ipso die quo togam virilem sumpsit, Carbonem a quo pater ejus damnatus fuerat, accusavit: Val. Max. V. 4.

Alii propter sacramentum, ut qui stipendium merent.

Alii propter magistratum, potestatemve in qua agentes sine fraude (1) in Jus evocari non possunt.

Alii propter delictum proprium; ut infames.

Alii propter turpem quæstum; ut qui duo judicia adversus duos reos (2) subscripta habeant, nummosve ob Accusandum vel non Accusandum acceperint.

Alii propter conditionem suam, ut liberti contra patronos. *l.* 8. Macer. lib. 2. de Publ. jud.

Alii propter suspicionem calumniæ, ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt. *l.* 9. Paul. lib. 5. sent.

Accusare prohibentur etiam Nonnulli propter paupertatem; ut sunt hi qui minus quam quinquaginta aureos (3) habent. *l.* 10. Hermogen. lib. 6. epitom.

II. Hi tamen omnes, si suam injuriam exequantur, mortemve propinquorum defendant, ab Accusatione non excluduntur. *l.* 11. Macer. lib. 2. de Publ. judic.

Hinc militi ita rescribit Gordianus. Non prohibentur milites Accusationem quæ publici judicii instar obtineat, inferdere; si suam suorumque injuriam exequantur. Ideoque consobrini tui necem defendere tibi permittimus. *l.* 8. *Cod de His qui acc. non poss.*

Item Si crimen ad tuam tuorumque injuriam pertinens exequaris; solemnibus te Inscriptionibus astringe, ut Præsidem provinciæ habere judicem possis. *l.* 10. *Cod. de tit.*

Idem de cæteris qui regulariter Accusare non possunt, dictum puta; ut patebit ex subjecta in §§ seq. supra dictarum fere omnium personarum recensione.

§ 2. *De Mulieribus, et pupillis.*

III. Senatusconsulto permissum non est mulieri, Legis Corneliæ crimine reum facere; nisi res ad eam pertineat. Cum igitur filii tui tutores vel curatores habeant; ipsi deliberare debent, an instrumenta ex quibus adversarium filiorum tuorum obtinuisse dicis, falsa Accusare debeant. *l.* 5. *Cod. de His qui accus. non poss.* Alexander.

Similiter Diocletianus et Maximianus cuidam mulieri rescribunt. Etsi ad te negotium pertinuit; etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam institueres Accusationem, hoc instrumentum in quo subscripseras, falsum arguere contendens. At cum mulieribus in aliena causa, Falsi non sit concessum Accusare; tu autem hæc eadem prædia te prius alii donasse proponas: fieri tibi facultatem accusandi, contra Juris postulas formam. *l.* 19. *Cod. Ad Leg. Cornel. de fals.*

IV. Non est permissum mulieri publico judicio quemquam autem facere, nisi scilicet parentium liberorumque, et patroni et patronæ, et eorum filii, filiæ, nepotis, neptis, mortem exequatur. *l.* 1. Pompon. lib. 1. ad Sabin.

Similiter Paulus. Certis ex causis concessa est mulieribus publica Accusatio, veluti si mortem exequantur eorum earumque, in quos Lege (4) testimonium Publicorum invitæ non dicunt. Idem et in Lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed et de testamento paterni liberti vel materni, mulieribus publico judicio dicere permissum est. *l.* 2. Papin. lib. 1. Adulteriis.

Hinc Alexander. Uxor tua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat Præsidem provinciæ. *l.* 4. *Cod. de His qui accus. non poss.*

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. De crimine quod publicorum fuerit judiciorum, mulieri Accusare non permittitur, nisi certis ex causis: id est, si suam suorumque persequatur injuriam (secundum antiqui Juris statuta) tantum, de quibus specialiter ei concessum est; non exacta (5) subscriptione. Unde aditus Præses provinciæ imprimis examinabit, an tale sit crimen cujus Accusationem mulier subire non prohibeatur. *l.* 12. *Cod. d. tit.*

Diximus mulierem admitti ad Accusationem, quam conjectarum s'bi personarum injuriam prosequitur. Prius autem probanda est hæc cognatio, quam admittatur.

Hinc Gordianus. Non ignorat competens judex, eam quæ ultionem et mortem filii persequi allegat, non temere ad Accusationem esse admittendam;

(1) *Fraus* hic pro damno accipitur. Vide supra lib. 2. Tit. *de in Jus voc.*

(2) Arcentur a tertia accusatione: vide infra N. 9. Hoc porro quomodo ad turpem quæstum referri queat, vix potest intelligi; nisi dicatur eum qui duos simul reos jam accusatos habet, et tertium postulat, hoc ipso suspectum fieri nimiæ ad accusandum proclivitatis, et quasi venalem accusatorem præstare. Dion. autem Gothofredus sic transponendum putat: *Alii... ut qui nummos ob accusandum... Item qui duo Judicia, etc.*

(3) Id est, rem minorem quam 50 HS. millia: vide supra Tit. *de Bon. lib.* N. 12. Not et Cujac. Observ. XVIII 30. Verum alia forte Hermogeniani ævo computatio. Utut sit, hæc fuisse videtur ratio Legis, tum ne infimæ plebis personæ, suapte natura leviores, in temerarias Accusationes ultro prosilirent; maxime cum is *Qui nihil habet quod perdat, ejus periculo nihil sit*: tum forte quia hic ex communi pravitatis sæculorum opinione minor fides. Quo pertinet illud Juvenalis:

> *Quantum quisque sua nummorum servet in arca,*
> *Tantum habet et fidei.* Satyr. III.

(4) Quales sunt cognati usque ad gradum sobrinorum, necnon ex sobrinis nati: item quidam affines: supra lib. 22. Tit. *de Testib.* N. 21. Cæterum hic videtur esse quædam verborum trajectio; legendumque, *Lege* Publicorum (judiciorum), *testimonium*, etc.

(5) Mulieribus enim remittitur subscriptio in crimen, hoc fragilitatem sexus.

nisi prius matrem se esse probaverit. *l.* 9. *Cod. d. tit.*

V. *Hactenus de mulieribus. Similiter* Pupillis ex consilio tutorum, patris mortem; item pupillæ, avi sui mortem exequi concessum est. Lege autem testamentaria (1); nam de patris quidem testamento pupillus agere Divus Vespasianus permisit. Sed (2) quasi non exhibeantur tabulæ, per Interdictum possunt experiri. *l.* 2. § 1. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTER.

§. 3. *De his qui Accusare prohibentur propter infamiam aut delictum, vel ob suspicionem calumniæ turpisve quæstus.*

VI. *Ob infamiam* Is qui judicio (3) publico damnatus est, jus Accusandi non habet; nisi liberorum, vel patronorum suorum mortem eo judicio vel rem suam exequatur. Sed et calumnia notatis jus Accusandi ademptum est. Item his qui cum bestiis depugnandi causa in arenam intromissi sunt; quive artem ludicram, vel lenocinium fecerint; quive prævaricationis calumniæve causa quid fecisse judicio publico pronuntiatus erit; quive ob Accusandum, negotiumve qui facessendum, pecuniam accepisse judicatus erit. *l.* 4. ULPIAN. LIB. 2. DE ADULTERIIS.

Unde Diocletianus et Maximianus. Criminis Accusationem instituere cum periculo calumniæ, si tibi existimatio integra est, minime prohiberis. *l.* 15. *Cod. de His qui Accus. non poss.*

VII. *Ita demum autem ob delictum quis Accusare prohibetur, si hujus fuit convictus. Cæterum* Capitis reus, suspenso crimine, causam fisco deferre non prohibetur. *l.* 21. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

Cæterum accusatorem suum, ipse accusatus, quamvis nondum convictus, Accusare non potest.

Hinc Severus et Antoninus. Prius est uti criminibus quæ tibi ut graviora ab adversario tuo objiciuntur, cædis atque vulnerum, respondeas; et tunc ex eventu causæ judex æstimabit; an tibi permittendum sit eumdem Accusare; tametsi prior Inscriptionem deposuisti. *l.* 1 *Cod. de His qui accus. non poss.*

Item Diocletianus et Maximianus. Neganda est accusatis qui non suas suorumque injurias exequuntur, licentia criminandi in pari vel minori crimine; priusquam se crimine quo premuntur, exuerint; secundum scita veterum Juris conditorum. Ita tamen ut et ipsi Inscriptiones contra eos etiam pendente Accusatione deponere possint. *l.* 19. *Cod. d. tit.*

Sic accipe quod ait Ulpianus. Si quis reus factus est; purgare se debet, nec ante potest Accusare quam fuerit excusatus. Constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminum sed innocentia reus purgetur. *l.* 5. *ff. de Publ. jud.* ULP. LIB. 8. DISPUT.

Illud incertum est; utrum ita demum Accusare potest si fuerit liberatus, an et si pœnam subierit? Est enim constitutum ab Imperatore nostro et Divo patre ejus; post damnationem, Accusationem quem inchoare non posse. Sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui vel civitatem (4) vel libertatem amiserunt. *d. l.* 5. § 1.

Inchoatas plane (5) delationes ante damnationem, implere eis et post damnationem permissum est. *d. l.* 6. § 2.

VIII. *Hactenus de his qui prohibentur Accusare propter infamiam aut delictum.*

Idem est de suspicione calumniæ. Unde Ulpianus. Si tamen alio crimine postuletur, ab eodem qui in alio crimine eum calumniatus est; puto non facile admittendum eum qui semel calumniatus sit, quamvis filium Accusatoris admitti oportere, aliam (6) Accusationem instituentem adversus eum quem pater accusaverat, Divus Pius Julio-Candido rescripsit. *l.* 7. § 3. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONSULIS.

Eadem ratione: Qui destiterit agere, amplius et Accusare prohibetur. *l.* 2. *ff. Ad SC. Turpill.* PAUL. LIB. SING. DE POENIS OMNIUM LEGUM.

IX. *Item* Lege Julia judiciorum publicorum cavetur, Ne eodem tempore de duobus (7) reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa. *l.* 12 § 2. VENULEIUS SATURN. LIB. 2. DE PUBL. JUDIC.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Cum rationibus Juris congruit desiderium tuum; postulantis Accusationem tertiam ei qui duos reos delatos habet, non permitti contra Legis præscripta: nisi suas suorumque injurias quis persequatur. *l.* 16. *Cod. de his qui accus. non poss.*

§ 4. *De filiis, servis, libertis, aliisve necessitudinibus.*

X. Nullo modo servi cum dominis suis consistere possunt; cum ne quidem omnino Jure Civili,

(1) Supple, idem probatur; scilicet pupillos, quam suam injuriam persequuntur, admitti ad accusandum ex consilio tutorum.

(2) Cujacius censet legendum, *sed si, etc.* Nimirum Papinianus id probat comparatione ducta io Interdicto *De tabulis exhibendis*, quod quasi populare est, et ad quod admittitur pupillus quum id quod sua interest, persequitur; quamvis regulariter populares actiones pupillis non admittatur.

(3) Vide supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.*

(4) Qui igitur nec libertatem nec civitatem amiserunt, poterunt post condemnationem, Accusationem instituere; eam scilicet qua suam suorumve injuriam persequeretur, si Publico Judicio damnati sint: quod si extraordinario et non famoso Judicio damnati sunt, quamcumque accusationem instituere poterunt.

(5) Quasi diceret. Illud absque dubio est, posse quem *inchoatus, etc.* Quod tamen adhuc accipiendum puto de his qui per damnationem, nec libertatem nec civitatem amiserunt.

(6) De alio crimine. Secus si de eodem: infra Art. 6.

(7) Cujacius Observ. VII 12. legendum censet *de tribus*, ne pugnet cum l. seq. Adstipulatur et Wissembachius.

neque Jure Prætorio, neque extra ordinem computantur : præterquam quod favorabiliter Divi Marcus et Commodus rescripserunt, quum servus quereretur quod tabulæ testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur; admittendum ad suppressi testamenti Accusationem. *l.* 7. *ff. de L. Corn. de fals.* MARC. LIB. 2. INSTIT.

Amplius rescribunt Arcadius et Honorius. Si quis ex familiaribus (1), vel ex servis cujuslibet domus, cujuscumque criminis delator atque Accusator emerserit; ejus existimationem, caput, atque fortunas petituros, cujus familiaritati vel dominio inhæserit : ante exhibitionem testium, atque examinationem judicii, in ipsa expositione criminum, atque Accusationis exordio, ultore gladio feriatur. Vocem enim funestam amputari oportet, potius quam audiri. MAJESTATIS autem crimen tantum excipimus. *l.* 20. *Cod. de his qui Accus. non poss.*

Similiter de libertis Honorius et Theodosius. Si liberti Accusatores manumissorum heredumve esse præsumpserint; eodem quo servi supplicio tenebuntur, luituri pœnas ante prohibitæ delationis exordium. *l.* 21. *Cod. d. tit.*

XI. *Sed nec ei qui ab aliquo educatus est, educatorem accusare permittitur. Unde Diocletianus et Maximianus.* Iniquum et longe a sæculi Nostri beatitudine esse credimus, ut Thaumasius Accusandi ejus habeat facultatem, in cujus domo eum [licet ingenuum] prima ætate tamen fuisse constabat. Quare ex nomine Thaumasii, mentio super conflictu criminis cum Symmacho conquiescat. Si quam sane civilem petitionem idem Thaumasius sibi competere confidit, judicio Præsidiali poterit experiri. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

Iidem de fratre rescribunt. Si magnum et capitale crimen ac non leve frater contra fratrem suum instituit; non solum audiendus non est, sed etiam exilii pœna plectendus est. *l.* 13. *Cod. d. tit.*

Secus ergo, si de levi crimine, id est non capitali (2) *agatur. Hinc iidem rescribunt* : Si sororem tuam leviorum commissorum ream facis, Accusationem non prohiberis exercere in judicio Præsidiali; quo temerarie commissa congrua ultione plectantur. *l.* 18. *Cod. d. tit.*

Simili necessitudinis ratione, Quæstori Prætorem suum Accusare non permittebatur; « NE (*inquit* « *Cicero*, Divin. in Verr.) *libido violandæ necessi*« *tudinis, auctoritate judicantium comprobaretur* ».

XII. *Igitur liberti, item liberi, parentes patronosve non possunt Accusare; nequidem propter propriam injuriam. Possunt autem duntaxat civiliter agere.*

Hinc Macer. Liberi libertique non sunt prohibendi, suarum rerum defendendarum gratia, de facto parentum patronorumve queri; veluti si dicant, vi se a possessione ab his expulsos; scilicet non ut crimen Vis intendant, sed ut possessionem recipiant. Nam et filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet; sed ream eam Lege Cornelia facere, permissum ei non est. *l.* 11. § 1. MACER. LIB. 2. DE PUBL. JUDIC.

Consonat quod rescribit Alexander. Falsi quidem crimen, vel aliud capitale movere vos matris vestræ, secta mea non patitur : sed ea res pecuniarium compendium non aufert. Si enim de fides scripturæ unde eadem mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est; inquiri fides veritatis etiam sine metu criminis potest. *l.* 5. *Cod. Ad Leg. Corn. de falsis.*

Contra, parens filium propter propriam injuriam potest Accusare. Ita enim Diocletianus et Maximianus. Propter insidias quas tuæ vitæ paratas contendis, Accusationem apud Præsidem provinciæ contra filium tuum, si pietas et ratio naturalis animi tui non revocat intentionem, constituere potes. *l.* 14. *Cod. de his qui acc. non poss.*

§ 3. ***In quibusdam criminibus quoslibet indistincte admitti ad Accusationem; et alias contra, eum qui regulariter admitteretur, per exceptionem quandoque excludi.***

XIII. *Sunt certa crimina in quibus Jure singulari admittuntur ad Accusationem, etiam illi qui regulariter non admitterentur. V. G.* Mulierem propter publicam utilitatem ad Annonam pertinentem, audiri a Præfecto Annonæ deferentem Divus Severus et Antoninus rescripserunt. Famosi quoque accusantes, sine ulla dubitatione admittuntur. Milites quoque qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc Accusationem admittendi sunt. Servi quoque deferentes audiuntur. *l.* 13. MARC. LIB. 1. DE PUBL. JUDIC.

Et quidem etiam dominos suos servi ex hac causa deferre possunt; item ex causa falsæ monetæ, aliisque supra lib. 4. Tit. de Judic. *N.* 16. *pariterque in crimine læsæ Majestatis; supra N.* 10. *Vide et infra Tit. IV. N.* 9.

XIV. *Præter supradictos omnes casus quibus quis ab Accusatione repellitur regulariter, observandum superest; etiam eum qui jure admitti potuisset, excludi propter auctoritatem Sententiæ a qua non provocavit : ut in specie sequenti.* Quum Titia testamentum Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, et solemnia Accusationis non implevit intra tempus a Præside præfinitum; Præses provinciæ iterum pronuntiavit, non posse illam amplius de falso testamento dicere. Adversus quas (3) Sententias Titia non provocavit, sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. Quæro an Titia, quæ non appellavit adversus Sententiam Præsidis, possit

(1) *Familiares* hic intellige eos quos in nostro famulitio habemus, sive libertos, sive alios homines liberos.

(2) Alio sensu quandoque LEVE *Crimen* dicitur; id est, quod de plano Præses corrigit : infra sect. 2.

(3) Tum illam quæ ei præfiniebat tempus, tum alteram qua pronuntiaverat non posse eam amplius accusare.

ad falsi Accusationem postea reverti? Respondit: Nihil aperte proponi, propter quod adversus Sententiæ auctoritatem de falso agens audienda sit. *l.* 18. Modest. lib. 17. respons.

ARTICULUS II.

Qui accusari possint necne.

XV. Hos Accusare non licet; Legatum Imperatoris, id est Præsidem provinciæ ex sententia Lentu'i (1) dicta Sulla et Trione Consulibus; item Legatum provincialem, ejus dumtaxat criminis quod ante commiserit quam in legationem venerit: item Magistratum Populi Romani, eumve qui Reipublicæ causa abfuerit (2) dum non retractandæ (3) Legis causa abest. *l.* 12. Venuleius-Saturn. lib. 2. de Publ. judic.

Hoc beneficio in reos recepti uti possunt, si abolit one interveniente repeti se non debere contendant; secundum Ep stolam Divi Hadriani ad Glabrionem Consulem scriptam. *d. l.* 12. § 1.

Vide hac de re infra Art. 6.

Quod de absentibus Reipublicæ causa dictum est, fusius Lege Julia declaratur; et ad cætera judicia porrigi potest. Nimirum Legis Juliæ de Adulteriis Capite septimo ita cavetur; « Ne quis inter reos » referat eum qui tum, sine detrectatione, Rei » publicæ causa aberit ». Neque enim æquum visum est absentem Reipublicæ causa inter reos referri, dum Reipublicæ operatur. *l.* 15. § 1. *ff. Ad L. Juliam. de adult.* Ulp. lib. 2. de Adulter.

Necessario adjicitur, Sine detrectatione. Cæterum si quis evitandi criminis (*a*) id egit ut Reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat. *d. l.* 15. § 2.

Non ergo sola absentia prohibet aliquem accusari; sed ea sola quæ est Reipublicæ causa, sine fraude.

Igitur Adultera si posteaquam crimen contra eam inchoatum est, provinciam excesserit; etiam absentem inter reos recipi posse, explorati Juris est. *l.* 13. *Cod. Ad L. Jul. de Adulter.* Alexandr a.

Sed nec omnes qui in aliis causis pro absentibus Reipublicæ causa habentur, prohibentur Accusari. V. G. Quod si quis præsens sit, vice tamen absentis habetur, ut puta qui in Vigilibus vel Urbanis castris militat; diceodum est deferri hunc posse. Neque enim laborare habet, ut se repræsentet. *l.* 15. § 3. *ff. Ad Leg. Jul. de adulter.* Ulp. lib. 2. de Adulter.

Et generaliter dicendum est: Eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia provincia Reipublicæ causa absunt, quam in ea in qua deferuntur. Proinde si quis in provincia in qua agit, adulterium commiserit, Accusari poterit; nisi sit ea persona quæ ad Præsidis cognitionem non pertinet. *d. l.* 15. § 4.

Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur ejus Accusatio; et cautione Judicio sistendi causa, promittitur in finem honoris. Et hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit. *l.* 38. § *fin. ff. d. tit.* Papin. lib. 36. quæst.

XVI. *Vidimus qui Accusari non possint, Cæteræ personæ Accusari possunt: et quidem liberi homines, indistincte.*

Omnibus autem Legibus servi rei fiunt, excepta Lege Julia De vi privata: quia ea Lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur; quæ pœna in servum non cadit. Idemque dicendum est in cæteris Legibus quibus pecuniaria pœna irrogatur; vel etiam capitis (4) quæ servorum pœnis non convenit, sicuti relegatio. Item nec Lex Pompeia Parricidii (5): quoniam Caput primum eos apprehendit, qui parentes cognatosve aut patronos occiderint; quæ in servos; quantum ad verba pertinet, non cadunt. Sed cum natura est communis, similiter et in eos animadvertetur. Item Cornelia Injuriarum servum non debere recipi reum, Cornelius-Sulla auctor fuit: sed durior ei pœna extra ordinem imminebit. *l.* 12. § 4. Venul. Saturn. lib. 2. de Publ. judic.

ARTICULUS III.

Apud quem Magistratum Accusatio sit instituenda.

XVII. *Romæ, initio publica judicia exercebant Reges ipsi. Hoc de Romulo testatur Dionysius. Halicarn. l.* 1. *Tullus autem Hostilius Duumviros creaverat qui de perduellione judicarent, a quibus provocatio esset ad Populum. At Tarquinius-Superbus, ut metum pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine Consiliis per se solus exercebat.* Liv. *lib.* 1.

Exactis Regibus, Consules qui in Regum locum successerant Quæstionibus criminalibus præfuerunt. Nemo enim nescit Junium-Brutum primum Consulem, de conjuratione nobilium adolescentium qui

(1) Fuit is sub Tiberio unus ex Senatoribus, *Natura bonus*; inquit Dio lib. 57.

(2) Hoc Lege Memmia cautum, ex Valerio-Max. discimus lib. 3. ubi refert M. Antonium, quum Quæstor in Asiam profectus jam Brundusium pervenisset, literis acceptis se incestî postulatum apud Cassium Prætorem, in urbem recurrisse; quamvis id vitare potuisset beneficio Legis Memmiæ, quæ vetat recipi nomina eorum qui Reipublicæ causa absunt.

(3) Forte *detrectandæ*, ut infra.

(*a*) *Supple*, causa.

(4) Pœna *Capitalis* hic largissime sumitur, pro omni pœna quæ aut statum publicum tollit omnino, aut ei detrahit; id est, non solum ea quæ continet capitis diminutionem, sed et ea quæ infamiam. Neutra in servos cadit; qui statu publico carent.

(5) Supple, locum habere videtur in servis.

Tarquinium in Urbem revocare tentaverant, quæstionem habuisse, et de conjuratis ultimum sumpsisse supplicium.

Hæc potestas Consulum non diu duravit. Nam quum eodem anno Valerius-Publicola Legem de Provocatione *tulisset, invaluit postea ut Consul de capite civis, injussu Populi non quæreret; verum illi soli quos Populus huic negotio præficeret, qui* Quæstores parricidii *appellati sunt. Constituebantur autem isti Quæstores, prout res poscebat; ut videre est apud Livium. Scilicet fieri solebat SCtum, ut de quæstione instituenda Tribuni ad plebem ferrent. Consentiente aut suffragante plebe, negotium quærendi de crimine, vel Populus, vel jussu Populi, Senatus, alicui mandabat; modo ipsis Consulibus, ut quæstio de Posthumiana cæde (Liv. IV. 51.); modo uni ex Prætoribus, ut quæstio de pecunia ab Antiocho Rege coacta, et non relata in publicum (Liv. XXXVIII 54.); modo ea de re Dictator dicebatur. Lib. IX 26.*

Anno autem U. C. 604. Mario-Censorino et M. Manilio Consulibus, perpetuæ Quæstiones esse cœperunt. Cum enim eo anno L. Piso Tribunus plebis Legem de Repetundis *tulisset (teste Cicerone in* Brut. *n. 27), id quoque Legi adidit ut singularis Prætor de eo crimine quæreret. Similes Leges postea factæ sunt,* De Peculatu, de Majestate, de Ambitu*: et sic esse cœperunt quatuor, ex Lege cuique singulari, Perpetuæ Quæstiones* (1).

Hinc factum est ut tota ratio Prætoriæ sortitionis mutaretur. Nam ante constitutas has Quæstiones, postquam duo ex Prætoribus, domi Urbanam et Peregrinam jurisdictionem sortiti essent; reliqui quatuor Prætores, provincias foris gubernandas sortiebantur. Ab hoc vero tempore, duas Urbanas jurisdictiones, et quatuor Quæstiones, sortiri Prætores cœperunt: Prætura vero Romæ acta, in provincias sorte ductas cum Pro Prætoris *titulo iverunt.*

Demum Publius-Cornelius-Sylla Dictator, quatuor alias Quæstiones totidemque Prætores adjecit: ut vid. supra lib. 1. *Tit.* de Orig. jur. *N.* 22.

Interdum tamen et post perpetuas Quæstiones institutas, evenit ut Quæstiones quorumdam criminum, non ab his ordinariis Quæsitoribus fierent; sed Plebiscito aut Senatusconsulto, extra ordinem ut antea, aut Consulibus, aut aliis Magistratibus, aut etiam privatis hominibus demandarentur (2): *sive ob singularem criminis atrocitatem, sive quod ea criminis species esset de quo non erat quæstio ordinaria instituta.*

Eversa Republica, Quæstiones illæ ordinariæ sensim exoleverunt; et Jure Pandectarum, non jam apud proprios Quæsitores sed Romæ apud Præfectum Urbi, in provinciis apud earum Rectores, crimina vindicantur.

Minoribus autem Magistratibus (qualis erat V. G. in Urbe, Præfectus Vigilum) hæc potestas omnino denegatur, gravius scilicet quidquam statuendi in liberos homines (3). *At vero, etiamsi servus sit qui crimen admisit:* Magistratibus municipalibus supplicium a servo sumere non licet: modica autem castigatio eis non est deneganda. *l.* 12. *ff. de Jurisdict.* Ulp. lib. 18. ad Ed.

XVIII. *Is autem Magistratus de crimine cognoscit, in cujus territorio commissum est.*

Et quidem Alterius provinciæ reus apud eos Accusatur et damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur. Quod etiam in militibus esse observandum, optimi Principes nostri generaliter rescripserunt. *l. fin.* Papin. lib. 16. respons.

Scilicet, si non de militari delicto agatur. Nam V. G. Desertorem, auditum, ad suum ducem cum elogio Præses mittet; præterquam si quid gravius ille desertor, in ea provincia in qua repertus est, admiserit. Ibi enim eum plecti pœna debere ubi facinus admissum est, Divi Severus et Antoninus rescripserunt. *l.* 3. *ff. de Re militari.* Modestin. lib. 4. de Pœnis.

Juxta hanc distinctionem accipe quod refert Saturninus. De militibus ita servatur; ut ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabunt. Is autem qui exercitum accipit, etiam jus animadvertendi in milites caligatos habet. *l.* 9. *ff. de Custod. reorum.* Venuleius-Saturn. lib. 1. de Offic. Procons.

Sed nec Senatores ex crimine conventi, Fori præscriptionem *habent.* Omnium enim hujusmodi honorem, reatus excludit; *inquit Constantinus. l.* 1. *Cod.* Ubi Senator.

XIX. *Præses provinciæ in qua admissum est delictum, de eo cognoscit, non solum quum reus ibi apprehenditur, sed et si alibi degat.*

Enimvero Solent Præsides provinciarum in quibus delictum est, scribere ad collegas suos ubi factores (4) agere dicuntur, et desiderare ut cum prosecutoribus (5) ad se remittantur. Et id quo-

(1) *Perpetuam quæstionem* Lex facere dicitur, quum jubet ut Prætori in singulos annos ea Quæstio mandetur: puta his verbis, Prætori de ea re quæstio esto; vel his, Prætor qui ex hac lege quæreret, facito ut, etc.

(2) Sic anno 611. Plebiscito a P. Scævola Tribuno plebis lato, quæstio extra ordinem decreta est Cn. Cæpioni Consuli; de L. Tubulo, qui Prætor quum quæstionem De Sicariis exerceret, pecuniam ob rem judicandam acceperat, Cic. *de Finib.* lib. 2. Sic quoque anno 615. D. Brutus et P. Scipio Consules, ex Senatusconsulto quæstionem de cæde facta in Sylva Scambia exercuerunt: Cic. in *Bruto.* Similiter anno 639 L. Cassio quæstio demandata est de incestu Vestalium. Sic denique celeberrima illa quæstio de cæde Clodii contra Milonem (quem Tullius defendit), non ex Lege Cornelia ab ordinario Prætore facta est, sed L. Domitio viro Consulari extra ordinem decreta est, teste Asconio.

(3) Vide l. 15. *de Cond. causa dat.* supra lib. 12. *d. tit.* N. 17. in Notis.

(4) Qui fecerunt, qui admiserunt.

(5) Accusatoribus.

que quibusdam Rescriptis declaratur. *l.* 7. *ff. de Custod. reor.* Macer lib. 2. de Offic. Præsid.

Et quod dicimus, eo loci ubi delictum est, reum accusari; etiam in servis obtinere voluit Divus Pius. Nam Idem Imperator rescripsit; Servos ibi puniendos, ubi deliquisse arguantur: dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam; sed ibi oportere defendere, ubi deliquerint. *l.* 7. § 4. Ulpian. lib. 7. de Offic. Procons.

XX. *Quid si in diversis provinciis diversa crimina admissa sunt? Et quidem* Quum sacrilegium admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen, Divus Pius Pontio-Proculo rescripsit; Postquam cognoverit de crimine in sua provincia admisso, ut reum in eam provinciam remitteret ubi sacrilegium admisit. *d. l.* 7. § 5.

XXI. *Interdum judex provinciæ in qua agitur et ubi delictum admissum est, ad judicem provinciæ remittit ex qua reus est oriundus.*

Hoc docet Celsus, de cætero supradictis consonans. Etenim (inquit) Non est dubium quin, cujuscumque est provinciæ homo qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is qui ei provinciæ præest in qua provincia agitur. *l.* 11. *ff. de Custod. reor.* Celsus lib. 37. digest.

At Illud a quibusdam observari solet; ut, quum cognovit, et constituit, remittat illum cum elogio ad eum qui provinciæ præest, unde is homo est (1): Quod ex causa faciendum est. *d. l.* 11. § 1.

XXII. Si quos comitum (2), vel Legati sui, reus Proconsul invenerit; utrum punire eos debeat, an successori servare, quæri potest; Sed multa exstant exempla, quæ non tantum officialium suorum, nec sub se agentium, verum suos quoque servos pœnæ affecerunt. Quod quidem faciendum est, ut exemplo deterriti minus delinquant. *l.* 6. § 1. *ff. de Pœnis.* Ulp. lib. 9. de Offic. Proconsul.

XXIII. *Ex Constitutione Zenonis; personæ in ea enumeratæ, summis dignitatibus functæ, non possunt Accusari nisi apud eum judicem qui vice Principis cognoscit. l.* 3. *Cod.* Ubi Senatores etc.

ARTICULUS IV.

An per procuratores Accusare quis aut defendi in publicis judiciis possit.

§ 1. *Regula generalis.*

XXIV. Ad crimen judicii publici persequendum, frustra procurator intervenit; multoque magis ad defendendum. Sed excusationes absentium, ex Senatusconsulto judicibus allegantur; et, si justam rationem habeant, Sententia differetur. *l.* 13. § 1. *ff. de Publ. judic.* Papinian. lib. 15. respons.

Hinc V. G. Ea quæ inter reas adulterii recepta esset (3), absens defendi non potest. *l.* 11. § 2. *ff. Ad Leg. Jul. de adulter.* Papin. lib. sing. de Adulteriis.

Et quidem ea in re differunt publica judicia, ab actionibus civilibus quæ ex delictis descendunt. Quod discrimen notat Antoninus, qui sic rescribit: Si ab Æliano servum tuum susceptum et aliquandiu occultatum, mox que eo suadente fugæ datum probare potes: Legis Fabiæ crimen, per te; vel actionem ad eam rem propositam, id est Servi corrupti, per procuratorem tuum persequi potes. *l.* 2. *Cod. Ad Leg. Fabiam de plagiariis.*

Hoc obtinet, cujuscumque dignitatis fuerit reus aut Accusator.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Tunc convenit potentiores viros adesse judiciis, cum eorum præsentiam in criminibus publicis per inscriptionem causa deposcat. Licet in pecuniariis causis per procuratores litem sustineant. *l.* 15. *Cod. de Accusat. et inscript.*

Item obtinet, tam in causa appellationis quam in principali. Meritum appellationis causæ capitalis, et ipsam rationem status, nonnisi per nosmetipsos prosequi possumus. Nemo enim absens aut duci in servitutem potest, aut damnari. Paul. sent. *lib.* 5. *Tit.* 34. § 1.

Justinianus huic Juri derogavit; constituendo ut is qui ex libertate in servitutem vocatur, possit dare procuratorem. l. 1. *Cod. de* Assert. toll. *ut vid. supra lib.* 40. *Tit.* de Liberal. causa.

§ 2. *Quas exceptiones patiatur Regula supra dicta.*

XXV. *Primam exceptionem ratio humanitatis admisit; si capitale est judicium quo absens quis Accusatur.*

Ergo Reos capitalium criminum absentes, etiam per procuratorem defendi, Leges Publicorum judiciorum permittunt. *l.* 3. *Cod. h. tit.* Alexander.

Hinc Ulpianus. Publice utile est, absentes a quibuscumque defendi. Nam et in capitalibus judiciis defensio (4) datur. Ubicumque itaque absens quis damnari potest (5); ibi quemvis verba pro eo facientem, et innocentiam (6) excusantem audiri æquum est, et ordinarium admittere.

(1) Sic Pontius Pilatus remisit Dominum Nostrum J. C. ad Herodem.

(2) Assessorum Cujac. Observ. VII 21.

(3) Et quidem absens recipi potest: supra N. 15.

(4) Wissenbachius tamen contra hunc textum censet, ne in capitalibus quidem causis procuratorem admitti ad defendendum reum; et hanc legem cum sequenti, non de vera ac plenaria defensione accipiendam (*de la défense au fond*), sed de ea occasionis specie qua causæ absentiæ allegantur.

(5) Regulariter in capitalibus absens damnari non potest: infra, Tit. *de Requir. reis.* N. 2. Interdum tamen potest, ut is qui crimina castrati hominis postulatur. Tit. *ad L. Cornel. de Sicar.* N. 4. ex l. 4. § 2.

(6) Wissenbachius vult legendum *absentiam.*

Quod ex Rescripto Imperatoris nostri apparet. *l.* 33. § 2. *ff. de Procurat.* Ulpian. lib. 9. ad Edict.

XXVI. *Secunda exceptio est, quum servus accusatur. Nam* Si cuidam crimini obnoxius servus postuletur, dominus eum defendere potest, in judicio sistere Accusatoris intentionibus responsurum. Post probationem autem criminis, non ipse dominus, sed servus pro suo delicto condemnationem sustineat. Ideo enim servum suum domino defendere permissum est, ut pro eo possit competentes allegationes offerre. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Quinimo Servus, etiam per procuratorem domini, æque ac per dominum, defendi potest. *l.* 11. *ff. de Publ. Judic.* Marcian. lib. 10. de Judic. publ.

Observandum quod, Si Servum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere jubetur. *l.* 17. Modestin. lib. different.

Quod Si non defendantur servi a dominis, non utique statim ad supplicium deducuntur; sed permittetur eis defendi vel ab alio: et qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere. *l.* 19. *ff. de Pœnis.* Ulp. lib. 57. ad Ed.

XXVII. *Duos alios casus refert Paulus in quibus procurator admittitur in criminali causa. Ita ille*: Neque Accusator per alium Accusare, neque reus per alium defendi potest; nisi ingratum libertum patronus accuset, aut rei absentia defendatur. Paul. sent. *lib.* 5. *Tit.* 16. § 11. *(Edit. Schulting.)*

Similiter Ulpianus de Accusatione ingrati liberti ait: Patronus libertum, et per procuratorem, ut ingratum accusare potest; et libertus per procuratorem respondere. *l.* 35. § 1. *ff. de Procurat.* Ulp. lib. 9. ad Ed.

Nam Per procuratorem, ingratum libertum posse argui, Divus Severus et Antoninus rescripserunt. *l.* 4. *ff. de Obseq. parent. et patr.* Marcian. lib. 2. publicor. judiciorum.

Quod ad alterum casum attinet; Absens reus, causas absentiæ per procuratorem reddere potest. *l.* 71. *ff. de Procurat.* Paul. lib. 1. ad sentent.

Pariter Papinianus. Inter Accusatorem et reum cognitione suscepta (1), excusatio pro absente (2) justis rationibus admittitur: nec per triduum (3) per singulos dies ter citatus reus damnetur (4), vel de accusatoris absentis, præsente reo, calumnia pronuntietur. *l.* 10. *ff. de Publ. Jud.* Papin. lib. 2. definit.

(1) Id est, lite contestata.

(2) Sive reo, sive accusatore.

(3) Cujacius Observ. XX 11. legit Ne *per triduum.* Hic porro Triduum est trinundinum; id est per tres dies, non continuos, sed nono quoque die recurrentes.

(4) Absens ante litem contestatam non damnabatur, sed annotabatur: infra Tit. *de Requir. reis.* Qui vero post litem contestatam haberat, sive Accusator sive reus, ter a præcone citatus damnabatur; scilicet reus, objecti criminis non capitalis; accusator, calumniæ: nisi justa causa absentiæ probaretur.

ARTICULUS V.

Quis ordo fuerit Accusationis instituendæ, et peragendæ; item Sententiæ ferendæ in publicis judiciis.

Publica judicia vel apud Prætorem publicæ Quæstioni præpositum, vel apud ipsum Populum per Tribus aut Centurias congregatum, exercebantur.

§ 1. *De judiciis publicis quæ apud Prætorem exercebantur.*

XXVIII. *Publicorum judiciorum qui Romæ apud Prætorem exercebantur, is ordo fuit. (Idem probabiliter observatus, etiam in provinciis apud Præsides: hi siquidem jurisdictionem Prætoriam exercebant, et eodem modo; cum Edicta Provincialia ex urbanis fere ad verbum per omnia translata sint).*

Qui aliquem accusare volebat, eum vocabat in Jus perinde ac in judiciis civilibus (5). *Deinde Prætorem ad quem hujus judicii quæstio pertineret, adibat; postulabatque ut nomen deferre* (6) *seu Accusare liceret: quæ postulatio etiam absente* (7) *reo fieri poterat.*

Si unus erat qui hoc postularet, hoc ei permittebatur; nisi ex his esset qui Accusare non possunt: de qua re, supra Art. 1.

Quod Si plures existant qui eum in publicis judiciis Accusare volunt, judex eligere debet eum qui Accuset; causa scilicet cognita, æstimatis Accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia justa de causa. *l.* 16. Ulp. lib. 2. de Offic. Consulis.

Hæc causæ cognitio, dicebatur Divinatio (8): *quam ita dictam refert Gellius II* 4. *quoniam in hoc genere causæ (scilicet quum plures Accusare volunt) reus quidem jam est; sed Accusatore nondum electo, adhuc latet et quasi Divinatione supplendum est, quisnam sit Accusator futurus; maxime cum sæpius in hac re parva admodum et exilia sint quibus moveri judex possit ad eligendum, quinam magis ad Accusandum idoneus sit, ut in eo munere præferri debeat.*

XXIX. *Die constituta reus et Accusator ante*

(5) Seneca *Contr.* lib. 4. « *Subinde eum ad Prætorem* » *voco*; et postulavi ut Prætor nomen ejus reciperet, » Lege inscripti maleficii ».

(6) Hæc postulatio non est confundenda cum ipsa nominis delatione quam præcedebat. Testis Cœlius apud Ciceronem: *Illud mihi occurrit, quod inter* Postulationem *et* Nominis delationem *uxor a Dolabella discessit.*

(7) Sic Valerius-Max. supra N. 15. in Not. scribit M. Antonium postulatum quum esset Brundusii.

(8) Extat celeberrima Oratio Ciceronis *de Divinatione* in Verrem.

Prætorem se sistebant. Accusator de calumnia jurabat (1), *nomenque rei deferebat.*

Hæc autem nominis delatio sic fiebat: in Jus vocatus Accusatorem interrogabat quid vellet (2). *Tunc Accusator exponebat* (3), *crimen quod illi objiciebat. Si interrogatus tacuisset, lis ei æstimabatur ut convicto. Sin; Accusator petebat a Prætore nomen inter reos recipi, id est, referri in Acta inter reos a Scriba. Simul libellum Prætori offerebat quo illud idem quod jam voce expresserat, contineretur; et quo se ad pœnam talionis obstringeret, si non probasset.*

Libellorum inscriptionis conceptio talis est:

CONSUL ET DIES.

Apud illum Prætorem vel Proconsulem Lucius-Titius professus est se Mæviam Lege Julia DE ADULTERIIS ream deferre: quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate illa, domo illius, mense illo, Consulibus illis, adulterium commisisse. Utique enim et locus designandus est in quo adulterium commissum est, et persona cum qua admissum dicitur, et mensis. Hoc enim Lege Julia PUBLICORUM cavetur; et generaliter præcipitur omnibus qui reum aliquem defernut. Neque autem diem, neque horam, invitus comprehendat. *l.* 3. PAUL. LIB. 3. DE ADULTER.

Sed et si aliud crimen objiciat; veluti, quod domum suam præbuit ut stuprum materfamilias pateretur, quod adulterum deprehensum dimiserit, quod pretium pro comperto stupro acceperit; et si quid simile, idipsum libellis comprehendendum erit. *d. l.* 3. § 3.

Item suscribere debebit is qui dat libellos, se professum esse; vel alius pro eo, si litteras nesciat. *d. l.* 3. § 2.

Quæ omnia circa libelli formam exactissime observanda erant. Quod si libelli inscriptionum, legitime ordinati non fuerint; rei nomen aboletur, et ex integro repetendi reum (4) potestas fiet. *d. l.* 3. § 1.

Cæterum re integra potest Accusator emendare libellum.

Hinc Modestinus. Accusaturus adulterii, si quid circa Inscriptionem erraverit, si tempora largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur. *l.* 35. *ff. Ad Leg. Jul. de Adulter.* MODESTIN. LIB. 8. REGUL.

Huic Libello Accusationis interdum plures subscribebant. Scilicet quum plures ad Accusandum prosiluerant; qui ex his vicerat in Divinatione, *et primas in Accusatione partes obibat*, ACCUSATOR *diecbatur; cæteri* SUBSCRIPTORES, *solebantque Accusatorem adjuvare* (5).

XXX. *Præter libellum Inscriptionis, cautio insuper ab accusatoribus requirebatur.* Caveant itaque singuli quod crimen objiciant (6), et præterea perseveraturos se in crimine usque ad Sententiam. *l.* 7. § 1. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Hæc cautio dato fidejussore interponitur. Hinc Alexander. Qui crimen publicum instituere properant; non aliter ad hoc admittantur, nisi prius Inscriptionem pagina præcesserit, et fidejussor de exercenda lite adhibitus fuerit. Sin vero post satisdationem præsentes non fuerint, Edicto admonendi sunt ut veniant ad causam agendam: et, si non adfuerint, non solum extra ordinem æstimatione judicis puniendi sunt; sed etiam sumptus quos in eam rem, et circa ipsum iter ad litem vocati fecerunt, dependere cogentur. *l.* 3. *Cod. de His qui accus. non poss.*

XXXI. *Hæ in Delatione nominis partes Accusatoris erant: Prætoris autem qui quæstioni præerat, statuere an rei nomen inter reos reciperetur* (7).

Nomine autem recepto, diem ad judicium constituebat; intra quem reus ad se defendendum parare, et patronos conquirere posset: qui dies varius erat pro variis Legibus ex quibus fiebat Accusatio; in aliis decimus (8), *in aliis multo longior.*

Quocirca Paulus. Cognitorum de criminibos Præsidem, oportet ante diem palam facere custodias se auditurum: ne hi qui defendendi sunt, subitis Accusatorum criminibus opprimantur. Quamvis defensionem quocumque tempore postulante reo, negari non oportet: adeo ut propterea et differantur (9) et proferantur custodiæ. *l.* 18. § 9. *ff. d. Quæstionib.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Jam exinde reus vestem mutare, sordidam scilicet et obsoletam (*unde* SORDES *pro reatu*, *et* SORDITATI *pro reis passim accipiuntur*), *barbamque et capillos promittere* (10); *et interim patronos conquirere.*

(1) Livius lib. 44. « *Si velut accusatores* CALUMNIAM *in* » *eum jurarent, nomenque deferrent* ».

(2) Ut in actionibus civilibus, supra lib. 5. Tit. *de Judic.* N. 3. in Not. (1)

(3) « REUM FIERI, est apud Prætorem Legibus interrogari. Quum in Jus conventum esset; dicebat Accusator reo, AIO TE SPOLIASSE, *etc.* Ascon. Ped. in. *Verr.*

(4) Denuo Accusationem instaurandi.

(5) Sic in Corneliana Pedianus: *Reum Cornelium duo fecerunt; detulit nomen Publius, suscripsit Caius.* Et in Scauriana: *Suscripserunt Triario* (accusatori) *in Scaurum, Marius et Pacuvii fratres.*

(6) *Caveant* scilicet, crimen *quod objiciant*, esse verum *crimen*, non per calumniam confictum; *et præterea*, *etc.*

(7) Cælius apud Ciceronem Epist. VIII. 8. « *Nec Lateranensis Prætor, postulante Pausania quo ea pecunia* » *pervenisset*, NOMEN RECIPERE *voluit* ».

(8) Asconius in *Cornel.* « DETULIT *nomen Publius, suscripsit Caius: et tum L. Caius Prætor* DECIMO DIE UT MOS EST *adesse jussisset, etc.* a. Vide et Ciceronem in *Vatin.* et suprad. Ascon. in *Verr.* 2.

(9) Id est; judicium reorum qui in custodia sunt, aut proferatur aut differatur (*avancé ou retardé*), prout ipsis plus minusve temporis ad defensionem suam necessarium Præses æstimaverit.

(10) Refert Gellius III. 4. Scipionem-Æmilianum, quum esset reus, neque desiisse radi, necnon candida veste uti; neque fuisse solito cultu reorum. Idem de Rutilio refert Valerius-Max. VI. 4.

XXXII. *Die ad judicium constituta; ubi Prætor assederat, Accusatores et reus citabantur. Si defuissent Accusatores, nomen rei eximebatur ex reis* (1). *Si reus defuisset; pro varia criminum qualitate, aut absens damnabatur, aut requirendus annotabatur: de qua re, infra Tit.* de Requir. reis.

Ubi autem et Accusator et reus, patronique, prodierant; primum de judicibus legendis (2) *agebatur: quod negotium mandare solebat Prætor illi Magistratui qui* Judex quæstionis *dicebatur, et in his fere quæ cognitionis sunt occupatus erat* (3).

Porro legebatur is judicum numerus, qui illa Lege publici judicii ex qua agebatur, definitus erat. Hoc fiebat per Sortitionem subsortitionemque, *aut per* Editionem; *prout illis ipsis diversorum judiciorum Legibus fuerat cautum. In quibusdam enim* « Necesse *erat judices conscribi, deinde in urnam* » Sortito *mitti; ut de pluribus necessarius numerus* » *confici posset: post, urnam permitti Accusatori* » *ac reo; ut ex illo numero rejiciant quos putaverint* » *sibi iniquos aut incommodos fore.... Rejectione* » *celebrata; in eorum locum qui rejecti fuerant,* » Subsortiebatur *prætor* (*i. e. aut per se, aut* » *per* Judicem Quæstionis *cui demandaverat*) *alios* » *quibus judicum legitimus numerus compleretur:* » *Ascon. Ped. in* Verr. *I.* ». *In aliis autem judiciis,* Editio *sic fiebat. Accusatori nempe licentia concedebatur, ut ipse eligeret certum numerum judicum: ex quo numero judicum ab Accusatore electorum licentia dabatur reo eligendi quos ipse vellet; intra numerum Lege statutum* (4).

Hac re transacta, judices lecti citabantur et adesse tenebantur; nisi ex justa causa excusationem ab eo Magistratu qui Quæstioni præerat, meruissent (5). *Judicium suscipiebant jurejurando* In Leges *interposito, ut obstricti religione judicarent. Et quum jurassent omnes, scilicet præter ipsum Prætorem, nomina eorum libellis comprehensa in arcula reponebantur: ne pro selectis aliqui suppositi, corruptissime judicarent; facile enim pro veris judicibus improbi supponi poterant, (inquit Pedian. in* Verr. *I.*) *volente Judice Quæstionis.*

XXXIII. *Judicio ita constituto; Accusator per eum dierum numerum quem Accusatori ad causam dicendam Lex publici judicii concedebat, (quod tempus alii viginti dierum fuisse volunt* (6), *alii plurium, alii pauciorum); poterat instrumenta producere, et testes tam ab ipso quam a reo reive patronis interrogandos* (7) *juramento ante perhibendum testimonium præstito; et causam dicere.*

Res autem varie procedebat. Interdum enim Accusator primum causam uno contextu orationis dicebat, postea testes et instrumenta ad dictorum probationem producebat. Contra interdum, primum interruptam orationem (8) *ad singula causæ capita testibus et instrumentis productis habebat; deinde altera oratione causam retractabat, et crimina testimoniis confirmata oratorie amplificabat. Interdum quoque, hoc non arbitrio Accusatoris relictum; sed Lege Quæstionis quæ exercebatur, definitum erat: ut in Lege Quæstionis quæ contra Milonem habita est, definitum fuerat ut testes audirentur priusquam causa ageretur. Ascon. in* Milon.

Accusatione perfecta, patroni defensione rei aggrediebantur diluenda objecta crimina; et ad hanc rem, si opus esset, testes etiam ex parte sua producendo. Adhiberi etiam solebant Laudatores, *id est summæ auctoritatis viri, qui publica laudatione rei periculum sublevarent; et plerumque decem* (9) *ad-*

(1) « Postero die, quum P. Cassius assedisset, et citati » accusatores non adessent, exemptum est nomen de reis » Cornelii ». Ascon. in *Cornel.* in proœm.

(2) De quibus vide supra *Append.* ad Tit. præced.

(3) Constat hunc *Judicem Quæstionis* diversum fuisse ab ipso Quæsitore seu Prætore qui Quæstioni præerat. Nam in causa Verris, Prætor M. Glabrio, Judex Quæstionis Q. Curtius; in causa Cluentii, Prætor Q. Naso, Judex Quæstionis Q. Voconius. Cum porro Prætor seu Quæsitor magis circa ea quæ imperii essent versaretur (ut discimus ex Quintil. *Instit. Orat.* 8.) ad hujus imperium pertinebat nomen reci recipere, et dare judicium. Judex autem Quæstionis, ex Prætoris imperio datum judicium exercebat, judices sortiebatur quibus ipse præesset; testibus audiendis, quæstionibus habendis, tabulis inspiciendis vacabat, cæterisque omnibus quæ cognitionis erant.

Porro judices Quæstionum non erant privati, sed Magistratus; quales erant in civilibus causis Decemviri litibus judicandis: de quibus supra lib. 1. Tit. *de Orig. jur.* Hoc multis probat Sigonius lib. 2. *de Judic.* Cap. 11. et imprimis ex antiquo marmore Caii-Octavii qui pater Augusti-Cesaris fuit: ubi inter titulos variorum magistratuum quos gradatim gessit, is legitur: *Cum Toranio* Judex quæstionum.

(4) Sic V. G. ex Lege Servilia-Glaucia centum dabantur; ex quibus reus eligebat quinquaginta. Vide Sigonium lib. 2. cap. 12. et ibi Fragmentum dictæ Legis Serviliæ.

(5) Cicero *Philipp.* V. « *Quæro, si Lyciades citatus* » *judex non responderit; accipietne excusationem qui Quæs-* » *tioni præerit* » ?

(6) Vide Ascon. Ped. in *Verr. de Præt. urb.*

(7) Testium duo erant genera, voluntariorum, et eorum quibus judex in publicis judiciis Lege denuntiare solet ut testimonium perhibeant. Voluntarios tam reus quam Accusator producere poterant; altero testium genere uti solus Accusator poterat. Ita Quintilianus *Instit. Orat.* V. 7. ubi multa videre est de arte interrogandi testes. Hanc autem ipsam testium interrogationem (inquit Asconius in *Ver. de Præt. urb.*) tenere debemus et Accusatoris et defensoris esse, et ejus qui producit et ejus contra quam producuntur. Solita erat testes interrogandi formula: Te rogo. Hinc Cicero pro Flacco: *Quid tu istum roges, Cœli, qui priusquam hoc* (Te rogo) *dixeris, plura effundet, etc.* Sed et aliis formulis ea de re utebantur; puta his verbis: Quæro, etc. Volo ut mihi respondeas: Cicer. in *Vatin.* Testes autem in testimonio perhibendo solebant uti verbo, Arbitror. Hinc Cicero *Pro Fonteio.* n. 9. *Consideratissimum nostræ consuetudinis,* Arbitror, *quo nos etiam utimur quum ea dicimus jurati quæ comperta habemus.* Et alibi: *Majores nostri voluerunt ut qui testimonium diceret,* Arbitrari *se diceret etiam quod ipse vidisset.* Cicer. in Lucull.

(8) Hoc causæ dicendæ modo usus est Cicero in Accusationibus Verris; quum prior modus esset usitatior, ut ex ipso discimus in *Verr.* 1. citra fin. et ibi Ascon.

(9) Hinc Cicero in *Verrem*: « Qui *decem laudatores* » *dare non potest, honestius est ei nullum dare, quam il-* » *lum quasi legitimum numerum consuetudinis non ex-* » *plere* ».

hibebantur, aut etiam plures. Quæ laudatio, aut præmittebatur aut innectebatur defensioni, aut eam claudebat.

Hæc erat Prima actio *causæ, qua perfecta, Sententia ferebatur; nisi Lex publici judicii ex qua ngebatur, Comperendinationem admitteret.*

Erat autem Comperendinatio, *secunda actio causæ quam perendino die post primam actionem perfectam institui in quibusdam publicis judiciis moris erat: ut obtinuit in Accusatione Verris.*

Inchoabatur (1) *hæc altera actio a defensione rei, quam patronus oratione declamatoria retractabat; deinde hanc orationem confutabat Accusator.*

XXXIV. *Jam vero Sententia hoc modo ferebatur. Postquam uterque orator se dixisse significasset, hoc verbo ad ultimum ex veteri more prolato,* Dixi; *et præco* (2) *eos* Dixisse *pronuntiasset; Prætor qui Quæstioni præerat, judicibus singulis tabulas tres dabat, eosque ad consilium mittebat. Harum tabellarum diversæ erant notæ: in una, littera C, id est* Condemno; *in secunda, littera A, id est* Absolvo: *tertia insculpta erat his notis N. L. id est,* Non liquet. *Singuli judices unam quam ex his vellent tabellis in urnam conjiciebant; quisque scilicet in urnam sui Ordinis. Ut puta eo tempore quo judices ex tribus Ordinibus selecti judicarent, totidem fuerunt urnæ quot judicum Ordines. Et hoc colligere est ex eo quod scribit Cicero ad Q. fratrem:* « Senatorum urna copiose absolvit, Equitum » adæquavit, Tribuni Ærarii condemnarunt ».

Dum judices sententias ferrent, reus et qui pro eo rogabant ad genua judicum se projicere solebant (3).

Latis suffragiis et in urnam conjectis, Prætor tabulas dirimebat; ut numerus absolventium, aut condemnantium, aut ampliantium judicum conciperetur; et, prout plura suadebant suffragia, pronuntiabat aut condemnando aut absolvendo. Formula condemnationis: Videtur fecisse (*passim apud Cicer.*) *Absolutionis,* Non videri, *Prætextamque ponebat Prætor, ut Sententiam condemnationis pronuntiaret* (4). *Quandoque nec absolvendo nec condemnando, pronuntiabat* Amplius esse cognoscendum (Un plus amplement informé). *Sic refert Valerius-Max. VIII. 1. causam Cottæ a Scipione Accusati, septies ampliatam; et ad ultimum, octavo judicio Cottam absolutum.*

XXXV. *Observandum superest, quod* Si servus reus postulabitur eadem observanda sunt, quæ si liber esset: ex Senatusconsulto, Cotta et Messala (5) Consulibus. *l.* 12. § 3. Venuleius-Sat. lib. 2. de Jud. publ.

§. 2. *De ordine Judiciorum Populi.*

XXXVI. *In his agebant, et Accusatoris partibus fungebantur Magistratus; vel majores, ut Consul, Prætor, aut etiam Quæstor* (6); *vel minores, ut Tribunus plebis, Ædilis-ve* (7). *Cum autem in ordinariis Quæstionibus, Magistratus non nisi post depositum magistratum Accusari possent; contra in his Populi judiciis, interdum Magistratus in ipso magistratu Accusati fuerunt; ut Scantinius apud Valerium-Maxim. Item L. Flaccus cui, quum Ædilis-Curulis esset, Decianus Tribunus plebis diem dixit. Cic.* Pro Flacco.

Is autem horum judiciorum ordo fuit.

I. *Magistratus qui aliquem Accusare volebat, Rostra* (8) *conscendens, et Populo per præconem advocato; palam testabatur se tali die, de tali crimine, hominem hunc Accusaturum, eique, ut ad audiendam Accusationem adesset, denuntiabat. Hæc actio vocabatur* Diei dictio; *Magistratus qui ita agebat,* Diem dicere; *et reus cui ita denuntiatum erat,* Adesse jussus *dicebatur: Liv. XXXVII. 43. Dionys. Halic. lib. 7. Cicero* Pro domo.

Die in hunc modum dicta; rei, sponsores Judicio sisti *dare tenebantur: ni facerent, in carcerem usque ad diem judicii conjiciebantur. Sic Virginius Tribunus plebis Cæsonem-Quintium cui diem capitis dixerat, arripi et in vincula duci jussit: collegæ autem intercesserunt ne in vincula conjiceretur, sed vades pro eo darentur: Liv. lib. 2.*

II. *Ubi dies dicta venisset, Accusator Rostris similiter conscensis reum per præconem citabat* (9). *Quo citato, si abesset, neque ex aliqua justa causa excusatus fuisset; mulcta* (10) *irrogabatur. Quod*

(1) Cicero in Verr. *de Præt. Urb.* et ibi Ascon. « Simul *Accusator dixerit, respondet prima actione defen-* » *sor; et rursum, comperendinato judicio dicit prior de-* » *fensor: et defensionem, tanquam duplicem in medio po-* » *sitam obruit ultimus Accusator* ».

(2) Ascon. in *Verr.* I. circa finem: ubi pro *Prætor*, legendum *Præco* recte Hotomannus observavit ex illo Ciceronis loco in *Verr.* II. *Præco* dixisse *pronuntiat.*

(3) Hoc de Scauro eisque qui pro ipso rogabant, refert Asconius in Orat. *Pro Scaur.* circa finem.

(4) Hinc de C. Licinio viro Prætorio, legitur apud Valerium-Max. IX 12. quod Repetundarum *reus, dum sententiæ dirimerentur in mænianum conscendit; et cum M. Ciceronem qui id judicium cogebat,* Prætextam ponentem *vidisset.... præcluso sibi spiritu pœnam morte præcurrit.*

(5) Inveniuntur hi Consules sub Tiberio, infra Tit. *de L. Cornel. de Fals.* N. 3.

(6) *Quæstores Sp. Cassio ob affectatam tyrannidem diem dixerunt.* Liv. II.

(7) Marcellus Ædilis-Curulis, Scantinio Tribuno plebis diem ad populum dixit, quod filium suum (Marcelli) de Stupro appellasset. Val. Max. VI 1. 7.

(8) (*La Tribune aux harangues*). Erant Rostra, locus eminens in Foro, Hostiliam ante Curiam; sic dictus quod ibi esset pulpitum ornatum rostris navium quas Romani ab Antiatibus ceperant.

(9) Livius de judicio Q. Scipionis agens: « *Ubi dies,* » *inquit, dicta venit, Tribuni in Rostris prima luce conse-* » *derunt.....* Scribæ, viatores, Tribunos reliquerunt; » nec cum iis præter servilem manum et præconem qui » reum ex Rostris citabat, quisquam fuit ».

(10) *Quando citatus neque respondit neque excusatus* (male vulgo *excitatus*) *est, cum ergo unum ovem mulctam dico:* ex Terentio apud Nonium III. 153.

si affuisset reus; tunc Magistratus tribus orationibus (1) *per singulos dies habitis reum accusabat, simulque testes et instrumenta producebat. In singula autem oratione peroranda, pœnam multamve qua reum dignum judicaret* (2) *dicebat, in hunc ferme modum:* « QUANDO *hæc et illa quæ dixi, fecisti;* » *ob eas res ego hanc mulctam tibi dico*, (*vel*) PER- » DUELLIONEM TIBI JUDICO ». *Quæ formula* ANQUISITIO *vocabatur; unde* Anquiri pecunia, *aut* Anquiri capite, *prout vel mulcta duntaxat, vel pœna capitis irrogabatur* (3): *neque enim utramque simul conjungi fas erat ex more Majorum* (4). *Dum hæc agebantur; reus sub Rostris stabat, adolescentium conviciis expositus* (5).

His perfectis orationibus: Magistratus Accusator rogationem scriptam promulgabat, qua crimen et pœna multave comprehenderetur: quæ actio, MULCTÆ (POENÆVE) IRROGATIO (6) *dicta est; eadem formula concepta, qua ipsa* Anquisitio; *nec ab ea differebat, nisi quod hæc voce, illa scripto perageretur. Hæc pœnæ mulctæve irrogatio per trinas nundinas promulgata in Foro manebat, ut Populo nota fieret. Tum tertiis ipsis nundinis, Accusator rursus Rostra conscendebat; et citato reo Quartam Accusationem instituebat: quam Cicero* Pro domo *n.* 45. TRIUM NUNDINUM *appellat.*

Ea perfecta, Magistratus Accusator reo causam dicendi potestatem faciebat. Igitur reus ipse aut ejus patronus, Rostra ascendens orationem habebat; qua et crimina objecta dilueret, productis si opus esset testibus, et sua merita Populo (7) *commendaret. His peractis Magistratus Accusator diem Comitiis edicebat; quibus supradictam illam rogationem, quam per tres nundinas promulgatam habuerat, ferret: et quidem si mulcta irrogata fuisset,* TRIBUTA *Comitia: si per duellionem judicaret,* CENTURIATA *Comitia indicebat. Cum autem nonnisi majores Magistratus Centuriata Comitia indicere possent; si Tribunus plebis per duellionem irrogasset, diem Comitiis Centuriatis a Prætore urbano poscebat: ut de Rutilio Tribuno plebis refert Livius, qui utrique Censori* (*Tib. Sempronio-Graccho, et C. Claudio*) *per duellionem judicare pronuntiavit; diemque Comitiis a C. Sulpitio Prætore Urbano petiit.*

III. Die Comitiis indicta, Magistratus reum per præconem citabat, et Populum advocabat.

Si reus non adfuisset, per cornicinem in arcem et ante fores (8) *evocabatur; et, si nec tunc adfuisset, exilium ei sciscebatur; aut, si jam solum verterat, justum id ei esse exilium jubebatur. Sic apud Livium XXV. 4. Posthumius vadibus datis non adfuit, Tribuni vocaverunt plebem quæ ita scivit;* « *Si M. Posthumius ante Calendas Maias non pro-* » *diisset, neque excusatus esset;* VIDERI EUM IN » EXILIO ESSE ». *Et contra (ibid. XXVI. 3.) quum priusquam dies Comitiorum adesset, Cn. Fulvius Tarquinius abiisset;* ID EI JUSTUM EXILIUM ESSE *scivit plebs.*

Quod si reus adesset, jubebat Magistratus rogationem per Scribam Populo recitari, et Populum, num eam acciperet, rogabat hac formula: VELITIS JUBEATIS, QUIRITES, UT (*tali homini*) AQUA ET IGNI INTERDICATUR (9) *quod tale crimen fecerit? Tum Populum ad suffragia dimittebat. Et quidem primis temporibus, viva voce suffragia ferebantur: verum anno U. C. 616* (10) *L. Cassius Tribunus plebis Legem tulit, ut in omnibus judiciis [præterquam perduellionis] Populus tabella suffragium ferret. Et aliquanto post tempore; ut etiam in judicio perduellionis idem servaretur, Lex a Cœlio lata est. Igitur Populus per Tribus, si* TRIBUTA, *aut per Centurias, si* CENTURIATA *Comitia essent, divisus; per pontes ad septa transibat. Et unusquisque ad caput pontis tabellas accipiebat, unam littera U inscriptam (id est,* UTI ROGAS) *quæ condemnatoria erat, alteram inscriptam littera A quæ erat absolutoria; ad alteram extremitatem pontis, utram mallet tabellam sententiæ suæ indicem custodibus Comitiorum dabat. Quod autem major pars Tribuum aut Centuriarum sciverat, id* POPULI ROMANI *judicium habebatur.*

(1) Vide infra N. 37.

(2) Dionysius-Halic. VII 4. de Sicinnio Tribuno plebis qui una cum collegis accusabat Marcium-Coriolanum ita refert: « Accusationem suam hac sententia clausit; » *Capitali Sententia a Tribunorum collegio eum damnari,* » ob factam Ædilibus injuriam; quos pridie, jussos a se » eum ducere, pulsatos abegisset ».

(3) Livius XXVI 3. de judicio Cn. Fulvii ita refert: *Bis est accusatus pecuniaque* ANQUISITUM; *tertio*, testibus datis, cum jurati permulti dicerent initium fugæ a Prætore (Fulvio) ortum, ira accensa est, ut CAPITE ANQUIRENDUM concio acclamaret... De eodem... quum Tribunus bis *Pecunia anquisisset*, tertio *Capiti se anquirere* diceret, etc.

(4) Vide infra, sup. d. N. 37.

(5) Hinc quum P. Scipioni dies dicta esset, Gracchus Tribunus plebis in intercessione sua dicebat: « *P. Scipio-* » *nem sub Rostris stare, et præbere aures adolescentum* » *conviciis. Populo Romano magis deforme quam ipsi esse.* Livius XXXVIII. 52.

(6) Passim apud Ciceronem *Pro Rabir. Pro Mil. Pro domo.*

(7) Vide Orat. Ciceronis *Pro Rabir.*

(8) Varro de *Ling. Lat.* V. 9. refert commentarium vetus Anquisitionis M. Sergii Quæstoris, qui capitis accusavit Trogum: in quo sic est: « *Præconi id imperare oportet:* » cornicinem ad privati januam et in arcem mittas; ubi » canat classicum T. Trogo, (male vulgo *collegas T. Trogi*) » *et comitia edicat e Rostris, etc* ». Pariter Plutarchus in Gracchis: « *Moris est Romanis, si quis capitis anquisitus non adsit, cornicinem summo mane ad fores ejus venientem classico evocare.*

(9) Solemnis omnino et absolute necessaria hæc verbi conceptio in præsens aut futurum; non in præteritum, quasi populus nondum rogatus jam jussisset. Hinc de Clodio ita conqueritur Cicero *Pro domo n.* 48. QUID *tulit legum scriptor peritus et callidus! Ut M. Tullio aqua et igni interdicatur; Quid ergo?* UT INTERDICTUM SIT. Et infra n. 51. *Iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat.*

(10) Cicero de Legibus III 16. inter Leges tabellarias Legem Cassiam refert, et latam dicit *Lepido et Mancino Consulibus* qui in Fastis inveniuntur anno 616.

IV. Observandum superest, reis nil populum factis hæc auxilia suppetiisse. 1.° *Ab intercessione scilicet Tribunorum plebis* (1), *aut collegæ ejus qui Accusabat; qua intercessione, ut et singulas actiones, ita etiam et ne Comitia haberentur, prohibere poterant.*

2.° *Ab auspiciis, id est aliquo signo de cœlo* (2) *quo Comitia dissolvebantur.*

3.° *Ab excusatione morbi, funeris curandi, exilii voluntarii.*

4.° *Ab ipso Accusatore, si exorari posset ut desisteret.*

Ultimum denique auxilium fuit in supplicationibus, quas reus ejusque necessarii immutato habitu, promissa barba, ad Populum faciebant; unumquemque e plebe in Foro prensantes ac supplicantes ut absolverent.

XXXVII. *Hæc fere omnia quæcumque de prisco illo ordine judiciorum Populi modo exposuimus, ita breviter complectitur et mori Majorum adscribit Cicero* Pro domo n. 45. « Nam *cum tam moderata* » *(inquit) judicia Populi sint a Majoribus constituta;* » *primum, ut* Ne *pœna capitis cum pecunia con-* » *jungatur; deinde, ne nisi predicta* [a] *die quis* » *accusetur; ut* Ter *ante Magistratus accuset, in-* » *termissa die, quam mulctam irroget aut judicet;* » Quarta *sit Accusatio* Trium nundinum *prædicta* » *die, qua die judicium sit futurum: tum multa* » *etiam ad placandum, atque ad misericordiam,* » *reis concessa sunt; deinde exorabilis Populus,* » *facilis suffragatio pro salute, denique etiam, si* » *qua res illum diem aut auspiciis aut excusatione* » *sustulit, tota causa judiciumque sublatum est* ».

§ III. *De novo ordine judiciorum publicorum; et de servata temporibus omnibus necessitate* Inscriptionis *seu* Subscriptionis in crimen.

XXXVIII. *Vidimus quis ordo fuerit exercendorum publicorum judiciorum, tum in judiciis Populi, tum apud Magistratus. Hic autem* Ordo exercendorum publicorum capitalium in usu esse desiit durante tamen pœna Legum, quum extra ordinem crimina probantur. *l.* 8. *ff. de Publ. judic.* Paul. lib. sing. de Judic. publ.

Verum hæc pœna postea et ipsa exolevit, substitutis pœnis extraordinariis.

At semper in omnibus criminalibus judiciis, sive antiquo sive novo Jure, et quamvis extra ordinem cognoscatur, debet Accusator libellum porrigere et suscribere in crimen.

Omnino enim, Si cui crimen objiciatur, præcedere debet in crimen subscriptio. Quæ res ad id inventa est, ne facile quis prosiliat ad Accusationem; cum sciat inultam sibi Accusationem non futuram. *l.* 7. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

Inde hunc Inscriptionis morem, qui exolescebat admissa in ejus locum simplici criminis Professione *[id est, nudo sermone et viva voce] omnino revocat et confirmat Constantinus. l.* 5. Cod. Theod. *h. tit.*

Pariter constituunt Arcadius et Honorius. In causis criminalibus dignum est, ut Inscriptiones præponantur, quæ magnitudinem videlicet criminis, tempusque designent: ut alterutram partem digna Legum terrere possit auctoritas. Quod si fuerit statutum forte contemptum; hi qui ex officio ingrediuntur Secretarium (3) quinque librarum auri condemnatione feriantur. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

Idem Honorius et Theodosius rescribunt. Accusationis ordinem jam dudum Legibus institutum servari jubemus: ut quicumque in discrimen capitis accersitur, non statim reus qui Accusari potuit, existimetur; ne subjectam innocentiam feriamus. Sed quisquis ille est qui crimen intendit, in judicium veniat, nomen rei indicet vinculum Inscriptionis arripiat; custodiæ similitudinem (habita tamen dignitatis æstimatione) patiatur (4): nec impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. *l.* 17. *Cod. h. tit.*

Ab Inscriptionis tamen vinculo dispensatur maritus aut pater, qui uxorem filiamve adulterii accusat: infra Tit. ad L. Jul. de adulter.

Idemque dicendum videtur, de cæteris personis quibus Calumnia *non objicitur; supra lib.* 3. *Tit.* de Calumniat.

XXXIX. *Circa criminalia judicia non prætermittendum est* 1.° *Quod, si ex eodem facto plura nascuntur crimina, possint plures Accusationes etiam a diversis Accusatoribus institui: de quibus tamen simul erit cognoscendum.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Qui de crimine publico in Accusationem deductus est, ab alio super eodem crimine deferri non potest. Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur, et de uno crimine in Accusationem fuerit deductus; de altero non prohibetur ab alio deferri. Judex autem super utroque crimine audientiam accommodabit. Nec enim licebit ei separatim de uno crimine Sententiam proferre, priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiat. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

(1) Insignem formulam Decreti octo Tribunorum plebis intercedentium contra irrogationem mulctæ P. Scipioni a Minucio-Augurino Tribuno pleb. vide apud Gellium VII. 19.

(2) Sic apud Valerium-Max. VIII. 1. 4. Appius Claudius ob neglectam regilionem amissæ reus ad Populum factus, quum damnationem vitare non posse crederetur; subito coorti imbris beneficio, periculo liberatus fuit. Aliam enim quæstionem, velut Diis interpellantibus instaurari non placuit.

[a] *Alias* producta.

(3) Secretarium est locus interior Auditorii in quo Magistratus Jus reddebant. Eos autem *qui ex officio ingrediuntur Secretarium*, Jac. Gothofredus ad Tit. Cod. Theod. *de Jurisd. et ubi, etc.* interpretatur officiales qui ad Velum seu fores Secretarii stantes, in Secretarium introducebant litigatores. Nimirum mulcta in eos irrogatur, si quem Accusatorem, prisuquam in crimen suscripserit, introduxerint.

(4) Ergo si reus in custodia sit, tenetur etiam se in custodiam dare Accusator, nisi conditione sua aut dignitate excusetur.

2.° *Observandum etiam ; judices quibus criminalis causæ cognitio demandata est, etiam de pecuniaria causa si criminali connexa sit, cognoscere et statuere posse.*

Hinc V. G. Si dicantur termini dejecti, vel exarati ; judex qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest. *l.* 4. § 4. *ff. Fin. regund.* PAUL. LIB. 23. AD ED.

ARTICULUS VI.

An ejusdem criminis Accusatio bis moveri possit.

XL. *Regulariter ejusdem criminis Accusatio bis moveri non potest ; maxime ab eodem Accusatore. Hinc Paulus :* De his criminibus quibus quis absolutus est, ab eo qui accusavit refricari Accusatio non potest. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 14. § 6.

Nec solum si absolutio secuta sit ; Sed et Accusationem a qua discedere te professos es, repetere non debes. *l.* 6. *Cod. de His qui accus. non possunt.* ALEXANDER.

Item Valerianus et Gallienus. Si is de quo supplicas, contra parentes vestros desertam (ut dicis) Accusationem cœperit persequi : præscriptio illi in judicio Præsidis DESTITUTÆ REI poterit opponi. *l.* 4. *Cod. ad SC. Turpill.*

Hoc obtinet, quamvis quis abolitione privata interveniente destiterit.

Hinc circa crimen falsi Papinianus ait : Post abolitionem, idem crimen ab eodem in eumdem instaurari non potest. *l.* 4. § 1. *ff. da SC. Turpill.* PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

Hinc et supradicti Valerianus et Gallienus. Quamvis cum ordinem scriptora (1) contineat, ut primo abolitio criminis posceretur, et tunc dehinc omnibus placitis obtemperaretur : non observantibus tamen adversariis pactorum fidem, instaurare Accusationem minime potes a qua ipse destitisti. *l.* 3. *Cod. ad SC. Turpill.*

Item Diocletianus et Maximianus. Præses provinciæ si perspexerit abolitionem ad omnia crimina quæ mota sunt pertinentem, a se impetratam ; ne semel finita instaurentur, intercessione auctoritatis suæ prospiciet.

Supplicatione vero porrecta Nutui Principali (2) præfata abolitione sopitum crimen, ab eadem persona revocari (3) potest. *l.* 1. *Cod. de Abolitionibus.*

Hactenus de ipso Accusatore. Sed et similiter (*inquit Paulus*) Filius Accusatoris, si hoc crimen quod pater intendit liberatum reum persequi velit, Accusatione removendus est. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 14. § 7.

(1) Cujacius ad h. l. *Scripturam* interpretatur, instrumentum conventionis qua intervenientibus amicis convenit sub certa lege aliquod faciendi, ut accusator desisteret ab Accusatione, abolitionemque impetraret ; et tum demum quod ei ob id promissum esset impleretur.

(2) Id est, Principi.

XLI. *Quid de extraneo? De eo ita Ulpianus :* Hisdem criminibus quibus quis liberatus est, non debet Præses pati eumdem Accusari ; et ita Divus Pius Salvio-Valenti rescripsit. Sed hoc utrum ab eodem, an nec ab alio Accusari possit videndum est? Et putem, quoniam res inter alios judicatæ aliis non præjudicant, si is qui nunc Accusator extitit suum dolorem persequatur, doceatque ignorasse se Accusationem ab alio institutam magna ex causa admitti eum ad Accosationem debere. *l.* 7. § 2. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Extra hunc casum tenenda est Regula quam tradit Macer : Ab alio delatum alius deferre non potest ; sed eum qui abolitione publica vel privata (4) interveniente, aut desisteote Accusatore, de reis exemptus est, alius deferre non prohibetur. *l.* 11. § 2. MACER. LIB. 2. DE PUB. JUDIC.

Pariter Paulus :

Crimen in quo alius destitit vel victus recessit, alios objicere non prohibetur. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 14. § 8.

Hoc tamen non indistincte tenendum monet Cujacius : sed si alterius Accusatoris privatim intersit, ut videb. infra Tit. ad L. Jul. de Adult. *ex l.* 4. § *fin.* d. tit. *vel si prior Accusator prævaricationis convictus fuerit, ut vid. supra Tit.* de Prævaricat.

SECTIO II.

De iis quæ citra solemnia in judiciis criminalibus confisci possunt.

§ 1. *De Notoriis.*

XLII. NOTORIA *dicuntur illa judicia* (Procès criminels) *quæ fiunt citra Accusationis et Inscriptionis cæterique criminalis ordinis solemnia, ex relatione seu denuntiatione alicujus ex Officialibus Magistratus, puta Apparitorum vel Irenarcharum.*

Erant autem IRENARCHÆ (*quorum nomen idem sonat ac Principes pacis*) *hi qui paci seu publicæ quieti tuendæ præpositi erant ; quorum officium erat latrones cæterosque tranquillitatis publicæ perturbatores apprehendere, eosque interrogare et eum elogio ad Præsides mittere.*

Cautus tamen debet esse Magistratus, in fide his relationibus adhibenda.

Enimvero Divus Hadrianus Julio-Secundo ita rescripsit : « Et alias rescriptum est, non esse » utique epistolis eorum credendum qui quasi dam» natos ad Præsidem remiserint ». Idem de Irenarchis præceptum est : quia non omnes ex fide bona, elogia (5) scribere compertum est. *l.* 6. *ff. de Custod. reor.* MARCIAN. LIB. 2. DE PUBL. JUDIC.

(3) Ex venia Principis, abolitionem abolentis.

(4) Abolitio *privata*, est venia quam justa de causa impetrabat Accusator desistendi ab accusatione.

(5) *Relations, Rapports.*

Sed et Caput Mandatorum extat, quo Divus Pius quum provinciæ Asiæ præerat, sub Edicto proposuit; ut Irenarchæ, quum apprehenderint latrones, interrogent eos de sociis et receptatoribus; interrogationes litteris inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratus mittant.

Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt, etsi per litteras missi fuerint, vel etiam per Irenarchas perducti. Sic et Divus Pius et alii Principes rescripserunt; ut etiam de his qui requirendi annotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit eos [a] arguat. Et ideo quum quis ΑΝΑΚΡΙΣΙΝ (*id est, quæstionem seu inquisitionem*) faceret, juberi oportet venire Irenarcham, et quod scripserit exequi (1); et si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum; si parum prudenter non exquisitis argumentis, simpliciter denotare Irenarchen minus retulisse; sed si quis maligne interrogasse aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit, ut vindicet; in exemplum ne quid et aliud postea tale facere moliatur. *d. l.* 6. § 1.

Pariter Paulus : Nuntiatores qui per notoria, indicia (2) produnt; notoriis suis assistere jubentur. *l.* 6. § 3. *ff. ad SC. Turpill.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Item Gordianus. Ea quidem quæ per Officium (3) Præsidibus denuntiantur, et citra solemnia Accusationum posse perpendi incognitum non est. Verum si falsis necne notoriis (4) insimulatus sit, perpenso judicio despici debet. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

In his porro notoriis, extra ordinem cognoscebat ipse Magistratus, vel pro Tribunali si de gravi aliquo crimine ageretur (ut in passione D. N. Jesu-Christi factum a Pontio-Pilato, ad denuntiationem Optimatum Judaicæ gentis); vel de plano, si de levioribus res esset.

§. 2. *De Levibus criminibus.*

XLIII. *Generaliter tenendum, quod* Levia crimina audire et discutere de plano Proconsulem oportet; vel liberare eos quibus objiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis servos verberare. *l.* 6. ULP. LIB. 2. DE OFFIC. PROCONS.

§ 3. *De* Custodiis, *id est reis qui custodia sunt, audiendis et judicandis.*

XLIV. Custodiæ non solum pro tribunali, sed et de plano audiri; possunt atque damnari (5). *l.* 18. § 10. *ff. de Quæst.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Cæterum Præsidem Custodias auditorum, tam Clarissimos viros (6) quam patronos causarum (7), si omnes in civitate provinciæ quam regit, agunt, adhibere debere; et feriatis diebus custodias audire posse rescriptum est : Ita ut innoxios dimittat (8); et nocentes, qui duriore [b] animadversione indigent, differat. *l.* 12. *ff. de Publ. judic.* MODESTIN. LIB. 3. DE POENIS.

[a] *Florent.* eum.

(1) Id est, probare.

(2) Ita legendum, *indicia*. Male in quibusdam Editionibus *judicia*, ut recte notat Budæus. *Indicium prodere* est crimen arcanum, in medium proferre. NOTORIA hic sunt testificationis seu denuntiationis genus, quod opponitur delationi seu Accusationi solemni.

(3) Id est, per ipsius officiales, quales erant *Irenarchæ*.

(4) *Si les* INFORMATIONS *sont vraies.*

(5) Scilicet pro modo delicti, si leve sit; ut supra dictum est N. 42. in fine. Vide et l. 12. ff. *de Public. jud.* mox seq.

(6) Consiliarios suos.

(7) Advocatos, si eorum ministerio ad reos defendendos sit opus.

(8) Ideoque et feriatis diebus *Custodiæ* audiuntur; cum nihil minus differendum sit, quam innocentis ab injusta custodia dimissio.

[b] *Florent.* duriore animadversionem.

TITULUS III.

DE CUSTODIA ET EXHIBITIONE REORUM

TRACTATIONIS *de Accusationibus sequela est, ut doceatur quo modo pendente accusatione Rei Custodiri et exhiberi debeant.*

SECTIO I.

De Custodia Reorum.

I. De Custodia Reorum Proconsul æstimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fidejussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis quod objicitur qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ, vel pro dignitate ejus qui accusatur, facere solet. *l.* 1. ULP. LIB. 2. DE OFFIC. PROCONS.

Hinc apparet quadruplici modo Custodiri Reos. De his porro quibus suamet Custodia traditur, nihil est quod dicamus : de tribus aliis separatim agendum.

ARTICULUS I.

De his qui sunt sub fidejussoribus.

II. Divus Pius ad Epistolam Antiochensium Græcè rescripsit, Non esse in vincula conjiciendum eum qui fidejussores dare paratus est: nisi si tam grave scelus admisisse eum constet (1), ut neque fidejussoribus, neque militibus committi debeat; verum hanc ipsam carceris pœnam ante supplicium sustinere. *l.* 4. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

III. *Fidejussoribus autem acceptis;* Si quis reum criminis pro quo satisdedit, non exhiboerit; pœna pecuniaria (2) plectitur. Puto tamen, si dolo non exhibeat, etiam extra ordinem esse damnandum. Sed si neque in cautione neque in Decreto Præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur quæ certam formam habet; Præses de modo pecuniæ quæ inferri oporteat, statuet. *l.* 4. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

ARTICULUS II.

De his qui sunt sub militum Custodia.

§. 1. *Quibus et quot militibus committantur, et de eorum periculo circa Custodias.*

IV. Non est facile tironi Custodia (3) credenda. Nam ea prodita, is culpæ reus est qui eam ei commisit. *l.* 14. Herennius-Modestin. lib. 4. de Pœnis.

Nec uni, sed duobus Custodia committenda est. *d. l.* 14. § 1.

Qui si negligentia amiserint; pro modo culpæ, vel castigantur, vel militiam mutant. Quod si levis persona Custodiæ fuit, castigati restituuntur. Nam si miseratione Custodiam quis miserit, militiam mutat fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda Custodia, vel capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur. Interdum venia datur: nam quum Custodia cum altero custode simul fugisset, alteri venia data est *d. l.* 14. § 2.

Enimvero non tenebitur miles a commilitone suo præcavere.

Sed si se Custodia interfecerit vel præcipitaverit: militi culpæ ascribitur, id est castigabitur. *d. l.* 14. § 3.

Obiter nota. Quod si ipse custos Custodiam interfecerit, homicidii reus est. *d. l.* 14. § 4.

Ergo si casu Custodia defuncta dicitur, testationibus id probandum est: et sic venia dabitur. *d. l.* 14. § 5.

V. *Miles cujus culpa Custodia evasit præterquam quod extra ordinem punitur, condemnatur etiam erga eos quorum intererat custodiam non evadere.*

V. G. Quod si fugitivum domino reddendum prodiderit; si facultates habeat, domino pretium reddere juberi, Saturninus probat *d. l.* 14. § 7.

Observandum quod Solet præterea, amissa culpa Custodia (si tamen intersit eam apprehendi), tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam; applicito ei alio milite. *d. l.* 14. § 6.

VI. *Dictis consonat Callistratus; et simul docet ea omnia quæcumque diximus de militibus, et de paganis quibus forte ex circumstantiis Custodia tradita esset, dicta pariter accipi debere. Ita ille:*

Milites si amiserint Custodias; ipsi in periculum deducuntur. Nam Divus Hadrianus Statilio-Secundo Legato rescripsit; Quoties Custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum evaserit, an casu; et utrum unus ex pluribus, an una plures: et ita demum afficiendos supplicio milites, quibus Custodiæ evaserint, si culpa eorum nimia deprehendatur; alioquin pro modo culpæ in eos statuendum.

Salvio quoque Legato Aquitaniæ idem Princeps scripsit; in eum qui Custodiam dimisit, aut ita sciens habuit ut possit Custodia evadere, animadvertendum. Si tamen per vinum aut desidiam Custodis id evenerit, castigandum eum, et in deteriorem militiam dare: si vero fortuito amiserit, nihil in eum statuendum. *l.* 12. Callistrat. lib. 5. de cognitionib.

Quod Si paganos (4) evaserit Custodia; idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum retuli. *d. l.* 12. § 1.

§ 2. *De his qui Custodias eripuerint.*

VII. Qui Custodiam militi prosequenti, magna manu excusseriut; capite puniuntur. Paul. sent. *lib.* 5. *Tit.* 30. § 2.

ARTICULUS III.

De his qui sunt in carcere seu in vinculis.

§ 1. *Qui incarcerari debeant, cujus jussu, et in qua Custodia.*

VIII. *Carcerem Romæ primus ædificavit Rex Ancus, imminentem Foro, ad terrorem crescentis audaciæ. Liv. lib.* 1.

Carceris partes erant, Robus *et* Tullianum. *De prima ita Festus:* « Robus *in carcere dicitur is locus* » *quo præcipitatur maleficiorum genus, quod ante*

(1) Vel confessione, vel publica noticia in atrocibus.

(2) Quæ ultionem et vindictam publicam quodam modo supplere possit.

(3) *Custodiæ* hic et passim appellantur, ipsi homines qui custodiendi militibus traditi sunt.

(4) Custodes datos, loco militum.

» arcis (1) robusteis (*id est, ligni rubei coloris*) » includebatur ».

TULLIANUM *sic dictum a Rege Servio-Tullio, qui hunc locum carceri adjecit. Locus ille* (*auctore Sallustio*) « *est in carcere ubi paululum ascenderis* » *ad lævam, circiter* XII *pedes humi depressus.* » *Eum muniunt undique parietes, atque insuper* » *camera lapideis fornicibus vincta; sed inculta,* » *tenebris odore fœda, atque terribilis ejus facies* ». Bell. Catil. *cap.* 40.

Summa carceris et animadversionis penes Triumviros Capitales, de quibus supra lib. 1. *Tit.* de Orig. Jur. *N.* 21. *Sub his præpositus erat custos carceris, qui* COMMENTARIENSIS *dicebatur* (Le Geolier ou Concierge). *Valer. Max.* V. 4. 5.

IX. *His præmissis, videndum qui incarcerari debeant.*

Et quidem Si confessus fuerit reus, donec de eo pronuntietur, in vincula publica conjiciendus est. *l.* 5. VENUL. SATURN. LIB. 2. DE JUDIC. PUBL.

De iis autem qui non erant confessi, generaliter sancitum est, ut Nullus in carcerem priusquam convincatur, omnino vinciatur. *l.* 2. *Cod. de Exhib. reis.* GRATIAN. VALENT. ET THEOD.

Itaque aut sub fidejussoribus erant; aut in Custodiis liberis asservabantur, ut passim ex Livii liquet historiis. Refert item Sallustius detecta conjuratione Catilinæ, Senatum decrevisse ut conjurati in liberis Custodiis haberentur, Lentulumque P. Lentulo qui tum Ædilis erat, Cethegum Q. Cornificio, Statilium C. Cæsari, Gabinium M. Crasso, Ceparium Terentio Senatori traditos. Bell. Catil. *cap.* 30.

X. *Hæc de liberis hominibus.*

Quod Si servus capitali crimine postuletur; Lege Publicorum cavetur, UT sistendum vel ab extero satisdato promittatur. Quod si non defendatur, in vincula publica conjici jubetur; ut ex vinculis causam (2) dicat. *l.* 2. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTER.

Solet itaque tractari; an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione servum suum vincolis liberare? Dubitationem auget Edictum Domitiani; quo cautum est, abolitiones Senatusconsulto (3) factas, ad hujusmodi servos non pertinere. Nam et Lex ipsa prohibet eum absolvi, priusquam de eo judicetur. Sed hæc interpretatio perdura, pernimirum severa est, in eo cujus dominus absens fuit, vel quod per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. Neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum præsentem non habuit, vel habuit paratum defendere, pauperem tamen. Quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur. *d. l.* 2 § 1.

XI. *Novella CXXXIV. Cap.* 9 *mulieres incarcerari prohibentur: sed si crimen gravissimum sit, in monasterium mittuntur, vel mulieribus publicæ custodiendæ traduntur.*

XII. *Cæterum nemo incarcerari potest nisi ex jussu Magistratus, aut Defensorum civitatum. l.* 22. *Cod.* de Episc. aud.

Et quidem in publicam Custodiam incarcerari oportet. Etenim, inquit Justinianus, Privatos carceres modis omnibus, in urbibus atque in vicis constitui vetamus. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

§ 2. *Quæ circa incarceratos observari debeant.*

XIII. *Hac de re plura constituerunt posteriores Imperatores.*

Et quidem ex Constantini sanctione, incarcerati debent per diem usurpata luce vegetari; nocte autem, geminata Custodia in vestibulis carcerum et locis salubribus recipi. Nec durius debent tractari: puta non debent manicis ferreis quæ ossibus inhæreant; sed longioribus catenis ita ut cruciatio desit, detineri. l. 1. *Cod.* de Custod. reor.

Idem sancivit ut mulieres diverso claustrorum tutamine separentur a viris l. 3. *Cod.* d. tit.

Maxime autem commendatur judicibus, De his quos tenet carcer inclusos; ut aut convictos velox pœna subducat, aut liberandos Custodia diuturna non maceret *l.* 5. *Cod. d. tit.*

Eadem Constitutione jubent Gratianus, Valentianus et Theodosius. Ut intra tricesimum diem semper Commentariensis ingerat judici numerum personarum, varietatem delictorum; clausorum ordines, ætatemque vinctorum. *d. l.* 5. *Cod.* ¶ *jubemus.*

Ex Constitutione autem Honorii et Theodosii; judices diebus dominicis debent ad se produci curare incarceratos, eosque interrogare, et inquirere an quæ circa eos observanda diximus, observentur. Episcopi autem ea de re judices monere debent. l. 9. *Cod.* de Episc. aud.

§ III. *De pœna Commentariensis cujus culpa incarceratus evasit, aut incarceratorum qui ipsi per vim vel conspirationem evadunt.*

XIV. Carceri præpositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiam, venenumve in carcerem inferri passus est; officio judicis puniendus est: si nescit, ob negligentiam removendus est officio. *l.* 8. PAUL. LIB. SINGUL. DE POENIS MILITUM.

Valentinianus autem, Valens et Gratianus, sanciunt ut Commentariensis qui incarceratum evadere passus est, eadem pœna plectatur qua plexus fuisset is qui evasit. Eidemque pœnæ subjiciunt adjutorem Commentariensis, quum Commentariensis abest. l. 4. *Cod.* de Custod. reor.

XV. De his qui carcere effracto evaserunt, sumendum supplicium, Divi Fratres Æmilio-Tironi

(1) *Espèces de Cages de planches.*

(2) Budæus notat, *Causam dicere*, nihil aliud esse hic quam inter eos receptum esse. Igitur sensus est, cum donec reus erit, dum lis pendebit, vinctum in carcere esse debere.

(3) De quibus infra, Tit. *Ad SC. Turpill.*

rescripserunt. Saturninus etiam probat [in] eos qui de carcere eruperunt, sive effractis foribus, sive conspiratione cum cæteris qui in eadem Custodia erant, capite puniendos. Quod si per negligentiam custodum evaserunt, levius puniendos. *l.* 1. *ff. de Effractoribus.* Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

Callistratus etiam ait. In eos qui quum recepti essent in carcerem, conspiraverint ut, ruptis vinculis et effracto carcere evadant, amplius quam causa ex qua recepti sunt reposcit, constituendum est. Quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt. Eos vero qui conspirationem eorum detexerint, relevandos. *l.* 13. Callistr. lib. 6. de Cognitionib.

Miles qui ex carcere, dato gladio erupit, pœna capitis punitur. Eadem pœna tenetur et qui, cum eo quem custodiebat, deseruit. *l.* 38. § 11. *ff. de Pœnis.* Paul. lib. 5. sentent.

§ 4. *De Custodiis non temere dimittendis.*

XVI. Ne quis receptam Custodiam sine causa dimittat, Mandatis ita cavetur: « Si quos ex his qui » in civitatibus sunt, celeriter et sine causa solutos » a Magistratibus cognoveris, vinciri jubebis; et » his qui solverint mulctam dices. Nam quum » scierint sibi quoque molestiæ futurum Magistra- » tus, si facile solverint vinctos; non indifferenter » de cætero facient »: *l.* 10. Venuleius-Saturninus lib. 2. de Offic. Procons.

XVII. *Ex Constitutione Valentiniani, Theodosii et Arcadii; omnes incarcerati, etiam non expectato jussu Principis, debent die Paschatis dimitti: modo criminis semel duntaxat admissi rei sint, et quod non sit ex numero atrociorum quæ hac eadem Constitutione recensentur. l.* 3. *Cod.* de Episc. aud.

SECTIO II.

De Exhibitione Reorum.

XVIII. *Post inscriptionem delatoris, sequitur ut judicis Decreto Reus Exhibeatur accusatori, ut lis cum eo procedere possit.*

1.° *Enim (inquiunt Valentinianus, Theodosius, et Arcadius)* Neminem in judicio Exhibendum esse præcipimus, nisi de cujus Exhibitione judex pronuntiaverit. *l.* 3. *Cod. de Exhib. reis.*

2.° *Neque hanc Exhibitionem pronuntiare debet judex, etiamsi Reus præsens sit, antequam accusator se inscripserit. l.* 11. *et aliis passim. Cod. Theod.* de Accusat.

Imo non solum antequam exhibeatur reus, sed et ad accersendum Ex longinquo si quis est accierdus; non prius insimulanti (id est accusatori) accommodetur assensus, quam solemni lege se vinxerit; et in pœnam reciproci (1), stylo trepidanti recaverit (2). *l.* 2. *Cod. de Exhib. et transmitt. reis.*

Porro ei qui ita accersendus est et deducendus, triginta dies conceduntur ad componendos penates. d. l. 2. *Cod.* ¶ ei vero.

XIX. *Quum Reus condicta die accusatori se Exhibet; fit litis contestatio super crimine de quo postulatus est. Non potest autem tunc ei aliud objici.*

Hoc docet Papinianus. Ita ille: Qui Exhibendi postulati sunt propter aliam causam: alterius criminis quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatusconsulto. Quod in privatis quoque causis et hominibus sub fidejussore factis observatur: nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat. *L.* 2. § 2. Papin. lib. 1. de Adultер.

(1) Id est, Talionis.
(2) *Recavere* hic voce propria, id est invicem cavere: quod fit per inscriptionem.

TITULUS IV.

AD LEGEM JULIAM MAJESTATIS.

Hucusque de publicis judiciis generaliter actum. *In exponendis jam singulis judiciorum publicorum speciebus, Pandectarum ordinatores ordiuntur ab illo quo* Majestatis *crimen vindicatur.*

I. *Primus de hoc crimine Legem tulisse videtur Romulus; illam scilicet* Proditionis *Legem, qua etiam eos teneri voluit qui patronos aut clientes prodidissent: cujus pœna erat ut proditor a quovis impune tanquam Diti sacer occidi et mactari posset.* Dionys. Halic. *II.* 2.

De crimine Majestatis sanxerunt quoque Decemviri. Enimvero Lex Duodecim Tabularum jubet; Eum qui hostem concitaverit, quive civem hosti tradiderit, capite puniri. *l.* 3. Marcian. lib. 14. instit.

De quo vide commentarium nostrum ad XII Tabulas Tab. IX. cap. 7.

Hanc plures aliæ secutæ sunt Leges. Et 1.° Gabinia; *et ea quidem antiquissima, qua cautum ut qui coitiones clandestinas in Urbe conflavisset, more*

Majorum capitali judicio mulctaretur. De hac quoque vide prædictum Commentarium. d. Tab. IX. cap. 6.

2.° *Lex* Apuleia, *rogata* (*ut putat Sigonius*) *a L. Apuleio-Saturnino Tribuno plebis circa annum ab U. C.* 652. *ut de quadam seditione quæreretur* (1).

3.° *Lex* Varia *quam circa annum ab U. C.* 662. *Tribunus plebis Q. Varius-Hybrida* (*qui per errorem* Valerius *apud Appianum appellatur*) *intercedentibus licet collegis omnibus tulit; ut quæreretur de his qui sociis Populi Romani ad Reipublicæ administrationem affectantibus clamve palamve favissent. Quæ res bello sociali Italico causam præbuit* (2).

4.° *Lex* Cornelia *lata a Dictatore Sylla. Hujus mentio apud Ciceron. in Orat.* in Pison. *et alibi. Varia ejus Capita collegit Sigonius lib. II* de Judiciis.

5.° *Novissima autem Lex* Julia, *de qua in hoc Titulo agitur; lata a Julio Cæsare, ut constat ex Ciceronis* Philip. I. *n.* 23.

Circa crimen quod hac Lege vindicatur, videndum 1.° *Quale sit, et ad quæ facta producatur;* 2.° *Quæ in eo crimine vindicando singulariter observentur;* 3.° *Quæ sit ejus pœna.*

ARTICULUS I.

Quid sit crimen Majestatis, et ad quæ delicta porrigatur.

II. Proximum sacrilegio crimen est, quod Majestatis dicitur. *l.* 1. Ulp. lib. 7. de Off. Procons.

Majestas *residet proprie in Populo Romano. Hanc* Minuere *dicitur, qui de dignitate aut amplitudine, aut potestate Populi, aut eorum quibus Populus potestatem dedit, aliquid derogat. Cicero lib.* 2. de Invent.

Hoc sit duobus modis: unde exoritur duplex criminis Majestatis species.

Prima est, quæ Perduellio *dicitur; quum quis* Hostili animo *in Populum Romanum* (*vel in Principem in quem Populus Romanus potestatem suam transtulit*) *animatus est: videlicet quum qui apud hostes se recipit, vel quum statum publicum in totum vel pro parte* (3) *evertere, securitatem publicam seditionibus turbare, aut Imperatori vitam Principatumve auferre studet.*

Altera species qui crimen Læsæ Majestatis *simpliciter dicitur; quum quis, non habens quidem hunc hostilem animum, tamen audaci aliquo facto potestatem publicam turbat, vel debitam Principi aut Magistratibus venerationem atrociter offendit.*

Hanc hujusce criminis in hæc duo præcipua Capita divisionem, nobis suggerit Ulpianus in l. fin. ¶ Plane *h. tit. infra N.* 12.

§ 1. *De* Perduellione.

III. *Ad* Perduellionem *pertinent fere omnes sequentes species, quas ita enumerat idem Ulpianus.*

Majestatis autem crimen illud est, quod adversus Populum Romanum vel adversus securitatem committitur: quo tenetur is cujus opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides injussu Principis interciderent (4), quo armati homines cum telis lapidibusve in Urbe sint, conveniantve adversus Rempublicam, locave occupentur vel templa; quove cœtus conventusve fiat, hominesve ad seditionem convocentur; cujusve opera, consilio, dolo malo consilium initum erit, quo quis Magistratus Populi Romani, quive imperium potestatemve habet, occidatur (5); quove quis contra rempublicam arma ferat, quive hostibus Populi Romani nuntium litterasve miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo quo hostes Populi Romani consilio juventur adversus Rempublicam; quive milites sollicitaverit concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus Rempublicam fiat. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

Quive de provincia, quum ei successum esset, non discessit (6) aut qui exercitum deseruit; vel privatus ad hostes perfugit; quive sciens falsum conscripsit, vel recitaverit in tabulis publicis; nam et hoc, Capite primo Lege Majestatis enumeratur. *l.* 2. Idem lib. 8. disputat.

(1) Hujus Legis mentio est apud Ciceronem *de Orator.* II 49. ubi inducitur Antonius Orator clarissimus referens quomodo Norbanum hac Lege postulatum defenderit: *in illa omni defensione*, inquit, *quod esse in arte positum videbatur ut de Lege* Apuleia *dicerem, ut quid esset* minuere majestatem *explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi.* Quænam autem seditio huic Legi causam dederit, præcise non liquet. Forte una ex tam multis, quibus idem ipse Tribunus Saturninus locum præbuerat occasione alterius Legis ab ipso latæ De *agris distribuendis.*

(2) Hac Lege multi nobilissimi cives per calumniam crimine majestatis postulati sunt; et, aut inique damnati, aut sponte in exilium iverunt. Postulatus et M. Scaurus, qui ad accusationem ita respondit: « *Q. Varius Hispanus M. Scaurum principem Senatus socios in arma concitasse... ait: M. Scaurus princeps Senatus negat. Testis nemo est. Utri, Quirites, convenit vos credere* »? Et ita absolutus est. Appian de *Bell. Civil.* lib. 1. Cicero *pro Cornelio* et *pro Scauro*, et ibi Ascon. Pedian. Vide et Valer. Max. VIII 6. n. fin.

(3) Scio Hotomannum putare, *Perduellem* non esse nisi qui summam *reipublicæ* labefactare conatur: non quum pars duntaxat ejus offenditur. Sed magis placuit Jac. Gothofredi sententia, qui tantum *Ab hostili animo* perduellem æstimat; sive universam Rempublicam, sive partem duntaxat oppugnaverit.

(4) Populo Romano pereunt seu *intercidunt* obsides, quum aufugiunt.

(5) Per factionem: et pertinet hoc ad securitatem publicam, maxime in provinciis quæ Magistratus imperio coercentur. Quod autem hic *Magistratus* secernitur ab eo qui *Imperium potestatemve habet*, pertinet ad illam distinctionem de qua supra lib. 1. et lib. 2 passim; quæ *Magistratus Populi Romani* proprie dicti, id est, vel Urbani, vel a Senatu in provincias missi, secernuntur a Legatis Cæsaris et Præsidibus penes quos *Imperium* duntaxat est et *potestas.*

(6) Budæus, Decessit. *Decedere* est, cedere ei qui successor missus sit.

Item Marcianus. Lex autem Julia Majestatis præcipit, eum qui Majestatem publicam læserit, teneri : qualis est ille qui in bellis (1) cesserit, aut arcem tenuerit, aut castra concesserit.

Eadem Lege tenetur, et qui injussu Principis bellum gesserit (2), delectumve habuerit, exercitum comparaverit; quive quum ei provincia successum esset, exercitum successori non tradidit; quive imperium exercitumve Populi Romani deseruerit;quive privatus,pro Potestate Magistratuve quid sciens dolo malo gesserit : quive quid eorum quæ supra scripta sunt, facere curaverit. *l.* 3. § 1. Marcian. lib. 14. institut.

Addit Scævola : Cujusque dolo malo jurejurando quis adactus est, quo adversus Rempublicam faciat; cujusve dolo malo exercitus Populi Romani in insidias deductus, hostibusve proditus erit; factumve dolo malo cujus dicetur, quominus hostes in potestate Populi Romani veniant; cujusve opera dolo malo hostes Populi Romani, commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliave qua re adjuti erunt; utve ex amicis hostes Populi Romani fiant; cujusve dolo malo factum erit, quo rex exteræ nationis Populo Romano minus obtemperet : cujusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, jumenta, hostibus Populi Romani dentur adversus Rempublicam. Item qui confessum in (3) judicio reum; et propter hoc in vincula conjectum, emiserit. *l.* 4. Scævola lib. 4. regul.

Denique Hermogenianus. Majestatis crimine accusari potest cujus, ope consilio, dolo malo, provincia vel civitas hostibus prodita est. *l.* 10. Hermogen. lib. 6. Juris epitomar.

IV. *Ex hactenus dictis liquet,* Perduellionis *crimine maxime teneri proditores et transfugas.*

Porro Exploratores, qui secreta nuntiaverunt hostibus, proditores sunt; et capitis pœnas luunt. *l.* 6. § 4. *ff. de Re militar.* Arrius - Menander lib. 3. de re milit.

Quis autem transfuga habendus est? Non is solum qui ad hostes pervenit, sed Et is qui volens transfugere, apprehensus est, capite punitur. *l.* 3. § 11. *ff. d. tit.* Modest. lib. 4. de Pœnis.

Item Qui captus, quum poterat redire, non rediit; pro transfuga habetur. Item eum qui in præsidio (4) captus est, in eadem conditione esse certum est. Si tamen ex improviso, dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis, veniam meretur. *l.* 5. § 5. *ff. d. tit.* Arrius-Menander lib. 2. de re militari.

§ 2. *De crimine quod* Læsæ Majestatis *simpliciter dicitur.*

V. *Ad crimen* Læsæ Majestatis *simpliciter, et quatenus a* Perduellione *distinguitur, pertinere diximus si quis audaci aliquo facto potestatem publicam turbet.*

Et 1.° *hoc crimen committit, qui Magistratui pro magistratu suo agenti obsistit, eumque magistratu suo fungi prohibet : et id Lege Cornelia expressum fuit.*

Ex hac causa C. Claudio et Tito-Graecho Censoribus, quod concionem Tribunis avocassent, diem perduellionis dictum fuisse refert Livius.

2.° *Hoc pariter crimen committit qui quod publicæ potestatis est, privatus sibi arrogat. Hinc ex Constitutione Valentiniani et Theodosii*, Falsæ monetæ rei quos vulgo Paracharactas (5) vocant, Majestatis crimine tenentur obnoxii. *l.* 9. Cod. Theod. *de falsa mon.*

Item Si quis post hoc reum privato carcere destinarit, reus Majestatis habeatur. *l. un.* Cod. Theod. *de Priv. carc. custod.*

Idem statuit Zeno circa privatos carceres. l. 1. *Cod.* de Priv. carc. inhib.

3.° *Denique Læsæ Majestatis crimen est, si quis debitam Principi venerationem atrociter offendat.*

Et quidem stante Republica, Veturium quemdam Patriciæ gentis hominem, vel ex eo solo capite damnatum legimus, quod Tribuno plebis (cujus sacrosancta potestas erat) ambulanti via non decessisset : Plutarch. in Graccho. *Quanto magis sub Imperatoribus, qui et Tribunitiam potestatem et cæteros magistratus in persona sua complectebantur, reus Majestatis esse debuit, qui contumeliosus in Principem fuerit? Crimen autem* Majestatis *ex hac causa plus nimisve productum est, prout proni ad crudelitatem aut ad humanitatem fuerunt Imperatores. Sub Tiberio crudelissimo Principe, levissima quæque crimini Majestatis vertebantur; puta, circa Augusti simulachrum servum cæcidisse, vestimenta mutasse, nummo vel annulo Cæsaris effigiem impressam latrinæ vel lupanari intulisse : Sueton. in* Tiberio, *n.* 58. *Sed hæc magis erant opprimendæ innocentiæ velamenta, quam verum Majestatis crimen.*

(1) Idem Budæus legit : Imbellis *cesserit, aut arcem* Non *tenuerit.*

(2) Cicero *in Pison.* n. 21. de Gabinio Proconsule Syriæ ita loquitur : « *Exercitum eduxit e Syria, tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino... Si mentis esset suæ; ausus esset exire de Provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere?... Quæ, cum plurimæ Leges veteres, tum Lex Cornelia* Majestatis, *Julia* de Pecuniis repetundis, *planissime vetant* ».

(3) Accursius intelligit de eo qui ob crimen perduellionis incarceratus sit. D. Gothofredus legit *in hoc judicio.* Wesenbachius contra censet, recte legem intelligi de quovis incarcerato : cum enim auctoritate publica sit incarceratus, Majestatem populi aut principis ex cujus auctoritate incarceratus est, spernit ac violat, qui eum emittit.

(4) Hæc lectio sensu caret. Cujacius legit *in profugio :* eo sensu,ut transfuga sit, si quis dum profugit ad hostes, captus sit. Græci verterunt, ΕΝ ΤΗ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΓΗ *in terra hostili.*

(5) Id est, falsæ fusionis reos, aut alios monetæ adulteratores. Hi tenentur etiam Lege Cornelia De Falsis : ut videb. infra Tit. *de L. Corn. de Fals.* Nec novum ut quis ob idem crimen pluribus Legibus teneatur; quamvis (ut supra vid. lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* N. fin.) non possit pluribus simul *Reus fieri.*

VI. *Ex quibus autem admissis læsam Principis Majestatem existimaverint Jurisconsulti nostri, jam videndum est.*

Ea de re ita Venuleius: Qui statuas aut imagines Imperatoris jam consecratas conflaverint, aliudve quid simile admiserint, Lege Julia Majestatis tenentur. *l.* 6. VENULEIUS-SATURN. LIB. 2. DE JUDIC. PUBL.

Cæterum Hoc crimine liberatus est a Senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas (1) conflaverit. *l.* 4. § 1. SCÆVOLA LIB. 4. REGULAR.

Sed et circa eas statuas quæ consecratæ sunt; Non contrahit crimen Majestatis, qui statuas Cæsaris vetustate corruptas reficit. *l.* 5. MARCIAN. LIB. 5. REGUL.

Nec qui lapide jactato incerto, fortuito statuam attigerit, crimen Majestatis commisit. Et ita Severus et Antoninus Julio-Cassiano rescripserunt. *d. l.* 5. § 1.

Idem Pontio rescripserunt; Non videri contra Majestatem fieri, ob imagines Cæsaris nondum consecratas venditas. *d. l.* 5. § 2.

Videtur quoque contra debitam Principi venerationem facere et Ad similitudinem Læsæ Majestatis punitur qui eas vestes quæ soli Principi domuique ejus reservantur, *purpuram scilicet et holosericas* (2) *vestes, habere præsumpserit. l.* 4. *Cod.* de Vestib. holober.

Crimini autem Majestatis deputari noluit Alexander; quod quis contra ipsius Leges judicasset, aut per ipsum pejerasset. Ita enim rescribit: Etiam ex aliis causis, Majestatis crimina cessant meo (3) sæculo: nedum etiam admittam te paratum accusare judicem propterea crimine Majestatis, quod contra Constitutionem meam eum dicis pronuntiasse. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Item. Alienam sectæ meæ sollicitudinem concepisti; quasi crimen Majestatis sustineres, si servo tuo iratus esse non perseveres; quod semper te facturum inconsulte juraveras (4). *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Ex persona et circumstantiis interdum æstimatur, an crimen Majestatis admissum videri debeat necne. Quocirca belle Modestinus: Hoc tamen crimen a judicibus, non in occasionem (5) ob Principalis Majestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam et personam spectandam esse, an potuerit facere; et an ante quid fecerit, et an cogitaverit, et an sanæ mentis fuerit. NEC LUBRICUM LINGUÆ AD POENAM FACILE TRAHENDUM EST. Quanquam enim temerarii, digni pœna sint; tamen ut insanis, illis parcendum est: si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura Legis descendit, vel ad exemplum Legis vindicandum est. *l.* 7. § 3. MODESTIN. LIB. 12. PANDECT.

Interdum personæ qualitas aggravat crimen Majestatis. Sic Crimen Majestatis, facto, vel violatis statuis vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites. *d. l.* 7. § 4.

VII. *De pluribus factis quæsivimus, an Læsæ Majestatis crimini vertenda essent necne. Quærendum superest an etiam sola dicta huic crimini vertantur?*

Varium de hac re Jus fuit. Sub libera Republica, « FACTA *duntaxat* arguebantur, DICTA impune « erant. *Primus Augustus cognitionem de famosis* « *libellis, specie Legis* (MAJESTATIS) *tractavit*: « *commotus Cassii-Severi libidine, qua viros fœ-* « *minasque Illustres procacibus scriptis diffama-* « *verat* ». *Tacit.* Annal. I. 72.

Postea ad verba quoque, Majestatis crimen productum est. Quod crimen non solum facto, sed et verbis impiis ac maledictis maxime exacerbatur. PAUL. SENT. LIB. 5. *Tit.* 29. *pr. in fin.*

Boni tamen Principes hœc contemnere magis quam vindicare solebant. Refert Dio-Cassius lib. 56. *Titum Imperatorem noluisse ex hac causa Majestatis cognosci*: « NEMO (*inquiebat*) *injuria me* « *afficere aut insequi contumelia potest. propterea* « *quod nihil ago quod reprehendi mereatur; ea* « *vero quæ falso de me dicuntur, prorsus negligo* ».

Hoc Titi moderationis exemplum secutus est Theodosius-Magnus, qui cum filiis suis Arcadio et Honorio jam Imperio sociatis ita constituit. Si quis (6) modestiæ nescius et pudoris ignarus, improbo, petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda; ac temulentia turbulentus, obtrectator temporum Nostrorum fuerit; eum pœnæ nolumus subjugari, neque durum aliquid nec asperum volumus sustinere: quoniam SI ID EX LEVITATE PROCESSERIT, CONTEMNENDUM EST; SI EX INSANIA, MISERATIONE DIGNISSIMUM; SI AB INJURIA, REMITTENDUM. Unde integris omnibus, hoc ad

(1) Rævardus hoc accipit de statuis Imperatorum quorum memoria fuerat damnata a Senatu, ut Neronis, Domitiani, etc. Dion. Gothofredus intelligit statuas sine permissu Principis factas.

(2) Id est, totas sericas. Unde hæc lectio planior, quam quæ vulgo *holoberas* vel *holobericas*.

(3) His verbis notat malos Imperatores, qui delatoribus quos libet sub levissimo prætexto criminis majestatis accusantibus aures accommodabant. Sic *Locupletabant fiscum, non tam Voconiæ et Juliæ Leges, quam* MAJESTATIS *singulare et unicum crimen eorum qui crimine vacarent*: ut ait Plinius in *Paneg.*

(4) Per Imperatorem scilicet. Vulgatæ enim erant jurisjurandi formulæ, per genium Principis vel per ejus fortunam aut salutem. Refert Tacitus *Annal.* I. 73. cuidam Rubrico crimini datum, quod violasset perjurio nomen Augusti.

(5) Id est; non debent in vindicta hujusce criminis, *captare occasionem* adulandi Principis; *sed in veritate* dispicere an atrox sit factum, quod revera in crimen MAJESTATIS incidat, et ultione Legis dignum sit.

(6) Quidam putaverunt hanc ipsam Constitutionem esse per quam Theodosius a sancto Antistite Flaviano et a Libanio exoratus, Antiochenis qui statuas ipsius dejecerant, indulgentiam præbuerat. Verum hanc sententiam, ex temporum ratione late confutat Jac. Gothofredus in Comment. Cod. Theod. ad h. l.

Nostram scientiam raferatur; ut ex personis hominum dicta pensemus, et utrum prætermitti an exquiri debeant censeamus. *l. un. Cod. Si quis Imp. maledix.*

VIII. *Præter varias species criminis Majestatis, de quibus hactenus egimus, de novo constituit Arcadius, et hoc crimine teneri eos qui per factionem vitam alicujus ex Consistorianis Principis appeterent. Quod iisdem pœnis quibus perduelles puniantur, vindicari præcipit* : *l.* 5. *Cod. h. tit. quam vide infra N. fin.*

Item Theodosius ethnicos qui sacrificarent aut exta victimarum consulerent : *l.* 12. *Cod. Theod.* de Pagan.

Honorius denique; Cœlicolas (1) *qui christianos ad suam superstitionem traherent* : *l.* 19. *Cod.* de Jud. et cœlic.

ARTICULUS II.

Quæ singulariter observentur in crimine Læsæ Majestatis.

IX. *Multa singulariter observantur in crimine Læsæ Majestatis.*

Nimirum 1.° *Ex Lege Cornelia, nulla erat in hoc crimine calumniatoribus pœna; Ut in quemvis impune declamare liceret, inquit Tullius ad Appium.*

Quod posterioribus temporibus, non solum immutatum est; sed et Accusatorem quoque qui intentionem non plene probavit, nec non instigatorem accusationis, una cum reo (2) *torqueri jubet Constantinus* : *l. un. Cod. Theod.* h. tit. *Et hoc ipsum quoque singulariter obtinet in causa* Majestatis; *cum in cæteris criminibus accusator, etsi prævaricationis suspectus, nusquam torqueatur.*

2.° *Ad accusandum admittuntur; qui in cæteris criminibus non admitterentur.*

Enimvero Famosi qui jus accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. *l.* 7. Modestin. lib. 12. Pandect.

Sed et milites, qui causas alias defendere non possunt. Nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. *d. l.* § 7.

Servi quoque deferentes audientur, et quidem dominos suos (3) et liberti patronos. *d. l.* 7. § 2.

Hoc tamen a Constantino abrogatum : *l. un. Cod. Theod.* Ad. L. Jul. Majest. *qua constituit ut si quis servus libertusve dominum aut patronum Majestatis deferre ausus sit, denegata audientia patibulo adfigatur. Verum illud idem brevi revocaverunt posteriores Imperatores* : *ut Gratianus l.* 2. *Cod. Theod.* Ne præter crim. Majest. *Arcadius quoque et Honorius, l.* 3. *d. tit.*

Denique Inquæstionibus Læsæ Majestatis, etiam mulieres audiuntur. Conjurationem denique Sergii-Catilinæ Julia (4) mulier detexit, et Marcum-Tullium Consulem in indicium ejus instruxit. l. 8. Papin. lib. 13. respons.

X. 3.° *In crimine Læsæ Majestatis; nulla dignitas ejus qui hujus criminis postulatur, impedit quominus tormentis quæstionis subjiciatur.*

Sic enim rescribunt Valentinianus, Valens et Gratianus. Nullus omnino cui tuenosultis ac uescientibus Nobis fidicularum (5) tormenta inferuntur, militiæ vel generis aut dignitatis defensione uti prohibeatur : excepta tantum Majestatis causa, in qua sola (6) omnibus æqua conditio est. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

4.° In hoc item crimine quod ad Læsam Majestatem Imperatoris pertinet, etiam in caput domini servi torquentur *l.* 7. (*a*). § 1. *Cod. h. tit* (*ex* Paul. lib. sing de publ. judic).

(1) Cœlicolarum superstitionem Jac. Gothofredus ad l. 19. Cod Theod. *de Jud. et Cœlic.* censet sub Honorio primum exortam fuisse, præsertim in Africa; ex Judaica et Christiana religione commixtam; et forte ideo Cœlicolas dictos, quod in nomine cœli baptisarent. His enim objicitur, quod Catholicæ fidei sacramenta turbarent. De his vide d. l. 19. et leges 43 et 44. Cod. *de Heret. et Man.*

(2) Intellige de eo duntaxat casu, quo reus criminis de quo postulatus est legitime suspectus videretur; ita ut quod *Plenæ probationi* deficit, ipsi demum accusatoris prævaricationi foret imputandum.

(3) Raro tamen boni principes has delationes admittebant. Et quum sub Domitiano nihil frequentius fuisset quam delationes servorum et libertorum, dominos patronosve suos Majestatis insimulantium; Nerva Princeps optimus hos omnes servos et libertos interfici jussit, sanxitque ne eis liceret crimen ullius facinoris dominis inferre : Dio lib. 68. circa initium. De ea re etiam Trajanum ita laudat Plinius in *Paneg.* supra laudato N. 6. Not. (3) Horum (criminis Majestatis) Tu *metum sustulisti.... Omnes accusatore domestico liberasti.*

(4) Legendum *Fulvia*, ut constat ex Sallustio et Eutropio; qui referunt hanc Fulviam quæcumque a Curio de conjuratione Catilinæ audiverat, Ciceroni *indicasse*. Unde et mox infra legendum est *in indicium*, pro eo quod vulgo *in judicium*. Error similis in l. 1. ff. *ad L. Cornel. de Sicar.* Vide Cujacium ad Novell. XXII et Bynkershoek *Observ.* l. 6.

(5) *Fidiculæ* erant nervi seu chordæ quibus rei alligabantur in equuleo (a verbo *Fides* seu corda). Tormentum *Fidicularum* infra describitur, Tit. de *Quæstion.* Art. 4.

(6) Hoc Jus ex Lege Cornelia descendit. Ita enim Ammian. Marc. lib. 19. Ubi *Majestas pulsata defenditur; a quæstionibus vel cruentis, nullam Corneliæ Leges eximere fortunam.*

[*a*] *Alias* 6.

Et rursus. In hac causa, in caput domini servi (1) torqueotur; *id est*, propter causam Majestatis. *l.* 8. (*a*) § 1. *Cod. h. tit.* (*ex* MARCIAN. LIB. I. DE PUBL. JUD. AD L. JUL. MAJEST.) *De quo Jure*, *ne regulariter servi* IN CAPUT DOMINI *torquecantur*, *vide infra Tit.* de Quæstiou. *Art.* 2.

XI. 5.° *Illud etiam valde singulare est in hoc crimine*, *quod morte non extinguitur. Et vero* Is qui in reatu decedit, integri status decedit: extinguitur enim crimen mortalitate. Nisi forte quis Majestatis reus fuit: nam hoc crimine, nisi a successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur. *l. fin.* ULP. LIB. 8. DISPUT.

Quinetiam Meminisse oportebit, si quid contra Majestatem Imperatoris commissum dicatur, etiam post rei mortem id crimen instaurari (2) solere; posteaquam Divus Marcus Drunciani, ut pote Senatoris qui Cassiaoi (3) furoris socius fuerat, bona post mortem fisco vindicari jussit. Et nostro tempore multis heredibus ablata suot. *l.* 7 (*b*) *Cod. h. tit.* (*ex* PAUL. LIB. SING. DE PUBL. JUDIC.).

Post Divi Marci Constitutiooem hoc Jure uti cœpimus, ut etiam post mortem nocentium hoc crimen inchoari possit, ut convicto mortuo memoria ejus damnetur, et ejus bona successori ejus eripiantur. Nam ex quo sceleratissimum quis consilium cœpit, exinde quodammodo sua mente punitus (4) est.

Sic et Divi Severus et Antoninus constituerunt; ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere eum posse. Nec ei solvere jure debitorem, Magnus etiam Antoninus (5) rescripsit. *l.* 8. (*c*) *Cod. h. tit.* (*ex* MARC. LIB I. DE PUBL. JUD. AD L. JUL. MAJEST.).

Igitur Ets decesserit quis; propter incertam personam successoris (6) bona observantur, si in causa Majestatis fuisse mortuus arguatur: ut Severus et Antoninus litteris ad rationales (7) missis rescripserunt. *d. l.* 8. § 2. *Cod.*

Scilicet Et mortuo eo res ejus servantur quia existente heredi agi opportet *l.* 6. § 3. *Cod. h. tit.* (*quæ lex in D. Gothofredi Editione restituta est ex lib.* 6. *Basilic. Tit.* 36.).

XII. *His quæ hactenus diximus*, *hæc limitatio afferenda est.* Plane non quisque (*d*) Legis Juliæ Majestatis reus est, in eadem conditione est; sed qui perduellionis reus est hostili animo adversus Rempublicam vel Principem animatus. Cæterom si quis ex alia causa Legis Juliæ Majestatis reus sit; morte, crimine liberatur. *l. fin.* § *plane* ULP. LIB. 8. DISPUT.

ARTICULUS III.

De pœnis hujus criminis.

§ I. *De pœnis antiquis*, *et iis quæ Jure Digestorum obtinebant.*

XIII. *Lex XII Tabularum jubet capite puniri: supra N.* 1. *Docet Suetonius in* NERONE. *n.* 49. *Hanc fuisse ex* MORE MAJORUM *pœnam*, *quum quis hostis patriæ judicatus esset; ut nudi hominis cervix furca insereretur*, *et virgis ad necem cæderetur.*

Leges quæ postea secutæ sunt, *Cornelia scilicet*, *et deinde Julia : pœnam aquæ et ignis interdictionis sanxerunt : ut patet ex Sigonio lib. II.* de Judic. *et Cicerone Philipp. I.* 23. *ubi ait;* LEGIBUS CÆSARIS... SI QUI MAJESTATIS DAMNATUS SIT, AQUA ET IGNI INTERDICI.

Demum vero successit pœna capitis; non quidem pristino illo supplicii virgarumque genere, *Lege Porcia in perpetuum adversus cives sublato; sed*

(1) Jus illud, ut in crimine *Majestatis* servos in caput domini interrogari et torqueri liceret, non semper obtinuit. Tacitus *Annal.* II. 30. Tiberium eo nomine *Novi Juris repertorem appellat*, quod in fraudem veteris SCti quo servi in caput domini interrogari prohibebantur. Libonis cujusdam rei Majestatis servos actori publico mancipasset; ut ita in Libonem ipsum, qui dominus eorum esse desiisset, jure torquerentur. Simile quid antea ab Augusto factum refert Dio-Cassius lib. 55. *Quod* (inquit) *a nonnullis culpatum*, *Legem dissolvi ea domini mutatione querentibus; aliis necessario id fieri dicentibus*, *cum multi hoc freti contra ipsum conspirarent.* Postea vero, etiam in hujus domini caput in cujus potestate remanserant, torqueri servi cœperunt: et ita obtinebat Pauli et Marciani temporibus. Quod expresse abrogatum deinde fuisse ab optimo Imperatore Tacito, refert Vopiscus in ejus vita: sanxit enim UT *servi in dominorum capita non interrogarentur*, *ne in causa Majestatis quidem.* Sed tamen illud idem rursus revocatum est Græca illa cujus auctor ignoratur Constitutione: ex qua nihil remansit nisi ea quæ hic et in N. seq. referuntur ex Paulo et Marciano fragmenta; pro ipso textu legum 7 et 8. in Codice Justinianeo incerta.

[*a*] *Alias* 7.

(2) Contra heredem, si reus ante mortem convictus et damnatus non fuerit.

(3) Intellige rebellionem Avidii-Cassii qui sub D. Marco in Oriente Imperium affectaverat. Quis autem Druncianus ille fuerit, nescio: et Cujacius, aliter omnino legendum monet. Nec enim hoc accipi posse videtur de Drunciano Avidii-Cassii genero; cui D. Marcum facultatem dedisse evagandi quo vellet, Jul. Capitolinus et Volcatius testantur.

[*b*] *Alias* 6.

(4) In aliis criminibus pœna infligitur Sententia demum judicis; quæ si ante mortem lata non fuerit, nulla potest infligi mortuo. At in MAJESTATIS crimine quasi sola *mente*, sola *consilio* reus in antecessum videtur damnatus. Unde, quamvis ante mortuus sit quam pœna ipsi fuerit Sententia judicis inflicta; mortuo lis potest inferri, memoria damnari, bona successori eripi.

(5) Caracalla.

[*c*] *Alias* 7.

(6) Quia nimirum incertum est quis successor futurus sit; an heres, si (instaurato in hujus persona crimine, ut supra dictum est) defunctus innocens judicetur; an fiscus, si nocens.

(7) Procuratores Cæsaris; de quibus supra lib. 1. Tit. 19.

[*d*] *Pro* quisquis.

eo de quo ita Paulus: Lege Julia MAJESTATIS tenetur, is cujus ope consilio adversus Imperatorem vel Rempublicam arma mota sunt, exercitusve ejus in insidias deductus est; quive injussu Imperatoris bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit (1), deseruerit Imperatorem (2). His antea in perpetuum igni et aqua interdicebatur. Nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur; honestiores capite (3) puniuntur. PAUL. SENT. *l.* 5. *Tit.* 27. *pr.*

Igitur cum civitate ipsa juribusque status omnibus abjectis inter viliores reputari debeant Transfugæ ad hostes, vel consiliorum nostrorum renuntiatores; aut vivi exuruntur aut furcæ (4) suspenduntur. *l.* 38. § 1. *ff. de Pœnis* PAUL. LIB. SENT.

Similiter Ulpianus. Hoste (5) antem, item transfugæ, ea pœna adficiuntur ut vivi (6) exurantur. *l.* 8. § 2. *ff. n. tit.* ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

Et quidem, etiamsi miles sit Is qui ad hostem confugit, et rediit; torquebitur, ad bestiasque vel in furcam damnabitur: quamvis milites nihil eorum (7) patiantur. *l.* 3. *ff. de Re militari.* MODEST. LIB. 4. DE POENIS.

Item Paternus. Proditores, transfugæ, plerumque capite puniuntur (8) et exauctorati torquentur. Nam pro hoste, non pro milite habentur *h. l.* 7. *ff. d. tit.* TARRENT. PATERNUS LIB. 2. DE RE MILIT.

Interdum tamen transfugis venia datur. Nam Qui transfugit et postea multos latrones apprehendit, et transfugas demonstravit; posse ei parci Divus Hadrianus rescripsit. Ei tamen pollicenti ea, nihil promitti oportere. *l.* 5. § 8. *ff. d. tit.* ARRIUS MENANDER LIB. 2. DE RE MILIT.

XIV. *Non omnes autem quæ ad crimen Majestatis pertinent species, capitali supplicio plectuntur; sed varie, prout magis minusve atrox delictum est, animadvertitur.*

Hinc apud Paulum hæc Imperialis Sententia refertur.

Metrodorum, eum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari; Philoctetem, quod occultari eum non ignorans diu dissimulaverit, in insulam relegari placet. *l.* 40. *ff. de Pœnis.* PAUL. LIB. 3. DECRETORUM.

Nota. Porro Eorum qui relegati vel deportati sunt ex causa Majestatis, statuas detrahendas (9), scire debemus. *l.* 24. *ff. d. tit.* MODESTIN. LIB. 11. PANDECT.

§ 3. *Quæ sit pœna ex novissimis Legibus.*

XV. *Non minus severe hoc crimen vindicaverunt posteriores Imperatores.*

Constantinus sancit; ut Si quis Barbaris scelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diviserit, vivus comburatur. *l.* 9. *Cod. de Re milit.*

Circa pœnam criminis Majestatis, novissime hanc severissimam Constitutionem edidit (10) *Arcadius; quam cæterarum omnium loco hic integram exhibere, operæ pretium est.*

Quisquis cum militibus, vel privatis (11), vel Barbaris (12) scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum vel dederit; de nece etiam (13) virorum Illustrium qui Consiliis

(1) Vel ad partes suas, ut ipse dux belli esset; vel ad aliam aliquam seditionem.

(2) *Deseruerunt*, non tamen transfugiendo ad hostes. In his enim nullus locus distinctioni inter *Humiliores et Honestiores*, mox infra cum Notis (7) et (8).

(3) Id est, gladio.

(4) Par itaque pœna in humiliores, at arbitrio judicis eligenda Pauli temporibus, aut *Vivi-comburium*, aut *Bestiis objici*, vel *Furcæ suspendi.* Ubi nota Tribonianum hic subjecisse FURCÆ (*la Potence*) pro CRUCI; ex quo Constantinus pœnam Crucis sublatam voluit.

(5) Cujacius Observ. XV. 34. censet legendum, *Ad hostes autem transfugæ:* vel *Hostes, id est, transfugæ.* Rectius Bynkershoek lectione non mutata, HOSTES hic accipit, non exteros qui justo bello cum populo Romano decertant; sed cives, qui hostilia adversus patriam moliti sunt, et hostes patriæ judicati sunt. Sic apud Sallust. *de Bello Catil.* sæpius socii Catilinæ vocantur HOSTES.

(6) Hæc pœna jam primis Reipublicæ temporibus irrogata est. Nam P. Mucius Tribunus plebis OMNES collegas suos in duce Sp. Cassio id egerant, ut Magistratibus non subrogatis libertas in dubium vocaretur, vivos cremavit. Valer. Max. VI. 3. 4.

(7) Scilicet dignitatem et jura militiæ perdidit confugiendo ad hostes, ut inter viliores reputari debeat.

(8) Hoc accipe, non pro pœna gladii, ut supra; sed pro quovis ultimo supplicio: si quidem hi dignitatem non militarem tantum, sed et aliam civilem quamlibet sponte amiserunt.

(9) Sicubi in locis publicis positæ deprehendantur.

(10) Hæc lex utriusque Imperatoris Arcadii et Honorii nomine inscripta, auctorem habet Arcadium solum. Inscribitur enim *Euthychiano* qui Præfectus Prætorio Orientis fuit, teste Socrate lib. 6. cap. 2. Item suscripta *Ancyræ* quæ est civitas Orientalis imperii cui Arcadius præerat. Legis architectus fuisse videtur Eutropius Eunuchus, summus sub Arcadio Imperii administer; qua sibi adversus fortunæ suæ æmulos prospiceret. Hanc postea revocatam per legem 22. Cod. *de Pœnis*, ab eodem Arcadio biennio post sancitam, minus probabiliter putavit Budæus; cum utraque pariter Codici inserta sit a Theodosio juniore, Arcadii filio. Et certe quamvis in hac posteriore lege præcipiatur, ut *Pœna suos duntaxat teneat auctores;* id tamen vel ad cætera quæque crimina pertinet, non ad causam Majestatis; vel potius intelligendum de sola *pœna* mortis.

(11) *Privatos* hic accipe, paganos; id est, qui non sunt milites.

(12) *Barbaros* intellige, qui hoc tempore in orbe Romano degebant; quorum multi in exercitibus Romanis merebantur, nonnulli ad dignitates quoque evehebantur.

(13) Hoc verbum ETIAM quidam sic intelligunt; *non solum contra Nos, sed* DE NECE ETIAM, *etc.* Jac. Gothofredus censet de conjuratione contra ipsum Principem nullatenus hic agi; sed vocis *etiam* hunc esse sensum, ut non de quavis factione hic agatur, sed de illa quæ eo audaciæ proruperit ut *de nece etiam, etc.* Hac lege Arcadius pœnas statuit tanquam in perduelles, contra eos qui Senatoris aut Consistoriani vitam per factionem appetierint: quæ a fortiori obtinere debent contra eos qui vere *Perduelles* essent, et hostili animo adversus ipsum Imperatorem aut rempublicam conspirassent.

et Consistorio Nostro (1) intersunt, Senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis Nostri (2) sunt), vel cujuslibet postremo qui nobis militat (3), cogitaverit; (eadem enim severitate voluntatem sceleris qua effectum puniri Jura voluerunt): ipse quidem ut pote Majestatis reus, gladio feriatur; bonis ejus omnibus fisco nostro addictis. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Filii vero ejus, quibus vitam Imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarii criminis exempla (4) metuuntur); a materna, vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni (5); testamentis extraneorum nihil capiant; sint perpetuo egentes et pauperes (6); infamia eos paterna semper comitetur; ad nullos prorsus honores (7), ad nulla sacramenta (8) perveniant: sint postremo tales ut his perpetua egestate sordentibus, sit et mors solatium, et vita supplicium. *d. l.* 5. § 1.

Denique jubemus etiam eos Notabiles esse sine venia, qui pro talibus unquam apud Nos intervenire (9) tentaverint. *d. l.* 5. § 2.

Ad filias sane eorum quotlibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata, sive intestata decesserit, volumus pervenire; ut habeant mediocrem potius filiæ alimoniam, quam integrum emolumentum ac nomen heredis Mitior enim circa eas debet esse Sententia; quas pro infirmitate sexus, minus ausuras confidimus. *d. l.* 5. § 3.

Emancipationes quoque quæ a prædictis, sive in filios (post legem duntaxat latam) sive in filias fuerint collatæ, non valeant (10). Dotes, donationes, quarumlibet et postremo rerum alienationes; quas ex eo tempore qualibet fraude vel jure factas esse constiterit, quo primum memorati de ineunda factione ac societate cogitaverint; nullius statuimus esse momenti. *d. l.* 5. § 4.

Uxores sane prædictorum, recuperata dote, si in ea conditione (11) fuerint, ut quæ a viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare; tempore quo ususfructus absumitur, omnia ea fisco Nostro se relicturas esse cognoscant, quæ juxta legem filiis debebantur; et Falcidia ex his etiam rebus, filiabus tantum non etiam filiis deputata videatur. *d. l.* 5. § 5.

Id quod de prædictis, eorumque filiis cavemus; etiam de satellitibus (12); consciis (13), ac ministris, filiisque eorum simili severitate censemus. *d. l.* 5. § 6.

Sane si quis ex his in exordio initiæ factionis, studio veræ laudis accensus, initiam prodiderit factionem; et præmio et honore a nobis donabitur. Is vero qui usus fuerit factione, si vel sero (incognita tamen adhuc) consiliorum arcana patefecerit, absolutione tantum ac venia dignus habebitur. *d. l.* 5. § *fin.*

Scholium.

Huic quod in hujus legis 5. § 1. *dictum est, de filiis eorum qui Læsæ Majestatis damnati sunt; paterno eos debuisse perire supplicio, nimirum* IN QUIBUS PATERNI CRIMINIS EXEMPLA METUUNTUR; *addit*

(1) Hi sunt intimi ac arcani confessus Principis Consiliarii; quales erant Præfectus Prætorio, Quæstor Sacri Palatii, Magister Militum; et Præpositus Sacri Cubiculi, quem honorem tunc gerebat Eutropius.

(2) His verbis significat arctissimam necessitudinem inter se et Senatores; ut quod in eos admittitur, quasi in se admissum haberi velit.

(3) Recte Gothofredus censet hic non intelligi (ut quidam putaverunt) quosvis milites; nec quidem nobiliores, quales erant DOMESTICI et PROTECTORES (*Ceux de la garde du Prince*): nec enim conjurationes de quibus in hac lege agitur, in vulgaria capita fiunt: his autem verbis designari putat, tum eos qui Palatinis dignitatibus fungebantur; tum etiam eos qui in provinciis aliqui administrationi civili aut militari præessent, quales erant Præsides Provinciarum, Procuratores Cæsaris, Duces exercituum, etc.

(4) Vide *Scholium* infra.

(5) Hinc colligit Gothofredus, has hereditates fisco vindicandas, et his velut *indignis* auferri. Magis placet sententia Gentilis, qui eos censet esse *Incapaces* duntaxat; easque hereditates, tanquam si ipsi non existerent, cæteris cognatis deferri.

(6) Est ratio politica; ne, si opes haberent, his niterentur ad machinandum aliquid contra principem quo supplicium patris ulciscerentur.

(7) Eadem ratio.

(8) Id est, militiam.

(9) Hoc durissimum, et ad terrorem duntaxat sancitum videtur: nec ea res deterruit D. Chrysostomum quominus populum suum hortaretur ut supplicaret Arcadio imperatori, pro ipso Eutropio, qui postea loco motus, ad vitandum periculum capitis, ad altare Ecclesiæ confugerat.

(10) Adeoque quod filii post emancipationem illam acquisiverint, auferret fiscus quasi per ipsos patri quæsita; rescissa hac emancipatione, quasi pater in fraudem confiscationis eos emancipaverit.

(11) Puta, si ad secundas nuptias convolaverint.

(12) *Satellites* interpretatur Jac. Gothofredus valentiores Barbaros, quorum auxilio duces factionum utebantur.

(13) Idem Gothofredus *conscios* hic interpretatur quasi CONSOCIOS, seu participes et adjutores, nec vult accipi de his qui duntaxat non prodiderunt quod sciebant. Hos etenim Theodosius Arcadii pater ob solam eam causam puniri nolebat; eam ob rem Themistio laudatus *in Panegyr.* Verum et de his hoc verbum *conscios* intelligendum suadent, tum verbi proprietas, tum Eutropii hujusce Constitutionis architecti ingenium: præsertim cum nova non fuerit hæc severitas; nam et Valentem in conscios criminis Majestatis animadvertisse, apertis verbis tradit Zozymus. Hujusque Constitutionis severitatem secutus est Leo in filium Asparis. Hæc moribus quoque nostris Gallicis comprobata est, ut tristi documento illustris Thuanus comprobavit. Potest etiam hæc severitas his argumentis comprobari; quod servi ob solam cædis domini conscientiam puniuntur, passim in Tit. *de SCto Silan.* item filius ob conscientiam cædis paternæ, l. 2. *ff. ad L. Pomp. de Parric.* Non minor autem esse debet erga patriam fides ac caritas; quam servorum erga dominos fides, et liberorum caritas erga parentes.

et aliam rationem Cicero, Epist. *ad Brut.* « Non me fugit (*inquit*) quam sit acerbum, parentum scelera filiorum pœnis lui; sed hoc præclare Legibus constitutum est; ut caritas liberorum, amiciores Reipublicæ redderet ». *Itaque (ut ibid. sententiam hanc suam prosequitur idem Cicero) crudelior in liberos ille censendus est qui deliquit, non is qui delinquentem* Hostem patriæ *judicat.*

Hujus porro severitatis exemplum suppeditat Vespasianus Imperator, alias Princeps optimi genii. Cum enim Sabinum-Gallum qui se Cæsarem dicerat, detectum ipse tandem vicisset; non solum de eo supplicium sumpsit, sed de uxore ejus ac liberis quos ei in monumento in quo latebant, pepererat. Imo crudelius Severus Imperator, filium, aut ut alii scribunt, filios Albini, quum eis primum veniam dedisset, cum matre ipsorum percussit: Capitolin. in Albin.

Quidquid sit de his exemplis, et ea qua excusari possent ratione politica; longe aliter humaniusque M. Antoninus qui ita ad Senatum scribit: Filiis Avidii Cassii, *et* genero et uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam? cum illi nihil fecerint. Vivant igitur securi, Scientes se sub Marco vivere. Vivant in patrimonio parentum pro parte Donato *(dimidium enim bonorum patris publicatorum Marcus eis donaverat)*: sint divites, sint securi et liberi etc. *Volcat. in* Avid. *Quinctiam posteros ejusdem Avidii Cassii vivo Marco ad honores admissos refert ibid. Volcatius.*

TITULUS V.

AD LEGEM JULIAM DE ADULTERIIS COERCENDIS.

I. Romæ *antiquis temporibus ex Romuli instituto, in mulierem violatæ pudicitiæ ream, ipsi marito assidentibus mulieris cognatis domestico judicio animadvertere jus fuit: supra in* Append. ad XII Tab. *Cap. I. n.* 9.

Publicam autem de hoc crimine Quæstionem nullam novimus ante Legem de qua in hoc Titulo agitur: nisi forte placuerit V. Cl. Hosfmanni conjectura qui in libro ad L. Jul. de Adult. *censet Legem quamdam Serviliam* de Adulteriis *a P. Servilio-Isaurica Consule, suadente Dictatore Sylla, latam fuisse. Et vero Plutarchus in* Sylla *refert auctorem eum fuisse Legum* de Matrimoniis et pudicitia; *quum ipse amoribus Adulteriisque turpiter fuerit maculatus. De Lege autem Servilia circa Adulterii crimen, aperte significare videtur Valerius-Maximus VIII. 1. 8. ubi ait Cosconium quemdam Servilia Lege reum propter plurimo et evidentissima facinora, et sine ulla dubitatione nocentem, absolutum tamen fuisse; ob recitatum in judicio carmen Valerii Valentini accusatoris ejus, quo is puerum prætextatum et ingenuam virginem a se corruptam poetico joco significaverat: « Si quidem judices iniquum rati sunt (inquit » Valerius) eum, victorem dimittere qui palmam » non ex alio ferre sed de se dare merebatur. » Magis ergo accusator in Cosconii absolutione » damnatus, quam Cosconius in causa sua liberatus » est ». Ex quibus verbis vix dubium est, ejusdem criminis Cosconium a Valerio accusatum fuisse quod ipsi accusatori poterat ob carmen suum exprobari: de stupris proinde et Adulteriis quæstionem hic habitam ex ea Lege quam Valerius* Serviliam *vocat; quamvis alii Doctores locum hunc Valerii de Lege* Servilia Repetundarum *intelligi velint, inter quos et Hotomanus et Pighius.*

Ut ut sit de illa quam modo exposuimus, valde probabili Hosfmanni conjectura; sane constat extitisse apud Romanos ante Legem Juliam, alias de Adulteriis Leges, quamvis omnino incertum sit an publica ex his quæstio aliqua fuerit instituta. Disertus in eam rem sequens Pauli textus.

Primum Caput Legis Juliæ de Adulteriis, prioribus abrogat. *apud Parat. IV.* 2.

Hæc Lex lata est a *Diva* Augusto (1). *l.* 1. Ulp. lib. 1. de Adulteriis.

Et diversis nominibus appellatur; scilicet, vel Lex Julia de Adulteriis et stupro *vel Lex Julia* de Pudicitia (2). *Ejus ætatem circa annum ab U. C. 736. aut 737. ascribit Hosfmannus; ejusque ferendæ occasionem inde natam censet, quoniam quum Leges* de Maritandis ordinibus *Augustus suaderet, his eo potissimum prætextu contradiceretur (inquit Dio lib. 54.) quod jam vix ullæ inveniri possent pudicæ uxores. Quam ut*

(1) De quo ita Suetonius: *Leges retractavit; et quasdam ex integro sanxit, ut* Sumptuariam, *et* De adulteriis et de Pudicitia: *in August. n.* 34.

(2) Unam autem eamdemque Legem esse, non duas diversas (ut putaverunt Ant. Augustinus et Schub.) patet ex l. 9. Cod. *ad L. Jul. de Adult* quæ Legi De Pudicitia tribuit hoc ipsum quod in l. 37. ff. *de Minorib.* diserte tribuitur Legi Juliæ De Adulteriis.

speciosam cœlibum excusationem removeret, severissimam contra Adulteria et stupra Legem ferendam esse duxit. Atque hinc Ovidius Augustum Romulo comparans, et adulatoriæ præponens, ita canit:

Tu rapis, hic castas duce se jubet esse maritas;
Tu recipis luco, submovet ille nefas. *Fastor. II.*

Hanc quoque Legem sic egregie celebrat Horatius. Od. *IV.* 5.

Nullis polluitur casta domus stupris,
Mos et Lex maculosum edomuit nefas.
Laudantur simili prole puerperæ:
Culpam pœna premit comes.

II. *Lex loquitur de Adulteriis stuprisque Coercendis. Quocirca* Inter Stuprum et Adulterium, hoc interesse quidam putant; quod Adulterium in nuptam, stuprum in viduam (1) committitur. Sed Lex Julia de Adulteriis, hoc verbo indifferenter (2) utitur. *l.* 101. *ff. de Verb. signif.* Modestin. lib. 9. different.

Et quidem Lex, stuprum promiscue et ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΤΕΡΟΝ [*id est, abusive*] appellat: sed proprie Adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine; stuprum vero in virginem viduamve (3) committitur, quod Græci ΦΘΟΡΑΝ [*id est, corruptionem*] appellant. *l.* 6. § 1. Papin. lib. 1. de Adulteriis.

Prima Sectio erit de Adulterio; altera de stupro et aliis criminibus quæ his affinia sunt.

SECTIO I.

De Adulterio.

Circa hoc crimen, quærendum 1.° *Quarum personarum Adulteria hac Lege vindicentur, et qualia Adulteria;* 2.° *Qui hujus criminis postulari possint; cui et quando hæc accusatio concedatur;* 3.° *Quomodo extinguatur ipsa aut excludatur;* 4.° *Quæ in ea instituenda aut peragenda observentur;* 5.° *De pœna Adulterii;* 6.° *Quæ marito aut patri in uxorem filiamve Adulteram et in Adulterum concedantur.*

ARTICULUS. I.

Quarum personarum et qualia Adulteria hac Lege vindicentur.

III. *Hac Lege, mulierum, non maritorum Adulteria vindicantur.*

Hinc Severus et Antoninus. Publico judicio non habere mulieres Adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, Lex Julia declarat: quæ cum masculis jure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem fœminis privilegium detulit. *l. Cod. h. tit.*

Tria autem, ut quod eo Legis Capite vindicatur Adulterium, in muliere commissum intelligatur, oportet concurrere, ut fuerit nupta, libera et honesta.

§ 1. *Nuptam esse oportere, de cujus Adulterio judicium datur.*

IV. Nuptam *hic stricte non accipimus, pro uxore justa, sed pro ea quæ qualicumque matrimonio juncta sit. Unde Ulpianus.* Plane sive justa uxor fuit, sive injusta; accusationem instituere vir poterit. Nam et Sextus-Cæcilius ait, Hæc Lex ad omnia matrimonia pertinet. Et illud Homericum adfert: Nec enim soli (inquit) Atridæ uxores suas amant (4).

ΟΥ ΜΟΝΟΙ ΦΙΛΕΟΥΣ ΑΛΟΧΟΥΣ, etc. *l.* 13. § 1. Ulp. lib. 2 de Adulteriis.

Igitur Si uxor non fuerit in Adulterio, concubina tamen fuit; jure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ uxor non fuit; jure tamen extranei, accusationem instruere non prohibebitur: si modo ea sit quæ in concubinatu se dando, matronæ nomen non amisit; ut puta, quæ patroni concubina (5) fuit. *d. l.* 13. *pr.*

Sed et si ea sit mulier cum qua incestum commissum (6) est; vel ea quæ quamvis uxoris animo haberetur, uxor tamen esse non potest; dicendum est, jure mariti accusare eam non posse, jure extranei posse. *d. l.* 13. § 4.

Secus de ea quæ servi contubernio adhæsisset; ea enim a servo postea manumisso accusari non potest. Sic accipit Cujacius quod rescribunt Diocletianus et Maximianus: Si ejus a quo nunc Adulterii rea postularis, contra Juris formam contubernio hæsisti, innumeris auctoritatibus te tueri potes *l.* 24. *Cod. h. tit.*

V. *Vidimus Adulterium committi in nuptam, sive legitimæ nuptiæ fuerint, sive non.*

Quinetiam Divi Severus et Antoninus rescripserunt, Etiam in sponsa hoc idem vindicandum: quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii, violari permittitur. *sup. d. l.* 13. § 3.

Cæterum sponsa alteri nubendo, magis sponsalia dissolvere quam Adulterium committere videtur.

Hinc Papinianus. Quærebatur, an jure mariti possit accusare vir eam fœminam, quæ, quum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium a patre fuis-

(1) Id est, innuptam.

(2) Ad utrumque significandum.

(3) Sed et quod in mulierem nuptam admittatur, passim etiam appellatur Stuprum; ut ex pluribus Ciceronis et Suetonii textibus probat Budæus ad h. l.

(4) Verba sunt Achillis ad Legatos Græcorum querentis sibi ereptam ab Agamemnone Briseidem captivam, quam uxoris amore diligebat. Illiad IX.

(5) *Matronæ nomen amittit* mulier, si in alterius quam patroni sui concubinatum se dederit. Cujac. Obser. III. 18.

(6) Puta, per errorem.

set tradita? Respondit: Novam rem instituere hujusmodi accusatorem existimo; qui Adulterii crimen objicere desiderat, propter hoc tantum quod priori sibi desponsa puella, a patre in matrimonium alii fuerit tradita. *l.* 11. § 7. PAPINIAN. LIB. SING. DE ADULTER.

VI. *Cum Adulterium non committatur nisi in eam mulierem quæ nupta est aut saltem alteri desponsata, hinc ad Legem Juliam non pertinet qui alienæ uxoris thorum appetens, ei malis artibus suasit ut divorteret a viro, et demum post divortium eam duxit.*

Non tamen ei impune esse debet. Et Divus Hadrianus eum qui alienam uxorem ex itinere domum suam duxisset, et inde marito ejus repudium misisset, in triennium relegavit. *l.* 8. *ff. de Divort.* PAPIN. LIB. 2. DE ADULTER.

§ 2. *Liberam esse oportere, de cujus Adulterio quæratur.*

VII. Inter liberas tantum personas Adulterium stuprumve passas Lex Julia locum habet. Quod autem ad servas pertinet, et Legis Aquiliæ actio facile tenebit, et Injuriarum quoque competit, nec erit deneganda Prætoria quoque actio DE SERVO CORRUPTO. Nec propter plures actiones parcendum erit (1) in hujusmodi crimine reo. *l.* 6. PAP. LIB. 1. DE ADULTER.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Servi ob violatum contubernium suum, adulterii crimine accusari non possunt. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

Vide ea de re, infra Sect. 2. *Art.* 1.

§ 3. *Honestam mulierem esse oportere de cujus Adulterio quæritur, aut eam quæ in fraudem Legis desierit esse honesta.*

VIII. Cum his quæ publice mercibus vel tabernis exercendis procurant, Adulterium fieri non placuit. PAUL. SENT. *lib.* 2. *Tit.* 27. § 10.

Distinctionem autem aliquam adhiberi voluit Constantinus, in hoc Juri antiquo derogans; scilicet ut a tabernæ ministris ipsas tabernæ dominas secerneret, easque matronali honore solvi vetaret (2).

Ita ille: Quæ Adulterium commisit, utrum domina cauponæ an ministra fuerit, requiri debebit; et ita obsequio famulata servili, ut plerumque ipsa intemperantiæ vina præbuerit: ut si domina tabernæ fuerit, non sit a vinculis Juris excepta. Si vero potantibus ministerium præbuerit; pro vilitate ejus quæ in reatum deducitur, accusatione exclusa, liberi qui accusantur abscedant: cum ab his fœminis pudicitiæ ratio requiratur, quæ Juris nexibus detinentur, et matrisfamilias nomen obtinent. Hæ autem immunes a judiciaria severitate et stupri et Adulterii præstentur, quas vitæ vilitas dignas Legum observatione non credidit. *l.* 29. *Cod. h. tit.*

IX. *Item in mulieribus scenicis, aut quæ palam corpore quæstum professæ sunt, Lex cessat.*

Si tamen quæ honesta fuit mulier, in fraudem Legis ut impune esset Adultera, dignitatem matrisfamilias amisit, punietur.

Hinc V. G. Mulier quæ evitandæ pœnæ Adulterii gratia (3), lenocinium fecerit, aut operas suas in scenam locavit, Adulterii accusari, damnarique ex Senatusconsulto (4) potest. *l.* 10. § 2. PAPINIA. LIB. 2. ADULTER.

Sed et in ea uxore potest maritus Adulterium vindicare, quæ vulgaris (5) fuerit, quamvis si vidua esset, impune in ea stuprum committeretur. *l.* 13. § 2. ULP. LIB. 2. DE ADULTER.

§ 4. *Quale Adulterium vindicetur.*

X. *Lege non vindicatur, nec proprie videtur Adulterium, nisi illud quod dolo committitur.*

Hinc Si ex Lege repudium missum non sit, et idcirco mulier adhuc nupta esse videatur; tamen si quis eam uxorem duxerit, Adulter non erit. Idque Sabinus Julianus respondit: Quia Adulterium (inquit) sine dolo malo non committitur. Quanquam dicendum, ne (6) is qui sciret eam ex Lege repudiatam non esse, dolo malo committat. *l.* 43. GAIUS LIB. 3. AD LEG. XII. TAB.

Item Papinianus in specie sequenti. Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxit. Mox maritus reversus est. Quæro quid adversus eam mulierem statuendum sit? Respondit, tam Juris quam Facti quæstionem moveri. Nam si longo tempore transacto; sine ullius stupri probatione, falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis juncta est: quod verisimile est deceptam eam fuisse, nihil vindicta

(1) Quia is qui una jam condemnatus est, ex cæteris in id quod plus continent possit conveniri. Vide supra lib. 44. Tit. *de Obl. et act.* N. 65.

(2) Hoc fecit, ut quidam putant, eo quod Constantinus ipse S. Helenæ filius, quæ quondam cauponam exercuerat, hanc natalium suorum maculam eluere voluerit.

(3) Refert Suetonius in Tiberio *n.* 35. fœminas, ut ad evitandas Legum pœnas jure ac dignitate matronali solverentur, lenocinium profiteri cœpisse; et pariter ex juventute utriusque ordinis profligatissimum quemque, quominus teneretur Senatusconsulto contra eos lato qui stuprum in corpore suo patiebantur, aut scenæ arenæque operam edidisse, aut famosi judicii notam sponte subiisse. Tiberium autem ne refugium in tali fraude cuiquam esset, eos easque omnes exilio affecisse.

(4) Quonam SCto? Aliquo nempe in idipsum facto sub Tiberio.

(5) Id est, quæ se prostituit.

(6) Expungendum NE, monet Glossa ex sententia quorundam. Sed simul quoque expungendum videtur verbum istud *dicendum*; legendumque, *Quanquam is qui sciret; etc.* Alii pro NE substituunt UT.

dignum videri potest. Quod si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur prestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicari [a] debet pro admissi criminis qualitate *l.* 11. § 12. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTERIIS.

Consonat quod rescribit Constantinus. Uxor quæ in militiam profecto marito, post interventum annorum quatuor, nullum sospitatis ejus potuit habere judicium; atque ideo de nuptiis aliis cogitavit, nec tamen ante nupsit quam libello ducem (1) super hoc suo voto convenit; non videtur nuptias iuisse furtivas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxia; quæ post tam magni temporis jugitatem, non temere nec clanculo, sed publice contestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoque observandum est, ut, si Adulterii suspicio nulla sit, nec conjunctio furtiva detegatur, nullum periculum ab his quorum conjugio erant copulatæ, vereatur (2): cum si conscientia maritalis thori furtim esset violata, disciplinæ ratio pœnam congruam flagitaret. *l.* 7. *Cod. de Repudiis.*

XI. *Hactenus de muliere quæ per errorem habuit consuetudinem alterius viri.*

Multo minus in eam mulierem cui vis adhibita est, Adulterium vindicabitur. Hinc Papinianus : Vim passam mulierem, Sententia Præsidis provinciæ continebatur. In Legem Juliam de Adulteriis non commisisse respondi : licet injuriam suam, protegendæ pudicitiæ causa, confestim marito renuntiari prohibuit. *l.* 39. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Fœdissimam earum nequitiam, quæ pudorem suum alienis libidinibus posternunt, non etiam earum quæ per vim stupro compressæ sunt, irreprehensa voluntate, Leges ulciscuntur. Quinetiam inviolatæ existimationis esse, nec nuptias earum aliis interdici merito placuit. *l.* 20. *Cod. l. tit.*

ARTICULUS II.

Adversus quos, cui, et quando hæc accusatio concedatur.

§ 1. *Qui hujus criminis postulari possint, et quos eodem tempore.*

XII. *Hujus criminis postulantur mulier et Adulter. Et quidem etiam* Si minor annis Adulterium commiserit, Lege Julia tenetur; quoniam tale crimen post pubertatem incipit. *l.* 36. PAPIN. LIB. 3. QUÆST.

Servos quoque Adulterii posse accusari, nulla dubitatio est. Sed qui prohibentur Adulterii liberos homines accusare, iidem servos quoque prohibebuntur. Sed ex Rescripto Divi Marci, etiam adversus proprium servum accusationem instituere dominus potest. Post hoc igitur Rescriptum, accusandi necessitas incumbet domino servum suum. Cæterum juste mulier nupta (3), præscriptione (4) utetur. *l.* 5. *ff. de Accus. et inscript.* ULP. LIB. 3. DE ADULTER.

XIII. Duos uno tempore uxoris adulteros (5) accusari posse sciendum est, plures (6) vero non posse. PAUL. SENT. LIB. 2 *tit.* 27. § 9.

§ 2. *Quibus hujus criminis accusatio concedatur.*

XIV. Marito primum, vel patri eam filiam (7) quam in potestate habet, intra dies sexaginta divortii, accusare permittitur; nec ulli alii in [b] id tempus agendi potestas datur; ultra eos dies, neutrius voluntas exspectatur. *l.* 14. § 2. SCÆV. LIB. 4. REGUL.

Quinetiam, ut ait Papinianus apud Pariatorem Tit. IV. 7. Accusare jure patris, ne quidem emancipatam pater prohibetur.

XV. *Quod* Si simul ad accusationem veniant, maritus et pater mulieris; quem præferri oporteat, quæritur? Et magis est ut maritus præferatur. Nam et propensiore ira, et majore dolore executurum eum accusationem credendum est. In tantum ut et si pater prævenerit, et libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente nec retardante, sed accusationem parante et probationibus instituente atque muniente, ut facilius judicantibus de Adulterio probetur, idem erit dicendum. *l.* 2. § 8. ULP. LIB. 8. DISPUT.

Si maritus sit in magistratu; potest præveniri a patre (8)? Atquin non oportet (9): et putat Pomponius debere dici, quoad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendam [c]: ne præripiatur marito jus quod cum eo æquale habet. Igitur non cedent sexaginta dies patri, quum accusare non potest. *l.* 15. IDEM LIB. 2. DE ADULTER.

[a] *Florent.* vindicare.

(1) *De capitaine de son mari.*

(2) *Vereatur* (supplendum scilicet); sive illa de qua quæris, sive aliæ quibus quandoque similis casus contingeret. Frequens in legibus hic transitus, a specie singulari ad generalem definitionem : unde hic in plurali numero dicitur, *ab his quorum conjugio erant copulatæ.*

(3) *Nupta* alteri viro.

(4) Hac scilicet, quod non possit vir ad ipsam pervenire antequam Adulterum accusaverit et peregerit : de quo infra Art. seq. § 1.

(5) At non potest quis Adulterum simul et mulierum accusare ; infra N. 49.

(6) Quamvis, si duos reos ex aliis criminibus haberet, tamen adhuc posset tertium injuriæ suæ persequendæ causa reum Adulterii facere : infra N. 17.

(7) Id est, maxime *eam quam in potestate habet.*

[b] *Alias*, intra.

(8) Id est; videtur quod possit præveniri a patre mulieris, ne nimirum differatur accusatio, si quidem maritus ipse, quandiu in magistratu est, non potest fungi munere accusatoris : supra Tit. *de Accusat.* N. 2.

(9) Ratio decidendi quia nulla potest eo casu marito imputari negligentia.

[c] *Florent.* impediendum.

Nisi igitur pater maritum infamem aut arguat, aut doceat colludere magis cum uxore quam ex animo accusare: postponetur marito. *l.* 3. ULPIAN. LIB. 2. DE ADULTER.

XVI. Filiusfamilias maritus, ab eo qui sui juris est (1) in ea Lege non separatur. Divus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit, et invito patre filium hac Lege reum (2) facere posse. *l.* 6. § 2. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTER.

Hinc idem Papinianus. Filiumfamilias publico judicio Adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere posse, constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur. *l.* 37. IDEM. LIB. 5. QUÆST.

XVII. Maritus, etsi duos reos ex alio crimine habeat, poterit jure viri tertium accusare (3); quoniam ea causa non cedit in numerum cæterarum. *l.* 6. § 3. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTERIIS.

XVIII. Liberto, patroni famam lacessere non facile conceditur. Sed si jure mariti velit Adulterii accusare, permittendum est: quomodo si atrocem injuriam passus esset (4). IDEM. LIB. 35. QUÆSTION.

XIX. *Jam videndum ex quo cedant sexaginta dies, intra quos maritus et pater cæteris accusatoribus præferuntur. Nimirum hi* Sexaginta dies a divortio numerantur. In diebus autem sexaginta, at ipse sexagesimus est. *l.* 30. § 8. PAUL. LIB. 1. DE ADULTER.

Isti autem dies, ut jam obiter vidimus, sunt utiles. Hinc Diocletianus et Maximianus: Ob commissa Adulteria, atque accusandas uxores, certa tempora quæ utiliter computari solent, præscripta sunt. Si igitur per occupationes publicas accusationem instituere non potuisti; nec ante creditum tibi munus, præscripta tempora transacta sunt; post depositam sollicitudinem qua detineris, integrum accusandi potestatem habebis: ad quam quum vacare cœperis, properare debebis, nec effreuata licentia, ad terrendam adversariam, futuræ accusationis speciem prætendas. *l.* 21. *Cod. h. tit.*

Consonat quod rescribit Gordianus. Si quondam uxor tua, antequam crimine Adulterii accusaretur, provinciam excessit: neque absens accusari potest, neque in eam provinciam, in qua stipendium facis, transmitti jure deposcitur. Sane cum per occupationem militarem non licuerit, accusare eam solemniter poteris. Nec enim tempus quo muneribus militaribus occuparis, vindictam tibi quam maritali dolore percussus deposcis, debet auferre. *l.* 15. *Cod. h. tit.*

Consonat quod in specie sequenti respondit Papinianus. Quidam accusare volebat Adulterii mulierem, et postulebat, ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset (5). Me hoc admittente, extitit qui mihi contradiceret. Cujus opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas? Respondit: Opinionem tuam, et verba Legis et sententia adjuvant; cui placuit utiles dies accusatori computandos esse, id est quibus potuit accusationis solemnia implere. Quare sine dubio dies quibus quis in custodia fuit, extra computationem utilium dierum existimanti tibi constitutos contradici non debuit. *l.* 11. § 5. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTER.

XX. *Adeo verum est, marito tempus non cedere dum impeditus est; ut si, quum ignoraretur maritum fuisse impeditum, extraneus ad accusandum admissus sit, et mulier absoluta; tamen maritus postea docens de impedimento, debeat admitti.*

Ita docet Ulpianus. Si aute (6) extraneus instituerit accusationem, an superveniente marito permittatur accusatio, quæritur? Et magis arbitror hoc quoque casu maritum audiendum, si non negligentia præventus est. Et ideo et si accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante; tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem. *l.* 4. § 2. ULP. LIB. 8. DISPUT.

XXI. *Vidimus sexaginta dies marito non currere, quamdiu impeditus est.*

Cæterum Sexaginta dies qui marito accusante utiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem Præsidis adeundi accusator habuit, numerari certum est; quoniam de plano quoque libellus dari potest. *l.* 11. § 6. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTERIIS.

XXII. *Observandum quod* Si maritus prævenerit, accusareque instituerit, tempora non cedunt patri; quo accusationem instituere non potest: sic tamen ut quoad unus occupet, utrique tempora cedant; ubi vero maritus occupavit, residua tempora ei qui occupare non potest, non cedant. Quod et in eo dici potest, qui ab Adultero vel Adultera cœpit: non adversus quem non cœpit, desinunt ei tempora cedere. Hæc in maritis et patribus dicta sunt. *l.* 4. ULP. LIB. 8. DISPUT.

XXIII. *Observandum superest, ita demum alicui jure mariti hanc accusationem competere; si justæ nuptiæ fuerint, et his constantibus Adulterium sit commissum.*

Hinc Si quis uxorem suam velit accusare, dicatque eam Adulterium commisisse antequam sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit;

(1) Ex his verbis colligit Wissenbachius, in cæteris publicis judiciis filium familias non posse accusare nisi ex consensu patris; quamvis sine eo consensu munera publica et tutelas obire possit.

(2) Aliquem, uxoris suæ adulterum.

(3) Quod regulariter fieri non potest: supra Tit. *de Accusat.* N. 9.

(4) Supra lib. præced. Tit. *de Injur.* N. 43.

(5) Vulgata habet, *quibus in custodia fuisset* Gothofredus observat hunc loquendi modum, *Facere dies in*, pro *Morari dies in*, alibi reperiri.

(6) *Ante virum.* Alibi, *Si autem.*

[a] *Alias* consensit.

quia non quom ei nupta est, Adulterium commisit. Quod et in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit, in filia familias, cujus conjunctionem pater postea concessit [a]. *l.* 13. § 6. ULP. LIB. 2. DE ADULTER.

Item Si minor duodecim annis in domum deducta, Adulterium commiserit; mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque esse uxor: non poterit jure viri accusari, ex eo Adulterio quod ante ætatem nupta commisit (1). Sed (2) vel quasi sponsa poterit accusari, ex Rescripto Divi Severi quod supra relatum est. *d. l.* 13. § 8.

Si quis plane uxorem suam, quum apud hostes esset, Adulterium commisisse arguat; benignius (3) dicetur, posse eum accusare jure viri. Sed ita demum Adulterium maritus vindicabit, si vim hostium passa non esset. Cæterum quæ vim patitur, non est in ea causa ut Adulterii vel stupri (4) damnetur. *d. l.* 13. § 7.

XXIV. *Hactenus de marito et patre.* Extraneis autem qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum et patrem conceditur. Nam post sexaginta dies, quatuor menses extraneis dantur; et ipsi utiles. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 8. DISPUT.

Hoc est quod ait idem Ulpianus. Derelictam vero a marito accusationem, etiam ab alio excitari utile est. *l.* 26. § 1. IDEM LIB. 3. DISPUTAT.

Quid ergo? Si negaverint se pater et maritus accusaturos intra diem sexagesimum, an statim incipiant tempora extraneo cedere? Et primos Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum posse, statim atque isti negaverint. Cui assentiendum puto: fortius enim dicitur, eum qui se negaverit acturum, postea non audiendum. *l.* 15. § 5. ULP. LIB. 2. DE ADULTER.

XXV. *Intra hoc tempus quod extraneis datur, maritus ut quivis alius poterit admitti. Unde Alexander.* Jure mariti, Adulterii accusare volenti sexaginta dies utiles computantur; quibus in publico ejus facultas fuerit (5) apud quem reus vel rea postulari potest. Et quum præterierint dies isti utiles, maritus quoque jure extranei agere potest. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

Similiter ait Papinianus de lapsu sexaginta dierum qui marito dantur: Quod privilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor menses querelam suam apud judicem deferre. *l.* 11. § 6. ¶ *fin.* PAPIN. LIB. SING. DE ADULTER.

XXVI. *Videamus quibus accusatio Adulterii competat.* Lex Julia DE ADULTERIIS specialiter quosdam Adulterii accusare prohibet: ut minorem annis viginti-quinque. Nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ ætatis est. *sup. d. l.* 15. § 6.

Et in hac causa, sicut et in aliis omnibus quæ Jure stricto reguntur; Minorem viginti-quinque annis etiam eum accipimus, ut qui vicesimumquintum annum ætatis agit. *d.* § 6. ¶ *minorem.*

Excipe. Quod ita verum est, si non matrimonii sui injuriam exequatur: cæterum si suum matrimonium vindicare velit, quamvis jure extranei (6) ad accusationem veniat, tamen audietur. Nec enim ulla præscriptio objicitur suam injuriam vindicanti. Sane si juvenili facilitate ductus, vel etiam fervore ætatis accensus, ad accusationem prosiliit; accusanti ei non facile calumniæ pœna irrogabitur. *d.* § 6. ¶ *quod ita.*

Similiter apud Pariatorem Paulus ait: Vir aut pater Licet talis qui alias accusare non possit, ut libertinus, aut minor viginti-quinque annis, aut infamis, tamen ad accusationem additur. *Collat. Leg. Mosaic. Tit.* 4. § 4.

Item Papinianus de exceptionibus infamiæ aut libertinitatis: Civis Romanus qui sine connubio sibi peregrinam in matrimonio præbuit, jure quidem mariti eam Adulteram non postulat; sed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem sestertiorum triginta millium (7) aut filium non habuit, propriam injuriam persequenti. *ibid.* § 5.

XXVII. *Ex Lege Constantini;* Quamvis Adulterii crimen inter PUBLICA judicia referatur; quorum delatio in commune omnibus sine aliqua Legis interpretatione conceditur: tamen ne volentibus temere liceat fœdare connubia, proximis necessariisque personis solummodo placet deferri copiam accusandi (8), hoc est, patri, fratri necnon patruo, et avunculo, quos verus dolor ad accusationem impellit. *l.* 30. *Cod. h. tit.*

XXVIII. *Observandum superest quod, ex pluribus qui ad accusandum prosiliunt, debeat eligere judex cui accusationem decernat.*

Ita enim Ulpianus. Sed et quotiens alii qui post

(1) Scilicet si, non sponsalia, sed nuptiæ cum ea impubere contractæ sunt; quia nuptiæ tales sunt injustæ, nec valent ut sponsalia, sed omnino irritæ sunt.

(2) Supple: *Sed* eo casu quo sponsalia contracta essent. Vide supra N. 4.

(3) Stricto Jure secus esset. Nam nuptiæ cum captiva durare non possunt intelligi, cum nonnisi inter cives constare possint.

(4) Cum dolus absit. Vide supra N. 10 et 11.

(5) Id est, copia adeundi *in publico ejus* judicis *apud quem, etc.*

(6) Elapso tempore quo jure viri accusare posset.

(7) Scilicet Lege Julia, a cæteris accusationibus, libertini tanquam viliores personæ arcebantur; nisi aut ex divitiis suis, aut ex eo quod filium justis nuptiis procreatum haberent, commendationem aliquam accepissent.

(8) Glossa, Cujacius, Duarenus et plures alii censent, extraneos ab hac accusatione constante demum matrimonio excludi; cum cesset ratio Legis *Ne liceat fœdare connubia*, si matrimonium jam solutum sit. Wissenbachius eos utroque casu excludi putat; cum etiam videantur *Fœdari connubia*, si memoria bene transacti matrimonii maculetur; et Lex indistincte jubeat, extraneos arceri.

maritum et patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt; Lege expressum est, ut is cujus de ea re notio est, de justo accusatore constituat. *l.* 2. § 8. Ulp. lib. 8. disput.

§ 3. *Quando hæc accusatio competat.*

XXIX. *Hæc accusatio marito non nisi post solutum atrimonium competit.*

Hinc apud Papinianum sequens quæstio. Volenti mihi ream Adulterii postulare, eam quæ post commissum Adulterium in eodem matrimonio perseveraverit, contradictum est. Quæro an juste responsum sit? Respondit, Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio in quo Adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierem ream Adulterii fieri; sed nec Adulterum interim accusari posse. *l.* 11. § 10. Papin. lib. singul. de Adulter.

Cæterum non solum quum quis uxorem repudiavit; verum In matrimonio quoque defuncta uxore, vir jure Adulterum inter reos recipi postulat. *l.* 39. § 2. Papin. lib. 15. respons.

Ex Constitutione Constantini; potest vir mulierem quam Adulterii suspicatur, hujus criminis postulare, et interim eam in matrimonio retinere. sup. d. l. 30. *Cod.* h. tit.

XXX. *Hactenus de viro. Quod ad extraneos attinet; mulier quidem poterit ab his soluto matrimonio accusari. Puta*, Defuncto marito, Adulterii rea mulier postulatur. *sup. d. l.* 11. § 8.

Constante autem matrimonio, ab eo qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier Adulterii non potest. Probatam enim a marito uxorem, et quiescens matrimonium, non debet alius turbare atque inquietare; nisi prius lenocinii maritum accusaverit. *l.* 26. Ulp. lib. 3. disput.

Verum Nupta quoque muliere, tametsi lenocinii vir prior non postuletur, Adulterii crimen contra Adulterum ab extrario poterit (1) inferri. *sup. d. l.* § 1.

XXXI. *Quod hactenus diximus, crimen Adulterii non posse inferri constante matrimonio; accipe de eodem ipso matrimonio, quo constante Adulterium commissum est, non de eo quod postea foret contractum. Constante enim hoc posteriore, accusari potest Adulterii in priore commissi.*

Hinc Julianus. Nuptam mihi, Adulterii ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubitum non est: cum aperte Lege Julia De Adulteriis Coercendis caveatur, ut accusator liberum arbitrium habeat, Adulterum an Adulteram prius accusare malit; si vero nupta sit, ut prius Adulterum peragat, tunc mulierem. *l.* 5. Jul. lib. 86. digest.

Imo Commissum antea Adulterium cum eo cui se postea nuptiis sociavit, velamento matrimonii non extinguitur. *l.* 27. *Cod. h. tit.* Diocliet. et Maximian.

ARTICULUS III.

Quæ præscriptiones adversus accusationem Adulterii objiciantur.

§ 1. *Prima præscriptionis species; de Adultero non peracto, vel absoluto.*

XXXII. Ex Lege Julia servatur; ut, cui necesse est ab Adultero incipere (2), quia mulier ante denuntiationem nupsit, non alias ad mulierem possit pervenire, nisi reum peregerit.

Peregisse autem non alias quis videtur, nisi et condemnaverit. *l.* 2. Ulp. lib. 8. disputat.

Et quidem Licet ei mulier qui in suspicione Adulterii incidit, nupsisse dicatur; non ante accusari poterit, quam Adulter fuerit convictus. Alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere; ut dicant cum Adultero mulierem nuptias contraxisse. *l.* 11. § 11. Papin. lib. sing. de Adulter.

XXXIII. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo qui Adulterum accusavit nec obtinuit, sed nec ab alio quidem, si Adulter absolutus est. Proinde si per collusionem cum Adultero constituerit, fueritque absolutus; dedit mulieri nuptæ adversus omnes securitatem. *l.* 19. § 3. Ulp. lib. 2. ad L. Jul. de Adulter.

Sed si antequam condemnetur. *l.* 17. § *fin.* Iridem. Vel antequam cum eo agi cœperit, *l.* 18. Macer lib. 1. de Publ. judic.

Adulter diem suum obierit; constitutum est, etiam mortuo Adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari. *sup. d. l.* 19. *pr.*

Sed et si non mors, sed pœna alia reum subtraxerit; adhuc dicimus posse ad mulierem veniri. *d. l.* 19. § 1.

XXXIV. *Hæc necessitas peragendi Adulterum antequam ad mulierem deveniatur, tunc demum locum habet quum mulier nupta est.*

Quod Si in viduitate mulier perseverat: in accusatoris est arbitrio, a quo velit incipere; utrum ab Adultero, an ab Adultera. *l.* 15. § 8. Ulp. lib. 2. de Adulter.

Sed et Si eo tempore quo eligebatur reus, Adultera nupta non fuit; quo autem absolvatur, nupta invenitur: dicendum est hanc absoluto quoque Adultero, posse accusari; quia eo tempore quo Adulter eligebatur, nupta non fuit. *l.* 19. § 2. Idem lib. 2. ad L. Jul. de Adulter.

(1) Ita in extraneo. Vir vero constante matrimonio neque mulierem neque Adulterum ejus accusare poterat, Jure Pandectarum supra N. 29.

(2) In casu scilicet de quo in N. præced.

Sed etsi nupta fuisset; Plane si nupta esse desierit, accusari poterit. Neque enim aliam Lex tuetur, quam eam quæ nupta erit. *d. l.* 19. § 3.

XXXV. *Denique, etiamsi adhuc constet secundum matrimonium; ita demum* Nupta, priusquam Adulter damnetur, Adulterii non postulatur (1); si nuptias denuntiatio [vel ad domum mulieris missa] non præcessit. *l.* 39. § 3. Pap. lib. 15. resp.

Enimvero Qui uxori repudium miserit, potest ei denuntiare ne Seio nuberet; et, si denuntiaverit, et ab ea incipere potest. *l.* 16. Ulpian. lib. 1. de Adulter.

Consonat quod rescribit Gordianus. Si dum in tuo matrimonio oxor tua esset, se Adulterio polluit: in ea provincia in qua idipsum factum est, Adulterium more solito persequi debes. Nec enim ab ea quæ jam nupta et Adulterium passa est, exordium accusationis sumi potest; si denuntiatio criminis nuptias non præcessit. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

Non necesse est autem ut prior maritus per semetipsum denuntiaverit. Sed et si per procuratorem denuntiaverit, puto posse eum accusationem si velit instituere; sufficereque procuratoris denuntiationem. *l.* 17. § 4. Ulp. lib. 2. ad L. Jul. de Adulter.

Ergo et si per actores denuntiaverit, id est per servum dominus denuntiaverit; rata erit denuntiatio. *d. l.* 17. § 5.

XXXVI. Denuntiasse qualiter accipiamus? utrum ad judicem, an vero simpliciter? Ego, etsi non denuntiavit ad judicem, sufficere credo si Adulterii se acturum denuntiaverit. *d. l.* 17. *pr.*

Quid ergo si tantum denuntiavit ne nuberet, non addidit quare? Num recte nupsisse videatur? Sed melius est illud sequi, ut ejus denuntiatio videatur electionem accusatori reservare, qui crimen denuntiavit. Omnino igitur, si fecit Adulterii criminis commemorationem in denuntiatione, etsi judicem non monstravit; magis putamus mulierem, quasi denuntiatio [a] præcesserit, posse accusari. *d. l.* 17. § 2.

Quid tamen si specialiter, cum quo Adulterium fecerit, denuntiatione complexus est; mox velit eam ex alterius persona accusare? Magis est, ut non debeat audiri: neque enim crimen quod denuntiavit, objicit. *d. l.* 17. § 3.

Quid ergo si non quidem denuntiavit, verum libellos accusatorios dedit, antequam nuberet; eaque, quum id cognovisset, nupsit, vel ignorans? Puto non videri ei denuntiatum: idcirco non posse accusatorem ab ea incipere. *d. l.* 17. § 1.

§ 2. *De secunda et tertia prescriptionis specie; si accusator destitit, aut mores mulieris probavit.*

XXXVII. *Non extraneo solum, sed et* Marito jure mariti accusanti illa præscriptio objicitur, Si (2) Legem prodidisse dicatur; ob hoc quod aggressus accusationem Adulterii, destitit (3). *l.* 2. § 1. Ulp. lib. 8. disput.

XXXVIII. Sed et si qua repudiata, mox reducta sit; non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est an ex delicto, quod in priore matrimonio admisit, accusari possit? Et puto non posse: abolevit enim prioris matrimonii delicta reducendo eam. *l.* 13. § 9. Ulp. lib. 2. de Adulter.

Idem dicendum est; si stupri velit accusare eam, quam postea duxit uxorem. Sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit. *d. l.* 13. § 10.

§ 3. *Quarta præscriptionis species, ex lenocinio mariti; et an illa ab uxore objici possit.*

XXXIX. *Marito Adulterum accusanti objici etiam solet præscriptio* Lenocinii. *Et quidem Jure Pandectarum æstimabatur, ex eo solo quod uxorem penes se post deprehensum Adulterium habuerit.*

Hinc Alexander. Crimen Adulterii maritum, retenta in matrimonio uxore, inferre non posse nemini dubium est. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

Hanc autem præscriptionem liberos homines, non etiam servos, objicere posse docent Diocletianus et Maximianus. Ita illi: Quoniam Alexandrum qui in crimen vocatur, etiam præscriptionem esse pollicitum eo nomine quod accusator uxorem post deprehensum Adulterium penes se habuisse videatur, et de statu suo agere nunc volle perspeximus: ita ordo quæstionis dirimendus videtur, ut in primis quidem de statu Alexandri quæratur, ita ut, si liberum eum esse adhibita audientia deprehenderis, præscriptionis ei objiciendæ facias potestatem: sin vero eumdem esse servum rognoveris, remotis præscriptionis impedimentis, in Adulterum crimen protinus debebis inquirere; ac si eum detectum in eo flagitio esse perspexeris, pœnam decernere quam in Adulterii crimen Legum sanctio statuit. *l.* 26. *Cod. h. tit.*

XL. *Hæc de Adultero. Secus de ipsa uxore.* Nam Si publico judicio maritus uxorem ream faciat; an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? Et putem non repellere. Lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat. *l.* 2. § 5. Ulp. lib. 8. disput.

Unde quæri potest; an is qui de Adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse. Nam Claudius-Gorgus vir Clarissimus uxorem accusans, cum detectus est uxorem in

(1) Ita demum *non postulatur, si non præcesserit denuntiatio.* Poterit ergo quamvis nupta, ante peractum adulterum postulari, si denuntiatio præcessit ejus nuptias: neque solum si ore proprio, sed et si *vel ad domum mulieris* missa epistola vel nuntio, vir denuntiaverit; mox infra.

(a) *Male in Florent.* denuntiationem.

(2) Budæus legit Si non; hæc enim formula solemnis in exceptionibus, ut passim animadvertere est.

(3) Supra Tit. de *Accusat.* N. 41.

Adulterio deprehensam retinuisse; et sine accusatore, lenocinii damnatus est a Divo Severo. *d. l.* 2. § 6.

Consonat quod alibi ait idem Ulpianus. Judex Adulterii ante oculos habere debet, et inquirere, an maritus pudice vivens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit. PERINIQUUM ENIM VIDETUR ESSE, UT PUDICITIAM VIR AB UXORE EXIGAT, QUAM IPSE NON EXHIBEAT. Quæ res potest et virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter utrosque communicare (1). *l.* 13. § 5. IDEM LIB. 2. DE ADULTER.

§ 4. *De præscriptione Quinquennii continui, aut sex mensium utilium.*

XLI. *Notissima est præscriptio* QUINQUENNII, *quæ adversus accusationem Adulterii objicitur.*

Enimvero Adulter post quinquennium quam commissum Adulterium dicitur (quod continuum numeratur), accusari non potest. Easque præscriptiones Legibus reo datas, auferri non oportet. *l.* 5. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

Hoc temporis lapsu, non solum Adulterium, sed et cætera crimina quæ ex Lege Julia descendunt, extinguuntur. Ita enim Ulpianus. Hoc quinquennium observari legislator voluit; si reo vel reæ stuprum, Adulterium, vel lenocinium objiciatur. Quid ergo si aliud crimen sit quod objiciatur, quod ex Lege Julia descendit? Ut sunt qui domum suam stupri causa præbuerunt, et alii similes (2). Et melius est dicere; Omnibus odmissis ex Lege Julia venientibus, quinquennium esse præstitutum. *l.* 29. § 6. ULP. LIB. 4. DE ADULTER.

Duo tamen excipiuntur. Et 1.° Eum autem qui per vim stuprum intulit vel mari vel fœminæ, sine præfinitione hujus temporis accusari posse dubium non est; cum eum publicam vim committere nulla dubitatio est. *d. l.* 29. § 9.

2.° *Item* Præscriptione quinque annorum, crimen incesti conjunctum Adulterio non excluditur. *l.* 39. § 5. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

XLII. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est; et ad eum diem quo quis postulatus postulatave est, et non ad eum diem quo judicium DE Adulteriis exercetur. *d. l.* 29. § 7.

Hoc amplius Senatusconsulto additum est; ut, si plures eumdem postulaverint, cjus qui perseveraverit reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur: scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet (3), non alienos. *d. l.* 29. § 8.

XLIII. Quinquennium non utile, sed continuo annumerandum est.

Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit; et ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, et diu tracta lite quinquennium transierit? Quid si is qui intra quinquennium, quem postulaverat, non peregerit; aut prævaricatus est; et alius eumdem repetere velit, et quinquennium transactum sit? æquum est computationi quinquennii eximi id tempus; quod per postulationem præcedentem consumptum sit. *l.* 31. PAUL. LIB. 2. DE ADULTER.

XLIV. *Præter hanc quinquennii continui præscriptionem quæ mari et fœminæ Adulteris communis est, habet mulier et propriam præscriptionem sex mensium utilium. Scilicet sexaginta dies seu duo menses viro et patri conceduntur; post quos alii quatuor menses duntaxat conceduntur extraneis: et sic fit ut post sex menses omnino non possit accusari mulier.*

Porro horum Sex mensium hæc fit separatio; ut in nupta quidem, ex die divortii sex menses computentur; in vidua vero, ex die commissi criminis. Quod significari videtur Rescripto ad Tertyllum et Maximum Consules.

Præterea si ex die divortii sexaginta sint (4), ex die vero commissi criminis quinquennium prætcriit; debuit dici, nec mulierem posse accusari: ut quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum; ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur. *l.* 29. § 5. ULP. LIB. 4. DE ADULTER.

§ 5. *De reprobatis cæteris præscriptionibus circa crimen Adulterii.*

XLV. *Præter præscriptiones quas enumeravimus, cæteræ quælibet omnino reprobantur. Hinc Diocletianus et Maximianus:* Ita nobis cordi pudor (5) est, ut removeamus prisci Juris ambages; constituamus in Adulterii quæstione, abolitis de medio cæteris præscriptionibus, præter Quinquennii temporis, et Lenocinii quod marito objicitur, exceptionem illam etiam quæ post solutum prius matrimonium ante denuntiationem nuptæ competit (6), fidem criminis nosci. Indignum est enim ut ultionem pudoris, præstigia versuti Juris excludat. *l.* 28. *Cod. h. tit.*

XLVI. *Jam ante hoc Rescriptum reprobata era*

(1) In Rescripto Antonini unde hic Textus desumptus videtur, et quod extat apud Divum Augustinum *ad Pollentium* lib. 2. pro *communicare* legitur *componere*. Et sensus est: *Quæ res*, id est, quod lenocinium viri, *potest et virum damnare; non vero rem componere*, id est, non vero absolvere mulierem, *ob compensationem mutui criminis inter utrosque.*

(2) Infra Sect. seq. Art. 6.

(3) Pro *Spectet*; ut in Editione Scnnetoniana. Sensus est: Quum objicitur accusatori prescriptio. *Quinquennii*, spectatur ipsius accusatoris libellus, an intra Quinquennium editus sit; non vero spectatur an alter accusator, qui forte destitit, intra Quinquennium libellum ediderit.

(4) *Sint*; id est nondum effluxerint sexagenta dies utiles.

(5) Id est; castitas ita nobis cordi est, ut hac in re removeamus exceptiones ex prisci Juris ambagibus petitas.

(6) Scilicet ut prius peragatur adulter: de qua supra § 1.

illa præscriptio, SI NON PRÆJUDICIUM FIAT FILIO IMPUBERI; *suscepto scilicet ex eo matrimonio in quo Adulterium commissum dicitur.*

Ita enim Papinianus. Quæ propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare, an debeat audiri? Respondi: non videtur mihi coulugere ea mulier ad justam defensionem, quæ ætatem filii prætendit ad eludendam legitimam accusationem. Nam non utique crimen Adulterii quod mulieri objicitur, infanti præjudicat; cum possit et illa Adultera esse, et impubes defunctum patrem habuisse. *l.* 11. § 9. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTER.

Ex Lege Theodosii, Arcadii et Honorii; et illa præscriptio merito reprobatur, qua vir non ante debebat admitti quam dotem redderet vel pecuniam ex alia ratione uxori debitam: maxime Cum civilis actio criminali (*inquiunt*) jure postponatur. *l.* 33. *Cod.* h. tit.

XLVII. *Nullam præscriptionem eruere Adulter potest, ex eo quod defuncta sit mulier.*

Hinc Ulpianus. Adulterii reum, intra quinque annos continuos a die criminis admissi, defuncta quoque muliere postulari posse palam est. *sup. d. l.* 11. § 4.

§ 6. *Quando præscriptiones supradictæ objici debeant.*

XLVIII. Præscriptiones quæ objicii solent accusantibus adulterii, anta solent tractari quam quis inter eos recipiatur. Cæterum posteaquam semel receptus est, non potest præscriptionem objicere. *l.* 15. § 7. ULPIAN. LIB. 2. DE ADULTER.

Hinc de præscriptione lenocinii quam marito objici posse vidimus, ait Ulpianus: Extraneus autem nequaquam Lenocinium objiciens, posteaquam reus factus est, se relevabit, nec maritum pœnæ subjiciet. *l.* 2. § 7. IDEM. LIB. 8. DISPUTAT.

Idem ait. Qui hoc dicit, Lenocinio mariti se fecisse; relevare quidem vult crimen suum: sed non est hujusmodi compensatio admissa. Ideo si maritum velit reus Adulterii, lenocinii reum facere; semel delatus non audietur. *d. l.* 2. § 4.

ARTICULUS IV.

Quæ in instituenda et peragenda Adulterii accusatione observentur.

§ 1. *De ordine et forma instituendæ hujus accusationis.*

XLIX. *In instituenda Adulterii accusatione illud observari debet, ne quis et mulierem et Adulterum simul accuset.*

Enimvero Si quis et Adulterum et Adulteram simul detulit, nihil agit: poteritque, quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit initium facere: quia nihil agit prima delatione. *l.* 15. § 9. ULP. LIB. 2. DE ADULTER.

Similiter Alexander. Reos Adulterii duos simul, marem et fœminam, ex eadem causa fieri Lex Julia DE PUDICITIA vetat, sed ordine peragi utrosque licet. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

Et quidem Quum alterum ex Adulteris elegerit maritus, alterum non ante accusare potest quam prius judicium finietur: quia duos simul ab eodem accusari non licet. Non tamen prohibetur accusator simul cum Adultero vel Adultera, eum quoque accusare qui domum suam præbuit, vel consilio fuit ut crimen redimeretur. *l.* 32. §. 1. MACER. LIB. 1. DE PUBL. JUDIC.

L. *Eadem persona non potest quidem mulierem et Adulterum simul accusare. Sed* Quæritur an alius Adulteram, alius Adulterum postulare possit; ut quamvis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diversis tamen singuli possint? Sed non ab re est hoc probare, diversos accusatores admitti posse; dum, si ante denuntiationem nupserit prior mulier, accusari non possit (1).

Expectabit igitur mulier Sententiam de Adultero latam. Si absolutus fuerit; mulier per eum vincet, nec ultra accusari potest: si condemnatus fuerit, mulier non est condemnata; sed aget causam suam. Fortassis et obtinere, vel gratia, vel justitia, vel Legis auxilio possit. Quid enim, si Adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis testibusque subornatis apud Præsidem gravatus; qui aut noluit aut non potuit provocare? Mulier vero judicem religiosum sortita pudicitiam suam defendet. *l.* 17. § 6. ULP. LIB. 2. AD L. JUL. DE ADULTER.

LI. *Quod attinet ad formam hujus accusationis instituendæ, eadem est quæ et in cæteris publicis judiciis.*

Maritum tamen (*ut nos docet Constantinus*) Nec inscriptionis vinculo contineri, quum jure mariti accusaret, veteres retro Principes annuerunt. *l.* 30. *Cod. h. tit.* ¶ *nec inscriptionis.*

Idem dic de patre qui jure patris accusat. Hinc Paulus:

Jure mariti vel patris qui accusat, potest sine calumniæ pœna vinci: si jure extranei accusat, potest calumniæ causa puniri. *Apud Pariatorem Tit.* 4. § 4. *ex Pauli lib. singul.* DE ADULT.

Hoc ita, si uterque bona fide, quamvis non ex satis gravibus indiciis accusationem instituerunt. Secus si vexandi animo: nam hoc casu, etiam Jure mariti qui accusant, calumniæ periculum non evitant. *l.* 14. § 3. SCÆVOLA LIB. 4. REGULAR.

Et pariter hoc casu, Pater sine periculo calumniæ non potest agere. *l.* 30. PAUL. LIB. 1. DE ADULTER.

Ex Novella autem CXVII. cap. 8. § 2. *etiam maritus quum Adulterii uxorem accusat, inscribere se in crimen debet.*

(1) Propter præscriptionem de qua Art. præced. § 1. N. 35.

§ 2. *Quæ in peragenda Adulterii accusatione observentur.*

LII. *Singulare est in hac accusatione; quod* Haberi quæstionem Lex jubet, de servis ancillisve ejus (1) de quo vel de qua quæreretur; parentisve utriusque eorum, si ea mancipia ad usum ei a parentibus data sint. Divus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, Et de exteris (2) servis quæstionem haberi. *l.* 27. § 6. ULP. LIB. 3. DE ADULTER.

Consonat quod rescribunt Gratianus, Valentinianus Theodosius et Arcadius: In Adulterii quæstione, ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris (quæ tamen tunc temporis domi fuerit, quo Adulterium dicatur admissum) quærendum est; sine defensione cujusquam. *l.* 32. *Cod. h. tit.*

De eoque servo in quo usumfructum reus habuit, magis est ut quæstio haberi possit. Licet enim servus ejus non fuerit, in servitute tamen fuisse videtur: nec tam proprietatis causa ad quæstionem, quam ministerii pertinet. *sup. d. l.* 27. § 8.

Ergo et si bona fide serviat reo servus alienus; admittit quis interrogari eum per quæstionem posse. *d. l.* 27. § 9.

Sed si servus sit cui fideicommissa libertas debetur vel statuta speratur; torqueri eum posse magis est. *d. l.* 27. § 10.

Imo intra duos menses post missionem repudii numerandos, libertas eorum suspenditur; ut possint, si opus fuerit, quæstioni subjici. Et hoc observari voluit Justinianus, etiam mortua muliere, propter quæstionem dotis. l. 36. *Cod.* h. tit.

LIII. *Quod diximus circa quæstionem de servis habendam, obtinet; non solum quum vir jure mariti accusat, sed et quum jure extranei.*

Ita enim de marito qui jure extranei accusabat, ait Alexander: Et qui confidit accusationi, calumniæ notam timere non debet. Nam ad probationem sceleris, Divi parentes Mei quæstionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt, quasi jure mariti ageretur. *l.* 6. *Cod. h. tit.* ¶ *et qui.*

LIV. *Circa ea quæ in peragenda hac accusatione servantur, notandum superest; quod* In crimine Adulterii nulla danda dilatio est, nisi ut personæ exhibeantur; aut judex ex qualitate negotii motus, hoc causa cognita permiserit. *l.* 41. PAUL. LIB. 2. SENTENT.

ARTICULUS V.

De pœna Adulterii.

LV. Adulterii convictas mulieres, dimidia parte dotis et tertia parte bonorum, ac relegatione in insulam placuit coerceri (3). Adulteris vero viris, pari in insulam relegatione, dimidiam bonorum partem auferri; dummodo in diversas insulas relegentur. PAUL. SENTENT. *lib.* 2. *Tit.* 27. §. 13.

Hanc autem pœnam Adulterii, ipsam esse quæ Lege Julia definita fuerit, vulgo creditur. Quod tamen, ut negari non potest; ita nec certo affirmari: cum neque Legi Juliæ eam Paulus ascribat; et fieri possit ut Legis Juliæ pœna immutata fuerit sequentium Imperatorum Constitutione aliqua, quæ ad nos non pervenit. Enimvero quasdam hujusmodi Constitutiones circa Adulteria extitisse, puta Divi Marci, colligitur ex eo quod scribit Capitolinus; eum MORES MATRONARUM DIFFLUENTES *composuisse Apertius de Severo et diserte dicitur (apud Dionem lib.* 76. *in fine) hunc Imperatorem* LEGES DE MOECHIS *tulisse: ex quibus quam multi in Jus vocati sint, testis ibidem Dio, quum ait; se, dum Consul esset sub Severo, tria millia mœchorum invenisse in tabulis accusata. Harum porro omnium Legum aut Constitutionum, ne fragmentum quidem hodie reperire est.*

Sic tamen verosimilius distinguendum videtur; ut quod ait Paulus de publicatione partis bonorum, in incerto quidem sit an Legi Juliæ an posterioribus his Constitutionibus aseribi debeat. RELEGATIONEM *autem ipsam, tanquam Legis Juliæ pœnam ordinariam definiri posse vix dubium est. Sic apud Tacitum Annal. II.* 51. ADULTERO MANLIO, ITALIA ATQUE AFRICA INTERDICTUM EST; *ibidemque n.* 85. *quædam Vistilia ob vulgatum Adulterii crimen* IN INSULAM SERIPHON ADDITA EST. *Plinius autem Epist. VI.* 31. *refert Galletam quamdam Adulterii ream, damnatam a Trajano extra ordinem cognoscente*, Juliæ Legis pœnis relictam esse (*quæ proinde sub Trajano adhuc vigebant*); *Centurionemque hujus mulieris Adulterum, ab eodem Imperatore exauctoratum et* RELEGATUM *fuisse. Porro, quanquam ex hoc Plinii loco præcise non constet quæ fuerit Legis Juliæ pœna; eum non ex Lege in hac specie, sed extra ordinem Trajanus cognoverit; eum tamen in Adultero probabile est non recessisse a pœna Legis, cui Adulteram voluit relinqui. His omnibus adde quod scribit Dio lib.* 55. *Julium-Antonium morte punitum; reliquos domus Augusti Adulteros*, Quasi cujuslibet uxore violata *pœnas pependisse: quod ipsum Tacitus* Annal. *IV. ita breviter comprehendit; Augustum, filiæ et neptis Adulteros* MORTE AUT FUGA *punivisse. Ergo* FUGA *seu relegatio fuit pœna quæ ob* cujuslibet uxorem *violatam irrogabatur, adeoque ordinaria Legis Juliæ pœna: si quos autem domus suæ Adulteros Augustus morte punivit; id non tanquam in Adulteros simpliciter, sed tanquam in violatæ majestatis reos animadvertisse dicendum est;*

(1) Hoc contra regulam quæ *Servos in caput domini torqueri* vetat, Jure singulari obtinet, propter odium hujus criminis, et difficultatem eruendarum aliunde probationum.

(2) Vide quæ mox sequuntur.

(3) Hæc *Relegationis* pœna quam in Adulteros statutam refert Paulus; non de relegatione in perpetuum, sed de relegatione ad tempus accipienda videtur. Alias etenim, ut quid opus fuisset adulterii damnati jus prohibendi testimonii adimere? supra lib. 22. Tit. *de Testib.* N. 2. Ut quid opus fuisset mulieris Adulterii damnatæ nuptiis interdicere, supra lib. 23. Tit. *de Ritu nupt.* N. 23. si in perpetuum fuisset relegata?

et ea in re, ut ibidem observat Tacitus, Suas ipse Leges egrediebatur.

LVI. *Gravius etiam ex hac causa puniebatur libertus, qui hoc facinus in uxorem patroni admiserat.*

Quid autem Si is qui jus annulorum impetravit, Adulterium commisit in patroni uxorem, aut in patronam suam, aut in ejus eive (1) cujus libertus patris aut matris, filii filiæve fuit; an ut libertus puniri debeat? Et, si deprehensus sit in Adulterio, an impune occidatur? Et magis probo, subjiciendum pœna libertinorum; quoniam Lege Julia De Adulteriis Coercendis, ad tuenda matrimonia, pro libertinis eos haberi placuit: et deteriorem causam, per istud beneficium, patronorum habere non oportet. *l.* 43. Tryphon. lib. 2. disput.

LVII. *Ex Lege Constantini*; Sacrilegios nuptiarum, gladio (2) puniri oportet. *l.* 30. § 1. *Cod. h. tit.*

Idem sancivit, ut si servus cum domina Adulterium commisisset, servus combureretur; mulier capite puniretur. Filiis autem ex hac conjunctione natis, sola libertas relinquitur; nec matri possunt succedere. l. un. Cod. de Mulierib. quæ se propr. serv.

Jus illud a Constantino introductum circa pœnam mulieris Adulteræ, Jure Novellarum mitigatum est. Novella enim CXXXIV. cap. 10. mulier, non jam capite punitur; sed verberata detruditur in monasterium, unde post biennium potest a viro recipi. Sin noluerit vir eam accipere, ibi perpetuo manet, bonaque ejus addicuntur monasterio: servato tamen liberis ejus, si qui sint, besse; aut his deficientibus, servato ascendentibus triente.

Ex Constitutione anonyma; Adulteris verberatis et tonsis nares abscinduntur. Nuncii vero, et impii hujusce facinoris administri, verberati et tonsi in perpetuum relegantur. *l. fin. Cod. h. tit.*

ARTICULUS VI.

Quæ permittantur patri et marito in mulierem Adulteram et Adulterum ejus.

§ 1. *De jure occidendi Adulteros, quod patri filiæ conceditur.*

LVIII. Capite secundo Legis Juliæ de Adulteriis, permittitur patri tam adoptivo quam naturali, Adulterum cum filia, cujuscumque dignitatis, domi suæ vel generi sui deprehensum, Sua manu occidere. Paul. sent. lib. 2. *Tit.* 27. § 1.

Qui textus Pauli latius refertur apud Pariatorem, cujus locus mendosus ita in Pithæi Editione recte restitutus est: Paulus libro singulari de Adulteriis....

(*Lex Julia*) secundo Capite permittit patri, si in filia sua (3), quam in potestatem habet, aut in ea quæ eo auctore (cum in potestate esset) viro in manum convenerit, Adulterium domi suæ, generive sui deprehenderit; isque in eam rem (4) socerum adhibuerit; ut is pater eum Adulterum sine fraude (5) occidat ita ut filiam in continenti occidat. *Collat. Leg. Mosaic. tit. IV.* § 2.

LIX. *Quæritur ergo* 1.° *An id demum obtineat in filia familias?*

Et quidem ita Papinianus et Ulpianus. Patri datur jus occidendi Adulterum (6) cum filia quam in potestate habet. Itaque neque alius ex patribus (7) idem jure faciet. Sed nec filius familias pater. *l.* 20. Papin. lib. 1. de Adulter.

Sic eveniet ut nec pater (8), nec avus (9), possint occidere. Nec immerito (10): in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis. *l.* 21. Ulp. lib. 1. de Adulter.

(1) Alibi *eamve*; et tunc sensus planior. Id est, *in ejus* viri uxorem, *eamve* fœminam, *cujus* (viri aut fœminæ), *patris aut matris libertus fuit*, vel etiam *filii* ejus *filiæve* libertus.

(2) Male igitur Tribonianus *Instit. Tit. de Publ. jud.* § 4. ascribit Legi Juliæ pœnam gladii. Et recte si capitalis ex ipsa Lege Julia fuisset pœna hujus criminis; inutiliter prorsus et perperam (longe magis hic quam in relegationis pœna) cautum fuisset de vetitis Adulteræ nuptiis, et testimonii Adulteræ omnibus interdictione, de quibus in Nota ( ) in x supra. Quod autem Virgilius Æneid. VI ait. *Quique ob adulterium cæsi....* (id est occisi); intellige *cæsos* non gladio judicis, sed mariti.

(3) Ita vulgo corrupta.... *Pater filias suas quas..... ut in ea quæ auctore.... isque eam rem, etc.*

(4) Sensus est; si gener ejus (patris scilicet, qui filiam ex sua potestate, in potestatem generis sui per conventionem in manum transmisit; *in eam rem*, id est ad vindictam de Adultero deprehenso sumendam, *socerum suum adhibuerit*: hoc casu permittitur patri Adulterum cum filia sua occidere. Nimirum cum filia in patria potestate esse desierit, et in potestatem viri transierit; jam non habet pater jus occidendi, nisi quo casu gener ipsius auxilium ejus imploret.

(5) Id est, impune; ut sæpe notavimus ad *L. XII Tab.*

(6) Modo *sua manu*, supra ex Paulo. Item *cum filia* simul et quasi uno ictu: nec enim Lex Julia ei permittit Adulterum occidere, nisi simul et filiam confodiat, infra N. 61. Ut autem et filiam occidere possit, id non ex ea Lege, sed ex antiquo Romuli instituto habet.

(7) Quam is qui filiam in potestate habet. Adde, aut cujus filia ipso auctore ex potestate ejus in viri manum convenit, ut supra ex laudato apud Pariatorem textu Pauli: cum hoc tamen discrimine, ut ibidem dicitur, quod in filiam quæ in potestate est jus occidendi patri omnino competat, in eam autem quæ in manum convenit, non aliàs quam si gener ipse auxilium patris imploret. Verum, cum Justiniani ævo jamdiu exolevisset conventio in manum, nullum in libris suis voluit relinqui Juris hujus vestigium.

(8) Filiusfamilias.

(9) Qui in potestate neptem habet.

(10) Supple; quoad avum, quia hoc jus soli patri datur: quoad patrem autem qui ipse filiusfamilias est, hac optima ratione quia non habet filiam in potestate; *in sua enim*, etc.

Porro Sufficit patri eo tempore habeat in potestate quo occidit, non quo in matrimonio collocavit. Finge enim postea (1) redactam in potestatem. *l.* 23. § 1. ULP. LIB. 1. DE ADULTER.

Ex stricto tamen Jure est quod dicitur, patrem hoc jus non habere nisi filiam in potestate habeat. Ita enim Paulus: Filiusfamilias pater si filiam in Adulterio deprehenderit, verbis quidem Legis prope est ut non possit occidere, permitti tamen ei debet ut (2) occidat. PAUL. SENT. LIB. 2. *tit.* 27. 2.

Observandum 2.° quod, ut jam dictum est, Nec in ea Lege naturalis ab adoptivo pater se paratur. *l.* 22. PAPIN. LIB. 1. DE ADULTER.

3.° *Nel refert cujus conditionis aut dignitatis fuerit Adulter. Ita enim pergit Pariator loco supradicto: ejusdem Legis* Auctoritate quoque: patrem posse interficere vel Consularem virum, vel patronum (3), si eum in filiam suam Adulterum deprehenderit; Marcellus probat. *Collat. sup. d. tit. IV.* § 2.

LX. 4.° Jus occidendi patri conceditur DOMI SUÆ, licet ibi filia non habitat, vel in domo generi.

Sed DOMUS et pro domicilio accipienda est, ut in Lege Cornelia DE INJURIIS. *sup. d. l.* 22. § 2.

Quare non ubicumque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed DOMI SUÆ GENERIVE SUI tantum, illa ratio redditur; quod majorem injuriam putavit legislator, quod in domum patris aut mariti ausa fuerit filia Adulterum inducere. *l.* 23. § 2. ULPIAN. LIB. 1. DE ADULTER.

Hinc statim addit Jurisconsultus. Sed si pater alibi habitet, habeat autem et aliam domum in qua non habitet; deprehensam illo filiam ubi non habitat, occidere non poterit. *d. l.* 23. § 3.

LXI. 5.° Quod ait Lex: IN FILIA ADULTERUM DEPREHENDERIT, non otiosum videtur. Voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de Adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat, et Pomponius scripsit, In ipsis rebus Veneris deprehensum, occidi. Et hoc est quod Solo et Draco dicunt, ΕΝ ΕΡΓΩ. *d. l.* 23. *pr.*

Non ergo sufficeret quod quis in ipso cubiculo mariti nocte deprehensus fuisset. Nec enim ex eo solo contra aliquem inauditum colligi potest, eum Adulterium commisisse; cum alia de causa ingredi et latitare potuerit (4).

6.° *Item* Quod ait Lex, IN CONTINENTI filiam occidat; sic erit accipiendum, ne occiso hodie Adultero, reservet, et post dies filiam occidat; vel contra. Debet enim prope uno ictu et uno impetu utrumque occidere, æquali ira adversus utrumque sumpta. Quod si non affectavit, sed dum Adulterum occidit; profugit filia; et interpositis horis apprehensa est a patre qui persequebatur, IN CONTINENTI videbitur occidisse. *d. l.* 23. § 4.

Nihil interest Adulteram filiam prius pater occiderit, an non: dum utrumque occidat. Nam si alterum (5) occidit, Lege Cornelia reus erit.

Quod si altero occiso alter vulneratus fuerit, verbis quidem Legis non liberatur; sed Divus Marcus et Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto Adultero mulier supervixerit, post tam gravia vulnera quæ ei pater inflixerat, magis fato quam voluntate ejus servata est: quia Lex parem in eos qui deprehensi sunt, indignationem exigit, et severitatem requirit. *l.* 32. MACER. LIB. 1. DE PUBL. JUDIC.

§ 2. *An idem marito liceat quod patri, circa jus occidendi Adulteros.*

LXII. Maritus in Adulterio deprehensos, non alius quam infames, et eos qui corpore quæstum faciunt, servos etiam (excepta uxore quam prohibetur) occidere potest. PAUL. SENT. LIB. 2. *tit.* 2. 27 § 4.

Inventa in Adulterio uxore maritus ita demum Adulterum occidere potest, si eum DOMI SUÆ deprehendat. *d. tit.* § 7.

Igitur Marito quoque Adulterum uxoris suæ occidere permittitur; sed non quemlibet (6), ut

(1) Puta, morte avi in cujus potestate erat quum nupsit.

(2) Hæc posterior sententia fortasse Justiniano non placuit, qui eam libris suis non inseruit.

(3) Male vulgo *patronum suum in filiam, etc.* Schultingius autem verbum hoc *patronum*, etiam emendandum censet; legendumque *Prætorium*. Nec enim sibi persuadere potest hoc liberto patri licuisse in patronum, cujus sancta semper persona ipsi esse debet. Certe marito in patronum denegatur, infra § seq. Verum facile respondetur, majus in tota ea re patris jus fuisse quam mariti, ut patebit etiam ex infra dicendis.

(4) Etiamsi alias turpi de causa: ut refertur de Callidio quodam Bononiensi; qui in cubiculo mariti nocte deprehensus, et Adulterii postulatus, absolutus fuit; cum affirmaret se, non Adulterii causa, sed ob amorem pueri servi eo se perductum. Itaque (inquit Valer. Max. lib. VIII. t. 12.) *Crimen adulterii, libidinis intemperantis confessio liberavit.*

(5) *Alterum* tantum, id est Adulterum.

(6) Hanc distinctionem introduxit Lex Julia. Antea vero non videtur obtinuisse: hinc ad illos Horatii versus, lib. 2. Satyr. VII.

Quid refert uri virgis, ferroque necari,
AUCTORATUS *eas? An turpi clausus in arca*
Quo te demisit peccati conscia herilis,
Contractum genibus tangas caput? Est ne marito
Matronæ peccantis, IN AMBOS justa potestas?
In corruptorem vel justior?

Antiquus Scholiastes indistincte ait: *Lex fuit apud Athenienses ut Adulterum cum Adultera deprehensum marito liceret occidere. Hæc* Lex (a Romanis recepta) *abolita est Lege Julia.*

patri. Nam hac Lege cavetur, ut liceat viro deprehensum [illegible] suæ, non etiam soceri (1), in Adulterio uxoris occidere; eum qui leno fuerit, quive artem ludicram ante fecerit, in scenam saltandi cantandive causa prodierit, judiciove publico damnatus neque in integrum restitutus erit; quive libertus (2) ejus mariti, uxorisve, patris, matris, filii, filiæ, utrius eorum fuerit. Nec interest, proprius cujus eorum, an cum alio communis fuerit, quive (3) servus erit. *l.* 24. Macer. lib. 1. Publicor.

Addit Paulus apud Pariatorem IV. 3. *eum* Qui operas suas ut cum bestiis pugnaret, locavit, *et eum* Qui Auctoramento rogatus est ad gladium, *id est in gladiatorum numero se devovit* (4).

Nota tamen : Certe si patronum qui sit ex eo numero qui deprehensus ab alio (5) interfici potest, in Adulterio uxoris deprehenderit; deliberandum est an impune possit occidere? Quod durum nobis esse videtur. Nam cujus famæ, multo magis vitæ parcendum est. *l.* 38. § 9. ¶ *certe.* Papin. lib. 36. Quæst.

LXIII. Et præcipitur ut is maritus qui horum quem occiderit, uxorem sine mora dimittat. *d. l.* 24. § 1.

Scilicet; cum nulla ex parte Legis (ut ait Pariator IV. 10). *marito uxorem in Adulterio deprehensam occidere* (6) *liceat :* Occiso Adultero, dimittere statim maritus debet uxorem; atque ita triduo proximo profiteri, cum quo Adultero et in quo loco uxorem deprehenderit. Paul. sentent. lib. 2. *tit.* 29. § 6.

Ideo autem patri, non marito, mulierem et omnem Adulterum permissum est occidere; quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. Cæterum mariti calor et impetus facile decernentis, fuit refrænandus (7). *l.* 22. § 4. Papinian. lib. 1. de Adultea.

LXIV. *Circa supradictam quæ marito conceditur potestatem, hic duo notanda sunt.*

Et 1.º Cæterum sui juris an filius familias sit maritus, nihil interesse a plerisque dictum est. *sup. d. l.* 24. § 2.

Et in hoc major est quæ marito conceditur licentia, quam quæ patri : supra N. 59.

2.º *Quamvis Adulterum uxorem marito occidere non liceat, et in hoc minus juris sit marito quam patri : tamen* Maritum qui uxorem deprehensam cum Adultero occidit, quia hoc impatientia justi doloris admisit, levius puniri placuit. Paul. sent. lib. 2. *tit.* 27. § 5.

Enimvero Imperator Marcus-Antoninus et Commodius filius rescripserunt : Si maritus uxorem in Adulterio deprehensam, impetu tractus doloris interfecerit; non utique Legis Corneliæ De Sicariis pœnam excipiet. Nam et Divus Pius in hæc verba rescripsit Apollonio: Ei qui uxorem suam in Adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium (8) remitti potest; cum sit difficillimum, justum dolorem temperare; et [magis] quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. Sufficiet igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi; si quis honestior, in insulam relegari. *l.* 38. § 8. Papin. lib. 36. Quæst.

Item, quamvis Adulter qui non est vilis persona non jure a marito occidatur; levius pariter punietur maritus si occiderit. Unde ita rescribit Alexander. Gracchus quem Numerius in Adulterio noctu deprehensum interfecit, si ejus conditionis fuit ut per Legem Juliam impune occidi potuerit; quod legitime factum est, nullam pœnam meretur : idemque filiis ejus, qui patri paruerunt, præstandum est (9). Sed si Legis auctoritate cessante, inconsulto dolore Adulterum interemit; quamvis homicidium perpetratum sit; tamen quia et nox et dolor justus factum ejus relevant, potest in exilium dari. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Novella CXVII. cap. fin. tanquam Adulterum occidere jure possum, eum quem post trinas denuntiationes [*ex scripto et cum trium testium testimonio factas*] *ne uxorem meam inviseret, invenio sive in mea, sive in uxoris aut in Adulteri domo; aut in po-*

(1) Multo minus in alieno. Etenim sub Imperatoribus, ut erant corrupti Romanorum mores, nonnullæ uxores interdum seorsim a viris habitabant; quod præsertim inter Consulares et digniores personas accidebat : ut constat ex l. 32. § 13. ff. *de Donat. int. vir. et ux.* et l. 15. ff. *de Act. rer. amor.*

(2) Etiamsi jus aureorum annulorum habeat : l. 42. supra N. 56.

(3) Id est; qualis ille servus.

(4) Vetus ille Scholiastes supradictus, ad eumdem Horatii locum : Gladiatores (inquit) se vendunt, et cautiones faciunt *Uri virgis, ferro necari.* Et apud Senecam Epist. 37. de eo qui nomen professus sapientiæ se mancipat : *Eadem honestissimi, et illius turpissimi Auctoramenti verba sunt :* Uri, Vinciri, Ferro necari. *Ab illis qui manus arenæ locant, cavetur ut ista vel inviti patiantur; a te ut volens, etc.* Dicebantur autem Auctorati; quia cum nemo civis ni se auctore libertatem amittere posset, erant sibi auctores venditionis sui ipsius.

(5) Marito, qui non esset libertus adulteri.

(6) Ita omnino Jure Pandectarum. Jure autem antiquo id licuit. Ita enim M. Cato cujus verba refert Gellius *Noct. Attic.* X 23. « In Adulterio uxorem tuam si deprehendisses, » *sine judicio impune necares : illa te, si adultera res, di-* » *gito non auderet contingere* ». Ita fortasse, quia viri in uxores quæ in manum convenerant, jus patriæ potestatis habebant : quod longe ante Justinianum exoleverat.

(7) Scilicet in occidendo; contra autem præferendus in accusando, supra N. 15. ad legitimam sceleris Coercitionem.

(8) Quod tempore divi Pii erat sicariorum pœna; et quam Ideo Antoninus et Commodus *pœnam Legis Corneliæ* vocant, quia successerat deportationi quam dicta Lex irrogabat.

(9) Hinc recte colligitur; maritum iis quos occidendi jus habet, non solum *Sua manu* (ut supra dictum est in patre) sed et per domesticos suos, necem inferre posse.

pinis aut in suburbanis, eum uxore mea. Quod si in alio loco eum cum uxore mea inveniam, judici tradendus est; et ex eo solo Adulterii convincetur.

§ 3. *Quæ jura communia sint patri et marito contra Adulteros.*

LXV. *Hactenus de jure occidendi quod pater aut maritus habent.*

Illud in utroque ex sententia Legis quæritur; an patri Magistratum occidere liceat? Item si filia ignominiosa sit, aut uxor contra leges nupta, an id jus nihilominus pater maritusve habeat? Et si Pater, maritus, leno vel aliqua ignominia notatus est? Et rectius dicetur; Eós jus occidendi habere, qui jure patris maritive accusare (1) possunt. *l.* 24. § 3. MACER. LIB. I. PUBLIC.

LXVI. *In utroque etiam, præter jus occidendi, et illud nota quod ait Papinianus:* Sed qui occidere potest Adulterum, multo magis contumelia poterit jure afficere. *l.* 22. §. 3. PAPIN. LIB. I. DE ADULTER.

Nota: Eumdem scilicet qui jure occideretur, id est apprehensum et convictum. Alias, sicut nec occidere, ita nec quidquam in eum audere impune potest, ex Lege Julia; sed jure judicioque agere debet. Quocirca refert Plutarchus de ipso Augusto, quum in adolescentem Juliæ filiæ Adulterio famosum incidisset, eumque manibus pulsasset; adolescente clamante, LEGEM CÆSAR TULISTI, *adeo Augustum facti pœnituisse ut per totum diem cibo abstinuerit.*

LXVII. *Est et aliud jus quod in Adulterum tam viro quam patri conceditur.*

Enimvero Capite quinto Legis Juliæ ita cavetur; Ut viro Adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas, non plus quam viginti, testandæ ejus rei causa, sine fraude sua, jure liceat. *L.* 25. ULPIAN. LIB. 2. AD L. JUL. DE ADULTER.

Ego arbitror, etiam in patre id servandum quod in marito expressum est. *d. l.* 25. § 1.

Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere. *d. l.* 25. § 2.

Sed semel remissus Adulter, reduci non potest. *d. l.* 25. § 3.

Quid ergo si evaserit? an reductus custodiri viginti horis possit? Et putem hic magis dicendum, reductum retineri posse testandæ rei gratia. *d. l.* 25. § 4.

Quod adjicitur, TESTANDÆ EJUS REI GRATIA, ad hoc pertinet; ut testes indocat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in Adulterio. *d. l.* 25. § 5.

SECTIO II.

De cæteris criminibus quæ hac Lege Julia vindicantur.

Huc pertinent, Stuprum, Incestum, Polygamia, Conjunctio masculorum contra naturam, Lenocinium, item crimen eorum qui Adulteriis cæterisve hujusmodi criminibus opem aut consilium præbent.

ARTICULUS I.

De Stupro.

LXVIII. Stuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis causa non matrimonii continet [a], excepta videlicet concubina. *l.* 34. MODESTIN. LIB. I. REGUL.

Ab Adulterio differt, in eo quod Adulterium in nupta admittitur; stuprum in vidua, vel virgine, vel puero committitur. *d. l.* 34. § 1.

Liberam autem et honestam personam fuisse oportet, in quam stuprum commissum intelligatur.

Et 1.° liberam. Hinc Diocletianus et Maximianus rescribunt. Etsi libidine intemperatæ cupiditatis, ex Actorum lectione exarsisse te cognitum est: tamen cum ancillas compressisse, et non liberas stuprasse detectum sit, ex hujusmodi Sententia gravatam potius opinionem tuam, quam infamia afflictam esse, manifestum est. *l.* 25. *Cod. h. tit.*

Competit autem eo casu, vel INJURIARUM *vel* LEGIS AQUILIÆ *actio: l.* 25. *ff.* de Injur. *supra, lib.* 46. d. tit. *N.* 62.

Porro hoc Jus, ut quidquid in servile corpus peccaretur, stuprum non videretur nec publica animadversione dignum; fluxit ex antiquo illo apud Romanos instituto, quo servi in Jure Civili pro nullis habebantur. Quod tamen trahendum non est ad nexos qui salvis natalibus serviebant: ut constat ex eo quod refert Valerius-Max. VI. 1. 9. de quodam Veturio qui « Cum propter domesticam ruinam et » grave æs alienum C. Plotio in servitium se dare » admodum adolescens coactus esset; servilibus ab » eo verberibus quia stuprum pati noluerat affectus, » querelam ad Consules detulit. A quibus hac de re » certior factus Senatus, Plotium in carcerem duci » jussit. IN QUALICUMQUE ENIM STATU POSITU, RO» MANO SANGUINI PUDICITIAM TUTAM ESSE VOLUIT ».

(1) Unde, sequitur eum qui magistratu est non posse occidi; quia, quandiu in magistratu est, accusari non potest: supra Tit. *de Accusat* N. 1. Nec locum esse jus occidendi, quum ignominiosa est mulier, aut contra leges nupta, aut maritus infamis; quia Adulterium in ignominiosa muliere non committitur, supra N. 7. Nec jure viri accusari potest quæ non justa uxor est, N. 22. Nec a marito lenone, N. 37. aut qui alias turpis persona sit. l. 3. N. 15.

[a] *Alias* retinet.

2.° *Personam honestam esse oportet. Hinc supradicti iidem Imperatores.* Si ea quæ stupro tibi cognita est; ut passim venalem formam exhibuit, ac prostitutam meretricim more (1) vulgo se præbuit: Adulterii (2) crimen in ea cessat. *l.* 22. *Cod. h. tit.*

Idem Juris est in masculo, qui se stupratum ab aliquo quereretur.

Et in eas quidem personas, similiter ut in serviles, ex antiquo Romanorum instituto stuprum committi non videbatur. Cæterum oportebat, ut publice de ipsarum vitæ turpitudine constaret. Hinc apud Gellium IX. 12. ex fragmento M. Catonis ita legitur: « Sed *nisi qui palam corpore pecuniam quæreret,* » *aut se lenoni locavisset... vim in corpus liberum,* » [*Majores nostri*] *non æquum censuere afferri* ». *Hinc (ut refert Valerius-Max. VI.* 1. 10.) *quidam C. Cornelius in carcere mori coactus, ob stuprum ingenuo adolescentulo illatum; etsi sponsionem se facere paratum diceret, quod adolescens ille palam atque aperto corpore quæstum factitasset.*

LXIX. *Circa crimen stupri, observandum* 1.° *quod Honorius et Theodosius rescribunt.* Si mulier repudii oblatione sine ulla legitima causa a se dati discesserit; ne viduitatem stupri procacitate commaculet, accusationem repudiato marito jure deferimus. *l.* 35. *Cod. h. tit.*

Observandum 2.° *In stupro cessare omnino jus occidendi, quod patri in filiam Adulteram permittitur.*

Enimvero In occisionem (3) viduæ (4) filiæ non habet pater jus præcipuum. *l.* 22. § 1. Papin. lib. 1. de Adultr.

Pariter apud Paulatorem, postquam dictum est de jure quod habet pater occidendi Adulterum cum filia deprehensum: In vidua (5) autem filia, qui Adulterum deprehensum occiderit, et in continenti filiam; illicito (6) jure hoc factum, Marcellus libro 31. Digestorum probat. *Collat. L. Mosaic. Tit. IV.* § 2.

LXX. *Quæ fuerit pœna stupri ex Lege Julia, non liquet. Nec enim omni modo Justiniano ea in re fides; qui* Inst. *Tit.* de Publ. jud. *hanc stupratoribus irrogatam fuisse ex hac Lege ait;* Si honesti sint, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercitionem cum relegatione: *cum in eodem § pœnam* Gladii *contra Adulteros huic quoque Legi ascribat; quod falsum esse supra* N. 57. *Not.* (7) *demonstravimus.*

Specialis pœna stupri nota est, ejus quod in nondum viripotentem admittebatur. Enimvero Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur; honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur. *l.* 38. § 3. *ff. de Pœnis.* Paul. lib. 1. sentent.

Ex Constitutione Constantini; Si tutor pupillam quondam suam, violata castitate stupraverit; deportationi subjugetur, atque universæ ejus facultates fisci juribus vindicentur: quamvis (8) eam pœnam debuerit sustinere, quam raptori Leges imponunt. *l. un. Cod. Si quis eam cujus tutor, etc.*

ARTICULUS II.

De Incesto.

§ 1. *De ipso Incestus crimine; quando et quomodo puniatur, aut excusetur.*

LXXI. Incestum *specialiter definiri potest, conjunctio contra jura sacra vel sanguinis vel religionis.*

Inter omnes incestarum conjunctionum species, maxime nefaria Romanis species stupri quod in virginem Vestæ sacram committebatur. Cujus hæc pœna fuit, ut virgo in campo viva intra Urbem defoderetur, stuprator virgis ad necem usque cæderetur. Liv. XXII. et XXVIII.

In personis autem religione solutis; Incestum *dicitur consuetudo nefaria, sive inter parentes et liberos, quæ maxime juri naturali et gentium adver-*

(1) Solebant mulieres quæ impunitatem ac licentiam stupri habere vellent, meretriciam vitam apud Ædiles profiteri: ut de quadam *Vistilia* Prætoria familia genita refert Tacitus *Annal.* II. 85. Scilicet (inquit) *ex more inter Veteres recepto, qui satis pœnarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant.*

(2) *Adulterium* hic in sua generali significatione accipitur, quæ et Stuprum continet.

(3) Ita legendum, pro *in accusationem*, censet Cujacius post Græcos plerosque Interpretes: Observ. VI. 4. Et vero tota illa lex. 22. cum præcedenti (21) et sequenti (23) unice circa jus occidendi versantur: ut patet ex supra dictis Art. præced. Adde quod perperam diceretur patrem non habere *jus præcipuum* circa *Accusationem* stupri filiæ innuptæ illati; cum certe quibuslibet aliis præferri in accusatione debeat, utpote cujus hoc maxime intersit.

(4) Id est, innuptæ.

(5) Male vulgo *Invidia.*

(6) Ita Cujacius. pro eo quod vulgo legitur *licito jure.* Emendationem suadet particula adversativa Autem, quæ innuit non idem jus obtinere circa innuptam quod circa nuptam: sed nec eadem occurrit ratio permittendi, cum hic non polluatur genialis thorus.

(7) Id est; Quamvis ea pœna videri possit mitior; cum is qui tutoria potestate abutitur ad pupillæ stuprum, raptor intelligi posset; et sic ultimo supplicio afficiendus, infra Tit. seq. N. 7.

satur (1); *sive inter affines qui sibi invicem parentum et liberorum loco sunt, vel etiam inter fratrem et sororem. Et hoc incestum dicitur*, JURIS GENTIUM.

Generalius autem sumpto incesti nomine, seu incestum JURIS CIVILIS, *est consuetudo inter cæteras personas inter quas nuptiæ solo Jure Civili interdictæ sunt. Et illud quoque generalissima* ADULTERII *appellatione continetur, et hoc publico Legis Juliæ* DE ADULTERIIS *judicio vindicatur.*

Hinc Marcianus. Qui pupillam suam duxit uxorem contra Senatusconsultum, nec matrimonium est hoc; et potest ADULTERII accusari qui tutor et curator fuit, et infra vicesimum-sextum annum duxit uxorem; non a patre desponsam, vel testamento denominatam. *l.* 7. MARCIAN. LIB. 10. INS.

LXXII. *In eo tamen differt utraque incesti species; quod incestum Juris Civilis in fœminis excusetur, incestum Juris Gentium non item.*

Unde ita Papinianus. Si Adulterium (2) cum incesto committatur, ut puta cum privigna, nuru, noverca; mulier similiter quoque punietur. Id enim remoto etiam Adulterio (3) eveniret. *l.* 31. PAPIN. LIB. 36. QUÆST.

Stuprum in sororis filiam si committatur; an Adulterii pœna sufficiat mari, considerandum est? Occurrit (4) quod hic duplex admissum est. Quia (5) multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur; an contumacia juris, et sanguinis contumelia concurrunt. *d. l.* 38. § *1*.

Quare mulier tunc demum eam pœnam, quam mares, sustinebit; quum incestum Jure Gentium prohibitum admiserit. Nam si sola Juris nostri observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit excusata. *d. l.* 38. § 2.

Pariter Paulus de incesto quod solius Juris Civilis est, ait: Si vero cognatam contra interdictum duxerit; remisso errore (6), ipse pœnam Adulterii Legis Juliæ patitur, non etiam indocta [*a*]. PAUL. SENT. *lib.* 2. *Tit.* 19. § 14.

Et rursus:

Incesti pœnam, quæ in viro in insulam deportatio (7) est, mulieri placuit remitti; hactenus tamen, quatenus Lege Julia DE ADULTERIIS non apprehenditur (8). Ibid. *Tit.* 27. § 14.

In masculis autem, quamvis militibus et Jura ignorantibus, incestum quodlibet, etiam Juris Civilis punitur.

Hinc Militem qui sororis filiam in contubernio habuit, licet non in matrimonium, Adulterii (9) pœna teneri rectius dicetur. *l.* 11. § 1. PAPIN. LIB. SI. GUL. DE ADULTER.

LXXIII. Nonnunquam tamen et in maribus incesti crimina, quanquam natura graviora sunt, humanius quam Adulterii tractari solent; si modo incestum per matrimonium illicitum contractum sit. *sup. d. l.* 38. § 3.

V. G. Incestum autem quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu vel ætate, vel etiam puniendi correctione (10) quæ bona fide intervenit. Utique si error allegetur; et facilius, si nemo reum postulavit. *d. l.* 38. § 7.

Et 1.° quidem excusatur ætate. Fratres denique Imperatores Claudiæ (11), crimen incesti propter ætatem remiserunt; sed distrahi conjunctionem illicitam jusserunt: cum alias Adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur ætate. Nam et mulieres in Jure errantes (12) incesti crimine non teneri supra dictum est: cum in Adulterio com-

(1) Hinc de amore quo Myrrha genitorem suum Cinyram deperibat, ita Ovidius:

> ......*Scelus est odisse parentem:*
> *Hic amor est odio majus scelus....* Metamorph. X. 314.

Improbandæ porro hujusce conjunctionis hæc volgo affertur ratio; quod ex illa, nominum et jurium cognationis confusio ac perturbatio oriatur. Unde sic pergit Ovidius:

> *Sperare aliquid potes impia virgo?*
> *Nec quod confundas et jura et nomina sentis?*
> *Tu ne eris et matrix pellex, et adultera patris?*
> *Tune soror gnati, genitrixque vocabere fratris?* Ib. 345.

Cæterum ea est hujusce conjunctionis turpitudo, quæ sentiatur magis et honestum naturæ pudorem incutiat, quam quæ demonstrari possit rationum argumentis. Unde non nisi ex corruptissima ejusdem naturæ fœditate factum esse potuit, quod apud gentes quasdam, et quidem alias moratiores, factum refert Hieronymus (*Contra Jovinian.* lib. II.) Persas, Medos, Indos, Æthiopes, cum matribus, cum filiabus copulari.

(2) ADULTERIUM hic large accipitur, pro stupro quod in innuptam committitur.

(3) Nam, etsi non esset Adulterium seu stuprum, puta quia admissum in turpem mulierem; vir et mulier punirentur, non ratione stupri, sed incesti.

(4) Ratio dubitandi proponitur; quod in hac specie duplex videtur crimen, stupri et incesti, ut in superiori.

(5) Ratio decidendi. Sufficit puniri virum; nec debet puniri mulier in hac specie: est enim incestum cujus venia mulieri concedi debet. Valde enim differt tale matrimonium per errorem Juris Civilis contractum, ab incesto de quo in specie præced.

(3). Mulieri scilicet *remisso* Juris *errore*.

[*a*] *Alias* ducta.

(7) Schultingius censet legendum *relegatio*. Nec enim probabile est, incesti Jus contra Civile duntaxat, de quo igitur, duriorem fuisse pœnam quam *Adulterii*; quæ sola relegatio fuit. Imo, ex modo supra dicta Pauli Sententia, vir incestus eo casu *Adulteri pœnam* duntaxat *patitur*.

(8) Id est, non continetur; ut si incestum cum stupro esse conjunctum.

(9) Id est, incesti.

(10) Id est, si is qui puniendus erat, ipse sponte sua errorem suum emendaverit; separans se ab ea quam illicite in uxorem assumpserat.

(11) Legendum *Claudii*: ut recte observat Cujacius ad l. 37. ff. *de Minorib.*

(12) Probat masculos Minores debere excusari propter ætatem; eo argumento, quod mulieres excusat sexus fragilitas. Idem porro tribui debet ætati Minorum, quod tribuitur sexus fragilitati.

missio nullam habere possint excusationem. *d. l.* 38. § 4.

2.° *Item excusatur incestum, puniendi correctione. Nam* Iidem Imperatores rescripserunt; Post divortium quod cum noverca bonâ fide (1) privignus fecerit, non esse crimen admittendum incesti. *d. l.* 38. § 5.

3.° *Facilius excusatur si nemo reum postulavit. Nam* Iidem Pollioni in hæc verba rescripserunt: Incestæ nuptiæ confirmari non solent. Et ideo abstinenti tali matrimonio, pœnam præteriti delicti, si nondum reus postulatus est, remittimus. *d. l.* 38. §. 6.

LXXIV. *Circa incestas conjunctiones unum observandum superest; nimirum Theodosium cum Arcadio et Honorio constituisse, ut ex incestis nuptiis contractis eum eo cum quo mulier adulterii prius postulata erat*, hoc crimen adulterii *quo mulier quasi incredibile proximitatis prætextu a se depulerat; pro confesso haberetur et vindicaretur. l.* 34. *Cod.* h. tit.

§ 2. *De accusatione incesti, in quo differat aut conveniat cum Adulterii accusatione.*

LXXV. *In accusatione incesti non eadem observantur, ac circa accusationem Adulterii.*

Et 1.° *quidem, ut* In libro secundo De Adulteriis Papiniani Marcianus notat; Incesti commune crimen adversus duos (2) simul intentari potest. *l.* 7. § 1. Marc. lib. 10. instit.

Et hoc ex ipsis Papiniani verbis. Ita enim ille: Incesti commune crimen adversus duos simul intentari potest. *l.* 39. § 7. Papin. lib. 15. respons.

Poterit etiam adversus alterum duntaxat intentari, et quidem altero defuncto. Unde Defuncta quoque socru gener incesti postulabitur, ut Adulter post mortem mulieris. *l. fin.* Idem lib. 4. respons.

2.°. Præscriptione quinque annorum crimen incesti conjunctum Adulterio non excluditur. *sup. d. l.* 39. § 5.

3.° *Denique* De servis quæstionem in dominos incesti postulatos, ita demum habendam respondi; si per Adulterium, incestum esse contractum dicatur. *d. l.* 39. § *fin.*

ARTICULUS III.

De Polygamia.

LXXVI. *Polygamia Romanis semper turpis visa est. Neque vero ullum unquam effectum habuit id quod ea de re cogitaverat Julius-Cæsar, teste Suetonio in ejus vita n.* 52. *ubi refert Helvetium-Cinnam Tribunum, plerisque confessum habuisse se scriptam paratamque Legem quam Cæsar ferre jussisset, quum ipse abesset; ut uxores liberorum quærendorum causa quas et quot quisque vellet habere liceret. Cæsare enim interfecto Lex lata non fuit, nec Juri antiquo quidquam derogatum.*

Hinc ita rescribunt Diocletianus et Maximianus. Neminem qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet: cum etiam in Edicto Prætoris, hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens judex inultam esse non patietur. *l.* 2. *Cod. de Incestis nupt.*

Similiter ante rescripserant Valerianus et Gallienus Eum qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re, non Juris effectus quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur.

Verumtamen ei qui te ficto cœlibatu, cum aliam matremfamilias in provincia reliquisset, sollicitavit ad nuptias; etiam crimen stupri, a quo tu remota es quod uxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo solemniter inferetur. Cæterum res tuas omnes quas ab eo interceptas matrimonii simulatione deploras, restitui tibi omnis exactionis instantia impetrabis a Rectore provinciæ, nam ea quidem quæ se tibi ut sponsæ daturum promisit, quomodo repetere cum effectu potes quasi sponsa? *l.* 18. *Cod. h. tit.*

Novissime tamen Valentinianus-junior Legem edidit, ut duas liceret uxores ducere: ut patet ex Socrate IV. 30. *et Nicephoro II.* 33. *Verum hæc Lex nec viguit, nec in ullo Constitutionum Imperialium Codice inserta legitur.*

ARTICULUS IV.

De Conjunctione quæ est contra naturam.

LXXVII. *Adversus* Infames *illos, proprio hic nomine dictos, qui alienam (masculorum scilicet) pudicitiam sollicitassent, aut suam prostituissent, lata est incerta ætate Lex Scantinia* (3); *cujus passim mentio fit apud Tullium, Juvenalem, Ausonium, Suetonium, Tertullianum, aliosque; sed quæ fuerit hujus pœna, non liquet* (4).

Jure autem Digestorum, ut patet ex Pauli Sententiis, Qui masculum liberum invitum stupra-

(1) Comperto errore, supra Not. (10).

(2) Secus in accusatione Adulterii: ut vid. supra N. 49.

(3) Hanc quidem *Scantiniam* vocatam volunt, a C. Scantinio Tribuno plebis, stupri in C. Marcelli Ædilis-Curulis filium commissi damnato, de quo Valerius-Max. VI. 1. 7. Alii *Scatiniam*, a quodam Scatinio Aricino latam: unde Cicero Philipp. III. *n.* 16. Aricinum municipium laudat eo nomine, quod *hinc* profectæ sint *Voconiæ hinc* Scatiniæ *Leges*. Meminit quoque hujus Legis in *Epist. Famill.* VIII. 12.

(4) Sunt qui Decem millium æris eam fuisse, colligere volunt ex hoc Quintiliani loco *Instit. Orat.* IV. 2 et VII. 4. ubi ex recenti facto ita invehitur in nimiam pœnæ levitatem: « *Ingenuum* (quis) *stupravit: stupratus se suspendit.* » *Non tamen ideo stuprator capite ut causa mortis punietur;* » *sed* Decem millia, *quæ pœna stupratori constituta est*, « *dabit* ». Verum quanam Lege Constituta illa pœna est? an Scantinia, an Julia quæ etiam stupra coercuit? Imo potius an Lege aliqua, et non potius improbo usu in locum severioris ex Legis pœnæ substituta illa fuerat?

verit, capite punitur. Paul. sent. lib. 2. Tit. 27. § 11.

Qui voluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum suorum mulctatur; nec testamentum ei ex majore parte facere licet. *d. tit.* § 12.

Jure novissimo; in tale portentum, nempe (inquiunt Constantius et Constans) quum vir viro nubit fœmineum in morem, mutata in alteram formam venere : Jubemus insurgere Leges, armari jura gladio (1) ultore, ut exquisitis pœnis subdantur INFAMES, qui sunt vel futuri sunt rei. *l.* 31. *Cod. h. tit.*

Videlicet Hujusmodi scelus flammis vindicibus expiabunt. *l.* 6. *Cod. Theod. h. tit.*

ARTICULUS V.

De Lenocinio quod Lege Julia vindicatur.

§ 1. *De Lenocinio mariti.*

LXXVIII. Lenocinii crimen Lege Julia DE ADULTERIIS præscriptum (2) est, cum sit in eum maritum pœna statuta, qui de Adulterio uxoris suæ quid ceperit : item in eum, qui in Adulterio deprehensam retinuerit. *l.* 2. § 2. ULP. LIB. 8. DISPUT.

Igitur 1.° Qui quæstum ex Adulterio uxoris suæ fecerit, plectitur. Nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium in uxore exercuit. *l.* 29. § 3. ULP. LIB. 4. DE ADULT.

Quæstum autem ex Adulterio uxoris facere videtur qui quid accepit ut Adulteretur uxor. Sive enim sæpius sive semel accepit, non est eximendus. Quæstum enim de Adulterio uxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit ut uxorem pateretur Adulterari meretricio quodam genere. *d. l.* 29. § 4.

Idem dic de eo qui aliquid pactus est. Unde etiam Miles qui cum Adultero uxoris suæ pactus est, solvi sacramento deportarique debet. *l.* 11. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTER.

LXXIX. 2.° *Ut Alibi jam diximus;* Mariti lenocinium Lex coercuit qui deprehensam uxorem in Adulterio retinuit, Adulterumque demisit. Debuit enim uxori quoque irasci, quæ matrimonium ejus violavit.

Tunc autem puniendus est maritus, quum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiem pretextu incredibilitatis. Idcirco enim Lex ita locuta est, ADULTERUM IN DOMO DEPREHENSUM DIMISERIT; quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum Coercere. *d. l.* 29. *pr.*

Lex loquitur de eo qui uxorem retinuit, Adulterumque demisit. Quod Si quis Adulterum non dimiserit, sed retinuerit; forsan filium (3) in novercam vel etiam libertum vel servum in uxorem: ex sententia Legis tenetur, quamvis verbis (4) non continetur. Quæ autem retinetur, punitur (5).

Sed si dimissam reduxerit, verbis (6) non tenetur : sed tamen dicendum est ut teneatur, ne fraus fiat. *l.* 33. § 1. MARC. LIB. 1. DE PUBLIC. JUDIC.

LXXX. *Maxime autem lenocinium contrahit vir in specie sequenti. Nimirum* Si vir infamandæ uxoris suæ causa Adulterum subjecerit, ut ipse deprehenderet; et vir et mulier Adulterii crimine teneantur, ex Senatusconsulto de ea re facto. *l.* 14. § 1. SCÆVOLA LIB. 4. REGUL.

LXXXI. *Vidimus quibus casibus vir lenocinii crimen contrahat.* Cæterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi non indignatur, pœna Adulterum non infligitur. *l.* 2. § 3. ULP. LIB. 8. DISPUT.

Et alibi Quod si patiatur uxorem delinquere, non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam, vel quamdam patientiam, vel nimiam credulitatem; extra Legem positus videtur. *l.* 29. § 4. ¶ *quod si* IDEM LIB. 4. DE ADULTER.

Consonat quod rescribunt Severus et Antoninus. Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehensam in Adulterio uxorem in matrimonio retinuerunt; non qui suspectam Adulteram habuerunt. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Lenocinium etiam non committit vir, qui mulierem non deprehensam in Adulterio, sed quam repudiavit et accusavit, errore comperto in matrimonium revocat.

Hoc rescribunt Valerianus et Galienus. Sine metu Legis Juliæ DE Adulteriis Coercendis, revocare uxorem in matrimonium potes; cum nihil amplius quam libellos accusationis obtulisti : quis postea comperisse te affirmas, quod vana indignatione ad accusationem incitatus fueris. Is enim committit in pœnam quam Lex certo Capite denuntiat, qui vel publice Adulterio damnatam habet, vel Adulteram sciens, ut ignorantiam simulare non possit, retinet uxorem. *l.* 17. *Cod. h. tit.*

LXXXII. *Quod de Adulterii damnata dicitur, ad alia crimina ne porrigas. Nam* Mulierem ob latronum societatem exulare jussam, citra pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi; quia non fuerat Adulterii damnata. *l.* 39. § 4. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

(1) *Gladius ultor* hic, non pro ipsa gladii pœna, sed pro meri et sævissimi imperii exercitio.

(2) Id est, expresso Capite sancitum.

(3) Supple repetendo, *Adulterum.*

(4) Lex loquitur de eo qui retinuit uxorem dimisso Adultero; hic autem non *dimisit* nec abire passus Adulterum : ergo *Verbis* Legis non tenetur. Sed Lex voluit ut dimisso Adultero uxor non retineatur : a fortiori, si retineatur uterque, præberi videtur causa domestico lenocinio; unde et sententiæ Legis et pœnæ locus est.

(5) Scilicet, postquam potius *Lenocinii* vir accusatus fuerit et convictus : supra N. 39.

(6) Quia dimisit.

§ 2. *De Lenocinio mulieris, aliarumve personarum ad hanc Legem pertinente.*

LXXXIII. *Sed et in uxorem lenocinium cadere potest. Nam* Si uxor ex Adulterio viri pretium acceperit, Lege Julia quasi Adultera tenetur. *l.* 35. § 2. Marcian. lib. 1. de Public. judic.

LXXXIV. *Cadit etiam hoc crimen in quoslibet extraneos, puta in eum qui mulierem adulterii damnatam duxerit: hæc enim turpitudo lenocinio affinis est.*

Hinc Alexander, Castitati temporum meorum convenit, Lege Julia De pudicitia damnatam in pœnis legitimis perseverare. Qui autem Adulterii damnatam, si quocumque modo pœnam capitalem (1) evaserit, sciens duxerit uxorem, vel reduxerit; eadem Lege, ex causa lenocinii punietur. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

Quod ait Lex, Adulterii damnatam si quis duxerit uxorem ea Lege teneri: an et ad stuprum referatur videamus? Quod magis est.

Certe si ob aliam (2) causam ea Lege sit condemnata, impune uxor ducetur. *l.* 29. § 1. Ulp. lib. 4. de Adult.

Quæsitum est an ea quam maritus Adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit vel jure mariti vel jure publico; nubere possit ei quem in ea reum Adulterii destinavit? Paulus respondit; nihil impedire, quominus ei quem suspectum maritus habuit, ea de qua quæritur, nubere possit. *l.* 40. Paul. lib. 19 respons.

Obiter nota. Item quæritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eamdem reduxit uxorem? Paulus respondit; Eum qui post crimen Adulterii intentatum, eamdem uxorem reduxit, destitisse videri: et ideo ex eadem Lege postea accusandi ei jus non (3) superesse. *d. l.* 40. § 1.

LXXXV. *Vidimus qui pertineant ad hoc Legis Juliæ Caput. Ad hanc autem Legem non pertinent publici Lenones, (turpi apud nos vocabulo Maquereau) qui quæstuarias mulieres prostituunt; sed hi ex Edicto Prætoris infamia duntaxat notantur.*

Verum ex Novella XIV. Justinianus lenones Urbe expelli, et comprehensos ultimo supplicio puniri statuit.

ARTICULUS VI.

De his qui ope consilio stuprum aut Adulterium juverunt.

LXXXVI. *Puniuntur etiam Lege Julia, qui stuprum aut Adulterium ope consilio adjuvant quolibet modo ut committatur.*

Hinc Qui domum suam, ut stuprum Adulteriumve cum aliena Matrefamilias vel cum masculo fieret, sciens præbuerit; vel quæstum ex Adulterio uxoris suæ fecerit, cujusque sit conditionis, quasi Adulter punitur. *l.* 8. Papin. lib. 2. de Adulter.

Mater autem Familias significatur, non tantum nupta, sed etiam vidua (4). *l.* 10. Idem.

Appellatione Domus, habitationem quoque significari palam est. *sup. d. l.* 8. § 1.

Et, si amici quis domum præbuisset, tenetur. *l.* 9. Ulp. lib. 4. de Adulter.

Sed et si quis in agro balneove stuprum fieri præbuisset, comprehendi debet. *d. l.* 9. § 1.

Sed et si in domum aliquam solitus fuerit convenire ad tractandum de Adulterio; etsi eo loci nihil fuerit admissum, verumtamen videtur is domum suam, ut stuprum Adulteriumve committeretur præbuisse: quia sine colloquio illo Adulterium non committeretur. *d. l.* 9. § 2.

Adulterii et stupri suasores etiam hac Lege tenentur. Nam Hæc verba Legis, Ne quis posthac stuprum, Adulterium, facito sciens dolo malo; et ad eum qui suasit, et ad eum qui stuprum vel Adulterium intulit, pertinent. *l.* 12. Ulp. lib. 1. de Adulter.

LXXXVII. *Neque solum hi quorum ope aut consilio factum est ut stuprum Adulteriumve committeretur; sed et* Is cujus ope, consilio, dolo malo factum est, ut vir fœminave in Adulterio deprehensa, pecunia aliave qua pactione se redimerent; eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos qui lenocinii crimine damnantur. *l.* 14. Scævola lib. 4. regul.

Igitur Plectitur et qui pretium pro comperto stupro acceperit (5). Nec interest utrum maritus sit qui acceperit, an alius quilibet. Quicumque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. Cæterum si gratis quis remisit, ad Legem non pertinet. *l.* 29. § 2. Ulp. lib. 4. de Adulter.

His quæ diximus consonat quod rescribit Alexander. De crimine Adulterii pacisci non licet, et par delictum est accusatoris prævaricatoris, et defugientis veritatis inquisitionem. Qui autem pretium pro comperto stupro accepit, pœna Legis Juliæ De Adulteriis tenetur. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Interest tamen; quum pecunia accusatori datur ne accuset, qua mente detur; an pro occultanda turpitudine, an ex terrore potentiæ accusatoris.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Is autem qui post dissociatum matrimonium uxorem licito jure duxit, obque intentatæ accusationis ac potentis patrocinii metum, ei qui accusationem instituerat, aurum et argentum dedit; ad recipiendum id,

(1) Manifesta Triboniani interpolatio: nam ante Constantinum pœna Adulterii non erat *Capitalis*.

(2) Puta, quod præbuerit domum.

(3) In lenocinii autem crimen non incidit: supra N. 81.

(4) Id est, innupta.

(5) Puta, ne accuset.

ulciscendamque turpis lucri cupiditatem, adire Præsidem potest: qui examinatis partium allegationibus, et inquisita fide veri, si quidem id ab eo qui innocens est, ob illati criminis timorem datum esse cognoverit; quemadmodum Sententiam formare debeat, ex evidentibus Juris placitis instruetur. Sin vero constiterit corrupti matrimonii velut mercedem, ad captandam impunitatem, solutam pecuniam esse; eum qui etiam adversus Senatusconsulti censuram cum fœdissimo flagitio accepit puniri jubebit. *l.* 23. § 1. *Cod. h. tit.*

LXXXVIII. *Observandum superest, ea quæ hoc toto Articulo diximus, tam ad fœminas quam ad mares pertinere. Nam* Mulieres quoque hoc capite Legis, quod domum præbuerunt, vel pro comperto stupro aliquid acceperunt, tenentur. *l.* 10. § 1. PAPIN. LIB. 2. DE ADULTERIIS.

TITULUS VI.

AD LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA.

ET

TITULUS VII.

AD LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA.

I. Hoc Jure utimur; ut quidquid omnino per Vim fiat, aut in Vis Publicæ, aut in Vis Privatæ crimen incidat. *l.* 152. [a] *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 69. AD ED.

Quid sit autem, VIS PUBLICA, *quid* PRIVATA, *et in quo differant, ex infra dicendis patebit.*

Porro antiquis temporibus, De Vi seu Publica seu Privata nulla Lex erat singularis; sed hoc crimen ex Legibus DE Majestate *aut* DE Sicariis *vindicabatur.*

Primum de hoc crimine lata est Lex PLAUTIA, *a Plautio Trib. plebis adjuvante maxime Catulo Consule; atque (ut videtur) post pulsum Urbe et interfectum in Sardinia Lepidum hujus Catuli collegam, Marianarum partium assertorem. Inde hanc Catulo tribuit Cicero in Orat.* Pro P. Sextio, *contra quem ex hac Lege quæstio habebatur. De Catilina pariter et de Clodio ex eadem Lege habita quæstio est.*

Novam Legem DE VI *tulit Cn. Pompeius; ut quæreretur de cæde in via Appia facta, incendio Curiæ: et domo Interregis Lepidi oppugnata. Hujus Legis reus factus est Milo, pro quo extat egregia oratio apud Ciceronem.*

Aliam tulit et C. Julius-Cæsar, cujus mentio apud eumdem Ciceronem in Philipp. I. n. 23. EI QUI DE VI DAMNATUS SIT, AQUA ET IGNI INTERDICI.

An autem LEX JULIA *de qua in hoc Titulo agitur, sit ea ipsa Lex Julii-Cæsaris, an alia ab Augusto lata ut Sigonius et alii quidam Eruditi censent, non ausim definire. Sed et idem Sigonius duas fuisse conjicit Leges Julias, aliam* DE VI PUBLICA, *aliam* DE VI PRIVATA, *duobus hic merito distinctas Titulis; quemadmodum et duæ de utroque crimine diversæ quæstiones fuerunt institutæ. Quod quamvis valde probabile sit; aliis contra videtur, unicam fuisse Legem duobus distinctam Capitibus: utrumque sane in Rubrica Codicis ad hanc Legem, sub eodem Titulo continetur.*

Ut ut sit; et nos quoque in unum utramque Vis speciem conjungimus, facilitatis causa; videbimusque 1°. *Quinam Lege Julia teneantur, sive* De Vi Publica *sive* De Privata: 2°. *Agemus de pœna hujus criminis.*

ARTICULUS I.

Qui Lege Julia DE VI *sive Publica sive Privata teneantur, et quod aut quale criminis genus ad hanc Legem pertineat.*

§ 1. *De Vi Publica.*

II. VIS PUBLICA *proprie ea est quam publica persona infert, aut quæ publicæ personæ infertur.*

Igitur Lege Julia DE VI PUBLICA tenetur; qui quum imperium potestatemve haberet, Civem Romanum adversus provocationem necaverit (1),

[a] *lias* 194.

(1) Pœnæ causa collo alicujus imponebatur, vel canis vel furca, vel sporta sabulo plena, quidve aliud quod circumferre tenebatur. Unde Plautus in Casina: *Deos quæso, ut tu quidem hodie canem aut furcam feras.* Vide etiam Philon. *de Legibus* lib. 2.

ut torqueatur. Item quod ad Legatos (1), Oratores comitesve attinebit; si quis, eorum quem pulsasse, et sive injuriam fecisse arguetur. *l.* 7. *ff. Ad L. Jul. de vi publ.* ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

Item Lege Julia DE VI PUBLICA cavetur; ne quis reum vinciat, impediatve quominus Romæ intra certum tempus adsit. *l.* 8. *d. tit.* MARCIAN. LIB. 5. PUBLICOR.

III. *Vis etiam Publica dicitur, quum privatus statum publicum offendit directe.*

Hinc 1°. Qui nova vectigalia exercent, Lege Julia De Vi Publica tenentur. *l.* 12. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. SINGUL. AD SCTUM TURPILL.

Hinc 2°. Qui dolo malo fecerit quominus judicia tuto exerceantur, aut judices ut oportet, judicent; vel is qui potestatem imperiumve habebit, quam ei (2) jus erit, decernat, imperet, faciat; qui ludos pecuniamve ab aliquo invito polliceri, publice privatimve per injuriam exegerit; item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut ubi judicium publice exercebitur. *l.* 10. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 68. AD ED.

IV. In eadem causa sunt, qui turbæ seditionisve faciendæ consilium inierint; servosve aut liberos homines in armis habuerint. *l.* 3 *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 14. INSTIT.

ARMATOS non utique eos (3) intelligere debemus qui tela habuerunt, sed etiam qui aliud quod nocere potest. *l.* 9. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 7. AD ED.

Imo Lege Julia De Vi Publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agrove in villa (præter usum venationis, vel itineris, vel navigationis) coegerit. *l.* 1. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 14 INSTITUT.

Excipiuntur autem arma quæ quis promercii causa habuerit, hereditateve ei obvenerint. *l.* 2. *ff. d. tit.* SCÆVOLA. LIB. 4. REGUL.

Item in eo quod de hominibus armatis dicitur, Exceptus est qui propter venationem habeat homines qui cum bestiis pugnent: ministrosque ad ea habere conceditur, *sup. d. l.* 10. ¶ *exceptus.*

Cæterum hodie, ex Constitutionibus novissimorum Imperatorum, hæ exceptiones cessant. Enimvero usus armorum inconsulto Imperatore privatis interdictus est; et jam arma non in privatorum commercio sunt, sed in publicis Fabricensium officinis cuduntur: passim, Tit. Cod. de Fabricens. *et l. un Cod.* Ut arm. usus insc. Princ.

V. *Quinetiam obtinuit ut Vis Publica diceretur ea quæcumque armata est, licet principaliter privatos offenderet.*

Hinc Eadem Lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agrove suo aut navi sua dejecerit, expugnaverit, concursu. *l.* 3. § *fin. de Vi publ.* MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Utive id staret [a], homines commodaverit. *l.* 4. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 59. AD ED.

In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo convocata seditione villas expugnaverint, et cum telis et armis bona rapuerint. *sup. d. l.* 3. § 2.

Et quidem ad hanc Legem pertinet qui armatus processit; quamvis flagitium quod armis exequi proposuerat, non consummaverit.

Hinc Item tenetur qui ex incendio rapuerit aliquid, præter materiam (4). *d. l.* 3. § 3.

Sed et qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas servare; eadem pœna tenetur. *d. l.* 3. § 5.

Et generaliter: Eadem Lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. *d. l.* 3. § 1.

TELORUM autem appellatione, omnia ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur. *l.* 11. § 1. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

VI. *Producta est etiam Lex ad eam Vim quæ fit hominibus coactis; etiamsi sine armis fiat.*

Unde hac Lege teneri Marcianus ait eum Qui cœtu, concursu [b], turba, seditione incendium fecerit; quique hominem dolo malo incluserit, obsederit, quive fecerit quominus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur; quive per Vim sibi aliquem obligaverit: nam eam obligationem Lex rescindit. *l.* 5. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 14 INSTITUT.

Hac Lege tenetur, et qui convocatis hominibus Vim fecerit, quo quis verberetur et pulsetur; neque homo occisus (5) sit. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 68. AD ED.

VII. *Producta est etiam hæc Lex Julia ad raptum liberi hominis. Hinc Marcianus.* Qui vacantem (6) mulierem rapuit, vel nuptam, ultimo supplicio punitur. Et, si pater injuriam suam precibus exoratus remiserit; tamen extraneus sine quinquennii præscriptione reum postulare poterit; cum raptus crimen, Legis Juliæ DE ADULTERIIS potestatem excedat. *l.* 5. § *fin. ff. de Ad. L. Jul. vi publ.* MARCIAN LIB. 14. INSTIT.

Et eum qui puerum ingenuum rapuit, puniendum Divus Pius rescripsit in hæc verba: « EXEMPLUM libelli dati mihi a Domitio-Silvano, nomine » Domitii-Silvani patrui, subjici jussit; motus » querela ejus, qua significavit filium suum in- » genuum, juvenem admodum, raptum atque » conclusum, mox verberibus ac tormentis usque

(1) Qui ad Principem mittuntur (*Députés, Envoyés, Ambassadeurs*). Horum sancta erat persona; et qui eos eorumve comites pulsaverit, Lege Julia DE *Vi Publica* tenetur.

(2) Sensus est; *vel quo magis is qui potestatem habebit, aliter quam ei jus erit decernat, etc.*

(3) *Eos solos.*

[a] *Vulgat.* fieret.

(4) Excipitur *Materia*; quia ideo rapi videri potest, ne præbeat flammis alimentum.

[b] *Florent.* conversu.

(5) Id est, etiamsi homo occisus non sit. Alias tenetur insuper Lege *Cornelia* DE SICARIIS.

(6) Id est, innuptam.

» ad summum periculum afflictum. Gemine car's- » sime, velim audias eum; et si compereris hæc » ita admissa, rem severe exequaris. » *l.* 6. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Præterea punitur hujus Legis pœna, qui puerum vel fœminam vel quemquam per Vim stupraverit. *sup. d. l.* 3. § 4.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si confidis sponsam filii tui raptam esse, vel filium tuum inclusum; instituere solemni more, Legis Juliæ DE VI accusationem, apud Præsidem provinciæ non prohiberis. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

§ 2. *De Vi Privata.*

VIII. *Quod modo dictum est de hominis raptu, et de coactis hominibus, potest quoque pertinere ad Legem* DE VI PRIVATA.

Et 1°. *quidem raptus hominis, quum sit sine armis.*

V. G. Legis Juliæ De Vi Privata crimen committitur quum cœtum aliquis et concursum fecisse dicitur quominus (1) quis in Jus produceretur. *l.* 4. *ff. de Vi priv.* PAUL. LIB. 55. AD ED.

Obiter nota. Idem dicendum Et si quis quæstionem de alterius servo habuisset. Et ideo (2) moderatius Edicto Prætoris DE INJURIIS utendum esse Labeo ait. *d. l.* 4. § 1.

IX. 2°. *Pariter, quod supra de coactis hominibus dictum est, et ad Privatam quoque Vim pertinere potest. Unde ea de re accusatori liberum est arbitrium, utro voluerit Legis Capite aut (si lubet) utra Lege experiri.*

Enimvero ita Scævola, DE VI PRIVATA *agens*: Hac Lege tenetur qui convocatis hominibus Vim fecerit, quo quis verberatur, pulsaretur; neque homo occisus erit. *l.* 2. *ff. de vi priv.* SCÆVOLA LIB. 4. REGUL.

Nec interest liberos an servos, et suos an alienos quis ad Vim faciendam convocaverit. *l.* 3 *ff. d. tit.* MACER. LIB. 1. PUBLICOR.

Nec minus hi qui convocati sunt, eadem Lege tenentur. *d. l.* 3. § 1.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Quoniam a Fiscinulo etiam te verberibus afflictum asseveras; si hominibus coactis hoc fecerit; de hoc etiam, si Legis Juliæ DE VI PRIVATA reum deferendum putaveris, apud Præsidem provinciæ age; non ignarum quemadmodum criminibus probatis res vindicari debeat. *l.* 4. *Cod. h. tit.* § *sed quoniam.*

Item Si quis aliquem dejecit ex agro suo hominibus congregatis sine armis, Vis Privatæ postulari possit. *l.* 5. *ff. de Vi priv.* ULP. LIB. 69. AD ED.

Scholium.

Ex dictis itaque, sic commode potest Publica *Vis a* Privata *secerni; ut quidquid fit cum armis, ac solam Vim Publicam pertineat; quod sine armis et sine coactis hominibus, ad solam Privatam Vim; quidquid autem sine armis quidem, sed coactis hominibus, ad utramque.*

X. *Quæ sequuntur exempla, ad Vim Privatam unice pertinent.*

Et 1°. Sed si nulli convocati nullique pulsati sint; per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit; hac Lege teneri eum qui id fecerit. *l.* 3. § 2. *ff. de Vi priv.* MACER. LIB. 1. PUBLICOR.

Item et eum qui receperit. Nam Crimen non dissimile est capere, et ei qui rapuit, raptam rem (scientem delictum) servare. *l.* 9. *Cod. h. tit.* HONOR. ET THEOD.

2.° Ob debitum viri vel civile munus, res uxoris qui pignori capiunt, Vim contrahere videntur, *l.* 1. *Cod. h. tit.* SEVER. ET ANTON.

3.° *Sed et* Si creditor sine auctoritate judicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur; et tertia parte bonorum mulctatus, et infamis sit. *l.* 8. *ff. de Vi priv.* MODESTIN. LIB. DE POENIS.

Igitur si quis In possessionem fundi, licet creditor, per vim ingrediatur; Juliæ Legis Vis Privatæ reus deferri potest. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Enimvero Non est singulis concedendum, quod per Magistratum publice possit fieri; ne occasio sit majoris tumultus faciendi. *l.* 176. [a] *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 13. AD PLAUT.

Ex Constitutione Divi Marci creditorem hoc casu jure crediti excidere, docet Callistratus. Ita ille: Creditores si adversus debitores suos agant; per judicium, id quod deberi sibi putant, reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intraverint, id nullo concedente; Divus Marcus decrevit jus crediti eos non habere. Verba Decreti sunt (3): « OPTIMUM est, ut si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris: interim ille in possessione debet morari: tu petitor es ». Et quum Marcianus diceret, VIM NULLAM FECIT; Cæsar dixit: « Tu vim putas esse solum, si homines » vulnerentur? VIS EST TUNC, QUOTIENS QUIS ID » QUOD DEBERI SIBI PUTAT, NON PER JUDICEM REPOSCIT. Non puto autem nec verecundiæ, nec » dignitati tuæ convenire, quicquam non jure » facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem » ullam debitoris, non ab ipso sibi traditam, » sine ullo judice temere possidere, eumque sibi » jus in eam rem dixisse; jus crediti non habebit ». *l.* 7. *ff. de Vi priv.* CALLISTRAT. LIB. 5. DE COGNITION.

Obiter nota: nec impune esse ei qui rem (quamvis suam) per Vim, quum ab alio possideretur, ante

(1) Est etiam ea de re privata actio: de qua supra lib. 2. Tit. *Ne quis eum qui in Jus voc.*

(2) Agitur etiam eo nomine privato judicio *Injuriarum* ex Edicto Prætoris. Sed cum is qui eo egerit, amplius non posset reverti ad publicum judicium (supra lib. 44. Tit. *de Oblig. et act.* N. 70 et 71); *ideo moderatius, etc.* ut potius judicio publico locus fiat.

[a] *Alias* 136.

(3) Refertur hoc Edictum iisdem verbis in l. 13. ff. *Quod met. caus.* supra lib. 4. *d. tit.* N. 11.

eventum judicialis arbitrii rapit. Constituerunt enim Valentinianus, Theodosius et Arcadius, ut rei suæ dominio excideret. Quod si res sua non erat, æstimationem ejus rei eum ipsa re inferre cogitur. l. 7. *Cod.* Unde VI.

4°. *Denique* Ex Senatusconsulto Volusiano, qui improbe coeunt in alienam litem, ut quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur; Lege Julia De Vi Privata tenentur. *l.* 6. *ff. de Vi priv.* MODESTIN. LIB. 8. REGULAR.

ARTICULUS II.

Quæ sit pœna Legis Juliæ De Vi, *sive Publica sive Privata.*

§ 1. *De pœna vis Publicæ.*

XI. *Ex Lege Julia* Damnato de Vi Publica, aqua et igni interdicitur. *l.* 10. § 2. *ff. Ad L. Jul. de vi publ.* ULP. LIB. 68. AD ED.

Hodie varia pro admissi qualitate pœna infligitur. Enimvero Hi qui ædes alienas aut villas expilaverint, effregerint, expugnaverint; si quidem in turba cum telo fecerint, capite puniuntur. *l.* 11. *ff. de tit.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Item Grassatores qui prædæ causa id faciunt, proximi latronibus habentur: et, si cum ferro aggredi et spoliare instituerunt, capite puniuntur: utique si sæpius, atque in itineribus hoc admiserunt. Cæteri in metallum dantur, vel insulas relegantur. *l.* 28. § 10. *ff. de Pœnis.* CALLISTR. LIB. 6. DE COGNITION.

Auctores seditionis et tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur. *l.* 38. § 2. *ff. de tit.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

XII. *Ex Constitutione Justiniani, qui mulierem nuptam vel innuptam, liberam vel alienam ancillam rapuit, sive volente* (1) *sive nolente muliere facinus fuerit perpetratum; capite punitur, remoto appelationis auxilio: et, si ingenua fuit mulier quæ rapta est, omnia bona raptoris ei addicuntur. Adjutores et participes pariter capite puniuntur. Servi ex hac causa cremantur. Permittitur autem parentibus et cognatis mulieris, raptorem in ipso raptus delicto deprehensum interficere. l. un. Cod.* de Rapt. virg.

§ 2. *De pœna Vis Privatæ.*

XIII. De Vi Privata damnati, pars tertia bonorum ex Lege Julia publicatur: et cautum est, ne Senator sit, ne Decurio, aut ullum honorem capiat, neve in eum Ordinem (2) sedeat; neve judex sit; et videlicet omni honore quasi infamis [ex Senatusconsulto (3)] carebit. *l.* 1. *ff. de Vi priv.* MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Eadem pœna afficiuntur, qui ad pœnam Legis Juliæ De Vi Privata rediguntur (4); et si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit. *d. l.* 1. § 1.

Ex Constitutione Constantini; quum Vis adhibita ut quis possessione dejiceretur, occasionem alicui cœdi dedit: capitale supplicium irrogatur l. 6. Cod. h. tit.

Pœna etiam deportationis, altera ejusdem Constantini Constitutione decernitur, adversus eum qui possessione rei quam suam falso dicebat, dominum dejecit. Quapropter voluit ut causa possessionis et proprietatis ante criminale judicium disceptaretur. l. 7. Cod. h. tit.

Ex Constitutione Valentiniani, Theodosii et Arcadii, servus qui Vim fecerit, si inscio domino, morte; si jussu domini, metallo punitur. Item cavetur ut viles et infames personæ, et hi qui bis aut pluries Vim fecerint, pœna constitutionum (5) *teneantur: et judex qui in hoc crimen animadvertere distulerit; aut mitius punierit, gravi infamia notatur. l.* 8. Cod. h. tit.

(1) Nec obstat quod *Volenti non fit injuria.* Nec enim proprie et perfecte vult, quæ seducitur. Imo Soloni majore pœna digna visa est illa vis quæ *verbis* quam quæ *viribus* fit; quoniam hæc corpus corrumpit, illa animum quoque.

(2) Cujacius Observ. IX 16. censet legendum, *Ne ve in XIV. Ordinibus sedeat;* scilicet in spectaculis. Hæc emendatio, utpote non necessaria, et contra fidem omnium exemplarium, non placet D. Bynkershoeck. Primum cavetur, ne possit promoveri ad honores, his verbis *ne Senator sit aut ullum honorem capiat;* adjicitur ut, si quos habet, nec eos retineat; his verbis *neve in* EUM ORDINEM *sedeat*, id est *in eo Ordine*: ut apud Nostros passim, *in possessionem, in potestatem* esse; pro *in possessione, in potestate.*

(3) Inclusa verba, trajecta esse et ad § seq. rejicienda recte monent Cujacius et Bynkershoeck; ita: *Ex SCto, eadem pœna afficiuntur, etc.*

(4) Id est, quicumque continentur sub crimine et pœna Legis *de Vi privata; Ut si quis* (ita enim Bynkershoeck recte emendat) *ex naufragio, etc.* Quod etiam extra ordinem quandoque punitur: supra lib. 47. Tit. *de Extraord. crimin.* N. 7.

(5) Id est, secundum omnem severitatem Legum De vi damnentur; cum contra, honestiores qui semel in hoc crimen inciderant, infamiæ pœna notari satis esse quandoque possit.

TITULUS VIII.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS.

I. LEGES *Regiæ, et XII. Tabularum, crimen homicidii vindicaverunt : ut vidimus ad Tab. VII.*

Ex posterioribus autem celeberrima est Lex quam DE SICARIIS ET VENEFICIIS *tulit Cornelius-Sylla Dictator, et de qua in hoc Titulo agitur.*

Porro SICARII *proprie sunt latrones cultellis utentes recurvis, ad similitudinem eorum quos Romani* SICAS *dixere (unde* et Sicariis *nomen inditum) ; qui ita breves erant ut occultari sinu vestis possent. Joseph* Ant. *Jud. XX.*

Videndum 1.° *Quæ crimina hac Lege coerceantur :* 2.° *Quæ sit eorum pœna.*

ARTICULUS I.

Quæ crimina Lex Cornelia vindicet.

II. *Lex Cornelia homicidia ulciscitur, et specialiter Veneficia; ad incendiarios quoque porrecta est, aliosque maleficos quam plurimos.*

Igitur Lege Cornelia DE SICARIIS ET VENEFICIIS tenetur, qui hominem occiderit. Cujusve dolo malo incendium factum erit, quive hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit (1); quive quum Magistratus esset publicove judicio præesset, operam dedisset quo quis falsum indicium (2) profiteretur, ut quis innocens conveniretur (3) condemnaretur. *l.* MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

§ 1. *De Homicidiis.*

III. Nihil interest occidat quis, an mortis causam (4) præbeat. *l.* 15. ULP. LIB. 8. AD. L. JUL. ET. PAP.

Hinc Mandator cædis, pro homicida habetur. *d. l.* 15. §. 1.

Præterea tenetur qui hominis necandi causa venenum confecerit, dederit : quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur. Quive Magistratus judexve quæstionis sub capitalem causam, pecuniam acceperit ut publica Lege reus fieret. *sup. d. l.* 17. § 1.

Nihil etiam interest an quis hominem occiderit, an ejus vitæ attentaverit quamvis non occidat.

Hinc Diocletianus et Maximianus rescripserunt. Is qui cum telo ambulaverit hominis necandi causa, sicut is qui hominem occiderit, vel cujus dolo malo factum erit commissum, Legis Corneliæ DE Sicariis pœna coercetur. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

Item is cujus familia sciente eo, adipiscendæ, recuperandæ possessionis causa, arma sumpserit; item qui auctor seditionis fuerit; et qui naufragum (5) suppresserit; et qui falsa indicia confessus fuerit confitendave curaverit, quo quis innocens circumveniretur. *l.* 3. § 4. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Non tamen quisquis arma gerit, statim hoc ipso videri debet occidendi gratia gerere. Nam Qui telum tutandæ salutis suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare. *l.* 11. § 2. *ff. Ad L. Jul. de vi publ.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

IV. *Tenetur etiam quasi occiderit, qui non occidit quidem nec præcise occidere voluit ; sed tamen volens aliquem in discrimen vitæ adduxit.*

Hinc V. G. Et qui hominem libidinis vel promercii causa castraverit, Senatusconsulto (6) pœna Legis Corneliæ punitur. *sup. d. l.* 3. § 4.

Item Is qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum mulctatur; ex Senatusconsulto quod Neratio-Prisco et Annio-Vero Consulibus (7) factum est. *l.* 6. VENULEIUS-SATURNIN. LIB. 1. DE OFFIC. PROCONS.

(1) Nam latro qui furti faciendi causa arma gerit, videtur habere animum occidendi eos qui ad prohibendum eum occurrerent. Jam autem ante Legem Corneliam, apud Romanos prohibitum fuit cum armis ambulare. Hinc in *Aulular.* ita Plautus : E. *ad Tres-viros jam ego deferam tuum nomen :* C. *quamobrem* E. *quia cultrum habes.* C. *coquum decet.*

(2) Ita Budæus; non vero *judicium*, ut vulgo. Est autem (inquit) *Profiteri indicium,* ultro sese consortesque criminis deferre.

(3) Budæus legit, *circumveniretur.* Nititur hoc textu Ciceronis *Pro Cluent.* n. 55. *Legem ne quis judicio publico* CIRCUMVENIRETUR, *C. Gracchus tulit.*

(4) Secus in Lege Aquilia.

(5) Qui hominem ex naufragio errabundum *suppresserit*, id est e medio sustulerit (*fait disparaître*) : quamvis incertum sit an occiderit, an ut in ergastulo ad opus faciendum eum haberet suppresserit.

(6) Sub Nerva. Ita enim Dio-Cassius in vita Nervæ : *Leges tulit multas; inter quas,* NE MARES CASTRARENTUR.

(7) Sub Trajano.

Hi quoque qui thlibias (1) faciunt, ex Constitutione Divi Hadriani ad Ninium-Hastam, in eadem causa sunt qua hi qui castraut. *l.* 5. PAUL. LIB. 2. DE OFFIC. PROC.

Et generaliter Idem Divus Hadrianus rescripsit; « Constitutum quidem est, ne spadones fierent: » eos autem qui hoc crimine arguerentur, Corneliæ Legis pœna teneri, eorumque bona merito fisco meo vindicari debere. Sed et in servos qui » spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse. Et qui hoc crimine tenentur, si » non adfuerint, de absentibus (2) quoque tanquam » Lege Cornelia teneantur, pro nuntiandum esse. » Plane si ipsi qui hanc injuriam passi sunt, proclamaverint; audire eos Præses provinciæ debet, » qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum » servumve, invitum, sinentem, castrare debet; » neve quis se sponte castrandum præbere debet. » Ac si quis adversus Edictum meum fecerit; medico quidem qui exciderit, capitale erit; item » ipsi qui sponte excidendum præbuit ». *l.* 4. § 2. ULP. LIB. DE OFFIC. PROCONS.

Haud absimili ratione; Circumcidere Judæis filios suos tantum, Rescripto Divi Pii permittitur. In non ejusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur. *l.* 11. MODESTIN. LIB. 6. REGUL.

Cives Romani qui se Judaico ritu vel servos suos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo relegantur; medici capite puniuntur. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 20. § 3.

V. Et qui hominem occiderit, punitur; non habita differentia cujus conditionis hominem interemit. *l.* 1. § 2. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Hinc, Servo sine judice ad bestias dato; non solum qui vendidit, pœna, verum et qui comparavit, tenebitur. *l.* 11. § 1. MODESTIN. LIB. 6. REGUL.

Homicidium etiam intelligitur in infantem admitti.

Hinc Valentinianus, Valens et Gratianus. Si quis necandi infantis piaculum (3) aggressus aggressave sit: sciat se capitali supplicio esse puniendum. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

VI. *Ejus autem quin in utero esset, homicidium esse Jurisconsultis non videbatur, qui Stoæ principiis imbuti hunc nondum hominem esse judicabant: Chrysippus si quidem [Plutarcho teste in Opuscul.* de Repugn. Philos. Stoic.] *infantem, demum postquam ex utero exiit, putabat incipere esse animatum.*

Non tamen impune esse debet mulieri quæ abortum sibi procuravit. l. 4. *ff.* de Extraord. crim. *supra lib. præced.* d. tit. N. 5. *et l.* 39. *ff.* de Pœnis *infra Tit. XX.*

Pariter Ulpianus. Si mulierem visceribus suis vim intulisse quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium (4) Præses provinciæ exiget *l.* 8. ULP. LIB. 33. AD ED.

VII. *Quædam autem homicidia Lege Cornelia et Constitutionibus non vindicantur: ea scilicet quæ jure admittuntur, puta in hostes et transfugas.*

Nam Transfugas licet, ubicumque inventi foerint, quasi hostes interficere. *l.* 3. § 6. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Et hoc confirmant Arcadius, Honorius, et Theodosius, qui sic rescribunt. Opprimendorum desertorum facultatem provincialibus jure permittimus. Qui si resistere ausi fuerint, in his velox ubique jubemus esse supplicium. Cuncti et enim adversus latrones publicos, desertoresque militiæ, jus sibi sciant pro quiete communi, exercendæ publicæ ultionis indultum. *l.* 2. *Cod. Quando liceat unicuiq. sine judice, etc.*

VIII. *Jure etiam fit homicidium, quum Magistratus aliquem morte condemnat ex Legibus.*

Secus, si contra Leges. Nam (Vide et supra N. 1.) Lege Cornelia DE SICARIIS tenetur, qui quum in magistratu esset, eorum quid fecerit contra (5); hominis necem quod Legibus permissum non sit. *l.* 4. ULPIAN. LIB. 7. DE OFFIC. CONSULIS.

Jure etiam videbatur olim homicidium fieri, si quis aliquem ex liberis aut servis quos in potestate haberet, occidisset. Quod Jus exolevit: ut vid. supra lib. 1. *Tit.* de His qui sui vel alien.

IX. *Transeamus ad aliam speciem homicidii quod jure fit: videlicet quod quis suæ tutelæ causa admittit.*

Hinc Gordianus. Is qui aggressorem vel quemcumque alium in dubio vitæ discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Idem rescribit. Si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit; non ut homicida tenetur: quia defensor propriæ salutis in nullo peccasse videtur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Similiter Gallienus. Si (ut allegas) latrocinantem peremisti; dubium non est, eum qui inferendæ cædis voluntate processerat, jure cæsum videri. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

X. Furem interdiu deprehensum non aliter occi-

(1) *Thlibiæ* dicuntur quibus testes non exsecti, sed attriti sunt: a verbo Græco ΘΛΙΒΩ quod significat *Terere.* D. Gothofr.

(2) Hoc speciale est in hoc casu. Regulariter enim pœna capitalis non irrogatur absenti: infra Tit. *de Requir. reis.*

(3) Forte intelligunt Imperatores occulta sacrificia infantum quæ immolabantur Saturno, maxime in Africa: ut liquet ex Tertulliano in *Apolog.* Impia hæc consuetudo, potuit adhuc temporibus Valentiniani perseverasse.

(4) Temporale scilicet, ut vid. supra Tit. *de Extraord. crim.* N. 5. Hæc autem pœna infligitur judicio extraordinario: nam hoc crimen, cum proprie homicidium non sit, proprie ad hanc Legem Corneliam non pertinet.

(5) Id est, In *hominis necem.*

dete Lex Duodecim Tubularum permisit (1) quam si telo se defendat.

Teli autem appellatione, et ferrum, et fusti, et lapis; et denique omne quod nocendi causa habetur, significator. *l.* 54. [*a*]. § 2. *ff. de Furtis.* Gaius lib. 13. ad Ed. provinc.

Eninwero Talum vulgo quidem id appellatur quod ab arcu mittitor, sed tunc (2) omue significatur quod mittitur manu. Ita sequitur, ut et lapis, et lignum, et ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, Græca voce figoratum ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΗΛΟΥ (*ab eo quod est longe*). Et hanc significationem invenire possumus et in Græco nomine: nam quod nos Telum appellamus, illi ΒΕΛΟΣ appellant: eoque uomine vulgo quidem (3) id significatur quod ab arcu mittitur, sed non minus omne significator quod (*cum*) mittitur maou, ΑΠΟ ΤΟΥ ΒΑΛΛΕΣΘΑΙ (*a jaciendo*). Admoocet nos Xenophon: nam ita scribit; ΚΑΙ ΤΑ ΒΕΛΗ *etc.* (*id est*) et tela simul ferebantor, hastæ, sagittæ, fundæ, plurimi item lapides. Et id quo ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine ΤΟ ΞΕΥΜΑ (*id est sagitta*) vocatur; apud nos autem communi nomine Telum appellatur. *l.* 233. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 1. ad Leg. XII. Tabul.

Sed et Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sioe periculo soo non potuit. *l.* 9. Ulp. lib. 37. ad Ed.

Hanc scilicet limitationem mores attulere Legi XII. Tab. quæ permittebat indistincte occidere furem nocturnum.

Cujacius autem recte notat hanc limitationem locum habere in Urbe, non in agris. Indistincte si quidem Valentinianus, Theodosius et Arcadius, nocturnos populatores agrorum, item eos qui in itineribus aggrediuntur, interimere permittunt. l. 1. *Cod.* Quand. lic. unicuiq. sioe judic.

XI. *Non solum quod propriæ vel publicæ salutis tuendæ causa homicidium fit, extra Legis pœnam est; sed et illud quod fit pudicitiæ tuendæ causa.*

Nam item Divus Hadrianus rescripsit; Eum qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. *l.* 1. § 4. Marc. lib. 14. instit.

Aliud exemplum homicidii quod jure fit, vide supra Tit. ad L. Jul. de Adulter. *Sect. I. Art. fin.*

XII. *Hactenus de homicidiis quæ jure fiunt. Non punitur etiam illud quod etsi non jure, tamen nec injuria admissum dici potest.*

Scilicet Iufaus vel furiosus si hominem occiderint, Lege Cornelia non tenentur; cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat. *l.* 12. Modest. lib. 8. regular.

Præter infantiam autem, ætas non excusat. Hinc Diocletianus et Maximianus. Si qois te reum Legis Corneliæ De Sicariis fecerit; innocentia purgari crimen, nou adulta ætate defendi conveoit. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

XIII. *Sed et illud homicidium quod culpa adeoque injuria quis admisit, ad hanc Legem non pertinebit; si citra consilium occidendi, aut saltem in discrimen vitæ adducendi, admissum est: quantumvis lata fuerit culpa.*

Hinc Paulus. Io Lege Cornelia dolus pro facto accipitur, nec io hac Lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare, si qois alto se præcipitaverit, et super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore quum ramum dejiceret, non proclamaverit, et prætereuntem occiderit; ad hujus Legis coercitionem non pertioet. *l.* 7. Paul. lib. sing. de Publicis judiciis.

Hinc Divus Hadrianus rescripsit; Eum qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse. Et qui hominem oon occidit, sed volneravit ut occidat, pro homicidia damnandum. Et ex re constituendum hoc. Nam si gladium strixerit, et iu eo percusserit; indubitate occidendi aoimo id eum admisisse; sed si clavi percussit, aut cuccuma (4) in rixa, quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo; leniendam pœnam ejus, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit. *l.* 1. § 3. Marc. lib. 14. institut.

Inde est quod Si in rixa percussus homo perierit, ictus uniuscujusque in hoc collectorum (5) contemplari oportet. *l.* 17. Paul. lib. 5. sent.

Consonat quod rescribit Antoninus. Frater vester rectius fecerit, si se Præsidi provinciæ obtulerit. Qui si probaverit non occidendi animo hominem a se percussum esse; remissa homicidii pœna, secundum disciplinam militarem Sententiam proferet: Crimen enim contrahitur, si et voluntas nocendi intercedat. Cæterum ea quæ ex improviso casu potius quam fraude accidunt, fato plerumque non noxæ imputaotur. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Simile est quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Eum qui asseverat homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio præbita videatur: si hoc ita est, neque soper hoc ambigi poterit; omni metu ac suspicione quam ex admissæ rei discrimine sustinet, secundum id quod Annotatione Nostra com-

(1) Ad quam vide Commentarium nostrum Tabul. II. Cap. 4.

[*a*] *Alias* 56.

(2) *Tunc*, id est quando hoc verbo Lex XII. Tabul. usa est.

(3) Apud illos, quemadmodum et apud nos *Telum*.

(4) Budæus ad h. l. interpretatur, genus baculi ferrati. Alii, vasis coquinarii speciem ad calefaciendam aquam; ex ære et terra factum.

(5) Græci ita interpretantur: *oportet* judices *in hoc collectos contemplari* quæ fuerit *ictus* species; puta quo instrumento quis percusserit. Potest etiam sic accipi: *oportet contemplari* quis et qualis fuerit *ictus uniuscujusque* hominum *in hoc* (id est, in rixa) *collectorum*.

prehensum est, volumus liberari. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Hinc etiam est quod Paulus ait:

Servus si ex plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari (1). Modum enim castigandi et in servorum coercitione placuit temperari. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 21. § 16.

XIV. *Non pertinent quidem ad publicum Legis Corneliæ judicium, ea homicidia quæ sine consilio occidendi aut saltem in discrimen vitæ adducendi facta sunt. Verum, si culpa non careant, extra ordinem puniuntur.*

Huc pertinet species legis sequentis, quæ ita refertur apud Collatorem *Tit.* 1. § 11. *Quidam Clodius Lupi filius, in convivio, dum sago jactatur per lasciviam, culpa cujusdam Inarii Evaristi ita male acceptus fuerat ut post quintum diem moreretur. Igitur* Quum quidam per lasciviam causam mortis præbuisset; comprobatum est factum Ignatii-Taurini Proconsulis Beticæ (2) a Divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. *l.* 4. § 1. ULP. LIB. 7. DE OFF. CONSULIS.

§ 2. *De Veneficiis et maleficiis.*

XV. *Legem tulerant Decemviri contra eos qui malum venenum dant aut faciunt: Tab. VII. cap.* 11. *Quam Legem interpretans Gaius observat, recte in Decemvirali Lege scriptum esse* Venenum MALUM.

Enimvero, inquit, Qui venenum dicit, adjicere debet utrum malum an bonum. Nam et medicamenta, venena sunt; quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus cui adhibitum esset, mutat. Cum id quod nos venenum appellamus, Græci ΦΑΡΜΑΚΟΝ dicunt: apud illos quoque tam medicamenta quam quæ nocent, hoc nomine continentur. Unde adjectione alterius nominis distinctio fit. Admonet nos summos apud eos Poetarum Homerus. Nam sic ait ΦΑΡΜΑΚΑ *etc. (id est)* Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala. *l.* 236. *ff. de Verb. signif.* GAIUS LIB. 4. AD L. XII. TAB.

De hoc Veneficii crimine sæpe extra ordinem quæsitum fuisse adversus mulieres quæ viros suos necavissent, refert Livius lib. VIII. XL. XLVIII. Vide et hujus Epitomen lib. LXVIII.

Tandem ad exemplum Legis Decemviralis, Lex Cornelia specialiter in Veneficos statuit. Et recte: quandoquidem Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. *l.* 1. *Cod. de Malefic.* ANTONIN.

XVI. *Igitur* Ejusdem legis Corneliæ DE SICARIIS ET VENEFICIIS Capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. *l.* 3. MARCIAN. LIB. 14. INSTIT.

Ejusdem Legis pœna afficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit. *d. l.* 3. § 1.

Adjicit igitur ea Lex, quemadmodum et in Lege XII. Tab: medicamentum MALUM, *Venenum* MALUM.

Adjectio autem ista veneni MALI, ostendit esse quædam et non mala venena. Ergo nomen (3) medium est tam id quod ad sanandum quam id quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur. Sed hoc solum notatur in ea Lege, quod hominis necandi causa habet. *d. l.* 3. § 2.

Sed et si quis venenum malum dederit quo homo interierit, si non necandi causa dedit, ad hanc Legem non pertinet. Sed ex Senatusconsulto relegari jussa est ea, quæ non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quæ acceperat, decesserit. *d. l.* 3. § 2. ¶ *sed.*

Item Alio Senatusconsulto effectum est, ut pigmentarii: si cui temere cicutam, salamandram, aconitum, pituocampas (4), aut bubrostim (5), mandragoram, et id quod lustramenti causa dederint cantharidas (6), pœna teneantur hujus Legis. *d. l.* 3. § 3.

XVII. *Ex eodem quoque, vel etiam alio* Ex Senatusconsulto, ejus Legis pœna damnari jubetur qui mala sacrificia fecerit, habuerit. *l.* 13. MODESTIN. LIB. 12. PANDECT.

Adversus eos quoque Constitutionem edidit Constantinus, quæ extat in l. 3. *Cod.* de Malef. et Math.

Item adversus Maleficos *proprio nomine dictos. Qua appellatione, hi demum intelligendi sunt ex Lege Constantini, qui quid contra salutem hominum moliuntur, aut ut pudicos animos ad libidinem flectant. Criminis autem experti sunt, qui sua arte utuntur ut corporibus remedia afferant; aut ut a frugibus imbres, ventos, grandines depellant. l.* 4. *Cod.* de Malefic. et Mathem.

XVIII. *Observandum superest in hoc crimine satis esse; ut quis venenum malum necandi hominis causa composuerit, quamvis nullus eo sit interemptus; item ut mala sacrificia fecerit, quamvis fuerint inefficacia.*

Enimvero Divus Hadrianus in hæc verba res-

(1) Supple: secus si *Dolo*, id est animo occidendi. *Modo enim, etc.*

(2) *Betica* pars Hispaniæ.

(3) *Veneni* seu medicamenti.

(4) Vel *Pithiocampas*. Budæus ad h. l. (*Chenilles de pin*).

(5) *Bubostris* est animal ex genere cantharidum, Scarabeo simile, bobus exitiale.

(6) Hæc vox videtur transposita. Rectius in Editioni Haloandri, *mandragoram, cantharidas, et id, etc.* Id est, et alia similia venena dederint *Lustramenti causa*; scilicet quasi apta essent ad purgandos renes aut ventrem.

eripit: In Maleficiis (1) voluntas spectatur (2), non exitus. *l.* 14. CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNITIONIB.

§ 3. *De Incendiariis.*

XIX. *Ad incendiarios quoque Lex Cornelia porrecta est. Unde ita Philippus rescribit.* Data opera partis adversæ res vestras incendio exustas esse asseverantes, crimen Legis Corneliæ DE Sicariis exequi potestis. *l.* 11. *Cod. de His qui accus. non poss.*

§ 4. *De Mathematicis seu Magis, Ariolis, et similibus.*

XX. MATHEMATICI *hic vocantur impostores qui ex siderum observatione profitentur se fata nosse. Hanc artem prohibuere Diocletianus et Maximianus, qui ita rescribunt.* Artem geometriæ discere atque exercere publice interest. Ars autem mathematica damnabilis est, et interdicta omnino. *l.* 2. *Cod. de Malefic.*

His similes sunt aruspices, augures, arioli, et cæteri vaticinatores. De his porro artibus ita rescriptum a Valentiniano et Valente: Culpa similis est, tam prohibita discere quam docere. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

ARTICULUS II.

De pœna Legis Corneliæ, et Constitutionum, in supra dicta crimina.

§ 1. *De pœna Homicidarum.*

XXI. *Antiquissima ex Legibus Regiis homicidii pœna fuit, ut homicida virgis prius cæsus arbori infelici suspenderetur. Qua pœna Horatius ob cædem sororis a Duumviris condemnatus, provocatione ad Populum interposita absolutus est: apud Livium l.* 9.

Legis Corneliæ DE Sicariis et Veneficiis pœna, insulæ deportatio est, et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi (3) honestiore loco positi fuerint ut pœnam Legis sustineant: humiliores enim solent vel bestiis subjici, altiores vero deportantur in insulam. *l.* 3. § 5. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Quocirca Modestinus ait. Qui cædem admiserunt sponte, dolove malo, in honore aliquo (4) positi, deportari solent; qui secundo gradu (5) sunt, capite puniuntur. Facilius hoc in Decuriones (6) fieri potest; sic tamen ut consulto prius Principe, et jubente id (7) fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit. *l.* 16. MODESTIN. LIB. 3. DE PŒNIS.

Homicidium tamen remissius quandoque puniri voluerunt Imperatores; scilicet in casu adulterii de quo supra Tit. ad L. Jul. de Adulter. *N.* 59. *De eodem casu ita breviter Martianus.* Sed et in eum qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, Divus Pius leniorem pœnam irrogandam esse scripsit; et humiliore loco positum in exilium (8) perpetuum dari jussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari. *l.* 1. § 5. MARC. LIB. 14. INSTITUT.

§ 2. *De pœna Veneficorum.*

XXII. *Par pœna Veneficorum, ac homicidarum. Nimirum* Venenarii capite puniendi sunt; aut si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi. *l.* 28. § 9. *ff. de Pœnis.* CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNITION.

§ 3. *De pœna Incendiariorum.*

XXIII. Si quis dolo insulam meam exusserit, capitis pœna plectetur quasi incendiarius. *l.* 10. ULP. LIB. 18. AD ED.

Illi autem Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias vel prædæ causa incenderint intra oppidum: et plerumque vivi exuruntur. Qui vero casam aut villam, aliquo lenius. *sup. d. l.* 20. § 12. *de Pœnis.*

Nam (9) fortuita incendia, si, quum vitari possent, per negligentiam eorum apud quos orta

(1) Bynkershoek *Observ.* III 10. censet MALEFICIIS hic non pro quovis maleficio accipi, sed pro ea maleficii specie, quæ specialiter et quasi per eminentiam MALEFICIUM appellatur (*Maléfices*). Nec enim omnibus delictis communis est regula, in his voluntatem solum non exitum spectari; sed duntaxat in quibusdam obtinet de quibus ita specialiter Lege cautum est, ut in crimine Majestatis, homicidio, parricidio, Veneficio: in cæteris autem eventum maxime spectari infra videbimus Tit. *de Pœnis.*

(2) Non tamen nuda *voluntas*: sed ea quæ ad aliquem actum proruperit; licet ad delicti consummationem superesset aliquid quod ageretur.

(3) Id est, nisi forte ob honestiorem conditionem, pro pœna capitis, solam deportationis pœnam quæ ipsa Lege irrogatur, sustinere debeant.

(4) Perperam Noodt emendat *alto*. Vide Notam seq.

(5) Recte Wielingius monet, *secundo gradu* hic non dici, qui minores magistratus gerunt; sed personas quæ medio gradu sunt, inter eos qui in honore aliquo constituti sunt, et infimam plebem. Et hoc patet ex his quæ sequuntur.

(6) Sensus est, quamvis regulariter (ut diximus) in honore aliquo constituti deportari tantum debeant, non etiam capite puniri; tamen *in Decurionibus* utpote in minimo honore constitutis *facilius fieri potest* ut etiam capite plecti possint; quod tamen, cum in honore quamvis minimo constituti sint, regulariter fieri non debet, nec aliter quam si Præses ea de re Principem consuluerit.

(7) Vid. Tit. *de Pœnis* infra, et Tit. *de Decurionib.* lib. seq.

(8) Relegationem. Vide hoc Rescriptum supra Tit. *ad L. Jul. de adulter.* N. 59.

(9) *Nam* pro *sed*.

sunt, damno vicini fuerunt, civiliter exercentur; ut qui jactura affectus est, damni disceptet, vel modice vindicaretur. *l.* 28. § 12. ¶ *nam fortuita. ff. de Pœnis.* CALLISTR. LIB. 6. DE COGNITIONIB.

§ 4. *De pœna Maleficiorum, Mathematicorum et magorum, aliorumque similium.*

XXIV. *Adversus maleficos, mathematicos, et simile hominum genus, plura constituerunt posteriores Imperatores; quæ vide toto tit. Cod.* de Maleficis, etc.

Constantinus aruspices eremari voluit, et eos qui aruspicem advocaverint deportari. l. 3. Cod. d. tit.

Constantius etiam et Julianus capite puniri voluerunt qui hos colant. l. 5. Cod. d. tit.

Cæterum circa magos et similes, hoc observandum, quod nemo privatus aliquem sub hujus criminis prætextu occidere potest, sed debet eum accusare. l. fin. Cod. d. tit.

TITULUS IX.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

I. PARRICIDII *prisca appellatione quodvis homicidium continetur, apud Festum in Verb. PARICI.*

Hic strictius accipitur pro ea homicidii specie quæ ex necessitudine sanguinis inter occisorem et interfectum atrocior est.

De hoc crimine caverat Lex XII. Tabularum, quam vide Tab. VII. Cap. 12. Fuit etiam Caput de Parricidio in Lege Cornelia quæ a Cornelio Sylla Dictatore lata fuerat. Postea lata est LEX POMPEIA, *a Cn. Pompeio.*

§ 1. *Quid hac Lege caveatur, et adversus quos.*

II. Lege Pompeia de Parricidiis cavetur, ut si quis patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patruelem (1), matruelem, patruum, avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patronum, patronam, occiderit; cujusve dolo malo id factum erit: ut pœna ea teneatur, quæ est Legis Corneliæ DE sicariis (2).

Sed et mater (3) quæ filium filiamve occiderit, ejus Legis pœna afficitur, et avus qui nepotem occiderit.

Et præterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare. *l.* 1. MARCIAN. LIB. 14. INSTIT.

Sed sciendum est Lege Pompeia de consobrino comprehendi; sed non (4) etiam eos pariter complecti, qui pari (5) propriorive (6) gradu sunt.

Sed et novercæ et sponsæ personæ omissæ sunt: sententia tamen Legis continentur. *l.* 3. IBID.

Cum pater et mater sponsi [aut] sponsæ, SOCERORUM; ut liberorum sponsi (7), GENERORUM appellatione continentur. *l.* 4. IDEM LIB. 1. DE PUBLICIS JUDICIIS.

III. *Non solum auctor Parricidii aut qui illud duntaxat attentavit, sed et flagitii participes hac Lege puniuntur.*

Hinc V. G. Si sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit administrata; et pota, si ad veneni mali comparationem, vel etiam ut latronibus aggressoribusque daretur, qui patrem interficerent: Parricidii tenebitur qui quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint, aut a quo (8) ita caverunt. *l.* 7. ULPIAN. LIB. 29. AD ED.

(1) Holomannus et Cujacius hic intelligunt non patrui filium; sed fratrem consanguineum, et per *matruelem*, fratrem uterinum. Nituntur, tum auctoritate Græcorum qui ita interpretati sunt; tum quod præponantur hæc nomina patruo et avunculo, quorum filii satis postea generali *Consobrinorum* appellatione videntur contineri.

(2) Noodt legendum censet DE PARRICIDIIS. Sed lectione recepta potest dici eamdem forte Legem Corneliam, et *de Homicidiis* statuisse, et alio Capite *de Parricidiis*. Porro quæ fuerit hæc pœna, vide infra § 2.

(3) De patre tacet, propter jus vitæ et necis patribus in liberos concessum.

(4) Holomannus detracta negatione legit, *sed etiam eos*, etc. Verum, imo potius hæc retinenda. Sensus enim est Lege Pompeia *comprehendi*, id est exprimi, *de Consobrino duntaxat; non etiam pariter* exprimi de his personis quæ *pari propriorive gradu sunt;* quemadmodum nec expressum est de sponsa, de noverca. Sed tamen has omnes sententia Legis, nisi non verbis, contineri.

(5) Nepotem scilicet neptemve ex fratre aut sorore.

(6) Ita legendum ut in *l.* 1. § 1. ff. *ad L. Jul. Repet.* Et puta, fratris filium.

(7) Cum ex nuptiis tantum, non ex sponsalibus contrahatur affinitas, pater aut mater sponsi, non sunt SOCERI proprie dicti; sicut hi qui liberos nostros desponderunt (*fiancé*), nondum dici possunt GENERI. Et illi tamen *Socerorum*, et hi *Generorum* appellatione, in hac Lege continentur; saltem ex sententia Legis.

(8) Budæus interpretatur, et qui crediderit et qui mutuatus fuerit. Nam creditor dicitur *cavere* sibi ab eo qui mutuatur, id est cautum accipere.

Et generaliter: Utrum qui occiderunt parentes, an etiam conscii, pœna Parricidii afficiantur quæri potest? Et ait Mæcianus; Etiam conscios eadem pœna afficiendos, non solum Parricidas. Proinde conscii (1), etiam extranei, eadem pœna afficiendi sunt. *l.* 6. Idem lib. 8. de Offic. Procons.

De eo qui scivit tantum nec indicavit, quum filius emisset venenum ut patri daret; ita Scævola. Frater autem ejus qui cognoverat tantum, nec patri indicaverat, relegatus (2) est; et medicus supplicio affectus. *l.* 2. Scævola lib. 4. regul.

IV. *Hoc crimen, sicut et cætera crimina, non cadit, nisi in personas rationis compotes. Igitur* Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut Divi Fratres rescripserunt super eo qui, per furorem, matrem necaverat. Nam sufficere, furore ipso eum puniri: diligentiusque custodiendum esse, aut etiam vinculis coercendum. *l.* 9. § 2. Modestin. lib. 12. Pandect.

§ 2. *De pœna Parricidii.*

V. *Hac in re distinguendum est Parricidium quod in parentes admittitur, ab eo quod admittitur in cæteras personas.*

De priori Parricidii specie accipe quod ait Modestinus: Pœna Parricidii, more Majorum (3) hæc instituta; ut Parricida virgis sanguineis (4) verberatus, deinde culeo insuatur, cum cane, gallo gallinaceo, et vipera et simia (5); deinde in mare profundum culeus jactatur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis objicitor, secundum Divi Hadriani (6) Constitutionem. *l.* 9. Modest. lib. 12. Pandect.

Et juxta hanc locorum distinctionem accipe quod ait Paulus. Hi, etsi antea (7) insuti culeo in mare præcipitabantur, hodie tamen vivi exuruntur (8) vel ad bestias dantur. Paul. sentent. lib. 5. *tit.* 22. § 1.

Ex Lege autem Constantini; prisca Parricidii pœna decernitur adversus eum qui Parentis aut filii, aut omnino affectionis ejus quæ nuncupatione Parricidii continetur, fata properaverit: *edixitque ut in flumen projiceretur Parricidæ corpus, quum mare vicinum non esset. l. un. Cod.* de his qui par. vel. lib. occid.

VI. Qui alias personas occiderint, præter matrem, et patrem, et avum et aviam (quos more Majorum puniri supra diximus); capitis pœna plectentur, aut ultimo supplicio mactantur. *d. l.* 9. § 1.

§ 3. *Quando hoc crimen extinguatur.*

VII. *Hoc crimen, non secus ac cætera crimina morte rei extinguitur. Unde Ulpianus.* Parricidii postulatus si interim decesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum habere debebit: si minus, cum quem volnit; si modo testamentum fecit. Si intestatus decessit, eos heredes habebit qui Lege vocantur *l.* 8. Ulpian. lib. 8. disputat.

(1) Disputant Interpretes an *Conscii* hic intelligi debeant, qui duntaxat sciverunt et reticuerunt quamvis facinus improbarent; an hi demum qui socii facinoris fuerunt, approbando saltem et instigando? Quod magis probabile est.

(2) Hinc colligunt non puniendum capitali pœna eum qui duntaxat conscius, non socius fuit. Alii putant singularem hanc esse speciem; in qua indultum aliquid fraternæ amicitiæ, quæ fratrem prohibuit fratris consilium patri prodere.

(3) Id est, Lege XII Tabularum: ad quam vide Commentarium nostrum *Tab. VII.* cap. 12.

(4) An ex frutice sanguinei coloris? An revera sanguine cruentatis, ad terrorem incutiendum; qualis fuit (teste Livio lib. 1). hasta Fecialis indicentis bellum? An denique id tantum significatur, quod debeat virgis ad usque sanguinis effusionem cædi, et donec illæ penitus cruententur?

(5) Non ipsa Lege Decemvirali sancitum ut culeo cum parricida consuerentur hæc quatuor animalia, probabilius est: ut jam notavimus ad XII Tabulas Cæterum jam tempore Augusti M. Seneca lib 5. *Controvers.* 4. meminit Viperæ seu serpentis in parricidarum supplicio: eumque damnatum ita loquentem inducit; *imaginabar mihi* Culeum, Serpentes, *profundum.*

Simiam autem simul cum serpente canit Juvenalis Satyr. VIII de Nerone loquens,

Cujus supplicio non debuit una parari.
Simia, *nec* Serpens *unus, nec* Culeus *unus.*

Quod ad Canem et Gallum-Gallinaceum attinet, eorum quoque mentio est in fragmentis Dosithei cujusdam Grammatici græci: « *Fuit* Lex (inquit) *ut qui parricidium* » *fecisset, publice in culeum missus consueretur cum* Vi- » pera et simia, gallo, et cane, *impiis animalibus, im-* » *pius homo; et in plaustrum junctum nigris bobus depor-* » *taretur ad mare et in profundum mitteretur* ». Et hujus quidem Dosithei incerta ætas: verum cum hujus fragmenta nihil fere aliud contineant quam Hadriani sententias; hinc colligi posse putat J. Gothofredus, eum circa tempora hujus Imperatoris vixisse: atque hinc confutari eorum sententiam qui Modestini textum a Triboniano interpolatum, canemque et gallum demum ex Constitutione Constantini supplicio Parricidarum additos censent; ut Vinnius.

(6) Priscam Parricidii pœnam in his solis locis quæ mari proxima essent, observari voluit Hadrianus; nec permisit ut in flumina projiceretur culeus, ne diuturniori tanti sceleris præsentia dii geniales hujus loci offenderentur: quod in mari non est metuendum. Sprevit porro hujus vani terroris superstitionem Constantinus mox infra.

(7) Id est; ante Hadriani Constitutionem, non alia recepta fuerat in tanto scelere nisi *Culei* pœna.

(8) Scilicet in locis quæ non sunt vicina mari.

TITULUS X.

DE LEGE CORNELIA DE FALSIS; ET DE SENATUSCONSULTO LIBONIANO.

I. FALSUM (*ut definit Cujacius*) *fraudulenta veritatis mutatio vel suppressio, in praejudicium alterius facta.*

Duplex fuit LEX CORNELIA DE FALSIS : *et* 1.° *Ea quae dicitur* TESTAMENTARIA, *quia ad sola testamenta pertinebat, eorumque fidem adstruendam: sed postea ad varias Falsi species, tum* SENATUSCONSULTO LIBONIANO, *tum aliis Senatusconsultis, et Constitutionibus producta est.*

2.° *Altera porro Cornelia Lex* DE FALSIS, *ad rem nummariam seu monetariam pertinet; ideoque* NUMMARIA *dicitur.*

Denique de aliis etiam Falsi speciebus, sive quas Lex VISELLIA *persequitur sive aliis singularibus, in hoc Titulo agitur.*

Haec omnia prosequemur ordine sequenti.

SECTIO I.

De Lege Cornelia Testamentaria.

Qui testamentum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interleverit, subjecerit, resignaverit (1): quive testamentum Falsum scripserit, signaverit, recitaverit, dolo malo; cujusve dolo malo id factum erit; Legis Corneliae poena damnatur. *l.* 2. PAUL. LIB. 3. AD SABIN.

II. 1.° *Itaque* Eum qui celavit, vel amovit testamentum, committere crimen Falsi publice notum est. *l.* 14. *Cod. h. t.* DIOCLET. ET MAXIM.

Celare autem vel amovere idem est ac supprimere. Porro Testamentum supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum, legatariorum, fideicommissariorum, aut libertatum, non profert. PAUL SENT. *lib.* 4. *Tit.* 7. § 3.

Igitur Testamentum quod nullo jure valet, impune supprimitur: nihil est enim quod ex eo aut petatur, aut consistere possit. *l.* 38. § 6. *ff. de Poenis* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Et quod de testamento suppresso dicitur, interpretatione Legis ad codicillos quoque productum est; hi enim demum post Legem Corneliam (quae auctorem habet Dictatorem Syllam) inventi, scilicet sub Augusto. Sed eum sint pars testamenti: Codicilli quoque si lateant, nec proferantur, supprimi videbuntur. PAUL. SENTENT. *sup. d. tit.* 7. § 5.

III. 2.° *Item* Is qui aperuerit vivi testamentum, Legis Corneliae poena tenetur. *l.* 7. § 5. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

1) *Resignari* est signa auferre, aperire.

IV. 3.° *Jam vero quod attinet ad eos qui Falsum testamentum* vel Scripserint, vel Signaverint, etc. *Observandum est eos teneri poena Legis, quamvis eo testamento non uterentur.*

Hinc Valerianus et Gallienus. Si Falsos codicillos, ab his contra quos supplicas, factos esse contendis; non ideo accusationem evadere possunt, quod se illis negent uti. Nam illis prodest iustinmenti usu abstinere, qui non ipsi Falsi machinatores esse dicuntur, et quos periculo solus usus adstringerit. Qui autem compositis per scelus codicillis, in severitatem Legis Corneliae inciderunt, non possunt defensione ejus recusando crimen evitare. *l.* 8. *Cod. h. t.*

Item tenetur non solum qui Falsum testamentum confecit, sed qui paravit unde conficeretur.

Hinc Lege Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit. *l.* 30. MODEST. LIB. 12. PANDECT.

SECTIO II.

De variis Falsi speciebus, ad quas Lex Cornelia Testamentaria *producta est.*

V. Divus Claudius Edicto praecepit adjiciendum Legi Corneliae; ut, si quis quum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, proinde teneatur ac si commisisset in Legem Corneliam; et ne vel iis venia detur, qui se ignorasse Edicti severitatem praetendant. *l.* 15. CALLISTR. LIB. 1. QUAEST.

Idipsum autem, est primum Caput Senatusconsulti Liboniani; quod factum est sub Tiberio, Statilio Tauro et L. Scribonio-Libone Coss. Unde quidam Edictum ipsum supra dictum, non Claudio Imperatori Romanorum quinto, sed Tiberio qui etiam ipse CLAUDIUS *dicebatur, tribuendum censent: inter quos praecipue est P. Faber* Semest. l. 25. *Edictum itaque et Senatusconsultum, unam eamdemque esse Legem; diversis nuncupatam nominibus;* EDICTUM CLAUDII *dictam a Tiberio Principe, qui hujus relationis ad Senatum auctor fuit;* SENATUSCONSULTUM LIBONIANUM *a Libone Consule ad Patres referente. Hinc et in* l. 22. *ff. h. t. quae inscribitur ex Pauli libro singulari* AD SC. LIBONIAN. *unde quaestio est de iis qui quid sibi aut suis adscribendo* IN NON EDICTUM *incidunt; et in Indice Justinianeo, hic ejusdem Pauli liber singularis dicitur* AD SCTUM LIBONIANUM *seu* CLAUDIANUM.

Alii porro (ut Cujacius) magis volunt; duo ea de re fuisse Edicta seu Senatusconsulta, unum sub Tiberio, alterum sub Claudio (1) *: quod evincunt ex l. 10. pr. et* § 1. *ff. h. tit. infra N.* 6. *et* 8. *ubi* Senatusconsulta *dicuntur in numero plurali; maxime vero ex l.* 3. *Cod.* de His qui sibi adsc. *infra N.* 13. *ubi* SCtum *ab Edicto D. Claudii separatur. Quanquam, cum idem hæc duo sanxerint, plerumque confundantur.*

Ut ut sit; et sive Edictum *pro ipso Senatusconsulto accipi debeat; sive idipsum quod* Liboniano Senatusconsulto *cautum fuerat, rursus ab Imperatore Claudio fuerit sancitum; sane hoc constat, præter illud Caput quod supra relatis Edicti verbis continetur adversus eos qui testamento sibi quid ascribunt, aliud quoque simile circa Falsum quod in cæteris instrumentis committitur Senatusconsulto Liboniano cautum fuisse: ut aperte colligitur ex Pariatore mox infra; ubi etiam mentio sit de tribus aliis Senatusconsultis quibus insuper varia Capita Legis Corneliæ* de Falsis *adjecta sunt. Ita enim ille.*

» Ulpianus sub Titulo DE POENA LEGIS
» CORNELIÆ TESTAMENTARLÆ ». lib. 8.

» Præterea factum est Senatusconsultum Statilio
» et Tauro consulibus (2); quo pœna Legis Cor-
» neliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum
» sciens (3) signaverit, signarive curaverit. Item
» qui Falsas testationes (4) faciendas testamentave
» Falsa (5) invicem dicenda aut consignanda dolo
» malo curaverit; Licinio et Tauro Coss. (6).

» Item qui ob struendam advocationem testi-
» moniave, pecuniam acceperit, pactusve fuerit,
» societatem coierit, aut aliquam delationem (7)
» interposuerit: Item si quis coierit ad occisio-
» nem (8) innocentium, Senatusconsulto quod
» Cotta et Messala (9) factum est, coercentur.

» Sed et si quis ob venumdandum, vel denun-
» dandum (10) non remittendumve testimonium,
» pecuniam acceperit; Senatusconsulto quod duo-
» bus Geminis Coss. (11) factum sit, pœna Legis
» Corneliæ afficitur ».

Apud Pariator lib. VIII cap. 7.

Ad plures alias denique Falsi species, variis Constitutionibus Lex producta est; sicque, quasi per gradus, accepit incrementum.

De his omnibus sigillatim agendum. Et 1.° *de Edicto D. Claudii, seu priori Senatusconsulti Liboniani Capite, circa eos qui testamento sibi aliquid ascribunt;* 2.° *De altero Capite Senatusconsulti; cujus occasione generaliter agemus de Falso quod committitur in cæteris instrumentis.*

3.° *Varias deinde Falsi species prosequemur. quæ supradictis aliis Senatusconsultis aut Constitutionibus vindicantur, et ad quatuor classes referri possunt; scilicet quibus Falsum committitur, vel circa judicia, vel circa Edicta Prætoris aut Constitutiones Principum, vel in contrahendo, vel denique in assumendo in fraudem alicujus Falso nomine.*

ARTICULUS I.

Exponitur Edictum Divi Claudii, seu primum Senatusconsulti Liboniani Caput, contra eos qui testamento sibi quid ascribunt.

Hic quæritur 1.° *Quando testamentarius, seu is qui testamentum scribit, sibi quid ascribere intelligatur:* 2.° *Quid sibi ascribens in pœnam Senatus-*

(1) Hotomannus diversam adhuc sententiam amplectitur; *Libonianumque* Senatusconsultum ad tempora Hadriani rejicit, sub Coss. Torquato et Annio-Libone; Edicto proinde Claudii longe posterius.

(2) Pithæus, Schultingius, et alii, ita recte emendant; *Statilio-Tauro et L. Scribonio-Libone Coss.* neque enim duæ diversæ personæ *Statilius* et *Taurus*, sed unica eademque persona *Statilius-Taurus*; qui bis Consul fuit, cum *Libone* sub Tiberio, cum *Crispino* sub Imperatore Claudio. Jam vero Senatusconsultum illud cujus sententia hic exhibetur, probabilius sub Tiberio factum creditur quam postea sub Claudio; cum Pariator illud recenseat ante alia tria quæ mox sequuntur, de quibus apud omnes constat sub Tiberio facta fuisse.

Hic igitur a Pariatore designari Senatusconsultum ipsum Libonianum, vix dubium est; quo pœna legis Corneliæ Testamentariæ producta est adversus eos *qui aliud quam testamentum, etc.* Ut proinde hujus Senatusconsulti duo fuisse Capita dicendum sit; Primum, ut supra in Edicto Claudii, de iis qui in testamento sibi quid ascribunt; alterum hic, in eos *qui aliud quam testamentum, etc.* De quo vide l. 9. § 3. h. tit. infra N. 23.

(3) *Sciens* Falsum.

(4) *Testationes* hic (ut in l. 7. ff. *de Sponsalib.* et passim) intelligendæ sunt, scripturæ testibus munitæ.

(5) Budæus legit *Testimonia*, ut in sup. d. l. 9, § 3. Et pro *invicem dicenda*, alii legunt *in necem dicenda.* Cujacius admissa priori emendatione, posteriorem respuit; et *testimonia invicem dicenda* intelligit de his qui conveniunt ut se mutuo Falsis testimoniis juvent quotiescumque opus erit.

(6) *Licinius* in Fastis Consul invenitur, non cum *Tauro*, sed cum *L. Calphurnio-Pisone*, sub Tiberio, anno Ch. 28. Sed potuit *Taurus* esse Consul suffectus. Hanc porro horum Consulum designationem quidam rejici volunt ad ¶ seq. *item qui ob struendam, etc.* quasi hoc ultimum cautum fuerit Liciniano demum SCto. Liboniano autem tribuunt quidquid præcedit, tum de iis *qui aliud quam testamentum, etc.*, quam de iis *qui Falsas testationes, etc.* Et ita Hetoeccius, dissentiente Cujacio.

(7) *Delationem* falsam scilicet, pecunia accepta. Schultingius legit, *obligationem*; ut in l. 20. ff. h. tit. infra N. 28.

(8) Id est, in necem et perniciem. Schultingius legit *ad accusationem.* Vide l. 1, § 1, ff. h. tit. infra N. 28. Ubi Marcianus ait *obligationem.*

(9) Hi inveniuntur Consules sub Tiberio, anno Ch. 21.

(10) Textus aperte mendosus Cujacio videtur, qui sic legit: *Ob denuntiandum vel non denuntiandum remittendumve.* Porro *denuntiare testimonium*, est denuntiare testibus ut adsint ad aliud perhibendum: at in crimen Legis Corneliæ incidit ex hoc SCto, judex aut accusator qui pecunia accepit ut hoc denuntiet, vel non denuntiet seu remittat. Vide sup. d. l. 1, § 2, ff. h. tit. infra. N. 29.

(11) Nimirum C. *Rubello*-Gemino et *C. Fusio*-Gemino, qui Consules inveniuntur sub Tiberio, anno Ch. 30.

consulti incidat : 3.° Ad quorum testamenta Senatusconsultum pertineat, et quæ personæ sint pœnis hujus obnoxiæ ; 4.° denique quando Senatusconsultum cesset necne.

§ 1. *Quando quis sibi ascripsisse intelligatur.*

VI. *Scribere quis sibi intelligitur, non solum quum legatum quidve aliud sibimetipsi ascribit ; sed et quum hoc ascribit personis quæ tempore testamenti, ipsius juri subjectæ fuerint, aut subjectæ fuisse intelligantur.*

Hinc Si ei filio qui apud hostes est, ascripserit legatum, dicendum est reverso eo, incidere in pœnam Senatusconsulti (1), quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur. *l.* 22. § 1. Paul. lib. singul. ad SC. Libonianum.

Illud constat; si extraneo quis ascripserit legatum, licet postea vivo testatore in potestate eum habere cœperit; Senatusconsultis (2) locum non esse. *l.* 10. § 1. Macer lib. 1. public.

De hoc Sequens quæstio est : An quoniam placet id quod illicite scriptum est, pro non scripto esse; quod servo communi scribentis et alterius ascriptum est, utrum in totum pro non scripto sit, an quantum ad eum tantum qui ascripsit; cæterum socio totum debeatur? Et inveni Marcellum apud Julianum annotasse (3). Nam cum Julianus scripsisset, Si sibi et Titio scripsisset aut servo communi cum pro non scripto sit, facillime quæri posse quantum Titio et socio acquiratur : ita adjicit iste Marcellus; Quemadmodum socio debebitur, si quasi Falsum nomen servi subducitur? Quod et in præsenti quæstione observandum (4) est. *l.* 14 § 1. Paul. lib. 22. quæstionum.

VII. *Quod diximus testamentarium sibi ascripsisse videri, quum quid ascribit personis ipsius juri subjectis; ita verum est, nisi tale sit id quod ipsis ascripsit ut per eas personas non potuisset illud acquirere.*

Hinc V. G. Si pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitonis filii aliquid ascripserit quem commilitonem in militia novit (5); quia patri non acquiritur, extra pœnam est. *l.* 11. Marcian. lib. 1. de judic. public.

Item si servo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, ascripserit; dicendum est extra sententiam Senatusconsulti eum esse : quoniam placet omne quod per hujusmodi servum acquisitum est, restitui oportere manumisso. *l.* 22. § 3. Paulus lib. sing. ad SC. Libonianum.

Pariter Si dominus ascripserit servo legatum Quum liber erit; dicimus Senatusconsulto dominum excusatum esse; qui compendio suo nullo modo prospexerit. Eadem et de filio postea emancipato. *d. l.* 22. § 5.

Si testamentarius servo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus ne extra pœnam sit; quoniam nullum ipsius commodum est. Nisi ideo ascripserit, ut servus magno pretio redimatur ab eo et manumittatur. *d. l.* 22. § 10.

VIII. *Et hæc quidem de eo qui quid ascribit personis quas in sua potestate habet.*

Quid autem vice versa? De eo qui ei in cujus potestate est, eique qui in eadem potestate est, ascripserit; nihil Senatusconsultis cavetur. Sed hoc quoque casu committitur in Legem ; quia hujus rei emolumentum ad patrem dominumve pertinet (6), ad quem pertineret si filius servusve sibi ascripsisset. *l.* 10. Macer lib. 1. publicorum.

Scribere autem sibi legatum videri, non solum eum qui manu sua id fecit; sed etiam qui per servum suum, vel filium quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur. *l.* 15. Scribere Callistratus lib. 1. quæst.

IX. *Præter supra dictas personas ; quibuscumque aliis quis aliquid ascribat, quantumvis ipsi conjunctæ personæ fuerint, in Senatusconsultum non incidit.*

Sed et si emancipato filio ascribit, recte id faciet; item in adoptionem dato. *l.* 22. § 2. Paul. lib. singul. ad SC. Libonianum.

Et quum matri filius ascripserat, Divi Fratres rescripserunt; Cum jussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matremque capere posse. *l.* 11. § 1. Marcianus lib. 1. de judic. public.

Pariter Uxori (7) legatum in alieno testamento scribere non prohibemur. *l.* 18. Paul. lib. 3. sentent.

Idem obtinet, etsi eum cui testamentarius aliquid ascripsit, putaret suo juri subjectum esse. Sufficit enim quod revera subjectus non fuerit. Hinc V. G. Et si ei servo qui bona fide servit, aliquid ascripsit; quod ad cogitationem animi nocens est, quia ei ascribit quem suum putat ; sed quoniam neque legatum neque hereditas bonæ fidei possessori acquiritur, dicamus eum pœnæ eximendum esse. *d. l.* 22. § 4.

§ 2. *Quid ascribendo quis in pœnam Senatusconsulti incidat.*

X. *Verbis Senatusconsulti tenetur testamentarius*

(1) Nam hoc casu per fictionem postliminii intelligitur fuisse in potestate testamentarii, tempore testamenti.

(2) Libonio scilicet, sub Tiberio ; et Claudiano postea facto, seu Edicto Divi Claudii, quo idem rursus sancitum est : ut vult Cujacius.

(3) Aliquid ad hanc quæstionem pertinens.

(4) Scilicet ut in totum fit pro non scripto, nec debeatur quicquam socio. In altera vero specie dicendum subducta testamentarii persona, totum Titio deberi.

(5) Vide infra lib. seq. Tit. *de Castr. pecul.*

(6) Ita argumentatur Jurisconsultus, Perinde est domino patrive testamentarii legatum scribi, ac ipsi testamentario; cum utroque casu domino patrive quæratur. Atqui, si sibi ipsi testamentarius scripsisset, pro non scripto esset. Ergo perinde pro non scripto habendum, quod domino patrive ipsius ascriptum est.

(7) Modo non ea sit quæ in manum viri convenerit.

qui HEREDITATEM, LEGATUM, FIDEICOMMISSUMVE *sibi ascribit; item servus testatoris proprius qui* LIBERTATEM *sibi ascribit.*

Cæterum qui quodvis aliud emolumentum sibi ascribit; et si verbis non teneatur, sententia tamen Senatusconsulti tenetur; et in pœnam incidit. Hinc puta Qui liberti assignationem sua manu ascripsit, non verbis, sed sententia Senatusconsulti tenetur. *d. l.* 22. § 8.

Sed et ille qui, quum Titio fundus legaretur, adjecit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ; in voluntatem Senatusconsulti incidit. *d. l.* 22. § 11.

Item non continetur verbis, servus qui alieno testamento fideicommissam libertatem sibi ascripsit. Sed de hoc potest hæsitari; quoniam (ut supra diximus) Senatus ita demum ei qui sibi libertatem fideicommissam in testamento domini ascripsit, pœnam remisit, si dominus suscripsit. Imo magis dicendum est hunc (1) contra Senatusconsultum facere, quam eum qui legatum sibi ascribit; cum libertas omni modo ipsi competitura sit, legatum autem domino acquiri possit. *d. l.* 22. § 9. PAUL. LIB. SINGUL. AD SC. LIBONIANUM.

XI. *Sed et si testamentarius id ascribat, quo confirmetur id quod ipsi ab alio ascriptum est, et quod alioquin inutiliter ascriptum foret; in sententiam Edicti incidit.*

Hinc Si institutus heres, exheredationem nominatim filii vel aliarum personarum ascribit; Senatusconsulto tenetur. *l.* 6. § 1. AFRICAN. LIB. 3. QUÆSTIONUM.

Pariter Qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei ascriptum erat, confirmat; in Senatusconsultum incidit. Quod et Julianus scribit. *sup. d. l.* 21. § 6.

XII. Adimendo quoque aliquid, incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit. Veluti si servo legato sibi, eodem que manumisso, libertatem sua manu ademerit. Hoc (2) ita, si voluntate testatoris ademerit; nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi ascriptum, fideicommissum ademerit. *d. l.* 22. § 7.

Item Africanus. Similiter et is qui libertatem sua manu ademit, servi testatoris, et maxime cui à se legata vel fideicommissa data erant, Senatusconsulto tenetur. *sup. d. l.* 6. § 2.

XIII. *Dictis consonat quod rescribit Alexander.* Senatusconsulto, et Edicto Divi Claudii, prohibitum est; eos qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore, aliquod emolumentum ipsis futurum scribere: et pœna Legis Corneliæ facienti irrogata est. Cujus veniam deprecantibus ob ignorantiam, et profitentibus a relicto discedere; Amplissimus Ordo, vel Divi Principes veniam raro dederunt. *l.* 3. *Cod. de His qui sibi ad scrib.*

XIV. Qui autem voluntate patris se exheredat, vel legatum sibi adimit; neque verbis Senatusconsulti; neque sententia continetur. *sup. d. l.* 22. *§ fin.*

§ 3. *Ad quorum testamenta pertineat Senatusconsultum, et quæ personæ sunt huic obnoxiæ.*

XV. *Etiam* Ad testamenta militum (3), Senatusconsultum pertinet; quo Lege Cornelia tenentur qui sibi legatum fideicommissumve ascripserint. *l.* 1. § 7. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

XVI. *Et quævis personæ, quantumvis testatori conjuncta fuerint, Senatusconsulto obnoxiæ sunt.*

Hinc, etiam ea Quæ in testamento uxoris maritus sua manu legata sibi ascripserit, pro non scriptis habentur: et Legis Corneliæ pœna, si venia impetrata non est, locum habet. *l.* 4. *Cod. de His qui sibi ascrib.* ALEXANDER.

Etiam milites huic Senatusconsulto obnoxii sunt. Pœnam tamen Falsi eis solet remittere Princeps.

Hinc Alexander militi ita rescribit. Quod adhibitus ad testamentum commilitonis scribendum, jussu ejus servum tibi ascripsisti, pro non scripto habetur: et ideo id legatum petere non potes. Sed secuto tenore indulgentiæ meæ, pœna Legis Corneliæ tibi remittitur; in quam credo te magis errore quam malitia incidisse. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

Quod ad minores viginti-quinque annis attinet, ait Julianus. Senatus pœnam remisit ei qui legata a se testamento data, codicillis sua manu scriptis ademerat. Sed quia et jussu patris id fecerat, et (4) annorum viginti-quinque erat, hereditatem quoque ei capere permissum est. *l.* 5. JUL. LIB. 86. DIGEST.

Maxime autem Impuberem in Edictum incidere, dicendum non est; quoniam Falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam ætatem non cadit. *l.* 22. PAUL. LIB. SINGUL. AD SC. LIBONIANUM.

§ 4. *Quando cesset necne Senatusconsultum.*

XVII. *Cessat Senatusconsultum, quum testator suscriptione sua confirmavit hoc quod testamentarius sibi ascripsit.*

Cæterum hac in re Inter filium et servum, et extraneum testamentum scribentes; hoc interest; quod in extraneo, si specialiter suscriptio facta est QUOD ILLI DICTAVI ET RECOGNOVI, pœna cessat, et capi potest: in filio vel servo, vel generalis suscriptio sufficit, et ad pœnam evitandam, et ad capiendum. *l.* 1. § 8. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Specialem suscriptionem desiderari quum testamentarius erat extraneus, puta servus alienus, docet pariter Callistratus. Ita ille. Plane Constitutionibus Principalibus cavetur; [ut] si testator SPECIALITER suscriptione sua declaraverit, dictasse servo alienujus, ut domino ejus legatum ab heredibus suis

(1) Qui in testamento alterius, sibi libertatem ascribit.

(2) Supple ante hunc ¶: Cum igitur in pœnam Legis incidat, Fiscus ipsi hunc servum aufert.

(3) Vide supra lib. 29. Tit. *de Testam. mil.*

(4) Legendum, *et minor annorum, etc.*

daretur; id valere, nec generalem suscriptionem testatoris valere adversus Senatusconsulti auctoritatem: et ideo legatum pro non scripto habendum; et servo, qui etiam sibi legat in ascripsit, veniam dari. Ego tutius esse puto, veniam petendam ab Imperatore; scilicet eo quod relictum est, abstinentibus. *l.* 15 § 1. CALLIST. LIB. 1. QUÆST.

Contra; quum testamentarius qui quid sibi ascripsit, in potestate testatoris erat; generalem suscriptionem testatoris sufficere ut pœna cesset et capi possit, idem Callistratus docet: ut mox sequitur.

Item Senatus censuit, ut si servus domini sui jussu testamento codicillisve libertatem sibi ascripserit, ob eam rem quod ipsius manu scriptum est, minus liber sit. Sed libertas ei ex fideicommissi causa præstatur; si modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisve suscripserit. *d. l.* 15. § 2.

Et quatenus de sola specie fideicommissæ libertatis hoc Senatusconsulto continebatur; Divus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse hujus Senatusconsulti, quam scripturam. Nam servus quum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari: si tamen accedat domini auctoritas suscribentis, SE EA DICTASSE ET RECOGNOVISSE. Videri enim ait ipsius domini manu scripta, cujus voluntate ea scripta sunt.

Quod tamen (inquit) ad liberas personas in quas nullum jus testator habuerit, extendi non debet. Quæri tamen debet, an (1) æque subsequendi necessitas et honesta excusatio est, non facientibus quod non sit concessum. *d. l.* 15. § 3.

XVIII. *Vidimus in persona testamentarii qui in potestate testatoris erat, Senatusconsultum cessare, vel ex generali suscriptione testatoris.*

Hoc ita demum obtinet, quum testator suscripsit ipsimet scripturæ quam testamentarius confecit. Alioquin, quantumvis aliunde testator confirmaverit quod testamentarius sibi ascripsit, id pro non scripto habebitur. Hinc tamen pœna Falsi evitabitur. Quæ omnia diseimus ex Diocletiano et Maximiano, qui ita rescribunt. Si libertatem tibi manu tua, imperante domino ascripsisti; cum proponas dominum non suscripsisse, et suis litteris tuam libertatem expressim agnovisse: ad impetrandam libertatem, Senatusconsulti auctoritas tibi obest. Pœna tamen Falsi tibi remittitur; quoniam non putueras contra domini voluntatem venire. *l. fin. Cod. de His qui sibi ascribunt.*

Multo magis, quum testamentarius extraneus erat; quod sibi ille ascripsit, non confirmabitur, ex eo quod testator illud alibi agnovit. Sed poterit hoc saltem ei prodesse, ut veniam accusationis Falsi impetret.

Hinc Antoninus. Si testator codicillis quos scripsisti, legatum quoque seu fideicommissum reliquisse tibi sua manu ascripsit; non videris in pœnam Senatusconsulti incidisse. Quod si testamentum (2) dictasse codicillis significavit, legato quidem vel fideicommisso abstinere debes: pœna vero Falsi, tibi Principali beneficio remittitur. *l.* 2. *Cod. de His qui sibi ascrib.*

XIX. *Jam ad alios casus pergamus, quibus cessat Senatusconsultum.*

Nimirum cessat, quum testamentarius pro parte quidem manu sua scripsit orationem per quam ipsi quid relinquitur, verum nomen ejus alia manu scriptum est.

Hinc in specie sequenti. Si quis duobus heredibus institutis adjecerit, ut si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset et liberos haberet, hereditas redderetur; vel si uterque sine liberis decessisset, hereditas (deinde alia manu, SCRIPTORI TESTAMENTI) restitueretur: placet testamentario pœnam Legis Corneliæ remitti. Sed benignius est, ut etiam ea quæ supra scripta sunt, simili modo consequatur. *l.* 15. § *fin.* CALLIST. LIB. 12. QUÆST.

Cessat etiam Senatusconsultum; quum testamentarius qui sibi hereditatem ascripsit, nullum coheredem ac substitutum habet per quem testamentum sustineatur, et ipse est ab intestato heres. Frustra enim pro non scripta haberetur ejus institutio.

Sic accipe quod rescribit Antoninus. Quanquam ita interpretatur Jurisperiti; ut contra Legem Corneliam videatur se scribere heredem emancipatus filius patre dictante, tamen si, quum (3) testamentum non esset scriptum, justus successor futurus esset (accepta bonorum possessione) filius patris; perinde habebitur atque si sua manu pater tuus te heredem scripsisset, functus dulci (4) officio. *l.* 1. *Cod. de His qui sibi ascrib.*

XX. *Cæterum non ideo minus Senatusconsulto locus erit, quod testamentarius qui sibi ascripsit, is esset qui præteritus posset petere possessionem* CONTRA TABULAS. *Nec etiam ideo minus locus erit Senatusconsulto, quod ex eo quod testamentarius sibi ascripsit nullum laturus esset emolumentum.*

Hoc docet Paulus in hac specie. Maritus servum dotalem manumisit, et in testamento ejus (5) legatum sibi ascripsit. Quæsitum est, quid mulier ex Lege Julia consequi (6) possit? Respondi: Et pa-

(1) Jauchius (in *Actis Lipsiensib.*) deleta Particula AN, quam Taurellus abfuisse a MS. Florentino docet, et transposita negatione legit: *Quæri tamen debet æque, subsequendi necessitas; et honesta excusatio non est, facientibus quod non sit concessum.*

(2) In quo tibi legatum ascripsisti.

(3) Id est, etiam eo casu quo, etc.

(4) *Dulce officium* est patri, si ipse filium suum scribat, manu sua heredem. Itaque inutilis emendatio Cujacii, qui legit *functus lucis officio*, id est defunctus.

(5) Manumissi.

(6) Maritus quidquid ex bonis servi dotalis quem manumisit consecutus est, restituere mulieri soluto matrimonio debet: ut vid. supra lib. 23. Tit. *Sol. matr.* N. 87. Hinc quæritur an hoc legatum mulieri restituere debeat? Definitur autem non debere restituere, quia illud non consequitur, sed pro non scripto ex Senatusconsulto habetur.

tronum incidere in pœnam Edicti Divi Claudii decendum est, et filium emancipatum; licet præteriti possint petere bonorom possesionem. Ergo si nihil habet patrouns ex bonis liberti, non tenebitur mulieri.

An (1) ideo teoeri potest, quod adjectum est in Lege; AUT OOLN FECIT quominus ad eum perveniat? Sed (2) oihil perfecit in fraudem mulieris: oon eoim adversus illam hoc excogitavit.

An (3) ideo oon dcoegamus huic actiooes, quoniam alii restituturus est? at quin, quum is qui[a] sibi jussu testatoris legatum ascripsit, etiamsi fidei suæ similiter jubente testatore commisisset ut id alii restitueret, Senatus jussit eum nihilomious legato abstioere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi. *l.* 14. § 2. PAUL. LIB. 22. AD QUÆST.

XXI. *Non ideo etiam cessat pœna Legis; ex eo quod legatum quod quis sibi ascripsit, aliunde futurum fuisset inutile. Itaenim Africanus.* Si quis legatum sibi ascripserit, teoetur pœna Legis Corneliæ, quamvis ioutile legatum sit. Nam et eum teneri constat, qui eo testamento quod postea ruptum vel etiam quod initio oon jure fieret, legatum sibi ascripserit. Hoc tameo tunc verum est, quum perfectom testamentum erit. Cæterum si noo sigoatum fuerit, magis est ut Senatusconsulto locus non sit. Sicuti nec (4) Ioterdictum DE tabulis testamenti exhibendis locom habet. Prius enim oportet esse aliquod testamentum, vel nou jure factum, ut Senatusconsulto locus sit. Nam et Falsum testamentum id demum recte dicitur; quod, si adulteriounm non esset, verumtamen testamentum recte diceretor. militer igitur, et noo jure factom testamentum id appellatur; in quo, si omnia rite facta essent, jure factum diceretor. *l.* 6. AFRIC. LIB. 3. QUÆST.

XXII. *Non cessat etiam pœna Legis, ex sola ratione conjunctionis personæ testamentarii cum testatore.*

Hinc Paulus. Filius emancipatus, quom scriberet patris testamentum, jossu patris, servo commuoi Titii et sui legatum ascripsit. Quæro quis exitus quæstioois sit? Respondit: Plures (5) quæstiones conjuoxisti. Et quidem, quantum ad Seoatusconsultum quo prohibemur nobis vel his quos in potestate habemus ascribere legatum; emancipatos qooque filius eadem pœoa tenebitur, licet jussu patris scripserit. Excusatus enim is videtur qui in potestate est, sicut servus; si tamen jussum ex subscriptione testatoris appareat. Sic enim inveni Senatum ceosuisse. *d. l.* 14. *pr.*

Quod si rationi conjunctionis personæ, ratio imbecillitatis sexus accedat; venia tribuitur testamentario.

Hinc Matri qooqoe cui per servum tuum dictante filio, legatum scriptum esset, veniam tribuendam Legis Coroeliæ placuit. *l.* 15. § 4. CALLIST. LIB. 1. QUÆST.

Idem in filiam quæ dictante matre sua, per ignorantiam Juris; legatum sibi scripserat; Seoatus censuit. *d. l.* 15. § 5.

ARTICULUS II.

De altero Capite SCti Liboniani, et generaliter de omnibus Falsi speciebus quod in Instrumentis *quibuslibet, præter testamenta, committeretur.*

XXIII. Paulus respoodit: Legis Corneliæ pœna omnes teoeri, qui (etiam extra testameota) cætera Falsa sigoasseot. *l.* 16. § 1. PAUL. LIB. 3. RESP.

Nimirum secundo SCti Liboniani capite, Pœoa Legis Corneliæ irrogator ei qui qoid aliud quam in testamento, sciens dolo malo Falsum signaverit, sigoarive curaverit. *l.* 9. § 3. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

XXIV. *Generaliter autem idem Paulus respondit:* Sed et cæteros qui in ratiooibus, tabulis, litteris publicis, aliave qua re, sioe (6) consigoatione Falsum fecerunt; velut verum oon appareat, quid celaverunt, surripuerunt, subjecerunt, resignaverunt eadem pœna affici solere dubium non esse. *sup. d. l.* 16. § 2.

Similiter Marcianus. Qui in rationibus, tabulis, cerisve (7), vel alia qua re, sine consigoatiune (8) Falsum feceriot, vel rem (9) amoveriot; periode ex his causis, atque si erant Falsarii, puniuntur. Sic et Divus Severus Lege Cornelia DE FALSIS damnavit Præfectum Ægypti, quod instrumentis (10)

(1) Hic prima objectio proponitur.

(2) Objectionem diluit.

(3) Altera Objectio. Videretur tale legatom non debere haberi pro non scripto; quia is qui illud sibi ascripsit, hujus emolumentum habere non debet, sed debet illud restituere uxori. Verum hanc rationem nou valere, probat ex exemplo quod infra subjicit.

[a] *Forte legendum* quom quis.

(4) Donellus censet legendum, *Nec sicut;* ne alioquin hæc lex manifeste pugnet cum l. 1. § 5. ff. *de Tab. exhib.*

(5) Una duntaxat hic refertur. Altera relata est supra N. 6.

(6) Id est, aliave instrumento etiam non sigoato. Nisi malis legere cum Halgaodra et Vulgata, *sive consignatione:* CONSIGNATIONE autem accipe scripturam quamlibet solemnem, testium simul et partium signaculis munitam, et inde ita dictam.

(7) Male in Florentina *cerisive.* Rectius io Editione Rob. Stephani 1528. TABULIS CERISVE; quæ locutio veteribus usitata, ut in formula nuncupationis testamenti apud Ulpianum *Fragm.* Tit. XX. § 9. UTI HIS TABULIS CERISVE *scripta sunt;* et io fœdere Albaoo apud Livium l. 24. Erant autem *Ceræ*, tabolæ cera inductæ in quibus scribebant.

(8) Vide Not. (6) supra. Bynkershoek hic et in l. 16. § 2. mox supra, omnino legendum censet *sive*, pro *sine;* imo et aliquam putat esse trajectionem verborum, legendumque *sive consignationem, aliave qua re* (id est, alibi quam in scriptura) *falsum*, etc.

(9) *Rem* accipe, aliquid ex supra numeratis rebus. *Amoverint*, veritatis intervertendæ ergo.

(10) Legendum cum litteris reduplicativis INstrumentis, id est, *in instrumentis.*

suis, quum præerat provinciæ, Falsum fecit. *l.* 1. § 4. Marc. lib. 14. instit.

Item Is qui deposita instrumenta apud aliom, ab eo prodita esse adversariis suis dicit, accusare eum Falsi (1) potest. *d. l.* 1. § 6.

Denique, Quid sit Falsum quæritur? Et videtur id esse, si quis alienum chirographum imitetur, aut libellum: vel rationem intercidat vel describat; non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur. *l.* 23. Paul. lib. sing. de Pœnis pagan.

XXV. *Imo etiam in proprio instrumento quis crimen Falsi committit; puta si circa diem quo confectum est, mentiatur.*

Igitur Si, a debitore prælato [a] die pignoris, obligatio mentiatur; Falsi crimini locus est. *l.* 28. Modest. lib. 4. respons.

Nec solum debitor, sed et creditor qui cum eo colludit, eo nomine in crimen Falsi incidit. De hac specie accipe quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si creditor colludens cum debitore suo tibi prædium venumdedit (2), Falsum commisit, et tibi nihil offecit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxium. *l.* 15. *Cod. h. tit.*

Erga tertiam quidem personam ea res crimini Falsi locum facit; at non inter ipsos qui consenserunt.

Hinc Paulus libro tertio Responsorum respondit. Repetita (3) quidem die cautionem interponi non debuisse. Sed Falsi crimen, quantum ad eos qui in hoc conseuserunt, contractum non videri; cum inter præsentes et convenientes res actitata sit, magisque debitor (4) quam creditor deliquerit. *l.* 3. *ff. de fid. instrum.* Paul. lib. 3. resp.

XXVI. *Valde autem notandum circa species omnes modo supra recensitas, ex quibus Falsum circa instrumenta committitur, quod non omnes præcise ad SCtum Libonianum pertinent: eo siquidem Senatusconsulto Lex Cornelia ad eos duntaxat producta est, qui Falsum instrumentum fecerunt aut signaverunt. Cæteræ igitur species, licet pœna Legis in his quoque locum habeat ex dictis, tamen non ex Lege aut SCto, sed extra ordinem puniuntur.*

Hinc V. G. Paulus libro tertio Responsorum respondit: Instrumentorum surreptorum crimen, non esse publici judicii, nisi testamentum alicujus sorreptum arguatur. *l.* 16. Paul. lib. 3. resp.

Pariter qui Falsum instrumentum recitavit, punitur quidem, sed extra ordinem.

Hinc Papinianus. Ordine Decurionum decem annis Advocatum motum, qui Falsum instrumentum cognoscente Præside recitavit; post finem temporis, dignitatem respondi reciperare, quoniam in Corneliam (Falso recitato, non facto) non (5) incidit. Eadem ratione; plebeium ob eamdem causam exilio temporario punitum, Decurionem post reditum recte creari. *l.* 13. § 1. Papin. lib. 15. resp.

Ita demum autem is qui Falsum instrumentum recitavit aut protulit, extra ordinem punitur, si sciens fecit. Et ita similiter in omnibus Falsi speciebus; neque enim sine dolo crimen admittitur.

Hinc Divus Pius Claudio rescripsit; pro mensura cujusque delicti constituendum in eos, qui apud judices instrumenta protulerunt quæ probari non possiut. Aut si plus meruisse videautur quam ex forma jurisdictionis peti possint, ut imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coerceri debeaut.

Sed Divus Marcus cum fratre suo, pro sua humanitate hanc rem temperavit: ut, si (quod plerumque eveuit) per errorem hujusmodi instrumenta proferantur, ignoscatur eis qui tale quicquam protulerint. *l.* 31. Callistr. lib. 3. de cognat.

ARTICULUS III.

De variis Falsi speciebus quæ specialiter Senatusconsulto Liciniano *aliisque similibus coërcentur; et generaliter de Falso quod circa* Judicia *committitur.*

XXVII. *Senatusconsulto Licinniano, de quo vide supra N. 5. cum Notis;* Pœna Legis Corneliæ irrogatur ei qui Falsas testationes faciendas, testimoniave Falsa inspicienda (6) dolo malo cojecerit [b]. *l.* 1. Marc. lib. 14. instit.

Hoc idem in Ulpiani textu sic legitur:

Item qui falsas testationes (7) faciendas, testi-

(1) Extra ordinem: l. 3. ff. *de Extr. crim.* vide et infra N. 26.

[a] *Vulg.* prolato.

(2) Quasi ipse tempore prior in pignore esset, prolato per mendacium die cautionis pigneratitiæ; cum tu revera prior tempore esses.

(3) Id est, prolata: (Gallice, *Antidaté*).

(4) Sensus est: Qua fronte debitor adversus quem creditor hoc instrumento uteretur, accusaret creditorem Falsi criminis; eo quod produceret instrumentum in quo falsitas circa diem contineretur? Cum ipse debitor qui illud confecit, hanc ipse falsitatem commiserit; magisque ea in re deliquerit, quam creditor.

(5) Male Haloander hanc negationem expunxit. Nam si incideret in publicum Legis Corneliæ judicium, esset infamis, utpote publico judicio damnatus, adeoque non posset Ordini restitui. Hic porro *non incidit in Corneliam*, id est in Senatusconsultum Libonianum quo Lex Cornelia De Testamentis porrecta est ad Falsum quod circa sua instrumenta fit; quia Senatusconsultum illud loquitur de Falso *facto* seu signato duntaxat, non de *recitato*: Advocatus autem in hac specie *recitavit* tantum, non ipse *fecit*.

(6) Budæus legit *Testimoniave falsa invicem dicendo*: argumento legis 9. § 3. mox infra. Hanc emendationem respuit Bynkershoek; eo quod longius recedat a lectione Florentina, quam etiam Basilica confirmant. Quare lectionem (*inspicienda*) retinendam censet; et *testimonia* hic accipi pro *testamentis*, ut Basilica verterunt ΔΙΑΘΗΚΑΣ. Verum, quale sit crimen testamenta falsa *inspicere*, aut curare ut inspiciantur, non video.

[b] *Alias* curaverit *Alias* coierit, *supple* in.

(7) Budæus legit, In *falsas, etc.* Testationem autem nomine venire potest, quodcumque rei de qua agitur testandæ causa fit; tam instrumenta, quam etiam testimonia. Aliquando strictius, pro instrumentis, *Testatio* accipitur.

moniave Falsa invicem dicenda, dolo malo coierint. *l.* 9. § 3. ¶ *item.* ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

XXVIII. Item ob obstruendam Advocationem, testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit, ad obligationem (1) innocentium, ex Senatusconsulto coercetur. *sup. d. l.* 1. § 1.

Eo nempe Senatusconsulto quod sub eodem Tiberio factum est [*sup. d. N.* 5.] *Aurelio-Cotta et Valerio-Messala Coss. quo (ut Hermogenianus ait)* Falsi pœna coercentur (2) et qui ad litem instruendam Advocatione, testibus, pecuniam acceperunt; Obligationem (3) pactionem fecerunt; societatem inierunt; ut aliquid eorum fieret, curaverunt. *l.* 20. HERMOGEN. LIB. 5. JUR. EPITOMAR.

Quocirca notat Ulpianus. Qui delatorem ammisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi qui ob instruendas lites pecuniam acceperunt. *l.* 9. § 4. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

XXIX. *Denique sub duobus Geminis facto SCto (de quo etiam sup. d. N.* 5.) Sed et si quis ob renuntiandum (4) remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit; pœna Legis Corneliæ afficitur. *l.* 1. § 2. MARC. LIB. 14. INSTIT.

XXX. *Ex eorumdem Senatusconsultorum mente et sententia, pœna Legis Corneliæ coercentur quælibet aliæ Falsi species quæ circa judicia committi possunt.*

Hinc 1.° *Addit Marcianus pœna eadem teneri,* Et qui judicem corruperit, corrumpendumve curaverit. *d.* § 2. ¶ *et qui.*

Similiter Paulus : His adjungitur et is qui judicem corrumpit. *l.* 21. ¶ *iis.* PAUL. LIB. SING. AD SC. TURPILL.

Idem dicendum de iis etiam qui accusatorem corruperunt ut videb. infra Tit. de Bonis eor. qui mort. sibi consc. *Art.* 2.

Ipsi autem Judices pedanei, si pecunia corrupti dicentur; Plerumque a Præside aut Curia summoventur aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. *l.* 38. § 10. *ff. de Pœnis.* PAUL. LIB. 5. SENT.

2.° *Modestinus* Eos qui diversa inter se testimonia præbuerunt, quasi Falsum fecerint, et præscripto Legis teneri pronuntiat. *l.* 27. MODESTIN. LIB. 8. REGUL.

Et eum qui contra signum suum, Falsum præbuit testimonium, pœna Falsi teneri pronuntiatum est.

De impudentia ejus qui diversa duobus testimonia præbuit, cujus ita anceps fides vacillat; quod crimine Falsi teneatur, nec dubitandum est. *d. l.* 27. § 1.

3.° *Item* Si quis obrepserit Præsidia provinciæ tam per acta (5) quam per libelli interpellationem, nihil agit: imo si accusatus fuerit, pœnam temeratoris luit; proinde enim punitur, atque si Falsum fecerit. Sunt enim Rescripta de ea re. Sufficit autem unum argumenti causa referra, cujus verba hæc sunt: « Alexander Augustus Julio-Maryllo: Si libello dato adversarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adjecit; suscriptione uti non potest; imo si accusatus fuerit, et pœnam inferre debet ». *l.* 29. MODESTIN. LIB. SING. DE ENUCLEAT. CASIB.

ARTICULUS IV.

De aliis Falsi speciebus, ad quas Lex Cornelia testamentaria porrecta est.

§ 1. *De Falso circa* Edicta Prætorum *aut* Constitutiones Principum *admisso.*

XXXI. Hodie qui Edicta proposita dolo malo corrumpunt, Falsi pœna plectuntur. *l.* 32. MODEST. LIB. 1. DE POENIS.

Ex hac causa etiam actio civilis IN FACTUM *nihilominus datur, quatenus actoris interest.*

Ita enim Ulpianus : Qui nomine Prætoris litteras Falsas reddidisse, Edictumve Falsum proposuisse dicetur, ex causa, actione IN FACTUM pœnali tenetur; quanquam Lege Cornelia reus sit. *l.* 25. ULP. LIB. 7. AD ED.

XXXII. *Producta est etiam Lex ad illud Falsum quod circa constitutiones Principis committitur.*

Puta Si quis Falsis Constitutionibus, nullo auctore habito, utitur; Lege Cornelia et igni ei interdicitur. *l.* 33. MODEST. LIB. 3. DE POENIS.

(1) Macer in l. fin. ff. *de Concussion.* dicit, *ad* ACCUSATIONEM *innocentium*; eodem sensu. Nam *Obligare* idem est quod nectere, implicare: ut in l. 3. § 3. ff. *de Bonis eor. qui ante Sent.* dicitur NEXUS *crimine* pro *Accusatus.* Igitur ad *Obligationem* innocentium coire dicentur, qui confingunt crimina adversus innocentes, ut eos litibus obligent seu implicent, vel qui remoram struunt, quominus se accusati expediant. Ita Bynkershoek. Apud Collatorem legitur *ad occisionem innocentium*, quo sensu dicimus in necem seu in præjudicium alicujus.

(2) Nimirum si ea quæcumque hic recensetur, fiant *ad obligationem innocentium* aut alias *dolo*, ut mox supra.

(3) *Engagement, complot.*

(4) Florentina lectio habet *denuntiandum*, quam probat Bynkershoek. Est autem *denuntiare testimonium*, exigere ab aliquo testimonium auctoritate judicis aut Legis. In crimen igitur incidunt judices aut accusatores qui pecuniam accipiunt ut alicui testimonium *denuntient* (forte ad molestiam ipsi procreandam), vel ut ei *non denuntient.* Et pariter in crimen incidunt testes qui pecuniam accipiunt, ut ultro dicant, vel ne dicant testimonium. Neminem latet apud Romanos duplicis generis testes produci solitos; nimirum eos qui ultro testimonium perhibebant, et eos quibus testimonium denuntiabatur: ut ex Pediano et aliis Auctoribus discere est.

(5) Vernacule diceremus : *S'il surprend une Ordonnance du Magistrat, sur un faux exposé dans la Requête ou dans les Pieces.*

Hoc ita, si sciens Falsitatem, utatur?

Hinc Alexander. Majorem severitatem exigit ut merita eorum qui Falsis Rescriptionibus utuntur, digna coercentur pœna. Sed qui deceptus est per alium, si suam innocentiam probat, et eum a quo accepit exhibet, se liberat. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Nec exemplum editionis precum, aliter per errorem scriptum (enm nonnisi dolo malo Falsum committentes crimini subjungentur), cognitionem dati judicis moratur. *l.* 20. *Cod. h. tit.*

Sed et circa veras Principis Constitutiones quoddam Falsi genus committitur, a judice, si secundum eas non judicaverit.

Hoc sensu accipiendus textus ille Marciani, quem sub hoc Titulo Legis Corneliæ protulerunt Pandectarum ordinatores : Sed et si judex Constitutiones Principum neglexerit punitur. *l.* 1. § 3. Marcian. lib. 14. instit.

§ 2. *De Falso quod* In contrahendo *committitur.*

XXXIII. Ex illa quoque causa Falsi pœnæ quis subjicitur, ut Divi quoque Severus et Antoninus constituerunt; ut tutores et curatores, et qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem, cum fisco contrahere non possint (1); ac si quis adversus hanc Legem [a] prolectus Ærario obrepserit; ut periode puniatur ac si Falsum commisisset. *l.* 1. § 9. Marcian. lib. 14. instit.

Iidem Principes rescripserunt; ita demum eum qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si vivat is cujus tutela administrata est. Nam si decesserit, licet nondum heredi ejus rationem reddiderit, jure eum (2) contrahere. *d. l.* 1. § 11.

Nota. Sed ad illos hoc non pertinet (ut iidem Principes scripserunt) qui antequam tutelam susciperent, hæc gesserunt. Nec (3) enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse. *d. l.* 1. § 10.

Item : Sed si jure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam, non puto pœnam habere, licet adhuc vivat is cujus tutela vel cura administrata est. *d. l.* 1. § 12.

XXXIV. *Aliam Falsi speciem quæ in contrahendo admittitur, refert Paulus. Ita ille :* Qui duobus in solidum eamdem rem diversis contractibus vendidit, pœna Falsi coercetur. Et hoc et Divus Hadrianus (4) constituit. *l.* 21. Paul. lib. sing. ad SC. Turpili.

§ 3. *De Falso quod committitur in assumendo Falso nomine.*

XXXV. Falsi nominis vel cognominis asseveratio, pœna Falsi (5) coercetur. *l.* 13. Papin. lib. 15. respons.

Interest tamen quo animo hoc fiat. Et quidem Qui sibi Falsum nomen imposuerit, genus, parentesve finxerit, quo quid alienum intercepere, possederit, pœna Legis Corneliæ De Falsis coercetor. Paul. sent. *lib* 5. *Tit.* 23. § 10. *Cæterum qui sine fraude nomen mutat, nulli pœna subjacet.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Sicut in initio nominis, cognominis, prænominis recognoscendi singulos impositio libera est privatis; ita eorum mutatio innocentibus periculosa non est. Mutare itaque nomen, vel prænomen, sive cognomen, sine aliqua fraude (licito jure si (6) liberes) secundum ea quæ sæpe statuta sunt, minime prohiberis, nullo ex hoc præjudicio futuro. *l. un. Cod. de Mut. nomin.*

SECTIO III.

De pœna criminis Legis Corneliæ Testamentariæ, et quibus præscriptionibus hoc judicium excludatur.

ARTICULUS I.

Quæ sit pœna criminis Falsi?

XXXVI. *Vetus pœna Falsi ex Lege Decemvirali fuit præcipitatio de rupe Tarpeia, ut vidimus ad Tab. VII. Cap.* 10. *n.* 2.

Ex Lege Cornelia aut SCtis per quæ illa varie producta est, pœna Falsi, vel quasi (7) Falsi, deportatio est, et omnium bonorum publicatio ; et si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio affici jubetur. *l.* 1. § 13. Marcian. lib. 14. institut.

XXXVII. *Ex quo autem Publicis Judiciis extraordinaria successerunt, interdum legitimæ pœnæ alia substituitur.*

(1) Propter privilegium actionis *Tutelæ* qua tenentur.

[a] *Alias* Profectus.

(2) Nam mortuo pupillo cessat privilegium actoris *Tutelæ*.

(3) Sensus est : nec enim Principes voluerunt, ut ex hac causa quis se excusaret a tutela, quod fisco obligatus esset ; sed tantum voluerunt excludere fraudem eorum qui, dum contrahunt cum fisco, dissimulant se ex causa privilegiata *Tutelæ* jam esse obligatos.

(4) Hæc autem Constitutio intra suam speciem continetur, nec ad similes species porrigitur. Unde si quis rem non alii venditam, sed alii obligatam distraxerit; non Falsi, sed Stellionatus crimine tenetur : supra Tit. *Stellionat.*

N. 1. Ita conciliat Wissenbachius Aliæ conciliationes referentur apud Guill. Fornerium (lib. *de Antinom, pag.*) quæ non placent.

(5) Supra Tit. *de Furtis* N. 23 qui falsum nomen assumpsit, *Furti* tenetur ; quia scilicet hoc pacto pecuniam intercéperat. Sed cum insuper Falsum committat in eo nomine assumendo, tenetur etiam pœna *Falsi*.

(6) Servus enim, ut nec suæ personæ, ita nec sui nominis dominus est; adeoque illud mutare invito suo domino non potest.

(7) *Quasi-Falsum* appellat, varias species ad quas Lex Cornelia testamentaria producta est.

V. G. Deportationi substitui solet pœna metalli in personas humiliores.

Hinc Paulus. Qui vivi testamentum aperuerit, recitaverit, resignaverit, pœna Corneliæ tenetur; et plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. *l.* 38. § 7. *ff. de Pœnis.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Idem ait. Instrumenta penes se deposita(1) quicumque alteri altero absente reddiderit, vel adversario prodiderit; prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. *d. l.* 8. § 9.

Interdum quoque pœna relegationis cum ademptione partis bonorum, substituitur deportationi.

Hincidem Paulus. Si quis instrumentum litis suæ, a procuratore, adversario proditum esse convicerit: procurator si humilior sit, in metallum damnatur; si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur. *d. l.* 38. § 8.

XXXVIII. *Circa pœnam Falsi nota quod ait Paulus de his qui rem eamdem duobus vendidit, aut judicem corrupit:* Sed remissius puniri solent, ut ad tempus relegentur nec bona illis auferantur. *l.* 21. ¶ *sed.* PAUL. LIB. SING. AD. SC. TURPILL.

Scilicet successu temporis, pœna Legis durior visa est in his speciebus quæ ad FALSUM *non nisi ex longinquo accedunt.*

ARTICULUS II.

Quibus præscriptionibus excludatur necne Legis Corneliæ judicium.

XXXIX. *Judicium hujus Legis excluditur, præscriptione transactionis ab accusatore factæ super Falsitate instrumenti.*

Sic enim rescribunt Valerianus et Gallienus. Ipse significas, quum primum adversarii instrumenta protulerunt fidem eorum te habuisse suspectam. Facta igitur transactione, difficile est ut is qui provinciam regit velut Falsum cui semel aequievisti, tibi accusare permittat. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

Cæterum Qui ignorans Falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquomodo agnovit, Falsum testamentum dicere non prohibetur. *l.* 3. ULP. LIB. 4. DISPUTAT.

Similiter rescribit Alexander. Licet ex tabulis quas sub nomine patris tui, uxorem ejus (id est novercam tuam) surrepto vero testamento, Falsa protulisse allegas; quum crimen admissum ignorares legatum ascriptum tibi consecutus sis; tamen non impediris accusationem contra eam impletis solemnibus instituere. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

XL. Querela Falsi, temporalibus præscriptionibus non excluditur; nisi viginti annorum exceptione: sicut cætera quoque fere crimina. *l.* 12. *Cod. h. tit.* DIOCLET. ET MAXIM.

SECTIO IV.

De Lege Cornelia-Nummaria.

XLI. *Lex Cornelia*-NUMMARIA *pertinet ad eam Falsi speciem quæ in adulteranda moneta committitur.*

Hac Lege Cornelia cavetur, [ut] [a] qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flaverit, Falsi crimine teneri. *l.* 9. ULP. LIB. 8. DE OFFICIIS PROCONS.

Non vindicatur autem hoc facimus, nisi fuerit consummatum. Nam Qui falsam monetam percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio justæ pœnitentiæ absolvuntur. *l.* 19. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Hactenus de eo qui fecit. Eadem pœna afficitur etiam is qui, quum prohibere tale quid posset, non prohibuit. *d. l.* 9. § 1.

Eadem Lege exprimitur, ne quis nummos stagneos, plumbeos, emere, vendere, dolo malo vellet. *d. l.* 9. § 2.

XLII. *Quæ hujus criminis pœna fuerit docet Paulus; eosque qui illo crimine teneantur, ita complectitur:* Qui nummos aureos, argenteos, adulteraverit, laverit (2), conflaverit, raserit, corruperit vitiaverit, vultuve signatam monetam (3) præter adulterinam reprobaverit. Et honestiores quidem in insulam deportantur; humiliores aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Servi autem post admissum manumissi, capite puniuntur. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *Tit.* 23. § 1. ¶ *quive nummos.*

De humilioribus igitur accipe quod ait Ulpianus. Quicumque nummos aureos partim raserit, partim tinxerit (4), vel finxerit (5), si quidem liberi sunt, ad bestias dari; si servi, summo supplicio affici debent. *l.* 8. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Constantinus eos qui adulterinam monetam cudunt, vivos comburi præcepit. l. 2. *Cod.* de Falsa monet.

Item domum in qua hoc factum est, publicari jubet, etiamsi dominus non fuerit conscius. Ab hac tamen pœna excipit dominum qui procul ab hac sua domo moratur; item viduas ac pupillos, quamvis non procul morentur; sed tutores vice pupillorum vult pœnam luere, et pretium domus fisco inferre.

(1) Sequestrata.

[a] *Alias* cum qui.

(2) Qui ope liquoris quo metalla corroduntur, nummos imminuunt: quod *ta* not. 4. lin. 9. mox infra dicitur *tingere*.

(3) Vide N. seq.

(4) Adulteratores monetæ tingunt nummos æreos, ut argentei vel aurei appareant. Sed ut quid tingerent *aureos*, de quibus hic sermo? Ideo Hotomannus emendat *strinxerit*; id est, circumciderit. Bynkershoeck eodem sensu legendum potius putat *cinxerit*, seu ex circulo nummi abraserit; ut in l. 25. ff. *Arb. furt. cæs.* dicitur CINGERE *arborem*, id est, decorticare: ad differentiam ejus qui RADERE dicitur, id est ex superficie nummi corrodere. Verum potest hic servari lectio *tinxerit*: vide Notam (2) mox supra.

(5) Adulterinos conflaverit.

Vult etiam privato hujus criminis accusato appellationem denegari. Et accusatori immunitatem tribuit a pœna calumniæ, etsi non probet. l. 1. Cod. d. tit.

Denique eos qui Falsam monetam cudunt, etiam Rescripto quo hanc veniam impetrassent, excusari a pœna prohibet. l. fin. Cod. h. tit.

Huc pertinet et totus Titulus Codicis de Veteris numismatis potestate.

XLIII. *Monetæ adulteratoribus similes, et contra debitam vultui Principis reverentiam graviter peccare credebantur, qui monetam hujus vultu signatam [cum non adulterina, sed genuina esset] reprobarent; quamlibet aliam monetam illi præferentes.*

Hinc Constantinus: « Omnes solidi in quibus » nostri vultus ac veneratio una est, uno pretio » æstimandi sunt... Nec enim qui majore habitu » faciei extenditur, majoris est pretii; aut qui » angustiore expressione concluditur, minoris haberi credendus est; cum pondus idem existat. » Quod si quis aliter fecerit, aut capite puniri » debet, aut flammis tradi, vel alia pœna mortifera ». *l. 1. Cod. [Theod] Si quis solid. circ.*

Hinc et Valentinianus districte prohibet ne quis Solidos veterum Principum veneratione formatos accipere refragetur: quasi hoc in eorum Principum quorum effigies solidis impressa est contumeliam fieri videatur. l. 1. Cod. de Vet. num. post.

Hinc Arrianus Epictet. *III. 3. Cœsaris nummum nec argentario nec olerum venditori improbare licet, sed ostenso eo rem venditam trahere oportet.*

SECTIO V.

De Lege Visellia.

XLIV. *Est etiam quædam species Falsi, quod Lex Visellia persequitur; forte ab eo L. Visellio-Varrone lata, qui in Fastis Consularibus anno Christi 25. sub Tiberio Imperatore Consul invenitur.*

Lex Visellia libertinæ conditionis homines persequitur, si ea quæ ingenuorum sunt, contra [a] honores et dignitates ausi fuerint attentare, vel Decurionatum arripere: nisi jure aureorum annulorum impetrato a Principe sustententur. Tunc enim quoad vivunt, IMAGINEM, NON STATUM INGENUITATIS obtinent; et sine periculo, ingenuorum etiam officia peragunt publica. Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter, quam etiam ex Lege Visellia criminaliter poterit perurgeri. In Curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur: muneribus vero personalibus in patria patroni quæ congruunt hujusmodi hominibus, singulos pro viribus astrictos esse non dubium est. *l. un. Cod. Ad L. Visell.* DIOCL. ET MAXIM.

SECTIO VI.

De tribus aliis Falsi speciebus.

§ 1. *De Falsis mensuris.*

XLV. Si venditor mensuras publice probatas vini, frumenti vel cujuslibet rei, aut emptor corruperit, dolove malo fraudem fecerit; quanti ea res est, ejus dupli condemnatur. Decretoque Divi Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari qui pondera aut mensuras Falsassent. *l.* 32. § 1. MODEST. LIB. 1. DE POENIS.

§ 2. *De usurpatæ Dignitatis Falsæ insignibus.*

XLVI. Qui insignibus altioris Ordinis utuntur, militiamque confingunt, quo quem terreant, vel concutiant; humiliores capite puniuntur, honestiores in insulam deportantur. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 25. § 11.

Hæc tamen pœna ab admissi qualitate pendet. Unde Modestinus. Qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus usus est, vel Falso diplomate (1) vias commeavit; pro admissi qualitate, gravissime puniendus est. *l.* 27. § 2. MODEST. LIB. 8. REGUL.

§ 3. *De Supposito partus.*

XLVII. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi ad quos ea res pertineat; non quilibet ex populo, ut publicam accusationem intendat. *l.* 30. § 1. MODEST. LIB. 12. PAND.

Hinc Diocletianus et Maximianus: Cum suppositi partus crimen patris tui uxori moveas; apud Prætorem provinciæ instituta accusatione id proba. *l. 10. Cod. h. tit.*

XLVIII. *Ad tempus pubertatis hanc causam non differri, ita rescribit Antoninus.* Si partus subjecti crimen diversæ parti objicitis causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit: sicut jam pridem mihi et Divo Severo patri meo placuit. Neque enim (2) verisimile est eam quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram; cum periculum capitis subeat. *l. 1. Cod. h. tit.*

[a] *Haloand.* circa.

(1) Intellige litteras, quæ ad usurpationem cursus publici a Principe concedebantur. Brisson.

(2) Ante hunc supple: Nec metui debet ea hac accusatione, impuberi qui suppositus dicitur, fieri posse præjudicium; si mulier quæ suppositi partus arguitur, se mala defendat et causam suam probat. *Neque enim verisimile, etc.*

XLIX. Accusatio suppositi partus nulla temporis (1) præscriptione depellitur : nec interest, decesserit necne ea quæ partum subdidisse contenditur. *l.* 19. § 1. Paul. lib. 5. sent.

Enimvero, etiam post mortem mulieris quæ partum supposuisse dicitur, hoc crimen in participes exequi licet.

Cæterum variis conjecturis et præsumptionibus elidi potest.

V. G. Nec facile credendum subjectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram filiam habuisse, Rescripto Divorum Fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur. *l.* 1. § 3. ¶ *nec facile. ff. de Quæst.* Ulpian. lib. 8. de Offic. Procons.

(1) Non excludit ordinariam viginti annorum præscriptionem, ut recte observat. Cujac. ad h. l. sed quamvis aliam, puta præscriptionem *Quinquennii* cui in crimine adulteri locus est.

TITULUS XI.

DE LEGE JULIA REPETUNDARUM.

I. Quæstio *de hoc crimine prima* Perpetua *facta est, Prætorque ea de re singularis creatus Lege Calphurnia; circa annum U. C.* 604. « *Lucius enim* » *Piso Tribunus Plebis Legem primus* de pecuniis » Repetundis *Censorino et Manilio Consulibus tu-* » *lit* » ; *ut ait Cicero in* Bruto *n* 27. *quum antea* (nondum centum et viginti anni sunt, *inquit idem* de Offic. *lib.* 2. *cap.* 21). Quæstiones perpetuæ *constitutæ nullæ essent.*

Hujus autem Legis pœna pecuniaria duntaxat fuisse videtur (1).

Hanc secutæ 1.° *Lex* Junia *quam a M. Junio Penno Trib. plebis circa ann.* 627. *latam ; ejusque pœnam præter litis æstimationem, etiam exilium fuisse censet Sigonius* de Judiciis, *lib.* 2. *cap.* 27.

Deinde Lex Servilia ; *a Servilio Glaucia lata anno U. C.* 623. *cujus pœna fuit etiam exilium. Hujus Legis meminit Cicero* pro Scauro : *ubi vide Asconium. Sigonius autem loco sup. d. hujus Fragmentum, vetustissimis tabulis æneis insculptum descriptum exhibet.*

Tum Lex Acilia, *quam tulit Acilius-Glabrio, hujus Glabrionis qui Quæstioni contra Verrem præerat pater. De ea Lege meminit Cicero in Verrem I. ubi Asconius scribit Legem Aciliam* de Pecuniis Repetundis *fuisse severissimam, qua nec comperendinare liceret reum.*

Postea eam quæ Cornelia *dicta est, tulit Dictator Sylla ; ex qua quæstiones habitæ contra Verrem quem Cicero accusabat ; item contra Fonteium, et contra P. Flaccum, quos idem Cicero defendit. Hæc Lex restituerat reis comperendinationem quam* Acilia *ademerat. Hujus quoque pœna fuit exilium. Sigon. sup. d. loc.*

Tandem Lex Julia *a C. Julio-Cæsare lata, et quidem (ut videtur) sub primo ejus Consulatu* (2) ; *de qua in hoc Titulo agitur.*

II. Lex Julia Repetundarum pertinet ad eas pecunias quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere ministeriove publico, cepit ; vel (3) quum ex cohorte cujus eorum est. *l.* 1. Marcian. lib. 14. instit.

Lex Julia de Repetundis, præcipit, ne quis ob judicem arbitriumve dandum, mutandum, jubendumve ut judicet ; neve ob non dandum, non mutandum, non jubendum ut judicet : neve ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vincirive jubendum, exve vinculis dimittendum ; neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve ; neve ob litem æstimandam (4), judiciumve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid acceperit. *l.* 7. Macer. lib. 1. public. judic.

(1) Hoc probat Sigonius ex eo quod apud Valerium refertur, Lentulum Consularem Lege *Cæcilia* Repetundarum damnatum, censum fuisse Censorem cum Censorino Hanc autem *Cæciliam* Legem esse *Calphurniam*, vel quod habuerit duo nomina, vel quod per mendum *Cæcilia* scriptum sit pro *Calphurnia* probat ex eo quod in Fastis, Lentulus ille Censor inveniatur anno 606. adeoque biennio post latam Calphurniam Legem.

(2) Ita enim Cicero in Vatinium, qui anno hujus Consulatus Tribunus plebis fuerat : « *Quæro ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno quo Lex lata est* De » Pecuniis Repetundis acerrima ? »

(3) *Vel* (subaudi, quas quis cepit) *quum ex cohorte, etc.* Quasdam tamen res Lex excipiebat, quas Magistratus eorumque comites sibi a provincialibus subministrandas imperare poterant : a quibus Cicero se abstinuisse gloriatur : et a provincialibus, nec fœnum (*ut quod dari Lege Julia solet*) sed ne ligna quidem : nec præter quatuor lectos et tectum quemquam accipere quicquam permisisse, Epist. ad Atticum.

(4) *Lis æstimari* dicebatur, quum reus criminalis judicii in certam summam mulctæ nomine damnabatur. Budæus.

Eadem Lege tenentur, qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium (1) pecuniam acceperint. *l.* 6. VENUL. SATURN. LIB. 3. PUBL. JUD.

Lege Julia REPETUNDARUM cavetur, ne quis ob militem legendum mittendumve (2) æs accipiat; neve quis ob sententiam in Senatu Consiliove publico dicendam, pecuniam accipiat; vel ob accusandum vel non accusandum.

Utque Urbani Magistratus ab omni sorde se abstineant; neve plus doni, muneris, in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum. *l.* 6. § 2. VENULEIUS-SATURN. LIB. 3. PUBLIC. JUDIC.

Brevius Lege Julia Repetundarum tenetur; qui, quum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob judicandum decernendumve acceperit. *l.* 3. MACER. LIB. I. PUBLIC.

Vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. *l.* 4. VENUL. SATURN. LIB. 3. PUBL. JUDICIOR.

In comites (3) quoque judicum ex hac Lege judicium datur. *l.* 5. MACER. LIB. I. PUBL.

Et generaliter : Qui munus Publice mandatum accepta pecunia ruperunt (4) crimine Repetundarum postulantur. *l.* 3. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

III. *Imprimis autem notandum quod hac Lege cavetur*, NE PLUS DONI MUNERISVE ACCIPIANT. *Quocirca quæritur quid sit* MUNUS, *quid* DONUM.

Munus proprie est, quod necessarie obimus; Lege, more imperiove ejus qui jubendi habet potestatem.

Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate Juris officii, sed sponte præstantur; quæ si non præstentur, nulla reprehensio est; et, si præstentur, plerumque laus inest.

Sed in summa, in hoc ventum est; ut non (5) quodcumque munus, id et donum accipiatur : at quod donum fuerit, id munus recte dicatur. *l.* 214. *ff. de Verb. signif.* MARCIAN. LIB. I. PUBLIC. JUDICIOR.

Et hac posteriori significatione ; Inter donum et munus hoc interest, quod inter genus et speciem. Nam genus esse DONUM Labeo, a donando dictum, munus speciem. Nam munus esse donum cum causa; ut puta, natalitium, nuptalitium. *l.* 194. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 43. AD ED.

Excipit Lex a quibus licet accipere; a sobrinis, propriove gradu cognatis suis (6), uxore. *l.* 1. § 1. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Apparet autem quod Lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit. Ab his autem qui (7) hoc Capite enumerantur, a nullo, neque ullam quantitatem capere permittit. *l.* 7. § 1. MACER. LIB. I. PUBLICOR. JUDICIOR.

IV. *Alio capite hujus Legis*, Illud quoque cavetur; Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, præbendum, apprehendum (8), sarta tecta tuenda; antequam perfecta, probata, præstita Lege (9) erunt. *d. l.* 7. § 2.

V. *Ex Lege Julia* REPETUNDARUM *id etiam esse videtur quod scribit Hermogenianus.*

Quod a Præside seu Procuratore, vel quolibet alio in ea Provincia in qua administrat, licet per suppositam personam comparatum est; infirmato contractu vindicatur, et æstimatio ejus fisco infertur. Nam et Navem in eadem provincia in qua quis administrat, ædificare prohibetur. *l.* 46. § 2. *ff de Jure fisci.* HERMOG. LIB. 6. JURIS EPITOMAR.

Imo eadem Lege prohibetur ne Senatores navem habeant : l. 3. *ff.* de Vacat. et excus. mun. *infra lib.* 50 de tit.

Plura alia Capita fuerunt hujus Legis; quorum quædam referuntur a Cicerone in Pison. *Et Cœlius apud Sigonium mentionem facit cujusdam* Centesimi-primi *Capitis hujus Legis Juliæ.*

VI. *Hanc Legem Juliam posteriorum Imperatorum Constitutiones confirmaverunt.*

Elegans ea de re Gratiani, Valentiniani et Theodosii Rescriptum. Omnes cognitores et judices a pecuniis atque patrimoniis manus abstineant; neque

(1) Judicis erat, denuntiare testibus ut ad testimonium perhibendum adessent. In hoc locus est et Legi Corneliæ *de Falsis*, ut vid. Tit. præced. N. 29.

(2) Id est, dimittendum.

(3) *Comites* duplicis generis fuisse observat Budæus. Prioris generis, ii qui adjutores et ministri erant imperii et Magistratus; ut Legatus, Adsessores, Scribæ. Alterius generis erant, domestici Præsidis; ut Accensi (*Les Huissiers*, *Appariteurs*, *Licteurs*), medici, aruspices, etc. Utriusque generis comites Lex complectitur. De his ita Cicero *In Verrem III. Comites illi delecti, manus erant Præfecti, Scribæ, Medici, Accensi, Aruspices, Præcones.*

(4) Id est, corrumpi se passi sunt, quominus ut par est munera fungerentur.

(5) Sensus est : si quidem proprium verborum sensum spectemus, MUNUS est quod necessitate obimus, DONUM quod sponte præstamus. Verum per abusum sermonis huc *ventum est*, ut quidem non quodcumque munus possit appellari donum : nam V. G. tutela *munus* est, et tamen non potest appellari donum : sed ut saltem (et in hoc abusus consistit), id quod proprie *donum* est, id quod sponte præstamus, appellaretur *munus*. Quod tamen non de omni dono verum est, sed de illo duntaxat quod causam aliquam habet, ut nuptiale, natalitium, etc. Vide l. seq.

(6) Nec obstat quod donationes inter virum et uxorem prohibitæ sunt. Nam *Munera* inter ipsos non prohibentur : adeoque excipienda fuit uxor; ut quod muneris causa ab ea Magistratus accipit, non computetur in ea quantitate *Centum aureorum* ultra quam in anno non licet ei munera accipere.

(7) Cujacius legit, *Iis autem qui.* Woorda, *Ab his autem quæ*, id est *ob hæc autem quæ.* Wielingius retenta vulgari lectione, recte ita interpretatur : *Ab his autem* Magistratibus *qui* prohibiti sunt accipere (scilicet suo munere fungentibus) *a nullo, etc.*

(8) Hæc lectio sensu caret. Budæus legit *approbandum :* quæ emendatio valde probabilis, et præsertim ex his qui sequuntur, *antequam*, ... PROBATA, *etc.* Quod autem ait lex *Acceptum ferre*, est quod nos dicimus *Donner décharge à l'Entrepreneur.*

(9) Ex lege scilicet locationis.

alienum jurgium putent suam prædam. Etenim privatarum quoque litium cognitor idemque mercator, statutam Legibus cogetur sub ire jacturam. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

VII. *Ex Lege Julia* Repetundarum *publicum erat judicium.* Hodie ex Lege Repetundarum, extra ordinem puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. Quid enim si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint, vel innocentem, vel quem punire non debuerant? Capite plecti debent; vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt. *l.* 7. § 3. Macer lib. 1. Publ. Judic.

Si pecunia data judici, reus absolutus esse dicatur, idque in eum fuerit comprobatum; ea pœna damnatur judex, qua reus damnari potuisset. Paul. sent. *lib.* 5. *Tit.* 14. § 12.

VIII. *Frequentius autem pœna quadrupli plectuntur Magistratus tum ejus quod ipsi quam ejus quod ipsorum domestici aut manipularii ministrive extorserunt.*

Sic enim rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius. Ut unius pœna metus possit esse multorum; ducem qui male egit, ad provinciam quam nudaverit cum custodia competenti ire præcipimus: ut non solum quod ejus non dicam domesticus, sed manipularius et minister, acceperit; verum etiam quod ipse a provincialibus nostris rapuerit aut sustulerit, in quadruplum exsolvat invitus. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Ita scilicet (*ut rescribunt Arcadius et Honorius*) Ut duplum spoliatus accipiat; et duplum noster fiscus acquirat. *l.* 3. *Cod. de Assessor.*

Hanc pœnam quadrupli pronuntiant etiam Theodosius et Valentianus Constitutione sua qua præcipitur ut Magistratus jurent se nihil dedisse nec daturos pro sortienda administratione, nec quidquam accepturos pro aliquo beneficio eum administrarent præstito. Si contra hoc jusjurandum fecerint; tam adversus dantem quam accipientem judicium publicum in quadruplum institui possit. l. fin. Cod. h. tit.

IX. *Publicum judicium* Repetundarum *hoc cum cæteris publicis judiciis commune habet ut sit famosum.*

Unde Hac Lege damnatus testimonium publice dicere, aut judex esse postulareve prohibetur. *l.* 6. § 1. Venul. Saturnin. lib. 3. public. judicior.

Singulare autem est in hoc crimine, quod pœna pecuniaria in heredes transeat. Sic enim rescribunt Gratianus, Valentianus et Theodosius. Sciant judices super admissis propriis, aut a se, aut ab heredibus suis pœnam esse Repetundam. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Item Scævola. Datur ex hac Lege et in heredes actio, intra annum duntaxat a morte ejus qui arguebatur. *l.* 2. Scævola lib. 4. regul.

Adversus autem ipsum nocentem, hoc crimen sicut cætera nonnisi vicennio excluditur.

De uno casu dubitari potest, an Jure singulari excludatur anni lapsu, post depositam administrationem? Scilicet quum comites domorum aliquid a colonis, procuratoribus, susceptoribus (1), *Tabulariis* (2), *aut Gynæcio* (3) *præpositis extorserunt. Jubentquidem Valentinianus et Theodosius, eos colonos et cæteros intra annum queri; eosque ultra annum audiri vetat, et ad solutionem compelli*: l. 5. Cod. h. tit. *Verum inde non sequitur accusationem criminis post annum exclusam; sed tantum post annum non profuturam ut hi ad solutionem urgeantur.*

X. *Observandum superest, hane accusationem regulariter nonnisi post depositam administrationem posse institui: exceptis tamen quibusdam casibus, ex Constitutione Valentiani, Theodosii et Arcadii; quas vide* l. 4. Cod. h. tit.

(1) *Receveurs.*

(2) *Teneurs de Livres.*

(3) *Gynæcium* est a verbo Græco ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΝ (*Appartement des femmes*). Videntur ergo hi esse præpositi mulierum operibus; iidemque qui in l. 11. Cod. de *Murileg.* dicuntur Præpositi textrinarum.

TITULUS XII.

DE LEGE JULIA DE ANNONA.

I. Lege Julia De Annona pœna statuitur adversus eum qui contra Annonam fecerit, societatemve coierit quo Annona carior fiat. *l.* 2. Ulpian. lib. 9. de Offic. Procons.

Eadem lege continetur ne quis navem nautamve retineat, aut dolo malo faciat quo magis detineatur.

Et pœna viginti aureorum statuitur. *d. l.* 2. § 2. *d. l.* 2. § 1.

II. *Videntur etiam in hanc pœnam incidisse Magistratus municipales qui quid contra Annonam commisissent.*

Cæterum Decuriones pretio viliori frumentum quod Annona temporalis est, patriæ suæ præstare non sunt cogendi. *l.* 5. *ff. de Admin. rer. ad civ.* Paul. lib. 5. sent.

Et vero Non debere cogi Decuriones vilius præ-

stare frumentum civibus suis quam Annona exigit. Divi Fratres rescripserunt; et aliis quoque Constitutionibus Principalibus id cautum est. *l.* 8. *ff. Ad municip.* Marc. lib. 1. de pub. jud.

En ipsa verba : Imperatores Antoninus et Verus Augusti in hæc verba rescripserunt : « Minime » æquum est, Decuriones civibus suis frumentum » vilius quam Annona exigit vendere ». *l.* 5. Papyrius-Just. lib. 1. de Constit.

Item rescripserunt; Jus non esse Ordini cujusque civitatis, pretium grani quod invehitur statuere. *d. l.* 3. § 1.

III. *Ex hac Lege publicum judicium descendit; in quo singulariter obtinet* 1.° *Ut mulieres ad accusandum admittantur. Nam supra dicti Imperatores.* Item in hæc verba rescripserunt; « Etsi non solent » hoc genus nuntiationis mulieres exercere : tamen » quia demonstraturam te quæ ad utilitatem Annonæ pertineant, polliceris; Præfectum Annonæ » docere potes ». *d. l.* 3. § 2.

2.° *Quinetiam* Constitit inter servum et dominum judicium, si Annonam publicam fraudasse dicat dominum. *l.* 1. Marcian. lib. 2. instit.

TITULUS XIII.

AD LEGEM JULIAM PECULATUS, ET DE SACRILEGIIS, ET DE RESIDUIS.

Tria *crimina*, Peculatus, de Sacrilegiis, *et* de Residuis, *utpote affinia, hæc Lex Julia complexa est; et quidem Lex unica, ut patet ex Rubrica Tituli* (Ad Legem Julian), *in numero singulari. Utrum autem a C. Julio-Cæsare, an demum ab Augusto lata, incertum.*

Fuit et ante hanc Legem alia Lex de Peculatu, *cujus auctor ignoratur : uno et ex illa perpetua Quæstio; hanc si quidem Servio-Sulpitio nostro (de quo in* Præfat. *Part.* 2. *Cap.* 1. *n. XI*). *in Prætura obtigisse discimus ex Cicerone* Pro Muren. *n.* 20.

Tulit et de Residuis *Legem Cornelius Tribunus plebis, teste eodem Cicerone in Orationem quam pro eo habuit : ubi vide Asconium.*

ARTICULUS I.

De Peculatu.

I. Lege Julia Peculatus cavetur; Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat; neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve faciat quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat : nisi cui utique Lege licebit. Neve quis in aurum, argentum, æs publicum, quid indat, neve immisceat; neve quo [a] quid indatur, immisceatur; faciat sciens dolo malo, quod id pejus fiat. *l.* 1. Ulp. lib. 44. ad Sabin.

Videndum 1.° *quid sit Peculatus, et in quos cadat, item de rebus circa quas committitur.* 2.° *Per quod factum, in hoc crimen quis incidat.* 3.° *Quæ sit hujus pœna.* 4.° *Intra quod tempus hoc crimen moveri possit.*

§ 1. *Quid sit Peculatus, et in quos cadat; item in quas res admittatur.*

II. Labeo libro trigesimo octavo Posteriorum, Peculatum definit; Pecuniæ publicæ aut sacræ furtum, non ab eo factum cujus periculo fuit. Et ideo Æedituum in his quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere. *l.* 9. § 2. Paul. lib. sing. de judic. public.

Simili ratione : Is autem qui pecuniam trajiciendam suscepit, vel quilibet alius ad cujus periculum pecunia pertinet, Peculatum non committit. *d. l.* 9. § 4.

III. Lege Julia Peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam (1), abstulerit, interceperit. *l.* 4. Marc. lib. 14. instit.

Sed et si donatum Deo immortali abstulerit, Peculatus pœna tenetur. *d. l.* 4. § 1.

Pecuniam *igitur sacram et religiosam, hic et pro quapiam re mobili sacra et religiosa accipimus.*

Thesaurus autem ubicumque inventus fuerit, non est pecunia religiosa. Enimvero Non fit locus religiosus (2), ubi thesaurus invenitur. Nam etsi in monumento inventus fuerit, non quasi religiosus tollitur. Quod enim (3) sepelire quis prohibetur, id

[a] *Florent.* quod.

(1) *Religiosam* accipe, quæ Diis Manibus dicata erat.

(2) Legendum puto : *Non facit religiosum thesaurum, locus ubi invenitur.*

(3) Non potest quis religiosum facere, nisi quod legitime Diis Manibus consecravit. Non potest autem quis legitime consecrasse thesaurum quem in monumento sepelivit : imo hoc contra Leges fit. Mandata Principum prohibent sepelire pecuniam, et hoc etiam prohibuerat Lex XII Tabularum Tab. X. Cap. III. n. 10.

religiosum facere non potest. At pecunia sepeliri non potest, ut et Mandatis Principalibus cavetur. *d. l.* 4. § 6.

IV. *Peculatus item committitur circa pecuniam* Publicam.

Hinc V. G. Is qui prædam ab hostibus captam (1) surripuit; Lege Peculatus tenetur, et in quadruplum damnatur. *l.* 13. Modestin. lib. 2. de Poenis.

Publicam pecuniam hic accipe, non solum pecuniam fisci, verum etiam civitatum.

Ita enim Marcianus. Sed et si de re civitatis aliquid surripiatur; Constitutionibus Principum Divorum Trajani et Hadriani cavetur, Peculatus crimen committi. Et hoc jure utimur. *l.* 4. § 7. Marcian. lib. 14. instit.

Obstare tamen videtur sequens Papiniani textus: Ob pecuniam civitati subtractam, actione Furti, non (2) crimine Peculatus tenetur. *l.* 81. [*a*] *ff. de Furt.* Papin. lib. 1. respons.

Ad res etiam Cæsaris, Lex porrecta est; ut ex infra dicendis facile erit animadvertere.

V. *Supra dictus Labeo* Eodem Capite inferius scribit; Non solum pecuniam publicam, sed etiam privatam, crimen Peculatus (3) facere: si quis, quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem, accepit; quamvis privatam pecuniam abstulerit. *l.* 9. § 3. Paul. lib. sing. de Judic. public.

At Peculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui et mihi et fisco debet. Non enim pecunia fisci intercipitur; quæ debitori ejus aufertur; scilicet qui manet debitor fisci (4) nihilominus. *l.* 12. Marcell. lib. 25. digest.

§ 2. *Per quod factum quis in crimen Peculatus incidat.*

VI. *Peculatus admittitur, quum furtum fit pecuniæ sacræ, religiosæ, publicæ, aut quasi publicæ.*

Furtum autem talis pecuniæ fieri videtur in speciebus sequentibus.

1.° Qui, quum in moneta publica operarentur, extrinsecus (5) sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur; hi non videntur adulterinam monetam exercuisse; sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad Peculatus crimen accedit. *l.* 6. § 1. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

2.° *Item quasi in pecunia publica furto facto; is* Qui tabulam æream, legis (6) formamve agrorum (7), aut quid aliud continentem refixerit; vel quid inde immutaverit; Lege Julia Peculatus (8) tenetur. *l.* 8. Venul. Saturnin. lib. 3. judic. publ.

Simili ratione: Eadem Lege tenetur, qui quid in publicis tabulis deleverit vel induxerit. *d. l.* 8. § 1.

3.° *Item* Senatus jussit Lege Peculatus teneri eos qui injussu ejus qui ei rei præerit, tabularum publicarum inspiciendarum describendarumque potestatem fecerint. *l.* 9. § 5. Paul. lib. sing. de publ. judic.

4.° *Item* Hac Lege tenetur, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit aut locaverit, scripserit, aliudve quid simile commiserit. *l.* 10. Marc. lib. 1. judic. public.

5.° Qui perforaverit muros (9), vel inde aliquid

(1) Scilicet in publico conflictu. Nam præda in excursionibus facta, non publica est, sed capientis: supra lib. 41. Tit. *de Adquir. rer. dom.* N. 11.

(2) Variæ conciliationes afferuntur. Inepte omnino Glossa supra dictam l. 4. accipiendam esse censet de sola civitate Romana: quid enim Constitutionibus opus fuisset, ut definiretur pecuniam hanc esse *Publicam?* Duarenus, Cujacius, eorumque asseclæ, aiunt; his demum Constitutionibus crimen *Peculatus* ad furtum pecuniæ civitatum esse porrectum: Legem enim Juliam nonnisi furtum pecuniæ Populi Romani vindicasse, et ad hanc solam Legem Papinianum respicere, in h. l. 81. Verum cum hæc ipsa lex 81. non ex Papiniani Quæstionibus (in quibus quandoque secundum Jus antiquum disputat) sed ex libris Responsorum deprompta sit; fingi nequaquam potest Papinianum in illa lege, ex Jure obsoleto et contra Constitutiones quæ tunc in usu erant, nec ipsum latere poterant, consultori respondisse.

Omitto conciliationes alteras, seu potius divinationes.

Amplectenda ergo videtur, aut Alciati sententia qui in h. l. 81. censet legendum, *actione Furti* Necnon *crimine Peculatus* (ut in antiquo Exemplari legisse se testatur): vel cum Cl. viro Bynkershoek dicendum, hic trajectionem verborum esse, quemadmodum et alias non infrequenter in libris nostris; legendumque *Peculatus, non actione Furti;* particulam autem Non hic accipi pro *non tantum*, ut in l. 5. § 2. ff. *de Injur.* l. 1. § 4. ff. *Furti adv. naut.* et in multis aliis quos laudat textibus.

(3) Non crimen *Peculatus* proprie dicti, sed Quasi-*Peculatus* seu Peculatus improprie dicti, ad quod Lex Julia per interpretationem producta est.

(4) Hæc ratio sola non sufficeret. Nam et in præcedenti specie, manet fisci debitor cui quis intercipit pecuniam. Sed ideo in h. l. 12. non committitur *Peculatus*, quia nec furtum ullum committitur; cum debitor meus volens mihi pecuniam suam solvat, etsi in fraudem fisci cujus debitor est hoc faciat: Furtum enim non est, nisi quod fit invito domino. At in specie legis 9. § 3. mox supra; quum me alium simulans, pecuniam debitoris fisci intercipio; certe furtum fit: l. 43. ff. *de Furtis*, supra *d. tit.* N. 23. Et cum hæc pecunia cujus furtum feci, sit fisco debita, ad quem pervenisset nisi eam intercepissem; hoc Furtum, *Quasi-peculatus* intelligitur.

(5) Id est, præter eam quam publico nomine faciunt.

(6) Budæus emendat *leges*, sub quibus scilicet agri illi possidentur.

(7) *Plan et figure; Toisage, Bornage.*

(8) Est enim *Publica* res, hæc tabula; cujus furtum committit, refigendo eam aut aliquid ex ea immutando.

(9) Muri civitatum, Romanis sacri. Vide supra lib. 1; Tit. *de Divis. rer.*

abstulerit; peculatus actione tenetur. *l.* 11. Ulp. lib. 68. ad Ed.

§ 3. *Quæ sit pœna criminis Peculatus.*

VII. Si quis fiscalem pecuniam attrectaverit, surripuerit, mutaverit, seu in suos usus converterit; in quadruplum ejus pecuniæ quam sustulit, condemnatur. Paul. sent. lib. 5. *tit.* 27.

In hac autem pœna illud minus est quam in pœna actionis Furti; *quod* Si multi fisco fraudem fecerint, non (ut in actione Furti) singuli solidum, sed omnes semel quadrupli pœnam pro virili portione debent. Sane pro non idoneis; qui sunt idonei conveniuntur. *l.* 46. § *fin. ff. de Jure fisci.* Hermogen. lib. 6. juris epitom.

VIII. *Hæc pœna pecuniaria Legis* Peculatus *exolevit. Ait enim Ulpianus :* Peculatus pœna aquæ et ignis interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina jura, ita et bona amittit. *l.* 3. Ulp. lib. 1. de Adulter.

In humiliores autem est pœna metalli. Unde Paulus : Si quis aliquid ex metallo Principis, vel ex moneta sacra furatus sit : pœna metalli et exilii punitur. *l.* 38. *ff. de Pœnis.* Paul. lib. 5. sentent.

Similiter Ulpianus. Si quis ex metallis Cæsarianis aurum argentumve furatus fuerit; ex Edicto Divi Pii, exilio vel metallo (prout dignitas personæ) punitur. *l.* 6. § 2. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

De pœna autem eorum qui participes sunt, ita subjicit : Is autem qui furanti sinum (1) præbuit; perinde habetur atque si Manifesti furti condemnatus esset, et famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo habuerit illicite, et conflaverit, in quadruplum condemnatur. *d. l.* 6. *d.* § 2.

Ex Constitutione Honorii et Theodosii, capitalis pœna statuitur in judices qui tempore administrationis pecunias publicas substraxerunt, et in eos qui ministerium adhibuerunt, aut eam pecuniam susceperunt scientes. l. un. Cod. de Crimine pecul.

§ 4. *Quandiu duret hoc crimen.*

IX. Peculatus crimen ante quinquennium admissum, objici non oportet. *l.* 7. Venul. Saturnin. lib. 2. Publ. Judic.

ARTICULUS II.

De Sacrilegio.

X. *Lex Julia*, de Sacrilegiis *quoque locuta est : sed quam pœnam statuerit, incertum.*

Sunt autem Sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt.

At qui privata sacra, vel ædiculas (2) incustoditas tentaverunt; amplius, quam fures minus quam Sacrilegi, merentur. Quare, quod sacrum, quodve admissum in Sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est. *l.* 9. § 1. Paul. lib. sing. de Judic. publ.

Similiter Divi Severus et Antoninus Cassio-Festo rescripserunt; Res privatorum, si in ædem sacram depositæ, surreptæ fuerint; Furti actionem, non (3) Sacrilegii esse. *l.* 5. Marc. lib. 5. regul.

XI. *Publico Legis Juliæ judicio* de Sacrilegiis *successit cognitio extraordinaria.* Mandatis autem cavetur de Sacrilegiis; ut Præsides, Sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant; et ut, prout quisque deliquerit, in eum animadvertant. Et sic Constitutionibus cavetur; ut Sacrilegi extra ordinem digna Pœna puniantur. *l.* 4. § 2. Marc. lib. 14. instit.

Plerumque Sacrilegi capite puniuntur. *sup. d. l.* 9. *pr.*

Cæterum Sacrilegii pœnam debebit Proconsul pro qualitate personæ, proque rei conditione, et temporis et ætatis, et sexus, vel severius vel clementius statuere. Et scio multos, et ad bestias damnasse Sacrilegos; nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. Sed moderanda pœna est; usque ad bestiarum damnationem, eorum qui manu facta templum effregerunt [a], et dona Dei noctu tulerunt : cæterum si qui interdiu modicum aliquid (4) de templo tulit, pœna metalli coercendus est; aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est. *l.* 6. Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

Divus Severus et Antoninus quemdam Clarissimum juvenem, quum inventus esset arculam in templum ponere, ibique hominem includere; qui post clusum templum de arca exiret, et de templo multa subtraheret, et se in arculam iterum referret; convictum, in insulam deportaverunt. *l.* 10. § 1. Marc. lib. 1. judic. Pub.

De pœna Sacrilegii ait Harmenopulus : Ο ΕΝ ΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΩ, *etc.* [*id est*] Qui sacrarium ingressus

(1) Id est, laxiorem vestimenti partem qua pecuniam surreptam exciperet. Vulgo male, signum.

(2) Budæus *Ædiculam* interpretatur, appendicem sacelli : (*Une espèce de châsse qui avait la figure d'un temple en petit, dans laquelle était une idole*). Ait etiam accipi pro loculamento simulacri (*la couverture d'une idole*) : ut apud Plinium *Hist. nat.* XXXVI.

(3) Hoc non fuit absque controversia. Diversum placuerat Ciceroni *de Legib.* lib. II. *Sacrum* Sacrove commendatum *qui clepserit, rapueritve, parricida esto.* Ambiguum hoc Jus fuisse, et de eo disputari in Foro solitum, liquet etiam ex Quintiliano *Instit. Orat.* V. 10. ubi in exemplum, hoc argumentum adducit : *Privatam pecuniam sustulisti; verum quia de templo, non furtum; sed* Sacrilegium *est.* Contra ibid. lib. 4. cap. 2. *Pecuniam de templo sustulit, sed privatam ; non ideo* Sacrilegus *est :* et cap. 4. aperte scribit, de Jure quærere judicem oportere; an *Sacrilegium* sit, quum privata pecunia e templo surripitur.

[a] *Florent.* effugerunt.

(4) Deo templi dicatum.

interdiu vel noctu, sacrorum aliquid inde aufert, excæcator: qui vero extra sacrarium e templo reliquo aufert, verberatus et tonsus exilio mulctator. *l.* 11. § 1. (1). Ulp. lib. 68. ad Ed.

XII. *Hactenus de Sacrilegio proprie dicto.*

Sunt quædam crimina quæ ex Constitutionibus posteriorum Imperatorum instar Sacrilegii habentur.

Tres species referuntur; inter quas prima, Hæresis. *De ea accipe quod rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius.* Qui divinæ Legis sanctitatem aut nesciendo omittunt, aut negligendo violant et offendunt, sacrilegium committunt. *l.* 1. *Cod. de Crimin. sacrileg.*

Altera species est, de qua iidem ita rescribunt: Disputare de principali judicio non oportet. Sacrilegii enim instar est, dubitare an is dignus sit quem elegerit Imperator. *l.* 3. [*a*]. *Cod. d. tit.*

Tertia Species est de qua iidem et Arcadius rescribunt. Ne quis sine Sacrilegii crimine desiderandum intelligat gerendæ ac suspiciendæ administrationis officium, intra eam provinciam in qua provincialis et civis habetur: nisi hoc cuiquam ultronea liberalitate per Divinos affatus Imperator indulgeat. *l.* 4. [*b*]. *Cod. d. tit.*

ARTICULUS III.

De Residuis.

XIII. Lege Julia De Residuis tenetur, is apud quem ex locatione, emptione (2) alimentaria ratione ex pecunia quam accepit, aliave qua causa, pecunia publica Resedit. *l.* 4. 3. Marc. lib. 14. institut.

Sed et qui publicam pecuniam in usu aliquo acceptam retinuerit, nec erogaverit, hac Lege tenetur. *d. l.* 4. § 4.

Similiter Paulus: Lege Julia De Residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit. *l.* 2. Paul. lib. 11. ad Sabin.

Eum quoque qui pecuniam publicam in usus aliquos retinuerit, nec erogaverit, hac Lege teneri; Labeo libro trigesimo-octavo Posteriorum scripsit.

Cum eo autem qui, quum provincia abiret, pecuniam quæ penes se esset, ad Ærarium professus, retinuerit, non esse Residuæ pecuniæ actionem, quia eam privatus fisco (3) debeat. Et ideo inter debitores eum ferri: eamque ab eo, is qui hoc imperio utitur, exigeret; id est, pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo. Sed eam quoque Lex Julia Residuorum, post annum Residuam esse jussit. *l.* 9. § 6. Paul. lib. sing. de judic. public.

Qua Lege damnatus, amplius tertia parte (4) quam debet, punitur. *sup d. l.* 4. § 5.

XIV. Publica judicia Peculatus, et de Residuis, et Repetundarum, similiter adversus heredem exercentur. Nec immerito, cum in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moveatur. *l.* 14. Papin. lib. 36. quæst.

(1) Hic textus ex Basilicis acceptus *Eclog.* LX. 5. male hic tribuitur Ulpiano. Pœnæ in eo contentæ, Græcis familiares.

[*a*] *Alias* 2.

[*b*] *Alias* 3.

(2) Scilicet si Curator Reipublicæ, ex pecunia quam ex locationibus aut venditionibus rerum ad civitatem pertinentium redegit, quid retineat.

(3) Cum fiscus apud quem eam pecuniam professus est, videatur cum ipso in creditam abiisse. Adeoque hanc non retinere, sed ut privatus quilibet fisco eam debere videtur.

(4) Supple, pecuniæ.

TITULUS XIV.

DE LEGE JULIA AMBITUS.

I. Crimen Ambitus *est eorum qui studiosius impensiusque honores petebant, quam mores Legesque civitatis ferrent.*

De nullo crimine tam multæ apud Romanos latæ Leges nec ullæ minus observatæ.

Antiquissima occurrit circa annum U. C. 322. L. Pinario, S. Furio, et Sp. Posthumio Tribunis militum Consulari potestate. Cum enim (inquit Livius V. 25), quererentur Plebeii aditum sibi ad honores magistratusque summos præclusum ambitione Patrum; placuit « Tollendæ ambitionis causa*, ne « cui album vestimentum addere petitionis causa » liceret... et vicere Tribuni ut (hanc) Legem perferrent ».*

Secuta est Lex Poetelia*, lata C. Fabio et C. Plautio Coss. circa annum* 395. *Hanc ita refert Livius lib. VII.* « De Ambitu *a C. Pœtelio Tribuno plebis primum latum ad Populum est; eaque « rogatione, novorum maxime hominum ambitionem qui nundinas et conciliabula obire soliti « erant, compressam credebant ».*

Post deinde Bæbia-Æmilia *circa annum* 571. *a Cn. Bæbio et L. Æmilio Coss. teste eodem Livio.*

Tum Cornelia-Fulvia*, anno* 594. *Cn. Cornelio*

Dolabella et M. Fulvio Coss. ut patet ex Epitom. *Liv.*

Lex Maria, *lata (ut videtur) a Mario, Trib. plebis; idque et Plutarchus confirmat in* Mario, *dum ait eum Legem tulisse De suffragiis in electione Magistratuum ferendis. Hujus Legis mentio est apud Ciceronem* de Legib. *III.* 17. Pontes, *inquit*, Lex Maria Fecit angustos: *pontes autem hic intelligit Cicero ligneos pontes per quos unaquæque Tribus aut Centuria ad lationem suffragii transiret, in cujus pontis capite unusquisque tabellas accipiebat; quarum quam vellet in cistam quæ in fine pontis esset, mitteret. Porro hos pontes Lex Maria præceperat fieri* Angustos, *ne locus in iis pateret ad rogandos eos qui suffragia ferebant.*

Lex Fabia *quæ est* De numero sectatorum, *inquit Cicero* Pro Muren. *n.* 34. *Silicet bonorum candidati ut se a Populo coli ostentarent, clientes habebant qui ipsos in ædibus prima lucis hora salutatum venirent, habebant et qui eos domo exeuntes in Forum deducerent, habebant denique qui eos quacumque irent, assectarentur. Hi* Sectatores *dicti, quorum ingenti numero modum intulisse videtur Lex Fabia.*

Acilia-Calphurnia, *lata circa annum* 686. *M. Acilio-Glabrione et L. Calphurnio Pisone Coss. Ea Lege sancitum ut qui Ambitus damnati essent; neque iis magistratum capere, neque eos in Senatum legi liceret, et pecunia mulctarentur: Dio-Cass. lib.* 36. *Præmia quoque accusatoribus eadem Lege propositi sunt; quorum illud refert Cicero* Pro Cluentio *n.* 36 (*quod etiam Lege Julia sancitum est, mox infra) ut qui ipse Ambitus damnatus esset, si alium Ambitus convinceret, ipse in integrum restitui mereretur.*

Anno deinde 690 *lata ex auctoritate Senatus, L. Cæsare et C. Figulo Coss. referente Cicerone, Lex* Tullia, *seu potius SCtum; cujus sententiam ita exhibet ipse Tullius* Pro Muren. *n.* 32. « *Si mercede conducti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur: si gladiatoribus vulgo locus tributus, et item prandia si vulgo essent data, contra Legem Calphurniam factum videri* ». *Maxime autem vetitum, biennio quo quis honores petat petiturusve sit, gladiatores dare; nisi ex testamento præstituta die: Cicer.* in Vatin. *n.* 15. *Denique in eos qui de Ambitu condemnarentur, adjecta est pœna relegationis in decennium:* Dio-Cass. *lib.* 36.

Aufidia *lata est biennio post Tulliam, ab Aufidio-Lurcone Tribuno plebis. Illud novi in hac Lege fuit, ut ei qui nummos in Tribu aliqua divisurum se ad suffragia concilianda promisisset, si quidem non dedit, impune sit; sin autem revera dederit; tunc quoad vivat, singulis abhinc annis, singulis Tribubus sestertium triginta quasi mulctæ nomine dare debeat: Cic.* Epist. ad Attic.

Lex Licinia *quæ* De sodalitiis *appellata est, lata Cn. Pompeio et M. Licinio-Crasso Coss. Ex hac Lege accusatus est Cn. Plancius pro quo extat Oratio Ciceronis. Videtur autem lata Lex præsertim adversus coitiones petitorum cum sodalibus suis, pecuniarumque largitiones per eos qui* Divisores *dicebantur. Hujus pœna fuisse videtur exilii, id est relegationis: Cic.* Pro Planc. *juncto Dione.*

Pompeia *lata paulo post a Cn. Pompeio-Magno, solo Consule, anno U. C.* 701. *Hujus meminit Plutarchus in vita Catonis minoris.*

Denique Lex Julia, *de qua in hoc Titulo agitur.*

II. *Hujus Legis auctor Augustus, qui Comitia quæ Julius-Cæsar inter se et Populum diviserat, in pristinum statum reduxit; ac multiplici pœna Ambitum coercuit: Sueton. in* August. *n.* 40. *Ex quibus pœnis hæc fuit, ut qui largitionibus magistratum petissent, quinquennio vacarent.* Dio. Cass. *lib.* 54.

Postquam autem sub Tiberio Comitia a Populo ad Senatum, et demum a Senatu ad Principem translata sunt; Hæc Lex in Urbe hodie cessat; quia ad curam Principis, Magistratuum creatio pertinet, non ad Populi favorem. *l. un.* Modest. lib. 2. de Poenis.

Quod *si* in municipio contra hanc Legem, magistratum aut sacerdotium quis petierit; per Senatusconsultum, centum (1) aureis cum infamia punitur. *d. l. un.* § 1.

Qua Lege damnatus, *si* alium convicerit, in integrum restituitur; non tamen pecuniam recipit. *d. l. un.* § 2.

III. *Hujus Legis pœna et ad alia crimina producta est. Nam V. G.* Item is qui novum vectigal instituerit, ex Senatusconsulto hac pœna plectitur. *d. l. un.* § 3.

Et si quis reus vel accusator domum judicis ingrediatur; per Legem Juliam judiciariam (2) in Legem Ambitus committit (3), id est aureorum centum fisco inferre jubetur. *d. l. un.* §. 4.

IV. *Ex Constitutione Arcadii et Honorii; qui ad aliquod publicum officium quod jam gessit, ante redditas rationes, iterum* (etiam Per sacras litteras) *irrepit, Ambitus reus est. Et hæc singularis species Ambitus, deportatione punitur. l. un. Cod.* h. *tit.*

Species etiam Ambitus est, si quis ad obtinendum sacerdotium pecuniam dederit. Hunc deponi cum infamia, necnon eum qui accepit ut aliquem ordinaret vel eligeret, jubent Leo et Anthemius: l. 31. *Cod.* de Episc. et cleric.

(1) Cujacius observ. XIX. 31. interpretatur *Centum millia sestertium.* Hotomannus autem, in lib. *de Aureo Justinianeo* censet esse decem millium duntaxat; et hanc pœnam non ex ipsa Lege Julia, sed ex Senatusconsulto ad hanc Legem adjecto et cujus ætas ignoratur descendere.

(2) Ita appellatur Lex quam Julius-Cæsar circa judicia tulerat; per quam inter alia cavebatur, ex quo Ordine judices in criminalibus quæstionibus seligi deberent: de qua supra in Append. *de Legendis Jud.* N. 1. in fine.

(3) Non quidem in *Legem* Juliam *Ambitus*; hæc si quidem ab Augusto demum lata, posterior est Legi Judiciariæ; sed in crimen Ambitus, quod et ante Legem Augusti multiplici alia Lege coercitum fuisse vidimus.

TITULUS XV.

DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

Lex Fabia seu Favia, *unde publicum judicium adversus Plagii crimen descendit, ante Ciceronis tempora lata est: ut liquet ex ejus oratione* Pro Rabirio *n.* 3.

§ 1. *Quando adversus Legem Fabiam committatur.*

I. Lege Fabia cavetur, ut liber qui hominem ingenuum vel libertinum invitum celaverit, invinctum habuerit, emerit, sciens dolo malo, quive in earum qua re socius erit; quiquo servo alieno servæve persuaserit ut a domino dominave fugiat; vel eum eamve invito vel insciente domino dominave celaverit, invinctum habuerit, emerit, sciens dolo malo, quive in ea re socius erit; ejus pœna tenetur. *l.* 6. § 2. Callistr. lib. 6. de cognition.

Similiter Ulpianus. Si liberum hominem emptor sciens emerit, capitale crimen adversus eum ex Lege Fabia De Plagio nascitur; quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit. *l.* 1. Ulp. lib. 1. regul.

Similiter Diocletianus et Maximianus. Liberum, sciens conditionem ejus, invitum venumdando, Plagii criminis pœna tenetur. *l.* 15. *Cod. h. tit.*

Quod de venditione dicimus, et de aliis similibus dominii titulis dictum puta. Etenim Lege Favia, qui sciens liberum hominem donaverit, vel in dotem dederit, item qui ex earum qua causa sciens liberum esse acceperit; in eadem causa haberi debet, qua venditor et emptor habetur. Idem, et si pro eo res permutata fuerit. *l.* 4. Gaius lib. 22. ad Ed. provinc.

II. *Admittitur quoque Plagium, ut jam diximus, suppressione alieni mancipii. Et ita etiam rescribunt Diocletianus et Maximianus:* Eum qui mancipium alienum celat, Fabiæ Legis crimine teneri non est incerti Juris. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

Cæterum Non statim Plagiarium esse qui Furti crimine ob servos alienos interceptos tenetur, Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: « Servos » alienos qui sollicitaverit, aut interceperit; cri- » mine Plagii quod illi intenditur, teneatur necne, » facit quæstionem. Et ideo non me consuli de ea » re oportet. Sed quod verissimum in re præsenti » cognoscitur, sequi judicem oportet: plane autem » scire debet, posse aliquem furti crimine ob ser- » vos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen » statim Plagium esse existimari ». *l.* 6. Callistrat. lib. 6. de cognitionib.

Igitur tunc demum in mancipio Plagium admitti videtur, quum fugitivus celatur et suscipitur dolo malo.

Dolo malo, *inquam. Nam supra dictus* Idem Princeps de eadem re in hæc verba rescripsit: « Apud quem unus aut alter fuerit fugitivus inven- » tus, qui operas suas locaverint ut pascerentur » (1), et utique si iidem antea apud alios opus fece- » rint; hunc suppressorem non jure quis dixerit. » *d. l.* 6. § 1.

Multo magis Legis Faviæ crimine suppressi mancipii bona fide possessor non tenetur; id est, qui ignorabat servum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere. Et ita de bonæ fidei possessore ipsa Lex scripta est: nam adjicitur, Si sciens dolo malo hoc fecerit. Et sæpissime a Principibus Severo et Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac Lege teneantur. *l.* 3. Marcian. lib. 1. judic. public.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Comparantem ab eo qui abduxit Plagio mancipia, si delicti socius non probetur, nullo crimine teneri convenit. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Cæterum Modestinus libro decimo-septimo Responsorum respondit:

Eum qui fugitivum alienum suscepisse et celasse doceatur; ex eo quod proprietatis quæstionem referret, crimen (si probetur) evitare minime posse. *l.* 5. Modest. lib. 17. resp.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Plagii criminis accusatio cessat, si suos servos vel liberos asseverent hi qui suppressisse dicuntur; non commissi velandi causa, sed ad hanc opinionem justa ducti ratione. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

III. *Est adhuc unus casus ad quem Fabia Lex producta est Senatusconsulto quodam, cujus ætas et auctor ignorantur.* Hoc autem Senatusconsulto domini quoque continentur, qui fugam servorum suorum (2) vendiderunt. *l.* 2. § 3. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

Contra Decretum Amplissimi Ordinis fugitivum

(1) Id est, victus sui causa.

(2) Ratio est; tum ne Plagiarii redemptis a domino servis crimen plagii eludant; tum ut servi a fuga deterreantur, cum sciant se non posse a quoquam recipi aut acquiri. Cujac. Observ. XVI. 10.

in fuga constitutum nec emere nec vendere permissum est; irrogata pœna in utrumque, sestertiorum decem millium. PAUL. SENTENT. *lib.* 1. *Tit.* 13. § 2.

Similiter Diocletianus et Maximianus. In fuga servum constitutum neque vendere neque donare licet. Unde intelligis te in Legem incidisse, quæ super hujusmodi delictis certam pœnam fisco inferendam statuit.

Exceptis coheredibus et sociis; quibus in divisione communium rerum, licitationem de fugitivo servo invicem facere permissum est.

Ita vero liceat fugitivum servum vendere, et tunc venditio valeat; quando ab emptore requisitus fuerit, et deprehensus. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

Is quidem qui in fuga est, vendi non potest. Cæterum Sciendum est Legem Faviam ad eos non pertinere, qui, quum absentes servos haberent, eos vendiderunt. Aliud est enim abesse, aliud in fuga esse. *l.* 2. ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

Item non pertinere ad eum qui mandavit servum fugitivum persequendum et distrahendum: nec enim fugam (1) vendidit. *d. l.* 2. § 1.

Amplius dicendum est: et si quis Titio mandaverit servum fugitivum apprehendendum, ut si apprehendisset eum, emptum haberet; cessare Senatusconsultum (2). *d. l.* 2. § 2.

§ 2. *De pœna Plagii.*

IV. *Pœna Plagii Legis Faviæ fuit pecuniaria. Hodie autem* Pœna pecuniaria statuta Lege Favia, in usu esse desiit. Nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coercentur; et plerumque in metallum damnantur. *l.* 7. HERMOGEN. LIB. 6. JURIS EPITOMAR.

Pœnam capitis statuunt Diocletianus et Maximianus in specie de qua ita rescribunt. Quoniam servos a Plagiariis alienari ex urbe significas, atque ita interdum ingenuos homines eorum scelere apportari solere perscribis; horum tibi delictorum licentiæ, majore severitate occurrendum esse decernimus. Ac propterea, si quem in hujusmodi facinore deprehenderis, capite eum plectere non dubitabis: ut pœnæ genere deterreri cæteri possint, quoniam istius modi audacia vel servos vel liberos ab urbe distrahere atque alienare audeant. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

Constantinus autem ita edixit. Plagiarii qui viventium filiorum miserandas infligunt parentibus orbitates, metalli pœna cum cæteris ante cognitis suppliciis teneantur (3). Si quis tamen hujusmodi reus fuerit oblatus, posteaquam super crimine claruerit; servus quidem vel libertate donatus (4) bestiis subjiciatur; ingenuus autem gladio consumatur. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

§ 3. *An hoc crimen morte suppressi hominis extinguatur.*

V. Illud non est omittendum quod, exemplo Legis Aquiliæ si is propter quem quis in Faviam commisit, decesserit; adhuc accusatio, et pœna Legis Faviæ superest: ut et Divus Severus et Antoninus rescripserunt. *l.* 3. § 1. MARCIAN. LIB. 1. JUDIC. PUBLIC.

(1) Si quidem mandatum distrahendi servi, confertur in id tempus quo apprehensus fuerit; adeoque desierit esse in fuga.

(2) Emptio enim confertur in tempus quo apprehensus erit, adeoque in fuga esse desierit.

(3) Wissenbachius recte monet legendum *tenebantur*, ut in Cod. Theod. et ut ratio contextus exposcit. Id est, antea quidem sola metalli pœna, *etc.* Ex præsenti *tamen* Constitutione, *si quis, etc.* Aliter Alciatus *Parerg.* l. 23.

(4) Libertinus.

TITULUS XVI.

AD SENATUSCONSULTUM TURPILLIANUM, ET DE ABOLITIONIBUS CRIMINUM.

POST *recensitas superioribus Titulis varias publicorum judiciorum species, Pandectarum ordinatores jam redeunt ad generalem de publicis judiciis tractationem: ad quam pertinet exponere quomodo coerceatur accusatorum temeritas.*

I. *Porro hæc* Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus pœnis subjicitur. Aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. *l.* 1. MARCIAN. LIB. SING. AD SC. TURPILL.

CALUMNIARI, est falsa crimina intendere; PRÆVARICARI, vera crimina abscondere; TERGIVERSARI, in universum ab accusatione desistere. *d. l.* 1. § 1.

De prævaricatoribus egimus libro præcedenti. Et quidem Prævaricatorem eum esse ostendimus qui colludit cum reo, et translatitie munere accusandi defungitur; eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero rei excusationes admitteret. *d. l.* 1. § 6.

Superest igitur ut de Calumniatoribus, et de Tergiversatoribus dicamus; specialiterque DE SC. TURPILLIANO, *adversus tergiversatores facto.*

Cum autem Tergiversator non sit, nisi qui citra Abolitionem ab accusatione desistit; recte hic subjicitur tractatus ET DE ABOLITIONIBUS CRIMINUM.

SECTIO I.

De Calumniatoribus.

Videndum primo, quinam illi sint, et quomodo quave pœna puniantur in publicis judiciis; deinde vero de calumnia extra publica judicia punienda.

§ 1. *Quis calumniator esse intelligatur in publicis judiciis.*

II. *Calumniator, ut modo diximus, is est qui falsum crimen intendit.* Sed non utique, qui non probat, quod intendit, protinus calumniari videtur. Nam ejus rei inquisitio, arbitrio cognoscentis committitur, qui reo absoluto, de accusatoris incipit concilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit. Et si quidem justum ejus errorem reperierit, absolvit eum; si vero in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. *l.* 1. § 3. MARCIAN. LIB. SINGUL. AD SC. TURPILL.

Quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. Nam si quidem ita pronuntiaverit, NON PROBASTI; pepercit ei: sin autem pronuntiaverit, CALUMNIATUS ES; condemnavit eum. *d. l.* 1. § 4.

Consonat quod rescribit Alexander. Qui NON PROBASSE crimen quod intendit, pronuntiatur si CALUMNIÆ non damnetur, detrimentum existimationis non patitur. Non enim, si reus absolutus est, ex eo solo etiam accusator (qui potest justam habuisse veniendi ad crimen rationem) calumniator credendus est. *l.* 3. *Cod. de Calumniat.*

Quæri possit; si ita fuerit interlocutus, LUCIUS-TITIUS TEMERE ACCUSASSE VIDETUR; an calumniatorem pronuntiasse videtur? Et Papinianus; TEMERITATEM facilitatis veniam continere; et inconsultum calorem calumniæ vitio carere: *et* ob id hunc nullam pœnam subire oportere. *sup. d. l.* 1. § 5.

III. *Enimvero in quibusdam personis is inconsultus calor præsumitur et excusatur; puta in filiis Unde ita Carus, Carinus* et *Numerianus*: Calumniæ pœna in paternæ mortis accusatione cessat. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

Item in parentibus. Hinc in ea specie; Generi servis a socero veneficii (1) accusatis, Præses provinciæ patrem Calumniam intulisse pronuntiaverat. Inter infames patrem defunctæ non habendum (2); respondi; quoniam et si publicum judicium inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum (3) pater vindicaretur. *l. fin. ff. de Publ. judic.* PAPIN. LIB. 16. RESPONS.

Pariter Mater inter eas personas est, quæ sine calumniæ timore necem filii sui vindicare possunt. Idque beneficium Senatusconsulti, et in aliis publicis judiciis servatum est.

Sed extraneus heres qui suspicionem quam de morte sua habuisse defunctus cavit, exequitur; hoc nomine a calumnia excusatus est: cum inter voluntariam accusationem, et officii necessitatem heredis multum intersit. *l.* 2. *Cod. de Calumniat.* ALEXANDER.

Non intelligitur etiam per calumniam accusasse, maritus qui uxorem, aut pater qui filiam adulterii accusavit: supra Tit. Ad. L. Jul. de Adulter.

IV. *Vidimus temeritati accusatoris interdum veniam dari. Cæterum rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius; ut* Fallaciter incusantibus, maxime post exhibitionem accusati, nullius Juris color veluti derivata (4) accusatione proficiat: non publica quidem Abolitio, non privata, talibus proficiat subveniatque personis; non specialis indulgentia, nec beneficium quidem eos generale subducat. *l.* 9. *Cod. de Calumniat.*

V. *Observandum superest quod, ex eorumdem Constitutione, etiam submissus ab alio accusator* Calumniæ *damnari potest.* l. 8. Cod. de tit.

§ 2. *Quomodo calumnia puniatur, et quæ sit pœna calumniæ.*

VI. *Calumniatores non instituta adversus eos accusatione puniuntur: sed iidem judices qui reum absolverunt, ex continenti de accusatorum calumnia judicant* (5).

Hinc rescribit Alexander. Calumnia eo tempore coerceri solet, quo de causa præsente accusatore judicatur. Ideoque, postquam de causa judicatum est; contra consuetudinem, calumniam accusatoris puniri desideras. *l.* 1. *Cod. de Calumniat.*

Sufficit autem quod judex aliquem calumniatorem pronuntiaverit. Et quamvis nihil de pœna subjecerit, tamen Legis potestas adversus eum exercebitur. Nam (ut Papinianus respondit) facti quidem quæstio in arbitrio est judicantis; pœnæ vero persecutio non ejus voluntati mandatur, sed Legis auctoritati reservatur. *l.* 1. § 4. ¶ *et quamvis.* MARCIAN. LIB. SING. AD SC. TURPILL.

(1) Id est; quum socer accusasset generi sui servos, eo nomine quod veneficus filiam suam interemissent.

(2) Quia (inquit Cujacius *Comm. ad Papin.* lib. 16. ad h. l.) non pronuntiavit Præses patrem esse calumniatorem, sed *Intulisse calumniam.* Ex eo autem solo quod calumniam intulerit, non est calumniator; si non calumniandi animo, sed justo dolore provocatus fecit: sicut et mendax non est qui mendacium profert, si hoc existimet verum.

(3) *Circa periculum calumniæ. Etsi publicum judicium inter liberos homines constitisset, citra periculum calumniæ pater vindicaretur*, id est (activo sensu) prosequeretur ultionem necis filiæ suæ; ipsiusque justo dolori indulgeretur venia. A fortiori indulgendum ei in hac specie, in qua non liberos sed servos accusavit.

(4) Id est, quasi per hanc Rei exhibitionem jam in judicium deducta accusatione.

(5) Unde ita Asconius in *Scaur.* « Cato Prætor, quum » absoluto Scauro vellet de accusatoribus in consilium » mittere, ceu it imperitæ multitudini; ac postero die in » consilium de calumnia accusatorem misit ».

VII. Calumniatoribus pœna Lege Remnia (1) irrogatur. *d. l.* 1. § 2.

Hæc pœna erat ut calumniatoris fronti littera K. inureretur (2); *et præterea ut infamia notaretur, supra lib.* 3. *Tit.* de IIis qui not. infam.

Constantinus autem id ultra fieri prohibuit; Cum et in manibus et in suris possit pœna damnationis una inscriptione comprehendi: quo facies (*inquit*), quæ ad similitudinem pulchritudinis est cœlestis figurata, minime maculetur. *l.* 17. *Cod. de Pœnis.*

Præter hanc pœnam Legis Remniæ, puniebantur calumniatores pœna Talionis cui se per susscriptionem subjiciebant. Eam autem in usu mansisse discimus ex Honorio et Theodosio qui ita rescribunt: Quisquis crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. *l.* 10. *Cod. de Calumniat.*

VIII. *Præter pœnam quæ adversus calumniatorem ad vindictam publicam exquiritur;* Dominis servorum per accusatoris calumniam tortorum, adversus eum pœna dupli Lege Julia providetur. *l.* 6. *Cod. d. tit.* Diocl. et Maxim.

Similiter Papinianus. De servo qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur: quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur. Sed et citra pretii æstimationem quæritur de calumnia ejus: separatum est etenim calumniæ crimen, a damno quod in servo propter quæstionem domino datum est. *l. fin. ff. de Calumniator.* Papin. lib. 2. de Adulter.

Consonat quod ait Ulpianus. Si postulaverit accusator, ut quæstio habeatur de servo adulterii accusato (3); sive voluit ipse interesse, sive noluit, jubeot judices eum servum æstimari: et ubi æstimaverint, tantam pecuniam, et alterum tantum, eum qui nomen ejus servi detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare jubebunt. *l.* 27. *ff. Ad L. Jul. de Adulter.* Ulp. lib. 3. de Adulter.

Sed despiciamus, cui ista pœna præstanda sit: quia Lex eum nominavit Ad quem ea res pertinebit. Igitur bonæ fidei emptorem, quamvis ab eo emerit qui dominus non est, recte dicemus eum esse ad quem ea res pertinet. *d. l.* 27. § 1.

Eum quoque qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse; scilicet quia intererat ejus, quæstionem non haberi. *d. l.* 27. § 2.

Sed et si usufructus in servo alienus sit, inter dominum et fructuarium dividi debet æstimatio. *d. l.* 27. § 3.

Et si communis plurium servus erit, utique inter eos quoque erit æstimatio dividenda. *d. l.* 27. § 4.

Si liber homo dum servus existimatur, tortus sit, quia et ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem utilem ipsi dandam adversus eum qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia ejus, ob hoc quod liberum hominem quasi servum deduxit in quæstionem. *d. l.* 27. § 5.

§ 3. *De calumnia extra publica judicia coercenda.*

IX. Qui calumniatores pronuntientur; in publicorum duntaxat judiciorum quæstionibus, non etiam in liberalibus causis quæ privatas disceptationes continent, periclitari solent. *l.* 5. *Cod. de Calumniat.* Diocl. et Maxim.

Non tamen calumnia quæ extra publica judicia admittitur, impunita est.

Sed Et in privatis et in extraordinariis criminibus, omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur. *l.* 3. Paul. lib. 1. sentent.

Hinc V. G. Qui Injuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur, id est exilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur. *l.* 43. *ff. de Injur.* Gaius lib. 3. regul.

Hinc etiam, præterquam quod is Qui se suis nummis redemptum non probaverit, libertatem petere non potest; amplius eidem domino sub pœna vinculorum redditur; vel si ipse dominus malit, in metallum damnatur. *l.* 38. § 4. *ff. de Pœnis.* Paul. lib. 5. sentent.

Item Calumniæ causa puniuntur; qui in fraudem alicujus, librum vel testimonium aliudve quid conquisisse, vel scripsisse, vel in judicium protulisse dicuntur. *l.* 6. § 4. Paul. lib. 1. sentent.

SECTIO II.

De Tergiversatoribus, et Senatusconsulto Turpilliano.

X. Tergiversatorem *eum esse diximus, qui ab accusatione destitit. Adversus hujusmodi destitores Senatusconsultum sub Nerone factum est, Cæsonio-Pæto et Petronio-Turpilliano Coss. de quibus Tacitus.* Anual. *XIV.* 29.

Sententiam hujus Senatusconsulti ita exhibet Marcianus: Si quis autem ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur *l.* 1. § 7. Marcian. lib. singul. ad SCtum Turpill.

Circa hoc Senatusconsultum videbimus 1.° *Quis destitisse dicatur;* 2.° *Quando destitisse aliquem oporteat, et in quibus judiciis, ut incidat in SCtum;*

(1) Zasius censet legendum *Memmia*; tum quia Cicero *Pro Rosc. Amer.* Legis Memmiæ adversus calumniatores facit mentionem, tum quod ignotum (inquit Zasius) apud Romanos *Remmii* nomen, Memmiorum autem frequens apud historicos mentio. Quo contra, recte observavit Heineccius non ignoratam fuisse apud Romanos Remmiam gentem. Remmii enim Ædilis mentionem facit Aurelius-Victor *de Vir. Illustr.* 66. Alterius etiam Remmii mentio apud Tacitum *Annal.* II. 68.

(2) « *Si hos judices bene novi, litteram illam ita vehementer ad caput affigent ut postea neminem accusare possitis* ». Cic. *pro Rosc. Am.* n. 20. Non dicit cujus litteræ, sed verisimile est fuisse litteram K. Nam Veteres scribebant *Kalumnia.*

(3) Budæus legit *accusati*; putatque hic non agi de servo qui ipse sit accusatus; sed de servo accusati. Sed perperam: nam ipsum servum accusatum esse indicant verba legis mox sequentia, *qui nomen ejus servi detulerit.*

3.° *Ex quibus causis excusetur qui destitit;* 4.° *Desistente accusatore qui ab alio summissus est; quæremus utrum ex his, an uterque, in Senatusconsultum incidat;* 5.° *Denique quæ sit desistentium pœna.*

§ 1. *Quis destitisse dicatur.*

XI. Ab accusatione destitit, qui cum adversario suo de compositione ejus criminis quod intendebat, fuerit locutus. *l.* 6. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Sed et citra hæc colloquia; Animo ab accusatione destitit, qui affectum et animum accusandi deposuit. *d. l.* 6. § 1.

Et quidem Destitisse eum accipiemus, qui in totum animum agendi deposuit; non qui distulit accusationem. *l.* 13 PAUL. LIB. 3. DE ADULTER.

Alibi pariter : Destitisse is videtur, non qui distulit, sed qui liti renuntiavit in totum. *l.* 10. *ff. de Judiciis.* ULP. LIB. 10. AD EO.

Et ita Destitisse videtur, qui intra præfinitum accusationis a Præside tempus, reum suum non peregit. *sup. d. l.* 6. § 2.

Hinc Alexander. Si ea quæ crimen intendit, cognitionem moratur; certa perferendæ accusationis tempora judex competens præstet : intra quæ si agere supersederit, renuntiasse causæ intelligitur. *l.* 7. *Cod. de His qui accus. non poss.*

XII. *Tamen* Qui post inscriptionem ante litem contestatam, anno (vel (1) biennio) agere non potuerint, variis Præsidum occupationibus, vel etiam civilium officiorum necessitatibus districti; in Senatusconsultum non incident. *l.* 15. § 5. MACER. LIB. 2. PUBLICORUM.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. In executionibus criminum obtinuisse videtur, illos destitisse, qui animum accusationis implendæ prorsus deseruerunt. Cum igitur aliis ex causis, vel simplicitatis ratione, necdum te ad finem vindictæ pervenisse preces tuæ testentur; poteris, postposita formidine impedimenti super aliquantulo silentio, institutam accusationem secundum Leges perferens, quam probabis tibi debitam vindictam reportare. *l.* 6. *Cod. Ad SC. Turpill.*

XIII. *Maxime autem destitisse non videtur, qui citra voluntatem suam, aliqua præscriptione exchiditur ab instituenda accusatione.*

Hinc Papinianus : Quærebatur, an hi qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpillianum inciderunt? Respondit; Non oportere dubitari, calumnia non puniri eos qui præscriptione temporis exclusi (2) causam adulterii perferre non potuerunt. *l.* 11. PAPIN. LIB. SING. DE ADULTER.

Simili ratione; non destitit qui mortuo reo destitit. Igitur Si propter mortem rei, accusator destiterit; non potest hoc Senatusculto teneri : quia morte rei judicium solvitur : nisi tale crimen fuit cujus actio et adversus heredes durat veluti Majestatis; idem in accusatione Repetundarum est, quia hæc quoque morte non solvitur. *l.* 15. § 3. MACER LIB. 1. PUBLICORUM.

Cæterum si posteaquam accusator destitit, reus decesserit, non ideo magis delictum accusatoris relevatur. Nam eum qui semel destitit, si postea accusare paratus sit, non esse audiendum Severus et Antoninus statuerunt. *d. l.* 15. § 4.

XIV. *Destitisse etiam non dicitur, is qui accusatione citra ipsius voluntatem soluta, reum quem posset repetere, non repetit.*

Igitur Si interveniente publica Abolitione ex Senatusconsulto (ut fieri assolet) vel ob lætitiam aliquam, vel honorem domus Divinæ (3), vel ex aliqua sua ex qua Senatus censuit Abolitionem reorum fieri; nec intra dies præstitutos reum repetierit : dicendum est, cessare Tupillianum Senatusconsultum. Nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert : eximitur autem, reorum Abolitione interveniente. *l.* 12. ULP. LIB. 2. DE ADULTER.

XV. *Denique is demum destitisse videtur, qui ipsum quem detulit reum non peregit; non qui alium non accusat.*

Nam Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere (4) Divus Hadrianus rescripsit. *l.* 19. § 1. *ff. de Accusat.* CALLISTR. LIB. 5. DE COGNITIONIB.

§ 2. *Quando destitisse accusatorem oporteat, et in quibus judiciis, ut Senatusconsulto locus sit.*

XVI. Is demum in Senatusconsultum incidisse videtur, qui crimen publici judicii detulit; et causa criminis ordinata, id est inscriptionibus depositis, et fidejussore de exercenda lite præstito, coque qui accusatur sub custodia Officii facto, non impetrata Abolitione, ab executione criminis destitit. *l.* 1. *Cod. Ad SC. Turpill.* ANTONINUS.

Non tamen necesse est ut litem contestatus sit. Hinc Papinianus : Duos quidem adulterii marem et fœminam propter commune crimen simul non jure, nec a viro postulari (5) convenit. Quum tamen duobus denuntiatum (6) fuisset; ab eo qui

(1) Jure Pandectarum annus duntaxat dabatur ad peragendas criminales quæstiones : ut vid. supra Tit. *de Publ. judic.* Hoc tempus Justinianus produxit ad biennium, et ideo Tribonianus hic addidit *vel biennio.*

(2) Post quinquennium accusationem instituerant; ideo præscriptione ab hac accusatione exclusi sunt. At non videntur destitisse; cum per eos non steterit eam persequi, utpote qui fuerint præscriptione exclusi.

(3) Principis.

(4) Imo repellitur ab accusatione, qui duos simul reos accusatos habet : supra Tit *de Accusat.* N. 1. et 9.

(5) Supra Tit. *ad L. Jul. de Adult.* N. 4. 9.

(6) *Denuntiatum* duntaxat, non tamen lis contestata : Id si quidem cum utraque persona maris et fœminæ simul fieri non potest. d. N. 49.

postea desistere volebat Abolitionem esse necessariam in utriusque personam respondi. *l.* 39. § 6. *Ad L. Jul. de Adult.* Papin. lib. 15. respons.

Sola autem accusationis movendæ comminatio non obligat. Hinc Paulus : Quæsitum est an is qui libello Principi dato, falsum se objecturum minatus est, si non objecisset, Turpilliano Senatusconsulto teneretur? Paulus respondit; Verbis Senatusconsulti Turpilliani eum de quo quæritur, non contineri. *l.* 5. Paul. lib. 2. respons.

XVII. *Quid porro, si* Reus condemnatus provocavit; deinde accusator destitit: an in hoc Senatusconsulto incidit? Prope est, ut incidisse videatur; quia provocationis remedio, condemnationis extinguitur pronuntiatio. *l.* 1. § *fin.* Marcian. lib. sing. ad SC. Turpill.

XVIII. *In publicis judiciis duntaxat, accusator desistens in Senatusconsultum incidit.*

Igitur Si stellionatum quis objecerit, vel expilatæ (1) hereditatis crimen, et destitit; pœnam Senatusconsulti Turpilliani non subibit: nec si Furti, vel Injuriarum. Sed officio judicis culpa ejus coercebitur. *l.* 7. § 1. Ulp. lib. 8. disput.

Hinc etiam Marcianus. Suspecti tutoris accusatio, pro tribunali tantum examinari potest: et nullus alius de hujusmodi quæstione, quam Præses (2) pronuntiare potest. Et tamen qui ab ea destitit, Senatusconsulto non tenetur (3). *l.* 1. § 11. Marc. lib. sing. ad SCtum Turpill.

Item si dicatur aliquis in Senatusconsultum incidisse Turpillianum; Præsidis est super ea re notio. Et tamen contra desertorem, Senatusconsulti non intervenit coercitio. Qui autem dicit quem in hoc Senatusconsulto incidisse, accusator non (4) est. *d. l.* 1. § 12.

Quod si crimen quidem fuerit ex quo publicum est judicium, sed ut hodie solet extra ordinem de eo cognitum fuerit: An ad eos qui hodie de judiciis publicis extra ordinem cognoscunt; Senatusconsultum pertineat, quæritur? Sed jam hoc Jure ex Sacris Constitutionibus utimur, ut pertineat. Ita, ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur. *l.* 15. § 1. Macer lib. 2. publ.

§ 3. *Ex quibus causis excusetur, qui ab accusatione destitit.*

XIX. *In Senatusconsultum non incidit, qui Abolitione impetrata destitit. Nam cum illa his demum concedatur, qui non per calumniam sed ex justo errore aut saltem ex excusabili calore accusaverunt; quodammodo illi destitisse non videntur.*

Desistere enim est, de negotio abstinere quod calumniandi animo instituerat.

Plane si quis cognita rei veritate suum negotium deseruerit, nolens in lite improba perseverare quam calumniæ causa non instituerat; is destitisse non videtur. *l.* 10. *ff. de Judiciis.* § *desistere.* Ulp. lib. 10. ad Ed.

Observandum quod Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum debet Abolitionem petere: alioquin, prout quid admiserit, ejus nomine Senatusconsulti pœnam patietur. *l.* 1. § 9. Marcian. lib. singul. ad SCtum Turpill.

Hactenus de eo qui Abolitionem impetravit.

XX. *Pariter:* Sed qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est. *l.* 13. § 1. Paul. lib. 3. de Adulter.

XXI. *Item* Eos de quorum calumnia agi non permittitur, *si* destiterint, non incidere in pœnam hujus Senatusconsulti, Constitutionibus cavetur. *l.* 15. § 2. Macer lib. 2. Publ.

Talis est V. G. Maritus qui jure viri uxorem accusavit: ut vid. supra Tit. Ad L. Jul. de Adulter.

Secus, quum ut extraneus accusat: Nam hoc casu de calumnia tenetur, et suscribit in crimen: adeoque Abolitionem petere debet. De hoc casu Cujacius intelligendum docet sequens Valeriani et Gallieni Rescriptum.

Abolitionem adulterii criminis postulans, Præsidem in cujus Officio accusatio fuerit instituta, adire debes. Cæterum erras tu marite; existimans, etiamsi simpliciter (id est, sine Abolitione) destitisses, Senatusconsulto in persona tua futurum locum non fuisse: diversum enim Divi Principes sæpe sanxerunt. Quin hoc amplius scias; nullam tibi fuisse ulterius potestatem instituendi hujusmodi accusationem: quia et Decreto Patrum et Lege Petronia (5) ei qui jure viri delatum adulterium non peregit, nunquam postea hoc crimen deferre permittitur. *l.* 16. *Cod. Ad L. Jul. de adulter.*

XXII. *Item inter eos qui de calumnia non tenentur, numerandi sunt qui ex necessitate officii accusaverunt. Impune igitur desistent, maxime si causa officii cessavit.*

(1) Hæc enim crimina sunt extraordinaria: ut vid. lib. præced.

(2) Hoc dicit ad excludendos Magistratus municipales. Cæterum cognitio *Suspecti* transit in eum cui mandata est jurisdictio: supra lib. 27. Tit. *de Suspect. tut.*

(3) Cognitio enim de suspecto tutore est extraordinaria, non publicum judicium.

(4) Sensus est: cognitio in qua dispicitur an quis accusationem publici judicii deseruerit et in Turpillianum inciderit, non est ipsa publicum judicium. Adeoque, quum is qui hanc querelam adversus aliquem instituit, eam deserit *non intervenit* adversus eum *Senatusconsulti* Turpilliani *coercitio*; quia is proprie *Accusator non est*, id est publici judicii accusationem non instituit: unde ipse non subjacet Turpilliano.

(5) *Decretum Patrum*, est ipsum SCtum Turpillianum; *Lex Patronia* est Lex a populo lata ad SCtum illud sanciendum; sic dicta ab ipso Turpilliano, qui Petronius-Turpillianus vocabatur. Et ita fere in omnibus Legibus: Decreto suo Senatus auctor erat Legis ferendæ, Consules Populum rogabant, et Lex a populo sanciebatur.

Hinc Divus Hadrianus Salvio-Caro Proconsuli Cretæ rescripsit; Tutorem qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo cujus causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere. *l.* 14. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Denique de calumnia non tenentur mulieres et Minores : ut vid. supra Tit. de Accusat.

Hinc Mulier quæ falsi crimen, injuriæ propriæ, post interpositam denuntiationem desistens omisit, ex Senatusconsulto Turpilliano teneri non videtur. *l.* 4. PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

XXIII. *Hi omnes quos diximus de calumnia non teneri, ita demum non tenentur se duntaxat destiterint : verum tenentur si pacti sint.*

Hinc V. G. Si fœmina suam suorumque injuriam exequatur; cum ipsa pacto (1) contra vetitum destitisse profiteatur; in Senatusconsulti Turpilliani pœnam eam incidisse, certi Juris est. *l.* 5. *Cod. Ad SC. Turpill.* DIOCL. ET MAXIM.

XXIV. *Præter eos quos diximus; nullus accusator qui citra Abolitionem destitit, pœnam Senatusconsulti effugit : ne quidem illi qui potuissent excludi ab accusatione.*

Hoc docet Modestinus. Accusationem is intulit, qui præscriptione summoveri poterat; ut quilibet adulterii, masculu post quinque annos continuos ex die commissi adulterii, vel fœminæ post sex menses utiles (2) ex die divortii. An, si destiterit, hoc Senatusconsulto plecti debet, belle dubitatur? Movit quod pene nulla erit accusatio, quam temporis spatium aut personæ vitium omni modo removerit; neque securitatem timoris ac periculi promitteret. Contra movet quod qualiscumque accusatio illata, cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate Aboleri debet; majoreque odio dignus existimaretur, qui temere ad tam improbam accusationem processisset. Ergo verius est eum quoque de quo loquimur, in Senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit; Mulierem quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam suorumve injuriam non persequeretur, desistentem, Senatusconsulto Turpilliano non plecti (3) Num ergo et in cæteris idem responsurus sit? Quid enim interest, propter sexus infirmitatem, an propter status turpitudinem, temporisve finem, ad accusationem aliquam non admittatur? Multoque magis excludendi sunt; quod mulieris quidem accusatio, vel propter proprium ejus dolorem effectum habere potuit; illorum vero accusatio, voce duntaxat tenus intervenit. Atquin idem alias scribit; Non posse aliquem duos eodem tempore adulterii accusare, marem at fœminam : et tamen, si utrique simul denuntiaverit, in utriusque persona Abolitionem eum petere debere ne in hoc senatusconsulto incidat (4). Quid porro refert, propter causas supra scriptas accusatio non valuerit, an propter numerum personarum non tenuerit? An hæc intersint, plenam habuerit aliquos accusandi facultatem, sed propter personarum conjunctionem ab accusatione summoveatur, an vero stricta ratione, quibusdam accusandi facultas non competat? Merito itaque dicendum est; Omnes, excepta muliere et Minore, nisi Abolitionem petierint, in hoc Senatusconsulto incidere. *l.* 1. § 10. MARC. LIB. AD SCTUM TURPILL.

§ 4. *Desistente eo accusatore qui ab alio submissus est; an submissus, an qui summisit, an uterque incidant in Senatusconsultum, et an etiam fidejussores.*

XXV. *Hæc circa Turpillianum supererat quæstio; quam ita definit Marcianus.* Incidit in hoc Senatusconsulto, et qui accusatorem summittit aut instigat; aut qui mandat alicui et instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes. Et merito : nam deficiendo crimini (5) quod movet, et eximendo se periculo calumniæ vel desertionis, merito calumniantis et desistentis pœnæ subjici [a] debuit; nisi subornatus accusator probaverit crimen quod intendere suscepit. Nec interest, per se mandavit accusationem, an per alium. Verum hunc qui hoc ministerio usus est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia Senatusconsulti puniri, Papinianus respondit. Summissus enim accusator, similiter eodem Senatusconsulto plectitur; id est propter hoc solum punitur, quod ministerium alieni timoris recepit. *d. l.* 1. § 13.

Hoc Papiniani responsum ita alibi refertur : Eos quoque pœna delatoris ex sententia Senatusconsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt. *l.* 34. § 1. *ff. de Pœnis.* PAPINIAN. LIB. 16. RESPONS.

Item Macer. In Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subjecissent accusatores, aut subjecti postulassent; nec peregissent reos, aut aliter quam Abolitione facta destitissent : quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionemve aliquam interposuissent. Hoc autem verbum NEC PEREGISSENT, ad universos supra scriptos pertinere dicendum est. *l.* 15. MACER. LIB. 2. PUBLIC.

XXVI. *Ad fidejussores autem accusatoris, pœna Senatusconsulti non porrigitur.*

(1) Scilicet aliquid recepit ut desisteret. Nam si sine pecunia et animo condonandæ injuriæ pactus est se non acturum, in pœnam Senatusconsulti non incidit et abolitio denegari non debet, justa *l.* 2. Cod. *de Abolit.* N. 32. Ubi Cujacius pro his verbis *Sin autem per deceptionem*, legendum putat *per depectionem*; id est, pactione cum reo habita. Vide ibi Notas. Ratio disparitatis est quod turpe sit injuriam suam pretio æstimare; at nulla turpitudo, imo animi magnitudo est, eam condonare.

(2) Supra Tit. *Ad L. Jul. de Adulter.* N. 40 et 44.

(3) Mox supra l. 4. h. tit. N. 22.

(4) Supra N. 16.

(5) *Tombant en défaut à l'Accusation.* Superflua et mendosa emendatio Haloandri, qui legit *diffitendo* : nec enim qui desistit simpliciter, crimen diffitetur.

[a] *Florent.* subdici, *mendose; forte pro* subdi.

Hinc Gordianus. Si pro eo qui in crimeo suscripsit, fidem tuam adstrinxisti; isque destitit, et commissa stipulatio est: non ultra quantitatem qoam spopondisti, obligatus es (1). Eo qui destitit, infamia nihilominus notando, et extra ordinem secundum judicialem motum puniendo. *l.* 2. *Cod. Ad SC. Turpill.*

§ 5. *Quæ pœna eorum qui in Senatusconsultum incidunt.*

XXVII. *Prævaricatorum pœna, olim* Talio; *quemadmodum et Calumniatorum supra N.* 7. *Par siquidem pœna in utrosque: lib. præced. Tit.* de Prævaricat. *N.* 4.

Pœna autem Senatusconsulti Turpilliani fuit multa quinque librarum auri: ut obiter vidimus sup. d. Tit. de Prævaric. *N.* 3. ex *l.* 3. § 3. d. tit.

Adjunctam habebat infamiam. Hinc V. G. Qui judicii publici qoæstionem citra veniam Abolitionis deseruerunt, Decurionum honore decorari non possunt; cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa judicio publico damnati. *l.* 6. § 3. *ff. de Decurionib.* Papin. lib. 1. resp.

Hæc Turpiliani Senatusconsulti pœna fuit. In accusatorem autem absentem oonnunquam gravius statuendum, quam Turpilliani Senatusconsulti pœna irrogatur, dicendum est. *l.* 5. § 1. *ff. de Pœnis.* Ulp. lib. 7. de Offic. Procons.

Hodie pœna Senatusconsulti exolevit, et ab arbitrio judicis pendet: ut obiter mox vid. N. præced. ex l. 2. Cod h. tit.

SECTIO III.

De Abolitionibus.

XXVIII. Abolitio aut Publice fit, ob diem insignem, aut publicam gratulationem; *l.* 8. Papinian. lib. 2. de Adulter.

Vel ob rem prospere gestam: *l.* 9. Macer lib. 2. Publ. Aut Privatim, actore postulante.

Tertio genere fit Ex Lege Abolitio; accusatore mortuo, vel ex justa causa impedito quominus accusare possit. *l.* 10. Papin. lib. 2. de Adulter.

ARTICULUS I.

De publica seu generali Abolitione.

§ 1. *Ad quas accusationes pertineat.*

XXIX. *Hæc Abolitio non extinguit accusationes, nisi quæ jam in judicium deductæ erant.*

Hinc in hac specie: Lucius-Titius Seium reum Falsi fecit; et priusquam persequeretur (2), indulgentia reorum crimioa Abolita sunt. Quæro, si postea eom iterato reum non fecerit, an in Turpillianum Senatusconsultum iociderit? Herennius-Modestinus respondit; Abolitionem reorum quæ publice indulgetor, ad hoc genus (3) criminis non pertinere. *l.* 17. Modest. lib. 17. respons.

Similiter Diocletianus et Maximianus. Cum eo tempore quo indulgentia Nostra crimina extinxit, accusatio a te instituta (4) non fuerit; publicæ Abolitionis præscriptio cessat. *l.* 2. *Cod. de Gener. abolit.*

Denique generalis Abolitio pertinet ad accusationes duntaxat liberorum hominum. Nam Domitianus rescripsit, Quod de feriis et de Abolendis reis dicitur, non pertinere ad servos, qui accusati in vinculis esse jubeotur ne(5) judicium finiatur. *l.* 16. Paul. lib. sing. de Adulter.

§ 2. *De hujus Abolitionis effectu.*

XXX. *Hæc abolitio accusationes ita extinguit, ut tamen repetendi reos accusatoribus intra triginta dies licentia concedatur.*

Hos porro Triginta dies repetendi rei, Divus Trajanus utiles esse interpretatus est; ex die scilicet quo feriæ finitæ sunt. Et Senatus censuit eas dies cedere quibus quisque reom suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam si accusator quoque potuit adire. *l.* 10. § 2. Papin. lib. 2. de Adulter.

Quanquam prius reum quis detulerat, et si post Abolitionem, antequam reus repeteretur, alia Abolitio supervenerit; non ex superiore, sed ex secunda Abolitione, dies triginta computantur. *l.* 15. § 6. Macer lib. 2. public.

Verum post elapsum illud temporis spatium, repetendi reum accusatori facultas eripitur.

Hinc Antoninus. Qui potentatus et vis, aliorumque criminum reum fecit; si post abolitionem ex forma solita reorum factam, et post Edicta proposita, intra diem statutum repetere supersederit; persequi crimina volens, non est audiendus. *l.* 1. *Cod. de General. abolit.*

XXXI. *Observandum quod* Si quis repetere velit crimen, publica Abolitione interveniente; eo jure repetit, quo accusabat. Non æque enim possunt præscriptiones ei objici (6), quæ ante reorum Abolitionem non sunt objectæ. Et ita Divus Hadrianus rescripsit. *l.* 7. Ulpian. lib. 8. disputat.

Hinc V. G. Abolitione autem publice facta; non retractabitur in judicio repetendo, de mariti jure. *sup. d. l.* 10. § 1.

(1) Non in Talionem, qui olim calumniatorum pœna fuit; non in mulctam quinque librarum auri, quæ postea ex SCto prævaricatorum pœna esse cœpit.

(2) Litem contestaretur.

(3) Quod nondum contestatum, nondum in judicium deductum est. Ita Cujacius ad h. l.

(4) Id est, contestata. Si enim necdum mota esset; quisnam esse potuerat dubitandi locus, ut ad Imperatores talis quæstio referretur?

(5) Cujacius Observ. XX. 12. legit, *donec judicium, etc.*

(6) Puta, cœperat quis accusare jure mariti; et publica Abolitione interveniente, accusatio fuit perempta. Finitis feriis accusator in eadem causa reponetur repetendum reum, in qua erat quam accusare cœpit; adeoque, quamvis forte jam effluxerit tempus intra quod jure viri accusatio permittitur, tamen poterit accusare jure viri. Neque ulla aut temporis aut alia quælibet præscriptio opponetur quæ ei quum accusare cœpit objecta non est.

ARTICULUS II.

De Abolitione privata.

§ 1. *De hujus impetratione.*

XXXII. Abolitio privatim a Præsidibus postulari ac impetrari solet.

Item pro tribunali, non de plano. Nec præsens hanc cognitionem alteri demandare potest. *l.* 1. §. 8. MARC. LIB. SING. AD SC. TURPILL.

XXXIII. *Ex quibus causis impetrari aut denegari debeat, docet Constantinus. Ita ille* : Abolitio præsentibus partibus causa cognita, non a Principe, sed a competendi judice postulari debet : id est, si per errorem seu temeritatem, seu calorem, ad accusationem prosilierit; hoc enim accusator explanans, Abolitioni locum faciet. Sin autem per deceptionem (1) vel pecuniis a reo corruptus, ad postulandam Abolitionem venit; redemptæ miserationis vox minime admittatur : sed adversus nocentem reum inquisitione facta, pœna competens ingeratur. Hi autem qui suam suorumque injuriam defendunt, et qui cognatos (2) suos in accusationem deducant; omnimodo Abolitionem petere non prohibentur. *l.* 2. *Cod. de Abolitionib.*

Illud patet quod Fallaciter incusantibus, accusationis Abolitio non dabitur. *l. fin. Cod. tit.* VALENTIN. ET VALENS.

XXXIV. *In concedenda Abolitione observatur interdum, ut rei consensus desideretur.*

Enimvero Imperatores Antoninus et Verus Augusti Julio-Vero rescripserunt; Cum satis diu litem traxisse dicetur, invito adversario non posse eum Abolitionem accipere. *l.* 18. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 1, DE CONSTITUT.

Item rescripserunt; Nisi evidenter probetur consentire adversarium, Abolitionem non dari. *d. l.* 18. § 1.

Valentinianus autem et Valens distinguunt, an ex accusatione quid passus sit reus, puta carceres, tormenta : quo casu Abolitio nonnisi ex consensu rei (propriam hanc suam injuriam condonantis) conceditur, quandocumque petatur. Quod si nil tale reus passus est, sed Officii custodiæ traditus est; Abolitio eo invito concedetur accusatori, si intra triginta dies petat; quod si post triginta dies, nonnisi ex consensu rei concedetur. sup. d. l. fin. Cod. de Abolit.

XXXV. *Iidem constituerunt ut nec consentiente reo concedatur Abolitio, si ingenui (quamvis plebeii) testimonii gratia torti sunt : cum eo casu reus non possit alienam hanc, testibus illatam, injuriam remittere.*

Item non conceditur in quibusdam criminibus; nimirum Perduellionis, Peculatus et sacramenti deserti. d. l. fin. Cod. de Abolit.

§ 2. *De duplici hujus Abolitionis effectu.*

XXXVI. *Hujus Abolitionis primus effectus est; ut qui eam impetravit, impune desistat.*

Hoc ita nisi per obreptionem impetraverit eam.

Hinc Imperatores Antoninus et Verus Item rescripserunt; Quum in crimine capitali Abolitionem ut in re pecuniaria (3) petitam esse diceretur [a] restaurandam esse nihilominus cognitionem : ita ita ut si non probasset hoc quod proponeret, non impune eum laturum. *l.* 18. § 2. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 1. DE CONSTITUTIONIB.

Alter effectus hujus Abolitionis privatæ est; ut qui eam impetravit, non possit accusationem renovare : supra tit. de Accusat. *N.* 40.

Verum non prohibetur, si qua ei civilis actio de ea re competat, eam movere.

Hinc Carinus et Numerianus. Si docueris apud Præsidem provinciæ ab intestato te heredem ejus extitisse qui codicillos scripserat; ordinarium est, ut in hereditatis possessione constitutus fideicommissa præbeas quæ jure relicta sunt : nisi consilium est; codicillos falsos arguere. Quod si criminaliter cœptum judicium, interventu indulgentiæ sopitum est; habes tamen residuam indagationem, et potes de fide scripturæ civiliter queri. *l.* 9. *Cod. Ad. L. Cornel. de falsis.*

ARTICULUS III.

De tertia Abolitionis specie, quæ Ex Lege *intervenit accusatore mortuo aut impedito.*

XXXVII. Si accusator decesserit, aliave quæ causa ei impedierit quominus accusare possit, et si quid simile; nomen rei aboletur, postulante reo. Idque et Lege Julia De vi et Senatusconsulto cautum est; ita ut liceat alii ex integro repetere reum. Sed intra quod tempus, videbimus? Et utique triginta dies utiles observandi sunt. *l.* 3. § 4. *ff. de Accusat.* PAUL. LIB. 1. DE ADULTER.

(1) Cujacius monet Legendum depletionem, id est, pactione cum reo habita.

(2) Regulariter; accusatori abolitio non conceditur; nisi docuerit de justo errore quo ad accusandum prosiliit : maxime autem non conceditur, si ideo abolitionem petat, quod gratificare reo voluerit. *Hi autem qui suam injuriam persequuntur* OMNIMODO petere abolitionem possunt; id est, indistincte, licet non doceant de errore quod ad accusandum prosilierunt. Nam qui publicam causam in accusando agit, eam quidem quam semel suscepit prodere et deserere non potest : aut privatam suam injuriam remittere facile cuique permittitur.

Facile etiam ad Abolitionem petendam admittuntur, *Qui cognatos suos* accusaverunt. Justa enim et excusabilis causa videtur pœnitendi et desistendi ab accusatione, si quis cognatorum suorum quos accusavit misereatur. Hoc necessitudini indulgendum.

(3) Obrepserat Prætori; prætexendo agi *de re pecuniaria* duntaxat, quum de crimine capitali ageretur.

[a] *Florent.* diceret.

Similiter Papinianus. Accusatore defuncto; res (1) ab alio, judicante Præside provinciæ, peragi potest. *l.* 13. *ff. de Public. judic.* PAPIN. LIB. 15. RESPONS.

Potest quidem hoc casu repeti reus. Verum Divi Fratres rescripserunt; Non debere cogi heredes accusatorum, exsequi crimina. *l.* 19. *ff. de Accusat.* CALLISTR. LIB. 5. DE COGNITIONIB.

(1) Budæus censet legendum *Reus.* Utraque lectio eumdem sensum habet; scilicet ut accusatore defuncto et nomine rei exempto, possit Præses alium accusatorem admittere, ad *Rem* id est accusationem ex integro repetendam, seu *Reum* ex integro *repetendum* et peragendum, ut dictum est in l. præced.

TITULUS XVII.

DE REQUIRENDIS REIS, VEL ABSENTIBUS DAMNANDIS.

VIDIMUS *quomodo adversus præsentes Reos publica judicia ordinentur. In hoc Titulo exponuntur ea quæ observari debent, quum Absentes sunt.*

I. Divi Severi et Antonini-Magni Rescriptum est, NE QUIS ABSENS PUNIATUR. Et hoc Jure utimur, ne Absentes Damnentur: neque enim INAUDITA CAUSA QUEMQUAM DAMNARI æquitatis ratio patitur. *l.* 1. MARCIAN. LIB. 2. PUBLIC.

Corollarium. Si autem gravius quis puniatur (1), puta in opus metalli, vel similem pœnam sive capitalem; hoc casu non est irroganda in Absentem pœna: sed Absens Requirendus annotatus (2) est ut copiam sui præstet. *d. l.* 1. § 1.

Scilicet ita Antoninus rescribit. Quum Absenti Reo gravia crimina intentantur, Sententia festinari non solet; sed annotari ut requiratur: non utique ad pœnam; sed ut potestas ei sit purgandi se, si potuerit. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Pariter Gordianus. Absentem capitali crimine accusari non posse; sed Requirendum tantummodo annotari solere, si desit, vetus Jus est. Et ideo, cum Absentem te et ignorantem, cui nunquam ullum crimen denuntiatum esset, per injuriam a Præside provinciæ in metallum Damnatum esse dicas: quo magis in præsenti te agente (ut asseveras) jam nunc fides veri possit illuminari, Præfectum Prætorio adire cura; qui, quidquid novo more et contra formam Constitutionum gestum deprehenderit, pro sua justitia reformabit. *l.* 6. *Cod. de Accus.*

II. *Ita in capitalibus obtinet. Secus in non capitalibus.*

Hinc ita Ulpianus. Absentem IN CRIMINIBUS Damnari non debere, Divus Trajanus Julio-Frontoni rescripsit.

Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari, Divus Trajanus Assiduo-Severo rescripsit: SATIUS ENIM ESSE, IMPUNITUM RELINQUI FACINUS NOCENTIS, QUAM INNOCENTEM DAMNARE.

Adversus contumaces vero, qui (3) neque denuntiationibus neque Edictis Præsidum, obtemperassent, etiam Absentes pronuntiari oportet; secundum morem privatorum judiciorum.

Potest quis defendere hæc non esse contraria. Quid igitur est? Melius statuetur; in Absentes, pecuniarias quidem pœnas, vel eas quæ existimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint, statui posse, et usque ad relegationem procedi. Verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallo, vel capitis, pœnam non esse Absentibus irrogandam. *l.* 5. *ff. de Pœnis.* ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Speciali Jure; pœna Legis Corneliæ, quamvis capitalis, decernitur contra Absentes qui aliquem castraverunt: ut obiter vid. supra Tit. Ad Leg. Corn. de Sicar. *N.* 4.

Idem constituunt Valentinianus et Theodosius in Apparitorum perfidiam; ut etiam Absentes Damnentur. l. 21. *Cod.* de Pœnis.

III. Præsides autem provinciarum, circa Requirendos annotatos hoc debent facere, ut eos quos annotaverint, Edictis adesse jubeant: ut possit innotescere eis qui annotati sunt. Sed et litteras ad Magistratus ubi consistant mittere; ut per eos possit innotescere, Requirendos eos esse annotatos. *l.* 1. § 2. MARCIAN. LIB. 2. PUBLIC.

Et ex hoc (4) annus computatur, ad se purgandos. *d. l.* 1. § 3.

(1) Id est, puniendus sit.

(2) *L'accusé décrété.* Dicitur Magistratus *Requirendum annotare Reum*, quum in Actis publica referre curat ut quis tanquam reus requiratur.

(3) Post litem cum ipsis contestatam. Vide supra lib. 5. *Tit. de Judic.* § 7.

(4) Scilicet quum is annotatur Requirendus, qui absens accusatus est. Quod si adversus præsentem qui postea abfuit, institutum fuit judicium; currit annus ex die quo petitus judicio fuit: infra N. 6. ex l. 2. Cod.

Pariter Macer. Aoons exiode computandus est, ex quo ea aoootatio facta est, quæ vel Edicto vel litteris ad Magistratus factis publice ionotoit. *l.* 4. Macer. lib. 2. de public. judic.

IV. *Quid autem fiet intra hunc annum? Nimirum* Mandatis cavetur, intra aooum Requirendorum bona obsignari; ut, si redierint et se purgaverint, integram rem suam habeant; si neque respoaderint, neque qui se defeodant habuerint; tunc post annum bona in fiscum coguntur. *l.* 5. Modestin. lib. 12. Pandect.

Et intra annum medio tempore, moventia si qoa sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereaot, vænire debere; pretiumque eorum in deposito esse, Divus Severus et Antonious sanxerunt. *d. l.* 5. § 1.

Sed et Divus Trajanus, inter moventia fructos quoque haberi, rescripsit. *d. l.* 5. § 2.

Curandum est aotem ne quid ei qui profugit, medio tempore a debitoribus ejus solvatur; ne per hoc fuga ejus instruatur. *d. l.* 5. § 3.

V. *Quandoque autem hæc ipsa obsignatio cessat.* Sed et Papiniaons libro sexto-decimo Responsorum scripsit; Requirendum aunotatum, si provinciæ Præsidem intra annum adierit, et satis obtulerit; non esse locum Mandatis ut bona fisco vindicentur. Nam et, si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat et perit, et bona ejus ad successores transmittuotur. *l.* 1. § 4. Marcian. lib. 2. public.

Consonat quod rescribit Antoninus. Postquam vero Requireodus factus intra anoum redierit; si se crimine purgaverit, res arbitrio judicis signatas recipiat. Sin vero intra id tempus reversus post intimationem suam fuerit defunctus; etsi necdum se purgaverit, ad heredes proprios res transmittat. *Sup. d. l.* 1. *Cod. h. tit.* ¶ *postquam.*

VI. *Hoc* Anni spatium ad occupaoda bona ejus qui Requireodus annotatus est, pertinet. *l.* 2. Macer. lib. 2. public.

Cæterum In summa sciendum est, nulla temporis præscriptione, a causæ defensione summoveri eum qui Requirendus annotatus est. *sup. d. l.* 4. § 2.

Non tamen post annum recuperabit bona. Ita enim Constantinus: Quicumqoe ex eo die quo (1) Reus fuerit io judicio petitus, intra anui spatium noluerit adesse judicio; res ejus fisco vindicentur. Et si postea repertus, noceos fuerit deprehensus; severiori Seotentiæ subjogetur. Sed si argumentis evidentibus et probatione dilucida innocentiam suam purgaverit, oihilominus facultates ejus peoes fiscom reoaneant. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

VII. Sed si per viginti annos fiscos bona non occupaverit, postea præscriptione vel ab ipso Reo, vel ab heredibus ejus summovebitur. *l.* 2. § 1. Macer. lib. 2. public.

Quamcumque eoim quæstionem apud fiscum, si non alia sit præscriptio, viginti annorum silentio præscribi Divi Principes voluerunt. *l.* 3. Marcian. lib. 2. de public. judiciis.

Ergo et viginti annorum tempus exiode fisco numeretur, quo annotatio publice innotuit. *l.* 4. § 1. Macer. lib. 2. de public. judiciis.

VIII. *Hactenus de obsignandis et publicandis bonis contumacis.*

Observandum superest quod In pecuniariis causis, Edictum contra latitantem propositum, existimationem ejus non lædit. Criminalis vero Programmatis tenor, hanc tantam ferat de jure censuram; ut inter Reos, aonotauti noo tantum patrimonium debeat transferre, sed et famæ existimatiooem lædere. *l.* 3. *Cod. h. tit.* Honor. et Theodos.

(1) Videtur obstare lex 1. § 3. et l. 4. *ff.* supra. Vide Solutionem in Nota præced.

TITULUS XVIII.

DE QUÆSTIONIBUS.

Tractationi *de publicis judiciis merito interitur hic Titulus* de quæstionibus, *quarum in illis frequens erat usus.*

I. Quæstio, *ut definit Cujacius, est interrogatio quæ fit per tormenta, vel de reis, vel de testibus qui facto intervenisse dicuntur.*

Enimvero Testes torquendi non sunt, conviceodi mendacii aut veritatis gratia; nisi quum facto interveoisse dicuotur. *l.* 18. § 3. Paul. lib. 5. sentent.

Circa hanc materiam, hæc quærenda veniunt, 1.° *De quibus tam reorum quam testium personis Quæstio habeatur, et in quibus causis;* 2.° *Pro quo, et adversus quem testis Quæstioni subjici possit;* 3.° *Quando ad Quæstionem deveniendum sit;* 4.° *Quæ in Quæstione habenda servari debeant;* 5.° *Quid fiat de servis post Quæstionem de ipsis habitam;* 6.° *Denique, quæ fides Quæstioni habenda.*

ARTICULUS I.

De quibus personis Quæstio habeatur, et in quibus causis.

II. Edictum Divi Augosti, quod proposuit Vivio Avito et Lucio Aproniano Consulibus, in hunc

modum extat: « Quæstiones neque semper in omni » causa et persona desiderari debere arbitror. Et » quum capitalia et atrociora maleficia non aliter » explorari et investigari possunt, quam per servorum Quæstiones; efficacissimas eas esse ad » requirendam veritatem existimo, et habendas » censeo ». *l.* 8. Paul. lib. 2. de Adulter.

§ 1. *De quibus reorum personis Quæstio habeatur.*

III. *Quædam sunt personæ de quibus prohibetur haberi Quæstionem.*

Tales sunt 1.° *Milites; de quibus ita Diocletianus et Maximianus.* Milites neque tormentis neque plebeiorum pœnis in causis criminum subjungi concedimus, etiamsi non emeritis stipendiis suis videantur esse (1) dimissi: exceptis his qui scilicet ignominiose sunt soluti. Quod et in filiis militum et veteranorum servabitur. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

2.° *A tormentis immunes sunt Clarissimi. l.* 10. *Cod.* de Dignitat.

Item Divo Marco placuit Eminentissimorum (2) quidem, necnon etiam Perfectissimorum virorum, usque pronepotes liberos, plebeiorum pœnis vel Quæstionibus non subjici: si tamen proprioris gradus liberos, per quos id privilegium ad ulteriorem gradum transgreditur, nulla violati pudoris macula aspergit. *l.* 11. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

3.° In Decurionibus autem et filiis eorum hoc observari (3), vir prudentissimus Domitius-Ulpianus, in publicarum disceptationum libris, ad perennem scientiam et memoriam refert. *d. l.* 11. *Cod.* ¶ *in Decur.*

Si tamen postularetur Decurio falsi crimine: quod antequam Curialis esset, dum tabellio esset, admisisset; quæstionem non effugiebat. l. 12. *Cod.* Ad L. Corn. de falsis.

A plebeiorum quidem tormentis, quales erant V. G. Fidiculæ *immunes erant Decuriones. At* Plumbatarum *ictibus subjici poterant: ut liquet ex Prudentii carminibus de Martyrio S. Romani; et ex l.* 2. *Cod. Theod.* h. tit. *qua Valens et Gratianus solos decem primos Ordinis ab his liberat.*

His autem plumbatarum ictibus expresse præcipitur subjici, tam principales quam Decuriones, tribus casibus; scilicet ob decoctam pecuniam publicam, improbe ascripta tributa, et immoderatas exactiones. l. 40. *Cod.* de Decur.

IV. *Cæteri plebeiæ conditiones homines, quamvis ingenui, si ipsi rei postulentur, Quæstioni possunt subjici.*

Imo observandum, immunitates a tormentis locum non habuisse in crimine Majestatis: supra, Tit. Ad. L. Jul. Maj. *N.* 10.

Ad hoc autem crimen pertinere dicuntur, qui in commitatu Principis magicis artibus operam dant; et, ut Majestatis *postulati, Quæstionibus subjiciuntur. l.* 7. *Cod.* de Malefic.

§ 2. *De quibus testium personis habeatur Quæstio.*

V. Ex libero homine, pro testimonio non vacillante; Quæstionem haberi non oportet. *l.* 15. Callistr. lib. 5. de cognitionib.

Hoc obtinet, etsi jura civitatis non habeat. Nam etiam De eo qui in insulam deportatus est, Quæstio habenda non est; ut Divus Pius rescripsit. *l.* 9. § 2. Marcian. lib. 2. de judic. publ.

Quod tamen dicimus testes liberæ conditionis tormentis non subjici, duas exceptiones patitur.

Prima est; Si servus ad hoc erit manumissus ne torqueatur; dummodo in caput domini non torqueatur, posse eum torqueri Divus Pius rescripsit. *l.* 1. § 13. Ulp. lib. 8. de Offic. procons.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Cum testamentum falsum esse proponas; ad illuminandam veritatem servos hereditarios (etsi libertas eis ab eo qui se heredem esse affirmet, præstita est) etiam per tormenta interrogari Constitutionibus Principum est permissum. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Altera exceptio. Si ea rei (4) conditio sit, ubi arenarium testem vel similem personam admittere cogimur; sine tormentis testimonio ejus credendum non est. *l.* 21. § 2. *ff. de Testib.* Arcadius (qui et) Charisius lib. sing. de Testibus.

VI. *Cum ergo regulariter de testibus liberæ conditionis Quæstio non habeatur:* Si quis, ne Quæstio de eo agatur, liberum se dicat; Divus Hadrianus rescripsit, Non esse eum ante torquendum, quam liberale judicium experiatur. *l.* 12. Ulp. lib. 54. ad Ed.

Inde est etiam quod In causis quoque liberalibus non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri. *l.* 10. § 6. Arcadius (qui et) Charis. lib. sing. de testibus.

VII. *Hactenus de liberis hominibus.* Sed nec de statulibero in pecuniariis causis Quæstio habenda

(1) Sed puta ob adversam valetudinem dimissi: quæ missio *Causaria* dicitur.

(2) *Eminentissimi* complectuntur *Illustres, Spectabiles, Clarissimos.* Post illos erant *Perfectissimi*: erat autem Perfectissimatus, dignitatis titulus quem Princeps concedebat. Vide Tit. Cod. *de Perfect. dign.* Hoc titulo etiam fruebantur quidam ratione sui officii, ut Primicerii scriniorum: l. 7. Cod Theod. *de Privileg. eor. qui in Sacro Palat. mil.* Vide l. et un. Cod. *de Perfect. dign.* et ibi Cujacium.

(3) Cujacius censet legendum, Non *observari.* Enimvero Ulpianus cujus sententia hic refertur, expresse ait in l. 2. § 2. ¶ *in avo, ff. de Decurion.* patris notam filio hac in re nepoti Decurionis non obesse. Scilicet major integritas desideratur in genere *Eminentissimorum* et *Perfectissimorum*, quam in genere *Decurionum.*

(4) Id est, *Conditio* negotii seu causæ: puta si sit causa Majestatis. Nec enim passim in omnibus causis, talium personarum testimonium admittitur: supra lib. 22. Tit. *de Testib.* N. 4.

est, nisi deficiente conditione (1). *l.* 9. § 3. MARCIAN. LIB. 2. DE JUDIC. PUBLICOR.

Imo Is cui fideicommissa libertas (2) debetur, non aliter ut servus Quæstioni applicetur, nisi aliorum Quæstionibus oneretur. *l.* 19. TRYPHON. LIB. 4. DISPUTAT.

Tamen Statuliber in adulterio postulari poterit, ut Quæstio ex eo habeatur; quod servus heredis est. Sed spem suam retinebit. *l.* 8. § 1. PAUL. LIB. 2. DE ADULTER.

VIII. *Maxime autem non debent tormentis subjici testes, quorum testimonium non admittitur.*

Hinc docet Ulpianus, Ad Quæstionem non esse provocandos eos quos accusator de domo sua produxit. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

De minore quoque quatuordecim annis, in caput alterius Quæstionem habendam non esse Divus Pius Cæcilio [a] rescripsit: maxime cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. Nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eisdem credatur. Nam ætas (inquit) quæ adversus asperitatem Quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem. *l.* 15. § 1. CALLISTR. LIB. 5. DE COGNITION.

Et rursus. De minore quatuordecim annis Quæstio habenda non est; ut et Divus Pius Cæcilio-Jubentiano rescripsit. *l.* 10. ARCADIUS (qui et) CHARISIUS LIB. SING. DE TESTIB.

IX. *Nota. Quemadmodum autem in Reorum persona cessant immunitates certis casibus, puta in crimine Majestatis; ita pariter in persona testium.*

Hinc addit Charisius: Sed omnes omnino in Majestatis crimine, quod ad personas Principum (3) attinet, si ad testimonium provocentur, quum res exigit, torquentur. *d. l.* 101.

§ 3. *In quibus causis Quæstio habeatur.*

X. *In criminalibus causis Quæstioni locus est. Sed et* Divus Pius rescripsit, Posse de servis haberi Quæstionem in pecuniaria causa, si aliter veritas inveniri non possit. Quod et aliis Rescriptis cavetur.

Sed hoc ita est, ut non facile in re pecuniaria Quæstio habeatur. Sed SI ALITER VERITAS INVENIRI NON POSSIT nisi per tormenta, licet habere Quæstionem; ut et Divus Severus rescripsit. Licet itaque et de servis alienis habere Quæstionem, si ita res suadet. *l.* 9. MARCIAN. LIB. 2. DE JUDIC. PUBL.

Si in causis pecuniariis Quæstio haberi potest; multo magis in causa status. Hinc Diocletianus et Maximianus. Super statu ingenuitatis, per omnia interrogationum et Quæstionum vestigia decurrendum est: ne alienæ forte sordidæ stirpes, splendidis et ingenuis natalibus audeant subrogari: vel propria ac debita, per compositam Quæstionem, quibus competit successio denegetur. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

ARTICULUS II.

Pro quo et adversus quem quis Quæstioni subjici possit.

§ 1. *Exponitur regula*, Servum aut libertum in caput domini aut patroni torqueri non posse.

XI. *Adversus dominum* Servus, nec si a domino ad tormenta offeratur, interrogandus est. *l.* 18. § 7. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Servos qui proprii indubitate juris tui probabuntur, ad interrogationem nec offerente te produci sineremus. Tantum abest ut etiam invita te, contra dominam, vocem rumpere cogantur. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

Sed nec libertum torqueri in patroni caput, constitutum est. *l.* 1. § 9. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

Nota porro; Ex quibus causis Quæstio de servis adversus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem interrogationem valere. Et multo minus indicia servorum contra dominos admittenda sunt. *l.* 9. § 1. MARCIAN. LIB. 2. DE JUDIC. PUBL.

Item Severus Spicio-Antigono ita rescripsit: « Cum Quæstio de servis contra dominos neque » haberi debeat, neque si facta sit, dicturi Senten» tiam consilium instruat; multominus indicia ser» vorum contra dominos admittenda sunt ». *sup. d. l.* 1. § 16.

Idem de libertis dictum puta. Nam Nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere; dum aut libertos ejus quem accusat, aut servos in testimonium vocat. *l.* 10. § 4. ARCADIUS (qui et) CHARISIUS LIB. SING. DE TESTIBUS.

His quæ diximus consonat quod Gordianus rescribit. Pridem placuit, domestica servorum seu libertorum propriorum vel maternorum interrogatione, in causis ad dominos vel patronos pertinentibus abstinendum esse; ut neque pro his neque adversus eos in capitalibus vel pecuniariis Quæstionibus veritatis vim obtinere possit, quod in confessionem ab eis fuerit deductum. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

XII. *Cæterum* Divus Hadrianus Calpurnio-Celeriano in hæc verba rescripsit: « Agricola Pom» peii-Valentis servus de se potest interrogari. Si

(1) Statuta libertatis.

(2) Non est quidem is statuliber, sed instar statuliberi.

[a] *Florent.* Mæcilio. *Male*: l. 10. *mox seq. ubi idem Rescriptum refertur.*

(3) Id est, ad personam et salutem Principis [*le crime de Lèse-Majesté au premier chef*]: ut infra N. 12. ex l. 1. Cod h. tit. Quod autem dicitur eo casu *Omnes* torqueri; intellige, etiam ingenuos; etiam honore claros: cæterum impuberes, etiam in ea causa, torqueri ætas eorum non patitur; sed habena duntaxat aut ferula cædi ac terreri poterunt.

» dum Quæstio habetur, amplius dixerit (1); rei » fuerit indicium, non interrogationis culpa ». *l.* 1. § 22. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

An ergo quod servus dum de se interrogatur, dixit de domino, oneret dominum, quæritur? Varium hac de re Jus fuit.

Enimvero Si servi quasi sceleris participes in se torqueantur, deque domino aliquid fuerint confessi apud judicem; prout causa exegerit, ita pronuntiare eum debere Divus Trajanus rescripsit. Quo Rescripto ostenditur gravari dominos confessione servorum. Sed ab hoc Rescripto recessum, Constitutiones posteriores ostendunt. *d. l.* 1. § 19.

Nam Divus Antoninus et Divus Hadrianus Sennio-Sabino rescripserunt; Quum servi pariter cum domino aurum et argentum exportasse dicerentur, non esse de domino interrogandos; ne quidem si ultro aliquid dixerint, obesse hoc domino. *d. l.* 1. § 5.

Consonat quod ait Paulus. Servo qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. Neque enim oportet salutem dominorum, servorum arbitrio committi. *l.* 18. § 5. Paul. lib. 5. sentent.

Hac in re autem maxime notandum quod rescribunt Severus et Antoninus : Quæstionem de servis contra dominos haberi non oportet, exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus, et crimine Majestatis quod ad salutem Principis pertinet. In cæteris autem quanquam ea quæ servus contra dominum dixit, judicaturi sententiam formare non debeant; tamen si aliis quoque probationibus fides veritatis investigatur, præscriptionis invidia (2) evanescit. In pecuniariis vero causis, nec inopia (3) probationum servos contra dominum interrogari posse manifestum est. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

XIII. *Cum servus nec torqueri nec interrogari, nec ultro testari adversus dominum possit; hinc sequitur quod*, Quoties quæritur an servi in caput domini interrogandi sint, prius de eorum dominio oportet inquiri. *d. l.* 18. § 8.

Hinc Divi Fratres Leliano-Longino rescripserunt; De servo heredum non esse habendam Quæstionem in res hereditarias: quamvis suspectum fuisset quod imaginaria venditione dominium in eo quæsisse heres videretur. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

Enimvero, et Si quis dicatur nullo jure emptus; non prius torqueri poterit, quam si constiterit venditionem non valuisse. Et ita Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. *d. l.* 1. § 15.

XIV. *Quæ haetenus diximus; accipe et de eo qui vel pro parte dominus est. Nam* Constitutione Imperatoris nostri et Divi Severi placuit, plurium servum in nullius caput torqueri posse. *l.* 3. Ulp. lib. 50. ad Ed.

Excipe, nisi unus ex dominis de cæde alterius domini accusetur. l. 17. § 2. *infra N.* 21.

XV. Servus non solum pro dominis sub quorum dominio sunt constituti, sed nec pro his quorum antea fuerunt, interrogari posse constat. *l.* 14. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

Igitur Servus in caput ejus domini a quo distractus est, cuique aliquando servivit, in memoriam prioris dominii interrogari non potest. *l.* 18. § 6. Paul. lib. 5. sentent.

Longe magis Quum quidam deponere pretium servi (4) paratus esset, ut servus torqueretur contra dominum; Imperator noster cum Divo patre suo id non admiserunt. *l.* 1. § 18. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

Item Etiamsi redhibitus fuerit servus; in caput emptoris non torquebitur. *l.* 11. Paul. lib. 2. de Off. Procons.

Simili ratione; De servo in metallum damnato Quæstionem contra eum qui dominus fuit, non esse habendum respondi. Nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur. *l.* 17. § 3. Papin. lib. 16. respons.

Hæc ita, nisi quis ob suum facinus dominus esse desierit. Hinc Trajanus; Item Mummio-Lolliano rescripsit; Damnati servos, quia desierunt esse ipsius, posse in eum torqueri. *sup. d. l.* 1. § 12.

XVI. *Observandum domini loco esse bonæ fidei possessorem. Igitur* Si servus bona fide mihi serviat, etiamsi dominium in eo non habui, potest dici torqueri eum in caput meum non debere. Idem est, et in libero homine qui bona fide servit. *d. l.* 1. § 8.

Hoc obtinet, etiam quum super eo servo possessor controversiam patitur. Nam Eum qui vindicanti servum cavit (5), domini loco habendum; et ideo in caput ejus servos torqueri non posse, Divus Pius in hæc verba rescripsit: « Causam tuam aliis probationibus instituere debes. Nam de servis Quæs» tio haberi non debet; cum possessor hereditatis,

(1) Id est, si non solum de se, sed et de domino facinoris particeps, quid dixerit: hoc non vitiabit interrogationem, quasi culpa adversus leges interrogationis commissa [*ce ne sera pas un défaut dans l'interrogatoire*]; cum de se tantum, non de domino interrogatus fuerit: quamvis ex dicto servi, aliquando indicium ministretur ad detegendum an revera dominus reus sit.

(2) Sensus est [ut Glossa interpretatur]: Quum aliunde quam ex servorum testimoniis qui interrogati sunt, crimen probatum est; frustra objicitur eos servos non debuisse Quæstioni subjici adversus dominum.

(3) Hanc lectionem Basilica comprobant. Haloander legit *ex inopia*: quam lectionem probat Cujacius Observ. XX. 28. At in hujus suæ sententiæ argumentum frustra adducit legem 7. ff. *de Testib.* cum hæc lex de testimonio servi adversus quoslibet, non adversus dominum loquatur.

(4) Id est, redimere servum a domino.

(5) Jure Digestorum in judiciis in rem, possessor conventus cavebat *Judicatum solvi*. ut vid. supra lib. 46. Tit. *Judic. solvi.*

» qui petitori satisdet, interim domini loco hobea» tur ». *l.* 15. § 2. Callista. lib. 5. de cognit.

XVII. Potest quæri; an de servis filii castrensis peculii, in caput patris Quæstio haberi non possit? nam patris oou debere torqueri in filium, constitutum est. Et puto recte dici, nec filii servos in caput patris esse interrogandos. *l.* 10. § 2. Arcadius (qui et) Charisius lib. singul. de Testib.

Item Insolitum est et grave exemplo, audiri servos adversos tutores vel matrem dominorum suorum: nisi Tutelæ agatur. *l.* 2. *Cod. h. tit.* Sever. et Anton.

Cæterum Servum mariti in caput uxoris posse torqueri, Divus Trajanus Servio-Quarto rescripsit. *l.* 1. § 11. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

Item Servum municipum posse in caput civium torqueri, sæpissime rescriptum est: quia non sit illorum servus, sed Reipublicæ. Idemque io cæteris servis Corporum dicendum est; nec enim plurium servus videtur, sed Corporis. *d. l.* 1. § 7.

§ 2. *Quas exceptiones patiatur hæc regula.*

XVIII. *Quod diximus servos non posse torqueri in caput domini, quasdam exceptiones patitur. Nam V. G.* Qui servum ideo comparaverit (1) ne in se torqueretur, restituto pretio poterit interrogari. Paul. sent. lib. 5. *tit.* 14. § 17.

Maxime vero: Sed et eum qui cognitionis susceptæ tempore alienus fuit; licet postea rei sit effectus, torqueri in caput posse (2) Divi Fratres rescripserunt. *sup. d. l.* 1. § 24.

XIX. *Regula nostra aliam exceptionem patitur; si criminis ea sit natura ut aliunde probari non possit.*

Talis est species de qua ita rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius. Si forte mulier marito mortis parasse insidias, vel quovis alio genere voluntatem occidendi habuisse inveniatur; vel si forte maritus eodem modo insectetur uxorem; in eadem Quæstione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris suæ (quæ tamen tunc temporis domi fuerit) quærendum est, sine cujusquam defensione. *l.* 9. *Cod. Ad. L. Corn. de Sicar.*

XX. *In his criminibus in quibus servi deferentes dominos audiuntur, qualia sunt crimina* Majestatis, Falsæ monetæ, *et* Arctioris annonæ, *ut vid. supra suis Titulis; recte etiam concludas posse eos in caput dominorum torqueri et interrogari. Et quidem de crimine Majestatis id expresse sancitum. supra vid. Tit.* Ad Legem Juliam. majest. *N.* 10.

Idem quoque et in causa adulterii aut fraudati census obtinere, supra obiter vid. N. 12. *ex Rescripto Antonini.*

Hujus Juris, quod ad censum et tributa attinet, rationem ita tradit Ulpianus: In causa tributorum, in quibus esse Reipublicæ Nervos nemini dubium est; periculi quoque ratio, quod servo fraudis conscio capitalem pœnam denuntiat, ejusdem professionem extruat. *l.* 1. § 20. Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

De adulterio autem nota: Extrario quoque accusante, servos in adulterii quæstione contra dominum interrogari placuit. Quod Divus Marcus ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt. *l.* 17. Papin. lib. 26. respons.

Contra vero: Sed et in quæstione stupri, servi adversus dominum oon torquentur. *d. l.* 17. § 2.

Imo In incesto (ut Papinianus respondit, et est rescriptum) servorum tormenta cessant: quia et Lex Julia cessat (3) De adulteriis. *l.* 4. Ulpian. lib. 3. disput.

Hoc ita; nisi huic incesto adulterium, aut stuprum (cum muliere honesta scilicet) commixtum sit.

Hinc Marcianus. Si quis viduam vel alii nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit (4); in insulam deportandus est: quia duplex crimen est; et incestum, quia cognatam violavit contra fas; et adulterium vel stuprum adjungit. Denique hoc casu, servi in personam [a] domini torquentur. *l.* 5. Marcian. lib. 2. institut.

§ 3. *Enumerantur varii casus, in quibus quæri potest an servi videri debeant necne* In caput domini *torqueri.*

XXI. *Recensuimus crimina in quibus contra communem regulam servorum testimonium contra dominos recipitur.*

Observandum etiam est quod, quamvis servi contra dominos non interrogentur; tamen Quoties de dominio mancipiorum tractatur, si aliis probationibus veritas illuminari non possit, de se ipsa esse cum tormentis interroganda Juris auctores probant. *l.* 12. *Cod. h. tit.* Diocl. et Maxim.

Similiter quum de hereditate controversia est, interrogantur servi hereditarii. Enimvero Hereditarii servi, quandiu incertum est ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri. *l.* 2. Ulp. lib. 39. ad Ed.

Hinc Quum de falso testamento quæritur, hereditarii servi possunt torqueri. *l.* 6. § 1. Papin. lib. 2. de Adulter.

(1) Etiam ante motam accusationem, quum auspicaretur fore ut moveretur.

(2) Non dicitur in hac specie restituendum pretium. Jam enim suscepta cognitione, reus non debuit hoc mancipium comparare.

(3) Sensus est: quia Lex Julia De Adulteriis, de solo crimine adulterii locuta est, ut in eo servi in caput domini torquerentur; *cessat* vero, seu tacet de ea re, circa crimen Incesti.

(4) Ex hoc verbo intelligitur quomodo incestum à stupro separari queat; si quis V. G. cognatam quidem suam, sed corruptam aut alias turpem, cognoverit.

[a] *Florent.* personas.

Item Judex quum de fide generis instrui non potest, poterit de servis hereditariis habere Quæstionem. *l.* 18. § 4. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Igitur De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem [is] quem cæteri filii non esse fratrem suum contendunt; Quæstio de servis hereditariis habebitur; quia non contra dominos cæteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. Quod congruit ei quod Divus Hadrianus rescripsit. Quum enim in socium cædis socius postularetur: de communi servo habendam Quæstionem rescripsit: quod pro domino (1) fore videtur. *l.* 27. § 2. PAPIN. LIB. 16. RESPONS.

Quod si non de ipsa hereditate lis sit; sed inter duos qui se coheredes esse fatentur, quæretur an aliquod corpus sit hereditarium necne: de ea re servus hereditarius torqueri non potest; cum hoc casu servus adversus unum ex dominis certe torqueretur.

Sic recte intelligit Salycetus Rescriptum Diocletiani et Maximiani, ubi ita illi: Hoc quod placet, si de hereditate quæratur, hereditarios servos interrogari, tibi opitulari non potest. Ubi de dominio incertum est; ad quem hereditas pertineat; merito per interrogationem hereditarii servi, ad veritatis indaginem pervenitur. Tu autem asseverando servum communem esse, non dubitas portionem ad eum pertinere contra quem interrogari eum cupis. Quæ res Quæstionem haberi ab eo non permittit, cum nec communis servus adversus dominum communem (qui non occidisse socium suum dicatur) interrogari possit. *l.* 13. *Cod. h. tit.*

Justinianus autem constituit; ut, nullo discrimine secundum anteriores Leges interposito, sive de jure hereditatis moveatur inter heredes quæstio, sive de corporibus tantum hereditariis, sive de utroque eorum (id est, tam de Jure *quam de* Corporibus*); servos de corporibus tantum hereditariis interrogari liceret: eosque tantummodo in Quæstionem deduci,* qui res gerendas detinent (2); *sive in servitute relicti sunt, sive libertas eis relicta sit.* l. fin. Cod. h. tit.

§ 4. *Quinam alii, præter servos et libertos, in caput aliorum torqueri non possint.*

XXII. *Hactenus de servis et libertis qui in caput domini aut patroni torqueri non possunt. Sed* Nec fratrem quidem in fratris, Imperator noster cum Divo patre rescripsit: addita ratione, quod In eum in quem quis invitus testimonium dicere non cogitur (3). in eum nec torqueri debet. *l.* 1. § 11. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

XXIII. *Item, generaliter;* Is qui de se confessus (4) est, in caput aliorum non torquebitur: ut Divus Pius rescripsit. *l.* 16. § 1. MODESTIN. LIB. 3. DE POENIS.

Paulus optimam hanc hujus Juris addit rationem: Qui de se confessus est, in alium torqueri non potest; ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua (5) desperavit. PAUL. SENT. LIB. 1. *tit.* 20. § 7.

Addunt et aliam rationem Honorius et Theodosius qui hoc Jus confirmant. Nemo de proprio crimine confitentem super conscientia scrutetur aliena; *ne forte confessus sibi blandiatur, vel quasi* inimici supplicio in ipsa supremorum suorum sorte satiandus, aut eripi se posse confidens, aut studio, aut privilegio nominati. *l.* 17. *Cod.* de Accusat.

XXIV. *Priusquam autem reus ultro de se confessus sit;* Si suspicione aliqua reus urgeatur; adhibitis tormentis, de sociis et sceleribus suis confiteri compellitur. PAUL. SENT. LIB. 5. *tit.* 14.

ARTICULUS III.

Quando ad Quæstionem deveniendum sit.

XXV. In criminibus eruendis Quæstio adhiberi solet: sed quando vel quatenus id faciendum sit, videamus.

Et non esse a tormentis incipiendum, et Divus Augustus constituit; neque adeo fidem Quæstioni adhibendam. *l.* 1. ULPIAN. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

Sed et epistola Divi Hadriani ad Sennium-Sabinum continetur. Verba Rescripti ita se habent: « An tormenta servorum ita venire oportet, quum suspectus est reus; et aliis argumentis ita probationi admovetur (6), ut sola » confessio servorum deesse videatur ». *d. l.* 1. § 1.

Igitur In ea causa in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt. Sed instandum accusatori; ut id quod intendat, comprobet atque convincat. *l.* 18. § 2. PAUL. LIB. 5. SENT.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Sicut falsi testamenti vel codicillorum scriptura, temporis intervallo firmari non potest;

(1) Potius quam contra dominum, proindeque *In caput domini* non torquetur.

(2) Id est, qui notitiam habent rerum dominicarum quas gesserunt; (*et qui en retiennent les Mémoires*).

(3) Quinam illi sint, vide supra lib. 22. Tit. *de Testib.* N. 21.

(4) *Ultro;* ut limitat Wissenbachius. Et sic conciliatur cum Sententia Pauli mox infra N. seq. item cum l. 29. ¶ fin. ff. *de Pœnis*, et aliis passim textibus: ubi ex confessis etiam et damnatis in alios Quæstio habetur.

(5) Timendum scilicet ne tam facile alios oneret, quam de se facile confessus est.

(6) Impersonaliter; *On approche tellement de la preuve, que, etc.*

ita vera quæ jure subsistit, non evanescit. Si itaque de fide delicti vel per accusationem, vel per privatum judicium quæreris: Rector provinciæ tunc demum eos exhiberi, de quibus interrogatio fieri potest, jubebit; si prius cæteris indiciis fuerit commotus. *l.* 17. *Cod. Ad L. Corn. de fals.*

XXVI. *Non est autem sufficiens probatio quæ ex unius testimonio eruitur, ut Quæstioni locus sit.*

Ita docet Paulus (1). Maritus quidam heres uxoris suæ, petebat a Suro pecuniam quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat; et in eam rem unum testem liberti sui filium produxerat. Apud Procuratorem desideraverat, et Quæstionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, et testimonium non oportere unius hominis admitti; nec solere a Quæstionibus incipi, etsi aliena esset ancilla. Procurator Quæstionem de ancilla habuerat. Quum ex appellatione cognovisset Imperator; pronuntiavit, Quæstione illicita habita unius testimonio non esse credendum: ideoque recte provocatum. *L.* 20. Paul. lib. 3. decretor.

XXVII. *Vidimus ad Quæstionem servorum deveniendum non esse, donec gravissimis indiciis instruxerit suam accusationem accusator. Multominus, antequam eam instituerit.*

Hinc Marcianus. Si quis adulterium a servo suo commissum dicat, in eam quam uxorem habuit; Divus Pius rescripsit, Accusare potius mulierem eum debere, quam in præjudicium ejus servum suum torquere. *l.* 33. *ff. ad L. Jul. de adult.* Marcian. lib. 1. de publ. judic.

XXVIII. *Hactenus de Quæstione testium; quam interdum sequitur Quæstio de ipso reo. Nam Imperator* Antoninus quum cognitionaliter audisset, dixit:

Primum servi alieni interrogabuntur. Si præstita fuerint ex tanto scelere argumenta, ut videantur accidere ad verisimilia causæ crimina; ipsa quoque mulier torquebitur: neque enim ægre feret, si torquentur quæ venenis suis viscera hominis extinxit. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

XXIX. *Maxime autem, etiam* Si quis servos crediderit accusandos, non prius ad corporum tormenta veniatur, quam se vinculo suscriptionis astrinxerit. *l.* 13. *Cod. de Accusat.*

His tamen casibus quibus quis sine accusatore damnari potest, iisdem et torqueri poterit. Cæterum Qui sine accusatoribus in custodiam recepti sunt. Quæstio de his habenda non est; nisi aliquibus suspicionibus urgeantur. *l.* 22. Paul. lib. 1. sentent.

ARTICULUS IV.

Quæ in Quæstione adhibenda observentur.

§ 1. *Quid prævium sit Quæstioni; quinam huic interesse debeant, et quomodo interrogandi testes.*

XXX. *Quæstioni, quum de servo habetur, prævium est ut de hujus pretio domino caveatur.*

Nam demum Certo pretio servum æstimatum in Quæstionem dari, interposita stipulatione, receptum est. *l.* 13. Modest. lib. 5. regul.

XXXI. *Dum testes torquentur,* Quæstioni interesse jubentur reus reave, et patroni eorum, et qui crimen detulerit; interrogandique facultas datur patronis. *l.* 27. § 7. *ff. Ad L. Jul. de Adulter.* Ulp. lib. 3. de Adulter.

XXXII. Qui Quæstionem habituros est, non debet specialiter interrogare an Lucius-Titius homicidium fecerit; sed generaliter Quis id fecerit. Alterum enim magis suggerentis quam requirentis videtur. Et ita Divus Trajanus rescripsit. *l.* 1. § 21. Ulpian. lib. 8. de Offic. Procons.

§ 2. *A quo incipiendum sit, quum a pluribus reis habenda est Quæstio.*

XXXIII. Divus Hadrianus Claudio-Quartino rescripsit. Quo Rescripto illud expressit, a suspectissimo incipiendum, et a quo facillime posse verum scire judex crediderit. *d. l.* 1. § 2.

Hinc V. G. Unius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur qui timidior est, vel teneræ ætatis videtur. *l.* 18. Paul. lib. 5. sentent.

§ 3. *Quæ tormentorum species potissimum in Quæstionibus adhiberetur, et quis eorum modus.*

XXXIV. *Notissima tormentorum quæ in quæstionibus adhibebantur species,* Equuleus. *Hunc ita describit Sigonius; ex quo Auctore eruditissimo, fere omnia Antiquitatum monumenta quæ ad hanc in toto hoc libro de judiciis publicis tractationem pertinent excerpsimus.*

Eculeus, *inquit, catasta* (2) *fuit lignea; cochleata* (3), *ad intendendum ac remittendum apta. Ubi*

(1) Male hanc legem interpretatur Glossa. Rectius Cujacius ad l. 3. Cod. *de Reb. cred.* Cujus interpretationem secuti sumus.

(2) Catasta, machina tormentaria [vulgo *Travail*]: quæ cum *lignea* esset, inde eam Prudentius in hymno Sancti Vincentii, *Noxialem stipitem* appellat.

(3) Hinc vetus Poeta apud Nonium l. 12. *Ubi insula in* Cochleatum *Eculeum, ibi tolutim tortor.* Tolutim autem veteri vocabulo *dicitur, quasi volutim vel volubiliter.* Ibid.

catastæ huic brachia pedesque ejus qui torquendus erat, alligaverant, nervis quibusdam quæ FIDICULÆ *dicebantur : tum catasta intenta atque in altum erecta, ut inde quasi ex cruce quadam miser penderet; primum compagem ipsam ossium divellebant* (1), *deinde candentibus ejus corpori laminis admotis, atque bisulcis ungulis ferreis latera lanìantes* (2), *doloris acerbitatem augebant.*

Huic equulei tormento non solum reos, sed et servos qui in testimonium adhibebantur, subjectos fuisse liquet ex illo Ciceronis loco pro Dejotar. n. 1: « *Exortus est servus; qui, quem in eculeo* » *appellare non posset, eum accusat solutus* ».

XXXV. *Modus in his tormentis adhibendus erat.* Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat, sed ut moderatæ rationis temperamenta desiderant. *l.* 10. § 3. ARCADIUS (qui et) CHARIS. LIB. SING. DE TESTIBUS.

Hanc Quæstionis modum, magis est judices arbitrari oportere : itaque Quæstionem habere oportet, ut servus salvus sit vel innocentiæ, vel supplicio. *l.* 7. ULP. LIB. 3. DE ADULTER.

§ 4. *An repeti possit Quæstio.*

XXXVI. Repeti posse Quæstionem Divi fratres rescripserunt. *l.* 16. MODEST. LIB. 3. DE POENIS.

Neque novum Jus hoc Rescripto continetur. Refert Valerius-Max. VIII. 42. *Alexandrum quemdam Fannii servum, cædis Equitis Romani reum,* SEXIES tortum *nec confessum, a judicibus damnatum.*

Igitur Reus evidentioribus argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest; maxime si in tormenta animum corpusque duraverit. *l.* 18. § 1. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

ARTICULUS V.

Quid fiat de servis postquam testimonii causa torti sunt.

XXXVII. *Servi extraneorum postquam torti sunt dominis suis redduntur. In criminibus autem in quibus familia rei in caput domini torquetur, ut in crimine adulterii;* Jubet Lex eos homines de quibus Quæstio ita habita est, publicos esse.

Proinde in communi partem publicamus; in proprio, cui jus usufructus alienus est, nudam proprietatem; in quo tantum usumfructum habuit reus, magis est ut perceptio usufructus ad publicum incipiat pertinere. Alienum servum utique non publicabimus.

Ratio autem publicandorum servorum ea est, ut sine ullo metu verum dicant; et ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in Quæstione. *l.* 27. §. 11. *ff. Ad L. Jul. et Adult.* ULPIAN. LIB. 3. DE ADULTER.

Sed etsi negaverint, nihilominus publicantur : ratio enim adhuc eadem est, ne, dum hi sperant se in potestatem dominorum reversuros, si negaverint, spe meriti collocandi in mendacio perseverent. *d. l.* 27. § 13.

Non tamen prius publicantur, quam Quæstio de illis habita fuerit. *d. l.* 27. § 12.

Sed et servi accusatoris, si de his Quæstio habita sit, publicentur : ejus enim servi, ne mentiantur, merito a domino ejus recedunt.

Extranei vero non habent cui gratificentur. *d. l.* 27. § 14.

XXXVIII. *Observandum quod servis rei tortis*, Si reus vel rea absoluti fuerint, æstimari per judices Lex damnum voluit; sive mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante Quæstionem fuerint; sive vivent, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit factumve (3) esset. *d. l.* 17. § 15.

Consonat quod ait Papinianus. Patre, vel marito, de adulterio agente; et postulantibus, de servis rei ut Quæstio habeatur : si vere causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit; mancipiorum quæ mortua sunt æstimatio habetur; secuta vero damnatione, quæ supersunt (4), publicantur. *l.* 5. PAPIN. LIB. 2. DE ADULTER.

Notandum est quod Capite quidem nono cavetur; si servus adulterii accusetur, et accusator Quæstionem in eo haberi velit, duplum pretium domino præstari Lex jubet : at hic (5) simplum. *sup. d. l.* 27. *§ fin. ff Ad L. Jul. de Adulter.*

Quod ex his causis debetur, per Condictionem quæ EX LEGE descendit, petitur. *l.* 28. *ff. d. tit.* MARC. LIB. 1. DE JUDIC. PUBLIC.

(1) Prudentius loco supra laudato :

> *Vinctum retortis brachiis*
> *Sursum ac deorsum extendite;*
> *Compago donec ossium*
> *Divulsa membratim crepet.*

(2) Prudentius ibid.

> *Extorque, si potes, fidem.*
> *Tormenta, carcer, ungulæ,*
> *Stridensque flammis lamina....*

Et in hymno S. Romani :

> *Sponte nudas offerens*
> *Costas bisulcis exsecandas ungulis.*

(3) Cum reus a fisco cui addicuntur servi, duntaxat consequatur id quanti post Quæstionem valent : necesse est reum, ut indemnis sit, insuper ab accusatore consequi id quanti per Quæstionem deteriores facti sunt.

(4) Nulla eo casu habita æstimatione, quia hoc casu nil reo restituendum est.

(5) Quum servus de quo Quæstio habita est, ipse reus erat, et absolutus est, duplum domino præstandum ab accusatore in pœnam calumniæ : ut vid. supra Tit. *ad SC. Turpill.* N. 8. Quum servus, non ut reus, sed ut testis tortus est; puta in crimine adulterii : accusator qui succubuit, simplum duntaxat præstat; ut modo supra dictum est.

ARTICULUS VI.

Quam fidem faciat Quæstio.

XXXIX. *Divi Fratres* Cornelio-Proculo rescripserunt; Non utique in servi unius Quæstione fidem rei constituendam, sed argumentis causam examinandam. *l.* 1. § 4. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

Generaliter autem Quæstioni fidem, non semper, nec tamen nunquam habendam, Constitutionibus declaratur. Etenim res est fragilis et periculosa, et quæ veritatem fallat (1). Nam plerique patientia, sive duritia tormentorum, ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo possit. Alii tanta sunt impatientia, ut quodvis mentiri quam pati tormenta velint. Ita fit, ut etiam modo fateantur; ut non tantum se, verum etiam alios commineentur [a]. *d. l.* 1. § 23.

Præterea inimicorum Quæstioni fides haberi non debet; quia facile mentiuntur. Nec tamen sub prætextu inimicitiarum, detrahenda erit fides Quæstionis. *l.* 1. § 24. ULP. LIB. 8. DE OFFIC. PROCONS.

Causaque cognita habenda fides, aut non habenda. *d. l.* 1. § 25.

XL. Quum quis latrones tradidit; quibusdam Rescriptis continetur, non debere fidem haberi eis in eos qui eos tradiderunt. Quibusdam vero quæ sunt pleniora, hoc cavetur; ut neque destricte non habeatur (2) ut in cæterorum persona solet, sed causa cognita æstimetur habenda fides sit necne. Plerique enim, dum metuunt ne forte apprehensi eos nominent, prodere eos solent; scilicet impunitatem sibi captantes, quia non facile eis indicantibus proditores suos creditur. Sed neque passim impunitas eis per hujusmodi proditiones concedenda est; neque transmittenda (3) allegatio dicentium, idcirco se oneratos quod eos ipsi tradidissent. Neque enim invalidum argumentum haberi debet mendacii, sive calumniæ in se instructæ. *d. l.* 1. § 26.

Sicuti convictis confessisque, ad societatem scelerum vocantibus eos a quibus apprehensi custoditive sunt, facile credi non oportet; ita si evidentibus rationibus post commissum communiter facinus ad evitandum, de se sententiam id fecisse fuerint probati, publicæ vindictæ non sunt subtrahendi. *l.* 4. *Cod. h. tit.* ANTONIN.

XLI. *Denique circa fidem Quæstionis observandum est quod* Plurimum quoque in exculienda veritate, etiam vox ipsa et cognitionis subtilis diligentia affert. Nam et ex sermone, et ex eo qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cujus existimationis quisque in civitate sua est; quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt. *l.* 10. § 5. ARCADIUS [qui et] CHARISIUS LIB. SINGUL. DE TESTIB.

(1) Insigne exemplum apud Tacitum *Ann.* XV. 56. de quodam Antonio-Natali; qui equuleo impositus, præ tormentorum metu innocentissimum virum Annæum-Senecam falso insimulavit quasi conjurationis conscium.

(a) *Vulg.* criminentur.

(2) Sensus est: ut judex non pro stricta regula et a qua recedi non liceat, observandum putet *ut fides eis non habeatur* (quemadmodum *solet in cæterorum* inimicorum *persona* observari ut non admittantur eorum testimonia); sed pro circumstantiis, *causa cognita*, etc.

(3) Id est, et contra, non prorsus omittenda et respuenda.

TITULUS XIX.

DE POENIS.

TITULO *de Quæstionibus merito subjicitur hic Titulus* DE POENIS; *quia nempe is finis Quæstionum erat, ut reo convicto certo Pœna posset irrogari.*

I. *In veteribus Legibus*, quod hodie POENAM appellamus, *etiam appellabatur* FRAUS : *ut passim vidimus in XII Tabulis*, SE FRAUDE; *id est*, *sine pœna*, *impune. Nunc autem* Aliud FRAUS est, aliud POENA. Fraus enim sine Pœna esse potest; Pœna sine fraude esse non potest. POENA est noxæ vindicta, FRAUS et ipsa noxa dicitur, et quasi Pœnæ quædam præparatio. *l.* 131. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 3. AD JUL. ET PAP.

Quæ in hoc Titulo traduntur, tribus Sectionibus distribuemus. Prima Sectio erit de diversis Pœnis quæ irrogari solent, necnon de singularum Pœnarum natura et potestate; Secunda, De Officio judicis in irroganda Pœna; Tertia, De Pœna quæ semel irrogata per Sententiam fuit, non retractanda, sed executioni mandanda.

SECTIO I.

De diversis Pœnis quæ irrogari solent necne, et de earum natura et potestate.

II. *Sic vulgo dividuntur Pœnæ; ut aliæ vitam*

adimant, aliæ existimationem vel minuant vel etiam omnino consumant.

Existimatio est dignitatis illæsæ status, Legibus ac moribus comprobatus; qui ex delicto nostro, auctoritate Legum, aut minuitur aut consumitur. *l.* 5. § 1. *ff. de Extraord. cognit.* CALLISTR. LIB. 1. DE COGNIT.

MINUITUR existimatio; quotiens manente libertate, circa statum dignitatis Pœna plectimur: sicuti quum relegatur quis, vel quum Ordine movetur, vel quum prohibetur honoribus publicis fungi, vel quum plebeius fustibus cæditur (1), vel in opus publicum (2) datur; vel quum in eam causam quis incidit, quæ Edicto Perpetuo infamiæ causa enumeratur. *d. l.* 5. § 2.

CONSUMITUR vero, quotiens magna capitis minutio intervenit (3), id est quum libertas adimitur; veluti quum aqua et igni interdicitur; quæ (4) in persona deportatorum evenit [a] vel quum plebeius in opus metalli, vel in metallum datur: nihil enim refert, nec diversa Pœna est, OPERIS, et METALLI; nisi quod refugæ operis, non morte, sed Pœna metalli subjiciuntur. *d. l.* 5. § 3.

III. *Notissima autem et generaliter divisio Pœnarum, in Capitales, et non Capitales.*

CAPITALES *sunt quæ vitam naturalem aut civilem adimunt;* NON CAPITALES, *quæ damnatum non minuunt capite.*

Has omnes ita breviter complectitur Ulpianus: Nunc genera Pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus Præsides afficere quemque possint.

Et sunt Pœnæ quæ aut vitam adimant, aut servitutem injungant, aut civitatem auferant; aut exilium (5), aut coercitionem corporis contineant (*l.* 6. § 2. ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.); aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem, aut alicujus actus prohibitionem. *l.* 8. ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

Harum tres priores species, Capitales sunt; cæteræ, non capitales.

De his omnibus sigillatim agendum. Cum autem servus non habeat caput Jure civili, pauca subjicienda erunt et de Pœnis servorum.

ARTICULUS I.

De Pœnis capitalibus.

IV. Rei capitalis damnatum sic accipere debemus; ex qua causa damnato, vel mors, vel etiam civitatis amissio, vel servitus, contingit. *l.* 2. ULP. LIB. 48. AD ED.

Et Capitalium Pœnarum fere isti gradus sunt.

SUMMUM SUPPLICIUM esse videtur, ad furcam (6) damnatio: item vivi crematio; quod quanquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen (eo quod postea id genus Pœnæ adinventum est) posterius primo visum est: item capitis amputatio.

Deinde proxima morti Pœna, metalli coercitio.

Post deinde, in insulam deportatio. *l.* 28. CALL. LIB. 6. DE COGNITION.

§ 1. *De ultimo supplicio; et quo supplicii genere mors civibus possit infligi necne.*

V. Ultimum supplicium esse mortem solam interpretamur. *l.* 21. CELSUS LIB. 37. DIGEST.

Apud Romanos antiquissimis temporibus, hæc ultimi supplicii species erant.

1.° SUSPENDIUM *in arbore infelici. Hujus supplicii mentionem videmus jam sub Rege Tullo Hostilio; in Lege qua creati Duumviri, qui Horatio propter cædem sororis perduellionem judicarent. Ita autem Lex scripta erat*: « DUUMVIRI *perduellionem judicent. Si a Duumviris provocavit, provocatione certata, si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito* ». *Liv. I.* 26.

Erant autem INFELICES ARBORES, *damnatæque religione, quæ nec seruntur, nec fructum ferunt: quales, Populus, Alnus, Ulmus. Plin.* Hist. nat. *lib.* 26.

Hanc animadversionem præcedebat verberatio, ut patet ex eodem loco Livii: « *I, lictor, colliga manus;* VERBERATO *vel intra Pomærium vel extra Pomærium, caput obnubito* », *etc.*

2.° FURCA, *quæ eadem fere Pœna fuisse videtur ac superior. Alio nomine dicitur* PATIBULUM. *Hanc præcedebat quoque verberatio: ut testatur Cicero* (de Divinat. 126.) *de servo quodam, qui per circum, quum* VIRGIS *cæderetur furcam ferens, luctus est.*

3.° CRUX, *cujus gravior Pœna quam patibuli*: « *Nam* PATIBULUM *appensos statim exanimat,* CRUX *autem suffixos diu cruciat* »: *inquit Isidorus* Orig. *V.* 27. *Hoc supplicium interdum in carcere sumendum Triumviro Capitali committebatur: ut refert Valerius Max. VIII.* 4. 2. *de Alexandro quodam Fannii servo; qui sexies tortus, et a judicibus damnatus, a L. Calpurnio Triumviro in cru-*

(1) Scilicet ex ea causa quæ infamiam irrogat. Nam per se ictus fustium non infamant, ut vid. supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam* N. 25.

(2) Cave confundas cum *Opere metalli*, de quo mox infra.

(3) *Magna capitis diminutio* hic appellatur, tam media quam maxima: item *Libertas* dicitur; non solum naturalis et Juris gentium, quæ per maximam capitis minutionem amittitur; sed etiam civilis seu Quiritium, quæ per mediam tollitur diminutionem capitis, naturali licet libertate retenta. Ita Cujacius *Observ.* III. 10 Duarenus *Disput.* I. 7. et alii.

(4) Id est, quæ capitis minutio contingit etiam in persona deportatorum.

[a] *Florent.* venit.

(5) Hic intellige relegationem.

(6) Callistratus scripserat *Crucem.* Tribonianus *Furcam* substituit, quia Constantinus supplicium crucis abrogaverat.

cem actus est. Sed etiam foras hoc supplicium quandoque sumebatur, ad summam ignominiam: unde Cicero pro Rabir. *n.* 4. et 10. *queritur quod Labienus, adversus quem defensionem Rabirii suscipit, in Campo Martio crucem ad supplicium civium defigi jubeat.*

4.° Praecipitatio. *Hæc pœna jam in usu fuit sub Romulo: qui (teste Dionysio-Halicarn. lib. 2.) cives non obscuros latrocinii convictos e rupe dejici jussit. Postea hanc Pœnam statuit Lex XII Tabularum: in eos qui falsum testimonium dixissent; item in servos furti manifesti convictos, de qua re vide quæ diximus ad Tab. II. caput* 4. *et Tab. VII. cap.* 10. *Manlius quoque criminis affectati regni condemnatus, e rupe Tarpeia præcipitatus est: apud Livium VI.* 20.

Hujus Pœnæ meminit etiam Appianus de Bello civib. *lib. III. ubi refert; orta seditione, occasione alicujus Amatii (qui quum aram Cæsari in loco ubi crematus erat, posuisset, plebemque contra Senatum concitasset, indicta causa necatus est) quosdam ex seditiosis comprehensos; ex quibus quotquot servi erant, suspensos fuisse; ingenuos vero e rupe præcipitatos. Refert pariter Cicero* Philipp. *I.* et ad Attic. *XIII. Dolabellam in servos et nefarios liberos, cruce et saxo animadvertisse.*

Præcipitatio igitur fiebat ex rupe Tarpeia, ut adhuc ex Cellio discimus Noct. Attic. *XX.* 1. *Fiebat tamen interdum et ex illo carceris loco qui Robus dicebatur: ut de familia Gracchorum refert Valerius-Max.*

5.° Decollatio. *Hac Pœna affecti nobiles illi adolescentes qui de Tarquinio reducendo conspiraverant. De quibus ita Livius II.* 5. « Stabant *deligati ad palum, nobilissimi Juvenes.... Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt ». Idem de Campanis refertur apud eumdem Livium XXV.* 15.

6.° Strangulatio in carcere. *Hanc Pœnam Prætor exequendam committebat Triumviris, penes quos cura et summa carceris erat. Insigne eam in rem testimonium, simul et exemplum pietatis in parentes, apud Valerium-Max. V.* 4. 7. *ubi mulierem quamdam damnatam Prætor Triumviro necandam in carcere tradiderat: quum autem custos carceris eam misericordia motus non protinus strangulasset, putans inedia facile perituram; hæc lacte filiæ suæ (cui diligenter prius excussæ aditus ad ipsam permittebatur) deprehensa sustentari, Pœnæ remissionem meruit. Sallustius quoque refert Lentulo Catilinæ conjurationis socio, in ea parte carceris quæ* Tullianum *dicitur, judices capitalium rerum (quibus præceptum erat) laqueo gulam fregisse.*

7.° Fustigatio usque ad internecionem: *quæ Pœna fuit famosorum carminum ex Lege XII Tabularum. De qua vide quæ diximus ad Tab. VII. cap.* 7.

8.° *Fuit et Pœna* Culei, *de qua diximus ad eamdem Tab. VII. cap.* 12.

VI. *Anno U. C.* 654. *Lex* Porcia *a M. Porcio-Catone Tribuno plebis lata, Valerio et Apuleio Coss. Cives Romanos ab his Pœnis vindicaverat; sub gravissima Pœna prohibens ne quis Magistratus Civem Romanum virgis verberaret aut necaret, sed damnato exilium permitteret:* Liv. *lib.* 10. *Cicero* pro Rabir. *Sallust.* in Catil. *Sed et Lex vergente republica, minus observari cœpit; et sub Imperatoribus exolevit.*

Sub his igitur, et Jure Pandectarum, ut supra vid. N. 4. Summa supplicia sunt, Crux, Crematio, Decollatio. Paul. Sent. lib. 5. *tit.* 14. § 19.

Cruci *autem substituit Constantinus* Furcam, *ut ibidem notatum est; Not.* (6).

Item Capitis pœna est, bestiis objici, vel alias similes Pœnas, pati, vel animadverti (1). *l.* 11. § 3. Marc. lib. 2. de public. judic.

Hoc quoque ultimi supplicii genus Imperatores Titus et Trajanus delatoribus inflixerunt; ut vetustissimæ navi impositi, mari ac ventis committerentur: Sueton. in Tito *n.* 18. *Plin.* Panegir. *n.* 34. *Quam Pœnam minitabatur et Julius-Cæsar militibus suis: Sueton. in* Julio *n.* 66. *Verum extra ordinem hoc supplicium decretum est, nec inter ordinarias Pœnas referendum.*

VII. *Vidimus quibus modis vita sontibus adimatur. Ex Ulpiano autem dicimus, quibus modis adimi non debeat. Ita ille:* Vita adimitur, ut puta si damnatur aliquis, ut Gladio in eum animadvertatur. Sed animadverti gladio oportet, non securi (2) vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec liberam mortis facultatem concedendi Præsides habent, multo magis vel veneno necandi. Divi tamen Fratres rescripserunt (3), permittentes liberam mortis facultatem. *l.* 8. § 1. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

Nec ea quidem Pœna damnari quem oportet, ut verberibus necetur, vel virgis interimatur, nec tormentis; quamvis plerique dum torquentur, deficere solent. *d. l.* 8. § 3.

Item Non potest quis sic damnari, ut de saxo præcipitetur. *l.* 25. § 1. Modestin. lib. 12. Pandect.

Non etiam, ne utatur necessariis impensis (4). *l.* 10. *ff. de Interd. et relegat.* Marcian lib. [a]

VIII. *Hoc autem omnibus quas enumeravimus ultimi supplicii generibus commune est, quod,* Qui ultimo supplicio damnantur statim et civitatem et libertatem perdunt. Itaque præoccupat hic casus mortem, et nonnunquam longum tempus occupat.

(1) Gladio.

(2) Qua in re Jus Pandectarum a vetustissimo Jure differt. Hinc et qui Papinianum securi percusserat, Caracalla dixit: Gladio *te exequi oportuit jussum meum.* Spartian in Caracall.

(3) Id est, per singulare beneficium, alicui capitis damnato concesserunt ut ipse sibi genus mortis eligeret. Idem videmus Neronem concessisse, apud Tacitum Annal. XIII.

(4) Id est, ut fame pereat.

[a] *Vide infra* Not. [a] pag. 488.

Quod occidit in personis eorum qui ad bestias damnantur. Sæpe etiam ideo servari solent post damnationem, ut ex his in alios quæstio habeatur. *l.* 29. Gaius lib. 1. ad L. Jul. et Pap.

Et quidem, Quod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest, judicium publicum fuerit necne. Nam sola Sententia non genus criminis spectatur. Itaque hi in quos animadverti jubetur, quive ad bestias dantur, confestim Pœnæ servi (1) fiunt. *l.* 12. Macer. lib. 2. de Offic. Præsidis.

§ 2. *De Pœnis quæ civitatem adimunt.*

IX. *Alterum capitalis Pœnæ genus est, quod libertatem adimit, antiquissimo Jure non incognitum; si quidem Lex XII Tabularum tab. II. cap. 4. fures manifestos in servitutem ei cui furtum factum erat, addicebat.*

Jure Pandectarum Est Pœna quæ adimat libertatem, hujusmodi; ut puta, si quis in metallum (2) vel in opus metalli (3) damnetur.

Metalla autem multa numero sunt. Et quædam quidem provinciæ habent, quædam non habent. Sed quæ non habent, in eas provincias mittunt quæ metalla habent. *l.* 8. § 4. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

Qualem autem servitutem patiantur, ita docet Hermogenianus. In metallum, Sed et in ministerium metallicorum damnati, servi efficiuntur; sed pœna (4). *l.* 36. Hermogen. lib. 1. epitom.

Similiter Marcianus. Sunt quidam servi Pœnæ, ut sunt in metallum dati, et in opus metalli.

Et si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis est, quasi non Cæsaris servo datum, sed Pœnæ (5). *l.* 17. Marcian. lib. 14. institut.

Pariter Callistratus. In metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam verberibus servilibus coercentur. Sane per hujusmodi personas fisco nihil adquiri Divus Pius rescripsit. Et ideo quod legatum erat ei qui postea (6) in metallum damnatus erat ad fiscum non pertinere rescripsit. Magisque ait Pœnæ eos quam fisci servos esse. *l.* 12. *ff. de Jure fisci.* Callistrat. lib. 6. de cognit.

Statim autem a Sententia, in hanc servilem conditionem deducuntur.

Unde Macer. Qui ex causa in metallum dati sunt, et post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos (7) constitui debet; quamvis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. Nam statim ut de his Sententia dicta est, conditionem suam permutant. *l.* 10 § 1. Macer. lib. 2. de public. judic.

X. *Itidemum autem ex condemnatione in metallum et similibus libertas adimitur, si quis in perpetuum damnetur. Enimvero* Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit : « In opus metalli ad tempus nemo damnari debet. Sed qui ad tempus damnatus est, « etiamsi faciet metallicum opus, non in metallum « damnatus esse intelligi debet. Hujus enim liber- » tas (8) manet, quandiu etiam hi non qui (9) in « perpetuum opus damnantur ». Proinde et mulieres hoc modo damnatæ, liberos pariunt. *l.* 28. § 6. Callistrat. lib. 6. de cognition.

Similiter Ulpianus ait : In ministerium metallicorum, fœminæ in perpetuum vel ad tempus damnari solent; simili modo et in salinas. Et, si quidem in perpetuum fuerint damnatæ, quasi servæ Pœnæ constituuntur : si vero ad tempus damnantur, retinent civitatem. *l.* 8. § 8. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

Nota. Sine præfinito tempore in metallum dato imperitia dantis, decennii tempora præfinita videntur. *l.* 23. Modestin. lib. 8. regul.

XI. Inter eos autem qui in Metallum, et eos qui in Opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantum (10) est; quod qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis premuntur; qui in opus metalli, levioribus : quodque refugæ ex opere metalli, in metallum dantur; ex metallo gravius coercentur. *sup. d. l.* 8. § 6.

(1) Hanc Pœnæ *servitutem* per fictionem natam ducet Gerardus Noodt : quia, cum Lege Porcia cives Romanos capitali supplicio subdi nefas esset, judex eum quem damnabat, civem abnegabat; eumque in servilem conditionem detrudebat; ut non jam civis, sed servus, supplicio subderetur.

(2) Id est, ad inquirendas eruendasque venas metallicas, auri, argenti, æris, ferri; etc.

(3) Quid hæc differant, *Metallum*, et *Opus metalli*, vide infra N. 10.

(4) Id est, ita ut nullum alium dominum habere videantur, quam pœnam cui addicti sunt.

(5) Adeoque nulla sit domini persona cui possit acquiri.

(6) Post testamentum a testatore conditum.

(7) Id est, puniri debent servorum pœnis et tanquam *Metallici*, non tanquam liberi homines; puta flagellis debent, non fustibus. Vi enim solius Sententiæ, amissa libertate servi metalli facti sunt.

(8) Et quidem libertas civilis quæ jus civitatis continet; ut recte observat Cujacius Observ. VI. 25. Neque enim civitas ad tempus amitti, nec ulla ad tempus capitis diminutio esse potest. Mutat tamen sententiam idem Cujacius Observ. XV. 22.

(9) Cujacius Observ. VI. 25. credit legendum, *quemadmodum etiam his qui non in perpetuum opus, etc.* servata negatione quæ in aliquibus Editionibus deest. Idem autem sibi contrarius in notis *ad Sent. Paul.* lib. 5. Tit. 9. § fin. putat sine negatione legendum; et agi hic de libertate naturali, quam retinent hi qui in opus perpetuum damnantur (l. 17 § 1. infra N. 15.) licet civitatem amittant. Magis placet prior sententia.

(10) Si differentia tantum est in pondu vinculorum; ergo et qui in *Opus metalli* damnantur, æque patiuntur maximam capitis diminutionem, ac qui in *Metallum* damnantur. Metalla autem sunt, quæ apud nos dicuntur *les Mines.* Itaque in Metallum damnati, hi sunt quos diceremus, *les Mineurs*; in opus Metalli, *les Aides des Mineurs.* Utrique igitur differunt ab his qui in *Opus publicum* perpetuum damnantur (*aux travaux publics*), qui civitatem duntaxat amittunt : l. 17. § 1. infra N. 15.

In calcariam quoque vel sulphurariam damnari solent. Sed hæ Pœnæ, metalli magis (1) sunt. *d. l.* 8. § 10.

XII. Quicumque in LUDUM VENATORIUM fuerint damnati, videndum est an servi Pœnæ efficiantur? Solent enim juniores hac pœna affici. Utrum ergo servi Pœnæ isti efficiantur, an retineant libertatem, videndum est? Et magis est, ut hi quoque servi efficiantur. Hoc enim distat [a] a cæteris (2); quod instituuntur venatores, aut pyrricharii (3), aut in aliam quam voluptatem, gesticulandi vel alter se movendi gratia. *d.* l. 8. § 11.

Igitur LUDUS VENATORIUS *est, quum quis in hoc damnabatur ut contra bestias pugnaret, aut eas in Theatro venaretur: cujus proinde Pœna longe diversa ab eo qui ita damnabatur ad bestias, ut iis objiceretur statim* (4) *consumendus.*

Et pariter confundenda non est Pœna cujuslibet gladiatorii ludi, cum Pœna Gladii. *Ita enim Pariator:* Est differentia inter eos qui AD GLADIUM, et eos qui AD LUDUM damnantur (5). Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certe intra annum debent consumi: hoc enim Mandatis continetur. Enimvero qui in ludum damnantur, non utique consumuntur; sed etiam pileari et rudem accipere possunt post intervallum: si quidem post quinquennium pileari, triennium rudem (6) induere eis permittitur. *Coll. Leg. Mos. XI.* 7.

Hanc Pœnam ut quis ad ludum gladiatorium damnaretur, ita abrogat Constantinus. Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent. Quapropter omnino gladiatores esse prohibemus. *l.* 1. *Cod. de Gladiatorib.*

Verum hæc Lex Constantini non ubique fuit observata, imo, brevi exoleverat: si quidem Valentinianus-Senior Christianis ab hac Pœna immunitatem dedit, item Palatinis l. 8. *et l.* 11. *Cod. Theod.* de Pœnis. *Tandem Honorius hortatu Prudentii, gladiatorios ludos omnino abolevit: ut refert Theodoretus*, Hist. *lib.* 5. *cap.* 26.

XIII. *Observandum superest, novella XXII. cap.* 8. *abrogatas esse servitutes* POENÆ; *adeoque in metallum aut alia Pœna damnatos, non jam maximam, sed mediam duntaxat capitis diminutionem pati.*

§ 3. *De Pœnis quæ civitatem adimunt.*

XIV. *Harum Pœnarum antiquissima est*, Aquæ et ignis interdictio; *quæ perduellionis, id est, capitalis criminis reis stante republica irrogabatur: quanquam proprie olim hæc Pœna nonnisi indirecte jura civitatis adimebat.*

Enimvero (*inquit Cicero* Pro Domo *n.* 29.) *hoc a Majoribus proditum est; ut nemo Civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit. Quum autem aliquem civitate ejicere vellent; hac illum Pœna afficiebant, ut in ditione Romana nemini liceret damnatum tecto aliisque vitæ subsidiis excipere: unde illæ necesse habebat solum vertere et in aliam civitatem se recipere; in quam, receptus, ipso facto, et quasi ex sua voluntate Romanam civitatem amittebat. Hæc enim erat ipsis justa regula, ut* NEMO DUARUM CIVITATUM CIVIS *esse posset. Sub Imperatoribus autem hoc jus Civis Romani, ut jura civitatis Romanæ non amitteret nisi in aliam civitatem receptus, pro mero commento et fabula habebatur.*

Minus frequentari cœpit hæc Pœna interdictionis aqua et igne, ex quo semel DEPORTATIO *inventa est. Hanc (ut refert Dio-Cassius lib.* 55.) *primus instituit Augustus ex consilio Liviæ, periculum ab exulibus hinc inde dispersis metuentis.*

(1) Id est, magis sub *Metalli* pœna continentur, quam propriam Pœnæ speciem constituunt.

[a] *Haloand.* distant.

(2) Cujacius Observ. XIII. 10. verbum hoc *a cæteris* ad eos referendum putat qui AD BESTIAS damnantur: hoc sensu ut IN LUDUM VENATORIUM damnati, hoc tantum ab his distent, quod damnari AD BESTIAS statim consumendi sunt, isti vero reservantur ad Populi voluptatem, ut discunt venari in Theatro et pugnare contra bestias, aut alias autem mimicam exercere. Verum cum in præcedentibus § hujus legis 8, nulla de his qui *ad Bestias* damnantur sit mentio; sic potius intelligendum videtur *a cæteris*, id est, ab iis de quibus hucusque locuti sumus, scilicet in *Metallum* aut in *Opus metalli* damnatis. In hoc (inquam) solummodo distant IN LUDUM damnati, ab his *cæteris*; quod eorum Pœna in aliquam Populi voluptatem instituatur: verum nihilominus servi Pœnæ efficiuntur.

(3) *Pyrricha* lusus genus erat, simulacrum pugnæ equestris aut etiam pedestris, adhibitis numeris et concentu musico: unde et *Pyrrichius pes* in metris. Vide Cujacium *Observ.* XIII. 10. Schultingius autem mavult intelligere de his quos describit Plutarchus *de Sera numin. vind.* qui in veste aurata saltabant, statim arsuri: sed male; cum hic Pyrricharii assimilentur Gladiatoribus qui non *Statim* consumendi sunt.

(4) Hinc Budæus distinguit *Bestiis objici*, et *ad Bestias damnari*: Bestiis enim objicitur quis ut devoretur, ad Bestias damnatur ut contra eas pugnet. Cujacius autem sup. d. loco Observ. XIII. 10. utramque pœnam vult confundi; quemadmodum et sæpius revera confunditur, passim in legibus et aliis scriptoribus. Stricte autem loquendo, si ad pugnandum contra Bestias quis damnetur, tunc non *ad Bestias* damnatum dici, sed in *Ludum venatorium*.

(5) AD GLADIUM damnari, *Etre condamné à périr par l'épée*: IN LUDUM GLADIATORIUM, *à exercer le métier de gladiateur.*

(6) RUDIS erat scipio quem Gladiator stans in crepidine Circi, a Populo petere et impetrare solebat. Rudis donatio, non reddebat libertatem; sed præstabat vacationem periculosi laboris: amplius enim non tenebatur ferro dimicare, sed rudibus tantum batuere (*s'escrimer*). Ita Acro ad *Horat.* et Turnebus *Adversar.* XXVI. 26. PILEUS autem erat insigne libertationis; quo donati, ad statum publicum et civilem restituebantur.

Sensus itaque est, post triennium exercitii Gladiatorii, *Rudem*; post quinquennium vero, etiam *Pileum* accipere potuisse: ut interpretantur J. Gothofredus et Schultingius. Male Cujacius sup. de loco Observ. XIII. 10. sic accipit; post quinquennium *Pileari*, ac deinde post triennium *Rudem* accipere.

Et postea, cum frequentius usurparetur quam aquæ et ignis interdictio, inde est quod passim dicitur illa huic successisse. Remansit tamen interdictio et post deportationem inventam; ut constat ex variis scriptorum et Jurisconsultorum textibus. Utriusque Pœnæ mentionem facit Justinianus. Iustit *Tit.* de Cap. minut.

De deportatione autem ita Ulpianus. Inter Pœnas est insulæ deportatio : quæ pœna adimit civitatem Romanam. *l.* 6. *ff. de Interd. et releg.* ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

De hac etiam nota : Deportatio autem ad tempus non est. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.* POMPON. [*a*].

Hæ Pœnæ, Aquæ et ignis interdictionis, et Deportationis, invicem differunt (inquit Theophilus) quod Deportatus certo loco concludatur, hoc est insula quadam, is vero cui aqua et igni interdictum est, omni loco arceatur.

XV. Etiam in OPUS PERPETUUM damnati, non dissimilis conditionis sunt ab his qui deportantur in insulam. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Eorum porro qui his Pœnis afficiuntur, conditionem sic exponit Marcianus. Item quidam ΑΠΟΛΙΔΕΣ sunt, hoc est sine civitate; ut sunt in opus publicum perpetuo dati, et in insulam deportati; ut ea quidem quæ Juris Civilis sunt, non habeant; quæ vero Juris gentium sunt, habeant. *l.* 17. § 1. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Igitur Deportatus civitatem amittit, non libertatem. Et speciali quidem jure civitatis non (1) fruitur, jure tamen Gentium utitur. Emit et vendit, locat, conducit, permutat, fœnus exercet, et cætera similia. Et postea quæsita, pignori dare potest; nisi in fraudem fisci qui et mortuo successurus est, ea obliget : priora (2) enim bona, quæ publicata sunt, alienare non potest. *l.* 15. *ff. de Interd. et regl.* MARCIAN. LIB. [*b*].

Cum ea quæ Juris Civilis sunt non habeat, hinc civiles et legitimos actus exercere non potest.

V. G. Manumittere, deportatum non posse Divus Pius rescripsit. *l.* 2. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 13. INSTIT.

Item directis actionibus agere et conveniri non potest. Cæterum Qui civitatem amisit, et bona deperdidit, Utilibus actionibus (3) tenetur. *l.* 14. § 3. *ff. d. tit.* ULP. LIB. [*c*].

Ipsi etiam frustra testamento relinquitur. Benigne tamen concessum est, ut alimenta possint ei relinqui. Nam Quum Ulpianus Damascenus rogasset Imperatorem ut sibi permitteret matri relinquere ad victum necessaria; et mater per libertum, ut quædam sibi liceret filio deportato relinquere; Imperator Antoninus eis rescripsit in hunc modum : « NEQUE hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores et Jus publicum hujusmodi personis relinqui potest. Nec conditio harum personarum mutari debet. Quod vero pie rogastis; liceat vobis ultima voluntate eis ad victum, et alios usus necessarios sufficientia relinquere; eisque ex hac causa capere ». *l.* 16. *ff. d. tit.* MARCIANUS. [*d*].

XVI. *Circa hujus Pœnæ effectum, observandum superest;* Eum qui civitatem amitteret, nihil aliud juris adimere liberis, nisi quod ab ipso perventurum esset ad eos si intestatus in civitate moreretur; hoc est hereditatem (4) ejus, et LIBERTOS (5), et si quid aliud in hoc genere reperiri potest. Quæ vero non a patre, sed a genere, a civitate, a rerum natura tribuerentur; ea manere eis incolumia itaque et fratres fratribus fore legitimos heredes, et adgnatorum tutelas, et hereditates habituros : non enim hæc patrem, sed majores ejus eis dedisse. *l.* 3. *ff. d. tit.* ALPHEN. LIB. 1. EPITOM.

Consonat regula Juris : Ea sola deportationis Sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt. *L.* 97. *ff. de Reg. Jur.* HERMOGEN. LIB. 3. JURIS EPITOM.

XVII. *Vidimus ad quam conditionem deducatur qui Pœna deportationis aut operis perpetui damnatus est. Statim autem a Sententia, ad hanc conditionem deducitur.*

Hinc Callistratus. Quum in liberos homines ea Sententia fertur quæ publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio; statim a Sententia priorem conditionem mutant, et suæ pœnæ traduntur : nisi quid majestatis iosit (6), quod Pœnam exasperari flagitet. *l.* 19. § 1. *ff. de interd. et releg.* CALLISTRAT. [*e*].

[*a*] *Hæc lex 18. cum sequenti 19. et octo præcedentibus, scilicet a l. 10. inclusive ad finem Tituli de* Interd. et releg. *absunt a Florentinis et Vulgata. Restitutæ sunt a Contio et Cujacio ex Basilicis, et habentur in D. Gothofredi* Corporis Juris *Editionibus.*

(1) Hinc Plinius Epist. IV. 11. « *Carent togæ jure, quibus aqua et igni interdictum est* ».

[*b*] *Vide supra* Not. [*a*].

(2) Dixi, *post deportationem* quæsita : *priora enim* facta sunt fisci, dominus eorum esse desiit.

[*c*] *Vide supra* Not. [*a*].

(3) Ex contractibus post deportationem initis. Ex eo enim quod ante deportationem debitor est, liberatur; et fiscus qui ejus bona occupat, in hoc æs alienum succedit.

[*d*] *Vide supra* Not. [*a*].

(4) Vide infra Tit. *de Bonis damnatorum.*

(5) Graviter obstant lex 4 et 2. ff. *de Bon. libert.* lex 4. ff. *de Jur. patron.* lex 9. ff. *ad L. Jul. maj.* quæ referuntur supra lib. 37. Tit. *de Jur. patron.* N. 36. ubi jura *Paternorum libertorum* salva sunt filio deportati. Ibi ita conciliavimus, ut id intelligatur de libertis *Avitis*. At fatendum est, per hanc conciliationem aliquatenus ipsis textibus vim inferri; et prope est ut hic agnoscenda sit vera antinomia per incuriam Triboniani relicta; aliudque Jus ea de re obtinuisse tempore Alfeni, aliud ex Constitutione Severi introductum esse existimem.

(6) Nam in crimine *Majestatis* hoc speciale est ut, etiam *ante Sententiam*, statim ex die admissi criminis reus pœnæ suæ debitus intelligatur. l. 8. Cod. *ad L. Jul. Majest.* Unde non extinguitur crimen morte : supra, Tit. *ad L. Jul. Majest.* N. 11.

[*e*] *Vide supra* Not. [*a*].

Quum dicitur damnatum, Statim *ad hanc conditionem deduci;* Eum accipimus damnatum, qui non provocavit. Cæterum *si* provocet, *nondum* damnatus videtur.

Sed et si ab eo qui jus damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit; eadem causa erit. Damnatus enim ille est, ubi damnatio tenuit. *l.* 2. § 2. Ulp. lib. 48. ad Ed.

Hinc Constat, postquam deportatio in locum aquæ et ignis interdictionis successit, non prius amittere quem civitatem, quam Princeps deportatum in insulam statuerit. Præsidem enim deportare non posse, nulla dubitatio est. *d. l.* 2. § 1.

Interim igitur Deportatus a Preside sine Principe, et heres existere, et legata ex testamento capere potest. *l.* 15. § 1. *ff. de Interd. et releg.* Marcian. [a].

Nota. Sed Præfectus Urbi jus habet deportandi. Statimque post Sententiam Præfecti, amisisse civitatem videtur. *sup. d. l.* 2. *d.* § 1. ¶ *sed.*

ARTICULUS II.

De Pœnis non capitalibus.

XVIII. *Vidimus quæ Pœnæ sint capitales.* Cæteræ Pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent; veluti relegatio, ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam; vel quum in opus quis publicum (1) datur; vel quum fustium ictu subjicitur. *l.* 28. § 1. Callistrat. lib. 6. de cognitionib.

Sunt et plures aliæ species Pœnarum non capitalium, quæ hic veniunt recensendæ.

§ 1. *De relegatione, et in quo a deportatione differat ubi et de Exilio.*

XIX. Relegatus est is cui provincia, vel Roma, vel continentibus ejus, perpetuo vel ad tempus interdicitur. *l.* 14. *ff. de Interd. et releg.* Ulp. lib. [b].

Relegatorum duo genera sunt; quidam, qui in insulam relegantur; sunt qui simpliciter (2), ut provinciia eis interdicatur, non etiam insula assignetur. *l.* 7. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 10. de Offic. Procons.

Hæc posterior species duas complectitur. Unde tripartita nascitur relegationis divisio, quam ita refert Marcianus. Exilium (3) triplex est; aut certorum-locorum interdictio: aut lata fuga, ut omnium locorum interdicatur præter certum locum; aut in insulæ vinculam, id est relegatio in insulam. *l.* 5. *ff. d. tit.* Marcian. lib. 1. regular.

XX. *Gravissima relegationis species est, in insulam relegatio. Circa quam observandum est, quod* In insulam relegare Præsides provinciæ possunt. Sic tamen ut, si quidem insulam sub se habeant, id est ad ejus provinciæ formam pertinentem quam administrant, et eam specialiter insulam assignare possint, inque eam relegare.

Sin vero *non* habeant; pronuntient quidem in insulam se relegare, scribant autem Imperatori ut ipse insulam assignet. Cæterum non possunt damnare in eam insulam, quam in ea provincia cui præsunt, non habeant.

Interim quoad Imperator insulam assignet, militi tradendus est relegatus. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 10. de Offic. procons.

Est quoddam genus quasi in insulam relegationis in provincia Ægypto, in Oasin (4) relegare. *d. l.* 7. § 5.

Sed et in eas partes provinciæ quæ sunt desertiores, scio Præsides solitos relegare. *d. l.* 7. § 9.

Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest; ita ne in provinciam quidem relegandi jus habet, quæ non est sub se. Forte (5) Præses Syriæ, in Macedoniam non relegabit. *d. l.* 7. § 6.

XXI. *Altera relegationis species quæ in insulam relegationi proxime accedit, est interdictio omnium locorum, præter certum locum; ideoque dicitur* Lata fuga, *quia ab his omnibus locis arcetur et quasi fugatur. Hæc sub Claudio demum in usu esse cœpit: is enim « quasdam* Novo exemplo *relegavit, « ut ultra lapidem tertium vetaret egredi ab Urbe ». Sueton. in* Claud. *n.* 23.

Pariter Potest Præses quemdam damnare, ne domo sua procedat. *l.* 9. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 10. de Offic. Proc.

Item in parte certa provinciæ moratum relegare potest; ut forte non excedat civitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur. *sup. d. l.* 7. § 8.

XXII. *Tertia Relegationis species est, quum quis certis duntaxat locis interdicitur.*

Enimvero Solet præterea interdici Sententia quibusdam, ne intra patriæ territorium vel muros morentur; ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam moreotur. *l.* 7. § 19. *ff. de Interd. et releg.* Ulp. lib. 10. de Offic. Proc.

Item ab omni provincia potest interdici. Nam

[a] *Vide supra* Not. [a] pag. 488.

(1) Ad tempus. Nam *Opus perpetuum* simile est deportationi: supra N. 15.

[b] *Vide supra* Not. [a] pag. 488.

(2) Supple relegantur, ita *ut*, *etc.*

(3) *Exilium* hic et in multis passim legibus patet accipi pro relegatione. Vide infra N. 29. *Scholium.*

(4) *Oasis* est quædam regio in Ægypto, quæ quidem non est insula: sed cum sit locus culicibus infestus (*Insectes, Moucherons*), et magis desertus quam insula, merito relegatio in *Oasin*, relegationi in insulam adjungitur.

(5) Id est, puta, exempli gratia.

Præses non potest quidem in locum qui non sit suæ provinciæ relegare, Sed extra provinciam suam potest relegare. *d. l.* 7. § 7.

Intercedere autem quis ea proviocia potest quam regit, alia noo potest. Et ita Divi Fratres rescripserunt. *d. l.* 7. § 10.

Quibosdam tameo Præsidibus, ut multis provinciis ioterdicere possint, indultum est; ut præsidibus Syriarum, sed et Daciarum. *d. l.* 7. § 14.

XXIII. *Regulariter autem Præses alia provincia præter eam cui præest, aliquem interdicere non potest.* Unde eveniebat ut qui relegatus esset ab ea provincia in qua domicilium habuit, morari apud origiocm suam posset. Sed imperator noster com Divo patre suo huic rei providerunt. Mæcio enim Probo Præsidi provinciæ Hispaniæ rescripseruot; etiam ea provincia interdici unde quis oriundus est, ab eo qui regit eam proviociam ubi quis domicilium habet.

Sed et eos qui, quum incolæ non esscot, in ea provincia quid admiserint æqnum est ad Rescripti auctoritatem pertinere (1). *d. l.* 7. § 10.

Quod Si quis eam seotentiam admiserit, ut is qui in alia provincia commisit, possit relegari ab eo qui ei provinciæ præest; eveniet ut relegatus iste, tribus provinciis præter (2) Italiam debeat abstinere; et in qua deliquit, et quam incolit et origiois.

Et si ex diversis provinciis oriri videator propter conditiooem vel suam, vel parentis, patronorum (3); vel pluribus proviociis consequeoter ioterdictum ei dicemus. *d. l.* 7. § 13. *ff. d. tit.*

XXIV. Dubitatum est, interdicere quis alicui possit provincia in qua oriundus est, quum ipse ei provinciæ præsit quam incolit, dum sua non interdicit? ut solent Italia ioterdicere, qui patria non interdicunt. Vel an per consequentias, videatur etiam provinciæ interdixisse cui præest? Qood magis erit probaodum. *d. l.* 7. § 11.

Diximus Præsidem provinciæ in qua reus domicilium habet, posse ei interdicere provinciam originis. Per contrarium aotem is qui originis provinciæ præest, oon est nanctus jus interdicendi ea provincia quam incolit is qui relegatur. *d. l.* 7. § 12.

XXV. *Ex Constitutione Claudii*, « *Hi quibus a » Magistratibus, provinciæ interdicerentur : Urbe » quoque et Italia summoventur* ». *Sueton in* Claud. *n.* 23.

Igitur est Constitutum, eum cui patria interdictum est, etiam Urbe abstinere debere. Contra autem, si cui urbe fuerit interdictum, patria sua interdictum noo videtor. Et ita multis Constitutionibus cavetur. *d. l.* 7. § 15.

Si cui plane non patria soa, sed aliqua civitate interdictum sit; videndum est, an etiam patria sua itemque Urbe, interdictum dicamus? quod magis est. *d. l.* 7. § 16.

Et generaliter : quilibet Relegatus non potest Romæ morari, licet hoc sententia comprehensum oon sit; quia Omnium est patria : sed neque in civitate in qua versatur Princeps, vel per quam traosit. Eis enim duotaxat Principem iotueri licet, qui Romam ingredi possont. Est enim Princeps, pater patriæ. *l.* 19. *ff. d. tit.* Callistratus [a].

Et quidem non solum ipse relegatus, sed et Manumissus a relegato, non potest Romam accedere: quod nec patrooo ejus licet. *l.* 13 *ff. d. tit.* Paul. lib. [b].

XXVI. *Circa eam relegationis speciem quæ interdictionem a certis duntaxat locis continet; observandum superest quod* His qui relegantur, dies excedendi a Præsidibus dari et potest, et solet. Etenim moris est ita pronuntiari; Illum provincia illa insulisque relego. Excedereque debebit intra illum diem. *sup. d. l.* 7. § 17. *ff. de Interd. et releg.*

Relegatum plane, libellum dare Priocipi posse (4) Divi Fratres rescripserunt. *d. l.* 7. § 18.

XXVII. *Expositis variis relegationis speciebus, jam diligenter notandum quod* Magna differentia est ioter deportationem et relegatiooem. Nam deportatio civitatem et bona adimit; relegatio neutrum tollit; nisi specialiter booa publiceutur. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.* Ulpian. lib. [c].

Similiter Alexander rescribit. Deportatorum in insolam ab eo cui id faciendi jus erat, bona fisco vindicantur. Relegatorum autem, non, nisi Senteotia specialiter adempta foerint. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

Hoc etiam continet Caput ex Rescripto Divi Trajani ad Didium Secundum : « Scio relegatorum » booa avaritia superiorum temporum fisco vin» dicata. Sed aliud clementiæ meæ couvenit; qui » inter cætera quibus innocentiam rationum meo» rom temporum (5), hoc quoque remisi exem» plum ». *l.* 1. *ff. de Interd. et releg.* Pomp. lib. 4. ad Sabin.

Et quidem Ad tempus relegatis neque tota bona, neque partem adimi debere, Rescriptis quibusdam manifestatur. Reprehensæque sunt Sententiæ eorum qui ad tempus relegatis ademeruot partem bonorum, vel booa. Sic tamen ut non infirmareotur Sententiæ quæ ita sunt prolatæ. *l.* 7. § 4. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 10. de Offic. Procons.

Consonat Papinianus. Bona fisco, citra Pœnam

(1) Scilicet ut non solum ab ea provincia in qua deliquerunt, sed ab ea in qua domicilium habent, possint relegari.

(2) Propter Constitotionem Claudii infra N. 25.

(3) Pro (*vel patronorum ;*), alii legunt *Patronorumve.*

[a] *Vide supra* Not. [a] pag. 488.

[b] *Vide supra* Not. ibid.

(4) Ut producat diem.

[c] *Vide supra* Not. [a] pag. 488.

(5) Supplet D. Gothofredus, *agnoscis.*

exilii (1) perpetuam, adjodicari (2) Sententia non oportet. *l.* 39. *ff. de Jur. fisc.* PAPIN. LIB. 16. RESPONS.

Imo etsi in perpetuum quis relegatus sit; Bona relegati non publicantur, nisi ex Sententia specialiter. Sed jura liberorum, nec speciali Sententia adimi possunt; quia solus Princeps relegato ea adimere potest. *l.* 8. § 3. *ff. de Bonis damnatorum.* MARCIAN. LIB. [*a*].

XXVIII. *Item* Sive ad tempus, sive in perpetuum quis fuerit relegatus, et civitatem Romanam retinet, et testamenti factionem non amittit. *sup. d. l.* 7. § 3. *ff. de Interd. et releg.*

Denique Relegatus integrum suum statum retinet, et dominium rerum suarum, et patriam potestatem; sive ad tempus sive in perpetuum relegatus sit. *l.* 18. *ff. de Interd. et releg.* POMP. [*b*].

Ergo et Relegati in insulam, in potestate sua liberos retinent. Tantum enim insula eis egredi non licet; et bona quoque sua omnia retinent, præter ea si qua eis adempta sunt. Nam eorum qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere. *l.* 4. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 2. INSTITUT.

Quinetiam Relegatus statuis et imaginibus honorari non prohibetur. *l.* 17. *ff. d. tit.* POMPON. [*c*].

XXIX. *Ex prima quam modo exposuimus deportatos inter et relegatos differentia, hæc altera nascitur. Cum enim deportatus civitati moriatur, nec mori nisi in perpetuum quis intelligi possit; hinc (ut vidimus supra N.* 14.) *deportatio ad tempus non est : quæ ratio cessat in relegatis.*

Secunda igitur Hæc est differentia inter deportatos et relegatos, quod in insulam relegari et ad tempus et in perpetuum quis potest. *sup. d. l.* 7. § 2. *ff. d. tit.*

Circa eos autem qui ad tempus relegantur; observandum quod, ex Constitutione Honorii et Theodosii, tempus quo quis exilio damnatur in custodia fuit, donec ad locum exilii proficisceretur, computandum est in tempus exilii. L. 23. Cod. h. tit.

XXX. *Tertia Inter deportationem et relegationem est differentia, quod (ut vidimus supra N.* 17.) *Magistratus provinciarum jus deportandi non habent. Contra* Relegatur quis a Principe, Senatu, Præfectis, et Præsidibus provinciarum. Non a Consulibus. *l.* 14. § 2. *ff. de Interd. et releg.* ULP. LIB. [*d*].

Sed nec a Prætore. Nam coercitio criminum in Urbe, nulli alii Magistratui data est præter Præfectum : supra lib. 1. *Tit.* de Offic. Præf. Urb.

Item nec a Procuratore Cæsaris in provinciis. Hinc Antoninus : Procurator meus qui vice Præsidis non fungebatur (3), exilii (4) tibi Pœnam non potuit irrogare. Ac propterea, frustra vereris Sententiam quæ nulla Juris ratione subnixa est. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Scholium.

Ex dictus sequitur, EXILII *nomen quam caute intelligendum sit in variis hujus Tituli, aliisque passim textibus. Stricte siquidem et proprie loquendo, Deportationem significat; scilicet juxta vim nominis :* EXULESque *dicantur (quasi* Soli exsortes) *qui civitatem amiserunt; et solo suo in perpetuum privati, velut* Sine solo *esse intelliguntur. Hinc et Ovidius* Tristium *II.*

Quippe RELEGATUS, non EXUL, dicor in illa.

Frequentius tamen in legibus, pro sola Relegatione sumitur; imo et quandoque exilii nomine designatur ea Relegationis species quæ est omnium mitissima. Hinc in l. 38. § 3. *ff.* de Pœnis, *exilium opponitur Relegationi in insulam;* Aut in insulam relegantur, *inquit Jurisconsultus*, aut (*saltem*) in exilium mittuntur : *eo sensu scilicet, ut exuli certis tantum locis interdicatur cum facultate eundi quo velit; contra vero in insulam relegatus, certo loco quasi vinculis constringatur.*

Quidquid sit; id certe constat, quotiens Exilium temporale *dicitur, solam eo casu Relegationem intelligendam esse; quia Deportatio ad tempus non fit, mox supra : quum autem* Exilium *quasi Pœna capitalis irrogatur, pro ipsa deportatione accipiendum; cum Relegatio semper salva civitate contingat.*

§ 2. *De Pœnis quæ coërcitionem corporis continent.*

XXXI. *Tales sunt;* Veluti fustium admonitio (5), flagellorum castigatio (6), vinculorum

(1) Relegationem perpetuam hic intellige cum Cujacio, non deportationem cum Accursio.

(2) Nec in totum nec pro parte, ut dictum est in textu præcedenti.

[*a*] *Ita in Edit. D. Gothofr.*

[*b*] *Vide supra* Not. [*a*] pag. 488.

[*c*] *Vide supra* Not. ibid.

[*d*] *Vide supra* Not. ibid.

(3) Quidam enim vice Præsidis fungebantur; ut in Judea Pontius-Pilatus : supra lib. 1. Tit. *de Off. Procur. Cæs.*

(4) Relegationis.

(5) Hoc verbo lex utitur, ut significet Pœnas in emendationem nocentum, et ut officii sui *admoneantur*, irrogari.

(6) Differt hæc Pœna *Flagellorum a Fustibus*; quod hi in solos homines liberos cadant, servile autem erat cædi *Flagellis*. De his ita Plautus in Amphytr. Act. I. Sc. 1.

Quid faciam nunc si tres viri me in carcerem compegirint?
Inde quasi e promptuaria cella depromar ad FLAGRUM,
Nec causam liceat dicere mihi.... ita
Quasi incudem me miserum homines octo validi cædant.

Et in Asinar. Act. III. Sc. 2. servus conservo ita gratulatur :

Ædepol pro merito tuo nunc memorari multa possint;
Ubi fidentem fraudaveris, ubi hero infidelis fueris....
Ubi sæpe causam dixeris pendens, adversus octo
Artutos audacia viros, valentes virgatores.

verberatio (1). *l.* 7. CALLISTR. LIB. 6. DE COGNITION.

Adde; Damnatio in Opus publicum temporale: *ut supra obiter vidimus N.* 18. *Alias inde infra.* § 6.

§ 3. *De Pœna quæ damnum cum infamia continet, seu de* Mulcta.

XXXII. *Frequentissimæ apud Romanos fuerunt Pœnæ pecuniariæ; quæ* MULCTÆ *(vocabulo Sabino) dicebantur.*

Primis temporibus, in pecudibus consistebant. SUPREMA *fuit (inquit Gellius XI. 1.) duarum ovium et boum triginta; scilicet pro copia boum quibus solum Romanum abundabat, et ovium penuria. Ultra hunc numerum, mulctam dicere non licebat.* MINIMA *mulcta fuit, unius ovis. Cum autem in his mulctis inæqualitas contingeret; eo quod boves alias majoris, alias minoris pretii adigerentur; Lege Ateria quæ etiam* TARPEIA *dicitur, ut pote Sp. Tarpeio-Capitolino et A. Aterio-Fontinali Coss. circa annum ab U. C. 299. lata, æstimatio his mulctis data est; centum æris in singulos boves, decem æris per singulas oves. Unde «* MAXIMAM *mulctam dixerunt, trium » millium et viginti assium; quia non licebat quon» dam, pluribus triginti bobus, et duabus ovibus, » quemquam mulctari»: Festus in Verb. MULCTAM.*

Hæ Pœnæ pecuniariæ, proprie dicuntur MULCTÆ. *Quocirca dicebat Labeo:* Si qua Pœna est, MULCTA est; si qua mulcta est, Pœna est. Paulus: Utrumque eorum falsum est. Namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de Pœna provocatio non (2) est. Simul atque enim victus [*a*] quis est ejus maleficii cujus Pœna est statuta, statim ea debetur aut mulcta provocatio est; nec ante debetur quam aut non est provocatum, aut provocator victus est; nec aliter quam si is dicit cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit: quia Pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt. Mulctæ contra: quia ejus judicis potestas est quantam dicat, nisi quum Lege est constitutum quantum dicat. *l.* 244. *ff. de Verb. sign.* LABEO LIB. 4. PITHANON A PAULO EPITOMAT.

Ulpianus pariter ait. Inter mulctam autem et Pœnam multum interest; cum PŒNA generale sit nomen, omnium delictorum coercitio; MULTA [*b*] specialis peccati, cujus animadversio hodie (3) pecuniaria est. Pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet. Et Mulcta quidem ex arbitrio ejus venit, qui mulctam dicit: Pœna non irrogatur, nisi quæ quaque Lege, vel quo alio Jure specialiter huic delicto imposita est. Quinimo Mulcta ibi dicitur, ubi specialis Pœna non est imposita. Item mulctam is dicere potest, cui judicatio (4) data est. Magistratus solos et Præsides provinciarum posse Mulctam dicere, Mandatis permissum est: Pœnam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti executio (5) competit. *l.* 131. § 1. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 3. AD L. JUL. ET PAP.

Et alibi. His datur mulctæ dicendæ jus, quibus publice judicium est; et non aliis, nisi hoc specialiter eis permissum est. *l.* 2. §. *fin. ff. de Judiciis.* ULPIAN. LIB. 3. AD ED.

XXXIII. *Si condemnatus mulctam non solveret, Prætor Quæstores (6) mittebat in possessionem bonorum ejus; qui ea sub hasta vendebant (7), ut ex pretio satisfieret mulctæ.*

Quod si non erat unde mulcta solveretur; Generaliter placet, in Legibus publicorum judiciorum vel privatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt Præfecti vel Præsides; ut eis qui Pœnam pecuniariam egentes eludunt, coercitionem extraordinariam inducant. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 8. DISPUTAT.

Hoc autem casu vitatur infamia quæ mulctæ condemnationi adjuncta fuisset, si publico aut famoso judicio fuisset irrogata. Nam In personis tam plebeiorum quam Decurionum illud constitutum est; ut qui majori Pœna afficitur quam Legibus statuta est, infamis non fiat. Ergo etsi opere temporario quis mulctatus sit, vel tantum fustibus cæsus; licet in actione famosa, veluti FURTI, dicendum erit, infamem (8) non esse: quia et solus fustium ictus

(1) Id est, ut interpretatur Byokershoek, *verberatio eorum qui in vinculis detinentur*; nimirum VINCULORUM hic appellatione significari eos qui in vinculis sunt, quemadmodum et CUSTODIÆ appellantur hi qui sunt in custodia seu carcere. Quod si non placet: idem Byokershoek ait legendum VICTORUM *verberatio*; eodem sensu. Erat autem hæc Pœna duabus superioribus gravior, et in eo consistebat ut quis ad certum tempus in vincula conjiceretur seu latumiis includeretur, ibi verberandus. Vide l. 10. ff h. tit. et Isidor *Orig.* V. 17. De his latumiis est ille locus Plauti:

Apud fustitudinas ferricrepidinas insulas
Ubi vivos homines mortui incursant boves.

(2) Scilicet quum publici judicii reus confessus et convictus est: ut videb. lib. seq. Tit. *de Appelat.* Cum enim de crimine confiteatur, Pœna autem criminis sit certa ac Lege definita; nihil est de quo per appellationem possit queri. Verum cum Mulcta arbitraria sit; potest quis quamvis confessus; de Mulcta appellare et graviorem quam par est inflictam queri.

[*a*] *Pro* convictus, *et ita alias sæpe.*

[*b*] *Ita semper hoc verbum scribitur in* Florent.

(3) Nam ante, in pecudibus consistebat: ut modo diximus.

(4) Id est, cui publice judicium est; scilicet qui est Magistratus.

(5) Etsi non sit ordinarius Magistratus. Sæpe enim Populus privato quæstionem de aliquo crimine adversus quosdam facinorosos homines mandabat.

(6) Refert Livius XXXVIII. Prætorem misisse *Quæstores* in possessionem bonorum Scipionis.

(7) *Sectoribus* scilicet. SECTORES autem dicti sunt qui spem lucri secuti, bona damnatorum simul auctionabantur; ac postea pro compendio suo singulas quisque res pecunia populo venditabant. Ascon. in *Verr.*

(8) Per graviorem pœnam, de infamia quasi transactum videtur: supra lib. 3. Tit. *de His qui not. inf.* N. 13.

gravior est, quam pecuniaris [a] damnatio. *l.* 10. § 2. MACER. LIB. 2. DE PUBL. JUDIC.

§ 4. De Pœnis quæ consistunt in dignitatis vel depositione perpetua, vel temporaria interdictione.

XXXIV. *Pœna Senatori hæc irrogari potest, ut a Senatu moveatur.*

Cassius-Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu motus nec restitutus est, judicare vel testimonium dicere; quia Lex Julia REPETUNDARUM hoc fieri vetat. *l.* 2. *ff. de Senatorib.* MARCELL. LIB. 3. DIGEST.

Cæterum Senatorem remotum Senatu, capite non minui; sed Romæ morari, Divus Severus et Antoninus permiserunt. *l.* 3. *ff. d. tit.* MODESTIN. LIB. 6. REGUL.

Ut Senatoribus, ita Solet Decurionibus Ordine interdici; vel ad tempus, vel in perpetuum. *l.* 7. § 20. *ff. de Interd. et releg.* ULP. LIB. 10. DE OFFIC. PROCONS.

XXXV. Item potest alicui Pœna injungi, ne honores adipiscatur. Nec ea res facit, ut Decurio esse desinat: cum fieri possit, ut quis Decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur. Nam et Senator quis esse potest, et tamen honores non repetere. *d. l.* 7. § 21.

Potest alicui et unus honor interdici: sic tamen ut si cui honore uno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum ne eos quoque qui eo honore majores sunt. Est enim perquam ridiculum, cum qui minoribus Pœnæ causa prohibitus sit, ad majores aspirare. Majoribus tamen prohibitus, minores petere non prohibitur.

Sed MUNERIBUS si quis Pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit Sententia. Neque enim immunitatem Pœna tribuere debet.

Ergo etsi HONORIBUS quis in Pœnam fuerit prohibitus; poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam. *d. l.* 7. § 22.

Sed honore quidem illum arceri puto, cæterum impendia debere præstare. *l.* 8. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 2. PUBLICOR. JUDIC.

§ 5. De Pœna quæ consistit in interdictione alicujus actus.

XXXVI. Moris est, Advocationibus quoque Præsides interdicere; et nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus: vel annis metiuntur (1), vel etiam tempore quo provinciam regunt. *l.* 9. ULPIAN. LIB. 10. DE OFFIC. PROCONS.

Necnon ita quoque interdici potest alicui, ne certis personis adsit. *d. l.* 9. § 1.

Potest et ita interdici cui, ne apud tribunal Præsidis postulet; et tamen apud Legatum, vel Procuratorem (2), non prohibetur agere. *d. l.* 9. § 2.

Si tamen apud Legatum prohibitus fuerit postulare; credo, per consequentias, ne quidem apud Præsidem relictam illi postulandi facultatem *d. l.* 9. § 3.

XXXVII. Nonnunquam non Advocationibus cui interdicitur, sed FORO. Plus est autem Foro, quam Advocationibus interdicere: si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur. Solet autem ita vel Juris studiosis (3) interdici, vel Advocatis (4); vel (5) tabellionibus, sive Pragmaticis. *d. l.* 9. § 4.

Solet et ita interdici, ne instrumenta omnino forment, neve libellos concipiant, vel testationes consignent. *d. l.* 9. § 5.

Solent et sic, ne eo loci sedeant quo in publico instrumenta deponuntur; Archio forte (6) vel Grammatophalacio. *d. l.* 9. § 6.

Solet et sic, ut testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent. *d. l.* 9. § 7.

Erit et illa Pœna, ne quis negotiis publicis interveniat. Hic enim privatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur: ut solent, quibus Sententia præcipitur ΔΗΜΟΣΙΩΣ ΑΠΕΧΕΣΘΑΙ (*id est*, publicis abstinere). *d. l.* 9. § 8.

XXXVIII. Sunt autem et aliæ Pœnæ, si negotiatione quis abstinere jubeatur; vel ad conductionem

[a] *Alias* pecuniaria.

(1) Supple, *interdictum*: et ita recte Wielingius. Alii aliter intelligunt et interpungunt: puta Woorga legit, *ad tempus, vel annis metiendum, vel etiam, etc.*

(2) Cæsaris.

(3) *Juris studiosus* idem ac Jurisconsultus, nimirum qui juris artem et studium profitebatur. Generalis appellatio est, complectens, sive eos qui assidebant Magistratibus, sive eos qui responsa consulentibus dabant, sive eos qui causas defendebant, sive *Pragmaticos* de quibus infra.

(4) *Advocati* generale nomen, complectens omnes qui quoquo studio causam adjuvant; sed hic videtur accipi pro *Causidico*.

(5) Non omnino necessarium quod censet Salmasius, delendum VEL: et verba quæ sequuntur, ad § seq. ita esse rejicienda: *Tabellionibus sive Pragmaticis solet et ita interdici etc.*

PRAGMATICI apud Græcos, erant homines qui mercedula adducti ministros se præbebant oratoribus in causis agendi: Cicero *de Orat.* I. 45. Hic mos e Græcia Romam pervenit; meminitque Quintilianus *Instit. orat.* XII. 3. eorum Pragmaticorum qui *velut tela agentibus subministrant*; id est, oratoribus causarum in Jure sæpe minus versatis responsa Juris formulasque actionum suppeditant. De his quoque mentio est apud Juvenalem qui miseram eorum qui se ad causas orandas conferebant conditionem deplorans, ita scribit Satyr. VII.

...... Si contigit aureus unus,
Inde cadunt partes in fœdera Pragmaticorum.

TABELLIONES sunt vel scriptores publici contractuum: l. 1. Cod. *Ut nemo ad suum patr.* vel (ut vult Brissonius) forenses homines qui instrumenta formabant, libellos concipiebant: (*Praticiens qui dressaient les Actes, les Requêtes, etc.*) quales fere apud nos in litibus *Les Procureurs*; proindeque diversi omnino ab his de quibus modo dictum est *Pragmaticis* Juris scientia peritis.

(6) Ubi tabulæ et instrumenta asservantur: (*Depôt public*).

invenerit, in opus publicum et quidem perpetuum, tradi jubetur. *l.* 10. MACER. LIB. 2. DE PUBLIC. JUDIC.

XLIV. *Tertia itaque species Pœnæ est, quæ non mutat servitutem, sed duntaxat aggravat; ut est Pœna vinculorum.* Sed sive in perpetua vincula fuerit damnatus servus; sive in temporalia; ejus remanet cujus fuit antequam damnaretur. *sup. d. l.* 8. § 13.

De hac specie ita Diocletianus et Maximianus. Servo ex Sententia damnato; si quomodo ex Sententia, proprietatis jus amputatum non sit; domino suo obsequi eum par est. *l.* 13. *Cod. h. tit.*

In perpetua autem vel in temporaria vincula servi damnantur. Quid ergo? Servus sub Pœna vinculorum sine temporis præfinitione domino reddi jussus Sententia Præsidis provinciæ, perpetuo vinctus esse debet. *l.* 10. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

Quarta Pœnæ species quæ in servos cadit, est castigatio corporis; nimirum (ut etiam mox supra obiter vidimus) Pœna FLAGELLORUM: *neque enim* FUSTIBUS *cæditur servus, ut liberi homines, sed flagellis. Ita autem* Servi cæsi, reddi domino debent. *l.* 28. § 4. CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNITIONIS.

SECTIO II.

De officio judicis in irroganda Pœna.

Judex antequam Pœnam irroget, tria potissimum ponderare debet: 1.° Quæ sit natura et atrocitas criminis; 2.° Quis sit probationum modus; 3.° Denique quæ Pœna statuenda sit.

ARTICULUS I.

De æstimanda natura et atrocitate criminis.

XLV. *Crimina quæ punienda sunt, et quorum plerasque species Titulis præcedentibus enumeravimus, ad quatuor genera possunt referri. Enimvero* Aut facta puniuntur, ut furta cædesque; aut dicta, ut convicia, et infidæ Advocationes; aut scripta, ut falsa, et famosi libelli; aut consilia, ut conjurationes, et latronum conscientia, quosque alios suadendo juvisse sceleris est instar. *l.* 16. CLAUDIUS-SATURNIN. LIB. 5. DE POENIS PAGANOR.

At vero solius Cogitationis Pœnam nemo patitur. *l.* 18. ULP. LIB. 3. AD ED.

Atque hinc apud Gellium VII. 3. *Cato Rhodienses qui Romanis bellum facere voluisse arguebantur, hac optima ratione defendit;* NEMINEM POENAS DARE, QUOD ARGUATUR MALE FACERE VOLUISSE (1).

XLVI. *Jam vero:* Sed hæc quatuor genera consideranda sunt septem modis; causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate et eventu. *sup. d. l.* 16. § 1.

§ 1. *De Causa in delictis consideranda.*

XLVII. *Maxime in factis causa faciendi spectanda est. Nam factum aut noxium est aut innoxium ex* Causa; ut in verberibus, quæ impunita sunt a magistro allata, vel parente; quoniam emendationis, non injuriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, quum quis per iram ab extraneo pulsatus est. *d. l.* 16. § 2.

XLVIII. *Sed et quum causa faciendi justa non fuit; refert an proposito seu consulto, an impetu, an casu admissum sit.*

Delinquitur autem aut proposito, aut impetu, aut casu. PROPOSITO delinquunt latrones qui factionem habent; IMPETU autem, quum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur; CASU vero; quum in venando telum in feram missum, hominem interfecit. *l.* 11. § 2. MARCIAN. LIB. 2. DE PUBLIC. JUDIC.

Et quidem Refert et in majoribus delictis, consulto aliquid admittitur, an casu. Et sane in omnibus criminibus, distinctio hæc Pœnam aut justam (2) eligere debet, aut temperamentum admittere. *l.* 5. § 2. ULP. LIB. 7. DE OFFIC. PROCONS.

Sed et quum quid proposito admissum est, refert quale propositum fuerit. Nam pro majori aut minori malignitate propositi, major aut minor irrogatur pœna; ut ex duabus circa idem factum speciebus sequentibus liquebit. Videlicet Cicero in Oratione PRO Cluentio-Avito scripsit; Milesiam quamdam mulierem quum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam (3).

Sed et si qua visceribus suis post divortium (quod prægnans fuit) vim intulerit, ne ut jam inimico marito filium procrearet (4); ut temporali exilio (5) coerceatur, ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est. *l.* 29. TRYPHONIN. LIB. 10. DISPUT.

(1) Et hanc regulam pro certissima habe, si ea cogitatio fuit qui intra fines cogitationis steterit. Quod si ad aliquem externum actum prosilierit, licet exitus secutus non sit; ex eo tamen solo voluntas in quibusdam atrocioribus criminibus punitur: ut vid. supra Tit. *ad L. Cornel. de Sicar.* N. 15.

(2) Lege definitam. Pro verbo autem *Eligere*, Burgius legendum censet *Exigere* vel *elicere*. Bynkershoek lectionem tuetur ut census sit, prout consulto aut casu factum est, judicem electurum *Pœnam* legitimam aut *temperamentum*.

(3) Nec injuria, ut addit Cicero; nimirum *Quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, et designatum Reipublicæ civem sustulit.*

(4) Minor in hoc casu quam in superiore malignitas, cum hic ira commota fecerit.

(5) Relegatione.

§ 2. *De* Persona *in delictis spectanda.*

XLIX. Persona dupliciter spectatur, ejus qui fecit, et ejus qui passus est. Aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus servi, quam liberi; et aliter qui quid in dominum parentemve ausus est, quam qui in extraneum; in Magistratum [a], vel in privatum.

In ejus rei consideratione, ætatis quoque ratio habeatur. *l.* 16. § 3. CLAUDIUS-SATURN. LIB. SING. DE POEN. PAGAN.

L. 1.° *Igitur inspici debet persona in quam admissum est. Nam* Omnia admissa in patronum, patronive filium, patrem, propinquum, maritum, uxorem, cæterasque necessitudines gravius vindicanda sunt quam in extraneos. *l.* 28. § 8. CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNIT.

LI. 2.° *Inspici debet persona quæ fecit; puta, an miles, an paganus. Enimvero* Quædam delicta pagano, aut nullam aut leviorem Pœnam irrogant; militi vero graviorem. Nam si miles artem ludicram fecerit, vel in servitutem se væuire passus est; capite puniendum Menander scribit. *l.* 14. MACER LIB. 2. DE RE MILITARI.

Item inspici debet an persona quæ fecit, ea sit quæ prima vice peccaverit, an ea quæ jam emendata fuerat. CONSUETUDO ENIM PECCANDI, AUGET PECCATUM ET POENAM.

Hoc liquet ex specie sequenti, quam refert Callistratus. Solent quidam, qui vulgo se JUVENES appellant, in quibusdam civitatibus, turbulentis se acclamationibus popularium accomodare. Qui si nihil amplius admiserint, nec ante sint a Præside admoniti; fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. Quod si ita correcti, in eisdem deprehendantur; exilio puniendi sunt: nonnunquam capite plectendi; scilicet quum sæpius, seditiose et turbulente se gesserunt; et aliquoties apprehensi, tractati clementius in eadem temeritate propositi perseveraverint. *sup. d. l.* 28. § 3.

Item ætas admittentis inspicitur; scilicet ut minuat Pœnam, non ut in totum excuset.

Hinc Alexander. Impunitas delicti propter ætatem non datur; si modo in ea quis sit, in quam crimen quod intenditur, cadere potest. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

§ 3. *De* Loco *et* Tempore *in delictis spectando.*

LII. *In delictis spectandus etiam est locus in quo admissum est.*

Enimvero Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium (1) sit; et capite luendum, vel minore supplicio. *l.* 16. § 4. CLAUDIUS-SATURN. LIB. SINGUL. DE POENIS PAGANOR.

LIII. *Tempus quoque in delictis spectatur. Nam* Tempus discernit emansorem a fugitivo; effractorem vel furem diurnum, a nocturno. *d. l.* 16. § 5.

§ 4. *De facti* Qualitate *spectanda in delicto.*

LIV. *Æstimantur etiam delicta ex facti* Qualitate; quum factum vel atrocius, vel levius est, ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixæ a grassaturis (2), expilationes a furtis, petulantia a violentia. Qua de re maximus apud Græcos Orator Demosthenes sic (3) ait : ΟΥ ΓΑΡ Η ΠΛΗΓΗ etc. [*id est*] « Non enim plaga repræsentat con-
» tumeliam (4), sed dedecoratio. Neque verberari
» liberis est malum (5), quamvis est malum; [sed]
» si in contumeliam. Multa enim utique facit qui
» verberat. O viri Athenienses (quorum, qui pati-
» tur, quædam neque annuntiare poterit alii,)
» schemate (6), aspectu, voce; quum verberat

[a] *Male in Florent.* Magistrum.

(1) Obstare videtur lex 5. ff *ad L. Jul. Peculat*, quæ definit SACRILEGIUM non esse, si res profana etsi ex loco sacro surrepta sit. Cujacius agnoscit antinomiam; et ait, Saturninum scripsisse antequam hoc Constitutione Severi definitum fuisset. Sed Bynkershoek has leges recte conciliat : Nulla est (inquit) differentia loci, quum res profana subripitur; etsi enim a loco Sacro surripiatur, furtum duntaxat, non SACRILEGIUM est, d. l. 5. ff. *ad L. Jul. Pecul.* Verum in furto rei sacræ locus distinguit furtum a sacrilegio : quum enim res sacra ex loco profano surripitur; furtum est, non sacrilegium; si quidem sacrilegium nonnisi *dolo malo* (l. 1. ff. d. Tit. *ad L. Jul. pec.*) id est ab eo qui rei sacræ scientiam habuit, committitur : hæc autem scientia in eo minime potest supponi qui rem sacram in loco profano ubi sacra esse non solent apprehendit. Similis distinctio habetur circa crimen peculatus in libro I. *Ad Herenn.* cap. 12. ubi FURTI non PECULATUS agi oportere dicitur, quum ex loco privato vasa publica ablata sunt.

(2) GRASSATURA a *Grassari*, unde etiam *Grassatores*. Budæus interpretatur eos qui in urbibus aut vicis vias obsident, et obvios quosque mortem ipsis comminando spoliant. De quibus Juvenalis Satyr. III.

Interdum et ferro subitus GRASSATOR *agit rem.*

Hæc Grassatura differt a *Rixa*, quæ est aggressura minus noxia; ut illa ludibunda quam describit ibid. Juvenalis : *Miseræ cognosce prooemina* RIXÆ.

(3) Locus ille desumptus est ex oratione Demosthenis contra quemdam Mediam a quo pugno cæsus fuerat in theatro in ludis Dionysiis, quum tunc Demosthenes esset Curator horum ludorum.

(4) *Plaga* per se, non contumeliam, sed nihil aliud repræsentat quam malum aut vulnus in membro corporis ejus qui percussus est : *Dedecoratio* autem, quæ contumeliam facit, aliunde quam ex ipsa plaga (nimirum ex affectu ejus qui plagam intulit) æstimanda est.

(5) Liberi homines in verberibus, non habent pro malo ipsa verbera seu dolorem ex verberibus. Sed hoc malum reputant; si in contumeliam verberentur.

(6) Id est, habitu oris et gestu. Scilicet præter ipsum verberantis actum, multa sunt in gestu, aspectu, voce; quæ is qui passus est, non potest alii representare, et in quibus tamen dedecus et contumelia consistit.

» ut contumeliam inferens, quum ut inimicus.
» Existens, quum verberat fustibus, quum in pu-
» pilla (1). Hæc movent, hæc extra se constituunt (2)
» homines eorum non assuetos existentes. [scilicet]
» ut conviciarentur (3) ». *d. l.* 16. § 6.

§ 5. *De* Quantitate *in delictis consideranda.*

LV. Quantitas distinguit furem ab abigeo. Nam qui unum suem surripuerit, ut fur coercebitur; qui gregem, ut abigeus. *l.* 16. § 7.

Maxime autem in furtis domesticis quantitas spectatur. Etenim Furta domestica si viliora [*a*] sunt, publice vindicanda non sunt. Nec admittenda est hujusmodi accusatio; quum servus a domino, vel libertus a patrono in cujus domo moratur, vel mercenarius ab eo cui operas suas locaverat, offeratur quæstioni. Nam (4) domestica furta vocantur, quæ servi dominis vel liberti patronis, vel mercenarii [iis] apud quos degunt, surripiunt. *l.* 11. § 1. MARCIAN. LIB. 2. DE PUBLIC. JUDICIIS.

§ 6. *De* Eventu *in delictis spectando.*

LVI. Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta (5): (quanquam Lex non minus eum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat). Et ideo apud Græcos exilio voluntario (6) fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum Poetarum (7) scriptum est: ET TE ME, *etc.* [*id est*].

» Quando me parvulum existentem, Menœtius
» ex Opunte (8),
» Duxit ad vestram domum, parricidium (9) ob
» triste
» Die illo quum filium occidi Amphidamantis
» Imprudens, invitus, circa talos (10) iratus. *L.* 16. § 8. CLAUDIUS-SATURN. LIB. SING. DE POENIS PAGANOR.

Eventum in delictis interdum spectari, liquebit etiam ex specie sequenti. Nimirum Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant; tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. Quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur. *l.* 38. § 5. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Scholium.

Circa hæc varia temperamenta (de quibus in hoc toto Articulo, et infra N. 60 et 61.) quæ scilicet pro varia admissi qualitate aliisve circumstantiis, arbitrio judicis relinquuntur; notandum est, non omnia olim obtinere potuisse in Publicis judiciis. In his siquidem non licebat recedere a pœna Lege judicii statuta: et huic indistincte locus erat, quoties crimen animo delinquendi admissum probaretur; sin minus, reus erat absolvendus.

At vero quoties extra ordinem cognoscebatur, his omnibus locus erat. Etsi enim regulariter ne in Extraordinariis quidem, crimen sine dolo non videatur admitti; tamen interdum solam imprudentiam, imo aliquando et casum (ut in Homicidio), aliqua pœna puniri res postulat; et in ipso delinquendi proposito major minorve malignitas, Pœnam vel graviorem, vel leviorem exigit irrogari. Quod totum pendet ex æstimatione judicantis; cui liberum, in iis criminibus quæ EXTRAORDINARIA *dicebantur, permissum erat circa Pœnas arbitrium.*

Porro, etiam dum vigerent judicia publica; apud antiquos scriptores frequenter videmus, decretas, non ex Publicorum Legibus, sed Extraordinem *de criminibus cognitiones. Et ex multis passim in tota hac Sectione textibus patet, jam ante Pauli tempora minus frequentari cœpisse Pœnas Legitimas et* Publicorum *judicia; quæ sensim tandem, penitus exoleverunt. Unde Justinianus (cujus ævo et ipse judiciorum civilium ordo, licet longe diutius*

(1) Id est, *in pupilla oculi.* Sensus est: atrocitas contumeliæ sæpe non tam sensibus, quam intellectu æstimatur; ut si quis verberetur non simpliciter non manu, sed *fustibus;* item ut in oculo magis quam in alia quavis parte corporis.

(2) Id est, perturbant.

(3) Passiva, pro *convicium paterentur;* id est, homines ad talia convicia non assuetos.

[*a*] *Alias* leviora.

(4) Supple: ejusmodi enim sunt quæ *Furta domestica* dicimus. *Nam, etc.*

(5) Supple, cædes puniatur. Alias a *dementissimo:* sed male, cum in dementem æque ac furiosum nulla cadat Pœna, sicut nec delictum et dolus; supra Tit. *ad L. Cornel. de Sicar.* N. 12.

Sensus est, ita eventus spectatur in delictis, puta in homicidio ut etiam puniantur facta imprudenter a *clementissimo* homine: ab eo V. G. qui nullam occidendi voluntatem habebat, tamen propter eventum punitur facta cædes. Quanquam videri posset, non esse eam puniendam, cum in delictis voluntas maxime spectatur; ita ut, etiam quam eventus secutus non est, puniatur: ut in specie ejus qui cum telo occidendi gratia ambulavit, nec occidit. Varum quamvis maxime voluntas spectetur, tamen et eventus etiam spectetur; et involuntaria delicta ab imprudentibus admissa puniuntur, non quidem pœna Legis a qua semper excusatur qui non habuit animum delinquendi, sed extra ordinem.

(6) *Exilium voluntarium* intellige; vel quod quis sponte eligit, damnationem præveniens; vel illud quod nullo circumscribitur loco, relinquitque exuli facultatem vagandi quo velit.

Quod porro hic dicitur, etiam fortuitos casus pœnæ subjici; intellige, in homicidio scilicet; in quo singulariter id receptum ob summam communemque inter omnes homines cognationem.

(7) Homerum nempe apud quem (*Iliad.* XXIII. 85.) Patrocli umbra ita Achillem alloquitur.

(8) *Opuns,* urbs Bœotiæ; a qua Sinus Opuntius (hodie, *le Golphe de Négrepont*). De ea etiam ita Ovidius *de Ponto* lib. 1. Eleg. 4.

Cæde puer facta Patroclus Opunta reliquit.

(9) Homicidium.

(10) In *Talorum* ludo.

in usu perseverasset; Extraordinarius *quoque factus erat, in Criminalibus hæc omnia de quibus loquimus Temperamenta generaliter et indistincte volnit in libris suis exhiberi.*

ARTICULUS II.

De æstimando probationum modo.

LVII. *Maxime debet judex ponderare an plane probatum sit crimen, antequam Pœnam irroget.*

Qua de re ita Constantinus. Qui Sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat; ut non prius capitalem in quempiam promat severamque Sententiam, quam in adulterii homicidii vel maleficii crimine, aut sua confessione, aut certe omnium qui tormentis vel interrogationibus fuerint dediti, in unum conspirante concordanteque rei finem, convictus sit; et sic in objecto flagitio deprehensus, ut vix etiam ipse ea quæ commiserit, negare sufficiat. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

LVIII. *Cæterum* Divus Severus rescripsit; Confessiones (1) reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla (2) probatio religionem cognoscentis instruat. *l.* 1. § 17. *ff. de Quæstionib.* Ulp. lib. 8. de Offic. Procons.

Multo magis; Si quis ultro (3) de maleficio fateatur: non semper ei fides habenda est. Nonnunquam enim aut metu (4), aut qua alia de causa, in se confitentur. *d. l.* 1. § 27. *d. tit.*

ARTICULUS III.

De æstimanda ea quæ irrogari debet Pœna.

LIX. *In publicis judiciis (ut diximus) Pœna judicis æstimationi non relinquebatur, sed Lege statuta erat. Unde, quum semel judex reum objecti criminis convictum pronuntiasset; etsi nil de Pœna expressisset, Pœna Legis sequebatur.*

Quid ergo in specie sequenti, scilicet in eo qui De vi *simpliciter damnatus est? Etenim præter Interdictum* De vi *quo civiliter agitur, duæ sunt Leges Juliæ ex quibus criminaliter agi potest;* De vi publica *nimirum, et* De privata.

Igitur Si Præses vel judex ita interlocutus sit, Vim fecisti: si quidem ex Interdicto, non erit notatus; nec Pœna Legis Juliæ sequetur. Si vero ex crimine, aliud est. Quid si non distinxerit Præses utrum Julia Publicorum; an Julia Privatorum? Tunc ex crimine erit æstimandum. Sed si utriusque Legis crimina objecta sunt; mitior Lex, id est Privatorum, erit sequenda. *l.* 32. Ulp. lib. 6. ad Ed.

Circa Pœnas legitimas, et illud diligenter nota. Sanctio Legum, quæ novissime certam Pœnam irrogat iis qui præceptis Legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur, quibus ipsa Lege Pœna specialiter addita est. Nec ambigitur, in cætero omni Jure Speciem generi derogare. Nec sane verisimile est, delictum unum eadem Lege variis æstimationibus coerceri. *l.* 41. Papin. lib. 2. definit.

LX. *Publica judicia, et Pœnæ legitimæ exoleverunt.*

Igitur Hodie licet ei qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult Sententiam ferre; vel graviorem, vel leviorem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non excedat. *l.* 13. Ulp. lib. 1. de appell.

In primis autem Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur quam causa deposcit. Nec enim vel severitatis aut clementiæ gloria affectanda est; sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent; in gravioribus, Pœnis severitatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis (5) subsequi. *l.* 11. Marcian. lib. 2. de public. judiciis.

Enimvero Interpretatione Legum, Pœnæ molliendæ sunt potius quam asperandæ. *l.* 42. Hermogen. lib. 1. epitom.

Et generaliter, In Pœnalibus causis benignius interpretandum est. *l.* 155. § 2. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 65. ad Ed.

LXI. *In determinanda autem Pœna judex considerare debet, non solum naturam et atrocitatem criminis de qua mox supra Art.* 1.°, *verum etiam provinciam in qua admissum est, frequentiam similium delictorum, tempus quo quis in reatu fuit, denique conditionem et personam nocentis.*

Et 1.° *provinciam in qua delictum admissum est. Nam* Evenit ut eadem scelera, in quibusdam provinciis gravius plectantur; ut in Africa messium incensores; in Mysia, vitium; ubi metalla sunt, adulteratores monetæ. *l.* 16. § 9. Claudius-Saturn. lib. sing. de Pœn. pagan.

2.° *Judex debet etiam respicere ad frequentiam similium delictorum. Nam* Nonnunquam evenit, ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur; quotiens nimirum multis personis grassantibus exemplo opus sit. *d. l.* 16. § 10.

3.° *In æstimanda Pœna ratio etiam interdum habetur temporis quo quis in reatu fuit. Enimvero*

(1) *Confessionem* intellige, non extrajudicialem: ait enim *Confessione* Reorum; *reos* igitur factos, adeoque judicium coeptum supponit. Nec etiam intellige *Confessionem* tormentis extortam, de qua supra Tit. præced. Sed confessionem liberam rei ex Legibus interrogati.

(2) Scilicet saltem constare de corpore delicti.

(3) Non interrogatus. Ita Schultingius in *Dissert.* ad h. §.

(4) Exemplum vide infra N. 67. in l. 1. § 1. ff. *de Quæstionib.*

(5) Quod hodie in omnibus judiciis locum habet: *Schol.* supra N. 36.

Si diutino tempore aliquis in reatu (1) fuerit, aliquatenus Pœna ejus sublevanda erit. Sic enim constitutum est; non eo modo puniendos eos qui longo tempore in reatu agunt, quam eos qui in recenti Sententiam excipiunt. *l.* 25. MODESTIN. LIB. 12. PANDECT.

4.° *Observanda est conditio personæ nocentis. Et* Majores nostri in omni supplicio severius servos quam liberos, famosos quam integræ famæ homines, punierunt. *l.* 28. § 16. CALLISTR. LIB. 6. DE COGNITION.

Plebeii quoque severius puniuntur quam Decuriones: ut vidimus passim, et adhuc mox infra latius N. 63.

LXII. *Quædam etiam Pœnæ sunt quæ nonnisi liberis hominibus, quædam quæ nonnisi servis irrogantur.*

Circa liberos enim, Mandatis Principalibus quæ Præsidibus dantur, cavetur Ne quis perpetuis vinculis damnetur. Idque etiam Divus Hadrianus rescripsit. *l.* 35. CALLISTR. LIB. 1. QUÆST.

Item Antoninus. Incredibile est quod allegas, liberum hominem ut vinculis perpetuis contineretur esse damnatum. Hoc enim vix in sola servili conditione procedere potest. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

Id porro in servis procedere supra vidimus Sect. præced. Art. 3. *ubi et de aliis servorum Pœnis.*

Circa hoc liberos inter et servos Pœnarum discrimen; observandum quod Statuliber in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogativa, non ut servus ob ambiguum conditionis, sed ut liber puniendus est. *l.* 14. *ff. de Quæstion.* MODEST. LIB. 8. REGUL.

Enimvero Statuliberum quasi liberum eum (2) jam puniendum, Divus Pius (3) Salvio-Marciano rescripsit. *l.* 9. § 16. ULPIAN. LIB. 10. DE OFFIC. PROCONS.

LXIII. *Quædam etiam Pœnæ sunt plebeiis peculiares, et quæ in nobiles non cadunt.*

Unde recensitis de quibus in Sect. præced. variis Pœnarum generibus, ita Ulpianus pergit: Istæ fere sunt Pœnæ quæ injungi solent.

Sed enim sciendum est discrimina esse Pœnarum, neque omnes eadem Pœna affici posse. Nam in primis Decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subjici, vel vivi exuri. *d. l.* 9. § 11.

Imo, ut rescribit Antoninus, Decurionem in opus publicum dari non oportere, manifestum est. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Et si forte hujusmodi Sententia fuerint affecti, liberandi erunt. Sed hoc non potest efficere, qui Sententiam dixit; verum referre ad Principem debet, ut ex auctoritate ejus, Pœna aut permutetur aut liberetur. *sup. d. l.* 9. *d.* § 11. *et si.*

Vix est etiam, ut cæteræ ultimi supplicii species in Decuriones cadant. Nam Divus Hadrianus eos qui in numero Decurionum essent, capite puniri prohibuit; nisi si qui parentem occidissent. Verum Pœna Legis Corneliæ puniendos (4), Mandatis plenissime cautum est. *l.* 15. VENULEIUS-SATURN. LIB. 1. DE OFFIC. PROCONS.

Similiter Decuriones civitatium, propter capitalia crimina deportandos vel relegandos, Divi Fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio et incendio nominatim ante quæstionem confessum, in insulam deportari jusserunt. *l.* 6. § 2. *ff. de Interd. et releg.* ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

Illud quoque De Decurionibus et principalibus civitatium qui capitale admiserunt, Mandatis cavetur, ut si quis id admisisse videatur, propter quod relegandus extra provinciam in insulam sit; Imperatori scribatur, adjecta sententia a Præside. *l.* 27. § 1. CALLIST. LIB. 5. DE COGNIT.

Alio quoque Capite Mandatorum in hæc verba cavetur: « Si qui ex principibus alicujus civitatis, » latrocinium fecerint; aliudve quod facinus, ut » capitalem Pœnam meruisse videatur, commi» serint; vinctos eos custodies, et mihi scribes; » et adjicies, quid quisque commiserit ». *d. l.* 27. § 2.

LXIV. Parentes quoque et liberi Decurionum, in eadem causa sunt. *l.* 9. § 13. ULP. LIB. 10. DE OFFIC. PROCONS.

Hinc Alexander. Si matrem tuam, Decurionis filiam fuisse probatum fuerit, apparebit eam non oportuisse in ministerium metallicorum, nec in opus metalli dari. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

Item Diocletianus et Maximianus In Consistorio dixerunt: Decurionum filii non debent bestiis subjici. Quumque a populo exclamatum esset, iterum dixerunt: VANÆ VOCES POPULI NON SUNT AUDIENDÆ. Nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut noxium crimine absolvi, aut innocentem condemnari (5) desiderant. *l.* 12. *Cod. h. tit.*

Decurionem Liberos, non tantum filios accipere debemus, verum omnes liberos. *l.* 9. § 13. ULP. LIB. 10. DE OFFIC. PROCONS.

Sed utrum hi soli qui post Decurionatum suscepti sunt, his Pœnis non afficiantur; an vero

(1) Maxime si interim reus in vinculis fuit. In partem enim pœnæ cedere debet squalor carceris, in quo diutius quam par fuerat retentus est.

(2) Duyrsema (in *Actis Lipsiens.*) legit *liberum reum.*

(3) Censet Rævardus hic *Divum Pium* appellari Antoninum-Caracallam, qui etiam hoc cognomen sumpsit. Et quod Ulpianus scribit in l. 1. § 3. ff. *Si is qui testam. lib.* eum qui sub conditione libertatem accepit, posse interim ut servum coerceri; ante hanc Constitutionem scriptum esse. Hoc etiam colligere est ex particula JAM, quæ denotat Ulpiani tempora.

(4) Deportatione scilicet.

(5) Et hic optime notat Glossa, Pilatum ergo nullatenus excusari potuisse; qui *Ad vanas populi voces,* Christum sibi pro innocente habitum condemnavit.

omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est? Et magis puto, omnibus prodesse debere. *d. l.* 9. § 14.

Plane si parens Decorio esse desierit; si quidem jam Decurione fuerit editus, proderit ei ne afficiatur. Enimvero si posteaquam plebeius factus est, tunc suscipiat filium; quasi plebeio editus, ita erit plectendus. *d. l.* 9. § 15.

Observandum etiam quod Paulus Respondit: Eum qui solo suo admisso Decurionum honorem amisit, non posse in Pœnis evitandis, Decurionis filii honorem vindicare. *l.* 43. § 1. Paul. lib. 1. resp.

LXV. *Hactenus de Decurionibus.*

Veterani et eorum liberi annumerandi sunt etiam inter eos qui in dignitate positi videntur. Enimvero Honor veteranis etiam in eo habitus est, ut liberi eorum usque ad primum duntaxat gradum, Pœna metalli vel operis publici non afficiantur; sed in insulam relegentur. *l.* 5. *Cod. h. tit.* Antonin.

Et generaliter, omnes in aliquo honore positi distinguuntur a tenuioribus circa Pœnas.

Hinc Callistratus. Non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat qui liberi sunt; et quidem tenuiores homines. Honestiores vero fustibus non subjiciuntur: idque Principalibus Rescriptis specialiter exprimitur. *l.* 28. § 2. Callistr. lib. 6. de cognit.

Et (ut generaliter dixerim) omnes qui fustibus cædi prohibentur, eamdem habere honoris reverentiam debent quam Decuriones habent. Est enim inconstans dicere, eum quem Principales Constitutiones fustibus subjiri prohibuerunt, in metallum dari posse. *d. l.* 28. § 5.

Vivi-comburium est etiam pœna quæ nonnisi in humiliores cadit. Hinc Callistratus: Igni cremantur plerumque servi, qui saluti dominorum suorum insidiaverint; nonnunquam etiam liberi plebeii, et humiles personæ. *l.* 28. § 11. Callistr. lib. 6. de Cognit.

LXVI. *Circa ea quæ de inspicienda conditione personæ diximus, unum observandum superest. Nimirum* Quotiens de delicto quæritur, placuit non eam Pœnam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore quo Sententia de eo fertur; sed eam quam sustineret, si eo tempore esset Sententiam passus (1) quum deliquisset. *l.* 1. Ulp. lib. 8. disput.

Proinde si servus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicatur; eam Pœnam sustinere debet, quam sustineret, si tunc Sententiam passus fuisset quum deliquisset. *d. l.* 1. § 1.

Per contrarium quoque, si in deteriorem conditionem fuerit redactus; eam Pœnam subire eum oportebit, quam sustineret si in conditione priore durasset. *d. l.* 1. § 2.

SECTIO III.

De Pœna, quum semel irrogata est, non retractanda; sed executioni mandanda, aut etiam augenda adversus contumacem.

ARTICULUS I.

De Pœna non retractanda.

LXVII. Pœnam sua dictam Sententia, Præsidi provinciæ revocare non licet. *l. Cod. h. tit.* Diocl. et Maxim.

Sed et De amplianda vel minuenda Pœna damnatorum post Sententiam dictam, sine Principali auctoritate nihil est statuendum. *l.* 45. § 1. *ff. de Re judicat.* Paul. lib. 1. sentent.

Divi Fratres Harruntio-Siloni rescripserunt, Non solere Præsides provinciarum, ea quæ pronuntiaverunt ipsos rescindere. Verinæ quoque Italicensi rescripserunt, Suam mutare Sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. Si tamen de se quis mentitus fuerit, vel quum non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, Pœna afflictus sit: nonnulla extant Principalia Rescripta, quibus vel Pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa. Sed id duntaxat a Principibus fieri potest. *l.* 27. Callistrat. lib. 5. de cognition.

Et extat epistola Divorum Fratrum ad Voconium Saxam; qua continetur liberandum eum qui in se fuerat confessus, cujus post damnationem de innocentia constitisset. Cujus verba hæc sunt, « Prudenter et egregia ratione humanitatis, Saxa carissime, Primitium servum qui homicidium in se confingere metu ad dominum revertendi suspectus esset, perseverantem falsa demonstratione damnasti; quæsiturus de consciis quos æque habere se commentitus fuerat, ut ad certiorem ipsius de se confessionem pervenires. Nec frustra fuit tam prudens consilium tuum; cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse, et ipsum de se temere commentum. Potes itaque Decreti gratiam facere, et eum per Officium distrahi jubere; conditione addita, ne unquam in potestatem domini revertatur; quem pretio recepto cartum habemus libenter tali servo cariturum ». Hac epistola significatur; quasi servus

(1) Regula quæ hic traditur, in publicis criminibus maxime obtinet; quia, cum eorum certa esset Pœna; is qui crimen admiserat, statim ex momento admissi criminis huic certæ Pœnæ obligabatur, nec per mutationem conditionis, hanc suæ personæ obligationem mutare poterat. In extraordinariis autem criminibus, cum nulla sit certa eorum Pœna, hæc ratio cessat, et regula non observatur: ut constat ex l. 5. ff. *Si ex nox. caus. ag.* in qua dicitur, ab eo qui post crimen admissum liber factus est, aliter sumi vindictam ac si servus mansisset.

damnatus, si fuisset restitutus, ad eum pertinebit cujus fuisset antequam damnetur. Sed Præses provinciæ eum quem damnavit, restituere non potest, cum nec pecuniariam Sententiam suam revocare possit. Quid igitur? Principi eum scribere oportet; si quando ei, ejus qui nocens videbatur, ratio innocentiæ constitnit. *l.* 1. § 1. *ff. de Quæstionib.* ULP. LIB. 8. DE OFF. PROCONS.

LXVIII. *Cum Præses Sententiam retractare non possit; hinc* Ad Bestios damnatos, favore populi Præses dimittere non debet. Sed si ejus roboris vel artificii sint (1) ut digne Populo Romano exhiberi possint; Principem consulere debet. *l.* 31. MODESTIN. LIB. 3. DE POENIS.

Ex provincia autem in provinciam transduci damnatos, sine permissu Principis non licere, Divus Severus et Antoninus rescripserunt. *d. l.* 31. § 1.

Hinc etiam Diocletianus et Maximianus: Si operis publici temporalis Pœnæ, Sententia præfinitus nondum excessit dies, hunc expectari convenit: cum non remitti Pœnam facile, publice intersit; ne ad maleficia temere quisquam prosiliat. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

Tamen In metallum damnari, si valetudine aut ætatis infirmitate inutiles operi faciundo deprehendantur, ex Rescripto Divi Pii, a Præside dimitti poterunt. Qui æstimabit de his dimittendis; si modo vel cognatos vel affines habeant (2), et non minus decem annis (3) Pœnæ suæ functi fuerint. *l.* 22. MODESTIN. LIB. 1. DIFFERENT.

ARTICULUS II.

De Pœna executioni mandanda.

§ 1. *Quando executioni mandari debeat.*

LXIX. *Pœna quum semel per Sententiam irrogata est, debet quam primum executioni mandari.*

Quod Si quis forte, ne supplicio afficiatur, dicat se habere quod Principi referat salutis ipsius causa; an remittendum sit ad eum, videndum est? Et sunt plerique Præsidum tam timidi, ut, etiam post Sententiam de eo dictam, Pœnam sustineant, nec quicquam audeant. Alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes. Nonnulli neque semper neque nonnunquam remittunt; sed inquirunt quid sit quod allegare Principi velit, quidque quod pro salute ipsius habeat dicere; post quæ, aut sustinent Pœnam, aut non sustinent: quod videtur habere mediam rationem. Cæterum (ut mea fert opinio) prorsus eos non debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri quidquid allegent. Quis enim dubitat, eludendæ Pœnæ causa ad hæc eos decurrere? Magisque esse puniendos, qui tamdin conticuerunt quod pro salute Principis habere se dicere jactant: nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere. *l.* 6. ULP. LIB. 9. DE OFFIC. PROCONS.

Constantinus etiam edixit, ut Pœna quam primum executioni mandaretur; ne daretur venia deprecandi, vel malis artibus Pœnam evitandi. l. 18. Cod. h. tit.

LXX. *Quibusdam tamen casibus executio Sententiæ debet differri V. G.* Prægnantis mulieris consumendæ, damnatæ Pœna differtur quoad pariat. Ego quidem et ne quæstio de ea habeatur, scio observari; quamdiu prægnans est. *l.* 3. ULP. LIB. 14. AD SABIN.

Item ex celeberrima Theodosii-Magni Constitutione: quam suadente D. Ambrosio tulit, justo dolore percussus imperatæ a se Thessalonicensium stragis in qua septem millia hominum occubuerant; Quum Princeps severius quam moris est in aliquos quid imperavit, triginta dies expectandi sunt priusquam Pœna executioni mandetur. l. 20. Cod. h. tit.

Sunt quædam aliæ causæ differendi, quas obiter Art. præced. notavimus.

§ 2. *Ubi Pœna executioni sit mandanda.*

LXXI. *Id Magistratus officio relinquitur. Cæterum* Famosos latrones; in his locis ubi grassati sunt, furca figendos compluribus placuit, ut et conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, et solatio sit cognatis et affinibus interemptorum; eodem loco Pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent. Nonnulli etiam ad bestias hos damnaverunt. *l.* 28. § 15. CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNITIONIB.

ARTICULUS III.

Quomodo coerceatur contumacia non obtemperantis Pœnæ sibi irrogatæ.

LXXII. *Si quis pœnæ sibi irrogatæ contumaciter non obtemperaverit, adversus eum augetur Pœna.*

Et quidem In exulibus gradus Pœnarum constituti Edicto Divi Hadriani; ut qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegetur; qui relegatus in insulam excesserit, in insulam deportetur; qui deportatus evaserit, capite puniatur. *d. l.* 28. § 13. Ita et in custodiis (4) gradum servandum esse,

(1) Intellige de his qui inermes objecti bestiis ut statim consumerentur, viribus eximiis aut singulari artificio unam aut alteram belluam superassent.

(2) Qui nempe id ipsum pro his deprecentur, eosque alendos suscipiant: alioquin potius asservari debebunt, quam ut vagi mendicent. Scribit Plinius *Epist.* X. 40. 41. Trajanum de infirmis metallariis rescripsisse, ut ad leviora opera possint deputari, puta ab balnea publica, purgationem cloacarum, aut aliquid quodlibet opus publicum.

(3) Quid ergo, si ante expletos decem annos infirmitate correpti superesse nequeant operi faciundo? Videtur dicendum quod nihilominus in metallo detinebuntur, qua valebunt operaturi. Idem, si, etiam decem annis expletis, affines a quibus alantur, non habeant.

(4) *Custodias* eos appellat qui Pœna sua funguntur in custodia.

idem Princeps rescripsit; id est, ut qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur; qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur; qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur. *d. l.* 28. § 14.

Consonat quod ait Marcianus Relegati, sive in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere; et hoc Jure utimur, ut relegatus interdictis locis non (1) excedat: alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium; in perpetuum relegato, insulæ relegationis; in insulam relegato, deportationis; in insulam deportato, Pœna capitis adrogatur [a]. Et hæc ita, sive quis non excesserit in exilium intra tempus intra quod debuit, sive etiam alios exilio non obtemperaverit. Nam contumacia ejus cumulat Pœnam; et nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi Imperator ex aliqua (2) causa. *l.* 4. Marcian. lib. 13. inst.

Item si quis est duntaxat A sua civitate relegatus, si non excedat (3), ad tempus a provincia relegatur. *l.* 12. *ff. de Interd. et releg.* Marcianus lib. [b].

Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari solet. Sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei quum superesset, fugit; scilicet ne illud duplicetur, quod [c] apprehensus in carcere (4) fuit. Et si in decem annos damnatus sit; aut perpetuari ei debet Pœna, aut in opus metalli transmitti. Plane si decennio damnatus fuit, et initio statim fugit; videndum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari, vel transferri in opus metalli? Et magis est, ut transferatur aut perpetuetur. Generaliter enim dicitur, quotiens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore Pœnam arctandam. *l.* 8. § 7. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

LXXIII. *Vidimus quomodo puniantur relegati, deportatique, aut aliæ personæ quæ Sententiæ adversus se latæ non obtemperant.*

Obiter observandum quod; etiam Interdum pecuniariter damnantur, qui relegatos suscipiunt. *l.* 11. *ff. de Interd. et releg.* Ulp. lib. [d].

(1) Quidam negationem expungendam censent; sed male, et ea retenta apertus omnino census. Relegatus nempe (idem a fortiori, in deportato) debet abstinere iis locis quæ interdicto comprehensa sunt ut iis abstineat; *et pariter hoc Jure utimur ut* debeat non excedere iis quibus ipsi interdictum est ne excedat.

[a] *Vulg.* irrogatur.

(2) Neque enim Princeps Pœnam ullam condonare censetur absque justa causa.

(3) Id est, si ea non abstineat, nec pareat Sententiæ.

[b] *Vide supra N.* 14.

[c] *Alias* quo.

(4) Cujacius Observ. VI. 36. monet hoc accipiendum non de eo tempore quo ante damnationem fuit in carcere, sed de eo tempore quo post damnationem: quia damnati ad metallum, et interdum deportati, incarcerabantur, et Pœna sua in carcere fungebantur. Quod tamen postea fuit prohibitum l. fin. Cod. *de Pœnis*; cujus nempe sensum ex Basilicis exhibuit Cujacius, et quæ in Editionibus D. Gothofredi inserta est.

[d] *Vide supra N.* 14.

TITULUS XX.

DE BONIS DAMNATORUM.

I. Damnatione Bona publicantur; quum aut vita adimitur, aut civitas; aut servilis conditio irrogatur. *l.* 1. Callistrat. lib. 1. de jure fisci et populi.

Cum igitur Bonorum Damnati *publicatio, pars quædam sit pœnarum capitalium; est quoque hic Titulus sequela quædam superioris* de Pœnis.

Circa hanc publicationem videndum 1.° *Quæ Bona Damnati publicentur;* 2.° *Quibus personis portio ex Bonis Damnati servetur;* 3.° *Ex quo tempore publicentur; et quid circa ea Bona post publicationem observetur.*

ARTICULUS I.

Quæ bona damnatorum publicentur.

II. *Bona Damnati publicantur, non solum quæ tempore Damnationis habuit, sed et si quæ in fraudem fisci aut alienavit aut omisit acquirere.*

Nam In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocumque modo res alienatæ revocantur. Idemque Juris est, et si non (1) quæratur. Æque enim in omnibus fraus punitur. *l.* 45. *ff. de Jure fisci.* Paul. lib. 5. sentent.

(1) Id est, acquirere omittatur. Atque hinc recte Cujacius ad l. 26. ff. *de Jure Fisci* hoc inter privilegia fisci annumerat, ut revocet etiam ea quæ debitores sui acquirere omiserunt; cum cæteri creditores, imo et patronus, hæc non revocent: ut vid. supra lib. 42. *Quæ in fraud. cred.* et lib. 37. Tit. *Si quid in fraud. patron.*

Hinc A debitore fisci (1) in fraudem datas libertates retrahi placuit.

Sane ipsum ita ab alio emere mancipium ut manumittat, non est prohibitum. Ergo tunc et libertatem præstare possit. *d. l.* 45. § 3.

Uno tamen casu non videtur in fraudem fisci factum; quod quis acquirere omittat. Nimirum Quam quidam capitis reus emancipasset filium; ut hereditatem adiret; rescriptum est non videri in fraudem (2) fisci factum, quod acquisitum non est. *l.* 26. *ff. de Jur. fisc.* ULPIAN. LIB. 31. AD SABIN.

III. *Ad ea autem non porrigitur publicatio, quæ quis post Damnationem acquirit.*

Hinc Is cujus Bona publicata sunt, mandare alieni potest ut ea emat. Et si emerit, Utilis (3) erit MANDATI actio, si non præstet fidem. Quod ideo receptum est, quia publicatis Bonis, quidquid postea acquiritur, non sequitur fiscum. *l.* 22. § 5. *ff. Mandati.* PAUL. LIB. 32. AD ED.

Hæc ita, dum Damnatus vivit. Cæterum Deportati nec earum quidem rerum quas post Pœnam irrogatam habuerint, heredem habere possunt (4); sed et hæ publicabuntur. *l.* 2. *Cod. h. tit.* ALEXANDER.

Secus obtinebit in relegato, cujus bona specialiter fuissent publicata.

Enimvero Post condemnationem acquisita, si is cujus Bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes ejus pertinent testamento scriptos, vel ad heredes ab intestato. Nam relegatus in insulam, testamenti factionem habet, sicut reliqua jura (5). Quod si deportatus sit, quia civitatem amisit, heredem habere non potest, et acquisita fiscus accipit. *l.* 7. § *fin.* [a]. PAUL. LIB. SING. DE PORTIONIB. QUÆ LIBERIS DAMNATOR. CONCED.

IV. *Quum mulier Damnatur; quæritur an dos in Bonis ejus esse videtur, ut publicetur.*

Quinque Legibus Damnatæ mulieris dos publicatur; Majestatis, Vis publicæ, Parricidii, Veneficii, De sicariis. *l.* 3. ULPIAN. LIB. 33. AD EDICT.

Et omnes omnino maritus salvas actiones (6) contra fiscum habet. *l.* 4. PAPINIAN. LIB. 2. DE ADULTER.

Sed si alia Lege capitis punita sit, quæ Lex dotem non publicat: quia prius serva pœnæ efficitur, verum est dotem mariti lucro cedere; quasi mortua (7) sit. *l.* 5. ULPIAN. LIB. 33. AD EDICT.

Quod si deportata sit filiafamilias: Marcellus ait (quæ sententia et vera est), Non utique deportatione dissolvi matrimonium. Nam cum libera mulier remaneat; nihil prohibet; et virum mariti affectionem, et mulierem uxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit; ait Marcellus, tunc patrem De dote acturum. Sed si materfamilias sit, et interim constante matrimonio fuerit deportata; dotem penes maritum remanere; postea vero dissoluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie data (8) actione. *d. l.* 5. § 1.

V. *Hactenus de casu quo mulier Damnata est.*

Quod Si pater qui pro filia dotem dedit, Damnetur; nihil competit fisco, etiamsi in matrimonio postea filia decesserit; quo casu alias dos profectitia rediret ad patrem: manebit ergo penes virum. *l.* 8. § 4. MARC. LIB. [b].

Sed et si pater dotem pro filia promiserit, et Damnatus sit; viro dotis exactio adversus fiscum ex bonis patris datur. *l.* 10. IDEM. LIB.

Hoc obtinet, Nisi probetur patrem metu condemnationis in fraudem fisci filiis (9) prospexisse. *l.* 9. CALLISTR. LIB.

Hæc de casu quo pater mulieris constante matrimonio Damnatur. Quod Si soluto filiæ matrimonio, pater Damnatus sit, si quidem posteaquam filia ei consensit ut dotem repeteret, fiscus eam repetet a marito: sin vero antequam consentiret, ipsa filia dotis repetitionem habet. *d. l.* 10. § 1.

VI. *Vidimus quid obtineret quum mulier Damnata est; et quid, quum pater mulieris.*

Viro autem Damnato, nihil ex Bonis mulieris publicari debet. Hinc Diocletianus et Maximianus. Ob maritorum culpam uxores inquietari, Leges vetant. Proinde Rationalis Noster, si res quæ a fisco occupatæ sunt dominii tui esse probaverit, Jus Publicum sequetur. *l.* 2. *Cod. Ne uxor pro marito etc.*

(1) Criminis alicujus reo.

(2) Magis enim animo proficiendi filio, quam fraudendi fisci fecit. Ita Cujac.

(3) Civiles quidem et *Directæ* actiones deportatis non competunt, utpote qui Juris Civilis communionem non habeant; verum *Utiles* dantur. Supra Tit. præced. N. 15.

(4) Jura enim hereditatem tam passiva quam activa sunt Juris Civilis, cujus communionem non habet deportatus. Unde res illæ, post mortem deportati, quasi bona vacantia *publicabuntur.*

(5) Ratio disparitatis est quod relegatus capite non minuatur, jura civitatis non amittit. Tit. præced. N. 28.

[a] *Vide infra N.* 5.

(6) Habet easdem exceptiones, easdem retentiones, easdem petitiones, quas haberet si mulier ipsa soluto matrimonio repeteret dotem; puta, *Ob res amotas, Ob liberos, etc.*

(7) Nam Jure Pandectarum mortua in matrimonio muliere dos adventitia lucro mariti cedit: ut vid. supra lib. 23. Tit. *Solut. matrim.* N. 3.

(8) Quasi hæc actio ad repetionem dotis, demum post damnationem ad ipsam pertinere cœperit. Porro (ut supra diximus) quæ deportatus post damnationem habere incipit; vivo eo non publicantur.

[b] *Hæc lex* 8. *cum sequentibus* 9. 10 *et* 11. *et* § *fin. legis* 7. *hujus Tituli, desunt in Florent. et Vulgata. Habentur, restitutæ a Cujacio ex lib.* 40. *Basilicon, in Editionibus D. Gothofredi.*

(9) Dotem post crimen admissum promisisse, quam alias non fuisset daturus.

Dotem quam vir accepit, et quidquid mulieri donavit, mulieri servari jubent Arcadius et Honorius. l. 9. Cod. h. tit.

VII. Servorum capitis crimine Damnatorum peculia, dominis non auferri notum est: sed quod servum dominos habuisse probaverit, recipiet; pretiumque rerum, si quæ ab eo distractæ sunt. Ipsius quoque præsentiæ potestas ei dabitur, quoad rationes per eum administratæ reddantur ac disponantur. Sed meminisse domioum oportebit, instare ut id velocius fiat; ut pœnæ suæ reddi possit. *l.* 1. *Cod. h. tit.* Antonin.

Idem de peculio filiifamilias Damnati dictum puta.

Hinc Alexander rescribit. Si filius tuus, quem esset in tua potestate, in insulam deportari meruit; peculium ejus, nec (1) quod in castris acquisivit, vel quod ei militaturo donasti, auferri tibi debet. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

VIII. *Observandum superest; ex Bonis Damnati quæ publicantur, quasdam res excipi, quæ ad Pannicularium rationem pertinent* [la Dépouille du Condamné], *et a Præsidibus ipsorum arbitrio erogari possunt.*

Qua de re Divus Hadrianus Aquilio-Eraduæ ita rescripsit: « Pannicularia causa quemadmodum intelligi debeat, ex ipso nomine (2) apparet. Non enim Bona Damnatorum, pannicularia significari quis probe dixerit; nec si zonam circa se habuerit, protinus aliquis (3) sibi vindicare debebit: sed vestem qua is fuerit indutus, aut nummolos in vetralem (4), quos victus sui causa in promptu habuerit; aut leves annullos; id est, quæ rem non excedunt aureorum quinque: alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonycha, aut aliam gemmam magni pretii, vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit; nullo jure illud in pannicularia ratione tenebitur ».

Pannicularia sunt, ea quæ in custodiam receptus secum attulit; spolia quibus indutus est, quum quis ad supplicium ducitur: ut et ipsa appellatio ostendit. Ita neque Speculatores (5) ultro sibi vindicent, neque Optiones (6) ea desiderent, quibus spoliatur quo momento quis ponitus est.

Hanc rationem suo compendio suo debent Præsides convertere; sed nec pati, Optiones sive Commentarienses ea pecunia abuti: sed debent ad ea servari, quæ jure Præsidum solent erogari; ut puta chartiaticum quibusdam Officialibus inde suscribere (7); vel si qui fortiter fecerint milites, inde eis donare; barbaros etiam inde munerari venientes ad se, vel Legationis vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde coorasas pecunias Præsides ad fiscum transmiserunt. Quod perquam nimiæ diligentiæ est: cum sufficiat, si quis non in usus proprios verterit, sed ad utilitatem Officii patiatur deservire. *l.* 6. Ulp. lib. 10. de Offic. Procons.

ARTICULUS II.

Quibus personis portio ex Bonis Damnati servetur.

§ 1. *De liberis Damnati.*

IX. Cum ratio naturalis, quasi lex quædam tacita, liberis parentium hæreditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando; (propter quod et in Jure Civili, Suorum heredum nomen eis inductum est); ac ne judicio quidem parentis, nisi meritis de causis summoveri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu quo propter pœnam parentis aufert Bona Damnatio, rationem haberi liberorum; ne alieno admisso graviorem pœnam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem devoluti. Quod cum aliqua moderatione definiri placuit; ut qui ad universitatem venturi erant jure successionis, ex ea portiones (8) concessas haberent. *l.* 7. Paul. lib. sing. de portion. quæ liber. damnat. concedunt.

Interdum ex singulari Principis beneficio, non portio duntaxat, sed universa Damnati Bona liberis ejus relinquuntur.

Enimvero Si plures filios Damnatus habeat, feruntur exempla (9) per quæ pluribus liberis omnia bona Damnati concessa sunt. Sed et Divus Hadrianus in hac sententia rescripsit: « Favorabilem apud me causam liberorum Albini,

(1) Ne illud quidem quod in castris acquisitum est.

(2) Quasi *Panniculi*, res viles.

(3) Neque Præses ipse, cui *Pannicularia* assignatur; et a fortiori, neque Carnifices aut ministri, quibus ne quidem ex *Pannicularia* quidquam sibi vindicare permittitur, mox infra.

(4) Rectius alibi *ventralem*, sacculum scilicet vel crumenam; distinctam omnino a *Zona* quæ majoris pretii est, et Pannicularia rationi non cedit.

(5) Carnifices, satellites: quo sensu hæc duo confunduntur, *Speculator* et *Spiculator*. Hinc patet apud Romanos non obtinuisse quod moribus hodiernis apud nos vulgo receptum; *la Dépouille, de droit, appartient au Bourreau.*

(6) *Les Geoliers.*

(7) Id est, inde detrahere susceptione sua munus aliquod quod Officialibus suis concedatur quasi pro chartis; hunc *Chartiaticum* dictum.

(8) Sub Triumviris; liberis proscriptorum, maribus decima, fœminis vicesima, concedebatur. Hadrianus *Liberis proscriptorum Duodecimas bonorum concessit*: Spartian. in Hadrian. Interdum Principes, modo *Assem*, ut de Pio proditum est; modo *Semissem*, ut de Marco refertur, concesserunt. Cujac. Observ. VI. 23.

(9) Hæc exempla continent beneficia personalia, non autem Jus generale continent; ut recte animadvertit Bynkershoek ad h. l. *Observ.* II. 16. Male ergo quidam hinc colligunt, publicationi bonorum locum non fuisse quum plures damnato essent liberi.

» filiorum numerus facit; cum Ampliari Imperium » hominum adjectione, potius quam pecuniarum » copia malim. Ideoque illis paterna sua concedi » volo; quæ manifestabunt (1) tot possessores, etiamsi acceperint universa ». *d. l.* 7. § 3.

X. *Cæterum* Ex his quæ per flagitium Damnatus acquisiit, portiones liberorum non augentur. Veluti si cognatum suum interimi curaverit, et ejus hereditatem adiit, vel Bonorum possessionem accepit. Nam ita Divus Pius rescripsit. Cui consequenter illud idem Princeps constituit; quum filiafamilias veneno necasse convinceretur eum a quo heres instituta erat; quamvis jussu patris, cujus in potestate esset, adierit hereditatem; vindicari eam fisco. *d. l.* 7. § 4.

XI. *Jam videndum in cujus parentis Bonis, et quibus liberis portio servetur.*

Hæc portio in Bonis patris Damnati indulgetur.

At de Bonis matris deportatæ filiis nihil deberi, Juris absolutissimi est. *l.* 6. *Cod. h. tit.* Dioclet. et Maxim.

Etiam hi qui ante concepti, et post damnationem nati sunt, portiones, ex Bonis patrum Damnatorum accipiunt. *l.* 1. § 1. Callistrat. lib. 1. de jur. fisci et Populi.

Liberis autem ita demum portio tribuitur, si justis nuptiis nati sint. *d. l.* 1. § 2.

Ex Bonis Damnatorum portiones adoptivis liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minus quam naturalibus concedi æquum est.

Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiamsi non in reatu; sed desperatione rerum, per conscientiam, metu imminentis accusationis, quis adoptet; in hoc, ut ex Bonis quæ se amissurum cogitat portio detrahatur. *l.* 7. § 2. Paul. lib. singul. de Portion. quæ lib. damnator. conced.

Observandum quod Si deportatus Suos et emancipatos filios habuerit; pars quæ ex Bonis ejus liberis concessa est, ad eos tantum qui in potestate erant, transferatur: si emancipati ea quæ consecuti erant (2) emancipationis tempore, damno suo existimant conferenda. Sin autem confusionem bonorum et donationis elegerint; ea omnia quæ fiscus liberis Damnati concedit, æquæ divisionis partibus sortiantur. Quæ regula etiam in dote filiæ, vel neptis ex filio deportati conferenda, custodienda erit. *l.* 8. *Cod. h. tit.* Gratian. Valent. et Theodos.

XII. *Quæ hactenus diximus de portione in Bonis Damnati liberis servanda, obtinent quum universa Bona publicantur.*

At vero Liberis ejus cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur: idque et Divi Fratres rescripserunt. *l.* 1. § 3. Callistr. lib. 1. de jure fisci et Populi.

XIII. *Hæc Jure Pandectarum.*

Ex Constitutione autem Theodosii et Valentiniani; Quando quis quolibet crimine Damnatus, capitalem pœnam deportationemve sustineat; si quidem sine liberis mortuus sit, Bona ejus ad fiscum perveniant. Si vero filii vel filiæ, vel nepotes ex defunctis filiis relicti erunt; dimidia parte Ærario vindicata, alia eis reservetur. Idem est, et si posthumos dereliquerit. Decurioni vero qui hoc incurrerit, si liberos non habeat, succedat Curia; Bonaque universa detineat, aut ipsa per se, aut suo ordinatura periculo munera (3) subiturum. Sin autem erit soboles Curiali; etsi ea necdum procreata est, integris patris fortunis fulciatur. Si filia vel filiæ fuerint, pars dimidia ad eas devolvatur facultatum; altera dimidia ad Curiam. Sin autem mares Curiales fuerint intermixti, dimidia pars eis Curiæ nomine deferatur; et alia quam in commune omnibus tribuit indulgentia Principalis, pro virili dividatur portione. Excepta sola Majestatis quæstione; quam si quis sacrilego animo assumpserit, juste pœnam ad suos etiam posteros transmittet. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Novella CXXXIV. cap. fin. excepto crimine Majestatis, Bona Damnati descendentibus et ascendentibus usque ad tertium gradum servantur.

Circa quam Novellam diligenter lector observabit, quod in Authentica Bona *quam Irnerius ingessit ad l. fin. Cod.* de Bon. proscript. *de suo addidit,* Et ex latere usque ad etc. *quorum* Ex latere *cognatorum, nullum verbum in Novella ex qua hæc Authentica confecta est.*

§ 2. *De patrono Damnati et liberis patroni.*

XIV. Si in libertinum animadversum erit; patrono ejus, id quod in bonis illius habiturus esset; si is in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars Bonorum quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco

(1) Bynkershoek legit, *manifeste dabunt tot possessores:* et hunc sensum esse censet: etiamsi universa damnati Bona acceperint mea indulgentia; *Manifeste* (certe) tot liberi, *dabunt tot possessores* inter quos amplum illud patrimonium divisum erit: subaudiendumque; et inter partes diviso patrimonio, non erunt singuli satis locupletes ut metui ab his possit ne quæ contra Rempublicam moliantur; sicut hoc metui posset, si unicus filius tam ingens patrimonium acciperet.

Conradus diverso prorsus sensu legit *manifestabunt tota;* nimirum ut possessores, scilicet unusquisque filiorum Albini, debeant ea manifestare seu designare Tota et singula, quamvis ea per universitatem acceperint.

(2) Sensus est: *Si emancipati existimant* damnosum sibi fore, eam bonorum paternorum partem quæ liberis damnati servatur, cum *Suis* heredibus dividere; quia nempe in hac divisione tenerentur ipsis conferre ea quæ sibi quum emanciparentur donata sunt, et hæc majoris pretii esse putent quam quod ex supradicta bonorum paternorum parte habere possent.

(3) Textus obscurus, in quo aliquid deesse videtur. Hunc tamen probabile est sensum esse; ut Curia vel *Ipsa per se* ea bona detinere possit, quasi in suo patrimonio, vel alicui ea assignare qui ea suo periculo ordinet, et exinde munera Curiæ subire teneatur.

erit vindicanda. *l.* 7. § 1. PAUL. LIB. SING. DE PORTION. QUÆ LIBERIS DAMNAT. CONCED.

Liberis etiam patronorum integrum jus patronatus servatur, in Bonis paterni liberti cujus bona publicata sunt. Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filii patroni. *l.* 8. MARC. LIB. [*a*].

Sed si patroni filius existente filio liberti excludatur; facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti filii, ipse autem (1) excludit fiscum. *d. l.* 8. § 1.

Sed etsi nolit filius patroni petere Bonorum possessionem; constat fiscum excludi in partem ei debitam ex Bonis paterni (2) liberti. *d. l.* 8. § 2.

ARTICULUS III.

Ex quo tempore Bona publicentur, et quid circa ea Bona post publicationem observetur.

XV. Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet; sed post condemnationem. Idque Divus Hadrianus rescripsit. *l.* 2. CALLISTRAT. LIB. 6. DE COGNIT.

Igitur In reatu constitutus, Bona sua administrare potest; eique debitor recte bona fide solvit. *l.* 46. § 6. *ff. de Jur. fisc.* HERMOGEN. LIB. 6. JURIS EPITOM.

Similiter Marcianus. Reus, præterquam Majestatis, Bona sua administrare potest; debita solvere, et accipere, si bona fide ei solvantur. Post condemnationem vero revocantur, quæ in fraudem fisci alienavit. *l.* 11. § 1. MARCIAN. LIB. [*b*].

XVI. *Cum Bona alicujus non publicentur priusquam damnatus sit; hinc sequitur quod ait Marcianus:* Si qui autem sub incerto causæ eventu, in vinculis, vel sub fidejussoribus decesserint; horum Bona non esse confiscanda, Mandatis cavetur. *l.* 3. § 7. *ff. de Bonis eorum qui ante Sentent.* MARCIAN. LIB. SING. DE DELATORIB.

Similiter Paulus. Bona eorum qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus decesserunt; heredibus eorum non auferuntur, sive testato, sive intestato decesserunt. *l.* 45. § 1. *ff. de Jur. fisc.* PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Consonat quod rescribit Alexander. Eorum qui in reatu diem suum functi sunt, si non perduellionis causam sustinuerunt, nec ob metum criminis mortem sibi consciverunt, Bona ad successores transmittuntur. *l.* 2. *Cod. de Bonis eor. qui mort. sibi consciv.*

XVII. Si is de cujus pœna Imperatori scriptum est, veluti quod Decurio fuerit, vel quod in insulam deportari deberit; antequam rescriberetur, decesserit; potest quæri num ante Sententiam decessisse videatur? Argumento est Senatusconsultum, quod factum est de his qui Romam transmissi (3) ante Sententiam decessissent. Cujus verba hæc sunt: « Cum Damnatus nemo videri possit in hunc » annum, antequam de eo forte judicium Romæ » redditum et pronuntiatum esset; neque cujus» quam mortui Bona, antequam de eo Romæ pro» nuntiatum sit, publicata sunt eaque Bona here» des possidere debent ». *l.* 2. § 1. *ff. de Bonis eorum qui ante Sentent.* MACER LIB. 2. PUBLICOR.

Item Condemnatus si appellaverit, et decesserit pendente appellatione; Bona ejus non publicantur: nam et hujus secundum testamentum valet. Idem dicendum est, et si appellatio ejus non recipiatur. *l.* 11. MARCIAN. LIB. [*c*].

XVIII. *Publicatis Bonis, quomodo particulatim describi debeant; et hæc descriptio Comiti seu Rationali Rei privatæ tradi, et ad Principem mitti debeat; vide in Constitutione Valentiniani, Valentis et Gratiani.* l. 7. Cod. h. tit.

XIX. *Observandum superest, Bona cum onere æris alieni publicari.*

Hinc Philippus. Si (ut proponis) Bona ejus qui tutelam tuam administravit, Sententiam passi, ad fiscum sunt devoluta; Procuratorem Nostrum adire cura: qui, si quid jore posci animadverterit, non negabit. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

[*a*] *Vide supra N.* 5.

(1) *Ipse* patroni filius *excludit fiscum.* Et quod a liberti filiis ipse patroni filius excludatur, hoc non fisco prodesse debet, sed magis debet prodesse liberti filiis.

(2) Scilicet cedit hæc pars his qui sequenti gradu veniunt.

[*b*] *Vide supra N.* 5.

(3) Cum ad Principem appellasserat: ut Apostolus Paulus, *Act.* XXV. 12. 25.

[*c*] *Vide supra N.* 5.

TITULUS XXI.

DE BONIS EORUM QUI ANTE SENTENTIAM MORTEM SIBI CONSCIVERUNT, VEL ACCUSATOREM CORRUPERUNT.

Superiore *Titulo actum est de publicatione bonorum quæ ex damnatione contingebat. Proximum erat ut ageretur de publicatione bonorum quæ pariter contingebat quum reus se damnationi subtraxisset.*

ARTICULUS I.

De his qui Mortem sibi Consciverunt.

I. Ejus Bona qui sibi Mortem Conscivit, non ante ad fiscum cognoscuntur, quam prius constiterit cujus criminis gratia manus sibi intulerit.

Ejus Bona qui sibi ob aliquod admissum flagitium Mortem Conscivit, et manus intulit, fisco vindicantur (1). Quod si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicujus impatientia admisit; non inquietabuntur, sed suæ successioni relinquuntur. *l.* 45. § 2. *ff. de Jur. fisc.* Paul. lib. 5. sentent.

Et alibi Si quis autem tædio vitæ, vel impatientia doloris alicujus, vel alio modo vitam finierit; successorem habere Divus Antoninus rescripsit. *l.* 3. § 4. Marcian. lib. sing. de delatoris.

Hæc sunt verba Rescripti. « Eorum demum » Bona fisco vindicantur, qui conscientia delati » admissique criminis, metuque futuræ Sententiæ, » manus sibi intulerunt. Eapropter fratrem vel pa» trem tuum, si nullo delato crimine, dolore ali» quo corporis, aut tædio vitæ, aut furore vel » insania, aut aliquo casu, suspendio vitam finisse » constiterit; Bona eorum tam ex testamento » quam ab intestato ad successores pertinebunt ». *l.* 1. *Cod. h. tit.*

II. *Propter conscientiam aut criminis, mortem sibi Conscivisse eos demum accipimus, qui aut jam postulati, aut in eo deprehensi essent.*

Hinc Marcianus. Qui rei postulati, vel qui in scelere deprehensi, metu criminis imminentis Mortem sibi constituerunt, heredem non habent. Papinianus tamen libro sexto-decimo Responsorum ita scripsit; ut, qui rei criminis non postulati, manus sibi intulerint, Bona eorum fisco non vindicentur. Non enim facti sceleritatem (2) esse obnoxiam; sed conscientiæ metum in reo velut confesso teneri, placuit. Ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi; ut, si se interfecerint, Bona eorum confiscentur. *l.* 3. Marcian. lib. singul. de delatoris.

III. De illo videamus: si quis Conscita Morte, nulla justa causa præcedente, in reatu decesserit, an, si parati fuerint heredes causam suscipere, et innocentem defunctum ostendere, audiendi sint; nec prius Bona in fiscum cogenda sint, quam si de crimine fuerit probatum; an vero omnimodo publicanda sunt? Sed Divus Pius Modesto Taurino rescripsit; Si parati sint heredes defensiones suscipere, non esse Bona publicanda: nisi de crimine fuerit probatum. *d. l.* 3. § 8.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Factum sponte se præcipitantis, innocenti criminis periculum afferre non potest. *l.* 12. *Cod. de Accusation.*

IV. *Sed et illud quod diximus, publicari Bona ejus qui Mortem sibi Conscivit propter conscientiam criminis, non de quovis crimine accipiendum est.* Ut autem Divus Pius rescripsit, ita demum Bona ejus qui in reatu Mortem sibi Conscivit, fisco vindicanda sunt; si ejus criminis reus fuit, ut, si damnaretur, morte aut deportatione afficiendus esset. *l.* 3. § 1. Marcian. lib. sing. de Delat.

Hinc Idem rescripsit; Eum qui modici furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit, non videri in eadem causa esse ut Bona heredibus adimenda essent: sicut neque ipsi adimerentur, si compertum in eo furtum fuisset. *d. l.* 3. § 2.

Ergo ita demum dicendum est Bona ejus qui manus sibi intulit, fisco vindicari; si eo crimine nexus fuit, ut si convinceretur, bonis careat. *d. l.* 3. § 3.

Nota. Cum ergo talis pœna esse debeat quæ publicationem bonorum contineret: hinc etiam collige quod, cum Jure Novellarum excludatur fiscus per liberos et parentes usque ad tertium gradum ejus qui damnatus est, supra Tit. præced. N. 14. *pariter*

(1) Hoc videtur non semper obtinuisse, ut colligitur ex eo quod refert Valerius Max. IX. 12. de C. Licinio. Is enim *Repetundarum* reus factus, dum Sententiæ dicerentur, cum vidisset M. Ciceronem qui Quæstioni præerat, Prætextam ponentem; misit ad eum qui diceret se Reum, non Damnatum periisse; adeoque bona ejus non debere hastæ subjici: ac protinus sudario se strangulavit. Quo cognita re, Cicero non pronuntiavit.

(2) *Sceleritas* est malitia.

excludi debet per liberos et parentes ejus qui sibi Mortem Conscivit.

V. *Singulari quodam casu, etsi crimen fuit capitale et constet, potest quis videri non ob conscientiam criminis sibi Mortem intulisse. Puta* Videri autem et patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse; et ideo Bona ejus non esse publicanda, Divus Hadrianus rescripsit. *d. l.* 3. § 5.

VI. *Supradicta distinctio circa faciendam necne publicationem bonorum ejus qui sibi Mortem Conscivit, potest et aptari ad eum qui tentavit duntaxat nec perfecit.*

Unde ita pergit Marcianus. Sic autem hoc distinguitur, interesse qua ex causa quis sibi Mortem Conscivit; sicuti quum quæritur an is qui sibi manus intulit, et non perpetravit, debeat puniri; quasi de se Sententiam detulit [a]? Nam omnimodo puniendus est, nisi tædio vitæ, vel impatientia alicujus doloris coactus est hoc facere (1). Et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus alii parcet. *d. l.* 3. § 6.

ARTICULUS II.

De his qui Accusatores Corruperunt.

VII. *Non omnibus* in capitalibus criminibus, a Principibus decretum est non nocere ei qui adversarium Corrupit; sed in his demum quæ pœnam mortis continent. Nam ignoscendum censuerunt ei qui sanguinem suom qualiter redemptum voluit. *l.* 1. Ulp. lib. 8. disput.

Is igitur qui in crimine capitali quidem, sed quod pœna sanguinis non plectitur, Accusatorem Corrupit; tanquam confessus punitur: et ejus tanquam confessi Bona publicantur.

Hinc Imperatores Severus et Antoninus Julio-Juliano: « Eos qui a latronibus nominati (2), Corruptis Accusatoribus diem suum obierint; ut confessos de crimine, non relinquere defensionem heredibus (3), rationis est ». *l.* 2. Macer. lib. 2. public.

Consonat Ulpianus. In omnibus causis, præterquam in sanguine; qui delatorem Corrupit, ex Senatusconsulto, pro victo habetur. *l.* 7. *ff. de Prævaric.* Ulpian. lib. 4. de censibus.

Præterea tenetur Lege Cornelia De Falsis. *Ita enim Diocletianus et Maximianus.* Transigere vel pacisci de crimine capitali (excepto (4) adulterio) prohibitum non est (5). In aliis autem publicis criminibus quæ sanguinis pœnam non ingerunt, transigere non licet citra (6) Falsi accusationem. *l.* 18. *Cod. de Transact.*

[a] *Alias* tulit.

(1) Vide infra lib. seq. Tit. *de Re milit.*

(2) Tanquam *Latrocinii* participes: quod crimen ponitur sæpe mitiori pœna quam sanguinis.

(3) Atqui is qui sibi Mortem Conscivit, tamen *Defensionem sui relinquit heredibus*, supra N. 3? Ratio disparitatis esse potest, quod incertum sit an revera conscientia criminis hoc fecerit: quod tamen liquere debet ut pro confesso habeatur. Verum qui Accusatores Corrupit, hoc ipso habetur pro confesso. Minus ergo necessaria videtur emendatio Cujacii Observ. VI. 24. qui legit *rationis non est*. Sed nec obstat lex 29. ff. *de Jur. fisc.* ubi, licet is qui *Delatorem corrupit* pro victo et confesso habeatur, pœna tamen *adversus ejus heredem transire non debet.* Vide solutionem infra, d. Tit. *de Jure fisc.* N. 31.

(4) *Capitali* hic stricte accipe, pro eo quod irrogat pœnam mortis. Sequentia autem verba *excepto adulterio*, interpolata fuisse dubium non est; cum constet demum sub Constantino adulterium pœna mortis vindicatum fuisse: ut vid. supra Tit. *ad L. Jul. de Adult.* Apparet autem antiquam esse hanc interpolationem, et verisimiliter ipsi Triboniano tribuendam; cum et in Basilicis inveniatur.

(5) Non quod talis transactio valeat, sed quod propter hanc transactionem non puniatur reus qui transegit.

(6) Eodem loquendi modo utitur Paulus, quum, ait; *Socrum*, etc., ducere non licere Citra *pœnam incesti*: apud Paratitorem Tit. VI. cap. 3. Ideo autem hic excipitur causa sanguinis, quia eo casu honesta quælibet ratio expediendæ salutis: supra mox. l. 1.

TITULUS XXII.

DE INTERDICTIS, ET RELEGATIS, ET DEPORTATIS.

Hunc *Titulum palam est, non secus ac superiores, esse sequelam Tituli* de Pœnis, *in quem illum transfudimus.*

TITULUS XXIII.

DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITUTIS.

Postquam *de damnatione actum est, jam de* Restitutione *adversus damnationem.*

§ 1. *Quid sit Restitutio, quæ variæ ejus species, et quid contineant.*

I. Restitutio, *est indulgentia Principis qua hi qui capitali Sententia damnati fuerant, quodammodo renascebantur ad vitam civilem quam amiserant.* (*Unde et apud Sallustium, Cotta ab exilio revocatus* Bis se genitum *dicit*). *Est enim illa, quasi* Redditio status.

Restitutio alia Generalis, *alia* Specialis.

Restitutio generalis est, quum Princeps generaliter omnibus deportatis reditum in patriam permittit.

Hæc, civitatis quidem jura Restituit; non etiam pristinos honores aut famam. Hinc Philippus : Generalis indulgentia Nostra, reditum exulibus seu deportatis tribuit; non etiam loca militiæ pridem adempta concessit, neque integram atque illibatam existimationem reservavit. *l. 6. Cod. h. tit.*

Nec etiam jura privata, qualia sunt jura familiæ et patriæ potestatis. Hinc Diocletianus et Maximianus : Si pater vester in insulam deportatus, generali indulgentia Restitutus est, nec ut liberos in potestatem reciperet specialiter impetravit; in dubium non venit, hereditatis commodum per vos ei acquiri, quos Sententia contra eum prolata patres-familias effecit, nequaquam potuisse. *l. 9. Cod. h. tit.*

II. *Restitutio* Specialis *illa est, quæ certis personis conceditur. Hæc vel specialiter exprimit ea quæ Princeps personæ concedit; vel per generalia illa verba,* Restituo in integrum, *concepta est.*

Restitutio prioris generis, intra ea quæ expressa sunt, concluditur; nec ad alia porrigitur. Hinc Gordianus : In insulam deportato filio, hacque ratione vinculo paternæ potestatis exempto; si postea ex indulgentia Divi Alexandri (ut proponis) reditus in patrium solum, præcedensque dignitas Restituta sit; potestas tamen patria repetita non videtur. *l. 6. Cod. h. tit.*

Multominus continere videbitur bonorum Restitutionem nuda pœnæ remissio. Hinc Antoninus : Cum patrem tuum in metallum damnatum fuisse proponas; ejus quidem bona merito fisco occupata sunt. Nec ideo quod ex indulgentia Mea, pœna tantummodo metalli liberatus esset; etiam bonorum restitutionem impetravit, nisi speciale beneficium super hoc fuerit impetratum. *l. 2. Cod. h. tit.*

Alterum Restitutionis specialis genus plenissime interpretatur Antoninus-Caracalla in specie sequenti. Quum salutatus esset a Gentiano (1), et Advento, et Opilio-Macrino Præfectis Prætorio-Clarissimis viris; item amicis (2) et principalibus Officiorum, et utriusque (3) Ordinis viris; et processisset : oblatus est ei Julianus-Licinianus, ab Opilio (4) Ulpiano tunc Legato in insulam deportatus. Tunc Antoninos-Augustus dixit : Restituo te in integrum provinciæ tuæ. Et adjecit : Ut autem scias quid sit in integrum Restituere; honoribus et Ordini tuo et omnibus cæteris te Restituo. *l. 1. Cod. h. tit.*

III. *Constantinus autem definit, in speciali quæ alicui indulgetur Restitutione, etiamsi non generaliter concepta esset, sed eo tantum expresso ut* Dignitas ac bona *restituentur; eo casu, ex Papiniani sententia, remotisque Ulpiani ac Pauli notis, patria quoque potestas Restituta intelligeretur.* l. 13. Cod. h. tit.

Ideoque (*inquit*) tantum ad Restitutionem indulgentia valeat, quantum ad correctionem Sententia valuit. Utque deportationis ipsum per se nomen, rerum omnium spoliatio est; ita indulgentiæ Restitutio Bonorum ac dignitatis, uno nomine amissorum omnium sit recuperatio. Et filii emancipationem a patribus, officiis (5) petant; ut libertatem non damnationis, sed lenitatis paternæ testem habeant. *d. l. 13. § fin. Cod. h. tit.*

Has tamen Constitutioni suæ limitationes addit : 1.° *Ut rata sint omnia quæ liberi ipsius qui in ejus potestatem reciderunt, interim gesserint;* 2.° *Ut si filii sint impuberes, et is qui Restituitur sit prodigus; administratio bonorum pupillarium, tutori servetur.* d. l. 13. § 1. et 2.

IV. *Illud vero controversum non fuisse videtur, jura cognationis per quamlibet Restitutionem recipi. Hinc Paulus, qui (contra Papiniani Sententiam, ut supra) jura patriæ potestatis recipi negabat, de juribus cognationis ait :* In metallum damnata

(1) Cujacius *Observ.* XV. 3. legit, ab *Ecleciano.*

(2) Ibidem conjicit Cujacius legendum *Magistris*, etc. id est, Principibus *Agentium in rebus* : de quibus est Titulus 22. lib. XII. Cod.

(3) Senatorii et Equestris.

(4) Cujacius ibid. ait in veteribus libris legi *Ælio.*

(5) Id est, obsequiis suis erga patres petant ab ipsis emancipationis beneficium; ut hoc non debeant patris damnationi, sed magis benignitati.

mulier, cum quem prius conceperat edidit; deinde a Principe Restituta est. Humanitas dicetur, etiam cognationis jura huic (1) Restituta videri. *l.* 4. PAUL. LIB. 17. QUÆST.

Ulpianus quoque, qui pariter non putabat patriam potestatem per Restitutionem recipi; hunc saltem Restitutioni effectum concedit, ut liberi qui deportati ac restituti sunt, eodem jure quo emancipati admittantur ad bonorum possessionem Contra tabulas *patris: quamvis et ipse deportatus ac Restitutus fuisset, supra lib.* 36. *Tit.* de bon. poss. contr. tab. *N.* 4.

Facile etiam intelliguntur per Restitutionem recipi jura patronatus. Hinc idem Ulpianus: Ad successionem liberti, patronus deportatus ac Restitutus admittitur. *l.* 1. ULP. LIB. 38. AD ED.

Sed si in metallum damnatus Restituatur; numquid servitus pœnæ extinguat jus patronatus etiam post Restitutionem? Et magis est, ut non extinguat servitus jus patronatus. *d. l.* 1. § 1.

§ 2. *De ea Restitutionis specie quæ sine bonis conceditur.*

V. Si deportatus Restitutus dignitatem quidem indulgentia Principis recuperaverit, in sua autem omnia bona non est Restitutus; nec a creditoribus, nec publico nomine conveniri potest. *l.* 2. ULP. LIB. 5. OPINION.

Similiter Papinianus. In insulam deportati bona, fiscus pœna remissa retinuit. Creditores, ex ante gesto non habere, cum eo qui debitor quondam fuit, actiones, constitit. *l.* 3. PAPIN. LIB. 16. RESP.

Consonat quod rescribit Alexander. Tutor filiorum tuorum quorum te Bonorum possessionem accepisse dicis, in metallum damnatus, et postea ex indulgentia generali regressus; quanquam locupletior sit, actione TUTELÆ administratæ tibi non tenetur; si non ex gratia Sententiæ facta, specialiter statum pristinum CUM BONIS OMNIBUS recuperaverit. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Vice versa; Restitutus cui bona non sunt restituta, actiones quas ante Sententiam habebat, non recipit. Hinc idem Alexander. Si ademptis bonis in insulam deportatus sis; quamvis ex indulgentia communi redisti, actiones tamen quascumque habuisti remanent in causa bonorum publicatorum. Nec ex ordine est quod petis; ut contra heredes tutorum, actiones tibi præstentur. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

§ 3. *De ea Restitutionis specie quæ bonorum quoque Restitutionem continet.*

VI. *Ei qui talem impetravit Restitutionem, et adversus eum actiones perinde competere incipiunt atque ante Sententiam competebant; et in eadem causa in qua erant.*

Hoc est quod ait Paulus. Princeps bona concedendo, videtur etiam obligationes concedere. *l.* 21. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 11. AD ED.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Casus ejus qui fundi moverat quæstionem, et ex benignitate Nostra facta in eum cum bonis Restitutio, statum pristinum causæ non immutavit. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

Iidem rescribunt. Si deportationis Sententiæ veniam indulgentia Nostra consecuta, suam recepit substantiam; ne protegere sceleris pœna contra creditores, quominus jure debitum solvat, improbe conatur. *l.* 12. *Cod. h. tit.*

Quinimo: Quod si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperaverit; Utiles actiones necessariæ non erunt, cum et Directæ competunt. *l.* 3. § *quod si* PAPIN. LIB. 16. RESPONS.

Amplius nota. Sed [si] quum ei facultas oblata esset a Principe bona quoque sua recuperandi, maluerit ea derelinquere; actionibus exuere se quibus ante Sententiam subjectus fuerat, non poterit. *l.* 2. § *sed quum.* ULP. LIB. 5. OPINION.

VII. *Hæc ita, quum universa bona Restituta sunt. Secus, si certæ res tantum.*

Hinc Alexander. Si debitor pœnam Sententiæ passus est, quam bonorum ademptio secuta est; quamvis postea civitati Romanæ Restitutus, non totam substantiam, sed aliquid ex indulgentia Principis ut haberet, impetravit: æris tamen alieni ex præcedente tempore pœna liberatus est. Si vero partem bonorum accepit, pro rata portione ejus tenetur. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Obiter nota. Quod si ob pecuniam debitam (2) fisco, bona ejus occupata sunt; mansit una cum suis fidejussoribus, propriis creditoribus obligatus. *d. l.* 3. *Cod.* § *quod si.*

§ 4. *De Restitutione quæ annotatis datur*

VIII. *Non Sententiam Passis solum, sed Annotatis simpliciter, Restitutio conceditur. Cum autem is esset annotationis effectus (supra, Tit.* de Requir. *reis); ut is quem Magistratus requirendum annotaverat, se ad purgandum crimen in Jus sistere teneretur; et, si prehendi posset, prehenderetur: consequenter Restitutionis indultæ a Principe contra annotationem effectus est, ut jam non sistere se teneatur quis propter crimen quod abolitum est, adeoque nec prehendi possit.*

Ad bona autem quod attinet; si jam fisci facta fuerant, probabile est ea per hanc Restitutionem non

(1) *Huic* matri scilicet. Neque enim de filio ulla quæstio; cum ante damnationem conceptus, liber absque dubio editus sit. Id enim ergo quæritur, an mater restituta possit huic filio *Cognationis jure* succedere. Ratio dubitandi, quod Restitutio magis tribuit novam personam civilem, quam reddit veterem illam personam quam damnatus amisit cum omnibus quæ ei cohærebant juribus. Ratio decidendi, *Humanitas;* cujus intuitu, jura cognationis utpote naturalia non videntur per capitis diminutionem interiisse; sed suspensum duntaxat eorum in Jure Civili exercitium. Sublato autem per Restitutionem impedimento, reviviscunt.

(2) Id est, si non ex causa damnationis, sed ex causa quod quis fisco debitor erat.

Restitui, nisi specialiter in illa de his quoque cautum sit.

De hac annotati Restitutione ita Diocletianus et Maximianus (1). Cum indulgentia Nostra interveniente sis reversus ad lares tuos; frustra veteris ne ex annotatione Præsidis quæ jam abolita est, calumniam patiaris. *l.* 10. *Cod, h. tit.*

☞ *Relegati, cæterique quibus pœna aliqua non capitalis inflicta est, non proprie* Restitui *dicuntur quum pœna ipsis remittitur.*

(1) Aliter Cujacius hanc legem intelligit; scilicet non de annotatione qua quis reus requirendus annotatus est, sed de Sententia Præsidis qua aliquem deportandum annotasset, et quam Princeps confirmaverat, et deinde relaxaverat.

TITULUS XXIV.

DE CADAVERIBUS PUNITORUM.

I. Corpora eorum qui capite damnantur, cognatis ipsorum neganda non sunt. Et id se observasse etiam Divus Augustus libro decimo de vita sua scribit. Hodie autem eorum in quos animadvertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum et permissum: et nonnunquam non permittitur, maxime Majestatis (1) causa damnatorum. *l.* 1. Ulp. lib. 9. de Offic. Procons.

Regulariter autem in cæteris criminibus. Eorum quoque corpora qui exurendi damnantur, peti possunt, scilicet ut ossa et cineres collecta, sepulturæ tradi possint. *d. l.* 1. ❡ *eorum.*

Unde indistincte Paulus. Corpora animadversorum; quibuslibet petentibus ad sepulturam danda (2) sunt. *l.* 3. Paul. lib. 1. sentent.

II. *Hæc in his qui ultimo supplicio plexi sunt. Quod* Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet; nec licet eum inde transferre aliubi, et sepelire, inconsulto Principe: ut sæpissime Severus et Antoninus rescripserunt, et multis petentibus, hoc ipsum indulserunt. *l.* 2. Marcian. lib. 2. public.

(1) Vespasianus quorumdam conjuratorum pœnæ adjecit specialiter, ut insepulti projicerentur. Sueton. in Vespas. cap. 2.

(2) Scilicet si id petitum fuerit. Sic Pontius - Pilatus Præses et Procurator Judeæ concessit corpus Salvatoris nostri Josepho Decurioni Arimathææ civitatis, ut illud sepeliret.

LIBER QUADRAGESIMUS-NONUS.

TITULUS I.

DE APPELLATIONIBUS ET RELATIONIBUS.

Cum duodecim sequentibus Titulis usque ad 13.um inclusive, quorum omnem fere materiam hic ordinis causa conjungi necessarium visum est.

Absolutis *jam quæcumque spectant ad judicia, sive civilia, sive criminalia; hic recte subjicitur tractatio* De Appellationibus: *quod nempe remedium judiciis omnibus commune est.*

Pauca subnectuntur et de Relationibus *ad Principem factis ab ipso judice, vel citra Appellationem partium, vel partibus ipsis Principem appellantibus.*

SECTIO I.

De Relationibus ad Principem factis a judice, citra Appellationem partium.

I. Relatio *est, actorum et opinionis suæ ad Principem facta Relatio; quæ alio nomine* Consultatio *dicitur.*

Referunt autem judices instructa quidem causa, sed ante ejus definitionem, non postea. Unde Constantinus: Si quis judicum duxerit esse Referendum, nihil inter partes pronuntiet: sed magis super quo hæsitandum putaverit, Nostram consulat scientiam. Aut si tulerit Sententiam; minime postea, ne a se provocetur, Relatione præmissa terreat litigantes; sciens quod, si hoc fecerit, nihilominus jure Appellationis res agitabitur (1).

Sed nec ad Nos mittatur aliquid, quod plena instructione indigeat. *l.* 1. *Cod. de Relationib.*

II. Quoties autem ad Nostram scientiam judex se pollicetur Relaturum, consultationis exemplum litigatoribus illico edi apud Acta jubeat: ut, si cui forte Relatio minus plena vel contraria videatur, is refutatorias preces similiter apud Acta sine aliqua frustratoria dilatione offerat. *d. l.* 1. *Cod. de Relationib.* § *fin.*

Hoc confirmant Valentinianus et Valens, qui ita rescribunt. Super delictis provincialium nunquam Rectores provinciarum ad scientiam Principum putent esse Referendum, nisi ediderint prius consultationis exemplum. Quippe Tunc demum Relationibus plena veritas est, quum vel allegationibus repelluntur [a], vel probantur assensu. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

III. *Hoc item circa Relationis formam constitutum est ab Imperatoribus Valentiniano, Valente et Gratiano; ut* Si quando ratio aut necessitas est in negotiis Nostra judicia requirendi expectandique responsa; omnes omnino causas, Relationis series comprehendat: ut, recitata consultatione quæ ita est dirigenda, propemodum actorum recensione non sit opus; actis etiam necessario sociandis. *l.* 3. *Cod. de Relationib.*

IV. *Observandum superest quod.* Ad Principem remissa cognitio, ab eo circumduci (2) potest qui remisit. *l.* 22. Papin. lib. 2. respons.

Hoc ita, si partes consenserint. Hinc Hermogenianus: Ad Imperatorem causam remissam, partibus consentientibus Præses, si ad ejus notionem pertinet, audire potest. *l.* 26. Hermogen. lib. 2. juris epitomarum.

☞ *De Relatione alio sensu accepta, scilicet quum partibus Principem Appellantibus judex necesse habet ad eum referre, vide infra* N. 47. *et* 48.

SECTIO II.

De Appellationibus.

V. Appellatio *vulgo definitur, ab inferioris judicis Sententia ad superiorem legitime facta provocatio.*

Appellandi usus quam sit frequens quamque necessarius, nemo est qui nesciat; quippe cum iniquitatem judicantium vel imperitiam recorrigat: licet nonnunquam bene latas Sententias in

(1) Vide Sect. seq. art. 3. § 2 N. 27.

[a] *Cod. Theod.* refelluntur.

(2) Id est, revocari.

pejus reformet; neque enim utique melius pronuntiat qui novissimus Sententiam laturus est. *l.* 1. *ff. de Appell. et relat.* ULPIAN. LIB. I. DE APPELL.

Circa Appellationes quærendum, 1.° *A quibus judicibus et ad quos Appelletur;* 2.° *De Sententiis a quibus appellatur;* 3.° *Quibus personis Appellatio concedatur, et quibus præscriptionibus excludantur necne: item adversus quas personas Appellatio admittatur;* 4.° *Agendum de forma et tempore interponendæ Appellationis, ubi quæremus quoties illa interponi possit;* 5.° *De forma pariter et temporibus hujus recipiendæ, necnon de officio judicis in ea recipienda;* 6.° *De effectu Appellationis interpositæ;* 7.° *De prosequenda et absolvenda Appellatione;* 8.° *Videbimus quibus Sententia in causa Appellationis lata prosit;* 9.° *De Pœna ejus qui temere appellavit. Denique, quæremus quando solvatur Appellatio.*

ARTICULUS I.

De judicibus a quibus, *et de iis* ad quos *appellatur: (qua de re est*

TITULUS II.

A quibus appellari non licet,

ET

TITULUS III.

Quis a quo appelletur).

§ 1. *A quibus judicibus Appellari possit necne.*

VI. Tractandum est, a quibus Appellare non liceat. *l.* 1. *ff. A quib. appell.* ULP. LIB. I. DE APPELLAT.

Et quidem stultum est illud admonere, a Principe Appellare fas non esse; cum ipse sit qui provocatur. *d. l.* 1. § 1.

Item Sciendum est, Appellari a Senatu non posse Principem. Idque Oratione Divi Hadriani effectum. *d. l.* 1. § 2.

VII. A Præfectis autem Prætorio provocare non sinimus. *l.* 19. *Cod. de Appell.* § *A Præfectis.* CONSTANTINUS.

Verum adversus eorum Sententias supplicari potest coram ipsis (ut fere apud nos, par Requête civile); sed semel duntaxat.

Hinc Valentinianus et Valens. Si quis adversus Præfectorum Prætorio Sententias duxerit supplicandum, victusque defuerit, nullam habebit licentiam iterum super eadem causa supplicandi. *l.* 5. *Cod. de Prec. Imper. offer.*

Novella CIX. cap. 5. permittit pariter supplicare Præfecto Prætorio adversus ipsius Sententiam: sed ita ut, si quidem intra decem dies supplicatum fuerit, non possit is qui vicit Sententiæ executionem prosequi; nisi satisdet de restituendo, in eum eventum quo Sententia rescinderetur. Sin post decem dies supplicetur, supplicatio executionem Sententiæ non morabitur; nec necesse erit victori satisdare.

Et hæc quidem de Præfecto Prætorio; a quo solo (*inquiunt Arcadius et Honorius*) non sine dispendio causæ provocare permissum *est. l.* 50. *Cod.* de Appellat.

VIII. *At vero* A Proconsulibus et Comitibus, et his qui vice Præfectorum cognoscunt, sive ex delegatione, sive ex ordine judicaverint, provocare permittimus. Ita ut Appellanti judex præbeat opinionis exemplum (1); et acta cum refutatoriis partium suisque litteris ad Nos dirigat. *l.* 19. *pr. Cod. d. tit.*

Imo Eos etiam qui imaginem Principalis disceptationis accipiunt (2), Appellationum adminicula necesse est accipere. *l.* 16. *Cod. d. tit.* CONSTANTIN.

Tamen Interdum Imperator ita solet judicem dare, ne liceret ab eo provocare: ut scio sæpissime a Divo Marco judices datos.

An et alius possit ita judicem dare, videbimus? Et puto non posse. *sup. d. l.* 1. § 4. *ff. A quib. appell.*

IX. Ex consensu litigantium (citra (3) compromissum) a Præside provinciæ judice dato, victus potest provocare. *l.* 23. *ff. de Appell. et relat.* PAPIN. LIB. 19. RESP.

Quæsitum est, in arbitros [a] qui ad fidejussores probandos dantur, an appellare liceat (4)? Quamvis hoc casu et sine Appellatione quidam putent, ab eo qui eum dedit Sententiam ejus corrigi posse. *l.* 2. *ff. A quib. appellari.* PAUL. LIB. SINGUL. DE APPELL.

§ 2. *Quis judex a cujus judicis Sententia sit Appellandus.*

X. *Ab utroque Prætore Urbano, Præfecto Urbi appellatur. l.* 17. *Cod.* de Appell.

(1) *Les motifs de la Sentence, avec les pièces du Procès.*

(2) Id est, etiam judices a principe datos, ut ejus vice causam dicerent.

(3) Hanc lectionem quæ vulgata est, recte probat Cujacius. Male in Florent. *circa.* A compromissario judice non Appellatur: frustra enim appellaretur, cum ejus Sententia actionem *Rei judicatæ* non pariat. A judice delegato, Præses qui delegavit Appellatur; nec refert an delegaverit eum quem ipse, an quem partes elegissent.

[a] *Haloand.* arbitris.

(4) Supple, et dicendum est licere, imo et tutius esse, *Quamvis* (et hæc erat ratio dubitandi) *quidam putent* Appellationem hoc casu superfluam; Magistratumque qui arbitrum delegavit, citra Appellationem posse hujus arbitri Sententiæ iniquitatem corrigere.

Ex quarumdam etiam provinciarum judicibus, Præfectus Urbi Appellatur; quarum enumerationem vide in l. 23. Cod. d. tit.

A cæterarum provinciarum Rectoribus et a Præfecto Urbi appellabatur, vel Præfectus Prætorio; vel etiam ipse Imperator, si causa esset magni momenti et usque ad certam summam pertingeret.

Quod Si quis, quum una actione ageretur quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus; quarum singulæ notionem Principis non faciunt, omnes autem conjunctæ faciunt; poterit ad Principem Appellare. *l.* 10. § 1. *ff. de Appell. et relat.* Ulp. lib. 8. disputat.

Ex Constitutione autem Theodosii et Valentiniani; In omnibus Appellationibus quæ a Proconsulibus et Spectabilibus judicibus interponuntur, audientia Principis non debet expectari; sed de his cognoscit Præfectus Prætorio cum Quæstore Sacri Palatii. l. 32. *Cod.* de Appellat.

Hæc de Appellationibus a judicibus ordinariis sufficiant.

XI. *Quid de delegatis?*

A judice quem Princeps delegavit, Princeps appellatur. Et quidem si delegatus erat Illustris, ipse Princeps cognoscit; sin, cognoscet Præfectus Prætorio cum Quæstore Palatii. d. l. 32. Cod. §§ 1. et 2.

Dato judice a Magistratibus Populi Romani cujuscumque ordinis; etiamsi ex auctoritate Principis, licet nominatim judicem declarantis, dederint; ipsi tamen Magistratus Appellabuntur. *l.* 3. *ff. Quis a quo appellet.* Modestin. lib. 8. regul.

Similiter Theodosius et Valentinianus rescribunt: quod Eorum sententiis Appellatione suspensis, qui ex delegatione cognoscunt; necesse est eos æstimare juste necne fuerit Appellatum, qui causas delegaverint judicandas. *sup. d. l.* 32. § 3. *Cod. de Appellat.*

Proinde et si Præfectus Urbi judicem dederit, vel Prætorio; ipse erit provocandus, qui eum dederit judicem. *l.* 1. ¶ *proinde. ff. Quis a quo appellet.* Ulp. lib. 1. de Appell.

Quod dicitur, eum Appellari qui dedit judicem: sic accipiendum est, ut et successor ejus possit Appellari. *d. l.* 1. *pr.*

Hæc ita de judice quem Magistratus, duntaxat ad judicandum delegavit.

At vero Ab eo cui quis mandavit jurisdictionem, non ipse provocabitur. Nam generaliter erit provocandus ab eo cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo qui mandavit jurisdictionem. *d. l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Tamen Appellari a Legatis Proconsul potest (1); et si multam dixerit, potest de iniquitate ejus Proconsul cognoscere, et quod optimum putaverit, statuere. *l.* 2. *ff. Quis a quo appell.* Venuleius-Saturnin. lib. 2. de Offic. Procons.

§ 3. *An et quando noceat provocanti, error circa judicem qui Appellandus est.*

XII. Si quis in Appellatione erraverit, ut puta quum alium Appellare deberet, alium Appellaverit: videndum an error ei nihil officit? et si quidem, quum majorem judicem Appellare deberet, ita erravit ut minorem Appellet; error ei nocebit: si vero majorem judicem provocavit, error ei nihil oberit. Et ita multis Constitutionibus continetur. *l.* 1. § 3. *ff. de Appellat. et relat.* Ulp. lib. 1. de Appell.

Non nocebit pariter provocanti, si alium similis potestatis Appellaverit.

Hinc Denique; quum quidam judicem ex Rescripto Principis a Consulibus accepisset, et Præfectum Urbi Appellasset; errori ejus subventum est Rescripto Divorum Fratrum, cujus verba hæc sunt: « Cum per errorem factum dicas, uti a judice quem ex Rescripto Nostro ab Amplissimis Consulibus acceperas, ad Junium-Rusticum nostrum amicum Præfectum Urbi provocares; Consules Amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio ». Si quis ergo vel parem vel majorem judicem Appellaverit, alium tamen pro alio; in ea causa est, ut error ei non noceat. Sed si minorem, nocebit. *d.* § 3. ¶ *denique.*

XIII. *Appellationes igitur omisso medio interpositæ, non sunt irritæ; sed causa remittitur ad judicem qui Appellari debuit.*

Unde Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Appellationes quæ recto ad Principem factæ sunt, omissis his ad quos debuerunt fieri, ex imo ordine (2) ad Præsides remitti. *l.* 21. *ff. de Appell. et relat.* Papirius-Justus lib. 1. de Constitution.

Iidem rescripserunt; Ab judice quem a Præside provinciæ quis acceperat, non recte Imperatorem Appellatum esse: ideoque reverti eum ad Præsidem debere. *d. l.* 21. § 1.

ARTICULUS II.

De Sententiis a quibus appellatur necne.

XIV. *Appellationi locus non est, quoties Sententia ipso Jure non valet: de qua re satis supra lib.* 42. *Tit.* de Re judicata.

Contra autem plures casus sunt, in quibus insuper habita Appellatione mandatur executioni Sententia. Enimvero ita Paulus (postquam dixit, Lege Julia

(1) Hinc Bynkershoek Observ. VI. 23. observat Proconsules non plene mandasse Legatis suis suam jurisdictionem; illam ipsis magis communicasse, quam transtulisse: unde a legato Proconsul, utpote qui jurisdictionem suam retinuerit, Appellabitur.

(2) *Ex imo ordine* judicum. Nam, ut vid § præced. a majoribus judicibus, non ad *Præsides*, sed ad *Præfectos* appellatur.

De vi publica *teneri Magistratum qui civem Appellantem necasset, etc.) ait :* Hac Lege excipiuntur qui artem ludicram faciunt (1), judicati etiam et confessi (2), et qui ideo in carcerem duci jubentur quod Jus dicenti non obtemperaverint, quidve contra publicam disciplinam fecerint. Tribuni etiam militum et Præfecti Classium Alarumve; ut sine aliquo impedimento Legis Juliæ, per eos militare delictum coerceri possit. Paul. sent. *lib.* 5. *Tit.* 24. § 2.

Item a Sententia quam Magistratus adversus aliquem ex Officialibus suis tulit, in his quæ officium ejus spectant, Appellatio Officialis non admittitur. l. 5. *Cod.* Quor. appell. non.

XV. *Sed et ratione causæ duntaxat*, Si res dilationem non recipiat, non permittitur Appellare; ne vel testamentum aperiatur, ut Divus Hadrianus (3) constituit; ne frumentum in usum militum in annonæ subsidia contrahatur, neve scriptus heres in possessionem inducatur. *l.* 7. *ff. de Appell. recip.* Paul. lib. sing. de appell.

Hoc confirmant Gratianus, Valentinianus et Theodosius qui ita rescribunt. Quisquis, ne voluntas defuncti testamento scripta refrictor, vel ne hi quos scriptos patuerit heredes in possessionem mittantur, ausus fuerit provocare; interpositamque Appellationem is cujus de ea re notio erit, recipiendam esse crediderit; viginti librarum argenti mulcta, et litigatorem qui tam importune Appellaverit, et judicem qui tam ignavam conniventiam adhibuerit, involvat. *l.* 6 *Cod. Quor. appell. non recip.*

Item quominus pignus vendere liceat, Appellari non potest. *sup. d. l.* 7. § 2. *ff. de Appell. recip.*

XVI. *Item regulariter ab omnibus Sententiis interlocutoriis appellari non permittitur.*

Igitur quum de agenda causa judex aliquid interlocutus est; Ejus qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellum Principi dedisse, et Sacrum Rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur. Et, si ob eam causam provocaverit, Appellatio ejus recipi Sacris Constitutionibus vetatur. *l.* 4. *ff. d. tit.* Macer lib. 1. de appellat.

Hinc Gratianus, Valentinianus, Theodosius et Arcad. Ante Sententiæ tempus et ordinem eventus, nec a Discussore (4) nec a Rationali Appellare liceat. *l.* 7. *Cod. Quor. appell. non recip.*

Interdum tamen ab interlocutoria appellatur; nimirum si ea sit cujus gravamen reparari non posset, per provocationem interpositam post definitam Sententiam.

Hinc V. G. Ante Sententiam Appellari potest, si quæstionem (5) in civili negotio habendam judex interlocutus sit; vel in criminali, si contra Leges hoc faciat. *l.* 2. *ff. de Appell. recip.* Scævola lib. 4. regular.

XVII. *Hactenus de interlocutoriis Sententiis.*

Diversa ratione, Ab executore Sententiæ appellare (6) non licet. *l.* 4. *ff. de Appellat. et relat.* Macer lib. 1. de appel.

Similiter Valens, Gratianus et Valentinianus rescribunt.* Ab executione Appellari non posse satis et Jure et Constitutionibus cautum est.

Nisi forte executor Sententiæ, modum judicationis excedat.

A quo, si fuerit Appellatum, executione suspensa decernendum putamus; ut, si res mobilis est ad quam restituendam executoris opera fuerit indulta, Appellatione suscepta possessori res eadem detrahatur, et sequestro idoneo collocetur, reddenda ei patri pro qua Sacer Cognitor (7) judicaverit. Quod si de possessione vel de fundis executio cessaverat, et eam suspenderit provocatio; fructus omnes qui tempore interpositæ provocationis capti, vel postea nati erunt, in deposito collocentur; jure fundi penes eum qui Appellaverit, constituto.

Sciant autem provocatores, se vel ab executione Appellantes, vel ab articulo, si eos parperam intentionem Cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animadversione multandos. *l.* 5. *Cod. Quor. appell. non recip.*

Ab executoria porro Sententia valde distinguenda est interpretoria. Sed enim ab eo qui Sententiam male interpretari dicitur, Appellare licet; si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses provinciæ, aut procurator Cæsaris (8) : ita tamen ut in causis Appellationis reddendis hoc solum quæratur, an Jure interpretatum sit. Idque etiam Divus Antoninus rescripsit. *l.* 4. § 1. *ff. de Appellat. et relat.* Macer lib. 1. de Appellat.

XVIII. *Observandum superest quod, ut provocatio recipiatur, nihil refert quanti momenti fuerit res de qua judicatum est.*

Enimvero Et in majoribus et in minoribus negotiis, Appellandi facultas est. Nec enim judicem

(1) Scilicet si Magistratus quid in eos statuit ex causa alicujus delicti in ludo aut scena; Sententia executioni mandatur. Cæterum Augustus Magistratibus coercitionem quam ex vetere Lege in histriones habebant, ademerat, præterquam hoc casu : ut refert Suetonius in Augusto N. 45.

(2) Vide Art. seq. § 2.

(3) Intellige Edictum Hadriani, de quo supra lib. 29. in *Append.* ad Tit. 3.

(4) Cujacius (ad Tit. Cod. *de Discussor*). Discussores in h. l. accipi censet pro cognitoribus et disceptatoribus Rationum fiscalium ab aliis tractarum; *Rationalis* vero hic intelligi potest, Judex quibusvis rationibus dispiciendis datus. Ab eorum, sicut et a quorumvis aliorum judicum, interlocutoriis Sententiis ante definitam non appellatur.

(5) Tormenta.

(6) Ab ipsa enim Sententia Appellandum fuit, non ab ejus executione.

(7) Judex qui vice Principis de Appellatione cognoscit.

(8) Hanc non habet judex pedaneus; qui statim atque officio functus est, privatus est.

oportet injuriam sibi fieri existimare, eo quod litigator ad provocationis auxilium convolavit. *l.* 20. *Cod. de Appell.* CONSTANT.

ARTICULUS III.

A quibus personis et adversus quas provocatio admittatur necne, et quibus præscriptionibus ab Appellando quis excludi possit.

§ 1. *Qui ad provocandum admittantur.*

XIX. Non solent audiri Appellantes, nisi hi quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui alienum negotium gerunt quod mox ratum habetur. *l.* 1. *ff. de Appel. recip.* ULP. LIB. 28. AD ED.

Hinc V. G. Filiumf. miles, quum adversus patrem ejus de bonis quæ per ipsum poterant acquiri, pronuntiat. m esset; respondi, Nonnisi patris nomine (1) potuisse provocare. *l.* 23. § 2. *ff. de Appell. et releg.* PAPINIAN. LIB. 19. RESPONS.

XX. *Et generaliter statuendum quod* A Sententia inter alios dicta Appellari non potest, nisi ex justa causa; veluti si quis in coheredum præjudicium se condemnari (2) patitur, vel similem (3) huic causam: quamvis (4) et sine Appellatione tutus est coheres. *l.* 5. *ff. d. tit.* MARCIAN. LIB. 1. DE APPEL.

Nimirum Alio condemnato, is cujus interest Appellare potest; qualis est qui per procuratorem expertus, victus est. Nec procurator suo nomine (5) Appellet. *l.* 4. § 2. *ff. d. tit.* MACER. LIB. 1. DE APPELL.

Eum qui procuratorem constituit, non minus quam ipsum procuratorem, posse provocare; docent etiam Dio letianus et Maximianus qui ita rescribunt. Si actor a curatore ordinatus, deteriorem calculum reporta-erit; tam ipse quam curator ad provocationis auxilium possunt pervenire; curator vero solus provocationis litem exercebit. Sin autem interim adolescens veniam ætatis impetraverit, vel ad legitimam ætatem pervenerit; potest suo nomine Appellationem exercere. *l.* 10. *Cod. de Appellat.*

XXI. Item si emptor de proprietate victus est; eo cessante, auctor ejus Appellare poterit. Aut si auctor egerit, et victus sit; non est deneganda emptori Appellandi facultas. Quid enim si venditor qui Appellare noluit, idoneus non est? Quinetiam, si auctor Appellaverit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit; perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse Appellasset. *l.* 4. § 3. *ff. de Appell. et relat.* MACER. LIB. 1. DE APPELLAT.

Idque ita constitutum est in persona creditoris (6); quum debitor victus (7) Appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ Constitutio ita Accipienda est, si interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit: nam absenti creditori nullum præjudicium debitor (8) facit. Idque statutum est. *d. l.* 4. § 4.

Ad Appellandum admittuntur Idem fidejussores, pro eo pro quo intervenerunt. Igitur et venditoris fidejussor (9) emptore victo Appellabit, licet emptor et venditor acquiescant. *l.* 5. *ff. de tit.* ¶ *item fidejussores.* MARCIAN. LIB. 1. DE APPELLAT.

Simili ratione: Si heres institutus, victus fuerit ab eo qui de inofficioso testamento agebat; legatariis et qui libertatem acceperunt permittendum est Appellare, si querantur per collusionem pronuntiatum: sicut Divus Pius rescripsit. *d. l.* 5. § 1.

Idem rescripsit, legatarios causam Appellationis agere posse. *d. l.* 5. § 2.

Sed et si in fraudem suam transactionem factam ab eo qui Appellasset, dicerent; idem dicendum est. *d. l.* 5. § 3.

Sed et sine Appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptum est. *d. l.* 5. §. 4.

Consonat quod ait Ulpianus. Si perlusorio judicio actum sit adversus testamentum; an Jus faciat judex, videndum? Et Divus Pius, quum inter conjunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum et libertatium actum, Appellare eis permisit. Et hodie hoc Jure utimur, ut possint Appellare; sed et agere causam apud ipsum judicem qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere. *l.* 14. *ff. de Appell. et relat.* ULP. LIB. 14. AD ED.

XXII. *Interdum ut quis ad provocandum admittatur, sufficit quod vel ex sola pietatis ratione ejus intersit.*

Puta: Sed et si cum mater filii rem Sententia eversam animadverteret, provocaverit; pietati dans; dicendum est, et hanc audiri debere. Et si litem præparandam curare maluerit, intercedere (10)

(1) Non suo: neque enim ipsius interest, sed patris.

(2) Si unus ex heredibus se falso creditori hereditario condemnari patiatur, videntur prima facie coheredes ejus, ab hac Sententia quæ inter ipsos lata non est, posse Appellare; eo quod eorum intersit hunc non judicari hereditatis creditorem. Verum quod dixit, mox emendat his verbis; *Quamvis et sine Appellatione tutus est coheres:* quia Sententia non facit ut is erga coheredem cum quo Sententia lata non est, videri debeat hereditatis creditor. Unde tacite concluendum relinquit supervacuam Appellationem, adeoque non recipiendam.

(3) Vide exempla infra N. seq.

(4) Pro *quanquam*, emendative.

(5) Sed procuratorio recte.

(6) Pigneratitii.

(7) In causa in qua de proprietate pignoris agebatur.

(8) Adeoque provocatione opus non habet; cum ex Sententia inter alios lata, jus sui pignoris non amittat.

(9) *Venditoris fidejussor* hic accipitur, non qui pro venditore, sed qui apud venditorem pro emptore fidem suam interposuit: ut liquet ex his quæ sequuntur, *emptore victo, etc.*

(10) Regulariter mulieres arcentur a lite pro alio suscipienda; propter Senatusconsultum Velleianum quo intercedere prohibentur, id est, in alterius rem obligationem suscipere. Hic autem non prohibentur; pietatis enim ratio facit ut res ipsa matris agi quodammodo videatur, adeoque non videatur *intercedere* pro alio.

non videtur; licet ab initio defendere non potest. *l.* 1. § 1. *ff. de Appell. recip.* ULP. LIB. 28. AD ED.

Simili ratione : Non tantum ei qui ad supplicium ducitur, provocare permittitur; verum alii quoque nomine ejus, non tantum si ille mandaverit, verum quisquis alius provocare voluerit. Neque distinguitur utrum necessarius ejus sit, necne. Credo enim humanitatis ratione, omnem provocantem audiri debere. Ergo, etsi ipse acquiescit Sententiæ. Nec quærimus, cujus intersit. Quid ergo, si resistat qui damnatus est, adversus provocationem; nec velit admitti ejus Appellationem, perire festinans? Adhuc putem differendum supplicium. *l.* 6. *ff. de Appell. et relat.* ULP. LIB. 2. DE APPELL.

XXIII. *Vidimus, in persona quæ Appellat inspici an ejus intersit, mandatumve habeat ejus cujus interest.*

Inspicitur etiam conditio personæ. Nam Servi Appellare non possunt.

Sed domini eorum, ad opem servo ferendam possunt uti auxilio Appellationis; et alius domini nomine id facere potest. *l.* 15. *ff. de Appellat. et relat.* MARCELL. LIB. 1. DIGEST.

Uno tamen casu servus ad Appellandum admittitur. Nimirum : Sin vero neque dominus neque pro domino (1) Appellaverit; ipsi servo qui Sententiam tristem passus est, auxilium sibi implorare non denegamus. *d. l.* 15. ¶ *fin.*

Extra hunc casum servus appellare non potest, ne quidem pro domino.

Hinc Scævola. Creditor cum fidejussoribus egerat; sed post judicium acceptum, ad agendam causam ipse non adfuit: et quum absoluti essent fidejussores, servus ejus appellavit. Quæsitum est, an Appellatio quam servus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? Respondit, Ejusmodi Appellationem non esse observandam. *l.* 28. *ff. de Appell. et relat.* SCÆVOLA LIB. 25. DIGEST.

§ 2. *Quibus præscriptionibus quis ab Appellando excluditur.*

XXIV. *Appellationem excludit præscriptio* PACTI. *Hinc* Si quis ante Sententiam professus fuerit se a judice non provocaturum, indubitato provocandi auxilium perdidit. *l.* 1. § 3. *ff. A quib. appell.* ULP. LIB. 1. DE APPELL.

Multo magis excluditur, qui Sententiæ postquam lata est acquievit vel tacite. Et quidem Ad solutionem dilationem petentem, acquievisse Sententiæ manifeste probatur; sicut eum qui quolibet modo Sententiæ acquievit. Nec enim instaurari finita, rerum judicatarum patitur auctoritas. *l.* 3. *Cod. de Re judic.* DIOCL. ET MAXIM.

XXV. *Hac etiam præscriptione quis ab appellando excluditur, quod convictus et confessus fuerit.*

Hinc Constantinus et Constans. Observare curabis, ne quis homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemque eorum qui manifestam violentiam commiserunt, argumentis convictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus, audiatur Appellans. *l.* 2. *Cod. Quor. appell. non recip.*

Oportet autem ut hæc duo concurrant; ut convictus, et ut confessus sit. Unde ita pergunt : Sicut enim hoc observari disposuimus; ita æquum est, testibus productis, instrumentisque prolatis, aliisque argumentis præstitis, si Sententia contra eum lata sit; et ipse qui condemnatus est, aut minime voce sua confessus sit, aut formidine tormentorum territus, contra se aliquid dixerit; provocandi licentiam ei non denegari. *d. l.* 2. *Cod.* ¶ *sicut.*

Quædam tamen sunt causæ, in quibus ex Constitutione Valentiniani, Valentis, et Gratiani, ab Appellatione excluditur is qui evidenter convictus est; licet non sit confessus.

Ita enim edicunt : Abstinendum prorsus ab Appellatione sancimus, quoties fiscalis calculi satisfactio postulatur; aut tributariæ functionis solemne munus exposcitur, aut publici vel etiam privati (dummodo evidentis, atque convicti) redhibitio debiti flagitatur : ut necessario in contumacem vigor judiciarius excitetur. *l.* 4. *Cod. Quor. appell. non recip.*

Pariter constituunt Arcadius et Honorius, ut ab Appellatione excludantur illi quos aperte manifesteque convictos constiterit, publicos esse debitores. l. fin. Cod. d. tit.

XXVI. *Hac præscriptione etiam quis ab appellando excluditur; quod adversus ipsum tanquam contumacem fuerit Sententia dicta. Ait enim Papinianus ;* cum qui cognovit Edictum peremptorium secundum ordinis causam dati (2), placuit non recte provocasse : cum in ejus potestate fuerit, ante diem præstitutum pro tribunali respondentem aut defensum, Edicti denuntiationem rumpere. *l.* 23. § 3. *ff. de Appell. et relat.* PAPIN. LIB. 9. RESP.

Sic etiam accipe quod ait Paulus : Item si ex perpetuo (3) Edicto, aliquid decernatur; id quominus fit, non permittitur appellare. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Consonat quod rescribit Antoninus. Ejus qui per contumaciam absens, quum ad agendam causam vocatus esset, condemnatus est; negotio prius summatim perscrutato, Appellatio recipi non potest. *l.* 1. *Cod. Quor. appell. non recip.*

XXVII. *Vidimus quibus ex causis quis ab appellando excludatur.*

Ex hac autem causa excludi non debet, quod judex ex Rescripto Principis quem consulterat, judicarit.

(1) Id est, is qui *Pro domino* habetur.

(2) Id est, *secundum* solemnem formulam *ordinis* Legibus *dati*; seu solemni ordine Edictorum peracto. Cujac.

(3) *Peremptorio* : ita enim legendum.

Hinc Ulpianus. Quæsitum est, an adversus Rescriptum Principis provocari possit? Forte si Præses provinciæ vel quis alius consuluerit, et ad consultationem ejus fuerit rescriptum. Est enim quæsitum, an appellandi jus supersit? quid enim si consulendo mentitus est? De qua re extat Rescriptum Divi Pii ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΘΡΑΚΩΝ [*id est, ad communitatem Thracum*] quo ostenditur provocari oportere. Verba Rescripti ita se habent. EAN, etc. [*id est*]. « Si scripserit quisquam ad » Nos, et illi aliquid rescripserimus; volenti ad » Sententiam nostram provocare permissum erit. » Si enim docuerint vel falso vel non ita se habere » quæ scripta sunt; nihil a Nobis videbitur judica- » tum, priusquam contra scriptum fuerit quemad- » modum aliter res se habeat quam Nobis insinua- » tum sit ». *l.* 1. § 1. *ff. de Appell. et relat.* Ulp. lib. 1. de appell.

Obiter nota. Huic consequenter videtur rescriptum, A consultatione judicis non esse appellandum; si quis forte interlocutus fuit, Principem se consultat urum: cum possit post Rescriptum provocare. *d. l.* 1. § 2.

Ex hac causa etiam quis ab Appellando non excluditur, quod post adversarii jusjurandum in litem lata sit Sententia. Ita enim Scævola. Jussus a judice exhibere, secundum præceptum Præsidis provinciæ, rationes quas apud se esse caverat; instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoque secundum Constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat quum petitor quanti sua interesset exhiberi jurasset, facta erat condemnatio. Quæsitum est an, post jusjurandum, Appellationem interponere possit? Respondit: Nihil proponi, cur denegandum esset Appellationis auxilium. *l.* 28. § 1. *ff. d. tit.* Scævola lib. 25. digest.

§ 3. *Adversus quos Appellatio recipiatur.*

XXVIII. *Adversus omnes, etiam fiscum, Appellatio recipitur. Igitur* Lata Sententia quæ pertinet ad bona vacantia, et ad ea quæ ut indignis (Legibus cogentibus) auferuntur si quis putaverit provocandum, vox ejus debebit admitti. *l.* 22. *Cod. de Appellat.* Constantius et Constans.

ARTICULUS IV.

De forma et tempore Appellationis interponendæ, et quoties appellare liceat.

§ 1 *De forma Appellandi.*

XXIX. *Appellatur regulariter per libellum, judici a quo appellatur porrectum. Tamen* Quum quidam propter violentiam judicis non ipsi a quo Appellavit, dedit libellos, sed publice proposuisset; Divus Severus veniam ei dedit, et permisit ei causas appellationis agere. *l.* 7. *ff. de Appell. et relat.* Marc. lib. 1. de appel.

XXX. Libelli qui dantur Appellatori, ita sunt concipiendi; ut habeant scriptum, et a quo dati sint (hoc est, qui appellet), et adversus quem, et a qua Sententia. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 1. de appell.

Sed illud cecidit in quæstionem; si plures habuerit adversarios, et quorundam nomina libellis sint plexa, quorundam non; an æque ei præscribi ei possit ab his quorum nomina comprehensa non sunt, quasi adversus ipsos acquieverit Sententiæ? Et cum una causa sit, arbitror non esse præscribendum. *l.* 3. § 1. Ulp. lib. 1. de appel.

Certe si plures hi sunt adversus quos pronuntiatur, et quorumdam nomina in libellis sint comprehensa, quorumdam non; hi soli Appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa. *d. l.* 3. § 2.

In libellis solet etiam inseri causa propter quam quis appellat. Sufficit autem vel unam enuntiare; aitque Ulpianus Non solere improbari Appellationem eorum, qui vel unam causam appellandi probabilem habuerunt. *l.* 13. § 1. *ff. d. tit.* Ulp. lib. 2. respons.

Quid ergo si causam appellandi certam dixerit? An liceat ei discedere ab hac, et aliam causam allegare; an vero quasi forma quadam obstrictus sit? Puto tamen (cum semel Provocaverit) esse ei facilitatem in agendo; etiam aliam causam provocationis reddere, persequique provocationem suam quibuscumque modis potuerit. *sup. d. l.* 3. § 3.

Circa sententiam quoque a qua appellatur, in libello exprimendam nota: Quum in una causa separatim duplex sententia divisa datur, veluti una sortis, alia usurarum; duplex Appellatio necessaria est: ne alteram agnovisse, de altera provocasse intelligatur. *l.* 17. *ff. d. tit.* Modest. lib. 8. regul.

Quod si una fuerit Sententia, Ulpianus respondit; Appellanti nihil obesse quod in libellis, a qua parte Sententiæ appellaret, non significavit. *sup. d. l.* 13. *pr. ff. d. tit.*

XXXI. *Et hæc quidem de libellis Appellatoriis.* Sed si apud acta (1) quis appellaverit, satis erit si dicat, Appello. *l.* 2. *ff. de Appell. et relat.* Macer. lib. 1. de appell.

Enimvero Litigatoribus copia est, etiam non scriptis libellis, illico appellare voce; quum res poposcerit, judicata tam in civilibus quam in criminalibus causis. *l.* 14. *Cod. de Appellat.* Constantin.

Quocirca, *inquit Ulpianus* (*de hac enim Appellationis specie hic textus intelligendus est*), Scio quæsitum; Si qui non addiderit (in (2) libellis)

(1) *Au Greffe*, ou *Sur le Barreau.*

(2) Hæc verba *in libellis* absunt a Basilicis; et glossema esse evidenter patet ex supradictis N. præced. l. 1. § 4. de forma *Libellorum*, in quibus necessario exprimendum est contra quem Appelletur.

contra quem adversarium Appellet, an præscriptioni (1) subjiciatur? Et puto, nihil oportere præscribi. *l.* 3. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 1. DE APPELL.

XXXII. Illud sciendum est; eum qui provocavit, non debere conviciari ei a quo appellat. Cæterum oportebit eum plecti. Et ita Divi Fratres rescripserunt. *l.* 8. *ff. de Appell. et relat.* ULP. LIB. 4. DE APPELLAT.

Pariter Paulus:

Eum qui appellat, cum convicio ipsius judicis appellare non oportet; ideoque quod ita factum est, arbitrio (2) Principis vindicatur. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *Tit.* 34. § 3.

§ 2. *De tempore interponendæ provocationis,*

(*quo fere pertinet totus*

TITULUS IV.

Quando Appellandum sit, et intra quæ tempora).

XXXIII. Si quis ipso die inter Acta (3) voce appellavit, hoc ei sufficit; sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios dandos, biduum vel triduum computandum est. *l.* 5. § 5. *ff. de Appellat. et relat.* MARCIAN. LIB. 1. DE APPELL.

XXXIV. In propria causa biduum accipitur.

Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? Et palam est eam esse propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. *l.* 1. § 11. *ff. Quand. appell.* ULP. LIB. 1. DE APPELL.

V. G. Is vero qui in rem suam procurator datus est, intra biduum appellare debet; quia suam causam agit. *l.* 20. § 1. *ff. de Appell. et relat.* MODESTIN. LIB. SING. DE PRÆSCRIPT.

Sed si alius quam qui judicio expertus est, appellet; qualis est, cujus interest; an etiam tertia die appellare possit, videamus; Sed dicendum est, secunda die appellare eum debere; quia verum est, eum causam suam defendere. Contrarium ei est; si dicat idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare: quando, si velit suam causam alienam videri, semetipsum excludit; quia in aliena causa ei qui judicio expertus non est, appellare non liceat. *l.* 2. § 1. *ff. Quando appell.* MACER. LIB. 1. DE APPEL.

Si is qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit; an pater ejus appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quæritur? Sed si potest, quod magis probatur; secunda die, ut in propria causa, appellare debet. *d. l.* 2. § 2.

Sed Si pro eo qui capite puniri jussus est, necessaria persona appellet; an tertia die audiri possit, Paulus dubitat. Sed dicendum est; hanc quoque personam, ut in propria causa secunda die appellare debere; quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit. *d. l.* 2. § 3. *d. tit.*

Quid igitur? Si procuratorio nomine egeris, et victus appellaveris, deinde injusta Appellatio tua fuerit pronuntiata; potest dubitari num secundo die appellare debeas? quia, cum de tua Appellatione injusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur. Sed rectius dicetur, tertia die appellare te posse; quia nihilominus alienam causam defenderis. *d. l.* 2. *pr.*

XXXV. *Ex dictis sequitur hæc generalis regula.* Quare procurator nisi in suam rem datus est, tertium diem habebit in suam autem rem datus, magis est ut alteram diem observet.

At si in partem proprio nomine, in partem pro alieno litigat; ambigi potest utrum biduum, an triduum observetur. Et magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum observetur. *l.* 1. § 12. *ff. Quando appell.* ULP. LIB. 1. DE APPELLAT.

Quemadmodum autem procurator qui in rem suam datus non est, triduum habet; ita pariter Tutores, item Defensores Rerumpublicarum, et curatores adolescentium vel furiosi, tertium diem habere debent; idcirco quia alieno nomine appellant.

Ex hoc apparet, tertio die provocandum defensori; si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine: cum obtentu alieni nominis suam causam agens, tertio die (4) appellare possit. *d. l.* 1. § 13.

Item Si quis suspectum tutorum faciens, non obtinuerit, appellare eum intra triduum debere, Julianus libro quadragesimo Digestorum scripsit; profecto, quasi pupilli defensorem. *d. l.* 1. § 14.

Similiter Paulus. Intra triduum appellare licet ei qui de suspecto tutore egit, victusque appellat. *l.* 3. *ff. de Appel. recip.* PAUL. LIB. SING. REGUL.

Item Modestinus. Qui suspectum tutorem facit, et qui de non recipienda tutela excusationem agitat (5); alieno nomine agere intelligendus est. *l.* 20.

(1) Exceptioni ad excludendam Appellationem.

(2) Schultingius hunc textum corruptum fuisse censet. Nec enim probabile est necesse fuisse ea de re referri ad Principem. Quapropter putat Paulum fortasse scripsisse, *ex Rescripto Principum vindicatur;* et intellexisse illud Rescriptum Divorum Fratrum Marci et Veri, de quo mox supra Ulpianus.

(3) *Apud acta* seu *Inter acta* Appellare dicitur, qui illico post auditam Sententiam ex scripto recitatam, ad Scribam conversus dicit APPELLO. Cujus Appellationis mentionem, Actis causæ Scriba inserere debebat.

(4) Sensus est: cum receptum sit ut triduum concedatur ei qui causam agit, suam quidem factam per litis contestationem, sed quam non pro se sed pro alio suscepit.

(5) Id est, impugnat. Et intellige de nominatore qui tutori quem nominavit, excusationem de non recipienda tutela allegenti contradicit. Hic in re non suam, sed pupilli causam agit; adeoque alieno nomine.

ff. de Appellat. et relat. MODESTIN. LIB. SING. DE PRÆSCRIPTIONIB.

XXXVI. Biduum vel triduum Appellationis, ex die Sententiæ latæ computandum erit.

Quid ergo, si Sententia fuerit sub conditione dicta? Utrum ex die Sententiæ tempus computamus ad appellandum, an vero ex die quo conditio Sententiæ extitit? Sane quidem non est sub conditione Sententia dicenda; sed si fuerit dicta, quid fiet? Et est utile; statim tempora ad appellandum computari debere. *l.* 1. § 5. *ff. Quando appell.* ULP. LIB. 1. DE APPELL.

Inde etiam hæc quæstio. Si quidem in insulam deportandum annotaverit Præses provinciæ, et imperatori scripserit ut deportetur; videamus quando sit provocandum, utrum quum Imperator scripserit, an quum ei scribitur? Et putem tunc esse appellandum quum recipi (1) eum Præses jubet, Sententia prolata (2) Imperatori scribendum ut deportetur. Cæterum (3) verendum est, ne sero sit ut tunc provocetur quum Imperator insulam ei assignaverit; comprobata enim Sententia Præsidis, tunc solet insulam assignare: rursus illud verendum est, si mandaciis apud Principem oneravit eum quem deportandum laborabat, intercludi illi viam provocandi.

Quid ergo est? Recte dicetur humanitate suggerente, ut et hoc et illo tempore non frustra provocaretur: quia non adversus Principem, sed adversus judicis caliditatem provocavit. Simili modo et in Decurione erit probandum; quem punire sibi Præses permittere non debet, sed recipere eum in carcerem, et Principi scribere de pœna ejus. *d. l.* 1. *pr.*

Illud videamus; si, quum Imperatori scriberetur, exemplum litterarum litigatori editum sit; neque is appellaverit, et postea contra eum rescriptum sit: an appellare a litteris pridem sibi editis possit (4)? Quia qui tunc non appellavit, vera esse quæ scripta sunt consensisse videtur; nec audiendus est, si dicat eventum Rescripti Sacri se sustinuisse. *l.* 3. *ff. d. tit.* MACER LIB. 2. DE APPEL.

XXXII. Dies autem istos quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse Oratio Divi Marci voluit; si forte ejus a quo provocatur, copia non fuerit ut ei libelli dentur. Ait enim: « IS DIES SERVABITUR QUO PRIMO ADEUNDI FACULTAS ERIT ».

Quare si forte post Sententiam statim dictam, copiam sui non fecerit is qui pronuntiavit, ut fieri adsolet; dicendum est, nihil nocere appellatori. Nam ubi primum copiam ejus habuerit, poterit provocare. Ergo si statim se subduxit, similiter subveniendum est. *sup. d. l.* 1. § 7. *ff. d. tit.*

Quid igitur, si conditio horæ effecit ut se reciperet? Si forte dicta sit Sententia jam suprema hora (5)? Utique non videbitur se subtraxisse. *d. l.* 1. § 8.

Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit. Cæterum si non fecit; an imputetur alicui quod ad domum ejus non venerit, quodque in hortos non accesserit; et ulterius, quod ad villam suburbanam? Magisque est ut non debeat imputari. Quare si in publico ejus adeundi facultas non fuit, melius dicetur facultatem non fuisse adeundi. *d. l.* 1. § 9.

Si quis ipsius quidem a quo appellavit, adeundi facultatem non habuit; ejus autem quem appellavit, habeat copiam: videndum est, an ei præscribi possit quod eum non adierit? Et hoc Jure utimur; ut, si alterutrius adeundi fuit copia, præscriptio locum habeat. *d. l.* 1. § 10.

XXXVIII. *Cum istud tempus sit utile; hinc etiam sequitur quod*, Si adversus absentem fuerit pronuntiatum; biduum vel triduum, ex quo quis scit, computandum est; non ex quo pronuntiatum est.

Quod autem dicitur absentem posse provocare EX QUO SCIT, sic accipit (6); si non in causa per procuratorem defensus est. Nam si ille non provocavit, difficile est ut hic audiatur. *d. l.* 1. § *fin.*

XXXIX. *Observandum quod* Militibus Appellandi tempora non remittuntur; et victi, si non provocaverint, et solemnia fecerint, postea non audiuntur. *l.* 20. § 2. MODESTIN. LIB. SING. DE PRÆSCRIPTIONIB.

XL. *Novella XXIII. cap.* 1. *dati decem dies* A recitatione Sententiæ *numerandi ad appellandum; sive suo sive alieno nomine quis provocet.*

§ 3. *Quoties Appellare liceat.*

XLI. *Ex Constitutione Theodosii et Arcadii; qui gemino judicio erat victus (puta Prætoris, et Præfecti Urbi), amplius provocare non poterat. l.* 1. *Cod. Theod.* Post ab eo etc.

Ex Constitutione autem Justiniani; bis, non etiam ter provocare licet. l. un. Cod. Ne liceat in una etc.

(1) In carcerem.

(2) Sententia nempe in hunc modum prolata, *Imperatori scribendum esse ut ass gnet insulam in quam deportetur.* Neque enim Præsides ipsi jus deportandi habebant, sed tantum Sententia sua annotabant deportandum, et ad eorum relationem Princeps deportabat.

(3) Id est, alioquin, si contra diceres tunc demum Appellandum quum Princeps rescripsisset, *verendum, etc.*

(4) Et dicendum quod non possit: *Quia, etc.*

(5) De qua vide Commentarium nostrum in Legem XII. Tabularum, *Tab. Ia. cap.* fin.

(6) Oratio Divi Marci, cujus fragmentum supra. N. præced.

ARTICULUS V.

De forma et tempore recipiendæ Appellationis; et de officio judicis a quo appellatur, in ea recipienda.

(*ubi exponitur maxima ex parte*

TITULUS V.

De Appellationibus recipiendis vel non.

et totus

TITULUS VI.

De libellis dimissoriis (qui Apostoli dicuntur).

§ 1. *De forma et tempore recipiendæ Appellationis.*

XLII. Post Appellationem interpositam litteræ dandæ sunt ab eo a quo appellatum est, ad eum qui de Appellatione cogniturus est, sive Principem sive quem alium; quas litteras Dimissorias, sive Apostolos, appellant. *l. un. ff. de Libell. dimiss.* Marcian. lib. 2. de appell.

Nota porro Dimissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo Apostoli dicuntur. Dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum qui appellatus est, dimittitur. *l. 106. ff. de Verb. signif.* Modest. lib. sing. de præscription.

Sensus autem litterarum talis est; Appellasse (puta) Lucium-Titium, a Sententia illius, quæ inter illos dicta est. *sup. d. l. un. ff. de Libell. dimiss.*

XLIII. Ab eo a quo appellatur, ad eum qui de Appellatione cogniturus est, litteræ dimissoriæ diriguntur, quæ vulgo Apostoli appellantur: quorum postulatio et acceptio, intra quintum diem ex officio facienda est. Paul. sentent. lib. 5. *Tit.* 33. § 1.

Qui intra tempora præstituta, Dimissorias non postulaverit, vel acceperit (1), vel reddiderit (2); præscriptione ab agendo summovetur. Paul. sent. lib. 5. *Tit.* 33. § 2.

Adde: et pœnam Appellationis inferre cogitur, de qua infra N. 45.

Tamen Præses provinciæ, ad quem appellasti; si non vitio negligentiæ vestræ, tempus quod ad reddendos Apostolos præscriptum est, exemptum esse animadverterit: sed ex fatalis casus necessitate, diem functo eo qui eos perferebat, id accidisse cognoverit; juxta perpetui Juris formam, desiderio vestro medebitur. *l. 5. Cod. de Appell.* Dioc. et Maxim.

XLIV. *Quid si judex a quo appellatur, Appellationem recipere vel Apostolos dare nolit? Hoc casu* Ei cujus Appellatio non recipitur, sufficit si possit dicere Appellationem suam non esse receptam. Quod quaqua ratione doceat, admittetur ejus Appellatio. *l. 5. ff. de Appell. recip.* Ulp. lib. 4. de appellat.

Unde Marcianus. Sufficit autem petisse intra tempus Dimissorias, Instanter et sæpius; ut et, si non accipiat, idipsum contestetur. Nam instantiam repetentis dimissorias, Constitutiones desiderant. Æquum est igitur, si per eum steterit qui debebat dare litteras, quominus det, ne hoc accipienti noceat. *l. un. § 2. ff. de Libell. dim.* Marcian. lib. 2. de appellat.

Non recepta autem Appellatione; si quidem Principem appellari oportuit, Principi erit supplicandum; sin vero alius appellabatur quam Princeps, ille erit adeundus. *sup. d. l. 5. § 1. ff. de Appell. recip.*

Sed et si quid aliud post receptam Appellationem impedimento factum fuerit; eum adiri oportet, quem appellare quis debet. *d. l. 5. § 2.*

Plane si Appellatione non recepta, non ipsum adierit quem debuit, sed Principem; pro eo habebitur, atque si is aditus est qui adiri debuit. Idque Rescriptis Imperatoris nostri Antonini declaratur. *d. l. 5. § 3.*

Plane si alium pro alio adiit, non Principem; nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse. *d. l. 5. § 4.*

Intra constituta autem appellatoria tempora; debet is cujus Appellatio non est recepta, vel competentem judicem vel Principem adire. *d. l. 5. § 5. ff. d. tit.*

XLV. *Hactenus de Apostolis.*

Præterea ab appellante requirebatur et cautio. Unde Paulus: Ne liberum quis et solutum haberet arbitrium retractandæ et revocandæ Sententiæ; et pœnæ, et tempora Appellatoribus præstituta sunt. Et nisi juste appellaverint, tempora ad cavendum (3) in pœna Appellationis præstituta sunt. Igitur morans in eo loco ubi appellavit; cavere debet ut ex die acceptarum litterarum continui quinque dies computentur: si vero longiùs, salva dinumeratione (4), integri quinque dies cum eo ipso quo litteras acceperit, computantur. Paul. sentent. lib. 5. *Tit.* 32. § 1.

Quum a pluribus Sententiis provocatur, singulæ cautiones exigendæ sunt; et de singulis pœnis spondendum est. *d. tit.* § 5.

Si plures appellant, una cautio sufficit: et si unus caveat, omnibus vincit. *d. tit.* § 4.

(1) A judice a quo Appellatur.

(2) Judici qui Appellatur.

(3) Quid si per inopiam quis hanc cautionem exhibere non possit? Putat Schultingius hunc ad appellandum non fuisse admissum: arg. l. 8. § 8. ff. *Mandati.*

(4) Singulorum dierum, in singula viginti millia passuum itineris.

In quam autem pœnam cavebatur, docet idem Paulus. In omnibus pecuniariis causis, magis est ut in tertiam partem ejus pecuniæ caveatur. *d. tit.* § *fin.*

Pariter quoque in causa liberali; ut ibidem dicitur: Assertor si provocet, in ejusmodi tertiam cavere debet quanti causa æstimata est. *d. tit.* § 7.

Tria vero circa formam hujus cautionis præstandæ observanda ex eodem Paulo:

1.º Quotiens in pœna Appellationis cavetur; tam unus quam plures fidejussores, si idonei sunt, dari possunt. Sufficit enim, etiam per unum idoneum indemnitati pœna consuli. *d. tit.* § 3.

2.º Modus pœnæ in qua quis cavere debet, specialiter in cautione exprimendus est; ut sciat in qua stipulatio committatur. Aliter enim, recte cavisse non videtur. *d. tit.* 32. § 6.

3.º Ne quis in captionem verborum in cavendo incidat; expeditissimum est, pœnam ipsam, vel quid aliud pro ea deponere. Necesse enim non habet sponsorem quis vel fidejussorem dare, aut præsentem esse: sed si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod deposuit. *d. tit.* § 2.

Hæc Jure Pandectarum.

XLVI. *Ex Constitutione Diocletiani et Maximiani;* Apostolos post interpositam provocationem, etiam non petente appellatore, sine aliqua dilatione judicem dare oportet: cautione videlicet de exercenda provocatione (1) in posterum minime præbenda. *l.* 6. § *fin. Cod. de Appell.*

§ 2. *De officio judicis a quo appellatur, in recipienda necne Appellatione.*

XLVII. *Judex a quo appellatur, Appellationem recipere debet; nisi existimaverit jus appellandi non competere ei qui appellat.*

Hoc autem casu Sciendum est, quum Appellatio non recipitur, præcipi Sacris Constitutionibus omnia in eodem statu esse; nec quicquam novari, etiamsi contra fiscum appellatum sit. Eumque qui Appellationem non receperit, opinionem suam confestim per Relationem manifestare; et causam pro qua non recepit Appellationem; ejusque exemplum litigatori edere debere, Mandatis cavetur. *l.* 6. *ff. de Appell. recip.* Macer. lib. 2. de appell.

Districte autem prohibetur, ne cui ab ipsius Sententia appellare volenti judex vim faciat. Sic enim ea de re rescribit ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ (*id est*) » Imperator » Alexander communi eorum qui in Bithynia sunt » Græcorum. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur a judicantibus, non video; quando licet » aliam viam tenentem, idem facere; et celerius » ad Me pervenire. Injuria autem et vi uti adversus eos qui appellant, et custodia militari circumsistere, et (ut simpliciter dicam) obstruere illis » eam ad Nos viam; interdicimus Curatoribus et » Ducibus gentium (2). Et obediant huic Meæ pronuntiationi; scientes quod tantum mihi curæ est » eorum qui reguntur libertas, quantum et illorum benevolentia et obedientia ». *l.* 25. *ff. de Appell. et relat.* Paul. lib. 20. respons.

Pariter Constantinus. Minime fas est ut in civili negotio libellis appellatoriis oblatis, aut carceris cruciatus, aut cujuslibet injuriæ genus, seu tormenta, vel etiam contumelias perferat appellator: absque his criminalibus causis, in quibus etiamsi provocare possit, eum tamen statum debet obtinere, ut post provocationem in custodia (si fidejussores idonei copiam non habeat) perseveret. *l.* 12. *Cod. de Appell.*

XLVIII. *Multa alia super recipienda Appellatione, a posterioribus Imperatoribus constituta sunt. Quorum hæc summa est:*

Nimirum 1.º *Ut liberior sit provocandi facultas; judex libellus Appellationis adversus ipsius Sententiam oblatus est, non debet ullam injuriam aut contumeliam inferre appellanti, nec eum carcere coercere in civilibus causis. l.* 12. *Cod.* h. tit.

In criminalibus tantum poterit appellator in custodia retineri. l. 6. § 3. Cod. de Appell.

2.º *Item sub pœna mulctæ debet judex a quo appellatur Appellationem suscipere,* et Apostolos *dare. l.* 22. *et l.* 31. *Cod.* h. tit.

3.º *Post susceptam autem Appellationem, si ipse Princeps appelletur, judex a quo appellatur, ad eum Relationem mittit; si alius judex appelletur, ad eum* Apostolos *dirigit. Relationis autem seu opinionis quam ad Principem missurus est, intra decem dies litigatoribus exemplum apud Acta edere debet; ut si qui minus plena aut contraria videatur, possit intra quinque dies ex quo ipsi editum est refutatorias preces offerre. l.* 1. *Cod. Theod.* de Appell.

Nota. In quibus refutatoriis libellis observandum est, ne jam perorata resuscitentur. l. 39. § 1. *Cod.* de Appell.

Hæ autem refutatoriæ preces una cum judicis Relatione, necnon omnia quæ ad instructionem causæ pertinent, mitti ad Principem intra viginti dies ex quo Sententia lata est debent. Alioquin intra alios viginti dies qui sequuntur, litis æstimationem quam Comes Rationum *æstimaverit, Officiales judicis a quo provocatur, fisco pendere coguntur;* Rationalisque *sub pœna capitis prohibetur hanc pœnam relaxare. l.* 8. *Cod.* (*Theod.*) *h. tit.*

Hoc tempus viginti dierum, Constitutionibus posteriorum Imperatorum, scilicet Juliani, deinde Valentiniani et Valentis (*l.* 29. *et l.* 42. Cod. Theod.) *ad triginta dies productum est. l.* 24. *Cod.* de Appellat.

Pœna infamiæ decernitur adversus judicem; si cuncta quæ litigatores instructionis probationisque

(1) Et de pœna nisi juste Appellasset solvenda.

(2) Gravæ sunt (ut Cujacius interpretatur, in Notis ad *Poem. Instit.*) obscuriores extremi Imperii regiones quæ a Satrapis reguntur (qui in hac lege *Duces gentium* appellantur), nec Provinciæ formam habent De quibus etiam mentio in l. fin. Cod. *de Offic. Mag. mil.* ubi Gravvis per Armeniam Magistro militum subjiciuntur.

causa recitaverint, indita actis non inveniantur. l. 15. *Cod.* de Appell.

4.° *Si his omnibus quæ a judice a quo appellatur observanda diximus, judex ille non paruerit; nimirum si aut Appellationem suscipere noluerit, aut ea suscepta* Apostolos *denegaverit: appellator potest super ea re querimoniam suam deponere intra anni tempus, juxta Jus antiquum, si Præfectus Prætorio aut Præfectus Urbi appelletur; intra sex menses, si inferiores judices appellentur; intra quatuor, si ab arbitro appelletur. l.* 31. *Cod.* de Appellat.

Judex autem qui Appellationem suscipere noluerit, necnon Officiales ejus (nisi judici ea in re pertinaciter restiterint), mulcta pecuniaria Constitutione Constantii et Constantis statuta plectuntur. l. 21. *Cod.* de Appell.

Quinetiam, si vicerit is cujus Appellatio suscepta non est; jubet Constantinus ad se Referri: ut judex qui eam non suscepit, digno supplicio puniatur. l. 19. *Cod.* de Appell.

ARTICULUS VI.

De effectu Appellationis interpositæ.

XLIX. *Appellationis interpositæ is effectus esse solet; ut, quandiu pendet Sententia, mandari executioni non possit, nihilque debeat innovari. De quo est specialis Titulus VII. infra* Nihil innovari, etc.

Is etiam est Appellationis effectus; ut judex a quo interposita est, postquam eam receperit, non possit amplius quidquam super ea causa de qua appellatum est audire.

Hinc Constantinus. Ex illo tempore ex quo in civilibus causis quæ inter privatos moventur, consulturum vel relaturum te esse promiseris, vel Appellationis a te interpositæ solemnia completa fuerint; nihil posthac tibi, quodlibet speciale ac requisitum, vel quibuscumque modis favoris gratiam præferens, audiendum est. Sed observandum, ut juxta priora statuta solemnitatis more expleto, gesta ad Comitatum (1) omnia dirigantur. *l.* 13. *Cod. de Appell.*

Quod Si quis ex alia causa appellaverit a judice; an in alia causa eumdem judicem habere necesse habeat, videamus? Et hodie hoc Jure utimur. Et tametsi Appellatio interposita sit; tamen apud eumdem judicem a quo quis provocavit, compelletur alias causas si quas habet agere. Nec utetur hoc prætextu, quasi ad [a] offensum judicem non debeat experiri; cum possit denuo provocare. *l. un. ff. Apud eum a quo appell.* ULP. LIB. 4. DE APPELL.

ARTICULUS VII.

De prosequenda et absolvenda causa Appellationis.

Videndum intra quod tempus causam Appellationis prosequi oporteat, et quæ in ea disceptanda ac judicanda observentur.

Huc etiam pertinet quærere, quis causam Appellationis prosequi possit. Verum ea de re specialis est infra Titulus IX. An per alium causæ Appellat. reddi poss.

§ 1. *Intra quod tempus causam Appellationis prosequi et absolvere oporteat.*

L. *Intra certa tempora, Appellationis causa ante judicem Appellationis introducenda et absolvenda est. Quæ tempora varia fuere; pro varietate causarum et distantia locorum.*

Ex suscepta Appellatione; aut, si suscepta non fuisset, ex die qua appellator querimoniam deposuisset; currebat hoc tempus: hujusque ultimus dies dicebatur FATALIS, *quia eo elapso lis perimebatur. Si tamen appellator excidisset sine culpa sua,* REPARATIO *ei concedebatur. Hæc reparatio adversario denuntiari debebat; et, si adhuc sine culpa excidisset appellator a reparato tempore, altera reparatio ei concedebatur. Nunquam dabatur tertia. Sed si geminus lapsus culpa judicis excidisset, judex litis æstimatione mulctabatur. l. un. (Theod.) Cod.* de Reparat. Appell.

Ex Constitutione autem Theodosii et Valentiniani; quum a Rectore provinciæ vel alio Spectabili judice appellatur, primi fatalis diei tempus sex mensium est: quo si appellator citra culpam exciderit, prima reparatio intra trigesimum-primum diem datur; secunda item et tertia totidem dierum dari potest, ita ut sint quatuor fatales dies. A Principe autem, etiam Quarta trium mensium reparatio, ex die quarti fatalis diei impetrari potest.

Quod si ab arbitro qui vice Principis cognoscebat, fuerit appellatum; eadem servabantur: præterquam quod Quarta reparatio a Principe nulla impetrabatur. Quum autem ab arbitro qui a Præfecto Prætorio aliove Illustri, aut etiam a judice Spectabili delegatus erat, appellatur, primus fatalis dies est duorum mensium; alii tres mensis unius, ut mox supra. l. 2. Cod. de Tempor. et reparat. appell.

Observandum quod, si tempora illa in diem feriatum incidant: dies qui hunc præcedit, ipse fatalis habetur. d. l. 2. Cod. § illud etiam.

LI. *Ex Constitutione autem Justiniani; primus fatalis dies qui erat sex mensium, obtinet quidem quum ex provinciis longinquis (quæ in hac lege enumerantur) Appellatio interponitur; ex vicinis autem provinciis Appellatione interposita, tempus illud est duntaxat trimestre. l. fin. Cod.* de Temporib. et repar. appellat.

Illud præterea constituit; ut fatalis dies non tam stricte fatalis foret, quin, Sive ante quartum diem fatalis luminis et ipsum fatalem, sive post quinque dies ex quo ortus fatalis effluxerit, *appellator audiri possit. d. l. fin. Cod.* § 1.

Constituit quoque; ut Appellatione interposita, possit victor ipse Secundum id quod jam constitu-

(1) Nostrum; id est, ad Nos.

[a] *Alias* apud.

t·m est (*inquit*), præmature causam nducere (1); *annali spatio non expectato. d. l. fin.* § 2.

Statuit etiam ut altera parte absente, causa Appellationis dirimi possit. d. l. fin. § 4.

Denique ex eadem Constitutione discimus; causam Appellationis intra fatalem diem in Auditorio Principis introductam perpetuari, in cæterorum autem judicum Auditoriis intra annum inchoata lite absolvi debere. Si tamen appellator citra culpam suam litem non esse absolutam evidenter docuerit, alterum annum ei concedi. d. l. fin. § 3 *et* 4.

LII. *Ex Novella CXXIII. cap.* 1. *tempus absolvendæ causæ Appellationis non currit, si super ea fuerit compromissum, donec compromissum finitum fuerit. Item ex Novella CXIX. cap.* 4. *non perimitur Appellatio, si die fatali Appellator steterit ante judicem, et per judicem factum sit quominus judicaret.*

§ 2. *Quæ in disceptanda et judicanda causa Appellationis observentur.*

LIII. *Hac de re sic rescribunt Diocletianus et Maximianus.* Eos qui de Appellationibus cognoscent ac judicabunt, ita judicium suum præfere convenit; ut intelligant quod, quum Appellatio post decisam Sententia litem interposita fuerit, non ex occasione aliqua remittere negotium ad judicem suum fas sit, sed omnem causam propria Sententia determinare conveniat; cum salubritas Legis constitutæ (2) ad id spectare videatur, ut post Sententiam ab eo qui de appellatione cognoscit, recursus fieri non possit ad judicem a quo fuerit provocatum. Quapropter remittendi litigatores ad provincias, remotam occasionem atque exclusam penitus intelligant; cum super omni causa interpositam provocationem, vel injustam tantum liceat pronuntiare, vel justam. *l.* 6. *Cod. de Appellat.*

Si quid autem in agendo negotio minus se allegasse litigator crediderit, quod in judicio acto fuerit omissum; apud (3) eum qui de Appellatione cognoscit, persequatur: cum votum gerentibus Nobis ALIUD NIHIL IN JUDICIIS QUAM JUSTITIAM LOCUM HABERE DEBERE, necessaria res forte transmissa (4) non excludenda videatur. *d. l.* 6. § 1.

Si quis autem post interpositam Appellationem, necessarias sibi putaverit esse personas, per quas apud judicem qui super Appellatione cognoscet, veritatem posset ostendere quam existimavit occultam; hocque fieri judex perspexerit: sumptus iisdem ad faciendi itineris expeditionem præbere debebit; cum id ipsa justitia persuadeat, ab eo hoc recognosci qui evocandi personas sua interesse crediderit. *d. l* 6. § 2.

Hoc confirmat Justinianus qui ita rescribit. Per hanc divinam sanctionem decernimus, ut licentia quidem pateat exercendis Consultationibus, tam Appellatori quam adversæ parti, novis etiam assertionibus utendi; vel exceptionibus quæ non ad novum capitulum pertinent, sed ex illis conjunctæ sunt quæ apud anteriorem judicem noscuntur propositæ. Sed et si qua dicta quidem allegatio monstrabitur, vel instrumentum aliquod prolatum, probationes tamen illa quidem defuerint tempore; verum apud Sacros Cognitores sine procrastinatione præberi poterunt: id quoque eos admittere, quo exercitatis jam negotiis pleniore subveniatur veritatis lumine. *l.* 4. *Cod. de Temp. appell.*

LIV. *Uno casu nulla fiet disceptatio causæ super qua provocatum est; scilicet quum is qui provocavit, pactus est postea rei judicatæ stare.*

Hinc Papinianus. Qui provocavit, pactus est, INTRA diem certam pecuniam quam transegerat non soluta, judicatis se satisfacturum. Judex Appellationis, nullo alio de principali causa discusso, justam conventionem velut confessi sequetur. *l.* 40. § 1. *ff. de Pactis.* PAPIN. LIB. 1. RESP.

ARTICULUS VIII.

Cui Apellatio prodesse possit.

LV. *Regulariter soli appellatori Appellatio prodesse potest.*

Hinc Ulpianus. Si quid separatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem causa; pluribus eis Appellationibus opus est. *l.* 10. *ff. de Appell. et relat.* ULP. LIB. 8. DISPUT.

Excipe. Sed quum adversus plures probatæ essent rationes quæ eis nocerent, sufficit eis una Appellatio; quia uno titulo comprobatarum rationum omnes conveniebantur. *d. l.* 10. § 2.

Hinc generaliter rescribit Alexander. Si judici probatum fuerit unam eamdemque condemnationem, eorum quoque quorum Appellatio justa pronuntiata est, fuisse; nec diversitate factorum separationem accipere, emolumentum victoriæ, secundum ea quæ sæpe constituta sunt, ad te quoque qui nec provocasti; pertinere non ignorabit. *l.* 1. *Cod. si unus ex pluribus, etc.*

De his et similibus casibus accipe, quod ait idem Alexander: Si in una eademque causa unus appellaverit, ejusque justa Appellatio pronuntiata est; ei quoque prodest, qui non appellaverit. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

LVI. *Cæterum* Quod est rescriptum, IN COMMUNI causa quoties alter appellat, alter non, alterius victoriam ei proficere qui non provocavit; hoc ita demum probandum est, si una eademque causa fuit defensionis. Cæterum si diversæ, alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat; et is qui non

(1) *Anticipare.*

(2) Sensus est: Ita demum *Salubris* seu utilis esse potest Lex Appellandi; si a judice AD QUEM Appellatum est, recursus non sit ad eum A QUO provocatio est interposita.

(3) Apud priorem judicem.

(4) Id est, prætermissa.

gesserat, provocavit. Iniquum est enim, qui idcirco agnoverat Sententiam quoniam gessisse se scit, propter Appellationem ejus qui non gesserat obtinere. *sup. d. l.* 10. § 4. *ff. de Appell. et relat.*

Similiter : Quod si ætatis auxilio unus contra Sententiam restitutionem impetraverit ; Majori, qui suo jure non appellaverit, hoc Rescriptum non prodest. *sup. d. l.* 2. *Cod. Si unus ex plurib.* § *quo si.*

LVII. *Observandum superest ; Constitutione Justiniani introductum, ut Appellatio etiam ei qui ipse non provocaverat, prodesset ; nempe ut ipse a judice Appellationis desiderare possit, Sententiam in his in quibus ipse læsus esset emendari. l.* 39. *Cod.* de Appell.

ARTICULUS IX.

De pœna ejus qui temere Appellavit.

LVIII. *Pœna temerariæ Appellationis, primum obtinere cœpit in solis Appellationibus quæ ad Imperatorem interponebantur. Nero constituit ut eidem pœnæ subjacerent, qui ad Senatum provocarent : Tacit.* Annal. *XIV.* 28.

Temporibus Pauli, passim obtinebat ut in temerarios appellatores pœnæ constituerentur. Unde ita ille generaliter : Omnimodo probandum est ut, quotiens injusta Appellatio pronuntiatur, sumptus quos dum sequeretur adversarius impendit, reddere cogatur ; non simplos, sed quadruplos. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *Tit.* 36.

Hanc quadrupli pœnam exolevisse, et huic arbitrariam multam successisse, liquet ex eo quod hac de re rescribunt Diocletianus et Maximianus. Ne temere autem ac passim provocandi omnibus facultas præbeatur ; arbitramur eum qui malam litem fuerit persecutus, mediocritor pœnam a competenti judice sustinere. *l.* 6. § 4. *Cod. ff. de Appell.*

ARTICULUS X.

Quando solvatur Appellatio.

LIX. *Solvitur Appellatio, diei fatalis lapsu. De qua re vidimus supra Art.* 7.

Item Appellatoris pœnitentia. Nam (ut rescribunt Arcadius et Honorius) si quis libellos Appellatorios ingesserit ; sciat se habere licentiam arbitrium commutandi, et suos libellos recuperandi : ne justæ pœnitudinis humanitas amputetur. *l.* 28. *Cod. de Appellat.*

LX. *Item* Appellatore defuncto ; si quidem sine herede, cujuscumque generis Appellatio fuit, evanescit.

Quod si Appellatori heres extiterit : si quidem nullius alterius interest causas Appellationis reddi, cogendus non est peragere Appellationem. Si vero fisci, vel alterius contra quem appellatum est, interest ; causas Appellationis reddere necesse habet Nullius autem interest, veluti quum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, provocatione interposita decesserit ; Imperator noster Alexander Pletorio militi ita rescripsit : « QUAMVIS pendente Appellatione, morte » rei crimen extinctum sit ; data tamen etiam de » parte bonorum ejus Sententia proponitur. Ad» versus quam non aliter is qui emolumentum suc» cessionis habet, obtinere potest ; quam si in » reddendis causis Appellationis, iniquitatem Sen» tentiæ detexerit ». *l. un. ff. Si pend. appell.* MACER. LIB. 2. DE APPELL.

Quod dicimus, reo pendente Appellatione mortuo, judicium Appellationis propter causam bonorum durare ; ita demum obtinet, si expresse adempta erant. Secus, si tacite.

Hoc ex Alexandro discimus, qui ita rescribit : Si is qui ademptis bonis in exilium datus est, appellaverit ; ac pendente provocatione defunctus : quamvis crimen in persona ejus evanuerit, tamen causam bonorum agi oportet. Nam multum interest ; utrum capitalis pœna irrogata, bona reo quoquo adimat (quo casu, morte ejus extincto crimine, nulla quæstio superesse potest) ; an vero non ex damnatione capitis, sed speciali Præsidis Sententia bona auferantur : tunc etenim, subducto reo, sola capitis causa perimitur, bonorum remanente quæstione. *l.* 3. *Cod. Si pend. appell.*

Non videtur autem Sententia auferre bona, quum duntaxat jubet ea obsignari. Unde idem Imperator : Ejus qui requirendus annotatus appellavit (1), et ante actam causam mortuus est ; bona ad successorem pertinere, parentibus Meis placuit. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

Ex dictis liquet, sequens ejusdem Alexandri Rescriptum de eo casu accipiendum esse, quo Sententia a qua appellatum fuit de bonis statueret. Ita ille : Etiam post mortem ejus qui appellavit, necesse est heredibus ejus vel reddere causam provocationis, vel statutis acquiescere. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Observandum superest : quum ad heredem judicium Appellationis transit, non tantum residuum temporis quod defuncto ad prosequendam Appellationem supererat, ei concedi ; sed præterea quatuor menses, qui non currunt tempore ad deliberandum de hereditate adeunda indulto. l. fin. Cod. Si pend. appellat.

Hactenus de morte Appellatoris.

LXI. *Jam quæritur an solvatur judicium Appellationis, interitu rei de qua litigabatur ? Et dicendum non semper solvi ; scilicet, si quid præter eam rem adhuc intersit.*

Hinc Gordianus. Quamvis ancilla de cujus dominio disceptabatur, et a Rectore provinciæ contra te Jus dictatum fuerat, in fatum concesserit : tamen cum Appellationem super ea re interpositam fuisse, et in numero cognitionum pendere proponas ; ea provocatio, suo ordine, propter peculium ancillæ audiri debet. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

(1) Absens in capitali causa non damnatur, ut vid. supra Tit. *de Requir. reis.* Sed judex jubet eum requiri et bona ejus obsignari. Ab hac porro Sententia, reus appellare potest : quod hic notandum.

TITULUS VII.

NIHIL INNOVARI APPELLATIONE INTERPOSITA.

I. PRÆCIPUUM *Appellationis effectum exponit hic Titulus. Nimirum* Appellatione Interposita; sive ea recepta sit sive non, medio tempore Nihil Novari oportet; si quidem fuerit recepta Appellatio, quia recepta est; si vero non est recepta, ne præjudicium fiet: quoad deliberetur (1) utrum recipiende sit Appellatio, an non sit. *l. un.* ULP. LIB. 4. DE APPELLAT.

Item Gordianus. Appellatione Interposita, licet a judice (2) repudiata sit; in præjudicium deliberationis (3) nihil fieri debere, et in eo statu omnia esse quo tempore pronuntiationis fuerunt, sæpissime constitutum est. *l. 3. Cod. de Appell.*

Et hæc quidem, etiam in casu quo Appellatio recepta non est.

II. Recepta autem Appellatione, tandiu Nihil erit Innovandum, quamdiu de Appellatione fuerit pronunciatum. *sup. d. l. un.* § 1. *ff. h. tit.*

Si quis ergo forte relegatus fuit, et appellaverit; non arcebitur, neque Italia, neque in provincia qua relegatus est. *d. l. un.* § 4.

Propter eamdem rationem; et si quis deportatus fuit ab eo cui deportandi jus est, vel annotatus; neque vincula patietur, neque ullam aliam injuriam quam patitur qui Sententiæ non acquieverat. Integer enim status esse videtur provocatione interposita. *d. l. un.* § 3.

Ergo et si abstinere Ordine jussus sit, et provocaverit, eadem ratione potest cœtum participare; cum hoc sit constitutum, et sit Juris ne quid pendente Appellatione Novetur. *d. l. un.* § 1.

III. *Interdum tamen judex a quo appellatur, debet Appellationem insuper habere.*

Enimvero Constitutiones quæ de recipiendis (nec non) Appellationibus loquuntur, ut Nihil novi fiat; locum non habent in eorum persone, quos damnatos statim puniri publice interest: ut sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum. *l. 16. ff. de Appellat. et relat.* MODESTIN. LIB. 6. DIFFERENT.

(1) A judice superiore.

(2) Inferiore scilicet, id est eo a quo appelletur.

(3) De qua mox supra.

In specie sequenti quærit etiam Ulpianus, an Appellatio debeat executionem Sententiæ suspendere? Nimirum Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quædam appellavit, propter quædam non: utrum differenda pœna ejus sit, an non, quæritur? Et si quidem graviora sint crimina ob quæ Appellatio interposita est, levius autem id propter quod non appellavit; recipienda est omnimodo Appellatio, et differenda pœne. Si vero graviorem Sententiam meruit ex ea specie ex qua non est appellatum; omnimodo pœna imponenda est. *sup. d. l. un.* § 5.

In specie etiam sequenti Appellatio non differt executionem Sententiæ. Scilicet ex Constitutione Valentiniani, Theodosii et Arcadii, Quum de possessione et ejus momento causa dicitur; etsi Appellatio Interposita fuerit, tamen lata Sententia sortitur effectum.

Ita tamen possessionis reformationem fieri oportet; ut integra omnis proprietatis causa servetur. *l. un. Cod. Si de moment. possess.*

IV. *In causa autem Rei vindicationis, suspendit quidem Appellatio (ut in cæteris causis) executionem Sententiæ; verum* Quoties possessor appellet, fructus medii temporis deponi convenit. PAUL. SENT. LIB. 5. *Tit.* 35. § 1.

Pariter in hac eadem judicii Rei vindicationis causa; Si propter prædia urbana vel mancipia appelletur, pensiones eorum vel mercedes; vecturæ etiam si de navi agatur, deponi solent. *d. tit.* § 2.

Quod si petitor provocet; fructus in causa depositi esse non possunt, nec recte eorum nomine satisdatio postuletur. *sup. d.* § 1. *¶ quod si.*

Tamen Antoninus et Verus Rescripserunt; Quamvis usitatum non sit post Appellationem (4) fructus agri de quo disceptatio sit, deponi: tamen quum populitereutur eb adversario, æquum sibi videri, fructus apud sequestres deponi. *l. 21.* § 3. *ff. de Appellat. et relat.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 1. DE CONSTITUTIONIB.

(4) Scilicet a petitore interpositam. Quæ verba fortasse ex textu Papyrii consulto expunxit Tribonianus; cum Jure Justinianeo, huic fructuum sequestrationi jam locus non sit, ab utrovis provocatio interponatur.

TITULUS VIII.

QUÆ SENTENTIÆ SINE APPELLATIONE RESCINDANTUR.

Hujus Tituli leges omnes supra transfusæ sunt (*lib.* 42.) *in Titulum* de Re judicata *Sect.* 3.

TITULUS IX.

AN PER ALIUM CAUSÆ APPELLATIONUM REDDI POSSUNT.

I. In *Causa Appellationis hæc quæstio specialis est, quis eam persequi possit.*

Nempe Quæri solet, An Per Alium Causæ Appellationis Reddi Possunt? Quæ res in rebus pecuniariis et in criminibus agitari consuevit. Et in rebus pecuniariis sunt Rescripta, posse agi. Verba Rescripti ita se habent: « Divi Fratres Longino. » Si tibi qui appellavit, mandavit ut eum de » appellatione quam Pollia ad eum fecit, defen» deres; et res pecuniaria est: nihil prohibet no» mine ejus te respondere. Sin autem non sit » pecuniaria causa, sed capitalis; per procurato» rem agi non licet. Sed et si ea causa sit ex qua » sequi solet pœna usque ad relegationem (1), » non oportet Per Alium Causas agi: sed ipsum » Adesse Auditorio debere, sciendum est ». Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur, potest et per procuratorem hoc agi. Idque erit probandum et in ipso accusatore, si appellaverit, vel si adversus eum sit appellatum. Et generaliter; Quæ causa per alium agi non potest, ejus nec Appellationem per alium agi oportet. *l.* 1. ULP. LIB. 4. APPELLAT.

Quemadmodum autem dominus servum in capitali judicio potest per procuratorem suum defendere, ut vid. lib. præced. Tit. de Accusat. *ita et in causa appellationis a domino interpositæ.*

Hinc in specie sequenti. Lucius-Titius pro servo suo qui ad bestias datus est, provocationem interposuit. Quæro an hujusmodi Appellationis Causas, per procuratorem Reddere possit? Modestinus respondit, Posse *l.* 18. *ff. de Appell. et relat.* MODESTIN. LIB. 17. RESPONS.

II. Si procurator qui judicio interfuit, victus sit; an ipse quoque per procuratorem appellare possit videamus? quia constet procuratorem, alium procuratorem facere non posse. Sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficietur, et ideo per procuratorem appellare potest. *l.* 4. § 5. *ff. d. tit.* MACER LIB. 1. DE APPELL.

III. *Non solum ipse qui appellavit, procuratorve ejus, potest Causam Appellationis prosequi: sed interdum causa illa ipso Jure transfertur in alium quam eum qui appellavit.*

Hoc evenit, quoties quis alieno nomine provocavit; puta tutor, curator, procurator. Transfertur enim eo casu appellationis causa, ab eo qui ipse provocavit, in eum cujus nomine provocatum est: ut videre est in speciebus sequentibus.

Curator juvenis, adversus tutoris heredes judicio expertus, Appellationem interposuit. Quum implesset autem vicesimum-quintum annum ætatis juvenis, et in militia ageret, exequi Appellationem desiit (2). Quæro, regressus a militia, utrum ipse Appellationem explicare deberet; an vero curatorem in eam rem conveniri oportet? Respondit, Ipsum militem, litem ad se pertinentem exequi debere: secundum ea quæ proponerentur. *l.* 24. § 1. *ff. de Appell. et relat.* SCÆVOLA LIB. 5. RESPONS.

Similiter in specie sequenti. Substituti tutores in locum legitimi tutoris, experti cum eo Tutelæ judicio; cum arbiter inique condemnavit (3) quam rei æquitas exigebat, a Sententia ejus provocaverunt. Pendente Causa Appellationis, juvenes adoleverunt. Quæsitum est, cum omnis a ectio hujus ad adultos pertineat, et Causam ad se pertinentem idonee tueri possunt; an postulatio eorum contra-

(1) Inclusive: at recte contra Menochium censet Wissenbachius. Opponitur quippe hic *Relegatio* causis pecuniariis, in quibus licet per procuratorem experiri.

(2) Utpote finita curatione.

(3) Id est, *condemnavisset minoris quam, etc.*

quos appellatum erat, dicentium illos debuisse Causas Appellationis Reddere qui primi sunt experti, admittenda non sit? Respondit; Eos quorum tutela gesta esset, si vellent causam exequi, non prohibendos. Idem et in curatoribus observandum est, si interim adultus ad legitimam ætatem pervenit. *l.* 28. § 2. *ff. d. tit.* SCÆVOLA LIB. 25. DIGEST.

Auditur quidem adultus, si desideret Causam Appellationis in se transferri. An autem a tutore qui rationes reddidit, cogi poterit eam suscipere? De ea re ita Macer. Tutor quoque in negotio pupilli, Appellatione interposita, si decesserit; heredem ejus Causas Appellationis Reddere necesse est, etiamsi rationes tutelæ hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad Causas Appellationis Reddendas obligatum fuisse. Sed Divi Severus et Antoninus rescripserunt; Non cogendum tutorem, post rationes redditas, Causas Appellationum reddere (1). *l. un.* § 1. *ff. Si pendent. appell.* MACER LIB. 2. DE APPELL.

Pariter Hermogenianus. Tutor si in negotio pupilli provocaverit, vel curator in adulti; heres ejus antequam reddat rationes Appellationis, Causam persequi debet. Nam post redditas rationes; nec ipse tutor, nec curator, Appellationis merita probare cogitur. *l.* 27. *ff. de Appell. et relat.* HERMOGEN. LIB. 5. JURIS EPITOMAR.

Hactenus de tutore aut curatore.

IV. *Pariter ex persona procuratoris, in eum cujus nomine provocavit transferri potest Appellationis Causa; si tamen dominus velit.* Nam Si procurator absentis appellaverit, deinde rationes reddiderit; nihilominus ipse respondere (2) debet.

Sed an eo cessante dominus litis respondere possit, exemplo adolescentis, videamus? Magis tamen observatur ut audiri debeat in Causis Appellationis reddendis, is cujus absentis procurator appellavit. *l.* 2. MACER LIB. 2. DE APPELL.

Similiter rescribunt Diocletianus et Maximianus. Dominus litis, Causam Appellationis quam procurator suus litigando interposuit, etiam absente procuratore exequi potest. *l.* 9. *Cod. de Appell.*

Iidem rescribunt. Si actor a curatore ordinatus, deteriorem calculum reportaverit; tam ipse quam curator ad provocationis auxilium possunt pervenire: curator vero solus provocationis litem exercebit (3). Sin autem interim adolescens veniam ætatis impetraverit, vel ad legitimam ætatem pervenerit; potest suo nomine Appellationem exercere. *l.* 10. *Cod. de Appell.*

(1) Ergo nec heredem ejus, Postquam heres rationes tutelæ reddiderit. Vide l. seq.

(2) Pubertate aut ætate majore 25 annis superveniente, finitur tutela et cura: ergo tutor curatorve qui rationes reddidit, potest desiderare ut lis quam eo nomine susceperat, ab ipso transferatur. At procuratoris qui litem exequendam suscepit, finitum quod suscepit mandatum non est, donec litem ad finem perduxerit.

(3) Quamvis actor provocasset; quia actor, non pro se, sed pro eo provocavit

TITULUS X.

SI TUTOR VEL CURATOR MAGISTRATUSVE, CREATUS APPELLAVERIT.

I. APPELLATUR, *non a Sententia solùm, sed et a nominatione tutelæ vel curæ, munerisve cujuslibet aut honoris. Quæ Appellationis species ab ea de qua superioribus Titulis egimus, diversa est; eamque constantinus magis* QUERIMONIAM *quam* APPELLATIONEM *dici vult. l.* 12. *Cod. Theod.* de Appellat. *Cum autem generali Appellationis verbo hæc quoque contineatur, hinc in medio de Appellationibus Tractatu hic inserta est. Unde etiam, Appellatio in genere ita recte a Cujacio definitur:* « QUERELA » *non acquiescentis, vel Sententiæ minoris judicis,* » *vel nominationi ad honorem aut munus publi-* » *cum* »: Parat. *ad Tit.* de Appell.

Circa provationem ab ea nominatione, videndum: 1.° Quando huic locus sit, et qui provocare teneatur; 2.° Quis appellandus sit, et intra quod tempus, et de tempore exsequendæ causæ hujus Appellationis; 3.° De pendentis hujusmodi provocationis effectu; ubi quæremus cui imputetur damnum quod Respublica inter moras Appellationis tulit; 4.° Denique, an morte provocantis extinguatur hæc Appellatio.

§ 1. *Quando huic provocationi locus sit, et qui provocare teneantur a nominatione.*

II. Si quis tutor datus fuerit, vel testamento vel a quo alio qui jus dandi habet, non oportet eum provocare; hoc enim Divus Marcus effecit (1): sed intra tempora præstituta, excusationem allegandam habet; et, si fuerit repulsa, tunc demum Appellare debebit. Cæterum ante frustra appellatur. *l.* 1. § 1. *ff. Quando app.* ULP. LIB. 1. DE APPELL.

(1) Ne accesse esset.

Alia causa est eorum qui ad aliquod munus vel honorem vocantur, quum dicant se habere excusationem. Nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quam si Appellationem interposuerint. *d. l.* 1. § 2.

Idem Ulpianus ait : Omnis excusatio sua æquitate nititur. Sed si prætendentibus aliquid sine judice credatur; aut passim sine temporis præfinitione, prout cuique libuerit permissum fuerit se excusare; non erunt qui munera necessaria in Rebus publicis obeant. Quare et qui liberorum incolumium jure a muneribus civilibus sibi vindicant excusationem, Appellationem interponere debent; et qui tempora præfinita in ordinem ejusmodi Appellationum peragendo non servaverint, merito præscriptione repelluntur. *l.* 1. *ff. de Vacat. muner.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Consonat quod rescribit Philippus. Si ad Scribatum nominatus non provocasti, convelli statuta non possunt. *l.* 4. *Cod. de Appellat.*

Similiter Diocletianus et Maximianus. Cives et incolæ manifestas etiam excusationes habentes, si sub justa (1) nominatione non appellaverint, ad earum probationem non admittuntur. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

Iidem rescribunt. Hi qui ad civilia munera vel ad Decurionatum vel honores evocantur, licet vacationem a Principibus acceperint, si Appellationis auxilio non utantur, consensu suo nominationem confirmant. Cum igitur ad munus vocatus appellaveris; apud Præsidem provinciæ juste te appellasse ostende. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

Quinetiam hi Qui excusatione aliqua utuntur; quotiescumque Creati fuerint, etsi jam ante absoluti sunt, necesse habent (2) appellare.

Sed si per calumniam et sæpius idem adversarius, vexandi gratia ejus quem scit perpetua vacatione subnixum, facere probatus erit; sumptus litis, exemplo Decretorum Principalium, præstare jubeatur ei quem sine causa sæpius inquietabit. *sup. d. l.* 1. § 1. *ff. de Vacat. mun.*

III. *Hæc tamen appellandi necessitas remissa est*, 1.° *Veteranis qui viginti stipendia meruerunt.*

Sic enim Diocletianus et Maximianus. Veteranis qui in Legione vel Vexillatione militantes, post vicesima stipendia honestam vel causariam missionem consecuti sunt; omnium vel munerum personalium vacationem concessimus. Hujusmodi autem indulgentiæ Nostræ tenore remunerantes fidem devotionem militum nostrorum, etiam provocandi necessitatem remisimus. *l.* 9. *Cod. Quando provoc.*

2.° *Multominus necessaria erit provocatio, si inhabilis erat qui Creatus est.*

Hinc iidem rescribunt. Si pater tuus, quum Decurio crearetis, non consensit; et decimum-quintum annum ætatis agis : aditus Præses provinciæ, si in habilem te ad eumdem Decurianotus honorem esse perspexerit; quando hujusmodi ætati etiam prætermissa Appellatione subveniatur, iniquam nominationem removebit. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

3.° *Item necessaria non erit provocatio, si Decretum ex defectu solemnitatis fuerit invalidum.*

Hinc Ulpianus. Si constet nullo actu ex Lege habito Duumvirum Creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum; eisque tunc Proconsulem, quod facere non debuit, consensisse : Appellatio in re aperta supervacua fuit. *l.* 12. *ff. de Appell. et relat.* ULP. LIB. 2. OPINION.

§ 2. *Quis adversus nominationem Appellandus sit, et intra quod tempus; item de tempore hujus Appellationis exsequendæ.*

IV. *A Decreto minoris potestatis appellatur potestas superior; puta a Decreto Ordinis Decurionum, Præses.*

Quod autem attinet ad tempus intra quod hæc Appellatio emitti debet; Quod in Sententiis præceptum est, ut vel altera die vel tertia provocetur; hoc etiam in cæteris observandum, ex quibus Sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere et posse supra relatum est. *l.* 1. § 6. *ff. Quando appelland.* ULP. LIB. 1. DE APPELLAT.

Quæritur autem quis appellandus sit, et ex quo biduum currat, in specie sequenti?

Nimirum Solent plerumque Præsides remittere ad Ordinem, nominatum; ut Caium-Seium creent Magistratum, vel alius quis honor vel munus in eum conferatur. Utrum igitur tunc appellandum est, quum Ordo decretum interposuerit? an vero a remissione quam Præses fecerit, Appellatio sit interponenda? Et magis est ut tunc sit appellandum, quum Ordo decreverit. Magis enim consilium dedisse Præses videtur quis sit creandus, quam ipse constituisse. Denique ipse erit appellandus, non ab eo provocandum. *d. l.* 1. § 3.

Sed etsi Præses in Ordine fuerit (ut fieri assolet), quum ab Ordine crearetur; quis ipse erit provocandus : quasi ab ordine, non ab ipso, fiat Appellatio. *d. l.* 1. § 4.

V. *Tempus duorum mensium datur, ad hanc Appellationem exsequendam.*

De hoc tempore accipe quod ait Constantinus. Si quis per absentiam nominatus, vel ad Duumviratus aliorumque honorum infulas (3) vel munus aliquod evocatus, ad provocationis auxilium cucurrerit; ex eo die, interponendæ Appellationis duorum mensium spatia ei computanda sunt,

(1) Id est, rite facta : alioquin esset ipso Jure nulla, nec esset opus Appellatione.

(2) Fieri enim potest ut cessaverit causa excusationis.

(3) Erant *Infulæ* quædam fasciæ in modum diadematis : fueruntque inter insignia Consulatus, ut liquet ex l. fin. Cod. *de Decurionib.* Cum autem Duumviratus in Municipiis Consulatum adumbraret; habuerunt etiam *Infulas* Duumviri.

ex quo contra se celebratam nominationem didicisse monstraverit. Nam præsenti qui factam nominationem cognoverit, et appellare voluerit, statim debent duorum mensium spatia computari. *l.* 1. *Cod. de Tempor. appellat.*

§ 3. *De pendentis hujus Appellationis effectu: quomodo prospiciatur ne quod ex hujus mora damnum emergat, et cui imputetur si emerserit.*

VI. *Pendente Appellatione non potest cogi obire munus, is qui nominatus est; sed nec potest ad aliud ejusdem naturæ munus nominari.*

Hinc Gordianus. Si (ut proponis) suspensa apud Amplissimos judices cognitione provocationis, quam te ob id interposuisse dicis quod Decurio nominatus esses, ad Duumviratum vocatus es; manifestum est, prejudicium futuræ notioni memoratorum judicum fieri non potuisse. *l.* 3. *Cod. Quando provoc.*

VII. *At vero* Si qui ad munera publica nominati appellaverint, nec causas probaverint; scient ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram Appellationis reipublicæ acciderit. Quod si apparuerit eos necessario provocasse; cui ascribendum sit id damnum, Præses vel Princeps æstimabit. *l.* 1. Ulp. lib. 3. de Offic. Consulis.

Consonat Papyrius-Justus, simulque docet quomodo generaliter prospiciatur ne quod ex Appellationis mora damnum accidat.

Ita ille: Si Magistratus Creatus appellaverit, collegam ejus interim utriusque officium sustinere; si uterque Appellaverit, alium interim in locum eorum creandum.

Et eum qui non juste appellaverit, damnum agniturum si quod res publica passa sit; si vero justa sit Appellatio, et hoc pronuntietur, eos (1) æstimaturos cui hoc ascribendum sit.

In locum autem Curatoris qui annonam administraturus est, alium interim assumendum; quoad usque Appellatio pendeat. *l.* 21. § 2. *ff. de Appell. et relat.* Papyrius-Justus lib. 1. de constitutionib.

Similiter pupillo prospicitur, ne quod damnum interim pati possit. Enimvero Tutor pupillo datus si provocet; interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad eumdem hereditatem, tutor (2) ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis (3) est. *l.* 17. § 1. *ff. d. tit.* Modest. lib. 8. reg.

§ 4. *An morte provocantis extinguatur hæc Appellatio.*

VIII. *Ea de re ita Gordianus rescribit.* Si pater tuus ad Decurionatum evocatus, Appellationem interposuit; eaque pendente concessit in fatum: honoris ejus quæstio morte finita est. *l.* 4. *Cod. si pend. appellat.*

Idem dic de tutore vel curatore.

Hoc ita; nisi damnum medio tempore pupillus minorve (item si Respublica) tulisse dicatur. Nam Tutor vel curator retentus si provocaverit, et ante causam actam moriatur; propter periculum medii temporis successores ejus causas Appellationis necesse habent reddere. *l.* 2. Hermogen. lib. 5. epitomar.

Eo autem casu, similiter ut supra, si injusta fuerit pronuntiata Appellatio, is damnum sustinebit qui injuste provocabit; si justa, Magistratus æstimabit ad quem debeat pertinere periculum.

(1) Præsides qui appellantur.
(2) Alius interim.

(3) *Auctoritas* est solemnis actus, qui non potest nisi a tutore, non etiam a curatore interponi.

TITULUS XI.

EUM QUI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA DEFENDI.

Duæ *leges hujus Tituli transfusæ sunt supra lib.* 42. *in Tit.* de Re judic. *N.* 18.

TITULUS XII.

APUD EUM A QUO APPELLATUR, ALIAM CAUSAM AGERE COMPELLENDUM.

Hujus *Tituli legem unicam vide supra Tit. I. Sect.* 2. *Art.* 6.

TITULUS XIII.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

Hujus *quoque Tituli legem unicam vide supra, d. Tit. I. Sect. 2. Art. fin.*

In *his quæ mox sequuntur ad duos usque Titulos ultimos Pandectarum, pauca jam de Jure publico exponenda suscipiunt earum ordinatores. Quid enim supererat, absolutis per omnia tractatibus quicumque ad Jus privatum pertinere possunt; sive* Personas *spectent, sive* Res, *sive* Actiones *et judicia tum civilia tum criminalia? Imo in præcedentibus multa passim, quatenus ad judiciorum sive instituendorum, sive prosequendorum intelligentiam necessarium visum est Tribonianii sociis, inserta sunt, quæ Juri publico deputari debuerant potius; ut ea quæ pertinent ad* Magistratus, *et ad ipsum* Judiciorum ordinem, *præsertim criminalium. Id unum ergo restat ex iis omnibus quæ ad publicum Reipublicæ Romanæ Jus statumque proprie respiciunt, ut hic ex professo proponantur Jura* Fisci, *Jura* Captivorum, *et* Militaria *: tum deinde in libro sequenti, de speciali Jure* Municipiorum *ac civitatium agetur.*

TITULUS XIV.

DE JURE FISCI.

I. Fiscus *dicitur, publicum Ærarium et publica Ratio Principis seu Imperii. Hæc enim duo, quum olim diversa essent,* Ærarium *Populi seu Reipublicæ et* Fiscus *Principis, hodie ex posteriorum Principum dominatu confunduntur.*

Cum porro Fiscum illum, licet odiosum et turpe sit ex facultatibus privatorum promiscue locupletari, alias tamen ad onera Reipublicæ sustinenda locupletissimum esse intersit civium omnium et singulorum; hinc merito placuit, ipsi deferri bona quædam, sive vacantia, sive quibus quis in pœnam sceleris fraudisve Legi factæ privari meruit: hinc etiam, ad rerum suarum conservationem, multa præter Juris communis regulas privilegia fisco indulta sunt. Contra vero, ad vitandum causæ fiscalis odium (quæ, ut aiunt, Sub bono Principe nunquam bona*); in aliis multis Jure communi privatorum utitur Fiscus, imo in quibusdam deteriori. Quæ omnia Jura ad Fiscum pertinentia, in hoc Titulo expenduntur, et nos prosequemur hoc ordine.*

Agemus 1.° de Delatoribus et nuntiatione ad Fiscum, bonorumque ipsi delatorum aut alias ad eum pertinentium distractione; 2.° De diversis Fisci privilegiis; 3.° Exponemus, in quibus Fiscus aut communi aut deteriori Jure utatur quam privati; et quas dilatationes dare debeat suis debitoribus.

SECTIO I.

De Delatoribus et nuntiatione bonorum ad Fiscum, item de rerum publicatorum distractione.

ARTICULUS I.

Expenduntur ea quæ pertinent ad personas deferentium, aut ad ipsam nuntiationem.

§ 1. *Qui* Delatores *dicantur necne.*

II. Delatores *dicuntur, infame hominum genus qui rem ad Fiscum pertinentem, ultro et præmii gratia denuntiant.* Cujac.

Delator autem non est, qui non Ultro, *sed necessitate officii sui denuntiat; quales sunt V. G.* Cæsariani *seu Officiales Procuratoris Cæsaris* (ses Sergens), *ad quorum munus pertinuit nuntiare ea quæ ad Fiscum pertinebant: quos ideo Alciatus* Executores et nuntios Fiscales *interpretatur.*

Hinc Gordianus, uni (ut videtur) ex Cæsarianis, ita rescribit. Monente officii sollicitudine, quinimo

jussu Procuratoris, ut causam ab alio delatam convenienti diligentia instrueres; non ipsum voluntarium delatoris munus suscepisse te, Actorum lectio quæ precibus intexta sunt, manifeste declarat. Eapropter ne quid in persona tua, quod est sectæ temporum Meorum alienum, attentetur; Præses provinciæ, vir Clarissimus ad sollicitudinem suam revocabit. *l.* 2. *Cod. de Delatoribus.*

Item Delator non est, qui protegendæ causæ suæ gratia aliquid ad Fiscum nuntiat. *l.* 44. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Hinc Papinianus. Delatoris opera non esse functum respondi, cui Fisci pecuniam quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere (1) quamvis probare non potuisset, contendit; quoniam propriam causam egerat. *l.* 38. § 1. PAPINIAN. LIB. 13. RESPONS.

Sed et communem causam sibi cum Fisco quivis deferre potest, hoc est vindicare (2); nec per hoc famosus est, licet in causa sua non obtinuerit. *l.* 18. § 7. MARCIAN. LIB. SINGUL. DE DELATORIB.

Hinc V. G. Eum qui periculum communis condemnationis dividi postulavit, quod participes judicati solvendo essent, revocatis alienationibus quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ Fisco nuntiasse (3) respondi. *l.* 39. § 1. PAPIN. LIB. 16. RESPONS.

Item Nulla macula vel crimine delatoris aspergitur, is qui, cum ab Officialibus fundum seu dominum Fisci possidere contenderetur, non se, sed alium ejus rei Possessorem esse monstraverit. *l.* 3. *Cod. de Delator.* GORDIAN.

III. Ex quibusdam aliis causis, delationes suscipientium fama non læditur; veluti eorum qui non præmii consequendi, item eorum qui ulciscendi gratia, adversarium suum deferunt; vel quod nomine Reipublicæ suæ quis exsequitur causas. Et hæc ita observari, plurifariam Principalibus Constitutionibus præcipitur. *l.* 2. CALLIST. LIB. 2. DE JUR. FISCI.

Similiter Carus, Carinus et Numerianus. Ex varia statutorum diversitate ad id decursum est; ut hi qui Reipublicæ causas defendunt, delatorum criminibus non teneantur; cum omnibus notissimum sit, eos solos execrabiles nuntiatores esse, qui Fisco deferunt (4). *l.* 4. *Cod de Delator.*

Consonat quod rescripserant Severus et Antoninus. Neminem sequitur infamia, ob defensa publica negotia patriæ suæ. *l.* 9. *Cod. Ex quib. caus. inf.*

IV. *Quale autem fuerit illud præmium delatoris, quod Lex Papia constituerat, non satis liquet. Suetonius in* NERONE *cap.* 10. *scribit; Neronem, præmia delatorum Papiæ Legis ad* Quartas *redegisse. An autem hoc accipiendum de Quarta ejus quod Lex Papia assignabat, an de Quarta bonorum delatorum; quum antea major pars in his bonis daretur delatori? Quod probabilius est; atque hinc forte, Delatores apud varios Auctores appellari* Quadruplatores : *quanquam certe, varia pro variis temporibus et causis fuerint hæc præmia. Jure novo* OCTAVAM *esse, colligere est ex l. fin.* § 7. *Cod.* de Delatorib.

§ 2. *Quis nuntiare seu deferre possit.*

V. 1.° Deferre non possunt mulieres, propter sexus infirmitatem. Et ita Sacris Constitutionibus cautum est. *l.* 18. MARCIAN. LIB. SINGUL. DE DELATORIB.

2.° Item Clarissimi viri deferre non possunt. *d. l.* 18. § 1.

3.° Item milites, propter honorem stipendiorum quæ merent, deferre prohibentur. *d. l.* 18. § 6.

Veterani quoque Sacris Constitutionibus delatores esse prohibentur; propter honorem utique et merita militiæ. *d. l.* 18. § 5.

4.° Item damnati deferre non possunt: ut Divi Fratres de eo rescripserunt, qui fustibus cæsus in opus publicum erat datus. *d. l.* 18. § 2.

Item Constitutionibus Principum prohibentur deferre illi, qui in metallum dati sunt. Hoc ideo, ne desperati ad delationem facile possint sine causa confugere. *d. l.* 18. § 3.

Sed eas causas quas ante damnationem cœperunt deferre, posse eos etiam post damnationem exequi, rescriptum est. *d. l.* 18. § 4.

VI. 5.° Imperator noster Severus Augustus constituit, ne servi delatores dominorum audiantur; sed ut pœna coerceantur.

Libertos quoque, causæ mandatores (5) contra patronos, a Præsidibus provinciarum pœnæ plectendos. *l.* 2. § 6. CALLISTR. LIB. 2. DE JURE FISCI.

Hoc confirmant Gratianus, Valentinianus et Theodosius, qui ita rescribunt. Servum domini delatorem, jubemus, in exemplum omnium proditorum, severissimæ Sententiæ subjugari; etiamsi objecta probaverit: excepto crimine (6) Majestatis. *l. fin. Cod. de Delatorib.*

6.° Item eos qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre, causa pupillorum vel adolescentium suorum. Divi Severus et Antoninus

(1) Finge: Qui administrationem aliquam habuit, convenitus a Fisco de pecunia quam administravit, contendit adversus aliquem, partem certam hujus pecuniæ apud eum esse: nec probavit. Victus, periculum calumniæ et infamiæ, quod delatores incurrere solent quum victi sunt, non incurret; quia non est DELATOR. Non enim ultro, quum sua non interesset, sed *Causæ suæ protegendæ gratia*, objecit hunc hominem habere pecuniam ad Fisci rationem pertinentem.

(2) Cujacius Obs. XVII. 22. legit, *indicare.*

(3) Ideo enim contendit eos in fraudem Fisci bona alienasse, non ut Fisco prodesset, sed ut sibi; ne scilicet ipse supra virilem teneretur.

(4) Ultro, nulla officii necessitate cogente.

(5) Id est, non solum si ipsi detulerint, sed et si mandaverint alteri ut deferret.

(6) Supra lib. præced. Tit. *ad L. Jul. Majest.* N. 9.

rescripserunt. Quod consequens est observari, et in eo qui quasi procurator negotia gessit. Et ita iidem Principes rescripserunt.

Iidem decreverunt nulla Constitutione prohibitum esse, procuratorem interrogari (1); sed accusare eum, cujus negotia gessit. Et tutorem qui aut detulit aut mandavit, severissime puniendum rescripserunt. *l.* 18. § 8. MARCIAN. LIB. SING. DE DELAT.

7.° *Denique* Sed ne quidem is qui aliquam vendidit rem, eamdem deferre debet vel per se, vel per subjectam personam: ne alioquin pœnam patiatur dignam suæ personæ, ut et constitutum esse refertur. *d. l.* 18. § 9.

§ 3. *Ex quibus causis nuntiatio ad Fiscum fiat.*

VII. Variæ causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad Fiscum fieri solet. Aut enim se quis (2) quod tacite relictum est, profitetur capere non posse, vel ab alio præventus defertur; vel quod mors ab heredibus non vindicatur (3); vel quod indignus quis heres nuntiatur (4); vel quod Princeps heres institutus, et testamentum sive codicilli surrepti esse nuntiantur; vel quod dicatur quis thesaurum (5) invenisse; vel magni pretii rem, minoris ex fisco comparasse; vel prævaricatione Fiscum victum esse; vel eum decessisse qui in capitali crimine esset (6); vel etiam post mortem aliquem reum esse (7); vel domum restructam esse (8); vel ab accusatione recessum (9); vel rem litigiosam venumdari (10); vel pœnam fisco ex contractu privato (11) deberi; vel adversus leges commissum (12) factum esse. *l.* 1. CALLIST. LIB. 1. DE JURE FISCI.

In supradictis causis prima numeratur, id quod tacite relictum est; ei scilicet qui legibus prohibetur capere. Nam Si ei qui capere potest, tacitum fideicommissum relictum est; cessat delatio. His enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non possunt. *l.* 1. *Cod. de Delatorib.* ALEXANDER.

Item quod de relictis Principi dictum est, accipe de his quæ juste et bona fide ei relicta sunt. Cæterum Lites donatas (13) se non suscipere Divus Pius rescripsit, licet bona relictorum (14) se quis profiteatur; vel partem bonorum donatam (15), non suscipere. Et adjecit; Et illum fuisse dignum puniri, pro tam turpi tamquam invidioso commodo; et, nisi durum esse videbatur, in ultro venientem pœnam statuere. *l.* 22. § 2. MARCIAN. LIB. SING. DE DELAT.

Scilicet, ut præclare ait Paulus in eos qui tale quid moliuntur; Imperatorem litis causa heredem institui, invidiosum est. Nec enim CALUMNIANDI FACULTATEM EX PRINCIPALI MAJESTATE capi oportet. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 11. § 24.

De thesauro similiter nota. Deferre autem se nemo cogitur quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars Fisco debeatur. Qui autem, quum in loco Fisci thesaurum invenerit, (et) partem ad Fiscum pertinentem suppresserit; totum cum altero tantu cogitur solvere. *l.* 3. § *fin.* CALLISTR. LIB. 3. DE JURE FISCI.

Porro cujus thesauri pars Fisco debeatur, vide supra lib. 41. *Tit.* de Acq. rer. dom. *N.* 10.

VIII. *Est etiam causa nuntiandi Fisco, si quæ bona vacantia dicantur; id est, ejus qui sine ullo successore decesserit. Ea enim bona ad Fiscum*

(1) Id est, testem esse adversus eum cujus negotia gessit. Magna quippe differentia, inter *Testem* qui vocatus testimonium perhibet, et *Delatorem* qui ultro accusat.

(2) Si nempe, quum heres tacitam fidem defuncto dedisset aliquid restituendi incapaci, incapax ille professus fuerit se per Leges capere non posse. Vide supra lib. 34. Tit. *de His quæ ut indign.*

(3) De qua re vide supra lib. 29. Tit. *ad SC. Silan.*

(4) Varias causas ex quibus heredi ut indigno Fiscus hereditatem aufert, vide sup. d. Tit. *de His quæ ut indign.*

(5) De vario jure circa thesauros sub Imperatoribus, vide supra lib. 41. Tit. *de Acq. rer. dom.* N. 9 et 10. cum Notis.

(6) Scilicet si conscientia criminis mortem sibi intulit: quo casu bona ejus publicantur. Supra lib. præced. Tit. *de Bon. eor. qui mort.*

(7) Quod in paucis criminibus obtinet, quale est crimen *Perduellionis.*

(8) Haloand. *destructam;* scilicet ut cæmenta venderetur: quo casu tam emptor quam venditor singuli pretium Fisco inferre coguntur: ut vid. supra lib. 18. Tit. *de Contrah. empt.* N. 17. Bynkershoek Florentina lectione servata suspicatur domos *restructas* seu denuo ædificatas solarium aliquod Fisco debuisse, propter quod nunciationem fieri potuisse.

(9) Qui enim contra abolitionem destitit, in mulctam Fisco præstandam incidit. De qua re, lib. præced. Tit. *ad SC. Turpill.*

(10) Ob quam causam tam venditor quam emptor singuli pretium Fisco inferre tenentur: supra lib. 44. Tit. *de Litigio.*

(11) Id est, ex contractu inter privatos illicite habito puta si Præses aliquid in provincia comparavit, supra lib. 1. Tit. *de Offic. præs.* N. 19.

(12) Bynkershoek ita transponit; *adversus leges factum, commissum esse*, seu in pœnam Commissi incidisse; ut si quis non professus fuerit merces, etc. Plenior est hujus emendationis sensus, quam interpretatio Cujacii qui ad l. 5. ff. *de Usucap.* censet verba hæc *adversus leges* hic accipi pro *juxta* vel *secundum leges;* hoc sensu: si ex legibus Commissum factum sit, seu pœna Commissi imposita.

(13) Bonorum de quibus lis est donationes, cum factæ videantur animo vexandi substituendique potentiorem adversarium, non suscipit Princeps.

(14) Vulgata *relicturum.* Verum lectionem Florentinam, etiam Basilica confirmant, quæ ita verterunt: *Etiamsi quis dicat bona sibi relicta vel partem eorum se donare Principi, se jus successionis donare Fisco;* hoc Princeps non suscipit. Igitur *bona relictorum* hic sunt, bona comprehensa in his quæ ab aliquo sibi relicta sunt.

(15) *Donatum* (supple) *se velle Principi;* tamen, etc.

pertinere, vidimus supra in Appendice ad calcem libri 38. *cap.* 2.

Cum autem successorem habere non possint qui apud Romanos captivi sunt, aut Romanis obsides dati; hinc Divus Commodus rescripsit, Obsidum bona sicuti captivorum, omnimodo in fiscum esse cogenda. *l.* 31. Marcian. lib. 5. institut.

Sed si accepto usu Togæ Romanæ, ut Cives Romani egerint, Divi Fratres Procuratoribus hereditatum rescripserunt; Sine dubitatione jus eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio Principali: ideoque idem jus eis servandum, quod haberent si a legitimis Romanis (1) heredes instituti fuissent. *l.* 32. Ibid. lib. 14.

§ 4. *Intra quod tempus nuntiatio Fisco fieri debeat.*

IX. *Interest ex qua causa fiat nuntiatio. Enimvero* Divus Pius Cælio-Amaranto ita rescripsit, Vacantium bonorum nuntiationem quadriennio finiri. Idque tempus, ex die quo certum esse cœpit neque heredem bonorum possessorem extare, computari oportere. *l.* 1. § 2. Callistrat. lib. 1. de Jur. fisc.

Hoc autem Quadriennii tempus quod bonis vacantibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia (2) vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni, post irritum testamentum factum, et intestati possessionem ab omnibus repudiatam qui gradatim petere potuerunt, vel temporis finem quod singulis præstitutum est, computabuntur. *l.* 10. § 1. *ff. de Divers. temp. præscript.* Papinian. lib. 13. respons.

Observandum quod Si intra quatuor annos vacantium bonorum delator, facta denuntiatione destitit; post quatuor annos secundo delatori venienti, prior nuntiatio, quominus præscriptione temporis summoveatur, non proderit: nisi prioris prævaricatio detegetur. Quo declarato (3), præscriptio, et sed et negotii quæstio perimetur. *d. l.* 10. *pr.*

X. *Ex cæteris causis nuntiatio intra viginti annos fieri potest. Nam generaliter*, In omnibus Fisci quæstionibus, exceptis causis in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, viginti annorum præscriptio custoditur. *l.* 13. *ff. d. tit.* Hermogen. lib. 6. juris epitom.

Præscriptio autem viginti annorum, quæ etiam circa requirendorum annotatorum bona observatur; ex Constitutione Divi Titi solet ex eo numerari; ex quo quid ad Fiscum pertinere potuit. *l.* 1. § 3. Callistr. lib. 1. de Jure fisci.

Causæ autem quæ statim motæ sunt, et tractæ ultra vicesimum annum; differri possunt etiam post vicesimum annum. *d. l.* 1. § 4.

Illæque causæ, quæ a priore nuntiatore proditæ dicuntur, etiam post annos quibus præscribi diximus, Fisco nuntiari possunt. *d. l.* 1. § 5.

§ 5. *Quæ sit delatoris obligatio; et quæ, si eam non impleat, pœna ipsi aut mandatori ejus infligatur.*

XI. Sicut renuntiare causam nemo cogitur, ita liberum arbitrium desistendi ei non datur qui detulit. Et ita Divus Severus et Antoninus rescripserunt.

Et idem esse, licet alieno mandato detulisset.

Plane rescripserunt, delatorem audiendum, volentem a lite desistere, si sibi mandatorem subtractum quæratur. *l.* 22. § 3. Marcian. lib. sing. de delator.

Hoc casu excusatur quidem delator, abolitioque ei datur. Mandator autem qui se subtraxit, punitur, scilicet Si quis delatorem subjecerit: tantum in Ærarium deferat, quantum præmii nomine delator consecuturus fuisset, si vicisset. *l.* 15. § 1. Junius-Mauritianus lib. 3. ad Leg. Jul. et Pap.

Cæterum De eo delatore qui causam solos agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat prætendens mandatorem causæ decessisse; puniendum Divi Fratres rescripserunt. *l.* 23. Callistrat. lib. 2. de Jure fisci.

Non sola autem abolitionis impetrandæ causa est, quod mandator subtractus sit. Etenim Senatus censuit, si delator abolitionem petat, quod errasse se dicat; ut idem judex cognoscat, an justa causa abolitionis sit; et, si errasse videbitur, det imprudentiæ veniam. Si autem calumniæ (4); hoc ipsum judicet: eaque causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset, et prodidisset. *l.* 15. Junius-Mauritian. lib. 3. ad Leg. Jul. et Pap.

XII. *Abolitione vero non impetrata, delator causam nuntiationis persequi, et causæ adesse, et hanc probare tenetur.*

Et quidem Divus Hadrianus rescripsit; Eamdem pœnam delatorem ferre debere si citatus ad Edictum non responderit, qua teneretur (5) si causam non probasset. *d. l.* 15. § 2.

Quod si tribus Edictis a Præfecto Ærario adesse delator jussus, venire noluerit; secundum possessorem sit pronuntiandum: sed ab eo qui ita adesse

(1) Obsides qui usum Togæ a Senatu aut Principe acceperunt, non sunt quidem *Legitimi Romani; sed jure Legitimorum* utuntur, ut possint heredes instituere, et instituti hereditatem eorum acquirere, perinde ac si a legitimis Romanis instituti essent. Quod jus a beneficio *Togæ* obsides accipiunt.

(2) Id est, ex ipsa substantia rei et veritate; scilicet ex quo certum est bona esse vacantia.

(3) Sensus est; qua prævaricatione declarata et manifestata, non solum *Præscriptio quadriennii perimetur, sed et ipsa negotii quæstio.* Possessor enim qui priorem delatorem corrupisse docebitur, hoc ipso pro convicto habetur. Ita Cujac.

(4) *Si autem calumniæ* causa fecisse.

(5) Quæ sit hæc pœna, mox infra d. l. 15. § 4.

jussos respondente possessore non adfuerit, tantum exigendum; quantum apud Ærarium ex ea causa quam detulerit, remaneret, si professionem eam implesset. *d. l.* 15. § 4.

Quando autem secundum possessorem absente delatore judicandum sit, ita docet Callistratus. Quotiens tamen delator adesse jussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur: Divus Hadrianus rescripsit, Secundum possessorem pronuntiari oportere: ita ut Sententia comprehendatur, etiam delatores (1) Edicto id comprehendisse. *l.* 2. § 4. CALLISTRAT. LIB. 2. DE JURE FISCI.

Et hæc quidem de casu quo delator defuit, reus adfuit. Quod si uterque defuit: Senatus censuit ut, si neque delator neque possessor tribus Edictis evocati adfuerunt; delatoris fidejussores teneantur (2); et ei postea publicam causam deferendi jus adimatur: possessoris autem jus idem esset, quod si delatus omnino non esset (3). *d. l.* 2. § 3.

XIII. *Vidimus delatorem puniri quum destitit, vel causæ defuit, aut etiam non probavit.* Non tantum autem delator punitur, si non probaverit; sed et mandator, quem exhibere debet delator. *l.* 24. MARCIAN. LIB. SINGUL. DE DELAT.

Nec ideo minus ipse delator punitur. Nam Divus Pius Cæcilio-Maximo rescripsit; Constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatorem; ac, nisi edidisset, ut in vincula duceretur; eo pertinere, non ut delator pœna subduceretur si mandatorem haberet, sed ut mandator quoque, perinde atque si ipse detulisset, puniretur. *l.* 2. § 5. CALLISTR. LIB. 2. DE JURE FISCI.

§ 4. *Quid obtineat pendente delatione; et quid statuatur adversus possessorem, quum delator probavit, aut a possessore corruptus est.*

XIV. *Quum qui res aut bona detulit, donec controversia pendet, possessor super his bonis inquietandus non est: nec ea interim describi fas est. l.* 7. *Cod.* h. tit.

Excipiuntur hac lege Constantini, ob consuetudinem fraudum, Cæsariani seu officiales Procuratoris Cæsaris, quum ipsis super aliqua re Fiscus quæstionem movet. d. l. 7.

XV. Est et decretum ab Imperatore Severo, et constitutum, Nullo modo exigendam quem (4) probare unde habeat, circa delationes fiscales; sed delatorem probare debere, quod intendit. *l.* 25. ULP. LIB. 19. AD SABIN.

Postquam autem delator probaverit res aut bona ad Fiscum pertinere, condemnandus est possessor ea restituere cum fructibus ex die delationis.

Et quidem in specie sequenti; Fiscus (5) in quæstione falsi testamenti non obtinuit. Priusquam autem ea quæstio decideretur; alio nuntiante, bona postea vacare constitit. Fructus post primam litem assumi non oportuisse, respondi. Neque enim ad Senatusconsulti beneficium, scriptum heredem pertinere; controversia mota. *l.* 38. PAPIN. LIB. 13. RESPONS.

XVI. *Item* Senatus censuit ut perinde rationes ad Ærarium deferat, is a quo tota hereditas Fisco evicta est, vel universa legata; atque is deferre deberet, a quo pars hereditatis (6) vel legati evicta sit. *l.* 15. § 5. JUNIUS-MAURITIAN. LIB. 3. AD LEG. JUL. ET PAP.

Et Si quis arguetur falsas rationes detulisse, de eo Præfectus Ærari cognoscat; quantam fraudem invenerit, ut tantam pecuniam in Ærarium jubeat inferri. *d. l.* 15. § 6.

XVII. *Quum possessor delatorem corrupit, idem adversus eum statuendum est quam quum delator probavit. Nam* In fisci causis (7), pacti eam delatoribus pro confessis habentur; si modo pretium vel modicum (8) dederunt. *l.* 4. ULP. LIB. 6. AD ED.

Et alibi rursus. Ejus qui delatorem corrupit,

(1) Cujacius Observ. XIX. 2. legit *Delatoris*, hoc sensu; Possessorem absente delatore ita demum posse absolvi, si judex in Edicto Peremptorio quo delatorem citavit, expressit se (nisi compareat) absoluturum possessorem; et pariter expresserit sua Sententia, se hoc in Edicto Peremptorio expressisse. Verum quidni vulgaris lectio servetur, eodem sensu? Nimirum Sententia comprehendi debet, *Delatores id Edicto Peremptorio comprehendisse* seu intellexisse; quia scilicet oportet idipsum a judice in hoc Edicto expressum erat *se absolutum, etc.*

(2) Delator certam summam spondebat nisi delationem exequeretur, et in eam summam fidejussores dabat.

(3) Non absolvitur, ut in præcedenti casu: sed nil statuitur.

(4) Possessor scilicet probare non tenetur *unde habeat*, et quo jure, ea bona quæ delator Fisco nuntiat; sed ipse delator tenetur probare quo jure ad Fiscum pertineant.

(5) Species hæc est: Primus denuntiaverat adversus heredem scriptum, bona vacantia; ex hac causa, quod diceret falsum esse testamentum. Pendente hac prima delatione, Secundus eadem bona tanquam vacantia detulit; ex hac causa, quod testamentum esset injustum. Primus succubuit, alter delator obtinuit. Ait Papinianus *scriptum heredem* teneri de fructibus consumptis, ex die primæ delationis; quia ex hac die, non duntaxat ex secundæ delationis tempore, ea bona non possedit absque controversia: adeoque ex hac die non habuit beneficium Senatusconsulti; quo possessoribus bonæ fidei conceditur, ut de consumptis fructibus non teneantur nisi quatenus locupletiores sunt: de quo Senatusconsulto supra lib. 5. Tit. *de Hered. petit.* N. 29.

(6) Is qui *partem* duntaxat capere ex testamento potest, si plus ex parte relictum ei esse dicatur, debet profecto referre Fisco rationes ad hereditatem pertinentes; ut sciatur quæ sit pars quam retinere potest, et quæ sit pars quæ Fisco cedere debet. Sed nec minus debet eas rationes referre is qui est incapax solidi, et cui solidum eviacit Fiscus.

(7) Non tamen capitalibus.

(8) Quod si duntaxat quis deprecatus est delatorem, causam deserere; non habetur pro convicto, sed sine præscriptionis metu alius ipsum deferre potest: supra N. 9.

ea conditio est ut pro victo habeatur. Nam in fiscalibus causis id constitutum est. *l.* 29. ULPIAN. LIB. 8. DISPUT.

Nota. Sed enim hæc pœna, magis est ut adversus ipsum locum habeat qui delatorem redemit; cæteroquin adversus heredem ejus transire non debet. Nec enim exinde perit causa ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condemnatio facta videtur; verum oportet constare prius et de crimine pronuntiare (1).

Plane si forte de retractanda causa agatur, quæ semel judicata est per delatoris corruptelam; mortuus corruptor non efficiet quominus agi possit atque retractari causa. Hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est. *d. l* 29. § *sed enim.*

Quod de corruptore delatoris diximus, trahe et ad eum qui judicem corrupit.

Hinc Imperatores Severus et Antoninus Asclepiadi ita rescripserunt : « Tu qui defensione omissa » redimere Sententiam maluisti, quum tibi crimen » objiceretur; non immerito quingentos (2) solidos » inferre Fisco jussus es : omissa enim ipsius causæ » inquisitione, ipse te huic pœnæ subdidisti. Obtinendum est enim, ut hi quibus negotia Fiscalia » moventur, ad defensiones causæ bona fide veniant, non adversarios aut judices redimere tentent ». *l.* 34. MACER LIB. 2. PUBLICOR.

ARTICULUS II.

Quatenus bona Fisco nuntiata publicentur, et de eorum distractione.

Supra vidimus lib. præced. Tit. de Bonis damnat. *quæ spectent publicationem bonorum ad Fiscum pertinentium ex capitali Sententia. Hic de publicatione eorum quæ alia qualibet ratione Fisco deferuntur. Utrique tamen speciei æque conveniunt, quæcumque toto hoc Articulo tradentur.*

§ 1. *De æris alieni cæterorumque onerum deductione.*

XVIII. Non possunt ulla bona ad Fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt. Id enim bonorum cujusque intelligitur, quod æri alieno superest. *l.* 11. JAVOLEN. LIB. 9. EPISTOL.

Hinc recte Paulus respondit, Eum qui bona vacantia a Fisco comparavit, debere actionem quæ contra defunctum competebat excipere. *l.* 41. PAUL. LIB. 21. RESPONS.

Hinc etiam Ex his bonis quæ ad Fiscum delata sunt, instrumenta vel chirographa (3), acta etiam ad jus privatorum pertinentia, restitui postulantibus convenit. *l.* 45. § 4. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Non autem prius Fiscus conveniri potest, quam conditio sub qua debetur, extiterit.

Hinc Paulus. Cornelio-Felici mater, scripta heres, rogata erat restituere hereditatem post mortem suam. Quum heres scripta condemnata (4) esset, et a Fisco omnia bona mulieris occuparentur; dicebat Felix se ante pœnam esse : hoc enim constitutum est. Sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res acquirere; repulsus est interim a petitione. *l.* 48. § 1. PAUL. LIB. 2. DECRET.

XIX. An bona quæ solvenda non sint, ipso Jure ad Fiscum pertineant, quæsitum est. Labeo scribit; etiam ea quæ solvendo non sint, ipso Jure ad Fiscum pertinere. Sed contra sententiam ejus, Edictum Perpetuum scriptum est; quod ita bona væneunt (5), si ex his Fisco acquiri nihil possit. *l.* 1. CALLISTRAT. LIB. 1. DE JURE FISCI.

XX. *Hactenus de ære alieno. Sed et quam heredi scripto bona Fiscus aufert, ea cum onere et legatorum et Fideicommissorum ad Fiscum transeunt : supra lib.* 34. *Tit.* de His quæ ut indign.

(1) Qui bona ad Fiscum pertinentia habere delatus est; non statim atque delatorem corrupit, pro convicto est; sed postquam constiterit eum corrupisse delatorem, et judex pronuntiaverit eum in pœnam hujusce facti habendum esse pro convicto. Cum ergo pœna sit ut pro convicto haberi debeat, heres ejus qui nec in delictum nec in pœnam succedit; non debet in hac causa pro convicto haberi, sed causa adversus ipsum de novo discuti debet. Ergo nihil pugnat hæc lex cum l. 2. ff. *de Bonis eor. qui ante Sent.* supra, lib. præced. *de tit.* N. 7. ubi dicitur eum qui corrupto accusatore diem suum obierit, ut confessum de crimine, *Non relinquere defensionem heredibus.* Nam præterquam quod ibi agitur de accusatione criminis, hic vero de nuntiatione bonorum ad fiscum pertinentium, quæ diversæ sunt omnino species; insuper hæc præcipua observanda est differentia, quod in specie legis oppositæ reus vivus convictus est accusatorem corrupisse; unde, quasi hoc ipso tacite convictus latrocinii quod ipsi objiciebatur, nullam hujus criminis defensionem reliquit heredibus. In specie autem præsenti his qui delatorem corrupisse dicitur, mortuus est antequam convictus fuerit corrupisse.

(2) Supponendum (inquit Cujacius) tanti fuisse causam de qua Asclepiades Fisco delatus fuerat.

(3) Finge debitorem Titii ei solvisse, nec chirographum suum recepisse. Actio *ad exhibendum* quæ debitori adversus Titium competiisset, ut restituatur ipsi chirographum suum; adversus Fiscum publicata Titii hereditate competet. Idem dic de cæteris actis et instrumentis.

(4) Cujacius ad h. l. monet supponendum esse in hac specie, pœnam non fuisse capitalem, sed specialiter Sententia comprehensum ut bona publicarentur. Hoc colligere est ex eo quod in fine legis dicitur, matrem potuisse *Postea alias res acquirere* ex quibus fideicommisso satisfieret; nam si deportata V. G. fuisset; hæc post mortem ejus æque ad Fiscum pervenirent.

(5) A creditoribus. Ergo si talia sint, non vindicantur a Fisco bona vacantia, sed creditoribus distrahenda permittuntur.

§ 2. *Rebus aut bonis publicatis, quæ res a Fisci procuratoribus distrahantur necne.*

XXI. *Etiam illæ res distrahuntur; quæ pro parte duntaxat Fisco debent cedere. Nam distractionis regula, seu (ut rescribit Alexander)* Forma est, quoties ad Fiscum vel minima portio rei pertinet, ut universa a Procuratoribus Meis distrahatur; sed pretium partis tantum in Fiscum redigatur, reliquum dominis partium restituatur. Emptorem igitur prædiorum de quibus libellum dedisti, apud suum judicem conveni; usurum defensionibus si quæ sibi competunt. *l. Cod. de Vendit. rer. fiscal. cum priv. commun.*

A fortiori: Res autem nexas pignori distrahere Procuratores possunt.

Sed si ante alii res obligatæ sunt jure pignoris, non debet Procurator jus creditorum lædere. Sed si quidem superfluum est in re, permittitur Procuratori vendere ea lege, ut imprimis creditoribus præcedentibus satisfiat; et, si quid superfluum est, Fisco inferatur: aut si acceperit totum Fiscus, solvat ipse. Vel simpliciter si vendidit Procurator, jubebit pecuniam quam deberi creditori privato fuerit probatum, exolvi ei. Et ita Divus Severus et Antoninus rescripserunt. *l.* 22. § 1. MARCIAN LIB. SING. DE DELATORIB.

XXII. *Quarum tamen rerum distractio prohibetur. Et quidem imprimis* Res quæ in controversia sunt, non debent a Procuratore Cæsaris distrahi: sed differenda est eorum venditio, ut Divus quoque Severus et Antoninus rescripserunt. Et defuncto Majestatis reo parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi jusserunt. Et generaliter prohiberunt rem distrahi a Procuratore, quæ esset in controversia. *d. l.* 22. *pro.*

Sunt et aliæ res quarum venditio prohibetur. Nam Ne Procuratores Cæsaris, bonorum actores quæ ad Fiscum devoluta sunt, alienent (1); Imperatores Severus et Antoninus rescripserunt. Et, si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem. *l.* 30. MARCIAN. LIB. 4. INSTITUT.

Hinc Modestinus. Bonorum Fisco vindicatorum actores, venumdari a Procuratoribus non possunt. Et, si distrahantur, irritam fieri venditionem rescriptum est. *l.* 8. IDEM LIB. 5. REGUL.

Similiter Hermogenianus. Actores qui aliquod officium gerunt, in bonis quæ distrahunt Procuratores venumdare inconsultis Principibus prohibentur. Et, si væneant, venditio nullas vires habebit. *l.* 46. § 7. HERMOGENIAN. LIB. 6. JURIS EPITOMAR.

§ 3. *De procuratoris officio in distrahendis rebus publicatis.*

XXIII. Divi fratres rescripserunt; In venditionibus Fiscalibus fidem et diligentiam a Procuratore exigendam; et justa pretia non ex præterita emptione, sed ex præsenti æstimatione constitui. Sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur; ita, si negligentius habita sint, minui ea necesse est. *l.* 3. § 5. CALLISTRAT. LIB. 3. DE JURE FISCI.

XXIV. *Præterea hoc Procurator observare debet, ut ultra simplum pro evictione non caveat. Et quidem* Si Curator (2) Cæsaris rem aliquam vendiderit, quamvis duplum vel triplum pro evictione promiserit, tamen Fiscus simplum præstabit. *l.* 5. ULP. LIB. 16. AD ED.

§ 4. *De hujus venditionis effectu.*

XXV. Si ab eo cui jus distrahendi res Fisci datum (3) est, fuerit distractum quid Fisci; statim fit emptoris, pretio tamen (4) soluto. *d. l.* 5. § 1.

ARTICULUS III.

De Trajani Edicto circa præmium eorum qui se ipsos Fisco deferunt.

XXVI. Edicto Divi Trajani (quod proposui) significatur; ut, si quis antequam causa ejus ad Ærarium (5) deferatur, professus esset eam rem quam possideret, capere sibi non licere; ex ea partem Fisco inferret, partem ipse retineret. *l.* 13. PAUL. LIB. 7. AD. LEG. JUL. ET PAP.

Postea vero Senatus Hadriani temporibus censuit, quum quis se ad Ærarium detulerit quod capere non potuerit, ut totum in Ærarium colligatur; et ex eo pars dimidia sibi, secundum beneficium Divi Trajani, restituatur. *l.* 15. § 3. JUNIUS-MAURITIAN. LIB. 3. AD LEG. JUL. ET PAP.

Circa hoc Edictum videndum, 1.° *Ad quarum rerum delationem, Edicti beneficium pertineat;* 2.° *Quibus personis hoc præmium tribuatur, et in quo consistat.*

Pauca subjungemus de iis qui postquam se detulerint, desistunt; item de his qui per errorem deferunt.

Denique dicemus et de præmio eorum qui deferunt, non quod ipsi capere non possunt, sed quod illicite rogati sunt restituere; et contra, de pœna eorum si hoc sibi retineant.

(1) Ratio est; quod ea mancipia sunt Fisco necessaria propter notitiam quam habent bonorum quæ administraverunt.

(2) Hic et alibi, pro *Procurator*: ut in l. 20. ff. *h. tit.* et in l. 10. § 1. ff. *de Publican.*

(3) Qualis est Procurator Cæsaris, aut quivis qui Cæsar negotium dedisset.

(4) Supra lib. 41. Tit. *de Acq. rer. dom. N.* 60.

(5) *Ærarium* erat Thesaurus Populi Romani, cui tempore Trajani cedebant caduca. Sed postea Caracalla Fisco Principis hæc eadem vindicavit: ut vid. supra ad Tit. *de Legatis* Part. 5.

§ 1. *Ad quarum rerum delationem Edictum Trajani pertineat.*

Circa eas tria concurrere oportet : 1.° Ut ipsimet qui se defert, relictæ fuerint; 2.° Ut eas capere Lege prohibeatur; 3.° Ut jus quod in his rebus Fiscus habet, Fiscum lateat.

XXVII. *Et 1.° Requiritur ut id in quo me deferro, mihimetipsi relictum sit.*

Unde Paulus. Ad eos beneficium Trajani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum sibi capere non possunt. Ergo nec illud quod servo meo relictum est, deferre potero. *l.* 13. § 8. Paul. lib. 7. ad Leg. Jul. et Pap.

Sed nec illud quod relictum est defuncto cui heres extiti; nisi appareat eum habuisse voluntatem se deferendi, quam executus sum. Ea enim de re Extat ejusdem Hadriani epistola; Ut, si is qui se deferre poterat, morte præventus fuerit, heres ejus, si detulerit præmium consequatur : si tamen (inquit) liquebit defunctum ejus animi fuisse, ut se vellet deferre. Si vero idcirco dissimulaverit, dum rem occultari sperat : heredem ejus ultra vulgare præmium (1) nihil consecuturum. *d. l.* 13. § 5.

Item Divi Fratres rescripserunt; Heredes eorum quibus tacitum fideicommissum relictum est, ita demum ex beneficio Trajani deferre se posse; si is cui datum fuerat, morte præventus esset, et ideo per angustias temporis deferre se non potuerit. *d. l.* 13. § 6.

XXVIII. *Oportet 2.° id in quo quis se detulit, hoc ipsum quod capere non poterat.*

Secus de his quæ ex alia causa Fiscus auferre posset. Unde Paulus ait: Eos qui quasi indigni repelluntur, summovendos esse ab ejusmodi præmio; id est, eos qui de inofficioso egerunt, vel falsum dixerunt testamentum, qui usque ad finem litis oppugnaverunt testamentum. *d. l.* 13. § 9.

Igitur de eo solo quod capere non potest is qui se detulit, accipe quod dicitur: Nihil autem interest quæ causa impediat hujus capiendi. *d. l.* 13. § 2.

Nihil etiam interest, tacite an palam relictum fuerit; nec, an deferens id jam possideat necne.

Nam Trajanus Idem, postea Edicto significavit; Ut quæcumque (2) professa esset, vel palam, vel tacite relictum sibi quod capere non posset; et probasset jam id ad Fiscum pertinere (3), etiamsi id non possideret; ex eo quod redactum esset a Præfectis Ærario, partem dimidiam ferat. *d. l.* 13. § 1.

XXIX. 3.° *Denique :* Id autem deferri debet quod latet, non id quod Fisci est. *d. l.* 13. § 3.

Hinc sequi videtur, præmium cessare, si is qui se detulit ab alio fuerit præventus.

Tamen Quum ante apertum testamentum, tacitum fideicommissum nuntiatum esset ab his (4) qui fidem tacitam susceperunt, deinde post apertas [a] a fideicommissario delatum esset : Divus Antoninus recipi professionem ejus (5) jussit. Neque enim dignum esse præmio tam præcipitem festinationem prioris : et quum quis se nuntiet non capere, potius confiteri de suo jure (6) quam aliud [b] deferre videtur. *d. l.* 13. § 7.

XXX. *Observandum superest; interdum etiam ejus quod jam Fiscus possidet, delationem, ad beneficium Trajani pertinere.*

Enimvero Arrianus-Severus, Præfectus Ærarii, quum ejus qui tacite rogatus fuerat non capiendi fideicommissum reddere, bona publicata erant, pronuntiavit, nihilominus jus deferendi ex Constitutione Divi Trajani habere eum cui fideicommissum (7) erat relictum. *l.* 42. Valens lib. 5. fideicommissor.

§ 2. *Quibus personis hoc præmium tribuatur, et in quo consistat.*

XXXI. Ait Divus Trajanus : Quicumque professus fuerit. QUICUMQUE accipere debemus, tam masculum quam fœminam. Nam fœminas quoque, quamvis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Trajani deferre se permissum est.

Necnon illud æque non intererit, cujus ætatis sit is qui se defert, utrum justæ an pupillaris. Nam pupillis etiam permittitur deferre se, ex quibus non capiunt. *l.* 16. Ulp. lib. 18. ad Leg. Jul. et Pap.

Ad heredes ejus qui se detulerat, non videbatur præmium transire. Sed Divus Hadrianus rescripsit; ut licet ante decessisset is qui se detulerat, antequam id quod detulerat fisco addiceretur, heredi ejus præmium daretur. *l.* 13. § 4. Paul. lib. 7. ad Leg. Jul. et Pap.

XXXII. *Præmium hujus Edicti consistit, in dimidia parte ejus duntaxat quod is qui se detulit, accepisset; quamvis ex hac delatione Fiscus sit plus consecutus.*

(1) De quo supra N. 4.

(2) Puta, mulier vidua.

(3) *Etiamsi* mulier nondum possideret id quod professa est; si tamen probavit *id jam ad Fiscum pertinere*, eo quod sibi relictum ipsa capere non posset : nihilominus ferret dimidiam partem ejus quod postea ex hac delatione a Præfecto redactum erit.

(4) Heredibus scilicet.

[a] *Haloander supplet* tabulas.

(5) Fideicommissarii.

(6) Porro favorabilior est qui se ipsum defert, quam qui alium. Ergo in hac specie, in præmio præferendus est.

[b] *Haloander* alium.

(7) Quamvis deferat ea bona quæ jam a Fisco possidentur. Sed cum bona cum onere legatorum et fideicommissorum publicentur, supra N. 20. intererat Fisci, ex hac delatione discere fideicommissum esse illicitum. Adeoque deferens se, habere debet præmium.

Hoc ex Paulo discimus in specie sequenti. Quum tacitum fideicommissum, is cui datum erat, capere se nihil posse detulisset; in quæstionem venit dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio Divi Trajani recipere debeat? De qua re extat Rescriptum Imperatoris Antonini, in hæc verba: « Imperator Antoninus Rufo. Qui tacitam « fidem accommodavit, ut non capienti restitue« ret hereditatem; si deducta parte quarta resti« tuit, nihil retinere debet. Quadrans autem qui « heredi imponitur ipsius, eripiatur, et ad Fiscum « transferatur ». Unde dodrantis semissem solum (1) capit, qui se detulit. *l.* 49. PAUL. LIB. SING. DE TACITIS FIDEICOMM.

§ 3. *De eo qui, postquam se detulit, destitit.*

XXXIII. Quia autem nonnulli ingrati adversus beneficium Divi Trajani, post professionem quoque de tacito fideicommisso factam, quum possessoribus (2) transigunt; atque tribus Edictis evocati non respondent: placuit Senatui, tantum ab eo qui id fecisset exigi, quantum apud Ærarium ex ea causa quam detulerat, remanere oporteret, si professionem suam implesset. Et, si possessoris quoque fraus apud Præfectum convicta fuisset; ab eo quoque, quod convictus inferre debuisset (3), exigi. *l.* 42. § 1. VALENS. LIB. 5. FIDEICOMMISSOR.

§ 4. *De eo qui se per errorem detulit.*

XXXIV. Ei qui per errorem se detulit, quum capere solidum posset (4); non nocere hoc, Divus Hadrianus, et Divus Pius, et Fratres rescripserunt. *l.* 13. § 10. PAUL. LIB. 7. AD LEG. JUL. ET PAP.

Similiter Callistratus. Complura sunt Rescripta Principalia; quibus cavetur non obesse errorem cuiquam quod ignarus juris sui ipse se detulerit.

Sed extat eorumdem Principum Rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse; si ea persona sit quæ ignorare propter rusticitatem, vel propter sexum fœmininum jus suum possit. *l.* 2. § 7. CALLISTRAT. LIB. 2. DE JURE FISCI.

§ 5. *De præmio ejus qui detulit id quod illicite restituere rogatus erat; et de pœna, si hoc sibi retinuerit.*

XXXV. *Jure novissimo hoc additum Trajani Edicto, et præcedentibus Constitutionibus ad ipsum factis.*

Qui illicite restituere rogatus est; huic tertiam partem dare jubet Constantinus, si ipse se deferat; sin autem nec se detulerit nec incapaci restituerit, sed sibi retinere tentaverit, jubet eum deportari. Quod si uxor defuncti qui fideicommissum reliquit, ipsa hoc detulerit; jubet medium eo casu hanc consequi et cum Fisco dividere, imo et portionis optionem habere. l. un. Cod. De is qui se deferunt.

SECTIO II.

De privilegiis Fisci.

XXXVI. *Quæ hic de privilegiis Fisci dicturi sumus, porrige ad rationem Cæsaris et Augustæ. Nam* Quodcumque privilegii Fisco competit, hoc idem et Cæsaris (5) ratio, et Augustæ habere solet. *l.* 6. § 1. ULP. LIB. 6. AD ED.

§ 1. *De privilegio Actionum Fisco competentium.*

XXXVII. *Actiones personales Fisci, privilegium habent præ cæteris creditoribus personalibus.*

Hoc ita, quum Fiscus rem suam, seu id quod sua interest persequitur; secus, si pœnam. Imo Rem suam persequentibus, pœnæ exactio postponitur. Sicut itaque in sortis quantitate, Fisci persecutio potior est; ita in triplo quod pœnæ nomine adjectum (6) est, propria forma servanda est. *l. un. Cod. Pœnis fiscal. credit. præf.* ALEXANDER.

In summa sciendum est, omnium Fiscalium pœnarum petitionem creditoribus postponi. *l.* 17. MODEST. LIB. 2. DE POENIS.

(1) Quia, si se non detulisset, dodrantem duntaxat cepisset; cum ei deducta quarta restituta est hereditas: porro præmium est, semis ejus quod cepisset ei se non detulisset. Dodrantem duntaxat ei aufert Fiscus, reliquum quadrantem, non ipsi, sed heredi aufert.

(2) *Cum possessoribus* qui tacitam fidem restituendi ipsi accommodaverunt. Verbum autem illud *transigunt*, accipe non de vera transactione, quæ de lite transigitur aliquo dato; sed de hic, qui ut heredi ipsi restituere tacite rogato gratiam præstant, sive accepta pecunia sive etiam non accepta, tacitum fideicommissum ei remittunt, et ut illud retineat, professionem suam non exequuntur. Unde Cujacius ad eam Transactionis speciem vult referri legem TRANSACTA 229. ff *de Verb. sign.* Idque ex ipsa legis inscriptione DE TACITIS FIDEICOMMISSIS.

(3) Finge: heres tacite rogatus est restituere mihi centum. Ego me ipse detuli; postea per gratiam, hæc centum apud heredem relinquere volens, destiti. Inferre debebo Fisco quinquaginta quæ Fiscus habuisset, si professionem meam implessem: nam ex centum legatis, quinquaginta ex præmio Trajani habuissem, reliqua demum quinquaginta Fisco cessissent. Sed præterea Fiscus auferet ab herede centum, si convictus fuerit fraudem participasse; quia hæc centum inferre Fisco debuisset.

(4) Puta cœlebs qui per errorem capere non posse: quum ejus ætatis sit qua his Legibus solvitur.

(5) Privata Cæsaris ratio est privatum Principis patrimonium, quod Princeps ut privatus et in privatos usus habet, et cui administrandæ præest *Procurator rerum privatarum.* Fiscus est thesaurus Principis, quem ut Princeps et in publicos usus habet. Vide Notas ad N. 398. Tit. de *Legatis.*

(6) Ponit Cujacius exemplum in eo qui detectus est sumpsisse mutuam pecuniam ab Ærario publicarum rationum, qui in quadruplum tenetur: l. 1. Cod. *de His qui ex publ. rat.*

Consonat quod rescribit Alexander. Si priusquam Fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam prædiorum donationem fecisse fuerit probatus; quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

XLII. *Singulare est in causa administrationis Primipili* (Le Centurion-Major), *ad quem scilicet totius æris militaris cura pertinebat et stipendiorum militum : ut Fiscus ex hac causa pignus habeat in subsidium, etiam in his bonis quæ debitor ab uxore sua in dotem accepit. Nam* (*inquiunt Carus, Carinus, et Numerianus*) Satis notum est et ratione constitutum; bona earum in dotem data, quæ nuptæ sunt his qui primipili sarcinam subeunt, obnoxia necessitati ejus teneri. Verum certo ordine, ut scilicet tunc demum ad hoc periculum, mulieris patrimonium respiciat; si universis viri ac nominatorum facultatibus exhaustis, nihil residuum inveniatur. *l.* 4. *Cod. in quib. caus. pign. tacit.*

Ad eas res autem quas uxor habet extra dotem, non porrigitur.

Hinc Antoninus. Bona mariti tui, si ob reliqua administrationis primipilariæ a Fisco occupata sunt, res quas tuas esse liquido probaveris, ab aliis separatæ tibi restituantur. *l.* 1. *Cod. de Privileg. fisci.*

XLIII. *Observandum superest; hoc taciti pignoris privilegium tunc demum obtinere, quum Fiscus ipse contraxit aut quasi contraxit. Verum quum in jus creditoris sucessit; non habet jus pignoris in rebus debitoris quæ creditori obligatæ non fuerant, aut vitiose fuerunt obligatæ.*

Hinc Modestinus. Cum vitiose vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est; nec si bona creditoribus ad Fiscum pertineant. *l.* 2?. *ff. de Pign. et hypoth.* MODESTIN. LIB. 8. REGULAR.

§ 4. *De privilegio repetendi id quod alteri creditori solutum est in fraudem Fisci.*

XLIV. *Hoc quoque privilegium Fisco tributum est, ut quam pecuniam debitor Fisci in ejus fraudem solvit alteri suo creditori, Fiscus repetere possit; etiam adversus eum qui illam bona fide in solutum accepit et consumpsit.*

Diversum senserat Papinianus. Enimvero Papinianus tam libro sexto quam undecimo Responsorum scribit : Ita demum publicam (1) auferri pecuniam ei qui (cum erat creditor) in solutum pecuniam accepit; si aut sciebat, quum accipiebat, publicum quoque esse debitorem; aut postea cognovit antequam consumeret pecuniam.

Sed placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiamsi ignoravit quum consumeret, et postea quidem Principes directam (2) actionem competere ablata pecunia rescripserunt : ut et Marcellus libro septimo Digestorum scribit. *l.* 18. § 10. MARCIAN LIB. SING. DE DELATORIB.

Quocirca nota. Denique non esse præstandas usuras, quum pecunia revocatur, convenit; quoniam res, non persona (3) convenitur. *l.* 19. PAPIN. LIB. 10. RESPONS.

Similiter Alexander rescribit. Pecunia quam creditor a debitore suo recipit, si postea ex justa causa Fisco restituenda erit, sine usuris debetur : quia non fœnus contractum, sed suum recuperatum extraordinario jure aufertur. *l.* 5. *Cod. de Privileg. fisci.*

XLV. *Huic autem creditori cui quod acceperat Fiscus aufert, succurritur; non solum restituta (ut mox dictum est) actione adversus debitorem;* Sed revocata pecunia, in fidejussorem liberatum Utilis actio datur. *l.* 20. PAPIN. LIB. 11. RESPONSOR.

Item pignora quæ a debitore acceperat, non liberantur. Ita docet Paulus. Titius qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, quum esset Fisci debitor, solvit mihi quæ debebat : postea Fiscus, Jure suo usus, abstulit mihi pecuniam. Quærebatur an liberata essent pignora? Marcellus recte existimabat, si id quod mihi solutum est Fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. Neque differentiam admittendam esse existimo; interesse putantium, id ipsum quod solutum est an tantumdem repetatur. *l.* 21. PAUL. LIB. 3. QUÆST.

§ 5. *De privilegio Editionis.*

XLVI. *Quum privatus agit*, NEMO TENETUR EDERE CONTRA SE : *supra lib.* 2. *Tit.* de Edend. *N.* 10.

Fiscus autem adversarium cogit ut ipsi edat contra se.

Quocirca Divus Hadrianus Flavio-Arriano in hæc verba rescripsit : « QUIN ei qui instrumenta » ad causam Fisci pertinentia, quum possit exhi» bere, non exhibet, nocere debeat (si verum » aliter non invenitur, [et] ea subtracta esse cre» dantur quæ nocitura causæ ejus fuerint), dubi» tatum non est ».

« Sed nec alias dubitari oportet, quin non in » aliam rem nocere debeant, quam in eam qua » desiderata sunt ». *l.* 2. § 1. CALLISTR. LIB. 2. DE JUR. FISCI.

Hoc autem privilegium non indistincte obtinet.

(1) *Publicam* appellat, non quæ revera publica est, sed quæ Fisco debetur. Cujac.

(2) Hæc actio quæ restituitur creditori adversus debitorem, qui solvit pecuniam quam postea Fiscus abstulit, est actio *Utilis*; quemadmodum et cæteræ omnes quas per solutionem extinctas restituit Prætor. Ideo autem *Directa* vocatur; quia hac actione creditor convenit recta via debitorem, nec opus fit ipsi cedi Fisci actiones : quæ via esset obliqua et *indirecta*.

(3) Fiscus magis *convenit* seu reposcit *rem*, id est pecuniam, quæ (quum solvenda esset) in Fraudem Fisci ab eo debitore accepta est; quam *personam* hujus debitoris, utpote quæ nunquam cum Fisco contraxit : adeoque non debet usuras.

Nam Item Divi Fratres ad libellum Cornelii-Rufi rescripserunt; Totiens edenda esse instrumenta, quotiens de jure capiendi, vel de jure dominii, vel de aliqua causa simili, re nummaria quæratur; non si de capitali causa agatur. *d. l.* 2. § 2.

XLVII. *Vice Versa, cum jure desideremus a privato quolibet ut contra adversarium nostrum sua instrumenta edat; contra ex speciali Fisci privilegio*, Neque instromenta, neque acta a quoqnam adversus Fiscum edi oportet. *l.* 45. § 5. Paul. lib. 5. sentent.

Ipse autem Fiscus actorum snorum exempla hac conditione edit; ut ne is cui describendi sit potestas, adversus se vel Rempublicam his actis utatur. De quo cavere compellitur; ut, si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat. *d. l.* 45. § 6.

Et circa hanc editionem Actorum Fisci, illud observa : Quotiens apud Fiscum agitur, actorum potestas postolanda est ut merito iis uti liceat: eaque manu Commentariensis (1) annotanda sunt. Quod si ea aliter proferantur; is qui ita protulerit, causa cadit. *d. l.* 45. § 7.

§ 6. *De privilegio ut causæ Fiscales nonnisi præsente Advocato Fisci judicari possint.*

XLVIII. *Eo usque porrigitur hoc Fisci privilegium, ut alioquin Sententia irrita sit; quamvis pro libertate.*

Enimvero Divus Hadrianus Flavio-Proculo rescripsit: Quum in libertatem proclamat, qui ex bonis ad Fiscum pertinentibus esse dicitur; judicium dari, præsentibus, et agentibus etiam, his qui negotiis Fisci solent intervenire. Et hujusmodi liberales causæ, si non intervenieote Fisci advocato decisæ sint, in integrum restituuntur. *l* 3. § 9. Callistr. lib. 3. de jur. fisci.

Consonat quod ait Ulpianus. Si Fiscus alicui status controversiam faciat, Fisci Advocatus adesse debet. Quare si sine Fisci Advocato pronuntiatum sit; Divus Marcus rescripsit, nihil esse actum; et ideo ex integro cognosci oportere. *l.* 7. Ulp. lib. 54. ad Ed.

§ 7. *De privilegio Sententiæ retractandæ.*

XLIX. Causas in quibus contra Fiscum judicatum est, intra triennium retractari posse; et post id tempus, si prævaricatio arguatur vel manifesta fraus probetur, notum est. *l. un. Cod de Sent. adv. fisc. retract.* Antonin.

(1) Officialis Procuratoris Cæsaris, qui vernacule dicitur *son Greffier.*

(2) *Du Greffe.*

(3) Quale fuerit hoc tempus, nullibi invenio expressum. Cujacius ad l. fin. h. tit. suspicatur duorum mensium fuisse; eo quod privati, si quando sub hac *Adjectionis* lege venderunt, hoc tempus præscribere solebant: arg. l. 38. ff. *de Minorib.*

Quocirca nota. Quotiens iterum apud Fiscum eadem causa tractatur; priorum actorum, duorum usus non fuerat postulatus, ex Officio (2) recitatio jure poscetur. *l.* 45. § 8. Paul. lib. 5. sentent.

§ 8. *De privilegio* Adjectionis, *seu Addictionis in diem.*

L. *In venditionibus rerum fiscalium, post perfectam emptionem, admittitur quivis intra certum tempus ad pretii adjectionem.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Si tempora quæ in fiscalibus auctionibus vel hastis statuta sunt (3) patiuntur, cum etiam augmentum te facturam esse profitearis; adi Rationalem Nostrum, ut justam uberioris pretii oblationem admittat. *l.* 4. *Cod. de Fide hastæ fisc.*

LI. *Notandum porro, hoc Fisci privilegium (quemadmodum et alia pleraque) non debere trahi ad civitates.*

Hinc Antoninus Si sine ulla conditione prædia vendente Republica comparasti; perfecta venditione, nulla ratione vereris, ne adjectione facta, auferri tibi dominium possit. Tempora enim adjectionibus præstituta, ad causam Fisci pertinent: nisi si qua civitas propriam legem habeat. *l.* 1. *Cod. de Vendendis reb. civit.*

Paulus quoque Idem respondit: Si civitas nullam propriam legem habet de adjectionibus admittendis, non posse recedi a locatione vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta. Tempora enim adjectionibus præstita [a] ad causas Fisci pertinent. *l.* 21. § *fin. ff. Ad municip.* Paul. lib. 1. respons.

§ 9. *De privilegio, Ut emptor stare colono teneatur.*

LII. *Illud quoque privilegium Fisco, ex sententia Papiniani tributum est; ut citra expressum pactum, is qui fundum a Fisco emit, teneretur stare colono.*

Hoc liquet ex specie sequenti. Valerius-Patroinus Procurator Imperatoris, Flavio-Stalticio prædia certo pretio addixerat: deinde facta licitatione, idem Stalticius recepta ea (4) licitatione obtinuerat, et in vacuam possessionem inductus erat. De fructibus medio tempore perceptis quærebatur? Patroinus, Fisci esse volebat: plano si medio tempore inter primam licitationem, et sequentem adjectionem (5), percepti fuissent; ad venditorem pertinere. Sicut solet dici, quum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est (6).

[a] *Alias* præstituta.

(4) Id est, quum intra tempus alter pluris licitus pretio Stalticii aliquid adjecisset, ipse Stalticius adjecit, et ei pro secunda vice prædia addicta sunt.

(5) Alii legunt *addictionem.*

(6) Vide supra lib. 18. Tit. *In diem addictione* N. 16.

Nec moveri deberemus, quod idem fuisset cui et primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset; recessum est ab hoc tractatu (1). Itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus et Messius (2) novam sententiam induxerunt (3); quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri universos; sed colonum quidem percipere eos debere, emptorem vero pensionem ejus anni accepturum: ne Fiscus colono teneretur quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset. Pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem; quod quidem domino colerentur, universos fructus habere; si vero sub colono, pensionem accipere. Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus qui ante percepti in prædiis fuissent (4)? Respondit: Si nondum dies pensionis venisset quum addicta sunt, eos quoque emptorem accepturum. *l. fin.* PAUL. LIB. 3. DECRETOR.

§ 10. *De aliis Fisci privilegiis.*

LIII. *Illud quoque Fisci privilegium est quod* Qui aliquid sciens in fraudem Fisci suscepit, non solum rem in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur. *l.* 46. § 1. HERMOGENIAN. LIB. 6. JURIS EPITOMATOR.

LIV. *Privilegium illud est quoque Fisci et Cæsaris; quod, quamvis regulariter nonnisi ipsius domini jussu servus hereditatem adire possit; tamen* Si Fisci servus sit, jussu Procuratoris Cæsaris adibit hereditatem: ut est sæpe rescriptum. *l.* 25. § 2. *ff. de Acquir. hered.* ULP. LIB. 8. AD SABIN.

Ita tamen, si Princeps ratum habuerit. Unde hæc regula: Servus Cæsaris, si jussu Procuratoris adiit hereditatem, Cæsari volenti (5) acquirit. *l.* 46. § 8. HERMOGENIAN. LIB. 6. JURIS EPITOMAR.

LV. *Varia alia sunt Fisci privilegia, quæ omnia recenset Cujacius in Comment. ad d. l.* 46. *fin. ff.* h. tit. *et quæ alibi passim supra vidimus:*
Puta, lib. 16. *Tit.* de Compensat. *N.* 10.
Lib. 20. *Tit.* Qui potiores in pign. *N. fin.*
Lib. 22. *Tit.* de Usuris. *N.* 10.
Lib. 39. *Tit.* de Publican. *N.* 28. *in fine.*
Lib. 41. *Tit.* de Usucap. *N.* 10.
Lib. 48. *Tit.* de Bonis damn. *N.* 2.

Denique illud Fisci privilegium est, ut GRATIS *litiget: Tit. Cod.* de Sportulis, *et ibi Gothofred. Adde Cujacium sup. d. loco.*

SECTIO III.

De Jure Fisci quod cum privatis commune, aut etiam quandoque deterius est; item quas dilationes Fiscus dare debeat debitoribus.

LVI. *Exceptis quæ modo supra exposita sunt privilegiis, in cæteris omnibus Fiscus jure communi utitur.*

Hinc Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam, dilationem negari non placuit. Cujus rei æstimatio ita arbitrio judicantis conceditur; ut in majoribus summis non plusquam tres menses, in minoribus vero non plusquam duo prorogentur. Prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est. *l.* 45. § 10. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

LVII. *Imo in quibusdam causis, minus juris habet quam privati.*

Et 1.° *non potest V. G. pignora sua adversus tertios possessores persequi, quamdiu debitor idoneus est; quod tamen privati quilibet possunt, ut vid. supra lib.* 20. *Tit.* de Pign. et hyp. *N.* 31.

Hoc docet Paulus in specie sequenti. Moschis quædam Fisci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat, a quibus post aditam hereditatem, Faria-Senilla, et alii prædia emerant. Quum convenirentur propter Moschidis reliqua, et dicebant heredes Moschidis idoneos esse, et multos alios ex iisdem bonis emisse: æquum putavit Imperator prius heredes conveniri debere; in reliquum, possessorem omnem. Et ita pronuntiavit. *l.* 47. PAUL. LIB. 1. DECRETOR.

Consonat quod rescribit Gordianus. Non injusta ratione desideratis, repromissa Fisco indemnitate, eos priore loco conveniri qui reliqua contraxerunt; mox ad vos pervenire, qui ab his quædam mercati estis. *l.* 1. *Cod. de conveniend. fisc. debit.*

2.° *Hinc etiam est quod, quamvis nomina quæ in bonis habet debitor Fisci, ut et cæteræ res ejus, Fisco tacite obligentur: tamen* Multa Principalia sunt Rescripta, quibus cavetur, non aliter Fiscum debitorum suorum debitores convenire; nisi principales debitores defecerint, vel ex ratione Fisci (6)

(1) Locus enim quæstioni esse non potuit pro vineis; cum medio tempore nulli fructus ex vineis percepti sint.

(2) Quis ille Jurisconsultus fuerit, ignoratur. Ex hoc textu, contaneus Papiniano fuisse videtur, temporibusque Severi et Antonini floruisse.

(3) Hactenus inauditam, ut teneretur emptor stare colono; perinde atque si sub ea lege emisset, quamvis hoc expressum non esset. Quod in favorem Fisci induxerunt, ne regressus esset colono adversus Fiscum.

(4) Hactenus de fructibus vinearum locutus est: de quibus ambigi non poterat, eos non ad Fiscum, sed ad emptorem pertinere; cum demum post secundam addictionem percepti essent. Quid autem *de aridis fructibus* statuendum? Scilicet de fructibus arvorum, pratorum; quos supponendum est medio tempore perceptos. Et ait: Si demum post addictionem secundam dies pensionis venerit, pensionem pro his debitam adhuc sequi emptorem.

(5) Ne scilicet Princeps invitus subjiciatur oneribus, ex minus consulto Procuratoris sui jussu.

(6) Scilicet *liquido probetur* eum qui convenitur, debitori Fisci esse obligatum propter pecuniam quam ex ratione Fisci ab eo accepit. Hoc casu, inexcusso debitore suo, Fiscus poterit hunc convenire.

nomina facta liquido probentur; vel ex (1) contractu fiscali debitores conveniantur. *l.* 3. § 8. CALLISTR. LIB. 3. DE JURE FISCI.

Pariter Diocletianus et Maximianus. Non prius ad eos qui debitoribus Fisci Nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi potuerit principales reos idoneos non esse; certissimi Juris est. *l.* 4. *Cod. Quand. fisc. vel privat. etc.*

LVIII. *In hoc etiam generaliter Fisci conditio potest videre deterior, quod ait Modestinus. Scilicet quum de aliqua re privatus adversus Fiscum contendit;* Non poto delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra Fiscum facile responderit. *l.* 10. MODEST. LIB. SING. DE PRÆSCRIPTION.

(1) Id est, vel si cum hoc debitore debitoris sui Fiscus contraxerit, puta ei delegatus sit.

TITULUS XV.

DE CAPTIVIS, ET DE POSTLIMINIO [a] ET REDEMPTIS AB HOSTIBUS.

DUÆ *in hoc Titulo celeberrimæ Juris fictiones exponuntur, ad Jus publicum pertinentes; scilicet fictio* POSTLIMINII, *et fictio* LEGIS CORNELIÆ: *quibus, e re nata occasione, adjungitur tractatus de jure quod in eum qui ab hostibus Redemptus est, competit redemptori.*

Tres sunt itaque Tituli partes, totidem sectionibus absolvendæ.

SECTIO I.

De Postliminio.

I. *Justinianus* Instit. *Tit.* Quib. mod. Jus patr. pot. solv. *hujus vocis etymologiam ducit a* LIMINE et post: *fines enim imperii,* LIMEN *appellari posse; ad quos qui reversi sunt, dicuntur* Postliminio reversi.

Aliam etymologiam affert Heineccius; ex eo quod Captivi, quos diem obiisse fama fuerat, mali hominis esse crederent, si reversi per limen domus suæ introirent; sed Post limen *per tegulas et impluvium intro se mittebant: ut refert Plutarchus.* Quæst. Rom. *V.*

POSTLIMINIUM est jus amissæ rei recipiendæ ab extraneo (1), et in statum pristinum restituendæ; inter nos ac liberos populos regesque, moribus, Legibus constitutum.

Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur Postliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum est; ut qui per injuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines suos rediisset, pristinum jus suum reciperet. *l.* 19. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

II. *Duplex Postliminium distingui potest:* ACTIVUM, *quo Captivus reversus jura quæ ante Captivitatem habebat; recipit;* PASSIVUM, *quo res quæ ab hostibus barbarisve captæ fuerant, receptæ, in eorum jus ac potestatem recidunt quorum erant quum caperentur.*

Utramque hanc Postliminii speciem in persona filiifamilias ab hostibus reversi concurrere docet Pomponius. Ita ille: Cum duæ species Postliminii sint, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus; quum filius revertitur, duplicem in eo causam esse oportet Postliminii, et quod pater eum reciperet [b] et ipse jus (2) suum. *l.* 14. POMPON. LIB. 3. AD SABIN.

Hanc tractationem de jure Postliminii, in quinque Articulos dividam. In 1.° *videbimus, Inter quos sit locus juri Captivitatis et Postliminii; In* 2.° *Quibus temporibus juri Postliminii locus sit; In* 3.° *Quæ personæ et quæ res jus Postliminii habeant; In* 4.° *Quando competat; In* 5.° *Quis sit hujus effectus.*

ARTICULUS I.

Inter quos locus sit juribus Captivitatis, et Postliminii.

III. *His juribus locus est inter Populum Romanum et ejus Hostes.*

Quos nos HOSTES appellamus, eos Veteres PERDUELLES appellabant; per eam adjectionem indicantes cum quibus bellum esset. *l.* 234. *ff. de Verb. signif.* GAIUS LIB. 2. AD LEG. XII. TAB.

[a] *Vulg. addit* REVERSIS.

(1) Id est, Hoste.

[b] *Pro* reciperet. *Et ita alias sæpissime.*

(2) Scilicet jura civitatis et familiæ.

Igitur Hostes sunt quibus bellum publice (1) Populus Romanus decrevit, vel ipsi Populo Romano.

Cæteri, Latrunculi vel Prædones appellantur. Et ideo qui a latronibus captus est, servus latronum non est : nec Postliminium illi necessarium est. Ab Hostibus autem captus (ut puta, a Germanis et Parthis) et servus est Hostium, et Postliminio statum pristinum recuperat. *l.* 24. Ulp. lib. 1. instit.

Similiter Paulus. A piratis aut latronibus capti, liberi permanent. *l.* 19. § 2. Paul. lib. 16. ad Sabin.

Nullum etiam Postliminium in civilibus dissentionibus infensas partes invicem habere, docet Ulpianus ; simulque Juris hujus rationem tradit luculentam. In civilibus dissentionibus, quamvis sæpe per eas Respublica lædatur, non tamen in exitium Reipublicæ contenditur. Qui in alterutras partes discedent, vice Hostium non sunt ; eorum inter quos jura captivitatum aut Postliminiorum fuerint. Et ideo captos et venumdatos, posteaque manumissos, placuit supervacuo repetere a Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant. *l.* 21. § 1. Ulp. lib. 5. opinion.

IV. *Gentes externæ non fœderatæ, quibuscum nullum bellum gerimus ; quamvis propriè Hostes non sint, tamen hac in re Hostium loco sunt, et cum eis jus Postliminii est : ut videb. Art. seq. N.* 6. *juncta l.* 6. *infra N.* 22.

Quod ad fœderatas attinet ; ea de re videtur controversia fuisse inter Veteres, de qua ita Cicero de Orator. *l.* 40. « Si *quis apud nos servisset ex* » *populo* Fœderato, *te seque liberasset, ac postea* » *domum revenisset ; quæsitum est apud Majores* » *nostros, num is ad suos* Postliminio *rediisset* ».

Et quidem Ælius Gallus (apud Festum in Verb. Postliminium*) ita scribit :* « Cum populis liberis, » *et cum fœderatis et cum Regibus* Postliminium » nobis est ; *ita uti cum Hostibus* ».

Contra Proculus, cujus sententia prævaluit : Non dubito quin fœderati et liberi, nobis externi (2) sint ; non (3) inter nos atque eos Postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos Postliminii opus est : cum et illi apud nos et libertatem suam et dominium rerum suarum æque atque apud se retineant ; et eadem nobis apud eos contingant? *l.* 7. Procul. lib. 8. epist.

Liber autem populus est, is qui nullius alterius populi potestati est subjectus ; sive is fœderatus (4) est, item sive æquo fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est ut is populus alterius populi majestatem comiter conservaret (5). Hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse ; non ut intelligatur alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate neque dignitate neque viri boni (6) nobis præsunt ; sic eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est. *d. l.* 7. § 1.

Nota. At fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis (7), et in eos damnatos animadvertimus. *d. l.* 7. § 2.

(1) Id est ; publico ritu indicendi belli : cujus veterem formam Cincius a Gellio XVI. 4. laudatus ita refert. Fecialis Populi Romani telum in agrum eorum quibus bellum indicebatur mittebat, his verbis usus : « Quod populus (*Hermundulus* V. G.) *hominesque populi Hermunduli adversus* » *Populum Romanum bellum fecere, deliqueruntque ; quod-* » *que Populus Romanus cum populo Hermundulo homini-* » *busque populi Hermunduli bellum jussit : ob eam rem ego* » *Populusque Romanus populo Hermundulo hominibusque* » *Hermundulis bellum indico, facioque* ».

(2) Haloander, Vulgata et Budæus legunt *non sint*. Florentinam lectionem tuetur Cujacius Observ. XI. 23. ubi probat Exteros Romanis dici quicumque civitate donati non sunt, etiamsi fœderati sint et amici Populi Romani.

(3) *Non tamen.* Idque contra Ælii sententiam supra. Cujacius solvit distinguendo (ut apud Livium XXXIV. 57. in oratione Legatorum Antiochi) « Tria genera fœderum » *quibus inter se paciscerentur amicitias, civitates regesque ;* » *Unum, quum bello victis dicerentur Leges...... Alterum,* » *quum pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam* » *venirent...... Tertium esse genus ; quum, qui hostes nun-* » *quam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jun-* » *gendam coeunt* ». De duobus duntaxat prioribus loqui Proculum in hujusce legis specie, de tertio vero genere intelligendum esse textum Ælii-Galli oppositum, quasi hoc fœdus minus firmum sit.

Ego vero non sentio quid ea in re a prioris fœderis genere tertium differat, et cur in hoc minus quam in illo jus Postliminii cessare debeat. Dicendum potius videtur ; ea de re, ex Veterum controversia, Ælium ac Proculum in diversas ivisse Sententias.

(4) Feriendi fœderis ritum antiquissimum vide apud Livium : ubi Pater patratus Populi Romani (id est, Sacerdos ad jusjurandum sanciendum creatus ; ita dictus quasi *Pater patriæ*, quia nemo eo munere fungi poterat nisi haberet filium qui ipse pater esset aliorum filiorum) legibus fœderis recitatis ait : « *Audi Jupiter, audi Pater patrate populi* » *Albani, audi tu populus Albanus. Ut illa* (pacta) *palam,* » *prima, postrema, ex illis tabulis cerove recitata sunt sine* » *dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt* » *illis legibus Populus Romanus prior non deficiet. Si prior* » *defecerit publico consilio, dolo malo ; Tu illo die Jupiter* » *Populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie* » *feriam, etc.* ». Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Is ritus et sub Imperatoribus in usu fuit : ut testatur Suetonius de Claudio n. 26. *Cum Regibus fœdus in Foro icit porca cæsa, ac vetere Fecialum Præfatione adhibita.*

(5) Refert Cicero *pro Balbo* N. 21. fœderi cum Gaditanis id adjunctum, Majestatem Populi Romani comiter conservanto. Id, inquit, habet hanc vim ; ut sit ille (populus Gaditanus) *in fœdere inferior.* Igitur *Comiter observare Majestatem*, est non quidem servire, sed observationem libero populo dignam, Populo Romano tanquam superiori exhibere. Tales fœderatos censet Cujacius eos fuisse qui In Ditione Populi Romani esse dicerentur : ut de Appulis refert Livius IX. 20. eos impetrasse *Ut fœdus daretur ; neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione Populi Romani essent.*

(6) Mendosa lectio quæ sensu caret. Rectius in Pand. Noricis, *neque* Viribus nobis pares *sunt* : quam lectionem probat Cujacius Observ. XXVII. 33.

(7) Intellige civitates fœderatas posterioris generis ; quæ Populo Romano ejusque Magistratibus suberant, Provincialesque dicebantur. Hoc sensu Siculos Cicero *fœderatos* vocat : in Verrem *de Supplic.* N. 63.

ARTICULUS II.

Quibus temporibus locus sit juri Postliminii.

V. Postliminii jus competit, aut in bello, aut in pace. *l.* 5. POMPON. LIB. 37. AD Q. MUCIUM.

IN BELLO; quum hi qui nobis Hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, et intra præsidia sua perduxerunt. Nam si eodem bello is reversus fuerit, Postliminium habet; id est, perinde omnia restituuntur ei jura, ac si captus ab Hostibus non esset. Antequam in præsidia perducatur Hostium, manet civis: tunc autem reversus intelligitur, si aut ad amicos nostros perveniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit. *d. l.* 5. § 1.

VI. *His quos diximus*, In bello Postliminium est.

IN PACE autem, his qui bello capti erant; de quibus nihil (1) in pactis erat comprehensum.

Quod ideo placuisse Servius scribit; QUIA SPEM REVERTENDI CIVIBUS, IN VIRTUTE BELLICA MAGIS QUAM IN PACE, ROMANI ESSE VOLUERUNT.

Verum in pace qui pervenerunt ad alteros (2), si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam Hostes suo facto (3) deprehenduntur; quibus jus Postliminii est, tam in bello quam in pace (4); nisi fœdere cautum fuerat, ne esset his jus Postliminii. *l.* 12. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUTAT.

Aliud exemplum Postliminii quod in pace competit, sic refert Pomponius.

In pace quoque Postliminium datum est. Nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus; hi Hostes quidem non sunt. Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit; et liber homo noster ab eis captus, servus fit et eorum. Idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat: hoc quoque igitur casu, Postliminium datum est, *sup. d. l.* 5. § 2.

VII. *Hactenus de bello et pace. Quid de induciis?* INDUCIÆ sunt, quum in breve et in præsens tempus convenit, ne invicem se lacessant. Quo tempore non est (5) Postliminium. *l.* 19. § 1. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

ARTICULUS III.

In quas personas, quasve res cadat jus Postliminii.

§ 1. *Qui Jure Postliminii activo gaudere possint.*

VIII. Eos qui ab Hostibus capiuntur vel Hostibus deduntur, jure Postliminii reverti (6), antiquitus placuit. *l.* 4. MODESTIN. LIB. 3. REGULAR.

DEDITUM *accipimus, qui invitus deditus est. Nam* Postliminio carent, qui armis victi Hostibus se dederunt. *l.* 17. PAUL. LIB. 2. AD SABIN.

Multo magis, Transfugæ nullum Postliminium est. Nam qui malo consilio et proditoris animo patriam reliquit, Hostium numero habendus est. *l.* 19. § 4. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

Transfuga autem non is solus accipiendus est, qui aut ad Hostes, aut in bello transfugit; sed et qui per induciarum tempus aut ad eos cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. *d. l.* 19. § 8.

Uno verbo; Postliminium habent qui non sponte, sed inviti in potestatem Hostium pervenerunt.

Hinc Gratianus, Valentinianus et Theodosius. Si quos forte necessitas Captivitatis addnxit; sciant, si non transierint, sed Hostilis irruptionis necessitate transducti sunt, ad proprias terras festinare se debere: recepturos jure Postliminii ea quæ in agris vel mancipiis seu aliis rebus ante tenuerunt, etsi a

(1) Petrus Faber lib. 1. *Semestr.* 7. legit *id in pactis*. Quod probat Cujacius. Observ. XXIV. 31. et censet eos qui in bello capti sunt, non habere Postliminium si in pace revertantur, nisi de eo nominatim convenerit: cum nec in induciis id Postliminium habeant; infra N. seq. Et hoc confirmat ratio quæ subjicitur: *Quod ideo, etc.* Præclare si quidem id sancitum apud Romanos, ut culpabilis esset qui se capi ab hostibus passus fuerat; nec alias ei pateret hujus culpæ redemptio, quam si propria industria ab iisdem hostibus evadere contigisset. In pace autem, induciisve, jam non sunt Hostes, nec ulla ad revertendum opus est industria.

Bynkershoek vero supradictam emendationem improbans, receptam lectionem tuetur: et ¶ hunc *In pace autem*, intelligendum censet, non de quibuslibet in pace revertentibus; sed de his duntaxat qui, quum ante bellum apud Hostes peregrinarentur, exorto bello capti essent: his enim etiam, si facta denuo pace revertantur, *Jus Postliminii* esse dicitur in ¶ seq. *Verum in pace;* quem huc referendum putat. Intermedium autem ¶. *Quod ideo*, refert ad id quod initio legis dictum est, regulariter IN BELLO demum *Postliminium* esse.

(2) Quidam legunt, *ad exteros*.

(3) Rob. Stephanus, Vintimilliana Editio, et alii, legunt *suo* FATO: hoc sensu quod hi quid ad amicos primum profecti, bello exorto apud eos deprehensi, non capti, non victi, sed SUO FATO (*par un pur effet de leur mauvaise destinée*) in servitutem absque ulla culpa sua devenisse videantur, digni sunt Postliminio. Bynkershoek hic quoque lectionem Vulgatam tuetur, ita interpungendo: *apud quos jam hostes suo facto deprehenduntur;* id est, apud eos qui non prævia indictione belli, sed re ipsa, et solo *facto* suo, dum eos detinent, Hostes facti sunt.

(4) Id est, sive revertantur durante bello; quo casu semper Postliminium habent: sive revertantur in pace, quo casu id quoque habent, *nisi, etc.*

(5) Non magis quam in pace: propter eamdem rationem, quæ supra N. præced. *Quia nempe spem revertendi civibus, etc.* Cæterum eo qui supra exceptus est casu, quo non culpa sua quis captus est ab Hostibus, sed apud eos (quum subito bellum exarsisset) *Fato suo* deprehensus est: huic reverso per induciarum tempus, Postliminium esse debet; cum etiam *in pace* eo casu concedatur.

(6) Et ii quidem qui capti fuerunt, hoc ipso quod reversi sunt, Postliminii jure gaudent. Qui autem dediti sunt, non aliter quam si a nobis recipiantur: infra N. 18.

fisco Nostro possideantur. Nec timeat quisquam alicujus contradictionis moram: cum hoc solum requirendum sit, utrum forsitan aliquis cum barbaris voluntate fuerit, an coactus. *l.* 19. *Cod. de Postlimin.*

Quod si quis invitus quidem in potestatem Hostium pervenerit: sed postea (quum reverti posset) volens remanserit; jus Postliminii amplius habere non poterit.

Hinc Si Captivus de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud Hostes mansit; non est ei postea Postliminium. *l.* 20. POMPON. LIB. 36. AD SABIN.

IX. Apud Hostes susceptus filius, si Postliminio redierit, filii jura habet. Habere enim eum Postliminium nulla dubitatio est, post Rescriptum Imperatoris Antonini et Divi patris ejus ad Ovinium Tertullum Præsidem provinciæ Mysiæ inferioris. *l.* 9. ULP. LIB. 4. AD LEG. JUL. ET PAP.

§ 2. *Quas res jure Postliminii passivo recipiamus.*

X. *Jus Postliminii passivum cadit maxime in res soli. Nam* Verum est, expulsis Hostibus ex agris quos ceperint, dominia eorum ad priores dominos redire: nec aut publicari, aut prædæ loco cedere. Publicatur enim ille ager, qui ex Hostibus captus sit. *l.* 20. § 1. POMPON. LIB. 36. AD SABIN.

XI. *Jure Postliminii passivo recipimus etiam homines qui patriæ aut dominicæ nostræ potestati subditi fuerunt. Sic accipe quod ait Paulus.* Postliminium hominibus est cujuscumque sexus conditionisve sint. Nec interest, liberi an servi sint; nec enim soli Postliminio recipiuntur qui pugnare possunt, sed omnes homines: quia ejus naturæ sunt, ut usui esse vel consilio vel aliis modis possint. *l.* 19. § 10. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

Item Diocletianus et Maximianus. Sicut liberis captis ab Hostibus, ac Postliminio reversis, status pristinus restituitur, sic servi domino. Unde si hæc cujus meministi, ancilla patris tui fuit, nec commercio redempta est: reversa dominum, vel ejus sequitur successorem, qui per captivitatem hanc amiserat. *l.* 10. *Cod. de Postlimin.*

Et quidem etiam transfugas servos jure Postliminii recipimus. Unde supradictam ex Paulo regulam TRANSFUGÆ NULLUM POSTLIMINIUM *esse, statim ita limitat idem Paulus:* Sed hoc in libero transfuga Juris est, sive fœmina sive masculus sit. *l.* 19. § 4. *§ sed hoc.* PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

Si vero servus transfugerit ad Hostes; quoniam, et quum casu captus est, dominus in eo Postliminium habet; rectissima dicitur, etiam ei Postliminium esse: scilicet ut dominus in eum pristinum jus recipiat: ne contrarium Jus, non tam ipsi injuriosum sit qui servus semper permanet, quam domino damnosum constituatur. *d. l.* 19. § 5.

Contra Filius quoque familias transfuga, non potest Postliminio reverti neque vivo patre: quia pater sic illum amisit, quemadmodum patria: et quia DISCIPLINA CASTRORUM ANTIQUIOR FUIT PARENTIBUS ROMANIS, QUAM CARITAS LIBERORUM. *d. l.* 19. § 7.

XII. *Item licet servus solo jure belli noster factus sit, et ad suos redierit; iterum captum jure Postliminii recipere possumus.*

Hinc quum generaliter dixisset Labeo: Si quid (1) bello captum est, in præda est, non Postliminio redit; Paulus: Imo (2) si in bello captus pace facta demum refugit, deinde renovato bello capitur; Postliminio redit ad eum a quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace (3), ut Captivi redderentur. *l.* 28. LABEO LIB. 4. PITHANON A PAULO EPITOM.

XIII. *Pariter* Navibus longis atque onerariis propter belli usum, Postliminium est; non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt. *l.* 2. MARCELL. LIB. 39. DIGEST.

Equus item aut equa freni patiens, recipitur Postliminio: nam sine culpa equitis proripere se potuerunt. *d. l.* 2. § 1.

Non idem in armis Juris est: quippe nec sine flagitio amittuntur. Arma enim Postliminio reverti negatur, quod turpiter amittantur (*d. l.* 2. § 2.); Item vestis (4). *l.* 3. POMPON. LIB. 37. AD. Q. MUCIUM.

XIV. *Sed et res illas quæ nostro juri subditæ non fuerunt, sed futuræ fuissent si in potestate Hostium non fuissent, hoc jure recipimus.*

Hinc Si me tibi arrogandum dedissem, emancipato me, reversum ab Hostibus filium meum (5) loco nepotis tibi futurum (6) constat. *l.* 13. PAUL. LIB. 2. AD SABIN.

XV. *Quemadmodum res ab hostibus captæ, si receptæ sint, pristinorum dominorum juri restituuntur; ita quoque servi pœnæ ab Hostibus capti, recepti pœnæ suæ restituuntur.* Ergo de metallo captus, Redemptus in pœnam suam revertetur. Nec

(1) Turpe est militi, si vesta spoliari se patiatur.

(2) Sensus est: si res nostra, mobilis, ab Hostibus capta sit, quum a nostris recipitur, *in præda est;* non capientis fit jure prædæ bellicæ, non vero ad veterem dominum redit Jure Postliminii. Bynkershoek eodem sensu ita legit et interpungit: *Si quod bello captum est, in præda est;* ergo *non Postliminio* redit.

(3) Exceptio hic, non emendatio; ut recte observat idem Bynkershoek. Scilicet speciale est in hominibus; ut, si in bello capiantur, non fiant capientis, sed ad veterem dominum revertantur.

(4) Nam si hoc convenit; jus veteris domini quod ex captivitate habebat, extinctum est; et hoc casu is jure rediit ad suos, nullumque jus in eo servavi, adeoque, quum renovato bello iterum capitur, nullus est antiquus dominus ad quem possit redire.

(5) Qui captus erat antequam me arrogares.

(6) Ratio dubitandi esse poterat, quod nunquam fuerit in tua potestate. Verum sufficit futurum fuisse, si non fuisset captus.

tamen ut transfuga metalli puniendus erit: sed redemptor a fisco pretium recipiet. Quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro et Divo Severo. *l.* 12. § 17. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUTAT.

Vide et infra N. 22.

ARTICULUS IV.

Quando jure Postliminii restituatur quis, aut res nostræ recipiantur.

§ 1. *Quando quis Jure Postliminii activo in sua jura restituatur.*

XVI. *Tunc quis jure Postliminii in sua jura restituitur, quum rediit.*

Postliminio rediisse videtur, quum in fines nostros intraverit; sicuti amittitur, ubi fines nostros excessit.

Sed et si in civitatem sociam amicamve, aut ad Regem suum vel amicum venerit; statim Postliminio rediisse videtur: quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat. *l.* 19. § 3. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

Nihil interest, quomodo Captivos reversus est; utrum dimissus, an vi vel fallacia potestatem Hostium evaserit. Ita tamen si ea mente venerit, ut non illo reverteretur: nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente alienus est. Sed et qui victis Hostibus recuperentur, Postliminio rediisse existimantur. *l.* 26. FLORENT. LIB. 6. INSTITUT.

Sed et si quis Redemptus ab Hostibus redierit, jure Postliminii gaudebit. Nam Redemptio facultatem redeundi præbet, non jus Postliminii mutat (1). *l.* 20. § 2. POMPON. LIB. 36. AD SABIN.

XVII. *Cæterum rediisse Captivum oportet, cum animo non revertendi ad Hostes.*

Hinc Pomponius. Captivus autem si a nobis manumissus fuerit, et pervenerit ad suos, ita demum Postliminio reversus intelligitur, si malit eos sequi, quam in nostra civitate manere. Et ideo in Atilio Regulo quem Carthaginienses Romam miserunt, responsum est; Non esse eum Postliminio reversum: quia juraverat Carthaginem reversurum, et non habuerat animum Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro, qui posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos; non est visa necessaria Lex quæ lata est de illo, UT MANERET CIVIS ROMANUS. Nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis; sive animus fuisset revertendi, maneret civis. Et ideo Lex esset supervacua. *l.* 5. § 3. POMPON. LIB. 37. AD Q. MUCIUM.

XVIII. *Hæc de Captivis; quibus sufficit rediisse, ut jus Postliminii habeant.*

Ei vero qui a nobis deditus fuerat Hostibus, non sufficit rediisse, nisi a nobis sit receptus. Et ita obtinuisse ex Modestino discimus. Ita enim ille: An qui Hostibus deditus reversus, nec a nobis receptus, Civis Romanus sit, inter Brutum et Scævolam varie tractatum est. Et consequens est, ut civitatem (2) non adipiscatur. *l.* 4. ¶ *an qui* MODESTIN. LIB. 3. REGULAR.

§ 2. *Quando jure Postliminii passivo res nostras recipiamus.*

XIX. *Res jure Postliminii passivo recipiuntur, tunc demum quum in veteris domini potestatem pervenerunt, aut saltem in ejus qui teneatur eas illi restituere.*

Unde ad Labeonem ita Paulus, sententiam ejus limitando. Labeo ait: Si id quod nostrum Hostes ceperunt, ejus generis est ut Postliminio redire possit; simul atque ad nos redeundi causa profugit ab Hostibus, et intra fines imperii nostri esse cœpit, Postliminio rediisse existimandum est.

Paulus: Imo quum servus civis nostri ab Hostibus captus, inde aufugit, et vel in urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat; nondum Postliminio rediisse existimandum est. *l.* 30. LABEO LIB. 8. PITHANON. A PAULO EPITOMATOR.

ARTICULUS V.

De effectu juris Postliminii.

§ 1. *De effectu juris Postliminii activi.*

XX. *Hujus juris is effectus est; quod* Retro creditor in civitate fuisse, qui ab Hostibus advenit. *l.* 16. ULPIAN. LIB. 13. AD SABIN.

Unde omnia Cætera quæ in jure sunt, posteaquam Postliminio rediit, pro eo habentur ac si nunquam iste Hostium potitus fuisset. *l.* 12. § 6. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUTAT.

Hinc V. G. hereditates eo tempore delatæ quo Captivus erat, intelliguntur ei delatæ perinde ac si semper in civitate mansisset.

Sic enim rescribunt Diocletianus et Maximianus. Jus Postliminii, [illegible] (rebus humanis exempta

(1) Id est, non impedit quominus Redemptus omnia jura sua et civitatis et familiæ recipiat. Servire quidem redemptori tenetur (mox infra Sect. seq.), quasi quodam jure pignoris: verum non est servilis conditionis.

(2) Vide Balduinum ad l. fin. ff. *de Legation.* Hinc cum C. Mancinus vir Consularis per invidiam ex Senatusconsulto Numantinis deditus esset, nec ab illis receptus, et is Romam reversus, in Senatum venisset; P. Rutilius Tribunus plebis (de quo in nostra Præfat. Part. 2. cap. 1. n. VII.) e Senatu jussit eum educi, civemque esse negavit; quia memoria sic esset proditum, QUEM *pater suus aut populus vendidisset aut pater Patratus dedisset, ei nullum esse Postliminium.* Cic. lib. 1. *de Orat.* N. 40. Scilicet nisi Lege speciali, quæ et ideo PRIVILEGIUM dicitur, in civem esset receptus: (*Il faut l'avoir reçu*).

matre, dum in servitute ipsa necessitate per Captivitatis causam fuit) eventus purgato vigore, ad ejus legitimam novitat hereditatem. Nec tibi medii temporis fortuna, quominus res maternas successione quæsitas persequi possis, injuriam fieri patimur. *l.* 1 4. *Cod. Postlimin.*

XXI. *Vi etiam juris Postliminii, liberos quos quis quum captus est in potestate habebat, semper in potestate habuisse videtur.*

Hinc Filius dum in civitate est, si stipuletur; patri reverso ab Hostibus videtur acquisisse. *l.* 11. *ff. de Verb. oblig.* PAUL. LIB. 2. AD SABIN.

Imo eos reversus videtur in potestate habuisse, qui dum Captivus esset in civitate nati sunt, aut apud Hostes nati et ipsi reversi sunt.

Hinc Julianus. Si quis prægnante uxore relicta, in Hostium potestatem pervenerit; mox natus filius ejus, uxore ducta, filium vel filiam procreaverit; ac tunc Postliminio avus reversus fuerit: omnia jura nepotis nomine periode capiet, ac si filius natus [a] in civitate fuisset. *l.* 23. JULIAN. LIB. 69. DIGEST.

Nota. Sed Divi Severus et Antoninus rescripserunt: Si uxor cum marito ab Hostibus capta fuerit, et ibidem ex marito enixa sit; si reversi fuerint, justos esse et parentes et liberos, et filium in potestate patris; quemadmodum jure Postliminii reversus sit. Quod si cum sola matre revertatur; quasi sine marito natus spurius habebitur. *l.* 25. MARCIAN. LIB. 14. INSTITUT.

Consonat quod rescribunt Severus et Antoninus. Ex duobus Captivis Sarmatia nata, patris originem ita secuta videtur, si ambo parentes in civitatem nostram redissent. Quanquam enim jure proprio Postliminium habere non possit quæ capta non est; tamen parentum restitutio reddet patri filiam: qui cum ab Hostibus interfectus sit, matris duntaxat conditionem, quæ secum filiam duxit, videtur necessario secuta. Nam fictio Legis Corneliæ (1), quæ legitimos apud Hostes defuncto constituit heredes; ad eam quæ illic suscepta est, non pertinet: cum eo tempore quo captus est, diem suum pater obiisse existimetur. *l.* 1. *Cod. de Postlimin.*

XXII. *Postliminium Captivo reverso restituit non solum ea jura quæ ipsi prodessent, sed omnem suam qualiscumque fuerit conditionem.*

Hinc Si deportatum, ab insula Hostes ceperint; Redemptus, quibus casibus redit, in eam causam veniet, in qua futurus esset si captus non fuisset. Deportabitur igitur. *l.* 12. § 15. TRYPHONIN. LIB. 14. DISPUTAT.

Nota. Scilicet deportabitur, quum pretium a fisco solutum fuerit redemptori. Habebit autem interim sine pœna sua, qui redemit. *d. l.* 12. § 16. ¶ *fin.*

Similiter Mulier in opus salinarum ob maleficium data, et deinde a latrunculis exteræ gentis capta, et jure commercii vendita, ac redempta, in causam suam recidit. Centorioni pretium ex fisco reddendum est. *l.* 6. POMPON. LIB. 1. EX VARIIS LECTIONIB.

XXIII *Quædam tamen non restituit Postliminium. Puta* 1.º *Non restituit nuptias quæ captivitate alterius solutæ sunt, nisi novo consensu redintegretur.*

Hinc Pomponius. Non ut pater filium, ita uxorem maritus jure Postliminii recipit; sed consensu redintegratur matrimonium. *l.* 14. § 1. POMPON. LIB. 3. AD SABIN.

Similiter Paulus. Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure Postliminii recuperari potest; sed tum quum et voluerit mulier, et adhuc alii post constitutum tempus (2) nupta non est. Quod si voluerit (3), nulla causa probabili interveniente; pœnis dissidii tenebitur. *l.* 8. PAUL. LIB. 3. AD LEG. JUL. ET PAP.

2.º *Postliminium non restituit ea quæ sunt facti, ut est possessio. Unde Tryphoninus:* Facti autem causæ infactæ nulla Constitutione fieri possunt.

Ideo eorum quæ usucapiebat per semetipsum possidens qui postea nanctus [b] est, interrumpitur usucapio: quia certum est cum possidere (4) desiisse.

Eorum vero quæ per subjectas juri suo personas possidebat, usuque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur; Julianus scribit, credi suo tempore impleri usucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subjecta ei persona. Sed Juliani sententia sequenda est. *l.* 12. § 2. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUT.

Distinctioni a Juliano allatæ suffragatur Paulus. Dixerat indistincte Labeo: Si Postliminio redisti; nihil, dum in Hostium potestate fuisti, usucapere potuisti. Paulus: Imo si quid servus tuus peculii nomine, dum in eo statu esses, possederit; ideo quoque tempore usucapere poteris, quoniam eas res etiam inscientes usucapere solemus. Et eo modo etiam hereditas nondum nato posthumo, aut nondum adita, augeri per servum hereditarium solet. *l.* 29. LABEO LIB. 6. PITHANON A PAULO EPITOMAT.

3.º *Denique non restituit Postliminium, stipendia temporis quo miles apud Hostes fuit. Sic enim*

[a] *Vulg.* si is, quum filius nasceretur.

(1) De qua infra Sect. 3.

(2) Quod est quinquennii; l. 6. ff. *de Divort.* quam vide supra lib. 23. Tit. *de Ritu nupt.* N. 22. Quanquam suspicatur Cujacius in Notis ad h. l. 8. et in Comm. ad Julianum ad sup. d. l. 6. hæc a Triboniano interpolata. Jure etenim Pandectarum, matrimonium omnino solutum fuisse captivitate: et ideo novo consensu opus fuit ut redintegraretur.

(3) *Quod* ultimum *si voluerit*, scilicet alii nubere. Alias *noluerit*, eodem fere sensu; id est, si noluerit redintegrari matrimonium cum reverso marito.

[b] *Ratus alias* captus.

(4) Porro possessio est facti.

Antoninus: Stipendia et donativa (1) temporis quo apud Hostes fuisse te dicis, restitui tibi Postliminio regresso restitutoque, non jure desideras. *l.* 1. *Cod. de re militari.*

§ 2. *De effectu Juris Postliminii passivi.*

XXIV. *Jure Postliminii passivo res recipiuntur, cum causa quam habebant quum captæ sunt.*

Hinc Si ager ab Hostibus occupatus servusve captus, liberatus fuerit; jure Postliminii restituetur ususfructus. *l.* 26. *ff. Quib. mod. ususfr. amitt.* PAUL. LIB. 1. AD NERAT.

Hinc Si statuliber transfuga reversus sit; existente conditione postquam rediit, liber efficitur.

Diversum est, si conditio extitisset dum apud Hostes est. In eo enim casu, neque sibi reverti potest ut liber sit; neque heredi in jus Postliminii est (2): quia non potest queri, cum nullum damnum patiatur; libertate jam obtingente, si non impediret quod transfuga factus est. *l.* 19. § 6. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

SECTIO II.

De Redemptis ab Hostibus.

Videndum quale jus Redemptori competat, tam in liberos homines, quam in cæteras res quas ab Hostibus redemit; quibus Redemptoribus et in quas personas resve hoc jus competat; denique quando hoc jus solvatur.

ARTICULUS I.

Quale jus competat Redemptori in liberum hominem, cæterasque res quas ab Hostibus Redemit.

§ 1. *De jure in homines liberos.*

XXV. Ab Hostibus Redempti, quoad exolvatur pretium (3), magis in caussam pignoris constituti, quam in servilem conditionem esse detrusi videntur. *l.* 2. *Cod. de Postlimin.* GORDIAN.

Corollarium primum. Et ideo si nummi eo nomine expensi donatio (4) intercedat, pristinæ conditioni eos reddi manifestum est. Proinde si ab Hostibus Redemptam, post dissolutum veluti naturalis pignoris vinculum, habere in matrimonio (5) cœpisti; nihil est quod de statu ejus seu liberorum communium debeas pertimescere. *d. l.* 2. § *et ideo.*

Enimvero Commercio Redemptæ fœminæ filios (licet ex servo, medio susceptos tempore) origini ingenuitatis matris juxta ea quæ benigne placuerunt, reddi convenit. *l.* 16. *Cod. d. tit.* DIOCLET. ET MAXIM.

Hinc Is qui liber constitutus, captus ab Hostibus commercio Redimitur, etiam antequam restituatur pro eo data pecunia, successionis jura sibi vindicare favore ingenuitatis potest: ut ex ea possit pretium pro se datum exolvere. *l.* 15. *Cod. d. tit.* IIDEM.

Corollarium secundum. Inde est etiam quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Si liberum captum te ab Hostibus commercio redemit Sabinus, et cum vinculum pignoris superstitem remisisse tibi probetur; non libertus effectus, sed ingenuitati quam amiseras restitutus, nullum filiis ejus obsequium debes. *l.* 11. *Cod. h. tit.*

Corollarium tertium. Inde est etiam quod durante Redemptoris pignore, redemptus non debet tractari ut mancipium, nec prostitui.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Fœdissimæ mulieris nequitia permovemur. Cum igitur filiam tuam ab Hostibus captam, ac prostitutam ab ea quæ eam Redemerat, ob retinendæ pudicitiæ cultum, ac servandam natalium honestatem, ad te confugisse proponas: Præses provinciæ, si filiæ tuæ supra dictam injuriam ab ea quæ sciebat ingenuam esse, inflictam cognoverit; cum hujuscemodi persona indigna sit pretium recipere, propter odium detestabilis quæstus; etiamsi pretium compensatum non est, ex necessitate miserabili custodita ingenuitate natæ tuæ; adversus flagitiosæ mulieris turpitudinem tutam eam defensamque præstabit. *l.* 7. *Cod d. tit.*

2. *De jure Redemptoris in servos aut res cæteras quas ab Hostibus Redemit.*

XXVI. Si quis servum captum ab Hostibus Redemerit; protinus est redimentis, quamvis scientis alienum fuisse. Sed oblato ei pretio quod dedit, Postliminio rediisse aut receptus esse servus credetur. *l.* 12. § 7. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUTAT.

Quod Si plurium servus fuerat; et omnium nomine, ei qui redemit, restitutum pretium erit: in

(1) *Donativa* erant, pecuniæ quas Imperatores ob victoriam vel adoptionem auspiciave Imperii militibus distribuendas donabant. Miles qui eo tempore quo donativa data sunt, erat captivus; non potest Postliminio reversus petere ut in iis pars sibi servetur.

(2) Finge: Testator reliquerat Sticho libertatem, *Si navis ex Asia venisset.* Stichus transfugit ad hostes; et dum ibi esset, conditio extitit. Si postea aut ab hostibus redemptus sit, aut milites nostri in expeditione bellica eum ceperint; non poterit ipse jus postliminii invocare *ut liber sit*; cum transfugæ jus postliminii activum non habeant, supra N. 8. Sed nec heres testatoris poterit eum jure postliminii passivo vindicare; oblato redemptori pretio: nam jus postliminii nobis restituit servos illos qui, si ab hostibus potiti non fuissent, nostri mansissent: is autem non mansisset heredis; quia conditione sub qua lib ertas ei relicta fuerat existente, ad libertatem pervenisset. Ergo cessante jure postliminii, manebit redemptoris, aut militis a quo captus est tanquam præda bellica.

(3) Redemptori scilicet, ab ipsis qui redempti sunt, aliusve eorum nomine.

(4) A redemptore facta ei qui redemptus est.

(5) Vide infra N. 33.

communionem redibit. Si unius tantum, vel quorumdam, nec omnium; ad eum eosva qui solverunt, pertinebit : ita ut in portione sua pristinum jus obtineant; et in parte cæterorum, ei qui redemit succedant (1). *d. l.* 12. § 15.

XXVII. *Exinde emergunt duæ quæstiones.*

Prima hæc est. Et si ignorans Captivum, existimans vendentis esse, redemit; an quasi usucepisse videatur; scilicet ne, post legitimum tempus, offerendi pretii priori domino facultas sit, videamus? Nam occurrit quod Constitutio quæ de Redemptis lata est (2) eum redimentis servum facit; et quod meum jam usucapere me intelligi non potest (3). Rursum, cum Constitutio non deteriorem causam redimentium, sed si quo meliorem effecerit, perimi jus bonæ fidei emptoris vetustissimum, et iniquum et contra mentem Constitutionis est : ideoque transacto tempore, quanto nisi Constitutio eum proprium fecisset, usucapi potuisset; nihil, ex Constitutione, domini superesse (4) recte dicetur. *d. l.* 12. § 8.

Altera quæstio est de casu quo is qui Redemit servum, eum manumittit. Manumittendo autem utrum desinit tantum dominus esse, et relictus ab eo servus in jus prioris domini redit; an et liberum eum fecit, ne præstatio libertatis dominii fiat translatio? Certe apud Hostes manumissus liberatur; ut tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra præsidia nostra fuisset, quamvis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset ut ad illos reverteretur, servum retineret jure Postliminii. Quod in liberis aliter erat : non enim Postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset ut eorum res sequeretur, illosque relinqueret a quibus abiisset : quia (ut Sabinus scribit) de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii jure. Verum hoc non multum onerat præsentem inspectationem (5) : quia in Hostium jure manumissio, obesse civi nostro domino servi non potuit; at is de quo quæritur, lege nostra quam Constitutio fecit, civem Romanum dominum habuit; et an ab eo possit libertatem assequi, tractamus. Quid enim si nunquam ille pretium ejus offerat? Si nec conveniendi ejus sit facultas? Liber (6) erit servus : qui nullo merito suo poterit a domino libertatem consequi; quod est iniquum, et contra institutum a Majoribus libertatis favorem. Certe et veteri Jure, si ab hoc qui sciens alienum esse Redemisset, alius bona fide emisset; usucapere, ad libertatemque perducere potuit : et isto quoque modo prior dominus, qui ante Captivitatem fuerat, jus suum amittebat. Quare igitur iste non habet jus (7) manumittendi? *d. l.* 12. § 9.

XXVIII. *Vidimus rem Redemptam fieri redimentis cum ea causa ut lui possit. Præterea inest rei Redemptæ, omnis causa quam habebat priusquam in Hostium potestatem perveniret; puta, causa pignoris quo nexa res erat antequam caperetur.*

Igitur Si pignori servus datus fuerat ante Captivitatem; post dimissum Redemptorem (8), in veterem obligationem revertitur.

Et, si creditor obtulerit ei qui redemit quanto Redemptus est; habet obligationem, et in propriorem (*a*) debiti causam, et in eam summam qua eum liberavit : quasi ea obligatione, quadam Constitutione, inducta; ut quum posterior creditor priori satisfacit, confirmandi sui pignoris causa (9). Nisi quod in hoc controversa (10) res est : et posterior (qui apud nos esset prior, quia eum servum ut apud nos esset, efficit), ab eo qui tempore prior fuit, ut infirmiore dimittendus est. *d. l.* 12. § 12.

Pariter inerit rei Redemptæ, causa rei furtivæ; si, antequam ad Hostes perveniret, surrepta fuerat.

Hinc Javolenus. Latrones tibi servum eripue-

(1) Adeoque hono partem cæteris, si pretium offerant, restituere tenentur.

(2) Quænam ille sit, non indicat Jurisconsultus. Certe non supradicta lex 2. Cod. *de Postlim.* (supra N. 25.) quæ Tryphonino posterior est.

(3) Hactenus ratio dubitandi. Servus redemptus sit interim redimentis : porro usucapere posse non videor, quod jam meum est. Quod cum meum est, amplius non potest fieri meum.

(4) Nec obstat ratio dubitandi supra allata : quia non possum quidem usucapere quod jam perfecte meum est; at quod imperfecte, potest per usucapionem amplius et perfectius meum fieri, et ita ut mihi auferri non possit.

(5) Id est, speciem quam nunc *inspectamus* et consideremus.

(6) Certe per manumissionem redemptoris, *liber erit servus, qui* (si aliter statueremus) *nullo merito suo poterit libertatem consequi*, quod esset aperte iniquum.

(7) Redemptor servi, potest dominio veteris domini præjudicare, vendendo hunc servum bonæ fidei emptori qui eum usucapiat : supra ea l. præced. Quidni ergo et manumittendo?

(8) Ut servus Redemptus, non nisi dimisso Redemptore, ad libertatem ex causa statutæ libertatis quæ ipsi inerat, pervenit; ita nonnisi dimisso Redemptore, ad veterem creditorem causa ex pignoris ante captivitatem in eo contracti revertitur.

[*a*] *Haloand.* propiorem.

(9) Supple; tunc res ipsi ex utraque causa tenetur, et sui debiti, et prioris quod solvit. De qua re supra lib. 20. Tit. *Qui potior.*

(10) Vulgat. *conversa*. Sensus est : Et quidem similis uterque casus; *Nisi quod in præsenti casu conversa res est* (*L'espèce presente est l'inverse de l'autre, c'est-à-dire de celle qui arrive ordinairement*). Nam cum alias, ut pignus posterioris creditoris confirmetur, debet posterior ille creditor priori satisfacere; hic contra prior creditor, ut pignus suum confirmet, debet dimittere eum qui posterior est. Scilicet redemptor, licet *posterior* tempore; jure tamen *prior apud nos* habetur, qui redimendo effecit ut servus apud nos esset. Ergo prius dimittendus est ab altero creditore, si hic pignus suum servare velit; cum, tempore licet antiquior, jure tamen *infirmior* seu posterior inveniatur.

rant : postea is servus ad Germanos pervenerat. Inde in bello victis Germanis, servus vænierat. Negant posse usucapi eum ab emptore, Labeo, Ofilius, Trebatius ; quia verum esset, eum surreptum esse : nec quod Hostium fuisset, aut Postliminio redisset, ei rei impedimento esse. *l.* 27. Javolen. lib. 9. ex posterioris. Labeonis.

Item Tryphoninus. Sed si in Captivo servo talis præcesserat causa, quæ ejus vel ad tempus, vel in perpetuum libertatem impediret ; nec Redemptione ab Hostibus mutabitur. Veluti si in Legem Faviam commisisse eum constiterat, vel ita vænierat Ne manumitteretur (1). *l.* 12. § 16. Tryphonin. lib. 4. disputat.

Vice versa. Si statuliber fuerit antequam ab Hostibus caperetur, Redemptus pendente conditione, suam causam retinobit. *d. l.* 12. § 10.

Quid ergo si ita libertatem acceperat, Si decem millia dederit ? quæsitum est, unde dare debebit ? Quoniam etsi concessum est statulibero, de peculio dare ; hoc tamen quod apud hunc qui redemit, habet, numquid vice illius sit (2) quod apud Hostes quæsisset ? Utique (3), si ex re illius (4) not ex operis suis quæsitum est. Ex alia autem causa parto peculio, potest dare : ita ut conditioni benigne eum paruisse credamus. *d. l.* 12. § 11.

Observa quod existente quavis statutæ libertatis conditione, Si fideicommissa libertas debita Captivo fuerit ; Redemptus nondum eam petere poterit, nisi (5) Redemptori satisfecerit. *d. l.* 12. § 14.

ARTICULUS II.

Quibus Redemptoribus jus in personas resve Redemptas competat.

XXIX. *Jus de quo loquimur, his demum Redemptoribus competit qui Captivum captasve res pretio redemerunt.*

Hinc præclare Diocletianus et Maximianus. Ab Hostibus Capti, et non commercio Redempti, sed virtute militum nostrorum liberati, illico statum quem Captivitatis casu amiserant, recipiunt : servi autem dominis suis restituentur. Receptos enim eos, non Captos judicare debemus ; et militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum. *l.* 12. *Cod. de Postlimin.* Dioclet. et Maxim.

Consonat quod iidem rescribunt. Cum non Redemptum Ab Hostibus filium tuum, sed sine ullo contractu traditum a Barbaris Præfecto Legionis dicas ; Postliminii jus locum habuit ; et illico ingenuitati suæ reddi eum Præses provinciæ jubebit. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

XXX. *Sed nec ei qui pretio Redemerit, jus pignoris competit ; si pietatis causa redemisse præsumatur : ut in specie de qua ita rescribunt prædicti Imperatores.*

Liber captus ab Hostibus, et commercio Redemptus, tunc demum quum pretium solverit, vel ei hoc qualicumque remittatur judicio, statum pristinum recipit. Quo genere matre filium redimente, cum hujusmodi contractus, non de mercede, sed de tristicia repudianda cogitatur ; voti recipiendi filium cogitatio, cum optabili conditione filium illico restituit : ita ut a civilium obsequio munerum, propter casum præteritum filius non excusetur (6). Pro pietatis itaque ratione ab Hostibus redempto filio, facti te pœnitere, ac de pretio quicquam tractare non convenit : dotem tamen ab eo (7) debitam, jure concesso (8) reddi postulas. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

ARTICULUS III.

In quas personas resve jus Redemptoris competat.

XXXI. *Jus Redemptoris, personam remve Redemptam non egreditur.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Præses provinciæ ne ulterius in servitutis jugo detinearis, curæ habebit : qui pro solertia sua parum ignorat (9) filiorum tuorum statum teneri, quos posteaquam Redempta es enixam te esse significas ; cum eos qui post Redemptionem nascuntur, ne pignoris quidem vinculo ob pretium quod pro his datum non est, teneri, nullis (*a*) Auctoribus visum est. *l.* 8. *Cod. de Postlimin.*

ARTICULUS IV.

Quando hoc jus Redemptoris solvatur.

XXXII. *Hoc jus Redemptoris solvitur, 1.° Restituto Redemptionis pretio ; quod quidem cogitur ille accipere*

(1) Verba finalia hujus § quæ hic statim in omnibus Editionibus subjiciuntur (*Habebit autem, etc.*) omnino rejicienda putavimus ad alium casum supra, N. 22.

(2) Si Redemptor redemit ab Hostibus servum cum peculio quod ille servus apud Hostes quæsiverat ; Redemptor dominus est hujus peculii quod cum servo ab Hostibus emit : certe non potest servus ex hoc peculio dare. *Numquid autem vice illius est* (numquid huic simile est) illud quod ex alia ratione servus Redemptus habet ; numquid pariter potest ex illo peculio dare ?

(3) *Utique* erit vice illius, nec poterit dari ; *si, etc.*

(4) Redemptoris.

(5) Nam et liber qui redemptus est, tenetur ; donec se luat, servire Redemptori.

(6) Non excusatur a muneribus publicis : quasi non sit liber, et teneatur servire matri quæ ipsum redemit, donec se luat. Imo falsum est eum teneri servire : mater enim officio pietatis, non animo repetendi pretium redemptionis, eum videtur redemisse.

(7) Ut herede patris.

(8) Scilicet quatenus facere potest.

(9) Id est, non ignorabit.

[*a*] *Alias* ullis, *seu* nonnullis.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Cum et Postliminii jus et communis utilitatis ratio exigat, ut si qui captos Ab Hostibus Redemerint, accepto pretio Redemptos suæ ingenuitati restituant; proponasque Redemptorem tuum noluisse oblatum pretium a te, vel ab alio recipere: Præses provinciæ efficaci instantia compellet eum Legibus obtemperare; et percepto eo quod pretii nomine dependitur, status securitatem non inquietare. *l.* 6. *Cod. de Postlimin.*

Observandum quod Si is qui emat ab Hostibus, pluris alii jus pignoris, quod in Redempto habet, cesserit; non eam quantitatem, sed priorem Redemptos reddere debet. Et emptor habet actionem adversus eum qui vendidit, Ex empto. *l.* 19. § 9. PAUL. LIB. 16. AD SABIN.

XXXIII. 2.° *Solvitur pignus condonato Redemptionis pretio. Condonatum autem præsumitur, ex nuptiis inter Redemptorem et Redemptam personam secutis.*

Hoc docent Diocletianus et Maximianus. Si is qui t Ab Hostibus ingenuam captam commercio Redemit, sibi matrimonio conjunxit; dignitate nuptiarum, et voto futuræ justæ sobolis, vinculo pignoris tibi remisso, reddi natales pristinos rationis est. *l.* 13. *Cod. de Postlimin.*

Consonat quod ait Ulpianus. Si quis ingenuam Ab Hostibus Redemptam eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos, et postea ex se natum sub titulo naturalis filii com matre manumiserit; ignorantia mariti ejusdemque patris, neque statui eorum quos manumisisse visus est, officere debet. Et exinde intelligi oportet remissum matri pignoris vinculum, ex quo de ea suscipere liberos optaverat. Ideoque eam quæ Postliminio reversa erat libera et ingenua, ingenuum peperisse constat (1). *l.* 21. ULP. LIB. 5. OPINION.

Obiter nota. Quod si publice præda virtute militum recuperata, nulli pretium matris pater numeravit; protinus Postliminio reversa, non cum domino, sed cum marito fuisse declaratur. *d. l.* 21. § *quod si.*

XXXIV. *Denique solvitur hoc pignus, persona aut rei Redempta interitu.*

Unde Ulpianus. Si patre Redempto et ante luitionem defuncto, filius post mortem ejus Redemptionis quantitatem offerat; dicendum est, Suum ei posse existere. Nisi forte quis subtilius dicat; hunc, dum moritur, quasi jure pignoris finito, nanctum Postliminium; et sine obligatione debiti obiisse, ut poterit Suum habere. Quod non sine ratione dicetur. *l.* 15. ULP. LIB. 12. AD SABIN.

(1) Sed etsi adhuc durante vinculo peperisset, ingenuum peperisset: supra N. 25.

(2) Pupillaris enim substitutio non valet; nisi is cui substituitur, in potestate testatoris fuerit tempore mortis testatoris: supra lib. 28. Tit. *de Vulg. et pupill. substit.* N. 40.

Ex Constitutione Honorii et Theodosii, finitur hoc pignus quinquennali operarum obsequio. l. 20. Cod. h. tit.

SECTIO III.

De fictione Legis Corneliæ, circa eos qui in Captivitate moriuntur.

XXXV. *Ex Lege Cornelia;* In omnibus partibus Juris, is qui reversus non est ab Hostibus, quasi tunc decessisse videtur quum captus est. *l.* 18. ULP. LIB. 35. AD SABIN.

§ 1. *De hujus fictionis effectu, quoad testamenta et successiones.*

XXXVI. *Hujus fictionis utilitas evidens est. Enimvero, si hæc non subveniat;* Ejus qui apud Hostes decessit, dici hereditas non potest; qui servus decessit. *l.* 3. § 1. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 2. AD ED.

Hujus autem fictionis virtute; Captivus qui apud Hostes moritur, eos heredes habebit quos habiturus esset si tunc mortuus esset quum captus est: sive illi tunc in civitate erant, sive apud Hostes unde postea reversi sunt.

Hinc Diocletianus et Maximianus. Captum ab Hostibus filium, patre mortuo medio tempore, Lex Cornelia reversum (si in potestate patris tempore quo capiebatur, fuit) suum facit heredem. Unde, sive ex testamento ad te, sive ab intestato successionem patris tui pertinere apud Præsidem provinciæ probaveris; restitui tibi res hereditarias jubebit: si non tantum, postquam reversus es, tempus effluxit, quantum intentionem tuam temporis prolixitate conquiescere faciat. *l.* 9. *Cod. de Postlimin.*

XXXVII. *Hac fictione Legis Corneliæ innititur Papinianus in definienda specie sequenti.* Pater instituto impuberi filio substituerat, et ab Hostibus captus ibi decessit. Postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur; neque tabulas secundas in ejus persona locum habere, qui vivo patre sui juris effectus fuisset (2). Verum huic sententiæ refragatur Juris ratio: quoniam si pater qui non rediit, jam tunc decessisse intelligitur ex quo captus est, substitutio suas vires necessario (3) tenet. *l.* 10. PAPIN. LIB. 29. QUÆST.

Quod si filius ante (4) moriatur in civitate, nihil

(3) Cum enim pater fingatur mortuus tunc quum captus est, adeoque ultimo momento quo civis esse desiit; sequitur filium fuisse in potestate patris, tempore mortis patris.

(4) *Ante* patrem, dum pater Captivus esset.

est quod de secundis tabulis tractari possit (1); sive (2) quoniam vivo patre filiusfamilias mori intelligitur, sive (3) quoniam non reverso eo, exinde sui juris videtur fuisse ex quo pater Hostium potitus est. *l.* 11. IDEM LIB. 31. QUÆST.

Jam conversa specie ponamus non patrem, sed filium ab Hostibus captum, et ibi decessisse. De hac specie ita disserit idem Papinianus. Si mortuo patre capiatur impubes institutus vel exheredatus; in promptu est dicere Legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam, ejus duntaxat personam demonstrasse qui testamenti factionem habuisset (4). Plane (5) Captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per Legem Corneliam deferri: quoniam (6) verum est, ne impuberem quidem factionem testamenti habuisse. et ideo non esse alienum, Prætorem subsequi non minus patris, quam Legis voluntatem; et Utiles (7) actiones in hereditatem substituto dare. *sup. d. l.* 10. § 1.

Sed si ambo apud Hostes, et prior pater decedat; sufficiat Lex Cornelia substituto: non alias (8) quam si apud Hostes patre defuncto, postea filius in civitate decessisset. *sup. d. l.* 11. § 1.

Quod Si quis, quum prægnantem uxorem haberet (9) in Hostium potestatem pervenerit, nato deinde filio et mortuo, ibi decesserit; ejus testamentum nullum est; quia et eorum qui in civitate manserunt, hoc casu testamenta rumpuntur. *l.* 22. § 4. JULIAN. LIB. 62. DIGEST.

XXXVIII. *Pertinet etiam ad fictionem Legis Corneliæ, sequens species:* Si filiusfamilias miles captus apud Hostes decesserit: dicemus Legem Corneliam, etiam ad ejus testamentum (10) pertinere. Sed quæramus, si pater ejus (11) prius in civitate decesserit, relicto nepote (12) ex filio; an similiter testamentum patris rumpatur (13)? Et dicendum est, non rumpi testamentum; quia ex eo tempore quo captus est, videtur decessisse. *l.* 39. *ff. de Testam. milit.* PAUL. LIB. 9. QUÆST.

XXXIX. *Uno verbo:* Bona eorum qui in Hostium potestatem pervenerint, atque ibi decesserint; sive testamenti factionem habuerint, sive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent si in potestatem Hostium non pervenissent (14). Idemque Jus in eadem causa omnium rerum jubetur esse Lege Cornelia; quæ futura esset, si hi de quorum hereditatibus et tutelis constituebatur, in Hostium potestatem non pervenissent. *l.* 22. JULIAN. LIB. 62. DIGEST.

§ 2. *De effectu hujus Legis, quoad jus acquirendi per eos qui in Captivi potestate erant.*

XL. *Ex dictis* Apparet ergo, eadem omnia pertinere ad heredem ejus; quæ ipse qui Hostium potitus est, habiturus esset si Postliminio reversus. Porro quæcumque servi Captivorum stipulantur vel accipiunt, acquiri dominis intelliguntur quum Postliminio redierint. Quare necesse est, etiam ad eos pertineant qui ex Lege Cornelia hereditatem adierint. Quod si nemo ex Lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque servis eorum, præsenti die, vel sub conditione, ad heredes (15) pertinebunt. Item si servus ab extero heres institutus fuerit, jussu heredis Captivi adire poterit. *d. l.* 22. § 1.

Consonat quod ait Marcellus. Quod servus ejus qui ab Hostibus captus est, postea stipulatus est; aut si legatum sit servo ejus posteaquam ille ad Hostes pervenit: hoc habebunt heredes ejus; quia

(1) Id est (ut interpretatur Cujacius in lib. 20. *Quæst. Papin.*), nulla quæstio, nulla dubitatio circa tabulas pupillares esse potest. Certum enim est hoc casu eas irritas fore, si pater ab Hostibus redeat; et pariter certum est eas valituras, si pater ibi moriatur.

(2) Quo casu pater postea reverteretur, *quoniam vivo, etc.*

(3) Quo casu ibi pater moreretur, *quoniam non reverso, etc.*

(4) Hæc ratio dubitandi; quia Lex Cornelia videtur introducta, ut confirmet testamentum eorum qui testamenti factionem habent: non ergo pertinere ad impuberem qui testamenti factionem non habet.

(5) Hic confutat rationem dubitandi. Imo, inquit, Lex Cornelia non est restringenda ad eas personas quæ testamenti factionem habent: nam impuberis apud Hostes mortui legitimam hereditatem confirmat, quamvis impubes testamenti factionem non habeat. Quidni pariter substitutionem papillarem confirmet?

(6) Verba hæc censet Wielingius *Lect. Jur. civ.* l. 23. trajecta esse, et supra reponenda ante §. *Plane.* Vel potius, absque ulla trajectione legendum est *Quamquam* pro *Quoniam.*

(7) Non *Directas*; quia non ex verbis, sed ex sententia Legis Corneliæ admittitur.

(8) Sensus est (ut interpretatur Cujacius): si ambo capti fuerint, et pater prior decedat; *substituto Lex Cornelia non alias sufficiat*, id est non aliter possit substitutus ex Lege Cornelia ad substitutionem admitti, *quam si filius redierit.* Secus, si etiam ipse apud Hostes decedat: ut dicitur in l. 29. ff. *de Vulg. substit.* Vide rationem in Notis ad h. l. *d. tit.* N. 51.

(9) Et posthumum qui ex ea sperabatur, præteriisset.

(10) Atqui non observantur in testamento militis, regulæ Juris Civilis? Solve: non observantur regulæ quæ illud impugnarent: secus de illis per quas conservatur.

(11) Militis Captivi.

(12) Cujus nepotis præteritio in testamento avi, illud rupcrit: cum inveniatur suus heres fuisse avo. Nec enim potest videri pater ejus eum præcessisse; qui, cum non redierit, jam ex quo captus est intelligitur præmortuus esse. Hæc necessario supplenda monet Cujacius.

(13) *An* quemadmodum rumpi diximus testamentum avi, ita *similiter rumpatur testamentum patris* quod ante captivitatem fecit, et in quo pariter præteritus invenitur? Minime vero: nam pater videtur decessisse vivo avo, et dum ipse adhuc esset filiusfamilias; adeoque præteritio filii, qui non ipsi sed avo suus heres erat, testamentum ejus non [illegible]. Cujac.

(14) Sed tunc quum capti sunt decessissent.

(15) Captivi.

et si Captivitatis tempore decessisset, acquisitum foret heredi (1). *l.* 1. MARCELL. LIB. 22. DIGEST.

Ex his quæ diximus, illud sequitur quoque; quod ea Quæ peculiari nomine servi Captivorum possident, in suspenso sunt. Nam si domini Postliminio redierint, eorum facta intelliguntur: si ibi decesserint, per Legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt. *d. l.* 22. § 3.

XLI. *Hactenus de his quæ per servos Captivi acquiruntur.* Quod si filius ejus qui in Hostium potestate est, accipit aut stipulatur; id, patre priusquam Postliminio rediret mortuo, ipsi acquisitum intelligitur: et (2) si vivo patre decesserit, ad heredem patris pertinebit. Nam status hominum, quorum patres in Hostium potestate sunt, in pendenti esset: reverso quidem patre, existimatur nunquam suæ potestatis fuisse; mortuo, tunc paterfamilias fuisse quum pater ejus in Hostium potestatem perveniret. *l.* 22. § 2. JULIAN. LIB. 22. DIGEST.

XLII. *Consequenter huic quam statuimus servos inter et filios differentiæ, ita disputat Tryphoninus.* Si quis capiatur ab Hostibus; hi quos in potestate habuit in incerto sunt, utrum sui juris facti, an adhuc pro filiisfamiliarum computentur. Nam defuncto illo apud Hostes; ex quo captus est, patresfamiliarum, reverso, nunquam non in potestate ejus fuisse credentur. Ideo et de his quæ medio tempore acquirunt, stipulatione, traditione, legato (nam hereditate non (3) possunt), tractatum est ubi non est reversus; si forte alii, vel in totum his exheredatis testamento (4), vel in partem, instituti sunt heredes: utrum (5) in hereditate Captivi, quæ Lege Cornelia inducitur, an propria ipsorum sint? Quod verius est. Diversumque in his quæ per servos acquiruntur: merito; quia hi bonorum (6) fuerunt, et esse perseverant: hi (7) sui juris exinde, sibique ideo acquisiisse intelliguntur. *l.* 12. § 1. TRYPHONIN. LIB. 4. DISPUTAT.

(1) Servi enim jacentis hereditatis, acquirunt hereditati; et per eam acquiritur heredi.

(2) Legendum *nec si*; ut recte observent Accursius et Cujacius, et ipsa ratio contextus postulat.

(3) Quia, dum speratur redire pater, reditum ejus expectare debent; ut ipse jubeat eos adire.

(4) Quod pater eorum ante suam captivitatem fecit.

(5) *Utrum* hæc quæ filii (ut diximus) durante patris Captivitate acquisiverunt, erunt in hereditate patris in Captivitate mortui; *an propria ipsorum* filiorum?

(6) *Hi servi*, fuerunt in bonis Captivi; et in bonis ejus esse perseverant, postquam mortuus intelligitur.

(7) Filii.

TITULUS XVI.

DE RE MILITARI.

JURIBUS *captivitatum et postliminiorum, nemo non videt proximam esse tractationem de militibus et* RE MILITARI.

I. MILES autem appellatur; vel a Militia, id est, duritia quam pro nobis sustinent; aut a multitudine, aut a malo quod arcere Milites solent, aut a numero mille hominum (ducitum a Græco verbo, tractum a tagmate: nam Græci mille hominum multitudinem ΤΑΓΜΑ appellant) quasi millesimum quemque dictum: unde ipsum ducem ΧΙΛΙΑΡΧΟΝ appellant.

EXERCITUS autem, nomen ab exercitatione traxit. *l.* 1. § 1. *ff. de Testam. militis.*

Quæ de Militibus et Re Militari in hoc Titulo traduntur, ita dividetur: ut videamus, 1.° *Quomodo fiant Milites;* 2.° *De his quibus non licet dare nomen Militiæ;* 3.° *De his qui eam detractant;* 4.° *Quæ sint præmia, item privilegia Militum, necnon qui ipsis interdicantur;* 5.° *Agemus de delictis Militum, et variis eorum pœnis;* 6.° *De his Militibus qui immunitatem a muneribus Militiæ habent;* 7.° *De officio eorum qui Militibus præsunt;* 8.° *Denique, de missione a Militia.*

ARTICULUS I.

De Militia Romanorum, et quomodo fiant Milites.

II. *Romanus exercitus constabat Legionibus et Auxiliis.* LEGIONES *erant civium Romanorum,* AUXILIA *vero sociorum Populi Romani.*

Prima Legio a Romulo instituta, fuit trium millium peditum, et trecentorum equitum. Postea crevit Militum cujusque legionis numerus: fueruntque pro variis temporibus, modo quinque, modo etiam sex millium peditum; equitum autem, modo ducentorum, modo trecentorum.

Pedites cujusque Legionis dividebantur in decem Cohortes, quibus singulis præerant Tribuni Militum *aut* PRÆPOSITI (Commandants ou Chefs de Brigade); *et in singulis cohortibus, quatuor Militum ordines erant. Scilicet (præter* Velites *qui ætate ac facultatibus minimi cæteris ordinibus circumfusi erant), peditum erat triplex ordo;* Hastatorum *qui juniores in prima acie hastis* Principum *seu antepilanorum qui in secunda gladiis,* *Pilanorum denique seu* Triariorum *qui gravissimi*

et majores natu Milites in tertia acie jaculis decertabant : Varro *IV.* 16. Polyb. *lib.* 6. *Singulos autem ordines (præterquam Velitum) ducebant Centuriones. Cum porro Legio in decem Cohortes distributa esset; cohors unaquæque suos Hastatorum, Principum, ac Triariorum ordines seu manipulos singulos in singulas Centurias distributos haberet; sic fit, ut in unaquaque legione, sexaginta Centuriæ et sexaginta Centuriones essent; inter quos primus erat qui primæ cohortis Triariorum primæ Centuriæ præerat, vocabatur que* Centurio Primipili *seu Primipilaris. Singuli autem Centuriones, suos habebant adjutores* (Sergents); *qui et* Optiones et Tergiductores *dicebantur : de quibus Polybius sup. d. loc.*

Quod ad Equites attinet; sub Magistris Equitum *distributi erant, in decem* Alas *seu turmas* (Escadrons). *Singulæ autem alæ (ita dictæ, quod in cujusque Legionis lateribus ordinarentur) tres habebant Decurias, quibus singulis præerant singuli Decuriones; quorum, qui primus electus esset, universæ turmæ seu alæ præerat. Pariterque singuli Decuriones, suos sibi* Optiones *seu Tergi-ductores eligebant. Polyb. et Varro supra.*

III. *Fiebant autem antiquis temporibus Milites tribus modis*, Delectu, Conjuratione, *et* Evocatione; *scilicet, vel inviti, vel sponte.*

I. Usitatissimus erat Delectus, *qui et* Sacramentum *appellatur. Nimirum indicto bello, Consul aliusve Magistratus cui a Senatu bellum gerendum decretum erat, delectum edicebat. Convenire in Capitolium tenebantur omnes ad arma idonei, ab anno ætatis 17 ad 46 (1). Tribuni Militares, qui aut a duce exercitus, aut populi suffragiis creati erant, Tribus sortiebantur ex quibus delectum haberent; et ex Tribus sorte ducta eligebant juvenes quibus legionum numerus compleretur, quos nempe in singulas legiones distribuebant. Tunc uno ex unaquaque legione sacramenti verba præeunte, cæteri omnes in eam legionem conscripti in verba ejus jurabant; scilicet obtemperaturos se ducibus, et mandata eorum pro viribus executuros.* Polyb. *d. loc.*

II. Conjurationi *locus erat, quoties imminens periculum moras delectus non permitteret. Qui erat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium; et exinde prolatis vexillis, roseo ad Pedites, cæruleo ad Equites convocandos, sic proclamabat :* Qui vult salvam rempublicam, me sequatur. *Omnesque qui convenerant, simul jurabant : unde hæc Militia* Conjurationis *nomen accepit. Vide Servium in* Æneid. *VIII. Et apud Livium quoque lib.* 45 *mentio est Militum* Conjuratorum.

III. Erat denique tertius modus, Evocatio; *quum ad diversa loca diversi ad cogendos exercitus mittebantur :* Serv. *d. loc.*

Quocumque autem modo fierent Milites, maxime ad Militiam requirebatur Sacramentum; *ita ut qui illud nondum præstitisset, nondum esset miles, nec ei cum hoste pugnare liceret. Plutarc.* Quæst. Rom. 49. *Cicero* de Offic. *lib.* 1.

IV. *Ita antiquis temporibus fiebant Milites. Jure Pandectarum,* Plerumque *voluntarii Militiæ nomen dant.*

Debent autem probari a principe. Nam ex constitutione Zenonis antiquata consuetudo quæ Magisteriæ potestati vel ducibus, probatorias Militum facere vel Militibus adjungere, *licentiam tribuebat; caveturque ut nemo in ullo peditum equitumve numero sine sacra Principis Probatoria societur* (sans un Brevet de l'Empereur). *l.* 17. *Cod. h. tit.*

ARTICULUS II.

De his quibus non licet dare nomen Militiæ.

V. Dare se Militem, cui non licet, grave crimen habetur; et augetur, ut in cæteris delictis, dignitate, gradu, *specie* Militiæ. *l.* 2. § 1. Arrius-Menander lib. 1. de Re Milit.

Videndum igitur quibus non liceat Milites esse.

VI. *Antiquo Jure Romanorum, Milites legi non poterant nisi ingenui, et quidem ex quinque primis classibus; non vero capite censi, qui ex antiquo Servii-Tullii instituto Militiæ immunes erant ut Dionysius refert : sed nec illi qui histrionicam egerant; teste Livio lib. VII. Quanquam ab his regulis aliquando recessum : nam bello Samnitico, etiam libertini centuriati sunt; et Punico bello, octo millia servorum empta publice armaverunt; Liv. XXII.* 57. *Refert etiam Sallustius Marium scripsisse Milites, non more Majorum, neque ex classibus, sed plerosque capite censos.*

Jure Pandectarum, sicut antiquitus, Ab omni Militia servi prohibentur : alioquin capite puniuntur. *l.* 11. Marcian. lib. 2. regul.

Ex Constitutione autem Justiniani, si servus militaverit, si quidem ignorante domino, dominus impetrabit ut sibi restituatur : sin eo sciente, dominii jure et patronatus cadet; servusque factus ingenuus militabit, si idoneus erit; sin, Militia privabitur. l. 6. *Cod.* Qui milit. poss.

Ad bestias datus si profugit et Militiæ se dedit, quandoque inventus capite puniendus est. Idemque observandum est in eo qui legi se passus est. *l.* 4. § 1. Arrius-Menand. lib. 1. de Re militari.

VII. *Hactenus de servis. Sed et* Qui status controversiam patiuntur, licet revera liberi sunt, non debent per id tempus nomen Militiæ dare; maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutem, sive contra petantur.

Nec hi quidem qui ingenui bona fide serviunt.

Sed nec qui ab hostibus redempti sunt, priusquam se luant. *l.* 8. Ulp. lib. 8. disputat.

Item libertus Operis obligatus, Militiæ nomen

(1) Vide infra N. 9. Aliquando tamen et juniores et seniores lecti sunt : sed hoc præter regulam.

non sine injuria patroni dabit. *l.* 43. *ff. de Oper. libert.* PAPIN. LIB. 19. RESPONS.

VIII. Adulterii vel aliquo judicio publico damnati, inter Milites non sunt recipiendi. *l.* 4. § 7. ARRIUS-MENAND. LIB. I. DE RE MILIT.

Reus capitalis criminis, voluntarius Miles, secundum Divi Trajani Rescriptum capite puniendus est. Nec remittendus est eo ubi reus postulatus est; sed ut accedente causa Militiæ audiendus, si dicta (1) causa sit; vel requirendus annotatus. *d. l.* 4. § 5.

Ignominia missus ad judicem suum remittendus est, nec recipiendus postea volens Militare: licet fuerit absolutus. *d. l.* 4. § 6.

Consonat quod ait Paulus. Qui metu criminis in quo jam reus fuerat postulatus (2) nomen Militiæ dedit, statim sacramento solvendus est. *l.* 16. PAUL. LIB. 5. SENTENT.

Relegato ad tempus, non licet dare nomen Militiæ, aut pati se in Militem legi. Alioquin Temporarium exilium (3) voluntario Militi insulæ relegationem assignat, dissimulatio (4) perpetuum exilium. *sup. d. l.* 4. § 3.

Ad tempus relegatus, si expleto spatio fugæ Militem se dedit; causa damnationis quærenda est: ut, si contineat infamiam perpetuam (5), idem observetur. Si transactum de futuro (6) sit; et in Ordinem (7) redire potest, et honores petere Militiæ non prohibetur. *d. l.* 4. § 4.

In insulam deportatus si effugiens Militiæ se dedit, lectus [a] vel dissimulavit; capite puniendus est. *d. l.* 4. § 2.

Desertos alicujus Militiæ, in aliam ascribi non possunt.

Igitur Qui post desertionem in aliam Militiam nomen dederunt, legive passi sunt; Imperator noster rescripsit, ET hos Militariter puniendos. *d. l.* 4. § 9.

IX. *Ab armata Militia arcentur homines Curiales: item homines Cohortalis conditionis; ascripti scilicet et obnoxii cohorti Officialium* (8), *qui Magistratibus in provinciis semper præsto esse debebant. l.* 4. *Cod.* Qui milit. poss.

Ab ea pariter arcentur, Saltuarii et Coloni Principis. l. 3. Cod. d. tit.

Ex Constitutione Justiniani, hi qui ergasterio (id est, officinæ ac tabernæ) præsunt (9), *ab omni Militia prohibentur, etiam Urbana* (10) *: exceptis argenti distractoribus* (11) *qui Constantinopoli negotiantur, qui ab armata duntaxat Militia prohibentur. l. un. Cod.* Negotiat. ne militent.

Militare etiam prohibentur Clerici et Monachi. Si fecerint, Militia mittuntur, et suæ aut alicujus civitatis Curiæ mancipantur. l. 53. *Cod.* de Episcop. et Cleric.

Arcentur etiam a Militia hæretici, exceptis Gothis fœderatis. l. 22. *Cod.* de Episc. aud. *juncta Novella CIX.*

Item minores 17 *annis Idque ex antiquissimo Servi.-Tullii Regis instituto. Hunc enim refert Tubero apud Gellium X.* 28. *quum classes Census faciendi gratia institueret;* « PUEROS *esse existimasse,* « *qui minoris essent annis septem-decim; atque* « *inde ab anno Septimo-decimo, quod idoneos jam* « *esse Reipublicæ arbitraretur, Milites scripsisse;* « *eosque ad annum Quadragesimum-sextum,* JU« NIORES; *supraque eum annum,* SENIORES *appel*« *lasse* ».

Quædam denique vitia corporis, arcent a Militia; ut surditas, et cæcitas.

Cæterum Qui cum uno testiculo natus est, quive amisit, jure militabit; secundum Divi Trajani Rescriptum. Nam et duces Sylla et Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ. *l.* 4. ARRIUS-MENAND. LIB. I. DE RE MILIT.

X. *Vidimus qui sint Militiæ incapaces. Sed et illis qui capaces sunt, nomen dare non permittitur; si dolo hoc faciant: puta, in fraudem alicujus muneris quod ipsis injungendum erat.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Non tantum Decurionum filiis (12), sed omnibus in fraudem civilium munerum nomina armatæ Militiæ dantibus, fraudem prodesse displicuit. *l.* 2. *Cod. Qui milit. poss.*

Hinc generaliter Ulpianus. Qui obnoxios muneribus suæ civitatis fuit; nomen Militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deteriorem causam Reipublicæ facere non potuit. *l.* 4. § *fin. ff. de Munerib. et hon.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Item litis causa Militiam appetere non licet. Unde Severus et Antoninus. Si nomen Militiæ dare vultis,

(1) Sensus est; *Sed* etsi jam causa dici cœpta sit apud judicem coram quo postulatus est, nihilominus super eodem crimine audiendus est apud judicem Militarem, *accedente causa Militiæ*; id est, cum ex militia accesserit nova causa mutandæ jurisdictionis; vel, ut alii volunt, accedente huic crimini de quo jam postulatus est, hoc novo crimine quod reus postulatus nomen Militiæ dederit.

(2) Nondum licet inter reos receptus.

(3) Sensus est: Ad tempus relegatus, si fiat voluntarius miles ultro dans nomen militiæ, hac pœna plectitur ut *In insulam* relegetur: quæ erat durissima relegationis species, ut vid. lib. præced. Tit. *de Pœnis* N. 20.

(4) Quod si, quum legeretur, dissimulavit se esse relegatum; ita punitur ut, quam ad tempus duntaxat esset relegatus, perpetuum fiat exilium.

(5) Puta, si publico judicio damnatus esset.

(6) Id est, de infamia futuri temporis; servata scilicet ipsi fama pro futuro tempore. Vide supra lib. 3. *de His qui not. infam.* N. 11.

(7) Scilicet, quemadmodum *in* Decurionum *Ordinem redire potest; ita et honores, etc.*

[a] *Haloand.* luctuosa

(8) Ita Budæus interpretatur.

(9) *Ceux qui sont à la tête d'un commerce ou d'une manufacture.*

(10) Quales, erant Vigiles, etc.

(11) *Banquiers.*

(12) Qui propter conditionem suam incapaces sunt: supra N. 9.

offerte vos his qui probandi jus habent (1). Non autem ignoratis eos qui litis causa Militiam appetierint, postulantibus adversariis solvi sacramento solere. *l.* 1. *Cod. Qui milit. poss.*

Cæterum Non omnis qui litem habuit, et ideo Militaverit, exauctorari jubetur, sed qui eo animo Militiæ se dedit, ut sob obtentu Militiæ pretiosiorem (2) se adversario faceret.

Nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem judicationis (3), qui negotium ante habuerunt. Sed si in transactione [a] recidit, indulgendum est.

Exauctoratus eo nomine, non utique infamis erit: nec prohibendus lite finita, Militiæ ejusdem ordinis se dare. Alioquin et si relinquat litem vel transigat, retinendus est. *l.* 4. § 8. Arrius Menand. lib. 1. de Re milit.

ARTICULUS III.

De his qui Militiæ se aut filios suos subtrahunt.

XI. *Superiori Art. egimus de his qui contra fas Militiam appetunt.*

Gravius autem delictum est detrectare munus Militiæ, quam appetere. Nam et qui ad delectum (4) olim non respondebant, ut proditores libertatis, in servitutem redigebantur. Sed mutato statu Militiæ, recessum a capitis pœna est; quia plerumque voluntario Milite numeri supplentur. *l.* 4. § 10. Arrius-Menand. lib. 1. de Re milit.

Qui filium suum subtrahit Militiæ, belli tempore; exilio et bonorum parte mulctandus est. Si in pace, fustibus cædi jubetur: et requisitus juvenis, vel a patre postea exhibitus, in deteriorem Militiam dandus est. Qui enim se sollicitavit (5) ab alio, veniam non meretur. *d. l.* 4. § 11.

Eum qui filium debilitavit, delectu per bellum indicto, ut inhabilis Militiæ sit; præceptum Divi Trajani deportavit. *d. l.* 4. § 12.

ARTICULUS IV.

De præmiis ac privilegiis Militum, et de his quæ ipsis interdicuntur.

§ 1. *De Militum præmiis.*

XII. *Præmia Militum, vel* Ordinaria *sunt, vel* Extraordinaria.

1.° *Ordinaria sunt,* Stipendia. *Horum initium refert Livius IV.* 59. *circa annum ab. U. C.* 347. *Etenim post Anxur Volscorum oppidum captum, Senatum decrevisse ut* « Stipendium miles de publico acciperet; *quum ante id tempus, de suo quisque functus eo munere esset* ».

Censet autem Sigonius; hoc tunc Peditibus duntaxat indultum fuisse; Equitibus vero nonnisi anno U. C. 350. *Idque ex eodem Livio V.* 7. *ubi post cladem ad Veios acceptam, ii* « *Quibus Census Equester erat, nec qui publici erant assignati.....* Equis suis stipendia se facturos promittunt. *Quibus quum amplissimis verbis gratiæ ab Senatu actæ essent..... placuit omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere; et equis certus numerus æris est assignatus.* Tum primum *equis* (*stipendia*) merere equites cœperunt ».

Exinde frequens apud Livium, stipendii Militaris mentio; cujus varia fuit summa, pro variis temporibus.

Polybius scribit ætate sua diurnum Peditis stipendium fuisse, duos obolos, seu tertiam drachmæ partem; Centurionis; duplex; Equitis drachmam, id est (6) *denarium. Sub Augusto crevit peditis stipendium, usque ad summam denarii. Ita enim* (*apud Tacitum Annal. I.* 17.) *post obitum Augusti, Percennius quidam, gregarius miles, ita conqueritur:* « *Militiam gravem, infructuosam;* Denis in diem assibus *animam et corpus æstimari* ».

Discimus etiam ex Polybio, frumentum, vestes, arma, Militibus data; detracta tamen in id a Quæstore (*pro rata*) *ex diurna mercede summa. Quocirca Plutarchus refert Gracchum Tribunum plebis Legem tulisse, ut vestes Militibus darentur; nec quidquam propterea ex stipendio minueretur.*

Fuere quoque, quibus in præmium virtutis duplicia cibaria darentur; qui Duplicarii *vocabantur.* Varro *IV.* 16.

Hæc de ordinariis Militum præmiis.

II. Extraordinaria fuere, dona Imperatorum; qui in præmium singularis virtutis donabant Militibus torques, armillas, hastas, phaleras (7), *corniculа* (8). *Inter dona autem, gloriosissima fuere varia genera coronarum; puta* Muralis, *quæ ei qui primus in murum urbis expugnatæ insiluerat;* Castrensis *seu* Vallaris, *quæ ei qui in expugnatione castrorum hostium primus in illa pugnans intraverat;*

(1) Puta Magistris Militum, etc. Quod sublatum à Zenone supra N. 4.

(2) Budæus legit *præcisiorem;* id est, duriorem, intolerabiliorem.

(3) Id est, concedendum ut in Militia retineantur, absque cognitione judicis; iis omnibus qui, quum ante litem haberent, nomen Militiæ dederunt: sed explorandum quo animo hoc fecerint, num vexandi adversarii causa. Quod sane non præsumitur; si quis V. G. post datum Militiæ nomen, cum adversario transegerit.

[a] *Haloand.* transactionem.

(4) Florent. *dilectum.* Veteres etiam *dilectum* pro *delectum* dicebant, auctore Festo. Cujac. Observ. VI. 7.

(5) Mendosa lectio. Forte, *Qui enim se subtrahit sollicitatus ab alio.*

(6) Seu obolos. Igitur Equitum stipendium, stipendio Peditum triplum fuisse apparet; tum ex hoc loco, tum ex Livio V. 12. ubi mentio de Cn. Cornelio Trib. plebis circa annum 354. *qui* Triplex *stipendium Equitibus dederat.* Idem lib. VII. 41. ubi de illa secessione conjuratæ plebis adversus quam M. Valerius-Corvus Dictator creatus est, ait: *Æque impotens postulatum fuit, ut de stipendio Equitum* (*merebant autem* Triplex *ea tempestate*) *æra demerentur; quod adversati conjurationi fuissent.*

(7) Genus ornamenti Militaris. Non. XVIII. 13.

(8) Ornamenti genus.

Navalis seu Rostrata, *quæ ei qui primus in navem hostium transilierat; ab Imperatore donabantur: hæ aureæ esse solebant. Erat et* Civica *ex quercu corona, quum miles commilitoni qui ipsum in prælio, occiso hoste agressore servaverat, donabat. Erat et* Obsidionalis, *graminea; quam hi qui obsidione liberati fuerant, dabant duci plerumque aut imperatori (vel etiam, si quando occasio tulerat, Militis alicujus virtuti singulari) qui eos obsidione liberasset.* Gell. *V*. 6. (1).

Ad præmia extraordinaria Militiæ pertinet etiam pecunia, quam Imperatores triumphaturi Militibus distribuebant; plerumque redacta ex præda publica, cujus pars in Ærarium, pars Militibus dividi solebat. In hac autem distributione, ut in stipendiis, Centuriones duplam, Equites triplam portionem habebant. Liv. XXXIV.

Denique inter præmia Militiæ recenseri etiam possunt, agri qui veteranis interdum assignabantur.

§ 2. *Quæ sint Militum privilegia.*

XIII. *Præter stipendia quæ Milites e publico accipiunt, multa habent privilegia; quæ sparsim in variis Pandectarum Titulis videre est. Hæc præcipua sunt.*

1.° *Proprios habent judices; et præscriptione fori utuntur, si apud alios conveniantur: supra lib.* 5. *Tit.* de Judiciis.

2.° *Habent et privilegium restitutionis quasi absentes Reipublicæ causa. De quo supra lib.* 4. *Tit.* 6. Ex quib. caus. major.

3.° *In pecuniariis causis condemnati si fuerint; ab his non exigitur ultra id quod facere possunt: supra lib.* 42. *Tit.* de Re judic.

4.° *In criminalibus causis, tormentis non subjiciuntur, et certis pœnis non sunt obnoxii: supra lib.* 48. *Tit.* de Pœnis

5.° *Notissimum Militum privilegium, circa jus testandi et circa bona occasione Militiæ quæsita: ut vid. supra lib.* 29. *Tit.* de Testam. mil. *et mox infra videb. Tit.* de Castr. pecul.

6.° *Privilegium hoc quoque habent ut a muneribus publicis sint immunes, item a tutelis et curis: supra lib.* 27. *Tit.* de Excus. tut. et cur. *et infra lib. seq. Tit.* de Vac. et excus. mun.

Hæc breviter de Militum privilegiis dixisse sufficiat.

§ 3. *Quæ Militibus interdicantur.*

XIV. 1.° *Interdicitur Tribunis et Militibus facultas omnis evagandi per possessiones; utpote qui cum signis propriis, in mansionibus solitis ac publicis manere debeant.* l. 11. Cod. h. tit.

2.° *Eis interdicitur ne sibi vacent; aut aliena obsequia sine nutu Principali peragere audeant.* l. 13. Cod. h. tit.

Hinc civiles curæ eis interdicuntur; item agrorum cultus, custodia animalium, mercimonia. l. 15. *et* l. 16. Cod. h. tit.

Idem rursus sancitum Constitutione Leonis. Milites Nostros alienarum rerum conductores, seu procuratores aut fidejussores vel mandatores conductorum fieri prohibemus; ne omisso armorum usu ad opus rurestre se conferant; et vicinis graves, præsumptione cinguli Militaris, existant. Armis autem, non privatis negotiis occupentur; ut numeris et signis suis jugiter inhærentes, Rempublicam a qua aluntur, ab omni bellorum necessitate defendant. *l.* 31. *Cod. de Locato.*

Quod Justinianus confirmat. l. fin. Cod. d. tit.

Tamen Si ignorans quis Militi quasi pagano locaverit, exigere illum posse probandum est: non enim contemnit disciplinam, qui ignoravit Militem. *l.* 50. *ff. Locati.* Modestin. lib. 10. Pandectar.

XV. *Item* Milites prohibentur prædia comparare in his provinciis in quibus militant; præterquam si paterna eorum fiscus distrahat. Nam hanc speciem Severus et Antoninus remiserunt. *l.* 9. Marcian. lib. 3. institut.

Cæterum Milites si heredes extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur. *d. l.* 9. § 1.

Sed et stipendiis impletis, emere permittuntur. *d. l.* 9. *pr.* ¶ *sed et.*

Similiter Macer. Milites agrum comparare prohibentur in ea provincia, in qua bellica opera peragunt, scilicet ne studio culturæ, Militia sua avocentur.

Et ideo domum comparare non prohibentur. Sed et agros in alia provincia comparare possunt.

Cæterum in ea provincia in quam propter prælii causam venerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet. Alioquin fisco vindicabitur. *l.* 13. Macer. lib. 2. de Re militar.

Fisco autem vindicatur prædium illicite comparatum, si delatus fuerit (2). Sed et, si nondum delata causa stipendia impleta sint, vel missio contigerit; delationi locus non est. *l.* 9. ¶ *fisco.* Marcian. lib. 9. instit.

Pariter Macer. Is autem qui contra disciplinam agrum comparaverit, si nulla de ea re quæstione mota missionem acceperit, inquietari prohibetur. *sup. d. l.* 13. § 1.

Illud constat; hujus præscriptionis commodum, ad eos qui ignominiæ causa missi sunt non pertinere, quod præmii loco veteranis concessum intelligitur. Et ideo et ad eum qui causaria missus est, potest dici pertinere; cum huic quoque præmium præstatur. *d. l.* 13. § 2.

(1) Idem Gellius II. 11. memorat quemdam L. Siccium-Dentatum qui ante Decemviros vixit, et ob ingentem fortitudinem appellatus est Achilles Romanus. « *Is*, inquit, » *pugnasse in hostem dicitur centum et viginti præliis, cicatricem aversam nullam, adversas quinque et quadraginta tulisse; Coronis esse donatus aureis octo, Obsidionali una, Muralibus tribus, Civicis quattuordecim, Torquibus tribus et octogenta, Armillis plus centum-sexaginta, Hastis duode-viginti, Phaleris item donatus est quinquies viciesque* ».

(2) Miles.

ARTICULUS V.

De delictis Militum, et variis eorum pœnis.

XVI. Militum delicta sive admissa, aut propria sunt, aut cum cæteris communia. Unde et persecutio aut propria, aut communis est.

Proprium Militare est delictum, quod quis uti Miles admittit. *l.* 2. Arrius-Menand. lib. 1. de Re milit.

Scilicet Omne delictum est Militis, quod aliter quam disciplina communis exigit, committitur; veluti segnitiæ crimen, vel contumaciæ, vel desidiæ. *l.* 6. idem lib. 3. de Re milit.

De his tribus delicti Militaris speciebus, necnon de variis aliis delictis quæ in Milite puniuntur, sigillatim agemus. Deinde pauca subjungemus in genere, de pœnis Militum; sive singulorum, sive etiam universæ cohortis, aut legionis.

§ 1. *De segnitia.*

XVII. *Segnitiæ hæc exempla sunt. Nimirum* 1.° Qui in acie prior fugam fecit spectantibus Militibus, propter exemplum capite puniendus est. *d. l.* 6. § 3.

2.° Qui prepositum suum non protexit, quum posset, in pari causa facturi (1) habendus est. Si resistere non potuit, parcendum ei. *d. l.* 6. § 8.

Sed et in eos qui Præfectum Centuriæ a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placoit. *d. l.* 6. § 9.

Similiter Modestinus. Qui præpositum suum protegere noluerint, vel deseruerunt, occiso eo, capite puniuntur. *l.* 3. § *fin.* Modest. lib. de Pœnis.

3.° Sed et caligatus (2) qui metu hostium languorem simulavit, in pari causa eis est. *sup. d. l.* 6. § 5.

§ 2. *De desidia.*

XVIII. Miles qui in bello arma amisit vel alienavit, capite punitur. Humane, Militiam mutat. *sup. d. l.* 3. § 13.

De hoc crimine desidiæ ita etiam Paulus. Arma alienasse grave crimen est, et ea culpa desertioni exæquatur; utique si tota alienavit. Sed et si partem eorum; nisi quod interest (3): nam si tibiale vel humerale alienavit, castigari verberibus debet; si vero loricam, scutum, galeam, gladium; desertori similis est.

Tironi in hoc crimine facilius parcetur. Armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma Militi commisit non suo tempore. *l.* 14. § 1. Paul. lib. sing. de Pœnis milit.

§ 3. *De contumacia.*

XIX. Contumacia omnis adversus ducem vel Præsidem, Militis capite punienda est. *l.* 6. § 2. Arrius-Menand. lib. 3. de Re milit.

In bello qui rem a duce prohibitam fecit, aut mandata non servavit, capite punitur; etiamsi res bene gesserit [a]. *l.* 3. § 15. Modest. lib. 4. de Pœnis.

Sed qui agmen excessit, ex causa, vel fustibus cæditur, vel mutare Militiam solet. *d. l.* 3. § 16.

Necnon et si vallum quis transcendat, aut per murum castra ingrediatur, capite punitur. *d. l.* 3. § 17.

Si vero quis fossam transiluit, Militia rejicitur. *d. l.* 3. § 18.

XX. Irreverens miles non tantum a Tribuno, vel Centurione, sed etiam a Principali (4) coercendus est. Nam eum qui Centurioni castigare se volenti restituerit, Veteres notaverunt. Si vitem (5) tenuit, Militiam mutat. Si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur. *l.* 13. § 4. Macer lib. 2. de Re milit.

Similiter Menander. Qui manus intulit Præposito, capite puniendus est: augetur autem petulantiæ crimen dignitate Præpositi. *l.* 6. § 1. Arrius-Menand. lib. 3. de Re milit.

§ 4. *De seditionibus et rixis.*

XXI. Miles turbator pacis, capite punitur. *l.* 16. § 1. Jul. lib. 5. sent.

Scilicet Qui seditionem atrocem Militum concitavit, capite punitur. *l.* 3. § 19. Modestin. lib. 4. de Pœnis.

Quod Si intra vociferationem aut levem querelam seditio mota est, tunc gradu Militiæ dejicitur. *d. l.* 3. § 20.

Si quis commilitonem vulneravit; si quidem lapide, Militia rejicitur; si gladio, capitale admittit. *sup. d. l.* 6. § 6.

§ 5. *De furto.*

XXII. *Prisco Jure, quum delectus fiebat, Tribunus Militaris eos qui Milites scribebantur speciali*

(1) Id est, ei qui præpositum occidit.

(2) *Caligatus*, vulgo idem quod *Gregarius* et *manipularis* Miles dicitur; id est, infimæ conditionis, e plebe militum: ita dictus a *Caliga*, quæ est armatura crurum; quasi qui nulla alia insignia habeat. Hic porro pro omni *Milite* accipitur.

(3) *Interest* quam partem alienaverit.

[a] *Budeus* cesserit.

(4) *Principalis* hic videtur fuisse unus ex Præpositis militiæ, minor Tribuno et Centurione; forte, quod apud nos *Caporal*.

(5) *Vitis* gestamen erat Centurionum quo tardos Milites ad Aquilas perducerent, vel si quid commisissent punirent: (*Baguette*, *verge*). Moris namque erat Militaris, ut a Centurionibus *Vite* cæderentur milites: quæ Pœna minus infamabat, quam quæ a lictore casa illata. Plin XIV. 1.

jurejurando adigebat ; quum furtum non facerent In exercitu decemque millia passum prope ; *et, si quid alienum invenirent, hoc in triduo proximo, aut ad imperatorem deferrent, aut domino redderent. Cujus jurisjurandi formulam ; ex libris Cincii* De Re Militari, *refert Gellius XVI. 4.*

De furto Militari, etiam Frontinus scribit ; M. Catonem memoria prodidisse, olim in furto deprehensis inter commilitones dextras esse præcisas, aut si lenius punirentur, sanguinem emissum : de qua pœna infra § 8.

Is autem Qui aliena arma surripuit, gradu Militiæ pellendus est. *sup. d. l.* 3. § 14.

§ 6. *De eo qui sibi manus intulit.*

XXIII. Miles qui sibi manus intulit, nec factum peregit; nisi impatientia doloris aut morbi, luctusve alicujus, vel alia causa fecerit ; capite puniendus est : alias, cum ignominia mittendus est. *l.* 38. *ff. de Pœnis.* Paul. lib. 5. sent.

Pariter de eo Qui se vulneravit, vel alias mortem sibi conscivit ; Imperator Hadrianus rescripsit, ut modus ejus rei statutus sit : ut si impatientia doloris aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit, non animadvertatur in eum ; sed ignominia mittatur. Si nihil tale prætendat, capite (1) puniatur.

Per vinum aut lasciviam lapsis, capitalis pœna remittenda est ; et Militiæ mutatio irroganda. *l.* 6. § 7. Arrius-Menander lib. 3. de Re milit.

§ 7. *De emansoribus et desertoribus.*

XXIV. Emansor est, qui diu vagatus ad castra regreditur. *l.* 3. § 2. Modest. lib. 4. de Poenis.

Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus reducitur. *d. l.* 3. § 3.

In hoc invicem distant, quod desertor videatur abjecisse animum revertendi, emansor non item.

Levius itaque delictum emansionis habetur, ut erronis in servis ; desertionis gravius, ut in fugitivis. *l.* 4. § 14. Arrius-Menander lib. 1. de Re milit.

Neque solum emansor aut desertor est, qui sine commeatu excessit : sed et Si ad diem commeatus quis non veniat ; perinde in eum statuendum est ac si emansisset, vel deseruisset, pro numero temporis (2) : facta prius copia docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit propter quos venia dignus videatur. *sup. d. l.* 3. § 7.

Consonat quod ait Paulus. Qui commeatus spatium excessit ; emansoris vel desertoris loco habendus est. Habetur tamen ratio dierum quibus tardius reversus est, item temporis navigationis, vel itineris. Et si probet valetudine impeditum, vel a latronibus detentum, similive casu moram passum (dum non tardius a loco profectum se probet, quam ut occurrere posset intra commeatum), restituendus est. *l.* 14. Paul. lib. sing. de Poenis militum.

XXV. *Ex prisca disciplinæ Militaris severitate ;* Edicta Germanici Cæsaris, Militem desertorem faciebant qui diu abfuisset ; ut (3) is inter emansores [a] haberetur. Sed (4) sive redeat quis, et offerat se, sive deprehensus offeratur, pœnam desertionis evitat. Nec interest, cui se offerat, vel a quo deprehendatur. *l.* 4. § 13. Arrius-Menand. lib. 1. de Re milit.

Videlicet, si probabilem emansionis excusationem docuerit. Cujusmodi plurimæ veteri sacramenti Militaris formulæ insertæ referuntur apud Gellium XVI. 4. Nimirum, funus familiare, feriæ denicales quæ non in eum diem collatæ sint quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus, auspicium quod sine piaculo præterire non liceat, sacrificium anniversarium quod recte fieri non posset nisi ipsius eo die ibi sit, vis, hostisve, status condictusve dies cum hoste.

Examinantur autem causæ semper emansionis, et cur, et ubi fuerit, et quid egerit. Et datur venia valetudini, affectioni parentium et affinium ; et, si servum fugientem persecutus est, vel si qua hujusmodi causa sit. Sed et ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur. *d. l.* 4 § 15.

XXVI. Ejus fugam, qui quum sub custodia vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandam, Menander scripsit : quia custodiæ refuga, non Militiæ desertor est.

Eum tamen qui carcere effracto fugerit, etiamsi ante non deseruerit, capite puniendum Paulus rescripsit. *l.* 13. § 5. Macer. lib. 2. de Re milit.

XXVII. *Hactenus de his qui castris excesserunt, aut intra tempus commeatus non redierunt.*

Inter desertores etiam habentur, qui deseruerunt stationem suam et munus.

Ergo Si Præsidia, vel cujusvis præpositi ab excubatione quis desistat, peccatum desertionis subibit. *l.* 3. § 6. Modestin. lib. 4. de Poenis.

Is autem Qui excubias Palatii deseruerit, capite punitur. *l.* 10. Paul. lib. sing. regul.

Et generaliter Qui stationis munus reliquit, plus quam emansor est. Itaque pro modo delicti, aut

(1) Pagano, cum suæ potestatis sit, impune videbatur apud Ethnicos, si se interficere tentasset. l. 3. ff. *de Bonis eor. qui mort.* Militi non est impune ; quia sic violat fidem Reipublicæ per sacramentum datam, qua non jam ipse suus est ; cum vitam suam Reipublicæ obstrinxerit et quasi locaverit.

(2) Scilicet quasi *emansisset*, si diu vagatus ; quasi *deseruisset*, si prolixiori tempore.

(3) Ut hic accipi pro *Quamvis* notat Cujacius Observ. VI. 26. Sensus est : Pœna desertionis plectendum jubebant eum *qui diu abfuisset* ; licet his ex circumstantiis videretur non omnino abjecisse animum revertendi, Ut *inter emansores* magis quam inter desertores habendus videri posset.

[a] *Florent.* remansores.

(4) *Sed* hodie, et juxta remissiorem præsentis ævi disciplinam ; is qui diu abfuit, modo videri possit non abfuisse eo animo ut Militiam prorsus desereret ; *sive redeat, etc.*

castigatur, aut (1) gradu Militiæ dejicitur. *sup. d. l.* 3. § 5.

Is qui exploratione (2) emanet hostibus insistentibus, aut qui a fossato recedit, capite puniendus est. *d. l.* 23. § 4.

XXVIII. *Porro* Non omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur et ordinis stipendiorum ratio, gradus Militiæ vel loci, muneris deserti, et ante actæ vitæ (3). Sed et numerus [a]; si solus, vel cum pluribus deseruit, aliudve quid crimen desertioni adjunxerit. Item temporis quo in desertione fuerit, et eorum quæ postea gesta fueriot. Sed et si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine; non erit ejusdem sortis. *l.* 5. Arrius-Menand. lib. 2. de Re milit.

Igitur Qui desertioni aliud crimen adjungit, gravius puniendus est. Et si furtum factum sit; veluti alia desertio habebitur; ut si plagium factum, vel aggressura, abigeatus, vel quid simile accesserit. *d. l.* 5. § 2.

Haberi etiam rationem temporis quo quis deseruerit, aut quo duravit desertio, item loci ubi quis evagatur, aut numeri desertorum, cæterarumque delicti circumstantiarum, sequentibus exemplis comprobatur.

Et 1.° Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes Militiam mutat. In bello idem admissum, capite puniendum est. *d. l.* 5 § 1.

2.° *Indistincte autem, sive in bello, sive in pace factus sit* Desertor, si in urbe inveniatur, capite puniri solet. *d. l.* 5. § 3.

At vero Alibi apprehensus, ex prima desertione restitui potest; iterum deserendo, capite puniendus est. *d. l.* 5. § 3. ¶ *alibi.*

3.° *Quod* Si plores simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reversi siot; gradu pulsi, io diversa loca distribuendi sunt. *l.* 3. § 9. Modestin. lib. 4. de Poenis.

Hac in re autem, sicut et in cæteris delictis Militaribus, nota: Sed tironibus parcendum est; qui si itesato hoc admiserint, pœna competenti afficiuntur. *d.* § 9. ¶ *sed.*

4.° *Interest denique, quomodo et quando desertor reductus fuerit.*

Alias enim capite puniendus is Qui in desertione fuit; si se obtulerit, ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est. *l.* 5. § 4. Arrius-Menander. lib. 2. de Re milit.

Item Divos Severus et Antoninus eum qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari jusserunt (4). Quod exemplum et in cæteris sequi nos debere, Menander scripsit. *l.* 13. § 6. ¶ *item* Macer. lib. 2. de Re milit.

Quinimo, longe mitius, eum Desertorem qui a patre suo fuerat oblatus in deteriorem (5) Militiam Divus Pius dari jussit; Ne videatur (inquit) pater ad supplicium obtulisse. *d.* § 6.

XXIX. *Observandum superest, crimen desertionis morte non extingui. Ita enim Alexander:* Defunctorum io desertione bona confiscari, Divus Marcus et Antoninus pater meus constituit. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Qui tamen contradicit alia lex ita ex Basilicis restituta: Si Miles ΛΕΙΠΟΤΑΚΤΗΣ *id (est, desertor Militiæ)* decesserit; solvitur (6) crimen. *l.* 1. *Cod. Si reus vel accusat.*

§ 8. *De variis pœnarum speciebus, quibus in Milites animadvertitur.*

XXX. *Pœnæ Militum quæ antiquissimis temporibus apud Romanos in usu erant, distingui solent in graviores et pleniores.*

I. *Graviores fuerunt:* 1.° Decollatio. *Scilicet nudi in medium protrahebantur; et relegati ad palum, virgis cæsi, securi percutiebantur. Liv. II.* 5. *et XXVI.* 15.

2.° Fustuarium supplicium: *de quo videtur mentio esse in oratione Appii-Claudii apud Livium V.* 6. « Fustuarium *meretur qui signa relinquit aut* » *præsidio decedit* ». *Quo ritu infligeretur, ita Polybius describit lib.* 5. « *Accepto fuste Tribunus* » *vix tantum attingebat damnatum. Quod ubi fac-* » *tum erat, omnes qui in castris erant cædentes* » *fustibus lapidibusque, aut in castris conficiebant;* » *aut si evasissent, nec sic quidem servari poterant,* » *quippe quibus nec in patriam redire, nec a pro-* » *pinquis domum recipi liceret* ».

Quocirca notandum quod Lex Porcia quæ cives Romanos a virgis securibusque Magistratuum urbanorum vindicabat, ad Milites disciplinamque Militarem non pertinuit.

3.° *Denique* Ademptio libertatis. *Exemplum refert Livius de quodam C. Metieno qui accusatus quod exercitum in Hispania deseruisset, sub furca diu virgis cæsus, sestertio nummo vænüt. Item lib. XL. n.* 41. *refertur Senatusconsultum quo Consul Militem qui ad exercitum non rediisset, ipsum bonaque ejus vendere jussus est.*

II. *Leniores erant* 1.° *Ignominiosa missio seu* Exauctoratio, *de qua infra Art.* 8.

Æris dirui, *id est stipendio privari. Hujus pœnæ meminit Varro apud Nonium XII.* 53. « Stipen- » dium (*inquit*) *appellabatur, quod æs Militi se-* » *mestre aut annum dabatur: cui datum non rit*

(1) Severior tempore Polybii disciplina. Scribit enim indistincte, desertorem stationis fustuario supplicio necatum: lib. 6.

(2) Budæus legit, *Qui In exploratione... aut qui a fossatum recedit.*

(3) Vide infra N. 37.

[a] *Supple* attenditur.

(4) Alioquin (si non se obtulisset) capite puniendus, qui tam diu in desertione fuisset.

(5) Duntaxat.

(6) Cujacius ut eam consiliet, ait eam esse accipiendam de desertore qui rediit, Verum id quidni verius Jus agnoscamus?

« propter ignominiam, *Ære dirutus esset* ». *Hæc pœna dicebatur etiam;* ÆRIS RESIGNATIO; *de qua ita Festus in Verb. RESIGNATUM.* « *Resignatum æs dicitur militi, quum ob delictum aliquod Jussu Tribuni Militum, ne stipendium ei detur, in tabulas refertur.* Resignare enim Antiqui pro Scribere *interdum ponebant* ». *Sic apud Livium XL.* 41. *refertur, in bello Ligurico legioni secundæ hanc pœnam decretam ut ignominiæ causa semestre duntaxat stipendium esset.*

« 3.° CENSIO HASTARIA *dicebatur quum Militi mulctæ nomine ob delictum Militare indicebatur ut hastas daret* ». *Et* « *Censionem facere dicebatur Censor, quum mulctam Equiti irrogabat* ». *Festus in Verb. CENSIO.*

4.° MUTATIO MILITIÆ; *cujus mentio apud Livium XXV. ubi Cannenses milites ita queruntur:* « *Deteriore conditione sumus quam apud patres nostros fuerunt captivi Illis arma tantum atque* ORDO MILITIÆ, *locusque in quo tenderet in castris, est mutatus; quæ tamen semel navata Reipublicæ opera et uno felici prælio receperunt* ».

5.° *Quandoque etiam specialis hæc pœna fuit:* TENTORIUM EXTRA CASTRA *Polybius lib. 7. refert apud Romanos, Milites quos ignominia afficere voluerint, extra castra tendere jussos.*

6.° EXTRA OPPIDA HYBERNARE. *Livius XXVI.* 1. *de exercitu Cn. Fulvii qui in Apulia, et de Militibus P. Corn. Scipionis qui in Hispania fœde fusi fugatique erant, ait:* « *Additum utrorumque ignominiæ,* NE IN OPPIDIS HYBERNARENT; *neve hyberna proprius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent* ».

7.° CIBUM STANTES CAPERE. *Hujus pœnæ mentio apud Livium XXIV. 16. ubi Gracchus dux Romani exercitus post reportatam de Hannone victoriam, ad concionem ita loquitur:* « *Nomina eorum qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me jubebo; citatosque singulos jurejurando adigam, nisi quibus morbus causa erit,* Non aliter quam stantes cibum potumque (quoad stipendia facient) capturos esse..... *Nulla ignaviæ nota leviori vos designari potuisse* ».

8.° HORDEUM *quoque pro tritico ignominiæ causa Militibus datum scribit Polybius. Et apud Livium XXVII. 15. Marcellus Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari jussit.*

9.° FOSSAM FODERE. *Hoc etiam refert Plutarchus in* LUCULLO, *antiquum Militaris pœnæ genus fuisse; ut tunicis interioribus solutis, fossam fodere inspectante exercitu cogerentur.*

10.° *Denique* SANGUINEM EMITTI. *Nam* « *Fuit hæc quoque antiquitus Militaris animadversio (inquit Gellius X. 8.) jubere ignominiæ causa Militi venam solvi et sanguinem dimitti..... quasi minus sani viderentur omnes qui delinquerent* ». *Et hoc: non ob desidiam solum sed ob pleraque alia delicta factitatum testatur ibidem Gellius. Unde minus probabilis Mureti conjectio: ideo hoc factum ut sanguinem quem veriti fuissent pro patria effundere, cum ignominia amitterent.*

His plerisque in Militari disciplina, quam severissime rexit Augustus-Cæsar, pœnarum generibus usus est in qua « *Et commutavit multa, et instituit, atque etiam ad antiquum morem nonnulla revocavit..... Decimam Legionem contumacius parentem, cum ignominia totam dimisit; item alias immodeste missionem postulantes, citra commoda emeritorum præmiorum* EXAUCTORAVIT. *Cohortes, si quæ cessissent loco decimatas* HORDEO PAVIT... *Pro cætero delictorum genere, variis ignominiis affecit; ut* STARE *per totum diem juberet ante prætorium* (1), *interdum tunicatos* (2) *discinctosque, nonnunquam cum decempedis* (3) *vel etiam cespitem portantes* ». *Sueton. in* AUG. *N.* 24.

XXXI. *Quæ autem Jure Pandectarum maxime frequentatæ fuerint (quod ad leniores attinet) Militum pœnæ ita recenset Modestinus.* Pœnæ Militum hujusmodi sunt, castigatio (4), pecuniaria mulcta, munerum indistinctio, Militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio. Nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur. *l.* 3. § 1. MODESTIN. LIB. 4. DE POENIS.

Hæ autem pœnæ (si ignominiosam missionem excipias) ob Militare delictum inflictæ, nullam infamiæ notam irrogant.

Hinc Gordianus. Frustra vereris ne nota quæ propter delictum Militare intercessit, existimationem tuam jam veterani læsisse videatur. Maxime cum nec ex eo delicto quod in paganorum potest cadere personam, notatos Milites, post missionem placuerit esse famosos. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

XXXII. *Has porro pœnas non in singulos solummodo Milites, sed et in plures simul, universamque legionem aut cohortem si tota deliquerit, cadere posse, patet ex supradictis: maximeque eas quæ in mutatione Militiæ aut gradus, vel etiam in exauctoratione consistunt.*

Nam Et quum multi Milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat, avocari (5)

(1) Tabernaculum ducis.

(2) *Tunicatum* apparere in publico, magnum apud Romanos fuit vilitatis argumentum; præsertim in castris, et *discinctum* zona Militari.

(3) Quo pœna genere indicatur regradatio. *Decempedæ* siquidem et *Cespitem portantes*, infimum Militiæ genus, seu potius Militiam auspicantium, qui vilia quæque et quasi in Militum servitium obibant munera, in metiendis aut conficiendis tabernaculis.

(4) Verberum scilicet seu Fustuaria (quod apud nos dicitur, *passer par les baguettes*). Hujus pœna mentio supra N. 17. Non autem Fustuarium illud supplicium de quo N. præced. quod ad necem usque procedebat.

(5) Id est, exauctorari. Imperator legione convocata ita pronuntiabat: *Quirites discedite, atque arma deponite;* significans per hanc appellationem QUIRITES, eos jam esse paganos. Exemplum apud Lampridium in ALEXANDRO.

Militia solet. *l.* 3. § 21. Modestin. lib. 4. de Poenis.

Interdum et Decimatio *fiebat. Sic apud Livium II. 60. Appius-Claudius, Centurionibus qui deliquerant securi percussis, cæteræ multitudinis decimum quemque sorte ad supplicium legit.*

ARTICULUS VI.

Qui Milites a muneribus Militiæ immunitatem habeant.

XXXIII. *Militia sua habet munera, quæ Milites per vices suas obeunt.*

Militibus autem Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum [a] conditio tribuit: ut sunt Mensores (1), Optio (2), Valetudinarii (3), Medici, Capsarii (4) et artifices, et qui fossam (5) faciunt, Veterinarii (6), Architectus (7), Gubernatores (8), Naupegi (9), Ballistarii (10) [b], Specularii (11), Fabri sagittarii, Ærarii (12), Buccularum (13) structores, Carpentarii (14), Scandularii (15), Gladiatores (16), Aquilices (17), Tubarii (18), Cornuarii, Arcuarii (19), Plumbarii, Ferrarii, Lapidarii (20) et hi qui calcem coquunt, et qui sylvam infindunt, qui carbonem cædunt ac torrent. In eodem numero haberi solent Lanii, Venatores (21), Victimarii (22), et optio fabricæ (23), et qui ægris (24) præsto sunt: Librarii quoque (25) qui docere possint, et Horreorum librarii (26), et Librarii depositorum (27), et

[a] *Alias* gravior.

(1) Vel frumentarii; vel potius qui in castris dimetiuntur loca in quibus figantur tentoria, de quibus Vitruvius lib. VII.

(2) In Re Militari Optio (quasi optatio) appellatur, is quem Decurio aut Centurio optat sibi rerum privatarum ministrum, quo facilius obeat publica officia. *Nomen itaque ex facto sortitus est*, ut recte ait Festus in verb. Optio: antea vero dicebatur Accensus (apud nos, *Sergent de compagnie*). Quod autem addit Festus; cum adjutorem datum olim Centurioni a Tribuno militum, sed postea permissum Centurionibus quem velint optare; minus recte positum videtur, Varrone omnino contradicente: ut potius ambitioni Tribunorum tribuendum sit, ut Centurionibus jus optandi eripiatur. Ita enim ille *de Ling. Lat.* IV. 16. *Quos hi* (Decuriones Militum) *primo administros ipsi sibi adoptabant*, Optiones *vocari cœpti; quos nunc, propter ambitionem, Tribuni faciunt.*

(3) Qui valetudinarii curam habet: (*ceux qui ont soin de ce qui concerne l'Hôpital*).

(4) Id est, et capsarum *Artifices*, et *Capsarii* ipsi apud quos deponuntur res ad legiones pertinentes in capsis asservandæ.

(5) *Pionniers.* Veget. 10.

(6) Veterinam *bestiam*, *jumentum Cato appellavit*: apud Festum in verb. *VETERINAM.* Recte ergo Budæus *Veterinarios* hic interpretatur, jumentorum curatores et medicos: (*les Maréchaux*).

(7) *Ingénieur.*

(8) *Pilotes.*

(9) Fabricatores navium: Bud. Gothofr. Kalv. et alibi. (*Charpentiers de vaisseau*).

(10) Balistæ (a ΒΑΛΛΕΙΝ quod est jacere) sunt machinæ ad jacienda saxa aut sagittas paratæ. Igitur *Balistarii* sunt, aut Balistarum artifices, aut hi quorum opera per Balistas saxa aut lapides jaciuntur.

[b] *Florent.* ballistrarii.

(11) Gothofredus putat eos esse qui a Vegetio II. 11. in sine, *Caniculari* dicuntur.

(12) Æris cusores.

(13) Buccula est pars galeæ (*la Muselière du casque*). Igitur *Buccularum structores* sunt, artifices qui galeas aut hanc galearum partem instruunt et ornant.

(14) Carpentum vehiculi species est: unde videtur, *Carpentarios* eos esse qui hæc fabricant. Basilica tamen interpretantur ΣΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΙ, qui strata conficiunt: (*Selliers*).

(15) *Ceux qui sont employés à couvrir de bardeau les baraques des soldats, pour le quartier d'hiver.* Nam Scandulæ, tabellæ sunt prætenues e robore, quæ tegularum vicem præstant. Plin. *Hist. nat.* XVI.

(16) Hic accipi videntur pro gladiorum artificibus, sensu parum usitato. Gothofr. Bud.

(17) Aquilices, seu *Aquileges* ut legit Budæus (et apud Plinium Epist. ad Traj. *de Nicomed. aquæduct.* legitur). sunt aquarum scrutandarum et deducendarum periti, aquarum libratores

(18) *Tubarios et Cornuarios*, Gothofredus recte accipit pro Tubarum et Cornuum opificibus. Est autem *Cornu* ex uris agrestibus, argento nexum, quod temperatum arte et canentis flatu sonum emittit. *Tuba* vero ex ære confecta erat, et in eo differebat a Buccina, quod *Tuba* directa sit, *Buccina* in semet ipsam æreo circulo flectitur.

(19) *Arcuum* opifices.

(20) Qui lapidibus excidendis operam dant: Prateius apud Kalv. Varia nimirum hic plumbi, ferri, lapidum, aliorumque id genus opificum genera recensetur, quorum in exercitu varius usus erat, præcipue ad construenda hiberna habitacula.

(21) Multiplex potuit esse usus *Venatorum* in exercitu, sive ad victum, sive ad varia quæ ex ferarum pellibus confici possunt commoda.

(22) Qui vendunt victimas ad sacrificia.

(23) *Fabrica* est locus in quo arma fabricantur. *Optio fabricæ*, est adjutor præfecti fabrorum (*Le Clerc ou Aide du maître de l'Arsenal*).

(24) *Valetudinarii* de quibus supra, curam habent eorum quæ ad instruendum valetudinarium necessaria sunt: hi vero ipsorum ægrorum in valetudinario decumbentium: (*ceux qui soignent les Soldats malades*).

(25) Qui in libros referunt rationes ad Milites pertinentes, et unumquemque docere possunt quantum ex eis rationibus ad eum pertineat: (*les teneurs de livres du Décompte des Soldats*).

(26) Horrea sunt *les Magasins de l'armée.* Librarii horreorum, qui in libros rationum referunt quæcumque in hæc horrea asportantur, et quæ inde exportantur.

(27) Refert Vegetius XI. 20. id moris fuisse ut ex donativo quod Milites consequebantur, dimidia pars apud signa deponeretur. Decem follibus (*des Bourses*) per singulas cohortes hæc ratio condebatur. Erat undecimus follis, in quo tota legio particulam aliquam sepulturæ causa conferebat.

Librarii caducorum (1), et adjutores Corniculariorum (2), et Stratores (3), et Polliones (4), et Custodes armorum, et Præco, et Buccinator. Hi igitur omnes inter immunes habentur. *l.* 6. *ff. de Jur. immunit.* TARRUNTIN. PATERNUS LIB. 1. MILITAR.

Diversam vacationis speciem refert Antoninus, qui sic scribit: Viginti stipendia si implestis, sordida munera Militiæ vobis non indicentur. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

ARTICULUS VII.

De officio eorum qui Militibus præsunt.

XXXIV. Officium regentis exercitum, non tantum in danda, sed etiam in observanda disciplina constitit. *l.* 12. MACER. LIB. 1. DE RE MILITARI.

Paternus quoque scripsit; Debere eum qui se meminerit armato præesse, parcissime commeatum dare, equum Militarem extra provinciam duci non permittere; ad opus privatum, piscatum, venatum, Militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur: « Etsi scio fabrilibus operibus exerceri » Milites, non esse alienum (5); vereor tamen, si » quicquam permisero, quod in usum meum aut » tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur qui » mibi sit tolerandus ». *d. l.* 12. § 1.

Expeditionis autem tempore, non parcissime solum sed omnino commeatum duces dare non debent; et, si dederint, ex Constitutione Constantini et Constantis capite puniendi sunt. l. 1. *Cod.* de Commeatu.

XXXV. *Item* Officium Tribunorum est vel eorum qui exercitui præsunt, Milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigilias interdum circumire; frumentationibus (6) commilitonum interesse, frumentum probare, mensorum fraudem coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis (7) frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere. *sup. d. l.* 12. § 2.

ARTICULUS VIII.

De missione ex Militia.

XXXVI. Missionum generales causæ sunt tres; honesta, causaria, ignominiosa. *l.* 14. § 3. MACER. LIB. 2. DE RE MILITAR.

Fuit et quarta species quæ GRATIOSA *dicebatur; quum quis ante tempus expletum citra causam valetudinis mittebatur. Verum eam reprobavit Constantinus, et ita missos jussit ad numeros suos reduci. l.* 4. *Cod. (Theod.)* h. tit.

§ 1. *Demissione honesta.*

XXXVII. *Missio* Honesta est, quæ tempore Militiæ impleto datur. *d.* § 3.

De hoc tempore scribit Polibius lib. 6. *Peditem nisi necessitate Reipublicæ, non posse cogi ultra* 46. *(ætatis) annum, Equitem ultra decem stipendia.*

Hoc tempus currit Militi dum hostium captivus est, modo non transfuga.

Hinc Menander. Si post multum temporis redit qui ab hostibus captus est, et captum eum non transfugisse constiterit, ut veteranus erit restituendus, et præmia, et emeritum capit. *l.* 5. § 7. MENAND. LIB. 2. DE RE MILIT.

Item reversos, aut A Barbaris remissos Milites, ita restitui oportere Hadrianus rescripsit; si probabunt se captos evasisse, non transfugisse. Sed hoc licet liquido constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. Et, si bonus Miles antea æstimatus fuit, prope est ut affirmationi ejus credatur, Si remansor, aut negligens suorum, aut segnis aut extra contubernium agens, non creditur ei. *d. l.* 5. § 6.

Menandro suffragatur Modestinus. Ita ille: Sed si ex improviso dum iter quis facit, capitur ab hostibus, inspecto vitæ ejus præcedentis actu, venia ei dabitur. Et, si expleto tempore Militiæ redeat, ut veteranus restituetur, et emerita accipiet. *l.* 3. § 12. MODESTIN. LIB. 4. DE POENIS.

XXXVIII. *Hactenus de captivo. His autem* Qui Militiæ tempus in desertione implevit, emerito privatur. *d. l.* 3. § 8.

Nec enim per illud tempus meruisse stipendia dici potest. Hinc Papinianus. Ex causa desertionis notatus ac restitutus, temporis quod in desertione fuerit impendiis expungitur. *l.* 15. PAPIN. LIB. 9. RESPONS.

Similiter Paulus. Sed ex causa desertionis resti-

(1) Ratio *Depositorum* de qua in Nota præced. non publicam sed privatam cujusque Militis rationem continebat. Ratio CADUCORUM, est publica legionis ratio, fiscus legionis; in quem varia cadebant, puta hereditates Militum sine successore decedentium: ut vid. supra lib. 38. *Append.* ad Tit. *de Suis et leg. hered.*.

(2) Varia ea de re Interpretum sententia. Probabilius quod Turnebus et Gothofredus censent, CORNICULUM in ordinibus Tribuni Militum seu cujusque legionis idem fuisse (*l'aile de la Légion*), quod in acie CORNU (*l'aile de l'armée*); CORNICULARIUMque fuisse illum qui Corniculo præesset.

(3) STRATORES probabant æquos Militares qui a provincialibus conferri debebant, ut constat ex l. un. Cod. *de Strator.* Hi (ut refert Spartianus in CARACAL.) Imperatori equum conscendenti opem ferebant: (*les Ecuyers du Général*).

(4) Budæus legit *Pelliones*, et interpretatur eos opifices qui pelles sub quibus Milites degebant, conficiebant Alii legunt POLITORES, qui arma poliunt: (*Les Fourbisseurs*).

(5) Imo *Fabrilibus operibus, et Venationi*, quosdam milites specialiter destinatos fuisse mox supra N. præced. Sed nullus præter eos, bis vacare debet.

(6) *Frumentationes* intelligunt Kalvinus et Hotomannus post Prateium, operas Militum in congerendo intra castra præsidiave frumento.

(7) *Principia* erant in castris locus ubi Jus reddebatur, ut ex Livio et Cicerone probat Budæus.

tutus in Militiam, non aliter medii temporis stipendium et donativa accipit, nisi hoc liberalitas Principalis ei specialiter indulserit. *l.* 10. § 1. PAUL. LIB. 5. REGUL.

Quod si ratio (1) constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit; omnia stipendia citra temporis finem (2) redduntur. *sup. d. l.* 15. ¶ *quod si.*

His quæ diximus consonat quod rescribit Gordianus. Cum allegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestræ, et indulgentia Nostra esse restitutum: non recte desideratis ut id tempus, ac si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto eo tempore quod ad desertores pertinet, restitutus ex indulgentia Nostra residuo militare debebit: ideoque nec stipendia, quo in desertione fuerit, exigere poterit. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

§ 2. *De missione causaria.*

XXXIX. *Est missio* Causaria, quum quis vitio animi vel corporis minus idoneus Militiæ renuntiatur. *l.* 13. § 3. MACER. LIB. 2. DE RE MILITARI.

Causaria missus, nulla existimationis macula aspergitur. *l.* 8. *Cod. h. tit.* PHILIPP.

Semel causaria missis Militibus, instauratio non solet concedi obtentu recuperatæ valetudinis melioris: quando non temere dimittantur, nisi quos constet medicis denuntiantibus, et judice competente diligenter examinante, vitium (3) contraxisse. *l.* 6. *Cod. h. tit.* GORDIAN.

§ 3. *De ignominiosa missione.*

XL. Ignominiosa causa est, quum quis propter delictum sacramento solvitur. *l.* 13. § 3. ¶ *ignominiosa.*

Etsi sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus ignominia (4) missi intelliguntur. *d.* § 3. ¶ *fin.*

Milites ignominia missi, cum infamia notentur, nullis honoribus qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt. Habeant autem morandi ubi velint potestatem præterquam in eis locis in quibus specialiter arguentur (5). *l.* 3. *Cod. h. tit.* ANTONIN.

Et is qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in Sacro (6) comitatu agere potest. *sup. d. l.* 13. *d.* 3. ¶ *et is.*

Rursusque alibi. Ignominia autem missis, neque in Urbe, neque alibi ubi Imperator est, morari licet. *l.* 2. § 4. *ff. de His qui not. infam.* ULP. LIB. 6. AD ED.

(1) Absentiæ.

(2) Id est, nulla medii temporis parte seclusa.

(3) *Vitium*, id est, habitum morbi; non morbum temporalem.

(4) Imo hæc mentio necessaria, l. 2. § 2. ff. *de His qui not. infam.* supra lib. 3. *d. tit.* N. 2. Aut. Augustinus ut eas leges conciliet, hic legendum putat *nihilominus*. Potest tamen retineri lectio *nihilominus*; si dicas hanc mentionem non esse ita necessariam, ut non possit per aliud suppleri: ut si, qui missus est, fuerit detractis insignibus exauctoratus; quod ex l. opposita liquet.

(5) Cujacius legit *arceantur.*

(6) Id est, Principis.

TITULUS XVII.

DE CASTRENSI PECULIO.

Hic *Titulus est sequela præcedentis.*

I. *Militiam patria potestate non liberare, ita rescribit Alexander.* Errat qui tibi persuasit, quod nexu paternæ potestatis, jure sacramenti solutus es. Manent enim nihilominus milites in potestate parentum.

Sed Peculium Castrense proprium habent, nec in eo ullum jus patris est. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Hoc porro, ut in Peculio Castrensi pater nullum jus haberet, videtur auctorem habuisse Julium-Cæsarem aut saltem Divum Titum. Hujus mentio apud Juvenalem Satyr. fin.

.... Quæ sunt parta labore,
Militiæ, placuit non esse in corpore census
Omne tenet cujus regimen pater,

Circa hoc Peculium hæc duo quærenda veniunt: 1.° *Quæ in eo contineantur;* 2.° *De jure tam filiifamilias militis quam patris circa hoc Peculium.*

Tertium Articulum subjungemus, de Peculio Quasi-Castrensi.

ARTICULUS I.

Quæ in Peculio Castrensi contineantur.

II. Castrense Peculium est, quod a parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est; vel quod ipse filiusfamilias in militia acquisiit, quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset.

Nam quod erat et sine militia acquisiturus, id Peculium ejus Castrense non est. *l.* 11. MACER. LIB. 2. DE RE MILITAR.

Interest autem quid a parentibus donatum fuerit. Hinc Alexander : Si filiusfamilias fuisti, et res mobiles vel se moventes, quæ Castrensis Peculii esse possunt, donatæ tibi a patre sunt; eas quoque in cætero Peculio Castrensi non communes cum fratribus tuis habes. Prædia tamen licet eunti tibi in castra filio pater donaverit, Peculii tamen Castrensis non sunt. Diverso jure ea prædia habentur, quæ ex occasione militiæ filiisfamilias obveniunt. Hæc enim Peculio Castrensi cedunt. *l.* 5. *Cod. Fam. ercis.*

Item interest in quibus circumstantiis parentes donaverint. Nam Miles præcipua habere debet, quæ tulit secum in Castra concedente patre. *l.* 4. TERTYLLIAN. LIB. SING. DE CASTR. PECUL.

Contra Pater militi filio reverso quod donat, Castrensis Peculii non facit; sed alterius Peculii, perinde ac si filius nunquam militasset. *l.* 15. PAPIN. LIB. 35. QUÆSTION.

Similiter in eo quod donat uxor, distinguit Ulpianus. Si militi filiofamilias uxor servum manumittendi causa (1) donaverit; an suum libertum fecerit, videamus? quia Peculiares et servos et libertos potuit habere. Et magis est, ut hoc Castrensi Peculio non annumeretur; quia uxor ei non propter militiam nota esset. Plane si mihi proponas, ad Castra eunti marito uxorum servos donasse ut manumittat, et habiles (2) ad militiam libertos habeat; potest dici, sua voluntate sine patris permissu manumittentem, ad libertatem perducere. *l.* 6. ULP. LIB. 32. AD SABIN.

III. *Hæ distinctiones servantur quidem quum parentes aut cognati affinesve donaverunt; non quum is donavit aut reliquit, qui occasione militiæ duntaxat notus erat.*

Hinc Alexander. Si in potestate tua filius tuus fuit eo tempore quo quædam nomine ejus emisti, ea tua esse non dubitatur. Peculio autem Castrensi cedunt res mobiles, quæ eunti in millitiam a patre, vel a matre aliisve propinquis, vel amicis donatæ sunt : item quæ in Castris per occasionem militiæ quæruntur; in quibus sunt etiam hereditates eorum qui non alias noti esse potuerunt, nisi per militiæ occasionem, etiamsi res immobiles in his erunt.

Matris autem hereditas, quamvis in militia delata sit, ad Peculium Castrense non pertinet.

In Castrensi vero Peculio prædium donatum (3) non esse constat; quamvis empta ex Castrensi Peculio prædia, ejus conditionis efficiantur. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Sed et quod commilito donat aut relinquit, quamvis aliunde quam ex militia notus fuerit, facile intelligitur contemplatione militiæ donasse; Peculioque Castrensi cedit.

Hoc docet Tryphonius. Ita ille : De hereditate ab agnato commilitone data, Scævola noster dubitabat; quia potuit et ante notus et amicus dare, potuit et non dare nisi commilitium caritatem auxisset. Nobis ita videtur, si ante commilitium factum sit testamentum, non esse Peculii Castrensis eam hereditatem; si postea, contra. *l.* 19. TRYPHON. LIB. 18. DISPUTAT.

Hanc Tryphonini sententiam confirmavit Gordianus qui sic rescribit : Cum allegas te a fratre tuo eodemque commilitone in eisdem Castris institutum heredem; successionem ejus potius in Castrensi peculio tuo, quam patri tuo cujus in potestate es, per te quæsitam videri rationis est. Etenim peregrinationis laborem sociatum, commilitii ejus et obeundorum munerum consortium, affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quinimo vice mutua chariores invicem sibi eos reddidisse credendum est. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

Hoc ita obtinet, si in eodem loco merebant. Cæterum Hereditatem Castrensi Peculio non videri quæsitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens, fratri patrueli, cum quo nunquam militavit, reliquit. Sanguinis etenim ratio, non militiæ causa, meritum hereditatis accipiendæ præbuerat. *l.* 16. § 1. PAPIN. LIB. 19. RESPONS.

IV. *Quinetiam quod conjuncta persona quæ non sit commilito reliquit, Peculio Castrensi cedet; si ex circumstantiis appareat occasione militiæ relictum. Hinc* Divus Hadrianus rescripsit, in eo quem militantem uxor heredem instituerat; filium (4) extitisse heredem, et ab eo servos hereditarios manumissos, proprios ejus libertos (5) fieri. *l.* 13. PAPIN. LIB. 16. QUÆST.

V. *Quum autem quæritur an contemplatione militiæ quis militi donaverit; non tam inspicitur quod expressit, quam quod revera voluit.*

Hinc Ulpianus. Si forte uxor, vel cognatus, vel qui alius non ex Castris notus, filiofamilias donaverit quid, vel legaverit; et expresserit nominatim, ut in Castrensi peculio habeat : an possit Castrensi peculio aggregari? Et non puto. Veritatem enim spectamus, an vero [a] Castrensis notitia vel affectio fuit; non quod quis finxit. *l.* 8. ULP. LIB. 45. AD EDICT.

Illud patet non posse videri contemplatione mi-

(1) Talis donatio permittitur inter virum et uxorem : ut vid. supra lib. 25. Tit. *de Donat. inter vir. et ux.* N. 30.

(2) Id est, ii liberti sint, quorum opera in militia uti posset; puta, medici. Non præsumeretur ergo militiæ contemplatione donatus, nec esset in peculio Castrensi, si hujus opera domi uteretur; puta, esset procurator rerum ipsius.

(3) Ab eo qui aliunde quam ex militia notus est.

(4) Filiumfamilias.

(5) Ergo non patri cujus in potestate est, sed sibi hanc hereditatem acquisivit, et in Castrensi Peculio habet scilicet quia cum uxor in pœnam orbitatis ex Lege Papia non posset viro suo relinquere (ut vid. ad Tit. *de Legatis* N. 384). et Hadrianus ab hac regula exceperit milites; hæc hereditas uxoris, occasione militiæ ad ipsum pervenit, quæ nonnisi militi ei relinqui potuit. Ita Cujacius in *Comment Papin.* ad l. 16. ff. h. tit.

[a] *Pro vere.*

litiæ filiofamilias militi datum, quod ei in dotem datum est.

Hinc Papinianus. Dotem filiofamilias datam vel promissam, in Peculio Castrensi non esse respondi. Nec ea res contraria videbitur ei quod Divi Hadriani temporibus, filiumfamilias militem uxori heredem extitisse placuit, et hereditatem in Castrense Peculium habuisse. Nam hereditas advenitio (1) jure quæritur; dos autem matrimonio cohærens oneribus ejus ac liberis communibus, qui sunt in avi familia (2) confertur. *l.* 16. Papin. lib. 19. resp.

VI. *Hactenus de his qui propter militiam, aut occasione vel contemplatione militiæ donata sunt.*

Est etiam Peculii Castrensis, quidquid rebus hujus Peculii accedit et consolidatur. Hinc puta Si servi pater usumfructum amiserit (3), cujus proprietatem in Castrensi Peculio filius habebat, plenam proprietatem habebit filius. *l.* 15. § 4. Papin. lib. 35. quæst.

VII. *Est etiam Peculii Castrensis, quidquid ex rebus Castrensibus acquiritur.*

Hinc Si mulier filio viri militi ad Castrenses vel militares forte res comparandas; reliquerit pecuniam; utique Castrensi Peculio ea quæ comparantur; annumerari incipiunt. *l.* 3. Ulp. lib. 8. ad Leg. Jul. et Pap.

Servus Peculii quod ad filium spectat, ab extero si stipuletur, aut per traditionem accipiat; sine distinctione causarum res ad filium pertinebit. Non enim ut filius (4) duplex jus sustinet, patris et filiifamilias; ita servus qui Peculii Castrensis est, quique nullo jure quamdiu filius vivit (5) patri subjectus est, aliquid acquirere simpliciter stipulando vel accipiendo patri potest. Quæ ratio suadet, ut si ab ipso patre servus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacumque causa, vel traditum accipiat; sic acquiratur filio res et stipulatio, quemadmodum si extero promisisset; quoniam persona stipulantis et accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod rerum [a] agitur, emolumentum filii spectet. *l.* 15. § 3. Papin. lib. 35. quæst.

Hinc etiam : Sed si servus Peculii Castrensis a quocumque sit heres scriptus, jussu militis adire debebit hereditatem : eaque fiet bonorum Castrensis Peculii. *l.* 19. § 1. Tryphonin. lib. 18. disput.

Sed et Ex Castrensi Peculio servus, a patre heres institui potest, et filium necessarium heredem patri (6) facit. *l.* 18. Macian. lib. 1. fideic.

VIII. *Una quæstio superest.* Si paterfamilias, militiæ tempore, vel post missionem, adrogandum se præbuerit; videndum erit, ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio, quas ante arrogationem in Castris acquisierit (7) : quamvis (8) Constitutiones Principales de his loquantur, qui ab initio quum essent filiifamilias militaverint. Quod admittendum (9) est. *l.* 4. § 2. Tertyllian. lib. sing. de Castr. pecul.

ARTICULUS II.

Quale sit jus tam filiifamilias quam patris, in Peculium Castrense.

§ 1. *De jure filiifamilias.*

IX. *Filiusfamilias plenissimum jus habet in Peculium Castrense, æque ac paterfamilias in res suas.*

Ergo Actionem persecutionemque Castrensium rerum semper filius, etiam invito patre, habet. *d.* l. 4. § 1.

Ergo Miles filiusfamilias a commilitone, vel ab eo quem per militiam cognovit, heres institutus, et citra jussum patris, suo arbitrio recte Pro herede geret. *l.* 5. Ulp. lib. 6. ad Sabin.

Ergo etiam, creditores filii recte adversus eum desiderabunt sibi ex his bonis satisfieri. Hoc est quod ait Ulpianus : Si Castrense Peculium maritus habeat, in quantum facere potest condemnabitur (10) : quia etiam non Castrensibus creditoribus ex eo Peculio magis est eum cogi respondere. *l.* 7. Idem lib. 33. ad Ed.

§ 2. *An jus aliquod habeat pater filiifamilias viventis vel defuncti, in Peculium ejus Castrense.*

X. *Cum plenum et integrum jus filio competat, contra pater nullum jus in illud Peculium habere videtur, quandiu filius vivit.*

Hinc Pater qui dat in adoptionem filium militem, Peculium ei auferre non potest, quod semel jure, militiæ filius tenuit. Qua ratione, nec

(1) Aliunde quam ex causa matrimonii.

(2) Dos ab uxore confertur seu affertur pro oneribus matrimonii pro alendis educandisque liberis communibus ipsius et mariti sui. Ergo debet acquiri patri mariti, cum sint apud ipsum hæc onera.

(3) Puta, non utendo.

(4) Filiusfamilias duplex jus sustinet, patrisfamilias, et filiifamilias. Nam in causa Peculii Castrensis sustinet jus patrisfamilias, et sibi acquirit; in cæteris causis sustinet jus filiifamilias, et acquirit patri. Verum servus Peculii Castrensis, unicum jus duntaxat sustinet in omnibus causis; servus nempe filii esse intelligitur, non patris, adeoque ex omnibus causis acquirit filio.

(5) Nam si decesserit intestatus, patri jure Peculii cedit.

[a] *Alias per eum.*

(6) In quo differt servus Peculii Castrensis filii, a servo Peculii paganici. Hic a patre hujus filii heres institutus, tanquam testatoris proprius, liber et heres ipse fit : ille hereditatem acquirit filio.

(7) Quasi hæc videantur esse in Peculio Castrensi arrogati.

(8) Hæc ratio dubitandi.

(9) Scilicet ut hæc ad arrogatorem non transeant, et sint Peculii Castrensis.

(10) Uxori dotem soluto matrimonio repetenti; quamvis uxor non sit, certe in hac causa, Castrensis creditrix.

emancipando filium, Peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest auferre. *l.* 12. PAPIN. LIB. 14. QUÆST.

Hinc Itaque negabimus (1) patrem, filio salvo (2), Communi dividundo agentem, proprietatem (3) alienaturum; exemplo dotalis prædii. Sed nec si socius ultro cum eo agat, quicquam agetur; veluti si cum eo agat cui bonis interdictum (4) est. *l.* 18. §. 2. MECIAN. LIB. 1. FIDEIC.

Hinc etiam solvitur sequens quæstio. Si quando ex eo Peculio filius rem alienam bona fide tenebit; an pater ejus IN REM, vel AD EXHIBENDUM actionem pati debeat, ut cæterorum (filiorum (5) nomine, quæritur? Sed verius est, cum hoc Peculium a patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. *d. l.* 18. § 4.

Sed nec cogendus est pater (propter) æs alienum, quod filius, peculii nomine quod in Castris acquisiit, fecisse dicetur, DE PECULIO actionem pati. Et, si sponte patiatur; ut quilibet defensor, satisdato, filium in solidum non Peculio tenus defendere debeat. *d. l.* 18. § 5.

Vice versa. Sed et ejus filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satisdederit eum RATAM rem habiturum. *d.* § 5. ¶ *sed et.*

Non tamen omnino extranei loco circa Peculium Castrense habetur pater. Et vero non potest quidem vivo filio deteriorem ejus causam facere; at potest facere meliorem.

Hinc servos ex eo Peculio, usufructu, item prædia tam usufructu quam cæteris servitutibus pater liberare poterit; sed et servitutes his acquirere (6). Id enim et eum cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. Neque autem servis ex eo Peculio; neque prædiis, usumfructum vel servitutem imponere pater potest. *d. l.* 18. § 3.

XI. *Quemadmodum in Peculio Castrensi patre superstite filio nullum jus habet; ita et post ejus mortem, quum de eo disposuit, nullum jus in eo sibi vindicare pater potest ne quidem legitimam portionem. Nam* Ex nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex Castrensibus bonis filiorum deberi. *l.* 10. POMP. LIB. SING. REGUL.

Post mortem autem filii qui de Peculio Castrensi non disposuit, pater retro creditur hujus semper fuisse dominus.

Hinc de eo casu rescribunt Diocletianus et Maximianus : Intelligis filio qui militavit defuncto, Peculium ejus penes patrem remansisse, non hereditatem (7) patri quæsitam. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Item Ulpianus. Si filiusfamilias miles decesserit; si quidem intestatus, bona ejus non quasi hereditas, sed quasi Peculium patri deferuntur; si autem testamento facto, hic pro hereditate habetur Castrense Peculium. *l.* 2. ULP. LIB. 67. AD ED.

Hinc Papinianus. Filiusfamilias miles, si captus apud hostes vita fungetur; Lex Cornelia subveniet scriptis heredibus. Quibus cessantibus (8), jure pristino (9) Peculium pater habebit. *l.* 14. PAPIN. LIB. 27. QUÆST.

Observandum quod, Filiifamilias militis si Peculium apud patrem remansit; sine testamento filio defuncto, pater ipsi heres non sit: sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit. *l.* 1. ULP. LIB. 14. AD ED.

XII. *Valde autem interest an pater intestati filii bona Castrensia obtineat, an ipse filio ex ejus testamento heres existat.*

Nam Pater qui Castrense Peculium intestati filii retinebit, æs alienum, intra modum ejus, et annum (10) utilem. Jure Prætorio solvere cogitur (11).

Idem si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo, civiliter, ut heres convenietur. *l.* 17. PAP. LIB. 2. DEFINIT.

Hinc valde nota. Pater a filio milite, vel qui militavit, heres institutus, testamenti causam omisit; et Castrense Peculium possidet. Legitimi heredis exemplo cogetur, ad finem Peculii, perpetuo legata (12) præstare. Quod si filius post annum quam militare desierat, jure communi testamento facto, vita decessit; ratione Falcidiæ retinebitur quarta (13). Cæterum si testamenti causam pater omisit, cum Peculium creditoribus solvendo non esset; nihil dolo videbitur fecisse, quamvis temporis incurrat compendium (14). *d. l.* 17. § 1.

XIII. *Ex his quæ hactenus diximus, facile solvetur sequens quæstio.*

Pater Peculii Castrensis filii servum, testamento

(1) Finge in Peculio Castrensi filium habere partem indivisam alicujus rei, cum aliquo extraneo, patremque citra mandatum filii egisse ea de re *Communi dividundo*.

(2) Id est, vivo.

(3) Scilicet ejus partis quæ est in Peculio Castrensi; quia ad filium, non ad patrem videtur pertinere.

(4) Cum pater de Peculio Castrensi filii disponere, quamdiu vivit filius, non possit; est respectu hujus Peculii, non quidem omnino instar extranei; si quidem apud ipsum remansurum est, si filius intestatus decesserit; sed instar ejus *cui bonis interdictum est*.

(5) Manifeste abundat hæc vox *filiorum*. Sensus est; *Cæterorum* quæ in Peculio sunt ejusdem filiifamilias militis paganico.

(6) Quod non posset extraneus. Supra lib. 8. Tit. *de Servitut.* N. 27. et seq.

(7) Id est, pater hoc Peculium jure Peculii retinet, non jure hereditatis acquirit.

(8) Id est, si nulli existant testamentarii heredes.

(9) Jure antiquo quod observabitur ante distinctionem Peculii *Castrensis* et *Paganici* a Cæsaribus introductam.

(10) Vide supra lib. 15. Tit. *de Pecul.* N. 36. et seq.

(11) Scilicet quia hoc casu non est heres, sed hoc Peculium retinet sicut et paganicum.

(12) Ex sententia Edicti SI QUIS OMISSA CAUSA, *etc.* de quo supra lib. 29. Tit. *Si quis omissa, etc.*

(13) Quæ alioquin non retineretur, si jure militari testatus decessisset intra annum a missione. Supra lib. 35. Tit. *Ad L. Falcid.* N. 10.

(14) Illud scilicet, ut intra annum duntaxat teneatur; cum contra, si ex testamento heres esset, *Perpetuo* teneretur.

liberum esse jussit. Intestato defuncto filiofamilias, mox patre; quæritur an libertas servo competat? Occurrebat enim, non posse dominium apud duos pro solido fuisse: denique filium posse manumittere talis Peculii servum, Hadrianus constituit. Et si testamento tam filii quam patris idem servus accepisset libertatem, et utrique pariter decessissent; non dubitaretur, ex testamento filii liberum (1) eum esse. Sed in superiore casu (2), pro libertate a patre data, illa dici possunt; numquid, quoad utatur jure concesso filius in Castrensi Peculio, eousque jus patris cessaverit? Quod si intestatus decesserit filius, postliminii cujusdam similitudine pater antiquo jure habeat Peculium; retroque videatur habuisse rerum dominia (3). *l.* 19. § 3. Tryphonin. lib. 18. disputat.

Et hæc quidem de casu quo filius nullo facto testamento decessit. Retenta autem hac eadem specie qua pater testamento reliquit libertatem servo castrensis peculii, ita pergit Tryphoninus : Quid autem, si testamentum fecerit filius, et nun sit ejus adita hereditas? Non tam facile est dicere, continuatum patri post mortem filii rerum Peculii dominium; cum medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem (4) successionis præstiterit. Alioquin, etsi adita sit ab instituto hereditas filii, dicetur a patre ad eum transisse proprietatem: quod absurdum est; si in (5) pendenti (ut in aliis, et in hac specie) habeamus dominia, ut ex facto retro fuisse patris credamus. Secundum quod difficile erit expedire; si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati servo dati, istius Peculii, testamento ejus quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat (6), cum utique ad heredem filii pertineret (7)?

Facilior tamen de libertate servi (8) deliberatio est, in specie in qua intestatus filius decessisse proponitur. Non (9) est ergo ratio respondendi, competere libertatem; eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. Favorabilem tamen sententiam contrariam, in utroque casu (10) non negamus. *d. l.* 19. § 5.

Sed si ponas filium testamentum fecisse, et patrem heredem instituisse; cum utique pater testamento suo, servo filii libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filii pertinere cœperit; videndum est, numquid ei comparari debeat, qui quum manumitteretur alienus erat, deinde postea (11) acquisitus est? Sed favorabile est, libertatem a patre relictam admittere. Et ab initio patris eum esse videri, ex hoc quod postea contigit, ostenditur. *l.* 20. Paul. lib. sing. ad regul. Catonian.

XIV. *Valde autem differt species de qua hucusque locuti sumus, in qua pater testamento reliquit libertatem servo Peculii Castrensis filii; ab ea qua huic servo libertatem daret inter vivos. Unde idem Tryphoninus :* Non tamen, si ut heres (12) vivo filio, Vindictam servam servo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filii ex illa manumissione liberum factum esse. *d. l.* 19. § 4.

Et in summa : Ea res, hi actus patris qui ad præsens alienationem alicujus juris de Castrensi Peculio præstant, impediuntur; hi vero qui non sta-

(1) Non vero ex testamento patris.

(2) Quo scilicet, libertas testamento patris solius relicta est, et filius prior intestatusque decessit. Qui est casus propositus.

(3) Unde sequitur libertatem *directam a patre* competere; cum hujus servi retro fuisse dominus videatur. Quod tamen hic Jurisconsultus definire non audet, sed disputationem suam prosequitur adhuc in § 5. mox seq.

(4) Id est, bona Castrensia, dum scripti heredes deliberant, quædam hereditas jacens esse videntur. Non autem possunt interim videri ad patrem pertinere; unde sequeretur heredes adeuntes hæc bona a patre accepturos : quod absurdum est. Est enim ex hereditatis substantia, ut directe a defuncto accipiatur, cum heres sit defuncti successor.

(5) Glossa censet legendum *nisi in pendenti.* Sensus est : Quid igitur dicimus? nisi in pendenti esse dominium Peculii Castrensis : pendere scilicet ex eo quod eveniet, an instar hereditatis fuisse videatur, quod ita erit, si scripti heredes adeant; an quasi Peculium semper apud patrem remansisse credatur; quod ita erit, si repudient.

(6) Nam si servus ille et cæteræ res Peculii Castrensis, videri debent fuisse patris eo tempore quo deliberabat heres scriptus; legatum inutiliter cederet, cum cederet servo incapacis. Hæc ratio dubitandi.

(7) Hic tacite innuitur ratio in contrarium. Nam si dum deliberant scripti heredes, Peculium istud considerari potest velut quædam hæreditas jacens; quæ personam sustineat defuncti filii, qui ipse capax erat, et cui proinde per servum Peculiarem acquiri potuerit legatum illud : certe hoc posito, dies legati utiliter cessisse videri poterit; et, si postea repudient scripti heredes, ad patrem pertinere; *Cum utique ad* scriptum *heredem filii* procul dubio *pertineret*, si scriptus adiisset.

(8) De qua quæstio proposita fuit initio hujus N. Hæc (inquam) *deliberatio facilior est* quam species legati mox proposita; et apertius dicendum videtur non competere libertatem.

(9) Supple : Nam in casu legati, mortuus erat filius quando cessit dies; unde magis disputari potest de dominio quod patri potuit eo tempore competere necne. At in casu de quo agimus; quo, antequam intestatus decederet filius, pater testamento libertatem servo ejus Castrensi reliquerat, certe videtur hæc libertas servo alieno relicta : siquidem filius quandiu vixit, hujus servi dominus erat : nec unquam potuit dominium Peculii Castrensis pertinere ad patrem, nisi eo tempore quo filius moritur. *Ergo non videtur esse ulla ratio respondendi, etc.*

(10) Tam libertatis testamento relictæ a patre, quam legati ab extraneo relicti huic servo, et cujus dies cessit dum deliberarent scripti a filio heredes. Scilicet ita respondendum in primo casu, favore libertatis : in altero autem, favore ultimarum voluntatum; et quia continuatio illa dominii quæ pro patre introducta est, non debet contra ipsum (eo casu quo per se incapax deprehenderetur) retorqueri.

(11) Quo casu non valet relicta libertas, supra lib. 28. Append. *de Hered. qual. et differt.* N. 4.

(12) Alibi recte *herus.* Cujacius tamen Observ. X. 16. putat lectionem retineri posse; et apud Veteres, *Heredem* pro hero seu domino scripi.

tim quidem, sed postea efficere solent, eo tempore animadvertentur quo habere effectum consueverunt: ut, si sit filius cui auferatur, nihil agatur; si ante decesserit, actus patris non impediatur. *l.* 18. § 1. MAECIAN. LIB I. FIDEICOMMISSOR.

XV. *Alia elegans quæstio* Proponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum heredem scripsisse, patre deinde superstite decessisse; pater deliberante herede instituto, et ipse diem functus, deinde heres institutus repudiasse hereditatem. Quærebatur ad quem Castrense Peculium filiifamilias pertineret? Dicebam Castrense Peculium filiifamilias, siquidem testatus decessit, quasi hereditatem deferri heredi scripto; sive extraneum scripsit heredem, sive patrem. Sed quum nihil de Peculio decernit filius; non nunc obvenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. Denique si servo filii Castrensi libertatem pater ascripserit, moxque filius vivo patre defunctus sit; non impeditur libertas: cum si filius patri supervixerit, impediatur libertas. Unde Marcellus putat, necessarium quoque heredem servum filii Peculiarem patri existere posse; si filio pater supervixerit. Idem referebam, et si rem Peculiarem filii pater legaverit (1): nam eodem casu quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur vel impedietur.

Quibus ita præmissis; et in proposito dicebam, quum heres non adiit hereditatem, retro Peculium patris bonis accessisse (2). Unde posse dici etiam aucta patris bona per hanc repudiationem. Nec est novum, ut ex post facto aliquis successorem habuisse videatur. Nam et, si filius ejus qui ab hostibus captus est decesserit, patre captivo vivo; si quidem pater regrederetur, quasi filiusfamilias Peculium haberet: enimvero si ibidem pater decesserit, quasi paterfamilias legitimum habebit successorem; et retro habuisse creditur ejus successor, ea quoque quæ medio tempore filio iste quæsiit; nec heredi patris, sed ipsi filio quæsita videbuntur. *l.* 9. ULP. LIB. 4. DISPUT.

Hæc Jure Pandectarum. Jure Justinianeo, filiofamilias intestato mortuo liberi ipsius et fratres præferuntur patri in successione Peculii Castrensis: Inst. *Tit.* Quib. non est permiss. *in pr.*

Ex Novella autem CXVIII. Cap. 2. pater cum fratribus defuncti concurrere debet.

(1) *Per vindicationem:* quo genere legati nonnisi res propria legari potest, supra Tit. *de Legatis N.* 122.

ARTICULUS III.

De Peculio Quasi Castrensi.

XVI. *An Jure Pandectarum jam receptum fuerit Quasi Castrense Peculium, disputant Doctores.*

Hujus quidem mentio fit in l. 16. § 12. *ff.* Ad SC. Trebell. *l.* 3. § 5. *ff.* de Bon. poss. *l.* 1. § 15. *ff.* de Collation. *l.* 7. § *fin. ff.* de Donationib. *l.* 52. § 8. *ff.* Pro Socio. *Verum hi textus a Triboniano interpolati esse potuerunt, ut credit Balduinus. Duo tamen in integræ fidei textibus* (*l.* 50. *ff.* Ad SC. Trebell. *et l.* 52. *ff.* de Acquir. hered.) *singulares casus notantur, ubi quædam habet filius in quibus nihil habet pater, etiam Jure antiquo. At hi casus ad Quasi Castrense Peculium non pertinent.*

XVII. *Ex Constitutione Constantini; omnes Palatini Principis, quidquid occasione hujus muneris acquirunt, instar Peculii Castrensis habere possunt. l.* 1. *Cod.* de Castr. omn. Palat.

Officiales etiam Præfecti Prætorio, hoc jure gaudent; puta Scrintarii (Gardes des actes), *Exceptores (id est, qui Acta Notis excipiebant), et cæteri. l. fin. Cod.* h. tit.

Eodem jure usos fuisse administratores provinciarum, Divi Hieronymi temporibus, liquet ex ejus lib. ad Nepotian.

Hoc jus Advocatis indulserunt Theodosius-Junior et Valentinianus III. l. 8. *Cod.* de Advoc. divers. jud.

Ex Constitutione Leonis et Anthemii, Presbyteris et Diaconis permittitur omnia quæcumque dum in Claricatu sunt, acquirunt, instar Peculii Quasi Castrensis habere; ita ut patri in cujus potestate sunt, hæc non quærantur; nec ea conferre teneantur, et de his possint testari. l. 34. *Cod.* de Episc. et Cleric.

Justinianus addidit ut testamenta de his rebus, querelæ inofficiosi non subjaceant. l. 50. *Cod.* d. tit.

Novella sua CXXIII. Cap. 9. *hoc jus Peculii Quasi Castrensis ad subdiaconos, Lectores et Cantores porrexit. Cæterum voluit ut liberi, aut his non extantibus parentes, in his bonis legitimam partem ferant.*

De cætero, quæcumque de Peculio Castrensi dicta sunt, et de Quasi Castrensi dicenda sunt.

(2) Aliud putabat Papinianus, l. 14. ff. h. tit. quam vide supra lib 45. Tit. *de Stipul. serv.*

TITULUS XVIII.

DE VETERANIS.

I. VETERANI *sunt, ut jam vidimus, qui honeste post emerita stipendia militia dimissi sunt.*

§ 1. *De privilegiis Veteranorum.*

II. *Varia sunt Veteranorum privilegia.*

Et 1.° *Ut immunes sint a muneribus personalibus.*

V. G. Veteranos Divus Magnus-Antoninus cum patre suo rescripsit, a navium fabrica excusari. *l.* 5. PAUL. LIB. SING. DE COGNITION.

Sed et ab exactione tributorum habent immunitatem; hoc est, ne exactores tributorum (1) constituantur. *d. l.* 5. § 1.

Eos generaliter ab omni civili, id est corporali, sive personali, seu deportationis tributorum munere immunes esse voluit Constantinus; necnon ut vectigalia pro mercibus quas vendunt, non solvant. l. 1. Cod. h. tit.

Hæc tamen Honeste sacramento solotis data immunitas etiam in eis civitatibus apud quas incolæ sunt, valet.

Nec labefactatur, si quis eorum voluntate sua, honorem aut munus susceperit. *l.* 2. ULP. LIB. 3. OPINION.

Hoc sic accipe; ut ab alio simili suscipiendo excusentur, non ab eo quod susceperunt. V. G. Sed Veterani qui passi sunt in ordinem (2) legi, muneribus (3) fungi coguntur. *sup. d. l.* 5. § 2.

III. *Dicimus Veteranos esse immunes a muneribus personalibus. Secus de realibus: nam* Vectigalia et patrimoniorum onera solemnia, OMNES sustinere oportet. *sup. d. l.* 2. § 1.

Hinc Viæ sternendæ immunitatem Veteranos non habere, Julio-Sossiano Veterano rescriptum est. Nam nec ab intributionibus quæ possessionibus fiunt, Veteranos esse excusatos, palam est. *l.* 4. ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROCONS.

Sed et naves eorum angariari (4) posse, Ælio-Firmo et Antonino-Claro Veteranis rescriptum. *d. l.* 4. § 1.

De immunitate Veteranorum plura vide supra lib 27. *Tit.* de Excusat. tut. et curat. *et infra lib. seq. tit.* de Vacat. mun.

IV. 2.° Veteranorum privilegium (inter cætera) etiam in delictis habet prærogativam, ut separentur a cæteris in pœnis. Nec ad bestias itaque Veteranus datur, nec fustibus cæditur. *l.* 1. ARRIUS-MENANDER. LIB. 3. DE RE MILITARI.

Consonat Marcianus. Veteranis et liberis Veteranorum idem honor habetur, qui et Decurionibus. Igitur nec in metallum damnabuntur nec in opus publicum, vel ad bestias; nec fustibus cædentur. *l.* 3. MARCIAN. LIB. 2. REGULAR.

§ 2. *Qui a Veteranorum privilegiis arceantur.*

V. Veterani qui ex negligentia vitæ, nec rus colunt, nec aliquid honestum peragunt, sed latrociniis sese dederunt, omnibus Veteranorum privilegiis exuti, pœnis competentibus a provinciarum Rectoribus subjiciantur. *l.* 3. *Cod. h. tit.* CONSTANTIN.

(1) *Collecteurs.*

(2) Decurionem.

(3) Quibus obnoxii sunt Decuriones.

(4) *Angariari* est cogi; scilicet ad usum aliquem publicum (*On peut mettre l'Embargo sur leurs barques*).

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TITULUS I.

AD MUNICIPALEM, ET DE INCOLIS.

Quæ *ad jus publicum Romanæ Reipublicæ pertinentia Tribonianus tractare susceperat, in posterioribus præcedentis libri Titulis absoluta sunt. Superest dicendum de jure publico Municipiorum, seu de jure quod municipiis proprium est et iis qui ea incolunt: quod quandoque etiam dicitur* Lex municipalis, *late sumpto* Legis *nomine. Unde qui statim hic præmittitur Titulus, de ipsis Municipibus, et quomodo fiant; inscriptus legitur* AD MUNICIPALEM *(supple)* Legem (1).

I. Et proprie quidem Municipes appellantur Muneris participes, recepti in civitate (2) ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusive Municipes dicemus, suæ cujusque civitatis (3) cives; ut puta Campanos, Puteolanos. *l.* 1. § 1. Ulp. lib. 2. ad Ed.

Proprie igitur inquit Gellius XVI. 13. « Municipes *sunt cives Romani ex Municipiis, legibus suis et suo Jure utentes; muneris tantum cum Populo Romano honorarii participes (a quo munere capessendo appellati videntur); nullis aliis necessitatibus neque ulla Populi Romani Lege astricti* ».

« *Diverso jure erant* Coloniæ, *quæ (ut ibid. ait Gellius) non veniunt extrinsecus in civitatem; sed ex civitate quasi propagatæ sunt potius; et jura institutaque omnia Populi Romani, non sui arbitrii habent* ».

Abusive autem cujusque civitatis cives dicuntur Municipes. *Adde quod Municipiorum jura sensim obliterata sunt, et in Municipiis omnibus instituta Populi Romani invaluerunt.*

Municipes alii originarii, alii Incolæ: de quibus singulis separatim agemus.

SECTIO I.

De Municipibus originariis.

ARTICULUS I.

Quibus modis Municipalis origo acquiratur.

II. Municipem aut nativitas facit, aut manumissio, aut adoptio. *d. l.* 1. *pr.*

Adde; aut Allectio, *infra N.* 15.

§ 1. *De nativitate.*

III. Municipes intelligendi sunt, et qui in eodem Municipio nati sunt. *l.* 228. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. sing. de Cognition.

Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre puteolana; æque Municeps Campanus est. *l.* 1. § 2. Ulpian. lib. 2. ad Ed.

Hinc Philippus. Filios apud originem patris, non in materna civitate, etsi ibi nati sunt (si modo non domiciliis retineantur), ad honores seu munera posse compelli explorati Juris est. *l.* 3. *Cod de Municipib.*

Hoc ita, nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit Municeps. Ut puta Iliensibus (4) concessum est; ut, qui matre Iliensi est, sit eorum Municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum et conservatum est. Celsus etiam refert Ponticis ex Beneficio Pompeii-Magni competere, ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. Quod beneficium ad vulgo quæsitos solos pertinere quidam putant. Quorum sententiam Celsus non probat. Neque enim debuisse caveri, ut vulgo quæsitus matris conditionem sequeretur (quam enim aliam originem hic habet?) sed ad eos qui ex diversarum civitatium parentibus orientur. *sup. d. l.* 1. § 2. ¶ *nisi.*

Regulariter igitur solius patris origo attenditur in his qui ex justa conjunctione nati sunt.

At Ejus qui justum patrem non habet, prima origo a matre; eoque die quo ex ea editus est, numerari debet. *l.* 9. Neratius lib. 3. membran.

IV. *Quod originem, observandum superest; quod* Qui ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere, cui Reipublicæ vicus ille respondet. *l.* 30. Ulp. lib. 61. ad Ed.

§ 2. *De manumissione.*

V. Libertini originem patronorum vel domicilium sequuntur; item qui ex his nascuntur. *l.* 6. § 3. Ulp. lib. 2. opinion.

(1) *Municipali Lege* hic generaliter sumpta pro jure Municipum. Alio et speciali sensu, *legis Municipalis* mentio in l. 25. ff. h. t. et l. 1. ff. *de Albo scribendo.* Male Cujacius in hujus Tituli Rubrica legendum putat, *ad Municipales.* Rectius in Basilicis, *de Municipibus.*

(2) Id est, quibus Jus civitatis nostræ communicatum est, ut officiorum civilium essent participes nobiscum.

(3) Etiam ejus civitatis quæ jura Municipii non haberet.

(4) Ob Romanæ sobolis originem, ab *Ilio* seu Troja oriundam.

Nam Filii libertorum libertarumque, liberti paterni (1) manumissoris (2) domicilium aut originem (3) sequuntur. *l.* 22. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Et quidem quoad originem nulla distinctio. Quoad domicilium autem, sic accipe; interim donec ipsi sibi aliud domicilium constituant.

Sed nec mutato domicilio libertus aut liberti filius, patroni patriam in quam civis per ipsam manumissionem asciscitur, exuere potest. Hoc est quod ait Ulpianus. Ejus qui manumisit, Municeps est manumissus; non domicilium ejus (4), sed patriam secutus. *l.* 27. ULP. LIB. 2. AD ED.

Nota: Et si patronum habeat duarum civitatium Municipem; per manumissionem, earumdem civitatium erit Municeps. *d. l.* 27. § *et si.*

Pariter Si quis a pluribus manumissus sit, omnium patronorum originem sequitur. *l.* 7 ULP. LIB. 5. DE OFFIC. PROCONS.

VI. *Cum igitur patriam patroni originem semper sequatur libertus, et munera civilia, tam ratione domicilii, quam ratione originis deferantur; hinc* Libertos eo loco munus facere debere unde patrona erit, et ubi ipsi domicilium habebunt (5), placet. *l.* 37. § 1. CALL. LIB. 1. DE COGNIT.

Item Paulus: Municipes sunt liberti, et in eo loco ubi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt. Nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præjudicium; et utrubique muneribus astringuntur. *l.* 22. § 2. PAUL. LIB. 1. SENT.

VII. Ex causa fideicommissi manumissus; in muneribus civilibus, manumissoris originem sequitur, non ejus qui libertatem (6) relinquit. *l.* 17. § 8. PAPINIAN. LIB. 1. RESPONS.

Consonat quod rescribit Gordianus. Si (ut proponis) ea quæ ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem justam fuerit consecuta, quæ originem ex provincia Aquitania ducebat; tu quoque ejus conditionis; ejusque civitatis jus obtines, unde quæ te manumisit, fuit. Eorum enim conditionem sequi; ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem præstiterint, non qui dari rogaverint. *l.* 2. *Cod. de Municipib.*

§ 3. *De adoptione.*

VIII. *Adoptio etiam Municipem facit.*

Cæterum Jus originis in honoribus obeundis; ac muneribus suscipiendis, adoptione non mutatur. Sed novis quoque muneribus, filios per adoptivum patrem astringitur. *l.* 15. § 3. PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Similiter qui ex adoptivo filio suscipientur liberi, duplicem sortientur originem.

Enimvero In adoptiva familia susceptum, exemplo dati (7), muneribus civilibus apud origmem avi quoque naturalis respondere Divo Pio placuit; quamvis in isto frandis (8) nec suspicio quidem interveniret. *l.* 17. § 9. IBID.

ARTICULUS II.

Quomodo probetur Municipalis origo.

IX. *Antoninus et Verus* Rescripserunt; Quum quæritur an Municeps quis sit, ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere. Nam solam nominis similitudinem ad confirmandam cujusque originem satis non esse. *l. fin.* § 5. PAPYRIUS-JUSTUS. LIB. 2. DE CONSTITUT.

ARTICULUS III.

Quomodo Municipatus originis amittatur necne.

X. Originem propria neminem posse voluntate sua eximi, manifestum est. *l.* 4. *Cod. de Municipib.* DIOCLET. ET MAXIM.

Item Assumptio originis quæ non est, veritatem naturæ non peremit. Errore enim veritas originis non amittitur; nec mendacio dicentis se esse unde non sit, deponitur. Neque recusando quis patriam ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea quam non habet; veritatem mutare potest. *l.* 6. ULP. LIB. 2. OPINION.

XI. *Sed nec Incolatus in altera civitate; mutat jus originis.*

Hinc Alexander. Cum te Biblium (9) origine, Incolam autem apud Berytios esse proponas; merito apud utrasque civitates muneribus fungi compelleris. *l.* 1. *Cod. de Municipib.*

Hinc Gaius. Incola et his Magistratibus parere debet apud quos Incola est, et illis apud quos civis est. Nec tantum Municipali jurisdictioni in utroque Municipio subjectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet. *l.* 29. GAIUS LIB. 1 AD ED. PROVINC.

Hoc confirmat Constantinus. l. fin. Cod. de Municipib.

(1) Id est, liberti patris sui.

(2) Qui manumisit patrem ipsorum.

(3) Nam (ut vid. § præced.) filii sequuntur originem patris. Porro origo patris ipsorum, est origo patroni a quo pater ipsorum manumissus est: ergo hanc originem ipsi sequuntur.

(4) Scilicet si ipse sibi aliud domicilium constituit manumissus.

(5) Id est, tam in patria originis quam in loco domicilii.

(6) Non enim defuncti, sed heredis qui ipsum manumisit, est libertus. Secus, si directam libertatem accepisset.

(7) Ejus qui ipse datus est in adoptionem.

(8) Id est, animi se subtrahendi muneribus patriæ suæ.

(9) *Bible* urbs Asiæ, ad Tigrim fluvium. Alciato *Biblus*, urbs Phœnicia, non longe a Beryto.

Hæc accipe, non solum de origine quam dat nativitas, sed et de ea quam dat manumissio aut adoptio; ut liquet ex supra dictis Art. 1. §§ 2. et 3.

XII. *An Senatoria dignitate amittatur domicilium originis; quæritur? Respondit Paulus:* Senatores licet in Urbe domicilium habere videantur; tamen et ibi unde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas, domicilii adjectionem potius dedisse, quam permutasse videtur. *l.* 11. *ff. de Senatorib.* PAUL. LIB. 44. AD ED.

Hæc Pauli tamen definitio distinctionem aliquam recipit. Nimirum Municeps esse desinit, Senatoriam adeptus dignitatem; quantum ad muuera. Quantum vero ad honorem (1), retinere creditur originem. Denique manumissi ab eo, ejus Municipii efficiuntur Municipes unde originem trahit. *l.* 23. HERMOGENIAN. LIB. 1. JURIS EPITOMARUM.

Pariter Senatores, et eorum filii filiæque, quoquo [a] tempore nati natæve, idemque nepotes pronepotes et pronepteæ ex filio, origini eximuntur; licet Municipalem retineant dignitatem. *l.* 22. § 5. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

XIII. *Captivitate jus Municipatus amittitur; sed per postliminium recipitur. Igitur* Postliminio regressi, patriæ muneribus obtemperare coguntur; quamvis in alienæ civitatis finibus consistant. *l.* 17. § 6. PAPIN. LIB. 1. RESPONSOR.

XIV. *Denique, in eo qui adoptione Municeps factus est, nota:* Sedsi emancipatur ab adoptivo patre; non tantum filius, sed etiam civis ejus civitatis cujus per adoptionem fuerat factus, esse desinit. *l.* 16. HERMOGENIAN. LIB. 2. EPITOMAR.

SECTIO II.

De Incolis, et Domicilio.

XV. Cives quidem origo, manumissio, allectio (2), vel adoptio; incolas vero (sicut et Divus Hadrianus Edicto suo manifestissime declaravit) domicilium facit.

Et in eodem loco singulos habere DOMICILIUM non ambigitur, ubi quis larem (3) rerumque ac fortunarum suarum summam constituit; unde rursus non sit discessurus, si nihil avocet; unde quum profectus est, peregrinari videtur; quod si rediit, perigrinari jam destitit. *l.* 7. *Cod. de Incolis.* DIOCLET. ET MAXIM.

Ut quæ ad Incolas et domicilium spectant, methodice ordinentur; videndum 1.° *Qui* INCOLÆ *dicantur, et cujus judicis notio sit an quis sit Incola;* 2.° *Quæ faciant domicilium necne;* 3.° *An uxor viri, sponsa sponsi, et filius patris domicilium sequantur; an diversum habere possint;* 4.° *Denique, quomodo domicilium amittatur.*

ARTICULUS I.

Quæ sint Incolæ, et cujus judicis notio sit an quis sit Incola.

XVI. INCOLA est, qui aliqua regione domicilium suum contulit, quem Græci ΠΑΡΟΙΚΟΝ (*id est, juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi qui in oppido morantur, incolæ sunt; sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam aedem recipiant. *l.* 239. § 2. *ff. de Verb. signif.* POMPON. LIB. SINGUL. ENCHIRIDII.

Cæterum, nisi ibi sedem suam fixerit; ΕΙΔΕΝΑΙ, *etc. (id est)* Scire oportet, quoniam qui in agro permanet (4), Incola esse non existimatur. Qui enim illius civitatis præcipuis (5) non utitur, non existimatur esse Incola. *l.* 35. MODEST. LIB. 1. EXCUSAT.

Cum autem Incola sit, qui ultro eo loci sedem suarum fortunarum fixerit; hinc etiam Incola ab advena differt. Advena est, quem Græci ΑΠΟΙΚΟΝ (*id est, domo profugum* (6) *et colonum advenientem*) appellant. *sup. d. l.* 239. § 4. *ff. de Verb. signif.*

XVII. De Jure omnium Incolarum quos quæque civitates sibi vindicant, Præsidum provinciarum cognitio est. Quum tamen se negat quis Incolam esse; apud eum Præsidem provinciæ agere debet, sub cujus cura est ea civitas a qua ipse se dicat oriundum esse. Idque Divus Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est. *l.* 37. CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITIONIB.

(1) Hinc eveniebat, ut idem et Romæ, et in Municipio suo magistratibus fungeretur. Annius Milo Dictator erat Lanuvii, quum Romæ Consulatum peteret. Cicero *pro Milone* n. 10.

[a] *Florent.* quoque.

(2) Si nempe civitas aliquem in suum civem alleget (*par Lettres de Bourgoisie*).

(3) *Lar* erat deus tutelaris cujusque domus ac familiæ. Huic pueritiam egressi, *Bullam* pueritiæ et ingenuitatis insigne; militia dimissi, arma consecrare solebant. Hinc apud Persium:

Bullaque succinctis laribus donata pependit.

Et apud Ovidium Trist. IV. 8.

Miles ubi emeritis non est satis utilis armis,
Ponit ad antiquos quæ tulit arma lares.

Horum deorum simulacra unusquisque domi suæ, in sacello quod *Lararium* vocabatur, asservabat. Ubi autem quis hoc Lararium habebat, ibi *Domicilium* suum habere intelligebatur.

(4) Ad tempus scilicet, et quatenus necesse est ad hunc agrum colendum. Cæterum præcipuis civitatis in cujus finibus ille est, non utitur; sed his in alia civitate in quam perfecto opere se recipit, utitur.

(5) Foro scilicet, balneo, templo, spectaculis: argumento legis 27. § 1. mox infra N. 18. Ita Wissenbach.

(6) Ad tempus; ut divertat apud nos scilicet, et non tanquam in sede suarum fortunarum. Ita Cujacius hanc legem a præcedenti discriminat.

ARTICULUS II.

Quæ faciant Domicilium necne.

Domicilium facit potissimum sedes fortunarum suarum quas quis in aliquo loco habet. Et tale domicilium, dicitur DOMICILIUM *simpliciter.*

Est prœterea DOMICILIUM POENÆ, *item* DOMICILIUM DIGNITATIS.

De his tribus speciebus domicilii separatim agemus; deinde quædam enumerabimus quæ non tribuunt domicilium.

§ 1. *De Domicilio simpliciter dicto, et ex quibus circumstantiis æstimetur.*

XVIII. *Tale domicilium sibi unusquisque, ubi vult constituit. Enimvero* Nihil est impedimento quominus quis, ubi velit, habeat domicilium; quod ei interdictum non sit. *l.* 31. MARCELL. LIB. 1. DIGEST.

Ex circumstantiis æstimatur, ubi sit domicilium. Puta Si quis negotia sua non in Colonia (1), sed in Municipio semper agit; in illo vendit, emit, contrahit; eo, in foro, balneo, spectaculis utitur; ibi festos dies celebrat, omnibus denique Municipii commodis, nullis Coloniarum fruitur: ibi magis habere domicilium, quam ubi colendi causa diversatur. *l.* 27. § 1. ULPIAN. LIB. 2. AD ED.

Quid si hæc æque in duobus locis agit? Labeo indicat eum qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere. Quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum Incolam esse, aut domicilium habere: quod verius est. *l.* 5. PAUL. LIB. 55. AD ED.

Hanc posteriorem sententiam sequitur, et sequendam docet Ulpianus. Ita ille: Viris Prudentibus placuit, duobus locis posse aliquem habere domicilium; si utrobique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. *l.* 6. § 2. ULPIAN. LIB. 2. OPINION.

Idem alibi. Celsus libro primo Digestorum tractat: Si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neque hic quam illic minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, existimatione [a] animi esse accipiendum. Ego dubito, si utrobique destinato sit animo, an possit quis duobus locis domicilium habere? Et verum est habere, licet difficile est (2).

Quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam. Puto autem et hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget, vel iter faciat, quærens quo se conferat, atque ubi constituat. Nam hunc puto sine domicilio (3) esse. *l.* 27. §. 2. JULIAN. LIB. 2. AD ED.

De domicilio militis quæritur? et dicendum quod miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret; si nihil in patria possideat (4). *l.* 23. HERMOGEN. LIB. 1. JURIS EPITOMAR.

§ 2. *De ea specie Domicilii quod pœna tribuit.*

XIX. Relegatus, in eo loco in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. *l.* 22. § 3. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Pœna autem domicilium adjicit, non mutat. Unde Julianus: Domicilium autem habere potest et relegatus eo loci unde arcetur: ut Marcellus scribit. *l.* 27. § 3. JULIAN. LIB. 2. AD ED.

§ 3. *De Tertia Domicilii specie; quod dignitas tribuit.*

XX. *Dignitas etiam tribuit domicilium. Nam* Senatores in Sacratissima Urbe domicilium dignitatis habere videntur. *l.* 8. *Cod. de Incol.* VALENTIN. ET THEODOS.

Et quidem Senatores qui liberum commeatum; id est, ubi velint morandi arbitrium impetraverint (5), domicilium et Urbe retinent. *l.* 22. § 6. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

§ 4. *Quæ res non tribuant Domicilium.*

XXI. *Peregrinatio temporaria in aliquo loco, non tribuit ibi domicilium.*

Hinc Alexander. Nec ipsi qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur; nisi decem annis transactis eo loco sedes sibi constituerint, secundum Epistolam Divi Hadriani; nec pater qui propter filium studentem frequentius ad eum commeat.

Sed si aliis rationibus domicilium in splendidissima civitate Laodiceorum habere probatus fueris; mendacium, quominus muneribus fungaris, non proderit. *l.* 2. *Cod. de Incolis.*

XXII. *Item* Sola domus possessio, quæ in aliena civitate comparatur, domicilium non facit. *l.* 17. § 13. PAPIN. LIB. 2. RESPONS.

Igitur Sola ratio possessionis, civilibus possessori muneribus injungendis; citra privilegium specialiter civitati datum, idonea non est. *d. l.* 17. § 5.

(1) *Colonia* hic accipitur a Gothofredo, pro una ex his Coloniis Populi Romani quæ diverso ac *Municipiorum* jure olim utebantur. In ea si quis quasi *colonus et Advena* diversatur, colendi gratia; cæterum *in Municipio semper agit, etc.* Is non in ea Colonia, sed in Municipio domicilium habere dicendus est.

[a] *Alias* destinatione.

(2) Hic unice quæstio est de Domicilio proprie dicto. Nam contra *facile est*, ut quis duplex domicilium habeat; aliud proprie dictum in quo habitat, aliud dignitatis.

(3) Scilicet si ex circumstantiis appareat, eum abjecisse domicilium quod habebat. Alioquin retinere illud semper præsumitur, donec novum sibi constituerit.

(4) Nam quum nihil in patria possidet; ibi præcipuam fortunarum suarum sedem videtur habere, ubi meret.

(5) Etenim ob necessitatem et utilitatem negotiorum publicorum, Senatores alibi quam in Urbe commorari non poterant absque commeatu; imo nec abesse extra Italiam, non requisita Principis sententia: Tacit. *Annal.* XII. 23.

Similiter Diocletianus et Maximianus. Cum neque originales, neque Incolas vos esse memoratis; ob solam domus vel possessionis (licet ex substantia (1) Decurionis acquisita sit) causam, publici Juris auctoritas muneribus subjugari vos non sinet. *l. 4. Cod. de Incolis.*

ARTICULUS III.

An uxor viri, sponsa sponsi, aut filius patris Domicilium sequantur; an aliud habere possint.

XXIII. Eaque desponsa est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium. *l.* 32. Modest. lib. 4. different.

XXIV. *Aliud in nupta. Nam Antoninus et Verus* Item rescripserunt; Mulierem quandiu nupta est, Incolam ejusdem civitatis videri, cujus maritus ejus est, et ibi unde originem (2) trahit, non cogi muneribus (3) fungi. *l.* 38. § 3. Papyrius-Justus. lib. 2. de Constitutionib.

Pariter Philippus rescribit. Eam quæ aliunde oriunda alibi nupta est, si non in Urbe Roma maritus ejus consistat, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera quæ personis cohærent, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse, sæpe rescriptum est. Patrimonii vero munera necesse est mulieres, in his locis in quibus possident, sustinere. *l. un. Cod. de Mulierib. in quo loco, etc.*

Hæc ita, quum nuptiæ justæ sunt. Nam contra, Mulieres quæ in matrimonium se dederint non legitimum, non ibi muneribus fungendas unde mariti earum sunt, sciendum est; sed unde ipsæ ortæ sunt. Itaque Divi Fratres rescripserunt. *l.* 37. § 2. Callistrat. lib. 1. de Cognitionib.

XXV. Filius, civitatem ex qua pater ejus naturalem originem ducit, non domicilium sequitur. *l.* 6. § 1. Ulp. lib. 2. opinion.

Scilicet quum aliud domicilium ipse sibi constituit. Enimvero Placet etiam, et filiosfamilias domicilium habere posse. *l.* 3. Ulp. lib. 23. ad Sabin.

Non utique ibi ubi pater habuit, sed ubicumque ipse domicilium constituit. *l.* 4. Ulp. lib. 39. ad Ed.

Igitur Patris domicilium, filium aliorum (4) Incolam civilibus muneribus alienæ civitatis non astringit; cum in patris quoque persona, domicilii ratio temporaria sit. *l.* 17. § 11. Papin. lib. 1. respons.

ARTICULUS IV.

Quomodo Domicilium amittatur.

XXVI. Domicilium re et facto transfertur, non nuda contestatione (5): sicut in his exigitur (6), qui negant se posse ad munera ut Incolas vocari. *l.* 20. Paul. lib. 24. quæstion.

XXVII. *Sed et reali domicilii translatione, tunc demum Incolatui quis renuntiare potest, si res sit integra.*

Cæterum Incola jam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, Incolatui renuntiare non potest. *l.* 34. Modestin. lib. 3. regular.

Perfecto autem munere potest. Unde Antoninus: Non tibi obest, si, quum Incola esses, aliquod munus suscepisti: modo, si, antequam ad alios honores vocateris, domicilium transtulisti. *l.* 1. *Cod. de Incolis.*

XXVIII. Vidua mulier amissi mariti domicilium retinet (7), exemplo Clarissimæ personæ per maritum factæ. Sed utrumque aliis intervenientibus nuptiis permutatur. *l.* 22. § 1. Paul. lib. 1. sentent.

(1) Hæc ratio dubitandi, forte a consultore proposita, quod domus illa profecta esset ex bonis Decurionis Municipii. Verum hæc ratio nihil mutat: munera enim; personæ genus et originem sequuntur, aut saltem habitationem, non bonorum locum.

(2) Ipsa.

(3) Personalibus scilicet, quorum is sexus capax esse potest; qualia notum est sacerdotia quædam fuisse mulieribus propria: quibus etiam addi possunt, calefactio balnearii publici (puta, ad usum mulierum), custodia Aquæductus, et alia quædam ex his quæ enumerantur infra Tit. *de Munerib.* Nec enim separari debet a viro uxor, ut ea obeat.

(4) *Aliorum* Municipiorum, seu alterius Municipii: plurale pro singulari.

(5) Voluntatis scilicet, alio transferendi.

(6) Nempe id probatur ex eo quod *exigitur ab his qui, etc.* Exigitur nimirum, ut *re et facto* transtulerint.

(7) Quandiu alio se non transtulit; quemadmodum Clarissima titulum Clarissimæ retinet, quandiu alteri nupta non est.

TITULUS II.

DE DECURIONIBUS ET FILIIS EORUM.

I. CIVITATES *provinciarum seu municipia, ad instar civitatis Romanæ; tres ordines habebant; Plebeium, Equestrem* (1), *et Senatorium.*

Imo in illis, quæ præcipuum magistratum gerebant, plerumque duo lecti quotannis ad instar Consulum: ideo DUUMVIRI *dicti. Quod tamen non ita in omnibus municipiis observabatur: nam alibi* DICTATOR, *alibi* QUÆSTORES, *primatum tenebant.*

Municipiorum Senatus, dicitur CURIA; *et qui ex hoc Senatu sunt,* DECURIONES, *seu* Curiales *dicuntur.*

DECURIONES quidam dictos aiunt, ex eo quod initio, quum Coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. *l.* 239. § 5. *ff. de Verb. signif.* POMPON. LIB. SINGUL. ENCHIRIDII.

Alii origine tales sunt, alii cooptantur in Curiam. Unde videbimus, 1.° *Qui origine tales sint;* 2.° *Qui per cooptationem sint Decuriones, et qui possint cooptari necne;* 3.° *Quæ Decurionum obligationes, et quæ ipsis interdicantur;* 4.° *Quæ eorum privilegia;* 5.° *Quomodo a Curia liberatio contingat.*

ARTICULUS I.

Qui origine sint Decuriones seu Curiales.

II. *Quemadmodum Romæ, Senatorius est qui ex patre Senatore natus est; ita in Municipiis, origine Curialis est qui ex patre Curiali legitimo matrimonio susceptus est. Matris autem conditio non inspicitur.*

Hoc rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius: Exemplo Senatorii Ordinis, patris originem unusquisque sequitur. Nec Valeant specialiter delata Rescripta; si quis se matris origine defensa, a majore Curia ad minorem (2) transferri furtasse promeruerit; neque ulla pro more provinciæ referri sinatur exceptio. *l.* 36. *Cod. h. tit.*

Similiter Theodosius, Arcadius, et Honorius. Nullus solius materni sanguinis vinculis illigetur: quia mulierum infirmitas nusquam hujusmodi functionibus reddit obnoxios, a quibus ipsa habetur immunis. *l.* 44. *Cod. h. tit.*

Ex privilegio tamen quibusdam civitatibus, V. G. Antiochenæ, concesso; Eos indulserunt veteres Principes ex materno genere Curialibus Antiochenis ascribi quos patris conditio nullius vindicaret juri civitatis. *l.* 22. *Cod. h. tit.* JULIANUS.

III. *In inquilinis Principis, id etiam speciale est quod rescribunt Valens et Valentinianus.* Nati ex inquilinarum Nostræ domus (3) matrimonio et patre Decurione, non patrum suorum, verum matrum conditionem sequantur. *l.* 29. *Cod. h. tit.*

Hoc autem privilegium quod inquilinatui Principis (licet ex matre sola) concessum fuerat, nimirum ut Curialis conditio ipsi cederet; videtur abrogatum Novella XXXVIII. Cap. fin.

Non idem fuit militiæ favor. Nam contra, militia semper Curiali conditioni cedit. Unde iidem Valens et Valentinianus. Privilegio militiæ paternæ se non vindicet, quem avitus (4) Curiæ nexus astringit. Quod si militari avo et patre Decurione nascetur, paternæ erit succidaneus functionis. *l.* 27. *Cod. h. tit.*

IV. *Vidimus qui proprie origine Decuriones sint. Quidam etiam, quoad aliquos effectus, tales videntur: et hi sunt, quos nativitas quidem Curiæ non mancipavit, utpote natos ex patre tunc plebeio, sed qui postea in ordinem cooptatus est.*

De his ita Ulpianus. In filiis Decurionum quæritur est; utrum is solus Decurionis filius esse videatur, qui conceptus et natus est ex Decurione; an vero et is qui ante natus est, quam pater Decurio fieret? Et quidem, quantum pertinet ne fustibus castigetur, et ne in metallum detur; non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor Decurionis patri eorum accesserit. In avo quoque Papinianus idem respondit (5); ne patris nota filius macularetur. *l.* 2. § 2. ULP. LIB. 1. DISPUTAT.

Sed si pater ipsius, Ordine motus sit; si quidem ante conceptionem ejus moveatur, arbitror

(1) *Equitum Romanorum* in Municipiis, mentio passim apud Ciceronem *Pro Cælio, pro Cluentio,* et in Epistolis.

(2) Ad Curiam alterius civitatis minoris ex qua oriunda erat mater; et ubi forte munera curialia, utpote in minore civitate, minus gravia erant.

(3) *Inquilini sacræ domus,* sunt ascriptitii prædiorum Principis.

(4) Vulgo legitur, *assuetus.* Verum in hac eadem lege qualis est in Cod. Theod. legitur *habitus* est autem habitus idem atque *avitus*: ut recte observat Cujacius.

(5) Scilicet ut nepos Decurionis intelligatur, etiam is qui jam natus erat quum avus ejus factus est Decurio: et sic non obsit ei patris nota: qui forte, antequam is conciperetur, Ordine motus est: habeatque ab avo, quod non habet a patre

cum quasi plebeii filium in honoribus spectari (1). Quod si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit; dicendum erit benigne, ut Decurionis filium intuendum. *d. l.* 2. § 3.

Proinde hic quoque qui post patris relegationem natus sit; si quidem ante conceptus est, Similis Senatoris filio habebitur; si postea, nocebit illi relegatio. *d. l.* 2. § 4.

Præterea si conceptus sit a plebeio, mox ante editionem pater ejus Decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infavorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti jam nato, respondit. *d. l.* 2. § 6.

Quinetiam Si ad tempus Ordine moto patre fuerit natus, medioque tempore conceptus et editus; an quasi Decurionis filius nascatur, licet pater ejus ante obierit quam in ordinem venerit? Quod benigne erit admittendum. *d. l.* 2. § 5.

V. *Adoptio etiam Curialem dignitatem tribuit.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Cum adoptivum filium, ex adoptantis dignitate Decurionis filium effici nulla dubitatio sit: pro atrocibus injuriis eum quem ad vicem naturalis pignoris (2) tibi ascribebas, a Præside provinciæ illicitis corporis cruciatibus affici non oportuit. Hocque congruenti pœna coercebitur. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

ARTICULUS II.

De his qui per cooptationem in Curiam fiunt Decuriones.

VI. *Qui origine Curiales non sunt, fiunt Decuriones quum in Curiam cooptantur.*

Forma autem creandi Decurionem, eadem quæ nominandi ad honores et munera: de qua infra Tit. de Muner et hon. *Art.* 3.

Cæterum Herennius-Modestinus respondit: Sola Albi (3) proscriptione minime Decurionem factum, qui secundum legem Decurio creatus non sit. *l.* 10. MODESTIN. LIB. 1. RESPONS.

VII. *Variis autem ex causis, cives aut incolæ alicujus civitatis creabantur Decuriones.*

Et 1.° *interdum in pœnam alicujus delicti, Ordini aggregabantur. Etsi enim valde honorificus esset Decurionatus, tamen tot ac tanta adjuncta onera habebat, ut plerique spreto honore Decurionatum refugerent.*

Verum judicibus omnibus prohibuerunt Gratianus, Valentinianus, et Theodosius, Ne quis eorum existimet Curiæ, loco supplicii, quemquam deputandum; cum utique unumquemque criminosum, non dignitas debeat, sed pœna comitari. *l.* 38. *Cod. h. tit.*

Hoc jam ante prohiberat Valentinianus. l. 66. Cod Theodos. *d. tit.*

2.° *Ex hac causa etiam cives aut incolæ Curiis suarum civitatum ascribebantur, quod ipsi essent vacantes; id est nulla ullius corporis societate conjuncti. l.* 137. *et* 179. Cod. Theod. *d. tit.*

3.° *Item ex hac causa quod, cum essent veteranorum filii, et jam ætatem triginta quinque annorum excessissent, militiæ inhabiles essent aut eam detrectarent. l.* 18. Cod. Theod. *d. tit.*

4.° *Item ex hac causa, quod essent ex certis corporibus ex quibus solebat suppleri Decurionum numerus. l.* 119. Cod. Theod. *d. tit.*

5.° *Quum non suppeterent qui ex causis supradictis possent Decurionum numerum supplere; quivis civis aut incola qui idoneus erat, poterat in Ordinem et quidem invitus cooptari, nisi excusationem haberet: ut passim videre est.*

Cæterum a Decreto quo quis in Curiam cooptatur, non solum is qui cooptatus est, provocare potest, si forte quam sibi excusationem competere putet; sed et quivis ex Ordine, qui eum contenderet cooptatum qui cooptari non debuerit. Quocirca Antoninus et Verus Rescripserunt; non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus Decurio; cum initio contradicere debuerit. *l.* 13. § *fin.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUTIONIB.

Videndum superest, qui idonei necne sint ad Decurionatum.

§ 1. *Quinam idonei non videantur ut cooptari possint.*

VIII. *Idonei non videntur, qui professione aliqua, quæ utilissima sit, impediuntur quominus Curiæ muneribus vacare possint.*

Hinc Paulus ait; Non esse dubitandum, quin navicularii (4) non debent Decuriones creari. *l.* 9. § 1. PAUL. LIB. 1. DECRETOR.

IX. *Item idoneus non est, qui sufficientes muneribus facultates non habet Sufficientes autem eum habere æstimat Constantinus, qui viginti-quinque jugerum proprietatem habet. l.* 33. Cod. Theodos. *h. tit.*

Circa quod supra dictus Paulus Idem respondit: Constante matrimonio dotem in bonis mariti esse; sed si ad munera municipalia a certo modo substantiæ vocentur, dotem non debere computari. *l.* 21. § 4. *ff. Ad municipalem.* PAUL. LIB. 1. RESPONS.

X. *Idoneus etiam quis non videtur, propter ætatem minorem aut grandiorem.*

Enimvero Non tantum qui teneræ ætatis, sed

(1) Nisi avus fuerit Decurio.

(2) Id est, in locum filii.

(3) ALBUM est matricula seu catalogus Decurionum; de quo est specialis infra Titulus *de Albo scribendo.* Porro, licet quis in hoc catalogo inscriptus sit, non ideo est Decurio; si per errorem hoc accidit; at legitime creatus non est.

(4) Exercitores navium ad annonam publicam.

etiam qui grandes natu sunt, Decuriones fieri prohibentur: illi (1) quasi inhabiles rempublicam tueri, ad tempus excusantur; hi vero in perpetuum amoventur: non alias seniores (2); ne seniorum excusatione juniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. Neque enim minores viginti-quinque annis, Decuriones allegi nisi ex causa possunt: neque hi qui annum quinquagesimum et quintum excesserunt. Nonnunquam etiam longa consuetudo in ea re observata respicienda erit. Quod etiam custodiendum Principes nostri, consulti de allegendis in Ordine Nicomediensium hujus ætatis hominibus, rescripserunt. *l.* 11. CALLISTRAT. LIB. 1. COGNIT.

XI. *Ad Decurionatus honorem idonei non sunt, qui ingenuitatis jura non habent. Sic enim rescribunt Diocletianus et Maximianus:* Si libertus vel jus aureorum annulorum adeptus non est, vel natalibus suis non restitutus; Præses provinciæ non tantum Curiæ participare non permittat, sed juxta Legis severitatem congruenti pœna ulciscatur. *l.* 1. *Cod. si servus aut libert. ad decurion. aspir.*

XII. *Arcentur etiam a Decurionatu, infames.*

Hinc Divus Severus Dionysio-Diogeni ita rescripsit: Atrocis injuriæ damnatus (3), in Ordine Decurionum esse non potest. Nec prodesse tibi debet error Præsidum, aut ejus qui de re aliquid pronuntiavit, aut eorum qui contra formam Juris mansisse te in Ordine Decurionum putaverunt. *l.* 40. *ff. de Injuriis.* MACER. LIB. 2. PUBLIC. JUDICIORUM.

Hinc quoque Qui judicii publici quæstionem citra veniam abolitionis deseruerunt, Decurionum honore decorari non possunt; cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa judicio publico damnati. *l.* 6. § 3. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

Simili ratione Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt; In tempus relegatos (4), et reversos, in Ordinem allegi sine permisso Principis (5) non posse. *l.* 13. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUTIONIB.

Quando autem hoc Princeps indulgere soleat, necne, iidem Item rescripserunt: Relegatos non posse tempore finito in Ordinem Decurionum allegi; nisi ejus ætatis fuerint ut nondum Decuriones creari possent, et dignitas (certa spes (6) ejus honoris) id faceret ut Princeps indulgere possit. *d. l.* 13. § 1.

§ 2. *Qui ad Decurionatum idonei censeantur.*

XIII. *Non ideo minus quis idoneus est, quod patre infami et damnato natus sit, Nam* NULLUM PATRIS DELICTUM INNOCENTI FILIO POENÆ EST; ideoque nec Ordine Decurionum, nec cæteris honoribus propter ejusmodi causam prohibetur. *l.* 2. § 7. ULP. LIB. 1. DISPUTAT.

Hinc Antoninus et Verus Item rescripserunt; Eum qui in relegatione natus est; non prohiberi honore Decurionatus fungi. *l.* 13. § 2. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUT.

XIV. Spurios posse in Ordinem allegi, nulla dubitatio est.

Sed si habeat competitorem legitime quæsitum, præferri eum oportere, Divi Fratres Lolliano-Avito Bythiniæ Præsidi rescripserunt.

Cessantibus vero his, etiam spurii ad Decurionatum et re et vita honesta recipientur. Quod utique non sordi erit Ordini; cum ex utilitate ejus sit, semper Ordinem plenum habere. *l.* 3. § 2. ULP. LIB. 3. DE OFFIC. PROCONS.

Huic quod dicimus spurium posse fieri Decurionem, satis consonat quod Severus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in servitute patris sui natus; tamen, cum ex libera muliere sit procreatus (7), non prohibetur Decurio fieri in sua civitate. *l.* 9. PAUL. LIB. 1. DECRET.

Si Spurii Decuriones fiunt; et ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. Non enim impedienda est dignitas ejus qui nihil admisit. *l.* 6. PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

XV. Eos qui utensilia negotiantur et vendunt (1), licet ab Ædilibus cædantur, non oportet quasi viles personas negligi. Denique non sunt prohibiti hujusmodi homines, Decurionatum vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames sunt. *l.* 12. CALLISTR. LIB. 6. COGNIT.

Neque solum hi qui pro conditione sua possunt ab Ædilibus cædi; Sed ne quidem arcentur honori-

(1) Minores scilicet.

(2) *Grandes natu*, inquam, *non alias seniores*; id est, non quilibet qui *seniores* dici possunt, eo quod juniorum ætatem seu trigesimum-quintum annum excesserunt; sed qui demum seniores natu grandævi et qui saltem (ut infra dicitur) annum 55 excesserunt.

(3) Quod judicium, in Jure famosum supra vidimus lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.*

(4) Ex causa famosi judicii. Alioquin non contrahunt infamiam, adeoque possunt in Ordinem allegi: ut modo videb. infra art. 6 § 1.

(5) Qui eos in integrum restituat.

(6) Apposite dictum ad verbum *dignitas*: nimirum *Dignitas, certa spes honoris*; id est, quæ spem certam facit. Ita enim legit Cujacius; non (ut vulgo) *dignitas certa, spes honoris, etc.* Hic autem *Dignitatem* accipi censet, pro optima indole quæ fulget in juvene; et ea qua nascitur certa spes Decurionatus ab eo probe gerendi. Hæc, inquam, facit ut Princeps ad concedendam ei restitutionem moveri debeat.

(7) Adeoque ingenuus.

(8) UTENSILIA ab utendo; ea nempe quæ ad esum et potum, cæterosque usus vitæ necessarios pertinent. Hujusmodi negotiatores, licet jurisdictione Ædilium ita subsint ut ab iis possint pro conditione sua flagellis cædi, tamen, etc.

bos, qui ab Ædilibus (1) flagellis cæsi sunt; quamquam jure suo ita Ædiles officio isto fungantur (2).

In honestum tamen puto esse, hujusmodi personas flagellorum ictibus subjectas, in ordinem recipi; et maxime in eis civitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent. Nam paucitas eorum qui muneribus publicis fungi debeant, necessario etiam hos (3) ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, invitet. *d. l.* 12. § *sed ne.*

XVI. Expertes litterarum, Decurionis munera peragere non prohibent Jura. *l.* 6. *Cod. h. tit.* DIOCL. ET MAXIM.

XVII. *Denique non solum patresfamilias, sed et filiifamilias in Curiam cooptari possunt.*

Nec requiritur patris consensus. Hinc Ulpianus: Quod pater non consensit honoribus sive muneribus filii; ne illius (4) patrimonium oneri subjiciatur, præstat defensionem; non civem patriæ utilitatibus, quatenus potest, aufert. *l.* 3. § 5. *ff. de Munerib. et honorib.* ULP. LIB. 2. OPINION.

ARTICULUS III.

Quæ sint obligationes Decurionum, et de bonis eorum quæ his obligationibus sunt obnoxia.

XVIII. *Potissima Decurionum obligatio est, ut varia suæ Curiæ munera obire cogantur: et quidem per se, non per substitutam personam; quod iis solis qui Illustri dignitate decorati sunt, permittitur. l.* 60. *Cod.* h. tit.

Hinc 1.° *tenentur Decuriones in civitate sua residere.*

Igitur Decuriones quos, sedibus civitatis ad quam pertinent relictis, in alia loca transmigrasse probabitur; Præses provinciæ in patrium solum revocare, et muneribus congruentibus fungi curet. l. 1. ULP. LIB. 2. OPINION.

Ea de causa, si a Præside Edictis evocatus, intra annum non redierit; ex facultatibus ipsius, Reipublicæ consuli præcipit Theodosius. Sed et manus injectione potest latitans Curialis vindicari. l. 54. *Cod.* h. tit.

Sed et Is qui ultra commeatum abest, vel ultra formam commeatui datam, ad munera vocari potest. *l.* 2. § *fin. ff. Ad municipalem.* ULP. LIB. 1. DISPUT.

Circa Decurionum residentiam, ita etiam Constantinus. Si quis Decurio vel propriæ rei causa vel rei publicæ, cogatur Nostrum adire comitatum; is non ante discedat, quam insinuato judici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. Quod si pro sua audacia parvi aliquis hanc fecerit jussionem, indignationem competentem sortiatur. *l.* 16. *Cod. h. tit.*

XIX. *Cum Decuriones Curiæ suæ munera obire teneantur; hinc* 2.° *Illis interdicitur, quidquid posset eos avocare; puta militia, ut vid. lib. præced. Tit.* de re milit.

Item illis interdicunt Arcadius et Honorius, ne ordinentur clerici; ne quidem si bonis suis Curiæ cederent, ut antea licebat: jubentque ut, si ordinati fuerint, ad Curiam revocentur. l. 12. Cod. de Episc. et Cler.

Hoc confirmat Justinianus: jubetque pariter ut, si ordinati fuerint, ad curiam revocentur; et ut per se, non vero (ut ante licebat) per substitutam personam munera civilia obeant. Si tamen ab Ephebis cum monachis in habitu monachali morati, essent ordinati ad sacerdotium; non revocabuntur ad Curiam, sed quartam bonorum suorum Curiæ dabunt. l. 53. Cod. d. tit.

Hinc etiam procuratio alienarum rerum eis interdicitur. l. 3. Cod. h. tit.

Item tabellionatus. Sic enim rescribit Constantinus: Universos Decuriones volumus a tabellionum officiis temperare. *l.* 15. *Cod. h. tit.*

Item Decurio, etiam suæ civitatis vectigalia exercere prohibetur. *l.* 6. § 2. PAPIN. LIB. 1. RESP.

Quod quis suo nomine prohibetur; id nec per subjectam personam agere debet. Et ideo, si Decurio subjectis aliorum nominibus prædia publica locat, quæ decurionibus conducere non licet; secundum legem usurpatam revocentur. *l.* 2. § 1. *ff. de administr. rer. ad civ.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Obiter nota quod Decurio qui prohibetur conducere quædam, si jure sucesserit in conductione, remanet in ea. Quod et in omnibus similibus servandum est. *l.* 4. MARC. LIB. 1. DE JUDIC. PUBLIC.

XX. *Hæ sunt præcipuæ Decurionum obligationes. Generatim vero pleraque civilia munera ipsis potissimum incumbunt, de quibus infra Tit.* de Munerib. et honor.

Cum autem his omnibus quæ obeunt muneribus obnoxia sint ipsorum bona; hinc est quod ad Decurionatus quoque onera pertinet, ut Decuriones prædia sua tam urbana quam rustica vendere nisi ex Decreto judicis probataque ipsi necessitate rei familiaris, non possint. Secus, qui ea sciens emerit, ea cum pretii quod solvit dispendio restituere tenetur. l. 1. *Cod.* de Prædiis Decurion.

Sola autem venditio Decurionibus interdicitur; nec prohibentur sua prædia, donationis, permutationis, aliove titulo alienare. l. 3. Cod. h. tit.

ARTICULUS IV.

Quæ personæ ex gestu Decurionum obligentur.

XXI. *Non solum Decurio qui administravit, ipse*

(1) *Pour quelque fait de Police.* Hæc corporalis coercitio non obstat, etc. Ictus enim fustium non infamat: supra, lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 27. Et idem dicendum, etiam *de Flagellis*; quamvis ea pœna in viliores cadat, et quasi servile sit flagellis cædi; supra Tit. *de Pœnis* N. 44.

(2) Id est, quanquam jure et merito, et ex officio Ædilium cæsi sint.

(3) Id est, eos qui flagellis subjecti sunt.

(4) Patris.

Reipublicæ obligatur : sed Si filiusfamilias, volente patre, magistratum gesserit; Julianus existimavit, in solidum patrem teneri, in id quod ejus nomine Reipublicæ abesset. *l. 7. ff. de Admin. rer.* PAUL. LIB. 1. AD ED. PRÆTORIS.

Similiter Ulpianus. Quotiens filiusfamilias voluntate patris Decurio creatur; universis muneribus quæ Decurioni filio injunguntur, obstrictus est pater quasi fidejussor pro filio. Consensisse autem pater Decurionatui filii videtur, si præsens nominationi non contradixit. Proinde quidquid in Republica filius gessit, pater ut fidejussor præstabit. *l. 2. ff. Ad municip.* ULPIAN. LIB. 1. DISPUT.

§ 1. *Quis pater pro filio Decurione obligetur, et quando.*

XXII. PATREM *hic intelligimus, non solum eum qui ipse filium in potestate habet, sed et eum qui cum filio suo ipse est in potestate avi. Nam* Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere, etiam is qui in patris potestate est. *l. 2. ff. de Munerib. et honorib.* ULP. LIB. 21. AD SABIN.

Imo etiam ille pater qui est Immunis ab honoribus et muneribus civilibus, si Decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat, in muneribus et honoribus sumptus subministrare filii compellitur. *l. 17. § 1. ff. d. tit.* HERMOGEN. LIB. 1. EPITOMAR.

XXIII. *Ita demum pater pro filio Decurione obligatur, si Decurionatui ejus consensit.*

Hinc Diocletianus et Maximianus. Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse evocari, falso (1) tibi persuasum est. Sane si ad nominationem filii, consensum non accomodaveris; ob administrationem ipsius minime conveniri poteris. *l. 5. Cod. h. tit.*

Porro Ad Decurionatum filii ita demum pater non consentit, si contrariam voluntatem, vel apud Acta Præsidis, vel apud ipsum Ordinem, vel quo alio modo contestatus sit. *l. 7. § 3.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Cæterum ut videatur non consensisse pater, necesse non est ut provocaverit, aut provocationem interpositam persecutus sit.

Hinc Papinianus. Pater qui filio Decurione creato provocavit, etsi præscriptione temporis exclusus fuerit; si, quod gestum est, non habuit ratum; muneribus civilibus pro filio non tenebitur. *l. 6. § 4.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

XXIV. *Ei qui Decurionatui filii consensit, similis est ille qui Decurionem jam factum adoptavit.*

Hinc Paulus Respondit : Eum qui Decurionem adoptavit, onera Decurionatus ejus suscepisse videri : exemplo patris, cujus voluntate filius Decurio factus est. *l. 21. § 3. ff. Ad municip* PAUL. LIB. 1. RESP.

§ 2. *De quibus et quatenus teneatur pater pro filio Decurione.*

XXV. *Pater qui Decurionatui filii consensit, tenetur pro eo de omnibus quæ in republica gessit.*

Gestum autem in republica accipere debemus, pecuniam publicam tractare, sive erogandam decernere. *l. 2. § 1. ff. Ad municip.* ULP. LIB. 1. DISPUT.

Sed et si curatores operum vel cujus alterius rei (2) publicæ creavit, tenebitur. *d. l. 2. § 2.*

Sed et si successorem sibi nominavit, patrem obstringit. *d. l. 2. § 3.*

Sed et si vectigalia publica locavit (3), pater erit obstrictus. *d. l. 2. § 4.*

Hæc de eo gesto quod rem publicam spectat.

XXVI. *Pro eo autem gesto quod spectat privatos, non tenetur pater nisi peculio tenus : quamvis illud sit, quod filius ut Decurio gessit.*

Hinc V. G. Sed si filius tutores dare non curaverit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit; ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est : pater vero ita demum obligatur, si fidejussores solent hoc nomine obligari. Sed non solent; hoc enim et relatum (4) et rescriptum est : quia fidejussores REMPUBLICAM salvam fore promittunt; Reipublicæ autem nihil (quod ad rem pecuniariam attinet) interest, pupillis tutores dari. *d. l. 2. § 5,*

Consonat quod ait Ulpianus. Si filiusfamilias Duumvir (5) PUPILLO REM SALVAM FORE caveri non curavit; Papinianus libro nono Quæstionum, DE PECULIO actionem competere ait. Nec quicquam mutare arbitror, an voluntate patris (6) Decurio factus sit : quoniam REMPUBLICAM (7) salvam fore pater obstrictus est. *l. 3. § fin. ff. de Pecul.* ULP. LIB. 29. AD ED.

XXVII. *Observandum superest, obligationem patris non eo porrigi ut ipse obeat munera quæ obire non potest filius ejus. Sic enim rescribunt* Imperatores Severus et Antoninus Augusti Septimio-Zenoni : « PRO infante filio, quem Decurionem esse voluisti, quanquam fidem tuam in posterum astrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris : » cum ad ea quæ mandari possunt (8) voluntatem

(1) Vide supra N. 17.

(2) Id est, alterius negotii publici.

(3) Minus idoneis conductoribus.

(4) Apud Jurisconsultos, id est, in scriptis eorum probatum. Similis locutio in l. 3. § 4. ff. *de Hered. instit.*

(5) Præcipuus Magistratus municipii.

(6) Nec obstat lex prima Cod. *Quod cum eo qui in alien.* supra lib. 27. Tit. *de Tutel. et rat.* N. 3. Ibi enim pater pro filio tenetur pupillo in solidum, quia tacite videtur consensisse ut tutor esset; et filius videtur patris voluntate tutor factus. Quæ ratio in hac specie cessat, in qua filius non est tutor, sed tenetur duntaxat subsidiaria actione, quod a tutore satis non exegerit, Cujac.

(7) Non privatam.

(8) Infanti autem nondum ulla munera mandari possunt.

dedisse videaris *v. l.* 21. § 6. *ff. Ad mun.* PAUL. LIB. I. RESPONS.

XXVIII. *Pater pro filio nonnisi in subsidium tenetur.*

Hinc Papinianus. Filium pater Decurionem esse voluit. Ante filium ex persona sua respublica debet convenire, quam patrem [a] ex persona filii. Nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat; quam ante militasset, vel postea. *l.* 17. § 2. *ff. Ad munic.* PAPIN. LIB. I. RESP.

§ 3. *An obligatio patris ad heredes ejus transeat.*

XXIX. *Non solum pater ipse obligatus est pro filio Decurione, sed et heredes relinquit obligatos. Hinc Valerianus et Gallienus:* Si cum te pater Decurionem esse voluisset, [et] illo in rebus humanis agente honor iste tibi delatus est: tenentur quidem etiam heredes ejus, Reipublicæ; nam in hac parte, vice fidejussoris pater accipitur: sed non ante nisi tuis propriis rebus excussis. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Cæterum pro eorum demum honorum aut munerum administratione quam filius vivo patre susceperat, tenentur patris heredes. Verum Etsi filium pater Decurionem esse voluit; tamen defunctu, honores qui filio Decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus coheredis filii non pertinent, cum ei Decurioni sufficientes facultates pater reliquerit. *l.* 15. *ff. de Muner. et hon.* PAP. LIB. 5. RESP.

Similiter Paulus Respondit; Heredes patris, propter munera filii quæ post mortem patris, suscepit, jure conveniri non posse. *l.* 21. § 2. *ff. Ad municip.* Hoc responsum et ad eum pertinet, qui a patre Decurio factus post mortem patris munera suscepit. *d.* § 2. ¶ *hoc respons.* PAUL. LIB. I. RESPONS.

Ergo Si is qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filii ex communi patrimonio, supremis suis cavit; propriis sumptibus, is, et munera et honores qui ei injungentur, suscipere debet; quamvis pro altero vivus pater ejusmodi onera expedierit. *l.* 3. § 17. *ff. de Munerib. et honorib.* ULP. LIB. 2. OPINION.

§ 4. *An aliæ personæ quam pater, pro Decurione aliove munus publicum administrante, teneantur; et an noviter allecti pro decessoribus.*

XXX. Uxorem pro marito Decurione conveniri non posse, procul dubio est. *l.* 11. *Cod. h. tit.* DIOCLET. ET MAXIM.

Item Invitus filius pro patre REMPUBLICAM SALVAM FORE cavere non cogitur. *l.* 16. § 2. *ff. de Munerib. et honorib.* PAUL. LIB. I. SENTENT.

Item Vitricus onera munerum civilium nomine privigni sui suscipere; nulla Juris ratione cogitur. *l.* 3. § 7. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Nec patronus pro liberto. Hinc Ulpianus: Liberti muneribus fungi debent, apud originem patronorum, sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus. Res enim patronorum, muneribus libertinorum subjecta non est. *d. l.* 3. § 8.

XXXI. *Sed nec de his quæ peccaverunt prædecessores, tenentur hi qui postea in ordinem successerunt.*

Sic enim rescribit Imperator Julianus. Providendum est eorum novitati Decurionum, qui nuper nomen Curiis addiderunt; ne præteritis debitis susceptorum onerantur (1). Sed conventis propter hæc debita, his qui ea præcedentibus delegationibus contraxerunt; nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienæ sustinere patiaris. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

ARTICULUS V.

De privilegiis Decurionum.

XXXII. *Decurionum multa privilegia.*

Et 1.° *specialiter proteguntur adversus milites. Hinc Theodosius, Arcadius et Honorius:* Militaribus viris nihil sit commune cum Curiis; nihilque sibi licitum sciant, quod suæ non subjectum est potestati. Nullum injuria, nullum verbere, nullum gravi pulsatione, (Tribunus Duxve ille (2) aut Comes sit) Curialem principalemve (3) contingat. Si quis posthac temerario et inconsiderato ausu, ullum ex principalibus viris usurpata attrectaverit injuria; sciat se decem libris auri esse mulctandum. *l.* 42. *Cod. h. tit.*

2.° Curiales, ultra terminos provinciæ civitatis, non jubeantur a moderatoribus provinciarum exhibere sui præsentiam; nisi publica necessitas exegerit. *l.* 25. *Cod. h. tit.* VALENS ET VALENTINIAN.

3.° *Ab extraordinariis muneribus immunes sunt. Unde Constantinus et Constans* Curiales omnium civitatum, nullam pro re privata Nostra debent inquietudinem sustinere; nec hujusmodi oneribus, velut extraordinariis, occupari: quoniam satis est, si civitatum munera per eos congrue complecantur. *l.* 21. *Cod. h. tit.*

Maxime autem a sordidis muneribus excusantur. Cæterum Exigendi tributi munus, inter sordida

[a] *Florent.* pater.

(1) Decuriones qui nominaverant susceptorem publicarum annonarum aut publicorum tributorum, si forte nominassent minus idoneum qui quid decoxisset, in subsidium ejus tenebantur. Huic autem obligationi succedebant non esse jubet Julianus novos Decuriones, qui demum post factam susceptoris nominationem in Curiam allecti sunt; cum nihil ipsi peccaverint.

(2) *Dux* et *Comes* dicti, qui in provincias limitaneas cum imperio missi, præerant militibus ad præsidium limitum destinatis (*Commandans des frontières*).

(3) Qui in Ordine Decurionum primas sedes obtinebant, *Principales* dicebantur.

munera non habetur; et ideo Decurionibus quoque mandatur. *l.* 17. § 7. *ff. Ad municip.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

4.° Decurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni permissum est; maxime si ob munificentiam in patriam; patrimonium exhauserint. *l.* 8. HERMOG. LIB. 1. EPITOM.

5.° De Decurione damnato non debere quæstionem haberi, Divus Pius rescripsit. Unde etiamsi desierit Decurio esse, deinde damnetur, non esse torquendum, in memoriam prioris dignitatis placet. *l.* 14. PAUL. LIB. 1. QUÆSTION.

Ex certis tamen causis, quæstioni eum plumbatarum ictibus subjiciuntur. l. 30. *Cod. h. tit.*

6.° *Certis pœnis quibus Plebeii plectuntur, non sunt obnoxii; puta metallo, fustigationi: ut vid. supra, lib.* 48. *Tit.* de Pœnis.

ARTICULUS VI.

Quomodo Decurionatus amittatur.

§ 1. *De his qui in pœnam delicti alicujus, Decurionatus honore privantur.*

XXXIII. Qui ad tempus relegatus est, si Decurio sit, desinet esse Decurio.

Reversus plane locum suum quidem non obtinebit; sed non semper (1) prohibetur Decurio fieri. Denique (2) in locum suum (3) non restituetur: nam et sublegi in locum ejus (4) potest; et, si (5) numerus Ordinis plenus sit, expectare eum oportet donec alius vacet.

Alia causa est ejus qui ad tempus Ordine removetur. Hic enim impleto tempore Decurio est. Sed (6) et in ejus locum sublegi poterit: sed etsi plenum locum invenerit, expectet [et] donec locus vacet. *l.* 2. ULP. LIB. 1. DISPUTAT.

Restitutus tamen in ordinem, utrum eum ordinem teneat quem primum habuit, an vero quem nunc nanctus est, quæri potest; si forte de ordine sententiarum dicendarum agatur? Arbitror tamen eumdem ordinem tenere, quem pridem habuit.

Non idem erit in eo qui relegatus ad tempus est. Nam hic velut novus in Ordinem venit. *d. l.* 2. § 1.

Sed si quis ob falsam causam vel aliam de gravioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus Ordine motus; in ea est causa ut possit in ordinem redire. Imperator enim Antoninus Edicto proposito statuit; ut cuicumque aut quacumque causa ad tempus Ordine, vel advocationibus, vel quo alio officio fuisset interdictum, completo tempore nihilominus fungi honore vel officiô possit. Et hoc recte: neque enim exaggeranda fuit Sententia, quæ modum interdictioni fecerat. *l.* 3. § 1. IDEM LIB. 3. DE OFFIC. PROCONS.

Quod diximus, ad tempus relegatos posse in Curiam redire; item Ordine motos, tempore elapso locum etiam suum in Curia recipere, limitationem patitur; scilicet si non ex causa famosi judicii damnati sint. Nam Ad tempus Ordine motos ex crimine quod ignominiam importat, in perpetuum (7) moveri placuit: ad tempus exulare jussos ex crimine leviore, velut transacto negotio (8), non esse inter infames habendos. *l.* 5. PAPIN. LIB. 2. QUÆST.

Non igitur de casu quo quis ex causa famosa damnatus esset, nec de infamia proprie dicta accipiendum quod rescribit Antoninus: Quibus posthac Ordini suo, vel Advocationi ad tempus interdicetur; post impletum temporis spatium non prorogabitur infamia (9). *l.* 1. *Cod. de His qui in exil.*

A fortiori; qui ex famoso judicio in perpetuum relegari debuerat, si mitiori Sententia ad tempus duntaxat relegatus sit, Curia ejectus manet in perpetuum. Enimvero Generaliter id erit defendendum; ut qui clementiorem Sententiam passus est, ob hoc quod ad tempus relegatur, boni consulere (10) debeat humanitatis Sententiæ, nec Decurionatum recipiat. *l.* 3. ULP. LIB. 3. DE OFFICIO PROCONS.

XXXIV. *Ex Novella XLV. honoribus Curiæ privatur qui judæus est aut Hæreticus; curiali autem fortuna, et oneribus Curiæ non liberatur.*

Non ex alia autem causa quam delicti, quis a Curia ejiciendus est. Hinc Diocletianus et Maximianus. Infamia quæ tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus, quæsitum tibi adimit honorem. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

(1) Ita demum enim prohibetur, si ex causa famosi judicii (qualia sunt publica judicia) damnatus sit: mox infra.

(2) *Denique;* id est, hoc ipso ultimo casu quo reversus Curialem dignitatem recipit.

(3) Pristinum in Ordine.

(4) Statim atque relegatus est.

(5) Impleto tempore ad quod relegatus est. Donec ergo locus aliquis vacet, interim honore quidem Curiali fruitur quasi supernumerarius; sed neque locum neque suffragium habet in Curia.

(6) Licet autem jure Decurio sit tempore impleto; tamen *in locum ejus,* donec tempus compleatur, *poterit sublegi, etc.*

(7) Inepte quidem judicat judex, qui ex famosa causa aliquem ad tempus duntaxat ordine movet. Verum si de facto et per imperitiam ita judicaverit; condemnatus utpote infamis, in perpetuum ab Ordine excluditur.

(8) Vide Tit. *de His qui not. infam.* N. 13.

(9) Infamia juris non potest aboleri nisi per restitutionem in integrum; nec est infamia quæ sit ad tempus. Sed hic *infamia* accipitur pro ipsa probosa interdictione. Et cum forte eveniret ut Curia eos qui ad tempus Ordine moti erant, etiam post expletum tempus nollet admittere, tanquam aliqua infamia *facti* laborantes; jubet Imperator eos admitti.

(10) *Se savoir gré, se tenir pour content.*

§ 2. *De his qui gratia aliqua personali vel dignitatis alicujus, Curiæ muneribus aut curiali conditione liberantur.*

XXXV. Si quis Decurio pater sit duodecim (1) liberorum, honoratissima munerum quiete (2) donetur. *l.* 24. *Cod. h. tit.* JULIAN.

XXXVI. *Quædam sublimes dignitates, ut Consulatus, Patriciatus, Præfecturæ Prætorii et Urbis eos qui his potiti sunt, necnon liberos eorum, a Curiali conditione liberant; atque etiam post depositum officium, a Curia immunitatem præstant. Item aliæ dignitates quæ enumerantur in l.* 61. *l.* 64. *l.* 65. *l.* 66. *Cod.* h. tit.

Nusquam id legitur de Rectoratu provinciæ. Sic autem de ea dignitate quam Curialis fraudulenter adeptus fuisset, rescribunt Arcadius et Honorius. Omnes omnino Curiales, in originalibus ac debitis perpetuo Curiis perseverent. Et qui ex his ad provinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione pervenerint; sciant se (3) non solum in sua Curia remansuros, sed et cunctis rursus ab exordio muneribus servituros. *l.* 50. *Cod. h. tit.*

XXXVII. Qui derelicta Curia militaverit, revocetur ad Curiam. *l.* 17. *Cod. h. tit.* CONSTANTIN.

Imo, ut rescribunt Theodosius et Valentinianus: Si quis Decurio, aut subjectus Curiæ, ausus fuerit ullam affectare militiam; nulla temporis præscriptione muniatur, sed ad conditionem propriam retrahatur. Nec ipse (vel ejus liberi post talem ipsius statum procreati), quod patriæ debetur, valeat declinare. *l.* 55. *Cod. h. tit.*

Rescribunt etiam Gratianus et Valentinianus. Curiales qui sese privilegio domus Nostræ defendi posse crediderint, ad Curiam retrahantur; et propriis functionibus mancipentur, et publica damna sarciant. *l.* 39. *Cod. h. tit.*

Denique Omnes qui curiali obstricti sanguine, diversis se officiorum privilegiis et actuum præjudiciis aggregaruut, reddendos muniis esse non ambiges.

Sed nec Rescripta, aut Annotationes (4) ad munerum fugam prodesse permittimus. *l.* 43. *Cod. h. tit.* THEODOS. ET ARCAD.

Non liberantur etiam a Curia, Advocati, et Professorum filii.

Hinc Gratianus, Valentinianus et Theodosius. In filiis Decurionum retinendis, priorum præceptorum Decreta sublimitas tua custodiat. Eosque qui Advocationis obtentu curialia onera declinaut, agere universa compellat: quæ etsi necessitas non exigit, tamen patria non remittit. Ipsos quinetiam filios Magistrorum qui ex Curiali stirpe descendunt, simili modo obnoxios esse decernat. *l.* 35. *Cod. h. tit.*

Nullius etiam sectæ professio a Curia liberat. Sic enim rescribunt Arcadius et Honorius: Omnes qui quolibet modo Curiæ jure debentur, cujuscumque superstitionis sint, ad implenda munera teneantur. *l.* 49. *Cod. h. tit.*

XXXVIII. *Sed nec Rescriptum Principis valet ad liberandum aliquem a Curia, ut jam modo supra obiter vidimus. Et ita adhuc rescribunt Gratianus, Valentinianus et Theodosius:* Quotiescumque se ex Rescriptis Nostris aliquid impetrasse contendunt hi quos obnoxios Curiæ vel origo fecerit, vel latum inter partes judicium designaverit; nullam prorsus spem Curiam declinandi ex colore Sacræ jussionis accipiant. *l.* 37. *Cod. h. tit.*

Tale igitur Rescriptum, etsi nominatim ab oneribus Curiæ aliquem eximat, quasi obreptitium et ex importunitate surreptum censebitur generaliter. Ratione tamen morbi aut cujusvis alterius casus, Princeps (non etiam Præses) vacationem a muneribus Curiæ tribuere potest.

Hinc Constantinus. Nemo judex aliquem suo arbitrio de Curia liberet. Nam si quis fuerit hujusmodi infortunio depravatus, ut debeat sublevari; de ejus nomine ad Nostram scientiam referri oportet, ut certo temporis spatio civilium munerum ei vacatio porrigatur. *l.* 14. *Cod. h. tit.*

(1) In l. 55. Cod. Theod. *h. tit.* unde hæc desumpta est, legitur *Tredecim.* Nimirum, ut ingeniose observat J. Gothofredus ad h. l. auctor hujus legis Imperator Julianus, in indulgenda a Curialibus muneribus immunitate parcissimus (teste Ammiano-Marcellino lib. 22 et 25). insuper et Philosophiæ deditus, Philosophisque circumfusus; ex Pithagoræorum dogmatibus qui omnia ex numeris proficisci volunt (ut ait Cicero *Acad. quæst.* IV). hujus numeri tertio-decimani rationem præcipuam habuit. Compositus ille scilicet ex *denario* numero, quem Pithagorei tanquam reliquorum numerorum parentem imprimis colebant (inquit Tertullianus *de Anima*), et ex *Ternario* qui ad *Confirmationem* accedere solebat, de quo vide Censorinum, Cap. 7. Quam ob rationem, ad perfectam rationem privilegii quod a Curia excusaret valeret, Ternarium quoque numerum denario accedere voluerat Imperator. Justinianum autem, cui forte rotundior numerus *Duodecim* magis placuit, pro *Tredecim* in hac lege substituisse. *Duodecim.* Aliter Cujacius, qui censet et in l. 55. Cod. Theod. et hic quoque mendum irrepsisse; et utrobique legendum *sedecim*; argumento legis 5. § 2. ff. *de Jur. immun.* infra Tit. 5. N. 11. Verum satis divinatorie. Quid enim commune habet Constitutio Pertinacis quæ in dicta lege 5. refertur, cum Constitutione Juliani? cum diversas species contineant; hæc immunitatem a Curia, illa a muneribus quibus municipes etiam non curiales sunt obnoxii. Adde quod in d. l. 5. § 2. numerus *sedecim* magis ex contingentia facti enuntiari, quam definiri videatur.

(2) Id est, immunitatem consequatur a muneribus quibus sunt obnoxii Decuriones. Cæterum Decurionatus honorem conservet.

(3) In l. 159. Cod. Theod. h. tit. unde hæc desumpta est, legitur; *sciant se eo quem meruerant honore privandos*, etc.

(4) *Annotationes* sunt, quod Princeps manu propria ad libellum supplicem sibi porrectum respondit.

TITULUS III.

DE ALBO SCRIBENDO.

I. Hic *Titulus est sequela præcedentis, et ad Decuriones quoque pertinet. Nam* Albu*m est matricula Decurionum.*

Quæritur potissimum in hoc Titulo, quoto ordine unusquisque Decurio in hoc Albo scribi debeat?

Decuriones in Albo ita scriptos esse oportet, ut Lege municipali præcipitur.

Sed si Lex cessat; tunc dignitates erunt spectandæ: ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est. Puta qui Duumviratum gesserunt, *si hic honor præcellat* (1); et inter Duumvirales antiquissimus quisque, prior is (2): deinde hi qui secundo post Duumviratum honore in republica functi sunt; post eos qui tertio, et deinceps: mox hi qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in Ordinem venit. *l.* 1. Ulp. lib. 3. de Offic. Procons.

Quocirca nota. In Albo Decurionum in municipio, nomina ante scribi oportet eorum qui dignitates Principis judicio consecuti sunt, postea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. *l.* 2. Ulp. lib. 2. opinion.

II. In sententiis quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in Albo scribendo diximus. *sup. d. l.* 1. § 1.

Privilegiis cessantibus cæteris; eorum causa potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus (3) eodem tempore suffragiis jure Decurionis decorati sunt.

Sed et qui plures liberos habet, in suo collegio primus sententiam rogatur; cæterosque honoris ordine præcellit. *l.* 6. § 5. *ff. de Decurionib.* Papin. lib. 1. respons.

Pariter rescribunt Diocletianus et Maximianus. In Albo Decurionum præscriptis patrem non habenti filios anteferri constat. *l.* 9. *Cod. de Decurionib.*

(1) Neque enim passim in municipiis Duumviri fuere; sed vel Ædiles, vel Dictatores, vel Quatuorviri.

(2) inter honore pares, *prior is* qui *antiquissimus.*

(3) Cessante suffragii prærogativa, quæ ex aliquo causarum supradictarum privilegio petatur; is potior erit, qui plurium consensu et suffragio Decurionatum adeptus est.

TITULUS IV.

DE MUNERIBUS ET HONORIBUS.

Cum *in tribus præcedentibus Titulis hoc propositum Triboniano fuerit, ea præmittere ex quibus intelligeretur quinam ad Magistratus municipales, honoresque et Munera publica inviti vocentur; jam ex professo agit* De Muneribus et Honoribus.

Quocirca videndum 1.° *Quid sit* Munus, *et in quo ab* Honore *differat; item quotuplex sit Munerum species;* 2.° *Quibus Honores et Munera deferri possint necne;* 3.° *Agemus de forma nominandi ad Honores et Munera, et de his quæ in ea nominatione observari debeant;* 4.° *De compellendis his qui nominati sunt;* 5.° *Denique videbimus ex quo, ubi, et quomodo quis Honore et Munere fungi debeat.*

ARTICULUS I.

Quid sit Munus, *et quotuplex hujus divisio; et in quo ab* Honore *differat.*

I. Munus tribus modis dicitur: uno Donum; et inde Munera dici, dari mittive: altero Onus; quod, quum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat; inde immunitatem appellari: tertio Officium; unde Munera militaria, et quos-

dam milites munificos (1) vocari. (Igitur Municipes dici, qood muncra civilia capiant). *l.* 18. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. 9. AD ED.

De MUNERE *priori sensu accepto, hic non agitur; sed de onere et officio.*

Hoc sensu, Muous aut publicum aut privatum est. *l.* 14. § 1. CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITIONIB.

MUNUS PUBLICUM, est officium privati hominis (2), ex quo commndum ad siugulos uuiversosque cives remque eorum, imperio Magistratus extraordinarium (3) perveoit. *l.* 239. § 3. *ff. de Verb. signif.* POMPON. LIB. SINGUL. ENCHIRID.

Ex quo patet, PRIVATUM MUNUS *contra esse; quod non ad singulos universosque cives, sed ad privatorum duntaxat rem pertinens, officio item Magistratus injungitur: ut Tutela et Cura; licet illæ quandoque latiori sensu* PUBLICA *etiam Munera dicantur.*

II. *Jam vero* Munerum civilium quædam sunt patrimonii, alia personarum. *l.* 1. HERMOGEN. LIB. 1. EPITOMAR.

Et illud tenendum est generaliter; PERSONALE quidem Munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi ac vigilautia solenniter (4) extitit; PATRIMONII vero, in quo sumptus maxime postulatur. *d. l.* 1. § 3.

De patrimoniali igitur accipe quod ait Callistratus: Publicum Munus dicitur; quod in administranda Republica, cum sumptu, sine titulo dignitatis, subimos. *l.* 14. § 1. § *publicum.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNIT.

Ab utroque autem, tum patrimoniali tum personali Munere, differt HONOR *proprie dictus. Nam* Honor municipalis, est administratio Reipublicæ cum diguitatis gradu; sive cum sumptu, sive sioe erogatione contingens. *d. l.* 14. *pr.*

Hinc absolute Ulpianus Munera omnia ab Honoribus sic distinguit: Sciendum esse quædam esse Munera, aut personæ, aut patrimoniorum; itidem quosdam esse Honores. *l.* 6. § 3. ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROCONS.

III. *Supradictam Munerum divisionem, tripartitam facit Charisius. Ita ille:* Munerum civilium triplex divisio est. Nam quædam Munera PERSONALIA sunt, quædam PATRIMONIORUM dicuntur, alia MIXTA. *l.* 18. ARCAD. CHARIS. LIB. SING. DE MUNERIB. CIVILIB.

Quocirca notandum est, divisionem illam ad publica tantum Munera proprie pertinere. Etenim privatorum Munerum unicum duntaxat genus est, cum omnia personalia sint.

Hæc omnia Muuera quæ trifariam divisimus, una significatione comprehenduntur. Nam personalia, et patrimoniorum, et mixta Muoera, CIVILIA seu publica appellantur. *d. l.* 18. § 28.

Hic porro enumerandæ veniunt variæ Munerum species; quæ in singulis hujus divisionis partibus continentur.

§ 1. *De Muneribus personalibus.*

IV. *Munera* Personalia sunt, quæ aoimi provisione et corporalis laboris inteutione, sioe aliquo gereotis detrimento perpetrantur; veluti tutela, vel (5) cura. *d. l.* 18. § 1.

Kalendarii quoque curatio (6), et Quæstura in aliqua civitate, inter Honores non habetur; sed personale Munus est. *d. l.* 18. § 2.

Tyronum sive equorum productio (7), et si qua alia animalia oecessario produceoda, vel res pervehendæ sive persequeudæ suot, vel pecuniæ fiscales, sive annona, vel vestis; personæ Munus est. *d. l.* 18. § 3.

Cursus vehicularis sollicitudo (8), item angariarum (9) præbitio, personale Munus est. *d. l.* 18. § 4.

Cora quoque emendi frumenti, olei, (*nam harum specierum curatores, quos* ΣΙΤΩΝΑΣ *et* ΕΛΑΙΩΝΑΣ [*id est, frumentarios et olearios*] appellant, creari moris est) ioter personalia Munera in quibusdam civitatibus numerantur; et calefactio poblici balinei, si ex roditibus alicujus civitatis curatori pecunia submiuistratur. *d. l.* 18. § 5.

Certe Sitoniam seu curam emendi frumenti, Munus mere personale esse, ex eo patet quod Antoninus et Verus Item rescripseruot; Sitonas indemnes (10) esse oportere, qui uon segniter officio

(1) Qui fungutor muneribus vilioribus, quasi ad commilitonum servitium; cootra, *Beneficiarii* qui vacationem horum Muoerum militarium habebant.

(2) Id est, absque dignitate.

(3) Melius *extraordinario.* Ita enim intelligit Cujacius, quod imperio Magistratus extra ordinem (puta, captis pignoribus) iujungitur.

(4) *Principaliter:* Haloander. Quæ emeodatio minus necessaria videri potest; cum Aotiquis id dicatur SOLENNE, *quod in omnibus annis præstari debet:* Festus in Verb. *SOLLO.* Unde verbum illud *Solemniter* potest aptari io genere, ad in quodcumque necessario et regulariter obeuodum est.

(5) Hæc duo, modo *Publica* modo *Privata* dicuntur; et proprie quidem *Privata*, cum ad administrationem publicam non spectent, sed ad res privatorum; *Publica* autem, tum ratione utilitatis quia reipublicæ interest illas rite administrari, tum præcipue quia publica auctoritate deferuotur. At sub quolibet respectu accipiantur, semper *Personalia* sunt.

(6) Id est, administratio fœnebris pecuoiæ civitatis.

(7) *La charge de faire les levées de Soldats, de Chevaux et de Fournitures.*

(8) Monus ejus qui præpositus erat præbeodis e publico vehiculis, eis qui propter publicas oecessitates iter faciebant. Vide Jac. Gothofredum in Paratit. l. tit. Cod. Theod. *de Curs. publ.*

(9) *Angariæ*, cursus publici species. Hoc nomine appellantur io l. 11. Cod. Theod. *de Curs. publ.* vehicula quæ a duobus boum paribus trahebantur; (*les Chariots pour conduire les Bagages*).

(10) Et proinde sine sumpto.

suo functi sunt: secundum Litteras Hadriani. *l.* 9. § 6. *ff. de Admin. rer. ad civ.* PAPINIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUTIONIB.

Sed et cura custodiendi aquæductus, personalibus Muneribus aggregatur. *d. l.* 18. § 6.

Hirenarchæ quoque, qui disciplinæ publicæ et corrigendis moribus præficiuntur; sed et qui ad faciendas (1) vias elegi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc Munus conferant; item episcopi (2) qui præsunt pani, et cæteris venalibus rebus quæ civitatum populis ad quotidianum victum usui sunt; personalibus Muneribus funguntur. *d. l.* 18. § 7.

Qui annonam suscipit, vel exigit (3), vel erogat; et exactores pecuniæ pro capitibus, personalis Muneris sollicitudinem sustinent. *d. l.* 18. § 8.

Sed et Curatores qui ad colligendos civitatium publicos reditus eligi solent, personali Munere subjugantur. *d. l.* 18. § 9.

Hi quoque qui custodes ædium, vel archeotæ (4), vel logographi (5), vel tabularii (6), vel Xenoparochi (7) ut in quibusdam civitatibus, vel limenarchæ (8), vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, sive palatia, sive navalia, vel mansiones (9), destinantur; si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogant; et qui faciendis vel reficiendis navibus, ubi usus exigit, præponuntur; Muneribus personalibus astringuntur. *d. l.* 18. § 10.

Camelasia (10) quoque, similiter personale Munus est. Nam ratione habita, et alimentorum et camelorum, certa pecunia camelariis dari debet; ut solo corporis ministerio obligentur. Hos ex Albi ordine vocari (11), nec ulla excusatione liberari, nisi sola læsi et inutilis corporis, et infirmitate, specialiter sit expressum. *d. l.* 18. § 11.

Legati quoque qui ad sacrarium Principis (12) mittuntur; quia viaticum, quod LEGATIVUM dicitur, interdum solent accipere; sed et nyctostrategi (13), et pistrinorum curatores, personale Munus ineunt *d. l.* 18. § 12.

Defensores quoque, quos Græci ΣΥΝΔΙΚΟΥΣ (*id est*, SYNDICOS) appellant, et qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur; laborem personalis Muneris aggrediuntur. *d. l.* 18. § 13.

Judicandi quoque necessitas inter Munera personalia habetur. *d. l.* 18. § 14.

Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos qui prope viam publicam possident, sternere viam; personale Munus est. *d. l.* 18. § 15.

Pari modo qui acceptandis sive suscipiendis censualibus professionibus destinantur, ad personalis Muneris sollicitudinem animum intendunt. *d. l.* 18. § 16.

Mastigophori (14) quoque qui agonothetas in certaminibus comittantur, et scribæ Magistratus, personali Muneri serviunt. *d. l.* 18. § 17.

V. *Brevius supradicta fere omnia recenset Hermogenianus, et alia item addit.* Personalia civilia sunt Munera; defensio civitatis, id est ut syndicus fiat; legatio ad census accipiendum (15) vel patrimonium; scribatus [a], ΚΑΜΗΛΑΣΙΑ (*id est, camelorum agitatio exhibitioque*), annonæ ac similium cura, prædiorumque publicorum, frumenti comparandi, aquæductus, equorum Circensium; spectacula publicæ viæ, munitiones, arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum, annonæ divisio, et quæcumque aliæ curæ istis sunt similes. Ex his enim quæ retulimus; cætera etiam, per Leges cujusque civitatis, ex consuetudine longa intelligi potuerunt. *l.* 1. § 2. HERMOGENIAN. LIB. 1. EPITOMAR.

Æque personale Munus est, tutela; cura adulti furiosive, item prodigi, muti; etiam ventri; etiam ad exibendum cibum, potum, tectum, et similia; sed et in bonis (16), cujus officio usucapiones interpellantur, ac ne debitores liberentur, providetur. Item ex Carboniano Edicto bonorum possessione petita si satis non detur, custodiendis bonis curator datus, personali fungitur Munere. His similes sunt

(1) Legendum, *ad reficiendas.*

(2) *Commissaires, Inspecteurs des vivres.*

(3) A possessoribus agrorum qui eam conferre tenentur, infra N. 7. ex d. l. 18. § 25.

(4) *Gardes d'Archives.*

(5) Tributorum rationibus describendis occupati.

(6) His incumbebat tractatio ratiocinationis rei tributariæ. Quo alludit Sidonius Epist. IV. 10. *Habet* PROCURATOREM *in negotiis*, VILLICUM *in prædiis*, TABULARIUM *in tributis.* Vide Jac. Gothofred. ad l. 1. Cod. Theod. *de Tabul.*

(7) Quorum munus, ut salem et ligna peregrinis præberent. Hinc Horatius *Sermon.* l. 5.

Proxima Campano ponti quæ villula, tectum.
Præbuit; et PAROCHI *quæ præbent ligna salemque.*

(8) Portuum custodes.

(9) Erant *Mansiones*, stationes per certa viarum publicarum intervalla dispositæ, hominum et animalium Cursui publico deputatorum gratia, et quasi Diversoria publica (*Auberges fournies aux dépens du public*). Illic etiam divertebant milites. l. 11. Cod. *de Re milit.*

(10) Munus ejus qui camelos e publico præbere debebat, ad vehenda exercitus impedimenta.

(11) *Suivant l'ordre du Tableau.*

(12) Id est, ad aulam Principis, ad sacram ejus personam.

(13) Gerebant in municipiis idem munus, quod Romæ Præfectus Vigilum; sic dicti, quasi duces exercitus nocturni.

(14) quasi *Flagriferi*, qui flagris armati præibant agonothetas, vel ad turbam compescendam, vel ad puniendos gladiatores si timidius pugnassent.

(15) Id est, munus quo alicui hæc cura delegatur ut census cæterosque patrimonii civitatis reditus accipiat: (*Recette de ville*).

[a] *Ita Cujac. Florent.* scribatos.

(16) Supple. Curator datus; qui scilicet ad hoc interdum datur, ut usucapionem interpellet, etc. puta in hereditate jacente.

bonis dati curatores, quæ fuerunt ejus qui ab Hostibus captus est, et reverti speratur : item custodiendis ab eo relictis cui necdum quisquam civili vel Honorario Jure successit, curatores constituti. *d. l.* 1. § 4.

§ 2. *De Muneribus patrimoniorum.*

VI. Patrimoniorum sunt Munera, quæ sumptibus patrimonii et damnis administrantis expediuntur. *l.* 18. § 18. Arcadius-Charis. lib. 5. de Muneribus civilibus.

V. G. Exactionem tributorum, onus patrimonii (1) esse constat. *l.* 3. § 11. Ulp. lib. 2. opin.

Elemporia (2), et Ospratura (3) apud Alexandrinos, patrimonii Munus existimatur. *sup. d. l.* 11. § 19.

Susceptores quoque vini per provinciam Africam, patrimonii Munus gerunt. *d. l.* 18. § 20.

Item Munus hospitis in domo recipiendi non personæ, sed patrimonii onus est. *sup. d. l.* 3. § 14.

Ad hæc munera patrimonialia præcipue pertinet, notissima illa Munerum divisio in ordinaria et extraordinaria. Scilicet Ordinaria dicuntur quæ ex Legibus, Senatusconsultis, Constitutionibusve Principum, de more præstabantur. Extraordinaria, *quæ ex improviso per Magistratus indicebantur. De his passim in toto hoc libro.*

VII. *Alia divisio.* Sedenim hæc Munera quæ patrimoniis indicuntur, duplicia sunt. Nam quædam possessoribus injunguntur, sive municipes sunt, sive non sunt; quædam nonnisi municipibus vel incolis. Intributiones quæ agris fiunt vel ædificiis, possessoribus indicuntur. Munera vero quæ patrimoniorum habentur, non aliis quam municipibus vel incolis. *l.* 6. § *fin.* Ulp. lib. 4. de Offic. Procons.

Similiter Arcadius. Patrimoniorum autem Munera duplicia sunt. Nam quædam ex his Muneribus possessionibus sive patrimoniis indicuntur; veluti agminales (4) equi vel mulæ, et angaria (5), atque veredi (6) *l.* 18. § 21. Arcadius-Charis. lib. sing. de muner. civil.

Præterea habent quædam civitates prærogativam, ut hi qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro mensura agri per singulos annos præbeant. Quod genus collationis, Munus possessionis est. *d. l.* 18. § 25.

Pariter Viarum munitiones, prædiorum collationes, non personæ, sed locorum Munera sunt. *l.* 14. § 2. Callistrat. lib. 1. de cognit.

Hujusmodi igitur obsequia, et hi qui neque municipes neque incolæ sunt, agnoscere coguntur. *sup. d. l.* 18. § 22.

Altera autem patrimoniorum Muneris species nonnisi municipes aut incolas spectat, et quidem quamvis res soli non possideant, aut veteranorum privilegio a Muneribus excusantur.

De hac specie accipe quod ait Arcadius : Sed et eos qui fenus exercent, etsi veterani (7) sint, tributiones ejusmodi agnoscere debere rescriptum est. *d. l.* 18. § 23.

§ 3. *De Muneribus mixtis.*

VIII. Mixta Munera, Decaprotiæ et Icosaprotiæ; ut Herennius-Modestinus et notando et disputando bene et optima ratione decrevit. Nam decaproti (8) et incosaproti tributa exigentes, et corporale ministerium gerunt, et pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt : ut et merito inter mixta hoc Munus numerari debeat. *d. l.* 18. § 26.

Cum autem ad patrimonialia magis accedant ; hinc Constantinus : Nec protostasiæ (9), vel sacerdotii, vel decaprotiæ, Munera corporalia sunt ; sed tantum patrimonii esse non ambigitur. *l.* 18. *Cod. de Munerib. patrim.*

Imo. Sed ea quæ supra personalia esse diximus, si hi qui funguntur, ex Lege civitatis suæ, vel more etiam de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes desertorum prædiorum damna sustineant; mixtorum definitione continebuntur. *sup. d. l.* 18. § 27.

De mixtis etiam muneribus accipe quod Hermogenianus ait : Patrimonii sunt, Munera rei vehicularis, item navicularis ; Decemprimatus : ab istis enim, periculo ipsorum, exactiones solemnium celebrantur. *l.* 1. § 1. Hermogenian. lib. 1, epitomar.

ARTICULUS II.

De his quibus Honores aut Munera deferri possunt necne.

IX. *Munera cujusque civitatis, tam hujus civitatis*

(1) Vel potius mixtum est : infra N. 8.

(2) Olei publici emendi cura. Ita Budæus, et Dionys. Gothofred.

(3) *Ospratura* seu (ut Hugo a Porta legit) *Osprionia* est, Budæo interprete, minutarum frugum emendarum cura. In Editione Haloandri legitur, *hospitatura ;* id est hospitis recipiendi munus, puta militum vel officialium Præsidis (*Fourniture de logement de gens de guerre, ou autres*) : quod munus per vices pati, Alexandrini cives solebant. Sed cum de hoc munere mox infra ejusdem legis § 14. dicatur, probabile non est bis idem Munus recensuisse Jurisconsultum.

(4) Equi qui agmen sequuntur ad vehenda exercitus impedimenta (*pour porter les bagages*).

(5) Vide supra N. 4. Not. (3).

(6) Equi ad currendum.

(7) De quibus in Tit. seq. § 6.

(8) Quasi decem primi. Erant scilicet in quibusdam civitatibus decem viri, in aliis viginti qui *Icosaproti* (id est, viginti primi) dicebantur, super tributa præpositi.

(9) Alibi appellatur *Principalitas :* unde primi Curiæ, *Principales* dicti.

incolis quam civibus originariis deferuntur. Nam Et qui originem ab urbe Roma habent; si alio loco domicilium constituerunt, Munera ejus sustinere debent. *l.* 3. ULP. LIB. 2. OPINION.

Atque hinc sine negatione legendum censet Cujacius (ut in Basilicis) quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Est verum eos qui in territorio alicujus civitatis commorantur, velut incolas ad subeunda Munera vel ad capiendos Honores [non (1)] astringi. *l.* 3. *Cod. de Incolis.*

Non quibusvis autem civibus aut incolis deferuntur quævis Munera et Honores.

X. *Et quidem hac in re distinguendum inter Munera patrimonialia, personalia et Honores.*

Patrimoniorum Munera, mulieres etiam sustinere debent. *l.* 9. *Cod. de Munerib. patrim.* DIOCLET. ET MAXIM.

Contra Corporalia Munera fœminis ipse sexus denegat, quominus Honores aut Munera injungantur. *l.* 3. § 3. ULP. LIB. 2. OPINION.

XI. *Eadem distinctio obtinet circa Minores. Nam* Etiam minores ætate, patrimoniorum Muneribus sub ngari solent. Unde intelligis, te frustra plenam immunitatem desiderare; cum Munera quæ impensas exigunt, subire te necesse sit. *l.* 7. *Cod. de Muner. patrimon.* DIOCLET. ET MAXIM.

Hine Dacaprotos, etiam minores anni viginti-quinque fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia patrimonii magis onus esse videtur. *sup. d. l.* 3. § 10.

Secus obtinet circa Munera personalia, et Honores. Nam Ad rempublicam administrandam ante vicesimum-quintum annum, vel ad Munera quæ non patrimonii sunt, vel Honores, admitti Minores non oportet. Denique nec Decuriones creantur, vel creati suffragium in Curia ferunt.

Annus autem vicesimus-quintus cœptus, pro pleno habetur. Hoc enim in Honoribus favoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos accipiamus; sed in his Honoribus, in quibus Reipublicæ quid eis non committitur. Cæterum cum damno publico Honorem ei committi non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie Minoris. *l.* 8. ULP. LIB. 11. AD ED.

Idem Ulpianus ait. Sextum-decimum ætatis annum agentem, ad Munus sitoniæ (2) vocari non oportet. Sed si nihil proprie in patria servatur, de minoribus quoque annis viginti-quinque ad Munera sive Honores creandi; justa ætas servanda est. *l.* 2. *ff. de Vacat. et excus. mun.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Multo magis arcentur impuberes a personalibus Muneribus et Honoribus : et quidem Impuberes, quamvis necessitas penuriæ hominum cogat, ad Honores non esse admittendos, Rescripto ad Benidium-Rufum, Legatum Ciciliæ declaratur. *l.* 2. § 1. *ff. de Jur. immun.* ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROCONS.

Inde generalis hæc regula. Item Impubes ab omnibus officiis civilibus debet abstinere. *l.* 2. § 1. *ff. de Reg. Jur.* ULP. LIB. 1. AD SABIN.

XII. Infames personæ, licet nullis Honoribus qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possint; Curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent. Sed solemnibus in dictionibus ob tutelam publicam, eos satisfacere necesse est. *l. un. Cod. de Infam.* DIOCL. ET MAXIM.

Nec infames immunitatem habent; cum hæc privilegii, non notæ sit; convenit. *l.* 12. *Cod. de Decur.* DIOCL. ET MAXIM.

XIII. *Ab Honoribus, non solum qui jam Sententia notatus est, arcetur: sed et* Reos criminis postulatos, novos Honores appetere non debere, antequam purgaverint innocentiam suam; et a Divis parentibus Nostris (3), et a Me sæpe rescriptum est. *l. un. Cod. de Reis postulatis.* ALEXANDER.

Similiter Papinianus. In quæstionibus nominatos (4) capitalium criminum, ad novos Honores ante causam finitam admitti non oportet. Cæterum pristinam interim dignitatem retinent. *l.* 17. § 12. *ff. Ad munic.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Item Marcianus. Reus delatus, etiam ante Sententiam, Honores petere, Principalibus Constitutionibus prohibetur. Nec interest, plebeius an Decurio fuerit.

Sed post annum (5) quam reus delatus est, petere non prohibetur; nisi per ipsum stetit, quominus causa intra annum expedietur. *l.* 7. MARC. LIB. 2. PUBLIC.

Aut saltem, nisi per adversarium non steterit. Nam Paulus Respondit, Si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quominus crimen intra statutum tempus persequeretur; reum non debuisse medio tempore Honorem appetere. *l.* 21. § 5. *ff. Ad munic.* PAUL. LIB. 1. RESP.

Quod Si quis accusatorem non habeat (6), non debet Honoribus prohiberi; quemadmodum non debet his cujus accusator destiterit. Ita enim Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. *l.* 6. § 2. ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROCONS.

XIV. Senator Ordine motus, ad originalem patriam (7) nisi hoc specialiter impetraverit, non restituitur. *l.* 22. § 4. *ff. Ad municip.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

XV. Ad tempus exulare Decurio jussus, et im-

(1) Quidam tamen negationem retinent; ut lex intelligi debeat non de his qui domicilium habent, sed qui ad tempus commorantur.

(2) Curationis frumenti coemendi : N. 4.

(3) Sic et sub Republica; Catilina eo quod esset Repetundarum reus, prohibitus est petere Consulatum. Sallust.

(4) *Nominatos* hic accipit Cujacius, reos postulatos.

(5) Nam Jure Pandectarum finis quæstionum criminalium erat annus: ut constat ex l. 1 et 2. Cod. Theod. *Ut intra ann. crim. quæst.* Cum autem Jure Justinianeo biennium his peragendis concessum, sit aliud statuendum est: et incuria Triboniani id relictum.

(6) Puta, accusator mortuus sit: tunc enim nomen accusati eximitur e reis; supra lib. 48. Tit. *ad SC. Turpill.* N. fin.

(7) Et ejus honores.

pleto tempore regressus, pristinam quidem recipit dignitatem (1) : ad novos vero Honores non admittitur; nisi tanto tempore bis abstinuerit, quanto perfugam abfuit. *l.* 2. *Cod. de His qui in exilium dat.* GORDIAN.

Pariter Ordine Decurionum ad tempus motus, et in Ordinem regressus; ad Honorem (exemplo relegati) tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. *l.* 15. *ff. Ad munic.* PAPINIAN. LIB. I. RESPONS.

Obiter nota. Sed in utroque (2) placuit examinari, quo crimine damnati Sententiam ejusmodi meruerunt. Duriobus etenim pœnis affectos, ignominia velut transacto negotio (3) postea liberari: minoribus vero quam Leges permittunt subjectos (4), nihilominus inter infames haberi (5); cum Facti quidem quæstio sit in potestate judicantium, Juris autem auctoritas (6) sit. *d. l.* 15. ¶ *sed in.*

XVI. *Ab Honoribus pauperes arcentur. Quod quidem* Rescripto Divorum Fratrum ad Rutilium-Luppum ita declaratur : « CONSTITUTIO qua cautum » est, prout quisque Decurio creatus est, ut ita » et magistratum apiscatur, totiens servari debet, » quotiens idoneos et sufficientes omnes contingit. » Cæterum si ita quidam tenues et exhausti sunt, » ut non modo publicis Honoribus pares non sint, » sed et vix de suo victum sustinere possint; et » minus utile, et nequaquam honestum est, ta» libus mandari magistratum : præsertim quum » sunt qui convenienter (7), et suæ fortunæ et » splendori publico, possint creari. Sciant igitur » locupletiores, non debere se hoc prætextu legis » uti (8); et de tempore quo quisque in Curiam » allectus sit, inter eos demum esse quærendum, » qui pro sua substantia capiant Honoris digni» tatem ». *l.* 6. ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROC.

XVII. Debitores rerum poblicarum, ad Honores invitari non posse certum est; nisi prius in id quod debetur Reipublicæ, satisfecerint.

Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione Reipublicæ reliquantur [a]. Cæterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam a republica acceperint; non sunt in ea causa ut Honoribus arceantur.

Plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus aut fidejussoribus idoneis caveat : et ita Divi Fratres Aufidio-Herenniano rescripserunt.

Sed et si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest (9); in ea sunt conditione ut honoribus arceantur. *d. l.* 6. § 1.

Dictis consonat quod rescribit Antoninus. Non prius debitorem Reipublicæ, Honorem in republica subire quam id quod debere constiterit, convenutus exsolverit; tam meis quam Divorum Principum Constitutionibus declaratur. *l.* 1. *Cod. de debit. civit.*

XVIII. Is qui non sit Decurio, Duumviratu vel aliis Honoribus fungi non potest; quia Decurionum Honoribus plebeii fungi prohibentur. *l.* 7. § 2. *ff. de Decurion.* PAUL. LIB. I. SENT.

Multo minus aspirare ad Honores potest, qui nec decurio esse posset. Nam Qui indignus est inferiore Ordine, indignior est superiore. *l.* 4. *ff. de Senatorib.* POMPON. LIB. 12. EX VARIIS LECTIONIBUS.

XIX. *Vidimus quæ causæ ab Honoribus removeant. Nunc contra.*

Et 1.° Eis quis Judaicam superstitionem sequantur, Divi Severus Antoninus Honores adipisci permiserunt. Sed et necessitates eis imposuerunt, quæ superstitionem eorum nonlæ derent. *l.* 3. § 3. *ff. de Decur.* ULP. LIB. 3. DE OFFIC. PROCONS.

At vero ex Constitutionibus Christianorum Imperatorum, Judæi ab Honoribus arcentur : a Muneribus autem vacationem non habent. Idem constitutum circa Paganos, et circa Hæreticos. l. 5. *l.* 10. *l. fin. Cod.* de Judæis. *l.* 1. *et l.* 12. *Cod.* de Hæretic.

2.° Quod pater in reatu criminis alicujus est, filiis impedimento ad Honores esse non debet. *l.* 3. § 9. ULP. LIB. 2. OPINION.

3.° *Item non arcetur qui ab Honoribus, quod capitalem Sententiam passus sit; si fuerit in integrum restitutus. Puta* Si in metallum datus, in integrum restitutus sit; periode ac si nec damnatus fuisset, ad Munera vel Honores vocatur. Nec opponet fortunam et casus tristiores suos, ad hoc solum ne patriæ idoneus civis esse videatur. *d. l.* 3. § 2.

4.° *Item non ideo quis arcetur, quod Honoribus jurejurando renuntiaverit. Nam* Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Gratiam se facere jurisjurandi, ei qui juraverat se Ordini non interfuturum, et postea Duumvir creatus esset. *l.* 38. *ff. Ad Municip.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUT.

ARTICULUS III.

De forma nominandi ad Munera et Honores; et quæ circa eas nominationes observanda sint.

XX. Observare oportebit Magistratus (10), ut De-

(1) Curialem; non tamen locum suum in Ordine, Tit. præced. N. 33.

(2) In relegato, et in eo qui Ordine motus est.

(3) Vide supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 13.

(4) Famoso judicio.

(5) Adeoque non posse unquam ad honores aspirare : imo nec in Ordinem recipi, a quo arcentur infames; supra Tit. *de Decurion.* N. 12.

(6) Et proinde infamiam quam damnatio Lex irrogat, remittere non possit.

(7) Magistratui.

(8) Nimirum de honoribus per vices deferendis.

[a] *Florent.* reliquantur.

(9) Vide infra Tit. *de Pollicitat.*

(10) Duumviros scilicet, municipalis Curiæ principes.

curionibus solemniter in Curiam convocatis, nominationem ad certa munera faciant: eamque statim in notitiam ejus qui fuerit nominatus per Officialem publicum perferri curent; habituro appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud Præsidem causam suam jure consueto. Quem si constiterit nominari minime debuisse; sumptum litis eidem a nominatore restitui oportebit. *l.* 2. *Cod. de Decurionib.* Dioclet. et Maxim.

Nominationum forma vacillare non debet; si omnes qui Albo Curiæ detinentur, adesse non possunt: ne paucirum absentia, sive necessaria, sive fortuita, debi litet quod a majore parte Ordinis salubriter fuerit constitutum; cum duæ partes Ordinis in urbe positæ, totius Curiæ instar exhibeant. *l.* 46. *Cod. d. tit.* Arcad. et Honor.

Et hæc quidem formam nominationis extrinsecam spectant.

XXI. *Jam vero* De Honoribus sive Muneribus gerendis quum quæritur; imprimis consideranda persona est ejus cui defertur Honor, sive Muneris administratio; item origo natalium; facultates quoque, an sufficere injuncto Muneri possint; item Lex secundum quam Muneribus quisque fungi debeat. *l.* 14. § 3. Callistrat. lib. 1. de cognitionis.

Maxime autem observari debet quod Honores et Munera non ordinatim (1), sed potioribus quibusque injungenda sunt. *l.* 7. *ff. de Decur.* Paul. lib. 1. sentent.

Igitur Etsi Lege municipali caveatur, ut præferrentur in Honoribus certæ conditionis homines; attamen sciendum est hoc esse observandum, si idonei sint. Et ita Rescripto Divi Marci continetur. *l.* 11. § 1. Modest. lib. 11. Pandect.

XXII. *Quando autem virorum idoneorum copia est;* Præses provinciæ provideat Munera et Honores in civitatibus æqualiter per vice, secundum ætates et dignitates; ut gradus Munerum Honorumque qui antiquitus statuti sunt, injungi: ne sine discrimine et frequenter iisdem oppressis, simul viris et viribus respublicæ destituantur. *l.* 3. § 15. Ulp. lib. 2. opinion.

Hinc Honorius et Theodosius. Quis tam inveniri iniquus arbiter rerum potest, qui in urbibus magnifico statu præditis, ac votiva Curialium numerositate locupletibus, ad iterationem quempiam transacti oneris compellat? Ut, quum alii necdum pene initiati Curiæ sacris fuerint, alios et continuatio et repetitæ sæpe functiones afficiant. *l.* 52. *Cod. de Decurionib.*

In primis vero illa Munera per vices obiri debent, quæ sumptum duntaxat, non etiam industriam requirunt.

Hinc V. G. Eos milites quibus supervenientibus hospitia præberi in civitate oportet per vices, ab omnibus quos id Munus contingit, suscipi oportet. *Ulp. d. l.* 3. § 13.

Circa Honores vero, non solum observari oportet ut quantum fieri potest per vices deferantur; sed etiam Ut gradatim Honores deferantur, Edicto; et ut a minoribus ad majores perveniatur, Epistola Divi Pii ad Titianum exprimitur. *l.* 11. Modestin. lib. 11. Pandect.

Unde Callistratus. Gerendorum Honorum non promiscua facultas est: sed ordo certus huic rei adhibitus est. Nam neque prius majorem magistratum quisquam nisi minorem susceperit, gerere potest; neque ab omni ætate, neque continuare quisque Honores potest. *l.* 14. § 5. Callistrat. lib. 1. de cognition.

ARTICULUS IV.

De Compellendis his qui nominati sunt, ut Honores aut Munera suscipiant.

XXIII. Si quis Magistratus in municipio creatus, Munere injuncto fungi detrectet; per Præsides Munus agnoscere cogendus est; remediis quibus tutores quoque solent cogi, ad Munus quod injunctum est agnoscendum. *l.* 9. Ulp. lib. 3. de Offic. Procons.

Et quidem Si ad magistratum nominati aufugerint, requirantur; et, si pertinaci eos animo latere patuerit, his ipsorum bona permittantur, qui præsenti tempore in locum eorum ad Duumviratus Munera vocabuntur: ita ut, si postea reperti fuerint, biennio integro onera Duumviratus cogantur agnoscere. Omnes enim qui obsequia publicorum Munerum tentaverint declinare, simili conditione teneri oportet. *l.* 18. *Cod. de Decurionib.* Constantin.

XXIV. Æstimationem Honoris aut Muneris in pecunia pro administratione offerentes, audiendi non sunt. *l.* 16. Paul. lib. 1. sentent.

Item Quum quidam ne Honoribus fungeretur, opus promisisset; Honores subire cogendum, quam (2) operis instructionem, Divus Antoninus rescripsit. *l.* 12. § 1. *ff. de Pollicit.* Modestin. lib. 11. Pandect.

ARTICULUS V.

Ex quo possit quis fungi sibi injuncto Honore aut Munere; ubi exercere debeat; et an per se obire Curiales functiones teneatur.

XXV. *Si nulla provocatio intercessit; statim ex quo quis ab Ordine nominatus est, fungi Munere potest; nec expectare tenetur confirmationem Præsidis: ad quem tamen relatio nominationis, tam ab ipso quam ad his qui eum creaverunt, mitti debet; quam tenetur confirmare. l.* 59. *Cod.* de Decur.

Quod si provocatio interposita est; Eum contra

(1) Ordini temporis quo quisque in Curiam allectus est.

(2) Id est, *potiusquam*. D. Gothofred.

quem propter Honores appellatum est, si pendente appellatione, Honorem usurpaverit, coercendum Divus Severus rescripsit. *l.* 7. § 1. MARCIAN. LIB. 2. PUBLIC.

Obiter nota. Ergo et si qui Honoribus per sententiam uti prohibitus est, appellaverit; abstinere interim petitione Honoris debebit. *d.* § 1. ¶ *ergo.*

XXVI. Duumvirum impune non liceat extollere potestatem fascium, extra metas territorii propriæ civitatis. *l.* 53. *Cod. de Decurionib.* ARCAD. ET HONORIA.

XXVII. *Quamvis regulariter quis per se fungi Munere debeat; tamen viri Illustres, necnon Episcopi, Presbyteri, et Diaconi, per substitutos, Periculo suarum facultatum, Munera Curiæ suæ obire non vetantur. l.* 21. *Cod.* de Episc. et Cleric.

TITULUS V.

DE VACATIONE ET EXCUSATIONE MUNERUM.

I. POST *eos quibus Munera deferuntur, sequitur ut videamus de iis qui ab eorum delatione sunt immunes.*

Et primum, Munera alicujus civitatis injungi non possunt, nisi his qui sunt hujus cives aut incolæ. Imo Error ejus qui se municipem aut colonum existimans, Munera civilia suscepturum promisit, defensionem Juris non excludit. *l.* 17. § 10. *ff. Ad municip.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Sed et si quis sit hujus civitatis civis aut incola, potest ex pluribus causis, Vacationem Munerum habere; nimirum ex ætate, valetudine, paupertate, numero liberorum, vitæ instituto, variisque dignitatibus ac officiis.

§ 1. *Qui ætate excusentur.*

II. Majores annis quinquaginta-quinque, ad Decurionatus honorem inviti vocari Constitutionibus prohibentur. Sed si ei rei consenserint, etsi majores annis septuaginta sint, Munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent. *l.* 2. § 8. *ff. de Decur.* ULP. LIB. 1. DISPUTAT.

Ita de Decurionatu.

III. *Quod ad Munera personalia attinet:* Manifesti Juris est majores quinquaginta-quinque (1) annis invitos ad Munera personalia vocari non posse. Cum itaque septuagenario majorem te esse profitearis; si a nominatione facta appellationis auxilium interposuisti; tueri te notione Præsidis provinciæ potes jure concesso. *l.* 3. *Cod. Qui ætate vel profess.* DIOCLET. ET MAXIM.

Pariter Ulpianus. Majores septuaginta annis, a tutelis et Muneribus personalibus vacant.

Sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum egressus, hac Vacatione non utetur; quia non videtur major esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum. *l.* 3. *ff. de Jur. immun.* ULP. LIB. 5. DE OFFIC. PROCONS.

Sed nec semper et indistincte a Muneribus excusari ætatem majorem septuaginta annis, ita docet Callistratus. Semper in civitate nostra senectus venerabilis fuit. Namque Majores nostri, pene eumdem honorem senibus quem Magistratibus tribuebant. Circa Munera quoque municipalia subeunda, idem honor senectuti tributus est. Sed eum qui senectute locuples factus est, et ante nullo publico Munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere, privilegio ætatis: maxime si non tam corporis habeat vexationem, quam pecuniæ erogationem indicti Muneris administratio, et ex ea sit civitate, in qua non facile sufficientes viri publicis Muneribus inveniantur. *l.* 5. *ff. d. tit.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITIONIB.

Legem quoque respici cujusque loci oportet; an, quum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. Idque etiam colligi potest ex Litteris Divi Pii, quas emisit ad Ennium-Proculum Proconsulem provinciæ Africæ. *d. l.* 5. § 1.

§ 2. *De valetudine et infirmitate corporis.*

IV. *Valetudo quoque tribuit Vacationem a Muneribus.*

Hinc Ulpianus. Quem ita senio et corporis imbecillitate vexari Præses animadverterit, ut Muneri preferendæ pecuniæ non sufficiat; dimittat, et alium constituat. *l.* 2. § 7. ULP. LIB. 3. OPINION.

Et quidem Corporis debilitas eorum Munerum Excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt. Cæterum quæ consilio prudentis viri, vel patrimonio sufficientis [in homines] obiri pos-

(1) Cujacius ad h. l. censet legendum *septuaginta*: quod aperte comprobatur sequentibus textibus. Olim vero Romæ ætas sexaginta annorum a negotiis publicis vacationem tribuebat: testis Plinio *Epist.* IV. et Varrone lib. III. *de Vita Pop. Rom.*

sunt; nisi certis et receptis probabilibus causis non remittuntur. *d.* § 7. ¶ *corporis.*

Quanquam tamen talis esse potest valetudo, ut etiam ab his Muneribus quæ consilio obeuntur remissionem tribuere debeat.

Hinc idem Ulpianus. Prætur eos quoscumque intelligit operam dare non posse ad judicandum, pollicetur se Excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest; quod in eam valetudinem incidit, ut certum sit eum civilia officia subire non posse; aut, si alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit. Vel si quod sacerdotium nacti sunt, ut discedere ab eo sine religione non possint: nam et hi in perpetuum excusantur. *l.* 13. ULP. LIB. 23. AD ED.

V. *Quæ igitur infirmitatis species, Vacationem a Muneribus tribuat: definiri potest. Interdum enim hoc pendet a vehementia mali; quocumque illud sit.*

Hinc rescribunt Diocletianus et Maximianus: Podagræ quidem valetudo, nec ad personalium Munerum prodest Excusationem. Verum cum ita te valetudine pedum afflictum dicas, ut rebus propriis intercessum commodare non possis; Rector provinciæ, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia Munera te vocari non patietur. *l.* 3. *Cod. Qui morbo se excusant.*

Sic etiam accipe quod iidem rescribunt. Cum auriculari morbo debilitatum te esse dicas; juxta Juris publici auctoritatem, a personalibus Muneribus Vacationem habebis. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

De cæcitate autem ita Gordianus. Si ea cæcitate pater tuus oppressus est, ut utriusque oculi aciem prorsus amiserit; levamentum personalium Munerum sentiet. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

Surdus et mutus si in totum non audiant ant non loquantur, ab honoribus civilibus, non etiam a Muneribus (1) Excusatur. *l.* 7. § 1. *ff. de Decur.* PAUL. LIB. 1. SENT.

At Minus audiens immunitatem civilium Munerum non habet. *l.* 2. § 6. ULP. LIB. 3. OPIN.

§ 3. *De paupertate.*

VI. Inopes onera patrimonii, ipsa non habendi necessitate non sustinent; corpori autem indicta obsequia solvunt. *l.* 4. § 2. *ff. de Muner. et honor.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Hæc autem Deficientium facultatibus, ad Munera vel honores qui indicuntur, Excusatio; non perpetua, sed temporalis est. Nam si ex voto, honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit; suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea quæ creatus fuerit, æstimabitur. *d. l.* 4. § 1.

Quinetiam Auctis post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non Excusantur. *l.* 10. § 3. PAUL. LIB. 1. SENT.

(1) Scilicet patrimonialibus.

(2) Id est, qui finxit ea emisse.

VII. *Observandum 1.° Inopem aliquem intelligi, quamvis in filium suum bona transtulerit.*

Hinc Diocletianus et Maximianus: Cum facultates tuas omnes in filium tuum contulisse te, nec quicquam habere proponas; respectu patrimonii ejus quod tuum esse desiit, Muneribus civilibus non astringeris. *l.* 4. *Cod. de his qui num. liber. vel paup. excusat.*

Quod si quis in fraudem bona sua simulate vendidisset, hæc fraus vindicatur. Scilicet In fraudem civilium Munerum, per tacitam fidem prædia translata, fisco vendicantur: tantumque alterum interdictæ rei minister (2) de suis bonis cogitur (3) solvere. *l.* 15. § 2. *ff. Ad mun.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Observandum 2.° Non quemvis qui possessionem non habet, pro inope haberi. Nam Qui fœnus exercent, omnibus patrimonii intributionibus (4) fungi debent; etsi possessionem non habeant. *l.* 22. § 7. *ff. Ad munic.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

VIII. *Jure igitur Pandectarum, paupertas a solis patrimonialibus Muneribus Excusat, non etiam a personalibus. Constantinus autem hanc Excusationis causam, etiam ad personalia Munera porrexisse videtur. Sic enim rescribit:* Si quis propter censum tenuiorem, Vacationem meruerit, atque probaverit: beneficio potiatur, si propter rerum angustias ad personalia vocatur obsequia. *l.* 6. ¶ *quod si. Cod. de His qui num. liber. vel pauper.*

§ 4. *De justa absentia.*

IX. *Justa absentia tribuit etiam Munerum Vacationem.*

Hinc Qui maximos Principes appellavit, et causam propriam acturus Romam profectus est; quoad cognitio finem accipiat, ab honoribus et civilibus Muneribus apud suos excusatur. *l.* 8. § 5. PAPINIAN. LIB. 1. RESPONS.

Multa magis qui Reipublicæ causa abest, Excusari debet. Quinctiam et intra annum post reditum Excusatur: ut vid. supra lib. 27. *Tit.* de Excusat. tut.

Et quidem Tempus Vacationis quod datur cis qui Reipublicæ causa affuerunt, non ex die numerandum est quo quis abesse desiit, sed eum quodam laxamento itineris. Neque enim minus abesse Reipublicæ causa intelligendus est, qui adit negotium, vel ab eo revertitur. Si quis tamen plus justo temporis, aut itinere, aut in loco commoratus, consumpserit; ita ea interpretanda erit, ut ex eo tempore Vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset. *l.* 4. NERAT. LIB. 1. MEMBRAN.

§ 5. *De numero liberorum.*

X. *Quinque liberorum numerus, personalium Munerum Vacationem tribuit.*

(3) Eidem Fisco.

(4) Apud nos, *Contributions.*

Hinc V. G. de Munere comparandi frumenti ait Ulpianus : Cura frumenti comparandi, Munus est; et ab eo ætas septuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorum Excusat. *l.* 3. § 12. *ff. de Muner.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Item Cura extruendi vel reficiendi operis in civitate, Munus publicum est; a quo quinque liberorum incolumium pater Excusetur. *l.* 4. *ff. d. tit.* IBID. LIB. 3.

Nec solum viros; Sed et De personalibus Muneribus quæ feminis pro sexus conditione indicuntur (1) exemplo marium, quinque superstitum liberorum numero eas Excusari, Divi parentes Nostri constituerunt. *l.* 5. *Cod. de His qui num. libert. vel paupert.* DIOCLET. ET MAXIM.

Multo magis Incolumes liberi, etiamsi in potestate patri suo desierint esse, Excusationem a Muneribus civilibus præstant. *l.* 2. § 5. ULP. LIB. 3. OPINION.

Naturales autem duntaxat prosunt. Adoptivi filii in numerum non proficiunt eorum liberorum qui Excusare parentes solent. *d. l.* 2. § 2.

XI. Ad Excusationem Munerum, defunctus filius non prosit; præterquam in bello amissus. *l.* 14. MODEST. LIB. 7. REGUL.

Pariter Filium ab hostibus captum, ac necdum reversum, ad Excusationem Munerum personalium patri proficere non posse, magis placuit. *l.* 2. *Cod. de His qui num. lib. vel paup.* PHILIPPUS.

Per se quidem filius captivus aut defunctus non prodest. Verum Nepotes loco parentum succedentes, vice eorum prodesse consueverunt. Ideoque, si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur; a Muneribus personalibus is quem patrem tuum esse dicis, juxta constituta Excusatur. *l.* 3. *Cod d. tit.* IDEM.

Observandum superest quod hi Qui ad Munera vocantur, vivorum se liberorum numerum habere, tempore quo propter eos Excusari desiderant, probare debent. Numerus enim liberorum postea impletus, susceptis ante a Muneribus non liberat. *l.* 2. § 3. ULP. LIB. 3. OPINION.

XII. *Porro hæc omnia, de personalibus Muneribus accipe; De patrimonialibus autem ait Callistratus.* Demonstratur varie nec abscisce, numerum liberorum ad Excusationem municipalium Munerum prodesse, ex Rescriptis Divi Helvii-Pertinacis. Namque Silvio-Candido in hæc verba rescripsit : EI KAI *etc.* (*id est*). « Etsi non ab omnibus Muneribus dimitti patrem, natorum numerus : tamen quia sedecim pueros habere te per libellum notificasti; non est irrationabile, ut concedamus filiorum educatione remitti tibi Munera ». *l.* 5. § 2. *ff. de Jur. immun.* CALLIST. LIB. 1. DE COGNIT.

Regulariter igitur; Quæ patrimoniorum onera sunt, numero liberorum non Excusantur. *l.* 2. § 4. ULP. LIB. 3. OPIN.

§ 6. *De Vacatione quæ tribuitur veteranis.*

XIII. A Muneribus quæ non patrimoniis indicuntur, veterani post optimi nostri Severi Augusti litteras, perpetuo excusantur. *l.* 7. PAPIN. LIB. 36. QUÆST.

At vero, inquiunt Diocletianus et Maximianus; Veteranis ita demum onerum et Munerum personalium Vacatio jure conceditur; si post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione (2) militaverint, honestam vel causariam missionem consecuti esse ostendantur. Unde, cum te in cohorte (3) militasse commemores; intelligis supervacuo Vacationem tibi velle flagitare. *l.* 3. *Cod. de His qui non impl. stipend.*

De his autem qui ante tempus causariam missionem acceperunt, ita iidem rescribunt. Cum ob provectæ ætatis senium sis dimissus; honestam missionem consecutum te esse, ambigi non potest. Habebis itaque a civilibus Muneribus, necnon etiam Honoribus; Vacationem (4). Non tamen ea privilegia, quæ his competunt qui pleno stipendiorum numero funguntur, usurpare te Jus permittit; quando non perfecto statuto militiæ tempore, nec omnibus stipendiis, decursis sacramento solutum te esse, etiam ipse confitearis. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

XIV. Ignominiæ causa sacramento liberati, honoribus abstinere debent : a Muneribus autem civilibus excludendi non sunt. *l.* 1. *Cod. d. tit.* ANTONIN.

§ 7. *De Vacatione quæ tribuitur liberalium studiorum Professoribus.*

XV. *Professores liberalium studiorum, scilicet Grammaticos, Rhetores, et Medicos, qui in patria sua profitentur, a Muneribus immunes esse jam vidimus supra lib.* 27. *Tit.* de Excusat. tut.

Sed et Eos qui Romæ profitantur, proinde in patria sua Excusari Muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur. *l.* 9. PAUL. LIB. 1. RESP.

At 1.° *ita demum qui in patria sua profitentur, hac immunitate gaudent; si intra statutum numerum sint.*

Hinc Antoninus. Cum te medicum legionis secundæ Adjutricis esse dicas; Munera civilia, quamdiu Reipublicæ causa affueris, suscipere non cogeris.

(1) Regulariter mulieres a civilibus Muneribus removentur : quædam tamen sunt, paucissima licet, quæ in eas cadere possunt.

(2) *Vexillationes* sunt Vegetio II. 1. alæ seu turmæ equitum.

(3) *Cohortem* hic accipe, officialium Præfectorum Prætorio aut Præsidum. Constantinus postea etiam his qui in cohortibus Præfectorum aut Præsidum militassent, Vacationem dedit. l. 1. Cod. Theod. *de Cohort. Princip.* Quæ lex videtur non placuisse Justiniano.

(4) Sed non perpetuam, ut veteran ; verum ad certum tempus : ut observat Perezius ad h.

Quum autem abesse desieris, post finitam eo jure Vacationem; si in eorum numero es qui ad beneficia medicis concessa pertinent, ea immunitate uteris. *l.* 1. *Cod. de Prof. et medic.*

Maxime autem oportet ut ab Ordine probati sint. Quod confirmat Imperator Julianus; qui vetat ne, qui docere vult, temere ad hoc munus prosiliat; Sed judicio Ordinis probatus, Decretum Curialum mereatur; optimorum conspirante consensu. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

Sed et Reprobari posse medicum a republica, quamvis semel probatus sit, Divus Magnus-Antoninus cum patre rescripsit. *l.* 11. § 3. *ff. de Muner. et honor.* Modest. lib. 11. Pandect.

Similiter Grammaticos seu oratores Decreto Ordinis probatos, si non se utiles studentibus præbeant, denuo ab eodem Ordine reprobari posse, incognitum non est. *l.* 2. *Cod. de Profess.* Gordian.

2.° *Observandum est, hanc immunitatem medicorum et Professorum liberalium studiorum, ipsis ab Ordine tribui oportere.*

Enimvero Nec intra numerum præstitutum, Ordine invito medicos immunitatem habere, sæpe constitutum est; cum oporteat eis Decreto Decurionum immunitatem tribui. *l.* 5. *Cod. d. tit.* Diocletian. et Maxim.

XVI. *Hoc privilegium medicorum et Professorum liberalium studiorum, confirmavit Constantinus, et ad Doctores Legum porrexit. Ita ille:* Medicos, et maxime Archiatros (1) vel ex Archiatris, Grammaticos, et Professores alios litterarum, et Doctores legum; una cum uxoribus et filiis, necnon et rebus quas in civitatibus suis possideot; ab omni functione, et ab omnibus Muneribus vel civilibus vel publicis immunes esse præcipimus: et neque in provinciis hospites recipere, nec ullo fungi Munere, nec ad judicium dedoci (2), nec eximi, vel exhiberi, vel injuriam pati; ut si quis eos vexaverit, pœna arbitrio judicis plectatur. Mercedes etiam eis et salaria reddi jubemus; quo facilius liberalibus studiis et memoratis artibus multos instituant. *l.* 6. *Cod. de Profess. et medic.*

XVII. *Hæc de Grammaticis, Rethoribus, Antecessoribus, et Medicis. At vero* Philosophis qui se frequentes atque utiles per eamdem studiorum sectam contendentibus præbeut, tutelas, item Munera sordida corporalia remitti placuit; non ea quæ sumptibus expediuntur. Etenim Vere philosophantes pecuniam contemnunt; cujus retinendæ cupidine, fictam asseverationem (3) detegunt. *l.* 8. § 4. Pap. lib. 1. resp.

De Philosophis item nota quod rescribunt Valentinianus et Valens: Reddatur unusquisque patriæ suæ, qui habitum philosophiæ indebite et insolenter usurpare cognoscitur: exceptis his qui a probatissimis approbati, ab hac debent collusione secerni. Turpe enim est ut patriæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

XVIII. *At vero* Poetæ nulla immunitatis prærogativa juvantur. *l.* 2. *Cod. d. tit.* Philippus.

Item Eos qui primis litteris pueros inducunt, non habere Vacationem Divus Magnus-Antoninus rescripsit. *l.* 11. § 4. *ff. de Mun. et hon.* Modestin. lib. 11. Pandect.

Igitur Qui pueros primas litteras docent, immunitatem a civilibus Muneribus non habent.

Sed ne cui eorum id quod supra vires sit indicatur, ad Præsidis religionem pertinet; sive in civitatibus, sive in vicis primas litteras magistri doceant. *l.* 2. § 8. Ulp. lib. 3. opin.

XIX. *Hactenus de his qui docent. Excusantur etiam a personalibus Muneribus, hi qui liberalibus disciplinis student, usque ad 25 ætatis suæ annum. Ita enim Diocletianus et Maximianus:* Cum vos affirmetis liberalibus studiis operam dare, maxime circa Juris professionem, consistendo in civitate Berytiorum provinciæ Phœniciæ: providendo utilitati publicæ et spei vestræ decernimus, ut singuli, ad vicesimum-quintum annum ætatis suæ, studiis non avocentur. *l.* 1. *Cod. Qui ætate vel prof. se excusant.*

Rursus iidem rescribunt. Cum filios tuos patria potestate liberatos, adhuc minores legitima ætate esse dicas; merito postulas ut liberalibus studiis non avocentur. Et ideo Muneribus personalibus, quæ ad patrimonium non pertinent, non astringentur; si civium inopia non est. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

§ 8. *De Athletis.*

XX. Athletis ita demum si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri (in quibus vel semel Romæ seu antiquæ (4) Græciæ) merito coronati, non æmulis corruptis ac redemptis, probentur; civibum Mu-

(1) *Premier Médecin, Chirurgien-major:* sive actu in Palatio exerceant, sive ex *Archiatris* et sacro Comitatu sint dimissi.

(2) Id est, invitos in Jus trahi, vel in Jure exhiberi; sed ut possint per Procuratores sistere. Quod sane non proprium et singulare Professoribus privilegium est, sed omnibus commune. Verum in hoc positum erat privilegium, quod circa horum professorum personam gravissimæ in eum qui talem ipsis injuriam inferret, pœnæ constitutæ forent: l. 1. Cod. Theod. *de Professorib. et med.* Tribonianus autem hanc ipsam legem in Codicem Justinianum transferendo, pœnas illas sustulit; arbitrariæ substituta.

(3) Id est, sapientiæ professionem.

(4) *Antiquam Græciam* hic accipi pro Italia censet Cujacius ad h. l. Verum quidni accipiantur in obvio sensu, pro iis Græciæ civitatibus in quibus antiquitus hæc certamina instituta fuerant; ut Olympiaci ludi, Isthmici etc.? Exigitur ergo ut ex his tribus coronis, unam saltem in Certaminibus Romæ vel in antiquis illis Græciæ ludis adeptus sit.

nerum tribui solet. Vacatio. *l. un. Cod. de Athletis.* Diocl. et Maxim.

§ 9. *De Vacatione quorumdam artificium et negotiatorum.*

XXI. Quibusdam collegiis vel corporibus quibus jus coeundi Lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii sui causa unusquisque assumitur: ut fabrorum corpus est, et si qua eamdem rationem originis habent; id est, idcirco instituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. *l.* 5. § 12. *ff. de Jur. immun.* Callistrat. lib. 1. de cognit.

Sed Nec omnibus promiscue, qui assumpti sunt in his collegiis, *immunitas datur*; sed artificibus duntaxat.

Nec ab omni ætate allegi possunt, ut Divo Pio placuit; qui reprobavit prolixæ vel imbecillæ admodum ætatis homines.

Sed ne quidem eos qui augeant facultates, et Munera civitatium sustinere possunt; privilegiis quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti posse, plurifariam constitutum est. *d.* § 12. § *nec omnibus.*

Immunitatem quoque a Muneribus tribuit Constantinus multis artificibus quos recenset in l. 1. *Cod.* de Excusat. artif. *quam vide cum l.* 2. *Cod.* d. tit.

XXII. *At vero* Hydraulæ (1) Munerum civilium immunitatem sibi jure concessam approbare minime possunt. *l.* 4. *Cod. de Excus. mun.* Diocl. et Maxim.

Item Venatoribus (2) immunitas, ob hanc professionem solam, nullo jure concessa probari potest. *l.* 6. *Cod. d. tit.* Iidem.

XXIII. *Hactenus de artificibus. Sunt etiam negotiatorum corpora, quibus Vacatio civilium Munerum concessa est.*

Enimvero Negotiatores qui annonam Urbis adjuvant, item navicularii qui annonæ Urbis serviunt, immunitatem a Muneribus publicis consequuntur, quandiu in ejusmodi actu sunt. Nam remuneranda pericula eorum, quinetiam et hortanda præmiis merito placuit: ut qui peregre Muneribus et quidem publicis cum periculo et labore funguntur; a domesticis vexationibus et sumptibus liberentur; cum non sit alienum dicere, etiam hos reipublicæ causa (dum annonæ Urbis serviunt) abesse. *sup. d. l.* 5. § 3. *ff. de Jure immun.*

Quinetiam Paulus respondit; Privilegium frumentariis negotiatoribus concessum, etiam ad honores Excusandos pertinere. *l.* 9. § 1. Paul. lib. 1. respons.

Quanta autem navis esse debeat, ut quis hac immunitate gaudeat, definitum est. Nimirum His qui naves marinas fabricaverunt, et ad annonam Populi Romani præbuerint, non minores quinquaginta millium modiorum; aut plures singulas, non minores decem millium modiorum; donec hæ naves navigant, aut aliæ in earum locum; Muneris publici Vacatio præstatur ob navem. *l.* 3. Scævola lib. 3. regul.

Hoc privilegium negotiatorum annonæ, et ad mensores quoque porrectum est. Cæterum Corpus mensorum [a] frumenti, juxta annonam Urbis (3) habent Vacationem. In provinciis non idem. *l.* 10. § 1. Paul. lib. 1. sentent.

Item circa negotiatores navicularios Divus Hadrianus rescripsit; immunitatem navium maritimarum, duntaxat habere qui annonæ Urbis serviunt. *l.* 5. § 5. *ff. de Jur. immun.* Callistr. lib. 1. de cognitionib.

Cæteri igitur alterius negotiationis navicularii non habent eamdem immunitatem quam navicularii annonæ; cujus nempe privilegio gaudeant quandiu negotiantur: sed habent ad certum tempus. Ait enim Scævola: Navicularii, et mercatores olearii, qui magnam partem patrimonii ei rei contulerunt, intra quinquennium (4) Muneris publici Vacationem habent. *l. ff. de Mun. et hon.* Scævola. lib. 1. regul.

XXIV. *Ita autem ipsis etiam* Annonæ *navicularüs Excusatio tribuitur, si pro majore patrimonii parte negotientur. Et quidem* Negotiatio pro incremento facultatium exercenda est. Alioquin si quis majore pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseveraverit; tenebitur Muneribus: sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis navibus, Muneribus se publicis subtrahere tentant. Idque ita observandum, Epistola Divi Hadriani scripta est. *l.* 5. § 8. *ff. de Jure immunit.* Callistrat. lib. 1. de cognition.

Igitur Licet in corpore naviculariorum quis sit, navem tamen vel naves non habeat, nec omnia ei congruant quæ Principalibus Constitutionibus cauta sunt; non poterit privilegio naviculariis indultu uti. Idque Divi Fratres rescripserunt in hæc verba: ΗΣΑΝ ΚΑΙ *etc.* (*id est*) » Erant et alii quidam, » qui sub occasione naviculariorum frumentum et » oleum inferentium in Romani Populi forum, et » ideo immunitum, postulant se subtrahere; qui » neque navigabant, neque maximam patrimonii » partem in re nautica et mercibus habebant. » Auferatur hujusmodi hominum immunitas ». *d. l.* 5. § 6.

Consonat quod Divus quoque Pius rescripsit, Ut quoties de aliquo naviculario quæratur, illud

(1) Qui machinas ad aquam ducendam faciunt.

(2) Qui patriam purgant malis bestiis.

[a] *Florent.* mensurarum.

(3) Id est, pro copia Urbi necessaria.

(4) *Intra quinquennium* ex quo hanc negotiationem exercere cœperunt; per quod nempe tempus, liceat ipsis (ab aliis negotiis et muneribus vacando) huic ipsi negotiationi suæ totos incumbere, et in futurum providere.

excutiatur an effugiendorum Munerum causa imaginem navicularii induat. *d. l.* 5. § 9.

Observa : Senatores autem hanc Vacationem habere non possunt; quod nec habere illis navem, ex Lege Julia Repetundarum (1), licet. *l.* 3. § *Senatores.* SCÆVOLA LIB. 3. REGUL.

Hactenus de naviculariis seu navium exercitoribus. At Qui ob hoc tantum in navibus sint, ut in his agendi causa operarentur, nulla Constitutione immunitatem a Muneribus civilibus habent? *l.* 1. *ff. de Jur. immun.* ULPIAN. LIB. 3. OPINION.

XXV. *Sunt alii negotiatores quibus Vacatio Munerum concessa est; ut hi de quibus ita Constantinus :* Negotiantes vestiarios, linteones (2), purpurarios (3), et parthiarius (4), qui devotioni Nostræ deserviunt; visum est, secundum veterem consuetudinem ab omni munere immunes esse. *l.* 7. *Cod. de Excusat. mun.*

§ 10. *De Vacatione quæ datur conductoribus vectigalium, et colonis Cæsaris.*

XXVI. Conductores etiam vectigalium fisci, necessitate subeundorum municipalium Munerum non obstringuntur. Idque ita observandum, Divi Fratres rescripserunt. Ex quo Principali Rescripto intelligi potest, non honori conductorum datum ne compellantur ad Munera municipalia, sed ne extenuentur facultates eorum quæ subsignatæ sint fisco. Unde subsisti potest, an prohibendi sint a Præside vel Procuratore Cæsaris; etiamsi ultro se offerant municipalibus Muneribus? Quod propius est defendere, nisi si paria fisco fecisse dicantur. *l.* 5. § 10. *ff. de Jur. immun.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITION.

Quod si hujus fortunæ sint ut nullum sit fisci periculum; nec removentur, nec Excusantur.

Hinc Antoninus et Verus. Item rescripserunt; Colonos prædiorum fisci, Muneribus fungi sine damno fisci oportere : idque excutere Præsidem adhibito Procuratore (5) debere. *l. fin.* § 1, *ff. Ad municip.* PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUT.

At Non alios fisci vectigalium redemptores a Muneribus civilibus ac tutelis Excusari placuit, quam eos qui præsentes negotium exercent. *l.* 8. § 1. PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Item Non alios a Muneribus et honoribus Vacationem habere, quam qui mancipatum suo nomine vectigal a fisco conducunt, certum est. Quare eos qui ab his quædam exercenda recipiunt, nullis privilegiis esse munitos haud dubii Juris est. *l.* 2. *Cod. Quib. munerib. excusantur, etc.* DIOCLET. ET MAXIM.

XXVII. Coloni quoque Cæsaris, a Muneribus municipalibus liberantur; ut idoneiores prædiis fiscalibus habeantur. *l.* 5. § 11. *ff. de Jur. immun.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITIONIB.

Ita demum tamen Excusantur, nisi in fraudem Munerum ad hanc conductionem accesserint.

Hinc Ulpianus. Qui in fraudem Ordinis in honoribus gerendis (cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in civitate munerabantur), evitandorum majorum onerum gratia, ad colonos prædiorum se transtulerunt, ut minoribus subjiciantur; hanc Excusationem sibi non paraverunt. *l.* 1. § 2. ULP. LIB. 2. OPINION.

§ 11. *De vacatione Munerum, quæ variis officiis tribuitur.*

XXVIII. Comites Præsidum, et Proconsulum, Procuratorumve Cæsaris, a Muneribus et honoribus et tutelis vacant. *l.* 12. § 1. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Item Assessores Præfectorum Prætorio et Urbi, Magistrorum militum, et Magistri Officiorum, ab omni indictionis onere immunes esse; Theodosius et Valentinianus constituunt. l. 11. *Cod.* de Assessoribus.

Gratianus item, Valentinianus et Theodosius. Eos qui cum honore Comitum, nomine Magistrorum (6), præfuere vel Epistolis vel Libellis; item eos qui ibidem peragendis signandisque responsis Nostræ mansuetudinis obsecundant, omnium civilium Munerum fieri jubemus exsortes. Igitur qui ex eo gradu Palatio Nostro adhæserint, adesse sibi competentia privilegia glorientur : qui vero superioribus dignitatibus crevcrint, nihiluminus ejus loci privilegia præsto sibi fuisse lætentur. *l.* 11. *Cod. de Excus. mun.*

XXIX. *Vacatio autem quam officium tribuit, eo deposito cessat.*

Hinc Carus, Carinus et Numerianus. Etiam hi qui Nostra procurasse monstrantur, Muneribus civilibus quæ dignitati eorum congruunt fungi debent. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

§ 12. *De Excusatione quam tribuit dignitas.*

XXX. Ab Illustribus personis sordida Munera et extraordinariæ necessitatis damna removemus. *l.* 16. *Cod. de Excus. mun.* ARCAD. ET HONORIUS. *Pariter Gratianus, Valentinianus et Theodosius.*

(1) hoc jam ipsis fuerat prohibitum Lege Claudia, lata a Q. Claudio, Tribuno plebis; qua cautum ne quis ex Senatoribus, maritimam navem quæ plusquam trecentarum amphorarum esset, haberet : quod satis visum est ad fructus ex agris vectandos : Livius XXXI. 31. Hujus meminit et Cicero in Verr. VII.

(2) Qui vestes ex lino texunt. Kalvin.

(3) Negotiatores purpuræ.

(4) Parthiarum pellium negotiatores.

(5) Fisci.

(6) Magistri Memoriales : *Secrétaires du Prince.*

Maximarum culmina dignitatum (1), Consistoriani quoque Comites (2), notarii etiam Nostri (3), et cubicularii, ab omnibus sordidis Muneribus vendicentur. Cæteros autem Palatina vel militari intra Palatium prærogativa (4) munitos, ita demum privilegium simile contineat; si prioribus statutis se ad hujusmodi exceptionem (5) docuerint pertinere, ut non singulis indulta personis, sed in commune dignitati vel corpori hujusmodi beneficia doceantur fuisse concessa: circa rhetores atque grammaticos eruditionis utriusque (6), vetusto more durante. Sordidorum vero Munerum talis exceptio sit; ut patrimoniis dignitatum superius digestarum (7), nec conficiendi pollinis (8) cura mandetur, aut panis excoctio (9), aut obsequium pistrini (10), nec paraverdorum (11) hujusmodi viris [a], aut parangariarum (12) præbitio mandetur; exceptis his quibus ex more Rheticus limes includitur (13), vel expeditionis Illyricæ pro necessitate vel tempore utilitas adjuvatur. Operarum (14) quoque artificum diversorum, excoquendæ etiam calcis (15) obsequia, nulla de talibus adjumenta (16) poscantur. Materiam lignorum atque (17) tabulata, exceptorum virorum patrimonia non præbeant. Carbonis quoque, nisi eum quem moneta solemniter, vel fabricatio secundum veterem morem poscit armorum, ab hujusmodi viris præbitio desistat. Publicis vel sacris ædibus construendis atque reparandis, capitalis atque temonis (18) necessitas nulla mandetur. Legatis atque adlectis (19) sumptus, possessio hujusmodi privilegiis munita conferet.

Hoc tamen his patrimoniis prosit, quæ dignitatem proprio videntur nomine possidere. Eos etiam qui simili honore functi sunt, generali prærogativa a præbitione sordidorum Munerum vindicamus. *l. 12. Cod. de Excus. muner.*

XXXI. *Circa Senatores autem rescribunt Constantinus et Constans.* Senatorum substantias quas in diversis locis et provinciis possident, et homines eorum, tam a temonariis oneribus (20) conferendis quam a cæteris præstationibus quas judices rescribunt, necnon etiam ab omnibus sordidis Muneribus extraordinariisque et vilioribus, liberos esse præcipimus; nullaque sorte constringi functionis indignæ. *l. 4. Cod. de Dignitatibus.*

Iidem rescribunt: Quoniam diversi judices nonnulla opera in quibusdam existimant urbibus ex-

(1) Ut Præfecti Prætorio, et Urbi; Quæstores sacri Palatii, etc.

(2) Quotquot Princeps in Consistorio suo ad consilia admittit: *Conseillers d'Etat.*

(3) Erat schola seu collegium *Notariorum* Principis. Hi erant qui in Consistorio Principis, acta excipiebant; et etiam foras Imperialia responsa efferebant. De quibus late Jac. Gothofredus ad Tit. Cod. Theod. *de Primic. et notar.*

(4) *Qui ont quelque dignité militaire ou domestique à la cour de l'Empereur.*

(5) *Exceptio* hic pro jure immunitatis accipitur; quo personæ supra enumeratæ, quoad sordida Munera a cæteris hominibus excipiuntur.

(6) Id est, Græcæ et Latinæ.

(7) Id est, ut qui supra *Digestis* seu enumeratis dignitatibus decorati sunt; his ratione patrimonii sui non injungantur infra scripta munera.

(8) *Pollen* vel *pollis* est flos tritici: Plin. XVIII. 10. Quorsum autem spectet Munus *conficiendi pollinis*, non mihi satis notum.

(9) Ad Provincialium munera pertinuit, ut panem pro exercitu excoqui curarent. De qua re vid. Cod. Theod. Tit. *de Excoct. et transl. milit. ann.*

(10) De quo vide tit. Cod. *de Pistorib.*

(11) *Paraveredos* (qui *Agminales* quoque dicuntur in l. 3. Cod. Theod. *de Cursu publ.*) Budæus interpretatur equos qui *agmini* exercitus transmittendo, et convehendis impedimentis, a Provincialibus præbendi erant. Pariter Cujacius interpretatur majores equos qui agmen exercitus sequerentur, et conveherent impedimenta. Verum Jac. Gothofredus ad d. l. 3. Cod. Theod. censet *Paraveredos* a *Veredis* magnitudine non differre; sed utramque equorum speciem gestandis hominibus ad publicas necessitates expediendas inserviisse; cum hac differentia, quod *Veredorum* in viis publicis, *Paraveredorum* in transversalibus et obliquis (*chemin de traverse*) usus esset; AGMINALES autem inde appellatos; quod eorum equorum agmina quædam ad eum finem prope civitates a Provincialibus alerentur.

[a] *Male vulgo juris.*

(12) *Parangarias* fuisse Boum et vehiculorum exactionem in viis transversalibus, censet Jac. Gothofredus ad l. 25. Cod. Theod. *de Curs. publ.*

(13) Legendum videtur *instruitur.* Sensus est cessare immunitatem a parangariis, quoties opus est instrui annona militari Rhæticum limitem. Cum enim is Imperii Romani limes Alemannorum incursionibus valde esset expositus, et ibi in præsidiis essent numerosæ militum copiæ: ut eo quam citius annona militaris transveheretur, omnis cessare jubetur ab angariis et parangariis immunitas. Eadem ratio *Illyricæ expeditionis*; de qua Tit. seq. N. 7.

(14) *Corvées.*

(15) *L'imposition pour l'entretien des Fours à chaux publics*, c'est-à-dire, *destinés aux réparations des ouvrages publics.*

(16) *Adjumenta* Jac. Gothofredus interpretatur, carpenta, vehicula, vecturas, et cætera ad transferendas materias calcis, lignorum, carbonis, etc. de quibus hic mentio.

(17) Jac. Gothofredus interpretatur asseres, (*Ais, Planches*). Harum quoque rerum collationes in usus militares, provincialibus patrimoniis indicebantur.

(18) Id onus possessionibus provincialibus indici solebat; ut certum numerum tyronum, ad supplendos militares numeros præberent; aut si præsto eos non haberent, certum pretium vice eorum Temonario seu æstimationis exactori penderent: unde hæc exactio, *capitalis seu temonalis necessitas* dicitur. Vulgo pretium cujusque tyronis constituitur, triginta-sex solidorum, at sex pro ipsius victu et sumptibus. Vide l. 7. Cod. Theod. *de Tyronib.* et Jac. Gothofredum ad d. l.

(19) *Allectos* Gothofredus interpretatur, tributorum susceptores. Erat quoque patrimoniorum onus; ut sumptus tum *Allectis*, tum *Legatis* qui ad perferendas preces mittebantur, ad munera ipsorum obeunda necessarii a possessoribus conferrentur.

(20) Vide Notam (18) supra.

truenda ; ad hujusmodi necessitatem, Senatorum substantia non vocetur. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

Et generaliter : Nemo Præfectus urbis, citra præceptionem vel scientiam Nostram, ulli Muneri subjuget Senatorem. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

Pariter Theodosius et Valentinianus. Præcipimus ut Senatori in qualibet provincia constituto, nullam habeant judices injungendi aliquid forte publici Muneris potestatem. *l.* 14 .*Cod. d. tit.*

§ 13. *De Vacatione Munerum quæ Clericis, eorumque uxoribus, liberis, et famulis conceditur.*

XXXII. *Ex Constitutione Constantini ; Clerici, necnon eorum conjuges, liberi, et ministri, mares et feminæ, ab omnibus Muneribus sordidis et extraordinariis immunes sunt ; etiam a Munere hospites recipiendi* (de fournir de logement). *l.* 1. *et* 2. *Cod.* de Episc. Cleric.

Generaliter autem, ex Constitutione Valentiniani, Valentis et Gratiani, a personalibus Muneribus omnibus. l. 6. *Cod.* d. tit.

His privilegiis Clericorum, soli Orthodoxi gaudent. l. 1. *Cod.* de Hæret.

Cæterum ab iis Muneribus non Vacant, quæ ratione possessionum imponebantur : Tit. seq. N. 8.

§ 14. *De Vacatione quam honor municipalis ab alio honor aut Munere tribuit.*

XXXIII. *Honor municipalis quem quis gerit, ab alio honore aut Munere præstat Vacationem.*

Hinc Defensores reipublicæ, ab honoribus et Muneribus eodem tempore vacant. *l.* 10. § 4. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

A regula quam statuimus, excipiendus est, Decurionatus. Nam A Decurionatu, quamvis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam Vacationem tribuendam Ulpianus respondit. *l.* 5. MACER. LIB. 2. DE OFFIC. PRÆSID.

XXXIV. *Non solum, dum quis honorem gerit ; Vacationem habet : sed et postquam honores obiit,* Ab honoribus ad honores eosdem quinquennii datur Vacatio ; triennii vero ad alios. Legatione autem perfunctis (1), biennii Vacatio concessa est. *l.* 2 *Cod. de Muner. et hon. non continuand.* GORDIAN.

Quinetiam Defensionem reipublicæ, amplius quam semel suscipere nemo cogitur; nisi id fieri necessitas postulet. *l.* 16. § 3. *ff. de Muner. et hon.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Cæterum exceptio seu defensio petita ex eo quod tempus (quinquennii puta aut triennii) honorum Vacationi datum, nondum effluxerit ; apud eosdem municipes, seu in eadem civitate prodest, non ad aliam. Hoc est quod ait Papinianus : Præscriptio temporum quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est ; apud eosdem servatur, non apud alios. *l.* 17. § 3. *ff. Ad municip.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Sed eodem tempore non sunt honores in duabus civitatibus ab eodem gerendi. Quum simul igitur utrubique deferuntur, potior est originis causa. *d. l.* 17. § 4.

XXXV. *Item* Sicut honores et Munera, quum pater et filius Decuriones sunt, *in eadem domo* continuari non oportet ; ita Vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt, quam his qui ad eosdem vel alios honores, eademque vel alia Munera denuo vocantur. *l.* 1. *Cod. de Muñ. et hon. non contin.* SEVERUS ET ANTONIN.

Igitur, ut inquiunt Diocletianus et Maximianus : Intervalla temporum quæ in unius persona locum habent, fratribus (licet communia possideant bona) minime prodesse, frequenter constitutum est. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

XXXVI. *Observandum superest quod* Divus Severus rescripsit ; Intervalla temporum in continuandis oneribus, invitis (2), non etiam volentibus concessa : dum ne quis continuet (3) honorem. *l.* 18. *ff. Ad municip.* PAUL. LIB. 1. QUÆSTION.

Sed et Sponte provinciæ sacerdotium iterare nemo prohibetur. *l.* 17. *ff. de Mun. et hon.* HERMOG. LIB. 1. EPITOMAR.

§ 15. *De Excusatione quam Munus ab alio Munere præstat, eodem tempore injuncto.*

XXXVII. *Munus ab alio Munere præstat Vacationem.*

Hinc Eodem tempore idem duas curas operis non administrabit. *l.* 14. § 1. MODEST. LIB. 7. REGUL.

Nec si per vim extortum Munus fuerit ; Excusationem quam habet ab aliis Muneribus, auferet. *l.* 4. *nec si ff. de Mun. et hon.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Simili ratione ; Si duo filii in patris potestate sint, eodem tempore Munera eorum pater sustinere (4) non compellitur. *l.* 3. § 16. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Nota ; ex hac causa Vacationem tribui ejus Muneris quod posterius delatum est, non vero prioris.

Hinc Ulpianus. Curam operis aquæductus, in alio jam Munere constitutus postea susceperat, Præpostere visus est petere exonerari priore Munere, utriusque jam implicitus : quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius Munus a sequenti Excusationem. *l.* 1. § 1. *ff. de Operib. publ.* ULP. LIB. 2. OPINION.

(1) Vide infra Tit. *de Legationib.*

(2) Id est, iis qui inviti vocarentur.

(3) Scilicet id tantum requiritur ut ne quis, nullo interposito intervallo, in eodem honore continuetur.

(4) *Munera* hic videntur accipi pro sumptu quem desiderant. Pater qui Decurionatui filii consensit, si quando filius ad aliquod munus vocetur ad quo sumptus necessarii sint, tenetur hos suppeditare filio. Sic tamen ut non eodem tempore pro duobus filiis sumptum duplicem sustinere teneatur. Proindeque observabit Curia, ne duo filii eodem tempore ad talia vocentur munera.

XXXVIII. *Munus ab alio Munere Vacationem præstat, at non præstat Vacationem ab honore.*

Unde Modestinus. Honorem sustinenti, Munus imponi non potest; munus sustinenti, honor deferri potest. *l.* 10. *ff. de Mun. et hon.* MODEST. LIB. 5. DIFFERENT.

Item Munera quæ ab alio Munere Vacationem præstare dicimus, sunt publica Munera, non privata. Nam V. G. Tutelæ sollicitudo a Muneribus civilibus non Excusat: utpote cum nec tres simul injunctæ diversarum domuum, hujusmodi beneficium præstent. *l.* 3. *Cod. de Excus. mun.* DIOCLET. ET MAXIM.

§ 16. *Quæ causæ Vacationem non tribuant.*

XXXIX. *Supra vidimus ætatem septuaginta annorum et numerum quinque liberorum, Excusare. Separatim autem quælibet ex his causis spectatur.*

Hinc si concurrant simul, ætas propius accedens ei quæ tribuit Vacationem, et numerus liberorum qui propior sit ei ex quo Vacatio præstatur, non tamen competet Vacatio. Puta Quamvis sexagintaquinque annorum aliquis sit, et tres liberos incolumes habeat; a Moneribus tamen civilibus propter has causas non liberatur. *l.* 1. § 3. ULP. LIB. 2. OPINION.

XL. *Ex eo solo Vacatio Munerum alicui non competit, quod alieno juri subditus sit.*

Igitur Filio, si nullam habet Excusationem, intercedere (1) pater in cujus potestate est jus non habet. *l.* 3. § 4. *ff. de Mun. et hon.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Consonat quod refert Callistratus. Plebeii filiifamilias, periculo ejus qui nominaverit, tenebuntur. Idque Imperator noster Severus Augustus in hæc verba rescripsit: « Si in numero plebeiorum filius » tuus est; quanquam invitus honores ex persona » filii suscipere cogi non debeas; tamen resistere » quominus patriæ obsequatur, periculo ejus qui » nominavit, jure patriæ potestatis non potes ». *l.* 14. § 4. *ff. de Mun. et hon.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNITIONIB.

XLI. Libertus propter patronum a civilibus Muneribus non Excusatur. Nec ad rem pertinet, an operas patrono vel ministerium capto luminibus exhibeat. *l.* 17. *ff. Ad municip.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Specialiter excipe: Liberti vero Senatorum, qui negotia patronorum gerunt, a tutela Decreto Patrum Excusantur. *d. l.* 17. § 1.

XLII. Procuratores absentium reipublicæ causa, Munerum civilium Vacationem non habent. *l.* 5. *Cod. de Excusat. mun.* DIOCLET. ET MAXIM.

(1) Pro *Intercedendi.* Quod dicendi genus non infrequens apud Jurisconsultos.

TITULUS VI.

DE JURE IMMUNITATIS.

I. QUEMADMODUM *a munere, seu onere, officiove publico personæ aut res huic obnoxiæ* MUNES *dicuntur; ut in l.* 8. § 1. *ff.* de Publican. *ita e contrario* IMMUNES *appellantur, quæ non sunt huic muneri obnoxiæ: (Festus in Verb. MUNEM) Atque hinc* IMMUNITAS; *quæ in hoc Titulo nihil aliud est, quam vacatio a muneribus.* »

Superiori Titulo recensuimus causas ex quibus illa competit. Hic jam videndum superest, a quibus muneribus ex his causis Immunitas præstetur; intra quas personas concludatur; et de Immunitatis effectu.

ARTICULUS I.

Ad quas munerum species Immunitas porrigi debeat.

II. Cui muneris publici vacatio datur, non remittitur ei ne Magistratus fiat, quia id ad honorem magis quam ad munera pertinet. Cætera omnia quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum, ab hujusmodi persona exigenda non sunt. *l.* 12. *ff. de Mun. et hon.* JAVOLEN. LIB. 6. EX CASSIO.

Hinc Numerus liberorum, aut septuaginta annorum, ab honoribus aut muneribus his cohærentibus excusationem non præstat, sed a muneribus tantum (1) civilibus. *l.* 2. § 1. *ff. de Vacat. mun.* ULP. LIB. 3. OPINION.

Similiter Papinianus. In honoribus delatis, neque major annorum septuaginta, neque pater numero liberorum excusatur.

Sed in Asia, sacerdotium provinciæ suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi. Quod optimus maximusque Princeps noster Severus Augustus decrevit; ac postea in cæteris pro-

(1) Sine honore.

vinciis servandum esse constituit. *l.* 8. *ff. de Vacat. mun.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

III. *Sunt tamen quædam vacationum species, quæ etiam ab honoribus Immunitatem tribuunt: ut Comitatus Præsidum, et aliæ quas superiori Titulo notavimus.*

Hinc Ulpianus. Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: unum plenius, quum et (1) militiæ datur; aliud exiguius, quum nudam muneris (2) vacationem acceperint. *l.* 13. § 1. *ff. de Vacat. mun.* ULP. LIB. 23. AD ED.

Utraque autem vacationis species hoc commune habet, ut ad deferenda, non ad jam delata munera porrigatur.

Hinc Callistratus. Hoc circa vacationes dicendum est; ut si ante quis ad munera municipalia vocatus sit, quam negotiari (3) inciperet, vel antequam in collegium assumeretur (4) quod immunitatem pariat, vel antequam sexagenarius fieret, vel antequam publice profiteretur (5), vel antequam liberos susciperet; compellatur ad honorem gerendum. *l.* 5. § 7. CALLISTR. LIB. 1. DE COGNITION.

IV. *Item, quantumvis plena sit vacatio, ad munera patrimoniorum non porrigitur. Nam* Munera quæ patrimoniis publicæ utilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt. *l.* 2. *Cod. de Munerib. patrim.* ANTONIN.

Et qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent; in quibus causis, et hospites recipiendi sunt. *l.* 3. *Cod. d. tit.* ALEXANDER.

Similiter Paulus. Ab his oneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla privilegia præstant vacationem. *l.* 10. *ff. de Vacat. et ex mun.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Item Ulpianus. Munera quæ patrimoniis injunguntur, vel intributiones; talia sunt ut neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogativa quæ solet a personalibus muneribus exuere. *l.* 6. § 4. *ff. de Mun. et hon.* ULP. LIB. 4. DE OFFIC. PROCONS.

Pariter Charisius. Ab hujusmodi muneribus, neque primipilaris, neque veteranus aut miles, aliusve qui privilegio aliquo subnixus, nec pontifex excusatur. *l.* 18. § 24. *ff. d. tit.* ARCADIUS CHARISIUS LIB. SINGUL. DE MUNERIB. CIVILIB.

Similiter Hermogenianus. Sunt munera quæ rei propriæ cohærent, de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ (6), nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem: ut sit prædiorum collatio (7), viæ sternendæ, angariorumve exhibitio, hospitis suscipiendi munus: (nam nec hujus quisquam excusationem, præter eos quibus Principali beneficio concessum est, habet): et si qua sunt præterea alia hujusmodi. *l.* 11. *ff. de Vac. et excus. muner.* HERMOGEN. LIB. 1. JURIS EPITOM.

V. *Quorumdam tamen patrimonialium munerum, quibusdam personis vacatio ex privilegio indulta est. Puta* Magistris qui civilium munerum vacationem habent, item grammaticis, et oratoribus, et medicis, et philosophis; ne hospitem reciperent, a Principibus fuisse Immunitatem indultam, et Divus Vespasianus, et Divus Hadrianus rescripserunt. *l.* 18. § 30. *ff. de Mun. et hon.* ARCADIUS CHARISIUS LIB. SING. DE MUNERIB. CIV.

Similiter Paulus. Angariorum præstatio, et recipiendi hospitis necessitas; et militi, et liberalium artium professoribus inter cætera remissa sunt. *l.* 10. § 2. *ff. de Vacat. et excus. mun.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Adhuc alia sunt patrimoniorum munera, quæ militibus, non etiam aliis remittuntur. Enimvero ita Charisius: Sive autem personalium dumtaxat, sive etiam civilium munerum Immunitas alicui conceditur; neque ab annona, neque ab angariis, neque a verhedo, neque ab hospite recipiendo, neque a nave, neque capitatione (8), exceptis militibus et (9) veteranis excusari possunt. *sup. d. l.* 18. § 29. *ff. de Mun. et hon.*

VI. *Quod Hactenus diximus de patrimoniorum muneribus; accipe de ordinariis, non de extraordinariis; Nam* Hi qui muneris publici vacationem habent, ad ea quæ extra ordinem imperantur, compelli non solent. *l.* 6. *ff. de Vac. et excus. mun.* PAPIN. LIB. 2. QUÆST.

Igitur Qui muneris publici vacationem habet, per Magistratus ex improviso collationes indictas recusat; eas vero quæ e Lege fiunt, recusare non debet. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 1. RESPONS.

Consonat quod rescribit Gordianus. Muneris publici vacationem ea continere quæ non Lege, non

(1) Conjunctio et hic sumitur pro *etiam* vel *exempli causa*. Et vero nullum plenius est vacationis genus, quam quod *militibus* datur; cum ad omnes sive honorum, sive munerum personalium species pertineat.

(2) *Muneris* alicujus personalis, non omnium; non honorum

(3) Quibusdam negotiatorum speciebus vacationem a muneribus tribui vidimus Tit. præced. § 9.

(4) De Collegiis quibus vacatio munerum tributa est, vide ibid.

(5) Puta, Rhetoricam: ibid. § 7.

(6) Ante actæ. Secus, si quis actu militet: infra N. seq.

(7) Id est, ita ut ad collationem prædiorum pertineat munus *viæ sternendæ*, etc. Alii verbum hoc *Ut sit*, accipiunt pro *Exempli causa*; vel legendum censent, *Ut sunt*: tuncque *Prædiorum collatio* intelligi debet, quidquid ad onus prædiorum pertinet.

(8) *Capitatio* hic, tributum annuum pro capite cujusque mancipi aut animalium prædiis addictorum. Vide infra Tit. *de Censib.*

(9) Forte pro *et* legendum *n. et.*, id est, *non etiam*; ne alias pugnet cum sup. d. l. 11. ff. *de Vac et excus. mun.* ubi dictum est, *nec merita militiæ* (ante actæ, ut notavimus) ab *Angariarum* exhibitione, et *hospite* recipiendo, tribuere Immunitatem. De qua tamen antinomia, si quæ sit, viderint *Doctores*.

Senatusconsulto, non Constitutionibus Principum injunguntur, merito responsum est. Ad quam formam Juris pertinens, si cœperis ad munera extraordinaria a Magistratibus devocari; appellatione interposita poteris apud Præsidem Juris rationibus protegi. *l.* 1. *Cod. de Vacat. publ. mun.*

VII. *Nemo tamen ex quovis privilegio Immunis est ab his quoque præstationibus quæ extra ordinem indicuntur propter angarias, parangarias, Plaustra, et cœtera quæ exhiberi debent Principi iter facienti. l.* 2. *Cod.* de Quib. munerib. vel præst. *Unde, hæc inter ordinarias functiones passim recensentur.*

Item propter murorum constructionum, et frumenti comparationem in quavis civitate. l. 3. *Cod.* d. tit.

Imo et propter comparationem et transvectionem specierum ad maximas quasdam necessitates: quales fuerunt, initio imperii Theodosii junioris, Illyricianæ necessitates; *quum nempe Stilico vindicato sibi occidentis Imperio, id egit modis omnibus præsertimque ope Alarici, ut Illyricum orientale Occidentis Imperio adjiceret. l.* 1. *Cod.* d. tit.

VIII. *Ad privilegia Clericorum, Ecclesiarumque, quod attinet; Constantinus Clericos qui prædia possident in provinciis, pensitationes fiscalium, translationesque faciendas* (le Convoi des Tribus) *recognoscere jubet. l.* 3. *Cod.* de Episc. et Cleric.

Ipsas vero Ecclesias Catholicas, id est earum prædia, idem Constantinus exceperat a pensitatione tributorum. l. 1. *Cod.* (*Theod*). de Annon. et trib. *quas nempe tunc a persecutionum æstu vix respirantes; paupertas summa excusabat. Verum auctis brevi postea earum opibus, Hanc Immunitatem sequentes Imperatores Honorius et Theodosius ita limitaverunt, ut a sordidis quidem muneribus et a* Super-indictis *seu extraordinariis tributis Immunes essent, quemadmodum personæ ipsæ Clericorum; imo amplius, etiam a sollicitudine translationum* (des convois); *non autem* attributis ordinariis quæ canonica illatio (1) *dicuntur l.* 5. *Cod.* do Sacros. Eccles.

Inter ordinaria autem recensentur, Instructiones itinerum pontiumque. *l.* 7. *Cod.* d. tit.

Item Capitatio *mancipiorum cæterorumque animalium prædiis deservientium, a quibus sola ex speciali privilegio Ecclesia Thessalonicensis Immunis est. l.* 8. *Cod.* d. tit.

Denique angariæ, parangariæ, et plaustra (les Chariots) *quæ Principi ad expeditionem eunti dantur. l.* 11. *Cod.* d. tit.

Quod porro in l. 14. d. tit. *dicitur, ut Ecclesiæ* Patrimonium jugiter servetur illæsum; *aperte spectat ad hujus sive in totum, sive pro parte alienandi prohibitionem, non ad patrimonialium ordinariorumque munerum Immunitatem.*

ARTICULUS II.

Ad quas personas porrigatur vacatio munerum alicui concessa.

IX. *Regulariter hæ vacationes non egrediuntur personam ejus cui tributæ sunt, nec ad liberos ejus transeunt.*

Hinc Quamvis major annis septuaginta, et quinque liberorum incolumium pater sit, ideoque a muneribus civilibus excusetur; filii tamen ejus suo nomine competentia munera agnoscere debent. Ideo enim proprium præmium Immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi subibuot. *l.* 3. § 6. *ff. de Mun. et hon.* ULP. LIB. 2. OPINION.

Pariter Casus corporis (2) patris, munerum personalium filio juro non præstat excusationem. *l.* 4. *Cod. Qui morbo se excus.*

Item Vacationum privilegia non vetant liberos (3) veteranorum. *l.* 8. § 2. *ff. de Vacat. et excus. mun.* PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Circa navicularioram Immunitatem ait Callistratus. Immunitati quæ navicularis præstatur, certa forma data est. Quam immunitatem ipsi duntaxat habent: non etiam liberis, aut libertis eorum præstatur. Idque Principalibus Constitutionibus declaratur. *l.* 5. § 4. CALLISTR. LIB. 1. DE COGNITION.

Item His qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus injungi potest. Cæteri autem privati, quamvis militum cognati sunt, Legibus patriæ suæ et provinciæ obedire debeut. *l.* 3. § 1. *ff. de Mun. et hon.* ULP. LIB. 2. OPIN.

X. Personis datæ Immunitates, heredibus non relinquuntur. *l.* 1. § 1. IDEM LIB. 3. OPINION.

At vero Immunitates generaliter tributæ, eo jure ut ad posteros transmitterentur, in perpetuum succedentibus durant. *l.* 4. MODESTIN. LIB. 6. REGUL.

Nota tamen. Sed et GENERI POSTERISQUE datæ custoditæque, ad eos qui ex fœminis nati sunt, non pertinent. *sup. d. l.* 1. § 2.

Enimvero Vacatio, itemque Immunitas, quæ liberis et posteris alicujus data est, ad eos duntaxat pertinet qui ejus familiæ sunt. *l.* 13. *ff. de Mun. et hon.* JAVOLEN. LIB. 15. EX CASSIO.

ARTICULUS III.

De Immunitatis effectu.

XI. *Jus immunitatis, regulariter vacationem a publicis muneribus et interdum ab honoribus tribuit.*

(1) Mendose prorsus in Justinianeo Codice ita legitur: *Nihil præter canonicam illationem* QUAM *adventitiæ necessitatis sarcina repentina poposcerit.* Neque enim *Canonica illatio* dici potest, id quod de repente superindicitur. Textus itaque ex codice Theodosiano ita omnino restituendus: *Nihil* (*præter canonicam illationem*) QUOD *adventitiæ necessitatis, etc.* id est, nihil ab iis exigatur superindictum extraordinarie et ex repentina necessitate, sed tantum *Canonica* seu ordinaria illatio.

(2) Morbus.

(3) Id est, non transeunt ad liberos Cujac.

Tamen Quoties penuria est eorum qui Magistratum suscipiunt, Immunitas ad aliquid infringitur : sicuti Divi Fratres rescripserunt. *l.* 11. § 2. *ff. de Munerib. et honorib.* Modestin. lib. 11. Pandect.

Hinc quamvis qui honore functus est, ab eodem honore intra quinquennium Immunitatem habeat (ut vid. Tit. præced. N. 34.) *tamen* Si alii non sint qui honores gerant; eosdem compellendos qui gesserint, complurimis Constitutionibus cavetur. Divus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba : « Illud consentio ut, si alii non » erunt idonei qui hoc munere fungantur, ex his » qui jam functi sunt creentur ». *l.* 14. § 6. *ff. de Munerib. et honorib.* Callistr. lib. 1. de cognitionib.

XII. *Jus Immunitatis quod quis habet, tale est ut ipsi renuntiare possit. Cæterum* Si qui certa conditione muneribus vel honoribus se astrinxerunt, quum alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem; fides eis servanda est, conditioque qua se ad munera sive honores applicari passi sunt. *l.* 2. Ulp. lib. 4. de Offic. Procons.

Ex eo autem quod is qui jus Immunitatis habet, aliquem honorem aliquodve munus susceperit; non videtur juri suo quoad cætera renuntiasse. Ita enim Diocletianus et Maximianus : Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto Decurionatu (1), sponte susceperit; ob id quod patriæ suæ utilitatibus cesserit, vel gloriæ cupiditate paulisper jus publicum relaxaverit, competens privilegium non amittit (2). *l.* 2. *Cod. de his qui sponte publ. mun. sub.*

Qui vero se Decurionem creari patitur, renuntiasse videtur privilegio suo quoad omnia munera quæ Decuriones obire solent.

Hinc Callistratus. Eos qui in corporibus allecti sunt (quæ Immunitatem præbent) naviculariorum; si honorem Decurionatus agnoverint, compellendos subire publica munera, accepi. Idque etiam confirmatum videtur Rescripto Divi Pertinacis. *l.* 5. § 13. Callistrat. lib. 1. de cognition.

Pariter Alexander. Veterani qui quum possent se tueri Immunitate his concessa, Decuriones se fieri in patria sua maluerunt; redire ad excusationem quam reliquerunt, non possunt : nisi certa lege et pacto servandæ Immunitatis, vel partem ejus honoris agnoverint. *l.* 1. *Cod. de his qui sponte publ. mun.*

(1) Vide legem mox seq.

(2) Ut excusari valeat ab his honoribus aut muneribus, ad quæ postea vocaretur.

TITULUS VII.

DE LEGATIONIBUS.

Legatus est, *qui a republica sua alicujus negotii publici causa ad Principem Præsidemve provinciæ, aut aliam personam (etiam privatam) mittitur :* (un Député).

Occasione arrepta, quædam etiam in hoc Titulo inserta sunt de altera Legationis specie quæ Libera *dicitur* (Congé indéfini), *et Senatoribus concedebatur ut Urbe exire ad privata sua negotia possint, simulque de Legatis hostium* (des Ambassadeurs).

ARTICULUS I.

De Legatis municipiorum.

Circa hanc Legatorum speciem videndum, quæ sit forma eorum decernendorum, quot Legati mitti possint, quibus hoc munus deferri debeat, qui removeantur, qui excusentur ab eo : deinde agendum de Legatorum officio, de eorum privilegiis, et de Legativo seu viatico Legatorum.

§ 1. *De forma decernendæ Legationis, et quot eadem de causa eodemque tempore Legati mitti possint.*

I. *Quæ fuerit forma Legationis decernendæ, discimus ab Honorio et Theodosio qui ita rescribunt.* Quotiens ab Alexandrina civitate Legatio destinatur; universos Curiales præcipimus qui intra urbem consistunt, si non ægritudine vel alia excusabili necessitate impediuntur, in locum Curiæ convenire; et Decreta sua propria suscriptione firmata, viro Spectabili Præfecto Augustali insinuare; ut ejus relatione comitati, tuis virtutibus suas petitiones intiment, et sub examine tuo perpensa Legatione res ordinetur. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

II. Præcipitur autem Edicto Divi Vespasiani, omnibus civitatibus; ne plures quam ternos Legatos mittant. *l.* 4. § 6. Marcian. lib. 2. institut.

§ 2. *Quibus Legationis munus deferri debeat, quinam contra ab eo removeantur.*

III. Ordine unusquisque, munere Legationis fungi cogitur. Et non alias compellendus est munere Legationis fungi; quam si priores qui in Curiam lecti sunt, functi sint.

Sed si Legatio de primoribus viris desideret personas; et qui ordine vocantur, inferiores sint; non

esse observandum ordinem, Divus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit. *d. l.* 4. § 5.

Eumdem plures Legationes suscipere prohibitum non est; præterea si et sumptus et itineris compendium suadeat. *l.* 16. Modestin. lib. 8. regul.

IV. *At vero* Sciendum est debitorem reipublicæ, Legatione fungi non posse (1). Et ita Divus Pius Claudio-Saturnino et Faustino rescripsit. *sup. d. l.* 4. *pr.*

Nota. Debitores autem fisci, non prohibentur Legatione fungi. *d. l.* 4. § 2.

Ita tamen, si apparuerit nullum inde damnum fisco inferri in exsolutione ejus quod ipsi debetur. Alias Legatione prohibentur, sicut et aliis muneribus : l. 5. § 10. *ff.* de Jure immun. *et l. fin.* § 1. *ff.* Ad municipal. *supra Tit.* de Vacat. et exc. mun. *N.* 26.

V. Sed eos, quibus jus postulandi non est, Legatione fungi non posse : et ideo harena missum, non jure Legatum esse missum Divi Severus et Antoninus rescripserunt. *d. l.* 4. § 1.

§ 3. *Quinam excusentur a Legationis munere.*

VI. Pater trium incolumium liberorum, Legationibus publicis liberatur. *l.* 1. *Cod. h. tit.* Valer. et Gallien.

VII. Imperatores Antoninus et Severus Augusti, Germano-Sylvano : « Legatione functis, biennii » vacatio conceditur. Nec interest utrum Legatio » in Urbe an in provincia agentibus Nobis man» data sit ». *l.* 8. § 1. Paul. lib. respons.

Item non interest, an de Alio an de eodem negotio agatur. Nam Paulus respondit : Eum qui Legatione functus est, intra tempora vacationis præfinita non oportere compelli rursum ad defendendum publicum negotium, etiamsi de eadem causa litigetur. *d. l.* 8. *pr.*

Idem alibi ait. Legato qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstituta rursum ejusdem negotii defensio mandari non potest. *l.* 12. *ff. de Vac. et excus. mun.* Paul. lib. 1. sent.

Cæterum intellige Vacationem ab altera duntaxat Legatione, non a cæteris muneribus civitatis : hoc enim solis transmarinis Legationibus proprium est. Ita rescribunt Diocletianus et Maximianus : Transmarina Legatione apud Nos perfunctos, constitutum est biennii vacationem munerum civilium et honorum habere, non eos qui de proximo obsequia reipublicæ videntur exhibuisse. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

VIII. *Is demum autem vacationem habet, qui suo nomine Legatione functus est.* Vicarius alieni muneris voluntate sua datus, ordine suo Legationem suscipere non admissa biennii præscriptione cogetur. *l.* 13. Papin. lib. 1. respons.

Hinc quum Filius Decurio, pro patre Legationis officium suscepit : ea res filium quominus ordine suo Legatus proficiscatur, non excusat.

Pater tamen biennii vacationem vindicare poterit : quia per filium Legatione functus videtur. *l.* 7. Papin. lib. 1. respons.

Contra Filio propter patrem Legationis vacatio ne concedatur; Imperator noster cum patre, Claudio-Callisto rescripsit in hæc verba : « Quod desi» deras, ut propter Legationem patris tui a Lega» tione tu vaces ; in intervallis honorum qui sump» tum habent recte observatur. In impendiis Lega» tionum, quæ solo ministerio obeuntur, diversa » causa est ». *l.* 6. Ulp. lib. 5. de Offic. procons.

IX. *Est etiam excusationis causa in specie sequenti. Nimirum* Si accusatio alicujus publice instituta sit; non est compellendus accusator ad eum Legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit ejus qui accusatur. Et ita Divi Fratres Æmilio Rufo rescripserunt. *l.* 4. § 3. Marc. lib. 12. institut.

§ 4. *Quæ sint Legatorum obligationes.*

X. *Potissima est Legatorum obligatio, ut Legatione sua fungantur. Et quidem* Legati, vicarios dare non alios possunt nisi filios suos. *l.* 4. § 4. Marc. lib. 12. instit.

Tamen Si absenti injuncta est Legatio, eamque gratuitam suscepit; potest quis et per alium Legationem mittere. *l.* 11. Paul. lib. sing. de Jure libellor.

Legatus municipalis, ut deseruerit Legationem, pœna afficiatur extraordinaria; motus Ordine, ut plerumque solet. *l.* 1. Ulp. lib. 8. ad Massurium-Sabin.

Ideoque Utrum quis deseruerit Legationem, an ex necessaria causa moram passus sit; Ordini patriæ suæ probare debet. *l.* 2. § 1. Idem lib. 2. opinion.

Cæterum, si duo vel tres Legati fuerint; Cessatio unius Legati, ei qui munus ut oportet, obiit, non nocet. *d. l.* 2. § 2.

XI. *Ad Legatorum obligationes hoc quoque pertinet quod* Paulus respondit; Eum qui Legatione fungitur, neque alienis neque propriis negotiis se interponere debere. In qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo Prætore gratis consilium participat. *l.* 8. § 2. Paul. lib. 1. respons.

Item Paulus respondit; De eo damno quod Legationis tempore Legatus passus est, posse eum etiam Legationis tempora experiri. *l.* 9. Idem lib. 3. respons.

Hinc idem Paulus ita definit : Legatus antequam officio Legationis functus sit, in rem suam nihil

(1) Ne sic differatur exactio ejus quod debet; dum propter suam Reipublicæ causa absentiam conveniri non potest. Item, ne forte eis reversis parceretur in exactione debiti; propter officium ab his reipublicæ præstitum. Quæ ultima ratio cessat *in Debitore fisci*, de quo mox statim.

agere potest; exceptis his quæ ad injuriam ejus vel damnum parata sunt. *l.* 10. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Hoc quoque ei permittitur, ut domum sibi in patria emat. Unde Scævola. Legatus creatus a patria sua, suscepta Legatione, in Urbem Romam venit; et nondum perfecta Legatione, domum quæ erat in ipsius civitate Nicopoli emit. Quæsitum est, an in Senatusconsultum inciderit, quo prohibentur Legati ante perfectam Legationem negotiis vel privatis rebus obstringi? Respondit; Non videri teneri. *l.* 12. SCÆVOLA LIB. 1. DIGEST.

Qui Legationis officio fungitur, licet suum negotium curare non potest; Magnus tamen Antoninus (1) permisit ei, pupillæ nomine et instruere et defendere causam; licet Legationi quam suscepit, nondum renuntiaverit: præcipue eum participem (2) officii ipsius, absentem esse dicebat. *l.* 11. § 1. PAUL. LIB. SING. DE JURE LIBELLOR.

XII. *Suis autem negotiis per se quidem vacare non potest. Hinc* Is qui Legatione fungitur; libellum sine permissu Principis de aliis suis negotiis dare non potest. *l.* 15. MODESTIN. LIB. 7. REGULAR.

At per alium recte potest. Imo etiam; Legatus, contra Rempublicam cujus Legatus est, per alium a Principe quid postulare potest. *l.* 2. ULP. LIB. 2. OPINION.

§ 5. *De privilegiis Legatorum.*

XIII. *Præcipuum Legatorum privilegium; ut per tempus Legationis suæ, nulla adversus eos, velut Reipublicæ causa absentes, actio moveri possit.*

Quocirca Legato tempus prodest, ex quo Legatus creatus est; non ex quo Romam venit. *l.* 5. SCÆVOLA LIB. 1. REGULAR.

At vero Ante Legationem susceptam si cui negotium moveatur, etiam absens defendi debet: suscepta Legatione (3), non, nisi injuncto munere fungatur (4). *l.* 16. § 1. MODEST. LIB. 8. REGUL.

Est casus quo etiam durante Legatione Legatus conveniri potest: nimirum si, quum contraxit, hoc actum est ut durante Legatione debitum solveretur.

Hinc Quum quæritur an in eum qui in Legatione sit; actio dari debeat: non tam interest ubi quis aut crediderit aut dari stipulatus sit; quam illud, an id actum sit ut Legationis tempore solveretur. *l.* 3. AFRICAN. LIB. 3. QUÆST.

De privilegio quod habent Legati, quum Romæ conveniuntur, revocandi domum; vide supra lib. 4. *Tit.* de Judiciis. *N.* 30. *et seq.*

§ 6. *De Legativo.*

XIV. LEGATIVUM *est certa pecunia quam Legatis viatici nomine dari mos est.*

Et quidem etiam His qui gratuitam [a] Legationem susceperunt, Legativum ex forma restituatur. *l.* 2. § 3. ULP. LIB. 2. OPINION.

Imo ei qui se pro Legato gessit quum non esset, et Legationis negotium perfecit, hoc Legativum deberi vult Cujacius; et hoc definiri a Modestino in specie sequenti: quam porro alii longe diverso sensu accipiendam putant. Hæc talis est.

Titio, quum esset Romæ studiorum gratia, epistola missa est a Magistratibus patriæ suæ; ut porrigeret imperatori Decretum ejusdem civitatis, quod erat cum ipsa epistola missum. Is autem qui suscepisset litteras restituendas (5), collusione facta dedit Lucio [b] qui et ipse Romæ morabatur suæ rei gratia. Sublato Titii nomine; cui erat Decretum missum uti per ipsum daretur, suum nomen scripsit (6); et sic Imperatori Decretum secundum mandata Reipublicæ dedit. Quæro, qui (7) viaticum petere ab ea potuisset: et quid commisisse videtur, is qui non restituit litteras (8) ei cui restituere mandatum susceperat; et is qui sublato alieno nomine, inscriptoque suo, quasi ipse jussus a patria Decretum Imperatori porrexit? Herennius Modestinus respondit; Titium quidem viaticum petere non posse; sed eum (9) qui nomen incidisset. *l.* 36. *ff. Ad municip.* MODESTIN. LIB. 2. RESPONS.

(1) Caracalla scilicet, qui hoc assumpserat *Magni* cognomen; ut jam sæpe dictum est.

(2) Contutorem.

(3) Scilicet si motum sit suscepta jam Legatione.

(4) Id est, functus sit; finita sit Legatio. Glossa.

[a] *Alibi* non gratuitam.

(5) Tabelarius scilicet qui litteras ad *Titium* perferendas susceperat; colludens cum *Lucio*, eas huic Lucio tradidit, non Titio.

[b] Titio *Vox superfluenda.*

(6) Lucius, nimirum in superscriptione epistolæ ad Titium missæ; ut ipse Lucius videretur, ex jussu suæ civitatis, Decretum offerre Principi.

(7) *Quis* nempe; an Lucius, an Titius.

(8) Nimirum Tabularius qui non restituit Titio, sed Lucio. Alio sensu (de quo in Nota seq.) intellige Titium ipsum qui non restituit Principi.

(9) Scilicet Lucium *qui nomen* Titii *incidisset* (Perperam alibi, *indidisset*). Huic Lucio legativum debetur, quia ipse negotium Legationis absolvit, quamvis non esset ei mandatum. Ita Cujacius.

Longe aliter Bynkershoek *Observ.* II. 9.

Et 1.° nullam hic Tabularii interventum supponendum esse: sed rem totam inter *Titium* et *Lucium* actam vult intelligi; ipsumque Titium qui susceperat litteras restituendas (*Le paquet de ses pouvoirs, et le Décret*), collusisse cum Lucio, ut Lucius ipse eas restitueret Principi. Enimvero stultam fore quæstionem an Titius *viaticum petere* posset (scilicet actione MANDATI); si Titius ille mandatum non solum non suscepisset, sed Tabularii facto ne scivisset quidem.

2.° In fine legis trajecta vocula (NON), textum ita emendat: *Modestinus respondit; Titium quidem viaticum petere posse, sed* NON *eum, etc.* Quippe ex Juris principiis; Lucium qui nolente Reipublicæ negotium gessit, *Negotiorum gestorum* actionem contra eam habere non posse: Titio autem *Mandati* actionem recte competere; utpote quæ competat, non tantum si quis per se Mandatum exequatur, sed et si per alium.

3.° Denique hic VIATICUM accipiendum censet, non (ut Cujacius intelligit) præmium operæ Legationis constitutum; sed quicquid ad negotium exequendum impendi oportuit: puta si quid Officio admissionis datum est, quo aditus paterat ad Principem.

XV. Si quis in munere Legationis, antequam ad patriam revertatur, decessit; sumptus qui proficiscenti sunt dati, non (1) restituuntur. *l.* 10. § 1. Paul. lib. 1. sentent.

ARTICULUS II.

De duabus aliis Legationis speciebus.

§ 1. *De libera Legatione.*

XVI. Libera Legatio *est honorarius titulus, quo ab Imperatore aut Senatu donabantur Clarissimi viri, profecturi in provincias, aut voti solvendi causa, aut ad hereditates adeundas, nominave debitorum suorum persequenda* (2).

A Legatione de qua priori Articulo egimus, omnino differt. Nam Qui libera Legatione abest, non videtur Reipublicæ causa abesse. Hic enim non publici commodi causa sed sui abest. *l.* 24. Ulp. lib. 74. ad Edictum Prætoris.

§ 2. *De Legatis hostium, seu exterarum gentium.*

XVII. Si quis Legatum hostium pulsasset, contra Jus Gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur Legati. Et ideo, si quum Legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit; responsum est, liberos eos manere: id enim Juri Gentium conveniens esse. Itaque eum qui Legatum pulsasset, Quintus-Mucius dedi hostibus (3) quorum erant Legati, solitus est respondere. *l.* 17. Pompon. lib. 37. ad Q. Mucium.

(1) Ab ejus heredibus.

(2) Hoc est quod ait Cicero *de Legib.* lib. III. *Legatione hereditates aut syngraphas suas persequatur.*

(3) Id est, populis. Adde supra lib. 4. Tit. *de Cap. min.* N. 2.

TITULUS VIII.

DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATES PERTINENTIUM.

In *hoc Titulo agitur de Administratione Rerum ad Civitates pertinentium; simul et de jure Civitatum circa suos contractus, aut in judiciis; quod Jus vel ipsis proprium est, vel commune cum privatis omnibus.*

SECTIO I.

De jure quo Civitates utuntur, vel sibi proprio, vel privatis omnibus communi, circa contractus et judicia.

Hoc Civitatum privilegium est, quod Si in aliquo captum est jus reipublicæ, juxta scita Divorum Principum, Defensores Reipublicæ, modo adesse fiduciam negotio putant, restitutionis auxilium possunt flagitare. *l.* 1. *Cod. de Officio ejus qui vicem alicuj.* ¶ *sane si.*

Enimvero Rempublicam, ut pupillam, extra ordinem juvari moris est. *l.* 3. *Cod. de Jur. Reipubl.* Alexander.

Non ex eo autem solo capta videtur in priori locatione, quod fundum postea pluris locaverit.

Hinc Ulpianus. Non utique de exemplo posterioris locationis, præteritarum conductionum quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. *l.* 2. Ulp. lib. 3. opinion.

In hoc etiam pupillis respublica similis est, quod Antoninus rescribit. Si quid adversus Rempublicam indefensam, in ea specie in qua neque defensores creati fuerint, neque ut ii crearentur placuit, statutum est; actionibus ejus nihil est præjudicatum. *l.* 1. *Cod. de Jur. Reipubl.*

II. *De cætero, regulariter Civitates communi omnium jure utuntur.*

Hinc 1.° Simile privilegium fisco nulla Civitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id a Principe datum sit. *l.* 10. *ff. Ad munic.* Marcian. lib. singul. de delatoribus.

Similiter Antoninus. An Respublica in cujus locum successistis ideo quia satisfecisse debito vos proponitis, jus pignoris in eo fundo habeat; apud suum judicem quæritur. Si etiam neque beneficio sibi concesso id jus nacta est, neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit: causa ejus non separatur a cæteris creditoribus, qui habent personalem actionem. *l.* 2. *Cod. de Jure Reipubl.*

Quædam autem Civitates hoc privilegium taciti pignoris habent ex beneficio Principis; quædam illud habent ex propriis suis legibus, ut de Antiochena Civitate refert Papinianus. Ita ille: Antiochensium Cœle-Syriæ Civitati, quod lege sua privilegium in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare constitit (1). *l.* 37. *ff.*

(1) Imperator Severus Antiochenis omnia privilegia quibus ante gaudebat civitas, ademerat; eo quod partibus Nigri faverent: ut refert Spartianus in vita Severi. Verum huc referri ad privilegia a Severo et præcedentibus Imperatoribus concessa; non ad hoc quod *Lege sua*, id est propria civitatis Lege habebant, docet Papinianus; adeoque durare illud privilegium.

Iis tamen Administratoribus cautio remittitur, quos Praeses ex inquisitione creat.

Hinc supradicti Imperatores Item rescripserunt; A Curatore Calendarii cautionem exigi non debere, cum a Praeside ex inquisitione eligatur. *l.* 9. § 7. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTIT.

ARTICULUS II.

De officio Administratorum Reipublicae.

VI. *Cum res civitatum alienari non possint, ad officium Administratorum id ante omnia pertinet, quod supradicti Antoninus et Verus* Item rescripserunt; Agros Reipublicae retrahere Curatorem Civitatis debere, licet a bona fide emptoribus possideantur; cum possint (1) ad auctores suos recurrere. *l.* 9. § 2. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTIT.

At vero Agri publici qui in perpetuum locantur (2), a Curatore (3) sine auctoritate Principali revocari non possunt. *l.* 11. § 1. *ff. de Public. et vectigal.* PAUL. LIB. 5. SENT.

VII. *Item ad officium Curatoris pertinet, ut a debitoribus Reipublicae exigat; puta si legatum civitati sit relictum.*

Hinc idem Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Ad Magistratus officium pertinere exactionem pecuniae legatorum: et, si cessaverint, ipsos, vel heredes conveniri; aut si solvendo non sint, fidejussores eorum qui pro his caverunt. *l. fin.* § 2. *Ad municip.* PAPYRIUS JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUT.

Idem est, ex quacumque alia causa debeatur. Tamen Si bene collocatae sunt pecuniae publicae, in sortem inquietari debitores non debent, et maxime si parient usuras. Si non parient, prospicere Reipublicae securitati debet Praeses provinciae; dummodo NON ACERBUM SE EXACTOREM, NEC CONTUMELIOSUM PRAEBEAT; SED MODERATUM, ET CUM EFFICACIA BENIGNUM, ET CUM INSTANTIA HUMANUM. Nam inter insolentiam incuriosam, et diligentiam non ambitiosam, multum interest. *l.* 33. *ff. de Usur.* ULP. LIB. SING. DE OFFIC. CURAT. REIPUBL.

Hoc Jus confirmavit Constantinus in l. 2. *Cod.* de Debitor. civit.

Quod diximus sortem exigi non debere, non obtinet certis casibus; puta si ea pecunia debeatur, quae ad annonam sit destinata.

Hinc Ulpianus. Frumentariae pecuniae suo nomine debitor, quam primum solvat. Necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia, moram solutionis accipere non debet; sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per Praesidem provinciae compellantur. *l.* 2. § 3. ULP. LIB. 3. OPINION.

Hinc Antoninus et Verus Item rescripserunt; Pecuniam ad annonam destinatam, distractis rebus (4) Curatorem exigere debere. *l.* 9. § 5. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONST.

VIII. *Pertinet etiam ad officium Curatoris, ut pecuniam civitatis Collocet. Et quidem* Praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae credantur sine pignoribus idoneis, vel hypothecis. *sup. d. l.* 33. § 1. *ff. de Usur.*

Observare etiam debet ut in certos usus destinatam pecuniam, in alios usus non eroget.

Et hoc maxime circa pecuniam frumentariam observandum est: alioquin eam ipse cum usuris restituere tenebitur. Enimvero Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui Civitati, non compensari in erogata debet. Sin autem frumentaria pecunia in alios usus, quam quibus destinata est, conversa fuerit; veluti in opus balneorum publicorum: licet ex bona fide datum probatur, compensari quidem frumentariae pecuniae non oportet; solvi autem a Curatore Reipublicae jubetur. *l.* 2. § 4. ULP. LIB. 3. OPINION.

Et Quod de frumentaris ratione in alium usum conversum est, sua causa (5) cum incremento debitu restituatur. Idque etsi contra absentem pronuntiatum est, inanis est querela (6). Ratio tamen administrationis; secundum fidem acceptorum et datorum ponatur. (7). *d. l.* 2. § 2.

Caeterum Si indemnitas debiti frumentariae pecuniae cum suis usuris fit; immodicae et illicitae computationis modus non adhibetur: id est, ne commodorum commoda, et usurae usurarum incrementum faciant. *d. l.* 2. § 5.

IX. *Ad officium Curatoris Reipublicae pertinent etiam, in quos usus impendere debeat pecuniam Civitati relictam. Et quidem* Nisi ad opus novum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt. *l.* 5. § 1. PAUL. LIB. 1. SENTENT.

At Quod ad certam speciem, Civitati [a] relinquitur; in alios usus convertere non licet. *l.* 1. ULP. LIB. 10. DISPUTAT.

Similiter Valens. Legatam municipio pecuniam, in aliam rem quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non licet.

Et ideo si unum opus fieri jusserit, quod Falcidiae Legis interventu fieri non potest; permittitur, summam quae eo nomine debetur, in id quod maxime necessarium Reipublicae videatur, convertere. Sive plures summae in plura opera legantur; et Legis

(1) Emptores.

(2) Jure emphyteutico.

(3) Id est, per Curatorem.

(4) Id est, per distractionem rerum debitoris.

(5) Sensus planior, si legas *suae causae*.

(6) Id est, objici non potest irritam esse condemnationem, quia absens condemnatus est. Etsi enim regulariter Sententia in absentem lata non valeat (ut vid. supra lib. 42. Tit. *de Re judic.* N. 21.) tamen speciali jure hic valet.

(7) Curator qui pecuniam frumentariam in alios usus convertit, debet quidem eam cum usuris restituere: caeterum sumptum quem in alios usus fecit, amittere non debet; sed ratio inter ipsum et rempublicam *secundum fidem acceptorum et datorum* poni debet.

[a] *Florent.* Civitatis.

Falcidiæ interventu id quod relinquitur omnium operum extructioni non sufficit; permittitur in unum opus, quod Civitas velit, erogari. *l.* 4. VALENS. LIB. 2. FIDEIC.

Sed etsi pecunia legata sufficiat ad eam causam ad quam legata est, interdum in aliam causam convertenda est. V. G. Sed municipio pecuniam legatam, ut ex reditu ejus venatio aut spectacula edantur; Senatus in eas causas erogari vetuit. Et pecuniam eo legatam, in id quod maxime necessarium municipibus videatur, conferre permittitur: ut in eo munificentia ejus qui legavit, inscriptione notetur. *d. l.* 4. ¶ *seq.*

Item Pecuniam quæ in opera nova legata est; potius in tutelam eorum operum quæ sunt, convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam, Divus Pius rescripsit: scilicet si satis operum Civitas habeat, et non facile ad reficienda ea pecunia inveniatur. *l.* 7. *ff. de Operic. public.* CALLISTRAT. LIB. 1. DE COGNIT.

X. *Ad officium Administratoris Reipublicæ pertinet, ut quovis contractus in rem Civitatis ineat. An autem ipse, an Respublica ex his contractibus tenebitur?*

Et quidem In eum qui Administrationis tempore creditoribus Reipublicæ, novatione facta pecuniam cavit; post depositum officium, actionem denegari non oportet.

Diversa causa est ejus qui solvi constituit. Similis etenim videtur ei qui publice vendidit, aut (1) locavit. *l.* 3. § 2. PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

Quid si administrator, Civitatis nomine, mutuam pecuniam acceperit? Civitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem ejus pecuniæ versæ sunt: alioquin ipsi soli qui contraxerunt, non Civitas tenebuntur. *l. ff. de Reb. cred.* ULP. LIB. 10. AD ED.

Et generaliter, ex contractu Magistratuum municipalium, in ipsos actio datur, si id quod contraxerunt, non versum est in rem Reipublicæ; sin autem, in ipsam Rempublicam actio datur.

Et quidem quamvis anno magistratus eorum finiatur: tamen ultra annum, sive in ipsos, sive in Rempublicam, juxta hanc distinctionem datur actio. Hoc est quod ait Paulus: In Duumviros, et Rempublicam, etiam post annum actio datur, ex contractu Magistratuum municipalium. *l.* 35. § 1. *ff. de Oblig. et act.* PAUL. LIB. 1. AD ED. PRÆTORIS.

X. *Denique* Ad Curatoris Reipublicæ officium spectat, ut dirutæ domus a dominis extruantur. *l.* 46. *ff. de Damn. infect.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

Sin, potest eas sumptu publico extruere. Et eo casu Domum sumptu publico extructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, jure eam Respublica distrahit. *d. l.* 46. § 1.

ARTICULUS III.

De obligatione Administratoris Reipublicæ erga Rempublicam.

XII. *Administrator, Reipublicæ obligatur ad reddendam Administrationis suæ rationem.*

Hæc obligatio complectitur, non solum ut pecuniam quæ ex rationibus apud eum remansit restituat; sed etiam ut in id teneatur quod dolo aut culpa in Administratione peccavit.

Enimvero Magistratus Reipublicæ, non dolum solummodo, sed et latam negligentiam, et (hoc amplius) etiam diligentiam debent. *l.* 6. ULP. LIB. 1. AD ED. PRÆTORIS.

Aliter tamen ex dolo, aliter ex culpa tenentur. Nam Antoninus et Verus Item rescripserunt; Curatores, si negligenter in distrahendis bonis se gesserint, in simplum teneri; si per fraudem, in duplum: nec ad heredes eorum, pœnam descendere. *l.* 9. § 4. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTIT.

XIII. *Exemplum culpæ est, si pecuniam male collocaverunt; aut, dum debitorem forte non interpellant; nomen deterius factum est. Ad Curatores enim Reipublicæ, quemadmodum et ad tutores pupillorum, æque pertinet quod ait Modestinus:* Periculum nominum, ad eum cujus culpa deterius factum probari potest, pertinet. *l.* 35. *ff. de Reb. cred.* MODEST. LIB. 3. RESPONS.

Cæterum Antoninus et Verus Item rescripserunt; Nominum quæ deteriora facta sunt tempore Curatoris, periculum ad ipsum pertinere. Quia vero antequam Curator fieret, idonea non erant; æquum videri, periculum ad eum non pertinere. *l.* 9. § 9. PAPYRIUS-JUST. LIB. 1. CONSTITUT.

Excipe, nisi ipse ea probaverit. Eorum autem periculo nominum quæ ipse fecit, liberatur, si ejus successores ea probaverunt; modo tamen successores idoneos nominaverit.

Hoc docet Modestinus in specie sequenti. Titius pro pecunia publica quam ipse credidit, pignus accepit; pacto facto cum debitore, ut, non soluto debito, sine (2) ulla repromissione distraheret pignus. Succedentes gradus in locum Titii, nomen et pignus probaverunt usque ad Mævium. Ex venditione pignoris, propter repromissionem a Magistratu (3) vendentibus factam de modo fundi demonstrato, satis debito factum non est (4). Quærebatur, quis Reipublicæ tenetur? Herennius-Modestinus;

(1) Qui ex his contractibus post depositum officium non possunt conveniri. Secus obtinet in procuratore privato: ut constat ex lege 67. ff. de Procurat. Verum magis parcendum fuit ei qui necessitate publici muneris administrat; quam ei qui sponte negotia aliena tractat.

(2) Id est, ea lege ut, quum Respublica distraheret pignus, nullam præstaret emptori repromissionem de evictione aut alia re; sed ut is ipse qui pignus constituerat, teneretur emptori eo nomine.

(3) *Magistratibus.* Cujac. Observ. VII. 12.

(4) Scilicet Magistratus emptori repromiserunt de certo modo agri. Cum autem tantus non esset, convenit suat ab emptore: et sic non fuit unde satisfieret Reipublicæ.

Titium, cum successores ejus periculum nominis agnoverint, eo nomine obstrictum non esse respondit. Sed nec post Magistratus, qui vendidisse proponuntur (1); cum videlicet pluris vendiderunt, propter mensuræ agri demonstrationem; et hoc, quâ pluris vendiderunt, restituere (minore modo deprehenso) jussi sunt. Eum igitur qui novissimus nomen probavit (2), indemnitati Reipublicæ satisfacere debere; si nomen ad successorem idoneum (3) transmisisse non doceatur. *l.* 36. § 1. *ff. Ad municip.* MODEST. LIB. 1. RESPONS.

Similiter periculum conductoris qui fundum Reipublicæ non exacta cautione locaveram, desinit ad me pertinere pro futuro tempore; si successor conductionem probavit, eique ipse locavit.

Hoc docet Papinianus. Ita ille: Prædium publicum in quinque (4) annos, idonea cautione non exacta, Curator Reipublicæ locavit. Cæteris annis (5) colonus si reliqua traxerit, et de fructibus prædii mercedes [quæ] servari (6) non potuerint; successor qui locavit, tenebitur (7). Idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est; scilicet ut sui temporis singuli periculum præstarent. *l.* 3. § 1. PAPIN. LIB. 1. RESPONS.

XIV. *Quæsitum est an pecuniæ quam Reipublicæ debent ex Administratione sua, usuras quoque deberent Curatores? Quocirca,* Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Pecuniæ quæ apud Curatores remansit, usuras exigendas: ejus vero quæ a redemptoribus operum exigi non potest, sortis duntaxat periculum ad Curatores pertinere. *l.* 9. PAPYRIUS-JUSTUS LIB. 2. DE CONSTITUT.

1.° *Itaque (ut ait Papyrius* Idem libro eodem) Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Eum qui pecuniam publicam Magistratus sui tempore, et post non pauco tempore detinuerat, usuras etiam præstare debere: nisi si quid allegare possit, qua ex causa tardius intulisset. *d. l.* 9. § *fin.*

2.° *At vero si ea non sit pecunia quæ apud ipsum remanserit;* Constitutionibus Principum continetur, ut pecuniæ quæ ex detrimento (8) solvitur, usuræ non præstentur. Et ita Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt his verbis: « HUMANUM EST reliquorum usuras, neque « ab ipso qui ex Administratione honoris reliquatus est, neque a fidejussore ejus, et multo « minus a Magistratibus qui cautionem acceperint, « exigi. Cui consequens est ut ne in futurum a « forma observata discedatur ». *l.* 24. *ff. Ad municip.* SCÆVOLA LIB. 2. DIGEST.

Supradictum utrumque casum ita etiam complectitur Paulus. Eos qui ex administratione rerum Civitatium conveniuntur, usuris obnoxios esse, satis notum est. Idem observatur in omnium Curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea quam redemptoribus commiserunt, etiamsi negligenter dederint, usura eis remittitur. Hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam usuræ applicabuntur. *l.* 17. § 7. *ff. de Usur.* PAUL. LIB. SING. DE USUR.

Et generaliter idem Paulus respondit; Eos qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio quod Administraverint, conveniuntur; in damnum sortis substitui solere, non etiam in usuras. *l.* 21. § 1. *ff. Ad municip.* PAUL. LIB. 1. RESPONS.

Consonat quod ante rescripserat Antoninus. Fœnoris Reipublicæ, quod non tua culpa (9) perditum esse apparuerat: sufficit sortis damnum, non etiam usurarum unus sustinere. *l. un. Cod. de His qui ex offic. quod administr. conv.*

XV. *Sorte autem salva, tenetur quidem de usuris quas culpa sua non exegit: sed eis usuris, imo sorti quam a minus idoneis debitoribus non recepisset, compensat id quod plus solitis usuris ex aliis nominibus percepit.*

Hoc docet Paulus. Ita ille: Gaius-Seius qui rem publicam gerebat, fœneravit pecuniam publicam sub usuris solitis. Fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non inlatis usuris, graviores infligerentur. Quidam debitores cessaverunt in sol-

(1) Quamvis ex distractione pignoris quam fecerant, Reipublicæ non sit satisfactum; non tamen tenentur, *Cum videlicet, etc.*

(2) Sequendo fidem debitoris principalis; qui, ejus quod ex pretio pignoris Respublica minus suo debito consecuta esset, debitor remanebat. Ita probato debitoris nomine, prædecessorem qui pignus distraxit, periculo hujus nominis liberavit.

(3) Sensus est; si revera fuit novissimus probator, qui *non doceatur transmisisse* et ipse *nomen ad successorem*; et quidem ad successorem *Idoneum.* Duo enim requiruntur, ut prædecessor periculo liberetur.

1.° Ut *transmiserit nomen* ad successorem; id est, ut successor nomen in suum periculum receperit, fidem sequendo debitoris; 2.° Ut successor ille quem nominavit, fuerit idoneus. Ita Cujacius, cujus interpretationem secuti sumus.

Probabiliter quoque posset ea illa *Idoneum* referri, non ad successorem, sed ad *Nomen*; hoc sensu: Si novissimus qui nomen probavit, non doceatur NOMEN IDONEUM transmisisse ad successorem. Et juxta hunc intellectum, decessor periculo liberaretur, si quo tempore Administrationem suam cum hoc nomine ad successorem transmisit, nomen erat idoneum; et culpa successoris qui illud exigere cessavit, desierit esse idoneum.

Lector quem maluerit in hac lege, definitionis Modestini intellectum eligat.

(4) Scilicet in tempus sui magistratus; juxta Cujacium. Vide supra N. 4.

(5) Post elapsum tempus primæ conductionis.

(6) Secundæ conductionis.

(7) Nec imputabitur decessori, quod minus idoneam cautionem acceperit. In culpa est enim successor, qui eam probavit.

(8) Id est, quam debent ob detrimentum quod culpa ipsorum Respublica passa est. Satis enim pœnæ visum est; si in sortem quam Respublica perdidit, teneantur.

(9) *Culpam* hic accipe fraudem, aut saltem latam culpam; quæ si in Administratione argueretur, in usuras ille teneretur. Non autem intellige de culpa levi: imo supponenda est in ea culpa levis; alioquin sortis damnum præstare non teneretur.

postquam res ab eo servari non potuerit, pro quo intercessit. *l.* 3. § 4. Papin. lib. 1. respons.

XIX. *Sed nec de omnibus tenentur fidejussores et nominatores, de quibus ipse Administrator teneri potest. Enimvero* Fidejussores qui salvam Rempublicam fore responderunt, et qui Magistratus suo periculo nominant; pœnalibus actionibus (1) non astringuntur, in quas inciderunt hi pro quibus intervenerunt Eos enim damnum Reipublicæ præstare satis est, quod promitti videtur. *l.* 17. § 15. *ff. Ad municip.* Idem lib. 1. respons.

Consonat quod rescribit Antoninus. Fidejussores Magistratuum in his quæ ad Reipublicæ Administrationem pertinent, teneri; non in his quæ ob culpam, vel delictum eis pœnæ nomine irroguntur; tam mihi quam Divo Severo patri meo placuit. *l. un. Cod. de Peric. eor. qui pro magistr. interven.*

Item fidejussores et nominatores, accedunt quidem obligationi quæ ex Administratione Magistratus nascitur; non illi qua Magistratus se devinxit, successorem sibi nominando.

Hinc Papinianus. Nominati successoris periculum, fidejussorem nominantis non tenet. *sup. d. l.* 17. § 14. *ff. Ad municip.*

Item Philippus rescribit. Si successoris tui successor non idoneum loco sui Magistratum denominaverit; Administrationis ejus periculum, ad tuam personam spectare nequaquam potest. Etenim nominati successoris, duntaxat quisque periculum suscipere compellitur: nec ad nominatoris nominatorem manus jure porrigi possunt. *l.* 2. *Cod. de Peric. nominat.*

§ 2. *An et quatenus collega obligationi collegæ accedat.*

XX. Magistratum, municipales, cum unum magistratum administrant, etiam unius hominis vicem sustinent. Et hoc plerumque quidem lege municipali eis datur: verum etsi non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit. *l.* 25. *ff. Ad Municip.* Ulpian. lib. 1. ad Ed. Prætoris.

Hinc Imperator Titus-Antoninus Lentulo-Vero rescripsit; Magistratuum officium individuum, ac periculum esse commune.

Quod sic intelligi oportet; ut ita demum collegæ periculum ascribatur, si neque ab ipso qui gessit, neque ab his qui pro eo intervenerunt, res servari possit, et solvendo non fuit, honore deposito. Alioquin si persona vel cautio sit idonea, vel solvendo fuit quo tempore conveniri potuit; unusquisque in id quod administravit, tenebitur. *l.* 11. *ff. Ad municip.* Papin. lib. 2. quæst.

Quod si forte is qui periculo suo nominavit Magistratum, solvendo sit; utrum in eum prius actio reddi quasi fidejussorem debeat, an vero non alias quam si res a collega servari non potuerit? Sed placuit, fidejussoris exemplo, priorem conveniendum qui nominavit: quoniam collega quidem, negligentiæ ac pœnæ causa; qui vero nominavit, fidei ratione convenitur. *d. l.* 11. § 1.

Et ei, contra nominati (2) collegam, actionem Utilem dari non oportet. *l.* 12. *ff. d. tit.* Idem lib. 1. respons.

Quid ergo si alter ex Magistratibus toto anno abfuerit; aut forte præsens per contumaciam sive ignaviam vel ægram valetudinem, Reipublicæ negotia non gesserit; omnia collega solus administraverit, nec tamen tota res ab eo servari possit? Talis ordo dabitur, ut in primis qui Reipublicæ negotia gessit, et qui pro eo caverunt, in solidum conveniantur; mox peractis omnibus, periculum adgnoscat qui non idoneum nominavit; postremo alter ex Magistratibus, qui Reipublicæ negotiis se non immiscuit. Nec juste, qui nominavit, universi periculum recusabit; cum scire deberet, eum qui nominaretur, individuum officium et commune periculum suscepturum. Nam et quum duo gesserunt, et ab altero servari quod debetur, non potest; qui collegam nominavit, in universo convenitur. *l.* 13. *ff. d. tit.* Idem lib. 2. quæst.

Consonat quod rescribunt Diocletianus et Maximianus. Cum te et collegam tuum magistratus vestri tempore publicum fœnus collocasse proponas; nec potuisse debitum a quibusdam Reipublicæ restitui; cum paratus sis pro te id quod solus gessisti, Reipublicæ satisfacere; consequens est Rempublicam, si separati actus vestri contractus fuerint, successores collegæ tui vel rerum ejus possessores prius ob personam ejus congredi; et si solida indemnitas Reipublicæ servata non fuerit, nominatores ejus interpellare; ac postremo loco, si quid ex nomine collegæ tui defuerit, ob culpæ nexum te interpellare. Priores enim nominatores, veluti fidejussores, placuit obstringi. *l.* 4. *Cod. Quo quisque ordine conven.*

Similiter ante rescripserant Carus, Carinus et Numerianus; nominatorem prius quam collegam esse discutiendum.

Ita enim illi: Si ita Duumviri creati estis (hoc (3)

(1) *Du; li,* de quibus supra N. 12.

(2) Hanc vocem expungendam censet Cujacius Observ. XIII. 24. Nec de collega *Nominati* hic agi, sed potius de collega *nominantis;* hujusque legis sententiam esse, ut nominatores omnino similes sint fidejussoribus; et quemadmodum fidejussor qui solvit, nisi cedi sibi actiones curaverit, non habet actionem adversus confidejussorem (supra lib 46. Tit. *de Fidejuss* N. 67) ita, unus ex his qui nominaverunt sibi successores, si conventus pro nominato solverit, nisi sibi cedi actiones curaverit, non habebit actionem *Utilem* adversus collegam suum: quia quod ipse debebat, solvisse; et suum, non collegæ negotium gessisse videtur. Nec obstat quod Reipublicæ Curator qui ex communi Administratione solvit, adversus collegam actionem habet: infra Art. seq. Hoc enim porrigi non debet ad communem nominationem.

(3) Verba illa (*hoc expresso*) abundare, recte censet Cujacius. Si enim idipsum in creatione fuisset expressum; quorsum alteruter pro collega conventus, Imperatorem consuleret an teneretur hujus collegæ nomine?

expresso) ut mutuo periculo teneamini in dubium non venit, vicariis damnis vos esse obstrictos: cum (1) in Magistratibus prius nominatores conveniendos esse (hoc quod in persona vestra (2) custodiri consideratis) constitutum est. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Observandum superest, quod Jus Reipublicæ pacto mutari non potest; quominus Magistratus collegæ quoque nomine conveniantur, in his speciebus in quibus id fieri jure permissum est. *l.* 2. § 8. ULP. LIB. 2. OPINION.

XXI. *Hactenus de Magistratibus.*

Circa eos autem quibus aliqua Reipublicæ Administratio sine honore concessa est, ita distinguit Gordianus. Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus (3) injungitur, et ita ut uniusque eorum periculo soliditatis videatur obstrictus; manus ad nominatorem, priusquam utrique qui id munus administraverunt solenniter fuerint excussi, nulla ratione porrigi possunt (4). Si vero separatis portionibus ad munus nominati sunt: prius pro portione conveniantur, qui id munus administraverint; item fidejussores eorum. Si nec ab his quidem indemnitas fuerit servata, tunc demum creatorem: ac si nec is quidem sufficiat, novissime participem muneris conveniri debere Præses non ignorat. *l.* 2. *Cod. Quo quisq. ord.*

Et quidem hoc posteriori casu, collega non indistincte tenetur. Nam Antoninus et Verus Item rescripserunt; Curatorem etiam nomine collegæ teneri, si intervenire et prohibere eum potuit. *l.* 9. § 8. PAPYRIUS-JUSTUS, LIB. 2. DE CONSTITUTION.

Priori autem casu, quum duobus in solidum Administratio data est; quamvis eam inter se diviserint, alter pro altero indistincte tenetur.

Hinc Papinianus. Curatores communis officii, divisa pecunia quam omnibus in solidum publice dari placuit, periculo vice mutua non liberantur. Ulpianus (*autem notat*): Prior tamen, exemplo tutorum, conveniendus est is qui gessit. *l.* 3. PAP. LIB. 1. RESPONS.

Consonat quod rescribit Antoninus. Etsi duobus simul cura pecuniæ Civitatis, non tamen separatis portionibus mandetur; singuli non pro virili portione, sed in solidum Reipublicæ obligantur. Quum autem de indemnitate civitatis quæritur: prius ejus bona qui administravit; ac mox, si satisfieri non poterit, collegæ conveniuntur. *l.* 1. *Cod. Quo quisq. ord. conven.*

Observandum autem, hanc obligationem qua pro collega teneor, ad ea non porrigi quæ post mortem meam gessit. Unde statim sequitur: Vos tamen qui heredes unius ex Curatoribus extitistis; damno si quod post mortem ejus dolo vel culpa collegarum accessit, onerari non est rationis. *d. l.* 1. *Cod.* § *vos tamen.*

XXII. *Pro collegis quis, sive Magistratus, sive nullus Administrator, non ideo minus tenetur, quod se non miscuerit et in aliena potestate fuerit.*

Hinc Paulus. Lucius-Titius quum esset in patris potestate, Magistratibus inter cæteros frumento comparando invito patre Curator constitutus est. Cui rei Lucius-Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neque in eam cavit aut se compotationibus cum cæteris miscuit: et post mortem patris, in reliqua collegarum interpellari cœpit. Quæritur an ex ea causâ teneri possit? Paulus respondit; Eum qui injunctum munus a Magistratibus suscipere supersedit, posse conveniri eo nomine propter damnum Reipublicæ; quamvis eo tempore quo creatus est, in aliena fuerit potestate. *l.* 21. *ff. Ad municip.* PAUL. LIB. 1. RESPONS.

ARTICULUS V.

De obligatione Administratoris Reipublicæ, erga collegam.

XXIII. *Quivis Reipublicæ administrator obligatur erga collegam, hujus pecuniæ nomine quam collega in commune munus impendit.*

Hinc Maximianus. Cum ad munus exhibendarum angariarum cum aliis creatus, a consortibus muneris sollicitudine deserta, solum te functum esse proponas; sumptuum detrimenta si qua acciderint, collatione eorum quos munus oportuerat participare, provisione Præsidis dividentur. Quod si etiam a te obsequium derelictum esse cognoverit; quid censuræ publicæ congruit, non ignorat. *l. un. Cod. Sumptus injuncti mun.*

Actio autem quæ propterea in collegam decerni solet ei qui pro altero depeudit; ex æquitate competet. *l.* 2. § 9. ULP. LIB. 3. OPINION.

Quod depensum pro collega in Magistratu probabitur, solvi et ab heredibus ejus Præses provinciæ jubet. *d. l.* 2. § 10.

SECTIO III.

De alienatione Rerum ad Civitates pertinentium.

XXIV. *Administratoris potestatem et officium excedit alienatio Rerum Civitatis.*

(1) *Cum* illud duntaxat in ea obligatione temperamentum variis Constitutionibus introductum fuerit; nempe ita demum alterum pro altero teneri, ut prius excutiendi sint nominatores.

(2) Male vulgo *nostra*. Sensus est: hoc ipsum in persona vestra videtis esse observatum, ut ultimo loco, et post discussos demum alterius nominatores, alter pro altero conveniamini. Nullus igitur querelæ vestræ locus: nec enim dubium est, vicariis damnis vos (in subsidium saltem) esse obstrictos.

(3) Sine honore.

(4) Et ea in re differunt munera ab honoribus seu magistratibus, in quibus Collega nonnisi post nominatores tenetur, ut supradictum est.

Ex Constitutione tamen Leonis; si quæ ædificia, annonæ (1) *civiles, mancipia, ad Civitatem titulo hereditatis aut legati pervenerint; possunt distrahi præsentibus et consentientibus plurima parte Curialium et honoratorum. Res autem utriusque Romæ, nonnisi ex Principis auctoritate distrahi debent. l.* 3. *Cod.* de Vend. reb. civit.

(1) *Annonas civiles* puto appellari, vectigalis in certa specie frumenti aut vini quod a prædiis civitatum vectigalibus debebatur.

TITULUS IX.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS.

I. Decurionum *munus potissimum consistit in decernendo quod Reipublicæ conducit.*

§ 1. *De quibus rebus hæc Decreta interponantur, et a quibus Decurionibus.*

II. *Hæc Decreta interponuntur de his quæ ad communem civitatis et civium utilitatem spectant.*

Talis est V. G. probatio medicorum et professorum liberalium artium intra præfinitum numerum. De qua re ita Ulpianus: Medicorum intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium, non Præsidi provinciæ commissum est; sed Ordini (1) et possessoribus (2) cujusque civitatis: ut certi de probitate morum et perita artis, eligant ipsi, quibus se liberosque suos in ægritudine corporum committant. *l.* 1. Ulp. lib. 3. opinion.

Quam cooptationem in numerum medicorum, ex consilio et probatione eorum qui jam inter Professores recepti sunt fieri debere, item rescribunt Valentinianus et Valens. l. 10. *Cod.* de Profess. et med.

III. *In Decretis ferendis, soli Decuriones majores viginti-quinque annis jus suffragii habent.*

Minores viginti-quinque annorum Decuriones facti, sportulas Decurionum accipiunt, sed interim suffragium inter cæteros ferre non possunt. *l.* 6. § 1. *ff. de Decurion.* Pap. lib. 1. respons.

§ 2. *Quæ Decreta non valeant; et contra, quæ sit virtus Decreti rite interpositi.*

IV. Illa Decreta quæ non legitimo numero Decurionum coacto facta sunt, non valent. *l.* 2. Marcian. lib. 1. publicor.

Lege autem municipali cavetur; ut Ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis. *l.* 3. Ulp. lib. 3. de Appellationib.

Cæterum non necesse est omnes adesse. Nam Quod major pars Curiæ effecit, pro eo habetur ac si omnes egerint. *l.* 19. *ff. Ad municip.* Scævola lib. 1. quæst.

Et Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem. *l.* 160. § 1. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 76. ad Ed.

V. *Item illa quæ non tam ad utilitatem patriæ, quam ad captandam et ambiendam gratiam facta essent,* Ordinis ambitiosa Decreta, Sacris Constitutionibus improbantur. *l.* 2. *Cod. Decret. decur.* Diocl. et Maxim.

Puta Ambitiosa Decreta Decurionum rescindi debent, sive aliquem debitorem dimiserint, sive largiti sunt. *l.* 4. Ulp. lib. sing. de Offic. curat. Reipubl.

Proinde (ut solent) sive decreverint de publico alicujus (3) vel prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari; nihil valebit hujusmodi Decretum. *d. l.* 4. § 1.

Ambitiosum quoque Decretum foret, quo immunitatem munerum concederent. Nam Exceptis qui liberalium studiorum antistites (4) sunt, et qui medendi cura funguntur; Decurionum Decreto immunitas nemini tribui potest. *l.* 1. *Cod. Decret. decur.* Dioclet et Maxim.

Item ambitiosum est Decretum quo Salarium alicui ex Reipublicæ reditibus constitueretur. Quod ita confirmavit Constantinus: Nulli salarium tribuatur ex juribus [a] Reipublicæ nisi ei qui jubentibus Nobis specialiter fuerit consecutus. *l. un. Cod. de præb. salar.*

(1) Decurionum.

(2) Alii emendant, *primoribus*. Rectius Bynkershoek, *Professoribus*; id est, adhibitis iis qui medicinam in ea civitate profitentur. Enimvero, cum de peritia ejus qui in ordinem medicorum cooptandus est constare debeat professores artis in consilium ea de causa arcessendos, vel ipsa sola ratio evincit. Testatur et hoc Symmachus Epist. X. 40. ubi de promotione medici scribens ait: Quia *Lege et more summates ejusdem professionis par fuit in examen acciri; » adhibitum est judicio, collegium omne medicorum ».*

(3) Crederem legendum, *alicui*.

(4) Professores.

[a] *Melius in Cod. Theod.* viribus.

nomine, cujus liberalitate Opus extructum est, eraso, aliorum nomina inscribantur; et propterea revocentur similes civium in patrias liberalitates; Præses provinciæ auctoritatem suam interponat. *sup. d. l.* 2. § 2.

Enimvero Si quis Opus ab alio factum, adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate populi facturum se pollicitus sit: nominis proprii titulo scribendo, manentibus priorum titulis qui ea Opera fecissent, id fieri debere Senatus censuit.

Quod si privati, in Opera quæ pecunia publica fiant, aliquam de suo adjecerint summam; ita titulo inscriptionis uti eos debere iisdem Mandatis cavetur, ut quantam summam contulerint in id Opus scribant. *l.* 7. § 1. CALLISTR. LIB. 2. DE COGNITION.

VI. *Observandum superest; quædam esse Opera, in quibus nomen ejus cujus sumptu fiunt, inscribi non debet.*

Sic enim rescribunt Theodosius et Valentinianus. In nostræ Serenitatis imaginibus ac statuis erigendis, privatæ collationis injuriam propulsari (1) præcipimus, ne quid in eis suum collator cognoscat. *l.* 3. *Cod. de Statuis et imagin.*

§ 4. *De Curatoribus qui Operibus publicis præponuntur, et de redemptoribus eorum Operum.*

VII. *Operibus publicis faciendis Curatores constitui solent.* Curatores Operum cum redemptoribus (2) negotium habent; Respublica autem, cum his quos efficiendo Operi præstituit. Quatenus ergo, et quis, et cui obstrictus est; æstimatio Præsidis provinciæ est. *l.* 2. § 1. ULP. LIB. 3. OPINION.

Curatoris officio potissimum incumbit, ut a redemptore satisdationem exigat; juxta quod (inquit Papyrius Idem eodem libro) Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; Operum exactionem sine cautione non oportere committi. *l.* 9. § 3. *ff. de Administr. rer. ad civit. pertin.* PAPYRIUS-JUST. LIB. 2. DE CONSTIT.

VIII. Item rescripserunt; Operum periculum, etiam ad heredes Curatorum pertinere. *d. l.* 9. § 1.

Non tamen de eo quod post mortem Curatoris contingeret. Unde Ulpianus: Curator Operum creatus, præscriptione motus (3) ab excusatione perferenda; sicuti cessationis nomine in qua quoad vivit, moratus est, heredes suos obligatos reliquit; ita temporis quod post mortem ejus cessit, nullo onere eos obstrinxit. *l.* 1. ULP. LIB. 2. OPINION.

§ 5. *De locis Publicis quæ a privatis possidentur.*

IX. Fines publicos a privatis detineri non oportet. Curabit igitur Præses provinciæ si qui publici sunt, a privatis separare; et publicos potius reditus augere. Si qua loca publica, vel ædificia in usus privatorum invenerit; æstimare, utrumne vindicanda in publicum sint, an vectigal eis satius sit imponi; et id quod utilius esse Reipublicæ intellexerit, sequi. *l.* 5. § 1. ULP. LIB. SING. DE OFFIC. CURAT. REIPUBL.

(1) Id est, mentionem privatorum qui contulerint; ne scilicet per hanc mentionem, privatus quis dicere possit aliquid in iis ad se pertinere.

(2) *Redemptor* est, qui faciendum opus conduxit: (*l'Entrepreneur*).

(3) Qui nempe appellaverit a creatione, prætextu alicujus excusationis; at per exceptionem aliquam ab excusatione motus fuerit.

TITULUS XI.

DE NUNDINIS.

PERTINENT etiam *Nundinæ, ad jura publica municipiorum de quibus in hoc libro agitur.*

I. NUNDINÆ *quasi* Novemdinæ *dictæ sunt; quod ex Antiquo Romuli instituto, Cives Romani octo diebus ruri operam darent, nono autem quoque die Romam ad mercatum convenirent.*

Hinc Leges Trinundino die, *id est tribus harum Nundinarum diebus promulgari solebant; ut omnibus innotescerent. Macrob.* Saturnal. *l.* 16.

Retento nomine res postea mutata est. Quæ etenim hodie NUNDINÆ *dicuntur, nihil aliud sunt (ut definit Cujacius) quam celebriores mercatus, qui statis certisque temporibus maximo mercatorum concursu habentur; in his locis quibus jus habendi datum est vel ex longa consuetudine, vel ex beneficio Principis aut Senatus:* (les Foires publiques).

II. *Nundinis et mercatibus originem dedit publica utilitas.*

Enimvero, inquit Callistratus; Si quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre utensilia (1)

(1) *Utensilia* hic appellantur, quæ ad usum vitæ inserviunt; quibus alimur.

in civitate jusserit, ut ipsi ea distrahant, destituetur annonæ præbitio; cum avocentur ab opere rustici, qui confestim ubi detulerint mercem, tradere eam, et ad opera sua reverti debeant. Denique summæ prudentiæ et auctoritatis apud Græcos Plato, quum institueret quemadmodum civitas bene, beate habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit. Sic enim libro secundo ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ait : ΔΕΙ ΓΑΡ *etc.* (*id est*) « Indiget enim civitas pluribus utique rusticis, et aliis ministratoribus : itemque his, qui invehant et evehant singula. Hi autem sunt negotiatores. Afferens autem agricola in forum aliquid eorum quæ facit, vel aliquis alius opificum; nisi sub idem tempus contingat, eum cum his quibus indiget, sua permutare; vacabitne suo opificio deses sedens in foro? Nequaquam; sed sunt qui hoc videntes, » seipsos in hoc statuant ministerium ». *l.* 2. CALL. LIB. 3. DE COGNITIONIB.

III. *Ut autem magis invitentur mercatores ad Nundinas, hoc constituunt Valens et Valentinianus.* Qui exercendorum mercatuum aut Nundinarum licentiam, vel Veterum indulto, vel Nostra auctoritate meruerunt (1); ita beneficio Rescripti potiantur, ut nullum in mercatibus atque Nundinis, ex (2) negotiatorum mercibus conveniant, vel in venalitiis, aut locorum temporali quæstu et commodo (3), privata exactione sectentur vel; sub prætextu privati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre. *l. un. Cod. h. tit.*

IV. Nundinis impetratis a Principe; non utendo, qui meruit, decennii tempore usum amittit. *l.* 1. MODEST. LIB. 3. REGUL.

(1) Hoc intellige de dominis prædiorum in quibus exercentur Nundinæ.

(2) Ex (*mercibus*) et In (*venalitiis*) hic significat, *pro* vel *propter*. Sensus est, ut ne quid exigant ratione *Mercium* aut rerum *Venalium* quæcumque prostabunt in Nundinis. *Mercis* nomen minus patet quam *Venalitiorum*, aut rerum *Venalium*; cum his ultimis, etiam servi continentur.

(3) *Ex quæstu temporali et commodo locorum ubi exponuntur merces* : (*pour le droit de la place, dans le marché, pendant le temps que les marchandises l'occupent*).

TITULUS XII.

DE POLLICITATIONIBUS.

In *hoc Titulo agitur de Pollicitationibus quæ Reipublicæ fiunt, et Votis quæ Deo.*

ARTICULUS I.

De Pollicitatione.

I. *Pollicitatio a pacto differt.* Nam PACTUM est duorum consensus atque conventio; POLLICITATIO vero, offerentis solius promissum. *l.* 3. ULPIAN. LIB. 4. DISPUT.

Regulariter, neque ex pacto, neque ex Pollicitatione civilis obligatio nascitur. Hoc autem privilegium civitatum est, ut ex Pollicitatione ipsis facta interdum obligatio nascatur; maxime vero duobus casibus, quos ita statim subjungit Ulpianus : Et ideo illud est constitutum, ut, si OB HONOREM Pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur.

Sed et CŒPTUM OPUS, licet non ob honorem, promissum perficere promissor eo cogetur : et est constitutum. *d. l.* 3. § *et ideo.*

Videndum igitur : Quando quis ex Pollicitatione obligetur; ad quid Pollicitatio obliget; quando Pollicitationis obligatio extinguatur, aut remittatur; denique agendum de conditionibus quæ liberalitatibus in rempublicam factis apponuntur.

Quæremus deinde, an quis ad opus publicum suo sumptu faciendum, obligari possit citra Pollicitationem.

§ 1. *Quando quis ex Pollicitatione obligetur.*

II. *Qui Pollicitus est aliquid Reipublicæ, vel nondum cœpit adimplere quod promisit, vel jam cœpit.*

Primus casus, quo nondum cœpit. Non semper autem obligari eum qui Pollicitus est, sciendum est. Si quidem ob honorem promiserit decretum sibi vel decernendum, vel ob aliam justam causam, tenebitur ex Pollicitatione; sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus. Et ita multis Constitutionibus et veteribus et novis continetur. *l.* 1. § 1. ULP. LIB. SINGUL. DE OFFICIO CURAT. REIPUBL.

Et alibi. Hoc Jure utimur; ut in rebus publicis; quum de donatione quæritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam justam Reipublicæ promittat quis vel Polliceatur, an non : ut, si ob honorem aliquem promittat, teneatur; si minus, non. *l.* 19. *ff. de Donat.* ULP. LIB. 76. AD ED.

Et quidem Non tantum masculos, sed etiam fœminas (1), si quid ob honores Pollicitatæ sunt, debere implere sciendum est. Et ita Rescripto Imperatoris nostri et Divi patris ejus continetur. *l.* 6. § 2. ULP. LIB. 5. DE OFFIC. PROCONS.

Sunt etiam aliæ causæ. Puta Propter incendium, vel terræ motum, vel aliquam ruinam quæ Reipublicæ contigit, si quis promiserit; tenetur. *l.* 4. MARCIAN. LIB. 3. INSTITUT.

Et generaliter : Ob casum quem civitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoaverit, omni modo tenetur : ut Divus Severus Dioni rescripsit. *l.* 7. PAUL. LIB. 1. DE OFFIC. PROCONS.

Ita tamen Pollicitatio, etiamsi ob justam causam fieret, obligat; si a præsente fiat.

Hinc idem Ulpianus, libro primo Responsorum, Charidemo respondit :

Ex (2) epistola quam muneris edendi gratia absens quis misit, compelli eum ad editionem non posse. *l.* 5. ULP. LIB. 1. RESPONS.

III. *Hactenus de priore casu, quo quis nondum cœpit implere quod promisit.*

Alter casus. Item si sine causa promiserit, cœperit tamen facere; obligatus est qui cœpit. *l.* 1. § 2. ULP. LIB. SING. DE OFFIC. CURAT. REIPUB.

CŒPISSE sic accipimus, si fundamenta jecit, vel locum purgavit. Sed et si locus illi petenti destinatus est, magis est ut cœpisse videatur; item si apparatum sive impensam in publico posuit. *d. l.* 1. § 3.

Imo : Sed si non ipse cœpit; sed cum certam pecuniam promisisset ad opus Reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit (3) opus facere; tenebitur quasi cœpto opere. *d. l.* 1. § 4.

Denique quum columnas quidam promisisset, Imperator noster cum Divo patre suo ita rescripsit : « QUI non ex causa pecuniam Reipublicæ » Pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. Sed si columnas Citiensibus (4) promisit; » et opus ea ratione sumptibus civitatis, vel privatorum inchoatum est : deseri quod gestum est, » non oportet ». *d. l.* 1. § 5.

IV. *Si Pollicitatio quæ causam non habebat, obligat opere inchoato; multo magis illa quæ ob causam facta est, puta ob honorem.*

Hinc Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperitque solvere; eum debere quasi cœpto opere (5), Imperator noster Antoninus rescripsit. *l.* 6. § 1, ULP. LIB. 5. DE OFFIC. PROCONSUL.

Pariter Paulus. Qui pro honore pecuniam promisit, si solvere eam cœpit; totam præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est. *l.* 16. § 1. *ff. de Mun. et hon.* PAUL. LIB. 1. SENTENT.

V. *Si is qui id quod Pollicitus est, exequi inchoavit, tenetur perficere ; multo magis non poterit ex hac causa traditum repetere.*

Unde Ulpianus. Si quis, quam ex Pollicitatione tradiderat rem municipibus, vindicare velit; repellendus est a petitione. Æquissimum est enim, hujusmodi voluntates in civitates collatas, pœnitentia non revocari. Sed et si desierint municipes possidere; dicendum erit, actionem eis concedendam. *l.* 3. § 1. ULPIAN. LIB. 4. DISPUTAT.

Hinc etiam Paulus : Si quis statuam in municipio ea mente posuit ut ea municipii esset, et eam petere vult; excludi eum oportet præscriptione IN FACTUM data. *l.* 23. *ff. de Exceptionib.* LABEO LIB. 6. PITHANON A PAULO EPITOMATORUM.

VI. *Hactenus vidimus quando quis teneatur ex Pollicitatione civitati facta.*

Ex Constitutione autem Zenonis; si quis donaverit aliquam rem mobilem vel immobilem alicui Angelo aut Sancto, Tanquam ipsi postea Oratorium ædificaturus, *donationemque insinuaverit; potest compelli ab Episcopo perficere opus, quamvis illud nondum inchoaverit; et postea dare ea quæ donatione continentur.*

Idem vult observari circa Pollicitationes factas locis piis, veluti Xenodochiis : licentia danda Episcopis et OEconomis, convenire ipsos donatores. l. 15. *Cod.* de Sacrosanct. Eccles.

§ 2. *Ad quid obligetur quis ex Pollicitatione.*

VII. *Ex Pollicitatione quis obligatur ad hoc ipsum quod promisit, non ad æquipollens.*

Nam Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt; Opera extruere debere eos qui pro honore Polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi. *l.* 13. PAPYRIUS-JUSTUS, LIB. 2. DE CONSTITUT.

Si Pollicitus quis fuerit Reipublicæ opus se facturum, vel pecuniam daturum; in usuras non convenitur. Sed si moram cœperit facere, usuræ accedunt; ut Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. *l.* 1. ULPIAN. LIB. SING. DE OFFIC. CURAT. REIPUBL.

(1) Nam quidam honores cadunt in fœminas : *ut* patet ex l. un. Cod. *de Mulierib. in quo loc.* Puta quædam sacerdotia.

(2) Ita Cujacius observ. XXVI. 19. hanc legem accipit; censetque in hac specie non supponendum causam defuisse, cum de ea re taceat Ulpianus; sed ideo obligationem non nasci, quod non fit vera Pollicitatio nisi quæ a præsente præsentibus Magistratibus fiat. Id probat ex ipsa Pollicitationis definitione, quæ est OFFERENTIS *promissum :* supra N. *1.* Porro non videtur (inquit) *Offerentem* posse, nisi præsentem.

(3) Respublica.

(4) *Citium* civitas Macedoniæ; unde natus est Zeno philosophus, *Citiensis* dictus. Glossa.

(5) Imo, etsi nondum cœpisset solvere, teneretur; quia *Ob causam* Pollicitus est, ut dictum est supra. Igitur *quasi cœpto* hic intelligendum est, maxime cum jam cœperit.

§ 3. *Quando Pollicitationis liberatio contingat; et quando in totum aut pro parte, Pollicitationis obligatio heredibus Pollicitatoris, et ipsi Pollicitatori remittatur.*

VIII. *Pollicitationis liberatio tunc maxime contingit, quum adimpleta est.*

Hinc Si quis opus quod perfecit, assignavit (1); deinde id fortuito casu aliquid passum sit; periculum ad eum qui fecit, non pertinere Imperator noster rescripsit. *l.* 1. § 6. Ulp. lib. sing. de Offic. curat. Reipubl.

IX. *Interdum Pollicitationis obligatio in totum aut pro parte remittitur, vel Pollicitatori, vel ejus heredibus.*

Hac in re autem interest ex qua causa hæc Pollicitationis obligatio contracta sit. Nam Si quis sui alienive honoris causa opus facturum, se in aliqua civitate promiserit; ad perficiendum, tam ipse, quam heres ex Constitutione Divi Trajani obligatus est. Sed si quis [non] ob honorem (2) opus facturum se in civitate aliqua promiserit, atque inchoaverit, et priusquam perficeret, decesserit: heres ejus extraneus quidem necesse habet, aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo qui id opus facere instituerat (si ita mallet), civitati in qua id opus fieri cœptum est, dare; is autem qui ex numero liberorum est, si heres extitit, non quintæ partis, sed decimæ concedendæ necessitate afficitur. Et hæc Divus Antoninus constituit. *l.* 14. Pompon. lib. 6. epistolar. et variarum lectionum.

Inter liberos, nepotem quoque ex filia contineri, Divus Pius rescripsit. *l.* 15. Ulp. lib. singul. de Offic. curat. Reipubl.

Igitur Toties locum habet diminutio Pollicitationis in persona heredis, quoties non est Pollicitatio ob honorem facta. Cæterum si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur, et in heredum persona non minuitur. *l.* 6. Idem. lib. 5. de Offic. Procons.

Consonat quod ait Modestinus. Ex Pollicitatione quam quis ob honorem apud Rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in solidum teneri: heredem vero ejus, ob honorem quidem facta promissione, in solidum; ob id vero quod opus promissum cœptum est, si bona liberalitati solvendo non fuerint, extraneum heredem in quintam partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri, Divi Severus et Antoninus rescripserunt.

Sed et ipsum donatorem pauperem factum ex promissione operis cœpti, quintam partem patrimonii sui debere Divus Pius constituit. *l.* 9. Modestin. lib. 4. different.

X. *Potest etiam contingere liberatio ejus quod quis ob honorem Pollicitus est; si, antequam honore fungeretur, decesserit.*

Etenim Si quis ob honorem, vel sacerdotium pecuniam promiserit; et antequam honorem, vel magistratum ineat, decedet: non oportere heredes ejus conveniri in pecuniam quam is ob honorem vel magistratum promiserat, Principalibus Constitutionibus cavetur.

Nisi forte ab eo, vel ab ipsa Republica eo vivo, opus fuerit inchoatum. *l.* 11. Modestin. lib. 9. Pandect.

XI. *Ex eo autem quod quis relegatus fuit, Pollicitatio operis faciendi jam cœpti non remittitur.*

Hoc ex Paulo discimus. Ita ille: De Pollicitationibus in civitatem factis, judicum cognitionem esse Divi Fratres Flavio-Celso in hæc verba rescripserunt: « Proaz faciet Statios-Rufinus; si opus » proscænii (3) quod se Gabinis extructurum pro» misit, quod tandem aggressus fuerat, perficiat. » Nam etsi adversa fortuna usus, in triennio a Præ» fecto Urbis relegatus esset; tamen gratiam mu» neris quod sponte obtulit, minuere non debet; » cum et absens per amicum perficere istud opus » possit. Quod si detrectat; actores constituti, qui » legitime pro civitate agere possint, nomine pu» blico adire adversus eum judices poterunt: qui, » quum primum potuerint, priusquam in exilium » proficiscatur, cognoscent; et, si opus perfici ab » eo debere constituerint, obedire eum Reipublicæ » ob hanc causam jubebunt, aut prohibebunt dis» trahi fundum quem in territorio Gabiniorum » habet ». *l.* 8. Paul. lib. 3. de Offic. Consul.

§ 4. *De conditionibus quæ Pollicitationibus aliisve liberalitatibus in Rempublicam collatis apponuntur.*

XII. *Conditiones sub quibus Pollicitatio aut alia liberalitas in Rempublicam collata est, servari debent.*

Hoc in specie sequenti docet Modestinus. Septicia certamen patriæ suæ Pollicita est; uti sors apud eam remaneat, et ipsa usuras semissales ad præmia certantium resolvat (4): in hæc verba: ΦΙΛΟΤΙΜΟΥΜΑΙ *etc.* [*id est*] « Largior et dedico agonem » quadriennalem ex triginta millibus sortis, ipsa » penes me retinens pecuniam; et cavens apud » Decem primos (5) idonee, super pendendis a » me solitis triginta millium usuris: agonothetâ » et præside futuro viro meo, et deinceps liberis

(1) *L'a fait recevoir.*

(2) Hic omnino supplenda negatio, ut patet ex sequentibus.

(3) *Proscænium* dicitur, vestibulum Theatri; locus scilicet ante scenam porrectus, in quo pulpitum erat ludicris exercendis accommodatum. Kalvin.

(4) Veteres dicebant *resolvere* pro *solvere*. Sic Plautus in *Asinar.* Act. II. 4. *Ecquis vecturam olivi resolvit?* Et alibi passim.

(5) Significat eos qui *Decem primi* Curiæ dicuntur.

» ex me nascituris. Cedent autem hæ usuræ in » præmia thymelicorum (1), prout in unoquoque » certamine Curia determinabit ». Quæro an possunt injuriam pati filii Septiciæ, quominus ipsi præsiderent certamini; secundum verba conditionemque Pollicitationis? Herennius-Modestinus respondit; Quo casu certaminis editio licita est, formam Pollicitationi datam servandam esse. *l.* 10. Modestin. lib. 1. respons.

Cæterum Antoninus et Verus Item rescripserunt; Conditiones donationibus adpositas quæ in Rempublicam fiunt, ita demum ratas esse si utilitatis publicæ interest: quod si damnosæ sint, observari non debere. Et ideo non observandum quod defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal (2) exerceri. Esse enim tolerabilia, quæ vetus consuetudo comprobat. *l.* 13. § 1. Papyrius-Justus, lib. 2. de Constitutionib.

§ 5. *An quis citra Pollicitationem obligari possit ad opus publicum suo sumptu faciendum.*

XIII. *Nemo ad id obligari potest, ne quidem in honorem Principis. Unde ita Ulpianus:* Si cui respublica necessitatem imposuerit statuarum Principi ponendarum; qui non promisit, non esse ei necesse obtemperare, Rescriptis Imperatoris nostri et Divi patris ejus continentur. *l.* 6. § 3. Ulp. lib. de Offic. Procons.

ARTICULUS II.

De Votis.

XIV. *Votum est species Pollicitationis quæ Deo fit.* Voto autem patresfamiliarum obligantur, puberes sui juris. Filius enim familias vel servus, sine patris dominive auctoritate, voto non obligantur. *l.* 2. § 1. Ulpian. lib. 1. disput.

Similiter dicendum videtur de uxore, absque mariti consensu aliquid vovente. Et in his, sicut et in aliis multis (ut notavimus ad Leges XII Tab.) *consonat Jus Romanum Juri divino:* « Mulier *si quidpiam voverit et se constrinxerit juramento, quæ* » *est* In domo patris sui *et in ætate adhuc puellari...* » *si contradixerit pater; et vota et juramenta ejus* » *irrita erunt.*

» Uxor *in domo viri quum se voto constrinxerit* » *et juramento; si audierit vir, et..... exemplo* » *contradixerit, non tenebitur promissionis rea.* » Num *XXX.* 4—13.

XV. Si quis rem aliquam voverit, voto obligatur; quæ res personam voventis, non rem quæ vovetur, obligat. Res enim quæ vovetur, soluta quidem liberat vota; ipsa vero sacra non efficitur. *d. l.* 2. *pr.*

Hinc Si decimam quis bonorum vovit; decima non prius esse in bonis desinit, quam fuerit separata. Et si forte qui decimam vovit, decesserit ante sepositionem; heres ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est. Voti enim obligationem ad heredem transire constat. *d. l.* 2. § 2.

Quocirca notandum ex Plutarcho Quæst. Roman, *XVIII. id moris apud Antiquos fuisse; ut nonnulli divites bonorum suorum* Decimam *Herculi voverent: quæ ideo apud Plautum in* Trinum. *appellatur* Pars Herculeana.

Sic et Dictator Camillus Veios expugnaturus, Apollini Pythio Decimam *prædæ vovit: Liv. V.* 21. *Et similium votorum plura passim apud Historicos scriptores exempla.*

(1) Isidorus *Origen.* XVI. 47. interpretatur musicos Scenicos. Vide supra lib. 3. Tit. *de His qui not. infam.* N. 5. Not. (2).

(2) Id est, vetuit Rempublicam exigere *vectigal* aliquod (*quelque espèce d'impôt*) quod diuturna consuetudine comprobatum erat.

TITULUS XIII.

DE (VARIIS, ET) EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBUS, ET SI JUDEX LITEM SUAM FECISSE DICERETUR.

PRIMA PARS TITULI.

De Extraordinariis Cognitionibus.

I. De *municipibus et incolis, de excusatione munerum, de pollicitationibus Reipublicæ factis, etc.,* erant *cognitiones Præsidum Extraordinariæ, de quibus actum est superioribus Titulis: hinc ansam arripuit Tribonianus agendi de variis quibusdam aliis Extraordinarium cognitionum speciebus.*

Cæterum hæc Rubrica Rectius in Vulgata inscribitur, de Variis et Extraordinariis Cognitionibus. *Neque enim hic generaliter tractatur de omnibus Cognitionibus quæ Extraordinariæ sunt, sed quædam tantum et variæ hujus generis Cognitionum species enumerantur.*

Porro antequam de his agatur, præmittendæ videntur generales saltem Cognitionum divisiones. Sed

Cognitionum numerus cum ex variis causis descendat, in genera dividi facile non potest; nisi summatim dividatur. Numerus ergo Cognitionum, in quatuor fere genera dividi potest: aut enim de honoribus, sive de muneribus gerendis agitatur, aut de re pecuniaria disceptatur, aut de existimatione alicujus cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur. *l.* 5. Callistrat. lib. 1. de Cognitionib.

Alia est Cognitionum divisio; in Ordinarias, *et* Extraordinarias.

Ordinariæ *in quibus Magistratus, judiciorum ordine servato;* Extraordinariæ, *in quibus Præses ipse citra judiciorum ordinem cognoscebat.*

Plures harumce cognitionum Extraordinariarum species hic referuntur, quæ omnes ad pecuniariam causam pertinent.

II. *V. G.* Præses provinciæ de mercedibus Jus dicere solet, sed præceptoribus tantum studiorum liberalium (1).

Liberalia autem studia accipimus quæ Græci ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ appellant. Rhetores continebuntur, Grammatici, Geometræ. *l.* 1. Ulp. lib. 8. de Omnibus tribunalib.

An et philosophi, Professorum numero sint? Et non putem: non quia non religiosa res est; sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. *d. l.* 1. § 4.

Proinde ne Juris quidem civilis professoribus Jus dicent, Est quidem res sanctissima, civilis sapientia: sed quæ pretio nummario non sit æstimanda nec dehonestanda; dum in judicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti (2) offerri debuit. Quædam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur. *d. l.* 1. § 5.

III. *Alia causa est Jurisconsultorum qui comites seu assessores sunt Magistratuum. Unde idem Ulpianus* Sed et si comites salarium petant; idem, Juris est; quod in Professoribus (3) placet. *d. l.* 1. § 8.

Item Divus Antoninus Pius rescripsit; Juris studiosos (4) qui salaria petebant, hæc exigere posse. *l.* 4. Paul. lib. 4. ad Plaut.

IV. *Advocatis etiam Extraordinem Jus dicitur; ut mox videbimus* Advocatos accipere debemus, omnes omnino qui causis agendis quoquo studio operantur. Non tamen qui pro tractatu (non affuturi causis) accipere quid solent (5), Advocatorum numero erunt. *l.* 1. § 11. Ulp. lib. 8. de Omnibus tribunalib.

Qualem autem mercedem petere possunt Advocati? Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est; videamus an petere possit? Et quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro, et Divo patre ejus: « Litis causa malo » more pecuniam tibi promissam, ipse quoque » profiteris. Sed hoc ita Jus est, si suspensa lite » societatem futuri emolumenti cautio pollicetur. » Si vero post causam actam cauta est honoraria » summa; peti poterit usque ad probabilem quan» titatem, etsi nomine palmarii (6) cautum sit. Sic » tamen ut computetur id quod datum est, cum » eo quod debetur; neutrumque compositum lici» tam quantitatem excedat ».

Licita autem quantitas intelligitur, pro singulis causis, usque ad centum (7) aureos. *d. l.* 1. § 12.

Cæterum etiam ante causam, recte certum honorarium solvitur Advocatis.

Et quidem Advocati quoque, si per eos non steterit quominus causam agant, honoraria reddere non debent. *l.* 38. § 1. *ff. Locati.* Paul. lib. singul. regular.

Hinc Divus Severus ab heredibus Advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti; quia per ipsum non steterat, quominus causam ageret. *sup. d. l.* 1. § 13.

Quod si de summa quæ honorarii nomine solveretur, non convenit; nihilominus peti potest. Et quidem In honorariis Advocatorum ita versari judex debet; ut pro modo litis, proque Advocati facundia, et Fori consuetudine, et judicii in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: Dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur, ita enim Rescripto Imperatoris nostri, et patris ejus continetur. Verba Rescripti ita se habent: « Si » Julius-Maternus, quem patronum causæ tuæ esse » voluisti, fidem susceptam exhibere parstus est; » eam duntaxat pecuniam quæ modum legitimum egressa est, repetere debes ». *d. l.* 1. § 10.

V. *Hactenus de Professoribus liberalium studiorum, Assessoribus Magistratuum, et Advocatis.* Medicorum quoque eadem causa est, quæ Professorum: nisi quod justior; cum hi salutis hominum, illi studiorum causam agant: et ideo his quoque Extra ordinem Jus dici debet. *d. l.* 1. § 1.

(1) Romæ autem hanc Cognitionem habuisse Tribunos plebis, auctor est Juvenalis Satyr. VII. ubi ait:

Rara tamen merces quæ Cognitione Tribuni
Non egeat.

(2) Solemni aliquo ritu, scholarum curriculum auspicabantur Doctor et scolastici: Doctor jurabat se probe et ex officio, non ex ullo pravo affectu leges interpretaturum; Scholastici munera Doctori offerebant. Sensus est igitur; Honor id est summa quæ honorarii nomine, muneris nomine pro more offerri debuit, et non oblata est, inhoneste petitur in judicio; quamvis, si oblata fuisset, honeste accipi potuisset. *Quædam enim*, etc.

(3) Liberalium studiorum, mox supra.

(4) Cujacius intelligit de Assessoribus Magistratuum, iisdem nempe qui et *Comites* mox dicti sunt.

(5) Illi erant qui excutiebant Juris quæstiones, et quasi tela agentibus subministrabant. Hos Græci *Pragmaticos* vocabant: Quintill. *Institut. Orat.* lib. XII. cap. 3.

(6) Præmium victoriæ ergo: (*Somme promise en cas de gain de cause*).

(7) Quæ summa definita est Constitutione Claudii Imperatoris: de qua vide supra lib. 3, Tit. *de Postul.* N. 20, Not. (2).

Sed et obstetricem audiant, quæ utique medicinam exhibere videtur. *d. l.* 1. § 2.

Medicos fortassis quis accipiet, etiam eos qui alicujus partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius [a], si sistulæ, vel dentium. Non tamen si incantavit, si imprecatus est, si (ut vulgari verbo impostorum (1) utar) exorcizavit: non sunt ista medicinæ genera; tametsi sint qui hos sibi profuisse, cum prædicatione affirment. *d. l.* 1. § 3.

VI. Ad nutricia quoque officium Prætoris, vel Præsidis devenit. Namque nutrices, ob alimoniam infantium, apud Præsides, quod sibi debetur, petunt. Sed nutricia eo usque producemus, quoad infantes uberibus aluntur: cæterum post hæc, cessant partes Prætoris vel Præsidis. *d. l.* 1. § 14.

VII. Ludi quoque litterarii Magistris (2), licet non sint Professores, tamen usurpatum est ut his quoque Jus dicatur. Jam et librariis (3) et notariis, calculatoribus (4), sive tabulariis. *d. l.* 1. § 6.

Sed cæterarum artium opificibus sive artificibus quæ sunt extra litteras vel notas positæ, nequaquam Extra ordinem Jus dicere Præses debebit. *d. l.* 1. § 7.

VIII. *Vidimus quibus personis de mercede ipsis debita Præses Extra ordinem Jus dicat.* Sed et adversus ipsos omnes cognoscere Præses debet: quia ut adversus Advocatos adeantur, Divi Fratres rescripserunt. *d. l.* 1. § 9.

Hinc V. G. Si medicus qui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat; periculum amittendorum eorum per adversa medicamenta inferendo, compulit ut ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet; incivile factum Præses provinciæ coerceat, remque restitui jubeat. *l.* 3. ULP. LIB. 5. OPINION.

IX. *Varias alias causas refert Ulpianus, de quibus Extra ordinem Jus dicitur. Nimirum* De usu aquæ, de rivis novis inciviliter institutis; item de equis alienis a sciente possessis, fœtuque earum; et de damno datu per immissos in prædium suum universos homines, eos qui in plurium prædia distribui debuerunt (si modo id non ex auctoritate ejus qui jubere potuit, factum est); Præsidem provinciæ doceri oportere responsum est: ut is secundum rei æquitatem, et jurisdictionis ordinem, convenientem formam rei det. *l.* 2. ULP. LIB. 1. OPINION.

X. Hæc omnia si apud Præsides petantur, videamus an de mutuis petitionibus possit Præsides cognoscere? Et putem debere admitti. *l.* 1. § *fin.* IDEM. LIB. 8. DE OMNIBUS TRIBUNALIB.

ALTERA PARS TITULI.

Si judex litem suam fecisse diceretur.

XI. *Distincta prorsus a priore Tituli parte hæc altera pars; in qua non Extraordinaria Cognitio proponitur, sed actio ordinaria* In factum *adversus eum judicem qui male judicaverit.*

Pertinet id, non ad Magistratus solum municipales, quibus ex officio incumbebat judicandi munus; sed et ad quosvis judices datos qui Pedanei dicebantur, et quorum munus inter munera publica supra recensitum est. Tit. de Muner. et honor. *N.* 4.

Horum si quis per imperitiam Juris male judicaverit; dicitur Litem suam facere; *quia periculum litis in se vertit: obligaturque ei qui per ipsius injuriam causa cecidit, in id quod male condemnatus est, aut in id a quo male adversarius ejus absolutus est. Quum alioquin per gratiam aut sordes male judicans, teneretur insuper in id quod alterutrius litigantium posset interesse, si quid nempe damni ultra sensisset, ut supra vid. lib.* 4. *Tit.* de Judiciis, *Sect. VI.* § 2.

De hoc casu quo per solam imprudentiam male judicatum est, accipe quod ait Gaius: Si judex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio (5) obligatus videtur. Sed quia neque ex contractu obligatus est, et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam; ideo videtur quasi ex maleficio teneri IN FACTUM actione. Et in quantum de ea re æquum religioni judicantis visum (6) fuerit, pœnam sustinebit. *l.* 6. GAIUS LIB. 3. RERUM COTTID. SIVE AUREOR.

XII. *Patet autem hanc pœnam ad majores Magistratus non pertinere, cum ex militari plerumque Ordine legerentur, et ipsis non imputetur Juris inscitia. Ideoque cogebantur dare judices litigantibus jure ordinario, sortitos ex certo ordine hominum qui Juris scientiam ipsa sua destinatione et professione sponderent.*

Contra, cum Magistratus municipalis per se ipse judicare teneatur, scire debet leges ex quibus judicet,

[a] *Rectius* auricularum.

(1) Non improbabile est Ulpianum hic intelligere Christianos. Quanquam et apud ethnicos fuerunt exorcistæ, et qui carminibus morbos se sanare jactarent: de quibus Plinius *Hist. nat.* XXVIII. 2.

(2) *Maîtres d'école.*

(3) Librarii, *Copistes, Scribes.* Notarii, *Ceux qui écrivoient en Notes.*

(4) *Arithméticiens.*

(5) Id est, si male judicando in eum casum inciderit ut litem suam facere debeat; *non* utique semper *ex maleficio* proprie *obligatus videtur.* Enimvero LITEM SUAM FACERE æque dicitur, sive quum dolo, sive quum imprudentia duntaxat male judicavit. *Sed* hoc ultimo casu, *quia neque, etc.*

(6) Cum nulla lex hujus maleficii aut quasi maleficii pœnam definierit. Æquitas autem hoc suggerit *Religioni judicantis*, ut in saltem condemnet eum in quantum ipse litigatorem inique condemnavit aut absolvit.

Excusatur tamen ipsius ignorantia, si in forma judicii quid peccaverit adversus peculiares duntaxat municipii leges. Exemplum suppeditat Scævola. Municipii Lege ita cantum erat : ΕΑΝ ΤΙΣ etc. (*id est*) « Si quis extra synedrium (1) judicaverit, » Ordine seu synedrio moveatur, et luat ad hæc (2) » drachmas mille ». Quæsitum est an pœnam sustinere debeat, qui ignorans adversos Decretum fecit? Respondit; et hujusmodi pœnas adversus scieotes paratas esse. *l.* 6. *ff. de Decret. ab ord. faciend.* SCÆVOLA LIB. 1. DIGEST.

(1) *Le lieu d'assemblée.*

(2) *Ad hæc*, id est, insuper.

TITULUS XIV.

DE PROXENETICIS.

Est *hic Titulus pars ac sequela superioris. Est enim cognitionis extraordinariæ species, cognitio* DE PROXENETICIS.

I. PROXENETICA *sunt præmia seu mercedes quæ constituuntur* Proxenetis; *id est, his personis quarum interventu nuptiæ, amicitiæ, nomina, aut quævis negotiationes inter duos pluresve contrahuntur.*

Proxenetica jure licito petuntur. *l.* 2. ULP. LIB. 42. AD SABIN.

Proxenetici autem duplex genus. Pariterque De Proxenetico, quod et SORDIDUM, solent Præsides cognoscere : sic tamen ut in his modus esse debeat, et quantitatis et negotii in quo operula ista defuncti sunt, et ministerium quale, quale accomodaverunt. Facilius quod Græci ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΝ (*id est*, INTERPRETATIVUM (1), seu *interpretis honorarium*) appellant, peti apud eos poterit; si quis forte conditionis (2), vel amicitiæ, vel Adsessuræ, vel cujus alterius hujuscemodi, Proxeneta fuit. Sunt enim (3) hujusmodi hominum, ut tam in magna civitate, officinæ. Est enim Proxenetarum modus, qui emptionibus-venditionibus, commerciis, contractibus licitis, utiles non adeo improbabili more se exhibent. *l.* 3. ULP. LIB. 8. DE OMN. TRIBUN.

II. *A Mandatore valde differt Proxeneta.*

Hinc Ulpianus. Si Proxeneta intervenerit faciendi nominis, ut multi solent; videamus an possit quasi mandator teneri? Et non puto teneri; quia hic monstrat magis nomen quam mandat, tametsi laudet nomen.

Idem dico, et si aliquid philantropiæ (4) nomine acceperit : nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo et calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur. *l.* ULP. LIB. 31. AD ED.

(1) *Salaire de celui qui a porté les paroles.*

(2) *Clauses et Articles de Traité*, sive ad amicitiam conciliandam, sive ad Assessores Magistratibus quærendos, etc.

(3) Hoc refer ad Proxeneticum *sordidum* de quo supra : ut patet ex exemplis modo subjectis, scilicet Proxenetarum qui commerciis inserviunt (vulgariter *Courtiers*).

(4) Salarii. Id, inquam, nihil ad rem, quo magis teneatur.

TITULUS XV.

DE CENSIBUS.

De *Jure publico restabat hoc tantum, ut rationem census quæ in provinciis obtinebat, exponerent Pandectarum ordinatores.*

I. *Res omnibus vulgata est, duplicem apud Romanos fuisse Censum,* CAPITIS *et* SOLI.

1. Census *seu tributum et stipendium* capitis, *quod et proprio nomine* CAPITATIO *dicitur, jam sub primis Romanorum Regibus in usu fuit. Et quidem ita viritim distribuebatur, ut singuli cives absque ullo divitum pauperumque discrimine conferre tenerentur*

æqualiter : Dyonis. Halicarn. *lib. IV. Ex instituto* vero Servii-Tullii, *quod a Tarquinio-Superbo abrogatum, rursus stante Republica obtinere cœpit, pro modo facultatum in singula capita distributum est.*

Imperabatur Census ille, prout res poscebat. Verum anno U. C. 349. cum placuisset plebem Romanam quæ hactenus suis militaverat stipendiis, ex publico stipem accipere; tributum civium annuum ordinariumque factum est, ut semper paratum haberet Respublica unde stipendium militare solveretur. Remansitque hæc forma ad annum usque 586. *Quo anno, hoc tributum antea non semel a Tribunis impeditum, a Senatu remissum, brevi reductum, imo et auctum quandoque, postremo tandem prorsus sublatum est; quum nempe Æmilius-Paulus tantam ex præda Macedonica vim auri in Ærarium intulisset, ut jam tributo non esset opus. Et exinde, ad Consulatum Hirtii et Pansæ anno U. C. 710. post cædem Julii-Cæsaris, duravit hujus tributi remissio; si Plutarcho hac in re fides, in vita ejusdem Pauli.*

Fuit et in provinciis tributum Capitis, *a personis debitum; quod nempe Romani populis debellatis in præmium victoriæ signumque subjectionis imperabant, quotannis Ærario solvendum. Sic V. G. capta Carthagine, civitatum illarum quæ Carthaginiensibus opem tulerant, viros ac mulieres tributarios ac stipendiarios factos refert Appianus* de Bell. Pun. *circa fin.*

II. Census *seu tributum* Soli, *de quo potissimum in hoc Titulo agitur, illud est quod in provinciis ratione prædiorum debetur, et inter possessores pro rata ejus quod quisque in territorio civitatis huic tributo obnoxiæ possidet, distribuitur. Hujus, ut variæ species, ita et varia occurrunt nomina.*

Et 1.° *postquam Augustus provincias cum Populo partitus esset; tributum quod provinciæ Cæsaris pendebant, propria appellatione* Tributum; *illud vero quod a provinciis Populi exigebatur,* Stipendium *dictum fuisse auctor est Theophilus,* Instit. *Tit.* de Rer. divis. *Quæ tamen nomina promiscue quandoque usurpata probat Cujacius* Observ. *VII.* 3. *ex Suetonii, Eutropii aliorumque testimoniis.*

2.° *Item propria appellatio* Tributi *erat, ejus quod in auro, argento, ære, equisve consisteret: si in frumento, hordeo, oleo, vino, larido, etc. peculiari nomine* Annona *dicitur. Utraque autem species, generali* indictionis *nomine continetur; quemadmodum et* Jugatio, *seu id quod pro eo agri modo qui uno jugo boum arari potest penditur* [pour chaque charrue]; *et* Capitatio, *sumpta pro ea indictionis specie quæ solvebatur pro singulis capitibus hominum ascriptiorum aut animalium quæ in prædio essent.*

3.° *Denique tributa omnia, quæcumque illa sint, dividuntur in annua et ordinaria, quæ proprio nomine* Canonica functio, *seu* Illatio *aut* Collatio *dicuntur; et extraordinaria seu repentina, quæ dicebantur* Superindictio *vel* Superindicta.

Ipsa autem appellatio Census, *improprie duntaxat accipitur pro tributis ipsis: siquidem proprie loquendo significat recensitionem, æstimationem, et in tabulas publicas relationem eorum quæ unusquisque in territorio civitatis possideret.*

III. *In horumce tributorum onere, aut ab his immunitate positam fuisse certum est præcipuam quæ olim obtinebat inter prædia* Italica *et* Provincialia *differentiam. Enimvero prædia* Provincialia *quorum dominium Populus Romanus retinuerat, fruenda duntaxat possessoribus sub lege tributi concessa fuerant; prædiorum vero* Italici *soli perfectum dominium penes possessores erat, absque tributi onere. Atque hinc communis est Doctorum sententia, circa ea quæ in hoc Titulo traduntur de Jure Italico,* Jus *illud* Italicum *continere immunitatem a tributis omnimodam: quamvis contra, sola* Immunitas *a tributis minor sit jure Italico et illud non contineat; utpote quod latius extendatur, ad jura* Mancipiorum, Nexi, Annalis exceptionis, etc.

Dissentit tamen Cujacius Observ. X. 35. et hæc duo prorsus diversa fuisse contendit; nec eas quæ Jus Italicum *habuerint regiones, hoc ipso a tributis immunes censeri: adeo ut verbum hoc* Immunitas, *licet alias Jure Italico minus extendatur; ad tributa tamen quod attinet, latius pateat quam jus* Italici soli. *Et sane* Italici *quoque soli prædia ab omni tributo libera non fuisse, sub posterioribus præsertim Imperatoribus, aperte liquet ex l. 6. l. 9. l. 12. Cod.* [*Theod.*] de Annon. et trib. *Huc facit et ille Aurelii-Victoris textus lib. 9 ubi, postquam dixit, partito inter quatuor duces, Diocletianum, Maximianum, Constantium, et Galerium imperio, Italiam Maximiano obtigisse; ita subjicit: «* Hinc *parti » Italiæ invectum tributorum ingens malum. Nam » quum (antea) omnis eadem functione moderataque » ageret: pensionibus inducta Lex nova, quo exer» citus atque Imperator qui semper aderant in ea » Italiæ parte alii possent ». Unde certo colligi videtur, jam ante hæc tempora tributum aliquod* (Moderatum *quidem*) *per universam Italiam obtinuisse. Quæ autem de novo introducta fuit a Maximiano functionis species, videtur esse tributum illud vini ad cellarium Principis; cujus mentio in sup. d. l. 6. Cod.* (*Theodos.*) de Annon. et tribut.

IV. *Utut sit; et quamvis prædia omnia, etiam per Italiam, tributis quibusdam obnoxia dici debuerint; non ideo minus certum est fuisse aliquam, circa tributa ipsa, Jure Pandectarum et Justinianeo differentiam inter prædia Italica et Provincialia; cum tam diligenter in hocce* de censibus *Titulo exquiratur, quæ in provinciis regiones* Juris Italici *fuerint. Hanc Cujacius positam fuisse suspicatur, duntaxat in levatione Census* (dans la manière de lever les impôts); *scilicet ut quæ Coloniæ Juris Italici essent, idem in Censione jus experirentur ac solum Italicum. Quænam porro illa sit, ignorare me fateor.*

Hæc autem qualiscumque fuit differentia, etiam post Constitutionem Caracallæ qua Civitas Romana omnibus orbis Romani nationibus communicata est, perseveravit. Hac enim Constitutione exæquata quidem est conditio personarum, ac non rerum; et differentia juris Italici et Provincialis quæ

item Napocensis (1) Colonia, et Apulensis (2); et Patavicensium (3) vicus, qui a Divo Severo jus Coloniæ impetravit. *d. l.* 1. § 9.

Est et in Bithynia Colonia Apamena (4), et in Ponto Sinopensis. *d. l.* 1. § 10.

Est et in Cilicia (5) et Trajanopolis. *d. l.* 1. § 11.

III. *Pariter plures hujusmodi civitates recenset Paulus.*

In Lysitania Pacenses, sed et Emeretenses (6), juris Italici sunt. Idem jus Valentini (7) et Licitani (8) habent. Barcenonenses (9) quoque ibidem, immunes sunt. *l.* 8. Paul. lib. 1. de Censib.

Lugdunenses (10) Galli, item Viennenses in Narbonensi, juris Italici sunt. *d. l.* 8 § 1.

In Germania inferiore, Agrippinenses (11) juris Italici sunt. *d. l.* 8. § 2.

Laodicia in Syria, et Berytos in Phœnice, juris Italci sunt; et solum earum. *d. l.* 8. § 3.

Ejusdem juris et Tyriorum civitas, a Divis Severo et Antonino facta est. *d. l.* 8. § 4.

Divus Antoninus Antiochenses Colonos fecit, salvis tributis. *d. l.* 8. § 5.

Imperator noster Antoninus civitatem Emisenorum, Coloniam et juris Italici fecit. *d. l.* 8. § 6.

Divus Vespasianus Cæsarienses Colonos fecit, non adjecto ut et juris Italici essent; sed tributum his remisit capitis. Sed Divus Titus etiam solum immune factum interpretatus est.

Similes eis Capitulenses (12) esse videntur. *d. l.* 8. § 7.

In provincia Macedonia; Dyrracheni, Cassadrenses, Philippenses, Dienses, Stovenses, juris Italici sunt. *d. l.* 8. § 8.

In provincia Asia, duæ sunt juris Italici; Troas, et Parium. *d. l.* 8. § 9.

In Pisidia, ejusdem juris est Colonia Antiochensium. *d. l.* 8. § 10.

In Africa Carthago, Uticea, Leptis magna, a Divis Severo et Antonino juris Italici factæ sunt. *d. l.* 8. § 11.

Suffragantur Celsus et Gaius. Colonia Philippensis, juris Italici est. *l.* 6. Celsus. lib. 25. Digest.

Item Juris Italici sunt, Troas, Berytus, Dyrrachium. *l.* 7. Gaius lib. 6. ad Leg. Jul. et Pap.

IV. *Hic porro observandum est; immunitatem a tributis, quam quibusdam Coloniis ac civitatibus concessam esse diximus, perpetuam esse.*

Enimvero Quanquam in quibusdam beneficia personis data immunitatis, cum persona extinguantur; tamen quum generaliter locis aut quum civitatibus, immunitas sic data videtur ut ad posteros transmittatur. *l.* 4. § 3. Ulp. lib. 3. de Censibus.

Et alibi. Rebus concessam immunitatem non debere [a] intercidere, Rescripto Imperatoris nostri ad Pelignianum recte expressum est. Quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur; rebus, nunquam extinguitur. *l.* 3. § 1. Ibid. lib. 2.

ARTICULUS II.

De tabulis Census, et professionibus Censualibus.

V. *Ut conficiantur tabulæ Census, unusquisque profiteri debet fundos quos possidet in territorio quod tributo obnoxium est.*

Et utique in sua civitate quis profiteri debet, si ibi possideat. Is vero qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet in qua ager est. Agri enim tributum in eam civitatem debet levare (13), in cujus territorio possidetur. *l.* 4. § 2. Ulp. lib. 3. de Censibus.

VI. *Quomodo autem hæc professio facienda sit, et quænam debeat complecti, ita docet Ulpianus.* Forma Censuali cavetur, ut agri sic in Censum referantur; Nomen fundi cujusque, et in qua civitate, et quo pago sit, et quos duos vicinos proximos habeat, et id Arvum quod in decem annos proximos satum erit, quod jugerum sit: Vineæ,

(1) In Dacia: hodie *Claudiopolis* Trans-Sylvaniæ.

(2) Fuit olim *Apulum*, regia Daciæ: hodie *Alba-Julia*.

(3) Heineccius (in Opere posthumo *Topograph. Juris*) legit *Paralisensium*; nixus auctoritate cujusdam marmoris apud Spondan. *Misc. erud. antiq.* ubi mentio *civitatis Paralisensium provinciæ Daciæ*.

(4) Ab apama Prusiæ regis uxore dicta: Strabo lib. 12. quem vide et de *Sinopensi*.

(5) Legendum *Selinus seu Trajanopolis*: utrumque enim nomen est ejusdem civitatis; ut recte Cujacius animadvertit, auctore Dione in Trajano.

(6) *Augusta Emerita*, urbs Lusitaniæ celeberrima: (hodie *Merida*).

(7) Urbs Hispaniæ notissima.

(8) Heineccius censet legendum *Illicitani*. Plinius *Hist. nat.* III. 3. Hispaniam citeriorem describens, mentionem facit *Coloniæ immunis* Illici, *unde Illicitanus sinus*; in vicinia nova Carthaginis. Bynkershoek. legit *Lucitani*, et ait Lucentiam fuisse urbem Hispaniæ non procul a Valentia, auctore Mela *de Situ Orbis* II. 6.

(9) *Barcelone*.

(10) *Lugdunensis Gallia*, eadem quæ *Celtica*.

(11) Ab Agrippina Claudii uxore ita dicta. Tacit. *Annal.* XII. 27. (Hodie *Cologne*).

(12) Censet Heineccius legendum *Capitolienses*; et intelligendum de *Ælia-Capitolina* cujus Ulpianus supra in l. 1. § 6. mentionem fecit, una cum Cæsarea.

[a] *Florent.* habere.

(13) *Alléger.* Hoc sensu ut tributum hujus agri levare debeat tributum generale territorii hujus civitatis in quo is ager possidetur: *il doit venir à la décharge de l'impôt du territoire.* Alii legunt *luere*; hoc sensu, ut ibi debeat profiteri quia ibi debet tributum luere (*c'est là qu'il doit faire sa déclaration, parce que c'est là qu'il doit porter le tribut*): et hanc lectionem confirmant exemplo hujus quod dicitur Luere æs alienum *Payer ses dettes*, Luere pœnam *Porter la peine*.

quot vites habeat; OLIVA [a] quot jugerum, et quot arbores habeat; PRATUM quod intra decem annos proximos sectum erit, quot jugerum; PASCUA quot jugerum esse videantur, item SYLVÆ cæduæ; omnia ipse qui defert, æstimet. *d. l. 4. pr.*

Lacus quoque piscatorios; et portus, in Censum dominus debet deferre. *d. l. 4.* § 6.

Salinæ si quæ sunt in prædiis, et ipsæ in Censum deferendæ sunt. *d. l. 4.* § 7.

Sed et Si quis inquilinum, vel colonum (1) non fuerit professus; vinculis Censualibus tenetur. *d. l. 4.* § 8.

Et quidem In servis deferendis observandum est, ut et nationes eorum et ætates, et officia, et artificia, specialiter deferantur. *d. l. 4.* § 5.

Quæ post Censum edictum nata, aut postea quæsita sint; intra finem operis consummati, professionibus edi possunt. *d. l. 4.* § 9.

VII. *Circa prædicta autem notandum 1.° Professionem Census non præjudicare quæstioni de dominio rei professæ.*

Igitur Si quum ego fundum possiderem, professus sim; petitor autem non fuerit professus: actionem illi manere placet. *d. l. 4.* § 4.

Observandum 2.° Quod Vitia priorum Censuum, editis novis professionibus evanescunt. *l.* 2. ULP. LIB. 28. AD SABIN.

Quocirca nota quod Si quis veniam petierit ut Censum sibi emendare permittatur; deinde post hoc impetratum, cognoverit se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ejus præjudicium, ex eo quod petiit ut Censum emendaret, fore; sæpissime rescriptum est. *sup. d. l. 4.* § 10.

VIII. *Censu ex singulorum possessorum professionibus ita confecto, tributum inter possessores distribuendum erat.*

Hujus tributi modus definitus erat Litteris manu Principis subscriptis, quæ DELEGATIONES *vocabantur* (les Commissions de Départemens). *Hæc quotannis, initio anni, per Scriniarios Præfecti Prætorio in singulas provincias transmittebantur; ibi, celeberrimis in locis, certo tempore antequam collatio fieri deberet, publicabantur. Tit. Cod.* de Indictionib. *l.* 1. *Cod.* [*Theod.*] de Annon. et trib. *l.* 3 *et* 4. [*Theod.*] de Indiction.

Fiebat autem tributi distributio per CENSITORES, *inter singulos possessores, pro rata ejus quod quisque possideret: unde et* TRIBUTUM *dictum.*

Qua in distributione, Illam æquitatem debet mittere Censitor; ut officio ejus congruat, relevari eum qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare et si agri portio chasmate perierit, debebit per Censitorem relevari: si vites mortuæ sint, vel arbores aruerint; iniquum, eum numerum inseri Censui. Quod si exciderit arbores vel vites, nihiluminus eum numerum profiteri jubetur; qui fuit Census tempore: nisi causam excidendi Censitori probabit. *l. 4.* § 1. ULP. LIB. 3. DE CENSIBUS.

Quinetiam eum hac de causa puniri jubent Gratianus et Valentinianus. l. 2. Cod. h. tit.

Quod si qui se a Censitoribus plus æquo gravatos in Tributi distributione quererentur; a Peræquatoribus, *quibus id muneris injungebant Præfecti Prætorio, omne territorium denuo Censebatur: et, his quorum intererat, eorumve procuratoribus aut colonis, auditis, vel etiam inauditis si vocati defuissent; Censio retractabatur et emendabatur.* l. 6. *Cod.* (*Theod.*) de Censu. *l.* 3 *et* 4. *Cod.* h. tit.

Ut autem de Censitorum, *ita et de* Peræquatorum *injuria queri fas erat; sed intra annum duntaxat ex die clausi et renuntiati Census* (du jour du Rôle arrêté et publié): *exceptis Minoribus indefensis, et Absentibus Reipublicæ causa, quibus annus non currebat. Comprobata porro Peræquatoris iniquitate; quod quis plus æquo gravatus deprehendebatur, in eos qui per injuriam levati erant, rejiciebatur; et Peræquator si quid per negligentiam aut gratiam commiserat, honore privabatur, annonarumque quadruplo mulctabatur,* (il perdoit son Office, et étoit condamné à une amende du Quadruple de ses gages): *insuper, si quid a Provincialibus accepisset, in quadruplum restituere tenebatur.* l. 5. l. 6. Cod. h. tit.

IX. *Hactenus de forma professionum quæ propter tributum soli fiebant.*

De his autem qui tributum capitis deberent, sciendum quod Ulpianus ait: Ætatem in Censendo significare necesse est; quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur, veluti in Syriis a quatuordecim annis masculi, a duodecim feminæ, usque ad sexagesimum-quintum (2) tributo capitis obligantur.

Ætas autem spectatur, Censendi tempore. *l.* 3. ULP. LIB. 2. DE CENSIB.

ARTICULUS III.

A quibus et qua ratione tributum exigatur.

§ 1. *A quibus exigatur.*

X. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt; In vectigalibus ipsa prædia; non personas conveniri. Et ideo possessores, etiam præteriti temporis vectigal solvere debere; eosque [a] EX EMPTO actionem (3) si ignoraverint, habituros. *l.* 7. *ff. de Public. et vectig.* PAPYRIUS-JUSTUS, LIB. 2. DE CONSTITUT.

Et quidem, etiam Prædiis a fisco distractis; præteriti temporis tributum, eorumdem prædiorum onus, emptorem spectare placuit. *l.* 36. *ff. de Jur. fisc.* PAPIN. LIB. 3. RESPONS.

[a] *Alibi* olivetum.

(1) Servos culturæ ascriptos.

(2) Duntaxat

[a] *Florent.* eoque exemplo.

(3) Adversus venditorem, qui de præterito vectigali debito non monuit.

Qui autem desinit possidere, in futurum liberatur.

Hinc Ulpianus. Et benignum est dicere; Vectigalis exactionen futuri temporis, post redhibitionem adversus emptorem cessare. *l.* 4. § 1. *benign. ff. de Ædilit. Edict.* ULP. LIB. 8. DISPUTAT.

XI. *Ex dictis colligere est, horum vectigalium onus eum qui in prædium succedit, potius quam heredem sequi.*

Hinc Valerianus et Gallienus. Æs quidem alienum pro portione ex qua quisque defuncto heres extiterit, præstari oportet : annonas autem is solvere debet, qui possessiones tenet, et fructus percipit. *l.* 2. *Cod. de Annon. et tribut.*

De tributis tamen temporis ante restitutam hereditatem elapsi, heres fisco tenetur. Verum hoc casu Qui non habita ratione tributorum, ex causa fideicommissi prædia restituunt; actionem ex Divi Pii Antonini Litteris habent : quam legato quoque soluto (1) locum habere voluit. *l.* 5. § 1. PAPIN. LIB. 19. RESPONS.

XII. *In specie qua ex uno prædio plures agri privata divisione facti sunt; cum sint uni tributo in solidum obnoxii :* Quum possessor unus expediendi negotii causa, tributorum jure conveniretur; adversus cæteros, quorum æque prædia (2) tenentur ei qui conventus est actiones a fisco præstantur: scilicet ut omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant. Nec inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperaverit : quia nominum venditorum pretium acceptum videtur. *d. l.* 5. *pr.*

XIII. *Vidimus tributa prædiorum non alias quam ab eorum possessoribus exigi potuisse. Qualescumque autem fuerint illi possessores, cujuscumque dignitatis et ordinis, item Ecclesiæ ipsæ, aut etiam divinæ domus (id est, ad patrimonium Principis et Augustæ pertinentes)* his tributis erant obnoxii: *l.* 8. *Cod.* de Exact. tribut. *Nec sub prætextu Rescripti aut privilegii cujuslibet, quisquam ab his pendendis excusari potest. l.* 36. *Cod.* (*Theod.*) de Annon. et trib. *Vide et supra Tit.* de Jure immun. *N.* 7.

§ 2. *Qua ratione tributum exigatur.*

XIV. *Tributa intra annum tribus quadrimestribus pensionibus solvi debebant. l.* 15. *et l.* 16. *Cod.* (*Theod.*) de Annon. et trib.

Fiebat eorum exactio per Exactores et SUSCEPTORES *Decreto Curiarum electos. l.* 8. *Cod.* de Susceptor. *Exactioni autem præerant Ducenarii, Centenarii, Sexagenarii. l.* 1. *Cod.* de Exact. tribut. *quos Cujacius ad h. l. censet fuisse ex schola Agentium in rebus* (les Agents d'affaires de l'Empereur), *et ita dictos a numero pecuniarum eis commissarum. A nemine autem quidquam exigere poterant, nisi accepto prius a Tabulario civitatis Brevi debitorum* (un Extrait du rôle de l'Imposition).

Districte vero prohibetur ne huic exactioni se immiscerent OPINATORES; *id est, milites qui ad suscipienda tributa illa quæ ad annonam militarem destinata erant, in provincias mittebantur.*

Prohibet etiam Constantinus ne debitores ad tributorum solutionem urgeantur carcere, aut tormentis plumbatarum vel ponderum : sed duntaxat permittitur contumaces libera et aperta custodia militari (apud nos, Garnison) *coercere; aut etiam captis pignoribus ad solutionem cogere* (par Saisie de leurs meubles). *l.* 2. *Cod.* de Exact. tribut. *l.* 1. *et* 2. *Cod.* de Cap. et distrah. pign. tribut. causa.

Sed et ipsa prædia tributis obnoxia, si in solutione cessatum fuerit, distrahi poterant. Quocirca observandum quod Pro pecunia tributi quod sua die non est redditum, quo minus prædium jure pignoris distrahatur, oblati moratoria cautio non admittitur. Nec audietur legatarius; contradicens ob tributa præteriti temporis; quod heres solvendo sit, et is qui tributis recipiendis præpositus fuerat. *l.* 5. § 2. PAPIN. LIB. 19. RESPONS.

XV. *Observandum superest, ex trium novissimorum apochis etiam præcedentium annorum tributi solutionem præsumi, et contra apochas tributorum, exceptionem* Pecuniæ non numeratæ *non admitti. l. penult. et fin. Cod.* de Apoch.

☞ *Quæ pertinent ad rerum tributariarum translationem ad loca quo mittendæ erant, earum in horreis publicis asservationem, variasque causas in quas tributa erogabantur, brevitatis causa omittimus. Qui plura scire cupiet, consulat Codicem Theodosianum cum Commentariis Jac. Gothofredi, in Titulos legesque supra laud.*

(1) Potest fiscus ratione horum tributorum convenire possessorem; vel etiam heredem qui restituit, quia possidebat quo tempore ea tributa cesserant. Si conventus fuerit heres, et ea solverit; retentionem duntaxat habebat, quum ab eo petebatur legatum seu fideicommissum. Divus autem Pius, etiam soluto legato, ei actionem ad ea repetenda adversus legatarium seu fideicommissarium concessit.

(2) Quia scilicet divisio prædiorum formam Census mutare, et Tributi perceptionem inter plures dividere non potuit respectu fisci.

AD TITULOS XVI ET XVII.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE,

ET

DE DIVERSIS REGULIS JURIS.

Tandem explicita sunt ea omnia quæcumque, de Jure, sive publico, sive privato, Tribonianus, eo qui sibi propositus fuerat fine, in septem Pandectarum Partibus tractanda susceperat. Sequuntur, quasi pro totius Operis coronide, Tituli duo; præcedentium omnium Partium, Librorumque, ac Titulorum communes: quorum prior est de Verborum quæ passim in Jure occurrunt significatione. alter de Diversis et undequaque collectis regulis Juris.

Horum uterque separatim, amplissimam, et quæ ad totum Jus pertineat, materiam exhibet. Inter quos etiam, ea connexio est; ut pleraque ad Verborum Significationem spectantia, non solum pleniorem faciant eorum quæ sub Titulo de Regulis Juris complectenda occurrent intelligentiam; sed et ipsa passim pro certissimis Juris principiis haberi debeant, ex quibus aut generales aut unicuique materiæ speciales exurgunt Regulæ. Verbis scilicet Res significantur; et in Verborum plurimorum definitione, Rei ipsius natura et substantia ita demonstratur ut exinde fluere debeant axiomata Juris ad rem pertinentia; nisi si forte quædam definitiones verborum sint, ex arbitrariis V. G. etymologiis petitæ, quæ nil ad Jus rei conducere videantur.

Hinc porro in secernenda utriusque hujus Tituli materia, non alia fere adhiberi potest distinctio quam quæ in his ipsis conficiendis a Triboniano adhibita est; nimirum ut in priori, quæcumque ad Verborum notiones, significationes, Grammaticam, Etymologiam, sensum in variis Juris articulis diversum ac multiplicem, Rerumque inde ipsarum definitiones et divisiones attinent, referantur: alter vero tam sententias Juris generales, quam breves Regulas quæ rei cujuslibet aut materiæ Jus proprium exhibeant, complectatur.

Verum, cum circa utrumque objectum Tribonianus multa neglexerit aut omiserit, vel per incuriam, vel causa brevitatis; nos, ut studioso lectori melius consulatur, ex utroque Titulo duplicem quasi totius Juris appendicem (suppletis aliunde Notionibus Regulisque quam plurimis) conficere tentabimus: cujus lectione, velut facili et simplici via, nihil in Jure nostro ignotum esse possit; sive quoad Verba, ea saltem quæ frequentius occurrunt; sive quoad Res ipsas, quæcumque brevi aliqua sententia possunt comprehendi.

TITULUS XVI.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

In Vulgata hic Titulus inscribitur Verborum Et rerum (quemadmodum in Titulo Codicis 38. lib. VI); nimirum Commendationis causa, inquit Cujacius, eo quod Verba sint Rerum notæ. Verum adjectio hæc Et rerum, quamvis plenius omnem hujus Tituli materiam indicare videatur, hic tamen abest a Florentinis pariter et a Basilicis.

I. Verba omnia quæ hic definienda veniunt, ad Jus pertinent. Itaque statim videndum, Quid sit Jus, et quam varie accipiatur.

Et 1.° Nosse oportet unde nomen Juris descendat. Est autem a Justia appellatum. Nam.... Jus est ars æqui et boni. l. 1. ff. de Just. et jure.

2.° Jam vero Jus pluribus modis dicitur. Uno modo, quum id quod semper quum ac bonum est, Jus dicitur, ut Jus naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est; ut est Jus Civile: nec minus Jus recte appellatur in civitate nostra, Jus honorarium. Prætor quoque Jus reddere dicitur, etiam quum inique decernit; relatione scilicet facta, non ad id quod ita Prætor fecit, sed ad illud quod Prætorem facere convenit.

Alia significatione Jus dicitur, locus in quo Jus redditur: appellatione collata ab eo quod fit, in eo ubi fit. Quem locum determinare hoc modo possumus: Ubicumque Prætor salva Majestate imperii sui salvoque more Majorum, Jus dicere constituit; is locus recte Jus appellatur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Nonnunquam Jus, etiam pro necessitudine dicimus: veluti, est mihi jus cognationis, vel affinitatis. *l.* 12. *ff. d. tit.*

Præmissis breviter in hujus Tituli tractatione, generalibus quibusdam interpretationis regulis circa Verborum Significationem; statim ordine alphabetico prosequemur significationem verborum omnium ad singula Juris objecta pertinentium; simul et varias locutiones quæ passim in Jure occurrunt, sive ex Legibus Edictisve aut Senatusconsultis, sive ex testamentis aut stipulationibus, sive ex stylo Jurisconsultorum et forma loquendi apud eos usitata, cum earumdem locutionem interpretatione.

PRIMA PARS.

Præmittuntur generales quædam interpretationis regulæ, ad Verborum Significationem pertinentes.

II. Oratio quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel disjuncta, vel conjuncta (1) accipitur. *l.* 28. § 1. Paul. lib. 21. ad Ed.

Conjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi Labeo ait: ut in illa stipulatione; Mihi herediQUE meo, Te heredemQUE tuum. *l.* 29. Isid. lib. 66.

Et Sæpe ita comparatum est ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, et disjuncta pro conjunctis; interdum soluta pro separatis.

Nam quum dicitur apud Veteres, Agnatorum gentiliumQUE (2), pro separatione accipitur. At quum dicitur Super pecuniæ (3) tutelæVE suæ, tutor separatim sine pecunia dari non (4) potest.

Et quum dicimus: Quod dedi AUT donavi (5), utraque continemus; quum vero dicimus: Quod eum dare facere oportet (6), quodvis eorum sufficit probare (7). *l.* 53. Paul. lib. 59. ad Ed.

Quum vero dicit Prætor, Si donum, munus, operas (8) redemerit: si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse; ex re ergo pro conjunctis habentur: si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur. *d. l.* 53. § 1.

Item dubitatum; illa verba, Ope (9) Consilio, quemadmodum accipienda sunt, sententiæ (10) conjungentium aut separantium? Sed verius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda; quia aliud factum est ejus qui Ope, aliud ejus qui Consilio furtum facit: sic enim alii Condici potest: alii non potest (11). Et sane post Veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit; nec

(1) Talis orationis pro *Conjuncta* accepta exemplum habes in l. 141. ff. h. tit infra Part. 2. Verb. *Conjuncti.* Eamdem autem orationem ex mente pronuntiantis, etiam pro *Disjuncta* accipi: probat lex 29 quæ hic mox statim subjicitur, de Particula conjunctiva Que. Nam si hæc ipsa Particula pro disjunctiva interdum accipitur ex mente pronuntiantis, multo magis ea oratio quæ neque conjunctionem habet neque disjunctionem.

(2) In Lege XII. Tabularum quæ de furioso est, Agnatorum gentiliumque in eo potestas esto. Particula conjunctiva Que pro disjunctiva accipitur. Neque enim Gentiles una cum Agnatis ad curationem furiosi vocantur: sed primum Agnatis; aut, si Agnati deficiunt, Gentilibus illa defertur.

(3) In XII. Tabulis. *Tab. V* Cap. 1. *Paterfamilias uti legassit* Super pecuniæ tutelæve suæ rei: *ita Jus esto.*

(4) Tutor enim non poterat dari a patre nisi testamento ubi *de Pecunia*, id est de hereditate sua, disposuit. Hinc liquet Particulam Ve in hoc textu pro conjunctione accipi, quamvis disjunctiva esse soleat.

(5) Puta; *Si quid cuique liberorum* Dedi aut donavi *aut in usum concessi, etc. id sibi præcipiat.* l. penult. ff. *de Legatis* 2°.

(6) Quæ sunt verba formulæ actionis in personam.

(7) Unde sequitur solutam hanc orationem, in hac specie, pro disjuncta accipi.

(8) In Edicto Prætoris De operis libertorum, hæc soluta oratio pro conjuncta accipitur; si quidem, ut libertus ex hac Edicti parte consequatur liberam testamenti factionem, non sufficit aliquid ex his quæ ipsi libertatis causa imposita sunt eum redemisse, sed oportet ut omnia redemerit.

(9) In Edicto Prætoris: *Adversus eum cujus* Ope consilio, quasi disjuncta accipienda sunt; tam enim in eum cujus *Ope* furtum factum est, quam in eum cujus *Consilio* duntaxat, datur actio *Furti* in duplum.

(10) Græco locutio; id est, juxta sententiam.

(11) Diversa sunt hæc duo, *Ope* alicujus furtum factum esse, et *Consilio* alicujus factum esse: quæ diversitas apparet ex eo quod is cujus *Ope* factum est, perinde ac si ipse fur esset tenetur Condictione furtiva; is cujus *Consilio* duntaxat factum est, non tenetur. Atque hinc separatim quidem hæc verba accipiuntur: inde tamen ne concludas opem sine consilio furandi sufficere, ut quis Furti teneatur. *Et sane post, etc.*

consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit. *d. l.* 53. § 2.

Pariter verba hæc, Illi Cum illo (*puta*, Stichus Cum contobernali sua liber esto... Illi Cum illo do... Ancilla Cum filiis libera esse jussa... Ventrem Cum liberis in possessionem esse jubebo, *etc. aut similia passim*) *licet cum Conjunctione scribantur*, *distributive tamen et separatim accipienda sunt : ita ut altero* [*ex his V. G. quibus legatum est*] *deficiente*, *alter nihilominus ad legatum admittatur ;* Periode ac si ita scriptum esset, Illi ET illi. *L.* 31. § 1. *ff.* de Statulib. *et l.* 13. § 3. *ff.* de Manum. test.

Contra vero Particula Aut, *quamvis regulariter disjunctiva sit, interdum tamen ad sensum copulativum trahitur. Quocirca generaliter constituit Justinianus ; ut pluribus personis apposita*, *V. G.* Ille aut ille liber *vel* heres esto, *omnibus conjunctim proficeret ; Rebus vero apposita*, *puta* Rem illam aut illam Titio do lego, *in sensu alternativo sumeretur. l.* 4. *Cod.* de Verb. et rer. signif.

Denique circa Particulam illam nota quod eleganter observat Proculus. Hæc verba Ille AUT ille, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjunctivæ orationis sunt.

Disjunctivum est; veluti quum dicimus, Aut dies AUT nox est : quorum posito altero, necesse est tolli alterum; item sublato altero, poni alterum. Ita simili figuratione verbum potest esse subdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera sunt duo. Unum; quum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse; veluti quum dicimus, Aut sedet AUT ambulat. Nam ut nemo potest utrumque simul facere; ita aliquis potest neutrum, veluti is qui accumbit. Alterius generis est; quum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse; veluti quum dicimus, Omne animal AUT facit AUT patitur. Nullum est enim, quod nec faciat nec patiatur : at potest simul et facere et pati. *l.* 124. Procons. lib. 2. epistol.

III. Duobus negativis verbis quasi permittit Lex, magis quam prohibuit (1). Idque etiam Servius animadvertit. *L.* 237. Gaius lib. 5. ad Leg. XII. Tab.

IV. Oratio *pluralis sæpe distribuitur in plures. Vide exempla*, *Tit.* de Legatis, *N.* 186.

Indefinitum *universali æquipollet. Exempla d. Tit. N.* 187. *et seq.*

Clausula *in fine posita*, *non solum ad novissime præcedentia*, *sed ad omnia quæ uno orationis contextu præcedunt*, *referri solet. Exempla item d. Tit. N.* 189.

Nomen *adjectivum post plura substantiva*, *cum quorum novissimo duntaxat concordat in numero et casu*, *referri solet ad illud novissimum duntaxat. Exemplum in d. Tit. N.* 190. *ex l.* 8. *ff.* de Aur. arg. leg.

V. *Adjectivum comparationis*, *etiam de unica persona aut re accipi possunt.*

Primum Exemplum V. G. Proximi (2) appellatione, etiam ille continetur qui solus est. *l.* 155. Licinius-Rufin. lib. 7. regular.

Enimvero Proximus est cui nemo antecedit, Supremus est quem nemo sequitur. *l.* 92. Paul. lib. 7. quæstion.

Hinc In vulgari substitutione; qua ei qui Supremus morietur, *heres substituitur ;* recte substitutus etiam unico intelligitur : exemplo Duodecim Tabularum, ex quibus Proximus agnatus et solus habetur. *l.* 162. Pompon. lib. 2. ad Sabin.

Alterum exemplum. Illa verba Optimus maximusque (3), vel in eum cadere possunt qui solus est. Sic et circa Edictum Prætoris, Supremæ tabulæ (4) habentur et solæ. *l.* 163. Paul. lib. 2. ad Sabin.

VI. *Adjectiva quæ de parte vulgo accipiuntur*, *interdum pro subjecta materia etiam universum significant.*

Puta Virilis appellatione, interdum etiam totam hereditatem contineri (5) dicendum est. *l.* 145. Ulp. lib. 10. ad Leg. Jul. et Pap.

Similiter Potest Reliquorum appellatio et universos significare. *l.* 95. Marcell. lib. 14. digest.

Et hanc Marcelli sententiam ita illustrat Ulpianus. Cæterorum et Reliquorum appellatione etiam omnes continentur; ut Marcellus dixit circa eum cui optio servi legata est, Cæteri Sempronio : nam tenetat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere. *l.* 160. Ulp. lib. 2. ad Sabin.

Idem dicendum de istis adverbiis, Amplius, *et* Minus.

Enimvero quum in stipulatione Falcidiæ V. G. stipulor, Quod *tibi solvero* Amplius *quam quod tibi debetur*, *mihi reddi ; vel quum in creditum eundo*, *ab intercessore stipulor* Quanto minus *a debitore meo exegero*, *in his et similibus stipulationibus*, Verbum Amplius ad eum quoque pertinet cui nihil debetur; sicuti ex contrario Minus solutum videtur, etiamsi nihil esset exactum. *l.* 82. Paul. lib. 14. ad Plaut.

Item Gaius. Si ita a te stipulatus fuero, Quanto

(1) Puta, si dicat Lex; *Illud nefas esto*; hoc Nefas ne esto : his duobus ultimis verbis *Nefas Ne*, magis permittere videtur.

(2) Puta in Edicto quo *Proximis* cognatis defertur Bonorum possessio. Idem in l. 9. ff. *de Reb. dub.* et in l. 1. § 5. ff. *Unde cogn.*

(3) Pone exemplum in legatis : ut si is qui unicum equum aut unicam domum habeat, legaverit *Optimum* suum equum, *Maximam* suam domum.

(4) Ut quum dicitur Bonorum possessio alicujus deferri secundum *Supremas* ejus tabulas. Nam et, si unicæ fuerint, secundum eas defertur.

(5) Ex lege Papia (ad quam hoc scriptum est) patronus cum liberis liberti centenarii vocatur ad hereditatem ejus, *In Virilem*. His porro deficientibus aut repudiantibus, *Virilis* erit tota hereditas.

MINUS a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes? Non solet dubitari quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit. *l.* 150. GAIUS LIB. 9. AD LEG. JUL. ET PAP.

VII. Pronuntiatio sermonis in sexu masculino, ad utrumque sexum plerumque porrigitur. *l.* 195. ULP. LIB. 46. AD ED.

Hinc Verbum hoc SI QUIS (1), tam masculos quam fœminas complectitur. *l.* 1. PAUL. LIB. 1. AD ED.

Et HOMINIS appellatione tam fœminam quam masculum contineri, non dubitatur. *l.* 152. GAIUS LIB. 10. AD LEG. JUL. ET PAP.

Puta SERVI appellatio ad ancillam refertur. *l.* 40. § 1. ULP. LIB. 56.

Recte igitur Servis legatis, etiam ancillas deberi, quidam putant, quasi commune nomen utrumque sexum contineat. *l.* 101. § 3. MODESTIN. LIB. 6. DIFFERENT.

Pariter PUERI appellatione etiam puella significatur. Nam et fœminas PUERPERAS (2) appellant, recentes ex partu; et Græce ΠΑΙΔΙΟΝ communiter appellatur. *l.* 163. § 1. PAUL. LIB. 1. AD SABIN.

Item LIBERTI appellatione etiam libertam contineri placuit. *l.* 172. ULP. LIB. 38. AD SABIN.

Vice versa, PATRONI appellatione et patrona continetur. *l.* 52. ULP. LIB. 61. AD ED.

In illa autem specie consultus Javolenus : « QUIS » QUIS MIHI ALIUS, FILII (3) FILIUSVE HERES SIT; » Labeo non videri filiam contineri; Proculus » contra. Mihi Labeo videtur verborum figuram » sequi, Proculus mentem testantis ». Respondit: Non dubito quin Labeonis sententia vera non sit. *l.* 116. JAVOLEN. LIB. 7. EPISTOL.

Pariter Servius ait (*ad id quod fortasse Mucius dixerat*): Si ita scriptum sit, FILIO FILIISQUE meis hosce tutores do; masculis duntaxat tutores dates: quoniam singulari casu hoc FILIO ad pluralem videtur transisse, continentem eumdem sexum quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc (4) facti, non Juris habet quæstionem. Potest enim fieri ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. Quod magis rationabile esse videtur. *l.* 122. POMPON. LIB. 8. AD Q. MUCIUM.

Vide alia hujus regulæ exempla ad Titulos de Legatis, *N.* 191.

Nota porro : Non est ex contrario accipiendum, ut FILIARUM nomine etiam masculi contineantur. Exemplo enim pessimum est, fœminino vocabulo etiam masculos contineri. *l.* 45. *ff. de Legatis* 2.° IBID.

VIII. In usu Juris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione, quum plura generis ejusdem significare vellemus. Nam et multum HOMINEM venisse Romam, et PISCEM vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de HEREDE cavere: Si ea res secundum me HEREDEMVE MEUM judicata erit; et rursus: Quod ob eam rem te HEREDEMVE tuum. Nempe æque si plures heredes sint, continentur stipulatione. *l.* 158. CELSUS LIB. 25. DIGEST.

IX. *Tempus futurum ad præteritum, et tempus præsens etiam ad futurum interdum porriguntur.*

Hinc Javolenus. Verbum ERIT, interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. Quod est nobis necessarium scire. Et quum codicilli ita confirmati testamento fuerint, QUOD IN CODICILLIS SCRIPTUM ERIT; utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat? Quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est.

Quemadmodum autem hoc verbum EST, non solum præsens, sed et præteritum tempus significat; ita et hoc verbum ERIT, non solum futurum, sed interdum præteritum tempus demonstrat. Nam quum dicimus: Lucius-Titius solutus EST ab obligatione; et præteritum et præsens significamus; sicut hoc: Lucius-Titius alligatus EST. Et idem fit quum ita loquimur, TROJA CAPTA EST: non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum. *l.* 123. POMPON. LIB. 16. AD Q. MUCIUM.

Item Verbum OPORTEBIT (5) tam præsens quam futurum tempus significat. *l.* 8. PAUL. LIB. 3. AD EDICT.

X. *Regulis ad interpretationem pertinentibus, recte subjicietur definitio Cavillationis; ut ab his qui leges cavillantur, Juris studiosus caveat.*

Natura Cavillationis quam Græci ΣΩΡΕΙΤΗΝ [*id est, acervalem syllogismum*] appellaverunt, hæc est; ut ab evidenter veris, per brevissimas mutationes, disputatio ad ea quæ evidenter falsa sunt, perducatur. *l.* 177. ULPIAN. LIB. 47. AD SABIN. *et l.* 65. *ff. de Reg. Jur.* JULIAN. LIB. 54. DIGEST.

(1) In Legibus, in Edictis Prætorum. Puta in Edicto de damno infecto (ad quod hanc legem scriptam esse, inscriptio juncto Indice Labitti argumento est) *Si* QUIS *postulaverit sibi caveri, etc.*

(2) *Cum qualiscumque partus* (inquit Suetonius in Caio, n. 8.) *sine ullo sexus discrimine* PUERPERIUM *vocetur; quod antiqui etiam puellas* PUERAS, *sicut et pueros* PUELLOS *dictitarent.*

(3) *Filii*, supple ex verbo sequenti, *heres*

(4) Inquit Servius Mucium reprehendens.

(5) Multis probat Cujacius ad h. l. legendum OPORTET; et hanc legem pertinere ad formulam actionem in personam QUIDQUID DARE FACERE OPORTET, in qua verbum OPORTET etiam ad futurum tempus porrigitur: quia in re judicia a stipulationibus differunt, ut dicitur in l. 76. § 1. ff. *de Verb. oblig.*

PARS ALTERA.

De Significatione Verborum omnium ad tria Juris objecta pertinentium; item variarum locutionum quæ tum in Legibus Edictisve, tum in stipulationibus aut testamentis, vel etiam in textu Jurisconsultorum, occurrunt.

Methodo ad ordinem Alphabeticum, in modum *Lexici* simul et *Indicis*, redacta.

A.

XI. ABESSE, *vel ad res, vel ad personas refertur.*

Ad res quod attinet; Verbum Abesse *aut* Amittere *frequens in variis Edictis, quibus de eo quod alicui Abest actio proponitur.*

Res Ob hoc quod furto pridem subtracta est, Abest: et ea res, quæ in rebus humanis non est *l.* 13. § 3. Ulp. lib. 7. ad Ed. (1).

Desinere autem Abesse res tunc videtur, quum sic redit in potestatem ne amittere ejus possessionem possimus. *d. l.* 13. § 2.

Sed etsi redierint in potestatem; Res Abesse videntur (ut Sabinus ait, et Pedius probat), etiam hæ quarum corpus manet, forma mutata est. Et ideo, si corrupta redditæ sint vel transfiguratæ, videri Abesse; quoniam plerumque plus est in manus pretio (2) quam in re. *d. l.* 13. § 1.

Hinc Labeo et Sabinus existimant (3), si vestimentum scissum reddatur; vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura; videri rem Abesse, quoniam earum rerum pretium non in substantia (4), sed in arte sit positum. Item si dominus rem quæ furto sibi aberat, ignorans emerit; recte dicitur res Abesse, etiamsi postea id esse scierit, quia VIDETUR RES EI ABESSE CUI PRETIUM ABEST. *l.* 14. Paul. lib. 7. ad Ed.

Maxime autem quis Rem Amisisse videtur, qui adversus nullum (5) ejus persequendæ actionem habet. *d. l.* 14. § 1.

Abesse, *quum ad personas refertur pro* Absentem esse; *id variis Edictis varie accipitur.*

Puta quum in Edicto de tutelis dicitur Absentem tutorem dari posse; Absentem accipere debemus, eum qui non est eo loci in quo loco petitur: non enim trans mare Absentem desideramus. Et, si forte extra continentia Urbis sit, Abest; cæterum usque ad continentia, non Abesse videbitur si non latitat. *l.* 199. Ulp. lib. 8. de omnib. tribunal.

Item Abesse non videtur qui ab hostibus (6) captus est, sed qui a latronibus detinetur. *d. l.* 199. § 1.

Alias quandoque, etiam Abesse intelligitur (7) qui a Tribunali abest. *l.* 51. § 5. *ff. de Fideicom. libert.*

(1) Cum in toto hoc Lib. 7. Ad Edictum, Ulpianus (ut ex Labitti Indice constat) de infamiæ causis egerit; inter quas hæc erat, Si mulier ventris nomine per calumniam in possessionem bonorum missa esset; censet Cujacius totam hanc legem ad hoc Edictum pertinuisse, cujus verba talia fuisse conjicit, Si *mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa esse dicatur; Ei cui* Res ABEST, *etc.* Unde ad hujus Edicti interpretationem Jurisconsultus exponit quæ possint dici Abesse heredi, dum mulier in possessione erat, nimirum res quæ interim omnino interierunt; aut etiam quæ furto surreptæ sunt, donec ad eum redierint, easque heres tanquam suas receperit, et quidem ita ut ipsi avelli non possint: sed et illæ res quæ redditæ qui 'em fuerunt, sed deteriores, videntur Abesse.

(2) Vernacule *la Façon vaut plus que la Matière.*

(3) Hanc legem eodem pertinere ac præcedentem censet Cujacius. Cæterum ad actiones omnes quibus quis persequitur *Quod sibi* Abest; possunt hæ leges aptari.

(4) Id est, in materia.

(5) Puta si scriptus heres deceptus a muliere quæ se prægnantem diceit, mortuus fuerit antequam adire posset; Rem (totam scilicet hereditatem) Amisisse videtur, cum ejus heredis heres eam ipse adire non possit, et nullam ad hanc recuperandam actionem habent. Itaque totius hereditatis pretium in hanc actionem In *Factum*, quæ ex supradicto Prætoris Edicto competit, adversus mulierem veniet. Cujac. ad h. l.

(6) In eadem tractatione de tutore dando, etiamsi Absens sit; is quidem qui *a latronibus detinetur*, contineri potest: is autem qui *ab hostibus captus est*, contineri non potest; nec enim tutor dari potest captivus, utpote qui factus sit hostium servus. Alias Absentis appellatione captivus continetur.

(7) Ut quum in Dasumiano Senatusconsulto dicitur: *Si ex justa causa* Absit, *qui fideicommissam libertatem debet*, etc. d. l. 51 § 5.

Alio sensu accipitur, puta in longi temporis possessione. Ibi enim Absentes *intelligimus, eos qui in diversis provinciis domicilium habent. l.* 12. *Cod.* de Præscript. long. temp.

XII. ABIGEI proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo deprædantur, et Abigendi studium quasi artem (1) exercent.

Cæterum si quis bovem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit; non est Abigeus, sed Fur potius. *l.* 1. § 1. *ff. de Abigeis.*

ABOLITIO est deletio, oblivio, vel extinctio criminis (2). Paul. sentent. lib. 4. *Tit.* 7.

Triplex illa distinguitur.

Publica; *quæ ob diem insignem, remve prospere gestam conceditur. Hæc crimen quidem extinguit; sed ita ut post triginta dies ex quo feriæ finitæ sunt, accusatori liceat illud repetere.*

Privata; *quæ accusatore postulante, causa cognita, a judice impetratur; et ita crimen extinguit ut eidem accusatori illud repetere nunquam liceat.*

Legitima; *qua, mortuo accusatore aut legitime impedito, rei postulantis nomen* Aboletur *seu eximitur ex Actis in quibus inter reos relatum erat; ita tamen ut ab altero possit reus idem ille repeti.*

Abolitionem impetrare *dicitur, proprie de accusatore; ut impune ipsi liceat desistere ab accusatione quam per justum errorem aut excusabilem calorem instituerat.*

Vide lib. 48. *Tit.* Ad SC. Turpill. *Sect.* 3. *Art.* 2.

XIII. ABROGARE, Derogare Legi; *in clausula prisci Legibus inseri solita:* Si quis huic Legi Derogavit, Abrogavit, *pœna tot esto.*

Derogatur Legi, aut Abrogatur. Derogatur Legi, quum pars detrahitur; Abrogatur Legi, quum prorsus tollitur. *l.* 102. Modestin. lib. 7. regul.

* Abstinere *hereditate. Vide infra in Verb.* Hereditas.

¶ ABUSUS, *abuti, dicitur pro* Male uti; *item pro*, Utendo consumere.

XIV. ¶ ACCEPTILATIO *appellatur, civilis illa et imaginaria solutio quæ per solemnem verborum conceptionem, his verbis quibus quis obligatus fuerat contrariam, fiebat. Nimirum debitor per stipulationem obligatus, interrogabat creditorem an Acceptum sibi ferret quod promisisset, respondebatque creditor, se ferre Acceptum. lib.* 46. *Tit.* 4.

Accepto rogare *dicitur, debitor qui ita interrogat; creditor,* Acceptum ferre; *debitum autem ipsum, dicitur* Accepto latum.

Acceptilatio Aquiliana *ea est quæ fit prævia novatione: quum nempe id quod ex alia (quæcumque illa sit) causa debetur, in Verborum obligationem deducitur ope stipulationis novandi animo interpositæ; ut postea id ipsum Accepto feratur.*

¶ ACCESSIO, *est omnis appendix ex sequela rei. Complectitur* Usuras pecuniarum, Fructus *rerum in judicio petitarum et omnem* Causam *seu utilitatem quæ circa rem emergere potest. De quibus vide lib.* 22. *Tit.* 1.

XV. ACCIDERE. *Hoc verbo generaliter significantur variæ totius vitæ calamitates* (les accidens de la vie); *præcipue vero mors.*

Hinc Si quis ita in testamento scripserit; Si quid filio meo Acciderit, Damas servus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit. Licet enim Accidant et vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur. *l.* 162. § 1. Pompon. lib. 2. ad Sabin.

ACCIPERE, Capere; *in variis Legibus: puta in Lege Julia et Papia, qua parte agitur de iis qui ex testamento* Capere *non possunt; in Edictis Prætoris* De *Inofficioso testamento, et* De *Bonorum possessione contra tabulas, qua parte denegatur Querela aut Bonorum possessio his qui quid ex testamento* Acceperint; *in Edicto* De *his qui calumniæ causa quid* Accepisse *dicentur, etc.*

Cepisse (3) quis intelligitur, quamvis alii acquisiit. *l.* 140. Paul. lib. 6. ad Leg. Jul. et Pap.

Nec solum is cui quid traditum est; sed et Si quis obligatione liberatus sit, potest videri Cepisse (4). *l.* 115. *ff. de Reg. Jur.* Paul. lib. 10. ad Ed.

(1) Ars ergo et numerus pecorum abductorum, distinguunt *Abigeum a Fure.*

(2) Id est, accusationis.

(3) Sensus est; filiumfamilias qui capax est, recte legatum *Cepisse* videri, quamvis patri incapaci illud jure potestatis acquisierit. Ita Cujacius ad h. l. Et in hoc (inquit) filius distat a servo. Ratio disparitatis est, quod filius personam civilem habeat; ex qua, quum ipse capax est, possit valere legatum: nec quidquam fit contra Leges, quod patri incapaci acquiratur; quia pater incapax, illud non tam ex testamento (quod Leges refuerunt) quam jure suæ potestatis acquirit; Legesque illas quæ odiosæ habentur, magis restringendas esse quam interpretatione adjuvandas.

Diversum sensum huic legi affingit Goeddæus: scilicet ut filius incapax, contra Leges capere videatur legatum; quamvis patrem capacem habeat, cui illud acquiratur. Et in hoc (inquit) differt a legatario incapaci, qui capaci restituere rogatus est. Ratio disparitatis est, quod postremo illo casu res ex facto et voluntate testatoris ad capacem perveniat; magisque videatur capere ex testamento fideicommissarius capax, quam incapax ipsi restituere rogatus. In casu autem quem legi nostræ affingit; cum non ex testamento, sed ex causa potestatis extrinseca legata filio relicta patri quærantur; sola remanet filii incapacis persona quæ ex testamento capere videri possit; adeoque locus est fisco.

Uterque legis intellectus probabiliter admitti potest.

(4) Hæc lex repetita est ex l. 2. ff. *de Calumniat.* adeoque ad Edictum De calumniatoribus pertinet, ita (ut videtur) conceptum: *In eum qui ut calumniæ causa negotium faceret, pecuniam* Accepisse *dicetur, etc.* Quod verbum *Accepisse* interpretans Paulus ait, etiam eum videri Accepisse, cui nihil quidem traditum est; sed qui aliqua obligatione qua tenebatur, per acceptilationem liberatus est.

At Non potest videri ACCEPISSE, qui stipulatus (1) potest exceptione summoveri. *d. l.* 115. § 1.

Et rursus : Non videtur CEPISSE, qui per exceptionem a petitione removetur. *l.* 13. *ff. d. tit.* ULP. LIB. 19. AD SABIN.

Nam generaliter, Nihil interest, ipso Jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. *l.* 112. *ff. d. tit.* PAUL. LIB. 8. AD ED.

Nota. Promiscue igitur in allatis modo textibus, quemadmodum et alibi, sumuntur hæc verba Capere et Accipere. *In stricta tamen et propria sua significatione* ; Aliud est CAPERE, aliud ACCIPERE. Capere, cum effectu accipitur; ACCIPERE, et si quis non accepit ut habeat. Ideoque non videtur quis CAPERE, quod erit restituturus; sicut PERVENISSE proprie illud dicitur, quod est remansurum. *l.* 71. ULP. LIB. 70. (2) AD ED.

Pariter Gaius. Non videtur quisquam id CAPERE, quod ei necesse est alii restituere. *l.* 51. *ff. de Reg. Jur.* GAIUS LIB. 15. AD ED. PROVINC. (3).

* ACCIPERE *judicium. Vide infra*, Judicium.

XVI. ACTIO, PETITIO, PERSECUTIO.

ACTIONIS verbum, et speciale est et generale. Nam omnis ACTIO dicitur, sive in personam, sive in rem si petitio. Sed plerumque ACTIONES, Personales solemus dicere : PETITIONIS autem verbo, In rem actiones significari videntur.

PERSECUTIONIS verbo, extraordinarias persecutiones puto contineri, ut puta, fideicommissorum, et si quæ aliæ sunt quæ non habent Juris ordinarii executionem. *l.* 178. § 2. ULP. LIB. 59. AD SABIN. ( ).

De latiori igitur vocis hujus ACTIO *significatione, accipiendum quod ait Paulus* : ACTIONIS verbo, etiam Persecutio continetur. *l.* 34. PAUL. LIB. 24. AD ED. (5).

Quinimo, latissima significatione AGERE etiam is videtur qui exceptione utitur (6). Nam reus in exceptione Actor est. *l.* 1. *ff. de Exceptionib.*

Alias autem (*puta in Edicto* de Edendo, *lib.* 2. *tit.* 13. *N.* 2.) ACTIONIS verbo non continetur exceptio. *l.* 8. § 1. PAUL. LIB. 3. AD ED.

Quod attinet ad hæc vocabula, Persecutio *et* Persequi, *licet proprie de Extraordinariis cognitionibus accipiantur, trahuntur tamen ad Actiones omnes* (*unde illæ generaliter definiuntur* Jus PERSEQUENDI, *etc.*) ; *imo etiam ad stipulationes quæ vice Actionum obtinent, quales sunt, cautionales omnes, puta* Legatorum, Damni infecti, *etc. Hæ etenim ipsæ veniunt lata* ACTIONIS *aut* PERSECUTIONIS *significatione.*

Hinc PERSEQUI videtur, et qui satis accepit. *l.* 57. § 1. PAUL. LIB. 9. AD ED.

* *Actio* Noxalis popularis, *cæteræque nominibus propriis designatæ Actionum species. Vide infra singulas suis locis.*

* *Hic porro generales quædam Actionum notiones et divisiones enumerandæ sunt.*

Et quidem ad ipsum Actionis *verbum quod attinet* Actio *generaliter sumitur; vel pro ipso jure quod quis habet, persequendi in judicio quod suum est sibive debetur; vel pro hac ipsa persecutione, seu juris exercitio.*

DIVISIONES ACTIONUM.

Prima et generalissima Divisio. Actionum genera sunt duo; In rem, quæ dicitur VINDICATIO; et In personam, quæ CONDICTIO appellatur.

IN REM actio est, per quam rem nostram quæ ab alio possidetur petimus; et semper adversus eum est qui rem possidet (7).

IN PERSONAM actio est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum; et semper adversus eumdem (8) locum habet. *l.* 25. *de Oblig. et act.*

Quædam actiones MIXTAM causam obtinere videntur, tam In rem quam in personam; qualis est Familiæ Erciscundæ actio... item Communi dividundo.... item Finium regundorum. *Instit. Tit.* de Act. § 20.

Secunda Divisio. Quædam actiones REI persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam POENÆ

(1) Qui nempe sibi quid dari stipulatus est calumniæ causa, ne alicui negotium faceret. Verbum enim ACCEPISSE in hoc Edicto DE calumniatoribus, sumitur cum effectu. Porro, quamvis ex hac stipulatione actionem consecutus sit; cum hæc actio inanis sit, et per exceptionem *Doli* excludatur; nihil revera et cum effectu *Accepisse* videtur, adeoque non tenetur hoc Edicto.

(2) Librum cui ad stipulatur Cujacius, legit LIBRO 79; et cum in hoc libro Ulpianus egerit de stipulationibus Prætoriis, putat eum hoc scripsisse circa stipulationem *Amplius quam per Legem Falcidiam liceat* CEPERIT, *reddi* ; circa quam, etsi in illa hoc verbum *Ceperit* sumatur pro *Acceperit*, diversam tamen in se utriusque significationem notat.

(3) Cujacius hanc legem putat pertinere ad querelam inofficiosi testamenti, et conjungendam cum l. 10. § 1. ff. *de Inoff. testam.* Petrus Faber magis censet mendum esse in inscriptione; et legem pertinere ad Leges Juliam et Papiam, quibus locus non est quum incapax id quod sibi relictum est, restituere capaci jussus est.

(4) In hoc libro egit Ulpianus de stipulatione Emptæ hereditatis, ut constat ex l. 2. ff. *de Hered. vel act. vend.* Unde colligere est definitiones illas scriptas fuisse circa hanc stipulationem in qua venditor promittit se præstaturum emptori ACTIONES, PETITIONES, PERSECUTIONES, *quæcumque hereditatis nomine competierint.*

(5) Et ex illa inscriptione scriptum hoc censet Cujacius ad stipulationem DE RATO; de qua, sicut et de cæteris stipulationibus Prætoriis egit Paulus in hoc libro 24.

(6) Sic in Edicto DE DOLO, quo Prætor actionem *de Dolo* promittit *Si alia* ACTIO *non erit* ; hæc *de Dolo* actio non dabitur ei qui saltem exceptione jus suum servare potest. Tit. *de Dolo* N. 11.

(7) Vel dolo desiit possidere, tunc autem non *Directa* sed *Utilis* dicitur : infra.

(8) Id est, cum ipsum qui obligatus est; vel ejus successorem.

persequendæ, quædam MIXTÆ sunt. *Instit. d. tit.* § 16.

Actiones Illæ Rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. *l.* 35. *ff. de Oblig. et act.*

Quæ pœnam tantum persequuntur, POENALES *dicuntur*; MIXTÆ, *quæ rem simul et pœnam.*

Tertia Divisio. Actionum quædam BONÆ FIDEI sunt, quædam STRICTI JURIS. *Instit. Tit.* de Action. § 28.

Actio STRICTI JURIS *illa dicitur, in qua judex erat formulæ astrictus.*

Contra In BONÆ FIDEI judiciis libera potestas permitti videtur judici, ex bono et æquo æstimandi quantum actori restitui debeat. *instit. d. tit.* § 30.

Præterea quasdam actiones ARBITRARIAS, id est, ex arbitrio judicis prudentes appellamus. *d. tit.* § 31.

Actio autem Arbitraria *illa est, in qua judex antequam definitivam Sententiam proferret, arbitrabatur seu interloquebatur ut reus aliquid daret resti tueretve; cui interlocutioni nisi reus paruisset, eum sua Sententia definitiva gravius condemnabat.*

Quarta Divisio. Omnes Actiones aut CIVILES *dicuntur*, aut HONORARIÆ. *l.* 25. § 2. *ff. de Oblig. et act.*

CIVILES *quæ ex Jure civili, Legibus scilicet aut moribus aut interpretatione Prudentum descendunt.*

HONORARIÆ *seu* Prætoriæ *quæ ex sola Prætoris jurisdictione aut ejus Edictis descendunt, cum nulla ex his causis actio Jure Civili prodita esset; sic dictæ ab honore Magistratus.*

Quinta divisio. Alio *censu* CIVILES *actiones dicuntur, quatenus criminalibus judiciis opponuntur.*

Sexta divisio. Adhuc alio sensu civiles dicuntur, quæ propriam in Jure Civili speciem habent, ut quæ ex nominatis contractibus aut quasi contractibus, et ordinariis delictis descendunt. Quas etiam proprio nomine DIRECTAS *vocari placuit.*

DIRECTIS *actionibus opponuntur* UTILES; *scilicet quæ cum ex stricta Juris ratione non competant, tamen utilitate et æquitate ita suadente, ad instar alicujus Actionis Civilis accomodantur. Alio nomine vocantur Actiones* IN FACTUM.

Eædem vocantur etiam actiones PRÆSCRIPTIS VERBIS; *quum ex contractu innominato qui cum aliquo ex nominatis affinitatem habeat, descendunt.*

Est et actio IN FACTUM PRÆTORIA, *quæ datur ex his causis quæ nullam affinitatem habent cum illis ex quibus aliqua Actio prodita sit.*

Septima Divisio. Actiones DIRECTÆ *alio sensu et quatenus opponuntur* Contrariis, *vocantur; illæ quæ ex obligatione directa, id est ea quæ in contractu principalis fuit, descendunt;* CONTRARIÆ *vero, quæ ex illa obligatione quæ in contractu secundaria tantum fuit, proficiscuntur. Exempla sunt in actionibus* Commodati, Depositi, etc.

Octava Divisio. Actiones, aliæ PERPETUÆ *appellantur; quæ Jure Digestorum nulla, ex Constitutione vero Theodosii-Junioris solo triginta annorum præscriptione finiuntur. Aliæ* TEMPORALES, *quæ certo tempore finiuntur; puta anno, ut pleræque Prætoriæ.*

Nona et ultima Divisio. Actiones ORDINARIÆ *dicuntur, quæ servato solemni judiciorum ordine peraguntur;* EXTRAORDINARIÆ, *quæ citra hunc solemnem ordinem exercentur.*

ACTIONES Mandare, Cedere, *est concedere alieni ut Actionibus quæ in nostra persona competunt, nostro nomine experiatur suo periculo et commodo; ita ut, quod ex his consecutus fuerit, retineat et sibi habeat. Unde is cui ita cessæ sunt Actiones*, Procurator In rem *suam dicitur.*

¶ ACTOR *duplicem in genere habet significationem.* 1.° ACTOR *est, qui in judicia aliquid petit*, le Demandeur. *Cui opponitur* REUS, le Défenseur.

2.° Actor *quoque dicitur qui negotia aliena procurat, servus V. G. negotia domini.*

Est et Actor municipum; *qui negotiis Reipublicæ agendis præpositus est. Lib.* 3. *Tit.* Quod cujusc. univers.

Est et Actor tutelæ, *quem tutor negotiis tutelæ administrandis suo periculo præficit. Lib.* 26. *Tit.* de Tut. et Curat. dat.

XVII. ACTUM, FACTUM, GESTUM, CONTRACTUM; *in Edictis de restitutione in integrum, Quod metus causa* Gestum *erit, Quod dolo malo* Factum *sive* Actum *sit, Quod cum minore* 25 *annis* Gestum *sit, Quod cum his Actum* Contractumque *sit qui postea capite minuti sunt; item in Edicto, Quod falso tutore auctore* Gestum, *etc.*

Labeo libro primo Prætoris Urbani definit; quod quædam Agantur, quædam Gerantur, quædam Contrahantur. Et ACTUM quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur; ut in stipulatione vel numeratione. CONTRACTUM autem, ultro citroque obligationem; quod Græci ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ vocant, veluti Emptionem-venditionem, Locationem-conductionem, Societatem. GESTUM, rem significare sine verbis factam (1). *l.* 19. ULP. LIB. 11. AD ED.

Cæterum Licet inter GESTA et FACTA, videtur esse quædam subtilis differentia; attamen ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΣ [*id est abusive*] nihil inter Factum

(1) Ut *Negotiorum* vel *Tutelæ* GESTIONEM. Cæterum quamvis hæ sint propriæ horum verborum significationes, quarum Labeo fuit indagator curiosissimus; tamen in Edictis sæpe latius hæc verba accipiuntur. Hoc V. G. in Edicto *Quod metus causa* GESTUM erit; dicitur GESTUM, non solum de re *Sine verbis* facta, qualis esset numeratio pecuniæ; sed de quocumque actu, de quocumque contractu. Pariter, quamvis CONTRACTUM in sua propria significatione eas duntaxat conventiones significet ex quibus mutua obligatio nascitur (ut in Edicto de Capite minutis, in quo verba hæc opponuntur: *Quod cum his* ACTUM, CONTRACTUM. *sit*; ACTUMque ad ea refertur ex quibus obligatio ex una tantum parte, CONTRACTUM ad ea ex quibus utrinque nascitur); tamen alibi hæc vox CONTRACTUM accipitur pro omni actu ex quo nascitur obligatio; ut in l. 20. ff. de *Judiciis.*

et Gestum interest. *l.* 58. GAIUS LIB. 24. AD ED. (1) PROVINC.

Illud constat quod Verba CONTRAXERUNT, GESSERUNT, non pertinent ad testandi jus. *l.* 20. ULP. LIB. 12. AD ED. (2).

¶ ACTUS LEGITIMI *generaliter a Gothofredo sic recte definiuntur :* « Solemnia *quæcumque* » *hominum negotia, quæ publice aut privatim* » *certo ritu modoque a Lege introducto cele-* » *brantur* ».

Hos quidam æque generali nomine vocari volunt LEGIS ACTIONES. *Verum probabilius dicendum,* Legis Actiones *minus patere ; et eos solos Actus legitimos continere qui in Jure fiunt, ut Actiones, Adoptio, etc. Generali autem* Actuum legitimorum *appellatione venire, præter supradictos, etiam si qui extra Jus fiunt modo aliquo solemni ex præscripto Legis :* ut Mancipatio, Acceptilatio, Stipulatio *quælibet, etc.*

XVIII. ¶ ADDICERE, Addictio, *idem sonat ac Adjudicare, Adjudicatio. Dicitur tamen etiam pro Vendere, Venditio.*

ADDICTIO in diem, *seu pactum Addictionis in diem, est pactum quo in contrahenda emptione-venditione convenit, ut si intra certum tempus meliorem conditionem venditor invenerit, res sit inempta. Lib.* 18. *Tit.* de In diem addict.

XIX. AFFINITAS *est necessitudo inter unum e conjugibus et alterius cognatos.* Affines *vocantur personæ hac necessitudine conjunctæ. Unde ita Modestinus:*

AFFINES, sunt viri et uxoris cognati : dicti ab eo quod duæ cognationes quæ diversæ inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque conjungendæ Affinitatis causa fit ex nuptiis. *l.* 4. § 3. *ff. de Grad. et affin.*

Horum nomina, Gener, Levir, Socer, Vitricus, *etc. infra.*

AFFINES *alio sensu dicuntur [ut in Lege XII. Tab.]* vel CONFINES, *vicinorum prædiorum domini.*

¶ AGNASCI Suus heres *dicitur, qui post testamentum in primum familiæ testatoris gradum pervenit, sive nascendo, sive succedendo in locum demortui aut emancipati qui ipsum præcedebat ; sive per adoptionem, quum nempe a testatore adoptatur.*

* AGNATI, *Cognatis opponuntur. Vide infra* Cognati.

¶ ADJECTUS Solutionis gratia *is dicitur, cui ex lege contractus vice creditoris solvi potest. De quo late lib.* 46. *Tit.* de Solut. *Part.* 2. *Sect.* 1. *Art.* 4.

* ADIRE hereditatem. *Vide infra*, Hereditas.

¶ ANNOTARI *reus dicitur, qui absens inter reos refertur. Vide lib.* 48. *Tit.* de Requir. reis.

ANNOTATIO *est Decretum Magistratus, quo eum qui alicujus criminis postulatur, jubet requiri et inter reos referri.*

Alio sensu Adnotatio *dicitur; quum Præses refert ad Principem de aliquo homine deportando ; vel de eo condemnando, quem inconsulto Principe condemnare non potest.*

ANNOTATIO Principis, *est scriptura manu Principis suscripta ; sive ea Consultatio sit, sive libellus supplex* (un Placet).

XX. ADOPTIO, ADROGATIO ; *est actus legitimus quo quis aliquem in suam familiam asciscit. lib.* 1. *Tit. VII.*

Si filiusfamilias in adoptionem detur, simpliciter Adoptio *dicitur.*

Si sui juris erat qui asciscitur, Dicitur ADROGATIO : quia et is qui adoptat, rogator id est interrogatur an velit eum quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse; et is qui adoptatur, rogatur an id fieri patiatur. *l.* 2. *ff. de Adopt.*

¶ ASCRIPTITII, *agricolæ colendo prædio addicti.*

* ASSECTARI. *Vide infra*, Appellare.

¶ ASSERTOR, *qui vindicat aliquem in libertatem.*

¶ ASSESSORES ; *Jurisconsulti qui navabant operam Magistratibus. lib.* 1. *Tit. fin.* de Off. Assessor.

ASSIGNARE, ASSIGNATIO ; *in Senatusconsulto* DE *Libertis assignandis. lib.* 38. *Tit. IV.*

ASSIGNARE libertum, hoc est testificari cujus ex liberis libertum eum esse voluit. *l.* 1. MODEST. LIB. 3. PANDECT.

ASSIGNARE Opus, *faire recevoir un ouvrage.*

XXI. * ADVENA. ADVERSUS. *Puta* Adversus *Edictum, Sententiam Pactum, etc. proprie facere videtur, qui facit quod facere vetitus est. Hinc* Qui vetante Prætore fecit, hic adversus Edictum (3)

(1) Probabiliter hoc scriptum fuit ad eam partem Edicti quæ est de Magistro faciendo bonis debitoris : in quo ita habebatur ; *Quæ a magistro* FACTA, ACTA, GESTA *erunt, rata habento.* l. 2. § 1. ff *de Curat. bon dand.* de qua re Gaius egit in hoc libro 24. AD EDICT ut constat ex l. 15. ff. *de Reb. auct. jud. possid.* Porro, quamvis Prætor hæc verba cumulaverit, ut quamlibet *Facti* speciem comprehenderet, vix est ut aliqua in his differentia statui possit.

(2) Edictum DE capite minutis exposuit Ulpianus in hoc LIBRO 12. ut constat ex l. 2. ff. *de Cap. min.* Quo Edicto restituit Prætor si quid ACTUM CONTRACTUMQUE sit cum eo qui postea capite minutus sit. Unde quæri poterat an etiam testamenta quæ capitis minutione infirmata erant, hoc Edictum restituat? Et negat Ulpianus, quia, inquit, hæc verba : *Contraxerunt, Gesserunt*, non pertinent ad testandi jus. Cæterum si is cujus adrogatione testamentum infirmatum est, tempore mortis suæ paterfamilias inveniatur, vires recipit testamentum alia ratione; scilicet quia rursus factus est paterfamilias, circa testamenti factionem medium tempus non inspicitur. Potest hæc lex ad alias species aptari. Vide Goddæum ad h. l.

(3) Exempla in Edictis ; puta in eo quo PARENTEM et patronum in Jus vocari absque venia Prætor vetat, quo Ne eximatur qui in Jus vocatus est (de quibus Ulpianus egit in LIB. 5. AD EDICT.) et in aliis passim.

fecisse proprie dicitur. *l.* 102. *ff. de Reg. jur.* ULP. LIB. 8. AD ED. *Tamen latiori significatione et is quoque qui non facit quod facere jussus est*, ADVERSUS *facere videtur, vide l.* 121. *tit. seq. N.* 10. 29. *Vide infra, in Verb.* INCOLA.

ADVOCATI *dicuntur causarum patroni. Et generaliter* ADVOCATOS accipere debemus, omnes omnino qui causis agendis quoquo studio operantur. Non tamen qui pro tractatu (non affuturi causis) accipere quid solent, Advocatorum numero erunt. *l.* 1. § 11. *ff. de Extraord. cognit.*

ADVOCATIO, *modo pro ipsa actione Advocati, id est postulatione et patrocinio sumitur; modo pro ipso Ordine Advocatorum. Sic* Advocatio Cæsariensis *dicitur, Ordo Advocatorum urbis Cæsareæ.*

ADULTERIUM, STUPRUM. *lib.* 8. *Tit V.*

Inter Stuprum et Adulterium, hoc interesse quidam putant: quod Adulterium in nuptam, Stuprum in viduam (1) committatur. Sed Lex Julia De Adulteriis hoc verbo indifferenter utitur. *l.* 101. MODEST. LIB. 9. DIFF.

Consonat quod alibi dicitur. Lex Stuprum et Adulterium promiscue et ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΤΕΡΟΝ (*id est, abusive*) appellat. Sed proprie Adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. Stuprum vero in virginem viduamve committitur; quod Græci ΦΘΟΡΑΝ (*id est, corruptionem*) appellant. *l.* 6. § 1. *ff. ad Leg. Jul. de Adult.*

STUPRUM *quoque dicitur, quod in puerum ingenuum nefarie committitur.*

Etymologiæ Adulterii mox allatæ, consonat et Festus: ADULTER et ADULTERA dicuntur, quia et ille ad alteram, et hoc ad alterum se conferunt. *In Verb.* ADULTER.

XXII. ÆDIFICII *vel* ÆDIUM PARS.

Labeo generaliter scribit; Ea quæ perpetui usus causa in ædificiis sunt, Ædificii esse; quæ vero ad præsens, non esse ædificii. *l.* 17. § 7. *ff. de Act. empti.*

Hinc Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur et hieme ponerentur, Ædium esse ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent. Neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur. *l.* 242. § *fin.* JAVOL. LIB. 2. EX POSTERIOR. LABEON.

Idem Labeo ait: Protyrum (2) quod in ædibus interim (qui) fieri solet, Ædium est. *l.* 245. § 1. POMP. LIB. 10. EPIST.

Quod ait Labeo, ea quæ perpetui usus causa in ædificiis sunt, Ædificii esse; accipe, non solum ea quæ affixa sunt; sed et nonnulla etiam non affixa, ut seræ, claves, claustra, etc. de quibus lib. 19. *Tit.* de Act. empt. *Part. I. Sect.* 2. *Cap.* 1. *Art.* 2.

Item accipe de his quæ usui ædificii, non de his quæ usui duntaxat patrisfamilias inserviunt. Etenim Ea esse Ædium solemus dicere; quæ quasi pars ædium, vel propter ædes, habentur. *l.* 13. § *fin. ff. de Act. empti.*

Hinc Plumbum quod tegulis poneretur, Ædificii esse ait Labeo. Sed id quod hypætri (3) tegendi causa poneretur, contra esse. *sup. d. l.* 242. § 2.

Hinc Statuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis aut erga parietem affixæ; aut si similiter cohærent lychni, non sunt Ædium. Ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur. *sup. d. l.* 245. *pr.*

Vide et infra; Instrumentum.

ÆDIFICARE: *in Interdicto* DE *sepulchro ædificando. lib. XI. Tit. fin.*

ÆDIFICARE non solum qui novum opus molitur intelligendus est, verum is quoque qui vult reficere. *l.* 1. § 9. *ff. de Mort. infer.*

ÆDILES.

Olim Ut essent qui ædibus præessent in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt; qui etiam ÆDILES appellati sunt. l. 2. § 21. *ff. de Orig. jur.*

Postea ÆDILES-CURULES, *deinde* CEREALES, *creari cœpti; de quibus lib.* 1. *d. tit.* de Orig. jur. *N.* 9. *et* 22. *sicque in plures* ÆDILIUM *nomine Magistratus distributa est ea Urbis cura quam nos dicimus* la Police. *Et huc pertinet definitio sequens:*

ÆDILIS initio dictus est Magistratus qui ædium non tantum sacrarum sed etiam privatarum curam gerebat. Postea hoc nomen et ad Magistratus translatum est. Dictus est autem Ædilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *Festus in Verb.* ÆDILIS.

¶ ÆDITUUS, *custos templi in quo deposita fieri solebant; passim.*

¶ ÆLIA SENTIA *Lex. Frequens mentio duorum. (inter alia multa) hujus Legis Capitum: ejus scilicet quo minores viginti annis servos suos prohibebantur, præterquam ex justa causa apud Consilium probata manumittere; et alterius item Capitis quo libertates in fraudem creditorum relictæ infirmabantur. De quibus vide lib.* 40. *Tit.* Qui et a quib. manum.

ÆQUE, *in testamentis; puta* Primus et fratris mei filii ÆQUE heredes sunto.... Hæc adjectio declarat omnes ex virilibus (4) partibus institutos. *l.* 13. *ff. de Hered. inst.*

Æs, pro pecunia: passim.

Etiam aureos nummos, Æs (5) dicimus. *l.* 159. ULP. LIB. 1. AD SABIN.

(1) Id est, In nuptam.

(2) *Un Contre-huis, une Contre-porte.*

(3) *Hypætrum*, Solarium in quo apricatur paterfamilias; subdialis ambulatio. Quæ hujus tegendæ causa ponuntur, puta vela Cilicia, non sunt Ædium, utpote quæ patrisfamilias magis quam ædium usibus inserviant.

(4) Alioquin (dempta hac adjectione) in semisses inter Primum et fratris filios divideretur hereditas.

(5) Sic in antiqua Mancipationis formula, *Hoc Æs mihi emptus esto;* nil refert cujus materiæ nummus detur.

Æs alienum est, quod nos aliis debemus; Æs Suum est, quod alii nobis debent. *l.* 213. § 1. Ulp. lib. 1. regul.

¶ ÆSTIMATIO. *Vide infra*, Pluris, *et* Quanti.

Æstimatoria *actio appellatur, quæ competit ei qui rem circumferendam ac vendendam alteri dedit; ea lege ut sibi ea res (si inempta esset) ejusve de qua inter ipsos convenit Æstimatio redderetur. De qua vide lib.* 19. *Tit. III.*

Æstimatoria actio *alio sensu vocatur, et alio nomine* Quanti-minoris, *ea quæ emptori datur contra venditorem ut ex pretio remittat id quanto minoris emisset si vitium rei venditæ cognovisset. De qua lib.* 21. *Tit.* de Ædil. Ed.

Æstimatus in dotem datus, *proprie vocatur fundus qui ita in dotem datur, ut maritus non ipsum sed summam qua æstimatus est soluto matrimonio reddere teneatur. Opponitur Inæstimato seu* Dotali, *de quo infra in Verb. DOS.*

XXIII. * AFF. AG. *Vide supra*, AFF, AG.

Ager. *Vide infra*, Fundus.

AGNI, Oves, *etc.*

Agni videntur.... qui minores agniculis essent. *l.* fin. *ff. de Legatis* 3°

In quibusdam locis Ovium numero esse videntur, quum ad tonsuram venerint. *l.* 65. *fin. ff. d. tit.*

Alias tamen Ovibus nec Agnos nec arietes contineri quidam recte existimant. *l.* 81. § 4. *ff. d. tit.*

¶ ALBUM Prætoris, *seu* Edictorum, *erat tabula quam Prætor publice in Foro proponi curabat: qua edicebat quid toto sui magistratus tempore in Jure dicendo esset observaturus. Vide lib.* 2. *Tit.* de Jurisd. *Art. fin.*

Ab eo differt, licet eodem pertinens, Album formularum, *quo variæ actionum formulæ erant propositæ. d. lib.* 2. *Tit.* de Edend. *N.* 3. *cum Notis.*

Erat et Album Decurionum, *matricula qua Decuriones ordine quisque suo inscripti essent. Tit.* de Albo scribendo. *lib.* 50.

XXIV. ALIENARE, ALIENATIO.

Est Alienatio, omnis actus per quem dominium transfertur. *l.* 1. *Cod. de Fund. dot.*

Interdum tamen [ut in Edicto de Alienatione judicii mutandi causa, lib. IV. Tit. 7.] Alienare intelligitur, etiam qui alienam rem vendidit. *l.* 8. § 2. *ff. de Alien. jud. mut.*

Cæterum Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet (1) Venditum tamen recte dicitur. *l.* 67. Ulp. lib. 76. ad Ed.

Alienationis verbum, etiam usucapionem continet. Vix est enim ut non videatur alienare, qui patitur usucapi (2).

Eum quoque Alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes.

Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur Alienare; veluti qui hereditatem omittit (3), aut optionem intra certum datam (4) non amplectitur. *l.* 28. Paul. lib. 21. (5) ad Ed.

Item non Alienat, qui duntaxat omittit possessionem (6) *l.* 119. [a]. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 13. ad Ed.

ALIMENTA, *quid contineant in se et generaliter; ita definiri potest.*

Legatis *V. G.* Alimentis, cibaria et vestitus et habitatio debebitur; quia sine his ali corpus non potest. Cætera quæ ad disciplinam pertinent.... non continentur. *l.* 6. *ff. de Alim. leg.*

Strictus hæc vox accipitur in transactione de alimentis, de qua lib. 2. *Tit.* de Transact. *Sect.* 2. *nec ad habitationem vestiariumque porrigitur. Vide rationem disparitatis in Notis ad d. l.* 6. *lib.* 34. *Tit.* 1. de Alim. leg. *N.* 2.

¶ ALLUVIO, *incrementum latens quod agro flumen adjicit. Instit. lib.* 2. *Tit.* 1. § 20.

¶ ALTERNATIVUM *legatum*, Alternativa *obligatio seu stipulatio vocantur, ex quibus duæ pluresve res debentur non cumulate, sed alternato; id est, ita ut electione unius a cæteris liberatio contingat.*

¶ Edictum DE ALTERUTRO, *quo cavetur ut si quid maritus uxori, hereditatis legative aut fideicommissi titulo reliquerit; Alterutro contenta sit mulier, nimirum vel relicto vel dote. Vide lib.* 24.

(1) Censet Cujacius hoc scriptum de Exceptione *Rei litigiosæ*; qua repellitur is qui rem litigiosam emit, nec traditam acceperit, si eam persequatur. Etenim hujusmodi res, etiam *Vendi* prohibetur.

(2) Hinc, cum maritus fundum dotalem Alienare prohibeatur; colligitur nec posse hunc fundum constante matrimonio *Usucapi.* Vide lib. 23. Tit. *de Fund. dot.* N. 6. cum Notis ad l. 16.

(3) Ut si socius *Universorum bonorum* post litem Communi dividundo contestatam, omittat delatam sibi hereditatem. Potest item referri ad Edicta quibus in fraudem *Creditorum*, aut *Patroni* alienationes prohibentur.

(4) Si cui legaverim unum ex servis meis, *Quem ille intra mensem optaverit*; ille non optando, magis videtur non acquisivisse quam *Alienasse.* Nullum enim jus habuisse videri potest, antequam optaret.

(5) Cujacius legit Lib. 23. ad Edict. (ut lex inscripta est in aliis sive Mss. sive Editionibus); eamque referri putat ad judicia *Familiæ Erciscundæ* et *Communi dividundo*, de quibus egit Paulus in hoc lib. 23. Res quæ his judiciis dividundæ veniunt, non possunt post litem contestatam alienari. l. 13. ff. *Fam. ercisc.* et l. 1. Cod *Comm. divid.* Hinc quærendum fuit quando quis Alienare videretur. Cæterum potest et ad plures alias species lex accommodari, ut in Notis præced. et alibi passim in Jure.

[a] *Alias* 161.

(6) Id refert Cujacius ad Edictum De Alienatione *judicii mutandi causa*: ut sensus sit, in illud Edictum non incidisse eum qui rem de qua litem timet, non in alium difficiliorem adversarium transfert; sed possessionem duntaxat abjicit. Aut etiam is qui acquirere omittit, puta hereditatem aut legatum repudiando, dum vult magis re carere quam litigare. Metum ejus qui timet lites, Prætor non improbat.

Tit. 3. Solut. matrim. *N.* 81. *et Cujacium Observ. III.* 16.

XXV. ¶ AMBITIOSA DECRETA, etc. *quæ per gratiam et favorem elicita sunt.*

* AMICA. *Vide infra*, Pellex.

AMICUS, AMICI, *de quibus passim frequens mentio; ut quum dicitur tutorem absentem posse ut suspectum removeri, evocatis pupilli affinibus et* Amicis; *item decernenda pupillo alimenta, convocatis* Amicis *parentis ejus; etc.*

AMICOS appellare debemus, non levi notitia conjunctos; sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus. *l.* 223. § 1. PAUL. LIB. 2. SENTENT.

* AMITA. *Vide infra*, Patruus.

AMITINUS. *Vide*, Consanguineus.

AMOVERE; *puta, quum quæritur an Suo heredi propter res ab eo ex hereditate Amotas denegandum sit abstinendi beneficium: item in actione* RERUM AMOTARUM, *etc.*

AMOVISSE eum accipimus, qui quid celaverit (1), interverterit, aut consumpserit. *l.* 71. § 6. *ff. de Acq. hered.*

Actio Rerum Amotarum *dicitur, Condictio rerum quas conjux conjugi surripuit contemplatione divortii futuri quod revera secutum est. De hac vide lib.* 25. *Tit.* 2.

¶ AMPLISSIMUS ORDO, *Senatus.*

AMPLIUS, *puta in Legatis;* Hoc AMPLIUS, *fundum lego.* Verius est, eo verbo AMPLIUS (2) superiora repeti. *l.* 54. *ff. de Legatis* 3.°

¶ ANFRACTUS, *Flexus viæ.*

* ANGIPORTUS. *Vide infra*, Portus.

XXVI. ¶ ANNONA, *proprie frumentum; large accipitur pro omnibus quæ ad victum parantur.*

ANNONAM Attentare, Flagellare, Vexare *dicuntur; qui monopoliis* (par des Arrhemens) *aliisve malis artibus efficiunt ut carioris væneat; aut quaslibet alias fraudes circa Annonam committunt.*

* ANNOT. *Vide supra*, Annot.

ANNULI. *Vide infra*, Aureus.

ANNUS, ANNICULUS.

Lege Papia præmia proposita erant his qui ANNICULUM *eduxissent. Puta ex hac causa Latinus civitatem adipiscebatur; vir et mulier jus capiendi invicem ex testamento, etc.*

Porro ANNICULUS, non statim ut natus est, sed trecentesimo-quinto die dicitur: incipiente plane, non exacto die; quia ANNUM civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus. *l.* 134. PAUL. LIB. 2. AD LEG. JUL. ET PAP.

Igitur Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat; ANTE diem decimum Kalendarum, POST diem decimum Kalendarum: neque utro enim sermone undecim (3) dies significantur. *l.* 132. IBID. LIB. 3.

Pariter in plerisque aliis Juris articulis, ANNUS *tunc demum computatur quum impletus est. Puta, in testamentis;* Si cui legetur, QUUM QUATUORDECIM ANNORUM ERIT; Certo Jure utimur ut tunc sit QUATUORDECIM ANNORUM, quum impleverit. *l.* 49. *ff. de Legatis* 1.°

Contra tamen, quandoque Annus inceptus pro completo habetur; scilicet in valde favorabilibus. l. 74. § 1. *ff.* Ad SC. Trebell. *et l.* 8. *ff.* de Muner. et hon.

XXVII. ¶ APOCHA, Quittance.

* APOSTOLI. *Vide infra*, Dimissoriæ litteræ.

APPELLARE *mulierem vel puerum ingenuum item* ASSECTARI: *in Lege Cornelia* DE INJURIIS. *lib.* 47. *Tit. X.*

Aliud est Appellare, aliud Assectari. APPELLAT, qui sermone pudicitiam attentat: ASSECTATUR, qui tacitus frequenter sequitur. *l.* 15. § 22. *ff. de Injur.*

¶ APUD. *Vide infra*, Penes.

APUD Julianum Marcellus notat *vel scribit, frequens in Nostris locutio: cujus sensus est Marcellus in suis Notis ad scripta Juliani.*

Alio sensu dicitur: APUD Alfenum (*V. G.*) Servius scribit; *id est, in libris Alfeni hæc sententia Servii refertur.*

APUD ALIQUEM OBLIGARI; *frequenter, pro* Alicui *obligari.*

XXVIII. AQUA, Cottidiana, Æstiva; AQUÆDUCTUS, Aquæ haustus, *etc. in Interdictis de Aqua lib.* 43. *Tit.* 20. *et seqq.*

COTTIDIANA Aqua, non illa est quæ cottidie ducitur, sed ea qua quis quotidie possit uti si vellet: quanquam cottidianam interdum hieme ducere non expediat, etsi possit duci. *l.* 1. § 2. *ff. de Acq. quot.*

ÆSTIVA autem ea est, qua æstate sola uti expedit. *d. l.* 1. § 3.

AQUÆ DUCTUS, AQUÆ HAUSTUS (*servitutes prædiales*), *id est, jus ducendi Aquam per fundum alienum, jus hauriendi ex fonte vel puteo vicini.*

AQUÆDUCTUS *sumitur etiam pro canalibus quibus Aquam ducit qui hoc jus habet.*

COERCERE AQUAM; *in Interdicto quod dat Prætor ei qui in quasi-possessione est juris Aquæductus, quominus prohibeatur reficere et purgare fontem,*

(1) Dolo malo, per se vel per alium: d. Tit. *de Acq. hered.* N. 32. et seqq.

(2) Varia exempla Tit. *de Legat.* N. 230.

(3) Sensus est: si quis ipso Kalendarum die ita loquatur, *Ante diem decimum* hoc factum est; vel, *Post diem decimum* id fiet; *neutro sermone undecim dies significantur,* sed decem tantum; scilicet computatis in hoc dierum numero Kalendis ipsis, quamvis dies ille Kalendarum quo quis loquitur jam cœptus sit. Ergo pariter, recte quis dicitur *Anniculus* fuisse seu 365. diebus vixisse, qui die ipso trecentesimo-sexagesimo-quinto vixit; quamvis eo die nondum exacto sit mortuus. Neque enim de momento ad momentum computamus; et dies mortis, totus vitæ imputatur.

ut Aquam coerceat. *De quo*, *Tit.* de Fonte, *d. lib.* 43.

Coercere aquam, est continere sic ne diffluat, ne dilabatur; dummodo non permittatur vias novas quærere vel aperire. *l. un.* § 9. *ff. de Fonte.*

¶ AQUA ET IGNI interdictio, *est pœna capitalis; qua is cui Sententia judicis Aqua et igne interdicebatur cum civibus, vertere solum cogebatur, et extra ditionem Populi Romani se recipere. Unde fiebat ut alterius civitatis civis factus, jura civitatis Romanæ amitteret.*

¶ AQUILIA Lex, *de damno per injuriam dato; qualecumque illud sit. Lib. X. Tit.* 2.

* Aquiliana stipulatio. *Vide supra*, Acceptilatio.

XXIX. ARBITER *appellatur, qui in actionibus bonæ fidei et arbitrariis judex litigatoribus a Prætore datur. Atque hinc passim* Arbitrium *pro ipsa actione : ut* Arbitrium tutelæ, *id est; Tutelæ actio.*

Arbiter *item is dicitur qui ad aliquid æstimandum a Prætore datur; puta ad æstimandum modum alimentorum quæ pupillo decerni debeant, ad probandos fidejussores, ad probandum opus, ad dispungendas rationes.*

Arbiter *alio sensu appellatur; is in quem aliqui compromiserunt, ut de suis controversiis ipsius sententiæ starent.*

ARBITRIUM *frequentius, et eodem sensu sumitur; pro facta potestate arbitro sententiæ ferendæ, vel pro ipsa sententia Arbitri, vel pro officio Arbitri.*

Est Arbitrium Strictum, *ut in Compromissis; quum partes conveniunt stare Arbitri sententiæ, sive æqua, sive iniqua fuerit.*

Est et Arbitrium *tanquam* Boni viri, *quum in contractibus convenit aliquid arbitrio alicujus fieri, æstimari : ita tamen ut ejus arbitrio stare non teneamur nisi arbitratus fuerit quod* Vir bonus (*id est, æquus ac peritus*) *æstimaturus fuisset. Utrius Arbitrii mentio, Tit.* Pro socio. *N.* 8. *in l.* 75. *ff. d. tit. lib.* 17.

Pariter in testamentis, qui ita loquitur : Si fueris Arbitratus, si putaveris, si æstimaveris, si utile tibi fuerit visum vel videbitur; non plenum Arbitrium voluntatis.... dedit, sed quasi viri boni. *l.* 11. § 7. *ff. de Legatis* 3.°

ARBITRATU; *passim in stipulationibus in testamentis, puta,* Arbitratu L. Titii. *satisdari, etc.*

Illa verba, Arbitratu Lucis-Titii fieri, jus significant (1) et in servum non cadunt. *l.* 68. Ulp. lib. 77. ad Ed.

* Arbitrium recipere. *Vide infra*, Compromissum.

Arbitraria *actio. Supra, in Verb.* Actio.

XXX. ARBOR : *Arbores* Cædere, Cingere, *etc. in actione* Arborum furtim cæsarum *lib.* 47. *Tit.* 7. *item in Interdicto* De *Arboribus cædendis*, *lib.* 43. *Tit.* 27.

Arboris appellatione, etiam vites continentur. *l.* 1. § 3. *ff. de Arb. cæd.*

Hederæ quoque et arundinis.... Idem de salicteto dicendum. *l.* 3. §§ 1 *et* 2. *ff. Arb. furt. cæs.*

Cædere est, non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa.

Cingere, est deglabrare (2).

Subsecare est, subsecuisse (3) : non enim poterat cæcidisse intelligi, qui serra secuisset. *l.* 5. *ff. d. tit.*

¶ ARCIFINIUS *ager, qui nulla certa mensura terminatur; sed puta, flumine aut via publica.*

XXXI. ¶ ARGENTARII, *qui mensas in Foro positas habebant; ubi qui pecunias fœnori collocandas volebant, eas deponerent, et unde acciperent illi quibus pecunia mutua opus esset. Argentarii illi pro aliis solvebant, constituebant, vendebant, emebant; et de his omnibus rationes conficiebant.*

ARGENTUM, Factum, Infectum, etc. *non in testamentis solum et Legatis, sed et in contractibus et sermone vulgari.*

Argentum Factum recte quis ita definierit, quod neque in massa neque in lamna, neque in signato, neque in supellectili, neque in mundo (4), neque in ornamentis insit. *l.* 27. § *fin. ff. de Aur. arg. leg.*

Q. Mucius.... ita definit; Argentum Factum, vas argenteum (5) videri esse *d. l.* 27. *pr.*

Infecti autem Argenti appellatio nudam materiam continet, id est, non factam. *l.* 19. § 11. *ff. d. tit.*

Aurum vel argentum Signatum est..... quod aliqua forma est expressum; veluti quæ Philippi (6) sunt, itemque numismata (7), et similia. *sup. d. l.* 27. § 4.

Argenti Facti varias species. Cœlatum, Escarium, Potorium, *etc. vide lib.* 34. *Tit.* de Aur. arg. leg.

Auri autem Argenti appellatione, Pecuniam signatam.... placet non contineri. *sup. d. l.* 19. *pr.*

Non facile enim quisquam Argenti numero nummos computat. *sup. d. l.* 27. § 2.

¶ ARRHA *appellatur, quod datur in argumentum proximæ contrahendæ, aut etiam (ut sæpius) jam*

(1) Id est, non nudum denotant factum, sed *jus* facultatemque statuendi. Hinc si ille cujus Arbitratu fieri quid promissum est, servus esse deprehendatur; hæc stipulatio non valet : quia, cum servus pro nullo habeatur quoad ea quæ sunt *Juris*, in servum cadere non potest Jus definiendi et statuendi quod ea stipulatione comprehensum est.

(2) Decorticare.

(3) Quolibet modo, puta serra, etc. Ideoque hoc verbum hic additum, quia Cædere proprie est securi ferire; nec proinde *poterat*, etc.

(4) Muliebri; de quo infra in Verb. *Mundus.*

(5) *La Vaisselle d'Argent, l'Argenterie.*

(6) *Monnoies antiques; par exemple marquées au coin des* Philippe, *Rois de Macédoine.*

(7) *Médailles, Cachets.*

contractæ emptionis. V. G. aut sponsaliorum; aut cujusvis alterius contractus.

ARMA; *in Interdicto* de Vi armata, *lib.* 43. *Tit.* 16. *in Lege Julia* de Vi publica, *lib.* 48. *Tit.* 6. *etc.*

Armorum appellatio, non utique (1) secuta et gladios significat; sed et fustes et lapides. *l.* 42. Gaius lib. 21. ad Ed. provinc.

Adde l. 3. § 2. *ff.* de Vi et vi arm. *Item vide infra in Verb.* TELUM.

* Armentum. *Vide infra;* Pecus.

XXXII. ¶ AS *pro solido seu toto accipitur. Heres* Ex asse *est heres ex tota hereditate.*

* ASS. *Vide supra*, ASS.

¶ ATQUE, *sumitur pro* Sed, Statim.

¶ ATTILIANUS Tutor; *qui ex Lege a Prætore dabatur. Vide lib.* 26. *Tit.* de Tutor. et Cur. dat. *N.* 2.

¶ AUCTOR *sumitur pro venditore, aliisve a quibus rem aliquam quovis titulo comparavimus.*

Auctor *alio sensu dicitur tutor; quum pupillo* Auctoritatem *præstat; id est, actum aliquem pupilli, solemnibus verbis præsens comprobat.*

Auctoritas *sumitur; modo pro solemni approbatione negotii pupilli, a tutore interposita; modo pro actione quæ pro re evicta contra Auctorem competit; modo pro dominio jure rei vindicandæ, ut quum dicitur* Rei Furtivæ (*aut* Adversus hostem Æternam auctoritatem *esse.*

¶ AVERSIO *Puta, vendere, locare* Per Aversionem, *opponitur huic locutioni* Ad Mensuram; *et est quod dicimus*, En bloc, A forfait, *quasi averso capite* (sans y regarder).

Aversum Onus (*ab Avertendo, id est auferendo*) *est quod e nave per furtum subtractum est. Unde actio* Oneris Aversi; *de qua lib.* 19. *Tit.* Locati *N.* 10.

AVES.

Avibus legatis, anseres, phasiani et gallinæ, et aviaria debebuntur.... Pastores anserum (*V. G.*) non continentur. *l.* 66. *ff. de Legatis* 3.°

¶ AUREUS *valebat centum sestercios nummos. Vide lib.* 38. *Tit.* de Bonis libert. *N.* 12. *Not.*

Aurei annuli, *quibus uti solis ingenuis licitum erat. Unde* Aureorum annullorum jus, *quod homo libertinæ conditionis impetrat a Principe; ut, quoad vivat, pro ingenuo habeatur, aureisque annulis utatur. De quo jure, vide lib.* 40. *Tit. X.*

* Avunculus. *Vide infra*, Patruus.

B.

XXXIII. ¶ *Bes, duæ tertiæ partes*, les deux tiers. *Heres ex* Besse *scriptus*, institué pour les deux tiers. Besses *usuræ*, l'intérêt à deux tiers d'un pour cent par mois, ou huit pour cent par an.

BESTIÆ, *sunt quadrupedes feræ naturæ; ut leo, ursus, canis, etsi mansuefacta hæc animalia essent.*

Strictius pro his qui in sua feritate permanserunt, hæc vox interdum accipitur; ut in Edicto quo arceantur a postulando (lib. 3. Tit. 1.), ii qui operas suas locaverunt ut cum Bestiis pugnarent. Ibi enim Bestias accipere debemus, ex feritate magis quam ex animalis genere. *l.* 1. § 6. *ff. de Postul.*

BIBLIOTHECA.

Nerva ait... et locum significare Bibliothecam, et alias armarium.... alias libros. *l.* 52. § 7. *ff. de Legatis* 3.°

XXXIV. BONA, *passim, ubique.*

Bonorum appellatio, aut naturalis aut civilis est.

Naturaliter Bona ex eo dicuntur quod beant, hoc est beatos faciunt. Beare est prodesse. *l.* 49. Ulp. lib. 52. ad Ed.

Hoc sensu Proprie Bona dici non possunt, quæ plus incommodi quam commodi habent. *l.* 83. Javolen. lib. 5. ex Plautio.

Item Bona intelliguntur cujusque, quæ deducto ære alieno supersunt (2) *l.* 39. § 1. Paul. lib. 53. ad Ed.

Id enim Bonorum cujusque intelligitur, quod æri alieno superest. *l.* 11. *ff. de Jur. fisc.* Javol. lib. 9. epistol.

Civilis autem Bonorum appellatio (sicuti Hereditatis) universitatem quamdam, ac jus successionis, et non singulares res demonstrat. *l.* 208. African. lib. 3. quæst.

Ita accipiuntur Bona, *in Bonorum possessionibus. Nam* Bona hic (ut plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, universitatis cujusque successionem; qua succeditur in jus demortui, suscipiturque ejus rei commodum et incommodum. Nam sive solvendo sunt Bona, sive non sunt, sive damnum habent, sive lucrum, sive in corporibus sunt, sive in actionibus; in hoc loco proprie Bona appellabuntur. *l.* 3. *ff. de Bon. possess.*

Civiliter etiam Bona *accipiuntur, quum Princeps exsuli civitatem et Bona restituit.*

Hinc Paulus. Princeps Bona concedendo, videtur etiam obligationes (3) concedere. *l.* 21. Paul. lib. 11. ad Ed.

IN BONIS. *Hæc locutio passim usurpatur, quocumque modo sive civiliter sive naturaliter accipiantur Bona.*

In bonis autem nostri computari sciendum est, non solum quæ dominii nostri sunt, sed et si bona fide a nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æque Bonis annumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus (4). Nam hæc omnia In Bonis esse videntur. *sup. d. l.* 49.

(1) Solum.

(2) Hoc sensu accipiuntur V. G. in Edicto De collation. bonorum.

(3) Tam activa quam passive accipe. Scilicet ei et in eum actiones quæ capitis diminutione interierant, restituit; et hæ obligationes contineri videntur appellatione civili *Bonorum* quæ exsuli restituendo condit.

(4) Scilicet In bonis omnia jura computantur, adeoque, etiam *Actiones*, *Petitiones*, *Persecutiones*: de quarum differentia supra in Verb. *ACTIO.*

BONIS CEDERE *dicitur debitor, qui sive in Jure, sive extra Jus, universa Bona sua creditoribus suis derelinquit.*

¶ *Circa* BONORUM *appellationem observa, propriam illam esse ejus qui sui juris est. Vide infra,* Peculium.

Excipienda tamen in filiofamilias causa Peculii Castrensis; cujus BONA *recte dici possunt quandiu vivit.*

Item BONA adventitia, *etiam filiifamilias recte dicuntur Jure Justinianeo; ea scilicet quæ filiusfamilias aliunde quam ex re patris acquisivit: cum horum habeat proprietatem, solo usufructu patri servato.*

XXXV. BONORUM POSSESSIO, *successio Prætoria.*

Ex supradictis autem N. præced. BONORUM POSSESSIONEM ita recte definiemus, jus persequendi retinendique patrimonii (1) sive rei (2) quæ cujusque quum moritur fuit. *sup. d. l.* 3. § 2. *ff. de Bon. possess.*

¶ *Hujus variæ sunt species. Et* 1.° *vel ex Edicto datur, vel ex Decreto.*

Bonorum possessio EDICTALIS *dicitur, quæ ex ipsis verbis Edicti defertur; adeoque a Prætore de plano et citra causæ cognitionem datur.*

Contra, DECRETALIS Bonorum possessio *vocatur; quæ, cum ex ipsis Edicti verbis non competat, Decreto Prætoris, prævia causæ cognitione, pro tribunali datur. Exemplum in sequenti.*

CARBONIANA Bonorum possessio : *quæ ex Edicto Carboniano, impuberi cui controversia fit de ipsius statu hac hereditate, interim datur* (par provision); *rejecta in tempus pubertatis, controversiæ status decisione.*

2.° *Bonorum possessio datur, vel* Contra tabulas, *vel* Secundum tabulas.

Bonorum possessio CONTRA TABULAS, *est illa quam Prætor Edicto suo defert liberis, sive Sui heredes sint, sive hi quos Pro Suis heredibus ipse habet; quum testamento patris præteriti, aut non ut oportet exheredati sunt. Tit.* de Bon. poss. contra tab. *lib.* 37.

Bonorum possessio SECUNDUM TABULAS *est illa quam Prætor defert heredibus testamento scriptis, septem testibus signato; quum nemo est qui* contra Tabulas *possessionem agnoscere possit aut velit.*

3.° *Bonorum possessiones ab intestato, quatuor nominantur.*

UNDE LIBERI : *id est, Bonorum possessio intestati defuncti quam prætor liberis ejus Suis heredibus aut quos pro Suis habet, defert; ita dicta, quod ab his verbis* UNDE LIBERI *caput Edicti incipiebat. Eadem ratio est de tribus aliis quæ sequuntur.*

UNDE LEGITIMI; *quæ deficientibus liberis, cæteris qui ad hereditatem defuncti vocantur defertur.*

UNDE COGNATI, *quæ legitimis deficientibus defertur cognatis.*

Et UNDE VIR ET UXOR, *quæ his omnibus deficientibus conjugi defuncti, defertur.*

Ad supradictas omnes species, pertinent voces illæ; Bonorum possessio DELATA, ACQUISITA.

Bonorum possessio DEFERRI *alicui dicitur, quum quis agnoscendo eam potest consequi.*

AGNOVISSE *Bonorum possessionem dicitur, qui eam a Prætore petiit; vocaturque* BONORUM POSSESSOR, *et solo nomine tenus ab herede differt.*

* Mittere IN POSSESSIONEM BONORUM. *Vide infra,* Possessio.

XXXVI. BONA FIDES *sumitur, modo pro æquitate; ut in actionibus* BONÆ FIDEI, *supra in Verb.* Actio.

Modo sumitur pro justa opinione dominii in re, ut quum quis dicitur Bona fide possidere. V. G. BONÆ FIDEI emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse; aut putavit eum qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse. *l.* 109. MODESTIN. LIB. 5. PANDECT.

BONAM FIDEM PRÆSTARE, *est sine dolo versari; ut quum dicitur, Bonam fidem in contractu* (*puta*) *Depositi præstari debere; id est, depositarium circa rem depositam nullum dolum committere debere.*

* BOVES. *Vide infra,* PECUS.

BREVI MANU. *Vide,* Manus.

C.

XXXVII. CADUCUM.

Quod quis sibi testamento relictum, ita ut Jure Civili capere possit, aliqua ex (3) causa non ceperit, CADUCUM appellatur; veluti cecidit ab eo. ULP. FRAG. *Tit.* 17.

CADUCUM *proprie dicebatur, quod post mortem testatoris tale fiebat. Quod si hereditas aut legatum per mortem heredis scripti legatariive, vivo adhuc testatore, deficeret; speciali nomine dicebatur* IN CAUSA CADUCI, *et nomine tenus a Caduco differebat.*

* CÆDERE. *Vide supra,* Arbor.

CÆDUA sylva, CÆDUÆ arbores. *Vide infra* Sylva; CÆSA. *Vide* Ruta.

(1) Bonorum possessio, licet dominum non faciat, sicut *Hereditas;* est tamen ipsa instar Hereditatis, et possessorem facit loco domini. Adeoque ille, perinde ac dominus, potest *Retinere* aut *Persequi* quidquid defuncti fuit; non quidem civilibus actionibus, sed Prætoriis ad instar civilium.

(2) Additur *sive* REI; quia non solum quæ PROPRIA defuncti fuerunt, retinere et persequi potest; sed etiam res omnes quas sive IN BONIS sive EXTRA BONA aliquo titulo defunctus habuit; puta bona fide ab ipso possessas. Etsi enim hæ aliquo sensu In bonis dici possint (ut mox supra, l. 49. ¶ *in bonis*), scilicet ratione possessionis ad nos pertinentis : tamen jure proprietatis inspecto, EXTRA BONA sunt. Unde non *Patrimonii*, sed *Rei* ad nos pertinentis nomine venire debent : REI enim appellatio latior est quam *Pecuniæ* aut *Patrimonii :* infra in Verb. *Res.*

(3) Puta, si ante apertas tabulas, is qui ex parte heres scriptus esset aut cui legatum relictum, vel moreretur vel capitis diminutionem majorem pateretur, aut si quum cœlebs esset, intra annum Legi de maritandis ordinibus non pareret, aut quum Latinus esset, civitatem non adipisceretur. Vide Tit. *de Legat.* Part. 5. Sect. 1. Art. 1.

¶ CÆTERUM *sæpe sumitur pro* Alioquin.

XXXVIII. CALVITUR, *vetus vocabulum in XII. Tabulis; ubi de eo qui in Jus vocatur, Lex ait:* Si calvitur.... manum endo jacito. *Quod verbum ita explicat Gaius:* Si calvitur (id est [a]) moretur et (1) frustretur. Inde et Calumniatores appellati sunt, quia per fraudem et frustrationem alios vexarent litibus (2). Inde et Cavillatio (3) dicta est. *l.* 233. Gaius lib. 1. ad Leg. XII. Tabul.

CALUMNIA, *lato sensu pro quavis malitia et animo vexandi accipitur.*

Hinc Jusjurandum Calumniæ, *infra. Hinc et mulier* Per Calumniam *bonorum possessionem ventris nomine petere dicitur; quum sciens se non esse prægnantem, eam petit.*

Hoc etiam sensu Calumniatores *dicuntur, qui quid accipiunt ut negotium alicui facessant vel ne facessant. De quibus est Tit.* de Calumniat. *lib.* 3.

Strictiori sensu sumitur in SCto Turpilliano: ut mox sequitur.

CALUMNIARI, PRÆVARICARI, TERGIVERSARI; *in judiciis criminalibus, sive publicis, sive extraordinariis: lib.* 47. *tit. de Prævar. et lib.* 48. *Tit.* Ad SC. Turpill. Calumniari, est falsa crimina intendere; Prævaricari, vera crimina abscondere; Tergiversari, in universum ab accusatione (4) desistere. *l.* 1. § 1. *ff. Ad SC. Turpill.*

Et proprie Prævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant (5), et ex parte actoris in partem rei concedunt. A Varicando enim, Prævaricatores dicti sunt. *l.* 212. Ulp. lib. 1. de Adult.

Vide et infra prævaricari.

* Calvisiana actio. *Vide infra*, Faviana.

¶ CANCELLARE *testamentum, chirographum, etc. passim; est transversis veluti cancellis, seu lineis cancellatum et oblique ductis, expungere:* Rayer, Barer.

¶ CANON *accipitur pro pensitatione ordinaria. Sic pensio annua, quæ a superficiario aut emphyteuta debetur,* Canon *dicitur. Hoc nomine etiam significantur, tributa ordinaria quæ a possessoribus agrorum penduntur.*

XXXIX. Capere. *Vide supra*, Accipere.

CAPITALIS, *vel lato, vel strictiori sensu sumitur. Nam* Licet Capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur; tamen appellatio Capitalis, mortis vel amissionis civitatis intelligenda est. *l.* 103. Modestin. lib. 8. regul.

Hinc stricte loquendo, Capitalia judicia *ea sola dicuntur in quibus pœna mors naturalis aut civilis: quamvis lata significatione, judicium quodlibet famosum, etiam civile (quale est Directum* Tutelæ, Depositi, Pro socio) *dici possit* Capitale.

Capitales Inimicitias *(quarum frequens in Jure mentio) Calvinus putat eas esse; quas, ut mos veteribus erat, alter alteri testato denuntiabat: quæ quia sanguinem et vindictam spirarent,* Capitales *appellatæ sunt.*

CAPITIS MINUTIO, est status permutatio. *l.* 1. *ff. de Cap. minut.*

Capitis diminutionis tria genera sunt; Maxima, Media, Minima. Tria enim sunt quæ habemus, Libertatem, Civitatem, Familiam.

Igitur quum omnia hæc amittimus (6)... Maximam... Quum vero amittimus civitatem (7), libertatem retinemus, Mediam... Quum... familia tantum mutatur (8), Minimam esse capitis deminutionem constat. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Vide lib. 4. *Tit.* 5. De capite minutis.

¶ CAPTATORIÆ institutiones, Captatoria legata *dicuntur; quæ hoc animo fiunt ut is cui relinquimus, vicissim ipse nobis aliquid relinquat. De his vide lib.* 28. *Tit.* de Her. instit. n. 43. et lib. 30. Tit. de Legatis *Part.* 1. *Sect.* 3.

¶ CAPUT *vel pro persona ipsa et individuo, vel pro statu et conditione personæ accipitur.*

Carbones. *Vide infra*, Lignum.

Castrense Peculium. *Vide*, Peculium.

Catoniana Regula. *Hanc vide Tit. seq. Part.* 3.

XL. CAVERE, CAUTUM, CAUTIO.

Cavere, *proprie est prospicere sibi aut alteri. Sumitur autem, modo pro* Promittere *per stipulationem; modo pro promittere simpliciter, ut quum* Dos Cauta *dicitur, id est promissa; imo etiam pro* Pacisci; *modo pro* Ordinare *aliquid, ut quum dicitur testatorem testamento suo* Cavisse; *modo pro* Præcipere, *ut quum dicitur Lege vel Edicto aliquid* Cautum.

Frequentius autem significat, Dare fidejussores aut pignora. Quo pertinet illa sententia: Cautum intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit. *l.* 188. § 1. Paul. lib. 33. ad ed.

A Cavere *dicitur* Cautio; *quæ pro quavis securitate accipitur, pro chirographo pecuniæ creditæ* (Billet), *pro Apocha pecuniæ solutæ* (Quittance), *pro satisdatione, pro nuda Repromissione per stipulationem, pro quavis clausula alicujus stipulationis, ut Cautio* de Defendendo *in stipulatione* Judicatum solvi.

Cavillatio. *Vide supra*, *N.* 10 *et* 38.

[a] *Ita H. Grotius. Vulgo* et.

(1) Scilicet moras adhibeat frustrandi causa ejus qui vocat.

(2) Et quasi retardarent importune.

(3) *Jocosa calumniatio:* Festus. Eadem autem analogia (a verbo *Calvitur*) dicta et illa Cavillatio de qua supra N. 10. cum et ipsa ad frustrandum fiat.

(4) Quod accusatori impune non est, nisi abolitionem impetraverit.

(5) Accusatori nempe qui in causa publici judicii, absolutioni magis quam damnationi rei incumbit. Hic certe, cum publicæ causæ fraudem faciat, puniendus est. Quod si in crimine quod ad privatam tantummodo causam pertineat, hanc adversario suo condonet; sibi soli fraudem facit, et extra pœnam est.

(6) Per servitutem.

(7) Ut contingit deportatis.

(8) Per adoptionem aut emancipationem.

XLI. ¶ CAUSA *quam plurimas habet apud Jurisconsultos significationes. Sumitur pro* Negotio, *pro* Lite, *pro titulo debiti, actionis dominii, possessionis; pro ratione impulsiva, ut* Causa legandi; *pro jure et conditione alicujus rei, ut* Causa rei furtivæ; *pro forma et qualitate accidentali rei, ut quum dicitur quatuor esse* Causas obligationum, *Diem, Conditionem, Modum, Accessionem; frequenter quoque* Causa *rei dicitur pro omni emolumento quod ex re et circa rem percipitur. Denique* Causa *in contractibus, diverso adhuc sensu accipitur. Vide infra* Contractus.

Ad causam *alicujus rei pertinere dicitur, quidquid est hujus rei velut appendix et sequela. Sic in l.* 1. § 2. *ff.* de Tab. exhib. *referuntur Codicilli inter ea quæ* ad Causam testamenti *pertinent.*

Causa perpetua *in tractatione de servitutibus, est causa naturalis.*

Causæ cognitio, *est solemnis disceptatio causæ. Hinc* Causa cognita *fieri dicitur, quod prævia hac disceptatione pronuntiatur.*

Sine causa *rem apud aliquem esse. Vide infra,* Condictio sine causa.

XLII. ¶ CEDERE *pro* Accedere *sæpe dicitur; ut,* Ædificium solo cedit.

Cedere actiones; *est quum alicui concedo ut actionibus quæ mihi competunt, tanquam meus procurator experiatur; et quod ex his consequi potuissem, ipse consequatur. Is autem cui ita ceduntur actiones, dicitur* Procurator in rem suam. *Et quidem* Procurator, *quia nonnisi procuratorio nomine his actionibus experiri potest:* In rem suam *autem, quia eis ad suum commodum et periculum experitur;* à ses risques et fortune.

Cedere bonis: *vide supra* Bona. Cedere diem: *vide infra,* Dies.

Cedere in Jure, et in Jure Cessio; *solemnis ritus transferendi dominii qui fit ante Magistratum.*

* Cenotaphium. *Vide infra,* Monumentum.

CENSERE, CENSOR.

Censere [a] est constituere et præcipere: unde etiam dicere solemus Censeo hoc facias, et semet aliquid Censuisse. Inde Censoris nomen videtur esse tractum. *l.* 3. Javolen. lib. 6. ex Cassio.

¶ CENTENARIUS libertus, *qui Jure Pandectarum centum millia sestertium, Jure vero Justinianæo centum aureos, in bonis habet.*

* Centesima usura. *Vide infra,* usura.

¶ CENTESIMUS lapis; *id est, centesimum ab Urbe milliarium.*

¶ CERA *pro tabulis ceratis, pro ipso testamento in his tabulis scripto: unde* In ima cera, *pro ima testamenti parte.*

* Cernere hereditatem. *Vide infra,* Hereditas.

CERTUM, INCERTUM; *in ipsa obligationum substantia seu materia.*

Certum est, quod ex ipsa pronunciatione, apparet, quid, quale, quantumque sit: ut ecce, Aurei decem. Fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphoræ centum. *l.* 74. *ff. de Verb. oblig.*

Incertum, *contra, scilicet* Ubi non apparet, quid, quale, quantumque est. *l.* 75. *ff. d. tit.*

De Die *Certo vel Incerto in obligationibus, vide infra* Dies.

Certum corpus; *ut Stichus, Dama: ad differentiam rei in genere et indeterminate sumptæ; ut si legetur* Homo, Equus.

XLIII. * Chartæ. *Vide infra,* Libri.

CHIROGRAPHUM, *non solum pro ipso instrumento seu scriptura sumitur; sed et* Appellatione Chirographi uti nos pro ipsis actionibus (1), palam est. *l.* 59. *ff. de Legatis* 3.°

Atque hinc, Chirographum *reddere; puta in Testamento,* Si tabulas Chirographi reddiderit; hujusmodi conditio hanc vim habet, si debito liberaverit. *l.* 84. § 7. *ff. de Legatis* 1.°

¶ CIRCUMDUCERE *sumitur pro* Abolere. *Puta* Circumducere *causam vel cognitionem,* ôter la cause du rôle.

¶ CITRA *accipitur sæpe pro* Sine; *ut* Citra *mandatum,* Citra *causæ cognitionem.*

¶ CIVES *pro ipsa Republica seu civitate accipiuntur; ut quum legatur civibus alicujus civitatis. l.* 2. *ff.* de Reb. dub.

* Civilis *actio, obligatio, possessio, officium* Civile. *Vide supra,* Actio; *et infra,* Obligatio, Possessio, Officium.

* Clam. *Vide infra* Possidere, et Vi.

¶ CLAUSULA, *est particula Edicti, Rescripti testamenti, stipulationis, etc.*

Clausula codicillaris; *qua testator jubet, ut si testamentum suum non valeat aut irritum fiat, ea quæ in ipso continentur, ab heredibus Suis aut legitimis præstentur.*

CLOACA est locus cavus, per quem colluvies quædam fluat. *l.* 1. § 4. *ff. de Cloac.*

De Cloacis proposita Interdicta, vide lib. 43. *Tit.* 23.

XLIV. ¶ CODICILLI *vocantur, ultima testati vel intestati voluntas minus solemnis. De his lib.* 29. *Tit. fin.*

* Coercere *aquam. Vide supra,* Aqua.

COGNATI, AGNATI; *passim.*

Nomen Cognationis a Græca voce dictum videtur. ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ enim illi vocant, quos nos Cognatos appellamus. *l.* 10. § 1. *ff. de Grad. et adfin.*

Et Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sunt. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

Hoc generale Cognationis nomen trifariam dividitur, in Naturalem, Civilem, et Mixtam.

[a] *Florent.* Censeri.

(1) Adeoque si quis mihi legaverit *Chirographum* Seii, videtur legasse quod Seius debet.

NATURALIS Cognatio per se, sine civili intelligitur, quæ per fœminam descendit quæ vulgo liberos peperit.

CIVILIS autem, per se (quæ etiam LEGITIMA dicitur) sine Jure naturali Cognatio, consistit per adoptionem.

Utroque Jure consistit Cognatio, quum justis nuptiis contractis copulatur. *l.* 4. § 2. *ff. de Grad. et adfin.*

Rursus alio sensu Cognatio, NATURALIS *aut* CIVILIS *dicitur.*

Civilis cognatio... proprie, AGNATIO vocatur; videlicet quæ per mares contingit. *d. l.* § 2. ¶ *fin.* Qui autem per fœminas conjunguntur, COGNATI tantum nominantur. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

Inter AGNATOS igitur et COGNATOS hoc interest, quod inter genus et speciem. Nam qui est Agnatus, et Cognatus est; non utique autem qui Cognatus, et agnatus est. Alterum enim civile, alterum naturale nomen est. *d. l.* 10. § 4.

* COLLATIO *Bonorum, Dotis, etc. Vide infra*, Conferre.

COLLEGÆ.

COLLEGARUM appellatione, hi continentur qui sunt ejusdem (1) potestatis. *l.* 173. ULP. LIB. 39. AD SABIN. (2).

COLLEGIUM, SODALES.

Neratius-Priscus, Tres facere existimat COLLEGIUM. Et hoc magis sequendum est. *l.* 85. MARCELL. LIB. 1. DIGESTOR.

SODALES, sunt qui ejusdem collegii sunt. *l.* 4. *ff. de Colleg. et corp.*

XLV. ¶ COMMEATUS, *est habeundi licentia*: un congé. *Sumitur etiam pro tempore quo quis ire aliquo et redire possit.*

COMMEATUS *quoque appellatur, spatium ad eumdem et agendum in via publica.*

COMMENDARE; *in contractibus, ad propriam Depositi speciem pertinet. Nam* COMMENDARE, nihil aliud est quam deponere. *l.* 186. ULPIAN. LIB. 30. AD ED.

XLVI. ¶ COMMISSORIA Lex *dicitur*; *in contractu emptionis-venditionis; pactum quo convenit ut, nisi intra certum diem pretium solutum fuerit, res sit inempta. De quo vide lib.* 18. *Tit. III.*

In pignoribus COMMISSORIA Lex *dicitur, pactum quo convenit, ut nisi intra certum diem debitum solutum fuerit, pignus transeat in dominium creditoris. Quod pactum reprobatum est. Tit*, de Pignorib. *lib.* 20.

¶ COMMISSUM, COMMITTERE.

COMMITTERE *Edictum, Bonorum possessionem, Legatum, Stipulationem, Obligationem, Actionem; est dare locum, seu effectum Edicto, Bonorum possessioni, etc. Sic quum dicitur, Præteritio filii* COMMITTIT *Edictum* Contra tabulas; *idem est ac si diceretur, dat locum Edicto Bonorum posessionis* Contra tabulas, *conditio existens* Committit *legatum sub qua relictum est; id est, dat locum legato, efficit ut acquiratur, ut debeatur legatum.*

Igitur COMMITTI *Edictum, legatum, stipulationem; est sortiri seu assequi effectum; ut quum dicitur, conditione existente* Committi *stipulationem, legatum, etc.*

COMMITTERE, *sumitur etiam pro* Confiscare : *ut quum dicitur eum qui non professus est merces vectigali obnoxias, eas Committere*; il les confisque, *c. à d.* il en souffre la confiscation. *Hinc* COMMISSUM *pro confiscatione.*

COMMITTERE IN, *est facere adversus : ut Committere* IN *Legem, in Edictum, in testamentum; est facere adversus Legem, Edictum, adversus voluntatem testatoris.*

XLVII. ¶ COMMODATUM : *contractus quo res alicui gratis ad certum usum conceditur, ut finito usu ipsa restituatur. De qua Tit.* Commod. *lib.* 14.

¶ COMMUNI DIVIDUNDO actio, *est ea quæ datur de una re aut pluribus quæ inter aliquos communes sunt dividendis. De qua extat Titulus* Comm. divid. *quem transfudimus in Tit.* Fam. ercisc. *lib.* 10.

XLVIII. COMPENSATIO. *Lib.* 16. *Tit.* 2.

COMPENSATIO est debiti et crediti inter se contributi. *l.* 1. *ff. de Compensat.*

* COMPETENTIÆ *exceptio Vide infra*, Exceptio.

¶ COMPROMISSUM *est mutua stipulatio, qua hi qui de re aliqua contendunt, arbitri de quo conveniunt sententiæ stare promittunt; et nisi steterint, in certam Summam aut rem pœnæ nomine præstandam invicem se obligant. lib. IV. Tit.* 8. de Receptis.

Dicitur etiam abusive COMPROMISSUM, *etsi citra mutuam stipulationem hæc conventio fiat; sed puta mutua depositione pecuniæ, aliove quovis modo ex quo uterque civiliter ad pœnam conventam obligari possit.*

Hæc pœna dicitur Pecunia compromissa.

COMPROMISSUM, *aliud* PLENUM *dicitur, aliud* MINUS PLENUM. *Rursusque duplici sensu* PLENUM *dici potest.*

Primo sensu Compromissum plenum est, quod DOLI clausulæ habet (3) mentionem. *l.* 31. *ff. de Recept. qui arb.*

Altero, et quidem vulgatiori sensu: PLENUM compromissum appellatur, quod DE REBUS CONTROVERSISQUE (4) compositum est : nam ad omnes controversias (5) pertinet. *l.* 21. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Ut Consules, Duumviri.

(2) Ulpianus in libris AD SABIN. 38 et 39. tractavit de *Tutelis* : interpretaturque quid sit COLLEGA, ad id quod scripserat Sabinus *Collegam* a Magistratu totorem dari posse.

(3) Id est, in cujus stipulatione inseritur clausula, DOLUM MALUM *Abesse* ABFUTURUMQUE ESSE. Quæ clausula non inest stricti Juris contractibus, qualc est *Compromissum*.

(4) Indefinite.

(5) Quæ inter compromittentes erant.

Minus plenum *dicitur, quod de certa tantum et singulari controversia factum est.*

Huc (*ad compromissa nempe*) *pertinet et vox illa*, Recipere arbitrium (se charger d'un arbitrage).

Recepisse autem arbitrium videtur... qui judicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. Quod si hactenus intervenit, ut experiretur an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur; non videtur Arbitrium recepisse. *l.* 13. § 2. *ff. d. tit.*

XLIX. ¶ CONCEDERE, *varie accipitur; pro* Dare, permittere, remittere.

¶ CONCEPTIO, *pro formula; ut* Conceptio *Actionis, Stipulationis, Jurisjurandi, Libelli, precum, etc. Hinc* Concipere actionem, jusjurandum, etc. *ad certam formulam exprimere.*

* Concubina. *Vide infra*, Pellex.

¶ CONCUSSIO, Concutere; *est quum quis terrore potestatis aliquid ab aliquo extorquet.*

L. ¶ CONDEMNARE *aliquem, interdum dicitur pro obtinere ut nobis condemnetur,* le faire condamner.

CONDICERE, Condictio; *in actionibus.*

Condicere *proprie est, diem communi consensu constituere. Unde* Condictus dies; *id est, statûs, conventus.*

Generalius; Condicere est denuntiare, prisca lingua. Nunc vero abusive dicimus Condictionem, actionem In personam esse; qua actor intendit dari sibi oportere. *Instit.* Tit. *de Action.* § 15.

Hinc Condictio, Certi, Incerti; *actio In personam qua Certum quid vel Incertum petitur. Vide supra* Certum.

Condictio Ex Lege (*lib.* 13. *Tit.* 2.) *est actio In personam adversus eum qui nobis ex aliqua Lege aut Senatusconsulto obligatus est. Exemplum in sequenti.*

Condictio Ex Lege Julia et Papia; *quæ competit mulieri ad restitutionem eorum quæ vir consecutus est ex jure patronatus in servos dotales ab ipso manumissos. Vide lib.* 24. *Tit. solut. matrim. Part.* 4.

(*Exorbitat a cæteris Condictionum speciebus* Condictio Furtiva; *scilicet actio qua dominus rem furto surreptam a fure ejusve heredibus reposcit. Vide lib.* 13. *Tit.* 1).

Condictio Indebiti, *ea est qua quis repetit quod per errorem indebite solvit. lib.* 12. *Tit.* 4.

Condictio Ob rem dati, re non secuta (*quæ etiam vocatur*, Causa data, causa non secuta); *ea est qua reposcimus id quod ea lege dedimus ut aliquid sequeretur; puta ut aliquid daretur fieretve, vel ne fieret; et hoc quod convenit, secutum non est. Lib.* 12. *Tit.* 4.

Condictio Ob turpem causam; *est illa qua reposcimus id quod aliquis a nobis turpi de causa, accepit quum turpitudo ex sola ejus parte versatur; puta, si ei dedimus ne homicidium faceret. Lib.* 12. *Tit.* 5.

Condictio Sine causa; *est illa qua reposcimus rem quam alicui dedimus, quam illam* Sine causa *habet.*

Sine causa habere autem dicitur; *tam is qui ab initio ex falsa et erronea causa accepit, puta quum falso crederetur rem ei esse legatam; quam is qui rem accepit ob aliquam causam futuram, quæ secuta non est vel quæ finita sit. V. G. si recepi a commodatario pretium rei commodatæ quam culpa amiserat, et postea rem commodatam receperim;* Sine causa *jam habere videor pecuniam quam ab eo accepi; quia re mea recepta,* Causa *propter quam hanc pecuniam accepi, finita est, esse desiit. Lib.* 12. *Tit. fin.*

Condictio Triticaria *appellatur, generalis actio In personam; qua res quaslibet, præter pecuniam numeratam, nobis ex quacumque causa debitas sive certas, sive incertas petimus. Lib.* 13. *Tit.* 3.

LI. ¶ CONDITIO *appellatur, eventus a cujus futura et incerta existentia pendere obligationem aut ultimam voluntatem, contrahentibus testatorive placuit. Hinc* Conditionalis obligatio, Conditionale legatum, *etc.*

Quod si is eventus sit; a quo, non ex speciali placito contrahentium testatorisve, sed ex ipsa ultimæ voluntatis aut rei promissæ relictæve natura, contractus aut ultima voluntas pendeat; improprie Conditio *appellatur, et obligationes aut ultimæ voluntates quæ ex tali eventu pendent, non sunt* Conditionales. *V. G. legatum non dicitur* Conditionale, *quod ab eventu additionis hereditatis pendeat: nec stipulatio rei quæ futura speratur, Conditionalis est. lib.* 35. *Tit.* 1.

Alio sensu Conditio *accipitur, pro lege adjecta conventioni, interdum pro conventione ipsa. Sumitur etiam pro jure et qualitate rerum aut personarum.*

* Conducere, Conductio. *Vide infra*, Locatio.

LII. CONFESTIM: *puta, in Oratione Severi contra matrem quæ tutores filiis* Confestim *non petierit. lib.* 26. *Tit.* 6. *art.* 2.

Confestim sic erit accipiendum, ubi primum potuit. *l.* 2. § 43. *ff. ad SC. Trebell.*

¶ CONFERRE, *est in medium afferre;* Rapporter à partage: *ut in Edicto quo emancipati liberi jubentur propria bona* Conferre *cum his qui in potestate defuncti manserunt; quibuscum ad possessionem* Contra tabulas *vel* Unde *liberi admittuntur. Item in Edicto quo filia quæ ad has Bonorum possessiones admittitur, sive* Sua heres, *sive emancipata, dotem suam* Conferre *tenetur. De quibus Collationibus extant Tituli* de Collat. bon. et de Dotis coll. Lib. 37.

¶ CONFESSORIA actio *dicitur ea qua quis jus servitutis sibi aut prædio suo debitum persequitur. De qua vide Titulos* Si ususfructus petat. *lib.* 7. *et* Si servitus petatur. *lib.* 8.

¶ CONFINIUM, *est spatium quinque pedum, quod vacuum inter duos vicinos agros ex Lege XII. tab. relinqui debebat; quo terminarentur agri. Inde* Confines *pro vicinis appellantur, in rusticis prædiis.*

¶ **CONFUNDERE**, *est* Miscere; *et inde* Confusio. *Confusio in genere ve, Tit. de solution. Part. fin.*

Confundi obligatio *dicitur, quum jus creditoris et debitoris ita eadem persona concurrere incipiunt; ut quum alter alteri heres extitit. Item obligatio accessoria* Confundi *dicitur, quum concurrere incipit in eadem persona cum principali; scilicet si fidejussor reo principali heres fiat, aut vice versa. De his vide lib.* 46. *Tit.* de Solutionib. *Part.* 4.

Confundi ususfructus *aut quævis alia servitus dicitur, si concurrere incipiat in eadem persona cum dominio rei quæ servitutem debebat: ut quum fructuarius, rei fructuariæ dominium adipiscitur. Vide lib.* 7. *Tit.* Quibus mod. ususfr. amitt. *N.* 25. *et seqq. et lib.* 8. *Tit.* Quemadm. serv. amitt. § 1.

LIII. **CONJUNCTI**, Conjunctio; *frequenter in Jure, præsertim in heredum institutionibus, et legatis: ut quum dicitur, locum esse juri accrescendi inter* Conjunctos; *item quum quæritur, quomodo inter* Conjunctos *dividatur hereditas, aut legatum; quinam cæteris præferantur, etc. De cujus vocis significatione sciendum est quod Paulus ad Leges Juliam et Papiam scribens, circa varias* Conjunctorum *species exponit* (1).

Triplici modo Conjunctio intelligitur. Aut enim Re per se Conjunctio contingit, aut Re et verbis, aut Verbis tantum.

Nec dubium est quin Conjuncti sint, quos et nominum et rei complexus jungit; veluti, Titius et Mævius ex parte dimidia heredes sunto; vel ita, Titius Mæviusque heredes sunto; vel, Titius cum Mævio (2) ex parte dimidia heredes sunto.

Videamus autem; ne, etiamsi hos articulos detrahas, Et, que, cum, interdum tamen Conjunctos accipi oporteat. Veluti, Lucius-Titius, Publius-Mævius, ex parte dimidia heredes sunto (vel ita, Publius-Mævius, Lucius-Titius, heredes sunto); Sempronius ex parte dimidia heres esto (3): ut Titius et Mævius veniant in partem dimidiam; et Re et verbis conjuncti (4) videantur.

Lucius-Titius (5) ex parte dimidia heres esto: Seius ex parte qua Lucium-Titium heredem institui, heres esto: Sempronius ex parte dimidia heres esto. Julianus, dubitari posse tres semisses facti sint (6); an Titius in eumdem semissem cum Gaio-Seio institutus sit. Sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est; verisimilius esse in eumdem semissem duos coetos, et Conjunctim heredes scriptos esse. *l.* 142. Paul. lib. 6. ad Leg. Jul. et Papin.

Igitur Re Conjuncti videntur, non etiam Verbis, quum duobus separatim eadem res legatur.

Item Verbis, non etiam Re; Titio et Seio fundum Æquis partibus (7) do lego; quoniam semper partes habent (8) legatarii. *l.* 89. *ff. de legatis.* 3. Idem.

LIV. ¶ **CONNUBIUM** *est jus legitimi matrimonii; quod invicem habere dicuntur eæ personæ quæ justas inter se nuptias contrahere possunt.*

LV. **CONSANGUINEI** sunt eodem patre nati, licet diversis matribus; qui in potestate fuerunt mortis tempore. Paul. sentent. *lib.* 4. *Tit.* 8. § 17.

CONSOBRINI, Fratres (*vel* Sorores) patrueles, Amitini, *etc. in gradibus cognationum.*

Quidam ita distinxerunt; ut eos quidem qui ex fratribus nati sunt, Fratres-patrueles; item eas quæ ex fratribus natæ sunt, Sorores-patrueles; ex fratre autem et sorore, Amitinos, Amitinas; eos vero et eas qui quæve ex sororibus nati natæve sunt, Consobrinos Consobrinas, quasi CONSORORINOS. Sed plerique, hos omnes Consobrinos vocant. *l.* 15. § 15. *ff. de Grad. et affin.*

Sunt et Sobrini, Sobrinæ; id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis, progenerantur. *Instit.* Tit. *de Grad. cognat.* § 7.

Quid Proprior sobrino?

(1) Cum Leges illæ Caducariæ, liberis ac parentibus testatoris *Jus antiquum* servassent; quo partes eorum cum quibus Conjuncti erant, ipsis accrescebant; nec in omni *Conjunctionis* genere huic juri locus esse posset: pertinebat ad has Leges quærere, quam variæ essent Conjunctionis species. Hodie sublatis Legibus Caducariis, id etiamnum in multis interesse patet ex his quæ diximus ad Tit. *de Legatis* Part. 5.

(2) Hæc enim particula Cum, perinde conjungit ac copulativæ illæ: Et, Que, Atque.

(3) Hæc ultima verba, *Sempronius ex parte, etc.* pertinent ad eamdem institutionis clausulam, qua *L. Titius* et *P. Mævius* heredes scripti sunt. Alias enim, dempto Sempronio, *Mævius et Titius* non conjuncti essent; sed singuli ex dimidia instituti. Cum autem ipsis Sempronius ex parte hereditatis dimidia adjectus sit coheres; jam necesse est ut in altera dimidia quæ Titio et Mævio data est, ambo Conjuncti videantur.

(4) Non Re solum, sed Re et verbis seu *Oratione*: quamvis hæc nullam Particulam copulativam contineat, et soluta videatur: *L. Titius, P. Mævius.* Sæpe enim soluta pro conjunctis accipiuntur: supra N. 2.

(5) Hic jam non de Conjunctis *Re et verbis* agitur, ut male putavit Cujacius ad h. l. sed novum exemplum affertur, Conjunctionis Re tantum: et ita recte Goeddæus. In hac enim specie *Titius* et *Seius*, non eadem oratione, sed diversis duabus orationis partibus heredes scribuntur.

(6) Dubium movent hæc verba, *Ex parte qua Titium heredem institui*; scilicet, an de eadem parte, an de altera simili, accipienda sint. Si primum, Titius et Seius erunt Conjuncti *Re* et ex eadem hereditatis parte: si alterum, nulla inter ipsos erit Conjunctio.

(7) Si simpliciter quis ita legasset, Fundum (talem) Titio et Seio do lego; hi non solum *Verbis* sed et *Re* conjuncti essent: singulis enim eadem res legata foret, id est totus fundus. Ex eo autem quod testator adjicit Æquis partibus, videntur oratione tantum non *Re* conjuncti: cum jam non eadem res quæ Titio legatur, legetur et Seio, sed singulis sua pars.

(8) *Semper*, et ex quo iis duobus legatum est, *separatæ partes* ipsi assignatæ sunt, adeoque in eadem re nunquam concurrerunt, non fuerunt Conjuncti.

Quem quis appellat Propiorem sobrino, (*is*) est patris matrisve consobrinus. *sup. d. l.* 10. § 16. *ff. de Grad. et affin.*

¶ CONSOLIDATIO, (Réunion) *eodem sensu accipitur quo Confusio supra; quum nempe jus ususfructus aut cujusvis servitutis, cum, dominio rei servientis in eadem persona concurrere incipit.*

LVI. ¶ CONSTITUERE *dicitur, qui promittit se solutorum aliquid quod ipse aut aliter debet. Et hoc pactum* Prætorium *dicitur, vocaturque* Constitutæ pecuniæ *vel etiam* CONSTITUTUM *simpliciter; ex quo actio* De Pecunia constituta. *lib.* 13. *Tit.* 5.

Variæ aliæ sunt hujus verbi significationes, satis notæ.

Jure constituto, *id est, Jure singulari, quod non ex simplici ratione proficiscitur sed Lege aliqua aut moribus introductum est specialiter.*

CONSTITUTIONES, Decreta, Edicta, Rescripta, *Principum.*

Quodcumque Imperator per Epistolam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit.... hæc sunt, quas vulgo Constitutiones appellamus. *l.* 1. § 1. *ff. de Const. Princ.*

Sic autem a Theophilo definiuntur in Instit. *Tit.* 2.

Epistola *est Rescriptum Principis ad relationem alicujus Magistratus, de re quapiam dubia emissum.*

Decretum *est Sententia Principis inter partes, de quarum ipse causa cognoscit, pronuntiata.*

Edictum *est quod proprio motu Princeps statuit ad honestatem et utilitatem subditorum.*

CONSUETUDO, *est Jus usu inveteratum sine scripto; seu, ut ait Justinianus,* Diuturni mores consensu utentium comprobati. *Instit. lib* 1. *Tit.* 2. § 9.

CONSULES.... dicti sunt ab eo quod plurimum Reipublicæ consulerent. *l.* 2. § 16. *ff. de Orig. jur.*

Item Varro de Ling. Lat. *IV.* 14. « Consul » *nominatus quod consulere Populum et Senatum* » *debet; nisi illinc potius*... Qui recte consulat ».

Aliter Quintilianus l. 6. *Derivat enim a judicando. Nam* « Consulas *Antiqui ponebant, non* » *tantum pro consilium petas et percunteris, sed* » *etiam pro judices et statuas* ». *Festus in Verb.* CONSULAS.

LVIII. ¶ CONTESTARI, *est testibus adhibitis declarare.*

* Litem Contestari. *Vide infra*, Lis.

UNO CONTEXTU actus: *ut quum dicitur; testamenta, stipulationes, etc. fieri debere* Uno contextu. Est autem Uno contextu, nullum actum alienum (1).... intermiscere. *l.* 21. § *fin. ff. Qui testam. fac. poss.*

* Continentes Provinciæ. *Vide infra*, Italia.

LIX. ¶ CONTRACTUS *appellatur, non quævis conventio; sed illa quæ* Nomen *habet a Jure Civili, vel* Causam.

Hinc Contractus Nominati; *scilicet conventiones illæ quæ inter innumeras conventionum species a Juris Civilis auctoribus selectæ sunt, ut actionem certam parerent sub certo ac speciali nomine, ut Emptio-venditio, Locatio-conductio, Mandatum, etc.*

Contractus Innominati, *sunt conventiones quæ nomen quidem non habent a Jure Civili, sed habent causam.*

Causa *autem dicitur, datio aliqua aut factum quod in his conventionibus intervenerit; ex quo conventio ab una parte cœperit impleri, et alter ex contrahentibus ad eam vicissim ex parte sua implendam obligetur. Atque inde distinguitur Contractus* Innominati, *a* Nudis pactis *quæ intra nudos conventionis fines steterunt, et ex quibus Jure Romano nulla civilis nascebatur obligatio.*

* Contraria *Obligatio, actio;* Contrarium *Judicium. Vide supra*, Actio.

¶ CONTRECTARE, *est loco movere. Unde* Contrectatio *in definitione furti; quia non fit furtum, nisi res de loco moveatur.*

LX ¶ CONTUBERNALIS, *proprie significat cum qui sub eodem tabernaculo degit. Sed plerumque in Jure,* Contubernales *accipiuntur pro servi alicujus conjuge et natis.*

Contubernium, *est servorum matrimonium.*

CONTUMAX est qui, tribus Edictis propositis (2), vel uno pro tribus quod vulgo Peremptorium appellatur, litteris (3) evocatus, præsentiam sui facere contemnet. *l.* 53. § 1. *ff. de Re judic.*

Latius porrigitur Contumax, *ad quemvis qui Decreto Magistratus aut præpositis suis obtemperare recusat.*

* Contumelia. *Vide infra*, Injuria.

LXI. CONVENIRE CONVENTIO.

Conventionis verbum generale est; ad omnia pertinens de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt. Nam sicuti Convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt; ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. Adeo autem Conventionis nomen generale est; ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se Conventionem; sive re, sive verbis fiat. Nam et stipulatio quæ Verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. *l.* 1. § 3. *ff. de Pactis.*

Alio sensu; Convenire *aliquem, est vocare in Jus:* Donner une demande contre quelqu'un.

(1) Nisi quem naturæ necessitatis exigeret; ut cibum sumere, exonerare ventrem, etc.

(2) *Trois affiches.* Vide lib. 5. Tit. *de Judic.* Sect. 7.

(3) *Sommations.*

Convenire in manum, *mulier dicitur; quæ transit in potestatem mariti, quum per Confarreationem aut Coemptionem matrimonium contrahebatur, aut a marito usucapiebatur uxor: de qua re vide Tit.* de His qui sui vel alien. jur. *Art.* 2.º et *Prætermissa ad d. Tit. ad Calcem Tomi primi.*

LXII. CONVICIUM; *in Edicto de Injuriis, Qui* Convicium cui fecisse, *etc.*

Convicium, injuriam esse Labeo ait. Convicium autem dicitur, vel a concitatione; vel a conventu, hoc est a collatione vocum. Quum enim in unum complures voces conferuntur, Convicium appellatur; quasi Convocium. *l.* 15. § 4. *ff. de Injur.*

Sumitur etiam pro quovis maledicto quo nos vel nostra persona appetit.

CORAM; *in conventionibus et testamentis.*

Coram Titio aliquid facere jussus (1), non videtur præsente eo fecisse nisi is intelligat. Itaque si furiosus aut infans sit, aut dormiat; non videtur Coram eo fecisse. *l.* 209. Florent. lib. 10. institut.

Scire autem, non etiam velle is debet; nam et invitu eo recte fit quod jussum est. *d. l.* 209. ¶ *fin.*

* Corazi. *Vide infra*, Reus.

Cottidiana *vel* Quotidiana *aqua. Supra* Aqua.

LXIII. CREDERE, Creditor, Creditum; *generale verbum in obligationibus omnibus. Vide lib.* 12. *Tit. I.*

Creditori generalis appellatio est.... nam Cuicumque rei assentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu; Credere dicimur. *l.* 1. *ff. de Reb. cred.*

Pariterque, quod attinet ad vocabulum illud Creditor; Creditores accipiendos esse constat, eos quibus debetur ex quacumque actione vel persecutione; vel Jure Civili, sine ulla exceptionis perpetuæ remotione (2), vel Honorario vel extraordinario; sive pure, sive in diem, vel sub conditione.

(Quod si natura debeatur, non sunt (3) loco Creditorum).

Sed (4) si non sit mutua pecunia, sed contractus (5); Creditores accipiuntur. *l.* 10. Ulp. lib. 6. ad Ed.

Enimvero Creditorum appellatione, non hi tantum accipiuntur qui pecuniam crediderunt, sed omnes quibus ex qualibet causa debetur. *l.* 11. Gaius lib. 1. ad Ed. provinc.

Ut si cui ex empto; vel ex locato, vel ex alio ullo debeatur.

Sed et si ex delicto debeatur; mihi videtur posse creditoris loco accipi.

Quod si ex Populari causa; ante litis contestationem, recte dicetur Creditoris loco non esse (6); postea, esse. *l.* 12. Ulp. lib. 6. ad Ed.

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest. Qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali Creditori. *l.* 55. Paul. lib. 16. brevis Edicti.

Generaliter autem Conditionales creditores dicuntur, et hi quibus nondum competit actio, est autem competitura; vel qui spem habent ut competat. *l.* 54. Ulp. lib. 62. ad Ed.

Credere, *interdum strictiori significatione sumitur pro* Mutuo dare: *quemadmodum et* In creditum ire *seu* abire.

Quandoque tamen In creditum, ire *dicitur; pro, fidem emptoris sequi de pretio:* Donner à crédit.

* Cretio *hereditatis. Vide infra*, Hereditas.

LXIV. ¶ CRIMEN *accipitur tam pro delicto ex quo criminaliter agi potest, quam pro ipsa criminali actione seu accusatione.*

Crimina Publica *vel* Legitima *appellantur, quæ certa aliqua Lege, certoque ae publico ea de re a Lege instituto judicio, certaque et a Lege præscripta pœna vindicantur.*

Cætera vocantur Extraordinaria; *id est, quæ præter ordinem seu non servato publicorum judiciorum ordine peraguntur.*

LXV. CULPA, *lata, levis; in conventionibus et contractibus, in quibus frequens mentio* Latæ culpæ: *ut quum dicitur in Deposito et Precario non præstari nisi Dolum et* Latam culpam; *etc.*

Lata Culpa est, nimia negligentia; id est, non intelligere quod omnes intelligunt. *l.* 213. § 2. Ulp. lib. 1. regul.

Et alibi. Latæ culpæ finis est, non intelligere id quod omnes intelligunt. *l.* 223. Paul. lib. 2. sent.

Magna negligentia, Culpa est; magna culpa, dolus (7) est. *l.* 226. Idem lib. 1. Manual.

Culpa autem, non ad exactissimam (8) diligentiam dirigenda [a] est. *l.* 72. *ff. Pro socio.*

In quibusdam tamen contractibus Culpa, etiam

(1) Puta, si filiusfamilias heres ab aliquo institutus; et pater cujus in potestate est, jubeat eum adire Coram Titio: ne scilicet redeat.

(2) Vide mox infra, *l.* 55.

(3) *Naturales* tantum Creditores, proprie dici non possunt; sicut nec Debitores, infra suo loco. Et maxime quando agitur de missione *Creditorum* in bona *Debitoris* latitantis: de qua materia Ulpianum in libris 5 et 6. Ad Edict. (unde hæc lex desumpta est) egisse constat ex inscriptione legis 2. ff. *Quibus ex caus. in poss.* Cæteri autem creditores quilibet, etiam *Conditionales*, mitti possunt: ut vid. lib. 42. *d. tit.* N. 3. Ita tamen ut missio fiat inefficax, si conditio defecerit.

Certe in aliis causis, *Naturalis* Creditor habetur; puta ut constitui ei possit, ut dari fidejussor, ut solvi.

(4) *Sed et si.*

(5) Alios quilibet.

(6) Popularis enim actio, puta illa quæ in decem aureos datur adversus eum qui *Album* corrupit, demum ex litis contestatione fit in bonis ejus qui eum primus contestatus est; cum cuilibet e populo competat.

(7) Hinc in quibus negotiis dicitur *Dolus* duntaxat præstari, etiam Lata culpa præstatur.

(8) Id est, culpa vacare dicitur, qui communem diligentiam adhibuit quamvis non *Exactissimam*.

[a] *Alias* redigenda.

Levissima, *id est ea quæ exactissimæ diligentiæ opponitur, debet præstari. De quibus in Tit. seq.* de Reg. jur.

¶ CURIALES, *homines Decurionalis conditionis, Curiæ muneribus addicti; Decuriones ipsi de quibus infra.*

D.

LXVI. DACTILIOTHECA : un Baguier.

Pomponius.... Dactyliotheca (*puta* legata) ait annulos quoque contineri, non solum thecam quæ annullorum causa parata sit. *l.* 52. § 8. *ff. de Legatis* 3.°

Contra Annulis, Dactiliothecæ non cedunt. *l.* 53. § 1. *ff. d. tit.*

LXVII. ¶ DAMNAS ESTO; *formula qua testatores, circa suam hereditatem Legislatoris personam agentes, heredi suo imperabant ut quid alicui daret aut faceret. Hinc dicitur heres* Damnatus dare : *hinc legata* Per Damnationem, *quæ per hanc formulam relicta erant.*

DAMNUM, *in genere; Damnum* Infectum.

Damnum, et Damnatio, ab ademptione et quasi diminutione patrimonii dicta sunt. *l.* 3. *ff. de Damn. inf.*

Inde Damnum *pro læsione vulgo accipitur; interdum quoque pro pœna, et maxime pro mulcta seu pœna pecuniaria.*

Damnum Infectum, est Damnum nondum factum; quod futurum veremur. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Cautio *seu* Stipulatio Damni infecti; *illa est, quam dominus ædium ex quarum ruina damnum timetur, vicinarum domino exhibere debet de sarciendo Damno quandoque contingat. De qua est Titulus* 2. de Damn. inf. *lib.* 39.

Mittere in possessionem *ex causa* damni infecti, *id est*, Faute d'avoir donné la Caution ci-dessus, permettre au Voisin de saisir la maison.

Jubere possidere Ex causa damni infecti; *est quum prætor, vicinum qui jam in possessionem ædium ex quibus Damnum timetur missus est, domino earum in mora cautionis exhibendæ perseverante, secundo Decreto interposito jubet eas sibi habere, ac jure dominii possidere.*

LXVIII. DARDANARII *dicuntur, qui quid contra annonam publicam committunt. Vide supra*, Annona.

DARE, *proprie est dominium transferre. Hinc Paulus* : Non videntur Data (1), quæ eo tempore quo dantur accipientis non fiunt. *l.* 167. *ff. de Reg. jur.* Paul. lib. 49. ad Ed.

Hinc etiam Ulpianus. Hæc stipulatio Fundum Tusculanum Dari, ostendit se Certi (2) esse; continetque ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris, quoquo modo. *l.* 75. § *fin. ff. de Verb. oblig.*

Nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur. *l.* 3. § 1. *ff. de Act. empt.*

Hæc ita de propria significatione verbi Dare. *Sensu tamen minus proprio, etiam accipitur non raro pro* Tradere *simpliciter quod ex subjecta materia facile deprehenditur.*

Causa Dandi *ita distinguitur in conventionibus; quod* Damus ob causam, aut ob rem. Ob causam, præteritam; veluti, quum ideo do quod aliquid a te consecutus sum, vel quia aliquid a te factum est; ut, etiamsi falsa causa sit, repetitio ejus pecuniæ non sit. Ob rem vero datur, ut aliquid sequatur; quo non sequente, repetitio competit. *l.* 52. *ff. de Cond. indeb.*

Et ita quidem stricte et proprie loquendo. Latiori autem significatione, Ob causam *refertur etiam ad futurum; et idem sonat* Ob rem, *ut in Tit.* de Cond. Causa non secuta.

Occurrit etiam verbum illud Dare, *in variis Edictis; puta in Edicto Prætoris adversus liberum hominem qui se dolo venire passus est, quo competit emptori actio in duplum pretii quod* Dedit : *in Edicto, Ædilium; qua parte jubent emptorem qui redhibet, recipere quod* Dedit; *et aliis similibus.*

Dedisse etiam intelligendus est, is qui permutavit vel compensavit. *l.* 76. Paul. lib. 31. ad Ed.

LXIX. DEBITOR intelligitur, is a quo invito exigi pecunia potest. *l.* 108. Modestin. lib. 4. Pandect.

Proprie igitur Debitor non est, qui duntaxat natura debet. Tamen Licet minus proprie dicantur naturales Debitores (3), per abusionem intelligi possunt Debitores; et qui ab his recipiunt, Debitum sibi recepisse. *l.* 16. § 4. *ff. de Fidejussorib.*

Enimvero naturalem debitorem ita recte definit Paulus : Is natura Debet, quem Jure Gentium dare oportet; cujus fidem secuti sumus. *l.* 84. § 1. *ff. de Reg. jur.* Paul. lib. 3. Quæst.

DEBUIT; *in stipulationibus cautionalibus : ut quum venditor hereditatis stipulatur sibi reddi, si quid solverit quod defunctus* Debuit.

Hoc verbum Debuit, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur; sive Civilis, sive Honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio. *l.* 178. § 3. Ulp. lib. 49. (4) ad Sabin.

¶ DECIDERE *sumitur pro transigere. Sic* Decidere *damnum, furtum, litem, est transigere de lite, furto, damno.*

(1) Cujacius Observ. XXIV. 4. argumento ducto a similitudine inscriptionum hujus legis et l. 2. ff. *de Aq. et aq. pluv.* putat hanc legem pertinere ad actionem *Aquæ pluviæ arcendæ*; et ex hac regula probavisse Paulum actionem *Aquæ pluviæ arcendæ*, quæ nonnisi domino competit, non competere ei qui fundi cui aqua pluvia nocebat nondum erat traditionis tempore dominus, quamvis postea eum usuceperit.

(2) Id est, rei certæ. Est enim res certa ac determinata, *Fundus Tusculanus.*

(3) Vide supra, N. 63. *l.* 10. Not.

(4) Quo in libro Ulpianus egit de stipulatione Emptæ et venditæ hereditatis. Confer inscriptionem legis 2. ff. de Hered. vel. act. vend.

LXX. DECURIONES; *id est Municipiorum Senatores. Lib.* 50. *Tit.* 2.

Decuriones quidam dictos aiunt ex eo quod initio, quum Coloniæ deducerentur; decima pars eorum qui ducerentur, consilii publici gratia conscribit (1) solita sit. *l.* 239. § 5. Pompon. lib. sing. Enchirid.

¶ DEDUCERE rem *in stipulationem, in condemnationem, etc. est rem stipulatione vel condemnatione complecti.*

Deducere rem In judicium, *est rem seu potius controversiam de aliqua re, judicio definiendam committere. Hoc sensu dicitur, solum dominum (id est, cum quem hæc controversia spectat) ejus verum procuratorem, rem in judicium* Deducere *posse. Vide lib.* 5. *Tit.* de Judiciis. *Sect.* 2. *Art.* 2.

LXXI. DEFENDERE, Defensio, defensor; *passim, præsertimque in stipulationibus Prætorii.*

Generaliter autem; Recte defendi, hoc est, judicium accipere; vel per se, vel per alium; sed cum satisdatione. *l.* 63. *ff. de Judiciis.*

Item quum dicitur, Procuratorem actoris teneri Defendere in reconventionibus : Defendere est id facere quod dominus in litem faceret, et cavere idonee. *l.* 35. § 3. *ff. de Procurat.*

In Edicto, quoque quo restituimur, contra absentem; qui, dum non defenderetur, rem nostram usucepit, aut actione liberatus est; pariterque in Edicto De *mittendis creditoribus in possessionem bonorum debitoris qui non defenditur* : Defendi non is videtur, cujus se Defensor ingerit; sed qui requisitus ab actore, non est Defensioni futurus. Plenaque Defensio accipietur, si et judicium non detrectetur, et Judicatum solvi satisdetur. *l.* 21. § 3. *ff. Ex quib. caus. maj.*

Denique : Defendi videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam adversarii faciat. *l.* 2. § 3. *Quib. ex caus. in poss.*

Contra; Non defendere videtur, non tantum qui latitat, sed et is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. *l.* 52. *ff. de Reg. jur.* Ulp. lib. 44. ad Ed. (2).

Defensio *sumitur interdum pro excusatione, sæpius pro exceptionibus quibus reus se defendit* (ses moyens de Défense).

Defensor, *etsi lato sensu accipiatur pro quocumque qui nomine et titulo quopiam personam aut negotia alicujus tuetur; specialiter, et in frequentiori loquendi usu, accipitur pro eo qui sine mandato* (*præstita cautione* Judicatum solvi), *reum in judicio Defendit.*

Defensores civitatum, *erant in Municipiis idem fere quod Romæ Tribuni plebis.*

LXXII. ¶ DEFERRE, *est denuntiare.* Deferuntur *fisco bona, res quæ in causam commissi seu confiscationis ceciderunt; id est, denuntiatur.*

Inde Delator : *quæ vox in malam partem accipitur; adeoque non pro quovis qui rem ad fiscum pertinentem nuntiat; sed pro his duntaxat, qui nulla necessitate officii aut rei suæ tuendæ coacti, sed sola spe præmii quod delatoribus propositum erat allecti, id faciunt. Lib.* 49. *Tit.* de Jur. fisc. *Sect.* 1. *Art.* 1.

Deferre aliquem, *est eum reum facere; seu impetrare, ut nomen ejus in Actis inter reos referatur.* Accusare *autem dicor, quum reum quem detuli adduco in judicium* : Poursuivre l'accusation. *Vide lib.* 48. *Tit.* de Accusat. *Art.* 5.

* Deferri *hereditas, bonorum possessio, jusjurandum. Vide,* Bonorum possessio, Hereditas, Jusjurandum; *suis locis.*

¶ DEFINITIO, *præter notam significationem, etiam pro juris regula et axiomate accipitur. Et ita Tit. seq. N.* 1.

DEJECTUS, A, UM.

Edictum De dejectis et effusis; *illud est ex quo actiones dantur in habitatorem domus unde quid dejectum effusumve est in viam publicam* : *Tit.* de His qui effud. *lib.* 9.

Dejicere possessione; *puta, in Interdicto* De vi : *lib.* 43. *Tit.* 16.

Dejicitur, is qui possidet; sive civiliter, sive naturaliter possideat. *l.* 1. § 9. *ff. de Vi et vi arm.*

Verum is solus Dejicitur qui amittit possessionem; non qui non accipitur. *d. l.* 1. § 26.

* Delator. *Vide mox supra,* Deferre.

LXXIII. DELEGARE, DELEGATIO; *in contractibus* (*de qua vide lib.* 46. *Tit.* de Novat. et Deleg.), *item in judiciis.*

Delegare est, vice sua alium reum (3) dare creditori, vel qui jusserit. *l.* 11. *ff. de Novat.*

Delegare *actiones, nomen, etc. est cedere actiones, etc.*

Delegata *jurisdictio dicitur, quæ alteri mandata est.*

Delegatus *judex, cui negotium disceptandæ causæ et ferendæ de ea Sententiæ mandatur.*

DIMINUTUM DEPERDITUM; *in SCto* de Petitione hereditatis, *quo scilicet cavetur ut possessor hereditatis reddat pretium rerum hereditariarum quæ consecutus est, quamvis ante petitam hereditatem deperditæ diminutæve essent.*

(1) Falsa omnino etymologia. Quotus enim, quæso, fuisset numerus Decurionum in municipio quolibet? Simplicius est a verbo Curia deducere, quasi homines *de Curia.* Cum enim Senatus Municipiorum adumbraret Senatum Urbis Romæ; appellatio *Curiæ*, id est loci in quo conveniebant Senatores Urbis, ad Municipia quoque producta est.

(2) Ex hac inscriptione colligit Cujacius hanc legem pertinere ad libertum qui in fraudem patroni, dum judicio conventus non vult se defendere, aliquid de bonis suis diminuit: Ulpianum si quidem in hoc libro 44. Ad Edictum, de Faviana actione egisse constat, ex eadem inscriptione legis 1. ff. *Si quid. in fraud. patr.* Cæterum potest ad alia multa lex aptari.

(3) Qui scilicet quod ego debeo stipulanti creditori, animo novandi et me liberandi ipse promittat.

DEPERDITUM intelligitur, quod iu rerum natura esse desiit.

DIMINUTUM vero, quod usucaptum esset, et ob id de hereditate exiit. *l.* 21. *ff. de Hered. pet.*

Amplius Marcellus apud Julianum notat; Verbo PERISSE, et scissum et fractum contineri, et vi raptum (1) *l.* 9. ULP. LIB. 5. AD ED. (2).

¶ DEMONSTRATIO *est quidquid ad certam personam vel rem designandam dicitur aut scribitur; ut quum dicitur falsam* Demonstrationem *legato non obesse, si aliunde constat de re vel persona: lib.* 35. *tit.* 1. de Cond. et dem. *Part.* 4.

¶ DENARIUS; *species nummi qui decem asses seu quatuor sestertios valet.*

DEFECTUS. *Vide infra.* PACTUS.

LXXIV. ¶ DE PLANO *fieri dicitur, quod fit sine strepitu judiciario et causæ cognitione.* DE PLANO, et PRO TRIBUNALI; *invicem opponuntur.*

¶ DEPORTATIO *est species pœnæ capitalis, quæ in eo consistit ut quis bonis ipsius publicatis, et jure omni civitatis adempto, in certam insulam ei assignatam vinctus deportetur. Hac pœna mulctati, vocantur* DEPORTATI.

DEPOSITUM est quod custodiendum alicui datum est; dictum ex eo quod ponitur. Præpositio enim DE auget Depositum, ut ostendat totum fidei ejus commissum quod ad custodiam rei pertinet. *l.* 1. *ff. Depositi.*

Depositum, vel ex voluntate proficiscitur; vel ex necessitate, ut in casu tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, etc.

Sed Eum DEPONERE tumultus vel incendii..... gratia intelligendum est, qui nullam aliam causam Deponendi habet, quam imminens ex causis supra scriptis periculum. *d. l.* 1. § 3.

Et hoc est, quod quandoque dicitur Depositum MISERABILE.

LXXV. DESERTOR, EMANSOR; *in delictis militaribus : lib.* 49. *Tit.* 16. *art.* 5.

DESERTOR est, qui per prolixum tempus vagatus reducitur. *l.* 3. § 3. *ff. de Re milit.*

EMANSOR est, qui diu vagatus ad castra regreditur (3). *d. l.* 3. § 2.

DETESTARI, DETESTATUM, SUBSIGNATUM; *in antiquis Legibus sacris et Jure Pontificio* (4).

DETESTARI, est abseoti denuntiare. *l.* 39. § 2. PAUL. LIB. 33. AD ED.

DETESTATIO, est denuntiatio facta cum testatione. *l.* 40. ULP. LIB. 56. *

DETESTATUM, est testatione denuntiatum. *l.* 238. § 1. GAIUS LIB. 6. AD LEG. XII. TAB.

SUBSIGNATUM dicitur, quod aliquo subscriptum est. Nam Veteres SUBSIGNATIONIS verbo pro ascriptione uti solebant. *sup. d. l.* 39. *pr.*

¶ DEUNX; *est solidum dempta uncia*, les onze Douzièmes. *Puta; heres scriptus ex* DEUNCE, institué pour les ouze Douzièmes.

DEUNCES *usuræ*; les onze Douzièmes d'un pour cent par mois d'intérêt, *c.-à-dire*, ouze pour cent par an.

¶ DEXTANS, *est decem unciæ*; les dix Douzièmes. *Unde* DEXTANTES *usuræ*, dix pour cent par an.

LXXVI. ¶ DIETA, Salle, Salon, Chambre.

DICTUM, PROMISSUM; *in Edicto Ædilium circa res venales.*

DICTUM a promisso sic discernitor. Dictum accipimus quod verbo tenus pronuntiatum est, nudoque sermone (5) finitur : PROMISSUM autem potest referri, et ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad (6) sponsum *l.* 19. § 2. *ff. de Ædil. Edict.*

LXXVII. DIES, *passim ubique. Pro subjecta materia varie accipitur.*

Interdum pro civili die, de quo ita Paulus : More Romano DIES a media nocte incipit, et sequentis noctis media parte finitur. Itaque quidquid in his viginti quatuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus et luce media, actum est; perinde est, quasi quavis hora lucis actum esset. *l.* 8. *ff. de Feriis.*

Contra, interdum pro Die naturali sumitur; qui est horarum duodecim, a Prima lucis seu sexta ante meridiem, usque ad Duodecimam seu sextam post meridiem : (vernacule, depuis six heures du matin jusqu'à six heures du soir).

De Die hoc sensu accepto ait idem Paulus : Cujusque diei major pars, est horarum septem primarum diei (7), non supremarum. *l.* 2. § 1. PAUL. LIB. 1. AD ED.

Dies CEDIT, *dies* VENIT; *in obligationibus quibuslibet.* CEDERE diem, significat incipere deberi pecuniam; VENIRE diem, significat eum diem venisse quo pecunia peti possit. Ubi pure quis stipulatus fuerit; et CESSIT et VENIT dies : ubi in diem; CESSIT dies, sed nondum VENIT (8) : ubi sub conditione,

(1) *Vi raptum* non desiit esse in rerum natura. Unde Verbo PERISSE id non contineri censebat Julianus. In quo a Marcello notatur; ut idipsum venire debeat appellatione *Deperditi.*

(2) Rectius Haloander legit, LIB. 15. Ibi enim de Petitione hereditatis egit Ulpianus.

(3) Sponte; adeoque non videtur abjecisse animum redeundi : in quo differt a *Desertore.*

(4) Nempe verba hæc recte referri putat Cujacius ad antiquas illas *De Sacris detestandis Leges*; ex quibus privata defuncti sacra, successoribus ejus *Detestari*, id est solemniter denuntiari oportebat, et sa his *Subsignare* seu ascribere, ut iis alligarentur. Vide Commentarium nostrum ad XII. Tab. *Tab. XI.* cap. 3.

(5) Citra stipulationem.

(6) Id est, complectitur tam id quod *Sponsu* seu per stipulationem promissum est, quam id quod citra stipulationem.

(7) Quia *Mane* homines integriores sunt ad omnia negotia.

(8) Exigi igitur non potest. Sed si ultro soluta fuerit pecunia non repetetur. Debebatur enim, cum *Dies* CESSERIT.

neque Cessit neque Venit dies, pendente adhuc conditione. *l.* 213. Ulp. lib. 1. regul.

Consonat Paulus : Deberi dicimus et quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venerit. *l.* 9. *ff. Ut leg. seu fid. caus. caveat.*

Dies continui *dicuntur; quum in assignato ad agendum aliquid certo dierum numero omnes dies computantur; etiam illi quibus fieri res non potuit.*

Contra, Dies Utiles *hi soli computantur quibus res fieri potuit : ut quum dicitur* Centum dies Utiles *dari ad petendam Bonorum possessionem; nec enim hi computantur, quibus quis nondum sciebat possessionem sibi delatam, aut Prætoris copiam non habuit. Vide lib.* 37. *Tit.* de Success. Edict. *N.* 13.

Dies Certus *dicitur in contractibus et communi usu loquendi; de quo certum est, et eum exstiturum, et quando exstiturus sit.*

Dies Incertus (*qui pro conditione habetur*), *est dies de quo incertum est an exstiturus sit.*

In ultimis voluntatibus; Dies Incertus *dicitur de quo certum quidem est eum exstiturum, sed incertum est quando exstiturus sit. Si tamen certum sit eum vivo legatario exstiturum, ut quum alicui in diem mortis ejus legatum est; adhuc pro die Certo habendus est. Vid. lib.* 35. *tit.* de Cond. et dem. *Part.* 1.

Ex die *et hæc duo valde differunt. Enimvero* Ex die *legari aut promitti; est ea lege promittere aut legare, ut demum certo die adveniente, incipiat creditor aut legatarius exigere posse. Contra,* In diem; *est legare aut promittere ea lege ut certo die adveniente, creditor aut legatarius desinat jam petere posse. Lib.* 44. *tit.* de Oblig. et act. *N.* 32. *et sed.*

Ad diem, *idem est ac* In diem.

LXXVIII. DIMISSORIÆ LITTERÆ, Apostoli; *in Appellationibus Lib.* 49. *Tit. VI.*

Dimissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo Apostoli dicuntur. Dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum qui appellatus est dimittitur (1). *l.* 106. Modest. lib. singul. de præscript. (2).

¶ DIVIDUUM, *et* INDIVIDUUM *duplici sensu dicuntur.*

Primo sensu Dividuum *dicitur, quod natura sua dividi potest, ut ager;* Individuum, *quod sine sua destructione dividi non potest, ut puta quodvis animal.*

Alio sensu Dividuum *dicitur; quod etsi natura dividi non possit, jure tamen et intellectu partes admittit, et pro partibus indivisis vel acquiri, vel amitti potest : ut Stichus* Contra, *hoc eodem sensu,* Individua *dicuntur jura prædiorum; quæ nec acquiri nec amitti pro parte possunt, adeoque nec natura, nec jure partes admittunt.*

¶ DIVINI JURIS *res dicuntur, quæ apud Etnicos diis superis, aut inferis, aut medioxumis consecratæ erant; quales erant res sacræ, sanctæ, et religiosæ; de quibus lib.* 1. *Tit.* de Divis. rer.

DIVORTIUM, REPUDIUM.

Divortium est legitima conjugum separatio, eo animo facta ut nunquam redintegretur matrimonium.

Inter Divortium et Repudium, hoc interest; quod Repudiari etiam futurum matrimonium potest, non recte autem sponsa Divortisse dicitur. Quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt qui discedunt. *l.* 191. Paul. lib. 35. ad Ed.

Alibi additur, Vel a diversitate mentium. *l.* 2. *ff. de Divort.*

Igitur Divortium *inter virum et uxorem fieri dicitur.* Repudium *vero sponsæ remitti videtur : quod et in uxoris personam non absurde cadit. l.* 101. § 1. Modest. lib. 9. different.

Divortium Bona gratia *dicitur, quod fit ex utriusque voluntate, et citra ullius offensam.*

¶ DIVUS, *vox passim in Jure præponi solita nominibus Imperatorum defunctorum; inde ducta, quod post mortem suam in Deorum numerum a Senatu relati erant.*

Divi Fratres, *Marcus Aurelius, et Lucius Verus.*

LXXIX. ¶ DODRANS, les trois quarts. Dodrantes *usuræ*, les trois quarts d'un pour cent par mois, neuf pour cent par an.

DOLUS, Dolus Malus : *actio* de Dolo, *Exceptio* Doli.

Veteres Dolum etiam Bonum dicebant; et pro solertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem latronemve quis machinetur. *l.* 1. § 3. *ff. de Dol. mal.*

Dolum malum Servius quidem definit; Machinationem quamdam, alterius decipiendi causa, quum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem, Posse et sine simulatione id agi ut quis circumveniatur : posse et sine Dolo malo aliud agi, aliud simulari; sicuti faciunt qui per ejusmodi dissimulationem deserviant, et tuentur vel sua, vel aliena. Itaque ipse sic definit : Dolum malum esse, omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis sententia vera est. *d. l.* 1. § 2.

Doli clausula *est illa quæ stipulationibus inseri solet,* Dolum malum *abesse affuturumque esse : ut puta; in* Judicatum solvi *ceterisque stipulationibus Prætoriis in stipulatione fructuaria, in Empti et venditi, etc.*

Porro Hæc verba, Cui abi Dolus malus aberit, afuerit, generaliter comprehendunt omnem Dolum (3); quicumque in hanc rem admissus est, de

(1) Ab eo judice a quo appellatur, et qui debet dare litteras.

(2) De his litteris egit Modestinus in libro de *Præscriptionibus;* quia præscriptione repellitur is qui appellavit, si non intra quintum ab appellatione diem postulaverit Apostolos (*son Renvoi devant le Juge d'appel.*)

(3) Doli speciem omnem, non solum præsentis, sed futuri. Et generaliter, hac clausula promissor se obligat ad omnia quæcumque ab ipso circa hoc negotium præstari bona fides jubet.

damnumve fecerunt abducuntur jubente Prætore ; transituri in dominium abducentis.

DUNTAXAT *in testamentis, conventionibus, etc.* Quum in testamento scriptum esset, ut heres in funere aut in monumento DUNTAXAT aureos centum consumeret ; non licet minus consumere : si amplius vellet, licet ; neque ob eam rem, contra testamentum facere videtur. *l.* 202. ALFENUS-VARUS LIB. 2. DIGEST.

Idem observandum in Contractibus.

¶ DUPLEX, *Actio, Judicium, Interdictum ; in quibus litigatores singuli utramque et actoris et rei personam sustinent : qualia sunt, judicia* Finium regundorum *et* Familiæ erciscundæ, *Interdictum* Uti possidetis, *etc.*

Alio sensu DUPLEX testamentum *dicitur, quod quis sibi et filio fecit.*

¶ DUPONDIUS *As, est as in viginti-quatuor uncias seu partes distributus ; quum regulariter in duodecim duntaxat distribui soleat. Eadem ratione et* TRIPONDIUS *dicitur, in triginta-sex uncias distributus.*

¶ DUUMVIRI ; *duo primi municipiorum Magistratus, quasi ad instar Consulum in Urbe.*

E.

LXXXIV. EDERE, *actionem, rationes, instrumenta, etc.*

Actionem EDERE est, etiam copiam describendi facere; vel in libello complecti, et dare vel dictare. Eum quoque EDERE Labeo ait, qui producat adversarium suum ad Album (1), et demonstret quod dictaturus est ; vel id dicendo quo uti velit. *l.* 1. § 1. *ff. de Edendo.*

In instrumentis et rationibus, EDI est vel dictare, vel tradere libellum (2), vel codicem (3) proferre. *l.* 6. § 7.

Edi ratio ita intelligitur, si a capite edatur. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. *sup. d. l.* 1. § 4.

Vide lib. 2. *Tit.* 13. de Edendo.

EDERE *et* REDDERE *rationes.*

Inter EDERE et REDDI rationes, multum interest. Nec is qui EDERE jussus (4) sit, reliquum reddere debet (5). Nam et Argentarius Edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat. *l.* 89. § 2. POMPON. LIB. 6. AD SABIN.

Contra vero ; Is qui REDDERE RATIONES jussus sit, non videtur satisfacere si reliquum reddat non EDITIS rationibus. *l.* 8. § 5. *ff. de Liberat. leg.* IAID.

LXXXV. ¶ EDICTUM *Principis*, Prætoris, *Proconsulis ; pro Jure quod Princeps, Prætor, Proconsul constituit.*

* Edictum CARBONIANUM. *Vide supra*, Bon possessio Carboniana.

Edictum DE CONJUNGENDIS CUM EMANCIPATO LIBERIS EJUS ; *illud est quo nepotes ex filio emancipato qui remanserunt in potestate ac familia avi sui, ad cujus Bonorum possessionem pater ipsorum admittitur ab intestato aut contra tabulas, dimidiam ferunt portionis quam ex hac Bonorum possessione ipsorum consequitur. De quo lib.* 37. *Tit. IX.*

EDICTUM *dicitur etiam, citatio qua Prætor aliquem in Jus adesse jubet.*

EDICTUM PEREMPTORIUM, *est postrema citatio ; cui reus adesse jussus, non obtemperans fit contumax. Unde* EDICTUM *circumducere*, mettre à néant la procédure de Contumace.

¶ ELOGIUM *sumitur apud Jurisconsultos tam in malam, quam in bonam partem ; ut quum quis exheredari dicitur* Cum ELOGIO.

ELOGIA SUPREMA *dicuntur, pro testamento, ultima voluntate.*

LXXXVI. ¶ EMANCIPATIO *est actus solemnis quo pater filium aliumve ex liberis dimittit e potestate sua. Lib.* 1. *Tit. VII. Sect.* 2.

EMANCIPATI *liberi dicuntur, qui per emancipationem e familia exierunt.*

* EMANSOR. *Vide supra*, Desertor.

¶ EMBLEMATA *appellantur, quicquid ornatus gratia alicui rei adjicitur.*

¶ EMPHYTEUSIS *est contractus quo ager pro certa annua pensione fruendus datur ; ea lege ut quandiu pensio solvatur, ad dominum non redeat. Lib.* 19. *Append. ad Tit.* 2. *Cap.* 2.

Pensio illa generaliter dicitur CANON : *si vero ager ad civitatem pertineat, pensio proprio nomine dicitur* VECTIGAL. *Lib.* 6. *Tit. fin.* Si ager. vectig.

EMPHYTEUTA *appellatur possessor agri, qui eum hac lege conduxit, aut in jus conductoris successit.*

EMPTIO-VENDITIO (*lib.* 18. *Tit.* 1.) *est contractus quo alter alteri rem certo pretio, pro domino habere licere præstaturum se promittit, alter pretium dare, vicissim obligantur. Hinc* VENDITOR, EMPTOR.

EMPTIO-*venditio et* LOCATIO-*conductio quandoque confunduntur. Nam* Veteres in EMPTIONE venditioneque, appellationibus promiscue utebantur. *l.* 19. *ff. de Act. empti.*

Idem est et in LOCATIONE (6) et conductione. *l.* 20. *ff. d. tit.*

LXXXVII. ENIXA. *Leges Julia et Papia præmia proponebant mulieribus quæ* TER ENIXÆ *essent ; puta ut Latina hoc trino partu Civitatem Romanam*

(1) Formularum ; in quo edat qua actione acturus sit.

(2) *Copie du Compte.*

(3) *Le Livre Journal.*

(4) Puta, testamento.

(5) Ut satisfaciat conditioni.

(6) Hunc sensum putat esse Cujacius utriusque legis, ut *Venditio* pro locatione, *Conductio* pro emptione, olim acciperetur. Vide ad N. 9. Tit. *Locati.* Supra lib. 19.

consequeretur. Circa hujus autem locutionis significationem ita Paulus:

Ter enixa videtur, etiam quæ trigeminos (1) peperit. *l.* 137. Paul. lib. 2. ad Leg. Jul. et Pap.

Hoc ita, si per intervalla eos pepererit. Sic enim alibi: Quæ semel uno partu tres filios edidit, jus liberorum non consequitur. Nec enim TER peperisse, sed semel partum fudisse videtur; nisi forte per intervalla (2) pariat. Paul. sent. *lib.* 4. *Tit.* 9.

Item Falsum est eam peperisse, cui mortuus filius (3) exsectus est. *l.* 132. § 1. Paul. lib. 13. ad Leg. Jul. et Pap.

Cæterum mulier reputatur hunc filium mortis tempore habuisse, ut non sine liberis decessisse dici possit. Aliud est enim Peperisse, *aliud* Filium habere. *Et hoc sufficit ad pœnas Legum in* Orbos *vitandas.*

Pariterque, si non ad præmia consequenda, saltem ad pœnas vitandas accipe quod ait Ulpianus: Quæret aliquis; Si portentosum vel monstrosum vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum; non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis quàm hominis partum; an quia Enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est ut hæc quoque parentibus prosint: nec enim est quod eis imputetur quæ qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt. Neque id quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet. *l.* 135. Ulp. lib. 4. ad Leg. Jul. et Pap.

Vide et infra, Liberi; *aut etiam supra, ad Titulos* de Legatis *N.* 384.

LXXXVIII. ❡ **EREMODICIUM** *est, desertum judicium. Sententia* Ex eremodicio *dicta, est Sententia prolata in reum qui post litem contestatam judicium deseruit; et citatus contumaxque factus, condemnatus est.*

❡ **ERGASTERIUM**, une Manufacture.

* Erro. *Vide infra*, Fugitivus.

❡ EVICTIO, EVINCERE. *Lib.* 21. *Tit.* 2.

Evincere, *proprie est aliquid vincendo ab aliquo auferre.* Evictio, *rei per Sententiam judicis ablatio.*

Cavere de Evictione, *seu* Evictionis nomine, *est cavere de aliqua summa præstanda in eum casum quo res evinceretur.*

Evictionem præstare, *est præstare alicui id quanti ejus intersit rem ei esse evictam.*

LXXXIX. EXACTA *vel* Redacta *pecunia; in SCto de petitione hereditatis; qua parte dicitur,* Redactæ *ex pretio rerum venditarum pecuniæ usuras non esse exigendas: Lib.* 5. *Tit.* 3. *N.* 40.

Verbum Exactæ pecuniæ; non solum ad solutionem referendum est; verum etiam ad delegationem (4). *l.* 187. Ulp. lib. 32. ad Ed.

❡ EXAUCTORARE *est aliquem ignominiose mittere militia, detractis ipsi militiæ insignibus* (dégrader).

EXCEPTIO, REPLICATIO, TRIPLICATIO, *etc. in judiciis. Lib.* 43. *Tit. 1.*

Exceptio dicta est, quasi quædam exclusio; quæ interopponi actioni cujusque rei solet, ad cludendum [*a*] id quod in intentionem condemnationemve (5) deductum est. *l.* 2. *ff. de Excep.*

Replicatio est contraria exceptio (6), quasi exceptionis exceptio. *l.* 22. § 1. *ff. d. tit.*

Sed et contra Replicationem solet dari Triplicatio, et contra Triplicationem rursus; et deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor objicit. *sup. d. l.* 2. § 3. *ff. d. tit.*

Exceptiones, aut perpetuæ et Peremptoriæ sunt, aut temporales et Dilatoriæ.

Perpetuæ atque Peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent, nec evitari possunt; qualis est, Doli mali, et Rei judicatæ. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Hæ omnino excludunt actionem.

Dilatoria est exceptio quæ differt (7) actionem; veluti Procuratoria exceptio. *sup. d. l.* 2. § 2.

Exceptio Procuratoria *dicitur qua quis excipit non licere alicui procuratorio nomine agere; puta, quod de mandato ejus non constet, etc.*

Rursus exceptiones, aliæ In rem *sunt, aliæ* In personam.

Exceptio In rem *dicitur, quæ rei seu causæ tribuitur; adeoque non solum ab ipsa rei principalis persona, sed et ab heredibus et fidejussoribus ejus opponi potest; ut exceptio* Doli (*supra in Verb.* DOLUS); *exceptio* Non numeratæ pecuniæ, *infra, etc.*

Exceptio In personam, *quæ personæ tribuitur; adeoque nec ab heredibus nec a fidejussoribus ejus opponi potest: ut exceptio quam vocant* Competentiæ; *scilicet qua maritus, parens, socius, tueri se possunt ut non ultra quam facere possunt ab eis exigatur. Vide infra in Verb.* FACERE.

Exceptio Pacti, *vel* Jurisjurandi *illa est, qua reus opponit peti aliquid contra fidem pacti quo convenit ne peteretur; contra auctoritatem jurisjurandi*

(1) Quos simul utero gestabat.

(2) Nam cum hoc casu ter sustinuerit dolorem partus, ter peperisse adeoque Legis præmio digna videri debet.

(3) Non videtur *peperisse*, ut præmium Legis consequatur. Puta si Latina sit quæ ante bis peperisset, is filius ei non proficit ut trino partu videatur moriens jus civitatis adepta.

(4) Id est, *Exacta* videtur pecunia non solum quæ mihi soluta est naturaliter; sed etiam, quæ civiliter; puta si debitorem delegavi creditori meo, et hic illum expromissorem acceperit. Vel etiam (in casu Petitionis hereditatis de quo hic agitur) si debitor hereditarius expromissorem mihi dederit: quo accepto, pristinum debitum evanescit, solutumque hereditati videtur.

(*a*) *Pro* excludendum *Et ita sæpe in Florent.*

(5) Quædam enim exceptiones et post Sententiam opponuntur; ut exceptio *Competentiæ*, mox infra.

(6) Quam *Actor* opponit exceptioni *Rei.*

(7) Tantum, non perimit.

randi, quo decisa est quæstio an deberetur necne.

Exceptio Non numeratæ pecuniæ; *ea est quam opponit is qui velut accepturus pecuniam quam non accepit, eam deceptus stipulanti promisit. De qua Vide lib.* 44. *Tit.* 3. de Divers. temp. except. *Art.* 2.

XC. ¶ EXECUTOR litis; *qui a Prætore, judicati exequendi causa datur.*

Exequi crimen, *est accusationem peragere.*

Executionem publicam *habere crimina dicuntur, quæ publice coerceri solent; quorum accusatio omnibus patet.*

¶ EXEMPLAR, *est principalis scriptura*: l'Original. Exemplum, la Copie.

EXERCITOR, INSTITOR. *Lib.* 14. *Tit.* 1. *et* 3.

Institor est qui tabernæ locove ad emendum vendendumve præponitur (1); quique sine; loco (2) ad eumdem actum præponitur. *l.* 18. *ff. de Instit. act.*

Institor appellatus est, ex eo quod negotio gerendo instet. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Exercitorem autem eum dicimus, ad quem obventiones et reditus omnes 3) perveniunt: sive is dominus (4) sit, sive a domino (5) per aversionem conduxit vel ad tempus vel in perpetuum. *l.* 1. § 15. *ff. de Exercit. act.*

Exercitoria *actio ea dicitur, quæ in exercitorem navis datur ex contractu Magistri quem navi præposuit.* (de son Facteur).

EXERCITUS, *in communi loquendi usu.*

Exercitum, non unam cohortem neque unam alam dicimus, sed numeros multos militum. Nam Exercitui præesse dicimus, eum qui legionem vel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore commissas administrat. *l.* 2. § 1. *ff. de his qui not. infam.* Ulp. Lib. 6. ad Ed.

Specialiter autem in missione a militia; Etiam eum qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab Exercitu missum sic accipimus. *d.* § 1.

Exercitus autem, nomen ab Exercitatione traxit. *l.* 1. § 1. *ff. de Testam mil.*

Unde Vegetius II. 1. « *Exercitus ex re ipsa* » *atque opere Exercitii, nomen accepit; ut ei* » *nunquam liceret oblivisci quod vocabatur* ».

¶ EXHEREDARE, *est aliquem excludere ab hereditate*: Nominatim; *id est, suo nomine vel certa alia demonstratione designatum*: Inter ceteros, *quum absque nomine ita scribitur,* Ceteri (*liberi mei*) exheredes sunto.

Vide lib. 28. *Tit.* 2. *Art.* 3.

EXHIBERE *vario sensu sumitur.*

Proprie autem, Exhibere est extra secretum habere. *l.* 3. § 8. *ff. de Hom. lib. exhib.*

Hinc in interdictis de *homine libero exhibendo,* de *liberis exhibendis* (*lib.* 43. *Tit.* 29. *et* 30.) Exhibere est in publicum producere, et videndi tangendique hominis facultatem præbere, *d.* § 8.

Item in ea actione quæ Ad exhibendum *dicitur*; Exhibere est facere in publico, o testatem, ut ei qui agat experiundi sit copia. *l.* 2. *ff. Ad exhib.*

Est autem Ad exhibendum *actio, quæ datur ut res de qua quis litigaturus est ipsi exhibeatur. De qua est Titulus* ad Exhibend. *lib.* 10.

Porro Exhibere *quid distet a verbo* Restituere, *vide infra* Restituere.

Alio sensu; Exhibere *familiam, uxorem, liberos, libertos; est alimenta eis præstare.*

XCI. EXILIUM (*rectius* Exsilium, *quasi* Extra solum) *et si proprie et stricte accipiatur pro ea proscriptione quæ bona et civitatem adimebat* [*unde Ovidius in Fast.* Relegatus, non Exsul dicor]; *tamen frequentissime apud Nostros, pro pœna relegationis quæ salvis bonis ac civitate contingit, sumitur.*

Strictæ Exilii significationi, consonat hæc Isidori definitio. Origin. *V.* 27. Exul dicitur, qui extra solum est; *scilicet, quasi e solo Romano exturbatus.*

EXISTIMATIO est dignitatis illæsæ status, legibus ac moribus comprobatus; qui ex delicto nostro, auctoritate legum, aut minuitur, aut consumitur. *l.* 5. § 1. *ff. de Extraordin. cognit.*

Minuitur Existimatio: quoties manente libertate, circa statum dignitatis pœna plectimur [*ea nempe quæ infamiam irrogat*]. *d. l.* 5. § 12.

Consumitur vero: quotiens magna capitis minutio intervenit; id est, quum libertas adimitur. *d. l.* 5. § 3.

Existimatio *plerumque apud Nostros sumitur profana; et opponitur* Infamiæ.

* Ex legibus. *Vide infra*, Lege.

XCII. ¶ EXPERIRI *est litigare; et tam ex parte rei quam ex parte actoris dicitur.*

Experiundi potestatem habere; *in præscriptionibus certorum dierum utilium. Vide l.* 1. *ff.* de Divers. temp. præscr. *lib.* 44. *Tit.* 3.

¶ EXPROMISSOR *dicitur, qui quod alter debet, creditori stipulanti animo novandi ipse promittit. Unde* Expromittere, *pro, alienam obligationem in se transferre.*

¶ EXTRANEUS *varie accipitur, pro subjectis materiis.*

(1) A Domino.

(2) Nulli loco speciali addictus.

(3) *Qui fait valoir pour son compte.*

(4) *Navis.* Ita in textu: quia pertinet ea lex ad Edictum de actione *Exercitoria* quæ ex contractu magistri datur in exercitorem navis. Verum ad caupones quoque et tabernas et stabula pertinet hæc definitio: ut patet ex Titulis ff. *Nautæ, caupon.* item *Furti adv. naut.* in quibus actio adversus exercitorem datur ex delic is eorum quorum opera utitur, in nave, caupona vel stabulo.

(5) *Navem*, tabernam, etc.

Extraneus Creditor *servi, est quilibet præter ejus dominum.*

Extraneus *in materia dotis dicitur; quum quilibet præter parentem virilis sexus, dotem pro muliere dedit.*

Extraneus Heres, *est quilibet qui in potestate defuncti non fuerit.*

¶ EXTRAORDINARIÆ *actiones, cognitiones, judicia; quæ citra solemnem judiciorum ordinem exercentur. Hinc,* Extra ordinem cognoscere.

Extraordinaria pœna *opponitur ei quæ Lege præscripta est.*

Extraordinaria Munera, Tributa; *quæ nec certam nec ordinatam formam præstationis habent.*

F.

XCIII. * Fabriles operæ. *Vide infra,* Opere.

FACERE oportere, et hanc significationem habet; ut abstineat quis ab eo facto quod contra conventionem fieret, et curaret ne fiat. *l.* 189. Paul. lib. 34. ad Ed. (1).

Faciendi verbo, Reddendi etiam causa (2) continetur. *l.* 175. Pompon. lib. 22. ad Sabin.

Quinetiam, generali loquendi usu; Verbum Facere, omnem omnino faciendi causam complectitur; dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi. *l.* 218. Papin. lib. 27. quæstion.

Facere posse *dicitur debitor, quatenus deducto eo quod ipsi ad victum necesse est, superest ei unde solvere possit. Hinc exceptio, ut ne quis ultra id quod* Facere potest *exigatur; id est, ultra id quod ipsi superesset deducto eo* Ne egeat.

XCIV. ¶ FALCIDIA. *Lex quæ jubet. Quartam hereditatis, seu portionis ex qua quis heres scriptus est, ei a legatis et fideicommissis illibatam servari. Sumitur etiam pro ipsa* Quarta, *quæ ex hac Lege debetur heredi. Hinc dicitur* Detrahi Falcidiam *ex legato; id est Quartam, seu id quod ad Quartam perficiendam heredi deest. Lib.* 35. *Tit.* 2.

Falcidia *sumitur quoque pro Quarta* Trebelliānica; *id est, ea quam ex Senatusconsulto Pegasiano (quod a Justiniano in Trebellianum transfusum est) heres ex fideicommissis universalibus detrahit: eo quod ad instar Falcidiæ sit. Vide lib.* 36. *Tit.* 1. ad SC. Trebell.

In Falcidiam *seu* In quartam imputari *dicitur, duplici sensu. Primo et frequentissime, de his quæ heredi relicta, ad explendam Quartam ipsi debitam computantur. Altero sensu (ut in l.* 1. § 8. *ff.* ad Leg. Fals.) *de his quæ aliis relicta, detractioni Quartæ heredi debitæ obnoxia sunt.*

FALSUM *sumitur* 1.° *pro crimine* Falsi. *Lib.*48. *Tit.* 10.

Hoc sensu; Quid sit Falsum, quæritur? Et videtur id esse, si quis alienum chirographum imitetur, aut libellum vel rationes intercidat, vel describat; non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur. *l.* 23. *ff. de Leg. Corn. de Fals.*

2.° Falsum, *pro Non verum: ut est* Falsus tutor, *in Edicto* Quod *falso tutore auctore,* Falsum testamentum, *etc.*

Paulus respondit; Falsum tutorem eum vere dici, qui tutor non est: sive habenti tutor datus est, sive non (3). Sicut Falsum testamentum, quod testamentum non est; et modius iniquus, qui modius non est. *l.* 221. Paul. lib. 10. respons.

XCV. FAMILIA: *ubique passim.*

Familiæ appellatio qualiter accipiatur, *videamus.* Et quidem varie accepta est.

Nam (1.°) et in res et in personas deducitur.

In res; ut puta in Lege Duodecim Tabularum, his verbis: Adgnatus proximus Familiam habeto. *l.* 195. § 1. Ulp. lib. 46. ad Ed.

Item quum dicitur, Familiæ erciscundæ *actio; id est ab individuo tollendæ hereditatis.*

Utrobique enim, Familia *pro hereditate et patrimonio sumitur.*

Ad personas autem refertur Familiæ significatio. Ita quum de patrono et liberto loquitur ex (4); Ea ea familia, inquit, In eam familiam.

Et hic de singularibus personis Legem loqui (5) constat. *d.* § 1.

At vero 2.° Familiæ appellatio refertur et ad corporis (6) cujusdam significationem; quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur.

Jure proprio Familiam dicimus, plures personas quæ sunt sub unius potestate aut natura aut jure subjectæ; ut puta patrem familias, matrem familias, filium familias, filiam familias; quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, et neptes, et deinceps. Pater autem Familias appellatur, qui in domo dominium habet; recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non enim solam personam ejus, sed et jus demonstramus. Denique et pupillum, Patremfamilias ap-

(1) In hoc libro Paulus agit de actione Conducti; ut liquet ex inscriptione variarum legum ff. *Locati.* In formula ergo actionis Conducti (inquit Paulus) verba hæc, *Aio te* Facere oportere *Ut mihi frui liceat,* non solum continent ut locator abstineat ab omni facto quo conductor *Frui Curet ne fiat* ab aliis, quominus prohibeatur frui. Hoc porro trahi potest ad plures alias formulas et stipulationes, in quibus hoc verbum Facere usurpatur.

(2) Pertinet hæc lex ad formulas actionum *In personam.* Porro in his etiam actionibus in quibus venit ut res Reddatur, puta *Commodati, Depositi, etc.* recte intenditur hac generali formula, *Si paret* Facere *oportere:* quia hoc Faciendi verbo, etiam *Reddendi* causa continetur.

(3) Quasi diceret: [illegible]so tutore auctore gestum videtur, quod cum gestum est qui tutor non erat. Nec refert, pupillus aliam verum tutorem habuerit, an nullum.

(4) Scilicet XII. Tabularum, Tab. V. Cap. 3.

(5) Hoc enim sibi vult Lex, ut bona transeant *ex Familia* (id est, persona) liberti; *in Familiam,* id est in personam patroni aut ejus liberorum.

(6) Id est, cœtus personarum.

pellamus. Et quum paterfamilias moritur; quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas FAMILIAS incipiunt habere: singuli enim PATRUMFAMILIARUM nomen subeunt. Idemque eveniet et in eo qui emancipatus est: nam et hic sui juris effectus, propriam FAMILIAM habet. *d. l.* 195. § 2.

(*Hoc sensu dicitur:* Mulier autem, FAMILIÆ suæ et caput et finis est. *d. l.* 195. § *fin.*)

Communi Jure FAMILIAM dicimus, omnium adgnatorum. Nam et si patrefamilias mortuo, singuli singulas familias habent; tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem FAMILIÆ appellabuntur, qui ex eadem domo et gente proditi sunt. *d. l.* 195. *sup. d.* § 2.

Item appellatur FAMILIA plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicuti dicimus FAMILIAM JULIAM, quasi a fonte quodam memoriæ. *d. l.* 195. § 4.

Sive autem latiori, sive arctiori sensu FAMILIAM *accipias;* FAMILIÆ appellatione et ipse princeps familiæ continetur. *l.* 196. GAIUS LIB. 16. AD ED. PROVINC.

Item Fæminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia QUI NASCUNTUR, PATRIS NON MATRISFAMILIAM SEQUUNTUR. *d. l.* 196. § 1.

3.° Servitutum (1) quoque solemnus appellare FAMILIAS; ut in Edicto Prætoris ostendimus, sub Titulo DE FURTIS, ubi Prætor loquitur de FAMILIA Publicanorum. Sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa paratum, hoc est vectigalis causa. Alia autem parte Edicti, omnes servi continentur; ut DE hominibus coactis et VI bonorum raptorum: item [io] Redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera aut FAMILIÆ ejus; et Interdicto UNDE VI, FAMILIÆ appellatio omnes servos comprehendit: sed et filii continentur. *sup. d. l.* 195. § 3.

Hac igitur FAMILIÆ appellatione, liberi quoque continentur. *l.* 40. § 2. ULP. LIB. 56. *

Unicus servus, FAMILIÆ appellatione non continetur (2). Ne duo quidem, Familiam faciunt. *d. l.* 40. § 3.

FAMILIA *hoc sensu accepta, dividi solet in* Urbanam *et* Rusticam.

URBANA familia et RUSTICA, non loco, sed genere distinguitur. Potest enim aliquis dispensator, non esse servorum urbanorum numero: veluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest a Villico (3). Insularius (4) autem Urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque haberit: quod ex numero familiæ et vicariis (5) apparebit. *l.* 166. POMPON. LIB. 6. AD SABIN. (6).

Is qui natus est ex mancipiis urbanis, et missus est in villam nutriendus; in URBANIS servis constituetur. *l.* 210. MARCIAN. LIB. 7. INSTITUT.

¶ FAMOSÆ *actiones;* Famosum *judicium, crimen; ex quibus qui condemnatus est, fit infamis.*

FAMOSI LIBELLI, Libelles diffamatoires. *Lib.* 47. *Tit.* 10.

¶ FAVIANA, *seu* Fabiana ACTIO; *qua patronus repetit quod libertus in fraudem portionis bonorum ipsi debitæ alienavit. Hæc competit petita a patrono contra tabulas liberti Bonorum possessione.*

Quod si intestatus decesserit libertus, CALVISIANA *actio datur patrono hereditatem ejus adeunti.*

Vide lib. 38. *Tit.* 5. Si quid in fraud. patr.

XCVI. ¶ FERIÆ, Feriati dies, *sunt dies qui præstant vacationem a forensibus negotiis:* les jours qu'on ne plaide pas.

FERIÆ repentinæ; *id est extraordinariæ, quæ propter res prospere gestas aut luctum publicum indicuntur. Vide Tit.* 12. de Feriis *lib.* 2.

FERRE, *Portare, Agere.*

FERRE proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat; PORTARE ea quæ quis jumento secum ducit; AGI, ea quæ animalia sunt. *l.* 235. GAIUS LIB. 3. AD LEG. XI. TABUL. (7).

¶ FERRUMINATIO *dicitur, quum duæ materiæ sine ullius alterius interpositione conjunguntur. In quo differt a* Plumbatura *vel applumbatura* (de la

(1) Id est, Personarum alicui ministerio addictarum, seu servorum *Abstractum* pro *Concreto.*

(2) Ita quidem in Edicto *Vi bonorum raptorum;* qua parte Prætor dat actionem in dominum cujus *Familia* quid vi rapuit, damnumve dedit: de quo Edicto Ulpianum egisse in h. l. 40. § 3. apparet ex inscriptionibus legum 2 et 4. ff. *Vi bon. rapt.* At vero in aliis quibusdam Juris partibus, etsi propria *Familiæ* appellatio cœtum aliquem et quasi collegium designet, unicus tamen servus continetur: puta in Interdicto *Unde vi*, in *Redhibitoria*, et aliis similibus; in quibus Prætor non ad numerum respicit, sed in tantum an aliquis ex *Familia* fecerit.

(3) *Villicus* est qui universo operi rustico præpositus est. Ab eo non multum differt. *Dispensator rationum rusticarum:* est tamen *Dispensator* supra *Villicum.*

(4) *Le Concierge.*

(5) Nullus horum versuum sensus. Qui enim *ex Vicariis* dignosceretur an servus sit Urbanorum numero; cum tam urbanis quam rusticis commune sit ut possint habere vicarios? Recte igitur censet Cujacius legendum *ex Cibariis:* alia enim cibaria rusticæ, alia urbanæ familiæ assignari solebant. Hinc Horatius ad villicum suum *Epist.* lib. I. Ep. 14.

> *Rodere cum servis* URBANA DIARIA *mavis;*
> *Horum tu in numerum voto ruis.*

(6) Hæc lex et sequens referuntur ad interpretationem legati, quo quis *Urbanam* suam aut *Rusticam* familiam legasset. Pomponius siquidem et Marcianus in libris unde leges illæ desumptæ sunt, de *Legatis* egisse apparet ex Labitti Indice.

(7) Censet Goeddæus Gaium hoc scripsisse ad illud Legis XII. Tabularum Caput quod est de *Tigno furtivo;* Tab. VI. Legisque inde eam esse sententiam, ut *Furtum* et *Furtivum* non ad ea sola concludatur quæ corpore suo quis auferret, etsi *Furtum* proprie a *Ferendo* dictum sit. Verum prohibitionem Legis ea quoque complecti quæ *Portantur*, id est quæ ablata quis jumento secum ducit; imo et quæ *Aguntur*, puta si animalia furandi causa *Agat* seu *Abigat:* hæc omnia æque *Furtiva* sunt. Et hæc interpretatio comprobatur ex §§ hujus legis, in quibus definitur quid sit TIGNUM; infra suo loco.

Soudure) *qua materia aliqua plumbi ope alteri jungitur. lib.* 6. *tit.* 1. *N.* 6.

XCVII. ¶ FICTIO Legis, Fictio Juris *dicitur: quum Lex ex justa aliqua causa fingit aliquid esse aut fuisse, quod nec est nec fuit, sed esse aut fuisse posset. Sic per* Fictionem Legis Corneliæ; *captivus qui apud hostes decessit, fingitur jam mortuus fuisse ultimo momento quo civis fuit: lib.* 49. *Tit. XV. Sect.* 3. *Sic in adoptionibus; is qui filius alicujus non est, fingitur ejus filius esse.*

* Fides. *Vide supra*, Bona fides.

¶ FIDEJUSSOR, Fidejubere. *Lib.* 46. *Tit.* 1.

Fidejubere *quasi* Fide sua jubere *aliquid esse*) *est stipulatione interposita promittere alicui quod ei ab alio debetur, animo accedendi obligationi debitoris principalis. Qui ita promittit*, Fidejussor *appellatur.*

¶ FIDEICOMMISSUM, *est quod præcativis verbis relinquitur; sive res certa, lib.* 30. *Part.* 1; *sive hereditas, Lib.* 36. *Tit.* 1.

¶ FIDUCIA *est contractus, quo rem alicui Mancipamus; id est, hujus dominium in eum solemni Mancipationis ritu transferimus, ea lege ut illam ipse nobis remancipet. Interveniebat in emancipationibus liberorum, Tit.* de Adopt. *N.* 39. *in testamentis, Tit.* Qui Testam. fac. *N.* 21. *in pignoribus, lib.* 13. *Append. ad Tit.* de Pignerat.

Hoc pactum plerumque dicitur; non Fiducia *simpliciter, sed* Contracta Fiducia.

Fiduciarius heres *proprie, is cui testator suam hereditatem mancipavit ea lege ut illam alteri personæ remanciparet. Sumitur autem pro herede qui hereditatem rogatus est alteri restituere.*

Fiduciarius tutor *proprie dicitur; pater, impuberis filii sui quem contracta fiducia emancipavit, tutor. Sed et hujus patris filii, qui usque ad ipsius mortem in familia ejus manserunt; fratris sui impuberis emancipati*, Fiduciarii tutores *dicuntur, Lib.* 26. *tit. IV. N.* 9.

XCVIII. FILII, *Filiæ*, Nepotes.

Aliter Filii, aliter Nepotes (1) appellantur. *Instit. Tit.* de Testam. tut. § *fin.*

Sæpe tamen Filii appellatione, omnes liberos (2) intelligimus. *l.* 84. Paul. lib. 2. ad Vitell.

Sed et Papyrius Fronto libro tertio Responsorum ait; Predio cum villico et contubernali ejus et Filiis legato, Nepotes quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat. Filii enim appellatione sæpe et nepotes accipi, multifariam placere. *l.* 220. § 1. Callistrat. lib. 2. quæst.

Præter hæc omnia, natura nos quoque docet (parentes pios (3) qui liberorum procreandorum animo et voto uxores ducunt), Filiorum appellatione, omnes qui ex nobis descendunt contineri. Nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam Filii, appellare. Etenim idcirco filios filiasve concipimus atque edimus; fit ex prole eorum earumve, diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus. *d. l.* 220. § 3.

A fortiori, Postumi *quoque continentur. Quinimo* Nomen Filiarum et in postumam cadere, quæstionis non est (4): quamvis Postumæ non cadere in eam quæ jam in rebus humanis sit, certum sit. *l.* 164. Ulp. lib. 15. ad Sabin.

Vide et infra, Liberi.

¶ FINALIS *quæstio*, Finium regundorum *actio; id est, de regendis seu determinandis agrorum finibus inter vicinos. Gallice*, action de Bornage.

Vide lib. 10. *tit. I. et commentarium nostrum ad XII. Tabulas*, Tab. VIII. *Cap.* 3.

¶ FISCUS *erat ærarium principis; quod olim ab Ærario Populi Romani diversum fuit.*

Hinc Jus fisci; *id est jus quod observatur in causis et negotiis ad fiscum pertinentibus. Lib.* 49. *XIV.*

¶ Fistula, *canalis per quem aqua ducitur.*

XCIX. FLUMEN, Rivus, *Lacus*, Fossa, *Stagnum. lib.* 43. *Tit. XII et XIV.*

Flumen a Rivo, magnitudine discernendum est, aut existimatione circumcolentium. *l.* 1. § 1. *ff. de Fluminib.*

Fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. Perenne est, quod semper fluat... Torrens, hieme fluens. *d. l.* 1. § 2.

Lacus est, quod perpetuam habet aquam. *l.* 1. § 3. *ff. Ut in flum. publ.*

Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem; quæ quidem aqua plerumque hieme cogitur. *d. l.* 1. § 4.

Fossa est receptaculum aquæ, manu facta. *d. l.* 1. § 5.

Alio sensu Flumen *accipitur pro aqua quæ ex tecto* Fluminis *instar cadit, per canalem in quem ex omni tecti parte aqua confluit. Hinc servitus* Fluminis inrecipiendi *(?)*, *qua vicinus flumen ex tecto vicini in suam aream cadere pati tenetur. De qua vide lib.* 8. *Tit.* de Serv. urb. præd. *N.* 10 *et* 12.

¶ FORMULA *pro actione sumitur (ut in quarumdam legum inscriptionibus.* Ad formulam hypothecariam, *id est actionem hypotecariam); scilicet quia olim actiones certis verborum formulis conceptæ essent.*

C. FRAUS, Capitalis *fraus*, Mulcta, Poena; *in judiciis criminalibus.*

Capitalem fraudem admittere, est tale quid delinquere propter quod capite puniendus sit. Veteres

(1) Hinc puta, tutor datus *Filiis* non censetur datus *Nepotibus.*

(2) Scilicet quum aliqua ratio favoris et humanitatis hoc expostulat: ut in exemplo sequenti, ne tam conjuncta mancipia separentur.

(3) *Nos*, inquam, *parentes pios*; quicumque *liberorum, etc.*

(4) Pone exemplum in testamento, quo pater Filiabus tutorem dedit.

enim FRAUDEM pro pœna (1) ponere solebant. *l.* 23. § 2. *ff. de Ædil. Ed.*

FRAUS *apud medii ævi Jurisconsultos, non jam pœnam ipsam, sed delictum quod pœnam meretur, significat; ut in Ædilitio Edicto, mox supra.*

Hinc Ulpianus, Fraudem simul et Multam a Pœna separans, ait; Aliud FRAUS est, aliud POENA; fraus enim sine pœna esse potest (2) pœna sine fraude esse non potest. POENA, est noxæ vindicta: FRAUS et ipsa noxa dicitur, et quasi pœnæ quædam præparatio. *l.* 131. ULP. LIB. 2. AD LEG. JUL. ET PAP.

Inter MULTAM autem et POENAM multum interest; cum POENA generale sit nomen, omnium delictorum coercitio; MULTA specialis peccati, cujus animadversio hodie (3) pecuniaria est. POENA autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet.

Et (4) MULTA quidem ex arbitrio ejus venit qui Multam dicit; POENA non irrogatur, nisi quæ quaque Lege vel quo alio Jure specialiter huic delicto imposita (5) est. Quinimo MULTA ibidicitur, ubi specialis POENA non est imposita.

Item MULTAM is dicere potest, cui (6) judicatio data est. Magistratus solos et Præsides provinciarum posse MULTAM dicere, Mandatis permissum (7) est; POENAM autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti executio (8) competit. *d. l.* 131. § 1.

Hinc recte Paulus arguit Labeonem qui dixerat; Si qua pœna est, MULTA est; si qua Mulcta est, POENA est. Paulus: utrumque eorum falsum est. Namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de Pœna provocatio non est (9): simul atque enim victus quis est, ejus maleficii cujus pœna est statuta; statim ea debetur. At multæ provocatio est; nec ante debetur, quam aut non est provocatum aut provocator victus est, nec aliter quam si is dicit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit; quia POENÆ certe singulorum peccatorum sunt, MULTÆ contra; quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, nisi quum Lege est constitutum, quantam dicat. *l.* 194. LABEO LIB. 4. PITHANON A PAULO EPITOMAT.

¶ FRIBUSCULUM; *leve jurgium inter conjuges* (*l.* 32. § 12. *ff.* de Donat. inter vir. et ux.) *quum nempe separantur ad tempus, non animo dissolvendi matrimonii: in quo differt a Divortio.*

CI. FRUCTUS, *Fruges, Frumentum etc. passim.* FRUCTUS *proprie est, quidquid ex re seu fundo nascitur et renasci solet.*

Fructus PERCEPTI *dicuntur, quum a solo separati sunt; alias dicuntur* PENDENTES, *seu terræ inherentes a radicibus.*

Ad varias autem in hoc duplici statu fructuum species, pertinent hæc vocabula; FRUGES, FRUMENTUM, GLANS, POMUM, STIPULA.

Et quidem propria FRUGUM *appellatione, continentur frumenta solum et legumina.* Paul. Sent. *lib.* 3. *Tit.* 6. § 78.

Latiori autem significatione, FRUGEM pro reditu appellari (10); non solum quod frumentis aut leguminibus, verum et quod ex vino, sylvis cæduis, creti-fodinis, lapidicinis, capitur; Julianus scribit. Fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse; non enim carnem aut aves ferasve, aut poma, FRUGES dici.

FRUMENTUM autem id esse quod arista se teneat, recte Gallum definisse. Lupinum vero et fabam, FRUGES potius dici; quia non arista, sed si liqua continentur: quæ Servius ad Alfenum in Frumento contineri putat. *l.* 77. PAUL. LIB. 49. AD ED.

At vero GLANDIS appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait: exemplo Græci sermonis; apud quos omnes fructuum [*a*] species ΑΚΡΟΔΡΥΑ (id est, *extremitates arborum*) appellantur. *l.* 236. § 1. GAIUS LIB. 4. AD LEG. XII. TAB. (11).

POMI *appellatione veniunt ii tantum, sed cujuslibet generis arborum fructus, quos comedendi causa habemus. Ita enim de significatione hujus vocabuli* POMUM, *Alfenus respondit:* Qui fundum vendidit,

(1) Ut passim in Legibus XII. Tab. SE FRAUDE *esto*; id est, sine pœna.

(2) Quod contingit, vel quia tale delictum est de quo nullam pœnam Lex statuit (ut illud de quo in l. 44. § 14. ff. *de Religios.*) vel quia nocens pœnam evasit.

(3) Olim in pecoribus consistebat. *Mulctæ* enim dicebantur, tot boum, tot ovium. Vide ea de re lib. 38. Tit. *de Pœnis* N. 32. et ibi Notas.

(4) Secundum discrimen inter *Mulctam* et *Pœnam*.

(5) Criminibus ordinariis, quæ publicis judiciis vindicabantur certæ a Lege statutæ erant pœnæ; nec arbitrio judicantium relinquebantur. Vide Tit. *de Publ. Jud.* l. 48. t. 1.

(6) Tertium discrimen. Id est, Magistratus cui publice judicium est; qui publice jurisdictionem suam exercet.

(7) Olim soli Consules jus *Mulctæ* dicendæ habebant. Lege Ateria, omnibus Magistratibus Populi Romani idem jus datum: ut refert Dionysius-Halicarn. lib. 10. Neque solum Præsidibus provinciarum, sed et Magistratibus municipalibus, nimirum Duumviris, id competit; argumento est quod Defensoribus civitatum adimitur in *l.* 5. Cod. *de Defens. Civit.* Item Procurator Cæsaris hoc jus non habet.

(8) *Criminis executio* est merum imperium, quod dabatur etiam privato; quem nempe Populus huic negotio præficiebat: lib. 48. Tit. *de Accusat.* N. 17.

(9) Nam qui a pœna provocaret, videretur a Lege provocare; cum sit Lege constituta. Hinc confessis provocare non licet.

(10) Puta in Edicto de *Aquæ pluviæ arcendæ* actione, cui dicitur locum non dare ea opera quæ fiunt FRUGUM fructuumque percipiendorum causa: *Fruges* accipiuntur pro omni cujusvis generis reditu. Hunc legem ad Edictum illud pertinere colligitur ex similitudine inscriptionis cum pluribus Tituli *de Aq. et aq. pl.* legibus.

[*a*] *Male vulgo* arborum.

(11) Quod Lex XII. Tab. sanxerat de *Glande*, Prætor in Edictum suum transtulit; dixque interdictum de *Glande legenda*, ad quod hæc lex referenda est.

Pomum recepit. Nuces et ficos (1); et uvas duntaxat duracinas et purpureas, et quæ ejus generis essent quas non vini causa haberemus (quas Græci ΤΡΩΣΙΜΟΥΣ, i. e. *Comestibiles* appellant), recepta videri. *l.* 205. Paul. lib. 4. epitom. Alfeni.

Generaliter autem in Edictis circa fructuum restitutionem, supradicti omnes Fructus intelliguntur deductis impensis, quæ quærendorum, cogendorum, conservandorumque eorum gratia fiunt. *l.* 36. § 5. *ff. de Hered. pet.*

Interest etiam in fructibus, an ab aliquo percepti sint, an sponte deciderint. Et huc pertinent voces illæ Stipula illecta, Glans caduca.

Stipula illecta est, spicæ in messe dejectæ, necdum lectæ; quas rustici, quum vacaverint, colligunt. *l.* 30. § 1. Gaius lib. 7. ad Ed. provinc.

Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit. *d. l.* 30. § 4. (2).

Observandum superest quod, cum Fructus proprie dicti ex re ipsa nascantur; recte Minicius Venationem, Fructus fundi negavit esse: nisi fructus fundi ex venatione constet. *l.* 26. *ff. de Usur. et fruct.*

A fortiori, stricte et proprie loquendo Usura pecuniæ quam percipimus, in Fructu non est; quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est nova (3) obligatione. *l.* 121. Pompon. lib. 6. ad Q. Mucium.

Civiliter tamen, hæc quoque Fructibus *annumeratur: quia abusive fructus sumitur pro omni utilitate quæ ex re qualibet provenit. Quo sensu, etiam mercedes ex locatione navis, et* Prædiorum urbanorum pensiones, pro Fructibus accipiuntur. *l.* 36. *ff. de Usur. et fruct.*

* Fructus *pro* Ususfructus, *et* Frui pro Utifrui. *Vide infra*, Ususfructus.

CII. FUGITIVUS, Erro, Fur; *in vitiis mancipiorum: puta quum dicitur*, Fugitivum non esse, *etc. Lib.* 21. *Tit. I. Sect.* 2. *Art.* 2 *et* 3.

Cœlius Fugitivum esse ait eum qui ea mente discedat ne ad dominum redeat, tametsi mutato consilio revertatur. *l.* 17. § 1. *ff. de Ædil. Ed.*

Proprie Erronem sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur. *d. l.* 17. § 14.

Fugitivus est, non is qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum jactaverit; sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. Nam et furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset; ut etiam is qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi. Et ideo Fugitivum quoque et Erronem, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat. *l.* 225. Tryphonin. lib. 1. disputat.

Stipulationi Furem non esse, *affinis est illa* Furtis noxaque solutum *esse. Cæterum* Aliud est promittere Furem non esse, aliud Furto noxaque solutum. Qui enim dicit furem non esse; de hominis proposito loquitur (4): qui Furtis noxaque solutum, nemini esse Furti obligatum promittit. *l.* 174. Ulpian. lib. 42. ad Sabin.

Nota porro. Hæc stipulatio Noxis solutum præstari, non existimatur ad eas noxas pertinere quæ publicam exercitionem et coercitionem capitalem (5) habent. *l.* 200. Julian. lib. 2. digest.

CIII. FUNDUS, *Ager, Possessio, Prædium, Locus.*

Quæstio, est Fundus a Possessione, vel Agro, vel Prædio quid distet.

Fundus est, omne quidquid solo tenetur.

Ager est, si species fundi ad usum hominis comparatur (6).

Possessio ab agro, juris proprietate distat. Quidquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere (7); hoc Possessionem appellamus. Possessio ergo usus, Ager proprietas loci est.

Prædium, utriusque supra scriptæ generale nomen est: nam et Ager et Possessio, hujus appellationis species sunt. *l.* 115. Javolen. lib. 4. epist.

Tamen Interdum proprietatem quoque verbum Possessionis significat; sicut in eo, qui Possessiones suas legasset, responsum est. *l.* 78. Paul. lib. 3. ad Plaut.

De significatione horum verborum Fundus *et* Ager, *ita etiam Florentinus.*

Fundi appellatione omne ædificium et omnis ager continetur. Sed in usu; urbana ædificia, Ædes; rustica, Villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio in Urbe, Area; rure autem, Ager appellatur. Idemque ager cum ædificio, Fundus dicitur. *l.* 211. Florent. lib. 8. instit.

Consonat Ulpianus. Ager est locus qui sine villa est. *l.* 27. Ulp. lib. 17. ad Ed.

(1) Id est, etiam *nuces*, et *ficus*, et *uvas comestibiles*; de quibus nempe omnibus, major dubitatio esse poterat.

(2) Pertinet id ad tractationem de usufructu. *Glans caduca*, est bonæ fidei possessoris, et nondum fructuarii est, priusquam lecta sit ejus nomine; quia fructus ad fructuarium non pertinent, nisi quum ejus nomine percepti sunt. Contra *Stipula illecta*, fructuarii est; quia sufficit ejus nomine fuisse a solo separatam.

(3) Vide Notam ad h. l. lib. 22. Tit. *de Usur.* N. 1.

(4) Adeoque tenetur venditor qui hoc promisit, ex eo solo quod servus *Fur* sit: quamvis ex causa furti, nulli sit obligatus ille servus; puta, quia domino soli furtum fecit; aut, si extraneis quid subripuit, eo nomine satisfactum est.

(5) Sed ex alio Edicti Capite tenetur venditor ex hac causa. Tit. *de Ædil. Ed.* N. 1.

(6) In quo minus patet *Fundo*, cujus appellatio etiam ad loca defecta et jejuna refertur (*Les terres vaines et vagues*).

(7) Qualia erant vectigalia prædia; quorum proprietas quæ apud Populum erat, ad privatos pertinere non poterat.

Differt fundus a Loco. Nam Locus (1) est, non fundus, sed portio aliqua fundi : Fundus autem integrum aliquid est; et plerumque sine villa Locum accidimos. Cæterum adeo opinio nostra et constitutio (2) Locum a Fundo separat; ut et modicus locus possit Fundus dici, si fundi animo eum habuimus : non enim magnitudo Locum a Fuudo separat, sed nostra affectio; et quælibet portio fundi, poterit Fundus dici, si jam hoc constituerimus. Necnon et fundus, Locus constituit potest : nam, si eum alii adjunxerimus fundo, Locus fundi efficietur. *l.* 60. Ulp. lib. 69. ad Ed.

Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit. *d. l.* 61. § 1.

Sed Fundus quidem suos habet fines : Locus vero latere potest, quatenus determinetur et definiatur. *d. l.* 60. § 2.

* *Fundi* Instrumentum, *fundus* Instructus, Ea quæ in fundo sunt. *Vide infra*, Instrumentum.

¶ FUNERARIA *actio; quæ datur ad sumptus quos quis in funus defuncti erogavit repetendos, ab heredibus aliisve ad quos ea res pertinet. Lib. XI. Tit.* de Relig. et sumpt. fun. *Part.* 2. *Sect.* 2.

¶ FUNGIBILES *res dicuntur, quæ* In genere suo functionem recipiunt (*l.* 2. § 1. *ff.* de Reb. cred.) *id est; quæ tales sunt ut una ejusdem generis, alterius vice fungatur, et videatur idem esse : qualia sunt, vinum, oleum, et cætera quæ usu consumuntur.*

CIV. ¶ FURIOSUS *passim accipitur pro quolibet qui mentis non est compos*, un Fou; *pariterque* Furor *pro insania*, Folie.

FURTUM, *Actio* Furti, *etc. Lib.* 47. *Tit. II.*

Furtum a furvo, id est nigro, dictum Labeo ait; quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte : vel a fraude, ut Sabinus ait; vel a ferendo et auferendo; vel a Græco sermone, qui ΦΩΡΑΣ appellant fures; imo et Græci ΑΠΟ ΤΟΥ ΦΕΡΕΙΝ (*id est, a ferendo*] ΦΩΡΑΣ dixerunt. *l.* 1. *ff. de Furtis.*

Furtum est contrectatio rei fraudulosa; lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus possessionisve : quod lege naturali prohibitum est admittere. *d. l.* 1. § 3.

Furtum *sumitur etiam pro ipsa re quæ surrepta est : ut in l.* 3. *mox infra, et alibi.*

Fur Manifestus (*unde* Furtum manifestum), *qui deprehenditur cum* Furto; *antequam pertulerit quo destinaverit eo die cum furto manere. l.* 3. *pr. et* § 2. *et l.* 4. *ff.* d. tit. Nec manifestus, *contra.*

Furti actio *proprie et in frequentiori usu, ea est quæ ad pœnam quadrupli aut dupli, prout furtum manifestum fuit aut non manifestum, competit.*

Interdum, Actio furti *significat* Condictionem furtivam.

Ope-consilio *alicujus, furtum fieri. Vide supra N.* 2.

G.

CV. GEMMA, *lapillus, margarita.*

Gemmæ sunt pellucidæ materiæ, veluti smaragdi, chrysolyti, amethysti : Lapilli autem, contrariæ superioribus naturæ. *l.* 19. § 17. *ff. de Aur. arg. leg.*

Margaritas autem, nec gemmis, nec lapillis contineri... Sabinus ait. *d. l.* 19. § 18.

* Gener. *Vide infra*, Socer.

¶ GENTILES *sunt agnati remotiores, ejusdem nominis et gentis seu stirpis, sed diversarum familiarum.*

* Gestum. *Vide supra*, Actum.

Glans. *Vide*, Fructus.

Glos. *Vide infra*, Levir.

GRADUS *cognationis. Hos late descriptos vide lib.* 38. *Tit. X.*

Gradus dicti sunt a similitudine scalarum, locorumve proclivium; quos ita ingredimur ut a proximo in proximum, id est in eum qui quasi ex eo nascitur, transeamus. *l.* 10. § 10. *ff. de Grad. et affin.*

¶ GRATIA *sæpe sumitur pro eo quod nos dicimus*, crédit, faveur. *Per gratiam judicare*, juger par faveur.

H.

CVI. HABERE, Pervenire; *in variis stipulationibus.*

Habere, duobus modis dicitur : altero, jure dominii; altero, obtinere sine interpellatione id quod quis emerit. *l.* 188. Paul. lib. 33. ad Ed.

Utroque sensu accipitur, in stipulatione quæ inter venditorem et emptorem interponitur Rem Habere licere. *Nam quod ad hanc stipulationem attinet;* Habere licere videbitur, si nemo controversiam faciat. *l.* 38. § 2. *ff. de Verb. oblig.*

Contra; Habere non licet, ei cui (3) aliquid minuitur ex jure quod habuit. *d. l.* 38. § 3.

Habere, sicut Pervenire, cum effectu accipiendum (4) est. *l.* 164. § 1. Ulp. lib. 15. ad Sab.

Igitur Venisse ad heredem nihil intelligitur, nisi

(1) Ex similitudine inscriptionis legum 1 et 3. ff. *de Vi et vi arm.* colligitur hanc legem pertinere ad Interdictum Unde vi; quo redintegratur possessio, vel *Fundi*, vel duntaxat *Loci* si non ex toto fundo sed ex certo fundi loco quis dejectus est.

(2) Id est, *Constitutus* a nobis (a privato quolibet in re sua) usus loquendi.

(3) Id est, non solum si res ipsa evincatur, sed et si de usufructu aut alio jure ei controversia fiat.

(4) Pertinet hæc lex et sequens ad stipulationes quæ inter heredem et legatarium partis bonorum, aut fideicommissarium emptoremve hereditatis, interponuntur. In his, hæc verba *Quantam pecuniam ex hereditate* Habuerit; *Quanta pecunia ad te* Pervenerit, Venerit, cum effectu accipiantur, ut ex his stipulationibus heres non teneatur restituere, nisi ea quæ ita *Habuit*, quæ ita ad ipsum *Pervenerunt*, ut ea retinere potuerit; non si quæ necesse habuerit creditoribus solvere. Potest et ad alios casus hæc interpretatio aptari; ut quum dicitur in tantum quem gravari posse, in quantum ex judicio testatoris Habuerit.

deducto ære alieno. *l.* 165. Pompon. lib. 5. ad Sabin.

Cæterum Id apud se quis Habere videtur, de quo habet actionem. Habetur enim, quod peti potest. *l.* 43. Ulp. lib. 9. ad Leg. Jul. et Pap. (1).

Item Pervenisse (2) ad te recte dicetur, quod per te ad alium pervenerit; ut in hereditate a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo acquisita, responsum est. *l.* 171. Pomp. lib. 16. ad Sabin.

HABITARE, Habitator; *ut in Edicto De his qui effuderunt; et alibi* Habitare dicimus, vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. *l.* 1. § 9. *ff. de His qui effud.*

Scilicet, si quis ibi domicilium habeat. Et in eo Habitare et Habitator, *differunt ab* Hospitari et Hospes.

CVII. HEREDITAS, *Damnosa, etc.* Delata, Jacens, *etc. hereditatem* Cernere, Repudiare, *etc.*

Nihil est aliud Hereditas, quam successio in universum jus quod defunctus (3) habuit. *l.* 24. Gaius lib. 6. ad. Ed prov.

Damnosa *dicitur, quæ exhausta est ære alieno; et opponitur* Lucrosæ.

Porro Hereditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem (4). Juris enim nomen est, sicuti Bonorum possessio. *l.* 119. Pompon. lib. 3. ad Q. Mucium.

Quinimo latiori Hereditatis appellatione, Bonorum quoque possessio continetur (5). *l.* 138. Paul. lib. 4. ad Leg. Jul. et Pap.

Delata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi (6). *l.* 151. Terentius-Clemens. lib. 5. ad Leg. Jul. et Pap.

Jacens *dicitur, defunti hereditas quæ a nemine nondum adita est.*

Adire *hereditatem; generalis locutio, quæ significat hereditatem quoquo modo acquirere.*

Cretio *est aditio solemnibus verbis prolatis facta. Inde* Hereditatem cernere, est verba Cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mævius heredem instituerit, eam hereditatem adeo cernoque Ulp. Fragm. *Tit.* 22. § 1,

Pro herede gerere; *est facto aliquo, quod citra jus et nomen heredis quis non faceret, voluntatem adeundæ hereditatis declarare.*

Immiscere se hereditati, *vel* Bonis, *verbum est proprium* Suis *heredibus; qui, cum ipso Jure et inviti sint heredes, non possunt dici eam adire.*

Abstinere hereditate, *verbum etiam proprium est* Suis *heredibus, qui, cum ipso Jure heredes sint, consequuntur ex Jure Prætorio ut abstinentes bonis hujus hereditatis, creditoribus hereditariis non teneantur. Et hoc vocatur* Beneficium Abstinendi.

Recusare, Repudiare *hereditatem.*

Recusare *latius patet; et omnem actum quo quis se nolle heredem esse significat, complectitur.*

Repudiare *autem proprie dicitur, qui id in Jure testatur.*

Hæc duo tamen confundi solent.

Quidquid ex hereditate pervenerit (*in fideicommissis*) *significat: Quidquid ad heredem, quoquo titulo etiam præceptionis aut fideicommissi jure pervenit: lib.* 36. *Tit.* ad SC. Trebell. *N.* 20. *et seqq. Et in hoc fideicommissum illud plenius est fideicommisso* Hereditatis, *et ejus* Quod ex hereditate supererit.

CVIII. HERES, *Suus, Necessarius, Extraneus, etc.*

1.° Heredis appellatione omnes (7) significari successores credendum est, etsi verbis (8) non sint expressi. *l.* 170. Ulp. lib. 33. ad Sabin.

Enimvero Hi qui in universum jus succedunt, heredis loco habentur. *l.* 128. § 1. *ff. de Reg. jur.* Paul. lib. 19. ad Ed.

Et Qui per successionem quamvis longissimam, defuncto heredes constiterunt; non minus Heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt (9). *l.* 194. [a] *ff. de Reg. jur.* Modestin. lib. 6. different.

Amplius: Heredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed et ad ulteriores refertur. Nam et

(1) Ex inscriptione colligere est, pertinere hoc ad stipulationem qua ex Lege Papia uxor a viro qui dotales servos manumisit, stipulatur quidquid ex hac causa Habuerit. Hoc porro stipulationis verbo *Habuerit*, et quas actiones ex hac causa vir consecutus sit, puta si pactus sit pecuniam ut manumitteret et expromissorem accepit, contineri videtur.

(2) Eadem species ac in præcedenti. Vir dotalem servum manumisit, deinde se adrogandum dedit: et sic hujus manumissi hereditatem patri suo adoptivo quæsivit. Tenetur vir eo nomine uxori, ex stipulatione qua promisit quicquid ex causa patronatus ad ipsum *Perveniret*; quamvis hanc hereditatem non sibi, sed patri adoptivo quæsierit.

(3) Exceptis videlicet his quæ morte ipsius interierunt, quia personæ cohærebant; ut Ususfructus, etc.

(4) Finit hoc ex definitione.

(5) Effectu enim non differt *Bonorum possessio* ab *Hereditate*. Hujus significationis exemplum in Lege Papia et Julia, quæ cœlibes quidquam ex *Hereditatibus* capere vetat, nisi intra centum Legi paruerint.

(6) Igitur quandiu jus testamenti, aut conditio sub qua quis scriptus est, pendet; nondum est Delata. Simili ratione; non est *Delata* ei qui ex substitutione aut ab intestato vocatur, quandiu pendet an ex institutione adhibitur. Vide lib. 29. Tit. *de Acquir. hered.* Art. 3.

(7) Id est, tam heredes civili nomine dictos, quam Prætorios successores; tam ulteriores quam proximiores.

(8) *Verbis* Legis scilicet; quæ quid cavet circa *Heredes*, nec exprimit *Et quosvis successores*. Cujacius putat hoc scriptum esse ad Orationem Antonini quæ vetat *Heredem* eripere conjugi quæ conjux ei donavit, ei non mutata voluntate decessit. Et hoc probatur ex similitudine inscriptionis legis 32. ff. *de Donat. int. vir. et ux.*

(9) Pone exemplum in eo quod dicitur *Heredem* succedere in possessionis defuncti vitia: Tit. *de Usucap.* N. 39. Hoc non de immediato solum herede, sed de heredis herede intelligendum est. Aliud exemplum afferri potest in stipulatione qua quis *Sibi* Heredique suo stipulatur, aut de se *Heredeque* suo promittit. Alia item exempla fingi possunt. Habet tamen hæc regula exceptiones, ut modo infra dicetur.

[a] *Alias* 154.

heredis heres, et deinceps, HEREDIS appellatione continetur. *l.* 65. ULP. LIB. 72. AD ED.

Enimvero Sciendum est, HEREDEM etiam per multas successiones accipi. Nam paucis speciebus, HEREDIS appellatio proximum continet, veluti in stipulatione impuberis; QUISQUIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO; ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. *l.* 70. PAUL. LIB. 73. AD ED.

Et alibi. Item in substitutione; his verbis, QUISQUIS MIHI HERES ERIT, proximus heres tantum significatur. Imo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus (1). *l.* 227. § 1. IDEM LIB. 2. MANUAL.

Item in Lege Ælia-Sentia, filius HERES PROXIMUS potest libertum paternum ut ingratum accusare; non etiam, si heredi heres extiterit. Idem dicitur in operarum exactione; ut filius HERES exigere possit, non ex successione effectus. *sud. d. l.* 70. § 1.

Pariter Ex illa parte Edicti TUM QUEM EI HEREDEM ESSE OPORTET, heredis heredibus Bonorum possessio non defertur. *sup. d. l.* 227. *pr.*

2.° Heredes aut NECESSARII dicuntur, aut SUI ET NECESSARII, aut EXTRANEI. *Instit lib.* 2. *Tit.* 19. *pr.*

NECESSARIUS heres, est servus (2) Institutus. Ideoque sic appellatur; quia, sive velit sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber et necessarius heres fit. *d. tit.* § 1.

SUI ET NECESSARII heredes sunt; veluti filius.... et deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis fuerint (3).... SUI quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt; et vivo quoque patre, quodammodo domini existimantur: NECESSARII vero ideo dicuntur, quia omnino sive velint sive nolint tam ab intestato quam ex testamento.... heredes fiunt (4). *d. tit.* § 2.

Cæteri qui testatoris juri subjecti non sunt, EXTRANEI heredes appellantur. *d. tit.* § 3.

* FIDUCIARIUS *heres. Vide infra*, Fiducia.

HERUS; *unde* HERES.

HERO, hoc est domino. *l.* 11. § 6. *ff. ad L. Aquil.*

CIX. HIS REBUS RECTE PRÆSTARI; *frequens clausula in variis stipulationibus : puta, quum in judicio redhibitorio emptor stipulatur a venditore, si quid emptor pro eo homine quem redhibet dederit alicui aut condemnatus fuerit; Tit.* de Ædil. Ed. *M.* 77. *Item possessor a petitore cui rem restituit, Tit.* de Rei vind. *N.* 31. *Item heres qui sibi evinci hereditatem timet, a legatariis quibus solvit legata; Tit.* Si cui plusq. per L. Falcid. *N.* 18. *et alias.*

Hæc verba HIS REBUS RECTE PRÆSTARI hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret. *l.* 71. § 1. ULP. LIB. 79. AD ED.

(1) Non ille cui per heredem scriptum quem in sua potestate habebat, acquisita est hereditas.

(2) Testatoris; qui utraque tempore et testamenti et mortis, servus ejus fuit. Vide lib. 28. *Append. ad Tit. V et VI. N.* 4.

(3) Et primum in familia gradum obtineot : *ibid.* N. 13.

HODIE, *in stipulationibus; V. G.* Decem HODIE dari spondes? Diem non differendæ actionis insertum videri, sed quo præsens (5) ostendatur. *l.* 118. § 1. *ff. de Verb. oblig.*

HONORARIUM *vocatur, quod a Prætoris jurisdictione descendit. Hoc sensu dicimus* Honorarium *Jus*, Honorarias *actiones*, Honorariam *pœnam*, Honorarios *successores*, Honorarios *tutores.*

Alio sensu HONORARII TUTORES *dicuntur; quum scilicet uni ex pluribus tutoribus administratio committitur; cæteri qui ipsi non administrant, sed gestionem tutoris cui administratio credita est observare debent*, HONORARII *sunt.*

HONORARIUM *sumitur etiam pro mercede quæ datur Advocatis, Professoribus liberalium artium, Mensoribus, et cæteris qui operam suam non locant, sed beneficii loco præstant. Scilicet ubi* Non crediderunt Veteres... locationem et conductionem esse, sed magis operam beneficii loco præberi; et id quod datur, ad remunerandum (6) dari...... inde (*placuit*) HONORARIUM appellari. *l.* 1. *ff. Si mensor fals.*

¶ HOSPES, *qui ad tempus alicubi diversatur.*

HOSTES, *Hosticum.*

HOSTICUM *appellatio apud Antiquos significabat omnes Peregrinos. Unde* HOSTICUM, HOSTICULUM, *est terra peregrina.*

Hodie vero HOSTES hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus. Cæteri, latrones aut prædones (7) sunt. *l.* 118. POMPON. LIB. 2. AD Q. MUCIUM.

Hi autem Quos nos HOSTES appellamus, eos Veteres PERDUELLES appellabant; per eam adjectionem indicantes cum quibus bellum esset. *l.* 234. GAIUS LIB. 2. AD LEG. XII. TAB.

* HYPOTHECA. *Vide infra*, Pignus.

I.

CX. ID EST. *Verba hæc, præter notam significationem, aliquando ponuntur pro, Puta, Verbi gratia : ut quum dicitur,* Paciscor... ne a persona petam, ID EST, ne a Lucio-Titio petam. *l.* 7. § 8. *ff. de Pactis.*

IGNORARE, *in variis Edictis (puta, ut detur actio ei qui contraxit cum falso tutore quem ignorabat); non sumitur pro* NESCIRE. *Sed etiam* Ignoravit, etsi dictum sit ei, et bona fide non crediderit. *l.* 2. *ff. Quod falso tut.*

¶ IMAGINARIA *vocantur passim in Jure, quæ simulato et dicis causa fiunt; ut* Imaginaria emptio, *quæ fit uno nummo;* Imaginaria solutio, *quæ fit per acceptilationem, etc.*

* IMMISSUM. *Vide infra*, Projectum.

(4) Sed a Prætore impetrare possunt beneficium *Abstinendi*, mox supra.

(5) Ipso ergo die peti potest.

(6) *Beneficium* illud, magis quam ad pretium operæ.

(7) Vide lib. 49. Tit. *de Captiv. et postl.*

IMMO, *adverbium emendationis, per quod vitiantur ea quæ præcedunt. Unde Africanus in hac specie*, Stichus, Imo Pamphilus, liber esto; Pamphilum (1) liberum futurum respondit. Quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idemque Juris fore, etiamsi ita scriptum fuerit; Stichus liber esto, Immo Pamphilus liber esto. *l.* 21. *ff. de Manumiss. test.*

CXI. IMPENSÆ, *Necessariæ, Utiles, Voluptariæ; in Edicto præsertim* de Impensis in res dotales factis. *lib.* 25. *Tit.* 1. *necnon in aliis quoque multis speciebus.*

Impensæ Necessariæ sunt; quæ si factæ non sint, res aut peritura aut deterior futura sit. *l.* 79. Paul. lib. 6. ad Plaut.

Utiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non (2) deteriorem esse non sinant; ex quibus reditus mulieri acquiratur, sicuti arbusti pastinatione (3) ultra quam necesse fuerat; item doctrinam puerorum. Quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam non oportet, ne cogatur fundo aut mancipiis carere. In his impensis et pistrinum et horreum insulæ dotali adjectum, plerumque (4) dicemus. *d. l.* 79. § 1.

Voluptuariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent; ut sunt viridia [*a*], et aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ. *d. l.* 79. § 2.

In contractibus aut testamentis, interdum conditio ita scribitur; Si Impensam *quam in fundum feci, dederit.*

Ofilius Impensæ verbo negat pretium (*fundi*), significari, sed eos duntaxat sumptus quos in eum postraquam emptus esset, fecit. *l.* 40. *ff. de cond. et dem.*

¶ IMPERATOR NOSTER CUM PATRE; *frequens locutio in scriptis Ulpiani aliorumque ejusdem ævi Jurisconsultorum: id est, Antoninus-Caracalla cum patre ejus Severo.*

IMPERIUM *in coercitione consistit.* Merum *dicitur, quum Magistratui non vi magistratus sed Lege aliqua concessum est:* Mixtum, *quod jurisdictione cohæret. Hinc ita definit Ulpianus;* Merum est Imperium, habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines; quod etiam Potestas appellatur.

Mixtum est Imperium, cui etiam jurisdictio (5) inest. *l.* 3. *ff. de Jurisdict.*

¶ IMPLERE Intentionem, petitionem, exceptionem, *est probare quod intendimus, petimus, vel excipimus.*

¶ IMPOSSIBILE, Impossibilis conditio; *cui natura vel Lex, vel boni mores impedimento sunt quominus fi at. Lib.* 35. *Tit.* 1. *N.* 21. *et seqq.*

Cæterum Impossibile *non dicitur; quod in se possibile est, quamvis personæ promissoris sit impossibile. Lib.* 45. *T. I. N.* 39.

CXII. * Inaeres. *Vide infra*, Levir.

In bonis *esse. Vide supra*, Bona.

¶ INCAPAX *dicitur, cui utiliter relinqui non potest; cum Lege capere prohibeatur.*

Incertum. *Vide supra*, Certum.

Incertæ personæ *vocantur, quas testator incerta opinione animo subjicit: ut,* Qui filio meo, filiam suam collocaverit. *Tit.* de Legatis *N.* 56. 59. *et seqq.*

Incertus *sumitur etiam pro* Indeterminatus. *V. G. si legetur promittaturve homo, equus, in genere, dicimus* Incertum *hominem*, Incertum *equum, legatum aut promissum.*

Incertus contractus; *est innominatus. Vide supra,* Contractus.

Incertus possessor est, quem ignoramus. *l.* 39. § 3. Paul. lib. 53. ad Ed.

INCESTUM, *in nuptiis. Lib.* 23. *Tit.* 2. *N.* 70.

Si quis ex his quas moribus (6) prohibemur ducere, duxerit; incestum dicitor committere. *l.* 39. § 1. *ff. de Ritu nupt.*

Latius in Lege Julia de Adulteriis; *conjunctio qualibet contra jura sacra sanguinis aut religionis,* Incestum *dicitur. Lib.* 48. *Tit. V. Sect.* 2. *Art.* 2.

¶ INCIDERE In Edictum, legem, etc. *est peccare in Edictum Legemve, et pœnæ a Lege Edictove statutæ obnoxium esse.*

INCILE, Septum *in Interdicto* de Rivis. *Lib.* 43. *Tit.* 21.

Incile est locus depressus ad latus fluminis; ex eo dictus quod incidatur (7): inciditur enim vel lapis vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. *l.* 1. § 5. *ff. de Rivis.*

Septa sunt quæ ad incide opponuntur, aquæ derivandæ compellendæve ex flumine causa (8); sive ea lignea sunt sive lapidea, sive qualibet alia materia sint, ad continendam transmittendamque aquam excogitata. *d. l.* 1. § 1.

INCOLA, Advena, *in jure Municipali: lib.* 50. *Tit.* 1.

Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit; quem Græci ΠΑΡΟΙΚΟΝ (id est, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi qui in oppido morantur, incolæ sunt; sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. *l.* 239. § 2. Pompon. lib. sing. Enchir.

Advena est (9), quem Græci ΑΠΟΙΚΟΝ (id est,

(1) Solum.

(2) *Non tantum quæ deteriorem, etc.*

(3) Vide Tit. *de Impens. in res dot.* N. 9. ad Not.

(4) Vide *ibid.* Not.

[*a*] *Alias* viridaria.

(5) Vide lib. 2. Tit. *de Jurisd.* N. 2. cum Notis.

(6) Id est, Jure Gentium; quamvis quandoque etiam dicuntur *Incestum* committere, qui contra Juris Civilis præcepta ducunt uxores.

(7) *Coupure, Saignée, Canal.*

(8) Vulgo, *l'Emparage d'un Canal.*

(9) Qui ad tempus in civitate moratur, non ibi sedem suam habet. In quo differt ab *Incola.*

domo profugum, et colonum advenientem) appellaot. *d. l.* 239. § 4.

CXIII. ¶ INDEX, *præter notam significationem, interdum sumitur pro eo quod nos dicimus,* uo Extrait de pièces.

INDICARE; *in Lege Cornelia, et SC. Silaniano, eo Capite quo præmium promittitur iis servis qui necis domini auctorem indicaverunt. lib.* 29. *Tit. V. Sect.* 2.

Indicasse est, detulisse, arguisse, accusasse, et convicisse. *l.* 197. Ulp. lib. 50. ad Ed.

¶ INDICTIO *operarum* : Commandement de services ou Corvées à certains jours nommés.

Indictiones; *vestigalia seu tributa, tam ordinaria quam extraordinaria, quæ possessoribus prædiorum indicuntur. Alio nomine*, Intributiones.

IN DIEBUS, *Post* Dies, *Post* Annos. *Clausula hæc, si forte ita scripta reperiatur in testamentis, in stipulationibus; quæritur quot dies, quot annos contineat?*

Post Annos indistincte liber esse jussus, post biennium liber erit. Idque et favor libertatis exigit, et verba patiuntur: nisi si aliud sensisse patremfamilias, manifestissimis rationibus is a quo libertas relicta est probaverit. *l.* 17. § 3. *ff. de Manum. testament.*

Item ita data conditione, Illud facito In diebus; si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet. *l.* 217. § 1. Javol. lib. 1. ex poster. Labeon.

¶ INDIGNI *vocantur hi quibus utiliter quidem relictum est, cum testamenti factionem habeant; sed quibus propter aliquam indignitatis causam fiscus aufert quod eis ipso Jure fuerat acquisitum. Vide lib.* 34. *Tit. fin.*

CXIV. * In factum actio. *Vide supra*, actio.

¶ INFANS, *quasi fandi impos; septennio minor.*

¶ INFECTUM, *id est nondum factum. Vide supra*, Damnum.

INJURIA; *passim in Legibus et usu vulgari.*

Injuriæ *appellatio, vel generalis est vel specialis.*

Injuria ex eo dicta est quod non jure fiat. Omne enim quod non jure fit, injuria fieri dicitur. Hoc generaliter.

Specialiter autem injuria dicitur, Contumelia.

Interdum Injuriæ appellatione, damnum culpa datum significatur; ut in Lege Aquilia dicere solemos.

Interdum Iniquitatem, injuriam dicemus. Nam quum quis inique vel injuste (1) Sententiam dixit; Injuriam ex eo dictam quod jure et justicia caret, quasi Non juriam.

Contumeliam autem, a contemnendo. *l.* 1. *ff. de Injur.*

Atrocem injuriam, quasi contumeliosiorem et majorem accipimus. *l.* 7. § 7. *ff. d. tit.*

* Injustum, *et ab* Iniquo *quid differat; vide infra*, Justum.

¶ INOFFICIOSUM ; *quod contra pietatis officium fit.*

Hinc Inofficiosum testamentum, *quo liberi aut parentes immerentes exhereduti aut præteriti sunt, aut frater turpibus personis postpositus est : lib.* 5. *Tit.* 2. Inofficiosa dos, *vel* Donatio; *quæ ita immodica est, ut non supersit liberis legitima portio quæ in bonis donatoris eis naturali jure debetur : ibid. Art. fin.*

¶ INQUILINUS, *qui in alieno habitat, vel conducto vel gratis.*

Inquilini *alio sensu dicuntur, qui culturæ prædiorum ascripti sunt; ut inquilini prædiorum Cæsaris.*

CXV. INSPICERE; *in Edicto* Testamenta *quemadmodum aperiantur, inspiciantur, etc. Lib.* 29. *Tit.* 3.

Inspectio tabularum, etiam lectionem earum indicat. *l.* 2. § 5. *ff. Testam. quemadm. ap.*

INSTITOR. *Vide supra, in Verb.* Exercitor.

Institoria actio; *quæ ex contractibus institoris, ad negotiationem cui præpositus est pertinentibus, contra negotiatorem qui eum præposuit datur. Lib. XIV. Tit.* 3.

INSTRUMENTA, *passim in judiciis.*

Instrumentorum nomine, ea omnia accipienda sunt quibus causa instrui potest; et ideo tam testimonia quam personæ, instrumentorum loco habentur. *l.* 1. *ff. de Fid. instrum.*

Hinc Ulpianus. Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam dificile erit separare. Quæ enim proprie sint instrumenta propter quæ (*V. G.*) dilatio danda sit, inde dignoscemus; si in præsentiam (2) personæ quæ instruere possit, dilatio petatur (pota qui actum gessit, licet in servituto, vel (3) qui actor fuit constitutus) : puttem videri instrumentorum causa peti dilationem. *l.* 99. § 2. Ulpian. lib. 1. de Off. consul.

Strictiori significatione, Instrumentum *accipitur pro scriptura tantum; quæcumque ad alicujus rei probationem inservire possit : lib.* 22. *Tit.* 4. de Fide instrum. *Quo sensu dicitur*, Instrumentum *Venditionis, Appellationis*, etc. Acte ou Contrat de vente, Acte d'appel, *etc.*

Instrumenta *cognoscere, dispungere : in Edicto* de *Rebus auctoritate judicis possidendis; lib.* 42. *Tit. V. qua parte Prætor ait, facturum se copiam cognoscendi et dispungendi instrumenta debitorum.*

(1) Injusta Sententia, *Nulle en la forme* : Iniqua, *Injuste au fond.*

(2) Id est, ad exibendam præsentiam personæ quæ litem instruere potest; et quasi testis producenda est.

(3) *Qui actum gessit* distinguitur ab eo qui *Actor fuit.* Nam sicut interdum negotia gerit, qui non est procurator, V. G. qui sine mandato gerit; ita interdum potest Actum gessisse, qui non erat Actor. Cæterum uterque de negotiis quæ gessit, instruere potest; et ideo de utroque ut exhibeatur peti potest dilatio.

Cognoscere instrumenta, est relegere et recognoscere (1). Dispungere, est conferre accepta et data. *l.* 56. Ulp. lib. 62. ad Ed.

CXVI. INSTRUMENTUM *domus, fundi, etc.*

Pegasus ait Instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendæ aut incendii causa paratur; non quod voluptatis gratia; itaque neque specularia, neque velaque frigoris causa vel umbræ in domo sunt.... Quæ sententia Cassii fuit, qui dicebat; Inter Instrumentum et ornamentum, multum interesse. Instrumenti enim ea esse, quæ ad tutelam domus pertinent; Ornamenti, quæ ad voluptatem, sicuti tabulas pictas. *l.* 12. § 16. *ff. de Instrum. leg.*

Sabinus ait; In Instrumento fundi ea esse, quæ fructus querendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Hinc illa deferentia inter id quod Pars *fundi aut ædium est, et utriusque* Instrumentum. *Enimvero* Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet (2). Ædium autem multa esse quæ ædibus affixa non sunt, ignorari non oportet; ut puta, seras, claves, claustra. Multa etiam defossa esse; neque tamen fundi, aut villæ, haberi; ut puta, vasa vinaria (3), torcularia: quoniam hæc Instrumenti magis sunt, etiamsi ædificio cohærent. *l.* 17. *ff. de Act. empti.*

Innumeras alias hujusmodi instrumenti species, sive in fundo sive in domo, vide lib. 33. *Tit.* de Instruct. vel instrum. leg. *Vide et supra*, Ædificii pars.

INSTRUCTUM: *puta*, Instructus *fundus; instructa villa, domus, taberna, etc.*

Instructi *appellatio plenior est quam intrumenti. Enimvero* Omnia que eo collata sunt ut instructior esset paterfamilias, Instructo continebuntur... Hoc ergo (*V. G.*) legato, non (4) agri instrumentum, sed proprium suum instrumentum (5) reliquisse videtur. *l.* 12. § 27. *ff. de instr. leg.*

Instructam autem tabernam sic accipiemus, quæ et rebus et hominibus ad negotiationem paratis constat. *l.* 185. Ulp. lib. 28. ad Ed.

Instructi *appellationi finitima est illa*, Eorum QUÆ in fundo sunt.

Rebus Quæ in fundo sunt.... accedunt etiam ea quæ tunc non sunt, si esse solent; non quæ casu ibi (6) fuerunt. *l.* 78. § 7. *ff. de Legatis* 3.

¶ INSULA *pro domo frequenter accipitur; quod olim Romæ ex Lege XII. Tabularum, spatium duorum pedum cum semisse vacuum inter duas domos relinqui deberet* Ambiendi *seu circumeundi causa. Vide Commentarium nostrum ad Tab. VIII. Cap.* 1.

Insularius; *insulæ custos*, Concierge.

CXVII. * In integrum *vel* In tegri restitutio. *Vide infra in Verb.* Restituere *in fine.*

¶ INTENTIO; l'objet de la demande, les conclusions du demandeur.

* Intercalaris, *dies, mensis. Vide infra, in Verb.* Minor.

¶ INTERCEDERE, *frequenter pro vetare. In Senatusconsulto autem Velleiano, quo interdicitur mulieribus ne pro aliis intercedant;* Intercedere, *est in rem alterius se, aut res suas obligare.*

INTERDICTA, *qualia proponuntur toto lib. ff. XLIII.*

Erant Interdicta, formæ atque conceptiones verborum (7); quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. Quod tunc maxime fiebat, quum de possessione aut quasi-possessione inter aliquos contendebatur. *Instit.* Tit. *de Interdict.* pr.

Prohibitoria *dicuntur, quibus vetat;* Restitutoria, *quibus jubet id quod factum est destrui, et locum in pristinum statum* Restitui; Exhibitoria, *quibus rem aliquam aut hominem exhiberi jubet.*

Sunt qui putent proprie Interdicta vocari quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denontiare et prohibere; restitutoria autem et exhibitoria, proprie Decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia Interdicta appellari, quia inter duos (8) dicuntur. *d. tit.* § 1.

* Interdictum Duplex. *Vide supra*, Duplex.

Interdicere Aqua et igne. *Vide supra*, Aqua.

Interdictus *pro* Relegatus accipitur; (Relégué, Banni). Interdicere Bonis, *id est bonorum administratione;* Foro, *id est, a forensibus negotiis.*

¶ INTEREST, Id quod (*vel* Quanti), continet tam damni quod quis passus est quam lucri quo caruit æstimationem.

Porro Quatenus cujus intersit, in facto non in jure consistit. *l.* 24. *ff. de Reg. jur.* Paul. lib. 5. ad Sabin.

¶ INTERIM, *quandoque pro* Ad tempus.

INTERROGARI, *interrogatus, etc. Lib. XI. Tit.* 1.

In Jure Interrogatum, non solum a Prætore accipere debemus, sed et adversario. *l.* 9. § 1. *ff. de Interrogat.*

Imo, et Si sine interrogatione quis responderit... pro Interrogato habetur. *d. l.* 9. *pr.*

¶ INTERVENIRE *pro aliquo, est pro eo obligationem contrahere, puta vel fidejubendo, vel eum in judicio defendendo, etc.*

CXVIII. INTESTABILIS *dicitur a* Testando, *id est testimonio perhibendo. Igitur* Quum Lege quis

(1) Sigilla, subscriptiones, ut veritas probetur.

(2) Sterculinum tamen, et stramenta, *Fundi* sunt. Lib. 19. Tit. *de Act. empti* N. 19.

(3) De quibus vide infra suo loco.

(4) *Non solum... sed et proprium*, etc.

(5) Puta, penum, supellectilem, vestem, vina, etc.

(6) Adeoque nec pecunia nec merces venales; multo minus *Nomina*, utpote res incorporales quæ nullo loco continentur. Vide sup. d. Tit. *de Instr. leg.* Sect. 7.

(7) Id est, formulæ.

(8) Aliam et meliorem Etymologiam vide in Notis, ad Tit. *de Interdict.* N. 1.

Intestabilis jubetur esse; eo pertinet, ne testimonium ejus recipiatur, et eo amplius (ut quidam putant) ueve ipsi dicatur testimonium. *l.* 26. *ff. Qui testam. fac.*

INTESTATUS, *passim in jure.*

Intestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita (1) non est. *l.* 64. Paul. lib. 67. ad Ed.

Cæterum Intestati proprie appellantur, qui quum possent testamentum facere, testati non sunt... Plane qui testari non potuit, proprie non est Intestatus; puta, impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. Sed hos quoque pro Intestatis accipere (2) debemus. *l.* 1. *ff. de Suis et leg. her.*

Singulari appellatione, quum de tutela agitur; Intestatus videtur, non tantum is qui testamentum non fecit, sed is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. *l.* 6. *ff. de Legit. tutor.*

Ab intestato *adire hereditatem; est adire hereditatem alicujus tanquam intestati; non ex ejus testamento.*

INTRA; *puta*, Intra *diem*, Intra *dies tot, etc., in Legibus, in testamentis, in stipulationibus, etc.*

Si quis sic dixerit, ut Intra diem mortis ejus aliquid fiat; ipse quoque dies quo quis mortuus est, numeratur. *l.* 133. Ulp. lib. 4. ad Leg. Jul. et Pap. (3).

CXIX. INVECTA, Illata, *etc., quum quæritur de Jure pignoris, sive expressi de fundo, sive taciti in ædibus. Lib.* 20. *Tit.* 2. *N.* 5.

Hoc nomine intelliguntur, Non omnia illata vel inducta; sed ea sola quæ ut ibi sint, illata fuerint. *l.* 7. § 1. *ff. In quib. caus. pig.*

Adde, A domino... ut ibi perpetuo essent; non temporis causa. *l.* 32. *ff. de Pignor.*

INVITUS, *in Jure frequens verbum: ut quum dicitur V. G. in tractatione de servitutibus, jus non esse Vicino* Invito *altius ædificandi, etc.*

Invitum... accipere debemus, non (*solum*) eum qui contradicit, sed eum qui (*simpliciter*) non consentit. Ideo.... et infantem et furiosum, Invitos recte dici. *l.* 5. *ff. de Servit. urb. præd.*

* Ipso Jure. *Vide infra*, Jus.

¶ IRRITUM, *quod ratum non est: quod effectu destituitur.* Irritum *testamentum, vide infra* Testamentum.

CXX. ITALIA, Continentes provinciæ; *puta in Edicto de Excusationibus tutorum, quum dicitur quatuor liberos in Italia prodesse ad excusationem: item in Edicto D. Marci, circa tempus et dilationes quæ instrumentorum producendorum causa dantur; l.* 7. *ff.* de Fer. et dilat. *Item quum quis V. G. arcetur* Italia et continentibus, *etc.*

Insulæ Italiæ, pars Italiæ sunt; et (4) cujusque provinciæ. *l.* 9. *ff. de Judic.*

Continentes provincias accipere debemus, eas quæ Italiæ junctæ sunt; ut puta Galliam (5). Sed et provinciam Siciliam magis inter Continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur. *l.* 99. § 1. Ulp. lib. 1. de Offic. Cons.

ITA UT. *Hæc adjectio sumitur pro* Modo, *non pro Conditione.*

Puta Pamphilus liber esto, Ita ut filiis meis rationem reddat... Respondi; pure quidem datam libertatem, et illam adjectionem Ita ut... conditionem libertati non injicere. Tamen.... cogendum eum ad rationes reddendas. *l.* 17. § 2. *ff. de Manum. test.*

ITER, Actus.

Iter est, qua quis pedes vel eques commeare potest. Actus, ubi et armenta trajicere et vehiculum ducere liceat. *l.* 12. *ff. de Serv. præd. rust.*

Vide et infra, Via.

Itinere faciendo; *in variis Edictis, puta quum spatium absentibus conceditur ad proponendas excusationes a tutela aut alio munere; aut quum Prætor diem statuit, quo sisti oportet in judicio, scilicet si de eo die non convenit. Accommodantur autem fere*, Viginti millia passuum *in dies singulos. Circa quod notat Ulpianus:* Itinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda; ut, si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia supersint, integrum diem occupent. Veluti: viginti-unum millia sunt passus; biduum eis attribuetur. Quæ dinumeratio ita demum facienda erit (6), si de die non conveniat. *l.* 3. Ulp. lib. 2. ad Ed.

Observandum quod Mille passus, non a milliario (7) Urbis, sed a continentibus ædificiis numerandi sunt. *l.* 154. Macer. lib. 1. ad Legem Vicesimam (8).

(1) Puta quia heres scriptus, aut repudiavit aut morte præventus est.

(2) Hinc deferuntur eorum hereditates ex Legibus intestatorum.

(3) Videtur hoc scriptum ad illud Caput Legi, quæ cœlibi relicta jubebant caduca esse, nisi *Intra centum dies* Legi paruisset.

(4) Id est, quemadmodum in alia qualibet provincia insulæ hujus provinciæ, pars provinciæ sunt.

(5) Eam quæ *Cisalpinæ* Romanis dicebatur.

(6) Hoc ab Ulpiano (qui in hoc Libro 2. ad Edict. egit de judiciis) additum videtur; quia in Edicto *Si quis cautionib. jud. sist.* non aliter Prætor diem statuit quam si de eo die non convenerit.

(7) Id est, non ab ea columna quæ erat in foro Urbis, in quam omnes Italiæ vici competebant; sed a continentibus ædificiis computantur; ut exinde ubi ea finiunt, incipiant millia computari usque eo ubi quis moratur.

(8) Vicesima Lex sub Augusto lata, vigesimam partem cujusque hereditatis extraneo delatæ, fisco assignabat; simulque jubebat aperiri testamentum a præsentibus intra triduum aut quinque dies, ab absentibus intra totidem dies ex quo reversi essent: *Paul. Sent.* 6. IV. Ad reditum autem singuli dies in vicena Millia passuum dabantur. Undenam porro computanda sint milliaria, docet ad hanc Legem Macer. Cæterum quod in hac specie docet, accommodari potest ad cæteras species, in quibus ad iter Leges aut Edicta hoc spatium temporis concedunt.

CXXI. ¶ **JACTUS**, Jactura *mercium dicitur; earum quæ tempestate urgente in mare projiciuntur levandæ navis gratia. Ex quo jactu nascitur actio adversus dominos tam navis, quam mercium cæterarum quæ per jactum salvæ factæ sunt; ut damnum jactus contribuant. Lib.* 14. *Tit.* de Lege Rhodia.

¶ **JUDEX**, Judicium, Judicare.

Judicis *generalis appellatio; interdum sumitur pro Magistratu qui Jus dicit, Prætore scilicet aut Præside: interdum pro* Judice pedaneo, *id est homine privato cui Magistratus negotium disceptandæ causæ et Sententiæ dicendæ potestatem dedit Judex ille pedaneus, in judiciis bonæ fidei et arbitrariis vocatur etiam* Arbiter (*supra*); *in judiciis stricti Juris*, Judex *simpliciter vocatur.*

Officio Judicis venire *ea dicuntur; quæ judex, licet expresse in petitionem deducta non sint, tamen præstari jubet. Sic fructus rei petitæ, sic usuræ quantitatis petitæ, ex mora præstari dicuntur* Officio judicis *in bonæ fidei judiciis.*

Judicare *est Sententiam ferre; differtque a* Jus dicere, *infra.*

Judicare *alio sensu sumitur, pro censere, æstimare;* être d'avis.

JUDICIUM; *idem quandoque quod et* Actio *supra; pariterque sumitur, vel pro ipsa actione quæ alicui competit, vel pro actionis exercitio: atque hinc* Judicium Directum *dicitur, vel* Contrarium.

Proprie autem sumitur pro legitima causæ disceptatione quæ fit apud judicem a Magistratu datum. Unde voces sequentes.

Judicium dare *dicitur Prætor, quum causa apud ipsum perorata dat litigatoribus judices apud quos causa disceptetur, et qui juxta præscriptam a Prætore formulam de ea Sententiam ferant.*

Judicium accipere *dicuntur litigatores, qui a Prætore eos judices accipiunt apud quos ad disceptationem causa adesse invicem promittunt. Vide lib.* 5. *Tit.* de Judic. *N.* 1 *et* 2.

Atque hinc Cautio Judicio sisti, *id est cautio qua litigatores promittunt certa die condicta seu statuta se apud judicem adfuturos.*

In Judicium deduci *dicuntur, causa, actio, adversus actionem exceptiones; cum his apud Prætorem propositis, ad eorum disceptationem judices a Prætore dantur. Vide supra* Deducere.

Judicia Publica. **RES JUDICATA*** dicitur quæ finem controversiarum pronuntiatione (1) judicis accipit: quod vel condemnatione vel absolutione contingit. *l.* 1. *ff. de Re judic.*

Judicatus *dicitur, qui Sententia judicis condemnatus est ad aliquid dandum aut faciendum.*

Judicatum facere, *est parere judicato:* Exécuter la Sentence.

Actio Judicati *vocatur, quæ ex judicato competit in eum qui condemnatus est.*

Cautio *seu stipulatio* Judicatum solvi; *qua reus vel procurator ejus promittit se soluturum, seu præstaturum quicquid dare aut facere judicis Sententia condemnabitur. De qua stipulatione late in lib.* 46. *Tit.* Judicatum solvi.

CXXII. ¶ **Leges JULIA ET PAPIA**, *contra cœlibes et orbos, et de Caducis. Harum frequens in Jure mentio, et passim in inscriptionibus legum laudantur. De his vide Tit.* de Legatis *Part.* 5. *Leges publicorum judiciorum.*

* Jumenta. *Vide supra, Pecus.*

Juramentum. *Vide*, Jusjurandum.

¶ **JURISDICTIO**, Juridicus, Jus dicere.

Jurisdictio *proprie est notio jure Magistratus competens, quæ consistit in decernendo et dandis judicibus: Cujac. in parat. ad Tit.* de Jurisdict. *Late sumitur pro omni Prætoris officio.*

Jurisdictio Mandata *dicitur; quam quis non jure suo sed alterius qui jurisdictionem suam ipsi mandavit, exercet. Da qua vide lib* 2. *Tit.* de Jurisdict. *Art.* 3.

Jurisdictio Prorogata *dicitur; quam Magistratus in personas jurisdictioni suæ non subjectas, aut causas quæ suam jurisdictionem excedunt, acquirit; vel ex Legis præscripto, ut in reconventionibus, vel ex consensu partium qui sponte se ejus jurisdictioni submittunt. d. Tit.* de Jurisdict. *Art.* 4.

Jurisdictio Voluntaria, *quæ in volentes exercetur; ad quam adoptio V. G. et manumissio, etc., pertinent. Opponitur* Contentiosæ, *quæ exercetur inter eos qui de aliqua re invicem contendunt.*

Jurisdictio *diverso sensu sumitur pro Juris ratione; ut quum dicitur (in l.* 20. *ff.* Fam. ercisc.) *coheredes* Jurisdictionis formam *mutare non potuissè; id est formam ratione Juris præscriptam, rectam Sententiæ dicendæ rationem.*

JURIDICI *erant Magistratus certo terræ tractui præpositi Juri dicundo; qualis fuit* Juridicus *Alexandrinæ civitatis. Vide lib.* 1. *Tit.* 20.

JUS DICERE, *de solis Magistratibus dicitur quum aliquid decernunt. Judex a Magistratu datus ut ferat Sententiam*, Judicat, *non vero* Jus dicit.

CXXIII. ¶ **JUS.** *Hoc verbum quotuplici sensu accipiatur, vide supra N.* 1.

In Jus vocare, est juris experiundi causa vocare. *l.* 1. *ff. de in Jus voc.*

Vide lib. 2. *Tit. IV.*

Jus accrescendi, *est jus quo portio hereditatis deficiens per mortem aut repudiationem heredis ex illa portione scripti, reliquis portionibus quæ aditæ sunt accrescit. De qua re vide lib.* 28. *Tit.* de Hered. Instit. *Part. fin. Art fin.*

Dicitur etiam Jus accrescendi *inter collegatarios, quibus singulis solida res relicta est; quod tamen magis est jus* Non decrescendi. *Cum enim singulis solidum relictum sit, pars quam collegatarius qui præmortuus est aut repudiavit, tulisset; legatario qui legatum agnovit, magis non* Decrescit *quam* Accrescit.

(1) Ea scilicet quæ provocatione suspensa non est; nimirum si, vel appellatum non sit, vel elapsum fuerit appellandi tempus.

* Jus Aureorum Annulorum. *Vide supra*, Aureus.

Jus Patronatus. *Vide infra*, Patronus.

Jus Trium Liberorum; *sumitur vel pro præmiis quæ Lex Julia et Papia his qui tres liberos superstites haberent concesserat; vel pro beneficio quod Princeps ei qui liberos non habet, concedit, ut iisdem præmiis fruatur.*

JURA Prædiorum; *id est, qualitates, dotes. Enimvero* Quid aliud sunt Jura Prædiorum, quam prædia qualiter se habentia; ut bonitas, salubritas, amplitudo? *l.* 86. Celsus lib. 5. digest.

¶ IPSO JURE; *id est, sola Legis potestate, absque ulla judicis opera. Sic V. G.* Ipso Jure Nullum *dicitur, quod absque auxilio restitutionis in integrum a Prætore impetrandæ nullum est.*

Ipso Jure, et Per exceptionem, *opponuntur. Puta, obligatio extinguitur* Ipso Jure *per Acceptilationem: contra, Pactum de non petendo, obligationem ipso jure non extinguit; sed debitor potest opponere* Exceptionem Pacti.

Ipso jure *quandoque diverso sensu sumitur, pro* Ex stricto Jure, *ex Juris subtilitate.*

CXXIV. JUSJURANDUM, Deferre, referre, remittere.

Jusjurandum Deferre *litigator dicitur; qui adversario hanc conditionem defert, ut ex ejus jurejurando causa decidatur; aut, si jurare nolit, jusjurandum deferenti referatur, ex quo decidatur causa.*

Jusjurandum Referri *dicitur; quum eo cui jusjurandum delatum est jurare nolente, potestas fit ei qui detulit jurare; ut ex ipsius jurejurando causa decidatur.*

Remitti Jusjurandum *dicitur; quum is qui detulit, ei cui delatum est jurare parato remittit jurisjurandi interponendi necessitatem; illudque pro interposito habet.*

Jusjurandum *quod defertur a litigatore, Interpretes* Voluntarium *vocant, quia facultatem habet ejus referendi, is cui delatum est. Illud autem quod refertur, dicitur* Necessarium; *quia nisi juret is cui delatum est, causa cadit. Est* Jusjurandum Judiciale, *quod a judice defertur; probationum inopia, his scilicet invicem confligentibus.*

Jusjurandum In litem, *est illud quod judex actori defert; rei quæ in judicium deducta est, æstimandæ causa.*

Jusjurandum Calumniæ: *quo quis jurat se bona fide et non vexandi animo aliquid desiderare: supra, in Verb.* Calumnia. *Huic opponitur* Jusjurandum Propter rem, *quod nempe de re ipsa de qua lis est, interponitur, et ad ipsam rem refertur. Unde, cum jusjurandum* Calumniæ *ad personam magis referatur, an malo proposito litem inferat; his quibus honor debetur, deferri non potest, utpote quod nefas sit eorum fidem bonam in dubium revocare. Jusjurandum autem* Propter rem *recte his defertur.*

De his omnibus vide Tit. de Jurejur. et de In litem jur. *lib.* 12.

CXXV. JUSSUM *in Edicto* Quod jussu; *Lib.* 15. *Tit. IV.*

Jussum accipiendum est, sive testato quis, sive per epistolam, sive verbis aut per nuncium, sive specialiter jusserit, sive generaliter (1). l. 1. § 1. *ff. Quod jussu.*

Vide d. tit. N. 6. 7. *et* 8.

Actio Quod jussu *est actio Prætoria, quæ ex contractu aut quasi contractu servi filiive familias datur* In solidum *adversus patrem ipsius aut dominum cujus* Jussu *contraxit aut quasicontraxit.*

¶ JUSTUS, A, UM; *accipitur pro legitimo, quod scilicet juri et legi consentaneum est. Hinc* Justum testamentum, *Justæ nuptiæ, pro testamento aut nuptiis secundum Juris Civilis regulas celebratis;* Justa uxor, *id est ducta secundum præcepta Legum;* Justi liberi, *legitimis modis quæsiti, ex nuptiis nimirum aut adoptione;* Justa persona *in litibus, quæ per leges in Jure experiri potest;* Justa Sententia, *quæ servato juris ordine lata est;* Justi dies, *qui Lege statuti sunt;* Justa ætas, *id est quæ ad rem aliquam Lege definita est.*

Vice versa Injustum *vocatur, quod prætermisso Juris ordine, factum est. Atque hinc patet, quid differat ab* Iniquo. *Sic* Injustum *testamentum*, Injusta *Sententia; scilicet quum prætermissa sunt, quæ in conficiendis testamentis, quæ in judiciis exercendis observari Jura desiderant:* Nuls en la forme; *puta, si Sententia contra absentem non contumacem lata sit, si in testamento defuerit legitimus testium numerus.* Iniqua *vero Sententia dicitur, qua judex servato quidem judicario ordine, sed contra jus litigantium male judicavit;* Iniquum *testamentum, quod solemniter quidem, sed contra pietatem et officium debitum factum est:* Injustes au fond. *Et juxta hanc distinctionem;* Injustum, *ipso Jure nullum est:* Iniquum, *non nisi aliquo remedio rescinditur; puta, Sententia per appellationem, Testamentum per querelam* Inofficiosi *supra.*

Alio sensu Justa causa, Justus titulus, *sumitur pro causa seu titulo ad transferenda rerum dominia idoneo, qualis est titulus empti, donati, etc.*

K.

CXXVI. ¶ KALENDARIUM, Livre-Journal.

Kalendis *Primis, vel Secundis, vel* Centesimis: dans un mois, dans deux mois, dans cent mois.

L.

CXXVII. LACUS. *Vide supra*, Fossa.

LANA.

Lana Sive facta (2) est, sive infecta, Lanæ

(1) Secus si agatur de Jussu ad adeundam hereditatem. Hic enim debet esse specialis. Tit. de *Acq. hered.* N. 44.

(2) *Filée.*

appellatione continetur. *l.* 70. § 1. *ff. de legatis.* 3.

Succidam (1) quoque contineri, et lotam; *si* modo tincta (2) non sit. *d. l.* 70. § 4.

Et Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad ad telam (3) pervenisset. *d. l.* 70. § 3.

Cæterum Lanæ appellatione, tomentum (4) non continebitur. *d. l.* 70. § 5.

¶ LAPILLUS, Lapilli jactus; *ritus solemnis vetandi opus quod ab adversario non jure fieri contendo. Cæterum et citra hunc ritum, nuda denuntiatione vetari poterat. Vide lib.* 43. *Tit.* Quod vi aut clam. *N.* 3.

¶ LATA Fuga; *species relegationis, qua quis damnatur ne certo loco excedat : lib.* 48. *Tit.* de Pœnis, *N.* 19. *et* 21.

LATITARE : *in Edicto* De *Rebus auctoritate judicis possidendis.*

Latitare est cum tractu aliquo latere; quemadmodum Factitare, frequenter facere. *l.* 7. § 8. *Quib. ex caus. in poss.*

Nec interest, quod attinet ad latitandum, utrum quis profugerit, an vero Romæ agens copiam sui non facit. *l.* 36. *ff. de Reb. auct. jud. possid.*

¶ LAUDARE, Citer, appeler. *Hoc sensu dicitur quis* Laudare *testes, vel auctorem;* appeler les Témoins, son Garant.

LEGASSIT : *in XII. Tabulis, Tab. V. Cap.* 1.

Verbis Legis duodecim Tabularum his, Uti legassit suæ rei ita jus esto, latissima potestas tributa videtur, et heredis instituendi, et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi (5). Sed id interpretatione coangustatum est vel Legum (6), vel auctoritate Jura constituentium (7). *l.* 120. Pompon. lib. 5. ad Q. Mucium.

Cum igitur hoc verbum Legare, *ad Libertatis quoque dationem referatur, hinc* In generali repetitione legatorum (8), etiam datæ libertates continentur, ex mente Legis Duodecim Tabularum. *l.* 80. Paul. lib. 9. ad Plaut.

Latiori quin etiam sensu ; Et fideicommissum et mortis causa donatio, appellatione Legati (9) continentur. *l.* 87. *ff. de Legatis.* 3.

Stricte autem et proprie quatenus a fideicommisso differt ; Legatum est quod Legis modo, id est imperative, testamento relinquitur. Nam ea quæ precativo modo relinquuntur, Fideicommissa vocantur. Ulp. fragm. *Tit. de Legatis.* § 1.

Legatum Pœnæ causa *dicitur, quod magis relinquitur animo coercendi ejus a quo legatum est, quam benefaciendi ei cui datum est. Lib.* 34. *Tit.* de His quæ pœnæ causa.

¶ LEGATUS *est is qui a Republica sua, alicujus negotii publici causa, mittitur; vel ad Principem, ut vulgo fit; vel ad aliam personam, puta Magistratum aliquem, ut Præsidem, Proconsulem, etc.*

Inde dicitur Legativum; *certa pecunia quæ Legatis viatici nomine dari e publico solebat.*

Legatio libera, *quæ Clarissimis viris ad proprias res suas in provincia gerendas concedebatur; ita dicta quod nullo tempore finiebatur :* Congé indéfini.

De his omnibus vide lib. 50. *Tit.* de Legationib.

LEGERE. Legi, *valde differt ab Intelligi. Enimvero* Legi sic accipiendum; non intelligi, sed oculis perspici quæ sunt scripta. Cæterum si extrinsecus intelliguntur, non [*ideo*] videbuntur legi posse. *l.* 1. *ff. de His quæ in test. del.*

CXXIX. LEX, Lege, ex Legibus.

Generali appellatione ; Lex est commune præceptum, virorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio, communis Reipublicæ sponsio. *l.* 1. *ff. de Leg.*

Strictiori significatione; Lex est quam Populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante constituebat. *Instit. lib.* 1. *Tit.* 2. § 4.

Lege; ex Legibus; *passim in Edictis, ut quum dicitur* Ex Legibus *Bonorum possessio deferri*, Lege *obvenire hereditatem, etc.*

Verbum Ex legibus sic accipiendum est, tam ex Legum sententia quam ex (10) verbis. *l.* 6. § 1. Ulp. lib. 3. ad Ed.

A fortiori : Lege obvenire hereditatem non improprie quis dixerit, et eam quæ ex testamento defertur; quia Lege Duodecim Tabularum testamentariæ hereditates confirmantur. *l.* 130. Idem lib. 2. ad L. Jul. et Pap. (11).

(1) *Laine crue.*

(2) Tunc enim, cum colorem ceperit, *Versicoloribus* annumeratur.

(3) *Jusqu'à ce qu'elle soit mise en œuvre.*

(4) *De la Bourre.*

(5) Verbum Legassit, omnia complectitur quæcumque testator verbis directis ac legitimis testamento suo ascribit; heredum institutiones, substitutiones, legata, libertates, tutelas. Idem enim est ac *Legem tulerit.*

(6) Ut Furiæ, Voconiæ, Falcidiæ, quæ facultatem quam testator habebat hereditatem suam legatis exhauriendi restrinxerunt; Legis Caniniæ, quæ libertatibus modum dedit; Juliæ et Papiæ, quæ certis personis relinquere prohibuerunt.

(7) Id est, Jurisconsultorum; qui ut testamentum valeret, voluerunt ab heredis institutione incipiendum, noluerunt ut posset post mortem heredis relinqui, et alia sollicitæ diligentiæ invenerunt.

(8) Puta, quum quis ita scribit : *Quod a Primo legavi, a Secundo lego.*

(9) Et ita Lege Papia : Tit. *de Legatis* N. 338.

(10) *Ex legibus* esse intelligitur, non solum quod verbis expressum, sed et quod sententia legis continetur.

(11) Lex Papia vetat ne Cœlibes capiant ex hereditatibus civium, nisi proximi essent ad quos Legitima hereditas pertinuisset. Ad illud Caput videtur Ulpianus hoc scripsisse. Scilicet postquam dixit Legitimam hereditatem proprie eam esse quam lex ut prima causa defert; et in hoc opponi testamentariæ quæ ex voluntate testatoris defertur; ait, non improprie tamen dici Lege obvenire eam quoque quæ ex testamento obvenit; si non absolute, saltem in vim ipsius Legis quæ eam confirmat, et quia a *Lege* est ut voluntas testatoris possit hereditatem deferre.

Lege agere, *est agere in Jure; ex ritu et formula Legis.*

¶ LEGITIMUS, A, UM.

Legitima pars *liberorum, ascendentium, patronorum, est portio quam quis ex suis bonis debet liberis suis, parentibus, patrono.*

Legitima hereditas, tutela; *quæ lege defertur:* Legitimi heredes, tutores; *quibus a Lege delata est hereditas vel tutela.* Legitima *latitudo viæ;* Legitima *pœna*, legitimæ *usuræ; quæ a Lege definitæ sunt.* Legitima crimina, *quæ certo a Lege instituto judicio vindicantur*, Legitima verba; *id est, solemnia.*

LEGITIMATIO *vocatur modus quo liberi ex concubinatu suscepti, jura legitimorum liberorum consequuntur. Vide Appendicem ad Tit. 6. et 7. lib. 1.*

CXXX. LENO; *Lena, lenocinium facere.*

Lenas eas dicimus, quæ mulieres quæstuarias prostituunt. *l.* 43. § 7. *ff. de Ritu nupt.*

Lenam accipiemus et eam quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet. *d. l.* 43. § 8.

Lenocinium facit, qui quæstuaria mancipia habuerit. *l.* 4. § 2. *ff. de His qui not. inf.*

Multo magis, si liberas personas. Item, si maritus uxorem in adulterio deprehensam retinuerit.

LEVIR, GLOS, INATERES; *iis nominibus adfinitatis.*

Viri frater, Levir... Viri soror, Glos dicitur... Duorum fratrum uxores, Inateres [a] dicuntur. *l.* 4. § 6. *ff. de Grad. et aff.*

LIBERALIS CAUSA, *in qua quæritur de statu alicujus hominis; an liber sit necne. lib.* 40. *Tit. XII.*

LIBERATIO; *ab obligatione. Lib.* 46. *Tit. III.*

Liberationis verbum, eamdem vim habet quam Solutionis (1). *l.* 47. Paul. lib. 56. ad Ed.

CXXXI. LIBERI, *vel* Nati. Liberos *habere;* Sine liberis esse *vel* decedere.

De earum locutionum significatione quæri solet: tum circa Leges Juliam et Papiam, quæ et his qui Liberos habent *præmia decernunt, et his qui* Sine liberis *sunt pœnas irrogant: tum circa conditiones quæ testamentis ascribi solent*, Si Sine liberis decesserit. *etc.* Quandoque Liberos habuerit. *etc.*

I. *Prima quæstio est, quinam* Liberi *intelligendi sint.*

Liberorum appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate; sed omnes qui sui juris sunt; sive virilis sive fœminini sexus sunt, exve fœminini sexus (2) descendentes. *l.* 56. § 1. Ulp. lib. 62. ad Ed.

Item Liberorum appellatione nepotes et pronepotes, cæterique qui ex his descendunt, continentur. Hos enim omnes Suorum appellatione Lex Duodecim Tabularum comprehendit. Toties enim Leges necessarium ducunt cognationum singularum nominibus uti, veluti Filii, Nepotes, Pronepotes; quoties non omnibus qui post eos sunt præstitum voluerint, sed solis his succurrent quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus; qui ex eodem genere orti sunt (3), Liberorum appellatione comprehenduntur. *l.* 220. Callistrat. lib. 2. quæst.

Hinc Divus quoque Marcus rescripsit; Non videri Sine liberis defunctum (4), qui nepotem Suum heredem (5) reliquit. *d. l.* 220. § 20.

Et quemadmodum Liberorum, *ita pariter* ΤΕΚΝΩΝ *etc.* [*id est*] Natorum appellatio et ad nepotes extenditur. *l.* 104. Modest. lib. 2. excus.

Non continentur autem adoptivi. Hinc Papinianus: Fideicommissum a filiis relictum, Si quis ex his Sine liberis diem suum obierit; adoptionis commento non excluditur. *l.* 76. *ff. de Cond. et dem.*

Sed nec mere naturales continentur; sive de interpretatione conditionum testamento ascriptarum agatur [nisi et de his sensisse testatorem appareat, Tit. de Cond. et dem. *N.* 197. et 198.], *sive de interpretatione Legum Juliæ et Papiæ, quarum scopus fuit ut ad studium legitimæ sobolis procreandæ cives invitarentur.*

Ad interpretationem hujus conditionis qua uxori relinquitur Quandoque liberos habuerit, *specialiter pertinet quod ait Julianus.* Quum vir uxori Quandoque liberos habuerit, fundum legat.... verisimile non est de his liberis sensisse, qui se vivo ex alio (6) suscepti fuissent. *l.* 25. *ff. de Cond. et dem.*

Item Solemus dicere eum qui In tempus liberorum uxori legat, de his non sensisse quos jam tunc uxor habuit quum testaretur maritus. *l.* 9. *ff. de tit.*

II. *Altera quæstio est circa harum locutionum* Sine liberis esse, Sine liberis decedere, *significationem; an vel unicus prosit, et qualis esse debeat, ne quis* Sine liberis *esse videatur. Qua de re ita Gaius:* Non est Sine liberis, cui vel unus filius unave filia est. Hæc enim enuntiatio, habet Liberos, non habet Liberos, semper pluralivo numero profertur; sicut et Pugillares, et Codicilli. *l.* 148. Gaius lib. 8. ad L. Jul. et Pap.

[a] *Male vulgo* janitrices.

(1) Scilicet late sumptæ. Vide infra in Verb. *Solutio.*

(2) Hanc interpretationem recipiunt conditiones supra dictæ, *Si sine liberis decesserit*, Si *liberos habuerit.* Forte etiam prodesse potuit nepos ex filia, ut pœnæ orbitatis vitarentur. Verum ad præmia quæ numero liberorum tribuebantur, puta immunitates a muneribus, nepos ex filia non computabatur: lib. 27. Tit. *de Excus. tut.* N. 27.

(3) Puta, quum quis testamento *Liberis* suis tutorem dat.

(4) Pone exemplum in eo quis rogatus esset aliquid restituere, *Si* Sine liberis *decederet.*

(5) Non necesse est tamen ut *heredes* extiterint liberi: l. 114. § 13. ff. *de Legatis* 1.° supra lib. 35. Tit. *de Cond. et dem.* N. 195. in fine.

(6) Matrimonio.

tineri. Sed an Lignorum? Et fortassis quis dicet, nec Lignorum, non enim Lignorum gratia habuit.

Sed et titiones, et alia ligna cocta ne fumum faciant, utrum Ligno, an Carboni, an suo generi annumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno, æque eamdem habebunt definitionem.

Ad faces quoque parata, non erunt Lignorum appellatione comprehensa; nisi hæc fuit voluntas.

Idem et de nucleis olivarum, sed et de Balanis est, vel si qui alii nuclei (1).

De pinu autem integri strobyli, Ligni appellatione continebuntur. *l.* 167. Ulp. lib. 25. ad Sabin.

CXXXIV. LIS, *Lis* Contestata, *Litis æstimatio, etc.*

Lis *idem ac* Actio. *Nam* Litis nomen omnem actionem significat, sive in rem, sive in personam sit. *l.* 36. Ulp. lib. 23. ad Ed.

Strictius tamen, et in communi loquendi usu; Actio *pro jure persequendi accipitur,* Lis *proprie de ipsa persecutione.*

CONTESTARI litem dicuntur duo aut plures adversarii; quod ordinato judicio utraque pars dicere soleret, Testes estote. *Festus in Verb.* CONTESTARI.

Tunc autem Lis contestata videtur; quum judex per narrationem negotii, causam audire cœperit. *l. un. Cod. de Litis contest.*

Litis æstimatio, *est æstimatio rei in judicium deductæ; puta rei quam quis condemnatus est restituere, nec restituit. Hinc* Litis æstimationem solvere.

Litem suam facere *dicitur judex qui dolo, vel culpa inique judicat: hoc sensu, quod litis æstimationem vice rei quem inique condemnavit, aut inique absolvit, ipse inferre teneatur. Vide lib.* 50. *Tit.* de Extraord. cognit. *Part.* 2.

¶ LITTERÆ, LITTERARUM OBLIGATIO.

Litteras *nescire dicuntur, qui legere nesciunt.* Litterati, *id est, periti legendi et scribendi.*

Litteratum *obligatio male a Justiniano definitur* Instit. 3. *Tit.* 22. *Vide hanc rectius descriptam a Theophilo et Gaio, lib.* 44. *Tit.* de Oblig. et act. *N.* 11.

LITTUS, *littora maris.*

Littus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit (2). Idque Marcum-Tullium aiunt, quum arbiter esset, primum constituisse. *l.* 96. Celsus lib. 25. digest.

CXXXV. ¶ LOCATIO-CONDUCTIO, *est contractus, quo res fruenda vel facienda pro certa mercede datur.*

Locare *dicitur, et* Locator *vocatur, qui rem fruendam aut faciendam dat;* Conducere, *et* Conductor, *qui accipit.*

Interdum tamen opifex non dicitur Conducere *opus, sed operas suas ad hoc opus* Locare: *tuncque* Locator operarum *vocatur. De qua re vide lib.* 19. *Tit.* Locati *N.* 15.

LOCUPLES *debitor, reus, fidejussor, etc.*

Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei quam actor restituendam esse petit. *l.* 234. § 1. Gaius lib. 2. ad L. XII. Tab.

Locupletior factus *ex aliqua pecunia quis dicetur, non solum si quid habet quod ex ea comparaverit; sed et quatenus ex illa proprie pepercit, quam alioquin fuisset impensurus. Et ita hæc locutio accipitur in Tit.* de Hered. petit. *N.* 42. *in Condictione indebiti, in his quæ pupilli sine tutorum auctoritate contrahunt, etc.*

Strictius autem accipitur, in donationibus inter virum et uxorem; quum dicitur eas valere ex quibus conjux donatarius non sit Locupletior. *Sufficit enim quod donata res aut pecunia non supersit; et conjux non habeat aliquid quod ex ea comparatum sit: nec attenditur an proprie pecuniæ pepercerit: lib.* 24. *Tit.* de Don. int. vir. et ux. *N.* 27. *ubi vide Notas ad l.* 5. § 8.

Cæterum Locupletior non est factus, qui libertum acquisierit. *l.* 126. § 1. *ff. de Reg. Jur.* Ulp. lib. 15. ad Ed.

* Locus. *Vide supra, in Verb.* Fundus.

¶ LUCRATIVA CAUSA, *est titulus acquirendi ex quo nihil abest acquirenti: ut legatum, donatio, etc.* Titre gratuit.

¶ LUCTUS *conjugis, parentum, liberorum, æque dicitur. Vide lib.* 3. *Tit.* de His qui not. infam. § 6.

LUMEN ET PROSPECTUS, *quid differant.*

Lumen id est, ut cœlum videretur. Et interest inter Lumen, et Prospectum (3): Nam prospectus etiam ex inferioribus locis est (4); Lumen ex inferiore loco esse non potest. *l.* 16. *ff. de Serv. urb. præd.*

M.

CXXXVI. ¶ MACEDONIANUM SCtum, *quo denegatur actio his qui mutuam pecuniam dant filiisfamilias injussu parentis. Lib.* 14. *Tit.* de SC. Maced.

¶ MAGIS EST, *sæpissime pro* Verius *est.*

MAGISTER, MAGISTRATUS.

Cui præcipua cura rerum incumbit, et qui Magis quam cæteri diligentiam et sollicitudinem rebus quibus præsunt, debent; hi Magistri appellantur (5). Quinetiam ipsi Magistratus per derivatio-

(1) Vide Notas ad h. l. Tit. *de Legatis*, N. 486.

(2) Hoc refer ad Interdictum Ne *quid in mari aut littore, etc.* lib. 44. Tit. XII. N. 4.

(3) Hinc statuitur discrimen inter servitutes, *Ne luminibus officiatur*, et *Ne prospectui*. Vide lib. 8. *de Serv. urb. præd.* N. 8.

(4) Liberior nempe et gratior.

(5) Recte censet Cujacius ex inscriptionibus legum 10, 12, 14. ff. *de Reb. auct. jud. poss.* et l. 2. ff. *Ne vis fiat ei qui in poss.* scriptam h. l. ad Edictum De Curatore bonis dando. Qui *Curator* olim dicebatur Magister.

nem a Magistris cognominantur. Unde etiam cujuslibet disciplinæ præceptores, MAGISTROS appellari; a Monendo vel Monstrando. *l.* 57. PAUL. LIB. 59. AD ED.

MAGISTRUM NAVIS accipere debemus, cui totius navis cura mandata est. *l.* 1. § 1. *ff. de Exercit. act.*

MAGISTER SOCIETATIS, *qui administrandis societatis negotiis præpositus est.*

MAJORES, POSTERIORES; *in Ascendentibus et descendentibus in ordine cognationis.*

PARENTES usque ad Tritavum, apud Romanos proprio vocabulo nominantur; ulteriores, qui non habent speciale nomen, MAJORES appellantur. Item LIBERI usque ad trinepotem; ultra hos, POSTERIORES vocantur. *l.* 10. § 7. *ff. de Gradib. et affin.*

MAJOR PARS *anni*; *in Edictis*, *puta de Interdicto* UTRUBI, *lib.* 33. *Tit.* 31.

MAJORE PARTE ANNI possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit. *l.* 156. LICINIUS-RUFIN. LIB. 10. REGUL.

MAJOR PARS *creditorum*. MAJOREM esse PARTEM pro modo debiti, non pro numero personarum (1) placuit. *l.* 8. *ff. de Pactis.*

* MAJOR PARS DIEI. *Vide supra*, *in Verb.* Dies.

CXXXVII. ¶ MANCIPATIO *quasi* Manu capio, *solemnis ritus transferendi dominii. Quem descriptum vide lib.* 1. *Tit.* de Statu hom. *N.* 21. *in Notis.*

* MANCIPIA. *Vide supra*, Servi.

MANDARE, *id est cedere actiones. Vide supra*, Cedere.

¶ MANDATUM; *contractus quo quis alteri negotium gerendum committit, alter gerendum gratis suscipit.* MANDATOR *vocatur qui committit*, MANDATARIUS *qui suscipit. Hinc* ACTIONES MANDATI; DIRECTA, *quæ competit mandatori ut ratio gestus reddatur;* CONTRARIA *quæ mandatario datur, ad recipiendas impensas. Lib.* 17. *Tit.* 1.

MANDATORES *specialiter dicuntur, qui mandaverunt ut alicui crederetur. De quibus Tit.* de Fidejuss. et mandat. *lib.* 46.

MANDATA *Principum*, IN MANDATIS. *Ita appellantur præcepta Principis quæ Præsidibus in provincias proficiscentibus dantur; quibus eorum potestas ac munus continebatur:* Lettres de commissions des Gouverneurs de province.

* MANIFESTUS *fur. Vide infra*, Furtum.

MANUS, MANUMISSIO, *etc.*

MANUS *sumitur pro potestate. Hinc* In manum *convenire mulier dicitur, quæ transit in potestatem mariti.* Manumittere, *de manu id est potestate dimittere.*

MANUMITTI *proprie dicuntur servi.* Est autem MANUMISSIO, de manu missio; id est, datio libertatis. *l.* 4. *ff. de Just. et jure.*

Sed et interdum filii qui emancipatur, MANUMITTI *dicuntur. Unde* Parens MANUMISSOR.

MANUS INJECTIO; *est jus prehendendi abducendique; quale habet venditor ancillæ si adversus legem in venditione dictam emptor eam prostituerit. De qua re vide Tit.* de Serv. exportand. *lib.* 18.

BREVI MANU, *id est compendiose et vitata circuitione; quum celeritate conjungendarum actionum una occultatur.*

Vide lib. 41. *Tit. I.* de Adq. rer. dom. *N.* 47.

CXXXVIII. MATERFAMILIAS, *passim.*

MATREMFAMILIAS accipere debemus, eam quæ non inhoneste vixit. Matrem enim familias a cæteris feminis mores discernunt atque separant. Proinde nihil intererit nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina. Nam neque nuptiæ neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores. *l.* 46. § 1. ULP. LIB. 59. AD ED. (2).

Et Quum audis Matremfamilias, accipe notæ auctoritatis fœminam. *l.* 3. § 6. *ff. de Liberis exhib.* (3).

MATER autem familias significatur, non tantum nupta sed etiam vidua (4). *l.* 10. *ff. ad L. Jul. de adulter.*

Alio sensu MATERFAMILIAS *accipitur, pro ea muliere quæ est sui juris. Alio sensu apud Veteres pro ea quæ in manum viri convenit.*

* MATERTERA, *Vide infra*, Patruus.

MATRIMONIUM. *Vide* Nuptiæ.

¶ MAXIME, *præter notas significationes, interdum sumitur pro* Utique, Demum: *ut quum in l.* 9. *ff.* de Usucap. *ait Ulpianus;* Usucapiuntur res MAXIME corporales, *id est, demum corporales. Certum enim est eas solas usucapionem recipere.*

CXXXIX. MEA, TUA, *in testamentis;* MEUS, TUUS, SUUS.

MEORUM et TUORUM *appellatione* (5), actiones quoque contineri dicendum est. *l.* 91. PAUL. LIB. 2. FIDEICOMMISSOR.

Quum alicui rei adjicitur Verbum SUUM; ambiguum est, utrum de toto an de parte significet.

(1) Vid. Tit. *de Pactis*, N. 88 et seq.

(2) Ex hujus legis principio in quo definitur quid sit PRONUNTIATUM, recte colligitur eam pertinere ad Edictum DE RE JUDICATA; de quo etiam constat Ulpianum egisse in hoc libro 59. AD EDICT. ut patet ex Indice Labitti. Hæc igitur definitio ad eam pertinet hujus Edicti partem ubi agebatur de addicendis creditori his qui judicato non satisfaciebant, a qua manus injectione immunes erant *Matresfamilias*: ut testatur Valerius Max. lib. 2.

(3) Puta, quum dicitur; eum de quo exhibendo agitur, pendente judicio deponi debere apud MATREMFAMILIAS: lib. 43. d. tit. *de Liber exhib.* N. 6.

(4) Id est, innupta. Et id refertur ad Legem Juliam DE ADULTERIIS adversus stupra, quæ in *Matremfamilias* (id est, honestam mulierem) committi dicuntur, non in turpes mulieres.

(5) Si ita testamento scriptum sit, *Rogo ut* MEA *restituas Titio*; perinde est ac si dixisset testator *Mea bona*, adeoque tenetur heres restituere, non solum corpora hereditaria, sed etiam quod ex actionibus hereditariis ad ipsum pervenerit. Item si ita scriptum sit, *Rogo ut* TUA *restituas*; perinde est ac si dixisset, rogo ut restituas *Tua bona*.

(6) Puta; in Jure interrogatus ab eo qui Noxali actione acturus sit, an ejus fit servus qui noxiam admisit.

Et ideo qui jura SUUM non esse, adjicere debet. (6). Neque sibi communem (1) esse. *l.* 239. § *fin.* POMPON. LIB. SINGUL. ENCHIRIDII.

Quid de conditione, QUI MEUS ERIT?

Conditio talis accipi debet, quatenus Meus erit; ut si totum alienaverit, legatum extinguatur; si partem, pro ea parte debeatur quæ testatoris mortis tempore fuerit. *l.* 6. *ff. de Legatis* 3.

Vide et supra, in Verb. Liberti, *et Tit.* de Legatis *N.* 56. *et seqq.*

MEMORIA NON EXTAT; *aut similis alia cautio.*

MEMORIAM non extare dicitur... quum omnium hæc est opinio, nec audisse nec vidisse quum opus (*V. G.*) fieret, nec ex eis audisse qui vidissent aut audissent. *l.* 28. *ff. de Probation.*

¶ MERCES *sumitur pro pretio quo res fruenda aut facienda locata est. Sumitur etiam pro eo quod in renumerationem alicujus officii datur; ut* Mercedes *præceptorum.*

MERERI, MERITUM, *in testamentis: puta*, SI TE MERUERIT, *etc.*

Si ita sit fideicommissum relictum: Illi, SI TE MERUERIT; omnimodo fideicommissum debebitur, si modo Meritum quasi apud virum bonum collocare fideicommissarius potuit.

Et si ita sit, SI TE NON OFFENDERIT; æque debebitur. Nec poterit heres causari non esse MERITUM; si alius vir bonus et non infestus, Meritum potuit admittere. *l.* 11. § 8. *ff. de Legatis* 3.

¶ MERITORIA, *stabula* (Logis, Hôtelleries), *fullonica* (Fouleries), *et similia.*

¶ MERUM JUS, *id est strictum.*

MERX, *res* PROMERCALES, *seu quæ in mercium numero sunt.*

MERCIS appellatio ad res mobiles tantum pertinet. *l.* 66. ULP. LIB. 74. AD ED.

Imo MERCIS appellatione homines non contineri Mela ait. Et ob eam rem Mangones, non mercatores sed Venaliciarios appellari ait. Et recte. *l.* 207. AFRICAN. LIB. 3. QUÆST.

METUS *in Edicto* Quod metus causa: *lib.* 4. *Tit.* 2.

METUM accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed majoris malitatis. *l.* 5. *ff. Quod metus caus.*

Metum autem non vani hominis, sed qui merito et in hominem constantissimum cadat; ad hoc Edictum pertinere dicemus. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Talis est metus mortis, cruciatuum corporis, servitutis, violandæ pudicitiæ; non autem metus solius infamiæ. d. tit. N. 5 *et* 6.

MILES, *milites.*

MILITES sunt, qui in numeros (2) relati sunt. *l.* 42. *ff. de Testam. mil.*

In Classibus omnes remiges et nautæ, MILITES sunt item Vigiles (3). *l. un. ff. de Bon. poss. ex test. mil.*

MILES appellatur vel a militia, id est duritia quam pro nobis sustinent, aut a multitudine, aut a malo quod arcere milites solent; aut a numero MILLE hominum, ducitum a Græco verbo, tractum a tagmate. Nam Græci mille hominum multitudinem ΤΑΓΜΑ appellant, quasi millesmum quemque dictum. Unde ipsum ducem ΧΙΛΙΑΡΧΟΝ appellant. *l.* 1. § 1. *ff. de Testam. mil.*

¶ MILITIA, un Office vénal. INTROITUS MILITIÆ, la Reception.

MILLIARIA. *Vide supra*, Itinere.

MINOR *viginti quinque annis: ubi de* BISSEXTO, *et Die aut Mense* INTERCALARI. *Lib.* 4. *Tit.* IV.

MINOREM viginti quinque annis natu; videndum an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam qua natus est: ut, si captus sit, restituatur? Et cum nondum compleverit, ita erit dicendum; ut a momento in momentum tempus spectetur. Proinde et si bissexto (4) natus est, sive priore, sive posteriore die, Celsus scripsit nihil referre. Nam id biduum pro uno die habetur, et posterior dies Kalendarum intercalatur. *l.* 3. § 3. *ff. de Minorib.*

Igitur Quum bissextum Kalendis est, nihil refert utrum priore an posteriore die quis natus sit: et deinceps SEXTUM KALENDAS, ejus natalis dies est; nam id biduum pro uno die habetur. Sed posterior dies intercalatur non prior. Ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natos; quum bissextum Kalendis est, priorem diem natalem habet. *l.* 98. CELSUS LIB. 39. DIGEST.

Quemadmodum autem dies intercalatus, cum eo cui additur, pro uno computatur; ita pariter, eo anno quo mensis unus intercalatur, Cato putat mensem intercalarem addititium esse (5). Omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus-Mucius. *d. l.* 98. § 1.

Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti-octo. *d. l.* 98. § 2.

¶ MINUS. *Vide supra, N.* 6. Quanto minus, *et infra in Verb.* Solvere.

CXLII. MOBILIA, MOVENTIA; *quæ rebus immobilibus opponuntur.*

MOVENTIUM, item MOBILIUM appellatione idem significamus. Si [*a*] tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia seipsa moverent, MOVENTIA vocasse: quod verum est. *l.* 93. CELSUS LIB. 19. DIGEST.

(1) Alias videri potest ambigue loqui; adeoque obnoxius esse pœnæ eorum qui in Jure interrogati, ambigue respondent: quæ pœna eadem est atque eorum qui tacent, nimirum ut in solidum teneantur. Lib. XI. Tit. *de Interrog. in Jur.* N. 21 et 22.

(2) Ergo etiam lecti Tyrones, quamvis publicis expensis iter faciant, nondum in numeros relati, MILITES non sunt.

(3) Nocturni Romæ custodes.

(4) Vide ad h. l. et seq. Notas nostras ad Tit. *de Minorib.* N. 2 et 3.

(5) Vide quæ diximus in Appendice ad XII. Tab. Cap. I. N. 2.

[*a*] *Alias* nisi.

¶ MODUS *est lex dandi aliquid aut faciendi. Differt a Conditione, in eo quod vim non habet suspendendi; debeaturque id quod sub Modo relictum aut promissum est, antequam Modus impletus sit, petique possit oblata cautione de implendo Modo. Vide lib.* 35. *Tit.* 1. *Part.* 3.

MONUMENTUM, CENOTAPHIUM, SEPULCHRUM.

MONUMENTUM generaliter, res est memoriæ causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquiæ inferantur, fiet SEPULCHRUM: si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum; quod Græci ΚΕΝΟΤΑΦΙΟΝ, id est inane sepulchrum appellant. *l.* 42. *ff. de Relig. et sumpt. fun.*

¶ MORA *debitoris dicitur; quum interpellatus a creditore qui exigere potest, non solvit.*

MORA *creditoris, quum oblatum accipere absque ulla probabili causa recusat.*

MORA PURGARI *dicitur; quum debitor qui in mora solvendi erat, offert creditori qui recusat accipere; vel quum creditor qui in mora accipiendi fuerat, jam paratus est accipere.*

Mora RE fieri *dicitur; quum debitor ex sola sua cessatione solvendi, absque ulla interpellatione, in mora esse intelligitur: quod accidit puta, in his quæ Minoribus debentur.*

Vide lib. 22. *Tit.* de Usur. *Part.* 3.

MORBUS, VITIUM; *in stipulationibus Æditiliis, Lib.* 21. *Tit. I.*

Verum est, MORBUM esse corporis temporalem imbecillitatem; VITIUM vero perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum (1) excussit: nam et luscus (2) utique vitiosus est. *l.* 101. § 2. MODEST. LIB. 6. DIFFERENT.

Sciendum est MORBUM apud Sabinum sic definitum esse, habitum cujusque corporis contra naturam; qui usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit. Id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere. Namque totius corporis MORBUS est, puta ΦΘΙΣΙΣ (id est, *tabes*), febris; partis, veluti cæcitas, licet homo ita [a] quoque natus sit. Vitium que a Morbo multum differre: ut puta si quis balbus sit; nam hunc Vitiosum magis esse quam Morbosum. *l.* 1. § 7. *ff. de Ædilit. Edict.*

MORBUS SONTICUS; *in Lege XII. Tabularum Tab. II. Cap.* 2. *item in Edicto* DE *excusationibus tutorum, etc.*

MORBUS SONTICUS est, qui cuique rei nocet. *l.* 113. JAVOLEN. LIB. 14. EX CASSIO.

¶ MORES *varie sumuntur; pro eo Jure quod consuetudo invexit, pro antiquis Populi Romani institutis, interdum pro Jure gentium.*

* MORTIS CAUSA *capio. Vide supra*, Donatio.

CXLIII. ¶ MUCIANA cautio, *ita dicta ab auctore Mucio-Scævola; ea est qua is cui sub conditione* Non faciendi *aliquid relictum est, relictum sibi consequitur cavendo se his quorum interest restituturum si fecerit quod prohibitus est facere. Hæc cautio legatarii gratia inventa est; quia alioquin, demum post ejus mortem certum esse posset conditioni eum paruisse. De ea vide lib.* 35. *Tit.* de Cond. et dem. *Part.* 2. *Sect.* 4. *Art.* 2.

* MULCTA. *Vide supra*, Fraus.

MULIER, *passim in Edictis.*

MULIERIS appellatione, etiam virgo viripotens continetur. *l.* 13. ULP. LIB. 8. AD ED. (3)

Similiter in Legatis: Tit. de Legatis *N.* 47.

Interdum tamen MULIER *opponitur virgini; ut in l.* 11. § 1. *ff.* de Contrah. empt.

MUNDUS muliebris est (4), quo mulier mundior fit. *l.* 25. § 10. *ff. de Aur. arg. leg.*

CXLIV. MUNUS, MUNICIPES, *Munera patrimonialia*, HONOR, *etc.*

Proprie quidem MUNICIPES appellantur, Muneris participes (5) recepti in civitate ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusive Municipes dicimus, suæ cujusque civitatis (6) cives; ut puta Campanos, Puteolanos. *l.* 1. § 1. *ff. Ad municipal.*

Hinc Paulus: MUNICIPES intelligendi sunt, et qui (7) in eodem municipio nati sunt. *l.* 228. PAUL. LIB. SING. DE COGNIT.

Adde; aut etiam qui aliis modis cives hujus civitatis sunt effecti. De his variis modis, vide lib. 50. *Tit. I.*

MUNICIPIA *autem a* COLONIIS *in quo differrent, vide supra, Tit.* de Censibus *N.* 2.

MUNUS *alio sensu in Legibus Municipalibus, alio in Lege Cincia, in Lege Julia* Repetundarum, *in Edicto de Jure patronatus.*

MUNUS tribus modis dicitur: uno Donum, et inde MUNERA dici DARI MITTIVE; altero Onus; quod quum remittatur, vacationem militiæ munerisque

(1) *Talus* est os in cruris infima parte, quod intra malleolos latet. Vitium est, quum prominet.

(2) Alias *luxus*, et ad id quod præcedit refertur, id est, luxatio tali.

[a] *Florent.* itaque.

(3) Patet ex Indice Labitti, Ulpianum in libris 6, 7, 8. AD EDICT. egisse de infamiæ causis. Et inde colligit Cujacius, scriptam legem hanc ad Edicti partem illam SI MULIER *ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa esse dicatur.* In hoc Edicto, vox MULIER etiam ad virginem porrigitur: puta quæ absenti nupsit, et mortuo eo se dicit ex eo prægnantem.

(4) *La Toilette.* Vide lib. 34. Tit. *de Aur. et arg.* N. 2.

(5) Id est, cives municipiorum qui in civitatem Romanam recepti erant et muneribus Reip. Romanæ cum ipsis Romanis civibus participes, cæterum propriis legibus sui municipii vivebant, propriosque habebant Magistratus. Vide supra Tit. *ad Municip.* cum Notis: item Tit. *de Censib.*

(6) Sive jura municipii habeat, sive non.

(7) Id est, non solum qui proprie *Municipes* sunt, et Romæ fungi possunt Reipublicæ Romanæ muneribus; sed *Municipes* inter se dicuntur, quicumque in eadem civitate, quæcumque illa sit, nati sunt.

præstat; inde IMMUNITATEM appellari. Tertio Officium, unde MUNERA MILITARIA, et quosdam milites MUNIFICOS vocari.

(Igitur MUNICIPES dici, quod munera civilia capiant. *l.* 18. PAUL. LIB. 9. AD ED.)

Quum primo sensu munus accipitur; Inter DONUM et MUNUS hoc interest, quod inter genus et speciem. Nam genus esse DONUM Labeo, a donando dictum; MUNUS speciem, nam munus esse donum cum causa, ut puta Nataliciom, Nuptalicium. *l.* 194. ULP. LIB. 43. AD ED.

Rectius tamen loquendo, MUNUS *opponitur Dono. Etenim* MUNUS proprie est quod necessarie obimus, Lege, more, imperiove ejus qui jubendi habet potestatem. DONA autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris officii, sed sponte præstantur; quæ si non præstentur, nulla reprehensio est; et, si præstentur, plerumque laus inest. Sed in summa, in hoc ventum est; ut non quodcumque Munus, id et Donum accipiatur; ac quod Donum fuerit, id Munus recte dicatur. *l.* 214. MARCIAN. LIB. 1. PUBLIC. JUDIC.

MUNUS *duplici altero sensu acceptum, scilicet pro* Onere *aut* Officio, *dividitur in* Publicum *et* Privatum; Patrimoniale *et* Personale; *et huc quoque refertur verbum illud* HONOS.

MUNUS PUBLICUM, est officium privati hominis(1); ex quo commodum ad singulos universosque cives, remque eorum, imperio Magistratus extraordinarium pervenit. *l.* 239. § 3. POMPON. LIB. SING. ENCHIRIDII.

Strictori quoque sensu, et quatenus Honori opponitur; PUBLICUM munus dicitur, quod in administranda Republica cum sumptu sine titolo dignitatis subimus. *l.* 14. § 1. *ff. de Muner. et honor.*

Honos municipalis, est administratio Reipublicæ cum dignitatis gradu, sive cum sumptu, sive sine erogatione contingens. *d. l.* 14. *pr.*

Munera PERSONALIA sunt, quæ animi provisione et corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento (2) perpetrantur. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.*

Contra, est munus PATRIMONII, in quo sumptus maxime postulatur. l. 1. § 3. *ff. d. tit.*

Vide lib. 50. *Tit.* de Munerib. et honorib.

Patrimoniorum etiam Munera alio sensu accipiuntur pro tributis, etc. de quibus vide lib. 50. *Tit.* de Censib. *Ex his, alia* ORDINARIA *sunt; alia* EXTRAORDINARIA, *quæ ex improviso injunguntur, nec certam et ordinatam formam præstationis habent.*

CXLV. MUTUUM *est creditum quantitatis ea lege datæ ut ipsa quantitas reddatur, genere non specie eadem Cujac.*

Appellata est autem MUTUI datio, ab eo quod de MEO TUUM fit. *l.* 2. § 2. *ff. de reb. cred.*

De hoc contractu, vide lib. 12. *Tit.* de Reb. cred. *Sect.* 2.

N.

CXLVI. ¶ NAM, *frequentissime in Jurisconsultorum nostrorum textibus sumitur pro* Sed. *Vide exemplum in l.* 9. *ff.* de Pactis. *lib.* 2. d. tit. *N.* 88. *et ibi Notam* (3).

¶ NATALIUM RESTITUTIO *est beneficium quod liberti impetrant a Principe, ut plenissime pro ingenuis habeantur. Lib.* 40. *Tit. XI.*

¶ NATURALES LIBERI *duplici sensu sumuntur. Et primo* NATURALES *dici solent, quatenus adoptivis opponuntur, hi qui ex justis nuptiis quæsiti sunt. Alio sensu* NATURALES *appellantur, qui non ex civili, sed ex naturali duntaxat conjunctione procreati sunt, ut qui ex concubina sunt suscepti.*

NATURALITER, *varie accipitur. Modo enim significat* Naturali ratione; *modo*, Per rerum naturam; *modo* Ex causa naturali *et non manufacto opere, ut in Tit.* de Aqua et aq. pluv.; *modo pro* Realiter *seu* Corporaliter, *ut quum dicitur* NATURALITER possidere, NATURALITER interrumpere *usucapionem*, NATURALIS solutio.

NAVIS. *Quæritur quænam complectatur hæc appellatio, seu quæ videantur esse pars navis.*

MALUM, navis esse partem; ARTEMONEM (3) autem non esse, Labeo ait; quia pleræque naves sine Malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur, Artemo autem, magis adjectamentum quam pars navis est. *l.* 242. JAVOLEN. LIB. 2. EX POSTER. LABEON.

¶ NAUTA. *Sumitur interdum pro exercitore navis; interdum pro his quorum opera exercitor in nave utitur.* Mesonauta, *vector qui operam pro naulo præstat.*

CXLVII.* NECESSARIUS HERES. *Vide supra*, Heres.

¶ NEGATORIA ACTIO *est illa qua quis libertatem fundi sui vindicat*, Negatque servitutem deberi *quam quis in eo sibi arrogat. De qua vide lib.* 7. *Tit.* Si servit. vind. *Art.* 2.

¶ NEGOTIUM *varie accipitur; modo pro* Lite, *modo pro* Negotiatione; *modo pro* Contracto, *aut quovis etiam actu qui non sit contractus; modo pro cura, labore, sollicitudine, ut quum dicitur* NEGOTIUM *alicui facessere.*

NEGOTIORUM GESTOR *proprie is intelligitur, qui sine mandato negotia alicujus administrat: unde*

(1) Sine dignitate.

(2) Id est, sumptu.

(3) Isidorus *Artemonem* sit esse velum dirigendæ potius navis quam celeritatis causa paratum: quod probat Cujacius. Hoc velum non est pars navis. Nec obstat quod velum dicitur pars navis in l. 44. ff. *de Evict.* Hoc enim accipiendum de velo majori sine quo nullum est navigium: ARTEMO autem est velum minus quod majori annecti solet, sine quo navis usui esse potest, et integre intelligitur. Vitruvius putat *Artemonem* esse instrumentum cum orbiculis ad sublevanda et dimittenda onera in navi: quod vulgo Trochleam vocant (*Machines à Poulies*). Quæ Vitruvii sententia magis arridet Goeddæo ad h. l.

Negotiorum gestio. *Obligationes actionesque Negotiorum gestorum; id est, quæ ex hac Negotiorum gestione contrahuntur, seu proficiscuntur. Lib.* 3. *Tit. V.*

* NIHILOMAGIS; *nonnunquam sumitur pro nihilominus.*

CXLVIII. NOMEN *in obligationibus:* une Créance.

Nominis et Rei appellatio ad omnem contractum et obligationem (1) pertinet. *l.* 6. Ulp. lib. 3. ad Ed.

Et quamvis Nomen *regulariter ipsum jus obligationis designet; interdum tamen* Nominis [a] appellatione Rem significari (2); Proculus ait. *l.* 4. Paul. lib. 1. ad Ed.

Nomen Bonum, idoneum; *id est debitoris qui solvendo sit.*

* NOMINATIM; *id est, expresse, specialiter; non generali designatione* Inter cæteros.

¶ NOMINATUS, *in criminibus, dicitur; non is cujus nomen inter reos delatum est; sed is quem alius reus quum interrogaretur, tanquam criminis participem nominavit.*

¶ NON, *interdum pro* Non solum, non tam; *suppressis et subauditis*, solum, tam.

¶ NOTA, *pro infamia.* Notare *pro infamiam inurere.*

NOTIO. *Puta, is cujus ea de re* Notio *est; in variis passim Legibus, V. G. in Constitutione D. Marci de Dilationibus dandis, etc.*

Notionem accipere possumus, et cognitionem, et jurisdictionem (3). *l.* 99. Ulp. lib. 1. de Offic. Procons.

* NOTORIA *dicuntur relationes Officialium quibus citra solemnitates accusationis, crimina ad Magistratum deferuntur. Vide lib.* 48. *Tit.* de Accusat. *Sect.* 2.

CXLIX. * NOVÆ LEGES *opponuntur Legibus XII. Tabularum; nimirum illæ sunt quæ post Leges Decemvirales latæ sunt. Hinc* Novæ hereditates *quæ ex novis Legibus deferuntur, ut ex Senatusconsulto Orphitiano.*

NOVALIS, *terra, opponitur integræ.*

Novalis (4) est terra præcisa, quæ anno cessavit (5), quam Græci ΝΕΑΚΙΝ vocant. *l.* 30. § 2. Gaius lib. 7. ad Ed. provinc.

Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. *d. l.* 30. § 3.

NOVATIO, *Lib.* 46. *Tit.* 2.

Novatio est prioris debiti, in aliam obligationem vel civilem, vel naturalem transfusio atque translatio..... ita..... ut prior perimatur. Novatio enim a Novo nomen accepit, et a nova obligatione. *l.* 1. *ff. de Novationib.*

Novare *dicitur creditor, qui quod sibi debetur in aliam obligationem transfundi consentit; dum animo Novandi illud stipulatur, vel alium stipulari patitur.*

Quot modis Novatio fiat, vide Tit. seq. Part. 3.

NOVERCA, VITRICUS, PRIVIGNI.

Uxor liberis ex alia uxore natis, dicitur Noverca; matris vir ex alio viro natis, Vitricus appellatur. Eorum uterque natos aliunde, Privignos privignasque vocant. *l.* 4. § 6. *ff. de Grad. et affin.*

* Novitius. *Vide infra, in Verb.* Veterator.

NOXA, Noxia, Noxæ dedere, Noxales *actiones.*

Generaliter, Noxiæ appellatione omne delictum continetur. *l.* 238. § 3. Gaius. lib. 6. ad L. XII. Tabul.

Noxa *est corpus quod nocuit; inquit Justinianus.* Instit. *Tit.* de Noxal. act. *vel potius Verbum* Noxa *significat irrogandam* Pro peccato pœnam, *ut ait Festus in Verb.* Noxia.

Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex Noxa atque maleficio servorum adversus nos instituuntur. Quarum actionum vis et potestas hæc est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit evitare litis æstimationem. *l.* 1. *ff. de Noxal. act.*

Eadem obtinent in quasi-delictis animalium. Lib. 9. *Tit. I. et fin.*

Noxæ dedere, est animal tradere vivum. *l.* 1. § 14. *ff. Si quadrup.*

(1) Puta, si quis legaverit *Nomina sua*; non solum quod ex causa pecuniæ mutuo datæ, sed et quodcumque ex quovis contractu et quavis obligatione ipsi debetur, videbitur reliquisse. A fortiori, si reliquerit *Res suas* aut certam partem *Rerum.* Nam adhuc latior *Rei* appellatio quam *Nominis*, cum res omnes tam corporales quam incorporales complectatur. *Infra in verb. Res*

Amplius Goeddæus Cum enim hæc lex desumpta sit ex Libro 3. ad Edict. ubi Ulpianum de actione de *Albo corrupto* egisse constat ex inscriptione legum 7 et 10. ff. *de Jurisdict.* ita ipsi interpretanda lex videtur, ut Ulpianus hic definierit, jus actori ex hac actione *De albo corrupto* et quavis alia populari quæsitum per litis contestationem; recte Nominis appellatione contineri; et eum quem convenit, recte ab illo actore inter suos *Reos* seu debitores connumerari posse. De quo sane debitori potuisset, quia Rei proprie dicuntur a *Re* quæ ipsis credita est; Nomen quoque proprie sumitur pro obligatione creditæ pecuniæ, eo quod debitorum nomina in Kalendario seu codice fœneratoris referrentur. Verum latiori significatione docet Ulpianus has *Rei* et *Nominis* appellationes ad quascumque obligationes porrigi; adeoque etiam ad illas quæ ex lite super popularibus actionibus contestata nascuntur.

[a] *Vulg.* Pecuniæ.

(2) Ipsam *Rem* quæ in Nomen seu obligationem deducta est. Vide alium sensum, aliamque lectionem hujus legis infra, in Verb. *Pecunia.*

(3) Id est, Notio potest utrumque significare, et simplicem cognitionem, et jurisdictionem. Unde verba hæc *In cujus de ea re* Notio *est* referri possunt, tam ad judicem pedaneum qui de causa cognoscit, quam ad ipsum Magistratum qui jurisdictioni præest.

(4) Totam hanc legem ad tractationem de usufructu pertinere docet Cujacius. Fructuarius enim qui ut bonus paterfamilias uti debet, aliter debet uti terra *Novali* in quam pecus immittere potest, aliter *integra.*

(5) *Qui se repose.*

CL. ¶ NUDUS, A, UM.

Nuda conventio; *quæ intra fines conventionis stetit, nondum executioni mandata est, nondum per traditionem consummata.*

Nudum pactum *est conventio, seu pactum quod nec in contractum transivit, nec alicui contractui inest; sed nihil est aliud quam* Pactum *simpliciter.*

Nuda cautio, *quæ per solam repromissionem exhibetur, sine fidejussore.*

Nuda proprietas, *cui ususfructus deest.*

Nuda voluntas, *quæ destituta est solenni formula; ut quum dicitur* Nuda voluntate *adimi posse fideicommissa.*

Nudum præceptum; *ex quo nullum colligi potest fideicommissum alicui relictum : ut si quis heredem suum prohibeat alienari prædium, nec innuerit in cujus gratiam id prohibuerit.*

Nudo consensu; *id est solo consensu, absque ullius rei interventione, absque ulla verborum solennitate.*

¶ NUMERUS *militum pro matricula. Referri in numeros*, être enregistré.

¶ NUNDINÆ, *conventus mercatorum* : Foire, Marché. *Unde* Trinundino *die*, à trois jours de Marché.

NUPTIÆ, MATRIMONIUM.

Nuptiæ sive Matrimonium, est viri et mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens. *Instit. lib.* 1. *Tit.* 9. § 1.

Generaliter Incestæ *dicuntur, quæ contra præcepta Legum contractæ sunt.*

* Quum nupta erit. *Vide infra*, Quum.

Nurus. *Vide*, Socer.

O.

CLI.* OB causam, *vel* Ob rem datum. *Vide infra*, Dare.

¶ OBLIGATIO, *est juris vel naturæ vinculum, quo necessitate erga aliquem astringimur ad aliquid dandum aut faciendum. Lib.* 44. *Tit fin. Part. I.*

Civilis *dicitur, si juris vinculo subnixa sit;* Naturalis, *si naturali duntaxat æquitate; si solo pudore quis obligetur; nec ulla sit actio qua cogi possit ad præstandum quod promisit.*

Alio sensu Obligatio Civilis *proprie dicitur, quæ Civilem actionem parit; et huic opponitur* Prætoria, *quæ Prætoriam. Vide supra*, Actio.

* Obligationem Committi, Cedere, Confundi. *Vide supra*, Committi, diem cedere, Confusio.

Obligatio, *refertur etiam ad res; diciturque* Rerum Obligatio, *pro* Pignus; Obligare, *id est, pignori dare.*

¶ OBSIGNARE *pecuniam, pro* Deponere; *eo quod in sacco signato soleret deponi.*

Obsignare *bona, domum;* mettre le Scellé.

¶ OBTINERE *apud judicem*, gagner son Procès.

Obtinuisse *Jus aliquod dicitur, quod commun Jurisconsultorum calculo receptum est.*

OCCIDERE, *in Lege Aquilia.*

Occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo præbuit; sed Lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis præbuisset (1); tracta videlicet interpretatione vocis a Cædendo, et a cæde. Rursus Aquilia Lege teneri existimati sunt, non solum qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent; sed etiam hi, quorum ex vulnere certum est aliquem vita excessurum. *l.* 51. *ff. ad L. Aquil.*

¶ OCCUPARE *sumitur, modo pro* Apprehendere, *modo pro* Prævenire.

CLII. ¶ OFFERRE se liti *quis dicitur, duplici modo :* 1.° *Qui aliunm ultro defensurus, judicium pro eo accepit;* 2.° *qui proprio nomine per errorem, tanquam possessor esset, conventus; se possessorem simulans quum non sit, judicium accepit.*

¶ OFFICERE. *Puta servitus* Non officiendi luminibus, *eadem hac* Altius non tollendi; *qua quis ædibus suis hanc servitutem imponit ne possit eas alitius tollere invito vicino, cujus interest ædes suas non obscurari.*

¶ OFFICIALES, OFFICIUM, *dicuntur Magistratuum ministri; ut Scribæ, Præcones, Accensi* (Greffiers, Huissiers, Sergens), *etc.*

Alibi frequentius Officium *sumitur; modo pro opera quæ loco beneficii præstatur, quale est officium defensoris, Advocati, etc. quo sensu dicitur,* Officium nemini debere esse damnosum. *Alias pro ministerio sumitur; servus V. G. ab Artificio ad* Officium *transferri dicitur; si ex fullone aut textore cum dominus in Cubicularium ministratorem aut pedissequum* (Valet de chambre ou de pied) *assumat. Sumitur etiam* Officium *pro loco in quo asservantur acta causarum apud Magistratum*, le Greffe.

Officium Prætoris *sumitur pro omnibus Prætoris partibus.* Officio judicis, *Vide supra*, Judex.

Officium Civile. *Hoc nomine appellantur quæ in judiciorum aut civitatis conspectu, aut saltem in aliquo virorum conventu peraguntur. Ita Gothofredus ad l.* 2. *ff.* de Reg. Jur. *ubi dicitur, Fœminas ab omnibus* Civilibus officiis *remotas. Exempla horum officiorum; Postulare, Judicare, Mancipationibus interesse, etc.*

Officium publicum, *quod publica auctoritate geritur; ut Judicare, Tutelamgerere, etc.*

CLIII. ¶ OMITTERE. *Proprie omisisse dicitur, qui per lapsum temporis excluditur a petendo. Hoc tamen verbum complectitur eum quoque qui repudiat; in Edicto* Si quis omissa causa test. *lib. XXIX. Tit.* 2.

¶ OMNIS, OMNE. *Hoc pronomen legato rei*

(1) Igitur V. G. is qui hominem inclusum fame necavit, quo ad Legem Aquiliam non dicitur *Occidisse;* quia non corpore fecit. In cæteris autem causis, recte dicitur *Occidisse*, puta ut Lege Cornelia teneatur, vel etiam ut detur adversus ipsum actio In factum ad instar Legis Aquiliæ.

communis adjectum, porrigit illud et ad partem quæ testatoris non fuit. Tit. de Legatis *N.* 262. *Personis adjectum, interdum distributive accipitur, sumiturque pro* Singuli. *d. tit. N.* 263.

¶ ONUS *dicitur, quod alicui rei vel personæ injunctum est. Quandoque etiam sumitur pro mercibus quæ vehendæ locatæ sunt : ut in actione* Oneris aversi; *id est, de mercibus quas nauta vehendas conduxerat, aversis seu subtractis.*

Onerandæ libertatis causa *imposita, de quibus patrono actio non datur. Lib* 44. *Tit.* 5.

Imposita Onerandæ libertatis causa bellissima ita definiuntur; quæ ita imponuntur ut, si patronum libertus offenderit, petantur ab eo; semperque sit metu exactionis ei subjectus, propter quem metum quodvis sustineat patrono præcipiente. *l.* 1. § 1. *ff. Quar. rer. act.*

CLIV. * Ope consilio. *Vide supra, Part* 1. *N.* 3.

OPERA *servi, liberti, etc.*

OPERÆ, sunt diurnum officium. *l.* 1. *ff.* de *Oper. lib.*

Operæ officiales *vocantur, quas contemplatione libertatis acceptæ et verecundia juris patronatus, libertus patrono suo promisit, et quæ patrono tanquam patrono debentur.*

Operæ fabriles *sunt illæ quæ in aliquo artificio positæ, non contemplatione juris patronatus debentur. Nec solum a libertis nostris, sed et a quocumque deberi possunt.*

De utriusque speciei discrimine vide lib. 38. *Tit.* de Oper. libert. *N.* 11. *et* 21.

Operæ cedere *dicuntur, quum indictæ sunt* ; Præteriisse, *quum dies his præstandis indictus, his non præstitis præteritus est.*

Operarum *servi* legatum, *quid contineat, et quantum differat ab usufructu servi. Vide Tit.* de Oper. servor. *lib.* 7.

* Oportere. *Vide infra*, Quanti *actor, etc.*

OPPIDUM ab Ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta. *l.* 239. § 7. Pompon. lib. sing. Enchirid.

Pariter Varro, de Ling. Lat. *lib.* 4. *cap.* 32.

Oppidum ab Ope dicitur, quod munitur opis causa; ubi sint, et (quod opus est ad vitam gerendam) ubi habitent tuto. Vel... quod opere munibant mænia (1), quo munitius essent.

Et fere idem apud Festum in Verb. Oppidum : « *Dictum est, inquit, quod opem præbeat... quod ibi homines opes suas conferunt* ».

CLV. * Optimus. *Vide infra*, Uti optimus.

¶ OPTIO *speciali nomine dicitur, Adjutor Centurionis* (son Sergent); *aut etiam Adjutor cujuslibet alterius muneris.*

Optio *certarum rerum* Legata; *Jure Pandectarum sumitur, non pro ipsis rebus, sed pro facultate optandi et sibi habendi aliquas ex ipsis. Unde si legatarius mortuus esset antequam ea facultate sibi legata uteretur, nihil transmittebat ad suum heredem. Quod tamen immutavit Justinianus. Vide lib.* 33. *Tit.* de Opt. leg. *Sect.* 1.

OPUS.

Opere locato-conducto : his verbis Labeo significari ait id opus quod Græci ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ vocant, non ΕΡΓΟΝ; id est (2), ex opere facto corpus aliquod perfectum. *l.* 5. § 1. Paul. lib. 2. ad Ed.

Opus novum; *in Edicto* de *Novi operis nuntiatione, lib.* 39. *Tit* 1.

Opus novum facere videtur; qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat. *l.* 1. § 11. *ff. de Op. nov. nunc.*

Operis novi nunciatio, *est denuntiatio qua quis prohibet ne continuetur illud opus quod non jure fieri contendit.*

CLVI. ¶ ORATIONES Imperatorum *in Jure nostro vocantur, quas Imperator aut per se, aut per suum Quæstorem seu Candidatum habebat apud Senatum, de aliqua Lege ferenda, et interdum pro ipsa Lege seu S Cto sumuntur.*

¶ ORBI, *qui non habent liberos. De quorum pœnis vide Titulos* de Legatis *Part.* 5.

¶ ORCINUS LIBERTUS; *est libertus ipsiusmet defuncti; id est, qui directam libertatem ex testamento ejus accepit, recta via, non per interpositionem heredis.*

¶ ORDINARIA judicia, *quæ servato ab Antiquis ordine exercentur.*

Ordinariæ actiones, *quæ sub certo nomine a Jure Civili institutæ sunt. Unde et* Ordinarii contractus, *pro* Nominatis; *ex quibus ordinaria seu nominata actio nascitur.* Ordinaria delicta, *eodem sensu, ex quibus nominata actio competit, ut* Furti actio, *etc.*

Ordinaria bonorum possessio; *quæ ex ipsis verbis Edicti defertur ac datur. Opponitur* Decretali, *quæ causa cognita ex speciali Decreto datur.*

Ordinaria jurisdictio, *quam quis jure primævo sui Magistratus habet. Opponitur* Extraordinariæ, *quæ versatur tantum circa ea quorum cognitio Lege aliqua aut S Cto ipsi attributa est.*

Ordinarius servus; *quatenus opponitur* Vicario *quem ipse in Peculio suo habet.*

¶ ORDO *pro Senatu Romano, et pro cujusque municipii aut civitatis Curia seu Senatu, sumitur.*

¶ ORIGO; *patria unde quis oriundus est. De qua lib.* 5o. *Tit. I.* ad Municip.

(1) Et ab hac murorum *Oppositione* derivatum alii volunt, ut Servius, vel quod locus esset hominibus *Oppletus.*

(2) Paulus agens de formulis, quærit quodnam opus hac formula contineatur; *Si paret ex locato-conducto Opus factum, condemna.* Respondet; Non quamvis operam, sed *Opus* partibus suis omnibus absolutum, intelligi. Qui ergo conduxit opus, non potest ex hac formula agere *Ex conducto ad recipiendam mercedem* : nisi illud perfectum exhiberit. Differentiam ducit a duobus verbis Græcis, ΕΡΓΑΖΟΜΑΙ et ΑΠΟΤΕΛΕΩ; quorum alterum *Operari* simpliciter, alterum *Perficere* significat.

ORNAMENTA, *lib.* 34. *Tit.* de Aur. arg. leg. *Art.* 3.

ORNAMENTA (*puta* muliebria) sunt.... omnia quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi (1) causa *l.* 25. § 10. *ff. de Aur. leg.*

Hinc V. G. Sigoatorius annulos, ORNAMENTI appellatione non continetur. *l.* 74. PAUL. LIB. 2. AD ED. ÆDIL. CUR.

¶ ORPHITIANUM SCtom; *quo liberi ad matris hereditatem vocantur. Lib.* 38. *Tit.* ad SC. Tertyll. et Orphit.

CLVII. OSTENTUM. *Quod verbum Cujacius pertinuisse putat ad antiquas Leges Juris Pontificii, circa ritus ac sacrificia ad Osteota, purganda expiandaque; Goeddæus vero ad res religiosas.*

OSTENTUM Labeo defioit, Omne contra naturam cojoaque rei geoitum factumque. Duo genera autem sunt ostentorum : unum quoties quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia partes corporis quæ naturæ contaria est. Alterum, quum quid prodigiosum videtur (2); quæ Græci ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ (*id est, visiones*) vocant. *l.* 38. ULP. LIB. 26. AD ED.

* OVES. *Vide supra*, Agni; *et infra*, Pecus.

P.

CLVIII. PACTIO, *Pactum*; Pactus, *depectus.*

PACTUM a pactione dicitur (3). Inde etiam PACIS nomen appellatum est. *l.* 1. § 1. *ff. de Pactis.*

Et est PACTIO, duorum pluriumve in idem placitum consensus. *d. l.* 1. § 2.

Idem ergo sonat ac verbum generale, CONVENTIO; *de quo supra.*

Speciali autem nomine PACTUM *sumitur pro ea conventione quæ intra fines simplicis conventionis stetit, nec in contractus alicujus formam transivit. Quo sensu*, PACTUM *et* CONTRACTUS *opponuntur.*

Eodem sensu Pactum dividitur, in NUDUM *ex quo nulla actio datur, et* LEGITIMUM, *vel* PRÆTORIUM *ex quo Lex, vel Prætor dant actionem. Legitimi pacti species*, Donatio; *Prætorii*, Hypotheca.

Pactum IN REM *dicitur, quod nullam limitationem continet personæ cui prodesse debeat; ut quum debitor paciscitur indeterminate, ne id quod debet, petatur.*

Pactum IN PERSONAM *illud est, quo hoc agitur ut soli personæ paciscenti prosit, nec ad heredes aliosve utilitas pacti transeat, ut si quis paciscatur* Ne a se petatur.

Pacta INESSE CONTRACTUI *dicuntur, quæ alicui contractui, puta Emptioni-venditioni accedunt veluti pars quædam et appendix ad augendam minuendamve obligationem ex contractu descendentem. De quibus vide lib.* 2. *Tit.* de Pactis *N.* 34. *et seq.*

PACTA dotalia, *quæ circa dotem fiunt.*

PACTUS *in variis Edictis aut Legibus ex quibus notatur is qui de aliquo crimine pactus est; puta in Edicto* DE his qui notantur infamia, *in Edicto de Calumniatoribus, in Lege Julia de Adulteriis; aliisque passim similibus. Quocirca* PACTUS.... accipimus, si cum pretio quantocumque pactus est. *l.* 6. § 3. *ff. de His qui not. inf.*

Simili sensu DEPECTUS dicitur, turpiter pactus. *l.* 3. § 2. *ff. de Calumniat.*

CLIX. ¶ PAGANUS; *quisquis non est miles. Unde* PAGANICUM testamentum *opponitur militari*; Peculium PAGANICUM, *Castrensi.*

PALAM *in variis Legibus et Edictis; puta in Edicto de Interrogationibus in Jure, quo non tenetur quis ex sua responsione nisi* Palam et Coram plurib*us respondcrit; in Edicto de Institoria actione, qua parte jubetur* Palam *proscribi leges præpositionis institoris, id est, ita ut a pluribus legi possint; et in aliis similiter.*

Igitur PALAM est, coram pluribus. *l.* 33. ULP. LIB. 21. (4) AD ED.

Haud absimilis significatio est hujus verbi in Legibus puta Julia et Papia, quæ Senatoribus interdicunt nuptias earum mulierum quæ PALAM *corpore quæstum fecerunt.* PALAM sic accipimus, passim (5); hoc est, sine delectu. *l.* 43. *ff. de Rit. nupt.*

Alias tamen quandoque verbum hoc PALAM, *non coram pluribus significat, sed Aperte tantum et manifeste. Puta in Edicto Ædilium; Qui jumenta vendunt*, PALAM *dicunto quid morbi vitiive sit, ita clare ut ignorare non possit emptor.*

¶ PANNICULARIA *sunt ea quæ in custodiam seu carcerem receptus secum attulit; non tamen si quid majoris pretii fuit :* la dépouille du condamné. *De qua re vide lib.* 48. *Tit.* 20. de Bonis damnat. *N.* 8.

CLX. ¶ PARAPHERNA. Bona PARAPHERNALIA *vocantur, quæcumque præter dotem mulier habet.*

PARATA; *V. G. uxoris causa parata*, EMPTA, *etc.*

(1) Vide varia exempla, *d.* tit. N. 21.

(2) Ut si spectra visa sunt, aut aliqua signa in cœlo. Hæc ultima species, inquit Goeddæus, non potest pertinere ad Edictum DE *Religiosis* (de quo Ulpianum hic egisse constat ex similitudine inscriptionis cum l. 2. l. 4. l. 6. aliisque Tit. *de Religios.*) circa quod nempe quæri poterat an OSTENTUM habendum esset pro *Homine*, cujus sepultura locus fieret religiosus. De prima autem *Ostenti* specie, inquit, id recte potest affirmari.

(3) Vel potius *Pactum* et *Pactio* æqualiter derivantur a PACO seu *Pago*, veteri vocabulo idem quod *Paciscor* : in XII. Tabulis.

(4) Cujacius et Duarenus legendum censent LIB. 2-. quia in hoc libro egit Ulpianus de *Interrogationibus in Jure* : ut patet ex pluribus legibus *d. tit.*

(5) Promiscue, *pluribus*, imo et cuivis obvio, libidinis explendæ causa. Non item quæ uni aut alteri cujus amore inflammata fuerit, copiam sui fecisset.

Paratis continentur, quæ ipsius usibus fuerunt destinata. *l.* 49. § 3. *ff. de Legatis* 3.

Quocirca Responsum est; in Empto paratum inesse, in Parato non continuo emptum contineri. *l.* 47. *ff. d. tit.*

Ejus causa parata, hanc interpretationem obtinuit; Quod magis uxoris causa, quam communis promiscuique usus causa paratum foret. *l.* 45. *ff. d. tit.*

Vide Tit. de Legatis, *N.* 469. *et seqq.*

PARENS, *generali appellatione; passim, puta in Edictis* de *In Jus vocando, de Postulando, de Bonorum possessionibus, etc.*

Appellatione Parentis non tantum pater, sed etiam avus et proavus, et deinceps omnes superiores continentur; sed et mater et avia, et proavia. *l.* 51. Gaius lib. 23. ad Ed. provinc.

PARIA Facere; *puta Damas et Stichus liberi sunto, si uterque* Paria fecerit *reddendo rationes.*

Hæc verba Paria fecerit.... hoc significant, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint, et heredi solverint, vel eo nomine satisfecerint. *l.* 40. § 8. *ff. de Statulib.*

PARIES, *in urbanis ædificiis; puta in Interdicto* Uti possidetis, *quod datur etiam de* Pariete *communi.*

Paries est, sive murus, sive maceria (1) est. *l.* 157. Ælius-Gall. lib. 1. de Verb. quæ ad jus pertin. sign.

¶ PARITER, *vulgo pro* Æqualiter; *interdum pro* Simul.

CLXI. PARS; *et an* Partus *sit pars rei, item servitutes.*

Quintus-Mucius ait, Partis appellatione rem pro indiviso significari (2). Nam quod pro diviso nostrum sit; id non partem, sed Totum esse. Servius non inelegantér, Partis appellatione utrumque significari. *l.* 25. § 1. Paul. lib. 21. ad Ed.

Cæterum Partum non esse partem rei furtivæ (3), Scævola libro undecimo Quæstionum scribit. *l.* 26. Ulp. lib. 16. ad Ed.

Non veniunt etiam Partis *appellatione, servitutes.*

Hinc Recte dicimus eum fundum Totum nostrum esse, etiam quum ususfructus alienus est: quia ususfructus, non dominii pars, sed servitutis sit; ut via, et iter. Nec falso dici totum meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse (4). Hoc et Julianus. Et est verius. *sup. d. l.* 25. *pr.*

PARTIRI, *Partitio; in testamentis, et usu vulgari.* Partitionis nomen, non semper dimidium significat, sed prout est adjectum. Potest enim juberi aliquis et maximam Partiri; posse et vicesimam, et tertiam, et prout libuerit. Sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur. *l.* 164. § 1. Ulp. lib. 15. ad Sabin.

CLXII. PATER, Filius; *speciale nomen eorum qui primo gradu sunt.*

Tamen respectu patriæ potestatis, quales considerantur passim in Jure; puta in SCto Macedoniano quo prohibetur filiisfamilias mutuum dari nisi ex consensu Patris *in cujus potestate sunt;* Justa interpretatione recipiendum est; ut appellatione Filii, sicuti filiamfamilias contineri sæpe respondimus, ita et nepos videatur comprehendi: et Patris nomine, avus quoque demonstrari intelligatur. *l.* 201. Jul. lib. 81. digest.

Pater-(*Mater-, filius-*) Familias; *passim in Jure.*

Patresfamiliarum sunt, qui sont suæ potestatis; sive puberes, sive impuberes: simili modo, Matres-familiarum (5). Filiifamiliarum et filiæ, quæ sunt in aliena potestate. *l.* 4. *ff. de His qui sui vel al.*

¶ PATRIA POTESTAS *dicitur, quam parentes in liberos habent. De qua lib.* 1. *Tit.* de His qui sui vel alien.

¶ PATRIMONIUM *etsi proprie dicatur quod a parentibus obvenit; tamen vulgo sumitur pro universitate bonorum cujusque patrisfamilias.*

¶ PATRONUS, *frequentiori significatione, is est qui aliquem ex servitute manumisit.*

Hinc Patronatus, *seu* Jus Patronatus; *id est jus quod patronus circa personam ac bona libertorum suorum habet. Lib.* 37. *Tit.* de Jur. patron.

PATRUUS, Avunculus; *Amita, Matertera.*

Patruus; id est, patris frater... Avunculus, est matris frater... Amita, est patris soror... Matertera, est matris soror. *l.* 10. § 14. *ff. de Grad. et affin.*

* Patrueles. *Vide supra*, Consanguinei.

¶ PAULIANA Actio, *quæ creditoribus ad revocanda ea quæ debitor in fraudem ipsorum alienavit, datur. Lib.* 42. *Tit.* de His quæ in fraud. cred.

(1) Murus proprie, qui constat cæmentis cum calce et arenato; Maceria contra, cæmentis solis (*Mur à pierres sèches*).

(2) Et quidem interdum ea sola quæ indivisa est, Pars vocari potest; ut quum dicitur de eo qui *Pro parte* dominus est, nec servitutem constituere eum posse, neque ei constitui. Cæterum Paulum hic ei egisse de *Rei vindicatione* constat ex similitudine inscriptionum, l. 2. l. 4. l. 16. l. 21. et l. 35. ff. *de Rei vind.* qua actione non solum res aliqua, sed etiam pars sive divisa, sive indivisa peti potest. d. l. 35. § 1. ff. *d. tit.*

(3) Hinc apud bonæ fidei possessorem editus, non subjacet legi Atiniæ; quæ vetat rerum furtivarum usucapionem. Ulpianum hoc quæsivisse circa Publicianam actionem, a qua arcentur illæ res quæ usucapionem non recipiunt (quales sunt furtivæ, l. 9. § 5. ff. *de Publician.*) constat ex inscriptionibus legum 3. 5. 7. 9. 11. *d. tit.* quem vide N. 13.

(4) Hinc ergo, non plus petit qui *Fundum* petit; quamvis ususfructus ejus alienus sit.

(5) Contrario quandoque sensu accipitur *Materfamilias*, pro eaquæ est in potestate mariti. Alias, pro qualibet honesta fœmina, supra in Verb. *Materfam.*

PAUPERIES, *in Lege XII. Tab. de Quadrupedum noxia.*

Pauperies est damnum sine injuria facientis datum. *l.* 1. § 3. *ff. Si quadrup.*

CLXIII. Peculatus; *in Legibus publicorum judiciorum. lib.* 48. *Tit.* 13.

Labeo Peculatum definit, Pecuniæ publicæ aut sacræ furtum; non ab eo factum cujus periculo fuit. *l.* 9. § 2. *ff. ad L. Jul. Pecul.*

PECULIUM, *servorum et filiorumfamilias. lib.* 15. *Tit.* 1.

Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, sive patrimonium pusillum. *l.* 5. § 3. *ff. de Pecul.*

Enimvero (inquit Festus) « Peculium *servorum* » *a Pecore item dictum est, ut* Pecunia *patrum-* » *familiæ* »; *quia nempe utrumque olim in pecoribus maxime consistebat.*

Definitur autem Peculium... quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet; deducto inde si quid domino debetur. *l.* 5. § 4. *ff. de Pecul.*

Idem in filiofamilias dictum puta, respectu patris.

At vero Paterfamilias [liber (1)] non potest habere Peculium, quemadmodum nec servus (2) Bona. *l.* 182. Ulp. lib. 27. ad Ed.

Peculiare *vocatur, quod ad peculium pertinet; ut* Peculiaris *debitor vel creditor*: Peculiaris *merx, etc.*

De Peculio actio; *quæ ex contractibus aut quasicontractibus filiifamilias aut servi adversus patrem vel dominum ita datur, ut ea intra fines peculii teneantur.*

Peculium Castrense, *quod filiusfamilias occasione militiæ quæsivit.* Quasi-Castrense *vocatur, quod quis ex forensi professione, vel quod Clericus filiusfamilias ex stipendiis Ecclesiasticis, comparavit.*

Paganicum *opponitur Castrensi et Quasi-Castrensi.*

Profectitium, *est ea species peculii paganici, quod ex re patris proficiscitur.*

Adventitium, *quod aliunde quam ex re patris; puta hereditate, legato, donatione.*

CLXIV. PECUNIA, *passim in Jure.*

Verbum hoc latissima significatione accipitur. Nam Pecuniæ verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est omnia corpora. Nam corpora quoque (3), Pecuniæ appellatione contineri, nemo est qui ambiget. *l.* 178. Ulp. lib. 49. ad Sabin.

Puta in stipulationibus quæ inter heredem et legatarium partiarium, inter venditorem et emptorem hereditatis interponuntur: Quum stipulamur, Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit; res ipsas quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur. *l.* 97. Celsus lib. 32. digest.

Et alibi pariter; Pecuniæ (4) appellatione, Rem significari Proculus ait. *l.* 4. Paul. lib. 1. ad Ed.

Rursusque; Pecuniæ nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles, et tam corpora quam Jura (5) continentur. *l.* 222. Hermog. lib. 2. juris epitom.

Hinc Celsus. Tantum quisque Pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. Sic dicimus Centies aureorum habere, qui tantum in prædiis cæterisque similibus rebus habeat. *l.* 88. Celsus lib. 18. digest.

Nota. Non idem est in fundo alieno legato (6); quanquam is hereditaria pecunia parari potest. Neque quisquam eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ea parari potest. *d. l.* 88. ¶ *non idem.*

Lata etiam significatione accipitur Pecuniæ verbum in contractu nautico. Vide infra, Trajectitia.

Interdum tamen Pecuniæ significatio ad numeratam restringitur; ut in SCto Macedoniano.

PECUS, *Pecudes, Armentum, Jumenta; etc.*

Pecorum seu pecudum generale nomen. Nam Pedanius Cassius scripsit quadrupedes... contineri, quæ gregatim pascuntur. *l.* 65. § 4. *ff. de Legatis* 3.

Subalternæ Pecudum species sunt, Armenta, et jumenta, et minores greges.

Armento boves contineri convenit, non etiam greges ovium et caprarum. *l.* 81. § 3. *ff. de Legatis* 3.

(1) Hæc vox videtur abundare.

(2) Idem dic de filiofamilias; excepta causa peculii *Castrensis.* Vide supra, in verb. Bona, in fine.

(3) In stipulationibus emptæ et venditæ hereditatis, de quibus Ulpianum hic egisse arguit inscriptio collata cum l. 2. ff. *de Hered. vel act. vend.* hoc verbo *Pecunia*, non solum *numerata*, sed omnia *Corpora* hereditaria, aut ex corporibus hereditariis profecta, quæ ad ipsum pervenerint, continentur.

(4) Florent. *Nominis;* et ita hæc lex jam a nobis scripta est, et in obvium sensum intellecta (supra N. 148.) ex Cujacio et Fornerio qui lectionem Florentinam secuti sunt. Verum Goddæo magis placet Vulgata lectio *Pecuniæ*, quam etiam probat Alciatus. Scilicet in Libro 1. ad Edict. unde lex desumpta est, egit Paulus *de Jurisdictione;* ut constat ex inscriptione legum quam plurimarum in Indice Labitti. Quo posito, sic interpretatur Goeddæus, Prætor in edixerat: *Ex quacumque causa vocatus in Jus venito; ut hoc ipsum sciatur an de ea* Pecunia *ejus sit jurisdictio:* Paulus autem post Proculum ait, verbo Pecuniæ non solum quantitatem, sed quamlibet *Rem* significari; adeoque eum qui de quavis re conveniretur, venire debere, ut hoc ipsum sciatur an res pertineat ad jurisdictionem judicis.

(5) V. G. in Lege XII Tab. *Uti legassit super* Pecunia *tutelave suæ rei.* Item; *Super eo* Pecuniave *ejus, Agnatorum Gentiliumque potestas esto.*

(6) Vide Notas ad h. l. Tit. *de Legatis*, N. 127.

Jumentis boves non continentur. *l.* 65. § 5. *ff.* *d. tit.*

Enimvero, cum Armenta aut jumenta sint quæ collo dorsove domantur, jumenta scilicet quæ dorso, armenta quæ collo; Boves magis armentorum quam jumentorum generis appellantur. *l.* 87. Pompon. lib. 6. ad Sabin.

* Pedaneus. *Vide supra* Judex.

* PEGASIANUM *SCtum, quo Quartam ex fideicommisso universali detrahere permittitur heredi. Lib.* 36. *Tit.* ad SC. Trebell. *Part.* 3.

CLXV. PELLEX, *amica, concubina.*

Libro Memorialium (1) Massurius scribit; Pellicem apud Antiquos eam habitam quæ quum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat; quam nunc vero nomine Amicam, paulo honestiore Concubinam appellari (2). Granius-Flaccus in libro de Jure Papyriano (3) scribit; Pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo cui uxor sit (4) corpus misceat: quosdam eam quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit (5), quam ΠΑΛΛΑΚΗΝ Græci vocant. *l.* 144. Paul. lib. 10. ad Leg. Jul. et Papiam.

PENES; *in variis Edictis*, Penes te, Apud te; *puta in Edicto* de *Tabulis exhibendis*, de *Liberis exhib.*

Penes te, amplius est quam Apud te. Nam Apud te est, quod qualiter qualiter a te teneatur (6); Penes te est, quod quodammodo possidetur (7). *l.* 63. Ulp. lib. 71. ad Ed.

¶ PENSIO, *id quod pro conductione prædiorum præstatur. Interdum sumitur pro solutione particulari, ut quum dicitur pecuniam tribus pensionibus solvendam*, en trois paiemens.

PENUS, *esculenta, poculenta.*

Nomen Penus.... omnibus generibus dictum. *l.* 4. § 3. *ff. de Penu leg.*

Q. Mucius scribit... Penu contineri, quæ usui potuique sunt. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Scilicet ad usum patrisfamilias in domo parata; cum suis condimentis, vasisque penuariis, lignis et carbonibus: imo et cereis (la Chandelle) *ad domesticorum ministerium destinatis.*

Varias penus species (quas nos dicimus, Provisions de bouche); *vide lib.* 33. *Tit. IX.*

CLXVI. * Perduelles. *Vide supra*, Hostes.

Peremptoria *exceptio, Peremptorium Edictum. Vide supra*, Edictum, Exceptio.

PERFICERE; *in Legibus, et in usu vulgari.*

Perfecisse (*V. G.*) ædificium, is videtur qui ita consummavit ut jam in usu esse possit. *l.* 139. § 1. Ulp. lib. 7. ad Leg. Jul. et Pap. (8).

Perfectus *partus.* Septimo mense nasci Perfectum partum, jam receptum est.... Et ideo credendum est eum qui ex justis nuptiis septimo mense natus est, justum filium esse. *l.* 12. *ff. de Statu hom.*

* Perire, *perisse. Vide supra*, Deperisse.

PERNOCTARE; *puta in antiquis Legibus quæ Magistratus urbanos extra Urbem Pernoctare vetabant.*

Pernoctare extra Urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in Urbe est. PER enim totam noctem significat. *l.* 166. § 1. Pompon. lib. 6. ad Sabin.

* Persecutio, *Persequi. Vide supra*, actio.

Persona incerta; *supra in Verb.* Certum.

PERSUADERE; *puta in Tit.* de *servo corrupto, si quis V. G. servo persuasit ut a domino fugeret.*

Persuadere est plus quam compelli atque cogi sibi parere (9). Sed persuadere ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΣΤΙΝ (id est, *ex mediis verbis est*). Nam et bonum consilium quis dando potest suadere, et malum. *l.* 1. § 3. *ff. de Servo corr.*

CLXVII. PERTINERE. *Puta, Is ad quem ea res pertinet, etc.*

Verbum illud Pertinere latissime patet. Nam et eis rebus petendis apta est quæ dominii nostri sint; et eis quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii. Pertinere ad nos etiam ea dicimus quæ in nulla eorum causa sint, sed esse (10) possint. *l.* 181. Pompon. lib. 35. ad Sabin. (11).

Quinimo interdum hoc verbo successor universalis designatur. Ita enim Paulus. Verba hæc, Is

(1) Quo scilicet continebatur variæ commemorationes Antiquitatum; quales sunt illæ quas ex eo Sabini libro referunt Gellius IV. 20. et Macrobius, *Saturn.* III. 6.

(2) *Amicæ* appellatio minus honesta, cum ad rem veneream unice referatur; et eo nomine vocetur quæcumque pudicitiam alteri substerni assiduo (*une Maîtresse*), etiam ulla de cætero vitæ societate. Contra, *Concubinæ* appellatione honesta conjunctio designatur; hæc etenim justam uxorem imitatur; imo et per leges nomen assumpsit, l. 3. ff. *de Concubin.*

(3) Sextus-Papyrius Leges Regias collegerat. l. 2. § 26. ff. *de Orig. jur.* Inter quas illa Numæ, a Festo relata: Pellex *aram Junonis ne tangito.*

(4) Id est, qui uxorem habet, cui Pellex superinducitur.

(5) Hæc est quam supra diximus *Concubinam.*

(6) Licet id sit quod possideri non possit; ut liber homo, *Si is apud te est*, in Interdicto De *Liberis exhibendis* (de quo hic quæstionem esse apparet ex inscriptione legum 1 et 3. ff. *d. tit.*), id est, si eum recipis, si in domo tua latitat, etc.

(7) Sive tibi, sive alii possideas; ut in Interdicto De Tabulis exhibendis; sive bona a mala fide.

(8) Ex inscriptione patet, scriptum hoc ad Caput illud Legum Juliæ et Papiæ quo civitas donabatur Latinis qui *Romæ ædificium perfecissent.* De quo lib. 1. Tit. *de Stat hom.* N. 33.

(9) Qui enim paret *Compulsus et Coactus*, invitus paret et animo reluctante. Quia autem *Persuadetur*, sponte et ex animo facit.

(10) Ergo ea locutione designatur jus omne quod quis in re habet aut habere sperat.

(11) Quo in libro Pomponius egit de Pignoribus, ut constat ex l. 4. ff. *Qui potior in pign.*

AD QUEM EA RES pertinet, sic intelliguntur; ut qui in universum dominium vel jure Civili, vel jure Prætorio succedit (1), continuatur. *l.* 70. § 1. PAUL. LIB. 73. AD ED.

PERVENIRE. *Vide supra, in Verb.* Habere.

PERVENIRE proprie dicitur quod, deductis oneribus, ad aliquem pervenit. *l.* 16. § 1. *ff. ad SC. Trebell.*

FACIAS PERVENIRE, *varie in fideicommissis accipitur. Quum his verbis relinquitur ei qui in aliena potestate est, hunc sensum habent. Quum fideicommissarius sui juris erit:* l. 19. ff. d. tit. *Alias significant, Quum is qui rogatus est morietur.* l. 75. § 1. ff. d. tit.

Vide Tit. de Cond. et dem. *N.* 84. *et* 85.

PETERE, *Petitio. Vide supra*, Actio.

Amplius NON PETI; *ut in stipulationibus* DE RATO, *quum procurator spondet dominum Ratam rem habiturum et Amplius non petiturum.*

AMPLIUS NON PETI verbum, Labeo ita accipiebat; si judicio petitum (2) esset.

Si autem in Jus eum vocaverit.... judicium tamen cœptum non fuerit; ego puto non committi stipulationem Amplius non peti; hic enim non PETIT, sed petere vult. *l.* 15. *ff. Rat. rem. hab.*

CLXVIII. PIGNUS, *Hypotheca. Lib.* 20. *Tit.* 1. *et seq.*

PIGNUS appellatum a Pugno; quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Unde etiam videri potest verum esse quod quidam putant, Pignus proprie rei mobilis constitui. *l.* 238. § 2. GAIUS LIB. 6. AD LEG. XII. TAB.

Et in hoc quidem pignus stricte sumptum differt ab HYPOTHECA, *quæ citra traditionem, tam in re soli, quam mobili constituitur.*

At juxta latiorem verbi Pignoris significationem; Inter pignus et hypothecam, tantum nominis sonus differt. *l.* 5. § 1. *ff. de Pign. et hyp.* MARCIAN. LIB. 1. AD FORMUL. HYPOTHECARIAM (3).

PIGNUS *modo sumitur, pro ipsa re quæ creditori in securitatem debiti obligata est; modo pro contractu quo res creditori hac lege traditur, ut soluto debito ipsa res (si eam non distraxerit) restituatur; aut, si eam distraxerit, id quod deducto debito superest e x pretio rei.*

Ex pignoris contractu, PIGNERATITIÆ *actiones;* Directa *quæ ad restitutionem pignoris*, Contraria *quæ ex variis causis creditori datur. lib.* 14. *Tit.* de Pignerat. act.

Ab Hypotheca autem, HYPOTHECARIA *actio in rem; quæ creditori datur adversus quoscumque rei pigneratæ possessores, ut hanc sibi possidere liceat. Hæc etiam vocatur interdum* PIGNERATITIA; *sed minus proprie nec cum* Pigneratitiis *de quibus modo diximus confundenda.*

Pignus *triplex distinguitur:* CONVENTIONALE, *quod ex conventione expressa, tacitave nascitur;* PRÆTORIUM, *quod missio in bonorum possessionem constituit: in Verb.* Possessio, *infra;* JUDICIALE, *quod executor rei judicatæ constituit in rebus condemnati quum eas pignori capit* (en les saisissant). *De hac ultima specie, Vide lib.* 42. *Tit* de Re judic. *Part. fin.*

CLXIX. ¶ PLAGIUM; *suppressio hominis liberi vel servi. Unde* PLAGIARIUS *qui hominem supprimit, id est invitum eum in aliquo loco clam detinet.*

¶ DE PLANO *cognoscere, judicare, etc. opponitur cognitionibus quæ* Pro tribunali *fiunt.*

¶ PLANCIANUM SCtum *de agnoscendis liberis. Vide lib.* 25. *Tit. III.*

PLEBS, *Plebeii; Plebiscita.*

PLEBS est, cæteri cives (4) sine Senatoribus (5). *l.* 238. GAIUS LIB. 6. AD LEG. TAB. (6)

Pariterque in Municipiis; PLEBEII *sunt cæteri cives exceptis Decurionibus, qui nempe idem erant quod Romæ Senatores.*

PLEBISCITA, *Leges a Plebeio Magistratu (qualis erat Tribunus plebis) latæ, et a plebe scitæ; quibus ex Lege Hortensia omnes cives, Senatores æque ac Plebeii tenebantur.*

¶ PLENUM, *pro* Integrum, *perfectum; ut* PLENA pubertas, *quæ non solum inchoata, sed et perfecta est;* PLENA proprietas, *quæ non separata est ab usufructu;* PLENA Defensio, *quum quis et judicium accipere et satisdare paratus est;* PLENA custodia, *quæ diligentiam in custode requirit, etc.*

PLENUM compromissum. *Vide supra*, Compromissum.

PLURIS; *in stipulationibus quæ fiunt rerum æstimandarum gratia; item in conceptione jurisjurandi in litem, ad æstimationem rei quæ per contumaciam non restituitur, etc. Puta; Viginti aureorum* PLURISVE; *quæ sunt* PLURIS *tot, etc.*

Hæc adjectio PLURISVE, non infinitam pecuniam

(1) Puta in stipulatione DE RATO (circa quam, Paulum hoc scripsisse probat Cujacius); qua ita cavebatur: SI *is cujus ea de re actio, heresve ejus, vel* IS AD QUEM EA RES PERTINEBIT, *ratum non habuerit.* Item in aliis causis, ad successores singulares plerumque hæc locutio trahitur. Goeddæus.

(2) Id est, committitur hæc stipulatio, demum ex litis contestatione.

(3) Scilicet in Formula Hypothecaria, hæ appellationes confundebantur.

(4) Et quidem, etiam *Equites* Romani.

(5) Hic intellige, non eos solum qui in Senatum lecti erant, sed omnes *Patricios*; id est, Senatorii generis personas.

(6) Videtur Gaius hoc scripsisse ad illud Juris Decemviralis Caput. *Patribus cum* PLEBE *jus connubii nec esto:* quod brevi abrogatum rogatione Canuleii Trib. plebis, de qua supra lib. 23. Tit. *de Ritu nupt.* N 56. Huic tamen distinctioni adhuc locus est in quibusdam Juris partibus, in quibus vario Jure utuntur Plebii et Patricii; puta circa connubium ipsum, quod cum certis personis interdicitur *Patricio*; item circa immunitates quasdam Patriciis proprias, etc.

continet, sed modicam: ut taxatio hæc, solidos decem Plurisve, ad minutulam summam referatur. *l.* 192. Ulp. lib. 37. ad Ed.

At vero in æstimanda re ipsa cui verbum hoc Pluris *adjicitur, non verum duntaxat rei pretium, sed et omne quod interest, venit. Ita accipe quod dicitur:* Hæc enunciatio, Quæ sunt pluris aureorum triginta, simul et quantitatis et æstimationis (1) significativa est. *l.* 232. Gaius lib. 1. de Verb. oblig.

CLXX. * Poena. *Vide supra*, Fraus.

Poenæ causa *relictum. Vide*, Legatum.

Servitus Poenæ. *Vide infra*, Servitus.

¶ Pollicitatio, *est solius offerentis promissio, absque acceptatione: in quo differt a Pacto. Vide lib.* 50. *Tit XII.* de Pollicitat.

* Pomum. *Vide supra*, Fructus.

POPULARIS actio *opponitur privatæ, quæ de re tantum privata datur ei cujus interest.* Popularis *autem unicuique e populo qui primus agere occupaverit, competit.*

Etenim Eam Popularem actionem dicimus, quæ jus suum Populi tuetur. *l.* 1. *ff.* de *Popul. act.*

Eodem sensu dicitur Populare Interdictum, etc.

PORTUS, *Statio.*

Portus appellatus est, conclusus locus quo importantur merces et inde exportantur. (Eaque nihilominus Statio est (2), conclusa atque munita). Inde Angiportum (3) dictum est. *l.* 59. Ulp. lib. 68. ad Ed.

Stationem dicimus a Statuendo. Is igitur locus demonstratur (4), ubicumque naves tuto stare possunt. *l.* 1. § 13. *ff. de fluminib.* Ibid.

CLXXI. POSSESSIO, *Possidere.*

Possessio *interdum pro fundo quem possidemus dicitur. De qua significatione. Vide supra*, Fundus.

Sæpius, pro habitu possidendi. Quo sensu Possessio appellata est (ut et Labeo ait) a sedibus, quasi Positio; quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit. Quam Græci ΚΑΤΟΧΗΝ dicunt. *l.* 1. *ff. de Acquir. possess.*

Possidere *est rem tenere, vel ei corporaliter insistere. Et* Possidere videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed et si ejus nomine aliquis in possessione sit; licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus et inquilinus. *Instit. lib.* 4. *Tit.* 15. § 5.

Possessio Civilis *est rei detentio quæ adjunctam habet opinionem affectumque justi dominii hujus rei.*

Naturalis possessio, *est nuda rei detentio.*

Possidere *pro* emptore, pro Dote, *pro* legato, *etc. est possidere rem quæ ex causa emptionis, dotis, legative nobis tradita est.*

Possidere *pro* suo, *est possidere animo et affectu domini.*

Possidere *pro* possessore *dicitur, qui sine causa possidet; nec aliud dicere potest, quam quod de facto possideat.*

Animo solo possidere *dicitur; qui rem semel a se apprehensam, tantisper vacantem relinquit, animo ad eam revertendi.*

In possessione esse, *non est* Possidere; *sed rem alteri, non sibi, detinere.*

Quasi-possidere *refertur ad jura; quæ proprie non possidemus, sed quodammodo possidere intelligimur quum his utimur.*

¶ Possidere *VI*, Clam, Precario, Bona *vel mala* fide; *et alia quæ spectant ad varias possessionis qualitates, recte definiri possunt per ea quæ hic subjiciuntur.*

Generaliter quis aut Bona, *aut* Mala fide *possidet. Et id frequenter in Jure attenditur; puta in* Petitione hereditatis (*lib.* 5. *Tit.* 2.) *et in* Rei vindicatione (*lib.* 6. *Tit.* 1.) *circa quas notavimus discrimina inter Bonæ et malæ fidei possessorem; item in* Publiciana (*d. lib.* 6. *Tit.* 2.) *quæ bonæ fidei possessori competit, non etiam prædoni; in* Usucapione, *ad quam bonæ fidei possessio requiretur* (*lib.* 41. *Tit III. Sect.* 3. *art.* 4.); *et alias, passim.*

Porro Bonæ fidei possessio *est, quum quis ex justa causa, rem suam credit.*

Contra, Malæ fidei possessio *dicitur; quum quis rem tanquam suam possidet, quam scit aut scire debet non esse suam. Possidet autem, vel simpliciter* Mala fide; *vel* Clam, *aut* Vi, *aut* Precario (5).

Clam possidere eum dicimus, qui furtive ingressus est possessionem; ignorante eo quem sibi controversiam facturum suspicabatur, et ne faceret, timebat. Is autem qui, quum possideret non clam, se celavit; in ea causa est, ut non videatur Clam possidere. Non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirendæ est. Nec quemquam Clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo quem ea res pertinet, aut aliqua ratione, bonæ fidei possessionem nanciscitur. Itaque (inquit Pomponius) Clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtive in possessionem ingreditur. *l.* 6. *ff. de Acquir. possess.*

(1) In *Quantitate* verum rei pretium, in *Æstimatione* id quod interest, continetur. Utroque autem simul computato, ita ut ad *Aureos* usque *triginta* V. G. aut circiter procedat; tunc id quod excedit eam summam, et designatur verbo Pluris, ad minutulam summam potest redigi; puta, *Triginta aureos*, et obolum. Ita hæc lex ex superiori interpretanda est, et vicissim. Unde patet; verbum Pluris, in taxanda quæcumque judicio petitur quantitate, esse superfluum.

(2) Quamvis Portus proprie dicatur; *nihilominus* etiam *statio* est, juxta etymologiam mox infra. Portus igitur et Statio, idem sunt.

(3) *Inde*, a Portu; quasi aditus ad Portum.

(4) *Stationis* nomine.

(5) Pertinent quæ sequuntur, ad Interdicta. Tenetur Interdicto *De clandestina possessione*, qui Clam; Interdicto *Unde-vi*, qui Vi; Interdicto *De Precario*, qui Precario possidet. Interdictum denique Uti Possidetis, ita datur possessori; si non Vi, *Clam*, *Precario* ab eo adversus quem experitur possidet.

VI possidere eum definiendum; qui expulso vetere possessore, acquisitam possessionem per vim obtinet; aut qui in hoc ipsum aptatus et præparatus venit, ut contra bonos mores, auxilio ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait non VI possidere. *l.* 1. § 28. *ff. de Vi et vi arm.*

Possidere seu Habere PRECARIO videtur, qui possessionem vel corporis, vel juris adeptus est, ex hac solummodo causa quod preces adhibuit, et impetravit ut sibi possidere aut uti liceat. *l.* 2. § 3. *ff. de Precar.*

Quinetiam, ut Paulus definit Sententiarum *lib.* 5. *Tit.* 6. PRECARIO possidere videtur, non tantum qui per epistolam vel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulavit : sed et is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino, possedit. *d. tit.* § 16.

* BONORUM POSSESSIO. *Vide supra*, Bona.

Mittere in POSSESSIONEM *bonorum aut alicujus rei, Prætor dicitur; quum permittit alicui, ut bona aliamve quampiam rem detineat, donec sibi satisfiat.*

Mitti in POSSESSIONEM *bonorum debitoris, Rei servandæ causa; id est, crediti servandi causa* : Permettre au Créancier de saisir les biens de son débiteur.

Mitti in POSSESSIONEM *legatorum servandorum causa;* Permettre au légataire de saisir et arrêter les biens de la succession.

Mitti in POSSESSIONEM *ex causa damni infecti, vide supra*, Damnum.

POSSIDERE jubere, et IN POSSESSIONEM MITTERE, *valde differunt.* In possessionem mittit *me Prætor, quum permittit ut detineam rem, ut sim in possessione duntaxat, non ut eam possideam.* JUBET POSSIDERE, *quum jubet ut rem possideam, eamque jure domini habeam.*

CLXXII. POSTERIORES, Posteri : *omnes descendentes. Quæritur autem, an hæc appellatio extendatur etiam ad libertos; qui nomen familiæ aut gentis manumissorum assumebant? Verum* POSTERORUM appellatione liberos tantummodo, non etiam libertos eorum.... contineri, nequaquam incertum est. *l.* 83. § 1. *ff. de Legatis.* 3.

POSTHUMUS.

Proprie POSTHUMOS dicimus eos dontaxat qui post mortem parentis nascuntur. *l.* 3. § 1. *ff. de Injur. rupt. testam.*

Improprie POSTHUMI *vocantur, aut potius* Posthumorum loco *esse dicuntur; qui post testamentum patris nascuntur.*

Posthumi SUI *vocantur; qui si vivo testatore nati essent proximum in ejus familia obtinuissent locum. Cæteri vocantur* Posthumi ALIENI.

De his, et variis Posthumorum speciebus vide lib. 18. *Tit.* de Lib. et posth. *Sect.* 2.

POSTLIMINIUM, *Postliminio reversus.*

Dictum est POSTLIMINIUM a LIMINE et POST. Unde eum qui ab hostibus captus est; et in fines nostros postea pervenit, POSTLIMINIO REVERSUM recte dicimus. Nam limina sicut in domo finem quemdam faciunt, sic et Imperii finem esse LIMEN Veteres voluerunt. Hinc et LIMES dictum est, quasi finis quidam et terminus. Ab eo POSTLIMINIUM dictum est; quia ad idem Limen revertebatur quod amiserat. *Instit. lib.* 1. *Tit.* 12. § 5.

* POSTQUAM *in quo differat a* Quum; *vide infra,* Quum.

POSTULARE, *Postulatio. lib.* 3. *Tit. I.*

POSTULARE est desiderium suum vel amici sui, in Jure apud eum qui jurisdictioni præest, exponere; vel alterius desiderio contradicere. *l.* 1. § 2. *ff. de Postuland.*

Alias, Postulare *sumitur pro* Accusare.

POTESTAS : *passim ubique.*

POTESTATIS verbo plura significantur; in persona Magistratuum, imperium; in persona liberorum, patria potestas, in persona servi, dominium. At quum agimus de noxæ deditione cum eo qui servum non defendit, præsentis corporis copiam facultatemque (1) significamus. In Lege Atinia; in POTESTATEM domini rem furtivam venisse videri, et si ejus vindicandæ (2) potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt. *l.* 215. PAUL. LIB. SING. AD L. FUSIAM-CANIN.

CLXXIII. ¶ PRÆCEPTIO, Prélèvement; *ut quum dicimus, Legatum* Præceptionis. PRÆCEPTIONES *in judicio Familiæ erciscundæ. Inde* PRÆCIPUUM, *quod præcipitur nec in divisionem venit;* Préciput.

¶ PRÆDES, *sponsores* : des cautions.

PRÆDIUM. *Vide supra*, Fundus.

PRÆDIA ALIQUORUM; *puta, quum dicitur, alveum exsiccatum, insulamve in flumine natam, eorum fieri* QUORUM SUNT PRÆDIA *ripæ vicina; etc.*

PRÆDIA dicimus ALIQUORUM esse, non utique communiter habentium ea, sed vel alio aliud habente (3). *l.* 96. § 1. CELSUS, LIB. 25. DIGEST.

PRÆDIA *Rustica, Urbana; qualia accipiuntur in sermone vulgari, et Oratione Severi de Rebus Minorum, etc.*

Prædia RUSTICA *sunt, quæ ad fructus parandos destinata sunt;* URBANA, *quæ habitationi aut voluptati inserviunt. Unde ita Ulpianus* (4).

Urbana prædia, omnia ædificia accipimus; non solum ea quæ sunt in oppidis, sed et si forte sta-

(1) Vide lib. 9. Tit. *de Noxal. act.* N. 14.

(2) Id est, tunc quum dominus apprehendere potuerit rem sibi surreptam; aut vindicare cœperit, licet non apprehenderit.

(3) Ita ut cuique acquiratur, pro regione sui prædii.

(4) Ad Orationem Severi pertinere quod sequitur recte observat Cujacius, qua nempe prædia Minorum RUSTICA et suburbana distrahi prohibebantur, quum contra URBANA distrahi necesse esset Jure Pandectarum.

bula sunt (1), vel alia meritoria (2), in villis et in vicis; vel si prætoria (3) voluptati tantum deservientia : quia Urbanum prædium, non locus facit, sed materia (4). Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit Urbanorum appellatione contineri. Plane, si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii; magis hæc non sunt Urbana. *l.* 198. Ulp. lib. 2. de Omnib. tribunal.

Diverso aliquatenus sensu, in tractatione de servitutibus prædiorum : Ædificia omnia, Urbana prædia appellamus; etsi in villa ædificata sint. *Instit.* Tit. *de Servit. præd.* § 1.

Rustica *vero, quæ in nudo solo consistunt.*

¶ PRÆDO *est possessor malæ fidei.*

¶ PRÆFECTUS Prætorio, Urbi ; *majores Magistratus, de quibus vide suis Titulis, lib.* 1.

¶ PRÆJUDICIA *dicuntur, quæ ante exerceri debent. Hoc sensu* Præjudiciales, sunt *actiones de statu alicujus personæ ; puta, an sit liber, an filius.* Præjudicialis exceptio *illa dicitur, qua actio tantisper excluditur, ne per eam* Præjudicium *fiat alteri majori cognitioni quæ simul concurrit, ideoque ante judicanda est.*

Præjudicium *alio sensu sumitur, pro præsumptione ; item pro læsione quæ alicui irrogatur.*

¶ PRÆLEGATUM, *quod uni ex heredibus præter partem hereditariam relinquitur. Vide et infra,* Relegata dos.

¶ PRÆPOSTERÆ, stipulationes; conditiones, etc. *quæ obligationem constituunt ante eventum ex quo eam pendere volunt. Et ideo tanquam absurdæ non valent ; V. G.* Si navis Cras venerit, Hodie dabis. *De quibus lib.* 45. *Tit.* de Verb. oblig. *N.* 103. *et seq.*

CLXXIV. ¶ PRÆSCRIBERE *præter vulgarem et grammaticam significationem, sæpius in Jure sumitur pro* Exceptionem *opponere. Imo,* Præscriptio *idem est ac exceptio.*

Præscriptio longi temporis, *est exceptio qua is qui decem annis inter præsentes, aut viginti inter absentes fundum bona fide possedit, vindicationem hujus fundi excludit.* Longissimi vero temporis *ea dicitur, qua actiones personales quæ olim perpetuæ erant, post spatium triginta annorum ex quo competere cœperunt, excluduntur; ex Theodosii Constitutione.*

Vide lib. 41. *Tit.* de Usurpat. et usucap. *N.* 1. *et Appendicem ad finem ejusdem libri.*

¶ PRÆSENS obligatio, *idem ac pura ; quæ nec diem habet, nec conditionem.*

Præsens *pecunia*, Argent comptant.

PRÆSES, Proconsul ; *passim.*

PRÆSIDIS nomen generale est. Eoque et Proconsules, et legati Cæsaris et omnes provincias regentes (5); licet Senatores sint (6), Præsides appellantor. *l.* 1. *ff. de Offic. Præsid.*

At Proconsulis appellatio, specialis (7) est. *d. l.* 1.

¶ PRÆSTARE casum, culpam, factum *alicujus; est damnum quod ex culpa, aut casu, factove alicujus contingeret, in se recipere.*

Præstationes *vocantur, quæcumque alter contrahentium alteri invicem præstare debet.*

¶ PRÆSUMPTIO *est argumentum, quo ex eo quod plerumque fit, colligitur rem ita se habere donec contrarium probetur. Vide exempla, lib.* 22. *Tit.* de Prob. et præsumpt. *Sect.* 2. *Quædam tamen sunt Præsumptiones, quæ probationem in contrarium non admittunt ; qua Interpretes vocant* Juris et de Jure.

CLXXV. ¶ PRÆTERITI *liberi dicuntur, qui neque heredes nec exheredes scripti sunt. Hinc* Præteritio.

¶ PRÆTOR *sæpe sumitur, non solum pro* Prætore *qui Romæ Jus dicit, sed pro quovis Magistratu qui jurisdictioni alicui præest, sive Romæ, sive in provinciis.*

Prætorum Jus, *idem quod* Honorarium ; *quod ex Prætorum Edictis descendit.*

Prætoriæ actiones *vel* stipulationes ; Pignus Prætorium. *Vide* Actio, Stipulatio, Pignus, *suis locis.*

Prætorius *Tutor, id est a Magistratus datus.*

¶ PRÆTORIUM, *domus in villis habitationi patrisfamilias destinata* : le Château.

PRÆVARICARI, Prævaricator.

Prævaricator est, quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo ex altera. *l.* 1. *ff. de Prævaric.*

Is autem Prævaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusaverit. *d. l.* 1. § 1.

Per abusionem tamen, Prævaricatoris *appellatio trahitur interdum et ad Advocatos ; qui, sive in publico, sive in privato judicio clientis sui causam prodant, extra ordinem puniuntur ut* Prævaricatores. *Vide lib.* 47. *Tit.* de Prævaricat. *N.* 2 *et* 3.

CLXXVI. ¶ PRAGMATICI *vocabantur, qui Juris responsa actionumque formulas indoctis causarum oratoribus subministrabant. A Jurisconsultis eos distinguit Kalvinus ; quod illi de jure certo, hi de jure dubio et de conjectura voluntatis responderent.*

Pragmaticæ sanctiones ; *Principum Rescripta*

(1) *Logis, Hôtellerie.*

(2) Diversoria, fullonica V. G., vel quælibet alia quæ mercede locantur ; ita dicta a *Mercendo.*

(3) *Maisons de Plaisance.*

(4) Et destinatio.

(5) Puta, Præfectus Augustalis, etc.

(6) *Præsides* enim proprie dicti, ex Equestri tantum Ordine mittebantur. Vide lib. 1. Tit. *de Offic. Præsid.* N. 1.

(7) Rectoribus provinciarum quæ Proconsulares sunt.

de negotiis alicujus Universitatis, ex consilio pragmaticorum virorum, id est, Juris peritorum emissa.

PRATUM, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus est; ex eo dictum quod paratum sit (1) ad fructum capiendum. *l.* 31. ULP. LIB. 18, AD ED.

PRECARIUM est quod precibus petenti utendum (*possidendumve*) conceditur, tamdiu quamdiu is qui concessit, patitur. *l.* 1. *ff. de Precar.*

Hine ROGARE PRECARIO; *Dare, seu concedere* Precario, HABERE PRECARIO. *Vide supra*, Possessio.

CLXXVII. ¶ PRECES *frequenter pro supplici libello :* une Requête.

¶ PRIMIPILI Centurio (*cujus frequenter in Jure mentio*) *videtur fuisse primus Centurio, ad quem negotiorum legionis et æris militaris cura pertineret; ut apud nos* le Major. *Inde* PRIMIPILATUS, *administratio primipili.*

¶ PRINCIPALE *opponitur accessionibus quibuslibet.*

PRINCIPALES, *primores ordinis Decurionum.*

¶ PRIVATUS *homo, opponitur ei qui in aliquo Magistratu est. Interdum opponitur militi.*

PRIVATUS *locus, opponitur publico aut Divini juris.*

* PRIVIGNUS. *Vide supra*, Noverca.

¶ PRIVILEGIUM *proprie est lex quæ non universos spectat, sed de privato aliquo homine lata est. De qua re, vide quæ diximus ad XII. Tabulas,* Tab. VII.

PRIVILEGIUM *etiam sumitur pro Jure singulari, quod in favorem alicujus constitutum est, ut privilegia fisci. Sumitur quoque pro prælatione, ut privilegium actionis* Tutelæ, Dotis, *etc. Hoc sensu enim* PRIVILEGIUM *habere dicuntur hæ actiones, quod mulier aut pupillus qui ex his creditores sunt, cæteris creditoribus præferantur.*

Privilegia *quædam* PERSONÆ *dicuntur quæ conditioni personæ tribuuntur; quædam* CAUSÆ, *in quibus non persona, sed causa ex qua debetur, consideratur. Hoc sensu, privilegium ejus qui ob restitutionem ædium creditor est, habet in his ædibus* Privilegium CAUSÆ. *De his, vide lib.* 42. *Tit.* de Reb. auctor. jud. poss. *Sect.* 2. *art.* 2.

CLXXVIII. PROBRUM, *opprobrium.*

PROBRUM et OPPROBRIUM, idem [a] est. Probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter et quasi more civitatis. Ut puta, furtum, adulterium, natura turpe est. Enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum (2) incidere. *l.* 42. ULP. LIB. 57. AD ED.

¶ PROCONSUL, *qui Consulari potestate in provincia præerat. Vide supra*, Præses.

PROCURATOR, *in negotiis civilibus et criminalibus.*

PROCURATOR est, qui aliena negotia, mandato domini, administrat. *l.* 1. *ff. de Procurat.*

Sumitur interdum et pro eo qui sine mandato ea administrat, id est, pro Negotiorum gestore.

PROCURATOR *quoque dicitur, qui alterius nomine in judicio agit aut defendit.*

PROCURATOR in rem suam *dicitur, qui actione aliqua in alterius persona competenti, sed sibi cessa, agit.*

PROCURATOR Cæsaris, *erat Magistratus, qui cognoscebat inter fiscum et privatos. De cujus officio vide lib.* 1. *Tit.* 19.

PRODIGUS *dicitur* (*lib.* 27. *Tit. fin.*) Qui neque tempus, neque finem expensarum habet, sed bona sua dilapidando et dissipando profundit. *l.* 1. *ff. de Curat. furios.*

* PROFECTITIA *dos*, PROFECTITIUM *peculium. Vide supra*, Dos Peculium.

¶ PROFERRE; *interdum pro* Edere, *palam facere; interdum pro* Prorogare, *differre, ut quum dicitur*, PROFERRE diem.

¶ PROFITERI, *frequenter pro* Declarare; *ut* PROFITERI natales *pueri*, PROFITERI merces *apud publicanos*, Profiteri *pupilli pecuniam et facultates apud Prætorem*; PROFITERI Censum. *Hine* PROFESSIONES, Déclarations.

CLXXIX. PROJECTUM, IMMISSUM; *in servitutibus prædiorum urbanorum.*

Inter PROJECTUM et IMMISSUM, hoc interesse ait Labeo; quod PROJECTUM esset id quod ita proveheretur ut nusquam requiesceret, qualia mæniana (3) et suggrunda (4) essent. IMMISSUM autem, quod ita fieret ut aliquo loco requiesceret; veluti, tigna, trabes, quæ immitterentur. *l.* 242. § 1. JAVOL. LIB. 2. EX POSTER. LABEON.

¶ PROMERCIUM, *idem ac Commercium.*

PROMERCII CAUSA *res habere, id est habere venales.*

(1) Unde etiam *Prata antiqui* PARATA *dixere :* Plin. Hist. Nat. XVIII. 5. Eadem etymologia apud Varronem de Ling. Lat. IV. §. PRATA *dicta ab eo quod sine opere Parata.* Idem *de Re rust.* I. 7. Et apud Columell. II. 17. Porro ex inscriptione legum 1. 3. 5. 7. 9. 27. et aliarum ff. *ad L. Aquil.* evidens est hoc referri ad tractatum de Lege Aquilia, qua tenetur qui segetem immaturum *Pratumve* immaturum secuerit.

[a] *Florent.* id est.

(2) *Idoneus* hic pro honesto accipitur. Fieri enim potest, ut vir honestus *Tutelæ* damnetur ob culpam, quo casu non laborabit infamia quæ ei duntaxat irrogatur qui ob dolum damnatur. Valde igitur interest an quis objiciat innocenti probrum quod natura probrum est, ut eum esse furem. Hoc casu est injuria, quia furtum quod objicitur est semper probrum; at si cui objiciatur eum *Tutelæ* esse damnatum; non semper est injuria; nec enim semper probrum est, *Tutelæ* damnari. Conferendo inscriptionem legum 7. 9. 11. 13. 15. 17. ff. *de Injuriis*, apparet Ulpianum hic egisse de Injuria verbali.

(3) *Balcons.*

(4) *Auvents* ou *Gouttières.*

Romanum respicit. Civitates enim, privatorum loco habentur. *l.* 16. Gaius lib. 3. ad Ed. provinc.

Igitur Publicani dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta. *l.* 12. § *fin. ff. de Publican.*

Et generaliter Omnes qui quid a fisco conducunt, recte appellantur Publicani. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Nam Publicani sunt, qui Publico fruuntur; *et* inde nomen habent. *d.* § 1.

Abusive tamen Publicanus *dici potest* Præterea, et si quis vectigal conductum a Republica cujusdam municipii (1) habet. *l.* 13. § 1. *ff. d. tit.*

Alio prorsus sensu vox illa Publicum *accipitur, alibi passim; puta in Edicto* De *fugitivis, quo jubentur qui eos apprehendunt, illos* In Publicum *deducere.*

In Publicum deduci intelliguntur, qui Magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. *l.* 1. § 6. *ff. de Fugitiv.*

* Publica *Judicia, officia. Vide supra*, Judicium, Officium.

PUBLICÆ PERSONÆ *appellantur, non solum Magistratus et eorum officiales; sed etiam servi publici, ut quum dicitur tutorem cavere debere* Personæ publicæ, *id est servo publico qui pro pupillo stipuletur.*

¶ PUBLICIANA *actio; est utilis Vindicatio quæ datur ei qui rem bona fide possidere cœperat; ad eam, quum ejus possessione excidit, vindicandam; sic dicta ab auctore suo Publicio Prætore. De qua, Lib. 6. Tit. II.*

CLXXXII. PUERI appellatio tres significationes habet: unam, quum omnes servos Pueros appellaremus; alteram, quum Puerum contrario nomine Puellæ diceremus; tertiam, quum ætatem Puerilem demonstraremus. *l.* 204. Paul. lib. 2. epitom. Alfeni.

¶ PULSARE. *Vide infra*, Verberare. *Quandoque etiam* Pulsare *dicitur pro convenire in judicio*, Assigner quelqu'un. *Hinc* Pulsatus; *in judicio conventus.*

PUPILLUS, *pupilla; passim.*

Proprie Pupillus est; qui, quum impubes est, desiit in patris potestate esse, aut morte (2), aut emancipatione. *l.* 239. Pompon. lib. sing. Enchirid.

Late tamen quandoque, pro quovis impubere accipitur: ut in l. 141. § 2. *ff.* de Verb. oblig.

Cæterum Non est Pupillus, qui in utero (3) est. *l.* 161. Ulp. lib. 7. ad Sabin.

* Pupillaris *substitutio*, Pupillares *usuræ. Vide infra*, Substitutio, Usuræ.

PURE, *id est sine die et conditione. Hinc* Pura *libertas, obligatio, stipulatio; legatum* Purum: *id est, præsens, quod nec diem, nec conditionem habet.*

Purus locus, *plerumque opponitur sacro aut religioso. Nam* Purus locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus est, neque religiosus; sed ab omnibus hujusmodi nominibus vacare videtur. *l.* 2. § 4. *ff. de Relig. et sumpt.*

Alias tamen interdum opponitur ædificato.

Q.

CLXXXIII. ¶ QUADRANS, *quarta pars assis. Hinc heres* Ex Quadrante *scriptus, id est ex quarta parte hereditatis.* Quadrantes *usuræ;* le quart d'Un pour cent par mois, Trois pour cent par an.

Sumitur etiam Quadrans *pro Quarta quæ ex Lege Falcidia aut ex Senatusconsulto Trebelliano heredi debetur. Vide supra*, Falcidia.

* Quæ in fundo sunt. *Vide supra*, Fundus.

¶ QUÆSITOR, *qui publicæ quæstioni seu publico judicio præest.*

Quæstiones publicæ, *pro judiciis criminalibus.*

Quæstio *interdum sumitur pro interrogatione quæ fit cum tormentis, ad eruendam a reo vel a testibus veritatem. lib.* 48. *Tit. XVIII.*

¶ QUÆSTOR; *Magistratus, de cujus officio et de variis Quæstorum speciebus, vide lib.* 1. *Tit. XIII.*

QUÆSTORES *Ærarii.*

Quum Ærarium Populi auctius esse cœpisset.... constituti sunt Quæstores qui pecuniæ præessent; dicti ab eo quod inquirendæ et conservandæ pecuniæ causa creati erant. *l.* 2. § 22. *ff. de Orig. jur.*

Unde Et hos a genere quærendi Quæstores initio dictos, et Junius et Trebatius...... scribunt. *l. un.* § 1. *ff. de Offic. quæst.*

QUÆ VIVUS PRÆSTABAM; *puta, si quis ita legaverit libertis suis, etc.*

His verbis Quæ vivus præstabam, ea videntur relicta quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis voluntatem habuerunt. *l.* 10. § 1. *ff. de Annuis leg.*

Vide lib. 34. *Tit.* de Alim. leg. *Art.* 4.

CLXXXIV. ¶ QUAM, *interdum comparative sumitur sub audiendo* Magis; *vel etiam pro* Priusquam.

¶ QUAMVIS, *interdum, pro* Quia.

¶ QUANDIU, *pro* Quoad.

¶ QUANDOQUE; *in legatis. V. G.* Rogo Quandoque heres meus Titio decem det. Utique decem heres debebit. Sed Quando, dubitari potest?.... Quum primum potuerit. *l.* 29. *ff. Quando dies leg. ced.*

* Quanta pecunia. *Vide supra* Pecunia.

Quanti-(*vel*) Quantominoris *actio. Vide supra*, Æstimatoria.

¶ QUANTITATIS Legatum, *vel* Obligatio *dicitur; quum certa mensura frumenti aut vini, certum pondus argenti, etc., aut similium rerum, lega-*

(1) V. G. *les Octrois d'une ville.*

(2) Patris.

(3) Hinc V. G. posthumo tutor datus, non incipit esse tutor, nisi quum nascitur infans. Interim *Ventri* curator datur.

tum promissumve est. Opponiturque legato vel obligationi certæ Speciei *aut corporis.*

Quanti res est, Quanti rem paret esse; *passim in Edictis Prætorum et actionum formulis.*

Inter hæc verba Quanti ea res erit, vel Quanti eam rem esse paret, nihil interest. In utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri. *l.* 179. Ulp. lib. 51. ad Sabin.

Enimvero Hæc verba, Quanti eam rem paret esse, non ad quod interest (1), sed ad rei æstimationem referuntur. *l.* 193. Ulp. lib. 58. ad Ed.

Amplius est in hac locutione, Quanti *actor juraverit dari sibi oportere.*

Nam Verbum (2) Oportere, non ad facultatem judicis pertinet, qui potest vel pluris, vel minoris condemnare; sed ad veritatem refertur. *l.* 37. Paul. lib. 26. ad Ed.

¶ QUARTA Divi Pii, *id est, Quarta pars bonorum adrogatoris; quæ adrogato debetur si ipsum emancipaverit, aut exheredaverit. Lib.* 1. *Tit.* de Adoption. *N.* 30 *et seq.*

¶ QUASI-CONTRACTUS *vocantur, facta licita nullam conventionem continentia; ex quibus perinde atque ex contractu obligatio nascitur. Talis est gestio negotiorum absentis, solutio indebiti per errorem facta, tutela, etc.*

* Quasi-possessio. *Vide supra*, Possessio.

QUASI-USUSFRUCTUS *dicitur, rerum quæ ipso usu consumuntur, quum alicui hac lege certa quantitas earum datur, ut quum mortuus fuerit aut capite minutus, eamdem quantitatem reddat.*

CLXXXV. ¶ QUERELA Inofficiosi *testamenti, est actio qua quis adversus heredem scriptum petit hereditatem; sub eo prætextu quod testamentum in quo immerenter exheredatur præteritusve est, contra officium pietatis factum, adeoque infirmandum contendit. Lib.* 5. *Tit.* 2.

Hæc Querela Præparata *dicitur; quum is cui competebat, voluntatem suam hujus querelæ instituendæ, aliquo facto significavit.* d. tit. *N.* 52.

¶ QUINCUNX, *quinque duodecimæ partes assis. Heres ex* Quincunce *scriptus; id est, ex* $\frac{5}{12}$. Quincunces *usuræ*; les $\frac{5}{12}$ d'un pour cent par mois, cinq pour cent par an.

¶ QUIRITIUM *Jus*; Jure Quiritium *liber, dominus; id est, qui* Civilem *et cum jure civitatis conjunctam libertatem, qui* Civile *dominium habet, etc.*

QUISQUE. *In testamentis : puta, quanta* Quisque *ex parte heres.*

Hoc articulo Quisque, omnes significantur. *l.* 29. *ff.* de Hered. instit.

Vide exemplum in d. l. ad Titulos de Legatis. *N.* 264.

* Quod jussu actio. *Vide supra*, Jussum.

¶ QUORUM BONORUM *Interdictum vocatur, quo is qui Bonorum possessionem sibi delatam agnovit, bona persequitur adversus quemcumque qui ea* Pro herede *aut* Pro possessore *possideret. Lib.* 43. *Tit.* 2.

QUORUM (*alias* QUOD) LEGATORUM *Interdictum; quo heredi rem, quam legatarius propria auctoritate occupavit, restitui Prætor jubet. Lib.* 43. *Tit. III.*

QUOTANNIS, *Quot-diebus, Quot-mensibus, in legatis et fideicommissis.*

Pomponius scribit, Nihil interesse utrum In annos singulos vel Quotannis, an in singulos menses vel Quot-mensibus, an in singulos dies vel Quot diebus legetur. *l.* 12. § 6. *ff. Quando dies leg. ced.*

CLXXXVI. QUUM, *valde differt a* Postquam. *De diversa autem horum verborum significatione, ita Javolenus :*

Inter illam conditionem QUUM fari potuerit, et... POSTQUAM fari potuerit multum interest; nam posteriorem scripturam uberiorem esse constat. At Quum fari potueri arctiorem, et id tantummodo tempus significare quo primum (3) fari possit. *l.* 217. Javolen. lib. 1. ex poster. Labeon.

Quum *Commodum erit*, Quum *potuero, etc. in stipulationibus.*

Nepos Proculo suo salutem. » Ab eo qui ita » dotem promisit, Quum commodum erit, dotis » filiæ meæ tibi erunt aurei centum; putasne protinus » nuptiis factis dotem peti posse? Quid si » ita promisisset; Quum potuero dati erunt? Quod » si aliquam vim habeat posterior obligatio; POS» SIT verbum, quomodo interpretaris; Utrum » ære alieno deducto, an extante »? Proculus: Quum dotem quis ita promisit, Quum potuero, doti tibi erunt centum; existimo ad id quod actum est interpretationem redigendam esse. Nam qui ambigue loquitur, id loquitur quod ex his quæ significantur, sensit. Proprius est tamen ut hunc eum sensisse existimem, Deducto ære alieno potero. Potest etiam accipi illa significatio, Quum salva dignitate mea potero, quæ interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est Quum

(1) Æstimatio fit non ex affectione actoris, sed ex rei veritate. Et in hoc differunt hæ clausulæ, ab illa Quanti *actor juraverit.* Vide Notam seq.

(2) Sensus est : Quum dicitur judicium dari Quanti actor juraverit dari sibi *Oportere*, verbum illud *Oportere* non refertur ad judicem, seu ad judicis facultatem; hoc sensu ut absolute oporteat judicem stare jurijurando; nam judex potest non sequi jusjurandum, et pluris vel minoris condemnare ut vidimus lib. XL. Tit. *de In lit. jur. N. fin.* Sed hoc verbum *Oportere*, refertur ad veritatem causæ at affectionis actoris. Ita Goeddæus ad h. l.

(3) Puta, si ita scripta sit conditio; Si postquam fari cœperit, *Capitolium ascenderit Titius*; conditio impletur quoquo tempore ascenderit, postquam fari cœperit. Quod si ita scriptum sit, Si quum fari poterit, *ascenderit*; conditio non impletur, nisi ascendat eo præcise tempore quo fari cœperit; non si jam grandior nata factus ascendat. Cujac.

COMMODUM ERIT, hoc est quum sine incommodo meo potero. *l.* 125. PROCUL. LIB. 5. EPIST.

QUUM IN TUTELAM SUAM PERVENERIT, Quum sui juris factus erit, Quum SUÆ ÆTATIS, *etc. in legatis et ultimis voluntatibus. Hæ scripturæ pro circumstantiis vario sensu accipiuntur.*

Et 1.° *Si impuberi, sive patrifamilias, sive* Filiofamilias ita legatur QUUM IS IN TUTELAM SUAM PERVENERIT; pubertatis tempus significatur. *l.* 50. *ff. de Legatis.* 3.

Si Jam Puberi, minori tamen viginti-quinque annis legavit; procul dubio, anni viginti-quinque erunt præstituti. *d. l.* 50 § 1.

Interdum idem significat Ac si dixisset, In suam tutelam et in suam POTESTATEM. *d. l.* 50. *pr.*

Vide lib. 35. *Tit.* de Cond. et dem. *N.* 184.

2.° Si quis ita scripserit, QUUM SUI JURIS FUERIT FACTUS... aliter alias accipiatur. Et plerumque potestatis liberationem continet, plerumque pubertatem, vel vicesimum-quintum annum. *d. l.* 50. § 4.

3°. Idem et si quis, quum SUÆ ÆTATIS fuerit factus vel LEGITIMÆ ÆTATIS. Utrum de pubertate an de viginti-quinque annis sensit; disputari de voluntate potest. *d. l.* 50. § 6.

Vide de tit. N. 185.

QUUM NUPTA ERIT; *puta, si decem legentur mulieri sub hac conditione.*

Hoc sermone QUUM [a] NUPTA ERIT, primæ nuptiæ (1) significantur. *l.* 89. § 1. POMPON. LIB. 6. AD SABIN.

Et quidem justæ demum nuptiæ hanc conditionem implent; perfectæ scilicet, quamvis nondum consummatæ. Tit. de Cond. et dem. *N.* 188. *et seq.*

Cæterum PRIMÆ *hic intelliguntur post conditionem appositam. Nam* Si ita legatum esset, QUUM NUPSERIT; si nupta fuerit, et hoc testator scisset, alterum matrimonium erit expectandum. *l.* 68. *ff. de Cond. et dem.*

QUUM PETIERO, QUUM petieris, *etc. in stipulationibus et legatis.*

Ex his verbis QUUM PETIERO... admonitionem magis... quam conditionem habet stipulatio. *l.* 48. *ff. de Verb. oblig.*

Idem circa legata. l. 85. *ff.* de Cond. et dem.

QUUM VOLUERO, Quum volueris: *verba hæc diversum in stipulationibus ac in legatis sensum et effectum habent.*

Hæc adjectio in ultimis voluntatibus QUUM VOLUERIT, tractum habet quamdiu vivat is a quo relictum est. *l.* 11. § 6. *ff. de Legatis* 3.

Contra Si ita stipulatus fuero, QUUM VOLUERIS.... inutilem esse stipulationem... ita... si antequam constituas (2) morieris... verum est. *l.* 46. § 2. *ff. de verb. oblig.*

Illam autem stipulationem, SI VOLUERIS dari, inutilem esse (3) constat. *d. l.* 46. § 3.

R.

CLXXXVII. ¶ RAPINA, *Raptus.*

RAPINA *est furtum vi adhibita factum. Unde* Actio *quæ dicitur* VI BONORUM RAPTORUM. *Lib.* 47. *Tit.* VIII.

RAPTUS *vero in personas cadit, quæ per vim adducuntur, aut quibus per vim stuprum infertur.*

RATIO, *quam argentarii cuique exhibere debent.*

RATIONEM esse Labeo ait; Ultro citro dandi, accipiendi, credendi, obligandi, solvendi, sui causa, negotiationem. *l.* 6. § 3. *ff. de Edend.*

¶ RATIONIBUS DISTRAHENDIS actio *vocatur; quæ contra tutorem, qui pupillum fraudavit, in duplum competit. De qua vide Tit.* de Tut. et rat. distr. *lib.* 27.

RATUM (valable) *opponitur* IRRITO.

RATUM HABERE *seu* Rem haberi ratam, hoc est comprobare agnoscereque quod actum est a falso procuratore. *l.* 12. § 1. *ff. Ratam rem hab.*

Et hæc approbatio, RATIHABITIO *vocatur.*

Stipulatio REM RATAM HABERI, *seu* DE RATO, *est stipulatio Prætoria: quam is qui sine mandato agit alieno nomine, exhibere debet; et qua promittit eum cujus nomine agit*, Ratum *habiturum quod judicatum erit. Vide lib.* 46. *Tit. VIII.*

CLXXXVIII RECIPERE, *vario sensu accipitur.*

Sæpe significat promittere, suscipere in se: ut, Recipere periculum, *est in se suscipere et de periculo cavere.*

RECIPERE *sumitur etiam pro excipere; ut quum in venditione fundi V. G. res vel pars aliqua* Recipitur, *id est excipitur et non comprehenditur.*

In Edicto De servo corrupto, *adversus eum qui servum recepit*: Est proprie RECIPERE, refugium abscondendi causa servo præstare, vel in suo agro, vel in alieno loco ædificiove. *l.* 1. § 2. *ff. de Servo corr.*

* RECIPERE *arbitrium. Vide supra*, Compromissum.

¶ RECEPTUM *vocatur conventio qua Argentarius civilibus verbis constituebat alieno nomine aliquid solvere. Unde* RECEPTITIA *actio, quam abrogavit Justinianus et in actionem* Constitutæ pecuniæ *confudit. Lib. XIII. Tit.* de Pecun. constit.

¶ RECONVENTIO *est mutua petitio, quum reus a quo petitur, vicissim ab actore petit.* Demande incidente de l'ajourné.

CLXXXIX. REDDERE, *in testamentis et conventionibus.*

Verbum REDDENDI quamquam significatum habet

[a] *Florent.* Dum.

(1) Id est, non hanc habet significationem, *Quotiescumque nubet*; sed, *Quum primum nubet.*

(2) Dare.

(3) Absolute: superiorem vero, ita demum si mortuus fuerit promissor antequam dare constituerit.

retro dandi, recipit tamen et per se dandi (1) significationem. *l.* 94. Celsus lib. 20. digest.

* Reddere *rationes. Vide supra*, Edere.

¶ REDEMPTOR, *id est, conductor: ut Redemptor operis, vectigalium, etc.*

REDHIBERE, *in Edicto Ædilium.*

Redhibere est facere ut rursus habeat venditor quod habuerit, et quia reddendo id fiebat; idcirco Redhibitio est appellata quasi Redditio. *L.* 21. *ff. de Ædil. Ed.*

Atque hinc Redhibitoria actio *quæ emptori datur contra venditorem, ut rem venditam recipere tenentur propter aliquod vitium quod emptor ignoraverat, et pretium reddere.*

Inde etiam Redhibitio.

¶ REDIMERE litem, *est pacisci de futuro emolumento litis.* (Acheter l'événement d'un procès).

Redimere Sententiam, *est pecunia judices corrumpere.*

¶ REDITUS fundi *est, non ususfructus, sed quantitas quæ quotannis ex fructibus fundi redigi solet. Unde liberum est heredi V. G. a quo Reditus fundi legatus est, si nolit eo fundo legatarium frui, offerre ei quantitatem annuam quam ex fructibus redigere paterfamilias consueverat.*

CXC. REFICERE *: in Interdictis.*

Reficere est, quod corruptum est in pristinum statutum restaurare. Verbo Reficiendi, tegere, substruere, sarcire, ædificare, item advehere apportareque ea quæ ad eamdem rem opus essent, continentur. *l.* 1. § 6. *ff. de Rivis.*

* Reficere viam. *Vide infra in Verb.* Via.

¶ REGIONES fundi, *id est, partes fundi certis finibus circumscriptæ.*

* Regula Juris. *Vide Tit. seq. N.* 1.

¶ RELEGATIO *est pœna qua quis certo loco, certa provincia interdicitur.*

Relegatio in insulam, *quum quis salvo jure civitatis et familiæ in certam insulam amandatur a qua ei egredi non liceat. De variis Relegationis speciebus, vide lib.* 48. *Tit.* de Pœnis.

Alio sensu dicitur Relegare et Relegatio. *Puta* Relegatio dotis, *est legatum quo vir dotem quam accepit uxori suæ relinquit. Hujus legati, ea utilitas est; ut dos quæ annua bima trima die reddi debuisset, statim reddi debeat. Hoc idem dicitur quoque* PRÆLEGARE dotem, dos Prælegata.

¶ RELIGIOSUS locus *vocatur, in quo corpus humatum est voluntate domini loci, eorumque quorum interest. Lib. XI. Tit.* de Religios.

¶ RELINQUI *dicitur, quidquid testamento datur.*

Reliqua *vocantur, quæ subductis rationibus debita supersunt*: Le reliquat d'un compte. *Is qui ita debitor remanet,* Reliquator et Reliquari *dicitur.*

Reliquiæ, *cineres defuncti.*

¶ REMANCIPARE *est, retro seu rursus mancipare. Vide supra*, Fiducia.

¶ REMISSIO *dicitur, quum ei cui nunciatum est ne opus faceret, Prætor pergere permittit:* Main levée de la défense.

¶ REPETERE Reum, *est aliquem iterum accusare et reum facere.*

Repetitia die, *id est prælata, seu die quæ præterierat, falso revocata*: Antidaté.

¶ REPETUNDARUM *crimen, quum quis in Magistratu pecunias illicite accepit. Lib.* 48. *Tit.* ad Leg. Jul. Repetund.

¶ REPIGNERARE, *liberare pignus.*

* Replicatio. *Vide supra*, Exceptio.

¶ REPRÆSENTARE, *ante diem solvere.* Repræsentationis *commodum, id est, solutionis ante diem factæ.* Avancer le paiement.

¶ REPROMITTERE, *est stipulatione sine fidejussoribus interposita promittere.*

¶ REPUDIUM, *proprie est sponsæ : interdum tamen et pro divortio sumitur. Vide supra*, Divortium.

CXCI. RES, *passim in Jure et Edictis.*

Appellatione Rei, pars etiam (2) continetur. *l.* 72. Paul. lib. 76. ad Ed.

Rei appellatione, et causæ et jura continentur (3). *l.* 23. Ulp. lib. 14. ad Ed.

Rei appellatio latior est quam Pecuniæ (4), quæ etiam ea quæ extra computationem patrimonii nostri sunt (5) continet; cum pecuniæ significatio

(1) Ut si, qui ob usum nihil accepit, ita leget: *Heres meus* Reddito *uxori meæ centum.* Vide Tit. *de Legatis* N. 265.

(2) Puta in stipulatione *Rem pupilli, etc.* quam interponit tutor vel curator certæ duntaxat bonorum *Parti* datur. Item in causa damni infecti, quum Prætor jubet mitti in possessionem Rei unde damnum timetur; et *Pars* duntaxat ruinosa est. Item stipulatio *Rem ratam habiturum*, uno ex heredibus ratum habente, altero ratum non habente, committitur pro parte pro qua ratum non habetur; l. 18. ff. *Rem rat. hab.* quia in stipulatione, appellatio Rei etiam Partem continet. Paulus in hoc libro egit de stipulationibus Prætoriis; ut constat ex inscriptionibus tum l. 13. ff. *d. tit.* tum cæterarum quas videre est in Indice Labitti.

(3) Cujacius censet h. l. pertinere ad Edictum de his qui judicii mutandi causa Rem alienaverint: at huic sint obnoxii non solum qui ipsam *Rem*, sed et qui jus aliquod in re alienaverunt. Unde emendandam putat inscriptionis legis, legendumque Lib. 13 (non Lib. 14.). ad Edict. quo in libro constat Ulpianum de hoc Edicto egisse, ex inscriptione. l. 2. ff. *de Alienat. jud. mut.* Goeddæus contra tuetur vulgatam inscriptionem; et consorta omnis interpretatione legem ipsam aptare nititur ad Edictum *Nautæ, caupones, etc.*

(4) Hoc refert Cujacius ad interpretationem formulæ *Quanti eas* Res *erit*; de qua supra N. 184. De formulis in libro Pauli unde lex desumpta est Paulum egisse satis constat ex multis passim legum inscriptionibus ex eodem libro desumptarum.

(5) Scilicet ad res nobis commodatas; pigneratas, vel a nobis bona fide possessas; quæ proprie non sunt patrimonii nostri, sunt tamen ad *Rem* nostram pertinentes. Hinc in definienda Bonorum possessione, non solum dicitur jus persequendi *Patrimonii*, sed augendæ significationis gratia additur *Sive* Rei: supra N. 35.

ad ea referatur quæ in patrimonio sunt. *l.* 5. PAUL. LIB. 2. AD ED.

¶ RE contrahi *obligatio dicitur, quæ datione aut facto aliquo interveniente contrahitur; ut Mutuum Depositum, Commodatum, Pignus, et omnes contractus innominati.*

* In Rem SUAM *Procurator, Fidejussor. Vide supra*, Cedere, Fidejussor.

REI VINDICATIO *est actio qua intendimus rem quæ ab alio possidetur nostram esse, adeoque nobis reddi oportere. De ea est specialis Titulus* 1. *libri* 6.

REI PERSECUTORIA actio, *qua quis persequitur quod sibi abest, sive* In rem, *sive* In personam *sit.*

* RES JUDICATA. *Vide supra*, Judicare.

RES Mancipi *et* Nec mancipi. *Vide lib.* 1. *Tit. VIII. N.* 13.

RESPUBLICA *vocatur quodvis municipium, quævis civitas.*

¶ RESCRIPTA PRINCIPUM *vocantur, quibus ad preces privatorum aut consultationem Magistratus respondent. De quibus vide lib.* 1. *Tit. IV.*

¶ RESIDUA.

DE RESIDUIS *crimine tenetur, qui pecuniam publicam ex administratione retinet, aut in suos usus convertit. Lib.* 48 *Tit.* ad L. Jul. de Resid.

CXCII. RESTITUERE *vario sensu sumitur. Et* 1.° *generaliter, plus continet quam* EXHIBERE.

Nam Quum Verbum RESTITUAS Lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi (1). *l.* 173. [*a*] § 1. *ff. de Reg. Jur.* PAUL. LIB. 6. AD. PLAUT.

Et RESTITUERE (2) is videtur, qui id restituit quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset. *l.* 75 PAUL. LIB. 5n. AD ED. (3).

RESTITUERE autem is intelligitur qui simul et causam (4) actori reddit, quam is habiturus esset si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset; id est, et usucapionis causam (5) et fructuum. *l.* 35. PAUL. LIB. 17. (6) AD ED.

Multo magis Hæc verba in stipulatione posita, Eam rem RECTE RESTITUI, fructus continent. RECTE enim verbum, pro viri boni arbitrio est. *l.* 73. ULPIAN. LIB. 80. AD ED. (7).

Ex dictis patet quod Plus est (8) in Restitutione quam in Exhibitione. Nam EXHIBERE est præsentiam corporis præbere; RESTITUERE est, etiam possessorem facere, fructusque reddere. Pleraque (9), præterea RESTITUTIONIS verbo continentur. *l.* 22 GAIUS LIB. 4. AD ED. PROVINC.

2.° *Interdum tamen verbum* EXHIBERE *vim quamdam Restitutionis habet; ut in judicio* AD *Exhibendum. Nam* Quantum ad hanc actionem attinet, EXHIBERE est in eâdem causa præstare, in qua fuit quum judicium acciperetur (10): ut quis copiam rei habens possit exsequi; actione quam destinavit, in nullo casu (quam intendit) læsa: quamvis non

(1) Ut in omnibus Interdictis, in actione Faviana et in omnibus actionibus in quibus Prætor jubet rem restitui. Vide lib. 22 Tit. *de Usuris*, N. 10 et 12.

[*a*] *Alias* 313.

(2) Cujacius (ex eo quod Paulus in libro quem præfert inscriptio hujus legis egit de Emptione-venditione, ut constat ex eadem inscriptione, l. 56. ff. *de Contrah. empt.* et l. 3. ff. *de Serv. export.*) colligit hoc scriptum circa *Redhibitoriam* actionem; sensumque hunc esse: Emptorem qui actione *Redhibitoria* egit ut pretium recipiat, debere redhibere et RESTITUERE venditori rem emptam, nec videri eam perfecte restituere, nisi restituat fructus et id omne quod habuisset venditor, si controversia ipsi (super *Redhibitoria* scilicet actione) facta non esset. Ait autem Cujacius venditorem hic appellari *Actorem*; quia, etsi emptor sit qui ad judicium provocet, venditor tamen circa ea quæ ipsi in hoc judicio præstari debent, actoris partibus fungi videatur. Fornerius qui senset etiam hanc legem illuc pertinere, pro *Actor* legit *Auctor*; quæ emendatio supervacanea est. et contra fidem omnium exemplarium Goeddæus ad h. l. mavult eam pertinere ad actionem *In factum* quæ datur emptori adversus liberum hominem qui dolo passus est se ei ut servum vendi: in qua actione venit duplum totius quod ejus interest; adeoque ejus quod habuisset, si controversia ei super libertate hujus hominis facta non esset. Nititur eo quod in LIB. 51. AD EDICT. unde hæc lex desumpta est, Paulus egerit de liberali causa; ut constat ex l. 33. ff. *de Liber. caus.*

(3) Ita in Florent. Alias inscribitur LIB. 2. AD ED. ÆDIL. CURUL.

(4) Non *Rem* solum, sed *et causam.*

(5) Id est, qui restituit rem quæ inter moras judicii usucapta est, perinde ac si usucapta non esset; et præterea omnem rei causam, fructuum fructus, partum ancillæ, fœtum animalium, etc.

(6) Cujacius censet inscriptionem vitiatam, et legendum LIB. 26. tum quia lex 34. quæ præcedit in textu, est inscripta EX LIB. 24. et non solet Tribonianus ordinem librorum intervertere; tum quia (ut censet) manifeste refertur ad actiones. *Ad exhibendum*, et *Rei vindicationem* de quibus in hoc libro Paulus egit. Goeddæus censet inscriptionem retinendam, qualis est in Florent. et potuisse ex illo libro depromi hunc textum, cum in hoc LIBRO 17. egerit Paulus de officio judicis, ad quod refertur hæc lex circa condemnationem.

(7) Ulpianum in hoc libro egisse de Nuntiatione novi operis, patet ex l. 21. ff. *de Oper. nov. nunc.* Unde Cujacius censet pertinere hanc regulam RECTE *restitui*, ad stipulationem de opere restituendo; quam interponit is cui opus novum nuntiatum est: qua veniunt fructus, id est, omne emolumentum quod nuntiator habuisset si opus factum non esset.

(8) Ex legis inscriptione, GAIUM hoc scripsit ad tractationem De Restitutionibus in integrum: ut patet ex innumeris legibus passim, TIT. *Quod metus causa, de Dolo, de Minoribus, etc.*

(9) Scilicet ut non solum fructus sed omnis causa reddatur, item ut res in eadem causa reddatur. Non videretur autem reddi, si post judicium usucapta aut prædii pignori esset; aut aliqua servitus, quæ ei debebatur, amissa.

(10) Non videbitur igitur res *Exhiberi*; si, postquam judicium acceptum est, res usucapta fuerit: item, nisi omnis causa, quam habuisset actor si tunc quum judicium acciperetur, exhibita res fuisset, si restituatur; ut constat ex hujus legis §§

de restituendo, sed de exhibendo agatur. *l.* 9. § 5. *ff. At exhid.*

Hinc Pomponius ita arguit Labeonem. Male Apod Labeonem ΠΕΙΘΑΝΩΝ (*Pithanon*) ita scriptum est : Exhibet, qui præstat ejus de quo agitur præseotiam; nam (1) etiam qui sistit, præstat ejus de quo agitur præsentiam; nec tameo eum exhibet (2) : et qui (3) mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstoec præseotiam; nemo enim ex eo genere Præsens satis apte appellari potest. *l. fin.* Pompon. lib. 17. epist.

Igitur exhibet, seu Restituit (4) non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet. Et tota restitutio Juris est interpretatio (5). *d. l. fin.* § 1.

3.° *Simili sensu dicitur* Restituere *opus; passim item in Interdictis. Etenim* Com Prætor dicat ut opus factum Restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet. Nam verbo Restitutionis, omnis utilitas actoris continetur. *l.* 81. Paul. lib. 10. ad Plaut.

4.° Restituere *in integrum*, Integri restitutio; *cujus variæ species exponuntur toto libro IV.*

Integri restitutio, est redintegrandæ rei, vel causæ actio. Paul. sent. *lib.* 1. *Tit.* 7. § 1.

Neque actio solum, sed et ipsa redintegratio rei vel actionis amissæ, quam quis per hanc actionem a Prætore consequitur, Restitutio in integrum, *vocatur; et Prætor quum eam concedit,* Restituere *dicitur.*

Alio sensu Restitutio in integrum *vocatur indulgentia Principis qua damnato jura restituit quæ per capitalem Sententiam amiserat; et qui hanc gratiam impetraverunt,* Restituti *in integrum dicuntur. Lib.* 48. *Tit.* 23.

Restitutoria actio *dicitur, quæ amissa in veterem debitorem a Prætore restituitur.*

CXCIII. REUS, *passim in obligationibus et judiciis. Communi appellatione, idem quod apud nos* Partie; *quasi is cujus de* Re *agitur. Sic in judiciis* Reum *ita definit Ælius-Gallus;* Reus est qui cum altero litem contestatam habet, sive is egit, sive cum eo actom *est. Apud Festum in Verb.* REUS.

Pariter in obligationibus uterque Reus *dicitur;* Reus credendi, *cui ex quacumque causa debetur;* Reus debendi, *qui ex quacumque debitor est. Hinc etiam in verborum contractu;* Qui stipulatur, Reus stipulandi dicitor; qui promittit, Reus promittendi habetur. *l.* 1. *ff. de Duob. reis.*

Hinc et Correi Credendi *vel* Stipulandi, *qui eamdem rem singuli in solidum stipulati sunt; quibusque singulis in solidum debetur; ita ut solutio uni facta debitorem a cæteris liberet.* Correi promittendi *vel* Debendi, *qui singuli unam rem aut quantitatem in solidum promiserunt, singulique eam in solidum debent; ita ut solutio ab uno facta cæteros liberet. Lib.* 45. *Tit. II.*

Postea tamen distinguendarum appellationum causa et ne nomina confunderentur; Reus *dictus est, in judiciis is qui convenitur,* le Défendeur; *in obligationibus,* l'Obligé. Reus nunc dicitur, qui causam dicit; et item qui quid promisit, spopondit ve ac debet. *Festus supra.*

Atque hinc Reum dare *dicor, quum aliquem exhibeo qui vice mea, suo nomine promittat quod ego deberem aut promissurus essem.*

Similique appellatione Reus *in criminibus dicitur, qui accusatur.*

¶ RHEMMIA Lex, *quæ pænam calumniatoribus irrogat. Lib.* 48. *Tit.* ad SC. Turp. *N.* 7.

CXCIV. RIPÆ *fluminum; in Interdictis et usu quotidiano.*

Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. *l.* 3. § 1. *ff. de Fluminib.*

Ripa autem ita recte definietur, id quod flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens. Cæterom si quando..... ad tempus excrevit, ripas non mutat. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

RITE, *a* Rito; *id est, observatis solemnibus.*

Rivus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat; cui nomen est ΑΠΟ ΤΟΥ ΡΕΙΝ [*id est, a fluendo*]. *l.* 1. *ff. de Rivis.*

RIVALES, id est, qui per eumdem rivum aquam ducunt. *l.* 1. § 26. *ff. de Aqua quotid.*

* Rixa. *Vide infra,* Turba.

¶ ROGARI *Lex dicitur, quum de ea ferenda Populus vel plebs consulitur.*

ROMA, URBS; *passim in variis Legibus, in Edictis, in testamentis, in conventionibus, in sermone vulgari.*

Urbis appellatio, muris; Romæ autem, continentibus ædificiis finitur (6), quod latius patet. *l.* 2. Paul. lib. 1. ad Ed.

(1) Pomponius hic incipit ostendere definitionem Labeonis falsam esse. *Nam*, etc.

(2) Ut enim exhibeatur, non sufficit præstare præsentiam, oportet ut eadem causa præstetur; ergo quicumque sistit, non etiam semper exhibet. Male igitur definivit Labeo, *Exhibere* nihil esse aliud quam *Præstare ejus de quo agitur præsentiam.*

(3) Rursus probat falsam Labeonis definitionem : quia non solum potest *Præstari præsentia*, nec tamen res *Exhiberi*; sed et quicumque exhibet, non etiam præstat præsentiam. Quod probat exemplo ejus qui exhiberet furiosum aut infantem, aut mutum : furiosus enim et infans qui non intelligunt quod agitur, pro *Præsentibus* haberi non possunt etsi exhibeantur, item mutus, in multis casibus, nimirum ubi voce opus est. Sunt qui pro *Mutum* legunt *Mente captum*, nisi auctoritate Basilicon.

(4) Postquam Jurisconsultus vitium definitionis Labeonis ostendit, jam exponit qualis sit *Exhibitio* seu *Restitutio* (nam hæc verba hic confunduntur) quæ in judicio Ad exhibendum facienda est. Et hæc Pomponii definitio consonat ei quæ mox supra ex Ulpiano allata est. l. 9. § 5. ff. Ad *Exhib.* ad quam vide Notam (8) mox supra.

(5) Id est, totum id quod in restitutionem venit, a juris interpretatione proficiscitur.

(6) Hinc V. G. quum Prætor dicit se hoc anno in Urbe Jus dicturum, non dicit Romæ. Prætor enim, ut et Præfectus Urbi, extra muros seu terminos Urbis non potest Jus dicere. Contra, quum Lex Papia dat civitatem Latinis qui Romæ ædificium perfecissent, dat præmia his qui tres liberos Romæ suscepissent; beneficium Legis locum habet, etiam extra muros; Roma enim demum continentibus ædificiis finitur.

Et, Ut Alfenus ait, Urbs est, Roma quæ muro cingeretur. Roma est, etiam qua continenti [a] ædificia essent. Nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cottidiane posse intelligi; cum diceremus Romam nos ire, etiamsi extra Urbem (1) habitaremus. *l.* 87. Marcell. lib. 12. Digest.

Hinc Qui in continentibus Urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur. *l.* 147. Terent. Clemens lib. 3. ad Leg. Jul. et Pap. (2).

Hinc quoque Ædificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant. *l.* 139. Ulp. lib. 7. ad Leg. Jul. et Pap.

Hinc denique, ut supra, vid. N. 11. Qui extra continentia Urbis est, abest; cæterum usque ad continuantia, non abesse videbitur. *l.* 173. § 1. Ulp. lib. 39. ad Sabin. (3).

CXCV. ¶ RUBRIANUM SCtum; *quo servus, cujus fidei-commissariæ libertatis heres latitando moram fecit, liber fit perinde ac si directam libertatem testamento accepisset. Lib.* 40. *Tit. IV. Sect.* 4. *Art.* 2. § 1.

RUERE; *in stipulatione Damni infecti.*

Alfenus... respondi... Non videri sibi Ruere, quod aut vento aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret. *l.* 43. *ff. de Damn. inf.*

RUPISSE; *in Lege Aquilia, et alibi, generali significatione accipitur.*

Nam Rupisse verbum, fere omnes Veteres sic intellexerunt Corruperit (4). *l.* 27. § 13. *ff. ad L. Aquil.*

RUTA-CÆSA; *his quæ fundi aut ædium pars sunt, opponuntur.*

In Rutis-Cæsis ea sunt quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur. *l.* 241. Q. Mucius-Scævola, lib. sing. ΟΡΩΝ.

Ea placuit esse Ruta quæ eruta sunt; ut arena, creta, et similia; Cæsa ea esse, ut arbores cæsas, et carbones, et his similia. *l.* 17. § 6. *ff. de Act. empti.*

Tegulæ quæ nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in Rutis et Cæsis habentur. Aliud Juris est in his quæ detractæ sunt ut reponerentur, ædibus enim accedunt. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.*

S.

CXCVI. ¶ SABINIANI, *secta Jurisconsultorum; sic dicta ab auctore Massurio Sabino*, Proculeianis *opposita. De quibus vide Præfationem nostram Part.* 2. *cap.* 2.

SACRA *res, locus, sacrarium*; *Sacrilegi.*

Sacræ res sunt quæ publice (5) consecratæ sunt, non private. *l.* 6. § 3. *ff. de Divis. rer.*

Sacra loca ea sunt, quæ publice sunt dedicata; sive in civitate sint, sive in agro. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Illud notandum est; aliud esse sacrum locum, aliud Sacrarium. Sacer locus, est locus consecratus. Sacrarium est locus (6) in quo sacra reponuntur, quod etiam in ædificio privato (7) esse potest: et solent qui liberare eum locum religione volunt, Sacra inde evocare (8). *sup. d. l.* 9. § 2.

Sunt Sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt. *l.* 5. *ff. ad. L. Jul. Pecul.*

* *Erant et* Privata sacra *cujusque familiæ et gentis, quæ alio et peculiari jure censebantur.*

Sacra certamina, *quæ in honorem Deorum celebrabantur.*

¶ SALARIUM, *annua merces quæ ob liberalem artem præstatur: sic dicta, quod inde Se alat qui salarium accipit. Si non sit annuatim definita, dicitur* Honorarium; *de quo vide supra.*

¶ SALVIANUM *Interdictum (lib.* 43. *Tit. fin.) est quod datur locatori ædium ad adipiscendam possessionem rerum quæ pignoris nomine in ipsius fundum inductæ sunt a conductore.*

SANCTIO, Sanctum, *res Sancta.*

Legum eas partes quibus pœnas constituimus adversus eos qui contra Leges fecerint, Sanctiones vocamus. *Instit. lib.* 2. *Tit.* 1. § 10.

Sanctum est quod ab injuria hominum defensum atque munitum est. *l.* 8. *ff. de Divis. rer.*

Sanctum autem dictum est, a sagminibus. Sunt autem Sagmina, quædam herbæ quas Legati Populi Romani ferre solent ne quis eos violaret; sicuti Legati Græcorum ferunt ea quæ vocantur Cerycia. *d. l.* 8. § 1.

Proprie dicimus Sancta, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam sunt confirmata: ut Leges sanctæ sunt; sanctione enim quadam sunt subnixæ. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum, etsi deo non sit consecratum. Et interdum in sanctionibus adjicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. *l.* 9. § 3. *ff. d. tit.*

CXCVII. SATIS *accipere*, Satis *dare*, Satis *exigere*, Satis *facere*; *in stipulationibus.*

Satis acceptio est stipulatio quæ ita obligat promissorem, ut appromissores quoque ab eo accipiantur; id est, qui idem promittunt. *l.* 5. § 2. *ff. de Verb. oblig.*

[a] *Haloand.* in continenti.

(1) Similis distinctio circa significationem Romæ et Urbis in l. 4. ff. *de Penu leg.* ubi quis legaverat Penum *quæ* Romæ est.

(2) Ad h. l. et seq. Vide supra Not. (6).

(3) In hoc libro Ulpianus egit de Tutelis. Hoc ergo videtur scriptum ad id quod dicitur, Tutorem et absentem et absenti dari posse: lib. 26. Tit. *de Tut. et Cur. dat.* N. 19. Ita Cujacius et Gothofredus.

(4) Sive frangendo, sive diruendo, comburendo, inquinando, perforando, effundendo, etc.

(5) Per Pontifices.

(6) Non ipse sacer, sed *in quo*, etc.

(7) V. G. ad ea asservanda.

(8) Id est, auferre.

Satis autem Accipere dictum est eodem modo, quo Satis facere. Nam quia id quo quis contentus erat, ei præstabatur; Satis fieri dictum est : et similiter quia tales quibus cooteotus quis futurus esset, ita dabantur ut verbis obligarentur, Satis accipi dictum est. *d. l.* 5. § 3.

Satisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is (1) cui satisdatio debebatur. *l.* 61. Paul. lib. 65. ad Ed.

¶ SCHOLA *in libris Codicis, est corpus seu ordo officialium.*

CXCVIII. ¶ SECUNDUS, A, UM.

Secundæ Tabulæ *sunt ea pars testamenti, qua filio impuberi quis heredem scribit.*

Secundus *heres, qui secundo gradu scriptus est; scilicet si primus heres non erit.*

¶ SEMEL *pro* Simul *interdum ponitur.*

¶ SEMIS, *dimidia pars : unde* Semisses *usuræ* (à six pour cent) *heres* Ex Semisse (héritier pour moitié).

¶ SEMESTRIA *puta* Divi Marci; Conseils semestres de l'Empereur; *scilicet ex Augusti instituto, de quo refert Dio Cassius* (*lib.* 45.) *Augustum sibi ex Magistratibus singulos; et Senatores quindecim sorte legisse, qui* Per senos menses *sibi in consilio essent. Inde* Semestres *libri; in quibus ea quæ in semestri consolio acta judicata erant, referebantur.*

SENATORES, *liberi Senatorum.*

Senatores *antiquitus erant qui a Censoribus in Senatum lecti erant consilii publici causa.*

Jure Justinianeo : Senatores accipiendum est eos qui a Patriciis et Consulibus usque ad omnes Illustres viros descendunt. *l.* 12. § 1. *ff. de Senat.*

Liberos Senatorum accipere debemus, non tantum Senatorum filios, verum omnes qui geniti ex ipsis, ex ve liberis eorum (2) dicantur; sive naturales (3), sive adoptivi sint. *l.* 10. *ff. d. tit.*

SENATUSCONSULTUM est, quod Senatus jubet atque constituit. *Instit. lib.* 1. *Tit* 2. § 5.

Vide lib. 1. *Tit.* de Orig. jur. *N.* 7. *cum Notis.*

¶ SEPARATIO Bonorum *vocatur, bonorum hereditariorum, a bonis heredis facta Prætoris vel judicis auctoritate separatio; quo creditoribus defuncti satisfiat ex bonis defuncti, ante ipsius heredis creditores. lib.* 42. *Tit.* de Separat.

Est alia Separatio *bonorum; quam impetrat servus defuncti, heres ab ipso institutus; ut ab hereditariis bonis separentur ea quæ post mortem defuncti ipse acquisivit, nec ea creditoribus defuncti teneantur.*

* Sepulcrum. *Vide supra*, Monumentum.

Familiaria sepulcra dicuntur, quæ quis sibi familiæque suæ constituit, vel quod paterfamilias jure hereditario constituit. *l.* 5. *ff. de Religios.*

SEQUESTER dicitur, apud quem plures eamdem rem de qua controversia est, deposuerunt; dictus ab eo quod occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt committitur. *l.* 110. Modestin. lib. 6. Pandect.

Inde Sequestraria actio, *quæ adversus sequestrem datur ut rem ex lege sequestrationis reddat.*

¶ SEQUI *Nomen alicujus dicitur, qui approbat nomen quod tutor V. G. vel procurator aut decessor fecit; ejusque debitorem agnoscit quasi proprium, cujus fidem sequitur.*

CXCIX. ¶ SERVIANA Actio; *qua locator ædium, jus pignoris quod in invectis et illatis tacite ipsi constitutum est, persequitur. Differt ab Interdicto* Salviano *supra, quod in* Serviana *actione de ipso pignoris jure; in Interdicto, de possessione disceptetur.*

Utilis Serviana; *idem ac* Hypothecaria. *Vide supra*, Pignus.

SERVITUS est constitutio Juris gentium, qua quis dominio alieoo contra naturam subjicitur. *Instit. lib.* 1. *Tit* 3. § 2.

Hinc Servus *dicitur; qui dominicæ potestati subjectus est.*

Servorum appellatio ex eo fluxit quod Imperatores nostri captivos vendere, ac per hoc Servare, oec occidere solent. *l.* 239. § 1. Pompon. lib. sing. Enchir.

Mancipia vero dicta, quod ab hostibus manu capiaotur. *l.* 4. § 3. *ff. de Statu hom.*

Servus Hereditarius, *id est alicujus hereditatis jacentis.*

Servi poenæ *dicuntur, qui Sententia capitali damnati maximam capitis diminutionem passi sunt; quales sunt ad ultimum supplicium aut ad metallum damnati; eo quod in servilem conditionem detrusi, non alium tamen dominum habere videri possint quam pœnam ipsam. Vide lib.* 48. *Tit.* de Pœois *N.* 9. *et seq.*

Servus Vicarius *dicitur, qui est in peculio alterius servi. Is autem qui eum in peculio suo habet, vocatur* Ordinarius.

Servi Publici *dicuntur, servi civitatum. Vide supra*, Publicum.

Servitus *alio sensu; est jus faciendi aut prohibendi aliquid in alieno.* Personalis *dicitur, quæ personæ et sola personæ ratione debetur;* Prædialis, *quæ debetur prædio seu ratione prædii.*

Servitutes prædiorum, aliæ vocantur Rusticæ, *quæ in* Solo (*ut jus eundi*); *aliæ* Urbanæ, *quæ in* Superficie *consistunt, ut* Protegendi. Altius oon tollendi, *etc. Vide totum librum VIII.*

(1) Infinita exempla adduci possunt : puta, quum dicitur legatarium in possessionem missum discedere debere quum heres de præstandis legatis *Satisdederit*. Si enim repromissione heredis contentus fuit, discedere debet; perinde ac si heres fidejussores adhibuisset. Aliud exemplum est; quum dicitur eum qui legatus est ususfructus, non prius habere actionem quam si *Satisdederit* se boni viri arbitratu fruiturum. l. 13. ff. *de Usufr.* habebit enim, si heres repromissione contentus fuit. Et alia similia.

(2) Per virilem sexum.

(3) Etiam emancipati. Non tamen si in extraneam (non Senatoriam) familiam se dederint arrogandos.

CC. ¶ SESSIONUM dies, *quibus Prætor pro Tribunali cognoscit. Opponuntur* Feriatis.

SEU, SIVE; *interdum ampliandi et augendi Particula est, ut in l.* 37. § *fin. ff.* de Legatis 3. *item l.* 30. *ff.* de Aur. leg.

Alias Seu *sumitur pro* Exempli gratia; *scilicet quum generi subjicitur. Tit* de Legatis. *N.* 266.

¶ SEXTANS, *sexta pars assis. Unde Usuræ* Sextantes, à deux pour cent, *Heres ex* Sextante, héritier pour un sixième.

SICARII appellantur a Sica quod significat ferreum cultrum. *Instit. lib.* 4. *Tit. fin.* § 5.

¶ SIMPLA, Dupla, *pro* Simplum, Duplum.

Simplaria Venditio, *ex qua actio simpli duntaxat propter evictionem datur.*

Jus SINGULARE est quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate constituentium introductum est. *l.* 16. *ff. de Legib.*

¶ *Verbum* NE SINITO *facere, utramque habet signigficationem; sive ut facientem prohibeas, sive ut etiam cures ne fiat. Ex circumstantiis igitur quærendum, an alterutrum tantum, an utsumque voluerint contrahentes. l.* 29. *ff.* Locati.

* Sobrinus, *Propior sobrino. Vide supra,* Consobrini.

CCI. SOCER, *socrus;* Gener, *nurus; in gradibus affinitatis.*

Viri pater uxorisque, Socer; mater autem eorum, Socrus appellatur... Filii autem uxor Nurus, filiæ vero vir Gener appellatur. *l.* 4. § 6. *ff. de Grad. et affin.*

Generi appellatione, et neptis et proneptis, tam ex filio quam ex filia editarum, cæterarumque maritos contineri manifestum est. *l.* 136. Ulp. lib. 6. ad L. Jul. et Pap. (1)

Similiter Soceri, socrus, appellatione, avum quoque et aviam uxoris vel mariti contineri, respondetur. *l.* 146. Terentius Clemens, lib. 2. ad L. Jul. et Pap.

Consunat Item Pomponius; Nurus et generi appellatione et soceri et socrus, et ulteriores quibus Pro præpositio solet accedere contineri ait. *l.* 3. § 2. *ff. de Postulando* (2).

Puta Nurus appellatio etiam ad Pronurum et ultra porrigenda est. *l.* 50 Ulp. lib. 61. ad Ed. (3).

¶ SOCIETAS *est contractus quo duo pluresve, res aut operas lucri in commune quærendi causa conferunt.*

Socii *proprie, qui societatem contraxerunt. Interdum tamen sociorum appellatio porrigitur, et ad eos inter quos res aliqua citra societatem communis est.*

Pro socio actio, *quæ ex contractu societatis descendit. Vide lib.* 17. *Tit. II.*

CCII. SOLARIUM *dicitur annua merces quam superficiarius vel emphyteuta præstant.* Vectigal enim hoc sic appellatur Solarium, ex eo quod pro solo pendatur. *l.* 2. § 17. *ff. Ne quid in loc. publ.*

¶ SOLEMNE, *juxta vim nominis, est quod statis temporibus puta quotannis recurrit; ut* Solemnes *Feriæ,* Solemnia *onera; ab Oscæ linguæ vocabulo* Sole, *Omnis vel totus, et verbo Latino* Annus: *Festus in Verb.* SOLE.

Sæpius autem sumitur pro eo quod a Jure præscriptum est. Hinc solemnia verba, solemnis numerus testium, solemnia testamenti, Solemnia *tempora, etc. Inde etiam* Solemnitas; *id est, observatio certorum verborum aut rituum Jure præscriptorum.*

SOLVERE, *Solutio,* Solvendo esse.

Latiori significatione, Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo (4) factam. *l.* [illegible] *ff. de Solution.*

Et So[illegible]uis verbo, satisfactionem quoque omnem (5) accipiendam placet. *l.* 176. Ulp. lib. 4[illegible]. ad Sabin.

Strictiori significatione; Solvere dicimus eum qui fecit quod facere (6) promisit. *d. l.* 176. ¶ *fin.*

Solvendo esse *vel* Non solvendo *dicuntur, debitor, reus, fidejussor, etc.*

Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum (7) potest solvere. *l.* 114. Javolen. lib. 15. ex Cassio.

Minus solvere, *pluribus modis dici potest.*

Minus solutum intelligitur, etiamsi nihil esset solutum (8). *l.* 32. Paul. lib. 24. ad Ed.

(1) Censet Heineccius *Commentar. ad Leg. Jul. et Pap.* definitionem hanc et sequentem scriptas esse ad illud caput Legis Papiæ (ne impedimentum nuptiarum ex affinitate longius diffunderetur) quod sic effingit Affinitas *præterquam inter novercam et privignum, vitricum et privignam, necnon* Socerum *socrumve et* Generum *nurumve, morte divortioque solvitur.*

(2) Edicto De *Postulando,* quædam personæ postulare prohibentur; præterquam pro *Genero, Socero, Socru, Nuru.*

(3) Ex inscriptione hujus libri, in quo Ulpianus egit de Rebus auctoritate judicis possidendis, probabile est scriptum hoc ad id quod dicitur; Evocandos pupilli qui non defenditur cognatos vel *Affines,* priusquam bona ejus possideantur. Lib. 42. Tit. *Quib. ex caus. in possess.* N. 8.

(4) Puta, acceptilationem, novationem, compensationem.

(5) Hinc V. G. Si ita concepta sit formula in Pigneratitia actione; *Si paret eam pecuniam pro qua pignus datum est* Solutam *esse, judex condemna:* etsi solutio realis non intervenerit, sed quoquo modo creditori satisfactum sit, judex condemnare debebit ad restitutionem pignoris.

(6) Contra; Satisfacere est aliud facere, quo tamen contentus sit creditor.

(7) Ergo, si fulloni V. G. surrepta res est, non videtur Solvendo ut ipsi potius quam domino actio *Furti* competat, nisi *In solidum* satisfacere possit domino. Confer legem 71. ff. *de Furtis,* ex eodem libro Javoleni depromptam.

(8) Pone exemplum in stipulatione qua quis ita promittit, *Quanto minus a reo fuerit solutum.* Nam, etsi reus *Nihil* solverit, promissor tenebitur. Supra N. 6.

Minus solvit, qui tardius solvit. Nam et tempore Minus (1) solvitur *l.* 12. § 1. Ulp. lib. 6 ad Ed.

Cæterum Non potest videri Minus solvisse, is in quam amplioris summæ actio non (2) competit. *l.* 117. Javolen. lib. 9. epistol.

SOLUTUS; *in Legibus, et Edicto Prætoris. Ad quod Edictum,* Tit. Qui neque sequantur neque ducantur (3), *ita Gaius :*

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit (4), manibus tamen tenetur. Ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico (5) sine vinculis servatur. *l.* 48. Gaius lib. ad Ed. Prætor. Urb.

SOLUTO MATRIMONIO; *in stipulatione de dote reddenda.*

Quum quærebatur an verbum Soluto matrimonio dotem reddi, non tantum divortium, sed et mortem contineret; hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant; et multi putabant hoc sensisse, et quibusdam aliis contra videbatur; secundum hoc motus Imperator pronuntiavit; ut actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum. *l.* 240. Paul. (ex libris sex) lib. 1. Imperial. sent. in cognit. prolat.

CCIII. ¶ SORDES; *delictum judicis, patroni, tutoris, etc. qui se pretio corrumpi patitur.*

Sordida munera, *quædam municipiorum functiones a quibus viri honesti immunes sunt. Plures hujusmodi munerum species distingui possunt in lib. 50). Tit.* de Vacat. et exc. mun. *N.* 30.

¶ SORS, *summa principaliter debita :* le Principal. *Opponitur Usuris,* les Intérêts.

CCIV. SPADONUM generalis appellatio est. Quo nomine tam hi qui natura spadones sunt, item thlibiæ (6), thlasiæ (7), sed et si quod aliud genus (8) spadonum est, continentur. *l.* 128. Ulp. lib. 1. ad L. Jul. et Pap. (9).

¶ SPECIALITER, *quandoque sumitur pro* Expresse.

SPECIES *apud Jurisconsultos vocari solent, quæ apud Philosophos* Individua; *id est, certa corpora, ut homo Stichus, fundus Sempronianus, etc. Opponunturque* Quantitatibus, *supra.*

Alias, etiam apud Nostros, quemadmodum et in sermone vulgari, Species *generi opponitur : atque hinc* Specialis actio, *qua res certas;* Universalis, *qua universitatem persequimur.*

Denique alio sensu Species *appellantur, fruges quæ Tributi nomine penduntur; quatenus opponuntur Tributis quæ in pecunia debentur.*

Apud Doctores vero, communiter Species *sumitur etiam pro expositione alicujus facti.*

SPECIOSÆ *personæ; passim in privilegiis, etc.*

Speciosas personas accipere debemus, Clarissimas (10) personas utriusque sexus; item eorum (11), quæ ornamentis Senatoriis utuntur. *l.* 100. Ulp. lib. 2. de Offic. Consul.

SPECUS est locus ex quo despicitur (12). Inde Spectacula sunt dicta. *l.* 1. § 3. *ff. de Rivis.*

Et ita quidem quoad vim nominis. Re autem, et prout accipitur in interdicto De Rivis, *Specus est occultus subter terram opere manu facto commeatus aquæ* (un conduit souterrain); *quo sensu opponitur* Fossæ, *quæ est rivus super terram manufactus* (un Fossé) *: apud Festum in Verb.* RIVUS. *Cum autem vulgo per* Specus *longitudinem interjectis spatiis promineant* Speculæ *quædam* (des Regards), *ad commodiorem sive specus ipsius purgationem aut refectionem, sive aquarum distributionem dispositæ ; inde nomen* Specus *a dispiciendo, toti commeatui datum.*

CCV. SPONSALIA sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum. *l.* 1. *ff. de Sponsal.*

Sponsalia autem dicta sunt a Spondendo. Nam moris fuit Veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Unde et Sponsi sponsæque appelatio nata est. *l.* 3 *ff. d. tit.*

SPONSIO appelatur, non solum quæ per spon-

(1) Hinc in stipulatione eadem Quanto minus *a reo fuerit solutum*, licet reus sortem integram solverit, fidejussor tamen tenetur de usuris in stipulatum deductis quæ cucurrerunt ex eo quod reus *tardius* solverit.

(2) Puta, si solverit integram sortem; usuras autem nudo pacto conventas, adeoque naturaliter duntaxat debitas non solverit.

(3) Vocati in Jus sequi debent; at nisi sequantur, possunt vi duci. Quidam vocati in Jus Sequi possunt, sed si non sequantur vi *Duci* non possunt; quales sunt qui de domo sua vocantur. Tit. *de In jus voc.* N. 6. Quidam neque Sequuntur, neque vi Ducuntur. Talem esse Prætor dixerat qui in vincula publica aut privata injectus esset, donec *Solutus* esset. Explicat autem Gaius quando *Solutus* videri debeat.

(4) Prisco Jure condemnatus qui solvendo non erat, creditori condemnatus in nervum ac compedem tradebatur. Quamvis autem creditor postea misericordia ductus, compedem ademisset, quandiu tamen adhuc sub manu et custodia creditoris est, ita ut ei fas non sit abire; in ea causa est ut vocari in jus non possit; et, si perperam vocetur, *Neque sequi neque duci* debeat.

(5) Id est, in publico carcere servatur, quamvis *In vinculis* non sit.

(6) Qui collisione sint spadones.

(7) Qui per contusionem et compressionem.

(8) Puta, excisione.

(9) Ad Legem Papiam Ulpianus hoc ideo scripsisse videtur, quia pœnis Legis probabiliter obnoxii non erant quicumque vi generandi privantur, seu vitio naturæ seu casus. Vide ad h. l. Tit. *de Legatis,* N. 282.

(10) Scilicet Senatores.

(11) *Item personas eorum* qui licet non sint Senatorii ordinis, ex speciali tamen privilegio jus habent utendi ornamentis Senatoriis, puta *Lato-clavo*, id est, tunica latis ac purpureis clavis ornata. Tales erant Tribuni militum Lati-clavii. l. 4. Cod. *de Milit. testam.* Tales etiam illi quos Augustus salva existimatione servatisque Senatoriis ornamentis Senatu movit, cum nimium affluerent. Sueton. in Aug.

(12) Scilicet ab antiquo verbo *Specio*, idem quod *Video*, *Specto*. Cujus significatio etiam nunc servatur in iis quæ cum Præverbiis conjuncta sunt, ut *Aspicio*, *Conspicio*, *Despicio*, etc. Varro *de Ling. lat.* V. 8.

sos interrogationem fit (1); sed omnis stipulatio promissioque. *l.* 7. PAUL. LIB. 2. AD ED.

¶ SPORTULA *Sumitur pro salariis annuis.*

¶ SPURIUS *dicitur qui patre incerto natus est :* Instit. *Tit.* de Nupt. *Porrigitur et ad omnes qui non ex justo patre nati sunt :* Bâtards.

CCVI. ¶ STABULA *vocantur, diversoria* (Hôtelleries), *item tabernæ* (Boutiques, Magasins.) *Inde* STABULARIUS *qui stabulum exercet.*

* STAGNUM. *Vide supra*, Fossa.

STATIO. *Vide*, Portus.

STATIONES *fiscales*, différens Bureaux. *Vide lib.* 16. *Tit.* de Compensat. *N.* 10.

¶ STATUS, *personarum conditionem significat. Hinc status libertatis, ingenuitatis, etc.*

Controversia STATUS *fieri dicitur, quum controvertitur an quis sit liber, ingenuus, filius.*

STATULIBER est qui statutam, et destinatam in tempus vel conditionem, libertatem habet. *l.* 1. *ff. de Statulib.*

Hinc STATUTA libertas, *Vide lib.* 40. *Tit. VII.*

STELLIONATUS *dicitur* (*lib.* 47. *Tit.* 20.) *omnis atrox dolus qui proprio nomine caret.* Ubicumque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus objiciemus. *l.* 3. § 1. *ff. Stellion.*

¶ STILLICIDIUM, *aqua e tecto stillatim cadens. Unde* Servitus STILLICIDII *qua vicinus stillicidium meum in aream suam cadere patitur.*

STIPENDIUM *a* TRIBUTO *differre ait Theophilus, Inst. lib.* 2. *Tit. I. quod hoc Fisco Principis, illud Ærario Populi solveretur.*

STIPENDIUM a stipe appelatum est; quod per stipes, id est modica æra, colligatur. Idem hoc, etiam TRIBUTUM appelari Pomponius ait. Et sane appellatur ab intributione, Tributum; vel ex eo quod militibus tribuatur. *l.* 27. § 1. ULP. LIB. 17. AD ED.

STIPENDIARIA *prædia*, *quæ censum Populo debent;* TRIBUTARIA, *quæ Cæsari.*

* STIPULA ILLECTA. *Vide supra*, *in Verb.* Glans.

STIPULATIO hoc nomine inde utitur, quod STIPULUM apud Veteres firmum appelabatur; forte a stipite descendens. *Inst. lib.* 3. *Tit.* 16. *pr.*

STIPULATIO autem est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturumve se quod interrogatus est responderit. *l.* 5. § 1. *ff. de Verb. oblig.*

Stipulatio CERTA *vel* INCERTA *dicitur* DIVIDUA *vel* INDIVIDUA, *prout id quod promittitur, est quid certum vel incertum* (*vide supra*, Certum), *dividuum vel individuum.*

Stipulatio POENALIS *vocatur, qua quid non principaliter et propter se stipulamur, sed propter aliud; id est si quid datum non fuerit, aut factum vel non factum fuerit.*

Stipulationes PRÆTORLÆ; *quæ ex mero Prætoris officio proficiscuntur et ejus jussu interponuntur, ut stipulatio* Damni infecti.

JUDICIALES, *quæ officio judicis; dati* COMMUNES, *quæ modo Magistratus, modo etiam officio judicis dati interponuntur.*

CONVENTIONALES, *quæ ex sola contrahentium voluntate interponuntur.*

De his omnibus vide lib. 45. *Tit.* 1. *

* Stipulatio AQUILIANA. *Vide supra*, Acceptilatio.

¶ STRICTUM Jus *vocatur, quatenus absque temperamento quod pro circumstantiis æquitas suadet, spectatur.*

* STUPRUM. *Vide supra*, Adulterium.

CCVII. ¶ SUBSTANTIA *pro bonis sumitur.*

SUBSTITUTIO *est heredis in secundo vel ulteriori gradu facta institutio. Enimvero* Heredes INSTITUTI dicuntur.... primo gradu; SUBSTITUTI, secundo vel tertio. *l.* 1. *ff. de Vulg. et pup. subst.*

Substitutio VULGARIS *dicitur, quum secundus in eum casum instituitur quo primus heres non erit.*

Substitutio PUPILLARIS (*quæ etiam* TESTAMENTUM PUPILLARE) *vocatur, quum pater liberis impuberibus quos in sua potestate habet, sive heredibus institutis sive exheredatis, aliquem scribit heredem in eum casum quo ante pubertatem decesserint.*

Substitutio EXEMPLARIS, *qua parens furioso filio herede instituto heredem scribit, in eum casum quo ante remissum furorem decesserit.*

¶ SUCCESSORES; *generale verbum quod et* Heredes et Bonorum possessores, *et fideicommissarios hereditatis continet. Imo interdum porrigitur et ad eos qui singulari titulo in rem aliquam successerunt, ideoque* Successores SINGULARES *dicuntur.*

¶ SUGGRUNDA *vel* Suggrundæ; *sunt projecta ex ædibus, ita ut nusquam resquiescant :* Balcons, Auvents.

* SUI HEREDES. *Vide supra*, Heres.

CCVIII. ¶ SUMERE *dicitur; is qui rem non tradis, sed pateris eum sumere et sibi habere.*

SUO USU *in locationibus vectigalium, et passim.*

In Lege Censoria (2) portus Siciliæ ita scriptum erat : « SERVOS quos domo quis ducet SUO USU, » pro his portorium *ne* dato ». Quærebatur si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet, necne? Respondit; Duas esse in hac scriptura quæstiones : primam quid esset DOMUM ducere, alteram quid esset SUO USU ducere. Igitur quæri soleret, utrum ubi quisque habitare, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria, DOMUS esse recte dicetur? Sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes et tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset USU SUO, magnam habuisse dubitationem. Et magis placet, quod victos sui causa

(1) *Sponsio* erat propria stipulationis species per has voces *Spondes? Spondeo.* Latiori autem significatione ad quasvis stipulationes porrigitur.

(2) Ad officium Censorum spectabat locare publica vectigalia. Et *Lex Censoria* hic dicitur, lex a Censoribus dicta locationi vectigalium.

paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem rationę quæri, qui eorum Usus sui causa parati essent; utrum dispensatores (1), insulari (2), villici (3), atrienses (4), textores (5), operarii quoque rustici qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias frutus caperet quibus se tolerat; omnes denique servos, quos quisque emisset ut ipse haberet atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset ut venderet. Et sibi videri eos demum Usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum atque ipsius cultum præpositi destinatique essent: quo in genere junctores (6), cubicularii, coci, ministratores, atque alii qui ad hujusmodi usum parati essent, numerarentur. *l.* 203. Alfenus-Varus, lib. 7. digest.

CCIX. SUPPELLEX. *lib.* 33. *Tit. fin.*

Supellectilis eas esse res puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent. Quare quæ ad artificiis genus aliquod pertinerent, neque ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent, supellectilis non esse. *l.* 6. *ff. de Supell. leg.*

Supellex est domesticum patrisfamiliæ instrumentum, quod neque argento aurove facto, vel vesti annumeretur. *l.* 1. *ff. de tit.*

Id est, res moventes, non animales. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Labeo ait; Originem fuisse supellectilis, quod olim his qui in Legationem proficiscerentur, locari solerent quæ sub pellibus (7) usui forent. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Tubero hoc modo demonstrare Supellectilem tentat; instrumentum quoddam patrisfamiliæ, rerum ad quotidianum usum paratarum; quod in aliam speciem non caderet, ut (verbi gratia) penum, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus. *d. l.* 7. § 1.

¶ SUPERFICIARIUS *vocatur is qui ædificium construxit et possidet, in solo sub certa mercede in perpetuum conducto. Ædes illæ* Superficiariæ *dicuntur; et cum non* Soli *in quo ædificatæ sunt, sed ædium tantum dominus sit; jus quod habet, dicitur* Superficies *aut* Jus superficiei.

SUSPECTUS (*tutor*) est, qui non ex fide tutelam gerit; licet solvendo sit. *Institut. lib.* 1. *Tit. fin.* §. 5.

Vide lib. 26. *Tit. fin.*

SYLVA cædua est (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cæderetur (8). Servius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. *l.* 30. Gaius lib. 7. ad Ed. provinc.

Pascua sylva est, quæ pastui pecudum (9) destinata est. *d. l.* 30. § *fin.*

T.

CCX. TABERNA.

Quia ex tabulis Taberna fit, Tabernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium; non (10) ex eo quod tabulis cluditur. *l.* 183. Ulp. lib. 28. ad Ed.

Inde Tabernacula (11) et contuberuales (12) dicti sunt. *l.* 184. Paul. lib. 30. ad Ed.

Taberna Instructa, *supra in Verb.* Instructum.

¶ TABULÆ, *idem passim ac* Testamentum.

¶ TACITUS, *A*, *UM.*

Tacita fideicommissa Tacita *dicuntur, quæ quis clam et tacite rogatus est restituere ei cui per Leges non licet capere.*

Tacita *fides vocatur, quam quis defuncto de talibus fideicommissis clam dedit; puta, chirographo, domestica cantione.*

Tacitum; *quod ex ipsa rei natura aut ex Legis præsumptione subaudiendum est, licet non sit expressum. Sic in stipulatione qua* Decem Carthagini *dare promisi*, Tacitum tempus *inest quo Carthaginem pervenire possim; ex ipsa scilicet promissi natura. Sic in invectis et illatis* Tacitum pignus *est; ex præsumptione Legis quæ hanc pignoris conventionem supponit, etc.*

¶ TALIO, *pœnæ genus quo damnum illatum simili damno pensatur.*

CCXI. TELUM, *passim in Legibus; puta in XII. Tab. Si se* Telo *defendat, etc.*

Telum vulgo quidem id appellatur, quod abarcu mittitur. Sed nunc omne significatur quod mittitur manu. Ita sequitur ut et lapis et lignum et ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, Græca voce figuratum ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΗΛΟΥ (i. e. *a longe*) Et hanc significationem invenire possumus et in Græco nomine; nam quod

(1) *Intendans, maîtres d'Hôtel.*

(2) Custodes, insulæ, *Concierges.*

(3) Villæ præpositi.

(4) Qui supellectilem emundant et disponunt in atrio; instrumento ædium detergunt. *Columell.* lib. 2. cap. 3.

(5) Qui ad usum patrisfamilias et familiæ texunt vestimenta.

(6) Cujacius censet legendum *unctores*: Ii sunt qui dominum ungunt in balneo.

(7) Paululum invertenda videtur lectio, ita: *locari* (id est, ad viam conficiendam collocari) *solerent sub pellibus* (Chariots couverts) ea *quæ usui forent.*

(8) *Un Taillis.* Hinc in fructu est, eaque uti potest fructuarius. Secus de non cædua, nisi forte ut pedamenta sumat ad usum vineæ lib. 7. Tit. *de Usufr. et quemadm.* N. 7.

(9) *Un Pâtis.*

(10) H. Grotius emendat, *nam ex eo.* In Norica Editione, *neque ex eo.* Verum Florentinam lectionem tuentur omnino Ant. Augustinus et Cujacius, expresso illo Festi textu: Tabernæ, inquit, *quod ex tabulis olim fiebant dicta sunt; non, ut quidam putant, quod tabulis clauduntur.* Et alibi: Contubernales *dicuntur a tabernis, quæ fiebant ex tabulis.* Fest. in Verb. Tabern. et Contubernal.

(11) Tabernacula *dicuntur a similitudine tabernarum* (quia nempe tegebantur olim tabulatis) *licet ex tentoriis et pellibus* (hodie) *fiant.* Festus mox supra.

(12) In eadem taberna cohabitantes.

nos TELUM appellamos, illi ΒΕΛΟΣ appellant; eoque nomine, vulgo quidem (1) id significatur quod ab arcu mittitur; sed non minus omne significatur quod mittitur manu, ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΒΑΛΕΣΘΑΙ (i. e. *a jaciendo*). Admonet nos Xenophon; nam ita scribit, ΚΑΙ ΤΑ ΒΕΛΗ, etc. (id est, *Et tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ, plurimi item lapides*). Et id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine ΤΟΞΕΥΜΑ (i. e. *sagitta*) vocatur: apud nos autem, communi nomini TELUM appellatur. *l.* 233. § 2. GAIUS LIB. 1. AD LEG. XII. TAB.

Et generaliter; TELORUM appellatione, omnia ex quibus singuli homines nocere possunt accipiuntur. *l.* 11. § 1. *ff. ad Leg. Jul. de Vi publ.*

Igitur, in summa: Teli appellatione, et ferrum, et fustis, et lapis, et denique omne quod nocendi causa habetur, significatur. *l.* 54 § 2. *ff. de Furtis.*

* TERGIVERSARI. *Vide supra*, Calumniari.

TERRITORIUM, *in judiciis; puta quum dicitur Magistratui* Extra territorium *Jus dicenti, impune non pareri; in Legibus Municipalibus, etc.*

TERRITORIUM est, universitas agrorum intra fines cujusque civitatis. Quod abeo dictum quidam aiunt, quod Magistratus ejus loci intra eos fines TERRENDI, id est, summovendi jus (2) habet. *l.* 239. §. 8. POMPON. LIB. SING. ENCHIRID.

¶ TERTYLLIANUM SCtum, *quo matres ad hereditatem liberorum vocantur.*

CCXII. TESTARI, TESTAMENTUM, *etc.* RUPTUM, *etc.*

TESTARI, *est testibus adhibitis, voluntatem suam de re quapiam declarare, unde* TESTATO, *coram testibus; et* TESTATIO, *pro qualibet scriptura testibus communita.*

Sæpius tamen TESTARI *sumitur pro* Testamentum facere.

Juxta vim nominis; TESTAMENTUM ex eo appellatur, quod testatio mentis (3) sit. *Instit. lib.* 2. *Tit.* 10. *pr.*

Sic autem definitur: TESTAMENTUM est voluntatis nostræ justa (4) sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit. *l.* 1. *ff. Qui testam. fac.*

TESTAMENTARIUS *est, qui dictante testatore, testamentum scribit.*

TESTAMENTI FACTIONEM, non solum his habere videtur qui testamentum facere potest; sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. *Instit. lib* 2. *Tit.* 19. § 4. ¶ *testamenti.*

RUMPITUR testamentum, quum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur. *d. lib.* 2. *Tit.* 17. § 1.

Id est, si postea aliud testamentum jure factum sit (5); item agnatione, id est, si suus heres agnascatur qui neque heres institutus, neque ut oportet exheredatus sit. ULP. FRAG. *Tit.* 23. § 2.

IRRITUM fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit; aut si jure facto testamento nemo extiterit heres. *d. tit.* § 4.

Sed hoc ultimo casu, Testamentum plerumque dicitur DESTITUTUM.

IMPERFECTUM *vocatur, quod fieri cœptum nondum numeris omnibus absolutum est.*

INJUSTUM, INOFFICIOSUM, *vide supra suis locis.*

PUPILLARE, *supra in Verb.* Substitutio.

MILITARE, *quod miles ex privilegio militiæ citra Juris civilis regulas ne solemnia confecit; opponiturque testamento jure communi facto.*

THESAURUS est vetus quædam depositio pecuniæ cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat. *l.* 31. § 1. *ff. de Acq. rer. dom.*

Vide d. tit. N. 9 et 10.

CCXIII. TIGNUM, in Legibus passim; *puta, quum Lex XII. Tab.* TIGNUM *alienum ædibus aut vineis junctum vetat solvi.*

TIGNI appellatione in Lege Duodecim Tabularum, omne genus materiæ ex qua ædificia constant significatur. *l.* 62. GAIUS. LIB. 26. AD ED. PROVINC.

Plenius et recte Quidam aiunt, tegulam quoque et lapidem et testam, cæteraque si quæ ædificiis sunt utilia (TIGNA enim a tegendo dicta sunt); hoc amplius, et calcem, et arenam, Tiguorum appellatione contineri.

Sed et in vineis Tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur; ut puta, perticæ, pedamenta. *l.* 1. § 1. *ff. de Tigno junct.*

Consequenter FABROS TIGNARIOS [n] dicimus (6) non eos duntaxat qui tigna dolarent; sed omnes qui ædificarent. *l.* 235. § 1. IDEM LIB 3. AD LEG. XII. TAB.

¶ TITULUS *frequenter sumitur, pro causa ex qua quid possidemus.* JUSTUS *seu* IDONEUS *vocatur, ex quo dominia rerum secuta traditione transferri solent; ut emptionis, legati, etc.*

¶ TRADERE, *est possessionem transferre, unde* Traditio. *Ad factum referuntur verba hæc;* DARE, *ad jus.*

* TOTUM, *totus. Vide supra*, Pars.

CCXIV. TRAJECTITIA *pecunia, in contractu nautico. De quo lib.* 22. *Tit. II.*

(1) Apud illos.

(2) Imo potius TERRITORIUM dictum ab his duabus vocibus, *Terra*, et TORES, antiquitus pro *Limes*, id est, terra certo limite circumscripta, ut optime Salmasius. Hujus vocis *Tores* vestigium in *Extorris*.

(3) Hanc quæ Servii-Sulpitii est, etymologiam irridet Gellius VI. 12. Quid enim, inquit, *Calceamentum*, *Pavimentum*, *Vestimentum*: *Paludamentum*, etc. etiam ne ista omnia composita dicemus?

(4) Id est, secundum leges et rite prolata.

(5) Ex quo nempe heres existere possit. Nil refert autem, extiterit necne. Sup. d. tit. *Instit.* § 2.

[n] *Ita Cujac. Vulgo* lignarios.

(6) Puta quum dicitur, Fundo instructo fabros *Tignarios* contineri.

TRAJECTITIA ea pecunia est, quæ trans mare vehitur. Cæterum si eodem loci consumatur, non erit trajectitia.

Sed videndum an merces ex ea pecunia comparatæ, in ea causa habeantur? et interest utrum etiam ipsæ periculo creditoris navigent: tunc enim TRAJECTITIA PECUNIA fit. *l.* 1. *ff. de Nautico fœn.*

TRAJECTITIÆ usuræ; *quas quis stipulatur ex ea pecunia quæ ea lege mutuo data est, ut non aliter redderetur quam si ea ipsa aut merces ex ea comparatæ periculum navigationis evasissent.*

TRANSIGERE, *Transactio. Transactionis definitionem his verbis exhibet Ulpianus:* Qui TRANSIGIT, quasi de re dubia et lite incerta neque finita transigit. *l.* 1. *ff. de Transact.*

TRANSACTA FINITAQUE RATA SUNTO. *Hæc clausula in omnibus novis Legibus inseri solita erat; ut in SCto Orphitiano, Tit.* ad SC. Tertyll. *N. fin.*

TRANSACTA FINITAVE intelligere debemus, non solum de quibus controversia fuit, sed etiam quæ sine controversia sint possessa. *l.* 229. PAUL. LIB. SING. DE TACITIS FIDEICOMM.

Ut sunt judicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio (1) finita. *l.* 230. IDEM LIB. SING. AD SC. ORPHIT.

¶ TRANSLATIO *legati dicitur, quum ab eo cui relictum erat in alterum transfertur; aut quum loco ejus qui dare damnatus erat, alter illud dare damnatur; aut si id quod pure legatum erat, sub conditione relinquatur, aliave res vice ejus quæ relicta erat. De quibus variis speciebus, vide lib.* 34. *Tit.* de Adim. vel transfer. leg.

¶ TRANSLATITIE, *negligenter.*

Alio sensu dicitur TRANSLATITIUM *vel* TRALATITIUM Edictum, *quod ex Edictis Prætorum præcedentibus desumptum est.*

CCXV. ¶ TREBELLIANUM SCtum; *quo hereditariæ actiones ei cui restituta est ex fideicommisso hereditas et in eum transeunt. Lib.* 36. *Tit.* 1.

¶ TRIBUNAL, *locus sublimis et editus, unde Magistratus quibus sellæ Curulis jus erat, Jus dicebant. Hinc illæ locutiones, qui* TRIBUNALI *præest,* PRO TRIBUNALI *cognoscere.*

TRIBUNI *plebis.*

Quum plebs a Patribus secessisset.... Tribunos sibi in monte sacro creavit, qui essent Plebeii Magistratus. Dicti TRIBUNI, quod olim in tres partes populus divisus erat, et ex singulis singuli creabantur; vel quia Tribuum suffragio creabantur. *l.* 2. § 20. *ff. de Orig. jur.*

¶ TRIBUS, *certus numerus classium in quas Populus Romanus divisus erat. Unde* Tribus EMI *dicitur, quum quis (puta, manumissus) in aliquam Tribum aliquo dato cooptabatur.*

Tres duntaxat ab initio Tribus fuerant, quarum numerus crevit ad trigenta-quinque.

¶ TRIBUTORIA actio *vocatur, quæ creditoribus servi qui sciente domino in merce peculiari negotiatus est, datur adversus dominum, qui iniquam hujus mercis distributionem fecit, ut quantominus eis tribuerit quam oportuit, præstet. Vide Tit.* de Tribus act. *lib.* 14.

¶ TRIBUTUM, *prædiorum aut capitum. Vide supra, Tit.* de Censib. *N.* 1.

¶ TRIENS, *tertia pars. Unde heres ex* TRIENTE, héritier pour un tiers; TRIENTES *usuræ*, quatre pour cent.

* TRIPLICATIO. *Vide supra*, Exceptio.

TRIUMVIRI *nocturni.*

Apud vetustiores incendiis arcendis TRIUMVIRI præerant; qui ab eo quod excubias agebant, NOCTURNI dicti sunt. *l.* 1. *ff. de Offic. Præf. Vig.*

CCXVI. TUGURIUM.

TUGURII appellatione, omne ædificium quod rusticæ magis custodiæ conveniat quam urbanis ædibus, significatur. *l.* 180. POMPON. LIB. 30. AD SABIN.

Ofilius ait TUGURIUM a tecto, tanquam tegularium (2) esse dictum, ut TOGA, quod ea tegamur. *d. l.* 180. § 1.

¶ TUM. *Articulus ille in ultimis voluntatibus et in stipulationibus, hanc vim habet ut dies qui conditioni insertus est, etiam præstationi rei legatæ aut in stipulationem deductæ adjectus videatur. V. G. Si in quinquennio Titio filius natus erit, vel non erit;* TUM *heres dato. l.* 4. § 1. *ff.* de Cond. et dem.

TURBA, *Rixa; puta in Edicto de furto damnove in* TURBA *facto.*

TURBAM appellatam Labeo ait ex genere tumultus. Idque verbum ex Græco tractum ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΟΡΥΒΕΙΝ, id est, a tumultuando. *l.* 4. § 2. *ff. Vi bon. rap.*

Turbam autem ex quo numero admittimus?... Enimvero si plures fuerunt, decem aut quindecim homines; TURBA dicitur. Quid ergo, si tres aut quatuor? Turba utique non erit.

Et rectissime Labeo, inter TURBAM et RIXAM multum interesse ait; namque TURBAM, multitudinis hominum esse turbationem et cœtum; RIXAM, etiam duorum. *d. l.* 4. § 3.

TUTELA, *tutor.*

TUTELA est vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum qui propter ætatem suam sponte se defendere nequit; Jure civili data ac permissa. *l.* 1. *ff. de Tutel.*

TUTORES sunt qui eam vim ac potestatem habent, exque re ipsa nomen ceperunt. Itaque appellantur Tutores, quasi TUITORES atque defensores; sicuti Æditui dicuntur, qui ædes tuentur. *d. l.* 1. § 1.

Tutela TESTAMENTARIA *vocatur; quæ ex testamento, his quos testator liberis suis impuberibus in potestate sua constitutis tutores dedit, defertur.*

(1) Igitur FINITA intelliguntur, non solum quæ pactione aliqua etiam citra controversiam terminata sunt; sed ea sola longa possessione. Hinc puta; si ante Senatusconsultum Orphitianum longo tempore agnati matris meæ hereditatem ejus possederunt, non possum ex Senatusconsulto eam ab illis petere.

(2) Atque inde Grotius vult legi, *Tegurium.*

LEGITIMA, *quæ cessante testamentaria a lege defertur*; DATIVA seu HONORARIA, *quæ a Magistratu datu.*

* Tutela FIDUCIARIA. *Vide supra*, Fiducia.

Tutor FALSUS. *Vide supra*, Protutor.

Tutor HONORARIUS. *Vide supra*, Honorarium.

Tutoris AUCTORITAS. *Vide supra*, Auctoritas.

¶ TYRONES; *qui in militari disciplina instituebantur, nondum in numeros relati*: les Cadets.

V.

CCXVII. ¶ VACATIO MUNERUM, *pro immunitate aut legitima excusatione sumitur. Vide lib.* 50. *Tit.* de Vac. ex excus. mun. *et Tit.* de Jure immun.

¶ VACUUS *fundus, qui a nemine possidetur nec detinetur. Unde* In vacuam possessionem *mittere seu inducere*, Vacuam possessionem tradere, *est inducere in fundum quem nemo detinet.*

¶ VADIMONIUM *est cautio standi in judicio. Hinc* Vades, *qui ea de re fidejussores adhibentur.*

Sumitur etiam VADIMONIUM, *pro die constituto quo quis se sistere in judicio debet.*

VAS, *vasa vinaria*, etc.

VASIS (*puta*, legatis) ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata sunt; et ideo tam potoria quam escaria, item ministeria (1) omnia. PAUL. SENT. LIB. 3. *Tit.* 6. § 90.

Et Non solum ea continentur quæ aliquid in se recipiunt, edendi bibendique causa paratum; sed et quæ aliquid sustineant...... nam VASORUM appellatio generalis est. *l.* 19. § 10. *ff. de Aur. arg. leg.*

At vero VINARIA VASA proprie vasa torcularia esse placet: dolia autem et serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent; quum sine vino esse desiuerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur [a]. Eamdem causam amphorarum esse; ut, quum vinum habeant, tum in vasis vinariis; quum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi [b] possit. *l.* 206. JULIAN. LIB. 6. EX MINICIO.

CCXVIII. VECTIGAL, VECTIGALIS AGER.

VECTIGAL, *quidquid ex quacumque re ad publicum usum exigitur*: toute espèce d'impôt.

Sumitur etiam pro censu annuo sub quo prædia populi aut civitatum fruenda locantur in perpetuum. Unde illa prædiorum distinctio; nempe quod Agri civitatum, alii vectigales vocantur, alii non.

VECTIGALES vocantur, qui in perpetuum locantur; id est, hac lege ut quamdiu pro illis vectigal pendatur, tamdiu neque ipsis qui conduxerint neque his qui in locum eorum successerunt auferri eos liceat.

NON VECTIGALES sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros (2) colendos dare solemus. *l.* 1. *ff. Si ager vectigal.*

¶ VELLEIA *vel* VELLEA LEX, *spectat institutionem Quasi-posthumorum. De qua vide lib.* 28. *Tit.* de Liber et posth. *Sect.* 2. *Art.* 2.

¶ VELLEIANUM SCtum, *quo prohibentur mulieres ne se, vel res suas in rem alterius obligent. Vide lib.* 16. *Tit.* ad SC. Velleian.

CCXIX. VENENUM.

VENENI nomen medium est, et tam id quod ad sanandum, quam id quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur. *l.* 3. § 2. *ff. ad L. Corn. de sicar.*

Igitur Qui VENENUM dicit, adjicere debet, utrum malum an bonum. Nam et medicamenta, venena sunt; quia eo nomine omne continentur quod adhibitum naturam ejus cui adhibitum esset mutat. Quum id quod nos VENENUM appellamus, Græci ΦΑΡΜΑΚΟΝ, dicunt; apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. Unde adjectione alterius nominis distinctio fit. Admonet nos summus apud eos Poetarum Homerus; nam sic ait, ΦΑΡΜΑΚΑ ΠΟΛΛΑ *etc.* (id est, *venena multa quidem bona mixta, multa autem mala*). *l.* 236. GAIUS LIB. 4. AD L. XII. TAB.

¶ VENIA ÆTATIS *vocatur quæ a Principe tribuitur Minori vigenti-quinque annis, ut res suas administrare possit.*

¶ VENTER *sumitur pro muliere prægnante, vel pro eo qui in ventre est et nasci speratur; ut quum dicitur Curator* VENTRI *dari; id est ei qui in ventre est; VENTREM in possessionem mitti, id est, mulierem prægnantem.*

CCXX. VERBERARE, PULSARE; *in his injuriarum speciebus quas Lex Cornelia vindicat.*

VERBERARE, est cum dolore cædere; pulsare, sine dolore. *l.* 5. § 1. *ff. de Injur.*

Hæc duo tamen non raro confunduntur.

¶ VERBORUM obligatio *dicitur; quæ ex solemni verborum conceptione contrahitur; ut stipulatio, dotis dictio, jusjurandum liberti quo se ad operas exhibendas astringit. Hinc* VERBIS *obligari. Lib.* 45. *Tit.* 1.

¶ VEREDI *vel* VERREDI, *equi ad publicum cursum inservientes.*

¶ VERNA, *servus domi nostræ natus. Interdum hæc appellatio, et ad libertos porrigitur, ut in l.* 15. *ff.* de Aur. arg. leg.

¶ VERSICOLORIUM *numero est, quicquid nativum colorem vertit; adeoque omnis lana tincta.*

¶ IN REM VERSUM *dicitur, quod in patrimonium redactum est.*

Diverso sensu in Edicto DE Peculio *sumitur* IN REM DOMINI VERSUM; *scilicet quatenus servus ex pecunia ipsi mutuo data dominum sibi naturaliter*

(1) Quibuscumque utimur ad ministrandum.

[a] *Alias* abdatur.

[b] *Alias* abdi.

(2) Id est, in quinquennium.

debitorem effecit, et hoc eodem sensu dicitur dari actio in dominum De in rem verso. *Igitur, si servus hanc pecuniam dedit domino in solutum ejus quod ipse domino debebat, non est* In rem *domini* Versum; *sed si ex ea pecunia, quum nihil ipse domino deberet, res domino necessarias comparavit, creditoribus domini solvit;* In rem Domini versum dicetur, *quia dominum sibi naturaliter ex negotiis ipsius gestis debitorem effecit. Vide Tit.* de In rem verso. *Lib.* 15.

CCXXI. VESTIS, *vestimentum.*

Vestimentum id est, quod detextom est (1) etsi desectum non sit; id est, si sit consummatum. Quod in tela est nondum pertextum vel detextum, Contextum appellatur. *l.* 22. *ff. de Aur. arg. leg.*

Vestis, an Vestimenta... nil refert. *l.* 23. *ff. d. tit.*

Vestis appellatione, tam virilis quam muliebris, et sceoica (etiamsi tragica aut citharœdica sit) continetur. *l.* 127. Callistr. lib. 4. de cognitionibus.

Varias quæ hac Vestimentoaum *aut* Vestis *appellatione continentur species vide lib.* 34. *Tit.* de Aur. arg. leg. *Art.* 5.

VETERATOR *opponitur* Novitio; *in qualitatibus servorum vendendorum.*

Servus tam Veteaator quam Novitius dici potest. Sed Veteratorem non (2) spatio serviendi, sed genere et causa æstimandum Cœlius ait. Nam quicumque ex venalicio novitiorum emptus, alicui ministerio præpositus sit; statim eum veteratorum numero esse.

Novitium autem, non tyrocinio animi (3), sed conditione servitutis intelligi. Nec ad rem pertinere, Latine sciat necne; nam nac ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit. *l.* 65. § *fin. ff. de Ædil. Ed.*

Veteaana, Novitia, *alio sensu accipiuntur in Edicto de Publicanis, et ratione vectigalis quod pro varia mancipiorum differentia solvitur.* Sunt autem Veteaana, quæ aono continuo in urbe servierint; Novitia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum servierint. *l. fin.* § 3. *ff. de Publican.*

¶ Veteaani; *qui honeste post emerita stipendia, militia dimissi sunt.*

CCXXII. VIA *privata, publica.*

Privata Via *est locus fundi, per quem iri solet. Et quidem etiam* Via est, sive semita (4), sive iter est. *l.* 157. § 1. Ælius-Gall. lib. 1. de Verb. (quæ ad Jus pertineat) signif.

Viæ publicæ dividuntur in Militares *seu Regias, et* Vicinales.

Viæ Militares exitum ad mare aut in urbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent... Vicinalium pars in militares vias exitum habent, pors sine ullo exitu intermoriuntur. *l.* 3. § 1. *ff. de Locis et itin. publ.*

Reficere viam, *aperire, purgare; in Interdictis* de *via publica.*

Viam Apeaire est, ad veterem altitudinem latitudinemque restituere. Sed et purgare, Refectionis portio est. Puagare autem proprie dicitur, ad libramentum proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. Reficit enim et qui aperit, et qui purgat, et omues omnino qui in pristinum statum reducunt. *l.* 1. § 1. *ff. de Via publ. et itin. publ. ref.*

¶ VIATORES, Sergens.

* Vicaaius. *Vide supra*, Servus.

¶ VICINI *in urbanis prædiis dicuntur*, Confines *in rusticis. l.* 4. § 10. *ff.* Finium reg.

CCXXIII. VICTUM, Straatum; *ut in Edicto de judicatis, qua parte Prætor proponit actionem* In factum *contra eos qui judicatis victum statumve inferri prohiberent.*

Verbo Victus continentur quæ esui potuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque (5), Victus habere vicem Labeo ait. *l.* 43. Ulp. lib. 58. ad Ed.

Et cætera quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. *l.* 44. Gaius lib. 22. ad Ed. provinc.

Verbum Vivere quidom putant ad cibum pertinere; Sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis et vestimeota et stramenta contineri; sine his enim vivere neminem posse. *l.* 234. § 1. Gaius lib. 2. ad L. XII. Tab.

In Stratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur Labeo ait: neque enim dubium est quin stragula vestis sit omne pallium (6) ΠΕΡΙΣΤΡΩΜΑ. In victum ergo vestem accipiemus, oon stragula; in stratum, omnem stragulam vestem (7). *l.* 45. Ulp. lib. 58. ad Ed.

(1) *L'Étoffe ôtée de dessus le métier, quand elle serait même en pièce.*

(2) *Non* tam.

(3) Id est, pariter non tam ex eo quod ejus animi sit ut tyro potius quam magister esse deberet, sed ex eo præcise quod nondum ulli arti ministeriove adscriptus est.

(4) *Sentier*, quasi Semis-via. Tam autem semita quam *Iter* seu integra via, *Viæ* appellatione veniunt, de utraque Interdictum datur; et sicut *Via* ita et *Semita* potest servitus constitui.

(5) Eam scilicet quæ tuendi tegendique corporis gratia paratur, ut quæ induendi, præcingendi, amiciendive causa habemus. Vide l. 45. mox seq. cum Notis.

(6) Pallium generale nomen, quod continet tam ea quæ *induendi* quam ea quæ *injiciendi* causa habentur. De priori pallii specie hic non agit; hæc enim ad *Victum* pertinet. Altera autem species, quæ *Peristromata* dicuntur, et habentur injiciendi causa; recte *Strato*, seu stragulæ vesti ascribuntur.

(7) Sensus est; *Victus* appellatione intelligenda est vestis: non quælibet tamen; nec enim stragula vestis, id est quæ insternendi injiciendive causa habetur (puta, *Mataas, convertures*), venit appellatione *Victus*. In *Strati* autem appellatione omis vestis stragula venit.

¶ VICUS *modo pro urbis parte, modo pro pago sumitur.*

¶ VIDETUR, *in Nostris, verbum est modeste affirmantis. Aut etiam est verbum improprietatis; puta*, VIDETUR habere; *pro eo est ac si haberet; non quidem revera, sed æquipollenter habet.*

¶ VIDUA; *cujus appellatio frequens in Legibus, præsertim Julia et Papia.*

VIDUAM, non solum eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia VIDUA sic dicta est, quasi VECORS, VESANUS, qui sine corde aut sanitate esset; similiter Viduam esse dictam sine (1) duitate. *l.* 242. § 3. JAVOLEN. LIB. 2. EX POSTERIORIB. LABEON.

CCXXIV. ¶ VILLA, *est ædificium fundi.*

VILLICUS, *qui præpositus est rationibus rusticis et universo operi rustico.*

VINCULA *in Edicto de restitutionibus in integrum, qua parte conceditur Restitutio ei qui in vinculis esset.*

Prætores VINCULORUM (2) appellatione vel privata vel publica vincula significant; CUSTODIÆ vero, tantum publicam custodiam. *l.* 224. VENUL. LIB. 7. STIPULAT.

Hinc de verbo hoc Edicti, IN VINCULIS, *ita Callistratus:* Non solum ad eum pertinet qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque qui a latronibus aut prædonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis coercebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur; nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi placet, quia nihil intersit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem, solam publicam accipi Labeo putat. *l.* 9. § 1. *ff. Ex quib. caus. maj.*

Alibi hæc appellatio strictius accipitur. Ita enim Ulpianus: Verum (3) est eum qui in carcere clausus est, non videri neque VINCTUM neque IN VINCULIS esse; nisi corpori ejus vincula sint adhibita. *l.* 216. ULP. LIB. 1. AD L. ÆLIAM-SENT.

¶ VINDICARE *significat petere quod nostrum est. Unde* VINDICARE *rem, hereditatem, pignus, servitutem, libertatem, dicimur.*

Hinc REI VINDICATIO *pro actione* In rem.

Alio sensu VINDICARE *crimen, injuriam, dicitur; pro accusare.*

¶ VINDICTA, *solemnis manumittendorum coram Magistratu servorum ritus. lib.* 40. *Tit. II.*

VINUM; *vetus, novum.*

Si quis VINUM legaverit; omne continetur quod ex vinea natum, vinum permansit. *l.* 9. *ff. de Trit. vin. leg.*

Vinum VETUS accipietur, quod non est NOVUM; id est, et anni prioris vinum appellatione Veteris continebitur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Nam aliter observantibus, quis finis aut quod initium (4) veteris vini sumeretur. *l.* 12. *ff. d. tit.*

Plura circa vini appellationem vide lib. 33. *d. Tit.* de Trit. vin. leg. *N.* 4.

CCXXV. VIR, MULIER.

Dicendum est, contineri MULIERIBUS.... etiam virgines..... sicuti VIRIS, etiam pueros. *l.* 81. § 1. *ff. de Legatis* 3.°

VIR BONUS, *id est æquus rerum æstimator. Hinc* Arbitrium boni viri, *supra.*

¶ VIRILIS *pars refertur ad distributionem pro numero personarum factam.* In viriles *dividere, id est in tot partes quot sunt personæ.*

VIRITIM, *eamdem habet significationem.*

VIS, VI, *aut* CLAM *facere.*

VIS est majoris [a] rei impetus, qui repelli non potest. *l.* 2. *ff. Quod met. causa.*

VIS DIVINA, VIS MAJOR, *quæ fato accidit, et omnem hominum providentiam superat: ut si fulmine conflagraverit domus.*

Vis ARMATA *vel* PUBLICA, *quæ armis infertur;* VIS PRIVATA, *quæ sine armis. Lib.* 48. *Tit. VI. et VII.*

VI, CLAM, *factum; in Interdicto* DE VI.

VI FACTUM id videtur esse, quod de re quom quis prohibetur fecit: CLAM, quod quisque quum controversiam haberet habiturumve se putaret, fecit. *l.* 73. § 2. *ff. de Reg. jur.* Q. MUC. LIB. SING.

VIS *alio sensu, pro virtute seu efficacia accipitur; ut in definitione tutelæ*, Vis ac potestas.

¶ VITIUM. *Vide supra*, Morbus.

VITIA possessionis *sunt si quis vi, clam, precario, aut generaliter mala fide rem possideat. Vide supra* Possessio.

* VITRICUS. *Vide supra*, Noverca.

¶ VIX EST; *modesta negatio.*

CCXXVI. ¶ VOTUM, *diis facta pollicitatio: lib.* 50. *Tit. XII. Alias sumitur pro desiderio, proposito.*

VULGO CONCEPTI dicuntur, qui patrem demonstrare non possunt; vel qui possunt quidem, sed eum habent quem habere non licet. Qui et SPURII appellantur ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΠΟΡΑΝ (*id est, a satione*). *l.* 23. *ff. de Statu hom.*

Solent appellari.... et ΑΠΑΤΟΡΕΣ, quasi sine patre filii. *Instit. lib.* 1. *Tit.* 10. § 12.

U.

CCXXVII. ¶ UNCIA, *pars duodecima.* Unciaria

(1) Id est, quæ sola est; et cum qua nemo Deos facit.

(2) Cujacius censet pertinere h. l. ad Edictum *de Restitut. in integr.* quod adhuc apertius dicendum de l. seq.

(3) Pertinet ad illud Caput legis *Æliæ-Sentiæ*, quo servi qui pœnæ causa vincti fuissent, non poterant nisi dedititiam libertatem accipere. lib. 1. Tit. *de Statu hom.* N. 34.

(4) Puta in fideicommisso.

[a] *Alias* major.

usura, id est, duodecima centesimæ, le douzième d'un pour cent par mois; Un pour cent par an.

UNGUENTUM. *lib.* 34. *Tit. II. Art. fin.*

Continentur Unguentis... non tantum ea... quibus ungimur voluptatis causa, sed et valetudinis. *l.* 21. § 1. *ff. de Aur. arg. leg.*

¶ UNIVERSITAS, *corpus, collegium personarum.*

Dicitur et rerum Universitas.

* Uno *contextu. Vide supra*, Contextu.

Urbana, *rustica, familia. Vide supra*, Familia.

Urbana, *rustica, prædia. Vide*, Prædium.

URBS ab Urbo appellata est. Urbare est aratro definire: et Varus ait, Urbum appellari curvaturam aratri quod in urbe condenda adhiberi solet. *l.* 239. § 6. Pompon. lib. sing. Enchirid.

Varro pariter de Ling. Lat. *lib. IV. Cap.* 32.

Oppida quæ prius erant circumducta aratro, ab Orbe et Urbe (dictæ) Urbes; ideo... quod conditæ ut Roma (1).

* Urbs Roma. *Vide supra*, Roma.

USUCAPIO, Usurpatio.

Usum *pro Possessione dicebant Veteres. Hinc* Usucapio est adjectio dominii, per continuationem possessionis temporis Lege definiti. *l.* 3. *ff. de Usucap.*

Usurpatio est usucapionis interruptio. *l.* 2. *ff. d. tit.*

¶ USUS, USUSFRUCTUS.

Usus *est jus utendi, non etiam fruendi.*

Ususfructus est jus alienis rebus Utendi-fruendi, salva rerum substantia. *l.* 1. *ff. de Usufruct. et quemadm.*

Frui *autem est omnes fructus ad fruentis quæstum et compendium percipere:* Uti *est ad personalem duntaxat utentis indigentiam.*

Usufructuarius, *vel* Fructuarius *vocatur qui jus usufructus habet*, Usuarius *qui jus usus tantum.*

Quasi-Ususfructus *vocatur, rerum quæ usu consumuntur; qui in eo consistit, ut quantitas cujus ususfructus legatus est, legatario ea lege detur, ut quum mortuus aut capite minutus fuerit, parem quantitatem restituat. De quo lib.* 7. *Tit.* de Usufr. ear. rer. quæ usu.

¶ USURA *seu* Foenus *est quælibet accessio debitæ quantitatis, quæ pro usu ejus, aut mora ejus solvendæ, præstanda est.*

Usura Centesima *vel* Legitima *seu* Maxima *est unius in centum per singulos menses:* Douze pour cent par an.

Usuræ Pupillares *dicuntur quos tutor pro more regionis debet. Opponuntur* Legitimis, *seu maximis usuris.*

Usuraria *pecunia, quæ sub usuris debetur.*

CCXXVIII. * Utiles, *actiones, dies. Vide supra*, Actio, dies.

¶ UTILITAS. *Hoc verbo id quod interest continetur.*

UTI Optimus maximus *V. G. fundus est; in testamentis, in contractibus.*

Non tantum in traditionibus, sed et in emptionibus et stipulationibus et testamentis; adjectio hæc Uti optimus maximusque est, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur. *l.* 169. Paul. lib. 5. ad Sabin.

Pariter Qui Uti optimæ maximæque sunt ædes tradit, non hoc dicit servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est nulli servire, *l.* 90. Ulp. lib. 27. ad Sabin.

Interdum per ea quæ adjiciuntur, restringitur hæc significatio: ut in specie sequenti. Si, quum fundum tibi darem, legem ita dixi Ut optimus maximusque esset; et adjeci « Jus fundi deterius factum non esse per dominum (2) præstabitur, Amplius eo præstabitur nihil », etiamsi prior pars qua scriptum est Uti optimus maximusque sit, liberum esse significat; eoque [a] si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem, tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum (3) deterius factum non esse. *l.* 126. Procul. lib. 6. epistol.

¶ UTI POSSIDETIS *Interdictum, quod de retinenda possessione rei immobilis datur. Lib.* 43. *Tit. XVII.*

UTRUBI Interdictum, *quod de retinenda possessione rei mobilis datur. Lib.* 43. *Tit. XXXI.*

¶ UXOR *dicitur, quæ legitime ducta est.*

Rei Uxoriæ *actio, quæ mulieri et patri olim soluto matrimonio ad restitutionem dotis competebat; diversa ab actione* Ex stipulatu *in quam hodie a Justiniano transfusa est. Lib.* 24. *Tit.* 3. *Part.* 2.

(1) Cujus muri a Romulo, aratro circumlineati fuerant.

(2) Per me scilicet.

[a] *Pro* Ideoque.

(3) *Per me dominum:* nec teneor si quæ servitutes ab auctoribus meis impositæ sint.

TABULA

Qua nominatim Leges omnes cum suis Paragraphis [§] et Versiculis [¶] ordini Digestorum restituuntur.

In qualibet Columna, pars prior indicat seriem ordinis Legum et Paragraphorum in Digestis; Posterior indicat Numerum quem sub unoquoque Titulo dictæ Leges occupant in hoc Opere.

LIBER QUADRAGESIMUS-SECUNDUS.

TITULUS I.

DE RE JUDICATA, ET DE EFFECTU SENTENTIARUM, ET DE INTERLOCUTIONIBUS.

TITULUS II.

DE CONFESSIS.

TITULUS III.

DE CESSIONE BONORUM.

TITULUS IV.

QUIBUS EX CAUSIS IN POSSESSIONEM EATUR.

TITULUS V.

DE REBUS AUCTORITATE JUDICIS POSSIDENDIS VEL VENDUNDIS.

☛ *Hic incipit in Vulgata*

TITULUS VI. DE PRIVILEGIIS CREDITORUM.

TITULUS VI.

DE SEPARATIONIBUS.

[a] *Alias* Aufidius.

TITULUS VII.

DE CURATOR. BONIS DANDO.

TITULUS VIII.

QUÆ IN FRAUDEM CREDITORUM FACTA SUNT, UT RESTITUANTUR.

TITULUS X.

DE VIA PUBLICA, ET SI QUID IN EA FACTUM ESSE DICATUR.

TITULUS XI.

DE VIA PUBLICA, ET ITINERE PUBLICO REFICIENDO.

TITULUS XII.

DE FLUMINIBUS: NE QUID IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EIUS FIAT QUO PEJUS NAVIGETUR.

Series Tit. XII. *De Fluminibus, etc.*

TITULUS XIII.

NE QUID IN FLUMINE PUBLICO FIAT, QUO ALITER AQUA FLUAT ATQUE UTI PRIORE ÆSTATE FLUXIT.

TITULUS XIV.

UT IN FLUMINE PUBLICO NAVIGARE LICEAT.

TITULUS XV.

DE RIPA MUNIENDA.

Series Tit. XV. *De Ripa munienda.*

TITULUS XVI.

DE VI, ET VI ARMATA.

TITULUS XVII.

UTI POSSIDETIS.

TITULUS XVIII.

DE SUPERFICIEBUS.

TITULUS XIX.

DE ITINERE ACTUQUE PRIVATO.

TITULUS XX.

DE AQUA COTTIDIANA ET ÆSTIVA.

TITULUS XXV.

DE REMISSIONIBUS.

*Transfusus est supra lib. 39. in Tit.** DE OPER. NOVI NUNTIAT.

TITULUS XXVI.

DE PRECARIO.

Lex 4. § 3 Item quæritur, si cum eo. *N.* 64. Tit. *de Verb. oblig.*

§ 4 Si quis pupillo. 6
¶ idemq. et in cæteris erit. *ib.*
§ 5 Item Labeo scribit, Si quis. *N.* 58. Tit. *de Eviction.*
§ 6 Quod si is cui pecunia. *N.* 62. Tit. *de Oblig. et act.*
§ 7 Labeo ait, si de homine. 13
§ 8 Item quæritur si uniones. 8
§ 9 Si minor mihi infantem. 7
§ 10 Præterea sciendum est. 14
§ 11 Si quis ex uncia. *ib.*
§ 12 Quæsitum est si, quum. 12
§ 13 Marcellus ait, adversus. 31
§ 14 Contra Senatusconsulti. 7
§ 15 Labeo, etsi ex stipulatu. 3
§ 16 Adversus parentes. 18
§ 17 In hac exceptione. 20
§ 18 Quæsitum est an de. 21
§ 19 Mandavi Titio. 23
§ 20 Item quæritur, si debitor. *N.* 31. Tit. *de Novation.*
§ 21 Sed et si mulier post. } *N.* 32.
§ 22 Apud Julian. quæsitum est. } *d. tit.*
§ 23 Illa etiam quæstio. 22
§ 24 Si quis non tutor. *ib.*
§ 25 Quæ in tutora. *ib.*
§ 26 De dolo autem ipsius. 17
§ 27 De auctoris dolo. 24
§ 28 Si quum legitima. *ib.*
§ 29 Si quis autem ex causa. 25
§ 30 Idem tractat Pomponius. 26
§ 31 Auctoris autem dolus. 25
¶ cæterum si noxæ deditus. *ib.*
§ 32 Si a Titio fundum. *N.* 7. Tit. *de Except. rei vend.*
§ 33 Metus causa exc. 33
§ 34 Illud sciendum est, hanc. 34

L. Pure mihi debes. 5. 9
§ 1 Si cui legata sit. 8
§ 2 Si donavi alicui. 7
§ 3 Actoris qui exigendis. 21
§ 4 Si servus vænit. } *N.* 89. Tit.
¶ etiam mercis non. } *de Act. empt.*
§ 5 Si eum qui volebat. *N.* 34. Tit. *de Novat.*
¶ nunquid ergo nec de dolo 34
§ 6 Non sicut de dolo. 29

L. Si opera creditoris. 6. 15
¶ idem est, et si creditori. 6

Lex Julian. ait, si pecuniam. 7. *N.* 35. Tit. *de Novat.*
§ 1 Idem Julianus ait, si ei. 11

L. Dolo facit qui. 8. 9
§ 1 Sic si heres. *ib.*

L. Si procurator. 9. } *N.* 36. Tit.
¶ nec hoc quod acceperit. } *de Re judic.*

L. Quum vir aut uxor. 10. 7

L. Procurator agit. 11. 21
§ 1 In universum autem. 19

L. Qui æquitate defensionis. 12. 16

L. Liberis exheredatis. 13. 14

L. Paulus resp. Eum qui. 14. *N.* 22. Tit. *de Negot. gest.*

L. Fidejussor evictionis. 15. *N.* 52. Tit. *de Eviction.*

L. Si debitor a furioso. 16. 6

L. *fin.* Pater pro filia. 17. 11
§ 1 Avus nepotibus. *N.* 34. Tit. *de Legatis.*
§ 2 Ex quadrante heres. *N.* 89. Tit. *de Act. empt.*
§ 3 Marito et filio. 14

TITULUS V.

QUARUM RERUM ACTIO NON DATUR.

Lex Jusjurandum vicem. 1. *N.* 47. Tit. *de Jurejur.*
§ 1 Si pupillus sine. *N.* 3. *d. tit.*
§ 2 Si petitor fundi. *N.* 44. *d. tit.*
§ 3 Si fidejussor juravit. *N.* 42. *d. tit.*
§ 4 Si manumisero. *h. t. N.* 3
§ 5 Quæ onerandæ libertatis. 1
¶ onerandæ autem. 2
§ 6 In summa, si in. 4
§ 7 Si libertatis causa. 7
§ 8 Exceptionem onerandæ. 5
§ 9 Sive autem ipsi. 4
§ 10 Quod si patronus libertum. 6
§ 11 Item si libertus. *ib.*
§ 12 Hæc exceptio non. 5

L. *fin.* Si filiofamilias delatum. 2. *N.* 43. Tit. *de Jurejur.*
§ 1 Si in aliam rem. 1
§ 2 Si servus promittat. 3

TITULUS VI.

DE LITIGIOSIS.

Lex Litigiosam rem. *h. tit. N.* 1
§ 1 Si inter primum. 3

L. Si servum quum emerit. 2. 4

L. *fin.* Rem de qua controversia. 3. 5

TITULUS VII.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS.

Lex Obligationes aut ex. 1. *h. tit. N.* 6
§ 1 Obligationes ex contractu. 7
§ 2 Re contrahitur. 8
§ 3 Is quoque cui rem. *ib.*
§ 4 Et ille quidem. *N.* 12. Tit. *de Commodati.*
§ 5 Is quoque apud quem. 8
§ 6 Creditor quoque qui. *ib.*
§ 7 Verbis obligatio. 9
§ 8 Sed aut proprio. 4
§ 9 Si id quod dari stipulemur. *N.* 32. Tit. *de Verb. oblig.*
§ 10 Nec minus inutilis. *N.* 36. *d. tit.*
§ 11 Item sub impossibili. *N.* 98. *d. tit.*
§ 12 Furios. sive stipul. }
§ 13 Huic proximus est } *N.* 16.
§ 14 Mutum nihil. } *d. tit.*
§ 15 Sed et de surdo. }

L. Consensu fiunt. 2. 10
§ 1 Ideo autem istis modis. *ib.*
§ 2 Unde inter absentes. *ib.*
§ 3 Item in his contractibus. *ib.*

L. Obligationum substantia. 3. 1
§ 1 Non satis autem est. 12
§ 2 Verborum quoq. oblig. *ib.*

L. Ex maleficio nascuntur. 4. 13

L. Si quis absentis. 5. 14
§ 1 Tutelæ quoque judicio. *ib.*
§ 2 Heres quoq. qui legatum. *ib.*
§ 3 Is quoq. qui non debitum. *ib.*
§ 4 Si judex litem. 15
§ 5 Is quoq. ex cujus cœnacul. *ib.*
¶ cui similis est is. *ib.*
§ 6 Item exercitor navis. *ib.*

L. In omnibus temporalibus. 6. 48

L. Actiones adversus patrem. 7. *N.* 50. Tit. *de Fidejuss.*

L. Sub hac conditione. 8. *N.* 99. Tit. *de Verb. oblig.*

L. Filiusfamil. sua. 9. *N.* 17. Tit. *de Judiciis.*

LIBER QUADRAGESIMUS-QUINTUS.

TITULUS II.

DE DUOBUS REIS CONSTITUENDIS.

TITULUS III.

DE STIPULATIONE SERVORUM.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEXTUS.

TITULUS I.

DE FIDEJUSSORIBUS ET MANDATORIBUS.

TITULUS IV.

DE ACCEPTILATIONE.

[a] *Florent.* Debitorem.

TITULUS V.

DE STIPULATIONIBUS PRÆTORIIS.

TITULUS VI.

REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

TITULUS VII.

JUDICATUM SOLVI.

TITULUS VIII.

RATAM REM HABERI, ET DE RATIHABITIONE.

LIBER QUADRAGESIMUS-SEPTIMUS.

TITULUS I.

DE PRIVATIS DELICTIS.

TITULUS II.

DE FURTIS.

[a] *Florent.* servo.

[a] *Florent.* sulphuariæ.

TITULUS XI.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBUS.

LIBER QUADRAGESIMUS-OCTAVUS.

TITULUS VI.

AD LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA.

TITULUS VII.

AD LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA.

Conjunctus est cum Tit. præced. * DE Vi publ. *Numeris utrique communibus.*

TITULUS VIII.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS.

TITULUS IX.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

TITULUS X.

DE LEGE CORNELIA DE FALSIS, ET DE SCTO LIBONIANO.

TITULUS XX.

DE BONIS DAMNATORUM.

TITULUS XXI.

DE BONIS EORUM QUI ANTE SENTENTIAM, VEL MORTEM SIBI CONSCIVERUNT, etc.

TITULUS XXII.

DE INTERDICTIS, ET RELEGATIS, ET DEPORTATIS.

Transfusus est in Tit. de Pœnis* *supra.*

TITULUS XXIII.

DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITUTIS.

TITULUS XXIV.

DE CADAVERIBUS PUNITORUM.

LIBER QUADRAGESIMUS-NONUS.

TITULUS I.

DE APPELLATIONIBUS ET RELATIONIBUS.

TITULUS II.

A QUIBUS APPELLARE NON LICET.

Conjunctus est cum titulo præcedenti de appellationibus. *

TITULUS III.

QUIS A QUO APPELLETUR.

TITULUS IV.

QUANDO APPELLANDUM SIT, ET INTRA QUÆ TEMPORA.

Transfusus est in Tit. I. de Appellationib. * *mox supra.*

TITULUS XV.

DE CAPTIVIS ET DE POSTLIMINIO, ET REDEMPTIS AB HOSTIBUS.

TITULUS XVI.

DE RE MILITARI.

TITULUS VI.

AD LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA.

TITULUS VII.

AD LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA.

Conjunctus est cum Tit. præced. * *Ne Vi publ. Numeris utrique communibus.*

Series Tit. XIX. *De Pœnis.*

LIBER QUADRAGESIMUS-NONUS.

TITULUS I.

DE APPELLATIONIBUS ET RELATIONIBUS.

TITULUS II.

A QUIBUS APPELLARI NON LICET.

Conjunctus est cum titulo præcedenti de appellationibus. *

TITULUS III.

QUIS A QUO APPELLETUR.

TITULUS IV.

QUANDO APPELLANDUM SIT, ET INTRA QUÆ TEMPORA.

Transfusus est in Tit. I. de Appellationib. * *mox supra.*

TITULUS XVI.

DE RE MILITARI.

TITULUS XVII.

DE CASTRENSI PECULIO.

TITULUS XVIII.

DE VETERANIS.

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TITULUS I.

AD MUNICIPALEM ET DE INCOLIS.

TITULUS II.

DE DECURIONIBUS ET FILIIS EORUM.

TITULUS III.

DE ALBO SCRIBENDO.

TITULUS IV.

DE MUNERIBUS ET HONORIBUS.

Series Tit. IV. *De Munerib. et hon.*

Lex *fin.* § 22 Hujusmodi igitur obsequis. *N.* 7

§ 23 Sed et eos qui fœnus. *ib.*

§ 24 Ab hujusmodi munerib. *N.* 4. Tit. *de Jur. immun.*

§ 25 Præterea habeut. -

§ 26 Mixta munera. 8

§ 27 Sed ea quæ supra. *ib.*

§ 28 Hæc omnia munera. 3

§ 29 Sive aut personal. } *N.* 4. Tit. *de Jur. immun.*

§ 30 Magistris qui civilium. } *N.* 4. Tit. *de Jur. immun.*

TITULUS V.

DE VACATIONE ET EXCUSATIONE MUNERUM.

Lex Omnis excusatio. 1. } *N.* 2. Tit. *Si Tut. vel. cur appel.*

§ 1 Qui excusatione aliqua. } *N.* 2. Tit. *Si Tut. vel. cur appel.*

§ 2 Qui in fraud. ord. *h. t. N.* 2

§ 3 Quamvis sexaginta-quinq. 39

L. Sextum-decimum. 2. *N.* 11. Tit. *de Mun. et hon.*

§ 1 Numerus liberorum. *N.* 2. Tit. *de Jure immun.*

§ 2 Adoptivi filii in. 10

§ 3 Qui ad munera vocantur. 11

§ 4 Quæ patrimoniorum. 12

§ 5 Incolumes liberi etiam. 10

§ 6 Minus sudiens immunitat. 5

§ 7 Quem ita senio. 4

¶ Corporis debilitas. *ib.*

§ 8 Qui pueros primas litteras. 18

L. His qui naves marinas. 3. 23

¶ Senatores autem hanc. 24

L. Tempus vacationis. 4. 9

L. A Decurionatu. 5. 33

L. Hi qui muneris publici. 6. *N.* 6. Tit. *de Jur. immun.*

L. A muneribus quæ non. 7. 13

L. In honorib. delatis. 8. *N.* 2. Tit. *de Jure immun.*

§ 1 Non alios fisci vectigalium. 26

§ 2 Vacationum privilegia. *N.* 9. Tit. *de Jur. immun.*

§ 3 Qui muneris publici. *N.* 6. *d. tit.*

§ 4 Philosophis qui se. 17

§ 5 Qui maximos principes. 9

L. Eos qui Romæ. 9. 15

§ 1 Paulus resp. Privilegium. 23

Series Tit. V. *De Vac. et exc. mun.*

Lex Ab his oneribus. 10. *N.* 4. Tit. *de Jure immun.*

§ 1 Corpus mensorum [a]. 23

§ 2 Angariorum præstatio. *N.* 5. Tit. *de Jure immun.*

§ 3 Auctis post appellationem. 9

§ 4 Defensores Reipublicæ. 33

L. Sunt munera quæ. 11. *N.* 4. Tit. *de Jure immun.*

L. Legato qui publicum. 12. *N.* 7. Tit. *de Legation.*

§ 1 Comites Præsidum. 28

L. Præter eos quoscumque. 13. 4

§ 1 Duo genera tribuendæ. *N.* 3. Tit. *de Jure immun.*

§ 2 Qui autem non habet excusationem. } *N.* 59. Tit. *de Judiciis.*

§ 3 Si post causam act. } *N.* 59. Tit. *de Judiciis.*

L. *fin.* Ad excusat. muner. 14. 11

§ 1 Eodem tempore idem. 37

TITULUS VI.

DE JURE IMMUNITATIS.

Lex Qui ob hoc tantum. 1. *N.* 24. Tit. *de Vac. et excus. mun.*

§ 1 Personis datæ immun. *h. tit. N.* 10

§ 2 Sed et generi posterisq. *ib.*

L. Si qui certa conditione. 2. 12

§ 1 Impuberes quamvis. *N.* 11. Tit. *de Mun. et hon.*

L. Majores 70 annis. 3. *N.* 3. Tit. *de Vac. et excus. mun.*

L. Immunitates generaliter. 4. 10

L. Semper in civitate. 5. } *N.* 3. Tit. *de Vac. et exc. mun.*

§ 1 Legem quoque respici. } *N.* 3. Tit. *de Vac. et exc. mun.*

§ 2 Demonstratur varie nec. *N.* 12. *d. tit.*

§ 3 Negotiatores qui annon. *N.* 23. *d. tit.*

§ 4 Immunitati quæ. 8

§ 5 D. Hadrianus rescr. *N.* 23. Tit. *de Vac. et excus. mun.*

§ 6 Licet in corpore. *N.* 24. *d. tit.*

[a] *Florent.* mensurarum.

Series Tit. VI. *De Jure immunit.*

Lex 5. § 7 Hoc circa vacationes. *N.* 3

§ 8 Negotiatio pro incremento. } *N.* 25. Tit. *de Vac. et excus. mun.*

§ 9 D. quoque Pius rescripsit. } *N.* 25. Tit. *de Vac. et excus. mun.*

§ 10 Conductores etiam vect. *N.* 26. *d. tit.*

§ 11 Coloni quoque Cæsaris. *N.* 27. *d. tit.*

§ 12 Quibusdam collegiis vel. } *N.* 21. *d. tit.*

¶ Nec omnibus promiscue. } *N.* 21. *d. tit.*

§ 13 Eos qui in corporibus. 12

L. *fin.* Quibusd. aliq. vacat. 6. *N.* 33. Tit. *de Re milit.*

TITULUS VII.

DE LEGATIONIBUS.

Lex Legatus municip. 1. *h. t. N.* 10

L. Legatus contra remp. 2. 12

§ 1 Utrum quis deseruerit. 10

§ 2 Cessatio unius legati. *ib.*

§ 3 His qui gratuitam. 14

L. Quum quæritur. 3. 13

L. Sciendum est debitorem. 4. 4

§ 1 Sed et eos quibus jus. 5

§ 2 Debitores autem fisci. 4

§ 3 Si accusatio alicujus. 9

§ 4 Legati vicarios dare. 10

§ 5 Ordine unusquisque. 3

§ 6 Præcipitur autem Edicto. 2

L. Legato tempus. 5. 13

§ 1 Sed si non constat. *N.* 34. Tit. *de Judiciis.*

L. Filio propter patrem. 6. 8

L. Filius decurio pro patre. 7. *ib.*

L. Paulus resp. Eum. intra. 8. 7

§ 1 Imp. Antonin. et Sever. *ib.*

§ 2 Paulus resp. Eum. neque. 11

L. Paulus resp. de eo. 9. *ib.*

L. Legatus antequam. 10. *ib.*

§ 1 Si quis in munere. 15

L. Si absenti injuncta. 11. 10

§ 1 Qui legationis officio. 11

L. Legatus creatus. 12. *ib.*

L. Vicarius alieni muneris. 13. 8

L. Qui libera. 14. 15

L. Is qui legatione. 15. 12

TITULUS VIII.

DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATES PERTINENTIUM.

TITULUS IX.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS.

TITULUS X.

DE OPERIBUS PUBLICIS.

TITULUS XI.

DE NUNDINIS.

TITULUS XII.

DE POLLICITATIONIBUS.

TITULUS XIII.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBUS, ET SI JUDEX LITEM SUAM FECISSE DICERETUR.

FINIS TABULÆ TOMI QUARTI.